CODEX IUSTINIANUS

RECOGNOVIT

PAULUS KRUEGER

CORPUS
IURIS CIVILIS

EDITIO STEREOTYPA

VOLUMEN SECUNDUM

CODEX IUSTINIANUS

RECOGNOVIT

PAULUS KRUEGER

BEROLINI
APUD WEIDMANNOS
MDCCCLXXVII

ADDENDA ET CORRIGENDA.

1, 2, 25, 4 *post* εὑρίσκοιτο *insere* τῷ

1, 3, 5 *in inscriptione olim fuerit* imp. Iulianus A., *in subscriptione* Iuliano A. IIII et Sallustio conss. (= *a.* 363)

1, 3, 27 *iunge* 1, 12, 6. 9, 30, 2

1, 3, 28, 5 in urbis episcopi] in viri reverentissimi (*vel* religiosissimi) episcopi *vertit Nomoc. recte*

1, 3, 31 *not.* 13 *Iustiniani secundum constitutionum ordinem legerunt* d. k. Ian.: *olim autem fuisse puto* d. • k. Ian.: *Dioscorus enim exeunte anno* 472 *Erythrio videtur successisse*

1, 3, 32. 33 *iungendae sunt*

1, 3, 42, 2 (*not.* 1) *pro* ὑπό (*Coll.*) *praestat scribere* παρά (*Nomoc.*)

1, 3, 52, 15 *med. post* τοῦτο αὐτό *insere* τόν
fin. ὁ ἀνὴρ μείνοιεν, τοῖς

1, 4, 1 *not.* 6 *pro* Iuliano nepote suo *scribi debuit* Iuliano sororis suae filio

1, 4, 2 ad Claudium pu.] *libri cum Th.; fuerit* ad Claudium proconsulem Africae

1, 4, 14 *not.* 22 προσταθέν *cum l. gem. scr.*

1, 4, 17 *iam ex lege gemina* 10, 27, 3 *constat inscriptionem* Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος *A. supplendam esse.*
ad finem corrige ἐκ μακρῶν χρόνων

1, 4, 18 *supple inscriptionem* [Ὁ αὐτὸς βασιλεύς]

1, 4, 21 *iunge etiam* 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17

1, 4, 26 *not.* 6 *iunge* 3, 10, 2? 10, 40, 2 (*ad* § 16)

1, 4, 31 *in subscriptione* d. xv k. Nov. *restituendum esse ad* 7, 40, 2 *probavi*

1, 5, 4 *supplementa Basilicorum auctoritate ex Th. recepta* (*not.* 10. 13) *reprobat Zachariae* (*Kritische Vierteljahrsschrift* 16 *p.* 231), *quia fieri possit, ut Thalelaei index* (= *B*) *spectet lectionem Codicis Iustiniani prioris, libri autem Latini cum Nomoc. et Const. repetitam Codicis praelectionem sequantur: cf. praefatio editionis criticae*

1, 5, 8, 4 *de supplemento ex Th. et B* (*not.* 8) *Zachariae idem monuit quod supra ad* 1, 5, 4

1, 7, 5 *corrige* traduxerit

1, 8, 1 *corrige* quodcumque reperitur

1, 9, 4 *aut anni* 368 *aut a.* 370 *aut a.* 373 *est*

1, 9, 18 *not.* 13 *supplementum* neminem Samaritam *agnoscunt etiam Paratitla ad Const.* 2. 7; *cf. supra ad* 1, 5, 4

1, 12, 6 *iunge* 1, 3, 27. 9, 30, 2

1, 18, 3 *fortasse iungenda est* 3, 44, 8

1, 19, 3 *subscr.* Constantio C. IIII *cum fastis scr.*

1, 19, 5 *inscr.* pp.] pu. *scr.*

1, 23, 6 *fortasse iungendae sunt* 12, 19, 10. 12, 59, 9

1, 27, 2, 22. 25. 28. 31 *pro* semissaliis *restituendum esse* semissalibus *probat inscriptio C. I. L.* v *n.* 8739, *cf. Lydus de mag.* 1, 46 ἀρματούρα σεμισσαλία

1, 28, 1 *subscr.* II *post* AA. *delendo a.* 365 *recte restituit Clossius*

1, 34, 2 *breviorem indicem exhibent B Fabroti* (6, 1, 45): Φροντίζειν ὀφείλουσιν οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἵνα μὴ βλαβῶσι τὰ πατριμονιάλια χωρία (*id est* providere debent praesides provinciarum, ne detrimentum capiant fundi patrimoniales)

1, 34, 3 *not.* 3 *dele verba* nisi forte ... ἰδικῶν: *confirmatur enim index supra exscriptus alio indice a Fabroto* (*B* 6, 1, 46) *exhibito:* Ἐπὶ τοῖς προαγγελθεῖσιν ὡς φισκαλίοις πράγμασι σφραγὶς οὐκ ἐπιτίθεται παρὰ τῷ κόμητι τῶν θησαυρῶν ἡμῶν πρὸ τελείας τῶν ζητουμένων διακρίσεως (*id est* rebus tamquam fiscalibus delatis signum a comite thesaurorum nostrorum non ante imponatur, quam causae cognitio ad finem perducta est)

1, 40, 2 *subscr. post* Ian. *excidit dies quo constitutio accepta est*

1, 40, 5 *in inscriptione olim fuerit* imp. Iulianus A., *in subscriptione* Mamertino et Nevitta conss. (= *a.* 362)

1, 40, 9 *subscr. post* Mediolani *excidit dies quo constitutio accepta est, ut data sit anno* 389

1, 40, 13 πρὸ μιᾶς

1, 45, 2 *iunge* 10, 74, 1. 11, 2, 5: *in subscriptione pro* XIII *scr.* XIIII

1, 48, 3 *subscr. post* Nov. *excidit dies, quo constitutio accepta est*

1, 55, 2 *vel ad a.* 368 *vel ad a.* 370 *vel ad a.* 373 *pertinet*

2, 4, 9 *olim fortasse fuerit* Si super possessione, quae tibi per filium tuum ex matris eius hereditate quaesita est *rel., cf. B et BΣ: traditam lectionem tuetur versio B*

2, 4, 36 *fortasse iungendae sunt* 6, 23, 14. 6, 42, 29

2, 4, 42 *iunge* 8, 17, 11

2, 6, 6 *iunge* 7, 65, 4

2, 11, 21 *in inscriptione* et CC. *cum libris omittendum et in subscriptione a.* 290 *ponendus est*

2, 12, 21 *subscr. pro* d. *scr.* pp.

2, 14, 1 *iunge etiam Th.* 10, 3, 5 (d. vi k.)

2, 15, 1 *not.* 9 *pro Th.* 11, 1, 36 *substitue huius Codicis* 11, 75, 5

2, 15, 2 § 1 *post* censemus *B* addunt κἂν τινες ὦσι τῆς ἰδικῆς οὐσίας τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως φροντίζοντες (*id est* licet inter eos sint, qui rei privatae piissimi imperatoris curam gerunt): *quae dubito utrum verum supplementum praestent an ex Thalelaei adnotatione originem ducant*

2, 17, 2 *extr. post* cura *B addunt* καὶ ὡς βούλει φύλαξον αὐτά (*id est* et prout vis id tuere)

2, 18, 4 *not.* 10 utili *non agnoscit BΣ* 38, 6, 6 (*Theod.*)

2, 18, 18 *extr. ad* uteris *B addunt* apud praesidem provinciae

2, 19, 5 *ante* iurisdictionis tenore *secundum B et S suppl.* oblato emptori pretio

2, 29, 2 *pr. ante* fecit *B* (κ.π.) *inserunt* perfectam

2, 50, 3 *not.* 9: *additamentum non agnoscit index Theodori in Prochiro aucto* 31, 31

2, 50, 6 *est anni* 254

2, 51, 2 *aut anni* 290 *aut anni* 293 *est*

2, 55, 3 *aut anni* 290 *aut anni* 293 *est*

2, 58, 2 *subscr. pro* pp. *ex legibus iungendis restitue* d.

3, 1, 11 *pro* διοικηταὶ *Zachariae proponit* διαιτηταί
3, 12, 2 *inscr.* Helpidio
3, 24, 3 *iunge* 12, 1, 7
3, 28, 10 iure successionis *om.* ΒΣ (κ.π.)
3, 31, 2 § 2 *verba* fructus ... peti potest *videntur ad finem* § 1 *collocanda esse*
subscr. (*not.* 10) Severo A. II *Hal. recte*
3, 32, 1 *pr.* qui eum possidet
3, 34, 2 *not.* 10 *restitue* mobilium: *eam enim lectionem praeter SAPR[b] tuentur Graeci, qui triennii spatium indicatum esse intellegunt*
3, 34, 5 *corrige* pars diversa
3, 40, 2 *inscr.* Sallustio pp. *recte om. Th. et Consult.* 3, 10: *nam Flavio Sallustio pp. Galliarum a.* 362 *successit Mamertinus, Sallustius autem Secundus hoc tempore pp. Orientis in legibus appellatur Secundus. Sallustii nomen fortasse aberravit ex subscriptione Th.* 2, 12, 1
4, 2, 16 *dele virgulam post* versatus (*cf. Gothofredus ad Th.* 9, 22, 1 *contra* ΒΣ)
4, 2, 17 *not.* 8 *iunge* 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4, 30, 14. 15? 5, 15, 3 *post* 4, 20, 20 *iteratam fuisse* 1, 5, 21 *probare videntur B* 20, 1, 45
4, 20, 18 *not.* 1 *iunge* 4, 2, 17. 4, 21, 17. 4, 30, 14. 15? 5, 15, 3
4, 23, 21 *aut a.* 290 *aut a.* 293 *est*
4, 24, 5 rationibus] probationibus ΒΣ (κ.π.)
4, 28, 5 *pr.* vel legationis *om. Greg., addiderunt Iustiniani teste Thalelaeo* (ΒΣ)
4, 30, 14 *not.* 6 *iunge* 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4, 30, 15? 5, 15, 3
4, 31, 14 *subscr. ita restitue* d. k. Nov. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestis vv. cc.
4, 32, 26, 2 *med. secundum B excidit venerabilium domorum privilegium, ne supra quartam centesimae partem usuras debeant, quod confirmat* ΒΣ 25, 1, 11 *sch.* 7, *non agnoscit Theodorus in* ΒΣ *h. l.*
4, 43, 2 *ad Th. et B sic emendanda esse videtur:* si quis vendiderit, emptor obtinendi e. s. h. f., venditione in hoc tantummodo valente, ut liceat ipsi qui *rel.*
4, 46, 3 *fortasse* 11, 59, 2 *iungenda est*
4, 56, 1 *fin.* ad Primum qui
5, 1, 5 *not.* 15 *iunge* 1, 4, 16. 1, 18, 13. 5, 6, 8. 5, 30, 3
5, 1, 6 *data est aut eodem die quo* 1, 4, 33 (*k. Nov. a.* 534) *aut paulo antea*
5, 3, 5 potes (*sic PM cum l. gem.*) *in* potest (*sic recte C cum B et* ΒΣ) *mutasse compilatores testatur Thalelaeus* (ΒΣ)
5, 4, 25, 5 *fin. pro* detrimento (*sic CM cum l. gem.*) *restituendum est* incrementum (*sic N cum* ΒΣ κ.π.)
5, 15 *not.* 8 *iunge* 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4, 30, 14. 15?
5, 17, 11 *not.* 3 *iunge* 1, 3, 53. 7, 24, 1? 9, 13, 1. 11, 48, 24?
5, 21, 2 [*a.* 290 *vel* 293]
5, 21, 3 [*a.* 290 *vel* 293]
5, 51, 2 *iunge* 5, 56, 1
5, 56, 1 *iunge* 5, 51, 2
5, 73, 4 *subscr.* [*a.* 303]
6, 1, 7 *not.* 5 *Gothofredi emendationem confirmat* 10, 3, 6
6, 8, 1 *subscr.* [*a.* 290 *vel* 293]
6, 20, 13 a patre *propter* 6, 61 6 *addidisse videntur Iustiniani, cf.* 3, 36, 18
6, 20, 14 *verba* quam habuit p. s. m. tempore, dotem non conferenti *ne muta, sed verba* quam habuit *refere ad* dotem: *cf. Fein Collation p.* 341
6, 21, 4, 1 *corrige* si minor annis ex lege constitutis
6, 23, 14 *not.* 11 *iunge* 2, 4, 36? 6, 42, 29
not. 12 VI *ins.* 2, 4, 36, VIII *ins.* 6, 42, 29
6, 30, 17 *not.* 16: 12, 57, 10 *iungenda non est*
6, 41, 1 *pr. med.* poenam inferri (*pro* inferre) *Huschke*
6, 42, 29 *iunge* 2, 4, 36? 6, 23, 14
6, 48, 1, 10 στρατιώταις *in* συστρατιώταις *emendat Zachariae*
6, 58, 9 *subscr. pro* Iul. *cum Mommseno* Ian. *scr.*
7, 9, 3 *aut a.* 290 *aut a.* 293 *est*
7, 12, 1 *Cuiacius hanc subscriptionem restituit:* data XVI k. Iulias ipsis Antonino et Vero AA. conss. (= *a.* 161?) *consulibus ad coniecturam a se de inscriptione prolatam* (*cf. not.* 5) *emendatis*
7, 24, 1 *iungendae videntur* 1, 3, 53. 5, 17, 11. 9, 13, 1 (d. XV k. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III cons.)
7, 31, 1, 3 *med. deletis notis* 1 *et* 2 *et numero paragraphi* 3 *a sic restitue* vel triennium, quod (*sic C,* quod et *R*) in rebus mobilibus obs. ... iusto titulo possessionis antecessoris (antece[dente posse]ssoris *scr.*) iusta detentio
7, 33, 1 *pr.* et omissam *Iustinianos propter* 8, 36, 5 *addidisse vidit Francke* (*Hereditatis petitio p.* 39), *cf. Paul.* 5, 2, 5: *idem male quod sequitur* bona fide *addiderunt, nam et in h. l. et apud Paulum de servitutibus longo tempore possessis agitur*
7, 50, 2, 1 permittitur *ex* perimitur *corruptum est*
7, 65, 3 *est anni* 373
8, 11, 5 *subscr.* Philippis *in* Philippopoli *emendat Gothofredus*
8, 13, 1 *subscr. pro* Severo ... conss. (*sic Hal.*) *in P legitur* sev. III et XIII: *numerus* XIII *ex rubrica tituli aberrasse videtur, reliqua ad a.* 200 *ducunt*
8, 36, 4 *indicem h. c. extare in B* 27, 1, 3 *quae huc usque ad c.* 3 *trahebantur, vidit Zachariae. verba indicis haec sunt:* Ἐάν τις νεμόμενος ἀκίνητον πρᾶγμα ὑπομνησθῇ παρά τινος καὶ ἡττηθῇ, τέως ἀποκαθιστάτω αὐτό. εἰ δὲ ἐξεποίησεν αὐτό, πεμπέσθω ὁ ἐνάγων ἐπὶ νομῆς αὐτοῦ. εἰ δέ τι ἀντειπεῖν βούλεται ὁ νῦν ἔχων αὐτό, παρὰ τῷ αὐτῷ δικαστῇ λεγέτω μὴ ἔχων φόρου ἢ ἀξίας παραγραφὴν ἢ ζωνῆς (*id est* si quis rem immobilem possidens conventus ab aliquo et victus fuerit, tunc eam restituat. quod si eam alienaverit, in possessionem eius actor mittatur. sin autem aliquid obicere vult is qui nunc eam habet, apud eundem iudicem dicat nec habeat fori vel dignitatis cingulive praescriptionem)
9, 12, 6 *inscr.* ad Catullinum
9, 46, 6 *subscr.* [*a.* 290 *vel* 293]
9, 47, 16 *inscr.* ad Catullinum
10, 2, 8 *not.* 4 d. XV k. Dec. [acc. . . .] Hadrumeto *probabilior emendatio est, ut constitutio data sit a.* 364
10, 16, 13, 1 ἔλληψιν *in* ἔλλειψιν *emendat Zachariae*
10, 26, 2 *subscr. not.* 2 *emendatio Gothofredi non convenit itineri Valentiniani*
10, 32, 5 *Buchholtz iungit* 10, 62, 4
10, 32, 26 *subscr.* [*a.* 373]
10, 62, 4 *Buchholtz recte iungit* 10, 32, 5 (*a.* 286): *unde in inscriptione* et CC. *cum O omittendum est*
10, 65, 4 *subscr. ante* Triveris *excidisse videtur* acc....
11, 6, 6 *not.* 2 Honorio VIIII et
11, 8, 4 *inscr.* Auxonium
11, 13, 1 *inscr.* Auxonio

Codicis Iustiniani editio quae iam prodit minor ex maiore mea repetita est additis variis lectionibus eis, quibus careri non posse videbatur. quibus ut cum fructu lectores uti possint, librorum manu scriptorum, quibus recensio mea nititur, ceteraeque suppellectilis criticae condicionem breviter exponam.

Praestantissimi omniumque antiquissimique libri saeculo VI vel VII scripti fragmenta extant in libro Veronensi (*V*). is liber olim Codicem integrum complexus est: reliqui libri Codicem in duas partes divisum exhibent, ut in aliis libri I—VIIII, in aliis libri X—XII scripti sint.

Prioris partis libri derivati sunt ex Codicis Epitoma, quae vix quartam Codicis partem continet. genuina huius Epitomae forma non extat, sed auctam nonnullis supplementis ex integro Codice additis repraesentant libri Pistoriensis (*P*) saec. X vel XI, Parisiensis 4516 (*L*) saec. XI, Darmstadiensis (*D*) saec. XII: ex eiusdem propaginis libro auctor legis Romanae canonice comptae (*A*) saeculo VIIII constitutionum syllogen mutuatus est. libri a saeculo XI exeunte exarati ex libris Epitomae auctae ita promanarunt, ut suppletis ex integri Codicis exemplis constitutionibus Latinis quae adhuc deerant (desiderabatur autem plus quam dimidia pars) reliqua ad eadem exempla castigarentur. huius classis antiquissimis libris Casinate (*C*) et Berolinensi 273 (*R*) usus sum: quorum librorum ubi utriusque lectio mendosa est aut alteruter deficit, alios eiusdem classis libros (*MNQUW*) adcivi. in lectionibus Epitomae auctae adscribendis libros Parisiensem et Darmstadiensem qui cum Pistoriensi conspirare solent praetermisi.

Librorum X, XI, XII codices ultra saeculum XII extremum retrahi non possunt. fundamentum editionis esse volui libros antiquissimos Parisiensem 4537 (*K*) saec. XII extr. et Oxoniensem (*O*) saec. XIII: horum ubi alteruter deficit vel utriusque contextus pessumdatus est, lectiones libri Vindobonensis 2130 (*I*) saec. XIII aliorumque librorum scriptorum (*dett.*) vel etiam editorum subieci.

Tradita per libros manu scriptos lectio neque mendis neque hiatibus ex librariorum neglegentia ortis caret: nonnulla etiam data opera omissa sunt. cui damno reparando alia subsidia praesto mihi fuere. atque in eis quidem constitutionibus, quarum pristina forma Codicibus Gregoriano Hermogeniano Theodosiano vel Novellis ante Iustinianum latis traditur, veram lectionem plerumque certa coniectura reperire licuit. neque minore ad eam restituendam adiumento fuerunt versiones indices adnotationes commentatorum Graecorum Iustiniani aequalium aut paulo recentiorum, quae in Basilicis aliisque iuris Graeci collectionibus extant.

In eis quae data opera omissa sunt restituendis partim eadem illa partim alia subsidia suppetunt: truncae autem sunt constitutionum inscriptiones subscriptionesque. inscriptiones enim in omnibus libris ne Veronensi quidem excepto communem breviatoris licentiam subisse, quae e nominibus eorum hominum, ad quos constitutiones datae sunt, uno electo ceteros recideret, epitoma Codicis quae Summa Perusina vocatur (*S*) abunde nos docuit. atque hoc quidem damnum in libri quarti parte posteriore ex Summa Perusina reparari potuit: in reliquis Codicis partibus pauci tantum eiusmodi hiatus ex aliis constitutionum collectionibus vel ex legibus iungendis vel etiam ex Iustinianis Institutionibus explentur.

Subscriptiones veterum codicum librarii omissis quibusdam quae inutilia visa sunt in breve contraxerunt, recentiorum librarii fere omnino abiecerunt. quarum subscriptionum quae ita perierunt in libris novem prioribus plerasque Haloander ex libro manu scripto Egnatiano nunc deperdito restituit, in posterioribus libris nonnulla Cuiacius e libris iam item amissis, plurima supplementa Theodosianus Codex suppeditavit.

Graecas constitutiones libri scripti omittunt excepto Veronensi, qui quattuor constitutionum Graecarum fragmenta servavit. plerumque tamen ipsa constitutionum verba vel indices earum e iuris Graeci libris restituere licuit: qui indices in hac editione ita ab ipsis constitutionibus distincti sunt, ut versuum initia paululum intra solitum spatium retraherentur. inscriptiones Graecarum constitutionum ex temporis ordine passim supplevimus, ac tacite quidem: supplementa ista uncinis quadratis includi. punctis indicavi, quam sedem olim habuerunt eae constitutiones, quarum ne indices quidem aetatem tulerunt.

Latinarum quoque constitutionum earum, quae Iustiniani sub diversis titulis iteraverunt, paucae in libris nostris exciderunt: has e geminis legibus ita restitui ut stellulas singulis versibus praeponerem.

Graece scriptorum interpretatio Latina in notis aut infra notas addita est.

Scripsi Berolini die xv m. Martii 1877.

SIGNORUM EXPLICATIO.

A = lex Romana canonice compta, cui insunt haec: 2, 3, 6. 12. 17. 20. 2, 4, 27. 38. 39. 41. 2, 11, 1. 8. 10. 20. 22. 2, 12, 6. 2, 19, 4. 7. 9. 12. 2, 27, 1. 2, 35, 1. 3, 12. 3, 15, 1. 3, 16. 3, 22, 1. 4. 3, 28, 17. 19. 21. 23. 27. 28. 35 pr. 3, 29, 2. 3. 3, 32, 2. 7. 15. 22. 27. 3, 34, 1. 2. 4. 10—13. 3, 35, 1—5. 3, 39, 5. 6. 3, 44, 12. 4, 1, 2. 4, 19, 2. 4, 20, 5. 6. 8. 9. 11. 12. 14. 17. 19. 4, 22, 1. 4. 4, 24, 2. 3. 12. 4, 32, 17. 4, 34, 1. 10. 4, 38, 14. 4, 42. 4, 43. 4, 44, 2. 4, 65, 3. 15. 34. 5, 4, 26. 5, 5, 2. 8. 5, 9, 2. 6, 1, 1. 4. 6, 2, 2. 6, 22, 4. 6, 35, 12. 6, 42, 3 pr. 7, 6, 1 § 3. 7, 11, 4. 7, 13, 2. 3. 7, 33, 1. 2. 10. 12. 7, 35, 1—6. 7, 40, 1. 2. 7, 49. 8, 4, 7. 8, 52. 9, 16, 3

B = Basilica

BΣ = scholia Basilicorum

B (*κ.π.*) et *BΣ*(*κ.π.*) indicant *τὸ κατὰ πόδας*

C = Casinas 49 saec. XI vel XII ad libros I—VIIII

D = Darmstadiensis 2000 saec. XII ad libros I—VIIII

F = Digesta Florentina ad 1, 17

I = Vindobonensis 2130 saec. XIII ad libros X—XII

K = Parisiensis 4537 saec. XII extremi ad libros X—XII

L = Parisiensis 4516 saec. XI ad libros I—VIIII

M = Montispessulanus H 82 saec. XII ad libros I—VIIII

N = Parisiensis 16910 saec. XII ad 5, 1—12. 14—17.

O = Oxoniensis Bodleianus 3361 (Seld. Arch. B 31) saec. XIII ad libros X—XII

P = Pistoriensis 66 saec. X vel XI ad libros I—VIII

p = supplementa manus secundae in libro *P*

Q = Berolinensis 275 saec XII ad libros I—VIIII

R = Berolinensis 273 saec. XII ad libros I—VIIII

S = Summa Perusina edita in Heimbachii Anecdotis Graecis vol II

U = Vercellensis 127 saec. XII ad praefationes (pag. 1—4)

V = Veronensis LXII saec. VI vel VII, in quo extant haec: 4, 48, 2—4, 49, 17. 4, 54, 9 fin.—4, 60, 1. 4, 64, 7—4, 65, 21. 5, 17, 10—5, 18, 5. 5, 24, 1—5, 24, 8 in. 5, 24, 11—5, 28, 8. 5, 31, 8—5, 32, 11. 5, 37, 3—5, 37, 22, 2ᵃ. 5, 40, 1—5, 43, 9 in. 5, 50, 2—5, 59, 5, 1. 5, 71, 2—5, 75, 1. 6, 2, 21, 5—6, 3, 1. 6, 4, 4, 23—6, 7, 3. 6, 13, 1—6, 20, 4. 6, 21, 4—6, 23, 15. 7, 4, 7—17. 7, 40, 2—7, 43, 2. 7, 54, 2—7, 58, 3. 7, 62, 39, 1ᵃ fin.—7, 63, 5, 1. 7, 66—7, 71, 4. 8, 1—8, 4, 7. 8, 13, 4—27. 8, 16, 4—8, 17, 11. 8, 30, 3—8, 33, 3, 5. 8, 38, 3—8, 40, 7. 8, 41, 4—8, 42, 16. 8, 44, 27—8, 47, 10, 3. 8, 53, 23—8, 53, 35, 3ᵃ. 11, 62, 6—11. 11, 62, 12—14. 12, 33, 5, 3—12, 33, 8, 2. 12, 35, 18, 1ᵇ—12, 36, 4 pr. — Cf. librum meum qui inscriptus est Codicis Iustiniani fragmenta Veronensia. Berolini 1874.

W = Vaticanus 1427 saec. XII ad praefationes (pag. 1—4.

Ambr. = excerpta codicis Ambrosiani G. 58 sup. saec. X vel XI, cf. Fr. Maassen, Bobienser Excerpte des Röm. Rechts, Wien 1864. insunt haec: 1, 3, 5. 7—10. 13. 14. 20 pr. 33. 53. 1, 4, 2. 4. 24. 1, 12, 2. 5. 1, 13, 1. 3, 12, 2. 9

Coll. = Collectio XXV capitulorum (cf. Heimbachii Anecdota II)

Coll. = Collatio legum Mosaicarum et Romanarum

Const. = Constitutionum ecclesiasticarum collectio, quae indices constitutionum 1, 1—13 cum paratitlis complectitur: cf. Voëlli et Iustelli bibliotheca iuris canonici veteris, Parisiis 1661 p. 1217 seqq.

Cui. = Cuiacii lectiones e libris manu scriptis enotatae in editione librorum X—XII

Dig. = Digesta Iustiniani

Epit. = Epitome iuris (Zachariae, Ius Graeco-Romanum II)

Greg. = Gregorianus Codex

Hal. = Haloandri editio Norembergae 1530

Hermog. = Hermogenianus Codex

Inst. = Institutiones Iustiniani

Nomoc. = Nomocanon XIV titulorum: cf. Pitra iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta II p. 433 seqq.

Nov. = Novellae.

'Ροπ. = *Αἱ 'Ροπαί* ed. Zachariae, Lipsiae 1836

Sirmond. = constitutiones a Iac. Sirmondo editae

Th. = Theodosianus Codex

Vat. = Vaticana fragmenta

Utinensis = excerpta libri Utinensis (cf. Haenel in praefatione Novellarum a Iuliano epitomatarum p. X), cui insunt 7, 2, 9—11. 14. 7, 4, 8. 12. 7, 7, 1. 7, 10, 1. 4—7

ᵃ ᵇ litterulae ad codicum notas adscriptae distinguunt scripturam primitivam (e. g. R^a) et emendatam (R^b)

ˡ ᵛ litterulis ad codicum notas adpositis distinguitur codicis scriptura (e. g. R^l) a diversa lectione, quae in eodem codice praemisso vocabulo *vel* sive *alias* adnotata est (R^v)

? interrogationis signum codicum notis postpositum ad proxime praecedentem notam solam referendum est

dett. = *libri deteriores*

edd. = editiones

inc(*ertus*) *ins*(*erit*) *pr*(*incipium*) *suppl*(*et*)

Haec in adnotatione leguntur. in contextu editionis solita inscriptionum subscriptionumque compendia retenta sunt, quorum haec explicare sufficiet:

in inscriptionibus *pp.* est praefectus praetorio, *pu.* praefectus urbi,

in subscriptionibus *d.* data, *dn. Iustiniano pp. A.* domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto (ad annos 528. 533. 534), *pp.* proposita (initio subscriptionum), *pp. d.* proposita die, *s. d.* sub die, *vc.* vir clarissimus, *vv. cc.* viri clarissimi

INDEX TITULORUM.

LIBER PRIMUS

LIBER SECUNDUS

ADDENDA ET CORRIGENDA.

1, 2, 25, 4 *post* εὑρίσκοιτο *insere* τῷ

1, 3, 5 *in inscriptione olim fuerit* imp. Iulianus A., *in subscriptione* Iuliano A. IIII et Sallustio conss. (= *a.* 363)

1, 3, 27 *iunge* 1, 12, 6. 9, 30, 2

1, 3, 28, 5 in urbis episcopi] in viri reverentissimi (*vel* religiosissimi) episcopi *vertit Nomoc. recte*

1, 3, 31 *not.* 13 *Iustiniani secundum constitutionum ordinem legerunt* d. k. Ian.: *olim autem fuisse puto* d. • k. Ian.: *Dioscorus enim exeunte anno* 472 *Erythrio videtur successisse*

1, 3, 32. 33 *iungendae sunt*

1, 3, 42, 2 (*not.* 1) *pro* ὑπό (*Coll.*) *praestat scribere* παρά (*Nomoc.*)

1, 3, 52, 15 *med. post* τοῦτο αὐτό *insere* τόν
fin. ὁ ἀνὴρ μείνοιεν, τοῖς

1, 4, 1 *not.* 6 *pro* Iuliano nepote suo *scribi debuit* Iuliano sororis suae filio

1, 4, 2 ad Claudium pu.] *libri cum Th.; fuerit* ad Claudium proconsulem Africae

1, 4, 14 *not.* 22 προσταθέν *cum l. gem. scr.*

1, 4, 17 *iam ex lege gemina* 10, 27, 3 *constat inscriptionem Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος A. supplendam esse.*
ad finem corrige ἐκ μακρῶν χρόνων

1, 4, 18 *supple inscriptionem* [Ὁ αὐτὸς βασιλεύς]

1, 4, 21 *iunge etiam* 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17

1, 4, 26 *not.* 6 *iunge* 3, 10, 2? 10, 40, 2 (*ad* § 16)

1, 4, 31 *in subscriptione* d. xv k. Nov. *restituendum esse ad* 7, 40, 2 *probavi*

1, 5, 4 *supplementa Basilicorum auctoritate ex Th. recepta* (*not.* 10. 13) *reprobat Zachariae* (*Kritische Vierteljahrsschrift* 16 *p.* 231), *quia fieri possit, ut Thalelaei index* (= *B*) *spectet lectionem Codicis Iustiniani prioris, libri autem Latini cum Nomoc. et Const. repetitam Codicis praelectionem sequantur: cf. praefatio editionis criticae*

1, 5, 8, 4 *de supplemento ex Th. et B* (*not.* 8) *Zachariae idem monuit quod supra ad* 1, 5, 4

1, 7, 5 *corrige* traduxerit

1, 8, 1 *corrige* quodcumque reperitur

1, 9, 4 *aut anni* 368 *aut a.* 370 *aut a.* 373 *est*

1, 9, 18 *not.* 13 *supplementum* neminem Samaritam *agnoscunt etiam Paratitla ad Const.* 2. 7; *cf. supra ad* 1, 5, 4

1, 12, 6 *iunge* 1, 3, 27. 9, 30, 2

1, 18, 3 *fortasse iungenda est* 3, 44, 8

1, 19, 3 *subscr.* Constantio C. IIII *cum fastis scr.*

1, 19, 5 *inscr.* pp.] pu. *scr.*

1, 23, 6 *fortasse iungendae sunt* 12, 19, 10. 12, 59, 9

1, 27, 2, 22. 25. 28. 31 *pro* semissaliis *restituendum esse* semissalibus *probat inscriptio C. I. L.* v *n.* 8739, *cf. Lydus de mag.* 1, 46 ἀρματοῦρα σεμισσαλία

1, 28, 1 *subscr.* II *post* AA. *delendo a.* 365 *recte restituit Clossius*

1, 34, 2 *breviorem indicem exhibent B Fabroti* (6, 1, 45): *Φροντίζειν ὀφείλουσιν οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἵνα μὴ βλαβῶσι τὰ πατριμονιάλια χωρία* (*id est* providere debent praesides provinciarum, ne detrimentum capiant fundi patrimoniales)

1, 34, 3 *not.* 3 *dele verba* nisi forte ... *ἰδικῶν*: *confirmatur enim index supra exscriptus alio indice a Fabroto* (*B* 6, 1, 46) *exhibito*: *Ἐπὶ τοῖς προαγγελθεῖσιν ὡς φισκαλίοις πράγμασι σφραγὶς οὐκ ἐπιτίθεται παρὰ τῷ κόμητι τῶν θησαυρῶν ἡμῶν πρὸ τελείας τῶν ζητουμένων διακρίσεως* (*id est* rebus tamquam fiscalibus delatis signum a comite thesaurorum nostrorum non ante imponatur, quam causae cognitio ad finem perducta est)

1, 40, 2 *subscr. post* Ian. *excidit dies quo constitutio accepta est*

1, 40, 5 *in inscriptione olim fuerit* imp. Iulianus A., *in subscriptione* Mamertino et Nevitta conss. (= *a.* 362)

1, 40, 9 *subscr. post* Mediolani *excidit dies quo constitutio accepta est, ut data sit anno* 389

1, 40, 13 πρὸ μιᾶς

1, 45, 2 *iunge* 10, 74, 1. 11, 2, 5: *in subscriptione pro* XIII *scr.* XIIII

1, 48, 3 *subscr. post* Nov. *excidit dies, quo constitutio accepta est*

1, 55, 2 *vel ad a.* 368 *vel ad a.* 370 *vel ad a.* 373 *pertinet*

2, 4, 9 *olim fortasse fuerit* Si super possessione, quae tibi per filium tuum ex matris eius hereditate quaesita est *rel., cf. B et BΣ:* *traditam lectionem tuetur versio B*

2, 4, 36 *fortasse iungendae sunt* 6, 23, 14. 6, 42, 29

2, 4, 42 *iunge* 8, 17, 11

2, 6, 6 *iunge* 7, 65, 4

2, 11, 21 *in inscriptione* et CC. *cum libris omittendum et in subscriptione a.* 290 *ponendus est*

2, 12, 21 *subscr. pro* d. *scr.* pp.

2, 14, 1 *iunge etiam Th.* 10, 3, 5 (d. VI k.)

2, 15, 1 *not.* 9 *pro Th.* 11, 1, 36 *substitue huius Codicis* 11, 75, 5

2, 15, 2 § 1 *post* censemus *B* addunt *κἂν τινες ὦσι τῆς ἰδικῆς οὐσίας τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως φροντίζοντες* (*id est* licet inter eos sint, qui rei privatae piissimi imperatoris curam gerunt): *quae dubito utrum verum supplementum praestent an ex Thalelaei adnotatione originem ducant*

2, 17, 2 *extr. post* cura *B addunt* καὶ ὡς βούλει φύλαξον αὐτά (*id est* et prout vis id tuere)

2, 18, 4 *not.* 10 utili *non agnoscit BΣ* 38, 6, 6 (*Theod.*)

2, 18, 18 *extr. ad* uteris *B addunt* apud praesidem provinciae

2, 19, 5 *ante* iurisdictionis tenore *secundum B et S suppl.* oblato emptori pretio

2, 29, 2 *pr. ante* fecit *B* (κ.π.) *inserunt* perfectam

2, 50, 3 *not.* 9: *additamentum non agnoscit index Theodori in Prochiro aucto* 31, 31

2, 50, 6 *est anni* 254

2, 51, 2 *aut anni* 290 *aut anni* 293 *est*

2, 55, 3 *aut anni* 290 *aut anni* 293 *est*

2, 58, 2 *subscr. pro* pp. *ex legibus iungendis restitue* d.

3, 1, 11 pro διοικηταί Zachariae proponit διαιτηταί
3, 12, 2 inscr. Helpidio
3, 24, 3 iunge 12, 1, 7
3, 28, 10 iure successionis om. BΣ (κ.π.)
3, 31, 2 § 2 verba fructus ... peti potest videntur ad finem § 1 collocanda esse
subscr. (not. 10) Severo A. II Hal. recte
3, 32, 1 pr. qui eum possidet
3, 34, 2 not. 10 restitue mobilium: eam enim lectionem praeter $SAPR^{b}$ tuentur Graeci, qui triennii spatium indicatum esse intellegunt
3, 34, 5 corrige pars diversa
3, 40, 2 inscr. Sallustio pp. recte om. Th. et Consult. 3, 10: nam Flavio Sallustio pp. Galliarum a. 362 successit Mamertinus, Sallustius autem Secundus hoc tempore pp. Orientis in legibus appellatur Secundus. Sallustii nomen fortasse aberravit ex subscriptione Th. 2, 12, 1
4, 2, 16 dele virgulam post versatus (cf. Gothofredus ad Th. 9, 22, 1 contra BΣ)
4, 2, 17 not. 8 iunge 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4, 30, 14. 15? 5, 15, 3 post 4, 20, 20 iteratam fuisse 1, 5, 21 probare videntur B 20, 1, 45
4, 20, 18 not. 1 iunge 4, 2, 17. 4, 21, 17. 4, 30, 14. 15? 5, 15, 3
4, 23, 21 aut a. 290 aut a. 293 est
4, 24, 5 rationibus] probationibus BΣ (κ.π.)
4, 28, 5 pr. vel legationis om. Greg., addiderunt Iustiniani teste Thalelaeo (BΣ)
4, 30, 14 not. 6 iunge 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4, 30, 15? 5, 15, 3
4, 31, 14 subscr. ita restitue d. k. Nov. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestis vv. cc.
4, 32, 26, 2 med. secundum B excidit venerabilium domorum privilegium, ne supra quartam centesimae partem usuras debeant, quod confirmat BΣ 25, 1, 11 sch. 7, non agnoscit Theodorus in BΣ h. l.
4, 43, 2 ad Th. et B sic emendanda esse videtur: si quis vendiderit, emptor obtinendi e. s. h. f., venditione in hoc tantummodo valente, ut liceat ipsi qui rel.
4, 46, 3 fortasse 11, 59, 2 iungenda est
4, 56, 1 fin. ad Primum qui
5, 1, 5 not. 15 iunge 1, 4, 16. 1, 18, 13. 5, 6, 8. 5, 30, 3
5, 1, 6 data est aut eodem die quo 1, 4, 33 (k. Nov. a. 534) aut paulo antea
5, 3, 5 potes (sic PM cum l. gem.) in potest (sic recte C cum B et BΣ) mutasse compilatores testatur Thalelaeus (BΣ)
5, 4, 25, 5 fin. pro detrimento (sic CM cum l. gem.) restituendum est incrementum (sic N cum BΣ κ.π.)
5, 15 not. 8 iunge 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4, 30, 14. 15?
5, 17, 11 not. 3 iunge 1, 3, 53. 7, 24, 1? 9, 13, 1. 11, 48, 24?
5, 21, 2 [a. 290 vel 293]
5, 21, 3 [a. 290 vel 293]
5, 51, 2 iunge 5, 56, 1
5, 56, 1 iunge 5, 51, 2
5, 73, 4 subscr. [a. 303]
6, 1, 7 not. 5 Gothofredi emendationem confirmat 10, 3, 6
6, 8, 1 subscr. [a. 290 vel 293]
6, 20, 13 a patre propter 6, 61 6 addidisse videntur Iustiniani, cf. 3, 36, 18
6, 20, 14 verba quam habuit p. s. m. tempore, dotem non conferenti ne muta, sed verba quam habuit refere ad dotem: cf. Fein Collation p. 341
6, 21, 4, 1 corrige si minor annis ex lege constitutis
6, 23, 14 not. 11 iunge 2, 4, 36? 6, 42, 29
not. 12 VI ins. 2, 4, 36, VIII ins. 6, 42, 29
6, 30, 17 not. 16: 12, 57, 10 iungenda non est
6, 41, 1 pr. med. poenam inferri (pro inferre) Huschke
6, 42, 29 iunge 2, 4, 36? 6, 23, 14
6, 48, 1, 10 στρατιώταις in συστρατιώταις emendat Zachariae
6, 58, 9 subscr. pro Iul. cum Mommseno Ian. scr.
7, 9, 3 aut a. 290 aut a. 293 est
7, 12, 1 Cuiacius hanc subscriptionem restituit: data XVI k. Iulias ipsis Antonino et Vero AA. conss. (= a. 161?) consulibus ad coniecturam a se de inscriptione prolatam (cf. not. 5) emendatis
7, 24, 1 iungendae videntur 1, 3, 53. 5, 17, 11. 9, 13, 1 (d. XV k. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III cons.)
7, 31, 1, 3 med. deletis notis 1 et 2 et numero paragraphi 3 a sic restitue vel triennium, quod (sic C, quod et R) in rebus mobilibus obs. ... iusto titulo possessionis antecessoris (antece[dente posse]ssoris scr.) iusta detentio
7, 33, 1 pr. et omissam Iustinianos propter 8, 36, 5 addidisse vidit Francke (Hereditatis petitio p. 39), cf. Paul. 5, 2, 5: idem male quod sequitur bona fide addiderunt, nam et in h. l. et apud Paulum de servitutibus longo tempore possessis agitur
7, 50, 2, 1 permittitur ex perimitur corruptum est
7, 65, 3 est anni 373
8, 11, 5 subscr. Philippis in Philippopoli emendat Gothofredus
8, 13, 1 subscr. pro Severo ... conss. (sic Hal.) in P legitur sev. III et XIII: numerus XIII ex rubrica tituli aberrasse videtur, reliqua ad a. 200 ducunt
8, 36, 4 indicem h. c. extare in B 27, 1, 3 quae huc usque ad c. 3 trahebantur, vidit Zachariae. verba indicis haec sunt: Ἐάν τις νεμόμενος ἀκίνητον πρᾶγμα ὑπομνησθῇ παρά τινος καὶ ἡττηθῇ, τέως ἀποκαθιστάτω αὐτό. εἰ δὲ ἐξεποίησεν αὐτό, πεμπέσθω ὁ ἐνάγων ἐπὶ νομῆς αὐτοῦ. εἰ δέ τι ἀντειπεῖν βούλεται ὁ νῦν ἔχων αὐτό, παρὰ τῷ αὐτῷ δικαστῇ λεγέτω μὴ ἔχων φόρου ἢ ἀξίας παραγραφὴν ἢ ζωνῖς (id est si quis rem immobilem possidens conventus ab aliquo et victus fuerit, tunc eam restituat. quod si eam alienaverit, in possessionem eius actor mittatur. sin autem aliquid obicere vult is qui nunc eam habet, apud eundem iudicem dicat nec habeat fori vel dignitatis cingulive praescriptionem)
9, 12, 6 inscr. ad Catullinum
9, 46, 6 subscr. [a. 290 vel 293]
9, 47, 16 inscr. ad Catullinum
10, 2, 8 not. 4 d. XV k. Dec. [acc....] Hadrumeto probabilior emendatio est, ut constitutio data sit a. 364
10, 16, 13, 1 ἔλληψιν in ἔλλειψιν emendat Zachariae
10, 26, 2 subscr. not. 2 emendatio Gothofredi non convenit itineri Valentiniani
10, 32, 5 Buchholtz iungit 10, 62, 4
10, 32, 26 subscr. [a. 373]
10, 62, 4 Buchholtz recte iungit 10, 32, 5 (a. 286): unde in inscriptione et CC. cum O omittendum est
10, 65, 4 subscr. ante Triveris excidisse videtur acc....
11, 6, 6 not. 2 Honorio VIIII et
11, 8, 4 inscr. Auxonium
11, 13, 1 inscr. Auxonio

Codicis Iustiniani editio quae iam prodit minor ex maiore mea repetita est additis variis lectionibus eis, quibus careri non posse videbatur. quibus ut cum fructu lectores uti possint, librorum manu scriptorum, quibus recensio mea nititur, ceteraeque suppellectilis criticae condicionem breviter exponam.

Praestantissimi omniumque antiquissimique libri saeculo VI vel VII scripti fragmenta extant in libro Veronensi (*V*). is liber olim Codicem integrum complexus est: reliqui libri Codicem in duas partes divisum exhibent, ut in aliis libri I—VIIII, in aliis libri X—XII scripti sint.

Prioris partis libri derivati sunt ex Codicis Epitoma, quae vix quartam Codicis partem continet. genuina huius Epitomae forma non extat, sed auctam nonnullis supplementis ex integro Codice additis repraesentant libri Pistoriensis (*P*) saec. X vel XI, Parisiensis 4516 (*L*) saec. XI, Darmstadiensis (*D*) saec. XII: ex eiusdem propaginis libro auctor legis Romanae canonice comptae (*A*) saeculo VIIII constitutionum syllogen mutuatus est. libri a saeculo XI exeunte exarati ex libris Epitomae auctae ita promanarunt, ut suppletis ex integri Codicis exemplis constitutionibus Latinis quae adhuc deerant (desiderabatur autem plus quam dimidia pars) reliqua ad eadem exempla castigarentur. huius classis antiquissimis libris Casinate (*C*) et Berolinensi 273 (*R*) usus sum: quorum librorum ubi utriusque lectio mendosa est aut alteruter deficit, alios eiusdem classis libros (*MNQUW*) adcivi. in lectionibus Epitomae auctae adscribendis libros Parisiensem et Darmstadiensem qui cum Pistoriensi conspirare solent praetermisi.

Librorum X, XI, XII codices ultra saeculum XII extremum retrahi non possunt. fundamentum editionis esse volui libros antiquissimos Parisiensem 4537 (*K*) saec. XII extr. et Oxoniensem (*O*) saec. XIII: horum ubi alteruter deficit vel utriusque contextus pessumdatus est, lectiones libri Vindobonensis 2130 (*I*) saec. XIII aliorumque librorum scriptorum (*dett.*) vel etiam editorum subieci.

Tradita per libros manu scriptos lectio neque mendis neque hiatibus ex librariorum neglegentia ortis caret: nonnulla etiam data opera omissa sunt. cui damno reparando alia subsidia praesto mihi fuere. atque in eis quidem constitutionibus, quarum pristina forma Codicibus Gregoriano Hermogeniano Theodosiano vel Novellis ante Iustinianum latis traditur, veram lectionem plerumque certa coniectura reperire licuit. neque minore ad eam restituendam adiumento fuerunt versiones indices adnotationes commentatorum Graecorum Iustiniani aequalium aut paulo recentiorum, quae in Basilicis aliisque iuris Graeci collectionibus extant.

In eis quae data opera omissa sunt restituendis partim eadem illa partim alia subsidia suppetunt: truncae autem sunt constitutionum inscriptiones subscriptionesque. inscriptiones enim in omnibus libris ne Veronensi quidem excepto communem breviatoris licentiam subisse, quae e nominibus eorum hominum, ad quos constitutiones datae sunt, uno electo ceteros recideret, epitoma Codicis quae Summa Perusina vocatur (*S*) abunde nos docuit. atque hoc quidem damnum in libri quarti parte posteriore ex Summa Perusina reparari potuit: in reliquis Codicis partibus pauci tantum eiusmodi hiatus ex aliis constitutionum collectionibus vel ex legibus iungendis vel etiam ex Iustinianis Institutionibus explentur.

Subscriptiones veterum codicum librarii omissis quibusdam quae inutilia visa sunt in breve contraxerunt, recentiorum librarii fere omnino abiecerunt. quarum subscriptionum quae ita perierunt in libris novem prioribus plerasque Haloander ex libro manu scripto Egnatiano nunc deperdito restituit, in posterioribus libris nonnulla Cuiacius e libris iam item amissis, plurima supplementa Theodosianus Codex suppeditavit.

Graecas constitutiones libri scripti omittunt excepto Veronensi, qui quattuor constitutionum Graecarum fragmenta servavit. plerumque tamen ipsa constitutionum verba vel indices earum e iuris Graeci libris restituere licuit: qui indices in hac editione ita ab ipsis constitutionibus distincti sunt, ut versuum initia paululum intra solitum spatium retraherentur. inscriptiones Graecarum constitutionum ex temporis ordine passim supplevimus, ac tacite quidem: supplementa ista uncinis quadratis includi. punctis indicavi, quam sedem olim habuerunt eae constitutiones, quarum ne indices quidem aetatem tulerunt.

Latinarum quoque constitutionum earum, quae Iustiniani sub diversis titulis iteraverunt, paucae in libris nostris exciderunt: has e geminis legibus ita restitui ut stellulas singulis versibus praeponerem.

Graece scriptorum interpretatio Latina in notis aut infra notas addita est.

Scripsi Berolini die XV m. Martii 1877.

SIGNORUM EXPLICATIO.

A = lex Romana canonice compta, cui insunt haec: 2, 3, 6. 12. 17. 20. 2, 4, 27. 38. 39. 41. 2, 11, 1. 8. 10. 20. 22. 2, 12, 6. 2, 19, 4. 7. 9. 12. 2, 27, 1. 2, 35, 1. 3, 12. 3, 15, 1. 3, 16. 3, 22, 1. 4. 3, 28, 17. 19. 21. 23. 27. 28. 35 pr. 3, 29, 2. 3. 3, 32, 2. 7. 15. 22. 27. 3, 34, 1. 2. 4. 10—13. 3, 35, 1—5. 3, 39, 5. 6. 3, 44, 12. 4, 1, 2. 4, 19, 2. 4, 20, 5. 6. 8. 9. 11. 12. 14. 17. 19. 4, 22, 1. 4. 4, 24, 2. 3. 12. 4, 32, 17. 4, 34, 1. 10. 4, 38, 14. 4, 42. 4, 43. 4, 44, 2. 4, 65, 3. 15. 34. 5, 4, 26. 5, 5, 2. 8. 5, 9, 2. 6, 1, 1. 4. 6, 2, 2. 6, 22, 4. 6, 35, 12. 6, 42, 3 pr. 7, 6, 1 § 3. 7, 11, 4. 7, 13, 2. 3. 7, 33, 1. 2. 10. 12. 7, 35, 1—6. 7, 40, 1. 2. 7, 49. 8, 4, 7. 8, 52. 9, 16, 3

B = Basilica

BΣ = scholia Basilicorum

B (*κ.π.*) et *BΣ*(*κ.π.*) indicant *τὸ κατὰ πόδας*

C = Casinas 49 saec. XI vel XII ad libros I—VIIII

D = Darmstadiensis 2000 saec. XII ad libros I—VIIII

F = Digesta Florentina ad 1, 17

I = Vindobonensis 2130 saec. XIII ad libros X—XII

K = Parisiensis 4537 saec. XII extremi ad libros X—XII

L = Parisiensis 4516 saec. XI ad libros I—VIIII

M = Montispessulanus H 82 saec. XII ad libros I—VIIII

N = Parisiensis 16910 saec. XII ad 5, 1—12. 14—17.

O = Oxoniensis Bodleianus 3361 (Seld. Arch. B 31) saec. XIII ad libros X—XII

P = Pistoriensis 66 saec. X vel XI ad libros I—VIII

p = supplementa manus secundae in libro *P*

Q = Berolinensis 275 saec XII ad libros I—VIIII

R = Berolinensis 273 saec. XII ad libros I—VIIII

S = Summa Perusina edita in Heimbachii Anecdotis Graecis vol II

U = Vercellensis 127 saec. XII ad praefationes (pag. 1—4)

V = Veronensis LXII saec. VI vel VII, in quo extant haec: 4, 48, 2—4, 49, 17. 4, 54, 9 fin.—4, 60, 1. 4, 64, 7—4, 65, 21. 5, 17, 10—5, 18, 5. 5, 24, 1—5, 24, 8 in. 5, 24, 11—5, 28, 8. 5, 31, 8—5, 32, 11. 5, 37, 3—5, 37, 22, 2[b]. 5, 40, 1—5, 43, 9 in. 5, 50, 2—5, 59, 5, 1. 5, 71, 2—5, 75, 1. 6, 2, 21, 5—6, 3, 1. 6, 4, 4, 23—6, 7, 3. 6, 13, 1—6, 20, 4. 6, 21, 4—6, 23, 15. 7, 4, 7—17. 7, 40, 2—7, 43, 2. 7, 54, 2—7, 58, 3. 7, 62, 39, 1[a] fin.—7, 63, 5, 1. 7, 66—7, 71, 4. 8, 1—8, 4, 7. 8, 13, 4—27. 8, 16, 4—8, 17, 11. 8, 30, 3—8, 33, 3, 5. 8, 38, 3—8, 40, 7. 8, 41, 4—8, 42, 16. 8, 44, 27—8, 47, 10, 3. 8, 53, 23—8, 53, 35, 3[a]. 11, 62, 6—11. 11, 62, 12—14. 12, 33, 5, 3—12, 33, 8, 2. 12, 35, 18, 1[b]—12, 36, 4 pr. — Cf. librum meum qui inscriptus est Codicis Iustiniani fragmenta Veronensia. Berolini 1874.

W = Vaticanus 1427 saec. XII ad praefationes (pag. 1—4.

Ambr. = excerpta codicis Ambrosiani G. 58 sup. saec. X vel XI, cf. Fr. Maassen, Bobienser Excerpte des Röm. Rechts, Wien 1864. insunt haec: 1, 3, 5. 7—10. 13. 14. 20 pr. 33. 53. 1, 4, 2. 4. 24. 1, 12, 2. 5. 1, 13, 1. 3, 12, 2. 9

Coll. = Collectio XXV capitulorum (cf. Heimbachii Anecdota II)

Coll. = Collatio legum Mosaicarum et Romanarum

Const. = Constitutionum ecclesiasticarum collectio, quae indices constitutionum 1, 1—13 cum paratitlis complectitur: cf. Voëlli et Iustelli bibliotheca iuris canonici veteris, Parisiis 1661 p. 1217 seqq.

Cui. = Cuiacii lectiones e libris manu scriptis enotatae in editione librorum X—XII

Dig. = Digesta Iustiniani

Epit. = Epitome iuris (Zachariae, Ius Graeco-Romanum II)

Greg. = Gregorianus Codex

Hal. = Haloandri editio Norembergae 1530

Hermog. = Hermogenianus Codex

Inst. = Institutiones Iustiniani

Nomoc. = Nomocanon XIV titulorum: cf. Pitra iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta II p. 433 seqq.

Nov. = Novellae.

Ῥοπ. = *Αἱ Ῥοπαί* ed. Zachariae, Lipsiae 1836

Sirmond. = constitutiones a Iac. Sirmondo editae

Th. = Theodosianus Codex

Vat. = Vaticana fragmenta

Utinensis = excerpta libri Utinensis (cf. Haenel in praefatione Novellarum a Iuliano epitomatarum p. X), cui insunt 7, 2, 9—11. 14. 7, 4, 8. 12. 7, 7, 1. 7, 10, 1. 4—7

a b litterulae ad codicum notas adscriptae distinguunt scripturam primitivam (e. g. R^a) et emendatam (R^b)

l v litterulis ad codicum notas adpositis distinguitur codicis scriptura (e. g. R^l) a diversa lectione, quae in eodem codice praemisso vocabulo *vel* sive *alias* adnotata est (R^v)

? interrogationis signum codicum notis postpositum ad proxime praecedentem notam solam referendum est

dett. = *libri deteriores*

edd. = editiones

inc(*ertus*) *ins*(*erit*) *pr*(*incipium*) *suppl*(*et*)

Haec in adnotatione leguntur. in contextu editionis solita inscriptionum subscriptionumque compendia retenta sunt, quorum haec explicare sufficiet:

in inscriptionibus *pp.* est praefectus praetorio, *pu.* praefectus urbi,

in subscriptionibus *d.* data, *dn. Iustiniano pp. A.* domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto (ad annos 528. 533. 534), *pp.* proposita (initio subscriptionum), *pp. d.* proposita die, *s. d.* sub die, *vc.* vir clarissimus, *vv. cc.* viri clarissimi

INDEX TITULORUM.

LIBER TERTIUS

LIBER QUARTUS

LIBER QUINTUS

LIBER SEXTUS

LIBER SEPTIMUS

LIBER OCTAVUS

LIBER NONUS

LIBER DECIMUS

LIBER UNDECIMUS

LIBER DUODECIMUS

DE NOVO CODICE COMPONENDO[1].

IMPERATOR IUSTINIANUS AUGUSTUS AD SENATUM[2].

Haec, quae necessario corrigenda esse multis retro principibus visa sunt, interea tamen nullus eorum hoc ad effectum ducere ausus est, in praesenti rebus donare communibus auxilio dei omnipotentis censuimus et[3] prolixitatem litium amputare, multitudine quidem constitutionum, quae tribus codicibus Gregoriano et Hermogeniano atque Theodosiano continebantur, illarum etiam, quae post eosdem codices a Theodosio divinae recordationis aliisque post eum retro principibus, a nostra etiam clementia positae sunt, resecanda, uno autem codice sub felici nostri nominis vocabulo componendo, in quem colligi tam memoratorum trium codicum quam novellas post
1 eos positas constitutiones oportet. Ideoque ad hoc maximum et ad ipsius rei publicae sustentationem respiciens opus efficiendum elegimus tanto fastigio[4] laborum tantaeque sollicitudini sufficientes IOHANNEM virum excellentissimum ex quaestore sacri nostri palatii consularem atque patricium, LEONTIUM virum sublimissimum magistrum militum ex praefecto praetorio consularem atque patricium, PHOCAM virum eminentissimum magistrum militum consularem atque patricium, BASILIDEM virum excellentissimum ex praefecto praetorio Orientis et patricium, THOMAM virum gloriosissimum quaestorem sacri nostri palatii et ex consule[5], TRIBONIANUM virum magnificum magisteria dignitate inter agentes decoratum, CONSTANTINUM virum illustrem comitem[6] largitionum inter agentes et magistrum scrinii libellorum sacrarumque cognitionum, THEOPHILUM virum clarissimum comitem sacri nostri consistorii et iuris in hac alma urbe doctorem, DIOSCORUM et PRAESENTINUM diser-
2 tissimos togatos fori amplissimi praetoriani. Quibus[7] specialiter permisimus resecatis tam supervacuis, quantum ad legum soliditatem pertinet, praefationibus quam similibus et contrariis, praeterquam si iuris aliqua divisione adiuventur, illis etiam, quae in desuetudinem abierunt, certas et brevi sermone conscriptas ex isdem tribus codicibus, novellis etiam constitutionibus leges componere et congruis subdere titulis, adicientes quidem et detrahentes, immo et mutantes verba earum, ubi hoc rei commoditas exigebat, colligentes vero in unam sanctionem, quae in[8] variis constitutionibus dispersa sunt, et sensum earum clariorem efficientes, ita tamen, ut ordo temporum earundem constitutionum non solum ex adiectis diebus et consulibus, sed etiam ex ipsa compositione earum clarescat, primis quidem in primo loco, posterioribus vero in secundo ponendis et, si quae earum sine die et consule in veteribus codicibus vel in his, in quibus novellae constitutiones receptae sunt, inveniantur, ita his ponendis nullaque dubietate super generali earum robore ex hoc orienda, sicut et illas vim generalis constitutionis obtinere palam est, quae ad certas personas rescriptae[9] vel per pragmaticam[10] ab initio datae eidem novo codici propter
3 utilitatem sanctionis inditae[11] fuerint. Haec igitur ad vestram notitiam ferre properavimus, ut sciatis, quanta nos diurna[12] super rerum[13] communium utilitate cura sollicitat, studentes certas et indubitatas et in unum codicem collectas esse de cetero constitutiones, ut ex eo tantummodo nostro felici nomine nuncupando codice recitatio constitutionum in omnibus ad citiores litium decisiones[14] fiat iudiciis. *Data id. Febr. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]

(1) inn̄ domini nostri ih'u christi codicis dompni iustiniani repetite praelectionis lib. i. incip. ℞ de novo codice componendo *C* (*cf. p.* 5), incipit liber domini iustiniani codicis repet. prael. de codice faciendo *W* (2) senatum urbis Constantinopolitanae *Hal.* (3) censuimus et *WU*, volumus censemus igitur *C* (4) fastidio *C* (5) exconsulem *libri* (6) sacrarum *ins.* (*edd.*, *vide Dig. c. Tanta* § 9) (7) omnibus *ins. W* (8) in *om. U* (9) *sic U*, perscriptae *CW* (10) sanctionem *inserunt CWU*[b] (11) inditae *U*, inclite *C*, indulte *W* (12) *sic CU*, diuturna *W* (13) rerum *om. U*[a] (14) *sic W*, divisiones *CU*

DE IUSTINIANO[1] CODICE CONFIRMANDO.

IMPERATOR IUSTINIANUS[2] PIUS FELIX INCLITUS VICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER AUGUSTUS MENAE VIRO ILLUSTRI PRAEFECTO PRAETORIO II EX PRAEFECTO HUIUS ALMAE URBIS[3] AC PATRICIO.

Summa rei publicae tuitio de stirpe duarum rerum, armorum atque legum veniens vimque suam exinde muniens felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibusque dominari tam praeteritis effecit temporibus quam deo propitio in aeternum efficiet. istorum etenim alterum alterius auxilio semper viguit[4], et tam militaris res legibus in tuto collocata est, quam ipsae leges armorum praesidio servatae sunt. merito igitur ad prima communium rerum sustentationis semina[5] nostram mentem nostrosque labores referentes militaria quidem agmina multiplicibus et omnem providentiam continentibus modis correximus[6], tam veteribus ad meliorem statum brevi tempore reductis, quam novis non solum exquisitis, sed etiam recta dispositione nostri numinis sine novis expensis publicis constitutis, legum vero praesidia[7] primo servando positas, deinde novas ponendo firmissima subiectis
1 effecimus. Sed cum sit necessarium multitudinem constitutionum tam in tribus veteribus codicibus relatarum quam post eorum confectionem posterioribus temporibus adiectarum ad brevitatem reducendo caliginem earum rectis iudicum definitionibus insidiantem penitus extirpare, ad hoc commune praestandum beneficium deo praesule prono animo nos dedidimus[8] et electis viris gloriosissimis tam doctrina legum quam experientia rerum studioque pro re publica[9] indefesso et laudabili proposito pollentibus sub certis finibus magnum laborem commisimus, per quem tam trium veterum Gregoriani et Hermogeniani atque Theodosiani codicum constitutiones quam plurimas alias[10] post eosdem codices a Theodosio divinae memoriae ceterisque post eum retro principibus, a nostra etiam clementia positas in unum codicem felici nostro vocabulo[11] nuncupandum colligi praecepimus: tollendis quidem tam praefationibus nullum suffragium sanctioni conferentibus quam contrariis constitutionibus, quae posteriore promulgatione vacuatae sunt, similibus etiam praeter eas, quae eadem paene sanciendo divisionem iuris aliquam facere noscuntur, ex qua dividendo vetera novum aliquid nasci videtur, multis insuper aliis ad rectam huiusmodi codicis compositionem pertinentibus isdem prudentissi-
2 mis viris a nostro numine mandatis. Et nostro studio pro re publica instituto suum praesidium deus omnipotens adnuit. ad istum enim laborem et tanti operis consummationem electi vir excellentissimus ex quaestore nostri palatii consularis ac patricius Iohannes et vir sublimissimus ex praefecto praetorio consularis atque patricius Leontius virque eminentissimus magister militum consularis atque patricius Phocas et vir excellentissimus ex praefecto praetorio per Orientem et patricius et nunc praefectus praetorio per Illyricum Basilides et vir gloriosissimus quaestor sacri nostri palatii et ex consule Thomas, immo et vir magnificus magisteria dignitate inter agentes decoratus Tribonianus virque illustris comes[12] largitionum inter agentes et magister scrinii libellorum et sacrarum cognitionum Constantinus et vir illustris ex magistro et iuris doctor in hac alma urbe Theophilus, viri etiam disertissimi togati amplissimi fori tuae sublimitatis Dioscorus atque Praesentinus omnia, quae eis mandavimus, cum sedula et pervigili industria moderataque digestione cum[13] dei auxilio ad prosperum tulerunt terminum et eundem novum Iustinianum codicem nobis obtulerunt ita compositum, ut et rebus profuturus esset communibus et nostro convenisset
3 imperio. Hunc igitur in aeternum valiturum iudicio tui culminis intimare prospeximus, ut sciant omnes tam litigatores quam disertissimi advocati nullatenus eis licere de cetero constitutiones ex veteribus tribus codicibus, quorum iam mentio facta est, vel ex iis, quae novellae constitutiones ad praesens tempus vocabantur, in cognitionalibus recitare certaminibus, sed solis eidem nostro codici insertis constitutionibus necesse esse uti, falsi crimini subdendis his, qui contra haec[14] facere ausi fuerint, cum sufficiat earundem constitutionum nostri codicis recitatio adiectis etiam veterum iuris interpretatorum laboribus ad omnes dirimendas lites, nullaque dubitatione emergenda vel eo, quod sine die et consule quaedam positae sunt, vel quod ad certas personas rescriptae sunt, cum omnes generalium constitutionum vim obtinere procul dubio est. sed et si quae earundem constitutionum detractis vel additis vel permutatis certis verbis, quod et ipsum praefatis excellentissimis viris specialiter permisimus, compositae sunt, nulli[15] concedimus ex libris veteris[16] iuris interpretatorum aliter eas habentes[17] recitare, sed solam iuris interpretatoris sententiam[18] commendare, ut tunc teneat, cum minime adversetur eius-
4 dem nostri codicis constitutionibus. Si quae vero

(1) de novo *C* (2) a. *ins.* *CW* (3) *sic U*, constantinopolitanae *ins.* *CW* (4) viguit *CU*, eguit *W* (5) prima c. r. substentationis semita *C*, primam c. r. substentationis semina *U*ᵃ, prim. (*vel* prim..) c. r. sustentationem semitam *W*, primam c. r. substentationem *U*ᵇ (6) et *ins.* *W* (7) legum v. praes. *om.* *CWU*ᵇ (8) edidimus *libri* (9) *sic U*, studioque rei publicae *CW* (10) *sic CW*, quam alias plures *U* (11) nomine *U* (12) sacrarum *ins.* (*edd.*, *cf. p.* 1 *not.* 6) (13) tum *scr.* (*Mommsen*) (14) hoc *W* (15) nulli *U*, nullis *CW* (16) *sic U*, veterum *CW* (17) habentibus *W* (18) scientiam *CW*

pragmaticae sanctiones, quae minime in eodem nostro codice receptae sunt, civitatibus forte vel corporibus vel scholis vel scriniis vel officiis vel alicui personae impertitae sunt, eas, si quidem aliquod privilegium speciali beneficio indulgent, omni modo ratas manere, sin vero pro certis capitulis factae sunt, tunc tenere, cum nulli nostri codicis adversantur constitutioni, praecipimus. sed et si qua regesta in tui culminis iudicio vel in aliis iudiciis civilibus vel militaribus vel apud principia numerorum pro publicis expensis vel quibuscumque titulis ad publicum pertinentibus posita sunt, ea etiam, prout communis
5 rei commoditas exigit, firma esse censemus. Illustris igitur et magnifica auctoritas tua pro innato sibi circa rem publicam nostrasque dispositiones explendas studio ad omnium populorum notitiam eundem codicem edictis ex more propositis pervenire faciat, ipso etiam textu codicis in singulas provincias nostro subiectas imperio cum nostra divina subnotatione mittendo, ut eo modo ad omnium notitiam eiusdem nostri codicis constitutiones valeant pervenire, ut extantibus[1] festis diebus[2], id est ex die sexto decimo kalendas Maias praesentis septimae indictionis consulatu Decii viri clarissimi recitationes constitutionum ex eodem nostro codice fiant. *Data VII[3] id. April. Constantinopoli Decio viro clarissimo consule.* [a. 529]

(1) ex instantibus *Mommsen* (2) paschalibus *ins. U* (3) VI *alii*

DE EMENDATIONE CODICIS IUSTINIANI ET SECUNDA EIUS EDITIONE.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IHESU CHRISTI[1] IMPERATOR CAESAR FLAVIUS IUSTINIANUS ALAMANNICUS GOTHICUS FRANCICUS GERMANICUS ANTICUS ALANICUS VVANDALICUS AFRICANUS PIUS FELIX INCLITUS VICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER AUGUSTUS SENATUI URBIS CONSTANTINOPOLITANAE S[2].

Cordi nobis est, patres conscripti, semper nostri animi curas rebus omnibus avidissime impendere, ut nihil a nobis coeptum imperfectum relinquatur. igitur in primordio nostri imperii sacratissimas constitutiones, quae in diversa volumina fuerant dispersae et quam plurima similitudine nec non diversitate vacillabant, in unum corpus colligere omnique vitio purgare proposuimus. et hoc iam per viros excelsos et facundissimos perfectum est et a nobis postea confirmatum: quod geminae constitutiones nostrae
1 quae ante positae sunt ostendunt. Postea vero, cum vetus ius considerandum recepimus, tam quinquaginta decisiones fecimus quam alias ad commodum propositi operis pertinentes plurimas constitutiones promulgavimus, quibus maximus antiquarum rerum articulus emendatus et coartatus est omneque ius antiquum supervacua prolixitate liberum atque enucleatum in nostris institutionibus[3] et di-
2 gestis reddidimus. Sed cum novellae nostrae tam decisiones quam constitutiones, quae post nostri codicis confectionem latae sunt, extra corpus eiusdem codicis divagabantur et nostram providentiam nostrumque consilium exigere videbantur, quippe cum earum[4] quaedam ex emersis postea factis aliquam meliore consilio permutationem vel emendationem desiderabant, necessarium nobis visum est per Tribonianum virum excelsum magistrum ex quaestore et ex consule[5], legitimi operis nostri ministrum[6], nec non virum magnificum quaestorium et Beryti legum[7] doctorem Dorotheum, Menam insuper et Constantinum et Iohannem viros eloquentissimos togatos fori amplissimae sedis easdem constitutiones nostras decerpere et in singula discretas[8] capitula ad perfectarum constitutionum soliditatem competentibus supponere titulis et prioribus[9] con-
3 stitutionibus eas adgregare. Supra dictis itaque magnificis et prudentissimis viris permisimus haec omnia facere et, si qua emendatione opus fieret[10], hanc facere non titubante animo, sed nostra auctoritate fretos, constitutiones vero superfluas vel ex posterioribus sanctionibus nostris iam vacuatas, vel si quae similes vel contrariae invenirentur, circumducere et a prioris codicis congregatione separare et tam imperfectas replere quam nocte obscuritatis obductas nova elimationis luce retegere, ut undique non solum institutionum et digestorum via dilucida et aperta pateret, sed etiam constitutionum nostri codicis plenum iubar omnibus clareat, nulla penitus nec simili nec diversa nec inusitata relicta, cum nemini venit in dubium, quod repetita praelectio probavit, hoc satis validum satisque esse formosum. in antiquis etenim libris non solum primas editiones, sed etiam secundas, quas repetitae praelectionis[11] veteres nominabant, subsecutas esse invenimus, quod ex libris Ulpiani viri prudentissimi ad Sabinum
4 scriptis promptum erat quaerentibus reperire. His igitur omnibus ex nostra confectis sententia, cum memoratus Iustinianus codex a praedictis gloriosissimis et facundissimis viris purgatus et candidus factus omnibus ex nostra iussione et circumductis et additis et repletis nec non transformatis nobis oblatus est, iussimus in[12] secundo eum ex integro conscribi non ex priore compositione, sed ex repetita praelectione, et eum nostri numinis auctoritate nitentem in omnibus iudiciis solum, quantum ad divales constitutiones pertinet, frequentari ex die quarto kalendarum Ianuariarum quarti nostri felicissimi consulatus et Paulini viri clarissimi, nulla alia extra corpus eiusdem codicis constitutione legenda, nisi postea varia rerum natura aliquid novum creaverit, quod nostra sanctione indigeat. hoc etenim nemini dubium est, quod, si quid in posterum melius inveniatur et ad constitutionem necessario sit redigendum, hoc a nobis et constituatur et in aliam congregationem referatur, quae novellarum nomine consti-
5 tutionum significetur. Repetita itaque iussione nemini in posterum concedimus vel ex decisionibus nostris vel ex aliis constitutionibus, quas antea fecimus, vel ex prima Iustiniani codicis editione aliquid recitare: sed quod in praesenti purgato[13] et renovato codice nostro scriptum inveniatur, hoc tantummodo in omnibus rebus et iudiciis et obtineat et recitetur. cuius scripturam ad similitudinem nostrarum institutionum et digestorum sine ulla signorum dubietate conscribi iussimus, ut omne, quod a nobis compositum est, hoc et in scriptura et in ipsa sanctione purum atque dilucidum clareat, licet ex hac causa in ampliorem numerum summa huius
6 codicis redacta est. Ut igitur, sanctissimi atque florentissimi patres, nostri labores vobis manifesti fiant et per omne tempus obtineant, hanc praesentem legem ad frequentissimum ordinem vestrum duximus destinandam. *D. XVI*[14] *k. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

(1) deo et domino nostro iesu christo auxiliante *U* (2) s. *om. CU* (3) constitutionibus *libri* (4) earum *om. W* (5) ex quaestorem et consulem *libri* (6) magnificum *ins. C* (7) beryti legum *Russardus*, beritelesum *CW*, berytelesium *U* (8) discreta *CW*ᵃ*U*ᵇ (9) sub *ins. U* (10) fieret] *CU*ᵃ, fuerit *WU*ᵇ (11) *sic U*, repetitas praelectiones (lectiones *C*) *CW* (12) in *del. Contius* (13) puro *CW* (14) *alias* XIII *vel* XVII

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IHESU CHRISTI

CODICIS

DOMINI NOSTRI

I U S T I N I A N I

SACRATISSIMI PRINCIPIS

REPETITAE PRAELECTIONIS

LIBER PRIMUS.

I[1].

DE SUMMA TRINITATE ET DE FIDE CATHOLICA ET UT NEMO DE EA PUBLICE CONTENDERE AUDEAT.

1 [2]*Impp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA.*[3] *ad populum urbis Constantinopolitanae.* Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum apostolum tradidisse Romanis religio usque ad nunc ab ipso insinuata declarat quamque pontificem Damasum sequi claret et Petrum Alexandriae episcopum virum apostolicae sanctitatis, hoc est ut secundum apostolicam disciplinam evangelicamque doctrinam patris et filii et spiritus sancti unam deitatem sub pari[4] maiestate et sub pia tri-
1 nitate credamus. Hanc legem sequentes Christianorum catholicorum nomen iubemus amplecti, reliquos vero dementes vesanosque iudicantes haeretici dogmatis infamiam sustinere, divina primum vindicta, post etiam motus nostri, quem ex caelesti arbitrio sumpserimus, ultione plectendos. *D. III k. Mart. Thessalonica Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

2 [5]*Idem AAA. Eutropio pp.* Nullus haereticis mysteriorum locus, nulla ad exercendam animi obstinatioris dementiam pateat occasio. sciant omnes, etiamsi quid speciali quolibet rescripto per fraudem elicito ab huiusmodi hominum genere impetratum sit, non valere. arceantur cunctorum haereticorum ab illicitis congregationibus turbae: unius et summi dei nomen ubique celebretur: Nicaenae fidei dudum a maioribus traditae et divinae religionis testimonio atque adsertione firmatae observantia semper man-
1 sura teneatur. Is[6] autem Nicaenae adsertor fidei et catholicae religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem deum et Christum filium dei uno nomine confitetur, deum de deo, lumen ex lumine, qui spiritum sanctum, quem ex summo rerum parente speramus et accipimus, negando non violat; apud quem intemeratae fidei sensu viget incorruptae trinitatis indivisa substantia, quae Graeco verbo οὐσία recte credentibus dicitur. haec profecto nobis magis
2 probata, haec veneranda sunt. Qui vero isdem non inserviunt, desinant adfectatis dolis alienum verae religionis nomen adsumere et suis apertis criminibus denotentur: ab omnium submoti ecclesiarum limine penitus arceantur, cum omnes haereticos illicitas agere intra oppida congregationes vetemus. ac si quid eruptio factiosa temptaverit, ab ipsis etiam urbium moenibus exterminato furore propelli iubemus, ut cunctis orthodoxis episcopis, qui Nicaenam fidem tenent, catholicae ecclesiae toto orbe reddantur. *D. IIII id. Ian. Constantinopoli Eucherio et Syagrio conss.* [*a.* 381]

3 [7]*Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος καὶ Οὐαλεντινιανὸς ΑΑ.*
1 *Ὁρμίσδᾳ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.* Θεσπίζομεν πάντα, ὅσα Πορφύριος ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ μανίας ἐλαυνόμενος ἢ ἕτερός τις[8] κατὰ τῆς εὐσεβοῦς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας συνέγραψε, παρ' οἱῳδήποτε εὑρισκόμενα πυρὶ παραδίδοσθαι. πάντα γὰρ τὰ κινοῦντα τὸν θεὸν εἰς ὀργὴν συγγράμματα καὶ τὰς ψυχὰς ἀδικοῦντα
2 οὐδὲ εἰς ἀκοὰς ἀνθρώπων ἐλθεῖν βουλόμεθα. Ἔτι θεσπίζομεν[9] τοὺς ζηλοῦντας τὴν ἀσεβῆ Νεστορίου πίστιν ἢ τῇ ἀθεμίτῳ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ ἀκολουθοῦντας, εἰ μὲν ἐπίσκοποι εἶεν ἢ κληρικοί, τῶν ἁγίων

(1) *B* 1, 1 (2) = *Th.* 16, 1, 2: *iunge* 9, 29, 1 (3) edictum *ins. Th.* (4) parili *Th.* (5) = *Th.* 16, 5, 6 (6) *ita Th.*, teneat *ex R*, teneat is *CM* (7) *c.* 3 *extat in Coll. Const. B: plenior est in Ephesina synodo* (*Mansi* 5, 417) (8) ἢ ἕτερός τις *om. Ephes.* (9) ὥστε *ins. Eph.*

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hormis-*
1 *dae pp. Sancimus, ut quaecumque Porphyrius insania sua compulsus sive alius quilibet contra religiosum Christianorum cultum conscripserit, apud quemcumque inventa fuerint, igni tradantur. omnia enim scripta, quae deum ad iracundiam provocant animasque offendunt, ne ad auditum quidem hominum ve-*
2 *nire volumus. Praeterea sancimus, ut qui impiam Nestorii fidem adfectant vel nefariam eius doctrinam sequuntur, si episcopi vel clerici sint,*

ἐκκλησιῶν ἐκβάλλεσθαι, εἰ δὲ λαϊκοί, ἀναθεματίζεσθαι. ἐξουσίαν ἐχόντων τῶν βουλομένων ὀρθοδόξων τῶν ἑπομένων τῇ εὐσεβεῖ ἡμῶν νομοθεσίᾳ δίχα φόβου
3 *καὶ βλάβης δημοσιεύειν αὐτοὺς καὶ ἐλέγχειν. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν εἰς τὰς εὐσεβεῖς*[1] *ἡμῶν ἀκοάς, ὥς τινες διδασκαλίας τινὰς συνέγραψαν καὶ ἐξέθεντο ἀμφιβόλους καὶ οὐκ ἀκριβῶς συμφωνούσας τῇ ἐκτεθείσῃ ὀρθοδόξῳ πίστει παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου τῶν συνελθόντων ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Ἐφέσῳ ἁγίων πατέρων καὶ Κυρίλλου τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης τοῦ γεγονότος τῆς μεγάλης Ἀλεξανδρέων πόλεως*[2] *ἐπισκόπου, κελεύομεν τὰ μὲν γεγονότα τοιαῦτα συγγράμματα ἢ πρὸ τούτου ἢ καὶ νῦν ἐμπίπρασθαι καὶ διαφερόντως τὰ Νεστορίου*[3]*, καὶ τελείῳ ἀφανισμῷ παραδίδοσθαι*[4]*, ὥστε μηδὲ εἰς ἀνάγνωσίν τινος ἐλθεῖν· τῶν τὰ τοιαῦτα συγγράμματα ἤτοι βιβλία ἔχειν καὶ ἀναγινώσκειν ἀνεχομένων τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν ὑφορωμένων. τοῦ δὲ λοιποῦ μηδενὶ ἐξεῖναι παρὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν πίστιν, καθάπερ εἰρήκαμεν, τὴν ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Ἐφέσῳ λέγειν τι ἢ διδάσκειν. D. XIIII k. Mart. Constantinopoli Zenone et Postumiano conss.* [a. 448]

4 [5]*Imp. Marcianus A.*[6] *Palladio pp.*[7] Nemo[8] clericus vel militans vel alterius cuiuslibet condicionis de fide Christiana publice turbis coadunatis et audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc
1 tumultus et perfidiae occasionem requirens. Nam iniuriam facit iudicio reverentissimae[9] synodi, si quis semel iudicata ac recte disposita revolvere et publice disputare contendit, cum ea, quae nunc de Christiana fide a sacerdotibus, qui Chalcedone convenerunt, per nostra praecepta[10] statuta sunt, iuxta apostolicas expositiones et instituta sanctorum patrum trecentorum decem et octo et centum quinquaginta
2 definita esse noscuntur. Nam in contemptores huius legis poena non deerit, quia non solum contra fidem vere expositam[11] veniunt, sed etiam Iudaeis et paganis ex huiusmodi certamine profanant vene-
3 randa mysteria. Igitur si clericus erit, qui publice tractare de religione ausus fuerit, consortio clericorum removebitur: si vero militia praeditus sit, cingulo spoliabitur: ceteri etiam huiusmodi criminis rei, si quidem liberi sint[12], de hac sacratissima urbe pellentur, pro vigore iudiciario etiam competentibus suppliciis subiugandi, sin vero servi, severissimis animadversionibus plectentur[12]. *D. VII id. Febr. Constantinopoli Sporacio cons.* [a. 452]

5 [13]*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Αὔγουστος. Τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου πίστεως, ἥνπερ κηρύττει ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία, κατ' οὐδένα τρόπον καινισμὸν δεξαμένης ἀκολουθοῦντες ἡμεῖς τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν μετ' ἐκείνους διαπρεψάντων ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις διδάγμασι δίκαιον ᾠήθημεν ἅπασι ποιῆσαι φανερόν, ὅπως ἔχομεν περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, ἀκολουθοῦντες τῇ παραδόσει καὶ ὁμολογίᾳ τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ*
1 *καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας. Πιστεύοντες γὰρ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα μίαν οὐσίαν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνοῦμεν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, τριάδα ὁμοούσιον. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν ὁμολογοῦμεν τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν ἐκ τοῦ θεοῦ θεόν, τὸν πρὸ αἰώνων καὶ ἀχρόνως ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, τὸν συναΐδιον τῷ πατρί, τὸν ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, σαρκωθῆναι ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπῆσαι σταυρόν τε ὑπομεῖναι, ταφῆναί τε καὶ ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τά τε θαύματα καὶ τὰ πάθη,*
2 *ἅπερ ἑκουσίως ὑπέμεινε σαρκί, γινώσκοντες. Οὐ γὰρ ἄλλον τὸν θεὸν λόγον καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν ἐπιστάμεθα, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. ἔμεινε γὰρ τριὰς ἡ τριὰς καὶ σαρκωθέντος τοῦ ἑνὸς τῆς τριάδος θεοῦ λόγου· οὔτε γὰρ τετάρτου προσώπου προσθήκην ἐπι-*
3 *δέχεται ἡ ἁγία τριάς. Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων ἀναθεματίζομεν πᾶσαν αἵρεσιν, ἐξαιρέτως δὲ Νεστόριον τὸν ἀνθρωπολάτρην, τὸν διαιροῦντα τὸν ἕνα κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν, καὶ μὴ ὁμολογοῦντα κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν τὴν ἁγίαν ἔνδοξον ἀειπάρθενον Μαρίαν θεοτόκον, ἀλλὰ ἄλλον μὲν τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς θεὸν*

(1) *καὶ θειοτάτας ins. Ephes.* (2) *τῆς Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως Ephes.* (3) *καὶ διαφερόντως τὰ Νεστορίου om. Ephes.* (4) *παραδοθῆναι Ephes.* (5) *integra constitutio Latine extat in collectione canonum Quesnelliana (Mansi 7, 475, Ballerinii in opp. Leonis M. 3, 242) et Hispana, Graece in conc. Chalcedonensi (Mansi 7, 475): authenticum textum Latinum indicat nota Auth.* (6) impp. Valentinianus et Marcianus AA. *Auth. cum Chalc.* (7) universis populis *Auth.*, *πρόθεμα τοῖς πολίταις ἡμῶν Κωνσταντινουπολίταις Chalc.* (*cf. plenioris inscriptionis versio apud Mansi* 7, 721) (8) nemo itaque vel clericus *aliis praemissis Auth.* (9) religiosissimae *Auth.*, *τῆς ἁγίας conc. Chalc.* (10) a sacerdotibus ... praecepta *om. Auth. cum Chalc.* (11) fidem bene compositam *Auth. cum Chalc.* (*εὖ διατεθείσης*) (12) si quidem l. sint *et infra* sin vero servi ... plectentur *om. Auth. cum Chalc.* (13) *c. 5 extat in Nomoc. Const. B*

sanctis ecclesiis eiciantur, sin laici, anathematizentur: data licentia orthodoxis, qui volunt et piam legislationem nostram sequuntur, absque metu et
3 *damno eos denuntiandi et accusandi. Cum autem ad pias aures nostras pervenerit a quibusdam conscriptas et editas esse doctrinas ambiguas neque accurate congruentes cum orthodoxa fide proposita a sancto concilio patrum sanctorum, qui Nicaeae et Ephesi convenerunt, et a Cyrillo piae memoriae, Alexandrinae magnae civitatis quondam episcopo, iubemus tales libros sive antea sive hoc tempore scriptos, imprimis Nestorii, comburi et perfecto exitio tradi, ut ne in cognitionem quidem cuiusquam veniant: his, qui tales scripturas aut libros habere et legere continuaverint, ultimum supplicium subituris. ceterum nulli licere praeter fidem, ut diximus, Nicaeae atque Ephesi expositam profiteri quicquam vel docere.*

5 *Imp. Iustinianus A. Cum recta intemerataque fides, quam praedicat sancta dei catholica atque apostolica ecclesia, nullo modo innovationem recipiat, sequentes sanctorum apostolorum et eorum qui post eos in sanctis dei ecclesiis claruerunt praecepta recte nos facturos credidimus universis manifestando, quomodo de spe quae in nobis est sentiamus, secuti traditionem ac consensum sanctae dei*
1 *catholicae et apostolicae ecclesiae. Credentes igitur in patrem filium et sanctum spiritum unam substantiam in tribus personis adoramus, unam deitatem, unam potestatem, trinitatem consubstantialem. confitemur autem in ultimis diebus unigenitum dei filium, deum de deo, ante saecula et sine tempore ex patre natum, coaeternum patri, eum ex quo omnia et per quem omnia sunt, descendisse de caelis, incarnatum esse ex spiritu sancto et sancta semper virgine et dei genetrice Maria et hominem factum esse, cruci adfixum, sepultum esse et resurrexisse tertio die: unius eiusdemque miracula et passiones quas sponte carne sustinuit agnoscentes.*
2 *Non enim alium deum verbum novimus et alium Christum, sed unum atque eundem consubstantialem patri secundum divinitatem et consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem. trinitas enim mansit trinitas etiam incarnato uno ex trinitate deo verbo: neque enim quartae personae adiectionem*
3 *sancta trinitas admittit. Quae cum ita sint, damnamus omnem haeresim, praesertim vero Nestorium hominis adoratorem, qui dividit unum dominum nostrum Iesum Christum filium dei et deum nostrum et negat proprie et vere sanctam gloriosam semper virginem Mariam dei genetricem esse, sed alium dicit deum verbum ex patre esse, alium, qui ex*

λόγον λέγοντα, ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς αγίας ἀειπαρθέ-
νου[1] Μαρίας, χάριτι δὲ καὶ οἰκειώσει τῇ πρὸς τὸν
θεὸν λόγον θεὸν αὐτὸν γεγενῆσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
Εὐτυχέα τὸν φρενοβλαβῆ, τὸν φαντασίαν εἰσάγοντα
ἀρνούμενόν τε τὴν ἐκ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου καὶ θεο-
τόκου Μαρίας ἀληθινὴν σάρκωσιν, τουτέστι τὴν ἡμε-
τέραν σωτηρίαν, καὶ μὴ ὁμολογοῦντα κατὰ πάντα
ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον
ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· τὸν αὐτὸν
δὲ τρόπον καὶ Ἀπολλινάριον τὸν ψυχοφθόρον, τὸν
ἄνουν λέγοντα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν
υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν καὶ σύγχυσιν ἤτοι φυρ-
μὸν εἰσάγοντα τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ
τοῦ θεοῦ, καὶ πάντας τοὺς τὰ αὐτῶν φρονήσαντας ἢ
4 φρονοῦντας. Εἰ γάρ τινες μετὰ ταυτην ἡμῶν τὴν
προαγόρευσιν καὶ τὴν τῶν κατὰ τόπον θεοφιλεστά-
των ἡμῶν ἐπισκόπων πληροφορίαν εὑρεθῶσι τοῦ
λοιποῦ γνώμης ἐναντίας ὄντες, μὴ προσδοκήσωσι
συγγνώμης ἀξιωθῆναι· κελεύομεν γὰρ τοὺς τοιούτους
ὡς ὁμολογουμένους αἱρετικοὺς τῷ προσήκοντι ὑποβάλ-
λεσθαι σωφρονισμῷ. Dat. . . . . [a. 527?[2]]
6 [3]Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Κωνσταντινουπολίταις. Τὸν
σωτῆρα καὶ δεσπότην τῶν ὅλων, Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν
ἀληθινὸν θεὸν ἡμῶν θεραπεύοντες διὰ πάντων σπου-
δάζομεν, ὅσον ἐνδέχεται νοῦν καταλαμβάνειν ἀνθρώ-
1 πινον, μιμεῖσθαι τὴν αὐτοῦ συγκατάβασιν. Καὶ
εὑρόντες τινὰς τῇ νόσῳ καὶ μανίᾳ κρατουμένους τῶν
ἀσεβῶν Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς τῶν ἐχθρῶν τοῦ
θεοῦ καὶ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλη-
σίας, ἀρνουμένους τὴν ἁγίαν ἔνδοξον ἀειπάρθενον
Μαρίαν θεοτόκον εἰπεῖν κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν,
ἐσπουδάσαμεν τούτους τὴν ὀρθὴν τῶν Χριστιανῶν
2 διδαχθῆναι πίστιν. Οἱ δὲ ἀνιάτως ἔχοντες[4], κρύ-
πτοντες τὴν ἑαυτῶν πλάνην περιέρχονται, καθὰ μεμα-
θήκαμεν, τὰς τῶν ἁπλουστέρων ψυχὰς ἐκταράσσοντές
τε καὶ σκανδαλίζοντες καὶ ἐναντία τῆς ἁγίας καθολι-
3 κῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας λέγοντες. Ἀναγκαῖον
τοίνυν ἐνομίσαμεν καταλῦσαι μὲν τὰς τῶν αἱρετικῶν
ψευδολογίας, σαφηνίσαι δὲ πᾶσιν, ὅπως δοξάζει ἡ
ἁγία τοῦ θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία,
κηρύττουσι δὲ οἱ ταύτης ὁσιώτατοι ἱερεῖς, οἷς καὶ
ἡμεῖς ἑπόμενοι φανερὰ καθιστῶμεν τὰ περὶ τῆς ἐν
ἡμῖν ἐλπίδος, οὐ καινίζοντες πίστιν, μὴ γένοιτο, ἀλλ'
ἐλέγχοντες τὴν μανίαν τῶν φρονούντων τὰ τῶν
ἀσεβῶν αἱρετικῶν. ὅπερ καὶ ἤδη ἐν προοιμίοις τῆς
ἡμετέρας βασιλείας πράξαντες πᾶσι κατάδηλον ἐποιή-
4 σαμεν[5]. Πιστεύομεν γὰρ εἰς ἕνα θεὸν πατέρα
παντοκράτορα καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν
υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, μίαν οὐσίαν
ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν προσκυνοῦντες, μίαν θεότητα,
5 μίαν δύναμιν, τριάδα ὁμοούσιον. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ
τῶν ἡμερῶν ὁμολογοῦμεν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν ἐκ θεοῦ
ἀληθινοῦ θεὸν ἀληθινόν, τὸν πρὸ αἰώνων καὶ ἀχρό-
νως ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, τὸν συναΐδιον τῷ
πατρί, τὸν ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα,
κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, σαρκωθῆναι[6] ἐκ πνεύ-
ματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου ἀειπαρθένου καὶ
θεοτόκου Μαρίας καὶ ἐνανθρωπῆσαι[7] σταυρόν τε
ὑπομεῖναι ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ταφῆναί
τε καὶ ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ
τά τε θαύματα καὶ τὰ πάθη, ἅπερ ἑκουσίως ὑπέμεινεν
6 σαρκί[8], γινώσκοντες. Οὐ γὰρ ἄλλον τὸν θεὸν
λόγον καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν ἐπιστάμεθα, ἀλλ' ἕνα
καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεό-
τητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρω-
πότητα. ὡς γάρ ἐστιν ἐν θεότητι τέλειος, οὕτως ὁ
αὐτὸς καὶ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος. τὴν γὰρ καθ'
ὑπόστασιν ἕνωσιν δεχόμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν. ἔμεινε
γὰρ τριὰς ἡ τριὰς καὶ σαρκωθέντος τοῦ ἑνὸς τῆς τριά-
δος θεοῦ λόγου· οὔτε γὰρ τετάρτου προσώπου προσ-
7 θήκην ἐπιδέχεται ἡ ἁγία τριάς. Τούτων τοίνυν

(1) καὶ θεοτόκου ins. Nomoc. cum B Coislin. (2) annum 527 indicare videtur c. 6 § 3 h. t. (3) c. 6 extat in Nomoc. Const. B et qualis ante hunc Codicem fuerat in Chronico paschali ed. Dindorf 1 p. 630 (4) καὶ ins. Chron. (5) 1, 1, 5 (6) καὶ σαρκωθέντα Chron. (7) ἐνανθρωπήσαντα Chron. (8) σαρκὶ Chron., ἐν σαρκὶ libri

*sancta semper virgine Maria natus est, hunc autem
gratia et necessitudine, quae ei cum deo verbo est,
deum factum esse: nec non Eutychetem mente cap-
tum, qui visionem inducit et negat veram ex sancta
semper virgine et dei genetrice Maria incarnationem,
hoc est nostram salutem, neque admittit eum om-
nino consubstantialem patri esse secundum divinita-
tem et consubstantialem nobis eundem secundum
humanitatem: item Apollinarium animae extermina-
torem, qui dominum nostrum Iesum Christum filium
dei et deum nostrum anima carere dicit et confu-
sionem seu perturbationem superducit incarnationi
unigeniti filii dei, omnesque qui cum eo senserunt
4 vel sentiunt. Si qui igitur post hanc commo-
nitionem nostram certioresque facti a religiosissimis
uniuscuiusque loci episcopis nostris posthac in-
venti fuerint contrariae opinionis esse, veniam se
impetraturos ne sperent: iubemus enim tales tamquam
confestos haereticos competenti animadversioni subici.
6 Idem A. Constantinopolitanis. Salvatorem et do-
minum omnium Iesum Christum verum deum nostrum
per omnia colentes studemus etiam, quatenus hoc
humana mens adsequi potest, eius humilitatem imi-
1 tari. Cum igitur quosdam invenerimus detineri
morbo atque insania impiorum Nestorii et Euty-
chetis inimicorum deo et sanctae catholicae atque
apostolicae ecclesiae, qui sanctam gloriosam semper
virginem Mariam propric et secundum veritatem
dei genetricem dicere recusant, eos quae sit recta
2 Christianorum fides edocere festinavimus. Ii
vero incurabiles dissimulato errore suo circumve-
niunt, ut compertum habemus, simpliciorum animos
et turbando et offendendo, pronuntiando etiam con-
traria sanctae catholicae atque apostolicae eccle-
3 siae. Quamobrem necessarium credidimus tam
haereticorum mendacia dissipare quam cunctis ex-
planare, qualiter sentiat sancta dei catholica atque
apostolica ecclesia, praedicent sanctissimi eius sacer-
dotes, quos et ipsi secuti spem quae nobis est ape-
rimus, non innovantes fidem (quod absit), sed coar-
guentes insaniam eorum, qui cum impiis haereticis
consentiunt. quod iam pridem in primordiis nostri
4 imperii cunctis patefecimus. Credimus igitur in
unum deum patrem omnipotentem et in unum do-
minum Iesum Christum filium dei et in sanctum
spiritum, unam substantiam in tribus personis ado-
rantes, unam deitatem, unam potestatem, trinitatem
5 consubstantialem. In ultimis autem diebus con-
fitemur dominum nostrum Iesum Christum, unigeni-
tum dei filium, ex vero deo deum verum, ante sae-
cula et sine tempore de patre natum, coaeternum
patri, eum denique, ex quo omnia et per quem om-
nia sunt, descendisse de caelis et incarnatum ex
spiritu sancto et sancta gloriosa semper virgine et
dei genetrice Maria et hominem factum esse, cru-
cem passum pro nobis sub Pontio Pilato et sepul-
tum esse et tertio die resurrexisse: unius eiusdem-
que et miracula et cruciatus quos sponte carne
6 subiit agnoscentes. Non enim alium deum ver-
bum et alium Christum novimus, sed unum eundem-
que consubstantialem patri secundum divinitatem et
consubstantialem nobis eundem secundum humani-
tatem. ut enim in divinitate perfectus est, ita idem
et in humanitate perfectus est. re vera enim uni-
tatem accipimus et confitemur: trinitas enim mansit
trinitas et postquam unus ex trinitate deus verbum
homo factus est: neque quartae personae adiec-
7 tionem recipit sancta trinitas. Quae cum ita se*

οὕτως ἐχόντων ἀναθεματίζομεν πᾶσαν αἵρεσιν, ἐξαι-
ρέτως δὲ Νεστόριον τὸν ἀνθρωπολάτρην καὶ τοὺς τὰ
αὐτοῦ φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας, τοὺς διαιροῦντας
τὸν ἕνα κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ
θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν καὶ μὴ ὁμολογοῦντας κυρίως καὶ
κατὰ ἀλήθειαν τὴν ἁγίαν ἔνδοξον ἀειπάρθενον Μαρίαν
θεοτόκον, τουτέστι μητέρα θεοῦ, ἀλλὰ δύο υἱοὺς λέ-
γοντας, ἄλλον μὲν τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς θεὸν λόγον,
ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου
Μαρίας, χάριτι δὲ καὶ σχέσει καὶ οἰκειώσει τῇ πρὸς
τὸν θεὸν λόγον θεὸν αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ ἀρνου-
μένους καὶ μὴ ὁμολογοῦντας τὸν δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν, τὸν σαρ-
κωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα καὶ σταυρωθέντα ἕνα
εἶναι τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος. οὗτος γὰρ
μόνος ἐστὶν ὁ συμπροσκυνούμενος καὶ συνδοξαζόμενος
8 τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. Ἀναθεματίζομεν
δὲ καὶ Εὐτυχέα τὸν φρενοβλαβῆ καὶ τοὺς τὰ αὐτοῦ
φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας, τοὺς φαντασίαν εἰσάγον-
τας ἀρνουμένους τε τὴν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου καὶ
θεοτόκου Μαρίας ἀληθινὴν σάρκωσιν τοῦ κυρίου καὶ[1]
σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τὴν ἡμετέραν
σωτηρίαν, καὶ μὴ ὁμολογοῦντας αὐτὸν ὁμοούσιον τῷ
πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ
9 τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ
Ἀπολλινάριον τὸν ψυχοφθόρον καὶ τοὺς τὰ αὐτοῦ
φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας, τοὺς ἄνουν λέγοντας τὸν
κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ
καὶ θεὸν ἡμῶν καὶ σύγχυσιν ἤτοι φυρμὸν εἰσάγοντας
τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ
πάντας τοὺς τὰ αὐτῶν φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας.
D. id. Mart. dn. Iustiniano pp. A. III cons. [a. 533]

Τὸ αὐτὸ Ἐφεσίοις, τὸ αὐτὸ Καισαρεῦσι, τὸ αὐτὸ
Κυζικηνοῖς, τὸ αὐτὸ Ἀμιδηνοῖς Τραπεζουντίοις Ἱερο-
σολυμίταις Ἀπαμεῦσιν Ἰουστινιανουπολίταις Θεουπο-
λίταις Σεβαστηνοῖς Ταρσεῦσιν Ἀγκυρανοῖς.

7 [2]Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἐπιφανίῳ τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ
μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς βασιλίδος ταύτης
πόλεως καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ. Γνωρίσαι βου-
λόμενοι τὴν σὴν ἁγιωσύνην πάντα τὰ εἰς ἐκκλη-
σιαστικὴν ὁρῶντα κατάστασιν ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα
ταύταις πρὸς αὐτὴν χρήσασθαι ταῖς θείαις συλλαβαῖς
καὶ δι' αὐτῶν δῆλα αὐτῇ καταστῆσαι τὰ κινηθέντα,
1 ἅπερ καὶ αὐτὴν εἰδέναι πεπείσμεθα. Εὑρόντες
γάρ τινας ἀλλοτρίους τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστο-
λικῆς ἐκκλησίας, τῇ τῶν ἀσεβῶν Νεστορίου καὶ Εὐ-
τυχέος ἀκολουθοῦντας πλάνῃ καὶ ταῖς τούτων βλασφη-
μίαις κεχρημένους, θεῖον προεθήκαμεν ἤδικτον, ὅπερ
καὶ ἡ σὴ γινώσκει ἁγιωσύνη, δι' οὗ τὴν τῶν αἱρετι-
κῶν μανίαν ἠλέγξαμεν, οὐδὲν παντελῶς ἐναλλάξαντες
ἢ ἐναλλάττοντες ἢ παρεξελθόντες τῆς μέχρι νῦν σὺν
θεῷ κρατούσης ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, καθὰ καὶ
ἡ σὴ γινώσκει μακαριότης, ἀλλὰ διὰ πάντων φυλάττον-
τες τὴν κατάστασιν τῆς ἑνώσεως τῶν ἁγιωτάτων
ἐκκλησιῶν τῆς πρὸς τὸν ἁγιώτατον πάπαν τῆς πρεσβυ-
τέρας Ῥώμης καὶ πατριάρχην, πρὸς ὃν καὶ τὰ ὅμοια
2 τούτοις γεγράφαμεν. Οὔτε γὰρ ἀνεχόμεθά τι
τῶν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ὁρώντων κατάστασιν μὴ καὶ
τῇ αὐτοῦ ἀναφέρεσθαι μακαριότητι, ὡς κεφαλῇ οὔσῃ
πάντων τῶν ἁγιωτάτων[3] τοῦ θεοῦ ἱερέων, καὶ ἐπειδή,
ὁσάκις ἐν τούτοις τοῖς μέρεσιν αἱρετικοὶ ἀνεφύησαν,
τῇ γνώμῃ καὶ ὀρθῇ κρίσει ἐκείνου τοῦ σεβασμίου
3 θρόνου κατηργήθησαν. Ἐκ γὰρ τῶν παρουσῶν
θείων ἡμῶν συλλαβῶν μαθήσεται ἡ σὴ ἁγιωσύνη
τὰ παρ' ἡμῶν προτεθειμένα, ἐφ' ᾧ τοὺς ἐπιχειροῦν-
τας πονηρῶς νοεῖν ἢ ἑρμηνεύειν τὰ παρ' ἡμῶν ὀρ-
θῶς ἐν τῷ ἠδίκτῳ λεχθέντα ἐκ τῶν παρουσῶν θείων
4 ἡμῶν ἐλέγχεσθαι συλλαβῶν. Ὀλίγοι τινὲς ἄπιστοι
καὶ ἀλλότριοι τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ καθολικῆς καὶ
ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἀντειπεῖν Ἰουδαϊκῶς ἐθάρρησαν
πρὸς τὰ παρὰ πάντων τῶν ἱερέων ὀρθῶς κρατού-
μενα καὶ δοξαζόμενα καὶ κηρυττόμενα, ἀρνούμενοι
τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν μονογενῆ υἱὸν
τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν, τὸν σαρκωθέντα ἐκ πνεύ-
ματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου ἀειπαρθένου καὶ
θεοτόκου Μαρίας καὶ ἐνανθρωπήσαντα καὶ σταυρω-

(1) *sic Chron. Const.,* θεοῦ καὶ *ins. Nomoc. B* (2) *c. 7 extat in Nomoc. Const. B* (3) *sic Nomoc. B,* ὁσιωτάτων *Const.*

*habeant, damnamus omnem haeresim, imprimis Nesto-
rium hominis adoratorem et eos qui eius sententiam
amplexi sunt vel amplectuntur, qui dividunt unum
dominum nostrum Iesum Christum filium dei et
deum nostrum negantque proprie et re vera sanc-
tam gloriosam semper virginem Mariam deiparam,
id est dei matrem, sed duos filios dicunt alterum ex
patre deum verbum, alterum ex sancta semper vir-
gine et dei genetrice Maria, gratia et nexu et ne-
cessitudine, quae ei cum deo verbo est, et ipsum
deum factum esse: recusantes et negantes dominum
nostrum Iesum Christum filium dei et deum nostrum
incarnatum et cruci adfixum unum esse sanctae et
consubstantialis trinitatis. hic enim solus est coad-
orandus et conglorificandus patri et sancto spiri-*
8 *tui. Damnamus etiam Eutychetem mente cap-
tum eosque qui eius sententiam amplexi sunt vel
amplectuntur, qui visionem inducunt negantque veram
ex sancta virgine et dei genetrice Maria incarna-
tionem domini et salvatoris nostri Iesu Christi, id
est salutem nostram, neque agnoscunt eum consub-
stantialem esse patri secundum divinitatem et con-*
9 *substantialem nobis secundum humanitatem. Neque
minus Apollinarium animae exterminatorem eosque,
qui eius sententiam amplexi sunt vel amplectuntur
dicentes anima carere dominum nostrum Iesum
Christum filium dei et deum nostrum et confusionem
seu perturbationem superducentes incarnationi uni-
geniti filii dei, omnesque qui eorum sententiam am-
plexi sunt vel amplectuntur. D. id. Mart. dn. Iusti-
niano pp. A. III cons.*

*Idem Ephesiis, idem Caesariensibus, idem Cyzi-
cenis, idem Amidenis Trapezuntiis Hierosolymitanis
Apameis Iustinianopolitanis Theopolitanis Sebastenis
Tarsensibus Ancyranis.*

*7 Idem A. Epiphanio sanctissimo et beatissimo
archiepiscopo huius regiae urbis et oecumenico patri-
archae. Edocere volentes sanctitatem tuam omnia
quae ad ecclesiarum statum pertinent necessarium
duximus hisce ad eam sacris litteris uti et per eas
quae agitantur manifestum ei facere: quas et*
1 *ipsam scire persuasi sumus. Cum igitur non-
nullos invenerimus alienos a sancta catholica atque
apostolica ecclesia impiorum Nestorii et Eutychetis
errorem secutos eorumque blasphemiis usos, sacrum
edictum proposuimus, quod et tua sanctitas novit,
quo haereticorum insaniam refutavimus, minime im-
mutato vel immutando vel praetermittendo ecclesiastico
qui adhuc deo iuvante obtinet statu, quod et tua
beatitudo scit, sed per omnia custodientes unitatem
sacrosanctarum ecclesiarum cum sanctissimo vetus-
tioris Romae papa et patriarcha, ad quem his si-*
2 *milia scripsimus. Neque enim patimur quicquam
quod ad ecclesiasticum statum pertinet non referri
ad eius beatitudinem, cum sit caput omnium sanctissi-
morum dei sacerdotum et quia, quotienscumque in his
partibus haeretici extiterunt, sententia rectoque iu-*
3 *dicio illius venerandae sedis coerciti sunt. Ideoque
ex praesentibus sacris litteris sanctitas vestra cognos-
cet quae a nobis proposita sunt, ut qui prave in-
tellegere vel interpretari temptaverint, quae a nobis
recte in edicto pronuntiata sunt, praesentibus sacris*
4 *litteris nostris refutentur. Pauci quidam infide-
les et alieni a sancta dei catholica atque apostolica
ecclesia contradicere Iudaice ausi sunt iis quae ab
omnibus sacerdotibus recte observantur et probantur
et praedicantur, denegantes dominum nostrum Iesum
Christum unigenitum dei filium et deum nostrum
incarnatum ex spiritu sancto et sancta gloriosa
semper virgine et dei genetrice Maria et hominem*

θέντα ἕνα εἶναι τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος, συμ-
προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον τῷ πατρὶ καὶ τῷ
ἁγίῳ πνεύματι, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεό-
τητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρω-
πότητα, παθητὸν σαρκί, τὸν αὐτὸν ἀπαθῆ θεότητι.
5 Παραιτούμενοι δὲ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν
τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν ὁμολο-
γεῖν ἕνα εἶναι τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος δῆλοί
εἰσι καὶ ἐλέγχονται τῇ τοῦ ἀσεβοῦς Νεστορίου ἀκο-
λουθοῦντες πονηρᾷ διδασκαλίᾳ, κατὰ χάριν αὐτὸν
λέγοντες υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ ἄλλον τὸν θεὸν λόγον
καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν λέγοντες. οὓς ἀναθεματίζο-
μεν καὶ τὰ αὐτῶν δόγματα καὶ τοὺς τὰ αὐτῶν φρο-
νήσαντας ἢ φρονοῦντας ὡς ἀλλοτρίους ὄντας τῆς
ἁγίας τοῦ θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας.
6 Πάντες γὰρ οἱ ἱερεῖς τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ
ἀποστολικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ εὐλαβέστατοι τῶν εὐα-
γῶν μοναστηρίων ἀρχιμανδρῖται ἀκολουθοῦντες τῇ
τῶν ἁγίων πατέρων παραδόσει καὶ μηδὲν παντελῶς
ἐναλλάξαντες ἢ ἐναλλάττοντες τῆς μέχρι νῦν κρατού-
σης, καθὰ εἴρηται, ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, συμ-
φώνως ὁμολογοῦσι καὶ δοξάζουσι, κηρύττοντες τὸν
δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν μονογενῆ υἱὸν
τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν, τὸν πρὸ αἰώνων καὶ ἀχρό-
νως ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν
ἡμερῶν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα
ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου ἀειπαρθέ-
νου καὶ θεοτόκου Μαρίας καὶ ἐνανθρωπήσαντα καὶ
σταυρωθέντα ἕνα εἶναι τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριά-
7 δος. Ὁμοούσιον γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τῷ πατρὶ κατὰ
τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν
ἀνθρωπότητα, παθητὸν σαρκί, τὸν αὐτὸν ἀπαθῆ
θεότητι, συμπροσκυνούμενον τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ
πνεύματι. οὐ γὰρ ἄλλον τὸν θεὸν λόγον καὶ ἄλλον
τὸν Χριστὸν ἐπιστάμεθα, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν
ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον
ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, παθητὸν
8 σαρκί, τὸν αὐτὸν ἀπαθῆ θεότητι. Ὡς γάρ ἐστιν
ἐν θεότητι τέλειος, οὕτως ὁ αὐτὸς ἐν ἀνθρωπότητι
τέλειος· τὴν γὰρ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν δεχόμεθα
9 καὶ ὁμολογοῦμεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ μονογενὴς υἱὸς
καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ πρὸ αἰώνων καὶ ἀχρόνως ἐκ
τοῦ πατρὸς γεννηθείς, ὁ[1] αὐτὸς καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν
ἡμερῶν κατελθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθεὶς
ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου[2] καὶ θεο-
τόκου Μαρίας καὶ ἐνανθρωπήσας, τουτέστιν ὁ κύριος
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν θεός
ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἁγίαν ἔνδοξον ἀειπάρθενον
Μαρίαν κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν μητέρα θεοῦ λέγο-
μεν, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν ἐξ αὐτῆς λα-
βόντος, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κατελθόντος
ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος καὶ τεχ-
10 θέντος καὶ ἐνανθρωπήσαντος. Ὃν ὁμολογοῦμεν,
καθὰ εἴρηται, ὁμοούσιον εἶναι τῷ πατρὶ κατὰ τὴν
θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀν-
θρωπότητα, τοῦ αὐτοῦ τά τε θαύματα καὶ τὰ πάθη,
11 ἅπερ ἑκουσίως ὑπέμεινε σαρκί, γινώσκοντες. Ταῦτα
τοίνυν ἐστίν, ἅπερ διὰ τοῦ θείου ἡμῶν εἰρηκότες
ἠδίκτου τοὺς αἱρετικοὺς ἠλέγξαμεν, ᾧτινι θείῳ ἠδίκτῳ
καὶ πάντες οἱ εὑρεθέντες ἐνταῦθα ὁσιώτατοι ἐπίσκο-
ποι καὶ εὐλαβέστατοι ἀρχιμανδρῖται ἅμα τῇ σῇ ἁγιω-
σύνῃ καθυπέγραψαν, ἀκολουθοῦντες διὰ πάντων ταῖς
ἁγίαις τέτρασι συνόδοις καὶ τοῖς παρ' ἑκάστης αὐτῶν
διατυπωθεῖσι, τουτέστι τῆς τε ἐν Νικαίᾳ τῶν τιη'
καὶ τῆς ἐν ταύτῃ τῇ βασιλευούσῃ πόλει τῶν ρν', καὶ
τῆς ἐν Ἐφέσῳ προτέρας καὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι, δήλου
πᾶσι καθεστῶτος, ὅτι τὸν πᾶσι τοῖς ἅμα ἡμῖν πιστοῖς
τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας παρα-
δοθέντα ὅρον τῆς πίστεως, τουτέστι τὸ ἅγιον μάθημα
ἤτοι σύμβολον κρατοῦμέν τε καὶ φυλάττομεν, τὸ παρὰ
τῶν τιη' ἁγίων πατέρων ἐκτεθέν, ὅπερ καὶ οἱ ἐν
ταύτῃ τῇ βασιλευούσῃ πόλει ρν' ἅγιοι πατέρες σαφη-
νίσαντες ἐτράνωσαν, οὐχ ὡς ἐλλιπῶς ἔχοντος αὐτοῦ,
ἀλλ', ἐπειδήπερ οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ οἱ μὲν ἀθε-
τεῖν ἐπεχείρησαν τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος θεότητα,
οἱ δὲ τὴν ἐκ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου θεοτόκου Μαρίας

(1) ὁ om. libri, suppl. Schoell, cf. c. 8 § 17 h. t.
(2) ἀειπαρθένου ins. Nomoc. B

factum cruciatumque unum esse sanctae et consub-
stantialis trinitatis, coadorandum et conglorifican-
dum patri et sancto spiritui, consubstantialem patri
secundum divinitatem et consubstantialem nobis eun-
dem secundum humanitatem, passibilem carne, eun-
5 dem impassibilem deitate. Recusantes vero do-
minum nostrum Iesum Christum unigenitum filium
dei et deum nostrum fateri unum esse sanctae et
consubstantialis trinitatis manifesto deprehenduntur
impii Nestorii pravam doctrinam sequi, secundum
gratiam eum filium dei dicentes et alium deum ver-
bum, alium Christum dicentes. quos cum ipsorum
doctrina iisque qui eam amplexi sunt vel amplec-
tuntur tamquam alienos a sancta dei catholica at-
6 que apostolica ecclesia damnamus. Omnes igitur
sacerdotes sanctae catholicae atque apostolicae ec-
clesiae et reverentissimi sacrorum monasteriorum
archimandritae secuti sanctorum patrum traditionem,
nihil omnino statum ecclesiae qui hactenus obtinuit,
neque antea neque nunc, ut dictum est, mutantes
congruenter confitentur et credunt praedicantes do-
minum nostrum Iesum Christum unigenitum filium
dei et deum nostrum ante saecula et sine tempore
de patre natum et ultimis diebus descendentem de
caelis et incarnatum ex spiritu sancto et sancta
gloriosa semper virgine et dei genetrice Maria et
hominem factum et cruci fixum unum esse sanctae
7 et consubstantialis trinitatis. Consubstantialem
enim eum scimus patri secundum divinitatem et con-
substantialem nobis eundem secundum humanitatem,
passibilem carne, eundem impassibilem deitate, coa-
dorandum patri et spiritui sancto. neque enim
alium deum verbum et alium Christum novimus, sed
unum atque eundem consubstantialem patri secun-
dum divinitatem et consubstantialem nobis eundem
secundum humanitatem, passibilem carne, eundem
8 impassibilem divinitate. Ut enim in divinitate
perfectus est, ita idem in humanitate perfectus est:
in una enim substantia unitatem accipimus et con-
9 fitemur. Quoniam igitur unigenitus filius et ver-
bum dei ante saecula et sine tempore de patre
natus, idem ultimis diebus descendens de caelis et
incarnatus ex spiritu sancto et sancta gloriosa et
dei genetrice Maria et homo factus, id est dominus
noster Iesus Christus, proprie et vere deus est, prop-
terea et sanctam gloriosam semper virginem Mariam
proprie et vere matrem dei dicimus, non quia deus
verbum principium ex ea sumpserit, sed quia ulti-
mis diebus descendit de caelis et ex ipsa incarnatus
10 et natus et homo factus est. Quem confitemur,
ut dictum est, consubstantialem esse patri secundum
divinitatem et consubstantialem nobis eundem secun-
dum humanitatem, eiusdem miracula et passiones,
11 quas sponte carne sustinuit, cognoscentes. Haec
igitur sunt, quibus sacro nostro edicto pronuntiatis
haereticos redarguimus, cui sacro edicto etiam uni-
versi, qui hic inventi sunt, sanctissimi episcopi et
devotissimi archimandritae una cum tua sanctitate
subscripserunt secuti per omnia sancta quattuor con-
cilia et quae ab unoquoque eorum constituta sunt,
id est Nicaenum CCCXVIII, huius regiae civitatis
CL patrum, Ephesinum prius et Chalcedonense, cum
omnibus manifestum sit, quod fidei definitionem
quae universis nobiscum fidelibus sanctae catholicae
atque apostolicae ecclesiae tradita est, id est sanc-
tum documentum vel symbolum, tenemus et custo-
dimus, quod a CCCXVIII sanctis patribus exposi-
tum est, quod et CL in hac regia civitate congre-
gati sancti patres interpretando explanaverunt, non
quod aliquid ei deesset, sed, quoniam veritatis ini-
mici alii sancti spiritus deitatem subvertere adgressi
sunt, alii veram incarnationem dei verbi ex sancta

ἀληθινὴν σάρκωσιν τοῦ θεοῦ λόγου ἠρνήσαντο, διὰ
τοῦτο γραφικαῖς μαρτυρίαις τὸ αὐτὸ ἅγιον μάθημα
οἱ εἰρημένοι ρν´ ἅγιοι πατέρες σαφηνίσαντες ἐτράνωσαν.
12 Τοῦτο καὶ αἱ λοιπαὶ ἅγιαι σύνοδοι, τουτέστιν ἡ
ἐν Ἐφέσῳ προτέρα καὶ ἡ ἐν Χαλκηδόνι, τῇ αὐτῇ
πίστει ἀκολουθήσασαι ἐδέξαντο καὶ ἐφύλαξαν καὶ
τὴν ἁγίαν ἔνδοξον ἀειπάρθενον Μαρίαν θεοτόκον
ἐκήρυξαν καὶ τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας αὐτὴν θεοτόκον
13 ἀνεθεμάτισαν. Ὁμοίως δὲ ἀνεθεμάτισαν καὶ
τοὺς ἕτερον σύμβολον ἢ ἅγιον μάθημα παραδιδόντας
παρὰ τὸ ὑπὸ μὲν τῶν τιη´ ἁγίων πατέρων ἐκτεθέν,
σαφηνισθὲν δὲ καὶ τρανωθὲν παρὰ τῶν ἐν ταύτῃ
14 τῇ βασιλευούσῃ πόλει ρν´ ἁγίων πατέρων. Καὶ
ἡ μὲν ἐν Ἐφέσῳ προτέρα τόν τε ἀσεβῆ Νεστόριον
καὶ τὰ αὐτοῦ δόγματα καθεῖλέ τε καὶ ἀνεθεμάτισε καὶ
τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας καὶ τοὺς συναι-
15 νέσαντας αὐτῷ ἢ συναινοῦντας ἀνεθεμάτισεν. Ἡ δὲ
ἐν Χαλκηδόνι ἁγία σύνοδος καθεῖλέ τε καὶ ἐξέβαλε τῶν
ἁγίων τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν καὶ ἀνεθεμάτισε καὶ τὸν
ἀσεβῆ Εὐτυχέα καὶ τὰ αὐτοῦ δόγματα καὶ τοὺς τὰ
αὐτοῦ φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας καὶ τοὺς συναινέ-
σαντας αὐτῷ ἢ συναινοῦντας· καὶ πάντας τοὺς αἱρε-
τικοὺς καὶ τὰ αὐτῶν δόγματα καὶ τοὺς τὰ αὐτῶν
16 φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας ἀνεθεμάτισεν. Ὁμοίως
δὲ ἀνεθεμάτισε καὶ Νεστόριον καὶ τὰ αὐτοῦ δόγματα
καὶ τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας καὶ
17 τοὺς συναινέσαντας αὐτῷ ἢ συναινοῦντας. Ἡ
αὐτὴ δὲ ἐν Χαλκηδόνι ἁγία σύνοδος καὶ τὴν τοῦ με-
γάλου Πρόκλου πρὸς Ἀρμενίους γραφεῖσαν ἐπιστολὴν
περὶ τοῦ χρῆναι λέγειν τὸν δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν ἕνα τῆς
ἁγίας τριάδος διὰ τῆς οἰκείας ἀναφορᾶς ἐδέξατό τε
18 καὶ ἐβεβαίωσεν. Εἰ γὰρ τὰς εἰρημένας τέσσαρας
ἁγίας συνόδους παρεξέλθωμεν ἢ τὰ παρ᾽ αὐτῶν δια-
τυπωθέντα, δίδομεν ἄδειαν τοῖς καθαιρεθεῖσιν ὑπ᾽
αὐτῶν αἱρετικοῖς καὶ τοῖς αὐτῶν δόγμασι τὴν ἑαυτῶν
λύμην πάλιν εἰς τὰς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἐν-
19 δείκνυσθαι. Ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται πραχθῆναί
ποτε (μὴ γένοιτο), ἐπειδὴ αἱ εἰρημέναι τέσσαρες ἅγιαι
σύνοδοι διὰ τῶν οἰκείων δογμάτων τοὺς αἱρετικοὺς
20 καὶ τὰ τούτων[1] δόγματα ἐξέβαλον. Καὶ εἴ τις
πρὸς μίαν τῶν εἰρημένων ἁγίων συνόδων ἀμφιβάλλει,
πρόδηλός ἐστιν ἐκεῖνα φρονῶν τὰ δόγματα τὰ παρ᾽
21 αὐτῆς ἐκβληθέντα τε καὶ ἀναθεματισθέντα. Μη-
δεὶς τοίνυν μάτην[2] ἡμᾶς ταραξάτω ἐλπίδι ματαίᾳ
κρατούμενος, ὅτι ἡμεῖς ἐναντίον τι τῶν εἰρημένων
ἁγίων δ´ συνόδων ἐπράξαμεν ἢ πράξομεν ἢ πραχθῆ-
ναι παρά τινος συγχωρήσομεν ἢ περιαιρεθῆναι τὴν
τῶν αὐτῶν ἁγίων δ´ συνόδων ὁσίαν μνήμην ἐκ τῶν
22 ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας διπτύχων ἀνεξόμεθα. Πάν-
τας γὰρ τοὺς παρ᾽ αὐτῶν καθαιρεθέντας καὶ ἀναθε-
ματισθέντας καὶ τὰ τῶν καθαιρεθέντων δόγματα καὶ
τοὺς τὰ αὐτῶν φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας ἀναθε-
23 ματίζομεν. Ὅθεν εὐχέσθω ἡμῖν τε καὶ τῇ ἡμε-
τέρᾳ πολιτείᾳ ἡ μακαριότης σου, πάντας περὶ τοῦ
ἡμετέρου σκοποῦ καὶ τῆς περὶ τὴν ἀμώμητον πίστιν
σπουδῆς διδάσκουσά τε καὶ πληροφοροῦσα. *D. VII
k. Apr. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III
cons.* [a. 533]

8 [3] *Gloriosissimo et clementissimo filio Iustiniano
Augusto Iohannes episcopus urbis Romae.* Inter
claras sapientiae mansuetudinis vestrae laudes, christia-
nissime principum, puriore luce tamquam aliquod
sidus irradiat, quod amore fidei, quod caritatis studio,
edocti ecclesiasticis disciplinis, Romanae sedis reve-
rentiam conservatis et ei cuncta subicitis et ad eius
deducitis unitatem, ad cuius auctorem, hoc est aposto-
lorum primum, domino loquente praeceptum est:
1 'pasce oves meas'. Quam esse omnium vere ec-
clesiarum caput et patrum regulae et principum
statuta declarant et pietatis vestrae reverentissimi
testantur affatus. patet igitur in vobis impletum
fore, quod scripturae loquuntur: 'per me reges reg-
2 'nant et potentes scribunt iustitiam'[4]. Nihil est
enim, quod lumine clariore praefulgeat, quam recta
fides in principe: nihil est, quod ita nequeat occasui
subiacere, quam vera religio. nam cum auctorem
vitae vel luminis utraque respiciant, recte et tene-
3 bras respuunt et nesciunt subiacere defectui. Quam
ob rem, gloriosissime principum, votis omnibus exo-
rabitur divina potentia, ut pietatem vestram in hoc
ardore fidei, in hac devotione mentis, in hoc inte-
grae religionis studio sine defectu sui in tempora
longiora conservet: hoc enim et sanctis credimus
ecclesiis expedire. scriptum est enim: 'labiis regit
'rex'[5], et iterum: 'cor regis in manu dei, et ubi vo-
4 'luerit, inclinabit illud'[6]. Hoc est enim, quod
vestrum firmat imperium, hoc, quod vestra regna
conservat. Nam pax ecclesiae, religionis unitas,
auctorem facti in sublime provectum grata sibi tran-
5 quillitate custodit. Neque enim parva ei vicissi-
tudo a potentia divina tribuitur, per quem nullis
rugis ecclesia divisa secernitur, nullis insertis macu-
lis variatur. scriptum est enim: 'quia cum rex

(1) αὐτῶν *B* (2) μάτην *Nomoc.* 1, 1 *Const.*, *om. Nomoc.* 1, 5 *B* (3) *c.* 8 *extat etiam in collectione canonum Avellana, cf. Maassen Quellen u. Litter. des canon. Rechts I p.* 337 (4) *Proverb.* 8, 15 (5) *Proverb.* 16, 10 (6) *Proverb.* 21, 1

*semper virgine dei genetrice Maria factam negave-
runt, propterea scriptis testimoniis sanctum docu-
mentum dicti CL patres interpretando explanaverunt.
12 Hoc et reliquae sanctae synodi, scilicet Ephe-
sina prior et Chalcedonensis, eandem fidem secutae
receperunt et observarunt et sanctam gloriosam
semper virginem Mariam dei genetricem praedica-
runt, damnatis iis qui eam dei genetricem esse ne-
13 garent. Similiter damnaverunt eos, qui aliud
symbolum vel sanctum documentum tradunt praeter
id, quod a CCCXVIII sanctis patribus expositum
est, explicatum vero explanatumque a CL sanctis
14 patribus in hac regia urbe congregatis. Et
Ephesina quidem prior impium Nestorium eiusque
dogmata sustulit damnavitque tam eos qui eius
opinionem suam fecerunt vel faciunt et qui eam
15 probaverunt vel probant. Sancta autem Chal-
cedonensis synodus sustulit expulitque ex sanctis
dei ecclesiis et damnavit etiam impium Eutychetem
et placita eius eosque qui eius sententiam suam fe-
cerunt vel faciunt vel qui eam comprobaverunt vel
comprobant. item omnes haereticos eorumque dog-
mata et eos qui eorum opinionem suam fecerunt vel
16 faciunt damnavit. Similiter damnavit etiam Nesto-
rium et placita eius eosque qui eius sententiam suam
fecerunt vel faciunt vel qui eam comprobaverunt
17 vel comprobant. Eadem autem sancta Chalce-
donensis synodus et magni Procli litteras ad Arme-
nias scriptas de eo, quod dominum nostrum Iesum
Christum filium dei et deum nostrum unum ex sancta
trinitate dici oporteat, relatione sua recepit et con-
18 firmavit. Dicta quattuor concilia vel quae ab iis
statuta sunt si praetermittimus, licentiam damus
haereticis eorumque doctrinis ab isdem oppressis
pestem suam in sanctas dei ecclesias rursus indu-
19 cendi. Quod fieri numquam poterit (quod absit),
quoniam dicta quattuor concilia praeceptis suis hae-
20 reticos eorumque praecepta expulerunt. Ac si
quis de una dictarum sanctarum synodarum dubi-
tet, apparet eum doctrinam ab illa repulsam et
21 damnatam tenere. Ne quis igitur frustra nos
inquietet vana spe subnixus nos contrarium aliquid
sanctis quattuor conciliis fecisse facturosve esse vel
fieri ab aliquo permissuros vel memoriam earum-
dem sanctarum quattuor synodorum tolli ex sacris
22 ecclesiae tabulis passuros. Omnes enim ab iis re-
pulsos damnatosque repulsorumque doctrinas et
23 adseclas damnamus. Ideoque beatitudo tua oret
pro nobis nostroque imperio edoceatque cunctos ac
certiores faciat de nostro proposito et de studio nostro
erga intemeratam fidem.*

'iustus sederit supra sedem, non adversabitur sibi
6 'quicquam malignum' [1]. Proinde serenitatis vestrae
apices per Hypatium atque Demetrium sanctissimos
viros fratres et coepiscopos meos reverentia con-
sueta suscepimus: quorum etiam relatione comperi-
mus, quod fidelibus populis proposuissetis edictum
amore fidei pro submovenda haereticorum intentione
secundum apostolicam doctrinam, fratrum et coepis-
coporum nostrorum interveniente consensu. quod,
quia apostolicae doctrinae convenit, nostra auctori-
tate confirmamus.
7 Textus autem epistulae talis est:
Victor Iustinianus pius felix inclitus triumpha-
tor semper Augustus Iohanni sanctissimo archiepis-
8 *copo almae urbis Romae et patriarchae.* Red-
dentes honorem apostolicae sedi et vestrae sancti-
tati, quod semper nobis in voto fuit et est, ut decet,
patrem honorantes vestram beatitudinem omnia, quae
ad ecclesiarum statum pertinent, festinamus ad noti-
tiam deferre vestrae sanctitatis, quoniam semper
magnum nobis fuit studium unitatem vestrae aposto-
licae sedis et statum sanctarum dei ecclesiarum custo-
diri, qui hactenus obtinet et incommote permanet
9 nulla intercedente contrarietate. Ideoque omnes
sacerdotes universi orientalis tractus et subicere et
10 unire sedi vestrae sanctitatis properavimus. Et
in praesenti ergo quae hic commota sunt [2], quam-
vis manifesta et indubitata sint et secundum aposto-
licae vestrae sedis doctrinam ab omnibus semper
sacerdotibus firme custodita et praedicata, necessa-
rium duximus, ut ad notitiam vestrae sanctitatis per-
11 veniant. Nec enim patimur quicquam, quod ad
ecclesiarum statum pertinet, quamvis manifestum et
indubitatum sit, quod movetur, ut non etiam vestrae
innotescat sanctitati, quia caput est omnium sancta-
rum ecclesiarum. per omnia enim, ut dictum est,
properamus honorem et auctoritatem crescere vestrae
12 sedis. Manifestum igitur facimus vestrae sancti-
tati, quod pauci quidam [3] infideles et alieni sanctae
dei catholicae atque apostolicae ecclesiae contra-
dicere Iudaice ausi sunt adversus ea, quae ab omni-
bus sacerdotibus secundum vestram doctrinam recte
tenentur et glorificantur atque praedicantur, dene-
gantes dominum nostrum Ihesum Christum, unigeni-
tum filium dei et deum nostrum, incarnatum ex
sancto spiritu et sancta atque gloriosa virgine et dei
genetrice Maria hominem factum atque crucifixum,
unum esse sanctae et consubstantialis trinitatis, coad-
orandum et conglorificandum patri et spiritui sancto,
consubstantialem patri secundum divinitatem et con-
substantialem nobis eundem ipsum secundum huma-
nitatem, passibilem carne, eundum ipsum impassibi-
13 lem deitate. Recusantes enim dominum nostrum
Ihesum Christum unigenitum filium dei et deum [4]
nostrum fateri unum esse sanctae et consubstantia-
lis trinitatis videntur Nestorii malam sequentes doctri-
nam, secundum gratiam dicentes eum filium dei et alium
14 dicentes deum verbum et alium Christum. Omnes
vero sacerdotes sanctae catholicae atque apostolicae
ecclesiae et reverentissimi archimandritae sacrorum
monasteriorum sequentes sanctitatem vestram et custo-
dientes statum et unitatem sanctarum dei ecclesia-
rum, quam habent ad apostolicam vestrae sancti-
tatis sedem, nihil penitus immutantes de ecclesiastico
statu, qui hactenus obtinuit atque obtinet, uno con-
sensu confitentur et glorificant, praedicantes domi-
num nostrum Ihesum Christum, unigenitum filium et
verbum dei et deum nostrum, ante saecula et sine
tempore de patre natum, in ultimis diebus descen-
disse de caelis et incarnatum ex spiritu sancto et
sancta atque gloriosa virgine et dei genetrice Maria
natum et hominem factum et crucifixum unum esse
sanctae et consubstantialis trinitatis, coadorandum et
15 conglorificandum patri et sancto spiritui. Nec
enim alium deum verbum et alium Christum cognos-
cimus, sed unum atque eundem ipsum consubstan-
tialem patri secundum divinitatem et consubstantialem
nobis eundem ipsum secundum humanitatem, passi-
bilem carne, eundem ipsum impassibilem deitate.
16 Ut enim est in divinitate perfectus, ita idem
ipse et in humanitate perfectus est: in una enim sub-
sistentia [5] unitatem suscipimus et confitemur, quod di-
cunt Graeci *τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν ὁμολογοῦμεν*.
17 Et quoniam unigenitus filius et verbum dei, ante
saecula et sine tempore de patre natus, idem ipse et
in ultimis diebus descendens de caelis, incarnatus
ex sancto spiritu et sancta atque gloriosa virgine et
dei genetrice Maria et homo factus, dominus noster
Ihesus Christus proprie et vere deus est, ideo et
sanctam et gloriosam virginem Mariam proprie et vere
dei matrem dicimus: non quia deus verbum princi-
pium ex ipsa sumpserit, sed quod in ultimis diebus
descendit de caelis et ex ipsa incarnatus et homo
18 factus natus est. Quem confitemur et credimus,
sicut dictum est, consubstantialem esse patri secun-
dum deitatem et consubstantialem nobis eundem
ipsum secundum humanitatem, eiusdem miracula et
passiones, quas sponte carne sustinuit, cognoscentes.
19 Suscipimus autem sancta quattuor concilia, id
est trecentorum decem et octo sanctorum patrum,
qui in Nicaea congregati sunt, et centum quinqua-
ginta sanctorum patrum, qui in hac regia urbe con-
venerunt, et sanctorum patrum, qui in Epheso primo
congregati sunt, et sanctorum patrum, qui in Chal-
cedone convenerunt, sicut vestra apostolica sedes
20 docet atque praedicat. Omnes ergo sacerdotes
sequentes doctrinam apostolicae vestrae sedis ita
21 credunt et confitentur et praedicant. Unde pro-
peravimus haec ad notitiam deferre vestrae sancti-
tatis per Hypatium et Demetrium, beatissimos epis-
copos, ut nec vestram sanctitatem lateat, quae a
quibusdam paucis monachis male et Iudaice secun-
22 dum Nestorii perfidiam denegata sunt. Petimus
ergo vestrum paternum adfectum, ut vestris ad nos
destinatis litteris et ad sanctissimum episcopum huius
almae urbis et patriarcham vestrum fratrem, quo-
niam et ipse per eosdem scripsit ad vestram sancti-
tatem festinans in omnibus sequi sedem apostolicam
beatitudinis vestrae, manifestum nobis faciatis, quod
omnes, qui praedicta recte confitentur, suscipit vestra
sanctitas et eorum, qui Iudaice ausi sunt rectam
23 denegare fidem, condemnat perfidiam. Plus enim
ita et circa vos omnium amor et vestrae sedis crescit
auctoritas et quae ad vos est unitas sanctarum ec-
clesiarum inturbata servabitur, quando per vos didi-
cerint omnes beatissimi episcopi eorum, quae ad vos
relata sunt, sinceram vestrae sanctitatis doctrinam.
petimus autem vestram beatitudinem orare pro nobis
24 et dei nobis adquirere providentiam. Et alia
manu [6]: Divinitas te servet per multos annos, sancte
ac religiosissime pater. *Data VIII id. Iun. Constan-*
tinopoli dn. Iustiniano perpetuo Augusto III con-
sule. [*a.* 533]
25 Liquet igitur, gloriosissime imperator, ut lectio-
nis tenor et legatorum vestrorum relatio patefecit,
vos apostolicis eruditionibus studere, cum de religio-
nis catholicae fide ea sapitis, ea scripsistis, ea populis
fidelibus publicastis, quae, sicut diximus, et sedes
apostolica docet et patrum veneranda decrevit aucto-
26 ritas et nos confirmavimus in omnibus. Oppor-
tunum est [7] ergo voce clamare prophetica; 'Iucunde-
'tur caelum desuper, effundant montes iucunditatem
27 'et colles laetitia laetabuntur' [8]. Haec igitur in
tabulis cordis fideles [9] scribere, haec ut pupillas

(1) *Proverb.* 20, 8 (2) quae hic commota sunt *Avell.*, quae commota sunt *R*, cui haec commota sunt *C*: *τοὺς ταῦτα ἀνακινήσαντας ... ἀναγκαῖον ᾠήθημεν, ἵνα εἰς γνῶσιν ... ἀνέλθωσιν B* (3) quidam *C cum B et c. 7 § 4 h. t.*, quidem *Avell. R* (4) dominum *Avell. CR*

(5) *sic Avell. C*, substantia *R* (6) et alia manu *Avell.* et (item et *R*, et haec *M*) subscriptio *CRM* (7) est *om. Avell.* (8) *cf. Iesaias* 45, 8. 44, 23. 55, 12. *Psalm* 95, 11 97, 8 (9) fideles *Avell. C*, fidelis *R*: *quasi esset* fidelium, *B vertunt τῶν πιστῶν*

28 oculorum convenit observare. Neque enim quis-
quam est, in quo Christi caritas fervet, qui tam rec-
tae, tam verae confessionis vestrae fidei refragator
existat, cum impietatem evidenter Nestorii Eutychis-
que[1] et omnium haereticorum damnantes, unam
veram catholicam fidem domini et dei nostri salva-
toris Ihesu Christi magisterio institutam et prophe-
ticis apostolicisque praedicationibus ubique diffusam
et sanctorum per totum orbem confessionibus robo-
ratam, patrum atque doctorum sententiis adunatam
et nostrae doctrinae consentaneam inconcusse atque
29 inviolabiliter devota deo et pia mente servatis. Soli
etenim vestris professionibus adversantur, de quibus
divina scriptura loquitur dicens: 'posuerunt menda-
'cium spem suam et mendacio operiri speraverunt'[2]:
et iterum qui secundum prophetam dicunt domino:
'recede a nobis, vias tuas scire nolumus'[3], propter
quos[4] Salomon dicit: 'semitas propriae culturae erra-
30 'verunt, colligunt autem manibus infructuosa'[5]. Haec
est igitur vestra vera fides, haec certa religio, hoc
beatae recordationis, ut diximus, patres omnes prae-
sulesque Romanae ecclesiae, quos in omnibus sequi-
mur, hoc sedes apostolica praedicavit hactenus et in-
convulse custodivit: huic confessioni, huic fidei
quisquis contradictor extiterit, alienum a sancta
communione, alienum se ipse ab ecclesia iudicavit
31 esse catholica. Nos enim in Romana Cyrum
cum sequacibus suis invenimus civitate, qui de Acoe-
metensi monasterio fuit, quos[6] apostolicis suasioni-
bus ad rectam fidem et velut oves, quae perierant
errantes, ad ovile contendimus revocare dominicum,
ut agnoscerent secundum prophetam[7] linguae balbu-
32 tientes loqui quae ad pacem sunt. Non creden-
tibus autem per nos primus apostolorum Esaiae
prophetae verba dicit: 'pergite lumini[8] ignis vestri
'et flammae, quam accendistis'[9]. sed obduratum est
cor eorum, ut scriptum est[10], ut non intellegerent,
et pastoris vocem oves, quae meae non erant, audire
33 minime voluerunt. In quibus servantes ea, quae ab
ipsorum sunt statuta pontifice, eos minime in nostra
communione recepimus et ab omni ecclesia catholica
esse iussimus alienos, nisi errore damnato doctrinam
nostram quantocius sequi habita regulari professione
34 signaverint. Aequum quippe est, ut, qui nostris
minime oboedientiam commodant statutis, ecclesiis
35 habeantur extorres. Sed quia gremium suum
numquam redeuntibus claudit ecclesia, obsecro cle-
mentiam vestram, ut, si proprio errore deposito et
prava intentione depulsa ad unitatem ecclesiae re-
verti voluerint, in nostra communione receptis in-
dignationis vestrae removeatis aculeos et nobis in-
tercedentibus benigni animi gratiam condonate.
36 Deum autem et salvatorem nostrum Ihesum
Christum exoramus, quatenus longaevis et pacificis
vos dignetur custodire temporibus in hac vera reli-
gione et unitate et veneratione apostolicae sedis,
cuius principatum ut christianissimi et pii conser-
37 vatis in omnibus. Praeterea, serenissime prin-
cipum, laudamus legatorum vestrorum personas, Hy-
patii et Demetrii fratrum et coepiscoporum nostrorum,
quos clementiae vestrae gratos fore ipsa manifestavit
38 electio. Nam tantae causae pondus non nisi
perfectis in Christo potuisset iis[11] iniungi; tantae
vero pietatis, tantae reverentiae plenos adfatus nisi
39 per amantes minime dignaremini destinare. Et
alia manu[12]: Gratia domini nostri Ihesu Christi et
caritas dei patris et communicatio spiritus sancti sit semper vobiscum[13], piissime fili. Item subscriptio: Omnipotens deus regnum et salutem vestram perpetua protectione custodiat, gloriosissime et clementissime fili imperator Auguste. *D. VIII k. April. Roma dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino iuniore vc. conss.* [*a.* 534]

II[14].

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS ET DE REBUS ET PRIVILEGIIS EARUM.

1 [15]*Imp. Constantinus A. ad Populum.* **Habeat** unusquisque licentiam sanctissimo catholicae venerabilique concilio decedens bonorum quod optavit relinquere. non sint cassa iudicia. nihil est quod magis hominibus debetur, quam ut supremae voluntatis, postquam iam aliud velle non possunt, liber sit stilus et licitum[16] quod iterum non redit arbitrium. *PP. V non. Iul. Romae Crispo II et Constantino II CC. conss.* [*a.* 321]

2 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Pancratio pu.* Nemo apostolorum vel martyrum sedem humandis[18] corporibus existimet esse concessam. *D. III*[19] *k. Aug. Heracliae Eucherio et Syagrio conss.* [*a.* 381]

3 [20]*Idem AAA. Cynegio pp.* Nemo martyres distrahat, nemo mercetur. *D. IIII k. Mart. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

4 [21]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Aetio*[22] *pu.* Non plures quam nongenti quinquaginta decani sacrosanctae huius amplissimae urbis deputentur ecclesiae nullique his addendi mutandive vel in defuncti locum substituendi pateat copia: nulli alii corporatorum praeter praedictum numerum per patrocinia immunitate concessa negataque omni novationis facultate similia vindicandi his, quae in honorem vel necessaria obsequia sacrosanctae ecclesiae indulta sunt. *D. XII k. Sept. Eudoxiopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

5 [23]*Idem AA. Melitio pp.* Placet rationabilis consilii tenore perpenso destricta moderatione praescribere[24], a quibus specialiter necessitatibus ecclesiae urbium singularum habeantur immunes. prima quippe illius usurpationis contumelia depellenda est, ne praedia usibus caelestium secretorum dedicata sordidorum munerum faece vexentur[25]. nihil extraordinarium ab hac[26] superindicticiumve flagitetur, nulla translationum sollicitudo gignatur, postremo nihil praeter canonicam illationem, quam[27] adventiciae necessitatis sarcina repentina depoposcerit, eius functionibus adscribatur. si quis contra venerit, post debitae ultionis acrimoniam, quae erga sacrilegos iure promenda est, exilio perpetuae deportationis uratur. *D. VIII k. Iun. Ravenna Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

6 [28]*Idem AA. Philippo pp. Illyrici* Omni innovatione cessante vetustatem et canones pristinos ecclesiasticos, qui nunc usque tenuerunt, et per omnes Illyrici provincias servari praecipimus, ut, si quid dubietatis emerserit, id oporteat non absque scientia viri reverentissimi sacrosanctae legis antistitis urbis Constantinopolitanae, quae Romae veteris praerogativa laetatur, conventui sacerdotali sanctoque iudicio reservari. *D. prid. id. Iul. Eustathio et Agricola conss.* [*a.* 421]

(1) eutychisque et *M*, eutyches vel et *Avell.*, et eutichis vel *C*, eutychisque vel *R*: *καὶ εὐτυχοῦς καὶ B*: *alias declinari solet in* eutychetis, *v. g.* 1, 5, 8 (2) *Iesaias* 28, 15 (3) *Iob* 21, 14 (4) quos *C cum B*, quod *Avell. R* (5) *Sap. Salom.* 15, 4? (6) quos *om. Avell.*, et *legit Thalelaeus* (*B*) (7) *Iesaias* 32, 4 (8) *sic C cum B*, lumine *Avell. R* (9) *Iesaias* 50, 11 (10) *Iesaias* 6, 10. 11 *cf. Iohannes* 10, 26. 27 (11) potuisset iis *scripsi auctore Mommseno*, potuissetis *Avell. C cum B*, potuisset *R* (12) et alia manu *Avell.*, *om. CRB*, *cf.* § 24 (13) *sic M cum B*, amen *inserunt Avell. CR* (14) *B* 5, 1 (15) = *Th.* 16, 2, 4 (16) licens *Th.*

(17) = *Th.* 9, 17, 6 (18) *sic Th. cum Graecis*, humanis *libri* (19) IIII *Th.* (20) = *Th.* 9, 17, 7: *iunge* 3, 44, 14 (21) *ex parte gemina* 4, 63, 5 (22) etio *C*, decio *RM* (23) = *Th.* 16, 2, 40. *Sirmond.* 11 (24) *sic Th. Sirm.*, perscribere *libri* (25) nulla iugationem, quae talium privilegiorum sorte gratulatur, muniendi itineris constringat iniuria *ins. Th. Sirm.* (26) ab hac *errore relictum est a compilatoribus*, *cum pertineat ad iugationem supra deletam, v. not.* 25 (27) quod *Th.*, *non recte mutatum a compilatoribus*, *cum* et quam *scribere debuerint* (28) = *Th.* 16, 2, 45: *iunge* 11, 21, 1

7 [1]*Idem AA. Asclepiodoto pp.*[2] Ad instructiones itinerum pontiumque etiam divinas domos et venerabiles ecclesias tam laudabili titulo libenter adscribimus, quia non est inter sordida munera numeratum. *D. XV k. Mart. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

8 [3]*Imp. Theodosius A. Isidoro pp. Illyrici.* Sacrosancta Thessalonicensis ecclesia civitatis aperte sciat propriae tantummodo capitationis modum beneficio mei numinis sublevandum nec externorum gravamine tributorum rem publicam ecclesiastici nominis abusione laedendam. *D. VI id. Oct. Constantinopoli Victore cons.* [*a.* 424]

9 [4]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pu.* Qui sub praetextu decanorum seu collegiatorum, cum id munus non impleant, aliis se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credidimus obviandum, ne quis sub specie muneris, quod minus exsequitur, alterius muneris oneribus relevetur, ne argentariorum vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui
1 dici tantum collegiati vel decani festinant. Ideoque si quis eorum sub nudae appellationis velamine collegiatum se seu decanum appellat, sciat pro se alium subrogandum, qui praedicto muneri sufficiens adprobatur, subrogatione[5] videlicet memoratorum vel eorum qui moriuntur primatum eius qui subrogatur admisso iudicio: ab hac dispositione nemine se excusante sacrosanctarum ecclesiarum reverentia. *D. X k. April. Theodosio XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

10 [6]*Idem AA. Florentio pp.*. Iubemus nullam navem ultra duorum millium modiorum capacem ante iudicem embolam vel publicarum specierum transvectionem aut privilegio dignitatis aut religionis intuitu aut praerogativa personae publicis utilitatibus excusari posse subtractam: nec si caeleste contra proferatur oraculum, sive adnotatio sit sive divina pragmatica, providentissimae legis regulas expugnare[7]
1 debebit. Quod etiam in omnibus causis cupimus observari, ut generaliter, si quid eiusmodi contra ius vel utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat. quidquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit attemptatum, id navigii quod excusatur publicatione corrigimus. *D. VIII*[8] *id. April. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

11 [9]*Idem AA. ad Taurum pp.* Neminem angariis[10] vel parangariis vel plaustris vel quolibet munere excusari praecipimus, cum ad felicissimam expeditionem numinis nostri omnium provincialium per loca, qua iter arripimus, debeant nobis ministeria exhiberi, licet ad sacrosanctas ecclesias possessiones pertineant. *D. XIII k. Mart. Constantinopoli Valentiniano A. VI et Nomo conss.* [*a.* 445]

12 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Palladio pp.* Privilegia, quae generalibus constitutionibus universis sacrosanctis ecclesiis orthodoxae religionis retro principes praestiterunt, firma et illibata in per-
1 petuum decernimus custodiri. Omnes sane pragmaticas sanctiones, quae contra canones ecclesiasticos interventu gratiae et ambitionis elicitae sunt, robore suo et firmitate vacuatas cessare praecipi-
2 mus. Et quia humanitatis nostrae est prospicere egenis ac dare operam, ut pauperibus alimenta non desint, salaria etiam, quae sacrosanctis ecclesiis in diversis speciebus de publico hactenus ministrata sunt, iubemus nunc quoque inconcussa et a nullo prorsus imminuta praestari liberalitatique huic promptissimae perpetuam tribuimus firmitatem. *D. pridie id. Nov. Constantinopoli Marciano A. cons.* [*a.* 451]

13 [11]*Idem AA. Palladio pp.* Generali lege sancimus, [12]sive vidua sive diaconissa vel virgo deo dicata vel sanctimonialis mulier, sive quocumque alio nomine religiosi honoris vel dignitatis femina nuncupatur[13], testamento vel codicillo suo, quod tamen alia omni iuris ratione munitum sit, ecclesiae vel martyrio vel clerico vel monacho vel pauperibus aliquid vel ex integro vel ex parte in quacumque re vel specie credidit seu crediderit relinquendum, id modis omnibus ratum firmumque consistat, sive hoc institutione sive substitutione seu legato aut fideicommisso per universitatem seu speciali, sive scripta sive non scripta voluntate fuerit derelictum: omni in posterum in huiusmodi negotiis ambiguitate submota. *D. X k. Mai. Constantinopoli Valentiniano VIII et Anthemio conss.* [*a.* 455]

14 *Impp. Leo et Anthemius AA. Armasio pp.* Iubemus nulli posthac archiepiscopo in hac urbe regia sacrosanctae ecclesiae praesidenti, nulli oeconomo, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur, esse facultatem fundos vel praedia urbana seu rustica, res postremo immobiles aut in his praediis colonos vel mancipia constituta aut annonas civiles cuiuscumque suprema vel superstitis voluntate ad religiosam ecclesiam devolutas sub cuiuscumque alienationis specie ad quamcumque transferre personam, sed ea praedia dividere quidem, colere augere et ampliare nec ulli
1 isdem praediis audere cedere. Verum sive testamento quocumque iure facto seu codicillo vel sola nuncupatione, legato sive fideicommisso, aut mortis causa aut alio quocumque ultimo arbitrio aut certe inter viventes habita largitate sive contractu venditionis sive donationis aut alio quocumque titulo quisque ad praefatam venerabilem ecclesiam patrimonium suum partemve certam patrimonii in fundis praediis seu domibus vel annonis mancipiis et colonis eorumque peculiis voluerit pertinere, inconcussa ea omnia sine ulla penitus imminutione[14] conservent, scientes nulla sibi occasione vel tempore ad vicissitudinem beneficii colorati vel gratiae referendae, donandi vel[15] certe volentibus emere alienandi aliquam facultatem permissam, nec si omnes cum religioso episcopo et oeconomo clerici in earum possessionum
2 alienatione consentiant. Ea enim, quae ad beatissimae ecclesiae iura pertinent vel posthac forte pervenerint, tamquam ipsam sacrosanctam et religiosam ecclesiam intacta convenit venerabiliter custodiri, ut, sicut ipsa religionis et fidei mater perpetua est, ita eius patrimonium iugiter servetur illaesum.
3 (1) Sane, si haec nostrae perennitatis statuta audaci spiritu et mente sacrilega quisquam oeconomorum vel hominum temeranda crediderit, ipse quidem, qui protervo ausu ecclesiastica praedia donationis vel emptionis seu commutationis aut cuiuscumque contractus alterius nomine nisi eo quo nunc statuimus adquirere vel habere[16] temptaverit, omnem huiusmodi fructum propriae temeritatis amittat: et pretia quidem et munera, quae eius rei[17] gratia data fuerint oeconomo seu aliis quibuscumque personis,
4 ecclesiae lucris et commodis adquirantur. Praedia autem et in his omnia constituta ab ipsis clericis et temporalibus oeconomis cum fructibus seu pensionibus et accessionibus[18] totius medii temporis vindicentur, ut tamquam penitus a nullo empta vel vendita teneantur, quia ea, quae contra leges fiunt, pro
5 (2) infectis habenda sunt. Oeconomus autem, qui hoc fecerit, immo fieri passus fuerit vel in quacumque prorsus huiusmodi venditione seu donatione vel commutatione nisi ea quam[19] praesenti lege concedimus, postremo in quacumque alienatione consenserit, commissa sibi oeconomatus administratione privetur deque bonis eius quodcumque exinde incommodum ecclesiae contigerit reformetur heredesque eius et

(1) = 11, 75, 4 *Th.* 15, 3, 6 (2) pp. *Th.*, *om. libri* (3) = 10, 16, 12. *Th.* 11, 1, 33 (4) = 11, 18, 1 (5) subrogationi *Mommsen* (6) = 11, 4, 2 *Nov. Theod.* 8, 1 (7) expugnare *C*, oppugnare *l. gem. Nov.*, excusare *R* (8) VIII *C*, VII *Nov. Theod.*, IX *Cuiacius ad l. gem.* (9) = 10, 49, 2 (10) ab angariis 10, 49, 2 (11) = *Nov. Marc.* 5 (12) ut *inserit Nov.* (13) nuncupatur *C*, nuncupetur *Nov.*, nuncupata *R* (14) *sic R*, immutatione *C* (15) vel *om. C* (16) vel habere *C*, *om. R* (17) rei *C*, *om. R* (18) et accessionibus *C cum Const.*, *om. R* (19) quam *dett.*, quae *CR*

successores ac posteri super hoc facto sive consensu
6 (3) competenti ab ecclesiasticis actione pulsentur: His tabellionibus, qui huiusmodi contractuum vetitorum ausi fuerint instrumenta conscribere, irrevocabilis
7 (4) exilii animadversione plectendis: His quoque iudicibus vel ius gestorum habentibus, qui huiusmodi donationum vel contractuum gesta confecerint, dignitatis propriae et bonorum omnium spoliatione
8 (5) damnandis. Sane ne omnis religiosis oeconomis provisionis commodae via et occasio venerandis ecclesiis profutura videatur exclusa, id, quod utile plerumque iudicatur, cautelae observatione ne-
9 cessario procedere concedimus. Si quando igitur vir religiosus oeconomus huius regiae urbis ecclesiae perspexerit[1] expedire, ut desideranti cuiquam certarum possessionum atque praediorum, urbanorum scilicet sive rusticorum, ad ius ecclesiasticum pertinentium temporaria[2] usus fructus possessio pro ipsius petitione praestetur, tunc eius temporis, quod inter utrosque convenerit, sive in diem[3] vitae suae ab eo qui desiderat postuletur, pacta cum eo qui hoc elegerit ineat oeconomus atque conscribat, per quae et tempus, intra quod hoc praestari placuerit, statuatur et manifestum sit, quid quacumque[4] acceperit ad vicem[5] huius beneficii gratia, praestando quidem ecclesiastici praedii pro tempore usu fructu, post statutum autem tempus et placitum temporum redituum proprietate ad ius et dominium ecclesiasticum recurrente firmiter: ita scilicet, ut sive completo spatio, quod inter eos fuerit constitutum, seu mortis suae tempore, si hoc quoque convenerit, is, qui possessionem ecclesiasticam et[6] certorum redituum usum fructum habendi gratia pacto interveniente susceperit, non minus quam alterius tantae quantitatis, quantae acceperat reditus, cum ipso praediorum dominio et rebus immobilibus eorumque colonis et mancipiis ec-
10 clesiae derelinquat. Nisi enim hac condicione pacta inita fuerint, ea quoque decernimus non valere, sed possessionem ecclesiasticam tamquam nullo iure transcriptam in ipsius iure ac dominio permanere et ab ecclesiasticis sive oeconomis decernimus vindicari.
D. Constantinopoli Iordane et Severo conss.[7] [*a.* 470]

15 [8][*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*] . . . . *Εἴ τις δωρεὰν κινητῶν ἢ ἀκινήτων ἢ αὐτοκινήτων πραγμάτων ἢ οἱουδήποτε δικαίου ποιήσοιτο εἰς πρόσωπον οἱουδήποτε μάρτυρος ἢ ἀποστόλου ἢ προφήτου ἢ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ὡς μέλλων εὐκτήριον οἶκον οἰκοδομεῖν εἰς μνήμην, οὗπερ ὀνόματι τὴν εὐσεβῆ διατυποῖ δωρεάν, τὴν αὐτὴν δωρεάν, εἰ μόνον τὴν πρᾶξιν τῶν ὑπομνημάτων κατὰ τὰς θείας διατάξεις ἐνεφάνισεν, ἐφ᾽ ὧν τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι μαθεῖν, κρατεῖν καὶ ἐν ἀπαιτήσει ἐκ παντὸς εἶναι τρόπου, κἂν ἀρχθέντος ἢ καὶ μὴ ἀρχθέντος, ἀλλὰ προδηλωθέντος μόνον δια τῆς δωρεᾶς τοῦ εὐαγοῦς οἰκοδομήματος ὁ φιλοτιμούμενος τὴν οἰκείαν δηλώσῃ γνώμην, ὥστε καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ κληρονόμους τοῖς εὐσεβῶς ἐπηγγελμένοις ἐνόχους ὄντας καὶ προδηλούμενον, ὡς εἴρηται, ἐκ τῆς δωρεᾶς εὐαγὲς εὐκτήριον οἰκοδομεῖν καὶ οἰκοδομηθέντι ἢ οἰκοδομουμένῳ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς φιλοτιμίας ἀνελλιπῶς*
1 *παρέχειν ἀπόλαυσιν. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἐπὶ ταῖς τῶν καλουμένων ξενοδοχείων ἢ νοσοκομείων ἢ πτωχείων οἰκοδομεῖσθαι καθ᾽ ὃν προείρηται τρόπον ἐπαγγελθέντων δωρεαῖς κατὰ πάντα τρόπον κρατείτω.*
2 *Ἀδείας διδομένης τοῖς κατὰ τόπον θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις ἤτοι τοῖς εὐλαβεστάτοις οἰκονόμοις τὴν ἐκ ταύτης ἡμῶν τῆς θείας διατάξεως ἁρμόζουσαν ἀγωγὴν κινεῖν κατ᾽ αὐτῶν ἐφ᾽ οἷς εὐσεβῶς ἐπηγγείλαντο· δικαστικῆς, ὅπερ καὶ λέγειν ἀπρεπές, δεομένων ἀνάγ-*
3 *κης. Ἐπὶ τούτῳ μέντοι τῷ ὅρῳ, ἐφ᾽ ᾧ τε πληρωθέντων τῶν δοκούντων τούτῳ τῷ νόμῳ καὶ τῆς εὐσεβοῦς τῶν δωρησαμένων ἐπαγγελίας ἔργῳ παραδοθείσης συγχωρεῖσθαι κατὰ τὰ δόξαντα τοῖς φιλοτιμησαμένοις καὶ κατὰ τοὺς ἐπιτεθέντας αὐτοῖς ὅρους προβαίνειν τὴν τῶν δωρηθέντων διοίκησιν.*

16 *Idem A. Sebastiano pp.* Decernimus, ut antiquatis ac infirmatis funditus, quae contra ipsum orthodoxae religionis deum quodammodo facta sunt, in integrum restituantur universa et ad suum ordinem revocentur, quae ante profectionem nostrae mansuetudinis de orthodoxae religionis fide et sanctissimarum ecclesiarum et martyriorum[9] statu firmiter obtinebant: his, quae contra haec tempore tyrannidis innovata sunt tam contra venerabiles ecclesias, quarum sacerdotium gerit beatissimus ac religiosissimus episcopus patriarcha nostrae pietatis pater Acacius, quam ceteras, quae per diversas provincias collocatae sunt, nec non et reverentissimos earum antistites seu de iure sacerdotalium creationum seu de expulsione cuiusquam episcopi a quolibet illis temporibus facta seu de praerogativa in episcoporum concilio vel extra concilium ante alios residendi vel de privilegio metropolitano vel patriarchico sub isdem impiis temporibus, penitus antiquandis, ut cassatis et rescissis, quae per huiusmodi sceleratas iussiones aut pragmaticas sanctiones[10] aut constitutiones impias sive formas subsecuta sunt, quae a divae recordationis retro principibus ante nostrum imperium et deinceps a nostra mansuetudine indulta vel constituta sunt super sanctis ecclesiis et martyriis et religiosis episcopis clericis aut monachis, inviolata
1 serventur. Sacrosanctam quoque huius religiosissimae civitatis ecclesiam matrem nostrae pietatis et Christianorum orthodoxae religionis omnium et eiusdem regiae urbis sanctissimam sedem privilegia et honores omnes super episcoporum creationibus et iure ante alios residendi et cetera omnia, quae ante nostrum imperium vel nobis imperantibus habuisse dignoscitur, habere in perpetuum firmiter regiae urbis intuitu iudicamus et sancimus. *D. XVI k. Ian. post cons. Armati vc.*[11] [*a.* 477]

(1) prospexerit *libri* (2) temporaria *R*, tempora *** C^a, temporalis C^b (3) die *libri* (4) quid quacumque *C*, quid quaecumque R^a?, quid quicumque R^b (5) *sic C*, ad invicem *R* (6) et *del.* (7) *subscriptio debetur Contio* (8) *c.* 15 *extat in Nomoc.: inscriptionem restitui ex c.* 16 (9) *sic R cum Graecis*, martyrum *C* (10) sanctiones *R cum Graecis, om. C* (11) *ita recte consulatum Beckius restituit, cum Basilisci tyrannis hoc demum anno oppressa sit:* armato v. c. cons. *Contius, cui subscriptionem debemus*

15 *Imp. Zeno A. Si quis donationem rerum sive mobilium sive immobilium seu se moventium seu cuiuslibet iuris conferet in personam cuiusvis martyris vel apostoli vel propheti vel sanctorum angelorum oratorium aedificaturus in memoriam eius, cuius nomine donationem conscribit, eandem donationem, modo actorum confectionem secundum sacras constitutiones observarit (in quibus hoc videlicet necessarium est), valere et omnimodo exigi posse, sive coepto sacro aedificio sive non coepto, sed promisso tantum per donationem is qui largitur intentionem suam ostendat: ut et ipse et heredes eius teneantur pie promissis et tam promissum, ut dictum est, donatione sacrum oratorium aedificent quam, dum aedificatum est vel aedificatur, eius liberalitatis fruc-*
1 *tum sine intermissione praebeant. Eadem omnimodo valeant in xenodochiis quae dicuntur vel nosocomiis vel ptochiis, quae quis donandi animo*
2 *ad modum supra dictum aedificaturum se pollicitus est. Data licentia religiosissimis locorum episcopis vel devotissimis oeconomis actionem ex hac sacra constitutione competentem adversus eos exercere de iis quae pie polliciti sunt, si quidem, quod et dici pudet, iudiciaria necessitate opus fuerit.*
3 *Sub hac tamen definitione, ut impletis iis quae hac lege placuerunt et pia donatorum promissione ad effectum adducta administratio rerum donatarum ex sententia donatorum et secundum condiciones iis impositas procedat.*

17 [[1]Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α.] ..... Θεσπίζομεν
τὰ ἐπὶ τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆσδε τῆς βασιλίδος
πόλεως (ᾗ συνυπάγεσθαι προσήκει καὶ τοὺς ἁγιωτά-
τους οἴκους, ὧν αὐτὴ τά τε πράγματα καὶ τὴν τῶν
καλουμένων διαρίων καὶ λοιπῶν δαπανημάτων εἰς
ἑαυτὴν ἀνεδέξατο χορηγίαν) ὁρισθέντα καὶ κρατήσαντα
μένειν ἐφ' ἑαυτῶν ἀσάλευτα καὶ ἄτρωτα κατὰ πάντα
τρόπον φυλαττόμενα· βέβαια δὲ εἶναι καὶ πάντα τὰ
προνόμια τὰ τῇ αὐτῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ θρόνῳ
ταύτης τῆς βασιλίδος πόλεως καθ' οἱονδήποτε χρόνον
1 ἢ τρόπον ὑπάρξαντα καὶ ἐποφειλόμενα. [2]Θεσπί-
ζομεν, ὥστε πᾶσαν ἐκποίησιν πραγμάτων ἀκινήτων
ἢ πολιτικῶν σιτηρεσίων τοῖς σεβασμίοις οἴκοις διαφε-
ρόντων ἢ διοισόντων καθ' οἱονδήποτε τρόπον γινομέ-
νην ἢ μελετωμένην ἢ ἐπινοεῖσθαι δυναμένην σχολάζειν·
πλὴν εἰ μήπου χρείας τινὸς ἀναγκαίας καὶ ἐπωφελοῦς
τοῖς αὐτοῖς σεβασμίοις οἴκοις ἀνακυπτούσης λυσιτελὴς
εἴη τούτοις ἡ πρᾶσις τοῦ τοιούτου πράγματος ἢ ὑπο-
θήκη ἢ ἀνταλλαγὴ ἢ διηνεκὴς ἐμφύτευσις, τουτέστιν
ἐπειδὰν τὰ τιμήματα τοῦ πιπρασκομένου πράγματος
εἰς διευλύτωσιν[3] χρεῶν, οὐχ[4] ἁπλῶς οὐδ' ὡς ἔτυχε
συστάντων, ἀλλ' ἐκ διαδοχῶν τινων ἤτοι κληρονομιῶν
ἢ ἐξ αἰτιῶν ἀναγκαίων καὶ χρειωδῶν ἑνὶ τῶν προ-
δηλωθέντων σεβασμίων οἴκων ἐπικειμένων, ἢ καὶ εἰς
πράγματος αὐτοῖς[5] ἑτέρου χρειωδεστέρου τε καὶ ἀναγ-
καιοτέρου κτῆσιν καὶ ἀγορασίαν μέλλοι προχωρεῖν, ἢ
καὶ εἰς ἀνανέωσιν ἤτοι ἐπιμέλειαν τοῦ αὐτοῦ οἴκου
κατεπείγουσαν καὶ μακρᾶς ἀναβολῆς οὐκ ἀνεχομένην
δεπανᾶσθαι· τῶν αὐτῶν αἰτιῶν καὶ ἐπὶ τοῖς δανεί-
σμασι καὶ ταῖς ἐπ' αὐτοῖς ὑποθήκαις τῆς κωλύσεως
ἐξῃρημένων. τὰ δὲ τῆς ἀνταλλαγῆς, ὅταν ἐπὶ χρειω-
δεστέρῳ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἀναγκαιοτέρῳ καὶ
πρόσοδον ἀξίαν καὶ οὐκ ἐλάττονα τοῦ διδομένου πράγ-
ματος ἑνὶ τῶν αὐτῶν σεβασμίων οἴκων περιποιεῖν
δυναμένῳ ἐπιζητεῖται· τὰ δὲ τῆς ἐμφυτεύσεως, ἡνίκα
ἡ τῆς προσόδου μηδαμῶς ἀπομειοῖτο ποσότης ἢ καὶ
ἄπορον εἴη παντελῶς τὸ διδόμενον· ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιού-
τοις πράγμασι τοῖς μηδὲν μὲν κέρδος δι' ἀπορίαν
προσφέρουσι, ζημίαν δὲ προστριβομένοις οὐδὲ δωρεὰς
τοῖς αὐτοῖς οἴκοις ἢ ἐκχωρήσεις ἀπαγορεύομεν.
2 [6]Τὸ δὲ γινόμενον οὐκ ἄλλως ἰσχύει, εἰ μὴ μία
τῶν εἰρημένων αἰτιῶν ἐν ὑπομνήμασι φανερωθῇ,
ἐν μὲν Βυζαντίῳ παρὰ τῷ μαγιστροκήνσῳ, ἐν
δὲ ταῖς ἐπαρχίαις παρὰ τοῖς ἐκδίκοις, προκειμέ-
νων τῶν ἁγίων γραφῶν, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἐκκλη-
σιῶν παρόντων τῶν οἰκονόμων καὶ τῶν ἐνδη-
μούντων κληρικῶν, ἐπὶ δὲ τῶν μοναστηρίων δεῖ
παρεῖναι τοὺς ἡγουμένους καὶ τοὺς ἄλλους μονα-
χούς, ἐπὶ δὲ τῶν πτωχείων τοῦ διοικητοῦ καὶ
τῶν ὑπουργούντων καὶ τῶν πτωχῶν, ἐπὶ δὲ τῶν
ξενώνων τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν εὑρισκομένων
πάντων ὑπουργῶν τῆς διοικήσεως καὶ ὁμοίως
ἐπὶ τῶν ὀρφανοτροφείων, ὥστε κρατεῖν τὸ τοῖς
πλείοσιν ἀρέσκον· συναινοῦντος καὶ τοῦ ἐπισκό-
που τῶν τόπων, ἐν οἷς τοῦτο σύνηθες ἐπιγίνε-
2a σθαι. Μὴ δυναμένου τοῦ μαγιστροκήνσου ἢ τοῦ
ἐκδίκου παραιτεῖσθαι καταλαμβάνειν τὸν σεβά-
σμιον οἶκον, ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη συνίσταται πρᾶξις,
ἀζημίως καὶ ἐκδικούντων[7] αὐτήν. ὑπόκεινται
γὰρ ἐκ παραβασίας ποινῇ χρυσίου λιτρῶν κ'.
2b Καὶ μετὰ ταῦτα γίνεται συμβόλαια μνημονεύοντα
τῶν αἰτιῶν καὶ τῆς τῶν ὑπομνημάτων πράξεως
καὶ τῆς προσηγορίας τῶν παραγενομένων καὶ παρ'
3 ᾧ συνέστη. Εἰ δέ τι τῶν εἰρημένων παροφθείη,
ὁ μὲν δανειστὴς καὶ ὁ ἀγοραστὴς ἐκπίπτει τοῦ
πράγματος καὶ τοῦ χρέους καὶ τῶν τιμῶν· ὁ δὲ
λαβὼν εἰς ἀνταλλαγὴν καὶ οὗπερ ἔδωκε καὶ οὗπερ
ἔλαβεν ἐκπίπτει· ὁ δὲ εἰς ἐμφύτευσιν ὑπὲρ τὴν
ἰδίαν ζωὴν λαβὼν ἢ δωρεὰν ἢ ἐκχώρησιν ἀπηγο-
ρευμένην ἀναδίδωσιν ὅπερ εἴληφε καὶ ποσότητα

(1) c. 17 pr. § 1 extant in Nomoc.: indices § 2 . . 5 dedimus ad Const. (2) desideratur enumeratio venerabilium domuum, ad quam infra remittimur (προδηλωθέντων) quamque Const. indicat his verbis: αἱ δὲ ἄλλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια καὶ ξενοδοχεῖα καὶ ὀρφανοτροφεῖα τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ τῆς περιοικίδος αὐτῆς καὶ τὰ ὑπὸ τὴν χειροτονίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῆς ἢ τῶν παρ' αὐτοῦ χειροτονουμένων μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἐξ ἐκείνων χειροτονουμένων (ceterae vero ecclesiae et monasteria et xenodochia et orphanotrophia eiusdem urbis et regionis ipsius et quae sunt sub ordinatione archiepiscopi eius vel metropolitarum ab eo ordinatorum vel eorum qui a metropolitis ordinati sunt (3) διάλυσιν Hercher (4) sic Nomoc.[m], οὐχ ὡς Nomoc.[d] (5) αὐταῖς Nomoc.[m], αὐτοὺς Nomoc.[d] (6) = Const. (7) ἐκτιθέντων Zachariae.

17 *Imp. Anastasius A.* *Sancimus ea, quae de
sacrosancta magna ecclesia huius regiae urbis (sub
qua etiam sacrosanctas domos comprehendi conve-
nit, quarum et res et diariorum quae dicuntur ce-
terarumque expensarum dispensationem in se ipsa
recepit) definita sunt valueruntque, manere iis
inconcussa et illaesa omnimodo custodita. firma sint
etiam omnia privilegia, quae eidem magnae eccle-
siae et sedi huius regiae urbis in quodcumque tem-
pus vel quoquo modo competiverunt et debentur.
1 Sancimus omnem rerum immobilium vel civilium
annonarum quae religiosis domibus competunt vel
competent alienationem cessare, quocumque modo
fiat vel adgrediatur vel excogitari possit, nisi forte
propter aliquam necessitatem utilitatemque, quae
isdem religiosis domibus emerserit, prosit iis vendi-
tio talis rei rel hypotheca vel permutatio, id est si
pretium rei venditae cedat in solutionem debitorum
non eorum, quae simpliciter et prout incidit exis-
tant, sed quae ex successionibus sive hereditatibus
vel ex necessariis utilibusque causis supra dictarum
venerabilium domorum cui incumbant, vel etiam in
adquisitionem emptionemque alius rei, quae uti-
lior iis et magis necessaria sit, vel etiam in reno-
vationem vel curam ipsius domus instantem quae-
que magnam dilationem non permittat: isdem causis
in vetito aere alieno contrahendo et hypothecis pro
eo dandis exceptis: permutatio vero, si itidem de
re agatur, quae utilior et magis necessaria sit redi-
tumque convenientem nec minorem rei alienatae
alicui venerabilium domorum comparare possit:
emphyteusis vero, cum reditus quantitas nullo modo
deminuatur, vel etiam quod datur omnino sterile
sit. huiusmodi enim rerum, quae nullum lucrum
propter sterilitatem produnt, sed damnum tribuunt,
nec donationem vel alienationem isdem domibus in-
2 terdicimus. Quod vero factum erit, non aliter
valeat, nisi una dictarum causarum in actis mani-
festetur, Byzantii quidem apud magistrum census,
in provinciis autem apud defensores, propositis
sanctis evangeliis et pro ecclesiis quidem adhibitis
oeconomis et clericis qui ibi morantur, pro monas-
teriis vero praepositi aliique monachi adesse debent,
pro ptochiis administratores et omnes qui inveniun-
tur administrationis ministri et similiter pro orpha-
notrophiis, ut quod maiori parti placuerit id obti-
neat: consentiente etiam episcopo locorum, in quibus
2a hoc fieri moris fuerit. Nec poterit magister
census aut defensor recusare ad venerabilem do-
mum se conferre, in qua tale negotium fit, quin
etiam gratis eam defendent (id excipient?). subia-
cent enim, si id non observaverint, poenae XX auri
2b librarum. Et postea fiunt instrumenta, quae
commemorant causas et actorum confectionem et
nomina tam eorum qui interfuerint quam eius apud
3 quem gesta fuerint. Quod si quid eorum, quae
dicta sunt, praetermissum fuerit, creditor et emptor
rem et debitum et pretium amittit: is vero, qui per-
mutationem contraxit, tam quod dedit quam quod
accepit amittit: qui emphyteusis titulo in tempus
vitae suae vel donationis alienationisve titulo ac-
cepit, reddit quod accepit et alterum tantum eius,*

4 *ἑτέραν, ἧς ἄξιόν ἐστι τὸ δοθέν. Χώραν δὲ ἔχει τὰ εἰρημένα καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσι γίνεσθαι ἐκ-*
5 *κλησιαστικοῖς καὶ τοῖς ἐσομένοις εὐαγέσιν. Ὑπόντων δὲ κινητῶν ἔξωθεν τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀρκούντων εἰς τὰς εἰρημένας αἰτίας ἀργεῖ τῶν ἀναγκαίων ἀκινήτων καὶ τῶν ἄρτων ἡ ἐκποίησις καὶ ἡ ὑποθήκη.*

18 [[1] *Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*]

[2] *Ἡ διάταξις ἀφορίζει τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἑβδομήκοντα λίτρας χρυσίου πρόσοδον εἰς τὸ τὰς κηδείας ἀδαπάνους ἐν Κωνσταντινουπόλει γίνεσθαι καὶ μέχρι τῶν νέων τειχῶν καὶ Βλαχέρναις· αἱ γὰρ Συκαῖ μέρος εἰσὶ τῆς πό-*
1 *λεως. Ὁρίζει κατὰ τῶν παραβαινόντων ποινὴν ἀνὰ πεντήκοντα χρυσίου λιτρῶν.*

19 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Illud, quod ex veteribus legibus licet obscure positis a quibusdam attemptabatur, ut donationes super piis causis factae, licet minus in actis intimatae sint, tamen valeant, certo et dilucido iure taxamus, ut in aliis quidem casibus vetera iura super intimandis donationibus intacta maneant: si quis vero donationes usque ad quingentos solidos in quibuscumque rebus fecerit vel in sanctam ecclesiam vel in xenodochium vel in nosocomium vel in orphanotrophium vel in ptochotrophium[3] vel in ipsos pauperes vel in quamcumque civitatem, istae donationes etiam citra actorum confectionem convalescant: sin vero amplioris quantitatis donatio sit, excepta scilicet imperiali donatione, non aliter valeat, nisi actis intimata fuerit: nulli danda licentia quacumque alia causa quasi pietatis iure subnixa praeter eas, quas specialiter exposuimus, introducenda[4] veterum scita super intimandis donationibus permutare. [*D.*] .... *dn. Iustiniano pp. A.* [*II cons.*] [*a.* 528]

20 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*]

[5] *Μηδὲ ἀπὸ θείου τύπου ἢ ἀρχικῆς προστάξεως ἢ οἱουδήποτε δικαστηρίου στρατιωτικὴ σίτησις εἰς εὐκτηρίους οἴκους ἢ κληρικοὺς ἢ μοναστήρια μεταγέσθω, ὡς ἐλλειπόντων δῆθεν τοῖς ἀριθμοῖς σωματείων*[5*].

21 *Idem A. Demostheni pp.* Sancimus nemini licere sacratissima atque arcana vasa vel vestem ceteraque donaria, quae ad divinam religionem necessaria sunt (cum etiam veteres leges ea, quae iuris divini sunt, humanis nexibus non illigari sanxerunt) vel ad venditionem vel hypothecam vel pignus trahere, sed ab his, qui haec suscipere ausi fuerint, modis omnibus vindicari tam per religiosissimos episcopos quam oeconomos nec non etiam sacrorum vasorum custodes: nullam eis actionem relinquendam[6] vel super recipiendo pretio vel fenore exigendo, pro quo res pignoratae sunt, sed omnibus huiusmodi actionibus respuendis ad restitutionem earum
1 modis omnibus coartari. Sin autem vel conflata sunt vel fuerint vel alio modo immutata vel dispersa, nihilo minus vel ad ipsa corpora vel ad pretia eorum exactionem competere sive per in rem sive per condictionem sive per in factum actionem, cuius tenor in multis et variis iuris articulis saepe est admissus, excepta videlicet causa captivitatis in locis, in quibus hoc (quod abo-
2 minamur) contigerit. Nam si necessitas fuerit in redemptione captivorum, tunc et venditionem praefatarum rerum divinarum et hypothecam et pignorationem fieri concedimus, cum non absurdum est animas hominum quibuscumque causis[7] vel vestimentis praeferri: hoc obtinente non solum in futuris negotiis, sed etiam in iudiciis pendentibus. [*a.* 529]

22 *Idem A. Demostheni pp.* Sancimus res ad venerabiles ecclesias vel xenones vel monasteria vel ptochotrophia vel brephotrophia vel orphanotrophia vel gerontocomia vel si quid aliud tale consortium descendentes ex qualicumque curiali liberalitate sive inter vivos sive mortis causa sive in ultimis voluntatibus habita lucrativorum inscriptionibus liberas immunesque esse: lege scilicet, quae super huiusmodi inscriptionibus posita est, in aliis quidem personis suum robur obtinente, in parte autem ecclesiastica vel aliarum domuum, quae piis consortiis deputatae sunt, suum vigorem pietatis intuitu mitigante. cur enim non faciamus discrimen inter res divinas et humanas, et quare non competens prae-
1 rogativa caelesti favori conservetur? Quae oportet non solum in casibus, quos futurum tempus creaverit, sed etiam in adhuc pendentibus et iudiciali termino vel amicali compositione necdum sopitis obtinere. *Recitata septimo miliario huius inclitae civitatis in novo consistorio palatii Iustiniani*[8]. [*a.* 529]

23 *Idem A. Iuliano pp.* Ut inter divinum publicumque ius et privata commoda competens discretio sit, sancimus, si quis aliquam reliquerit hereditatem vel legatum vel fideicommissum vel donationis titulo aliquid dederit vel vendiderit sive sacrosanctis ecclesiis sive venerabilibus xenonibus vel ptochiis vel monasteriis masculorum vel virginum vel orphanotrophiis vel brephotrophiis vel gerontocomiis nec non iuri civitatum, relictorum vel donatorum vel venditorum eis sit longaeva exactio nulla temporis solita
1 praescriptione coartanda. Sed et si in redemptione captivorum quaedam pecuniae vel res relictae vel legitimo modo donatae sunt, et earum exactionem
2 longissimam esse censemus. Et nobis quidem cordi erat nullis temporum metis huiusmodi actionem circumcludi. sed ne videamur in infinitum hanc extendere, longissimum vitae hominum tempus eligimus et non aliter eam actionem finiri concedimus, nisi centum annorum curricula excesserint: tunc enim tantummodo huiuscemodi exactionem evanes-
3 cere sinimus. Sive itaque memoratis religiosissimis locis vel civitatibus hereditas sive legatum sive fideicommissum fuerit relictum, vel donatio vel venditio processerit in quibuscumque rebus mobilibus vel immobilibus vel se moventibus, sive pro redemptione captivorum quaedam fuerint derelicta vel donata, sit

(1) *inscriptionem petivimus ex Nov.* 59 *pr.*, *qua laudantur duae Anastasii constitutiones, quarum altera numerum decanorum seu collegiatorum urbis Constantinopolitanae auxit* (*cf. Nov.* 43 *pr. c.* 4 *h. t.*), *altera certum reditum sepulturis eiusdem urbis impendendum adsignavit* (2) *index c.* 18 = *Const.* (3) vel in ptochotrophium vel in ipsos pauperes *scripsi auctore Const.*: *ἢ πτωχεῖον ἢ εἰς αὐτοὺς τοὺς πτώχους*, vel brephotrophium vel tochotrophium vel in ipsos pauperes *C*, vel in ipsos pauperes (*om.* vel in ptochotrophium) *R* (4) *sic R*, quamcumque aliam causam q. p. i subnixam ... introducendo *C* (5) *index c.* 20 = *B* 5, 1, 9: *breviorem indicem exhibet Const.*: *οὔτε κατὰ θεῖον τύπον οὔτε κατὰ πρόσταξιν τῶν ἀρχόντων ἔξεστι μετάγειν στρατιωτικὰς σιτήσεις εἰς εὐαγεῖς οἴκους ἢ κληρικούς* (*id est:* neque ex sacra forma neque ex iussione praefectorum militares annonas ad venerabiles domus vel clericos transferre licet) (5*) *σωμάτων Zachariae* (6) *sic C cum Graecis*, nulla eis actione relinquenda *R* (7) causis *confirmant Graeci, sed* vasis *scribendum cum edd.* (8) D. III (?) k. Nov. Decio vc. cons. *suppl.*

4 *quanti est quod datum fuerit. Quae dicta sunt locum habent etiam in iis rebus quae ecclesiarum*
5 *et venerabilium domorum futurae sunt. Si qua vero mobilia erunt praeter vasa sacra, quae sufficiant ad dictas causas, cessat alienatio et obpigneratio immobilium necessariorum panumque.*

18 *Idem A. Constitutio magnae ecclesiae Constantinopolitanae reditum septuaginta auri librarum adsignat, ut funera Constantinopoli gratis fiant etiam usque ad novos muros et Blachernas: Sycae enim*
1 *pars urbis sunt. Adversus violatores statuit poenam quinquagenarum librarum auri.*

20 *Idem A. Neque ex sacra forma vel praefecti vel cuiuslibet iudicis iussu militaris annona ad venerabiles domus vel clericos vel monasteria transferatur, cum corpora iam numeris deficiant.*

eorum paene perpetua vindicatio et ad annos centum
secundum quod dictum est extendatur, nulla alia
exceptione temporis inhibenda, sive contra primas
personas sive contra heredes vel successores earum
4 (1) moveatur. In his autem omnibus casibus non
solum personales actiones damus, sed etiam in rem
et hypothecariam secundum nostrae tenorem constitutionis[1], quae legatariis et[2] hypothecarias donavit,
et supra dictis omnibus unum tantummodo terminum vitae suae imponimus, id est centum metas an-
5 (2) norum. Haec autem omnia observari sancimus in iis casibus, qui vel postea fuerint nati vel
iam[3] in iudicium deducti sunt. *D. v k. April. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

24 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*] . . . . . . [4]*Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ διαφερόντως τῶν προσηκόντων τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως τῇ ἡμετέρᾳ καὶ πάντων μητρί, ἥτις κεφάλαιόν ἐστι τῶν ἄλλων ἁπασῶν, ποιούμενοι πρόνοιαν θεσπίζομεν παροικικῷ μὲν δικαίῳ μηδεμίαν τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἔκδοσιν, ἀλλ' ἀναιρεῖσθαι τὸ μηδενὶ νόμῳ γνωριζόμενον ὄνομα.*
1 *Τὰ μέντοι λοιπὰ συναλλάγματα, ὅσα ἐφεῖται τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις τῆς αὐτῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας ποιεῖν, ἐξεῖναι αὐτοῖς τίθεσθαι, πρὸς οὓς ἂν δοκιμάσωσι, δίχα τῶν ἐνδοξοτάτων ἢ μεγαλοπρεπεστάτων ἐμπράκτων ἀρχόντων ταύτης τῆς βασιλίδος πόλεως· πρὸς γὰρ τούτους κατ' οὐδένα τρόπον ποιεῖσθαι αὐτοὺς οἱανδήποτε ἔκδοσιν ἀκινήτων πραγμάτων, ἀλλὰ μηδὲ[5] ἄλλου παρεντιθεμένου προσώπου ἐπὶ περιγραφῇ τῆς θείας ἡμῶν διατυπώσεως συγχωροῦμεν, εἴτε τινὰ οἰκειότητα οὗτος ἔχει πρὸς τὸν ἄρχοντα τὸν ἐπὶ τῇ ἐξουσίᾳ τελοῦντα, εἴτε δίχα παλαιᾶς οἰκειότητος νεωστὶ παρ' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο παρείληπται.*
2 *Γινωσκόντων μὲν αὐτῶν τῶν θεοφιλεστάτων οἰκονόμων, ὡς, εἴ τι παρ' αὐτὰ γένοιτο, τὴν τοῦ ἐκδικουμένου πράγματος διατίμησιν οἴκοθεν αὐτοὶ καταθεῖναι συναχθήσονται τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ. τῶν δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ἔκληψιν χωρούντων ἐνδοξοτάτων μεγαλοπρεπεστάτων ἐμπράκτων ἀρχόντων, ὡς, εἰ καὶ πᾶσι περινενοημένοις λαθεῖν σπεύσαιεν[6] τρόποις καὶ πρόσωπα τοιαῦτα παρενθεῖεν, ἅπερ οἴονται λήσειν μέχρι παντός, ὅτιπερ ἑαυτοῖς τὸ πρᾶγμα πράττουσιν, ὅμως μετὰ ταῦτα διαφαινομένης τῆς ἀληθείας ἀκυρωθήσεται μὲν παντελῶς τὸ συνάλλαγμα, ποινῆς δὲ χάριν καὶ αὐτοὶ τὴν τοῦ πράγματος καταθήσουσι τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ διατίμησιν.*
3 [7]*Εἰ δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον πείσει ἢ ἀναγκάσει περιελθεῖν εἰς αὐτὸν ἐκκλησιαστικὸν πρᾶγμα, καὶ τὸ πραχθὲν ἄκυρον καὶ τὸ δοθὲν ὑπὲρ τούτου εἰς πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας ἀποδίδοται αὐτῇ καὶ πρὸς τοῖς εἰρημένοις ὑπόκειται ποινῇ κ' χρυσίου λιτρῶν αὐτὸς καὶ ὁ τὸ πρᾶγμα δούς, καὶ ὁ λαβὼν ἐπὶ τὸ παρασκευάσαι γενέσθαι τὸ συνάλλαγμα τὸ δοθὲν αὐτῷ διπλοῦν δίδωσι, καὶ πάντα*
4 *προσκυροῦνται τῇ ἐκκλησίᾳ. Περαιτέρῳ τῶν κ'*
5 *ἐτῶν ἀκίνητον τῇ ἐκκλησίᾳ οὐ μισθοῦται. Μόνοις εὐπόροις δεῖ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐμφυτεύειν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὄψεως, καὶ μὴ περαιτέρῳ αὐτοῦ τοῦ ἐμφυτευομένου καὶ δύο ἑξῆς κληρονόμων, καὶ μὴ κουφίζειν πλέον τοῦ ἕκτου μέρους τοῦ σωζομένου κανόνος ἐν τῷ καιρῷ τῆς*
6 *ἐκδόσεως. Εἰ δὲ βλάψει τὸ πρᾶγμα, ἐνισταμένου τοῦ χρόνου ἐξεοῦται[8] καὶ τὴν ζημίαν ἀποθερα-*
7 *πεύει. Εἰ δὲ ῥαθυμήσῃ ὁ οἰκονόμος ἢ ἀπόροις*
8 (25) *ἐκδῷ, ἐπιγινώσκει τὴν βλάβην. Οἱ χαρτουλάριοι τῆς ἐκκλησίας τῆς μεγάλης οὔτε διὰ μέσου προσώπου δύνανται λαβεῖν ἀκίνητον αὐτῆς κατὰ*
9 *μίσθωσιν ἢ ἐμφύτευσιν ἢ ἕτερον τρόπον. Γίνονται οἱ χαρτουλάριοι ἡγουμένου λιβέλλου καὶ φέροντος ὑπογραφὴν τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ οἰκο-*
10 *νόμου. Καὶ ἐάν τις αὐτῶν φανῇ κλέπτων ἢ παραδιδοὺς ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδειος, ἔξεστι τῷ πατριάρχῃ καὶ τοῖς οἰκονόμοις ἐκβάλλειν αὐτὸν*
11 *τοῦ καταλόγου. Γίνονται δὲ εἰς σκρίνιον τῆς Ἀνατολῆς χαρτουλάριοι ιε', εἰς τὸ Ἀσιανῆς ις', εἰς τὸ Πόντου ιε', εἰς τὸ ἐνοίκιον[9] ιε', εἰς τὸ Θρᾴκης η', εἰς τὸ τοῦ Ἀντιόχου ς', εἰς τὸ τοῦ Καλοποδίου ς', εἰς τὸ τοῦ ἀναλώματος ι', εἰς τὸ τῶν*
12 *ληγάτων θ'. Καὶ λαμβάνουσι λόγῳ συνηθειῶν ἐπὶ μὲν τοῖς ἐμφυτευτικοῖς συμβολαίοις πεντηκοστάς, ἐπὶ δὲ τοῖς μισθωτικοῖς καὶ λοιποῖς συν-*
13 *αλλάγμασιν ἑκατοστήν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸν εἰρημένον ἀριθμὸν γένηται χαρτουλάριος, ἐκπίπτει καὶ*

(1) 6, 43, 1 (2) fideicommissariis *ins. dett.* (3) iam *R*, alias *C* (4) *c.* 24 *pr.* § 1. 2 *extant in Nomoc.* (5) *sic Zachariae, μή τις Nomoc.* (6) *σπεύσαιεν ἐν Nomoc.*

(7) *indices* §§ 3—15 *dedi ex Const.* (8) *vox corrupta: requiritur ἐξελαύνεται* (9) *Ἐνοικίων Zachariae*

24 *Idem A. Omnibus rebus ecclesiasticis prospicientes et praecipue iis, quae competunt sacrosanctae magnae ecclesiae huius felicis urbis nostrae omniumque matri, quae caput est reliquarum omnium, vetamus ullam de cetero rerum ecclesiasticarum concessionem colonario iure fieri, sed tolli nomen*
1 *legibus incognitum. Reliquos vero contractus, quaecumque inire religiosissimis episcopis eiusdem sacrosanctae magnae ecclesiae permissum est, licere eis componere cum quibus visum erit, praeter nobilissimos et magnificentissimos huius regiae urbis praefectos in potestate positos. ad quos eos nullo modo alienare permittimus neque alia persona interposita ad circumscriptionem sacrae nostrae sanctionis, sive ei necessitudo aliqua sit cum praefecto in potestate posito sive sine vetere necessitudine nunc ab eo ad*
2 *hoc adhibitus sit. Sciant igitur religiosissimi oeconomi, si adversus ea quid fiet, se cogi, ut aestimationem rei evincendae ex proprio sacrosanctae ecclesiae refundant: nobilissimi vero et magnificentissimi praefecti in potestate positi, qui ad eiusmodi elocationem progressi fuerint, etsi omnibus artibus excogitatis id obtegere enisi fuerint et tales personas interposuerint, quas ipsis rem egisse semper in occulto fore credant, veritate postea explorata infirmari omnino contractum, ipsos autem in modum poenae sacrosanctae magnae ecclesiae rei aestima-*
3 *tionem praestaturos esse. Quod si alio modo persuadendo vel vi efficiet, ut ad se res ecclesiastica perveniat, et quod gestum est irritum est et quod eo nomine datum est alicui eorum qui ad ecclesiam pertinent, ecclesiae restituitur et praeterea poenae XX auri librarum subiacet tam ipse quam qui rem dedit: et qui accepit, ut contractum fieri curaret, duplum eius quod datum est praestat, eaque*
4 *omnia ad ecclesiam perveniunt. Ultra XX annos*
5 *res soli ab ecclesia non locantur. Locupletibus solis res ecclesiasticae in emphyteusin dandae sunt propter restitutionem pristini status, nec ultra ipsum cui datur et duos deinceps heredes, nec remitti amplius sexta parte eius canonis, qui tempore lo-*
6 *cationis receptus est. Quod si rem deteriorem fecerit, intra tempus locationis expellitur et dam-*
7 *num resarcit. Oeconomus vero si neglegens fuerit vel inopibus locaverit, damnum restituit.*
8 *Chartularii magnae ecclesiae nec per interpositam personam rem eius immobilem conductionis vel emphyteusis titulo aliove modo accipere possunt.*
9 *Chartularii fiunt praevio libello, cui subscrip-*
10 *tum est a patriarcha et oeconomo. Et si quis eorum fur vel proditor vel aliam ob causam minus idoneus visus erit, licet patriarchae et oeconomis catalogo eum*
11 *eximere. In scrinio Orientis fiunt chartularii XV, Asiano XVI, Ponti XV, domestico XV, Thraciae VIII, Antiochi VI, Calopodii VI, largitionum X, legato-*
12 *rum VIII. Et accipiunt titulo consuetudinum pro emphyteuticis quidem instrumentis quinquagesimas, pro conductionum et reliquis contractibus cen-*
13 *tesimam. Quod si supra memoratum numerum chartularius fit, eicitur et solvit ecclesiae XV libras et*

δίδωσι τῇ ἐκκλησίᾳ ιε' λίτρας, καὶ ὁ ποιήσας
14 αὐτὸν κ'. Μετὰ ζητήσεως ἀκριβοῦς οἱ οἰκονόμοι
λογιζέσθωσαν γνώμῃ τοῦ πατριάρχου τὴν γινο-
μένην δαπάνην τοῖς ἐμφυτευταῖς καὶ μισθωταῖς
καὶ διοικηταῖς, ἑκάστου μὲν οἰκονόμου ζητοῦντος
τὰ τῆς ὑφ' ἑαυτὸν διοικήσεως, τῶν δὲ λοιπῶν
κατὰ πρόσταξιν ἔγγραφον τοῦ πατριάρχου τοῖς
λογισμοῖς ὑπογραφόντων[1] τὸ 'ἀνέγνων'· καὶ τὸ
χωρὶς τοιαύτης παρατηρήσεως λογιζόμενον οἴκο-
15 θεν οἱ οἰκονόμοι διδόασιν. Τῆς δὲ λογιζομένης
δαπάνης καὶ τῶν εἰσκομιζομένων χρημάτων λαμ-
βάνουσιν οἱ χαρτουλάριοι ἑκατοστάς· ὁ δὲ πλέον
λαμβάνων καὶ τῆς ὑπουργίας τοῦ χαρτουλαρίου
καὶ τῆς ἱερατικῆς ἀξίας ἐκπίπτει παραχρῆμα.
16 [2]Κἀκεῖνο δὲ θεσπίζομεν, ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς
θεοφιλεστάτους[3] οἰκονόμους τούς τε νῦν ὄντας καὶ κατὰ
καιρὸν ἐσομένους κατὰ μῆνα ἢ τόγε μήκιστον κατὰ
δύο μῆνας ποιεῖσθαι τοὺς λογισμοὺς πρὸς τοὺς ἀρκα-
ρίους τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας, εἰδότας ὡς,
εἰ τοῦτο καταρρᾳθυμήσειαν, κινδύνου πειραθήσον-
ται. [a. 530]

25 (26) [4]Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραι-
τωρίων. Ἐπειδήπερ ἐν πολλαῖς ἤδη διαθήκαις εὕρο-
μεν τοιαύτας ἐνστάσεις, καθ' ἃς ἢ ἐξ ὁλοκλήρου τις
ἔγραψε τὸν δεσπότην ἡμῶν Χριστὸν κληρονόμον, μὴ
προσθεὶς εὐκτήριον οἶκον μηδένα, ἢ αὐτὸν τὸν δε-
σπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξ ἡμισείας ἢ ἐξ ἑτέ-
ρων ἀνίσων μερῶν, ἕτερον δέ τινα ἐξ ἡμισείας, ἢ
ἄλλης μοίρας (ἤδη γὰρ πλείοσι διαθήκαις κατὰ τοῦτον
γενομέναις τὸν τρόπον ἐνετύχομεν καὶ πολλὴν ἀδη-
λίαν ἐντεῦθεν οὖσαν κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὁρῶμεν νό-
μους), καὶ τοῦτο ἐπανορθούμενοι θεσπίζομεν, εἰ μὲν
τὸν δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν γράψειέ τις κλη-
ρονόμον ἢ ἐξ ὁλοκλήρου ἢ ἐκ μέρους, ἄντικρυς δοκεῖν
τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν ἢ τὴν κώμην ἢ τὸ χωρίον,
ἐφ' ἧς καθέστηκεν ὁ τελευτήσας, ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν
ἐνίστασθαι κληρονόμον καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔνστα-
σιν ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων αὐτῆς οἰ-
κονόμων, ἢ εἰς τὸ μέρος καθ' ὅσον κληρονόμος γραφῇ·
αὐτοῦ τούτου κρατοῦντος, εἰ καὶ ληγάτον ἢ fideicom-
misson καταλειφθείη· καὶ ταῦτα διαφέρειν ταῖς ἁγιω-
τάταις ἐκκλησίαις, ἐφ' ᾧτε εἰς πτωχῶν ἀποτροφὴν
1 αὐτὰ προχωρεῖν. Εἰ δὲ ἑνὸς τῶν ἁγίων ἀρχαγγέ-
λων ἐμνήσθη ἢ τῶν προσκυνητῶν μαρτύρων, μὴ ποιη-
σάμενος οἴκου μνείαν (τοῦτο ὅπερ ἴσμεν παρά τινος
διατυπωθὲν καίτοι τῶν ἐπιφανῶν γεγονότος καὶ τῇ
περὶ νόμους καὶ λόγους ἐνευδοκιμηκότος παιδείᾳ), εἰ
μὲν ἔστι κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην ἢ τὴν ἐνορίαν αὐτῆς
εὐκτήριος οἶκος εἰς τιμὴν ἐκείνου τοῦ σεβασμιωτάτου
ἀρχαγγέλου ἢ τοῦ ἁγιωτάτου μάρτυρος, αὐτὸν δοκεῖν
γεγράφθαι κληρονόμον· εἰ δὲ οὐκ ἔστι κατὰ τὴν αὐ-
τὴν πόλιν ἢ τὴν ἐνορίαν τοιοῦτος οἶκος, τηνικαῦτα
τοὺς κατὰ τὴν μητρόπολιν σεβασμίους οἴκους. καὶ εἰ
κατ' αὐτὴν γοῦν εὑρεθείη τοιοῦτός τις οἶκος, ἐκείνῳ
δοκεῖν τὸν κλῆρον ἢ τὸ πρεσβεῖον ἢ τὸ fideicommisson
καταλελεῖφθαι· εἰ δὲ μηδὲ ἐκεῖσε φανείη τοιοῦτός τις
οἶκος ὤν, αὖθις τὰς κατὰ τόπον ἁγιωτάτας ἐκκλησίας
2 καὶ τοῦτο λαμβάνειν. Δηλονότι ταῖς ἁγιωτάταις
ἐκκλησίαις ἅπαντες οἱ λοιποὶ δικαίως παραχωροῦσιν
οἶκοι, πλὴν εἰ μὴ γένοιτο πρόδηλος ὁ τελευτήσας ἕτε-
ρον μέντοι ἐνθυμηθεὶς ὄνομα προσθεῖναι, ἕτερον δὲ
εἰπών· διὰ τὸ καί τι τοιοῦτον ἡμᾶς γνόντας κατά τινα
διαθήκην ἐπὶ τοῦ Πόντου γενέσθαι κἀκεῖσε πάλιν τὸ
ἀληθὲς ἀντὶ τοῦ γεγραμμένου παρασκευάσαι κρατῆσαι.
3 Εἰ μέντοι ὁ μὲν διαθέμενος ῥητὸν μὴ θείη τόπον,
εὑρεθείη δὲ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἢ τῇ
περιοικίδι εὐκτήρια πολλὰ καθεστῶτα, εἰ μὲν ἔν τινι
τούτων συχνῶς ὁ τελευτήσας ἐφοίτα καί τινα πρὸς αὐτὸ
μείζονα εἶχε προσπάθειαν, ἐκείνῳ δοκεῖν καταλελεῖ-
4 φθαι τὸ πρεσβεῖον· Εἰ δὲ οὐδὲν τοιοῦτο εὑρίσκοιτο,
μᾶλλον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐνδεεστέρῳ οἴκῳ καὶ
δεομένῳ βοηθείας δοκεῖν τὸ τοιοῦτο καταλελεῖφθαι
πρεσβεῖον ἤτοι τὴν κληρονομίαν. D. XIII[5] k. Nov. Con-
stantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss. [a. 530.]

(1) sic Zachariae cum Nomoc. 10, 1, ὑπογράφοντος Const. (2) § 16 extat in Nomoc. (3) φιλεστάτους Nomoc.
(4) c. 25 extat in Coll. (5) XV scr. (cf. 1, 3, 45)

14 qui eum fecit XX. Diligenti inquisitione oeco-
nomi ex sententia patriarchi computent impensam,
quae ab emphyteutis conductoribus administratori-
bus infertur, ut unusquisque inquirat ea quae per-
tinent ad dioecesin ipsi commissam, reliqui vero ex
dispositione scripta patriarchae rationibus subscri-
bant 'lectum': et quod absque tali observatione com-
putatum erit, ex propria substantia oeconomi re-
15 fundunt. Impensae autem computatae et pecu-
niarum illatarum chartularii centesimas accipiunt.
qui vero plus ceperit, statim tam ab officio char-
tularii quam a clericatus dignitate removetur.
16 Illud etiam sancimus, ut ipsi quoque religio-
sissimi oeconomi qui nunc sunt quique postea erunt
singulis mensibus aut ad summum binis mensibus
rationes reddant arcariis sacrosanctae magnae ec-
clesiae, scientes se periclitaturos, si id neglexerint.

25 Idem A. Iuliano pp. Quoniam in multis testa-
mentis invenimus tales institutiones, quibus vel ex
asse quis dominum nostrum Christum heredem scrip-
sit nulla aede sacra adiecta, vel eundem dominum
nostrum Iesum Christum ex dimidia aliave qua in-
aequali parte, alium vero quemlibet ex semisse vel
alia parte (iam enim in plura testamenta hoc modo
facta incidimus et multa exinde incerta facta esse
secundum antiquas leges vidimus) hoc quoque emen-
dantes sancimus, si quidem dominum nostrum Iesum
Christum heredem quis scripserit vel ex asse vel ex
parte, directis verbis videri sacrosanctam ecclesiam
ipsius civitatis vel vici vel agri, in quo defunctus
morabatur, heredem institutam eamque hereditatem
ex asse a religiosissimis eiusdem oeconomis exigi
vel ex parte pro qua heres scripta est: idem valeat
et si legatum vel fideicommissum relictum fuerit:
eaque ad sacrosanctas ecclesias pertineant, ut in
1 pauperum alimoniam cedant. Sin autem sanc-
torum archangelorum vel venerandorum martyrum
quem nominaverit nec mentionem fecerit domus (id
quod scimus a quodam scriptum illustri loco nato
legumque et scribendi doctrinae non experte), si
quidem in illa civitate vel eius territorio extat ora-
torium in honorem illius reverentissimi archangeli
vel sanctissimi martyris, id videri heredem scriptum
esse: sin autem non extat in ipsa civitate territoriove
eiusmodi domus, tunc venerabiles quae in metropoli
erunt domus. ac si in ea eiusmodi domus inventa
erit, illi videri hereditatem vel legatum vel fidei-
commissum relictum: si vero ne illic quidem eius-
modi domus invenitur, rursus sacrosanctae loci
2 ecclesiae et hoc capiant. Sacrosanctis videlicet
ecclesiis reliquae domus omnes cedunt, nisi mani-
festum est defunctum aliud nomen inserere voluisse,
aliud pronuntiasse: nam et tale quid quodam testa-
mento in Ponto factum esse novimus ibique rursus
veram voluntatem pro scriptis valere iussimus.
3 Si vero testator certum locum non nominavit,
inveniuntur autem in illa civitate territoriove plura
oratoria, si quidem in uno eorum defunctus adsidue
versabatur et maiorem pro eo adfectionem habebat,
4 illi videri legatum relictum. Sin nihil eiusmodi
invenitur, eorum qui eiusdem denominationis sunt
tenuiori et magis auxilio indigenti potius tale le-
gatum vel hereditatem relictam videri.

III.

DE EPISCOPIS ET CLERICIS ET ORPHANOTROPHIS ET BREPHOTROPHIS ET XENODOCHIS ET ASCETERIIS ET MONACHIS ET PRIVILEGIO EORUM ET CASTRENSI PECULIO ET DE REDIMENDIS CAPTIVIS ET DE NUPTIIS CLERICORUM VETITIS SEU PERMISSIS.

1 [1]*Imp. Constantius A. clericis salutem dicit* Iuxta sanctionem, quam dudum meruistis[2], et vos et mancipia vestra nullus novis collationibus obligabit, sed vacatione gaudebitis. praeterea neque hospites suscipietis. *D. VI k. Sept. Placido et Romulo conss.* [a. 343]

2 [3]*Idem A.*[4] *Felici episcopo* Omnis a clericis indebitae conventionis iniuria et iniquae exactionis repellatur improbitas nullaque conventio sit circa eos munerum sordidorum. et cum negotiatores ad aliquam praestationem competentem vocantur, ab his universis istiusmodi strepitus conquiescat. si quid enim vel parsimonia vel provisione vel mercatura, honestati tamen conscia, congesserint, in usum pauperum atque egentium ministrari oportet aut id, quod ex eorundem ergasteriis vel tabernis conquiri potuerit et col-
1 ligi, collectum id religionis aestiment lucrum. Verum etiam hominibus eorundem, qui operam in mercimoniis habent, divi principis, id est nostri genitoris, statuta multimoda observatione caverunt, ut idem
2 clerici privilegiis pluribus[5] redundarent. Itaque extraordinariorum a praedictis necessitas atque om-
3 nis molestia conquiescat. Ad parangariarum quoque praestationem non vocentur nec eorundem fa-
4 cultates atque substantiae. Omnibus clericis huiusmodi praerogativa succurrat, ut coniugia clericorum ac liberi quoque et ministeria, id est mares pariter ac feminae, eorumque etiam filii immunes semper[6] ab huiusmodi muneribus perseverent. *D. VIII id. Dec. Mediolano. Lecta V k. Ian. apud acta Constantio A. VIIII et Iuliano C. II conss.* [a. 357]

3 [7]*Idem A.*[8] *ad Taurum pp.* De his clericis, qui praedia possident, sublimis auctoritas tua non solum eos aliena iuga nequaquam statuet excusare, sed etiam pro his, quae ab ipsis possidentur[9], eosdem ad pensitanda fiscalia perurgueri[10]. universos namque clericos possessores dumtaxat provinciales pensitationes fiscalium translationesque faciendas recognoscere iubemus. *Data epistula prid. k. Iul. Mediolano Constantio A. X et Iuliano C. III conss.* [a. 360]

4 [11]*Idem A.*[12] *ad Taurum pp.* Officiales[13] rationales[14], si exhibitione cursus seu primipili necessitate neglecta, interversa etiam ratione fiscali ad clericatus honorem putaverint transeundum, ad priorem
1 condicionem retrahantur. Si vero obnoxii ratiociniis vel necessitatibus non sint, sub notione iudicum officiis consentientibus, si id probabilis vitae studium postularit, transferantur nec cessionem me-
2 tuant facultatum. Quod si clandestinis artibus putaverint inrependum, duas concedant liberis aut, si proles defuerit, propinquis e propria substantia portiones tertiam sibimet retenturi: si vero propinquorum necessitudo defuerit, geminae portiones officiis in quibus militant relinquantur, portione tertia tantummodo retenta. *D. IIII k. Sept. Tauro et Florentio conss.* [a. 361]

5 [15]*Imp. Iovianus A. Secundo pp.* Si quis non dicam rapere, sed attemptare tantum matrimonii iungendi causa sacratissimas virgines[16] ausus fuerit, capitali poena[17] ferietur. *D. XI k. Mart. Antiochiae Ioviano A. et Varroniano conss.* [a. 364]

6 [18]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Cataphronium* Presbyteros diaconos subdiaconos atque exorcistas et lectores, ostiarios etiam[19] personalium munerum expertes esse praecipimus. *D. III non. Mart. Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [a. 377]

7 [20]*Pars actorum habitorum in sacro consistorio apud imperatores Gratianum Valentinianum et Theodosium consulatu Syagrii et Eucherii virorum clarissimorum die IIII*[21] *k. Iul. Constantinopoli.* [22]*Imp. Theodosius A. dixit:* Nec honore nec legibus episcopus ad testimonium flagitatur. *Item dixit:* episcopum ad testimonium dicendum admitti non decet: nam et persona oneratur[23] et dignitas sacerdotis excepta confunditur. [a. 381]

8 [24]*Idem AAA. Paulino praefecto Augustali* Presbyteri citra iniuriam quaestionis testimonium dicant, ita tamen, ut falsa non simulent. ceteri vero clerici, qui eorum gradum vel ordinem sequuntur, si ad testimonium dicendum petiti fuerint, prout leges
1 praecipiunt, audiantur. Salva tamen sit litigatoribus falsi actio, si forte presbyteri, qui sub nomine superioris loci testimonium dicere citra aliquam corporalem iniuriam sunt praecepti, hoc ipso, quod nihil metuant, vera suppresserint. multo magis etenim poena sunt digni, quibus cum plurimum honoris[25] per nostram iussionem delatum est, occulto inveniuntur in crimine. *D. VIII k. Aug. Arcadio A. et Bautone conss.* [a. 385]

9 [26]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Nulla nisi emensis sexaginta annis secundum praeceptum apostoli ad diaconissarum consortium transferatur. *D. XI k. Iul. Mediolano Valentiniano A. IIII et Neoterio conss.* [a. 390]

10 [27]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Theodoro pp.* Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit, ut in ecclesias catholicas inruens, sacerdotibus et ministris vel ipso cultu[28] locoque aliquid importet iniuriae, quod geritur, a provinciae rectoribus animadvertatur.
1 Atque ita provinciae moderator sacerdotum et catholicae ecclesiae ministrorum, loci quoque ipsius et divini cultus iniuriam capitali in convictos sive confessos reos sententia noverit vindicandum nec expectet, ut episcopus iniuriae propriae ultionem deposcat, cui sanctitas ignoscendi[29] gloriam dereliquit: sitque cunctis laudabile factas atroces sacerdotibus aut ministris iniurias veluti publicum crimen perse-
2 qui ac de talibus reis ultionem mereri. Quod si multitudo violenta civilis apparitionis exsecutione et adminiculo ordinum possessorumve non potuerit praesentari[30], quod se armis aut locorum difficultate tueatur, praesides provinciarum etiam militari auxilio per publicas litteras appetito competentem vindictam tali excessui imponere non morentur. *D. VI*[31] *k. Mai. Mediolano Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]

11 [32]*Idem AA. Eutychiano pp.* Ecclesiis, quae in possessionibus, ut adsolet, diversorum, vicis etiam vel quibuslibet locis sunt constitutae, clerici non ex alia possessione vel vico, sed ex eo, ubi ecclesiam esse constiterit, [33]ordinentur, ut propriae capitationis onus ac sarcinam recognoscant: ita ut pro magni-

(1) = *Th.* 16, 2, 8 (2) meruisse perhibemini *Th.* (3) = *Th.* 16, 2, 14 (4) et Iulianus C. *ins. Th.* (5) compluribus *Th.* (6) a censibus et separati *ins. Th.* (7) = *Th.* 16, 2, 15 (8) et C. *ins. Th.* (9) etiam his quae ipsi possident *Th.* (10) *sic Th.*, perurguere *libri* (11) = Th. 8, 4, 7 (12) idem a. *R Th.*, impp. (impp. *om. S*) constantinus et constans aa. *SC, quod pertinet ad annos* 337—340 (13) beneficiarii vel officiales *Th.* (14) rationales *R Th.* (*ubi tamen emendatum est* rationalis), *om. C:* οἱ ταξεῶται ἢ οἱ καθολικιανοί *Const.* (15) = *Th.* 9, 25, 2 (16) vel viduas volentes vel invitas *ins. Th.* (17) sententia *Th.* (18) = *Th.* 16, 2, 24 (19) et omnes perinde qui primi sunt *ins. Th.* (20) = *Th.* 11, 39, 8 (21) IIII *PC*, III *Th.* (22) in consistorio *ins. Th.* (23) dehonoratur *Th.* (24) = *Th.* 11, 39, 10 (25) honoris *om. Th.* (26) = *Th.* 16, 2, 27 (27) = *Th.* 16, 2, 31 *Sirmond.* 14 (28) *sic scripsi cum Graecis*, ipso culto *Gregorii M. epistula* 13, 45, in ipso culto *PCR Ambr.*, ipso cultui *Th.*, ipsi cultui *Sirm.* (29) solam *ins. Th. Sirm.* (30) praesentari *M^v Ambr. Th. Sirm.*, flagitari *PCRM^t* (31) VI *Greg. epist. PL*, VII *Th.*, VIII *Ambr.* (32) = Th. 16, 2, 33: *iunge* 1, 3, 12; 1, 4, 6. 7; 7, 62, 29 *Th.* 16, 2, 32 (33) eatenus *ins. Th.*

tudine vel celebritate uniuscuiusque vici ecclesiis certus iudicio episcopi clericorum numerus ordinetur. *D. VI k. Aug. Mnizo Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

12 [1]*Idem AA. Eutychiano pp.* Si quis curialis clericus fuerit ordinatus nec statim conventione praemissa pristinae condicioni reddatur, is vigore et sollertia iudicantium ad pristinam sortem velut manu mox iniecta revocetur. clericis enim ulterius legem [2] prodesse non patimur, quae cessione patrimonii subsecuta decuriones clericos esse non vetabat. *D. VI k. Aug. Mnizo Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

13 [3]*Idem AA. Sapidiano vicario Africae*[4] Si ecclesiae venerabilis privilegia cuiusquam fuerint vel temeritate violata vel dissimulatione neglecta, commissum quinque librarum auri condemnatione plectetur. *D. VII k. Iul. Brixiae Theodoro cons.* [*a.* 399]

14 [5]*Idem AA. Hadriano pp.* Quicumque residentibus sacerdotibus fuerit episcopali loco et nomine detrusus, si aliquid vel contra custodiam vel contra quietem publicam moliri fuerit deprehensus rursusque sacerdotium petere, a quo videtur expulsus, procul ab ea urbe, quam conturbavit[6], centum milibus vitam agat. nec nostra adeat secreta nec impetrare rescripta speret, sed etiam impetratis careat: defensoribus etiam eorum indignationem subituris. *D. prid. non. Febr. Ravenna Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

15 [7]*Idem AA. Studio pu.* Conventicula illicita[8] extra ecclesiam in privatis aedibus celebrari prohibemus, proscriptionis domus periculo imminente, si dominus eius in ea clericos nova ac tumultuosa conventicula[9] extra ecclesiam celebrantes susceperit. *D. IIII*[10] *k. Sept. Constantinopoli Honorio A. VI et Aristaeneto conss.* [*a.* 404]

16 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Quisquis censibus fuerit adnotatus, invito agri domino ab omni temperet clericatu, adeo ut etiam, si in eo vico, in quo noscitur mansitare, clericus fuerit, sub hac lege religiosum adsumat sacerdotium, ut et capitationis sarcinam per ipsum dominum agnoscere compellatur et ruralibus obsequiis quo maluerit subrogato fungatur, ea scilicet immunitate indulta, quae certae capitationis venerandis ecclesiis relaxatur: nullo contra hanc legem valituro rescripto[11]. *D. prid. k. Mart. Honorio A. VIII et Theodosio A. III conss.*[12] [*a.* 409]

17 [13]*Idem AA. Monaxio pp.* Placet nostrae clementiae, ut nihil commune clerici cum publicis actibus[14] vel ad curiam pertinentibus, cuius corpori non 1 sunt adnexi[15], habeant. Praeterea eis, qui parabalanin[16] vocantur, neque ad quodlibet publicum spectaculum neque ad curiae locum neque ad iudicium accedendi licentiam permittimus, nisi forte singuli ob causas proprias et necessitates iudicem adierint aliquem lite pulsantes vel ab alio ipsi pulsati vel in communi totius corporis causa syndico ordinato: sub ea definitione, ut, si quis eorum haec violaverit et brevibus parabalanin eximatur et competenti supplicio subiugetur nec umquam ad eandem sollicitudinem revertatur. *D. III*[17] *k. Oct. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

18 [18]*Idem AA. Monaxio pp.* Parabalanin, qui ad curanda debilium aegra corpora deputantur, sescentos constitui praecipimus, ita ut pro arbitrio[19] viri reverentissimi antistitis Alexandrinae urbis de his, qui ante fuerant et qui pro consuetudine curandi gerunt experientiam, sescenti parabalanin ad huiusmodi sollicitudinem eligantur, exceptis videlicet ho-1 noratis et curialibus. Si quis autem ex his naturali sorte fuerit absumptus, alter in eius locum pro voluntate eiusdem sacerdotis exceptis honoratis et curialibus subrogetur, ita ut hi sescenti viri reverentissimi sacerdotis praeceptis ac dispositionibus obsecundent et sub eius cura consistant: reliquis, quae dudum latae legis[20] forma complectitur, super his parabalanin vel de spectaculis vel de iudiciis ceterisque sicut iam statutum est custodiendis. *D. III non. Febr. Constantinopoli Honorio XII et Theodosio VIII AA. conss.* [*a.* 418]

19 [21]*Idem AA. Palladio pp.* Eum, qui probabilem saeculo disciplinam agit, decolorari consortio sororiae appellationis non decet. quicumque igitur cuiuscumque gradus sacerdotio fulciuntur vel clericatus honore censentur, extranearum sibi mulierum interdicta consortia cognoscant: hac eis tantum facultate concessa, ut matres filias atque germanas intra domorum suarum saepta contineant: in his enim nihil scaevi criminis aestimari foedus naturale 1 permittit. Illas etiam[22] non relinqui castitatis hortatur adfectio, quae ante sacerdotium maritorum legitimum meruere coniugium: neque enim clericis incompetenter adiunctae sunt, quae dignos sacerdotio viros sui conversatione fecerunt. *D. VIII id. Mai. Ravenna Theodosio A. VIIII et Constantio III conss.* [*a.* 420]

20 [23]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Taurum pp.*[24] Si quis[25] presbyter aut diaconus aut diaconissa aut subdiaconus vel cuiuslibet alterius loci clericus aut monachus aut mulier, quae solitariae vitae dedita est, nullo condito testamento decesserit nec ei parentes utriusque sexus vel liberi vel si qui agnationis cognationisve iure iunguntur vel uxor extiterit, bona, quae ad eum vel ad eam[26] pertinuerint, sacrosanctae ecclesiae vel monasterio, cui fuerat destinatus aut destinata[27], omnifariam socientur. 1 Exceptis his facultatibus, quas forte censibus adscripti vel iuri patronatus subiecti vel curiali condicioni obnoxii clerici vel monachi cuiuscumque sexus relinquunt: nec enim iustum est bona seu peculia, quae aut patrono legibus debentur aut domino possessionis, cui quis eorum fuerat adscriptus, aut ad curias pro tenore dudum latae constitutionis[28] sub certa forma pertinere noscuntur, ab ecclesiis vel monasteriis[29] detineri: actionibus videlicet competenter[30] sacrosanctis ecclesiis vel monasteriis[29] reservatis, si quis forte praedictis condicionibus obnoxius aut ex gestis negotiis aut ex quibuslibet aliis ecclesiasticis actibus[31] obligatus obierit. *D. XVIII k. Ian. Ariobindo et Aspare conss.* [*a.* 434]

21 [32]*Idem AA. Thomae pp.* Ad similitudinem tam episcoporum orthodoxae fidei quam presbyteri et diaconi ii, qui[33] honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per substitutos periculo suarum facultatum curiae muneribus satisfacere non vetentur. *D. V k. Mart. Constantinopoli Eudoxio et Dioscoro conss.* [*a.* 442]

22 *Idem AA. Florentio pp.* Si qua per calum-

(1) = *Th.* 9, 45, 3: *iunge* 1, 3, 11 *et quae ibi laudantur* (2) *Th.* 12, 1, 121 (3) = *Th.* 16, 2, 34 (4) Africae *Th.*, *om. libri* (5) = *Th.* 16, 2, 35 (6) infecit *Th.* (7) = *Th.* 16, 2, 37 (8) conventiculam illicitam *libri contra Paratitla ad Const.* 1, 1 (9) novam ac tumultuosam conventiculam *libri contra Th. et Nomoc.* (10) IIII *Th.*, III *P* (11) valituro rescripto *dett. cum Nomoc.*, val. umquam rescr. *P*, umquam val. rescr. *CR* (12) *libri diem solum habent, consules restituit Contius fidei dubiae* (13) = *Th.* 16, 2, 42 (14) *sic Th.*, actionibus *libri* (15) cuius c. n. s. adnexi *om. Th.* (16) *sic libri boni hic et infra cum Const.*, parabalani *Th. constanter* (17) III *Th.*, VIII *P* (18) = *Th.* 16, 2, 43

(19) *sic dett. cum Th.*, per arbitrium *CR* (20) *c.* 17 *h. t.* (21) = *Th.* 16, 2, 44 (22) etiam *Th. cum Graecis*, enim *libri* (23) = *Th.* 5, 3, 1 (24) et patricium *addit Th.* (25) episcopus aut *ins. Th.* (26) vel ad eam *om. Th.*, ad *om. Ambr. M* (27) aut destinata *om. Th.* (28) *Th.* 5, 2, 1 (29) vel monasteriis *om. Th.* (30) *sic RTh.*, competentibus *PC* (31) actibus *Th.*, actionibus *libri* (32) = 10, 32, 60 (33) *compilatores nescio an scribere voluerint* tam episcopi o. f. quam presbyteri et diaconi ad similitudinem eorum qui: *nam de illustribus cautum iam fuerat anno* 436 (*Th.* 12, 1, 187); *verba tamen loci gemini traditam lectionem tueri videntur*

niam postulatio super criminalibus causis apud competentem iudicem deposita exhibitionis causa fuerit sacrosanctae religionis antistitis, triginta pondo auri condemnatione publicis calculis inferenda ut per-
1 cellatur, praecipimus. Quin etiam omnia privilegia, quae sacrosanctis ecclesiis confugarum aut clericorum, decanorum vel aliorum ecclesiasticorum causa legibus sunt praestita, intacta atque illibata servari.
2 Praeterea iubemus, ut omnes clerici atque monachi, qui de suis civitatibus ad hanc almam urbem ecclesiastici negotii vel religionis causa proficiscuntur, litteris episcopi, cui unusquisque[1] iter faciens obsequitur, muniti adveniant: sdturi quod, si citra hanc fiduciam accesserint, sibimet imputabunt, quod non clerici vel monachi esse putabuntur. *D. III id. Febr. Constantinopoli Valentiniano A. VI*[2] *et Nomo conss.* [*a.* 445]

23 [3]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Palladio pp.* Quoniam venerabilis recordationis Flavianus huius almae urbis episcopus cum[4] venerabili synodo[5] innumerabilium paene sacerdotum, qui Chalcedone convenerunt, tanto ac tali decoratus est testimonio, ut Eutyches, qui contra senserat, cum sceleratis dictis suis ab omnibus uno ore damnaretur, aboleatur quidem Eutychetis damnosa memoria, Flaviani autem laudabilis recordatio reveletur. *D. Constantinopoli pridie nonas Iulias Sporacio cons.*[6] [*a.* 452]

24 *Idem AA. Palladio pp.* Id, quod pauperibus testamento vel codicillis relinquitur, non ut incertis personis relictum[7] evanescat, sed modis omnibus ratum firmumque consistat. *D. VIII k. Mai. Anthemio cons.* [*a.* 455]

25 [8]*Imp. Marcianus A. Constantino pp.* Cum clericis in iudicium vocatis pateat episcopalis audientia, volentibus tamen actoribus, si actor disceptationem sanctissimi archiepiscopi noluerit experiri, eminentissimae tuae sedis examen contra catholicos sub viro reverentissimo archiepiscopo huius urbis clericos constitutos vel contra reverentissimum oeconomum tam de ipsius quam de ecclesiasticis negotiis sibimet noverit expetendum neque in ullo[9] alio foro vel apud quemquam alterum iudicem eosdem clericos litibus inretire et civilibus vel criminalibus negotiis temptet
1 innectere. Memorati autem reverentissimi clerici orthodoxarum ecclesiarum, quae sub viro religioso[10] antistite huius inclitae[11] urbis sunt, in causa, in qua vel ipsi vel procuratores, quos pro se dederint, sententiarum[12] auctoritate pulsantur, exsecutoribus, per quos coeperint conveniri, fideiussorem sacratissimae huius urbis ecclesiae oeconomum vel defensorem praebeant, qui usque ad quinquaginta libras auri
1a fideiussor existat. Ipse vero reverentissimus oeconomus almae huius urbis ecclesiae lite pulsatus fideiussorem pro se non praebeat, utpote qui et aliorum clericorum fideiussor futurus est, sed fidei suae
1b committatur. Quod si lis diversorum (excepto reverentissimo oeconomo) clericorum, quae agitanda sit, memoratam summam videtur excedere, clericus lite pulsatus det exsecutori pro residua quantitate cautionem suam: cui nullum tamen insertum erit iusiurandum, quia ecclesiasticis regulis et canone a beatissimis episcopis antiquitus instituto clerici iurare
2 prohibentur. Statuimus autem, ut exsecutoribus idem reverentissimus oeconomus vel alii diversi clerici sub beatissimo archiepiscopo huius splendidissimae civitatis sententiarum tuarum auctoritate commoniti solidos duos tantummodo dent pro commonitione sua et pro institutione procuratoris, si per eum
3 voluerint litigare. Quod circa alios quoque diversos apparitores eminentiae tuae in his, quae ex consuetudine praebentur officio, observari in causis praedictorum clericorum iubemus, ut litis sumptus vel expensae a clericis pauciores humanioresve praestentur. *D.* . . . .[13] [a. 456?]

26 *Imp. Leo A. Viviano*[14] *pp.* Decernimus, ut posthac neque monachi aut quicumque alius cuiuslibet status aut fortunae in aedes publicas vel in quaecumque loca populi voluptatibus fabricata venerabilem crucem et sanctorum martyrum reliquias illicite inferre conentur vel occupare audeant ea, quae vel ad publicas causas vel ad populi oblectamenta constructa sunt. cum enim religiosae aedes non desunt, possunt ibi, consultis prius ut oportet religiosissimis episcopis, reliquias martyrum non quorundam usurpatione, sed arbitrio reverentissimorum antistitum collocare. ideo patientiam et modestiam suam, quam leges nostrae et publica disciplina et ipsorum monachorum nomen exposcit, studiose unusquisque tam monachus quam cuiuslibet alterius professionis retineat et perpetuo observare procuret. *D. XV k. Oct. Patricio cons.* [*a.* 459]

27 *Idem A. Erythrio pp.* Quisquis emensis militiae suae stipendiis expletisque officiis sive muneribus, quae cuicumque condicioni aut consuetudine vel lege debebat, ad consortium se contulerit clericorum et inter ministros verae orthodoxae fidei maluerit et elegerit numerari, nullius prorsus sententiae acerbitate revocetur nec a dei templis quibus se consecravit inopportunis intentionibus abstrahatur, sed isdem beatissimis ministeriis securus permaneat et quietus, ad quae post longi laboris lassitudinem ob reliquae vitae requiem consilio meliore protractus est: his actionibus, si quae contra eum eiusque patrimonium legitima intentione competunt, pro iuris ordine responsurus: exceptis primipilaribus, quos praeceptis tui culminis et publicis utilitatibus in perpetuum esse subiectos sacratissimae constitutionis statuta sanxerunt. *D. prid. non. Mart. Constantinopoli Leone A. III cons.* [*a.* 466]

28 *Idem A. Nicostrato pp.* Nulli licere decernimus, si[15] testamento heres sit institutus seu ab intestato succedat seu fideicommissarius vel legatarius inveniatur, dispositionem pii testatoris infringere vel improba mente violare, adserendo incertum esse legatum vel fideicommissum, quod redemptioni relinquitur captivorum, sed modis omnibus exactum pro voluntate testatoris piae rei negotio[16] proficere.
1 Et si quidem testator significaverit, per quem desiderat redemptionem fieri captivorum, is qui specialiter designatus est legati seu fideicommissi habeat exigendi licentiam et pro sua conscientia[17] votum adimpleat testatoris. sin autem persona non designata testator absolute tantummodo summam legati vel fideicommissi taxaverit, quae debeat memoratae causae proficere, vir reverentissimus episcopus illius civitatis, ex qua testator oritur, habeat facultatem exigendi, quod huius rei gratia fuerit derelictum, pium defuncti propositum sine ulla cunctatione ut
2 convenit impleturus. Cum autem vir religiosissimus episcopus huiusmodi pecunias pio relictas arbitrio fuerit consecutus, statim gestis intervenientibus earum quantitatem et tempus quo eas susceperit apud rectorem provinciae publicare debebit. post unius vero anni spatium et numerum captivorum et data pro his pretia eum manifestare praecipimus, ut per omnia impleantur tam[18] piae deficientium voluntates: ita tamen, ut religiosissimi antistites gratis et sine ullo dispendio praedicta gesta conficiant, ne humanitatis obtentu relictae pecuniae iudiciorum dis-

(1) eorum *ins. P* (2) valentiniano III *traditur* (3) = *conc. Chalced.* (*Mansi* 7, 499) (4) cum *confirmant Graeci: in scr.* (5) venerabili (—lis *R*) synodi *libri* (6) sporacio vc. et qui fuerit nuntiatus conss. *Chalc., ex quo subscriptio restituta est* (7) legatum *P* (8) *iungenda videtur* 1, 4, 13 (9) neque in nullo *M*, quod in ullo *P*, neque ullo *C*, qui nullo *R* (10) reverentissimo *P* (11) almae *P* (12) tuarum *ins.* L^bM (13) *in* 1, 4, 13 *subscribitur* d. VIII . . . april. varane et iohanne conss. (14) viviano *R*, bebiano *S*, iuliano *C* (15) si M^a *cum Graecis*, sive CRM^b (16) *sic* R^b *cum Graecis*, negotium *C*, *inc.* R^a (17) sua conscientia M^b *cum Graecis*, sua scientia *C*, scientia *R*, qua scientia M^a (18) tam *om. M cum Graecis*

3 pendiis erogentur. Quod si testator, qui huiusmodi legatum vel fideicommissum non designata persona reliquit, barbarae sit nationis et de eius patria aliqua emerserit ambiguitas, vir reverentissimus episcopus civitatis eius, in qua idem testator defunctus est, itidem[1] habeat legati seu fideicommissi petitionem defuncti propositum modis omnibus impleturus.
4 Quod si in vico vel in territorio testator mortem obierit, illius civitatis vir reverentissimus episcopus exactionem habebit, sub qua[2] vicus vel territorium
5 esse dignoscitur. Et ne pium defunctorum propositum improba fraudatorum calliditate celetur, quidquid pro huiusmodi causa a testatore relictum fuerit, universi, qui id quocumque modo cognoverint, vel in viri clarissimi rectoris provinciae vel in urbis episcopi notitiam deferendi habeant liberam facultatem: nec delatoris nomen suspicionemque formident, cum fides atque industria eorum tam laude quam honestate non careat ac pariter pietate, cum veritatem in publicas aures lucemque deduxerint. *D. XV k. Sept. Constantinopoli Anthemio II cons.* [*a.* 468]

29 [3]*Αὐτοκράτορες Λέων καὶ Ἀνθέμιος ΑΑ. Ζήνωνι στρατηγῷ. Οἱ ἐν τοῖς μοναστηρίοις διατρίβοντες μὴ ἐχέτωσαν ἐξουσίαν ἐξιέναι τῶν μοναστηρίων ἢ καὶ ἐν τῇ Ἀντιοχέων ἢ καὶ ἐν ἑτέραις πόλεσιν ἀναστρέφεσθαι, ὑπεξαιρουμένων μόνων τῶν καλουμένων ἀποκρισιαρίων, οἷς ἄδειαν παρέχομεν ἐθέλουσι*[4] *διὰ*
1 *μόνας ἀναγκαίας ἀποκρίσεις εἰσιέναι. Καὶ οὗτοι δὲ αὐτοὶ οἱ ποιούμενοι τὰς εἰσόδους φυλαττέσθωσαν περὶ θρησκείας ἢ δόγματος διαλέγεσθαι, ἢ συμβουλαῖς τισι πρὸς στάσιν ἢ ταραχὴν ὁρώσαις τὰς ἁπλουστέρας ψυχὰς τοῦ δήμου παρατρέπειν· γινώσκοντες, ὡς ἀμελοῦντες τῶν προστεταγμένων παρὰ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας τῇ τῶν νόμων ὑποβληθήσονται αὐστηρίᾳ. D. k. Iun. Constantinopoli Leone A. IIII*[5] *et Probiano conss.* [*a.* 471]

30 (31) *Idem AA.*[6] *Armasio pp.* Si quemquem vel in hac urbe regia vel in ceteris provinciis, quae toto orbe diffusae sunt, ad episcopatus gradum provehi deo auctore contigerit, puris hominum mentibus nuda electionis conscientia[7] sincero omnium iudicio
1 proferatur. Nemo gradum sacerdotii pretii venalitate mercetur: qualiter quisque mereatur, non quan-
2 tum dare sufficiat aestimetur. Profecto enim quis locus tutus et quae causa esse poterit excusata, si veneranda dei templa pecuniis expugnantur? quem murum integritati aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames penetralia veneranda proserpit? quid denique cautum esse poterit aut securum, si
3 sanctitas incorrupta corrumpitur? Cesset altaribus imminere profanus ardor avaritiae et a sacris adytis repellatur piaculare flagitium. ita castus et humilis nostris temporibus eligatur episcopus, ut, locorum quocumque pervenerit, omnia vitae propriae integri-
4 tate purificet. Non pretio, sed precibus ordinetur antistes. tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quaeratur cogendus, rogatus recedat, invitatus
5 effugiat. Sola illi suffragetur necessitas excusandi. profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus, cum sane quisquis hanc sanctam et venerandam antistitis sedem pecuniae interventu subiisse aut si quis, ut alterum ordinaret vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, ad instar publici criminis et laesae maiestatis accusatione proposita a gradu sa-
6 cerdotii retrahatur. Nec hoc solum deinceps honore privari, sed perpetuae quoque infamiae damnari decernimus, ut eos, quos facinus par coinquinat et aequat, utrosque similis poena comitetur. *D. VIII id. Mart. Constantinopoli Zenone et Marciano conss.*[8] [*a.* 469]

31 (32) *Idem AA.*[9] *Dioscoro pp.* Orphanotrophos huius inclitae urbis nulla subtilitate iuris obsistente eorum quidem qui pupilli sunt quasi tutores, adulescentium vero quasi curatores sine ullo fideiussionis gravamine in emergentibus causis tam in iudicio quam extra iudicium, ut opus exegerit, ad similitudinem tutoris et curatoris personas et negotia eorum, si qua possint habere, defendere ac vindicare iubemus: ita videlicet, ut praesentibus publicis personis, id est tabulariis, aut intervenientibus gestis in hac quidem inclita urbe apud virum perfectissimum magistrum census, in provinciis vero apud moderatores earum vel defensores locorum res eorum eis tradantur, a quibus sunt custodiendae: ut, si quas earundem rerum propter fenus forsitan vel aliam urguentem causam vel eo quod servari non possunt alienare[10] perspexerint, prius habita aestimatione licebit eis alienationis inire contractum, ut pretia eorum[11] quae exinde colliguntur, ab isdem personis custodiantur.
1 Huiusmodi autem pium atque religiosum officium pro tempore orphanotrophos ita peragere convenit, ut minime ratiociniis tutelaribus seu curationibus[12] obnoxii sint. grave enim atque iniquum est callidis quorundam, si ita contigerit, machinationibus eos vexari, qui propter timorem dei a parentibus atque substantiis destitutos minores sustentare ac velut paterna adfectione educare festinant. *D. k. Iun.*[13] *Constantinopoli Marciano cons.* [*a.* 472]

32 (33) *Idem AA. Erythrio pp.* Omnes, qui ubicumque[14] sunt vel posthac fuerint orthodoxae fidei sacerdotes et clerici, cuiuscumque gradus sunt, monachi quoque in causis civilibus ex nullius penitus maioris minorisve sententia iudicis ad extranea iudicia pertrahantur aut provinciam vel locum aut regionem quam habitant exire cogantur. nullus eorum ecclesias vel monasteria propria, quae religionis intuitu habitant, relinquere miserabili necessitate iubeatur, sed apud suos iudices ordinarios, hoc est provinciarum rectores, locis quibus degunt et ecclesiarum ministeriis obsecundant[15], omnium[16] contra se agentium suscipiant actiones, ut his saltem horis atque temporibus, quibus religiosos viros a turbulenta observatione praetorii vacare contigerit cumque eos ad tempus petitorum intentio calumniosa laxaverit, ad sua se monasteria et venerabiles ecclesias conferentes sapienti animo, precatione sollicita faciliusque de proximo sacrosanctis altaribus obsecundent in suis
1 laribus et domiciliis constituti. In hac autem regia urbe si quando cuiuscumque rei causa episcopos vel presbyteros ceterosque clericos, qui sacrosanctis ecclesiis obsequuntur, sive monachos ex aliis quibuscumque provinciis contigerit reperiri, quos tamen in litem quisquam vocare voluerit, in nullo alio sit licitum memoratos cuiquam pulsare iudicio, nisi in tuae sublimitatis dumtaxat examine, ubi eis

(1) et idem *C*, idem *R* (2) qua *R cum Graecis*, quo *C* (3) c. 29, *quod extat in Coll. B, huic loco restituta est auctoritate Const.: numerum* 29 *confirmant Paratitla ad Const.* 1, 1 (*p.* 1242) *et libri plerique Nomoc.* 11, 4, *cum alii habeant* λϛ΄. *temporis quidem ratione habita c.* 29 *et* 30 *transponi debent: videamus tamen, ne error sit compilatorum, qui consulatum Zenonis et Marciani* (c. 30) *confuderint cum consulatu Marciani* (c. 31 ... 34) (4) *sic* τὰς πόλεις *ins. B.* (5) V *libri* (6) a. *libri* (7) *sic dett. cum Graecis*, scientia *PCR* (8) *ne muta: cf. not.* 3 (9) a. *libri* (10) alienari debere *scr.* (11) earum *scr.* (12) curatoriis *Mommsen cum Const.* (13) Ian. *scr.* (14) *sic L*, ubique *PCR* (15) obsecundent *libri* (16) *sic M cum Graecis*, omniumque *PCR*

29 *Impp. Leo et Anthemius AA. Zenoni duci. Iis, qui in monasteriis degunt, non liceat monasteriis egredi vel etiam in Antiochena aliisve civitatibus versari: exceptis solis aprocrisiariis qui vocantur, quibus licentiam damus, si velint, propter*
1 *necessarias tamen apocrises intrandi. Atque hi ipsi qui ingrediuntur caveant, ne de religioso cultu vel dogmate disputent vel consiliis quae ad seditionem vel tumultum tendant simpliciores populi animos pervertant, cum sciant, si nostrae pietatis iussa praetermiserint, legum severitati se subici.*

et beatitudinis honor debitus reservetur et oratorum ad-
2 fluens in defensionibus copia large praestetur. Prae-
terea cum in provinciis ex eius qui regit provinciam
fuerint sententia vel interlocutione conventi sive illi
sacerdotes seu cuiuscumque gradus clerici sive monachi
habeantur, dummodo approbentur orthodoxi, qui in
propriis causis contractibusve pulsantur non alios quam
ecclesiae propriae defensores seu quos oeconomos ap-
pellant fideiussores [1] praebeant, ne, dum exsecutoris
pertinax et avara protervitas extraneos fideiussores fla-
gitat, multiplex innoxiae paupertati infligatur [2] incom-
3 modum. In hac autem regia urbe inventi ex quacum-
que provincia venientes, cum in tuae amplitudinis iudi-
cio, quod eis solum delegavimus, lite pulsati fuerint,
reverentissimi orthodoxae fidei sacerdotes certe oeco-
nomi aut ecclesiae defensores seu clerici in causis
civilibus suis sive ecclesiasticis nulla praebendi fide-
iussoris molestentur iniuria, sed aut vicariis fideiussio-
nibus contradantur, quas tamen stipulationum sollem-
nis cautela vallaverit [3], aut cautionibus et professioni
propriae ac facultatum suarum obligationibus com-
4 mittantur. Hoc nihilo minus observando, ut in
causis ecclesiasticis nullum alium conveniri fas sit
nisi eum, quem dispensatorem pauperum, id est oe-
conomum ecclesiae, episcopi tractatus elegerit (hunc
enim sine dubio a sacerdote convenit ordinari): quem
tamen conventum defensoris ecclesiae fidei committi
5 praecipimus. [4]Exsecutoribus in minoribus quidem
iudiciis omnibus in ipsa conventione sacerdotum seu
clericorum non amplius quam unum semissem aut
repetentibus aut etiam audentibus accipere. si vero
apparitor tuae magnitudinis ex sententia tuae sedis
amplissimae in provincia degentes eos monuerit,
iubemus non amplius eum quam duos solidos sportu-
larum nomine percipere. in hac vero urbe magni-
fica idem apparitor tuae magnitudinis uno aureo
sportularum gratia a provincialibus clericis conten-
tus sit, quantaelibet summae qui conventus fuerit
6 exponatur obnoxius. Praeterea nullus exsecutor
vexare contumeliis clericos ullos, nullis impulsionibus
molestare, nullis exprobrare conviciis aut corporali-
bus iniuriis fatigare conetur: his, qui huiusmodi ali-
quid adgressi fuerint, post amissionem cinguli et
patrimonii ultima protinus animadversione plectendis.
7 Privilegiis sane singulis quibuscumque sacrosanctis
ecclesiis orthodoxae fidei, xenodochiis sive ptochiis
tam generaliter quam specialiter attributis perpetuo
reservandis, nullis eas earumque sacerdotes aut cle-
ricos cuiuslibet gradus aut monachos vel ptochos
aut xenodochos orthodoxae fidei deputatos extra-
ordinariis muneribus praecipimus praegravari. eas
enim sarcinas oneris, quas plerisque personis diversa
ratione remittimus, imponi beatissimis viris nostro
8 saeculo inconveniens esse iudicamus. Praeterea
ne cui temeritas sua lucrativa concedatur et ut [5] im-
pudens calumniantium refrenetur audacia, iubemus,
quotiens ii, qui sacerdotes seu clericos seu monachos
ceterosque superius designatos vel in tuae magnitu-
dinis examine vel in provinciali iudicio proposita
actione convenerint, si causa cognita convicti fue-
rint sine iusta eos et legitima petitione pulsasse,
omnes eis legitimas expensas sumptusque, quos ab
exordio coeptae controversiae ipsorum vitio tolerasse
eos constiterit, redhibere cogantur, ut hac saltem
censurae iustissimae formidine revocati improbis ad-
sidue conflictationibus occupati adquiescant se iam [6]
sopitis clamoribus iurgiorum magistra deinceps ne-
cessitate retinere. *Datum Constantinopoli pridie
nonas April. Marciano cons.* [*a.* 472]

33 (34) *Idem AA. Erythrio pp.* Sacrosanctae orthodoxae fidei episcopi atque presbyteri, diaconi quoque, qui semel probatis moribus integritate castissima ad hunc gradum meruerint pervenire, ea, quaecumque in eodem clericatus gradu locoque viventes adquirere et habere potuerint, etiamsi in patris avique aut proavi potestate constituti sunt et adhuc superstites habentur, tamquam bona propria vindicent: de his, si quando eis libitum fuerit, testandi vel donandi vel quolibet alio titulo alienandi libera facultate concessa, ut ea bona quoquo tempore numquam fratribus vel sororibus aut ex his genitis conferantur, sed ad eorum filios posteros et quoscumque extraneos heredes perveniant nec a patribus avis aut proavis, sed ab ipsorum liberis tamquam praecipua vindicentur, certe his procedant [7], quibus ipsi id peculium vel inter vivos alienatione habita vel mortis tempore ultima et vere [8] cognita voluntate concesserint. *D. prid. non. April. Marciano cons.* [*a.* 472]

34 (35) *Idem AA. Dioscoro pp.* Omnia privilegia, quae a retro principibus aut a nostra serenitate vel iudiciariis dispositionibus aut liberalitatibus pro singulis quibuscumque temporibus vel consuetudine sive circa ius metatorum sive in aliis quibuslibet rebus praestita sunt orphanotrophio sive asceteriis vel ecclesiis aut ptochiis seu xenodochiis aut monasteriis atque ceteris hominibus etiam ac rebus iuris eorum ad curam Niconis viri religiosissimi presbyteri et orphanotrophi vel ad eos, qui post eum loco eius successerint, pertinentibus ad similitudinem Zotici beatissimae memoriae, qui prius huiusmodi pietatis officium invenisse dicitur, per hanc pragmaticam sanctionem firma illibataque in perpetuum custodiri decernimus. valde etenim hoc videtur esse necessarium, cum exinde sustentatio vel educatio orphanis
atque egenis et usibus ecclesiasticis vel ptochiis vel
1 asceteriis comparetur. Domus etiam aliasque res
superius nominatas ad curam memorati viri pertinentes vel postmodum quolibet modo ad eius sollicitudinem vel qui post eum ad eiusdem orphanotrophii curam vocati fuerint perventuras ad instar maioris venerabilis ecclesiae huius inclitae urbis omnibus privilegiis, quae eadem sancta ecclesia [9] vel nunc adipiscitur vel postea merebitur, perpetuo potiri pietatis intuitu decernimus. *D. x k. Ian. Constantinopoli Marciano cons.* [*a.* 472]

35 (36) [10][*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*] . . . . . *Πᾶσαν πόλιν εἴτε ἀνανεωθεῖσαν κατὰ τοὺς προλαβόντας χρόνους εἴτε οὐκ οὖσαν μὲν πρότερον, διὰ δὲ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἀποδειχθεῖσαν πόλιν* [11] *ἔχειν ἐκ παντὸς τρόπου ἀχώριστον καὶ ἴδιον τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν κατ᾽ αὐτὴν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπίσκοπον θεσπίζομεν· μηδενὶ παντάπασιν οὔσης ἀδείας δι᾽ οἱουδήποτε τρόπου, μηδὲ* [12] *μὴν διὰ θείας βασιλικῆς κελεύσεως ἀφαιρεῖσθαι πόλιν οἱανδήποτε τοῦ τῆς ἰδιαζούσης ἐπισκοπῆς ἢ καὶ τῆς ἀφορισθείσης αὐτῇ περιοικίδος ἢ ἄλλου τινὸς δικαίου καὶ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος*

(1) fideiussores *R*[a] *cum Graecis*, idoneos fid. *P*, et idoneos fid. *C*, fid. idoneos *R*[b] (2) affligatur *libri* (3) *verba* quas . . . vallaverit *fortasse cum Graecis post sequens* propriae *collocanda sunt* (4) *ante* § 5 *secundum Graecos talia fere exciderunt:* exsecutores non orthodoxi episcopum vel clericum non conveniant. ac ne initio quidem haeretici exsecutores fiant. quod si haereticus militaverit et episcopum vel clericum cuiuslibet gradus convenerit, capite plectatur. orthodoxis (5) et ut *edd. cum Graecis*, sed *PR*[a], sed ut *CR*[b] (6) se iam *R*, iam *PC* (7) lucro cedent *Ambr.* (8) iuri *Ambr.* (9) *sic M*[b], ad eandem sanctam ecclesiam *CRM*[a] (10) c. 35 *extat in Nomoc.* 1, 20, *pr.* § 1 *in Nomoc.* 1, 2: *inscriptio restituta est ex* c. 36 (11) *οὖσαν . . . πόλιν Nomoc.* 1, 2, *οὖσα πρότερον διὰ β. φ. ἀπεδείχθη πόλις Nomoc.* 1, 20 (12) *μήτε Nomoc.*

35 *Imp. Zeno A. Omnes civitates, sive eae renovatae sunt anteriori tempore sive antea civitates non fuerunt, sed per imperiale beneficium eo promotae sunt, omnimodo peculiarem propriumque episcopum habere sancimus, qui rerum ecclesiasticarum in ea curam gerat: nemini igitur liceat per quemcumque modum, ne per sacram quidem imperialem iussionem, quamlibet civitatem peculiari episcopatu vel territorio quod ei definitum est aliove quo iure privare et pro ea parte vel etiam in qua alia re aliis*

ἢ καὶ ἄλλως ὁπωσδήποτε πόλεσιν ἑτέραις ὑποτελῆ
1 *ποιεῖν. Τοῦ δὲ*[1] *παρὰ ταῦτα ποιοῦντος καὶ ποιεῖν*[2] *πειρωμένου ἢ τῶν ἤδη ἀνανεωθεισῶν πόλεων ἢ καὶ τῶν πολισθέντων τόπων ἢ μετὰ ταῦτα τυχὸν ἀνανεουμένων ἢ πολιζομένων τὸ τῆς ἰδιαζούσης ἐπισκοπῆς ἀφαιρεῖσθαι δίκαιον ἢ ἄλλο τι παραιρεῖσθαι τῶν παρασχεθέντων ἢ καὶ παρασχεθησομένων αὐταῖς προνομίων μὴ μόνον ἡ ἐπιχείρησις ἔστω ματαία, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τοῖς κοινῶς καὶ ἰδίᾳ λυσιτελοῦσιν ἑκάστῳ μαχόμενος ἀτιμωθεὶς τῶν ὄντων γυμνούσθω· τῶν αὐτῶν κρατούντων ἐπιτιμίων καὶ κατὰ τοῦ καθὼς προείρηται ἐπιχειροῦντος καὶ διὰ βασιλικῆς τοιοῦτόν*
2 *τι πράττειν ἀντιφωνήσεως. Ταῦτα δὲ γενικῶς διατάξαντες καὶ εἰς νοῦν εἰληφότες τὴν κατάστασιν τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν τῶν διακειμένων ὑπὸ Τόμιν τῆς τῶν Σκυθῶν ἐπαρχίας καὶ ὅτι οὐκ ἐγχωρεῖ τὰς αὐτὰς ἁγιωτάτας ἐκκλησίας συνεχέσι βαρβάρων ἐπιδρομαῖς καταβλαπτομένας ἢ καὶ ἄλλως πως πενίᾳ συζώσας ἑτέρως διασώζεσθαι, εἰ μὴ διὰ τῆς τοῦ θεοφιλοῦς ἐπισκόπου Τόμεως, ἥτις ἐστὶ καὶ τοῦ ἔθνους μητρόπολις, τυγχάνοιεν προμηθείας, θεσπίζομεν ὑπεξαιρεῖσθαι τῆς παρούσης θείας νομοθεσίας καὶ μηδαμῶς αὐτὰς ὑπάγεσθαι τῇ ταύτης ἀνάγκῃ, ἀλλ' ἐπὶ*
3 *τοῦ οἰκείου σχήματος μένειν. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπεξαιρεῖσθαι τῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος νενομοθετημένων βουλόμεθα καὶ τὴν ἔναγχος πολισθεῖσαν κατὰ τὸ Ἰσαύρων ἔθνος πρὸς τιμὴν καὶ θεραπείαν τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Κόνωνος πόλιν, τουτέστι τὴν Λεοντοπολιτῶν, ὥστε καὶ αὐτήν, ὥσπερ νῦν ἔχει σχήματος, διαμένειν διὰ τὸ (πολλῶν σφόδρα φιλονεικηθέντων, εἴτε αὐτὴν προσήκει ἰδιαζόντως τυχεῖν ἐπισκόπου, εἴτε ὑπὸ τὴν φροντίδα καὶ πρόνοιαν τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς Ἰσαυροπόλεως συντελεῖν) δεδόχθαι*[3] *πόλιν μὲν αὐτὴν εἶναι καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνελλιπῶς καὶ εἰς πλῆρες ἀπολαύειν δικαίων, ὑπὸ δὲ τὴν φροντίδα τοῦ μνημονευθέντος ἐπισκόπου διὰ παντὸς διαμένειν.*

36 (37) *Idem A. Sebastiano pp.* Iubemus adscripticiorum creationes secundum veterem constitutionem, nisi dominorum possessionum, unde oriundi sunt, evidens concurrerit consensus, nullius penitus esse momenti, sed isdem fundorum dominis, qui faciendae creationi non sicut dictum est evidenter consenserint, ius proprium ad similitudinem ceterorum colonorum[4] in suos adscripticios exercendi, tamquam si nulla creatio intercessisset, tribui facultatem. idemque hoc super illis quoque agricolis decernimus observari, qui cum essent adscripticiae nexibus condicionis conscripti[5], solitariam vitam videlicet appetentes quibuslibet sese monasteriis contra voluntatem do-
1 minorum fundorum duxerint offerendos. Servos sane sociari[6] clericorum consortiis volentibus quoque et consentientibus dominis modis omnibus prohibemus, cum liceat eorum dominis, data servis prius[7] libertate licitum eis ad suscipiendos honores clericorum
2 iter, si hoc voluerint, aperire. Omnes praeterea virorum clarissimorum provincias moderantium sententiis absque ulla privilegii differentia (qui tamen praesidali iurisdictioni subiecti sunt, sive episcopi vel quilibet clerici aut monachi aut cuiuslibet sint condicionis) pariter respondere decernimus: nulla in posterum viris clarissimis provinciarum rectoribus ad loca, in quibus incusatae personae consistunt, perveniendi necessitate penitus imponenda, cum non solum legibus, verum etiam naturali quoque iuri conveniat, quos res exegerit, iudicialibus ad iudicium vocari sententiis, non ipsos iudices, quod dici etiam iniustum est, ad subiectos deduci, sed per datos ab his iudices causae examinationem in locis ubi incusati degunt procedere. *D. v k. April.*[8] *Constantinopoli Theodorico cons.* [*a.* 484]

37 (38) *Idem A. Sebastiano pp.* Servis, si dominorum fuerint voluntate muniti, solitariam vitam participandi licentia non denegetur, dum tamen eorum domini non ignorent, quod, si servis suis ad monastoriorum cultum migrandi tribuerint facultatem, eorundem servorum dominio, donec idem servi in eodem monachorum habitu duraverint, spoliandos: alioquin si relicta forte vita solitaria ad aliam se condicionem transtulerint, certum est eos ad servitutis iugum, quam monachicae professionis cultu evaserant, reversuros. *D. id. April. Theodorico cons.* [*a.* 484]

38 (39) [9]*Οἱ τὰ ἴδια μοναστήρια καταλιμπάνοντες οὐ λαμβάνουσιν ἃ προσήγαγον αὐτοῖς κινητὰ ὅσης δήποτε ποσότητος ὄντα, κἂν μὴ συνέστη πρᾶξις*
1 *ὑπομνημάτων ἐπ' αὐτοῖς. Ἐπὶ δὲ ταῖς δωρεαῖς τῶν ἀκινήτων δεῖ τὰ νόμιμα φυλάττεσθαι, ἐπεὶ οὐκ ἀναιρεῖται τῷ δωρησαμένῳ ἡ ἐκνίκησις.*
2 *Καὶ τοῦτο δὲ θεσπίζομεν, ὥστε μηδένα τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἢ χωρεπισκόπων ἢ περιοδευτῶν ἢ κληρικῶν ἄκοντας τοὺς λαϊκοὺς συνελαύνειν πρὸς τὴν τῶν καρποφοριῶν τῶν ἐν τοῖς τόποις καλουμένων ἀπαρχῶν ἤτοι προσφορῶν ἔκτισιν ὥσπερ τι τέλος ταῦτα μεθοδεύοντας, ἢ καὶ γεωργοῖς μέν, ἐν κλήρῳ δὲ καταλεγομένοις, καὶ μάλιστα ἐκείνοις, οἳ μηδ' ὑπὸ δεσποτείαν εἰσὶν αὐτῶν τῶν θεοφιλεστά-*

(1) *δὲ suppl. Schoell, om. Nomoc.* (2) *ποιεῖν del.* (3) *διδόχθαι Nomoc.* (4) ad sim. cet. col. *dett. cum Graecis, om. libri nostri* (5) constricti *dett.* (6) sociari *om. R* (7) prius *edd. cum Graecis*, propriis *libri* (8) *sic P,* ian. *Pithoei: cf. diem c.* 37 (9) *c.* 38 § 2 .. 6 *extant in Nomoc.: indices pr.* § 1 *dedi ad Const.*

1 *civitatibus tributariam facere. Qui contra faciat vel ausus fuerit sive iam renovatis civitatibus locisque ad civitatis gradum promotis vel in futurum forte renovandis vel promovendis peculiaris episcopatus ius adimere vel aliud quid auferre privilegiorum quae eis praestita sunt vel etiam praestabuntur, eius non solum irritum sit conamen, sed et ipse, qui adversatur iis quae in commune vel privatim omnibus utilia sunt, cum infamia facultatibus suis exuatur. eaedem poenae valeant etiam in eum, qui, ut supra dictum est, per imperiale rescriptum*
2 *tale quid facere conetur. Quibus generaliter constitutis respicientes ad statum sacrosanctarum ecclesiarum sub Tomi in Scytharum provincia constitutarum et quod eaedem sacrosanctae ecclesiae continuis barbarorum incursionibus vexatae vel alias egestate adflictae servari aliter non possunt, nisi id fiat providentia beati episcopi Tomis, quae etiam caput gentis est, a praesenti sacra lege eas eximi sancimus neque ullo modo ei subici, sed in suo statu*
3 *manere. Eodem modo ab iis quae in praesenti constituta sunt eximi volumus etiam eam civitatem quae nuper in Isaurorum gente ad civitatis gradum provecta est in honorem venerationemque Cononis qui gloriose martyrium sustinuit, Leontopolitarum videlicet, ut et ipsa quem nunc habet statum retineat eo, quod (nam valde certatum est, num peculiarem episcopum habere debeat, an sub cura et provisione religiosissimi episcopi Isauropolitani consistere) civitas quidem esse videatur et publico iure perpetuo et plene fruatur, maneat autem omnino sub cura memorati episcopi.*

38 *Qui monasteria sua relinquunt, non recipiunt mobilia quae iis intulerunt, cuiuscumque quantitatis sunt, etiamsi gesta de iis confecta non fuerint.*
1 *In immobilium autem donatione iura observari oportet, cum revocatio donatori non adimatur.*
2 *Etiam hoc sancimus, ut nemo religiosissimorum episcoporum vel chorepiscoporum vel visitatorum vel clericorum laicos invitos compellat ad luitionem proventuum qui in provincia primitiae vel munera vocantur, quae velut vectigal exigant, vel agricolis in clerum receptis et maxime illis, qui non sub dominio religiosissimorum episcoporum vel sacrosanc-*

των ἐπισκόπων ἢ τῶν κατ' αὐτοὺς ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν, ἢ τὰς καλουμένας ἀγγαρείας ἢ ἑτέρας τοιουτοτρόπους ἐπαχθείας ἢ ὑπηρεσίας ἐπιφέρειν, μηδ' ἀφορισμοὺς τούτων ἕνεκα τῶν αἰτιῶν ἢ ἀναθεματισμοὺς τούτοις ἐπάγειν καὶ τῆς τῶν ἁγίων μυστηρίων μεταλήψεως[1] καὶ αὐτοῦ τοῦ σεβασμίου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος, ὅπερ καὶ λέγειν ἀθέμιτον, ἐντεῦθεν ἀποστερεῖν (τοῦτο γὰρ παρά τινων πεπονθέναι μεμαθήκαμεν καὶ κώμας ὅλας ἤτοι καὶ ἀγροὺς καὶ κληρικοὺς κατὰ ταὐτὸν καὶ τοὺς ἔξω κληρικοὺς καθεστῶτας ὑπὸ τοῖς τοιούτοις ἀφορισμοῖς ἤτοι ἀναθεματισμοῖς γενομένους[2]) τῆς τοιαύτης ἀτοπωτάτης καὶ πάσης δυσσεβείας γεμούσης[3] καὶ εἰς ὕβριν αὐτῆς τῆς[4] ὀρθοδόξου πίστεως ὁρώσης πράξεως κατὰ πάντα τρόπον εἰργομένης καὶ μηδενὸς ἔθους κρατεῖν δυναμένου τὴν οὕτως
3 ἄλογον ἀπαίτησιν εἰσάγοντος. Καὶ γάρ ἐστι πρόδηλον, ὡς προσήκει μάλιστα ἕκαστον ἐκ τῶν οἰκείων πόνων ἑκόντα τῷ θεῷ καὶ τοῖς ὑπηρετουμένοις αὐτῷ προσφέρειν, ἅπερ ἂν αὐτὸς δοκιμάσοι[5], οὐ μὴν συνωθεῖσθαι πρὸς τοῦτο καὶ ἀναγκάζεσθαι καὶ ἀποροῦντα ἴσως καὶ οὐδὲ τῶν ἐκ τῆς γεωργίας καρπῶν διά τινας
4 συμβαινούσας οἷα εἰκὸς ἀφορίας ἀπολαύοντα[6]. Διὰ γὰρ τοῦτο τὴν μὲν ἀνάγκην κωλύομεν, τὴν δ' αὐθαίρετον γνώμην τῶν προσφερόντων οὐ μόνον οὐκ εἴργο-
5 μεν, ἀλλὰ καὶ ἀποδεχόμεθα. Διὸ καὶ μεγίστοις ἐπιτιμίοις ὀχυροῦντες τὰ παρ' ἡμῶν ὁρισθέντα παρακελευόμεθα τὸν θαρροῦντά τι παραβῆναι τῶν προαναφερομένων αὐτῆς τε τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας, ἣν ἐγκεχείρισται, καὶ τῶν αὐτῆς πραγμάτων ἐξωθεῖσθαι, καὶ πάντα δὲ τοιοῦτόν τι πράττειν ἐπιχειροῦντα τῶν πραγμάτων ἀποκινεῖσθαι τῶν διαφερόντων τοῖς οἰκίοις[7], ὧν τὴν φροντίδα ἐμπεπίστευται, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς διοικήσεως, ἐπείπερ ἀνάξιον ἑαυτὸν ταύτης καὶ αὐτῆς τῆς ἱερωσύνης δείκνυσι. πρὸς τούτοις δὲ καὶ χρυσίου λιτρῶν δέκα προστίμῳ σωφρονιζέσθω.
6 Τὰ δὲ παρ' ἡμῶν διὰ τοῦδε τοῦ θείου πραγματικοῦ νόμου τυπωθέντα κρατεῖν καὶ παραφυλάττεσθαι θεσπίζομεν κατὰ ταύτην μέντοι μόνην τὴν βασιλίδα πόλιν καὶ τὴν αὐτῆς ἐνορίαν καὶ τοὺς λοιποὺς τόπους καὶ κλίματα ὑπὸ τὴν χειροτονίαν τοῦ θρόνου τῆσδε τῆς ἐνδόξου πόλεως καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ χειροτονουμένων θεοφιλεστάτων μητροπολιτῶν ἐπισκόπων, ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπὸ τῶν αὐτῶν μητροπολιτῶν ἐπισκόπους τὴν ἐπισκοπὴν ἤτοι ἱερωσύνην καὶ τοὺς τὰς λοιπὰς τὰς μνημονευθείσας ἡγεμονίας τε καὶ φροντίδας παραλαμβάνοντας τοῖς αὐτοῖς ὑπάγεσθαι τύποις καὶ τούτους[8] παραφυλάττειν.

39 (40) [9]Θεσπίζομεν μηδένα δύο ἡγεῖσθαι μοναστηρίων, ἀλλὰ εἶναι μὲν ταῦτα ὑπὸ τὸν τῆς ἐνορίας, καθ' ἣν διάγουσι, θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον, ἕκαστον δὲ ἡγούμενον ἔχειν ἕνα, ἐφ' ᾧ τε τῇ μὲν τοῦ ἡγουμένου καταστάσει καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ γινομένοις ἐγκινδυνεύειν τὸν ἐπίσκοπον, τῇ δὲ τῶν μοναχῶν τὸν ἡγούμενον· καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πᾶσαν εὐταξίαν φυλάττεσθαι καὶ μηδένα[10] τοῦ λοιποῦ κατὰ σύγχυσιν ἢ ἐπήρειαν μάλιστα παρὰ τῶν τὸ εὐαγὲς τοῦτο σχῆμα περιβεβλημένων γίνεσθαι· ἅπερ χρὴ νῦν τε καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον διηνεκῶς παραφυλάττεσθαι.

40 (41) [11]*Imp. Iustinus A. Archelao pp.* Repetita promulgatione non solum iudices quorumlibet tribunalium, verum etiam defensores ecclesiarum huius almae urbis, quos turpissimum insinuandi ultimas deficientium voluntates genus irrepserat, praemonendos[12] censemus, ne rem attingant, quae nemini prorsus omnium secundum constitutionum praecepta quam census magistro competit. absurdum etenim clericis est, immo etiam opprobrium, si peritos se velint disceptationum esse forensium: feriendis temeratoribus huius sanctionis poena quinquaginta librarum auri. *D. XIII k. Dec. Constantinopoli Iustino A. II et Opilione conss.* [a. 524]

41 (42) [13]Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. Ἀταρβίῳ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Πᾶσαν ἀεὶ ποιούμενοι πρόνοιαν τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν εἰς τιμήν τε καὶ δόξαν τῆς ἁγίας ἀχράντου καὶ ὁμοουσίου τριάδος, δι' ἧς σώζεσθαι ἡμᾶς τε αὐτοὺς καὶ τὴν κοινὴν πολιτείαν πεπιστεύκαμεν, ἀκολουθοῦντες δὲ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνεπιλήπτους ὀφείλειν χειροτονεῖσθαι τοὺς ἱερέας, οἵτινες μάλιστα διὰ τῶν

(1) *μεγαλήψεως Nomoc.* (2) *sic Mommsen, γενομένοις Nomoc.* (3) *sic Schoell, γενούσης Nomoc.* (4) *τῆς Schoell, om. Nomoc.* (5) *δοκιμάσειεν Hercher* (6) *ἀπολαύονται Nomoc.* (7) *οἴκοις scr.* (8) *τούτοις Nomoc.*

(9) *c. 39 extat in Nomoc.* (10) *μηδέν Zachariae* (11) = 6, 23, 23 (12) *sic locus geminus cum Graecis*, puniendos esse *P*, removendos *CR* (13) *c. 41 extat in Coll. et exceptis* § 11 ... 18. 24 .. 29 *in Nomoc.*

torum ecclesiarum ad eos pertinentium sunt, sive angarias quae dicuntur sive alia eiusmodi onera vel servitutes iniungat, vel interdicta vel anathemata iis imponat et inde eos (quod ne dici quidem sine iniuria potest) sacrorum mysteriorum communione atque ipso venerando salutarique baptismate privet (hoc enim quosdam passos esse comperti sumus et vicos integros vel adeo agros, et clericos pariter atque eos qui extra clericorum numerum sunt talibus interdictis vel anathematibus subiectos esse): eiusmodi ineptissima et omni impietate plena facta, quae etiam ad offensionem ipsius orthodoxae fidei spectant, omnimodo prohibita sint neque ulla consuetudo obtinere valeat, quae tam absurdam exactio-
3 *nem inducat. Obvium enim est unumquemque potissimum sua sponte ex operis suis deo eiusque ministris conferre debere quae ipsi videbuntur, non compelli ad id et cogi fortasse etiam inopem eumque, cui fructus ex agricultura propter casus, ut*
4 *fit, non provenerunt. Nam per hoc necessitatem quidem tollimus, voluntariam autem conferentium largitatem non modo non reprimimus, sed etiam col-*
5 *laudamus. Quamobrem etiam gravissimis poenis quae a nobis sancita sunt munientes iubemus eum, qui supra relatorum aliquid violare ausus fuerit, et ex ipsa sacrosancta ecclesia quae ei commendata est eiusque rebus expelli omnesque, qui tale quid facere conentur, removeri a rebus quae competunt domibus, quarum cura eis commissa est, et ab ipsa administratione, quoniam indignos se tam hac quam ipso sacerdotio praebent. praeterea et decem libra-*
6 *rum auri poena plectantur. Quae autem a nobis per hanc sacram legem pragmaticam statuta sunt, ea valere et observari constituimus in hac tantummodo regia urbe eiusque territorio et in reliquis locis regionibusque, qui sunt sub dispositione sedis huius inclitae urbis vel beatissimorum episcoporum metropolitanorum qui ab ea ordinati sunt, ut et qui episcopi sub ipsis metropolitis episcopatum vel sacerdotium vel reliquas praefecturas administrationesque commemoratas meruerunt, isdem formis subiciantur easque observent.*

39 *Sancimus, ne quis duobus monasteriis praesit, sed ut ea sint quidem sub religiosissimo episcopo eius territorii in quo sita sunt, unumquodque vero proprium habeat antistitem, quo de institutione et factis antistitis respondeat episcopus, de monachis antistes: eoque modo bona disciplina servabitur nec quicquam deinceps turbulenter vel per superbiam potissimum ab iis fiet qui hunc sanctum ordinem amplexi sunt: quae nunc et in posterum perpetuo observari oportet.*

41 *Imp. Iustinianus A. Atarbio pp. Omnem semper curam gerentes sacrosanctarum ecclesiarum in honorem gloriamque sanctae intemeratae et consubstantialis trinitatis, per quam et nosmet ipsos et communem rem publicam salvos fore confidimus, sequentes etiam doctrinam sanctorum apostolorum eam, secundum quam ab omni vitio vacuos sacerdotes ordinari oportet, quibus id potissimum iniunc-*

οἰκείων εὐχῶν τὴν εὐμένειαν τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ
τοῖς κοινοῖς περιποιεῖν ἐτάχθησαν πράγμασι, διὰ τοῦ
παρόντος νόμου θεσπίζομεν, ὁσάκις ἂν ἐν οἱαδήποτε
πόλει ἱερατικὸν θρόνον σχολάσαι συμβαίη, ψήφισμα
γίνεσθαι παρὰ τῶν οἰκούντων τὴν αὐτὴν πόλιν ἐπὶ
τρισὶ[1] τοῖς ἐπὶ ὀρθῇ πίστει καὶ βίου σεμνότητι καὶ
τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς μεμαρτυρημένοις, ὥστε ἐκ τούτων
τὸν ἐπιτηδειότερον εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προχειρίζεσθαι.
1 Εἰ γὰρ οἱ ἅγιοι καὶ ἔνδοξοι ἀπόστολοι οἱ τὴν ἱερω-
σύνην παρὰ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν
δεξάμενοι καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν γῆν πληρώσαντες
καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἅπασι παραδεδωκότες οὐδὲ
αὐτῆς τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωῆς αὐτῶν ὑπὲρ τῆς
ἡμετέρας σωτηρίας ἐφείσαντο, πῶς οὐ δίκαιόν ἐστι
τοὺς ὑπεισιόντας εἰς τὴν αὐτῶν τάξιν καὶ ἐγκαθισταμένους τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν ἱερέας καθαρὰν
κεκτῆσθαι προαίρεσιν καὶ τῶν μὲν χρημάτων ὑπερ-
φρονεῖν, πᾶσαν δὲ τὴν ἑαυτῶν ζωὴν εἰς τὸν φιλάν-
2 (1) θρωπον ἀνατείνειν θεόν; Ὥστε προσήκει τοιούτους
ἐπιλέγεσθαι καὶ χειροτονεῖσθαι ἱερέας, οἷς οὐκ ἔστιν
οὔτε τέκνα οὔτε ἔγγονοι, ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τέ ἐστι τὸν
περὶ τὰς βιωτικὰς ἠσχολημένον φροντίδας, ἃς οἱ παῖ-
δες μάλιστα τοῖς γονεῦσι παρέχουσι, τὴν πᾶσαν σπου-
δήν τε καὶ εὔνοιαν περὶ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ
3 τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔχειν πράγματα. Τινῶν γὰρ διὰ
τὴν εἰς θεὸν ἐλπίδα καὶ διὰ τὸ τὰς ἑαυτῶν περισῶ-
σαι ψυχὰς προστρεχόντων ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις
καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς ταύταις προσφερόντων καὶ
καταλιμπανόντων ἐπὶ τῷ εἰς πτωχοὺς καὶ πένητας καὶ
ἑτέρας εὐσεβεῖς ταύτας δαπανᾶσθαι χρείας, ἄτοπόν
ἐστι τοὺς ἐπισκόπους εἰς οἰκεῖον ταῦτα ἀποφέρεσθαι
κέρδος ἢ περὶ ἴδια τέκνα καὶ συγγενεῖς καταναλίσκειν.
4 Χρὴ γὰρ καὶ τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἐμποδιζόμενον
προσπαθείᾳ σαρκικῶν τέκνων πάντων τῶν πιστῶν
πνευματικὸν εἶναι πατέρα. διὰ ταῦτα τοίνυν ἀπαγο-
ρεύομεν τὸν ἔχοντα τέκνα ἢ ἐγγόνους χειροτονεῖσθαι
5 (2) ἐπίσκοπον. Τοὺς δὲ νῦν ὄντας ἐπισκόπους ἢ
μέλλοντας γίνεσθαι θεσπίζομεν μηδαμῶς ἔχειν ἐξου-
σίαν διατίθεσθαι ἢ δωρεῖσθαι ἢ καθ᾽ ἑτέραν οἱαν-
δήποτε περίνοιαν ἐκποιεῖν τι τῆς ἑαυτῶν περιουσίας,
ἣν μετὰ τὸ γενέσθαι ἐπίσκοποι ἐκτήσαντο ἢ ἀπὸ δια-
θηκῶν ἢ ἀπὸ δωρεῶν ἢ καθ᾽ ἕτερον οἱονδήποτε τρό-
πον, πλὴν εἰ μὴ μόνα, ἃ πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἐξ οἱας-
δήποτε αἰτίας ἔσχον ἢ μετὰ τὴν ἐπισκοπὴν ἀπὸ
γονέων καὶ θείων καὶ ἀδελφῶν εἰς αὐτοὺς[2] περιῆλ-
6 θεν ἢ καὶ περιελεύσεται. Πάντα δὲ, ὅσα μετὰ τὴν
χειροτονίαν ἐξ οἱασδήποτε αἰτίας, καθὰ εἴρηται, χωρὶς
τῶν εἰρημένων προσώπων εἰς αὐτοὺς περιῆλθε, τῇ
παρ᾽ αὐτῶν ἐπισκοπουμένῃ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ δια-
φέρειν κελεύομεν καὶ ἐκδικεῖσθαι παρ᾽ αὐτῆς, οὐδενὸς
ἑτέρου προσώπου δυναμένου ἐκ τούτου[3] εἰς οἰκεῖον
7 ἀπενεγκεῖν κέρδος. Τίς γὰρ ἂν ἀμφισβητήσειεν, ὡς οἱ
τούτοις τὰς ἰδίας οὐσίας καταλείψαντες ἢ καὶ καταλιμ-
πάνοντες ἢ καὶ καθ᾽ ἕτερον τρόπον παραπέμψαντες ἢ
παραπέμποντες οὐκ ἀφεωράκασιν εἰς τὴν αὐτὴν ἱερωσύ-
νην καὶ πιστεύσαντες, ὡς οὐ μόνον τὰ παρ᾽ αὐτῶν κατα-
λειφθέντα εὐσεβῶς δαπανήσουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας
αὐτῶν οὐσίας τούτοις[4] προσθήσουσι, τοῦτο ποιοῦσι;
8 (3) Τῆς δὲ γενικῆς ἡμῶν ταύτης νομοθεσίας μόνα
ἐξαιροῦμεν τὰ περιγινόμενα οἱαδήποτε πράγματα Ἐπι-
φανίῳ τῷ ἁγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς εὐδαίμονος
ταύτης πόλεως καὶ πατριάρχῃ μέχρι τῆς παρούσης
ἡμέρας· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος μέλλουσιν
αὐτῷ προσγίνεσθαι κρατεῖν τὰ παρ᾽ ἡμῶν διατυπω-
θέντα καὶ τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ προσήκειν
9 (4) ταῦτα θεσπίζομεν. Μετὰ δὲ τὴν τῶν θεοφι-
λεστάτων ἐπισκόπων τελευτὴν τοὺς κατὰ καιρὸν οἰκο-
νόμους λόγους ἀπαιτεῖσθαι τῶν παρ᾽ αὐτῶν καταλε-
λειμμένων πραγμάτων καὶ τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ
προσήκειν ἐκ ταύτης ἡμῶν τῆς νομοθεσίας ὀφειλόν-
10 (5) των. Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς οἰκονόμους κατὰ
κρίσιν καὶ δοκιμασίαν γίνεσθαι κελεύομεν, εἰδότας,
ὡς παντὶ τρόπῳ καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν λόγους ὑφέ-
ξουσι τῷ ἁγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς οἰκείας διοικήσεως
καὶ πᾶν, ὅπερ ἂν φανεῖεν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγ-
ματα καταβλάψαντες ἢ κέρδος οἰκεῖον ποιησάμενοι,

(1) προσώποις *ins. Nomoc. om. Coll.* (2) *sic Nomoc.*, τι *ins. Coll.* (3) τούτων *Nomoc.* (4) τούτοις *Nomoc.*,

*tum est, ut precibus suis benevolentiam dei clementis
rebus communibus concilient, praesenti lege sanci-
mus, ut, quotienscumque in qualibet civitate sedem
sacerdotalem vacare contigerit, ab iis qui in ea civi-
tate habitant decretum fiat de tribus personis, de
quarum recta fide vita honesta reliquisque virtuti-
bus constet, ut ex his qui magis idoneus sit ad*
1 *episcopatum promoveatur. Si enim sancti et
gloriosi apostoli, qui sacerdotium a domino Christo
deo nostro acceperunt et omnibus virtutibus terram
impleverunt eiusque doctrinam cunctis tradiderunt,
ne vitae quidem ipsi in hoc mundo pro salute nostra
pepercerunt, quomodo iustum non erit eos, qui in
eorum locum succedunt et sacrosanctarum ecclesia-
rum sacerdotes instituuntur, purum propositum ha-
bere et pecuniam contemnere omnemque vitam suam*
2 *ad deum clementem applicare? Itaque tales con-
venit sacerdotes eligi et ordinari, qui neque liberos
neque nepotes habeant, quoniam vitae cottidianae
curis occupatus, quas liberi potissimum parentibus
afferunt, non potest studium omne cogitationemque in*
3 *divino cultu rebusque ecclesiasticis collocare. Nam
cum quidam propter spem quam in deo habent et ut
animae eorum salvae fiant ad sacrosanctas ecclesias
accedant iisque ipsis facultates suas offerant et re-
linquant, ut in ptochos et pauperes aliosque pios
usus expendantur, absurdum est episcopos haec in
proprium lucrum vertere vel in liberos suos cogna-*
4 *tosque expendere. Episcopum enim oportet non
impeditum carnalium liberorum affectione omnium
fidelium patrem esse spiritualem. quamobrem eum
qui liberos vel nepotes habet, episcopum ordinari*
5 *vetamus. Episcopis autem qui nunc sunt quive
erunt facultatem omnino adimimus testandi vel do-
nandi vel per aliam quam machinationem alienandi
quid de rebus suis, quas, postquam episcopi facti
sunt, sive ex testamentis sive ex donationibus aliove
quo modo adquisierint, nisi ea sola, quae ante epis-
copatum ex qualibet causa tenuerunt quaeve postea
a parentibus patruis avunculis fratribus ad eos per-*
6 *venerunt vel pervenerint. Omnia vero, quae post
ordinationem ex quavis causa, prout dictum est,
non a memoratis personis ad eos perveniunt, ad
sacrosanctam ecclesiam cuius episcopi sunt perti-
nere et ab ea vindicari iubemus, neque ulla alia
persona quicquam ex his in proprium lucrum au-*
7 *ferre poterit. Quis enim dubitet, quin qui his
facultates suas reliquerint vel relinquant aliove
quo modo ad eos transtulerint vel transferant, ad
ipsum sacerdotium respexerint idque fecerint confisi
eos non solum quae ab ipsis relicta sunt pie erogatu-
ros, sed etiam proprias facultates his additures esse?*
8 *Ab hac autem generali lege nostra eas res so-
las excipimus, quae Epiphanius sanctissimus huius
felicissimae urbis archiepiscopus et patriarcha ad
hunc usque diem adquisiit: in iis enim, quae ab hoc
tempore ei adquirentur, valere quae a nobis con-
stituta sunt eaque ad sanctissimam magnam eccle-*
9 *siam pertinere sancimus. Post mortem vero re-
ligiosissimorum episcoporum pro tempore oeconomi
debent rationes exigere rerum ab iis relictarum,
quae ex hac lege nostra ad sacrosanctam magnam*
10 *ecclesiam pertinere debent. Ipsos etiam oeconomos
cum iudicio ac consideratione creari iubemus scien-
tes omnimodo singulis annis rationes administratio-
nis suae sanctissimo episcopo reddere et, si quo
damno res ecclesiasticas affecisse vel in lucrum
proprium quid vertisse visi fuerint, hoc rebus eccle-*

τοῦτο τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἀποδώσουσι[1] πράγμασιν·
ὥστε, εἰ μὲν περιόντες τοὺς τοιούτους ὑπόσχοιεν λό-
γους, γίνεσθαι τὰ εἰρημένα, εἰ δὲ τελευτήσαιεν πρὶν
τοὺς[2] αὐτοὺς λόγους ὑποσχεῖν, τότε τοὺς αὐτῶν κλη-
ρονόμους ὑπαχθῆναι τῇ τοιαύτῃ ζητήσει καὶ συνελα-
θῆναι[3] πρὸς ἀποκατάστασιν πάντων, ὧν ἂν ἐντεῦθεν
11 (6) φανεῖεν ὀφείλοντες. Δεῖν δὲ ᾠήθημεν καὶ
τὰ ἐπὶ τοῖς τὴν φροντίδα ἀναδεδεγμένοις ἢ καὶ ἀνα-
δεξομένοις τῶν τε εὐαγῶν ξενώνων καὶ νοσοκομείων
καὶ πτωχείων καὶ ὀρφανοτροφείων καὶ βρεφοτροφείων
διατυπῶσαι. καὶ γὰρ αὐτοῖς πᾶσαν ἄδειαν ἀναιροῦ-
μεν τοῦ τὰ κτηθέντα αὐτοῖς μετὰ τὸ παραλαβεῖν τὰ
εἰρημένα φροντίσματα ἢ κατὰ διαθήκας ἢ καθ' ἕτε-
ρον οἱονδήποτε τρόπον ἢ περίνοιαν εἰς ἕτερα μετατι-
θέναι πρόσωπα, πλὴν εἰ μὴ ὅσα πρώην ἔτυχον ἔχον-
τες ἢ μετὰ ταῦτα ἀπὸ γονέων ἢ θείων καὶ ἀδελφῶν
12 εἰς αὐτοὺς περιῆλθε. Πάντα δέ, ὅσα τοῖς εἰρη-
μένοις εὐαγέσιν οἴκοις προσήκει ἢ εἰς τοὺς τούτων
προεστῶτας μετὰ τὸ τὴν τοιαύτην ἀναδέξασθαι φρον-
τίδα περιῆλθεν ἢ περιελεύσεται, τοῖς αὐτοῖς εὐαγέσι
διαφέρειν οἴκοις καὶ εὐσεβῶς περὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὄν-
13 τας ἢ θεραπευομένους διοικεῖσθαι κελεύομεν. Πρό-
δηλον γάρ ἐστιν, ὅτι ὁ καταλιμπάνων ἢ δωρούμενος
ἐγγράφως ἢ ἀγράφως ξενοδόχῳ ἢ νοσοκόμῳ ἢ πτωχο-
τρόφῳ ἢ ὀρφανοτρόφῳ ὑπὲρ τούτου δίδωσιν, ἵνα δι'
αὐτοῦ εὐσεβῶς διοικηθῇ, ὡς καὶ πολλὴν εὐσεβείας
ἀφορμὴν αὐτοῦ ἔχοντος διὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ φροντιζο-
14 μένους. Καὶ οὐ δίκαιόν ἐστι τοῦτον, ἅπερ προ-
φάσει τῶν ὑπ' αὐτοῦ φροντιζομένων λαμβάνει, μὴ
περὶ αὐτοὺς ἢ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀναλίσκειν, ἀλλ' εἰς
ἴδιον αὐτὰ πρόσωπον ἀποφέρεσθαι καὶ οἰκεῖον ποιεῖ-
σθαι κέρδος τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ καταφρονήσαντα.
15 Τίς γὰρ[4] τὸν τὴν τοιαύτην ἔχοντα φροντίδα μὴ
νομίσειε διὰ τοῦτο ταύτην ἀναδέξασθαι, ἵνα μὴ μό-
νον ὅσα αὐτῷ ἔξωθεν περιγίνεται, ἀλλὰ καὶ ὅσα
16 (7) ἔτυχεν ἐσχηκὼς περὶ αὐτὴν δαπανήσῃ; Ἔτι
καὶ τοῦτο κελεύομεν, ὅσα μετὰ τὴν δεόντως παρὰ τῶν
τοιούτων προσώπων γινομένην περὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν[5]
φροντιζομένους δαπάνην καὶ ἐπιμέλειαν περί τε τὰ
πράγματα καὶ τοὺς οἴκους ἐκπεριττεῦσαι συμβαίη,
17 ταῦτα προχωρεῖν εἰς ἀγορασίαν προσόδων. Παν-
ταχοῦ γὰρ ἡμῖν σκοπὸς εἰς ἐπίδοσιν ἤτοι αὔξησιν
ἄγεσθαι τὰ εἰς εὐσεβεῖς ἀφορισμένα χρείας πράγματα·
οὕτως γὰρ ἕκαστος ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τι πρᾶξαι
βουλόμενος προθυμότερον ἐπιδώσει, ἐὰν τὰ παρ' αὐ-
τοῦ παρεχόμενα εὐσεβῶς μέλλειν διοικεῖσθαι πιστεύ-
18 (8) σειεν. Εἰ δὲ συμβῇ τινὰ τούτων παύσασθαι
τῆς φροντίδος, ἧς εἶχε, θεσπίζομεν τοῦτον[6] εἰς τό-
πον αὐτοῦ καθισταμένου μετὰ τοῦ φόβου τοῦ δεσπό-
του θεοῦ λόγους ἀπαιτεῖσθαι πάσης τῆς παρ' αὐτοῦ
γενομένης διοικήσεως, καθὰ τῇ θείᾳ ἡμῶν ταύτῃ πε-
ριέχεται νομοθεσίᾳ, εἰδότος καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν καθ-
ισταμένου, ὡς τῷ δεσπότῃ θεῷ τὸν ὑπὲρ τούτου
19 (9) λόγον ὑφέξει. Ἔτι θεσπίζομεν, καθὰ τοῖς
θείοις διώρισται κανόσι, μήτε ἐπίσκοπον μήτε χωρε-
πίσκοπον μήτε περιοδευτὴν μήτε πρεσβύτερον μήτε
ἄλλον οἱασδήποτε ἀξίας κληρικὸν ἐπὶ δόσει χειροτονεῖ-
20 σθαι. Ἀλλὰ μηδὲ οἰκονόμον ἢ ἐκκλησιέκδικον
ἢ ξενοδόχον ἢ νοσοκόμον ἢ πτωχοτρόφον ἢ ὀρφανο-
τρόφον ἢ βρεφοτρόφον ἢ τὸν ἐπὶ τῆς πτωχείας παρα-
σχόντα τι γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ κρίσιν καὶ δοκιμασίαν
τῶν κατὰ τόπον θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τούτους
21 προβάλλεσθαι. Εἰ δέ τις εὑρεθείη προφάσει τῶν
εἰρημένων χειροτονιῶν καὶ φροντισμάτων διδούς τι
ἢ λαμβάνων, εἴτε ἐπίσκοπος εἴη εἴτε κληρικός, καὶ
τὸν παρέχοντα καὶ τὸν λαμβάνοντα ἔξω τῆς ἱερωσύ-
νης καὶ τοῦ κλήρου γίνεσθαι κελεύομεν, μετὰ τὸ ὑπὸ
τὴν κατάκρισιν αὐτοὺς εἶναι τοῦ δεσπότου θεοῦ.
22 Εἰ δέ τις διὰ προστασίας γένηται καὶ εὑρεθείη
διδούς τι, τὸν γινόμενον ἔξω τοῦ κλήρου γίνεσθαι
23 κελεύομεν. Εἰ δὲ οἰκονόμος ἢ ἐκκλησιέκδικος ἢ
χωρεπίσκοπος ἢ περιοδευτὴς ἢ ξενοδόχος ἢ νοσοκόμος
ἢ πτωχοτρόφος ἢ ὀρφανοτρόφος ἢ βρεφοτρόφος ἢ ὁ
καλούμενος ἐπὶ τῆς πτωχείας παρασχών τι φανείη

(1) sic Coll., ἀποσώσουσι Nomoc. (2) τούς om. Nomoc. (3) συνελθεῖν Coll. (4) ἂν ins. Hercher (5) αὐτοῦ Coll. (6) παρὰ τοῦ ins.

siasticis restituere debere. ac si ipsi quidem super-
stites eiusmodi rationes subierint, tunc quae dicta
sunt fient: sin autem defuncti fuerint, antequam
rationes reddiderint, tunc heredes eorum eiusmodi
quaestioni subiciantur atque ad restitutionem eorum
compellantur quaecumque eapropter debere eos con-
11 stiterit. Etiam de iis aliquid definiendum esse
credidimus, qui curam venerabilium xenonum noso-
comiorum ptochiorum orphanotrophiorum brepho-
trophiorum susceperunt vel suscipient. quibus et
ipsis omnem licentiam adimimus ea quae sibi ad-
quisierint, postquam memoratas curas susceperint,
sive testamento sive alio quo modo vel machinatione
in alios transferre, praeterquam si quid antea ha-
buerint vel postea a parentibus patruis avunculis
12 fratribus ad eos quid pervenerit. Quaecum-
que vero ad supra dictas venerabiles domus perti-
nent quaeve ad earum antistites post eiusmodi
curam susceptam pervenerunt vel pervenient, ea ea-
rundem venerabilium domorum esse ac pie in eos
13 qui ibi degunt vel curantur erogari iubemus. Ma-
nifestum enim est eum, qui xenodocho vel nosocomo
vel ptochotropho vel orphanotropho quid relinquit
vel donat sive in scriptis sive sine scriptura, ideo
dare, ut per eum pie erogetur, quippe qui multas
pietatis occasiones habeat per eos qui sub ipsius
14 cura sunt. Neque iustum est hunc, quae ac-
cipit eorum nomine qui sub eius cura sunt, ea non
in eos vel pro iis erogare, sed in suam personam
convertere et proprium inde lucrum parare dei ti-
15 more posthabito. Quis enim est, qui tali cura
instructus non idcirco eam se suscepisse putet, ut
non solum quae extrinsecus ad se perveniunt, sed
16 etiam omnia quae habuit in eam impendat? Prae-
terea et hoc iubemus, ut si quid post factos ab his
personis sumptus in eos quorum curam gerunt et
post debitam rerum aedificiorumque curationem
superesse contigerit, id ad reditus comparandos pro-
17 ficiat. Ubique enim id enitimur, ut quae ad
pios usus destinata sunt incrementum vel augmentum
capiant: ita enim quisquis pro animae suae salute
aliquid facere vult, promptius donabit, quando con-
fisus fuerit ea quae offeruntur pie administratum
18 iri. Quod si quem eorum contigerit administra-
tionem quam habuit deponere, sancimus ab eo qui
ei substitutus fuerit cum domini dei timore rationes
ei totius ab eo peractae administrationis reposci,
quemadmodum sacra hac lege nostra continetur:
sciente substituto, quod domino deo ea de re ratio-
19 nem reddet. Vetamus praeterea, quemadmodum
sacris canonibus definitum est, episcopum vel chor-
episcopum vel visitatorem vel presbyterum aliumve
cuiuslibet dignitatis clericum per largitionem creari.
20 Neve etiam oeconomus defensor ecclesiae xeno-
dochus nosocomus ptochotrophus orphanotrophus
brephotrophus quive ptochio praeficiendus est lar-
gitionis interventu fiat, sed iudicio et inquisitione
religiosissimorum eius loci episcoporum promo-
21 veatur. Quod si quis inventus fuerit sub prae-
textu dictarum ordinationum vel curationum quid
dedisse vel accepisse, sive episcopus sit sive cleri-
cus, tam dantem quam accipientem sacerdotio et
clericatu privari iubemus, praeterquam quod do-
22 mini dei vindictae subiacent. Sin autem per
patronatum quis creatus fuerit et aliquid dedisse
inventus fuerit, creatum e clero eximi iubemus.
23 Sin apparuerit oeconomum aut defensorem ec-
clesiae vel chorepiscopum vel circuitorem vel xeno-
dochum vel nosocomum vel ptochotrophum vel or-
phanotrophum vel brephotrophum vel ptochio prae-

οἰκείων εὐχῶν τὴν εὐμένειαν τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ
τοῖς κοινοῖς περιποιεῖν ἐτάχθησαν πράγμασι, διὰ τοῦ
παρόντος νόμου θεσπίζομεν, ὁσάκις ἂν ἐν οἱαδήποτε
πόλει ἱερατικὸν θρόνον σχολάσαι συμβαίη, ψήφισμα
γίνεσθαι παρὰ τῶν οἰκούντων τὴν αὐτὴν πόλιν ἐπὶ
τρισὶ[1] τοῖς ἐπὶ ὀρθῇ πίστει καὶ βίου σεμνότητι καὶ
τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς μεμαρτυρημένοις, ὥστε ἐκ τούτων
τὸν ἐπιτηδειότερον εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προχειρίζεσθαι.
1 Εἰ γὰρ οἱ ἅγιοι καὶ ἔνδοξοι ἀπόστολοι οἱ τὴν ἱερω-
σύνην παρὰ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν
δεξάμενοι καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν γῆν πληρώσαντες
καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἅπασι παραδεδωκότες οὐδὲ
αὐτῆς τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωῆς αὐτῶν ὑπὲρ τῆς
ἡμετέρας σωτηρίας ἐφείσαντο, πῶς οὐ δίκαιόν ἐστι
τοὺς ὑπεισιόντας εἰς τὴν αὐτῶν τάξιν καὶ ἐγκαθισταμένους
τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν ἱερέας καθαρὰν
κεκτῆσθαι προαίρεσιν καὶ τῶν μὲν χρημάτων ὑπερ-
φρονεῖν, πᾶσαν δὲ τὴν ἑαυτῶν ζωὴν εἰς τὸν φιλάν-
2 (1) θρωπον ἀνατείνειν θεόν; Ὥστε προσήκει τοιούτους
ἐπιλέγεσθαι καὶ χειροτονεῖσθαι ἱερέας, οἷς οὐκ ἔστιν
οὔτε τέκνα οὔτε ἔγγονοι, ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τέ ἐστι τὸν
περὶ τὰς βιωτικὰς ἠσχολημένον φροντίδας, ἃς οἱ παῖ-
δες μάλιστα τοῖς γονεῦσι παρέχουσι, τὴν πᾶσαν σπου-
δήν τε καὶ εὔνοιαν περὶ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ
3 τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔχειν πράγματα. Τινῶν γὰρ διὰ
τὴν εἰς θεὸν ἐλπίδα καὶ διὰ τὸ τὰς ἑαυτῶν περισῶ-
σαι ψυχὰς προστρεχόντων ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις
καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς ταύταις προσφερόντων καὶ
καταλιμπανόντων ἐπὶ τῷ εἰς πτωχοὺς καὶ πένητας καὶ
ἑτέρας εὐσεβεῖς ταύτας δαπανᾶσθαι χρείας, ἄτοπόν
ἐστι τοὺς ἐπισκόπους εἰς οἰκεῖον ταῦτα ἀποφέρεσθαι
κέρδος ἢ περὶ ἴδια τέκνα καὶ συγγενεῖς καταναλίσκειν.
4 Χρὴ γὰρ καὶ τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἐμποδιζόμενον
προσπαθείᾳ σαρκικῶν τέκνων πάντων τῶν πιστῶν
πνευματικὸν εἶναι πατέρα. διὰ ταῦτα τοίνυν ἀπαγο-
ρεύομεν τὸν ἔχοντα τέκνα ἢ ἐγγόνους χειροτονεῖσθαι
5 (2) ἐπίσκοπον. Τοὺς δὲ νῦν ὄντας ἐπισκόπους ἢ
μέλλοντας γίνεσθαι θεσπίζομεν μηδαμῶς ἔχειν ἐξου-
σίαν διατίθεσθαι ἢ δωρεῖσθαι ἢ καθ' ἑτέραν οἱαν-
δήποτε περίνοιαν ἐκποιεῖν τι τῆς ἑαυτῶν περιουσίας,
ἣν μετὰ τὸ γενέσθαι ἐπίσκοποι ἐκτήσαντο ἢ ἀπὸ δια-
θηκῶν ἢ ἀπὸ δωρεῶν ἢ καθ' ἕτερον οἱονδήποτε τρό-
πον, πλὴν εἰ μὴ μόνα, ἃ πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἐξ οἱασ-
δήποτε αἰτίας ἔσχον ἢ μετὰ τὴν ἐπισκοπὴν ἀπὸ
γονέων καὶ θείων καὶ ἀδελφῶν εἰς αὐτοὺς[2] περιῆλ-
6 θεν ἢ καὶ περιελεύσεται. Πάντα δὲ, ὅσα μετὰ τὴν
χειροτονίαν ἐξ οἱασδήποτε αἰτίας, καθὰ εἴρηται, χωρὶς
τῶν εἰρημένων προσώπων εἰς αὐτοὺς περιῆλθε, τῇ
παρ' αὐτῶν ἐπισκοπουμένῃ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ δια-
φέρειν κελεύομεν καὶ ἐκδικεῖσθαι παρ' αὐτῆς, οὐδενὸς
ἑτέρου προσώπου δυναμένου ἐκ τούτου[3] εἰς οἰκεῖον
7 ἀπενεγκεῖν κέρδος. Τίς γὰρ ἂν ἀμφισβητήσειεν, ὡς οἱ
τούτοις τὰς ἰδίας οὐσίας καταλείψαντες ἢ καὶ καταλιμ-
πάνοντες ἢ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον παραπέμψαντες ἢ
παραπέμποντες οὐκ ἀφεωράκασιν εἰς τὴν αὐτὴν ἱερωσύ-
νην καὶ πιστεύσαντες, ὡς οὐ μόνον τὰ παρ' αὐτῶν κατα-
λειφθέντα εὐσεβῶς δαπανήσουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας
αὐτῶν οὐσίας τούτοις[4] προσθήσουσι, τοῦτο ποιοῦσι;
8 (3) Τῆς δὲ γενικῆς ἡμῶν ταύτης νομοθεσίας μόνα
ἐξαιροῦμεν τὰ περιγινόμενα οἱαδήποτε πράγματα Ἐπι-
φανίῳ τῷ ἁγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς εὐδαίμονος
ταύτης πόλεως καὶ πατριάρχῃ μέχρι τῆς παρούσης
ἡμέρας· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀπὸ τοῦ παρόντος μέλλουσιν
αὐτῷ προσγίνεσθαι κρατεῖν τὰ παρ' ἡμῶν διατυπω-
θέντα καὶ τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ προσήκειν
9 (4) ταῦτα θεσπίζομεν. Μετὰ δὲ τὴν τῶν θεοφι-
λεστάτων ἐπισκόπων τελευτὴν τοὺς κατὰ καιρὸν οἰκο-
νόμους λόγους ἀπαιτεῖσθαι τῶν παρ' αὐτῶν καταλε-
λειμμένων πραγμάτων καὶ τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ
προσήκειν ἐκ ταύτης ἡμῶν τῆς νομοθεσίας ὀφειλόν-
10 (5) των. Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς οἰκονόμους κατὰ
κρίσιν καὶ δοκιμασίαν γίνεσθαι κελεύομεν, εἰδότας,
ὡς παντὶ τρόπῳ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν λόγους ὑφέ-
ξουσι τῷ ἁγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς οἰκείας διοικήσεως
καὶ πᾶν, ὅπερ ἂν φανεῖεν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγ-
ματα καταβλάψαντες ἢ κέρδος οἰκεῖον ποιησάμενοι,

(1) προσώποις *ins. Nomoc.* (2) *sic Nomoc.*, τι *ins. Coll.* (3) τούτων *Nomoc.* (4) τούτοις *Nomoc.*, *om. Coll.*

*tum est, ut precibus suis benevolentiam dei clementis
rebus communibus concidlent, praesenti lege sanci-
mus, ut, quotienscumque in qualibet civitate sedem
sacerdotalem vacare contigerit, ab iis qui in ea civi-
tate habitant decretum fiat de tribus personis, de
quarum recta fide vita honesta reliquisque virtuti-
bus constet, ut ex his qui magis idoneus sit ad
1 episcopatum promoveatur. Si enim sancti et
gloriosi apostoli, qui sacerdotium a domino Christo
deo nostro acceperunt et omnibus virtutibus terram
impleverunt eiusque doctrinam cunctis tradiderunt,
ne vitae quidem ipsi in hoc mundo pro salute nostra
pepercerunt, quomodo iustum non erit eos, qui in
eorum locum succedunt et sacrosanctarum ecclesia-
rum sacerdotes instituuntur, purum propositum ha-
bere et pecuniam contemnere omnemque vitam suam
2 ad deum clementem applicare? Itaque tales con-
venit sacerdotes eligi et ordinari, qui neque liberos
neque nepotes habeant, quoniam vitae cottidianae
curis occupatus, quas liberi potissimum parentibus
afferunt, non potest studium omne cogitationemque in
3 divino cultu rebusque ecclesiasticis collocare. Nam
cum quidam propter spem quam in deo habent et ut
animae eorum salvae fiant ad sacrosanctas ecclesias
accedant iisque ipsis facultates suas offerant et re-
linquant, ut in ptochos et pauperes aliosque pios
usus expendantur, absurdum est episcopos haec in
proprium lucrum vertere vel in liberos suos cogna-
4 tosque expendere. Episcopum enim oportet non
impeditum carnalium liberorum affectione omnium
fidelium patrem esse spiritualem. quamobrem eum
qui liberos vel nepotes habet, episcopum ordinari
5 vetamus. Episcopis autem qui nunc sunt quive
erunt facultatem omnino adimimus testandi vel do-
nandi vel per aliam quam machinationem alienandi
quid de rebus suis, quas, postquam episcopi facti
sunt, sive ex testamentis sive ex donationibus aliove
quo modo adquisierint, nisi ea sola, quae ante epis-
copatum ex qualibet causa tenuerunt quaeve postea
a parentibus patruis avunculis fratribus ad eos per-
6 venerunt vel pervenerint. Omnia vero, quae post
ordinationem ex quavis causa, prout dictum est,
non a memoratis personis ad eos perveniunt, ad
sacrosanctam ecclesiam cuius episcopi sunt perti-
nere et ab ea vindicari iubemus, neque ulla alia
persona quicquam ex his in proprium lucrum au-
7 ferre poterit. Quis enim dubitet, quin qui his
facultates suas reliquerint vel relinquant aliove
quo modo ad eos transtulerint vel transferant, ad
ipsum sacerdotium respexerint idque fecerint confisi
eos non solum quae ab ipsis relicta sunt pie erogatu-
ros, sed etiam proprias facultates his addituros esse?
8 Ab hac autem generali lege nostra eas res so-
las excipimus, quae Epiphanias sanctissimus huius
felicissimae urbis archiepiscopus et patriarcha ad
hunc usque diem adquisiit: in iis enim, quae ab hoc
tempore ei adquirentur, valere quae a nobis con-
stituta sunt eaque ad sanctissimam magnam eccle-
9 siam pertinere sancimus. Post mortem vero re-
ligiosissimorum episcoporum pro tempore oeconomi
debent rationes exigere rerum ab iis relictarum,
quae ex hac lege nostra ad sacrosanctam magnam
10 ecclesiam pertinere debent. Ipsos etiam oeconomos
cum iudicio ac consideratione creari iubemus scien-
tes omnimodo singulis annis rationes administratio-
nis suae sanctissimo episcopo reddere et, si quo
damno res ecclesiasticas affecisse vel in lucrum
proprium quid vertisse visi fuerint, hoc rebus eccle-*

τοῦτο τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἀποδώσουσι[1] πράγμασιν·
ὥστε, εἰ μὲν περιόντες τοὺς τοιούτους ὑπόσχοιεν λό-
γους, γίνεσθαι τὰ εἰρημένα, εἰ δὲ τελευτήσαιεν πρὶν
τοὺς[2] αὐτοὺς λόγους ὑποσχεῖν, τότε τοὺς αὐτῶν κλη-
ρονόμους ὑπαχθῆναι τῇ τοιαύτῃ ζητήσει καὶ συνελα-
θῆναι[3] πρὸς ἀποκατάστασιν πάντων, ὧν ἂν ἐντεῦθεν
11 (6) φανεῖεν ὀφείλοντες. Δεῖν δὲ ᾠήθημεν καὶ
τὰ ἐπὶ τοῖς τὴν φροντίδα ἀναδεδεγμένοις ἢ καὶ ἀνα-
δεξομένοις τῶν τε εὐαγῶν ξενώνων καὶ νοσοκομείων
καὶ πτωχείων καὶ ὀρφανοτροφείων καὶ βρεφοτροφείων
διατυπῶσαι. καὶ γὰρ αὐτοῖς πᾶσαν ἄδειαν ἀναιροῦ-
μεν τοῦ τὰ κτηθέντα αὐτοῖς μετὰ τὸ παραλαβεῖν τὰ
εἰρημένα φροντίσματα ἢ κατὰ διαθήκας ἢ καθ' ἕτε-
ρον οἱονδήποτε τρόπον ἢ περίνοιαν εἰς ἕτερα μετατι-
θέναι πρόσωπα, πλὴν εἰ μὴ ὅσα πρώην ἔτυχον ἔχον-
τες ἢ μετὰ ταῦτα ἀπὸ γονέων ἢ θείων καὶ ἀδελφῶν
12 εἰς αὐτοὺς περιῆλθε. Πάντα δέ, ὅσα τοῖς εἰρη-
μένοις εὐαγέσιν οἴκοις προσήκει ἢ εἰς τοὺς τούτων
προεστῶτας μετὰ τὸ τὴν τοιαύτην ἀναδέξασθαι φρον-
τίδα περιῆλθεν ἢ περιελεύσεται, τοῖς αὐτοῖς εὐαγέσι
διαφέρειν οἴκοις καὶ εὐσεβῶς περὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὄν-
13 τας ἢ θεραπευομένους διοικεῖσθαι κελεύομεν. Πρό-
δηλον γάρ ἐστιν, ὅτι ὁ καταλιμπάνων ἢ δωρούμενος
ἐγγράφως ἢ ἀγράφως ξενοδόχῳ ἢ νοσοκόμῳ ἢ πτωχο-
τρόφῳ ἢ ὀρφανοτρόφῳ ὑπὲρ τούτου δίδωσιν, ἵνα δι'
αὐτοῦ εὐσεβῶς διοικηθῇ, ὡς καὶ πολλὴν εὐσεβείας
ἀφορμὴν αὐτοῦ ἔχοντος διὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ φροντιζο-
14 μένους. Καὶ οὐ δίκαιόν ἐστι τοῦτον, ἅπερ προ-
φάσει τῶν ὑπ' αὐτοῦ φροντιζομένων λαμβάνει, μὴ
περὶ αὐτοὺς ἢ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀναλίσκειν, ἀλλ' εἰς
ἴδιον αὐτὰ πρόσωπον ἀποφέρεσθαι καὶ οἰκεῖον ποιεῖ-
σθαι κέρδος τοῦ φόβου τοῦ θεοῦ καταφρονήσαντα.
15 Τίς γὰρ[4] τὸν τὴν τοιαύτην ἔχοντα φροντίδα μὴ
νομίσειε διὰ τοῦτο ταύτην ἀναδέξασθαι, ἵνα μὴ μό-
νον ὅσα αὐτῷ ἔξωθεν περιγίνεται, ἀλλὰ καὶ ὅσα
16 (7) ἔτυχεν ἐσχηκὼς περὶ αὐτὴν δαπανήσῃ; Ἔτι
καὶ τοῦτο κελεύομεν, ὅσα μετὰ τὴν δεόντως παρὰ τῶν
τοιούτων προσώπων γινομένην περὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν[5]
φροντιζομένους δαπάνην καὶ ἐπιμέλειαν περί τε τὰ
πράγματα καὶ τοὺς οἴκους ἐκπεριττεῦσαι συμβαίη,
17 ταῦτα προχωρεῖν εἰς ἀγορασίαν προσόδων. Παν-
ταχοῦ γὰρ ἡμῖν σκοπὸς εἰς ἐπίδοσιν ἤτοι αὔξησιν
ἄγεσθαι τὰ εἰς εὐσεβεῖς ἀφορισμένα χρείας πράγματα·
οὕτως γὰρ ἕκαστος ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τι πρᾶξαι
βουλόμενος προθυμότερον ἐπιδώσει, ἐὰν τὰ παρ' αὐ-
τοῦ παρεχόμενα εὐσεβῶς μέλλειν διοικεῖσθαι πιστεύ-
18 (8) σειεν. Εἰ δὲ συμβῇ τινὰ τούτων παύσασθαι
τῆς φροντίδος, ἧς εἶχε, θεσπίζομεν τοῦτον[6] εἰς τό-
πον αὐτοῦ καθισταμένου μετὰ τοῦ φόβου τοῦ δεσπό-
του θεοῦ λόγους ἀπαιτεῖσθαι πάσης τῆς παρ' αὐτοῦ
γενομένης διοικήσεως, καθὰ τῇ θείᾳ ἡμῶν ταύτῃ πε-
ριέχεται νομοθεσίᾳ, εἰδότος καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν καθ-
ισταμένου, ὡς τῷ δεσπότῃ θεῷ τὸν ὑπὲρ τούτου
19 (9) λόγον ὑφέξει. Ἔτι θεσπίζομεν, καθὰ τοῖς
θείοις διώρισται κανόσι, μήτε ἐπίσκοπον μήτε χωρε-
πίσκοπον μήτε περιοδευτὴν μήτε πρεσβύτερον μήτε
ἄλλον οἱασδήποτε ἀξίας κληρικὸν ἐπὶ δόσει χειροτονεῖ-
20 σθαι. Ἀλλὰ μηδὲ οἰκονόμον ἢ ἐκκλησιέκδικον
ἢ ξενοδόχον ἢ νοσοκόμον ἢ πτωχοτρόφον ἢ ὀρφανο-
τρόφον ἢ βρεφοτρόφον ἢ τὸν ἐπὶ τῆς πτωχείας παρα-
σχόντα τι γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ κρίσιν καὶ δοκιμασίαν
τῶν κατὰ τόπον θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τούτους
21 προβάλλεσθαι. Εἰ δέ τις εὑρεθείη προφάσει τῶν
εἰρημένων χειροτονιῶν καὶ φροντισμάτων διδούς τι
ἢ λαμβάνων, εἴτε ἐπίσκοπος εἴη εἴτε κληρικός, καὶ
τὸν παρέχοντα καὶ τὸν λαμβάνοντα ἔξω τῆς ἱερωσύ-
νης καὶ τοῦ κλήρου γίνεσθαι κελεύομεν, μετὰ τὸ ὑπὸ
τὴν κατάκρισιν αὐτοὺς εἶναι τοῦ δεσπότου θεοῦ.
22 Εἰ δέ τις διὰ προστασίας γένηται καὶ εὑρεθείη
διδούς τι, τὸν γινόμενον ἔξω τοῦ κλήρου γίνεσθαι
23 κελεύομεν. Εἰ δὲ οἰκονόμος ἢ ἐκκλησιέκδικος ἢ
χωρεπίσκοπος ἢ περιοδευτὴς ἢ ξενοδόχος ἢ νοσοκόμος
ἢ πτωχοτρόφος ἢ ὀρφανοτρόφος ἢ βρεφοτρόφος ἢ ὁ
καλούμενος ἐπὶ τῆς πτωχείας παρασχών τι φανείη

(1) sic Coll., ἀποσώσουσι Nomoc. (2) τούς om. Nomoc. (3) συνελθεῖν Coll. (4) ἂν ins. Hercher (5) αὐτοῦ Coll. (6) παρὰ τοῦ ins.

siasticis restituere debere. ac si ipsi quidem super-
stites eiusmodi rationes subierint, tunc quae dicta
sunt fient: sin autem defuncti fuerint, antequam
rationes reddiderint, tunc heredes eorum eiusmodi
quaestioni subiciantur atque ad restitutionem eorum
compellantur quaecumque eapropter debere eos con-
11 stiterit. Etiam de iis aliquid definiendum esse
credidimus, qui curam venerabilium xenonum noso-
comiorum ptochiorum orphanotrophiorum brepho-
trophiorum susceperunt vel suscipient. quibus et
ipsis omnem licentiam adimimus ea quae sibi ad-
quisierint, postquam memoratas curas susceperint,
sive testamento sive alio quo modo vel machinatione
in alios transferre, praeterquam si quid antea ha-
buerint vel postea a parentibus patruis avunculis
12 fratribus ad eos quid pervenerit. Quaecum-
que vero ad supra dictas venerabiles domus perti-
nent quaeve ad earum antistites post eiusmodi
curam susceptam pervenerunt vel pervenient, ea ea-
rundem venerabilium domorum esse ac pie in eos
13 qui ibi degunt vel curantur erogari iubemus. Ma-
nifestum enim est eum, qui xenodocho vel nosocomo
vel ptochotropho vel orphanotropho quid relinquit
vel donat sive in scriptis sive sine scriptura, ideo
dare, ut per eum pie erogetur, quippe qui multas
pietatis occasiones habeat per eos qui sub ipsius
14 cura sunt. Neque iustum est hunc, quae ac-
cipit eorum nomine qui sub eius cura sunt, ea non
in eos vel pro iis erogare, sed in suam personam
convertere et proprium inde lucrum parare dei ti-
15 more posthabito. Quis enim est, qui tali cura
instructus non idcirco eam se suscepisse putet, ut
non solum quae extrinsecus ad se perveniunt, sed
16 etiam omnia quae habuit in eam impendat? Prae-
terea et hoc iubemus, ut si quid post factos ab his
personis sumptus in eos quorum curam gerunt et
post debitam rerum aedificiorumque curationem
superesse contigerit, id ad reditus comparandos pro-
17 ficiat. Ubique enim id enitimur, ut quae ad
pios usus destinata sunt incrementum vel augmentum
capiant: ita enim quisquis pro animae suae salute
aliquid facere vult, promptius donabit, quando con-
fisus fuerit ea quae offeruntur pie administratum
18 iri. Quod si quem eorum contigerit administra-
tionem quam habuit deponere, sancimus ab eo qui
ei substitutus fuerit cum domini dei timore rationes
ei totius ab eo peractae administrationis reposci,
quemadmodum sacra hac lege nostra continetur:
sciente substituto, quod domino deo ea de re ratio-
19 nem reddet. Vetamus praeterea, quemadmodum
sacris canonibus definitum est, episcopum vel chor-
episcopum vel visitatorem vel presbyterum aliumve
cuiuslibet dignitatis clericum per largitionem creari.
20 Neve etiam oeconomus defensor ecclesiae xeno-
dochus nosocomus ptochotrophus orphanotrophus
brephotrophus quive ptochio praeficiendus est lar-
gitionis interventu fiat, sed iudicio et inquisitione
religiosissimorum eius loci episcoporum promo-
21 veatur. Quod si quis inventus fuerit sub prae-
textu dictarum ordinationum vel curationum quid
dedisse vel accepisse, sive episcopus sit sive cleri-
cus, tam dantem quam accipientem sacerdotio et
clericatu privari iubemus, praeterquam quod do-
22 mini dei vindictae subiacent. Sin autem per
patronatum quis creatus fuerit et aliquid dedisse
inventus fuerit, creatum e clero eximi iubemus.
23 Sin apparuerit oeconomum aut defensorem ec-
clesiae vel chorepiscopum vel circuitorem vel xeno-
dochum vel nosocomum vel ptochotrophum vel or-
phanotrophum vel brephotrophum vel ptochio prae-

ἐπὶ τῷ τὴν τοιαύτην ἑαυτῷ περιποιῆσαι φροντίδα, καὶ
τοῦτον ἀποκινεῖσθαι τῆς τοιαύτης φροντίδος κελεύομεν.
24 (10) Ἔτι θεσπίζομεν πάντας τοὺς κληρικοὺς τοὺς
ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ δι' ἑαυτῶν ψάλλειν τά τε νυκτερινὰ
καὶ τὰ ὀρθρινὰ καὶ τὰ ἑσπερινά, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ
δαπανᾶν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα κληρικοὺς φαίνε-
σθαι, ὄνομα μὲν ἔχοντας κληρικῶν, μὴ ἐπιτελοῦντας δὲ
τὸ πρᾶγμα τοῦ κληρικοῦ πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ δε-
25 σπότου θεοῦ. Ἄτοπον γάρ ἐστιν ἀντ' αὐτῶν
γραπτοὺς ἀνάγκης ἐπαγομένης αὐτοῖς ψάλλειν. εἰ γὰρ
πολλοὶ τῶν λαϊκῶν διὰ τὸ τὴν οἰκείαν ὠφελῆσαι
ψυχὴν ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις προσεδρεύοντες σπου-
δαῖοι περὶ τὴν ψαλμῳδίαν δείκνυνται, πῶς οὐκ ἄτοπον
τοὺς κληρικοὺς τοὺς ἐπὶ τούτῳ τεταγμένους μὴ πλη-
26 ροῦν τὸ οἰκεῖον ἐπάγγελμα; Διὸ παντὶ τρόπῳ
τοὺς κληρικοὺς ψάλλειν κελεύομεν· καὶ καταζητεῖσθαι
αὐτοὺς παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν θεοφιλεστάτων ἐπι-
σκόπων καὶ δύο πρωτοπρεσβυτέρων ἑκάστης ἐκκλησίας
καὶ τοῦ καλουμένου ἄρχοντος ἤτοι ἐξάρχου καὶ τοῦ
ἐκδίκου ἑκάστης ἁγιωτάτης ἐκκλησίας, καὶ τοὺς μὴ
εὑρισκομένους ἀμέμπτως ταῖς λειτουργίαις προσκαρ-
27 τεροῦντας ἔξω τοῦ κλήρου καθίστασθαι. Οἱ γὰρ
καταστήσαντες ἤτοι κτίσαντες τὰς ἁγιωτάτας ἐκκλησίας
ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ τῆς κοινῆς πολιτείας
κατέλιπον αὐταῖς οὐσίας, δι' ὧν ὤφειλον αἱ θεῖαι
λειτουργίαι γίνεσθαι, ἐφ' ᾧτε διὰ τῶν λειτουργούν-
των ἐν ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις εὐλαβεστάτων κλη-
28 ρικῶν θεραπεύεσθαι τὸν δεσπότην θεόν. Ἄδειαν
δὲ παρέχομεν παντὶ προσώπῳ τῷ γινώσκοντι τούτων
τι παραβαινόμενον τοῦτο προσαναγγέλλειν καὶ φανε-
29 (11) ροῦν. Τὰ δὲ παρ' ἡμῶν θεσπισθέντα πέ-
ρατι παραδοῦναι καὶ εἰς ἔργον ἀχθῆναι μετὰ τῆς τοῦ
θεοῦ εὐμενείας κελεύομεν, ὑφορωμένων τῶν παρα-
βαίνειν ταῦτα τολμώντων πρῶτον μὲν τὸν ἐκ τῆς
τοῦ δεσπότου θεοῦ κρίσεως κίνδυνον, ἔπειτα δὲ καὶ
τὰς ἐγκειμένας τῇ αὐτῇ νομοθεσίᾳ ποινάς. *D. k. Mart. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]

42 (43) [1] Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἐπιφανίῳ ἀρχιεπι-
σκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ πατριάρχῃ. Πᾶσαν
ἀεὶ ποιούμενοι πρόνοιαν τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν,
δι' ὧν καὶ τὴν ἡμετέραν βασιλείαν κρατύνεσθαι καὶ
τὰ κοινὰ πράγματα τῇ τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ χάριτι
τειχίζεσθαι πεπιστεύκαμεν, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς ἡμῶν
τε καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ψυχὰς σπουδάζοντες πε-
ρισώζεσθαι καὶ τούτου χάριν ἐπιμελούμενοι διὰ παν-
τὸς τοῦ μήτε τὰ συμφέροντα ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλη-
σίαις καθ' οἱανοῦν πόλιν οὔσαις τρόπῳ τινὶ κατολι-
γωρεῖσθαι μήτε [2] τὰς ἐν αὐταῖς θείας λειτουργίας ἐκ
τῆς τῶν θεοφιλεστάτων ἱερέων ἀπουσίας ἐμποδίζε-
σθαι ἢ μὴ προσηκόντως ἐπιμελεῖσθαι, ἀλλὰ μηδὲ τὰ
τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν ἐκδαπανᾶσθαι πράγματα
διά τε τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ διὰ τῶν ἐνταῦθα περί
τε τοὺς ἀνιόντας ἱερέας καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ὄντας
κληρικοὺς ἢ οἰκέτας δαπανωμένων, ὥστε πολλάκις καὶ
δανείων γίνεσθαι χρείαν καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἔρχεσθαι
βάρος ἐπὶ τὰς αὐτὰς ἁγιωτάτας ἐκκλησίας, πρὸς τὸ
μηδὲ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων δεόντως
προϊέναι διοίκησιν παρὰ τὸν τῆς ἀποδημίας τῶν θεο-
φιλεστάτων ἱερέων καιρόν, ταύταις πρὸς τὴν σὴν μα-
καριότητα ταῖς θείαις συλλαβαῖς χρήσασθαι δεῖν ᾠή-
1 θημεν. Δι' ὧν αὐτῇ παρακελευόμεθα καταστῆσαι
πᾶσι φανερὸν τοῖς κατὰ τὰς μητροπόλεις ἑκάστης
ἐπαρχίας ὑπ' αὐτῇ τεταγμένοις ὁσιωτάτοις ἱερεῦσιν,
ὡς οὐ προσήκει τινὰ τούτων ἢ τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις
τῆς ἐπαρχίας πόλεσι ταῖς ὑπὸ τῷ μητροπολίτῃ τεταγ-
μέναις θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων κατ' οἰκείαν γνώ-
μην δίχα θείας ἡμῶν ἰδικῆς προστάξεως ἀπολιμπά-
νειν μὲν τὴν παρ' αὐτοῦ διοικουμένην ἁγιωτάτην
ἐκκλησίαν, εἰς δὲ τὴν εὐδαίμονα ταύτην ἀνιέναι πόλιν
οἱουδήποτε πράγματος ἀνακύπτοντος, ἀλλὰ [3] πέμπειν
ἐνταῦθα ἕνα ἢ δύο τοῦ ὑπ' αὐτὸν εὐαγοῦς κλήρου
καὶ ποιεῖν φανερὰ τῇ ἡμετέρᾳ εὐσεβείᾳ, περὶ ὧν
δέονται, ἢ δι' αὐτῶν ἐξ εὐθείας προσιόντων ἡμῖν ἢ
διὰ μέσης τῆς σῆς μακαριότητος, οὕτω τε τυγχάνειν
δικαίας τε καὶ συντόμου τῆς ἡμετέρας βοηθείας.
2 Εἰ γάρ τι τῶν εἰς ἡμᾶς φερομένων τοιοῦτον ἡμῖν
εἶναι φανείη, ὡς δεῖσθαι τῆς αὐτῶν τῶν θεοφιλεστά-
των ἱερέων παρουσίας, τηνικαῦτα παραγενέσθαι προσ-

(1) c. 42 *extat in Coll. et Nomoc.* (2) μηδέ *libri* (3) ἀνιέναι πόλιν οἱουδήποτε π. ἀ. ἀλλά *Coll.*, πόλιν ἄνευ οἱουδήποτε π. ἀ. ἀνιέναι ἀλλά *Nomoc.*

positum quid dedisse, ut talis curatio ipsi committatur, hunc quoque removeri ab ea curatione iubemus.
24 *Ad hoc sancimus, ut omnes clerici per singulas ecclesias constituti per se ipsos et nocturnas et matutinas et vespertinas preces cantent neve in consumendis tantummodo rebus ecclesiasticis clerici esse videantur nomen clericorum gerentes, ministerio tamen domini dei quod clericorum est se subtrahentes.*
25 *Absurdum etenim est, cum ipsis necessitas incumbat, scriptos (vicarios?) eorum loco canere. nam si multi laici, ut animae suae consulant, ad sacrosanctas ecclesias confluentes studiosos se circa psalmodiam ostendunt, quemadmodum non absurdum est clericos, qui ad hoc ordinati sunt, munus*
26 *suum non implere? Quamobrem omnimodo clericos canere iubemus: et inquiri eos per religiosissimos pro tempore episcopos et duo archipresbyteros et quem praepositum vel exarchum vocant uniuscuiusque ecclesiae et, qui non inventi fuerint sine vitio in ministerio perseverare, eos extra clerum*
27 *constitui. Nam qui sacrosanctas ecclesias pro salute sua et pro publica utilitate constituerunt atque fundarunt, ideo facultates quarum ope sacri ritus fierent reliquerunt, ut clerici, qui in sacrosanctis ec-*
28 *clesiis ministrant, deum colant. Permittimus autem cuilibet, qui harum quid violari noverit, id*
29 *denuntiare et palam facere. Quae a nobis sancita sunt, exsequi et ad effectum perduci cum dei benignitate iubemus: qui ea violare conati fuerint, primum ex domini dei iudicio periculum, deinde poenas huic legi insertas expectent.*

42 *Idem A. Epiphanio archiepiscopo Constantinopolitano et patriarchae. Quoniam omnem semper curam gerimus sacrosanctarum ecclesiarum, quibus et nostrum imperium sustineri et communes res clementissimi dei gratia muniri confisi sumus, neque minus saluti tam nostrae quam ceterorum omnium animarum consulimus ideoque omnimodo solliciti sumus, ne ea quae sacrosanctis ecclesiis in quavis civitate constitutis prosunt quoquo modo diminuantur neve sacri ritus per absentiam religiosissimorum sacerdotum impediantur vel minus decenter exsequantur, neve etiam sacrosanctarum ecclesiarum res consumantur per sumptus, qui in itinera et per sacerdotes huc proficiscentes clericosque vel famulos eorum comites erogantur, ut saepenumero aeris alieni contrahendi necessitas ingeratur, cuius onus ipsis sacrosanctis ecclesiis incumbit, praeterquam quod nec rerum ecclesiasticarum administratio, dum religiosissimi sacerdotes absunt, uti oportet procedit: idcirco sacris his litteris ad beatudinem tuam*
1 *uti nos oportere credidimus. Per quas omnes piissimos sacerdotes in metropolibus singularum provinciarum sub te constitutos, edocere te iubemus, non decere eorum quemquam vel religiosissimorum episcoporum, qui in reliquis provinciarum civitatibus sub metropolitis constituti sunt, proprio motu absque sacra nostra speciali iussione sacrosanctam ecclesiam quae ab ipso gubernatur relinquere atque ad hanc felicem urbem proficisci, qualiscumque res emergat, sed mittere huc unum vel duos ex pio clero sibi subiecto et nostrae pietati manifestare, qua de re supplicent, ut vel ipsi recta via vel tuae beatitudinis interventu ad nos pergant, atque ita iustum et compendiarium auxilium nostrum nanciscі.*
2 *Quotienscumque enim quippiam eorum quae ad nos referuntur eiusmodi nobis visum fuerit, ut requirat praesentiam religiosissimorum episcoporum,*

τάξομεν αὐτοῖς. δίχα δὲ τοιαύτης θείας ἡμῶν κελεύ-
σεως οὐδένα παραγίνεσθαι συγχωροῦμεν· εἰδότος τοῦ
ταῦτα ὑπερβαίνοντος καὶ τὴν ὀρθῶς καὶ ὁσίως εἰσε-
νεχθεῖσαν παρ᾽ ἡμῶν ἐπὶ τῇ τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλη-
σιῶν τιμῇ παραφυλακὴν παρεξιόντος, ὡς οὐ μικρᾶς
ἀγανακτήσεως πειραθήσεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀφορισμὸν
γενήσεται, εἰ μὲν μητροπολίτης εἴη, ὑπὸ[1] τῆς σῆς μα-
καριότητος, εἰ δὲ τῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην πόλεων,
δι᾽ αὐτοῦ τοῦ μητροπολίτου. χρηματικὴν γὰρ ποινὴν
ὁρίσαι κατὰ τῶν ὑπερβαινόντων τὴν θείαν ἡμῶν
ταύτην διατύπωσιν οὐκ ἀναγκαῖον ᾠήθημεν, ὡς ἂν
μὴ εἰς τὰς ἁγιωτάτας ἐκκλησίας ἡ ἐντεῦθεν περισταίη
βλάβη, ὧν τὰ πράγματα πάσης μειώσεως ἐλεύθερα
3 μένειν σπουδάζομεν. Ταῦτα τοίνυν εἰς τὴν ἑκά-
στου γνῶσιν τῶν ὑπ᾽ αὐτῇ τεταγμένων θεοφιλεστά-
των μητροπολιτῶν ἐπισκόπων ἀγαγεῖν ἡ σὴ ὁσιότης
σπουδασάτω, καὶ τὰς παρ᾽ ἑκάστου πεμπομένας ἀπο-
κρίσεις διά τε τῶν μητροπολιτῶν καὶ δι᾽ αὐτῶν[2]
τῶν λοιπῶν τῆς ἐπαρχίας πόλεων θεοφιλεστάτων
ἐπισκόπων, ἃ περὶ τούτων μεμαθήκασιν, εἰς τὴν ἡμε-
τέραν εὐσέβειαν ἀνενεγκεῖν. *D. k. Mart. Constanti-
nopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]
43 (44) [3]Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Μηνᾷ ἐπάρχῳ πραιτω-
ρίων Τῆς τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν καὶ τῶν εὐα-
γῶν μοναστηρίων προνοοῦντες σεμνότητος ἀπαγορεύο-
μεν πᾶσι τοῖς οἰκοῦσι μοναστήρια συνδιαιτᾶσθαι
γυναιξὶ μοναστρίαις ἢ πρόφασίν τινα ἐπινοεῖν τοῦ
κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτὰς ἔχειν (τοῦτο γὰρ δικαίαν
ὑποψίαν εἰσάγει τοῦ συνεχῶς καὶ ἡνίκα ἂν βούλοιντο
συντυγχάνειν αὐταῖς), ἀλλ᾽ οὕτω κεχωρισμένους εἶναι,
ὥστε μηδεμίαν μετουσίαν πρὸς ἀλλήλους καθ᾽ οἱαν-
οῦν αἰτίαν ἔχειν αὐτοὺς μηδὲ ἐξευρίσκεσθαί τινα
πρόφασιν ἢ τούτοις ἢ ἐκείναις τῆς μετ᾽ ἀλλήλων δια-
1 γωγῆς. Ἀλλὰ μόνους μὲν καθ᾽ ἑαυτοὺς ἄνδρας ἐν
ἑκάστῳ μοναστηρίῳ διάγειν τῶν καθ᾽ οἱανοῦν αἰτίαν
πλησιαζουσῶν αὐτοῖς μοναστριῶν κεχωρισμένους, μό-
νας δὲ καθ᾽ ἑαυτὰς γυναῖκας οὐκ ἀναμιγνυμένας ἀν-
δράσιν ὑπὲρ τοῦ πᾶσαν ὑπόνοιαν ἀσέμνου συνδιαγω-
2 γῆς παντελῶς ἀναιρεθῆναι. Ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἄνδρες
εἶεν οἱ πλείονες, προσήκει προνοίᾳ τῶν ἐν ἑκάστῃ πόλει
θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τὰς γυναῖκας εἰς ἕτερον
ἐπιτήδειον τόπον μεθίστασθαι καὶ δοθῆναι μοναστή-
ριον αὐταῖς, ἐν ᾧ δεήσει καθ᾽ ἑαυτὰς τοῦ λοιποῦ
3 σεμνῶς διαιτᾶσθαι. Εἰ δὲ πλείονες εὑρεθεῖεν αἱ
γυναῖκες οὖσαι ἢ καὶ ἰσάριθμοι, τοὺς μὲν ἄνδρας μεθ-
ίστασθαι, τὰς δὲ γυναῖκας ἐν τῷ μοναστηρίῳ μένειν.
4 Ὥστε μέντοι τὰ πράγματα τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου
κινητὰ καὶ ἀκίνητα καὶ αὐτοκίνητα τοὺς ἐξιόντας πρὸς
5 τοὺς μένοντας κατ᾽ ἀναλογίαν μερίζεσθαι. Ταῖς
δὲ ἀναγκαίαις ἀποκρίσεσι τῶν καθ᾽ ἑαυτὰς μοναζου-
σῶν γυναικῶν ἕνα γέροντα παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου
ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἀφορίζεσθαι, εἰς δὲ τὸ τὰς
θείας ἐκτελεῖσθαι λειτουργίας καὶ τῆς ἁγίας αὐταῖς
μεταδίδοσθαι κοινωνίας ἕνα πρεσβύτερον καὶ ἕνα διά-
κονον σεμνοῦ βίου τυγχάνοντας δίδοσθαι τοὺς μόνα
τὰ εἰρημένα πράττειν ὀφείλοντας, οὐ μὴν διαιτᾶσθαι
6 καὶ συνοικεῖν αὐτοῖς. Τούτων γὰρ δὴ φυλαττομέ-
νων καὶ αὐτοῖς εὐδαίμων ὁ βίος ἔσται τοῖς μονάζειν
αἱρουμένοις καὶ τὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν πολιτείας πράγ-
ματα ἑτοιμοτάτης τεύξεται τῆς τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ
7 βοηθείας. Ἃ μὲν οὖν ὑπὲρ τῶν κοινῶν πραγμά-
των καὶ νῦν καλῶς ἔχειν ἐδοκιμάσαμεν, ταῦτά ἐστι,
καὶ πεποίθαμεν, ὡς οὐ μικρὰ κἀνταῦθα διαφανήσεται
προστιθεμένη τούτοις ἐκ τῆς θείας ἡμῶν ταύτης δια-
8 (1) τάξεως ὠφέλεια[4]. Δεῖ δὲ παραφυλακῆς ἀκρι-
βεστάτης εἰς τὸ κατὰ μηδένα τρόπον ὑπερβαίνεσθαι
ταῦτα, ἥτις οὐκ ἄλλως ἂν γένοιτο ἢ τῶν θεοφιλεστά-
των ἑκάστης πόλεως ἐπισκόπων ἐφορώντων ἐπιμελῶς
τὰς τῶν μοναχῶν τῶν διαγόντων ἐν μοναστηρίοις
τεταγμένοις ὑπὸ τὴν αὐτῶν φροντίδα διατριβάς, καὶ
εἴ τινος αἴσθοιντο τοιούτου πταίσματος, πᾶσι τρόποις
εἰργόντων τὸ παρ᾽ αὐτῶν ἐγχειρούμενον καὶ ποιναῖς
μὲν ὑπαγόντων τοὺς μετὰ τὴν ἡμετέραν ἀπαγόρευσιν
ἔτι τῶν αὐτῶν ἀνεχομένους, ἀναγκαζόντων δὲ τὰς
αὐτῶν διατριβὰς καθαρὰς καὶ κεχωρισμένας εἶναι
9 γυναικείας συνδιαγωγῆς. Καὶ αὐτοῖς γὰρ τοῖς θεο-
φιλεστάτοις ἐπισκόποις, εἰ μέλλοιεν ὀρθῶς τὰ περὶ
τούτου διαλογίζεσθαι, γνώριμόν ἐστιν, ὡς ἐκ τοῦ

(1) *παρά Nomoc.* (2) *διὰ τῶν Zachariae* (3) *c. 43 extat in Coll.* (4) *ὠφελείας libri*

*tunc adesse eos iubebimus. absque tali vero sacra
iussione nostra neminem venire permittimus: sciente
eo qui haec transgrediatur et observationem recte
pieque a nobis in sacrosanctarum ecclesiarum hono-
rem introductam praetermittat, se haud parvam
indignationem experturum atque etiam remotum iri,
si metropolita sit, a beatitudine tua, sin earum civi-
tatum, quae sub metropolitis sunt, ab ipso metro-
polita. pecuniariam enim poenam contra eos, qui
hanc sacram dispositionem nostram violant, statuere
necessarium non credidimus, ne in ipsas sacrosanc-
tas ecclesias damnum inde redundet, quarum res ab
omni imminutione liberas manere nobis cordi est.
3 Haec igitur tua sanctitas in notitiam uniuscuius-
que sub te constitutorum religiosissimorum metro-
politanorum episcoporum ferre festinet responsaque
a singulis missas sive per metropolitas sive per
(ipsos) reliquarum provinciae civitatum religiosissi-
mos episcopos, quae ea de re noverint, ad nostram
pietatem referre.*
43 *Idem A. Menae pp. Sacrosanctarum ecclesia-
rum venerabiliumque monasteriorum decori consu-
lentes interdicimus omnibus qui in monasteriis de-
gunt cum sanctimonialibus mulieribus conversari vel
causam comminisci communicandi cum iis (iustam
enim suspicionem excitat adsidue eos et quando-
cumque voluerint cum illis conversari), sed ita
segregati sint, ut nullum inter se qualemcumque ob
causam commercium sit neque ullus vel his vel illis
1 inter se commeandi praetextus excogitetur. Sed
viri per se soli in singulis monasteriis commorentur
separati a sanctimonialibus, quae ob quamlibet cau-
sam eis adgregatae sunt, et solae per se mulieres,
non viris commixtae, ut omnis omnino suspicio in-
2 decori commercii tollatur. Et si quidem virorum
maior pars est, mulieres provisione religiosissimi
uniuscuiusque civitatis episcopi in alium convenien-
tem locum transferri iisque monasterium adsignari
convenit, in quo per se ipsas in posterum honeste
3 commorari debebunt. Sin autem mulierum vel
maior vel idem numerus invenietur, viri transferan-
4 tur, mulieres vero in monasterio remaneant. Res
autem eius monasterii mobiles immobilesque et se
moventes qui exeunt cum iis qui manent pro rata
5 parte dividant. Ad necessaria autem negotia
mulierum per se viventium unus senex a beatissimo
civitatis episcopo designetur, ad divina vero ministe-
ria peragenda sanctamque communionem praeben-
dam presbyter unus et unus diaconus honestae vitae
deputentur, qui ea sola quae dicta sunt facere
debeant, non tamen commorari et habitare ibidem.
6 Quae si observabuntur, et ipsis qui solitarie agunt
felix vita erit et communi nostrae rei publicae
promptissimum clementis dei auxilium parabitur.
7 Haec sunt, quae in rebus communibus etiamnum
recte se habere putavimus et manifestum fieri credi-
dimus, quod haud parvam iis inde utilitatem addi-
8 derimus. Diligentissima autem custodia opus est,
ne ea ullo modo transgrediantur: quae fieri aliter non
poterit, nisi religiosissimi singularum civitatum epis-
copi diligenter vitam monachorum in monasteriis,
quae ipsorum curae subdita sunt, degentium custo-
diant et, quando eiusmodi lapsum animadverterint,
omnibus modis eorum conatum reprimant ac sumpta
poena de iis, qui post nostram prohibitionem adhuc
perseverent, ad vitam puram ac muliebri commercio
9 vacuam eos compellant. Nam et ipsis religiosissi-
mis episcopis, si recte in eam rem intuentur, notum*

φυλάττεσθαι τὴν σεμνὴν ταύτην τῶν εὐλαβεστάτων
μοναχῶν διαγωγὴν καὶ μηδὲν ἀπρεπὲς ἢ ἄσεμνον
αὐτῇ προσγίνεσθαι τὸν φιλάνθρωπον θεὸν εὐμενῆ
τὰ κοινὰ πράγματα τῆς ἡμετέρας ἕξει πολιτείας.
10 (2) Ἀλλ' ὡς ἂν μηδὲ αὐτοὶ οἱ θεοφιλέστατοι ἐπί-
σκοποι πάρεργον ἡγήσωνται τὸ θεῖον ἡμῶν τοῦτο παρ-
άγγελμα, γινώσκειν αὐτοὺς βουλόμεθα, ὡς, εἴ τις
αὐτῶν φανείη μὴ σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ ταῦτα διερευνώ-
μενος ἢ διαφανὲν τὸ πταῖσμα μὴ κατὰ τοὺς εἰρημέ-
νους ἐπανορθῶν τρόπους, ἔνοχος μὲν ἔσται τῷ κρί-
ματι τοῦ δεσπότου θεοῦ καὶ νῦν δὲ ἐπ' αὐτὸν ἥξει
τὰ τῆς βασιλικῆς ἡμῶν κινήσεως καὶ περὶ αὐτὴν κιν-
δυνεύσει τὴν ἱερωσύνην, οὐδὲ ἄλλης μείζονος ἐνδεού-
11 (3) σης ἀγανακτήσεως. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὴν
θείαν ἡμῶν ταύτην νομοθεσίαν φανερὰν καταστη-
σάτω τοῖς ἐν ἑκάστῃ μητροπόλει θεοφιλεστάτοις ἐπι-
σκόποις καὶ τοῖς λαμπροτάτοις ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν,
προστιθέμενος τὸ καὶ αὐτούς, εἰ δεήσειε[1], πᾶσαν δι-
δόναι βοήθειαν τοῖς εὐλαβεστάτοις τῶν πόλεων ἐπι-
σκόποις, ἐφ' ᾧ ταῦτα κωλύειν, ἅπερ ἀναιρεθῆναι
προσετάξαμεν, καὶ εἴ τινι ῥᾳθυμίᾳ χρωμένους αὐτοὺς εὕ-
ροιεν, φανερὰν ἡμῖν ταύτην δι' οἰκείας ποιεῖν μηνύ-
σεως, ὡς ἂν ἅπαντες εἰδεῖεν τὰ παρ' αὐτῶν ὀφείλοντα
διαφυλάττεσθαι καὶ τὴν ἐξ ἀμελείας διωρισμένην
12 ποινήν. Φροντίσειάν τε οἱ θεοφιλέστατοι μητρο-
πολῖται τοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις εὐλαβεστάτοις τῶν πό-
λεων ἐπισκόποις τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ποιῆσαι φανερὸν
τὸν θεῖον ἡμῶν τοῦτον νόμον καὶ παρεγγυῆσαι πᾶσιν
ἀγρύπνῳ σπουδῇ ταῦτα φυλάττειν, δεδιόσι τὸ διορι-
13 (4) σθὲν ἐπιτίμιον. Ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ παρελκυσθῆ-
ναι τὴν ἀποπλήρωσιν τῆς θείας ἡμῶν ταύτης νομο-
θεσίας, ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὺς τοὺς εὐλαβεστάτους μονα-
χοὺς τοὺς ἐπὶ τοῦ παρόντος συνδιαιτωμένους μοναστρίαις
ὀλίγον νομίσαι χρόνον αὐτοῖς ἐνδεδόσθαι πρὸς τὸν
ὀφείλοντα γενέσθαι χωρισμόν, ἐνιαυσιαῖον τοῦτον ὁρί-
ζομεν, ψηφιζόμενον ἀφ' οὗπερ ἂν ἐμφανὴς ὁ θεῖος
ἡμῶν οὗτος νόμος γένηται, ὥστε μετὰ τὴν τοῦ ἔτους
παραδρομήν, εἰ φανείη τὰ τῆς κοινῆς διαίτης ἐπὶ τοῦ
αὐτοῦ μένοντα σχήματος, ἁρμόσαι παντὶ τρόπῳ τὰς
ἐγκειμένας τῷ θείῳ ἡμῶν νόμῳ τούτῳ ποινάς. *D. XV
k. Febr. Decio cons.* [*a.* 529]

44 (45) [2]Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραι-
τωρίων. Τῶν ἱερῶν κανόνων μηδὲ τοῖς θεοφιλεστά-
τοις πρεσβυτέροις μηδὲ τοῖς εὐλαβεστάτοις διακόνοις
ἢ ὑποδιακόνοις γαμεῖν μετὰ τὴν τοιαύτην χειροτονίαν
ἐφιέντων, ἀλλὰ μόνοις τοῖς εὐλαβεστάτοις ψάλταις τε
καὶ ἀναγνώσταις τοῦτο συγχωρούντων ὁρῶμεν τινὰς
περιφρονοῦντας μὲν τῶν ἱερῶν κανόνων, παιδοποιου-
μένους δὲ ἔκ τινων γυναικῶν, αἷς ἁρμοσθῆναι κατὰ
1 τὸν ἱερατικὸν θεσμὸν οὐ δύνανται. Ἐπειδὴ τοί-
νυν ἡ ποινὴ τοῦ πράγματος ἐν μόνῃ τῇ τῆς ἱερωσύ-
νης ἦν ἐκπτώσει, τοὺς δὲ θείους κανόνας οὐκ ἔλαττον
τῶν νόμων ἰσχύειν καὶ οἱ ἡμέτεροι βούλονται νόμοι,
θεσπίζομεν κρατεῖν μὲν ἐπ' αὐτοῖς τὰ τοῖς ἱεροῖς δο-
κοῦντα κανόσιν, ὡς ἂν εἰ καὶ τοῖς πολιτικοῖς ἐνεγέ-
γραπτο νόμοις, καὶ πάντας αὐτοὺς τῆς τε ἱερωσύνης
τῆς τε θείας λειτουργίας τῆς τε ἀξίας αὐτῆς ἣν ἔχουσι
2 γυμνοῦσθαι. Καθάπερ γὰρ τοῖς εὐαγέσι κανόσιν
ἀπηγόρευται τὰ τοιαῦτα, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέ-
ρους νόμους τὸ πρᾶγμα κεκωλῦσθαι καὶ πρὸς τῇ εἰ-
ρημένῃ τῆς ἐκπτώσεως ποινῇ μηδὲ εἶναι γνησίους τοὺς
ἐκ τῆς τοιαύτης ἀτόπου συνδιαφθορᾶς τεχθέντας ἢ
τικτομένους, ἀλλὰ τῆς ἐκ τῶν τοιούτων σπερμάτων
3 μετέχειν αἰσχύνης. Τοιούτους γὰρ αὐτοὺς τίθεμεν,
ὁποίους οἱ νόμοι τοὺς ἐξ ἰγκέστων ἢ νεφαρίων τεχ-
θέντας γάμων διορίζουσιν, ὥστε μηδὲ φυσικοὺς ἢ
νόθους νοεῖσθαι, ἀλλὰ πανταχόθεν ἀπηγορευμένους
καὶ διαδοχῆς γονέων ἀναξίους, οὐδὲ δωρεὰν λαμβά-
νειν παρ' αὐτῶν δυναμένους οὔτε αὐτοὺς οὔτε τὰς
τούτων μητέρας οὔτε διὰ παρενθέτων προσώπων,
ἀλλὰ πασῶν τῶν εἰς αὐτοὺς γινομένων παρὰ τῶν
πατέρων φιλοτιμιῶν ὑπὸ τὴν ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν,
ἐξ ἧς εἰσὶν οἱ τοῦτο ἁμαρτάνοντες, ἐρχομένων.
4 Ὅπερ γὰρ οἱ ἱεροὶ κανόνες κωλύουσι, τοῦτο καὶ
5 ἡμεῖς διὰ τῶν ἡμετέρων εἴργομεν νόμων. Εἰ δὲ
καὶ ἐσχηματισμένη τις γένοιτο δῆθεν ἐνοχὴ ἐν προσ-
ποιήσει δανειακῶν ἢ ἄλλων συμβολαίων ὑπεύθυνον
ποιοῦσα δῆθεν τὸν τῆς τοιαύτης φθορᾶς μετασχόντα,

(1) *sic Hercher,* δεήσει *vel* δεήσοι *Coll.* (2) *c.* 44 *extat in Coll. Nomoc.*

*est, si honesta haec devotissimorum monachorum
vita custodiatur nec indecens quicquam vel inho-
nestum accedat, clementem deum propitium commu-*
10 *nibus nostrae rei publicae rebus fore. Verum
ne vel ipsi religiosissimi episcopi hoc praeceptum
nostrum supervacaneum putent, scire eos volumus
se, si quis eorum visus fuerit non cum omni diligentia
haec investigasse vel manifestam offensionem non
secundum praedictos modos emendasse, domini dei
iudicio obnoxios fore et in se iam imperiali motu
nostro verso circa ipsum sacerdotium periclitatu-
ros neque alia maiore animadversione vacaturos.*
11 *Tua igitur excellentia hanc sacram legem nos-
tram palam faciat religiosissimis episcopis metro-
politanis et clarissimis provinciarum praesidibus eo
addito, quod et ipsi, si opus est, omne auxilium
devotissimis civitatum episcopis ferre debent, ut ea
prohibeantur, quae tollenda esse constituimus: ac si
neglegenter eos agere invenerint, relatione sua id
nobis denuntient, ut omnes cognoscant, quid ab eis
observandum sit et quae neglegentiae poena statuta*
12 *sit. Religiosissimi autem metropolitae curent
etiam reliquis devotissimis civitatum episcopis eius-
dem provinciae sacram nostram legem patefacere
omnesque cohortari, ut metu constitutae poenae in-*
13 *defesso studio ea observent. Ne autem plena
sacrae nostrae legis observatio protrahatur neve ipsi
devotissimi monachi, qui in praesenti una cum sancti-
monialibus habitant, breve temporis spatium ad per-
agendam impositam separationem permissum sibi pu-
tent, annale id esse definimus computandum ab eo die,
quo haec sacra lex nostra palam facta erit, ut si post
annum elapsum communem vitam durasse apparuerit,
omnimodo poenis sacrae nostrae legi insertis locus sit.*

44 *Idem A. Iuliano pp. Cum sacri canones ne-
que religiosissimis prebyteris neque devotissimis dia-
conis vel subdiaconis post talem ordinationem nup-
tias contrahere permittant, sed solis devotissimis
cantoribus et lectoribus id concedant, quosdam post-
habitis sacris canonibus liberos procreare videmus
ex mulieribus, quibus secundum sacerdotalem regu-*
1 *lam copulari nequeunt. Ac quoniam poena de-
licti non erat nisi sacerdotii amissio, nostrae vero
leges sacros canones non minorem vim quam leges
habere volunt, sancimus quod ad illos attinet valere
quae sacris canonibus visa sunt, perinde ac si et
civilibus legibus scripta essent, eosque omnes tam
sacerdotio quam sacro ministerio et ipsa dignitate*
2 *quam tenent privari. Quemadmodum enim sa-
cris canonibus ea interdicuntur, ita et secundum
nostras leges rem inhiberi et praeter memoratam eiec-
tionis poenam nec legitimos esse qui ex tam absurdo
amplexu nati sunt vel nascentur, sed contaminen-*
3 *tur ignominia, quae eiusmodi procreationes comita-
tur. Tales enim eos esse volumus, quales ex in-
cestis vel nefariis nuptiis procreatos leges definiunt,
ut ne naturales quidem vel spurii intellegantur, sed
omnino interdicti ac parentum successione indigni
neque donationem ab isdem accipere possint neque
ipsi neque matres eorum ne per interpositas quidem
personas, sed ut omnes liberalitates a patribus in
eos collatae perveniant ad sacrosanctam ecclesiam,*
4 *ad quam pertinent qui talia commiserunt. Quod
enim sacri canones prohibent, id etiam nos legibus*
5 *nostris vetamus. Quod si quae simulata cautio
sub specie mutui vel aliorum contractuum fiat, quae
obliget eum qui talis stupri particeps fuit, et hanc
inutilem esse volumus et eiusmodi dationem non ad*

καὶ ταύτην ἀνίσχυρον εἶναι βουλόμεθα καὶ τὴν τῶν τοιούτων δόσιν οὐκ εἰς τὸ πρόσωπον, εἰς ὅπερ ἐκτέθηται τὰ τῆς συγγραφῆς, ἀλλ' εἰς τὴν ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν ἔρχεσθαι. *D. XV k. Nov. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]

45 (46) [1] Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Θεσπίζομεν, εἴ τις τελευτῶν εὐσεβῆ ποιοῖτο διατύπωσιν ἢ κατὰ ἐνστάσεως τρόπον ἢ κατὰ ληγάτον ἢ κατὰ fideicommisson ἢ κατὰ mortis causa δωρεὰν ἢ καθ' ἕτερον οἱονδήποτε[2] νόμιμον, εἴτε ἐπισκήψειε τῷ κατὰ καιρὸν ἐπισκόπῳ πρόνοιαν τίθεσθαι τοῦ πληρωθῆναι τὰ παρ' αὐτοῦ βεβουλευμένα, εἴτε καὶ σιγήσειε τοῦτο, εἴτε καὶ τοὐναντίον ἀπαγορεύσειεν, ἀνάγκην ἔχειν τοὺς κληρονόμους τὸ ἐπιταχθὲν ποιεῖν καὶ πληροῦν ἐκ τρόπου παντός. εἰ δὲ τοῦτο ἑκόντες μὴ ποιήσαιεν, τηνικαῦτα τοὺς κατὰ τόπον θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους περιεργάζεσθαι ταῦτα καὶ ἀπαιτεῖν αὐτοὺς πάντα πληροῦν κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ τελευτήσαντος.
1 Ἀλλ' εἰ μὲν οἰκοδομὴν ἐκκλησίας ἐπιτάξειεν ὁ διαθέμενος, εἴσω τριετίας πάντως παρασκευάζειν αὐτὴν πληροῦσθαι, εἰ δὲ ξενῶνος ποίησιν, εἴσω ἑνὸς ἐνιαυτοῦ μόνου[3] τοῦτο ποιεῖν ἀναγκάζεσθαι, ὡς ἱκανοῦ τοῦ χρόνου τούτου καθεστῶτος πληρῶσαι τὰ βεβουλευμένα[4] τοῖς τετελευτηκόσι· δυνατὸν ὂν καὶ οἶκον μισθώσασθαι καὶ τοὺς ἀρρώστους ἐγκατακλῖναι, ἄχρις οὗ τὰ τῆς οἰκοδομίας τοῦ ξενῶνος περαιωθείη.
1a Εἰ δέ τινα δοῦναι πρὸς ἅπαξ εἰς εὐσεβεῖς αἰτίας προσταχθείεν, παραχρῆμα καταναγκάζειν[5] αὐτοὺς τοῦτο ποιεῖν, τουτέστι μετὰ τὴν τῆς διαθήκης ἐμφάνειαν καὶ τὸ καταδέξασθαι τὸν κλῆρον ἢ τὸ πρε-
1b σβεῖον τοὺς τούτοις τετιμημένους. Εἰ δὲ παρέλθοι ὁ εἰρημένος χρόνος καὶ μήτε ἡ ἐκκλησία ἢ ὁ ξενὼν οἰκοδομηθείη μήτε ξενοδοχοίη[6] ὁ τοῦτο ἐπιτεταγμένος, τηνικαῦτα αὐτοὺς τοὺς θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους ἀπαιτεῖν τὰ ὑπὲρ τούτου καταλελειμμένα καὶ εἰς τοῦτο προσηκόντως ἐπιζητούμενα, καὶ ποιεῖσθαι καὶ τὰς οἰκοδομίας τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν καὶ τὴν τῶν ξενώνων ἢ γεροντοκομείων ἢ ὀρφανοτροφείων κατασκευὴν ἢ πτωχοτροφείων ἢ νοσοκομείων ποίησιν ἤτοι τῶν αἰχμαλώτων ἀγορασίαν ἢ ἑτέραν οἱανδήποτε πρᾶξιν εὐσεβῆ τῷ τελευτήσαντι δόξασαν, προβάλλεσθαι δὲ[7] τοὺς ταῦτα διοικήσοντας ξενοδόχους ἢ ὀρφανοτρόφους ἢ βρεφοτρόφους ἢ γεροντοκόμους ἢ ἁπλῶς τῶν εὐσεβῶν πράξεων διοικητάς τε καὶ ἐπιμελητάς, οὐκέτι δυναμένων μετὰ τὴν τοῦ εἰρημένου χρόνου διαδρομὴν καὶ τὴν εἰρημένην ἀγνωμοσύνην τῶν τοῦτο μὴ ποιησάντων ἐμβάλλειν ἑαυτοὺς εἰς τὴν τῶν εἰρημένων πραγμάτων διοίκησιν ἢ τοὺς θεοφιλεστάτους
2 ἐπισκόπους ἀφιστᾶν τῆς αὐτῶν διοικήσεως. Τῶν λαμπροτάτων ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν ἀνάγκην ἐπιτιθέντων τοῖς κληρονόμοις ἐκ τρόπου παντὸς ταῦτα
2a πληροῦν. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῖς παλαιοῖς διηγόρευται νόμοις ἀνάγκην ἐπιτιθέναι πληροῦν τὰς τῶν τελευτώντων βουλὰς τοὺς ἔχειν ἐφιεμένους, ἅπερ ἐκεῖνοι
3 κατέλιπον. Τοὺς δὲ θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους, εἰ μέν τινας ῥητῶς οἱ τελευτῶντες ἐπιστήσαιεν τοῖς πράγμασιν, οἷον ξενοδόχους ἢ πτωχοτρόφους ἢ νοσοκόμους ἢ βρεφοτρόφους ἢ ὀρφανοτόφους ἢ γεροντοκόμους ἢ παραμοναρίους ἢ οἰκονόμους ἢ ἁπλῶς τῶν εὐσεβῶν πράξεων διοικητάς, ἐκείνους μὲν ἐᾶν ἔχεσθαι τῆς διοικήσεως, αὐτοὺς δὲ μὴ διοικεῖν μέν, τὴν δὲ διοίκησιν αὐτῶν ἐποπτεύειν καὶ ὀρθῶς μὲν ἔχουσαν ἐπαινεῖν, κατά τι δὲ παραβαινομένην ἐπανορθοῦν, κακίστης δὲ τῆς διοικήσεως γινομένης καὶ ἀπελαύνειν ἐκείνους καὶ ἑτέρους ἐγκαθιστᾶν ἐννοοῦντας τὸ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος, καὶ τὴν φοβερὰν τῆς μεγάλης καὶ ἀτελευτήτου κρίσεως ἡμέραν, πρὸς ἣν αὐτοὺς ἀποβλέποντας προσήκει πάντα πράττειν μετὰ τῆς πρὸς θεὸν
3a συντεταμένης[8] γνώμης. Εἰ δὲ μὴ ῥητῶς τινας οἱ τελευτῶντες ἐπιστήσαιεν ταῖς διοικήσεσιν, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν κληρονόμων ἐξουσίᾳ τὸ πᾶν ἀπόθοιντο, οἱ δὲ ῥαθυμήσαιεν, τηνικαῦτα αὐτοὺς τοὺς θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους καὶ διοικεῖν καὶ προβάλλεσθαι πτωχοτρόφους ἢ νοσοκόμους ἢ ξενοδόχους ἢ ὀρφανοτρόφους ἢ βρεφοτρόφους ἢ γεροντοκόμους ἢ οἰκονόμους ἢ παραμοναρίους ἢ διοικητάς, κἀνταῦθα τὸ πρὸς τὸν

(1) c. 45 *extat in Coll. Nomoc.* (2) τρόπον *ins. Nomoc.* (3) μόνον *om. Nomoc.* (4) τὰ βεβουλευμένα *Coll.*, τὰ κατὰ βούλησιν *Nomoc.* (5) καταναγκάζεσθαι *requiritur* (6) *sic Coll.*, ξενοδόχος ἢ *Nomoc.* (7) καὶ *ins. Nomoc.* (8) *sic Nomoc.*, συντεταγμένης *Coll.*

---

personam quae scriptura continetur, sed ad sacrosanctam ecclesiam pervenire.

45 *Idem A. Iuliano pp. Sancimus, si quis moriens piam dispositionem faciat vel institutionis modo vel per legatum vel per fideicommissum vel per mortis causa donationem vel per quemlibet alium legitimum modum, sive pro tempore episcopo curam iniunxerit, quo ea quae disposuerit impleantur, sive de hoc tacuerit, sive e contrario eum prohibuerit, necesse esse heredibus facere et implere omnimodo quae ordinata sunt: quod si sponte non faciunt, tum religiosissimi locorum episcopi de iis anquirant atque eos conveniant, ut omnia secundum*
1 *defuncti voluntatem impleantur. Ac si quidem ecclesiam aedificari defunctus iussit, infra triennium omnino eam extruendam curent, sin xenonem, infra unum annum eum facere cogantur, cum hoc tempus ad defunctorum voluntatem implendam sufficiat: possunt enim et domum conduci ibique aegroti deponi possunt, dum xenonis extructio perficiatur.*
1a *Si quid vero semel dare in pias causas iussi sunt, statim id facere cogantur, id est postquam testamentum apertum est hereditatemque vel lega-*
1b *tum ii quibus ea relicta sunt adquisierunt. Quod si memoratum tempus praeteriit neque ecclesia vel xenon aedificatum est neque xenodochi officio fungitur, cui hoc commissum est, tum episcopi ipsi exigant, quae in eam rem relicta sunt et ad id competenter expetuntur, et procurent aedificationem sacrosanctarum ecclesiarum et xenonum vel gerontocomiorum vel orphanotrophiorum institutionem vel ptochotrophiorum vel nosocomiorum extructionem vel captivorum redemptionem vel alium quemcumque pium actum qui defuncto placuerit, ac praeficiant eorum administrationi xenodochos vel orphanotrophos vel brephotrophos vel gerontocomos vel denique piarum causarum administratores curatoresque, ut ex supra dicti temporis lapsu memorataque contumacia qui id non fecerint non amplius se memoratae rerum administrationi immiscere vel religiosissimos episcopos ab earum administratione*
2 *excludere possint. Viri autem clarissimi provinciarum praesides necessitatem heredibus iniungant*
2a *omnimodo haec implendi. Sane enim iam veteribus legibus definitum est cogendos esse ad defunctorum voluntatem implendam eos, quibus quae*
3 *illi reliquerunt tenere permissum est. Verum si quos specialiter defuncti rebus praeposuerunt, velut xenodochos ptochotrophos nosocomos brephotrophos orphanotrophos gerontocomos paramonarios oeconomos vel denique piarum causarum administratores, illos administrationem habere sinant neque ipsi administrent, sed eorum administrationem inspiciant et, si recte se habet, collaudent, si quid praetermittitur, emendent, si vero pessime geritur, illos expellant aliosque instituant, qui magni dei timorem in mente habeant et terribilem magni aeternique iudicii diem, cuius respectu omnia eos intento*
3a *in deum animo facere oportet. Sin autem defuncti nullos specialiter administrationi praeposuerunt, sed heredum arbitrio totum permiserunt, ii autem id praetermittant, tum religiosissimi episcopi et administrent et ptochotrophos vel nosocomos vel xenodochos vel orphanotrophos vel brephotrophos vel gerontocomos vel oeconomos vel paramonarios vel administratores praeponant, qui et ipsi magni*

μέγαν θεὸν κατὰ νοῦν ἔχοντας σέβας, ὥστε ἐκ τρό-
που παντὸς καὶ ἐκ πάσης ὁδοῦ καὶ ἐκ πάσης μηχανῆς
4 εἰς ἔργον ἄγεσθαι τὰ εὐσεβῶς διατεταγμένα. Ὑπὲρ
δὲ τοῦ χρόνου παντός, ὃν ἂν ὑπέρθοιντο πρᾶξαι τὰ
διατυπωθέντα οἱ γεγραμμένοι κληρονόμοι, ἀπαιτεῖ-
σθαι αὐτοὺς καὶ καρποὺς καὶ προσόδους καὶ πᾶσαν
νόμιμον ἐπαύξησιν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς τοῦ διαθε-
μένου τελευτῆς θεσπίζομεν, οὐ σκοπουμένης τῆς mo-
ras[1] ἀπὸ προκατάρξεως ἢ αἰτιάσεως, ἀλλ' αὐτῷ τῷ
νόμῳ δοκούσης γίνεσθαι τῆς καλουμένης moras χώραν
λαμβανούσης τῆς τῶν καρπῶν καὶ τῶν τοιούτων
5 προσθήκης. Αὐτοῦ τούτου κρατοῦντος, εἰ καὶ μὴ
παρὰ κληρονόμου, ἀλλὰ παρὰ fideicommissariu ἢ λη-
γαταρίου[2] καταλειφθείη τὸ τοιοῦτο εὐσεβὲς πρεσβεῖον
καὶ τοῦτο καταδέξηται ὁ τῷ πρεσβείῳ τετιμημένος·
καὶ τηνικαῦτα δὲ ἄδειαν εἶναι τοῖς θεοφιλεστάτοις
ἐπισκόποις ἀπαιτεῖν τοὺς τοιούτοις τισὶ τετιμημένους
6 πρᾶξαι τὰ διαταχθέντα. Εἰ δὲ ῥαθυμήσαιεν οἱ
κατὰ τόπον θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τοῦτο πρᾶξαι,
ἴσως ἐκθεραπευθέντες παρὰ τῶν γεγραμμένων κληρο-
νόμων ἢ legatarίων ἢ fideicommissarίων, ἄδεια ἔσται
καὶ τῷ μητροπολίτῃ τῆς ἐπαρχίας ἢ[3] τῷ ἀρχιεπισκόπῳ
τῆς ἐκεῖσε διοικήσεως ταῦτα μανθάνοντι ἀναζητεῖν
καὶ καταναγκάζειν τὸ εὐσεβὲς ἔργον ἢ τὴν εὐσεβῆ
φιλοτιμίαν ἐκ τρόπου πληροῦσθαι παντὸς καὶ παντὶ
τῷ βουλομένῳ τῶν πολιτῶν τοῦτο πράττειν· κοινοῦ
γὰρ ὄντος τοῦ τῆς εὐσεβείας λόγου κοινὰς προσήκει
καὶ τὰς σπουδὰς τῆς τούτου καθεστάναι πληρώσεως·
ἔχοντος παντὸς ἄδειαν ἐκ τοῦδε ἡμῶν τοῦ νόμου
κινεῖν τὸν ex lege condicticion καὶ ἀπαιτεῖν τὰ κατα-
6a λελειμμένα πληροῦσθαι. Εἰδότος τοῦ ῥαθυμοῦν-
τος τούτων θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου, ὡς καὶ αὐτὸς
πρὸς ταῖς ἐξ οὐρανοῦ ποιναῖς καὶ βασιλικῆς κινήσεως
7 ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἀμελείας πειραθείη. Ὅπως δ'
ἂν ἔτι μείζονι φόβῳ κατασχεθέντες οἱ κληρονόμοι
τῶν τελευτώντων ἢ οἱ ταῖς τοιαύταις ὅλως ἀγαθαῖς[4]
πράξεσι βεβαρημένοι μὴ τὴν τούτων ποίησιν διανα-
βάλλοιντο, καὶ τοῦτο θεσπίζομεν, ὥστε, εἰ ἐνοχλη-
θέντες παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων οἱ τού-
τοις τετιμημένοι εἶτα διαναβάλλοιντο, ὡς καὶ τῆς τῶν
ἀρχόντων εἰσπράξεως δεηθῆναι, τηνικαῦτα μὴ μόνον
αὐτοὺς ἁπλοῦν τὸ καταλελειμμένον εἰσπράττεσθαι,
7a ἀλλὰ πάντως διπλάσιον. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς παλαιοῖς
ἦν τινα θέματα, ἐφ' ὧν ἐξ ἀρνήσεως διπλάσια τὰ
τῆς καταδίκης ἠπείγετο, πῶς οὐ κἀνταῦθα τοὺς μηδὲ
ἑκόντας ποιήσαντας, ἀλλὰ καὶ χρόνον ἀναμείναντας
καὶ ὕστερον ὀχληθέντας παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων
ἐπισκόπων εἶτα μηδὲ τούτοις εὐθὺς εἴξαντας, δεηθέν-
τας δὲ καὶ ἀρχικῆς ὀχλήσεως, τῇ τοῦ διπλασίονος
8 ἀπαιτήσει προσήκει σωφρονίζεσθαι; Εἰ δὲ οἱ τελευ-
τῶντες τοὺς ἑαυτῶν κληρονόμους βουληθεῖεν, ἡνίκα
μέλλοιεν τελευτᾶν, πρᾶξίν τινα πληροῦν εὐσεβῆ, ἀλλ'
οὐκ ἐν τῇ αὐτῶν ζωῇ, καὶ τοῦτο φυλάττεσθαι καὶ μὴ
ἐν μέσῳ τοὺς κληρονόμους ἀναγκάζεσθαι πράττειν τι,
ὧν ὁ διαθέμενος μετὰ τὴν αὐτῶν τελευτὴν ἠβουλήθη
γενέσθαι, τελευτῶντας δὲ αὐτοὺς ἀνάγκην ἔχειν ἐκ
τρόπου παντὸς ταῦτα πληροῦν. ἀναβολῆς δέ τινος
παρὰ τῶν ἐκείνου κληρονύμων γενομένης ἀνάγκη ταῦτα
9 γίνεσθαι, ἅπερ ἔμπροσθεν διετυπώσαμεν. Εἰ δέ
τινα τῶν καλουμένων ἀνναλίων πρεσβείων καταλει-
φθείη ἢ δωρηθείη κλήρῳ τυχὸν ἢ μοναστηρίοις ἢ
ἀσκητρίαις ἢ διακονίσσαις ἢ πτωχείοις ἢ ξενῶσιν ἢ
νοσοκομείοις ἢ βρεφοτροφείοις ἢ τοῖς τῶν ἁγιωτάτων
ἐκκλησιῶν πτωχοῖς ἢ ἁπλῶς συστήμασί τισιν εὐαγέσιν
ἢ ὅλως οὐκ ἀπηγορευμένοις τῶν ἐκ πλήθους ἠθροισ-
μένων, βουληθεῖεν δὲ κατά τινα καιρὸν οἱ τηνικαῦτα
εὑρισκόμενοι χρυσίον ὑπὲρ τῆς τοιαύτης πράξεως λα-
βόντες διαλύεσθαι, μὴ ἐξέστω τοῦτο ποιεῖν μηδὲ τὸ
γινόμενον κύριον εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἔκπτωσιν τῶν χρη-
μάτων ὁ ταῦτα ὠνησάμενος ἢ διαλυσάμενος ὑπομε-
10 νέτω. Ἐπείτοιγε ἀνάγκη τοῖς μὲν ἔν τινι μέρει
τοῦ χρόνου γενομένοις εἶναι χρημάτων ἀφθονίαν, τοῖς
δέ γε ἐπιγενομένοις παντελῆ τῶν καταλελειμμένων
στέρησιν, οὐ φυλαχθήσεται δὲ οὐδὲ αὐτὸ τὸ τῶν ἀν-
ναλίων ὄνομα οὐδὲ ἡ διηνεκὴς τοῦ τελευτήσαντος
μνήμη, δι' ἣν καὶ τὸ ἀννάλιον τοῦτο καταλέλοιπεν,
ἀλλ' εὐθὺς ἀποσβεσθήσεται τῇ τῶν καταλελειμμένων
11 συναπολλύμενον ἐκποιήσει. Μένειν τοίνυν διη-
νεκῶς αὐτοὺς ἐνεχομένους ταῖς τοιαύταις δόσεσι θεσπί-
ζομεν, ὥστε καὶ εἴ τις γένοιτο ἐκποίησις, καὶ ταύτην

(1) sic Coll., οὖν σκοπ. τ. m. οὐκ Nomoc. (2) ἢ ληγ. om. Nomoc. (3) καὶ ins. Coll. (4) ἄγεσθαι Coll.

*dei verecundiam habeant, ut omni modo, omni ra-
tione, omni subsidio quae pie instituta sunt ad
4 effectum perducantur. Pro omni autem tem-
pore, quo scripti heredes quae iussi sunt facere
supersederint, fructus et reditus atque omne legi-
timum augmentum inde a morte testatoris ab iis
exigi iubemus, ut mora non incipiat ex litis con-
testatione vel interpellatione, sed, quasi lege ipsa
quae dicitur mora interveniat, ita fructuum aliorum-
5 que id genus accessio locum habeat. Idemque
valeat, si non ab herede, sed a fideicommissario vel
legatario eiusmodi pium legatum relictum fuerit ii-
que quod sibi relictum est adquisierint: nam et hoc
casu liceat religiosissimis episcopis convenire eos
6 qui ita honorati sunt, ut iussa exsequantur. Quod
si religiosissimi locorum episcopi id facere negle-
gunt, corrupti fortasse a scriptis heredibus vel le-
gatariis fideicommissariisve, tam provinciae metro-
politano vel archiepiscopo eius dioecesis, cui hoc
compertum est, anquirere et efficere, ut pium opus
vel pia donatio omnimodo impleatur, quam cui
voluerit civium id facere licebit. cum enim pieta-
tis ratio communis sit, commune etiam studium esse
debet, ut ea impleantur. quilibet igitur ex hac
nostra lege condicticiam ex lege actionem instituere
et agere poterit, ut quae relicta sunt impleantur.
6a Sciat autem religiosissimus episcopus qui ea in
re neglegens fuerit, se et caeli poenas et imperato-
riam indignationem propter talem neglegentiam ex-
7 perturum. Quo autem maiore metu territi here-
des defunctorum vel omnino ii quibus talia opera
bona imposita sunt ea facere non differant, etiam
hoc sancimus, ut si ita onerati interpellati a reli-
giosissimis episcopis adhuc differant, ut vel apud
praesides agi debeat, iam non solum in simplum
quod relictum est, sed in duplum omnino conve-
7a niantur. Si enim in veteri iure quaedam casus
erant, in quibus ex infitiatione lis in duplum cres-
cebat, quare non et in hoc casu eos qui non sponte
faciant, sed et tempus terant et postea admoniti a
religiosissimis episcopis deinde ne his quidem sta-
tim oboediant, sed ad praesidalem usque exactionem
8 veniant, dupli exactione castigari convenit? Quod
si defuncti heredes suos cum morientur quid fieri
iusserint, non dum vivunt, et hoc observetur neque
in medio tempore heredes quicquam eorum facere
cogantur, quae post mortem eorum testator fieri
voluit, mortis vero tempore necesse eis sit omni-
modo ea implere. dilatione autem ab illius heredi-
bus facta ea fieri debent quae supra definivimus.
9 Si vero annua quae dicuntur legata relicta vel
donata fuerint clero forte vel monasteriis vel as-
cetriis vel diaconissis vel ptochiis vel xenonibus vel
nosocomiis vel brephotrophiis vel sacrosanctarum
ecclesiarum pauperibus vel denique quibuslibet piis
corporibus vel plane collegiis non prohibitis, ii au-
tem, qui certo tempore inveniuntur, velint auro semel
pro eo actu accepto transigere, non liceat hoc fa-
cere neque, si factum sit, valeat, verum etiam amis-
sionem pecuniae qui haec redemit vel transegit pa-
10 tiatur. Alioquin eveniat necesse est, ut, qui
certo tempore in eo corpore sunt, pecuniis abundent,
qui vero postea accedunt, iis quae relicta sunt in
totum careant, neque ipsum annuorum nomen ne-
que perpetua defuncti memoria servetur, cuius gra-
tia hoc annuum reliquit, sed extinctis iis quae re-
11 licta sunt statim oblitteretur. Quare perpetuo
eos talibus dationibus obligatos manere iubemus, ut*

ἄκυρον εἶναι καὶ τοὺς ὁτεδήποτε προστησομένους τῶν
εὐαγῶν οἴκων ἄδειαν ἔχειν κινεῖν καὶ ἀπαιτεῖν αὐτά,
οὐδεμιᾶς χρόνου παραγραφῆς ἀντικειμένης αὐτοῖς διὰ
τὸ καθ' ἕκαστον ἔτος τὴν τοιαύτην τίκτεσθαι ἀγω-
12 γήν. Ἀλλ' ὑποθήκην εἶναι τὰ τοῦ καταλείψαν-
τος πράγματα τοῖς τοιούτοις πρεσβείοις, ὥστε ἄδειαν
ἔχειν ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τὸ ἱκανὸν ταῖς εὐα-
γέσι πράξεσι περιγίνεσθαι οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς κατα-
λελειμμένοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ καρποῖς αὐτῶν καὶ προσ-
όδοις καὶ πάσῃ νομίμῳ ἐπαυξήσει· χρονίας, καθὰ
προείρηται, οὐδὲ τοῖς κατέχουσι παραγραφῆς ἁρμόζειν
13 δυναμένης, ὁπόσον ἂν τις ἀριθμήσειε χρόνον. Πλὴν
εἰ μὴ μεταξὺ τοῦ τε τῷ ἀνναλίῳ πρεσβείῳ βεβαρη-
μένου τοῦ τε κατὰ τοὺς ἱερατικοὺς κανόνας καὶ τοὺς
ἡμετέρους νόμους προεστῶτος[1] τῆς τοιαύτης ἀπαιτή-
σεως γένοιτο σύμφωνον βουλόμενον πρόσοδον ἀντὶ
τοῦ ἀνναλίου πρεσβείου δοθῆναι παρὰ τούτου τοῦ
βεβαρημένου εὐθαλῆ καὶ δημοσίοις πολλοῖς οὐχ ὑπο-
κειμένην, ἀλλὰ καὶ προσθήκην ἔχουσαν πάντως μὲν
οὐκ ἐλάττονα τοῦ τετάρτου μέρους τῆς καθαρᾶς προσ-
όδου, ἐπείτοιγε ὁπόσον ἂν μεταξὺ αὐτῶν ἐπὶ τὸ
14 πλέον δόξειεν. Εἰ μὲν γάρ τι τοιοῦτο ἔγγραφον
γένηται σύμφωνον καὶ δοθείη ἡ τοιαύτη πρόσοδος
καὶ ἀναληφθείη ἐγγράφοις συνθήμαις καὶ διαλύσεσι
καὶ τοῦτο ἐμφανὲς ἐπὶ πράξεως ὑπομνημάτων κατα-
σταίη, ἀργεῖν τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἀνναλίου ληγάτου
κατὰ τοῦ ταύτῃ βεβαρημένου θεσπίζομεν, αὐτὴν δὲ
τὴν πρόσοδον ἀντὶ τοῦ πρεσβείου καθεστάναι διηνε-
κῶς εἰς τοῦτο ἀφωρισμένην καὶ ἐκποιεῖσθαι παρ' οὐ-
δενὸς καθ' οἱονδήποτε ἐκποιήσεως σχῆμα δυναμένην[2].
15 Οὐδενὸς δὲ τοιούτου παρακολουθοῦντος ὑποκεῖ-
σθαι διηνεκῶς κατὰ τὸ ἔμπροσθεν παρ' ἡμῶν εἰρη-
μένον τῇ δόσει τῶν ἀνναλίων πρεσβείων τοῖς τοιού-
τοις βεβαρημένους[3] θεσπίζομεν, ὥστε τὸ ὄνομα καὶ
τὴν μνήμην τοῦ τελευτήσαντος τοῦ τε ἀνναλίου πρε-
σβείου ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων διηνεκῶς διασώζεσθαι.
D. XV k. Nov. Constantinopoli Lampadio et Oreste conss. [a. 530]

46 (47) [4]Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραι-
τωρίων. Τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν νόμοις οἰόμεθα χρῆναι καὶ
τοῦτον προσθεῖναι τὸν ἐξ ἀρετῆς, ἀλλ' οὐκ ἐκ χρό-
νων τὰς εὐαγεῖς ἡγεμονίας παρέχοντα, ὥστε ἐπὶ τῶν
εὐαγῶν μοναστηρίων ἢ ἀσκητηρίων μὴ πάντως τε-
λευτῶντος τοῦ ἡγουμένου ἢ τῆς ἡγουμένης τὸν
ἐφεξῆς ἢ τὴν δευτέραν γενέσθαι (σύνισμεν γὰρ τῇ
φύσει οὔτε πάντας ὁμοίως ἀγαθοὺς οὔτε πάντας ἐν
ἴσῳ ποιούσῃ κακούς), ἀλλ' ὃν ἂν ὅ τε ἀγαθὸς βίος
καὶ σεμνὸς τρόπος καὶ ἡ περὶ τὴν ἄσκησιν συντονία[5]
καὶ τὸ κοινὸν τῶν λοιπῶν μοναχῶν πλήρωμα ἢ τὸ
πλεῖστον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τοῦτο νομίσειε καὶ
τῶν ἁγίων εὐαγγελίων προκειμένων ἕλοιτο, ἐπὶ τὴν
1 ἡγεμονίαν καλεῖσθαι. Ὥστε, εἰ μὲν ὁ πρῶτος
μετὰ τὸν τελευτήσαντα χρηστὸς εἴη καὶ μοναχῶν ἄρ-
χειν ἄξιος, ἐκεῖνον τῶν ἄλλων προκρίνεσθαι· εἰ δὲ
ὁ μετ' ἐκεῖνον, ὁμοίως ἐπ' αὐτὸν φέρεσθαι τὴν τοῦ
2 ἡγουμένου ψῆφον. Εἰ δὲ οὐδεὶς τούτων ἄξιος φαί-
νοιτο, τηνικαῦτα τὸν ἐκ πάντων ἐπιτήδειον, οἱουδή-
ποτε ἂν εἴη βαθμοῦ, προχειρίζεσθαι ἡγούμενον, βίου
τε ὄντα σεμνοῦ καὶ πολιτείας σεμνῆς καὶ περισώζειν
τοὺς πιστευθέντας αὐτῷ δυνάμενον· προσῆκον ὂν
πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἀνθρώπων ἐπιστασίαν οὐκ
ἐκ χρόνων οὐδὲ ἐκ κλήρων οὐδὲ ἐκ τυχηρῶν περι-
στάσεων, ἀλλ' ἐξ ἐπιλογῆς καὶ ἐκ τοῦ καλλίονος γίνε-
σθαι καὶ τὴν παρὰ πάντων μαρτυρίαν εἶναι τῷ τάγ-
3 (1) ματι τάξιν. Γνώριμα δὲ ταῦτα γίνεσθαι τῷ
κατὰ τόπον θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ, ὥστε αὐτὸν
μανθάνοντα τὸν ἐπιλεχθέντα καὶ ὀρθῶς ἔχειν τοῦτο
δοκιμάζοντα σύμψηφόν τε γίνεσθαι τοῖς ἐπιλεξαμέ-
νοις καὶ προάγειν αὐτὸν ἐπὶ τὴν τοῦ ἡγουμένου τάξιν.
4 Δοκιμάζειν δὲ δεῖ τὴν αὐτῶν ἐπιλογὴν τὸν κατὰ
καιρὸν πατριάρχην καὶ τοὺς κατὰ τόπον θεοφιλεστά-
τους ἐπισκόπους, ἔχοντας καὶ αὐτοὺς τὸ κρίμα τοῦ
δεσπότου θεοῦ καὶ τὴν μέλλουσαν κρίσιν εὐλαβουμέ-
νους, εἰ μὴ κατ' ἐπιλογήν, ἀλλὰ πρός τι πάθος ἀπο-
βλέψαντες ἀνθρώπινον τὴν προβολὴν ποιήσονται
ἐχόντων αὐτῶν καὶ ἐν τούτῳ τῷ βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλ-
λοντι τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ ποινήν, οἷα τῆς αὐτῶν ἀμε-
λείας πολλαῖς ψυχαῖς ἁμαρτημάτων αἰτίας παρεχομένης.

(1) προεστῶτας *Coll. libri boni* (2) δυναμένου *Coll. libri boni* (3) βεβαρημένοις *Coll. libri boni* (4) *c. 46 extat in Coll.* (5) *verbum finitum desideratur*

*etsi alienatio facta sit, et haec irrita sit et pro tem-
pore antistitibus venerabilium domorum liceat agere
easque exigere neque ulla temporalis praescriptio
eis obstet, cum talis actio unoquoque anno nasca-
12 tur. Hypothecae autem pro eiusmodi legatis
defuncti res subiectae sint, ut ex his rebus piis acti-
bus satis fieri liceat non tantum pro iis quae re-
licta sunt, sed etiam pro fructibus et reditibus eo-
rum omnique legitimo augmento: nec temporalis
praescriptio, secundum quod dictum est, detentori-
bus competere potest, quantumcumque tempus quis
13 numeret. Praeterquam si inter eum cui annuum
legatum impositum est eumque qui secundum sacra-
tissimos canones nostrasque leges tali exactioni
praepositus est pactum factum sit, ut pro annuo
legato detur reditus uber nec multis oneribus publi-
cis gravatus, qui et accessionem habeat non mino-
rem omnino quarta meri reditus parte, vel si quid
14 amplius inter eos convenerit. Nam si tale pac-
tum in scriptis fit et talis reditus traditus ac pacti
transactionisque instrumento comprehensus idque
gestorum confectione palam factum est, annui le-
gati exactionem contra eum qui eo oneratus est
cessare iubemus, ipsum autem reditum in legati lo-
cum succedere perpetuo ad id destinatum neque a
quoquam ulla alienandi ratione alienari posse.
15 Sin autem nihil tale subsequitur, perpetuo se-
cundum quod supra a nobis dictum est annuorum
legatorum dationi eos, qui talibus onerati sunt, ob-
noxios esse decernimus, ut nomen et memoria de-
functi annuique legati in ipsis operibus perpetuo
conservetur.*

46 *Idem A. Iuliano pp. Sacris legibus nostris
et hanc addendam esse nobis visum est, quae ex
virtute, non ex temporis ordine pias praefecturas
concedit, ut in venerabilibus monasteriis vel ascete-
riis nequaquam defuncto abbate vel abbatissa se-
quens vel secunda succedant (conscii enim sumus
naturam neque omnes pariter bonos neque omnes ae-
qualiter malos facere) sed quem et vita integra et
honesti mores et adsidua devotio [commendent] et
totum reliquorum monachorum corpus vel maior
eorum pars ad hoc idoneum putaverit et propositis
sanctis evangeliis elegerit, eum ad praefecturam
1 vocari. Si ergo proximus a defuncto idoneus
et dignus est, qui monachos regat, ille reliquis prae-
feratur, si qui eum sequitur, similiter in eum prae-
2 fecturae suffragium dirigatur. Si vero nemo
eorum dignus videtur, tum qui ex cunctis idoneus
erit, cuiuscumque gradus sit, antistes creetur, cuius
videlicet et vita honesta sit et honestus status qui-
que sibi commissos servare possit: nam convenit
omnem principatum omnemque hominum guberna-
tionem non ex tempore vel sorte vel fortuitis mo-
mentis, sed ex electione praestantiaque prodire om-
niumque testimonium corpori ordinem constituere.
3 Ea autem communicentur cum religiosissimo
episcopo, ut cum de electo certior factus sit eam-
que rem recte se habere arbitretur, eligentibus ad-
4 sentiatur cumque in locum abbatis inducat. Quo-
rum electio examinanda est pro tempore patriarchae
et religiosissimis locorum episcopis, qui et ipsi sub
iudicio domini dei sunt et futuram condemnationem
verentur, num minus per electionem quam ad hu-
manam quandam affectionem respicientes suffragium
tulerint: ipsis etenim tam in hac vita quam in fu-
tura poena ex deo aderit, cum eorum neglegentia
5 multis animis peccandi causa fuerit. Quae om-*

5 (2) *Τούτων πάντων καὶ ἐπὶ τῶν εὐλαβεστάτων γυναικῶν ἢ παρθένων τῶν ἡγουμένων εὐαγῶν ἀσκη-*
6 (3) *τηρίων ἤτοι μοναστηρίων κρατούντων. Τῆς λοιπῆς ἱερατικῆς τάξεως ἁπάσης τῆς τοῦ θεοῦ λειτουργίας κατὰ τοὺς ἑαυτῆς βαθμοὺς προϊούσης καὶ οὐδὲν ἐκ τοῦ παρόντος ἡμῶν καινιζομένης νόμου. D. xv k. Dec. Constantinopoli Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

47 (48) [1]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰωάννῃ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Θεσπίζομεν μηδένα εἰς ἐπισκοπὴν προχειρίζεσθαι, πλὴν εἰ μὴ τά τε ἄλλα χρηστὸς καὶ ἀγαθὸς εἴη καὶ μήτε γυναικὶ συνοικοίη μήτε παίδων εἴη πατήρ, ἀλλ' ἀντὶ μὲν γυναικὸς προσκαρτεροίη τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ, ἀντὶ δὲ παίδων ἅπαντα τὸν Χριστιανικὸν καὶ ὀρθόδοξον ἔχοι λαόν, γινώσκων οὕτως ἐξ ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἡμᾶς διατυπῶσαι*[2] *καὶ μετὰ ταύτης τῆς ἐννοίας προελθεῖν τὸν νόμον, καὶ τοὺς παρὰ ταῦτά τι πράττοντας ἢ πράξαντας ἁπάσης ἐπισκοπῆς ἀναξίους*
1 *εἶναι. Οἱ γὰρ μετὰ ταύτην ἡμῶν τὴν διάταξιν ποιῆσαί τινας ἐπισκόπους παρὰ τὴν ταύτης δύναμιν ἢ γενέσθαι θαρρήσαντες οὔτε ἐν ἐπισκόποις ἔσονται οὔτε μενοῦσιν ἐπὶ τῶν ἱερῶν, ἀλλ' ἐξελαθέντες αὐτῶν ἑτέροις δώσουσι χώραν χειροτονίας ἀκριβοῦς τε καὶ τῷ θεῷ διὰ πάντων ἀρεσκούσης. D. IIII k. Aug. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestis.* [*a.* 531]

48 (49) *Idem A. Iohanni pp.* Si quis ad declinandam legem Falcidiam, cum desiderat totam suam substantiam pro redemptione captivorum relinquere, eos ipsos captivos scripserit heredes, ne videatur quasi incertis personis heredibus institutis iudicium suum oppugnandum reliquisse, sancimus huius talem institutionem pietatis intuitu valere et non esse re-
1 spuendam. Sed et si pauperes quidam scripserit heredes et non inveniatur certum ptochium vel certae ecclesiae pauperes, de quibus testator cogitaverit, sed sic incerto vocabulo pauperes fuerint heredes instituti, simili modo et huiusmodi institutionem
2 valere decernimus. Et si quidem captivos scripserit heredes, civitatis, in qua testator larem fovere ac degere noscitur, episcopus et oeconomus[3] hereditatem suscipiant et omnimodo in redemptione captivorum procedat hereditas sive per annuos reditus sive per venditionem mobilium seu se moventium rerum: nullo penitus ex hoc lucro vel oeconomo vel episcopo vel sacrosanctae ecclesiae relinquendo. si enim propter hoc a speciali herede recessum est, ut non Falcidiae ratio inducatur, quomodo ferendum est hoc, quod in sacro venit, per Falcidiam vel aliam
3 occasionem minui? Ubi autem indiscrete pauperes scripti sunt heredes, ibi xenonem eius civitatis omnimodo hereditatem nancisci et per xenodochum in aegrotantes fieri patrimonii distributionem, secundum quod in captivis[4] constituimus: vel per redituum annalium erogationem vel per venditionem rerum mobilium vel se moventium, ut ex his res immobiles comparentur et annuus victus aegrotantibus accedat. quis enim pauperior est hominibus, qui et inopia tenti sunt et in xenonem repositi et suis corporibus laborantes necessarium victum sibi non possunt ad-
4 ferre? Licentia omnimodo danda et in priore et in secunda specie et actionem movere et debita exigere, ut in captivos vel in aegrotantes consumantur. si enim heredum eis et ius et nomen dedimus, sine Falcidiae tamen legis emolumento, necesse est eos
5 et debita exigere et creditoribus respondere. Sin autem ampliores in civitate xenones vel ptochia sint, ne incerta videatur pecuniarum datio, tunc ei xenoni vel ptochio, qui pauperior esse dignoscitur, easdem res vel pecunias adsignari: hoc videlicet discutiendo a viro reverentissimo locorum antistite
6 et sub eo constitutis clericis. Sin autem nullus xenon in civitate inveniatur, tunc secundum de captivis sanctionem pro tempore oeconomus sacrosanctae ecclesiae vel episcopus hereditatem accipiat et sine Falcidiae ratione pauperibus, qui in civitate sunt vel penitus mendicantes vel alia sustentatione
7 egentes, eaedem pecuniae distribuantur. Haec tamen omnia locum habere sancimus, quando non certi xenonis vel certi ptochii vel certae ecclesiae nominatio a testatore subsecuta est, sed incertus est eius sensus. sin autem in personam certam vel in certam venerabilem domum respexit, ei tantummodo hereditatem vel legatum competere sancimus,
8 nulla Falcidia nec in hac parte intercedente. In omnibus autem huiusmodi casibus caelestes iracundias sacrosanctarum rerum administratores expectent, si qualecumque lucrum ex huiusmodi gubernationibus sibi adquisierint vel si hoc committi ab alio senserint et non gravissima poena et interminatione quod perperam factum est studeant corrigere. *D. I k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[5] [*a.* 531]

49 (50) [6]*Idem A. Iohanni pp.* Cum lege Leoniana[7] viris reverentissimis episcopis et presbyteris et diaconis peculium habere quasi castrense concessum est, eo addito, ut in ipso testari possint, dubitabatur, si huiusmodi testamenta debent de inofficiosi querella expugnari, cum de omnibus personis, quae huiusmodi peculia meruerunt, eadem fuerat quaestio
1 exorta. Sancimus itaque viris reverentissimis episcopis et presbyteris et diaconis, qui tale peculium (id est quasi castrense[8]) possident, super his tantummodo rebus, quae quasi castrensis peculii sunt, non solum ultima condere secundum leges tamen elogia licere, quod ex Leoniana constitutione descendit, sed etiam eorum ultimas voluntates, super his tantummodo habitas, de inofficiosi querellae minime subiacere. *D. k. Sept. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestae.* [*a.* 531]

50 (51) [9]*Idem A. Iohanni pp.* Si quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit non usurum fori praescriptione propter sacerdotii praerogativam, sancimus non licere ei adversus sua pacta venire et contrahentes decipere, cum regula est iuris antiqui omnes licentiam habere his quae pro se introducta
1 sunt renuntiare. Quam generalem legem in omnibus casibus obtinere sancimus, qui necdum per iudicialem sententiam vel amicalem conventionem sopiti sunt. *D. k. Sept. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

51 (52) *Idem A. Iohanni pp.* Generaliter sancimus omnes viros reverentissimos episcopos nec non presbyteros seu diaconos et subdiaconos et praeci-

(1) *c.* 47 *extat in Coll.* (2) *c.* 41 § 2 *h. t.* (3) *sic M*[b] *cum Graecis,* iconomi *CRM*[a] (4) captivos *libri* (5) *traditur consulatus anni* 530 (6) *iunge* 1, 5, 22. 3, 28, 37. 6, 22, 12 (7) *c.* 33 *h. t.* (8) id est quasi castrense *del. Rummel.* (9) *pr.* = 2, 3, 29

nia valeant etiam in devotissimis mulieribus et virginibus quae piis ascetriis vel monasteriis praepo-
6 *nuntur. Reliqui vero sacri ordines dei ministrorum secundum gradus suos promoveantur neque quicquam in iis praesenti lege nostra innovatur.*

47 *Idem A. Iohanni pp. Sancimus, ut nemo episcopus ordinetur, nisi qui et alias idoneus ac bonus sit neque uxori cohabitet neque liberorum pater sit, sed pro uxore amplectatur sacrosanctam ecclesiam, liberorum autem loco totum Christianum orthodoxumque populum habeat, sciens ita ab initio de successione religiosissimorum episcoporum nos constituisse eoque consilio legem emissam esse, et qui ea praetermittant vel praetermiserint omni epis-*
1 *copatu indignos esse. Qui etenim post hanc constitutionem nostram contra eius vim aliquos episcopos creare vel fieri conabuntur, neque episcopi erunt neque in sacris manebunt, sed iis eiecti aliis locum facient ordinatione diligenti et deo per omnia grata substituendis.*

quae monachos, licet non sint clerici, immunitatem
ipso iure omnes habere tutelae sive testamentariae
sive legitimae sive dativae: et non solum tutelae
esse eos expertes, sed etiam curae, non solum pu-
pillorum et adultorum, sed et furiosi et muti et
surdi et aliarum personarum, quibus tutores vel cu-
1 ratores a veteribus legibus dantur. Eos tamen
clericos et monachos huiusmodi habere beneficium
sancimus, qui ad sacrosanctas ecclesias vel monaste-
ria permanent, non devagantes neque circa divina
ministeria [1] desides, cum propter hoc ipsum benefi-
cium eis indulgemus, ut aliis omnibus derelictis dei
2 omnipotentis inhaereant ministeriis. Et hoc non
solum in vetere Roma vel in hac regia civitate, sed
in omni terra, ubicumque Christianorum nomen co-
litur, obtinere sancimus. *D. k. Nov. post cons. Lam-
padii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

52 (53) [2] *Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰωάννῃ ἐπάρχῳ πραι-
τωρίων. Θεσπίζομεν μηδένα παντελῶς μήτε βουλευ-
τὴν μήτε ταξεώτην ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον τοῦ
λοιποῦ γίνεσθαι, οὐδὲν ἐφαπτομένου τοῦδε τοῦ νόμου
τῶν τοιαύτης ἱερωσύνης πρότερον ἠξιωμένων, τοῦ
λοιποῦ δὲ μηδένα παντελῶς ἐκ τῆς εἰρημένης ὄντα
τύχης εἰς τὰς ῥηθείσας ἱερατείας ἀναβαίνειν, καὶ μά-
λιστα εἰ καὶ ἤδη λειτουργήσας ἢ τοῖς ταξεωτικοῖς ὑπη-
1 ρετήσας ἔτυχεν ἐπιτάγμασι. Τὸν γὰρ ἐντεθραμ-
μένον εἰσπράξεσι σφοδραῖς καὶ τοῖς διὰ τοῦτο ὡς εἰ-
κὸς ἐπισυμβαίνουσιν ἁμαρτήμασιν οὐκ ἂν εἴη δίκαιον
ἄρτι μὲν εἶναι ταξεώτην ἢ βουλευτὴν καὶ πράττειν
τὰ πάντων πικρότατα, εὐθὺς δὲ ἱερέα χειροτονεῖσθαι
καὶ φιλανθρωπίας τε καὶ ἀκτημοσύνης νουθετοῦντα
καὶ ὑφηγούμενον [3] δόγματα· πλὴν εἰ μὴ ἐκ νηπίας ἡλι-
κίας καὶ οὔπω τὴν ἔφηβον ἐκβάσης ἔτυχε τοῖς εὐλαβε-
στάτοις μοναχοῖς ἐγκαταλελεγμένος καὶ διαμείνας ἐπὶ
τούτου τοῦ σχήματος· τηνικαῦτα γὰρ ἐφίεμεν αὐτῷ καὶ
πρεσβυτέρῳ γενέσθαι καὶ εἰς ἐπισκοπὴν ἐλθεῖν, πρό-
δηλον ὄν, ὡς, ἡνίκα τοιοῦτόν τι γένηται καὶ ἄξιος τῆς
ἱερατείας φανῇ [4], τηνικαῦτα ἄδειαν ἕξει μένειν ἐπὶ τῆς
ἱερωσύνης καὶ τοῦ λειτουργεῖν ἀπηλλάχθαι, τὴν τετάρ-
την μέντοι μοῖραν τῆς αὐτοῦ περιουσίας ἁπάσης παρέ-
χων [5] τοῖς βουλευταῖς καὶ τῷ δημοσίῳ κατὰ τὸν ἔναγ-
χος ἐπὶ τοῖς τεταρτημορίοις τεθέντα παρ' ἡμῶν νόμον [6],
ἢ μόνῳ τῷ δημοσίῳ, εἴγε ταξεωτικῆς τύχης ἐτύγχα-
2 νεν ὤν. Εἰ δὲ καὶ ἐν τοῖς εὐλαβεστάτοις ἀρχι-
μανδρίταις ταχθείη καὶ διαμείνειεν [7] ἐν αὐτοῖς, καὶ
οὕτως αὐτῷ δίδομεν τὴν τῆς τύχης ἀτέλειαν, τὴν τε-
τάρτην κἀνταῦθα μοῖραν τῆς αὐτοῦ περιουσίας, κα-
θάπερ εἰπόντες ἔφθημεν, παρεχομένῳ· ἄλλως δὲ οὔτε
ἐκείνῳ χειροτονεῖσθαι συγχωροῦμεν οὔτε τῷ χειροτο-
3 νοῦντι τοιοῦτόν τι πράττειν ἐφίεμεν. Γινωσκού-
σης τῆς σῆς ὑπεροχῆς, ὡς ταῦτα παραφυλακτέον ἅπασι
τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις ποινὴν ὑφορωμένοις
περὶ αὐτὴν τὴν ἱερωσύνην, εἴ τι τοιοῦτο πράξαιεν, πρὸς
τὸ μηδὲ τὸν χειροτονούμενον τῆς ἱερωσύνης ἀπολαύ-
ειν, κἂν εἰ πρότερον οἱονδήποτε βαθμὸν ἱερατείας
ἐπεῖχεν, ἀλλ' ἐν ἰδιώταις τετάχθαι καὶ τὰς λειτουρ-
4 γίας ἐκτελεῖν, αἷς ὑπέκειτο πρότερον. Ἅπερ ἅπαντα
κρατεῖν εἰς τὸν ἐφεξῆς βουλόμεθα χρόνον, ἐπειδὴ
τοίνυν [8] πρῶτον ὑφ' ἡμῶν ἐξεύρηται, οὐ προσαπτο-
μένου παντελῶς τοῦδε τοῦ νόμου, καθάπερ εἰπόντες
ἔφθημεν, τῶν ἅπαξ τοιαύτης ἱερωσύνης ἀξιωθέντων,
ἀλλ' ἐξουσίαν ἐχόντων αὐτῶν δι' ὑποκαταστάτων
λειτουργεῖν κατὰ τὴν Θεοδοσίου καὶ Οὐαλεντινιανοῦ
τῶν τῆς εὐσεβοῦς λήξεως διάταξιν [9] τὴν πρὸς Θωμᾶν
5 ἀντιγεγραμμένην [10]. Πρὸς τούτοις κἀκεῖνο δίκαιον
εἶναι καὶ κρατεῖν καὶ πολιτεύεσθαι θεσπίζομεν, ὅπερ
τεθὲν ἐξ ἀρχῆς καὶ πολιτευσάμενον οὐκ ἴσμεν ὅπως
παρῶπται. μεμνήμεθα γὰρ Ἀρκαδίου καὶ Ὁνωρίου
τῶν τῆς εὐσεβοῦς λήξεως ἐντυχόντες διατάξει [11] βου-
λομένῃ τοὺς κληρικούς, εἴπερ ἀμελήσαντες τύχοιεν τῆς
ἑαυτῶν τάξεως καὶ εἰς οἱανδήποτε ἔνοπλον στρατείαν πα-
ραγγείλαιεν ἢ καὶ καθῃρημένοι παρὰ τῶν θεοφιλεστά-
των ἐπισκόπων στρατεύεσθαι τολμήσαιεν, ἐκβάλλε-
σθαι μὲν αὐτοὺς τῆς στρατείας ἧς ἔτυχον, παραδίδοσθαι
δὲ ταῖς τῶν πόλεων βουλαῖς, ὑπουργήσοντας τὸ λοιπὸν
τῷ δημοσίῳ, ἐπειδὴ καὶ τῇ τοῦ δεσπότου θεοῦ λατρείᾳ
κατα τὸν τῆς στρατείας τρόπον ἔτυχον ἀπειπόντες.
6 Ἅπερ κρατεῖν ἐκ τοῦδε ἡμῶν θεσπίζομεν τοῦ νό-
μου, κελεύοντες αὐτοὺς εὐθὺς καὶ παραχρῆμα τῆς πό-
λεως ἐκείνης, ἐξ ἧς εἰσί, γίνεσθαι βουλευτάς, εἰ μὴ
σφόδρα εὐπορίαν ἔχοι βουλευτῶν ἡ πόλις, ἐπεί τοιγε
τῆς γείτονος ἢ καὶ πορρωτέρω μέχρι μιᾶς ἐπαρχίας
ἑτέρας, ἔνθα μάλιστα βουλευτῶν καθέστηκεν ἀπορία.
7 Εἰ δὲ ἀφανεῖς, ὡς εἰκός, γένοιντο, ἄδειαν δίδομεν*

(1) *mysteria libri boni contra Graecos* (2) *c. 52 extat in Coll., pr. .. § 4. 13. 14 in Nomoc.* (3) *νουθετοῦντα καὶ ὑφηγούμενον Coll., νομοθετοῦντα (om. καὶ ὑφ.) Nomoc.* (4) *φανείη libri* (5) *ἢ ins. Nomoc.* (6) *haec constitutio extitisse putanda est aut in titulo nono libri decimi, quem laudant Paratitla ad h. t., aut in fine tituli 32 eiusdem libri* (7) *διαμείνῃ Coll., διαμείνοι Nomoc.* (8) *τὸ νῦν Hercher* (9) *διατάξεων Coll. libri boni* (10) *c. 21 h. t.* (11) *Th. 16, 2, 39*

52 *Idem A. Iohanni pp. Sancimus, ut nullus
omnino curialis vel cohortalis in posterum epis-
copus vel presbyter fiat: qui antea tali sacerdotio
digni habiti sunt, hac lege non tanguntur, posthac
autem nemo omnino qui memoratae condicionis est
ad praedicta sacerdotia accedat, praesertim si iam mi-
nistravit vel forte cohortalinis iussionibus oboedivit.
1 Neque enim iustum esset eum, qui violentis ex-
actionibus et peccatis quae his videlicet admiscen-
tur, innutritus est, modo cohortalem vel curialem esse
et omnium acerbissima facere, mox sacerdotem creari
humanitatis et innocentiae praecepta docentem ac
suadentem: nisi forte ab infantia necdum pubertatem
egressus inter monachos receptus sit et in eo statu
permanserit: tunc enim ei permittimus, ut et pres-
byter fiat et ad episcopatum perveniat: qui videlicet,
quoad id fiet et clericatu dignum se praestabit, in
sacerdotio perseverare poterit et a muneribus vaca-
bit, ut tamen quartam substantiae partem curiae et
fisco offerat secundum constitutionem, quam nuper
de quarta dedimus, vel fisco solo, si forte cohorta-
2 lis condicionis fuerit. Quod si et inter devotissi-
mos archimandritas recipitur et inter eos remanet,
etiam sic sortis vacationem ei praestamus, dummodo
et ipse quartam substantiae suae partem secundum
quod diximus offerat: aliter enim neque illum or-
dinari neque ordinantem tale quid facere permitti-
3 mus. Quae excellentia tua sciat ab omnibus
religiosissimis episcopis observanda esse poenam
circa sacerdotium ipsum expectaturis, si quid tale
faciant, ordinatum praeterea neque sacerdotio frui,
tametsi antea quemlibet clericatus gradum tenuerit,
sed inter laicos numerari et munera subire, quibus
4 antea subiacebat. Quae omnia in futurum tem-
pus valere volumus, quia nunc primum a nobis in-
venta sunt, neque omnino haec lex, ut diximus, eos
tangat, qui semel sacerdotium meruerunt, sed liceat
eis per substitutos munera subire secundum Theo-
dosii et Valentiniani divae memoriae constitutionem
5 ad Thomam rescriptam. Praeterea et illud ius-
tum esse et obtinere et in usu esse iubemus, quod
ab initio positum et observatum iam nescimus quan-
tum neglegitur. meminimus enim incidisse in Arca-
dii et Honorii divae memoriae constitutionem, quae
clericos, si ordinem suum deserant et ad quam-
libet armatam militiam nomina dent vel etiam de-
positi a religiosissimis episcopis militare ausi sint,
militia quam nacti sunt exui vult et civitatum cu-
riis tradi, ut deinceps rei publicae ministerium fa-
ciant, cum se domini dei servitio per militiae ge-
6 nus abdicaverint. Quae valere ex hac nostra
lege sancimus iubentes eos continuo ac statim illius
civitatis ex qua oriundi sunt curiales fieri, nisi ea
civitas curialibus valde abundet, quo casu vicinae
vel etiam remotiori usque in proximam provinciam
addicantur, ubi potissimum curialium penuria est.*

τοῖς βουλευταῖς εὐθὺς ἐπιβαίνειν τῶν προσηκόντων
αὐτοῖς πραγμάτων καὶ ταῦτα κατέχειν καὶ τὸ ἱκανὸν
8 ἑαυτοῖς κατὰ τὸν νόμον ἐντεῦθεν ποιεῖν. Ταῦτα
μὲν οὖν ἐπὶ τοῖς εὐλαβεστάτοις κληρικοῖς οἱουδήποτε
βαθμοῦ κρατεῖν εἰς τὸ διηνεκὲς θεσπίζομεν καὶ ἐπὶ
τοῖς ἤδη πεπλημμεληκόσι κρατεῖν τὸν νόμον βουλό-
9 μενοι, διότι καὶ πρότερον ἦν. Ἐπειδὴ δὲ καί τινα
διάταξιν[1] εὕρομεν περὶ μοναχῶν διαλεγομένην καὶ
βουλομένην αὐτοὺς μὴ καταλιμπάνειν τὰ οἰκεῖα μονα-
στήρια μηδὲ θορυβεῖν τὰς πόλεις, ἣν καὶ πρός τινα
νενομοθετῆσθαι καιρόν τινες ὑποπτεύουσι, δεῖν ᾠήθη-
μεν ἀφορμὴν ἐντεῦθεν λαβόντες τελειότερόν τε καὶ
εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον καὶ τοῦτο ἐπανορθῶσαι· ὥστε
μηδενὶ τοῦ λοιποῦ τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν ἄδειαν
εἶναι τοῦ[2] τοιοῦτό τι πράττειν καὶ καταλιμπάνειν
μὲν τὸ μοναχικὸν σχῆμα, περιβάλλεσθαι δὲ την οἱαν-
οῦν στρατείαν ἢ ζώνην ἢ ἀξίαν ἢ τὸν ἐν δικαστη-
ρίοις μεταδιώκειν βίον καὶ τῆς τοῦ θεοῦ θεραπείας
τὰς ἀνθρωπίνας ἀσχολίας ἀνθαιρεῖσθαι ἢ γινώσκειν.
10 Ὡς καὶ ὁ τοιοῦτό τι πράττων ἐπιδοθήσεται τῇ
βουλῇ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐξ ἧς ἐστίν, ἢ ἑτέρας, καθὰ
πρότερον εἰπόντες ἔφθημεν, εἰ μὲν χρημάτων εὐπο-
ροίη, καὶ χρηματικὰς ὑποστησόμενος λειτουργίας, ἐπεί-
τοιγε τὰς εἰς σῶμα φερούσας· κἀνταῦθα ἀδείας οὔσης
ταῖς βουλαῖς, καθάπερ εἰπόντες ἔφθημεν, εἰ ἀφανεῖς
γένοιντο, ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν πραγμάτων καὶ τὸ
11 ἱκανὸν ἑαυταῖς κατὰ τὸν νόμον ποιεῖν. Ἐν ἅπασι
δὲ τοῖς θέμασιν, ἐφ᾽ ὧν λαμβάνειν ἀπὸ τῶν τοιού-
των αἰτιῶν τὰ βουλευτήριά τι προστάττομεν, βουλό-
μεθα τὴν μὲν ἡμίσειαν τούτων μοῖραν τοὺς βουλευ-
τὰς κομίζεσθαι μὴ ἐν χρυσίῳ, ἀλλ᾽ ἐν ἀκινήτῳ κτή-
σει ἢ οὔσῃ ἢ ὠνουμένῃ κατὰ τὸν ἔμπροσθεν φοιτή-
σαντα παρ᾽ ἡμῶν νόμον, τὴν δὲ ἡμίσειαν τῇ γενικῇ
τραπέζῃ τῆς σῆς ὑπεροχῆς εἰσφέρεσθαι, ὥστε καὶ τὸν
σὸν θρόνον προνοεῖν ἀγρύπνως μηδὲν τοιοῦτο διαλα-
θεῖν, ἀλλ᾽ ἅμα τῷ γίνεσθαί τι τὴν προσήκουσαν
ὑπὲρ τούτου ποιεῖσθαι θεραπείαν, πλὴν εἰ μὴ νῦν
γοῦν ἑκόντες οἱ τοιοῦτοι ἀπόθοιντο μὲν τὴν στρα-
τείαν ἢ ἁπλῶς ὅπερ ἔχουσι σχῆμα, εἰς[3] δὲ τὸν μο-
ναχικὸν αὖθις ἀκριβῶς τε καὶ ἀληθῶς ἐπανέλθοιεν
βίον καὶ τοῖς εὐλαβεστάτοις κληρικοῖς ἐγγραφῆναι
σπεύσαιεν. εἰ γὰρ τοῦτο πράξαιεν εἴσω ἐνιαυτοῦ
ἑνός, ἀφ᾽ οὗπερ ὁ παρὼν θεῖος ἡμῶν γέγονε νόμος,
ἀφίεμεν αὐτοῖς τὴν ποινήν, ἀρκεῖν αὐτοῖς τὸν ἐκ τῆς
12 ἀσκήσεως ἡγούμενοι σωφρονισμόν. Ταῦτα δὲ
κρατεῖν εἰς τὸν ἐφεξῆς βουλόμεθα χρόνον, οὐδὲ ἐκεί-
νους ἔξω τῆς εἰρημένης καταλιμπάνοντες ποινῆς, ὅσοι
ἀπὸ τῆς ἡμῶν βασιλείας καίτοι μοναχοὶ καθεστῶτες
τοιοῦτό τι πεπράχασι. τὸ γὰρ ἔμπροσθεν ἅμα μὲν
διὰ φιλανθρωπίαν, ἅμα δὲ τὸν χρόνον ἐρυθριῶντες
ἀφίεμεν, ἐπεὶ μηδὲ σαφῶς νενομοθετημένον ἔμπρο-
13 (2) σθεν ἦν. Ἔτι τοῦτο θεσπίζομεν, εἴτε πατὴρ
εἴτε μήτηρ εἴτε ἕτερός τις ἐξ ἀπαιδίας ἀποκατάστασιν
ἢ ὑποκατάστασιν ἐπαγάγοι τισὶν εἴτε ἄρρεσιν εἴτε
θηλείαις, οἱ δὲ πρὸς γάμον ἐλθεῖν διὰ τὸν τῆς ἀσκή-
σεως οὐχ ἕλοιντο τρόπον, περιαιρεῖσθαι τὰς τοιαύτας
ἀποκαταστάσεις ἢ ὑποκαταστάσεις καὶ ἔχειν αὐτοὺς
ἐξουσίαν εἰς ὃν[4] βούλονται τρόπον, εὐσεβῆ μέντοι,
τὰ ἐντεῦθεν ἀφιεροῦν καὶ ἢ δαπανᾶν περιόντας ἢ
καταλιμπάνειν τελευτῶντας· ὥσπερ εἰ καὶ ὑπὸ αἵρε-
σιν παιδοποιίας αὐτοῖς τι καταλειφθείη, δεῖ καὶ τοῦτο
αὐτὸ ἔχειν αὐτοὺς παιδοποιεῖν οὐκ ἀναγκαζομένους.
14 Τὴν αὐτὴν δὲ νομοθεσίαν καὶ ἐπὶ γυναιξὶ παρ-
θενευούσαις καὶ ἐπὶ τοῖς γαμεῖν ὅλως κεκωλυμένοις
εὐλαβεστάτοις κληρικοῖς ἐπεκτείνομεν καὶ ἀνατίθεμεν
καὶ ταύτην τὴν χάριν θεῷ τῶν ἡμετέρων χρόνων
15 (3) ἀξίαν. Ἔτι θεσπίζομεν, εἴτε ἀνὴρ ἐπὶ μονήρη
βίον ἐλθεῖν βουληθείη εἴτε γυνὴ τὸν ἄνδρα καταλι-
ποῦσα πρὸς ἄσκησιν ἔλθοι, μὴ τοῦτο αὐτοῖς ζημίας
παρέχειν πρόφασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν οἰκεῖα πάντως λαμ-
βάνειν, ὥστε τῇ γυναικὶ τὴν προῖκα εἶναι λαβεῖν τὴν
αὐτῆς καὶ τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν τῷ συνοικήσαντι,
τὸ δὲ ἐκ τούτου κέρδος μὴ κατὰ τὴν ἐκ ῥεπουδίου
διάζευξιν ἐκδικεῖν ἢ μένειν παρὰ τῷ μὴ ἀποταξα-
μένῳ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐκ θανάτου σύμφωνον, οἷα δο-
κοῦντος τοῦ ἀφισταμένου τῷ τῆς μετὰ τῶν ἄλλων[5]

(1) c. 29 h. t. (2) τοῦ om. vel τό ponunt Coll. libri boni (3) εἰ Coll. (4) οἷον Nomoc. (5) μετ᾽ ἀλλήλων scr.

7 *Quod si videlicet latitant, licentiam damus cu-
rialibus confestim res quae eis competunt ingredi
eaque tenere et satis sibi inde secundum legem fa-
8 cere. Haec igitur in devotissimis clericis cuius-
cumque gradus in perpetuum obtinere iubemus, quin
etiam in his valere volumus qui iam offenderunt,
9 quoniam antiqua sunt. Cum autem quandam
constitutionem invenerimus, quae de monachis agens
eos monasteria relinquere et in urbibus vagari ve-
tat, quam tamen nonnulli ad certum tempus datam
esse suspicantur, inde occasionem sumentes perfec-
tius hoc et in omne tempus reformandum credidi-
mus. nulli igitur devotissimorum monachorum in
futurum liceat tale quid facere et monachicum ha-
bitum relinquere, induere autem qualemqualem mi-
litiam vel cingulum vel dignitatem vel in iudiciis
versari et dei ministerio humanas occupationes prae-
10 ferre vel cognoscere. Qui tale quid faciet, tra-
detur curiae eius civitatis, ex qua oriundus est, vel
alius secundum quod supra diximus, ut si quidem
locuples est, etiam pecuniaria munera sustineat,
praeterea corporalia: ut et in hoc casu liceat curiis
secundum quod supra diximus, si latent, res ag-
11 gredi et sibi secundum legem satisfacere. In
omnibus autem casibus, in quibus ex eiusmodi cau-
sis curias capere quid iubemus, dimidiam eius par-
tem curiales non in auro accipere volumus, sed in
rebus soli, sive eae subsunt sive comparandae sunt
secundum legem antea a nobis propositam, alteram
dimidiam communi excellentiae tuae mensae inferre,
ut et sedes tua diligenter provideat, ne quid eius-
modi lateat, sed simulac fiat, competentem mede-
lam ei adhibeat, nisi iam ipsi sponte militiam vel
quem alium tenent statum reliquerint et ad monachi-
cam vitam rursus strenue ac vere reversi fuerint
et impigre id egerint, ut devotissimis clericis ad-
scriberentur. quod si intra anni spatium fecerint,
ex quo praesens lex nostra lata est, poenam eis
remittimus, sufficere iis emendationem rati, quam
12 ex vitae suae ratione habent. Haec autem in
futurum tempus obtinere volumus neque illos poena
supra dicta eximentes, qui inde a nostro princi-
patu monachi constituti tale quid fecerunt. anterius
enim tempus tam humanitatis gratia quam temporis
ratione erubescentes absolvimus, quoniam antea non
13 perspicue constitutum erat. Praeterea et hoc con-
stituimus, ut sive pater sive mater sive quis alius in
defectum liberorum viris quibusdam vel mulieribus
restitutionem vel substitutionem iniunxerit, ii autem
ob vitam religiosam matrimonium contrahere nolue-
rint, tales restitutiones vel substitutiones rescindan-
tur liceatque iis quemadmodum voluerint, pie ta-
men, quae inde iis obveniunt consecrare et vel dum
vivunt erogare vel post mortem de iis disponere:
sicut etiam si sub condicione liberorum procrean-
dorum iis quid relictum fuerit, et hoc eos habere
oportet, liberorum procreatione minime iis incum-
14 bente. Eandem legem extendimus etiam in mu-
lieres virginitatem professas et devotissimos cleri-
cos quibus matrimoniis omnino interdictum est et
deo hanc gratiam nostris temporibus dignam refe-
15 rimus. Praeterea sancimus, sive vir solitariam
vitam eligere velit sive mulier viro relicto ad exer-
citationem monachicam venerit, ne hoc ipsis poe-
nae causa sit, sed propria omnimodo recipiant,
ut mulieri dotem suam, coniugi ante nuptias dona-
tionem recipere liceat, lucrum autem ex his non
quasi repudium intercesserit vindicetur vel remaneat
apud eum qui non renuntiaverit, sed ex pacto quod
in mortis casum initum est, quasi is qui a convictu*

διαίτης ἀναχωρεῖν τόγε ἐπὶ τῷ συνοικεσίῳ τεθνάναι, διὰ τὸ τῷ συνοικήσαντι παντελῶς ἄχρηστον εἶναι· καὶ ὅπερ ἂν ἡ τῶν προικῴων συμβολαίων δείξειεν δύναμις ἐκ τῶν ἀπὸ τελευτῆς συμφώνων ὀφειλόμενον, τοῦτο αὐτὸ λαβόντα τοῦ λοιποῦ παραχωρεῖν τῷ τὴν ἄσκησιν ἑλομένῳ· ὥστε μέντοι[1] *μὴ θαρρεῖν τὴν γυναῖκα πρὶν ἐνιαυτὸν διελθεῖν εἰς ἕτερον ἰδεῖν συνοικέσιον διὰ τὴν τῆς γονῆς ἀδηλίαν· ἀλλ' εἴ τι μέλλοι γίνεσθαι τοιοῦτο, τηνικαῦτα στέλλεσθαι διαίσιον κατὰ τοῦτο δὴ τὸ καλούμενον* bona gratia *παρὰ τοῦ μὴ τὴν ἄσκησιν ἑλομένου προσώπου, οὕτως τε πράττειν ἃ βούλεται, τῶν κερδῶν κατὰ τὸν ἔμπροσθεν εἰρημένον τρόπον προσγινομένων αὐτῷ· δηλαδὴ τοῦ κερδαινομένου ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας ἐκ τρόπου παντός, εἰ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων γάμων ἢ ἡ γυνὴ ἢ ὁ ἀνὴρ μείνῃ, ἐν τοῖς κοινοῖς παισὶ τοῖς ἐκ τούτου τοῦ γάμου γενομένοις, εἴ τινα εἴη, φυλαττομένου. D. V k. Dec. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestis.* [*a.* 531]

53 (54) [2]*Idem A. Hermogeni magistro officiorum.* Raptores virginum vel viduarum vel diaconissarum, quae deo fuerint dedicatae, pessima criminum peccantes capitis supplicio plectendos fuisse[3] decernimus, quod non solum ad iniuriam hominum, sed ad ipsius omnipotentis dei inreverentiam[4] committitur.
1 Qui itaque huiusmodi crimen commiserint et qui eis auxilium tempore invasionis praebuerint, ubi inventi fuerint in ipsa rapina et adhuc flagrante crimine comprehensi a parentibus sanctimonialium virginum vel viduarum vel diaconissarum aut earum consanguineis vel tutoribus seu curatoribus, con-
2 victi interficiantur. Sin autem post commissum tam detestabile crimen aut potentatu raptor se defendere aut fuga evadere potuerit, in hac quidem regia urbe tam viri excelsi praefecti praetorio quam vir gloriosissimus praefectus urbis, in provinciis autem tam viri eminentissimi praefecti praetorio per Illyricum[5] quam magistri militum per diversas nostri orbis regiones nec non viri spectabiles[6] praefectus Aegypti[7] et vicarii et proconsules et nihilo minus[8] viri spectabiles duces et viri clarissimi rectores provinciarum nec non alii cuiuslibet ordinis iudices, qui in locis inventi fuerint, simile studium cum magna sollicitudine adhibeant, ut eos possint comprehendere et comprehensos in tali crimine post legitimas et iuri cognitas probationes sine fori praescriptione durissimis poenis adficiant et mortis condemnent
3 supplicio. Bona autem eorum, si hoc commissum fuerit vel in sanctimonialem virginem, quae in asceterio vel monasterio degit, sive eadem virgo diaconissa constituta sit sive non, eidem monasterio vel asceterio, ubi consecrata est, addicentur, ut ex his rebus et ipsa solacium habeat, dum vivit, sufficiens et res omnes sacrosanctum asceterium seu monaste-
4 rium pleno habeat dominio. Sin autem diaconissa cuiuscumque ecclesiae sit, in nullo autem monasterio vel asceterio constituta est, sed per se degit, raptoris eius substantia ecclesiae, cuius diaconissa est, adsignetur, ut ex his facultatibus ipsa quidem usum fructum, dum superest, ab eadem ecclesia consequatur, ecclesia vero omnem proprietatem et plenam possessionem earundem rerum nostro habeat beneficio: nemine vel iudice vel alia quacum-
5 que persona hoc audente contemnere. Poenas autem, quas praediximus, id est mortis et bonorum amissionis, constituimus non tantum adversus raptores, sed etiam contra eos, qui hos comitati in ipsa invasione et rapina fuerint. ceteros autem omnes, qui conscii et ministri huiusmodi criminis reperti et convicti fuerint vel eos susceperint vel quamcumque opem eis intulerint, sive masculi sive feminae sunt, cuiuscumque condicionis vel gradus vel dignitatis, poenae tantummodo capitali subicimus, ut huic poenae omnes subiaceant, sive volentibus sive nolentibus sanctimonialibus virginibus seu aliis supra dictis mulieribus tale facinus fuerit perpetratum. *D. XV k. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III cons.* [*a.* 533]

54 (56) *Idem A. Iohanni pp.* Deo nobis auxilium praebente omnia, quae pro honore sanctae catholicae ecclesiae ad dei placitum fieri properamus, legibus constituere et operibus adimplere desideramus.
1 Et iam quidem multa cum eius auxilio statuimus, quae ecclesiasticae doctrinae statui conveniunt, in praesenti autem hoc pia deliberatione duximus corrigendum, quod hactenus contra dei timorem fie-
2 bat. Cognitum etenim nobis est, quod, si quis sponsus vel sponsa post datas aut acceptas arras voluisset se divino deputare servitio et a saeculari conversatione recedere ac sanctimonialem vitam vivere atque in dei timore permanere, compellebatur vir quidem ea quae arrarum nomine dederat amittere, sponsa vero duplum id quod acceperat reddere. quod nostrae mansuetudini satis religioni esse con-
3 trarium visum est. Unde per praesentem legem in perpetuum valituram iubemus, ut, si quis sponsus vel sponsa desideraverit saeculi istius vitam contemnens in sanctimonialium conversatione[9] vivere, sponsus quidem omnia, quae arrarum nomine futuri causa coniugii dedisset, sine ulla imminutione recipiat, sponsa autem non duplum, sicut hactenus, sed hoc tantum sponso restituat, quod arrarum acceperat nomine, et nihil amplius reddere compellatur, nisi
4 quod probata fuerit accepisse. Nam et maritis et uxoribus qui saeculo renuntiant iam anteriore lege[10] a nobis provisum est, ut, sive maritus sive uxor religionis causa a coniugio recesserit et solitariam vitam elegerit, unusquisque eorum res suas recipiat, quas vel pro dote vel ante nuptias donatione praestiterat, et hoc tantummodo lucri nomine consequatur ab eo qui solitariam vitam elegerit, quod debuit legitime vel ex pacto per casum mortis
5 (1) exigere. Hoc etiam cognitum nobis correctione nostra dignum esse iudicamus, ut, si quis in parentium potestate constitutus vel constituta vel forsitan huiusmodi iure absolutus vel absoluta elegerit se vel monasterio vel clero sociare et[11] reliquum vitae suae tempus sanctimonialiter degere[12] voluerit, non liceat parentibus vel easdem personas quocumque modo abstrahere vel propter hanc tantummodo causam quasi ingratum a sua hereditate vel successione repellere, sed necesse sit eis omnimodo, cum ultimam voluntatem suam sive per scripturam sive alio legitimo modo conficiant, quartam

(1) *τοῦ pro τοῦτο … μέντοι plerique libri* (2) = 9, 13, 1. *iunge* 5, 17, 11 (3) fuisse *cum loco gemino del.* (4) reverentiam *libri* (5) illyricum] Ambr. *CR*[a], illyricum et africam *R*[b] *cum l. gem.: cum praefectura Africae anno insequenti instituta sit* (1, 27, 1), *prioribus Codicis titulis iam absolutis additamentum istud hoc loco omissum videtur* (6) *sic Ambr. C*, vir spectabilis *R cum libris in l. gem.* (7) vel comes Orientis *addit l. gem.* (8) omnes *ins. l. gem.* (9) in (in *om. L*) sanctimonialem conversacionem *PLR*, ac sanctimonialium conversatione *C* (10) c. 52 § 15 *h. t.* (11) et *P*, et per *CR* (12) *sic PR*, vivere *C*

recedat in matrimonio mortuus esse videtur, quoniam cohabitanti plane inutilis est: et acceptis iis, quae dotalibus instrumentis continentur de eo quod in casum mortis debeatur reliqua remittat ei qui religiosam vitam elegit: ne tamen mulier audeat ante annum elapsum ad aliud matrimonium spectare propter generationis incertum: sed si tale quid futurum sit, repudium quod 'bona gratia' dicunt mittatur ab eo qui religiosam vitam non elegerit, et sic faciat quod velit, lucris secundum praedictum modum ad eum devolutis. eo videlicet, quod ex huiusmodi causis lucratur, omnimodo, et si vel uxor vel vir in priore matrimonio perseveret, liberis communibus ex hoc matrimonio progenitis, si qui fuerint, conservando.

quidem portionem secundum leges nostras eis relinquere; sin autem amplius voluerit[1] largiri, hoc eius
6 voluntati concedimus. Sin vero ultimam voluntatem parentes neque testamento neque alio ultimo elogio declarasse monstrati fuerint, omnem parentium substantiam heredes, quibus ab intestato competit, secundum leges nostras sibi defendant: nullo eis impedimento ex sanctimoniali conversatione generando, sive soli sive cum aliis ad successionem
7 (2) vocantur. Huius perpetuae nostrae legis beneficia eos volumus obtinere, qui in monasterio vel clericatu perseveraverint. nam si qui eorum, de quibus praesentem legem posuimus, sanctimonialem vitam elegerint, ad saecularem autem conversationem remeaverint, iubemus omnes eorum res ad iura eius ecclesiae vel monasterii a quo recesserint pertinere.
8 (3) His ita dispositis repetita lege iubemus, ut nullus Iudaeus vel paganus vel haereticus servos Christianos habeat. quod si inventi in tali reatu fuerint, sancimus servos modis omnibus liberos esse secundum anteriorem nostrarum legum[2] tenorem.
9 In praesenti autem hoc amplius decernimus, ut, si quis de praedictis Iudaeis vel paganis vel haereticis habuerit servos nondum catholicae fidei sanctissimis mysteriis imbutos, et praedicti servi desideraverint ad orthodoxam fidem venire, postquam catholicae ecclesiae sociati fuerint, in libertatem modis omnibus ex praesenti lege eripiantur: et eos tam iudices provinciarum quam sacrosanctae ecclesiae defensores nec non beatissimi episcopi defendant, nihil pro eorum pretio penitus accipientibus dominis.
10 Quod si forte posthac etiam ipsi domini eorum ad orthodoxam fidem conversi fuerint, non liceat eis ad servitutem reducere illos, qui eos ad fidem orthodoxam praecesserunt: sed si quis talia usurpaverit,
11 poenis gravissimis subiacebit. Haec igitur omnia, quae pietatis intuitu nostra sanxit aeternitas, omnes iudices et religiosissimi antistites sive Africanae dioeceseos, in qua maxime huiusmodi vitia frequentari cognovimus, sive aliarum provinciarum naviter et studiosissime observare procurent. nam contemptores non solum pecuniaria multa, sed et capitis supplicio ferientur.

55 (57) [3]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰωάννῃ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Ὁ παρὼν νόμος εἰς ἑτέρου νόμου γεγραμμένου παρ' ἡμῶν*[4] *ἀναφέρεται μνήμην, ὃν δὴ καὶ αὖθις ἐπικυρῶσαι μετά τινος καλλίονος ᾠήθημεν χρῆναι προσθήκης, μείζονα ποινὴν κατὰ τῶν πλημμελούντων ἐκφέροντες, οὐχ ὅτι ταῖς αὐξήσεσι χαίρομεν τῶν ποινῶν (οὐδὲν γὰρ ἡμῖν οὕτως ὡς φιλανθρωπία καταθύμιον), ἀλλ' ἵνα τῷ δέει τῆς τιμωρίας τοὺς ἁμαρτάνειν προῃρημένους τοῦ πλημμελεῖν εἴρξωμεν.*
1 *Ἴσμεν τοίνυν γράψαντες νόμον λέγοντα μηδεμίαν εἶναι παρρησίαν τοῖς τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν οἰκονόμοις ἢ τοῖς προεστῶσι ξενώνων ἢ νοσοκομείων ἢ πτωχείων ἢ μοναστηρίων εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν ἢ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων συστημάτων, ὧν ἡ προλαβοῦσα διάταξις μέμνηται, τὰ διηνεκῶς αὐτοῖς καταλελειμμένα, ἅπερ ἀννάλια καλοῦσιν οἱ νόμοι, κατά τι σύμφωνον ἢ χρυσίου διαπιπράσκειν ῥητοῦ ἢ ἐκποιεῖν ἄλλως καθ' οἱονδήποτε τρόπον καὶ τοῖς ἐφεξῆς ἀναιρεῖν τὴν ἐντεῦθεν παραψυχήν. καὶ τοὺς πρέποντας τῷ νόμῳ προστεθείκαμεν λογισμούς, ὡς οὐκέτι διὰ ταύτην τὴν ἐγχείρησιν οὐδὲ τῆς προσηγορίας τοῦ ἀνναλίου σωζομένης, εἰ μὴ μέλλοι δίδοσθαι κατ' ἔτος, ἀλλὰ πρὸς ἅπαξ καταβληθὲν εἶτα τελείως ἐξαπόλοιτο.*
2 *Τοῦτον αὖθις μετά τινος προσθήκης ἀνανεούμενοι τὸν νόμον θεσπίζομεν, εἴ τις ἢ τῶν εὐλαβεστάτων οἰκονόμων ἢ ξενοδόχων ἢ νοσοκόμων ἢ πτωχοτρόφων ἢ γεροντοκόμων ἢ βρεφοτρόφων ἢ ὀρφανοτρόφων ἢ ἀρχιμανδριτῶν ἢ τῶν ἄλλων τῶν περιεχομένων τῇ προτέρᾳ ἡμῶν θείᾳ διατάξει προσώπων τὸ διηνεκῶς καταλειφθὲν τοῖς εὐαγέσιν οἴκοις, ὧν προΐστανται, εἴτε ἐν χρυσίῳ εἴτε ἐν ἄλλοις πράγμασι πειραθείη μεθιστᾶν εἰς τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι διηνεκές, ἀλλ' ἐπὶ διαλύσεσιν ἢ πράσεσιν ἢ τισιν ἄλλαις μηχαναῖς τοῦ διηνεκὲς αὐτὸ μένειν παῦσαι πειραθείη παρὰ τὴν δύναμιν τοῦ παρ' ἡμῶν ἤδη φοιτήσαντος ἐπὶ τοῖς τοιούτοις θείου νόμου, μηδεμίαν ἔχειν παντελῶς ἄδειαν τοῦτο ποιεῖν, ἀλλά, κἂν εἰ πράξειε, ἄκυρον εἶναι τὸ γενόμενον καὶ ἄδειαν εἶναι τῷ μετ' αὐτὸν τῆς αὐτῆς ἀντιληψομένῳ φροντίδος ἢ καὶ τούτου ῥαθυμήσαντος, ὡς εἰκός, τοὺς ἐφεξῆς ἅπαντας εὐθὺς ἀνακαλεῖσθαι τὸ γενόμενον καὶ οὕτως ἄκυρον ἀποφαίνειν, ὡς ἂν εἰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἔτυχε προελθόν, ὥστε καὶ τοὺς ἐν μέσῳ καρποὺς καὶ τόκους καὶ πᾶσαν ὠφέλειαν ἐπὶ τὸν εὐαγῆ φέρεσθαι πάντως οἶκον, τῶν ἐν μέσῳ τολ-*
3 *μηθέντων κατὰ πάντα τρόπον ἀργούντων. Ἀνδρὶ μὲν γὰρ ἑκάστῳ δρόμος εἷς ἐστι τοῦ βίου παρὰ τοῦ δημιουργοῦ δεδομένος, οὗ τέλος ἐστὶ πάντως ὁ θάνατος· τοῖς δὲ εὐαγέσιν οἴκοις καὶ ταῖς αὐτῶν συστάσεσιν ἀτελευτήτοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ φυλαττομένοις οὐκ ἔνεστιν οὐδὲ κατὰ τὰς κτήσεις ἐπάγεσθαί τι πέρας, ἀλλ' ἕως ἂν διαμένωσιν οἱ εὐαγεῖς οἶκοι (μένουσι δὲ ἄχρι παντὸς καὶ μέχρι γε αὐτοῦ τοῦ τῶν αἰώνων τέλους, ἕως οὗ τὸ Χριστιανῶν ὄνομα παρ' ἀνθρώποις*

(1) amplius voluerit *P*, et amplius voluerit eis *CR* (2) 1, 5, 20, 6. 1, 10, 2 (3) c. 55 *extat in Coll. et inde α § 1 in Nomoc.* (4) *c.* 45 § 9 *h. t.*

57 *Idem A. Iohanni pp. Praesens lex ad memoriam alius a nobis scriptae legis revocandam fertur, quam denuo confirmandam credidimus cum meliore adiectione poenam contra contemptores augendo, non quo poenarum augmentis delectemur (nihil enim nobis tam gratum est quam humanitas), sed ut metu poenae eos qui ad peccandum procli-*
1 *viores sunt a transgrediendo arceamus. Scimus igitur legem nos scripsisse, qua oeconomi et antistites xenonum vel nosocomiorum vel ptochiorum vel monasteriorum sive virorum sive mulierum vel aliorum eiusmodi corporum, quorum mentionem facit anterior constitutio, vetiti sunt perpetuo eis relicta, quae annua leges vocant, ex pacto pro certa auri summa vendere vel aliter quovis modo alienare et posteros eorum solacio privare: et convenientes rationes legi addidimus, quod post tale factum non servatur annui appellatio, si non per singulos annos datur, sed semel datum deinde penitus perit.*
2 *Quam legem denuo cum quadam adiectione renovantes sancimus, ut, si quis devotissimorum oeconomorum vel xenodochorum vel nosocomorum vel ptochotrophorum vel gerontocomorum vel brephotrophorum vel orphanotrophorum vel archimandritarum reliquorumque, qui anteriore sacra constitutione nostra continentur, id, quod perpetuo venerabilibus domibus quas regunt relictum est, sive in aurum sive in alias res mutare conatus fuerit, ut non videatur perpetuum esse, sed transactionibus vel venditionibus vel aliis machinationibus contra vim sacrae legis iam a nobis adversus talia conamina emissae efficere temptaverit, ut perpetuum esse desinat, nullam omnino licentiam id faciendi habeat, sed, licet fecerit, factum irritum sit liceatque ei, qui post illum eandem curam suscipiet, vel si, ut fit, etiam hic neglexerit, omnibus deinceps statim id quod gestum est revocare et sic ad irritum deducere, quasi neque ab initio intervenerit, ut etiam medii temporis fructus et usurae et omnis utilitas venerabili domo plene inferantur, et quae medio tempore patrata sunt omnimodo cessent.*
3 *Unicuique enim homini unus vitae cursus a creatore datus est, cuius finis omnino mors est: venerabilibus autem domibus earumque congregationibus, quae immortales sub deo custodiuntur, non convenit finem imponere ne in possessionibus quidem, sed quoad durant venerabiles domus (durant autem in perpetuum et usque ad ipsum saeculorum finem,*

ἔστι τε καὶ προσκυνεῖται), δικαίως μένειν καὶ τὰς διηνεκῶς καταλιμπανομένας χορηγίας ἢ προσόδους ἀθανάτους ἀεὶ ταῖς εὐσεβέσι πράξεσι ταῖς μηδεπώποτε
4 *παυομέναις ὑπηρετουμένας. Τὸν δὲ τοιοῦτό τι πλημμελήσαντα καὶ ἀποδόσθαι τὸ πρᾶγμα χρυσίου ἢ κατ' ἄλλην τινὰ πρόφασιν θαρρήσαντα βλάβην μὲν μηδεμίαν ἐπάγειν κατὰ τὸ ἔμπροσθεν εἰρημένον τοῖς καθ' ὧν ταυτα ἔπραξαν*[1] *οἴκοις, ἀλλ' ἐκείνους μὲν καὶ τὸ χρυσίον ἢ τὸ πρᾶγμα κερδαίνειν, ὅπερ εἰλήφασι, καὶ οὐδὲν ἧττον τὸ καταλελειμμένον ἀπαιτεῖν δίχα τῆς οἱασοῦν ἐλαττώσεως, αὐτὸν δὲ τὸν τοῦτο πράξαντα κληρονόμους τε αὐτοῦ καὶ διαδόχους καὶ τὰ τούτου πράγματα ἐνέχεσθαι τῷ πρὸς αὐτὸν συναλλάξαντι καὶ περιποιεῖν αὐτῷ τόγε ἐπὶ τῷ οἰκείῳ προσώπῳ καὶ τοῖς πράγμασι τοῖς ἑαυτοῦ πρὸς τὸν συμβαλόντα*[2] *τὸ ἀζήμιον, ὅπως ἂν πρὸς μὲν τὸν εὐαγέστατον οἶκον, ὅνπερ οὐ δέον*[3] *κατέβλαψε, μηδεμίαν ἐλπίζοι τῶν δεδομένων ἀνάληψιν ἢ τοῦ γεγονότος σύστασιν, ὅσον δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν συμβαλόντα πᾶσαν ἔχοι παρὰ τῶν νόμων ἄδειαν χωρεῖν ἐπ' αὐτὸν καὶ κληρονόμους αὐτοῦ καὶ τὰ αὐτοῦ πράγματα καὶ τὸ δεδομένον, εἰ*[4] *ἰσχύσειεν, εἰσπράττειν, ἵνα, εἰ μὴ τῇ πρὸς θεὸν εὐλαβείᾳ, τῷ δέει γοῦν τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας καὶ τῶν οἰκείων κληρονόμων ὀκνηρότεροι γίνοιντο πρὸς τὰς τοιαύτας συνθήκας, ἃς ὡμολογημένως ἐπ' οὐδενὶ χρηστῷ πράττουσιν, ἀλλ' ἢ χρήμασι διαφθαρέντες ἢ παθῶν τινων ἐλάττους γεγο-*
5 *νότες. Ἅπερ ἅπαντα διὰ τοῦδε τοῦ θείου νόμου κωλύοντες καὶ τοῦτον τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἐγγραφῆναι νόμοις θεσπίζοντες*[5] *ἀνατίθεμεν αὐτὸν τῷ δεσπότῃ τῶν ὅλων θεῷ καὶ σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, καλήν τινα καὶ πρέπουσαν αὐτῷ θυσίαν καὶ ταύτην προσάγοντες.* ***D. prid. id. Sept. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino vc. conss.*** [*a.* 534]

IIII.

DE EPISCOPALI AUDIENTIA ET DE DIVERSIS CAPITULIS, QUAE AD IUS CURAMQUE ET REVERENTIAM PONTIFICALEM PERTINENT.

1 [6]***Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Iulianum comitem Orientis***[7] Negotiatores, si qui ad domum nostram pertinent, ne commodum mercandi videantur excedere, Christianos, quibus verus cultus est, adiuvare pauperes et positos in necessitate provideant[8]. ***D. XV k. Mai. Constantinopoli divo Ioviano et Varroniano conss.*** [*a.* 364]

2 [9]*Idem AA.*[10] *ad Claudium pu.* Si clericus ante definitivam sententiam frustratoriae dilationis causa ad appellationis auxilium convolaverit, multam quinquaginta librarum argenti, quam contra huiusmodi appellatores sanctio generalis imponit, cogatur expendere. hoc[11] autem non fisco nostro volumus accedere, sed pauperibus fideliter erogari. *D. VIII id. Iul. Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

3 [12]*Imppp. Gratianus Valentinianus Theodosius et Arcadius AAAA.*[13] *Neoterio pp.* Nemo deinceps tardiores fortassis adfatus nostrae perennitatis expectet: exsequantur iudices, quod indulgere consuevimus. ubi primum dies paschalis extiterit, nullum teneat carcer inclusum, omnium vincula solvantur.
1 Sed ab his secernimus eos, quibus contaminari potius gaudia laetitiamque communem, si dimittan-
2 tur, animadvertimus. Quis enim sacrilego diebus sanctis indulgeat? quis adultero vel stupri[14] vel incesti reo tempore castitatis ignoscat? quis non raptorem virginis[15] in summa quiete et gaudio com-
3 muni persequatur instantius? Nullam accipiat requiem vinculorum, qui quiescere sepultos quadam sceleris immanitate non sinit: patiatur tormenta veneficus, maleficus, adulterator violatorque[16] monetae: homicida et parricida[17] quod fecit semper expectet: reus etiam maiestatis de domino, adversus quem ta-
4 lia molitus est, veniam sperare non debet. His ergo tali quoque sub absolutione[18] damnatis indultum nostrae serenitatis eo praecepti fine concludimus, ut remissionem veniae crimina nisi semel commissa non habeant, ne in eos liberalitatis Augustae referatur humanitas, qui impunitatem veteris admissi non emendationi potius quam consuetudini deputarunt. *D. V k. Mart. Mediolano Arcadio A. et Bautone vc. conss.* [*a.* 385]

4 [19]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Mimae et quae ludibrio corporis sui quaestum faciunt publice habitu earum virginum, quae deo dicatae sunt, non utantur. *D. III k. Iul. Heracleae Arcadio A. III et Honorio A. II conss.* [*a.* 394]

5 [20]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Gennadio praefecto Augustali* Archigerontes et dioecetae ergasiotanorum non nisi Christiani dirigantur[21]. quod officium tuum sollicite observet excubiis. *D. non. Febr. Constantinopoli. pp. Alexandriae Eutycheo Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

(1) *ἔπραξεν Herrmann* (2) *πρὸς τὸν συμβ. del. Hercher* (3) *οὐ δέον Coll., οὐδέν Nomoc.* (4) *εἴγε Nomoc.* (5) *sic Coll., καὶ ins. Nomoc.*

(6) = *Th.* 13, 1, 5: *iunge* 4, 63, 1 (7) Secundo pp. *Th.: Iulianum male substituerunt compilatores, cum is obierit Iuliano nepote suo imperante* (*Ammian.* 23, 1, 4) (8) Negotiatores si qui ad domum nostram pertinent, si modo mercandi videantur exercere sollertiam et Christianos, quibus si verus est cultus, adiuvare pauperes et positos in necessitatibus volunt, potiorum quoque homines vel potiores, si possi (potiores ipsos si *Mommsen*) tamen his mercandi cura est, ad necessitatem pensitationis adhibeas *Th.* (9) = 7. 65, 4ᵃ *Th.* 11, 36, 20 (10) idem AAA. (*i. e.* Valentinianus Valens et Gratianus) *Th. recte* (11) hoc *Th. cum Graecis,* hanc *libri* (12) pr. ... § 3 = Th. 9, 38, 8, § 4 = *Th.* 9, 38, 6 (13) idem aaa. (= grat. val. et theod.) *Th.* (14) vel stupri *om. Th., habent Graeci* (15) virginis *om. Th., habent Graeci* (16) adulterator violatorque] *C*, adulteratorque *Th.*, adulter violatorque *PR* (17) et parricida *om. Th., habent Graeci* (18) *sic Rᵃ? Th.*, tali sub astrictione (*omisso* quoque) *PCRᵇ* (19) = *Th.* 15, 7, 12: *iunge* 11, 41, 4 (20) = *Th.* 14 27, 1 (21) arch. et dioec. erg. numero deligantur *Th.*

donec Christianorum nomen apud homines est et veneratur), iustum est durare etiam perpetuo relictas erogationes vel reditus immortales, ut semper
4 *inserviant piis actibus numquam cessaturis. Qui autem eiusmodi quid deliquerit et pro auro vel alium in modum rem alienare conatus fuerit, damnum secundum ea quae antea dicta sunt domibus, adversus quas hoc perpetraverit, nullum afferet, sed illae et aurum vel rem quam acceperint lucrabuntur neque eo minus quod relictum erat exigent sine ulla imminutione, is autem qui id fecerit heredesque eius vel successores et res ipsius tenebuntur ei quocum contraxerit, et cum persona sua suisque facultatibus eum indemnem praestet, ut adversus venerabilem domum, quam frustra damno affecit, nullam datorum restitutionem vel eius quod gestum sit approbationem speret, quod vero ad eum cum quo contraxit attinet, huic omnino liceat secundum leges adversus eum heredesque et res eius agere et quod dedit si possit exigere, quo isti, si minus devotione erga deum, saltem periculo propriae substantiae heredumque suorum tardiores fiant in talibus contractibus ineundis, quos constat eos ad bonum nullum facere, sed aut pecuniis corrupti aut*
5 *affectui alicui cedentes. Quae omnia per hanc sacram legem prohibentes et ipsam sacris legibus nostris inseri iubentes domino universorum deo et salvatori nostro Iesu Christo eam offerimus etiam hoc ei pulchrum dignumque sacrificium facientes.*

6 [1]*Idem AA. Eutychiano pp.* Addictos supplicio et pro criminum immanitate damnatos nulli clericorum vel monachorum, eorum etiam, quos synoditas vocant, per vim atque usurpationem vindicare liceat ac tenere, sed reos ad locum poenae sub prosecutione pergentes nullus teneat aut defendat.
1 Sed sciat se cognitor triginta librarum auri multa, primates officii capitali esse sententia feriendos, nisi usurpatio ista aut protinus vindicetur aut, si tanta clericorum aut monachorum audacia est, ut bellum potius quam iudicium futurum esse existimetur, ad clementiam nostram commissa referantur, ut nostro
2 arbitrio mox severior ultio procedat. Ad episcoporum sane culpam ut cetera redundabit, si quid forte in ea parte regionis, in qua ipsi populos Christianae religionis doctrinae insinuatione moderantur, ex his, quae fieri hac lege prohibuimus, a monachis perpetratum esse cognoverint nec vindicaverint.
3 Quibus in causa criminali humanitatis consideratione, si tempora suffragantur, interponendae provocationis copiam non negamus. *D. VI k. Aug. Mnizo Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]

7 [2]*Idem AA. Eutychiano pp.* Si qui ex consensu apud sacrae legis antistitem litigare voluerint, non vetabuntur, sed experientur illius (in civili dumtaxat negotio) arbitri more residentis sponte iudicium. quod his obesse non poterit nec debebit, quos ad praedicti cognitoris examen conventos potius afuisse quam sponte venisse constiterit. *D. VI k Aug. Mediolani*[3] *Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]

8 [4]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA.*[5] *Theodoro pp.* Episcopale iudicium sit ratum omnibus, qui se audiri a sacerdotibus elegerint[6], eamque illorum iudicationi adhibendam esse reverentiam, quam vestris referre[7] necesse est potestatibus, a quibus non licet provocare[8]. per iudicum quoque officia, ne sit cassa episcopalis[9] cognitio, definitioni exsecutio tribuatur. *D. id. Dec. Basso et Philippo conss.* [a. 408]

9 [10]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Caeciliano pp.* Iudices dominicis diebus productos reos e custodia carcerali videant interrogent, ne his humanitas clausis per corruptos carcerum custodes negetur: victualem substantiam non habentibus faciant ministrare libellis duobus[11] aut tribus diurnis vel quot existimaverint commentarienses[12] decretis, quorum sumptibus proficiant alimoniae pauperum: quos ad lavacrum sub fida custodia duci oportet.
1 Multa iudicibus viginti librarum auri et officiis eorum eiusdem ponderis constituta, ordinibus quoque trium librarum auri multa proposita, si saluberrima statuta contempserint. nec deerit antistitum Christianae religionis cura laudabilis, quae ad observationem constituti iudicis hanc ingerat monitionem. *D. VIII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [a. 409]

10 [13]*Idem AA. Caeciliano pp.* Mathematicos, si non[14] parati sint codicibus erroris proprii sub oculis episcoporum incendio concrematis catholicae religionis cultui fidem tradere numquam ad errorem praeteritum redituri, non solum urbe Roma, sed
1 etiam omnibus civitatibus pelli decernimus. Qui si hoc non fecerint et contra clementiae nostrae salubre[15] constitutum in civitatibus fuerint comprehensi vel secreta erroris sui et professionis insinuaverint, deportationis poenam excipiant. *D. k. Febr. Ravenna Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [a. 409]

11 [16]*Idem AA. Theodoro pp.* Christianos proximorum locorum volumus sollicitudinem gerere, ut Romanos captivos qui reversi fuerint nemo teneat, nemo iniuriis aut damnis adficiat. *D. III id. Dec. Ravenna Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [a. 409]

12 [17]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Si lenones patres vel domini suis filiabus vel ancillis peccandi necessitatem imposuerint, liceat filiabus vel ancillis episcoporum implorato suffragio omni miseriarum necessitate absolvi. *D. XI k. Mai. Felice et Tauro conss.* [a. 428]

13 [18]*Imp. Marcianus A. Constantino pp.* Decernimus, ut, quicumque catholicarum ecclesiarum, quae sub viro religiosissimo archiepiscopo huius almae urbis sunt, reverentissimum oeconomum sive de ecclesiasticis sive de propriis et ad ipsum solum pertinentibus causis vel quemcumque alterum earundem ecclesiarum clericum aliqua voluerit lite pulsare, apud memoratum beatissimum archiepiscopum causam dicat in negotiis audiendis fidem ac sinceritatem
1 geminam praebiturum et sacerdotis et iudicis. Volentibus tamen actoribus pateat episcopale iudicium: ac nullus, qui huiuscemodi intendit in sacrosanctas ecclesias vel praedictos clericos actionem, ad religiosissimum antistitem cognitorem ducatur invitus. *D. VIII ... April. Varane*[19] *et Iohanne conss.* [a. 456]

14 [20]*Αὐτοκράτωρ Λέων αὐτῷ*[21] *δήμῳ.* *Μήτε δοῦλον μήτε ἐλεύθερον σῶμα τολμάτω τις εἰς πορνείαν προάγειν ἢ προϊστάναι, μηδὲ εἰ θυμελικὸς εἴη ἢ ἄλλως σκηνικός. εἰ δὲ δοῦλον εἴη τὸ προσταχθὲν*[22], *ἐκδικείσθω εἰς ἐλευθερίαν παρὰ παντὸς προσιόντος δίχα τινὸς δαπάνης τοῖς κατὰ τόπον ἄρχουσιν ἢ τοῖς*
1 *θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις. Οἷς μελήσει τὸ μηδὲ ἄκουσαν γυναῖκα δούλην ἢ ἐλευθέραν συνεῖναι συγχωρεῖν μίμοις ἢ χοροῖς ἢ ἄλλην θέαν ἐν τοῖς θεάτροις ἐκτελεῖν ἀναγκάζεσθαι.*

15 [23]*Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp.* Nemo vel in foro magnitudinis tuae vel in provinciali iudicio vel apud quemquam iudicem accedat ad togatorum consortium, nisi sacrosanctis catholicae religionis fuerit imbutus mysteriis. sin autem aliquid[23*] quoquo modo vel[24] quadam machinatione factum vel attemptatum fuerit, officium quidem sublimitatis tuae centum librarum auri iacturam pro condemnatione sustineat, idem vero, quicumque ausus fuerit contra providum nostrae serenitatis decretum officium advocationis per subreptionem adripere et prohibitum patrocinium praestiterit, advocationis officio remotus stilum proscriptionis atque perpetui exilii specialiter sustinebit: scituris etiam provinciarum rectoribus, quod is, sub cuius administratione aliquid huiusmodi fuerit attemptatum, partis bonorum dimidiae proscriptionem et poenam exilii per

(1) = 7, 62, 29. *Th.* 9, 40, 16 *et inde a* § 3 = *Th.* 11, 30, 57: *iunge* 1, 3, 11. 12; 1, 4, 7; *Th.* 16, 2, 32 (2) *iunge c.* 6 *h. t. et quae ibi laudantur* (3) Mnizo *scr.* (4) = *Sirmond.* 18 (5) *debuit esse* impp. Honorius et Theodosius AA. (6) adquieverint *Sirmond.* (7) *sic PR cum Graecis*, referri *C*, deferri *Sirmond.* (8) provocari *libri cum Sirmond.* (9) episcopalis *om. Sirmond.* (10) = *Th.* 9, 3, 7: *iunge* 1, 55, 7 ... 9; 4, 20, 11 *Th.* 9, 2, 6; 9, 31, 1; 9, 36, 2; 9, 37, 4 (11) *sic libri cum Th.* *et Graecis* (12) *sic libri cum B*, commentariensi *rectius Th.* (13) = *Th.* 9, 16, 12 (14) nisi *Th.* (15) *sic dett. cum Th. et Graecis*, saluberrimae *PCR* (16) = *Th.* 5, 5, 2 *Sirmond.* 16: *iunge* 8, 50, 20 (17) = 11, 41, 6 *Th.* 15, 8, 2 (18) *fortasse iungenda est* 1, 3 25 (19) vario *traditur* (20) = 11, 41, 7 (21) *Λέων Α. τῷ scr.* (22) *προαχθὲν Hercher* (23) = 2, 6, 8 (23*) aliud quid *Mommsen* (24) vel *R cum loco gemino, om. PC*

14 *Imp. Leo A. ad populum Ne quis servum neve liberum corpus conetur ad stuprum producere aut prostituere, nec si thymelicus sit aut alias scaenicus. si mancipium prostitutum est, in libertatem evincatur a quolibet sine ullo sumptu locorum magistratus vel religiosissimos episcopos adeunte.*
1 *Quorum curae erit, ne quam mulierem servam sive liberam invitam interesse mimis vel choris permittant vel cogi, ut aliud spectaculum in theatris praestent.*

quinquennium sustinebit. *D. pridie k. April. Constantinopoli Anthemio A. II cons.* [*a.* 468]

16 [1]*Idem AA. Erythrio pp.* Si legibus prohibitae non sint speratae nuptiae et post arras sponsalicias sponsa coniugium sponsi propter religionis diversitatem recusaverit, si quidem probatum fuerit ante datas easdem arras sponsalicias hoc idem mulierem vel parentes eius cognovisse, sibi debeant imputare. si vero horum ignari sponsalicias arras susceperint vel post arras datas talis causa paenitentiae intercesserit, isdem tantummodo redditis super alterius simpli poena liberi custodiantur. quod simili modo etiam de sponsis super recipiendis nec ne arris praestitis custodiri censemus. *D. k. Iul. Constantinopoli Marciano cons.* [*a.* 472]

17 [1]*Ὅταν ἔν τινι πόλει σιτώνου γένηται χρεία, κατὰ δοκιμασίαν καὶ ἐπιλογὴν καθ' ἑκάστην πόλιν ἐπισκόπου καὶ τῶν ἐν τοῖς κτήτορσι πρωτευόντων γινέσθω ἡ ἐπὶ αὐτῷ προβολή, οὐ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς προβαλλομένοις οὐδὲ ἐφ' οἷς ἂν βουληθείησαν προσώποις, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης ταξεωτῶν τῶν στρατευομένων καὶ τῶν ἀποθεμένων τὴν τάξιν, διὰ τῶν εἰρημένων προσώπων πρὸς τὴν σιτωνίαν προβαλλομένων, ἐπειδὴ εὐχερέστερον οὗτοι ταῖς δημοσίαις χρείαις ἐντετριμμένοι ἐκ μακάρων χρόνων τὸ τῆς σιτωνίας διανύουσι βάρος. ὁ δὲ παραβαίνων ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν τὸν νόμον λ' χρυσίου λίτρας ἐπιτίμιον καταβαλλέτω.*

18 [2]. . . . . *Θεσπίζομεν* . . . . . .
Οἱ ὑφεστῶτες καὶ τῇ παραφυλακῇ προσκαρτεροῦντες στρατιῶται ἐν τοῖς σεδέτοις αὐτῶν τὸ προσφερόμενον εἶδος ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει ἢ τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς γεωργουμένων δεχέσθωσαν ὑπὲρ τῶν ἀννόνων αὐτῶν δοκιμασίᾳ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἄρχοντος ἢ τοῦ ἐκδίκου ἐξ ἀπολείψεως τοῦ ἄρχοντος, καὶ οὐκ ἀναγκάζεται ὁ συντελεστὴς ἀπαργυρισμὸν διδόναι.

19 *Idem A. Eustathio pp.* Iubemus eos tantummodo ad defensorum curam peragendam ordinari, qui sacrosanctis orthodoxae religionis imbuti mysteriis hoc imprimis sub gestorum testificatione, praesente quoque religiosissimo fidei orthodoxae antistite, per depositiones cum sacramenti religione celebrandas patefecerint. ita enim eos praecipimus ordinari, ut reverentissimorum episcoporum nec non clericorum et honoratorum ac possessorum et curialium decreto constituantur. *D. XIII k. Mai. Sabiniano et Theodoro conss.* [*a.* 505]

20 [*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α.*]
[4]*Οὐδεὶς στρατεύεται, εἰ μὴ ἐν ὑπομνήμασι μαρτυρηθῇ ἐπὶ τριῶν ἐπὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων Χριστιανὸς ὀρθόδοξος, συνισταμένης τῆς πράξεως παρὰ τῷ ἄρχοντι, ἔνθα μέλλει στρατεύεσθαι, δύο νομισμάτων ὑπὲρ αὐτῆς διδομένων. εἰ δὲ τοῦτο παραμεληθῇ, δίδωσιν ὁ ἄρχων πεντήκοντα λίτρας καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ κ' καὶ ὁ στρατευσάμενος ι' καὶ ἐκβάλλεται καὶ οἱ ψευδομαρτυρήσαντες σωματικῶς τιμωροῦνται καὶ αἱ ποιναὶ τοῖς πριβάτοις εἰσάγονται κινδύνῳ τοῦ κόμητος.*

21 [5]*Idem A. Menae pp.* Si praesens quidem sit, qui pecuniam numerasse vel alias res dedisse scriptus est, aliquam vero administrationem in provinciis gerat, ut difficile esse videatur denuntiationem eidem non numeratae pecuniae mittere, licentiam damus ei, qui memorata exceptione uti velit, alios iudices adire et per eos[6] manifestare, cui exceptionem huiusmodi obicit, factam a se super non numerata pecu-
1 cunia querellam esse. Quod si non sit alius administrator civilis vel militaris vel per aliquam causam difficile sit ei qui memoratam querellam opponit adire eum et ea quae dicta sunt facere, licentiam damus et per virum reverentissimum episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare et ita
2 tempus statutum interrumpere. Quod etiam in exceptione non numeratae dotis locum habere receptum[7] est. *D. k. Iul.*[8] *Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

22 [9]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Μηνᾷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Οὐδένα ἐμβάλλεσθαι ἐν φυλακῇ δίχα προστάξεως τῶν κατὰ τὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν ἢ ἐν ἐπαρχίᾳ ἐνδόξων ἢ περιβλέπτων ἢ λαμπροτάτων ἀρχόντων ἢ*
1 *τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκδίκων βουλόμεθα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐμβληθέντων ἢ ἐμβαλλομένων τοὺς θεοφιλεστάτους τῶν τόπων ἐπισκόπους μίαν ἑκάστης ἑβδομάδος ἡμέραν τὴν τετράδα ἢ τὴν παρασκευὴν τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς διερευνᾶσθαι καὶ σὺν ἀκριβείᾳ μανθάνειν τὰς τῆς αὐτῶν κατοχῆς αἰτίας καὶ εἴτε οἰκέται τυγχάνοιεν ὄντες εἴτε ἐλεύθεροι, εἴτε ἐπὶ χρήμασιν εἴτε ἐπὶ ἄλλοις ἐγκλήμασιν εἴτε ἐπὶ φόνοις ἐμβεβλημένοι.*
2 *Παρασκευάζειν τοὺς ἐνδοξοτάτους καὶ περιβλέπτους καὶ λαμπροτάτους ἄρχοντας ταύτης τε τῆς εὐδαίμονος πόλεως καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐκεῖνα πράττειν ἐπ' αὐτοῖς, ἅπερ ἡ πρὸς τοὺς ἐνδοξοτάτους ἐπάρχους περὶ τούτου καταπεμφθεῖσα θεία ἡμῶν διαγορεύει διάταξις, ἀδείας διδομένης τοῖς κατὰ καιρὸν θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις, εἴ τινα ῥαθυμίαν ἴδοιεν γινομένην παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν ἐνδοξοτάτων καὶ μεγαλο-*

(1) = 5, 1, 5: *iunge* 1, 18, 13. 5, 6, 8. 5, 30, 3 (2) *est epitome* 10, 28, 2, *quam hoc loco geminatam esse constat ex Const., omissa* § 1, *quae neque in Const. indicetur et aliena sit ab huius tituli argumento* (3) = *Const.: iunge* 12, 37, 19: *initium θεσπίζομεν tradunt Paratitla ad Const.* 1, 3 (4) = *Const.* (5) = 4, 30, 14, 6. 7: *iungendae sunt* 5, 15, 3. 10, 22, 4, *fortasse etiam* 4, 30, 15 (6) ei *ins. l. gem.* (7) certum *l. gem.* (8) Iun. *scr. cum* 5, 15, 3. 10, 22, 4 (9) *c.* 22 (= 9, 4, 6) *extat in Coll.: iunge c.* 23 *h. t.* 9, 5, 2. 9, 47, 26

17 *Quando in civitate aliqua opus erit sitona, arbitratu et electione uniuscuiusque civitatis episcopi et eorum qui inter possessores primates sunt eius electio fiat, non pro arbitrio eligentium nec ex quibuslibet personis, sed ex solis officialibus eius loci, sive militent sive ordine abscesserint, per supra dictas personas ad sitoniam eligendis, quoniam facilius hi utpote in publicis negotiis diu exercitati sitoniae onus expediunt. qui legem violat vel violari permittit, XXX auri librarum multam solvat.*

18 *Milites subditi et in praesidio constituti in sedibus suis species ab agricolis civitatis eiusque regionis pro annonis suis arbitratu episcopi et praesidis accipiant vel defensoris, si praeses non est: nec cogitur collator adaerationem praestare.*

20 *Imp. Iustinianus A. Nemo militat, nisi in actis sub trium testimonio adpositis sanctis evangeliis Christianus orthodoxus comprobetur, gestis apud praesidem excipiendis, sub quo militaturus est, duobus solidis pro iis solvendis. quod si violatum fuerit, praeses dabit L libras et officium eius XX et qui in militiam receptus est X et removetur et qui falso testati sunt corpore poenas solvunt et multae comitis periculo privatis exiguntur.*

22 *Idem A. Menae pp. Neminem in custodiam conici volumus iniussu illustrium vel spectabilium vel clarissimorum huius almae urbis provinciarum-*
1 *que magistratuum vel defensorum civitatum. Eos autem qui inclusi sunt vel includentur religiosissimi locorum episcopi una cuiusque hebdomadis die quarta vel sexta explorent et diligenter causas detentionis eorum inquirant et servine an liberi sint, num propter aes alienum an propter alias accusa-*
2 *tiones vel ob homicidium inclusi sint. Curent magistratus illustres et spectabiles et clarissimi huius almae urbis provinciarumque ea in iis fieri, quae sacra constitutio nostra ad illustres praefectos praetorio ea de re missa praecipit: data licentia religiosissimis pro tempore episcopis, si quid praeter-*

πρεπεστάτων καὶ λαμπροτάτων ἀρχόντων ἢ παρὰ τῶν πειθομένων αὐτοῖς τάξεων, ταύτην μηνύειν, ὡς ἂν ἡ προσήκουσα κατὰ τῶν ῥαθυμούντων ἐνεχθείη κίνησις. *D. xv k. Febr. Constantinopoli Decio cons.* [*a.* 529]

23 [1]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Μηνᾷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Ἰδιωτικὰς φυλακὰς πᾶσι τρόποις ἐν πόλεσιν ἢ ἐν κώμαις ἀπαγορεύομεν καθίστασθαι, αὐτῶν δηλαδὴ τῶν κατεχομένων προνοίᾳ τῶν κατὰ τόπον θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τῆς κατοχῆς ἀφιεμένων. D. xii[2] k. Febr. Constantinopoli Decio cons.* [*a.* 529]

24 [3]*Idem A. Demostheni pp.* Nemini licere volumus[4], sive ab ingenuis genitoribus puer parvulus procreatus sive a libertina progenie sive servili condicione maculatus expositus sit, eum puerum in suum dominium vindicare sive nomine dominii sive adscripticiae sive colonariae condicionis: sed neque his, qui eos nutriendos sustulerunt, licentiam concedi penitus (cum quadam distinctione) eos tollere: sed nullo discrimine habito ii, qui ab huiusmodi hominibus educati vel nutriti vel aucti sunt, liberi et ingenui appareant et sibi adquirant et in posteritatem suam vel extraneos heredes omnia quae habuerint, quo modo voluerint, transmittant. haec observantibus non solum praesidibus provinciarum, sed etiam viris religiosissimis episcopis. *D. xv k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* . [*a.* 529]

25 [5]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Δημοσθένει ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Ὅσα περὶ τῶν καλουμένων κύβων ἤτοι κόττων καὶ τῆς τούτων κωλύσεως ἡμῖν νενομοθέτηται, ταῦτα ἄδειαν δίδομεν καὶ τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις καὶ ἀνερευνᾶν καὶ γινόμενα παύειν καὶ τοὺς ἀκοσμοῦντας διὰ τῶν λαμπροτάτων ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πατέρων καὶ τῶν ἐκδίκων τῶν πόλεων ἐπὶ σωφροσύνην ἐπανάγειν. D. x k. Oct. Constantinopoli Decio cons.* [*a.* 529]

26 [6]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἔτος ταῖς πόλεσι προσιουσῶν πολιτικῶν προσόδων ἢ πόρων ἐκ δημοσίων ἢ ἐξ ἰδιωτικῶν χρημάτων παρά τινων αὐταῖς ἢ καταλιμπανομένων ἢ δωρουμένων ἢ ἄλλως ἐπινοουμένων ἢ περιποιηθησομένων, εἴτε εἰς ἔργα εἴτε εἰς σιτωνίαν εἴτε εἰς δημόσιον ὁλκὸν εἴτε εἰς ἐκκαύσεις βαλανείων εἴτε εἰς λιμένας[7] εἴτε εἰς τειχῶν ἢ πύργων οἰκοδομὰς ἢ γεφυρῶν ἢ ὁδοστρωσιῶν ἐπανόρθωσιν ἢ ἁπλῶς εἰς τὰς τῶν πολιτικῶν χρείας προχωρούντων, εἴτε ἀπὸ δημοσίων εἴτε ἀπὸ ἰδιωτικῶν ὡς εἴρηται προφάσεων, θεσπίζομεν εἰς ταὐτὸν συνιόντας τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τρεῖς τε τῶν εὐυπολήπτων καὶ ἐν ἅπασι προεχόντων κατὰ τὴν πόλιν ἔτους ἑκάστου ἐποπτεύειν τε τὰ γενόμενα ἔργα καὶ παρασκευάζειν μετρεῖσθαι καὶ λογοθετεῖν τοὺς ταῦτα διοικοῦντας ἢ διοικήσαντας, καὶ ἐπὶ πράξεως ὑπομνημάτων φανερὸν γίνεσθαι τὸ πεπληρῶσθαι τὰ ἔργα, ἢ δεδιοικῆσθαι τά τε σιτωνικὰ χρήματα τά τε λουτρωνικὰ ἢ περὶ ὁδοστρωσίας ἢ περὶ ὁλκοὺς ὑδάτων*
1 ἢ ἕτερα τοιαῦτά τινα. Ἅπερ ἅπαντα ἀμείωτα μένειν εἰς τὸν ἅπαντα βουλόμεθα χρόνον καὶ ἐπὶ τῆς πράξεως τῶν ὑπομνημάτων δηλοῦσθαι, ὡς ἀνεύθυνός ἐστιν ὁ ταῦτα διοικήσας ἢ καὶ ὑπεύθυνος μὲν ὤφθη, τὸ δὲ ὀφειλόμενον ἀπέδωκεν· καὶ οὕτως ἔχειν ἀσφάλειαν τὸν ταύτης τετυχηκότα τῆς πράξεως. [8]στελοῦμεν γὰρ ἡμεῖς, ἡνίκα ἂν βουληθείημεν, τὸν ἡμῖν δοκοῦντα, ὃς ἐποπτεύσει τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα λογοθέσια καί, εἴπερ ὀρθῶς ἔχοντα εὕροι, ψῆφον ποιήσεται τὸ ἀσφαλὲς αὐτοῖς καὶ κληρονόμοις αὐτῶν καὶ διαδόχοις τελείως περιποιοῦσαν, ἐφ' ᾧ μηκέτι δευτέρων λόγων ἢ ζητήσεων ἀφορμὰς ὑπολελεῖφθαι. πάντων ἐπὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων οὕτως σὺν ἀκριβείᾳ πραττομένων, ὡς τῆς ἡμετέρας αὐτοῖς ἐπιστη-
2 σομένης, ἡνίκα ἂν βουληθείημεν, ἐξετάσεως. Χρὴ μέντοι σπεύδειν τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ποιουμένους τοὺς λογισμούς, ὅπως, ἂν τὰ ἔργα εἰς ἀπέραντα τῆς δαπάνης ἀφορισθῇ, καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπιμελῶς γένοιτο ἐκ τῶν πολιτικῶν
3 ἀνανεούμενα πόρων τε καὶ προσόδων. Εἰ μέντοιγε μὴ βουληθείη λογισμοὺς ὑποσχεῖν ὁ ταῦτα διοικήσας μηδὲ ἀνάσχοιτο τοῦ θεοφιλεστάτου τῶν τόπων ἐπισκόπου καὶ τῶν κτητόρων τῶν πρὸς τοῦτο ἀφωρισμένων εἰς λογισμοὺς αὐτὸν καλούντων, τηνικαῦτα ἀναγκάζεσθαι τοῦτο πράττειν διὰ τοῦ λαμπροτάτου τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντος καὶ τῆς πειθομένης αὐτῷ τάξεως, ζημίας πάσης χωρὶς συνωθούμενον, ἐφ' ᾧτε πᾶσι τρόποις λογισμοὺς ὑπέχειν τῷ θεοφιλεστάτῳ τῆς πόλεως ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρωτεύουσι τῶν πόλεων καὶ τὸ φαινόμενον ἐποφείλεσθαι παρ' αὐτοῦ ἀποδοῦ-

(1) *c.* 23 (= 9, 5, 2) *extat in Coll.: iunge c.* 22 *h. t.* 9, 4, 6. 9, 47, 26 (2) xv *scr. cum c.* 22 *h. t.* (3) = 8, 51, 3 (4) sancimus nemini licere *l. gem.* (5) *c.* 25 (= 3, 43, 1) *extat in Coll.* (6) *extat in Coll.: iunge* 12, 40, 12 (*ad* § 8) (7) *sic Augustinus,* λίμνας *Coll.* (8) § 1 *fin.* — § 5 = 10, 31, 4

mitti videant ab illustribus spectabilibus clarissimis pro tempore magistratibus vel ab officiis quae iis parent, hoc denuntiandi, ut congruens motus in contemptores dirigatur.

23 *Idem A Menae pp. Privatos carceres omnimodo in urbibus vel vicis constitui vetamus, iis videlicet qui detinentur providentia religiosissimorum loci episcoporum custodia liberandis.*

25 *Idem A. Demostheni pp. Etiam religiosissimis episcopis licentiam damus in ea, quae de tesseris quae vocantur vel cottis et de eorum prohibitione constituimus, inquirendi et si fiant reprimendi ac delinquentes per clarissimos provinciarum praesides et patres defensoresque civitatum ad sanitatem compellendi.*

26 *Idem A. Iuliano pp. De reditibus quae singulis annis ad civitates perveniunt ex publicis vel privatis pecuniis, quae iis ab aliquibus relinquuntur vel donantur vel alio modo dantur seu comparantur, sive ad opera sive ad rem frumentariam sive ad publicos aquae ductus sive ad balnea calefacienda sive ad portus sive ad extructionem murorum vel turrium sive ad pontium straturarumque refectionem vel denique in publicos usus erogandae, tam ex publicis quam ex privatis causis ut dictum est, sancimus, ut in unum conveniant religiosissimus episcopus et tres viri bonae existimationis et in omni re eius civitatis primarii, et tam facta singulis annis opera inspiciant quam curent, ut metiantur et ut rationes reddant qui ea administrant vel administrabunt, et sub actorum confectione manifestum fiat opera perfecta esse vel dispensas esse pecunias sitonicas et balneatorias vel quae in straturas vel aquae ductus vel reliqua eiusmodi desti-*
1 natae sunt. Quae omnia immutata in omne aevum manere volumus et gestorum confectione palam fieri, sitne solutus qui ea administravit, an obligatus quidem apparuerit, id autem quod debuit persolverit: et sic securitatem habere eum qui hanc curam suscepit. nos enim, quandocumque videbitur, mittemus quem placuerit, qui rationes ab illis factas examinet et, si recte facta invenerit, sententia sua plenam securitatem ipsis heredibusque et successoribus eorum praestet, ut non amplius aliarum rationum vel inquisitionum occasio relinquatur. quae omnia praepositis sanctis evangeliis sic diligenter fiant, cum nostra inquisitio quando libuerit ipsis
2 instet. Properandum autem est religiosissimo episcopo iisque qui cum eo rationes conficiunt, ut si qua opera continuos sumptus requirant, singulis annis diligenter ex publicis fructibus et sumpti-
3 bus restaurentur. Quod si administrator rationes reddere noluerit neque a religiosissimo locorum episcopo possessoribusque ad id delectis ad rationes reddendas evocari se siverit, tum per clarissimum provinciae praesidem officiumque ei subditum id facere cogatur ac sine ulla poena compellatur, ut religiosissimo episcopo et civitatum primoribus ra-

4 (1) καὶ τῇ πόλει. Πᾶσαν δὲ ἄδειαν ἀναιροῦμεν
τοῖς ἡμετέροις ἄρχουσι πέμπειν ἐν ταῖς χώραις dis-
cussoras ἢ λογοθέτας ἢ ἐξισωτὰς ἐπὶ ταῖς τῶν δη-
μοσίων λογισμῶν ἐξετάσεσιν· ἀλλ' εἴ τι τοιοῦτο
πράξαιεν παρὰ γνώμην ἡμετέραν, τηνικαῦτα, εἰ μὲν
θεῖός τισι τύπος κατὰ συναρπαγὴν πορισθείη, ἄδειαν
εἶναι τῷ θεοφιλεστάτῳ τῆς πόλεως ἐπισκόπῳ προσ-
δέχεσθαι μὲν τὸν θεῖον τύπον, μηνύειν δὲ εἰς ἡμᾶς,
ὅπως ἂν ἡμεῖς γνοίημεν, εἴτε κατὰ θείαν ἡμῶν πρόσ-
ταξιν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν γεγραμμένην εἴτε κατὰ
συναρπαγὴν γέγονεν, ὥστε εἰ κατά τινα γενόμενος
φανείη συναρπαγήν, τηνικαῦτα τὸ γενόμενον ἄκυρον
εἶναι κίνδυνόν τε ὑποστῆναι τὸν τοῦτο πορισάμενον.
5 Εἰ δέ τινος τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων πεμφθείη
ψῆφος ἢ καὶ κομμονιτώριον ἢ πρόσταγμά τι καὶ
λογοθέσιον περὶ τούτων[1] τῶν προειρημένων κεφα-
λαίων ἐπιτραπείη, παντὶ βουλόμεθα τρόπῳ τὸν θεο-
φιλέστατον τῆς πόλεως ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἐν τῇ
πόλει πρωτεύοντας μὴ προσίεσθαι ταῦτα, ἀλλὰ ἄδειαν
εἶναι καὶ τῷ τῆς ἐπαρχίας ἡγουμένῳ καὶ αὐτοῖς γε
δὴ τοῖς κτήτορσι καὶ πολίταις διωθεῖσθαι τὰς τοι-
αύτας προστάξεις καὶ μηδὲ ὀβολὸν ἕνα ταύτης ἕνεκα
τῆς αἰτίας παρέχειν. εἰ δὲ τοῦτο ῥαθυμήσειεν ὁ θεο-
φιλέστατος ἐπίσκοπος, ἕξει μὲν δυσμενῆ τὸν δεσπότην
θεὸν καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν ἀναμενέτω, ὅτι
σιγὴν ἐσίγησεν ἀνελευθέραν τε καὶ ἱερατικῆς παρρη-
6 (2) σίας ἀναξίαν[2]. Ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἐμφανίζει
κατὰ χώραν ἢ ἀρχόντων οἱωνδήποτε ἢ ὑπάτων προ-
αγωγὰς ἢ γενικοὺς τύπους τῶν ἐνδοξοτάτων ὑπάρ-
χων ἢ καὶ ἑτέρου τινὸς τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων, ἢ
καὶ διατάξεων ἢ θείων κομμονιτωρίων ἢ γραμμάτων
γενικῶν μέντοι ἐμφανίσεις ποιοῖτο ἢ καὶ ἀνδριάντων
βασιλικῶν καθιδρύσεις[3], μὴ εἶναι τούτῳ παρρησίαν
περαιτέρω ἓξ νομισμάτων ἐφ' ἑκάστῃ μηνύσει ἢ ἐφ'
ἑκάστῳ τύπῳ ἢ ἑκάστῃ διατάξει ἢ θείῳ κομμονι-
τωρίῳ ἢ γράμματι γενικῷ ἢ ἀνδριάντων καθιδρύσει
κομίζεσθαι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν εἰς ἣν ταῦτα
παρέλαβεν, ὥστε, ὁπόσας ἂν ἔχοι πόλεις ἡ ἐπαρχία,
μηδὲν αὐτῷ διαφέρειν, ἀλλὰ τοὺς ἓξ μόνους κομίζε-
7 σθαι χρυσοῦς. Εἰ δέ τι πλέον κομίσοιτο[4], τοῦτο
τετραπλάσιον ἀποδοῦναι, ἄδειαν ἔχοντος καὶ τοῦ τῆς
πόλεως ἐπισκόπου τοῦτο κωλύειν, κἀνταῦθα τῶν
ἴσων ἐπικειμένων ποινῶν, τοῦτ' ἔστι τῶν ἀνὰ δέκα
τοῦ χρυσίου λιτρῶν τῷ τε τῆς ἐπαρχίας ἡγουμένῳ τῇ
τε πειθομένῃ τάξει καὶ τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ,
εἴπερ ἐνδοῖεν αὐτοῖς ὑπεραπαιτεῖν βουλομένοις, ἀλλὰ
8 (3) μὴ πᾶσι τρόποις τοῦτο κωλύωσιν. [5]Οὐδενὶ
δὲ παντελῶς ἐφίεμεν τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων τοιού-
τους τινὰς τύπους ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκπέμπειν περὶ
τῆς τῶν ὑδρορρόων ἤτοι ὑπονόμων ἀνακαθάρσεως
ἢ περὶ τῆς τῶν οἰκοδομημάτων πρὸς τοῖς τείχεσι
καθαιρέσεως ἢ τῶν ἐν ταῖς στοαῖς γενομένων καταλύ-
σεως[6] ἢ τῶν καλουμένων προδουλειῶν καὶ ἐρειπίων
τόπων ἤτοι μεσοστύλων ἀνατροπῆς ἢ περὶ εἰκόνων ἢ
τοιουτοτρόπων ὅλως ἐπινοιῶν ἢ πολιτικῶν ἁπλῶς ζητή-
σεων, ἀλλ' ἐξέστω τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς
πόλεως καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει πρωτεύουσι καὶ τοῖς τῶν
ἐπαρχιῶν ἡγουμένοις καὶ κτήτορσι καὶ πολίταις τοιού-
του τινὸς ἐμφανισθέντος τύπου μὴ προσίεσθαι τοῦ-
τον, ἀλλὰ κωλύειν καὶ διωθεῖσθαι πάντα ἐκβιβασμὸν
καὶ πᾶσαν εἴσπραξιν ἐντεῦθεν ἐπαγομένην, τῆς αὐ-
τῆς ἐπούσης ποινῆς καὶ κατὰ τῶν θεοφιλεστάτων
9 (4) ἐπισκόπων, εἰ μὴ τοῦτο κωλύσαιεν. Δεῖ δὲ
τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τόν τε πατέρα τούς τε
λοιποὺς ἐν ὑπολήψει κτήτορας προνοεῖν τοῦ μηδένα
τόπον πολιτικὸν ἢ δημόσιον πρὸς τῷ τείχει ἢ ἐν
ταῖς δημοσίαις στοαῖς ἢ πλατείαις ἢ ὁπουδήποτε κεί-
μενον συγχωρεῖν ὑπό τινος ἀλόγως κατέχεσθαι μηδὲ
ἐκδιδόναι πολιτικόν τινα τόπον χωρὶς ἡμετέρου θείου
10 (5) τύπου τισί. Τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ τὰ περὶ τῶν
καλουμένων νομῶν τοῦ ὕδατος δηλαδὴ τῶν ἐκ θείου
τύπου τισὶν ὑπηργμένων ἀναζητεῖν καὶ μὴ τὸν
μὲν πλέον τὸν δὲ ἔλαττον τοῦ προσήκοντος ἔχειν.
11 (6) [7]Ἀλλ' οὐδὲ προφάσει ἐγγυητικῶν ζημίαις τοὺς

(1) δέ *ins. libri* (2) § 6. 7 = 12, 63, 2 (3) καθιδρύσεως *Hercker* (4) κομίσαιτο *vel* κομίζοιτο *Hercher*
(5) § 8—10 = 10, 31, 4 (6) *sic Mommsen*, καταλύσεων *libri* (7) § 11—14 = 3, 2, 4, 3—5

*tiones submittat et quae a se deberi apparuerit
4 id civitati restituat. Licentiam autem omnem
nostris praesidibus adimimus discussores vel ratio-
nales vel exaequatores in civitates ad publicas
rationes inquirendas mittere: sed si tale quid prae-
ter voluntatem nostram faciunt, tum si qui sacram
formam per subreptionem sibi comparaverunt, li-
ceat religiosissimo civitatis episcopo sacram qui-
dem formam suscipere, sed ad nos renuntiare, ut
cognoscamus, utrum ex sacra nostra iussione ad
praesidem data an per subreptionem facta sit, ut
si quam subreptionem intercessisse appareat, quod
factum sit irritum sit isque qui eam comparaverit
5 periculum subeat. Sin autem decretum vel etiam
commonitorium vel praeceptum alicuius ex prae-
fectis nostris missum est et rationum inquisitio in
supra dictis capitulis commissa est, omnimodo re-
ligiosissimum civitatis episcopum et primates cives
ea admittere vetamus, sed liceat et provinciae prae-
sidi et ipsis civibus possessoribus tales iussiones
reicere ac ne unum quidem nummum eius rei causa
praestare. quod si religiosissimus episcopus prae-
termittit, dominum deum infensum habebit et impe-
ratoriam indignationem expectet quod servilem in
modum et indignum libera lingua, qualis sacer-
6 dotem decet, tacuerit. Sed et si quis in provin-
cia vel magistratuum quorumlibet vel consulum
promotiones vel generales formas gloriosissimorum
praefectorum vel alius ex nostris magistratibus
renuntiat, vel etiam constitutionum vel sacrorum
commonitoriorum vel generalium litterarum vel
etiam imperialium statuarum erectionis insinuatio-
nem facit, non licet ei ultra sex solidos pro una-
quaque renuntiatione vel pro unaquaque forma
vel unaquaque constitutione vel sacro commonitorio
vel generali epistula vel statuarum erectione per
singulas provincias ad quas ea attulit exigere, ut,
quotcumque provinciae civitates sint, nihil eius in-
7 tersit, sed sex tantummodo solidos exigat. Quod
si plus exegerit, eius quadruplum reddat, licentia
episcopo quoque civitatis data id prohibendi: is-
demque poenis in hoc casu imminentibus, id est
denarum auri librarum, tam provinciae praesidi
quam officio ei subdito et religiosissimo episcopo,
si his superexigere volentibus coniveant neque
8 omnibus modis id prohibuerint. Nulli autem
penitus ex nostris magistratibus permittimus tales
formas in provincias emittere de rivis seu cloacis
purgandis vel aedificiis prope muros deiciendis vel
de destructione eorum quae in porticibus facta
sunt vel de iis quae produliae vocantur et ruinis
sive dimidiatis columnis evertendis vel de imagini-
bus vel omnino de eiusmodi inventis vel denique
publicis negotiis: sed liceat religiosissimo episcopo
civitatis et primariis civibus et provinciarum recto-
ribus et possessoribus civibusque tali forma in-
sinuata eam non admittere, sed prohibere et repel-
lere omnem exsecutionem omnemque exactionem ea
de causa inflictam: eadem poena et adversus reli-
giosissimos episcopos imminente, si hoc non impe-
9 dierint. Religiosissimus autem episcopus et pater
ceterique bonae opinionis possessores providere de-
bent, ne quem locum publicum sive civitatis iuxta
muros vel in publicis porticibus vel in plateis vel
ubicumque situm a quoquam sine causa teneri
sinant neve locus publicus absque sacra forma
10 nostra cuiquam elocetur. Idem etiam in distri-
butionem quae dicitur aquarum ex sacra scilicet
forma quibusdam competentem inquirant, ne alii
11 plus alii minus quam oportet habeant. Verum*

ἡμετέρους ὑποτελεῖς ὑποβάλλεσθαι συγχωροῦμεν ἢ ὑπὲρ στάσεως ἐντολέως· ἀλλ' εἰ μὲν ἀκίνητον ἔχοιεν οὐσίαν ἀξιόχρεων οἱ ὑπομνησθέντες, ὅρκον γραμματεῖον ἐκτίθεσθαι μόνον· εἰ δὲ οὐκ ἔχοιεν, τηνικαῦτα μὲν ἐγγύην ἄχρι τῆς ἤδη κρατούσης ποσότητος παρέ-
12 *χειν, χωρὶς μέντοι ζημίας ἁπάσης. Εἰ δὲ ἀμφισβητοῖεν οἱ πράκτορες περὶ τῆς τῶν ἐγγυητῶν ἀξιοπιστίας ἢ τῆς διωμοσίας, κοινῇ συνιόντας εἰς ταὐτὸ τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τόν τε πατέρα τόν τε ἔκδικον τῆς πόλεως κρίνειν τὸν ἀξιόπιστον φαινόμενον ἐγγυητὴν πρὸς τὴν τῆς ἐναγωγῆς ποσότητα καὶ ἀνάγκην ἔχειν τὸν πράκτορα δέχεσθαι τοῦτον ἐγγυώμενον, μηδὲν κομιζόμενον ὑπὲρ ἐγγυητικοῦ ἢ ἐξωμο-*
13 *σίας. Πλὴν εἰ μὴ ἐξ ἰδικῆς ἡμῶν ἢ τινος τῶν μεγίστων ἀρχόντων προστάξεως κελευσθείη τὸ πρόσωπον ἀγαγεῖν, ἐγγυητῇ μὴ καταπιστεύσας· τηνικαῦτα γὰρ ἄδεια ἔσται τῷ πράκτορι ἐγγυητὴν μὴ κομίζεσθαι καὶ τοῦτο μέντοι πράττειν χωρὶς ἁπάσης ζη-*
14 *μίας. Κἀνταῦθα τῶν αὐτῶν κρατούντων ἐπιτιμίων κατά τε τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου καὶ τοῦ λαμπροτάτου τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντος, εἴ τι τούτων παραβαθῆναι συγχωρήσαιεν ἢ παραβαινομένου*
15 (7) *τινὸς μὴ θᾶττον ταῦτα μηνύσαιεν. [1]Δηλαδὴ μὴ συγχωρούντων αὐτῶν μηδὲν πλέον τι τοῦ διωρισμένου μέτρου τῇ ἡμετέρᾳ διατάξει προφάσει σπορτούλων κομίζεσθαι μηδὲ διαγραφὴν ἐξ οἱασδήποτε αἰτίας ἐν ταῖς πόλεσιν ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι, πλὴν ἢ μόνον ἐκείνων τῶν αἰτιῶν, ἃς[2] περὶ τὰς ἐμφανίσεις τῶν προαγωγῶν καὶ τῶν διατάξεων καὶ θείων ἢ γενικῶν κομμονιτωρίων ἢ τύπων ἢ γραμμάτων καὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐνομοθετήσαμεν καὶ ἅπερ ἂν ὑπὲρ ἰδίας ὠφελείας καὶ σωτηρίας οἱ τῆς πόλεως βουληθεῖεν εἰς ἔργα πολιτικὰ τυχὸν ἢ εἰς σιτωνίαν ἢ εἰς ἑτέραν ἀρέσκουσαν ἅπασιν αἰτίαν κατὰ φιλοτιμίαν ποιήσασθαι, ἐξ ὧν τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ὠφεληθήσεται· φυλαττομένων κατὰ τῶν παραβαίνειν ταῦτα ἐπιχειρούντων καὶ μὴ εἰς ἡμᾶς ἀγόντων θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τῶν ἤδη*
16 (8) *παρ' ἡμῶν ἠπειλημένων. Δεῖ δὲ τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον ἑκάστης πόλεως πάντα γινώσκοντα τὰ παρ' ἡμῶν ἐπὶ τούτοις διατεταγμένα καὶ μὴν καὶ[3] ἀπαργυρισμοῦ μητάτων καὶ κωλύσεως ἀφοπλισμῶν καὶ τούτων, ὅσα περιέχεται τῇ θείᾳ ἡμῶν διατάξει[4] τῇ περὶ τούτων ἐν κοινῷ γεγραμμένῃ, πέρας ἐπιτιθέναι προσῆκον. D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

27 [5]*Idem A. Iuliano pp.* De creationibus curatorum, qui furiosis utriusque sexus dantur, necesse nobis visum est constituere, quemadmodum eas ce-
1 lebrari oportet. Et si quidem pater curatorem furioso vel furiosae in ultimo elogio heredibus institutis vel exheredatis dederit (ubi et fideiussionem cessare necesse est paterno testimonio pro satisdatione sufficiente), ipse qui datus est ad curationem perveniat, ita tamen, ut in provinciis apud praesides earum, praesente eis tam viro religiosissimo locorum antistite quam tribus primatibus, actis intervenientibus, tactis sacrosanctis scripturis depromat[6] omnia se recte[7] cum utilitate furiosi gerere neque praetermittere, quae utilia furioso esse putaverit, neque admittere, quae non utilia esse existimaverit: et inventario cum omni subtilitate publice conscripto res suscipiat et eas secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium, ad similitudinem tutorum et adulti cura-
2 torum. Sin autem testamentum quidem parens non confecerit, lex autem curatorem utpote adgnatum vocaverit vel eo cessante aut non idoneo forsitan existente ex iudiciali electione curatorem ei dare necesse fuerit, tunc scilicet et in provinciis apud praesidem cuiuscumque provinciae et virum religiosissimum episcopum civitatis nec non tres primates creatio procedat, ita ut, si quidem curator substantiam idoneam possidet et sufficientem ad fidem gubernationis, et sine aliqua satisdatione nominatio eius procedat. sin autem non talis eius census inveniatur, tunc et fideiussio in quantum pos-
3 sibile est ab eo exploretur. Creatione omnimodo sacrosanctis scripturis propositis in omni causa celebranda, ipso autem curatore, cuiuscumque substantiae vel dignitatis est, praefatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis praestante et inventarium publice conscribente et hypotheca rerum curatoris modis omnibus adhibenda, quatenus possint undique res furiosi utiliter gubernari. *D. k. Sept. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

28 [8]*Idem A. Iuliano pp.* Tam dementis quam furiosi liberi cuiuscumque sexus possunt legitimas contrahere nuptias, tam dote quam ante nuptias donatione a curatore eorum praestanda: aestimatione tamen in hac quidem regia urbe excellentissimi praefecti urbis, in provinciis autem virorum clarissimorum earum praesidum vel locorum antistitum tam opinione personae quam moderatione[9] dotis et ante nuptias donationis statuenda, praesentibus tam curatoribus dementis quam furiosi nec non his[10], qui ex genere eorum nobiliores sunt, ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur vel in hac regia urbe vel in provinciis iactura substantiae furiosi vel[11] mente capti, sed gratis omnia procedant, ne

(1) § 15 = 12, 63, 2 (2) *τῶν αἰτιῶν τῶν Hercher* (3) *περὶ ins.* (4) 12, 40, 12 (5) = 5, 70, 7 (6) edicat *l. gem.* (7) et *ins. l. gem.* (8) = 5, 4, 25 (9) pers. quam mod. *P[b] cum l. gem. et Graecis*, quam mod. pers. *CR*, pers. *om. P[a]* (10) tam curatoribus dementis vel furiosi quam his *l. gem.: fuitne* tam dem. quam fur. curat, nec non his (*Mommsen*)? (11) *sic l. gem.*, dementis vel *ins. libri*

neque praetextu fideiussionis subiectos nobis damno adfici patimur vel propter procuratoris constitutionem: sed si quidem immobiles res idoneas habent, qui citantur, iusiurandum solum in scriptis exponant: si minus, tum fideiussionem usque ad quantitatem dudum constitutam praebeant, sine ullo
12 *tamen incommodo. Si vero exsecutores de fideiussorum securitate vel de iuratoria cautione dubium moveant, conveniant religiosissimus episcopus et pater et defensor civitatis et iudicent, num fideiussor ad quantitatem actionis idoneus sit, quo facto exsecutori necesse sit eum fideiussorem suscipere, neque quicquam pro fideiussione aut iure-*
13 *iurando exigat. Excepto eo casu, quo ex speciali nostra vel summorum magistratuum iussione iussus est personam abducere, si fideiussori fidem non habeat: tum enim licebit exsecutori fideiussorem non suscipere, sed et hoc quidem sine ullo damno.*
14 *Etiam in his eaedem poenae adversus religiosissimum episcopum et clarissimum provinciae rectorem obtinent, si quid eorum violari permiserint vel vio-*
15 *latorem non statim denuntiaverint. Scilicet non permittant supra modum nostra constitutione definitum sportularum nomine quid exigi vel descriptionem ex quibuslibet causis in civitatibus propter necessitatem fieri, nisi tantummodo ex illis causis, velut de insinuatione promotionum et constitutionum et sacrarum vel generalium commonitoriorum vel formarum vel epistularum et de ceteris eiusmodi, de quibus antea sanximus, et quae ob propriam utilitatem vel salutem cives in opera publica forte vel in sitoniam vel in aliam ab omnibus comprobatam causam liberalitatis gratia facere velint, quae ad communem civitatis utilitatem spectant: in eos qui haec violare temptent et in religiosissimos episcopos qui id ad nos non referant ea quae iam*
16 *minati sumus optineant. Sane religiosissimus uniuscuiusque civitatis episcopus, compertis omnibus quae a nobis definita sunt, etiam adaerationem metatorum ac prohibitionem ademptionis armorum eaque quae sacra nostra constitutione his de rebus publicata continentur competenti exsecutioni mandare debet.*

**tale hominum infortunium etiam expensarum detri-
mento praegravetur.** *D. k. Oct. Constantinopoli
Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]
29 [1]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτω-
ρίων. Θεσπίζομεν μηδένα τῶν εὐλαβεστάτων κληρι-
κῶν εἴτε παρά τινος συγκληρικοῦ εἴτε παρὰ τῶν κα-
λουμένων λαϊκῶν τινος εὐθὺς καὶ ἐκ πρώτης ἐν
αἰτιάσει γίνεσθαι παρὰ τοῖς μακαριωτάτοις πατρι-
άρχαις διοικήσεως ἑκάστης, ἀλλὰ πρῶτον κατὰ τοὺς
ἱεροὺς θεσμοὺς παρὰ τῷ τῆς πόλεως ἐπισκόπῳ, καθ'
ἣν ὁ κληρικὸς διάγει· εἰ δὲ ὑπόπτως ἔχει πρὸς ἐκεῖ-
νον, παρὰ τῷ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπῳ τοῦτο πράτ-
τειν· εἰ δὲ ὡς εἰκὸς οὐδὲ*[2] *τὰ κατ' ἐκεῖνον αὐτὸν
ἀρέσκοι, τηνικαῦτα πρὸς τὴν εὐαγῆ σύνοδον τὴν τῆς
χώρας ἄγειν αὐτὸν δικασόμενον*[3]*, τριῶν ἅμα τῷ
μητροπολίτῃ συνιόντων*[4] *θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων
τῶν κατὰ τὴν τάξιν τῆς χειροτονίας πρωτευόντων
καὶ τὴν δίκην ἐν τάξει τῆς ὅλης συνόδου κατεξετα-*
1 *ζόντων. Καὶ εἰ μὲν στερχθείη τὰ κεκριμένα,*
2 *πραγμάτων ἀπηλλάχθαι. Εἰ δὲ οἰηθείη βεβλάφθαι,
τηνικαῦτα ἐπικαλεῖσθαι τὸν μακαριώτατον πατριάρχην
τῆς διοικήσεως ἐκείνης, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ κρινο-
μένοις πάντως ἐμμένειν, ὡσανεὶ ἔτυχεν ἐξ ἀρχῆς αὐ-*
3 *τὸς ᾑρημένος δικαστής. Κατὰ γὰρ δὴ τῶν τοιού-
των ἐπισκοπικῶν ἀποφάσεων οὐκ εἶναι χώραν ἐκκλήτῳ*
4 *τοῖς πρὸ ἡμῶν νενομοθέτηται. Τοῦ αὐτοῦ τούτου
φυλαττομένου καὶ εἴπερ ἐπίσκοπος ὁ μεμφθεὶς εἴη
εἴτε παρά τινος τῶν καλουμένων λαϊκῶν εἴτε παρά
τινος τῶν θεοφιλεστάτων κληρικῶν εἴτε καὶ παρ'*
5 *ἑτέρου τινὸς θεοφιλοῦς ἐπισκόπου. Τὸ γὰρ εὐθὺς
τὰς αἰτιάσεις ἀποτίθεσθαι παρὰ τοῖς ἁγιωτάτοις πατρι-
άρχαις καὶ τοὺς αἰτιωμένους εἰς ἑτέραν ἀπάγεσθαι
χώραν παντελῶς ἀπαγορεύομεν, πλὴν εἰ μὴ τὴν αἰ-
τίασιν τις ἐπὶ τούτῳ θείη, ἐφ' ᾧτε παραπεμφθῆναι
τὴν ὑπόθεσιν τῷ τῆς χώρας θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ·
τηνικαῦτα γὰρ ἄδεια μὲν ἔσται τὴν αἰτίασιν ἀποτί-
θεσθαι καὶ παρὰ τοῖς θεοφιλεστάτοις πατριάρχαις,
γράμματα δὲ γίνεσθαι πρός τινα τῶν κατὰ τόπον
θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, ὥστε αὐτὸν ἀκροάσασθαι
τῆς ὑποθέσεως κατὰ τὸν ἔμπροσθεν ὑφ' ἡμῶν ὑπη-*
6 (1) *γορευμένον τρόπον. Οὐ μὴν τούτῳ ἄδειαν
παρέχειν τοῖς εὐλαβεστάτοις κληρικοῖς κατιέναι καὶ
ἀμετρίᾳ τῶν καλουμένων σπορτούλων τοὺς ὑπο-
μιμνησκομένους ἐπιτρίβειν, ὁποῖον δή τι μέχρι νῦν*
7 *ἁμαρτάνεσθαι μεμαθήκαμεν. Ἐφ' ἑκάστῳ γὰρ
προσώπῳ τῶν καλουμένων οὐ περαιτέρω τῆς ἕκτης
τοῦ νομίσματος μοίρας κατὰ πρόφασιν σπορτούλων
δίδοσθαι συγχωροῦμεν τοῖς παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων
πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν στελλομένοις, ἢ εἴπερ
ἐπίσκοπος εἴη ὁ μεμφθεὶς*[5]*, ἄχρι νομισμάτων ἓξ ἐφ'
ὅσῃ δήποτε ποσότητι καὶ οἱᾳδήποτε αἰτίᾳ παρέχεσθαι*
8 *μόνον καὶ πλέον τούτου μηδέν. Ταὐτοῦ τούτου
κρατοῦντος καὶ ἐπὶ τῶν μητροπολιτῶν, ὅταν παρ'
αὐτοῖς ἀποτεθείη τις αἰτίασις κατά τινος τῶν ὑπ'
αὐτοὺς ἐπισκόπων ἢ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης κληρι-
κῶν. εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν δικῶν συστεῖλαι τὸ
τῶν σπορτούλων καὶ δαπανημάτων μέτρον ἐσπεύσα-
μεν καὶ τοῦτο νομοθεσίᾳ παραδοῦναι συνείδομεν*[6]*,
πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μέμψεων τὴν*
9 (2) *συμμετρίαν φυλάττεσθαι νομοθετοῦμεν. Εἰ
μέντοι παραπεμφθείσης τῆς ὑποθέσεως παρὰ τοῦ
θεοφιλεστάτου πατριάρχου ἤ τινι τῶν θεοφιλεστάτων
μητροπολιτῶν ἢ ἄλλῳ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων
ἐνεχθείη ψῆφος καὶ μὴ στερχθείη παρὰ θατέρου μέ-
ρους ἔκκλητός τε γένηται, τηνικαῦτα ἐπὶ τὸν ἀρχι-
ερατικὸν θρόνον φέρεσθαι τὴν ἔφεσιν κἀκεῖσε κατὰ*
10 (3) *τὸ μέχρι νῦν κρατοῦν ἐξετάζεσθαι. Εἰ δέ τις
τολμήσειε παρὰ ταῦτά τι πρᾶξαι, ἀναδώσει μὲν πᾶν
ὅσον εἴληφε τῷ ὑπερπραχθέντι διπλάσιον, γενήσεται
δὲ καὶ ὑπὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐπιτίμιον παρὰ τοῦ κατὰ
καιρὸν ἁγιωτάτου πατριάρχου ἢ τοῦ θεοφιλεστάτου
μητροπολίτου, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκβαλλόμενος κα-*
11 (4) *ταλόγων. Τὰς δὲ αἰτιάσεις, εἰ μὲν εἰς ἐκκλη-
σιαστικὴν ὁρῴη τὸ πρᾶγμα κατάστασιν, ἐξ ἀνάγκης
παρὰ μόνοις γίνεσθαι τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκό-
ποις ἢ μητροπολίταις ἢ παρὰ ταῖς εὐαγέσι συνόδοις
ἢ τοῖς θεοφιλεστάτοις πατριάρχαις κελεύομεν· εἰ δὲ
πολιτικὰ τὰ τῶν ἀμφισβητήσεων εἴη, ἑκόντας αὐτοὺς
τὰς τοιαύτας ζητήσεις παρὰ τοῖς εἰρημένοις θεοφιλεστά-
τοις ἐπισκόποις προτιθέναι συγχωροῦμεν, ἄκοντα δὲ*

(1) c. 29 *extat in Coll. et excepta* § 12 *in Nomoc.* (2) *οὔτε libri* (3) *δικαζόμενον Coll.* (4) *συνόντων Nomoc.* (5) *πεμφθεὶς Nomoc. cum Const.* (6) 3, 2, 4

29 *Idem A. Iuliano pp. Sancimus, ut nemo de-
votissimorum clericorum sive a clerico sive a quo-
quam laicorum qui dicuntur statim ab initio apud
beatissimos singularum dioecesium patriarchas ac-
cusetur, sed primum secundum sacros canones apud
episcopum civitatis, in qua clericus commoratur:
quem si suspectum habet, apud metropolitanum
episcopum hoc faciat: sin autem, ut fit, ne in hoc
quidem adquiescit, tum ad sacrum eius provinciae
concilium reum iudicandum trahat, ut tres religio-
sissimi episcopi, qui secundum tempus ordinationis
praestant, cum metropolita conveniant et litem in*
1 *pleno synodi consessu diiudicent. Ac si senten-*
2 *tia placuerit, a negotio discedatur. Sin laesum
se esse putat, tum beatissimum illius dioecesis pa-
triarcham appellet, cuius sententia omnino stetur,
perinde atque si ab initio iudicium susceperit.*
3 *Contra tales enim episcopales sententias provo-
cationem locum non habere a praedecessoribus*
4 *nostris constitutum est. Idem valeat et si epis-
copus accusatur sive a laicis qui dicuntur sive ab
aliquo religiosissimorum clericorum sive ab alio*
5 *reverendo episcopo. Vetamus enim omnino ac-
cusationes apud beatissimos patriarchas deponi
accusatosque in aliam provinciam abduci, nisi forte
ideo accusatio deponatur, ut causa ad religiosissi-
mum loci episcopum transferatur: tunc enim lice-
bit accusationem et apud religiosissimos patriarchas
deponi, litteras vero componi ad aliquem religio-
sissimorum loci episcoporum, ut is causam secun-*
6 *dum modum antea a nobis definitum audiat. Nec
tamen ei permitti ad devotissimos clericos se con-
ferre et immodicis sportulis quae dicuntur citatos
adfligere, quemadmodum nimirum adhuc peccari*
7 *cognovimus. Pro singulis enim citatorum per-
sonis non supra sextam solidi partem sportularum
nomine missis a religiosissimis patriarchis et me-
tropolitis dari permittimus, vel, si episcopus accu-
satus est, usque ad senos solidos pro quacumque
quantitate vel qualicumque causa praestari neque*
8 *quid amplius. Idem valebit in metropolitis, si
qua apud eos accusatio adversus aliquem episco-
porum qui sub eis sunt vel illius provinciae cleri-
corum deponatur: nam si in civilibus causis spor-
tularum sumptuumque modum contrahere festinavi-
mus idque lege comprehendere curavimus, multo
magis in ecclesiasticis accusationibus modum ser-*
9 *vari sancimus. Quod si causa a religiosissimo
patriarcha ad aliquem religiosissimorum metropo-
litarum vel alium religiosissimorum episcoporum
delata sententia feratur, una autem pars in ea non
adquiescat, sed appellatio interponatur, tum ad
archiepiscopalem sedem appellatio dirigatur ibique
secundum id quod hucusque obtinuit diiudicetur.*
10 *Si quis adversus haec quid facere ausus erit,
totius summae quam accepit duplum ei a quo plus
exegit reddat et ecclesiasticae poenae subiciatur
a sanctissimo pro tempore patriarcha vel religio-
sissimo metropolita e clericorum numero removen-*
11 *dus. Accusationes autem, si res ad ecclesiasti-
cum statum pertinet, necessario apud solos religio-
sissimos episcopos vel metropolitas vel apud sanctas
synodos vel religiosissimos patriarchas fieri iube-
mus: si vero civilis contentio est, volentibus tales
quaestiones apud dictos religiosissimos episcopos
proponere permittimus, invitum non cogimus, cum*

οὐκ ἀναγκάζομεν, ὄντων αὐτοῖς τῶν πολιτικῶν δι-
καστηρίων, εἴπερ ἐκεῖνα μᾶλλον ἂν θέλοιτο, παρ' οἷς
12 (5) ἔξεστι καὶ ὑπὲρ ἐγκλημάτων δικάζεσθαι. Ἐπειδὴ
δέ τινες τῶν θεοφιλεστάτων πατριαρχῶν ἐν ταῖς
ἐπαρχίαις, ἐν αἷς εἰσί, καὶ μητροπολιτικὸν ἔχουσι
σχῆμα, τινὲς δὲ καθ' ὅλην τὴν διοίκησιν τὰς χειρο-
τονίας ποιοῦνται τῶν ὑπ' αὐτοὺς θεοφιλεστάτων
ἐπισκόπων εἴτε μητροπολιτῶν εἴτε τῶν ἄλλων, ἐπ'
αὐτοῖς ἐκεῖνα θεσπίζομεν, ἅπερ ἐπὶ τῶν θεοφιλεστά-
των μητροπολιτῶν ἤδη διετάξαμεν. αὐτὸς γὰρ ἂν
καὶ μητροπολίτης δικαίως καλοῖτο ὁ τὴν ἐξουσίαν
τῶν ὑπὸ τὴν μητρόπολιν ἐπισκόπων ἐκ τῶν θείων
ἔχων κανόνων. *D. XV k. Nov. Constantinopoli Lam-
padio et Oreste conss.* [*a.* 530]

30 [1]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰωάννῃ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.*
Θεσπίζομεν ταῖς κηδεμονίαις τῶν νέων, εἴτε τῆς πρώ-
της εἴτε τῆς δευτέρας εἶεν ἡλικίας, ἢ καὶ ἕτεροί τινες οἷς
ὁ νόμος δίδωσι κηδεμόνας, εἴπερ ἄχρι πεντακοσίων
χρυσῶν καὶ[2] μόνον τὰ τῆς περιουσίας εἴη τῶν νέων,
μὴ τὴν τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν περιμένειν
χειροτονίαν μηδὲ δαπάναις μεγάλαις περιβάλλεσθαι,
τῶν ἀρχόντων ἴσως οὐδὲ ἐνδημούντων ταῖς πόλεσιν
ἐκείναις, ἐν αἷς προϊέναι τὴν κηδεμονίαν συμβαίνει,
ἀλλὰ παρὰ τῷ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκδίκῳ ἢ στρατηγῷ,
κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων παρὰ τῷ ταύτης iuridico,
ἅμα τῷ θεοφιλεστάτῳ ταύτης ἐπισκόπῳ ἢ καὶ δη-
μοσίοις προσώποις, εἴγε εὐποροίη τούτων ἡ πόλις,
γίνεσθαι τὰς χειροτονίας τῶν κηδεμόνων, ἐγγυητοῦ
τε πρὸς τὸ μέτρον τῆς οὐσίας διδομένου κατὰ τὴν
τῶν εἰρημένων προσώπων κρίσιν καὶ τῶν ἄλλων
ἁπάντων προϊόντων, ὁπόσα ἐπὶ τῶν κηδεμόνων
ἐγγυητοῦ τε πρὸς τὸ μέτρον[3] εἴθισται, μόνης τῆς
τῶν προσώπων ἐναλλαγῆς, παρ' οἷς ταῦτα πράττε-
ται, διὰ τὸ τῶν νέων χρήσιμον ἀπὸ τῆς παρούσης
1 νομοθεσίας εἰσαγομένης. Πάντων δηλονότι ἐπὶ
μόνῃ δύο νομισμάτων δόσει πραττομένων, διόπερ
μάλιστα ἡ τοιαύτη τέθειται διάταξις· ποινῆς ἐπι-
κειμένης, εἴ τις πλέον λαβεῖν θαρρήσειεν ἢ ἀναβάλ-
λοιτο καταστῆσαι τὴν κηδεμονίαν ἐλπίδι μείζονος
κέρδους, καὶ οὐ μόνον τριπλάσιον ἀναδιδόντος πᾶν
ὅπερ ἂν λάβοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ φροντίσματος
2 ἀποκινουμένου. Ἡνίκα δὲ ἂν παρὰ ἐκδίκῳ γί-
νοιντο αἱ τῶν κηδεμόνων προβολαί, παρόντος καὶ
τοῦ θεοφιλεστάτου τῆς πόλεως ἐπισκόπου, ἐν αὐτοῖς
τοῖς τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας ἀρχείοις ἀποτίθεσθαι
τὰ πραττόμενα θεσπίζομεν, ὥστε εἶναι διηνεκῆ τοῦ
πράγματος μνήμην καὶ μὴ παραπόλλυσθαι τοῖς τυ-
3 χοῦσι τῆς κηδεμονίας τὴν ἐντεῦθεν ἀσφάλειαν. Τῶν
ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως κηδεμονιῶν παρὰ
μόνῳ τῷ λαμπροτάτῳ πραίτωρι πραττομένων, καθ-
άπερ ἤδη νενομοθέτηται. *D. IIII k. Aug. Constan-
tinopoli post cons. Lampadii et Orestis.* [*a.* 531]

31 [4]*Idem A. Iohanni pp.* Sancimus, si quando
afuerit is, qui res alienas vel creditori obnoxias de-
tinet, et desiderat dominus rei vel creditor suam in-
tentionem proponere et non ei licentia sit absente
suo adversario qui rem detinet vel infantia vel fu-
rore laborante et neminem tutorem vel curatorem
habente vel in summa[5] potestate constituto[6], licen-
tia ei detur adire praesidem vel libellum ei porri-
gere et hoc in querimoniam deducere intra consti-
tuta tempora et interruptionem temporis[7] facere[8].
1 Sin autem nullo poterit modo praesidem adire, sal-
tem ad episcopum locorum eat et suam manifestare
voluntatem scriptis deproperet. *D. Constantino-
poli k. Oct. post consulatum Lampadii et Orestis
vv. cc.* [*a.* 531]

32 [9][*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*]
*Ἐὰν ἐπὶ τρεῖς ἐνιαυτοὺς ὁ μὲν ἐμφυτευτὴς προσ-
φέρῃ τῷ δεσπότῃ τὸν τῆς ἐμφυτεύσεως κανόνα,
ὁ δὲ δεσπότης ἀναβάλληται δέξασθαι αὐτὸν ἢ
ἐν τῇ βασιλίδι πόλει διάγων ἢ ἐν ἐπαρχίαις,
ἐξεῖναι τῷ ἐμφυτευτῇ προσάγειν αὐτῷ τὸ ἐμφύ-
τευμα καὶ μελλούσης περαιοῦσθαι τῆς τριετίας,
εἰ μὴ ἀνάσχοιτο λαβεῖν, σφραγίζειν αὐτὸ καὶ ἐπι-
μαρτύρεσθαι περὶ τούτου ἢ τὸν ἐνδοξότατον
ἔπαρχον τῆς πόλεως ἢ τοὺς ἐνδοξοτάτους ἐπάρ-
χους τῶν ἱερῶν πραιτωρίων ἢ τὸν πρόσφορον
ἄρχοντα, ᾧτινι ὑπόκειται ὁ τοῦ χωρίου δεσπό-
της[10]· ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἢ παρὰ τῷ ἄρχοντι*

(1) *c.* 30 *extat in Coll.* (2) *καί del. Herrmann* (3) *πρὸς τὸ μέτρον del.* (4) = 7, 40, 2 (5) magna *l. gem.* (6) eandem rem sua auctoritate usurpare sed per se ipsum (per se ipsum *om.* M^{a}) *ins. M contra l. gem. B Const.* (7) temporis *C cum l. gem. et Graecis, om. R* (8) *sic R cum B*, et sufficere hoc ad plenissimam interruptionem *ins. C cum l. gem.* (9) c. 32 *dedimus ad indicem B* 20, 2, 4: *cui, licet potius ad locum geminum* 4, 66, 4 *pertineat, tamen omnino cum huius loci indice convenisse (citatione videlicet ad finem mutanda) apparet ex Const.* (10) *ἢ τὸν πατριάρχην τοῦ δεσπότου δυνάστου ὄντος vel similia secundum Const. exciderunt.*

*tribunalia civilia habeant, si ea magis placeant, apud
12 quae etiam de criminibus disceptari licet. Quo-
niam vero quidam religiosissimorum patriarcharum
in provinciis, in quibus agunt, etiam metropolitae
locum obtinent, quidam per totam dioecesin ordi-
nationes religiosissimorum episcoporum, qui sub
ipsis sunt, vel metropolitarum vel ceterorum fa-
ciunt, de his ea sancimus, quae iam de religiosissi-
mis metropolitis constituimus. is enim et metropo-
lita merito nominetur, cuius dispositioni ex sacris
canonibus episcopi qui sub metropoli constituti
sunt subiciuntur.*

30 *Idem A. Iohanni pp. Sancimus in curationi-
bus minorum, sive primae sive secundae aetatis
sunt, vel etiam ceterorum, quibus e lege curatores
dantur, si facultates minorum usque ad quingentos
tantum solidos valent, non expectari creationem a
provinciae rectoribus procedentem neque magnis
sumptibus eam implicari rectoribus fortasse in illis
civitatibus non morantibus, in quibus curationem
procedere contingit, sed apud defensorem vel prae-
fectum illius urbis, in Alexandria apud iuridicum
eius, una cum eius religiosissimo episcopo vel etiam
aliis publicis personis, si quas civitas habet, crea-
tiones tutorum curatorumque fieri, ut fideiussor se-
cundum modum patrimonii ex sententia memorata-
rum personarum detur ceteraque omnia procedant,
quae in tutorum curatorumve et fideiussorum per-
sona fieri solent, cum personarum tantum, apud
quas ea fiant, mutatio propter minorum utilitatem
1 praesenti lege inducatur. Quae scilicet omnia
sub datione duorum solidorum fiant: ideo enim
potissimum haec constitutio inducta est: imminente
poena, si quis plus accipere ausus est aut tutelam
curatelamque ob maioris lucri spem constituere dif-
fert, ut non solum triplum totius summae quam
accepit reddat, sed etiam ab administratione ipsa
2 removeatur. Cum vero apud defensorem nomi-
natio tutorum curatorumve fit, praesente etiam re-
ligiosissimo civitatis episcopo, gesta in ipsis sacro-
sanctae ecclesiae archivis deponi sancimus, ut per-
petua rei memoria sit neve iis qui sub tutela cu-
rave constituti sunt securitas quam inde habent
3 pereat. In hac autem magna urbe tutelae cu-
ratelaeque apud solum clarissimum praetorem con-
stituantur, quemadmodum iam sancitum est.*

32 *[Idem A.] Si per tres annos emphyteuta
domino emphyteusis canonem offert, dominus au-
tem in regia urbe vel in provinciis commoratus
eum accipere differt, licet emphyteutae pensionem
ei offerre et fine triennii appropinquante, nisi ac-
cipere vult, obsignare id et ea de re testationem
facere apud gloriosissimum praefectum urbi vel
gloriosissimos praefectos praetorio vel competen-
tem magistratum, cui praedii dominus subiectus
est [vel patriarcham, si dominus potens est]: in*

ἢ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἄρχοντος παρὰ τῷ ἐκδίκῳ τῶν
τόπων ἢ παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς πόλεως, καθ᾽
ἣν ὁ δεσπότης τοῦ κτήματος διάγει, πράττειν
περὶ τούτου, ὥστε καὶ τὴν ἐξ ἑνὸς τῶν εἰρημέ-
νων προσώπων προστεθῆναι τῷ πράγματι μαρ-
1 τυρίαν. Καὶ εἰ μηδὲ οὕτως ἕλοιτο λαβεῖν προσ-
αγόμενον τὸ ἐμφύτευμα ὁ δεσπότης, κερδαινέτω
μὲν αὐτὸ ὁ ἐμφυτευτής, μηδεμίαν ἀγωγὴν ἔχον-
2 τος εἰς ἀπαίτησιν αὐτοῦ τοῦ δεσπότου. Μήτε δὲ
ἡ ἐμφύτευσις λυέσθω παρατρεχούσης τῆς τριε-
τίας μήτε τῶν ἐφεξῆς ἐνιαυτῶν ἀπαιτείτω τὸν
εἰωθότα κανόνα ὁ δεσπότης, ἕως ἂν αὐτὸς ἄνω-
θεν ὀχλήσας τῷ ἐμφυτευτῇ καὶ διαμαρτυρίαν
αὐτῷ στείλας ἄρξηται αἰτεῖν τὸν ἐμφυτευτικὸν
κανόνα· τότε γὰρ οὐ μὴν τοῦ προλαβόντος χρό-
νου παντὸς ἀπαιτείτω τὸν κανόνα ὁ δεσπότης,
ὡς αὐτὸς αἴτιος τοῦ μὴ λαβεῖν αὐτὸν γεγονώς,
τοῦ δὲ τρέχοντος χρόνου μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν
3 αὐτοῦ ἀπαιτείτω τὸ ἐμφύτευμα. Ἐὰν δὲ ἐπὶ
τριετίαν μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ δεσπότου
μὴ καταβάλῃ ὁ ἐμφυτευτὴς εὐγνωμόνως τὸν
κανόνα, ἀκολούθως ἐξωθείτω αὐτὸν ὁ δεσπότης
τῆς ἐμφυτεύσεως κατὰ τὴν δευτέραν τούτου τοῦ
τίτλου [1] διάταξιν.

33 [2] Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς τοῖς πανταχοῦ γῆς θεοφι-
λεστάτοις ἐπισκόποις. Θείαν ἐποιησάμεθα διάταξιν
οὐδενὶ συγχωροῦντες οὐδὲ ἄκουσαν γυναῖκα δούλην ἢ
ἐλευθέραν εἰς σκηνὴν ἢ ὀρχήστραν καθέλκειν οὐδὲ
ἀπαλλαγῆναι βουλομένην κωλύειν ἢ τοὺς ἐγγυητὰς τοὺς
αὐτῆς ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου χρυσίον ῥητὸν ὁμολογή-
1 σαντας ἀπαιτεῖν. Ἀλλ᾽ εἴ τι τοιοῦτο γένοιτο,
κωλύεσθαι ταῦτα παρά τε τῶν λαμπροτάτων τῶν
ἐπαρχιῶν ἀρχόντων καὶ παρὰ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι
θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων διεταξάμεθα δόντες ἄδειαν
τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις ἅμα τῷ λαμπροτάτῳ
τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι καὶ ἄκοντας ἄγειν πρὸς ἑαυ-
τοὺς τοὺς βιασαμένους ἢ τοὺς ἀπαλλάττεσθαι τῆς
ἐργασίας κωλύοντας καὶ δημοσίαν μὲν αὐτῶν ποιεῖν
2 τὴν οὐσίαν, ἐκείνους δὲ τῆς πόλεως ἐξελαύνειν. Εἰ
δὲ ὁ τὴν ἐπαρχίαν ἰθύνων αὐτὸς ὁ βιαζόμενος εἴη
ἢ τὴν ἐκ τῆς εἰρημένης ἐργασίας ἀπαλλαγὴν κωλύων,
δίδομεν [3] ἄδειαν καὶ μόνοις τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπι-
σκόποις προσιέναι τὴν ταῦτα πάσχουσαν ἢ τὸν αὐ-
τῆς ἐγγυητήν, τοὺς δὲ ἐναντιοῦσθαι τῷ τὴν ἀρχὴν
ἔχοντι καὶ μὴ συγχωρεῖν ἀδικεῖν ἤ, εἰ μὴ γένοιντο
πρὸς τοῦτο ἱκανοί, μηνύειν εἰς τὴν βασιλείαν, ὥστε
ἐξ ἡμῶν τὴν προσήκουσαν ἐξενεχθῆναι ποινήν, τῶν
ἐγγυῶν καθάπαξ λυομένων καὶ τῶν ἐγγυητῶν ἀζη-
μίων φυλαττομένων· ἄδειαν δίδοντες ταῖς ἀπαλλατ-
τομέναις τοιαύταις γυναιξὶν ἐλευθέραις καὶ εὐγενέσιν
οὔσαις πρὸς γάμον χωρεῖν νόμιμον, κἂν εἰ τυγχάνοιεν
ταῖς σεμνοτάταις ἀξίαις οἱ ταύτας λαμβάνοντες κεκο-
σμημένοι, μηκέτι δεομέναις βασιλικῆς ἀντιγραφῆς,
ἀλλὰ κατ᾽ ἐξουσίαν τὸν γάμον πραττούσαις, γαμικῶν
μέντοι συμβολαίων ἐκ τρόπου παντὸς μεταξὺ αὐτῶν
γινομένων· τὰ αὐτὰ [4] καὶ περὶ τῶν θυγατέρων τῶν
3 (1) σκηνικῶν διαταξάμενοι. Τὴν μὲν οὖν εἰρημέ-
νην διάταξιν καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῶν πασῶν
διατάξεων [5] τούτου δὴ τοῦ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας
ἐπωνύμου βιβλίου πρὸς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς ἀντιγε-
4 γραμμένην τεθείκαμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐχρῆν διὰ τῆς
παρούσης νομοθεσίας καὶ ὑμῖν τοῖς πανταχοῦ γῆς
θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις ταῦτα ποιῆσαι φανερά,
διὰ τοῦτο συνελόντες τὰ κατ᾽ ἐκείνην ἀφηγήσει πλα-
τυτέρᾳ νομοθετηθέντα τήνδε τὴν θείαν διάταξιν
ποιούμεθα καὶ πρὸς ὑμᾶς, ὅπως τὴν ἱερατικὴν δια-
σώζοντες σεμνότητα καὶ σωφροσύνης ἀντεχόμενοι
ταῦτα φυλάττοιτε, τότε ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος
καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν, εἴ τι τούτων παραβαίητε,
λογιζόμενοι. *D. k. Nov. Constantinopoli dn. Iusti-
niano pp. A.* IIII *et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

34 [6] Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἐπιφανίῳ τῷ ἁγιωτάτῳ
ἀρχιεπισκόπῳ τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως καὶ
οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ. Σφόδρα πιστεύομεν, ὡς
ἡ τῶν ἱερέων καθαρότης τε καὶ εὐκοσμία καὶ ἡ
πρὸς τὸν δεσπότην θεὸν καὶ σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν συντονία καὶ αἱ παρ᾽ αὐτῶν ἀναπεμ-
πόμεναι διηνεκεῖς εὐχαὶ πολλὴν εὐμένειαν τῇ καθ᾽

(1) *id est* 4, 66, 2 *ad* § 2 *in Nomoc.* (2) *c.* 33 *extat in Coll. et usque* (3) δίδομεν *Nomoc.*, διδοῦσαν *vel* διδοὺς *Coll.*: ἔδομεν *scr.* (4) δέ *ins. Nomoc.* (5) 5, 4, 29 (6) *c.* 34 *extat in Coll. Nomoc.*

*provinciis vel apud praesidem vel praeside absente
apud defensorem loci vel apud episcopum civitatis,
in qua dominus fundi degit, ea de re agere, ut et
unius memoratarum personarum testimonium rei
1 gestae adhibeatur. Ac si ne sic quidem domi-
nus oblatam pensionem accipere vult, emphyteuta
eam lucretur, domino nullam ad exigendam eam
2 actionem habente. Neque vero emphyteusis
triennii lapsu solvatur neque solitum sequentium
annorum canonem dominus exigat, dum ipse emphy-
teutae desuper instando et testationem ei mittendo
emphyteuticum canonem petere incipiat: tum enim
sane non totius elapsi temporis canonem dominus
petat, cum per ipsum factum sit quominus cano-
nem acciperet, sed temporis inde ab ipsius testa-
3 tione currentis pensionem petat. Si vero per
triennium post domini testationem emphyteuta ca-
nonem non sponte solvit, statim dominus eum ex
emphyteusi expellat secundum alteram huius tituli
constitutionem.*

*33 Idem A. religiosissimis ubique terrarum con-
stitutis episcopis. Sacram constitutionem fecimus,
qua cunctos vetuimus vel invitam mulierem servam
sive liberam in scaenam vel orchestram trahere vel
discedere volentem prohibere vel fideiussores eius,
qui hac de re certum auri modum promiserunt,
1 convenire. Sed si tale quid fiat, id a clarissimis
provinciarum rectoribus et a religiosissimis civita-
tum episcopis prohibendum esse iussimus, licentiam
dantes religiosissimis episcopis cum clarissimo pro-
vinciae rectore eos qui vim adhibuerint vel recedere
ab eo quaestu prohibuerint etiam invitos ad se
pertrahendi et substantiam quidem eorum publi-
2 candi, ipsos autem e civitate expellendi. Si
vero ipse provinciae rector sit is qui vim faciat
vel, quominus a dicto quaestu abscedant, prohibeat,
eam quae haec patitur vel fideiussorem eius etiam
solos religiosissimos episcopos adire permisimus:
hi se opponant magistratui neve iniuriam fieri per-
mittant: quod si facere non valent, referant ad im-
peratorem, ut a nobis competens poena infligatur,
fideiussoribus penitus liberandis et fideiussionibus
inutilibus redditis: talibus praeterea mulieribus li-
centiam damus sive libertinis sive ingenuis legiti-
mum matrimonium contrahere, etiamsi summis
dignitatibus praediti sint qui eas ducunt, ut non
amplius opus sit imperiali rescripto, sed libero ar-
bitrio matrimonium ineant, nuptialibus tamen in-
strumentis omnimodo inter eos celebrandis: eadem
3 etiam de filiabus scaenicarum statuimus. Memo-
ratam igitur constitutionem ad publicos magistra-
tus datam etiam in quinto libro omnium constitu-
tionum huius codicis nostrae pietatis nomine insigniti
4 posuimus. Quoniam autem necesse erat per
praesentem legem et vobis qui ubique terrarum
estis religiosissimis episcopis ea palam fieri, ideo
quae in illa pluribus verbis constituta sunt brevi
comprehendentes hanc sacram constitutionem et ad
vos direximus, ut sacerdotalem gravitatem retinen-
tes et continentiae studiosi haec observetis conside-
ratione tam magni dei metus quam imperialis in-
dignationis, si quid horum violaveritis.*

*34 Idem A. Epiphanio sanctissimo huius almae
urbis episcopo et oecumenico patriarchae. Valde con-
fidimus sacerdotum puritatem et bonam disciplinam
affectionemque erga dominum deum et salvatorem
nostrum Iesum Christum, preces denique continuo
ab iis factae magnam benevolentiam rei publicae*

ἡμᾶς πολιτείᾳ καὶ αὔξησιν παρέχονται· δι' ὧν ἔστιν
ἡμῖν καὶ βαρβάρων κρατεῖν καὶ γίνεσθαι κυρίοις[1]
ἐκείνων, ἃ πρόσθεν οὐκ εἴχομεν. καὶ ὅσῳπερ ἂν τὰ
τῆς αὐτῶν αὔξηται σεμνότητός τε καὶ κοσμιότητος,
τοσούτῳ καὶ τὴν ἡμετέραν πολιτείαν ἐπιδιδόναι πι-
στεύομεν. εἰ γὰρ οἱ μὲν παρέχοιντο βίον σεμνόν τε
καὶ πανταχόθεν ἀνεπίληπτον, τὸν δὲ λοιπὸν ἅπαντα
λαὸν νουθετοῖεν, ὥστε πρὸς τὴν αὐτῶν σεμνότητα
βλέποντα τῶν πολλῶν ἁμαρτημάτων ἀπέχεσθαι,
πρόδηλον, ὡς ἐντεῦθεν αἵ τε ψυχαὶ πᾶσι βελτίους
ἔσονται καὶ ῥᾳδίως ἡμῖν ἐνδοθήσεται παρὰ τοῦ με-
γάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φιλαν-
1 θρωπία προσήκουσα. Ταῦτα τοίνυν ἡμῖν ἀνα-
σκοπουμένοις προσήγγελται παραδόξως τινὰς τῶν εὐ-
λαβεστάτων διακόνων, ἔτι γε μὴν καὶ πρεσβυτέρων
(τὸ γὰρ ἔτι πορρωτέρω τούτου καὶ εἰπεῖν ἐρυθριῶ-
μεν, φαμὲν δὴ τὸ τῶν θεοφιλῶν ἐπισκόπων), ὡς
τούτων τινὲς οὐκ αἰσχύνονται οἱ μὲν αὐτόθεν κύβων
ἅπτεσθαι καὶ τὴν οὕτως ἀσχήμονα καὶ αὐτοῖς τοῖς
ἰδιώταις παρ' ἡμῶν[2] κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπηγορευμέ-
νην θέαν[3] μετιέναι, οἱ δὲ τὴν τοιαύτην παιγνίαν
οὐκ αὐτουργοῦσιν[4], ἀλλ' ἢ κοινωνοῦσι τοῖς πράττου-
σιν ἢ κάθηνται θεαταὶ πράξεως ἀτόπου[5], καὶ θεῶν-
ται μὲν σὺν ἐπιθυμίᾳ πάσῃ τὰ πάντων ἀτοπώτατα,
λόγων δὲ ἀκούουσι βλασφήμων, οὓς ἐν τοῖς τοιούτοις
ἀνάγκη γίνεσθαι, μολύνουσί τε τὰς ἑαυτῶν χεῖρας
τάς τε ὁράσεις τάς τε ἀκοὰς οὕτω κατεγνωσμένοις
καὶ ἀπηγορευμένοις[6] παιγνίοις· οἱ δὲ καὶ ἀπαρακα-
λύπτως ἢ ταῖς τῶν ἵππων ἁμίλλαις ἢ παραβάλλουσιν
ἢ καὶ προκαλοῦνταί τινας ὑπὲρ τῆς τῶν ἵππων ἥττης
ἢ νίκης, ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διά τινων ἑτέρων οὐκ εὐσχη-
μόνως τὰ τοιαῦτα παίζοντες, ἢ τῶν ἐν σκηνῇ καὶ
θυμέλαις θεαταὶ γίνονται παιγνίων, ἢ ταῖς ἐν θεά-
τροις τῶν μαχομένων πρὸς τὰ θηρία μάχαις παρα-
γίνονται καὶ οὐκ ἐννοοῦσιν, ὡς[7] καὶ τοῖς ἄρτι μυου-
μένοις καὶ τῶν προσκυνητῶν ἀξιουμένοις μυστηρίων
αὐτοὶ προκηρύττουσιν ἀποτάττεσθαι τῇ τοῦ ἀντικει-
μένου δαίμονος λατρείᾳ τε καὶ πάσῃ πομπῇ, ἧς οὐκ
2 ἐλάχιστον μέρος τὰ τοιαῦτα καθέστηκε. [8]Πολλά-
κις μὲν αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα φυλάττεσθαι προηγορεύσα-
μεν· ὁρῶντες δὲ συχνὴν τὴν περὶ τούτων γινομένην
ἡμῖν προσαγγελίαν εἰς ἀνάγκην ἤλθομεν ἐπὶ τὸν παρ-
όντα νόμον διὰ τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀφικέσθαι σπου-
δὴν καὶ ἅμα μὲν ὑπὲρ τῆς ἱερωσύνης αὐτῆς, ἅμα δὲ
3 ὑπέρ τε τοῦ κοινῇ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντος. Καὶ
θεσπίζομεν μηδένα μήτε διάκονον μήτε πρεσβύτερον
καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐπίσκοπον (ὅπερ καὶ ἄπιστον ἴσως
ἂν δόξειεν, ὧν ἐν ταῖς χειροτονίαις εὐχαί τε εἰς τὸν
δεσπότην ἀναπέμπονται Χριστὸν τὸν θεὸν ἡμῶν
καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ γίνεται
πνεύματος καὶ ταῖς αὐτῶν κεφαλαῖς ἢ ταῖς χερσὶν
ἐπιτίθεται ἢ ἐπιδίδοται τὰ ἁγιώτατα τῶν παρ' ἡμῖν
μυστηρίων, ὅπως ἂν αὐτοῖς τὰ αἰσθητήρια πάντα
καθαρά τε γένοιτο καὶ καθιερωθείη θεῷ) μηδένα
τοίνυν τούτων τολμᾶν τοῦ λοιποῦ μετὰ τόνδε τὸν
θεῖον ἡμῶν νόμον ἢ κυβεύειν τὴν οἱανοῦν τῶν κύ-
βων παιδιὰν ἢ τοῖς τοῦτο πράττουσι κοινωνεῖν ἢ
παρακαθῆσθαι καὶ τέρπεσθαι καὶ συνδιατίθεσθαι
τοῖς γινομένοις ἢ παραβάλλειν ταῖς δημώδεσι ταύταις
θέαις, ἃς ἔμπροσθεν εἰπόντες ἔφθημεν, καί[9] τι τῶν
ἐπ' αὐταῖς ἀπηγορευμένων ποιεῖν, ἀλλὰ πάσης πρὸς
4 ταῦτα μετουσίας τὸ λοιπὸν ἀπέχεσθαι. Τὸ γὰρ
ἤδη προειληφός, εἰ καὶ ἀναζητεῖν ἐχρῆν ἢ[10] καὶ μὴ[11]
μετιέναι προσηκόντως, ὅμως διὰ φιλανθρωπίαν συγ-
χωροῦμεν, τὴν ἐκ τοῦ παρόντος νόμου παρατήρησιν
ἅπασιν εἰς τὸν λοιπὸν ἐπιτιθέντες χρόνον. προσή-
κον γάρ ἐστιν αὐτοῖς νηστείαις τε καὶ ἁγνείαις καὶ
ταῖς ἀσκήσεσι τῶν θείων λογίων καὶ ταῖς ὑπὲρ πάν-
των σχολάζειν εὐχαῖς, ἀλλὰ μὴ ταῦτα καταλιμπάνον-
τας τῶν παντάπασι βεβήλων τε καὶ ἀπηγορευμένων
5 ἅπτεσθαι. Ταὐτὸ δὲ τοῦτο θεσπίζομεν καὶ ἐπὶ τῶν
λοιπῶν κληρικῶν, ὑποδιακόνων τε καὶ ἀναγνωστῶν
φαμεν, οἵπερ καὶ αὐτοὶ τῆς τε ἱερᾶς τραπέζης καὶ
παντὸς τοῦ περὶ τὰς ἁγιωτάτας ἐκκλησίας κόσμου
καθεστᾶσιν ὑπουργοί τε καὶ ὑπηρέται καὶ τὰ θεῖα
μεταχειριζόμενοι λόγια τὰς ἱερὰς ἡμῖν ἐκ τῶν εὐαγῶν

(1) κύριοι Nomoc. (2) 3, 43 (3) παιδιάν Mommsen (4) οὐ καταργοῦσιν Nomoc. (5) πράξεως ἀτόπου Coll., πάσης ἀτόπου πράξεως Nomoc. (6) ἀπεγνωσμένοις Nomoc. (7) ὅτι Nomoc. (8) καί ins. Nomoc. (9) ἢ καί Nomoc. (10) ἢ om. Coll. (11) μή del. Hercher

*nostrae augmentumque parare. unde et barbaris
imperare nobis licet dominosque fieri illorum quae
antea non tenuimus. ac quanto auctoritas et decus
eorum crescet, tantum etiam rei publicae nostrae
incrementum accessurum speramus. nam si vitam
gravem omnique vituperatione vacuam agunt et
reliquum populum ad suam normam dirigunt, ut
ad eorum gravitatem respiciens plurimis vitiis
abstineat, palam est animos inde meliores omnibus
futuros esse et nobis facile convenientem benevo-
lentiam a magno deo et salvatore nostro Iesu
1 Christo applicatum iri. Haec igitur consideran-
tibus nobis nuntiatum est necopinato esse devo-
tissimorum diaconorum, quin etiam presbyterorum
(nam ultra hunc gradum vel dicere erubescimus,
religiosorum episcoporum videlicet), ex his ergo
esse, quos non pudeat partim per se tesseras trac-
tare et tam pudendo et laicis ipsis a nobis quam
maxime interdicto ludo interesse partim eiusmodi
ludum per se non facere, sed vel conversari cum
ludentibus vel sedere spectatores actus inepti vel
summa cum cupiditate spectare res omnium ineptis-
simas, convicia audire, quae in talibus oriri necesse
est, et manus suas, oculos, aures adeo damnatis et
prohibitis ludis polluere: alii etiam in publico vel
equorum certaminibus se immiscunt vel etiam alios
provocant super equorum clade victoriave, sive per
se sive per alios indecenter talia ludentes, vel
scaenicorum thymelicorumque ludorum spectatores
fiunt vel bestiarum depugnationi in theatris inter-
sunt non conscii, quod recens initiatos et veneran-
dis mysteriis dignatos ipsi iubent adversantis dae-
monis cultui et omni pompae renuntiare, cuius non
2 minima pars ea spectacula sunt. Saepe eos ut
haec observarent adhortati sumus: cum autem per-
petuo nuntios ea de re ad nos adferri videamus,
ad necessitatem adducti sumus praesentem legem
aggredi propter studium pietatis et simul tam pro
sacerdotio ipso quam pro communi rei publicae
3 utilitate. Atque sancimus nullum diaconum vel
presbyterum et multo magis episcopum (quod etiam
incredibile forte videatur, cum in eorum ordina-
tione preces domino Christo deo nostro offerantur,
et invocatio sancti adorandique spiritus fiat et ca-
pitibus aut manibus eorum sanctissima quae apud
nos sunt mysteria imponantur vel tradantur, ut
sensus omnes iis puri fiant et deo consecrentur)
neminem ergo horum deinceps post hanc sacram
legem nostram audere vel quemcumque tesserarum
ludum facere vel iis qui tesseris ludunt interesse
vel adsidere et delectari iisque quae aguntur con-
sentire vel vulgaribus spectaculis interesse, de qui-
bus supra diximus, vel eorum quid facere quae in
iis facere vetiti sunt, sed omni cum his communione
4 de cetero abstinere. Quod enim iam praecessit,
etsi inquiri debeat vel etiam apte vindicari, tamen
benigne indulgemus praesentis legis observationem
omnibus in futurum tempus imponentes. decet enim
eos ieiuniis et vigiliis et exercitiis sacrae scriptu-
rae et precibus pro omnium salute fundendis va-
care neque his relictis omni ex parte profana et
5 prohibita attingere. Idem sancimus etiam in
reliquos clericos, subdiaconos scilicet et lectores,
qui et ipsi sacrae mensae et omnis circa sacro-
sanctas ecclesias ornatus ministri et operarii sunt
et divina oracula contrectantes partim sacras nobis*

ἡμῶν βιβλίων οἱ μὲν ἀναγινώσκουσι γραφάς, οἱ δὲ
6 (4) ὑμνοῦσιν ᾠδάς. Εἰ δέ τις τοῦ λοιποῦ τοιοῦτό
τι πράττων φανείη καὶ προσαγγελθείη τοῦτο[1] ἢ
κατὰ ταύτην τὴν εὐδαίμονα πόλιν τῇ σῇ ἁγιωσύνῃ
ἢ κατὰ τὰς ἐπαρχίας τοῖς ὑπ᾽ αὐτὴν τεταγμένοις θεο-
φιλεστάτοις μητροπολίταις καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπισκό-
ποις, ὧν τὴν χειροτονίαν ὁ τῆς σῆς μακαριότητος
ποιεῖται θρόνος, καὶ τοιαύτη τις ἐπέλθοι μέμψις[2] ἢ
διακόνῳ ἢ πρεσβυτέρῳ καὶ πολλῷ μᾶλλόν τινι τῶν
θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, τὴν σὴν ἐνταυθοῖ μακα-
ριότητα κἂν ταῖς ἐπαρχίαις τοὺς ὑπὸ σὲ θεοφιλεστά-
τους μητροπολίτας καὶ τοὺς ὑπ᾽ αὐτοὺς ἐπισκόπους
ταῦτα σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ κατὰ τὴν τῆς ἱερωσύνης
τάξιν ζητεῖν καὶ ἀνερευνᾶν, μηδὲ πάρεργον ποιεῖσθαι
τὴν ἐξέτασιν, ἀλλὰ καὶ μαρτύρων ἀξιοπίστων ἀκούειν
καὶ διὰ πάσης ὁδοῦ χωρεῖν, ὥστε τὸ ἀληθὲς λαβεῖν.
ὥσπερ γὰρ αὐτοὺς τῶν τοιούτων εἴργομεν, οὕτω
7 καὶ συκοφαντεῖσθαι παρά τινων κωλύομεν. Καὶ
εἰ πανταχόθεν τῆς ἐξετάσεως τῶν θείων προκειμέ-
νων λογίων γινομένης ἀληθῶς ἔχειν ἡ μέμψις φανείη
καὶ ἀποδειχθείη[3] διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἢ κυβεύων
ἢ κοινωνῶν τοῖς κυβεύουσιν ἢ ταῖς τοιαύταις παρα-
καθήμενος ματαιότησιν ἢ ταῖς εἰρημέναις παραβάλ-
λων θέαις, ἢ καὶ ἴσως τις τῶν θεοφιλεστάτων ἐπι-
σκόπων (ὅπερ οὐδὲ ἔσεσθαι πιστεύομεν ὅλως) τοι-
αύτης τινὸς ἀνάσχηται θέας ἢ τοῖς κυβεύουσι προσ-
καθεσθῆναι καὶ συνδιατίθεσθαι τοῦ λοιποῦ θαρρή-
σειε, τὸν τοιοῦτον εὐθὺς ὑπὸ τῆς σῆς μακαριότητος
ἢ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου ἢ τοῦ γε θεοφιλεστάτου
ἐπισκόπου, ὑφ᾽ ὃν τέτακται, εἴπερ τις τῶν εἰρημέ-
νων εἴη κληρικῶν, τῆς ἱερᾶς ἀφορίζεσθαι λειτουργίας,
ἐπιτίθεσθαί τε αὐτῷ κανονικὸν ἐπιτίμιον καὶ ὁρίζε-
σθαι χρόνον, οὗπερ ἐντὸς προσῆκόν ἐστιν αὐτὸν νη-
στείαις τε καὶ ἱκεσίαις χρώμενον τὸν μέγαν ἐξιλάσκε-
8 σθαι θεὸν ὑπὲρ τοῦ τοιούτου πλημμελήματος. Καὶ
εἰ μὲν ἐπὶ τὸν ὁρισθέντα χρόνον ὁ τὸ τοιοῦτον ἐπι-
τίμιον δεχόμενος μείνειε[4] δάκρυσί τε καὶ μετανοίᾳ καὶ
νηστείᾳ καὶ τῇ πρὸς τὸν δεσπότην θεὸν εὐχῇ ἄφεσιν
τοῦ πλημμελήματος ἐξαιτῶν, τηνικαῦτα τὸν ὑφ᾽ ᾧ[5] τέ-
τακται ταῦτα ἀκριβῶς μανθάνοντα καὶ περιεργα-
ζόμενον κοινὴν μὲν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖν εὐχὴν γίνε-
σθαι, σὺν πάσῃ δὲ ἀκριβείᾳ παρεγγυᾶν αὐτῷ τοῦ λοι-
ποῦ τῆς τοιαύτης ἱερωσύνης ὕβρεως ἀπέχεσθαι· καὶ
εἰ νομίσειεν αὐτὸν αὐτάρκως πρὸς μετάνοιαν ἐλθεῖν,
τηνικαῦτα τῆς ἱερατικῆς αὐτῷ μεταδιδότω φιλανθρω-
9 πίας. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸν ἀφορισμὸν εὑρεθείη
μήτε γνησίως τῇ μετανοίᾳ χρώμενος περιφρονῶν τε
τοῦ πράγματος καὶ καθαρῶς[6] ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου
κατειλημμένος τὴν ψυχήν, οὗτος[7] μὲν αὐτὸν ὁ ἱερεὺς
ὑφ᾽ ᾧ τελεῖ τῶν ἱερατικῶν ἐξωθείτω καταλόγων
10 παντάπασιν αὐτὸν καθαιρῶν. Ὁ δὲ οὐκέτι παν-
τελῶς ἄδειαν ἕξει πρὸς ἱερατικὴν ἐλθεῖν τάξιν. ἀλλ᾽
εἰ μὲν ἔχοι περιουσίαν, τὸ τῆς πόλεως ἐκείνης βουλευ-
τήριον, καθ᾽ ἣν ἱερᾶτο πρότερον, ἢ εἴπερ οὐκ ἔχοι
βουλευτήριον ἡ πόλις, ἕτερον βουλευτήριον τῆς ἐπαρ-
χίας, ὅπερ μάλιστα χρῄζει βουλευτοῦ, παραλήψεται
τοῦτον τὸ λοιπὸν ἅμα τῇ περιουσίᾳ δουλεύοντα[8].
εἰ δὲ οὐσίαν οὐκ ἔχοι, ταξεώτης τὸ λοιπὸν ἔσται τῆς
ἐπιχωρίου τάξεως ἀντὶ τοῦ πρόσθεν ἱερέως καί,
ἐπειδὴ τὴν τοῦ θεοῦ τάξιν ἐκλέλοιπεν, ἔσται ταξεώ-
της ἐπιχώριος, ταύτην ἑαυτῷ τὴν αἰσχύνην ἀντὶ τῆς
11 (5) ἔμπροσθεν τιμῆς ἐπιθείς. Ταῦτα τοίνυν
ἅπαντα θεσπίζομεν ἐπὶ μὲν τῆς εὐδαίμονος ταύτης
πόλεως τὴν σὴν φυλάττειν ἁγιωσύνην καὶ τοὺς καθ᾽
ἑκάστην ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν ἐκδίκους τε καὶ οἰκονό-
μους, οἷς ἐπιμελὲς ἔσται τὰ τοιαῦτα καὶ ἀναζητεῖν
καὶ προσαγγέλλειν καὶ τοὺς ἁλισκομένους ἀφαιρεῖσθαι
τῆς διδομένης αὐτοῖς παρὰ τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλη-
σιῶν σιτήσεώς τε καὶ χορηγίας· ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις
οἵ τε ὑπὸ τῇ σῇ μακαριότητι τεταγμένοι θεοφιλέστα-
τοι μητροπολῖται καὶ πρός γε οἱ ὑπ᾽ αὐτοὺς θεοσε-
βεῖς ἐπίσκοποι καὶ οἱ τούτων ἐκκλησιέκδικοι καὶ οἰ-
κονόμοι καὶ αὐτοὶ τὸν ἴσον τρόπον, καθ᾽ ὅνπερ ἔμ-
προσθεν εἴπομεν, τῷ πράγματι χρώμενοι καὶ τὸ
ἱερατικὸν σέβας πανταχόθεν ἀνεπίληπτόν τε καὶ
12 ἀμώμητον φυλάττοντες[9]. Παραφυλάξουσι δὲ ταῦτα

(1) τοῦτο] τὸ τοιοῦτον πλημμέλημα Nomoc. (2) ἀνα-
γνώστῃ ins. Nomoc. (3) ἀναγνώστης ἢ ὑποδιάκο-
νος ἢ ins. Nomoc. (4) μείνῃ Nomoc., μείνῃ vel μεί-
νοι Coll. (5) ὃν Hercher (6) προφανῶς Nomoc. (7) οὗ-
τος Coll., αὐτός Nomoc. (8) βουλεύοντα Coll. (9) φυ-
λάττοντες Coll., διατηρήσουσι Nomoc.: *restituendum fortasse* φυλάττοντες διατηρήσουσι

scripturas ex sanctis libris nostris legunt partim
6 *hymnos canunt. Quod si quem in futurum eius-*
modi quid fecisse apparebit idque delatum erit vel
in hac felici urbe ad tuam sanctitatem vel in pro-
vinciis ad religiosissimos metropolitos sub te con-
stitutos vel reliquos episcopos, quorum ordinatio ad
beatitudinis tuae fastigium pertinet, et talis accusa-
tio vel in diaconum vel in presbyterum vel adeo in
religiosissimorum episcoporum quem dirigetur, bea-
titudo tua hic, in provinciis religiosissimi qui sub
te sunt metropolitae eisque subditi episcopi haec
cum omni diligentia secundum clericatus ordinem
inquirant et perscrutentur, neque defunctoriam in-
quisitionem faciant, sed et testes fide dignos au-
diant et nihil ad eruendam veritatem praetermittant:
ut enim eos a talibus retinemus, ita calumniari eos
7 *a quibusdam vetamus. Et si quaestione ex omni*
parte divinis oraculis propositis instituta accusatio
iusta esse apparebit et probabitur diaconum vel
presbyterum aut aleatorem esse aut cum aleatori-
bus conversatum esse aut eiusmodi vanitatibus adse-
disse aut memoratis spectaculis interfuisse, vel for-
tasse etiam religiosissimorum episcoporum quis (quod
plane non eventurum confidimus) tale spectaculum
passus erit vel tesseris ludentibus adsidere et cum
iis esse in futurum ausus erit, talis stutim a beati-
tudine tua vel a metropolita vel religiosissimo epis-
copo sub quo constitutus est, si e clericis qui di-
cuntur est, a sacro ministerio removeatur eique
canonica poena imponatur et tempus definiatur,
intra quod eum conveniat ieiunia ac supplicationes
subeundo magnum deum super tali delicto placare.
8 *Et si quidem per definitum tempus tali poenae*
subiectus lacrimis paenitentia ieiunio domini dei
imprecatione remissionem delicti exorare perseve-
rabit, tum is sub quo constitutus est his diligenter
compertis et cognitis communes pro eo preces fieri
curet, et cum omni diligentia iniungat, ut in poste-
rum tali sacerdotii iniuria abstineat: et si eum ad
sufficientem paenitentiam venisse credet, tum sacer-
9 *dotalem clementiam ei restituat. Sin autem etiam*
post excommunicationem apparuerit neque vere
paenituisse, immo id vilipendisse animoque mani-
festo a satana occupato, is sacerdos, cui subditus est,
e numero clericorum eum eximat et prorsus depo-
10 *nat. Qui non amplius ad clericorum ordinem*
reverti poterit, sed si quidem facultates habet, curia
illius civitatis, in qua antea deo ministrabat vel, si
ea civitas curiam non habet, alia provinciae civitas,
quae potissimum curiali indiget, eum suscipiet cum
facultatibus in posterum serviturum: si facultates
non habet, officialis in posterum provincialis offi-
cii fiet pro clerico et, quia dei officium deseruit,
provinciae officialis erit hac sibi contumelia pro
11 *anteriore honore comparata. Haec igitur omnia*
custodienda sancimus in hac quidem alma urbe
a sanctitate tua et per singulas sacrosanctas eccle-
sias a defensoribus et oeconomis, quibus curae erit
inquirere ea et denuntiare et convictos victu anno-
nisque a sacrosanctis ecclesiis eis deputatis privare:
in provinciis vero sub beatitudine tua constituti re-
ligiosissimi metropolitae et praeterea religiosi qui
sub eis sunt episcopi eorumque defensores et oeco-
nomi, et ipsi eundem quem antea diximus rei mo-
dum adhibeant et sacerdotalem dignitatem ex omni
parte integram et reprehensione vacuam tueantur.

καὶ οἱ ἐνδοξότατοι τῶν ἱερῶν ἡμῶν πραιτωρίων ὕπαρχοι, φαμὲν δὲ τοὺς τῆς Ἑῴας ἐπὶ τοῖς ὑποτεταγμένοις ἔθνεσι τῇ αὐτῶν δικαιοδοσίᾳ οἵ τε τῆς Ἰλλυρίδος οἵ τε τῆς Ἄφρων προεστῶτες διοικήσεως καὶ αἱ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς καὶ οἱ λαμπρότατοι τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες καὶ οἱ τῶν πόλεων ἔκδικοι, αὐτοὶ μὲν οἱ τὰς μεγάλας ἀρχὰς ἄρχοντες[1] *ἀγανάκτησιν ἡμετέραν ὑφορώμενοι, αἱ δὲ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς δέκα χρυσίου λιτρῶν ἀγωνιῶσαι ποινήν, ἄρχοντες δὲ ἐπιχώριοι μείζους τε καὶ ἐλάττους καὶ αἱ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς καὶ πρός γε οἱ τῶν πόλεων ἔκδικοι ἀνὰ πέντε χρυσίου λιτρῶν ποινὴν εὐλαβούμενοι, εἰ ταῦτα μαθόντες μὴ προσαγγείλαιεν καὶ αὐτοὶ τοῖς ἱερεῦσι, τουτέστιν ἢ τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις ἢ τοῖς ὁσιωτάτοις μητροπολίταις ἢ τοῖς ἑκάστης διοικήσεως ἁγιωτάτοις πατριάρχαις, καθ' ἣν ἂν ἕκαστος τελοίη χώραν, ὥστε ἐκείνους ταῦτα μαθόντας κατὰ τὸ ἔμπροσθεν διωρισμένον ἅπασιν ἐπεξελθεῖν*[2]*, καί, ἐπειδὰν παρ' αὐτῶν ὁ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἁλοὺς*[3] *καθαιρεθείη, μὴ*[4] *τῇ βουλῇ τῆς πόλεως ἢ τῇ τάξει*
13 *τοῦτον παραδοθῆναι παρασκευάσαιεν. Καὶ ὁ ἐνδοξότατος ὕπαρχος τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως ταῦτα παραφυλάξει, εἴπερ ἐπὶ ταύτης ἁμαρτάνοιτο τῆς βασιλίδος ἡμῶν πόλεως, ἅμα τῇ πειθομένῃ αὐτῷ τάξει, αὐτὸς μὲν ἀγανάκτησιν ἡμετέραν ὑφορώμενος, ἡ δὲ αὐτοῦ τάξις δέκα χρυσίου λιτρῶν εὐλαβουμένη*
14 (6) *ποινήν. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ταῦτα νομοθετικῶς πεπράχαμεν. ἐκεῖνο δὲ τῶν ἀνωμολογημένων ἐστίν, ὡς ἡμῖν μὲν ἀφωσίωται πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ τῆς εἰς*
15 *αὐτὸν τῶν ἱερέων σεμνότητος. Εἰ δὲ αὐτοί τι*[5] *παραβαίνοιεν τῶν τεταγμένων καὶ παραπροσποιοῖντο καὶ μὴ ἐπεξίοιεν, ἀλλά τινα δῆθεν φιλανθρωπίαν οὐκ ἐπαινετὴν ἕλοιντο, πρὸς*[6] *τὰς ἐξ οὐρανοῦ ποινὰς*[7] *ἕξουσι καὶ τὴν ἐκεῖθεν κρίσιν, ἥτις αὐτοῖς ἐν αὐτῷ τῷ τοῦ θεοῦ παραστήσεται βήματι τὴν οὐκ εὐπρεπῆ*
16 *παραπροσποίησιν ἐλέγχουσά τε καὶ μετιοῦσα. Εἰ δὲ καί τις τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων μειζόνων τε καὶ ἐλαττόνων ἢ ταξεωτῶν ἢ ἐκδίκων ἢ μαθὼν ταῦτα μὴ μηνύσειεν ἢ ἐπεξελθεῖν ἐξὸν ῥαθυμήσειεν ἢ καὶ τὸ πρᾶγμα μισθοῦ καταπροδοίη, ἴστω, ὡς πρὸς ταῖς ἠπειλημέναις παρ' ἡμῶν ποιναῖς ἕξει καὶ τὴν παρὰ τοῦ μεγάλου θεοῦ τιμωρίαν ἑπομένην καὶ ἔνοχος ἔσται ταῖς ἀραῖς ἁπάσαις ταῖς τοῖς ἱεροῖς περιεχομέναις*[8]
17 (7) *βιβλίοις. Ὥσπερ δὲ ταῦτα ἡμῖν δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν τοῦ δεσπότου νενομοθέτηται θεραπείαν, οὕτω κἀκεῖνο προστίθεμεν, ὥστε τὰς ἐξετάσεις σὺν ἀκριβείᾳ γίνεσθαι καὶ μηδένα συκοφάντην ἐπανίστασθαί τισι καὶ ψευδοκατηγορεῖν ἢ ψευδομαρ-*
18 *τυρεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις. Καθάπερ γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν, εἴ τι τοιοῦτο πράξαιεν, τηλικαύτας ἐπεθήκαμεν ποινάς, οὕτω καὶ τοῖς συκοφαντεῖν αὐτοὺς πειρωμένοις τὰς ἐξ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἡμετέρων νόμων ποινὰς ἐπικεῖσθαι*[9] *βουλόμεθα, εἰ προσαγγείλαντες εἶτα ἐπεξελθεῖν μὴ βουληθεῖεν ἢ συστῆναι ταῖς τοιαύταις κατηγορίαις οὐκ ἰσχύσαιεν· πανταχόθεν τῆς ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, ἣν διὰ πάσης τιμῶμεν πράξεως καὶ μάλιστα ἐν τῇ θέσει τῶν νόμων, ἀντεχόμενοι*[10]*. D. prid. non. Nov. Constantinopoli Iustiniano pp. A.* IIII *et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

V[11].

DE HAERETICIS ET MANICHAEIS ET SAMARITIS.

1 [12]*Imp. Constantinus A. ad Dracilianum.* Privilegia, quae contemplatione religionis indulta sunt, catholicae tantum legis observatoribus prodesse oportet. haereticos [13] non solum [14] his privilegiis alienos esse volumus, sed et diversis muneribus constringi et subici. *PP. k. Sept. Gerasti Constantino A.* VII *et Constantio* [15] *conss.* [*a.* 326]

2 [16]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hesperium pp.* Omnes vetitae legibus et divinis et [17] imperialibus constitutionibus haereses perpetuo conquiescant et nemo ulterius conetur quae repperit profana praecepta vel docere vel discere: ne antistites eorundem audeant fidem insinuare, quam non habent, et ministros creare, quod non sunt: ne per coniventiam iudicantium omniumque, quibus per constitutiones paternas super hoc cura mandata est, eiusmodi audacia neglegatur et cres-

(1) *ἔχοντες Nomoc.* (2) *ἐξελθεῖν Coll. libri boni Nomoc.* (3) *μή ins. Mommsen* (4) *μὴ Coll., ἢ Nomoc.* (5) *τι scripsi, τε Nomoc., om. Coll.* (6) *ταῖς ἐξ ἡμετέρων νόμων suppl.* (7) *sic Coll., ταῖς ἐξ οὐρανοῦ ποιναῖς Nomoc.* (8) *ταῖς ἀραῖς ... περιεχομέναις Coll., τοῖς τοῖς ἱεροῖς περιεχομένοις Nomoc.* (9) *τοῖς σ. α. πειρωμένοις τὰς ... ποινὰς ἐπικεῖσθαι Coll., τοὺς σ. α. πειρομένους ταῖς ... ποιναῖς ὑποκεῖσθαι Nomoc.* (10) *πανταχόθεν ... ἀντεχόμενοι om. Coll.* (11) *B* 1, 1, 22 *seqq.* (12) = *Th.* 16, 5, 1 (13) autem atque schismaticos *ins. Th.* (14) ab *ins. Th.* (15) constantino a. VII et constantio c. *Th.*, constantino et constant. *P*, constantio II et constante *Hal.* (16) *c.* 2 *contaminata est ex Th.* 16, 5, 5. 24. 28 (17) et *dett. cum Th., om. CR*

12 *Custodient haec etiam gloriosissimi sacrorum praetoriorum nostrorum praefecti, Orientis dicimus in gentibus quae eius iurisdictioni subiectae sunt, et Illyrico Africaeque dioecesi praepositi et officia quae eis oboediunt et clarissimi provinciarum rectores et civitatum defensores, ut magistratus ipsi qui magnas administrationes gerunt indignationem nostram metuant, officia eorum decem auri librarum poenam pertimescant, provinciales autem magistratus tam maiores quam minores et eorum officia et insuper civitatum defensores quinarum auri librarum poenam metuant, si de his certiores facti et ipsi non rettulerint ad sacerdotes, id est religiosissimos episcopos et sanctissimos metropolitas vel sanctissimos uniuscuiusque dioeceseos patriarchas, ad quam quisque terram pertinet, ut illi his cognitis secundum ea quae antea disposita sunt omnes invadant, neque, si qui talium delictorum ab iis convictus fuerit [non] resipuerit, civitatis curiae*
13 *vel officio eum adgregari curaverint. Etiam gloriosissimus huius almae urbis praefectus haec observabit, si in hac regia urbe nostra peccatur, una cum officio ei subiecto, ut ipse indignationem nostram vereatur, officium eius decem auri libra-*
14 *rum poenam metuat. Verum haec legis latione confecimus. illud autem consentaneum est, iusta deo a nobis in promovenda sacerdotum adversus*
15 *ipsum gravitate persoluta esse. Qui si constitutorum aliquid transgrediuntur et conivent nec vindicant, sed vituperabilem quandam gratiam faciunt, praeter poenas [quae ex nostris legibus proveniunt] caelestes quoque subibunt et sententiam divinam, quae in ipso dei tribunali fiet turpem co-*
16 *niventiam arguens et vindicans. Si vero civilium magistratuum tam maiorum quam minorum vel officialium vel defensorum quis vel ea de re certior factus ea non nuntiaverit vel cum vindicare licuit, id neglexerit vel etiam rem mercede prodiderit, sciat se praeter definitas a nobis poenas etiam magni dei vindictam sibi instaturam et omnibus exsecrationibus, quae sanctis libris continen-*
17 *tur, obnoxios se fore. Ut autem haec a nobis non nisi in domini cultum sancita sunt, ita et illud adicimus, ut inquisitiones diligenter fiant, neve quis calumniator quibusdam existat et falso in eiusmodi*
18 *causa accuset vel testimonium ferat. Quemadmodum enim sacerdotibus, si quid eiusmodi egerint, tales poenas imposuimus, sic et eos qui calumniari temptaverint tam caelestes quam ex legibus nostris poenas subire volumus, si denuntiatione facta insistere noluerint vel tales accusationes perferre non valeant: prosecuti undique aequitatem et iustitiam, quam in omni re et praecipue in legibus ferendis veremur.*

1 cat. Haereticorum autem vocabulo continentur
et latis adversus eos sanctionibus debent succum-
bere, qui vel levi argumento iudicio catholicae re-
ligionis et tramite detecti fuerint deviare. *D. III
non. Aug. Mediolano. acc. XIII k. Sept. Ausonio et
Olybrio conss.* [*a.* 379]
3 [1]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Clearcho pu.*
Cuncti haeretici procul dubio noverint omnia sibi
loca[2] adimenda esse, sive sub ecclesiarum nomine
teneantur sive[3] diaconica appellantur vel etiam de-
canica, sive in privatis domibus vel locis huiusmodi
coetibus copiam praebere videantur: his aedibus vel
locis privatis ecclesiae catholicae vindicandis[4].
1 Ad hoc interdicatur his omnibus ad litaniam
faciendam noctu vel die[5] profanis coire conventi-
bus[6]: statuta videlicet condemnatione centum libra-
rum auri contra officium sublimitatis tuae vel prae-
sidale quinquaginta[7], si quid huiusmodi fieri vel in
publico vel in privatis aedibus concedatur. *D. V
non.*[8] *Mart. Constantinopoli Arcadio IIII et Hono-
rio III AA. conss.* [*a.* 396]
4 [9]*Idem AA. et Theodosius A. Senatori pp.* Mani-
chaeos seu Manichaeas vel Donatistas meritissima se-
veritate persequimur. huic itaque hominum generi nihil
ex moribus, nihil ex legibus sit commune cum ceteris.
1 Ac primum quidem volumus esse publicum crimen,
quia, quod in religione divina comittitur, in omnium fer-
tur iniuriam. quos bonorum etiam publicatione perse-
quimur: [10]quae tamen cedere iubemus proximis quibus-
que personis, ita ut ascendentium vel descendentium
vel venientium ex latere cognatorum usque ad se-
cundum gradum velut in successionibus ordo serve-
tur. quibus ita demum ad capiendas facultates esse
ius patimur, si non et ipsi pari conscientia pollu-
2 untur. Ipsos quoque volumus amoveri ab omni
liberalitate et successione quolibet titulo veniente.
3 Praeterea non donandi, non emendi, non ven-
dendi, non postremo contrahendi cuiquam convicto
4 relinquimus[11] facultatem. In mortem quoque in-
quisitio tendatur. nam si in criminibus maiestatis
licet memoriam accusare defuncti, non immerito et
5 hic debet subire iudicium. Ergo et suprema
illius scriptura irrita sit, sive testamento sive codi-
cillo sive epistula sive quolibet genere reliquerit
voluntatem[12] qui Manichaeus fuisse convincitur:
[13]hoc quoque casu eadem illa circa gradus superius
6 comprehensos condicione servata. Sed[14] nec filios
heredes existere aut adire permittimus, nisi a pa-
terna pravitate discesserint: delicti enim veniam
7 paenitentibus damus. [15]In eos etiam auctoritatis
aculei dirigantur, qui eos domibus suis damnanda
8 provisione defendent. Servos insuper extra noxam
esse volumus, si dominum sacrilegum evitantes[16] ad
ecclesiam catholicam servitio fideliore transierint.
D. VIII k. Mart.[17] *Romae Honorio VII et Theodo-
sio II AA. conss.* [*a.* 407]
5 [18]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Flo-
rentio pp.* Ariani et Macedoniani, Pneumatomachi[19]
et Apollinariani et Novatiani sive Sabbatiani, Euno-
miani[20], Tetraditae sive Tessarescaedecatitae, Valen-
tiniani, Papianistae, Montanistae seu Priscillianistae
vel Phryges vel Pepuzitae, Marcianistae, Borboriani,
Messaliani, Eutychitae sive Enthusiastae, Dona-
tistae, Audiani, Hydroparastatae, Tascodrogitae[21], Ba-
trachitae, Hermeieciani[22], Photiniani, Pauliani, Mar-
celliani, Ophitae, Encratitae[23], Apotactitae[24], Sacco-
phori et, qui ad imam usque scelerum nequitiam
pervenerant, Manichaei nusquam in Romano solo
1 conveniendi orandique habeant facultatem. Ma-
nichaeis etiam de civitatibus expellendis et ultimo
supplicio tradendis[25], quoniam nihil his relinquen-
dum loci est, in quo ipsis etiam elementis fiat in-
iuria, cunctisque legibus, quae contra eos ceteros-
que qui nostrae fidei refragantur olim latae sunt
diversisque prolatae temporibus, semper viridi ob-
servantia valituris sive de donationibus in haeretico-
rum conventicula, quae ipsi audacter ecclesias nun-
cupare conantur, factis sive ex ultima voluntate
rebus qualitercumque relictis sive de privatis aedi-
ficiis, in quae domino permittente vel conivente
convenerint, venerandae nobis catholicae vindicandis
ecclesiae sive de procuratore, qui hoc nesciente do-
mino fecerit, decem librarum auri multam vel exi-
lium, si sit ingenuus, subituro, metallum vero post
2 verbera, si servilis condicionis sit. Ita ut nec in
publico convenire loco nec aedificare sibi quasi eccle-
sias nec ad circumscriptionem legum quicquam me-
ditari valeant, omni civili et militari, curiarum etiam
et defensorum et iudicum sub viginti librarum auri
3 interminatione prohibendi auxilio. Illis etiam in
sua omnibus manentibus firmitate, quae de militia
poenisque variis de diversis sunt haereticis promul-
gata, ut nec speciale quidem beneficium adversus
leges valeat impetratum. *D. III k. Iun. Constanti-
nopoli Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]
6 [26]*Idem AA. Leontio pu.* Damnato portentuosae
superstitionis auctore Nestorio nota congrui nomi-
nis eius inuratur gregalibus, ne Christianorum ap-
pellatione abutantur: sed quemadmodum Ariani lege
divae memoriae Constantini[27] ob similitudinem impie-
tatis Porphyriani a Porphyrio nuncupantur, sic ubi-
que participes nefariae sectae Nestorii Simoniani[28]
vocentur, ut, cuius scelus sunt in deserendo deo
imitati[29], eius vocabulum iure videantur esse sortiti.
1 Nec vero impios libros nefandi et sacrilegi[30]
Nestorii adversus venerabilem orthodoxorum sectam
decretaque sanctissimi coetus antistitum Ephesi
habiti scriptos habere aut legere aut describere
quisquam audeat: quos diligenti studio requiri ac
2 publice comburi decernimus. Ita ut nemo in
religionis disputatione aliquam supra dicti nominis[31]
faciat mentionem aut quibusdam eorum habendi
concilii gratia in aedibus aut villa aut suburbano
suo aut alio quolibet loco conventiculum clam aut
aperte praebeat: quos omni conventus celebrandi
licentia privari statuimus: scientibus universis vio-
latorem huius legis publicatione bonorum esse coer-
cendum. *D. III non. Aug. Constantinopoli Theo-
dosio XV et Valentiniano IIII AA. conss.* [*a.* 435]
7 [32]*Idem AA. Florentio pp.* Curiales omnium ci-
vitatum, onerosis quin etiam militiae seu diversis
officiis facultatum et personalium munerum obliga-

(1) = *Th.* 16, 5, 30 (2) huius urbis *ins. Th.* (3) sive *libri cum Graecis*, sive quae *Th.* (4) eccl. cath. vind.] fisco nostro adcorporandis *Th.* (*cf. c.* 8 § 4) (5) interdiu *Th.* (6) *sic dett. Th.*, conventionibus *CR* (7) vel praesidale quinquaginta *om. Th.* (8) *sic Th.*, k. *Hal.* (9) = *Th.* 16, 5, 40 (10) quae tamen ... polluuntur *supplevimus ex Th. auctoritate B: omittunt hoc comma libri cum Nomoc. et Const.* (11) *sic dett. cum Th.*, tribuimus *CR* (12) voluntatis *Th.* (13) hoc quoque ... servata *ex Th. suppleta sunt auctoritate B, om. libri cum Nomoc. Const.* (14) alioquin *Th.* (15) § 7 *sumpta est ex Th.* 16, 5, 35 (16) reverentes *Th.* (17) *sic Th.*, maii *Hal.* (18) = *Th.* 16, 5, 65: *iunge* 1, 6, 3 (19) *sic Th.* 16, 5, 11 *cum Const.*, praeneumatomachi *libri* (20) *sic Th. cum Const.*, eunomaniani *libri* (21) tascodrogitae *R*, tascodiogitae *C*, ascodrogitae *Th.* 16, 5, 65, tascodrogae *Th.* 16, 5, 10, ἀσκοδρουγοί *Const.*, τασκοδρούγοι *c.* 18 § 3 *h. t.*, tascodrogi *c.* 19 § 4, *c.* 21. 22 *h. t.* (22) *sic M*, hermeiaciani *C*, herinei et ciani *R* (23) *sic Th.* 16, 5, 11 *Const.*, encratistae *CR* (24) Eremitae *ins. Const.* (25) et ultimo supplicio tradendis *om. Th.* (26) = *Th.* 16, 5, 66: *huius constitutionis, quae et Latine et Graece emissa est, verba Graeca integra extant in actis synodi Ephesinae apud Mansium* 5, 413 (27) *extat in Socratis hist. eccles.* 1, 9 (*cf. Haenel Corpus legum p.* 200) (28) *sic Th. cum Graecis*, Nestoriani *libri* (29) deo imitati *Th.*, de humanitati *C*, deum imitati *R* (30) et sacrilegi *C cum syn. Ephes.*, et sacrilegii *R*, sacrilegii *Th.* (31) aliquam supra dicto nomine *Th.: olim scriptum fuisse* aliam quam supra dicto nomine *colligitur ex syn. Ephes.* (32) = *Nov. Theod.* 3 § 6: *iunge* 1, 7, 5. 1, 9, 19

tos suis ordinibus, cuiuscumque sectae sint, inhae-
rere censemus, ne videamur hominibus exsecrandis
contumelioso ambitu immunitatis beneficium praesti-
tisse, quos volumus huius constitutionis auctoritate
damnari. *D. prid. k. Febr. Constantinopoli Theo-
dosio A. XVI et Fausto conss.* [*a.* 438]

8 [1]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA.*[2] *Pal-
ladio pp.* Quicumque in hac sacra urbe vel in[3]
Alexandrina civitate vel in omni Aegyptiaca dioe-
cesi diversisque aliis provinciis Eutychetis profanam
perversitatem sequuntur et ita non credunt, ut tre-
centi decem et octo sancti patres tradiderunt catho-
licam fidem in Nicaena civitate fundantes, centum
quoque et quinquaginta alii venerabiles episcopi, qui
in alma urbe Constantinopolitana postea convene-
runt, et sicut Athanasius et Theophilus et Cyrillus
sanctae recordationis episcopi Alexandrinae civita-
tis credebant, quos etiam Ephesina synodus (cui
beatae memoriae Cyrillus praefuit, in qua Nestorii
error expulsus est) in universis secuta est, quos et
nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta,
prioribus conciliis sacerdotum ex omni prorsus parte
consentiens nihilque adimens sacrosancto[4] symbolo
neque adiciens, sed Eutychetis dogmata funesta
condemnans: sciant se[5] esse haereticos Apollina-
ristas: Apollinaris enim facinorosissimam sectam Eu-
tyches et Dioscorus mente sacrilega sunt secuti.
1 Ideoque hi omnes, qui Apollinaris vel Eutychetis
perversitatem sequuntur, illis poenis, quae divorum
retro principum constitutionibus contra Apollinaris-
tas vel serenitatis nostrae postmodum sanctione
contra Eutychianistas vel hac ipsa augustissima lege
contra eosdem decretae sunt, noverint se esse
2 plectendos. Idcirco Apollinaristae, hoc est Euty-
chianistae (quibus etsi est in appellatione diversi-
tas, tamen in haeresis pravitate coniunctio, et dispar
quidem nomen, sed idem sacrilegium) sive in hac
alma urbe diversisque provinciis sive in Alexandrina
civitate sive intra Aegyptiacam dioecesim sunt ne-
que ita credunt, ut praedicti venerabiles patres cre-
debant, neque viro reverentissimo Alexandrinae urbis
antistiti Proterio fidem orthodoxam tenenti communi-
cant, episcopos vel presbyteros aliosque clericos
creare et habere prohibemus: scientibus tam his
Eutychianistis vel Apollinaristis, qui ausi fuerint
cuiquam episcopi vel presbyteri vel clerici nomen
imponere, quam his, qui passi fuerint impositum sibi
nomen sacerdotale retinere, poenam exilii cum fa-
3 cultatum suarum amissione se subituros. Universi
praeterea Apollinaristae vel Eutychianistae non ec-
clesias non monasteria sibi construant, parasynaxes
et conventicula tam diurna quam nocturna non con-
trahant neque ad domum neque ad possessionem[6]
cuiusquam neque ad monasterium vel quemcumque
alterum locum operaturi[7] sectae funestissimae con-
4 gregentur. Quod si fecerint et hoc factum fuisse
domino volente constiterit, post rem in examine
iudicis adprobatam domus vel possessio, in qua con-
venerint, fisco sine dilatione societur, monasterium
vero[8] eius civitatis orthodoxae ecclesiae, in cuius
5 territorio est, iubemus addici. Si vero ignorante
domino, sciente vero qui pensiones domus exigit vel
conductore vel procuratore vel actore[9] praedii para-
synaxes et conventicula interdicta[10] collegerint, con-
ductor vel procurator sive actor vel quicumque eos
in domum vel in possessionem vel in monasterium
receperint ac passi fuerint illicitas parasynaxes con-
ventusque celebrari[11], si vilis et abiectae condicionis
sunt, fustibus publice et in poenam suam et in alio-
rum coerceantur exemplum, si honestae vero perso-
nae sunt, decem libras auri multae nomine fisco
6 (4) nostro cogantur inferre. Nullum praeterea
Apollinaristam vel Eutychianistam ad aliquam iube-
mus adspirare militiam. si qui vero in quacumque
militia inventi[12] fuerint militare, soluti[13] cingulo ho-
nestorum hominum et palatii communione priventur
nec in aliqua nec in qua[14] nati sunt civitate vel vico
7 aut regione versentur. Si qui vero in hac alma
urbe nati sunt, tam sacratissimo comitatu quam
omni per provincias metropolitana civitate pellantur.
8 (5) Nulli insuper Eutychianistae vel Apollina-
ristae publice vel privatim advocandi[15] coetus et
circulos contrahendi et de errore haeretico dispu-
tandi ac perversitatem facinorosi dogmatis adserendi
9 tribuatur facultas. Nulli etiam contra venerabi-
lem Chalcedonensem synodum liceat aliquid vel dic-
tare vel scribere vel edere atque emittere aut alio-
10 rum scripta super eadem re proferre. Nemo
huiusmodi habere libros et sacrilega scriptorum au-
deat monimenta servare. quod si qui in his crimi-
nibus fuerint deprehensi, perpetua deportatione dam-
11 nentur. Eos vero qui discendi studio audierint[16]
de infausta haeresi disputantes, decem librarum
auri, quae fisco nostro inferendae sunt, iubemus su-
bire dispendium. ultimo etiam supplicio coercean-
12 tur, qui illicita docere temptaverint[17]. Omnes
vero huiuscemodi chartae ac libri, qui funestum Eu-
tychetis, hoc est Apollinaris, fuerint dogma complexi,
incendio concrementur, ut facinorosae perversitatis
vestigia ipsa[18] flammis ambusta depereant. aequum
namque est, ut immanissima sacrilegia par poenae
13 magnitudo percellat. Scientibus moderatoribus
provinciarum eorumque apparitionibus, defensoribus
etiam civitatum, quod, si ea, quae legis huius reli-
giosissima sanctione custodienda decrevimus, aut ne-
glexerint aut aliqua permiserint temeritate violari,
denarum librarum auri multam fisco cogantur in-
ferre: insuper etiam existimationis suae periculum
sustinebunt. *D. k. Aug. Constantinopoli Valentiniano
A.*[19] *VIII et Anthemio conss.* [*a.* 455]

9 [20][*Αὐτοκράτωρ Λέων Α.*]
*Ἀνθρώπινον καὶ ὅσιον εἶναι λογισάμενοι τοὺς
αἱρετικοὺς ἐπιτρέπομεν θάπτεσθαι ταῖς νενομι-
σμέναις ταφαῖς.*
*D. Constantinopoli id. Aug. Constantino et Rufo
conss.* [*a.* 457]

(1) *iunge* 1, 7, 6: *iteratur hac constitutione altera ex parte consona, quae Graece extat in actis concilii Chalcedonensis* (*Mansi* 7, 501): *ipsam integram servarunt collectiones canonum Quesnelliana* (*Mansi* 7, 517 *Ballerinii in opp. Leonis M.* 3, 242) *et Hispana*: *hoc authenticum indicat nota Auth.* (2) imp. marcianus a. *Auth. recte, cum Valentinianum ante datam constitutionem mortuum esse subscriptio* (*not.* 19) *testetur* (3) in *Auth. cum B*, *om. libri* (4) *sic Auth.*, sacrosanctae *libri* (5) se *Auth.*, *om. libri* (6) possessiones *libri boni contra Auth. B* (7) *sic Auth. cum B*, operari *CR^v*, opera *R^l*, operatum *M* (8) fisco ... vero *Auth. cum B*, vel monasterium *omissis reliquis libri cum Const.*, *cf.* c. 3 *pr. i. f. h. t.* (9) conductore vel procuratore vel actore *Auth.*, auctore *C*, actore *M*, conductore vel actore *R*, *εἰδότος δὲ τοῦ ἐνοικιολόγου ἢ τοῦ μισθωσαμένου τὸν τόπον ἢ τοῦ προκουράτωρος B: apparet igitur interpretatores verba* eo qui p. d. exigit, *quae ad omnes qui sequuntur personas pertinent, ab iis separasse et aut procuratorem aut actorem iis contineri rati horum alterutrum quasi bis positum eiecisse* (10) parasynaxes et conventicula interdicta *Auth.*, parasunaxis et conventicula interdicta (conventiculum interdictum *R*) *RM*, parasynasis et conventiculam interdictam *C*, *παρσύναξις ἢ σύνοδος ἀπηγορευμένη B* (11) celebrare *Auth. cum B* (12) militiam nisi cohortalinam vel limitaneam. si qui vero extra cohortalinam vel limitaneam inventi *Auth.* (13) soluto *Auth.* (14) *sic libri cum Const.*, nec in alia quam in ea in qua *Auth. cum B*: *quae lectio nescio an vera sit, ut libri interpolati sint ad indicem Anatolii* (= *Const.*), *sicut supra* § 4 (15) *sic Auth.* ad convocandi *libri* (16) *sic dett. cum Auth. B*, adierint *CR* (17) ultimo ... temptaverint *om. Auth.* (18) *sic Auth. cum B*, ita *libri* (19) divo valentiniano *Auth.* (20) c. 9 *restituta est ex B* 1, 1, 28, *quae nescio an ipsa constitutionis verba referant. inscriptionem supplevi ex* c. 10

9 *Imp. Leo A. Humanum piumque rati haereticos solitis sepulturis tradi mandamus.*

10 *Idem A. Erythrio pp.* Si qui orthodoxae re-
ligionis emptione vera vel ficticia aut quocumque
alio iure vel titulo praedia et possessiones resque
immobiles, in quibus orthodoxae fidei ecclesiae vel
oratoria constituta sunt, in haereticae sectae et con-
traria orthodoxae fidei sentientem quamcumque per-
sonam transferre voluerint, nullam huiusmodi vel
inter vivos habitam vel secreto iudicio compositam
valere volumus voluntatem, etiamsi ab orthodoxae
fidei venditore vel quocumque modo alienatore com-
menticio sub qualibet occasione fuerit adsignata: sed
irrita omnia huiusmodi documenta et tamquam peni-
1 tus nec scripta esse censemus. Haec enim prae-
dia et possessiones, quae in haereticas personas
quocumque modo translatae fuerint vel collatae, fisci
2 nostri viribus decernimus vindicari. Sive enim
apud dominos possessoresve orthodoxos ea praedia
maneant seu ad fisci nostri iura pervenerint, necesse
est in his ecclesias et oratoria constituta diligentius
et sollicitius instaurari. nostrae enim serenitatis
undique ad hunc exitum providentia ducit, ut omni-
potentis dei templa, in quibus nostrae fidei instituta
perdurant, cultu adsiduo per omnia saecula rediviva
3 serventur. Nec enim dubitari potest, quod si in
haereticos veniant possessiones, in quibus verae fidei
ecclesiae vel oratoria constituta sunt et integritas
colitur, omnimodo ab his deseri atque destitui, omni
cultu vacare, omnibus sacris et solitis viduari myste-
riis, omni splendore privari, nullis populorum con-
ventionibus, nullis clericorum observationibus cele-
brari et ex hoc sine dubio easdem ecclesias perire
ruere complanari. nec enim de earum instauratione
haeretici poterunt aliquando cogitare, quas penitus
esse nolebant. quae omnia resecantes ad praesen-
tem legem pervenimus. [*a.* 466—472?]

11 [1]*Θεσπίζομεν τοὺς τὴν ὀλεθρίαν τῶν Μανιχαίων αἱρουμένους πλάνην μηδεμίαν ἔχειν παρρησίαν ἢ ἄδειαν καθ᾽ οἱονδήποτε τῆς καθ᾽ ἡμᾶς πολιτείας διάγειν τόπον· εἰ δέ ποτε φανεῖεν ἤτοι εὑρεθεῖεν, ὑπάγεσθαι κεφαλικῇ τιμωρίᾳ.*

D. v id. Aug. Boethio vc. cons. [*a.* 487 vel 510]

12 [2][*Αὐτοκράτορες Ἰουστῖνος καὶ Ἰουστινιανός AA.*]
. . . . . . *Τοὺς αἱρετικοὺς ἡμεῖς μὲν διὰ τοῦτο καὶ
συνιέναι καὶ προσηγορίαν ἔχειν ἰδίαν συνεχωρήσαμεν,
ἵνα τὴν καρτερίαν ἡμῶν αἰσχυνθέντες σωφρονήσωσιν
1 ἑκόντες καὶ πρὸς τὰ καλλίω μεταβάλωσιν. Τοὺς
δὲ εἰσῆλθέ τις οὐκ ἀνεκτὴ τόλμα, καὶ τῆς τῶν νό-
μων ἀμελήσαντας[3] παραγγελίας στρατείαις, ὧν οὐκ
ἐᾷ[4] μετεῖναι τοῖς τοιούτοις αὐτὰ τὰ τῶν βασιλικῶν
συμβόλων δηλοῖ γράμματα, παρενέβαλον[5] αὐτούς.
2 Αἱρετικοὺς δὲ καλοῦμεν τοὺς ἄλλους, ὡς τούς γε
καταράτους Μανιχαίους καὶ τοὺς τούτοις παραπλη-
σίους, οὐδὲ ὀνομάζεσθαι γοῦν ταύτῃ δέον οὐδὲ φαί-
νεσθαί που παντελῶς οὐδὲ χραίνειν ὧν ἂν ἐφάψων-
3 ται. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Μανιχαίους, ὥσπερ εἰρήκαμεν,
οὕτω καὶ ἀπελαύνεσθαι δεῖ καὶ μηδὲ τὴν προσηγορίαν
αὐτῶν ὑπομένειν μηδένα μηδὲ περιορᾶν, εἴπερ ἐν
τῷ αὐτῷ διάγοι τοῖς ἄλλοις ὁ τὴν ἀθεΐαν ταύτην
νοσήσας ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ταῖς εἰς ἔσχατον τιμω-
ρίαις ὑπάγεσθαι τὸν ὁπουδὴ[6] γῆς φαινόμενον Μανι-
4 χαῖον. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἄλλοις αἱρετικοῖς, ὁποίας ἂν
ὦσί ποτε πλάνης ἢ προσηγορίας (αἱρετικὸν γὰρ πάντα
καλοῦμεν, ὅστις μὴ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς
ὀρθοδόξου καὶ ἁγίας ἡμῶν ὑπάρχει πίστεως), ἀλλὰ
μὴν καὶ τοῖς τὴν πολυθεΐαν πειρωμένοις εἰσάγειν
Ἕλλησι καὶ ἔτι τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Σαμαρείταις
οὐκ ἀνακτήσασθαι μόνον τὰ τῶν ἤδη κειμένων νό-
μων συνείδομεν καὶ ποιῆσαι τῷ νῦν τούτῳ νόμῳ
βεβαιότερα, ἀλλὰ διορίσασθαι καὶ πλείω, δι᾽ ὧν
ἀσφάλεια μὲν περιέσται μείζων καὶ κόσμος καὶ τιμὴ
5 τοῖς τῆς εὐαγοῦς ἡμῶν μετέχουσι πίστεως. Αἰσθέ-
σθαι δὲ ὑπάρξει πᾶσιν, ἔφαμεν, ὅτι τοῖς μὴ τὸν
θεὸν ὀρθῶς προσκυνοῦσι καὶ τὰ τῶν ἀνθρωπίνων
6 ἀγαθῶν ἐπέχεται. Οὐδένα τοίνυν τῶν ἤδη ῥηθέν-
των οὔτε μετέχειν ἀξιώματος καθάπαξ οὐδενὸς οὔτε
ζώνην περιβάλλεσθαι οὔτε πολιτικὴν οὔτε στρατιω-
τικὴν οὔτε εἰς τάξιν τελεῖν οὐδεμίαν, πλὴν τῆς τῶν
καλουμένων κοορταλίνων (ταύτῃ γὰρ ἐκ γένους ὑπο-
κειμένους αὐτοὺς ἐνέχεσθαι βουλόμεθα[7], ὥστε μένον-
τας αὐτοὺς ἐπ᾽ αὐτῆς καὶ πάντα πληροῦντας ἐξ ἀνάγ-
κης καὶ πᾶν βάρος ὑπομένοντας, ὅπερ ἐστὶ τῆς αὐτῆς
στρατείας, εἴργεσθαι τοῦτο μὲν προκοπῆς, τοῦτο δὲ
τοῦ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἐκβιβασμοῦ
δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἕνεκεν χρεῶν) προστάττομεν.
τῆς ἐξ αὐτῶν γονῆς ὑποκειμένης δηλονότι τῇ τοιαύτῃ
τύχῃ, καὶ αὐτῶν μέντοι, εἰ μεταξὺ διαλαθεῖν ἠδυνή-
θησαν, εἰς ταύτην ἀγομένων. ἐκ τῆς κακῆς αὐτῶν
7 δόξης ἔχειν τινὰ παραίτησιν[7]. Τοὺς δὲ αὐτοὺς*

(1) *de c.* 11, *quod restitui ex B* 1, 1, 29, *idem quod supra de c.* 9 *dicendum est* (2) *c.* 12 *extat in B* 1, 1, 30: *inscriptionem restitui ex c.* 20 § 4 *h. t.: apud Hal. est* imp. iustinianus a. demostheni pp.: *quae nisi sumpsit ex c.* 19, *eo ducant, ut suppleatur Δημοσθένῃ ἐπάρχῳ πραιτωρίων, cum Graecis constitutionibus Latinae inscriptiones non praeponantur* (3) *ἀμελήσαντες Hercher* (4) *ὧν οὐκέτι scr.* (5) *παρενέβαλεν Schoell* (6) *ὁποιδή B* (7) *verba extrema* § 6 *ἐκ τῆς . . . παραίτησιν praemissis καὶ μή colloca post* § 6 *med. βουλόμεθα*

11 *Sancimus, ut qui perniciosum Manichaeorum errorem amplectuntur nullam facultatem aut licentiam habeant in quolibet nostrae rei publicae loco commorari et, si quando apparuerint vel inventi fuerint, capitali poena plectantur.*

12 *Impp. Iustinus et Iustinianus AA. Haereticis
ideo convenire et propriam denominationem habere
permisimus, ut patientiae nostrae pudore sponte
1 resipiscerent et ad meliora revertantur. Eos
autem intolerabilis audacia invasit et se legum
sanctione neglecta militiis intruserunt, quarum tales
homines participes fieri ipsa imperialium formarum
2 verba manifesto prohibent. Haereticos autem
reliquos omnes vocamus, velut exsecrabiles Mani-
chaeos quique his similes sunt, quippe quos ne no-
minari quidem hic terrarum neque omnino conspici
usquam nec quicquam polluere tactu suo oporteat.
3 Sed Manichaeos quidem, quemadmodum dixi-
mus, ita et expelli oportet neque nomen eorum
quemquam tolerare nec praetermittere, si eodem
loco cum aliis hac impietate infectus moretur, sed
etiam ultimo supplicio subici Manichaeum, ubicum-
4 que terrarum inventus fuerit. De reliquis autem
haereticis, cuiuscumque erroris vel nominis sunt
(haereticum enim vocamus, quicumque non est
addictus catholicae ecclesiae et orthodoxae sanctae-
que fidei nostrae), quin etiam de paganis, qui plu-
rium deorum cultum introducere temptant, et de
Iudaeis et Samaritis non solum leges iam latas
redintegrare in animo est et hac lege validiores
reddere, sed etiam plura disponere, quibus maior
securitas honor existimatio sanctae fidei nostrae
5 participibus erit. Animadvertere autem omnes
possunt, ut diximus, eos qui deum non recte
6 venerantur etiam terrestribus bonis privari. Supra
dictorum igitur quemquam vel dignitatem adi-
pisci vel cingulum aut civile aut militare nan-
cisci vel ad ordinem quemcumque pertinere ve-
tamus nisi cohortalium qui dicuntur: huic enim
ex origine subiectos eos teneri volumus [neque]
ex mala fide sua excusationem habere, ut in eo
manentes et omnia necessario implentes omneque
onus quod eius militiae est subeuntes prohibeantur
tam a promotione quam ab exsecutione contra or-
thodoxos Christianos publicorum privatorumque
debitorum causa facienda: subole scilicet eorum
eidem sorti subiacente et ipsis, si interim latere
7 potuerint, in eam trahendis. Ipsos autem hae-*

αἱρετικοὺς οὔτε ἐκδίκου οὔτε πόλεως πατρὸς μετιέναι
φροντίδα συγχωροῦμεν, ὥστε μὴ προφάσει τῆς ἐντεῦ-
θεν ἀδείας ἐπηρεάζειν τοῖς τε ἄλλοις Χριστιανοῖς καὶ
διαφερόντως τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις, καὶ τοῦ
δικάζειν ἑαυτοῖς ἢ ψηφίζεσθαί τινα περιποιεῖν ἐξου-
8 σίαν, καθὰ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν νενομοθέτηται. Οὐ
μὴν οὐδὲ τοῖς σοφωτάτοις συντετάχθαι τῶν δικῶν
ῥήτορσιν αὐτοὺς ἐῶμεν, οἷς οἰκειότερόν ἐστιν ἢ κατὰ
τοὺς πολλοὺς τὸ τῶν θείων δογμάτων ὀρθῶς αἰσθά-
νεσθαι, ὅσωπερ καὶ τὸν βίον ἐν λόγοις ἔχουσιν.
9 Ἀλλὰ καὶ τοὺς ὄντας μὲν αἱρετικοὺς καὶ ἔτι πρὸ
τούτων Ἕλληνας ἢ Ἰουδαίους ἢ Σαμαρείτας καὶ τοὺς
τούτοις ὁμοίους, μετασχόντας δέ τινος ἤδη τούτων
ὦνπερ ἐμνήσθημεν καὶ τυχόντας ἀξιώματος ἢ τοῦ
καταλόγου τῶν τὰς δίκας ἀγορευόντων ἢ στρατείαν
περιβεβλημένους ἢ ζώνην ὁποιανοῦν ἐκβληθῆναι τῆς
πρὸς ταῦτα μετουσίας παραχρῆμα παρακελευόμεθα.
10 Καθαρεύειν γὰρ τὰ ῥηθέντα πάντα τῆς τῶν
τοιούτων νῦν τε καὶ διὰ παντὸς βουλόμεθα κοινω-
νίας, οὐκ ἐπὶ μόνης ταύτης τῆς ἐνδόξου πόλεως, ἀλλ᾽
11 ἐπὶ πάσης ὅλως ἐπαρχίας καὶ τόπου παντός. Ὅπερ
ἐστὶν οὐ καθάπαξ καινόν· τὰ γοῦν ταῖς πλείσταις
τῶν στρατειῶν θεῖα διδόμενα τῆς ζώνης σύμβολα
προσκείμενον ἔχει τὸ δεῖν ὀρθόδοξον εἶναι τὸν ταύτης
12 μεταλαμβάνοντα. Πλὴν ἀλλ᾽ ἡμέτερον ἂν εἶναι
καὶ τοῦτο δοκοίη τῶν ἀνακτησαμένων αὐτὸ καὶ μὴ
περιιδόντων, καθάπερ ἔμπροσθεν, ἀμελούμενόν τε
παρ᾽ ἐνίων καὶ μέχρι μόνων γραμμάτων κείμενον·
τὰ πράγματα γὰρ οὐχ οὕτως νομίζοιτο ἂν ἴδια τῶν
τὴν ἀρχὴν εὑρόντων, ὡς τῶν τοῖς εὑρεθεῖσι χρω-
13 μένων ἄριστα. Εἰ δὲ παρὰ τὸ προστεταγμένον
ὑφ᾽ ἡμῶν ἁμαρτηθείη τι, τὸν μὲν τῶν κεκωλυμένων
ἐφαψάμενον οὐκ ἀνόνητον μόνον τῆς ἐγχειρήσεως
ἀποδείκνυμεν καὶ παντελῶς μετέχειν αὐτὸν κωλύομεν,
14 ἀλλὰ καὶ λ´ χρυσίου λιτρῶν ποινῇ ζημιοῦμεν. Οἷς
δὲ διαφέρει τὸ τοὺς τοιούτους ἐγγράφειν τῷ δημοσίῳ
καὶ ἀπογράφεσθαι, τούτοις, εἰ μαθόντες τὸ πεπλανη-
μένον αὐτοῦ τῆς δόξης ὅμως προσήκαντο καὶ οὐκ
ἀντεῖπον οὐδὲ ἀπήλασαν, ποινὴν ἐπιτίθεμεν χρυσίου
15 λιτρῶν η´. Οὐ μὴν οὐδὲ τὰς ἀρχὰς ἀθῴους
ἀφίεμεν, εἴπερ, οὓς ἐκ τῶν κεκωλυμένων ὑφ᾽ ἡμῶν
ὄντας γινώσκουσι, τούτους ἀνάσχοιντο ταῖς οἰκείαις
ἐναριθμεῖσθαι τάξεσιν (ὑπεξῃρημένης δηλονότι τῆς
τῶν κοορταλίνων στρατείας), ἀλλὰ ποινὴν καὶ παρ᾽
16 αὐτῶν ν´ χρυσίου λιτρῶν εἰσπράττομεν. Ἐφ᾽
ὁπόσοις δὲ ἂν τῶν εἰρημένων κεφαλαίων ἁρμόσαι
συμβαίη τὴν ποινήν, ὁ μεγαλοπρεπέστατος κόμης τοῦ
ἱερωτάτου ταμείου τὴν ἀπαίτησιν αὐτῆς ποιήσεται
17 καὶ τοῖς θείοις εἰσοίσει πριβάτοις. Ἔννοιαν
μέντοι λαμβάνοντες, ὅτι Γότθους πολλάκις τοῖς καθω-
σιωμένοις ἐγγράφομεν φοιδεράτοις, οἷς οὔτε ἡ φύσις
οὔτε ὁ φθάσας βίος τοὺς τοιούτους ἐνέθηκε λόγους,
συγχωρῆσαί τι τῆς ἀκριβείας αὐτοῖς συνείδομεν καὶ
γινομένων ἀνέχεσθαι φοιδεράτων καὶ τιμωμένων, ὃν
18 ἂν ἡμῖν παρασταίη τρόπον. Εἰδότες δέ, ὡς διά-
φοροι πολλάκις τοῖς οὐκ ὀρθοδόξοις γονεῦσιν αἱ γνῶ-
μαι γίνονται, τοῦ μὲν πατρὸς ἢ τῆς γε μητρὸς τῇ
τῶν ὀρθοδόξων πίστει προσενεγκεῖν τοὺς κοινοὺς
παῖδας βουλομένου, θατέρου δὲ ἀντιτείνοντος, ἰσχυ-
ροτέραν εἶναι καὶ τοῖς ὅλοις ἐπικρατεστέραν τὴν γνώ-
μην προστάττομεν τοῦ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν
τοὺς παῖδας ἄγοντος· μεθέξει τε γὰρ ἐν μέρει τὸ
γινόμενον τῆς τῶν τεκόντων γνώμης καὶ προσέσται
19 τὸ τὰ βελτίω νενικηκέναι. Βοηθοῦντες δὲ κἀ-
κείνοις τοῖς παισίν, οὓς οἱ μὴ μετέχοντες τῆς εὐα-
γοῦς ἡμῶν πίστεως μισοῦσι πατέρες, ἁμάρτημα μὲν
οὐδὲν ἔχοντες ἐγκαλέσαι τῶν ἐν τοῖς νόμοις κεκωλυ-
μένων, διότι δὲ τῆς τῶν γονέων αἰσθανόμενοι
πλάνης, τῆς εὐαγοῦς ἡμῶν μετέχοντες[1] πίστεως, διὰ
τοῦδε τοῦ θείου πραγματικοῦ νόμου θεσπίζομεν καὶ
τροφῆς τὸν πατέρα τοῖς τοιούτοις μεταδιδόναι πρὸς
τὸ τῆς οὐσίας τῆς ἑαυτοῦ μέτρον καὶ τῶν ἀναγκαίων
εἰς τὴν ἄλλην δίαιταν, ἀλλὰ μὴ καθάπερ τιμωρίαν
ἀπαιτοῦντα, διότι τὴν ψυχὴν ἐπηνωρθώθησαν, λι-
μώττοντας περιορᾶν καὶ τῶν εἰς τὸν βίον ἀποροῦν-
τας, καί που δι᾽ ἔνδειαν ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὴν ἔμπρο-
σθε πλάνην, ὃ μηδὲ λέγειν καλόν, ἀναγκαζομένους.
20 Ἀλλὰ προῖκα ταῖς διὰ τοῦτο λελυπηκυίαις θυγα-

(1) αἰσθόμενοι ... μετέχουσι scr.

*reticos neque defensoris neque patris civitatis mu-
nus suscipere permittimus, ne praetextu potesta-
tis inde competentis reliquis Christianis et praecipue
religiosissimis episcopis noceant, et iudicandi vel
condemnandi potestatem sibi parent, quemadmodum et
8 a praedecessoribus nostris constitutum est. Quin
etiam ne sapientissimis causarum patronis quidem
eos adscribi permittimus, quos eo magis prae cete-
ris divina praecepta recte intellegere decet, quo
9 vitam in litteris agunt. Si qui vero haeretico-
rum eoque magis paganorum vel Iudaeorum vel
Samaritarum et qui iis similes sunt iam quid eo-
rum quae commemoravimus teneant et dignitatem
nacti vel in matriculam causidicorum recepti vel
militia cingulove quocumque potiti sunt, eos con-
10 festim eorum communione privari iubemus. Pura
enim ea quae dicta sunt a talium communione red-
dere nunc et perpetuo volumus, non in hac gloriosa
urbe solum, sed in omnibus provinciis et in omni
11 terra. Quod nequaquam novum est: sane codi-
cillis sacris, qui plerisque militiis de cingulo
tribuuntur, adicitur orthodoxum esse debere eum
12 qui id nanciscitur. Nisi et hoc nostrum esse
videatur, quod a nobis confirmatum neque ut antea
praetermissum est, cum a nonnullis neglegeretur et
nisi in litteris non observaretur: res enim non tam
eorum propriae existimantur qui primi eas invene-
runt, quam eorum qui inventis optime utuntur.
13 Quod si quid contra statuta nostra committe-
tur, eius qui prohibita nactus est non solum in-
utilem creationem ostendimus et recipi prorsus ve-
tamus, sed etiam XXX auri librarum poena eum
14 coercemus. Quorum autem erit tales viros
publico inscribere, iis, si certiores facti de per-
versa eius fide nihilo minus eum admiserint neque
contradixerint neque eum reiecerint, VIII auri
15 librarum multam imponimus. Sane ne magistra-
tus quidem impunitos dimittimus, si, quos inter
prohibitos a nobis esse cognoverint, eos officiis
suis adnumerari sinant (excepta videlicet cohorta-
lium militia), sed et ab iis poenam L auri librarum
16 exigimus. Ex quovis autem memoratorum ca-
pitulorum poenam competere contigerit, illustrissi-
mus sacratissimi aerarii comes eius exactionem fa-
17 ciet et sacris privatis inferet. Considerantes
autem, quod Gothos saepe devotis foederatis ad-
scripsimus, quibus neque indoles neque vita prae-
terlapsa tales animos imposuit, de severitate non-
nihil eis remittere decrevimus et foederatos eos
fieri honoribusque decorari permittimus, quemad-
18 modum nobis visum fuerit. Scientes vero di-
versas parentum non orthodoxorum opiniones
saepe discrepare, ut pater aut mater liberos com-
munes ad orthodoxam fidem perducere velit, altera
vero pars repugnet, firmiorem et in omni re potio-
rem eius sententiam esse iubemus, qui liberos ad or-
thodoxam fidem ducit: quo facto et ex parte paren-
tum iudicium obtinebit et accedet, ut melior pars
19 superior discedat. Auxilium vero et illis libe-
ris ferentes, quos patres sanctae fidei nostrae ex-
pertes oderunt, quamquam peccati legibus interdicti
eos accusare non possint, sed quia cognito genito-
rum errore sanctae fidei nostrae adhaerent, per
hanc sacram legem pragmaticam constituimus, ut
et alimenta talibus pater pro modo facultatum sua-
rum praestet et quae praeterea ad sustentationem
necessaria sunt, neque vero quasi poenam irrogans
ideo, quod animam salvaverunt, esurientes et rebus
ad vitam necessariis carentes neglegat, ut forsitan per
inopiam, quod ne dici quidem decet, ad anteriorem
20 errorem redire cogantur. Sed dotem filiabus ex
hac causa detrimento affectis et ante nuptias dona-*

τράσι καὶ τὰς πρὸ τῶν γάμων δωρεὰς τοῖς ἄρρεσιν,
οἷς οὐδὲν ἕτερον ἐγκαλεῖν δύνανται τῶν ἐν τοῖς νό-
μοις ἀπηγορευμένων, ἐκ παντὸς ἐπιδιδότωσαν τρόπου,
καθάπερ ὁ τῆς οὐσίας αὐτῶν λόγος ἐφίησι, καὶ συνοι-
κίζειν τὰς μὲν ἀνδράσι, τοὺς δὲ γυναιξὶ κατὰ τὸν
νόμον, ὀρθοδόξοις μέντοι προσώποις καὶ τοῦ πράγ-
ματος ἀξίοις. δεινὸν γὰρ καὶ παντελῶς ἀνόσιον τοὺς
ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὑπὸ τῶν παίδων θεραπευο-
μένους ἐκ τοιαύτης χαλεπαίνειν αὐτοῖς προφάσεως, ἣν
21 ἀμείνους ἦσαν ζηλοῦντες, οὐκ ἀμυνόμενοι. Προ-
νοήσουσι δὲ τῶν προστεταγμένων τούτων ὑφ' ἡμῶν
ἐπὶ μὲν τῆς μεγίστης ταύτης πόλεως οἱ τὰς ἐνδόξους
ἔχοντες ἀρχάς, καθάπερ ἑκάστῳ διαφέρει, κατὰ δὲ τὰς
ἐπαρχίας οἱ τούτων ἡγούμενοι εἴτε μείζους εἴτε ἐλάτ-
22 τους, καθάπερ ἑκάστῳ πρόσφορον. Ἐπιμελὲς δὲ
καὶ τῷ μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ πατριάρχῃ
τῆς μεγίστης ταύτης πόλεως καὶ τοῖς ὁσιωτάτοις ἐπι-
σκόποις ἔσται τῶν ἄλλων πόλεων τοῖς τε τοὺς πατρι-
αρχικοὺς καὶ τοῖς τοὺς μητροπολιτικοὺς ἔχουσι θρό-
νους καὶ τοῖς ἐλάττοσι τὸ συμπαρατηρεῖν καὶ συν-
επισκοπεῖν, εἰ βεβαίως ταῦτα διασώζεται, καὶ μηνύειν
ἐφ' ἡμᾶς, ὅπως καὶ μετὰ πλείονος, εἰ δέοι, σφοδρό-
τητος τοῖς ῥαθυμοῦσι τῶν περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως
διορισθέντων ἐπεξερχώμεθα. [a. 527]

13 [1] Οἱ ὀρθόδοξοι παῖδες τῶν αἱρετικῶν μὴ ἁμαρ-
τήσαντες κατ' αὐτῶν ἀμείωτον λαμβάνουσι τὸ ἐξ
ἀδιαθέτου αὐτοῖς ἁρμόζον· καὶ ἡ παρὰ ταῦτα
γενομένη τελευταία βούλησις ἀκυροῦται, φυλαττο-
μένων τῶν ἐλευθεριῶν, εἰ μὴ κατά τινα νόμον
1 κωλύονται. Εἰ δέ τι πλημμελήσουσιν εἰς τοὺς
2 γονεῖς, κατηγοροῦνται καὶ τιμωροῦνται. Ἔχουσι
δὲ καὶ ἡμαρτηκότες τὸ τέταρτον τῆς οὐσίας αὐ-
3 τῶν κατὰ διαθήκας. Τὰ αὐτὰ καὶ περὶ Ἰουδαίων
καὶ Σαμαρειτῶν.

14 [2] Οἱ αἱρετικοὶ συνακτήρια ποιεῖν οὐ δύνανται
ἢ παρασυνάξεις ἢ συνόδους ἢ χειροτονίας ἢ βαπτί-
σματα ἢ ἐξάρχους ἔχειν ἢ πατριὰς ἢ ἐκδικίας
ἐγχειρίζεσθαι ἢ φροντίζειν ἢ διοικεῖν χωρία δι'
ἑαυτῶν ἢ διὰ παρενθέτων προσώπων ἤ τι τῶν
ἀπηγορευμένων ποιεῖν. ὁ δὲ παραβαίνων ἐσχά-
τως κινδυνεύει.

15 . . . . [3] Τῶν ἀτυχησάντων τὴν τῶν Μα-
νιχαίων ἀσεβῆ πλάνην οὐ μόνον ἐφ' ὅσον περίεισι
ποινῆς ἀξίων ὄντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ μετὰ τὴν αὐτῶν
τελευτὴν μὴ οἷς ἐκεῖνοι βούλονται μηδὲ οἷς ἐξ ἀδια-
θέτου διδῶσιν ὁ νόμος τὴν οὐσίαν αὐτῶν δίδοσθαι,
τῷ παρόντι θείῳ πραγματικῷ νόμῳ χρώμεθα πρὸς
τὴν σὴν μεγαλοπρέπειαν, δι' οὗ προστάττομεν διε-
ρευνᾶσθαι τὰς οὐσίας τῶν ταύτῃ κατασχεθέντων τῇ
νόσῳ· καὶ εἰ μὲν παῖδες αὐτῶν εἶεν ἤ τινες τῶν
κατιόντων ἐλεύθεροι τῆς τοιουτοτρόπου μανίας ὑπάρ-
χοντες, ἐᾶσαι τούτους τῆς ἐκ τοῦ νόμου δεδομένης
αὐτοῖς οὐσίας μετέχειν· εἰ δὲ ἕτεροί τινες συγγενεῖς
τῶν τελευτησάντων ἢ κατὰ τελευταίαν ἐκείνων (ὅπερ
ἀπηγόρευται) βούλησιν εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν καλοῖντο
ἢ δωρεὰν παρὰ τοιούτου προσώπου περιόντος ἔτυχον
κομισάμενοι ἢ καὶ ληγάτῳ δῆθεν παρ' αὐτοῦ τιμη-
θέντες, πάντως αὐτῶν ἀφελέσθαι τὴν οὐσίαν ἢ τὰ
δεδωρημένα ἢ τὰ ληγατευθέντα πράγματα καὶ τῷ
δημοσίῳ προσκυρῶσαι λόγῳ.

16 . . . . [4] Εἴ τις ἐκ τῆς ἀσεβοῦς τῶν Μα-
νιχαίων θρησκείας εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθινὴν πίστιν
μετέλθοι καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην ἡμῶν φιλανθρω-
πίαν καὶ τὰς πολλὰς προαγορεύσεις καὶ τοὺς ἐνδεδο-
μένους ἐπὶ τῇ μεταμελείᾳ καιροὺς εὑρεθείη τοῦ λοι-
ποῦ τὰ τῆς προτέρας πλάνης διαπραττόμενος ἢ συν-
διάγων καὶ τὴν τυχοῦσαν ὁμιλίαν πρός τινα τῶν
τῆς αὐτῶν ὀλεθρίας πλάνης ποιούμενος καὶ μὴ παρα-
χρῆμα τοῦτον ἢ συσχὼν παραδῷ τοῖς μεγαλοπρε-
πεστάτοις ἢ περιβλέπτοις ἢ λαμπροτάτοις ἄρχουσιν
ἢ μηνύσῃ, ταῖς ἐσχάταις ἔσται τιμωρίαις ὑπεύθυνος,
οὐκ ἀναχωρῶν εἴς τινα σκῆψιν οὐδὲ περινοίαις τισὶν
ἀναβάλλεσθαι τὰς ἐπικειμένας αὐτῷ ποινὰς δυνά-
1 μενος. Πάσῃ δὲ σπουδῇ χρησάσθωσαν οἱ ἐν
ἀξίαις ἢ στρατείαις ἢ συστήμασί τισι καταλεγόμενοι
διερευνήσασθαι, μή τις ἐν αὐτοῖς τῆς ἀπηγορευμένης
ταύτης μανίας ἐστί, καὶ τὸν εὑρισκόμενον φανεροῦν,
εἰδότες ὡς, εἴποτε τοιοῦτός τις ἐν αὐτοῖς εὑρεθείη[5]

(1) = Const. (2) = Const. (3) = B 1, 1, 31 (4) = B 1, 1, 32 (5) εὑρεθῇ B

*tiones masculis, quibus nihil aliud eorum quae le-
gibus prohibita sunt obicere possunt, omnimodo
constituant, quatenus patrimonii sui vires admittunt,
et illas maritis, hos uxoribus ex lege coniungant,
orthodoxis tamen eaque re dignis personis. abomi-
nandum enim et omnino impium est eos, qui in
reliqua re omni a liberis coluntur, ob talem causam
iis succensere, qualem imitando, non coercendo, me-
21 liores fierent. Iis quae a nobis constituta sunt
provideant in hac quidem maxima urbe ii qui illustres
magistratus gerunt, quatenus cuique competit, in
provinciis vero earum moderatores tam maiores
quam minores secundum quod cuique competit.
22 Verum etiam beatissimo archiepiscopo et pa-
triarchae huius amplissimae urbis et piissimis epis-
copis reliquarum civitatum, tam iis, qui patriarcha-
les quam qui metropolitanas vel minores sedes ob-
tinent, curae erit, ut simul custodiant et inspiciant,
num haec firmiter observentur, et ut ad nos refe-
rant, quo et maiore, si opus sit, severitate temera-
tores eorum quae de orthodoxa fide definita sunt
persequamur.*

13 *Orthodoxi haereticorum liberi si in eos non
peccaverunt, integrum id quod eis ab intestato com-
petit accipiunt et ultima quae adversus ea fit vo-
1 luntas infirmatur. Quod si quid in parentes
2 committent, accusabuntur et punientur. Quartam
autem eorum substantiae partem etiam qui pecca-
3 verunt contra tabulas habent. Eadem et in Iu-
daeis et Samaritis optinent.*

14 *Haeretici conventicula facere non possunt vel parasynaxes vel synodos vel ordinationes vel baptismata vel exarchos habere vel patrum defensorumve officia instituere vel gerere vel praedia per semet ipsos vel per interpositas personas administrare vel quicquam eorum quae prohibita sunt facere. qui contra facit, in extremo periculo versatur.*

15 *Cum ii qui in impium Manichaeorum errorem lapsi sunt non solum poenis dum vivunt digni sint, sed etiam ut post mortem ipsorum non iis quibus ipsi volunt neque quos lex ab intestato vocat bona eorum cedant, hac praesenti sacra lege pragmatica ad magnificentiam tuam utimur, qua praecipimus, ut bona eorum qui hoc morbo laborant investigentur: et si quidem liberi eorum vel descendentium eiusmodi amentiae expertes existunt, his bona quae lege eis dantur obtinere liceat: si qui vero alii defunctorum cognati vel ex ultima eorum voluntate (quod vetitum est) ad hereditatem eorum vocantur vel donationem inter vivos a tali persona acceperunt vel etiam legato ab ea honorati fuerint, bona eorum vel res donatae legataeve omnino auferantur et publicis rationibus addicantur.*

16 *Si quis ex impia Manichaeorum superstitione
ad rectam veramque fidem transit et post tantam
indulgentiam nostram et multas admonitiones et
tempora paenitentiae permissa in futurum depre-
hensus fuerit priorem errorem sequi vel conversari
et commercium quoddam habere cum aliquo ex
perniciosi erroris adseclis nec confestim eum vel
deprehendens gloriosissimis sive spectabilibus sive
clarissimis rectoribus tradiderit vel detulerit, ex-
tremo supplicio obnoxius erit, ut neque ad excusa-
tionem ullam refugiat neque ullis machinationibus
1 poenas sibi impositas differre possit. Omni au-
tem studio nitantur qui in dignitatibus militiis colle-
giis constituti sunt, ut perquirant, num quis inter
ipsos ad hunc interdictum furorem pertineat, et
quem invenerint eum denuntient scientes, si quando*

*καὶ ποιναῖς ὑποβαλλόμενος κατάθοιτο, ὡς ἐγινώσκετο
τοιοῦτος ὢν ἐκείνοις, οὐδὲ αὐτοὶ τὴν ἁρμοδίαν τι-
μωρίαν ἐκφεύξονται, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς ἐκείνῳ
πλάνης ἐτύγχανον ὄντες. τὰ αὐτὰ γὰρ ἁμαρτάνειν
δοκοῦσιν οἱ γινώσκοντες μὲν τὸν ἁμαρτάνοντα, μὴ
2 ποιοῦντες δὲ τοῦτον κατάδηλον. Γινωσκέτωσαν
τοίνυν ἅπαντες, ὡς οὐδεμιᾶς τεύξονται φιλανθρωπίας
οἱ μετὰ τὴν μετάνοιαν καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον γι-
νομένην πάλιν ἐν ταῖς τῶν Μανιχαίων μυσαραῖς
βλασφημίαις ἁλισκόμενοι, καὶ σπουδαζέτωσαν καθαρᾷ
καὶ ἀμεταβλήτῳ γνώμῃ τήν τε τοῦ θεοῦ φιλανθρω-
πίαν ἐκ τῆς τῶν κρειττόνων ἐπιλογῆς καὶ τὴν ἡμετέ-
3 ραν εὐμένειαν ἐφελκύσασθαι. Κἀκεῖνο δὲ θεσπί-
ζομεν, εἴ τις ἔχων βιβλία τῇ πανταχόθεν ἀσεβεῖ
τῶν Μανιχαίων πλάνῃ προσήκοντα μὴ ταῦτα δῆλα
ποιήσειεν, ἐφ᾽ ᾧ καταφλεχθῆναι καὶ παντελῶς ἐξ
ἀνθρώπων ἀφανῆ γενέσθαι, ἢ καὶ καθ᾽ οἱανοῦν πρό-
φασιν εὑρεθείη παρ᾽ αὐτῷ τὰ τοιαῦτα βιβλία, ὁμοίως
καὶ αὐτὸν ποινὴν ὑποστῆναι τὴν προσήκουσαν.
4 Ἐκείνους δὲ μάλιστα τῶν ἐσχάτων τιμωριῶν
ἀξίους εἶναι κρίνομεν, ὅσοι προσποιησάμενοι τὸ ἀπο-
λιμπάνειν τὴν ἀσεβῆ ταύτην πλάνην καὶ εἰς τὸ σω-
τηριῶδες τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν μετιέναι δόγμα
μετὰ ταῦτα χαίροντες φαίνονται τῇ τῶν ὀλεθρίων
ἀνθρώπων συνδιαγωγῇ καὶ τὰ ἐκείνων θάλποντες
καὶ πάντα τρόπον αὐτοῖς τὰ ἀσεβήματα συγκρύπτον-
5 τες. Οἱ γὰρ πάλαι μὲν ἐν τοῖς ἀσεβέσι κατατρι-
βέντες συλλόγοις, μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ σεπτοῦ τῶν
Χριστιανῶν ἀξιωθέντες δόγματος οὕτως ἂν ἐν ἀσφα-
λεῖ μένοιεν, εἰ μηδενὶ τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων ἐκεί-
νων φανεῖεν κεκοινωνηκότες τῆς γοῦν τυχούσης ὁμι-
λίας, ἤ, εἴ τισιν[1] αὐτῶν ὡμίλησαν, τοῦτον εὐθὺς
ἐκφαίνοντες καὶ παραδιδόντες νομίμῳ δικαστῇ (διὰ
τούτου γὰρ μόνου δείξουσιν ἅπασιν, ὡς οὐ κατά τινα
δυσσεβῆ προσποίησιν, ἀλλ᾽ ὀρθῇ διανοίᾳ τῷ ἁγίῳ
καὶ προσκυνητῷ δόγματι προσκεχωρήκασιν)· ὡς, εἴγε
τούτων ἀμελήσαντες ἐντυγχάνοντες μὲν τοιούτοις
ἀσεβέσιν ἀνθρώποις ἁλοῖεν, σπουδάζοντες δὲ λανθά-
νειν αὐτοὺς καὶ μὴ παραδίδοσθαι τοῖς νόμοις, ἀνα-
ξίους ἑαυτοὺς πάσης συγγνώμης ἐντεῦθεν ἀποφαί-
νοντες τὰς προσηκούσας καὶ τοῖς πρωτοτύποις ἠσεβη-
κόσι δικαίως ἐπενεχθείσας ποινὰς ὑφέξουσιν.*

17 . . . . [2] *Τῆς ἁγίας* . . . . .
[3] *Αἱ τῶν Σαμαρειτῶν συναγωγαὶ καθαιροῦνται
καί, ἐὰν ἄλλας ἐπιχειρήσωσι ποιῆσαι, τιμωροῦν-
1 ται. Οὐ δύνανται δὲ διαδόχους ἔχειν ἐκ διαθή-
κης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου, πλὴν ὀρθοδόξων, οὐδὲ δω-
ροῦνται ἢ ἄλλως ἐκποιοῦσι τοῖς μὴ οὖσιν ὀρθο-
δόξοις· ἀλλὰ ὁ φίσκος αὐτὰ ἐκδικεῖ προνοίᾳ τῶν
ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀρχόντων.*

18 [[4] *Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*] . . . . *Πάντων ποιούντων*[5]
*πρόνοιαν τῶν συμφερόντων τοῖς ἡμετέροις ὑπηκόοις
ἐκείνου μάλιστα πάντων ὡς πρώτου καὶ τῶν ἄλλων
ἀναγκαιοτάτου πεφροντίκαμεν τοῦ τὰς αὐτῶν σώζειν
ψυχὰς διὰ τοῦ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἅπαντας καθαρᾷ
διανοίᾳ πρεσβεύειν, καὶ τοῦτο μὲν τὴν ἁγίαν καὶ
ὁμοιούσιον τριάδα προσκυνεῖν τε καὶ δοξάζειν, τοῦτο
δὲ τὴν ἁγίαν ἔνδοξον καὶ ἀειπάρθενον θεοτόκον
1 Μαρίαν ὁμολογεῖν τε καὶ σέβειν. Καὶ δὴ πλεί-
στους εὑρόντες ἐν διαφόροις πλανωμένους*[6] *αἱρέσεσι
διὰ σπουδῆς ἐποιησάμεθα παραινέσεσί τε ταῖς τὸν
θεὸν θεραπευούσαις ἐπὶ τὴν ἀμείνω μεταστῆσαι
γνώμην αὐτοὺς καὶ θείοις ἐδίκτοις, ἔτι δὲ καὶ νόμοις
ἐπανορθῶσαι τὴν οὐκ ὀρθῶς ἐμπεσοῦσαν ταῖς αὐτῶν
διανοίαις προαίρεσιν, παρασκευάσαι τε τὴν ἀληθῆ καὶ
μόνην σωτηριώδη τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἐπιγνῶναί
2 τε καὶ πρεσβεύειν. Καὶ ταῦτα γέγονεν ἐπί τε ταῖς
ἄλλαις αἱρέσεσι καὶ διαφερόντως ἐπὶ τοῖς ἀνοσίοις
Μανιχαίοις, ὧν εἰσι μέρος οἱ Βορβορῖται, περὶ ὧν
3 παρ᾽ ἡμῶν ῥητὰ διατέτακται*[7]. *Ἃ δὲ περὶ τῶν
Σαμαρειτῶν ἐτύχομεν ἤδη νομοθετήσαντες*[8], *κρατεῖν
καὶ ἐπὶ τοῖς Μοντανισταῖς καὶ Τασκοδρούγοις καὶ
Ὀφίταις θεσπίζομεν, τουτέστιν ὥστε μήτε συναγωγήν
τινα τολμᾶν αὐτοὺς ἔχειν ἢ*[9] *λόγων ἢ πράξεων ἀσε-
βῶν τε καὶ καταγελάστων οἱ συνιόντες μεθέξουσι,
μήτε τὴν αὐτῶν οὐσίαν δύνασθαί τινι παραπέμπειν*

(1) *τινι scr.* (2) *Iustiniani hanc legem esse testantur Nov.* 129 *pr. et* 144 *pr. initium referunt Paratitla ad Const.* 4 (3) = *Const.: cf. c.* 18 § 3 *h. t.* (4) *c.* 18 *extat in Nomoc.* 1, 10*: inscriptionem restitui ex c.* 17 *et* 19 (5) *ποιούμενοι scr.* (6) *πλανωμένοις Nomoc.* (7) *c.* 15. 16 *h. t.* (8) *c.* 17 *h. t.* (9) *ἐν ᾗ Hercher*

*talis inter ipsos inventus fuerit poenisque subiectus
et apparuerit talem illis cognitum fuisse, ne ipsos
quidem competentem vindictam evasuros esse, etiamsi
non in eodem cum ipso errore fuerint. eadem enim
peccare videntur, qui, quem peccare cognoverunt,
2 eum non indicant. Sciant igitur omnes nullius
clementiae participes fore eos, qui paenitentia quo-
quo modo acta rursus in sceleratis Manichaeorum
blasphemiis deprehendentur, et studeant puro im-
mutabilique animo tam dei clementiam electione
meliorum quam benignitatem nostram provocare.
3 Illud quoque sancimus, ut si quis, cum libros
ad Manichaeorum ex omni parte impium errorem
pertinentes habeat, eos non prodat, ut comburan-
tur et prorsus de medio tollantur, vel etiam
sub quovis praetextu tales libri apud eum in-
venti fuerint, similiter competentem poenam sub-
4 eat. Illos vero potissimum ultimo supplicio
dignos esse censemus, qui cum se hunc impium er-
rorem deserere et ad salubre orthodoxorum Christia-
norum dogma transire simulaverint, deinde perdi-
torum hominum conversatione delectari remque
eorum fovere atque omnimodo impietates cum ipsis
5 celare videantur. Qui enim antea in impiis coe-
tibus versati deinde venerabili Christianorum dog-
mate digni habiti sunt, ii tum demum securi fiunt,
cum constiterit eos cum nemine illorum hominum
impiorum ex tali coetu conversari vel, si cum eo-
rum quo conversati sunt, eum statim detulisse et
legitimo iudici tradidisse apparuerit (per hoc enim
solum omnibus ostendunt se non ex impia quadam
simulatione, sed recta intentione sanctum veneran-
dumque dogma amplexos esse): ita ut si his ne-
glectis deprehensi fuerint eiusmodi impios homines
offendisse et operam dedisse, ut eos occultarent ne-
que legibus traderent, indignos se omni venia inde
probantes competentes iisque qui proprie impii sunt
impositas poenas soluturi sint.*

17 *Samaritarum synagogae destruuntur et, si
1 alias aedificare conabuntur, puniuntur. Ex testa-
mento autem vel ab intestato successores habere
non possunt nisi orthodoxos, neque donant vel
aliter alienant iis qui non orthodoxi sunt: sed fis-
cus ea evincit cura episcoporum et praesidum.*

18 *Idem A. Providentes omnibus, quae subditis
nostris utilia sunt, prae omnibus ut primo et omnium
maxime necessario prospicimus, ut animas eorum
servemus, quod omnes orthodoxam fidem sincero
animo revereantur et tam sanctam et consubstan-
tialem trinitatem adorent et credant quam sanctam
gloriosam et semper virginem dei genetricem Ma-
1 riam confiteantur venerenturque. Cum igitur
permultos in diversis haeresibus vagari inveniremus,
studiose adgressi sumus eos cohortationibus deo
servientibus ad meliorem opinionem perducere et
sacris edictis neque non legibus opinionem, quae
non recte in eorum animos incidit, emendare et
veram eamque solam salutiferam, Christianorum
2 fidem promovere cognoscere vereri. Quae facta
sunt et in ceteris haeresibus et praecipue in impiis
Manichaeis, quorum pars Borboritae sunt, de qui-
3 bus nominatim a nobis sancitum est. Quae vero
iam de Samaritis constituimus, ea et in Monta-
nistas et Tascodrugos et Ophitas sancimus, id est
ut neque synagogam ullam habere conentur, in qua
convenientes dictis factisve impiis ridendisque inter-
sint neque facultates suas in quemquam vel heredi-
tatis vel fideicommissi iure in testamentis vel ab in-*

ἢ κατὰ κληρονομίας ἢ κατὰ φιδικομμίσσου δίκαιον ἐν
διαθήκαις ἢ ἐξ ἀδιαθέτου, κἂν εἰ συγγενής, κἂν εἴ
τις ἐξωτικὸς ἐκεῖνος εἴη· πλὴν εἰ μὴ τὴν ὀρθόδοξον
ἀσπάζοιτο πίστιν ὁ πρὸς τὴν αὐτῶν καλούμενος δια-
δοχὴν ἢ παρ' αὐτῶν γραφόμενος κληρονόμος ἤ τινι
4 φιδικομμίσσῳ τιμηθείς. Ἐπὶ δὲ ταῖς ἄλλαις ἁπά-
σαις αἱρέσεσιν (αἱρέσεις δὲ καλοῦμεν τὰς παρὰ τὴν
καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ὀρθό-
δοξον πίστιν φρονούσας τε καὶ θρησκευούσας) τὸν
ἤδη τεθέντα νόμον παρά τε ἡμῶν καὶ τοῦ τῆς θείας
λήξεως πατρὸς ἡμῶν[1] κρατεῖν βουλόμεθα, ἐν ᾧ οὐ
μόνον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ Σαμαρειτῶν καὶ Ἑλλή-
νων τὰ προσήκοντα διατέτακται· ὥστε τοὺς τὰ τοι-
αῦτα νοσοῦντας μήτε στρατεύεσθαι μήτε τινὸς ἀξιώ-
ματος ἀπολαύειν, ἀλλὰ μηδὲ ἐν σχήματι διδασκάλου
παιδείας δῆθέν τινος τὰς τῶν ἁπλουστέρων ψυχὰς
εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀνθέλκειν πλάνην καὶ κατὰ τοῦτο
ποιεῖν αὐτοὺς ἀργοτέρους περὶ τὴν ἀληθῆ καὶ καθα-
ρὰν τῶν ὀρθοδόξων πίστιν, μόνοις δὲ ἐκείνοις δι-
δάσκειν καὶ σιτήσεως δημοσίας τυγχάνειν ἐφίεμεν τοῖς
5 τῆς ὀρθοδόξου πίστεως οὖσιν. Εἰ δέ τις ὑπὲρ
τοῦ στρατείαν ἢ συνηγορίαν ἢ ἀξίωμα ἢ δημόσιον
φρόντισμα ἔχειν προσποιησάμενος τὴν ἀληθινὴν καὶ
ὀρθόδοξον πίστιν ἀσπάζοιτο καὶ ὑποκρίσει ταύτῃ[2]
προσελθὼν φανείη γαμετὴν ἢ παῖδας ἔχων τῆς κατε-
γνωσμένης ἀντιποιουμένους αἱρέσεως καὶ μὴ προσ-
άγοι τούτους εἰς ἐπίγνωσιν τῶν ἀληθῶν, κελεύομεν
αὐτὸν πάντως μὲν ἐκβάλλεσθαι τῆς συνηγορίας ἢ
στρατείας ἢ ἀξιώματος ἢ δημοσίου φροντίσματος· εἰ
δὲ λανθάνων διαμείνοι, μὴ δύνασθαί τι τῶν αὐτῷ
προσηκόντων κατὰ δωρεὰν ἢ ἕτερον οἱονοῦν συνάλ-
λαγμα ἐκποιεῖν εἰς αἱρετικὸν πρόσωπον ἢ[3] τελευταίαν
βούλησιν· τὰ δὲ καταλιμπανόμενα προσώποις αἱρε-
τικοῖς καὶ τὴν αἱρετικῷ καταφερομένην ἐξ αὐτοῦ κλη-
ρονομίαν ἐκδικεῖσθαι παρὰ τοῦ δημοσίου[4], τῶν ὄν-
των ταῖς ἀληθείαις ὀρθοδόξων Χριστιανῶν δυναμέ-
νων ἢ παρὰ ζῶντος αὐτοῦ τι λαβεῖν ἢ τελευτῶντος
6 κληρονομεῖν. Καθόλου γὰρ τοὺς ἐν ἀξίαις ἢ στρα-
τείαις ἢ συνηγορίαις γινομένους ἢ καὶ πληροῦντας καὶ
πάντας τοὺς ὅλως μετασχόντας οἱασδήποτε δημοσίας
φιλοτιμίας ἢ συγκροτήσεως κελεύομεν παρὰ μόνων
ὀρθοδόξων Χριστιανῶν κληρονομεῖσθαι ἢ παίδων ἢ
συγγενῶν ἢ ἐξωτικῶν παρ' αὐτῶν καλουμένων.
7 [4]Καὶ γὰρ κωλύομεν παντελῶς τούτων μετέχειν,
φαμὲν δὴ τῶν παρὰ κληρονομίας ἢ δωρεᾶς ἢ ἑτέρας
αἰτίας καταφερομένων εἰς αἱρετικὸν πρόσωπον. εἰ
δὲ φανείη τις τοιοῦτόν τι πράττων, τὰ κατὰ τοῦτον
διδόμενα ἢ καταλιμπανόμενα τὸν τρόπον ἐκδικεῖ-
8 σθαι τῷ δημοσίῳ. Εἰ δέ τις ἀνὴρ αἱρετικὸς ὀρ-
θοδόξῳ γυναικὶ συνοικοίη ἢ τοὐναντίον αἱρετικὴ γυνὴ
ὀρθόδοξον ἄνδρα ἔχοι[5], τὰ τούτων τέκνα πᾶσι τρό-
ποις ὀρθόδοξα γίνεσθαι προστάττομεν· καὶ εἰ συμ-
βαίη τινὰς μὲν τῶν αὐτῶν παίδων ὀρθοδόξους γενέ-
σθαι, τινὰς δὲ καθ' οἱανοῦν πρόφασιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς
ἢ καὶ ἑτέρας αἱρέσεως μεῖναι, μόνους τοὺς ὀρθοδόξους
κληρονομους εἶναι τοῦ πατρός τε καὶ τῆς μητρός, τῶν
μεινάντων ἑτεροδόξων οὐδεμίαν πάροδον πρὸς τὴν
9 μητρῴαν καὶ πατρῴαν κληρονομίαν ἐχόντων. Εἰ
δὲ καὶ πάντες οἱ τῶν οὕτω συνοικούντων ἀλλήλοις
παῖδες ἐπὶ τῆς αὐτῆς μείνοιεν πλάνης, τότε τούτους
μὲν καὶ ἐκβάλλεσθαι τῆς ἀμφοτέρων γονέων κληρο-
νομίας· εἰ δέ τις φανείη συγγενὴς καθ' οἱονδήποτε
βαθμὸν τῶν οὕτω συνοικούντων τῆς ὀρθοδόξου πί-
στεως, τοῦτον εἰς τὸν ἀμφοτέρων κλῆρον καλεῖσθαι·
μηδενὸς δὲ ὀρθοδόξου Χριστιανοῦ συγγενοῦς φαινο-
μένου τὸ ἱερώτατον ἡμῶν ταμεῖον τὰς ἐκείνων λα-
βεῖν οὐσίας· τοῦ κατὰ καιρὸν μεγαλοπρεπεστάτου
κόμητος τῶν θείων ἡμῶν πριβάτων καὶ τῆς ὑπηρε-
τουμένης αὐτῷ σχολῆς διὰ πάσης ἐπιμελείας τὰ παρ'
ἡμῶν διατυπωθέντα διερευνωμένων καὶ τὰς ἐκ τοῦ
παραβαθῆναί τι τῶν προειρημένων ἁρμόττειν μελ-
10 λούσας τούτων οὐσίας ἐκδικούντων. Εἰ δέ τις
τῶν παρ' ἡμῶν κεκωλυμένων, τουτέστιν Ἑλλήνων ἢ
Μανιχαίων ἢ Σαμαρειτῶν ἢ τῶν τούτοις παραπλη-
σίων αἱρετικῶν, ὅλως ἢ στρατείᾳ τυχὸν ἢ ἀξίᾳ ἢ
συνηγορίᾳ ἢ οἱῳδήποτε δημοσίῳ φροντίσματι παραγ-
γείλειεν ἢ παιδεύειν θαρρήσειεν ἢ δημοσίαν κομίζε-
σθαι σίτησιν ἤ τι πράττειν ὅλως τῶν ἀπηγορευμέ-

(1) c. 12 h. t. (2) τοιαύτῃ *Schoell* (3) κατὰ *ins.* (4) § 7 *videtur supra inserenda esse post* δημοσίου (§ 5) (5) ἔχει *Nomoc.*

*testato transmittere possint, sive cognatus sive
extraneus ille sit: nisi forte orthodoxam fidem
amplectatur qui ad eorum successionem vocatur vel
ab iis heres scriptus vel aliquo fideicommisso ho-
4 noratus est. In reliquis haeresibus cunctis (hae-
reses autem vocamus, quae aliter sentiunt et vene-
rantur atque catholica et apostolica ecclesia et
orthodoxa fides) legem olim et a nobis et a divae
memoriae patre nostro latam valere volumus, in
qua non solum de iis, sed etiam de Samaritis et
paganis quae oportuit constituta sunt: ut tali morbo
affecti neque militent neque dignitate ulla fruantur,
neque etiam sub specie professoris utique alicuius
disciplinae simpliciorum animas ad ipsorum erro-
rem trahant et hoc modo ignaviores eos adversus
veram puramque orthodoxorum fidem reddant: sed
iis solis docere et publicam annonam accipere per-
5 misimus, qui orthodoxae fidei sunt. Quod si
quis, ut militiam vel advocationem vel dignitatem
vel publicam curam adipiscatur, simulando veram
atque orthodoxam fidem amplectatur et eiusmodi
dissimulatione promotus inveniatur uxorem liberosve
manifestae haeresi adhaerentes habere, neque
eos ad veritatis intellectum perducat, eum prorsus
advocatione vel militia vel cura publica removeri
iubemus: sin furtim remaneat, eum nihil eorum
quae ad ipsum pertinent donatione aliove quo con-
tractu vel ultima voluntate in haereticum trans-
ferre posse: quae autem haereticis relicta sunt
hereditatemque ab ipso haeretico delatam per fis-
cum auferendam esse, ut qui vere orthodoxi Chri-
stiani sunt vel dum vivit ab eo aliquid accipere vel
6 mortuo heredes existere possint. Omnino enim
in dignitatibus militiis advocationibus positis vel iis
perfunctis et universis, qui utique cuiusvis publicae
curae vel favoris participes fuerunt, solos ortho-
doxos Christianos heredes existere iubemus, sive
liberi sive cognati sive extranei ab iis instituti sint.
7 Penitus etenim horum participes fieri prohibe-
mus, videlicet quae hereditate vel donatione aliave
causa haeretico deferuntur: quod si quem eiusmodi
aliquid facere apparuerit, quae in hunc modum data
8 relictave sunt, fisco vindicentur. Si vero vir
haereticus orthodoxae mulieri cohabitat vel e con-
trario mulier haeretica orthodoxum virum habet,
liberos eorum omnimodo orthodoxos fieri iubemus:
et si contigerit liberorum eorum alios orthodoxos
fieri, alios quolibet praetextu in eadem vel etiam
alia haeresi manere, orthodoxos solos heredes tam
patri quam matri extare, ut qui in diversa opi-
nione manent nullum regressum ad maternam et
9 paternam hereditatem habeant. Sin liberi om-
nes eorum, qui ita cohabitant, in eodem errore ma-
nent, tum hi ab utriusque parentis hereditate remo-
veantur: si quis vero cognatus ita cohabitantium
cuiuscumque gradus orthodoxae fidei est, hic ad
utriusque hereditatem vocetur: sin nullus cognatus
orthodoxus Christianus existit, sacratissimum aera-
rium eorum facultates recipiat: illustrissimus pro
tempore comes sacrarum privatarum nostrarum et
schola ei subdita cum omni diligentia in ea quae
a nobis constituta sunt inquirant et vindicent eorum
bona, quae ex violatione supra dictorum compe-
10 tent. Plane si eorum quis, qui a nobis prohi-
biti sunt, id est paganorum vel Manichaeorum vel
Samaritarum vel his affinium haereticorum, mili-
tiam forte vel dignitatem vel advocationem vel
quamvis curam publicam petat vel docere vel publi-
cam annonam accipere vel denique prohibitorum
quid facere conetur nec ab omni officio hic vel in*

νων, μὴ γένοιτο δὲ κατάδηλος παρὰ πάσης τάξεως ἐνταῦθά τε καὶ κατὰ χώραν στρατιωτικῆς τε καὶ πολιτικῆς, ᾗ ταῦτα διαφέρει, αὐτὸς μὲν ὁ πλημμελήσας, ἐπειδὰν φωραθῇ[1], ταῖς ἔμπροσθεν ἡμῖν εἰρημέναις ὑποπεσεῖται ποιναῖς· οἱ δὲ ταῦτα μὴ προσαγγείλαντες, εἴτε ἐν τάξεσιν εἶεν εἴτε ἐν ἄλλαις[2] ὑπηρετοῖντο ἀρχαῖς, εἰς ἃς ταῦτα ἀναφέρεται, εἴκοσι χρυσίου λιτρῶν καταθήσουσι ποινὴν ἐφ' ἑκάστῳ προσώπῳ, καὶ πάσῃ δὲ ὁμοίως ἀρχῇ στρατιωτικῇ τε καὶ πολιτικῇ ἐνταῦθά τε καὶ[3] κατὰ χώραν τριάκοντα λιτρῶν
11 χρυσίου ἕπεσθαι πρόστιμον. Εἰ δὲ καὶ ὑπεξέλθοι[4] καὶ εἰσπράξειε τὴν ποινὴν καὶ δείξειεν ἑαυτὴν οὐκ ἀμελοῦσαν τῶν νομοθετηθέντων, ποινῆς δὲ ἐφ' οἱουδήποτε προσώπου ἢ θέματος ἁρμοττούσης, θεσπίζομεν ταύτην τὸν μεγαλοπρεπέστατον κόμητα τοῦ ἱερωτάτου ταμείου εἰσπράττειν τε καὶ ὑποδέχεσθαι καὶ τοῖς θείοις εἰσκομίζειν πριβάτοις γινώσκοντα ὡς, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ὑπηρετουμένης αὐτῷ τῶν καθοσιωμένων παλατίνων σχολῆς καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σχολὴ κατὰ πάντα τρόπον τὰ τοιαῦτα ἀνιχνεύσειε καὶ τοὺς ὑπευθύνους εἰσπράξειεν, αὐτὸς μὲν πεντήκοντα χρυσίου λιτρῶν ποινὴν καταθήσει, ἡ δὲ πειθομένη αὐτῷ σχολὴ τὸ ἐπενηνεγμένον πρόστιμον πρὸς τῷ κατὰ τῆς σχολῆς καὶ τὴν εἰς σῶμα ποινὴν ἁρμόττειν, εἰ μὴ τῶν παρ' ἡμῶν νενομοθετημένων ἀντιλάβοιτο,
12 πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἀποβλέπουσα[5] κίνδυνον. Τὴν δὲ αὐτὴν ἐπιμέλειαν ἔχειν καὶ τοὺς ἑκάστης πόλεως θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους διερευνωμένους ἀεὶ τὰ καθ' ἑκάστην πόλιν ὑπεναντίον τῆς θείας ἡμῶν ταύτης νομοθεσίας παρ' οὑτινοσοῦν ἐγχειρούμενα καὶ ταῦτα φανερὰ τῷ λαμπροτάτῳ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι καθιστᾶν, ὡς ἂν ἐκεῖνος ἔργῳ παραδοίη τὰ παρ' ἡμῶν εὐσεβῶς προστεταγμένα· ὡς εἴγε θεάσοιντο οἱ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὸν τῆς ἐπαρχίας ἡγούμενον ῥαθύμως τῷ πράγματι χρώμενον, προσήκει τοῦτο φανερὸν ἡμῖν αὐτοῖς ποιεῖν, ἵνα τοὺς ῥαθυμήσαντας τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποβάλλωμεν, οἷς ὑπαχθῆναι τοὺς ἁμαρτάνοντάς τι τῶν προειρημένων ἐθεσπίσαμεν.
13 Εἰδότων καὶ τῶν κατὰ τόπον θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, ὡς εἴ τινος τούτων ἀμελήσειαν, ἥξουσι μὲν πρὸς τὸν δεσπότην θεὸν καὶ τὴν αἰώνιον αὐτοῦ κρίσιν, διελεγχομένης δὲ τῆς αὐτῶν ῥαθυμίας καὶ περὶ αὐτῆς κινδυνεύσουσι τῆς ἱερωσύνης.

19 *Idem A. Demostheni pp.* Cognovimus multos esse orthodoxos liberos, quibus nec pater nec mater orthodoxae sunt religionis. et ideo sancimus, non tantum in casu, ubi alter orthodoxae religionis est, sed etiam in his casibus, in quibus uterque parens alienae sectae sit, id est pater et mater, ii tantummodo liberi ad eorum successionem sive ex testamento sive ab intestato vocentur et donationes seu alias liberalitates ab his accipere possint, qui orthodoxorum venerabili nomine sunt decorati: ceteris liberis eorum, qui non dei omnipotentis amorem, sed paternam vel maternam impiam adfectionem se-
1 cuti sunt, ab omni beneficio repellendis. Liberis autem orthodoxis non existentibus ad agnationem vel cognationem eorum, orthodoxas tamen, easdem
2 res vel successiones pervenire. Quod si nec agnatio nec cognatio recta inveniatur, tunc easdem
3 (1) res fisci nostri viribus vindicari. Sed ne videamur morientibus quidem genitoribus liberis providere, viventibus autem nullam inferre providentiam, quod etiam ex facto nobis cognitum est, necessitatem imponimus talibus genitoribus orthodoxos liberos secundum sui patrimonii quantitatem alere et omnia eis praestare, quae ad quotidianam vitae conversationem sufficiant: sed et dotes pro filiabus vel neptibus dare et ante nuptias donationes pro filiis vel nepotibus perscribere, in omni casu secundum vires patrimonii huiusmodi liberalitatibus aestimandis, ne propter divini amoris electionem paterna vel
4 materna fuerint liberi provisione defraudati. Omnibus videlicet, quae nostrae constitutiones de poenis paganorum et Manichaeorum et Borboritarum et Samaritarum et Montanistarum et Tascodrogorum et Ophitarum ceterorumque haereticorum causa constituerunt, ex hac nostra lege confirmandis et in perpetuum valituris. [*a.* 529]

20 [6][Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς . . . . . . κόμητι τῶν πριβάτων[7].] Ἔγνωμεν τοὺς ἀνοσίους αἱρετικοὺς καὶ μετὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους[8] καὶ τὴν γενομένην ἐπ' αὐτοῖς κίνησιν ἔτι τολμᾶν καὶ ἀθροίζεσθαι καὶ προβάλλεσθαί τινας τῆς ἑαυτῶν μανίας ἡγουμένους τε τούτους καὶ ἐξάρχους καλεῖν καὶ βαπτίσματα ποιεῖν καὶ βούλεσθαι χρῆσθαι προνομίοις τισίν, ἡνίκα[9] τῶν ἁγίων περιβόλων καθέστηκεν αὐτῶν τὰ ἐργαστήρια, οἷς μόνους τοὺς τὴν ὀρθὴν τιμῶντας πίστιν χρῆσα-
1 σθαι προσήκει. Διὰ τοῦτο τοίνυν θεσπίζομεν τὴν σὴν ὑπεροχὴν καὶ νῦν αὐτοῖς ἀπειπεῖν, μάλιστα μὲν μηδὲ ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ, διαφερόντως δὲ ἐπὶ τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως, μηδέ τινας συνάξεις μηδὲ βαπτίσματα ποιεῖν μηδὲ τολμᾶν τοῦ τῆς προσκυνητῆς κοινωνίας ὀνόματος ἢ πράγματος ἅπτεσθαι,

(1) φωραθείη *Nomoc.* (2) ἄλλοις *Nomoc.* (3) καί *om. Nomoc.* (4) ἐπεξέλθοι *scr.* (5) ἀποβλέπτουσα *Nomoc.* (6) = *B* 1, 1, 33: § 6. 7 *extant etiam in Nomoc.* (7) *ad comitem rerum privatarum directam esse constitutionem apparet ex* § 8 *collata Const. i. f.: fortasse supplendum* Φλώρῳ, *cf.* 7, 37, 3 (8) *c.* 14. 18 *h. t.* (9) εἴσω *ins. Heimbach*

provinciis tam militari quam civili, ad quod ea pertinent, denuntiatus fuerit, ipse qui deliquit, postquam deprehensus est, poenis supra a nobis propositis subicietur, qui vero non denuntiaverunt, sive in officiis sunt sive in aliis ordinibus militant, ad quos haec pertinent, viginti auri librarum poenam pro unaquaque persona deponent, et similiter unumquemque ordinem militarem et civilem hic et in provin-
11 *ciis triginta librarum auri multa sequetur. Sed et si institerit poenamque exegerit seque haud neglegentem eorum quae constituta sunt praestiterit, omiserit autem poenam, quae pro unaquaque persona vel causa competit, hanc iubemus illustrissimum comitem sacri patrimonii exigere et suscipere et sacris privatis inferre scientem, nisi et ipse per subiectam sibi sacratorum palatinorum scholam et schola ipsa omni ratione talia investigarit sontesque convenerit, ipsum quidem quinquaginta auri librarum poenam soluturum, subiectam autem ipsi scholam, praeterquam quod corporalis poena in scholam competit, multam impositam in suum periculum tracturam, si con-*
12 *stitutis a nobis operam non dederit. Eandem curam habeant et religiosissimi singularum civitatum episcopi, qui in singulis civitatibus semper quae adversus sacram hanc legem nostram a quocumque attemptantur inquirant, eaque clarissimo provinciae rectori manifesta faciant, ut ille quae a nobis pie iussa sunt ad effectum perducat: ut si religiosissimi episcopi videant provinciae moderatorem rem neglegere, hoc nobis ipsis palam fieri conveniat, ut neglegentes isdem poenis subiciamus, quibus subici supra dictorum temeratores sanximus.*
13 *Sciant etiam religiosissimi locorum episcopi, si horum quid neglegant, se ad dominum deum eiusque iudicium aeternum venturos, convicta autem ipsorum neglegentia et de ipso sacerdotio periclitaturos.*

20 *Idem A. . . . . . . comiti rerum privatarum. Comperimus impios haereticos etiam post leges nostras et nostrum in eos motum adhuc audere convenire et quosdam sui furoris praepositos et exarchos creare et baptismata facere et privilegiis quibusdam uti velle, ut intra sacra saepta taberna sua habeant, quibus solos orthodoxae fidei studio-*
1 *sos uti convenit. Propterea igitur sancimus, ut magnificentia tua nunc quoque eos prohibeat, ne in ullo omnino loco, imprimis autem in hac alma urbe conventicula vel baptismata celebrent neve nomine*

ἅπερ μόνων καθέστηκεν ἴδια τῶν τὴν ὀρθὴν πρεσβευ-
όντων δόξαν καὶ τὸ προσκυνητὸν τῶν Χριστιανῶν
2 ὄνομα προσηκόντως θεραπευόντων. Ἀλλ' οὐδὲ
τοὺς ἔχοντας ἐργαστήρια ἔσω τῶν ἁγίων περιβόλων
χρῆσθαί τισι προνομίοις προφάσει τῶν ἐργαστηρίων
συγχωροῦμεν, γινώσκοντας, ὡς, εἰ καὶ μετὰ τοῦτο τὸ
θεῖον ἡμῶν κήρυγμα φανεῖεν οἱουδήποτε τῶν ἀπηγο-
ρευμένων ἁπτόμενοι, ἢ ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει
ἢ ἐν ἑτέραις χώραις ἢ παρασυνάξεις ἢ βαπτίσματα
τολμῶντες ποιεῖν ἢ τὴν ἄρρητον αὐτοῖς διδόναι κοι-
νωνίαν ἤ τι τῶν κεκωλυμένων ποιοῦντες, ὑπαχθή-
σονται ποιναῖς προσηκούσαις καὶ ἃς ὑπομένειν ἀνάγκη
τοὺς ἐναντιουμένους τοῖς νόμοις καὶ τὴν αὐτῶν μὴ
φυλάττοντας δύναμιν· εἰδότων τῶν τοὺς ἑαυτῶν
οἴκους εἰς τὸ παρασυνάξεις ποιεῖν παρεχόντων αὐτοῖς,
ὡς ταύτην ὑφέξουσι τὴν ποινήν, ἣν αἱ προλαβοῦσαι
3 θεῖαι λέγουσι διατάξεις. Καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ
περὶ πάντων τῶν αἱρετικῶν. ἰδικῶς δὲ ἐπὶ τοῖς
ἀνοσίοις Μοντανισταῖς θεσπίζομεν, ὥστε μηδένα συγ-
χωρεῖσθαι τῶν καλουμένων αὐτῶν πατριαρχῶν καὶ
κοινωνῶν ἢ ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων
ἢ ἄλλων κληρικῶν, εἴπερ ὅλως αὐτοὺς τοῖς ὀνόμασι
τούτοις καλεῖν προσήκει, κατὰ ταύτην διατρίβειν τὴν
εὐδαίμονα πόλιν, ἀλλὰ πάντας ἐξελαύνεσθαι, ὅπως
ἂν μή τῶν ἀτόπων αὐτῶν μύθων τινὲς τῶν ἁπλου-
στέρων κατακούσαντες καὶ ἀκολουθοῦντες ταῖς ἀσε-
βέσιν αὐτῶν διδασκαλίαις τὰς ἑαυτῶν διαφθείροιεν
4 ψυχάς. Ἀλλ' οὐδὲ εἴσω τῶν εὐαγῶν ὅρων πραγ-
ματεύεσθαι ὅλως συγχωροῦμεν, ὥστε μὴ τὰ εὐαγῆ
τῆς ὀρθοδόξου πίστεως μυστήρια γίνεσθαι αὐτοῖς
ἔκπυστα βεβήλοις τε οὖσι καὶ καθαρᾶς πάσης εὐα-
5 γοῦς ἀκοῆς ἀναξίοις. Κωλύεσθαι δὲ θεσπίζομεν
αὐτῶν καὶ τὰ ἀσελγῆ συσσίτια καὶ τὰ ἀσεβῆ καὶ
κατεγνωσμένα συμπόσια, ἐν οἷς συνιόντες τὰς τῶν
ἁπλουστέρων θηρεύειν πειρῶνται ψυχάς. δεῖ γὰρ
καθάπαξ κεκωλῦσθαι τούτους τοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν
ὀρθὴν μεταστάντας πίστιν αὖθις ἀσεβῶς διαιτᾶσθαι
τοῖς τὰ αὐτὰ νοσοῦσιν καὶ ἴσως ἐκ τῆς συνδιαγωγῆς
καὶ διαίτης πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανιέναι κακο-
6 δαιμονίαν. Κωλύομεν δὲ αὐτοὺς καὶ ἀνδράποδα
ἐμπορεύεσθαι, μήποτε ταῦτα τοῖς συνθρησκευταῖς
ἀποδόμενοι παρασκευάσαιεν αὐτὰ τῆς ἑαυτῶν κακο-
7 δοξίας γενέσθαι. Ὁμοίως δὲ κωλύομεν τοῖς ἐκ
τῆς τῶν αὐτῶν Μοντανιστῶν οὖσι θρησκείας δίδο-
σθαί τινα παραψυχὴν κατὰ πρόφασιν τῶν καλου-
μένων ἀξιωματικῶν, οἷς ἐκ τῶν μεγίστων δικαστηρίων
καὶ τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας εἴωθέ τι χορη-
γεῖσθαι προφάσει τῆς συνεχούσης αὐτοὺς πενίας, ἣν
οὐκ ἂν εἴη προσῆκον τοῖς ἐκ τῆς εἰρημένης χορηγεῖ-
σθαι θρησκείας, ὑγιὲς μὲν ἢ μέτριον οὐδ' ὁτιοῦν
ἐχούσης, παρὰ πάντων δὲ δικαίως μισουμένης τε καὶ
κατεγνωσμένης· ὥστε καὶ εἴ τις αὐτοῖς ἄλογον νέμει
προστασίαν, καὶ τοῦτον σωφρονίζεσθαι δέκα χρυσίου
8 λιτρῶν ποινῇ θεσπίζομεν. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα
παραφυλάττεσθαι βουλόμεθα παρά τε τῆς σῆς ὑπερ-
οχῆς καὶ τῶν τὰς ἀρχὰς τῶν ἐθνῶν ἐχόντων, τὴν
αὐτὴν ποινὴν ὑφορωμένης καὶ τῆς πειθομένης σοι
τάξεως καὶ τῶν ἐπιχωρίων τάξεων, εἰ μὴ ταῦτα φυ-
λάξαιεν· ἐπικειμένης οὐδὲν ἧττον ἀγανακτήσεως καὶ
τοῖς ἀεὶ τὴν ἀρχὴν ἕξουσιν, ἧς νῦν ἡ σὴ προέστηκεν
ὑπεροχή, εἴ τι τῶν θεσπισθέντων ἢ αὐτοὶ παρα-
βαῖεν ἢ παραβαθῆναι συγχωρήσαιεν, καὶ τῶν ἀρχόν-
των τῶν ἐθνῶν, εἰ τούτου ῥαθυμήσαιεν, ὁμοίως δέκα
χρυσίου λιτρῶν σωφρονιζομένων ποινῇ. *D. Constantinopoli x k. Dec. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

21 *Idem A. Iohanni pp.* Quoniam multi iudices
in dirimendis litigiis nos interpellaverunt, indigentes
nostro oraculo, ut eis reseretur[1], quid de testibus
haereticis statuendum sit, utrumne accipiantur eo-
rum testimonia an respuantur, sancimus contra
orthodoxos quidem litigantes nemini haeretico vel
etiam his qui Iudaicam superstitionem colunt esse
in testimonia communionem, sive utraque pars ortho-
1 doxa sit sive altera. Inter se autem haereticis
vel Iudaeis[2], ubi litigandum existimaverint, concedi-
mus foedus permixtum et dignos litigatoribus etiam
testes introduci, exceptis scilicet his, quos vel Mani-
chaeus furor (cuius partem et Borboritas esse mani-
festissimum est) vel pagana superstitio detinet, Sa-
maritis nihilo minus et qui illis non absimiles sunt,
id est Montanistis et Tascodrogis[3] et Ophitis, qui-
bus pro reatus similitudine omnis legitimus actus
2 interdictus est. Sed et[4] his quidem, id est Ma-
nichaeis et Borboritis et paganis nec non Samaritis
et Montanistis et Tascodrogis[5] et Ophitis, omne testi-

(1) *sic Hal.*, reservetur *C*, resonetur *M*, respondeatur *R*: ἀποκριθῶμεν *B* (2) haeretici vel iudaei *legerunt B* (3) *sic R*, ascodrugis *C*, ἀσκοδροῦγοι *B* 1, 1, 34, τασκοδρουγίταις *B et BΣ* 21, 1, 45: *vide ad* 1, 5, 5 *pr.* (4) et *C cum B*, *om. R* (5) *sic R*, scodrigis *C*, ἀσκοδρούγοις *B* 1, 1, 34

*vel rebus sanctae communionis abutantur, quae eorum
tantum propria sunt qui rectam fidem venerantur et
venerabile Christianorum nomen ut decet colunt.
2 Sed neque eos, qui intra sancta saepta tabernas
habent, quibusdam privilegiis tabernarum ratione uti
permittimus haud ignaros, si post hanc sacram sanc-
tionem nostram adhuc prohibitorum quid attingere
visi fuerint vel in hac regia urbe aut in reliquis
locis audere vel conventicula vel baptismata cele-
brare vel nefandam communionem sibi dare vel
interdictorum quid facere, competentes poenas se
subituros easque, quas legum violatores et vim ea-
rum non observantes sustinere necesse est: scienti-
bus iis, qui domus suas ad conventicula facienda
iis praebent, se eam poenam subituros, quam ante-
3 riores sacrae leges pronuntiant. Et haec quidem
generaliter de omnibus haereticis: specialiter autem
contra impios Montanistas constituimus, ut nulli ex
patriarchis eorum quos dicunt vel sociis vel epis-
copis vel presbyteris vel diaconis vel reliquis cleri-
cis, si quidem omnino his nominibus eos appellari
decet, in hac alma urbe commorari permittatur, sed
omnes expellantur, ne simpliciorum quidam absur-
dis eorum fabulis auditis impias eorum doctrinas
4 secuti animas suas perdant. Verum nec
intra sacra saepta utique negotiari eos permitti-
mus, ne sancta orthodoxae fidei mysteria profanis
istis atque omni puro sanctoque sonu indignis
5 evulgentur. Prohiberi autem sancimus etiam
impias eorum commessationes et impia damnataque
convivia, in quibus congregati simpliciorum mentes
captare temptant. prorsus enim prohiberi oportet,
quominus ii, qui ab ipsis ad rectam fidem transi-
erunt, denuo impie conversentur cum iis, qui eodem
morbo adfecti sunt, et fortasse ex hac consuetudine
et vivendi ratione rursus ad pristinum errorem re-
6 vertantur. Prohibemus autem eos mancipia mer-
cari, ne ea fidei suae sociis tradendo efficiant, ut ad
7 ipsorum perversitatem perducantur. Similiter
prohibemus, quominus Montanistarum superstitio-
nis sectatoribus nomine axiomaticorum quae dicun-
tur stips praebeatur iis, quibus a maximis iudici-
bus et sacrosancta magna ecclesia nomine urguentis
egestatis aliquid praeberi solet, quam non conveniat
sectatoribus memoratae superstitionis nihil sani ne-
que recti habentis, sed ab omnibus merito exosae
atque damnatae praebere: ita ut, si quis iis sine
ratione auxilium praestet, et hunc decem librarum
8 auri poena plecti iubeamus. Haec igitur omnia
custodiri volumus a magnificentia tua et populorum
rectoribus, eadem poena imminente et officio tibi
subiecto et provincialibus officiis, si haec non ob-
servabunt: neque minus indignatione etiam iis in-
stante, qui quandocumque magistratum gerent, cui
nunc magnificentia tua praefecta est, si constitutorum
quid vel ipsi violent vel violari permittant: praesi-
dibus etiam provinciarum, si in hoc committant,
similiter decem auri librarum multa plectendis.*

monium sicut et alias legitimas conversationes san-
cimus esse interdictum: aliis vero haereticis tantum-
modo iudicialia testimonia contra orthodoxos, se-
cundum quod constitutum est, volumus esse inhibita.
3 Ceterum testamentaria testimonia eorum et[1] quae
in ultimis elogiis vel in contractibus consistunt,
propter utilitatem necessarii usus sine[2] ulla distinc-
tione permittimus, ne probationum facultas anguste-
tur. *D. v*[2*] *k. Aug. Constantinopoli post consula-
tum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]
22 [3]*Idem A. Iohanni pp.* Divinam nostram sanc-
tionem, per quam iussimus neminem errore constrictum
haereticorum hereditatem vel legatum sive fideicom-
missum accipere, etiam in ultimis militum volunta-
tibus locum habere praecipimus, sive communi iure
sive militari testentur. *D. k. Sept. post consulatum
Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

VI.
NE SANCTUM BAPTISMA ITERETUR.

1 [4]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA.
ad Florianum vicarium Asiae*[5]. Antistitem, qui
sanctitatem baptismatis illicita usurpatione gemina-
verit, sacerdotio indignum esse censemus. eorum
enim condemnamus errorem, qui apostolorum prae-
cepta calcantes Christiani nominis sacramenta sorti-
tos alio rursus baptismate non purificant, sed in-
cestant, lavacri nomine polluentes. *D. xvi k. Nov.
Constantinopoli Gratiano A. iiii et Merobaude
conss.* [*a.* 377]
2 [6]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.*
Si quis rebaptizare[7] quempiam de mysteriis catholi-
cae sectae fuerit detectus, una cum eo qui piacu-
lare crimen commisit (si tamen criminis per aetatem
capax sit, cui persuasum sit) ultimo[8] supplicio per-
cellatur. *D. xii k. April. Constantinopoli Lucio
cons.* [*a.* 413]
3 [9]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flo-
rentio pp.* Nulli haereticorum danda est licentia
vel ingenuos vel servos proprios, qui orthodoxorum
sunt initiati mysteriis, ad suum rursus baptisma de-
ducendi, nec vero illos, quos emerint vel qualiter-
cumque habuerint necdum suae superstitioni con-
iunctos, prohibendi catholicae sequi religionem ec-
1 clesiae. Quod qui fecerit vel, cum sit ingenuus,
in se fieri passus sit vel factum non detulerit, exilio
ac decem librarum auri multa damnabitur: testa-
menti et donationis faciendae utrique deneganda
2 licentia. Quae omnia ita custodiri decernimus,
ut nulli iudicum liceat delatum ad se crimen minori
aut nulli coercitioni mandare, nisi ipse id pati velit,
quod aliis dissimulando concesserit. *D. iii k. Iun.
Constantinopoli Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

VII.[10]
DE APOSTATIS.

1 [11]*Imp. Constantius A.*[12] *ad Thalassium pp.* Si
quis lege venerabili constitutus[13] ex Christiano Iu-
daeus effectus sacrilegis coetibus adgregetur, cum
accusatio fuerit comprobata, facultates eiusdem
dominio fisci iubemus[14] vindicari. *D. v non.
Iul. Mediolano Constantio A. viiii et Iuliano C. ii
conss.* [*a.* 357]
2 [15]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodo-
sius AAA. ad Hypatium pp.* Si quis defunctum
violatae atque desertae Christianae religionis accusat
eumque in sacrilegia templorum vel in ritus Iudai-
cos transisse contendit eaque gratia testari minime
potuisse confirmat, intra quinquennium iuge, quod
inofficiosis actionibus constitutum est, proprias ex-
serat actiones futurique iudicii huiuscemodi sortia-
tur exordium. *D. xv k. Iun. Patavi Merobaude II
et Saturnino conss.* [*a.* 383]
3 [16]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius
AAA. Flaviano pp.* Ii, qui sanctam fidem prodide-
rint[17] et sanctum baptisma haeretica superstitione
profanaverint, a consortio omnium segregati sint, a[18]
testimoniis alieni, testamenti, ut ante iam sanxi-
mus[19], non habeant factionem, nulli in hereditate
1 succedant, a nemine scribantur heredes. Quos
etiam praecepissemus procul abici ac longius aman-
dari, nisi poenae visum fuisset esse maioris versari
2 inter homines et hominum carere suffragiis. Sed
nec umquam in statum pristinum revertentur, non
flagitium morum oblitterabitur paenitentia neque
umbra aliqua exquisitae defensionis aut muniminis
obducetur, quoniam quidem eos, qui fidem quam deo
dicaverant polluerunt et prodentes divinum myste-
rium in profana migraverunt, tueri ea quae sunt
3 commenticia et concinnata non possunt. Lapsis
etenim et errantibus subvenitur, perditis vero, hoc
est sanctum baptisma profanantibus, nullo remedio
paenitentiae, quae solet aliis criminibus adesse[20],
succurritur. *D. v id. Mai. Concordiae Tatiano et
Symmacho conss.* [*a.* 391]
4 [21]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp.*
Apostatarum sacrilegum nomen singulorum vox con-
tinuae accusationis incesset et nullis finita tempori-
1 ribus huiuscemodi criminis arceatur indago. Qui-
bus quamvis praeterita interdicta sufficiant, tamen
etiam illud iteramus, ne, postquam a fide deviave-
rint, testandi aut donandi quippiam habeant facul-
tatem. sed nec venditionis specie facere legi frau-
dem[22] sinantur, totumque ab intestato Christianita-
tem sectantibus propinquis potissimum deferatur.
2 In tantum autem contra huiuscemodi sacrilegia
perpetuari volumus actionem, ut universis ab in-
testato venientibus etiam post mortem peccantis ab-
solutam vocem insimulationis congruae non negemus:
nec illud patiemur obstare, si nihil in contestatione
3 profano dicatur vivente perductum[23]. Sed ne
huius interpretatio criminis latius incerto vagetur
errore, eos praesentibus insectamur oraculis, qui
nomine Christianitatis induti sacrificia vel fecerint
vel facienda mandaverint: quorum etiam post mor-
tem comprobata perfidia hac ratione plectenda est,
ut donationibus testamentisque rescissis ii, quibus
hoc defert legitima successio, huiusmodi personarum
hereditate potiantur. *D. vii id. April. Ravennae
Theodosio A. xii et Valentiniano C. ii conss.* [*a.* 426]
5 [24]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flo-
rentio pp.* Eum, quicumque servum seu ingenuum,
invitum vel suasione plectenda, ex cultu Christianae
religionis in nefandam sectam ritumve transduxerit,
cum dispendio fortunarum capite puniendum cense-
mus. *D. prid. k. Febr. Constantinopoli Theodosio
A. xvi et Fausto conss.*[25] [*a.* 438]
6 [26]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA.*[27] *Pal-
ladio pp.* Eos, qui catholicarum ecclesiarum clerici
vel orthodoxae fidei monachi relicto vero orthodoxae

(1) et *om. C contra B* (2) sine *C cum B*, eis sine *R* (2*) IIII *scr.* (3) *iunge* 1, 3, 49. 3, 28, 37. 6, 22, 12 (4) *c.* 1 *contaminata est ex Th.* 16, 6, 1 *et* 2 (5) Africae *Th.* (6) = *Th.* 16, 6, 2 (7) rebaptizasse *Th.* (8) ultimo] statuti prioris *Th.* (9) = *Th.* 16, 5, 65, 4: *iunge* 1, 5, 5 (10) *B* 60, 54, 22 *seqq.* (11) = *Th.* 16, 8, 7 (12) et Iulianus C. *ins. Th.* (13) consti-tuta *Th.*, destituta *Iac. Gothofredus* (14) iussimus *Th.* (15) = *Th.* 16, 7, 3 (16) = *Th.* 16, 7, 4 (17) *sic Th.*, perdiderint *C*, perdiderunt *R* (18) a *Th.*, *om. CR* (19) *c.* 2 *h. t.* (20) prodesse *Th.* (21) = *Th.* 16, 7, 7: *iunge Th.* 16, 8, 28 (22) *sic edd. cum Th.*, fraude *C*, fraudes *R* (23) *sic CTh.B*, productum *R* (24) = *Nov. Theod.* 3 § 4: *iunge* 1. 5, 7. 1, 9, 19 (25) xvi et fausto conss.] *ita* 1, 5, 7, xvi cons. et qui fuerit nuntiatus *Nov. Theod.*, xv et valentiniano IIII aa. coss. *Hal.* (26) *authenticum huius constitutionis* (= *Auth.*) *extat in canonum collectione Quesnelliana et Hispana: iunge* 1, 5, 8 (27) imp. Marcianus A. *Auth.*

religionis cultu[1] Apollinaris vel Eutychetis haeresin et dogmata abominanda sectati sunt[2], omnibus poenis, quae prioribus legibus adversus haereticos constitutae sunt, iubemus teneri et extra ipsum quoque Romani imperii solum repelli, sicut de Manichaeis praecedentium legum statuta sanxerunt. *D. k. Aug. Constantinopoli Valentiniano A.*[3] *VIII et Anthemio conss.* [*a.* 455]

VIII.[4]

NEMINI LICERE SIGNUM SALVATORIS CHRISTI[5] VEL IN SILICE VEL IN MARMORE AUT SCULPERE AUT PINGERE.

1 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Eudoxio pp.* Cum sit nobis cura diligens per omnia superni numinis religionem tueri, signum salvatoris Christi nemini licere vel in solo vel in silice vel in marmoribus humi positis insculpere vel pingere, sed[6] quocumque reperitur tolli: gravissima poena multando eo, si quis contrarium statutis nostris temptaverit, specialiter imperamus. *D. XII k. Iun. Hierio et*[7] *Ardaburio conss.* [*a.* 427]

VIIII.[8]

DE IUDAEIS ET CAELICOLIS.

1 *Imp. Antoninus A. Claudio Tryphonino.* Quod Cornelia Salvia[9] universitati Iudaeorum, qui in Antiochensium civitate constituti sunt, legavit, peti non potest. *D. prid. k. Iul. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 [10]. . . . . . . Ὁ κράτιστος τοῦ ἔθνους ἡγούμενος ταῖς σωματικαῖς ὑπηρεσίαις τῇ τῆς θρησκείας ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀργεῖν εἰώθατε, μὴ ἐνοχλεῖσθαι ὑμᾶς προνοήσει.[11]

3 [12]*Imp. Constantinus A. ad Euagrium pp.* Iudaeis et maioribus eorum et patriarchis volumus intimari, quod, si quis post hanc legem aliquem, qui eorum feralem fugerit sectam et ad dei cultum respexerit, saxis aut alio furoris genere, quod nunc fieri cognovimus, ausus fuerit attemptare, mox flammis dedendus est et cum omnibus suis participibus concremandus. *D. XV k. Nov. Murgillo Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 315]

4 [13]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Remigio magistro officiorum.* In synagoga Iudaicae legis velut hospitii[14] merito inruentes iubeas emigrare: quos privatorum domus, non religionum loca habitationum merito convenit attingere. *D. prid. non. Mai. Treviris Valentiniano et Valente AA. conss.*[15] [*a.* 365]

5 [16]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Hypatio pp.* Iussio, qua sibi Iudaeae legis homines blandiuntur, per quam eis curialium munerum dabatur[17] immunitas, rescindatur. *D. XIIII k. Mai. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

6 [18]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Ne quis Christianam mulierem in matrimonium Iudaeus accipiat neque Iudaeae Christianus coniugium sortiatur. nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata. *D. prid. id. Mart. Thessalonica Theodosio A. II et Cynegio conss.* [*a.* 388]

7 *Idem AAA. Infantio comiti Orientis.* Nemo Iudaeorum morem suum in coniunctionibus retinebit nec iuxta legem suam nuptias sortiatur nec in diversa sub uno tempore coniugia conveniat. *D. III k. Ian. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

8 [19]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA.*[20] *Eutychiano pp.* Iudaei Romano communi iure viventes in his causis, quae[21] tam ad superstitionem eorum quam ad forum et leges ac iura pertinent, adeant sollemni more iudicia omnesque Romanis legibus conferant[22] et excipiant actio-
1 nes. Si qui vero ex his communi pactione ad[23] similitudinem arbitrorum apud Iudaeos[24] in civili dumtaxat negotio putaverint litigandum, sortiri eo-
2 rum iudicium iure publico non vetentur. Eorum etiam sententias[25] iudices exsequantur, tamquam ex sententia cognitoris arbitri fuerint attributi. *D. VI non. Febr. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

9 [26]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad Iudaeos.* Nemo exterus religionis Iudaeorum Iudaeis pretia statuet, cum venalia proponentur[27]. iustum est enim sua cuique[28] committere. itaque rectores provinciarum vobis nullum discussorem aut moderatorem esse concedent. quod si quis sumere sibi curam praeter vos proceresque vestros audeat, eum velut aliena appetentem supplicio coercere festinent. *D. III k. Mart. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

10 [29]*Idem AA. Eutychiano pp.* Quicumque ex Iudaeis obnoxii curiae comprobantur, curiae mancipentur. *D. III k. Ian. Theodoro cons.* [*a.* 399]

11 [30]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Iudaeos quodam[31] festivitatis suae sollemni Aman[32] ad poenae quondam recordationem incendere et sanctae crucis adsimulatam speciem in contemptu Christianae fidei sacrilega mente exurere provinciarum rectores prohibeant, ne locis[33] suis fidei nostrae signum immisceant, sed ritus suos citra contemptum Christianae legis retineant, amissuri sine dubio permissa hactenus, nisi ab illicitis temperaverint. *D. IIII k. Iun. Constantinopoli Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

12 [34]*Idem AA. Iovio pp.* Caelicolarum nomen inauditum quodammodo[35] novum crimen superstitionis vindicavit. ii, nisi[36] ad dei cultum venerationemque Christianam conversi fuerint, his legibus, quibus praecipimus haereticos adstringi, se quoque noverint
1 attinendos. Aedificia autem eorum, quae nescio cuius dogmatis novi conventus habent, ecclesiis vindicentur. certum est enim, quidquid a fide Christianorum discrepat, legi Christianae esse contrarium. *D. k. April. Ravenna Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

13 [37]*Idem AA. Iohanni pp.* Die sabbato ac re-

---

(1) monachi fuerunt et relicto vero et orthodoxo omnipotentis dei cultu *Auth.* (2) vel postea sectabuntur *ins. Auth.* (3) divo Valentiniano *Auth.*
(4) = *B* 1, 1, 11 (5) *sic Const. Latine et Graece cum B* (*indice Coisl.*), humi *vel* humo *ins. libri* (6) sed *W cum B, om. PCR* (7) hierio et *Hal., om. reliqui rectius fortasse: quo casu etiam de anno* 447 *cogitari possit*
(8) *B* 1, 1, 37 *seqq.* (9) *Σίλβια Nomoc.* (10) *extat in Nomoc.* (11) *id est:* Potentissimus populi rector curabit, ut cultus die, quo vacare soliti estis, corporalibus muneribus non inquietemini (12) = *Th.* 16, 8, 1 (13) = *Th.* 7, 8, 2 (14) *sic N*, hospitii velut *Th.*, velut hospitio *CR* (15) *ita etiam Th., error tamen subest aut loco, quem omittunt libri nostri, aut consulibus, cum hoc anno Valentinianus Treviris non fuerit* (16) = *Th.* 12, 1, 99*: iunge Th.* 12, 1, 100 (17) *sic C*, debebatur *R*, datur *Th.* (18) = *Th.* 3, 7, 2. 9, 7, 5 (19) = *Th.* 2, 1, 10 (20) idem (= impp. Arcadius et Honorius) AA. *Th.* (21) *ita legerunt etiam Graeci:* non *ins. Th.* (22) inferant *Th.* (23) sane si qui per compromissum ad *Th.* (24) vel patriarchas ex consensu partium *ins. Th.* (25) provinciarum *ins. Th.* (26) = *Th.* 16, 8, 10 (27) *sic dett. cum Th.*, proponerentur *M*, praeponerentur *CR* (28) *sic dett. cum Th.*, cuicumque *CR* (29) = *Th.* 12, 1, 165 (30) = *Th.* 16, 8, 18 (31) *sic Th.*, quosdam *libri* (32) sollemni aman *Th. cum Graecis*, sollempnia *libri* (33) locis *confirmat Th.:* elogiis *proponit Mommsen* (34) *pr. et* § 1 *fin.* = *Th.* 16, 8, 19, § 1 *in.* = *Th.* 16, 5, 43*: iunge* 1, 12, 2 *et Th.* 2, 8, 25 (35) *idem Th.:* quondam, modo *proponit Mommsen* (36) intra anni terminos *addit Th.* (37) = *Th.* 2, 8, 26. 8, 8, 8*: iunge Th.* 16, 8, 20

liquis sub tempore, quo Iudaei cultus sui reverentiam servant, neminem aut facere aliquid aut ulla ex parte conveniri debere praecipimus (ita tamen, ut nec illis detur licentia eodem die Christianos orthodoxos convenire, ne Christiani forte ex interpellatione Iudaeorum ab officialibus praefatis diebus aliquam sustineant molestiam[1]), cum fiscalibus commodis et litigiis privatorum constat reliquos dies posse sufficere. *D. VII k. Aug. Ravennae Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

14 [2]*Idem AA. Philippo pp*[3]. Nullus tamquam Iudaeus, cum sit innocens, obteratur nec expositum eum ad contumeliam religio qualiscumque perficiat: non passim eorum synagogae vel habitacula concrementur vel perperam sine ulla ratione laedantur, cum alioquin, etiam si sit aliquis sceleribus implicitus, idcirco tamen iudiciorum vigor iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi
1 ipse[4] permittere valeat ultionem. Sed ut hoc Iudaeorum personis volumus esse provisum, ita illud quoque monendum esse censemus, ne Iudaei forsitan insolescant elatique sui securitate quicquam praeceps in Christianae reverentiam cultionis[5] admittant. *D. VIII id. Aug. Constantinopoli Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

15 [6]*Idem AA. Aureliano pp.*[7] Si qua inter Christianos et Iudaeos sit contentio[8], non a senioribus Iudaeorum, sed ab ordinariis iudicibus dirimatur. *D. XIII k. Nov. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

16 [9]*Idem AA. Asclepiodoto pp.* Iudaei et bonorum proscriptione et perpetuo exilio damnabuntur, si nostrae fidei hominem circumcidisse eos vel circumcidendum mandasse constiterit. *D. V id. April. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

17 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Iohanni comiti sacrarum largitionum.* Iudaeorum primates, qui in utriusque Palaestinae synedriis nominantur vel in aliis provinciis degunt, periculo suo anniversarium canonem de synagogis omnibus palatinis compellentibus exigant ad eam formam, quam patriarchae quondam coronarii auri nomine postulabant: et hoc, quod de occidentalibus partibus[11] patriarchis conferri consueverat, nostris largitionibus inferatur. *D. III k. Iun. Constantinopoli Florentio et Dionysio conss.* [*a.* 429]

18 (19) [12]*Idem AA. Florentio pp.* Hac victura in omne aevum lege sancimus neminem Iudaeum[13], quibus omnes administrationes et dignitates interdictae sunt, nec defensoris civitatis fungi saltem officio nec patris[14] honorem adripere concedimus[15], ne adquisiti sibi officii auctoritate muniti adversus Christianos et ipsos plerumque sacrae religionis antistites velut insultantes fidei nostrae iudicandi vel
1 pronuntiandi quamlibet[16] habeant potestatem. Illud etiam pari consideratione rationis arguentes praecipimus, ne qua Iudaica synagoga in novam fabricam surgat, fulciendi veteres permissa licentia, quae
2 ruinam minantur. Quisquis igitur vel infulas ceperit, quaesitis dignitatibus non potiatur, vel si ad officia vetita subrepserit, his penitus repellatur, vel si synagogam extruxerit, compendio catholicae ecclesiae noverit se laborasse: et qui ad honores et dignitates inrepserit, habeatur, ut antea, condicionis extremae, etsi honorariam illicite promeruerit dignitatem: et qui synagogae fabricam coeperit non studio reparandi, cum damno auri quinquaginta libra-
3 rum fraudetur ausibus suis. Cernat praeterea bona sua proscripta, mox poenae sanguinis destinandus, qui fidem alterius expugnavit perversa doctrina. *D. prid. k. Febr. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.*[17] [*a.* 439]

X.[18]

NE CHRISTIANUM MANCIPIUM HAERETICUS VEL PAGANUS VEL IUDAEUS HABEAT VEL POSSIDEAT VEL CIRCUMCIDAT.

1 [19]*Imp. Constantius*[20] *A. ad Euagrium.* Iudaeus servum Christianum nec comparare debebit nec largitatis vel alio quocumque titulo consequatur. quod si aliquis Iudaeorum mancipium vel Christianum habuerit vel sectae alterius seu nationis crediderit ex quacumque causa possidendum et id circumciderit, non solum mancipii damno multetur, verum etiam capitali sententia puniatur, ipso servo pro praemio libertate donando. *D. id. Aug. Constantinopoli Constantio II et Constante conss.* [*a.* 339]

2 [*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α.*[21]]
[22]*Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος καὶ Σαμαρείτης καὶ πᾶς μὴ ὢν ὀρθόδοξος οὐ δύναται Χριστιανὸν ἀνδράποδον ἔχειν, ἐπεὶ καὶ αὐτὸ ἐλευθεροῦται καὶ ὁ κτησάμενος δίδωσι τοῖς πριβάτοις λʹ λίτρας.*[23]
D. IIII k. Iul. Constantinopoli.

XI.[24]

DE PAGANIS SACRIFICIIS ET TEMPLIS.

1 [25]*Imp. Constantius A. ad Taurum pp.* Placuit omnibus locis atque urbibus universis claudi protinus templa et accessu vetito omnibus licentiam de-
1 linquendi perditis abnegari. Volumus etiam cunc-
2 tos sacrificiis abstinere. Quod si quis aliquid forte huiusmodi perpetraverit, gladio ultore sternatur[26]. facultates etiam perempti fisco decernimus vindicari et similiter puniri[27] rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint. *D. k. Dec. Constantio A. VII et Constante III conss.* [*a.* 354]

2 [28]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* Ne quis mortalium ita faciendi sacrificii sumat audaciam, ut inspectione iecoris extorumque praesagio vanae spem promissionis accipiat vel, quod est deterius, futura sub exsecrabili consultatione cognoscat. acerbioris etenim imminebit supplicii cruciatus eis, qui contra vetitum praesentium vel futurarum rerum explorare temptaverint veritatem. *D. VIII k. Iun. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

(1) ita ... molestiam *om. Th.* (2) = *Th.* 16, 8, 21 (3) per Illyricum *addit Th.* (4) *sic dett. Th.B*, ipsi *CR* (5) praeceps in christianae reverentiam cultionis *Th. cum B*, praecipites in christianae (—nam *CR*) reverentiam ultionis *CRM* (6) = *Th.* 16, 8, 22 (7) pp. II *Th.* (8) *sic dett. Th.*, intentio *PCR* (9) = *Th.* 16, 8, 26 (10) = *Th.* 16, 8, 29 (11) partibus *dett. Th.*, *om. CR* (12) = *Nov. Theod.* 3 § 2 ... 5: *iunge* 1, 5, 7. 1, 7, 5 (13) *sic libri cum Nomoc. et Const.: excidit* neminem samaritam *secundum B et Nov. Theod., quae habet:* neminem Iudaeum neminem Samaritam ad honores et dignitates accedere (14) *sic Graeci*, patriae *libri* (15) nec p. h. a. concedimus *om. Nov.* (16) quod velint *Nov.* (17) Theodosio A. XVI et Fausto conss. (*a.* 438) 1, 5, 7 *cum Nov.*

(18) *B* 60, 54, 31. 32 (19) *c.* 1 *contaminata est ex Th.* 16, 9, 1. 2. 4: *iunge Th.* 16, 8, 6 (20) constantius *Th.* 16, 8, 6, constantinus *SR Th.* 16, 9, 2, const. *PL*, constant. *C* (21) *inscriptionem restitui ex* 1, 3, 54, 8 (22) = *Const.: in B ita est: πᾶς μὴ Χριστιανὸς οἰκέτην ἔχων Χριστιανὸν τριάκοντα χρυσοῦ καταθήσει λίτρας τῷ δημοσίῳ, εἰς ἐλευθερίαν ἁρπαζομένου τοῦ οἰκέτου* (*id est* quisquis non Christianus servum Christianum habet, triginta auri libras fisco inferet, servo in libertatem erepto) (23) *id est:* Paganus et Iudaeus et quisquis non est orthodoxus non potest Christianum mancipium habere, quia et id liberatur et qui id habuit privatis XXX libras solvit

(24) *B* 1, 1, 12 *seqq.* (25) = *Th.* 16, 10, 4 (26) si quis aliquid f. h. perpetraverit g. u. sternatur *Th. cum Nomoc.*, si aliquid f. h. perpetraverint g. u. sternantur *libri* (27) adfligi *Th.* (28) = *Th.* 16, 10, 9

3 [1]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Macrobio*[2] *et Prociano vicario*[3]. Sicut sacrificia prohibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta servari. ac ne sibi aliqua auctoritate blandiantur, qui ea conantur evertere, si quod rescriptum, si qua lex forte praetenditur: abreptae huiusmodi chartae ex eorum manibus ad nostram scientiam referantur. *D. IIII k. Febr. Ravennae Theodoro cons.* [*a.* 399]

4 [4]*Idem AA. Apollodoro proconsuli Africae.* Ut profanos ritus iam salubri lege submovimus, ita festos conventus civium et communem omnium laetitiam non patimur submoveri. unde absque ullo sacrificio atque ulla superstitione damnabili exhiberi populo[5] voluptates secundum veterem consuetudinem, iniri etiam festa convivia, si[6] quando exigunt publica vota, decernimus. *D. XIII k. Sept. Patavi Theodoro cons.* [*a.* 399]

5 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. populo Carthaginiensi.* Omnia loca, quae sacris error veterum deputavit, [8]nostrae rei iubemus sociari. quod autem ex eo iure ubicumque ad singulas quasque personas vel praecedentium principum largitas vel nostra maiestas voluit pervenire, id in eorum patrimoniis aeterna firmitate perduret. ea vero, quae multiplicibus constitutis ad venerabilem ecclesiam voluimus pertinere, Christiana sibi merito religio vindicabit. *D. III k. Sept. Ravennae Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

6 [9]*Idem AA. Asclepiodoto pp.* Christianis, qui vel vere sunt vel esse dicuntur, specialiter demandamus, ut Iudaeis ac paganis in quiete degentibus nihilque[10] temptantibus turbulentum legibusque contrarium non audeant manus inferre religionis auctoritate abusi. nam si contra securos fuerint violenti vel eorum bona diripuerint, non ea sola quae abstulerint, sed convicti in duplum[11] quae rapuerint
1 restituere compellantur. Rectores etiam provinciarum et officia et principales cognoscant se, si non ipsi talia vindicent, sed fieri a popularibus hoc permiserint[12], ut eos qui fecerint puniendos. *D. VI id. Iun. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

7 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Palladio pp.* Nemo venerantis adorantisque animo delubra, quae olim iam clausa sunt, reseret: absit a saeculo nostro infandis exsecrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimiri sertis templorum impios postes, profanis aris[13] accendi ignes, adoleri in isdem thura, victimas caedi, pateris vina libari et
1 religionis loco existimari sacrilegium. Quisquis autem contra hanc serenitatis nostrae sanctionem et contra interdicta sacratissimarum veterum constitutionum sacrificia exercere temptaverit, apud publicum iudicem reus tanti facinoris legitime accusetur et convictus proscriptionem omnium bonorum
2 suorum .et ultimum supplicium subeat. Conscii etiam ac ministri sacrificiorum eandem poenam, quae in illum fuerit inrogata, sustineant, ut hac legis nostrae severitate[14] perterriti metu poenae desinant
3 sacrificia interdicta celebrare. Quod si vir clarissimus rector provinciae post accusationem legitimam et post crimen in cognitione convictum tantum scelus dissimulaverit vindicare, quinquaginta libras auri ipse iudex, quinquaginta etiam officium eius confestim fisco nostro inferre cogatur. *D. prid. id. Nov. Marciano A. cons.* [*a.* 451]

8 *Impp. Leo et Anthemius AA. Dioscoro pp.* Nemo ea, quae saepius paganae superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat pertemptare, sciens, quod crimen publicum committit qui haec ausus
1 fuerit perpetrare. In tantum autem huiusmodi facinora volumus esse resecanda, ut, etiamsi in alieno praedio vel domo aliquid tale perpetretur, scientibus videlicet dominis, praedium quidem vel domus sacratissimi viribus aerarii addicetur, domini vero pro hoc solo, quod scientes consenserint[15] sua loca talibus contaminari sceleribus, si quidem dignitate vel militia quadam decorantur, amissione militiae vel dignitatis nec non rerum suarum proscriptione plectentur, privatae vero condicionis vel plebeii constituti post cruciatus corporis operibus metallorum perpetuo deputabuntur exilio. [*a.* 472?]

9 . . . . [16]*Προστάττομεν τοὺς ἡμετέρους ἄρχοντας τούς τε κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν ταύτην καὶ κατὰ τὰς ἐπαρχίας διὰ πάσης χωρεῖν προθυμίας οἴκοθέν τε καὶ παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τὰ τοιαῦτα διδασκομένους πάντα τὰ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας ἀσεβήματα νομίμως ἀναζητεῖν, ὡς ἂν μήτε γένοιτο καὶ γενόμενα τιμωροῖτο· εἰ δὲ ὑπερβαίνει τὰς ἐπιχωρίους ἀρχὰς ἡ τούτων ἐπανόρθωσις, εἰς ἡμᾶς ταῦτα φέρεσθαι, ὥστε μὴ ἐπ᾽ αὐτοὺς τὴν τῶν*
1 *ἁμαρτημάτων αἰτίαν καὶ κίνησιν ἐλθεῖν. Μηδενὶ δὲ ἐξέστω μήτε ἐν διαθήκῃ μήτε κατὰ δωρεὰν καταλιμπάνειν ἢ διδόναι τι προσώποις ἢ τόποις ἐπὶ συστάσει τῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυσσεβείας, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἰδικῶς τοῖς τῆς βουλήσεως ἢ διαθήκης ἢ δωρεᾶς περιέχοιτο ῥήμασιν, ἄλλως δὲ σὺν ἀληθείᾳ καταληφθῆναι*
2 *παρὰ τῶν δικαζόντων δύναται. Τὰ δὲ οὕτω καταλιμπανόμενα ἢ δωρούμενα ἀφαιρείσθω μὲν ἐκείνων τῶν προσώπων ἢ τόπων, οἷς δέδοται ἢ καταλέλειπται, προσκυρούσθω δὲ ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα πρόσωπα οἰκεῖ ἢ καὶ ὑφ᾽ ἃς οἱ τοιοῦτοι διάκεινται τόποι, ὥστε καθ᾽ ὁμοιότητα τῶν πολιτικῶν δαπα-*
3 *νᾶσθαι προσόδων. Πάντων τῶν ἐπιτιμίων, ὅσα παρὰ τῶν προβεβασιλευκότων κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἠπείληται πλάνης ἢ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως εἰσενήνεκται, κυρίων καὶ βεβαίων διηνεκῶς ὄντων τε καὶ διὰ τῆς παρούσης εὐσεβοῦς νομοθεσίας φυλαττομένων.*

10 . . . . [17]*Ἐπειδή τινες εὕρηνται τῇ τῶν ἀνοσίων καὶ μυσαρῶν Ἑλλήνων κατεχόμενοι πλάνῃ κἀκεῖνα πράττοντες, ἅπερ εἰς δικαίαν ὀργὴν κινεῖ*

(1) = *Th.* 16, 10, 15 (2) pp. Hispaniarum *addit Th.* (3) quinque provinciarium *addit Th.* (4) = *Th.* 16, 10, 17 (5) *sic Th. cum B*, populorum *libri* (6) si *WTh. cum B, om. CR* (7) = *Th.* 16, 10, 20 (8) secundum divi Gratiani constituta *ins. Th.* (9) = *Th.* 16, 10, 24 (10) *sic Th. cum B*, nichil *PR*, et nichil *C* (11) in triplum et quadruplum *Th.* (12) si non ... permiserint] si fieri permiserint *Th.* (13) *sic dett. cum B*, profanos sacris *CR* (14) *sic edd.*, serenitate *libri* (15) concesserint *Hal. cum B* (16) = *B* 1, 1, 19: § 1 ... 3 *extant in Nomoc.* 6, 3 (17) = *B* 1, 1, 20. *Nomoc.* 1, 10. 4, 4. 7

9 *Magistratus nostros tam in hac regia urbe quam in provinciis cum summo studio curare iubemus, ut et per se et a religiosissimis episcopis ea de re certiores facti in omnes paganae superstitionis impietates ex lege inquirant, ne committantur et ut commissa puniantur: quod si earum coercitio provincialem potestatem excedat, ea ad nos referantur, ne in ipsos delictorum causa et inci-*
1 *tamentum redundet. Nemini autem liceat sive in testamento sive per donationem quicquam personis vel locis ad sustentandam paganorum impietatem relinquere, etsi hoc specialiter voluntatis vel testamenti vel donationis verbis non contineatur, sed alio modo pro vero a iudicantibus deprehendi*
2 *possit. Quae autem ita relicta vel donata sunt, illis personis vel locis quibus data vel relicta sunt auferantur et competant civitatibus, in quibus tales personae habitant vel sub quibus tales loci siti sunt, ut ad instar redituum publicorum erogen-*
3 *tur. Poenis omnibus, quae ab anterioribus imperatoribus adversus paganum errorem vel in favorem orthodoxae fidei introductae sunt, validis et firmis in perpetuum futuris et per praesentem piam legislationem custoditis.*

10 *Quoniam nonnulli inventi sunt, qui impiorum ac sceleratorum paganorum errore imbuti ea fa-*

τὸν φιλάνθρωπον θεόν, οὐδὲ τὰ περὶ τούτων ἀδιόρ-
θωτα καταλιπεῖν ὑπέστημεν, ἀλλὰ γνόντες, ὡς τὴν
τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου θεοῦ καταλιμπάνοντες προσ-
κύνησιν εἰδώλοις ἀλογίστῳ πλάνῃ θυσίας προσέφερον
καὶ πάσης ἀνοσιότητος μεστὰς ἑορτὰς ἐπετέλουν, τοὺς
μὲν ἤδη ταῦτα ἡμαρτηκότας μετὰ τὸ ἀξιωθῆναι τοῦ
ἁγίου βαπτίσματος πρὸς τὰ ἐλεγχθέντα αὐτῶν ἁμαρ-
τήματα ἐκδικήσει τῇ προσηκούσῃ, καὶ ταῦτα φιλαν-
θρωπότερον, ὑπεβάλομεν [1]. τοῦ δὲ λοιποῦ διὰ τοῦ
παρόντος νόμου προαγορεύομεν ἅπασιν, ὡς οἱ μὲν
γενόμενοι Χριστιανοὶ καὶ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώ-
δους ἀξιούμενοι καθ' οἱονδήποτε χρόνον βαπτίσμα-
τος, εἰ φανεῖεν ἔτι τῇ τῶν Ἑλλήνων ἐμμένοντες
1 πλάνῃ, τιμωρίαις ἐσχάταις ὑποβληθήσονται. Ὅσοι
δὲ μήπω τοῦ προσκυνητοῦ βαπτίσματος ἠξιώθησαν,
τούτους προσήκει καταδήλους ἑαυτοὺς ποιεῖν, ἢ κατὰ
τὴν βασιλεύουσαν ταύτην πόλιν ἢ ἐν ἐπαρχίαις διά-
γοντας, καὶ προσιέναι ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις ἅμα
γαμεταῖς καὶ παισὶ καὶ παντὶ τῷ κατ' αὐτοὺς οἴκῳ
καὶ διδάσκεσθαι τὴν ἀληθινὴν τῶν Χριστιανῶν
πίστιν, οὕτω δὲ ἐκδιδαχθέντας καὶ καθαρῶς ἀποβα-
λόντας τὴν προτέραν πλάνην ἀξιοῦσθαι τοῦ σωτη-
ριώδους βαπτίσματος, ἢ τούτων ὀλιγωροῦντας εἰδέναι,
ὡς οὔτε μεθέξουσί τινος τῶν τῆς ἡμετέρας πολιτείας
οὔτε οὐσίας κινητῆς ἢ ἀκινήτου κύριοι εἶναι συγχω-
ρηθήσονται, ἀλλὰ παντὸς ἀφαιρεθέντες πράγματος
ἐν ἐνδείᾳ καταλειφθήσονται πρὸς τῷ καὶ ταῖς ἁρμο-
2 δίαις ὑποβληθῆναι ποιναῖς. Πᾶν δὲ μάθημα
παρὰ τῶν νοσούντων τὴν τῶν ἀνοσίων Ἑλλήνων
μανίαν διδάσκεσθαι κωλύομεν, ὥστε μὴ κατὰ τοῦτο
προσποιεῖσθαι αὐτοὺς παιδεύειν τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀθ-
λίως φοιτῶντας, ταῖς δὲ ἀληθείαις τὰς τῶν δῆθεν
παιδευομένων διαφθείρειν ψυχάς· ἀλλὰ μηδὲ [2] ἐκ
τοῦ δημοσίου σιτήσεως ἀπολαύειν αὐτούς, οὐκ ἔχον-
τας παρρησίαν οὐδὲ ἐκ θείων γραμμάτων ἢ πραγ-
ματικῶν τύπων [3] τοιούτου τινὸς ἄδειαν αὐτοῖς ἐκδι-
3 κεῖν. Εἴτε γὰρ ἐνταῦθά τις εἴτε κατὰ χώραν
φανείη τοιοῦτος ὢν καὶ μὴ προσδραμὼν ταῖς ἁγιω-
τάταις ἡμῶν ἐκκλησίαις μετὰ τῶν οἰκείων, ὡς εἴρη-
ται, παίδων καὶ γαμετῶν, ταῖς προδηλουμέναις ὑπο-
πεσεῖται ποιναῖς καὶ τὰς μὲν αὐτῶν οὐσίας ἐκδικήσει
4 τὸ δημόσιον, αὐτοὶ δὲ ἐξορίᾳ παραδοθήσονται. Εἰ
δέ τις ἐμφωλεύων τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ θυσίας ἢ
καὶ εἰδωλολατρίας ἁμαρτάνων ἁλῷ, οὗτος ταῖς ἐσχά-
ταις ὑπαχθήσεται τιμωρίαις, ἃς οἱ Μανιχαῖοι, ταὐ-
τὸν δὲ εἰπεῖν ἐστί, καὶ Βορβορῖται δικαίως ὑφίσταν-
ται· καὶ γὰρ καὶ τούτους ὁμοίους ἐκείνοις εἶναι κρί-
5 νομεν. Κἀκεῖνο δὲ νομοθετοῦμεν, ὥστε τὰ τούτων
τέκνα μικρᾶς ἡλικίας ὄντα παραχρῆμα καὶ δίχα τινὸς
ἀναβολῆς τυγχάνειν τοῦ σωτηριώδους βαπτίσματος,
ὡς τῶν ἤδη τὴν ἡλικίαν προβεβηκότων δεομένων
τοῦ προσεδρεύειν ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις κατὰ
τοὺς θείους κανόνας καὶ τὰς θείας ἐκδιδάσκεσθαι
γραφάς, οὕτω τε γνησίας ἀντιλαμβάνεσθαι μετανοίας
καὶ τὴν παλαιὰν ἀποσεισαμένους πλάνην τοῦ προσ-
κυνητοῦ τυγχάνειν βαπτίσματος· τοῦτον γὰρ τὸν
τρόπον βεβαίως ἂν δέξαιντο καὶ διαφυλάξαιεν τὴν
ἀληθινὴν τῶν ὀρθοδόξων πίστιν καὶ οὐ πάλιν ἐπὶ
6 τὴν παλαιὰν μεταβάλοιεν πλάνην. Ὅσοι δὲ ἂν προ-
φάσει τοῦ στρατείαν ἢ ἀξίωμα ἢ οὐσίαν ἔχειν αὐτοὶ
μὲν ἐσχηματισμένως προσῆλθον ἢ προσέλθοιεν τῷ
σωτηριώδει βαπτίσματι, τὰς δὲ αὐτῶν γαμετὰς ἢ
τοὺς παῖδας ἢ τοὺς ἄλλους [4] τοὺς κατὰ τὸν αὐτῶν
ὄντας οἶκον ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταλείψαιεν πλάνης,
τούτους προστάττομεν δημεύεσθαί τε καὶ καθάπαξ
μὴ μετέχειν τῆς ἡμετέρας πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τιμω-
ρίαις ὑποβάλλεσθαι ταῖς αὐτῶν ἀξίαις, ὡς αὐτόθεν
ὄντας φανεροὺς μὴ καθαρᾷ πίστει τοῦ ἁγίου τυχεῖν
7 βαπτίσματος. Ταῦτα τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἀλιτηρίοις
Ἕλλησί τε καὶ Μανιχαίοις, ὧν Μανιχαίων μέρος εἶναι
καὶ Βορβορίτας δεδήλωται, νομοθετοῦμεν [5].

(1) sic B, ὑποβάλλομεν Nomoc. (2) sic Nomoc., μηδέν B
(3) τύπων om. B (4) τοὺς ἄλλους om. Nomoc.
(5) quod ad tempus attinet, haec constitutio posterior videtur esse altera 1, 5, 18, ubi pagani non Manichaeis, sed ceteris haereticis aequantur

*siunt, quae clementem deum ad iustam iram mo-
vent, ne ea quidem quae ad hos pertinent inordi-
nata relinquere passi sumus, sed scientes eos de-
serta veri et solius dei adoratione simulacris insano
errore sacrificia obtulisse et sollemnitates omni im-
pietate refertos celebrasse, eos quidem, qui iam,
postquam sancto baptismate digni habiti sunt, haec
commiserint, congruae delictis quorum convicti sunt
animadversioni, et hoc quidem benignius subieci-
mus: in futurum autem per praesentem legem omni-
bus edicimus eos, qui Christiani facti et sancto sa-
lutarique baptismate quoquo tempore digni habiti
sunt, si adhuc in paganorum errore eos remansisse
1 apparuerit, ultimo supplicio subiectum iri. Qui
vero nondum venerando baptismate dignati sunt,
eos manifestare se oportet, sive in hac regia urbe
sive in provinciis commorentur, et sacrosanctas ec-
clesias cum uxoribus liberisque et omni domo sub
ipsis constituto adire et veram Christianorum fidem
doceri, ita vero edoctos priori errore prorsus
abiecto salubre baptisma accipere, vel scire, si ea
parvi aestiment, se omnium quae ad rem publicam
nostram pertinent expertes fore neque eis permitti,
ut ullius rei mobilis vel immobilis domini fiant, sed
omni re exutos in penuria relinquendos fore, prae-
terquam quod et competentibus poenis subicientur.
2 Prohibemus autem, quominus ab iis qui pagano-
rum insania laborant ulla doctrina doceatur, ne
hac ratione simulent se eos qui miserabiliter eos
frequentant instruere, re vera autem animas disci-
pulorum corrumpant: sed nec ullam annonam a
fisco accipiant, cum ne ex sacris quidem litteris
vel pragmaticis formis ad eiusmodi aliquid sibi vindi-
3 candum admittantur. Sive enim hic aliquis
sive in provinciis talis esse probatus fuerit neque
ad sacrosanctas ecclesias nostras cum suis, ut dic-
tum est, liberis et uxore festinet, supra memoratis
poenis subiacebit et substantias eorum fiscus vindi-
4 cabit, ipsi autem in exilium mittentur. Si quis
autem in re publica nostra se occultans sacrificia vel
etiam simulacrorum cultum celebrasse deprehendetur,
is ultimis suppliciis percelletur, quae Manichaei et,
quod idem est, Borboritae merito subeunt: nam et
5 hos similes illis esse iudicamus. Illud quoque
sancimus, ut liberi eorum tenerae aetatis statim et
sine dilatione salubre baptisma accipiant, illi vero,
qui primam aetatem iam excesserunt, sacrosanctas
ecclesias frequentent et in sacris scripturis insti-
tuantur et sic sincerae paenitentiae se dedant
et pristino errore reiecto venerabile baptisma acci-
piant: hoc enim modo firmiter veram orthodoxorum
fidem suscipiant neque rursus in pristinum errorem
6 recident. Qui vero ideo militiae dignitatis bono-
rumve retinendorum gratia ipsi quidem simulate ad
salubre baptisma accesserunt vel accesserint, uxores
autem vel liberos vel reliquos, qui in eorum domo
sunt, in paganorum errore reliquerint, eos bonis
exui et nostrae rei publicae plane expertes esse iube-
mus neque non quibus digni sunt poenis subici, cum
manifestum sit eos non sincera fide sanctum bap-
7 tisma accepisse. Haec igitur adversus sceleratos
paganos et Manichaeos, quorum Manichaeorum par-
tem et Borboritas esse ostensum est, sancimus.*

XII.[1]

DE HIS QUI AD ECCLESIAS CONFUGIUNT VEL IBI EXCLAMANT[2].

1 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Archelao praefecto Augustali.* Iudaei, qui reatu aliquo vel debitis fatigati simulant se Christianae legi velle coniungi, ut ad ecclesias confugientes evitare possint crimina vel pondera debitorum, arceantur nec ante suscipiantur, quam debita universa reddiderint vel fuerint innocentia demonstrata purgati. *D. xv k. Iul. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [a. 397]

2 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iovio pp.* Fideli ac devota[5] praeceptione sancimus nemini licere ad sacrosanctas ecclesias confugientes abducere: sub hac videlicet definitione, ut, si quisquam contra hanc legem venire temptaverit, sciat se ad maiestatis crimen[6] esse retinendum. *D. k. April. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [a. 409]

3 [7]*Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος καὶ Οὐαλεντινιανὸς ΑΑ.*[8] *Ἀντιόχῳ μεγαλοπρεπεστάτῳ ἐπάρχῳ καὶ ὑπάτῳ.* Ἀνεῴχθωσαν[9] τοῖς δεδιόσιν οἱ ναοὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ· οὐ γὰρ μόνα τὰ θεῖα θυσιαστήρια καὶ τὸ εὐκτήριον τοῦ ναοῦ[10] τὸ τετραγώνων τοίχων περιβολῇ τειχιζόμενον εἰς ἀσφάλειαν συντελεῖν τῶν προσφευγόντων θεσπίζομεν, ἀλλ᾽ εἴ τι καὶ περαιτέρω τούτου τυγχάνει ἄχρι τῶν τελευταίων θυρῶν τῆς ἐκκλησίας[11], ἔλεου βωμὸν τοῖς προσφυγοῦσιν εἶναι προστάττομεν, ὥστε μεταξὺ τοῦ ναοῦ, ὃν τῷ προειρημένῳ τρόπῳ περιπεφράχθαι διεγράψαμεν, καὶ τῶν πρώτων μετὰ τοὺς δημοσίους τόπους τῆς[12] ἐκκλησίας θυρῶν τὰ παρεγκείμενα[13], εἴτε ἐν οἰκίαις ἢ κήποις ἢ αὐλαῖς ἢ λουτροῖς ἢ ἐν στοαῖς τυγχάνει, τοὺς εἰσδύντας πρόσφυγας καθ᾽ ὁμοιότητα τοῦ[14] ναοῦ φυλάττειν· καὶ μηδένα τούτοις[15] ἱεροσύλους ἐπιβάλλειν χεῖρας, ἵνα μὴ ὁ τοῦτο τολμῶν
ἐν συμφοραῖς ἑαυτὸν ἰδὼν καὶ αὐτὸς ἐξαιτῶν βοήθειαν
1 καταφύγῃ. Τοῦτο δὲ τῶν διαστημάτων πλάτος
διὰ τοῦτο[16] συνεχωρήσαμεν, ἵνα μή τινι τῶν προσ-
φευγόντων ἐν τῷ τοῦ θεοῦ ναῷ ἢ ἐν τοῖς ἁγίοις
θυσιαστηρίοις μένειν ἢ ἐσθίειν ἢ καθεύδειν ἢ παννυ-
χίζειν ἐξῇ, τῶν μὲν κληρικῶν τῆς θρησκείας χάριν
τοῦτο κωλυόντων, τῶν προσφύγων δὲ τῆς εὐσεβείας
1a ἕνεκα φυλαττόντων. Ὅπλα δὲ ἢ ἐν σιδήρῳ ἢ
ἐν ἑτέρῳ εἴδει ἀμυντηρίου[17] τοὺς προσφεύγοντας
οὐδαμῶς ἔχειν ἢ ἐπιφέρεσθαι ἐντὸς τῆς[18] ἐκκλησίας
προστάττομεν, οὐ μόνον ἐκ τῶν θείων ναῶν καὶ
θυσιαστηρίων, ὡς τὰ λοιπά, ταῦτα κωλύοντες, ἀλλὰ
καὶ τῶν οἰκημάτων καὶ διαιτῶν καὶ κήπων καὶ λου-
2 τρῶν καὶ αὐλῶν καὶ στοῶν. Τοὺς τοίνυν δίχα
ὅπλων τῷ ἁγίῳ οἴκῳ τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἅγιον[19]
θυσιαστήριον ἐν οἱῳδήποτε ἔθνει ἢ κατὰ ταύτην τὴν
πόλιν προσφεύγοντας ὑπνοῦν ἐν τῷ ναῷ ἤτοι τῷ
θυσιαστηρίῳ καὶ τροφῆς μεταλαμβάνειν παρὰ τῶν
κληρικῶν προσήκει κωλύεσθαι ἐκτός τινος ὕβρεως,
δεικνύντων τὰ διαστήματα ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς
περιβόλοις διὰ τὴν τῶν προσφύγων ἀσφάλειαν καὶ
ἡσυχίαν ἀφορισθέντα καὶ διδασκόντων τιμωρίαν κε-
φαλικὴν κατὰ τῶν προπετῶς ἐπιόντων αὐτοῖς ὡρί-
σθαι. οἷς ὁ πρόσφυξ εἰ μὴ πείθει, τότε προτιμάσθω
τῆς φιλανθρωπίας[20] ἡ θρησκεία καὶ ἐκ τῶν θείων
εἰς τοὺς προλεχθέντας τόπους χωριζέσθω ἡ θρασύ-
3 της. Τοὺς δὲ μετὰ ὅπλων τὰς ἁγίας ἐκκλησίας
καταλαμβάνοντας προηγουμένως μὲν μὴ ποιεῖν τοῦτο
ὑπομιμνήσκομεν· ἐὰν δὲ ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ τῆς ἐκ-
κλησίας ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἢ περὶ τὸν ναὸν ἢ καὶ ἐκ-
τὸς τούτου τυγχάνωσιν, παραχρῆμα τὰ ὅπλα αὐθεντίᾳ
τοῦ ἐπισκόπου παρὰ μόνων τῶν κληρικῶν αὐστηρό-
τερον[21] ἀναγκαζομένους ἀποτίθεσθαι προστάττομεν,
διδομένης αὐτοῖς ἐλπίδος καὶ ὅρκου[22], ὡς τῇ θρησκείᾳ
μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ὅπλων ἐπικουρίᾳ ὀχυρωθήσονται.

(1) *B* 1, 1, 48. 5, 1, 11 *seqq.* (2) vel ibi excl.] et clamoribus ibi utuntur *Const.* (3) = *Th.* 9, 45, 2 (4) = *Th.* 16, 8, 19: *iunge* 1, 9, 12 *et Th.* 2, 8, 25 (5) dco *ins. Th.* (6) ad mai. crimen *Th.*, mai. crimen *Gregorii M. epist.* 13, 45, mai. crimine *Ambr. C*, mai. criminis *R* (7) = *Th.* 9, 45, 4, *ubi Latinum exemplum praecedit*: § 3 *est etiam in Nomoc.* 9, 27: *integra constitutio* (= *Eph.*) *extat in actis synodi Ephesinae* (*Mansi* 5, 437) (8) *αὐτοκράτορες* ... aa. *scripsi*, idem aa. *Th.*, *inscr. om. Eph.* (9) *sic Th.*, *ἀνεῴχθησαν Eph. cum Parat. ad Const.* 1, 3. 4 (10) *τὸ εὐκτήριον τοῦ λαοῦ Eph.*, *τὸν εὐκτήριον ναόν Th.*, oratorium templi *rec. Lat.* (11) *ὧν τοῖς εὔξασθαι προῃρημένοις πρῶτον ἐπιβαίνειν συμβαίνει ins. Eph. cum recensione Latina:* quas oratum gestiens populus primus ingreditur (12) *ἁγίας ins. Eph.* (13) *ὃν τῷ προειρημένῳ ... τὰ παρεγκείμενα*] *ον τω προειρημενω τροπω περιπεφρασθαι διεγραψαμεν τροπω περιπεφραφθαι διεγραψαμεν* (*τροπω π. διεγραψαμεν del. manus prima*) *τωιν αχρι των πρωτον μετα ... θυρων παρερκειμεν* (*παρεγκειμενον manus secunda*) *Th.*, *ἐν τῷ πρόειρημένῳ τόπῳ προσφυγὲς διεγράψαμεν καὶ τῶν πρώτων μετὰ ... θυρῶν τὰ περιεγκείμενα Eph.*: ut inter templum, quod parietum descripsimus cinctu, et post loca publica ianuas primas ecclesiae quidquid fuerit interiacens *rec. Lat.* (14) *ἐνδοτάτου ins. cum Ephes. et rec. Lat.* (15) *τούτοις*] *εἰς τὸ ἐξωθεῖσθαι τούτους Eph. cum rec. Lat.*: ad extrahendos eos (16) *διὰ τοῦτο*] *ἐν καιρῷ τοῦ φόβου εἰς ἄδειαν τοῦ διάγειν, μᾶλλον δὲ τοῦ περινοστεῖν, φιλανθρώπως Eph.* (17) *ἐν ἑτέρῳ εἴδει ἀμυντήρια* (*alias ἐν ἑτέρῳ ἀμυντηρίῳ*) *Eph.*, *εν ετερωι αμυντηριου Th.*: arma quoque in quovis telo ferro vel specie (*scribi debuit* in ferro vel quavis teli specie) *rec. Lat.* (18) *ἁγίας ins. Eph.* (19) *ὁσιώτατον Eph.* (20) *πρᾳότητος Eph.* (21) *αὐστηρότερον Cuiacius ad rec. Lat.*: a solis clericis severius conveniri, *η αυστηροτερον Th.*, *καὶ αὐστηρότερα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας Eph.*, *om. Nomoc.* (22) *θάρσους Eph.*

3 Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Antiocho magnificentissimo praefecto et consuli. Pateant magni dei templa timentibus: non enim sacra altaria sola et oratorium templi, quod quadripertito parietum saeptu cinctum est, ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita, sed et si quid ultra hoc extat usque ad extremas fores ecclesiae, confugientibus aram salutis esse praecipimus, ut quod inter templum, quod praedicto modo circumsaepiri iussimus, et primas fores ecclesiae post loca publica interiaceat, sive in domibus sive in hortulis sive in atriis sive in balneis sive in porticibus consistat, ingressos confugas (interioris) templi vice tueatur: neu quisquam his sacrilegas manus immittat, ne qui hoc ausus sit, cum se ipsum in discrimine videat,
1 et ipse ad expetendam opem confugiat. Hanc
autem spatii latitudinem ideo indulsimus, ne cui
confugarum in dei templo vel in sacris altaribus
manere vel vesci vel dormire vel pernoctare li-
ceat: clericis religionis gratia hoc vetantibus, con-
1a fugis pietatis causa id servantibus. Arma quoque
in ferro vel in quavis teli specie confugas minime
tenere vel adferre in ecclesias praecipimus: quae
ut reliqua non modo a sacris templis et altaribus,
sed etiam a domibus cellulis hortulis balneis atriis
2 porticibus prohibemus. Proinde ii, qui sine armis
ad sacram dei domum et sacrum altare usquam gen-
tium sive in hac urbe confugiunt, quominus dormiant
in templo vel altari vel cibum capiant, absque ulla in-
iuria prohiberi convenit a clericis, qui spatia in eccle-
siasticis saeptis eorum tuitioni et securitati definita
demonstrent ac doceant capitalem poenam in eos pro-
positam esse, qui temere locis illis appropinquent. qui-
bus si confuga non obtemperat, humanitati religio
praeferenda est et a sacris ad praefatos locos temeri-
3 tas removenda. Eos vero, qui cum armis sacras
ecclesias occupant, ne hoc faciant, praemonemus.
quod si in quovis ecclesiae loco sive infra templum
sive circa templum sive etiam extra hoc sint, sta-
tim eos, ut arma deponant, auctoritate episcopi a
solis clericis severius conveniri praecipimus, data
eis fiducia et iuramento, quod religione magis quam

4 *Ἐὰν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ φωνῇ ὑπομνησθέντες
μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας παραγγελίας τὰ ὅπλα
μὴ ἀποθῶνται, ἐξευμενισθείσης τῆς θρησκείας παρά
τε τῆς ἡμετέρας γαληνότητος καὶ τῶν ἐπισκόπων τῷ
θεῷ τῆς ἀπολογίας δοθείσης, ἐνόπλων εἰσπεμφθέν-
των ἀποσπασθήσονται καὶ πάσαις ταῖς συμφοραῖς
5 ὑποβληθήσονται. Οὐ μὴν δίχα γνώμης ἢ κελεύ-
σεως τοῦ ἐπισκόπου[1] καὶ ἡμῶν τῶν τε δικαστῶν
τῶν κατὰ τὴν δεῖνα πόλιν καὶ[2] ὁπουδήποτε τυγχα-
νόντων τὸν ὡπλισμένον ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν χρὴ παρα-
δίδοσθαι, ἵνα μή, πολλοῖς κατὰ τῶν ἀθλίων τοιαύτης
ἀδιαφόρως ἐξουσίας δοθείσης, σύγχυσίς τις ἐκ τούτου
γίνεσθαι μέλλῃ καὶ ταραχή. D. x k. April. Constan-
tinopoli Basso et Antiocho conss.*[3] [*a.* 431]

4 [4]*Idem AA. Hierio*[5] *pp.* Si servus cuiusquam
ecclesiam altariave armatus nullis hoc suspicantibus
inopinatus inruerit, exinde protinus abstrahatur vel
certe continuo domino vel ei, unde eum tam furiosa
formido proripuit, indicetur eique mox abstrahendi
1 copia non negetur. Sed si armorum fiducia re-
sistendi animos insania impellente conceperit, abri-
piendi extrahendique[6] eum domino, quibus potest id
efficere viribus, concedatur. quod si illum etiam con-
fici[7] in concertatione pugnaque contigerit, nulla erit
eius noxa nec conflandae criminationis[8] relinquetur
occasio, si is, qui ex statu servili in hostilis et ho-
micidae condicionem transiliit[9], occisus sit. *D. v k.
April. Constantinopoli Valerio et Aetio conss.* [*a.* 432]

5 *Imp. Marcianus A. ad populum.* Denuntiamus
vobis omnibus, ut in sacrosanctis ecclesiis et in aliis
quidem venerabilibus locis, in quibus cum pace et
quiete vota competit celebrari, abstineatis omni sedi-
tione. nemo conclamationibus utatur, nemo moveat
tumultum aut impetum committat vel conventicula
collecta multitudine in qualibet parte civitatis vel
vici vel cuiuscumque loci colligere aut celebrare co-
netur. nam si quis aliquid contra leges a quibus-
dam sibi existimet perpetrari, liceat ei adire iudicem
et legitimum postulare praesidium. sciant sane om-
nes, quod, si quis contra huius edicti normam aut
agere aliquid aut seditionem movere temptaverit,
ultimo supplicio subiacebit. *D. III id. Iul. Constan-
tinopoli Marciano A. cons.* [*a.* 451]

6 *Imp. Leo A. Erythrio pp.* Praesenti lege de-
cernimus per omnia loca valitura (excepta hac urbe
regia, in qua nos divinitate propitia degentes, quo-
tiens usus exegerit, invocati singulis causis atque
personis praesentanea constituta praestamus) nullos
penitus cuiuscumque condicionis de sacrosanctis ec-
clesiis orthodoxae fidei expelli aut tradi vel pro-
trahi confugas nec pro his venerabiles episcopos
aut religiosos oeconomos exigi, quae debeantur ab
eis: qui hoc moliri aut facere aut nuda saltim cogi-
tatione atque tractatu ausi fuerint temptare, capi-
tali et ultima supplicii animadversione plectendi
sunt. ex his ergo locis eorumque finibus, quos an-
teriorum legum praescripta sanxerunt, nullos expelli
aut eici aliquando patimur nec in ipsis ecclesiis re-
verendis ita quemquam detineri atque constringi, ut
ei aliquid aut victualium rerum aut vestis negetur
1 aut requies. Sed si quidem ipsi refugae appa-
rent publice et se in sacris locis offerunt quaeren-
tibus conveniendos, ipsi, servata locis reverentia,
iudicum quibus subiacent sententiis moneantur, re-
sponsum daturi, quale sibi quisque perspexerit[10]
2 convenire. Quod si in finibus ecclesiasticis lati-
tant, religiosus oeconomus seu defensor ecclesiae
vel[11] certe, quem his negotiis commodiorem auctori-
tas episcopalis elegerit, reconditam latentemque per-
sonam decenter sine ullo incommodo monitus, intra
3 fines ecclesiae si invenitur, praesentet. Cum au-
tem monitus fuerit in publico privatove contractu
actione civili, in eius sit arbitrio sive per se seu, si
magis elegerit, instructo sollemniter procuratore di-
recto in eius iudicis, cuius pulsatur sententiis, exa-
4 mine respondere. Sed si hoc facere detractat
aut differt, iudiciorum legumque solitus ordo serve-
tur. itaque si res immobiles possidet, post edicto-
rum sollemnia sententia[12] iudicantis usque ad mo-
dum debiti bonorum eius sive praediorum traditio
5 seu venditio celebretur. Quod si res mobiles
habet easque extra terminos occultat ecclesiae, sen-
tentia iudicantis et exsecutoris sollicitudine perqui-
sitae, quocumque occultantur, erutae pro aequitatis
tramite modoque debiti publicis rationibus privatis-
6 que proficiant. Sane si intra fines habentur ec-
clesiae vel apud quemlibet ex clericis absconditae
sive depositae fuisse firmantur, studio et providentia
viri reverentissimi oeconomi sive defensoris ecclesiae
diligentia inquisitae quolibet modo ad sacrosanctam
ecclesiam pervenientes proferantur, ut pari aequi-
tatis ordine ex isdem bonis fisco vel rei publicae
sive creditoribus et quibuscumque iustis petitoribus
7 ad modum debiti consulatur. Sicubi depositae
vel commendatae dicuntur, inquirendi tantam volu-
mus esse cautelam[13], ut, si sola suspicatione apud
aliquem adserantur absconditae, de sua etiam con-
scientia satisfacere auctoritate venerabilis antistitis
8 iubeatur. Adicientes, quod ea, quae de princi-
palibus personis decrevimus, etiam[14] in fideiussorum
sive mandatorum seu rerum ad eos pertinentium vel
familiarium et sociorum vel participum et omnino
in isdem causis obnoxiorum personis praecipimus
observari, scilicet si ipsos quoque secum confugae
intra ecclesiarum terminos habere voluerint, ut ex
eorum quoque bonis publica debita privataque sol-
vantur et per eos rerum ubicumque depositae sunt
procedat inquisitio. et haec quidem de ingenuis
9 (5) liberisque personis. Sane si servus aut colo-
nus vel adscripticius, familiaris sive libertus et huius-
modi aliqua persona domestica vel condicioni sub-
dita conquassatis rebus certis atque subtractis aut
se ipsum furatus ad sacrosancta se contulerit loca,
statim a[15] religiosis oeconomis sive defensoribus, ubi
primum hoc scire potuerint, per eos videlicet ad
quos pertinent, ipsis praesentibus pro ecclesiastica
disciplina et qualitate commissi aut ultione compe-
tenti aut intercessione humanissima procedente, re-
missione veniae et sacramenti interveniente securi
ad locum statumque proprium revertantur, rebus,
quas secum habuerint, reformandis. diutius enim
eos intra ecclesiam non convenit commorari, ne
patronis seu dominis per ipsorum absentiam obsequia
iusta denegentur et ipsi per incommodum ecclesiae

(1) ἢ *ins. Eph.* (2) καὶ *Th.*, ἢ καὶ *Eph.*, vel *rec. Lat.* (3) basso et antiocho conss. *scripsi ex more compilatorum*, antiocho vc. cons. et qui fuerit nuntiatus *Th.: in Eph. subscribitur dies, quo lex proposita est, scil. VII id. Mai. anni eiusdem* (4) *Th.* 9, 45, 5 (5) *sic Th.*, hemerio *S*, imerio *C*, erminio *R* (6) abripiendi extrahendique *C*, eripiendi extrahendique *R*, abripiendique *Th.* (7) *sic Th.*, configi *libri* (8) *sic MTh.*, conflandi criminis *CR* (9) transiliit *M*, prosiluit *C*, transilivit *R*, transivit *Th.* (10) prospexerit *libri* (11) vel *M*[b] *cum Const.*, *om. PCRM*[a] (12) sollemnia sententia *scripsi auctoritate B.* solemnia et sententiam *P*, solemnium citationem sententia *CR* (13) inquirendi tantam v. e. cautelam *R*[b], inquirenda tantum v. e. cautela *PLC*, inquirendi tanta v. e. tutela *R*[a] (14) etiam *R*[b] *cum B*, *om. PCR*[a] (15) a *R*[b] *cum B*, *om. PCR*[a]

4 *armorum praesidio muniantur. Sin autem ecclesiastica voce moniti post tot tantasque denuntiationes arma non deponant, placata religione et a nostra serenitate et ab episcopis excusatione deo reddita armatis intromissis abstrahentur et omnibus*
5 *casibus subdantur. Sed neque absque sententia vel iussione episcopi et nostra iudicumque qui in hac urbe vel ubicumque sunt armatum ab ecclesiis oportet abstrahi, ne, si multis passim talis licentia adversus miseros detur, confusio ac perturbatio ea ex re oriatur.*

10 (6) egentium et pauperum alantur expensis. Inter haec autem, quae sedulo ad religiosi oeconomi sive defensoris ecclesiae sollicitudinem curamque respiciunt, erit etiam illud observandum, ut singulorum intra ecclesias confugientium personas causasque incessanter conquirant, denique iudices vel eos, ad quos causae et personae pertinent, instantius instruant, ut [1] aequitatis convenientiam diligentius exsequantur. *D. prid. k. Mart. Constantinopoli Leone A. III cons.* [*a.* 466]

7 [2] *Ὁ ἔχων ἀγωγὴν ἢ πρᾶγμα πρός τινα μὴ θορυβείτω τὰς ἐκκλησίας δι᾽ ἑαυτοῦ ἢ δι᾽ ἑτέρου, ἀλλὰ προσίτω τοῖς ἄρχουσιν. εἰ δὲ τοῦ βασιλέως ἐπὶ ἁμαρτήμασι χρῄζει, διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτὸν διδασκέτω. ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν σωφρονίζεται.*

8 [3] *Ὁσάκις ἐξ ἔθους κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἢ καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις πρόϊεμεν, ἐπιτρέπομεν τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἡμῶν κοιαίστωρι τὰς αἰτήσεις τῶν δεομένων δέχεσθαί τε καὶ*
1 *εἰς ἡμᾶς φέρειν. Ὁ δὲ ταραχαῖς ἢ ἐκβοήσεσι χρώμενος κατὰ τὸν τῶν ἑορτῶν καιρὸν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἢ καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις ἐκπεσεῖται μὲν εὐθέως τοῦ πράγματος, κἂν εὔλογον ἔχειν τι δόξειεν, ἐκβληθήσεται δὲ παρὰ τοῦ ἐπάρχου καὶ τιμωρίαις*
2 *ὑποβληθήσεται. Δυνατὸν δὲ πρόσωπον δεδιὼς διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῖν προσίτω ἢ τῶν ἐκκλησιεκδίκων.*

XIII.[4]

DE HIS QUI IN ECCLESIIS MANUMITTUNTUR.

1 *Imp. Constantinus A. ad Protogenem episcopum.* Iam dudum placuit, ut in ecclesia catholica libertatem domini suis famulis praestare possint, si sub adspectu plebis adsistentibus Christianorum antistitibus id faciant, ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscumque scriptura, in qua ipsi vice testium signent. unde a vobis quoque ipsis non immerito dandae et relinquendae sunt libertates, quo quis vestrum pacto voluerit, dummodo vestrae voluntatis evidens appareat testimonium. *D. VI id. Iun. Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 [5] *Idem A. Osio* [6]. Qui religiosa mente in ecclesiae gremio servulis suis meritam concesserint libertatem, eandem eodem iure donasse videantur, quo civitas Romana sollemnitatibus decursis dari consuevit. sed hoc dumtaxat his, qui sub adspectu antistitum dederint, placuit relaxari. clericis autem amplius concedimus, ut, cum suis famulis tribuunt libertatem, non solum in conspectu ecclesiae ac religiosi populi plenum fructum libertatis concessisse dicantur, verum etiam cum postremo iudicio dederint libertates seu quibuscumque verbis dari praeceperint, ita ut ex die publicatae voluntatis sine aliquo iuris teste vel interprete competat directa [7] libertas. *D. XIIII k. Mai. Crispo II et Constantino II conss.* [*a.* 321]

XIIII.[8]

DE LEGIBUS ET CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM ET EDICTIS.

1 [9] *Imp. Constantinus A. Septimio* [10] *Basso pu.* Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere. *D. III non. Dec. Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 [11] *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum* [12]. Quae ex relationibus vel suggestionibus iudicantium per consultationem in commune florentissimorum sacri nostri palatii procerum auditorium introducto negotio statuimus vel quibuslibet corporibus aut legatis aut provinciae vel civitati vel curiae donavimus, nec generalia iura sint, sed leges fiant his dumtaxat negotiis atque personis, pro quibus fuerint promulgata, nec ab aliquo retractentur: notam infamiae subituro eo, qui vel astute ea interpretari voluerit vel impetrato impugnare rescripto, nec habituro fructum per subreptionem eliciti: et iudices, si dissimulaverint vel ulterius litigantem audierint vel aliquid allegandum admiserint vel sub quodam ambiguitatis colore ad nos rettulerint, triginta librarum auri condemnatione plectendi sunt [13]. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

3 [11] *Idem AA. ad senatum* [12]. Leges ut generales ab omnibus aequabiliter in posterum observentur, quae vel missa [14] ad venerabilem coetum oratione conduntur vel inserto edicti vocabulo nuncupantur, sive eas nobis spontaneus motus ingesserit sive precatio vel relatio vel lis mota legis occasionem postulaverit. nam satis est edicti eas nuncupatione censeri vel per omnes populos iudicum programmate divulgari vel expressius contineri, quod principes censuerunt ea, quae in certis negotiis statuta sunt,
1 similium quoque causarum fata componere. Sed et si generalis lex vocata est vel ad omnes iussa est pertinere, vim obtineat edicti; interlocutionibus, quas in uno negotio iudicantes protulimus vel postea proferemus, non in commune praeiudicantibus, nec his, quae specialiter quibusdam concessa sunt civitatibus vel provinciis vel corporibus, ad generalitatis observantiam pertinentibus. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

(1) ut *R cum Graecis*, et *P*, *om. C* (2) = *Const.: in B* 5, 1, 15 *est: μηδεὶς ταραχὰς εἰς εὐκτηρίους οἴκους ἐκβοῶν ποιείτω, ἀλλὰ τοῖς ἄρχουσι προσίτω ἢ διὰ ἀρχιεπισκόπου τῷ βασιλεῖ· τὴν σφοδροτάτην ἐννοῶν τιμωρίαν ὁ τὸν παρόντα νόμον παραβαίνων* (*id est:* nemo strepitum in oratoriis clamando faciat, sed rectores adeat vel imperatorem per archiepiscopum. acerbissimam poenam incurret, qui praesentem legem violat) (3) = *B* 5, 1, 16: *in Const. est: ὁ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν ἑορτῇ προϊόντος ἐκβοήσεσι χρώμενος ἐκπίπτει τοῦ πράγματος καὶ διὰ τοῦ ἐπάρχου ἐκβαλλόμενος σωφρονίζεται. ὁ δὲ διὰ δυνατὸν πρόσωπον τῇ ἐκκλησίᾳ προσφεύγων διδασκέτω τὴν βασιλείαν διὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐκκλησιεκδίκων* (*id est:* qui imperatore festo die magnam ecclesiam ingresso exclamationibus utitur, a praefecto eiectus castigatur. qui autem propter potentem personam ad ecclesiam confugit, imperatorem per patriarcham vel ecclesiarum defensores edoceat) (4) *B* 48, 14 (5) *Th.* 4, 7, 1 (6) episcopo *add. Th.* (7) *sic dett. Th. Const.*, recta *CR* (8) *B* 2, 6, 6 *seqq.* — *Cf. Dig.* 1, 3. 4 (9) = *Th.* 1, 2, 3 (10) Septimio *Th.*, *om. libri* (11) *iungendae sunt c.* 2. 3 *h. t.* 1, 19, 7. 1, 22, 5 *Th.* 1, 4, 3: *cf. etiam* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (12) urbis Romae *addit Th.* 1, 4, 3 (13) *B haec vertunt, quasi esset* iudice si dissimulaverit v. u. l. audierit v. a. allegandum admiserit v. s. q. a. colore ad nos rettulerit t. l. a. c. plectendo (14) missae *C*[b] *cum BΣ*

XII, 7 *Qui actionem aut controversiam adversus aliquem habet, in ecclesiis strepitum non faciat vel ipse vel per alium, sed adeat rectores. si vero imperatore in criminibus opus habet, per archiepiscopum eum doceat. qui contra facit, punitur.*

8 *Quotiens ex more magnis diebus festis sacrosanctam magnam ecclesiam vel etiam reliquas ecclesias ingredimur, gloriosissimo quaestori nostro mandamus, ut postulationes supplicantium et acci-*
1 *piat et nos deferat. Qui autem tumultu clamoribusque festis diebus in magna ecclesia vel etiam in reliquis ecclesiis utitur, confestim causa cadet, etiamsi iure munitus videatur, eicietur autem a prae-*
2 *fecto et poenis subdetur. Qui vero potentem personam timet, per archiepiscopum vel ecclesiarum defensores nos adeat.*

4 *Idem AA. ad Volusianum pp.* Digna vox maiestate regnantis legibus alligatum se principem profiteri: adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas. et re vera maius imperio est submittere legibus principatum. et oraculo praesentis edicti quod nobis licere non patimur indicamus. *D. III id. Iun. Ravennae Florentio et Dionysio conss.* [*a.* 429]

5 [1]*Idem AA. Florentio pp.*[2] Non dubium est in legem committere eum, qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem: nec poenas insertas legibus evitabit, qui se contra iuris sententiam scaeva praerogativa verborum fraudulenter excusat. nullum enim pactum, nullam conventionem, nullum contractum inter eos videri volumus subsecutum, qui
1 contrahunt lege contrahere prohibente. Quod ad omnes etiam legum interpretationes tam veteres quam novellas trahi generaliter imperamus, ut legis latori, quod fieri non vult, tantum prohibuisse sufficiat, cetera quasi expressa ex legis liceat voluntate colligere: hoc est ut ea quae lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur, licet legis lator fieri prohibuerit tantum nec specialiter dixerit inutile esse debere quod factum est. sed et si quid fuerit subsecutum ex eo vel ob id, quod interdicente lege factum est, illud quoque cassum atque inutile esse praecipimus.
2 (1) Secundum praedictam itaque regulam, quam ubique[3] servari factum lege prohibente censuimus, certum est nec stipulationem eiusmodi tenere nec mandatum ullius esse momenti nec sacramentum admitti. *D. VII id. April. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

6 *Idem AA. Florentio pp.* Quod favore quorundam constitutum est, quibusdam casibus ad laesionem eorum nolumus inventum videri. *D. k. Aug. Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

7 *Idem AA. Cyro pp. et consuli designato.* Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim etiam de praeterito tempore[4] adhuc pendentibus negotiis cautum sit. *D. non. April. Constantinopoli Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [*a.* 440]

8 *Idem AA. ad senatum.* Humanum esse probamus, si quid de cetero in publica vel in privata causa emerserit necessarium, quod formam generalem et antiquis legibus non insertam exposcat, id ab omnibus antea tam proceribus nostri palatii quam gloriosissimo coetu vestro, patres conscripti, tractari et, si universis tam iudicibus quam vobis placuerit, tunc allegata[5] dictari et sic ea denuo collectis omnibus recenseri et, cum omnes consenserint, tunc demum in sacro nostri numinis consistorio recitari, ut universorum consensus nostrae sere-
1 nitatis auctoritate firmetur. Scitote igitur, patres conscripti, non aliter in posterum legem a nostra clementia promulgandam, nisi supra dicta forma fuerit observata. bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperii et ad nostram gloriam redundare. *D. XVI k. Nov. Aetio III et Symmacho conss.* [*a.* 446]

9 [6]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. ad Palladium pp.* Leges sacratissimae, quae constringunt omnium vitas, intellegi ab omnibus debent, ut universi praescripto earum manifestius cognito vel inhibita declinent vel permissa sectentur. si quid vero in isdem legibus latum fortassis obscurius fuerit, oportet id imperatoria interpretatione patefieri duritiamque legum nostrae humanitati incongruam emendari. *D. prid. non. April. Constantinopoli Aetio et Studio vv. cc. conss.* [*a.* 454]

10 [*Αὐτοκράτορες Λέων καὶ Ἀνθέμιος AA.*][7]
[8]*Πάντες κατὰ τοὺς νόμους πολιτευέσθωσαν, κἂν εἰ τῷ θείῳ διαφέροιεν οἴκῳ.*
D. VI id. Febr. Anthemio A. II cons. [*a.* 468]

11 *Impp. Leo et Zeno AA.* Cum de novo iure, quod inveterato usu non adhuc stabilitum est, dubitatio emergat, necessaria est tam suggestio iudicantis quam sententiae principalis auctoritas. *D. X k. Mai. Leone iuniore A. cons.* [*a.* 474]

12 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si imperialis maiestas causam cognitionaliter examinaverit et partibus cominus constitutis sententiam dixerit, omnes omnino iudices, qui sub nostro imperio sunt, sciant hoc esse legem non solum illi causae, pro
1 qua producta est, sed omnibus similibus. Quid enim maius, quid sanctius imperiali est maiestate? vel quis tantae superbiae fastidio tumidus est, ut regalem sensum contemnat, cum et veteris iuris conditores constitutiones, quae ex imperiali decreto processerunt, legis vicem obtinere aperte dilucideque
2 (1) definiunt? Cum igitur et hoc in veteribus legibus invenimus dubitatum, si imperialis sensus legem interpretatus est, an oporteat huiusmodi regiam interpretationem obtinere, eorum quidem vanam scrupulositatem[9] tam risimus quam corrigendam esse
3 censuimus. Definimus autem omnem imperatoris legum interpretationem sive in precibus sive in iudiciis sive alio quocumque modo factam ratam et indubitatam haberi. si enim in praesenti leges condere soli imperatori concessum est, et leges inter-
4 pretari solum dignum imperio esse oportet. Cur autem ex suggestionibus procerum, si dubitatio in litibus oriatur et sese non esse idoneos vel sufficientes ad decisionem litis illi existiment, ad nos decurritur et quare ambiguitates iudicum, quas ex legibus oriri evenit, aures accipiunt nostrae, si non a nobis interpretatio mera procedit? vel quis legum aenigmata solvere et omnibus aperire idoneus esse videbitur nisi is, cui soli legis latorem esse con-
5 cessum est? Explosis itaque huiusmodi ridiculosis ambiguitatibus tam conditor quam interpres legum solus imperator iuste existimabitur: nihil hac lege derogante veteris iuris conditoribus, quia et eis hoc maiestas imperialis permisit. *Recitata septimo milliario urbis Constantinopolitanae in novo consistorio palatii Iustiniani. D. III k. Nov. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XV.[10]

DE MANDATIS PRINCIPUM.

1 [11]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Eusignium pp.*[12] Si quis adserat cum mandatis nostris se venisse[13] secretis, omnes sciant nemini quicquam, nisi quod scriptis probaverit, esse credendum nec ullius dignitate terreri, sive ille tribuni sive notarii sive comitis praeferat[14] dignitatem[15], sed sacras nostras litteras esse quaerendas. *D. XVI k. Iul. Veronae. accepta prid. k. Aug. Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

2 [*Αὐτοκράτορες Ἰουστῖνος καὶ Ἰουστινιανὸς AA.*][16]
[17]*Θεσπίζομεν μηδένα τῶν ἐνδοξοτάτων ἡμῶν ἀρχόντων μεγίστων ἢ μέσων ταῖς οἰκείαις ἐγγράφειν ψήφοις, ὡς θείῳ ῥήματι προσετάξαμεν ἀγώ-*

(1) = *Nov. Theod.* 9: *iunge* 4, 65, 30 (2) Orientis et ex consule *addit Nov.* (3) non *ins. P*[r]*C* (4) praeterito tempore *del. Mommsen* (5) *sic edd.*, legata *libri nostri* (6) = *Nov. Marc.* 4: *iunge* 5, 5, 7 (7) *inscriptio ex subscriptione restituta est* (8) = *B* 2, 6, 15 (9) *sic PC*, subtilitatem *R* (10) *B* 2, 6, 18. 19. — *Cf. Dig.* 1, 4 (11) = *Th.* 1, 3, 1 (12) proconsulem Africae *rectius Th.* (13) venire *Th.* (14) *sic Th.*, proferat *libri* (15) potestatem *Th.* (16) *inscriptio restituta est ex Nov.* 124 c. 4 (17) = *B* 2, 6, 19: *quae utrum indicis sint an ipsa constitutionis verba, non constat.*

XIIII, 10 *Omnes secundum leges vivant, etiamsi ad sacram domum pertineant.*
XV, 2 *Impp. Iustinus et Iustinianus AA. Sancimus, ne quis clarissimorum nostrorum magistratuum maximorum vel mediorum in sententiis suis adscribat nos sacro afatu praecepisse, ut aliquis in ius*

γιμον γενέσθαι τινὰ ἢ διάξιμον ἢ ἄλλο τι ψηφισθῆναι τῶν ὅσα πράττεται παρ' αὐτοῖς, πλὴν ὅσον ἐν ταῖς τῶν δικαστῶν ἢ συνδικαστῶν δόσεσιν ὀρθῶς φέρεσθαι τὰς ψήφους τὰς μνημονευούσας ἄγραφον ἡμετέραν γεγενῆσθαι θείαν κέλευσιν τὸν δικαστὴν διδοῦσαν ἢ συνδικαστήν·
1 Ὡσαύτως καὶ τὸν ἐνδοξότατον κοιαίστωρα τοῦ θείου ἡμῶν παλατίου καὶ τοὺς περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ὀρθῶς τὴν ἄγραφον ἡμῶν θείαν κέλευσιν τὴν γενομένην ἐπὶ τοῖς προσιοῦσιν καὶ δικαστὴν ἤτοι συνδικαστὴν αἰτοῦσιν ἢ ἄλλο τι τῶν εἰς τὰς δίκας τεινόντων διὰ καταθέσεως παρασκευάζειν γίνεσθαι φανεράν· ἐπὶ τούτῳ γὰρ δὴ καὶ μόνῳ τὴν τῆς ἀγράφου κελεύσεως μνήμην γίνεσθαι συγχωροῦμεν[1]. [*a.* 527]

XVI.[2]
DE SENATUS CONSULTIS.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad senatum.* Quamvis consultum senatus perpetuam per se obtineat firmitatem, tamen etiam nostris legibus idem prosequimur adicientes, ut, si quisquam speciali supplicatione eliciendum aliquod rescriptum temptaverit, ut transire ei formam liceat statutorum, tertia patrimonii parte multatus et damnatus ambitus crimine maneat infamis. *D. VII k. Aug. Heraclea Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

2 [3]. . . . .

XVII.[4]
DE VETERI IURE ENUCLEANDO ET AUCTORITATE IURIS PRUDENTIUM QUI IN DIGESTIS REFERUNTUR.

1 [5]*Imp. Iustinianus A. Triboniano viro eminentissimo quaestori sacri palatii*[6]. Deo auctore nostrum gubernantes[7] imperium, quod nobis a caelesti maiestate traditum est, et bella feliciter peragimus et pacem decoramus et statum rei publicae sustentamus: et ita nostros animos ad dei omnipotentis erigimus adiutorium, ut neque armis confidamus neque nostris militibus neque bellorum ducibus vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summae providentiam trinitatis: unde et mundi totius elementa processerunt et eorum dispositio in
1 orbem terrarum producta est. Cum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur quam legum auctoritas, quae et divinas et humanas res bene disponit et omnem iniquitatem expellit, repperimus autem omnem legum tramitem, qui ab urbe[8] condita et Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut in infinitum extendatur et nullius humanae naturae capacitate concludatur: primum nobis fuit studium a sacratissimis retro principibus initium sumere et eorum constitutiones emendare et viae dilucidae tradere, quatenus in unum codicem congregatae et omni supervacua similitudine et iniquissima discordia absolutae universis hominibus promp-
2 tum suae sinceritatis praebeant praesidium. Hocque opere consummato et in uno volumine nostro nomine praefulgente coadunato, cum ex paucis et tenuioribus relevati ad summam et plenissimam iuris emendationem pervenire properaremus et omnem Romanam sanctionem et colligere et emendare et tot auctorum dispersa volumina uno codice indita ostendere, quod nemo alius[9] neque sperare neque optare ausus est, res quidem nobis difficillima, immo magis impossibilis videbatur. sed manibus ad caelum erectis et aeterno auxilio invocato eam quoque curam nostris reposuimus animis, deo freti, qui et res penitus desperatas donare et consummare suae
3 virtutis magnitudine potest. Et ad tuae sinceritatis optimum respeximus ministerium tibique primo et hoc opus commisimus, ingenii tui documentis ex nostri codicis ordinatione acceptis, et iussimus quos probaveris tam ex facundissimis antecessoribus quam ex viris disertissimis togatis fori amplissimae sedis ad sociandum laborem eligere. his itaque collectis et in nostrum palatium introductis nobisque tuo testimonio placitis totam rem faciendam permisimus, ita tamen, ut tui vigilantissimi animi gubernatione res
4 omnis celebretur. Iubemus igitur vobis antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes praebuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes et legere et elimare, ut ex his omnis[10] materia colligatur, nulla secundum quod possibile est neque similitudine neque discordia derelicta, sed ex his hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat. quia autem et alii libros ad ius pertinentes scripserunt, quorum scripturae a nullis auctoribus receptae nec usitatae sunt, neque nos eorum volumina nostram
5 inquietare dignamur sanctionem. Cumque haec materia[11] summa numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere et quasi proprium et sanctissimum templum iustitiae consecrare et in libros quinquaginta et certos titulos totum ius digerere, tam secundum nostri constitutionum codicis quam edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit, ut nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum, sed his quinquaginta libris totum ius antiquum, per millesimum et quadringentesimum paene annum confusum et a nobis purgatum, quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus iuris aequa dignitate pollentibus et nemini quadam praerogativa servanda, quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores vel deteriores in-
6 veniuntur. Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et aequius est iudicatote, cum possit unius forsitan et deterioris sententia et multos et maiores in aliqua parte superare. et ideo ea, quae antea[12] in notis Aemilii Papiniani ex Ulpiano et Paulo nec non Marciano adscripta sunt, quae antea nullam vim obtinebant partim[13] propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere, sed, si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum vel interpretationem[14] necessarium esse perspexeritis, et hoc ponere legis vicem obtinens non moremini: ut omnes qui relati fuerint in

(1) *vel huc vel ad* 16, 1 *vel ad* 18, 1 *pertinet subscriptio* d. VI k., *quam P ad c.* 1 *h. t. habet* (2) *Cf. Dig.* 1, 3 (3) *secundum Pithoeos excidit constitutio Graeca* (4) *B* 2, 6, 20. 21 (5) = *Dig. praefatio I* (6) imp. Caesar Flavius Iustinianus pius felix inclutus victor ac triumphator semper Augustus Triboniano quaestori suo salutem *Dig.* (7) *sic F* (= *Dig. Florentina*), gubernante *libri* (8) Roma *ins. Dig.* (9) alius *om. Dig.* (10) *sic F*, omnibus *libri* (11) *sic F*, a *ins. libri* (12) antea *del. Mommsen* (13) partim *om. Dig.* (14) *sic F*, interpretationum *libri*

ducatur vel exhibeatur vel aliud quid eorum quae apud ipsos fiunt decernatur, nisi quod in iudicum vel adsessorum datione sententia recte feratur, quae meminerit sine scriptis sacram nostram iussionem prodiisse, qua iudex vel adsessor datus sit:
1 *Quemadmodum et clarissimus quaestor sacri nostri palatii et spectabiles referendarii pietatis nostrae recte sacram nostram iussionem sine scriptis factam occasione eorum, qui nos adeunt et iudicem vel adsessorem aliudve quid postulant eorum quae ad lites pertinent, per depositionem manifestam fieri provideant: sane enim in hoc solo iussionis sine scriptis factae mentionem fieri permittimus.*

hunc codicem prudentissimi viri habeant auctoritatem
tam, quasi et[1] eorum studia ex principalibus con-
stitutionibus profecta et a nostro divino fuerint ore
profusa. omnia enim merito nostra facimus, quia
ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui
non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo
7 qui primus invenit. Sed et hoc studiosum vobis
esse volumus, ut, si quid in veteribus non bene po-
situm libris inveniatis vel aliquod superfluum vel
minus perfectum, supervacua similitudine[2] semota
et quod imperfectum est repleatis et omne opus mo-
deratum et quam pulcherrimum ostendatis. hoc
etiam nihilo minus observando, ut, si aliquid in ve-
teribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in
suis libris posuerunt, non recte scriptum inveniatis,
et hoc reformetis et ordini moderato tradatis: ut
hoc videatur esse verum et optimum et quasi ab
initio scriptum, quod a vobis electum et ibi posi-
tum fuerit, et nemo ex comparatione veteris volu-
minis quasi vitiosam scripturam arguere audeat.
cum enim lege antiqua, quae regia nuncupabatur,
omne ius omnisque potestas populi Romani in im-
peratoriam translata sunt potestatem, nos vero
sanctionem omnem non dividimus[3] in alias et alias
conditorum partes, sed totam nostram esse volumus,
quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? et
in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt,
obtinere, ut si aliter fuerant apud veteres conscripta,
in contrarium autem in compositione inveniantur,
nullum crimen scripturae imputetur, sed nostrae
8 electioni hoc adscribatur. Nulla itaque in om-
nibus praedicti codicis membris antinomia (sic enim
a vetustate Graeco vocabulo nuncupatur) aliquem
sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una con-
9 sequentia, adversario nemine constituto. Sed et
similitudinem (secundum quod dictum est) ab huius-
modi consummatione volumus exulare: et ea, quae
sacratissimis constitutionibus quas in codicem nostrum
redegimus cauta sunt, iterum poni ex veteri iure
non concedimus, cum divalium constitutionum sanctio
sufficit ad eorum auctoritatem: nisi forte vel propter
divisionem vel propter repletionem vel propter ple-
niorem indaginem hoc contigerit: et hoc tamen per-
raro, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur
10 aliquid in tali prato spinosum. Sed et si quae
leges in veteribus libris positae iam in[4] desuetudi-
nem abierunt, nullo modo vobis easdem ponere per-
mittimus, cum haec tantummodo obtinere volumus,
quae vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit
vel longa consuetudo huius almae urbis comproba-
vit, secundum Salvii Iuliani scripturam[5], quae indi-
cat debere omnes civitates consuetudinem Romae
sequi[6], quae caput est orbis terrarum, non ipsam
alias civitates. Romam autem intellegendum est non
solum veterem, sed etiam regiam nostram, quae deo
propitio cum melioribus condita est auguriis.
11 Ideoque iubemus duobus istis codicibus omnia
gubernari, uno constitutionum, altero iuris enucleati
et in futuro codice componendi[7]: vel si quid aliud
a nobis fuerit promulgatum institutionum vicem ob-
tinens, ut rudis animus studiosi simplicibus enutritus
facilius ad altioris prudentiae redigatur scientiam.
12 Nostram autem consummationem, quae a vobis
deo adnuente componetur[8], digestorum vel pandec-
tarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis
in posterum audentibus commentarios illi adplicare
et verbositate sua supra dicti codicis compendium
confundere: quemadmodum et in antiquioribus tem-
poribus factum est, cum per contrarias interpretan-
tium sententias totum ius paene conturbatum est:
sed sufficiat per indices tantummodo et titulorum
subtilitatem quae paratitla nuncupantur quaedam
admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eo-
13 rum vitio oriundo. Ne autem per scripturam
aliqua fiat in posterum dubitatio, iubemus non per
siglorum[9] captiones et compendiosa aenigmata, quae
multas per se et per suum vitium antinomias induxe-
runt, eiusdem codicis textum conscribi: etiam si nume-
rus librorum significatur aut aliud quicquam: nec haec
etenim per specialia sigla[10] numerorum manifestari,
sed per litterarum consequentiam explanari concedi-
14 mus. Haec omnia igitur deo placido facere tua
prudentia una cum aliis facundissimis viris studeat
et tam subtili quam celerrimo fini tradere, ut codex
consummatus et in quinquaginta libros digestus no-
bis offeratur in maximam et aeternam rei memoriam
deique omnipotentis providentiae[11] argumentum nostri-
que imperii vestrique ministerii gloriam. *Data oc-
tavo decimo kalendas Ianuarias Constantinopoli Lam-
padio et Oreste viris clarissimis consulibus.* [*a.* 530]
2 [12]*Imp. Caesar Flavius Iustinianus A.*[13] *ad se-
natum et*[14] *omnes populos.* Tanta circa nos divinae
humanitatis est providentia, ut semper aeternis libe-
ralitatibus nos sustentare dignetur. post bella enim
Parthica aeterna pace sopita postque Vandalicam
gentem ereptam[15] et Carthaginem, immo magis om-
nem Libyam Romano imperio iterum sociatam et
leges antiquas iam senio praegravatas per nostram
vigilantiam praebuit in novam pulchritudinem et
moderatum pervenire compendium: quod nemo ante
nostrum imperium umquam speravit neque humano
ingenio possibile esse penitus existimavit. erat enim
mirabile Romanam sanctionem ab urbe condita us-
que ad nostri imperii tempora, quae paene in mille
et quadringentos annos concurrunt, intestinis proe-
liis vacillantem hocque et in imperiales constitutio-
nes extendentem in unam reducere consonantiam,
ut nihil neque contrarium neque idem neque simile
in ea inveniatur et ne[16] geminae leges pro rebus
singulis positae usquam appareant. namque hoc
caelestis quidem providentiae peculiare fuit, huma-
nae vero imbecillitati nullo modo possibile. nos
itaque more solito ad immortalitatis respeximus prae-
sidium et summo numine invocato deum auctorem
et totius operis praesulem fieri optavimus et omne
studium Triboniano viro excelso magistro officiorum
et ex quaestore[17] sacri nostri palatii et ex consule[18]
credidimus eique omne ministerium huiuscemodi or-
dinationis imposuimus, ut ipse una cum aliis illustri-
bus et prudentissimis viris nostrum desiderium adim-
pleret. nostra quoque maiestas semper investigando
et perscrutando ea quae ab his componebantur,
quidquid dubium et incertum inveniebatur, hoc[19]
numine caelesti erecta[20] emendabat et in competen-
tem formam redigebat. omnia igitur confecta sunt
domino et deo nostro Ihesu Christo possibilitatem
tam nobis quam nostris in hoc satellitibus prae-
1 stante. Et principales quidem constitutiones duo-
decim libris digestas iam ante in codicem nostro
nomine praefulgentem contulimus. postea vero maxi-
mum opus adgredientes ipsa vetustatis studiosissima
opera iam paene confusa et dissoluta eidem viro
excelso permisimus tam colligere quam certo mode-
ramini[21] tradere. sed cum omnia percontabamur, a
praefato viro excelso suggestum est duo paene milia
librorum esse conscripta et plus quam tricies cen-

(1) *sic F*, tamquam et si *libri* (2) longitudine *Dig.* (3) *sic F*, divisimus *libri* (4) in F^2, i F^1, per *libri* (5) *Dig.* 1, 4, 32 *pr.* (6) sequi FM^a, sequi et legem CRM^b (7) in futurum codicem compositi *Dig.* (8) *sic F*, componitur *libri* (9) sinplorum F^1, singulorum F^2, signorum *libri* (10) *sic F*, signa *libri* (11) *sic F*, providentiam *libri* (12) = *Dig. praefatio III*, *cf.* c. *Δέδωκεν* (*praef.* IIII) (13) In nomine domini dei nostri Ihesu Christi imperator Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gotthicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Vandalicus Africanus pius felix inclutus victor ac triumphator semper Augustus *Dig.* (14) et *F*, et ad *libri* (15) peremptam *Mommsen* (16) nec *Mommsen* (17) *sic F*, exquaestori CR^b, quaestori R^a (18) *sic F*, exconsuli CR^b, consuli R^a (19) hoc *F*, cum *libri* (20) *sic F*, recte *libri* (21) *sic* CR^b, moderamine FR^a

tena milia[1] versuum a veteribus effusa, quae ne-
cesse esset omnia et legere et perscrutari et ex his
si quid optimum fuisset eligere. quod caelesti ful-
gore et summae trinitatis favore confectum est se-
cundum nostra mandata, quae ab initio ad memo-
ratum virum excelsum fecimus, et in quinquaginta
libros omne quod utilissimum erat collectum est et
omnes ambiguitates decisae nullo seditioso relicto.
nomenque libris imposuimus digestorum seu pandec-
tarum, quia omnes disputationes et decisiones in se
habent legitimas et quod undique fuit collectum, hoc
in sinus suos receperunt, in centum quinquaginta
paene milia versuum totum opus consummantes. et
in septem partes eos digessimus, non perperam ne-
que sine ratione, sed in numerorum naturam et
artem respicientes et consentaneam eis divisionem
2 partium conficientes. Igitur prima quidem pars
totius contextus, quae Graeco vocabulo πρῶτα nun-
3 cupatur, in quattuor libros seposita est. Se-
cundus autem articulus septem libros habet, qui de
4 iudiciis appellantur[2]. In tertia vero congrega-
tione omnia quae de rebus nominantur contulimus,
5 octo libris eis deputatis. Quartus autem locus,
qui et totius compositionis quasi quidam invenitur
umbilicus[3], octo libros suscepit. in quibus omnia
quae ad hypothecam pertinent reposita sunt, ut non
5a pigneraticia actione in libris de rebus posita mul-
tum distarent: alio libro eodem inserto volumine[4],
qui aedilicium edictum et redhibitoriam actionem et
duplae stipulationem, quae de evictionibus proposita
est, continet, quia haec omnia titulis emptionum et
venditionum consentanea sunt et praedictae actiones
quasi pedisequae illarum ab initio processerunt, in
vetustioris quidem edicti ordinatione in loca devia
et multo distantia devagantes, per nostram autem
providentiam his congregatae, cum oportuerat ea
quae de eodem paene loquuntur in confinio ponere.
alius itaque liber post duo[5] primos nobis excogita-
tus est de usuris et traiecticiis pecuniis et de in-
strumentis et testibus et probationibus nec non prae-
sumptionibus. et memorati tres singulares libri
iuxta compositionem de rebus positi sunt. post hos
si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus
dicta sunt reposuimus, tribus librorum voluminibus
ea concludentes. de tutelis autem et curationibus
geminos libros conscripsimus. et memoratam ordi-
nationem octo librorum mediam totius operis repo-
suimus, omnia undique tam utilissima quam pulcher-
6 rima iura continentem. Quintus autem exoritur
nobis digestorum articulus, in quo de testamentis
et[6] codicillis tam privatorum quam militum omne,
quidquid antiquis[7] dictum est, inveniat quis deposi-
tum[8]: qui de testamentis appellatur[9]. de legatis
autem et fideicommissis quinque librorum numerus
6a adgregatus est. Cumque nihil tam peculiare
fuerat, quam ut[10] legatis quidem legis Falcidiae
narratio, fideicommissis autem senatus consulti Tre-
belliani, singulis libris utrique eorum adplicatis tota
pars quinta in novem libros coadunata est. solum
autem senatus consultum Trebellianum ponendum
esse existimavimus: captiosas etenim et[11] ipsis vete-
ribus odiosas Pegasiani senatus consulti ambages et
utriusque senatus consulti ad se tam supervacuas
quam scrupulosas diversitates respuentes totum ius
super his positum Trebelliano senatus consulto ad-
6b iudicavimus. Sed in his nihil de caducis a nobis
memoratum est, ne causa, quae in rebus non pros-
pere gestis et tristibus temporibus Romanis incre-
buit calamitatibus, bello coalescens civili, nostris[12]
remaneat temporibus, quae favor caelestis et pacis
vigore[13] firmavit et super omnes gentes in bellicis
victoriis[14] posuit, ne luctuosum monumentum laeta
7 saecula inumbrare concedatur. Sexta deinde
pars digestorum exoritur, in quibus omnes bonorum
possessiones positae sunt, quae ad ingenuos, quae[15]
ad libertinos respiciunt: ut[16] et ius omne, quod de
gradibus et adfinitatibus descendit, legitimaeque he-
reditates et omnis ab intestato successio et Tertul-
lianum et Orfitianum senatus consultum, ex quibus
matres[17] et filii invicem sibi heredes existunt, in
geminos libros contulimus, bonorum possessionis
multitudinem in compendiosum et manifestissimum or-
7a dinem concludentes. Post haec ea, quae de
operis novi nuntiationibus damnique infecti et pro
aedificiis dirutis et eorum insidiis et quae de aqua
pluvia arcenda veteribus auctoribus placita sunt, nec
non de publicanis et donationibus tam inter vivos
quam mortis causa conficiendis cauta legibus inve-
7b nimus, in librum singularem deduximus. De ma-
numissionibus autem et de liberali causa alius liber
7c respondit: Quemadmodum et de adquisitione tam
dominii quam possessionis et titulis qui eam indu-
cunt multae et variae lectiones uni sunt insertae
7d volumini: Alio libro deputato his, qui iudicati
vel in iure confessi sunt, et de bonorum detentioni-
bus et venditionibus et ut ne quid in fraudem cre-
7e ditorum fiat. Postque haec omnia interdicta
glomerata sunt: et deinceps exceptiones et de tem-
porum prolixitatibus et de obligationibus et actioni-
bus liber iterum singularis extenditur: ut praefata
sexta pars totius digestorum voluminis octo libris
8 definiatur. Septimus autem et novissimus arti-
culus digestorum sex libris formatus est. quo de
stipulationibus seu verborum obligationibus et[18] fide-
iussoribus et mandatoribus, nec non novationibus
et solutionibus et acceptilationibus et de praetoriis
stipulationibus omne quod ius invenitur[19] gemino
volumine inscriptum est, quod in libris antiquis nec
8a numerari possibile fuit. Et post hoc duo terri-
biles libri positi sunt pro delictis privatis et extra-
ordinariis nec non publicis criminibus, qui omnem
continent severitatem poenarumque atrocitatem. qui-
bus permixta sunt et ea quae de audacibus homini-
bus cauta sunt, qui se celare conantur et contu-
maces existunt: et de poenis, quae condemnatis in-
fliguntur vel conceduntur, nec non de eorum sub-
8b stantiis. Liber autem singularis pro appella-
tionibus nobis excogitatus est contra sententias tam
8c civiles quam criminales causas finientes. Cetera
autem omnia, quae ad municipales vel de decurio-
nibus[20] et muneribus vel publicis operibus vel nun-
dinis et pollicitationibus ac diversis cognitionibus et
censibus vel significatione verborum veteribus in-
venta sunt quaeque regulariter definita, in se rece-
pit[21] quinquagesimus, totius consummationis per-
9 fectus. Quae omnia confecta sunt per virum
excelsum nec non prudentissimum magistrum ex
quaestore et ex consule[22] TRIBONIANUM, qui simi-
liter eloquentiae et legitimae scientiae artibus de-
coratus et in ipsis rerum experimentis emicuit nihil-
que maius nec carius nostris umquam iussionibus
duxit: nec non per alios viros magnificos et studio-
sissimos perfecta sunt, id est CONSTANTINUM virum
illustrem comitem sacrarum largitionum et magis-
trum scrinii libellorum[23] sacrarumque cognitionum,
qui semper nobis ex bona opinione et gloria

(1) trecenties decem milia *Dig.* (2) appellantur F^1M^a, appellatur F^2CRM^b (3) quoddam invenitur umbilicum *Dig.* (4) *sic FM*, eidem inserto volumini *CR* (5) duo *F*, duos *libri* (6) et F^2 *cum c.* *Δέδωκεν*, vel *libri*, *om.* F^1 (7) *sic F*, antiquitus *libri* (8) *sic F*, repositum *libri* (9) depositum duobus libris qui de testamentis appellantur *requiritur* (*Mommsen*) (10) ut *del.*, *nisi excidit* adiungeretur (*Mommsen*) (11) et *F*, *om. libri* (12) nostris F^1, in nostris F^2CR (13) *sic F*, vigor *libri* (14) periculis *Dig.* (15) *sic F*, quae tam ad ingenuos quam *libri* (16) ut F^1, *om. libri cum* F^2 (17) mater *F contra c. Δέδωκεν* (18) et *F*, et de *libri* (19) quod invenitur ius *Mommsen* (20) *sic F*, quae pro municipalibus vel decurionibus *libri*: *ὁπόσα δὲ ὑπέρ τε πολιτῶν ὑπέρ τε βουλευτῶν c. Δέδωκεν* (21) *sic F*, recipit *libri* (22) *sic F*, et quaestorem et exconsulem (et consulem *R*) *CR* (23) *sic F*, librorum *libri*

sese commendavit: nec non Theophilum virum illustrem magistrum iurisque peritum in hac splendidissima civitate laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: et Dorotheum virum illustrem et facundissimum quaestorium[1], quem in Berytiensium[2] splendidissima civitate leges discipulis tradentem propter eius optimam opinionem et gloriam ad nos deduximus participemque huius operis fecimus: sed et Anatolium virum illustrem magistrum, qui et ipse apud Berytienses[3] iuris interpres constitutus ad hoc opus adlectus[4] est, vir ab antiqua stirpe legitima procedens, cum et pater eius Leontius et avus Eudoxius post[5] Patricium inclutae recordationis quaestorium et antecessorem et Leontium virum gloriosissimum praefectorium et consularem atque patricium filium eius optimam sui memoriam in legibus reliquerunt: nec non Cratinum virum illustrem et comitem sacrarum largitionum et optimum antecessorem huius almae urbis constitutum: qui omnes ad praedictum opus electi sunt una cum Stephano, Mena, Prosdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Constantino, Iohanne, viris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem praefecturae, quae orientalibus praetoriis praesidet, omne[6] autem suae virtutis testimonium undique accipientes et a nobis ad tanti operis consummationem electi sunt. et cum omnes in unum convenerunt gubernatione Triboniani viri excelsi, ut tantum opus nobis auctoribus possint conficere, deo propitio in[7] quinquaginta libros opus consum-
10 matum est. Tanta autem nobis[8] antiquitati
habita est reverentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto, ut, si quid in legibus eorum vel supervacuum vel imperfectum aut minus idoneum visum est, vel adiectionem vel deminutionem necessariam accipiat et rectissimis tradatur regulis. et ex[9] multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est unaque omnibus auctoritate indulta, ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat et ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quae antiquitas habebat his[10] quae nostra auctoritas introduxit, quia multa et maxima sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt. adeo ut et si principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed et hanc corrigendam esse putavimus et in melius restaurandam[11]. nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum et necessarium fuerat[12], hoc nostris emendationibus servavimus. et propter hanc causam et si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam
11 pervenit quietem, nullo titubante relicto. Sed
cum prospeximus, quod ad portandam tantae sapientiae molem non sunt idonei homines rudes et qui in primis legum vestibulis stantes[13] intrare ad arcana eorum properant, et aliam mediocrem eruditionem[14] praeparandam esse censuimus, ut sub ea colorati et quasi primitiis omnium imbuti possint ad penetralia eorum intrare et formam legum pulcherrimam non coniventibus oculis accipere. et ideo Triboniano viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, nec non Theophilo et Dorotheo viris illustribus et facundissimis antecessoribus accersitis mandavimus, quatenus libris, quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant et institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his utile et aptissimum et undique sit elimatum et rebus, quae in praesenti aevo in usu vertuntur, consentaneum invenitur, hoc et capere studeant et quattuor libris reponere et totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere, quibus iuvenes suffulti possint graviora et perfectiora legum scita sustentare. admonuimus autem eos, ut memores etiam nostrarum fiant constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgavimus, et in confectione institutionum etiam eadem emendatione[15] ponere non morentur: ut sit manifestum et quid[16] antea vacillabat et quid[17] postea in stabilitatem redactum est. quod opus ab his perfectum ut nobis oblatum et relectum est, et prono suscepimus animo et nostris sensibus non indignum esse iudicavimus et praedictos libros constitutionum vicem habere iussimus: quod in oratione nostra, quam eisdem libris praeposuimus, apertius declaratur.
12 Omni igitur Romani iuris dispositione compo-
sita et in tribus voluminibus, id est institutionum et digestorum seu pandectarum nec non constitutionum, perfecta et in tribus annis consummata, quae ut primum separari[18] coepit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti deo et hanc operam ad hominum sustentationem piis obtulimus animis uberesque gratias maximae deitati reddidimus, quae nobis praestitit et bella feliciter agere et honesta pace perpotiri[19] et non tantum nostro, sed etiam omni aevo tam instanti quam posteriori leges
(13) optimas ponere. omnibus itaque hominibus
eandem sanctionem manifestam facere necessarium esse perspeximus[20], ut sit eis cognitum, quanta confusione et infinitate[21] absoluti in quantam moderationem et legitimam veritatem pervenerunt: legesque in posterum habeant tam directas quam compendiosas omnibusque in promptu positas et ad possidendi libros earum facilitatem idoneas: ut non mole divitiarum expensa possint homines supervacuae legum multitudinis adipisci volumina, sed vilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna
13 (14) prudentia reparanda. Si quid autem in
tanta legum[22] compositione, quae ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inveniatur, nemo hoc vituperandum existimet, sed primum quidem imbecillitati humanae, quae naturaliter inest, hoc inscribat, quia omnium habere memoriam et penitus in nullo peccare divinitatis magis quam mortalitatis est: quod et a maioribus dictum est. deinde sciat, quod similitudo in quibusdam et his brevissimis adsumpta non inutilis est, et nec citra nostrum propositum hoc subsecutum: aut enim ita lex necessaria erat, ut diversis titulis propter rerum cognationem[23] adplicari eam oporteat, aut, cum fuerat aliis diversis permixta, impossibile erat eam per partes detrahi[24], ne totum confundatur. et in his partibus, in quibus perfectissimae visiones[25] expositae veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc dividere ac separare penitus erat incivile, ne tam sensus quam aures legentium ex hoc
14 perturbentur. Similique modo si quid principa-
libus constitutionibus cautum est, hoc in digestorum volumine poni nullo concessimus modo, quasi constitutionum recitatione sufficiente: nisi et hoc raro ex isdem causis, quibus similitudo adsumpta est.
15 Contrarium autem aliquid in hoc codice posi-

(1) *sic F*, quaestorem *libri* (2) verutiensium *F*, beritensium *libri* (3) verytienses *F*, beritenses *libri* (4) *sic F*, adiectus *libri* (5) post *Hal. cum c. Δέδωκεν*, qui post *libri cum* F^2: post ... filium eius *om.* F^1 (6) omne FR^a omnes CR^b (7) praedictos *ins. Dig.* (8) a nobis F^2M (9) ex *CR cum c. Δέδωκεν*, in *F* (10) his *CR cum c. Δέδωκεν*, et *F* (11) hoc corrigendum esse putavimus et in melius restaurandum *Dig.* (12) *sic F*, fuerit *CR* (13) stantes F^2, tantes F^1, stant et *M*, stant *R*, stantes et *C* (14) emendationem *Dig.*: *τινὰ μετρίαν εἰσαγωγήν c. Δέδωκεν* (15) *sic F*, eandem emendatione *M*, eandem emendationem *CR* (16) quid FM^a, quod CRM^b (17) quid *F*, quod *libri* (18) separari F^1, sperari F^2CR (19) *sic F*, potiri *CR* (20) *sic F*, prospeximus *CR* (21) *sic F cum c. Δέδωκεν*, iniquitate *CR* (22) in tanta legum *F*, legum in tanta *C*, legum in tanta autem *R* (23) *sic F*, cognitionem *CR* (24) distrahi Hal. (25) *sic F*, iussiones *CR*

tum nullum sibi locum vindicabit nec invenitur, si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet: sed est aliquid novum inventum vel occulte positum, quod dissonantiae querellam dissoluit et aliam naturam inducit
16 discordiae fines effugientem. Sed et si quid forsitan praetermissum est, quod in tantis milibus quasi in profundo positum latitabat, et, cum idoneum fuerat poni, obscuritate involutum necessario derelictum est: quis hoc apprehendere[1] recto animo possit? primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipsius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum nullam sui[2] ad eruendum praebuit copiam: deinde quod multo utilius est pauca idonea[3] effugere, quam multis inutilibus homines
17 praegravari. Mirabile autem aliquid ex his libris emersit, quod multitudo antiqua praesente brevitate paucior invenitur. homines etenim, qui antea lites agebant, licet multae leges fuerant positae, tamen ex paucis lites perferebant vel propter inopiam librorum, quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam inscientiam, et voluntate iudicum magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur. in praesenti autem consummatione nostrorum digestorum e tantis leges collectae sunt voluminibus, quorum et nomina[4] antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec umquam audiebant[5]. quae omnia collecta sunt substantia amplissima congregata, ut egena quidem antiqua multitudo inveniatur, opulentissima autem brevitas nostra efficiatur. Antiquae autem sapientiae librorum copiam maxime Tribonianus vir excellentissimus praebuit, in quibus multi fuerant et ipsis eruditissimis hominibus incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam nostram compositionem pervenit. sed huius operis conditores non solum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positae sunt, sed etiam alia multa, quae, nihil vel utile vel novum in[6] eis invenientes, quod exceptum nostris digestis applicarent, optimo animo respue-
18 runt. Sed quia divinae quidem res perfectissimae sunt, humani vero iuris condicio semper in infinitum[7] decurrit et nihil est in ea, quod stare perpetuo possit (multas etenim formas edere natura novas deproperat), non desperamus quaedam postea emergi negotia, quae adhuc legum laqueis non sunt innodata. si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus praeposuit, ut possit omnia quae noviter contingunt et emendare et componere et modis et regulis competentibus tradere. et hoc non primum a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cum et ipse Iulianus legum et edicti perpetui subtilissimus conditor in[8] suis libris hoc rettulit, ut, si quid imperfectum inveniatur, ab imperiali sanctione hoc repleatur[9]. et non ipse solus, sed et divus Hadrianus in compositione edicti et senatus consulto, quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut, si quid in edicto positum[10] non inveniatur, hoc ad eius regulas eiusque coniecturas et imitationes possit nova instruere auc-
19 toritas. Haec igitur omnia scientes, patres conscripti et omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summae divinitati, quae vestris temporibus tam saluberrimum opus servavit: quo enim antiquitas digna divino non est visa iudicio, hoc vestris temporibus indultum est. hasce itaque leges et adorate et observate omnibus antiquioribus quiescentibus: nemoque vestrum audeat vel comparare eas prioribus vel, si quid dissonans in utroque est, requirere, quia omne quod hic positum est hoc unicum et solum observari censemus. nec in iudicio nec in alio[11] certamine, ubi leges necessariae sunt, ex aliis libris, nisi ab isdem institutionibus nostrisque digestis et constitutionibus a nobis compositis vel promulgatis aliquid vel recitare vel ostendere conetur, nisi temerator velit falsitatis crimini[12] subiectus una cum iudice, qui ei audientiam accommodabit[13], poenis gravissimis laborare.
20 Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris haec consummatio ordinata est, iussimus et hoc in primordiis digestorum nostrorum inscribi, ut manifestissimum sit, ex quibus legis latoribus quibusque libris eorum et quot milibus hoc
20a iustitiae Romanae templum aedificatum est. Legis latores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere fuerant et quos et[14] anteriores piissimi principes admittere non sunt indignati, omnibus uno dignitatis apice impertito nec sibi quodam aliquam praerogativam vindicante. cum enim constitutionum vicem et has leges obtinere censuimus quasi ex nobis promulgatas, quid amplius aut minus in quibusdam esse intellegatur, cum una digni-
21 tas, una potestas omnibus est indulta? Hoc autem, quod et[15] ab initio nobis visum est, cum hoc opus fieri deo adnuente mandabamus[16], tempestivum nobis videtur et in praesenti sancire, ut nemo neque eorum, qui in praesenti iuris peritiam habent, nec qui[17] postea fuerint audeat[18] commentarios isdem legibus adnectere: nisi tantum si velit eas in Graecam vocem transformare sub eodem ordine eaque consequentia, sub qua[19] voces Romanae positae sunt (hoc quod Graeci κατὰ πόδα dicunt), et si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint et ea quae παράτιτλα nuncupantur componere. alias autem legum interpretationes, immo magis perversiones eos iactare non concedimus, ne verbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex confusione dedecus. quod et in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diversas sententias producentes in infinitum detraxerunt, ut paene omnem Romanam sanctionem esse confusam. quos[20] si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, volumina autem[21] eorum omnimodo corrumpentur. si quid vero, ut supra dictum est, ambiguum fuerit visum, hoc ad imperiale culmen per iudices referatur et ex auctoritate Augusta manifestetur, cui soli concessum est leges et[22] condere et interpretari.
22 Eandem autem poenam falsitatis constituimus et adversus eos, qui in posterum leges nostras per siglorum[23] obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim, id est et nomina prudentium et titulos et librorum numeros, per consequentias litterarum volumus, non per sigla manifestari, ita ut, qui talem librum sibi paraverit[24], in quo sigla posita sunt in qualemcumque locum libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorum habet malitiam. ipse autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali poena secundum quod dictum est plectetur, sed etiam libri aestimationem in duplum domino reddat, si et ipse dominus ignorans talem librum vel comparaverit vel confici curaverit. quod et antea[25] a nobis dispositum est in constitutione[26], quam[27] ad legum professores dimi-
23 simus. Leges autem nostras, quae[28] in his codicibus, id est institutionum seu elementorum et

(1) reprehendere *dett.* (2) sui *F*, sibi *CR* (3) *sic F*, idoneas *CR* (4) et nomina *F cum c. Δέδωκεν*, nomina et *CR* (5) audierant *Mommsen* (6) in *om. F* (7) *sic CR*, finitum *FM* (8) in *F*, *om. CR* (9) *Dig.* 1, 3, 11 (10) *sic F*, posito *CR* (11) *sic F*, aliquo *CR* (12) *sic dett.*, crimine *FCR* (13) qui eorum audientiam patiatur F^1 (14) et *F*, *om. CR* (15) et *F*, *om. CR*

(16) *c.* 1 § 12 *h. t.* (17) nec qui *CR*, neque *F* (18) *sic F*, audeant *CR* (19) et *ins. F* (20) quos *F*, quod *CR* (21) autem *F*, *om. CR* (22) et *F*, *om. CR* (23) *sic F*, signorum *et* signa *hic et infra libri constanter* (24) *sic F*, paraverint *libri* (25) *sic F*, ante *CR* (26) *c. Omnem* § 8 (*Dig. p.* XVI) (27) dispositum est et in Latina constitutione et in Graeca, quam F^2 *cum c. Δέδωκεν* (28) quas *dett.*

digestorum vel pandectarum posuimus, suum obtinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus consulatu[1], praesentis duodecimae indictionis tertio kalendas Ianuarias, in omne aevum valituras et una cum nostris constitutionibus pollentes et suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, sive quae postea emerserint sive in iudiciis adhuc pendent nec eas iudicialis vel amicalis forma compescuit. quae enim iam vel iudiciali sententia finita sunt vel amicali pacto sopita, haec resuscitari nullo volumus modo. bene autem properavimus in tertium nostrum consulatum[2] et has leges edere, quia maximi[3] dei et domini nostri Ihesu Christi auxilium felicissimum eum[4] nostrae rei publicae donavit, cum in hunc et bella Parthica abolita sunt et quieti perpetuae tradita, et tertia pars mundi nobis adcrevit (post Europam enim et Asiam et tota Libya nostro imperio adiuncta est) et tanto operi legum caput impositum est, omnia caelestia dona nostro 24 tertio consulatui[5] indulta. Itaque omnes iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges suscipiant et[6] tam in suis iudiciis quam in hac regia urbe habeant et proponant, et praecipue vir excelsus huius almae urbis praefectus. curae autem erit tribus excelsis praefectis praetoriis tam orientalibus quam Illyricis nec non Libycis per suas auctoritates omnibus, qui suae iurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare. *Data septimo decimo kalendas Ianuarias Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III consule.* [*a.* 533]

XVIII.[7]

DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA.

1 *Imp. Antoninus A. Maximo militi.* Quamvis, cum causam tuam ageres, ignorantia iuris[8] propter simplicitatem armatae militiae adlegationes competentes omiseris, tamen si nondum satisfecisti, permitto tibi, si coeperis ex sententia conveniri, defensionibus tuis uti. *D. VII k. Mai. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 [9]*Idem*[10] *A. Sextio*[11] *Iuvenali.* Cum ignorantia iuris excusari[12] facile non possis, si maior annis hereditati matris tuae renuntiasti, sera prece subveniri tibi desideras. *PP. XV k. Nov. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

3 *Imp. Philippus A. Marcellae.* Si emancipata a patre intra annum bonorum possessionem petere cessasti, praetendere iuris ignorantiam nullis rationibus potes. *PP. XVI k. Iul. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iulianae.* Si post divisionem factam testamenti vitium in lucem emerserit, ex his, quae per ignorantiam confecta sunt, praeiudicium tibi non comparabitur. ostende igitur apud correctorem[13] virum clarissimum amicum nostrum testamentum vel fide veri deficere vel iuris ratione stare non posse, ut infirmata scriptura, quae testamenti vice prolata est, solidam successionem obtineas. *D. VIII id. Iul. Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

5 [14]*Idem AA. et Constantius et Maximianus nobilissimi CC. Martiali.* Cum falsa demonstratione mutari substantia veritatis minime possit, respondendo id quod paternum erat ex maternis esse bonis nihil egisti. *D. prid. k.*[15] *Ian. Diocletiano V et Maximiano IIII AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Tauro et Pollioni.* Si non transactionis causa, sed indebitam errore facti olei materiam vos Archantico stipulanti dare spopondisse rector animadverterit provinciae, reddito quod debetis residui liberationem condicentes audiet. *D. V k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Zoe.* Error facti necdum negotio finito nemini nocet: nam causa decisa velamento tali non instauratur. *D. VI non. Iul. CC.*[16] *conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Dionysiae.* Cum testamentum nullo iure constiterit, ex eius, quae ab intestato successit, professione sola velut ex testamento liberos per errorem profitentis orcini vel proprii liberti, si non ipsius accessit iudicium, cum errantis voluntas nulla sit, effici non potuerint. *D. V k. Sept. CC.*[17] *conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Gaio et Anthemio.* Non idcirco minus, quod a vobis velut a liberis debitam accepisse pecuniam Samus dicitur, cum nullus sit errantis consensus, movere status quaestionem prohibentur eius heredes. *D. VI id. Dec. CC.*[18] *conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Amphiae.* Cum quis ius ignorans indebitam pecuniam persolverit, cessat repetitio. per ignorantiam enim facti tantum repetitionem indebiti soluti competere tibi notum est. *D. V k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

11 [19]*Imp. Constantinus A. Valeriano vicario*[20]. Quamvis in lucro nec feminis ius ignorantibus subveniri soleat, tamen[21] contra aetatem adhuc imperfectam locum hoc non habere retro principum statuta declarant. *D. IIII k. Mai. Gallicano et Symmacho conss.* [*a.* 330]

12 [22]*Impp. Valentinianus et Theodosius AA.*[23] *Flaviano pp. Illyrici et Italiae*[24]. Constitutiones principum nec ignorare quemquam nec dissimulare permittimus. *D. VI k. Iun. Vincentiae Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

13 [25]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Ne passim liceat mulieribus omnes suos contractus retractare in his, quae praetermiserint vel ignoraverint, statuimus, si per ignorantiam iuris damnum aliquod circa ius vel substantiam suam patiantur, in his tantum casibus, in quibus praeteritarum legum auctoritas eis suffragatur, subveniri. *D. k. Iul. Marciano cons.* [*a.* 472]

XVIIII.[26]

DE PRECIBUS IMPERATORI OFFERENDIS ET DE QUIBUS REBUS SUPPLICARE LICEAT VEL NON.

1 [27]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Firminae.* Licet servilis condicio deferendae precis facile capax non sit, tamen admissi sceleris atrocitas et laudabilis fidei exemplum super vindicanda caede domini tui hortamento fuit, ut praefecto praetorio iuxta adnotationis nostrae decretum demandaremus (quem adire cura), ut auditis his, quae in libello contulisti, et reos investigare et severissimam vindictam iuxta legum censuram exigere curet. *D. VIII id. Oct.*[28] *Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

2 [29]*Imp. Constantinus A. Severo pu.* Quotiens rescripto nostro[30] moratoria praescriptio remittitur,

(1) *a.* 533 (2) *sic F*, tertio nostro consulatu *CR* (3) *sic F*, maximae *CR* (4) eum *F*, aevum *CR* (5) consulatu *libri cum F* (6) et *F*, *om. CR* (7) *B* 2, 4. — *Cf. Dig.* 22, 6 (8) ignorantia iuris *del. Mommsen* (9) = *Greg.* 3, 6, 1 (10) imp. Gordianus *Greg.* (11) sextio *Greg.*, *om. libri* (12) iuris ignorantiam excusare *Greg.* (13) *sic PL*[b], rectorem *L*[a]*CR* (14) *iunge* 2, 3, 20 (15) pp. k. 2, 3, 20 (16) III *ins. Hal.*: in *PL pro hac subscriptione legitur* d. XV k. mar. cc. conss., *quae quo pertineant, non apparet* (17) IIII *ins. Hal.* (18) V *ins. Hal.* (19) = *Th.* 3, 5, 3 (20) Valeriano agenti vicariam praefecturam *Th.* (21) tamen *om. Th.* (22) = *Th.* 1, 1, 2: *iunge* 4, 38, 14 (23) imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. *Th.*, imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. 4, 38, 14 (24) ill. et it. *Th.*, *om. libri* (25) *iunge* 1, 4, 16. 5, 1, 5. 5, 6, 8. 5, 30, 3 (26) *B* 2, 5 (27) *iunge* 7, 13, 1. (28) pp. VII id. Dec. 7, 13, 1 (29) = *Th.* 1, 2, 5 (30) praeiudicium vel *ins. Th.*

aditus supplicandi pandatur. quod autem totius negotii cognitionem tollit et vires principalis negotii exhaurit, sine gravi partis alterius dispendio convelli non potest. nec praescriptionis igitur peremptoriae relaxatio petatur[1]. *D. x k. Iun. Nicaeae Paulino et Iuliano conss.* [*a.* 325]

3 *Idem A. ad populum.* Nec damnosa fisco nec iuri contraria postulari oportet. *PP. VIII k. Oct. Romae Constantino A. VIII*[2] *et Constantino C. IIII conss.* [*a.* 329]

4 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Universa rescripta, quae in debitorum causis super praestandis dilationibus promulgantur, non aliter valeant, nisi fideiussio idonea super solutione debiti praebeatur. *D. VIII k. Mart. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

5 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Volusianum pp.* Si quis adversus praefectorum praetorio sententias duxerit supplicandum victusque fuerit denuo, nullam habebit licentiam iterum super eadem causa supplicandi. *D. XV k. Oct. Romae Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

6 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Isidoro pu.* Universis simul hanc observantiam remittimus, ut, a quocumque liberae condicionis constituto vel servo supplicante impetratum fuerit rescriptum, minime requiratur, per quem preces oblatae sunt. *D. II non. Sept. Constantinopoli Varane cons.* [*a.* 410]

7 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum*[6]. Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus praecipimus refutari, nisi forte aliquid est, quod non laedat alium et prosit petenti vel crimen supplicanti indulgeat. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

8 *Idem AA. Florentio pp.* Instrumentorum exempla non prosit precibus adiunxisse, sed necesse sit eorum in supplicatione vim exprimi, ut responsuro principi vera precatio rem aperiat cognoscendam, solis, cum necessitas exegerit, verbis precibus inserendis, quorum de sensu inter partes ita dubitari contigerit, ut etiam merito nostrum expectetur iudicium. *D. VI k. April. Constantinopoli Florentio et Dionysio conss.* [*a.* 429]

XX.[7]

QUANDO LIBELLUS PRINCIPI DATUS LITIS CONTESTATIONEM FACIT.

1 [8]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Remigio praefecto Augustali.* Dubium non est contestationem intellegi etiam, si nostrae fuerint tranquillitati preces oblatae, easque adversus heredem quoque eius in quem porrectae sunt vel ab herede eius qui meruerit[9] exerceri. *D. XII k. April. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

2 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Temporales actiones, quae per oblationem precum et ad eas rescriptiones perpetuantur, definire necessarium esse duximus, ne quis putet ad alias etiam, quae certis taxantur temporibus, hoc pertinere. sciant igitur omnes eas tantummodo per oblationes precum et ad eas rescripta perpetuari, quae a praetore constitutae annali tempore coartatae sunt. *D. k. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXI.[10]

UT LITE PENDENTE VEL POST PROVOCATIONEM AUT DEFINITIVAM SENTENTIAM NULLI LICEAT IMPERATORI SUPPLICARE.

1 *Imp. Alexander A. Caperio.* Licet, postquam supplicasti, priusquam rescriptum impetrares, praeses provinciae vir clarissimus pronuntiaverit, cum tamen a sententia non provocaveris, rescriptum, quod postea secutum esse suggeris, ad retrahenda quae decreto terminata sunt non patrocinatur. *D. k. Mart. Lupo et Maximo conss.* [*a.* 232]

2 [11]*Imp. Constantinus A. Petronio*[12] *Probiano suo salutem.* Supplicare causa pendente non licet, nisi vel actorum vel pronuntiationis editio denegetur. qui autem terminatam rescripto vel consultatione quaestionem exquisito suffragio refricare conabitur, in omnem litis aestimationem adversario suo[13] protinus condemnetur: omni venia deneganda, si quis contra haec supplicare temptaverit. *D. id. Aug. Arelato. pp. id. Oct. Theveste Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

3 [14]*Idem A. ad universos provinciales.* Qui licitam provocationem omiserit, perpetuo silere debebit nec a nobis impudens petere per supplicationem[15] auxilium. quod si fecerit, desiderio suo carebit et ignominiae poena notabitur[16]. *D. k. Aug. pp. k. Sept. Constantinopoli Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

XXII.[17]

SI CONTRA IUS UTILITATEMVE PUBLICAM VEL PER MENDACIUM FUERIT ALIQUID POSTULATUM VEL IMPETRATUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Gregorio.* Non idcirco minus is, cui a nostro rescripto cognitio delata est, iudicare potest, quod ex gestis quaedam in precibus omissa proponis. *D. V non. Mai. Diocletiano V et Maximiano IIII*[17a] *AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et Constantius et Maximianus*[18] *CC. Statiae.* Praescriptione mendaciorum opposita, sive in iuris narratione mendacium reperiatur sive in facti sive in tacendi fraude, pro tenore veritatis, non deprecantis adfirmatione, datum iudicem cognoscere debere et secundum hoc de causa convenit ferre sententiam. *D. k. Dec. Sirmi CC. conss.*[19] [*a.* 294]

3 *Imp. Constantinus A. ad Bassum pp.*[20] Puniri iubemus decem librarum auri multa iudices, qui vetuerunt precum argui falsitatem. *D. k. Oct. Constantino A. III et Licinio C. III conss.* [*a.* 313]

4 [21]*Idem A. ad Barbarum*[22] *Pompeianum consularem Campaniae.* Etsi non cognitio, sed exsecutio mandatur, de veritate precum inquiri oportet, ut, si fraus intervenit, de omni negotio cognoscatur. *D. III id. Nov. Aquis Dalmatio et Zenophilo conss.* [*a.* 333]

5 [23]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum.* Etsi legibus consentaneum sacrum oraculum mendax precator attulerit, careat penitus impetratis et, si nimia mentientis invenitur improbitas, etiam severitati subiaceat iudicantis. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

6 *Imp. Anastasius A. Matroniano pp.* Omnes cuiuscumque maioris vel minoris administrationis universae nostrae rei publicae iudices monemus, ut nullum rescriptum, nullam pragmaticam sanctionem, nullam sacram adnotationem, quae generali iuri vel utilitati publicae adversa esse videatur, in discepta-

(1) nec contra edictum supplicetur *addit Th.* (2) VII *Hal.* (3) = *Th.* 1, 2, 8 (4) *iunge* 8, 57, 2. 8, 58, 1 (5) *iunge* 1, 14, 2 *et quae ibi laudantur* (6) urbis Romae *addit Th.* 1, 4, 3 (7) *B* 2, 5 (8) = *Th.* 1, 2, 10 (9) *sic MTh.*, meruit *PCR* (10) *B* 2, 5 (11) = *Th.* 11, 30, 6: *iunge* 7, 62, 13 (12) petronio *Th.*, *om. libri* (13) adversario suo *om. Th.*, *habent B* (14) = *Th.* 11, 30, 17: *iunge* 3, 13, 4? 3, 19, 2. 7, 62, 19. 8, 36, 2 *et Th.* 2, 26, 3. 3, 30, 4. 11, 34, 1 (15) *sic M*[a]*Th.*, temptet *ins. CR* (16) quod si fecerit, deportationis poena plectendus est *Th.* (17) *B* 2, 5 (17a) *sic D*, IIII et m. III (= *a.* 290) *Hal.* (18) constantius et maximianus *Hal. cum Decreto Gratiani c.* 16 *C.* 25 *q.* 2, *om. libri* (19) AA. conss. (= a. 293) *Mommsen* (20) pp.] p. *M* (*ut solet pro* pp.), *om. SPCR* (21) = *Th.* 1, 2, 6 (22) barbarum *Th.*, *om. libri* (23) *iunge* 1, 14, 2. 3. 1, 19, 7

tione cuiuslibet litigii patiantur proferri, sed generales sacras constitutiones modis omnibus non dubitent observandas. *D. k. Iul. Constantinopoli.* [*a.* 491?]

XXIII.[1]

DE DIVERSIS RESCRIPTIS ET PRAGMATICIS SANCTIONIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Supero.* Si libellum de communi causa tu fraterque tuus dedistis[2], quamvis rescriptum ad unius personam directum sit, utrique tamen prospectum est. *D. id. Iul. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Idem*[3] *A. Epagatho.* Falso adseveratur auctoritatem rescriptorum devoluto spatio anni obtinere firmitatem suam non oportere, cum ea, quae ad ius rescribuntur, perennia esse debent, si modo tempus, intra quod adlegari vel audiri debeat, non sit comprehensum. *D. VII k. Nov. Antiochiano et Orfito conss.* [*a.* 270]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Crispino praesidi provinciae Phoenice.* Sancimus, ut authentica ipsa atque originalia rescripta et nostra[4] manu subscripta, non exempla eorum, insinuentur. *D. prid. k. April. Hannibaliano et Asclepiodoto conss.* [*a.* 292]

4 [5]*Imp. Constantinus A. ad Lusitanos.* Si qua beneficia personalia[6] sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. *D. VII k. Aug. Savariae Probiano et Iuliano conss.* [*a.* 322]

5 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Nicetium praefectum annonae.* Sacrilegii instar est divinis super quibuscumque administrationibus vel dignitatibus promulgandis obviare beneficiis. *D. k. Febr. Mediolani Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

6 *Imp. Leo A. Hilariano magistro officiorum et patricio.* Sacri adfatus, quoscumque nostrae mansuetudinis in quacumque parte paginarum scripserit auctoritas, non alio vultu penitus aut colore, nisi purpurea tantummodo scriptione illustrentur, scilicet ut cocti muricis et triti conchylii ardore signentur: eaque tantummodo fas sit proferri et dici rescripta in quibuscumque iudiciis, quae in chartis sive membranis subnotatio nostrae subscriptionis impresserit.
1 Hanc autem sacri encausti confectionem nulli sit licitum aut concessum habere aut quaerere aut a quoquam sperare: eo videlicet, qui hoc adgressus fuerit tyrannico spiritu, post proscriptionem bonorum omnium capitali non immerito poena plectendo. *D. VI k. April. Iordane et Severo conss.* [*a.* 470]

7 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Universa rescripta, sive in personam precantium sive ad quemlibet iudicem manaverint, quae vel adnotatio vel quaevis pragmatica[7] sanctio nominetur, sub ea condicione proferri praecipimus, si preces veritate nituntur, nec aliquem fructum precator oraculi percipiat impetrati, licet in iudicio adserat veritatem, nisi quaestio fidei
1 precum imperiali beneficio monstretur inserta. Nam et vir magnificus quaestor et viri spectabiles magistri scriniorum, qui sine praefata adiectione qualecumque divinum responsum dictaverint, et iudices, qui susceperint, reprehensionem subibunt et, qui illicite dictata scribere ausi fuerint cuiuscumque scrinii memoriales seu pragmaticarii vel adiutores primi-
2 (1) cerii, amissione cinguli ferientur. Pragmaticas praeterea sanctiones non ad singulorum preces super privatis negotiis proferri, sed si quando corpus aut schola vel officium vel curia vel civitas vel provincia vel quaedam universitas hominum ob causam publicam fuderit preces, manare[8] decernimus, ut hic etiam veritatis quaestio reservetur. *D. X k. Ian. Constantinopoli post consulatum Armati*[9]. [*a.* 477]

XXIIII.

DE STATUIS ET IMAGINIBUS.

1 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Theodoro pp.* Si quis iudicum accepisse aeneas vel argenteas vel marmoreas statuas extra imperiale beneficium in administratione positus detegetur, emolumenta, quae acceperit in ea positus dignitate, quam polluit, cum extortis titulis vel praesumptis in[11] quadruplum fisco nostro inferat simulque noverit existimationis suae poenam se subiturum. nec eos sane a periculo pudoris haberi volumus immunes, qui adulandi studio aut metu inconstanti ignavia transire quae sunt interdicta temptaverint. *D. XII k. Ian. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

2 [12]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Aetio pp.* Si quando nostrae statuae vel imagines eriguntur seu diebus, ut adsolet, festis sive communibus, adsit iudex sine adorationis ambitioso fastigio, ut ornamentum diei vel loco et nostrae recordationi[13] sui probet accessisse praesentiam[14]. *D. III non. Mai. Theodosio A. XI et Valentiniano C. conss.* [*a.* 425]

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* In nostrae serenitatis imaginibus ac statuis erigendis privatae collationis iniuriam propulsari praecipimus, ne quid in eo suum collator agnoscat. *D. III non. April. Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

4 *Idem AA. ad Nomum comitem et magistrum officiorum.* Et virtutum praemia tribui merentibus convenit et aliorum honores aliis damnorum occasionem fieri non oportet. idcirco quotiens vel iudicibus nostris vel cuilibet alii statua fuerit a quocumque collegio seu officio vel in hac sacratissima civitate vel in provinciis postulata, nequaquam ex discriptione sumptus colligi patimur, sed eius, cuius ad honorem petitur, expensis propriis statuam collocari praecipimus. *D. V k. April. Theodosio A. XVIII cons.* [*a.* 444]

XXV.

DE HIS QUI AD STATUAS CONFUGIUNT.

1 [15]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Qui ad statuas vel vitandi metus vel creandae invidiae causa confugerint, si certas habuerint causas, quibus confugere ad imperatoria simulacra debuerint, iure ac legibus vindicentur. si vero probati[16] fuerint artibus suis invidiam inimicis creare voluisse, ultrix in eos sententia proferatur. *D. prid. non. Iul. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

XXVI.[17]

DE OFFICIO PRAEFECTORUM PRAETORIO ORIENTIS ET ILLYRICI.

1 *Imp. Alexander A. Theodoto.* Libellus praefecto praetorio datus pro contestatione haberi non potest. *D. prid. k. Oct. Agricola et Clemente*[18] *conss.* [*a.* 230]

2 *Idem A. Restituto.* Formam a praefecto praetorio datam, et si[19] generalis sit, minime legibus vel

(1) *B* 2, 5 (2) fraterque t. dedistis *scripsi cum B*, fraterque (fraterue P^b) t. vendididistis (vendidisti P^b, attulisti vel dedisti P^v) *P*, fraterve t. dedisti *CR* (3) *debuit esse* imp. Claudius (4) et nostra *edd.*, ex nostra *C*, ex nostra etiam *R* (5) = *Th.* 1, 1, 1 (6) si qua posthac edicta sive constitutiones *Th.* (7) quaeve adnotatio quaeve pragmatica *Mommsen* (8) *sic* M^b, manere *CRM*^{a}? (9) armati *scripsi*, basilisci II et armatii *Hal.* (10) *iunge* 8, 11, 13 (11) quam polluit extortis titulis vel praesumptis, in *Mommsen* (12) = *Th.* 15, 4, 1 (13) *sic Th.*, recordationis *libri* (14) *sic Th.*, praesentia *libri* (15) = *Th.* 9, 44, 4 (16) proditi *Th.* (17) *B* 6, 4. — *Cf. Dig.* 1, 11 (18) clemente *scripsi*, clementino *Hal.* (19) etsi *CR*, si *dett. cum B*

constitutionibus contrariam, si nihil postea ex auctoritate mea innovatum est, servari aequum est. *D. id. Aug. Severo et Quintiano conss.* [*a.* 235]

3 [1]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Si quos iudices vel propter adversam et longinquam corporis valetudinem vel propter neglegentiam aut furtum vel simile aliquod vitium sublimitas tua inutiles esse repperérit, his ab administratione remotis et vice eorum aliis subrogatis furibusque poenis legitimis subactis ad nostrae mansuetudinis scientiam non crimina, sed vindicta referatur. *D. VI non. Mai. Mediolani Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

4 [2]*Idem AAA. Addeo comiti et magistro utriusque militiae.* De ordinario iudice semper illustris est cognitio praefecturae, licet militari viro ab eo facta fuerit iniuria. *D. prid. id. Ian. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

5 [3]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio pp.* Si qui posthac velut indebitis oneribus gravati ad preces crediderint convolandum sive de navicularíis rationibus sive transvectionibus, rescripta, quae de omnibus his atque huiusmodi ordinationibus emitti contigerit, ad sedem sublimitatis tuae rescribantur. *D. VII id. Dec. Constantinopoli Stilichone II et Anthemio conss.* [*a.* 405]

6 [4]. . . . .

XXVII.[5]

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO AFRICAE ET DE OMNI EIUSDEM DIOECESEOS STATU.

1 *In nomine domini nostri Ihesu Christi imperator Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gotthicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Vvandalicus Africanus pius felix inclitus victor ac triumphator semper Augustus Archelao praefecto praetorio Africae.* Quas gratias aut quas laudes
domino deo nostro Ihesu Christo exhibere debeamus, nec mens nostra potest concipere nec lingua
1 proferre. Multas quidem et antea a deo meruimus
largitates et innumerabilia circa nos eius beneficia confitemur, pro quibus nihil dignum nos egisse cognoscimus: prae omnibus tamen hoc, quod nunc deus omnipotens per nos pro sua laude et pro suo nomine demonstrare dignatus est, excedit omnia mirabilia opera, quae in saeculo contigerunt, ut Africa per nos tam brevi tempore reciperet libertatem, ante centum et quinque[6] annos a Vvandalis captivata, qui animarum fuerant simul hostes et cor-
2 porum. Nam animas quidem diversa tormenta
atque supplicia non ferentes rebaptizando ad suam perfidiam transferebant: corpora vero liberis natalibus clara iugo barbarico durissime subiugabant.
3 Ipsas quoque dei sacrosanctas ecclesias suis perfidiis maculabant: aliquas vero ex eis stabula fece-
4 runt. Vidimus venerabiles viros, qui abscissis radicitus linguis poenas suas mirabiliter loquebantur: alii vero post diversa tormenta per diversas dispersi
5 provincias vitam in exilio peregerunt. Quo ergo
sermone aut quibus operibus dignas deo gratias agere valeamus, quod per me, ultimum servum suum, ecclesiae suae iniurias vindicare dignatus est et tantarum provinciarum populos a iugo servitutis eri-
6 pere? Quod beneficium dei antecessores nostri
non meruerunt, quibus non solum Africam liberare non licuit, sed et ipsam Romam viderunt ab eisdem Vvandalis captam et omnia imperialia ornamenta in
7 Africam[7] exinde translata. Nunc vero deus per
suam misericordiam non solum Africam et omnes eius provincias nobis tradidit, sed et ipsa imperialia ornamenta, quae capta Roma[8] fuerant ablata, nobis
8 restituit. Ergo post tanta beneficia, quae nobis divinitas contulit, hoc de domini dei nostri misericordia postulamus, ut provincias, quas nobis restituere dignatus est, firmas et illaesas custodiat et faciat nos eas secundum suam voluntatem ac placitum gubernare, et universa Africa sentiat omnipotentis dei misericordiam et cognoscant eius habitatores, quam a[9] durissima captivitate et iugo barbarico liberati in quanta libertate sub felicissimo
9 nostro imperio degere meruerunt. Hoc etiam deprecantes exoramus precibus sanctae et gloriosae semper virginis et dei genetricis Mariae, ut, quidquid minus est rei publicae nostrae, per nos, ultimos servos suos, restituat in suo nomine deus et
10 (1) dignos nos faciat servitium eius adimplere. Deo
itaque auxiliante pro felicitate rei publicae nostrae per hanc divinam legem sancimus, ut omnis Africa, quam deus nobis praestitit, per ipsius misericordiam optimum suscipiat ordinem[10] et propriam habeat praefecturam, ut sicut Oriens atque Illyricum, ita et Africa praetoriana maxima potestate specialiter a
11 nostra clementia decoretur. Cuius sedem iubemus
esse Carthaginem et in praefatione publicarum chartarum praefecturis aliis eius nomen adiungi, quam nunc tuam excellentiam gubernare decernimus.
12 (2) Et ab ea auxiliante deo septem provinciae
cum suis iudicibus disponantur, quarum Tingi et quae[11] proconsularis antea vocabatur, Carthago et Byzacium ac Tripolis rectores habeant consulares: reliquae vero, id est Numidia et Mauritania et Sardinia, a praesidibus cum dei auxilio gubernentur.
13 (3) Et in officio quidem tuae magnitudinis nec
non pro tempore viri magnifici praefecti Africae trecentos nonaginta sex viros per diversa scrinia et officia militare decernimus. in officiis vero consularium ac praesidum quinquaginta homines per sin-
14 (4) gula officia esse sancimus. Quae vero emo-
lumenta sive magnificentia tua sive consulares et praesides et quid unusquisque ex officio eorum de publico consequi debet, notitia subter adnexa de-
15 (5) clarat. Optamus ergo, ut omnes iudices nostri
secundum voluntatem et timorem dei et nostram electionem atque ordinationem sic suas administrationes gubernare studeant, ut nullus eorum aut cupiditati sit deditus aut violentias aliquas vel ipse inferat vel iudicibus aut officiis eorum aut quibuscumque aliis collatoribus inferre permittat. licet enim per omnes provincias nostras deo iuvante festinemus, ut illaesos habeant collatores, maxime tamen tributariis dioeceseos Africanae consulimus, qui post tantorum temporum captivitatem meruerunt deo
16 iuvante per nos lumen libertatis adspicere. Ergo
iubemus omnes violentias et omnem avaritiam cessare et iustitiam atque veritatem circa omnes nostros tributarios reservari. sic enim et deus placatur et ipsi possunt celerius, sicut collatores alii nostrae
17 (6) rei publicae, relevari atque florere. Sportu-
las etiam ab officio tam viri magnifici praefecti Africani quam reliquorum iudicum sic exigi iubemus, quomodo in nostris legibus est dispositum et ab omni re publica nostra custoditur, ut nullus audeat quocumque tempore vel quocumque modo ea-
18 (7) rum excedere quantitatem. Hoc etiam prae-
senti sanctione credimus ordinandum, ut non multa dispendia pro completione chartarum vel codicillorum vel in nostro laterculo vel in scriniis praefecti praetoriorum per Africam iudices sustinere videantur, quia, si ipsi dispendiis laesi non fuerint, nullam habeant necessitatem eiusdem nostrae Africae tribu-
19 tarios praegravandi. Iubemus ergo, ut iudices
dioeceseos Africanae tam civiles quam militares in nostro laterculo pro codicillorum atque chartularum promotionis suae consuetudinibus nihil ultra quam

(1) = *Th.* 1, 5, 9 (2) = *Th.* 1, 5, 10: *iunge Th.* 1, 7, 2 (3) = *Th.* 1, 5, 14 (4) *excidit Graeca constitutio* (5) *Cf. Dig.* 1, 11 (6) *sic* *R*, quinquaginta *C* (7) africa *libri* (8) *sic C*, captiva a roma *R*

(9) a *R*, *om. C* (10) *sic dett.*, optimum opus susc. ordinem *C*, optimam susc. hordinationem *R* (11) tingi et quae] tegi atque *R*, zegy et que *Q*, zeigi quae *C*, tingi quae *ed. Noremb.*

hunc codicem prudentissimi viri habeant auctoritatem tam, quasi et[1] eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta et a nostro divino fuerint ore profusa. omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo
7 qui primus invenit. Sed et hoc studiosum vobis esse volumus, ut, si quid in veteribus non bene positum libris inveniatis vel aliquod superfluum vel minus perfectum, supervacua similitudine[2] semota et quod imperfectum est repleatis et omne opus moderatum et quam pulcherrimum ostendatis. hoc etiam nihilo minus observando, ut, si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris posuerunt, non recte scriptum inveniatis, et hoc reformetis et ordini moderato tradatis: ut hoc videatur esse verum et optimum et quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum et ibi positum fuerit, et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. cum enim lege antiqua, quae regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani in imperatoriam translata sunt potestatem, nos vero sanctionem omnem non dividimus[3] in alias et alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus, quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere, ut si aliter fuerant apud veteres conscripta, in contrarium autem in compositione inveniantur, nullum crimen scripturae imputetur, sed nostrae
8 electioni hoc adscribatur. Nulla itaque in omnibus praedicti codicis membris antinomia (sic enim a vetustate Graeco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una con-
9 sequentia, adversario nemine constituto. Sed et similitudinem (secundum quod dictum est) ab huiusmodi consummatione volumus exulare: et ea, quae sacratissimis constitutionibus quas in codicem nostrum redegimus cauta sunt, iterum poni ex veteri iure non concedimus, cum divalium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem: nisi forte vel propter divisionem vel propter repletionem vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit: et hoc tamen perraro, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur
10 aliquid in tali prato spinosum. Sed et si quae leges in veteribus libris positae iam in[4] desuetudinem abierunt, nullo modo vobis easdem ponere permittimus, cum haec tantummodo obtinere volumus, quae vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit vel longa consuetudo huius almae urbis comprobavit, secundum Salvii Iuliani scripturam[5], quae indicat debere omnes civitates consuetudinem Romae sequi[6], quae caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intellegendum est non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quae deo propitio cum melioribus condita est auguriis.
11 Ideoque iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari, uno constitutionum, altero iuris enucleati et in futuro codice componendi[7]: vel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum institutionum vicem obtinens, ut rudis animus studiosi simplicibus enutritus facilius ad altioris prudentiae redigatur scientiam.
12 Nostram autem consummationem, quae a vobis deo adnuente componetur[8], digestorum vel pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi adplicare et verbositate sua supra dicti codicis compendium confundere: quemadmodum et in antiquioribus temporibus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est: sed sufficiat per indices tantummodo et titulorum subtilitatem quae paratitla nuncupantur quaedam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eo-
13 rum vitio oriundo. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio, iubemus non per siglorum[9] captiones et compendiosa aenigmata, quae multas per se et per suum vitium antinomias induxerunt, eiusdem codicis textum conscribi: etiam si numerus librorum significatur aut aliud quicquam: nec haec etenim per specialia sigla[10] numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedi-
14 mus. Haec omnia igitur deo placido facere tua prudentia una cum aliis facundissimis viris studeat et tam subtili quam celerrimo fini tradere, ut codex consummatus et in quinquaginta libros digestus nobis offeratur in maximam et aeternam rei memoriam deique omnipotentis providentiae[11] argumentum nostrique imperii vestrique ministerii gloriam. *Data octavo decimo kalendas Ianuarias Constantinopoli Lampadio et Oreste viris clarissimis consulibus.* [*a.* 530]

2 [12]*Imp. Caesar Flavius Iustinianus A.*[13] *ad senatum et*[14] *omnes populos.* Tanta circa nos divinae humanitatis est providentia, ut semper aeternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. post bella enim Parthica aeterna pace sopita postque Vandalicam gentem ereptam[15] et Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam et leges antiquas iam senio praegravatas per nostram vigilantiam praebuit in novam pulchritudinem et moderatum pervenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium umquam speravit neque humano ingenio possibile esse penitus existimavit. erat enim mirabile Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri imperii tempora, quae paene in mille et quadringentos annos concurrunt, intestinis proeliis vacillantem hocque et in imperiales constitutiones extendentem in unam reducere consonantiam, ut nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inveniatur et ne[16] geminae leges pro rebus singulis positae usquam appareant. namque hoc caelestis quidem providentiae peculiare fuit, humanae vero imbecillitati nullo modo possibile. nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus praesidium et summo numine invocato deum auctorem et totius operis praesulem fieri optavimus et omne studium Triboniano viro excelso magistro officiorum et ex quaestore[17] sacri nostri palatii et ex consule[18] credidimus eique omne ministerium huiuscemodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum aliis illustribus et prudentissimis viris nostrum desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper investigando et perscrutando ea quae ab his componebantur, quidquid dubium et incertum inveniebatur, hoc[19] numine caelesti erecta[20] emendabat et in competentem formam redigebat. omnia igitur confecta sunt domino et deo nostro Ihesu Christo possibilitatem tam nobis quam nostris in hoc satellitibus prae-
1 stante. Et principales quidem constitutiones duodecim libris digestas iam ante in codicem nostro nomine praefulgentem contulimus. postea vero maximum opus adgredientes ipsa vetustatis studiosissima opera iam paene confusa et dissoluta eidem viro excelso permisimus tam colligere quam certo moderamini[21] tradere. sed cum omnia percontabamur, a praefato viro excelso suggestum est duo paene milia librorum esse conscripta et plus quam tricies cen-

(1) *sic F*, tamquam et si *libri* (2) longitudine *Dig.* (3) *sic F*, divisimus *libri* (4) in F^2, i F^1, per *libri* (5) *Dig.* 1, 4, 32 *pr.* (6) sequi FM^a, sequi et legem CRM^b (7) in futurum codicem compositi *Dig.* (8) *sic F*, componitur *libri* (9) sinplorum F^1, singulorum F^2, signorum *libri* (10) *sic F*, signa *libri* (11) *sic F*, providentiam *libri* (12) = *Dig. praefatio III*, *cf.* c. *Δέδωκεν* (*praef.* IIII) (13) In nomine domini dei nostri Ihesu Christi imperator Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gotthicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Vandalicus Africanus pius felix inclutus victor ac triumphator semper Augustus *Dig.* (14) et *F*, et ad *libri* (15) peremptam *Mommsen* (16) nec *Mommsen* (17) *sic F*, exquaestori CR^b, quaestori R^a (18) *sic F*, exconsuli CR^b, consuli R^a (19) hoc *F*, eum *libri* (20) *sic F*, recte *libri* (21) *sic* CR^b, moderamine FR^a

tena milia[1] versuum a veteribus effusa, quae necesse esset omnia et legere et perscrutari et ex his si quid optimum fuisset eligere. quod caelesti fulgore et summae trinitatis favore confectum est secundum nostra mandata, quae ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus, et in quinquaginta libros omne quod utilissimum erat collectum est et omnes ambiguitates decisae nullo seditioso relicto. nomenque libris imposuimus digestorum seu pandectarum, quia omnes disputationes et decisiones in se habent legitimas et quod undique fuit collectum, hoc in sinus suos receperunt, in centum quinquaginta paene milia versuum totum opus consummantes. et in septem partes eos digessimus, non perperam neque sine ratione, sed in numerorum naturam et artem respicientes et consentaneam eis divisionem
2 partium conficientes. Igitur prima quidem pars totius contextus, quae Graeco vocabulo πρῶτα nun-
3 cupatur, in quattuor libros seposita est. Secundus autem articulus septem libros habet, qui de
4 iudiciis appellantur[2]. In tertia vero congregatione omnia quae de rebus nominantur contulimus,
5 octo libris eis deputatis. Quartus autem locus, qui et totius compositionis quasi quidam invenitur umbilicus[3], octo libros suscepit. in quibus omnia quae ad hypothecam pertinent reposita sunt, ut non a pigneraticia actione in libris de rebus posita multum distarent: alio libro eodem inserto volumine[4], qui aedilicium edictum et redhibitoriam actionem et duplae stipulationem, quae de evictionibus proposita est, continet, quia haec omnia titulis emptionum et venditionum consentanea sunt et praedictae actiones quasi pedisequae illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loca devia et multo distantia devagantes, per nostram autem providentiam his congregatae, cum oportuerat ea quae de eodem paene loquuntur in confinio ponere. alius itaque liber post duo[5] primos nobis excogitatus est de usuris et traiecticiis pecuniis et de instrumentis et testibus et probationibus nec non praesumptionibus. et memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. post hos si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta sunt reposuimus, tribus librorum voluminibus ea concludentes. de tutelis autem et curationibus geminos libros conscripsimus. et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima quam pulcher-
6 rima iura continentem. Quintus autem exoritur nobis digestorum articulus, in quo de testamentis et[6] codicillis tam privatorum quam militum omne, quidquid antiquis[7] dictum est, inveniat quis depositum[8]: qui de testamentis appellatur[9]. de legatis autem et fideicommissis quinque librorum numerus
6a adgregatus est. Cumque nihil tam peculiare fuerat, quam ut[10] legatis quidem legis Falcidiae narratio, fideicommissis autem senatus consulti Trebelliani, singulis libris utrique eorum adplicatis tota pars quinta in novem libros coadunata est. solum autem senatus consultum Trebellianum ponendum esse existimavimus: captiosas etenim et[11] ipsis veteribus odiosas Pegasiani senatus consulti ambages et utriusque senatus consulti ad se tam supervacuas quam scrupulosas diversitates respuentes totum ius super his positum Trebelliano senatus consulto ad-
6b iudicavimus. Sed in his nihil de caducis a nobis memoratum est, ne causa, quae in rebus non prospere gestis et tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens civili, nostris[12] remaneat temporibus, quae favor caelestis et pacis vigore[13] firmavit et super omnes gentes in bellicis victoriis[14] posuit, ne luctuosum monumentum laeta
7 saecula inumbrare concedatur. Sexta deinde pars digestorum exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positae sunt, quae ad ingenuos, quae[15] ad libertinos respiciunt: ut[16] et ius omne, quod de gradibus et adfinitatibus descendit, legitimaeque hereditates et omnis ab intestato successio et Tertullianum et Orfitianum senatus consultum, ex quibus matres[17] et filii invicem sibi heredes existunt, in geminos libros contulimus, bonorum possessionis multitudinem in compendiosum et manifestissimum or-
7a dinem concludentes. Post haec ea, quae de operis novi nuntiationibus damnique infecti et pro aedificiis dirutis et eorum insidiis et quae de aqua pluvia arcenda veteribus auctoribus placita sunt, nec non de publicanis et donationibus tam inter vivos quam mortis causa conficiendis cauta legibus inve-
7b nimus, in librum singularem deduximus. De manumissionibus autem et de liberali causa alius liber
7c respondit: Quemadmodum et de adquisitione tam dominii quam possessionis et titulis qui eam inducunt multae et variae lectiones uni sunt insertae
7d volumini: Alio libro deputato his, qui iudicati vel in iure confessi sunt, et de bonorum detentionibus et venditionibus et ut ne quid in fraudem cre-
7e ditorum fiat. Postque haec omnia interdicta glomerata sunt: et deinceps exceptiones et de temporum prolixitatibus et de obligationibus et actionibus liber iterum singularis extenditur: ut praefata sexta pars totius digestorum voluminis octo libris
8 definiatur. Septimus autem et novissimus articulus digestorum sex libris formatus est. quo de stipulationibus seu verborum obligationibus et[18] fideiussoribus et mandatoribus, nec non novationibus et solutionibus et acceptilationibus et de praetoriis stipulationibus omne quod ius invenitur[19] gemino volumine inscriptum est, quod in libris antiquis nec
8a numerari possibile fuit. Et post hoc duo terribiles libri positi sunt pro delictis privatis et extraordinariis nec non publicis criminibus, qui omnem continent severitatem poenarumque atrocitatem. quibus permixta sunt et ea quae de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur et contumaces existunt: et de poenis, quae condemnatis infliguntur vel conceduntur, nec non de eorum sub-
8b stantiis. Liber autem singularis pro appellationibus nobis excogitatus est contra sententias tam
8c civiles quam criminales causas finientes. Cetera autem omnia, quae ad municipales vel de decurionibus[20] et muneribus vel publicis operibus vel nundinis et pollicitationibus ac diversis cognitionibus et censibus vel significatione verborum veteribus inventa sunt quaeque regulariter definita, in se recepit[21] quinquagesimus, totius consummationis per-
9 fectus. Quae omnia confecta sunt per virum excelsum nec non prudentissimum magistrum ex quaestore et ex consule[22] TRIBONIANUM, qui similiter eloquentiae et legitimae scientiae artibus decoratus et in ipsis rerum experimentis emicuit nihilque maius nec carius nostris umquam iussionibus duxit: nec non per alios viros magnificos et studiosissimos perfecta sunt, id est CONSTANTINUM virum illustrem comitem sacrarum largitionum et magistrum scrinii libellorum[23] sacrarumque cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione et gloria

(1) trecenties decem milia *Dig.* (2) appellantur F^1M^a, appellatur F^2CRM^b (3) quoddam invenitur umbilicum *Dig.* (4) *sic FM*, eidem inserto volumini *CR* (5) duo *F*, duos *libri* (6) et F^2 *cum c. Δέδωκεν*, vel *libri*, *om.* F^1 (7) *sic F*, antiquitus *libri* (8) *sic F*, repositum *libri* (9) depositum duobus libris qui de testamentis appellantur *requiritur* (*Mommsen*) (10) ut *del., nisi excidit* adiungeretur (*Mommsen*) (11) et *F*, *om. libri* (12) nostris F^1, in nostris F^2CR (13) *sic F*, vigor *libri* (14) periculis *Dig.* (15) *sic F*, quae tam ad ingenuos quam *libri* (16) ut F^1, *om. libri cum* F^2 (17) mater *F contra c. Δέδωκεν* (18) et *F*, et de *libri* (19) quod invenitur ius *Mommsen* (20) *sic F*, quae pro municipalibus vel decurionibus *libri*: *ὁπόσα δὲ ὑπέρ τε πολιτῶν ὑπέρ τε βουλευτῶν c. Δέδωκεν* (21) *sic F*, recipit *libri* (22) *sic F*, et quaestorem et exconsulem (et consulem *R*) *CR* (23) *sic F*, librorum *libri*

*τὸν φιλάνθρωπον θεόν, οὐδὲ τὰ περὶ τούτων ἀδιόρ-
θωτα καταλιπεῖν ὑπέστημεν, ἀλλὰ γνόντες, ὡς τὴν
τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου θεοῦ καταλιμπάνοντες προσ-
κύνησιν εἰδώλοις ἀλογίστῳ πλάνῃ θυσίας προσέφερον
καὶ πάσης ἀνοσιότητος μεστὰς ἑορτὰς ἐπετέλουν, τοὺς
μὲν ἤδη ταῦτα ἡμαρτηκότας μετὰ τὸ ἀξιωθῆναι τοῦ
ἁγίου βαπτίσματος πρὸς τὰ ἐλεγχθέντα αὐτῶν ἁμαρ-
τήματα ἐκδικήσει τῇ προσηκούσῃ, καὶ ταῦτα φιλαν-
θρωπότερον, ὑπεβάλομεν[1]. τοῦ δὲ λοιποῦ διὰ τοῦ
παρόντος νόμου προαγορεύομεν ἅπασιν, ὡς οἱ μὲν
γενόμενοι Χριστιανοὶ καὶ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώ-
δους ἀξιούμενοι καθ' οἱονδήποτε χρόνον βαπτίσμα-
τος, εἰ φανεῖεν ἔτι τῇ τῶν Ἑλλήνων ἐμμένοντες
1 πλάνῃ, τιμωρίαις ἐσχάταις ὑποβληθήσονται. Ὅσοι
δὲ μήπω τοῦ προσκυνητοῦ βαπτίσματος ἠξιώθησαν,
τούτους προσήκει καταδήλους ἑαυτοὺς ποιεῖν, ἢ κατὰ
τὴν βασιλεύουσαν ταύτην πόλιν ἢ ἐν ἐπαρχίαις διά-
γοντας, καὶ προσιέναι ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις ἅμα
γαμεταῖς καὶ παισὶ καὶ παντὶ τῷ κατ' αὐτοὺς οἴκῳ
καὶ διδάσκεσθαι τὴν ἀληθινὴν τῶν Χριστιανῶν
πίστιν, οὕτω δὲ ἐκδιδαχθέντας καὶ καθαρῶς ἀποβα-
λόντας τὴν προτέραν πλάνην ἀξιοῦσθαι τοῦ σωτη-
ριώδους βαπτίσματος, ἢ τούτων ὀλιγωροῦντας εἰδέναι,
ὡς οὔτε μεθέξουσί τινος τῶν τῆς ἡμετέρας πολιτείας
οὔτε οὐσίας κινητῆς ἢ ἀκινήτου κύριοι εἶναι συγχω-
ρηθήσονται, ἀλλὰ παντὸς ἀφαιρεθέντες πράγματος
ἐν ἐνδείᾳ καταλειφθήσονται πρὸς τῷ καὶ ταῖς ἁρμο-
2 δίαις ὑποβληθῆναι ποιναῖς. Πᾶν δὲ μάθημα
παρὰ τῶν νοσούντων τὴν τῶν ἀνοσίων Ἑλλήνων
μανίαν διδάσκεσθαι κωλύομεν, ὥστε μὴ κατὰ τοῦτο
προσποιεῖσθαι αὐτοὺς παιδεύειν τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀθ-
λίως φοιτῶντας, ταῖς δὲ ἀληθείαις τὰς τῶν δῆθεν
παιδευομένων διαφθείρειν ψυχάς· ἀλλὰ μηδὲ[2] ἐκ
τοῦ δημοσίου σιτήσεως ἀπολαύειν αὐτούς, οὐκ ἔχον-
τας παρρησίαν οὐδὲ ἐκ θείων γραμμάτων ἢ πραγ-
ματικῶν τύπων[3] τοιούτου τινὸς ἄδειαν αὐτοῖς ἐκδι-
3 κεῖν. Εἴτε γὰρ ἐνταῦθά τις εἴτε κατὰ χώραν
φανείη τοιοῦτος ὢν καὶ μὴ προσδραμὼν ταῖς ἁγιω-
τάταις ἡμῶν ἐκκλησίαις μετὰ τῶν οἰκείων, ὡς εἴρη-
ται, παίδων καὶ γαμετῶν, ταῖς προδηλουμέναις ὑπο-
πεσεῖται ποιναῖς καὶ τὰς μὲν αὐτῶν οὐσίας ἐκδικήσει
4 τὸ δημόσιον, αὐτοὶ δὲ ἐξορίᾳ παραδοθήσονται. Εἰ
δέ τις ἐμφωλεύων τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ θυσίας ἢ
καὶ εἰδωλολατρίας ἁμαρτάνων ἁλῷ, οὗτος ταῖς ἐσχά-
ταις ὑπαχθήσεται τιμωρίαις, ἃς οἱ Μανιχαῖοι, ταὐ-
τὸν δὲ εἰπεῖν ἐστί, καὶ Βορβορῖται δικαίως ὑφίσταν-
ται· καὶ γὰρ καὶ τούτους ὁμοίους ἐκείνοις εἶναι κρί-
5 νομεν. Κἀκεῖνο δὲ νομοθετοῦμεν, ὥστε τὰ τούτων
τέκνα μικρᾶς ἡλικίας ὄντα παραχρῆμα καὶ δίχα τινὸς
ἀναβολῆς τυγχάνειν τοῦ σωτηριώδους βαπτίσματος,
ὡς τῶν ἤδη τὴν ἡλικίαν προβεβηκότων δεομένων
τοῦ προσεδρεύειν ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις κατὰ
τοὺς θείους κανόνας καὶ τὰς θείας ἐκδιδάσκεσθαι
γραφάς, οὕτω τε γνησίας ἀντιλαμβάνεσθαι μετανοίας
καὶ τὴν παλαιὰν ἀποσεισαμένους πλάνην τοῦ προσ-
κυνητοῦ τυγχάνειν βαπτίσματος· τοῦτον γὰρ τὸν
τρόπον βεβαίως ἂν δέξαιντο καὶ διαφυλάξαιεν τὴν
ἀληθινὴν τῶν ὀρθοδόξων πίστιν καὶ οὐ πάλιν ἐπὶ
6 τὴν παλαιὰν μεταβάλοιεν πλάνην. Ὅσοι δὲ ἂν προ-
φάσει τοῦ στρατείαν ἢ ἀξίωμα ἢ οὐσίαν ἔχειν αὐτοὶ
μὲν ἐσχηματισμένως προσῆλθον ἢ προσέλθοιεν τῷ
σωτηριώδει βαπτίσματι, τὰς δὲ αὐτῶν γαμετὰς ἢ
τοὺς παῖδας ἢ τοὺς ἄλλους[4] τοὺς κατὰ τὸν αὐτῶν
ὄντας οἶκον ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταλείψαιεν πλάνης,
τούτους προστάττομεν δημεύεσθαί τε καὶ καθάπαξ
μὴ μετέχειν τῆς ἡμετέρας πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τιμω-
ρίαις ὑποβάλλεσθαι ταῖς αὐτῶν ἀξίαις, ὡς αὐτόθεν
ὄντας φανεροὺς μὴ καθαρᾷ πίστει τοῦ ἁγίου τυχεῖν
7 βαπτίσματος. Ταῦτα τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἀλιτηρίοις
Ἕλλησί τε καὶ Μανιχαίοις, ὧν Μανιχαίων μέρος εἶναι
καὶ Βορβορίτας δεδήλωται, νομοθετοῦμεν[5].*

(1 *sic B, ὑποβάλλομεν Nomoc.* (2) *sic Nomoc., μηδέν B*
(3) *τύπων om. B* (4) *τοὺς ἄλλους om. Nomoc.*
(5) *quod ad tempus attinet, haec constitutio posterior videtur esse altera 1, 5, 18, ubi pagani non Manichaeis, sed ceteris haereticis aequantur*

*ciunt, quae clementem deum ad iustam iram mo-
vent, ne ea quidem quae ad hos pertinent inordi-
nata relinquere passi sumus, sed scientes eos de-
serta veri et solius dei adoratione simulacris insano
errore sacrificia obtulisse et sollemnitates omni im-
pietate refertos celebrasse, eos quidem, qui iam,
postquam sancto baptismate digni habiti sunt, haec
commiserint, congruae delictis quorum convicti sunt
animadversioni, et hoc quidem benignius subieci-
mus: in futurum autem per praesentem legem omni-
bus edicimus eos, qui Christiani facti et sancto sa-
lutarique baptismate quoquo tempore digni habiti
sunt, si adhuc in paganorum errore eos remansisse
1 apparuerit, ultimo supplicio subiectum iri. Qui
vero nondum venerando baptismate dignati sunt,
eos manifestare se oportet, sive in hac regia urbe
sive in provinciis commorentur, et sacrosanctas ec-
clesias cum uxoribus liberisque et omni domo sub
ipsis constituto adire et veram Christianorum fidem
doceri, ita vero edoctos priori errore prorsus
abiecto salubre baptisma accipere, vel scire, si ea
parvi aestiment, se omnium quae ad rem publicam
nostram pertinent expertes fore neque eis permitti,
ut ullius rei mobilis vel immobilis domini fiant, sed
omni re exutos in penuria relinquendos fore, prae-
terquam quod et competentibus poenis subicientur.
2 Prohibemus autem, quominus ab iis qui pagano-
rum insania laborant ulla doctrina doceatur, ne
hac ratione simulent se eos qui miserabiliter eos
frequentant instruere, re vera autem animas disci-
pulorum corrumpant: sed nec ullam annonam a
fisco accipiant, cum ne ex sacris quidem litteris
vel pragmaticis formis ad eiusmodi aliquid sibi vindi-
3 candum admittantur. Sive enim hic aliquis
sive in provinciis talis esse probatus fuerit neque
ad sacrosanctas ecclesias nostras cum suis, ut dic-
tum est, liberis et uxore festinet, supra memoratis
poenis subiacebit et substantias eorum fiscus vindi-
4 cabit, ipsi autem in exilium mittentur. Si quis
autem in re publica nostra se occultans sacrificia vel
etiam simulacrorum cultum celebrasse deprehendetur,
is ultimis suppliciis percelletur, quae Manichaei et,
quod idem est, Borboritae merito subeunt: nam et
5 hos similes illis esse iudicamus. Illud quoque
sancimus, ut liberi eorum tenerae aetatis statim et
sine dilatione salubre baptisma accipiant, illi vero,
qui primam aetatem iam excesserunt, sacrosanctas
ecclesias frequentent et in sacris scripturis insti-
tuantur et sic sincerae paenitentiae se dedant
et pristino errore reiecto venerabile baptisma acci-
piant: hoc enim modo firmiter veram orthodoxorum
fidem suscipiant neque rursus in pristinum errorem
6 recident. Qui vero ideo militiae dignitatis bono-
rumve retinendorum gratia ipsi quidem simulate ad
salubre baptisma accesserunt vel accesserint, uxores
autem vel liberos vel reliquos, qui in eorum domo
sunt, in paganorum errore reliquerint, eos bonis
exui et nostrae rei publicae plane expertes esse iube-
mus neque non quibus digni sunt poenis subici, cum
manifestum sit eos non sincera fide sanctum bap-
7 tisma accepisse. Haec igitur adversus sceleratos
paganos et Manichaeos, quorum Manichaeorum par-
tem et Borboritas esse ostensum est, sancimus.*

XII.[1]

DE HIS QUI AD ECCLESIAS CONFUGIUNT VEL IBI EXCLAMANT[2].

1 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Archelao praefecto Augustali.* Iudaei, qui reatu aliquo vel debitis fatigati simulant se Christianae legi velle coniungi, ut ad ecclesias confugientes evitare possint crimina vel pondera debitorum, arceantur nec ante suscipiantur, quam debita universa reddiderint vel fuerint innocentia demonstrata purgati. *D. xv k. Iul. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

2 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iovio pp.* Fideli ac devota[5] praeceptione sancimus nemini licere ad sacrosanctas ecclesias confugientes abducere: sub hac videlicet definitione, ut, si quisquam contra hanc legem venire temptaverit, sciat se ad maiestatis crimen[6] esse retinendum. *D. k. April. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

3 [7]*Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος καὶ Οὐαλεντινιανὸς ΑΑ.*[8] *Ἀντιόχῳ μεγαλοπρεπεστάτῳ ἐπάρχῳ καὶ ὑπάτῳ.* Ἀνεῴχθωσαν[9] τοῖς δεδιόσιν οἱ ναοὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ· οὐ γὰρ μόνα τὰ θεῖα θυσιαστήρια καὶ τὸ εὐκτήριον τοῦ ναοῦ[10] τὸ τετραγώνων τοίχων περιβολῇ τειχιζόμενον εἰς ἀσφάλειαν συντελεῖν τῶν προσφευγόντων θεσπίζομεν, ἀλλ' εἴ τι καὶ περαιτέρω τούτου τυγχάνει ἄχρι τῶν τελευταίων θυρῶν τῆς ἐκκλησίας[11], ἐλέου βωμὸν τοῖς προσφυγοῦσιν εἶναι προστάττομεν, ὥστε μεταξὺ τοῦ ναοῦ, ὃν τῷ προειρημένῳ τρόπῳ περιπεφράχθαι διεγράψαμεν, καὶ τῶν πρώτων μετὰ τοὺς δημοσίους τόπους τῆς[12] ἐκκλησίας θυρῶν τὰ παρεγκείμενα[13], εἴτε ἐν οἰκίαις ἢ κήποις ἢ αὐλαῖς ἢ λουτροῖς ἢ ἐν στοαῖς τυγχάνει, τοὺς εἰσδύντας πρόσφυγας καθ' ὁμοιότητα τοῦ[14] ναοῦ φυλάττειν· καὶ μηδένα τούτοις[15] ἱεροσύλους ἐπιβάλλειν χεῖρας, ἵνα μὴ ὁ τοῦτο τολμῶν ἐν συμφοραῖς ἑαυτὸν ἰδὼν καὶ αὐτὸς ἐξαιτῶν βοήθειαν
1 καταφύγῃ. Τοῦτο δὲ τῶν διαστημάτων πλάτος
διὰ τοῦτο[16] συνεχωρήσαμεν, ἵνα μὴ τινι τῶν προσ-
φευγόντων ἐν τῷ τοῦ θεοῦ ναῷ ἢ ἐν τοῖς ἁγίοις
θυσιαστηρίοις μένειν ἢ ἐσθίειν ἢ καθεύδειν ἢ παννυ-
χίζειν ἐξῇ, τῶν μὲν κληρικῶν τῆς θρησκείας χάριν
τοῦτο κωλυόντων, τῶν προσφύγων δὲ τῆς εὐσεβείας
1a ἕνεκα φυλαττόντων. Ὅπλα δὲ ἢ ἐν σιδήρῳ ἢ
ἐν ἑτέρῳ εἴδει ἀμυντηρίου[17] τοὺς προσφεύγοντας
οὐδαμῶς ἔχειν ἢ ἐπιφέρεσθαι ἐντὸς τῆς[18] ἐκκλησίας
προστάττομεν, οὐ μόνον ἐκ τῶν θείων ναῶν καὶ
θυσιαστηρίων, ὡς τὰ λοιπά, ταῦτα κωλύοντες, ἀλλὰ
καὶ τῶν οἰκημάτων καὶ διαιτῶν καὶ κήπων καὶ λου-
2 τρῶν καὶ αὐλῶν καὶ στοῶν. Τοὺς τοίνυν δίχα
ὅπλων τῷ ἁγίῳ οἴκῳ τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἅγιον[19]
θυσιαστήριον ἐν οἱῳδήποτε ἔθνει ἢ κατὰ ταύτην τὴν
πόλιν προσφεύγοντας ὑπνοῦν ἐν τῷ ναῷ ἤτοι τῷ
θυσιαστηρίῳ καὶ τροφῆς μεταλαμβάνειν παρὰ τῶν
κληρικῶν προσήκει κωλύεσθαι ἐκτός τινος ὕβρεως,
δεικνύντων τὰ διαστήματα ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς
περιβόλοις διὰ τὴν τῶν προσφύγων ἀσφάλειαν καὶ
ἡσυχίαν ἀφορισθέντα καὶ διδασκόντων τιμωρίαν κε-
φαλικὴν κατὰ τῶν προπετῶς ἐπιόντων αὐτοῖς ὡρί-
σθαι. οἷς ὁ πρόσφυξ εἰ μὴ πείθει, τότε προτιμάσθω
τῆς φιλανθρωπίας[20] ἡ θρησκεία καὶ ἐκ τῶν θείων
εἰς τοὺς προλεχθέντας τόπους χωριζέσθω ἡ θρασύ-
3 της. Τοὺς δὲ μετὰ ὅπλων τὰς ἁγίας ἐκκλησίας
καταλαμβάνοντας προηγουμένως μὲν μὴ ποιεῖν τοῦτο
ὑπομιμνήσκομεν· ἐὰν δὲ ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ τῆς ἐκ-
κλησίας ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἢ περὶ τὸν ναὸν ἢ καὶ ἐκ-
τὸς τούτου τυγχάνωσιν, παραχρῆμα τὰ ὅπλα αὐθεντίᾳ
τοῦ ἐπισκόπου παρὰ μόνων τῶν κληρικῶν αὐστηρό-
τερον[21] ἀναγκαζομένους ἀποτίθεσθαι προστάττομεν,
διδομένης αὐτοῖς ἐλπίδος καὶ ὅρκου[22], ὡς τῇ θρησκείᾳ
μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ὅπλων ἐπικουρίᾳ ὀχυρωθήσονται.

(1) *B* 1, 1, 48. 5, 1, 11 *seqq.* (2) vel ibi excl.] et clamoribus ibi utuntur *Const.* (3) = *Th.* 9, 45, 2 (4) = *Th.* 16, 8, 19: *iunge* 1, 9, 12 *et Th.* 2, 8, 25 (5) deo *ins. Th.* (6) ad mai. crimen *Th.*, mai. crimen *Gregorii M. epist.* 13, 45, mai. crimine *Ambr. C*, mai. criminis *R* (7) = *Th.* 9, 45, 4, *ubi Latinum exemplum praecedit*: § 3 *est etiam in Nomoc.* 9, 27: *integra constitutio* (= *Eph.*) *extat in actis synodi Ephesinae* (*Mansi* 5, 437) (8) *αὐτοκράτορες* ... aa. *scripsi*, idem aa. *Th.*, *inscr. om. Eph.* (9) *sic Th.*, *ἀνεῴχθησαν Eph. cum Parat. ad Const.* 1, 3. 4 (10) *τὸ εὐκτήριον τοῦ λαοῦ Eph.*, *τὸν εὐκτήριον ναόν Th.*, oratorium templi *rec. Lat.* (11) *ὧν τοῖς εὔξασθαι προῃρημένοις πρῶτον ἐπιβαίνειν συμβαίνει ins. Eph. cum recensione Latina:* quas oratum gestiens populus primus ingreditur (12) *ἁγίας ins. Eph.* (13) *ὃν τῷ προειρημένῳ ... τὰ παρεγκείμενα*] *ον τω προειρημενω τροπω περιπεφρασθαι διεγραψαμεν τροπω περιπεφραφθαι διεγραψαμεν* (*τροπω π. διεγραψαμεν del. manus prima*) *τωιν αχρι των πρωτον μετα ... θυρων παρερκειμεν* (*παρεγκειμενον manus secunda*) *Th.*, *ἐν τῷ πρόειρημένῳ τόπῳ προσφυγὲς διεγράψαμεν καὶ τῶν πρώτων μετὰ ... θυρῶν τὰ περιεγκείμενα Eph.:* ut inter templum, quod parietum descripsimus cinctu, et post loca publica ianuas primas ecclesiae quidquid fuerit interiacens *rec. Lat.* (14) *ἐνδοτάτου ins. cum Ephes. et rec. Lat.* (15) *τούτοις*] *εἰς τὸ ἐξωθεῖσθαι τούτους Eph. cum rec. Lat.:* ad extrahendos eos (16) *διὰ τοῦτο*] *ἐν καιρῷ τοῦ φόβου εἰς ἄδειαν τοῦ διάγειν, μᾶλλον δὲ τοῦ περινοστεῖν, φιλανθρώπως Eph.* (17) *ἐν ἑτέρῳ εἴδει ἀμυντήρια* (*alias ἐν ἑτέρῳ ἀμυντηρίῳ*) *Eph.*, *εν ετερωι αμυντηριου Th.:* arma quoque in quovis telo ferro vel specie (*scribi debuit* in ferro vel quavis teli specie) *rec. Lat.* (18) *ἁγίας ins. Eph.* (19) *ὁσιώτατον Eph.* (20) *πρᾳότητος Eph.* (21) *αὐστηρότερον Cuiacius ad rec. Lat.:* a solis clericis severius conveniri, *η αυστηροτερον Th.*, *καὶ αὐστηρότερα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας Eph.*, *om. Nomoc.* (22) *θάρσους Eph.*

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Antiocho magnificentissimo praefecto et consuli. Pateant magni dei templa timentibus: non enim sacra altaria sola et oratorium templi, quod quadripertito parietum saeptu cinctum est, ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita, sed et si quid ultra hoc extat usque ad extremas fores ecclesiae, confugientibus aram salutis esse praecipimus, ut quod inter templum, quod praedicto modo circumsaepiri iussimus, et primas fores ecclesiae post loca publica interiaceat, sive in domibus sive in hortulis sive in atriis sive in balneis sive in porticibus consistat, ingressos confugas (interioris) templi vice tueatur: neu quisquam his sacrilegas manus immittat, ne qui hoc ausus sit, cum se ipsum in discrimine videat,*
1 et ipse ad expetendam opem confugiat. Hanc
autem spatii latitudinem ideo indulsimus, ne cui
confugarum in dei templo vel in sacris altaribus
manere vel vesci vel dormire vel pernoctare li-
ceat: clericis religionis gratia hoc vetantibus, con-
1a fugis pietatis causa id servantibus. Arma quoque
in ferro vel in quavis teli specie confugas minime
tenere vel adferre in ecclesias praecipimus: quae
ut reliqua non modo a sacris templis et altaribus,
sed etiam a domibus cellulis hortulis balneis atriis
2 porticibus prohibemus. Proinde ii, qui sine armis
ad sacram dei domum et sacrum altare usquam gen-
tium sive in hac urbe confugiunt, quominus dormiant
in templo vel altari vel cibum capiant, absque ulla in-
iuria prohiberi convenit a clericis, qui spatia in eccle-
siasticis saeptis eorum tuitioni et securitati definita
demonstrent ac doceant capitalem poenam in eos pro-
positam esse, qui temere locis illis appropinquent. qui-
bus si confuga non obtemperat, humanitati religio
praeferenda est et a sacris ad praefatos locos temeri-
3 tas removenda. Eos vero, qui cum armis sacras
ecclesias occupant, ne hoc faciant, praemonemus.
quod si in quovis ecclesiae loco sive infra templum sive circa templum sive etiam extra hoc sint, statim eos, ut arma deponant, auctoritate episcopi a solis clericis severius conveniri praecipimus, data eis fiducia et iuramento, quod religione magis quam

4 *Ἐὰν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ φωνῇ ὑπομνησθέντες μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας παραγγελίας τὰ ὅπλα μὴ ἀποθῶνται, ἐξευμενισθείσης τῆς θρησκείας παρά τε τῆς ἡμετέρας γαληνότητος καὶ τῶν ἐπισκόπων τῷ θεῷ τῆς ἀπολογίας δοθείσης, ἐνόπλων εἰσπεμφθέντων ἀποσπασθήσονται καὶ πάσαις ταῖς συμφοραῖς*
5 *ὑποβληθήσονται. Οὐ μὴν δίχα γνώμης ἢ κελεύσεως τοῦ ἐπισκόπου*[1] *καὶ ἡμῶν τῶν τε δικαστῶν τῶν κατὰ τὴν δεῖνα πόλιν καὶ*[2] *ὁπουδήποτε τυγχανόντων τὸν ὡπλισμένον ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν χρὴ παραδίδοσθαι, ἵνα μή, πολλοῖς κατὰ τῶν ἀθλίων τοιαύτης ἀδιαφόρως ἐξουσίας δοθείσης, σύγχυσίς τις ἐκ τούτου γίνεσθαι μέλλῃ καὶ ταραχή. D. x k. April. Constantinopoli Basso et Antiocho conss.*[3] [*a.* 431]

4 [4]*Idem AA. Hierio*[5] *pp.* Si servus cuiusquam ecclesiam altariave armatus nullis hoc suspicantibus inopinatus inruerit, exinde protinus abstrahatur vel certe continuo domino vel ei, unde eum tam furiosa formido proripuit, indicetur eique mox abstrahendi
1 copia non negetur. Sed si armorum fiducia resistendi animos insania impellente conceperit, abripiendi extrahendique[6] eum domino, quibus potest id efficere viribus, concedatur. quod si illum etiam conficí[7] in concertatione pugnaque contigerit, nulla erit eius noxa nec conflandae criminationis[8] relinquetur occasio, si is, qui ex statu servili in hostilis et homicidae condicionem transiliit[9], occisus sit. *D. v k. April. Constantinopoli Valerio et Aetio conss.* [*a.* 432]

5 *Imp. Marcianus A. ad populum.* Denuntiamus vobis omnibus, ut in sacrosanctis ecclesiis et in aliis quidem venerabilibus locis, in quibus cum pace et quiete vota competit celebrari, abstineatis omni seditione. nemo conclamationibus utatur, nemo moveat tumultum aut impetum committat vel conventicula collecta multitudine in qualibet parte civitatis vel vici vel cuiuscumque loci colligere aut celebrare conetur. nam si quis aliquid contra leges a quibusdam sibi existimet perpetrari, liceat ei adire iudicem et legitimum postulare praesidium. sciant sane omnes, quod, si quis contra huius edicti normam aut agere aliquid aut seditionem movere temptaverit, ultimo supplicio subiacebit. *D. III id. Iul. Constantinopoli Marciano A. cons.* [*a.* 451]

6 *Imp. Leo A. Erythrio pp.* Praesenti lege decernimus per omnia loca valitura (excepta hac urbe regia, in qua nos divinitate propitia degentes, quotiens usus exegerit, invocati singulis causis atque personis praesentanea constituta praestamus) nullos penitus cuiuscumque condicionis de sacrosanctis ecclesiis orthodoxae fidei expelli aut tradi vel protrahi confugas nec pro his venerabiles episcopos aut religiosos oeconomos exigi, quae debeantur ab eis: qui hoc moliri aut facere aut nuda saltim cogitatione atque tractatu ausi fuerint temptare, capitali et ultima supplicii animadversione plectendi sunt. ex his ergo locis eorumque finibus, quos anteriorum legum praescripta sanxerunt, nullos expelli aut eici aliquando patimur nec in ipsis ecclesiis reverendis ita quemquam detineri atque constringi, ut ei aliquid aut victualium rerum aut vestis negetur
1 aut requies. Sed si quidem ipsi refugae apparent publice et se in sacris locis offerunt quaerentibus conveniendos, ipsi, servata locis reverentia, iudicum quibus subiacent sententiis moneantur, responsum daturi, quale sibi quisque perspexerit[10]
2 convenire. Quod si in finibus ecclesiasticis latitant, religiosus oeconomus seu defensor ecclesiae vel[11] certe, quem his negotiis commodiorem auctoritas episcopalis elegerit, reconditam latentemque personam decenter sine ullo incommodo monitus, intra
3 fines ecclesiae si invenitur, praesentet. Cum autem monitus fuerit in publico privatove contractu actione civili, in eius sit arbitrio sive per se seu, si magis elegerit, instructo sollemniter procuratore directo in eius iudicis, cuius pulsatur sententiis, exa-
4 mine respondere. Sed si hoc facere detractat aut differt, iudiciorum legumque solitus ordo servetur. itaque si res immobiles possidet, post edictorum sollemnia sententia[12] iudicantis usque ad modum debiti bonorum eius sive praediorum traditio
5 seu venditio celebretur. Quod si res mobiles habet easque extra terminos occultat ecclesiae, sententia iudicantis et executoris sollicitudine perquisitae, quocumque occultantur, erutae pro aequitatis tramite modoque debiti publicis rationibus privatis-
6 que proficiant. Sane si intra fines habentur ecclesiae vel apud quemlibet ex clericis absconditae sive depositae fuisse firmantur, studio et providentia viri reverentissimi oeconomi sive defensoris ecclesiae diligentia inquisitae quolibet modo ad sacrosanctam ecclesiam pervenientes proferantur, ut pari aequitatis ordine ex isdem bonis fisco vel rei publicae sive creditoribus et quibuscumque iustis petitoribus
7 ad modum debiti consulatur. Sicubi depositae vel commendatae dicuntur, inquirendi tantam volumus esse cautelam[13], ut, si sola suspicatione apud aliquem adserantur absconditae, de sua etiam conscientia satisfacere auctoritate venerabilis antistitis
8 iubeatur. Adicientes, quod ea, quae de principalibus personis decrevimus, etiam[14] in fideiussorum sive mandatorum seu rerum ad eos pertinentium vel familiarium et sociorum vel participum et omnino in isdem causis obnoxiorum personis praecipimus observari, scilicet si ipsos quoque secum confugae intra ecclesiarum terminos habere voluerint, ut ex eorum quoque bonis publica debita privataque solvantur et per eos rerum ubicumque depositae sunt procedat inquisitio. et haec quidem de ingenuis
9 (5) liberisque personis. Sane si servus aut colonus vel adscripticius, familiaris sive libertus et huiusmodi aliqua persona domestica vel condicioni subdita conquassatis rebus certis atque subtractis aut se ipsum furatus ad sacrosancta se contulerit loca, statim a[15] religiosis oeconomis sive defensoribus, ubi primum hoc scire potuerint, per eos videlicet ad quos pertinent, ipsis praesentibus pro ecclesiastica disciplina et qualitate commissi aut ultione competenti aut intercessione humanissima procedente, remissione veniae et sacramenti interveniente securi ad locum statumque proprium revertantur, rebus, quas secum habuerint, reformandis. diutius enim eos intra ecclesiam non convenit commorari, ne patronis seu dominis per ipsorum absentiam obsequia iusta denegentur et ipsi per incommodum ecclesiae

(1) ἢ *ins. Eph.* (2) *καὶ Th.*, ἢ *καὶ Eph.*, vel *rec. Lat.* (3) basso et antiocho conss. *scripsi ex more compilatorum*, antiocho vc. cons. et qui fuerit nuntiatus *Th.: in Eph. subscribitur dies, quo lex proposita est, scil. VII id. Mai. anni eiusdem* (4) *Th.* 9, 45, 5 (5) *sic Th.*, hemerio *S*, imerio *C*, erminio *R* (6) abripiendi extrahendique *C*, eripiendi extrahendique *R*, abripiendique *Th.* (7) *sic Th.*, configi *libri* (8) *sic MTh.*, conflandi criminis *CR* (9) transiliit *M*, prosiluit *C*, transilivit *R*, transivit *Th.* (10) prospexerit *libri* (11) vel M^b *cum Const.*, *om.* $PCRM^a$ (12) sollemnia sententia *scripsi auctoritate B*, solemnia et sententiam *P*, solemnium citationem sententia *CR* (13) inquirendi tantam v. e. cautelam R^b, inquirenda tantum v. e. cautela *PLC*, inquirendi tanta v. e. tutela R^a (14) etiam R^b *cum B*, *om.* PCR^a (15) a R^b *cum B*, *om.* PCR^a

4 *armorum praesidio muniantur. Sin autem ecclesiastica voce moniti post tot tantasque denuntiationes arma non deponant, placata religione et a nostra serenitate et ab episcopis excusatione deo reddita armatis intromissis abstrahentur et omnibus*
5 *casibus subdantur. Sed neque absque sententia vel iussione episcopi et nostra iudicumque qui in hac urbe vel ubicumque sunt armatum ab ecclesiis oportet abstrahi, ne, si multis passim talis licentia adversus miseros detur, confusio ac perturbatio ea ex re oriatur.*

10 (6) egentium et pauperum alantur expensis. Inter haec autem, quae sedulo ad religiosi oeconomi sive defensoris ecclesiae sollicitudinem curamque respiciunt, erit etiam illud observandum, ut singulorum intra ecclesias confugientium personas causasque incessanter conquirant, denique iudices vel eos, ad quos causae et personae pertinent, instantius instruant, ut[1] aequitatis convenientiam diligentius exsequantur. *D. prid. k. Mart. Constantinopoli Leone A. III cons.* [*a.* 466]

7 [2]*Ὁ ἔχων ἀγωγὴν ἢ πρᾶγμα πρός τινα μὴ θορυβείτω τὰς ἐκκλησίας δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἑτέρου, ἀλλὰ προσίτω τοῖς ἄρχουσιν. εἰ δὲ τοῦ βασιλέως ἐπὶ ἁμαρτήμασι χρήζει, διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτὸν διδασκέτω. ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν σωφρονίζεται.*

8 [3]*Ὁσάκις ἐξ ἔθους κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἢ καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις προΐεμεν, ἐπιτρέπομεν τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἡμῶν κοιαίστωρι τὰς αἰτήσεις τῶν δεομένων δέχεσθαί τε καὶ*
1 *εἰς ἡμᾶς φέρειν. Ὁ δὲ ταραχαῖς ἢ ἐκβοήσεσι χρώμενος κατὰ τὸν τῶν ἑορτῶν καιρὸν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἢ καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις ἐκπεσεῖται μὲν εὐθέως τοῦ πράγματος, κἂν εὔλογον ἔχειν τι δόξειεν, ἐκβληθήσεται δὲ παρὰ τοῦ ἐπάρχου καὶ τιμωρίαις*
2 *ὑποβληθήσεται. Δυνατὸν δὲ πρόσωπον δεδιὼς διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῖν προσίτω ἢ τῶν ἐκκλησιεκδίκων.*

XIII.[4]

DE HIS QUI IN ECCLESIIS MANUMITTUNTUR.

1 *Imp. Constantinus A. ad Protogenem episcopum.* Iam dudum placuit, ut in ecclesia catholica libertatem domini suis famulis praestare possint, si sub adspectu plebis adsistentibus Christianorum antistitibus id faciant, ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscumque scriptura, in qua ipsi vice testium signent. unde a vobis quoque ipsis non immerito dandae et relinquendae sunt libertates, quo quis vestrum pacto voluerit, dummodo vestrae voluntatis evidens appareat testimonium. *D. VI id. Iun. Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 [5]*Idem A. Osio*[6]. Qui religiosa mente in ecclesiae gremio servulis suis meritam concesserint libertatem, eandem eodem iure donasse videantur, quo civitas Romana sollemnitatibus decursis dari consuevit. sed hoc dumtaxat his, qui sub adspectu antistitum dederint, placuit relaxari. clericis autem amplius concedimus, ut, cum suis famulis tribuunt libertatem, non solum in conspectu ecclesiae ac religiosi populi plenum fructum libertatis concessisse dicantur, verum etiam cum postremo iudicio dederint libertates seu quibuscumque verbis dari praeceperint, ita ut ex die publicatae voluntatis sine aliquo iuris teste vel interprete competat directa[7] libertas. *D. XIIII k. Mai. Crispo II et Constantino II conss.* [*a.* 321]

XIIII.[8]

DE LEGIBUS ET CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM ET EDICTIS.

1 [9]*Imp. Constantinus A. Septimio*[10] *Basso pu.* Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere. *D. III non. Dec. Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 [11]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum*[12]. Quae ex relationibus vel suggestionibus iudicantium per consultationem in commune florentissimorum sacri nostri palatii procerum auditorium introducto negotio statuimus vel quibuslibet corporibus aut legatis aut provinciae vel civitati vel curiae donavimus, nec generalia iura sint, sed leges fiant his dumtaxat negotiis atque personis, pro quibus fuerint promulgata, nec ab aliquo retractentur: notam infamiae subituro eo, qui vel astute ea interpretari voluerit vel impetrato impugnare rescripto, nec habituro fructum per subreptionem eliciti: et iudices, si dissimulaverint vel ulterius litigantem audierint vel aliquid allegandum admiserint vel sub quodam ambiguitatis colore ad nos rettulerint, triginta librarum auri condemnatione plectendi sunt[13]. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

3 [11]*Idem AA. ad senatum*[12]. Leges ut generales ab omnibus aequabiliter in posterum observentur, quae vel missa[14] ad venerabilem coetum oratione conduntur vel inserto edicti vocabulo nuncupantur, sive eas nobis spontaneus motus ingesserit sive precatio vel relatio vel lis mota legis occasionem postulaverit. nam satis est edicti eas nuncupatione censeri vel per omnes populos iudicum programmate divulgari vel expressius contineri, quod principes censuerunt ea, quae in certis negotiis statuta sunt,
1 similium quoque causarum fata componere. Sed et si generalis lex vocata est vel ad omnes iussa est pertinere, vim obtineat edicti; interlocutionibus, quas in uno negotio iudicantes protulimus vel postea proferemus, non in commune praeiudicantibus, nec his, quae specialiter quibusdam concessa sunt civitatibus vel provinciis vel corporibus, ad generalitatis observantiam pertinentibus. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

(1) ut *R cum Graecis*, et *P*, *om. C* (2) = *Const.: in B* 5, 1, 15 *est: μηδεὶς ταραχὰς εἰς εὐκτηρίους οἴκους ἐκβοῶν ποιείτω, ἀλλὰ τοῖς ἄρχουσι προσίτω ἢ διὰ ἀρχιεπισκόπου τῷ βασιλεῖ· τὴν σφοδροτάτην ἐννοῶν τιμωρίαν ὁ τὸν παρόντα νόμον παραβαίνων* (*id est:* nemo strepitum in oratoriis clamando faciat, sed rectores adeat vel imperatorem per archiepiscopum. acerbissimam poenam incurret, qui praesentem legem violat) (3) = *B* 5, 1, 16: *in Const. est: ὁ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν ἑορτῇ προϊόντος ἐκβοήσεσι χρώμενος ἐκπίπτει τοῦ πράγματος καὶ διὰ τοῦ ἐπάρχου ἐκβαλλόμενος σωφρονίζεται. ὁ δὲ διὰ δυνατὸν πρόσωπον τῇ ἐκκλησίᾳ προσφεύγων διδασκέτω τὴν βασιλείαν διὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐκκλησιεκδίκων* (*id est:* qui imperatore festo die magnam ecclesiam ingresso exclamationibus utitur, a praefecto eiectus castigatur. qui autem propter potentem personam ad ecclesiam confugit, imperatorem per patriarcham vel ecclesiarum defensores edoceat) (4) *B* 48, 14 (5) *Th.* 4, 7, 1 (6) episcopo *add. Th.* (7) *sic dett. Th. Const.*, recta *CR* (8) *B* 2, 6, 6 *seqq.* — *Cf. Dig.* 1, 3. 4 (9) = *Th.* 1, 2, 3 (10) Septimio *Th.*, *om. libri* (11) *iungendae sunt c.* 2. 3 *h. t.* 1, 19, 7. 1, 22, 5 *Th.* 1, 4, 3: *cf. etiam* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (12) urbis Romae *addit Th.* 1, 4, 3 (13) *B haec vertunt, quasi esset* iudice si dissimulaverit v. u. l. audierit v. a. allegandum admiserit v. s. q. a. colore ad nos rettulerit t. l. a. c. plectendo (14) missae *C*[b] *cum BΣ*

XII, 7 *Qui actionem aut controversiam adversus aliquem habet, in ecclesiis strepitum non faciat vel ipse vel per alium, sed adeat rectores. si vero imperatore in criminibus opus habet, per archiepiscopum eum doceat. qui contra facit, punitur.*

8 *Quotiens ex more magnis diebus festis sacrosanctam magnam ecclesiam vel etiam reliquas ecclesias ingredimur, gloriosissimo quaestori nostro mandamus, ut postulationes supplicantium et acci-*
1 *piat et nos deferat. Qui autem tumultu clamoribusque festis diebus in magna ecclesia vel etiam in reliquis ecclesiis utitur, confestim causa cadet, etiamsi iure munitus videatur, eicietur autem a prae-*
2 *fecto et poenis subdetur. Qui vero potentem personam timet, per archiepiscopum vel ecclesiarum defensores nos adeat.*

4 *Idem AA. ad Volusianum pp.* Digna vox maiestate regnantis legibus alligatum se principem profiteri: adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas. et re vera maius imperio est submittere legibus principatum. et oraculo praesentis edicti quod nobis licere non patimur indicamus. *D. III id. Iun. Ravennae Florentio et Dionysio conss.* [*a.* 429]

5 [1]*Idem AA. Florentio pp.*[2] Non dubium est in legem committere eum, qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem: nec poenas insertas legibus evitabit, qui se contra iuris sententiam scaeva praerogativa verborum fraudulenter excusat. nullum enim pactum, nullam conventionem, nullum contractum inter eos videri volumus subsecutum, qui
1 contrahunt lege contrahere prohibente. Quod ad omnes etiam legum interpretationes tam veteres quam novellas trahi generaliter imperamus, ut legis latori, quod fieri non vult, tantum prohibuisse sufficiat, cetera quasi expressa ex legis liceat voluntate colligere: hoc est ut ea quae lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur, licet legis lator fieri prohibuerit tantum nec specialiter dixerit inutile esse debere quod factum est. sed et si quid fuerit subsecutum ex eo vel ob id, quod interdicente lege factum est, illud quoque cassum atque inutile esse praecipimus.
2 (1) Secundum praedictam itaque regulam, quam ubique[3] servari factum lege prohibente censuimus, certum est nec stipulationem eiusmodi tenere nec mandatum ullius esse momenti nec sacramentum admitti. *D. VII id. April. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

6 *Idem AA. Florentio pp.* Quod favore quorundam constitutum est, quibusdam casibus ad laesionem eorum nolumus inventum videri. *D. k. Aug. Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

7 *Idem AA. Cyro pp. et consuli designato.* Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim etiam de praeterito tempore[4] adhuc pendentibus negotiis cautum sit. *D. non. April. Constantinopoli Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [*a.* 440]

8 *Idem AA. ad senatum.* Humanum esse probamus, si quid de cetero in publica vel in privata causa emerserit necessarium, quod formam generalem et antiquis legibus non insertam exposcat, id ab omnibus antea tam proceribus nostri palatii quam gloriosissimo coetu vestro, patres conscripti, tractari et, si universis tam iudicibus quam vobis placuerit, tunc allegata[5] dictari et sic ea denuo collectis omnibus recenseri et, cum omnes consenserint, tunc demum in sacro nostri numinis consistorio recitari, ut universorum consensus nostrae sere-
1 nitatis auctoritate firmetur. Scitote igitur, patres conscripti, non aliter in posterum legem a nostra clementia promulgandam, nisi supra dicta forma fuerit observata. bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperii et ad nostram gloriam redundare. *D. XVI k. Nov. Aetio III et Symmacho conss.* [*a.* 446]

9 [6]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. ad Palladium pp.* Leges sacratissimae, quae constringunt omnium vitas, intellegi ab omnibus debent, ut universi praescripto earum manifestius cognito vel inhibita declinent vel permissa sectentur. si quid vero in isdem legibus latum fortassis obscurius fuerit, oportet id imperatoria interpretatione patefieri duritiamque legum nostrae humanitati incongruam emendari. *D. prid. non. April. Constantinopoli Aetio et Studio vv. cc. conss.* [*a.* 454]

10 [*Αὐτοκράτορες Λέων καὶ Ἀνθέμιος ΑΑ.*][7]
[8]*Πάντες κατὰ τοὺς νόμους πολιτευέσθωσαν, κἂν εἰ τῷ θείῳ διαφέροιεν οἴκῳ.*
D. VI id. Febr. Anthemio A. II cons. [*a.* 468]

11 *Impp. Leo et Zeno AA.* Cum de novo iure, quod inveterato usu non adhuc stabilitum est, dubitatio emergat, necessaria est tam suggestio iudicantis quam sententiae principalis auctoritas. *D. X k. Mai. Leone iuniore A. cons.* [*a.* 474]

12 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si imperialis maiestas causam cognitionaliter examinaverit et partibus cominus constitutis sententiam dixerit, omnes omnino iudices, qui sub nostro imperio sunt, sciant hoc esse legem non solum illi causae, pro
1 qua producta est, sed omnibus similibus. Quid enim maius, quid sanctius imperiali est maiestate? vel quis tantae superbiae fastidio tumidus est, ut regalem sensum contemnat, cum et veteris iuris conditores constitutiones, quae ex imperiali decreto processerunt, legis vicem obtinere aperte dilucideque
2 (1) definiunt? Cum igitur et hoc in veteribus legibus invenimus dubitatum, si imperialis sensus legem interpretatus est, an oporteat huiusmodi regiam interpretationem obtinere, eorum quidem vanam scrupulositatem[9] tam risimus quam corrigendam esse
3 censuimus. Definimus autem omnem imperatoris legum interpretationem sive in precibus sive in iudiciis sive alio quocumque modo factam ratam et indubitatam haberi. si enim in praesenti leges condere soli imperatori concessum est, et leges inter-
4 pretari solum dignum imperio esse oportet. Cur autem ex suggestionibus procerum, si dubitatio in litibus oriatur et sese non esse idoneos vel sufficientes ad decisionem litis illi existiment, ad nos decurritur et quare ambiguitates iudicum, quas ex legibus oriri evenit, aures accipiunt nostrae, si non a nobis interpretatio mera procedit? vel quis legum aenigmata solvere et omnibus aperire idoneus esse videbitur nisi is, cui soli legis latorem esse con-
5 cessum est? Explosis itaque huiusmodi ridiculosis ambiguitatibus tam conditor quam interpres legum solus imperator iuste existimabitur: nihil hac lege derogante veteris iuris conditoribus, quia et eis hoc maiestas imperialis permisit. *Recitata septimo milliario urbis Constantinopolitanae in novo consistorio palatii Iustiniani. D. III k. Nov. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XV.[10]

DE MANDATIS PRINCIPUM.

1 [11]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Eusignium pp.*[12] Si quis adserat cum mandatis nostris se venisse[13] secretis, omnes sciant nemini quicquam, nisi quod scriptis probaverit, esse credendum nec ullius dignitate terreri, sive ille tribuni sive notarii sive comitis praeferat[14] dignitatem[15], sed sacras nostras litteras esse quaerendas. *D. XVI k. Iul. Veronae. accepta prid. k. Aug. Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 393]

2 [*Αὐτοκράτορες Ἰουστῖνος καὶ Ἰουστινιανὸς ΑΑ.*][16]
[17]*Θεσπίζομεν μηδένα τῶν ἐνδοξοτάτων ἡμῶν ἀρχόντων μεγίστων ἢ μέσων ταῖς οἰκείαις ἐγγράφειν ψήφοις, ὡς θείῳ ῥήματι προσετάξαμεν ἀγω-*

(1) = *Nov. Theod.* 9: *iunge* 4, 65, 30 (2) Orientis et ex consule *addit Nov.* (3) non *ins.* P^r^C (4) praeterito tempore *del. Mommsen* (5) *sic edd.*, legata *libri nostri* (6) = *Nov. Marc.* 4: *iunge* 5, 5, 7 (7) *inscriptio ex subscriptione restituta est* (8) = *B* 2, 6, 15 (9) *sic PC*, subtilitatem *R* (10) *B* 2, 6, 18. 19. — *Cf. Dig.* 1, 4 (11) = *Th.* 1, 3, 1 (12) proconsulem Africae *rectius Th.* (13) venire *Th.* (14) *sic Th.*, proferat *libri* (15) potestatem *Th.* (16) *inscriptio restituta est ex Nov.* 124 c. 4 (17) = *B* 2, 6, 19: *quae utrum indicis sint an ipsa constitutionis verba, non constat.*

XIIII, 10 *Omnes secundum leges vivant, etiamsi ad sacram domum pertineant.*

XV, 2 *Impp. Iustinus et Iustinianus AA. Sancimus, ne quis clarissimorum nostrorum magistratuum maximorum vel mediorum in sententiis suis adscribat nos sacro afatu praecepisse, ut aliquis in ius*

γιμον γενέσθαι τινὰ ἢ διάξιμον ἢ ἄλλο τι ψη-
φισθῆναι τῶν ὅσα πράττεται παρ' αὐτοῖς, πλὴν
ὅσον ἐν ταῖς τῶν δικαστῶν ἢ συνδικαστῶν δό-
σεσιν ὀρθῶς φέρεσθαι τὰς ψήφους τὰς μνημονευ-
ούσας ἄγραφον ἡμετέραν γεγενῆσθαι θείαν κέ-
λευσιν τὸν δικαστὴν διδοῦσαν ἢ συνδικαστήν·
1 Ὡσαύτως καὶ τὸν ἐνδοξότατον κοιαίστωρα τοῦ
θείου ἡμῶν παλατίου καὶ τοὺς περιβλέπτους ῥε-
φερενδαρίους τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ὀρθῶς τὴν
ἄγραφον ἡμῶν θείαν κέλευσιν τὴν γενομένην ἐπὶ
τοῖς προσιοῦσιν καὶ δικαστὴν ἤτοι συνδικαστὴν
αἰτοῦσιν ἢ ἄλλο τι τῶν εἰς τὰς δίκας τεινόντων
διὰ καταθέσεως παρασκευάζειν γίνεσθαι φανε-
ράν· ἐπὶ τούτῳ γὰρ δὴ καὶ μόνῳ τὴν τῆς
ἀγράφου κελεύσεως μνήμην γίνεσθαι συγχω-
ροῦμεν[1]. [a. 527]

XVI.[2]

DE SENATUS CONSULTIS.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA.
ad senatum.* Quamvis consultum senatus perpetuam
per se obtineat firmitatem, tamen etiam nostris le-
gibus idem prosequimur adicientes, ut, si quisquam
speciali supplicatione eliciendum aliquod rescriptum
temptaverit, ut transire ei formam liceat statutorum,
tertia patrimonii parte multatus et damnatus ambi-
tus crimine maneat infamis. *D. VII k. Aug. Hera-
clea Ricomere et Clearcho conss.* [a. 384]
2[3]. . . . .

XVII.[4]

DE VETERI IURE ENUCLEANDO ET AUCTORITATE IURIS PRUDENTIUM QUI IN DIGESTIS REFERUNTUR.

1 [5]*Imp. Iustinianus A. Triboniano viro eminen-
tissimo quaestori sacri palatii*[6]. Deo auctore nostrum
gubernantes[7] imperium, quod nobis a caelesti ma-
iestate traditum est, et bella feliciter peragimus et
pacem decoramus et statum rei publicae sustenta-
mus: et ita nostros animos ad dei omnipotentis eri-
gimus adiutorium, ut neque armis confidamus ne-
que nostris militibus neque bellorum ducibus vel
nostro ingenio, sed omnem spem ad solam refera-
mus summae providentiam trinitatis: unde et mundi
totius elementa processerunt et eorum dispositio in
1 orbem terrarum producta est. Cum itaque nihil
tam studiosum in omnibus rebus invenitur quam le-
gum auctoritas, quae et divinas et humanas res bene
disponit et omnem iniquitatem expellit, repperimus
autem omnem legum tramitem, qui ab urbe[8] con-
dita et Romuleis descendit temporibus, ita esse con-
fusum, ut in infinitum extendatur et nullius humanae
naturae capacitate concludatur: primum nobis fuit
studium a sacratissimis retro principibus initium
sumere et eorum constitutiones emendare et viae
dilucidae tradere, quatenus in unum codicem con-
gregatae et omni supervacua similitudine et iniquis-
sima discordia absolutae universis hominibus promp-
2 tum suae sinceritatis praebeant praesidium. Hoc-
que opere consummato et in uno volumine nostro
nomine praefulgente coadunato, cum ex paucis et
tenuioribus relevati ad summam et plenissimam iuris
emendationem pervenire properaremus et omnem Ro-
manam sanctionem et colligere et emendare et tot
auctorum dispersa volumina uno codice indita
ostendere, quod nemo alius[9] neque sperare neque
optare ausus est, res quidem nobis difficillima, immo
magis impossibilis videbatur. sed manibus ad cae-
lum erectis et aeterno auxilio invocato eam quoque
curam nostris reposuimus animis, deo freti, qui et
res penitus desperatas donare et consummare suae
3 virtutis magnitudine potest. Et ad tuae sinceri-
tatis optimum respeximus ministerium tibique primo
et hoc opus commisimus, ingenii tui documentis ex
nostri codicis ordinatione acceptis, et iussimus quos
probaveris tam ex facundissimis antecessoribus quam
ex viris disertissimis togatis fori amplissimae sedis
ad sociandum laborem eligere. his itaque collectis
et in nostrum palatium introductis nobisque tuo
testimonio placitis totam rem faciendam permisimus,
ita tamen, ut tui vigilantissimi animi gubernatione res
4 omnis celebretur. Iubemus igitur vobis antiquo-
rum prudentium, quibus auctoritatem conscribenda-
rum interpretandarumque legum sacratissimi prin-
cipes praebuerunt, libros ad ius Romanum perti-
nentes et legere et elimare, ut ex his omnis[10] materia
colligatur, nulla secundum quod possibile est ne-
que similitudine neque discordia derelicta, sed ex
his hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat.
quia autem et alii libros ad ius pertinentes scripse-
runt, quorum scripturae a nullis auctoribus receptae
nec usitatae sunt, neque nos eorum volumina nostram
5 inquietare dignamur sanctionem. Cumque haec
materia[11] summa numinis liberalitate collecta fuerit,
oportet eam pulcherrimo opere extruere et quasi
proprium et sanctissimum templum iustitiae conse-
crare et in libros quinquaginta et certos titulos to-
tum ius digerere, tam secundum nostri constitutio-
num codicis quam edicti perpetui imitationem, prout
hoc vobis commodius esse patuerit, ut nihil extra
memoratam consummationem possit esse derelictum,
sed his quinquaginta libris totum ius antiquum, per
millesimum et quadringentesimum paene annum con-
fusum et a nobis purgatum, quasi quodam muro
vallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus
iuris aequa dignitate pollentibus et nemini quadam
praerogativa servanda, quia non omnes in omnia,
sed certi per certa vel meliores vel deteriores in-
6 veniuntur. Sed neque ex multitudine auctorum
quod melius et aequius est iudicatote, cum possit
unius forsitan et deterioris sententia et multos et
maiores in aliqua parte superare. et ideo ea, quae
antea[12] in notis Aemilii Papiniani ex Ulpiano et
Paulo nec non Marciano adscripta sunt, quae antea
nullam vim obtinebant partim[13] propter honorem
splendidissimi Papiniani, non statim respuere, sed,
si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papi-
niani laborum vel interpretationem[14] necessarium
esse perspexeritis, et hoc ponere legis vicem obti-
nens non moremini: ut omnes qui relati fuerint in

(1) *vel huc vel ad* 16, 1 *vel ad* 18, 1 *pertinet subscriptio* d. VI k., *quam P ad c.* 1 *h. t. habet* (2) *Cf. Dig.* 1, 3 (3) *secundum Pithoeos excidit constitutio Graeca* (4) *B* 2, 6, 20. 21 (5) = *Dig. praefatio I* (6) imp. Caesar Flavius Iustinianus pius felix inclutus victor ac triumphator semper Augustus Triboniano quaestori suo salutem *Dig.* (7) *sic F* (= *Dig. Florentina*), gubernante *libri* (8) Roma *ins. Dig.* (9) alius *om. Dig.* (10) *sic F*, omnibus *libri* (11) *sic F*, a *ins. libri* (12) antea *del. Mommsen* (13) partim *om. Dig.* (14) *sic F*, interpretationum *libri*

*ducatur vel exhibeatur vel aliud quid eorum quae
apud ipsos fiunt decernatur, nisi quod in iudicum
vel adsessorum datione sententia recte feratur,
quae meminerit sine scriptis sacram nostram iussio-
nem prodiisse, qua iudex vel adsessor datus sit:
1 Quemadmodum et clarissimus quaestor sacri
nostri palatii et spectabiles referendarii pietatis
nostrae recte sacram nostram iussionem sine scrip-
tis factam occasione eorum, qui nos adeunt et iudi-
cem vel adsessorem aliudve quid postulant eorum
quae ad lites pertinent, per depositionem mani-
festam fieri provideant: sane enim in hoc solo ius-
sionis sine scriptis factae mentionem fieri permit-
timus.*

hunc codicem prudentissimi viri habeant auctoritatem tam, quasi et[1] eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta et a nostro divino fuerint ore profusa. omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo
7 qui primus invenit. Sed et hoc studiosum vobis esse volumus, ut, si quid in veteribus non bene positum libris inveniatis vel aliquod superfluum vel minus perfectum, supervacua similitudine[2] semota et quod imperfectum est repleatis et omne opus moderatum et quam pulcherrimum ostendatis. hoc etiam nihilo minus observando, ut, si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris posuerunt, non recte scriptum inveniatis, et hoc reformetis et ordini moderato tradatis: ut hoc videatur esse verum et optimum et quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum et ibi positum fuerit, et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. cum enim lege antiqua, quae regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani in imperatoriam translata sunt potestatem, nos vero sanctionem omnem non dividimus[3] in alias et alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus, quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere, ut si aliter fuerant apud veteres conscripta, in contrarium autem in compositione inveniantur, nullum crimen scripturae imputetur, sed nostrae
8 electioni hoc adscribatur. Nulla itaque in omnibus praedicti codicis membris antinomia (sic enim a vetustate Graeco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una con-
9 sequentia, adversario nemine constituto. Sed et similitudinem (secundum quod dictum est) ab huiusmodi consummatione volumus exulare: et ea, quae sacratissimis constitutionibus quas in codicem nostrum redegimus cauta sunt, iterum poni ex veteri iure non concedimus, cum divalium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem: nisi forte vel propter divisionem vel propter repletionem vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit: et hoc tamen perraro, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur
10 aliquid in tali prato spinosum. Sed et si quae leges in veteribus libris positae iam in[4] desuetudinem abierunt, nullo modo vobis easdem ponere permittimus, cum haec tantummodo obtinere volumus, quae vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit vel longa consuetudo huius almae urbis comprobavit, secundum Salvii Iuliani scripturam[5], quae indicat debere omnes civitates consuetudinem Romae sequi[6], quae caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intellegendum est non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quae deo propitio cum melioribus condita est auguriis.
11 Ideoque iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari, uno constitutionum, altero iuris enucleati et in futuro codice componendi[7]: vel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum institutionum vicem obtinens, ut rudis animus studiosi simplicibus enutritus facilius ad altioris prudentiae redigatur scientiam.
12 Nostram autem consummationem, quae a vobis deo adnuente componetur[8], digestorum vel pandectarum nomen habere sancimus, nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi adplicare et verbositate sua supra dicti codicis compendium confundere: quemadmodum et in antiquioribus temporibus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est: sed sufficiat per indices tantummodo et titulorum subtilitatem quae paratitla nuncupantur quaedam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eo-
13 rum vitio oriundo. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio, iubemus non per siglorum[9] captiones et compendiosa aenigmata, quae multas per se et per suum vitium antinomias induxerunt, eiusdem codicis textum conscribi: etiam si numerus librorum significatur aut aliud quicquam: nec haec etenim per specialia sigla[10] numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedi-
14 mus. Haec omnia igitur deo placido facere tua prudentia una cum aliis facundissimis viris studeat et tam subtili quam celerrimo fini tradere, ut codex consummatus et in quinquaginta libros digestus nobis offeratur in maximam et aeternam rei memoriam deique omnipotentis providentiae[11] argumentum nostrique imperii vestrique ministerii gloriam. *Data octavo decimo kalendas Ianuarias Constantinopoli Lampadio et Oreste viris clarissimis consulibus.* [*a.* 530]
2 [12]*Imp. Caesar Flavius Iustinianus A.*[13] *ad senatum et*[14] *omnes populos.* Tanta circa nos divinae humanitatis est providentia, ut semper aeternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. post bella enim Parthica aeterna pace sopita postque Vandalicam gentem ereptam[15] et Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam et leges antiquas iam senio praegravatas per nostram vigilantiam praebuit in novam pulchritudinem et moderatum pervenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium umquam speravit neque humano ingenio possibile esse penitus existimavit. erat enim mirabile Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri imperii tempora, quae paene in mille et quadringentos annos concurrunt, intestinis proeliis vacillantem hocque et in imperiales constitutiones extendentem in unam reducere consonantiam, ut nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inveniatur et ne[16] geminae leges pro rebus singulis positae usquam appareant. namque hoc caelestis quidem providentiae peculiare fuit, humanae vero imbecillitati nullo modo possibile. nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus praesidium et summo numine invocato deum auctorem et totius operis praesulem fieri optavimus et omne studium Triboniano viro excelso magistro officiorum et ex quaestore[17] sacri nostri palatii et ex consule[18] credidimus eique omne ministerium huiuscemodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum aliis illustribus et prudentissimis viris nostrum desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper investigando et perscrutando ea quae ab his componebantur, quidquid dubium et incertum inveniebatur, hoc[19] numine caelesti erecta[20] emendabat et in competentem formam redigebat. omnia igitur confecta sunt domino et deo nostro Ihesu Christo possibilitatem tam nobis quam nostris in hoc satellitibus prae-
1 stante. Et principales quidem constitutiones duodecim libris digestas iam ante in codicem nostro nomine praefulgentem contulimus. postea vero maximum opus adgredientes ipsa vetustatis studiosissima opera iam paene confusa et dissoluta eidem viro excelso permisimus tam colligere quam certo moderamini[21] tradere. sed cum omnia percontabamur, a praefato viro excelso suggestum est duo paene milia librorum esse conscripta et plus quam tricies cen-

(1) *sic F*, tamquam et si *libri* (2) longitudine *Dig.* (3) *sic F*, divisimus *libri* (4) in F^2, i F^1, per *libri* (5) *Dig.* 1, 4, 32 *pr.* (6) sequi FM^a, sequi et legem CRM^b (7) in futurum codicem compositi *Dig.* (8) *sic F*, componitur *libri* (9) sinplorum F^1, singulorum F^2, signorum *libri* (10) *sic F*, signa *libri* (11) *sic F*, providentiam *libri* (12) = *Dig. praefatio III*, *cf. c.* *Δέδωκεν* (*praef.* IIII) (13) In nomine domini dei nostri Ihesu Christi imperator Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gotthicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Vandalicus Africanus pius felix inclutus victor ac triumphator semper Augustus *Dig.* (14) et *F*, et ad *libri* (15) peremptam *Mommsen* (16) nec *Mommsen* (17) *sic F*, exquaestori CR^b, quaestori R^a (18) *sic F*, exconsuli CR^b, consuli R^a (19) hoc *F*, eum *libri* (20) *sic F*, recte *libri* (21) *sic* CR^b, moderamine FR^a

tena milia[1] versuum a veteribus effusa, quae necesse esset omnia et legere et perscrutari et ex his si quid optimum fuisset eligere. quod caelesti fulgore et summae trinitatis favore confectum est secundum nostra mandata, quae ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus, et in quinquaginta libros omne quod utilissimum erat collectum est et omnes ambiguitates decisae nullo seditioso relicto. nomenque libris imposuimus digestorum seu pandectarum, quia omnes disputationes et decisiones in se habent legitimas et quod undique fuit collectum, hoc in sinus suos receperunt, in centum quinquaginta paene milia versuum totum opus consummantes. et in septem partes eos digessimus, non perperam neque sine ratione, sed in numerorum naturam et artem respicientes et consentaneam eis divisionem
2 partium conficientes. Igitur prima quidem pars totius contextus, quae Graeco vocabulo πρῶτα nun-
3 cupatur, in quattuor libros seposita est. Secundus autem articulus septem libros habet, qui de
4 iudiciis appellantur[2]. In tertia vero congregatione omnia quae de rebus nominantur contulimus,
5 octo libris eis deputatis. Quartus autem locus, qui et totius compositionis quasi quidam invenitur umbilicus[3], octo libros suscepit. in quibus omnia quae ad hypothecam pertinent reposita sunt, ut non a pigneraticia actione in libris de rebus posita multum distarent: alio libro eodem inserto volumine[4], qui aedilicium edictum et redhibitoriam actionem et duplae stipulationem, quae de evictionibus proposita est, continet, quia haec omnia titulis emptionum et venditionum consentanea sunt et praedictae actiones quasi pedisequae illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loca devia et multo distantia devagantes, per nostram autem providentiam his congregatae, cum oportuerat ea quae de eodem paene loquuntur in confinio ponere. alius itaque liber post duo[5] primos nobis excogitatus est de usuris et traiecticiis pecuniis et de instrumentis et testibus et probationibus nec non praesumptionibus. et memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. post hos si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta sunt reposuimus, tribus librorum voluminibus ea concludentes. de tutelis autem et curationibus geminos libros conscripsimus. et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima quam pulcher-
6 rima iura continentem. Quintus autem exoritur nobis digestorum articulus, in quo de testamentis et[6] codicillis tam privatorum quam militum omne, quidquid antiquis[7] dictum est, inveniat quis depositum[8]: qui de testamentis appellatur[9]. de legatis autem et fideicommissis quinque librorum numerus
6a adgregatus est. Cumque nihil tam peculiare fuerat, quam ut[10] legatis quidem legis Falcidiae narratio, fideicommissis autem senatus consulti Trebelliani, singulis libris utrique eorum adplicatis tota pars quinta in novem libros coadunata est. solum autem senatus consultum Trebellianum ponendum esse existimavimus: captiosas etenim et[11] ipsis veteribus odiosas Pegasiani senatus consulti ambages et utriusque senatus consulti ad se tam supervacuas quam scrupulosas diversitates respuentes totum ius super his positum Trebelliano senatus consulto ad-
6b iudicavimus. Sed in his nihil de caducis a nobis memoratum est, ne causa, quae in rebus non prospere gestis et tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens civili, nostris[12] remaneat temporibus, quae favor caelestis et pacis vigore[13] firmavit et super omnes gentes in bellicis victoriis[14] posuit, ne luctuosum monumentum laeta
7 saecula inumbrare concedatur. Sexta deinde pars digestorum exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positae sunt, quae ad ingenuos, quae[15] ad libertinos respiciunt: ut[16] et ius omne, quod de gradibus et adfinitatibus descendit, legitimaeque hereditates et omnis ab intestato successio et Tertullianum et Orfitianum senatus consultum, ex quibus matres[17] et filii invicem sibi heredes existunt, in geminos libros contulimus, bonorum possessionis multitudinem in compendiosum et manifestissimum or-
7a dinem concludentes. Post haec ea, quae de operis novi nuntiationibus damnique infecti et pro aedificiis dirutis et eorum insidiis et quae de aqua pluvia arcenda veteribus auctoribus placita sunt, nec non de publicanis et donationibus tam inter vivos quam mortis causa conficiendis cauta legibus inve-
7b nimus, in librum singularem deduximus. De manumissionibus autem et de liberali causa alius liber
7c respondit: Quemadmodum et de adquisitione tam dominii quam possessionis et titulis qui eam inducunt multae et variae lectiones uni sunt insertae
7d volumini: Alio libro deputato his, qui iudicati vel in iure confessi sunt, et de bonorum detentionibus et venditionibus et ut ne quid in fraudem cre-
7e ditorum fiat. Postque haec omnia interdicta glomerata sunt: et deinceps exceptiones et de temporum prolixitatibus et de obligationibus et actionibus liber iterum singularis extenditur: ut praefata sexta pars totius digestorum voluminis octo libris
8 definiatur. Septimus autem et novissimus articulus digestorum sex libris formatus est. quo de stipulationibus seu verborum obligationibus et[18] fideiussoribus et mandatoribus, nec non novationibus et solutionibus et acceptilationibus et de praetoriis stipulationibus omne quod ius invenitur[19] gemino volumine inscriptum est, quod in libris antiquis nec
8a numerari possibile fuit. Et post hoc duo terribiles libri positi sunt pro delictis privatis et extraordinariis nec non publicis criminibus, qui omnem continent severitatem poenarumque atrocitatem. quibus permixta sunt et ea quae de audacibus hominibus cauta sunt, qui se celare conantur et contumaces existunt: et de poenis, quae condemnatis in-
8b fliguntur vel conceduntur, nec non de eorum substantiis. Liber autem singularis pro appellationibus nobis excogitatus est contra sententias tam
8c civiles quam criminales causas finientes. Cetera autem omnia, quae ad municipales vel de decurionibus[20] et muneribus vel publicis operibus vel nundinis et pollicitationibus ac diversis cognitionibus et censibus vel significatione verborum veteribus inventa sunt quaeque regulariter definita, in se recepit[21] quinquagesimus, totius consummationis per-
9 fectus. Quae omnia confecta sunt per virum excelsum nec non prudentissimum magistrum ex quaestore et ex consule[22] TRIBONIANUM, qui similiter eloquentiae et legitimae scientiae artibus decoratus et in ipsis rerum experimentis emicuit nihilque maius nec carius nostris umquam iussionibus duxit: nec non per alios viros magnificos et studiosissimos perfecta sunt, id est CONSTANTINUM virum illustrem comitem sacrarum largitionum et magistrum scrinii libellorum[23] sacrarumque cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione et gloria

(1) trecenties decem milia *Dig.* (2) appellantur F^1M^a, appellatur F^2CRM^b (3) quoddam invenitur umbilicum *Dig.* (4) *sic FM*, eidem inserto volumini *CR* (5) duo *F*, duos *libri* (6) et F^2 *cum c. Δέδωκεν*, vel *libri*, *om.* F^1 (7) *sic F*, antiquitus *libri* (8) *sic F*, repositum *libri* (9) depositum duobus libris qui de testamentis appellantur *requiritur* (*Mommsen*) (10) ut *del.*, *nisi excidit* adiungeretur (*Mommsen*) (11) et *F*, *om. libri* (12) nostris F^1, in nostris F^2CR (13) *sic F*, vigor *libri* (14) periculis *Dig.* (15) *sic F*, quae tam ad ingenuos quam *libri* (16) ut F^1, *om. libri cum* F^2 (17) mater *F contra c. Δέδωκεν* (18) et *F*, et de *libri* (19) quod invenitur ius *Mommsen* (20) *sic F*, quae pro municipalibus vel decurionibus *libri*: *ὁπόσα δὲ ὑπέρ τε πολιτῶν ὑπέρ τε βουλευτῶν c. Δέδωκεν* (21) *sic F*, recipit *libri* (22) *sic F*, et quaestorem et exconsulem (et consulem *R*) *CR* (23) *sic F*, librorum *libri*

sese commendavit: nec non THEOPHILUM virum illustrem magistrum iurisque peritum in hac splendidissima civitate laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: et DOROTHEUM virum illustrem et facundissimum quaestorium[1], quem in Berytiensium[2] splendidissima civitate leges discipulis tradentem propter eius optimam opinionem et gloriam ad nos deduximus participemque huius operis fecimus: sed et ANATOLIUM virum illustrem magistrum, qui et ipse apud Berytienses[3] iuris interpres constitutus ad hoc opus adlectus[4] est, vir ab antiqua stirpe legitima procedens, cum et pater eius Leontius et avus Eudoxius post[5] Patricium inclutae recordationis quaestorium et antecessorem et Leontium virum gloriosissimum praefectorium et consularem atque patricium filium eius optimam sui memoriam in legibus reliquerunt: nec non CRATINUM virum illustrem et comitem sacrarum largitionum et optimum antecessorem huius almae urbis constitutum: qui omnes ad praedictum opus electi sunt una cum STEPHANO, MENA, PROSDOCIO, EUTOLMIO, TIMOTHEO, LEONIDE, LEONTIO, PLATONE, IACOBO, CONSTANTINO, IOHANNE, viris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem praefecturae, quae orientalibus praetoriis praesidet, omne[6] autem suae virtutis testimonium undique accipientes et a nobis ad tanti operis consummationem electi sunt. et cum omnes in unum convenerunt gubernatione TRIBONIANI viri excelsi, ut tantum opus nobis auctoribus possint conficere, deo propitio in[7] quinquaginta libros opus consum-
10 matum est. Tanta autem nobis[8] antiquitati habita est reverentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto, ut, si quid in legibus eorum vel supervacuum vel imperfectum aut minus idoneum visum est, vel adiectionem vel deminutionem necessariam accipiat et rectissimis tradatur regulis. et ex[9] multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est unaque omnibus auctoritate indulta, ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat et ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quae antiquitas habebat his[10] quae nostra auctoritas introduxit, quia multa et maxima sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt. adeo ut et si principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed et hanc corrigendam esse putavimus et in melius restaurandam[11]. nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum et necessarium fuerat[12], hoc nostris emendationibus servavimus. et propter hanc causam et si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam
11 pervenit quietem, nullo titubante relicto. Sed cum prospeximus, quod ad portandam tantae sapientiae molem non sunt idonei homines rudes et qui in primis legum vestibulis stantes[13] intrare ad arcana eorum properant, et aliam mediocrem eruditionem[14] praeparandam esse censuimus, ut sub ea colorati et quasi primitiis omnium imbuti possint ad penetralia eorum intrare et formam legum pulcherrimam non coniventibus oculis accipere. et ideo TRIBONIANO viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, nec non THEOPHILO et DOROTHEO viris illustribus et facundissimis antecessoribus accersitis mandavimus, quatenus libris, quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant et institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his utile et aptissimum et undique sit elimatum et rebus, quae in praesenti aevo in usu vertuntur, consentaneum invenitur, hoc et capere studeant et quattuor libris reponere et totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere, quibus iuvenes suffulti possint graviora et perfectiora legum scita sustentare. admonuimus autem eos, ut memores etiam nostrarum fiant constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgavimus, et in confectione institutionum etiam eadem emendatione[15] ponere non morentur: ut sit manifestum et quid[16] antea vacillabat et quid[17] postea in stabilitatem redactum est. quod opus ab his perfectum ut nobis oblatum et relectum est, et prono suscepimus animo et nostris sensibus non indignum esse iudicavimus et praedictos libros constitutionum vicem habere iussimus: quod in oratione nostra, quam eisdem libris praeposuimus, apertius declaratur.
12 Omni igitur Romani iuris dispositione composita et in tribus voluminibus, id est institutionum et digestorum seu pandectarum nec non constitutionum, perfecta et in tribus annis consummata, quae ut primum separari[18] coepit, neque in totum decennium compleri sperabatur: omnipotenti deo et hanc operam ad hominum sustentationem piis obtulimus animis uberesque gratias maximae deitati reddidimus, quae nobis praestitit et bella feliciter agere et honesta pace perpotiri[19] et non tantum nostro, sed etiam omni aevo tam instanti quam posteriori leges
(13) optimas ponere. omnibus itaque hominibus eandem sanctionem manifestam facere necessarium esse perspeximus[20], ut sit eis cognitum, quanta confusione et infinitate[21] absoluti in quantam moderationem et legitimam veritatem pervenerunt: legesque in posterum habeant tam directas quam compendiosas omnibusque in promptu positas et ad possidendi libros earum facilitatem idoneas: ut non mole divitiarum expensa possint homines supervacuae legum multitudinis adipisci volumina, sed vilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna
13 (14) prudentia reparanda. Si quid autem in tanta legum[22] compositione, quae ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inveniatur, nemo hoc vituperandum existimet, sed primum quidem imbecillitati humanae, quae naturaliter inest, hoc inscribat, quia omnium habere memoriam et penitus in nullo peccare divinitatis magis quam mortalitatis est: quod et a maioribus dictum est. deinde sciat, quod similitudo in quibusdam et his brevissimis adsumpta non inutilis est, et nec citra nostrum propositum hoc subsecutum: aut enim ita lex necessaria erat, ut diversis titulis propter rerum cognationem[23] adplicari eam oporteat, aut, cum fuerat aliis diversis permixta, impossibile erat eam per partes detrahi[24], ne totum confundatur. et in his partibus, in quibus perfectissimae visiones[25] expositae veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc dividere ac separare penitus erat incivile, ne tam sensus quam aures legentium ex hoc
14 perturbentur. Similique modo si quid principalibus constitutionibus cautum est, hoc in digestorum volumine poni nullo concessimus modo, quasi constitutionum recitatione sufficiente: nisi et hoc raro ex isdem causis, quibus similitudo adsumpta est.
15 Contrarium autem aliquid in hoc codice posi-

(1) *sic F*, quaestorem *libri* (2) verutiensium *F*, beritensium *libri* (3) verytienses *F*, beritenses *libri* (4) *sic F*, adiectus *libri* (5) post *Hal. cum c. Δέδωκεν*, qui post *libri cum* F^2*:* post ... filium eius *om.* F^1 (6) omne FR^a omnes CR^b (7) praedictos *ins. Dig.* (8) a nobis F^2M (9) ex *CR cum c. Δέδωκεν*, in *F* (10) his *CR cum c. Δέδωκεν*, et *F* (11) hoc corrigendum esse putavimus et in melius restaurandum *Dig.* (12) *sic F*, fuerit *CR* (13) stantes F^2, tantes F^1, stant et *M*, stant *R*, stantes et *C* (14) emendationem *Dig.: τινὰ μετρίαν εἰσαγωγήν c. Δέδωκεν* (15) *sic F*, eandem emendatione *M*, eandem emendationem *CR* (16) quid FM^a, quod CRM^b (17) quid *F*, quod *libri* (18) separari F^1, sperari F^2CR (19) *sic F*, potiri *CR* (20) *sic F*, prospeximus *CR* (21) *sic F cum c. Δέδωκεν*, iniquitate *CR* (22) in tanta legum *F*, legum in tanta *C*, legum in tanta autem *R* (23) *sic F*, cognitionem *CR* (24) distrahi Hal. (25) *sic F*, iussiones *CR*

tum nullum sibi locum vindicabit nec invenitur, si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet: sed est aliquid novum inventum vel occulte positum, quod dissonantiae querellam dissoluit et aliam naturam inducit
16 discordiae fines effugientem. Sed et si quid forsitan praetermissum est, quod in tantis milibus quasi in profundo positum latitabat, et, cum idoneum fuerat poni, obscuritate involutum necessario derelictum est: quis hoc apprehendere[1] recto animo possit? primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipsius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum nullam sui[2] ad eruendum praebuit copiam: deinde quod multo utilius est pauca idonea[3] effugere, quam multis inutilibus homines
17 praegravari. Mirabile autem aliquid ex his libris emersit, quod multitudo antiqua praesente brevitate paucior invenitur. homines etenim, qui antea lites agebant, licet multae leges fuerant positae, tamen ex paucis lites perferebant vel propter inopiam librorum, quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam inscientiam, et voluntate iudicum magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur. in praesenti autem consummatione nostrorum digestorum e tantis leges collectae sunt voluminibus, quorum et nomina[4] antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec umquam audiebant[5]. quae omnia collecta sunt substantia amplissima congregata, ut egena quidem antiqua multitudo inveniatur, opulentissima autem brevitas nostra efficiatur. utriusque autem sapientiae librorum copiam maxime Tribonianus vir excellentissimus praebuit, in quibus multi fuerant et ipsis eruditissimis hominibus incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam nostram compositionem pervenit. sed huius operis conditores non solum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges positae sunt, sed etiam alia multa, quae, nihil vel utile vel novum in[6] eis invenientes, quod exceptum nostris digestis applicarent, optimo animo respue-
18 runt. Sed quia divinae quidem res perfectissimae sunt, humani vero iuris condicio semper in infinitum[7] decurrit et nihil est in ea, quod stare perpetuo possit (multas etenim formas edere natura novas deproperat), non desperamus quaedam postea emergi negotia, quae adhuc legum laqueis non sunt innodata. si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus praeposuit, ut possit omnia quae noviter contingunt et emendare et componere et modis et regulis competentibus tradere. et hoc non primum a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cum et ipse Iulianus legum et edicti perpetui subtilissimus conditor in[8] suis libris hoc rettulit, ut, si quid imperfectum inveniatur, ab imperiali sanctione hoc repleatur[9]. et non ipse solus, sed et divus Hadrianus in compositione edicti et senatus consulto, quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut, si quid in edicto positum[10] non inveniatur, hoc ad eius regulas eiusque coniecturas et imitationes possit nova instruere auc-
19 toritas. Haec igitur omnia scientes, patres conscripti et omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summae divinitati, quae vestris temporibus tam saluberrimum opus servavit: quo enim antiquitas digna divino non est visa iudicio, hoc vestris temporibus indultum est. hasce itaque leges et adorate et observate omnibus antiquioribus quiescentibus: nemoque vestrum audeat vel comparare eas prioribus vel, si quid dissonans in utroque est, requirere, quia omne quod hic positum est hoc unicum et solum observari censemus. nec in iudicio nec in alio[11] certamine, ubi leges necessariae sunt, ex aliis libris, nisi ab isdem institutionibus nostrisque digestis et constitutionibus a nobis compositis vel promulgatis aliquid vel recitare vel ostendere conetur, nisi temerator velit falsitatis crimini[12] subiectus una cum iudice, qui ei audientiam accommodabit[13], poenis gravissimis laborare.
20 Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris haec consummatio ordinata est, iussimus et hoc in primordiis digestorum nostrorum inscribi, ut manifestissimum sit, ex quibus legis latoribus quibusque libris eorum et quot milibus hoc
20a iustitiae Romanae templum aedificatum est. Legis latores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere fuerant et quos et[14] anteriores piissimi principes admittere non sunt indignati, omnibus uno dignitatis apice impertito nec sibi quodam aliquam praerogativam vindicante. cum enim constitutionum vicem et has leges obtinere censuimus quasi ex nobis promulgatas, quid amplius aut minus in quibusdam esse intellegatur, cum una digni-
21 tas, una potestas omnibus est indulta? Hoc autem, quod et[15] ab initio nobis visum est, cum hoc opus fieri deo adnuente mandabamus[16], tempestivum nobis videtur et in praesenti sancire, ut nemo neque eorum, qui in praesenti iuris peritiam habent, nec qui[17] postea fuerint audeat[18] commentarios isdem legibus adnectere: nisi tantum si velit eas in Graecam vocem transformare sub eodem ordine eaque consequentia, sub qua[19] voces Romanae positae sunt (hoc quod Graeci *κατὰ πόδα* dicunt), et si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint et ea quae *παράτιτλα* nuncupantur componere. alias autem legum interpretationes, immo magis perversiones eos iactare non concedimus, ne verbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex confusione dedecus. quod et in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diversas sententias producentes in infinitum detraxerunt, ut paene omnem Romanam sanctionem esse confusam. quos[20] si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, volumina autem[21] eorum omnimodo corrumpentur. si quid vero, ut supra dictum est, ambiguum fuerit visum, hoc ad imperiale culmen per iudices referatur et ex auctoritate Augusta manifestetur, cui soli concessum est leges et[22] condere et interpretari.
22 Eandem autem poenam falsitatis constituimus et adversus eos, qui in posterum leges nostras per siglorum[23] obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim, id est et nomina prudentium et titulos et librorum numeros, per consequentias litterarum volumus, non per sigla manifestari, ita ut, qui talem librum sibi paraverit[24], in quo sigla posita sunt in qualemcumque locum libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorum habet malitiam. ipse autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit, non solum criminali poena secundum quod dictum est plectetur, sed etiam libri aestimationem in duplum domino reddat, si et ipse dominus ignorans talem librum vel comparaverit vel confici curaverit. quod et antea[25] a nobis dispositum est in constitutione[26], quam[27] ad legum professores dimi-
23 simus. Leges autem nostras, quae[28] in his codicibus, id est institutionum seu elementorum et

(1) reprehendere *dett.* (2) sui *F*, sibi *CR* (3) *sic F*, idoneae *CR* (4) et nomina *F cum c. Δέδωκεν*, nomina et *CR* (5) audierant *Mommsen* (6) in *om. F* (7) *sic CR*, finitum *FM* (8) in *F*, *om. CR* (9) *Dig.* 1, 3, 11 (10) *sic F*, posito *CR* (11) *sic F*, aliquo *CR* (12) *sic dett.*, crimine *FCR* (13) qui eorum audientiam patiatur *F*¹ (14) et *F*, *om. CR* (15) et *F*, *om. CR*

(16) *c.* 1 § 12 *h. t.* (17) neo qui *CR*, neque *F* (18) *sic F*, audeant *CR* (19) et *ins. F* (20) quos *F*, quod *CR* (21) autem *F*, *om. CR* (22) et *F*, *om. CR* (23) *sic F*, signorum *et* signa *hic et infra libri constanter* (24) *sic F*, paraverint *libri* (25) *sic F*, ante *CR* (26) *c. Omnem* § 8 (*Dig. p.* XVI) (27) dispositum est et in Latina constitutione et in Graeca, quam *F*¹ *cum c. Δέδωκεν* (28) quas *dett.*

digestorum vel pandectarum posuimus, suum obtinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus consulatu [1], praesentis duodecimae indictionis tertio kalendas Ianuarias, in omne aevum valituras et una cum nostris constitutionibus pollentes et suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, sive quae postea emerserint sive in iudiciis adhuc pendent nec eas iudicialis vel amicalis forma compescuit. quae enim iam vel iudiciali sententia finita sunt vel amicali pacto sopita, haec resuscitari nullo volumus modo. bene autem properavimus in tertium nostrum consulatum [2] et has leges edere, quia maximi [3] dei et domini nostri Ihesu Christi auxilium felicissimum eum [4] nostrae rei publicae donavit, cum in hunc et bella Parthica abolita sunt et quieti perpetuae tradita, et tertia pars mundi nobis adcrevit (post Europam enim et Asiam et tota Libya nostro imperio adiuncta est) et tanto operi legum caput impositum est, omnia caelestia dona nostro 24 tertio consulatui [5] indulta. Itaque omnes iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges suscipiant et [6] tam in suis iudiciis quam in hac regia urbe habeant et proponant, et praecipue vir excelsus huius almae urbis praefectus. curae autem erit tribus excelsis praefectis praetoriis tam orientalibus quam Illyricis nec non Libycis per suas auctoritates omnibus, qui suae iurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare. *Data septimo decimo kalendas Ianuarias Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III consule.* [*a.* 533]

XVIII.[7]

DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA.

1 *Imp. Antoninus A. Maximo militi.* Quamvis, cum causam tuam ageres, ignorantia iuris [8] propter simplicitatem armatae militiae adlegationes competentes omiseris, tamen si nondum satisfecisti, permitto tibi, si coeperis ex sententia conveniri, defensionibus tuis uti. *D. VII k. Mai. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 [9]*Idem* [10] *A. Sextio* [11] *Iuvenali.* Cum ignorantia iuris excusari [12] facile non possis, si maior annis hereditati matris tuae renuntiasti, sera prece subveniri tibi desideras. *PP. XV k. Nov. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

3 *Imp. Philippus A. Marcellae.* Si emancipata a patre intra annum bonorum possessionem petere cessasti, praetendere iuris ignorantiam nullis rationibus potes. *PP. XVI k. Iul. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iulianae.* Si post divisionem factam testamenti vitium in lucem emerserit, ex his, quae per ignorantiam confecta sunt, praeiudicium tibi non comparabitur. ostende igitur apud correctorem [13] virum clarissimum amicum nostrum testamentum vel fide veri deficere vel iuris ratione stare non posse, ut infirmata scriptura, quae testamenti vice prolata est, solidam successionem obtineas. *D. VIII id. Iul. Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

5 [14]*Idem AA. et Constantius et Maximianus nobilissimi CC. Martiali.* Cum falsa demonstratione mutari substantia veritatis minime possit, respondendo id quod paternum erat ex maternis esse bonis nihil egisti. *D. prid. k.* [15] *Ian. Diocletiano V et Maximiano IIII AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Tauro et Pollioni.* Si non transactionis causa, sed indebitam errore facti olei materiam vos Archantico stipulanti dare spopondisse rector animadverterit provinciae, reddito quod debetis residui liberationem condicentes audiet. *D. V k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Zoe.* Error facti necdum negotio finito nemini nocet: nam causa decisa velamento tali non instauratur. *D. VI non. Iul. CC.* [16] *conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Dionysiae.* Cum testamentum nullo iure constiterit, ex eius, quae ab intestato successit, professione sola velut ex testamento liberos per errorem profitentis orcini vel proprii liberti, si non ipsius accessit iudicium, cum errantis voluntas nulla sit, effici non potuerint. *D. V k. Sept. CC.* [17] *conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Gaio et Anthemio.* Non idcirco minus, quod a vobis velut a liberis debitam accepisse pecuniam Samus dicitur, cum nullus sit errantis consensus, movere status quaestionem prohibentur eius heredes. *D. VI id. Dec. CC.* [18] *conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Amphiae.* Cum quis ius ignorans indebitam pecuniam persolverit, cessat repetitio. per ignorantiam enim facti tantum repetitionem indebiti soluti competere tibi notum est. *D. V k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

11 [19]*Imp. Constantinus A. Valeriano vicario* [20]. Quamvis in lucro nec feminis ius ignorantibus subveniri soleat, tamen [21] contra aetatem adhuc imperfectam locum hoc non habere retro principum statuta declarant. *D. IIII k. Mai. Gallicano et Symmacho conss.* [*a.* 330]

12 [22]*Impp. Valentinianus et Theodosius AA.* [23] *Flaviano pp. Illyrici et Italiae* [24]. Constitutiones principum nec ignorare quemquam nec dissimulare permittimus. *D. VI k. Iun. Vincentiae Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

13 [25]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Ne passim liceat mulieribus omnes suos contractus retractare in his, quae praetermiserint vel ignoraverint, statuimus, si per ignorantiam iuris damnum aliquod circa ius vel substantiam suam patiantur, in his tantum casibus, in quibus praeteritarum legum auctoritas eis suffragatur, subveniri. *D. k. Iul. Marciano cons.* [*a.* 472]

XVIIII.[26]

DE PRECIBUS IMPERATORI OFFERENDIS ET DE QUIBUS REBUS SUPPLICARE LICEAT VEL NON.

1 [27]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Firminae.* Licet servilis condicio deferendae precis facile capax non sit, tamen admissi sceleris atrocitas et laudabilis fidei exemplum super vindicanda caede domini tui hortamento fuit, ut praefecto praetorio iuxta adnotationis nostrae decretum demandaremus (quem adire cura), ut auditis his, quae in libello contulisti, et reos investigare et severissimam vindictam iuxta legum censuram exigere curet. *D. VIII id. Oct.* [28] *Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

2 [29]*Imp. Constantinus A. Severo pu.* Quotiens rescripto nostro [30] moratoria praescriptio remittitur,

(1) *a.* 533 (2) *sic F*, tertio nostro consulatu *CR* (3) *sic F*, maximae *CR* (4) eum *F*, aevum *CR* (5) consulatu *libri cum F* (6) et *F*, *om. CR* (7) *B* 2, 4. — *Cf. Dig.* 22, 6 (8) ignorantia iuris *del. Mommsen* (9) = *Greg.* 3, 6, 1 (10) imp. Gordianus *Greg.* (11) sextio *Greg.*, *om. libri* (12) iuris ignorantiam excusare *Greg.* (13) *sic PL^b*, rectorem *L^a CR* (14) *iunge* 2, 3, 20 (15) pp. k. 2, 3, 20 (16) III *ins. Hal.*: in *PL pro hac subscriptione legitur* d. XV k. mar. cc. conss., *quae quo pertineant, non apparet* (17) IIII *ins. Hal.* (18) V *ins. Hal.* (19) = *Th.* 3, 5, 3 (20) Valeriano agenti vicariam praefecturam *Th.* (21) tamen *om. Th.* (22) = *Th.* 1, 1, 2: *iunge* 4, 38, 14 (23) imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. *Th.*, imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. 4, 38, 14 (24) ill. et it. *Th.*, *om. libri* (25) *iunge* 1, 4, 16. 5, 1, 5. 5, 6, 8. 5, 30, 3 (26) *B* 2, 5 (27) *iunge* 7, 13, 1. (28) pp. VII id. Dec. 7, 13, 1 (29) = *Th.* 1, 2, 5 (30) praeiudicium vel *ins. Th.*

aditus supplicandi pandatur. quod autem totius negotii cognitionem tollit et vires principalis negotii exhaurit, sine gravi partis alterius dispendio convelli non potest. nec praescriptionis igitur peremptoriae relaxatio petatur[1]. *D. x k. Iun. Nicaeae Paulino et Iuliano conss.* [*a.* 325]

3 *Idem A. ad populum.* Nec damnosa fisco nec iuri contraria postulari oportet. *PP. VIII k. Oct. Romae Constantino A. VIII*[2] *et Constantino C. IIII conss.* [*a.* 329]

4 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Universa rescripta, quae in debitorum causis super praestandis dilationibus promulgantur, non aliter valeant, nisi fideiussio idonea super solutione debiti praebeatur. *D. VIII k. Mart. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

5 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Volusianum pp.* Si quis adversus praefectorum praetorio sententias duxerit supplicandum victusque fuerit denuo, nullam habebit licentiam iterum super eadem causa supplicandi. *D. XV k. Oct. Romae Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

6 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Isidoro pu.* Universis simul hanc observantiam remittimus, ut, a quocumque liberae condicionis constituto vel servo supplicante impetratum fuerit rescriptum, minime requiratur, per quem preces oblatae sunt. *D. II non. Sept. Constantinopoli Varane cons.* [*a.* 410]

7 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum*[6]. Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus praecipimus refutari, nisi forte aliquid est, quod non laedat alium et prosit petenti vel crimen supplicanti indulgeat. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

8 *Idem AA. Florentio pp.* Instrumentorum exempla non prosit precibus adiunxisse, sed necesse sit eorum in supplicatione vim exprimi, ut responsuro principi vera precatio rem aperiat cognoscendam, solis, cum necessitas exegerit, verbis precibus inserendis, quorum de sensu inter partes ita dubitari contigerit, ut etiam merito nostrum expectetur iudicium. *D. VI k. April. Constantinopoli Florentio et Dionysio conss.* [*a.* 429]

XX.[7]

QUANDO LIBELLUS PRINCIPI DATUS LITIS CONTESTATIONEM FACIT.

1 [8]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Remigio praefecto Augustali.* Dubium non est contestationem intellegi etiam, si nostrae fuerint tranquillitati preces oblatae, easque adversus heredem quoque eius in quem porrectae sunt vel ab herede eius qui meruerit[9] exerceri. *D. XII k. April. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

2 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Temporales actiones, quae per oblationem precum et ad eas rescriptiones perpetuantur, definire necessarium esse duximus, ne quis putet ad alias etiam, quae certis taxantur temporibus, hoc pertinere. sciant igitur omnes eas tantummodo per oblationes precum et ad eas rescripta perpetuari, quae a praetore constitutae annali tempore coartatae sunt. *D. k. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXI.[10]

UT LITE PENDENTE VEL POST PROVOCATIONEM AUT DEFINITIVAM SENTENTIAM NULLI LICEAT IMPERATORI SUPPLICARE.

1 *Imp. Alexander A. Caperio.* Licet, postquam supplicasti, priusquam rescriptum impetrares, praeses provinciae vir clarissimus pronuntiaverit, cum tamen a sententia non provocaveris, rescriptum, quod postea secutum esse suggeris, ad retrahenda quae decreto terminata sunt non patrocinatur. *D. k. Mart. Lupo et Maximo conss.* [*a.* 232]

2 [11]*Imp. Constantinus A. Petronio*[12] *Probiano suo salutem.* Supplicare causa pendente non licet, nisi vel actorum vel pronuntiationis editio denegetur. qui autem terminatam rescripto vel consultatione quaestionem exquisito suffragio refricare conabitur, in omnem litis aestimationem adversario suo[13] protinus condemnetur: omni venia deneganda, si quis contra haec supplicare temptaverit. *D. id. Aug. Arelato. pp. id. Oct. Theveste Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

3 [14]*Idem A. ad universos provinciales.* Qui licitam provocationem omiserit, perpetuo silere debebit nec a nobis impudens petere per supplicationem[15] auxilium. quod si fecerit, desiderio suo carebit et ignominiae poena notabitur[16]. *D. k. Aug. pp. k. Sept. Constantinopoli Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

XXII.[17]

SI CONTRA IUS UTILITATEMVE PUBLICAM VEL PER MENDACIUM FUERIT ALIQUID POSTULATUM VEL IMPETRATUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Gregorio.* Non idcirco minus is, cui a nostro rescripto cognitio delata est, iudicare potest, quod ex gestis quaedam in precibus omissa proponis. *D. V non. Mai. Diocletiano V et Maximiano IIII*[17*] *AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et Constantius et Maximianus*[18] *CC. Statiae.* Praescriptione mendaciorum opposita, sive in iuris narratione mendacium reperiatur sive in facti sive in tacendi fraude, pro tenore veritatis, non deprecantis adfirmatione, datum iudicem cognoscere debere et secundum hoc de causa convenit ferre sententiam. *D. k. Dec. Sirmi CC. conss.*[19] [*a.* 294]

3 *Imp. Constantinus A. ad Bassum pp.*[20] Puniri iubemus decem librarum auri multa iudices, qui vetuerunt precum argui falsitatem. *D. k. Oct. Constantino A. III et Licinio C. III conss.* [*a.* 313]

4 [21]*Idem A. ad Barbarum*[22] *Pompeianum consularem Campaniae.* Etsi non cognitio, sed executio mandatur, de veritate precum inquiri oportet, ut, si fraus intervenit, de omni negotio cognoscatur. *D. III id. Nov. Aquis Dalmatio et Zenophilo conss.* [*a.* 333]

5 [23]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum.* Etsi legibus consentaneum sacrum oraculum mendax precator attulerit, careat penitus impetratis et, si nimia mentientis invenitur improbitas, etiam severitati subiaceat iudicantis. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

6 *Imp. Anastasius A. Matroniano pp.* Omnes cuiuscumque maioris vel minoris administrationis universae nostrae rei publicae iudices monemus, ut nullum rescriptum, nullam pragmaticam sanctionem, nullam sacram adnotationem, quae generali iuri vel utilitati publicae adversa esse videatur, in discepta-

(1) nec contra edictum supplicetur *addit Th.* (2) VII *Hal.* (3) = *Th.* 1, 2, 8 (4) *iunge* 8, 57, 2. 8, 58, 1 (5) *iunge* 1, 14, 2 *et quae ibi laudantur* (6) urbis Romae *addit Th.* 1, 4, 3 (7) *B* 2, 5 (8) = *Th.* 1, 2, 10 (9) *sic MTh.*, meruit *PCR* (10) *B* 2, 5 (11) = *Th.* 11, 30, 6: *iunge* 7, 62, 13 (12) petronio *Th.*, *om. libri* (13) adversario suo *om. Th.*, *habent B* (14) = *Th.* 11, 30, 17: *iunge* 3, 13, 4? 3, 19, 2. 7, 62, 19. 8, 36, 2 *et Th.* 2, 26, 3. 3, 30, 4. 11, 34, 1 (15) *sic M^bTh.*, temptet *ins. CR* (16) quod si fecerit, deportationis poena plectendus est *Th.* (17) *B* 2, 5 (17*) *sic D*, IIII et m. III (= *a.* 290) *Hal.* (18) constantius et maximianus *Hal. cum Decreto Gratiani c.* 16 *C.* 25 *q.* 2, *om. libri* (19) AA. conss. (= a. 293) *Mommsen* (20) pp.] p. *M* (*ut solet pro* pp.), *om. SPCR* (21) = *Th.* 1, 2, 6 (22) barbarum *Th.*, *om. libri* (23) *iunge* 1, 14, 2. 3. 1, 19, 7

tione cuiuslibet litigii patiantur proferri, sed generales sacras constitutiones modis omnibus non dubitent observandas. *D. k. Iul. Constantinopoli.* [*a.* 491?]

XXIII.[1]

DE DIVERSIS RESCRIPTIS ET PRAGMATICIS SANCTIONIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Supero.* Si libellum de communi causa tu fraterque tuus dedistis[2], quamvis rescriptum ad unius personam directum sit, utrique tamen prospectum est. *D. id. Iul. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Idem*[3] *A. Epagatho.* Falso adseveratur auctoritatem rescriptorum devoluto spatio anni obtinere firmitatem suam non oportere, cum ea, quae ad ius rescribuntur, perennia esse debent, si modo tempus, intra quod allegari vel audiri debeat, non sit comprehensum. *D. VII k. Nov. Antiochiano et Orfito conss.* [*a.* 270]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Crispino praesidi provinciae Phoenice.* Sancimus, ut authentica ipsa atque originalia rescripta et nostra[4] manu subscripta, non exempla eorum, insinuentur. *D. prid. k. April. Hannibaliano et Asclepiodoto conss.* [*a.* 292]

4 [5]*Imp. Constantinus A. ad Lusitanos.* Si qua beneficia personalia[6] sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. *D. VII k. Aug. Savariae Probiano et Iuliano conss.* [*a.* 322]

5 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Nicetium praefectum annonae.* Sacrilegii instar est divinis super quibuscumque administrationibus vel dignitatibus promulgandis obviare beneficiis. *D. k. Febr. Mediolani Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

6 *Imp. Leo A. Hilariano magistro officiorum et patricio.* Sacri adfatus, quoscumque nostrae mansuetudinis in quacumque parte paginarum scripserit auctoritas, non alio vultu penitus aut colore, nisi purpurea tantummodo scriptione illustrentur, scilicet ut cocti muricis et triti conchylii ardore signentur: eaque tantummodo fas sit proferri et dici rescripta in quibuscumque iudiciis, quae in chartis sive membranis subnotatio nostrae subscriptionis impresserit.
1 Hanc autem sacri encausti confectionem nulli sit licitum aut concessum habere aut quaerere aut a quoquam sperare: eo videlicet, qui hoc adgressus fuerit tyrannico spiritu, post proscriptionem bonorum omnium capitali non immerito poena plectendo. *D. VI k. April. Iordane et Severo conss.* [*a.* 470]

7 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Universa rescripta, sive in personam precantium sive ad quemlibet iudicem manaverint, quae vel adnotatio vel quaevis pragmatica[7] sanctio nominetur, sub ea condicione proferri praecipimus, si preces veritate nituntur, nec aliquem fructum precator oraculi percipiat impetrati, licet in iudicio adserat veritatem, nisi quaestio fidei
1 precum imperiali beneficio monstretur inserta. Nam et vir magnificus quaestor et viri spectabiles magistri scriniorum, qui sine praefata adiectione qualecumque divinum responsum dictaverint, et iudices, qui susceperint, reprehensionem subibunt et, qui illicite dictata scribere ausi fuerint cuiuscumque scrinii memoriales seu pragmaticarii vel adiutores primi-
2 (1) cerii, amissione cinguli ferientur. Pragmaticas praeterea sanctiones non ad singulorum preces super privatis negotiis proferri, sed si quando corpus aut schola vel officium vel curia vel civitas vel provincia vel quaedam universitas hominum ob causam publicam fuderit preces, manare[8] decernimus, ut hic etiam veritatis quaestio reservetur. *D. X k. Ian. Constantinopoli post consulatum Armati*[9]. [*a.* 477]

XXIIII.

DE STATUIS ET IMAGINIBUS.

1 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Theodoro pp.* Si quis iudicum accepisse aeneas vel argenteas vel marmoreas statuas extra imperiale beneficium in administratione positus detegetur, emolumenta, quae acceperit in ea positus dignitate, quam polluit, cum extortis titulis vel praesumptis in[11] quadruplum fisco nostro inferat simulque noverit existimationis suae poenam se subiturum. nec eos sane a periculo pudoris haberi volumus immunes, qui adulandi studio aut metu inconstanti ignavia transire quae sunt interdicta temptaverint. *D. XII k. Ian. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

2 [12]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Aetio pp.* Si quando nostrae statuae vel imagines eriguntur seu diebus, ut adsolet, festis sive communibus, adsit iudex sine adorationis ambitioso fastigio, ut ornamentum diei vel loco et nostrae recordationi[13] sui probet accessisse praesentiam[14]. *D. III non. Mai. Theodosio A. XI et Valentiniano C. conss.* [*a.* 425]

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* In nostrae serenitatis imaginibus ac statuis erigendis privatae collationis iniuriam propulsari praecipimus, ne quid in eo suum collator agnoscat. *D. III non. April. Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

4 *Idem AA. ad Nomum comitem et magistrum officiorum.* Et virtutum praemia tribui merentibus convenit et aliorum honores aliis damnorum occasionem fieri non oportet. idcirco quotiens vel iudicibus nostris vel cuilibet alii statua fuerit a quocumque collegio seu officio vel in hac sacratissima civitate vel in provinciis postulata, nequaquam ex discriptione sumptus colligi patimur, sed eius, cuius ad honorem petitur, expensis propriis statuam collocari praecipimus. *D. V k. April. Theodosio A. XVIII cons.* [*a.* 444]

XXV.

DE HIS QUI AD STATUAS CONFUGIUNT.

1 [15]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Qui ad statuas vel vitandi metus vel creandae invidiae causa confugerint, si certas habuerint causas, quibus confugere ad imperatoria simulacra debuerint, iure ac legibus vindicentur. si vero probati[16] fuerint artibus suis invidiam inimicis creare voluisse, ultrix in eos sententia proferatur. *D. prid. non. Iul. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

XXVI.[17]

DE OFFICIO PRAEFECTORUM PRAETORIO ORIENTIS ET ILLYRICI.

1 *Imp. Alexander A. Theodoto.* Libellus praefecto praetorio datus pro contestatione haberi non potest. *D. prid. k. Oct. Agricola et Clemente*[18] *conss.* [*a.* 230]

2 *Idem A. Restituto.* Formam a praefecto praetorio datam, et si[19] generalis sit, minime legibus vel

(1) *B* 2, 5 (2) fraterque t. dedistis *scripsi cum B*, fraterque (fraterue P^b) t. vendidistis (vendidisti P^b, attulisti vel dedisti P^a) *P*, fraterve t. dedisti *CR* (3) *debuit esse* imp. Claudius (4) et nostra *edd.*, ex nostra *C*, ex nostra etiam *R* (5) = *Th.* 1, 1, 1 (6) si qua posthac edicta sive constitutiones *Th.* (7) quaeve adnotatio quaeve pragmatica *Mommsen* (8) *sic* M^b, manere CRM^a? (9) armati *scripsi*, basilisci II et armatii *Hal.* (10) *iunge* 8, 11, 13 (11) quam polluit extortis titulis vel praesumptis, in *Mommsen* (12) = *Th.* 15, 4, 1 (13) *sic Th.*, recordationis *libri* (14) *sic Th.*, praesentia *libri* (15) = *Th.* 9, 44, 4 (16) proditi *Th.* (17) *B* 6, 4. — *Cf. Dig.* 1, 11 (18) clemente *scripsi*, clementino *Hal.* (19) etsi *CR*, si *dett. cum B*

constitutionibus contrariam, si nihil postea ex auctoritate mea innovatum est, servari aequum est. *D. id. Aug. Severo et Quintiano conss.* [*a.* 235]

3 [1]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Si quos iudices vel propter adversam et longinquam corporis valetudinem vel propter neglegentiam aut furtum vel simile aliquod vitium sublimitas tua inutiles esse repperit, his ab administratione remotis et vice eorum aliis subrogatis furibusque poenis legitimis subactis ad nostrae mansuetudinis scientiam non crimina, sed vindicta referatur. *D. VI non. Mai. Mediolani Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

4 [2]*Idem AAA. Addeo comiti et magistro utriusque militiae.* De ordinario iudice semper illustris est cognitio praefecturae, licet militari viro ab eo facta fuerit iniuria. *D. prid. id. Ian. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

5 [3]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio pp.* Si qui posthac velut indebitis oneribus gravati ad preces crediderint convolandum sive de naviculariis rationibus sive transvectionibus, rescripta, quae de omnibus his atque huiusmodi ordinationibus emitti contigerit, ad sedem sublimitatis tuae rescribantur. *D. VII id. Dec. Constantinopoli Stilichone II et Anthemio conss.* [*a.* 405]

6 [4]. . . . .

XXVII.[5]

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO AFRICAE ET DE OMNI EIUSDEM DIOECESEOS STATU.

1 *In nomine domini nostri Ihesu Christi imperator Caesar Flavius Iustinianus Alamannicus Gotthicus Francicus Germanicus Anticus Alanicus Vvandalicus Africanus pius felix inclitus victor ac triumphator semper Augustus Archelao praefecto praetorio Africae.* Quas gratias aut quas laudes domino deo nostro Ihesu Christo exhibere debeamus, nec mens nostra potest concipere nec lingua
1 proferre. Multas quidem et antea a deo meruimus largitates et innumerabilia circa nos eius beneficia confitemur, pro quibus nihil dignum nos egisse cognoscimus: prae omnibus tamen hoc, quod nunc deus omnipotens per nos pro sua laude et pro suo nomine demonstrare dignatus est, excedit omnia mirabilia opera, quae in saeculo contigerunt, ut Africa per nos tam brevi tempore reciperet libertatem, ante centum et quinque[6] annos a Vvandalis captivata, qui animarum fuerant simul hostes et cor-
2 porum. Nam animas quidem diversa tormenta atque supplicia non ferentes rebaptizando ad suam perfidiam transferebant: corpora vero liberis natalibus clara iugo barbarico durissime subiugabant.
3 Ipsas quoque dei sacrosanctas ecclesias suis perfidiis maculabant: aliquas vero ex eis stabula fece-
4 runt. Vidimus venerabiles viros, qui abscissis radicitus linguis poenas suas mirabiliter loquebantur: alii vero post diversa tormenta per diversas dispersi
5 provincias vitam in exilio peregerunt. Quo ergo sermone aut quibus operibus dignas deo gratias agere valeamus, quod per me, ultimum servum suum, ecclesiae suae iniurias vindicare dignatus est et tantarum provinciarum populos a iugo servitutis eri-
6 pere? Quod beneficium dei antecessores nostri non meruerunt, quibus non solum Africam liberare non licuit, sed et ipsam Romam viderunt ab eisdem Vvandalis captam et omnia imperialia ornamenta in
7 Africam[7] exinde translata. Nunc vero deus per suam misericordiam non solum Africam et omnes eius provincias nobis tradidit, sed et ipsa imperialia ornamenta, quae capta Roma[8] fuerant ablata, nobis
8 restituit. Ergo post tanta beneficia, quae nobis divinitas contulit, hoc de domini dei nostri misericordia postulamus, ut provincias, quas nobis restituere dignatus est, firmas et illaesas custodiat et faciat nos eas secundum suam voluntatem ac placitum gubernare, et universa Africa sentiat omnipotentis dei misericordiam et cognoscant eius habitatores, quam a[9] durissima captivitate et iugo barbarico liberati in quanta libertate sub felicissimo
9 nostro imperio degere meruerunt. Hoc etiam deprecantes exoramus precibus sanctae et gloriosae semper virginis et dei genetricis Mariae, ut, quidquid minus est rei publicae nostrae, per nos, ultimos servos suos, restituat in suo nomine deus et
10 (1) dignos nos faciat servitium eius adimplere. Deo itaque auxiliante pro felicitate rei publicae nostrae per hanc divinam legem sancimus, ut omnis Africa, quam deus nobis praestitit, per ipsius misericordiam optimum suscipiat ordinem[10] et propriam habeat praefecturam, ut sicut Oriens atque Illyricum, ita et Africa praetoriana maxima potestate specialiter a
11 nostra clementia decoretur. Cuius sedem iubemus esse Carthaginem et in praefatione publicarum chartarum praefecturis aliis eius nomen adiungi, quam nunc tuam excellentiam gubernare decernimus.
12 (2) Et ab ea auxiliante deo septem provinciae cum suis iudicibus disponantur, quarum Tingi et quae[11] proconsularis antea vocabatur, Carthago et Byzacium ac Tripolis rectores habeant consulares: reliquae vero, id est Numidia et Mauritania et Sardinia, a praesidibus cum dei auxilio gubernentur.
13 (3) Et in officio quidem tuae magnitudinis nec non pro tempore viri magnifici praefecti Africae trecentos nonaginta sex viros per diversa scrinia et officia militare decernimus. in officiis vero consularium ac praesidum quinquaginta homines per sin-
14 (4) gula officia esse sancimus. Quae vero emolumenta sive magnificentia tua sive consulares et praesides et quid unusquisque ex officio eorum de publico consequi debet, notitia subter adnexa de-
15 (5) clarat. Optamus ergo, ut omnes iudices nostri secundum voluntatem et timorem dei et nostram electionem atque ordinationem sic suas administrationes gubernare studeant, ut nullus eorum aut cupiditati sit deditus aut violentias aliquas vel ipse inferat vel iudicibus aut officiis eorum aut quibuscumque aliis collatoribus inferre permittat. licet enim per omnes provincias nostras deo iuvante festinemus, ut illaesos habeant collatores, maxime tamen tributariis dioeceseos Africanae consulimus, qui post tantorum temporum captivitatem meruerunt deo
16 iuvante per nos lumen libertatis adspicere. Ergo iubemus omnes violentias et omnem avaritiam cessare et iustitiam atque veritatem circa omnes nostros tributarios reservari. sic enim et deus placatur et ipsi possunt celerius, sicut collatores alii nostrae
17 (6) rei publicae, relevari atque florere. Sportulas etiam ab officio tam viri magnifici praefecti Africani quam reliquorum iudicum sic exigi iubemus, quomodo in nostris legibus est dispositum et ab omni re publica nostra custoditur, ut nullus audeat quocumque tempore vel quocumque modo ea-
18 (7) rum excedere quantitatem. Hoc etiam praesenti sanctione credimus ordinandum, ut non multa dispendia pro completione chartarum vel codicillorum vel in nostro laterculo vel in scriniis praefecti praetoriorum per Africam iudices sustinere videantur, quia, si ipsi dispendiis laesi non fuerint, nullam habeant necessitatem eiusdem nostrae Africae tribu-
19 tarios praegravandi. Iubemus ergo, ut iudices dioeceseos Africanae tam civiles quam militares in nostro laterculo pro codicillorum atque chartularum promotionis suae consuetudinibus nihil ultra quam

(1) = *Th.* 1, 5, 9 (2) = *Th.* 1, 5, 10: *iunge Th.* 1, 7, 2 (3) = *Th.* 1, 5, 14 (4) *excidit Graeca constitutio* (5) *Cf. Dig.* 1, 11 (6) *sic R*, quinquaginta *C* (7) africa *libri* (8) *sic C*, captiva a roma *R*

(9) a *R*, *om. C* (10) *sic dett.*, optimum opus susc. ordinem *C*, optimam susc. hordinationem *R* (11) tingi et quae] tegi atque *R*, zegy et que *Q*, zeigi quae *C*, tingi quae *ed. Noremb.*

sex solidos praebeant, at vero in scrinio praefectorum non ultra duodecim solidos cogantur inferre.
20 Quem modum si quis excesserit, ipse quidem iudex triginta librarum auri dispendio subiacebit, officium vero eius non solum simile dispendium, sed et capitale periculum sustinebit nam si aliquis ex quacumque parte ausus fuerit iussiones nostras excedere et non festinaverit cum dei timore eas servare, non solum dignitatis aut substantiae periculum sustinebit, sed etiam ultimo supplicio subiacebit.
21 [1]Et est notitia deo auxiliante:

Pro annonis et capitu pro tempore praefecti praetorio per totam Africam auri libras centum.

Pro annonis consiliariorum auri libras viginti.

Pro annonis cancellariorum auri libras septem.
22 Item officiis eius ita:

In scrinio primo hominibus decem pro annonis XVIIIIS, pro capitu XIIS, fiunt solidi CXLVIIS. ita: numerario pro annonis VI annona solidorum V et pro capitu IIII capitus solidorum IIII, fiunt solidi XLVI. secundo pro annonis III annona solidorum V et pro capitu II capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXIII. tertio pro annonis II annona solidorum V et pro capitu IS capitus solidorum IIII, fiunt solidi XVI. quarto quinto et sexto ad annonas IS annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXXIIIIS. reliquis quattuor ad annonas I annona solidorum V et ad capitum S capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXVIII.
23 In scrinio secundo ut supra scriptum est. in scrinio tertio ut supra scriptum est. in scrinio quarto ut supra scriptum est.
24 In scrinio primiscrinii, quod est subadiuvae, hominibus decem annonae XIIII capita XIS, fiunt solidi CXVI. ita: primiscrinio pro annonis III annona solidorum V et pro capitu II capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXIII. secundo pro annonis II, annona solidorum ut supra scriptum est, et pro capitu IS, capitus solidorum ut supra scriptum est, fiunt solidi XVI. tertio et quarto pro annonis IS, annona solidorum ut supra scriptum est, et pro capitu I, capitus solidorum ut supra scriptum est, fiunt solidi XXIII. reliquis hominibus sex ad annonam I annona solidorum V et pro capitu I capitus solidorum IIII, fiunt solidi LIIII.
25 In scrinio commentariensis hominibus duodecim annonae XVII capita XIIIIS, fiunt solidi CXLIII. ita[2]: primo commentariensi annonae III annona solidorum V, pro capitu II capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXIII. sequentes homines tres ad annonas II annona solidorum V, pro capitu IS capitus solidorum IIII, fiunt solidi XLVIII. reliqui homines octo ad annonam I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi LXXII.
26 In scrinio ab actis hominibus decem annonae XIIII capita XII, fiunt[3] solidi CXVIII. ita: primo annonae III pro annona I solidi V, capita II capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXIII. secundo et tertio ad annonas II pro annona I solidi V et ad capitum IS capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXXII. reliquis septem[4] ad annonam I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi LXIII.
27 In scrinio libellorum hominibus sex annonae VIIS capita VIS, fiunt solidi LXIIIS. ita: primo annonae II pro annona solidi V, pro capitu IS capitus solidorum IIII, fiunt solidi XVI. secundo annona[5] IS pro annona solidi V, pro capitu I capitus[6] solidorum IIII, fiunt solidi XIS. reliquis hominibus quattuor ad annonas I annona solidorum V et ad capitum I capitus[7] solidorum IIII, fiunt solidi XXXVI.
28 In schola exceptorum hominibus sexaginta annonae LXXIIII capita LXII solidi DCXVIII. ita: primo et secundo ad annonas III pro annona solidi V et ad capita II capitus solidorum IIII, fiunt solidi XLVI. aliis hominibus quinque ad annonas II annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi LXX. reliquis hominibus decem ad annonas IS annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi CXV. reliquis hominibus quadraginta tribus ad annonas I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi CCCLXXXVII.
29 In schola singulariorum[8] hominibus quinquaginta annonae LIIS capita L solidi CCCCLXIIS. ita: primo annonae II annona solidorum V, capitus I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XIIII. secundo tertio et quarto ad annonas IS annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXXIIIIS. reliquis hominibus[9] quadraginta sex ad annonam I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi CCCCXIIII.
30 In schola mittendariorum hominibus quinquaginta annonae LIIS capita L solidi CCCCLXIIS. ita: primo annonae II annona solidorum V, capitus I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XIIII. secundo tertio et quarto ad annonam IS annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXXIIIIS. reliquis hominibus quadraginta sex ad annonam I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi CCCCXIIII.
31 In schola cursorum hominibus triginta annonae XXXIIS capita XXX solidi CCLXXXIIS. ita: primo annonae II annona solidorum V, capitus I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XIIII. secundo et tertio et quarto ad annonam IS annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XXXIIIIS. reliquis hominibus viginti sex ad annonam I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi CCXXXIIII.
32 In schola nomenculatorum hominibus duodecim annonae XIII capita XIIS solidi CXV. ita: primo annonae II annona solidorum V, capitus IS capitus solidorum IIII, fiunt solidi XVI. reliquis hominibus undecim ad annonam I annona solidorum V et ad capitum I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XCVIIII.
33 In schola stratorum hominibus sex annonae VII capita VI solidi LVIIII. ita: primo annonae II annona solidorum V, capitus I capitus solidorum IIII, fiunt solidi XIIII. reliquis hominibus quinque ad annonas I pro annona solidos V et ad capitum I pro capitu solidos IIII, fiunt solidi XLV.
34 In schola praeconum hominibus decem annonae XI capita XS solidi XCVII. ita: primo annonae II pro annona solidos V, capitus IS pro capitu solidos IIII, fiunt solidi XVI. reliquis hominibus novem ad annonam I pro annona solidos V et ad capitum I pro capitu solidos IIII, fiunt solidi LXXXI.
35 In schola draconariorum hominibus decem annonae XI capita XS solidi XCVII. ita: primo annonae II pro annona solidos V, capitus IS pro capitu solidos IIII, fiunt solidi XVI. reliquis hominibus novem ad annonam I pro annona solidos V et ad[10] capitum I pro capitu solidos IIII, fiunt solidi LXXXI.
36 In scrinio operum hominibus viginti annonae XXVIII capita XXI solidi CCXXIIII. ita: primo annonae III pro annona solidi V, capita II pro capitu solidi IIII, fiunt solidi XXIII. reliquis hominibus tribus ad annonas II pro annona solidi V et ad capitum I pro capitu solidi IIII, fiunt solidi XLII. reliquis aliis hominibus sex ad annonam IS pro annona solidi V et ad capitum I pro capitu solidi IIII, fiunt solidi LXVIIII. reliquis aliis hominibus decem ad annonam I pro annona solidi V et ad capitum I pro capitu solidi IIII, fiunt solidi XC.
37 In scrinio arcae hominibus viginti annonae XXVIII capita XXI solidi CCXXIIII. ita: primo annonae III

(1) *de numeris huius notitiae agitur in libro meo Kritik des Iust. Codex p.* 138 *seqq.* (2) ita *om. libri* (3) fiunt *om. libri* (4) xuii *C*, xiiiil *R* (5) annona *om. libri* (6) capitus *om. libri* (7) capitus *om. libri* (8) *sic C*, singularum *R* (9) hominibus *om. libri* (10) et ad *om. libri*

pro annona solidi V, capita II pro capitu solidi IIII,
fiunt solidi XXIIII. reliquis hominibus tribus ad
annonas II pro annona solidi V et ad capitum I
pro capitu solidi IIII, fiunt solidi XLII. reliquis
aliis hominibus sex ad annonam IS pro annona so-
lidi V et ad capitum I pro capitu solidi IIII, fiunt
solidi LXVIIII. reliquis aliis hominibus decem ad
annonam I pro annona solidi V et ad capitum I
pro capitu solidi IIII, fiunt solidi XC.
38 In schola chartulariorum hominibus quinqua-
ginta annonae LVIII capita LIIS solidi D. ita:
primo annonae III pro annona solidi V, capita II
pro capitu solidi IIII, fiunt solidi XXIII. reliquis
hominibus tribus ad annonas II pro annona solidi V
et ad capitum IS pro capitu solidi IIII, fiunt solidi
XLVIII. reliquis aliis hominibus sex ad annonam
IS pro annona solidi V et ad capitum I pro capitu
solidi IIII, fiunt solidi LXVIIII. reliquis aliis homi-
nibus quadraginta ad annonam I pro annona solidi
V et ad capitum I pro capitu solidi IIII, fiunt solidi
CCCLX.
39 Fiunt homines CCCXCVI, annonae CCCCXCVIII
solidorum IICCCCXC, capita CCCCXXS solidorum
MDCLXXXII [1], fiunt solidi IIIICLXXII.
40 Item pro annonis et capitu consularis [2] solidi
CCCCXLVIII. officiorum eius solidi CLX [3].
41 Pro tempore medicis [4] hominibus quinque anno-
nae XLVIIII capita XVIIIS solidi CCCXVIIII. ita:
primo pro annonis XV capitibus VI solidi IC [5]. se-
cundo pro annonis X capitibus V solidi LXX. reli-
quis hominibus tribus ad annonas VIII et ad capita
IIS solidi CL.
42 Grammaticis hominibus duobus ad annonas X
et ad capita V, ad solidos LXX. sophistis [6] oratori-
bus hominibus duobus ad annonas X, ad capita V,
ad solidos LXX.
43 Haec igitur, quae pro disponendis civilibus iu-
dicibus Africae eorumque officiis, id est tam scri-
niariis amplissimae eius praefecturae quam cohorta-
libus, per hanc divinam constitutionem statuimus,
tua magnitudo cognoscens ex kalendis Septembribus
futurae tertiae decimae indictionis effectui mancipari
observarique procuret atque edictis publicis omnibus
innotescant [7]: his scilicet, qui ordinati fuerint a tua
sublimitate secundum praesentem divinam constitu-
tionem, firmitatem sui status in perpetuo habituris.
nam deo iuvante de militaribus iudicibus et de offi-
ciis eorum et de alio nostro exercitu per aliam
sanctionem [8] statuimus. *Emissa lex Constantinopoli
dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

2 *Idem A. Belisario magistro militum per Orien-
tem.* In nomine domini nostri Ihesu Christi ad
omnia consilia omnesque actus semper progredimur.
per ipsum enim imperii iura suscepimus, per ipsum
pacem cum Persis in aeternum confirmavimus, per
ipsum acerbissimos hostes et fortissimos tyrannos
deiecimus, per ipsum multas difficultates supera-
vimus, per ipsum et Africam defendere et sub nos-
trum imperium redigere nobis concessum est, per
ipsum quoque, ut nostro moderamine recte guberne-
1 tur et firme custodiatur, confidimus. Unde iam
per eius gratiam civilium administrationum iudices
et officia singulis Africanis provinciis constituimus,
attribuentes, quid emolumentorum unusquisque per-
cipere debeat. ad eius igitur providentiam etiam
nunc animum nostrum referentes et armatas mili-
1a tias et duces militum ordinare disponimus. Sanci-
mus itaque, ut dux limitis Tripolitanae provinciae
in Leptimagnensi civitate sedes interim habeat, dux
vero Byzacenae provinciae in Capsa et Thelepte [9]
civitatibus interim sedeat, dux autem Numidiae pro-
vinciae in Constantinensi civitate sedes interim ha-
beat, dux autem Mauritaniae provinciae in Caesa-
2 riensi civitate interim sedeat. Iubemus etiam, ut
in traiectu, qui est contra Hispaniam, quod Septem
dicitur, quantos providerit tua magnitudo, de mili-
tibus una cum tribuno suo, homine prudente et de-
votionem servante rei publicae nostrae per omnia,
constituas [10], qui possit et ipsum traiectum semper
servare et omnia, quaecumque in partibus Hispaniae
vel Galliae seu Francorum aguntur, viro spectabili
duci nuntiare, ut ipse tuae magnitudini referat. in
quo traiectu etiam dromones, quantos provideris,
3 ordinari facias. In Sardinia autem iubemus du-
cem ordinari et eum iuxta montes, ubi Barbaricini [11]
videntur, sedere habentem milites pro custodia loco-
rum, quantos et ubi tua magnitudo providerit.
4 Et omnes diligenter pro commissis suae custodiae
provinciis invigilent et ab omni hostium incursione
subiectos nostros tueantur illaesos et [12] festinent, die
noctuque dei invocando auxilium et diligenter labo-
rando, usque ad illos fines provincias Africanas ex-
tendere, ubi ante invasionem Vvandalorum et [13]
Maurorum res publica Romana fines habuerat et
ubi custodes antiqui servabant, sicut ex clusuris et
4a burgis ostenditur. Maxime autem civitates,
quae prope clusuras et fines antea tenebantur, cum
essent sub Romano imperio constitutae, auxiliante
divina misericordia, cum hostes per partes expellun-
tur, festinantes [14] comprehendere atque manere et
in illis locis duces et milites per partes accedant,
ubi antea fines et clusurae provinciarum erant,
quando integrae Africanae servabantur sub Romano
4b imperio provinciae: Quod deo adnuente, cuius
auxilio nobis restitutae sunt, speramus cito nostris
provenire temporibus, et ut [15] in securitate et pace
provinciae cum antiquis finibus integrae serventur
et vigiliis ac laboribus devotissimorum militum et
cura spectabilium pro tempore ducum custodiantur
illaesae, quoniam ita convenit, ut semper custodes
fines provinciae servent, ne detur hostibus licentia
incurrendi aut devastandi loca, quae nostri subiecti
5 possident. Quantos autem milites sive pedestres
sive equites per unumquemque limitem qui [16] debent
ad custodiendas provincias et civitates, tua magni-
tudo, prout consideraverit, ordinet et nobis referat,
ut, si perviderimus sufficientem esse ordinationem,
confirmemus eam, sin autem perspexerimus et ali-
6 quid amplius fieri, ut eam augmentemus. Quid
autem dux stipendiorum nomine pro se suisque ho-
minibus et quid eius officium consequatur, hoc sub-
7 dita declaratur notitia. Sicut ergo praedictum
est, interim nunc duces ac milites secundum nostram
dispositionem in locis seu civitatibus quibus iussi-
mus sedeant, donec deo auxiliante nobis ac rei
publicae nostrae per labores nostros in illis locis
constitui possint, in quibus uniuscuiusque provinciae
antiquus limes constitutus erat, quando florente Ro-
mana re publica memoratae provinciae integrae
8 tenebantur. Pro limitaneis vero ordinandis (quia
necessarium nobis esse videtur, ut extra comitaten-
ses milites per castra milites limitanei constituantur,
qui possint et castra et civitates limitis defendere
et terras colere, ut alii provinciales videntes eos
per partes ad illa loca se conferant) exemplum fe-
cimus unius numeri limitaneorum, ut secundum
exemplum, quod nos misimus, per castra et loca,
quae providerit tua magnitudo, eos ad similitudinem
nostri exempli ordinet, sic tamen ut, si inveneris de
provinciis idonea corpora, aut de illis, quos antea

(1) sol. MDCLXXXII *post* IIIICLXXII *collocant libri* (2) consularis] pro tempore consularis Tingitanae provinciae *scr.* (3) *post* CLX *desiderantur et Tingitanae provinciae officia et notitiae reliquarum sex provinciarum: v.* § 12 (4) pro tempore medicis *scripsi*, praetor med' *C*, pt medi *Miraeus* (5) sol. c *libri* (6) *scripsi* sophistae *C*, sortitas *dett.* (7) *sic Mommsen*, innotescat *libri* (8) *c.* 2 *h. t.* (9) *sic C*, lepte *R* (10) *sic scripsi*, constituatis *R*, constitutis *C* (11) *sic C*, barbaricinae *R*, Barbari vicini *Mommsen* (12) et *edd.*, ut *C*, *om. R* (13) *sic R*, vel *C* (14) festinate (*vel* — nante) *libri* (15) ut *R*, *om. C* (16) praesunt habere *ins. Mommsen*

milites habebant, limitaneorum constituas numero in
unoquoque limite, ut, si forsitan commotio aliqua
fuerit, possint ipsi limitanei sine comitatensibus mi-
litibus una cum ducibus suis adiuvare loca, ubi dis-
positi fuerint, non longe limitem exeuntes nec ipsi
limitanei nec duces eorum, ut nullum etiam dispen-
dium a ducibus vel ducianis praedicti limitanei sus-
tineant, nec aliquas sibi consuetudines de eorum
stipendiis per fraudes ad suum lucrum convertant.
haec autem non solum in limitaneos volumus obser-
9 vari, sed etiam in comitatenses milites. Et unum-
quemque ducem et tribunos eorundem militum iube-
mus, ut semper milites ad exercitationem armorum
teneant et non concedant eos divagari, ut, si quando
necessitas contigerit, possint inimicis resistere: et
nullum audeant duces aut tribuni commeatalem de
ipsis dimittere, ne, dum sibi lucrum studeant con-
ficere, incustoditas nostras relinquant provincias.
9a Nam si usurpaverint memorati duces vel officia
eorum seu tribuni commeatalem de militibus relin-
quere aut aliquod lucrum de eorum emolumentis
subripere[1], hoc non solum in quadruplum iubemus
publico dependere, sed etiam[2] dignitate eos privari.
9b Magis enim debent duces et tribuni supra de-
putata sibi emolumenta secundum labores suos de
nostra largitate remunerationem sperare et non de
commeatis militum aut de eorum stipendiis lucrum
sibi adquirere, quoniam ideo ordinati sunt milites,
ut per ipsos provinciae vindicentur: praecipue cum
sufficienter et ipsis ducibus et officiis eorum emolu-
menta praestitimus et semper providimus unumquem-
que secundum labores suos ad meliores gradus et
10 maiores dignitates perducere. Postquam vero
deo placuerit et per tuam magnitudinem limes om-
nis in antiquum statum pervenerit et bene ordinatus
fuerit, tunc, ubicumque necessitas emerserit, viri
spectabiles duces invicem sibi, quando usus exege-
rit, auxilium praebeant, ut provinciae seu limites
eorum vigiliis et laboribus deo iuvante illaesi custo-
11 diantur. Sicut autem iubemus audaces et fero-
ces contra inimicos iudices ac milites nostros esse,
sic volumus eos mites[3] et benevolos circa collatores
nostros existere et nullum damnum nullamque lae-
sionem in eos efficere. si autem quisquam de mili-
tibus ausus fuerit quamcumque laesionem tributariis
nostris inferre, periculo viri spectabilis ducis seu
tribuni et principis digna vindicta adficiatur[4] et in-
12 demnes tributarii nostri custodiantur. Si vero pro
quibusdam causis interpellatio apud nostros iudices
facta fuerit, iubemus non amplius sportularum no-
mine, quam nostris legibus definitum est, exsecutores
accipere, poenam eisdem legibus insertam ex trans-
13 gressione formidantes. Cum autem deo adiu-
vante Africanae nostrae provinciae per tuam magni-
tudinem secundum nostram dispositionem ordinatae
et limites in antiquum statum reducti et omnis[5]
Africa sic detenta fuerit, sicut erat, cum ergo haec
omnia deo iuvante, praesente tua magnitudine, dis-
posita et perfecta fuerint et per labores tuos anti-
quos fines omnis Africa receperit, et docuerit[6] nos
de omni ordinatione totius Africanae dioeceseos, id
est quanti et qui milites in quibus locis vel civitati-
bus constituti sunt et quanti limitanei in quibus lo-
cis vel limitibus[7] constituti sunt, tunc iubemus tuam
magnitudinem ad nostram clementiam remeare.
14 Interea vero si aliquas civitates seu castella
per limitem constituta perviderit tua magnitudo ni-
miae esse magnitudinis et propter hoc non posse
bene custodiri, ad talem modum eas construi dis-
15 ponat, ut possint per paucos bene servari. Cum
autem magnitudo tua omnibus dispositis ad nos re-
meare iussa fuerit, tunc duces uniuscuiusque limitis,
quotiens pro componendis civitatibus aut castris et
pro stipendiis suis ac pro annonis aliquid opus ha-
buerint, celerius ad virum magnificum praefectum
per Africam significent, ut ipse quae necessaria
fuerint festinet facere, ne aliqua protractio provin-
16 ciis noceat. Ea vero, quae ipse fecerit vel quae
adhuc necessarie procuranda sunt, postea et memo-
ratus vir magnificus praefectus Africae et viri spec-
tabiles duces et de aliis omnibus quae ibi aguntur
frequenter ad nos referant, ut bene facta confirme-
mus et, quae opportunius debent fieri, ex nostra
17 dispositione peragantur. Hoc etiam decernimus, ut
duces, qui ordinandi sunt per Africanos limites,
nihil amplius in sacratissimo palatio cuilibet perso-
nae aut dignitati vel in[8] praetorio per Africam prae-
fecturae vel magisteriae potestati[9] praebeant, nisi
17a quantum subter adnexa declarat notitia. Nam
si quis amplius, quam in subdita notitia taxatum
est, usurpaverit seu acceperit[10], triginta libras auri
multae dependat nomine, cum et periculo indigna-
tionis nostrae serenitatis subiacebit: nulla alia qua-
libet persona aut dignitate aut officio accipiente ali-
quid ab eis praeter illos, quorum nomina in subiecta
18 notitia continentur. Ad haec iubemus, ut deo
iuvante unusquisque dux seu eorum officia, secun-
dum quod notitia subter adnexa detinet[11], emolu-
menta sua ex tributis Africanae provinciae ex ka-
lendis Septembribus instantis felicissimae tertiae de-
cimae indictionis percipiant.
19 Et est notitia: deo volente debent delegari du-
cibus et eorum officiis in Africa constitutis pro
annonis et capitu per singulos annos praebendis
ita:
20 Viro clarissimo duci Tripolitanae provinciae et
hominibus eius annonae CXC, singulis annonis solidi
V, capita CLVIII, singulis capitibus solidi IIII, si-
mul fiunt pro annonis et capitu solidi MDLXXXII.
21 Adsessori ducis et officio eius hominibus qua-
draginta annonae XCVIS, singulis annonis solidi V,
capita XLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul
fiunt pro annonis et capitu solidi DCLXXIIIIS.
dividuntur sic:
22 Adsessori uno annonae VIII capita IIII.
primicerio uno annonae V capita II.
numerario uno annonae IIII capita II.
ducenariis quattuor ad annonas IIIS, fiunt an-
nonae XIIII, et ad capitum IS, fiunt capita VI.
centenariis sex ad annonas IIS, fiunt annonae XV,
et ad capitum I, fiunt capita VI.
biarchis octo ad annonas II, fiunt annonae XVI,
et ad capitum I, fiunt capita VIII.
circitoribus novem ad annonas II, fiunt anno-
nae XVIII, et ad capitum I, fiunt capita VIIII.
semissaliis[12] undecim ad annonam IS, fiunt anno-
nae XVIS, et ad capitum I, fiunt capita XI.
23 Item viro clarissimo duci Byzacenae provinciae
et hominibus eius annonae CXC, singulis annonis
solidi V, capita CLVIII, singulis capitibus solidi IIII,
simul fiunt pro annonis et capitu solidi MDLXXXII.
24 Adsessori ducis et officio eius hominibus qua-
draginta annonae XCVIS, singulis annonis solidi V,
capita XLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul
fiunt pro annonis et capitu solidi DCLXXIIIIS. di-
viduntur sic:
25 Adsessori uno annonae VIII capita IIII.
primicerio uno annonae V capita II.
numerario uno annonae IIII capita II.
ducenariis quattuor ad annonas IIIS, fiunt an-
nonae XIIII, et ad capitum IS, fiunt capita VI.
centenariis sex ad annonas IIS, fiunt annonae
XV, et ad capitum I, fiunt capita VI.
biarchis octo ad annonas II, fiunt annonae XVI,
et ad capitum I, fiunt capita VIII.
circitoribus novem ad annonas II, fiunt an-

(1) subripere *C*, sibi adquirere *R* (2) sed etiam et *libri* (3) milites *libri* (4) efficiatur (*vel* — antur) *libri* (5) et omnis *edd.*, omnis *C*, omnes *RQ* (6) docueris *Russardus* (7) militibus *libri* (8) in *dett.*, *om.* *CR* (9) potestatis *libri* (10) seu acceperit *edd.*, se accipere *CQ*, acceperit *R* (11) continet *edd.* (12) *vox dubia et fortasse corrupta: libri hoc loco et in sequentibus officiis aut* semissaliis *aut* semis aliis *habent*

nonae XVIII, et ad capitum I, fiunt capita VIIII.
semissaliis undecim ad annonam IS, fiunt annonae XVIS, et ad capitum I, fiunt capita XI.

26 Item viro clarissimo duci Numidiae provinciae et hominibus eius annonae CXC, singulis annonis solidi V, capita CLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul fiunt pro annonis et capitu solidi MDLXXXII.

27 Adsessori ducis et officio eius hominibus quadraginta annonae XCVIS, singulis annonis solidi V, capita XLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul fiunt pro annonis et capitu solidi DCLXXIIIIS. dividuntur sic:

28 Adsessori uno annonae VIII capita IIII.
primicerio uno annonae V capita II.
numerario uno annonae IIII capita II.
ducenariis quattuor ad annonas IIIS, fiunt annonae XIIII, et ad capitum IS, fiunt capita VI.
centenariis sex ad annonas IIS, fiunt annonae XV, et ad capitum I, fiunt capita VI.
biarchis octo ad annonas II, fiunt annonae XVI, et ad capitum I, fiunt capita VIII.
circitoribus novem ad annonas II, fiunt annonae XVIII, et ad capitum I, fiunt capita VIIII.
semissaliis undecim ad annonas IS, fiunt annonae XVIS, et ad capitum I, fiunt capita XI.

29 Item viro clarissimo duci Mauritaniae prouinciae et hominibus eius annonae CXC, singulis annonis solidi V, capita CLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul fiunt pro annonis et capitu solidi MDLXXXII.

30 Adsessori ducis et officio eius hominibus quadraginta annonae XCVIS, singulis annonis solidi V, capita XLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul fiunt pro annonis et capitu solidi DCLXXIIIIS. dividuntur sic:

31 Adsessori uno annonae VIII capita IIII.
primicerio uno annonae V capita II.
numerario uno annonae IIII capita II.
ducenariis quattuor ad annonas IIIS, fiunt annonae XIIII, et ad capitum IS, fiunt capita VI.
centenariis sex ad annonas IIS, fiunt annonae XV, et ad capitum I, fiunt capita VI.
biarchis octo ad annonas II, fiunt annonae XVI, et ad capitum I, fiunt capita VIII.
circitoribus novem ad annonas II, fiunt annonae XVIII, et ad capitum I, fiunt capita VIIII.
semissaliis undecim ad annonas IS, fiunt annonae XVIS, et ad capitum I, fiunt capita XI.

32 Item viro clarissimo duci Sardiniae insulae et hominibus eius annonae CXC, singulis annonis solidi V, capita CLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul fiunt pro annonis et capitu solidi MDLXXXII.

33 Adsessori ducis et officio eius hominibus quadraginta annonae XCVIS, singulis annonis solidi V, capita XLVIII, singulis capitibus solidi IIII, simul fiunt pro annonis et capitu solidi DCLXXIIIIS. dividuntur sic:

34 Adsessori uno annonae VIII capita IIII.
primicerio uno annonae V capita II.
numerario uno annonae IIII capita II.
ducenariis quattuor ad annonas IIIS, fiunt annonae XIIII, et ad capitum IS, fiunt capita VI.
centenariis sex ad annonas IIS, fiunt annonae XV, et ad capitum I, fiunt capita VI.
biarchis octo ad annonas II, fiunt annonae XVI, et ad capitum I, fiunt capita VIII.
circitoribus novem ad annonas II, fiunt annonae XVIII, et ad capitum I, fiunt capita VIIII.
semissaliis undecim ad annonas IS, fiunt annonae XVIS, et ad capitum I, fiunt capita XI.

35 (20) Item notitia consuetudinum, quas in sacro laterculo et in praetorio amplissimae praefecturae per Africam, iam[1] in officio magistri militum pro tempore dux praebere oportet uniuscuiusque limitis sic: in sacro laterculo solidi VI: in officio magisteriae militum potestatis pro insinuandis administrationis suae divinis nostrae serenitatis adfatibus solidi XII: in officio amplissimae praefecturae per Africam pro insinuandis eiusdem chartis solidi XII.

36 (21) Gloria itaque tua, quae per hanc pragmaticam sanctionem nostra statuit aeternitas, effectui mancipari observarique praecipiat. *Emissa lex idibus Aprilibus Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

XXVIII.[2]

DE OFFICIO PRAEFECTI URBIS.

1 [3]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Volusianum pu.* Studentibus nobis statum urbis et annonariam rationem aliquando firmare in animo subiit eiusdem annonae curam non omnibus deferre potestatibus. ac ne praefectura urbis abrogatum sibi aliquid putaret, si totum ad officium annonarium redundasset eidem praefecturae sollicitudinis ac diligentiae necessitatem mandamus, sed non ita, ut lateat officium annonariae praefecturae, sed ut ambae potestates, in quantum sibi negotii est, tueantur civilem[4] annonam sitque societas muneris ita, ut inferior gradus meritum superioris agnoscat atque ita superior potestas se exserat, ut sciat ex ipso nomine, quid praefecto debeatur annonae. *D. II non. April. Mediolani Valentiniano et Valente AA. II conss.* [*a.* 368]

2 *Idem AA. ad Ampelium pu.* Quod promulgatis sanctionibus tua sinceritas perscriptum[5] esse non nescit, etiam ex praecepto nostro competenter observet nec[6] quasdam personas de provincia existimet avocandas[7] nisi tantummodo suos officiales et homines populares huius almae urbis seditioni obnoxios. [*a.* 371 – 372]

3 [8]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Rufinum pu.* Praefectura urbis cunctis quae intra urbem sunt antecellat potestatibus, tantum ex omnium parte delibans[9], quantum sine iniuria ac detrimento alieni honoris usurpet. *D. III id. Iul. Valente A. V et Valentiniano iun. conss.* [*a.* 376]

4 [10]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Severino comiti sacrarum largitionum.* Omnia corporatorum genera, quae in Constantinopolitana civitate versantur, universos quoque cives atque populares praefecturae urbanae regi moderamine recognoscas[11]. *D. XVII k. Mai. Mediolani Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

5 [12]*Imp. Theodosius A. Constantio pu.* Primicerius adiutorum tuae sedis officii per biennium, quod in eodem gradu ex consuetudine priscae ordinationis emeruit, curam insuper personarum usurpatione omni atque ambitione cessante suscipiat: hoc etiam adiecto, ut, si quis ex memorato ordine vel condicionis humanae fine praeventus vel alia quacumque ratione militiae gradum propriae amisisse monstrabitur, solitae ambitionis iniuria vacante locum is, qui iuxta matriculae veritatem sequitur[13], obtineat. *D. XIII k. Ian. Constantinopoli Victore cons.* [*a.* 424]

(1) iam *Mommsen*, tam *libri: iam intellege, donec Africa tota reciperetur, a quo tempore codicilli ducibus a praefectis insinuentur, cf. c.* 1 § 19 *h. t.* (2) *B* 6, 4, 10 . . . 13. — *Cf. Dig.* 1, 12 (3) = *Th.* 1, 6, 5 (4) civilem *om. Th.* (5) *sic C,* scriptum *R,* praescriptum *M* (6) neo *C,* ne *R* (7) *sic C,* advocandas *M,* devocandas *R* (8) = *Th.* 1, 6, 7: *iunge* 12, 58, 1 (9) *sic Th. cum Graecis,* derivans *CR* (10) = *Th.* 1, 10, 4 (11) *sic Th.,* se (se *om. R*) cognoscant *CR,* cognoscas *M* (12) = *Th.* 1, 6, 12 (13) sequetur *Th.*

XXVIIII.[1]

DE OFFICIO MAGISTRI MILITUM.

1 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius*[2] *AAA. ad Eusignium pp.* Viri illustres comites et magistri peditum et equitum in provinciales nullam penitus habeant potestatem, nec amplissima praefectura in militares viros. [*a.* 386—387]

2 [3]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad Hypatium magistrum militum per Orientem.* Apparitores statutos officii tui ad aliud iudicium trahi minime oportebit[4]. sciat igitur illustris magnificentia tua sub te, sive civiliter sive criminaliter appetantur, eos litigare debere. *D. id. Dec. Constantinopoli Constantio et Constante conss.* [*a.* 414]

3 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Eos, qui ultra statutos in officio magisteriae per Orientem potestatis militant, civilium quoque iudicum sententiis super quolibet negotio subiacere: ipsis quin etiam statutis in tributariis collationibus civilium quoque iudicum dispositionibus procul dubio parituris. [*a.* 476—485]

4 *Imp. Anastasius A. Iohanni magistro militum per Illyricum.* Milites de locis, in quibus consistunt, ad alia loca sine speciali nostrae serenitatis auctoritate nullatenus transferri praecipimus, nec[5] eorum expensae in locis, in quibus consistunt, minuantur. sed si forte quaedam urguens et necessaria causa emerserit, utilitati ac securitati publicae tam amplissimam praetorianam praefecturam quam tuam sedem sine ulla procrastinatione prospicere protinus oportet et suggestiones ad nostras aures destinare, indicantes tam loca, de quibus milites transferendi sunt, quam ea, ad quae pervenire eos oportet, nominaque fortissimorum numerorum, in quibus idem milites referuntur, nec non quantitatem annonarum et ante omnia causam, ob quam idem milites transferendi sunt, ut post talem suggestionem a nostra auctoritate competentia procedant.

5 *Imp. Iustinianus A. Zetae viro illustri magistro militum per Armeniam et Pontum Polemoniacum et gentes.* Cum propitia divinitate Romanum nobis sit delatum imperium, sollicita cura cauta diligentia pertractantes perspeximus oportere etiam partibus Armeniae et Ponto Polemoniaco et gentibus proprium magistrum militum per hanc legem constituere, tuamque magnitudinem, quae nobis ex ante gestis optime commendata est, idoneam ad talem fore dignitatem confidentes elegimus certasque provincias, id est magnam Armeniam, quae interior dicebatur, et gentes (Anzetenam videlicet, Ingilenam, Asthianenam, Sophenam, Sophanenam[6], in qua est Martyropolis, Balabitenam) et primam et secundam Armeniam et Pontum Polemoniacum tuae curae cum suis ducibus commisimus, comite Armeniae penitus sublato, certosque subdidimus numeros, non modo quos in praesenti novos constituimus, sed etiam de praesentalibus et Orientalibus et aliis agminibus segregatos, non tamen quantitatem eorum agminum minuentes: sed quia plures eis addidimus sine rei publicae gravamine et sine augmento sumptuum, aliquantos subtraximus, ita tamen, ut et post hanc subtractionem ampliores remanserint, quam usque ad nostra felicia fuerant tempora.

6 [7]. . . . .

XXX.[8]

DE OFFICIO QUAESTORIS.

1 [9]*Imp. Theodosius A. Sallustio quaestori.* Totius minoris laterculi curam[10] scias ad tuae sublimitatis sollicitudinem pertinere, ita ut tuo arbitratu ex scrinio memoriae totius minoris laterculi dignitates, hoc est praepositurae omnes, tribunatus et praefecturae castrorum[11] iuxta consuetudinem priscam clementiae meae auctoritate deinceps mittantur[12]. *D. VI k. Mai. Constantinopoli Victore cons.* [*a.* 424]

2 [13]*Idem A. Helioni comiti et magistro officiorum.* Omnes minoris laterculi dignitates, quae sub cura quidem ac sollicitudine viri illustris quaestoris esse antea videbantur, postea vero vel universae vel mediae ad magistrorum militum potestatem dispositionemque transierant, placuit nunc clementiae meae vetusti temporis more renovato ad prisca deinceps iura revocare. *D. III k. Mai. suprascripto cons.* [*a.* 424]

3 *Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officiorum.* Officia et condiciones, quae pertinent ad viros devotos in sacro scrinio memoriae militantes, nemini liceat sub quacumque occasione sine ulla divinae subscriptionis liberalitate peragere: eo, quicumque in hoc fuerit postea facinore convictus, publicatione bonorum suorum multando, officio quoque rectoris provinciae, in qua non adlegato super gerenda sollicitudine sacro rescripto aliquis ausus fuerit eandem curam sibimet usurpare, trium librarum auri dispendio feriendo. *D. k. Mart. Constantinopoli Anastasio A. et Rufo conss.* [*a.* 492]

XXXI.[14]

DE OFFICIO MAGISTRI OFFICIORUM.

1 [15]*Imp. Constantius A.*[16] *ad agentes in rebus.* Privilegiis dudum scholae vestrae indultis integris reservatis, ad ducenam etiam et centenam et biarchiam nemo suffragio, nisi labore[17] unusquisque perveniat, principatum vero adipiscatur matricula decurrente, ita ut ad curas agendas et cursum illi
1 exeant, quos ordo militiae vocat et laborum. Adiutor praeterea, in quo totius scholae status et magistri securitas constituta est, idoneus probitate morum ac bonis artibus praeditus nostris per magistrum obtutibus offeratur, ut nostro ordinetur arbitrio. *D. et pp. Romae in foro Traiani k. Nov. Eusebio et Hypatio conss.* [*a.* 359]

2 [18]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Principium magistrum officiorum.* Nemo agentum in rebus ordinem militiae atque[19] stipendia praevertat, etiamsi nostri numinis per obreptionem detulerit indultum: ac si quis[20] formam istiusmodi docebitur obtulisse, in locum, ex quo indecenter emerserat, revertatur, ut is gradu ceteros antecedat, quem stipendia longiora vel labor prolixior fecerit anteire. *PP. Hadrumeti VII id. Mart. post cons. Arcadii A. et Bautonis.* [*a.* 386]

3 [21]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Phlegetio comiti et magistro officiorum.* Scholarium nostrorum devotio, probata[22] nostris parentibus, circa nostrae maxime serenitatis adfectionem enituit. inde quidquid ad fovenda servandaque eorum privilegia postulatur, statim credidimus[23] admittendum. ideoque suggestionem tui culminis approbantes viris spectabilibus comitibus scholarum verberandi regradandive senatores ac ducenarios licentiam denegamus. ea namque, quae tali commotione digna sunt,

(1) *B* 6, 4, 14 . . . 16 (2) *debuit esse* Valentinianus Theodosius et Arcadius (3) = *Th.* 1, 7, 4 (4) apparitores officii tuae praestantiae ad aliud iudicium trahi ex auctoritate sacrorum rescriptorum minime oportebit *Th.* (5) ne *C contra B* (6) sophenam sophonenam *M*, sophonenam *C*, et sophonenam *R*: *cf. Nov.* 31, 1, 3: *Τζοφανήνη τε καὶ Ἀνζητήνη ἢ Τζοφανή* (7) *excidit Graeca constitutio* (8) *B* 6, 6, 3. 4. — *Cf. Dig.* 1, 13 (9) = *Th.* 1, 8, 2 (10) Sallustio viro illustri comiti et quaestori. Laterculi curam totius *Th.* (11) castrorum *om. Th.* (12) emittantur *Th.* (13) = *Th.* 1, 8, 3 (14) *B* 6, 1, 57 . . 61 (15) = *Th.* 1, 9, 1 *iunge* 12, 22, 3 *et Th.* 6, 29, 4. 5 (16) et Iulianus C. *addit Th.* (17) suffragio nisus, labore *Mommsen*, suffragio, sed per laborem *Th.* (18) = *Th.* 1, 9, 2 (19) militiaeque *Th.* (20) quis *om. Th.* (21) = *Nov. Th.* 21. *finis iteratur in* 12, 29, 1 (22) *sic Nov.*, probata a *libri* (23) *sic CR*, credimus *M Nov.*

ad tuae sublimitatis volumus referri notitiam. *D. XV k. Mai. Constantinopoli Cyro vc. cons.* [a. 441]

4 [1]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Curae perpetuae tui culminis credimus iniungendum, ut super omni limite sub tua iurisdictione constituto, quemadmodum se militum numerus habeat castrorumque ac clusurarum cura procedat, quotannis significare nobis propria suggestione procuret. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [a. 443]

5 *Impp. Iustinus et Iustinianus AA. Tatiano magistro officiorum.* Iubemus eum ad militiam devotissimorum scholarium de cetero pervenire, qui nostrum meruit iudicium, nec licere pro tempore tui culminis administrationem habenti sine huiusmodi probatoria aliquem inter eosdem viros devotos scholares suis referre praeceptionibus[2]: sed sciat is, qui sine sacro rescripto ad eandem pervenire militiam ausus fuerit, non solum ea se privari, verum etiam
1 poenae viginti librarum auri subici. Illud etiam observari de cetero volumus, ut, si quis locus statutorum scholarium in quacumque schola vacaverit, ille subrogetur, quem nostra pietas per sacrum re-
2 scriptum vacantem subire locum praeceperit. Ad haec quadrimenstruos breves eorundem scholarium cura tuae sublimitatis et pro tempore viri excellentissimi magistri officiorum conscribi volumus et eos sacro scrinio laterculi praestari ibi deponendos, ut semper notitia eorundem scholarium certa sit neque publico damnum aliquod infligatur. *D. X k. Mai. Constantinopoli Mavortio vc. cons.* [a. 527]

XXXII.

DE OFFICIO COMITIS SACRARUM LARGITIONUM.

1 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Limenio comiti sacrarum largitionum.* Palatinis haec cura debet esse praecipua, ut, periculo proprio notariis destinatis, super neglegentia iudicum, si ita res exegerit, conquerantur, ne eorum sit impunita desidia.
1 Indices quoque de eorum nominibus referre convenit, quos commodis propriis magis quam utilitati-
2 bus publicis studere praeviderint. Breves etiam quadrimenstruos ad officium palatinum noverint dirigendos aurumque exactum ad sacras largitiones sine ulla dilatione esse mittendum. *D. III k. Mart. Mediolani Vincentio et Fravito conss.*[4] [a. 401]

XXXIII.[5]

DE OFFICIO COMITIS RERUM PRIVATARUM.

1 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Honoratum consularem Byzacii.* Si quid negotiorum fuerit actitatum, in quibus aliquid commodi fiscalis appareat, ad officium rei privatae tua gravitas acta transmittat, ut instructione percepta, quid sibimet iuris auxilio debeatur, agnoscat. *D. VI k. Ian. Valentiniano et Valente AA. II conss.* [a. 368]

2 [6]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Minervio comiti rerum privatarum.* Ad palatinorum curam et rationalium officia omnium rerum nostrarum et totius perpetuarii, hoc est emphyteuticarii[7], iuris exactio revertatur. *D. X k. Ian. Mediolani Caesario et Attico conss.* [a. 397]

3 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Ursacio comiti rerum privatarum.* Si quis iudicum vir illustris vel praefectus urbi cognitionem comitivae privatarum examini debitam sibimet vindicandam censuerit vel tuitionem contra eiusdem sedis statuta praestiterit, ad quinquaginta librarum auri illationem poenae nomine eius officium teneatur, quam decet in articulo exigi mansuetudinis nostrae aerario sociandam. *D. VI id. Aug. Ravennae Constantio et Constante conss.* [a. 414]

4 [8]*Μὴ διαγέτω τινὰ τῶν ἐπαρχεωτῶν προφάσει δημοσίων πραγμάτων ὁ κόμης τῆς ἰδικῆς περιουσίας δίχα θείας ἐπιτροπῆς μηδὲ τῷ μηνύοντι τὴν κρίσιν καταπιστευέτω τοῦ πράγματος.*

5 [9]*Μήτε ὁ κόμης τῆς ἰδικῆς περιουσίας μήτε τις ἕτερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχόντων τὸν περὶ θησαυροῦ καταμηνύοντα προσδεχέσθω. εἰ δὲ περί τινος ἑτέρου προσαγγέλλει, ὑπὸ ἐγγύην εὐθὺς οὐχ ἧττον πέντε λιτρῶν γινέσθω· καὶ μηδέ τις σφραγὶς ἢ ἀναγραφὴ καὶ καινισμὸς ὁ τυχὼν ἐπὶ τοῖς προσαγγελθεῖσι προσερχέσθω πράγμασι πρὸ διακρίσεως ἐγγράφου. καὶ εἰ μὲν ὁ κατηγορούμενος πάρεστι, κρινέσθω παρὰ τῷ κόμητι τῆς ἰδικῆς περιουσίας τὸ πρᾶγμα, εἰ δὲ ἐν ἐπαρχίᾳ διάγει, παρὰ τῷ ἄρχοντι ἢ τῷ ἀφοριζομένῳ δικαστῇ, τῶν φισκοσυνηγόρων ἢ, ἐν ἀπορίᾳ τούτων, ἑτέρων ὑπὲρ τοῦ κατηγόρου προῖκα λεγόντων. γινέσθω δὲ τῶν συνηγόρων ἐξίσωσις καὶ ἀναιρείσθω τὸ καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ κατηγόρου δαπανήματα τὸν ἐναγόμενον ποιεῖν· τούτου φυλαττομένου καὶ ἐπὶ τοῦ δίκας τινὰς τῷ φίσκῳ κινοῦντος. καὶ μηδεὶς αὐτῶν πρὸ τελείας ἐκκαλείσθω τοῦ πράγματος κρίσεως.*

XXXIIII.

DE OFFICIO COMITIS SACRI PATRIMONII.

1 [10]*[Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α.]*
[11]*Τῆς ἰδικῆς ἐφευρεθείσης οὐσίας τῷ δημοσίῳ ἢ ἐφευρεθησομένης προβεβλήσθω ἢ καλείσθω κό-*

(1) = *Nov. Theod.* 24, 1, 5: *iunge* 1, 46, 4. 11, 60, 3 (2) *sic R*, praescriptionibus *C* (3) = *Th.* 1, 10, 7 *B* 6, 31, 1 (4) *sic Th.*, d. III kal. maii. honorio VII et theodosio II aa. conss. (= *a.* 407) *Hal., ut videtur, ex coniectura* (5) *B* 6, 1, 105 .. 109 (6) = *Th.* 1, 11, 1 (7) hoc est emphyteuticarii *confirmant Graeci, om. Th.* (8) = *B* 6, 1, 108 (9) = *B* 6, 1, 109: *iungenda videtur* 1, 34, 3 (10) *officium comitis sacri patrimonii institutum esse ab Anastasio testantur glossae nomicae* (*Otto thes.* 3, 1776): *πατριμονιάλια, ὅσα ἕκαστος βασιλεὺς ἑαυτῷ κτᾶται, ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐξευρὼν καὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόμητος τοῦ πατριμονίου*: *duas minimum huius tituli leges Anastasii esse colligitur ex dictato de consiliariis* (*Iuliani Epitome ed. Haenel p.* 199): lege primo libro codicis anastasianas constitutiones subiectas titulo de officio patrimonii. (11) = *B* 6, 1, 102

4 *Ne quem provincialium sub praetextu rerum fiscalium comes rerum privatarum sine sacro mandato deducat neve delatori causae cognitionem committat.*

5 *Neve comes rerum privatarum neve quis alius magistratuum, qui Constantinopoli quive in provinciis sunt, de thesauro deferentem admittat: sin autem de alia re defert, statim fideiussioni non minus quinque librarum subiciatur. neve signatio vel descriptio vel forte innovatio in rebus denuntiatis ante sententiam in scriptis latam procedat. et si quidem accusator praesens est, apud comitem rerum privatarum causa iudicetur, sin in provincia moratur, apud praesidem vel iudicem delegatum, ut fisci advocati vel iis deficientibus alii gratis pro accusatore causam dicant. fiat autem advocatorum exaequatio, neve amplius reus sumptus quae pro accusatore fiunt dependat. hoc observetur etiam adversus eum, qui lites aliquas fisco movet. neve quis eorum ante definitivam causae decisionem provocet.*

1 *Imp. Anastasius A. Si privatum patrimonium fisco accessit vel accedet, ei praeficiatur comes sacri patrimonii, qui id ad exemplum comitis rerum pri-*

μης τῆς ἰδικῆς κτήσεως, κατὰ μίμησιν τοῦ κόμητος τῆς ἰδικῆς περιουσίας αὐτὴν διοικῶν· πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτὸν οὖσι γεωργοῖς ἢ παροίκοις ἢ ἐμφυτευταῖς τῶν αὐτῶν ὄντων προνομίων, ὧν οἱ ὑπὸ τὸν πραιπόσιτον καὶ τὸν κόμητα τῶν οἰκείων ἀπολαύουσι, καὶ παρὰ μόνῳ κόμητι τοῦ τῆς ἰδικῆς κτήσεως κινείτωσαν καὶ ἐναγέσθωσαν. οἱ δὲ τοῦ τῆς ἰδικῆς κτήσεως ταξεῶται τοῦ κόμητος τῆς ἁπανταχοῦ ἰδικῆς[1] *περιουσίας ἐχέτωσαν προνόμια.*

2 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*]
[2]*Φροντιζέτωσαν οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες καὶ αἱ τούτων τάξεις οἰκείῳ κινδύνῳ μηδεμίαν τὰ τῆς ἰδικῆς κτήσεως κτήματα βλάβην ὑφίστασθαι ἢ τὴν ἐξ αὐτῶν μειοῦσθαι πρόσοδον ἢ ἐμπαίζεσθαι. ἐξέστω δὲ τῷ κόμητι τῆς ἰδικῆς κτήσεως καὶ προστιμᾶν αὐτοῖς καὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν τὴν γενομένην ἀνασῶσαι βλάβην, ἀλλὰ μηδεμίαν δεχέσθωσαν ἀπόρων ἢ ὁμοκήνσων ἐπιβολήν.*

3 [3]*Μηδὲ παρὰ τοῦ κόμητος τῶν θησαυρῶν ἡμῶν τις ἢ σφραγὶς ἢ ἀναγραφὴ προσερχέσθω πρὸ τῆς τοῦ πράγματος διακρίσεως ἐπὶ τοῖς προσαγγελθεῖσι πράγμασι· καὶ ἐνταῦθα τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνου ποιοῦντος δαπανήματα, καὶ μὴ δυναμένου πρὸ τελείας ἐκκαλέσασθαι ψήφου.*

XXXV.[4]

DE OFFICIO PROCONSULIS ET LEGATI.

1 [5]*Imp. Constantinus A. Aeliano proconsuli Africae.* Legati non solum civiles, sed etiam criminales causas audiant, ita ut, si sententiam in reos ferendam perviderint[6], ad proconsules eos transmittere non morentur. *D. k. Oct. Constantino A.* VI *et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

2 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Simplicio proconsuli Asiae.* Officium Hellesponti consularis aeternae recordationis patrem[8] serenitatis nostrae adiit et expositis suis incommodis, quibus a vicarianis apparitoribus urguebatur, oravit sub tuae sublimitatis agere potestate[9]. cuius adlegationes humanae proclivius pium principem commoverunt: quod et nos obtinere censemus[10]. *D.* VIII *k. April. Constantinopoli Arcadio* IIII *et Honorio* III *AA. conss.* [*a.* 396]

XXXVI.[11]

DE OFFICIO COMITIS ORIENTIS.

1 [12]*Imp. Leo A. Pusaeo pp.* Titulos, qui Alytarchiae et Syriarchiae muneribus in prima Syria deputati sunt, per officia tam viri spectabilis comitis Orientis quam viri clarissimi rectoris provinciae fla-
1 gitari praecipimus. Alytarchiae quidem ludi cura viri spectabilis comitis Orientis et eius officii, Syriarchiae vero sollicitudine viri clarissimi moderantis provinciam eiusque apparitionis exerceantur, nullique penitus curialium, nec si voluerint, idem munus vel honorem subeundi licentia permittatur. *D.* V *id. Nov. Constantinopoli Basilisco et Herminerico conss.* [*a.* 465]

XXXVII.[13]

DE OFFICIO PRAEFECTI AUGUSTALIS.

1 [14]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Florentio praefecto Augustali.* Omnia tributa per Aegyptiacam dioecesin cura et providentia claritatis tuae a moderatoribus provinciarum exigi iubemus. si qui tamen ex possessoribus sive militaribus sive non militaribus ad inferenda quae debent audaces extiterint, eos per militare etiam auxilium, si opus exegerit, ad solutionem compelli censemus. *D.* XIII *k. Mart. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

2 [15]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Praefectus Augustalis ordinariorum sub se iudicum examinandi flagitia et super his referendi, non amovendi vel puniendi habeat potestatem. *D. prid. non. Dec. Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

XXXVIII.[16]

DE OFFICIO VICARII.

1 [17]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. Antonio pp.* In civilibus causis vicarios comitibus militum convenit anteferri, in militaribus negotiis[18] comites vicariis anteponi, quotiensque societas in iudicando contigerit, priore loco vicarius ponderetur, comes adiunctus accedat: si quidem praefecturae meritum ceteris dignitatibus antestet et[19] vicaria dignitas ipso nomine eius se trahere indicet portionem et sacrae cognitionis habeat potestatem et iudicationis nostrae soleat repraesentare reverentiam. *D.* VIII *id. Ian. Gratiano A.* IIII *et Merobaude conss.* [*a.* 377]

2 [20]*Idem AAA. ad Hesperium pp.* Relationes vicariorum, si quando usus attulerit, ad nostram mansuetudinem referantur. relationes enim iudicum libenter audimus, ne administratorum decrescere videatur auctoritas, si eorum consulta veluti profanorum preces a nostris adytis repellamus. *D.* XII *k. Febr. Gratiano A.* IIII *et Merobaude conss.* [*a.* 377]

(1) *οἱ δὲ τοῦ κόμητος τῆς ἰδικῆς κτήσεως ταξεῶται τὰ τῆς τάξεως τοῦ κόμητος τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἰδικῆς Zachariae* (2) = *B* 6, 1, 103 (3) = *B* 6, 1, 104: *iungenda videtur* 1, 33, 5. *c.* 3 *licet ex ordine B huic titulo restituenda fuerit, tamen non sine causa Heimbachius dubitavit, num ad hunc titulum pertineat constitutio, cuius argumentum ad comitem sacrarum largitionum* (*tit.* 32) *spectet: nisi forte subest error epitomatoris, qui pro θησαυρῶν scribere debuerit ἰδικῶν* (4) *B* 6, 2, 19. 20 — *Cf. Dig.* 1, 16 (5) = *Th.* 1, 12, 3 (6) providerint *libri* (7) = *Th.* 1, 12, 5 (8) *sic Th.*, patres *libri* (9) *sic Th.*, potestatem *libri* (10) quod … censemus *om. Th.* (11) *B* 6, 1, 73 (12) *haec constitutio iungendane sit cum* 10, 44, 3, *pro certo affirmari non potest, quia non apparet, Contius subscriptionem c.* 3 *ex libro restituerit, an argumenti quadam affinitate motus ex hac constitutione suppleverit* (13) *B* 6, 1, 91. 92. — *Cf. Dig.* 1, 17 (14) = *Th.* 1, 14, 1 *mut.* (15) = *Th.* 1, 14, 2 (16) *B* 6, 1, 112. 113 (17) = *Th.* 1, 15, 7 (18) negotiis *om. Th.* (19) et *om. libri cum Th.* (20) = *Th.* 1, 15, 8

vatarum administret. omnibus agricolis vel colonis vel emphyteutis ei subditis eadem privilegia competant, quibus fruuntur qui sub praeposito et comite rerum privatarum sunt, neve agant et conveniantur nisi apud comitem sacri patrimonii. officiales autem [comitis] sacri patrimonii privilegia [officii] comitis privatarum rerum earum quae ab initio erant habeant.

2 *Idem A. Suo periculo provinciarum rectores eorumque officia curent, ne quid damni res ad sacrum patrimonium pertinentes sustineant neve reditus earum minuatur vel defraudetur. liceat autem comiti patrimonii et multare eos et deposito magistratu damnum illatum resarcire: ne tamen sterilium vel eiusdem generis praetextum accipiant.*

3 *Ne qua a comite thesaurorum nostrorum signatio vel descriptio rerum delatarum ante causae diiudicationem fiat: in hoc quoque casu [reus] sumptus pro se factos solos agnoscat, neve ante definitivam sententiam appellare possit.*

XXXVIIII.[1]
DE OFFICIO PRAETORUM.

1 [2]*Imp. Constantius A. ad senatum.* Praetori defertur haec iurisdictio sancientibus nobis, ut liberale negotium ipse disceptator examinet. sane interponi ab eo decreta conveniet, ut, sive in integrum restitutio deferenda est, probatis dumtaxat causis ab eodem etiam[3] interponatur decretum, seu tutoris dandi seu ordinandi curatoris[4], impleatur ab eo interpositio decretorum: quippe cum apud eum quoque adipisci debeat patronorum iudicio sedula servitus libertatem. nec sane debita filiorum votis patrum vota cessabunt, ut patente copia liberos suos exuant potestate, magis propriis obsequiis mancipatos, cum sese intellegant his obsequii plus debere, a quibus sese meminerunt vinculis sacris[5] exutos. *D. III k. Ian. Eusebio et Hypatio conss.* [*a.* 359]

2 [6]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Tatiano pu.* Tres tantummodo praetores electae opinionis in hac urbe per singulos annos iudicio senatus praecipimus ordinari, qui competentes causas et debitos actus integre disceptare atque tractare debebunt, ut[7] hi tamen tres ex his, qui proprium larem in hac alma urbe habeant, non ex provinciis eligantur. nec si qui forte propter aliquas[8] causas ad hanc urbem de provinciis venerit, ad praeturae munus vocetur, sed hi tantummodo, ut dictum est, qui hic domicilium fovent, ita ut nec ipsi sumptus quosdam inferre cogantur inviti, sed habeant spontaneae[9] liberalitatis arbitrium. *D. XV k. Ian. Constantinopoli Valentiniano A. VII et Avieno conss.* [*a.* 450]

XXXX.[10]
DE OFFICIO RECTORIS PROVINCIAE.

1 *Imp. Alexander A. Iulianae.* Potest de falso causam cognoscens praeses provinciae incidentem proprietatis quaestionem dirimere. *D. VI k. April. Maximo II et Urbano conss.* [*a.* 234]

2 [11]*Imp. Constantinus A. ad Maximum.* Praesides provinciarum oportet, si quis potentiorum extiterit insolentior et ipsi vindicare non possunt aut examinare aut pronuntiare nequeunt, de eius nomine ad nos aut certe ad praetorianae praefecturae[12] scientiam referre: quo provideatur, qualiter publicae disciplinae et laesis tenuioribus consulatur. *D. IIII k. Ian. Treviris Ianuario et Iusto conss.* [*a.* 328]

3 [13]*Idem A. ad provinciales.* Iustissimos et vigilantissimos iudices publicis adclamationibus collaudandi damus omnibus potestatem, ut honoris eis auctiores proferamus processus et e contrario iniustos et maleficos querellarum vocibus accusandi, ut censurae nostrae vigor eos absumat. nam si verae voces sunt nec ad libidinem per clientelas effusae, diligenter investigabimus: praefectis praetorio et comitibus, qui per provincias constituti sunt, provincialium nostrorum voces ad nostram scientiam referentibus. *PP. k. Nov. Constantinopoli Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

4 *Idem A. ad Periclem praesidem.* In officiales praefectorum cursum publicum laniantes vel prava contra utilitatem publicam molientes vindicandi tibi dedimus potestatem, ita ut praefectos de eorum culpa facias certiores. *D.*[14] *X k. Nov. Nicopoli Constantio et Albino conss.* [*a.* 335]

5 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Apronianum pu.* Potioris gradus iudicibus ab inferioribus competens reverentia tribuatur. sed ubi publica tractatur utilitas, etsi minor iudex veritatem investigaverit, nulla maiori inrogatur iniuria. sane qui insignia dignitatis ad hoc exercet, ut indignis iniuriis existimet adficiendos eos, qui officia cum potestate moderantur, non declinabit nostrae indignationis aculeos. *D. V k. Iun. Ancyro divo Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 364]

6 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* Civitas Rhodiorum[15] iniuriam suam non tam decenter quam sero conquesta est. unde inviolabili observatione sancimus, ut, quoniam tempore hiemis navigatio saepe periculosa est semper incerta, in illis quinque urbibus, quae potiores esse ceteris adseruntur, vicissim hiemandum sibi iudices recognoscant. quod si cuiquam tale existat ingenium, ut praecepta nostra contemnat, quinquaginta ab eo argenti librae, centum ab eius officio, si aliter factum fuerit, fisci viribus inferantur. *D. V id. Dec. Constantinopoli Arcadio et Bautone conss.* [*a.* 385]

7 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Qui ordinariam gesserit dignitatem, quidquid ex venturae delegationis titulis profligaverit, cum dispendio pudoris atque fortunae de propriis facultatibus intra provinciam positus inferre debebit. *D. VII k. Iun. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

8 *Idem AAA. Cynegio pp.* Ne quis iudicum in provincia sua praefectianum vel palatinum vel militem vel ex his etiam omnibus, qui antea in huiusmodi officiis fuerunt commorati, intercessorem (id est executorem) cuiusquam litigatoris petitione in quolibet seu privato seu publico negotio putet esse tribuendum. nam peccantem circa consulta caelestia cum suo officio non solum detrimentum famae, sed etiam patrimoniorum damna comitentur. *D. non. Aug. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

9 *Idem AAA. Polemio pp. Illyrici.* Nullus provinciae moderator augustissimam urbem sine iussione adire audeat. nam si quem patuerit contra decreti nostri praecepta venisse, is congrua condemnatione plectetur. *D. X k. Ian. Mediolani post consulatum Timasii et Promoti.* [*a.* 390]

10 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Limenio comiti sacrarum largitionum.* Nullum palatinis tibi obsecundantibus cum provincialibus volumus esse commercium: sed iudices scire debebunt hoc sibi praecipue esse commissum, ut ipsi a provincialibus exigant et consueta deposcant, palatinum vero possessor non horreat, qui non sibi, sed iudicibus atque officiis praeceptus est imminere. *D. VI k. April.* [*circa a.* 401[16]]

11 [17]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Theodoro pp.* Moderatores provinciarum curam gerere iubemus, ne quid[18] potentium procuratores perperam iniciteque[19] committant. *D. VI k. Dec. Ravennae Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

12 *Idem AA. Monaxio pp.* Omnes per provincias apparitores pro inveterata auctoritate iuxta motum iudicis nudatos verberibus, si ita res tulerit, subiacere praecipimus, ut et facilis exsecutio rerum publicarum sit et officiorum insolentia comprimatur et iudicum severitati competens reddatur auctoritas. *D. VI k. Ian. Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

(1) *R* 6, 7, 6. 7. — *Cf. Dig.* 1, 14 (2) = *Th.* 6, 4, 16 (3) etiam om. *Th.* (4) tutores dandi seu ordinandi curatores *Hermann* (5) vinculis curiae *Th.* (6) *iunge* 12, 2, 1 (7) ut *M*, et *CR* (8) *sic C*, alias *R* (9) *sic C*, spontaneum *R* (10) *B* 6, 1, 74 ... 89. — *Cf. Dig.* 1, 18 (11) = *Th.* 1, 16, 4: *iunge* 12, 46, 2 (12) ad gravitatis tuae *Th.* (13) = *Th.* 1, 16, 6: *iunge Th.* 1, 16, 7 (14) reddita *vel* pp. *scr.*, *nam Constantinus proximo die fuit Constantinopoli secundum Th.* 16, 8, 5. 16, 9, 1 (15) phodiorum *libri contra B* (16) *cf.* 1, 32, 1 (17) = *Th.* 1, 16, 14 (18) quidM^b *Th.*, qui CRM^a (19) *sic Th.*, incesteque *CR*, iniusteque *M*

13 [1]Μὴ γινέσθωσαν κεχαρισμένα περὶ τοὺς ἄρχοντας ψηφίσματα, ἀλλὰ κωλυέσθωσαν παρ' αὐτῶν, καὶ πρὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας ἐν τῷ μέλλειν ἐπιβαίνειν τῆς ἐπαρχίας τὸ μηνῦον αὐτὸν πεμπέσθω διάταγμα. ἐπὶ κλοπῇ δὲ ἁλοὺς ἢ ἐγκλήματί τινι οὐ μόνον περὶ αὐτὴν τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν κινδυνεύσει.

14 (13) [2]*Imp. Leo A. Constantino pp.* Si quis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus regimen provinciae vel cingulum cuiuslibet militiae dignitatisve quoquo modo meruit, contra licitum usurpatis impetratisve careat, etiamsi ultronea nostra liberalitate ius gerendae provinciae vel militiae seu dignitatis cuiuspiam sibi iactaverit fuisse delatum. *D. VII id. Aug.*[2*] *Constantinopoli Leone A. IIII et Probiano conss.* [*a.* 471]

15 (14) *Idem A. Constantino pp.* Nulli iudicum, qui provincias regunt, in civitatibus, in quibus sacra palatia vel praetoria sunt, liceat relictis his privatorum sibi domus ad habitandum veluti praetoria vindicare, sed sacratissima modis omnibus inhabitare palatia seu praetoria, ut hac necessitate compellan-
1 tur eorum reparationi providere. Ubi autem et palatium est et praetorium, palatium quidem habitationi praesidis, praetorium autem suscipiendis conservandisque speciebus publicis horreorum vice vel
2 aliae necessariae rei deputetur. Quod si quis aliquando dissimulare temptaverit, protinus eum atque officium quinquaginta librarum auri multam ad reparandum sacrum quod neglexerit palatium solvere sancimus. [*a.* 471?]

16 [3]Μὴ περιοράτω ἢ αὐτὸς ζημιούτω ἢ ἄλλως βλαπτέτω τὸν συντελεστὴν ὁ ἄρχων, κίνησιν βασιλικὴν ἀγωνιῶν καὶ τὴν γενομένην ἐπιγνῶναι ζημίαν.

17 [4]Τοὺς λῃστεύοντας ἢ παραπλήσια πταίοντας συλλαμβανέτωσαν καὶ ἁρμοδίως οἱ ἄρχοντες τιμωρείτωσαν· τοὺς ἐν στρατείᾳ δὲ ὄντας οἱ πρωτεύοντες αὐτῶν παραδιδότωσαν, δέκα τοῦ παραβαίνοντος καταβάλλοντος λίτρας.

XXXXI.

UT NULLI PATRIAE SUAE ADMINISTRATIO SINE SPECIALI PERMISSU PRINCIPIS PERMITTATUR.

1 [5]Μηδεὶς Αὐγουστάλιος ἢ ἀνθύπατος ἢ βικάριος ἢ κόμης Ἀνατολῆς εἰς τὴν οἰκείαν ἐπαρχίαν γινέσθω, ἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ χηρεύων κελεύσεως.

XXXXII.

DE QUADRIMENSTRUIS TAM CIVILIBUS QUAM MILITARIBUS BREVIBUS[6].

1 [7]Οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ τούτων τάξεις ἀνυπερθέτως μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ ἀκριβείας ἐκπεμπέτωσαν τὰ τετραμηνιαῖα βρέβια, πεντήκοντα λίτρας χρυσίου καὶ τῆς ζώνης καὶ τῆς ἀξίας ἀφαίρεσιν ὑφορώμενοι, εἴ τις γένοιτο μέμψις κατὰ τοῦτο τὸ μέρος. τὸ δὲ αὐτὸ ἔστω καὶ κατὰ τοῦ τρακτευτοῦ πρόστιμον μὴ ἀναφέροντος ἐγγράφως ἐπὶ τὸν ἔπαρχον τὴν γενομένην ῥαθυμίαν.

2 Μόνος ὁ τριβοῦνος ἢ ὁ τὴν τάξιν αὐτοῦ πληρῶν βικάριος μετὰ τοῦ δομεστίκου καὶ τοῦ ἀκτουαρίου καὶ τῶν ὀπτιώνων καὶ τοῦ νουμεραρίου ἤτοι τοῦ βοηθοῦ τὰ τετραμηνιαῖα βρέβια ὑπογράφων καὶ ὅρκον ἔγγραφον ὑποτελῶν, ὡς ἀληθῆ ἐμήνυσαν, ἐκπεμπέτω[8].

XXXXIII.[9]

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILUM.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Nebridio pu.* Praefecti vigilum huius urbis nihil de capitalibus causis sua auctoritate statuere debent, sed si quid huiusmodi evenerit, culmini tuae potestatis referre[10], ut de memoratis causis celsiore sententia iudicetur. [*a.* 385—389]

XXXXIIII.

DE OFFICIO PRAEFECTI ANNONAE.

1 [11]Ἡ διάταξις φανερὸν προστεθεῖσα μέτρον τῇ χορηγίᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν ἀννόνων διορίζει καὶ πῶς τὰς μεταθέσεις [illegible] τῶν σιτηρεσίων προβαίνειν, πρόστιμον τοῖς [illegible] πειθομένοις ποιοῦσα.

2 [12]Ἀναιρεῖ τὴν ἐκ παλαιοῦ γενομένην ἐπὶ τ[illegible] πολιτικοῖς ἄρτοις μείωσιν ἡ διάταξις καὶ [illegible] τοὺς μὴ ὑπόντας μέν, πρὸ τούτου πραθέντας [illegible] κατὰ τὴν ἀπάτην τῶν ἀννονεπάρχων καὶ τ[illegible] λογογράφων τῶν ῥεγεώνων.

D. VIII id. Mart. Constantinopoli post consulat[illegible] Lampadii et Orestae vv. cc. anno secundo. [*a.* 5[illegible]

XXXXV.

DE OFFICIO CIVILIUM IUDICUM.

1 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius A[illegible] Curtio pp.* Honorati, qui lites habere noscunt[illegible]

(1) = *B* 6, 1, 85 (2) = 12, 57, 14 (2*) d. VI k. ian. 12, 57, 14 (3) = *B* 6, 1, 88 (4) = *B* 6, 1, 89 (5) = *B* 6, 1, 90 (6) brevibus *om. libri, habent Graeci et Th.* 11, 25 (7) = *B* 6, 1, 110: *fortasse ex W, qui habet* constitutiones graece an aa., *inscriptio* αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀ. *restituenda est* (8) D. VI id. Febr. Clementino et Probo co[illegible] (*a.* 512), *quod Hal. ad* 40, 15 *exhibet, huc pertinere* [illegible] *detur, ut collata not.* 7 *inscriptio* ὁ αὐτὸς βασιλεὺς [illegible] *stituenda sit* (9) *Cf. Dig.* 1, 15 (10) referri l[illegible] (11) = *B* 6, 1, 99 (12) = *B* 6, 1, 100 (13) = *Th.* 1, [illegible]

13 *Decreta de remunerandis praesidibus ne fiant, sed ab ipsis impediantur, et edictum eum nuntians ante unum tantum diem, quam provinciam ingressurus est, mittatur. quod si in furto vel aliquo crimine deprehensus erit, non solum de salute ipsa, sed etiam de facultatibus periclitabitur.*

16 *Praeses collatorem ne neglegat vel ipse ei noceat aliove modo damnum inferat sub metu imperialis motus et damni quod dederit resarciendi.*

17 *Latrones similiaque peccantes praesides comprehendant et competenti poena afficiant: si qui militant, eos principes eorum tradant: qui id transgreditur, decem auri libras solvit.*

XXXXI, 1 *Nemo Augustalis vel proconsul vel vicarius vel comes Orientis in patria provincia fiat, nisi specialem eius rei iussionem meruerit.*

XXXXII, 1 *Magistratus eorumque officia sine cunctatione vere et diligenter quadrimenstruos breves emittant, imminente poena quinquaginta auri librar[illegible] et cinguli dignitatisque amissionis, si qua in hac pa[illegible] reprehensio extiterit. eadem poena valeat etiam [illegible] tracteuta, qui non in scriptis ad praefectum neg[illegible]gentiam commissam referat.*

2 *Tribunus vel qui vicem eius agit cum domest[illegible] actuario optione numerarioque vel subadiuva q[illegible]drimenstruos breves subscribat et sic iureiurando [illegible] scriptis praestito, quod vera nuntiaverint, so[illegible] emittatur.*

XXXXIIII, 1 *Certo modo distributionum anno[illegible]rum civilium in Constantinopoli praestituto con[illegible]tutio definit etiam, quomodo translatio annonar[illegible] procedere debeat, poena non oboedientibus impos[illegible]*

2 *Constitutio tollit deminutionem panium ci[illegible]lium ex longo tempore factam et confirmat e[illegible] qui interierunt, sed antehac in fraudem praefe[illegible] annonarum et logographorum regionum venierunt.*

his horis, quibus causarum merita vel fata panduntur, residendi cum iudice non habeant facultatem. *D. III non. Febr. Romae Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Si quis pro publicis functionibus, quae flagitantur, aliquo se defendere temptet munimine, adeat iudicem et promat, quae duxerit adserenda: quem si iudex, quod non arbitramur, minus audire maluerit, ipse quidem administrator triginta librarum auri, apparitio vero eius quinquaginta feriatur dispendio. *D. XIII k. Aug. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

XXXXVI.[1]

DE OFFICIO IUDICUM MILITARIUM.

1 [2]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius*[3] *AAA. comitibus et magistratis utriusque militiae.* Numquam omnino in negotiis privatorum vel tuitio militaris[4] vel exsecutio tribuatur. *D. prid. id. Febr. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Praecipimus, ne quando curiales[5] vel privatae condicionis homines ad militare exhibeantur iudicium vel contra se agentum actiones excipiant vel litigare in eo cogantur. interminationem autem quinquaginta librarum auri adversus comitianum officium proponi decrevimus, si quid contra haec aliquando temptaverit. *D. VI k. Sept. Eudoxiopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Anatolio magistro militum.* Nemo de his, qui in virorum spectabilium ducum officiis militaverint[6], scholae agentum in rebus quacumque subreptione post completam militiam societur, ne agendi vices viri clarissimi principis accipiat facultatem. si quis autem adversus haec nostrae perennitatis decreta venire conetur, militia spoliatus proscriptionis poena pro parte bonorum tertia constringatur. *D. V k. Febr. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

4 [7]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Duces limitum[8] et praecipue, quibus gentes quae maxime cavendae sunt appropinquant, in ipsis limitibus commorari et milites ad proprium[9] redigere numerum imminentibus magisteriis potestatibus diuturnisque
1 eorum exercitationibus inhaerere praecipimus. Castrorum quin etiam refectionis clusuriarumque curam
2 habeant[10]. Quibus cum principe castrorumque praepositis pro laborum vicissitudine limitaneorum militum[11] duodecimam annonarum partem, distribuendam videlicet inter eos magisteriae potestatis arbitrio, deputamus. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

5 [12]*Ἀρκείσθω τοῖς ἐξ ἔθους σιτηρεσίοις ὁ δοὺξ καὶ τοῖς ἐκ τῆς δωδεκάτης τῶν ἐκ τῶν πολεμίων ληφθέντων μοίρας ἐν χρυσῷ διδομένης παρὰ τῶν ἐνδόξων ἐπάρχων καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ κατὰ ἀπαίτησιν ἢ κατὰ ἑκουσίαν τοῦ διδόντος προαίρεσιν κομιζέσθω.*

XXXXVII.

NE COMITIBUS REI MILITARIS VEL TRIBUNIS LAVACRA PRAESTENTUR.

1 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio pp.* Omnem inquietudinem a curiis et civitatibus praecipimus prohiberi nec ulla privata ab his succendi balnea ad tribunorum vel ducum aliorumve militarium comitum usus nec adacrationem aliquam pro hac causa profligari. illustribus enim tantum viris comitibus ac magistris militum (si tamen id voluerint) hoc ministerium indulgemus: dupli poena violatoribus huius sanctionis imminente. *D. V k. Dec. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

XXXXVIII.[14]

DE OFFICIO DIVERSORUM IUDICUM.

1 [15]*Imp. Constantinus A. ad Domitium Celsum vicarium.* Nemo iudex officialem ad eam domum, in qua mater familias agit, cum aliquo praecepto existimet esse mittendum, ut eandem in publicum protrahat, cum certum sit debita eius, quae intra domum considerato sexu semet contineat, domus eius vel cuiuscumque rei habita distractione, publicis necessitatibus posse servari. quod si quis in publicum matrem familias posthac crediderit protrahendam, inter maximos reos citra ullam indulgentiam capitali poena plectetur. *D. III id. Ian. Treviris Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Principium pu.* Singuli quique iudices sciant celsioribus viris et his, quorum nonnumquam iudicio provehuntur, honorificentiam esse debitam praestandam, nec in subscriptionibus suis fratres audeant nominare, apparitione multanda, cuius haec cura est. *D. id. Febr. Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

3 [16]*Idem AAA. Constantio*[17] *pp. Galliarum.* Sciant principes et cornicularii et primates officiorum, iudices etiam, ternas libras auri a suis facultatibus eruendas, si honoratis viris, quibus etiam consistorium nostrum ingrediendi facultas praebetur, secretarii iudicum non patuerit ingressus aut reverentia non fuerit in salutatione delata aut sedendi cum iudice societas denegata. *D. VI id. Nov. Treviris Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

XXXXVIIII.

UT OMNES TAM CIVILES QUAM MILITARES IUDICES POST ADMINISTRATIONEM DEPOSITAM PER QUINQUAGINTA DIES IN CIVITATIBUS VEL CERTIS LOCIS PERMANEANT.

1 [18]*Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Nemo ex viris clarissimis praesidibus provinciarum vel consularibus aut correctoribus neve qui administrationis maioris infulas meruerint, id est viri spectabiles proconsules vel praefectus Augustalis aut comes Orientis aut cuiuslibet tractus vicarius aut quicumque dux vel comes cuiuslibet limitis[19] vel divinarum comes domorum, postquam sibi successum fuerit, audeat excedere de locis, quae rexisse noscitur, antequam quinquaquinta dierum constitutus numerus finiatur.
1 Sed per id tempus praesides quidem et consu-

(1) *B* 6, 1, 93 ... 97 (2) *Th.* 1, 21, 1 (3) *sic S,* val. theod. et hon. *PCR*, theod. arc. et honorius *rectius Th.* (4) militis *Th.* (5) *sic R*, curialis *C* (6) militaverit *libri: possis etiam hoc retinere, si supra pro de his scribas* dehinc (7) = *Nov. Theod.* 24: *imago* 1, 31, 4. 11, 60, 3 (8) militum *libri* (9) antiquum *Nov.* (10) castrorum quin etiam ipsis lusuriarumque pro antiqua dispositione curam refectionemque mandamus *Nov.* (11) limitanei tantum militis *Nov.* (12) = *B* 6, 1, 97 (13) = *Th.* 7, 11, 1, *fine sumpto ex Th.* 7, 11, 2: *B* 6, 1, 98 (14) *B* 6, 1, 116. 117 (15) = *Th.* 1, 22, 1 (16) = 12, 29, 2 *Th.* 6, 26, 5 (17) *sic M cum loco gemino et Th.*, constantino *PCR: scr.* constantiano, *cf.* 6, 55, 9 *Th.* 15, 14, 8 (18) *B* 6, 3, 9 (19) *sic dett.*, militis *R*, militiae *C*

5 Dux contentus sit annonis solitis et duodecima parte eorum quae ab hostibus capta sunt, in auro ab illustribus praefectis solvenda, neve aliud quicquam vel poscendo vel libera dantis voluntate percipiat.

lares nec non correctores in metropoli, spectabiles vero iudices tam civiles quam militares in civitatibus administratae dioeceseos illustrioribus publice, nec domi vel intra sancrosanctos terminos vel regiones aut potentes domos latitantes, sed in celeberrimis locis ante omnium quos nuper gubernaverant[1] ora versentur, ut pateat omnibus facultas libera super furtis aut criminibus querimoniam commovendi, ita ut ab omni defensus iniuria provisione post eum administrantis ac periculo officii nec minus curialium et defensoris civitatis[2], iuratoriae tantum cautioni commissus, postquam fuerit in querimoniam devocatus, pulsare volentibus (ut dictum est) pro
2 legum ratione respondeat: Nec ullam ante praefinitum tempus de provincia discedendi excusationem ei tribuat vel divina revocatoria vel codicilli alterius administrationis oblati vel praeceptum amplissimae tuae sedis, ut alterius provinciae moderatoris vices obtineat, aut praeceptum praefatae vel alterius civilis seu militaris cuiuscumque potestatis, ut quamcumque sollicitudinem publicam gerat aut exhibeatur vel deducatur, aut postremum cuiuslibet artis astutia, cuiuscumque occasionis excogitata calliditas excludatur, ut modis omnibus, quae pro universarum provinciarum salute sancimus, sortiantur effectum.
3 Quod si quis temeritate punienda saluberrimam legem circumscribendam vel violandam crediderit, licet et maiestatis reus non immerito iudicetur, attamen quinquaginta librarum auri multam publicis calculis inferre cogetur: simili poena plectendo, qui post eum administratione suscepta minime eum curaverit honeste retinendum aut super eius fuga pro-
4 (1) tinus referendum. Administrationem autem deponere non volumus decessorem, antequam successor ad provinciae fines pervenerit, licet litteris ad eum seu programmate vel edicto ad officium et provin-
5 (2) ciales usus fuerit. Ipse autem, qui praesentem fugiens non observaverit legem, ubicumque repertus fuerit, licet in hac florentissima civitate, ad provinciam sine ullo penitus obstaculo praeceptione tui culminis, cura etiam viri clarissimi rectoris provinciae, in qua repertus fuerit, deducetur, per sex mensuum curricula ibidem moraturus, quatenus in-
6 terea minime crimina possint vel furta celari. Officium etiam, quod eum (debito tamen honore servato) non prohibuerit contra legis tenorem discedere, tri-
7 (3) ginta librarum auri dispendio ferietur. Quod si intra quinquaginta dierum numerum fuerit forte pulsatus et praefato elapso tempore necdum finita lis fuerit, civiliter quidem super furtorum sceleribus pulsatus dato procuratore instructo post quinquaginta dies protinus habeat licentiam discedendi: accusatione vero super criminibus facta per inscriptionum laqueos inretitus usque ad terminum causae
8 (4) ibidem necessario perdurabit. Sciant autem universi iudices, apud quos vel administrationis iure vel ex praecepto amplissimae tuae sedis huiusmodi controversiae civiliter vel criminaliter ventilantur, intra viginti dierum spatium debere se praefata litigia, postquam orta fuerint, terminare. nam si supersederint, ipsos quidem decem librarum auri condemnationem subire censemus, accusationem vero seu civilem intentionem semel in iudicium deductam praefato modo legitime terminari. *D. v id. Oct. Constantinopoli Zenone A. II cons.* [*a.* 479]

L.[3]

DE OFFICIO EIUS QUI VICEM ALICUIUS IUDICIS OBTINET.

1 *Imp. Gordianus A Domitio pp.* In causa quae spectat ad utilitatem rei publicae eum qui vice praesidis provinciae administrat potuisse cognoscere in dubium non venit. sane si in aliquo captum est ius rei publicae, iuxta scita divorum principum defensores rei publicae (si modo adesse fiduciam negotio putant) restitutionis auxilium possunt flagitare. *D. III non. Nov.*[4] *Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

2 *Mandata impp. Theodosii et Valentiniani AA. missa ad Antiochum pp. per referendarium, quae sic habent:* Suggerente magnificentia vestra docta imperialis aeternitas debere eos, qui praeceptione principali seu vestrae sedis amplissimae tueri locum rectorum provinciarum noscuntur, auctoritatem habere tutores seu curatores petentibus dare, decretum etiam interponere ad alienandas minorum similiumque eis personarum seu curialium facultates, emancipationes quoque legibus celebrare et omnia quae ad iurisdictionem rectoris provinciae pertinent actitare, praecipere dignata est pro dispositione vestrae celsitudinis praefatas huiusmodi sollicitudines peragendi habere licentiam. *D. prid. id. Oct. Constantinopoli Hierio et Ardabure conss.* [*a.* 427]

LI.[5]

DE ADSESSORIBUS ET DOMESTICIS ET CANCELLARIIS IUDICUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Paulino.* Studiorum labor meretur, ut hi, qui in publicis administrationibus constituti sociari sibi consiliorum participes cupiunt, spe praemiorum atque honorificentia sua provocent eos, quorum prudentiam sibi putant esse necessariam, non metu terribili et necessitate incongrua libertati. *D. prid. id. Iul. Tiberiade Maximo II et Aquilino*[6] *conss.* [*a.* 286]

2 *Imp. Constantinus A. ad Bassum pp.* Praesides non per adsessores, sed per se subscribant libellis. quod si quis adsessori subscriptionem inconsultis nobis permiserit, mox adsessor qui subscripsit exilio puniatur: praesidis vero nomen ad nos referri iubemus, ut in eum severius vindicetur. *D. XV k. Sept. Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

3 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Consiliarios iudicum et cancellarios et eos, qui domesticorum funguntur officio, post depositam administrationem quinquaginta dies in provincia residere
1 praecipimus. Pro confesso autem tenebitur, qui accusatus huiusmodi personam subtraxerit: eaque in quadruplum restitui iubemus, quae desiderantur ablata, ut duplum spoliatus accipiat, duplum noster fiscus adquirat. *D. VI k. Ian. Mediolani Theodoro cons.*[7] [*a.* 399]

4 *Idem AA. et Theodosius A. ad Caecilianum vicarium.* Domesticus iudicis a publicis actibus arceatur. quod si necessitatibus publicis sese convictus fuerit miscuisse, statim eum ad maioris potestatis examen deduci oportet, ut competens in eo vindicta promatur. *D. VI id. April. Honorio A. VI et Aristaeneto conss.* [*a.* 404]

5 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Seleuco pp.* Nemo in provinciis, qui semel domestici vel cancellarii ministerium gesserit, ad eandem observationem aliqua ambitione iterum remeare concedatur. *D. III id. Dec. Ravennae AA. X et VI conss.* [*a.* 415]

7 [8]*Idem AA. Vitaliano duci Libyae.* Nemo de domesticis ducum vel comitum militarium, officiis eorum connumeratus[9], post completum sui temporis actum ad eandem rursus sollicitudinem audeat adspirare: decem auri librarum condemnatione proposita, si quis hanc violare voluerit sanctionem: eadem poena officio quoque coercendo[10], si per ambitionem

(1) gubernaverat *libri* (2) *sic M*, civitatum *CR* (3) *Cf. Dig.* 1, 21 (4) *sic Hal.*, Febr. *alias* (5) *B* 6, 1, 62 *seqq.* — *Cf. Dig.* 1, 22 (6) tiberiade ... aquilino *Mommsen*, tyberio et maximo *dedit, deinde in* tyberiano et dione (= *a.* 291) *emend. Hal.* (7) theodoro cons. *scripsi,* theodosio et rumoridio coss. (= a. 403) *Hal.*, *sed neque imperatorum nomina neque Messalae praefectura huic anno conveniunt* (8) = *Th.* 8, 1, 16 (9) nemo de numerariis tui officii seu domesticis vel scriniariis sive adiutoribus *Th.* (10) proposita *Th.*

vel avaritiam ex his aliquid temerari concesserit. *D. VIIII k. Nov. Constantinopoli Honorio A. XI et Constantio II conss.* [*a.* 417]

7 [1]*Idem AA. Eustathio pp.* Velut castrense peculium filii familias adsessores etiam[2] post patris obitum vindicent, qui consiliis propriis administratores iuvare consueverunt, si quid licitis honestisque lucris coadunare potuerint. *D. X k. April. Constantinopoli Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

8 [3]*Idem AA. Asclepiodoto pp.* Nullus iudicum ad provinciam sibi commissam quemquam secum ducere audeat, cui domestici vel cancellarii nomen imponat, nec profectum ad se undecumque suscipiat, ne famae nota cum bonorum publicatione plectatur. periculo enim primatum officii cancellarios, sub fide gestorum ex eodem officio[4] electos iudicibus applicari iubemus, ita ut post depositam administrationem[5] nec militiam deserant et provincialibus praesentiam sui exhibeant, quo volentibus sit accusandi eos facultas. si enim idonea causa exegerit, ad detegenda iudicis flagitia et quaestioni eos subdi oportet. *D. prid. k. Iun. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

9 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Taurum pp.* Si post depositam administrationem iudicum praesentiam vel exhibitionem domesticorum querimonia provincialium aut curialium vel aliqua publica necessitas postulaverit, per eosdem administratores, quorum domestici fuerint, iudicio legibusque tradantur. *D. V non. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XIIII et Maximo conss.* [*a.* 433]

10 *Idem AA. Florentio pp.* In consiliariis observari censemus, ut in eum, qui in sua provincia ultra quattuor menses moderatoribus adsederit adversus leges antiquas et divorum retro principum scita[6], proscriptio bonorum et accusatio publici criminis immineat, nisi per caeleste oraculum vel amplissimae tuae sedis praeceptionem sese defendat. *D. XIII k. Febr. Theodosio XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

11 *Idem AA. Zoilo pp. Orientis.* Non parum adsessoribus magistratuum maiorum quam ipsis iudicibus nostrae benivolentiae liberalitas tribuenda est. ideoque consiliarios virorum illustrium praefectorum tam praetorio quam huius inclitae urbis eminentissimorumque magistrorum militum nec non etiam viri illustris magistri officiorum, sive praedicto officio iam functi sunt seu fungentur in posterum, [7]post depositum etiam officium ab omni indictionis onere seu civilium seu militarium iudicum prorsus immunes esse praecipimus, ut nec ab amplissima quidem sede tui culminis eis ulla molestia super suscipiendo quolibet gravamine[8] penitus iniungatur: quinquaginta librarum auri officio tui culminis damnatione multando, si quid adversus statuta clementiae nostrae innovari concesserit. *D. V k. Mart. Theodosio A. XVIII et Albino conss.* [*a.* 444]

12 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Palladio pp.* Liceat omnibus iudicibus illustri praeditis potestate consiliarios sibi eosdem secundo ac tertio et saepius iniungere, quia qui semel recte cognitus est, ob hoc solum non debet, quod iam probatus[9] est, improbari. *D. . . . . . Valentiniano A. . . . . .* [*a.* 450 *vel* 455]

13 [*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*][10]
[11]*Μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ συμπόνοι αὐτῶν δικαζέτωσαν τὰ ἐκείνων τιθέντες ὀνόματα.*[12]
D. VI k. Iul. post consulatum Longini. [*a.* 487]

14 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Nemo ex his, qui advocati causarum constituti sunt vel fuerint et in hac regia urbe in quocumque iudicio deputati et in aliis omnibus provinciis nostro subiectis imperio, audeat in uno eodemque tempore tam advocatione uti quam consiliarii cuiuscumque magistratus, quibus res publica gerenda committitur, curam adripere, cum sat abundeque sufficit vel per advocationem causis perfectissime patrocinari vel adsessoris officio fungi, ne, cum in utrumque festinet, neutrum bene peragat: sed sive advocatus esse maluerit, hoc cum debita sollertia implere possit, vel si adsessionem elegerit, in ea videlicet permaneat, ita tamen, ut post consiliarii sollicitudinem depositam liceat ei ad munus advocationis reverti.
1 Nec sit concessum cuidam duobus magistratibus adsidere et utriusque iudicii curam peragere (neque enim facile credendum est duabus etiam necessariis rebus unum sufficere: nam cum uni iudicio adfuerit, altero abstrahi necesse est sicque nulli eorum idoneum in totum inveniri), sed altera adsessione penitus semota unius magistratus esse contentum iudicio.
2 Nec callidis machinationibus huiusmodi legem putet quis esse circumscribendam et, si non consiliarii signum quod solitum est chartis imponat, sed alias quasdam litteras excogitatas adsimulaverit, existimari ei licere fungi quidem memorato officio, sub huiusmodi tamen umbra latere, cum in legem committunt hi, qui vigorem eius scrupulosis et ex-
3 cogitatis artibus eludere festinant. Neque sibi blandiri quemquam oportet, quod et praesentis legis aculeos possit evadere, quemadmodum et anteriores leges super hac re positas deludebat. si quis etenim in tali commisso fuerit inventus, sciat se de matriculis advocatorum penitus esse delendum et decem librarum auri multam nostris privatis largitionibus illaturum, per virum illustrem comitem rerum privatarum exigendam, et aliam maiorem regalis culminis subiturum offensam, cum nec ipse iudex, qui hoc fieri passus est et sciens prudensque hoc com-
4 miserit, sine imperiali commotione remanebit: Eadem poena subiciendo etiam eo vel eis, qui in his causis, quarum patrocinium adepti sunt quibusque advocationem suam praestiterint, adsessionis[13] cuiuscumque magistratus colore audeat vel audeant iudicare, ne adfectionis suae advocationis memor incorrupti iudicis non possit nomen perferre. *D. V k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

15 [14]. . . . .

LII.

DE ANNONIS ET CAPITU ADMINISTRANTIUM VEL ADSESSORUM ALIORUMVE PUBLICAS SOLLICITUDINES GERENTIUM VEL EORUM, QUI ALIQUAS CONSECUTI SUNT DIGNITATES.

1 [15]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Omnibus tam viris spectabilibus quam viris clarissimis iudicibus, qui per provincias[16] sive militarem sive civilem administrationem gerunt, nec non comiti commerciorum, magistro aeris sive privatae rei, rationali per Ponticam atque Asianam dioecesin et adsessoribus iudicum singulorum in praebendis solaciis annonarum hic fixus ac stabilis servabitur modus, ut ea pro annonis et capitu dignitati suae debitis pretia consequantur, quae particularibus delegationibus soleant contineri. *D. III k. Iun. Constantinopoli Theodosio XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

(1) *Th.* 1, 35, 2: *iunge* 2, 7, 4 (2) etiam *om Th. contra B* (3) = *Th.* 1, 35, 3 (4) ex eodem offificio *om. Th.* (5) per continuum triennium *ins. Th.* (6) *Th.* 1, 35, 1 (7) *finis* = 12, 9, 1 (8) privato vel publico *ins. l. gem.* (9) *sic M,* probatum *CR* (10) *inscriptio restituta est ex subscriptione. iungendae videntur* 2, 7, 19 *et quae ibi laudantur* (11) = *B* 6, 1, 71. 7, 1, 1 (12) *id est*: numquam sine praesidibus adsessores eorum iudicent illorum nomine subiecto: *fortasse ex ipsa constitutione deprompta est adnotatio ad* δικαζέτωσαν *in BΣ* 7, 1, 1 *μήτε τὰς προκατάρξεις ποιείτωσαν μήτε τὰς ἀποφάσεις* (*id est* neve litis contestatio apud eos fiat neve sententiam ferant) (13) *sic Contius B,* adsessiones *libri* (14) *Graecam Iustiniani constitutionem hoc loco desiderari eiusdem argumenti, cuius est c.* 13 *h. t., ex Nov.* 60 *c.* 2 *colligitur* (15) *B* 6, 1, 101 (16) *sic M,* provinciam *CR*

LIII.

DE CONTRACTIBUS IUDICUM VEL EORUM QUI SUNT CIRCA EOS ET INHIBENDIS DONATIONIBUS IN EOS FACIENDIS ET NE ADMINISTRATIONIS TEMPORE PROPRIAS AEDES AEDIFICENT SINE SANCTIONE PRAGMATICA[1].

1 [2]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Quicumque
administrationem in hac florentissima urbe gerunt,
emere quidem mobiles vel immobiles res vel domus
extruere non aliter possint, nisi specialem nostri
numinis hoc eis permittentem divinam rescriptionem
1 meruerint. Donationes vero omnimodo recusent,
scientes non esse validas eas in quibuscumque rebus
et quacumque aestimatione, nisi post administrationem
depositam vel specialiter in scriptis donator
eandem donationem ratam habuerit vel tempus quinquennale
praeterierit, in quo nulla querella super
isdem donationibus vel ab ipso donatore vel ab suc-
2 cessoribus eius facta sit. Provincias vero moderantibus
non solum donationes, sed etiam emptiones
quarumcumque mobilium vel immobilium rerum
praeter eas, quae ad alimonias vel vestem pertinent,
et aedificationes, licet sacri apices aliquid eorum
permiserint, penitus interdicimus. nec ratum sit,
quod his donatione vel venditione datum est[3], licet
quinquennale tempus post depositam administrationem
excesserit vel consensus donatoris vel venditoris
post eandem administrationem adiectus sit.
3 Haec autem etiam ad domesticos et consiliarios
eorum trahi necessarium duximus, illud etiam adicientes,
ut nec per interpositam personam aliquid
4 eorum sine periculo possit perpetrari. Quae
etiam ad praeterita negotia referri sancimus, nisi
transactionibus vel iudicationibus sopita sint. *D. v[4] id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

LIIII.[5]

DE MODO MULTARUM, QUAE AB IUDICIBUS INFLIGUNTUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Firmo.* Multa damnum famae non inrogat. *D. v id. April. Antonino A. et Geta utrisque II conss.* [*a.* 205]

2 *Imp. Alexander A. Decimo.* Procuratores meos, id est[6] rationales, indicendae multae ius non habere saepe rescriptum est. *D. XIII k. Sept. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

3 *Imp. Gordianus A. Celeri.* Curator rei publicae, qui Graeco vocabulo logista nuncupatur, multandi ius non habet. *D. id. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

4 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Illustres viros praefectos praetorio usque ad quinquaginta librarum auri multas, cum peccatum gravissimum erit, sinimus pervenire. *D. VIII id. Ian. Gratiano v et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

5 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Praetextatum pp.* Multarum severa compendia aerario nostro protinus esse quaerenda nullus ignoret, nisi ipse iudex id, quod ad poenam admissi facinoris exculpitur, vel publicis operibus vel cursui publico vel aliis necessariis causis specialiter deputaverit. *D. v id. Sept. Aquileiae Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

6 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.*
Eos, qui ordinario provincias iure moderantur, erga
eorum personas, quos culpa reddit obnoxios, ultra
duarum unciarum auri multam condemnare non pa-
1 timur. Proconsularem vero potestatem, si multandi
necessitas imminebit, senarum unciarum auri
summa cohibebit: in qua forma etiam comes Orien-
2 tis atque praefectus Augustalis erit. Ceteri vero
spectabiles iudices et qui vice vestra[8] administrationis
gubernacula susceperunt, ultra tres auri uncias sibi in-
3 tellegant licentiam denegandam. Id quoque observandum
a moderatore esse censemus, ut in unius
correptione[9] personae, si ad id continuatio peccati
impulerit, trinae tantum in annum condemnationis
4 sub praestituta summa severitas exseratur. Quod
si quis praedictum modum excesserit, huius auctor
admissi condemnato ad dupli restitutionem, fisco vero
nostro ad inferendam eam quantitatem, quam mul-
5 tae nomine inflixerit, retinebitur. Nec tamen ad
huiusmodi legis moderationem pertinere se credant,
qui in peculatibus aut manubiis, id est depraedationibus
concussionibus furtis atque aliis flagitiis,
quae coerceri severius convenit, fuerint deprehensi,
scilicet ut scripta per iudices memoratos, in cuiuslibet
fuerit dirigenda dispendium, sententia profera-
6 tur. Nec putent factu[10] facile esse, ut aut praecipiti
persuasione condemnent quem culpa non ingravat,
aut erubescenda varietate iudicii pro arbitrio
proprio immutandum esse quod lex[11] iusserit, nisi
paupertas condemnati hoc persuaserit. *D. XII k. Sept. Theodoro cons.* [*a.* 399]

LV.

DE DEFENSORIBUS CIVITATUM.

1 [12]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Senecae defensori.* Si quis de tenuioribus ac minuscularii rebus interpellandum te esse crediderit, in minoribus causis, id est usque ad quinquaginta solidorum summam[13], acta iudicialia[14] conficias, scilicet ut, si quando quis vel debitum iustum vel servum, qui per fugam fuerit elapsus, vel quod ultra delegationem dederit postulaverit vel quodlibet huiusmodi[15], tua disceptatione restituas. ceteras vero, quae dignae forensi magnitudine videbuntur, ordinario insinuato rectori. *D. v k. Iul. Tyrici Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

2 [16]*Idem AA. ad Probum pp.* Defensores civitatum non ex decurionum seu cohortalium corpore, sed ex aliis idoneis personis huic officio deputentur. *D. III non. Nov. isdem conss.* [*a.* 365]

3 [17]*Idem AA. et Gratianus A. ad senatum.* Utili ratione prospectum est, ut innocens et quieta rusticitas peculiaris patrocinii, id est defensoris locorum[18], beneficio fruatur, ut apud eum in pecuniariis causis litigandi habeat facultatem. *D. IIII id. Aug. Hierapoli Valentiniano et Valente AA. utrisque IIII[19] conss.* [*a.* 373]

4 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Theodoro defensori civitatis.* In defensoribus universarum provinciarum erit administrationis haec forma et tempus quinquennii spatii metiendum: scilicet ut imprimis parentis vicem plebi exhibeas, descriptionibus rusticos urbanosque non patiaris adfligi, officialium insolentiae, iudicum procacitati salva reverentia pudoris occurras, ingrediendi, cum voles, ad iudicem liberam habeas facultatem, superexigendi[20] damna vel spolia plus petentium ab his, quos liberorum loco tueri debes, excludas, nec patiaris quicquam ultra delegationem solitam ab his exigi, quos certum est nisi tali remedio non posse reparari. *D. XI[21] non. Ian. Constantinopoli Arcadio et Bautone conss.* [*a.* 385]

---

(1) sine sanctione pragmatica *C*, *om. SR* (2) *B* 6, 3, 51 (3) ratum est ... mandatum sit *libri* (4) *scr.* III (*Zeitschrift f. Rechtsgesch.* 11 *p.* 173) (5) *B* 43, 7 (6) id est *confirmant B* (7) *iunge* 4, 44, 17. 9, 41, 17. 10, 32, 51 (8) *sic Hal.*, vestrae *libri* (9) *sic dett.*, correctione *libri* (10) factum *libri* (11) lex *CR*, *om. p* (12) = *Th.* 1, 29, 2: *iunge Th.* 8, 15, 4 (13) id est ... summam *om. Th.* (14) indicialia *om. Th.* (15) horum *Th.* (16) = *Th.* 1, 29, 3 (17) = *Th.* 1, 29, 5 (18) id est def. loc. *om. Th.* (19) IIII *scripsi*, II (= *a.* 368) *Hal.* (20) *sic dett.*, superexhibendi *libri* (21) *numerus corruptus est*

5 [1]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Potamio praefecto Augustali.* Defensores nihil sibi insolenter, nihil indebitum vindicantes nominis sui tantum fungantur officio: nullas infligant multas, severiores non[2] exerceant quaestiones, plebem vel decuriones ab omni improborum insolentia et temeritate tueantur, ut id tantum, quod esse dicuntur, esse non desinant. *D. III non. Mart. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

6 [3]*Idem AAA. Tatiano pp.* Per omnes regiones, in quibus fera et periculi sui nescia latronum feruet insania, probatissimi quique et districtissimi defensores adsint disciplinae et quotidianis actibus praesint, qui non sinant crimina impunita[4] coalescere: removeantur[5] patrocinia, quae feruorem[6] reis et auxilium scelerosis impertiendo maturari scelera fecerunt. *D. V id. April. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

7 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Caeciliano pp.* Defensores civitatum oblatos sibi reos[8] in ipso latrocinio vel congressu violentiae aut perpetrato homicidio stupro vel raptu vel adulterio deprehensos et actis publicis[9] sibi traditos expresso crimine[10] cum his, a quibus fuerint accusati, mox sub idonea prosecutione[11] ad iudicium dirigant. *D. prid. k. Ian. Mediolani Stilichone II et Anthemio conss.*[12] [*a.* 405]

8 [13]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Caeciliano pp.* Defensores ita praecipimus ordinari, ut sacris orthodoxae religionis imbuti mysteriis reverentissimorum episcoporum nec non clericorum et honoratorum ac possessorum et curialium decreto constituantur: de quorum ordinatione referendum est ad illustrissimam praetorianam potestatem, ut litteris eiusdem magnificae sedis eorum solidetur
1 auctoritas. Quod si quid a qualibet persona contra publicam disciplinam in laesionem possessorum fieri cognoverint defensores, referendi habeant potestatem ad illustres et magnificos viros praefectos praetorio et illustres viros magistros equitum et peditum, magistros etiam officiorum et comites tam sacrarum largitionum quam rerum privatarum. *D. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

9 [14]*Idem AA. Caeciliano pp.* Iubemus cura ac sollertia defensorum minime possessores maioribus mensuris et ponderibus a susceptoribus praegravari, sed eos deprehensos ad iudicium dirigi cum ipso
1 commissae fraudis indicio. Illud etiam fieri permittimus, ut, si provincialibus nostris contestari iniurias seu laesiones suas cupientibus actorum confectio a defensoribus denegetur, licentia eis tribuatur querellae propriae libellum conscriptum eo tenore[15], quo fuerat contestandum, in frequentioribus civitatum locis proponendi conveniendique scribas, tabularios et cetera officia publica commonenda[16], per quae libellum colligi oportebit atque invitis supra memoratis personis sub actorum confectione ingerendi[17], quorum quaestione fides possit inquiri: qua probata in eos, quos gestorum petitam confectionem negasse constiterit, vigor iudiciarius exseratur. *D. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

10 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Nulli defensorum licere decernimus, si de publica sollicitudine voluerit se liberare, nisi divinos adfatus intimaverit tuae sublimitatis iudicio, triginta librarum auri poenam tam moderatoribus provinciarum quam ceteris iudicibus vel temeratoribus sacri nostri oraculi subituris, si neglecta fuerit auctoritas principalis. *D. XV k. Sept. Constantinopoli Cyro vc. cons.* [*a.* 441]

.11 * [18]*Imp. Anastasius A. Eustathio pp.* Iube-
*mus eos tantummodo ad defensorum curam pera-
*gendam ordinari, qui sacrosanctis orthodoxae reli-
*gionis imbuti mysteriis hoc imprimis sub gestorum
*testificatione, praesente quoque religiosissimo fidei
*orthodoxae antistite, per depositiones cum sacra-
*menti religione celebrandas patefecerint. ita enim
*eos praecipimus ordinari, ut reverentissimorum
*episcoporum nec non clericorum et honoratorum
*ac possessorum et curialium decreto constituantur.
* *D. XIII k. Mai. Sabiniano et Theodoro conss.** [*a.* 505]

LVI.

DE MAGISTRATIBUS MUNICIPALIBUS.

1 [19]*Imp. Constantinus A. ad Florentium pp.* Decuriones ad magistratum vel exactionem annonarum ante tres menses vel amplius nominari debent, ut, si querimonia eorum iusta videatur, sine impedimento in absolvendi locum alius subrogetur. *D. id. April. Constantinopoli*[20] *Severo et Rufino conss.* [*a.* 323]

2 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germanianum.* Magistratus conficiendorum actorum habeant potestatem. *D. XIIII k. Ian. Gratiano np. et Dagalaifo conss.* [*a.* 366]

LVII.[21]

DE OFFICIO IURIDICI ALEXANDRIAE.

1 [22]*Impp. Leo et Anthemius AA. Alexandro duci et praefecto Augustali.* Iubemus apud Alexandrinae dumtaxat clarissimae civitatis iuridicum licitum et concessum esse singulis quibusque volentibus donationis conscriptae sollemniter instrumenta reserare, eisdemque robur adiciet gestorum series apud eundem virum confecta, tamquam si apud virum clarissimum moderatorem provinciae vel magistratus vel defensorem plebis habita fuisse diceretur. *D. k.*[23] *Sept. Constantinopoli Zenone et Marciano conss.* [*a.* 469].

(1) = *Th.* 1, 29, 7 (2) severiores non] nullas *Th.* (3) = *Th.* 1, 29, 8 (4) impunitate *Th.* (5) *sic Th.*, removeant *libri* (6) favorem *Th.* (7) = *Th.* 9, 2, 5: *iunge* 1, 4, 9 *et quae ibi laudantur* (8) in carcerem non mittant sed *ins. Th.* (9) municipalibus *Th.* (10) prosecutionibus arguentium *ins. Th.* (11) *sic Th.*, persecutione *libri* (12) d. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss. (= *a.* 409) *et in inscriptione* impp. Honorius et Theodosius AA. *Th. cum locis iungendis: quae cur mutata sint retento Caeciliano pp. anni* 409, *non intellegitur, cum praesertim ad ipsam sanctionem formandam nihil aliunde additum videatur* (13) *iunge* 1, 4, 9 *et quae ibi laudantur* (14) = *Th.* 11, 8, 3 *iunge* 1, 4, 9 *et quae ibi laudantur* (15) *sic Th.*, tempore *libri* (16) *sic MTh.*, commonendi *CR* (17) *scr.* ingeri *cum Th.* (18) *c.* 11, *quam omittunt libri, ex loco gemino* 1, 4, 19 *restituta est auctoritate Paratitlorum ad Const.* 1, 3 (19) = *Th.* 12, 1, 8: *iunge Th.* 11, 30, 12 (20) *sic et Th.* 11, 30, 12: *Constantinopolim Byzantio substituerint Theodosiani Codicis confectores, pro* d. *fuerit* pp., *cum eodem die Constantinus Sirmii commoratus sit, cf.* 3, 12, 3 (21) *Cf. Dig.* 1, 20 (22) *fortasse iungenda* 8, 52, 3 (23) d. VII id. 8, 52, 3

LIBER SECUNDUS.

I.[1]

DE EDENDO.

1 *Imp. Pius Antoninus A. Manilio.* Ipse dispice, quemadmodum pecuniam, quam deposuisse te dicis, deberi tibi probes. nam quod desideras, ut rationes suas adversaria tua exhibeat, id ex causa ad iudicis officium pertinere solet. *PP. IIII k. Oct. Sabiniano II et Severo conss.* [*a.* 155]

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Fausto.* Is, apud quem res agitur, acta publica tam criminalia quam civilia exhiberi inspicienda ad investigandam veritatis fidem iubebit. *PP. non. Iul. Severo A. et Albino conss.* [*a.* 194]

3 [2]*Idem AA. Valenti.* Edita actio speciem futurae litis demonstrat, quam emendari vel mutari licet, prout edicti perpetui monet auctoritas vel ius reddentis decernit aequitas. *D. III*[3] *k. Sept. Severo III et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

4 *Imp. Antoninus A. Epaphrodito.* Qui accusare volunt, probationes habere debent, cum neque iuris neque aequitatis ratio permittat, ut alienorum instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat. actore enim non probante qui convenitur, etsi nihil ipse praestarit, obtineat. *PP. V id. Mart. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

5 *Imp. Alexander A. Valentinianae.* Non est novum eum a quo petitur pecunia implorare rationes[4] creditoris, ut fides constare possit. *PP. VII id. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

6 *Idem A. Uranio.* Iustum est desiderium eius a quo petitur, licet nomine publico, ut rationibus publicis exhibitis constet, quantum sub nomine suo solutum sit. *PP. XVI k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

7 *Idem A. Valenti.* Procurator privatae rationis instrumentorum, quae communia tibi esse dicis cum fisco, describendorum facultatem secundum morem fieri iubebit: et si quando res exegerit ad fidem petitionis[5] tuae apud alium iudicem praebendam aliquid eorum proferri, desiderante eo qui convenitur, ut id fiat, praecipiet. *PP. X k. Mart. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

8 *Idem A. Floro.* Et quae a divo Antonino patre[6] et quae a me[7] rescripta sunt, cum iuris et aequitatis rationibus congruunt. nec enim diversa sunt vel discrepantia, quod multum intersit, ex parte eius, qui aliquid petit quique doli exceptione submoveri ab intentione petitionis suae potest, rationes promi reus desideret, quibus se posse instruere contendit (quod utique ipsa rei aequitas suadet), an vero ab eo a quo aliquid petitur actor desideret rationes exhiberi, quando hoc casu non oportet originem petitionis ex instrumentis eius qui convenitur fundari. *PP. k. Oct. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

II.[8]

DE IN IUS VOCANDO.

1 *Imp. Alexander A. Tryphoni.* Sicut bonis moribus convenit reverentiam manumissoris uxori praeberi, ita re exigente in ius eam sine permissu praetoris vocari prohibitum est. *PP. IIII k. April. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

2 *Imp. Gordianus A. Nocturno.* Venia edicti non petita patronum seu patronam eorumque parentes et liberos, heredes insuper, etsi extranei sint, a libertis seu liberis eorum non debere in ius vocari ius certissimum est: nec in ea re rusticitati venia praebeatur, cum naturali ratione honor eiusmodi personis debeatur. cum igitur confitearis patroni tui filium sine permissu praesidis in ius vocasse, poenam edicto perpetuo praestitutam rescripto tibi concedi temere desideras. *PP. VIII id. Nov. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Roxanae.* Qui in potestate patris agunt, adversus eos[9] experiri non possunt. si igitur emancipata es, venia edicti petita hoc facere non prohiberis. quod et in matris persona observandum est. *PP. VIII id. Nov. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

4 [10]*Ὁ ἅπαξ αἰτιασάμενός τινα ἐν τῇ βασιλίδι πόλει ἢ ἐν ἐπαρχίαις μετὰ ὑπόμνησιν προσενεχθεῖσαν αὐτῷ μηκέτι τὸν αὐτὸν ὑπεύθυνον μηδὲ ἐγγράφως μηδὲ ἀγράφως αἰτιάσθω, τουτέστι μὴ ποιείτω κατ᾽ αὐτοῦ προσελεύσεις ἀγράφως, ἀλλὰ τῷ*
1 *πρώτῳ δικαστῇ παραμενέτω. Ὁ δὲ τὴν ὑπόμνησιν δεξάμενος εἰ καὶ εἰς ἑτέραν μετασταίη τάξιν, στρατευσάμενος τυχὸν ἢ κληρικὸς γενόμενος, ἀποκρινέσθω πάντως ἐν τῷ πρώτῳ δικαστηρίῳ τῷ κατὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ τάξιν νομισθέντι προσφόρῳ, μηδεμίαν ἔχων φόρου*
2 *παραγραφήν. Ὁ δὲ ἅπαξ αἰτιασάμενος, ἐὰν μετὰ τὸ προσενεχθῆναι τὴν ὑπόμνησιν τῷ αἰτιαθέντι εἰς ἕτερον αὐτὸν καλέσῃ δικαστήριον ἐπὶ ταῖς αὐταῖς αἰτίαις, καὶ τὸ ἀζήμιον ποιείτω τῷ αἰτιαθέντι καὶ τῆς δίκης ἐκπιπτέτω, εἰ καὶ δικαίαν εἶχεν ἀγωγήν*[11].

III.[12]

DE PACTIS.

1 *Imp. Severus A. Philino.* Condicionis incertum inter fratres non iniquis rationibus conventione finitum est. cum igitur verbis fideicommissi petitum a patre tuo profitearis, ut, si vita sine liberis decederet, hereditatem Licinio Frontoni restitueret, pactum eo tempore de sextante Frontoni dando, cum liberos Philinus non sustulerat, interpositum non idcirco potest iniquum videri, quod facta, sicut placuit, divisione diem suum te filio eius superstite functus est. *PP. VII k. Dec. Severo A. II*[13] *et Victorino conss.* [*a.* 200]

(1) *B* 7, 18. — *Cf. Dig.* 2, 13 (2) *iunge* 3, 9, 1 (3) *sic P*, II *Hal.*, *om.* 3, 9, 1 (4) rationes *dett. cum B*, rationem *pCR* (5) *firmant Graeci:* petitioni *Mommsen* (6) patre *etiamsi errore additum esse appareat ex* c. 1 *h. t.*, *id tamen legisse compilatores probant B* (7) c. 5 *h. t.* (8) *B* 7, 8. — *Cf. Dig.* 2, 4 (9) eos *P*ᶜ*CR*, eum *P*ᵛ: *anacoluthon fortasse resectis quibusdam ortum esse monet Mommsen* (10) = *B* 7, 8, 29 (11) § 2 *in Epit.* 14, 53 *indicatur sic:* οὐκ αἰτιᾶταί τις ἐν αὐτῷ τινα εἰς πολλὰ δικαστήρια, ἐπεὶ καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὸ διπλοῦν καὶ τῆς δίκης ἐκπίπτει (*id est* nemo aliquem de eadem re ad plura iudicia trahit, quia et duplum ei praestat et causa cadit): *duplum nec BΣ* 24, 6, 19 *agnoscit, cf.* 3, 1, 12, 2 (12) *B* 11, 1. — *Cf. Dig.* 2, 14 (13) A. II *rectius abesset.*

4 *Qui semel aliquem in regia urbe vel in provinciis in ius vocavit, post libellum ei oblatum non amplius eundem reum vel ex scripto vel sine scripto conveniat, id est actionem adversus eum sine scriptis non intendat, sed apud priorem iudicem*
1 *permaneat. Qui autem libellum accepit, etsi in alium ordinem transierit, militia fortasse perfunctus vel in clerum receptus, omnimodo in priore iudicio, quod secundum priorem eius ordinem competens visum est, respondeat neque ulla*
2 *fori praescriptione utatur. Qui vero semel in ius vocavit, si libello reo oblato eum propter easdem causas in aliud iudicium vocabit, et indemnem reum praestet et causa cadat, licet iustam actionem habuerit.*

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Claudio.* Post venditionem hereditatis a te factam, si creditores contra emptores actiones suas movisse probare potueris eosque eas spontanea suscepisse voluntate, exceptione taciti pacti non inutiliter defenderis. *PP. prid. id. Febr. Severo III et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

3 *Idem AA. Restituto.* Servus creditoris meliorem causam domini facere potest: in deterius autem reformare novo pacto non potest obligationem recte constitutam. *PP. VIII k. April. Severo III et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

4 *Idem AA. Valeriae.* Postquam liti de praedio motae renuntiasti, causam finitam instaurari posse nulla ratio permittit. *PP. IIII id. Febr. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

5 *Imp. Antoninus A. Demagorae.* Creditori tuo si partem pecuniae exsolvisti, de parte vero non petenda inter te et eum convenit ob causas negotiaque eius tuo patrocinio fideque defensa, ea obligatione partim iure civili partim honorario liberatus es. nam exceptio perpetua pacti conventi vel doli residui petitionem repellit, cum et solutum per ignorantiam repeti potuisset. *PP. VIII k. Aug. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

6 [1]*Idem A. Iuliae*[2] *Basiliae.* Pacta, quae[3] contra leges constitutionesque vel contra bonos mores[4] fiunt, nullam vim habere indubitati iuris est. *PP. V k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

7 [5]*Idem A. Iulio*[6] *Maximo.* Debitori tuo si heres extitisti, actio, quam contra eum habuisti, adita hereditate confusa est. sed si eam hereditatem[7], posteaquam in iudicio[8] obtinuisti, ei tradidisti, quem sententia superaveras, ea condicione pactoque, ut tam ceteris creditoribus quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret, pacti conventionisque fides servanda est. quae si non servatur, ex stipulatu, si modo pacto subiecta est[9], actio dabitur[10]. *PP. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

8 (9) [11]*Imp. Alexander A. Aurelio*[12] *Dionysio.* Cum, posteaquam adversarius matris tuae victus esset, matrem tuam circumvenerit, ut ei caveret[13] nullam se controversiam de servis moturam, id pactum mala fide factum irritum est, et cum ex ea conventione cum matre tua agi coeperit, iudex eam liberabit[14]. *PP. prid. id. Sept. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

9 (8) *Idem A. Mucatrauli.* Si pascenda pecora partiaria (id est ut fetus eorum portionibus, quibus placuit, inter dominum et pastorem dividantur) Apollinarem suscepisse probabitur, fidem pacto praestare per iudicem compelletur[15]. *PP. IIII k. Oct. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

10 [16]*Idem A. Nicae.* Legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, servari oportet. nec obesse tibi potuit, quod dici solet ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc iure utimur[17], cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur et aliquid de reddenda ea convenit, utilis est condictio. *PP. III k. Mart. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

11 [18]*Idem A. Capitoni.* Ex conventione quidem, qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, ut et tributa ipsa agnosceret et[19] creditoribus, quibus fuerant praedia obligata, usuras solveret, actio tibi adversus eam competere non potest, et si pactum in stipulationem deductum probetur. sed si fundus aestimatus ita, ut pars instrumenti significat, in dotem datus est, ex vendito actio, ut placitis stetur, competit. *PP. non. Dec. ipso A. III et Dione II conss.* [*a.* 229]

12 [20]*Idem A. Flaccillae.* Pacta novissima servari oportere tam iuris quam ipsius rei aequitas postulat. quapropter si conventione quae praecessit diversa pars usuram se non esse consensit, et maxime si, ut proponis, id etiam apud acta praesidis adseveravit, actionem, quae super[21] prima conventione fuerat, exercere non prohiberis. *PP. III k. Mart. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

13 *Imp. Maximinus A. Marino.* In bonae fidei contractibus ita demum ex pacto actio competit, si ex continenti fiat: nam quod postea placuit, id non petitionem, sed exceptionem parit. *PP. V id. Ian. Maximino A. et Africano conss.* [*a.* 236]

14 *Imp. Gordianus A. Caecilio militi.* Si pacto, quo poenam adversarium tuum promisisse proponis, si placito non stetisset, stipulatio subiecta est, ex stipulatu agens vel id quod in conventionem devenerat, ut fiat, consequeris vel poenam stipulatione comprehensam more iudiciorum exiges. nam bona adversarii tui in te transferri citra sollemnem ordinem frustra deprecaris. *PP. k. April. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

15 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nobilissimus C. Pactumeio*[22]. Pactum, quod dotali instrumento comprehensum est, ut, si pater vita fungeretur, ex aequa portione ea quae nubebat cum fratre heres patri suo esset, neque ullam obligationem contrahere nec libertatem testamenti faciendi mulieris patri potuit auferre. *PP. X k. Mart. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

16 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Diaphanto.* Cum proponas filios testamento scriptos heredes rogatos esse, ut qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem hereditatis restitueret, quoniam precariam substitutionem fratrum consensu remissam adseris, fideicommissi persecutio cessat. *PP. IIII id. Febr. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

17 *Idem AA. Deximacho.* Pactum, quod bona fide interpositum docebitur, et si scriptura non existente aliis probationibus rei gestae veritas comprobari potest, praeses provinciae secundum ius custodiri efficiet. *PP. VIIII k. Iul. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

18 *Idem AA. Iulio et Aemilio.* Si creditores vestros ex parte debiti admisisse quemquam vestrum pro sua persona persolventem probaveritis, aditus rector provinciae pro sua gravitate, ne alter pro altero exigatur, providebit. *PP. VII id. Ian. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

19 *Idem AA. Victoriano militi.* Licet inter privatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, ut

(1) = *Consultatio* 1, 7 (2) Iuliae *Consult., om. libri* (3) ab invitis *ins. Consult., om. B* (4) vel contra bonos mores *om. Consult., habent B* (5) = *Greg.* 1, 1, 1 (6) Iulio *Greg., om. libri* (7) hereditatem *om. Greg.* (8) quoque *ins. Greg.* (9) si (si *om. alii*) modo transactio facta est *Greg.* (10) post dabitur *edd. addunt* vel praescriptis verbis actio, si stipulatio non intervenit *contra Greg.: eodem modo sententiam supplevit Thalelaeus in BΣ* (11) = *Consultatio* 9, 11. 1, 8: *iungenda videtur* 7, 4, 5. *c.* 8 *et* 9 *transponunt libri cum S: ordinem temporis cum Hal. restituimus ex B* (12) Aurelio *om. libri, supplevi ex Consult.* 9, 11 (13) ut pacisceretur *Consult.* (14) quia de re iudicata pacisci nemo potest *add. Consult.* (15) *scripsi cum B,* compellitur *libri* (16) = 5, 14, 1: *loco gemino inscribitur* impp. Severus et Antoninus AA. Nicae, *subscribitur* pp. VII k. Febr. Albino et Aemiliano conss. (*a.* 206) (17) hoc dicimus *l. gem.* (18) = 4, 47, 1 (19) et trib. ipsa agnosceret et *om. libri, praeterquam quod in PL adnotatur:* alias ut (ut *om. P*) tributa ipsa agnosceret: *supplevi ex loco gemino, ubi omittitur* et *prius, et ex BΣ* (κατὰ πόδα): ἵνα καὶ τὰ δημόσια τελέσματα αὐτὴ ἐπιγνῷ καὶ τοῖς δανεισταῖς ... τοὺς τόκους καταβάλῃ, *quocum conveniunt et index Thalelaei* (*B*) *et adnotationes eiusdem. neque tamen casu ea verba excidisse inde apparet, quod et Epit.* 11, 4 *et BΣ* 29, 5, 26 *de tributis tacent: immo consulto deleta sunt ab iis, qui cum Thalelaeo* (*BΣ adnot.* Σήμερον *p.* 652) *crediderunt de tributis solvendis actionem denegandam esse propter* 4, 47, 2, *ideoque in fine loci gemini, qui de his solis tractat, legerunt* non competit (20) *iunge* 3, 42, 4 (21) prae *pro* super *B male: prima conventio ea est, quae pactum de non petendo praecessit* (22) pactumeio *dett., om. libri boni*

13 [1]*Μὴ γινέσθωσαν κεχαρισμένα περὶ τοὺς ἄρχοντας ψηφίσματα, ἀλλὰ κωλυέσθωσαν παρ' αὐτῶν, καὶ πρὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας ἐν τῷ μέλλειν ἐπιβαίνειν τῆς ἐπαρχίας τὸ μηνῦον αὐτὸν πεμπέσθω διάταγμα. ἐπὶ κλοπῇ δὲ ἁλοὺς ἢ ἐγκλήματί τινι οὐ μόνον περὶ αὐτὴν τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν κινδυνεύσει.*

14 (13) [2]*Imp. Leo A. Constantino pp.* Si quis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus regimen provinciae vel cingulum cuiuslibet militiae dignitatisve quoquo modo meruit, contra licitum usurpatis impetratisve careat, etiamsi ultronea nostra liberalitate ius gerendae provinciae vel militiae seu dignitatis cuiuspiam sibi iactaverit fuisse delatum. *D. VII id. Aug.*[2*] *Constantinopoli Leone A. IIII et Probiano conss.* [*a.* 471]

15 (14) *Idem A. Constantino pp.* Nulli iudicum, qui provincias regunt, in civitatibus, in quibus sacra palatia vel praetoria sunt, liceat relictis his privatorum sibi domus ad habitandum veluti praetoria vindicare, sed sacratissima modis omnibus inhabitare palatia seu praetoria, ut hac necessitate compellan-
1 tur eorum reparationi providere. Ubi autem et palatium est et praetorium, palatium quidem habitationi praesidis, praetorium autem suscipiendis conservandisque speciebus publicis horreorum vice vel
2 aliae necessariae rei deputetur. Quod si quis aliquando dissimulare temptaverit, protinus eum atque officium quinquaginta librarum auri multam ad reparandum sacrum quod neglexerit palatium solvere sancimus. [*a.* 471?]

16 [3]*Μὴ περιοράτω ἢ αὐτὸς ζημιούτω ἢ ἄλλως βλαπτέτω τὸν συντελεστὴν ὁ ἄρχων, κίνησιν βασιλικὴν ἀγωνιῶν καὶ τὴν γενομένην ἐπιγνῶναι ζημίαν.*

17 [4]*Τοὺς λῃστεύοντας ἢ παραπλήσια πταίοντας συλλαμβανέτωσαν καὶ ἁρμοδίως οἱ ἄρχοντες τιμωρείτωσαν· τοὺς ἐν στρατείᾳ δὲ ὄντας οἱ πρωτεύοντες αὐτῶν παραδιδότωσαν, δέκα τοῦ παραβαίνοντος καταβάλλοντος λίτρας.*

XXXXI.

UT NULLI PATRIAE SUAE ADMINISTRATIO SINE SPECIALI PERMISSU PRINCIPIS PERMITTATUR.

1 [5]*Μηδεὶς Αὐγουστάλιος ἢ ἀνθύπατος ἢ βικάριος ἢ κόμης Ἀνατολῆς εἰς τὴν οἰκείαν ἐπαρχίαν γινέσθω, ἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ χηρεύων κελεύσεως.*

XXXXII.

DE QUADRIMENSTRUIS TAM CIVILIBUS QUAM MILITARIBUS BREVIBUS[6].

1 [7]*Οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ τούτων τάξεις ἀνυπερθέτως μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ ἀκριβείας ἐκπεμπέτωσαν τὰ τετραμηνιαῖα βρέβια, πεντήκοντα λίτρας χρυσίου καὶ τῆς ζώνης καὶ τῆς ἀξίας ἀφαίρεσιν ὑφορώμενοι, εἴ τις γένοιτο μέμψις κατὰ τοῦτο τὸ μέρος. τὸ δὲ αὐτὸ ἔστω καὶ κατὰ τοῦ τρακτευτοῦ πρόστιμον μὴ ἀναφέροντος ἐγγράφως ἐπὶ τὸν ἔπαρχον τὴν γενομένην ῥαθυμίαν.*

2 *Μόνος ὁ τριβοῦνος ἢ ὁ τὴν τάξιν αὐτοῦ πληρῶν βικάριος μετὰ τοῦ δομεστίκου καὶ τοῦ ἀκτουαρίου καὶ τῶν ὀπτιώνων καὶ τοῦ νουμεραρίου ἤτοι τοῦ βοηθοῦ τὰ τετραμηνιαῖα βρέβια ὑπογράφων καὶ ὅρκον ἔγγραφον ὑποτελῶν, ὡς ἀληθῆ ἐμήνυσαν, ἐκπεμπέτω*[8].

XXXXIII.[9]

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILUM.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Nebridio pu.* Praefecti vigilum huius urbis nihil de capitalibus causis sua auctoritate statuere debent, sed si quid huiusmodi evenerit, culmini tuae potestatis referre[10], ut de memoratis causis celsiore sententia iudicetur. [*a.* 385—389]

XXXXIIII.

DE OFFICIO PRAEFECTI ANNONAE.

1 [11]*Ἡ διάταξις φανερὸν προστεθεῖσα μέτρον τῇ χορηγίᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν ἀννόνων διορίζει καὶ πῶς τὰς μεταθέσεις δεῖ τῶν σιτηρεσίων προβαίνειν, πρόστιμον τοῖς μὴ πειθομένοις ποιοῦσα.*

2 [12]*Ἀναιρεῖ τὴν ἐκ παλαιοῦ γενομένην ἐπὶ τοῖς πολιτικοῖς ἄρτοις μείωσιν ἡ διάταξις καὶ προῖ τοὺς μὴ ὑπόντας μέν, πρὸ τούτου πραθέντας δὲ κατὰ τὴν ἀπάτην τῶν ἀννονεπάρχων καὶ τῶν λογογράφων τῶν ῥεγεώνων.*

D. VIII id. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc. anno secundo. [*a.* 532]

XXXXV.

DE OFFICIO CIVILIUM IUDICUM.

1 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Curtio pp.* Honorati, qui lites habere noscuntur

(1) = *B* 6, 1, 85 (2) = 12, 57, 14 (2*) d. VI k. ian. 12, 57, 14 (3) = *B* 6, 1, 88 (4) = *B* 6, 1, 89 (5) = *B* 6, 1, 90 (6) brevibus *om. libri, habent Graeci et Th.* 11, 25 (7) = *B* 6, 1, 110: *fortasse ex W, qui habet* constitutiones graece an aa., *inscriptio αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀ. restituenda est* (8) D. VI id. Febr. Clementino et Probo conss. (*a.* 512), *quod Hal. ad* 40, 15 *exhibet, huc pertinere videtur, ut collata not.* 7 *inscriptio ὁ αὐτὸς βασιλεύς restituenda sit* (9) *Cf. Dig.* 1, 15 (10) referri *libri* (11) = *B* 6, 1, 99 (12) = *B* 6, 1, 100 (13) = *Th.* 1, 20,

13 *Decreta de remunerandis praesidibus ne fiant, sed ab ipsis impediantur, et edictum eum nuntians ante unum tantum diem, quam provinciam ingressurus est, mittatur. quod si in furto vel aliquo crimine deprehensus erit, non solum de salute ipsa, sed etiam de facultatibus periclitabitur.*

16 *Praeses collatorem ne neglegat vel ipse ei noceat aliove modo damnum inferat sub metu imperialis motus et damni quod dederit resarciendi.*

17 *Latrones similiaque peccantes praesides comprehendant et competenti poena afficiant: si qui militant, eos principes eorum tradant: qui id transgreditur, decem auri libras solvit.*

XXXXI, 1 *Nemo Augustalis vel proconsul vel vicarius vel comes Orientis in patria provincia fiat, nisi specialem eius rei iussionem meruerit.*

XXXXII, 1 *Magistratus eorumque officia sine cunctatione vere et diligenter quadrimenstruos breves emittant, imminente poena quinquaginta auri librarum et cinguli dignitatisque amissionis, si qua in hac parte reprehensio extiterit. eadem poena valeat etiam in tracteuta, qui non in scriptis ad praefectum neglegentiam commissam referat.*

2 *Tribunus vel qui vicem eius agit cum domestico actuario optione numerarioque vel subadiuva quadrimenstruos breves subscribat et sic iureiurando in scriptis praestito, quod vera nuntiaverint, solus emittatur.*

XXXXIIII, 1 *Certo modo distributionum annonarum civilium in Constantinopoli praestituto constitutio definit etiam, quomodo translatio annonarum procedere debeat, poena non oboedientibus imposita.*

2 *Constitutio tollit deminutionem panium civilium ex longo tempore factam et confirmat eos, qui interierunt, sed antehac in fraudem praefecti annonarum et logographorum regionum venierunt.*

his horis, quibus causarum merita vel fata panduntur, residendi cum iudice non habeant facultatem. *D. III non. Febr. Romae Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Si quis pro publicis functionibus, quae flagitantur, aliquo se defendere temptet munimine, adeat iudicem et promat, quae duxerit adserenda: quem si iudex, quod non arbitramur, minus audire maluerit, ipse quidem administrator triginta librarum auri, apparitio vero eius quinquaginta feriatur dispendio. *D. XIII k. Aug. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

XXXXVI.[1]

DE OFFICIO IUDICUM MILITARIUM.

1 [2]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius*[3] *AAA. comitibus et magistratis utriusque militiae.* Numquam omnino in negotiis privatorum vel tuitio militaris[4] vel exsecutio tribuatur. *D. prid. id. Febr. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Praecipimus, ne quando curiales[5] vel privatae condicionis homines ad militare exhibeantur iudicium vel contra se agentum actiones excipiant vel litigare in eo cogantur. interminationem autem quinquaginta librarum auri adversus comitianum officium proponi decernimus, si quid contra haec aliquando temptaverit. *D. VI k. Sept. Eudoxiopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Anatolio magistro militum.* Nemo de his, qui in virorum spectabilium ducum officiis militaverint[6], scholae agentum in rebus quacumque subreptione post completam militiam societur, ne agendi vices viri clarissimi principis accipiat facultatem. si quis autem adversus haec nostrae perennitatis decreta venire conetur, militia spoliatus proscriptionis poena pro parte bonorum tertia constringatur. *D. V k. Febr. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

4 [7]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Duces limitum[8] et praecipue, quibus gentes quae maxime cavendae sunt appropinquant, in ipsis limitibus commorari et milites ad proprium[9] redigere numerum imminentibus magisteriis potestatibus diuturnisque
1 eorum exercitationibus inhaerere praecipimus. Castrorum quin etiam refectionis clusuriarumque curam
2 habeant[10]. Quibus cum principe castrorumque praepositis pro laborum vicissitudine limitaneorum militum[11] duodecimam annonarum partem, distribuendam videlicet inter eos magisteriae potestatis arbitrio, deputamus. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

5 [12]*Ἀρκείσθω τοῖς ἐξ ἔθους σιτηρεσίοις ὁ δοὺξ καὶ τοῖς ἐκ τῆς δωδεκάτης τῶν ἐκ τῶν πολεμίων ληφθέντων μοίρας ἐν χρυσῷ διδομένης παρὰ τῶν ἐνδόξων ἐπάρχων καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ κατὰ ἀπαίτησιν ἢ κατὰ ἑκουσίαν τοῦ διδόντος προαίρεσιν κομιζέσθω.*

XXXXVII.

NE COMITIBUS REI MILITARIS VEL TRIBUNIS LAVACRA PRAESTENTUR.

1 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio pp.* Omnem inquietudinem a curiis et civitatibus praecipimus prohiberi nec ulla privata ab his succendi balnea ad tribunorum vel ducum aliorumve militarium comitum usus nec adaerationem aliquam pro hac causa profligari. illustribus enim tantum viris comitibus ac magistris militum (si tamen id voluerint) hoc ministerium indulgemus: dupli poena violatoribus huius sanctionis imminente. *D. V k. Dec. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

XXXXVIII.[14]

DE OFFICIO DIVERSORUM IUDICUM.

1 [15]*Imp. Constantinus A. ad Domitium Celsum vicarium.* Nemo iudex officialem ad eam domum, in qua mater familias agit, cum aliquo praecepto existimet esse mittendum, ut eandem in publicum protrahat, cum certum sit debita eius, quae intra domum considerato sexu semet contineat, domus eius vel cuiuscumque rei habita distractione, publicis necessitatibus posse servari. quod si quis in publicum matrem familias posthac crediderit protrahendam, inter maximos reos citra ullam indulgentiam capitali poena plectetur. *D. III id. Ian. Treviris Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Principium pu.* Singuli quique iudices sciant celsioribus viris et his, quorum nonnumquam iudicio provehuntur, honorificentiam esse debitam praestandam, nec in subscriptionibus suis fratres audeant nominare, apparitione multanda, cuius haec cura est. *D. id. Febr. Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

3 [16]*Idem AAA. Constantio*[17] *pp. Galliarum.* Sciant principes et cornicularii et primates officiorum, iudices etiam, ternas libras auri a suis facultatibus eruendas, si honoratis viris, quibus etiam consistorium nostrum ingrediendi facultas praebetur, secretarii iudicum non patuerit ingressus aut reverentia non fuerit in salutatione delata aut sedendi cum iudice societas denegata. *D. VI id. Nov. Treviris Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

XXXXVIIII.

UT OMNES TAM CIVILES QUAM MILITARES IUDICES POST ADMINISTRATIONEM DEPOSITAM PER QUINQUAGINTA DIES IN CIVITATIBUS VEL CERTIS LOCIS PERMANEANT.

1 [18]*Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Nemo ex viris clarissimis praesidibus provinciarum vel consularibus aut correctoribus neve qui administrationis maioris infulas meruerint, id est viri spectabiles proconsules vel praefectus Augustalis aut comes Orientis aut cuiuslibet tractus vicarius aut quicumque dux vel comes cuiuslibet limitis[19] vel divinarum comes domorum, postquam sibi successum fuerit, audeat excedere de locis, quae rexisse noscitur, antequam quinquaquinta dierum constitutus numerus finiatur.
1 Sed per id tempus praesides quidem et consu-

---

(1) *B* 6, 1, 93 ... 97 (2) *Th.* 1, 21, 1 (3) *sic S*, val. theod. et hon. *PCR*, theod. arc. et honorius *rectius Th.* (4) militis *Th.* (5) *sic R*, curialis *C* (6) militaverit *libri: possis etiam hoc retinere, si supra pro* de his *scribas* dehinc (7) = *Nov. Theod.* 24: *iunge* 1, 31, 4. 11, 60, 3 (8) militum *libri* (9) antiquum *Nov.* (10) castrorum quin etiam ipsis lusuriarumque pro antiqua dispositione curam refectionemque mandamus *Nov.* (11) limitanei tantum militis *Nov.* (12) = *B* 6, 1, 97 (13) = *Th.* 7, 11, 1, *fine sumpto ex Th.* 7, 11, 2: *B* 6, 1, 98 (14) *B* 6, 1, 116. 117 (15) = *Th.* 1, 22, 1 (16) = 12, 29, 2 *Th.* 6, 26, 5 (17) *sic M cum loco gemino et Th.*, constantino *PCR: scr.* constantiano, *cf.* 6, 55, 9 *Th.* 15, 14, 8 (18) *B* 6, 3, 9 (19) *sic dett.*, militis *R*, militiae *C*

---

5 *Dux contentus sit annonis solitis et duodecima parte eorum quae ab hostibus capta sunt, in auro ab illustribus praefectis solvenda, neve aliud quicquam vel poscendo vel libera dantis voluntate percipiat.*

13 [1]Μὴ γινέσθωσαν κεχαρισμένα περὶ τοὺς ἄρχοντας ψηφίσματα, ἀλλὰ κωλυέσθωσαν παρ' αὐτῶν, καὶ πρὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας ἐν τῷ μέλλειν ἐπιβαίνειν τῆς ἐπαρχίας τὸ μηνῦον αὐτὸν πεμπέσθω διάταγμα. ἐπὶ κλοπῇ δὲ ἁλοὺς ἢ ἐγκλήματί τινι οὐ μόνον περὶ αὐτὴν τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν κινδυνεύσει.

14 (13) [2]*Imp. Leo A. Constantino pp.* Si quis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus regimen provinciae vel cingulum cuiuslibet militiae dignitatisve quoquo modo meruit, contra licitum usurpatis impetratisve careat, etiamsi ultronea nostra liberalitate ius gerendae provinciae vel militiae seu dignitatis cuiuspiam sibi iactaverit fuisse delatum. *D. VII id. Aug.*[2*] *Constantinopoli Leone A. IIII et Probiano conss.* [a. 471]

15 (14) *Idem A. Constantino pp.* Nulli iudicum, qui provincias regunt, in civitatibus, in quibus sacra palatia vel praetoria sunt, liceat relictis his privatorum sibi domus ad habitandum veluti praetoria vindicare, sed sacratissima modis omnibus inhabitare palatia seu praetoria, ut hac necessitate compellan-
1 tur eorum reparationi providere. Ubi autem et palatium est et praetorium, palatium quidem habitationi praesidis, praetorium autem suscipiendis conservandisque speciebus publicis horreorum vice vel
2 aliae necessariae rei deputetur. Quod si quis aliquando dissimulare temptaverit, protinus eum atque officium quinquaginta librarum auri multam ad reparandum sacrum quod neglexerit palatium solvere sancimus. [a. 471?]

16 [3]Μὴ περιοράτω ἢ αὐτὸς ζημιούτω ἢ ἄλλως βλαπτέτω τὸν συντελεστὴν ὁ ἄρχων, κίνησιν βασιλικὴν ἀγωνιῶν καὶ τὴν γενομένην ἐπιγνῶναι ζημίαν.

17 [4]Τοὺς ληστεύοντας ἢ παραπλήσια πταίοντας συλλαμβανέτωσαν καὶ ἁρμοδίως οἱ ἄρχοντες τιμωρείτωσαν· τοὺς ἐν στρατείᾳ δὲ ὄντας οἱ πρωτεύοντες αὐτῶν παραδιδότωσαν, δέκα τοῦ παραβαίνοντος καταβάλλοντος λίτρας.

XXXXI.

UT NULLI PATRIAE SUAE ADMINISTRATIO SINE SPECIALI PERMISSU PRINCIPIS PERMITTATUR.

1 [5]Μηδεὶς Αὐγουστάλιος ἢ ἀνθύπατος ἢ βικάριος ἢ κόμης Ἀνατολῆς εἰς τὴν οἰκείαν ἐπαρχίαν γινέσθω, ἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ χηρεύων κελεύσεως.

XXXXII.

DE QUADRIMENSTRUIS TAM CIVILIBUS QUAM MILITARIBUS BREVIBUS[6].

1 [7]Οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ τούτων τάξεις ἀνυπερθέτως μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ ἀκριβείας ἐκπεμπέτωσαν τὰ τετραμηνιαῖα βρέβια, πεντήκοντα λίτρας χρυσίου καὶ τῆς ζώνης καὶ τῆς ἀξίας ἀφαίρεσιν ὑφορώμενοι, εἴ τις γένοιτο μέμψις κατὰ τοῦτο τὸ μέρος. τὸ δὲ αὐτὸ ἔστω καὶ κατὰ τοῦ τρακτευτοῦ πρόστιμον μὴ ἀναφέροντος ἐγγράφως ἐπὶ τὸν ἔπαρχον τὴν γενομένην ῥᾳθυμίαν.

2 Μόνος ὁ τριβοῦνος ἢ ὁ τὴν τάξιν αὐτοῦ πληρῶν βικάριος μετὰ τοῦ δομεστίκου καὶ τοῦ ἀκτουαρίου καὶ τῶν ὀπτιώνων καὶ τοῦ νουμεραρίου ἤτοι τοῦ βοηθοῦ τὰ τετραμηνιαῖα βρέβια ὑπογράφων καὶ ὅρκον ἔγγραφον ὑποτελῶν, ὡς ἀληθῆ ἐμήνυσαν, ἐκπεμπέτω[8].

XXXXIII.[9]

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILUM.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Nebridio pu.* Praefecti vigilum huius urbis nihil de capitalibus causis sua auctoritate statuere debent, sed si quid huiusmodi evenerit, culmini tuae potestatis referre[10], ut de memoratis causis celsiore sententia iudicetur. [a. 385—389]

XXXXIIII.

DE OFFICIO PRAEFECTI ANNONAE.

1 [11]Ἡ διάταξις φανερὸν προστεθεῖσα μέτρον τῇ χορηγίᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν ἀννόνων διορίζει καὶ πῶς τὰς μεταθέσεις δεῖ τῶν σιτηρεσίων προβαίνειν, πρόστιμον τοῖς μὴ πειθομένοις ποιοῦσα.

2 [12]Ἀναιρεῖ τὴν ἐκ παλαιοῦ γενομένην ἐπὶ τοῖς πολιτικοῖς ἄρτοις μείωσιν ἡ διάταξις καὶ πρὸς τοὺς μὴ ὑπόντας μέν, πρὸ τούτου πραθέντας δὲ κατὰ τὴν ἀπάτην τῶν ἀννονεπάρχων καὶ τῶν λογογράφων τῶν ῥεγεώνων.

D. VIII id. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc. anno secundo. [a. 532]

XXXXV.

DE OFFICIO CIVILIUM IUDICUM.

1 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Curtio pp.* Honorati, qui lites habere noscuntur,

(1) = *B* 6, 1, 85 (2) = 12, 57, 14 (2*) d. VI k. ian. 12, 57, 14 (3) = *B* 6, 1, 88 (4) = *B* 6, 1, 89 (5) = *B* 6, 1, 90 (6) brevibus *om. libri, habent Graeci et Th.* 11, 25 (7) = *B* 6, 1, 110: *fortasse ex W, qui habet* constitutiones graece an aa., *inscriptio* αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀ. *restituenda est* (8) D. VI id. Febr. Clementino et Probo conss. (a. 512), *quod Hal. ad* 40, 15 *exhibet, huc pertinere videtur, ut collata not.* 7 *inscriptio* ὁ αὐτὸς βασιλεύς *restituenda sit* (9) *Cf. Dig.* 1, 15 (10) referri *libri* (11) = *B* 6, 1, 99 (12) = *B* 6, 1, 100 (13) = *Th.* 1, 20, 1

13 *Decreta de remunerandis praesidibus ne fiant, sed ab ipsis impediantur, et edictum eum nuntians ante unum tantum diem, quam provinciam ingressurus est, mittatur. quod si in furto vel aliquo crimine deprehensus erit, non solum de salute ipsa, sed etiam de facultatibus periclitabitur.*

16 *Praeses collatorem ne neglegat vel ipse ei noceat aliove modo damnum inferat sub metu imperialis motus et damni quod dederit resarciendi.*

17 *Latrones similiaque peccantes praesides comprehendant et competenti poena afficiant: si qui militant, eos principes eorum tradant: qui id transgreditur, decem auri libras solvit.*

XXXXI, 1 *Nemo Augustalis vel proconsul vel vicarius vel comes Orientis in patria provincia fiat, nisi specialem eius rei iussionem meruerit.*

XXXXII, 1 *Magistratus eorumque officia sine cunctatione vere et diligenter quadrimenstruos breves emittant, imminente poena quinquaginta auri librarum et cinguli dignitatisque amissionis, si qua in hac parte reprehensio extiterit. eadem poena valeat etiam in tracteuta, qui non in scriptis ad praefectum neglegentiam commissam referat.*

2 *Tribunus vel qui vicem eius agit cum domestico actuario optione numerarioque vel subadiuva quadrimenstruos breves subscribat et sic iureiurando in scriptis praestito, quod vera nuntiaverint, solus emittatur.*

XXXXIIII, 1 *Certo modo distributionum annonarum civilium in Constantinopoli praestituto constitutio definit etiam, quomodo translatio annonarum procedere debeat, poena non oboedientibus imposita.*

2 *Constitutio tollit deminutionem panium civilium ex longo tempore factam et confirmat eos, qui interierunt, sed antehac in fraudem praefecti annonarum et logographorum regionum venierunt.*

his horis, quibus causarum merita vel fata panduntur, residendi cum iudice non habeant facultatem. *D. III non. Febr. Romae Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Si quis pro publicis functionibus, quae flagitantur, aliquo se defendere temptet munimine, adeat iudicem et promat, quae duxerit adserenda: quem si iudex, quod non arbitramur, minus audire maluerit, ipse quidem administrator triginta librarum auri, apparitio vero eius quinquaginta feriatur dispendio. *D. XIII k. Aug. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

XXXXVI.[1]

DE OFFICIO IUDICUM MILITARIUM.

1 [2]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius*[3] *AAA. comitibus et magistratis utriusque militiae.* Numquam omnino in negotiis privatorum vel tuitio militaris[4] vel exsecutio tribuatur. *D. prid. id. Febr. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Praecipimus, ne quando curiales[5] vel privatae condicionis homines ad militare exhibeantur iudicium vel contra se agentum actiones excipiant vel litigare ia eo cogantur. interminationem autem quinquaginta librarum auri adversus comitianum officium proponi decernimus, si quid contra haec aliquando temptaverit. *D. VI k. Sept. Eudoxiopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Anatolio magistro militum.* Nemo de his, qui in virorum spectabilium ducum officiis militaverint[6], scholae agentum in rebus quacumque subreptione post completam militiam societur, ne agendi vices viri clarissimi principis accipiat facultatem. si quis autem adversus haec nostrae perennitatis decreta venire conetur, militia spoliatus proscriptionis poena pro parte bonorum tertia constringatur. *D. V k. Febr. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

4 [7]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Duces limitum[8] et praecipue, quibus gentes quae maxime cavendae sunt appropinquant, in ipsis limitibus commorari et milites ad proprium[9] redigere numerum imminentibus magisteriis potestatibus diuturnisque
1 eorum exercitationibus inhaerere praecipimus. Castrorum quin etiam refectionis clusuriarumque curam
2 habeant[10]. Quibus cum principe castrorumque praepositis pro laborum vicissitudine limitaneorum militum[11] duodecimam annonarum partem, distribuendam videlicet inter eos magisteriae potestatis arbitrio, deputamus. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

5 [12]*Ἀρκείσθω τοῖς ἐξ ἔθους σιτηρεσίοις ὁ δοὺξ καὶ τοῖς ἐκ τῆς δωδεκάτης τῶν ἐκ τῶν πολεμίων ληφθέντων μοίρας ἐν χρυσῷ διδομένης παρὰ τῶν ἐνδόξων ἐπάρχων καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ κατὰ ἀπαίτησιν ἢ κατὰ ἑκουσίαν τοῦ διδόντος προαίρεσιν κομιζέσθω.*

XXXXVII.

NE COMITIBUS REI MILITARIS VEL TRIBUNIS LAVACRA PRAESTENTUR.

1 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio pp.* Omnem inquietudinem a curiis et civitatibus praecipimus prohiberi nec ulla privata ab his succendi balnea ad tribunorum vel ducum aliorumve militarium comitum usus nec adaerationem aliquam pro hac causa profligari. illustribus enim tantum viris comitibus ac magistris militum (si tamen id voluerint) hoc ministerium indulgemus: dupli poena violatoribus huius sanctionis imminente. *D. V k. Dec. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

XXXXVIII.[14]

DE OFFICIO DIVERSORUM IUDICUM.

1 [15]*Imp. Constantinus A. ad Domitium Celsum vicarium.* Nemo iudex officialem ad eam domum, in qua mater familias agit, cum aliquo praecepto existimet esse mittendum, ut eandem in publicum protrahat, cum certum sit debita eius, quae intra domum considerato sexu semet contineat, domus eius vel cuiuscumque rei habita distractione, publicis necessitatibus posse servari. quod si quis in publicum matrem familias posthac crediderit protrahendam, inter maximos reos citra ullam indulgentiam capitali poena plectetur. *D. III id. Ian. Treviris Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Principium pu.* Singuli quique iudices sciant celsioribus viris et his, quorum nonnumquam iudicio provehuntur, honorificentiam esse debitam praestandam, nec in subscriptionibus suis fratres audeant nominare, apparitione multanda, cuius haec cura est. *D. id. Febr. Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

3 [16]*Idem AAA. Constantio*[17] *pp. Galliarum.* Sciant principes et cornicularii et primates officiorum, iudices etiam, ternas libras auri a suis facultatibus eruendas, si honoratis viris, quibus etiam consistorium nostrum ingrediendi facultas praebetur, secretarii iudicum non patuerit ingressus aut reverentia non fuerit in salutatione delata aut sedendi cum iudice societas denegata. *D. VI id. Nov. Treviris Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

XXXXVIIII.

UT OMNES TAM CIVILES QUAM MILITARES IUDICES POST ADMINISTRATIONEM DEPOSITAM PER QUINQUAGINTA DIES IN CIVITATIBUS VEL CERTIS LOCIS PERMANEANT.

1 [18]*Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Nemo ex viris clarissimis praesidibus provinciarum vel consularibus aut correctoribus neve qui administrationis maioris infulas meruerint, id est viri spectabiles proconsules vel praefectus Augustalis aut comes Orientis aut cuiuslibet tractus vicarius aut quicumque dux vel comes cuiuslibet limitis[19] vel divinarum comes domorum, postquam sibi successum fuerit, audeat excedere de locis, quae rexisse noscitur, antequam quinquaquinta dierum constitutus numerus finiatur.
1 Sed per id tempus praesides quidem et consu-

(1) *B* 6, 1, 93 ... 97 (2) *Th.* 1, 21, 1 (3) *sic S,* val. theod. et hon. *PCR*, theod. arc. et honorius *rectius Th.* (4) militis *Th.* (5) *sic R*, curialis *C* (6) militaverit *libri: possis etiam hoc retinere, si supra pro* de his *scribas* dehinc (7) = *Nov. Theod.* 24: *iunge* 1, 31, 4. 11, 60, 3 (8) militum *libri* (9) antiquum *Nov.* (10) castrorum quin etiam ipsis lusuriarumque pro antiqua dispositione curam refectionemque mandamus *Nov.* (11) limitanei tantum militis *Nov.* (12) = *B* 6, 1, 97 (13) = *Th.* 7, 11, 1, *fine sumpto ex Th.* 7, 11, 2: *B* 6, 1, 98 (14) *B* 6, 1, 116. 117 (15) = *Th.* 1, 22, 1 (16) = 12, 29, 2 *Th.* 6, 26, 5 (17) *sic M cum loco gemino et Th.*, constantino *PCR: scr.* constantiano, *cf.* 6, 55, 9 *Th.* 15, 14, 8 (18) *B* 6, 3, 9 (19) *sic dett.*, militis *R*, militiae *C*

5 *Dux contentus sit annonis solitis et duodecima parte eorum quae ab hostibus capta sunt, in auro ab illustribus praefectis solvenda, neve aliud quicquam vel poscendo vel libera dantis voluntate percipiat.*

lares nec non correctores in metropoli, spectabiles vero iudices tam civiles quam militares in civitatibus administratae dioeceseos illustrioribus publice, nec domi vel intra sancrosanctos terminos vel regiones aut potentes domos latitantes, sed in celeberrimis locis ante omnium quos nuper gubernaverant[1] ora versentur, ut pateat omnibus facultas libera super furtis aut criminibus querimoniam commovendi, ita ut ab omni defensus iniuria provisione post eum administrantis ac periculo officii nec minus curialium et defensoris civitatis[2], iuratoriae tantum cautioni commissus, postquam fuerit in querimoniam devocatus, pulsare volentibus (ut dictum est) pro
2 legum ratione respondeat: Nec ullam ante praefinitum tempus de provincia discedendi excusationem ei tribuat vel divina revocatoria vel codicilli alterius administrationis oblati vel praeceptum amplissimae tuae sedis, ut alterius provinciae moderatoris vices obtineat, aut praeceptum praefatae vel alterius civilis seu militaris cuiuscumque potestatis, ut quamcumque sollicitudinem publicam gerat aut exhibeatur vel deducatur, aut postremum cuiuslibet artis astutia, cuiuscumque occasionis excogitata calliditas excludatur, ut modis omnibus, quae pro universarum provinciarum salute sancimus, sortiantur effectum.
3 Quod si quis temeritate punienda saluberrimam legem circumscribendam vel violandam crediderit, licet et maiestatis reus non immerito iudicetur, attamen quinquaginta librarum auri multam publicis calculis inferre cogetur: simili poena plectendo, qui post eum administratione suscepta minime eum curaverit honeste retinendum aut super eius fuga pro-
4 (1) tinus referendum. Administrationem autem deponere non volumus decessorem, antequam successor ad provinciae fines pervenerit, licet litteris ad eum seu programmate vel edicto ad officium et provin-
5 (2) ciales usus fuerit. Ipse autem, qui praesentem fugiens non observaverit legem, ubicumque repertus fuerit, licet in hac florentissima civitate, ad provinciam sine ullo penitus obstaculo praeceptione tui culminis, cura etiam viri clarissimi rectoris provinciae, in qua repertus fuerit, deducetur, per sex mensuum curricula ibidem moraturus, quatenus in-
6 terea minime crimina possint vel furta celari. Officium etiam, quod eum (debito tamen honore servato) non prohibuerit contra legis tenorem discedere, tri-
7 (3) ginta librarum auri dispendio ferietur. Quod si intra quinquaginta dierum numerum fuerit forte pulsatus et praefato elapso tempore necdum finita lis fuerit, civiliter quidem super furtorum sceleribus pulsatus dato procuratore instructo post quinquaginta dies protinus habeat licentiam discedendi: accusatione vero super criminibus facta per inscriptionum laqueos inretitus usque ad terminum causae
8 (4) ibidem necessario perdurabit. Sciant autem universi iudices, apud quos vel administrationis iure vel ex praecepto amplissimae tuae sedis huiusmodi controversiae civiliter vel criminaliter ventilantur, intra viginti dierum spatium debere se praefata litigia, postquam orta fuerint, terminare. nam si supersederint, ipsos quidem decem librarum auri condemnationem subire censemus, accusationem vero seu civilem intentionem semel in iudicium deductam praefato modo legitime terminari. *D. v id. Oct. Constantinopoli Zenone A. II cons.* [*a.* 479]

L.[3]

DE OFFICIO EIUS QUI VICEM ALICUIUS IUDICIS OBTINET.

1 *Imp. Gordianus A Domitio pp.* In causa quae spectat ad utilitatem rei publicae eum qui vice praesidis provinciae administrat potuisse cognoscere in dubium non venit. sane si in aliquo captum est ius rei publicae, iuxta scita divorum principum defensores rei publicae (si modo adesse fiduciam negotio putant) restitutionis auxilium possunt flagitare. *D. III non. Nov.*[4] *Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

2 *Mandata impp. Theodosii et Valentiniani AA. missa ad Antiochum pp. per referendarium, quae sic habent:* Suggerente magnificentia vestra docta imperialis aeternitas debere eos, qui praeceptione principali seu vestrae sedis amplissimae tueri locum rectorum provinciarum noscuntur, auctoritatem habere tutores seu curatores petentibus dare, decretum etiam interponere ad alienandas minorum similiumque eis personarum seu curialium facultates, emancipationes quoque legibus celebrare et omnia quae ad iurisdictionem rectoris provinciae pertinent actitare, praecipere dignata est pro dispositione vestrae celsitudinis praefatas huiusmodi sollicitudines peragendi habere licentiam. *D. prid. id. Oct. Constantinopoli Hierio et Ardabure conss.* [*a.* 427]

LI.[5]

DE ADSESSORIBUS ET DOMESTICIS ET CANCELLARIIS IUDICUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Paulino.* Studiorum labor meretur, ut hi, qui in publicis administrationibus constituti sociari sibi consiliorum participes cupiunt, spe praemiorum atque honorificentia sua provocent eos, quorum prudentiam sibi putant esse necessariam, non metu terribili et necessitate incongrua libertati. *D. prid. id. Iul. Tiberiade Maximo II et Aquilino*[6] *conss.* [*a.* 286]

2 *Imp. Constantinus A. ad Bassum pp.* Praesides non per adsessores, sed per se subscribant libellis. quod si quis adsessori subscriptionem inconsultis nobis permiserit, mox adsessor qui subscripsit exilio puniatur: praesidis vero nomen ad nos referri iubemus, ut in eum severius vindicetur. *D. XV k. Sept. Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

3 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Consiliarios iudicum et cancellarios et eos, qui domesticorum funguntur officio, post depositam administrationem quinquaginta dies in provincia residere
1 praecipimus. Pro confesso autem tenebitur, qui accusatus huiusmodi personam subtraxerit: eaque in quadruplum restitui iubemus, quae desiderantur ablata, ut duplum spoliatus accipiat, duplum noster fiscus adquirat. *D. VI k. Ian. Mediolani Theodoro cons.*[7] [*a.* 399]

4 *Idem AA. et Theodosius A. ad Caecilianum vicarium.* Domesticus iudicis a publicis actibus arceatur. quod si necessitatibus publicis sese convictus fuerit miscuisse, statim eum ad maioris potestatis examen deduci oportet, ut competens in eo vindicta promatur. *D. VI id. April. Honorio A. VI et Aristaeneto conss.* [*a.* 404]

5 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Seleuco pp.* Nemo in provinciis, qui semel domestici vel cancellarii ministerium gesserit, ad eandem observationem aliqua ambitione iterum remeare concedatur. *D. III id. Dec. Ravennae AA. X et VI conss.* [*a.* 415]

7 [8]*Idem AA. Vitaliano duci Libyae.* Nemo de domesticis ducum vel comitum militarium, officiis eorum connumeratus[9], post completum sui temporis actum ad eandem rursus sollicitudinem audeat adspirare: decem auri librarum condemnatione proposita, si quis hanc violare voluerit sanctionem: eadem poena officio quoque coercendo[10], si per ambitionem

(1) gubernaverat *libri* (2) *sic M*, civitatum *CR* (3) *Cf. Dig.* 1, 21 (4) *sic Hal.*, Febr. *alias* (5) *B* 6, 1, 62 *seqq.* — *Cf. Dig.* 1, 22 (6) tiberiade ... aquilino *Mommsen*, tyberio et maximo *dedit*, *deinde in* tyberiano et dione (= *a.* 291) *emend. Hal.* (7) theodoro cons. *scripsi*, theodosio et rumoridio coss. (= a. 403) *Hal.*, *sed neque imperatorum nomina neque Messalae praefectura huic anno conveniunt* (8) = *Th.* 8, 1, 16 (9) nemo de numerariis tui officii seu domesticis vel scriniariis sive adiutoribus *Th.* (10) proposita *Th.*

vel avaritiam ex his aliquid temerari concesserit. *D. VIIII k. Nov. Constantinopoli Honorio A. XI et Constantio II conss.* [*a.* 417]

7 [1]*Idem AA. Eustathio pp.* Velut castrense peculium filii familias adsessores etiam[2] post patris obitum vindicent, qui consiliis propriis administratores iuvare consueverunt, si quid licitis honestisque lucris coadunare potuerint. *D. X k. April. Constantinopoli Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

8 [3]*Idem AA. Asclepiodoto pp.* Nullus iudicum ad provinciam sibi commissam quemquam secum ducere audeat, cui domestici vel cancellarii nomen imponat, nec profectum ad se undecumque suscipiat, ne famae nota cum bonorum publicatione plectatur. periculo enim primatum officii cancellarios, sub fide gestorum ex eodem officio[4] electos iudicibus applicari iubemus, ita ut post depositam administrationem[5] nec militiam deserant et provincialibus praesentiam sui exhibeant, quo volentibus sit accusandi eos facultas. si enim idonea causa exegerit, ad detegenda iudicis flagitia et quaestioni eos subdi oportet. *D. prid. k. Iun. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

9 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Taurum pp.* Si post depositam administrationem iudicum praesentiam vel exhibitionem domesticorum querimonia provincialium aut curialium vel aliqua publica necessitas postulaverit, per eosdem administratores, quorum domestici fuerint, iudicio legibusque tradantur. *D. V non. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XIIII et Maximo conss.* [*a.* 433]

10 *Idem AA. Florentio pp.* In consiliariis observari censemus, ut in eum, qui in sua provincia ultra quattuor menses moderatoribus adsederit adversus leges antiquas et divorum retro principum scita[6], proscriptio bonorum et accusatio publici criminis immineat, nisi per caeleste oraculum vel amplissimae tuae sedis praeceptionem sese defendat. *D. XIII k. Febr. Theodosio XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

11 *Idem AA. Zoilo pp. Orientis.* Non parum adsessoribus magistratuum maiorum quam ipsis iudicibus nostrae benivolentiae liberalitas tribuenda est. ideoque consiliarios virorum illustrium praefectorum tam praetorio quam huius inclitae urbis eminentissimorumque magistrorum militum nec non etiam viri illustris magistri officiorum, sive praedicto officio iam functi sunt seu fungentur in posterum, [7]post depositum etiam officium ab omni indictionis onere seu civilium seu militarium iudicum prorsus immunes esse praecipimus, ut néc ab amplissima quidem sede tui culminis eis ulla molestia super suscipiendo quolibet gravamine[8] penitus iniungatur: quinquaginta librarum auri officio tui culminis damnatione multando, si quid adversus statuta clementiae nostrae innovari concesserit. *D. V k. Mart. Theodosio A. XVIII et Albino conss.* [*a.* 444]

12 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Palladio pp.* Liceat omnibus iudicibus illustri praeditis potestate consiliarios sibi eosdem secundo ac tertio et saepius iniungere, quia qui semel recte cognitus est, ob hoc solum non debet, quod iam probatus[9] est, improbari. *D. . . . . . Valentiniano A. . . . . .* [*a.* 450 *vel* 455]

13 [*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*][10]
[11]*Μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ συμπόνοι αὐτῶν δικαζέτωσαν τὰ ἐκείνων τιθέντες ὀνόματα.*[12]
D. VI k. Iul. post consulatum Longini. [*a.* 487]

14 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Nemo ex his, qui advocati causarum constituti sunt vel fuerint et in hac regia urbe in quocumque iudicio deputati et in aliis omnibus provinciis nostro subiectis imperio, audeat in uno eodemque tempore tam advocatione uti quam consiliarii cuiuscumque magistratus, quibus res publica gerenda committitur, curam adripere, cum sat abundeque sufficit vel per advocationem causis perfectissime patrocinari vel adsessoris officio fungi, ne, cum in utrumque festinet, neutrum bene peragat: sed sive advocatus esse maluerit, hoc cum debita sollertia implere possit, vel si adsessionem elegerit, in ea videlicet permaneat, ita tamen, ut post consiliarii sollicitudinem depositam liceat ei ad munus advocationis reverti.
1 Nec sit concessum cuidam duobus magistratibus adsidere et utriusque iudicii curam peragere (neque enim facile credendum est duabus etiam necessariis rebus unum sufficere: nam cum uni iudicio adfuerit, altero abstrahi necesse est sicque nulli eorum idoneum in totum inveniri), sed altera adsessione penitus semota unius magistratus esse contentum iudicio.
2 Nec callidis machinationibus huiusmodi legem putet quis esse circumscribendam et, si non consiliarii signum quod solitum est chartis imponat, sed alias quasdam litteras excogitatas adsimulaverit, existimari ei licere fungi quidem memorato officio, sub huiusmodi tamen umbra latere, cum in legem committunt hi, qui vigorem eius scrupulosis et ex-
3 cogitatis artibus eludere festinant. Neque sibi
blandiri quemquam oportet, quod et praesentis legis aculeos possit evadere, quemadmodum et anteriores leges super hac re positas deludebat. si quis etenim in tali commisso fuerit inventus, sciat se de matriculis advocatorum penitus esse delendum et decem librarum auri multam nostris privatis largitionibus illaturum, per virum illustrem comitem rerum privatarum exigendam, et aliam maiorem regalis culminis subiturum offensam, cum nec ipse iudex, qui hoc fieri passus est et sciens prudensque hoc com-
4 miserit, sine imperiali commotione remanebit: Eadem poena subiciendo etiam eo vel eis, qui in his causis, quarum patrocinium adepti sunt quibusque advocationem suam praestiterint, adsessionis[13] cuiuscumque magistratus colore audeat vel audeant iudicare, ne adfectionis suae advocationis memor incorrupti iudicis non possit nomen perferre. *D. V k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

15 [14]. . . . .

LII.

DE ANNONIS ET CAPITU ADMINISTRANTIUM VEL ADSESSORUM ALIORUMVE PUBLICAS SOLLICITUDINES GERENTIUM VEL EORUM, QUI ALIQUAS CONSECUTI SUNT DIGNITATES.

1 [15]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Omnibus tam viris spectabilibus quam viris clarissimis iudicibus, qui per provincias[16] sive militarem sive civilem administrationem gerunt, nec non comiti commerciorum, magistro aeris sive privatae rei, rationali per Ponticam atque Asianam dioecesin et adsessoribus iudicum singulorum in praebendis solaciis annonarum hic fixus ac stabilis servabitur modus, ut ea pro annonis et capitu dignitati suae debitis pretia consequantur, quae particularibus delegationibus soleant contineri. *D. III k. Iun. Constantinopoli Theodosio XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

(1) *Th.* 1, 35, 2: *iunge* 2, 7, 4 (2) etiam *om Th. contra B* (3) = *Th.* 1, 35, 3 (4) ex eodem offificio *om. Th.* (5) per continuum triennium *ins. Th.* (6) *Th.* 1, 35, 1 (7) *finis* = 12, 9, 1 (8) privato vel publico *ins. l. gem.* (9) *sic M,* probatum *CR* (10) *inscriptio restituta est ex subscriptione. iungendae videntur* 2, 7, 19 *et quae ibi laudantur* (11) = *B* 6, 1, 71. 7, 1, 1 (12) *id est*: numquam sine praesidibus adsessores eorum iudicent illorum nomine subiecto: *fortasse ex ipsa constitutione deprompta est adnotatio ad* δικαζέτωσαν *in BΣ* 7, 1, 1 *μήτε τὰς προκατάρξεις ποιείτωσαν μήτε τὰς ἀποφάσεις* (*id est* neve litis contestatio apud eos fiat neve sententiam ferant) (13) *sic Contius B,* adsessiones *libri* (14) *Graecam Iustiniani constitutionem hoc loco desiderari eiusdem argumenti, cuius est c.* 13 *h. t., ex Nov.* 60 *c.* 2 *colligitur* (15) *B* 6, 1, 101 (16) *sic M,* provinciam *CR*

LIII.

DE CONTRACTIBUS IUDICUM VEL EORUM QUI SUNT CIRCA EOS ET INHIBENDIS DONATIONIBUS IN EOS FACIENDIS ET NE ADMINISTRATIONIS TEMPORE PROPRIAS AEDES AEDIFICENT SINE SANCTIONE PRAGMATICA[1].

1 [2]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Quicumque
administrationem in hac florentissima urbe gerunt,
emere quidem mobiles vel immobiles res vel domus
extruere non aliter possint, nisi specialem nostri
numinis hoc eis permittentem divinam rescriptionem
1 meruerint. Donationes vero omnimodo recusent,
scientes non esse validas eas in quibuscumque rebus
et quacumque aestimatione, nisi post administrationem
depositam vel specialiter in scriptis donator
eandem donationem ratam habuerit vel tempus quinquennale
praeterierit, in quo nulla querella super
isdem donationibus vel ab ipso donatore vel ab suc-
2 cessoribus eius facta sit. Provincias vero moderantibus
non solum donationes, sed etiam emptiones
quarumcumque mobilium vel immobilium rerum
praeter eas, quae ad alimonias vel vestem pertinent,
et aedificationes, licet sacri apices aliquid eorum
permiserint, penitus interdicimus. nec ratum sit,
quod his donatione vel venditione datum est[3], licet
quinquennale tempus post depositam administrationem
excesserit vel consensus donatoris vel venditoris
post eandem administrationem adiectus sit.
3 Haec autem etiam ad domesticos et consiliarios
eorum trahi necessarium duximus, illud etiam adicientes,
ut nec per interpositam personam aliquid
4 eorum sine periculo possit perpetrari. Quae
etiam ad praeterita negotia referri sancimus, nisi
transactionibus vel iudicationibus sopita sint. *D. v*[4] *id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [a. 528]

LIIII.[5]

DE MODO MULTARUM, QUAE AB IUDICIBUS INFLIGUNTUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Firmo.* Multa damnum famae non inrogat. *D. v id. April. Antonino A. et Geta utrisque II conss.* [a. 205]

2 *Imp. Alexander A. Decimo.* Procuratores meos, id est[6] rationales, indicendae multae ius non habere saepe rescriptum est. *D. XIII k. Sept. Modesto et Probo conss.* [a. 228]

3 *Imp. Gordianus A. Celeri.* Curator rei publicae, qui Graeco vocabulo logista nuncupatur, multandi ius non habet. *D. id. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

4 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Illustres viros praefectos praetorio usque ad quinquaginta librarum auri multas, cum peccatum gravissimum erit, sinimus pervenire. *D. VIII id. Ian. Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [a. 380]

5 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Praetextatum pp.* Multarum severa compendia aerario nostro protinus esse quaerenda nullus ignoret, nisi ipse iudex id, quod ad poenam admissi facinoris exculpitur, vel publicis operibus vel cursui publico vel aliis necessariis causis specialiter deputaverit. *D. v id. Sept. Aquileiae Ricomere et Clearcho conss.* [a. 384]

6 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.*
Eos, qui ordinario provincias iure moderantur, erga
eorum personas, quos culpa reddit obnoxios, ultra
duarum unciarum auri multam condemnare non pa-
1 timur. Proconsularem vero potestatem, si multandi
necessitas imminebit, senarum unciarum auri
summa cohibebit: in qua forma etiam comes Orien-
2 tis atque praefectus Augustalis erit. Ceteri vero
spectabiles iudices et qui vice vestra[8] administrationis
gubernacula susceperunt, ultra tres auri uncias sibi in-
3 tellegant licentiam denegandam. Id quoque observandum
a moderatore esse censemus, ut in unius
correptione[9] personae, si ad id continuatio peccati
impulerit, trinae tantum in annum condemnationis
4 sub praestituta summa severitas exseratur. Quod
si quis praedictum modum excesserit, huius auctor
admissi condemnato ad dupli restitutionem, fisco vero
nostro ad inferendam eam quantitatem, quam mul-
5 tae nomine inflixerit, retinebitur. Nec tamen ad
huiusmodi legis moderationem pertinere se credant,
qui in peculatibus aut manubiis, id est depraedationibus
concussionibus furtis atque aliis flagitiis,
quae coerceri severius convenit, fuerint deprehensi,
scilicet ut scripta per iudices memoratos, in cuiuslibet
fuerit dirigenda dispendium, sententia profera-
6 tur. Nec putent factu[10] facile esse, ut aut praecipiti
persuasione condemnent quem culpa non ingravat,
aut erubescenda varietate iudicii pro arbitrio
proprio immutandum esse quod lex[11] iusserit, nisi
paupertas condemnati hoc persuaserit. *D. XII k. Sept. Theodoro cons.* [a. 399]

LV.

DE DEFENSORIBUS CIVITATUM.

1 [12]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Senecae defensori.* Si quis de tenuioribus ac minusculariis rebus interpellandum te esse crediderit, in minoribus causis, id est usque ad quinquaginta solidorum summam[13], acta iudicialia[14] conficias, scilicet ut, si quando quis vel debitum iustum vel servum, qui per fugam fuerit elapsus, vel quod ultra delegationem dederit postulaverit vel quodlibet huiusmodi[15], tua disceptatione restituas. ceteras vero, quae dignae forensi magnitudine videbuntur, ordinario insinuato rectori. *D. v k. Iul. Tyrici Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

2 [16]*Idem AA. ad Probum pp.* Defensores civitatum non ex decurionum seu cohortalium corpore, sed ex aliis idoneis personis huic officio deputentur. *D. III non. Nov. isdem conss.* [a. 365]

3 [17]*Idem AA. et Gratianus A. ad senatum.* Utili ratione prospectum est, ut innocens et quieta rusticitas peculiaris patrocinii, id est defensoris locorum[18], beneficio fruatur, ut apud eum in pecuniariis causis litigandi habeat facultatem. *D. IIII id. Aug. Hierapoli Valentiniano et Valente AA. utrisque IIII*[19] *conss.* [a. 373]

4 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Theodoro defensori civitatis.* In defensoribus universarum provinciarum erit administrationis haec forma et tempus quinquennii spatii metiendum: scilicet ut imprimis parentis vicem plebi exhibeas, descriptionibus rusticos urbanosque non patiaris adfligi, officialium insolentiae, iudicum procacitati salva reverentia pudoris occurras, ingrediendi, cum voles, ad iudicem liberam habeas facultatem, superexigendi[20] damna vel spolia plus petentium ab his, quos liberorum loco tueri debes, excludas, nec patiaris quicquam ultra delegationem solitam ab his exigi, quos certum est nisi tali remedio non posse reparari. *D. XI*[21] *non. Ian. Constantinopoli Arcadio et Bautone conss.* [a. 385]

---

(1) sine sanctione pragmatica *C, om. SR* (2) *B* 6, 3, 51 (3) ratum est . . . mandatum sit *libri* (4) *scr.* III (*Zeitschrift f. Rechtsgesch.* 11 *p.* 173) (5) *B* 43, 7 (6) id est *confirmant B* (7) *iunge* 4, 44, 17. 9, 41, 17. 10, 32, 51 (8) *sic Hal.*, vestrae *libri* (9) *sic dett.*, correctione *libri* (10) factum *libri* (11) lex *CR, om. p* (12) = *Th.* 1, 29, 2: *iunge Th.* 8, 15, 4 (13) id est . . . summam *om. Th.* (14) indicialia *om. Th.* (15) horum *Th.* (16) = *Th.* 1, 29, 3 (17) = *Th.* 1, 29, 5 (18) id est def. loc. *om. Th.* (19) IIII *scripsi*, II (= *a.* 368) *Hal.* (20) *sic dett.*, superexhibendi *libri* (21) *numerus corruptus est*

5 [1]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Potamio praefecto Augustali.* Defensores nihil sibi insolenter, nihil indebitum vindicantes nominis sui tantum fungantur officio: nullas infligant multas, severiores non[2] exerceant quaestiones, plebem vel decuriones ab omni improborum insolentia et temeritate tueantur, ut id tantum, quod esse dicuntur, esse non desinant. *D. III non. Mart. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

6 [3]*Idem AAA. Tatiano pp.* Per omnes regiones, in quibus fera et periculi sui nescia latronum feruet insania, probatissimi quique et districtissimi defensores adsint disciplinae et quotidianis actibus praesint, qui non sinant crimina impunita[4] coalescere: removeantur[5] patrocinia, quae feruorem[6] reis et auxilium scelerosis impertiendo maturari scelera fecerunt. *D. V id. April. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

7 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Caeciliano pp.* Defensores civitatum oblatos sibi reos[8] in ipso latrocinio vel congressu violentiae aut perpetrato homicidio stupro vel raptu vel adulterio deprehensos et actis publicis[9] sibi traditos expresso crimine[10] cum his, a quibus fuerint accusati, mox sub idonea prosecutione[11] ad iudicium dirigant. *D. prid. k. Ian. Mediolani Stilichone II et Anthemio conss.*[12] [*a.* 405]

8 [13]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Caeciliano pp.* Defensores ita praecipimus ordinari, ut sacris orthodoxae religionis imbuti mysteriis reverentissimorum episcoporum nec non clericorum et honoratorum ac possessorum et curialium decreto constituantur: de quorum ordinatione referendum est ad illustrissimam praetorianam potestatem, ut litteris eiusdem magnificae sedis eorum solidetur auctoritas. Quod si quid a qualibet persona contra publicam disciplinam in laesionem possessorum fieri cognoverint defensores, referendi habeant potestatem ad illustres et magnificos viros praefectos praetorio et illustres viros magistros equitum et peditum, magistros etiam officiorum et comites tam sacrarum largitionum quam rerum privatarum. *D. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

9 [14]*Idem AA. Caeciliano pp.* Iubemus cura ac sollertia defensorum minime possessores maioribus mensuris et ponderibus a susceptoribus praegravari, sed eos deprehensos ad iudicium dirigi cum ipso commissae fraudis indicio. Illud etiam fieri permittimus, ut, si provincialibus nostris contestari iniurias seu laesiones suas cupientibus actorum confectio a defensoribus denegetur, licentia eis tribuatur querellae propriae libellum conscriptum eo tenore[15], quo fuerat contestandum, in frequentioribus civitatum locis proponendi conveniendique scribas, tabularios et cetera officia publica commonenda[16], per quae libellum colligi oportebit atque invitis supra memoratis personis sub actorum confectione ingerendi[17], quorum quaestione fides possit inquiri: qua probata in eos, quos gestorum petitam confectionem negasse constiterit, vigor iudiciarius exseratur. *D. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

10 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Nulli defensorum licere decernimus, si de publica sollicitudine voluerit se liberare, nisi divinos adfatus intimaverit tuae sublimitatis iudicio, triginta librarum auri poenam tam moderatoribus provinciarum quam ceteris iudicibus vel temeratoribus sacri nostri oraculi subituris, si neglecta fuerit auctoritas principalis. *D. XV k. Sept. Constantinopoli Cyro vc. cons.* [*a.* 441]

.11 *[18]*Imp. Anastasius A. Eustathio pp.* Iube-
*mus eos tantummodo ad defensorum curam pera-
*gendam ordinari, qui sacrosanctis orthodoxae reli-
*gionis imbuti mysteriis hoc imprimis sub gestorum
*testificatione, praesente quoque religiosissimo fidei
*orthodoxae antistite, per depositiones cum sacra-
*menti religione celebrandas patefecerint. ita enim
*eos praecipimus ordinari, ut reverentissimorum
*episcoporum nec non clericorum et honoratorum
*ac possessorum et curialium decreto constituantur.
D. XIII k. Mai. Sabiniano et Theodoro conss. [*a.* 505]

LVI.

DE MAGISTRATIBUS MUNICIPALIBUS.

1 [19]*Imp. Constantinus A. ad Florentium pp.* Decuriones ad magistratum vel exactionem annonarum ante tres menses vel amplius nominari debent, ut, si querimonia eorum iusta videatur, sine impedimento in absolvendi locum alius subrogetur. *D. id. April. Constantinopoli*[20] *Severo et Rufino conss.* [*a.* 323]

2 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germanianum.* Magistratus conficiendorum actorum habeant potestatem. *D. XIII k. Ian. Gratiano np. et Dagalaifo conss.* [*a.* 366]

LVII.[21]

DE OFFICIO IURIDICI ALEXANDRIAE.

1 [22]*Impp. Leo et Anthemius AA. Alexandro duci et praefecto Augustali.* Iubemus apud Alexandrinae dumtaxat clarissimae civitatis iuridicum licitum et concessum esse singulis quibusque volentibus donationis conscriptae sollemniter instrumenta reserare, eisdemque robur adiciet gestorum series apud eundem virum confecta, tamquam si apud virum clarissimum moderatorem provinciae vel magistratus vel defensorem plebis habita fuisse diceretur. *D. k.*[23] *Sept. Constantinopoli Zenone et Marciano conss.* [*a.* 469].

(1) = *Th.* 1, 29, 7 (2) severiores non] nullas *Th.* (3) = *Th.* 1, 29, 8 (4) impunitate *Th.* (5) *sic Th.*, removeant *libri* (6) favorem *Th.* (7) = *Th.* 9, 2, 5: *inuge* 1, 4, 9 *et quae ibi laudantur* (8) in carcerem non mittant sed *ins. Th.* (9) municipalibus *Th.* (10) prosecutionibus arguentium *ins. Th.* (11) *sic Th.*, persecutione *libri* (12) d. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss. (= *a.* 409) *et in inscriptione* impp. Honorius et Theodosius AA. *Th. cum locis iungendis: quae cur mutata sint retento Caeciliano pp. anni* 409, *non intellegitur, cum praesertim ad ipsam sanctionem formandam nihil aliunde additum videatur* (13) *iunge* 1, 4, 9 *et quae ibi laudantur* (14) = *Th.* 11, 8, 3 *iunge* 1, 4, 9 *et quae ibi laudantur* (15) *sic Th.*, tempore *libri* (16) *sic MTh.*, commonendi *CR* (17) *scr.* ingeri *cum Th.* (18) *c.* 11, *quam omittunt libri, ex loco gemino* 1, 4, 19 *restituta est auctoritate Paratitlorum ad Const.* 1, 3 (19) = *Th.* 12, 1, 8: *iunge Th.* 11, 30, 12 (20) *sic et Th.* 11, 30, 12: *Constantinopolim Byzantio substituerint Theodosiani Codicis confectores, pro* d. *fuerit* pp., *cum eodem die Constantinus Sirmii commoratus sit, cf.* 3, 12, 3 (21) *Cf. Dig.* 1, 20 (22) *fortasse iungenda* 8, 52, 3 (23) d. VII id. 8, 52, 3

LIBER SECUNDUS.

I.[1]

DE EDENDO.

1 *Imp. Pius Antoninus A. Manilio.* Ipse dispice, quemadmodum pecuniam, quam deposuisse te dicis, deberi tibi probes. nam quod desideras, ut rationes suas adversaria tua exhibeat, id ex causa ad iudicis officium pertinere solet. *PP. IIII k. Oct. Sabiniano II et Severo conss.* [*a.* 155]

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Fausto.* Is, apud quem res agitur, acta publica tam criminalia quam civilia exhiberi inspicienda ad investigandam veritatis fidem iubebit. *PP. non. Iul. Severo A. et Albino conss.* [*a.* 194]

3 [2]*Idem AA. Valenti.* Edita actio speciem futurae litis demonstrat, quam emendari vel mutari licet, prout edicti perpetui monet auctoritas vel ius reddentis decernit aequitas. *D. III*[3] *k. Sept. Severo III et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

4 *Imp. Antoninus A. Epaphrodito.* Qui accusare volunt, probationes habere debent, cum neque iuris neque aequitatis ratio permittat, ut alienorum instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat. actore enim non probante qui convenitur, etsi nihil ipse praestarit, obtineat. *PP. V id. Mart. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

5 *Imp. Alexander A. Valentinianae.* Non est novum eum a quo petitur pecunia implorare rationes[4] creditoris, ut fides constare possit. *PP. VII id. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

6 *Idem A. Uranio.* Iustum est desiderium eius a quo petitur, licet nomine publico, ut rationibus publicis exhibitis constet, quantum sub nomine suo solutum sit. *PP. XVI k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

7 *Idem A. Valenti.* Procurator privatae rationis instrumentorum, quae communia tibi esse dicis cum fisco, describendorum facultatem secundum morem fieri iubebit: et si quando res exegerit ad fidem petitionis[5] tuae apud alium iudicem praebendam aliquid eorum proferri, desiderante eo qui convenitur, ut id fiat, praecipiet. *PP. X k. Mart. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

8 *Idem A. Floro.* Et quae a divo Antonino patre[6] et quae a me[7] rescripta sunt, cum iuris et aequitatis rationibus congruunt. nec enim diversa sunt vel discrepantia, quod multum intersit, ex parte eius, qui aliquid petit quique doli exceptione submoveri ab intentione petitionis suae potest, rationes promi reus desideret, quibus se posse instruere contendit (quod utique ipsa rei aequitas suadet), an vero ab eo a quo aliquid petitur actor desideret rationes exhiberi, quando hoc casu non oportet originem petitionis ex instrumentis eius qui convenitur fundari. *PP. k. Oct. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

II.[8]

DE IN IUS VOCANDO.

1 *Imp. Alexander A. Tryphoni.* Sicut bonis moribus convenit reverentiam manumissoris uxori praeberi, ita re exigente in ius eam sine permissu praetoris vocari prohibitum est. *PP. IIII k. April. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

2 *Imp. Gordianus A. Nocturno.* Venia edicti non petita patronum seu patronam eorumque parentes et liberos, heredes insuper, etsi extranei sint, a libertis seu liberis eorum non debere in ius vocari ius certissimum est: nec in ea re rusticitati venia praebeatur, cum naturali ratione honor eiusmodi personis debeatur. cum igitur confitearis patroni tui filium sine permissu praesidis in ius vocasse, poenam edicto perpetuo praestitutam rescripto tibi concedi temere desideras. *PP. VIII id. Nov. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Roxanae.* Qui in potestate patris agunt, adversus eos[9] experiri non possunt. si igitur emancipata es, venia edicti petita hoc facere non prohiberis. quod et in matris persona observandum est. *PP. VIII id. Nov. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

4 [10]*Ὁ ἅπαξ αἰτιασάμενός τινα ἐν τῇ βασιλίδι πόλει
ἢ ἐν ἐπαρχίαις μετὰ ὑπόμνησιν προσενεχθεῖσαν
αὐτῷ μηκέτι τὸν αὐτὸν ὑπεύθυνον μηδὲ ἐγγρά-
φως μηδὲ ἀγράφως αἰτιάσθω, τουτέστι μὴ ποι-
είτω κατ' αὐτοῦ προσελεύσεις ἀγράφως, ἀλλὰ τῷ
1 πρώτῳ δικαστῇ παραμενέτω. Ὁ δὲ τὴν ὑπό-
μνησιν δεξάμενος εἰ καὶ εἰς ἑτέραν μετασταίη
τάξιν, στρατευσάμενος τυχὸν ἢ κληρικὸς γενόμε-
νος, ἀποκρινέσθω πάντως ἐν τῷ πρώτῳ δι-
καστηρίῳ τῷ κατὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ τάξιν
νομισθέντι προσφόρῳ, μηδεμίαν ἔχων φόρου
2 παραγραφήν. Ὁ δὲ ἅπαξ αἰτιασάμενος, ἐὰν μετὰ
τὸ προσενεχθῆναι τὴν ὑπόμνησιν τῷ αἰτιαθέντι
εἰς ἕτερον αὐτὸν καλέσῃ δικαστήριον ἐπὶ ταῖς
αὐταῖς αἰτίαις, καὶ τὸ ἀζήμιον ποιείτω τῷ αἰτια-
θέντι καὶ τῆς δίκης ἐκπιπτέτω, εἰ καὶ δικαίαν
εἶχεν ἀγωγήν*[11].

III.[12]

DE PACTIS.

1 *Imp. Severus A. Philino.* Condicionis incertum inter fratres non iniquis rationibus conventione finitum est. cum igitur verbis fideicommissi petitum a patre tuo profitearis, ut, si vita sine liberis decederet, hereditatem Licinio Frontoni restitueret, pactum eo tempore de sextante Frontoni dando, cum liberos Philinus non sustulerat, interpositum non idcirco potest iniquum videri, quod facta, sicut placuit, divisione diem suum te filio eius superstite functus est. *PP. VII k. Dec. Severo A. II*[13] *et Victorino conss.* [*a.* 200]

(1) *B* 7, 18. — *Cf. Dig.* 2, 13 (2) *iunge* 3, 9, 1 (3) *sic P*, II *Hal.*, *om.* 3, 9, 1 (4) rationes *dett. cum B*, rationem *pCR* (5) *firmant Graeci:* petitioni *Mommsen* (6) patre *etiamsi errore additum esse appareat ex c.* 1 *h. t.*, *id tamen legisse compilatores probant B* (7) *c.* 5 *h. t.* (8) *B* 7, 8. — *Cf. Dig.* 2, 4 (9) eos *P*[1]*CR*, eum *P*[v]: *anacoluthon fortasse resectis quibusdam ortum esse monet Mommsen* (10) = *B* 7, 8, 29 (11) § 2 *in Epit.* 14, 53 *indicatur sic: οὐκ αἰτιᾶταί τις ἐν αὐτῷ τινα εἰς πολλὰ δικαστήρια, ἐπεὶ καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὸ διπλοῦν καὶ τῆς δίκης ἐκπίπτει* (*id est* nemo aliquem de eadem re ad plura iudicia trahit, quia et duplum ei praestat et causa cadit): *duplum nec BΣ* 24, 6, 19 *agnoscit, cf.* 3, 1, 12. 2 (12) *B* 11, 1. — *Cf. Dig.* 2, 14 (13) A. II *rectius abesset.*

4 *Qui semel aliquem in regia urbe vel in provinciis in ius vocavit, post libellum ei oblatum non amplius eundem reum vel ex scripto vel sine scripto conveniat, id est actionem adversus eum sine scriptis non intendat, sed apud priorem iudicem
1 permaneat. Qui autem libellum accepit, etsi in alium ordinem transierit, militia fortasse perfunctus vel in clerum receptus, omnimodo in priore iudicio, quod secundum priorem eius ordinem competens visum est, respondeat neque ulla
2 fori praescriptione utatur. Qui vero semel in ius vocavit, si libello reo oblato eum propter easdem causas in aliud iudicium vocabit, et indemnem reum praestet et causa cadat, licet iustam actionem habuerit.*

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Claudio.* Post venditionem hereditatis a te factam, si creditores contra emptores actiones suas movisse probare potueris eosque eas spontanea suscepisse voluntate, exceptione taciti pacti non inutiliter defenderis. *PP. prid. id. Febr. Severo III et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

3 *Idem AA. Restituto.* Servus creditoris meliorem causam domini facere potest: in deterius autem reformare novo pacto non potest obligationem recte constitutam. *PP. VIII k. April. Severo III et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

4 *Idem AA. Valeriae.* Postquam liti de praedio motae renuntiasti, causam finitam instaurari posse nulla ratio permittit. *PP. IIII id. Febr. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

5 *Imp. Antoninus A. Demagorae.* Creditori tuo si partem pecuniae exsolvisti, de parte vero non petenda inter te et eum convenit ob causas negotiaque eius tuo patrocinio fideque defensa, ea obligatione partim iure civili partim honorario liberatus es. nam exceptio perpetua pacti conventi vel doli residui petitionem repellit, cum et solutum per ignorantiam repeti potuisset. *PP. VIII k. Aug. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

6 [1]*Idem A. Iuliae*[2] *Basiliae.* Pacta, quae[3] contra leges constitutionesque vel contra bonos mores[4] fiunt, nullam vim habere indubitati iuris est. *PP. V k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

7 [5]*Idem A. Iulio*[6] *Maximo.* Debitori tuo si heres extitisti, actio, quam contra eum habuisti, adita hereditate confusa est. sed si eam hereditatem[7], posteaquam in iudicio[8] obtinuisti, ei tradidisti, quem sententia superaveras, ea condicione pactoque, ut tam ceteris creditoribus quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret, pacti conventionisque fides servanda est. quae si non servatur, ex stipulatu, si modo pacto subiecta est[9], actio dabitur[10]. *PP. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

8 (9) [11]*Imp. Alexander A. Aurelio*[12] *Dionysio.* Cum, posteaquam adversarius matris tuae victus esset, matrem tuam circumvenerit, ut ei caveret[13] nullam se controversiam de servis moturam, id pactum mala fide factum irritum est, et cum ex ea conventione cum matre tua agi coeperit, iudex eam liberabit[14]. *PP. prid. id. Sept. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

9 (8) *Idem A. Mucatrauli.* Si pascenda pecora partiaria (id est ut fetus eorum portionibus, quibus placuit, inter dominum et pastorem dividantur) Apollinarem suscepisse probabitur, fidem pacto praestare per iudicem compelletur[15]. *PP. IIII k. Oct. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

10 [16]*Idem A. Nicae.* Legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, servari oportet. nec obesse tibi potuit, quod dici solet ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc iure utimur[17], cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur et aliquid de reddenda ea convenit, utilis est condictio. *PP. III k. Mart. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

11 [18]*Idem A. Capitoni.* Ex conventione quidem, qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, ut et tributa ipsa agnosceret et[19] creditoribus, quibus fuerant praedia obligata, usuras solveret, actio tibi adversus eam competere non potest, et si pactum in stipulationem deductum probetur. sed si fundus aestimatus ita, ut pars instrumenti significat, in dotem datus est, ex vendito actio, ut placitis stetur, competit. *PP. non. Dec. ipso A. III et Dione II conss.* [*a.* 229]

12 [20]*Idem A. Flaccillae.* Pacta novissima servari oportere tam iuris quam ipsius rei aequitas postulat. quapropter si conventione quae praecessit diversa pars usuram se non esse consensit, et maxime si, ut proponis, id etiam apud acta praesidis adseveravit, actionem, quae super[21] prima conventione fuerat, exercere non prohiberis. *PP. III k. Mart. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

13 *Imp. Maximinus A. Marino.* In bonae fidei contractibus ita demum ex pacto actio competit, si ex continenti fiat: nam quod postea placuit, id non petitionem, sed exceptionem parit. *PP. V id. Ian. Maximino A. et Africano conss.* [*a.* 236]

14 *Imp. Gordianus A. Caecilio militi.* Si pacto, quo poenam adversarium tuum promisisse proponis, si placito non stetisset, stipulatio subiecta est, ex stipulatu agens vel id quod in conventionem devenerat, ut fiat, consequeris vel poenam stipulatione comprehensam more iudiciorum exiges. nam bona adversarii tui in te transferri citra sollemnem ordinem frustra deprecaris. *PP. k. April. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

15 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nobilissimus C. Pactumeio*[22]. Pactum, quod dotali instrumento comprehensum est, ut, si pater vita fungeretur, ex aequa portione ea quae nubebat cum fratre heres patri suo esset, neque ullam obligationem contrahere nec libertatem testamenti faciendi mulieris patri potuit auferre. *PP. X k. Mart. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

16 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Diaphanto.* Cum proponas filios testamento scriptos heredes rogatos esse, ut qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem hereditatis restitueret, quoniam precariam substitutionem fratrum consensu remissam adseris, fideicommissi persecutio cessat. *PP. IIII id. Febr. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

17 *Idem AA. Deximacho.* Pactum, quod bona fide interpositum docebitur, et si scriptura non existente aliis probationibus rei gestae veritas comprobari potest, praeses provinciae secundum ius custodiri efficiet. *PP. VIIII k. Iul. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

18 *Idem AA. Iulio et Aemilio.* Si creditores vestros ex parte debiti admisisse quemquam vestrum pro sua persona persolventem probaveritis, aditus rector provinciae pro sua gravitate, ne alter pro altero exigatur, providebit. *PP. VII id. Ian. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

19 *Idem AA. Victoriano militi.* Licet inter privatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditur, ut

(1) = *Consultatio* 1, 7 (2) Iuliae *Consult., om. libri* (3) ab invitis *ins. Consult., om. B* (4) vel contra bonos mores *om. Consult., habent B* (5) = *Greg.* 1, 1, 1 (6) Iulio *Greg., om. libri* (7) hereditatem *om. Greg.* (8) quoque *ins. Greg.* (9) si (si *om. alii*) modo transactio facta est *Greg.* (10) post dabitur *edd. addunt* vel praescriptis verbis actio, si stipulatio non intervenit *contra Greg.: eodem modo sententiam supplevit Thalelaeus in BΣ* (11) = *Consultatio* 9, 11. 1, 8: *iungenda videtur* 7, 4, 5. c. 8 *et* 9 *transponunt libri cum S: ordinem temporis cum Hal. restituimus ex B* (12) Aurelio *om. libri, supplevi ex Consult.* 9, 11 (13) ut pacisceretur *Consult.* (14) quia de re iudicata pacisci nemo potest *add. Consult.* (15) *scripsi cum B,* compellitur *libri* (16) = 5, 14, 1: *loco gemino inscribitur* impp. Severus et Antoninus AA. Nicae, *subscribitur* pp. VII k. Febr. Albino et Aemiliano conss. (*a.* 206) (17) hoc dicimus *l. gem.* (18) = 4, 47, 1 (19) et trib. ipsa agnosceret et *om. libri, praeterquam quod in PL adnotatur:* alias ut (ut *om. P*) tributa ipsa agnosceret: *supplevi ex loco gemino, ubi omittitur* et *prius, et ex BΣ* (*κατὰ πόδα*): *ἵνα καὶ τὰ δημόσια τελέσματα αὐτὴ ἐπιγνῷ καὶ τοῖς δανεισταῖς ... τοὺς τόκους καταβάλῃ, quocum conveniunt et index Thalelaei* (*B*) *et adnotationes eiusdem. neque tamen casu ea verba excidisse inde apparet, quod et Epit.* 11, 4 *et BΣ* 29, 5, 26 *de tributis tacent: immo consulto deleta sunt ab iis, qui cum Thalelaeo* (*BΣ adnot. Σήμερον p.* 652) *crediderunt de tributis solvendis actionem denegandam esse propter* 4, 47, 2, *ideoque in fine loci gemini, qui de his solis tractat, legerunt* non competit (20) *iunge* 3, 42, 4 (21) prae *pro* super *B male: prima conventio ea est, quae pactum de non petendo praecessit* (22) pactumeio *dett., om. libri boni*

is qui supervixerit alterius rebus potiatur, nec donationis quidem mortis causa gestae efficaciter speciem ostendat, tamen cum voluntas militum, quae super ultimo vitae spiritu deque familiaris rei decreto quoquo modo contemplatione mortis in scripturam deducitur, vim postremi iudicii obtineat proponasque te ac fratrem tuum ad discrimen proelii pergentes ob communem mortis fortunam invicem pactos esse, ut ad eum, qui superstes fuisset, res eius, cui casus finem vitae attulisset, pertinerent, existente condicione intellegitur ex fratris tui iudicio, quod principalium constitutionum prompto favore firmatur, etiam rerum eius compendium ad te delatum esse. *PP. XIII k. Dec. Sirmi ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

20 [1]*Idem AA. et CC. Martiali.* Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur. *PP. k.*[2] *Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

21 [3]*Idem AA. et CC. Eusebio.* Cum proponas inter vos sine scriptura placuisse fratrum tuorum successiones aequis ex partibus dividi, et transactionis causa probari possit hanc intercessisse conventionem, exceptione te tueri potes, si possides: quod si adversarius tuus teneat, ex hoc placito nullam actionem esse natam, si tibi stipulatione[4] non prospexisti, debes intellegere: nec adversario tuo transactione uti concedendum, nisi ea quae placita sunt paratus est adimplere. *PP. k. Mai. Tiirallo AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Archelao.* Pactum curatoris recipere minorem quantitatem paciscentis adultae aetatis suffragium, ne noceat, efficiet. tutores enim et curatores exigentes pupillis et adultis debitum, non etiam remittentes praestant obligationis liberationem. *PP. XVIII k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

23 *Idem AA. et CC. Honorato.* Filius paciscendo vel debitum accipiendo nihil detrahit patris obligationi. *PP. XVII k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

24 *Idem AA. et CC. Domnae.* Si actionem legati vel fideicommissi, quam adversus heredes mariti quondam tui habuisti, te adfectione heredum aliis remisisse probatur, exceptionem pacti contra debitores instituenti actiones nocere tibi minime posse intellegis. *PP. XVII k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

25 *Idem AA. et CC. Euhemero.* Debitorum pactionibus creditorum petitio nec tolli nec mutari potest. *S. IIII k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Corneliae.* Pactum successorum debitoris ex lege duodecim tabularum aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum in solidum unum obligare creditori non potest[5]: quod et in honorario succedentibus iure locum habebit. de chirographis itaque communibus exhibendis cum coherede vel non perfectis in divisione placitis convenire quanti tua interest potes. *PP. III id. Oct. Variani CC. conss.* [*a.* 294]

27 *Idem AA. et CC. Aurelio Chresimo.* Petens ex stipulatione, quae placiti servandi causa secuta est, seu antecessit pactum seu post statim interpositum sit, recte secundum se ferri sententiam postulat. *S. VI id. Nov. Heracleae CC. conss.* [*a.* 294]

28 *Idem AA. et CC. Leontio.* Si certis annis quod nudo pacto convenerat datum fuit, ad praestandum in posterum indebitum solutum obligare non potuit eum qui pactum fecit, nisi placitis stipulatio intercessit. *S. III non. Dec.*[6] *Burtudizi CC. conss.* [*a.* 294]

29 [7]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit non usurum fori proscriptione propter cingulum militiae suae vel dignitatis vel etiam sacerdotii praerogativam, licet ante dubitabatur, sive oportet eandem scripturam tenere et eum qui hoc pactus est non debere adversus suam conventionem venire, vel licentiam ei praestari decedere quidem a scriptura, suo autem iure uti: sancimus nemini licere adversus
1 pacta sua venire et contrahentes decipere. Si enim ipso edicto praetoris pacta conventa, quae neque contra leges nec dolo malo inita sunt, omnimodo observanda sunt, quare et in hac causa pacta non valent, cum alia regula est iuris antiqui omnes licentiam habere his quae pro se introducta sunt
2 renuntiare? Omnes itaque iudices nostri hoc in litibus observent, et huiusmodi observatio et ad pedaneos iudices et ad compromissarios et arbitros electos perveniat scituros[8], quod, si neglexerint, etiam litem suam facere intellegantur. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

30 *Idem A. Iohanni pp.* De quaestione tali a Caesariensi advocatione interrogati sumus: si[9] duabus vel pluribus personis spes alienae fuerat hereditatis ex cognatione forte ad eos devolvendae, pactaque inter eos inita sunt pro adventura hereditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit et hereditas ad eos perveniat, certos modos in eadem hereditate observari, vel si forte ad quosdam ex his hereditatis commodum pervenerit, certas pactiones evenire. et dubitabatur, si huiusmodi pacta
1 servari oportet. Faciebat autem eis quaestionem, quia adhuc superstite eo, de cuius hereditate sperabatur, huiusmodi pactio processit et quia non sunt ita confecta, quasi omnimodo hereditate ad eos perventura, sed sub duabus condicionibus composita sunt, si ille fuerit mortuus et si ad hereditatem vo-
2 centur hi qui pactionem fecerunt. Sed nobis omnes huiusmodi pactiones odiosae videntur et plenae tristissimi et periculosi eventus. quare enim quodam vivente et ignorante de rebus eius quidam
3 paciscentes convenerunt? Secundum veteres itaque regulas sancimus omnimodo huiusmodi pacta, quae contra bonos mores inita sunt, repelli et nihil ex his pactionibus observari, nisi ipse forte, de cuius hereditate pactum est, voluntatem suam eis accommodaverit et in ea usque ad extremum vitae spatium perseveraverit: tunc etenim sublata acerbissima spe licebit eis illo sciente et iubente huius-
4 modi pactiones servare. Quod etiam anterioribus legibus et constitutionibus non est incognitum, licet a nobis clarius est introductum. iubemus etenim neque donationes talium rerum neque hypothecas penitus esse admittendas neque alium quendam contractum, cum in alienis rebus contra domini voluntatem aliquid fieri vel pacisci secta temporum meorum non patitur. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

IIII.[10]

DE TRANSACTIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Celerio.* Neque pactio neque transactio cum quibusdam ex curatoribus sive tutoribus facta auxilio ceteris est in his, quae separatim communiterve gesserunt vel gerere debuerunt. cum igitur tres curatores habueris et cum duobus ex his transegeris, tertium convenire non prohiberis. *D. k. Mai. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

2 *Idem A. Lutatiae.* Cum te proponas cum sorore tua de hereditate transegisse et idpropter[11] certam pecuniam te ei debere cavisse, etsi nulla fuisset quaestio hereditatis, tamen propter timorem litis transactione interposita pecunia recte cauta in-

(1) *iunge* 1, 18, 5 (2) d. prid. k. 1, 18, 5 (3) *iunge* 6, 30, 7. 6, 53, 6 (4) stipulationem *libri* (5) *idem legerunt Graeci: expectes* pactum succ. deb. in solidum aes alienum hereditarium ex lege duodecim tab. pro portionibus q. s. i. i. divisum unum obligare creditori non potest (6) Nov. *Mommsen* (7) = 1, 3, 50 (8) *sic R cum Graecis*, scituris *P*, sciturі *C* (9) si *PC*[b] *cum Graecis, om.* *C*[a]*R* (10) *B* 11, 2. — *Cf. Dig.* 2, 15 (11) *scripsi:* ideo propter *PR*[a], ideo *CR*[b], διὰ τοῦτο *B*

tellegitur. ex qua causa si fisco [1] solvisses, repetere non posses: si [2] non solvisses [3], iure convenireris. *PP. III id. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Imp. Alexander A. Tulliae.* Age cum Geminiano, quod pater eius curator tibi datus negotia tua gesserit, et si apud iudicem negabit se actione teneri, quoniam transactio et Aquiliana stipulatio interposita est, iudex contemplatione iudicii quod est bonae fidei quaeret, de quanta pecunia nominatim transactum sit: et si apparuerit de minore transactum, quantam pecuniam reliquam ex administratione curae deberi probatum fuerit, solvere eum iubebit, quod non in stipulationem Aquilianam obligationis curae [4] tantum deductum est, quanti [5] erat quantitas pecuniae quae debebatur. *D. prid. id. Aug. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Numidio.* Actione administratae curae ab eo, qui legitimae aetatis annos complevit, in Aquilianam stipulationem deducta et per acceptilationem extincta nullam aliam superesse nisi de dolo intra concessa tempora non ambigitur, nisi specialiter etiam de dolo transactum est. *PP. II non. Mart. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

5 *Idem A. . . . . evocato.* Cum te transegisse cum herede quondam tutoris tui profitearis, si id post legitimam aetatem fecisti, frustra desideras, ut a placitis recedatur. licet enim, ut proponis, nullum instrumentum intercesserit, tamen si de fide [6] contractus confessione tua constet, scriptura, quae probationem rei gestae solet continere, necessaria non est. *PP. k. Mart. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 227]

6 *Idem A. Pomponiis.* Cum mota inofficiosi querella matrem vestram cum diversa parte transegisse ita, ut partem bonorum susciperet et a lite discederet, proponatis, instaurari quidem semel omissam querellam per vos, qui matri heredes extitistis, iuris
1 ratio non sinit. Verum si fides placitis praestita non est, in id quod interest diversam partem recte convenietis: aut enim, si stipulatio conventioni subdita est, ex stipulatu actio competit, aut, si omissa verborum obligatio est, utilis actio, quae praescriptis verbis rem gestam demonstrat, danda est. *PP. VIII id. Ian. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

7 [7] *Imp. Gordianus A. Licinio Timotheo evocato* [8]. Transactionis placitum ab eo interpositum, cui causae actionem, non decisionem litis mandasti, nihil petitioni tuae derogavit. *PP. X k. Ian. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

8 *Idem A. Iunio militi.* De alimentis praeteritis si quaestio defertur, transigi potest, de futuris autem sine praetore seu praeside interposita transactio nulla auctoritate iuris censetur. *PP. XIIII k. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

9 *Idem A. Agrippino.* Si super possessione, quae tibi quaesita est, cum quaestionem patereris a fratre uxoris tuae, pactum conventum et stipulatio inter vos, ut adlegas, interposita est, ut, si intra diem certum idem adversarius tuus [9] decem aureos tibi numerasset, possessione [10] ei cederes, vel, si eam inferre quantitatem non curasset, ulterius quaestionem non patereris, et is qui ita spopondit promisso satis non fecit, consequens est te ad quem res pertinet vim ab eo pati non debere: cuius rei gratia vir clarissimus praeses provinciae interpellatus vim prohibebit, praecipue cum, etiamsi in rem diversae parti actio competeret, huiusmodi pactione propter utilem exceptionem posset submoveri. *PP. VI id. April. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

10 *Imp. Philippus A. Apollophaniae.* Fratris tui filiis de paterna successione ac statu etiam nunc contra fidem sanguinis itemque placitorum quaestionem inferre parum probe postulas. nullus etenim erit litium finis, si a transactionibus bona fide interpositis coeperit facile discedi. *PP. prid. k. April. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

11 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nobilissimus Caesar Gaiano militi.* De fideicommisso a patre inter te et fratrem vicissim dato, si alter vestrum sine liberis excesserit vita, interposita transactio rata est, cum fratrum concordia remoto captandae mortis alterius voto improbabili retinetur. et non potest eo casu rescindi, tamquam circumventus sis, cum pacto tali consenseris, cum neque eam cui subveniri solet aetatem agere te proponas nec, si ageres, isdem illis de causis in integrum restitutionis auxilium impetrare deberes. *PP. XV k. Dec. Valeriano et Gallieno AA. utrisque II conss.* [*a.* 255]

12 [11] *Idem AA. Primo.* Praeses provinciae aestimabit, utrum de dubia lite transactio inter te et civitatis tuae administratores facta sit, an ambitiose id, quod indubitate deberi posset, remissum sit. nam priore casu ratam manere transactionem iubebit, posteriore nocere civitati gratiam [12] non sinet. *PP. XVI k. Mart. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

13 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Proclae.* Interpositas metus causa transactiones ratas non haberi edicto perpetuo continetur. nec tamen quilibet metus ad rescindenda ea, quae consensu terminata sunt, sufficit, sed talem metum probari oportet, qui salutis periculum vel corporis cruciatum
1 contineat. Ad vim tamen vel dolum arguendum qualitas causae principalis non sufficit: unde si nihil tale probari potest, consensu quaestiones termi-
2 natas minime instaurari oportet. Sed quoniam eum, cum quo te transegisse commemoras, ex ancilla tua natum servum [13] esse adseveras, si vera sunt, quae precibus complexa es, alia ratio pactum reformat: nec enim dubii iuris est dominos cum servis suis paciscentes ex placitis teneri atque obligari non posse. *S. IIII non. April. Byzantii ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

14 *Idem AA. Sopatrae.* Si diversa pars contra placitum agere nititur, aequitatis ratio suadet refusa pecunia, cum et tu hoc desideras, causam ex integro agi. *PP. IIII non. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

15 *Idem AA. Pontio.* Ut responsum congruum accipere possis, insere pacti exemplum: ita enim intellegemus [14], utrum sola conventio fuit, an etiam Aquiliana stipulatio nec non et acceptilatio secuta fuerit: quae si subdita esse illuxerit, nullam adversariae tuae petitionem hereditatis vel in rem specialem competere palam fiet. *PP. XV k. Aug. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

16 *Idem AA. et CC. Caecilio.* Causas vel lites transactionibus legitimis finitas imperiali rescripto resuscitari non oportet. *S. V id. Mart. AA. conss.* [*a.* 293]

17 *Idem AA. et CC. Marcello.* Cum proponas ab ea, contra quam supplicas, litem quam tecum habuit transactione decisam eamque acceptis quae negotii dirimendi causa placuerat dari nunc de conventione resiluisse, ac petas vel pacto stari vel restitui data, perspicis, si quidem de his reddendis manente transactionis placito statim stipulatione, si contra fecerit, prospexisti et quinque et viginti annis

(1) *ad hanc vocem Thalelaeus (BΣ) adnotat constitutionis casum a compilatoribus mutatis quibusdam simpliciorem redditum esse* (2) si *P*, si vero *C*, et si *R*, *εἰ δὲ B (κ. π.)* (3) non solvisses P^v *cum B (κ. π.)*, voluisset P^t, non solvisses tamen *CR* (4) *sic* R^a *cum B (κ. π.)*, purae CR^b (5) quanta *edd. cum B (κ. π.)* (6) *sic C cum B (κ. π.)*, si fide *p*, si fides *R* (7) = *Greg.* 1, 2, 2 (8) timotheo evocato *Greg.*, *om. libri* (9) tuus *dett. cum B (κ. π.)*, *om. CR* (10) possessionem *libri*

(11) *h. c. composita videtur ex duabus constitutionibus, quarum altera extat in Consult.* 9, 14: Impp. Val. et Gall. AA. et Val. C. Aurelio. Praeses provinciae . . . et civitatis tuae ordinem facta sit, an de re iudicata, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. III k. Iun. Aemiliano et Basso conss. (12) *sic* C^bR *cum B*, noceri civ. gratia C^a (13) tuum *ins. C contra B (κ. π.)* (14) intellegimus *libri contra B (κ. π.)*

maior fuit, quod exceptionem pacti et actionem datorum habeas: quod si nihil tale convenit, exceptio tibi, non etiam eorum quae dedisti repetitio competit[1] securitate parta. *PP. v id. Iun. ipsis AA. v et IIII conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA. et CC. Valentiniano.* Transigere vel pacisci de crimine capitali excepto adulterio non prohibitum est. in aliis autem publicis criminibus, quae sanguinis poenam non ingerunt, transigere non licet citra falsi accusationem. *S. III k. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Irenaeo.* Sub praetextu instrumenti post[2] reperti transactionem bona fide finitam rescindi iura non patiuntur. sane si eam[3] per se vel per alium subtractis[4], quibus veritas argui potuit, decisionem litis extorsisse probetur, si quidem actio superest, replicationis auxilio doli mali pacti exceptio removetur, si vero iam perempta est, infra constitutum tempus tantum actionem de dolo potes exercere. *S. XIIII k. Oct. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Antistiae.* Non minorem auctoritatem transactionum quam rerum iudicatarum esse recta ratione placuit, si quidem nihil ita fidei congruit humanae, quam ea quae placuerant custodiri. nec enim ad rescindendum pactum sufficit, quod hoc secunda hora noctis intercessisse proponas, cum nullum tempus sanae mentis maioris quinque et viginti annis consensum repudiet. *S. IIII k. Oct. AA. conss.* [*a.* 293]

21 *Idem AA. et CC. Geminiano.* Cum ea, quae transactionis causa dari aut retineri convenit, velut emptorem eum quem accipere placuerat obtinere praescribitur, his quae simulate geruntur pro infectis habitis frustra ficti pretii postulatur numeratio. *S. v non. Oct. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Si maior transegisti, ad rescindendam transactionem de dolo contestatio non sufficit. *S. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

23 *Idem AA. et CC. Tatiano.* Nec intentio creditorum Archimedori, cui alios successisse profiteris, si obligatus pro eo non fuisti, tenere potest. sed haec integro negotio tractari convenerat: nam cum iam quaestionem transactione decisam et a te dari placitam numeratam pecuniam proponas, huius indebiti soluti praetextu improbe tibi petitionem decerni postulas, cum, etsi tantum in stipulationem fuisset deducta, indebiti promissi velamento defendi non posses. *D. VIII id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Victorino.* Si quidem ex causa transactionis acceptis his quae instrumento continentur nihil amplius peti convenit, adversariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicis. sin vero certam quantitatem quasi solam ab ea debitam reddere se debere sine litis decisione confessa est, tam eam quam residuam debiti partem petere minime prohiberis. *S. v[5] non. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Marcellae et Cyrillae.* Si maiores quinque et viginti annis cum patruo sive avunculo vestro transegistis vel ei debita donationis causa sine aliqua condicione remisistis, non idcirco, quod hoc huius hereditatis captandae causa, id est spe futurae successionis, vos fecisse proponatis, aliis ei succedentibus instaurari finita debent. *S. II id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Dionysiadae.* Transactione matris filios eius non posse servos fieri notissimi iuris est. *S. id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

27 *Idem AA. et CC. Catoni.* Sanam mente, licet aegram[6] corpore recte transigere manifestum est, nec postulare debueras improbo desiderio placita rescindi valitudinis corporis adversae velamento. *S. VII id. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

28 *Idem AA. et CC. Sapparutae.* Sive apud acta rectoris provinciae sive sine actis, scriptura intercedente vel non, transactio interposita est, hanc servari convenit. Sed quoniam, ut certum quid accipias, convenisse te, licet sine scriptura, proponis nec huius rei causa stipulationem secutam esse, quamvis ex pacto non potuit nasci actio, tamen rerum vindicatione pendente, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali vel in factum replicatione usa poteris ad obsequium placitorum adversarium urguere. *D. III non. Iul. CC. conss.* [*a.* 294]

29 *Idem AA. et CC. Marciae.* Sub praetextu specierum post repertarum generali transactione finita rescindi prohibent iura. error autem circa proprietatem rei apud alium extra personas transigentium tempore transactionis constitutae nihil potest nocere. *S. IIII k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

30 *Idem AA. et CC. Antonino.* Transactione finita, cum ex partibus tuis magis dolum intercessisse quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, instaurare[7] grave nec non criminosum tibi est. *S. v id. Oct. Crevi*[8] *CC. conss.* [*a.* 294]

31 *Idem AA. et CC. Proculo.* Si de certa re pacto transactionis interposito hoc comprehensum erat 'nihil amplius peti', etsi non additum fuerat 'eo nomine', de ceteris quaestionibus integra permaneat actio. *PP. IIII id. Oct.*[9] *Byzantii CC. conss.* [*a.* 294]

32 *Idem AA. et CC. Cyrillo.* Si causa cognita prolata sententia, sicut iure traditum est, appellationis vel in integrum restitutionis sollemnitate suspensa non est, super iudicato frustra transigi non est opinionis incertae. proinde si non Aquiliana stipulatione et acceptilatione subsecuta competentem tibi actionem peremisti, praeses provinciae usitato more legum rebus pridem iudicatis effectum adhibere curabit. *S. VIII k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

33 (34) *Idem AA. et CC. Euchrysio.* Si pro fundo quem petebas praedium certis finibus liberum dari transactionis causa placuit, nec eo tempore minor annis viginti quinque fuisti, licet hoc praedium obligatum post vel alienum pro parte fuerit probatum, instaurari decisam litem prohibent iura. 1 Ex stipulatione sane, si placita servari secuta est, vel, si non intercessit, praescriptis verbis actione civili subdita apud rectorem provinciae agere potes. 2 Si tamen ipsas res apud te constitutas, ob quarum quaestionem litis intercessit decisio, fiscus vel alius a te vindicavit, nihil petere potes. *S. v id. Nov. Melantiade CC. conss.* [*a.* 294]

34 (33) *Idem AA. et CC. Ptolemaidi.* Cum donationis seu transactionis causa administratae tutelae debiti scientes vos obligationem fratri vestro remisisse proponatis nec umquam volenti dolus inferatur, frustra de dolo querimini, nec ad implendum promissum hereditatis propriae pollicitatione quisquam adstringitur. *PP. VI*[10] *id. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

35 *Idem AA. et CC. Ammonio.* Transactionem, quae dominii translatione vel actione parata seu perempta finem accepit, cum eam[11] amicis etiam intervenientibus re vera ostenditur processisse, metus velamento rescindi postulantis professio detegit improbitatem. *S. VIIII k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

36 [12]*Idem AA. et CC. Achilleo.* Si cum liberis[13]

(1) *sic C*, competat *R* (2) *sic R*, post instrumenti *PC* (3) eam *refer ad adversariam, cuius mentio in praemissis resecta est a compilatoribus* (4) *sic PR*[a], instrumentis *ins. CR*[b] (5) II *Mommsen* (6) sanam m. l. aegram *scripsi cum B* (*x. π.*), sana m. l. egra *M*[a], sana m. l. egro *A*, sane m. l. aegrum *P*, sanum m. l. aegrum *P*[b]*CR: etiam* catoni *recte se habet, cum virum pro muliere preces obtulisse supponat Thalelaeus* (7) *sic PR*, instaurari *C* (8) Cebri *Boecking* (9) Nov. *Mommsen*

(10) *scr.* V, *cum ordinem c.* 33. 34 *confirment Graeci* (11) eam *C cum B* (*x. π.*), ea *PR* (12) *fortasse iungenda est* 6, 23, 14 (13) cum liberis *om. libri, supplevi ex BΣ* (*x. π.*): *εἰ μετὰ ἐλευθέρων μείζων ... διελύσω, quocum conveniunt et B et adnotatio Thalelaei: οὐ δύναται τοῦτο νοῆσαι περὶ τέκνων· τὰ γὰρ παλαιὰ ῥητὰ τῆς διατάξεως ἐναγωγὴν εἶχεν λέγουσαν· εἰ δὲ μετὰ δούλων διελύσω· πρὸς οὖν ἀντιδιαστολὴν ἐκείνων τῶν δούλων κεῖται ὧδε τὸ μετὰ ἐλευθέρων*

maior annis viginti quinque transegisti, quamvis dari tibi placita repraesentata necdum probentur nec offerant haec qui conveniuntur, ne quid amplius ab ipsis exigi possit, exceptionis proficit aequitas. *S. VI*[1] *id. Dec. CC. conss.* [a. 294]

37 *Idem AA. et CC. Basilissae.* Promissis transactionis causa non impletis poenam in stipulationem deductam, si contra factum fuerit, exigi posse constitit[2]. *S. XII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [a. 294]

38 [3]*Idem AA. et CC. Theodotiano.* Transactio nullo dato vel retento seu promisso minime procedit. *S. VIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.*[4] [a. 294]

39 *Idem AA. et CC. Marcianae.* Quamvis eum qui pactus est statim paeniteat, transactio rescindi et lis instaurari non potest: et qui tibi suasit intra certum tempus licere a transactione recedi, falsum adseveravit. *S. d. V k. Ian. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

40 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Ubi pactum vel transactio scripta est atque Aquilianae stipulationis et acceptilationis[5] vinculis firmitas iuris innexa est, aut subsecutis secundum leges[6] accommodandus est consensus aut poena una cum his quae data probantur ante cognitionem causae, si et adversarius hoc maluerit[7], inferenda est. *D. III non. Iun. Constantinopoli Euckerio et Syagrio conss.* [a. 381]

41 [8]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Rufino pp.* Si quis maior annis[9] adversus pacta vel transactiones nullo cogentis imperio libero arbitrio et voluntate confecta[10] putaverit esse veniendum vel interpellando iudicem vel supplicando principibus vel non implendo promissa, eas autem[11] invocato dei omnipotentis nomine eo auctore solidaverit, non solum inuratur[12] infamia, verum etiam actione privatus, restituta poena quae pactis probatur inserta, et rerum[13] proprietate careat et emolumento, quod ex pacto vel transactione illa fuerit consecutus: itaque[14] omnia eorum mox commodo deputabuntur[15],
1 qui intemerata pacti iura servaverint. Eos etiam huius legis[16] vel iactura dignos iubemus esse vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes salutem principum confirmationem initarum esse iuraverint pactionum. *D. V id. Oct. Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [a. 395]

42 [16*]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Si ex falsis instrumentis transactiones vel pactiones initae fuerint, quamvis iusiurandum his interpositum sit, etiam civiliter falso revelato eas retractari praecipimus: ita demum ut, si de plurimis causis vel capitulis eaedem pactiones[17] initae fuerint, illa tantummodo causa vel pars retractetur, quae ex[18] falso instrumento composita convicta fuerit, aliis capitulis firmis manentibus: nisi forte etiam de eo, quod falsum dicitur, controversia orta decisa sopiatur. *D. k. Iul. Constantinopoli Marciano cons.* [a. 472]

43 [19]*Imp. Anastasius A. Thomae pp. Illyrici.* Iubemus in omnibus litigiis iam motis et pendentibus seu postea super servili vel adscripticia condicione movendis transactiones celebrandas vel iam celebratas, si non alio iuri cognito modo eas vacillare contigerit, vires suas obtinere nec ob hoc videri tenorem earum titubare, quod pro condicione servili vel adscripticia confectae sint. *D. XV k. Dec. Patricio et Hypatio conss.* [a. 500]

V.
DE CALCULI ERRORE.

1 [20]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio Quarto.* Errorem calculi, sive ex uno contractu sive ex pluribus emerserit, veritati non adferre praeiudicium saepe constitutum est: unde rationes etiam saepe computatas denuo retractari posse, si res iudicatae non sunt vel transactio non intervenit, explorati iuris et. sed et si per errorem calculi velut debitam quantitatem, cum esset indebita, promisisti, condictio liberationis tibi competit. *D. VI*[21] *k. Mart. AA. conss.* [a. 293]

2 [22]. . . . .

VI.[23]
DE POSTULANDO.

1 *Imp. Antoninus A. Artemidoro.* Cum a praefecto Aegypti perpetuo causas agere prohibitus non appellaveris, placitis obtempera. *PP. III k. Aug. Sabino II et Anullino conss.* [a. 216]

2 *Imp. Alexander A. Polydoro.* Nec ceterorum liberti, nedum mei quidem, si[24] ita sunt litteris eruditi, ut patrocinia desiderantibus praestare possint, prohibentur hoc facere. *PP. non. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

3 *Imp. Gordianus A. Flaviano.* Si sub specie honorarii, quod advocato usque ad certum modum deberi potuisset, eam quantitatem, quam desiderio complecteris, te daturum cavisti et, quasi mutuam pecuniam accepisses, eam te redditurum promisisti nec temporis spatio gesto negotio consensum ac fidem accommodasti, competenti exceptione non numeratae pecuniae tutus es et ex hac causa cautionem interpositam usitato more potes condicere. *PP. V id. Iun. Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

4 [25]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Theodotiano.* Velamento absentiae patroni causae rursum ad finitas quaestiones redire quis frustra conatur. *S. IIII*[26] *k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [a. 294]

5 [27]*Imp. Constantinus A. Helladio.* Si qui advocatorum existimationi suae immensa atque illicita compendia praetulisse sub nomine honorariorum ex ipsis negotiis quae tuenda susceperint emolumentum sibi certae partis cum gravi damno litigatoris et depraedatione poscentes fuerint inventi, placuit, ut omnes, qui in huiusmodi scaevitate permanserint, ab hac professione penitus arceantur. *D. III k. April. Paulino et Iuliano conss.* [a. 325]

6 [28]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Olybrium pu.* Quisquis vult esse causidicus, non idem in eodem negotio sit advocatus et iudex[29], quoniam aliquem inter arbitros et patronos oportet esse de-
1 lectum. Ante omnia autem universi advocati ita praebeant patrocinia iurgantibus, ut non ultra, quam litium poscit utilitas, in licentiam conviciandi et maledicendi temeritatem[30] prorumpant: agant, quod causa desiderat: temperent ab iniuria. nam si quis adeo procax fuerit, ut non ratione, sed probris putet esse certandum, opinionis suae imminutione qua-

(1) VI *om.* 6, 23, 14 (2) *sic* P^a*R cum B* (*κ. π.*), constat P^b*C* (3) = 6, 31, 3: *iunge* 2, 6, 4. 6, 19, 1 (4) sine die CC. conss. *l. gem.* (5) et acceptilationibus *del. cum Th.* (*not. seq.*) *et BΣ* (*κ. π.*) (6) Ubi pactum conscriptum est atque Aquilianae stipulationis vinculis firmitas iuris innexa, aut gestis secundum legem *Th.* (7) si et adv. hoc maluerit *om. Th.*, *habent BΣ* (*κ. π.*) (8) = *Th.* 2, 9, 3 (9) annis *A*M^a*Th.*, annis XXV *PR*, XXV annis *C*, *μείζων τῶν κε´ ἐνιαυτῶν BΣ* (*κ. π.*) (10) *sic Th. cum BΣ* (*κ. π.*), confectas *libri* (11) eas autem *CR cum BΣ* (*κ. π.*) eas *A*, ea autem *P*, ea quae *Th.* (12) inuratur *Th. cum BΣ* (*κ. π.*) *ἐγκεκαύσθω*, intratur *A*, notatur *CR*, notantur *P* (13) et rerum *PCR cum BΣ* (*κ. π.*), rerum *A*, earum rerum *Th.* (14) quae *Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (15) *sic PTh.*, eis *ins. ACR cum BΣ* (*κ. π.*) (16) litis *Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (16*) *iunge* 8, 17, 11 (17) *sic* PR^a, seu transactiones *ins.* CR^b (18) ex *om.* PR^a *contra B* (19) *iunge* 2, 7, 21. 7, 39, 5 (20) *B* 11, 2, 61 (21) d. VI *Hal.*, s. III *P* (22) *excidit constitutio Graeca* (23) *B* 8, 1. — *Cf. Dig.* 3, 1 (24) mei, si quidem *Mommsen* (25) = 6, 19, 1: *iunge* 2, 4, 38. 6, 31, 3 (26) VIII *scr. cum* 2, 4, 38 (27) = *Th.* 2, 10, 3 (28) *pr.* = *Th.* 2, 10, 5 (29) defensor sit et quaesitor *Th.* (30) temeritate *libri contra BΣ*

tietur. nec enim coniventia commodanda est, ut quisquam negotio derelicto in adversarii sui contu-
2 meliam aut palam pergat aut subdole. Praeterea nullum cum eo litigatore contractum, quem in propria recepit fide, ineat advocatus, nullam con-
3 ferat pactionem. Nemo ex his, quos licebit accipere vel decebit, aspernanter habeat, quod sibi semel officii gratia libero arbitrio obtulerit litigator.
4 5 Nemo ex industria protrahat iurgium. Apud urbem autem Romam etiam honoratis, qui hoc putaverint eligendum, eo usque liceat orare, quousque maluerint, videlicet ut non ad turpe compendium stipemque deformem haec adripiatur occasio, sed laudis per eam augmenta quaerantur. nam si lucro pecuniaque capiantur, veluti abiecti atque de-
6 generes inter vilissimos numerabuntur. Quisquis igitur ex his, quos agere permisimus, vult esse causidicus, eam solam, quam sumit tempore agendi, sibi sciat esse personam, quousque causidicus est, nec putet quisquam honori suo aliquid esse detractum, cum ipse necessitatem elegerit standi et ipse contempserit ius sedendi. *PP. x k. Sept. Valentiniano et Valente AA. II conss.* [*a.* 368]

7 *Idem AA. et Gratianus A. ad Olybrium pu.* Providendum est, ne hi, quos in foro aut meritum nobilissimos fecerit aut vetustas, in una parte consistant, aliam a rudibus atque tironibus necesse sit
1 sustineri. Atque ideo si in uno auditorio duo tantum prae ceteris fuerint vel plures, quorum fama sit hilarior, in iudicantis officio sit, ut par causidicorum distributio fiat et exaequetur partibus auxi-
2 lium singulorum et aequa divisio procedat. Si quis vero monitus a iudice ea excusatione, quae nequeat comprobari, cuicumque parti patrocinium denegaverit, careat foro, sciat etiam numquam sibi ad
3 agendum[1] copiam posse restitui. Si quis autem ex litigatoribus detectus fuerit separatim tractasse cum pluribus et adversario suo tali fraude subtraxisse paris defensionis copiam, ostendet procul dubio iniquam a se litem foveri et auctoritatem iudicis a se lusam experietur. *D. k. Mart. Treviris Valentiniano et Valente III AA. conss.* [*a.* 370]

8 [2]*Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp.* Nemo vel in foro magnitudinis tuae vel in provinciali iudicio vel apud quemquam iudicem accedat ad togatorum consortium, nisi sacrosanctis catholicae religionis fuerit imbutus mysteriis. sin autem aliquid[3] quoquo modo vel quadam machinatione factum vel attemptatum fuerit, officium quidem sublimitatis tuae centum librarum auri iacturam pro condemnatione sustineat, idem vero, quicumque ausus fuerit contra providum nostrae serenitatis decretum officium advocationis per subreptionem adripere et prohibitum patrocinium praestiterit, advocationis officio remotus stilum proscriptionis atque perpetui exilii specialiter sustinebit: scituris etiam provinciarum rectoribus, quod is, sub cuius administratione aliquid huiusmodi fuerit attemptatum, partis bonorum dimidiae proscriptionem et poenam exilii per quinquennium sustinebit. *D. prid. k. April. Constantinopoli Anthemio A. II cons.* [*a.* 468]

VII.[4]

DE ADVOCATIS DIVERSORUM IUDICIORUM.

1 *Imp. Antoninus A. Doloni.* Si patronum causae praevaricatum putas et impleveris accusationem, non deerit adversus eum pro temeritate commissi sententia, atque ita de principali causa denuo quaeretur. quod si non docueris praevaricatum, et calumnia notaberis et rebus iudicatis, a quibus non est provocatum, stabitur. *PP. III k. Oct. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Antonium pp.* Qui necessario patriae suae debent municipio functiones[5], eos decurionibus adgregatos nolumus evagari, permittentes tamen, ut in negotiis causidicorum fungantur officiis et in civitatibus propriis subeant munia curiarum, ita tamen, ut non contra rem publicam civitatis, in qua honorem hunc consecuti sunt, eis adesse permittatur. *D. XV k. Sept. Ravennae Valente VI et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 378]

3 [6]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad Africanum pu.* Ne quis ex corpore togatorum, minime curialibus nexibus illigatus[7], provinciales suscipiat functiones, scilicet ut et ambientibus claudatur ingressus et invitis necessitas auferatur. *D. III non. Aug. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

4 [8]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Eustathio*[9] *pp.* Fori tui culminis et universorum iudiciorum advocati quidquid ex huiuscemodi professione vel ipsius occasione quaesierint vel quaesierunt[10], id post patris obitum praecipuum veluti peculium castrense ad exemplum militum proprio dominio valeant vindicare. *D. X. k. April. Constantinopoli Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

5 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pu.* Quidquid animi largitate et munificentia praestitimus principali togatis per Orientem eminentissimae praefecturae reverentia studiorum, id sibi praesenti sanctione praestitum esse cognoscant patroni causarum illustris urbicariae praefecturae. *D. VII k. Ian. Constantinopoli Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

6 [11]*Idem AA. ad Florentium pp.* Sancimus, ut advocatis, qui apud tuam magnificentiam causas acturi sunt, a nullo iudice, nec ab ipsa eminentissima praefectura, sollicitudo ulla penitus iniungatur: sed nec advocatis provinciarum vel spectabilium iudicum quisquis[12] existimet aliquid iniungendum. nulla igitur togatis inspectio, nulla ingeratur peraequatio, nulla operis instructio, nulla discussio, nullum ratiocinium imponatur, nullum denique aliud eis mandetur praeter arbitrium in eodem[13] dumtaxat loco[14] ubi advocationis exercetur officium: quinquaginta librarum auri poena officio feriendo, quod legis istius regulas temerare temptaverit. *D. XIII k. Mai. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

7 *Idem AA. Thalassio pp. per Illyricum.* Isdem privilegiis isdemque immunitatibus potiri togam illustrissimae per Illyricum praefecturae, quibus fruitur toga per Orientem praetorianae sedis excelsae, decernimus. *D. VII id. Sept. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

8 *Idem AA. Cyro pp. consuli designato.* Cum advocatio praetoriana centum quinquaginta numero togatis minime vel imminuendo vel augendo concludatur, iubemus eos, qui ex his ad fisci patronatum pervenerint, a cohortis vel alterius vilioris condicionis nexibus cum liberis quandocumque genitis liberos custodiri postque tale officium depositum annumque completum advocatorum consortio[15] abscedere cum comitiva consistoriana: omneque, quod togatis fori celsitudinis tuae quolibet casu quolibet adquiritur titulo, ut castrense sibimet vindicare nec patri-

(1) ad agendum *P*, agendi *CR* (2) = 1, 4, 15 (3) tale quid *Mommsen* (4) *B* 8, 1 (5) *sic R*, necessariam ... functionem *C* (6) = *Th.* 12, 1, 152 (7) minime c. n. illigatus *om. Th.* (8) = *Th.* 2, 10, 6: *iunge* 1, 51, 7 (9) *sic S*, eustachio *PR*, estachio *C*, eustasio *Th.* (10) quaesierint vel quaesierunt *scripsi cum Th. BΣ*, quaesierunt *P*[a], quaesierint *P*[b]*CR*, quesierunt vel quesierint *M* (11) = *Nov. Theod.* 10, 1, 4 (12) quis *Nov.* (13) eo *scr. cum Graecis* (14) in ea dumtaxat provincia *Nov.* (15) senatores factos *secundum Graecos ins.*

bus vel avis paternis earum rerum commodum adquirere legis istius auctoritate decernimus: his omnibus etiam ad urbicariae praefecturae advocationem trahendis. *D. III k. Ian. Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [a. 440]

9 *Idem AA. Apollonio pp.* Si quis de togatis fori celsitudinis tuae vel Illyricianae seu urbicariae praefecturae sive de his, qui in provincialibus iudiciis causarum patrocinium profitentur, electione tuae sedis regendae provinciae munus potestatemque susceperit, post peractam integre ac sine ulla opinionis labe administrationem ad illud officium, unde abstractus est et unde sibi vitae subsidia comparabat, remeandi habeat facultatem nec causas orare denuo quadam prohibeatur invidia. *D. XII k. Sept. Constantinopoli Eudoxio et Dioscoro conss.* [a. 442]

10 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Palladio pp.* Binos, qui priores fori tuae sedis inveniuntur, ad patronatum fisci singulis quibusque annis accedere paribus dignitatis et privilegiorum insignibus ambiendos praecipimus, quibus antehac utebatur is, qui solus creabatur fisci patronus. *D. XIIII k. Iul. Constantinopoli Sporacio cons.* [a. 452]

11 *Imp. Leo A. Viviano pp.* Nemini licere sancimus aliquem sub adsidendi colore statutis centum quinquaginta advocatis, quos sibi eminentissima prae-
1 fectura in consilium adsumpserit, adgregare. Non aliter vero consortio advocatorum tuae sedis aliquis societur, nisi prius in examine viri clarissimi rectoris provinciae, ex qua oriundus est, praesentibus cohortalibus gesta conficiat, quibus aperte pateat cohortali statui ac fortunae eundem minime subiacere, si praesens vir clarissimus rector provinciae fuerit in eius examine[1]: si vero afuerit, apud defen-
2 sorem sui oppidi gesta conficiat. Iuris peritos etiam doctores eorum iubemus iuratos sub gestorum testificatione depromere, esse eum, qui posthac subrogari voluerit, peritia iuris instructum: filios autem togatorum excellentiae tuae, qui vel nunc causas agunt vel futuris temporibus actitaverint, ceteris
3 (2) supernumerariis anteferri. Illud insuper decernimus, ut etiam his, qui ultra centum quinquaginta advocatos eminentissimae tuae sedis reperiuntur, liceat et apud virum spectabilem proconsulem vel praefectum Augustalem vel comitem Orientis, viros etiam spectabiles vicarios et apud rectores provinciarum negotia perorare. *D. k. Febr. Constantinopoli Magno et Apollonio conss.* [a. 460]

12 *Idem A. Eusebio pp. Illyrici.* Sancimus patronum fisci iudicio celsitudinis tuae iam non quotannis, sed biennio pro vetere consuetudine finem officii sui sortiri: salvis eidem consortio privilegiis omnibus, quae a retro principibus meruit, manentibus. *D. X k. Mart. Constantinopoli Basilio et Viviano conss.* [a. 463]

13 *Impp. Leo et Anthemius AA. Alexandro duci Aegyptiaci limitis et praefecto Augustali.* Petitionem virorum disertissimorum advocatorum Alexandrinae splendidissimae civitatis, quam de fori sui matricula et fisci patrono obtulerunt, merito admittentes hac sanctione decernimus quinquaginta statutos haberi eorumque nomina pro tempore matriculae conficiendae inscribi et eos advocationis officium in iudicio tam viri spectabilis praefecti Augustalis quam viri spectabilis ducis Aegyptiaci limitis petentibus adhibere, ceteros vero ultra memoratum numerum constitutos apud alios iudices eiusdem Alexandrinae civitatis perorare, filiis scilicet statutorum in loco deficientium supernumerariis anteponendis: egredientem autem post biennium fisci patronum contemplatione laborum exconsulari moderatoris provinciae dignitate decorari: licentia facultateque ei non deneganda, cum usus exegerit, tam pro se quam pro filiis parentibus et uxoribus nec non etiam personis ex transverso latere usque ad quartum gradum
1 constitutis patrocinium suum adhibere. Quando autem fisci patronum mori contigerit, gradu eum sequentem sine ulla dilatione in loco eius subrogari, heredibus defuncti nihil exinde sibi commodi adquiri posse speraturis: cunctis privilegiis, quae hactenus habuisse noscuntur, nec non his, quae suggestio tuae magnitudinis continet, etiam in posterum intactis inviolatisque servandis, quatenus huiusmodi delato eis liberalitate nostrae serenitatis honore possint in otio et tranquillitate reliquum tempus vitae suae peragere, nulla eis invitis sollicitudine ingerenda. *D. XIII k. Sept. Anthemio cons.* [a. 468]

14 *Idem AA. Callicrati pp. Illyrici.* Advocati, qui dirimunt ambigua fata causarum suaeque defensionis viribus in rebus saepe publicis ac privatis lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus provident humano generi, quam si proeliis atque vulneribus patriam parentesque salvarent. nec enim solos nostro imperio militare credimus illos, qui gladiis clupeis et thoracibus nituntur, sed etiam advocatos: militant namque causarum patroni, qui gloriosae vocis confisi munimine laborantium spem vitam et posteros defendunt. *D. V k. April. Constantinopoli Zenone et Marciano conss.* [a. 469]

15 *Imp. Leo A. Dioscoro pp.* Post duos fisci patronos, qui ex anterioribus constitutionibus[2] isdem beneficiis muniuntur, sexaginta quattuor togatos, qui in praesenti sunt, a primo usque ad sexagesimum quartum imperialibus beneficiis perfrui censemus, quibus fisci patroni liberique eorum honorati
1 sunt. His quoque illud adiciendum esse statuimus, ut, si quis patronatus[3] fisci adeptus gradum fatalem diem obierit, universa totius anni solacia, ex quo hoc idem officium peragere coeperit, ad heredes seu successores suos, sive liberi sive extranei fuerint, transmittendi tam ex testamento quam ab intestato liberam habeat facultatem. *D. XVII k. Iun. Constantinopoli Marciano cons.* [a. 472]

16 *Impp. Leo iunior et Zeno AA. Iustiniano pu.*[4] Ad similitudinem sexaginta quattuor advocatorum fori amplissimae praetorianae praefecturae quindecim tantum ex foro tuae magnitudinis, qui in praesenti gradus primos obtinent, post fisci videlicet patronum, isdem privilegiis nostrae mansuetudinis beneficio perfruantur, quibus fisci patroni liberique eorum muniuntur. *D. XVII k. April. Constantinopoli Leone iuniore A. cons.* [a. 474]

17 *Idem AA. Paulo pp. per Illyricum.* Iubemus advocationem fori tui culminis in centum[5] quinquaginta, sicut antea constitutum fuerat, advocatos concludi eundemque numerum, quotiens vel professionis fine vel morte vel quocumque casu fuerit imminutus, electione magnificae tuae sedis impleri, ita ut in praesenti quidem et hinc usque ad biennium ad plenitudinem supra definiti numeri subrogandi sine ulla cohortalis aut cuiuslibet deterioris condicionis quaestione succedant: salva videlicet adversus eos apparitionibus si qua competit actione, quam certum est, postquam fisci patronatus officio impleto exierint, evanescere: post lapsum vero biennium foro tuae magnificae potestatis inseri postulantes non aliter, nisi sub gestorum confectione minime eos cohortali condicioni subiacere patefactum fuerit, ad-
1 mittantur. Cuncta sane privilegia, quae magnificae per Orientem praefecturae advocatis ex divinis retro principum seu inclitae recordationis Leonis vel nostris sanctionibus indulta sunt, tuae quoque gloriosissimae sedis causidicis absque ulla discretione competere per hanc in aeternum valituram legem sancimus. [a. 474]

(1) si praesens ... examine *del. Mommsen cum BΣ* (2) *c.* 10 *h. t.* (3) *sic M,* patronus *CR* (4) pp. *libri: constat autem et ex constitutione ipsa et ex Graecis agi de foro praefecturae urbanae* (5) centum *dett., om. CRM: cf. de praefectura Orientis c.* 8. 11 *h. t.*

18 [1]*Οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ τοῖς ἐν τάξει οὖσι δικολόγοις, εἰ μὴ μόνον ὁ τῶν πραιτωρίων ἔπαρχος.*

19 [2]*Μήτε παρά τινι τῶν ἀρχόντων μήτε παρὰ διαιτηταῖς δύο συνήγοροι διδαχθέντες ἀναβαλλέσθωσαν τὴν τοῦ πράγματος κρίσιν προφάσει τρίτου δικολόγου, ἀλλ' ἀνυπερθέτως τὴν δίκην δικολογείτωσαν οἱ δύο παρόντες.*

D. VI k. Ian. Constantinopoli Longino cons. [*a.* 486]

20 (VIII, 1) [3]*Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officiorum.* Suggestionem viri illustris comitis privatarum et proconsulis Asiae duximus admittendam, per quam nostrae serenitatis auribus intimavit fori[4] sui advocatos communi petitione magnopere postulasse, ut, postquam advocationis deposuerint officium, dignitate quadam nostra liberalitate potiantur.
1 Iubemus itaque post depositum, ut dictum est, praefatum officium unumquemque eorum, qui in praesenti sunt vel postea matriculis eorum pro tempore fuerint inserti, clarissimi primi[5] ordinis comitis perfrui dignitate, quatenus et tempore quietis fructum praeteritorum laborum consequantur proque fide atque industria erga clientes suos comprobata privatae condicionis hominum multitudine segregati clarissimis merito connumerentur. *D. II k. Ian. Constantinopoli Anastasio A. II cons.* [*a.* 497]

21 (2) [6]*Idem A. Thomae pp. per Illyricum.* Advocatos amplissimae tuae sedis, qui pro tempore ad fisci patroni gradum et officium provehuntur, una cum liberis iam natis vel postea procreandis ab omni cohortalis seu cuiuslibet deterioris condicionis vinculo immunes ac liberos cum patrimonio suo conservari praecipimus, cum constet hoc iam pridem tam advocatis amplissimae praetorianae per Orientem quam magnificae urbicariae praefecturae sacris constitutionibus[7] esse indultum et non dubium sit non tantum eas, sed etiam sublimissimae tuae sedis germanas esse potestates. *D. XII*[8] *k. Dec. Patricio et Hypatio conss.* [*a.* 500]

22 (3) *Idem A. Constantino pp.* [9]Iubemus pro tempore primatem advocatorum fori viri illustris comitis Orientis per biennium fisci patroni fungi officio et solacia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi, hoc quoque transacto professionem advocationis deponere: consortio videlicet eorundem advocatorum ad quadraginta tantummodo viros redigendo, ita ut, si qui superflui sunt iam eidem consortio sociati, de advocationis officio minime reiciantur, nemine alio eis adiciendo, donec quadraginta virorum numerum advocatorum consor-
1 tium excedere contingat. Ad haec eos, qui, prout statutum est, fisci patroni deposuerint officium, postea quoque non prohiberi singulos tam pro se quam pro iugali sua et socero et socru nec non genero et nuru liberisque propriis, colonis et servis ad se pertinentibus advocationis fungi officio.
2 Nec aediculas eorum metatorum onere molestari, si tamen in una tantummodo suaque domo singuli
3 talem praerogativam sibi vindicare maluerint. Pro sportulis praeterea modum, quem notitia nobis porrecta declarat, tam pro his quam pro colonis et servis eorum custodiri, neminique praeberi licentiam eundem modum circa sportularum exactionem contra
4 eos excedendi. Nec de cetero quemquam, antequam per statuta tempora legum eruditioni nosca-
5 tur inhaesisse, supra dicto consortio sociari. Et filios advocatorum vel adhuc in tali constitutorum officio vel eorum, qui fisci patronatum deposuerunt, superstitum vel mortuorum, extraneis ad idem officium accedentibus anteponi eique gratis et sine sumptibus sociari, si et ipsi, prout dispositum est,
6 solito tempore legum doctrinam meruerint. Ut autem his, qui fisci patroni officium adepti sunt vel fuerint, non tantum superstitibus, sed etiam morte praeventis prospiciatur, tam ad heredes fisci patroni, qui semel ad talem gradum vocatus sit, solacia eius transire hisque servari, quam ipsos, qui fisci patronatum iam deposuerunt vel postea deposuerint, minime cuiuslibet actus publici sollicitudinem nolentes subire compelli nec exhibitionis seu deductionis onere nisi speciali auctoritate nostra molestari et in provincia incusandos per sententiam viri spectabilis comitis Orientis utpote competentis iudicis conveniri atque litigare decernimus. *D. k. Iul.*[10] *Constantinopoli Sabiniano et Theodoro conss.* [*a.* 505]

23 (4) *Idem A. Eustathio pp.* Laudabile vitaeque hominum necessarium advocationis officium maxime principalibus praemiis oportet remunerari.
1 Ideoque iubemus viros clarissimos fisci pro tempore patronos fori tuae celsitudinis sollemni die festivitatis kalendarum Ianuariarum ipsius tantummodo anni, per quem tale peragunt officium, inter spectabiles sacri nostri consistorii comites divina nostrae
2 serenitatis manu puncti[11] consequi solacium. Et postquam tale deposuerint officium, si quidem filios ingenuos habeant, eos clarissimorum notariorum inseri consortio tribunorum, sacras solitas epistulas
3 sine quadam suffragii solutione percepturos. Et si quis per sententiam sublimitatis tuae monitus super agnito debito vel agnita causa, quae ingeritur ei, confessionem exponere paratus sit, eam non arbitro delegato, sed tunc temporis fisci patronis vel alterutri eorum, si alter adesse non possit, pro more tamen solito sub actorum testificatione intiman[...]
4 Quotiensque de nuptiis quis sine dotalibus instrumentis mutuo contrahendi matrimonium animo celebratis super adfectu suo, liberis ex huiusmodi coniugio iam extantibus vel necdum procreatis, legitimis adlegationibus uti maluerit, eas apud eosdem pro tempore fisci patronos vel alterutrum, ut dictum est, eorum gestis intervenientibus commendari. ita videlicet, ut iuri cognitae adlegationes absentibus personis, si quae competunt, serventur intactae.
5 His insuper, quicumque apud viros gloriosos pro tempore consules mancipia sua libertate donare voluerint, antelatos fisci patronos ad easdem libertates peragendas propriam advocationis vocem accommo-
6 dare Aliis nihilo minus privilegiis, quae iam pridem memoratis vel fisci patronis vel adhuc advocationis pro tempore peragentibus officium togatis diversis modis indulta sunt, ex hac etiam sanctione nostra in sua stabilitate duraturis. *D. XII k. Dec. Constantinopoli Areobindo et Messala conss.* [*a.* 506]

24 (5) *Idem A. Sergio pp.* Petitiones virorum disertissimorum fori praesidalis secundae Syriae provinciae advocatorum cum competenti moderatione censuimus admittendas et iubemus[12] pro tempore primatem eorum per biennium fisci patroni fungi officio et solacia sibi communi consensu deputata per idem biennium consequi hocque transacto professionem advocationis deponere: consortio videlicet eorundem advocatorum ad triginta tantummodo viros redigendo, ita ut, si qui superflui sunt iam eidem

1) = *B* 8, 1, 29: *cf. not.* 2 (2) = *B* Σ 8, 1, 30: *fortasse iungendae sunt c.* 18. 1, 51, 13 (d. VI k. Iul. post consulatum Longini). 2, 12, 27. 3, 3, 6. 3, 10, 1. 7, 51, 5 (d. VII k. April. post consulatum Longini). *ex subscriptione restituenda est inscriptio aut ὁ αὐτὸς βασιλεύς, si etiam c.* 18, *quod veri simile est, cum h. c. iungenda est, aut αὐτοκράτωρ Ζήνων A.* (3) *libri quidam hoc loco male inserunt rubricam* de advocatis diversorum iudicum (4) foris *lib[...]* (5) primi *M cum B, om. CR* (6) *iunge* 2, 4, 43. 7, 39, [...] (7) *c.* 8 *h. t.* (8) XV 2, 4, 43 (9) *c.* 22 *isdem verbis repetitur in c.* 24 (10) ian. *fortasse scr.: nam secundum* 1 4, 19 *Constantino Eustathius iam a. d. XIII k. Mai. successera[...]* (11) functi *C contra Graecos* (12) *c.* 24 *inde ab hac voc[...] est repetitio c.* 22

18 *Nemo advocatos in ordine constitutos multat nisi tantummodo praefectus praetorio.*

19 *Neve apud praesides neve apud arbitros duo advocati instructi litis decisionem praetextu terti[i] advocati protrahant, sed sine mora causam duo qui adsunt dicant.*

consortio sociati, de advocationis officio minime rei-
ciantur, nemine alio eis adiciendo, donec triginta
virorum numerum advocatorum excedere consortium
1 contingat. Ad haec eos, qui, prout statutum est,
fisci patroni deposuerint officium, postea quoque
non prohiberi singulos tam pro se quam pro iugali
sua et socero et socru nec non genero et nuru
liberisque propriis, colonis et servis ad se pertinen-
2 tibus advocationis fungi officio. Nec aediculas
eorum metatorum nomine molestari, si tamen in
una tantummodo suaque domo singuli talem praero-
3 gativam sibi vindicare maluerint. Pro sportulis prae-
terea modum, quem notitia nobis porrecta declarat, tam
pro his quam pro colonis et servis eorum custodiri,
neminique praeberi licentiam eundem modum circa
sportularum exactionem contra eos excedendi.
4 Nec de cetero quemquam, antequam per statuta
tempora legum eruditioni noscatur inhaesisse, supra
5 dicto consortio sociari. Et filios advocatorum
vel adhuc in tali constitutorum officio vel eorum,
qui fisci patronatum deposuerunt, superstitum vel
mortuorum, extraneis ad idem officium accedentibus
anteponi eique gratis et sine sumptibus sociari, si
et ipsi, prout dispositum est, solito tempore legum
6 doctrinam meruerint. Ut autem his, qui fisci
patroni officium adepti sunt vel fuerint, non tantum
superstitibus, sed etiam morte praeventis prospicia-
tur, tam ad heredes fisci patroni, qui semel ad
talem gradum vocatus sit, solacia eius transire his-
que servari, quam[1] ipsos, qui fisci patronatum iam
deposuerunt vel postea deposuerint, minime cuius-
libet actus publici sollicitudinem nolentes subire
compelli nec exhibitionis seu deductionis onere nisi
speciali auctoritate nostra molestari et in provincia
incusandos per sententias viri clarissimi provinciam
in qua degunt moderantis, utpote competentis iudi-
cis, conveniri atque litigare decernimus. *D. k. Dec.
Anastasio et Agapito conss.* [*a.* 517]
25 (6) *Imp. Iustinus A. Marino pp.* Restituen-
dae sunt clarissimis eloquentiae luminibus[2] sexa-
ginta auri librae, quas sub imperio Zenonis divae
memoriae[3] pedaneis deputatas arbitris nec non
fideiussorum vires aestimantibus, tamen auferendas
credidit parca posterioris subtilitas principis, ut iam
liberalitate nostri numinis viri clarissimi fisci patroni
praefatam auri summam sine fraude annis singulis
consequantur, ab amplissima tua sede pari lance
in utrumque dividendam. nam universis redditur,
quod pro voto omnium primatibus indulgetur.
1 Sacras insuper epistulas, quibus adprobantur
viri clarissimi tribuni praetoriani et notarii, non
unius tantum nomine, sed alterius quoque[4] unius
praestandas perspicimus, sive suos filios sive quos
2 alios duxerint illustrandos. Ad haec altiore be-
neficio codicillos, quibus illustris honoratur digni-
tas, consequantur, quos unius solum nomine eisdem
viris facundissimis daturos nos pollicemur profuturos
scilicet alteri eorum altero concedente, seu qui[5] ex
provinciis suis vel ex amicis voluerint, in provinciis
3 tamen degentibus. Licentiam eis praeterea faci-
mus binos homines annis singulis itidem offerendi
nostram adoraturos purpuram, statutis inserendos
praesentalibus domesticis, unum equitum, alterum
scholae peditum, in vacantem eorum locum qui de-
functi sunt, nullo, dum supererant, de militia ve-
numdanda pacto cum eis interposito, quorum eius-
modi conventiones intersunt, ita tamen, ut idem viri
facundissimi, cum offerendos eosdem crediderint ho-
mines, bina solidorum pro singulis millia nihilque
amplius noverint dependenda viris magnificis comiti-
bus dicatissimorum domesticorum, id est equitum
quidem pro eo, qui inter equites meriturus[6] est, pe-
ditum autem pro eo, qui inter pedites inserendus
est: solitis videlicet statim stipendiis nec non cete-
ris solaciis isdem tironibus deputandis sine quolibet
4 alio dispendio. Aliis etiam privilegiis potiantur,
quae diversis temporibus consecuti sunt sive per
augustos apices seu dispositiones et sententias am-
plissimae tuae sedis. nam qui novis digni iudicati
sunt, ii multo magis in anterioribus quoque sunt
adiuvandi. *D. k. Dec. Constantinopoli ipso A. et
Eutherico conss.* [*a.* 519]
26 (7) *Idem A. Theodoto*[7] *pu.* Per hanc legem
decernimus, ne, antequam in octuaginta tantum viro-
rum numerum fori tui culminis togatorum collegium
deductum fuerit, adspirare quis qualibet arte con-
cedatur aut possit, nisi vel eorum filii, qui triginta
priorum obtinent numerum, facundiae studiis eru-
diti, gratis videlicet et sine ullo suffragio, aut for-
tasse exteri non ultra duos per annos singulos, fa-
cundia et ipsi conspicui taxati fuerint: nullo dein-
ceps, postquam in octuaginta virorum numerum re-
dacti fuerint, superare qualibet rursus ambitione
1 vel astutia quantitatem ausuro[8]. Interdicenda
quoque cunctis licentia praevertendi progressus se-
riem, quam ipsius temporis ordo suppeditat, et ut
in mercatorum contractibus loca permutandi et ad-
2 huc tirones iam interesse veteribus. Hoc etiam
pronuntiandum censemus, ne quis ex his in aliis
degat regionibus relicta observatione glorificae tuae
sedis. noverit[9] etenim, qui post nomen impetratum
patroni litium ultra trium annorum spatium ex sa-
cratissima hac urbe morandum duxerit, nec nuncu-
pationem togati nec privilegia virorum eiusmodi
concedenda sibi, ut nec repetitis ex industria prae-
dictae sedis auctoritatibus protrahatur[10] aut multi-
3 plicetur peregrinationis excursus. Quorum om-
nium si quid vel minimum quocumque tempore fuerit
violatum, viginti primates eiusdem ordinis et qui
pro tempore sollicitudinem ab actis in amplitudinis
tuae gerent officio, adiutores etiam eorum denis
singuli[11] libris auri ferientur, quod adversus impe-
rialia consulta serenitatis nostrae tendentibus non
statim obiecerint intercessionem legis praesentis aut
non restiterint et omni nisu prohibuerint, ne quid
temptetur contrarium: cum nec in administratores
sublimissimae tuae sedis, si non intente custodierint
disposita salutaria et, ut non temerentur, prospexe-
4 rint, poena deerit decem auri librarum. Sescenti
autem aurei, quibus pro tempore fisci patronus fori
tuae celsitudinis ad exemplum priorum temporum
ex arca tui iudicii consolatur[12], ne post decursum[13]
celerem advocationis et labores gloriosos egenus
exeat, non, ut saepe contigit, incerto die praesten-
tur, sed cum[14] medium iter pervenerint patrocinii
rerum fiscalium, id est kalendis Octobribus, per
5 annos singulos sine cunctatione solventur. Quid-
quid insuper privilegiorum retro principum sacris
adfatibus vel auctoritate tribunalis cuius interest
huic eidem ordini datum[15] ostenditur, inviolatum
6 servari. Cumque lite quisquam eorum pulsatus
fuerit seu civilis causae[16] certaminis aut criminalis
quaestionis obtentu, hic vel in provinciis, cum per
concessum tempus eorum adesse quemquam evenit,
nullos exsecutores sportulas adsequi nec, qui con-
troversiis movendis inserviunt aut excipiendo seu
praeparando vel officio quolibet alio, quocumque no-
mine sumptum exigendum censere. *D. id. Febr. Con-
stantinopoli Iustino A. II et Opilione conss.* [*a.* 524]
27 (8) *Idem A. Archelao pp.* Nemo excepta Me-
nandri fisci patroni persona speret de cetero per-
mutationum saltibus superiore gradu captato fruitu-

(1) quam *c.* 22 *h. t.*, quamque *CR* (2) *sic dett.*, nominibus *CR* (3) *cf. ad* 3, 1, 6 (4) et *ins. Mommsen secundum Graecum* εἰς καὶ ἕτερος (5) cui *scr.* (6) *sic Hal.*, meritus *libri* (7) *scripsi cum* 4, 30, 13 *et Procopio hist. arc. p.* 64 (*Dindorf*), theodoro *libri hoc loco et ad* 9, 19, 6 (8) *sic dett.*, quantitate mansuro *CR*

(9) noverint *libri* (10) *sic Mommsen cum BΣ* (*κ. π.*), protrahantur *libri* (11) singulis *libri* (12) consolatur (*passive usurpatum*) *Mommsen*, consulatur *libri* (13) *sic dett.*, discursum *CR* (14) ad *ins.* (15) ordini datum *dett. cum BΣ*, ordinatum *CR* (16) causa *scr.*

rum se beneficiis, quae patronis aerarii seu dum officium exhibent causis fiscalibus aut post expletum agmen impertita monstrantur. *D. XII k. Sept. Iustino A. II et Opilione conss.* [*a.* 524]

28 [1]['*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*] . . . .
. . . .

29 (9) *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* De constitutione divinae recordationis Iustini patris nostri super togatis amplissimae tuae sedis prolata[2] Illyriciani advocati postulaverunt a nobis eis clarum fieri, si locum etiam circa eos possit habere, sive cum commeatu sive sine commeatu iudicio eiusdem sub-
1 limitatis afuerint. Sancimus itaque talem legem generaliter in persona eorum tenere, ut, si quis sine commeatu ultra continuum biennium afuerit vel cum commeatu ultra quinquennium, de matricula penitus aboleatur: nulla licentia ei danda gradum suum vindicare nec iterum viris disertissimis togatis eiusdem sedis adsistere. perfruantur igitur advocati eiusdem sublimitatis hac nostra generali sanctione. [*a.* 531—534]

VIII (VIIII).[3]

DE ADVOCATIS FISCI.

1 *Imp. Antoninus A. Claudio.* Cum te fisci causam agitasse proponas, quamvis te salarium percepisse neges, tamen placitis adquiesce. eos enim, qui causam fisci egissent, prohibitum est adversus fiscum patrocinium praestare. *PP. XIII k. Ian. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Frequenti.* Potes auctoribus nobis adversus fiscum quoque patrocinium exhibere privatis, dum eam scilicet causam, quam tu, cum fisci advocatus fueras, forte tractasti, suscipere declines. *PP. VI k. Mart. Valeriano II et Gallieno AA. conss.* [*a.* 254]

3 [4]*Imp. Constantinus A. Aeliano proconsuli Africae.* Fisci advocatus poenam metuens caveat, ne fiscalia commoda occultet neve nullo negotio existente fisci nomine privatis audeat calumnias commovere. *D. VI id. Nov. Treviris*[4*] *Constantino A. III et Licinio C. III conss.* [*a.* 313]

4 [5]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Ammianum comitem rerum privatarum.* Rationales privatae rei causis vel sacri aerarii praesidentes examen praesente fisci advocato suscipiant. *PP. XVII k. Ian. Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

VIIII (X).[6]

DE ERRORE ADVOCATORUM VEL LIBELLOS SEU PRECES CONCIPIENTIUM.

1 *Imp. Alexander A. Aureliae.* Ea, quae advocati praesentibus his quorum causae aguntur adlegant, perinde habenda sunt, ac si ab ipsis dominis litium proferantur[7]. *PP. k. Mart. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

2 *Imp. Gordianus A. Rogato militi.* Errores eorum, qui desideria (id est preces) scribunt, veritati praeiudicium adferre non posse manifestum est. et ideo si condemnationem, cuius mentionem libello insertam esse proponis, manifeste probare potes non intercessisse, adlegationes tuas laedi non oportere is, qui super negotio disceptaturus est, non ignorat. *PP. X k. Iul. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Ulpiae.* Sententiis finita negotia rescriptis revocari non oportet. nec enim quae constituta sunt, ut advocatorum error litigatoribus non noceat, tibi etiam opitulari possunt, cum te praesentem[8] neque causae palam ex continenti, id est triduo proximo, contradixisse neque post sententiam appellationis remedio, si tibi haec displicebat[9], usam proponas. *D. VI k. Sept. Viminacii CC. conss.* [*a.* 294]

X (XI).

UT QUAE DESUNT ADVOCATIONI PARTIUM IUDEX SUPPLEAT.

1 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. ad Honoratum.* Non dubitandum est iudici, si quid a litigatoribus vel ab his qui negotiis adsistunt minus fuerit dictum, id supplere et proferre, quod sciat legibus et iuri publico convenire. *S. XVI k. Mart. Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

XI (XII).[11]

DE CAUSIS, EX QUIBUS INFAMIA ALICUI INROGATUR.

1 [12]*Impp. Severus et Antoninus AA.*[13] *Manilio.* Infamiae detrimentum minime tibi adfertur ob id solum, quod in carcerem coniectus es vel vincula tibi iussu legitimi iudicis iniecta sunt. *PP. sine die et consule.*

2 *Idem AA. Verennio.* Neque furti neque vi bonorum raptorum neque peculatus damnatus intellegi potest, qui, cum plus debiti nomine tributorum exegisset, in duplum a praeside condemnatus est. *PP. V id. Ian. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

3 *Idem AA. Metrodoro.* Etsi severior sententia dici debuit, tamen, cum proconsul vir clarissimus certis rationibus motus mitiorem sententiam dixerit et ordine decurionum te biennio abstinere iussit, transacto tempore non esse te in numero infamium palam est eo, quod *ἐξ ἀντιδιαστολῆς*[14] post biennium remisisse tibi prohibitionem decurionatus iudex videtur. *PP. X k. Ian. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

4 *Impp. Severus et Antoninus AA. Venustiano.* Si Posidonium in tempus anni relegatum secundum sententiam non excessisse proconsulis probaveris, quinque annis exilio temporario damnandum[15] inter infames haberi non oportet, quando sententiae severitas cum ceteris damnis transigere videatur. *PP. VI k. Mart. Saturnino et Gallo conss.* [*a.* 198]

5 *Idem AA. Ambrosio.* Decuriones quidem, item filios decurionum fustibus castigari prohibitum est: verum si iniuriam te fecisse proconsul vir clarissimus pronuntiavit, ignominia notatus es. *PP. k. Iul. Saturnino et Gallo conss.* [*a.* 198]

6 *Idem AA. Iusto.* Ad tempus in opus publicum dati pristinum quidem statum retinent, sed damno infamiae et post impletum tempus subiciuntur. *PP. VII id. Dec. Geta et Plautiano conss.* [*a.* 203]

7 *Imp. Antoninus A. Demetrio.* Nemo ob id, quod bonis paternis se abstinuit[16], infamis est. *PP. V id. Ian. Antonino A. et Geta utrisque II conss.* [*a.* 205]

---

(1) *libri quidam aut ante aut post c. 27 Graecam constitutionem excidisse adnotant. desideratur autem Iustini constitutio de advocatis praefecti praetorio Orientis, quam indicat c. 29 pr. h. t., eiusdem argumenti secundum BΣ* 8, 1, 35, *cuius est c.* 29 § 1 (2) *c.* 28 *h. t.* (3) *B* 8, 1, 36 *seqq.* (4) = *Th.* 10, 15, 1: *iunge* 10, 19, 1. 12, 61, 1 *Th.* 1, 12, 1. 11, 1, 2 (4*) accepta xv k. Mart. Karthagine *ins.* 12, 61, 1 (5) = *Th.* 11, 30, 41 (6) *B* 8, 1, 40 *seqq.* (7) *Thalelaeus (BΣ) talia fere a compilatoribus resecta esse refert:* possunt enim litigatores in continenti advocati errorem arguere: quare si non contradixerint, sibi praeiudicant (8) *sic* M^a *cum BΣ* (*κ. π.*), praesente *PCR* (9) *sic C cum BΣ* (*κ. π.*), displicebant *PR* (10) *B* 8, 1, 43 (11) *B* 21, 3 — *Cf. Dig.* 3, 2 (12) = *Greg.* 1, 3, 1 (13) *sic S Greg.*, imp. severus a *ACR* (14) *id est* e contrario (15) *sic* C^b *cum Graecis*, damnando $C^a R$ (16) *pro* quod . . . abstinuit *expectes* quod bona paterna, quibus se abstinuit, venierunt

8 *Idem A. Ulpiae.* Furti si condemnata es, citra verbera quoque fustium famae damnum subisti. quod si res furtiva, quam alter subripuit apud te ignorantem comperta est, non laesit existimationem tuam sententia durior. *PP. x k. Mart. Antonino A. et Geta utrisque II conss.* [*a.* 205]

9 *Idem A. Laeto.* Neminem sequitur infamia ob defensa negotia publica patriae suae. *PP. XII k. Mart. Antonino A. et Geta utrisque III conss.* [*a.* 208]

10 *Idem A. Severo.* Iniuriarum ex persona quoque servi damnatus infamia notatur. *PP. IIII k. Aug. isdem conss.* [*a.* 208]

11 *Imp. Alexander A. Irenaeo.* Debitores qui bonis cesserint, licet ex ea causa bona eorum venierint, infames non fiunt. *PP. x k. Maias Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

12 *Idem A. Donato.* Si te expilasse hereditatem sententia praesidis constitit, non ex eo, quod non et alia tibi poena inrogata est, furti improbioris infamiam evitasti. *PP. k. Iul. Iuliano II et Crispino conss.* [*a.* 224]

13 *Idem A. Iuventio.* Ea, quae pater testamento suo filios increpans scripsit, infames quidem filios iure non faciunt, sed apud bonos et graves opinionem eius, qui patri displicuit, onerant. *XIII k. Nov. ipso A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

14 [1]*Imp. Gordianus A. Iovino.* Nullam existimationis infamiam avunculus tuus pertimescat, ictibus fustium subiectus ob crimen habita quaestione [2], si sententia non praecessit ignominiae maculam inrogans. *PP. VI k. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

15 *Idem A. Sulpiciae.* Decreto amplissimi ordinis luctu feminarum deminuto tristior habitus ceteraque hoc genus insignia mulieribus remittuntur, non etiam intra tempus, quo lugere maritum moris est, matrimonium contrahere permittitur, cum etiam, si nuptias alias intra hoc tempus secuta est, tam ea quam is, qui sciens eam duxit uxorem, etiam si miles sit, perpetuo edicto labem pudoris contrahit. *PP. XVII. k. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

16 *Idem A. Domitiano.* Fustibus caesum, cui per praeconem ita dictum est: 'κατηγορίαν ἄνευ τινὸς δικαίας ὑποστάσεως οὕτως ἀγενὴς ὑπάρχων μὴ ἐνίστασο' [3] ut calumniatorem videri notatum ideoque esse famosum manifestum est. *PP. III k. Aug. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

17 *Idem A. Magno.* Verbum precibus insertum potius verecundiam onerare quam ullam existimationis maculam videtur adspergere. etenim cum non causa cognita dictum est 'συκοφαντεῖς' [4], sed ad postulatum patroni interlocutione iudicis responsum sit, nequaquam hoc infamiam inrogat. *PP. VIII k. Oct. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

18 *Idem A.* [5] *Antiocho.* Non damnatos quidem dumtaxat iniuriae, sed pactos quoque perpetuum infamat edictum. verum pactos eos demum, qui ullos adversariis nummos pro mala conscientia ex transactione numerassent, in hac causa placuit intellegi. ceterum simplex eius rei gratia integram [6] existimationem illibatamque conservat. quod si iureiurando decisa contentio est, nemo dubitaverit, quin religionem absolutio iudicantis sequatur. *PP. XIIII k. Ian. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

19 *Impp. Carinus et Numerianus AA. Aristocrati.* Interlocutio praesidis, quae indicta est, infamem eum de quo quaeris [7] fecisse non videtur, cum non specialiter ob iniuriam vel admissam vim condemnatus, sed ita praesidis verbis gravatus est et admonitus, ut ad melioris vitae frugem se reformet. *PP. XVII k. Febr. Carino II et Numeriano AA. conss.* [*a.* 284]

20 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Fortunato.* Improbum fenus exercentibus et usuras usurarum illicite exigentibus infamiae macula inroganda est. *PP. XVI k. Mart. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

21 *Idem AA. et CC. Statio.* Si fratres tui minores dumtaxat aetate in ludicrae artis ostentatione spectaculum sui populo praebuerunt, inviolatam existimationem obtinent. *D. V k. Sept. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Domitiano.* Fidem rumpens societatis cum infamiae periculo suo nomine pro socio conventus ad faciendum satis urguetur. *D. VI id. Dec. Nicodemiae CC. conss.* [*a.* 294]

XII (XIII).[8]
DE PROCURATORIBUS.

1 *Divus Pius Severo.* Cautio ratihabitionis tunc exigitur a procuratore, quotiens incertum est, an ei negotium mandatum est. *PP. IIII id. Oct. Gallicano et Vetere conss.* [*a.* 150]

2 *Divi fratres Sextiliae.* Cum rem pecuniariam esse dicas, potes per maritum tuum [9] sollemnibus impletis appellationi adversariae [10] respondere, cum appellationes pecuniariae etiam per procuratores exerceri ab utraque parte litigantium possunt. *Accepta VIII k. Aug. ipsis III et II conss.* [*a.* 161]

3 *Impp. Severus et Antoninus AA. Pomponio.* Eum, qui res agit heredum, a quibus tibi deberi fideicommissum dicis, evoca ad praetorem virum clarissimum, qui aut respondere tibi cogetur aut administratione negotiorum secundum formam iuris-
1 dictionis prohibebitur. Deliberabit autem praetor, si non defendat heredes [11], debeatne te mittere in possessionem [12], secutus iurisdictionem, quae exerceri adversus indefensos solet. *PP. x k. Sept. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

4 *Idem AA. Saturnino.* Quia absente te iudicatum dicis, aequum est restitui tibi causae defensionem: nec oberit tibi, quod uxor tua interfuit iudicio aut etiam adquievit sententiae, cum aliena negotia per mulieres non aliter agi possunt, nisi in rem suam et proprium lucrum mandatae sunt eis actiones. *PP. prid. non. Ian. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

5 *Imp. Antoninus A. Pancratiae.* Actionem ei, qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat, denegari oportere iam edicto perpetuo expressum est. *PP. III k. Mart. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

6 [13]*Idem A. Marciano.* Reum criminis constitutum defensionem causae suscipere non posse, antequam purgarit innocentiam suam, incognitum non est [14]. *D. VI k. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

7 *Idem A. Macrino militi.* Militem nec pro patre vel matre vel uxore nec [15] ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri oportet, cum neque defensionem alienam suscipere vel redimere negotia vel quasi suffragatorem accedere utilitate publica permittatur. *PP. VIII id. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

8 *Idem A. Mansueto.* Quod quis sibi debitum

(1) = *Greg.* 1, 3, 2 (2) ob crimen habita quaestione *om. Greg.* (3) *id est* accusationem sine ulla iusta causa tam improbe ne instituas (4) *id est* calumniaris (5) *scribi debuit* impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C (6) *sic R*, adversariis *ins. C*, pacti *ins. M* (7) quae ... quaeris (quereris *CR contra B*) *firmant Graeci: fuisse* quae in eum de quo quaeris dicta est, infamem *conicit Mommsen* (8) *B* 8, 2, 75 *seqq.* — *Cf. Dig.* 3, 3 (9) tuum *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (10) tuae *ins. dett. cum* *BΣ* (*κ. π.*) (11) si non defendat heredes *scripsi cum* *BΣ* (*κ. π.*), si non defendantur h. *CM*, si ipse eos non defendat (—dit *p*) h. *pR* (12) debeatne te mittere in poss. *scripsi ad* *BΣ* (*κ. π.*), mittere in poss. *pL*[a], utrum te debeat mittere in poss. *C*, utrum mittere in poss. (te ins. *R*[b]) debeat *R*, an te mittere in poss. debeat *L*[b] (13) = 10, 60, 1, *ubi recte inscribitur* imp. Alexander 14) *secundum locum geminum et* *BΣ* *fuit fere:* reum criminis constitutum neque novos honores adpetere debere nec defensionem causae suscipere posse, antequam purg. inn. suam, et a divis parentibus nostris et a me saepe rescriptum est (15) nec *M cum B*, vel *CR*

exigere tibi mandavit, ante litis contestationem tu alii petendum mandare non potes. *PP. VIII k. Sept. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

9 *Idem A. Aufidio.* Qui stipendia merent, suis negotiis superesse inoffensa disciplina possunt: nec potest dici eum, qui honesta et verecunda praecedente causa mandatas sibi actiones exercuerit, alieno negotio fungi, cum, licet intentio[1] ex persona alterius bona fide sumatur, hunc tamen rem suam gerere non ambigitur. quod militibus meis interdici non modo absurdum, verum etiam iniquum est. *Sine die et consule.*

10 *Idem A. Castriciae.* Si procurator ad unam speciem constitutus officium mandati egressus est, id quod gessit nullum domino praeiudicium facere potuit. quod si plenam potestatem agendi habuit, rem iudicatam rescindi non oportet, cum, si quid fraude vel dolo egit, convenire eum more iudiciorum non prohiberis. *PP. III k. Mart. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

11 [2]*Idem A. Sebastiano.* Neque tutores neque curatores ex sua persona in re pupilli vel adulescentis procuratorem facere possunt, sed actorem con-
1 stituere debent. Pupillus autem vel pupilla vel adultus vel adulta tam ad agendum quam ad defendendum tutore seu curatore interveniente procura-
2 torem ordinare possunt. Ipsi autem tutores et curatores post litis contestationem a se factam ad exemplum procuratorum, qui litem contestati sunt, dare procuratores non prohibentur. *PP. prid. id. Mai. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

12 *Idem A. Frontino militi.* Exigendi a filio tuo mandati, qui se defensioni tuae offerebat, duplici ratione necessitas non fuit, aut quod defendere quis sive libertus sive extraneus sine mandato potest (satisdatione tamen pro defensione praestita et alia procul dubio observatione subiecta), aut quod filius, etiamsi ultro actionem patris nomine dirigat, man-
1 datum probare non cogitur. Sane quod necdum legitimam aetatem idem filius tuus compleverat, ob hoc quidem depellere procuratione eum iudex non iniuste potuit. sed multo iustius fuit vel huiusmodi defensorem audire, quam absentem quasi contumacem et indefensum gravi condemnatione adficere. *V k. Oct. Agricola et Clementino conss.* [*a.* 230]

13 *Imp. Gordianus A. Viciano militi.* Ita demum super lite persequenda, quam tibi mater mandavit, actionem intendere potes, si, cum primo litem contestareris, non est tibi eo nomine opposita praescriptio militiae: quod nec, cum appellatio agitur, tibi obici poterit. nam si integra res est, ratio perpetui edicti acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere. *III id. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

14 *Idem A. Sabiniano.* Non hoc minus sententia adversus te lata iuris ratione substitit, quod adversaria tua minor viginti quinque annis constituta causam suam marito sine curatore agendam mandavit. minoribus etenim aetas in damnis subvenire, non in rebus prospere gestis obesse consuevit. *PP. III non. Oct. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

15 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Cornificio.* Litem te redemisse contra bonos mores precibus manifeste professus es, cum procurationem quidem suscipere (quod officium gratuitum esse debet) non sit res illicita, huiusmodi autem officia non sine reprehensione suscipiantur. *PP. III non. April. AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Paconiae.* Procuratorem vel actorem praedii, si non specialiter distrahendi mandatum accepit, ius rerum dominii vendendi non habere certum ac manifestum est. unde si non ex voluntate domini vendentibus his fundum comparasti, pervides improbum tuum desiderium esse dominium ex huiusmodi emptione tibi concedi desiderantis. *S. non. Apr. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

17 *Idem AA. et CC. Mardonio.* Invitus procurationem suscipere nemo cogitur nec eandem ultra, nisi provocationis causa[3], extendere. sed nec defensionem absentis subire compellitur, cum fidem susceptam implere sufficiat. *PP. non. Iun. Philippopoli Diocletiano V et Maximiano IIII AA. conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA. et CC. Dionysiae.* Alienam suscipere defensionem virile officium est et ultra sexum muliebrem esse constat. filio itaque tuo, si pupillus est, tutorem pete. *S. XII k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Firmo.* Si pretium, quod[4] actoribus alienis fundum vel servum citra mandatum tibi distrahentibus dedisti et neque praecessisse[5] neque secuta contractum domini declaretur voluntas, in rem autem eius id pretium cessisse provinciae praeses causa cognita perspexerit, hoc tibi restitui[6] iubebit. *S. prid. id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. ad Verinum praesidem Syriae.* Nihil arbitramur interesse, utrum ab initio an coepta iam lite negotium ad personam procuratoris transitum fecerit. *D. X k. Oct. Demesso CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Imp. Constantinus A. ad concilium provinciae Africae.* Maritus citra mandatum in rebus uxoris cum sollemni satisdatione et alia observatione intercedendi habeat liberam facultatem, ne feminae persequendae litis obtentu in contumeliam matronalis pudoris inreverenter inruant nec[7] conventibus viro-
1 rum vel iudiciis interesse cogantur. [8]Sin autem mandatum susceperit[9], licet maritus sit, id solum exsequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. *D. IIII id. Mart. Hadrumeto Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 315]

22 *Idem A. ad Bassum pu.* Procuratoribus institutis et post contestatam litem dominis effectis ii qui mandaverant non habeant facultatem negotia persequendi, nisi capitales inimicitiae vel morbus vel alia necessaria causa intercesserit: tunc enim etiam invitis his transferri lis potest. *D. XIII k. Iul. Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

23 [10]*Imp. Iulianus A. Secundo pp.* Nulla dubitatio est post causam in iudicio agitatam[11] utpote dominum litis procuratorem effectum etiam post excessum eius, qui agendam vel defendendam litem[12] mandaverat, posse inchoatam causam[13] iurgiumque finire, quippe cum et procuratorem posse eum instituere[14] veteres iuris voluerunt conditores. *Lecta apud acta prid. non. Febr. Iuliano A. IIII et Sallustio conss.* [*a.* 363]

24 [15]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Pancratio pu.* Licet in principio quaestionis persona debet inquiri procuratoris, an ad agendum negotium mandatum a domino litis habeat, tamen si falsus procurator inveniatur, nec[16] dici controversiae solent nec potest esse iudicium. *D. prid. non. April. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

25 *Impppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Quicumque praetorianae vel ur-

(1) *sic Graeci,* contentio *libri* (2) = 5, 61, 1 (3) nisi provocationis causa *addidisse Iustinianos testatur BΣ* (4) *firmant Graeci:* quod *del.* (5) et neque praecessisse *melius abesset, adest tamen apud Graecos* (6) secundum formam perpetui edicti *secundum BΣ (κ. π.) ins.* (7) nec *del. Mommsen* (8) § 1 = *Th.* 2, 12, 4 (9) sin ... susceperit] procurator *Th.* (10) = *Th.* 2, 12, 1 (11) publicatam *Th.* (12) agendam u. d. litem] defensionem *Th.* (13) litem *Th.* (14) et ad heredes suos inchoata transmittere *ins. Th.* (15) = *Th.* 2, 12, 3: *iunge* 8, 4, 6 (16) In principio quaestionis persona debet inquiri et utrum ad agendum negotium mandato utatur accepto: quibus rite et sollemniter constitutis potest esse sententia: praeteritis autem his nec *Th.*

banae praefecturae sublimissimae fastigium vel magisterium militare vel consistorianae comitivae insignia meruerit dignitatis vel proconsulare ius dixerit aut vicarii fuerit administratione subfultus, si quid ab eo vel infertur iurgium vel refertur, procuratoris personam in negotii sui iura substituat. quod si quis sanctionis huius statuta transgressus iudiciis sese iurgaturus ingesserit, careat eius litis sorte, cuius non per procuratorem expectavit eventum. iudex nihilo minus, qui contra fecerit, noverit a se viginti libras auri, ab officio quoque suo tantundem ponderis exigendum. *D. XVIII k. Oct. Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

26 *Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio pp.* In pecuniariis controversiis, etsi specialiter hoc praecepti vel sententiae minime designat auctoritas, passim unicuique, si tamen ita maluerit, per procuratorem respondendi tribuimus facultatem: nisi forte quosdam, iustiores nonnumquam ob causas, vehementior maximi iudicis[1] vocabit auctoritas. *D. prid. id. Oct. Constantinopoli Arcadio A. et Probo conss.* [*a.* 406]

27 [2]*Ἐπειδὴ συνέβαινε τοὺς αὐτοὺς ἐντολέας καὶ τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων ὄντας καὶ* [3]*τῶν λογιωτάτων διαιτητῶν εἶναι καὶ ἐντεῦθεν εἰκότως ὑπερθέσεις ἐγίνοντο ταῖς δίκαις, μὴ σχολαζόντων τῶν ἐντολέων καὶ τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσιν παραμένειν καὶ τοῖς διαιτηταῖς, ἐνομοθέτησεν ἐν προοιμίοις ἡ διάταξις ἄλλους μὲν εἶναι ἐν τοῖς μεγίστοις δικαστηρίοις τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων τοὺς ἐντολέας, ἄλλους δὲ τοὺς τοῖς αὐτῶν λογιωτάτοις διαιτηταῖς ὑπηρετουμένους ταῖς δί-*
1 *καις*[4]*. Πάλιν δὲ ἵνα μὴ*[5] *πολλάκις ὁ αὐτὸς ἐντολεὺς καὶ παρὰ τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἐπάρχοις καὶ παρὰ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι δοθῇ καὶ ἐμποδίζηται πάλιν τὰ δικαστήρια, νομοθετεῖ μηδέποτε τὸν αὐτὸν ἐντολέα δύο ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι παρα-*
2 *μένειν ἤτοι προσεδρεύειν. Ἐπειδὴ καὶ συνέβαινεν ἢ τέμνοντος τὴν δίκην τοῦ διαιτητοῦ ἐκκλήτῳ χρήσασθαι τὸν καταδικασθέντα ἢ ἀποροῦντος τοῦ διαιτητοῦ πρὸς τὴν τομὴν τῆς ὑποθέσεως ἀναφορᾷ χρήσασθαι τὸν διαιτητὴν πρὸς τὸν ἐνδοξότατον ἄρχοντα, οὗτινός ἐστιν διαιτητής, καὶ ἐντεῦθεν ἡ δίκη ἡ ἀρχθεῖσα παρὰ διαιτητῇ λέγεται μεταφέρεσθαι παρὰ τῷ ἐνδοξοτάτῳ αὐτοῦ ἄρχοντι, νομοθετεῖ ἡ διάταξις μὴ τὸν ἀρξάμενον τῆς δίκης ἐντολέα παρὰ τῷ διαιτητῇ αὐτὸν περαιοῦν τὴν δίκην παρὰ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι, ἀλλὰ μετένταλμα γίνεσθαι παρ᾽ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐντολέα τὸν τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι παρεδρεύοντα, μηδεμιᾶς δαπάνης ὡς ἐπὶ προβολῇ ἐντολέως γινομένης ἐπὶ τούτῳ τῷ μετεντάλματι, μηδὲ καινῆς ἱκανοδοσίας διὰ τοῦτο τὸ μετένταλμα ἀπαιτουμένης· ἀλλὰ καὶ τὴν* iudicatum solvi *καὶ τὴν* ratam rem *οὕτως ἐξ ἀρχῆς ὑπαγορεύεσθαι, ὡς περιέχεσθαι αὐταῖς καὶ τὰ δαπανήματα τοῦ τοιούτου μετεντάλματος, ἵνα ὁ ἐγγυώμενος τὴν μίαν τούτων τῶν ἱκανοδοσιῶν ἐπερωτᾶται ὅτι ‛Ὁμολογῶ*[6] *καὶ τοῦ‛τον τὸν παρὰ τῷ διαιτητῇ ἐντολέα ἐπὶ τῇ* iudi‛catum solvi (*ἢ τῇ* ratam rem[7]) *ἐγγεγυῆσθαι, καὶ ‛εἰ συμβῇ ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ διαιτητοῦ ἢ ἀπὸ ἐκ‛κλήτου διδομένης κατὰ τῆς αὐτοῦ ψήφου μετενε‛χθῆναι τὴν δίκην εἰς τὸ μέγιστον δικαστήριον, ‛οὗτινός ἐστιν ὁ διαιτητής, καὶ τὸν ἐκ μετεντάλ‛ματος μέλλοντα εἶναι ἐντολέα ἐν τῷ μεγίστῳ ‛δικαστηρίῳ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ἐγγεγύημαι.᾽*
3 *Ἐὰν γὰρ μὴ ταῦτα πάντα παραφυλαχθῇ, εἰ μὲν*[8] *ἑνὶ τῶν μεγίστων δικαστηρίων ἡ νομοθεσία παραβαθείη τῷ προσφόρῳ σκρινίῳ, πέντε λιτρῶν χρυσίου καταθήσει ποινήν· εἰ δὲ παρὰ διαιτηταῖς ἡ νομοθεσία παραβαθείη, ὁ τῆς δίκης πληρωτὴς ὁ προσεδρεύων τῷ λογιωτάτῳ διαιτητῇ μιᾶς χρυσίου λίτρας ἀπαιτηθήσεται ποινήν, οἱ δὲ ἄλλοι δύο οἱ ἐκ τῶν τάξεων ἀφωρισμένοι τῷ διαιτητῇ ἤτοι ἐκ τῶν σχολῶν δύο χρυσίου λιτρῶν ἀπαιτηθήσονται πρόστιμον· αὐτὸς δὲ ἐντολεύς, ἀφ᾽*[9] *οὗ τι παραβαθείη, πληγαῖς σωφρονιζέσθω παρὰ τοῦ ἄρχοντος ἢ τοῦ διαιτητοῦ, κεκωλυμένος τοῦ λοιποῦ ἐντολεὺς ἐν δικαστηρίῳ δίδοσθαι.*

28 [10]*Ἐὰν ὁ ἐγγυητὴς τοῦ ἐντολέως μὴ ὁρίσῃ χρόνον*

(1) sedis vestrae *pro* maximi iudicis *videtur legisse Thalelaeus* (*ΒΣ*) (2) *dedimus indicem Thalelaei ad B* 8, 2, 100 *et ΒΣ* (*pr.* § 1. 2 *in.*) *reiectis tamen, quoad videre licuit, solitis Basilicorum interpolationibus: praeterea ad ipsius constitutionis verba referenda sunt, quae habentur in fine eiusdem adnotationis: σημείωσαι δὲ αὐτῶν* (*ἐκ τῶν Zachariae*) *προοιμίων τῆς διατάξεως, ὅτι εἰσαγωγίμους δίκας ἐκείνας μόνας καλεῖ πανταχοῦ τὰς παρὰ ἄρχουσιν εἰσαγομένας, οὐ μὴν τὰς παρὰ διαιτηταῖς πραττομένας. iungenda videtur* 2, 7, 19 (3) *τούτων ins. ΒΣ: praemittitur enim: εἰσί τινες ἐν τῇ βασιλίδι πόλει διαιτηταὶ καὶ παρὰ τῶν ἐνδοξοτάτων στρατηγῶν καὶ παρὰ ἄλλων ἀρχόντων διδόμενοι, οἷς παραπέμπονται αἱ τῶν δικῶν ἀκροάσεις* (4) *τὰς δίκας scr.* (5) *ἐπειδὴ ... μή ΒΣ, ἡ διάταξις ἀπαγορεύει δύο δικαστηρίων τὸν αὐτὸν εἶναι δημόσιον ἐντολέα, ἀλλὰ ἄλλους μὲν ... δίκαις καὶ μήτε omissis reliquis B* (6) *sic Cuiacius* (*ex libro?*), *ὁμολογεῖ B* (7) ratam rem *om. B, supplevi ex ΒΣ* (8) *ἐν ins. Zachariae* (9) *ὑφ᾽ Hercher* (10) *pr.* = *῾Ροπ.* 10, 5

27 *Cum evenerit, ut idem et apud gloriosissimos praesides et apud prudentissimos arbitros procuratores essent et inde, ut fieri solet, lites protraherentur, cum procuratores non possent eodem tempore et gloriosissimos praefectos et arbitros prosequi, haec constitutio initio sanxit, ut alii procuratores in summis iudiciis clarissimorum praesidum sint, alii prudentissimis eorum arbitris in litibus ministe-*
1 *rium praebeant. Deinde ne saepe idem procurator tam apud gloriosissimos praefectos quam apud gloriosissimum praesidem detur et lites rursus retardentur, sancit, ne umquam idem apud duos gloriosissimos magistratus procuratoris vel adsessoris*
2 *officio fungatur. Cum etiam contigerit, ut aut causa ab arbitro decisa condemnatus appellationem interponeret, aut arbiter, dubius quid iudicaret, relationem ad gloriosissimum praesidem cui subditus est faceret, ac proinde lis, quae apud arbitrum agi coepisset, ad gloriosissimum praefectum ipsius transferri diceretur, sancit constitutio, ne procurator, qui apud arbitrum causam agere coepit, eandem apud clarissimum praesidem terminet, sed translatio ab ipso in procuratorem qui praesidi adsidet fiat, nullo sumptu pro hac translatione quasi pro datione procuratoris faciendo neque nova satisdatione propter hanc translationem exigenda: sed et iudicatum solvi et ratam rem ita ab initio concipiantur, ut iis etiam eiusmodi translationis sumptus contineantur, eo qui alterutram harum satisdationum praestat sic promittente: ‘Promitto et pro hoc qui apud arbitrum cau‘sam agit iudicatum solvi (vel ratam rem) satisda‘tionem me impleturum, et si contigerit, ut ex ‘relatione arbitri aut ex appellatione adversus eius ‘sententiam interposita causa devolvatur in sum‘mum iudicium, cui arbiter subditus est, pro eo qui ‘ex translatione procurator in summo iudicio futu-*
3 *‘rus est simili modo intercedo.’ Si enim haec omnia observata non erunt, si in summorum iudiciorum aliquo lex violabitur a competenti scrinio, quinque librarum auri poenam persolvet: si vero apud arbitros lex violabitur, ab adsessore prudentissimi arbitri qui litem instruit unius auri librae poena exigetur, ab aliis duobus qui ex officiis vel ex scholis arbitro attributi sunt duarum auri librarum multa exigetur: ipse autem procurator, a quo aliquid praetermissum fuerit, verberibus a praeside vel ab arbitro castigetur a iudiciali advocatione in futurum prohibendus.*

28 *Si fideiussor procuratoris tempus non definiverit et forsitan dixerit: ‘pro eo fideiubeo, etiamsi*

καὶ εἴπῃ τυχὸν ὅτι 'ἐγγυῶμαι αὐτόν, κἂν τελευτήσῃ ἢ ἀφανὴς γένηται', καὶ συμβῇ τοῦτο γενέσθαι, ἐντὸς κ' ἡμερῶν ὀφείλει ἕτερον προβάλ-
1 *λεσθαι.* [1]*Ἐὰν τελευτήσῃ ἢ ἀφανὴς γένηται ὁ ἐπὶ δίκῃ παρά τινος δοθεὶς ἐντολεύς, μετὰ τὴν κ' ἡμέραν τοῦ προτιθεμένου παρὰ τοῦ ἄρχοντος διατάγματος περὶ τοῦ προβληθῆναι ἄλλον ἐξ μηνῶν ἔχει προθεσμίαν ὁ πρωτότυπος ἐν ἀπουσίᾳ ὢν πόρρω διακειμένης ἐπαρχίας εἰς τὸ ἕτερον προβάλλεσθαι ἢ αὐτὸς παραγενέσθαι. εἰ γὰρ μή ἐστι μακράν, ἐκ τοῦ ἄρχοντος ὁρίζεται προθεσμία.*

XIII (XIIII).[2]

NE LICEAT POTENTIORIBUS PATROCINIUM LITIGANTIBUS PRAESTARE VEL ACTIONES IN SE TRANSFERRE.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aristobulo salutem.* Divine admodum constituit divus Claudius consultissimus princeps parens noster, ut iactura causae adficerentur ii, qui sibi potentiorum patrocinium advocassent, ut hoc proposito metu iudiciariae lites potius suo Marte discurrerent, quam
1 potentiorum domorum opibus niterentur. Quem palam est in tantum provincialium quaestionibus[3] esse commotum, ut huius sanctionis rectores provinciarum custodes et contemptae rei vindices fecerit, scilicet ut in actores seu procuratores in subsidia negotiorum vel usurpatos gratia vel redemptos
2 severa sententia vindicarent. Quare cum intersit et universe omnium et praecipue tenuiorum, qui saepe importunis potentium intercessionibus opprimuntur, inter litigatores audientiam tuam impertire debebis: nec metuas, ne praeiudices clarissimis viris, cum divus Claudius huius rei rectorem provinciae et disceptatorem et, si res postularet, ultorem specialiter fecerit. *D. IIII id. Sept. AA.*[4] *conss.* [*a.* 293]

2 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni pp.* Si cuiuscumque modi cautiones ad potentium fuerint delatae personas, debiti creditores iactura multentur. aperta enim credentium videtur esse voracitas, qui alios actionum suarum redimunt exactores. *D. V id. Iul. Ravenna Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

XIIII (XV).[6]

DE HIS, QUI POTENTIORUM NOMINE TITULOS PRAEDIIS ADFIGUNT VEL EORUM NOMINA IN LITE PRAETENDUNT.

1 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Animadvertimus plurimos iniustarum desperatione causarum potentium titulos et clarissimae privilegia dignitatis his, a quibus in ius vocantur, opponere.
1 Ac ne in fraudem legum adversariorumque terrorem his nominibus abutantur et titulis, qui huiusmodi dolo scientes conivent, adficiendi sunt publicae
2 sententiae nota. Quod si nullum in hac parte consensum praebuerint, ut libelli aut tituli eorum nominibus aedibus adfigantur alienis, eatenus in eos qui fecerint vindicetur, ut adfecti plumbo perpetuis
3 metallorum suppliciis deputentur. Quisquis igitur lite pulsatus, cum ipse et rei sit possessor et iuris et titulum illatae sollemniter pulsationis exceperit, contradictoriis libellis aut titulis alterius nomen crediderit ingerendum[8], eius possessionis aut causae, quam sub hac fraude aut retinere aut evitare temptaverit, amissione multetur nec repetendae actionis, etiam si ei probabilis negotii merita suffra-
4 gantur, habeat facultatem. Eos sane, qui se sponte alienis litibus inseri patiuntur, cum his neque proprietas neque possessio competat, veluti famae suae prodigos et calumniarum redemptores notari oportebit. *D. XV k. Dec. Mediolani Stilichone cons.* [*a.* 400]

XV (XVI).

UT NEMO PRIVATUS TITULOS PRAEDIIS SUIS VEL ALIENIS IMPONAT VEL VELA REGALIA SUSPENDAT.

1 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Flaviano pp.*[9] Regiae maiestatis est, ut nostrae tantum domus et patrimonia titulorum inscriptione legantur. omnes igitur intellegant publico iuri esse deputandum id, cui nomen dominicum praescribitur. *D. III k. Dec. Ravennae Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

2 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Florentium pp.* Ne quis vela regia suspendere vel titulum audeat sine praeceptione iudicis competentis rebus alienis imponere, quas quocumque modo qualiscumque persona possideat, licet non dominus, licet iniustus possessor ac temerarius invasor qui possi-
1 det doceatur. Eum autem, qui hoc facere ausus fuerit, si plebeius est, ultimo subdi supplicio, si clarissimus vel curialis vel miles vel clericus, proscribendum deportandumque non solum civitate Romana, sed etiam libertate privari censemus, exsecutoresque huius legis omnes iudices esse oportere.
2 Deponendi autem vel frangendi titulos vel etiam conscindendi vela non solum eis, ad quorum praeiudicium tale aliquid contra fas contraque leges committitur, sed omnibus tam liberis quam servis sine metu calumniae vel accusatione criminis licentiam ministramus, decernentes iudices eorumque officia tricenis libris auri multari, si talem accusationem vel admittant vel depositam scribi concedant. *D. XV k. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

XVI (XVII).[11]

UT NEMINI LICEAT SINE IUDICIS AUCTORITATE SIGNA IMPRIMERE REBUS, QUAS ALIUS TENET.

1 *Imp. Probus A. Octaviano.* Saepe rescriptum est ante sententiam signa rebus, quas aliquis tenebat[12], imprimi non oportere. et ideo ea rebus aut fructibus apud te constitutis illicite imposita poteris ipse licite detrahere, ut amotis his causa, quae ex officio tibi infertur, terminetur. *D. IIII k. Iul. Probo A. II et Lupo conss.* [*a.* 278]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Crausasio.* Rebus, quas alius detinet, imprimere signa nemini licet, etiam si suas vel obligatas sibi eas esse aliquis adfirmet.

---

(1) § 1 = *'Poπ.* 19, 16 (2) *B* 7, 9 (3) questibus *Mommsen* (4) aa. III et II *traditur* (5) = *Th.* 2, 13, 1: *iunge* 4, 4, 1. 4, 26, 13. 8, 15, 8. 11, 48, 17. 12, 60, 4 (6) *B* 7, 10 (7) = *Th.* 2, 14, 1: *iunge Th.* 8, 5, 59 (8) inserendum *Th. cum B* (9) *hoc tempore Theodorus pp. Italiae fuit nec potest pro Flaviano scribi Flavius, ut cum Iac. Gothofredo cogitemus de Flavio Manlio Theodoro, cum rarissime addatur praenomen, numquam autem id solum in inscriptione proferatur. quare non improbabiliter Rubenius in fastis Relandii p.* 556 *Flavianum intellegit eum qui fuit sub Theodosio II et hanc constitutionem iungendam censet cum Th.* 11, 1, 36, *cui subscribitur* d. III k. Mai. Rav. Basso et Antiocho conss. (*a.* 430) (10) *B* 7, 11, 1 (11) *B* 7, 11 (12) alius teneat *Mommsen*

'mortuus fuerit vel non appareat' idque evenerit,
1 *intra XX dies alium instituere oportet. Si mortuus fuerit vel non appareat is quem aliquis procuratorem in litem dedit, elapso die vicesimo, postquam decretum praesidis de substituendo alio propositum est, pars principalis, quae peregre in remota provincia degit, sex mensum dilationem habet, ut alium substituat vel ipsa adsit: nam si non procul abest, arbitrio praesidis dilatio definitur.*

XVII (XVIII).[1]

NE FISCVS VEL RES PUBLICA PROCURATIONEM ALICUI PATROCINII CAUSA IN LITE PRAESTET.

1 *Imp. Gordianus A. Legitimo et aliis.* Rei publicae viribus[2] adiuvari te sub obtentu quantitatis, quam eidem rei publicae debes, contra iuris rationem desideras. *PP. VIII id. Ian. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

2 *Idem A. Tertullo.* Cum adlegas partem rerum vel actionum dimidiam fisco, quo magis viribus eius protegaris, velle te donare, huiusmodi litium donationem admitti temporum meorum disciplina non patitur. unde ius tuum, si quod tibi competit, citra invidiam fisci mei tueri sollemniter cura. *S. VI non. Aug. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Amphioni.* Abhorret saeculo nostro sub praetextu debiti procurationem contra privatos fiscum praestare. *D. VIII k. Ian.*[3] *Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Achilli.* Ad fraudem creditoribus faciendam[4] invidiam fiscalem contra saeculi nostri tranquillitatem implorari non decet. redde itaque fisco nostro quod debes, ac si conventus velut a creditore fueris, quem tibi numerasse pecuniam negas, exceptione non numeratae pecuniae secundum leges uti potes. *D. XVI k. Ian. Sirmi CC. conss.*[5] [*a.* 294]

XVIII (XVIIII).[6]

DE NEGOTIIS GESTIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Sopatrae.* Cum tutores filiorum tuorum suspectos faceres eisdemque tutores seu[7] curatores peteres, munere pietatis fungebaris: quae causa non admittit negotiorum gestorum actionem, ut sumptus, quos in ea lite fecisti, repetere possis, cum etiam, si quis pro adfectione domestica aliquos sumptus fecerit, nulla ratione eos petere potest[8]. *PP. III non. Oct. Dextro et Prisco conss.* [*a.* 196]

2 *Idem AA. Rufinae.* Contra impuberes quoque, si negotia eorum urguentibus necessitatis rationibus utiliter gerantur, in quantum locupletiores facti sunt, dandam actionem ex utilitate ipsorum receptum est. quae tibi quoque iure decernetur, quod sumptus in pupillum, quem Romae tutorum petendorum gratia duxisti, fecisse te adlegas, si non matertera eiusdem[9] se facere paratam propriis impendiis ostenderit. *PP. XV k. Febr. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

3 *Idem AA. Hadriano.* Sive pro fratre coherede pecuniam solvisti, negotiorum gestorum actione experiri potes, sive pignoris liberandi gratia debitum universum solvere coactus es, actionem eandem habebis vel iudicio familiae herciscundae, si non est inter vos redditum, eam quantitatem adsequeris. *PP. VIII k. Febr. Anullino et Frontone conss.* [*a.* 199]

4 *Idem AA. Claudio.* Qui pupillae negotia tutoris mandato suscepit, pro tutore negotia non videtur gessisse, sed negotiorum gestorum actione[10] pupillae tenebitur. *PP. III non. Dec. Fabiano et Muciano conss.* [*a.* 201]

5 *Idem AA. Trophimo.* Officio nec minus obsequio liberti functus negotiorum gestorum actionem contra patroni filias pupillas habere non potes. *PP. XIII k. Iul. Geta et Plautiano conss.* [*a.* 203]

6 *Idem AA. Gallo.* Curatorem tibi quidem patris testamento datum dicis: quod non potest videri iure factum. quod si, ut proponis, administrationi se miscuit, negotiorum gestorum actio tam adversus eum quam contra heredes eius tibi competit. *PP. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

7 *Imp. Antoninus A. Euphratae.* Si ab eo, qui negotia tua gessit, heres ex duabus unciis institutus es, etiamsi adeas hereditatem, in reliquis decem unciis adversus coheredem competit tibi petitio, si quam adversus defunctum habuisti actionem. *PP. VI id. Mart. Romae Sabino II et Anullino conss.* [*a.* 216]

8 *Idem A. Severo.* Adversus eos, qui negotia tua gesserunt[11], negotiorum gestorum iudicio civiliter consiste: nec tibi oberit, si propter occupationes militares eam litem tardius fuisses exsecutus, cum hoc genus actionis longi temporis praescriptione excludi non possit. *PP. VI k. Aug. Antonino A. et Advento conss.* [*a.* 218]

9 [12]*Idem A. Sallustio*[13]. Si pecuniam a debitore tuo Iulianus exegit eamque solutionem ratam habuisti, habes adversus eum negotiorum gestorum actionem. *PP. VIII k. Mart. Praesente et Extricato conss.* [*a.* 217]

10 *Imp. Alexander A. Secundo et aliis.* Si servum alienum non inutilem domino constitutum aegrum curastis et negotium utiliter gessistis[14], competenti vobis actione sumptus recuperare potestis. *PP. XII k. Dec. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

11 *Idem A. Herenniae.* Alimenta quidem, quae filiis tuis praestitisti, reddi tibi non iusta ratione postulas, cum id exigente materna pietate feceris. si quid autem in rebus eorum utiliter et probabili more impendisti, si non et hoc materna liberalitate, sed recipiendi animo fecisse ostenderis, id negotiorum gestorum actione consequi potes. *PP. XII k. Febr. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

12 *Idem A. Theophilo.* Si filius pro patre suo debitum solvit, nullam actionem ob eam solutionem habet, sive in potestate patris, cum solveret, fuit, sive sui iuris constitutus donandi animo pecuniam dedit. si igitur pater tuus sui iuris constitutus pro patre suo negotium gerens non praecedente mandato debitum eius solvit, negotiorum gestorum agere cum patruis tuis potes[15]. *PP. k. Aug. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

13 *Idem A. Aquilae.* Quod in uxorem tuam aegram erogasti, non a socero repetere, sed adfectioni tuae debes expendere. in funus sane eius si quid eo nomine quasi recepturus[16] erogasti, patrem, ad quem dos rediit, iure convenis. *PP. VIII k. Nov. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

14 *Idem A. Rufo.* Si mandatum solius mariti secutus tam ipsius quam uxoris eius negotia gessisti, tam tibi quam mulieri invicem negotiorum gestorum competit actio. ipsi sane qui mandavit adversus te mandati actio est: sed et tibi adversus eum contraria, si quid forte supererogasti. *PP. X k. Mart. Maximo II et Urbano conss.* [*a.* 234]

15 *Imp. Gordianus A. Muciano.* Si paterno adfectu privignas tuas aluisti seu mercedes pro his aliquas magistris expendisti, eius erogationis tibi nulla repetitio est. quod si ut[17] repetiturus ea, quae in sumptum misisti, aliquid erogasti, negotiorum tibi gestorum intendenda actio est. *PP. VI id. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

16 *Impp. Gallus et Volusianus AA. Eutychiano.* Si negotium sororis tuae gerens pro ea tributa sol-

(1) *B* 7, 11 (2) *sic, non* iuribus, *recte libri cum B* (3) Iun. *Mommsen* (4) *sic M cum B* (*x. π.*), fraudes cr. faciendas *PCR* (5) AA. conss. (= *a.* 293) *Mommsen* (6) *B* 17, 1. — *Cf. Dig.* 3, 5 (7) tutores seu *addidisse Iustinianos testatur Thalelaeus* (*BΣ*) (8) *verba* cum etiam ... potest *secundum Thalelaeum* (*BΣ*) *ex alia constitutione addita sunt* (9) mater eius idem *scr. cum B* (*x. π.*) (10) actione utili *videtur legisse Thalelaeus* (*B*) (11) *fuisse* Adversus curatores *idque, ne directa negotiorum gestorum actio contra eos data videretur, mutatum esse refert Thalelaeus* (*BΣ*) (12) = 8, 37, 3 (13) *suppl.* Hadriano *ex loco gemino, qui hoc nomen solum habet* (14) et neg. ut. gessistis *scripsi ad B* (*x. π.*): et *om. PL, post* gessistis *collocant CR* (15) potes C^b, debet P^a, debes P^bR^b, *om.* R^a*: οὐ δύνασαι errore B* (*x. π.*), *cf. BΣ* (16) *exciderunt fortasse* sumptus ab heredibus: *haec enim verba Thalelaeus* (*BΣ*) *et Latine profert et, quasi essent constitutionis, explicat* (17) ut *om. PC contra B* (*x. π.*)

visti, vel mandante ea vel rogante id fecisti, negotiorum gestorum actione vel mandati id, quod solvisse te constiterit, recipere poteris. *PP. XI k. Mai. Gallo et Volusiano conss.* [*a.* 252]

17 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Claudiae.* Curatoris etiam successores negotiorum gestorum utili conventos actione tam dolum quam latam culpam praestare debere nec ad eos officium administrationis transire ideoque nullam alienandi eos res adultae potestatem habere convenit. *D. XIII k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA. et CC. Pomponio.* Ob negotium alienum gestum sumptuum factorum usuras praestari fides bona suasit: quo iure contra eos etiam, quorum te necessitate compulsum negotium gessisse proponis, per iudicium negotiorum gestorum uteris. *D. VIIII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Ab uno herede pro solido re veluti communi venumdata de pretio coheres venditoris negotiorum gestorum ratam faciens venditionem agere potest. *D. id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Octaviae.* Tutori vel curatori similis non habetur, qui citra mandatum negotium alienum sponte gerit, quippe superioribus quidem muneris necessitas administrationis finem, huic autem propria voluntas facit ac satis abunde sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur.
1 Secundum quae super his quidem, quae nec tutor nec curator constitutus ultro quis administravit, cum non tantum dolum et latam culpam, sed et levem praestare necesse habeat, a te conveniri potest et ea, quae tibi ab eo deberi patuerit, cum usu-
2 ris compelletur reddere. De ceteris vero, quae ab aliis tui constituta iuris detenta exacta non sunt, ab hoc, qui nec agendi quidem propter exceptionis obstaculum facultatem habere potuit, exigi non potest: et idcirco adversus eos, quos res tuas tenere dicis, detorquere tuas petitiones debes. *D. VIII k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Mitrae.* Si cognati tui servos suos manumiserunt, hoc, quod eos administrasse res vestras contendis, eorum impedimentum libertati fieri non potuit. quin autem[1] ex actu praecedenti post manumissionem, si utriusque temporis administratio non conexa, sed separata sit, conveniri non posse procul dubio sit. *D. VI k. Oct. Viminacii CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Eulogio.* Negotium gerentes alienum non interveniente speciali pacto casum fortuitum praestare non compelluntur. *D. XI*[2] *k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

23 [3]*Idem AA. et CC. Theodoro.* Negotiis gestis non in rem, sed in personam est actio. *D. XII k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si quis nolente et specialiter prohibente domino rerum administrationi earum sese immiscuit, apud magnos auctores dubitabatur, si pro expensis, quae circa res factae sunt, talis negotiorum gestor habeat aliquam
1 adversus dominum actionem. Quam quibusdam pollicentibus directam vel utilem, aliis negantibus, in quibus et Salvius Iulianus fuit, haec decidentes sancimus, si contradixerit dominus et eum res suas administrare prohibuerit, secundum Iuliani sententiam nullam esse adversus eum contrariam actionem, scilicet post denuntiationem, quam ei dominus transmiserit nec concedens ei res eius attingere,
2 licet res bene ab eo gestae sint. Quid enim, si dominus adspexerit ab administratore multas expensas utiliter factas et tunc dolosa adsimulatione habita eum prohibuerit, ut neque anteriores expensas praestet? quod nullo patimur modo: sed ex quo die attestatio ad eum facta est vel in scriptis vel sine scriptis, sub testificatione tamen aliarum personarum, ex eo die pro faciendis meliorationibus nullam ei actionem competere, super anterioribus autem, si utiliter factae sunt, habere eum actionem contra dominum concedimus sua natura currentem. *D. XV k. Dec. Constantinopoli Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

XVIIII (XX).[4]

DE HIS QUAE VI METUSVE CAUSA GESTA SUNT.

1 *Imp. Alexander A. Felici.* Persecutionem eorum, quae vi vel furto ablata sunt, etiam si postea interciderunt, integram esse iure responsum est. *PP. X k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Alexandro.* Cum te non solum cavisse, verum etiam solvisse pecuniam confitearis, qua ratione ut vim passus restitui quod illatum est postules, perspici non potest, quando verisimile non sit ad solutionem te properasse omissa querella de chirographo utpote per vim extorto, nisi et in solvendo vim te passum dicis. *PP. VI k. Iul. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

3 *Imp. Gordianus A. Gaio.* Si vi vel metu fundum avus tuus distrahere coactus est, etiamsi maxime emptor eum alii vendidit, si tamen tu avo tuo heres extitisti, ut tibi reddito a te pretio restituatur, postquam placuit in rem quoque[5] dari actionem, secundum formam perpetui edicti adito praeside provinciae poteris postulare, si modo qui secundo loco comparavit longae possessionis praescriptione non fuerit munitus. *PP. VI id. Aug. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

4 *Idem A. Primo et Eutycheti.* Si per vim vel metum mortis aut cruciatus[6] corporis venditio vobis extorta est et non postea eam consensu roborastis, iuxta perpetui formam edicti intra annum quidem agentes, quo experiundi potestas est, si res non restituatur, quadrupli referetis condemnationem, scilicet reddito a vobis pretio: post annum vero causa cognita eadem actio in simplum permittitur: quae causae cognitio eo pertinet, ut ita demum decernatur, si alia actio non sit. *PP. III non. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Idem A. Rufo militi.* Non interest, a quo vis adhibita sit patri et patruo tuo, utrum ab emptore an vero sciente emptore ab alio, ut vi metuve possessionem vendere cogerentur. nam si adhibita vi compulsi sunt possessiones suas quae maiore valebant minimo distrahere, iurisdictionis tenore, ut id quod improbe factum est in priorem statum revolvatur, impetrabunt. *PP. VI k. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Pollae.* Ad invidiam alicui nocere nullam dignitatem oportet. unde intellegis, quod ad metum arguendum, per quem dicis initum esse contractum, senatoria dignitas adversarii tui sola non est idonea. *PP. III k. Mai. Heracliae CC. conss.*[7] [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Cotui.* Si donationis vel transactionis vel stipulationis vel cuiuscumque alterius contractus obligationis confectum instrumentum metu mortis vel cruciatus[8] corporis extortum vel capitales minas pertimescendo adito praeside provinciae probare poteris, hoc ratum haberi secundum edicti formam non patietur. *D. II non. Ian.*[9] *AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Trophimo.* Cum te domus et horti venditionem fecisse sub spe recipiendi, quod de frumento feceras, instrumentum vel timore, ne ad civilia munera nominareris, proponas et rescindi venditionem veluti metus causa factam desideres, intellegis ad ratum non habendum contractum metum huiusmodi prodesse non posse. *D. XI k. Sept. Viminacii AA.*[10] *conss.* [*a.* 293]

---

(1) autem *firmant B: fuerit* etiam (2) *numerus emendandus est ex die c.* 23 (3) *cf.* 6, 19, 2 (4) *B* 10, 2 — *Cf. Dig.* 4, 2 (5) quoque *C cum B*, quidem *PR^b*, *inc. R^a* (6) *sic C cum B*, cruciatum *APR*, *cf. c.* 7 *h. t.* (7) AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (8) *sic AR^a cum B*, cruciatu *PCR^b* (9) Iun. *Mommsen* (10) cc. *traditur*

9 [1]*Idem AA. et CC. Hymnodae.*[2] Metum non iactationibus tantum vel contestationibus[3], sed atrocitate facti probari convenit. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Faustinae.* Accusationis institutae vel futurae metu alienationem seu promissionem factam rescindi postulantis improbum desiderium est. *D. VI k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Constantius A. ad Euagrium pp.* Si per impressionem quis aliquem metuens saltem in mediocri officio constitutum rei suae in eadem provincia vel loco, ubi tale officium peragit, sub venditionis titulo fecerit cessionem, et quod emptum fuerit reddatur et nihilo minus etiam pecunia retineatur: simili poena servanda, si qui vel coniugis vel amici nominibus abutentes praedam tamen[4] sibi adquirunt. *D. X k. Oct. Aquileiae Constantio A. VII et Constantio conss.* [*a.* 354]

12 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad populum.* Venditiones donationes transactiones, quae per potentiam extortae sunt, praecipimus infirmari. *D. XIII k. Mart. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

XX (XXI).[6]
DE DOLO MALO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Clementinae.* Si fideiussor a creditore pignora emit, oblata quantitate sortis et usurarum tibi dominium cum fructibus, quos bona fide percepit, consultius restituet, ne fidei ruptae gratia de dolo possit actio exerceri. *Accepta d. III id. Mai. Plautiano et Geta conss.* [*a.* 203]

2 *Imp. Antoninus A. Agrippae.* De dolo actio, cum alia nulla competit, causa cognita permittitur. *D. non. Nov. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

3 *Imp. Gordianus A. Aquilino.* Non possunt obesse tibi tempora, quae in actione de dolo solent computari[7], quibus rei publicae causa, ut adlegas, occuparis: sed exinde tibi incipiet tempus cedere, ex quo muneribus liberatus facultatem agendi intra praestituta tempora coeperis obtinere. *PP. id. Aug. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Menandrae.* Cum proponas inter te et eum, quem in contubernio ancillam tuam sibi coniunxisse memorasti, placuisse, ut tibi pro eadem daret mancipium, intellegis, quod, si manumisisti vel ei tradidisti et ille manumisit, revocandae libertatis potestatem non habes, sed solum, si necdum statutum tempus excessit et fidem placiti rumpat, desiderare debes de dolo tibi decerni actionem. quod si penes te dominium eius remansit, adito praeside provinciae cum natis hanc potes recuperare, si nulla moveatur status quaestio. *D. III k. Mai. Heracliae CC. conss.*[8] [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Aphrodisiae.* Si superstite patre per emancipationem tui iuris effecta matri successisti rebusque tuis per legitimum tutorem patrem eundemque manumissorem administratis postea transegisti cum eo bona fide, perspicis, quod, si pactum tantum factum sit, petitio tua per exceptionem submovetur, si vero novatio legitimo modo intercessit et acceptilatio subsecuta est, nullam tibi iam superesse actionem. 1 Sane si laesa es immodice liberatione sollemniter per novationem atque acceptilationem tributa, non de dolo propter paternam verecundiam, sed in factum actio tibi tribuenda est. *D. id. Iun. AA. conss.* [*a.* 293]

6 [9]*Idem AA. et CC. Hymnodae*[10]. Dolum ex insidiis perspicuis probari convenit. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Sebastiano.* Si maior quinque et viginti annis hereditatem fratris tui repudiasti, nulla tibi facultas eius adeundae relinquitur. sane si eius uxoris tibi substitutae dolo factum est, actionem de dolo contra eam exercere potes. *D. XVI k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [11]*Imp. Constantinus A. ad Symmachum vicarium.* Optimum duximus non ex eo die, quo se quisque admissum dolum didicisse memoraverit, neque intra anni utilis tempus, sed potius ex eo die, quo adseritur commissus dolus, intra continuum biennium de dolo actionem moveri, sive afuerit sive praesto est is, qui dolum se passum esse conqueratur. omnes igitur sciant neque incipiendae post biennium neque ante completum biennium coeptae, post biennium finiendae doli actionis concessam licentiam. *D. VIII k. Aug. Naisso Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

XXI (XXII).[12]
DE IN INTEGRUM RESTITUTIONE MINORUM VIGINTI QUINQUE ANNIS.

1 *Imp. Alexander A. Plotianae.* Illud inspiciendum est, num inofficiosi querellae vel palam vel tacita dissimulatione sit renuntiatum. nec hoc autem in personam tuam cadere posse auxilium quod aetati impertitur ostendit. *D. V id. Iul. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A.*[13] *Alexandro.* Eo tempore, quo soror tua auxilio iuvabatur aetatis, si patris intestati bonorum possessionem accipere debuit, licet quinque filios superstites habuerit, non tamen ideo minus ad edicti praerogativam pertinet, scilicet si nunc per aetatem beneficium restitutionis largitur. *PP. VIII id. Aug. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Attiano.* Si curatorem habens minor quinque et viginti annis post pupillarem aetatem res venum dedisti, hunc contractum servari non oportet, cum non absimilis ei habeatur minor curatorem habens, cui a praetore curatore dato bonis interdictum est. si vero sine curatore constitutus contractum fecisti, implorare in integrum restitutionem, si necdum tempora praefinita excesserint, causa cognita non prohiberis. *D. XIIII k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

4 [14]*Idem AA. et CC. Isidoro.* Si minorem te quinque et viginti annis fuisse, cum contraheres, ostenderis, et tempora restitutionis praestituta excessisse ab adversario tuo comprobatum non fuerit, praeses provinciae in integrum restitutionis dare tibi auxilium debeat. *D. V k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

5 [15]*Idem AA. et CC. Rufo.* Minoribus in integrum restitutio, in quibus se captos probare possunt, etsi dolus adversarii non probetur, competit. 1 Ante impletum etiam quintum et vicesimum annum de his, in quibus se minores captos existimant, posse in integrum restitutionem implorare certissimi iuris est. *D. V k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Sententiae.* Si intra aetatem, cui succurri solet, in integrum restitutionis lis inchoata est nec ei a te renuntiatum est, mors eius, contra quem haec fuerat implorata, fraudi tibi esse non potest. *D. V. k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Severae.* De tutela avunculi eiusdemque tutoris, cui falso aetate probata praestitisti liberationem, quem ignarum aetatis tuae non fuisse tam officium tutelae quam sanguinis proximitas arguit, si necdum statutum tempus excessit,

(1) *iunge* 2, 20, 6. 2, 31, 2. 4, 44, 8 (2) Aureliae Euodiae 4, 44, 8 (3) iactationibus t. vel contestationibus $P^{v}R$ *cum B*, iactionis t. vel contestationis P^{c}, iactationibus t. vel contestatione metus *AC* (4) talem *dett.* (5) = *Th.* 3, 1, 9 (6) *B* 10, 3 — *Cf. Dig.* 4, 3 (7) *firmant Graeci:* non possunt tibi tempora in actione de dolo computari *Mommsen* (8) AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (9) *iunge* 2, 19, 9. 2, 31, 2. 4, 44, 8 (10) Aureliae Euodiae 4, 44, 8 (11) *Th.* 2, 15, 1 (12) *B* 10, 4. — *Cf. Dig.* 4, 4 (13) *scribi debuit* imp. Gordianus A. (14) *iunge* 2, 24, 4 (15) *vide ad* 5, 11, 4

ex causa in integrum restitutionis heredes eius convenire potes. *D. XI k. Aug. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [1]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africae.* Minoribus[2] in his, quae vel praetermiserint vel ignoraverint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. *D. prid. non. Mart. Ravennae Constantio vc. cons.* [*a.* 414]

9 [3]*Imp. Zeno A. Aeliano pp.* Non videtur circumscriptus esse minor, qui iure sit usus communi. *D. k. Ian. Basilio*[4] *cons.* [*a.* 480]

XXII (XXIII).[5]

DE FILIO FAMILIAS MINORE.

1 (2) [6]*Imp. Gordianus A. Candiano*[7] *militi.* Si frater tuus, cum mutuam pecuniam acciperet, in patris fuit potestate nec iussu eius nec contra senatus consultum contractum est, propter lubricum aetatis adversus eam cautionem in integrum restitutionem potuit postulare. *PP. III non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 (1) *Idem A. Tryphoni militi.* Filius familias, si minor viginti quinque annis pro extraneo fideiussit, in integrum restitutionem postulare non prohibetur. sed et si pro patre suo fideiussor extitit eique diem suum functo non successit, in integrum restitutionem postulare potest. *D. k. Iul. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

XXIII (XXIIII).[8]

DE FIDEIUSSORIBUS MINORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Myroni.* Postquam in integrum aetatis beneficio restitutus es, periculum evictionis emptori, cui praedium ex bonis paternis vendidisti, praestare non cogeris. sed ea res fideiussores, qui pro te intervenerint, excusare non potest. quare mandati iudicio, si pecuniam solverint aut condemnati fuerint, convenieris, modo si eo quoque nomine restitutionis auxilio non iuvaris. *PP. VI. k. Oct. Severo A. et Albino conss.* [*a.* 194]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Curioni.* Si ea, quae tibi vendidit possessiones, interposito decreto praesidis aetatis tantummodo auxilio adiuvatur, non est dubium fideiussorem ex persona sua obnoxium esse contractui. verum si dolo malo apparuerit contractum interpositum esse, manifesti iuris[9] est utrique personae tam venditricis quam fideiussoris consulendum esse. *S. VI k. Mai. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

XXIIII (XXV).[10]

SI TUTOR VEL CURATOR INTERVENERIT.

1 *Imp. Antoninus A. Marcianae.* Si iam puberes utriusque sexus parentium hereditatem adistis, sed etiam nunc in ea aetate estis, ut eo, quod paternae hereditati vos obligastis, in integrum restitutionis auxilium accipere debeatis, adite per procuratores[11] vestros praesidem provinciae. quod si legitimam aetatem implestis idque tempus, quo in integrum restitui possitis, excessit[12], curatores vestros, si adversus eos nondum experti estis, iudicio secundum formam iuris convenite. *PP. II non. April. Laeto et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Imp. Alexander A. Marcianae.* Minoribus annis viginti quinque etiam in his, quae praesentibus tutoribus vel curatoribus in iudicio vel extra iudicium gesta fuerint, in integrum restitutionis auxilium superesse, si circumventi sunt, placuit.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Nicomedi.* Etiam in his, quae minorum tutores vel curatores male gessisse probari possunt, licet personali actione a tutore vel curatore suum consequi possint, in integrum restitutionis auxilium eisdem minoribus dari iam pridem placuit. *D. IIII non. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

4 [13]*Idem AA. et CC. Isidoro.* Si creditor non vestram personam, sed curatorum secutus cum ipsis contractum habuit et ab ipsis stipulatus est, nullam ei prorsus adversus vos actionem competere manifestum est. *V k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Valentino.* Etiam tutoribus vel curatoribus distrahentibus vel alias contrahentibus minores tam restitui rebus propriis quam tutorum vel curatorum damna sequi, nullo eis praeiudicio per electionem generando, placuit. *VI id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXV (XXVI).[14]

SI IN COMMUNI EADEMQUE CAUSA IN INTEGRUM RESTITUTIO POSTULETUR.

1 [15]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Domitio*[16] *Aphobio.* Nec si maior quinque et viginti annis soror vestra fuit, vobis non mandantibus nec ratam transactionem habentibus de iure vestro quicquam minuere potuit. nam si cognitis quae gesserit his consensum post viginti et quinque annos aetatis commodastis, quamvis illa minor pro portione propria restitutionis auxilium implorare possit[17], vobis tamen ad communicandum edicti perpetui beneficium eius aetas patrocinari non potest. *S. III id. Aug.*[18] *CC. conss.* [*a.* 294]

XXVI (XXVII).[19]

SI ADVERSUS REM IUDICATAM.

1 *Imp. Alexander A. Iuliis.* Minus ex tutelae iudicio consecuti de superfluo habere actionem ita potestis, si tempore iudicii minores annis fuistis et nunc beneficium aetatis vobis largitur. ceterum si post legitimam aetatem sententia prolata est, iterato eandem actionem de isdem' speciebus inferre non potestis. *PP. V k. Febr. Pompeiano et Pelignano conss.* [*a.* 231]

2 *Imp. Gordianus A. Serenae.* Si, cum pater tuus te in sua potestate esse minimeque emancipationem a se factam valere diceret, pro consule super causa cognoscens te[20] eius potestati subiectam pronuntiaverit, cum adversus eam sententiam in integrum restitui postules, is qui provinciam regit in impertienda cognitione suas partes secundum leges exhibebit. *PP. XV k. Dec. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Imp. Philippus A. et Philippus C.*[21] *Aelianae.* Adversus sententiam eius, qui tunc vice principis iudicavit, in integrum restitutionis auxilium apud praetorem seu praesidem provinciae clarissimum virum flagitare nequaquam potes: nam adversus eius sententiam, qui vice principis cognovit, solus princeps restituet. *PP. XVIII k. Nov. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Urbano.* Cum et minores vos esse adfirmetis et indefensos, nullum vobis praeiudicium fieri praeses provinciae pro sua gravitate curabit. nam si iusta defensione tutorum vel curatorum vobis adsistente aliquid statutum est, intellegitis in integrum restitutionis auxi-

(1) = *Th.* 2, 16, 3: *iunge* 3, 6, 3 (2) et mulieribus et minoribus *Th.* (3) *iunge* 5, 12, 28. 5, 75, 6 (4) vc. *ins.* 5, 75, 6 (5) *B* 10, 5 (6) *iunge* 4, 13, 1 (7) candidiano *S*, candido 4, 13, 1 (8) *B* 10, 6 (9) *sic dett. cum B* (*κ. π.*), manifestum *PCR* (10) *B* 10, 7 (11) *sic C cum B* (*κ. π.*), curatores *R* (12) *sic M cum B* (*κ. π.*), excessistis *CR* (13) *iunge* 2, 21, 4 (14) *B* 10, 8 (15) *iunge* 4, 51, 4. 8, 42, 18 (16) domitio 4, 51, 4, *om. libri* (17) implorare possit L^b *cum B*, implorasset PL^aCR (18) Febr. *scr. cum* 4, 51, 4. 8, 42, 18 (19) *B* 10, 9 (20) cognoscens te M^b *cum B* *διαγινώσκων σε*, cognoscente C^aRM^a, cognoscente te C^b (21) et phil. c. *dett.*, *om. SPR*

lium vobis esse necessarium: eodem obtinente etiam, si per procuratorem vestrum legitime ordinatum lis agitata est. *D. XVI k. Mai. Maximo et Aquilino conss.* [*a.* 286]

5 *Idem AA. et CC.*[1] *Marciano.* In rem pupilli vel adulti contra tutores seu curatores a praeside lata sententia restitutionis auxilium non minus, quam si quid adversus eos fuisset statutum, implorare minores posse constat. *D. k. Nov.*[2] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XXVII (XXVIII).[3]
SI ADVERSUS VENDITIONEM.

1 *Imp. Alexander A. Florentino militi.* Si minor annis viginti quinque emptori praedii cavisti nullam de cetero te esse controversiam facturum, idque etiam iureiurando corporaliter praestito servare confirmasti, neque perfidiae neque periurii me auctorem futurum sperare tibi debuisti. *D. VI k. Sept.*

2 [4]*Imp. Constantinus A. ad populum.* In integrum restitutione minoribus adversus commenticias venditiones et adversus tutorum seu curatorum[5] insidias sanctionum praesidio cautum esse non dubium est. *D. id. Mart. Sirmi ipso A. VII et C. conss.* [*a.* 326]

XXVIII (XXVIIII).[6]
SI ADVERSUS VENDITIONEM PIGNORIS[7].

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sabinae et aliis.* Etiam adversus venditiones pignorum, quae a creditoribus fiunt, minoribus subveniri, si tamen magno detrimento adficiantur, iam pridem placuit. si igitur pignori captis praediis ac distractis enorme damnum ex huiusmodi venditione passos vos ostenderitis, praesertim cum hodieque vos minores esse adfirmetis, auxilium restitutionis vobis impertietur. *D. X k. Dec. Sirmi*[8] *ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

2 *Idem AA. et CC. Severae et Clementianae.* Rem, quam a patre vestro quondam creditor eius obligatam sibi distraxit, per aetatem vestram postulantium 1 revocari desiderium non habet rationem. Quod iuris est et si extraneo successistis: nam si creditor non bona fide versatus est, ipsum magis vel tutores sive curatores vestros, qui hanc venumdari passi sunt, convenite. *D. XIII k. Mai.*[9] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

XXVIIII (XXX).[10]
SI ADVERSUS DONATIONEM.

1 [11]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Theodotae.* Si quae res ante nuptias congruenti moderatione a minore annis marito sponsaliorum tempore, etiam curatore praesente, tibi[12] donatae sunt, obtentu aetatis non revocabuntur. *S. III non. Nov. Diocletiano A. et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

2 *Idem AA. et CC. Midae.* Si in te ac fratrem tuum emancipatos pater vester fecit donationem, in alium postea transferendo portionem eius nihil vobis abstulit: nec, si frater tuus sibi quaesiti praedii rustici partem donanti patri consensit, dominium ab eo discedere potuit propter senatus consulti auctoritatem, nec auxilium in integrum restitutionis in hac 1 re necessarium est. In aliis vero rebus, quae etiam sine decreti recitatione alienari possunt, si, postquam sibi donatae fuerint[13], postea alii donanti eandem patri voluntatem in minore aetate accommodavit nec praestituta tempora restitutionis excessit[14], hoc auxilium implorare potest. *D. VIII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

XXX (XXXI).[15]
SI ADVERSUS LIBERTATEM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Anniae.* Si post decretum praetoris viri clarissimi, qui fideicommissariam[16] libertatem deberi pronuntiavit, Secundus[17], quem condicioni non paruisse conquereris, manumissus non est, aetas tua litis instaurationem admittit. quod si libertatem quamvis indebitam dedisti, non posse eam revocari intellegis, sed damnum, quod ob eam causam illatum est, iudicio negotiorum gestorum a curatoribus tuis esse sarciendum. *PP. II k. Iul. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Gordianus A. Solanae.* Etsi minor[18] annis, ut adlegas, constituta servum tuum ab eo circumscripta in consilio manumisisti, tamen vindictae impositio, qua libertas iusta munitur, nec obtentu quidem aetatis rescindi potest. indemnitati vero tuae, a manumisso scilicet sarciendae, ab eo cuius iurisdictio est, quatenus iuris ratio permittit, consuli debet. *PP. VI id. Mart. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Marthonae et Sabinillae.* Quos retrahi in servitutem postulatis, si non in consilio causa cognita, cum minores annis viginti fuissetis, manumisistis, non per in integrum restitutionem, sed ipso iure persequi potestis. quod si probata causa libertas praestita est, restitutio in integrum contra libertatem locum habere non potest. 1 Si tamen in ea re culpa seu fraude liberti eiusdemque curatoris ratio vestra laesa sit, sarciri damnum ab eo qui hoc intulit praeses provinciae curabit, non dubitaturus etiam graviorem exsecutionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, ut puniendum in liberto crimen deprehendatur. *PP. VIII*[19] *k. Oct. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*[19*] *Tatiano.* In iudicio de liberali causa sententiam pro libertate latam ne quidem praerogativa minoris aetatis sine appellatione posse rescindi ambigi non potest. *PP. VIII*[20] *id. Ian. Nicomediae Diocletiano VIII et Maximiano VII conss.* [*a.* 303]

XXXI (XXXII).[21]
SI ADVERSUS TRANSACTIONEM VEL DIVISIONEM MINOR RESTITUI VELIT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Honorato.* Cum in integrum pupilla restituta rescindi transactionem vel divisionem placuit, tu quoque actionibus, quas pridem habuisti, utaris.

2 [22]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Hymnodae.*[23] Si ex persona minorum in integrum restitutio adversus transactum propter aetatis auxilium imploretur, tibi quoque agenti ex integro vel replicatione contra exceptionem pacti vel, si peremptam constet pristinam obligationem, ex instauratione negotii tributa actione consulendum est. *D. k. Dec. CC. conss.*[24] [*a.* 294]

---

(1) et cc. *om. libri* (2) *fortasse* d. k. Dec. *vel* d. VIIII k. Dec. *scr.* (3) *B* 10, 10 (4) = *Th.* 2, 16, 1: *iungendae sunt* 5, 37, 22. 5, 72, 4, *fortasse etiam* 4, 32, 25 (5) seu curatorum *om. Th.* (6) *B* 10, 11 (7) pignoris *S index P CR*, pignorum *pL cum B* (8) *sic Hal.*, pp. XII k. mai. *P* (9) *sic Hal.*, III k. mar. *P* (10) *B* 10, 12 (11) *iunge* 5, 71, 8 (12) tibi *R*, *om. C* (13) *sic dett.*, donata fuerit *P*, donata fuerint *CR* (14) *sic PCR*, excesserunt *dett. cum B* (15) *B* 10, 13 (16) *sic MB*, fideicommissam *CR* (17) secundo *B* (κ. π.)? (18) viginti *ins. edd. cum B ex interpolatione, ut videtur* (19) VIII *Hal.*, VIIII *P* (19*) et cc. *C*, *om. SPR* (20) *sic P*, d. VI *Hal.* (21) *B* 10, 14 (22) *iunge* 2, 19, 9. 2, 20, 6. 4, 44, 8 (23) Aureliae Euodiae 4, 44, 8 (24) AA. conss. (= a. 293) *Mommsen collatis legibus iungendis*

XXXII (XXXIII).[1]
SI ADVERSUS SOLUTIONEM A DEBITORE VEL A SE FACTAM.

1 [2]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Soteri.* Exemplo ceterorum debitorum tutores etiam quae ex administratione tutelae debent curatoribus solventes liberantur, sed ante tempus in integrum restitutioni praestitutum edicto perpetuo permissum beneficium implorari et, an sit tribuendum, per causae cognitionem aestimari potest. *D. VI id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

2 [3]*Idem AA. et CC. Laurinae.* Indebito legato, licet per errorem iuris a minore soluto, repetitionem ei decerni, si necdum tempus, quo restitutionis tribuitur auxilium, excesserit, rationis est. *D. XV*[4] *k. April. Sirmi CC.*[5] *conss.* [*a.* 294]

XXXIII (XXXIIII).[6]
SI ADVERSUS DOTEM.

1 *Imp. Alexander A. Valenti.* Quoniam circumventam dicis sororem tuam omnia bona in dotem dedisse, an veritas adlegationi[7] adsistat, si ad te hereditas sororis tuae vel bonorum possessio pertinuit et tempora nondum praeterierint, intra quae legibus conceditur ex persona defuncti postulare in integrum restitutionem, praeses provinciae praesente diversa parte examinabit. *D. VI id. Iul. Maximo et Paterno conss.* [*a.* 233]

XXXIIII (XXXV).[8]
SI ADVERSUS DELICTUM SUUM.

1 [9]*Impp. Severus et Antoninus AA. Longino.* In criminibus quidem aetatis suffragio minores non iuvantur: etenim malorum mores infirmitas animi non excusat. sed cum delictum non ex animo, sed ex contractu[10] venit, noxa non committitur, etiamsi poenae causa pecuniae damnum inrogatur: et ideo minoribus et in hac causa in integrum restitutionis auxilium competit. *D. id. Oct. Severo II et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Proculae.* Licet in delictis aetate neminem excusari constet, matri tamen, quae filiis tutorem aetatis lubrico lapsa non petiit, eorum minime denegari successionem convenit, cum hoc in maioribus matribus tantum obtineat. *V non. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXV (XXXVI).
SI ADVERSUS USUCAPIONEM.[10*]

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Isidorae.* Contra eos, qui res minorum[11] tenent, si usucapione dominium adquisierunt, restitutionis auxilium eis decerni debet. *D. k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVI (XXXVII).[12]
SI ADVERSUS FISCUM.

1 [13]*Impp. Severus et Antoninus AA. Longino.* Si Probus in minore aetate constitutus circumventus a Rufino dispensatore nostro venditionem rei praecipiti animo pretio longe minore contrahere festinavit, iuris publici fiscus noster in iure restitutionis sequetur auctoritatem. *D. id. Oct. Severo et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Imp. Alexander A. Antiocho et aliis.* Si adversus privatos in integrum restitutionem tam tu quam fratres tui desideratis, praesidis provinciae viri clarissimi notio est isque causa cognita aestimabit, an auxilium quod imploratis conferri in vos debeat. quod si adversus fiscum id postulatis, intellegitis procuratorem meum una cum praeside, praesente fisci patrono, adire vos debere. *D. k. Aug. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Laurentio.* Edicto quidem divi Marci parentis nostri res minorum exceptae nihil tuum adiuvant desiderium, si quidem debiti causa patris minoris vel etiam ipsius praedia venumdata quinquennii praescriptionis
1 nullam admittunt quaestionem. Sed quoniam per collusionem sive fraudem tunc temporis procuratoris nostri nimis exiguo pretio fundum tuum cum mancipiis venumdatum adseveras, si aditus rationalis noster tuis adlegationibus adesse fidem nec servatam sollemnitatem hastarum animadverterit, fisco te satisfaciente revocata venditione fundum tibi restitui iubebit. *D. id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVII (XXXVIII).[14]
SI ADVERSUS CREDITOREM.

1 *Imp. Antoninus A. Prunico.* Cum et ipse confitearis[15] cum Zenodora minore viginti quinque annis contraxisse nec docere potuisse praetori viro clarissimo ex eo contractu locupletiorem factam, intellegis eam merito in integrum restitutam. *D. VI non. Mai. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 *Imp. Gordianus A. Gaiano.* Si, ut adlegas, minor annis pecuniam fenori accepisti nec ea in rem tuam versa est, adversus cautionem, per quam eo nomine te obligasti, in integrum restitutionis auxilium potes sollemniter postulare. *PP. III non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

XXXVIII (XXXVIIII).[16]
SI UT SE HEREDITATE ABSTINEAT.

1 [17]*Impp. Severus et Antoninus AA.*[18] *Florentio*[19] *et aliis.* Si vos paternae hereditati non miscuistis, ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides veritatis verborum adminicula non desideret. quod si pro herede gessistis vel bonorum possessionem accepistis, propter aetatem, cui subveniri solet, in integrum restitutionis auxilium accipere debetis. *PP. V non. Mart.*[20] *Saturnino et Gallo conss.* [*a.* 198]

2 *Imp. Gordianus A. Herodotae.* Si, cum avi tui testamento te heredem reliquissent, hereditates eorum non adisti, liberum tibi est repudiata paterna successione per in integrum restitutionis auxilium, quo te aetatis iure dicis esse munitam, hereditatem parentum tuorum, licet antea non adisti, nunc obtinere. *PP. III non. Febr. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

XXXVIIII (XXXX).[21]
SI UT OMISSAM HEREDITATEM VEL BONORUM POSSESSIONEM VEL QUID ALIUD ADQUIRAT.

1 *Imp. Gordianus A. Protae.* Minores viginti quinque annis non tantum in his, quae ex bonis propriis amiserunt, verum etiam si hereditatem sibi delatam non adierint, posse in integrum restitutionem postulare iam dudum placuit. *PP. id.*[22] *Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

---

(1) *B* 10, 15 (2) *iunge* 2, 45, 2 (3) *iunge* 7, 2, 11 (4) XVI 7, 2, 11 (5) aa (= *a.* 293) 7, 2, 11 *male* (6) *B* 10, 16 (7) tuae *ins. dett. cum B* (8) *B* 10, 17 (9) *iunge* 2, 36, 1 (10) ex contractu *AR cum B*, extra *PC*?. contractu *C*a (10*) *B* 10, 18 (11) *sic dett. cum B*, minoris *PCR* (12) *B* 10, 19 (13) *iunge* 2, 34, 1 (14) *B* 10, 20 (15) *sic P cum B*, profitearis *CR* (16) *B* 10, 21 (17) = *Greg.* 2, 4, 1 (18) Vetoriis *ins. Greg.* (19) *sic SR*, frontino *Greg*, florentino *C* (20) *sic Greg.*, VI non. maii *Hal.* (21) *B* 10, 22 (22) id. *Hal.*, IIII id. *P*, III id. *L*

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sarapiadi.* Ad bonorum possessionem in paternis rebus omissam minores in integrum restitutionis admitti beneficio iam pridem placuit. restituti autem decreto bona, quae habuerunt mortis tempore patris, debent conferre. *D. xvi*[1] *k. Nov. Sirmi CC. conss.*[2] [*a.* 294]

XXXX (XXXXI).[3]

IN QUIBUS CAUSIS IN INTEGRUM RESTITUTIO NECESSARIA NON EST.

1 *Imp. Alexander A. Mutato.* Minoribus quinque et viginti annis, praesertim qui per tutores vel curatores non defenduntur, non obesse, si mortem defuncti non ulciscantur, innumeris[4] divorum parentum meorum ac meis rescriptis continetur. *v id. Mai. Alexandro A. iii et Dione conss.* [*a.* 229]

2 [5]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Theodotae.* Adulescentiae tempus non imputari in id quinquennium liberis, cuius praescriptio seram inofficiosi moventibus quaestionem opponi solet, manifeste ante rescripsimus. impleta igitur aetate legitima non est in integrum restitutio necessaria, quia non integratio amissae causae his datur, sed integra ipsa causa servatur. *PP. ii id. Aug. Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

3 [6]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Decimo Caplusio*[7]. In minorum persona re ipsa et ex solo tempore tardae pretii solutionis recepto iure moram fieri creditum est, in his videlicet, quae moram desiderant, id est in bonae fidei contractibus et fideicommissis et in legato[8]. *PP. xii k. Oct. ipsis iiii et iii AA. conss.* [*a.* 290]

4 [9]*Idem AA. et CC.*[10] *Stratonicae.* Si tutor tuus, qui pro tutelari officio non caverat, iudicio expertus est, contra eum lata sententia iuri tuo officere non potuit, nec ea quae ab eo gesta sunt ullam firmitatem obtinent. frustra igitur in integrum restitutionis auxilium desideras, quando ea, quae ab eo gesta sunt, qui legitimae administrationis personam sustinere non potuit[11], ipso iure irrita sunt. *S. xviii*[12] *k. Ian.*[13] *Nicomediae CC. conss.*[14] [*a.* 294]

5 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Sancimus favore imperfectae aetatis exceptionem non numeratae pecuniae ab initio minoribus non currere, ne, dum in integrum restitutionem expectamus, aliquod emergat obstaculum, per quod huiusmodi beneficio minor uti non potest, ne substantia eius subverta-
1 tur[15]. Sed humanius et latius eandem legis interpretationem extendere, in omnibus casibus, in quibus vetera iura currere quidem temporales praescriptiones adversus minores concesserunt, per in integrum autem restitutionem eis subveniebant, eas ipso iure non currere. melius etenim est intacta iura eorum servari, quam post causam vulneratam remedium quaerere. videlicet exceptionibus triginta et[16] quadraginta annorum in suo statu remanentibus. *D. k. Nov. Constantinopoli post cons. Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXXI (XXXXII).[17]

QUI ET ADVERSUS QUOS IN INTEGRUM RESTITUI NON POSSUNT.

1 *Imp. Alexander A. Cononidi.* In consilio quidem cognoscentis de restitutione in integrum esse oportet, num is, qui se minorem annis laesum esse dicat, diligens pater familias fuerit actibusque publicis industrium se docuerit, ut lapsum eum per aeta-
1 tem verisimile non sit. Verum si causa cognita circumventus deprehendatur, propter hoc solum velut praescriptione a solito auxilio removeri non debet, quod urguentibus patriae necessitatibus decurio minor annis creatus sit[18] vel propagandae suboli liberorum educatione prospexerit. *PP. x*[19] *k. Oct. Lupo et Maximo conss.* [*a.* 232]

2 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum apud veteres dubitabatur, an liberi parentes suos vel liberti patronos in querimoniam deducere possint quasi non rite in eos versatos, et quidam existimabant nullam esse contra huiusmodi personas in integrum restitutionem, pondere naturali vel patronali reverentia huiusmodi petulantiae refragante, nisi vel ex magna causa vel adversus turpem eorum personam, alii autem personarum quidem vel causae distinctionem respuendam esse censuerunt, tunc autem tantummodo dandam esse restitutionem putaverunt, cum minor ex sua simplicitate se deceptum, non ex dolo patris vel patroni circumscriptum esse dicat: quod[20], ut maneat in omnibus honor parentibus et[21] patrono vel patronae illibatus atque intactus, sancimus nullo modo neque adversus parentes utriusque sexus neque adversus patronum vel patronam dari restitutionem. nam personarum reverentia omnem eis excludit restitutionem, cum procul dubio est etiam ipsas personas cavere, ne quid suae opinioni contrarium[22] existat. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

XXXXII (XXXXIII).[23]

SI MINOR SE MAIOREM DIXERIT VEL PROBATUS FUERIT.

1 *Imp. Alexander A. Maximianae.* Si, cum minor annis viginti quinque esses, tabulis quae sunt[24] tuarum professionum oblatis tibi aetatem quasi maior annis viginti quinque decepta probasti, in integrum restitutionem intra statutum legibus tempus etiam post impletam aetatem de omnibus intra aetatem[25] adversus te gestis postulare apud eum, cuius de ea re iurisdictio est, potes. *PP. xii*[26] *k. April. Maximo ii et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vitalio.* Si is, qui nunc minorem se adseverat, fallaci maioris aetatis mendacio te decepit, iuxta statuta iuris, cum errantibus, non etiam fallentibus minoribus publica iura subvenerunt[27], in integrum restitui non debet. *D. ii k. Dec. Diocletiano iii et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

3 *Idem AA. et CC. Theodotae.* Si alterius circumveniendi causa minor aetate maiorem te probare adspectu laboraveris, cum malitia suppleat aetatem, restitutionis auxilium tam sacris constitutionibus quam rescriptorum auctoritate denegari statutum
1 est. Quod si per iniuriam vel circumventionem adversarii hoc fuerit factum, durat[28] beneficium, quo
2 minoribus causa cognita subveniri solet. Aditus itaque praeses provinciae probationis aetatis examinata causa, si tuum dolum non reppererit intercessisse, ac te minorem tunc fuisse probaveris, causa
3 cognita in integrum restitui providebit. Si tamen in instrumento per sacramenti religionem maiorem te esse adseverasti, non ignorare debes exclusum tibi esse in integrum restitutionis beneficium, nisi

(1) *xvi Hal.*, x *M?* (2) AA. conss. (= *a.* 293) *Mommsen* (3) *B* 10, 23 (4) innumeris *edd.*, innumerosis *C*, numerosis *PR*[b], *om. R*[a] (5) *iunge* 3, 28, 16 (6) *iunge* 4, 49, 5 (7) caplusio 4, 49, 5, *om. libri* (8) *sic C*[b] *cum B*, legati *C*[a], legatis *R* (9) = 5, 42, 3: *fortasse iungenda est* 4, 6, 11 (10) et cc. *om. lex gemina, cf. not.* 41 (11) qui ... potuit *om. l. gem.* (12) *xvii* 4, 6, 11 (13) *sic* 5, 42, 3. 4, 6, 11, non. *Hal.* (14) cc. conss. *Hal.*, *cum* 4, 6, 11, diocletiano iii et maximiano conss. (= *a.* 287) *l. gem.* (15) *aut verba* ne s. e. subvertatur *delenda sunt cum B aut cum Mommseno scribendum* expectantibus aliquod ... potest, substantia e. subvertatur (16) et *C cum B*, vel *PR* (17) *B* 10, 24 (18) sit *dett. cum B*, *om. CR* (19) x *Hal.*, xi *P* (20) quod *firmant B*, quo de *Mommsen* (21) et *edd. cum B*, *om. libri* (22) *sic RB*, quis s. o. contrarius *PC* (23) *B* 10, 25 (24) tabulis quasi *Mommsen cum B* (25) aetatem *PR*[b], eam aetatem *C*, eam *R*[a] (26) *xii Hal.*, xv *P* (27) subveniunt *M*[b] *cum B* (28) durat *C cum B*, durabit *PR*

palam et evidenter ex instrumentorum prolatione, non per testium depositiones te fuisse minorem osten-
4 deris. Huiusmodi autem sacramento corporaliter praestito nullum tibi superesse auxilium perspicui iuris est. *D. XIII k. Oct. Sirmi AA.*[1] *conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Livio.* Cum circa probandum annorum numerum apud rectorem provinciae erratum esse proponas et in huiusmodi causis etiam filiis familias minoribus subveniri admissum sit, ea, quae in prece contulisti, praesidem provinciae examinare convenit: qui si aestimata aetate tua maiorem annis falsa opinione te praesumpsisse ex probationum luce cognoverit, erga minoris personam fidem veri sequetur. *D. VI id.*[2] *Dec. AA.*[3] *conss.* [*a.* 293]

XXXXIII (XXXXIIII).[4]

SI SAEPIUS IN INTEGRUM RESTITUTIO POSTULETUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Romano et aliis.* Si post sententiam proconsulis contra vos latam desiderastis in integrum restitui nec obtinuistis, frustra, ut rursum ea quaestio in integrum restitutionis[5] agitetur, desideratis: appellare enim debuistis, si vobis sententia displicebat. sed si adhuc in ea aetate estis, cui subveniri solet, appellandi ius vobis restituimus. *PP. V k. Aug. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

2 *Imp. Alexander A. Iusto militi.* Quamquam curatores pupillae victi sunt, cum in integrum restitui pupillam desiderabant, cum tamen novis defensionibus causam instrui posse dicas, adeant curatores uxoris tuae et petant, ut causas in integrum restitutionis agant. *PP. V k. Aug. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

3 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Aniciae.* In una eademque causa iteratum in integrum restitutionis auxilium non iure, nisi novae defensiones praetendantur, posci saepe rescriptum est. *PP. II k. Iul. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

XXXXIIII (XXXXV).[5*]

DE HIS QUI VENIAM AETATIS IMPETRAVERUNT.

1 *Imp. Aurelianus A. Agathocleti.* Eos, qui veniam aetatis[6] impetraverunt, etiamsi minus idonee rem suam administrare videantur, in integrum restitutionis auxilium impetrare non posse manifestissimum est, ne qui cum eis contraheret principali auctoritate circumscriptus esse videatur.[7] *PP. k.*[8] *Iul. Aureliano A. et Capitolino conss.* [*a.* 274]

2 [9]*Imp. Constantinus A. ad Verinum pu.* Omnes adulescentes, qui honestate morum praediti paternam frugem vel avorum patrimonia gubernare cupiunt et super hoc[10] imperiali auxilio indigere coeperint, ita demum aetatis veniam impetrare audeant, cum vicesimi anni metas impleverint, ita ut post impetratam aetatis veniam idem ipsi per se principale beneficium adlegantes non solum praescriptorum annorum numerum probent, sed etiam testibus idoneis advocatis morum suorum instituta probitatemque animi et[11] testimonium vitae honestioris
1 edoceant. Feminas quoque, quas morum honestas mentisque sollertia commendat, cum octavum et decimum annum egressae fuerint, veniam aetatis impetrare sancimus. sed eas propter pudorem ac verecundiam feminarum[12] in coetu[13] publico demonstrari testibus[14] non cogimus, sed percepta aetatis venia annos tantum probare testibus[15] vel instrumentis, misso procuratore, concedimus, ut etiam ipsae in omnibus negotiis tale ius habeant, quale mares habere praescripsimus[16], ita tamen, ut prae-
2 dia sine decreto non alienent. Sed senatores quidem clarissimi viri in hac regia urbe commorantes apud sublimitatem tuam, ceteri vero apud praetorem, in provinciis autem omnes apud earum rectores de suis moribus et honestate perdoceant.
3 Hi vero, qui contra memoratam dispositionem veniam aetatis impetraverint, sciant eam nullas vires obtinere. [17]*PP. III k. Iun. Romae Crispo II et Constantino II CC. conss.*[18] [*a.* 321]

3 [19]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Eos, qui veniam aetatis principali clementia impetraverunt vel impetraverint, non solum alienationem, sed etiam hypothecam minime posse sine decreti interpositione rerum suarum immobilium facere iubemus, in quarum alienatione vel hypotheca decretum illis necessarium est, qui necdum veniam aetatis meruerunt, ut similis sit in ea parte condicio minorum omnium, sive petita sive non sit aetatis venia. *D. VIII id. April. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

4 [20]*Idem A. ad senatum.* Si quis aliquid dari vel fieri voluerit et legitimae aetatis fecerit mentionem vel sic absolute dixerit 'perfectae aetatis', illam tantummodo aetatem intellectam esse videri volumus, quae ex viginti quinque annorum curriculis completur, non ab imperiali beneficio suppletur. et praecipue quidem in substitutionibus vel restitutionibus hoc intellegi sancimus: nihilo minus autem et in aliis, nisi specialiter quisquam addiderit ex venia aetatis velle aliquid procedere. *D. XI k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXXXV (XXXXVI).[21]

SI MAIOR FACTUS RATUM HABUERIT.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Eutychiano.* Si inter minores quinque et viginti annis vel scriptura interposita vel sine scriptura facta sine dolo divisio est eamque post legitimam aetatem ratam fecerunt, manere integram debere convenit. *S. VIII k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

2 [22]*Idem AA. et CC. Soteri.* Qui post vicesimum quintum annum aetatis ea quae in minore aetate gesta sunt rata habuerunt, frustra rescissionem eorum postulant. *D.*[23] *id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXVI (XXXXVII).[24]

UBI ET APUD QUEM COGNITIO RESTITUTIONIS AGITANDA SIT.

1 *Imp. Antoninus A. Severo.* Si quid a procuratore meo iudicatum est, id per in integrum restitutionem praesidis sententia non potest rescindi. princeps enim solus contra sententiam procuratorum suorum in integrum restituere solet. *PP. VI k. Dec.*[25] *Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aquilinae.* Quoniam ea, quae in transactione dari placuerat, te tradidisse proponas, consequens est, si de his repetendis per in integrum restitutionem vel quamcumque aliam causam putaveris agendum, eius adire te provinciae praesidem, in qua domicilium habent quos convenis.

---

(1) aa. *scripsi*, cc. (= *a.* 294) *Hal.* (2) id. *Hal.*, k. *P* (3) aa. *P*, cc. *Hal.* (4) *B* 10, 26 (5) in int. rest. *om. PCR^b contra B* (5*) *B* 10, 27 (6) principali clementia *ins. P contra B* (*ex c.* 3 *h. t.?*) (7) *sic R cum B*, contraherent p. a. circumscripti esse videantur *PC* (8) k. *Hal.*, VIII k. *P* (9) *pr.* ... § 2 = *Th.* 2, 17, 1 (10) super hoc *om. Th. contra B* (11) et *R^a cum B*, *om. PCR^b* (12) feminarum *om. Th. contra B* (13) in coetu *M^a Th.B*, coetui *PCR* (14) testibus *om. PR^a contra Th.B* (15) quinque *ins. P^a C contra Th.B* (16) *sic dett. Th.B*, rescripsimus *PCR* (17) d. V id. April. Thessal. *ins. Th.* (18) *sic Th.*, II et constantino caes. II coss. *Hal.*, et const. II et con. ss. *P*: *scribi debuit, ut proposuit Iac. Gothofredus*, Crispo III et Constantino III CC. conss. (= a. 324), *nam huic anno soli conveniunt et praefectura Verini et* Thessalonicae (*not.* 17) (19) *iunge* 5, 74, 3 (20) *iunge* 3, 38, 12. 5, 4, 24. 5, 20, 2. 6, 25, 6 (21) *B* 10, 28 (22) *iunge* 2, 32, 1 (23) d. VI 2. 32, 1 (24) *B* 10, 29 (25) *sic Hal.*, pp. XVI k. aprl. *P*

3 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum scimus esse dubitatum de restitutionibus, quae in integrum postulantur, sive tantummodo apud iudicem, cui aliqua iurisdictio est, examinari eas oportet, sive et apud pedaneos iudices, sive eas minores viginti quinque annis petierint sive maiores, secundum quod anterioribus sanctionibus vel veteris iuris vel nostris declaratum est: sancimus non solum apud iudices pro tribunali huiusmodi causae cognitiones proponi, sed etiam apud eos iudices, quos augusta dederit maiestas aut nostrae rei publicae administratores vel in hac regia civitate vel in provinciis, ut videatur ipse, qui iudicem destinaverit, utpote pro tribunali cognoscens et in integrum dare restitutionem et causas eius examinare: sic etenim non difficilis erit
1 causarum examinatio. Sed ne quis ita effuse intellectum nostrae constitutionis audeat esse trahendum, ut etiam apud compromissarios iudices vel arbitros ex communi sententia electos vel apud eos, qui dantur a iudicibus, qui propriam iurisdictionem non habent, sed tantummodo iudicandi facultatem, putet huiusmodi extendi sanctionem, cum hos generaliter volumus tales causas dirimere, qui vel certae administrationi, cui et iurisdictio adhaeret[1], praepositi sunt vel ab his fuerint dati, et multo magis si a nostra maiestate delegata eis causarum sit au-
2 dientia. Sed ne quid penitus dubitandum relinquatur, et hoc addendum esse censemus, ut eis tantum quos supra enumeravimus liceat de in integrum restitutione disceptare, sive hoc specialiter eis fuerit mandatum, quod et veteribus non fuerat incognitum, vel si generaliter iudices dati sunt, vel in aliis speciebus, inciderit autem quaedam quaestio restitutionis. *D. III k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

XXXXVII (XXXXVIII).[2]

DE REPUTATIONIBUS, QUAE FIUNT IN IUDICIO IN INTEGRUM RESTITUTIONIS.

1 *Imp. Severus A. Tatiano.* Qui restituitur in integrum, sicut in damno morari non debet, ita nec in lucro: et ideo quidquid ad eum pervenit vel ex emptione vel ex venditione vel ex alio contractu,
1 hoc debet restituere. Sed et si intercessor minor viginti quinque annis intervenit, in veterem debito-
2 rem debet restitui actio. Sed et cum adiit minor hereditatem et restituitur, mox quidquid ad eum ex
3 hereditate pervenit, debet praestare. Verum et si quid dolo eius factum est, hoc eum praestare convenit. *Sine die et consule.*

XXXXVIII (XXXXVIIII).[3]

ETIAM PER PROCURATOREM CAUSAM IN INTEGRUM RESTITUTIONIS AGI POSSE.

1 *Imp. Alexander A. Liciniano.* Causam in integrum restitutionis, si qua competit, etiam per procuratorem agi posse placet. *D. XIII*[4] *k. Oct. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

XXXXVIIII (L).[5]

IN INTEGRUM RESTITUTIONE POSTULATA NE QUID NOVI FIAT.

1 [6]*Imp. Gordianus A. Secundino militi.* Postulata in integrum restitutione omnia in suo statu esse debere, donec res finiatur, perspicui iuris est, idque curabit is, ad cuius partes ea res pertinet. *PP. XII k. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

L (LI).[7]

DE RESTITUTIONE MILITUM ET EORUM QUI REI PUBLICAE CAUSA AFUERUNT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Chiloni.* Si Valerianus centurio cohortis duodecimae Alpinorum ante vita decessit, quam possessionem acciperet, heres eius ex persona defuncti restitutionis auxilium intra annum utilem ita recte implorabit, si Valerianus post exactos dies, quibus bonorum possessio defertur, in militia defunctus est. *PP. k. Nov. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Alexander A. Petronio centurioni.* Si quid de bonis eorum, qui rei publicae causa absentes sunt, deminutum est actioneve qua competente eis aliquis liberatus fuit, in integrum restitutio perpetua iurisdictione intra annum utilem permittitur. *PP. XIII k. Nov. Alexandro A. cons.*[8] [*a.* 222]

3 *Idem A. Flavio Aristodemo militi.* Quod tempore militiae de bonis alicuius possessum ab aliquo est, posteaquam is rei publicae causa abesse desiit, intra annum utilem[9] amota praescriptione temporis medii possessionem vindicare permissum est: ultra autem ius possessoris laedere contra eum institutum non oportet. *PP. non. Ian. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 [10]*Imp. Gordianus A. Mestriano.* Ignorare non debes eorum, qui rei publicae causa sine dolo malo absunt, si absentes boni viri arbitratu non defenduntur, bona tantum possideri, venditionem autem in id tempus differri, quo rei publicae causa abesse desierint. *D. XII k. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 [10]*Idem A. Secundino militi.* Neque rei publicae causa absentibus nec aliis maioribus ad titulum in integrum restitutionis pertinentibus praescriptionem quadriennii post factam a fisco venditionem obesse posse manifestum est. *PP. VI id. Mai. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Germano centurioni.* Si, cum militaribus laboribus operam dares, creditoris tui heredes possessiones sibi obligatas distraxerunt, poteris adito praeside provinciae in integrum restitutionem impetrare retractataque venditione recipies possessiones, oblato ante debito vel pretio, si minus debito fuisset. *PP. IIII non. April. Valeriano et Gallieno AA. conss.* [*a.* 254?]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Marinae.* Quae a patre geruntur, non decet pro disciplina militari a filiis ad irritum devocari, praesertim cum nec patrem tuum in rebus humanis agentem adfirmes conquestum fuisse super huiusmodi contractu. *D. non. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [11] *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Sancimus his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quae in eadem expeditione percurrunt, tam in exceptionibus declinandis quam in petendis in integrum restitutionibus eis opitulari: illis temporibus, per quae citra expeditionis necessitatem in aliis locis vel in suis aedibus[12] degunt, minime eos ad vindicanda memorata privilegia adiuvantibus. *D. VI*[13] *id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LI (LII).[14]

DE UXORIBUS MILITUM VEL EORUM QUI REI PUBLICAE CAUSA ABSUNT.

1 *Imp. Alexander A. Secundinae.* Temporalibus actionibus exclusis mulieribus, quae cum maritis rei publicae causa absentibus peregrinatae sunt, ad exemplum militum subveniri solere non est ignotum.

---

(1) *sic* M^a*B*, aderit *CRM*^{b} (2) *B* 10, 30 (3) *B* 10, 31 (4) d. XIII *Hal.*, pp. XVI *P* (5) *B* 10, 32 (6) *cf. ad* 2, 50, 4. 5 (7) *B* 10, 33 (8) a. cons. *scripsi*, a. II et marcello coss. (= *a.* 226) *Hal.* (9) vel rescissa usucapione, si rem militis possessor usucepit vel *secundum B exciderunt* (10) *fortasse inscriptiones c.* 4 *et* 5 *permutandae sunt et iungenda c.* 4 *cum* 2, 49, 1 (11) = 7, 35, 8: *iunge* 6, 21, 17 (12) *sic CRB*, sedibus *M* (13) VIII *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 174 (14) *B* 10, 35

PP. III non. Dec. Alexandro A. II et Marcello conss. [*a.* 226]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Quintiliano.* Ei, quae diutissime fuit cum marito qui militiae operam daret, non officit praescriptio longi temporis: sed quia huiusmodi diutinae absentiae commenta callide adhibita atque composita obesse omnino non debent, decernimus, ut, si talis mulier domum ad se pertinere monstraverit, quae in absentia eius vendita est, refuso pretio, quod re vera solutum est, eandem recipiat. *D. VIII k. Dec. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

LII (LIII).[1]

DE TEMPORIBUS IN INTEGRUM RESTITUTIONIS TAM MINORUM ALIARUMQUE PERSONARUM, QUAE RESTITUI POSSUNT, QUAM HEREDUM EORUM.

1 *Imp. Gordianus A. Pudenti militi.* In his, in quibus laesus es, cum minor annis viginti quinque esses, toto militaris expeditionis tempore auxilium restitutionis postulare potes: tempus etenim post impletam minorem aetatem praestitutum ex die missionis iuxta rationem iuris computari debet. *PP. III non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 *Idem A. Secundino militi.* Si intra legitimam aetatem vel, ea impleta, nondum exacto tempore praestituto pater tuus in fata concessit tuque ei heres extitisti et intra viginti quinque annos vel post eam aetatem intra id tempus, quod ad in integrum restitutionem defuncto supererat, nomen militiae dedisti, praeses provinciae causa cognita per in integrum restitutionem ex persona defuncti subveniri tibi providebit. *D. XI k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 [1a]*Idem A. Muciano*[2] *militi.* Si intra annos, quibus in integrum restitutionis auxilium indulgetur, constitutus es vel eo tempore nomen militiae dedisti et expeditione occupatus es, continuatum beneficium restitutionis per usucapionem, licet ante militiam suppleta sit, non patitur te dispendio rei familiaris adfligi. *D. VIIII*[3] *k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Dionysio.* Ex persona fratrum, si tibi eorum quaesita successio est, potes contra quem supplicas agere, non ignorans, quod, si minores quinque et viginti annis militaverunt fratres tui atque in militia diem functi sunt, in integrum restitutionis eis tempus non cesserit, sed omne ad successorem transmiserint. *S. VIII k. Ian. Philippopoli CC. conss.*[4] [*a.* 294]

5 [5]*Imp. Constantinus A. ad Bassum.* Ea, quae de temporibus in integrum restitutionum legibus cauta sunt, custodiri convenit, et si forte quis beneficio nostro aetatis veniam fuerit consecutus, ex eo die, quo indulgentia nostra in iudicio competenti fuerit intimata eique administratio rei propriae permissa[6], ut ad persequendas in integrum restitutionum[7] finiendasque causas iure[8] tempus habeat praestitutum, ita tamen, ut numquam minoribus viginti quinque annis constitutis de his, quae ante impetratam veniam aetatis gesserunt, auxilium in in-
1 tegrum restitutionis denegetur. Si quando sane in minoris iura successerit minor, minime prohibeatur, cum quintum et vicesimum aetatis suae annum transierit, in integrum restitutionis beneficio
2 uti tempore illibato. Quod si maioris fuerit minor iura nactus, quantum ad eas pertinet causas, quas ex persona maioris fuerit consecutus, tantum temporis ad exponendas in integrum restitutionis[9] decidendasque causas accipere debebit, quantum defuncto, cuius heres aut bonorum possessor docebi-
3 tur extitisse, reliquum fuerat. Cum vero maior successionem fuerit adeptus minoris, si quidem civili iure ab intestato vel ex testamento successerit, mox cum fuerit adita[10] hereditas, si vero honorario iure, ex quo bonorum possessio fuerit accepta, examinando in integrum restitutionis negotio solida sine ulla diminutione tempora supputentur. *D. non. Oct. Romae*[11] *Constantino A. et Licinio utrisque II conss.*[12] [*a.* 312]

6 [13]*Idem A. ad Iulianum pu.* Petendae in integrum restitutionis temporibus observatis, si dilatio ab actore petatur, quae intra metas restitutionis[14] valet artari, eandem quocumque flagitante causis cognitis tribui oportebit. sin vero eiusmodi postulantur curricula, quae intra spatium[15] receptum angustari non queunt (quippe si in confinio legitimi temporis petantur, et eius terminos prorogabunt), dilationem petitori denegari conveniet: in eius enim arbitrio fuerat tunc inferre litigium, cum petitae di-
1 lationis mora spatio superstite posset includi. Quod si defensio rei[16] dilationis suffragium postulaverit, eandem adserta causa citra obstaculum temporis deferri sancimus, quia nequaquam in ipsius steterat potestate, quando litigio pulsaretur. dari igitur debet, etsi impetrata dimensio sese ultra temporis definitionem[17] proferat. qua dilatione, si a reo[18] impetretur, etiam actor in requirendis[19] probationibus uti minime prohibetur. *D. XIIII k. Aug. pp. Romae ad senatum Constantio et Maximo conss.* [*a.* 327]

7 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Supervacuam differentiam utilis anni in integrum restitutionis a nostra re publica separantes sancimus et in antiqua Roma et in hac alma urbe et in Italia et in aliis provinciis quadriennium continuum tantummodo numerari ex die, ex quo annus utilis currebat, et id tempus totius loci esse commune: ex differentia enim locorum aliquod induci discrimen satis nobis absur-
1 dum esse visum est. Quod non solum in minorum restitutionibus, quibus utilis annus incipit currere, ex quo vicesimi sexti anni dies illuxerit, sed etiam in maiorum hoc idem adhiberi sancimus, ut et hic pro utili anno memorata continuatio temporis observetur ad interponendam contestationem finien-
2 damque litem. Et quemadmodum omnis minor aetas excipitur in minorum restitutionibus, ita et in maiorum tempus, in quo rei publicae causa afuerint vel aliis legitimis causis, quae veteribus legibus enumeratae sunt, fuerint occupati, omne praecipiatur, et sit non absimilis in hac parte minorum et maiorum restitutio. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

LIII (LIIII).[20]

QUIBUS EX CAUSIS MAIORES IN INTEGRUM RESTITUUNTUR.

1 *Imp. Antoninus A. Aemiliano.* Si propter officium legationis ad me bona fide factae absens et indefensus condemnatus es, instaurationem iudicii iure desideras, ut ex integro defensionibus tuis utaris. nam eos quoque, qui legationis officio funguntur, in eo privilegio esse, quo sunt qui rei publicae causa absunt, receptum est. *PP. V non. Mart. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Dionysio.* Si idcirco apud arbitrum

(1) *B* 10, 34 (1a) *iunge* 3, 32, 4 (2) muniano 3, 32, 4 (3) XII 3, 32, 4 (4) k. Iun. AA. conss. (= *a.* 293) *Mommsen* (5) = *Th.* 2, 16, 2 (6) reserata *Th.* (7) restitutiones *dett. cum Th. contra B* (8) iuge *Th.*, νομίμως *B* (9) *sic CMb cum B*, restitutiones *Ma Th.* (10) cum creta fuerit vel adita *Th.* (11) d. VII k. Aug. Naisso. pp. Romae non. Oct. *Th.* (12) Constantino A. V et Licinio C. conss. (= *a.* 319) *scr. tam propter locum, quo data est constitutio* (*not.* 11), *quam propter urbanam Bassi praefecturam* (13) = *Th.* 2, 7, 2 (14) metas lege comprehensas *Th.* (15) lege *ins. Th.* (16) rei] possidentium *Th.* (17) ultra constitutionis regulam *Th.* (18) a possessore *Th.* (19) in requirendis *Th.*, inquirendis *C*, pro requirendis *R* (20) *B* 10, 36. — *Cf. Dig.* 4, 6

praesentiam tui facere non potuisti, quod sub custodia militari iussu praesidis detinebaris, idque in veritate esse praesidi provinciae probaveris, accipies causae instaurationem. *PP. XIII k. Oct. Laeto et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Proculo decurioni.* In contractibus, qui bonae fidei sunt, etiam maioribus officio iudicis causa cognita publica iura subveniunt. *D. non. Aug. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

4 *Idem AA. Prisciano.* Res publica minorum iure uti solet ideoque auxilium restitutionis implorare potest. *D. II id. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

5 *Idem AA. et CC. Liciniano.* Si ab hostibus cum patre ac matre captus, post his ibi defunctis legis Corneliae beneficio reversus successiones eorum quaesisti, exemplo utilis actionis, quae in integrum restitutis datur, cum exceptionis annuae quae huic obici solet obiectu res vindicare non prohiberis. *D. XVI*[1] *k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

LIIII (LV).[2]

DE ALIENATIONE IUDICII MUTANDI CAUSA FACTA.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Catulo.* Cum in rem actioni possessio pariat adversarium[3], alienatione etiam iudicii mutandi causa celebrata in integrum restitutio edicto perpetuo permittitur, intellegis, quod, si rem, ne secum agatur, qui possidebat venumdedit et emptori tradidit, quem elegeris conveniendi tibi tributam esse iure facultatem. *D. VI k. Dec.*[4] *Viminacio CC. conss.* [*a.* 294]

LV (LVI).[5]

DE RECEPTIS.

1 *Imp. Antoninus A. Nepotianae.* Ex sententia arbitri ex compromisso iure perfecto aditi appellari[6] non posse saepe rescriptum est, quia nec iudicati actio inde praestari potest et ob hoc invicem poena promittitur, ut metu eius a placitis non recedatur. sed si ultra diem compromisso comprehensum iudicatum est, sententia nulla est, nec ullam poenam committit qui ei non paruerit. *PP. VIIII*[7] *k. Aug. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Clementi.* Si contra compromissum adversarius tuus apud electum arbitrum praesentiam sui facere detrectavit, placitae poenae videtur obnoxius. *PP. VIII k. Ian. Caro et Carino conss.* [*a.* 283]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Petroniae.* Arbitrorum ex compromisso sententiae non obtemperans, si sordes vel evidens gratia eorum qui arbitrati sunt intercessit, adversus filiam tuam agentem ex stipulatu exceptione doli mali uti poteris. sed et[8] ex doli clausula, quae compromissi stipulationi subici solet, filiam tuam convenire non vetaberis[9]. *PP. III id. Ian. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Ne in
arbitris cum sacramenti religione eligendis periu-
rium committatur et detur licentia perfidis homini-
bus passim definitiones iudicum eludere, sanctissimo
arbitrio et huiusmodi rem censemus esse componen-
1 dam. Si igitur inter actorem et reum nec non
et ipsum iudicem fuerit consensum, ut cum sacra-
menti religione lis procedat, et ipsi quidem litiga-
tores scriptis hoc suis manibus vel per publicas
personas scripserint vel apud ipsum arbitrum in
actis propria voce deposuerint, quod sacramentis
praestitis arbiter electus est, hoc etiam addito, quod
et ipse arbiter iuramentum praestitit super lite cum
omni veritate dirimenda, eius definitionem validam
omnimodo custodiri[10] et neque reum neque actorem
posse discedere, sed tenere omnifariam, quatenus
2 oboedire ei compellantur. Sin autem de arbitro
quidem nihil tale fuerit vel compositum vel scrip-
tum, ipsae autem partes litteris hoc manifestaverint,
quod iuramenti nexibus se illigaverint, ut arbitri
sententia stetur, et in praesenti casu omnimodo de-
finitionem arbitri immutatam servari, litteris vide-
licet eorum similem vim obtinentibus, sive ab initio
hoc fuerit ab his scriptum vel praefato modo depo-
situm, dum arbiter eligebatur, sive post definitivam
sententiam hoc scriptum inveniatur, quod cum sacra-
menti religione eius audientiam amplexi sunt vel
quod ea quae statuta sunt adimplere iuraverunt.
3 Sed et si ipse solus arbiter hoc litigatoribus pos-
centibus et vel scriptis vel depositionibus, ut dictum
est, manifestum facientibus praestiterit iuramentum,
quod cum omni veritate liti libramenta imponat, si-
milem esse etiam in praesenti casu prioribus eius
definitionem et eam omnimodo legibus esse vallatam.
4 Et in his omnibus casibus liceat vel in factum
vel condictionem ex lege vel in rem utilem insti-
tuere, secundum quod facti qualitas postulaverit.
5 Sin autem in scriptura quidem aut depositione nihil
tale appareat, una autem pars edicat iuramentum
esse praestitum, quatenus arbitrali stetur sententia,
huiusmodi litigatorum vel solius arbitri sermones
minime esse credendos, cum et, si quis iusiurandum
datum esse non iudice supposito nec hoc scriptura
partium testante concesserit, incerti certaminis com-
positio, quae inter homines imperitos saepe accidit,
non aliquid robur[11] iudicatis inferat, sed in huius-
modi casu haec obtineant, quae veteres super arbi-
6 tris eligendis sanxerunt. Si quis autem post
arbitri definitionem subscripserit ἐμμένειν vel στοι-
χεῖν vel πληροῦν vel πάντα ποιεῖν vel διδόναι (Grae-
cis enim vocabulis haec enarrare propter consuetu-
dinem utilius visum est), etsi non adiecerit ὁμολογῶ,
et sic omnimodo per actionem in factum eum com-
pelli ea facere quibus consensit. qualis enim diffe-
rentia est, si huiusmodi verbis etiam ὁμολογῶ adi-
ciatur vel huiusmodi vocabulum transmittatur?
7 Si enim verba consueta stipulationum et subtilis,
immo magis supervacua observatio ab aula concessa
est, nos, qui[12] nuper legibus a nobis scriptis[13] multa
vitia stipulationum multasque ambages scrupulosos-
que circuitus correximus, cur non et in huiusmodi
scriptura totam formidinem veteris iuris amputamus,
ut, si quis haec scripserit vel unum ex his, ad-
quiescere eis compellatur et ea ad effectum omni-
modo perducere[14]? cum non est verisimile haec
propter hoc scripsisse, ut tantum non contradicat,
sed ut etiam ea impleat, adversus quae obviam ire
non potest. *Recitata septimo miliario in novo consistorio palatii Iustiniani. D. III k. Nov. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

5 [15]*Idem A. Iuliano pp.* Cum antea sancitum fuerat in arbitris eligendis, quos neque poena compromissi vallabat neque iudex dederat, sed nulla praecedente sententia communis electio, ut in illorum sententia stetur, procreabat, si quidem pro parte pulsata forma arbitralis procederet, exceptionem ei veluti pacti generari, sin autem pro actore calculus poneretur, nihil ex eo procedere ei praesidii: sancimus in eos arbitros, quos praediximus et quos talis consensus elegerit sub eo pacto in scriptis vel non in scriptis habito, ut eorum definitioni stetur, si quidem subscripserint, postquam definitio procedit, quod non displicet ambabus partibus eorum sententia, non solum reo exceptionem

(1) XVI *Hal.*, XIII *P* (2) *B* 10, 37, 13. — *Cf. Dig.* 4, 7 (3) *sic* R^b *cum B*, actionem p. p. adversario PCR^a (4) Oct. *Mommsen* (5) *B* 7, 2. — *Cf. Dig.* 4, 8 (6) appellare *libri* (7) *sic Hal.*, XI *P* (8) et R^b *cum B*, *om.* CR^a (9) *sic R*, dubitaveris *C* (10) censemus *ins.* C^a (11) robur *dett.*, robus R^b, rebus CR^a (12) observatio aboleri c. est nosque *Mommsen* (13) 6, 23, 25. 8, 37, 11 (14) producere CR^a (15) *iunge* 4, 20, 20

veluti pacti generari, sed etiam actori ex nostro numine in factum actionem, quatenus possit sententia eius exsecutioni mandari, sed[1] in hac quidem regia civitate ab officio eminentissimae praefecturae vel eius, cuius forum pars sequitur fugientis, in provinciis autem tam per moderatores quam apparitiones eorum, vel per iudices, quorum regimen pars
1 pertimescat pulsata. Sin autem minime quidem post sententiam subscripserint arbitri formam amplecti, sed silentio eam roboraverint et non intra decem dies proximos attestatio missa fuerit vel iudici vel adversariis ab alterutra parte, per quam manifestum[2] fiat definitionem non esse amplectendam, tunc silentio partium sententiam roboratam esse et fugienti exceptionem et agenti memoratam
2 actionem competere. Altera autem parte recusante secundum praefatum modum et implere statuta minime cupiente nihil fieri praeiudicium neque pari vel exceptionem reo vel actori actionem, exceptis videlicet arbitris, qui cum sacramenti religione electi sunt secundum novellam nostri numinis constitutionem[3]: tunc etenim ea omnia servari, quae lege nostra super huiusmodi audientia definita sunt.
3 (1) Licet non ignoramus Iulii Pauli opinionem et aliorum prudentium certorum[4], qui tetigerunt quidem huiusmodi quaestionem, quam in praesenti adgredimur, non autem perfectissime peregerunt, sed usque ad quasdam temporales actiones standum esse existimaverunt, plenius tamen et generaliter definimus conventum in scriptis apud compromissum iudicem factum ita temporis interruptionem inducere,
4 (2) quasi in ordinario iudicio lis fuisset inchoata. Ad haec generaliter sancimus in his, quae apud compromissarios acta sunt, si aliquod in factum respiciens vel professum est vel attestatum, posse eo et in ordinariis uti iudiciis. *D. VI k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]
6 *Idem A. Iohanni pp.* Sancimus mulieres suae pudicitiae memores et operum, quae eis natura permisit et a quibus eas iussit abstinere, licet summae atque optimae opinionis constitutae arbitrium in se susceperint vel, si fuerint patronae, [5]inter libertos suam interposuerint audientiam, ab omni iudiciali agmine separari, ut ex earum[6] electione nulla poena, nulla pacti exceptio adversus iustos eorum conventores[7] habeatur. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae.* [a. 531]

LVI (LVII).[8]

DE SATISDANDO.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.* Non est iuris incerti eum, qui apud acta factus est agentis procurator, non compelli ratam rem dominum habiturum satisdare: [9]hoc enim casu veluti praesentis procuratorem intervenire intellegendum
1 est. Itaque etsi postea mutata voluntate procuratorem[10] esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, iudex ratum habere debe-
2 bit. Sin autem ei ab adversario[11] opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis adlegatio, etiam ipse quasi absentis in hac parte procurator satisdationem super excipienda lite praestare cogitur, qua non praecedente lis quae ei mandata est ulte-
3 rius procedere a iudice non conceditur. Rei autem procurator vel defensor[12], etiam sub gestorum testificatione factus, in ipso litis limine iudicatum solvi satisdationem in omnibus causis praestare cogitur. *D. VIIII k. Nov. CC. conss.* [a. 294]

LVII (LVIII).

DE FORMULIS ET IMPETRATIONE ACTIONUM SUBLATIS.

1 *Impp. Constantius et Constans AA. Marcellino praesidi Phoenice.* Iuris formulae aucupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus radicitus amputentur. *D. X k. Febr. Constantio III et Constante II AA. conss.* [a. 342]

2 [13]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* Nulli prorsus non impetratae actionis in maiore vel minore iudicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei et proposito negotio competentem eam esse constiterit. *D. X k. Mart. Constantinopoli Tauro et Felice conss.* [a. 425]

LVIII (LVIIII)

DE IUREIURANDO PROPTER CALUMNIAM DANDO.

1 [14]*Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* In omnibus causis, sive propter litteras fuerit certatum sive propter instrumenta sive propter quicquam aliud, in quo necessitas probationis incumbit, sancimus non aliter easdem probationes praestare compelli. nisi prius qui eas exposcit iuramentum de calumnia praestaverit, quod non causa differendi[15] huiusmodi proposuit adlegationes[16]: nam sacramenti timore
1 contentiosa litigantium instantia compescitur. Ne autem perperam in quaestionem servorum quidam venientes sui animi crudelitatem exerceant, non aliter concedi eis qui quaestionem servorum exposcunt ad hoc[17] venire vel a iudicibus audiri, nisi prius tactis sacrosanctis scripturis deponant, quod non odio servorum vel propter offensas coheredum ad hoc venerunt, sed quia aliter rerum hereditariarum veritatem exquirere vel ostendere non possunt. *D. XII k. Oct. Constantinopoli*[18] *Decio vc. cons.* [a. 529]

2 [19]*Idem A. Iuliano pp.* Cum et iudices non aliter causas dirimere concessimus nisi sancrosanctis evangeliis propositis et patronos causarum in omni orbe terrarum, qui Romano imperio suppositus est, prius iurare et ita perferre causas disposuimus[20]: necessarium duximus et praesentem legem ponere, per quam sancimus in omnibus litibus, quae fuerint post praesentem legem inchoatae, non aliter neque actorem neque fugientem in primordio litis exercere certamina, nisi post narrationem et responsionem, antequam utriusque partis advocati sacramentum legitimum[21] praestent, ipsae principales personae subeant iusiurandum. et actor quidem iuret non calumniandi animo litem movisse, sed existimando bonam causam habere: reus autem non aliter suis adlegationibus utatur, nisi prius et ipse iuraverit, quod putans se bona instantia uti ad reluctandum pervenerit: et postea utriusque partis viros disertissimos advocatos, [22] quod iam dispositum est a nobis, iusiurandum praestare, sacrosanctis videlicet evangeliis ante iudicem positis.
1 Sin autem vel dignitas vel sexus personae non concesserit eam ad iudicem pervenire, in domo litigantis sacramentum procedere, altera videlicet parte
2 vel procuratore eius praesente. Quod observari oportet et si tutores vel curatores vel aliae quaedam sint personae, quae administrationem alienarum rerum auctoritate legitima gerunt. convenit enim et ipsos iureiurando adfici, quia ipsi causam scientes ita ad eam perveniunt[23]. neque enim pupillus neque adultus vel aliae huiusmodi personae, sed ipsi, qui pro eis tutelam vel curam vel aliam legitimam gerunt administrationem, scire possunt causam et ita ad iudicium pervenire eo, quod ex

(1) et *scr.* (2) ei *ins. C* (3) c. 4 *h. t.* (4) certorum $R^a M^b$, ceterorum M^a, et ceterorum *C* (5) *sic R*, et *ins. PC* (6) *sic* L^b, eorum PL^aCR (7) earum conventores P^b, earum contemptores *dett.*, reorum conventores *Mommsen: vox* conventor *suspecta est, cum alibi vix extet* (8) *B* 7, 4, 17. — *Cf. Dig.* 2, 8 (9) *cf. Dig.* 3, 3, 65 (10) procurator P^bC^a *contra B* (11) *sic P*, suo *ins. CR* (12) vel *ins. P* (13) = *Th.* 2, 3, 1: *iunge* 5, 3, 17. 5, 4, 2 2. 5, 11, 6 6, 18, 1. 6, 24, 11. 6, 61, 2 (14) *iunge* 9, 41, 18 (15) *sic C*, causam differendo *PR* (16) *sic R*, allegationem *PC* (17) hos *P contra B* (18) d. xv k. Oct. Chalcedone *scr. cum* 9, 41, 18 (19) *iunge* 3, 1, 15. 16 (20) 3, 1, 14 (21) legitimum *om. P contra B* (22) *sic* R^a *cum B*, secundum *ins.* PCR^b (23) *sic R cum B*, pervenient *PC*

2a animi sui sententia iurent. Et licet vera cau-
sae[1] natura alia forsitan est, tamen quod quisque
credit et existimat, hoc esse iurandum: omnibus
aliis iuramentis, quae vel ex praeteritis descendunt
legibus vel a nobis disposita sunt, in sua firmitate
3 duraturis. Sin autem afuerit alterutra pars et
per procuratorem causa agitur, non ante licentiam
habeat actor litem exercendam suo procuratori man-
dare, nisi prius actis intervenientibus in provincia
3a qua degit sacramentum calumniae subeat. Si-
milique modo si reus afuerit et forsitan vel per iu-
dicatum solvi stipulationem procuratorem ordinaverit
vel defensor pro eo intervenerit, et ipse vel prae-
sente actore per se vel per instructum procuratorem
vel etiam absente eo, si hoc iudex perspexerit, inter
acta iuramentum praestiterit[1'], quod reum dare antea
4 dispositum est. Sed quia veremur, ne forsitan
quidam collusione aliqua utentes remittere videan-
tur sibi huiusmodi sacramentum et ex praedicta dis-
simulatione nostram sanctionem deludant, sancimus
omnes iudices, licet ex compromisso cognoscant,
vigorem suum exercentes, quia non pro commodo
privatorum, sed pro communi utilitate praesentem
legem posuimus, minime pati tale sacramentum re-
mitti, sed omnimodo hoc et ab actore et a fugiente
exigi, ne paulatim videatur huiusmodi res defrau-
dari et sacramentum vel principalium personarum
vel advocatorum ex quacumque parte[2] mutilari.
5 Hoc etiam huic legi addendum esse sancimus,
ut, si quis pro alio litem movere voluerit nullo man-
dato prolato, sed per fideiussionem ratam rem do-
minum habiturum suam personam firmaverit, ne vel
ex hac machinatione lex circumscribi videatur, san-
cimus[3] si quid tale in posterum emerserit, sive pro
una persona quis litem movere voluerit sive pro
aliquo corpore vel vico vel alia universitate, fideius-
sionem quidem solitam praestare, litem autem ulte-
rius minime procedere, nisi intra a iudice statuen-
dum tempus faciat personas principales sacramen-
tum subire, vel praesente adversario, si hoc maluerit,
vel alio pro eo agente, vel penitus altera parte ces-
sante inter acta apud defensorem locorum huius-
modi sacramentum vel ab ipso pro quo agitur vel
plurima parte vel idonea universitatis[4] procedat.
6 Quod si actor noluerit subire sacramentum ca-
lumniae et hoc legitime fuerit approbatum, non li-
ceat ei penitus ad litem pervenire, sed cadat ab in-
stituta actione quasi improbus litigator, et tristitia
iudicum ei cum sancta[5] interminatione occurrat et
7 ab iudicio eum quam longissime expellat. Sin
autem reus hoc sacramentum subire recusaverit, in
his capitulis, quae[6] narratione comprehensa sunt,
pro confesso habeatur et liceat iudici sententiam
proferre, quemadmodum et[7] ipsa rei qualitas sug-
8 gesserit. Sic enim non lites solum, sed etiam
calumniatores minuentur, sic pro iudiciis putabunt
sese omnes in sacrariis sisti. si enim et ipsae prin-
cipales litigantium partes per iuramentum lites exer-
ceant et causarum patroni praebeant sacramentum
et ipsi iudices propositis sanctis scripturis tam cau-
sae totius faciant examinationem quam suum pro-
ferant arbitrium, quid aliud, nisi pro hominibus
deum in omnibus causis iudicem esse credendum
8a est? Antiqua itaque calumnia quiescente et
eius ambagibus constitutio nostra dilucida et com-
pendiosa in terris clareat omnibus et sit maximum
9 dirimendarum causarum remedium. Sed prae-
dictum sacramentum in litibus quidem quae necdum
sunt inchoatae praestari volumus in ipso litis pri-
10 mordio. Sin autem causae adhuc pendentes
inveniantur vel post litem contestatam et post soli-
tas iudiciales cautelas iam praestitas, si quidem
praesto fuerit utraque persona et in eadem civitate
vel in territorio eius moratur, et in his litibus sacra-
mentum locum habere et in primo post hanc legem
11 ingressu compelli iusiurandum praestare. Sin
autem una pars afuerit, ne videatur propter absen-
tiam personae lis differri et aliquid contrarium eve-
niat nostro proposito et, quod pro[8] compendio li-
tium introductum est, in adversariam figuram trans-
formetur, iubemus praesentem quidem personam
omnimodo dare sacramentum, absenti autem in pen-
dentibus dumtaxat litibus secundum quod praedic-
12 tum est hoc concedi. Sin autem utraque prin-
cipalis persona afuerit, ne diutius lites protelentur,
etiam sine datione sacramenti lites pendentes suo
decurrant tramite. *PP. x k. Mart. Constantinopoli
post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[9] [*a.* 531]

(1) *sic Hal. cum B*, vera causa *PC*^{a}*R*, verae causae *C*^{b} (1') *idem Graeci* : praestet *Hal.* (2) parte *dett. cum B*, causa *PCR* (3) sancimus ut si ... sancimus *confirmant B* (4) universitatis *M*^{b} *cum B Fabrot.*, vel universitatis vel *PCR*^{a}?*M*^{a}, vel universitate *R*^{b} *cum B Coislin.* (5) sancta *CR*^{a} *cum B*, summa *PR*^{b} (6) *sic C cum B*, pro ins. *PR* (7) et *PC*, ei *R* (8) ex *P contra B* (9) *sic P*, pp. IIII kal. august. iustiniano a. IIII et paulino vc. coss. (= *a.* 534) *Hal.: quae aut omnino commenticia esse aut saltem non ad hunc locum pertinere constat tum ex praefectura Iuliani, quae incidit in annos* 530 *et* 531, *quam ex eo, quod haec constitutio citatur in Inst.* (4, 16, 1) *promulgatis d. XI k. Dec.* 533. *de Graeca constitutione in fine tituli amissa, ad quam referatur subscriptio Haloandrina, cogitari non licet, cum c.* 2 *ultimam h. t. esse testentur BΣ* 22, 5, 34 (*sch.* 8) *et* 47. — *ad finem huius libri editores inde a Russardo adscribunt additamentum a Iustiniano Codice alienum, compositum ut videtur duodecimo demum saeculo* (*cf. Merkel apud Savigny Geschichte des Röm. Rechts* 4 *p.* 575). *verba sunt haec:* Idem. Pateat omnibus nostram rem publicam procurantibus conventiculam seu conspirationem iurisiurandi religione vel quoquo modo compositam a nostra maiestate prohiberi et detestari: unde huius rei fautores et socios ab omni publico honore sibi commisso infamiae nota privamus, non habentibus autem ad ullum publici honoris gradum accedendi licentiam penitus amputamus. *eiusdem additamenti mentionem facit Odofredus ad finem libri octavi* (*cf. Savigny l. c. p.* 370).

LIBER TERTIUS.

I.[1]
DE IUDICIIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Clementi.* Iudicio coepto usurarum stipulatio non est perempta. superest, ut debitorem eius temporis, quod non est in iudicium deductum, convenire possis. *PP. k. April. Antonino A. II et Geta II conss.* [a. 205]

2 *Idem AA. Valerio.* Licet iudice accepto cum tutore tuo egisti, ipso iure actio tutelae sublata non est: et ideo si rursus eundem iudicem petieris, contra utilem exceptionem rei iudicatae, si de specie de qua agis in iudicio priore tractatum non esse adlegas, non inutiliter replicatione doli mali uteris. *PP. VI k. Ian. Faustino et Rufo conss.* [a. 210]

3 *Imp. Alexander A. Faustinae.* Quotiens quaestio status bonorum disceptationi concurrit, nihil prohibet, quo magis apud eum quoque, qui alioquin super causa status cognoscere non possit, disceptatio terminetur. *PP. VI id. Febr. Iuliano II et Crispino conss.* [a. 224]

4 *Idem A. Popilio.* Si, cum tibi pretium praediorum a curatoribus comparatorum reputaretur et instrumenta emptionis traderentur, quaestionem omissae evictionis non movisti, intellegis semel finitam litem instaurari non oportere. *PP. k. Aug. Modesto et Probo conss.* [a. 228]

5 *Imp. Gordianus A. Marcello.* A iudice iudex delegatus iudicis dandi non habet potestatem, cum ipse iudiciario munere fungatur, nisi a principe iudex datus fuerit. *PP. IIII non. Sept. Pio et Pontiano conss.* [a. 238]

6 *Idem A. Iuniae.* Servus in iudicio interesse non potest, nec, si condemnatio aliqua in personam eius facta sit, quod statutum est subsistit. *D. XV k. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Irenae.* Cum debitoris tui servum, tibi pignoris iure obligatum bona domini sui quondam rebus humanis exempti tenere profitearis, adversus eum dari tibi actiones contra ius postulas, si quidem inter servum et liberum consistere iudicium nullum possit. ad possessionem itaque pignorum magis officio iudicis venire te convenit quam illicita postulare. *S. XIIII[2] k. Mai. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

8 [3]*Impp. Constantinus et Licinius AA. ad Dionysium.* Placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem. *D. id.[4] Mai. Volusiano et Anniano conss.* [a. 314]

9 [5]*Imp. Constantinus A. ad Maximum.* Iudices oportet imprimis rei qualitatem plena inquisitione discutere et tunc utramque partem saepius interrogare, ne quid novi addere desiderent, cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, sive definienda causa per iudicem sive ad maiorem potestatem referenda sit. *D. prid. id. Ian. Sirmi Crispo II et Constantino II CC. conss.* [a. 321]

10 [6]*Idem A. ad Severum pu.* Nulli prorsus audientia praebeatur, qui causae continentiam dividit et ex beneficii praerogativa id, quod in uno eodemque iudicio poterat terminari, apud diversos iudices voluerit ventilare: poena ei[7] ex officio iudicis imminente, qui contra hanc supplicaverit sanctionem atque alium super possessione alium super principali quaestione iudicem postulaverit. *D. III k. Aug. Paulino et Iuliano conss.* [a. 325]

11 [9]*Κατὰ τοὺς νόμους οἱ διοικηταὶ τὰς ὑποθέσεις τεμνέτωσαν πρὸς τὸ φαινόμενον αὐτοῖς δίκαιον καὶ μὴ φοβείτωσαν βασιλικὴν ἀντιγραφὴν παράνομόν τι ποιῆσαι αὐτοῖς κελεύουσαν ὡς ἀνίσχυρον.*

12 [10]*Πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ θεῖοι δικασταὶ συντόμως τὰς δίκας τεμνέτωσαν· κἂν τις δικαζομένων πολλάκις τῷ προσφόρῳ δικαστῇ προσελθὼν μὴ δι' ἀναγκαίαν αἰτίαν ὑπερτεθείη, προσίτω τῷ βασι-*
1 *λεῖ τὴν ἐκεῖθεν ἀναμένων βοήθειαν. Εἰ δὲ καὶ παραιτεῖταί τις τὸν δικαστὴν εὐλόγως πρὸ προκατάρξεως, ἐκ θείας προσελεύσεως ἑτέρου τεύξεται δικαστοῦ ἢ συνδικαστοῦ ἢ καὶ ἀλόγως παραιτησάμενος ὠθισθήσεται· μετὰ γὰρ προκάταρξιν[11] δικαστὴς ἕτερος ἢ συνδικαστὴς μὴ αἰτείσθω.*
2 *Παρ' ἑνὶ δὲ δικαστῇ τὸ πᾶν κινείσθω τῆς ὑποθέσεως· κἂν ἀπρόσφορος οὗτος ἐπί τινι δόξῃ κεφαλαίῳ, ἐξ οἰκείας ψήφου ἐπὶ τὸν πρόσφορον αὐτὸ παραπεμπέτω. δεύτερον γάρ τις ἢ πλέον αἰτιασάμενος καὶ τὰς ἐκ τῆς δευτέρας αἰτίας κατὰ τὸ διπλάσιον καταθήσει ζημίας καὶ ἐγγυῶν χωρὶς ἢ ἐξωμοσίας, ἐκ τῆς δευτέρας ὑπομνήσεως παρὰ τῷ πρώτῳ κινήσει δικαστῇ.* [a. 527?]

13 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Properandum nobis visum est, ne lites fiant paene immortales et vitae hominum modum excedant, cum criminales quidem causas iam nostra lex[12] biennio conclusit et pecuniariae causae frequentiores sunt et saepe ipsae materiam criminibus creare noscuntur, praesentem legem super his orbi terrarum ponendam, nullis locorum vel temporum angustiis
1 coartandam ponere[13]. Censemus itaque omnes lites super pecuniis quantaecumque quantitatis, sive super condicionibus sive super iure civitatum seu privato fuerint illatae, super possessione vel domi-

(1) *B* 7, 6. — *Cf. Dig.* 5, 1 (2) XIIII *Hal.*, XVI *P* (3) *iunge* 7, 22, 3, *cui inscribitur* exemplum sacrarum litterarum Constantini et Licinii AA. ad Dionysium vice praefectorum agentem (4) d. III k. 7, 22, 3 (5) = *Th.* 2, 18, 1: *iunge* 7, 62, 16 (6) = *Th.* 2, 18, 3 (7) ei *CR*, *om. P* (8) poena proposita, si quis *Th.* (9) = *Epitome* 14, 49: *in B indicatur sic: τῆς ἀκριβείας τῶν νόμων ὁ δικαστὴς φροντιζέτω, μηδὲν τοῖς παρανόμως ῥηθεῖσι παρὰ βασιλέως προσέχων* (*id est* ad legum subtilitatem iudex respiciat nec deferat iis quae contra leges ei ab imperatore mandata sunt) (10) = *B* 7, 6, 12: *c.* 12, *quam in c.* 16 *sibi vindicat Iustinianus, propter inscriptionem c.* 13 *Iustino et Iustiniano una imperantibus adscribenda videtur* (11) *ἢ καὶ ἀλόγως ... προκάταρξιν B Coislin., εἰ δὲ καὶ εὐλόγως παραιτησάμενος ὀφθήσεται μετὰ προκάταρξιν B Fabroti* (12) c. 12 *h. t. vel* 9, 4, 6? (13) ponere *del. Mommsen*

11 *Secundum leges magistratus causas decidant pro eo quod iustum eis esse videbitur, neve vereantur imperiale rescriptum, quod contra leges aliquid facere eos iusserit, cum non valeat.*

12 *Magistratus omnes sacrique iudices brevi lites decidant: et si quis litigatorum iudice competente saepius adito sine iusta causa moram passus erit, imperatorem adeat et ab eo auxilium expectet.*
1 *Si quis vero iudicem iusta ex causa ante litem contestatam recusat, imperatore adito alium iudicem aut aliquem qui cum illo iudicet accipiet vel etiam, si sine causa recusavit, repelletur: post litem enim contestatam alius iudex aut collega iudici*
2 *non petatur. Apud unum autem iudicem tota causa agatur: quod si is ex parte aliqua competens non esse videbitur, sententia sua eam ad competentem remittat. nam qui iterum vel saepius exigit, et damna quae ex secunda conventione proveniunt in duplum restituet et sine fideiussoribus vel iuratoria cautione ex secunda commonitione apud priorem iudicem aget.*

nio vel hypotheca seu servitutibus vel pro aliis quibusdam casibus, pro quibus hominibus[1] contra se litigandum est, exceptis tantummodo causis, quae ad ius fiscale pertinent vel quae ad publicas respiciant functiones, non ultra triennii metas post litem contestatam esse protrahendas: sed omnes iudices, sive in hac alma urbe sive in provinciis maiorem seu minorem peragunt administrationem, sive in magistratibus positi sunt vel ex aula nostra dati vel a nostris proceribus delegati, non esse eis concedendum ulterius lites quam triennii spatio[2] extendere. hoc etenim iudicialis magis esse potestatis nemo est qui ignoret: nam si ipsi voluerint[3], nullus tam audax invenitur, qui possit invito iudice litem
2 protelare. Et si quidem pars actoris cessaverit, quatenus multiplici dilatione reus fatigetur, et triennii metae post litem contestatam iam prope finem veniant, ut semenstre tempus tantum ei supersit, licentia erit iudici per exsecutores negotii actorem requirere, [4]parte fugiente ex una parte actoris absentiam incusante et[5] iudicibus omnimodo suas aures huiusmodi quaestioni reserantibus: et si per tres vices hoc fuerit subsecutum, decem dierum spatio per unumquemque introitum destinato, et nec ita actoris pars fuerit inventa et neque per se neque per procuratorem instructum pervenerit, tunc iudicem ne-
2a gotii acta apud se confecta conspicere: Et si quidem nihil sufficiens actitatum est, ex quo possit termino causae certa fieri coniectura, non solum partem fugientem ab observatione iudicii relaxare, sed etiam in omnes expensas, quae consueto modo circa lites expenduntur, eum condemnare, vera quantitate earum sacramento fugientis manifestanda et omni cautela, quam super lite reus exposuit, reddenda: quae et si remanserit, viribus vacuabitur.
2b Sin autem ex gestis apud se habitis parte actoris minime inventa possit invenire viam, ex qua manifestum ei fiat, quid statuendum sit, et absente actore, si eum meliorem causam habere perspexerit, pro eo ferre sententiam non moretur et praesentem reum absenti actori condemnare, expensis tantummodo litis, quas reus legitime se expendisse iuraverit, condemnatione excipiendis, quia hanc poenam actori et[6] meliorem causam habenti propter solam
2c absentiae contumaciam imponimus. Nullo penitus ei regressu ad eandem litem conservando: sed actor contumax cadat omnimodo lite, si reus absolvetur: sin vero aliqua condemnatio contra reum pro absente actore proferatur, quam forsitan non sufficientem sibi actor putaverit fugitivus, nullo modo iterum eandem litem resuscitare concedimus.
3 et haec quidem poena actori fiat imposita. Sin autem reus afuerit et similis eius processerit requisitio, quemadmodum pro persona actoris ediximus, etiam absente eo eremodicium contrahatur et iudex, secundum quod veteribus legibus cautum est, ex una parte cum omni subtilitate causam requirat et, si obnoxius fuerit inventus, et contra absentem promere condemnationem non cesset, quae ad effectum perducatur: et per res et facultates fugientis victori satisfiat, sive ipse iudex ex sua iurisdictione hoc facere potest, sive per relationem ad maiorem iudicem hoc referatur et ex eo legitima via contra res contumacis aperiatur: nulla licentia ei vel alii personam eius solam praetendenti concedenda contradicendi, cum in possessionem ex huiusmodi causa actor mittitur: nec si reversus fuerit et voluerit fideiussiones dare et possessionem recuperare, audiatur: in huiusmodi etenim casibus omnem ei con-
4 tradictionem excludimus. Cum autem eremodicium ventilatur sive pro actore sive pro reo, examinatio sine ullo obstaculo celebretur. cum enim terribiles in medio proponuntur scripturae, litigatoris absentia dei praesentia repletur, nec pertimescat iudex appellationis obstaculum, cum ei, qui contumaciter abesse noscitur, nulla est provocationis licentia, quod et in veteribus legibus esse statutum
5 manifestissimi iuris est. Huiusmodi autem sententia prope finem triennii proferatur, pro quo et praesentem legem induximus. si enim in anteriore tempore, in quo larga temporis superest dilatio et spes absenti relicta fuerit revertendi, alterutra pars cessaverit, in sola expensarum datione et absolutione forsitan praestetur poenalis sententia, non autem tunc mors litis et condemnatio in absentem introducatur, quae in his tantummodo casibus accidunt,
6 in quibus triennii effluentis imminet formido. Sive autem alterutra parte absente sive utraque praesente lis fuerit decisa, omnes iudices, qui sub imperio nostro constituti sunt, sciant in expensarum causa victum victori esse condemnandum, quantum pro solitis expensis litium iuraverit, non ignorantes, quod, si hoc praetermiserint, ipsi de proprio huiusmodi poenae subiacebunt et reddere eam parti laesae
7 coartabuntur Et haec de alterutra parte litigantium[7] contumaciter absente nobis statuere visum est ad aequitatis rationem omnia corrigentibus.
8 Sin autem utraque parte imminente et litem peragere cupiente iudex eam accipere noluerit vel propter amicitias vel inimicitias vel turpissimi lucri gratia[8] vel per aliud quicquam vitium, quod miserrimis animis huiusmodi iudicum innasci potest, litem ipse ausus fuerit protelare et propter hoc triennium fuerit transactum, iudex, si quidem in magistratu positus est vel in maiore dignitate usque ad illustratus gradum, decem libras auri privatis nostris largitionibus inferre per scholam palatinam compellatur: sin autem iudex minor fuerit, trium librarum auri multa plectetur per eandem scholam exigenda et nostro aerario applicanda, et eo removendo alter iudex in locum eius subrogetur sub similis[9] poenae formidine: his omnibus locum habentibus, cum unus
8a iudex omnem causam ab initio peragat. Sin autem in medio triennio vel morte iudicis vel alia inrecusabili occasione iudicium fuerit mutatum, tunc, si quidem ex triennio annale tempus vel amplius residet, in quo alius iudex causae imponitur, intra reliquum tempus causa finiatur: sin autem minus quam annale sit, tunc omne quod deest repleatur, ut non in minore perfecti anni tempore litem possit subrogatus iudex tam discutere quam terminare.
9 Illo procul dubio observando, ut, si neque per alterutram litigantium partem vel per iudicem steterit, quominus lis suo Marte decurrat, sed per patronos causarum, licentia detur iudici et eos duarum librarum auri poena adficere per scholam palatinam exigenda et similiter publicis rationibus adgreganda, ipso videlicet iudice in sua sententia hoc ipsum manifestante, quod per patronos causae vel fugientis vel agentis dilatio facta est vel per omnes vel quosdem ex his: necessitate advocatis imponenda, ex quo litem peragendam susceperint, eam usque ad terminum, nisi lex vel iusta causa impediat, adimplere, ne ex eius recusatione fiat causae dilatio: honorariis scilicet a clientibus, qui dare possint, disertissimis togatis omnimodo praestandis et, si cessaverint, per executores negotiorum exigendis, ne et per huiusmodi machinationem causae merita protrahantur, nisi ipse litigator alium pro alio pa-
10 tronum eligere maluerit. Haec autem omnia in[10] his nobis cauta sunt, quibus perfectae aetatis constitutis arbitrium suum pro omnibus causis[11]
11 sufficit. Sin vero causae vel pupillorum vel adultorum sint vel aliorum sub cura agentium masculorum vel feminarum, ut[12] per tutores vel curatores vel actores vel procuratores[13] eorum agantur,

(1) *sic dett.*, omnibus *PCR* (2) triennii spatio *C**, triennium patimur *PC^a R* (3) noluerint *edd.* (4) eiusque *ins. P* (5) et *om. P* (6) et *om. P* (7) et *ins. libri* (8) gratiam *libri* (9) *sic P^a*, simili *P^b C* (10) hominibus *ins. P*, omnibus *ins. L* (11) *sic P*, causis *om. CR* (12) ut *CR*, et *P* (13) vel act. vel proc. *om. P*

et eorum desidia triennium fuerit elapsum[1] et causa ceciderint[2], litem quidem nihilo minus suum habere vigorem, omnem autem iacturam, quae ex hac causa oritur, ad tutores et curatores et fideiussores eorum heredesque et res eorum et omnes, quorum in hac causa legitime interest, redundare: sin autem non sufficiat pupillis vel minoribus eorum substantia, tunc in quo fuerint detrimentum perpessi, in integrum restitutionis auxilium eis superesse. *D. VI k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

14 *Idem A. Iuliano pp.* Rem non novam neque insolitam adgredimur, sed antiquis quidem legislatoribus placitam, cum vero contempta sit, non leve detrimentum causis inferentem. cui enim non est cognitum antiquos iudices non aliter iudicialem calculum accipere, nisi prius sacramentum praestitissent omnimodo sese cum veritate et legum observatione
1 iudicium esse dispositiuros? Cum igitur et viam non inusitatam invenimus ambulandam et anteriores leges nostrae, quae de iuramentis positae sunt, non minimam suae utilitatis experientiam litigantibus praebuerunt et ideo ab omnibus merito collaudantur, ad hanc in perpetuum valituram legem pervenimus, per quam sancimus omnes iudices sive maiores sive minores, sive qui in administrationibus positi sunt vel in hac regia civitate vel in orbe terrarum, qui nostris gubernaculis regitur, sive eos, quibus nos audientiam committimus vel qui a maioribus iudicibus dantur vel qui ex iurisdictione sua iudicandi habent facultatem vel qui ex recepto (id est compromisso, quod iudicium imitatur[3]) causas dirimendas suscipiunt vel qui arbitrium peragunt vel[4] ex auctoritate sententiarum et partium consensu electi, et generaliter omnes omnino iudices Romani iuris disceptatores non aliter litium primordium accipere, nisi prius ante iudicialem sedem sacrosanctae deponantur scripturae: et hoc permaneat non solum in principio litis, sed etiam in omnibus cognitionibus usque ad ipsum terminum et definitivae
2 sententiae recitationem. Sic etenim attendentes ad sacrosanctas scripturas et dei praesentia consecrati ex maiore praesidio lites diriment scituri, quod non magis alios iudicant, quam ipsi iudicantur, cum etiam ipsis magis quam partibus terribile iudicium est, si litigatores quidem sub hominibus, ipsi autem deo inspectore adhibito causas perferunt tru-
3 tinandas. Et hoc quidem iusiurandum iudiciale sit omnibus notum et Romanis legibus optimum a nobis accedat incrementum et ab omnibus iudicibus observandum: et si praetereatur, contemptoribus
4 (1) periculosum sit. Patroni autem causarum, qui utrique parti suum praestantes ingrediuntur auxilium, cum lis fuerit contestata, post narrationem propositam et contradictionem obiectam in qualicumque iudicio maiore seu minore vel apud arbitros sive ex compromisso vel aliter datos vel electos sacrosanctis evangeliis tactis iuramentum praestent, quod omni quidem virtute sua omnique ope quod iustum et verum existimaverint clientibus suis inferre procurent, nihil studii relinquentes, quod sibi possibile est, non autem credita sibi causa cognita, quod improba sit vel penitus desperata et ex mendacibus adlegationibus composita, ipsi scientes prudentesque mala conscientia liti patrocinantur, sed et si certamine procedente aliquid tale sibi cognitum fuerit, a causa recedant ab huiusmodi communione sese penitus separantes: hocque subsecuto nulla licentia concedatur spreto litigatori ad alterius advocati patrocinium convolare, ne meliori-
5 bus contemptis improba advocatio subrogetur. Sin autem plurimis patronis adhibitis et iuramento ab omnibus praestito quidam ex his causa procedente patrocinandum esse crediderint, quidam recusaverint, exeant quidem recusantes, volentes autem remaneant: causae etenim terminus manifestare poterit, qui timidius quique audacius iudicium vel reliquerint vel protulerint: nec in hac parte litigatoribus danda licentia alios pro recusantibus subrogare. *D. IIII[5] k. April. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

15 [6]*Idem A. Iuliano pp.* Sancimus omnes iudices sive in hac florentissima civitate sive in provinciis, si quando absens persona citata postea apparuerit, non aliter ei iudicialem aditum[7] revelare, sed omnem claudere ei iudiciorum copiam, nisi prius omnia damna restituat ex huiusmodi vitio adversariis eius inflicta sive circa ingressus litis sive circa honoraria advocatorum vel alias causas, quae in iudicio vertuntur: aestimatione iudicis quantitate eorum definienda, postquam iuratum ab eo fuerit qui fecit expensas: exsecutoribus negotiorum modis omnibus dispositiones eorum adimplentibus: scituris iudicibus nostris et exsecutoribus, quod, si hoc praetermiserint, ex sua substantia huiusmodi detrimentum laesis resarcire compellantur. quod et in pedaneis iudicibus observari censemus, licet non citati, sed requisiti litigatores mala conscientia afuerint. *D. X k. Mai.[8] Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

16 [9]*Idem A. Iuliano pp.* Apertissimi iuris est licere litigatoribus iudices, antequam lis inchoetur, recusare, cum etiam ex generalibus formis sublimissimae tuae sedis statutum est necessitatem imponi iudice recusato partibus ad eligendos venire arbitros et sub audientia eorum sua iura proponere[10]. licet enim ex imperiali numine iudex delegatus est, tamen quia sine suspicione omnes lites procedere nobis cordis est, liceat ei, qui suspectum iudicem putat, antequam lis inchoetur, eum recusare, ut ad alium curratur libello recusationis ei porrecto, cum post litem contestatam neque appellare posse ante definitivam sententiam iam statuimus[11] neque recusare posse, ne lites in infinitum extendantur: eodem scilicet exsecutore necessitatem partibus per ordinarium iudicem et omne civile auxilium imponente et arbitros eligere et apud eos venire et sic lite apparente[12], quasi arbitri fuerint ab imperiali culmine delegati. quod et, si ab imperiali maiestate iudex delegatus non sit, sed ab alio culmine, obtinere censemus. *D. X k. Mart.[13] Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

17 *Idem A. Iohanni pp.* Certi iuris est, quod concessa est militaribus hominibus iudicandi facultas. quid enim obstaculi est homines, qui cuiusdam rei peritiam habent, de ea iudicare? cum scimus et militares magistratus et omnes tales homines per usum cottidianum iam esse approbatos, ut et audiant lites et eas dirimant et pro sui et legis scientia huiusmodi altercationibus fines imponant. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

18 *Idem A. Iohanni pp.* Cum specialis iudex sive ab augusta fortuna sive ab iudiciali culmine in aliqua provincia, ubi incusatus degit, datus sit et una pars suspectum eum sibi esse dicit, ne forsitan absente persona iudicis et in alia civitate eiusdem provinciae commorante compellatur longo itinere emenso recusationis libellum ei incusatus offerre, sancimus, si quidem praesto est praeses provinciae in illa civitate, ubi de ea re dubitatur, licere ei, qui suspectum sibi esse iudicem dicit, ipsum praesidem adire et hoc facere in actis manifestum: sin autem non est moderator provinciae in praefato loco,

(1) *sic CR*, transactum *P* (2) ceciderit *PC[a]* (3) *sic edd.*, qui (* *vel* ** *P[a]*, *om. P[b]C*) iud. imitantur *PCR* (4) vel *del.* (*cf. Bethmann-Hollweg Civilprocess* 3, 184) (5) VI (*cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 177)? (6) *iunge* 2, 58, 2 *et c.* 16 *h. t.* (7) iudiciale adytum *scr.* (8) Mart. *scr.* (9) *iunge* 2, 58, 2 *et c.* 15 *h. t.* (10) praeponere *PCR* (11) *c.* 12 § 1 *h. t. et* 7, 62, 36 (12) litem apparente *P[a]R[a]*: *scr. aut cum dett.* litem apparante *aut* liti apparente (13) *sic P*, d. v kal. maii. *Hal.*

haec eadem apud defensorem locorum vel duumviros municipales gestis apud eos habitis celebrare et iudicem quidem eum recusare, ilico autem, id est intra triduum proximum, sine ulla dilatione compelli arbitrum vel arbitros eligere et apud eos litigare, ne et datus iudex removeatur et alter non eligatur: electione videlicet arbitri, si variatum inter partes fuerit, simili modo vel praesidis provinciae, si adest, vel defensoris locorum vel magistratuum municipii arbitrio dirimenda et exsecutore negotii, cui mandata est huiusmodi causae exactio, imminente et statuta ab arbitris effectui mancipante, nisi fuerit provocatum. tunc enim ipse, qui iudicem antea dedit qui suspectus visus est, appellatione trutinata formam causae imponat legitimam. *D. id.*[1] *Nov. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[2] [*a.* 531]

II.[3]
DE SPORTULIS ET SUMPTIBUS IN DIVERSIS IUDICIIS FACIENDIS ET DE EXSECUTORIBUS LITIUM.

1 [4]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Potitum vicarium.* Quisquis fuerit exhibitus, usque ad negotii terminum ab eo apparitore, cui primum traditus fuit, observari eum decernimus: si qua praesumptione fuerit haec mansuetudinis nostrae posthabita praeceptio, primiscrinio qui iussa temeraverit quinque librarum auri condemnatione multando. *D. VIII k. Nov.*[5] *Ausonio et Olybrio conss.* [*a.* 379]

2 [*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. . . . . δουκὶ Θηβαΐδος.*[6]]

[7]*Οἱ τὰ διατάγματα κομίζοντες τῶν μελλόντων ἄρχειν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν ἀρχὴν δεκαπέντε μόνους χρυσοῦς ἐκ τῆς ἐπαρχίας κομιζέσθωσαν· εἰ δὲ πλέον λάβωσι, τὸ τετραπλάσιον διδότωσαν μὴ δυνάμενοι πρὸς ἀπολογίαν προφέρειν,*
1 *ὡς παρ' ἑκόντων τὸ περιττὸν εἰλήφασιν. Ἀλλ' ἄχρι μὲν τῶν ἐνταῦθα γενικὴ ἡ διάταξις· λοιπὸν δὲ ἰδικὸν ὁρίζει πρόστιμον κατὰ τοῦ δουκὸς Θηβαΐδος, πρὸς ὃν ἀντεγράφη, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν τὴν αὐτὴν παραληψομένους ἀρχήν, εἰ μὴ τοὺς παραβαίνοντας τὴν νομοθεσίαν τὴν ὡρισμένην ἀπαιτοῦσι ποινήν.*

3 *Idem A. Iuliano pp.* Omnibus iudicibus licentiam praestamus, sive his, quibus a nostro numine lites mandantur, illustribus vel spectabilibus vel clarissimis vel togatis fori cuiusque praefecturae vel aliis quibusdam, vel his, qui ex nostris iudicibus delegandas lites accipiunt, exsecutores si cessaverint causas eis instructas offerre, et removere ab exsecutione eos et alios idoneos supponere vel etiam multis adficere, sed[8] si quidem illustres sint iudices, usque ad sex solidorum summam, sin autem alii, usque ad tres tantummodo aureos, et ad iudices quorum interest referre, quatenus militia exuti
1 poenas luant corporales. Nostris autem amplissimis iudicibus licentia sit et maiores poenas et corporales maculas exsecutoribus imponere, si male fuerint circa lites versati, ut sciant non esse causas a se deludendas nec lucri gratia aliquod eis vitium imponendum. *D. v*[9] *k. April. Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

4 [10][*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.*] *Προαγορεύομεν*[11] . . . .

[12]*Ὁ ἐγχειριζόμενος δημοσίας ἢ ἰδιωτικὰς χρείας παρὰ βασιλέως ἢ παρά τινος τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων ὑπομιμνησκέτω μὲν τὸν ἐναγόμενον καὶ πρὶν ἐμφανίσαι αὐτῷ τὰς τοιαύτας κελεύσεις (ἔσθ' ὅτε γὰρ χρὴ ἀγνοεῖσθαι αὐτάς), μήτε δὲ συνηθείας λαμβανέτω παρ' αὐτοῦ μήτε ἐκβιβαζέτω αὐτόν, εἰ μὴ τὸ ἴσον τῆς θείας ἢ μεγίστης κελεύσεως ἐκδῷ αὐτῷ, ἐξ ἧς ὑπέμνησεν*
1 *αὐτόν. Εἰ δὲ ἄλλου τινὸς ἄρχοντος δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν πρόσταξιν ἔχει ἢ τοῦ κατὰ χώραν ἄρχοντος, μὴ ἐκβιβαζέτω τὸν ἐναγόμενον μηδὲ συνηθείας κομιζέσθω, εἰ μὴ ἐμφανίσει πρότερον τῷ ἄρχοντι τῆς ἐπαρχίας, ὥστε δύνασθαι ἐκεῖθεν ἐκλαβεῖν τοὺς αἰτιαθέντας, καὶ βιβλίον αὐτοῖς ἐπιδοθείη ἢ γραφὴ ἐπὶ τῶν ἐγκληματικῶν.*
2 *Εἰ δὲ μὴ γενομένων τούτων ὑπόμνησιν προσφέρει ἢ συνηθείας ἀπαιτεῖ ὁ ἐκβιβαστής, ἐξέστω τῷ ἐναγομένῳ ἀπωθεῖσθαι αὐτόν.*
3 [13]*Ἀλλ' οὐδὲ προφάσει ἐγγυητικῶν ζημίαις τοὺς ἡμετέρους ὑποτελεῖς ὑποβάλλεσθαι συγχωροῦμεν ἢ ὑπὲρ στάσεως ἐντολέως. ἀλλ' εἰ μὲν ἀκίνητον ἔχοιεν οὐσίαν ἀξιόχρεων οἱ ὑπομνησθέντες, ὅρκου γραμματεῖον ἐκτίθεσθαι μόνον· εἰ δὲ οὐκ ἔχοιεν, τηνικαῦτα μὲν ἐγγύην ἄχρι τῆς ἤδη κρατούσης ποσότητος*[14]
4 *παρέχειν, χωρὶς μέντοι ζημίας ἁπάσης. Εἰ δὲ ἀμφισβητοῖεν οἱ πράκτορες περὶ τῆς τῶν ἐγγυητῶν*

(1) k. *scr.* (2) *sic emendavi*, nov. lampadio et oreste coss. *Hal.* (3) *B* 7, 6 (4) = *Th.* 8, 8, 2 (5) *sic Th.*, d. kal. iul. mediolani *Hal.* (6) *inscriptionem restitui ex c.* 3 (idem A.) *et ex* § 1 (7) = *B* 7, 6, 18: *huius constitutionis epitome videtur esse constitutio, quam Contius* 1562 *ad finem* 3, 43, 2 *edidit eodemque loco in libro Vatic. Palat.* 758 *invenit Biener, hanc videlicet*: qui pragmaticum adfert praeceptum, viginti solummodo aureos accipiat et nihil amplius, ne, si plus accipiat, in quadruplum restituere compellatur: praeside provinciae, qui contra hoc statutum agere permiserit, decem librarum auri poena puniendo (8) sed *confirmant B* (9) VI *scr., cf. Zeitschrift f. Rechtsgesch.* 11 *p.* 177 (10) *iungendae sunt c.* 5 *h. t.* 10, 31, 4. 12, 40, 12. 12, 63, 2, *fortasse etiam* 3, 10, 2. 7, 45, 15 (11) *inscriptio ex* 1, 4, 26 (*v. not.* 13) *restituta est: προαγορεύομεν tradunt Paratitla ad Const.* 1, 3. 4 (12) = *B* 7, 6, 20 (13) § 3 . . . 5 *restituimus ex* 1, 4, 26, 11 . . . 13, *quas hoc loco iteratas esse ex indice B apparet* (14) *hoc est usque ad L auri libras secundum B*

2 *Imp. Iustinianus A. . . . . duci Thebaidis. Qui edicta eorum perferunt, qui aut civilem aut militarem magistratum gesturi sunt, non ultra XV aureos e provincia consequantur. si plus accipiunt, quadruplum solvant neque ea excusatione uti possint, quod ultro oblatum sit id quod supra lici-*
1 *tum modum acceperint. Huc usque constitutio generalis est. ceterum specialem poenam constituit adversus ducem Thebaidis, ad quem data est, et qui post eum eodem magistratu fungentur, si constitutam poenam ab eis qui legem praetermiserint non exigant.*

4 *Idem A. Iuliano pp. Sancimus . . . .*
Is, cui publicum vel privatum negotium exsequendum ab imperatore vel ab aliquo gloriosissimorum magistratuum commissum est, conveniat quidem reum etiam prius quam ei tales iussiones insinuat (interdum enim eas dissimulare oportet), neve tamen sportulas ab eo accipiat neve eum exsequatur, nisi ei exemplum sacrae vel summae iussionis ex qua eum
1 *convenit dederit. Sin autem alius cuiusvis magistratus publicum privatumve praeceptum tenet vel eius, qui eo loco praeest, neve exsequatur reum neve sportulas accipiat, nisi prius provinciae praesidi insinuaverit, ut inde accusatos deducere ei liceat, et libellus vel inscriptio de criminibus facta eis tradita fuerit.*
2 *Quod si his praetermissis conventionem exsecutor obtulit vel sportulas exegit, liceat reo eum*
3 *repellere. Sed nec sub praetextu fideiussionis vel propter procuratorem instituendum subiectos nobis damno affici sinimus. sed si commoniti res immobiles idoneas possident, iusiurandum tantum in scriptis praestent, si minus, fideiussionem ad quantitatem dudum constitutam sine ullo damno*
4 *praebeant. Si vero de fideiussorum fide vel de iuratoria cautione exsecutores dubitant, coeant inter*

ἀξιοπιστίας ἢ τῆς διωμοσίας, κοινῇ συνιόντα εἰς ταὐτὸ τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τόν τε πατέρα τόν τε ἔκδικον τῆς πόλεως κρίνειν τὸν ἀξιόπιστον φαινόμενον ἐγγυητὴν πρὸς τὴν τῆς ἐναγωγῆς ποσότητα, καὶ ἀνάγκην ἔχειν τὸν πράκτορα δέχεσθαι τοῦτον ἐγγυώμενον, μηδὲν κομιζόμενον ὑπὲρ ἐγγυητικοῦ
5 ἢ ἐξωμοσίας. Πλὴν εἰ μὴ ἐξ ἰδικῆς ἡμῶν ἢ τινος τῶν μεγίστων ἀρχόντων προστάξεως κελευσθείη τὸ πρόσωπον ἀγαγεῖν, ἐγγυητῇ μὴ καταπιστεύσας· τηνικαῦτα γὰρ ἄδεια ἔσται τῷ πράκτορι ἐγγυητὴν μὴ κομίζεσθαι καὶ τοῦτο μέντοι πράττειν χωρὶς ἁπάσης ζημίας[1].
6 [2]Ὁ δὲ θεοφιλὴς τῶν τόπων ἐπίσκοπος, ἐὰν συγχωρήσῃ παραβαθῆναι τὸν νόμον ἢ μὴ μηνύσῃ κατὰ τοῦ παραβαίνοντος, καὶ τῷ θεῷ προσκρούει
7 καὶ βασιλικῆς πειραθήσεται κινήσεως. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄρχων τῆς ἐπαρχίας εἰ ῥαθυμήσει τοῦ νόμου, καὶ παύεται τῆς ἀρχῆς καὶ δημευθεὶς διη-
8 νεκῶς ἐξορίζεται. Μὴ λαμβανέτωσαν δὲ οἱ ἐπιδιδόντες τὰ βιβλία ἢ τὰς γραφὰς πράκτορες καὶ τὰς ἐντυχίας ἢ τὰ συμβόλαια περαιτέρω τῆς διωρισμένης τῇ μετὰ ταῦτα διατάξει παραμυθίας ἢ παραβαίνοντες ὑποκείσθωσαν τοῖς ἐπιτιμίοις αὐτῆς.

D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste conss. [a. 530]

5 [3][Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.] [3*]Διάταξίς ἐστι τοῦ ἡμετέρου βασιλέως, ἥτις τοῖς τῶν ὑποθέσεων ἐκβιβασταῖς λόγῳ σπορτούλων ῥητόν τι δίδοσθαι παρεκελεύσατο πρὸς τὴν ποσότητα τὴν τῷ βιβλίῳ τῆς αἰτιάσεως ἐμφερομένην· οἷον λόγον χάριν μέχρις ἑκατὸν νομισμάτων ὥρισε δίδοσθαι τὸ ἥμισυ τοῦ νομίσματος, εἰ δὲ μείζων εἴη ποσότης, πλείονα εἶναι καὶ τὰ σπόρτουλα.

D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste conss. [a. 530]

6 [4][Ὁ αὐτὸς βασιλεύς] . . . .
. . . .

D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III cons. [a. 533]

III.[5]
DE PEDANEIS IUDICIBUS.

1 *Imp. Gordianus A. Vicanis.* Procuratori nostro non vice praesidis agenti dandi iudices inter privatas personas non competere facultatem manifestum est: et ideo si, ut adlegatis, inter privatas personas is cuius meministis arbitros dandos putavit, sententia ab eis prolata nullo iure subsistit. *PP. k. Febr. Attico et Praetextato conss.* [a. 242]

2 [6]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. dicunt:* Placet nobis praesides de his causis, in quibus, quod ipsi non possent cognoscere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis suae examen adhibere, ita tamen ut, si vel per occupationes publicas vel propter causarum multitudinem omnia huiusmodi negotia non potuerint cognoscere, iudices dandi
1 habeant potestatem. Quod non ita accipi convenit, ut etiam in his causis, in quibus solebant ex officio suo cognoscere, dandi iudices licentia permissa credatur. quod usque adeo in praesidum cognitione retinendum est, ut eorum iudicia non deminuta videantur, dum tamen de ingenuitate, super qua poterant et ante cognoscere, et de libertinitate praesides ipsi diiudicent. *D. XV k. Aug.*[7] *CC. conss.* [a. 294]

3 *Exemplum sacrarum litterarum eorundem AA. et CC. ad Serapionem.* Placet, ut iudicibus, si quos gravitas tua disceptatores dederit, insinues, ut delegata sibi negotia lata sententia determinent: nec in his causis, in quibus pronuntiare debent et possunt, facultatem sibi remittendi patere ad iudicium praesidale cognoscant, maxime cum, et si iudicatio alicui litigatorum parti iniusta videatur, interponendae provocationis potestas a sententia ex omni causa prolata libera litigatoribus tribuatur. *D. VIII k. April. Antiochiae CC. conss.*[8] [a. 294]

4 *Idem AA. et CC. Firmino.* Placuit, quotiens pedanei iudices dati post litem contestatam vel ad aliud iudicium necessario dirigantur vel publicae utilitatis ratione in alias provincias proficiscantur vel diem obierint atque his rationibus negotiis coeptis finis non possit adhiberi, alium in locum eorum iudicem tribui qui negotium examinet, ne eius-

(1) καὶ μετὰ πάσης φειδοῦς (*id est:* et cum omni lenitate) *addunt B* (2) § 6..8 = *B* 7, 6, 20. § 6. 7 *in loco gemino ita contractae sunt:* κἀνταῦθα τῶν αὐτῶν κρατούντων ἐπιτιμιῶν κατά τε τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου καὶ τοῦ λαμπροτάτου τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντος, εἴ τι τούτων παραβαινομένου τινὸς μὴ θᾶττον ταῦτα μηνύσαι. *unde collatis B et c.* 26 § 5 *fin.* § 6 *ita fere restituenda videtur:* ὁ δὲ θεοφιλέστατος τῶν τόπων ἐπίσκοπος εἴ τι τούτων παραβαθῆναι συγχωρήσαι ἢ παραβαινομένου τινὸς μὴ θᾶττον ταῦτα μηνύσαι, ἕξει μὲν δυσμενῆ τὸν δεσπότην θεὸν καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν ἀναμενέτω (3) *iungendas esse c.* 4 *h. t.* 1, 4, 26. 10, 31, 4. 10, 40, 12. 12, 63, 2, *fortasse etiam* 3, 10, 2. 7, 45, 15, *probabiliter coniecit Witte Leges restitutae p.* 159 *ex c.* 4 § 8, *ex* 1, 4, 26, 15 *et ex* 1, 4, 29, 8, *quae paucis post mensibus data est. perperam igitur Cuiacius observ.* 12, 22 *subscriptionem anni* 533, *quam in fine huius tituli invenit, ad c.* 5 *tamquam ultimam restituit: immo et subscriptio et inscriptio peti debent ex* 1, 4, 26 *et* 12, 63, 2 (3*) = *Theophilus* 4, 6, 24, *cuius argumentum supplendum est ex Inst.* 4, 6, 25 item ex lege condicticia a nostra constitutione oritur in quadruplum condemnationem imponens his exsecutoribus litium, qui contra nostrae constitutionis normam a reis quicquam exegerint. *praeterea huius constitutionis obiter meminerunt Nov.* 17 *c.* 3 *Nov.* 82 *c.* 7 *pr. Nov.* 86 *c.* 9: *ex eadem fortasse repetitum est, quod habetur in Nov.* 124 *c.* 3 *quadruplum exigi a comite rerum privatarum, ut simplum reddatur ei a quo ablatum est, triplum cedat fisco, privatis etiam permitti resistere exsecutoribus, qui plus quam liceat exigere conentur* (4) *desiderari constitutionem Iustiniani posteriorem c.* 5 *colligitur ex subscriptione quae sequitur edita a Cuiacio observat.* 12, 22, *male autem relata ad c.* 5 (*not.* 3) (5) *B* 7, 3, 28 *seqq.* (6) *iungendae videntur* 3, 11, 1. 7, 53, 8. 7, 62, 6 (7) April. 3, 11, 1 (8) CC. III conss. (= 300) *Mommsen*

se et reverentissimus episcopus et pater et defensor civitatis et iudicent, num fideiussor ad quantitatem de qua agitur idoneus videatur, quo facto exsecutor eum fideiussorem accipere debet nec quicquam
5 pro fideiussione vel iureiurando aufert. Nisi forte speciali nostro vel cuiusquam summorum magistratuum praecepto personam ducere iubeatur, si fideiussori fidem non habeat: tunc enim fideiussorem exsecutori recusare licebit, ut tamen etiam hoc
6 sine ullo damno agat. Reverendus autem loci episcopus si violari legem permiserit vel violatorem non detulerit, et deum offendit et imperatoris motum ex-
7 perietur. Eadem ratione etiam provinciae praeses, si legem neglexerit, et magistratu removetur et
8 in perpetuum relegatur. Exsecutores autem, qui libellos vel inscriptiones et accusationes vel instrumenta edunt, ultra solacia sequenti constitutione definita ne accipiant, vel si transgressi fuerint, eius poenis subiaceant.

5 Idem A. Iuliano pp. Extat constitutio imperatoris nostri, quae litium exsecutoribus sportularum nomine certum quid pro quantitate libello conventionis inserta dare iussit: verbi gratia usque ad centum solidos semissem solidi dari constituit, si maior quantitas fuerit, etiam sportulas maiores esse.

modi casibus intervenientibus impedimentum aliquod in persequendis litibus adferatur. *D. x k. Dec. Dechioppe*[1] *Diocletiano VIII et Maximiano VII AA. conss.* [*a.* 303]

5 [2]*Imp. Iulianus A. Secundo pp.* Quaedam sunt negotia, in quibus superfluum est moderatorem expectare provinciae: ideoque pedaneos iudices, hoc est qui negotia humiliora disceptent, constituendi damus praesidibus potestatem. *D. v k. Aug. Antiochiae Mamertino et Nevitta conss.* [*a.* 362]

6 [3][*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*] . . . . [*a.* 486 *vel* 487]

IIII.

QUI PRO SUA IURISDICTIONE IUDICES DARE DARIVE POSSUNT.

1 [4]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* In causarum delegationibus illud consultissime praecipimus observari, ut ita valeant, si ad iurisdictio-
1 nem pertineant delegantis. Quod si quis alienae iurisdictionis causam crediderit delegandam, nec praecepto cognitorem datum parientiam[5] accommodare censemus et, si contra leges obtemperaverit deleganti, omnia, quae ab ea delegatione geruntur, ita pro infectis haberi praecipimus, ac si ipsi qui delegaverant alienae iurisdictionis iudices resedissent, ut nec appellandi quidem necessitas victis adversus
2 eas sententias imponatur. Haec, nisi iudices a nobis specialiter delegantibus dati aliis causas delegaverint iudicandas: nam his delegantibus nullo personarum causarumve habito tractatu appellationum ad eos iure iudicia remeabunt. *D. XIII k. Iun.*[6] *Valentiniano A. V et Anatalio conss.* [*a.* 440]

V.

NE QUIS IN SUA CAUSA IUDICET VEL SIBI IUS DICAT.

1 [7]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Gracchum pu.* Generali lege decernimus neminem sibi esse iudicem vel ius sibi dicere debere. in re enim propria iniquum admodum est alicui licentiam tribuere sententiae. *Lecta k. Dec. Valente V et Valentiniano AA. conss.* [*a.* 376]

VI.[7*]

QUI LEGITIMAM PERSONAM IN IUDICIIS HABENT VEL NON.

1 *Imp. Gordianus A. Candidae.* Si, cum esses[8] pupillaris aetatis, sine tutoris auctoritate cum adversario consisteres, praeses provinciae adversus te pronuntiavit, minime auctoritate iudicati nititur quod statutum est. *D. id.*[9] *Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

2 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aureliae*[11] *Agemachae.* In rebus, quae privati iudicii quaestionem habent[12], sicut pupillus tutore auctore et agere et conveniri potest, ita et adultus curatore consentiente litem et intendere et excipere debet. *D. XVIIII k. Febr.*[13] *CC. conss.* [*a.* 294]

3 [14]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africae.* Momentariae possessionis actio[15] exerceri potest per quamcumque personam. sub colore autem adipiscendae possessionis obrepticia[16] petitio alteri obesse non debet, maxime cum absque conventione personae legitimae initiatum iurgium videatur. nihil autem opituletur conventio circa minorem habita, cum id rectius circa curatorem debuerit custodiri. *D. prid. non. Mart. Ravennae Constantio et Constante conss.* [*a.* 414]

VII.

UT NEMO INVITUS AGERE VEL ACCUSARE COGATUR.

1 [17]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA.*[18] *Camerio.* Invitus agere vel accusare nemo cogitur. *D. id. Oct. Carino II et Numeriano conss.* [*a.* 284]

VIII.[19]

DE ORDINE IUDICIORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Marcellinae.* Adite praesidem provinciae et ruptum esse testamentum Fabii Praesentis agnatione filii docete. neque enim impedit notionem eius, quod status quaestio in cognitione vertitur, etsi super causa status cognoscere non possit: pertinet enim ad officium iudicis qui de hereditate cognoscit universam incidentem quaestionem quae in iudicium devocatur examinare, quoniam non de ea, sed de hereditate pronuntiat. *D. XIII k. Dec. Geta et Plautiano conss.* [*a.* 203]

2 *Imp. Antoninus A. Magnillae.* Si quaestio tibi generis ab his, quos fratres patrueles esse dicis, non fit, adito praeside et accepto iudice familiae erciscundae experire. quod si de ea re quaestio erit, prius de nativitatis veritate secundum iuris formam quaeri idem vir clarissimus curae habebit. *PP. X*[20] *k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Demetrio.* Cum civili disceptationi principaliter motae quaestio criminis inciderit vel crimini[21] prius instituto civilis causa adiungitur, potest iudex eodem tempore utramque quaestionem sua sententia dirimere. *PP. non. . . . . . Gallieno A. V et Faustino conss.* [*a.* 262]

4 *Imp. Constantinus A. ad Calpurnianum.* Quoniam civili quaestione intermissa saepe fit, ut prius de crimine iudicetur, quod utpote maius merito minori praefertur: ex quo criminalis quaestio quocumque modo cessaverit, oportet civilem causam velut ex integro in iudicium deductam discingi[22], ut finis criminalis negotii ex eo die, quo inter partes fuerit lata sententia, initium civili tribuat quaestioni. *D. id. Mart. Nepotiano et Facundo conss.* [*a.* 336]

VIIII.

DE LITIS CONTESTATIONE.

1 [23]*Impp. Severus et Antoninus AA. Valenti.* Res in iudicium deducta non videtur, si tantum postulatio simplex celebrata sit vel actionis species ante iudicium reo cognita. inter litem enim contestatam

(1) *locum corruptum esse monet Mommsen Zeitfolge p.* 445 (2) = *Th.* 1, 16, 8: *plenior extat in inscriptione edita in C. I. L. III* 459 (3) *Graecam constitutionem desiderari ex libris constat. excidisse Zenonis constitutionem indicant Paratitla ad Iuliani Nov. epit. c.* 283 *seqq.* (*Haenel p.* 206) *et Nov.* 82 *pr. c.* 1, *quae Zenonem unicuique iudicio urbis Constantinopolitanae certos quosdam arbitros pedaneos attribuisse, quibus causae delegarentur, iisque necessitatem sumptus rependendos victori ab adversario examinandi iniunxisse dicit. eadem constitutione sexaginta auri libras arbitris deputatas, sed postea ab Anastasio ademptas esse testatur* 2, 7, 25 *pr. iungendae videntur* 2, 7, 19 *et quae ibi laudantur* (4) *B* 7, 3, 31: *iunge* 7, 62, 32. 7, 63, 2 (5) patientiam *edd.* (6) XVI k. iun. *P*, XIII k. ian. *Hal.*, XII k. iun. 7, 63, 2 (7) = *Th.* 2, 2, 1. *B* 7, 3, 32: *iunge* 4, 20, 10 (7*) *B* 7, 19 (8) esses *del.* (9) d. id. *Hal.*, pp. v id. *P* (10) *iunge Vat.* 326 (11) aureliae *Vat.*, *om. libri* (12) in rebus . . . habent (habeant *P*) *PL cum B*, in re . . . habet *CR* (13) *sic Vat.*, d. VIIII k. ian. *Hal.* (14) = *Th.* 4, 22, 6: *iunge* 2, 21, 8 (15) momenti actio *Th.* (16) obrepta *Th.* (17) *B* 7, 19, 4 (18) Imp. Diocletianus A. *Hal.* (19) *B* 7, 3, 33 *seqq.* (20) x *Hal.*, v *P* (21) *sic PR*, crimine *C* (22) *sic Mommsen cum Graecis*, distingui *libri* (23) *iunge* 2, 1, 3

et editam actionem permultum interest. lis enim tunc videtur contestata, cum iudex per narrationem negotii causam audire coeperit. *D.*[1] *k. Sept. Severo* III *et Antonino AA. conss.* [*a.* 202]

X.
DE PLUS PETITIONIBUS.

1 [*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*][2]
[3]*Πᾶς τῶν ἐναγόντων καὶ ἄρρενες καὶ γυναῖκες
πρὸ τῆς ὡρισμένης προθεσμίας τῶν χρεῶν ἐνά-
γοντες καὶ κατὰ τοῦτο τὸν ἐναγόμενον βλάπτον-
τες ἄλλον τοσοῦτον περιμενέτωσαν χρόνον, μη-
δένα τόκον ἐν τῷ μέσῳ λαμβάνοντες, ὅσον αὐτοὶ
προφθάσαι τὴν προθεσμίαν ἐπεχείρησαν, καὶ
τοῦ χρόνου δὲ τούτου παρατρέχοντος μὴ ἄλλως
ἐναγέτωσαν, εἰ μὴ τὰ δαπανήματα τῆς πρώτης
εἰσόδου τὰ ὑπὲρ τῆς μεθοδείας συμβάντα τῷ
1 διαδίκῳ καταβάλωσιν*[4]*. Ἐὰν δὲ ἐπίτροποι ἢ
κουράτωρες ἐν χρόνῳ ἢ ποσότητι πλέον ἐπιχει-
ρήσωσιν ἀπαιτῆσαι τοὺς τῶν κηδευομένων χρεώ-
στας, οὐδὲν καταβλαπτέσθωσαν οἱ ἐπιτροπευό-
μενοι ἢ κουρατωρευόμενοι, αὐτοὶ δὲ οἱ ἐπίτροποι
ἢ κουράτωρες ἐπιγινωσκέτωσαν αὐτοῖς τὴν ἐντεῦ-
2 θεν συμβαίνουσαν ζημίαν. Οἱ δὲ κληρονομιαῖα
ἐκδικοῦντες πράγματα ἢ λόγους ἐπιτροπικοὺς ἢ
κουρατωρείας ἀπαιτοῦντες καὶ οἱ κατὰ ἀφηλίκων
ἢ μειζόνων περὶ διοικήσεως κινοῦντες ἢ παρα-
θήκας ὑφ᾽ ἑτέρων δεδομένας ἀπαιτοῦντες ὡς
αὐτοὶ τῶν παραθεμένων διάδοχοι γενόμενοι μη-
δὲν ἐκ τῆς ὑπεραπαιτήσεως ζημιούσθωσαν ὡς
δικαίαν ἔχοντες τῆς ἀγνοίας αἰτίαν· τότε δὲ ὁ
ὑπεραπαιτῶν ζημιούσθω, ὅτε προφανῶς ἠλέγχθη
3 πλεονεκτῶν. Εἰ δέ τις εἰς ἔλαττον τῆς ἀληθείας
διετιμήσατο τὴν ἑαυτοῦ δίκην, μὴ προσεχέτω
τούτῳ ὁ δικάζων, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ ποσό-
τητα τὴν ψῆφον ἐκφερέτω.* [*a.* 486 *vel* 487]

2 [5][*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α.*]
[6]*Ἐάν τις τῶν ἐναγόντων ἐν τῷ διαπεμπομένῳ παρ᾽ αὐτοῦ βιβλίῳ πλείονα ποσότητα τεθεικὼς πλείονος ζημίας αἴτιος τῷ αἰτιαθέντι γένηται, τριπλασίονα διδότω τὴν παρ᾽ αἰτίαν αὐτοῦ συμβᾶσαν τῷ διαδίκῳ ζημίαν. ἀληθὴς δὲ ποσότης τῆς ἐναγωγῆς νοείσθω, εἰς ἣν ὁ δικάζων ἐκφέρει τὴν ψῆφον.*

3 [7]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Odiosas contrahentium calliditates amputare properantes censemus, ut, si quis certa quantitate sibimet debita super ampliore pecunia per dolum et machinationem cautionem exegerit et ad iudicium debitorem vocaverit, si quidem ante inchoatam litem calliditatis eum paeniteat et veritatem debiti confessus fuerit, nullo eum dispendio praegravari: sin autem et liti praebuit exordium et in certaminibus negotii permanens arguatur de adiecta falsi quantitate[8], non solum ea, sed etiam toto debito eum fraudari: transactionibus scilicet et secundis confessionibus, sive insinuatae sint sive non, etiam in hoc casu suam obtinentibus firmitatem: talibus etenim cautionibus hoc obicere non oportet. *D.* XV *k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis* VV. CC. *anno secundo.* [*a.* 532]

XI.[9]
DE DILATIONIBUS.

1 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. dicunt:* Quoniam plerumque evenit, ut iudex instrumentorum vel personarum gratia dilationem dare rerum necessitate cogatur, spatium instructionis ex-
1 hibendae postulatum dari conveniet. Quod hac ratione arbitramur esse moderandum, ut, si ex ea provincia ubi lis agitur vel persona vel instrumenta poscentur, non amplius quam tres menses indulgeantur: si vero ex continentibus provinciis, sex menses custodiri iustitiae est: in transmarina autem
2 dilatione novem menses computari oportebit. Quod ita constitutum iudicantes sentire debebunt, ut hac ratione non sibi concessum intellegant dandae dilationis arbitrium, sed eandem dilationem, si rerum urguentissima ratio flagitaverit et necessitas desideratae instructionis exegerit, non facile amplius quam semel nec ulla trahendi arte sciant esse tribuendam. *D.* XV *k. April.*[11] *CC. conss.* [*a.* 294]

(1) d. III 1, 2, 3 (2) *inscriptionem restitui ex Inst.* 4, 6, 33[e]. 34 *et* 4, 12, 10, *in quibus ea quae continentur indicis pr. et* § 3 *Zenonianae constitutioni attribuuntur: iungendae videntur* 2, 7, 19 *et quae ibi laudantur* (3) = *B* 7, 6, 21: *de Latina epitoma cf. not.* 6 (4) *fortasse ex ipsa Zenonis constitutione veniunt quae adduntur in Inst.* 4, 12, 10: ut actores tali poena perterriti tempora litium doceantur observare (5) *inscriptio ex Inst.* 4, 6, 24. 33[e] *restituta est: iungendae videntur* 3, 2, 5 (*Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων* .... D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste conss.) *et quae ibi laudantur* (6) = *B* 7, 6, 22: *versionem Latinam a Contio editam in libro Harleiano* 5117 *musei Britannici repperit Hachius hanc:* Zenonis divae memoriae vestigiis inhaerentes (insistentes *Cont.*) praesenti lege decernimus, ut, quicumque ante tempus debitum exegerit, tanto tempore ultra constitutum tempus manifesta plus petitione sine usurarum acceptione expectet: nec tunc agere ante potest, quam omnia damna parti adversae restituat. (§ 1) tutores vero et (tutores vel *Cont.*) curatores talia perpetrantes ipsi damnabuntur. (§ 2) exceptis his, qui res hereditarias petunt aut rationes tutelae vel curae, sive qui negotiorum gestorum (negotia *Harl.*) agunt contra minores seu maiores, vel qui deposita repetunt quasi ex successione. (§ 3) qui autem minus petit in iudicio, in nullo laeditur. (§ 4 = c. 2) si quis vero maiorem, quam sibi deberetur, quantitatem in libello conventionis inseruit, in triplum parti adversae restituere compelletur, quidquid (quod quis *Harl.*) ex hac causa sportularum nomine exsecutoribus (exsecut. *om. Harl.*) amplius dederit. *in Harleiano praemittitur inscriptio* imp. iust. verino *nomine Verini adsumpto ex* 3, 12, 1, *subiungitur* const. a dno. petro de cardona (*vel* cordona) translata de greco in latin. *initium versionis ad ipsius constitutionis verba accedere videtur: a verbis vero* quicumque ante *continet epitomen c.* 1 *et* 2 (7) *B* 7, 6, 23 (8) quantitate falsi L^b, falsi *om.* L^a (9) *B* 7, 17. — *Cf. Dig.* 2, 12 (10) *iungendae videntur* 3, 3, 2. 7, 53, 8. 7, 62, 6 (11) Aug. 3, 3, 2

1 *Quisquis actor sive vir sive femina ante definitum obligationi tempus egerit eaque ratione damno reum affecerit, alterum tantum tempus expectet usuris medii temporis privatus, quanto ipse diem praestitutum antevertere ausus est, neve hoc tempore transacto aliter actionem instituat, nisi sumptus prioris conventionis ex calliditate oriundos adver-
1 sario praestiterit. Si vero tutores vel curatores aut tempore aut quantitate plus a debitoribus eorum quorum curam agunt exigere ausi fuerint, hoc non iis qui sub tutela vel cura sunt fraudi sit, sed ipsi tutores vel curatores damnum quod inde con-
2 tigerit sentiant. Qui vero res hereditarias petunt vel tutelae curaeve rationes exigunt et qui contra minores maioresve de administratione agunt vel deposita ab aliis facta reposcunt successores eorum qui deposuerunt constituti, cum iustam ignorantiae causam habeant, ex plus petitione detrimentum non capiant. totiens autem qui plus petit multetur, quotiens lucrum appetere manifesto convictus
3 erit. Quod si quis litem suam minoris quam re vera est taxaverit, iudex ad id non respiciat, sed in veram quantitatem sententiam ferat.*

2 *Imp. Iustinianus A. Si quis actorum maiore in libello a se misso quantitate inserta graviores expensas reo attulerit, in triplum restituat damnum, quod ipsius culpa adversario contigit. vera autem intentionis quantitas ea intellegatur, in quam iudex sententiam fert.*

2 [1]*Imp. Constantinus A. ad Ursum vicarium.* Si quando quis rescriptum ad extraordinarium iudicem reportaverit, dilatio ei penitus deneganda est: illi autem, qui in iudicium vocatur, danda est ad probanda precum mendacia vel proferenda aliqua instrumenta vel testes, quoniam instructus esse non potuit, si praeter spem ad alienum iudicium [2] trahitur. *D. II non. Mart. Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

3 *Idem A. Profuturo praefecto annonae.* Sive pars sive integra dilatio fuerit data, eo usque iudicis officium conquiescat, donec petiti temporis defluxerint curricula. feriae autem, sive repentinae sive sollemnes sint, dilationum temporibus non excipiantur, sed his connumerentur. *D. VII id. Febr. Sirmi Licinio V et Crispo conss.* [*a.* 318]

4 *Idem A. ad Catullinum proconsulem Africae.* A procedente [3] iudice dilationem non convenit postulari, etiamsi utraque parte praesente tribuatur, cum non alias nisi causa cognita indulgeri queat et cognitio causae non interpellatione planaria, sed considente magis iudice legitime colligatur, et [4], si forte dilationis petitio fuerit improbata, suscepta quaestio per sententiam iudicis dirimatur. *D. V id. Febr. Sirmi Licinio V et Crispo conss.* [*a.* 318]

5 *Idem A. ad Maximum.* Cum a nobis fuerit ad appellationem consultationemve rescriptum, sive sit primo iudicio petita dilatio sive ea tributa non sit sive nec petita quidem, eam dare cuiquam non licebit eadem ratione, qua nec in iudiciis quidem cognitionum nostrarum dilatio tribui solet. *PP. Romae VIII k. April. Probiano et Iuliano conss.* [*a.* 322]

6 [5]*Impp. Constantius et Constans AA. ad Petronium vicarium Africae.* Inter privatos et fiscum si aliqua lis mota fuerit, utrique parti petendae dilationis per defensores suos copia non est deneganda, si hoc commoditatis ratio postulaverit. *D. V id. April. Aquileiae Acyndino et Proculo conss.* [*a.* 340]

7 [6]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Nec de statu ac patrimonio litigantibus in transmarina etiam dilatione mensuum novem spatia egredi concedatur. *D. XII k. Dec. Theodoro cons.* [*a.* 399]

XII. [7]

DE FERIIS.

1 *Impp. Constantius et Maximianus AA. et Severus et Maximinus nobilissimi CC. Verino.* Quoniam consulis, an similis observantia a nobis adiciendarum feriarum, quae rebus feliciter gestis proveniunt, ad appellationum quoque tempora porrigenda sit, Verine carissime, rescribi placuit experientiae tuae, ut in causis provocationum iugiter et sine additamento eiuscemodi dierum tempora scias servari debere et supra dictorum dierum in appellationum causis minime fieri adiectionem. *D. non. . . . . . Apollonio superioris Constantio V et Maximiano V CC. conss.* [8] [*a.* 305]

2 (3) [9] *Imp. Constantinus A. Elpidio.* Omnes iudices urbanaeque plebes et artium officia cunctarum venerabili die solis quiescant. ruri tamen positi agrorum culturae libere licenterque inserviant, quoniam frequenter evenit, ut non alio aptius die frumenta sulcis aut vineae scrobibus commendentur, ne occasione momenti pereat commoditas caelesti provisione concessa. *PP. V* [10] *non. Mart.* [11] *Crispo II et Constantino II conss.* [*a.* 321]

3 (4) *Idem A. ad Severum.* A nullo iudice praesumi decet, ut auctoritate sua ferias aliquas condat. nec enim imperiales ferias vocari oportet, quas administrator edixerit, ac per hoc, si nomine eximuntur, etiam fructu carebunt. *D. id. April. Sirmi Severo et Rufino conss.* [*a.* 323]

4 (5) *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Olybrium pu.* Publicas ac fiscales causas tua sinceritas etiam feriatis geminis mensibus, hoc
1 est sine aliqua intermissione, discingat [12]. Pistoriis quoque causis isdem diebus ratum in futurum examen adhibebit. *IIII non. Mai. Tyberiade* [13] *Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

5 (6) [14]*Idem* [15] *AAA. Albuciano* [16] *vicario Macedoniae.* Quadraginta diebus, qui auspicio caerimoniarum paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium quaestionum. *D. VI k. April. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

6 (7) [17]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Albino pu.* Omnes dies iubemus esse
1 iuridicos. Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accepit aestivis fervoribus miti-
2 gandis et autumnis [18] fetibus decerpendis. Kalendarum quoque Ianuariarum consuetos dies otio man-
3 cipamus. His adicimus natalicios dies urbium maximarum Romae atque Constantinopolis, quibus debent iura differri [19], qui et ab ipsis nata sunt, sacros quoque paschae dies, qui septeno vel praecedunt numero vel sequuntur, dies etiam natalis atque epiphaniorum Christi et quo tempore commemoratio apostolicae passionis totius Christianitatis magistrae a cunctis iure celebratur: in quibus etiam praedictis sanctissimis diebus neque spectacu-
4 lorum copiam reseramus. In eadem observatione numeramus et dies solis, quos dominicos rite dixere maiores, qui repetito in se calculo revolvuntur.
5 Parem necesse est habere reverentiam, ut ne apud ipsos arbitros vel a iudicibus flagitatos vel sponte delectos ulla sit agnitio iurgiorum, nostris etiam diebus, qui vel lucis auspicia vel ortus imperii
6 protulerunt. In quindecim autem paschalibus diebus compulsio et annonariae functionis [20] et [21] omnium publicorum privatorumque debitorum differatur exactio. *D. VII id. Aug. Romae Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

7 (8) [22]*Idem AAA. Tatiano pp.* Actus omnes seu publici seu privati diebus quindecim paschalibus conquiescant [23]. in his tamen emancipandi et manumittendi cuncti licentiam habeant, et super his acta non prohibeantur. *D. VI k. Iun.* [24] *Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

8 (10) [25]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Provinciarum iudices moneantur, ut in quaestionibus latronum et maxime Isaurorum [26] nullum quadragesimae nec venerabilem pascharum diem existiment excipiendum, ne differatur sceleratorum proditio consiliorum, quae per latronum tormenta

(1) = *Th.* 2, 7, 1 (2) iudicem *Th. contra B* (3) *sic* L^bM, vero *ins.* PL^a?*CR*: *οὐ χρὴπ ροϊόντα τὸν ἄρχοντα ἐπ' ἀγορᾶς αἰτεῖσθαι προθεσμίαν B* (4) et PR^b *cum B*, ut *C*, et ut R^a (5) = *Th.* 2, 7, 3: *iunge Th.* 10, 15, 3 (6) = *Th.* 2, 7, 4 (7) *B* 7, 17. — *Cf Dig.* 2, 12 (8) *subscriptio restituta est ex PD ad* 11, 6, *ubi est* d. nn. apollonio superioris sū et maximus cc. conss. (cc. et ss. *D*) (9) *edd. hoc loco inserunt epitomen tituli legis Romanae Visigothorum de feriis* (2, 8) *ab Aegidio editam* (*Lex Rom. ed. Haenel p.* 46): *in libris ea modo ad marginem huius tituli adscripta, modo hic modo illic in verborum ordinem recepta est, a plerisque omittitur* (10) v *om. Hal.* (11) mart. *Hal. PL*, mai. *Ambr. M* (12) *sic Mommsen*, distingat *A*, distinguat *PCR* (13) Treviris *I. Gothofredus* (14) = *Th.* 9, 35, 4 (15) imppp. gratianus valentinianus et theodosius *Th. recte*, imppp. valentinianus grat. et theod. *lex Rom. Visigothorum* (16) *sic Th.*, luciano *libri* (17) *pr.* .. § 5 = *Th.* 2, 8, 19 *adiectis nonnullis ex Th.* 2, 8, 18. 15, 5, 5 (18) *sic Th.*, aestivis quidem ferv. m. et autumnos *C*, aestivos ferv. m. et autumnos *APR* (19) quibus (in quibus P^bR^b) d. iura (illi *A*) differri (deferri *AC*) *libri*, quibus d. iura deferre *Th. recte, sed* differri *legerunt Graeci* (20) et ann. funct. compulsio *scr.* (21) et *M*, *om. APCR* (22) = *Th.* 2, 8, 21, *fine addito ex Th.* 2 8, 1 (23) sequestrentur *Th.* (24) iun. *Th.*, ian. *A Hal. P* (25) = *Th.* 9, 35, 7 (26) ut in isaurorum latronum quaestionibus *Th. contra B*

quaerenda est, cum facillime in hoc summi numinis
speretur venia, per quod multorum salus et incolu-
mitas procuratur. *D. v k. Mai. Constantinopoli*
Basso et Philippo conss. [*a.* 408]
9 (11) *Impp. Leo et Anthemius AA. Armasio pp.*
Dies festos, dies[1] maiestati altissimae dedicatos
nullis volumus voluptatibus occupari nec ullis ex-
1 actionum vexationibus profanari. Dominicum
itaque diem[2] semper honorabilem ita decernimus
venerandum, ut a cunctis exsecutionibus excusetur,
nulla quemquam urgueat admonitio, nulla fideiussio-
nis flagitetur exactio, taceat apparitio, advocatio de-
litescat, sit idem dies a cognitionibus alienus, prae-
conis horrida vox silescat, respirent a controversiis
litigantes, habeant foederis intervallum, [3]ad se ve-
niant adversarii non timentes, subeat animos vicaria
paenitudo, pacta conferant, transactiones loquantur.
2 Nec tamen haec religiosi diei otia relaxantes ob-
scaenis quemquam patimur voluptatibus detineri.
nihil eodem die sibi uindicet scaena theatralis aut
circense certamen aut ferarum lacrimosa spectacula:
etiam si in nostrum ortum aut natalem[4] celebranda
3 sollemnitas inciderit, differatur. Amissionem[5]
militiae, proscriptionem patrimonii sustinebit, si quis
umquam hoc die festo spectaculis interesse vel cuius-
cumque iudicis apparitor praetextu negotii publici
seu privati haec quae hac lege statuta sunt credi-
derit temeranda. *D. v*[6] *id. Dec. Constantinopoli*
Zenone et Marciano conss. [*a.* 469]

XIII.[7]

DE IURISDICTIONE OMNIUM IUDICUM ET DE FORO COMPETENTI.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA.*[8] *Severo et*
aliis. Non quidem fuit iudex procurator noster in
lite privatorum: sed cum ipsi eum iudicem elegeritis
et is consentientibus adversariis sententiam tulerit,
intellegitis vos adquiescere debere rei ex consensu
vestro iudicatae, cum et procurator iudicandi po-
testatem inter certas habeat personas, et vos incon-
gruum eum esse vobis iudicem scientes tamen au-
1 dientiam eius elegistis. Quod et in aliis similibus
iudiciis tam in actionem proponentis quam in ex-
ceptionem opponentis persona locum habebit. *D. II*
id. Ian. Messala et Sabino conss. [*a.* 214]
2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*
Alexandro. Iuris ordinem converti postulas, ut non
actor rei forum, sed reus actoris sequatur: nam ubi
domicilium habet reus vel tempore contractus ha-
buit, licet hoc postea transtulerit, ibi tantum eum
conveniri oportet. *PP. VI k. Sept.*[9] *AA. conss.* [*a.* 293]
3 *Idem AA. et CC. Iudae.* Privatorum consensus
iudicem non facit eum, qui nulli praeest iudicio, nec
quod is statuit rei iudicatae continet auctoritatem.
S. VI k. Ian. AA. conss. [*a.* 293]
4 *Imp. Constantinus A. ad universos provinciales.*
Nemo post litem contestatam ordinariae sedis de-
clinet examen, nec prius praefecti praetorio aut
comitis Orientis vel alterius spectabilis iudicis im-
ploret auxilium, sed appellatione legibus facta ad
sacrum auditorium veniat. *PP. k. Oct.*[10] *Basso et*
Ablabio conss. [*a.* 331]
5 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Vincentio pp.*
Galliarum. In criminali negotio rei forum accusa-
1 tor sequatur. Is vero, qui suam causam sive
criminalem sive civilem sine caelesti oraculo in vetito
vocabit examine aut exsecutionem poposcerit mili-
tarem, actor quidem propositi negotii actione mul-
tetur, reus vero pro condemnato habeatur: et tri-
buni sive vicarii capitalem sibi animadversionem
subeundam esse cognoscant, si vel suam vel militum
exsecutionem interdictam praebuerint. *D. XV k. Ian.*
Mediolani Caesario et Attico conss. [*a.* 397]
6 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.*
Magisteriae potestati inter militares viros vel privato
actore in reum militarem etiam civilium quaestionum
audiendi concedimus facultatem, praesertim cum id
ipsum e re[11] esse litigantium videatur constetque
militarem reum nisi a suo iudice nec exhiberi posse
nec, si in culpa fuerit, coerceri. *D. V k. Mai. Con-*
stantinopoli Lucio vc. cons. [*a.* 413]
7 *Imp. Anastasius A. Constantino pp.* Perini-
quum et temerarium esse perspicimus eos, qui pro-
fessiones aliquas seu negotiationes exercere noscun-
tur, iudicum, ad quos earundem professionum seu
negotiationum cura pertinet, iurisdictionem et prae-
1 ceptiones declinare conari. Quapropter iubemus
huiusmodi hominibus nec cuiuslibet militiae seu cin-
guli vel dignitatis praerogativam in hac parte sup-
petere, sed eos, qui statutis in quacumque militia
connumerati sunt vel fuerint seu dignitatem aliquam
praetendunt, sine quadam fori praescriptione his iudi-
cibus tam in publicis quam in privatis causis oboe-
dire compelli, ad quorum sollicitudinem professionis
seu negotiationis, quam praeter[12] militiam, ut dic-
tum est, exercent, gubernatio videtur respicere, ita
tamen, ut ipsis nihilo minus iudicibus, sub quorum
iurisdictione militia seu dignitas eorum constituta
2 est, procul dubio respondeant. His videlicet, qui-
cumque contra eius[13] tenorem venire temptaverint,
militiae cingulo seu dignitatis honore pro tali com-
mine spoliandis. *D. XV k. Mart. Constantinopoli*
Probo et Avieno conss. [*a.* 502]

XIIII.

QUANDO IMPERATOR INTER PUPILLOS VEL[14] VIDUAS VEL MISERABILES PERSONAS COGNOSCAT ET NE EXHIBEANTUR.

1 [15]*Imp. Constantinus A. ad Andronicum.* Si
contra pupillos viduas[16] vel diutino[17] morbo fatiga-
tos et debiles impetratum fuerit lenitatis nostrae
iudicium, memorati a nullo nostrorum iudicum com-
pellantur comitatui nostro sui copiam facere. quin
immo intra provinciam, in qua litigator et testes
vel instrumenta sunt, experiantur iurgandi fortunam
atque omni cautela servetur, ne terminos provin-
1 ciarum suarum cogantur excedere. Quod si pu-
pulli vel viduae aliique fortunae iniuria miserabiles
iudicium nostrae serenitatis oraverint, praesertim
cum alicuius potentiam perhorrescunt, cogantur eo-
rum adversarii examini nostro sui copiam facere.
D. XV k. Iul. Constantinopoli Optato et Paulino
conss. [*a.* 334]

XV.[18]

UBI DE CRIMINIBUS AGI OPORTET.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Laurinae.*
Quaestiones eorum criminum, quae legibus aut extra
ordinem coercentur, ubi commissa vel inchoata[20]
sunt vel ubi reperiuntur qui rei esse perhibentur
criminis, perfici debere satis notum est. *PP. IIII*
non. Oct. Dextro II et Prisco conss. [*a.* 196]
2 *Idem*[21] *AA. et CC. Nicae.* Sciens liberum ve-
numdando plagii crimen committit. ab eo itaque,
qui super hoc queri potest, aditus competens iudex,

(1) dei *Mommsen* (2) *sic PR*, ita *ins. A Ambr. C* (3) *sic A Ambr. R*[a], simul *ins. PCR*[b] (4) natale *A Ambr.* (5) amissione *A?P* (6) v *A*, VI *P*, *om. Ambr. Hal.* (7) *B* 7, 3, 38 *seqq.* — *Cf. Dig.* 2, 1 (8) *debuit esse* imp. Antoninus A. (9) *sic FP*, d. VI id. octob. *Hal.* (10) *fortasse* Sept. *scribendum*, *ut iungantur* 1, 21, 3 *et quae ibi laudantur* (11) e re *F cum B*, more *C*[b]*R*, ••••s *C*[a] (12) *sic M*[b], propter *FPCRM*[a] (13) legis *scr.* (14) vel *SF*, et *PCR* (15) = *Th.* 1, 22, 2 *B* 7, 3, 37 (16) viduas *PR*[a] *Th.*, vel viduas *FCR*[b], viduasve *Mommsen* (17) diutino *om. Th.* (18) XV *Th.*, *om. F Hal. P* (19) *B* 7, 5, 76. 77 (20) *sic P*, commissae vel inchoatae *AFCR*[a], commissa vel inchoatae *R*[b] *cum B* (21) *scribi debuit* impp. Diocletianus et Maximianus

si is, quem puerum ingenuum vendidisse proponis, ibi degit, causam cognoscet. *S. prid. non. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

XVI.

UBI DE POSSESSIONE AGI OPORTET.

[1]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Festum proconsulem Africae.* Ubi aut vis facta dicitur aut momentaria possessio postulanda est, ibi loci iudicem adversus eum qui possessionem turbavit convenit iudicare. *D. VIII k. Iun. Gratiano nobilissimo puero et Dagalaifo conss.* [*a.* 366]

XVII.

UBI FIDEICOMMISSUM PETI OPORTET.

1 [2]*Impp. Severus et Antoninus AA. Demetrio.* Fideicommissum ibi petendum esse, ubi hereditas relicta est, dubitari non oportet. *PP. VIII k. Sept. Cilone II et Libone conss.* [*a.* 204]

XVIII.[3]

UBI CONVENIATUR QUI CERTO LOCO DARE PROMISIT.

1 *Imp. Alexander A. Heraclidae.* Qui certo loco se soluturum pecuniam obligat, si solutioni satis non fecerit, arbitraria actione et in alio loco potest conveniri: in qua venit aestimatio, quod alterutrius interfuit suo loco potius quam in eo in quo petitur solvi. *D. VI id. Mart.*[4] *Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

XVIIII.[5]

UBI IN REM ACTIO EXERCERI DEBET.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Pancratio.* In rem actio non contra venditorem, sed contra possidentem competit. frustra itaque desideras non tecum congredi, sed cum auctore tuo dominium vindicantem, cum te possidere contendas. nam si denuntiasti ei qui tibi vendidit, intellegit evictionis periculum. nec enim iurisdictionis forma in eadem provincia constitutis tam petitore quam possessore ob auctoris personam, quem in alia provincia[6] dicis consistere, debet immutari. *D. id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

2 [7]*Imp. Constantinus A. ad universos provinciales.* Si quis alterius nomine quolibet modo possidens immobilem rem litem ab aliquo per in rem actionem sustineat, debet statim in iudicio dominum nominare, ut, sive in eadem civitate degat sive in agro sive in alia provincia sit, certo dierum spatio ab iudice finiendo eoque ad notionem eius perducendo, vel ipse in locis in quibus praedium situm est perveniens vel procuratorem mittens actoris intentiones
1 excipiat[8]. Si vero post huiusmodi indultum tempus minime hoc quod dispositum est facere maluerit, tamquam lite quae ei ingeritur ex die, quo possessor ad iudicium vocatus est, ad interrumpendam longi temporis praescriptionem contestata iudex, utpote domino possessionis nec post huiusmodi humanitatem sui praesentiam faciente, edictis legitimis proponendis[9] eum citare curabit et tunc in eadem voluntate eo[10] permanente negotium summatim discutiens in possessionem rerum actorem mitti non differet, omni adlegatione absenti de principali quaestione servata. *D. X k. Aug.*[11] *Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

3 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA.* Actor rei forum, sive in rem sive in personam sit actio, sequitur. sed et in locis, in quibus res propter quas contenditur constitutae sunt, iubemus in rem actionem adversus possidentem moveri. *D. X.*[12] *k. Iul. Constantinopoli Arcadio et Bautone conss.* [*a.* 385]

XX.

UBI DE HEREDITATE AGATUR ET UBI SCRIPTI HEREDES IN POSSESSIONEM MITTI POSTULARE DEBENT.

1 [13]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. Messiae.* Illic, ubi res hereditarias esse proponis, heredes in possessionem rerum hereditariarum mitti postulandum est. ubi autem domicilium habet qui convenitur, vel[14] si ibi ubi res hereditariae sitae sunt[15] degit, hereditatis erit controversia terminanda. *PP. VII k. Mai. Saeculare et Donato conss.* [*a.* 260]

XXI.[16]

UBI AGI OPORTET DE RATIOCINIIS TAM PRIVATIS QUAM PUBLICIS.

1 [17]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio*[18] *Gerontio.* Eum, qui aliena negotia sive ex tutela sive quocumque alio titulo administravit, ubi haec gessit, rationem oportet reddere. *S. XIIII k. Sept. AA. conss.*[19] [*a.* 293]

2 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Macedonio magistro militum.* Nemo post depositum cingulum privatae vitae redditus ob negotium, quod militiae causa est ei exortum praestandi ratiocinii gratia eius numeri, in quo militavit vel quem ipse gessit, a quocumque pulsatus fori praescriptionibus utatur. unumquemque enim super huiuscemodi causis, id est publicis[20], quas dum militaret exercuit, super ratiociniis militaribus, per quae suos contubernales adflixisse adseritur, in militari oportet iudicio respondere, in quo et instructio sufficiens et nota testimonia et verissima possunt documenta praestari. *D. prid. k. Iun. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

XXII.[21]

UBI CAUSA STATUS AGI DEBEAT.

1 *Imp. Alexander A. Aurelio Aristocrati.* Quae a te, cum tibi serviret, refugit et in aliam provinciam se contulit, libertatem sibi vindicans non iniuria eo loco litigare compellenda est, unde quasi fugitiva recessit. ideoque remittere eam in[22] qua serviret praeses provinciae qui eo loco ius repraesentat curae habebit: sed non ubi deprehensa est audiri debet. *PP. XIII*[23] *k. Sept. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

2 *Imp. Decius A. et Decius et Quintus CC.*[24] *Felici.* Procuratores nostros status causas[25] examinare non posse omnibus notum est. *PP. k. Dec. Decio A. II et Grato conss.* [*a.* 250]

(1) *B* 7, 5, 78 (2) *B* 7, 5, 79 (3) *B* 7, 5, 80. — *Cf. Dig.* 13, 4 (4) *sic Hal.*, pp. v id. mai. *P* (5) *B* 7, 5, 81. 82 (6) provincia *CR*, *om. P* (7) *iunge* 1, 21, 3 *et quae ibi laudantur* (8) *sic dett.*, excipiet *PCR* (9) *sic CR*, faciendis *P* (10) eo *R^b*, eodem *PCR^a* (11) d. k. aug. pp. k. Sept. Constantinopoli *leges iungendae* (12) x *Hal.*, XVII *P* (13) *B* 7, 5, 83: *iunge* 8, 1, 2 (14) vel *usurpatur pro* etiam, *cf.* 8, 1, 2 (15) sunt *dett.*, sint *PCR* (16) *B* 7, 5, 84. 85 (17) *iunge* 4, 50, 7. 7, 72, 9 (18) aurelio *supplevi ex* 4, 50, 7 (19) Diocletiano VII et Maximiano VI AA. conss. (= a. 299) 7, 72, 9: *ad annum* 293 *etiam* 4, 50, 7 *a compilatoribus relata est* (20) id est publ. *confirmant B* (21) *B* 7, 5, 86 *seqq.* (22) in *APR*, in provincia *C* (23) XIII *Hal.*, XII *P* (24) decius et quintus co. *scripsi*, decius coetus c. *S*, decius quietus c. *CR* (25) *sic R*, causam *PC*

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Zenonidi*[1]. Si in possessione libertatis constituta es, cum in status etiam quaestione actor rei forum sequi debeat, ibi causam liberalem agi oportet, ubi consistit quae ancilla dicitur, licet senatoria dignitate actor decoretur. *D. prid. id. April. Byzantio AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Sisinniae.* Si ex possessione servitutis in libertatem quis proclamat, ibi agi oportere status causam, ubi domicilium constitutum habet qui se dominum dicit, non est ambigui iuris. *D. II non. Mart. Byzantio*[2] *CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Diogeni praesidi insularum.* Iam dudum a nobis statutum est, ut si quae causae libertinitatis et servitutis in provinciis inter fiscum et privatos exorerentur, ad rationalem vel magistrum privatae rei, hoc est unde mota est quaestio, remitterentur, si quae vero ingenuitatis essent, a rectore provinciae examinarentur. *D. IIII non. Aug. CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* In litibus, in quibus utrum ingenuus an libertinus sit aliquis quaeritur, quinquennii divisionem, post quod divino auditorio opus esse veteres leges praecipiebant, in posterum cessare sancimus et huiusmodi lites etiam post memoratum tempus ad exemplum ceterarum vel in provinciis apud earum moderatores vel in hac alma urbe apud competentia maxima iudicia examinari. quod etiam, si clarissima persona super tali condicione vel etiam servili quaestionem patiatur, tenere censemus. *D. III non. Aug.*[3] [*a.* 528 *vel* 529]

XXIII.

UBI QUIS DE CURIALI VEL COHORTALI ALIAVE CONDICIONE CONVENIATUR.

1 [4]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Florentino*[5] *pu.* Si quis vel curiae vel officiis iudicum aut aliis quibuscumque corporibus obnoxius intra provinciam ab his erit quos aufugerat comprehensus, non expectata eius iudicis notione, sub quo per ambitum coeperat militare, penitusque emendicati honoris praescriptione submota ab iudice, qui in locis aditus fuerit, audiatur manifestarumque rerum probatione convictus eorum societati quos declinaverat adgregetur. *D. XII k. Aug.*[6] *Mediolani Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

2 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Hac perpetua lege sancimus provincialibus iudiciis non posse fori praescriptionem opponere eos, qui ad curiam vocantur vel cohortalibus deberi dicuntur officiis vel aliis corporibus obnoxii sunt, eos etiam, qui superexactiones vel concussiones perpetrasse firmentur: exceptis videlicet his qui armata militia praediti sunt, vel aliis qui speciali beneficio principali sese defendant, ita tamen ut, cui ex militaribus viris curiae nomen vel cohortalis officii quaestio ingeratur, rector provinciae super eius nomine tam ad sedem tuae magnificentiae quam ad magisteriam vel ad competentem referat potestatem, ut hi, qui velut debiti postulentur, provinciali iudicio destinati ibi eventum iudicii expectent, ubi iura moveri praeci-
1 piunt huiusmodi quaestiones. Super publicis autem functionibus et debitis nemini liceat fori praescriptionem opponere praeter eos qui specialiter ex-
2 cepti sunt. Ceteros excelsae tuae sedis et rectorum provinciarum in quolibet negotio declinare minime posse iudicium decernimus, ita ut, qui tam saluberrimam legem pertinaciter violare temptaverint, sciant a moderatoribus provinciarum adversus se tamquam in contumaces sententiam proferendam. *D. XI k. Oct. Constantinopoli Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [*a.* 440]

XXIIII.[8]

UBI SENATORES VEL CLARISSIMI CIVILITER VEL CRIMINALITER CONVENIANTUR.

1 [9]*Imp. Constantinus A. ad Octavianum comitem Hispaniarum.* Quicumque non illustris[10], sed tantum clarissima dignitate praeditus[11] virginem rapuerit vel fines aliquos invaserit vel in aliqua culpa seu crimine fuerit deprehensus, statim[12] intra provinciam in qua facinus perpetravit publicis legibus subiugetur nec fori praescriptione utatur. omnem enim huiusmodi[13] honorem reatus excludit. *D. prid. non. Dec. Serdicae. acc. V non. Mart. Corduba Gallicano et Basso conss.* [*a.* 317]

2 [14]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad senatum.* Senatores in pecuniariis causis, sive in hac[15] urbe sive in suburbanis degunt, in iudicio tam praetorianae quam urbicariae praefecturae nec non magistri officiorum (quotiens tamen ad eum nostrae pietatis emanaverit iussio), in provinciis vero ubi larem fovent aut ubi maiorem bonorum partem possident et adsidue versantur respondebunt. *D. k. Mart.*[16]

3 *Imp. Zeno A. Arcadio pp.* Quotiens viro forte patricio vel ex patricio vel ei, quem praetorianae vel urbicariae amplissimae sedis administratio illustravit, vel consulari viro, quem tam ordinaria processio quam sacra nostrae pietatis pariter sublimavit oratio, quive magisteriae potestatis sudoribus clarus factus est, vel ei, qui magistri officiorum vel quaestoris officio functus aut sacri nostrae pietatis cubiculi praepositus post depositam administrationem senatorio ordini sociatus est, aut cui nostra serenitas domesticorum scholam regendam mandavit cuive sacros nostri numinis thesauros aut res privatas nostrae pietatis vel serenissimae Augustae nostrae coniugis gubernandas iniunxit, post depositam videlicet administrationem crimen publicum privatumve, cui tamen non per procuratorem respondere liceat, in hac alma urbe vel in provinciis commoranti ingeratur, nullius alterius iudicis nisi nostrae pietatis huiusmodi esse cognitionem vel sacri tantummodo cognitoris, cui nostra serenitas huiusmodi negotii audientiam vice sua sacris apicibus mittendis mandaverit, ita tamen, ut apud talem iudicem, nullius officii vel scholae intercedente ministerio, more atque habitu sacrarum consultationum absque ulla videlicet observatione dierum fatalium introductae causae, viris devotissimis sacri nostri scrinii libellensibus sollemnia implentibus, audiantur: eo qui in crimen vocatus erit, ne quas ante probationes iniurias patiatur, sedendi quoque in aliqua secretarii parte, quae iudicibus inferior, altercantibus vero su-
1 perior esse videatur, habituro licentiam. Adeo autem tantarum honores dignitatum duximus augendos, ut nec sacro quidem cognitori, nec postquam crimen fuerit patefactum, contra huiusmodi viros vel eorum substantias statuendi aliquid concedamus[17] facultatem, sed hoc solummodo in huiusmodi viros

(1) zezonide *S*, zenoniae *PCR* (2) *Mommsen in loco erratum censet* (3) *subscriptio haec Haloandri vereor ne corrupta sit, cum die III non. Aug. annorum* 528 *et* 529, *in quos incidit Menae praefectura, nullae praeterea constitutiones datae sint: fortasse fuit* d. III id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons. (*a.* 528), *ut iungendae sint* 4, 32, 26. 7, 39, 8 (4) *iunge* 10, 32, 48 *et Th.* 6, 2, 15. 12, 1, 153 . . . 155 (5) florentio *S*, floro *CR* (6) Ian. *cum legibus iungendis scr.* (7) *c.* 2 *contaminata est ex Nov. Theod.* 7, 2. 3. 4 (8) *B* 7, 5, 90. 91

(9) = *Th.* 9, 1, 1 (10) *sic C cum Graecis*, illustri *PR* (11) quicumque clarissimae dignitatis *Th.* (12) statim *Th. cum Graecis*, *om. libri* (13) huiusmodi *om. Th.* (14) *iunge Th.* 9, 1, 13 (15) alma *ins. dett.* (16) d. k. mart. *Hal.*, lecta in senatu III id. Febr. Valente V et Valentiniano AA. conss. (*a.* 376) *Th.* 9, 1, 13, d. k. mart. valentiniano a. et neoterio conss. (= *a.* 390) *Contius* 1566 *ex* 10, 40, 8, *quam Cuiacio auctore cum hac constitutione coniunxit* (17) concedimus *libri*

vice quoque principis audituro licebit, ut intentatum apud se crimen, si patefactum fuisset, ad principa-
1a lem referat notionem. Ultionis autem tantis inferendae dignitatibus modus non nisi in principis residebit arbitrio, cum sit certum oportere accusatoris calumniam (reo videlicet protinus absolvendo) inconsulta quoque nostra serenitate prout leges sanciunt coerceri, nisi forte accusator quoque non minoris quam reus sit dignitatis: in hoc namque casu super coercenda huiusmodi accusatoris calumnia non immerito consulenda erit principalis auctoritas.
2 Viros autem illustres in hac inclita urbe degentes, qui sine administratione honorariis decorati fuerint codicillis, licet talem praerogativam nostrae iussionis meruerint, ut quod non egerint videantur egisse, in criminalibus causis magnificae tuae sedis et illustrissimae urbicariae praefecturae nec non etiam viri magnifici magistri officiorum (quotiens tamen ad eius iudicium specialis nostrae pietatis emanaverit iussio) sententiis respondere decernimus, ita ut huiusmodi viri sedendi quidem in cognitionibus
2a dicendis minime sibi vindicent facultatem. Sciant autem ipsi quoque nec de se vel suis facultatibus iudicaturos aliquid nec probatis criminibus, nisi prius ad nostram pietatem rettulerint, posse statuere.
3 Quotiens autem viri illustres in provinciis constituti (non hi tamen, quorum cognitio ad nostram maiestatem vel ad vice nostri numinis auditurum pertineat) in querimoniam fuerint criminalem vocati, et sedendi, cum celebratur cognitio, in secretariis iudicantium ius consequantur et iudices patefactis quoque criminibus ferendis contra huiusmodi viros vel facultates eorum sententiis abstineant, dum nostrae pietatis ad suas meruerint relationes responsum: supplicio videlicet, quod accusatoribus patefacta eorum calumnia ingerendum est, nec apud provinciales iudices, si non, sicut superius dictum est, similem dignitatem habeant, differendo. *D. Constantinopoli.* [*a.* 485—486?]

XXV.

IN QUIBUS CAUSIS MILITANTES FORI PRAESCRIPTIONE UTI NON POSSUNT.

1 [1]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Omnes omnino domesticos et[2] agentes in rebus et quaecumque aliá praetenditur militia vel dignitas[3] sub moderatoribus provinciarum pro functionibus publicis respondere nulla fori praescriptione valitura sancimus, si hac qui exiguntur publica de-
1 bita uti temptaverint. Immo et in aliis privatis actionibus occupatos volumus respondere, qui per provincias negotiantur[4] vel conductorum vocabulis, cum non armata militia praediti sunt, defenduntur, sive domorum divinarum sive virorum potentium seu cuiuslibet condicionis sunt conductores, nisi forte commeatum ad rem propriam componendam unius
2 anni indutias ostenderint se accepisse. Eadem forma servanda[5] in his etiam, qui mercandi et militandi sacra beneficia meruerunt, ut etiam ipsi rectoribus provinciarum respondeant. *D. XIII k. Febr.*[6] *Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

XXVI.[7]

UBI CAUSAE FISCALES VEL DIVINAE DOMUS HOMINUMQUE EIUS AGANTUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Dioscoro.* Non defensae mortis quaestionem apud procuratores nostros non oportere tractari quis ignorat, nec bona fisco peti posse, quam si de crimine constiterit apud eum, cui convictis poenam inrogare licet? plane defunctis homicidii reis apud procuratores quoque causam agendam esse ratio permittit. *PP. VII id. Mai. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Idem AA. Aristae.* Non animadvertimus, cur causam ad officium procuratorum nostrorum pertinentem ad proconsulis notionem advocare velis. nam cum hoc quaeratur, an pater tuus mortem sibi consciverit metu alicuius poenae ac propterea bona fisco debeant vindicari, iam non de crimine aut poena mortui, sed de bonis quaerendum est. *D. XII k. Oct. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

3 *Imp. Antoninus A. Heliodoro.* Procurator meus, qui vice praesidis provinciae non fungitur, sicut exigere poenam desertae accusationis potest, ita iudicare, ut ea inferatur sententia sua, non potest. *D. X k. Sept. Laeto et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Imp. Alexander A. Maximae.* Cum vendente procuratore meo emisse te praedia dicas, pretium
1 eorum necessario solvere debes. Cum his, quibus mandantibus eadem praedia emisse te et tradidisse dicas, agente te procurator meus, si eius audientiam elegeris, cognoscet, ut pecuniam quae pretii nomine tibi debetur et usuras quae fisco solvendae sunt consequi possis. *PP. IIII id. Oct. Maximo et Paterno conss.* [*a.* 233]

5 *Imp. Constantinus A. ad Ursum.* Ad fiscum pertinentes causas rationalis decidat, omnibus concussionibus prohibendis. *D. non. Febr. Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 315]

6 *Idem A.*[8] *ad Italicum.* Si quis adversus conductorem nostrum aliquid agendum crediderit, viro illustri comiti rerum privatarum referri oportet, ne et iudici existimationis et officio eius salutis discrimen immineat. *D. k. Febr. . . . . conss.*[9]

7 *Idem A.*[10] *ad Bulephorum rationalem summae rei.* Dominicis colonis et patrimonialibus gravitatem tuam censuimus disceptatricem esse debere. duces enim et praepositos limitum et castrorum et rectores provinciarum evocandis et arcessendis colonis abstinere oportet. *D. XVI k. Mart. Limenio et Catullino conss.* [*a.* 349]

8 *Idem A.*[11] *ad Taurum pp.* Cum aliquid colonus aut servus rei privatae nostrae contra disciplinam publicam adseratur perpetrare, ad iudicium rectoris provinciae venire cogendus est, sic videlicet, ut praesente rationali vel procuratore domus nostrae inter eum et accusatorem causa tractetur et, si facinus fuerit adprobatum, iuris severitas exseratur. *D. V non. Mart. Sirmi Datiano et Cereale conss.* [*a.* 358]

9 [12]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Philippum vicarium.*[13] Universi fiduciam gerant, ut, cum quis eorum ab actore[14] rerum privatarum nostrarum sive a procuratore fuerit vexatus iniuriis, super eius contumeliis vel depraedationibus deferre querimoniam sinceritati tuae vel rectori provinciae non dubitet et ad publicae[15] sententiam vindictae sine aliqua trepidatione convolare. quae res cum fuerit certis probationibus declarata, sancimus et edicimus, ut, si in provincialem hanc audaciam quisquam moliri fuerit ausus, publice vivus concrematur. *D. III non. Iul. Heracliae*[16] *Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

10 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Polemium pp.* Nullum ex officio rationalis, qui exactioni vel chartis inserviat, in alio

(1) = *Nov. Theod.* 7, 1 *B* 7, 5, 92 (2) et *om. Nov., habent B* (3) militiae dign. *Nov. contra B* (4) *sic Nov. B,* otiantur R^b, sociantur R^a, sociatur *C* (5) servata *Nov.* (6) *sic vel* mai. *Nov.* (7) *B* 7, 5, 93 *seqq.* (8) impp. Constantius et Constans AA. *scr.* (9) *ex* 11, 75, 1 d. VIII k. Febr. Bononiae Placido et Romulo conss. (= a. 343) *restituit Herrmann* (10) AA. *scr.* (11) *scribi debuit* imp. Constantius A. (12) = *Th.* 10, 4, 1 (13) ad phil. vic. *sumptum est ex Th.* 10, 4, 1, *cui inscribitur* imp. constantinus a. ad philippum vicarium urbis, *anni scilicet* 313 (14) Si quis ab actore *incipit Th.* (15) publicam *libri* (16) heracliae *videtur additum ex subscriptione Th.* 10, 4, 1 (d. III non. mart. heracleae constantino a. III et licinio III conss.), *cum Valentinianus hoc die Mediolani, Valens Caesareae constiterit*

iudicio adduci oportet, nisi forte cuiuspiam caput accusatio legibus instituta pulsaverit. *D. III k. Mai. Arcadio et Bautone conss.* [*a.* 385]

11 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Artaxi praeposito sacri cubiculi.* Hac lege sancimus, ut, sive agat domorum nostrarum colonus aut inquilinus aut servus seu pulsetur ab aliquo super criminali vel civili negotio, non alibi quam tui culminis ac viri spectabilis comitis domorum petatur examen: nullius adlegatione super fori praescriptione penitus admittenda. *D. V id. April. Eudoxio et Dioscoro conss.* [*a.* 442]

XXVII.

QUANDO LICEAT SINE IUDICE UNICUIQUE VINDICARE SE VEL PUBLICAM DEVOTIONEM.

1 [1]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad provinciales.* Liberam resistendi cunctis tribuimus facultatem, ut quicumque militum vel privatorum ad agros nocturnus populator intraverit aut itinera frequentata insidiis adgressionis obsederit, permissa cuicumque licentia dignus ilico supplicio subiugetur ac mortem quam minabatur excipiat et id quod intendebat incurrat. melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare[2].
1 Vestram igitur vobis permittimus ultionem et, quod serum est punire iudicio, subiugamus edicto: nullus parcat militi, cui obviare telo oporteat ut latroni. *D. k. Iul. Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

2 *Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Hadriano pp.* Opprimendorum desertorum facultatem provincialibus iure permittimus. qui si resistere ausi fuerint, in his velox ubicumque iubemus esse supplicium. cuncti etenim adversus latrones publicos desertoresque militiae ius sibi sciant pro quiete communi exercendae publicae ultionis indultum. *D. V non. Oct. Theodosio A. et Rumorido conss.* [*a.* 403]

XXVIII.[3]

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Victorino.* Cum de inofficioso matris suae testamento filius dicere velit adversus eum, qui ex causa fideicommissi hereditatem tenet, non est iniquum hoc ei accommodari, ut perinde[4] fideicommissarius teneatur, ac si pro herede aut pro possessore possideret. *PP. V k. Iul. Falcone et Claro conss.* [*a.* 193]

2 *Idem AA. Lucretio.* Quamvis de inofficioso testamento acturum te bonorum possessionem accepisse proponas, tamen scriptis heredibus auferre possessionem incivile est. *D. IIII k. Dec. Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]

3 *Idem AA. Ianuario.* Si mater filiis duobus institutis tertio post testamentum suscepto[5], cum mutare idem testamentum potuisset, hoc facere neglexisset, merito utpote non iustis rationibus neglectus
1 de inofficioso querellam instituere poterat. Sed cum eam in puerperio vita cessisse proponas, repentini casus iniquitas per coniecturam maternae pietatis emendanda est. quare filio tuo, cui nihil praeter maternum fatum imputari potest, perinde[4] virilem portionem tribuendam esse censemus, ac si omnes
2 filios heredes instituisset. Sin autem heredes scripti extranei erant, tunc de inofficioso testamento actionem instituere non prohibetur. *PP. VIII k. Iul. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

4 *Idem AA. Sotericho et aliis.* Cum ex causa fideicommissi secundum decretum praetoris[6] in libertate morati sitis, filios etiam susceperitis, quamvis postea domini vestri testamentum inofficiosum sit pronuntiatum agente filio, non est aequum fieri vobis libertatis quaestionem. *PP. VI id. Mart. Antonino III et Geta II conss.* [*a.* 205]

5 *Imp. Antoninus A. Aelio.* Si pater tuus post litem contestatam vel postquam propositum habuisset inofficiosum fratris testamentum dicere te herede relicto[7] decessit, causam coeptam vel quocumque modo illi placitam exsequi non prohiberis. *PP. prid. non. Oct. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

6 [8]*Idem A. Ingenuo.* Cum quaeritur, an filii de inofficioso patris testamento possint dicere, si quartam bonorum mortis tempore testator reliquit, inspicitur. *PP. VII k. Iul. Romae duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

7 *Idem A. Secundino.* Neptem defuncti actione[9] de inofficioso testamento, quamvis pater eius emancipatus fuerat defunctus, experiri posse ignorare non debes. *PP. VI k. Iul. Romae Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

8 [10]*Idem A. Florentino*[11]. Parentibus arbitrium dividendae hereditatis inter liberos adimendum non est, dum non minus, qui pietatis[12] sibi conscius est, partis quae intestato defuncto potuit ad eum perti-
1 nere quarta ex iudicio parentis obtineat. Qui autem agnovit iudicium defuncti eo, quod debitum paternum pro hereditaria parte persolvit vel alio legitimo modo[13], etiamsi minus quam ei debebatur relictum est, si is maior viginti quinque annis est, accusare ut inofficiosam voluntatem patris quam probavit non potest. *PP. VII*[14] *id. Febr. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

9 *Idem A. Romanae.* De inofficioso testamento militis vel iure militari vel civili facto vel centurionis vel tribuni numeri nec filios posse queri in certum est. *PP. id. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

10 *Idem A. Quintiliano.* Si heredum Quintiani, quem patrem tuum esse dicis, adversus quos de inofficioso testamento acturus eras, iure successionis bona ad fiscum pertinent, vel ipsius Quintiani bona utpote vacantia fiscus tenet, causam apud procuratorem meum agere potes. *PP. II id. Aug. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

11 *Idem A. Ingenuo.* In harenam non damnato, sed sua sponte harenario constituto legitimae successiones integrae sunt, sicuti civitas et libertas manet. sed si testamentum parens eius fecit, neque de inofficioso testamento accusatio neque bonorum possessio ei competit: nam talem filium merito quis indignum sua successione iudicat, nisi et ipse similis condicionis est. *PP. IIII k. Ian. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

12 *Idem A. Liciniano et Diogeniano.* Si pater puellae, cuius vos curatores esse dicitis, filio ex semisse, ipsa autem ex triente et uxore ex reliquo sextante scriptis heredibus, fidei filiorum commisit, ut, si quis eorum intra viginti quinque annos aetatis decederet, superstitibus portionem suam restitueret, praeterea uxori, ut id, quod ex causa hereditatis ad eam pervenisset, filiis post mortem suam restitueret, fideicommisit, calumniosam inofficiosi actionem adversus iustum iudicium testatoris instituere non debetis, cum ex huiusmodi fideicommissaria restitutione tam matris quam fratris eius portio ad eam poterat pervenire. *PP. non. Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

13 *Imp. Gordianus A. Prisciano.* Cum duobus

(1) — *Th.* 9, 14, 2 *B* 60, 39, 16 (2) vindicari *Th. contra B* (3) *B* 39, 1, 34 *seqq.* — *Cf. Dig.* 5, 2 (4) proinde *libri* (5) suscepto *a compilatoribus* nato *substitutum esse Thalelaeus refert* (6) sec. decr. praet. PC^bR^b, *om.* C^aR^a (7) te her. relicto C^bR^b, nec derelicto $PC^a?R^a$ (8) *fortasse iungenda est Greg.* 3, 1, 1: Imp. Antoninus A. Aurelio Pontio Ingenuo. Fructus ante litem contestatam perceptos malae fidei possessores restituere placuit. PP. XII k. Iul. Romae duobus Aspris conss. (9) actionem *libri* (10) *iunge* 6, 30, 2 (11) imp. Alexander A. Flor. militi 6, 30, 2 (12) *sic* P^bR, meritis *ins.* P^aC (13) *sic* CR^b, vel *ins.* PR^a? (14) VI 6, 30, 2

heredibus institutis, uno ex quinque, altero ex septem unciis, adversus eum qui ex septem unciis heres scriptus fuerat iusta querella contendisse, ab altero autem victum fuisse adlegas, pro ea parte, qua resolutum est testamentum, cum iure intestati qui obtinuit succedat, neque legata neque fideicommissa debentur, quamvis libertates et directae competant et fideicommissariae praestari debeant. *PP. III k. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

14 *Idem A. Prisco.* Eum, qui inofficiosi querellam delatam non tenuit, a falsi accusatione non submoveri placuit. idem observatur et si e contrario falsi crimine instituto victus postea de inofficioso actionem exercere maluerit. *PP. VI*[1] *k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

15 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Aphrodisiae.* Filiam praeteritam a matre ad successionem eius citra inofficiosi querellam adspirare non posse explorati iuris est. *PP. V k. Aug.*[2] *Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

16 [3]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nob. C. Theodotae.* Contra maiores viginti quinque annorum duplicem actionem inferentes, primam, quasi testamentum non iure[4] sit perfectum, alteram, quasi inofficiosum, licet iure perfectum, praescriptio ex prioris iudicii mora quinquennalis temporis non nascitur, quae officere non cessantibus non potest. *PP. id. Aug. Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

17 *Impp. Carinus et Numerianus AA. Florae.* Cum filium tuum te praeterita sororem heredem instituisse proponas, inofficiosi querellam apud praesidem provinciae persequi potes. *PP. prid. id. Febr. Carino II et Numeriano AA. conss.* [*a.* 284]

18 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Faustinae.* Cum te pietatis religionem non violasse, sed mariti coniugium quod fueras sortita distrahere noluisse ac propterea offensum atque iratum patrem ad exheredationis notam prolapsum esse dicas, inofficiosi testamenti querellam inferre non vetaberis. *PP. Nicomediae XVI k.*[5] *Mart. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

19 *Idem AA. Apollinari.* Si filia tua turpiter et cum flagitiosa foeditate vivit, ut a successione tua eam excludendam putes, si non inconsulto calore, sed ex meritis eius ad id odium incitatus es, postremi iudicii liberum arbitrium habebis. *D. XV k. Iul. Sirmi ipsis V et IIII AA. conss.*[6] [*a.* 293]

20 [7]*Idem AA. et CC. Sabiniano.* Filia in orbitate patris relicta cum marito, cui matre volente nupsit, colens concordiam iustas offensionis post eiusdem matris paenitentiam causas non praestat nec ex momentariis voluntatibus matris nupta atque vidua esse iure compellitur. *D. non. Ian. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Fratris vel sororis filii, patrui vel avunculi, amitae etiam et materterae testamentum inofficiosum frustra dicunt, cum nemo eorum qui ex transversa linea veniunt exceptis fratre et sorore ad inofficiosi querellam admittatur. de falso sane per accusationem criminis queri non prohibentur. *D. VI id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Statillae.* Si maritus tuus facto testamento te quidem ex asse scripsit heredem, filia autem quam habuit in potestate exheredata facta minime probetur nihilque ei relictum est neque iustas causas offensae praestitisse convincatur, eam de inofficioso testamento patris querentem totam heredi-1 tatem obtinere posse non ambigitur. Quod si iam obtinuit vel postea vincat, quodcumque maritus mortis suae tempore debuisse tibi perhibetur, idem ab ea reddi oportet. *D. id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Philippae.* Testamenti factionem per testationem vos interdixisse matri profitentes iustitiam offensae manifeste testamini. *D. V id. Sept. CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Successo.* Testamentum militis filii familias in castrensi peculio factum neque a patre neque a liberis eius per inofficiosi querellam rescindi potest. *D. III non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Menodoto*[8]. Filiis matrem, quae de mariti moribus secus suspicetur, ita posse consulere iure compertum est, ut eos sub hac condicione instituat heredes, si a patre emancipati fuerint, atque eo pacto secundum tabulas bonorum possessionem patrem cum re accipere non videri, qui[9] condicioni minime obtemperavit, neque ei nomine filiorum inofficiosi eo modo actionem posse competere, quibus nullam iniuriam fecerit mater, sed potius putaverit providendum, restituere debet[10]. *D. IIII non. Iul. Antiochiae Titiano et Nepotiano conss.* [*a.* 301]

26 *Idem AA. et CC. Serapioni suo salutem.* Ex tribus unciis herede instituto filio intra pubertatis annos directam non inutiliter a patre fieri substitutionem certum est. *D. V k. Sept. Nicomediae Diocletiano VIIII et Maximiano VIII AA. conss.* [*a.* 304]

27 [11]*Imp. Constantinus A. ad Lucrium*[12] *Verinum.* Fratres vel sorores uterini ab inofficiosi actione contra testamentum fratris vel sororis penitus arceantur: consanguinei autem durante vel non agnatione contra testamentum fratris sui vel sororis de inofficioso quaestionem movere possunt, si scripti heredes infamiae vel turpitudinis vel levis notae macula adsparguntur vel liberti, qui perperam et non bene merentes[13] maximisque beneficiis suum patronum adsecuti instituti sunt, excepto servo necessario herede instituto. *D. id. April. Sirmio Constantino A. V et Licinio C.*[14] *conss.* [*a.* 319]

28 [15]*Idem A. ad Claudium praesidem Daciae.* Liberi de inofficioso querellam contra testamentum parentum moventes probationes debent praestare, quod obsequium debitum iugiter, prout ipsius naturae religio flagitabat, parentibus adhibuerunt, nisi scripti heredes ostendere maluerint ingratos liberos 1 contra parentes extitisse. Sin autem mater contra filii testamentum inofficiosi actionem instituat, inquiri diligenter iubemus, utrum filius nulla ex iusta causa laesus matrem novissima laeserit voluntate nec luctuosam ei et[16] legitimam reliquerit portionem, ut 2 testamento remoto matri successio deferatur[17]. Si tamen mater inhonestis factis atque indecentibus machinationibus[18] filium forte obsedit insidiisque eum vel clandestinis vel manifestis appetiit vel inimicis eius suas amicitias copulavit atque in aliis sic versata est, ut inimica eius potius quam mater crederetur, ut hoc probato invita etiam adquiescat filii voluntati. *D. VIII*[19] *id. Febr. Serdicae Crispo II et Constantino II CC. conss.* [*a.* 321]

29 [20]*Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Quoniam novella constitutio divi Leonis[21] ante nuptias donationem a filio conferri ad similitudinem dotis quae a filia confertur praecepit, etiam ante nuptias dona-1 tionem filio in quartam praecipimus imputari. Eodemque modo cum mater pro filia dotem vel pro filio ante nuptias donationem vel avus paternus aut maternus vel avia paterna aut materna pro sua nepte vel pro suo nepote vel proavus itidem vel proavia paterna aut materna pro sua pronepte vel pro suo

---

(1) VI *Hal.*, VIII *P* (2) aug. *Hal.*, ap. *P* (3) *iunge* 2, 40, 2 (4) non iure *CR*, iure non *P* (5) pp. nic. XVI k. *P*, s. kal. maii. *Hal.* (6) d. XV iul. sirmii ipsis aa. coss. *Hal.*, pp. XV k. iul. sirmi ipsis et IV aa. conss. *P*, d. XV k. Ian. Sirmi ipsis IIII et III AA. conss. (= *a.* 290) *Mommsen* (7) *iunge* 5 12, 17 (8) menedoto *C*, menedote *SR*, medato *p* (9) qui *CR*, cum *p*

(10) restituere debet *del.* (11) c. 27 *ex Th.* 2, 19, 1. 3 *composita est* (12) lucrium *Th.*, *om. libri* (13) meritis *Mommsen* (14) *sic Th.* 2, 19, 1, crispo et const. *PL*, crispo II et constantino caes. II *Hal.* (15) = *Th.* 2, 19, 2 (16) ei nec *Th.* (17) si tamen defuncto consanguinei agnati non sunt superstites *ins. Th.* (18) votis *Th.* (19) VIII *Th.*, VII *P*, III *Hal.* (20) *iunge* 5, 3, 18 (21) 6, 20, 17

pronepote dederit, non tantum eandem dotem vel donationem conferri, verum etiam in quartam partem ad excludendam inofficiosi querellam tam dotem datam quam ante nuptias donationem praefato modo volumus imputari, si ex substantia eius profecta sit, cuius de hereditate agitur. *D. k. Mai. ipso A. II cons.* [*a.* 479]

30 [1]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Omnimodo testatorum voluntatibus prospicientes magnam et innumerabilem occasionem subvertendae eorum dispositionis amputare censemus et in certis casibus, in quibus de inofficiosis defunctorum testamentis vel alio modo subvertendis moveri solebat actio, certa et statuta lege tam mortuis consulere quam liberis eorum vel aliis personis, quibus eadem actio competere poterat: ut, sive adiciatur testamento de implenda legitima portione sive non, firmum quidem testamentum sit, liceat vero his personis, quae testamentum quasi[2] inofficiosum vel alio modo subvertendum queri poterant, id quod minus portione legitima sibi relictum est ad implendam eam sine ullo gravamine vel mora exigere, si tamen non ingrati legitimis modis arguantur, cum eos scilicet ingratos circa se fuisse testator edixit: nam si nullam eorum quasi ingratorum fecerit mentionem, non licebit eius heredibus ingratos eos nominare et huiusmodi quaestionem introducere. et haec quidem de his personis statuimus, quarum mentionem testantes fecerint et aliquam eis quantitatem in hereditate vel legato vel fideicommisso, licet minorem legitima portione,
1 reliquerint. Sin vero vel praeterierint aliquam eorum personam iam natam vel ante testamentum quidem conceptam, adhuc vero in ventre constitutam, vel exheredatione vel alia eorum mentione facta nihil eis[3] penitus reliquerint, tunc vetera iura locum habere sancimus, nullam ex praesenti promulgatione
2 novationem vel permutationem acceptura. Imputari vero filiis aliisque personis, quae dudum ad inofficiosi testamenti querellam vocabantur, in legitimam portionem et illa volumus, quae occasione militiae ex pecuniis mortui eisdem personis adquisitae posse lucrari eas manifestum est, eo quod talis sit militia, ut vendatur vel mortuo militante certa pecunia ad eius heredes perveniat, ita tamen, ut ille gradus eiusdem militiae inspiciatur, quem morte testatoris militans obtinet, ut tanta ei pecunia in legitimam portionem computetur, quantam dari statutum est, si in eo gradu mortuus esset is, qui mi-
3 litiam ex pecuniis testatoris adeptus est. Exceptis solis viris spectabilibus silentiariis sacri nostri palatii, quibus praestita iam specialia beneficia tam de aliis capitulis quam de pecuniis super memorata militia a parentibus eorum datis, ne in legitimam portionem eis computentur, rata esse praecipimus: in ceteris vero personis praedictam observationem tenere volumus. *D. k. Iun. Constantinopoli Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

31 [4]*Idem A. Menae pp.* Quae nuper ad testamenta conservanda nec facile retractanda sanximus[5], ut ratione Falcidiae minime illis personis derelicta, quae ad inofficiosi testamenti querellam ex prioribus vocabantur legibus, non periclitentur testamenta, sed quod deest legitimae portioni, id est quartae parti[6] ab intestato successionis, tantum repleatur, exceptis illis quibus nihil in testamento derelictum est, in quibus prisca iura illibata servavimus, etiam ad testamenta sine scriptis facienda locum habere sancimus. *D. III id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]

32 *Idem A. Menae pp.* Quoniam in prioribus sanctionibus[7] illud statuimus, ut, si quid minus legitima portione his derelictum sit, qui ex antiquis legibus de inofficioso testamento actionem movere poterant, hoc repleatur nec[8] occasione minoris quantitatis testamentum rescindatur, hoc in praesenti addendum esse censemus, ut, si condicionibus quibusdam vel dilationibus aut aliqua dispositione moram vel modum vel aliud gravamen introducente eorum iura, qui ad memoratam actionem vocabantur, minuta esse videantur, ipsa condicio vel dilatio vel alia dispositio moram vel quodcumque onus introducens tollatur et ita res procedat[9], quasi nihil eorum testamento additum esset. *D. II[10] k. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

33 [11]*Idem A. Demostheni pp.* Si quis suo testamento maximam quidem portionem libero derelinquat, minusculam autem alii vel aliis de sua stirpe progenitis, ipsam tamen legitimam sive in hereditate vel in legato vel in fideicommisso, ut non possit locus de inofficiosi testamenti querellae[12] fieri, et ille quidem, qui ex parvulo genitoris sui consequitur substantiam, eam suscipere maluerit, qui autem ex maiore parte eam amplexus est, sive unus vel si plures sint, non statim et sine contentioso proposito vel ulla mora eam restituere voluerit, sed expectato iudiciorum strepitu et multis variisque certaminibus habitis post longum tempus ex sententia iudicis vix eam reddiderit, crudelitatem eius competenti poena adgredimur, ut, si haec fuerint subsecuta, non tantum in quod[13] testator voluit eum restituere condemnetur, sed etiam aliam tertiam partem quantitatis, quae fuerat in testamento derelicta, modis omnibus reddere, ut avaritia eius legitimis ictibus feriatur: aliis omnibus, quae in eodem testamento vel elogio scripta sunt, pro sui tenore ad effectum
1 perducendis. Legis autem veteris iniquitatem tollentes, ut non diutius erubescat posita, quam Iulius Paulus in suis scripsit quaestionibus, hanc piissimam adgredimur sanctionem. cum enim infantem suum[14] non posse ingratum a matre sua vocari scripsit neque propter hoc ab ultima suae matris hereditate repelli, nisi hoc odio sui fecerit mariti, ex quo infans progenitus est, hoc iniquum iudicantes, ut alieno odio alius praegravetur, penitus delendum esse sancimus et[15] huiusmodi causam liberis non tantum infantibus, sed etiam quamcumque aetatem agentibus opponi minime concedimus, cum possit sub condicione emancipationis hereditatem suam mater filio derelinquens et patris odium punire et iuri filii sui minime nocere nec suam naturam fallere. satis enim crudele nobis esse videtur eum qui non sentit ingratum existimari. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

34 *Idem A. Iohanni pp.* Si quis filium suum exheredatum fecerit alio scripto herede, reliquerit autem ex eo nepotem vel vivum vel in ventre nurus suae constitutum, deliberante vero scripto herede filius decesserit, nulla hereditatis petitione ex nomine de inofficioso constituta vel praeparata omne adiutorium nepotem dereliquit. nec enim pater nepoti aliquod ius, cum decesserit, contra patris sui testamentum dereliquit, quia postea et adita est ab extraneo hereditas et supervixit avo pater eius, ut neque ex lege Vellaea possit in locum patris sui succedere et rescindere testamentum. et hoc nonnulli iuris consulti in medio proponentes inhumane reli-
1 querunt. Sed nos, qui omnes subiectos nostros et filios et nepotes habere existimamus adfectione paterna et imitatione, secundum quod possibile est omnium commodo prospicientes[16] iubemus in tali specie eadem iura nepoti dari, quae filius habebat, et nisi praeparatio facta est ad inofficiosi querellam

(1) *iunge* 6, 23, 24. 6, 41, 1 (2) quasi *CR*^{a}, *om.* *PR*^{b} (3) eis *CR*, ei *P* (4) *iunge* 6, 23, 26 (5) *c.* 30 *h. t.* (6) *sic C*^{b}*R*, quarta pars *PC*^{a} (7) *c.* 30. 31 *h. t.* (8) nec *C*^{a} *cum B* (κ. π.), ne *PC*^{b}*R* (9) *sic C*^{b}, procederet *PC*^{a}?*R* (10) II *fortasse delendum est, cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 174 (11) *iunge* 5, 9, 10 (12) *sic C*^{a}, de inofficiosi testamenti querela *PC*^{b}, de inofficioso testamento querelae *R* (13) in quod *P*^{v}, in id quod *C*^{b}, in quo *P*^{s}*R* (14) suum *PR*, *om.* *C* (15) *et B*, ut *PC* (16) commodo perspicientes *C*^{a}*R*, commoda perspicientes *PC*^{b}

instituendam, tamen posse nepotem eandem causam proponere: et si non heres apertissimis probationibus ostenderit ingratum patrem nepotis circa testatorem fuisse, testamento remoto ab intestato eum vocari, nisi certa quantitas patri eius minor parte legitima relicta est: tunc etenim secundum novellam nostri numinis constitutionem[1] repletio quartae partis nepoti superest, si qua patri eius competebat: et perfruatur nostro beneficio a vetustate quidem neglectus, a nostro autem vigore recreatus, nisi pater adhuc superstes vel repudiavit querellam vel quinquennium tacuit, scilicet post aditam hereditatem. *D. III[2] k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [a. 531]

35 [3]*Idem A. Iohanni pp.* Si quando talis concessio imperialis processerit, per quam libera testamenti factio conceditur, nihil aliud videri principem concedere, nisi ut habeat consuetam et legitimam testamenti factionem. neque enim credendum est Romanum principem qui iura tuetur huiusmodi verbo totam observationem testamentorum multis vigiliis
1 excogitatam atque inventam velle everti. Illud etiam sancimus, ut, si quis a patre certas res vel pecunias accepisset et pactus fuisset, quatenus de inofficiosi[4] querella adversus testamentum paternum minime ab eo moveretur, et post obitum patris filius cognito paterno testamento non agnoverit eius iudicium, sed oppugnandum putaverit, vetere iurgio exploso[5] huiusmodi pacto filium minime gravari secundum Papiniani responsum, in quo definivit meritis magis[6] filios ad paterna obsequia provocandos esse quam pactionibus adstringendos. Sed hoc ita admittimus, nisi transactiones ad heredes paternos filius celebraverit, in quibus apertissime iudicium
2 patris agnoverit. Et generaliter definimus, quando pater minus legitima portione filio reliquerit vel aliquid dederit vel mortis causa donatione vel inter vivos sub ea condicione, ut haec inter vivos donatio in quartam ei computetur, si filius post obitum patris hoc quod relictum vel datum est simpliciter agnoverit, forte et securitatem heredibus fecerit quod ei relictum est accepisse, non adiciens nullam sibi superesse de repletione quaestionem, nullum filium sibi facere praeiudicium, sed legitimam partem repleri, nisi hoc specialiter sive in apocha sive in transactione scripserit vel pactus fuerit, quod contentus relicta vel data parte de eo quod deest nullam habet quaestionem: tunc etenim omni exclusa[7] querella paternum amplecti compellitur iudicium.
3 Quae omnis sanctio suas radices extendat non solum ad filium vel filiam, sed etiam ad omnes personas, quae de inofficioso querellam contra mortuorum ultima elogia possunt movere. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [a. 531]

36 [8]*Idem A. Iohanni pp.* Scimus ante constitutionem[9] fecisse[10], qua cautum est, si pater minorem debita portionem filio suo reliquisset, omnimodo, etsi non adiciatur viri boni arbitratu repleri filio,
1 attamen ipso iure inesse eandem repletionem. Quaerebatur itaque, si quis rem donatam vel inter vivos vel mortis causa vel in testamento relictam agnoverit et pro parte sua habuerit, deinde eadem res evicta vel tota vel pro parte fuerit, an debeat ex nostra constitutione pars legitima post evictionem suppleri: vel si ex lege Falcidia minuantur legata vel fideicommissa vel mortis causa donationes, debet tamen ex hoc casu supplementum introduci: ne, dum totam Falcidiam accipere heres nititur, etiam
1a totum commodum hereditatis amittat. Sancimus itaque in omnibus istis casibus, sive in totum evictio subsequatur sive in partem, emendari vitium et vel aliam rem vel pecunias restitui vel repletionem fieri, nulla Falcidia interveniente, ut, sive ab initio minus fuerit derelictum sive extrinsecus qualiscumque causa interveniens aliquod gravamen imponat vel in quantitate vel in tempore, hoc modis omnibus repleri et
1b nostrum iuvamen purum filiis inferri. Repletionem autem fieri ex ipsa substantia patris, non si quid ex aliis causis filius lucratus est vel ex substitutione vel ex iure adcrescendi, puta usus fructus: humanitatis etenim gratia sancimus ea quidem omnia quasi iure adventicio eum lucrari, repletionem autem
1c (1) ex rebus substantiae fieri. Cum autem quis[11] extraneo herede instituto filio suo restituere eum hereditatem suam, cum moriatur, disposuerit, vel in tempus certum restitutionem distulerit, quia nostra constitutio, quae antea posita est[12], omnem dilationem omnem moram censuit esse abstrahendam, ut quarta pars pura et mox filio restituatur, in huiusmodi specie quid faciendum sit, dubitaba-
1d tur. Sancimus itaque quartae quidem partis restitutionem[13] iam nunc celebrari non expectata nec morte heredis nec temporis intervallo, reliquum autem, quod post[14] legitimam portionem restat, tunc
1e restitui, quando testator disposuit. Sic etenim filius suam habebit portionem integram et qualem leges et nostra constitutio definivit, et scriptus heres commodum quod ei testator dereliquit cum legitimo
2 moderamine sentiet. Illud praeterea sancimus, ut tempora de inofficiosi querellae[15] ab adita hereditate secundum Ulpiani opinionem currant, Herennii Modestini sententia recusata, qui a morte testatoris ilico cursum de inofficioso querellae temporibus dabat, ut non liceat heredi quando voluerit adire, ne per huiusmodi tramitem iterum filius defraudetur
2a debito naturali. Sancimus itaque, ubi testator decesserit alio scripto herede et speratur de inofficioso querella, necessitatem habere scriptum heredem, si quidem praesto est in eadem commanens provincia, intra sex mensuum spatium, sin autem seorsum utraque pars in diversis provinciis degit, tunc intra annale tantummodo spatium simili modo per continuum a morte testatoris numerandum omnimodo adire huiusmodi hereditatem, vel manifestare suam sententiam, quod hereditatem minime admittit: expeditus etenim ita tractatus inducitur filio memoratam movere querellam: sin vero scriptus heres intra statuta tempora minime adierit, per officium
2b quidem iudicis scriptum compelli hoc facere. In medio tamen, id est a morte quidem testatoris, ante aditam autem hereditatem, etsi decesserit filius, huiusmodi querellam, licet non se praeparaverit, ad suam posteritatem transmittet, ad extraneos vero heredes tunc tantummodo, quando antiquis libris insertam faciat praeparationem. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [a. 531]

37 [16]*Idem A. Iohanni pp.* Cum antiquis legibus declaratum est, ut militaria testamenta de inofficioso querellam evadant, multi alii casus emergunt, in
1 quibus dubitationes exortas sopiri necesse est. In castrensibus etenim peculiis introducta est et alia subdivisio et peculii triplex invenitur causa. vel enim paganum est peculium vel castrense vel quod medietatem inter utrumque obtinet, quod quasi
1a castrense nuncupatur. In tali igitur peculio, quod quasi castrense appellatur, quibusdam personis licentia conceditur condere quidem testamenta, sed non quasi militibus quo voluerint modo, sed communi et licito et consueto ordine observando, quemadmodum constitutum fuerat in consulibus et praefectis legionum et praesidibus provinciarum et omni-

(1) c. 30 *h. t.* (2) *scr.* IIII, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 179 (3) *iunge* c. 36 *et* 6, 28, 4 (4) *sic PC^a*, inofficioso *C^bR* (5) *sic dett.*, expulso *PCR* (6) magis *PC^b*, *om. C^aR* (7) *sic P cum B*, exclusus *CR* (8) *iunge* c. 35 *et* 6, 28, 4 (9) c. 30 *h. t.* (10) fecisse *CR*, fuisse relatam (relictam *P^a*) *P* (11) quis *C^bR^b*, si quis *PR^a*, *inc. C^a*: si quis *fortasse verum est, ut qui legem composuit scribere in animo habuerit* cum autem, si quis ..., dubitabatur, sancimus quartae (12) c. 31 *h. t.* (13) *sic dett. cum B*, aestimationem *PCR* (14) post *CR*, praeter *P^b*, *deficit P^a* (15) *sic C^b*, querela *PC^aR* (16) *iunge* 1, 3, 49. 1, 5, 22

bus generaliter, qui in diversis dignitatibus vel
administrationibus positi a nostra consequuntur manu
1b vel ex publicis salariis quasdam largitates. Sed
hae quidem personae testamenti faciendi habent potestatem in ipsis tamen tantummodo peculiis, quae
iam enumerata sunt, id est quasi castrensibus.
1c Sed et veterani, qui tempore quidem militiae sibi
peculium adquisierunt, militiam autem deposuerunt,
1d testari (licito tamen modo) non prohibentur. In
his itaque omnibus quasi castrensibus peculiis dubitabatur, si contra huiusmodi testamenta de inoffi-
1e cioso querellam extendi oportet. [1]Sed prior quaestio erat, si omnes qui quasi castrense peculium habent testari in hoc possint, quia non omnibus passim, sed quibusdam personis hoc privilegii loco concessum est: quia[2] militibus quidem et veteranis testamenta facere in castrensi peculio undique concessum fuerat, sed militibus quidem in expeditione constitutis iure suo, veteranis autem iure communi: de aliis autem personis omnibus, quae non per speciale privilegium hoc acceperunt, si possint testari, dubitatum fuerat, ut puta viris disertissimis patronis causarum virisque devotissimis memorialibus et agentibus in rebus nec non magistris studiorum liberalium, archiatris quoque et omnibus omnino, qui salaria vel stipendia percipiunt publica.
1f (1) In his itaque omnibus sancimus, quia ad imitationem peculii castrensis quasi castrense peculium supervenit, omnibus[3], qui tale peculium possident, super ipsis tantummodo rebus, quae quasi castrensis peculii sunt, ultima condere (secundum leges tamen) posse elogia: hoc nihilo minus eis addito privilegio, ut neque eorum testamenta de inoffi-
1g cioso querella expugnentur. Si enim patronus adversus res, quas libertus eius ex castris quaesivit sui iuris indubitanter constitutus, [4]praeteritus fuerit ab ingrato liberto, tamen contra eiusmodi peculium contra tabulas bonorum possessionem non habet secundum veterum legum sanctionem, quemadmodum oportet praefata peculia, quae ad instar castrensis peculii introducta sunt, de inofficioso querellae esse
2 supposita? Sed haec obtinere oportet, donec in sacris parentum suorum constituti sunt hi qui quasi castrense peculium possident. si enim sui iuris efficiantur, procul dubio est eorum testamenta et pro ipsis rebus, quas antea ex quasi castrensi peculio habebant, posse de inofficioso querellam sustinere, cum neque nomen peculii permanet, sed aliis rebus confunditur et similem fortunam recipit, quemadmodum et ceterae res eorum, et unum congregatur ex omnibus patrimonium. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv cc.*[5] [*a.* 531]

XXVIIII.[6]

DE INOFFICIOSIS DONATIONIBUS.

1 *Imp. Philippus A. Nicanori et Papinianae.* Si, ut adlegatis, mater vestra ad deludendam inofficiosi querellam paene universas facultates suas, dum ageret in rebus humanis, factis donationibus sive in quosdam liberos sive in extraneos exhausit ac postea vos ex duabus unciis fecit heredes easque legatis et[7] fideicommissis exinanire gestivit, non iniuria iuxta formam super inofficioso testamento constitutorum subveniri vobis utpote quartam partem non habentibus desideratis. *PP. XIIII k. Sept. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aetiae.* Pater si omne patrimonium suum impetu quodam immensae liberalitatis in filium effudit, aut in potestate is permansit, et arbitri familiae erciscundae officio congruit, ut tibi quartam debitae ab intestato portionis praestet incolumem, aut emancipatus fuerit, et, quia donatio non indiget alieno adminiculo, sed suis viribus nititur, iuxta constitutiones is qui provinciam regit ad similitudinem inofficiosi querellae auxilium tibi aequitatis impertiet. *PP. VI k. Aug.*[8] *Maximo II et Glabrione conss.* [*a.* 256]

3 *Idem AA. Aeliano.* Precibus quidem tuis proposita rescripta eos parentes denotant, qui, cum testamento facto vivi patrimonium suum immensis donationibus exinanissent, [9]inane nomen heredum liberis reliquissent. sed ad intestatos quoque eadem ratio aequitatis extenditur. *PP. X k. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 257]

4 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Calpurniae Aristaenetae*[11]. Si filius tuus immoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, praesidis provinciae auxilio uteris, qui discussa fide veri, si in integrum restitutionem ex filii persona competere tibi ob improbabilem donationis enormitatem animadverterit, in removendis his quae perperam gesta sunt tibi subveniet. ideoque non est tibi necessarium adversus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. *PP. IIII*[12] *id. Febr. Mediolani*[13] *Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

5 *Idem AA. Cottabeo.* Si totas facultates tuas per donationes vacuefecisti, quas in emancipatos filios contulisti, id, quod ad submovendas inofficiosi testamenti querellas non ingratis liberis relinqui necesse est, ex factis donationibus detractum, ut filii vel nepotes, qui postea ex quocumque legitimo matrimonio nati sunt, debitum bonorum subsidium consequantur, ad patrimonium tuum revertetur[14]. *D. II k. Mart. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

6 *Idem AA. Demetrianae.* Cum donationibus in fratrem tuum collatis facultates patris tui exhaustas esse eundemque patrem vestrum ea quae superfuerant codicillis inter vos divisisse proponas, si voluntatem eius non agnovisti nec beneficio aetatis adversus haec iuvari poteris nec tantum dos a patre data et fideicommissum continent, quantum ad submovendam querellam sufficiat, de enormitate donationum ad exemplum inofficiosi testamenti praeses provinciae iurisdictionis suae partes exhibebit. *PP. VI*[15] *k. Mai. conss. ut supra.* [*a.* 286]

7 [16]*Idem AA. Aurelio*[17] *Ammiano*[18]. Si mater tua ita patrimonium suum profunda liberalitate in fratrem tuum evisceratis opibus suis exhausit, ut quartae partis dimidium, quod ad excludendam inofficiosi testamenti querellam adversus te sufficeret, in his donationibus quas tibi largita est non habeas, quod immoderate gestum est revocabitur. *PP. V id. Mai. Maximo II et Aquilino conss.*[19] [*a.* 286]

8 *Idem AA. Auxanoni.* Si liqueat matrem tuam intervertendae quaestionis inofficiosi causa patrimonium suum donationibus in unum filium collatis exhausisse, cum adversus eorum cogitationes, qui consiliis supremum iudicium anticipare contendunt et actiones filiorum exhauriunt, aditum querellae ratio deposcat, quod donatum est pro ratione quartae ad instar inofficiosi testamenti convicti deminuetur.
1 Nam quod uxor a marito in se matrimonii tempore donationis causa collatum emancipato filio communi consentiente domino donavit, velut ex bonis patris, de cuius substantia prohibente matrimo-

(1) § 1e...2a *epitomantur in* 6, 22, 12 (2) *requiritur* nam (3) *requiritur* omnes (4) *sic CR*, etsi *male ins. dett.* (5) post cons. ... vv. cc. *scripsi et propter diem* (*cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 185) *et quia h. c. citatur in* 6, 22, 12, *quae eiusdem diei est:* lampadio et oreste vv. cc. coss. *Hal.*, *sed in addendis emendavit* post cons. ... vv. cc. anno secundo (6) *B* 41, 4 (7) et *P*, vel *CR* (8) k. aug. *Hal.*, id. ian. *P* (9) *sic dett.*, et *ins. APCR* (10) = *Vat.* 282: *iunge* 8, 53, 6 (11) calpurniae aristaenetae *Vat.*, aristinae *SPCR* (12) pp. IIII *Vat.*, d. VI *Hal.*, VI *P* (13) Nicomediae *Mommsen* (14) *sic C*, revertitur *PR* (15) VI *P*, *om. Hal.* (16) = *Vat.* 280 (17) aurelio *Vat.*, *om. libri* (18) anniano *Vat.* (19) *sic Hal. P*, dat. nicomediae v non. mart. augustis III et II conss. *Vat.*

nio non potuit exire, datum accipi rationis est: in cuius bonis si idem consilium et eventus comprehendatur, lex, quam patrimonio matris ediximus, observabitur. *PP. III id. Sept. CC. conss.* [*a.* 294]

9 [1]*Imp. Constantius A. Olybrio.* Non convenit dubitari, quod immodicarum donationum omnis querella ad similitudinem inofficiosi testamenti legibus fuerit introducta et sit in hoc actionis utriusque vel una causa vel similis aestimanda vel idem et temporibus et moribus. *D. XIIII k. Iun. Tauro et Florentio conss.* [*a.* 361]

XXX.

DE INOFFICIOSIS DOTIBUS.

[2]*Imp. Constantius A. ad Maximum praesidem Ciliciae.* Cum omnia bona a matre tua dote dicantur exhausta[3], concordare legibus promptum est, ut ad exemplum inofficiosi testamenti adversus dotem immodicam exercendae actionis copia tribuatur et filiis conquerentibus emolumenta debita deferantur. *D. XIIII k. Ian.*[4] *Sirmio Datiano et Cereale conss.* [*a.* 358]

XXXI.[5]

DE PETITIONE HEREDITATIS.

1 *Imp. Titus Aelius*[6] *Antoninus A. Augurino proconsuli Africae.* Senatus consultum auctore divo Hadriano avo meo factum[7], quo cautum est, quid et ex quo tempore evicta hereditate restitui debeat, non solum ad fisci causas, sed etiam ad privatos
1 hereditatis petitores pertinet. Usuras vero pecuniarum ante litis contestationem ex die venditionis hereditariarum rerum ab eo factae qui antea possidebat collectas nec non etiam fructus bonae fidei possessores reddere cogendi non sunt, nisi ex
2 his locupletiores extiterunt. Post litem autem contestatam tam fructus non venditarum rerum, non solum quos perceperunt, sed etiam quos percipere poterant, quam usuras pretii rerum ante litis contestationem venditarum ex die contestationis computandas omnimodo reddere compellantur. *PP. VI k. Febr. Claro et Cethego conss.* [*a.* 170]

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Marcello militi.* Si post motam controversiam Menecratis bonorum partem dimidiam Musaeus ab herede scripto quaestionis illatae non ignarus comparavit, tam ipse quasi malae fidei possessor quam heredes eius fruc-
1 tus restituere coguntur. Si vero venditionem lite antiquiorem esse liquido probaretur, ex eo die fructus restituantur, ex quo lis in iudicium[8] deducta est. fructibus enim augetur hereditas, cum ab eo
2 possidetur, a quo peti potest. Emptor autem, qui proprio titulo possessionis munitus non est, etiam[9] singularum rerum iure convenitur. *D. k. Iul. Severo*[10] *et Victorino conss.* [*a.* 200]

3 *Idem AA. Epictae.* Hereditas materterae petita non infringit alterius hereditatis petitionem, quae venit ex alia successione. sed et si quaestionis titulus prior inofficiosi testamenti causam habuisset, iudicatae rei praescriptio non obstaret eandem hereditatem ex alia causa vindicanti. *PP. V id. Aug.*[11] *Geta II cons.* [*a.* 205]

4 *Imp. Antoninus A. Vitaliano.* In restituenda hereditate compensatio eius habebitur, quod te in mortui infirmitate in sumptumque funeris bona fide ex proprio tuo patrimonio erogasse probaveris. *PP. VII*[12] *k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

5 *Idem A. Postumianae.* De hereditate, quam bona fide possidebas, si contra te pronuntiatum est, in restitutione eius detrahetur, quod creditoribus eiusdem hereditatis exsolvisse te bona fide probaveris: nam repeti a creditoribus, qui suum receperint, non potest. *PP. VI k. Iun. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

6 *Imp. Alexander A. Firmino.* Si putas non iure tutores datos nepotibus tuis, quod eos dicas in potestate tua esse, petere ab his hereditatem filii tui emancipati non moreris, cuius commodum ad te pertinere dicis, iudice statuturo, an a praesidalibus actis discedendum sit, qui eis tutores dedit, cum in tua potestate negarentur esse. *PP. X k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Restitutae.* Hereditatis petitionem, quae adversus pro herede vel pro possessore possidentes exerceri potest, praescriptione longi temporis non submoveri nemini incognitum est, cum mixtae personalis actio-
1 nis ratio hoc respondere compellat. A ceteris autem tantum specialibus in rem actionibus vindicari posse manifestum est, si non agentis intentio per usucapionem vel longum tempus explosa[13] sit. *PP. XI k. Aug. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [14]*Idem AA. et CC. Aurelio*[15] *Asterio.* Liber nec ne fuerit testator, ante omnia disquiri debet, cum[16] hereditas petatur. *D. III k. April.*[17] *CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Demophiliae.* Si scripti delatam sibi successionem cognati repudiaverunt et hanc honorario vel civili iure quaesiisti, res hereditarias, quae in eadem causa durant, hereditatis petitione vindicare potes. *D. III k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Theodotiano.* Si filius familias delatam sibi hereditatem per longum tempus detinuit, eo ipso utpote agnita hereditate patri suo eius[18] commodum adquisiisse videtur. *D. XIII*[19] *k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

11 [20]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Aeternali proconsuli Asiae.* Cogi possessorem ab eo qui expetit titulum suae possessionis edicere[21] incivile est praeter eum, qui dicere[22] cogitur, utrum pro possessore an pro herede possideat. *D. XII k. April. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

12 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum hereditatis petitioni locus fuerat, exceptio adsumebatur, quae tuebatur hereditatis petitionem, ne fieret ei praeiudicium. magnitudo etenim et auctoritas centumviralis iudicii non patiebatur per alios tramites
1 viam hereditatis petitionis infringi. Cumque multae varietates et controversiae veterum exortae sunt, eas certo fine concludentes sancimus, si quis hereditatis petitionem vel susceperit vel[23] suscipere sperat vel movere[24], alius autem superveniens vel ex deposito vel commodato vel legato vel ex fideicommisso vel ex aliis causis inquietare vel reum vel agentem ex persona defuncti crediderit sibi esse necessarium, si quidem pro legato vel fideicommisso hoc faciat, rem expeditae quaestionis esse, cum possit scriptus heres cautione interposita non differre hanc petitionem, sed recte exigi vel legatum vel fidei-

(1) = *Th.* 2, 20, 1: *iunge Th.* 2, 19, 4 (2) = *Th.* 2, 21, 1 *B* 41, 4, 10 (3) cum omnis hereditas dote dicatur exhausta *Th.* (4) *sic Th.*, d. IIII kal. iun. *Hal.* (5) *B* 42, 1, 59 *seqq.* — *Cf. Dig.* 5, 3 (6) Titus Aelius *del.* (7) *Dig.* 5, 3, 20, 6 (8) iudicio *PCR*[a] (9) non est etiam *P*[a], est etiam *P*[b]*CR*, est *B* (10) severo a. II *Hal.*, a. n. (*om.* severo) *P* (11) *sic Hal.*, VI id. iun. *P* (12) VII *P*, *om. Hal.* (13) *sic PR*, exclusa *C* (14) *iunge* 6, 59, 4. 7, 16, 27 *Consult.* 6, 18 (15) aurelio *Consult.*, *om. libri* (16) cum *PR*, antequam *C contra B* (17) Sirmio *ins. Consult.* (18) eius *CR*, *om. P* (19) XIII *Hal.*, VI *P* (20) = *Th.* 11, 39, 12: *iunge* 6, 23, 17 (21) *sic CTh.*, dicere *PR* (22) edicere *Th.* (23) vel susceperit *dett. cum B*, *om. CR* (24) moverit *videntur legisse B: ἢ ὑπεδέξατο ἤδη τὴν ἀγωγὴν ... ἢ ἐλπίζῃ ἐνάγεσθαι αὐτῇ ἢ ἐνάγῃ περὶ αὐτῆς: sane eum, qui, cum heredem se esse putet, hereditatem tamen nondum petierit, omnimodo teneri vix iustum est*

commissum sub cautela vel satisdatione pro qualitate personarum, quod, si non obtinuerint eius iura, restituet legatarius vel fideicommissarius ei datam pecuniam cum usuris ex quarta centesimae parte currentibus, vel agrum cum fructibus quos percepit, vel domum cum pensionibus, scilicet in utroque eorum expensis antea necessariis et utilibus deductis: vel si ipse maluerit litem quidem contestari, expectare autem hereditatis petitionis eventum, hoc ei liceat facere, ut restitutio, si competeret, cum legitimis augmentis legatario vel fideicommissario accedat.
1a (1) Sin autem ex contractibus defuncti agatur contra possessorem hereditatis vel eius rei de qua agitur, si quidem res sint vel depositae vel commodatae vel pignori datae vel aliae quae extant, non differri sub praetextu hereditatis petitionis memoratum iudicium, quemadmodum, si pro fenerata pecunia vel alia personali actione agatur contra possessorem vel petitorem, non debet iudicium differri,
1b sed exitum suum accipere. Postquam etenim hereditatis petitionis iudicium finem accipiat, tunc inter petitorem hereditatis et possessorem rationibus contractis non aliter possessor, si victus fuerit, hereditatem restituere compellitur[1], nisi pro omnibus quae rite ab ea gesta sunt petitor ei satisfaciat.
1c Quod si petitor fuerit victus, simili modo a possessore iudicis officio ei satisfiat[2] vel, si hoc fuerit praetermissum, negotiorum gestorum vel ex lege
2 condictione. Sin autem libertates vel a possessore vel a petitore fideicommissariae petantur vel directae ipso iure dicantur competere, annale tantummodo spatium expectetur a morte testatoris nu-
2a merandum. Et si quidem hereditatis petitionis iudicium intra id spatium terminum accipiat, secundum eventum iudicii et libertates vel effectum ha-
2b beant vel evanescant. Sin autem tempus annale emanaverit, tunc libertatis favore et humanitatis intuitu competant quidem directae libertates, ex fideicommissariis autem in libertatem servi eripiantur, ita tamen, si non falsum testamentum approbetur: sub ea scilicet condicione, ut, si actores sint vel alias[3] ratiociniis suppositi, et postquam perveniant in libertatem, necessitas eis imponatur res hereditarias et rationes reddere: iure patronatus videlicet competente ei, qui ex legibus ad id possit vocari.
3 Illo, ne in posterum dubitetur, observando, ut et ipsa hereditatis petitio omnimodo bonae fidei iudiciis connumeretur. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.*[4] [*a.* 531]

XXXII.[5]
DE REI VINDICATIONE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Caeciliae.* Etiam per alienum servum bona fide possessum ex re eius qui eam possidet vel ex operis servi adquiri dominium vel obligationem placuit. quare tu quoque si bona fide possedisti eundem servum et ex nummis tuis mancipia eo tempore comparavit, potes
1 secundum iuris formam uti defensionibus tuis. Mancipium autem alienum mala fide possidenti nihil potest adquirere, sed qui tenet non tantum ipsum, sed etiam operas eius nec non ancillarum partum et animalium fetus reddere cogitur. *PP. III non. Mai. Eboraci Faustino et Rufo conss.* [*a.* 210]

2 *Idem AA.*[6] *Aristaeneto.* Si inferiorem partem aedificii, quae solum contingit, ad te pertinere probare potes, eam, quam vicinus imposuit, accessisse
1 dominio tuo non ambigitur. Sed et[7] id, quod in solo tuo aedificatum est, quoad[8] in eadem causa manet, iure ad te pertinet. si vero fuerit dissolutum, materia eius ad pristinum dominium redit, sive bona fide sive mala fide aedificium extructum sit, si non donandi animo aedificia alieno solo imposita sint. *PP. XII k. Nov. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Imp. Alexander A. Domninae.* Mater tua vel maritus fundum tuum invita vel ignorante te vendere iure non potuit, sed rem tuam a possessore
1 vindicare etiam non oblato pretio poteris. Sin autem postea de ea venditione consensisti vel alio modo proprietatem eius amisisti, adversus emptorem quidem nullam habes actionem, adversus venditricem vero de pretio negotiorum gestorum exercere non prohiberis. *PP. III k. Nov. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

4 [9]*Imp. Gordianus A. Muniano*[10] *militi.* Adversus eos, qui a malae fidei possessoribus fundum bona fide comparaverunt, ita tibi actio competit, si prius, quam usucapionem implerent vel longae possessionis praescriptionem adipiscerentur, dominium ad te pervenerit. *PP. XII*[11] *k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

5 *Idem A. Herasiano.* Domum, quam ex matris successione ad te pertinere et ab adversa parte iniuria occupatam esse ostenderis, praeses provinciae cum pensionibus quas percepit aut percipere pote-
1 rat et omni causa damni dati restitui iubebit. Eius autem quod impendit rationem haberi non posse merito rescriptum est, cum malae fidei possessores eius quod in rem alienam impendunt, non eorum negotium gerentes quorum res est, nullam habeant repetitionem, nisi necessarios sumptus fecerint: sin autem utiles, licentia eis permittitur sine laesione prioris status rei eos auferre. *PP. II id. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

6 [12]*Idem A. Austronio militi*[13]. Si ea[14] pecunia quam deposueras is apud quem collocata[15] fuerat sibi possessiones comparavit ipsique traditae sunt, tibi vel omnes tradi vel quasdam compensationis causa ab invito eo in te conferri iniuriosum est. *PP. V*[16] *id. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

7 [17]*Imp. Philippus A. et Philippus C.*[18] *Aurelio*[19] *Antonio.* Partum ancillae matris sequi condicionem nec statum in hac specie patris considerari explorati iuris est. *PP. XIIII*[20] *k. Nov. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

8 *Idem A. et C. Philippo militi.* Si, ut proponis, pars diversa pecunia tua quaedam nomine suo comparavit, praeses provinciae utilem vindicationem obtentu militiae tibi eo nomine impertiri desideranti partes aequitatis non negabit. idem mandati quoque seu negotiorum gestorum actionem inferenti tibi iurisdictionem praebebit. *PP. II non. Mart. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

9 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Antonio.* Doce ancillam, de qua supplicas, dotalem fuisse in notione praesidis: quo patefacto indubium[21] erit vindicari ab uxore tua nequivisse. *PP. III*[22] *k. Mart. Caro et Carino AA. conss.* [*a.* 283]

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Ianuario.* Cum super vernis mancipiis nulla instrumenta te habere adseveres, in iudicio, in quo negotium coeptum esse proponitur, id quod in precem contulisti postulare debuisti. iudex enim non igno-

(1) *sic M cum B*, compelletur *C*, compellatur *R*[b], *deficit R*[a] (2) a possessore ... satisfiat *C*, possessor ... satisfaciat *R*[b], *deficit R*[a] (3) alias *R*, aliis *C* (4) lampadio et oreste conss. *traditur male, cum anno* 530 *Iulianus pp. fuerit* (5) *B* 15, 1, 81 *seqq.* — *Cf. Dig.* 6, 1 (6) *requiritur* imp. Antoninus A. (7) et *A cum BΣ* (*κ. π.*), *om. pCR* (8) quoad *C*[b]*R*[b] *cum BΣ* (*κ. π.*), quod *ApR*[a], *inc. C*[a] (9) *iunge* 2, 52, 3 (10) *sic SR*, miniano *P*, mucrano *C*, muciano 2, 52, 3 (11) XII *Hal.*, XI *P*, VIIII 2, 52, 3 (12) *iunge* 4, 34, 3 (13) militi 4, 34, 3, *om. libri* (14) ea *P*[v]*C*[a]*R*, ex ea *C*[b] *cum B*, *om. P*[t] (15) *sic R*, collata *PC* (16) pp. V *Hal. P*, d. 4, 34, 3 (17) = *Greg.* 3, 2, 3 (18) *sic Greg.*, imp. philippo *A*, idem a. et c. (cc. *CR*) *PCR*, idem a. *S* (19) aurelio *Greg.*, *om. libri* (20) XIIII *Greg.*, XIII *Hal.*, X *P* (21) indubium *scripsi*, indubium non *PCR*, dubium non *dett.* (22) III *Hal.*, VI *P*

rat servorum dominia etiam citra instrumentorum exhibitionem aliis probationibus vel ipsorum interrogatione posse ostendi. *PP. VIII id. Febr. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

11 *Idem AA. et CC. Gaiano.* Si quis sciens agrum alienum sevit[1] vel plantas imposuit, postquam esse radicibus terram fuerint amplexae, solo cedere rationis est. domini[2] enim magis segetem vel plantas quam per huiusmodi factum solum suum facit.
1 Sane eum, qui bona fide possidens haec fecerit, per doli mali exceptionem contra vindicantem dominium servare sumptus iuris auctoritate significatum est. *D. IIII k. Mart. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Incivile atque inusitatum est quod postulas, ut mancipium, quod tradidisti et hoc modo dominium eius transtulisti, invito eo ex nostro rescripto tibi adsignetur. unde intellegis semel ancilla emptoris facta filios etiam postea natos eius dominium sequi, cuius mater eorum eo tempore fuit. sane de pretio, si non te hoc[3] probatum fuerit recepisse, conveni adversarium tuum. *D. VI id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Eytychio.* Ordinarii iuris est, ut mancipiorum orta quaestione prius exhibitis[4] mancipiis de possessione iudicetur ac tunc demum proprietatis causa ab eodem iudice decidatur. *D. id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Septimae.* Cum a matre donum filii te sciente comparasse proponas, adversus eum dominium vindicantem, si matri non successit, sibi te exceptione tueri potes. quod si venditricis obtinet hereditatem, doli mali exceptione, pro qua portione ad eum hereditas pertinet, uti non prohiberis. *D. III k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Aurelio Proculino.* Quotiens duobus in solidum praedium iure distrahitur, manifesti iuris est eum, cui priori traditum est, in
1 detinendo dominio esse potiorem. Si igitur antecedenti tempore possessionem emisse ac pretium exsolvisse apud praesidem provinciae probaveris, obtentu non datorum instrumentorum expelli te pos-
2 sessione non patietur. Erit sane in arbitrio tuo pretium quod dedisti cum usuris recipere, ita tamen, ut perceptorum fructuum et sumptuum ratio habeatur: [5]cum et si ex causa donationis utrique dominium rei vindicetis, eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi potiorem convenit. *D. XV[6] k. Oct. AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Ianuario.* Si in area communi domum aliquis extruxit, hanc vobis communem iuris fecit[7] ratio. cuius portionem ab eo, qui bona fide possidens aedificavit, si velis vindicare, sumptus offerre debes, ne doli mali possis exceptione submoveri. *D. id. Nov. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

17 *Idem AA et CC. Sabino.* Si fundum vestrum, vobis per denuntiationem admonentibus volentem ad emptionem accedere, quod distrahentis non fuerit, non recte is contra quem preces funditis[8] comparavit vel alio modo mala fide contraxit, tam fundum vestrum constitutum probantibus quam fructus, quos eum mala fide percepisse fuerit probatum, aditus praeses provinciae restitui iubebit. *D. XII[9] k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

18 [10]*Idem AA. et CC. Claro.* Re tua apud aliquem manente proprietatis error nihil tibi nocere potuit, nisi alia contra te causa intervenerit. *D. VIIII[11] k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Callistrato.* Indicia cetera, quae iure non respuuntur, non minorem probationis quam instrumenta continent fidem: quo iure, si de proprietate domus ambigis negotiumque integrum est, uti non prohiberis. *VIII k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Quartillae.* Non servum, quem res tuas detinere adseveras, sed eius dominum de rebus repetendis conveniendum esse perspicis. *VI k. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Herodi.* A possidentibus vindicata mancipia, quorum dominium ad vos pertinere intenditis, si, posteaquam impleveritis intentionem, haec[12] non restituantur, iurisiurandi sollemnitate secuta condemnatio procedere debet. *D. VI id. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Diodoto.* Certum est mala fide possessores omnes fructus solere cum ipsa re praestare, bona fide vero extantes, post litis autem contestationem universos. *D. III[13] k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Magnifero.* Si mancipium tuum per vim vel furtum ablatum alii ex nulla iusta causa distraxerunt, vindicanti tibi dominium solvendi pretii nulla necessitas inrogatur[14]. *D. XVI k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Iuliano.* Nullo iusto titulo praecedente possidentes ratio iuris quaerere prohibet dominium. idcirco cum etiam usucapio cesset, intentio dominii non absumitur: unde hoc casu postliminio reverso citra beneficium actionis rescissoriae directa permanet integra vindicatio. *D. XVI k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Eugnomio.* Sollemnibus pensionibus rei pro alio satisfacientem[15] non interveniente venditione solutionis causa minime dominum[16] facit. *D. XVI k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

26 [17]*Idem AA. et CC. Heliodoro.* Morae litis causam possessoris non instruunt ad inducendam longae possessionis praescriptionem, quae post litem contestatam in praeteritum aestimatur. *D. X id.*[18] *Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

27 *Idem AA. et CC. Philadelpho.* Servum emptor non traditum sibi praesentem vindicare non potest. *D. XVIII[19] k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

28 [20]*Idem AA. et CC. Sopatro.* Res alienas possidens, licet iustam causam nullam habeat tenendi, non nisi suam intentionem implenti restituere cogitur. *D. VIII[21] k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXIII.[22]

DE USU FRUCTU ET HABITATIONE ET MINISTERIO SERVORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Posidonio.* Si usus fructus omnium bonorum testamento uxoris marito relictus est, quamvis cautionem a te prohibuerat[23] exigi, tamen non aliter a debitoribus solutam pecuniam accipere poteris quam oblata secundum formam senatus consulti cautione. *PP. VI k. Oct. Anullino et Frontone conss.* [*a.* 199]

· 2 *Idem AA. Felici.* Verbis testamenti, quae precibus inseruisti, usum fructum legatum tibi animadvertimus. quae res non impedit proprietatis dominum obligare creditori proprietatem, manente scilicet

(1) sevit M^a, seruit CRM^b (2) *sic* M^r, domino CRM^t (3) te hoc C, hoc P^b, hoc ante P^aR (4) *sic* P^vC^b cum B, exutis P^tC^aR (5) *cf. Vat.* 315: Idem Ulpiae Rufinae. Cum ex causa donationis uterque dominium rei tributariae vindicetis, eum, cui priori possessio vel soli tradita est, haberi potiorem convenit. D. XII kal. Mart. Dorocortoro Tiberiano et Dione conss. (*a.* 291) (6) XV *A*, XII *P*, II *Hal.* (7) *sic* C^bR^b, fecerit PC^aR^a, ἐποίησεν *BΣ* (*κ. π.*) (8) fudistis *C* (9) XII *Hal.*, XVIII *P* (10) *fortasse* 8, 43, 2 *iungenda est* (11) GIII (*om.* d.) *Hal.*, d. VIII *P*, d. XVIII *L* (12) haec *confirmat BΣ* (*κ. π.*), *delet Mommsen* (13) III *Hal.*, VI *P* (14) *sic P*, irrogetur *CR* (15) *sic* R^b, satisfaciente PCR^a (16) *sic* P^vR^b, dominium P^tCR^a (17) *cf.* 7, 33, 15 (18) *aut numerus mutandus est aut* X k. *scr.* (19) d. XVIII *P*, G.XII *Hal.* (20) *iunge* 6, 59, 9 (21) VIII *Hal.*, X non *P*, XV 6, 59, 9 (22) *B* 16, 8, 24 *seqq.* — *Cf. Dig.* 7. 1. 7. 8 *Inst.* 2, 4. 5 (23) testamento *ins. P contra B* (*κ. π.*)

integro usu fructu tui iuris. *PP. VI id. Mai. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

3 *Imp. Antoninus A. Antoniano.* Si patri tuo usus fructus legatus est, defuncto eo nihil ad te pertinet, cum morte eius, cui fuerat legatus usus fructus vel alio modo adquisitus, ad proprietatem
1 regredi solet. [1]Usufructuario autem superstite licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur. *PP. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Imp. Alexander A. Verbicio.* Usu fructu constituto consequens est, ut satisdatio boni viri arbitrio praebeatur ab eo, apud quem id commodum pervenit, quod nullam laesionem ex usu proprietati adferat. nec interest, sive ex testamento sive ex voluntario contractu usus fructus constitutus est. *PP. VI id. Mart. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

5 *Idem A. . . . . . evocato et aliis.* Si pater usum fructum praediorum in tempus vestrae pubertatis matri vestrae reliquit, finito usu fructu postquam vos adolevistis, posterioris temporis[2] fructus perceptos ab ea repetere potestis, quos nulla ratione sciens de alieno percepit. *PP. k. April. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

6 *Idem A. Stratonicae.* Interest, usum fructum solum maritus tuus in dotem acceperit, an proprietas quidem doti data sit, verum pactum intercessit, ut moriente eo tibi eadem possessio redderetur. nam usufructuarius quidem proprietatem pignorare non potuit: qui autem proprietatem aestimatam in dotem accepit, non ideo minus obligare eam potuit, quoniam soluto matrimonio restituenda tibi aestimatio eius fuit. *PP. k. Iul. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

7 *Imp. Gordianus A. Ulpiano militi.* Eum, ad quem usus fructus pertinet, sarta tecta suis sumptibus praestare debere exploratí iuris est. proinde si quid ultra quam impendi debeat erogatum potes docere, sollemniter reposces. *PP. k. Febr. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

8 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Hieroni.* Neque fructuarium ad obtinendam proprietatem rerum, quarum usum fructum habet, neque successores eius ulla temporis ex ea causa tenentes praescriptio munit. *VI k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Auxanusae.* Usu fructu matri tuae praediorum et mancipiorum relicto tam alienatio quam manumissio interdicta est. sane mancipia, quorum testamento ministerium matri relictum est, cum in his dominium non habet, nec tradendo cuiquam nec manumittendo ad testatoris heredem pertinentia quicquam facit. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Pomponio.* Si domina proprietatis uxori tuae usum fructum locavit sub certa annua praestatione, morte conductricis ei quae locavit etiam utendi fruendi causa non est deneganda. *D. XIII[3] k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

11 [4]*Idem AA. et CC. Claudio[5] Theodoto.* Habitatio morte finitur: nec proprietatem qui[6] habitationem habuit legando dominii vindicationem excludit. *Subscripta IIII k. Oct. Viminaci CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Ambiguitatem antiqui iuris decidentes sancimus, sive quis uxori suae sive alii cuicumque usum fructum reliquerit sub certo tempore, in quo vel filius eius vel quisquam alius pervenerit, stare usum fructum in annos, in quos testator statuit, sive persona, de cuius aetate compositum est, ad eam pervenerit sive non: neque enim ad vitam hominis respexit, sed ad certa curricula: nisi ipse cui usus fructus legatus sit ab hac luce fuerit subtractus: tunc etenim ad posteritatem usum fructum transmitti non est[7] possibile, cum morte usum fructum penitus extingui iuris in-
1 dubitati sit. Sin autem talis fuerit incerta condicio, 'donec in furore filius vel alius quisquam remanserit', vel in aliis similibus casibus, quorum eventus in incerto sit, si quidem resipuerit filius vel alius, pro quo hoc dictum est, vel condicio extiterit, usum fructum finiri: sin autem adhuc in furore is constitutus decesserit, tunc quasi in usufructuarii vitam eo relicto manere usum fructum apud eum. cum enim possibile erat usque ad omne vitae tempus usufructuarii non ad suam mentem venire furentem vel condicionem impleri, humanissimum est ad vitam eorum usum fructum extendi. quemadmodum etenim, si decesserit usufructuarius ante completam condicionem vel furorem finitum, extinguitur usus fructus, ita humanum est extendi eum in usufructuarii vitam, etsi antea decesserit furiosus vel alia condicio defecerit. *D. k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

13 *Idem A. Iuliano pp.* Cum antiquitas dubitabat usu fructu habitationis legato, et primo quidem cui similis est, utrumne usui vel usui[8] fructui an neutri eorum, sed ius proprium et specialem naturam sortita est habitatio, postea autem si possit is cui habitatio legata est eandem locare vel dominium sibi vindicare, auctorum iurgium decidentes compendioso responso omnem huiusmodi dubitationem resecamus.
1 Et si quidem habitationem reliquerit, ad humaniorem declinare sententiam nobis visum est et dare legatario etiam locationis licentiam. quid enim distat, sive ipse legatarius maneat sive alii cedat, ut
2 mercedem accipiat? Et multo magis, si habitationis usum fructum reliquerit, cum et nimiae subtilitati satisfactum videatur etiam nomine usus fruc-
3 tus addito. In tantum etenim valere habitationem volumus, ut non antecellat usum fructum nec dominium habitationis speret legatarius, nisi specialiter evidentissimis probationibus ipse legatarius possit ostendere et dominium ei domus esse relictum: tunc enim voluntati testatoris per omnia oboediendum est.
4 Quam decisionem locum habere censemus in omnibus modis, quibus habitatio constitui potest. *D. XVIII[9] k. Oct. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

14 *Idem A. Iuliano pp.* Antiquitas dubitabat, si quis fundum vel aliam rem cuidam testamento reliquerit, quatenus usus fructus apud heredem maneat,
1 si huiusmodi constat legatum. Et cum quidam inutile legatum esse existimabant, quia usus fructus numquam ad suam redit proprietatem, sed semper apud heredem remanet[10], et forsitan hoc existimabant, quia et secundus heres et deinceps successores unus esse videntur[11] et non potest huiusmodi usus fructus secundum veterem distinctionem solitis modis extingui, alii autem huiusmodi legatum non esse respuendum existimaverunt: tales altercationes decidentes censemus et huiusmodi legatum firmum esse et talem usum fructum una cum herede finiri et illo moriente vel aliis legitimis modis eum amittente expirare. quare enim iste usus fructus sibi tale vindicat privilegium, ut generali interemptione usus fructus ipse solus excipiatur? quod ex nulla induci rationabili sententia manifestissimum est.
2 Et propter hoc et[12] usum fructum finiri et ad proprietatem suam redire et utile esse legatum sancientes huiusmodi paucissimis verbis totam eorum ambiguitatem delevimus. *D. XV[13] k. Oct. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

15 *Idem A. Iuliano pp.* Inter antiquam prudentiam dissensio incidit, si per servum usus fructus

(1) *cf. Vat.* 42*:* Aurelio Loreo cui et Enucentrio. Fructuario superstite licet . . . tollitur. Subscripta V id. Febr. Sirmi AA. V et IIII conss. (*a.* 293) (2) posterioris temporis *P*[v]*CR*, posteriores *P*[t] (3) XIII *Hal.*, XII *P* (4) = *Vat.* 43 (5) Claudio *Vat.*, *om. libri* (6) ea quae *Vat.* (7) est *dett.*, est penitus *CR* (8) usu *libri* (9) XVIII *del.* (*Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178) (10) *sic R*, permanet *C* (11) *sic C*, unus esse videtur *R*, unius esse videtur *dett.: vix quicquam mutandum est, sed Iustiniani minus apte expressisse videntur, quod dicitur heredis heredem appellatione heredis contineri, e. g. Dig.* 50, 16, 65. 70 (12) et *R*, *om. C* (13) XV *del.* (*cf. not.* 9)

domino fuerit adquisitus et ex quibusdam casibus
(multi enim rebus incidunt mortalibus) pars huius-
modi servi in alium pervenerit, utrum omnis usus
fructus, qui antea per servum ad aliquem pervenerit,
apud eum remaneat an totus tollatur vel ex parte
deminuatur, ex parte autem apud eum resideat?
1 Et super huiusmodi dubitatione tres sententiae
vertebantur, una, quae dicebat ex particulari aliena-
tione servi totum usum fructum deminui, alia in
tantum usum fructum deminui, in quantum et ser-
vus alienatur, tertia, quae definiebat partem quidem
servi posse alienari, usum fructum autem totum apud
eum remanere, qui ante servum in solidum habebat.
et in novissimam sententiam et summum auctorem
iuris scientiae Salvium Iulianum esse[1] invenimus.
2 Nobis autem haec decidentibus placuit Salvii Iu-
liani admitti sententiam et aliorum qui in eadem
fuerunt opinione, quibus humanius visum est non
interemptionem usus[2] fructus studiosam esse, sed
magis retentionem, quatenus, etsi pars servi aliene-
tur, tamen nec pars usus fructus depereat, sed ma-
neat secundum suam naturam integer atque incor-
ruptus et, quemadmodum et ab initio fixus est, ita
conservetur ex huiusmodi casu nullo deterioratus
modo. *D. x*[3] *k. Oct. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

16 *Idem A. Iuliano pp.* Corruptionem usus fruc-
tus multiplicem esse veteribus placuit, vel morte
usufructuarii vel capitis deminutione vel non utendo
vel aliis quibusdam non ignotis modis. sed de usu
fructu quidem hoc indubitatum fuerat: de personali
autem actione, quae super usu fructu nascitur, sive
in stipulationem usus fructus deductus sive ex testa-
mento relictus est, dubitabatur, morte quidem usu-
fructuarii et capitis deminutione et eam tolli omni-
bus concedentibus, non utendo autem, si per annum
vel per biennium forsitan eundem usum fructum
non petierit usufructuarius, si personalis actio tolli-
1 tur, altercantibus. Sed nos haec decidentes san-
cimus non solum actionem quae pro usu fructu
nascitur, sed nec ipsum usum fructum non utendo
cadere, nisi tantummodo morte usufructuarii et ipsius
rei interitu, sed usum fructum, quem sibi aliquis
adquisivit, hunc habeat, dum vivit, intactum, cum
multae et innumerabiles causae rebus incidunt mor-
talibus, per quas homines iugiter detinere quod ha-
bent non possunt, et est satis durum per huiusmodi
difficultates amittere quod semel possessum est, nisi
talis exceptio usufructuario opponetur, quae, etiam
si dominium vindicabat, poterat eum praesentem vel
2 absentem excludere. Sed nec per omnem capi-
tis deminutionem huiusmodi detrimentum imminere
nostris patimur subiectis. quare enim, si filius fa-
milias fuerit is qui usum fructum habet, forte ex
castrensi peculio, ubi nec usus fructus adquiritur
ei[4], possessum, per emancipationem eum amittat?
sed secundum quod definitum est tunc eum tantum-
modo desinere, cum usufructuarius vel res pereat,
et tantummodo eum cum anima vel rei substantia
expirare, nisi praedictae exceptionis vigor reclama-
3 verit. Excepta videlicet tali capitis deminutione,
quae vel libertatem vel civitatem Romanam possit
adimere: et[5] tunc enim usus fructus omnimodo
ereptus ad suam revertatur proprietatem. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

17 *Idem A. Iohanni pp.* Ex libris Sabinianis
quaestio nobis relata est, per quam dubitabatur, si
usus fructus per servum adquisitus vel per filium
familias capitis deminutione filii magna vel media vel
morte vel emancipatione vel servi quacumque alie-
natione vel morte vel manumissione potest adhuc
1 remanere. Et ideo sancimus in huiusmodi casi-
bus neque, si servus vel filius familias in praefatos casus inciderit, interrumpi patri vel domino usum fructum qui per eos adquisitus est, sed manere intactum, neque, si pater capitis deminutionem magnam vel mediam passus fuerit vel morte ab hac luce fuerit exemptus, usum fructum perire, sed apud filium remanere, etiamsi heres a patre non relinquatur[6].
2 Usum fructum enim per eum adquisitum apud eum remanere et post patris calamitatem oportet, cum plerumque verisimile est[7] testatorem contemplatione[8] filii quam patris usum fructum ei reliquisse. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

XXXIIII.[9]
DE SERVITUTIBUS ET DE AQUA.

1 *Imp. Antoninus A. Calpurniae.* Si quas actiones adversus eum, qui aedificium contra veterem formam extruxit, ut luminibus tuis officeret, competere tibi existimas, more solito exercere non prohiberis. is, qui iudex erit, longi temporis consuetudinem vicem servitutis obtinere sciet, modo si is qui pulsatur nec vi nec clam nec precario possidet. *PP. III id. Nov. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

2 *Idem A. Martiali.* Si aquam per possessionem Martialis eo sciente duxisti, servitutem exemplo rerum immobilium[10] tempore quaesiisti. quod si ante id spatium eius usus tibi interdictus est, frustra sumptus in ea re factos praestari tibi postulas, cum in aliena possessione operis facti dominium, quoad in eadem causa manet, ad eum pertinet, cuius est possessio. *PP. k. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Idem A.*[11] *Ricanae.* Et in provinciali praedio constitui servitus aquaeductus vel aliae servitutes possunt, si ea praecesserint, quae servitutem constituunt: tueri enim placita inter contrahentes debent. quare non ignorabis, si priores possessores aquam duci per praedia prohibere iure non potuerunt, cum eodem onere perferendae servitutis transire[12] ad emptores eadem praedia posse. *PP. k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Cornelio.* Aquam, quae in alieno loco oritur, sine voluntate eius, ad quem usus eiusdem aquae pertinet, praetoris edictum non permittit ducere. *PP. id. Aug. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Luciano militi.* Si quid pars adversa contra servitutem aedibus tuis debitam iniuriose extruxit, praeses provinciae revocare ad pristinam formam, damni etiam ratione habita, pro sua gravitate curabit. *PP. k. Febr. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

6 *Imp. Claudius A. Prisco.* Praeses provinciae usu aquae, quam ex fonte iuris tui profluere adlegas, contra statutam consuetudinis formam carere te non permittet[13], cum sit durum et crudelitati proximum ex tuis praediis aquae agmen ortum sitientibus agris tuis ad aliorum usum vicinorum iniuria propagari. *PP. VII k. Mai. Claudio A. et Paterno conss.* [*a.* 269]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iuliano.* Si manifeste doceri possit ius aquae ex vetere more atque observatione per certa loca profluentis utilitatem certis fundis inrigandi causa exhibere, procurator noster, ne quid contra veterem formam atque sollemnem morem innovetur, providebit. *PP. IIII non. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

8 *Idem AA. et CC. Aniceto.* Altius quidem aedificia tollere, si domus servitutem non debeat, dominus eius minime prohibetur. in pariete vero tuo si fenestram Iulianus vi vel clam fecisse convincatur,

(1) isse *scr.* (2) usu *libri* (3) x *del.* (*cf. p.* 140 *not.* 9) (4) cuius in potestate est *ins. Mommsen:* patri *ante* ei *ins. dett.* (5) et *del. Mommsen* (6) *sic CR*, relinquetur *P* (7) est *C*, est et *PR* (8) contemplatione *P^a*, magis *superscripsit P^b*, magis cont. *R*, cont. magis *C* (9) *B* 58, 7. — *Cf. Dig.* 8, 1. 3. 4 *Inst.* 2, 3 (10) *sic C*, mobilium *APR^b*, *inc. R^a* (11) *scribi debuit* imp. Alexander A. (12) *sic P*, transisse *CR* (13) *sic R^b*, permittit *PCR^a*

sumptibus suis opus tollere et integrum parietem restituere compellitur. *D. k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Zosimo.* Si in aedibus vicini tibi debita servitute parietem altius aedificavit Heraclius, novum opus suis sumptibus per praesidem provinciae tollere compellitur. sed si te servitutem habuisse non probetur, tollendi altius aedificium vicino[1] non est interdictum. *PP. v k. Iul.*[2] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Nymphidio.* Si tibi servitutem aquae deberi praeses animadverterit nec hactenus non utentem spatio temporis amisisse perspexerit, uti te iure proprio providebit. nam si hoc minime probetur, loco proprio facto opere dominus fundi continere aquam et facere, quominus ager tuus rigari possit, non prohibetur. *PP. xi k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Aurelio.* Per agrum quidem alienum, qui servitutem non debet, ire vel agere vicino minime licet: uti autem via publica nemo recte prohibetur. *D. xi k. Nov. Sirmi*[3] *CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Valeriae.* Non modus praediorum, sed servitus aquae ducendae terminum facit. *PP. iii k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

13 [4]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Sicut usum fructum, qui non utendo per biennium in soli rebus, per annale autem tempus in mobilibus vel se moventibus deminuebatur, non passi sumus huiusmodi sustinere compendiosum interitum, sed et ei decennii vel viginti annorum dedimus spatium[5], ita et in ceteris servitutibus obtinendum esse censuimus, ut omnes servitutes non utendo amittantur non biennio, quia tantummodo soli rebus adnexae sunt, sed decennio contra praesentes vel viginti annorum spatio contra absentes, ut sit in omnibus huiusmodi rebus causa similis differentiis explosis. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

14 *Idem A. Iohanni pp.* Cum talis quaestio in libris Sabinianis vertebatur: quidam etenim pactus est cum suo vicino, ut liceat ei vel per se vel per suos homines per agrum vicini transitum facere iterque habere uno tantummodo per quinquennium die, quatenus ei licentia sit in suam silvam inde transire et arbores excidere vel facere, quidquid ei fuerit visum, et quaerebatur, quando huiusmodi servitus non utendo amittitur, et quidam putaverunt, si in primo vel secundo quinquennio per eam viam non itum est, eandem servitutem penitus tolli quasi per biennium ea non utendo deperdita, singulo die quinquennii pro anno numerando, aliis aliam sententiam eligentibus, nobis placuit ita causam dirimere, ut, quia iam per legem latam a nobis[6] prospectum est, ne servitutes per biennium non utendo depereant, sed per decem vel viginti annorum curricula, et in proposita specie, si per quattuor quinquennia nec uno die vel ipse vel homines eius eadem servitute usi sunt, tunc eam penitus amittat[7] viginti annorum desidia. qui enim in tam longo prolixoque spatio suum ius minime consecutus[8] est, sera paenitentia
1 ad pristinam servitutem reverti desiderat. Cum autem apertissimi iuris est fructus aridos conculcatione quae in area fit suam naturam et utilitatem ostendere, aliquis vicinum suum vetabat ita aedificium[9] extollere iuxta suam aream, ut ventus excluderetur et paleae ex huiusmodi obstaculo secerni a frugibus non possent, quasi vento suam vim per omnem locum inferre ex huiusmodi aedificatione vetito, cum secundum regionis situm et auxilium venti aream accedit. sancimus itaque nemini licere sic aedificare vel alio modo versari, ut idoneum ventum et sufficientem ad praefatum opus infringat et inutilem domino aream et fructuum inutilitatem faciat. *D. xi k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.*[10] [*a.* 531]

XXXV.[11]

DE LEGE AQUILIA.

1 *Imp. Alexander A. Glyconidi.* Damnum per iniuriam datum immisso in silvam igne vel excisa ea si probari potest, actione legis Aquiliae utere. *PP. vii*[12] *id. Nov. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Imp. Gordianus A. Muciano.* Legis Aquiliae actione expertus adversus eum, quem domum tuam deposuisse vel incendio concremasse damnoque te adflixisse proponis, ut id damnum sarciatur, competentis iudicis auctoritate consequeris. quin etiam, si aqua per iniuriam alio derivata est, ut in priorem statum restituatur, eiusdem iudicis cura impetrabis. *PP. viii id. Nov. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Idem A. Dolenti.* Ex morte ancillae, quam caesam conquestus es, tam legis Aquiliae damni sarciendi gratia actionem quam criminalem accusationem adversus obnoxium competere posse non ambigitur. *PP. v k. April. Gordiano A. ii et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Zoilo.* Contra negantem ex lege Aquilia, si damnum per iniuriam dedisse probetur, dupli procedit condemnatio. *D. xv k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Claudio.* De pecoribus tuis, quae per iniuriam inclusa fame necata sunt vel interfecta, legis Aquiliae actione in duplum agere potes. *D. xv*[13] *k. Nov. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Plinio.* De his, quae per iniuriam depasta contendis, ex sententia legis Aquiliae agere minime prohiberis *PP. xv k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVI.[14]

FAMILIAE ERCISCUNDAE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Marciano.* Si non omnem paternam hereditatem ex consensu divisisti[15] nec super ea re sententia dicta vel transactio subsecuta est, iudicio familiae erciscundae potes experiri. *PP. viii k. Oct. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Antoninus A. Avitiano.* Uxor tua si mortuo patre tuo, cui dotem numeraverat, cum heres ei extiteris, adhuc in matrimonio tuo fuit, familiae erciscundae actionem ad exsequendam dotem secundum iuris pridem placitum adversus coheredes tuos nactus es eamque retines, etiam si postea, dum tibi nupta est, decessit. *PP. ii id. Febr.*

3 *Idem A. Rufo.* Adversus coheredes dividendae hereditatis iudicio secundum iuris formam experire. iudex datus, si quid a coherede etiam tuae portionis ex hereditate sublatum fuerit probatum, adiudicationibus factis secundum iuris formam eum tibi condemnabit. expilatae enim hereditatis crimen frustra coheredi intenditur, cum iudicio familiae erciscundae indemnitati[16] prospiciatur. *PP. vii . . . Nov.*

4 *Imp. Alexander A. Antonio.* Si filius familias fuisti et res mobiles vel se moventes, quae castrensis peculii esse possunt, donatae tibi a patre sunt, eas quoque in cetero peculio castrensi non communes cum fratribus tuis habes. praedia autem, licet eunti tibi in castra filio pater donaverit, peculii castrensis non sunt. diverso iure ea praedia haben-

(1) vicini *P* (2) Ian. *Mommsen* (3) *requiri* Durostori *vidit Mommsen* (4) *iunge* 7, 31, 1 (5) 3, 33, 16 (6) *c.* 13 *h. t.* (7) *sic edd.*, amittant *PC*, amitti *R* (8) exsecutus *Mommsen* (9) *sic CR[a]*, suum *ins. PR[b]* (10) D. xv k. Nov. Const. post cons. Lamp. et Or. vv. cc. anno secundo *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 160 (11) *B* 60, 3, 58 *seqq.* — *Cf. Dig.* 9, 2 *Inst.* 4, 3 (12) vii *Hal.*, viii *P* (13) xv *P*, v *L* (14) *B* 42, 3, 57 *seqq.* — *Cf. Dig.* 10, 2 (15) divisistis *Mommsen cum B* (16) *sic P[a]*, eius *ins. P[b]CR*

tur, quae ex occasione militiae filiis familias obveniunt: haec enim castrensi peculio cedunt.

5 *Idem A. Statiliae.* In ipsius mariti tui fuit potestate mutare, quod iratus in servos suos testamento caverat, ut unus quidem in perpetuis vinculis moraretur, alter vero exportandus venumdaretur. proinde si offensam istam clementia flexit (quod, licet scriptura non probetur, vel aliis tamen rationibus doceri nihil impedit, praesertim cum[1] posteriora eorum talia merita deprehenduntur, ut ira domini potuerit mitigari), novissimam eius voluntatem arbiter familiae erciscundae sequetur.

6 *Imp. Gordianus A. Pompeio militi.* Ea quae in nominibus sunt non recipiunt divisionem, cum ipso iure in portiones hereditarias[2] ex lege duodecim tabularum divisa sunt. *PP.*

7 *Idem A. Aeliano.* Si qua fideicommissorum petitio inter coheredes consistat, praetor vel praeses provinciae eius rei disceptator constitutus vel iudex familiae erciscundae iudicio aditus, ut voluntas testatricis servetur, suas partes debet accommodare. *PP. k.*[2a] *Sept. Gordiano . . . . conss.* [*a.* 239 *vel* 241]

8 *Idem A. Telesphoro.* Bona, quaecumque sunt tibi communia cum fratre tuo[3] ex hereditaria successione patris vel matris, cum eodem familiae erciscundae iudicio experiens, ut dividantur, impetrabis. *PP. VI non. . . . Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

9 *Idem A. Nerviae.* Non est ambiguum, cum familiae erciscundae titulus inter bonae fidei iudicia numeretur, portionem hereditatis, si qua ad te pertinet, incremento fructuum augeri.

10 *Idem A. Philoterae.* Quotiens inter omnes heredes testator successionem dividit ac singulos certis possessionibus cum mancipiis, quae in isdem sunt constituta, iubet esse contentos, voluntati eius salva legis Falcidiae auctoritate obtemperandum esse manifestum est: nec mutat, quod in sequentibus verbis mancipia sua universa nulla facta eorum discretione commendanda putavit heredibus, cum utique his ea videatur insinuasse, quibus etiam testamento relinquenda esse decrevit.

11 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Antoniae.* Inter filios ac filias bona intestatorum parentium pro virilibus portionibus aequo iure dividi oportere explorati iuris est. [4]*PP. XVI*[5] *k. Mart. . . . . conss.*

12 *Impp. Gallus et Volusianus AA. Rufo.* Non ideo divisio inter te ac fratrem tuum, ut proponis, facta irrita habenda est, quod eam scriptura secuta non est, cum fides rei gestae ratam divisionem satis adfirmet. *PP. prid. id. Mart. Gallo A. II et Volusiano conss.* [*a.* 252]

13 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Saturnino.* Certum est liberorum peculia post mortem patris in hereditate dividenda ad communionem esse revocanda. frater autem et coheres tuus ob contractus, quibus vivente patre etiam ignorante ipso obligatus fuit, convenire te et alterum fratrem tuum coheredem vestrum ultra non potest, quam ut de peculio suo recipiat tantam quantitatem, in quantam condemnatus est his, cum quibus ipse contraxit.[6]

14 *Idem AA. Herniano.* Si familiae erciscundae iudicio, quo bona paterna inter te ac fratrem tuum aequo iure divisa sunt, nihil super evictione rerum singulis adiudicatarum specialiter inter vos convenit, id est ut unusquisque eventum rei suscipiat, recte possessionis evictae detrimentum fratrem tuum et coheredem pro parte agnoscere praeses provinciae per actionem praescriptis verbis compellet.[7]

15 *Idem AA. et CC. Theophilae.* Si divisionem conventione factam[8] etiam possessio consensu secuta dominium pro solido rerum, quas pertinere ad patrem tuum placuit, ei firmavit, earum vindicationem habere potes, si patri tuo successisti. si vero placitum divisionis usque ad pactum stetit, arbiter familiae erciscundae iudicio[9] vobis datus communionem inter vos finiri providebit. [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Heracliano.* Filii patris testamentum rescindendi, si hoc inofficiosum probare non possunt, nullam habent facultatem. sed si tam circa testamentum quam etiam codicillos iudicium eius deficiat, verum quibuscumque verbis voluntas eius declarata sit, licet intestato ei fuerit successum, ex senatus consulto retentionis modo servato familiae erciscundae iudicio aditum iudicem sequi voluntatem oportere iuris auctoritate significatur. *D. VIII k. Sept. AA. conss.*[10] [*a.* 293]

17 *Idem AA. et CC. Commodiano.* Coheredibus divisionem inter se facientibus iuri absentis et ignorantis minime derogari ac pro indiviso portionem eum, quae initio ipsius fuit, in omnibus communibus rebus retinere certissimum est. unde portionem tuam cum reditibus arbitrio familiae erciscundae percipere potes, ex facta inter coheredes divisione nullum praeiudicium timens. *D. VII k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA et CC. Domnae.* Filiae, cuius pater nomine res comparavit, si non post contrarium eius iudicium probetur, per arbitrium dividendae hereditatis praecipuas adiudicari saepe rescriptum est. his itaque, si patri successisti, quem nomine tuo quaedam comparasse dicis, adversus sororem tuam apud praesidem provinciae, si res integra est, uti potes. In communi autem hereditate quin sumptus ab uno facti bona fide familiae erciscundae iudicio vel negotiorum gestorum actione servari possint, non est ambiguum. *D. XVIII k. Ian. AA. conss.*[11] [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Lysicratiae.* Incerti iuris non est in familiae erciscundae iudicio earum etiam rerum, quas ex coheredibus quidam de communibus absumpserunt vel deteriores fecerunt, rationem habendam eiusque rei ceteris praestandam indemnitatem. *D. XVIII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Pactumeiae.* In familiae erciscundae iudicio ab uno pro solido rei veluti communis venumdatae pretium non venit, sed mandati, si praecessit, coheres venditoris agere potest, vel negotiorum gestorum, si ratam fecerit venditionem. nam si velut propriam unus distraxit ac pretium possideat, hereditas ab eo petenda est. *III . . . Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Fortunato.* Si cogitatione futurae successionis officium arbitri dividendae hereditatis praeveniendo pater communis iudicio suo qualicumque indicio suam declaravit voluntatem, inter eos qui successerunt, exemplo Falcidiae retentionis habita ratione, familiae dividendae causa datus arbiter (virili praeterea portione eorum, quae nulli specialiter vel generaliter adsignavit, facta divisione) in adiudicando patris sequetur voluntatem. *VI k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Dionysio.* Servum communem non consentientibus coheredibus, sed per errorem ad eum qui possidet pertinere credentibus tenens, cum omnis verus titulus deficiat, suum non facit, sed in eo portiones hereditarias adsignatas penes singulos successores remanere manifestum est. [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Hermogeni.* Licet pacto divisionis adversus singulos actio pro hereditariis portionibus creditori parata mutari non possit, tamen ad exhibendam fidem his quae convenerant, stipulationis et iuris adhibito remedio, qui placitum ex-

(1) cum *R*, si *C* (2) *edd. cum B* (*πρὸς τὰ κληρονομιαῖα μέρη*), in portione hereditaria *p*, in portionem hereditariam *CR* (2a) k. *scripsi*, aa. k. *P* (3) cum fratre tuo *om.* $P^a R^a$ (4) *subscriptionem ex P restitui: possit tamen ad c.* 13 *pertinere.* (5) XVII *P* (6) *cf. not.* 4 (7) *cf. not.* 10 (8) *sic* PR^a, divisione c. facta CR^b (9) iudicii PC^a? (10) *haec subscriptio in P ad c.* 14 *adscripta est, quam tamen ante a.* 293 *datam esse propter omissos in inscriptione Caesares constat* (11) *haec subscriptio ex P restituta fortasse ad c.* 19 *pertinet*

cedit, urgueri potest, cum et hoc omisso, si non contrarium convenisse probaretur, praescriptis verbis conveniri potuisset. *S.* [*a.* 294]

24 [1]*Idem AA. et CC. Socrati.* Filium, quem habentem fundum portionem hereditatis fratribus et quibusdam aliis sub condicione verbis precariis restituere sanxit testator, post eius eventum, hereditaria parte praedii in quartae ratione retenta, compensato praeterea quod a coheredibus vice mutua percepit et, si quid deest, in supplementum deducto, quod a ceteris in eo fundo solvitur supra quartam habens, reddere compelletur. *D. v k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Diocl.*[2] Ex causa donationis vel aliunde tibi quaesita, si avi successionem respueris, conferre fratribus compelli non potes. *D. id. April. Tusco et Anullino conss.* [*a.* 295]

26 [3]*Imp. Constantinus A. ad Bassum.* Inter omnes dumtaxat heredes suos, qui ex quolibet venientes gradu tamen pares videantur esse, vel emancipatos, quos praetor ad successionem vocat, sive coeptum neque impletum testamentum vel codicillus seu epistula parentis esse memoratur sive quocumque alio modo scripturae quibuscumque verbis vel indiciis inveniantur relictae, iudicio familiae erciscundae, licet intestato ad successionem liberi vocentur, servato senatus consulti auxilio defuncti dispositio custodiatur, etsi sollemnitate legum huiusmodi
1 dispositio fuerit destituta. [3'] Si vero in huiusmodi voluntate designatis liberis alia sit mixta persona, certum est eam voluntatem quantum ad illam dumtaxat permixtam personam pro nullo haberi. *D. Romae k. . . . . Crispo II et Constantino II CC. conss.* [*a.* 321]

XXXVII.[4]

COMMUNI[5] DIVIDUNDO.

1 *Imp. Antoninus A. Luciano.* Frater tuus si solam portionem praedii ad se pertinentem distraxit, venditionem revocari non oportet, sed adversus eum, cum quo tibi idem praedium commune esse coepit, communi dividundo iudicio consiste: ea actione aut[6] universum praedium, si licitatione viceris, exsoluta socio parte pretii obtinebis aut pretii portionem, si alius meliorem condicionem attulerit, consequeris.
1 Quod si divisio praedii sine cuiusquam iniuria commode fieri poterit, portionem suis finibus tibi adiudicatam possidebis: hoc videlicet custodiendo, ut post litis contestationem nemo nec[7] partem suam ceteris eiusdem rei dominis non consentientibus alienare possit. *PP. k. Mart. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Avito militi.* Si probatum fuerit praesidi provinciae fratrem tuum vineas communes pignori dedisse, cum partem tuam, quam in vineis habes, creditori obligare non potuerit, praeses provinciae restitui tibi eam[8] iubebit cum fructibus,
1 quos creditor de parte tua percepit. Idem praeses provinciae de divisione vinearum inter te et creditorem fratris tui cognoscet et iubebit eum accepta pecunia, quanti statuerit partem fratris tui valere, eam partem quam de fratre tuo accepit tibi restituere aut[9] aestimata tua parte ad creditorem fratris tui data pecunia quanti aestimaverit eam transferre. *PP. II id. Sept. Alexandro A. cons.*[10] [*a.* 222]

3 *Idem A. Verecundiano.* Ad officium arbitri, qui inter te et fratrem tuum dividendis bonis datus fuerit, ea sola pertinent, quae manent communia tibi et illi. nam ea, quorum partem is vendidit, cum emptoribus tibi communia sunt et adversus singulos arbitrum petere debes, si ab illorum quoque socie-
1 tate discedi placeat. Cum autem regionibus dividi aliquis ager inter socios non potest, vel ex pluribus singuli aestimatione iusta facta unicuique sociorum adiudicantur, compensatione invicem pretii facta eoque, cui maioris res pretii obvenit, ceteris condemnato, ad licitationem nonnumquam etiam extraneo emptore admisso, maxime si se non sufficere ad iusta pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licentem profiteatur. *PP. v non. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Herodae.* Si maior quinque et viginti annis soror tua tecum[11] res communes divisit, quamvis non instrumentis, sed[12] aliis probationibus earum diremptam[13] communionem probetur, stare finitis convenit.
1 Quod si minor fuit nec tempus in integrum restitutioni praefinitum adhuc excessit, an in integrum propter divisionem restitui debeat, causa cognita
2 provinciae praeses aestimabit. Idem eorum etiam, quae vobis permanent communia, fieri divisionem providebit, tam sumptuum, si quis de vobis in res communes fecit, quam fructuum, item doli et culpae, cum in communi dividundo iudicio haec omnia venire non ambigitur, rationem, ut in omnibus aequalitas servetur, habiturus. *D. VIII id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Secundino.* In communionem vel societatem nemo compellitur invitus detineri: quapropter aditus praeses provinciae ea, quae communia tibi cum sorore perspexerit, dividi providebit. *D. VIII k. Sept. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVIII.[14]

COMMUNIA UTRIUSQUE IUDICII TAM FAMILIAE ERCISCUNDAE QUAM COMMUNI DIVIDUNDO.

1 *Imp. Antoninus A. Marco.* Divisionem praediorum vicem emptionis obtinere placuit. *PP. VI k. Dec. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

2 *Imp. Alexander A. Euphratae.* Etiamsi is divisioni arbitrum dedit, cui ius dandi non fuit, tamen si socii quondam divisioni consensum dederint, quod quisque eorum secundum placita possedit, pro parte socii dominium nactus est. *PP. XVI k. Dec.*[15] *Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

3 [16]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae*[17] *Severae.* Maioribus etiam, per fraudem vel dolum vel perperam sine iudicio factis divisionibus, solet subveniri, quia in bonae fidei iudiciis et quod inaequaliter factum esse constiterit, in melius reformabitur. *PP. XVII k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

4 *Idem AA. ad Maximum.* Si patruus tuus ex communibus bonis res comparavit sibi negotium gerens, non omnium bonorum socius constitutus, pro competentium portionum modo indemnitati tuae consuli oportet: et ideo rem emptam eum communicare contra formam iuris postulas. *PP. XVI k. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 *Idem AA. et CC. Frontoni et Glafirioni.* De instrumentis, quae communia fratrem vestrum tenere proponitis, rector aditus provinciae, apud quem haec collocari debeant, aestimabit. *PP. VI id. Febr. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Thesidianae.* Si cum patruo vestro hac condicione divisionem fecistis, ut se nullum dolum malum adhibuisse iuraret, nec fidem pla-

(1) *iunge* 6, 20, 16 (2) *sic PC,* diocletiano *R* (3) *argumento similis, verbis dissimilis est Th.* 2, 23, 1 *data ad Verinum eodem anno vel potius a.* 324 (*Crispo III et Const. III CC conss.*) *IIII k. Sept.* (3') § 1 *gemina est* 6, 23, 21, 3 (4) *B* 12, 2, 32 *seqq.* — *Cf. Dig.* 10, 3 (5) de communi *libri* (6) autem *BΣ* (*x. π.*) (7) nec *CR BΣ* (*x. π.*), *om. P* (8) tibi eam *M,* eam tibi *PR,* eam *om. C,* tibi *om. BΣ* (*x. π.*) (9) te *ins. Mommsen* (10) *scripsi,* alexandro a. II et marcello coss. (= *a.* 226) *Hal.* (11) tecum *om. dett. cum BΣ* (*x. π.*) (12) sed et *BΣ* (*x. π.*) (13) direptam *libri,* διαιρεθῆναι *BΣ* (*x. π.*) (14) *B* 12, 3 (15) dec. *Hal.,* nov. *P* (16) = *Consultatio* 2, 6 (17) aureliae *Consult., om. libri*

ctis exhibuit, quominus res indivisas requiratis, eorum placitum quae in divisionem venerunt nihil vobis nocere potest. *D. v k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Severiano et Flaviano.* Si fratres vestri pro indiviso commune praedium citra vestram voluntatem obligaverunt et hoc ad vos secundum pactum divisionis nulla pignoris facta mentione pervenit, evictis partibus, quae ante divisionem sociorum fuerunt, in quibus obligatio tantum constitit, ex stipulatu, si intercessit, alioquin quanti interest praescriptis verbis contra fratres agere potestis. nam si fundi scientes obligationem dominium suscepistis, tantum evictionis promissionem sollemnitate verborum vel pacto promissam probantes eos conveniendi facultatem habetis. *D. II non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Nicomacho.* Si inter vos maiores annis viginti quinque rerum communium divisio relicta vel translata possessione finem accepit, instaurari mutuo bona fide terminata consensu minime possunt. *D. non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Demetriano.* Familiae erciscundae vel communi dividundo iudicium ita demum, si corpora maneant communia, agi potest. *D. VI id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Gallicano.* Scriptura testamenti, qua specialiter omnia divisa continentur, quominus[1] res quarum testator non fecit mentionem heredes inquirere[2] nihil impedit. *Sine die et consule.*

11 [3]*Imp. Constantinus A. Gerulo*[4]. Possessionum divisiones sic fieri oportet, ut integra apud successorem unumquemque servorum vel colonorum adscripticiae condicionis seu inquilinorum proxima[5] agnatio vel adfinitas[6] permaneret. quis enim ferat liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris coniuges segregari? igitur si qui dissociata in ius diversum mancipia vel colonos[7] traxerint, in unum eadem redigere cogantur. *D. III k. Mai. Proculo*[8] *et Paulino conss.* [*a.* 334?]

12 [9]*Imp. Iustinianus A. ad senatum.* Illud aequitatis vovere rationibus bene nobis apparuit. si quis etenim pro filio suo ante nuptias donationem conscripserit vel dederit vel pro filia sua dotem, et hoc quod dedit iterum in eundem revertatur vel stipulatione vel lege hoc faciente, vel et si alio[10] dotem vel ante nuptias donationem dante stipulationis paternae tenor vel forte legis hoc induxerit, ille autem testamento condito vel filios suos vel extraneos scripserit heredes et nihil de huiusmodi rebus, quae ad eum reversae sunt vel pervenerunt[11], disposuerit, inveniantur autem alii liberi eius res a paterna substantia lucrati vel per ante nuptias donationes vel dotes vel militiae causa, quas utpote testamento existente non coguntur conferre, tunc filius vel filia easdem res, quae ad patrem reversae sunt vel pervenerunt, habeant praecipuas, ad simile tamen lucrum computandas[12], ut in praesenti casu tantum habeat ipsa vel ipse, quantum eius fratres ex patre sunt consecuti secundum eos modos quos supra diximus et quos conferre propter testamentum non co-
1 artantur. Sin autem nihil tale penitus in fratres eorum a patre collatum est, neque ipsos sibi praecipue hanc partem vindicare, sed, quasi paternae facta substantiae sit, inter omnes secundum institutionis tenorem dividi. et haec quidem, si inter fratres
2 patris[13] elogium compositum sit. Sin autem extranei sint scripti heredes et nihil in testamento suo neque in hac parte testator dixerit, tunc omnimodo praecipuum habeat filius vel filia, quod ad patrem revertitur vel pervenit. si tamen minus in fratres collatum est, amplius autem ex huiusmodi casu ad patrem pervenit, illo quod ad similem quantitatem concurrit excepto cetera quasi paternae substantiae facta secundum modum institutionum dividantur: illo procul dubio observando, quod, si minus sit quod pater ex huiusmodi causa habuit ea quantitate quae in fratres collata est, tota huiusmodi portio ad eas personas perveniat, quarum occasione res ad
3 patrem revertitur. Ea igitur, quae in paterna persona diximus, obtinere volumus etiam in avum et proavum paternum vel maternum et in matrem et in aviam vel proaviam paternam vel maternam. *D. XI k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXXVIIII.[14]

FINIUM REGUNDORUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Nicephoro.* Regionem certam fundi propriis finibus eius mutatis dominus eius distrahere ac residuum retinere non prohibetur. nec amplius emptor, quam quod ratione[15] secundum venditionis fidem ad se pervenit, vindicare potest praetextu terminorum temporis antecedentis venditionem. *D. id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

2 *Idem AA. et CC. Tatiano.* Successionum varietas et vicinorum novi consensus, additis vel detractis agris alterutro, determinationis veteris monumenta saepe permutant. *D. VIIII*[16] *k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

3 [17]*Imp. Constantinus A. ad Tertullianum*[18]. Si quis super iuris sui locis prior de finibus detulerit querimoniam, quae proprietatis controversiae cohaeret, prius super possessione quaestio finiatur et tunc agrimensor ire praecipiatur ad loca, ut pate-
1 facta veritate huiusmodi litigium terminetur. Quod si altera pars, ne huiusmodi quaestio terminetur, se subtraxerit, nihilo minus agrimensor in ipsis locis iussione rectoris provinciae una cum observante parte hoc ipsum faciens perveniet. *D. VIII k. Mart. Bessi*[19] *Gallicano et Symmacho conss.* [*a.* 330]

4 [20]*Idem A. ad Bassum pp.*[21] Si constiterit eum, qui finalem detulerit quaestionem, priusquam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam usurpare voluisse, non solum id quod male petebat amittat, sed quo magis unusquisque contentus suo rem non expetat iuris alieni, qui inreptor agrorum fuerit in lite superatus, tantum agri modum, quantum adimere[22] temptavit, amittat. *Lecta apud acta XII k. Iul. Gallicano et Symmacho conss.* [*a.* 330]

5 [23]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Neoterio pp.*[24] Quinque pedum praescriptione submota finalis iurgii vel locorum libera peragatur intentio. *PP. Alexandriae VII*[25] *k. Aug. Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

6 [26]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Cunctis molitionibus et machinis amputatis decernimus in finali quaestione non longi temporis, sed triginta tantummodo annorum praescriptionem locum habere *D. prid. non. Nov. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

---

(1) quominus *del. Mommsen* (2) inquirere P^a, inquirerent $C^a R^b$, inquirent R^a, possint inquirere P^b, inquirere possint C^b (3) = *Th.* 2, 25, 1 (4) rationali trium provinciarum *addit Th.* (5) proxima *C*, proximorum *PR:* vel colonorum ... proxima *om. Th.* (6) vel adfinitas *om. Th.* (7) vel colonos *om. Th.* (8) Optato *I. Gothofredus* (9) *iunge* 2, 44, 4. 5, 4, 24. 6, 25, 6 (10) alio *C*, ab alio *R* (11) *sic dett.*, pervenerint *CR* (12) *sic C*, computandae sunt *R* (13) patris *R*, *om. C* (14) *B* 58, 9. — *Cf. Dig.* 10, 1 (15) traditione *proposuit Cuiacius: fortasse* metatione *scr.* (16) d. VIIII *Hal.*, pp. VIII *P* (17) = *Th.* 2, 26, 1: *iunge* 8, 4, 5 (18) u. p. comitem dioeceseos Africae *addit Th.* (19) bessi *P*, veronae *Hal.*, *om. Th.* (20) = *Th.* 2, 26, 2 (21) pp. *C cum libris dett. Th.*, pu. *SR cum libris bonis Th.*, puc *P* (22) diripere *Th.* (23) = *Th.* 2, 26, 4 (24) k. n. *addit Th.* (25) VII *Th.*, VIII *Hal. P* (26) = *Th.* 2, 26, 5

XXXX.[1]

DE CONSORTIBUS EIUSDEM LITIS.

1 [2]*Imp. Iulianus A. Secundo pp.* Explosis atque reiectis praescriptionibus, quas litigatores sub obtentu consortium studio protrahendae disceptationis excogitare consueverunt, sive unius fori omnes sint sive in diversis provinciis versentur, nec adiuncta praesentia consortis vel consortium agendi vel respondendi iurgantibus licentia pro parte pandatur. *D. III non. Sept. Antiochiae Mamertino et Nevitta conss.* [a. 362]

2 [3]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Sallustio pp.* Commune negotium post litem legitime ordinatam et quibusdam absentibus in solidum agi sine mandato potest, si praesentes rem ratam dominum habiturum cavere parati sunt, vel, si quod ab his petitur, iudicatum solvi satisdatione firmaverint. *PP. VI id. Dec. divo Ioviano et Varroniano conss.* [a. 364]

XXXXI.[4]

DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Marcello.* Si extat corpus nummorum, quos ablatos ex patris tui hereditate ab eo, quem liberum esse constitit, adlegas, vindicare eos vel ad exhibendum agere non prohiberis. nam quamvis alias noxa caput sequatur et manumissus furti actione teneatur, quae in heredem non competit, cum tamen servus a domino aliquid auferat, quamvis furtum committat, furti tamen actio non est nata neque adversus ipsum, si postea manumissus est, locum habet, nisi furtivas res et post manumissionem contractat. *PP. XIII k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

2 *Imp. Gordianus A. Quintiliano et aliis.* Si servi vestri inscientibus vobis vel etiam prohibentibus furtim arbores ceciderunt, quibus etiam propria poena iuxta legem saltui datam fuerat praestituta, frustra veremini, ne ex persona eorum ultra noxae deditionem sitis obstricti, cum ex delictis servorum domini ignorantes vel prohibentes, si noxali actione conveniantur, ita condemnari debeant, ut aut[5] noxae dedere aut condemnationem[6] sufferre habeant in sua potestate. *PP. III non. Iun. Gordiano et Aviola conss.* [a. 239]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Eutychio.* Sive servum plagii paras accusare sollemniter, praesidem provinciae adire non prohiberis, sive dominum eius sollicitati servi noxali iudicio vel furti malueris convenire, suam tibi notionem praeses provinciae commodabit non ignorans, quod, si dominum elegeris et eo non consentiente quod intendis commissum probaveris, vel noxae dedendae vel damni sarciendi ac poenae praestandae habeat facultatem. *PP. V non. Oct. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

4 *Idem AA. et CC. Sosio.* Si servus ignorante domino vel sciente et prohibere nequeunte res tuas vi rapuit, dominum eius apud praesidem provinciae, si necdum utilis annus excessit, quadrupli, quod si hoc effluxit tempus, simpli noxali iudicio convenire potes: qui si noxae maluerit servum dedere, nihilo minus cum ipso quantum ad eum pervenit experiri non prohiberis: nam si eo conscio et prohibere valente, detracta noxae deditione conventus ad summam condemnationis solvendam omnimodo compel-
1 lendus est. Sane si criminis publici accusationem propter uxorem tuam a servo raptam intendendam putaveris, non contra dominum, sed contra eum, quem facinus commisisse proponis, hanc instituere debes. *PP. XVIII k. Ian. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

5 *Idem AA. et CC. Menophilo.* Si tibi per furtum nec manifestum ancillam servus ope consilioque domini cum aliis rebus subtraxit, cum inter servum et liberum civile iudicium consistere non possit, eum[7] ob hoc delictum dupli poenali actione et de rebus propriis vindicatione vel condictione convenire potes. *S. V k. April. CC. conss.* [a. 294]

XXXXII.[8]

AD EXHIBENDUM.

1 *Imp. Alexander A. Crescenti militi.* Si dominium ancillae, de qua agis, ad matrem tuam pertinuit nec iure a patre tuo venumdata est eiusque proprietatem tibi vindicare paratus es, praeses provinciae exhiberi eam iubebit, ut apud iudicem de rei veritate quaeratur. *PP. k. Mai. Alexandro A. cons.* [a. 222]

2 [9]*Idem A. Syro.* Si criminis alicuius reus servus postulatur, per ad exhibendum actionem produci a domino, non celari debet. *PP. XI k. Dec. Alexandro A. cons.* [a. 222]

3 *Idem A. Felicissimae.* Neque ad exhibendum actio neque proprietatis vindicatio, si nunc competit, propterea perempta est, quod aliquando adversus te ad exhibendum actione aliter pronuntiatum est, quia commutatione litis alia res esse incipit. *PP. k. Sept. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

4 [10]*Idem A. Flaccillae.* Non ignorabit iudex, instrumenta tui iuris, quae penes diversam partem fuisse probaveris, si ab eisdem non exhibeantur, iurisiurandi in litem facultatem deferri tibi oportere. *PP. III k. Mart. Agricola et Clemente conss.* [a. 230]

5 *Imp. Gordianus A. Sabiniano militi.* Ad exhibendum actione non tantum eum qui possidet, sed etiam eum teneri, qui dolo fecit, quominus exhiberet, merito tibi a non contemnendae auctoritatis iuris consulto Modestino responsum est. *PP. II*[11] *id. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

6 *Imp. Philippus A. Polemonidi.* Instrumenta ad ius tuum pertinentia partem diversam invasisse adseverans, si quidem crimen intendis, sollemnibus accusationibus[12] impletis fidem adseverationi[13] tuae fac, sin vero ad exhibendum intendis, iudiciorum more experire. *PP. II id. Mart. Peregrino et Aemiliano conss.* [a. 244]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vitaliano.* Exhibitionis necessitate tenetur, qui facultatem habens culpam vel dolum in explendo praecepto committit, ita ut, qui rem deteriorem exhibuit, aequitas exhibitionis proficiat, ut, quamvis ad exhibendum agi non potest, in factum tamen actio contra eum detur. *PP. XVI k. Iun. Maximo II et Aquilino conss.* [a. 286]

8 *Idem AA. et CC. Photino.* Si res tuas commodavit aut deposuit is, cuius precibus meministi, adversus tenentem ad exhibendum vel vindicatione uti
1 potes. Quod si pactus sit, ut tibi restituantur, si quidem ei qui deposuit successisti, iure hereditario depositi actione uti non prohiberis: si vero nec civili nec honorario iure ad te hereditas eius pertinet, intellegis nullam te ex eius pacto contra quem[14] supplicas actionem stricto iure habere: utilis autem tibi propter aequitatis rationem dabitur depositi actio. *S. V k. Mai. Heracliae AA. conss.* [a. 293]

9 *Idem AA. et CC. Faustino.* Si ex quocumque contractu apud praesidem provinciae iure debitum

(1) *B* 12, 3, 12. 13 (2) = *Th.* 2, 5, 1 (3) = *Th.* 2, 12, 2 (4) *B* 60, 5, 44 *seqq.* — *Cf. Dig.* 9, 4 *Inst.* 4, 8 (5) ut aut *CR*[b], aut *P*, ut *R*[a] *cum B* (6) *sic dett. cum B*, condemnationes *PCR* (7) erum *Mommsen*, *αὐτὸν τὸν δεσπότην B* (8) *B* 15, 4, 21 *seqq.* — *Cf. Dig.* 10, 4 (9) *iunge* 9, 2, 2. 9, 35, 1 (10) *iunge* 2, 3, 12 (11) II *Hal.*, *om. P* (12) accusationis *Cuiacius* (13) *sic C*, asseverationis *PR* (14) ex eius (eiusmodi *dett.*) pacto contra q. suppl.] *οὐδεμίαν ἀγωγὴν ἔχεις κατ᾽ αὐτοῦ, καθ᾽ οὗ ἐδεήθης, ἀπὸ τῶν τοιούτων συμφώνων B*, *quasi esset* ex eiusmodi pacto contra eum contra quem suppl.

cui oportuerat te reddidisse probaveris, chirographa tua, ex quibus iam nihil peti potest, et instrumenta ad eum contractum pertinentia tibi naturaliter liberationem consecuto exhiberi ac reddi iubebit. *S. VIII k. Sept. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXIII.
DE ALEAE LUSU ET ALEATORIBUS.

1 [1][*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. Δημοσθένει ἐπάρχῳ πραιτωρίων.*] *Ἡ τῶν κύβων* [2] . . . .

[3]Alearum lusus[4] antiqua res est et extra[5] operas pugnantibus concessa, verum pro tempore prodiit in lacrimas, milia extranearum nominationum suscipiens. quidam enim ludentes nec ludum scientes, sed nominationem tantum, proprias substantias perdiderunt die noctuque ludendo in argento apparatu lapidum et auro. consequenter autem ex hac inordinatione blasphemare conan-
1 tur et instrumenta conficiunt. Commodis igitur subiectorum providere cupientes[6] hac generali lege decernimus, ut nulli liceat in privatis seu publicis locis ludere neque in specie neque in genere: et si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solutum reddatur et competentibus actionibus repetatur ab his qui dederunt vel eorum heredibus aut his neglegentibus
2 a patribus seu defensoribus locorum[7]: Non obstante nisi quinquaginta demum annorum aliqua
3 praescriptione: [8]Episcopis locorum hoc inqui-
4 rentibus et praesidum auxilio utentibus. Deinde vero ordinent[9] quinque ludos, ton monobolon ton condomonobolon ke kondacca ke repon ke perichyten[10]. Sed nemini permittimus etiam in his ludere ultra unum solidum, etsi multum dives sit, ut, si quem vinci contigerit, casum gravem non sustineat. [11]non solum enim bella bene ordinamus et res sacras, sed et ista: interminantes poenam transgressoribus[12], potestatem dando episcopis hoc inquirendi et auxilio praesidum sedandi.

D. X k. Oct. Constantinopoli Decio cons.[13] [*a.* 529]

2 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*[14].]

[15] Prohibemus etiam, ne sint equi lignei: sed si quis ex hac occasione vincitur, hoc ipse recupe-

---

(1) *inscriptionem restitui ex* 1, 4, 25, *quae gemina est h. c.* § 3: *in quibusdam libris epitomae Latinae quae sequitur praescriptum est* imp. iustinianus iohanni pp., *quod aut falso suppletum aut ex c.* 2 *transpositum est* (2) *hoc initium tradunt Paratitla ad Const.* 3 *et* 4 (3) *hanc interpretationem Latinam, quae in deterioribus quibusdam libris suppleta est, non ad constitutionem ipsam, sed ad epitomen quandam factam esse tam ex loco gemino quam ex indicibus Anatolii et Thalelaei apparet, ut Graeca qui vertit non invenerit in libro codicis Iustiniani, sed aut in scholiis Basilicorum aliave qua sylloga iuris Graeci aut in commentario aliquo codicis velut Isidori. index Thalelaei extat in B* 60, 8, 5: *Ἡ διάταξις κωλύει τὰ παίγνια καὶ πέντε ὑπεξαιρουμένων ὁρίζει καί τινα ἐπιτίμια κατὰ τῶν κυβευόντων, ἐπιτρέπουσα καὶ τῷ ἐπάρχῳ τῆς πόλεως καὶ τοῖς ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῖς ἐπισκόποις ζητεῖν καὶ κωλύειν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς γινόμενα συναλλάγματα ἀνατρέπειν. δίδωσι δὲ ἀγωγὰς ἐκ τῶν ἐπιτετραμμένων πέντε παιγνίων καὶ ἀπαίτησιν τῶν ἐντεῦθεν χρεωστηθέντων, δέκα λιτρῶν ἐπιτίμιον ὁρίζουσα κατὰ τῶν συγχωρούντων παραβῆναι τὴν διάταξιν* (*id est* constitutio ludis interdicit et quinque exceptis poenas adversus aleatores definit iniungens et urbis praefecto et provinciarum rectoribus et episcopis, ut inquirant et prohibeant et contractus eorum causa initos omnes rescindant. ex permissis autem quinque ludis actiones dat, decem librarum poena adversus eos statuta, qui constitutionem violari permiserint). *Anatolii indicem exhibet Nomoc.* 13, 28: (§ 1) *Ὁ ἡττηθεὶς εἰς κόττον οὐκ ἀπαιτεῖται καὶ καταβαλὼν ἀναλαμβάνει μετὰ διαδόχων ἀπὸ τοῦ νικήσαντος καὶ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ διηνεκῶς καὶ πέρα τριακονταετίας. εἰ δὲ μὴ θέλουσιν ἀναλαβεῖν, ὁ θέλων καὶ μάλιστα ὁ τῆς πόλεως ἐν ᾗ τοῦτο γέγονε πατὴρ ἢ ἔκδικος ἀπαιτεῖ καὶ δαπανᾷ εἰς ἔργα τῆς πόλεως. καὶ ἡ γενομένη ἐπὶ κόττῳ ἀσφάλεια ἄκυρός ἐστι καὶ ἀποδίδοται. εἰ δὲ καί τις ἐν σχήματι κόττου ἡττηθῇ θερμίοις ἢ ἑτέρᾳ ὕλῃ, οὐκ ἀπαιτεῖται.* (§ 3) *τῶν ἐπισκόπων ἄδειαν ἐχόντων ταῦτα ζητεῖν, βοηθούντων αὐτοῖς τῶν ἀρχόντων καὶ πατέρων καὶ ἐκδίκων.* (§ 4) *μόνον δὲ παίζειν ἔξεστι μονόβολον καὶ κονδομονόβολον* (*μονίβολον καὶ κονδομονίβολον libri*) *καὶ κυϊντανὶν* (*καὶ ins. libri*) *κόνδακα χωρὶς τῆς πόρπης* (*ὀρπῆς libri plerique*) *καὶ περιχυτὴν καὶ ἱππικὴν ἄνευ τέχνης καὶ ἐπινοίας.* (§ 5) *καὶ οἱ μὲν σφόδρα πλούσιοι νομίσματος ἑνὸς ἑκάστην σύνθεσιν παίζουσιν, οἱ δὲ λοιποὶ πάνυ ἥττονος· τὸ δὲ πλέον ἀπαίτησιν οὐκ ἔχει καὶ διδόμενον ἀποδίδοται. προνοοῦσι τούτων οἱ ἄρχοντες, δέκα λιτρῶν ποινῆς ἐπικειμένης τοῖς παραβαίνουσιν ἢ συγχωροῦσι παραβαίνεσθαι* (*id est* qui alea victus est, non tenetur et solutum tam ipse quam successores a victore eiusque heredibus perpetuo et ultra triginta annos repetunt. qui si recipere nolunt, quicumque volet atque imprimis pater civitatis in qua hoc accidit vel defensor exigit et in opera civitatis erogat. et cautio super alea praestita vires non habet et redditur. quod si quis sub specie aleae lupinis aliave qua materia victus fuerit, non tenetur. data episcopis licentia in haec inquirendi cum auxilio praesidum patrum defensorumque. ludere autem non licet nisi monobolo, condomonobolo, quintano condace sine fibula, perichyte, hippice sine fraude ac dolo. et valde divites quidem uno solido in singulas vices ludunt, reliqui multo minoris. ultra hunc modum exactio non est et solutum redditur. huius rei curam agunt praesides, decem librarum poena imminente iis qui legem violaverint vel violari permiserint.) (4) *sic Augustinus,* usus *vel* ludus *libri* (5) extra *aut corruptum est ex* circa *aut perperam versum, cf. Dig.* 11, 5, 2, 1 (6) immoderatione bl. noscuntur et i. concipiuntur. commodis i. s. prospicientes *alias* (7) *desiderantur hoc loco quae extant in Nomoc.* (*v. s.*): *redacta erogari in opera publica, cautiones de aleis datas vires non habere ac reddi debere, eumque, qui in aleae modum lupinis aliave qua materia victus fuerit, non teneri* (8) § 3 = 1, 4, 25, *quae ad ipsius constitutionis verba propius accedit. antecesserint praeterea necesse est, quae leguntur in B* (*v. s.*), *eandem curam iniunctam esse praefecto urbi et praesidibus provinciarum et, si qui contractus propter ludum initi fuerint, eos rescindendos esse* (9) *pro* ordinent *qui vertit* ordinat *videtur scripsisse* (10) *in ludis enumerandis interpres retinuit Graecum sermonem* (ke = *καί*), *quem neque intellexit et aut integrum non habuit aut ipse mutilavit: desiderantur enim quae sunt in Nomocanone* (*v. s.*) *κυϊντανός et ἱππική, nisi forte in* repon *latet ἵππον vel ἱππικόν.* (11) *ante* non solum *supple ex Nomoc., quod supra unum solidum promissum fuerit, exigi non posse aut, si solutum fuerit, repeti* (12) *poena, quae secundum Nomoc. et B est X auri librarum, statuitur in magistratus, qui aut legem exsecuti non fuerint aut ab aliis id fieri permiserint* (13) *subscriptio ex* 1, 4, 25 *restituta est* (14) *inscriptionem restitui ex c.* 1 *h. t.: cf. not.* 1 (15) *interpretatio Latina huius constitutionis in libris praecedenti continuatur. Graeci indices extant Thalelaei in B* 60, 8, 6: *Ἡ διάταξις κωλύει τὰ λεγόμενα ξύλινα ἱππικά, κίνδυνον ἀπαιτοῦσα κατὰ τῶν παιζόντων καὶ δήμευσιν κατὰ τῶν οἴκων, ἐν οἷς τὰ τοιαῦτα γένηται παίγνια. δίδοται δὲ καὶ ἀνάδοσις τῷ ἡττηθέντι καὶ καταβαλόντι, ἢ ἐὰν μὴ βούληται ἀναλαβεῖν, κελεύει ταῦτα εἰς ἔργα δημόσια τῆς πόλεως ἐκείνης δαπανᾶσθαι* (*id est* constitutio lignea equestria quae vocantur prohibet repetendo aleam publicandoque domus, in quibus tales ludi facti sunt. repetitio autem ei qui victus solverit datur, vel si is noluerit, iubet ea in publica illius civitatis opera dependi), *et Anatolii in Nomoc.* 13, 28: *Οὔτε τοῖς καλουμένοις ξυλίνοις ἱππικοῖς οὔτε ἄλλῃ κυβείᾳ παίζειν ἔξεστι, πλὴν τῶν ἐπιτραπέντων ἐν τῇ προλαβούσῃ διατάξει. καὶ οἱ τόποι, καθ' οὓς ἐν*

ret: domibus eorum publicatis, ubi haec repe-
1 riuntur. Si autem noluerit recipere is qui dedit, procurator noster[1] hoc inquirat et in opus publi-
2 cum convertat. Similiter provideant iudices, ut a blasphemiis et periuriis, quae ipsorum inhibitionibus debent comprimi, omnes penitus conquiescant.

XXXXIIII.[2]
DE RELIGIOSIS ET SUMPTIBUS FUNERUM.

1 *Imp. Antoninus A. Dionysiae.* Si vi fluminis reliquiae filii tui continguntur vel alia iusta et necessaria causa intervenit, aestimatione rectoris provinciae transferre eas in alium locum poteris. *PP. VIII k. Nov. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

2 *Idem A. Hilariano.* Invito vel ignorante te ab alio illatum corpus in puram possessionem tuam vel lapidem locum religiosum facere non potest. si autem voluntate tua mortuum aliquis in locum tuum intulerit, religiosus iste efficitur: quo facto monumentum neque venire neque obligari a quoquam prohibente iuris religione posse in dubium non venit. *PP. k. Mai. Sabino[3] II et Anullino conss.* [a. 216]

3 *Imp. Alexander A. Primo.* Legatum a defuncto tibi relictum et quod in funus vel morbum eius erogasse te boni viri arbitratu probaveris, praeses provinciae solvi tibi iubebit. *PP. V non. Iul.[4] Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

4 *Idem A. Licinio.* Si sepulchrum monumenti appellatione significas, scire debes iure dominii id nullum vindicare posse, sed et[5], si familiare fuit, ius eius ad omnes heredes pertinere nec divisione
1 ad unum heredem redigi potuisse. Profana tamen loca, quae circa id sunt, si semper vicinis aedificiis usui hominum destinatis cesserunt, eius sunt, cui illa, quorum partes esse visae sunt, ex divisione obtigerunt. *PP. VI non. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

5 *Idem A. Cassio militi.* Militis voluntatem, quam circa monumentum sibi faciendum testamento expressit, et mater et pater heredes eius neglegere non debent. nam etsi delatio hoc nomine praeteritis constitutionibus amota est, invidiam tamen et conscientiam circa omissum supremum huiusmodi officium et contemptum iudicium defuncti evitare non possunt. *PP. VIII k. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

6 *Idem A. Primitivo et aliis.* Monumentorum inscriptiones neque sepulchrorum iura neque dominium loci puri ad libertos transferunt. praescriptio autem longi temporis, si iustam causam initii habuit, vobis proficiat. *PP. VIII k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

7 *Imp. Gordianus A. Claudio.* Statuas sepulchro superimponere vel monumento, quod te extructurum profiteris,, ornamenta quae putas superaddere non prohiberis, cum in iure suo eorum quae minus prohibita sunt unicuique facultas libera non denegetur. *PP. III k. Aug. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [a. 241]

8 [6]*Imp. Philippus A. Iuliae.* Ius familiarium sepulchrorum ad adfines seu proximos cognatos non heredes constitutos minime pertinet. *PP. XVI k. Iul. Peregrino et Aemiliano conss.* [a. 244]

9 *Idem A. et Philippus C. Faustinae.* Locum quidem religiosum distrahi non posse manifestum est. verum agrum purum monumento cohaerentes profani iuris esse ideoque efficaciter venumdari non est opinionis incertae. *PP. VI k. Dec. Philippo A. et Titiano conss.* [a. 245]

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aquilinae.* Si necdum perpetuae sepulturae corpus traditum est, translationem eius facere non prohiberis. *PP. VIII id. Dec.[7] Diocletiano III et Maximiano[8] AA. conss.* [a. 287]

11 [9]*Idem AA. Gaudentio.* Obnoxios criminum digno supplicio subiectos sepulturae tradi non vetamus. *PP. VIII id. April. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

12 *Idem AA. Victorino.* Mortuorum reliquias, ne sanctum municipiorum ius polluatur, intra civitatem condi iam pridem vetitum est. *PP. III k. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

13 *Idem AA. et CC. Dionysio.* Ius sepulchri tam hereditarii quam familiaris ad extraneos etiam heredes, familiaris autem[10] ad familiam, etiam si nullus ex ea heres sit, non etiam ad alium quemquam qui non heres est pertinere potest. *S. III id. Nov. Sirmi CC. conss.*[11] [a. 294]

14 [12]*Idem AAA.*[13] *Cynegio pp.* Nemo humanum[14] corpus ad alterum locum sine Augusti adfatibus transferat. *D. IIII k. Mart. Constantinopoli Honorio nob. puero et Euodio conss.* [a. 386]

15 [15]*Ἐν οὐδενὶ τόπῳ οὐδὲν τέλος παρ' οὐδενὸς προσώπου ὑπὲρ τῶν διακομιζομένων σωμάτων παρέχεται.*[16]

τοῖς τοιούτοις ἱππικοῖς παίζουσι, δημόσιοι γίνονται καὶ τὰ διδόμενα ἀποδίδονται, ἢ μὴ βουλομένων ἀναλαβεῖν τῶν δεδωκότων ἀπαιτοῦνται διὰ τοῦ ἐπάρχου καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ προσκυροῦνται τοῖς ἔργοις τῶν πόλεων (*id est* neque ligneis equestribus quae vocantur neque alia alea ludere licet praeter eas quae anteriore constitutione permissae sunt. et loci, in quibus talibus equestribus ludunt, publicantur et quae data sunt repetuntur, vel si qui dederunt recipere nolunt, ea repetuntur per praefectum vel praesides provinciarum et civitatum operibus applicantur) (1) *secundum Anatolium* (*p.* 147 *not.* 15) *repetunt praefectus vel praesides* (2) *B* 59, 3. — *Cf. Dig.* 11, 7 (3) sabino *scripsi*, aquilino *Hal.* (4) *sic Hal.*, VI non. iū. *P* (5) et *R*, *om. C* (6) *fortasse iungenda est* 1, 18, 3 (7) dec. *P*, febr. *Hal.* (8) *sic P*, diocl. IIII et max. III *Hal.* (9) *cf.* 9, 49, 6 (10) *idem Graeci:* heredes familiaris, [hereditarii] autem *Mommsen* (11) AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (12) = *Th.* 9, 17, 7: *iunge* 1, 2, 3 (13) *requiritur* Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA., *ad quos* idem *refertur in* 1, 2, 3 *et Th.* (14) humatum *recte dett. cum Th.*, *sed contra B* (15) = *B* 59, 3, 15 (16) *id est* nullibi ullum vectigal a quoquam pro transferendis corporibus praestatur

LIBER QUARTUS.

I.[1]
DE REBUS CREDITIS ET DE IUREIURANDO.

1 *Imp. Antoninus A. Herculiano.* Causa iureiurando ex consensu utriusque partis vel adversario inferente delato et praestito vel remisso decisa nec periurii praetextu retractari potest, nisi specialiter hoc lege excipiatur. *PP. XV k. Iul. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Felici.* Iurisiurandi contempta religio satis deum ultorem habet. periculum autem corporis vel maiestatis crimen secundum constituta divorum parentum meorum, etsi per principis venerationem quodam calore fuerit periuratum, inferri non placet. *PP. VI k.*[2] *April. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Severae.* In bonae fidei contractibus nec non etiam in aliis[3] causis inopia probationum per iudicem iureiurando causa cognita res decidi potest[4]. *PP. X k. Sept. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

4 *Idem AA. Maximae.* Si ad excludendam tutelae actionem pupillus iusiurandum tutori dedit, postea eandem litem exercere non prohibetur. *PP. k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 [5]*Idem AA. Iuliano.* Cum etiam a pupillorum tutoribus velut ab ipsis pupillis relicta fideicommissa videantur, super fideicommisso praeses provinciae cognoscet et, si id tibi relictum esse constiterit, reddi tibi efficiet. idem, si infitietur, ad iusiurandum, ut desideras, tutorem adiget. *PP. III non. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. Bessio.* Cum proponas partibus placuisse iurisiurandi religione generis et ingenuitatis quaestionem decidi, praeses provinciae iuxta decretum arbitri ad voluntatis vestrae placitum amitae tuae filiis consulet. *PP. V id. Febr. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

7 *Idem AA. et CC. Eutychianae.* Nec filius nec quisquam alius neque litigando neque paciscendo, sed[6] nec iusiurandum citra voluntatem domini[7] rei deferendo praeiudicium ei facere potest. unde si citra[8] mandatum tuum aliquid erga rem tuam filius tuus gessit nec[9] ratum habuisti, nihil tibi oberit. *S. id. Nov. AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Actori delato vel relato iureiurando, si iuraverit vel ei remissum fuerit sacramentum, ad similitudinem iudicati in factum actio competit. *S. XII k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Marciano.* Delata condicione iurisiurandi reus (si non per actorem, quominus de calumnia iuret, steterit) per iudicem solvere vel iurare, nisi referat iusiurandum, necesse habet. *S. V k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Protogeni.* In actione etiam depositi, quae super rebus quasi sine scriptis datis movetur, iusiurandum ad exemplum ceterorum bonae fidei iudiciorum deferri potest. *S. V*[10] *k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si quis iusiurandum intulerit et necdum eo praestito postea, utpote sibi adlegationibus abundantibus, hoc revocaverit, sancimus nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere[11] (satis enim absurdum est redire ad hoc, cui renuntiandum putavit, et, cum desperavit aliam probationem, tunc denuo ad religionem convolare) et iudices nullo modo eos audire ad
1 tales iniquitates venientes. Si quis autem sacramentum intulerit et hoc revocare maluerit, licere quidem ei hoc facere et alias probationes, si voluerit, praestare, ita tamen, ut huiusmodi licentia usque ad litis tantummodo terminum ei praestetur.
2 Post definitivam autem sententiam, quae provocatione suspensa non sit vel quae, postquam fuerit appellatum, corroborata fuerit, nullo modo revocare iuramentum et iterum ad probationem venire cuidam concedimus, ne repetita lite finis negotii alterius causae fiat exordium. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

12 *Idem A. Demostheni pp.* Generaliter de omnibus iuramentis, quae in litibus offeruntur vel a iudice vel a partibus, definiendum est. cum enim iam increbuit iudices in plenissima definitione sacramentum imponere, evenit, ut provocatione lite suspensa hi quidem, qui iusiurandum praestare iussi sunt, ab hac forte luce subtrahantur, probationes autem[12] rerum cadant, cum multum discrepat iuramentum hereditarium a principali sacramento. necessitate itaque rerum coacti et probationibus pinguius sub-
1 venientes ad huiusmodi venimus sanctionem. Omne igitur iuramentum, sive a iudicibus sive a partibus illatum vel in principio litis vel in medio vel in ipsa definitiva sententia, sub ipso iudice detur non expectata vel ultima definitione vel provocationis for-
1a (1) midine. Sed iuramento illato, cum hoc a partibus fuerit factum et a iudice approbatum vel ex auctoritate iudicis cuicumque parti illatum, si quidem is cui imponitur sacramentum nihil ad hoc fuerit reluctatus, et hoc[13] praestetur vel referatur, necessitate imponenda ei cui[14] refertur relationis subire sacramentum, vel, si hoc recusaverit, quasi illato sacramento praestito causa vel capitulum decidatur, nullo loco provocationi relinquendo. quis enim ferendus est ad appellationis veniens auxilium
2 in his, quae ipse facienda procuravit? Sin autem is, cui sacramentum illatum est vel a parte vel a iudice, hoc subire minime voluerit, licentiam quidem habeat sacramentum recusare, iudex autem, si hoc omnimodo praestandum existimaverit, sic causam dirimat, quasi volente eo sacramentum sit recusatum, et ita cetera sive capitula sive totius negotii summa examinentur et lis suo Marte percurrat, nullo ei
2a obstaculo obviante. Ipse autem, qui sacramentum sibi illatum dare recusaverit, vel hoc attestetur vel, si forte non audeat, habeat sibi in ultima pro-
2b vocatione repositum auxilium. Et[15] si iudex appellationi praesidens bene quidem illatum iusiurandum, non rite autem recusatum pronuntiaverit, res
2c secundum quod iudicatum[16] est permanebit. Sin autem non rite quidem illatum, recte autem recusatum sacramentum pronuntiaverit, tunc ei licebit emendare sententiam iudicis, quae quasi ex recusato sacramento[17] processit, et nihil penitus nec praeiudicii nec iniusti dispendii cuicumque incurret, sed et causae cursus ab initio usque ad novissimum terminum non impediatur et lis aequa lance trutinabi-
3 tur. Sive autem illatum iuramentum fuerit praestitum sive recusatum, ipsi parti quae hoc intulit nullum provocationis remedium in hoc servabitur, cum nimis crudele est parti quae hoc detulit propter hoc ipsum, quod iudex eius petitionem secutus est,
4 superesse provocationem. His de praesentibus personis statutis nec absentes nos fugiunt, sed etiam
4a eos huic legi subiugamus. Et si persona non

(1) *B* 22, 5, 43 *seqq.* — *Cf. Dig.* 12, 1. 2 (2) k. *Hal.*, id. *P* (3) *sic B*Σ (*x. π.*), ceteris *addunt libri* (4) potest *R cum B et B*Σ (*x. π.*), oportet *PC* (5) = 6, 42, 20 (6) sed *om. B*Σ (*x. π.*) (7) domini *L*[a] *cum Graecis*, dominae *PL*[b]*CR* (8) citra *dett. cum B*Σ (*x. π.*), contra *PCR* (9) nec *C cum B*Σ (*x. π.*), nec hoc *PR* (10) s. v *Hal.*, VI *P* (11) *sic C*, percurrere *PR* (12) autem *CR*, *om. P* (13) et hoc] hoc vel *secundum B scr.* (14) cui *CR*, cui cura *P*[c], cui iure *P*[v] (15) et *C cum B*, *om. PR* (16) *sic C*, iudicata *PR* (17) sacramento *CR*, *om. P*

praesens inveniatur, cui sacramentum illatum est,
lite forte per procuratorem ventilata, necesse est vel
ipsam principalem personam datis certis induttiis ad
iudicem venire, ut ea quae de sacramentis statuta
sunt impleat vel, si iudex existimaverit in provincia
ubi degit sub actorum testificatione iuramentum ab
ea vel dari vel referri vel recusari, hoc procedere,
ut singulis casibus eventus iam definitus imponatur.
4b Licentia concedenda etiam parti alteri vel per
se vel per procuratorem super hoc ipsum ordinatum
adesse his, quae de iuramento aguntur, vel si neu-
trum facere maluerit, et ex una parte, sub fide ta-
men gestorum, iuramentum praestari vel referri vel
4c recusari. Expensis propter huiusmodi cau-
sam praestandis officio iudicis trutinandis, an ab
4d utraque parte vel altera oportet eas dependi. Nullo
tamen ex[1] hoc litibus impedimento generando, sed,
donec ea procedunt, aliis vel capitulis vel litis mem-
bris a iudice eximinandis et, postquam fuerint ei
intimata gesta super iuramento subsecuta, tunc
iterum ad hoc capitulum iudice redeunte et eo ad-
4e impleto ad cetera perveniente. Omnibus aliis,
quae de praesentibus sancita sunt, et in absentium
5 parte observandis. In omnibus autem casibus,
in quibus sacramenta praestantur, observationem iu-
dicialem permanere censemus secundum personarum
qualitatem, sive sub ipso iudice praestari oportet
iuramentum sive in domibus, sive sacris scripturis
6 tactis sive in sacrosanctis oratoriis. Similique
modo in sua firmitate manere, quae de calumniae
iureiurando vel relato sacramento legibus cauta sunt
vel a nobis vel a retro divis principibus inducta.
non enim, ut aliquid derogetur antiquioribus legibus,
haec prolata sunt, sed ut, si quid deesse eis vide-
batur, hoc repleatur. *Recitata septimo in novo con-
sistorio palatii Iustiniani. D. III k. Nov.*[2] *Decio vc.
cons.* [a. 529]

13 *Idem A. Iohanni pp.* Cum quis legatum vel
fideicommissum utpote sibi relictum exigebat et testa-
mento forte non apparente pro eo sacramentum ei
ab herede delatum est et is religionem suam prae-
stavit, adfirmans sibi legatum vel fideicommissum
derelictum esse, et ex huiusmodi testamento id quod
petebat[3] consecutus est, postea autem manifestum
factum est nihil ei penitus fuisse derelictum, apud
antiquos quaerebatur, utrum iureiurando standum
est, an restituere debet hoc quod accepit: vel, si re
vera ei relictum fuerat legatum vel fideicommissum,
si demus licentiam heredi Falcidiam, si competat,
1 ex hoc retinere. Nobis itaque melius visum est
repeti ab eo legatum vel fideicommissum nullumque
ex huiusmodi periurio lucrum ei accedere, sed et si
verum fuerit inventum, quartae detentionem intro-
duci (si tamen locum habeat), ne quis ex hoc
delicto sibi lucrum impium adferre nostris legibus
concedatur. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post
consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [a. 531]

II.[4]

SI CERTUM PETATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Modestino.*
Neque aequam neque usitatam rem desideras, ut aes
alienum patris tui non pro portionibus hereditariis
exsolvatis tu et frater coheres[5] tuus, sed pro aesti-
matione rerum praelegatarum, cum sit explorati
iuris hereditaria onera ad scriptos heredes pro por-
tionibus hereditariis, non pro modo emolumenti per-
tinere. quod nec ipse ignorare videris[6], cum credi-
toribus secundum formam iuris pro portione tua
caveris. *D. k. Iul. Cilone et Libone conss.* [a. 204]

2 *Imp. Antoninus A. Hermogeni.* Quamvis pe-
cuniam tuam Asclepiades suo nomine crediderit,
stipulando tamen sibi ius obligationis quaesivit.
quam pecuniam ut possis petere, mandatis tibi ab
eo actionibus consequeris. *PP. VII k. Mai. Messala
et Sabino conss.* [a. 214]

3 *Imp. Gordianus A. Sempronio.* Eos, qui offi-
cium administrant, neque per se neque per supposi-
tas personas tempore officii sui in provincia fenus
agitare posse saepe rescriptum est. *PP. VIII*[7]
k. Sept. Gordiano A. et Aviola conss. [a. 239]

4 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Maximo.*
Si absentis pecuniam nomine eius fenori dedisti ac
reprobato nomine mandatis actionibus experiris, prae-
1 ses provinciae iurisdictionem suam praebebit. Idem,
si cessare mandatum animadverterit, utilem tibi ad-
versus debitorem eo nomine actionem competere
non negabit. *PP. XV k. Mart. Praesente et Albino
conss.* [a. 246]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.
Aristodemo et Proculo.* Si non singuli in solidum
accepta mutua quantitate vel stipulanti creditori
sponte vos obligastis, licet uni numerata sit pecunia
vel intercessionis nomine hanc pro rea suscepistis
obligationem, frustra veremini, ne eius pecuniae no-
mine vos convenire possit, quam alii mutuo dedit,
si intra praestitutum tempus rei gestae quaestionem
1 detulistis. Ac multo magis inanem timorem ge-
ritis, si[8] pecunia numerata oleum susceptum instru-
mento sit collatum, cum, si reddendi stipulatio nulla
subiecta est et huius rei est habita sollemnis con-
testatio, in suo statu remanente eo, quod vere factum
intercessit, ex olei accepti scriptura nihil deberi
manifestum est. *S. V non. Mai. AA. conss.* [a. 293]

6 *Idem AA. et CC. Nicandro.* Si ex pretio de-
bitae quantitatis facta novatione per stipulationem
usuras licitas contra quem supplicas stipulatus es[9],
falsa mutuae datae quantitatis demonstratio prae-
missa, cum obligationis non defecerat substantia,
quominus usque ad modum placitum usurae possint
1 exigi, nihil nocet. Si vero citra vinculum stipu-
lationis tantum mutuam pecuniam datam conscrip-
tum est et eius praestari fenus convenit, simulatis
pro infectis habitis huiusmodi placitum nihil de
praecedenti mutavit obligatione. *S. XV k. Dec.*[10] *AA.
conss.* [a. 293]

7 *Idem AA. et CC. Pactumeiae.* Non unde ori-
ginem pecunia quae mutuo datur habet, sed qui
contraxit si[11] propriam numeravit, in huiusmodi
obligationibus requiritur. *S. V non. Oct.*[10] *Sirmi AA.
conss.* [a. 293]

8 *Idem AA. et CC. Proculo.* Si pro mutua pecu-
nia, quam a creditore poscebas, argentum vel iumenta
vel alias species[12] utriusque consensu aestimatas ac-
cepisti, dato auro pignori, licet ultra unam[13] cen-
tesimam usuras stipulanti spopondisti, tamen sors,
quae aestimatione partium placito definita est, et
usurarum titulo legitima tantum recte petitur. nec
quicquam tibi prodesse potest, quod minoris esse
pretii pignus quod dedisti proponis, quominus huius
quantitatis solutioni pareas. *S. XVII k. Ian. AA.
conss.* [a. 293]

9 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Cum te in Gallia
cum Syntropho certum auri pondus itemque nume-
ratam pecuniam mutuo dedisse, ut Romae solvere-
tur, precibus adseveras, aditus competens iudex, si
duos reos stipulandi vel re pro solido tibi quaesi-
tam actionem sive ab heredibus Syntrophi procura-
torem te factum animadverterit, totum debitum, alio-
quin quod dedisti solum restitui tibi iubebit. *S. XV
k. Ian. AA. conss.* [a. 293]

10 [14]*Idem AA. et CC. Egi*[15] *Crispino.* Eo, quod

(1) ex PC^b, nec ex *R*, nec C^a (2) III k. nov. *Hal.*, k. aug. *P* (3) *sic* CR^r, placebat PR^t (4) *B* 23, 1, 45 *seqq.* — *Cf. Dig.* 12, 1 (5) coheres *om. B* (κ. π.) (6) *sic CR cum B* (κ. π.), nec ignorare debueris (*om.* ipse) *P* (7) VIII *Hal.*, VIIII *P* (8) si *R*, si pro *C*

(9) est R^b *recte* (10) *mensis c.* 6 *vel* 7 *corruptus est* (11) ut *ins. dett.* (12) *sic CR*, res *P*, πράγματα *B* (13) unam *om. dett. cum B* (14) *iunge* 4, 49, 12 (15) egi 4, 49, 12, *om. libri*

a multis proprii debiti singulorum obligationis uno tantum instrumento probatio continetur, exactio non interpelletur. nam si pro pecunia quam mutuo dedisti tibi vinum stipulanti qui debuerant spoponderunt, negotii gesti paenitentia contractum habitum recte non constituit irritum. *S. prid. non. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Maximiano.* Incendium aere alieno non exuit debitorem. *S. II id. Febr. Sirmi CC.*[1] *conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Theophanio.* Si in rem communem cum Ione mutuam sumpsisti pecuniam nec re nec sollemnitate verborum vos obligastis in solidum et post integrum[2] solvisti, de restituenda tibi parte contra Ionem experiri, ut debitum posceres[3], iudice cognoscente potes. *S. XV*[4] *k. Sept. CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Frontoni.* Eum, qui mutuam sumpsit pecuniam, licet in res alienas, creditore non contemplatione domini rerum eam fenori dante[5], principaliter obligatum obnoxium remanere oportet. *S. XVII k. Nov.*[6] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC. Hadriano.* Mutuae pecuniae, quam aliis dedit, creditor citra sollemnitatem verborum subscribentem instrumento non habet obligatum. *Sine die AA.*[7] *conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Charidemo.* Non adversus te creditores, qui mutuam pecuniam sumpsisti, sed eius, cui hanc credideras, heredes experiri contra iuris evidenter postulas formam. *S. V k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

16 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Theodoro pp.* Quisquis iudici fenebrem pecuniam mutuaverit, si in provincia fuerit versatus, quasi emptor legum atque provinciae, vel si quis collectarius honoris pretium dederit ambienti, exilii poena una cum ipso iudice plectetur. *D. XVII k. Nov. Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

17 [8]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Super chirographariis instrumentis haec pro communi utilitate sancienda duximus, ut, si quis pecunias credere supra quinquaginta libras auri voluerit vel super reddito debito securitatem accipere, cum amplius sit memorata quantitate, sciat non aliter debere chirographum a debitore vel creditore percipere, quam si testimonium trium testium probatae opinionis per eorum subscriptiones idem chirographum capiat. nam si citra huiusmodi observationem chirographum pro pecuniis memoratam auri quantitatem excedentibus proferatur, minime hoc admitti ab iudicantibus oportet. quod in futuris creditis vel debitorum solutionibus locum habere oportet. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]

III.

DE SUFFRAGIO.

1 [9]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Si qui desideria sua explicare cupientes ferri sibi a quoquam suffragium postulaverint et ob referendam vicem se sponsione constrinxerint, promissa restituant, cum ea quae optaverint consequantur: si artibus moras nectent, ad solutionem
1 debiti coartandi sunt[10]. Sed si quid eo nomine in auro vel argento vel ceteris[11] mobilibus datum fuerit, traditio sola[12] sufficiat et contractus habebit perpetuam[13] firmitatem, quoniam collatio rei mobilis inita integra fide hac ratione cumulatur.
2 Quod si praedia rustica vel urbana placitum continebit, scriptura, quae ea in alium transferat, emittatur, sequatur traditio corporalis et rem fuisse completam gesta testentur: aliter enim ad novum dominium transire non possunt neque de veteri iure
3 discedere. Quod si quis, dum solo commonitorio suffragio[14] nititur, bona duxerit occupanda, reus temeritatis ac violentiae retinebitur atque in statum pristinum possessio reducetur, eo a petitione excluso, qui non dubitavit invadere, quod petere debuisset. *D. III*[15] *non. Mart. Constantinopoli Arcadio III et Honorio II AA. conss.* [*a.* 394]

IIII.

DE PROHIBITA SEQUESTRATIONE PECUNIAE.

1 [16]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni pp.* Quotiens ex quolibet contractu pecunia postulatur, sequestrationis necessitas conquiescat. oportet enim debitorem primo convinci et sic ad solutionem pulsari[17]. quam rem non tantum iuris ratio, sed et[18] ipsa aequitas persuadet, ut probationes secum adferat debitoremque convincat pecuniam petiturus. *D. V*[19] *id. Iul. Ravennae Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

V.[20]

DE CONDICTIONE INDEBITI.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA.*[21] *Muciano.* Pecuniae indebitae per errorem, non ex causa iudicati solutae esse repetitionem iure condictionis non ambigitur. si quid igitur probare potueris patrem tuum, cui heres extitisti, amplius debito creditori
1 suo persolvisse, repetere potes. Usuras autem eius summae praestari tibi frustra desideras: actione enim condictionis ea sola quantitas repetitur, quae indebita soluta est. *PP. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Idem AA.*[22] *Secundinae.* Si citra ullam transactionem pecuniam indebitam[23] alieno creditori promittere delegata es, adversus eam quae te delegavit condictionem habere potes. *PP. XIIII k. Ian. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Pamphilo.* Cum et[24] soluta indebita quantitas ab ignorante repeti possit, multo facilius quantitatis indebitae interpositae scripturae condictio competit vel doli exceptio agenti opponitur. *S. III non. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Heraclio.* Ea, quae per infitiationem in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non posse certissimi iuris est. sed et si cautio indebitae pecuniae ex eadem causa interponatur, condictioni locum non esse constat. *S. V id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Attalo.* Si a patre emancipatus ei[25] non intra tempora praestituta iure honorario successisti, quidquid indebitum postea per errorem utpote patris successor dedisti, eius condictionem tibi competere non est incerti iuris. *S. XIIII*[26] *k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

(1) cc. *scripsi*, aa. *Hal.* (2) et post integrum] *dett. cum BΣ (κ. π.)*, etiam post integrum *R*ᵃ, et eam post in egrum *R*ᵇ, et eam post integram *C* (3) *idem Graeci:* aut indebitum poscere *Mommsen* (4) a. XV *Hal.*, p. XVII *P* (5) *sic Pᵃ Rᵇ*, creditori . . . danti *Pᵇ CRᵃ* (6) Dec. *Mommsen* (7) die et (*sic Mommsen*) *vel* die CO. *scr.* (8) *iunge* 4, 20, 18. 4, 21, 17 (9) = *Th.* 2, 29, 2 (10) sunt *dett. cum Th., om. PCR* (11) *sic Mᵃ*, rebus *ins. PCRMᵇ contra Th.* (12) *sic dett. cum Th.*, sufficiet *PCR* (13) perpetem *Th.* (14) comm. de suffragio *Th.* (15) III *Hal.*, VI *P*, III *vel* IIII *Th.* (16) = *Th.* 2, 28, 1 *B* 24, 1, 17: *iunge* 2, 13, 2. 4, 26, 13. 8, 15, 8. 11, 48, 17. 12, 60, 4 (17) solutioni succumbere *Th.* (18) cum iuris ratio tum *Th.* (19) V *leges iungendae cum Th. dett.*, VI *Hal. P*, VII *libri boni Th.* (20) *B* 24, 1, 18 *seqq.* — *Cf. Dig.* 12, 6 (21) *debuit esse* imp. Antoninus A. (22) A. *scr.*, *cf. not.* 21 (23) si citra transactionem pec. indebite *vertit BΣ (κ. π.)* (24) et *om. BΣ* (25) ei *CR*, es ei *P* (26) XIIII *Hal.*, VIII *P*

6 *Idem AA. et CC. Mnaseae.* Si per ignorantiam facti non debitam solutam[1] quantitatem pro alio solvisti et hoc adito rectore provinciae fuerit probatum, hanc ei cuius nomine soluta est restitui eo agente providebit. *S. VI id. Aug. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Dionysiae.* Fideicommissum vel legatum indebitum per errorem facti solutum repeti posse explorati iuris est. *S. V id. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

8 [2]*Idem AA. et CC. Ziparo.* Creditoris falso procuratori solventi adversus eum indebiti repetitio, non obligationis liberatio competit. *S. XV*[3] *k. Nov.*[4] *CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Gratianae.* Indebitum solu-
1 tum sciens non repetit. Citra mandatum autem ab alio re distracta dominus evicta re vel ob praecedens vitium satis emptori faciens non[5] indebitum praetendere, sed per eiusmodi factum ratum contractum habuisse probans a se debitum ostendit solutum. *S. IIII*[6] *non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si quis servum certi nominis aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit et, cum licentia ei fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei datur a legibus ei repetitio, utrumne servi an pecuniae, et utrum stipulator an promissor habeat huius rei fa-
1 cultatem. Et Ulpianus quidem electionem ipsi praestat qui utrumque accepit, ut hoc reddat quod sibi placuerit, et tam Marcellum quam Celsum sibi consonantes refert. Papinianus autem[7] ipsi qui utrumque persolvit electionem donat, qui et antequam dependat ipse habet electionem quod velit praestare, et huiusmodi sententiae sublimissimum testem adducit Salvium Iulianum summae auctoritatis hominem
2 et praetorii edicti ordinatorem. Nobis haec decidentibus Iuliani et Papiniani placet sententia, ut ipse habeat electionem recipiendi, qui et dandi habuit. *D. k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [*a.* 530]

11 *Idem A. Iuliano pp.* Pro dubietate eorum, qui mente titubante indebitam solverunt pecuniam, certamen legislatoribus incidit, utrumne id, quod ancipiti animo persolverunt, possint repetere an non.
1 Quod nos decidentes sancimus omnibus, qui incerto animo indebitam dederunt pecuniam vel aliam quandam speciem persolverunt, repetitionem non denegari et praesumptionem transactionis non contra eos induci, nisi hoc specialiter ab altera parte approbetur. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [*a.* 530]

VI.[8]

DE CONDICTIONE OB CAUSAM DATORUM.

1 *Imp. Antoninus A. Callistheni.* Pecuniam quam[9] te ob dotem accepisse pactumque interpositum (ut fieri, cum iure matrimonium contrahitur, adsolet) proponis: impediente quocumque modo iuris auctoritate matrimonium constare nullam de dote actionem habet[10] et propterea pecuniam, quam eo nomine accepisti, iure condictionis restituere debes et pactum, quod ita interpositum est, perinde ac si interpositum non esset haberi oportet. *PP. VI k. Aug. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Imp. Alexander A. Asclepiadi.* Si, ut proponis, pater tuus ea lege sorori tuae praedia ceteraque quorum meministi donavit, ut creditoribus ipsa satisfaceret ac, si placita observata non essent, donatio resolveretur, eaque contra fidem negotii gesti versata est, non est iniquum actionem condictionis ad repetitionem rerum donatarum tibi qui patri successisti decerni. *PP. XIIII*[11] *k. Dec. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aurelio et Alexandro.* Ea lege in vos collata donatio, ut neutri alienandae suae portionis facultas ulla competeret, id efficit, ne alteruter eorum dominium prorsus alienaret, vel[12] ut donatori vel heredi eius condictio, si non fuerit condicio servata, quaeratur. *PP. k. April. Valeriano IIII et Gallieno III AA. conss.* [*a.* 257]

4 *Idem AA. et Valerianus C. Aemiliae.* Si, cum exiguam pecuniam re vera susciperes, longe maiorem te accepisse cavisti eo, quod tibi patrocinium adversarius repromitteret, cum dicas fidem promissi non secutam, ut libereris obligatione eius, quod non acceptum propter speratum patrocinium spopondisti, per condictionem consequeris. *PP. V k. Mai. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Martiali.* Si militem ad negotium tuum procuratorem fecisti, cum hoc legibus interdictum sit, ac propter hoc pecuniam ei numerasti, quidquid ob causam datum est, causa non secuta restitui tibi competens iudex curae habebit. *PP. X k. Oct. ipsis IIII et III*[13] *conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. et CC. Curioni et Plotioni.* Cum ancillam patrem vestrum ei, contra quem supplicastis[14], dedisse proponatis, interest multum, utrumne donandi animo dedit, an ob manumittendam filiam, quam ancillam existimabat, cum perfecta quidem donatio revocari non possit, causa vero dandi non secuta repetitio competat[15]. *S. II id. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Gerontio.* Si repetendi, quod donabas uxori eius, quem ad proficiscendum tecum huiusmodi liberalitate provocare proposueras, nullam addidisti condicionem, remanet integra donatio, cum levitati perfectam donationem revocare cupientium iure occurratur. *S. VII*[16] *k. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Flaviano.* Dictam legem donationi, si non impossibilem contineat causam, ab eo qui hanc suscepit non impletam condictioni facere locum iuris dictat disciplina. quapropter si titulo liberalitatis res tuas in sponsam conferendo certam dixisti legem, nec huic illa, cum posset, paruit, successores ipsius de repetendis quae dederas, si hoc tibi placuerit, convenire non prohiberis. *S. III*[17] *id. Febr. CC.*[18] *conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Bibulo.* Si liber constitutus, ut filiae tuae manumittantur, aliquid dedisti, causa non secuta de hoc tibi restituendo condictio competit. nam si quid servus de peculio domino dederit, contra eum nullam actionem habere potest: sed dominum, qui semel accipere pecuniam pro libertate passus est, aditus rector provinciae hortabitur salva reverentia (favore scilicet libertatis) placito suo stare. *S. III*[19] *id. Febr. Sirmi CC.*[20] *conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Cononianae.* Pecuniam a te datam, licet causa, pro qua[21] data est, non culpa accipientis, sed fortuito casu secuta non est, minime repeti posse certum est. *S. III non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

11 [22]*Idem AA. et CC. Stratonicae.* Advocationis causa datam pecuniam, si per eos qui acceperant,

---

(1) *idem legerunt Graeci: tamen aut* solutam *cum P del. aut cum Mommseno scr.* solutamve (2) *iunge* 8, 41, 6 (3) XV *Hal. M*, XVI *P*, XII 8, 41, 6 (4) Durostoro *ins.* 8, 41, 6 (5) potest *ins. edd.* (6) IIII *Hal.*, VI *P* (7) autem *CR*, *om. P* (8) *B* 24, 1, 29 *seqq.* — *Cf. Dig.* 12, 4 (9) quoniam *Mommsen* (10) nulla de dote actio locum habet *scr.* (11) XIIII *Hal.*, VI *P*, III *M* (12) ne ... vel *del. Mommsen, cf. B* τῷ μὲν νόμῳ ἡ ἐκποίησις οὐ κεκώλυται, ὁ δὲ ἐκποιήσας κατέχεται τῷ τῆς ἀπαιτήσεως δικαίῳ (13) aa. *suppl.* (14) *sic* $P^a C$ *cum B* (κ. π.), supplicatis $P^b R$ (15) *sic C*, competit *PR* (16) VII *Hal.*, III *p* (17) III *Hal.*, IIII *P* (18) cc. *Mommsen*, aa. *Hal.* (19) III *Hal.*, IIII *P* (20) cc. *Mommsen*, aa. *Hal.* (21) pro qua *dett. cum B*, per quam *PCR* (22) *fortasse iungendae sunt* 2, 10, 4. 5, 42, 3

quominus susceptam fidem impleant, stetisse probetur, restituendam esse convenit. *S. XVII*[1] *k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

VII.[2]

DE CONDICTIONE OB TURPEM CAUSAM.

1 *Imp. Antoninus A. Ingenuo.* Si ex cautione tua conveniri coeperis, nullam te pecuniam accepisse, sed ob turpem causam et quam fieri prohibitum est interpositam ei, qui super ea re cogniturus est, probandum est et[3] eo impleto absolutio sequetur. *Sine die et consule.*

2 *Idem A. Longino.* Cum te propter turpem causam contra disciplinam temporum meorum domum adversariae dedisse profitearis, frustra eam restitui tibi desideras, cum in pari causa possessoris melior condicio habeatur. *PP. XV k. Dec. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Dizoni militi.* Quod evitandi tirocinii causa dedisse te apud competentem iudicem ei de quo quereris indubia probationis luce constiterit, instantia eius recipies: qui memor censurae publicae post restitutionem pecuniae etiam concussionis crimen inultum esse non patietur. *PP. III k. Aug. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

4 *Idem AA. et CC. Rufino.* Quotiens accipientis, vel etiam dantis turpis invenitur causa, licet haec soluta fuerit, datum condici tantum, non etiam usurae peti possunt. *S. VII id. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Bitho.* Promercalem te habuisse uxorem proponis: unde intellegis et confessionem lenocinii preces tuas continere et cautae quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse. quamvis enim utriusque turpitudo versatur ac soluta quantitate cessat repetitio, tamen ex huiusmodi stipulatione contra bonos mores interposita denegandas esse actiones iuris auctoritate demonstratur. *S. VI id. Mai. CC.*[4] *conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Eutychiae.* Ob restituenda quae subtraxerat accipientem pecuniam, cum eius tantum interveniat turpitudo, condictione conventum hanc restituere debere convenit. *D. XV k. Iun. CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Zenonidae.* Eum, qui ob restituenda quae abegerat pecora pecuniam accepit, tam hanc quam quae per hoc commissum tenuit restituere debere convenit, licet mortua vel alio fortuito casu perisse dicantur, cum in hoc casu in rem mora fiat. *D. V k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

VIII.[5]

DE CONDICTIONE FURTIVA.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Hermogeni.* Praeses provinciae, sciens furti quidem actione singulos quosque in solidum teneri, condictionis vero nummorum furtim subtractorum electionem esse ac tum demum, si ab uno satisfactum fuerit, ceteros liberari, iure proferre sententiam curabit. *S. VI k. Mai.*[6] *CC. conss.* [*a.* 294]

2 *Idem AA. et CC. Aristaeneto.* Ante oblationem interemptae rei furtivae damnum ad furem pertinere certissimum est. *D. k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

VIIII.

DE CONDICTIONE EX LEGE ET SINE CAUSA VEL INIUSTA CAUSA.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*[7] *Ulpio.* Licet ante tempus debita exigi non possunt, tamen si te ex primipilo debitorem fisci constitutum ac patrimonium tuum exhaustum praeses provinciae compererit, ut ad solutionis securitatem solum fenebris pecuniae subsidium superesse videatur, commonebit debitorem tuum, si saltem ipse solvendo sit, ut ante definitum tempus debita tibi repraesentet, ut fisco, cuius ob necessitates publicas causam potiorem esse oportet, debita pecunia exsolvatur. *S. XIII k. Aug. Sirmi CC. conss.*[8] [*a.* 294]

2 *Idem AA. et CC. Scylacio.* Dissolutae quantitatis retentum instrumentum inefficax penes creditorem remanere et ideo per condictionem reddi oportere non est iuris ambigui. *S. III non. April. AA.*[9] *conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Galatiae.* Mala fide possidens de proprietate victus extantibus fructibus vindicatione, consumptis vero condictione conventus horum restitutioni parere compellitur. *S. VI*[10] *id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Si non est numeratum, quod velut acceptum te sumpsisse mutuo scripsisti, et[11] necdum transisse tempus statutum vel intra hunc diem habitam contestationem monstrando reddi cautionem praesidali notione postulare potes. *D. XVII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

X.[12]

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS.

1 *Imp. Gordianus A. Valeriae.* Data certae pecuniae quantitate ei cuius meministi in vicem debiti actiones tibi adversus debitorem, pro quo solvisti, dicis esse mandatas et, antequam eo nomine litem contestareris, sine herede creditorem fati munus implesse proponis. quae si ita sunt, utilis actio tibi competit. *PP. V k. Mai. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Celso.* Nominibus in dotem datis, quamvis nec delegatio praecesserit nec litis contestatio subsecuta sit, utilem tamen marito actionem ad similitudinem eius qui nomen emerit dari oportere saepe rescriptum est. *PP. XIIII*[13] *k. Febr. Saeculari II et Donato conss.* [*a.* 260]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Rusticiano.* Ob causas proprii debiti locatoris conveniri colonos pensionibus ex[14] placito satisfacientes perquam iniuriosum est. *PP. prid. k. Iun.*[15] *Tiberiade Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

4 [16]*Idem AA. Liciniae.* Bonam fidem in contractibus considerari aequum est. *PP. non. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 *Idem AA. et CC. Camerino et Marciano.* Sicut initio libera potestas unicuique est habendi vel non habendi contractus, ita renuntiare semel constitutae obligationi adversario non consentiente minime[17] potest. quapropter intellegere debetis voluntariae obligationi semel vos nexos ab hac non consentiente altera parte, cuius precibus fecistis mentionem, minime posse discedere. *D. non. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Maurico.* Si in solutum nomen debitoris sui tibi debitor dedit tuus ac te in rem tuam[18] procuratorem fecit, [19]pignora, quae spe-

(1) XVIII 2, 40, 4. 5, 42, 3 (2) *B* 24, 2. — *Cf. Dig.* 12, 5 (3) et *CR cum B* (*κ. π.*), *om. P* (4) cc. *Hal.*, aa. *P* (5) *B* 60, 10, 21. 22. — *Cf. Dig.* 13, 1 (6) *sic P*, dat. k. maiis *Hal.* (7) et cc. *dett.*, *om. SCR* (8) s. XIII k. Mart. Sirmi AA. conss. (= a. 293) *Mommsen* (9) aa. *P*, cc. *Hal.* (10) s. VI *P*, dat. *Hal.* (11) et *del. Mommsen* (12) *B* 24, 3. — *Cf. Dig.* 44, 7 *Inst.* 3, 13. 4, 6 (13) XIIII *Hal.*, XVII *P*, VIX *M* (14) et *B* (15) *sic L*, ian. *Hal. P*

(16) *iunge* 5, 74, 1 (17) nemo *Hal. cum B* (18) tuam *pC*[a]*R*, suam *C*[b] *cum BΣ* (*κ. π.*) (19) superstite eo ex eius persona *exciderunt secundum BΣ* (*κ. π.*): *καὶ ἐποίησεν ἰν ῥὲμ σούαμ προκουράτωρα καὶ περίεστι, δύνασαι ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ τὰ ἐνέχυρα ἅπερ et adnotationem Thalelaei: ἀντέθηκε δὲ ὁ ἥρως Πατρίκιος ἑαυτῷ τὴν διάτ. α' τούτου τοῦ τίτλου λέγων· τίνος ἕνεκεν περιόντα ἀπαγγέλλει τὸν χρεώστην, ὁπότε ἐν ἐκείνῃ τῇ δια-*

cialiter vel generaliter habes[1] obligata, persequere. quod si ab his, quibus fuerant obligata, cum potiores erant, distracta probentur, ab emptoribus avocari[2] non posse perspicis. *D. VIIII k. Iul.*[3] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

7 [4]*Idem AA. et CC. Euelpisto.* Si a creditore nomen comparasti, ea pignora, quae venditor nominis consequi[5] posset, apud praesidem provinciae vindica. nam si debitum ex eius persona[6] res obligatas tenentes non transferant[7], iure communi pig-
1 nora distrahere non prohiberis. Sane si[8] creditoribus in ordine pignorum antecedentibus venumdantibus qui possident comparaverunt vel longi temporis praescriptione muniti perhibentur, pignorum distrahendorum te non habere facultatem perspicis. *S. III k.*[9] *Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Crescentioni.* Si quidem donationis causa ei, quem adfectione patris te dilexisse proponis, tuam accipere pecuniam permisisti, et hanc tuam liberalitatem remunerans te a procuratore suo aliam pecuniam sumere praecepit, rebusque humanis ante perceptionem fuit exemptus, nec quod dederas recuperare, cum perfectam habuit donationem, nec quod tibi dari mandaverat, necdum tibi traditum petere potes a procuratore. quod si mutuo dedisti nec a delegato dari novandi causa stipulatus es, successores eius solutioni parere compellentur. *S. XIII k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

9 [10]*Idem AA. et CC. Glyconi.* Negantes debitores non oportet armata vi terreri, sed petitore quidem non implente suam intentionem vel exceptione submoto absolvi. convictos autem condemnari ac iuris remediis ad solutionem urgueri convenit. *D.*[11] *id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Rufino.* Adversus debitorem electis pignoribus personalis actio non tollitur, sed eo, quod de pretio servari potuit, in debitum computato de residuo manet integra. *D. III non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Paulae.* Nimia credulitate circumventa es, quia, quod colonis in rem suam mutuo dedisti, a domino praedii postulare posse credidisti: nec ad eum obligandum actorum ipsius adiuvat te praesentia. *D. VIII k. Aug.*[12] *CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Iovino.* Ob aes alienum servire liberos creditoribus iura compelli non patiuntur. *D. XIII*[13] *k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Barsimio.* Eum, cui mutuam dedisti pecuniam, ad solutionem urguere competenti debes actione. nam adversus negotiatores, quos ex mercibus pecunias abstulisse tuo debitori proponis, nullam habes[14] actionem. *D. XI*[15] *k. April.*[16] *CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC. Hermodoto et Nicomacho.* Est in arbitrio vestro, personali debitoris heredes actione, an eum, qui ab his distracta sibique tradita pignora tenet, in rem Serviana, si non longi temporis praescriptione munitus sit, an utrosque conveniatis. *D. V k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XI.

UT ACTIONES ET AB HEREDE ET CONTRA HEREDEM INCIPIANT.

1 [17]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum et stipulationes et legata et alios contractus post mortem compositos antiquitas quidem respuebat, nos[18] autem pro communi hominum utilitate recepimus[19], consentaneum erat etiam illam regulam, qua vetustas
1 utebatur, more humano emendare. Ab heredibus enim incipere actiones vel contra heredes veteres non concedebant contemplatione stipulationum ceterarumque causarum post mortem conceptarum.
2 Sed nobis necesse est, ne prioris vitii materiam relinquamus, et ipsam regulam e medio tollere, ut liceat et ab heredibus et contra heredes incipere actiones et obligationes, ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

XII.[20]

NE UXOR PRO MARITO VEL MARITUS PRO UXORE VEL MATER PRO FILIO CONVENIATUR

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Asclepiodotae.* Frustra disputas de contractibus cum marito tuo habitis, utrumne iure steterint an minime, cum tibi sufficiat, si proprio nomine nullum contractum habuisti, quominus pro marito tuo conveniri possis, quod nec, si sponte pro eo intercessisses, quicquam a te propter senatus consultum exigi iure potuisset. *D. prid. id. April. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

2 *Idem AA. Terentiae.* Ob maritorum culpam uxores inquietari leges uetant. proinde rationalis noster, si[21] res quae a fisco occupatae sunt dominii tui esse probaveris, ius publicum sequetur. *D. III non. Sept. Diocletiano*[22] *et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

3 *Idem AA. et CC. Carpophoro.* Cum te possessiones non in dotem pro filia tua dedisse, sed ad sustentandam eam extra dotis causam filiae tuae praedia adsignasse proponas, civilium munerum vel onerum[23] municipalium obtentu ex persona mariti eius[24], quomodo matres ex persona filiorum interpellari non possunt, cum neque maritum pro uxoris obligatione conveniri posse constat, nisi ipse pro ea se obnoxium fecit. certissimum enim est ex alterius contractu neminem obligari. *III id. Sept. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Philoterae.* Cum te ideo ex persona filii tui commemores conveniri, quod pro debitis eius aliquid intulisse videaris, defensionibus tuis uti apud eum, cuius super ea re notio est, minime prohiberis, ut is ad solutionem alieni debiti urgueri te non patiatur. *D. X k. Sept. Titiano et Nepotiano conss.* [*a.* 301]

XIII.[25]

NE FILIUS PRO PATRE VEL PATER PRO FILIO EMANCIPATO VEL LIBERTUS PRO PATRONO[26] CONVENIATUR.

1 [27]*Imp. Gordianus A. Candido militi.* Neque ex eius filii persona, qui, cum sui iuris esset, mutuam pecuniam accepit, pater eius, si non fidem suam obstrinxit, conveniri potest, neque ex eius quem in potestate habet, si sine eius iussu contractum est neque contra senatus consultum Macedonianum mu-

---

τάξει καὶ τελευτήσαντος αὐτοῦ τὴν οὐτιλίαν δέδωκε; καὶ ἀπέλυσεν οὕτως· ὅτι ἡ διάταξις αὕτη οὐδαμοῦ τὴν οὐτιλίαν ἀνεῖλεν τελευτήσαντος αὐτοῦ, ἀλλὰ ζῶντος αὐτοῦ μέμνηται, ὡς μέλλουσα ἀντεισάγειν τὸ ex eius persona: *Zachariae haec verba in Codice repetitae praelectionis omissa esse opinatur, cf. tamen not.* 6
(1) habes *libri cum BΣ* (κ. π.): *expectes* habet (2) avocari *M*[a] *cum Graecis*, evocari *pR*, revocari *C* (3) Ian. *Mommsen* (4) *iunge* 9, 33, 3 (5) *sic PC*, persequi *R* (6) ex eius persona *ex c.* 6 *huc aberrasse videntur, cf. p.* 153 *not.* 18 (7) offerant *scr.* (8) si *P*, si a *CR* (9) VII id. 9, 33, 3: id. *ibi confirmatur die* 9, 33, 4. 5, *ut hoc loco* k. *die c.* 5. 6. (10) *Cuiacius iungit* 7, 53, 9 (a. non. Nov. CC. conss.) (11) d. *Hal.*, pp. V *P* (12) *sic Hal.*, d. VIIII k. mai. *P* (13) d. XIII *Hal.*, a. XVI *P* (14) *sic CR*, habeas *P* (15) d. XI *Hal.*, a. XVI *P* (16) Nov. *vel* Dec. *Mommsen* (17) *B* 24, 3, 19 (18) 8, 37, 1 (19) *sic dett. cum B* (κ. π.). recipimus *PCR* (20) *B* 24, 4 (21) noster si *CR*[c], nisi *P*, si *R*[b], *om. R*[a] (22) III *ins. Mommsen* (23) onerum *dett.*, honorum *PC* (24) non facta non tenentur *similiave exciderunt* (25) *B* 24, 4 (26) vel servus pro domino *ins. P contra B* (27) *iunge* 2, 22, 1

tua data est, amplius dumtaxat de peculio actionem 1 sustinere cogitur. Quapropter pater quoque tuus, si ei pecunia a creditore fratris tui extorta est, ob quam reddendam non tenebatur, praesidis provinciae auctoritate eam recuperabit. *PP. III non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Neoterio et Eutolmio.* Ne contra iuris auctoritatem ab eo, qui patrem vestrum, a quo emancipatos vos dicitis, ad munus civile devocaverat, inquietemini, praeses provinciae providebit. *D. VIII k. Febr. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 *Idem AA. et CC. Theogeni.* Si filius familias invito patre decurio creatus fuerit, pro eo patrem inquietari non posse iure manifestissimo cautum est. *S. X*[1] *k. Mai.*[2] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Achaeo.* Patris nomine superstitis filium nec munerum civilium nec debiti causa personali posse conveniri constat actione. *S. XII k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Lampetio.* Ex patroni vel domini contractu liberti vel servi conveniri non possunt. *S. III*[3] *id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

XIIII.[4]

AN SERVUS EX SUO FACTO POST MANUMISSIONEM TENEATUR.

1 *Imp. Severus A. Ioviano.* Quamvis cum statulibero contraxeris, tamen ex ante gesto te non habere cum eo post impletam condicionem libertatis actionem scire debes. *PP. IIII id. Dec. Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]

2 *Imp. Antoninus A. Baetico.* Creditoribus tuis, qui tibi in servitute pecuniam crediderunt, nulla adversus te actio competit, maxime cum peculium tibi non esse legatum proponas. *PP. III k. Sept. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 [5]*Imp. Alexander A. Aurelio*[6] *Herodi.* Promisisse tibi pecuniae a servo tuo, ut eum manumitteres, si, posteaquam manumisisti, stipulatus ab eo non es, adversus eum petitionem[7] per in factum actionem habes. *PP. id. Sept. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

4 *Imp. Gordianus A. Heroni.* Licet servitutis tempore quae pecuniam matris tuae subripuisse dicitur, ob eiusmodi admissum conveniri non poterat, ad libertatem tamen perducta (nam caput noxa sequitur) furti actione tenetur. *PP. id. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

5 *Idem A. Chresto.* Si, ut adlegas, antequam a domina manumittereris, fundos eius coluisti posteaque adempto peculio libertate donatus es, ob reliqua, si qua pridem contracta sunt, res bonorum, quas postea propriis laboribus quaesisti, inquietari minime possunt. *PP. XVI k. Dec. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Feliciano.* Sive servi sunt ii, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conveni[8], quia inter dominos ac servos iudicium constare nullum potest: sive post delictum manumissi sunt, ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio iuris a 1 dominis quondam conveniri patitur. Sane si post manumissionem quid illicite commiserunt, hoc apud praesidem provinciae argue accepturus ex iure sententiam. *D. II id. April. Byzantio AA. conss.* [*a.* 293]

XV.[9]

QUANDO FISCUS VEL PRIVATUS DEBITORIS SUI DEBITORES EXIGERE POTEST.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Valeriano.* Propter aes alienum pupilli res tutoris, qui nihil ex bonis eius tenet, pignori capi non oportet. *PP. XI k. Iun. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Antoninus A. Marco.* Si in causa iudicati Valentis, quem tibi condemnatum[10] esse proponis, nihil est, quod sine quaestione pignoris loco capi et distrahi possit, debitores eius conventi ad solutionem auctoritate praesidis provinciae compelluntur. *D. VI*[11] *non. April. Geta cons.*[12] [*a.* 205]

3 *Imp. Gordianus A. Primiano.* Si debitum non infitiantur hi, quos obnoxios debitoribus fisci esse proponis, potest videri non esse iniquum quod desideras, ut ad solutionem per officium procuratoris compellantur. nam si quaestio aliqua refertur, id concedi non oportere et ipse perspicis. *PP. VI k. Febr. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Zosimo.* Non prius ad eos, qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi patuerit principales reos idoneos non esse, certissimi iuris est. *S. XII*[13] *k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Nanidiae.* In solutum nomine dato non aliter nisi mandatis actionibus ex persona sui debitoris adversus eius debitores creditor experiri potest. suo autem nomine utili actione recte utetur. *D. k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

XVI.[14]

DE ACTIONIBUS HEREDITARIIS.

1 *Imp. Gordianus A. Hermeroti.* Pecuniam, quam tibi a matre debitam fuisse dicis, ab heredibus eius coheredibus tuis pro parte tibi competenti petere debes. sed et res, si quae tibi ob idem debitum obligatae sunt, persequi non prohiberis. *PP. XI k. Mart. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

2 *Imp. Decius A. Telemachae.* Pro hereditariis partibus heredes onera hereditaria agnoscere etiam in fisci rationibus placuit, nisi intercedat pignus vel hypotheca: tunc enim possessor obligatae rei conveniendus est. *PP. XIIII k. Nov. Aemiliano et Aquilino conss.* [*a.* 249]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Maximae.* Heredem mariti quondam tui de dote reddenda tibi conveni: personalem enim actionem contra debitores hereditarios decerni tibi frustra postulas. *PP. XIIII k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Crispo.* Sub praetextu aetatis pupilli debitoris hereditarii creditorum exactionem differri non posse nimis evidens est. unde cum te tutorem proponas, quemadmodum a pupillis creditoribus satisfiat, eniti debes. *D. X k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Iulio.* Ut debitum ante de hereditate tibi solvatur ac tunc, si ad te pertineret, quaeri iubeamus, praepostera petitio est. etenim cum tibi soceri successionem quaesitam patuerit, debiti petitionem per confusionem extingui non ambigitur. *D. prid. non. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

6 [15]*Idem AA. et CC. Domno.* Si adulta, cuius curam geris, pro triente patruo suo, quem etiam tutelam eius administrasse proponis, heres[16] extitit nec ab eo quicquam exigere prohibita est, debitum a coheredibus pro besse petere non prohibetur, cum ultra eam portionem qua successit petitio[17] non con-

---

(1) a. x *P*, ex *Hal.*: XVI *vel* a. XVI *scr.* (2) Mart. *scr.* (3) a. III *P*, d. *Hal.* (4) *B* 24, 5 (5) *iunge* 6, 2, 4 (6) aurelio 6, 2, 4, *om. libri* (7) petitionem *P[b]CR cum S et BΣ* 24, 5, 1 (*Theodoro*): *cf. Dig.* 4, 3, 7, 8, nullam petitionem *P[a] cum B* (*Thalelaeo*) (8) domi eos conveni *C[a]R[b] cum B*, a dominis eos conveniri *PC[b]R[a]*

(9) *B* 24, 6, 68 *seqq.* (10) iudicatum *P[b]* (11) III *vel* IIII *scr.* (12) *subscriptionem restitui ex P ad c.* 1, *ubi est* p. VI n. a. conss. (13) XII *Hal.*, V *P* (14) *B* 24, 7 (15) = 7, 72, 7 (16) Si uxor tua pro triente patruo suo heres *l. gem.* (17) actio *l. gem.*

fundatur. nam adversus adultam tuam rescindi
postulas testamentum, si quidem coheredes eius
adeuntes hereditatem se etiam obligant et, si non
solvendo constituti probentur [1], postulata separatio [2]
nullum ei damnum fieri patietur. *D. k. Dec. CC.
conss.* [*a.* 294]
7 *Idem AA. et CC. Apolausto.* Creditores here-
ditarios adversus legatarios non habere personalem
convenit actionem, quippe cum evidentissime lex duo-
decim tabularum heredes huic rei faciat obnoxios.
D. VI id. Dec. Nicomediae CC. conss. [*a.* 294]

XVII.

EX DELICTIS DEFUNCTORUM IN QUANTUM HEREDES CONVENIANTUR.

3 [3]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.
Macedonae.* Post litis contestationem eo qui vim
fecit vel concussionem intulit vel aliquid deliquit,
defuncto successores eius in solidum, alioquin in
quantum ad eos pervenit conveniri iuris absolutis-
simi est, ne alieno scelere ditentur. *D. V* [4] *k. Mai.
Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

XVIII.[5]

DE CONSTITUTA PECUNIA.

1 *Imp. Gordianus A.*[6] *Felici.* Si pro alieno debito
te soluturum constituisti, pecuniae constitutae actio
non solum adversus te, sed etiam adversus here-
des tuos perpetuo competit. *D. VII k. Iul. Sirmi
CC. conss.* [*a.* 294]
2 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Recepticia
actione cessante, quae sollemnibus verbis composita
inusitato recessit vestigio, necessarium nobis visum
est magis pecuniae constitutae naturam ampliare.
1 Cum igitur praefata actio, id est pecuniae con-
stitutae, in his tantummodo a veteribus conclusa
est, ut exigeret res quae in pondere numero men-
sura sunt, in aliis autem rebus nullam haberet com-
munionem et neque in omnibus casibus longaeva sit
constituta, sed in speciebus certis annali spatio con-
cluderetur, et dubitaretur, si pro debito sub condi-
cione vel in diem constituto eam possibile est fieri
et si pure constituta pecunia contracta valeret, hac
apertissima lege definimus, ut liceat omnibus consti-
tuere non solum res quae pondere numero mensura
sunt, sed etiam alias omnes sive mobiles sive im-
mobiles sive se moventes sive instrumenta vel alias
quascumque res, quas in stipulationem possunt ho-
mines deducere: et neque sit in quocumque casu
annalis, sed (sive pro se quis constituat sive pro
alio) sit et ipsa in tali vitae mensura, in qua omnes
personales sunt actiones, id est in annorum metis
triginta: et liceat pro debito puro vel in diem vel
condicionali constitui: et non absimilem penitus sti-
pulationi habeat dignitatem, suis tamen naturalibus
privilegiis minime defraudata: sed et heredibus et
contra heredes competat, ut neque recepticiae actio-
nis neque alio indigeat res publica in huiusmodi
casibus adminiculo, sed sit pecuniae constitutae
actio per nostram constitutionem sibi in omnia suf-
ficiens, ita tamen, ut hoc ei inhaereat, ut pro debito
fiat constitutum (cum secundum antiquam recepti-
ciam actionem exigebatur et si quid non fuerat de-
bitum), cum satis absurdum et tam nostris tempori-
bus quam iustis legibus contrarium est permittere
per actionem recepticiam res indebitas consequi et
iterum multas proponere condictiones, quae et pe-
cunias indebitas et promissiones corrumpi et restitui
1a definiunt. Ut non erubescat igitur tale legum
iurgium, hoc tantummodo constituatur, quod debi-
tum est, et omnia, quae de recepticia in diversis
libris legislatorum posita sunt, aboleantur et sit pe-
cunia constituta omnes casus complectens, qui et
1b per stipulationem possint explicari. Et nemi-
nem moveat, quod sub nomine pecuniae etiam om-
nes res exigi definimus, cum et in antiquis libris
prudentium, licet pecunia constituta nominabatur,
tamen non pecuniae tantum per eam exigebantur,
sed omnes res quae pondere numero mensura con-
1c stitutae sunt. Sed et possibile est omnes res
in pecuniam converti. si enim certa domus vel cer-
tus ager vel certus homo vel alia res quae expressa
est in constituendis rebus ponatur, quid distat a
1d nomine ipsius pecuniae? Sed ut et subtilitati
eorum satisfiat, qui non sensum, sed vana nominum
vocabula amplecti desiderant, ita omnes res veniant
in constitutam, tamquam fuisset ipsa pecunia con-
stituta, cum etiam veteres pecuniae appellatione
omnes res significari definiunt et huiusmodi vocabu-
lum et in libris iuris auctorum et in alia antiqua
2 prudentia manifestissime inventum est. His vi-
delicet, quae argenti distractores et alii negotiatores
indefense constituerint, in sua firmitate secundum
morem usque adhuc obtinentem durantibus. *D. X
k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii
et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]
3 *Idem A. Iohanni pp.* Divi Hadriani epistulam,
quae de periculo dividendo inter mandatores et
fideiussores loquitur, locum habere et in his qui
pecunias pro aliis simul constituunt necessarium est:
aequitatis enim ratio diversas species actionis exclu-
dere nullo modo debet. *D. k. Nov. Constantinopoli
post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

XVIIII.[7]

DE PROBATIONIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Faustino.* Ut
creditor, qui pecuniam petit, numeratam implere co-
gitur, ita rursum debitor, qui solutam adfirmat, eius
rei probationem praestare debet. *PP. prid. k. Iul.
Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]
2 *Imp. Antoninus A. Auluzano.* Possessiones,
quas ad te pertinere dicis, more iudiciorum perse-
quere. nec enim possessori incumbit necessitas pro-
bandi eas ad se pertinere, cum te in probatione
cessante dominium apud eum remaneat. *PP. IV
k. Dec. Laeto et Cereale conss.* [*a.* 215]
3 [8]*Imp. Alexander A. Leaenae et Lupo.* Ex per-
sona collegae avi vestri conveniri non debetis, si
eundem collegam tempore depositi officii solvendo
fuisse ostenderitis. *PP. V k. Ian. Pompeiano et
Peligno conss.* [*a.* 231]
4 [8]*Idem A. Avito.* Proprietatis dominium non
tantum instrumento emptionis, sed ex quibuscumque
aliis legitimis probationibus ostenditur. *PP. k. Nov.
Alexandro A. cons.*[9] [*a.* 222]
5 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Sertorio.*
Instrumenta domestica seu privata testatio seu ad-
notatio, si non aliis quoque adminiculis adiuventur,
ad probationem sola non sufficiunt. *PP. VII id.
April. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]
6 *Idem A. et C. Romulo.* Rationes defuncti, quae
in bonis eius inveniuntur, ad probationem sibi de-
bitae quantitatis solas sufficere non posse saepe re-
1 scriptum est. Eiusdem iuris est et si in ultima
voluntate defunctus certam pecuniae quantitatem aut
etiam res certas deberi sibi significaverit [10]. *PP. id.
Mai. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

---

(1) nam ... probentur] sin autem coheredes solvendo non sint *l. gem.* (2) *sic dett. cum l. gem.*, separatione *CR* (3) *B* 24, 7, 8, *cf. Hermog.* 2, 1 (4) V *Hal.*, VI *P* (5) *B* 26, 3. — *Cf. Dig.* 13, 5 (6) Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. *scr.* (7) *B* 22, 1, 35 *seqq.* — *Cf. Dig.* 22, 3 (8) *ordinem c. 3 et 4, quae transponendae fuissent, confirmant S et B* (9) *sic P*, alexandro a. III et dione conss. (= *a.* 229) *Hal.* (10) *quae adduntur in B contra defunctum fidem haberi ipsius rationibus et testamento, in quibus se debere professus sit, ea Thalelaeus videtur addidisse*

7 *Imp. Gallienus A. Sabino.* Exemplo perniciosum est, ut ei scripturae credatur, qua unusquisque sibi adnotatione propria debitorem constituit. unde neque fiscum neque alium quemlibet ex suis subnotationibus debiti probationem praebere posse oportet. *PP. prid. non. Sept. Gallieno A. v et Faustino conss.*[1] [*a.* 262]

8 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Publicio et Optato.* Frustra veremini, ne ab eo qui lite pulsatur probatio exigatur. *PP. XIII k. Dec. Basso et Quintiano conss.* [*a.* 289]

9 *Idem AA. et CC. Marcianae.* Cum te minorem quinque et viginti annis esse proponas, adire praesidem provinciae debes et de aetate probare. *D. id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Isidoro.* Neque natales tui, licet ingenuum te probare possis, neque honores, quibus te functum esse commemoras, idoneam probationem pro filiae tuae ingenuitate continent, cum nihil prohibeat et te ingenuum et eam ancillam esse. *D. XVIII k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Antoniae.* Si scriptum heredem ab amita tua vel testamenti vitio vel quacumque alia ratione non posse obtinere hereditatem probari a te posse confidis, de hac hereditate apud rectorem provinciae agere potes. *S. v k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Chroniae.* Cum res non instrumentis gerantur, sed in haec gestae rei testimonium conferatur, factam emptionem et in vacuam possessionem inductum patrem tuum pretiumque numeratum quibus potes iure proditis probationibus docere debes. *D. v non. Oct. AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Iustino.* Non epistulis necessitudo consanguinitatis, sed natalibus vel adoptionis sollemnitate coniungitur, nec adversus absentem hereditatis dividundae gratia velut contra fratrem pro ancilla petitus arbiter substantiae perimit
1 veritatem. Sive itaque quasi ad sororem, quam ancillam te posse probare confidis, epistulam emisisti, sive familiae erciscundae quasi pro coherede petitus arbiter doceatur, fraternitatis quaestio per haec tolli non potuit. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Muciano.* Non nudis adseverationibus nec ementita professione, licet utrique consentiant, sed matrimonio legitimo concepti vel adoptione sollemni filii civili iure patri constituuntur. si itaque hunc contra quem supplicas alienum esse confidis, per te vel per procuratorem adfirmationem eius falsam detege. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Antonino.* Vis eius, qui se dominum contendit, ad imponendum onus probationis servo minime prodest. cum igitur aufugisse te de domo Severi profitearis, verum nec ab illo iusto initio, sed per violentiam adseveres esse detentum, inquisito prius, an in possessionem libertatis sine dolo malo constitutus sis, tunc etiam, onus probationis qui debeat subire, per huiusmodi eventum declarabitur. *D. VI k. Ian. AA. conss.* *a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Philippo*[2] *et Sebastianae.* Sive possidetis praedia, quae a patre communi sibi fratres emancipati donata contendentes vindicant, ipsis incumbit facti probationis necessitas, sive ipsis ea praedia, quasi a patre vestro sibi donata, tenentibus vos heredes constituti[3] patris petitis, ut intentionem vestram non constitisse detegant, unde domini facti sunt, emergente quaestione docere compelluntur. *D. x*[4] *k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Paulinae.* Matrem tuam consecutam libertatem ac te post editam, ut ingenua probari possis, ostendi convenit. quod enim fratribus tuis nulla movetur quaestio, ad defensionem tuam nihil prodesse potest. *D. v id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Violentillae.* Cum precibus tuis significes ignorante te praedium eum cuius meministi sibi velut a te donatum instrumentis inseri fecisse, si vera sunt quae indidisti, nec ad nomen
1 factae donationis fundus iste pervenit. Unde adito iudice competenti probare te oportet contra tuam voluntatem hunc fundum instrumento adversarium tuum sibi adscribi laborasse, ut secundum tenorem rescripti nostri possis consequi sententiam. *D. VII id. April. Byzantii CC. conss.*[5] [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Menandro.* Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio, probari vero, postquam actor monstraverit quod adseverat, oportet. *D. XVI k. Dec.*[6] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Phronimae.* Si de possessione servitutis emptionis instrumentis subtractis in libertatem proclamat Eutychia, cum petitori probationis onus incumbat, intentione sua defecta his iuvari minime potest. nam si in servitutem petatur, ad emptionis probationem non est indiciis aliis opus, sed instrumentorum furtum monstrare sufficit. *IIII non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Crispo.* Ad probationem uti dominii aliena subtrahentes instrumenta his[7] minime possunt, quippe cum horum lectio non recitantem,
1 sed quem tenor scripturae designat, adiuvat. Cum itaque nec cetera probationum indicia reprobentur, iure competenti praediorum, quae in quaestionem veniunt, dominium ad te ostende pertinere. nam res vindicantem ab emptore suos numeratos nummos adseverantem erga probationem laborare non convenit, si quidem huiusmodi, licet probetur, factum intentioni nullum praestet adminiculum. *S. VI id. Dec.*[8] *Singiduni CC.*[9] *conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Agathocleae.* Ad probationem servitutis Glyconis matrem eius ac fratrem servilia fecisse ministeria non sufficit, cum neque ingenuorum coniventia coniunctis necessitudine praeiudicet neque de servis ex eadem matre natis unus libertatem adipisci prohibeatur. *D. VIIII k. Ian. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Menelao.* Actor quod adseverat probare se non posse profitendo reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit, cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit. *D. VIII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

24 [10]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Antonium pp.* Iubemus omnes deinceps[11], qui scripturas suspectas[12] comminiscuntur, cum quid in iudicio prompserint[13], nisi ipsi adstruxerint[14] veritatem, ut nefariae scripturae reos et[15] quasi falsarios esse detinendos. *D. prid. id. Ian. Treviris Valente VI et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 378]

25 [16]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Sciant cuncti accusatores eam se rem deferre debere in publicam notionem, quae munita sit testibus idoneis vel instructa apertissimis documentis vel indiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus expedita[17]. *D. XV k. Iun. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

---

(1) *sic, sed* II pró v, *P*, pp. III non. mart. gallieno a. VII et sabinillo coss. (= *a.* 266) *Hal.* (2) *sic S*, philippae *PCR, cf. not.* 3 (3) *sic PCR*[b] *cum BΣ* (*κ. π.*), constitutae *R*[a] (4) x *Hal.*, XVIII *P* (5) *datum esse* AA. conss. (*a.* 293) *ex loco probavit Mommsen Zeitfolge p.* 372. 429: *ordo constitutionum errorem compilationi ab initio inhaesisse ostendit* (6) *sic P*, XIII kal. apr. *Hal.* (7) his *M cum B, om. CR* (8) *idem legisse compilatores ex ordine constitutionum constat, fuisse tamen* Sept. *Mommsen l. l. probavit* (9) cc. *Mommsen*, aa. *Hal.* (10) = *Th.* 11, 39, 7: *iunge* 9, 31, 1 (11) deinceps *restitui ex Th. et BΣ* (*κ. π.*), *om. libri* (12) nefarias *Th.* (13) *sic dett. cum BΣ*, promerint *PCR*, promiserint *libri Th.* (14) *sic dett. cum Th.*, astrinxerint *PCR* (15) et *Th. cum BΣ* (*κ. π.*), *om. libri* (16) = *Th.* 9, 37, 3: *iunge* 9. 46, 9 (17) *idem omnino BΣ* (*κ. π.*): sciant cuncti, praemeditentur. ante praecaveant eam se rem deferre in p. n., q. m. sit testibus, instructa documentis, signis ad probationem luce clarioribus expedita *Th.*

XX.[1]
DE TESTIBUS.

1 [2]*Κατὰ ἐγγράφου μαρτυρίας ἄγραφος μαρτυρία οὐ προσφέρεται.*

2 *Imp. Alexander A. Carpo.* Si tibi controversia ingenuitatis fiet, defende causam instrumentis et argumentis, quibus putas: soli etenim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt. *PP. x k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Rosae.* Etiam iure civili domestici testimonii fides improbatur. *PP. III k. Sept.*[3] *Valeriano III et Gallieno II AA. conss.* [a. 255]

4 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Aurelio.* Solam[4] testationem prolatam nec aliis legitimis adminiculis causa approbata[5] nullius esse momenti certum est. *PP. VIII k. Dec. Carino II et Numeriano AA. conss.* [a. 284]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Candido.* Eos testes ad veritatem iuvandam adhiberi oportet, qui omni gratiae et potentatui fidem religioni iudiciariae debitam possint praeponere. *PP. V k. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [a. 286]

6 [6]*Idem AA. et CC. Tertullo.* Parentes et liberi invicem adversus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt. *PP. IIII non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [a. 294]

7 [7]*Idem AA. et CC. Diogeni et Ingenuo*[8]. Nimis grave est, quod petitis urgueri ad exhibitionem partem diversam eorum, per quos sibi negotium fiat. unde intellegitis, quod intentioni vestrae proprias adferre debetis probationes, non adversus se ab adversariis adduci. *D. VI k. Mai. AA. conss.* [a. 293]

8 *Idem AA. et CC. Deruloni.* Servos pro domino, quemadmodum adversus eum interrogari non posse, pro facto autem suo interrogari posse non ambigitur. *D.*[9] *k. Nov. Reginassi*[10] *CC. conss.* [a. 294]

9 [11]*Imp. Constantinus A. ad Iulianum praesidem.* Iurisiurandi religione testes, priusquam perhibeant testimonium, iam dudum artari praecepimus et ut honestioribus potius fides testibus habeatur, simili more sanximus, et ut[12] unius testimonium nemo iudicum in quacumque causa facile patiatur admitti. et nunc manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclarae curiae honore praefulgeat. *D. VIII k. Sept. Naissi Optato et Paulino conss.* [a. 334]

10 [13]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Gracchum pu.* Omnibus in re propria dicendi testimonia facultatem iura submoverunt. *Lecta k. Dec. Valente V et Valentiniano AA. conss.* [a. 376]

11 [14]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Caeciliano pp.* Quoniam liberi[15] testes ad causas postulantur alienas, si socii et participes criminis non dicantur, sed fides ab his notitiae postuletur, in exhibitione necessariarum personarum, hoc est testium, talis debet esse cautio iudicantis, ut his venturis ad iudicium per accusatorem aut ab his, per quos fuerint postulati, sumptus competentes dari praecipiat.
1 Idem iuris est et si in pecuniaria causa testes ab alterutra parte producendi sunt[16]. *D. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [a. 409]

12 [17]*Idem AA.*[18] Libertorum adversus patronos illicitas atque improbas voces poenae obiectione praecludimus atque ita, ut non modo sponte prodire non audeant, sed nec vocati quidem in iudicium venire cogantur. *D. IIII id. Aug. Ravennae Asclepiodoto et Mariniano conss.* [a. 423]

13 [19]*Ὁ τὰ ψευδῆ μαρτυρήσας πρότερον μὲν ἐπιορκεῖ, δεύτερον δὲ καὶ ὡς πλαστογράφος ἐνάγεται καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ καιρῷ τῆς μαρτυρίας ὑπονοηθεὶς*
1 *ψεύδεσθαι βασάνοις ὑπόκειται. Εἰ δὲ βουληθείη ὁ ἐκ τῆς ψευδοῦς μαρτυρίας καταδικασθεὶς πολιτικῶς κινῆσαι κατὰ τοῦ ψευδομαρτυρήσαντος, λήψεται παρ' αὐτοῦ πᾶσαν ἣν ὑπέστη ζημίαν πρὸς τῷ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν νόμων ὡρισμένην*
2 *τιμωρίαν ὑφίστασθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτοτύπῳ δίκῃ ψευσάμενος ἐλεγχθείη, ἐξὸν ἔστω τοῦ δικάζοντος ἢ εἰς πᾶσαν τὴν ἐπιφερομένην ἐκείνῳ, καθ' οὗ ἐμαρτύρησε, δίκην καταδικάζειν αὐτὸν ἢ εἰς ἔλαττον καὶ τιμωρίαις ὑποβάλλειν αὐτόν· φυλαττομένων πάντων τῶν ἤδη νενομοθετημένων περὶ τῶν τὰ ψευδῆ μαρτυρούντων.*

14 *Imp. Zeno A. Arcadio pp.* Nullum penitus, cum semel ad iudicem quemlibet, licet non suum, dicendi gratia testimonii fuerit ingressus, armatam forte militiam vel quamlibet aliam fori praescriptionem ad evadendum iudicis motum, quem vel testimonii verborum improbitas vel rei qualitas flagitaverit, posse praetendere praecipimus, sed omnes, qui in civili scilicet causa suum praebeant testimonium, separato et tamquam ante iudicium interim deposito exceptionis fori privilegio huiusmodi praesidio denudatos, ita iudicantis intrare secretum, ut, quodcumque aures eius offenderit[20], non dubiteat sibimet formidandum: data cunctis iudicibus absque ullo praescriptionis obstaculo (sicut saepe dictum est) testes, quorum voces falsitate vel fraude non carere perspexerint, pro qualitate videlicet delicti animadvertendi licentia. *D. XII k. Iun. Constantinopoli Longino cons.* [a. 486]

---

(1) *B* 21, 1, 25 *seqq.* — *Cf. Dig.* 22, 5 (2) = *B* 21, 1, 25 (3) sept. *Hal.*, iun. *P* (4) unius hominis *ins. B et BΣ* (*κ. π.*) (5) *sic dett. cum Graecis*, causam approbatam *PCR* (6) *c.* 6 *collocari debuit post c.* 8 (7) = *Collatio* 6, 14 (8) aurelio diogeni (*om.* et ing.) *Coll.* (9) VIII *ins. Mommsen* (10) reginasc *P*, nicomediae *Hal.* (11) = *Th.* 11, 39, 3 (12) et ut *AC*, ut *PR*, et *libri Th.* (13) = *Th.* 2, 2, 1: *iunge* 3, 5, 1 (14) = *Th.* 11, 39, 13: *iunge* 1 4, 9. 1, 55, 7...9. 9, 44, 2. *Th.* 9, 2, 6. 9, 31, 1. 9, 37, 4 (15) *idem BΣ* (*κ. π.*), ingenui *Th.* (16) § 1 *addiderunt Iustiniani propter c.* 16 *h. t.* (17) = *Th.* 9, 6, 4: *iunge* 6, 7, 3. 9, 1, 21. 9, 2, 17. 9, 46, 10. *Th.* 1, 6, 11. 2, 1, 12 (18) ad senatum *addit* 6, 7, 3: *plenam inscriptionem exhibet Th.* 4, 10, 21 (= 6, 7, 3) *hanc*; consulibus praetoribus tribunis plebis senatui suo salutem dicunt (19) = *B* 21, 1, 37: *Anatolii index* (*BΣ*) *hic est*: *πλαστογραφίας κρίνονται οἱ ψευδομαρτυροῦντες. δυσσεβοῦσι δὲ καὶ εἰς τὸ θεῖον ἐπιορκοῦντες. εἰ δὲ καὶ ὁ ἀδικηθεὶς μὴ ἐπεξέρχηται κατ' αὐτόν, ὁ δικαστής, εἰ συνίδοι καὶ τὰ τῆς δίκης δαπανήματα ὡς τῷ ἀδικηθέντι παρ' αὐτοῦ δοθῆναι, καὶ τοῦτο ποιήσει· πάντων τῶν πάλαι νενομοθετημένων περὶ τούτων βεβαίων μενόντων* (*id est* qui falsum testimonium ferunt, falsi condemnantur. iurando autem etiam in numen peccant. licet tamen is qui iniuriam passus est adversus eum non agat, iudex, si aequum ei videbitur etiam litis sumptus illi ab eo praestari, etiam hoc faciet: omnibus quae de his olim lata sunt in vigore manentibus) (20) *sic AP*[a]*C*, quicumque (quocumque *R*) a. e. offenderint *P*[b]*R*

---

1 *Contra scriptum testimonium non scriptum non profertur.*

13 *Qui falsum testimonium dicit, primum peierat, deinde et pro falsario convenitur et, si in ipso testimonii dicendi tempore mendacii convictus fuerit,*
1 *tormentis subicitur. Si vero is qui ex falso testimonio condemnatus est civiliter adversus eum qui falsum testimonium dixit agere vult, quidquid damni passus est ab eo recipiet poenam legibus de-*
2 *finitam insuper subituro. Si vero in principali iudicio ipso mendacii convictus est, iudicis officio convenit eum vel in totam litem ei contra quem testimonium dixit illatam vel in minorem summam condemnare poenisque subicere: omnibus quae de falsis testibus statuta sunt in suo vigore manentibus.*

15 [1]Ἡ διάταξις ἀκολούθως τῇ πρὸ αὐτῆς ἐπι-
τρέπει τοῖς διαιτηταῖς ἐξουσίαν ἔχειν τοὺς τὰ
ψευδῆ μαρτυροῦντας ὑποβάλλειν σωφρονισμῷ τῷ
1 δέοντι. Ἐὰν ἰδιωτικὴν μὲν ὑπογραφόμενοι τύχην,
δύνανται βασανισθῆναι, ἤ, ἐὰν συνίδωσιν αὐστη-
ροτέρας τὸ πρᾶγμα δεῖσθαι κολάσεως, καὶ διὰ
τοῦ πραίτωρος τοῦ δήμου τούτους ἐπιστρέφειν.
2 Εἰ δὲ ζώνην τυχὸν εἴη ὁ μάρτυς περιβεβλημένος
καὶ μὴ δύναται παρὰ τοῦ διαιτητοῦ σωφρονί-
ζεσθαι, τότε γίνεσθαι μὲν ἀναφορὰν πρὸς τὸν
ἄρχοντα τὸν πέμψαντα αὐτῷ τὴν ὑπόθεσιν τὰ
περὶ τοῦ πράγματος μηνύουσαν, καὶ ἡ τοιαύτη
ἀναφορὰ ἀζημίως ἐμφανιζέσθω παρὰ τῷ ἄρχοντι,
καὶ λοιπὸν ὁ ἄρχων δεχόμενος τὴν περὶ τῶν
μαρτύρων ἀναφοράν, εἰ μὲν εὕροι τὸ πρᾶγμα
τελείως κεκριμένον ἐκ τῆς τῶν μαρτύρων, τὰ
περὶ αὐτῶν τῶν μαρτύρων ἐξετάσας παρέχει τὴν
αὐτοτελῆ ψῆφον· ἐὰν δὲ συνίδῃ[2] καὶ μετὰ τὴν
τῶν μαρτύρων ἐξέτασιν δεόμενον τὸ πρᾶγμα ζη-
τήσεώς τινος, τηνικαῦτα πάλιν παραπεμπέτω τὰ
3 λοιπὰ τοῦ πράγματος πρὸς τὸν διαιτητήν. Ὀφεί-
λει δὲ οὕτω τὰς μαρτυρίας κρίνειν, ὡς εἴρηται ἐν
τῇ πρὸ ταύτης διατάξει, τουτέστιν ἵνα μηδεμίαν
φόρου παραγραφὴν δύνωνται προβάλλεσθαι πρὸς
ἀποφυγὴν τῆς κατ᾽ αὐτῶν ἀγανακτήσεως, ὡς ἅπαξ
4 ἑκουσίως ἑλόμενοι μαρτυρῆσαι. Ἐὰν δέ τις τὸν
ἴδιον ἀντίδικον περὶ συγγενείας ἀπαιτήσῃ συστά-
σεις, λέγων αὐτὸν μὴ εἶναι συγγενῆ, καὶ ἐλεγχ-
θείη ψευδόμενος, ταύτην ἀπολαμβανέτω τὴν
τιμωρίαν, ἵνα, κἂν ταῖς ἀληθείαις ἐστὶ συγγενής,
ἀπολέσει τὰ ἐξ ἀδιαθέτου δίκαια τὰ πρὸς ἐκεῖ-
νον, ὃν ἀπήτησε τὰς περὶ τῆς συγγενείας ἀπο-
5 δείξεις. Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ τοῦτο τὸ προνόμιον
εὐκαταφρόνητον ἦν, ἑκάστου λέγοντος, ὅτι, κἂν
μὴ δουλαγωγήσω, οὐ πάντως ἐγὼ μέλλω κληρο-
νομεῖν αὐτόν, ἴσως γὰρ ἐπὶ διαθήκῃ τελευτᾷ,
κελεύει ἡ διάταξις τὸν ἀπαιτοῦντα γένους σύστα-
σιν τέως πρὸ πάντων ὀμνύναι, ὡς νομίζων μὴ
εἶναι συγγενῆ τὸν διάδικον τοῦτο λέγει. καὶ εἰ
μὲν ἐπομόσεται, δύναται κληρονομῆσαι, λοιπὸν
δὲ μετὰ τὸν τούτου ὅρκον ὀφείλει ὁ τὰς συστά-
6 σεις ἀπαιτούμενος ταύτας παρασχεῖν. Χρεία δὲ
ἐν τῇ ἀποδείξει μαρτύρων πέντε, ἐὰν μὴ ὦσι
δικαιώματα πρὸς σύστασιν ἐπιτήδεια· εἰ δὲ εἰσὶ
δικαιώματα, ἀρκούμεθα τρισὶ μάρτυσιν· εἰ δὲ
τὸ δικαίωμα τοιοῦτόν ἐστι, ὥστε ἀντὶ πάντων
ἀρκεῖν (ἴσως γὰρ ὑπόμνημα δημόσιον ἦν), τότε
7 οὐδὲ δεόμεθα μαρτύρων. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ἕτερον
κεφάλαιον ἡ διάταξις τοιοῦτον· ἐάν τις ἐν ὑπομνή-
μασι καὶ ἐν συμβολαίῳ προσμαρτυρήσῃ, ἀνάγκην
ἐχέτω πᾶσι τρόποις καὶ δίκης ἐπὶ τῷ πράγματι
κινουμένης μαρτυρῆσαι, κἂν ἕτερον φόρον ἐπι-
γράφηται· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἴπωμεν, βλάπτεται
ὁ δεηθεὶς τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας[3].

16 [4]Ἡ διάταξις κελεύει μὴ μόνον ἐν ταῖς ἐγκληματ-
ικαῖς δίκαις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χρηματικαῖς ἕκα-
στον ἀναγκάζεσθαι μαρτυρεῖν μεθ᾽ ὅρκου δό-
σεως, ἅπερ ἐπίσταται, ἢ ὀμνύειν, ὡς οὐκ ἐπίστα-
ται, ὑπεξῃρημένων τῶν προσώπων τῶν ἀπὸ
νόμου κωλυομένων μαρτυρεῖν καὶ τῶν ἰλλου-
στρίων καὶ τῶν ὑπερβεβηκότων αὐτούς, εἰ μὴ
1 θεῖος γένηται τύπος. Καὶ εἰ μὲν ἐνδημοῦσιν ἐν
τῇ βασιλίδι πόλει, δι᾽ οἰκείας φωνῆς μαρτυρεῖν[5],
εἰ δὲ ἀπολιμπάνονται, στέλλεσθαι τοὺς τῶν με-
ρῶν ἐντολέας, ἐφ᾽ ᾧ καταθέσθαι, ἅπερ ἐπίσταν-
ται, ἢ ἀπομόσασθαι, ἅπερ ἀγνοοῦσι· δηλονότι
καὶ ἐπὶ τῆς ἐν ὑπομνήμασι μαρτυρίας τῶν αὐτῶν
2 προσώπων ὑπεξῃρημένων. Πάσας δὲ τὰς ἐπὶ
τούτοις διαλαλιὰς καὶ τὰς παραγωγὰς ἀζημίους
εἶναι τοῖς μάρτυσιν. [a. 527?]

17 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* **Si quis testibus usus fuerit idemque testes adversus eum in alia lite producantur, non licebit ei personas eorum excipere, nisi ostenderit inimicitias inter se et illos**

(1) = *B* 21, 1, 39 (2) συνίδοι *B* (3) *plura ex constitutionis verbis adfert adnotatio Anatolii* (*BΣ*): εἰ δέ τις ἐν πόλει ἢ προαστείῳ αὐτοῦ ὢν μαρτυρίαν ἔγγραφον ἔνειμέ τινι ἤγουν ἐπὶ καταθέσεως τοῦτο πεποίηκε, μεταστελλέσθω ἀζημίως καὶ τὴν οἰκείαν βεβαιούτω μαρτυρίαν· εἰ δὲ μή, πάντων δεινότατος πείσεται ὁ τῇ ἐκείνου πιστεύσας μαρτυρίᾳ (*id est* si quis vero in urbe vel suburbano suo agens in scriptis testimonium alicui perhibuit vel in deponendo hoc fecit, sine sumptu evocetur et testimonium suum confirmet: alioquin in extremis erit, qui illius testimonio fidem habuerit) (4) *Iustiniani hanc constitutionem esse constat ex c.* 19 *h. t. et* 4, 21, 18: *cum autem c.* 17 *non habeat* idem A., *restituenda videtur inscriptio* αὐτοκράτορες Ἰουστῖνος καὶ Ἰουστινιανὸς *AA.*, *quae ad a.* 527 *pertinet* (5) *melius haec referantur in* 4, 21, 18

*15 Constitutio convenienter praecedenti iudicibus
pedaneis eos qui falsum testimonium dixerint com-
1 petenti poenae subicere permittit. Si quidem
privatae condicionis sunt, torqueri possunt, vel, si
graviore animadversione opus esse perspexerint,
etiam per plebis praetorem eos coercere possunt.
2 Sin autem cingulo forte testis ornatus est ne-
que ab iudice pedaneo in eum animadverti potest,
ad magistratum qui ei causam delegavit referat et
quomodo res se habeat ei notum faciat, eaque re-
latio gratis magistratui insinuetur, ac deinde ma-
gistratus accepta de testibus relatione, si totam
causam testium depositione apertam inveniat, in-
quisitione de testibus habita definitivam sententiam
profert: sin autem inquisitione de testibus habita
causam adhuc aliquam indaginem requirere per-
spexerit, tum rursus reliquam causam ad iudicem
3 remittat. Ita autem de testimoniis iudicium fieri
oportet, ut in antecedenti constitutione expressum
est, id est ut nullam fori praescriptionem ad evi-
tandam imminentem sibi animadversionem praeten-
dere possint, cum semel sponte testimonium suscepe-
4 rint. Quod si quis adversarium suum cognatio-
nem probare negando eum cognatum esse coegerit
et mendacii convictus fuerit, hanc poenam susti-
neat, ut, etiamsi re vera cognatus sit, ab intestato
successionem adversus eum amittat, a quo cognatio-
5 nis probationem exegit. Quia etiam, cum hoc
privilegium facile sperni potuerit, ut dicat quis: 'nec,
si eum in servitutem non vindicavero, omnimodo
'heres ei futurus sum, fortasse enim testatus dece-
'det', constitutio eum qui generis probationem exigit
interim ante omnia iurare iubet, quod ex animi
sui sententia adversarium cognatum non esse con-
tendat. quod si iuraverit, hereditatem obtinere pot-
est, is autem, a quo probatio requiritur, iureiurando
6 praestito eam afferre debet. In probando autem
opus est quinque testibus, si instrumenta ad pro-
bandum idonea non extant: si extant instrumenta,
tribus testibus contenti sumus: si vero instrumentum
tale est, quod pro omnibus sufficit (fortasse enim
publicum instrumentum est), testes non requirimus.
7 Constitutio adhuc tale caput adicit: si quis ad
acta et in instrumento testimonium perhibuit, ei
omnimodo etiam in lite ea de re mota testimonium
perhibere necesse est, etiamsi alii foro subiectus sit.*

*16 Constitutio praecipit, ut non solum in crimi-
nalibus causis, sed etiam in pecuniariis omnes cum
iureiurando dicere compellantur quod noverint vel
de ignorantia iurare, exceptis personis, quibus testi-
monium dicere lege interdictum est, item illustribus
et qui eos dignitate superant, nisi sacra forma
1 interveniat. Ac si in regia urbe habitant, pro-
pria voce testimonium praestent, si absentes sunt,
partium procuratores mittantur, ut quod noverint
deponant vel de ignorantia iurent: isdem videlicet
personis etiam in testimonio quod ad acta dicitur
2 exceptis. Omnes autem interlocutiones et pro-
ductiones sine impendio testium fiant.*

postea emersas fuisse, ex quibus testes repelli leges praecipiunt: non adimenda scilicet ei licentia ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere.
1 Sed et si liquidis probationibus datione vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit, eam etiam adlegationem integram ei servari praecipimus. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [a. 528]

18 [1]*Idem A. Menae pp.* Testium facilitatem, per quos multa veritati contraria perpetrantur, prout possibile est, resecantes omnibus praedicimus, qui in scriptis a se debita rettulerunt, quod non facile audientur, si dicant omnis debiti vel partis solutionem sine scriptis fecisse velintque viles et forsitan redemptos testes super huiusmodi solutione producere, nisi quinque testes idonei et summae atque integrae opinionis praesto fuerint solutioni celebratae hique cum sacramenti religione deposuerint sub praesentia sua debitum esse solutum, ut scientes omnes ita ea statuta esse non aliter debitum vel partem eius persolvant, nisi vel securitatem in scriptis capiant vel observaverint praefatam testium probationem: his scilicet, qui iam sine scriptis debitum vel partem eius solverunt, praesenti sanctione merito excipien-
1 dis. Sin vero facta quidem[2] securitas sit, fortuito vero casu vel incendii vel naufragii vel alterius infortunii perempta, tunc liceat his qui hoc perpessi sunt causam peremptionis probantibus etiam debiti solutionem per testes probare damnumque ex amissione instrumenti effugere. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [a. 528]

19 [3]*Idem A. Iuliano pp.* Si quando invitos testes in pecuniariis causis ex nostra lege[4] aliquis trahere maluerit, si quidem sua sponte fideiussionem suae personae sine damno praestare velint, hoc fieri, sin autem noluerint, non carcerali custodia detrudi, sed
1 sacramento eos committi censemus. Si enim pro toto litis certamine iuriiurando credendum esse testium putaverunt hi qui eos produxerunt, multo magis praesentiam suam testibus sacramento eorum
2 credere debent. Sed cum oportet minime testes in huiusmodi casibus protelari et pro alienis commodis suas invenire difficultates, disponimus non amplius testes observare iudices compelli, postquam fuerint admoniti, nisi tantum quindecim dies, intra quos iudices provideant, quatenus cognitionem suscipiant, in qua testes necessarii visi fuerint, ut omnimodo licentia eis concedatur et alterutra parte cessante et minime eos observare volente, si per executores admoniti venire noluerint, testes accipere et alterutra parte praesente, quae eos introducit[5], testimonia eo-
3 rum capere. His autem diebus effluentibus liceat quidem testibus decedere a iudice nullam habente licentiam eos, postquam afuerint, iterum retrahere: ipsum autem iudicem, si per eum steterit, quominus testimonium praestetur, parti laesae omnem iacturam pro huiusmodi causa illatam ex suis facultatibus resarcire. *D. XII k. April. Constantinopoli Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [a. 530]

20 [6]*Idem A. Iuliano pp.* Cum apud compromissarios iudices testes fuissent producti, variatum erat, utrum deberet eorum depositionibus in iudicio litigator uti, an non esset audiendus. sancimus, si quidem in compromissis aliquid pro huiusmodi causa statutum est, hoc observari: sin autem nihil conventum est, in huiusmodi casibus, si quidem supersint testes, licentiam habere eum, contra quem depositiones eorum proferuntur, si eas recusaverit, concedere testes iterum adduci et non opponi eis, quod iam testimonium suum dederunt, vel, si hoc concedere minime maluerit, depositiones eorum quasi factas accipere, omni iure legitimo quod ei competit adversus eas servato: sin autem omnes ab hac luce subtracti sunt, tunc necessitatem ei imponi fide scripturae approbata, in qua depositiones eorum referuntur, eas quasi factas accipere. sin vero res permixtae fuerint et quidam ex his mortui alii viventes, tunc in superstitum quidem testimonio eandem electionem servari litigatori, adversus quem testimonia proferuntur, in morientium autem personas depositiones eorum non esse respuendas: omni, secundum quod iam praediximus, adversus eas et testes iure legitimo, quod ei competit adversus quem proferuntur, integro reservato. *D. VI k. April. Constantinopoli Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [a. 530]

XXI.

DE FIDE INSTRUMENTORUM ET AMISSIONE EORUM ET ANTAPOCHIS FACIENDIS ET DE HIS QUAE SINE SCRIPTURA FIERI POSSUNT.

1 [7]*Imp. Antoninus A. Septimiae*[8] *Marciae.* Debitores tuos quibuscumque rationibus debere tibi pecuniam si probaveris, ad solutionem compellet aditus praeses provinciae[9]: nec oberit tibi amissio instrumentorum, si modo manifestis probationibus eos debitores esse apparuerit. *PP. V id. Sept. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

2 *Imp. Alexander A. Maniliano.* Si uteris instrumento, de quo alius accusatus falsi victus est, et paratus es[10], si ita visum fuerit a quo pecuniam petis, eiusdem criminis te reum facere et discrimen periculi poenae legis Corneliae subire, non oberit sententia, a qua nec is contra quem data est appellavit nec tu, qui tunc crimini non eras subiectus, appellare debuisti. *PP. III k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

3 *Idem A. Aeliano.* Si adversarius tuus apud acta praesidis provinciae, cum fides instrumenti quod proferebat in dubium revocaretur, non se usurum contestatus est, vereri non debes, ne ex ea scriptura, quam non esse veram etiam professione eius constitit, negotium denuo repetatur. *PP. III non. Mai. Alexandro A. II et Marcello conss..* [a. 226]

4 *Imp. Gordianus A. Marciano.* Illatae dispensatori pecuniae, si ob amissorum instrumentorum casum probatione defeceris, inspectio rationum fiscalium fidem demonstrabit. *D. II id. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

5 [11]*Idem A. Aurelio*[12] *Prisco et Marco mil.* Sicut iniquum est instrumentis vi ignis extinctis debitores quantitatum debitarum renuere solutionem, ita non statim casum conquerentibus facile[13] credendum est. intellegere itaque debetis non existentibus instrumentis vel aliis argumentis probare fidem precibus vestris adesse. *PP. III k. Iul.*[14] *Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Luscidi.* Statum tuum natali professione perdita mutilatum non esse certi iuris est. *D. XIII k. Febr. Nicomediae Maximo II et Aquilino conss.* [a. 286]

7 *Idem AA. Zinimae.* Si sollemnibus stipendiis honeste sacramento solutus es, licet super huiusmodi re instrumenta, ut dicis, facta perdita sunt, tamen, si aliis evidentibus probationibus veritas ostendi potest, veteranorum privilegia etiam te usurpare posse dubium non est. *D. XV k. Iun.*[15] *Maximo II et Aquilino conss.* [a. 286]

8 *Idem AA. Alexandrae.* Si constiterit proprietatem possessionis de qua agitur apud vos esse, providebit iudex ex persona fructuarii nullum praeiudicium dominio comparari propter amissionem instrumentorum. *D. XV k. Mart. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [a. 287]

(1) *iunge* 4, 2, 17. 4, 21, 17 (2) per scripturam *ins. dett. cum B* (3) *iunge* 4, 21, 20 (4) *c.* 16 *h. t.* (5) *sic P*, et *ins. ACR* (6) *iunge* 2, 55, 5 (7) — *Greg.* 4, 2, 1 (8) septimiae *Greg., om. libri* (9) vir clarissimus *addit Greg., om. BΣ* (*κ. π.*) (10) es *C*[a], est *pC*[b]*R* (11) — *Greg.* 4, 2, 2 (12) aurelio *Greg., om. libri* (13) facile *del. Mommsen* (14) iul. *Greg.*, iun. *Hal.* (15) *sic Hal.*, d. XII k. iul. *P*

9 *Idem AA. et CC. Aristaeneto.* Instrumentis etiam non intervenientibus semel divisio recte facta non habeatur irrita. *PP. VI k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Victorino.* Cum instrumentis etiam non intervenientibus venditio facta rata maneat, consequenter amissis etiam quae intercesserant non tolli substantiam veritatis placuit. *D. VIII*[1] *k. Nov. Reginassi CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Theageni.* Emancipatione facta, etsi actorum tenor non existat, si tamen aliis indubiis probationibus vel ex personis vel ex instrumentorum incorrupta fide factam esse emancipationem probari possit, actorum interitu veritas convelli non solet. *D. III id. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Dionysiae.* Non idcirco minus in vacuam inductus praedii donationis causa possessionem, quod eius facti praetermissum instrumentum adseveratur, hanc obtinere potes.[1*] *D. id. Dec. Nicomediae CC.*[2] *conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Leontio.* Apud eos, qui rem gestam ignoraverunt, amissorum instrumentorum habita testatio nihil ad probationem veritatis prodesse potest. *D. XVI k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

14 [3]*Idem A. et C. ad Severum comitem Hispaniarum.* Scripturae diversae et fidem sibi invicem derogantes ab una eademque parte[4] prolatae nihil firmitatis habere potuerunt. *D. IIII non. Mai. Constantinopoli Dalmatio et Zenophilo conss.* [*a.* 333]

15 *Imp. Constantinus A. ad populum.* In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum quam depositiones testium. *D.*[5] *Romae XII k. Aug. Gallicano et Basso conss.* [*a.* 317]

16 [6]*Ἐὰν ἐναγόμενός τις ἀρνήσηται χεῖρα ἰδίαν προφερομένην ἐν γραμματείῳ ἢ ἐν πυκτῇ ἢ ἐν ἑτέρῳ χάρτῃ, εἰ μὲν ἀπὸ συγκρίσεως ἐλεγχθείη, τουτέστιν αὐτοῦ ἑτέρας προφερομένης χειρὸς καὶ ἀντεξεταζομένης πρὸς τὴν ἐν τῷ γραμματείῳ κειμένην, διδόναι αὐτὸν λόγῳ προστίμου τῷ ἐνάγοντι ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους κδʹ νομίσματα.*
1 *Ἐὰν δὲ ἢ συμβολαιογράφος παρενεχθῇ, παρ' ᾧ τὸ συμβόλαιον ἐγράφη, ἢ καὶ ἕτεροί τινες μαρτυροῦντες τῇ ἀληθείᾳ*[7]*, τότε αὐτὸν πρὸς τῷ ἐπιτιμίῳ τῶν κδʹ νομισμάτων οὐδὲ παρρησίαν δύνασθαι ἔχειν πρὸς τὸ ἀντιτιθέναι τὴν τῆς ἀναργυρίας παραγραφήν, λέγοντα ὅτι, κἂν τὸ συμβόλαιον ἐγένετο, οὐκ ἐδόθησαν τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα, ἀλλὰ πάντως καταδικάζεσθαι, κἂν*
2 *εἰ μηδὲν αὐτῷ ταῖς ἀληθείαις κατεβλήθη. Ταῦτα μέν, ἐὰν ἐνάγηταί τις ἐξ οἰκείου συναλλάγματος. εἰ δὲ ἐπίτροπός ἐστιν ἢ κουράτωρ ἑνὸς τῶν κουρατορευομένων προσώπων, ἄρρην εἴτε θήλεια κατὰ τὰς διατάξεις ἐπιτροπεύουσα τῶν ἰδίων παίδων, καὶ χεῖρα ἰδίαν προφερομένην ἐν τῷ συναλλάγματι τῶν ἐπιτροπευομένων ἢ κουρατορευομένων ἀρνήσεται, τηνικαῦτα, εἰ μὲν ἀπὸ μόνης συγκρίσεως ἐλεγχθείησαν ψευδόμενοι, παρέχειν αὐτοὺς τὰ κδʹ νομίσματα· εἰ δὲ ἐκ παραγωγῆς συμβολαιογράφου ἢ μαρτύρων, τὴν μὲν τῆς ἀναργυρίας παραγραφὴν μὴ ἀναιρεῖσθαι τοῖς ἐπιτροπευομένοις ἢ κουρατορευομένοις προσώποις (οὐδὲν γὰρ ἥμαρτον ἐκεῖνοι), αὐτοὺς δὲ τοὺς ἐπιτρόπους ἢ κουράτορας ἑτέρους κδʹ χρυσοὺς λόγῳ προστίμου διδόναι τῷ ἐνάγοντι, ἐχόντων τῶν ἐπιτροπευομένων καὶ κουρατορευομένων σωζομένην αὐτοῖς τὴν τῆς ἀναργυρίας παραγραφήν. οὐδὲ γὰρ δίκαιόν ἐστιν αὐτοὺς ἐξ ἀλλοτρίων*
3 *ἁμαρτημάτων ζημιοῦσθαι*[8]*. Ταῦτα περὶ τῶν ἐναγομένων εἰποῦσα ἡ διάταξις ἔρχεται καὶ εἰς τὸ τῶν ἐναγόντων πρόσωπον κελεύουσα, ἵνα, ἐὰν ὁ ἐνάγων χεῖρα ἰδίαν ἀρνήσηται κειμένην ἐν χάρτῃ κατ' αὐτοῦ προφερομένῳ (τυχὸν ἐν ἀποληπτικῇ ὁμολογίᾳ), καὶ αὐτὸς ὁμοίως, εἰ μὲν ἐκ μόνης συγκρίσεως ἐλεγχθείη, παράσχῃ τὰ κδʹ νομίσματα, εἰ δὲ ἐκ παραγωγῆς συμβολαιογράφου ἢ μαρτύρων, τηνικαῦτα πᾶσι τρόποις ὑπολογίζεσθαι αὐτὸν τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀποδείξει περιεχόμενα, κἂν μὴ ταῖς ἀληθείαις κατεβλήθησαν*
4 *ἐπὶ αὐτοῦ. Ταῦτα, ἐὰν οἰκείῳ ὀνόματι ἐνάγηται. ἐὰν δὲ ἐπίτροπός ἐστιν ἢ κουράτωρ, δίδωσι μὲν διπλάσιον τὸ ἐπιτίμιον τῶν κδʹ νομισμάτων, ὁ δὲ ἐπιτροπευόμενος ἢ κουρατορευόμενος δύναται ἀντιτιθέναι τῇ ἀποδείξει τὴν ἀναργυρίαν.*

17 [9]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Contractus venditionum vel permutationum vel donationum, quas intimari non est necessarium, dationis etiam arrarum vel alterius cuiuscumque causae, illos tamen, quos in scriptis fieri placuit, transactionum etiam, quas instrumento recipi convenit, non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta subscriptionibusque partium confirmata et, si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa et postremo a[10] partibus absoluta sint, ut nulli liceat prius, quam haec ita processerint, vel a scheda conscripta, licet litteras unius partis vel ambarum habeat, vel ab ipso mundo, quod necdum est impletum

(1) VIII *Hal.*, XI *P* (1*) potes *dett. cum* *B Σ* (*κ.π.*), potest *PCR* (2) cc. *scripsi*, aa. *Hal.* (3) = *Th.* 11, 39, 2: *iunge* 8, 53, 27. c. 14 *collocari debuit post c.* 15 (4) ab altera parte *Th.* (5) *vel* pp. *vel* d. . . . . pp. *scr.*, *ut dies quo data est exciderit* (6) = *B* 22, 1, 75 (7) *τὴν ἀλήθειαν scr.* (8) *ἐχόντων … ζημιοῦσθαι abundant* (9) *iunge* 4, 2, 17. 4, 20, 18 (10) postremo a *scripsi*, postrema $P^a R^a$, postremo $P^b C R^b$

16 *Si quis reus scripturam suam in cautione vel tabella aliave charta prolatam abnegavit, si quidem comparatione convictus est, id est alia ipsius scriptura prolata et cum ea quae in cautione scripta est comparata, poenae nomine actori pro mendacio*
1 *suo XXIIII solidos solvat. Si vero vel tabellio productus est, apud quem instrumentum confectum est, vel alii qui verum id esse attestantur, tunc praeter XXIIII solidorum poenam nec exceptionem non numeratae pecuniae opponere ei licebit dicendo, quod, et si instrumentum verum sit, tamen quae in eo scripta sunt data non fuerint, sed omnimodo condemnetur, licet re vera nihil numeratum sit.*
2 *Haec, si quis ex proprio contractu convenitur. sin autem tutor est vel curator alicuius earum personarum, quae sub cura agunt, sive masculus sive mulier quae secundum constitutiones liberorum suorum tutelam gerit, et propriam scripturam prolatam in contractu eorum qui sub tutela vel cura sunt abnegavit, si quidem comparatione sola mendacii convicti erunt, XXIIII solidos praestent: sin autem ex productione tabellionis testiumve, exceptio non numeratae pecuniae iis qui sub tutela vel cura sunt non auferatur (neque enim illi quicquam peccaverunt), verum ipsi tutores vel curatores alteros XXIIII solidos poenae nomine actori solvant, ut qui sub tutela vel cura sunt exceptionem non numeratae pecuniae salvam habeant. neque enim ius-*
3 *tum est eos ex alienis peccatis damno affici. His de reis dictis constitutio transit etiam ad actorum personas praecipiens, ut, si actor suam scripturam diffiteatur quae charta adversus eum prolata (forte in apocha) continetur, et ipse similiter, si sola comparatione convictus erit, XXIIII solidos praestet, sin ex productione tabellionis testiumve, tunc omnimodo ea quae documento continentur sibi*
4 *imputet, licet re vera ei soluta non sint. Haec si suo nomine agat. sin autem tutor vel curator est, duplam XXIIII solidorum poenam praestat, is vero qui sub tutela vel cura est non numeratae pecuniae exceptionem documento opponere potest.*

et absolutum, aliquod ius sibi ex eodem contractu vel transactione vindicare: adeo ut nec illud in huiusmodi venditionibus liceat dicere, quod pretio statuto necessitas venditori imponitur vel contractum venditionis perficere vel id quod emptoris interest
1 ei persolvere. Quae tam in postea conficiendis instrumentis quam in his, quae iam scripta nondum autem absoluta sunt, locum habere praecipimus, nisi iam super his transactum sit vel iudicatum, quae retractari non possunt: exceptis emptionalibus tantum instrumentis iam vel in scheda vel in mundo conscriptis, ad quae praesentem sanctionem non extendimus, sed prisca iura in his tenere concedimus.
2 Illud etiam adicientes, ut et in posterum, si quae arrae super facienda emptione cuiuscumque rei datae sunt sive in scriptis sive sine scriptis, licet non sit specialiter adiectum, quid super isdem arris non procedente contractu fieri oporteat, tamen et qui vendere pollicitus est, venditionem recusans in duplum eas reddere cogatur, et qui emere pactus est, ab emptione recedens datis a se arris cadat, repetitione earum deneganda. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

18 [1]*Idem A. Menae pp.* Iudices sive in hac inclita urbe sive in provinciis ea quae disposuimus[2] (ut possint, si hoc perspexerint, occasione testium in aliis locis degentium litigantes vel procuratores eorum ibi destinare, ut depositionibus sub utriusque partis praesentia factis res ad eos referatur) etiam in illis servare[3] volumus, qui prolatis instrumentis fidem adhibere exiguntur, ut, si poposcerint in aliis locis id eis[4] facere permitti et hoc iuste peti iudex invenerit, similis proferatur sententia, ut, postquam in locis opportunis fides instrumento data vel minus data fuerit, referatur negotium ad priorem iudicem. *D. VIII id. April. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

19 *Idem A. Demostheni pp.* Plures, apochis vel redituum vel usurarum perceptis, si quando super his fuerit dubitatio exorta, eas habere negando ius agentium faciunt vacillare, cum coloni ad dominum certantes et sibi iniquam forte libertatem vindicantes vel debitores creditoribus suis temporalem praescriptionem opponere cupientes ad easdem infitiationes
1 perveniunt. Quod resecantes iubemus, ut in praefatis casibus vel aliis privatis similibus, si voluerit is qui apocham conscripsit vel exemplar cum subscriptione eius qui apocham suscepit ab eo accipere vel antapocham suscipere, omnis ei licentia hoc facere concedatur: necessitate imponenda apochae susceptori antapocham reddere, ita tamen, ut si hoc is qui apocham conscribit facere neglexerit vel non curaverit, nullum ei praeiudicium ex eo, quod antapocham non recépit, generetur, cum hoc, quod pro quibusdam introductum est, inferre eis iacturam minime rationi convenit aequitatis. *D. XII*[5] *k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

20 [6]*Idem A. Iuliano pp.* Comparationes litterarum ex chirographis fieri et aliis instrumentis, quae non sunt publice confecta, satis abundeque occasionem criminis falsitatis dare et in iudiciis et in
1 contractibus manifestum est. Ideoque sancimus non licere comparationes litterarum ex chirographis fieri, nisi trium testium habuerint subscriptiones et[7] prius litteris eorum fides imponatur vel ex[8] ipsis hoc deponentibus (sive cunctis sive omnimodo duobus ex his) sive comparatione litterarum testium procedente, et tunc ex huiusmodi chartula iam pro-
2 bata comparatio fiat. Aliter etenim fieri comparationem nullo concedimus modo, licet in semet ipsum aliquis chartam conscriptam proferat, sed tantummodo vel ex forensibus vel publicis instrumentis vel ex huiusmodi chirographis quae enume-
3 ravimus comparatione trutinanda[9]. Omnes autem comparationes non aliter fieri concedimus, nisi iuramento antea praestito ab his qui comparationes faciunt fuerit adfirmatum, quod neque lucri causa neque inimicitiis neque gratia tenti huiusmodi faciunt
4 comparationem. Et hoc observari tam in omnibus sacris scriniis nostris quam in apparitione omnis sublimissimae praefecturae nec non magisteriae potestatis ceterisque omnibus iudiciis, quae in orbe nostro constituta sunt, his omnibus in posterum observandis. comparationes etenim iam antea factas retractari extra periculum minime est. *D. XIIII*[10] *k. April. Constantinopoli Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [*a.* 530]

21 *Idem A. Iuliano pp.* Cum quidam instrumentum protulerit vel aliam chartulam eique fidem imposuerit, postea autem persona, contra quam ista chartula vel instrumentum prolatum est, quasi falsum hoc constitutum redarguere niteretur, ne diutius dubitetur, utrum necessitatem ei qui protulit imponi oporteret repetita vice hoc proferre, an sufficiat ei[11] fides iam pridem approbata, sancimus, si aliquid tale eveniat, eum, qui petit eam chartam iterum proferri, prius sacramentum praestare, quod existimans se posse falsum redarguere quod prolatum est ad huiusmodi venit petitionem. quid enim, si, cum nosset deperditam esse chartam vel forte concrematam vel alio modo diminutam, hanc requiri adsimulans et ad difficultatem productionis respiciens huiusmodi
1 facit petitionem? Et postquam hoc ab actore vel petitore fuerit iuratum et inscriptionum pagina apud competentem iudicem deposita, tunc necessitatem imponi ei, qui protulit chartam de qua quaeritur, iterum eam apud iudicem criminis proferre, quatenus possit apud eum crimen falsitatis ventilari.
2 Sin autem dicat non esse sibi possibile eam ostendere, quia per fortuitos casus huiusmodi copia ei abrepta est, tunc subeat sacramentum, quod neque habet eandem chartulam neque alii eam dedit nec apud alium voluntate eius constituta est nec dolo malo fecit, quominus ea appareat, sed re vera ipsa chartula sine omni dolo deperdita est et productio eius sibi impossibilis est: et si tale subeat sacramentum, ab huiusmodi necessitate eum relaxari.
3 Quod si praedictum iusiurandum subire minime maluerit, tunc quasi falsa chartula nullas habeat vires adversus eum, contra quem prolata est, sed sit penitus vacuata: neque enim ulterius poenam produci contra eos qui non iuraverunt volumus, cum forsitan quidam subtili reverentia tenti nec verum
4 sacramentum praestare patiuntur. Eandem autem copiam ei praestamus, donec causa apud iudicem ventilatur. si enim iam plenissimum finem accepit et neque per appellationem suspensa est neque per solitam retractationem adhuc lis vivere speratur, tunc satis durum est huiusmodi querellae indulgeri, ne in infinitum causae retractentur et sopita iam negotia per huiusmodi viam iterum aperiantur et contrarium aliquid nostro eveniat proposito. *D. V k. Mart. Lampadio et Oresta vv. cc. conss.*[12] [*a.* 530]

(1) *inter c.* 17 *et* 18 *D inserit haec:* id. a. demosteni pp. in bone fidei contractibus nisi quis dolose versatus fuerit stricti iuris iuditio non tenetur. ceterum si aliquid contrarium pactioni vel deminutum quomodolibet ibidem apparuerit quod venditor vel promissor tempore conventionis ignoraverit ei damnum non affert. cum iusta et inescusabilis ignorantia bone fidei spondenti damnum nullatenus irrogat. *quae unde veniant, nescio, certe Iustiniani non sunt: inscriptio videtur addita ex c.* 19, *ad cuius marginem ea antea fortasse adscripta erant* (2) 4, 20, 16 (3) *sic CR*, servari *P* (4) id eis *C*, idem *PR* (5) XV *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 175 (6) *iunge* 4, 20, 19 (7) et *PC cum* $B\Sigma$ (*x. π.*), ut et *R* (8) ex *om.* $C^b R^b$ *contra* $B\Sigma$ (*x. π.*) (9) sed ... comparatione trudinanda *confirmat* $B\Sigma$ (*x. π.*) (10) XV *cum* 4, 20, 19 *scr.* (11) ei $P^v CR$, et P^t (12) D. X k. Mart. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178

22 [Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.]
[1]Ἐάν τις ἀπαιτούμενος ἐν δικαστηρίῳ παραγα-
γεῖν δικαίωμα οὐ καθ' ἑαυτοῦ. ἀλλὰ καθ' ἑτέ-
ρου τινός, συμβαλλόμενον δὲ ἑτέρῳ τινί, παραι-
τεῖται τοῦτο προαγαγεῖν ὡς ἐκ τούτου βλάβην
εὐλαβούμενος, ὁ δὲ ἀπαιτῶν τὸν χάρτην προ-
ενεχθῆναι λέγει μηδὲν αὐτὸν ἀδικεῖσθαι, ἀλλ'
ἢ χρήματα εἰληφέναι παρὰ τῶν μελλόντων ἐλέγ-
χεσθαι ὑπὸ τοῦ προφερομένου δικαιώματος ἢ
ἑτέραν τινὰ προβάλλεσθαι πρόφασιν, ἑαυτὸν δὲ
μεγάλα βλάπτεσθαι μὴ προφερομένου τοῦ χάρ-
του, βούλεται μὲν ἡ διάταξις τὸν ἔχοντα τὸ δι-
καίωμα προφέρειν αὐτό, εἰ μηδὲν ἐκ τῆς προ-
κομιδῆς αὐτοῦ μέλλει καταβλάπτεσθαι· εἰ δὲ
τῇ ἀληθείᾳ βλάβην αὐτῷ ποιεῖ προφερόμενον
τὸ δικαίωμα, μὴ ἀναγκάζεσθαι αὐτὸν προκομί-
ζειν αὐτό, ἐπειδὴ συμφέρει αὐτῷ μᾶλλον κρύπτειν
1 ἢ δημοσιεύειν αὐτό. Εἰ δὲ ὁ τοῦ συμβολαίου
δεόμενος διαβεβαιοῦται μηδὲν αὐτὸν ἀδικεῖσθαι,
ὅρκον διδότω μόνον, ὡς νομίζων βλάβην περὶ
τὴν ἰδίαν οὐσίαν ὑπομένειν ἐκ τῆς τοῦ συμβο-
λαίου προκομιδῆς διὰ τοῦτο παραιτεῖται προ-
2 κομίσαι. Ἵνα δὲ μὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ κερδάναι
τὰ ἐπαγγελθέντα αὐτῷ πρὸς τὸ μὴ κομίσαι τὸν
χάρτην βλάβην οἰκείαν νομίζῃ, περιεργότερον
παρεχέτω τὸν ὅρκον, λέγων, ὅτι οὐ διὰ τὸ λαβεῖν
χρήματα ἢ ἕτερόν τι διὰ τὸ μὴ προκομίσαι τὸν
χάρτην ἢ διὰ τὸ ἔχειν ἐπαγγελίαν δόσεως οὔτε
διὰ φόβον ἐκείνου, καθ' οὗ ζητεῖται τὸ δι-
καίωμα, οὔτε διὰ φιλίαν αὐτοῦ παραιτεῖται τὴν
τοῦ χάρτου προκομιδήν, ἀλλ' ὡς ἐξ ὀρθοῦ περὶ
3 τὴν ἰδίαν οὐσίαν μεγάλα βλαπτόμενος. Ὥσπερ
γὰρ ὁ νομιζόμενος εἰδέναι τὸ ἀληθὲς περί τινος
ὑποθέσεως ἀναγκάζεται καὶ ἄκων πρὸς μαρτυ-
ρίαν, καὶ οὐδὲ εἰ ἐπαγγελίαν ἔχει χρημάτων ὑπὲρ
τοῦ μὴ μαρτυρῆσαι οὐδὲ εἰ κατὰ φίλων ἔρχεται
μαρτυρῆσαι, παραιτεῖται τὴν μαρτυρίαν, οὕτως
οὐδὲ τὰ συμβόλαια ἀπαιτούμενος προενεγκεῖν
οὔτε διὰ τὸ εἰληφέναι τι ἢ ἐλπίζειν λαμβάνειν
οὔτε διὰ φιλίαν τῶν μελλόντων ἐκ τοῦ συμβο-
λαίου βλάπτεσθαι δύναται τὴν προκομιδὴν αὐ-
4 τοῦ παραιτεῖσθαι. Ἀλλ' εἰ μέν τις ἐπομόσεται
μὴ ἔχειν τὸ ζητούμενον δικαίωμα, μηδὲ ὅλως
ἀναγκάζεσθαι προφέρειν ὅπερ μὴ ἔχει· εἰ δὲ
οὐκ ἀνέχεται τὸν τοιοῦτον ὅρκον ὑποσχεῖν, πάν-
τως ἀναγκαζέσθω προφέρειν τὸ ἐπιζητούμενον
δικαίωμα· εἰ δὲ ἑαυτὸν ἀποκρύψει ὡς μήτε ὀμό-
σαι μήτε προαγαγεῖν τὸ δικαίωμα, πᾶσαν τὴν
ἐκ τούτου συμβησομένην ζημίαν τῷ δεομένῳ τοῦ
5 δικαιώματος οἴκοθεν καταβαλλέτω. Τῶν αὐτῶν
κρατούντων καὶ εἰς τὰ ἀργυροπρατικὰ βρέβια
ἢ τὰ παρ' ἑτέρων τινῶν συντατόμενα, ἅπερ
τις ἐπιζητεῖ προκομισθῆναι οὐ κατὰ τῶν τὰς
πυκτὰς ταύτας συντεθεικότων, ἀλλὰ καθ' ἑτέ-
6 ρων τινῶν[2]. Ταῦτα δὲ τότε κρατεῖν ἡ διάταξις
βούλεται, ὅτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως διάγουσιν ὁ
θέλων προκομισθῆναι τὸ δικαίωμα ἢ τὰς πυ-
κτὰς καὶ ὁ τοῦτο λεγόμενος ἔχειν καὶ ὁ δικάζων
τῇ ὑποθέσει· οὐδὲ γὰρ ἀναγκάζεσθαι δεῖ τὸν
ἔχοντα δικαιώματα εἰς ἑτέραν χώραν ἐκπέμπειν
αὐτὰ ἢ κινδυνεύειν ἐπ' αὐτοῖς διὰ τὴν ἑτέρου
7 χρείαν. Εἰ μέντοι καὶ ἐν ἑτέρᾳ χώρᾳ κείμενα
τὰ δικαιώματα ἐπιζητεῖ προκομισθῆναί τις παρὰ
τῷ ἐκδίκῳ τῶν τόπων καὶ ἐν ὑπομνήμασιν ἐμ-
φανισθῆναι πρὸς τὸ λαβεῖν τὴν ἐπὶ τούτων
πρᾶξιν καὶ χρήσασθαι αὐτῇ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἐν
ᾧ δικάζεται, τότε οὐδέν ἐστι βαρὺ τὸ ἐν αὐτῇ τῇ
πόλει, ἐν ᾗ ὑπάρχει τὰ δικαιώματα, προσάγεσθαι
8 αὐτὰ καὶ ἐμφανίζεσθαι. Ἐκεῖνοι δὲ ἀναγκα-
ζέσθωσαν προφέρειν πυκτὰς ἢ δικαιώματα οἱ
καὶ μαρτυρεῖν κατά τινων ἀναγκαζόμενοι· καθ'
ὧν γὰρ προσώπων ἄκων τις οὐ μαρτυρεῖ, κατὰ
τούτων οὔτε προκομίζειν πυκτὰς ἢ δικαιώματα
9 ἢ ἕτερόν τι ἀναγκάζεται τοιοῦτον. Πρόδηλοι δέ
εἰσιν ἐκ τῶν νόμων οἱ μὴ ἀναγκαζόμενοι κατά
τινων μαρτυρεῖν ἄκοντες καὶ ἐκεῖνοι, καθ' ὧν

(1) = *B* 22, 1, 80: *in ΒΣ extat index Theodori, alium indicem pr.* § 1. 2. 4 *continet Epanagoge* 13, 10 (2) *ad* § 5 *pertinet ΒΣ* 21, 1, 33: κεῖται δὲ ἐν τῇ κβ' διατ. τοῦ αὐτοῦ τίτλου, ὅτι ἐπὶ τῶν τραπεζιτικῶν λόγων ἀρκεῖ ὁμοίως ὁ καταγραφεύς, καίτοι εἷς νοεῖται, *quocum conf. ΒΣ h. l.*: σημείωσαι, πότε καὶ ἑνὸς μαρτυρία δεκτέα ἐστίν

22 *Si quis, cum in iudicio ab eo petitur, ut in-
strumentum edat non contra se sed contra alium alii
profuturum, hoc edere recusat damnum inde sibi
futurum praetendens, is autem, qui ut charta pro-
feratur petit, damnum illi futurum negat, sed vel
pecuniam ab eis qui edito instrumento convincen-
tur accepisse vel alium praetextum simulari, se
autem eo, quod charta non edatur, gravi damno
affici, constitutio eum qui instrumentum possidet
edere id iubet, si ex editione eius damnum ei mi-
nime eveniat: sin autem re vera instrumentum edi-
tum damno eum afficiat, non cogi eum edere,
quod occultare ei magis expediat quam in medium*
1 *proferre. Quod si is cui instrumento opus est
minime eum laesum iri affirmat, iusiurandum in
hoc dumtaxat praestet ideo se editionem recusare,
quia damnum in patrimonio suo ex instrumenti*
2 *editione se passurum putet. Ne autem pro damno
suo id ipsum sumat, quod non accipiat, quae ei
promissa sunt, ne chartam edat, accuratius ius-
iurandum his verbis praestet, se non ideo, quia pe-
cuniam vel aliquid aliud acceperit, ne instrumenta
edat, vel quod dari sibi promissum sit, neque metu
eius, adversus quem instrumentum requiritur, neque
ob eius amicitiam chartae editionem recusare, sed
quia directo in re sua damnum grave pateretur.*
3 *Quemadmodum enim is, quem alicuius causae
veritatem nosse putant, etiam invitus ad testimo-
nium adigitur neque eapropter, quod pecunia ipsi
pro denegando testimonio promissa est, neque si
contra amicos dicturus est, testimonium recusat,
ita neque is, a quo instrumenta ut edat poscitur,
vel quia accepit aliquid vel accepturum se sperat
vel propter amicitiam eorum, quibus damnum ex
instrumento imminet, eius editionem recusare potest.*
4 *At si iurabit instrumentum quo de agitur se non
habere, edere non cogitur quod non habet: sin
autem eiusmodi iusiurandum praestare non vult,
omnimodo instrumentum quo de agitur edere coga-
tur. sin latitat, ne iuret neve instrumentum edat,
omne damnum quod ei cui instrumento opus est*
5 *contigerit, ex propriis facultatibus refundat. Ea-
dem valeant etiam in brevibus argentariorum vel
ab aliis compositis, quas edi sibi aliquis non ad-
versus ipsos qui codices composuerunt sed adversus*
6 *alios desiderat. Haec autem tum valere consti-
tutio vult, cum in eadem civitate morantur et qui
instrumentum vel codices edi vult et qui id tenere
dicitur et qui causam iudicat. nam qui instrumenta
tenet, ea in alium locum transmittere vel de eis
periclitari propter alius commodum cogendus non*
7 *est. Si quis tamen ea quoque instrumenta quae
alio loco sunt apud defensorem loci edi et actis in-
sinuari desiderat, ut inde exemplum sumat, quo
utatur in iudicio in quo litigat, nulla molestia eden-
dis et insinuandis instrumentis eo loci ubi sunt con-*
8 *tinetur. Ii autem codices vel instrumenta edere
cogendi sunt, qui etiam testimonium adversus ali-
quos dicere coguntur: nam adversus quas personas
invitus aliquis testimonium dicere non cogitur, ad-
versus has nec codices vel instrumenta vel aliud*
9 *eiusmodi edere cogitur. Ex legibus autem noti
sunt, qui adversus aliquos testimonium dicere inviti
non coguntur, et illi, adversus quos aliqui testi-*

10 *οὐκ ἀναγκάζονταί τινες μαρτυρεῖν. Οὐδενὶ δὲ ἔξεστιν ἄλλως ἀναγκάζειν προφέρεσθαι δικαιώματα εἰ μὴ ἐν αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ, παρ' ᾧ κινεῖται ἡ ὑπόθεσις, καὶ τότε δὲ ἀναλώμασι τοῦ ζητοῦντος γίνεσθαι τὴν προκομιδὴν τῆς πυκτῆς*
11 *ἢ τῶν δικαιωμάτων. Χρὴ δὲ γίνεσθαι τὴν ἐμφάνειαν αὐτῶν πρὸς ἅπαξ μόνον· εἰ δὲ ἅπαξ προκομισθέντος τοῦ συμβολαίου ἐπιζητεῖ καὶ δεύτερον γενέσθαι τὴν προκομιδὴν αὐτοῦ ὁ τούτου δεόμενος, εἰ εὔλογον φανείη τῷ δικαστῇ τὸ καὶ δεύτερον προσενεχθῆναι τὸν χάρτην, ὁ δὲ προκομίσας αὐτὸν ἤδη παραιτεῖται ἀπαρνούμενος τὴν δευτέραν προκομιδὴν λέγων ἀπολωλεκέναι τὸν χάρτην ἢ ἄλλως πως μὴ ἔχειν εὐχέρειαν τῆς τούτου προκομιδῆς, ὅρκῳ μόνῳ τοῦτο αὐτὸ πιστούσθω καὶ μηκέτι ἀναγκαζέσθω προφέρειν αὐτόν.*
12 *Τούτων κρατούντων οὐ μόνον ἐν τῇ βασιλίδι πόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ πολιτείᾳ.*

XXII.[1]

PLUS VALERE QUOD AGITUR QUAM QUOD SIMULATE CONCIPITUR.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Rufino.* In contractibus rei veritas potius quam scriptura prospici[2] debet. *PP. III k. Iun. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Soteri.* Acta simulata, velut non ipse, sed eius uxor comparaverit, veritatis substantiam mutare non possunt. quaestio itaque facti[3] per praesidem examinabitur provinciae. *D. X k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

3 *Idem AA. et CC. Marinae.* Emptione pignoris causa facta non quod scriptum, sed quod gestum est inspicitur. *D. k. Mai.*[4] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Decio.* Si quis gestum a se fecerit alium egisse scribi, plus actum quam scriptum valet. *D. VIII k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Victori.* Si falsum instrumentum emptionis conscriptum tibi, velut locationis quam fieri mandaveras, subscribere, te non relecto, sed fidem habente, suasit, neutrum contractum in utroque alterutrius consensu deficiente constitisse procul dubio est. *D. XIII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

XXIII.[5]

DE COMMODATO.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sisolae.* Ea quidem, quae vi maiore auferuntur, detrimento eorum quibus res commodantur imputari non solent. sed cum is, qui a te commodari sibi bovem postulabat, hostilis incursionis contemplatione periculum amissionis ac fortunam futuri damni in se suscepisse proponatur, praeses provinciae, si probaveris eum indemnitatem tibi promisisse, placitum conventionis implere eum compellet. *D. VI k. Iun. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et CC. Auluzano.* Cum eum, qui temporalis ministerii causa suscepit ancillam, ad restitutionem eius bona fides urgueat, consequens est socerum tuum huius rei causa tradidisse ancillam adito praeside provinciae probare, ut fidem susceptam is adversus quem supplicas compellatur agnoscere. *S. prid. non. Nov. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Soterae.* De restituendis rebus, quas obligandas pro se dederas, postquam debitum fuerit extenuatum, commodati actionem etiam adversus heredes eius exercere potes. *D. III id. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Faustinae.* Praetextu debiti restitutio commodati non probabiliter recusatur. *D. XII k. Dec. ipsis CC.*[6] *conss.* [*a.* 294]

XXIIII.[7]

DE ACTIONE PIGNERATICIA.

1 [8]*Impp. Severus et Antoninus AA. Metrodoro.* [9]*Οἱ ἐκ τοῦ ἐνεχύρου ληφθέντες καρποὶ ψηφίζονται εἰς τὸ χρέος καί, ἐὰν ἱκανοὶ γένωνται πρὸς τὸ ὅλον χρέος, λύεται ἡ ἀγωγὴ καὶ ἀποδίδοται τὸ ἐνέχυρον. εἰ δὲ καὶ πλείονές εἰσι τοῦ χρέους οἱ καρποί, ἀποδίδονται οἱ περιττεύοντες.* *PP. id. Oct. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

2 *Imp. Alexander A. Demetrio.* Quod ex operis ancillae vel ex pensionibus domus, quam pignori detineri dicis, perceptum est, debiti quantitatem relevabit. *PP. k. Oct. Antonino IIII et Alexandro conss.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Victori.* Creditor, qui praedium pignori sibi nexum detinuit, fructus quos percepit vel percipere debuit in rationem exonerandi debiti computare necesse habet et, si agrum deteriorem constituit, eo quoque nomine pigneraticia actione obligatur. *PP. VI id.*[10] *Dec. Antonino IIII et Alexandro conss.* [*a.* 222]

4 *Idem A. Hermaeo et Maximillae.* Pactum vulgare, quod proposuistis, ut, si intra certum tempus pecunia soluta non fuisset, praedia pignori vel hypothecae data vendere liceret, non adimit debitori adversus creditorem pigneraticiam actionem. *PP. XII k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Idem A. Dioscoridae.* Si creditor sine vitio suo argentum pignori datum perdidit, restituere id non cogitur: sed si culpae reus deprehenditur vel non probat manifestis rationibus se perdidisse, quanti debitoris interest condemnari debet. *PP. XIII k. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Trophimae.* Quae fortuitis casibus accidunt, cum praevideri[11] non potuerant, in quibus etiam adgressura latronum est, nullo bonae fidei iudicio praestantur: et ideo creditor pignora, quae huiusmodi causa interierunt, praestare non compellitur nec a petitione debiti submovetur, nisi inter contrahentes placuerit, ut amissio pignorum liberet debitorem. *PP. id.*[12] *April. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

7 *Idem*[13] *A. Iuliano.* Creditor, qui fundos et domos pignori vel hypothecae accepit, damnum in de-

(1) *B* 22, 1, 81 *seqq.* (2) respici *Mommsen*, *σκοπείσθω B* (3) *sic C*[b], quaestione itaque facta *P*, quaestio itaque facta *C*[a]*R* (4) *sic Hal.*, d. III k. mar. *P* (5) *B* 13, 1, 24 *seqq.* — *Cf. Dig.* 13, 6 (6) cc. *scripsi*, aa. et *Hal.* (7) *B* 25, 1, 43 *seqq.* — *Cf. Dig.* 13, 7 (8) graeca constitutio severi et antonini aa. ad metrodorum *Hal.*, *ad quem inscriptio restituta est* (9) = *B* 25, 1, 43 *Epitome* 17, 61 *Ecloga* 22, 12 *Prochiron* 16, 2 (10) VI id. *Hal.*, VIII k. *P* (11) *sic dett.*, provideri *PCR* (12) id. *Hal.*, VIII id. *P* (13) *debuit esse* Imp. Gordianus

10 *monium dicere non coguntur. Instrumenta autem ut edantur, aliter nulli cogere licet nisi in ipso iudicio, in quo lis agitur, et sumptibus quidem eius qui editionem codicis vel instrumentorum petit.*
11 *Semel dumtaxat editionem fieri oportet. quod si instrumento semel edito iterum eius editionem fieri is cui eo opus est petit, si quidem aequum iudici videbitur iterum chartam edi, is autem qui iam edidit secundam editionem recusat chartam periisse praetendens vel alia ratione edendae eius facultatem sibi non esse, iureiurando solo huius rei*
12 *fidem faciat neque amplius edere cogatur. Haec non solum in regia urbe, sed etiam in tota re publica valeant.*

XXIIII, 1 *Fructus ex pignore percepti in debitum computantur, et cum totum debitum adaequant, actio tollitur et pignus redditur. cum vero fructus debitum etiam excedunt, qui superant redduntur.*

cidendis arboribus domibusque destruendis ab eo datum in rationem deducere cogitur et, si dolo vel culpa rem suppositam deteriorem fecerit, eo quoque nomine pigneraticia actione tenebitur, ut talem rei
1 stituat, qualis fuerat tempore obligationis. Creditor autem necessarios sumptus, quos circa res pigneraticias fecit, exigere non prohibetur. *PP. XIII k. Aug. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

8 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Saturnino.* Si nulla culpa seu segnitia creditori imputari potest, pignorum amissorum dispendium ad periculum eius minime pertinet. sane si simulata amissione etiam nunc eadem pignora, ut adseveras, a parte diversa possidentur, adversus eum experiri potes. *PP. VIII k. Mart. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Georgio.* Pignus in bonis debitoris permanere ideoque ipsi perire in dubium non venit. cum igitur adseveres in horreis pignora deposita, consequens est secundum ius perpetuum, pignoribus debitori pereuntibus, si tamen in horreis, quibus et alii solebant publice uti, res depositae sunt, personalem actionem debiti reposcendi causa integram te habere. *PP. VI non. Mai. Mediolani*[1] *AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Apollodorae.* Nec creditores nec qui his successerunt adversus debitores pignori quondam res nexas petentes, reddita iure debita quantitate vel his non accipientibus oblata et consignata et deposita, longi temporis praescriptione
1 muniri possunt. Unde intellegis, quod, si originem rei probare potes, adversario tenente vindicare
2 dominium debeas. Ut autem creditor pignoris defensione se tueri possit, extorquetur ei necessitas probandi debiti vel, si tu teneas, per vindicationem pignoris hoc idem inducitur et tibi non erit difficilis vel solutione vel oblatione atque sollemni depositione pignoris liberatio. *D. non. Mai. ipsis AA.*[2] *conss.* [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Ammiano.* Pignoris causa res obligatas soluto debito restitui debere pigneraticiae actionis natura declarat. quo iure, si titulo pignoris obligasti mancipia, per eandem actionem uti potes, nec creditor citra conventionem vel praesidalem iussionem debiti causa res debitoris arbitrio suo auferre potest. *D. V k. Ian. Sirmi ipsis CC.*[3] *conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Heraisco.* Quominus fructuum, quos creditor ex rebus obligatis accepit, habita ratione ac residuo debito soluto, vel si per creditorem factum fuerit, quominus solveretur, pignora quae in eadem causa durant restituat debitori, nullo spatio longi temporis defenditur. *D. XII*[4] *k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XXV.[5]

DE EXERCITORIA ET INSTITORIA ACTIONE.

1 *Imp. Antoninus A. Hermeti.* Servus tuus pecuniam mutuam accipiendo ita demum te institoria actione obligavit, si, cum eum officio alicui vel negotiationi exercendae praeponeres[6], etiam ut id faceret, ei permissum a te probetur. quod si ea actio locum non habet, si quid in rem tuam versum probabitur, actione in eam rem proposita cogeris exsolvere. *PP. VIII k. Sept. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Imp. Alexander A. Callisto.* Ex contractibus servorum quamvis de peculio dumtaxat domini teneantur, de eo tamen, quod in rem eorum versum est vel cum institore ex causa cui praepositus fuit contractum est, in solidum conveniri posse dubium non est. *PP. III k. Mai. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Marciae.* Institoria tibi adversus eum actio competit, a quo servum mensae praepositum dicis, si eius negotii causa, quod per eum exercebatur, deposita pecunia nec reddita potest probari. *PP. non. Mai. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Antigonae.* Et si a muliere magister navis[7] praepositus fuerit, ex contractibus eius ea exercitoria actione ad similitudinem institoriae tenetur. *D. XVI*[8] *k. Nov. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Gaio.* Si mutuam pecuniam accipere Demetriano Domitianus mandavit et hoc posse probare confidis, ad exemplum institoriae eundem Domitianum apud competentem iudicem potes convenire. *D. IIII k. Nov. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Onesimae.* Qui secutus domini voluntatem cum servo ipsius habuit contractum, ad instar actionis institoriae recte de solido dominum convenit. *D. XIIII k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXVI.[9]

QUOD CUM EO QUI IN ALIENA EST POTESTATE NEGOTIUM GESTUM ESSE DICITUR, VEL DE PECULIO SEU QUOD IUSSU AUT DE IN REM VERSO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Aelio.* Cum filius familias tutor aut curator datur, pater tutelae vel negotiorum gestorum iudicio de peculio et de in rem verso conveniendus est. quod si voluntate eius filius decurio sit creatus et a magistratibus tutor constitutus, pater in solidum satisfacere cogitur, cum id onus exemplo ceterorum munerum civilium inductum intellegatur. *D. VII id. Nov. Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]

2 *Idem AA. Annio.* Eius rei nomine, quae cum filio familias contracta est sive sua voluntate sive eius in cuius potestate fuit, sive in peculium ipsius sive in rem patris ea pecunia redacta est, et[10] si paterna hereditate abstinuit, actionem nisi in id quod facere possit non dari perpetui edicti interpretatione declaratum est. *PP. VIII k. Dec. Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]

3 *Imp. Antoninus A. Artemoni.* Etiam si non mandante neque subscribente neque iubente domina pecuniam mutuam servo Priscae dedisses, tamen ea quantitas si in rem dominae eius iustis erogationibus versa est, de in rem verso apud suum iudicem eam conveni, consecuturus secundum iuris formam id quod tibi deberi apparuerit. *D. III k.*[11] *Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Idem A. Leontio.* Si ex contractu patris iussu eius pecuniam accepisti teque eius hereditate abstines, frustra vereris, ne a creditoribus eius conveniaris. *D. V k. Ian. Sabino et Anullino conss.* [*a.* 216]

5 *Imp. Alexander A. Asclepiadi.* Nulla res prohibet filios familias, si pro aliis maiores viginti quinque annis fideiusserint, actione adversus eos competenti teneri. sed si dumtaxat de peculio tecum agatur, defensionibus, si quae tibi competunt, uteris. *PP. VI id. Dec.*[12] *Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nob. C. Matronae.* Si servus tuus sine permissu tuo accepta pecunia mutua in usurarum vicem habitandi facultatem concessit, nullo iure adversarius tuus hospitium ex hac causa sibi vindicat, cum te servi factum non obligaverit: et ingrediens rem tuam contra vim eius auctoritate competentis iudicis protegeris *D. XII*[13] *k. Iul. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Crescenti.* Ei, qui servo alieno dat mutuam pecuniam, quamdiu superest servus, item post mortem

---

(1) *in loco error inest* (2) aa. *scripsi*, et *Hal.* (3) AA. (= *a.* 293) *Mommsen* (4) XII *Hal.*, XV *P* (5) *B* 18, 1, 21 *seqq.* — *Cf. Dig.* 14, 1. 3 (6) proponeres *libri* (7) navis *firmant Graeci* (8) d. XVI *P*, pp. XIII *Hal.* (9) *B* 18, 2, 13 *seqq.* — *Cf. Dig.* 14, 5. 15, 1 ... 4 *Inst.* 4, 7 (10) et *del.* (11) k. *Hal.*, n. *P* (12) *sic Hal.*, pp. VII id. seb *M* (13) XII *Hal.*, XV *P*

eius intra annum de peculio contra dominum competere actionem vel, si in rem domini haec versa sit quantitas, post annum etiam esse honorariam
1 non est ambigui iuris. Quapropter si quidem in rem domini versa pecunia est, heredes eius convenire potes de ea summa, quae in rem ipsius pro-
2 cessit. Si vero hoc probari non potest, consequens est, ut superstite quidem servo dominum de peculio convenias vel, si iam servus rebus humanis exemptus est vel distractus seu manumissus nec annus excessit, de peculio quondam adversus eum
3 (1) experiri possis. Alioquin si cum libero rem agente eius, cuius precibus meministi, contractum habuisti et eius personam elegisti, pervides[1] contra dominum nullam te habuisse actionem, nisi vel in rem eius pecunia processit vel hunc contractum ratum habuit. *D. non. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

8 (9) *Idem AA. et CC. Isidoro.* Si ex alio contractu, non ex illicita mutui datione debitor extitisti vel quod patrem tuum in fide suscepisti, tam in patris positus potestate iure teneris quam etiam morte genitoris tui iuris effectus: et si quidem patris heres extitisti, in solidum, alioquin in quantum facere potes, secundum edicti formam. sed et si emancipatione tui iuris factus es, similiter conveniri te posse debes intellegere. *D. VI id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

9 (8) *Idem AA. et CC. Diogenio.* Si mandator pro filio tuo extitisti vel iussu tuo cum eo quem in potestate tunc habuisti contractum est, intellegis et sorti et usuris te parere oportere, si te his omnibus obligasti, ut res quae pignoris iure detinentur liberari possint. quod si fideiussor creditae pecuniae intercessisti, teneri te ex ea obligatione explorati iuris est. *D. III k. Mai. CC.*[2] *conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Aphrodisio.* Si liberam peculii administrationem habentes equas cum fetu de peculio servi venumdederunt, reprobandi contractum
1 dominus nullam habet facultatem. Quod si non habentes liberam peculii[3] administrationem rem dominicam eo ignorante distraxerunt, neque dominium, quod non habent, in alium transferre possunt neque condicionem eorum servilem scientibus possessionis iustum adferunt initium: unde non immerito nec temporis praescriptionem huiusmodi possessoribus prodesse manifestum est, ideoque res mobiles[4] ementes etiam furti actione tenentur. *D. V non. Oct. Sirmi CC.*[2] *conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Attalo.* Cum ancilla contrahenti, quam iure non obligari constat, adversus dominum in quantum locupletius eius peculium factum est ea superstite ac post mortem intra utilem annum dandam actionem non ambigitur. *D. prid. k. Dec. Sirmi CC.*[2] *conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Victori.* Dominum per servum obligari non posse ac tantum de peculio (deducto scilicet, quod naturaliter servus domino debet) eius creditoribus dari actionem vel, si quid in rem eius versum probetur, de in rem verso edicto perpetuo declaratur. *D. XIII k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

13 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni pp.* Dominos ita constringi manifestum est actione praetoria, quae apellatur quod iussu, si certam nume-
1 rari praeceperint servo actorive pecuniam. Igitur in perpetuum edictali lege sancimus, ut, qui servo colono conductori procuratori actorive possessionis pecuniam mutuam det, sciat dominos possessionum cultoresve terrarum obligari non posse.
2 Neque familiares epistulas, quibus homines plerumque commendant absentem[6], in id trahere convenit, ut pecuniam[7], quam non rogatus fuerat, impendisse[8] pro praediis mentiatur, cum, nisi specialiter ut pecuniam praestet[9] a domino fuerit postulatus,
3 idem dominus teneri non possit. Creditaque quantitate multari volumus creditores, si huiusmodi personis non iubente domino nec fideiussoribus specia-
4 liter acceptis fuerit credita[10] pecunia. [11]Sane creditori licentiam damus, ut, si liber a rationibus quas gerebat[12] fuerit inventus actor servus procuratorve praediorum, utilis actio pateat de peculio. *D. V id. Iul. Ravennae Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

XXVII.[13]

PER QUAS PERSONAS NOBIS ADQUIRITUR.

1 [14]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcello.* Excepta possessionis causa per liberam personam, quae alterius iuri non est subdita, nihil ad-
1 quiri posse indubii iuris est. Si igitur procurator non sibi, sed ei, cuius negotia administrabat, redintegratae rei vindicationem pactus est idque pactum etiam stipulatio insecuta est, nulla domino obligatio adquisita est. servis autem res traditae dominis adquiruntur. *D. k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

2 (3) [15]*Imp. Iustinianus A. Iuliano*[16] *pp.* Si duo vel plures communem servum habeant et unus ex his iussit, ut nomine suo servus ab aliquo stipuletur decem puta aureos vel aliam rem, ipse autem servus non eius nomine[17] qui iussit, sed alicuius[18] ex dominis suis mentionem fecit et nomine illius stipulatus est, inter antiquam sapientiam quaerebatur, cui adquiritur actio et lucrum, quod ex hac accidit causa, utrumne ei qui iussit an ei cuius servus men-
1 tionem fecit an ambobus. Cumque ex omni latere magna pars auctorum multum effudit tractatum, nobis verior eorum sententia videtur, qui domino qui iussit adferunt stipulationem et ei tantummodo adquiri dixerunt, quam aliorum, qui in alias opiniones deferuntur. neque enim malignitati servorum indulgendum est, ut liceat eis domini iussione contempta sua libidine facere stipulationem et ad alium dominum, qui eum forsitan corrupit, alienum lucrum transferre: quod neque ferendum est, si servus impius domino quidem qui iussit minime oboediendum existimaverit, alii autem, qui[19] forsitan ignorat et nescit, repentinum adducit sola-
2 cium. Quod enim saepe apud antiquos dicebatur iussionem domini non esse absimilem nominationi, tunc debet obtinere, cum servus iussus ab uno ex dominis stipulationem facere[20] sine nomine stipulatus est: tunc etenim soli ei adquirit qui iussit: sin autem expresserit alium dominum, soli illi necesse est adquisitionem celebrari: multo etenim amplius oportet valere dominici nominis mentionem quam herilem iussionem. *D. XV k. Dec. Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [*a.* 530]

3 (2) *Idem A. Iohanni*[21] *pp.* Cum per liberam personam, si pecunia alterius nomine fuerit numerata, adquiritur ei cuius nomine pecunia credita est per huiusmodi numerationem condictio, non autem hypotheca vel pignus, quae procuratori data vel supposita sunt, dominis contractus adquiritur, talem differentiam expellentes sancimus et[22] condictionem

(1) provides *libri* (2) AA. (= *a.* 293) *Mommsen* (3) peculii *pR*, *om. C* (4) a servo *ins.* p^b (5) = *Th.* 2, 31. 1: *iunge* 2, 13, 2. 2, 32, 1 (= § 4). 4, 4, 1. 8, 15, 8. 11, 48, 17. 12, 60, 4 (6) commendantur absentium *Th.* (7) quoque *ins. Th.* (8) se *ins. Th.* (9) commodet *Th.* (10) commodata *Th.* (11) § 4 = *Th.* 2, 32, 1 (12) regebat *Th.* (13) *B* 16, 9, 13 *seqq.* — *Cf. Inst.* 2, 9. 3, 28 (14) *cf.* 4, 35, 9 (15) *ordinem c.* 2 *et* 3, *quem secuti sumus, tuentur pLMB et BΣ* 8, 2, 68 (*Thal.*), *consentiunt inscriptiones et dies c.* 3, *quem pertinere ad a.* 531 *ideo certum est, quia nulla alia constitutio kalendis Nov.* 530 *data est* (*cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11. *p.* 169). *diversum ordinem habent SCR habuisseque epitomatorem Codicis ex subscriptionum transpositione consentaneum est: praeterea c.* 3 *sub numero β' citatur in BΣ* 8, 2, 68 (*Anonymi*) *BΣ* 23, 1, 9 (*p.* 599. 600) *BΣ* 23, 1, 46: *at vereor, ne numeri ab editoribus mutati sint* (16) ioh. *S* (17) nomine *del. Hal.* (18) alius cuius *scr.* (19) qui *PR*, qui et *C cum BΣ ut videtur* (20) *sic C*, et *ins. P* (21) *sic SpCR*, iuliano *M* (22) et *om. BΣ* (*κ. π.*)

et hypothecariam actionem vel pignus[1] ipso iure et sine aliqua cessione ad dominum contractus per-
1 venire. Si enim procuratori necessitas legibus imposita est domino contractus cedere actionem, quare non ab initio quemadmodum in personali actione cessio supervacua videbatur, non etiam[2] in hypothecis et pignoribus simili modo dominus contractus habeat hypothecariam actionem seu pignoris vinculum vel retentionem sibi adquisitam? *D. k. Nov. Lampadio et Oresta vv. cc. conss.*[3] [*a.* 530]

XXVIII.[4]

AD SENATUS CONSULTUM MACEDONIANUM.

1 *Imp. Pertinax A. Atilio.* Si filius[5], cum in potestate patris esset, mutuam a te pecuniam accepit, cum se patrem familias diceret, eiusque adfirmationi credidisse te iusta ratione edocere potes, exceptio ei denegabitur. *PP. x k. April. Falcone et Claro conss.* [*a.* 193]

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Sophiae.* Zenodorus cum sui iuris esse publico[6] videretur aut patris voluntate contraxit[7] aut in eam rem pecuniam accepit, quae patris oneribus incumberet, vel suae potestatis constitutus novatione facta fidem suam obligavit vel alias agnovit debitum, non esse locum decreto amplissimi ordinis rationis est. *PP. v k. Mart. Saturnino et Gallo conss.* [*a.* 198]

3 *Idem AA. Macrino.* Si filius familias aliquid mercatus pretium stipulanti venditori cum usurarum accessione spondeat, non esse locum senatus consulto, quo fenerare filiis familias prohibitum est, nemini dubium est: origo enim potius obligationis quam titulus actionis considerandus est. *PP. id. Mart. Saturnino et Gallo conss.* [*a.* 198]

4 *Idem AA. Cyrillae.* Si permittente patre filio familias pecuniam mutuam dedisti, senatus consulti potestas non intervenit, et ideo persecutio pignoris quod in bonis patris fuit non denegabitur, praesertim cum eidem[8] filius heres extiterit, modo si nullus alius iure conventionis ratione temporis et ordinis[9] potior apparuerit. *PP. xii k. Mai. Fabiano et Muciano conss.* [*a.* 201]

5 [10]*Imp. Alexander A. Septimiae*[11] *Musae.* Macedoniani senatus consulti auctoritas petitionem eius pecuniae non impedit, quae filio familias studiorum vel legationis causa alibi degenti ad necessarios sumptus, quos patris pietas non recusaret, credita
1 est. Sed ex contractu filii post mortem eius de peculio actio in patrem competere ita demum potest, si anni utilis spatium petitionem non impedit.
2 Sane si iussu patris datum mutuum probetur, nec in quos usus versa sit pecunia disquiri necesse est et[12] perpetua in patrem etiam mortuo filio actio est. *PP. prid. k. Mart.*[13] *Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

6 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Theopompo.* Si filius tuus in potestate tua agens contra senatus consultum Macedonianum mutuam sumpsit pecuniam, actio de peculio adversus te eo nomine efficaciter
1 dirigi nequaquam potest. Quod senatus consulti auxilium, licet filii familias meminit, ad nepotes et ad pronepotes porrigitur. *PP. vi non. Mart. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

7 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si filius familias citra patris iussionem vel mandatum vel voluntatem pecunias creditas acceperit, postea autem pater ratum habuerit contractum, veterum ambiguitatem decidentes sancimus, quemadmodum, si ab initio voluntate patris vel mandato filius familias pecuniam creditam accepisset, obnoxius firmiter constituebatur, ita et si postea ratum pater habuerit contractum, validum esse huiusmodi contractum, cum testimonium paternum respuere satis iniquum est. necesse est enim patris ratihabitionem principali patris mandato vel consensui non esse absimilem, cum nostra novella lege[14] et generaliter omnis ratihabitio prorsus[15] trahitur et confirmat ea ab initio quae[16] subsecuta sunt. et haec quidem de privatis
1 hominibus sancienda sunt. Sin autem miles filius familias pecuniam creditam acceperit, sive sine mandato vel consensu vel voluntate vel ratihabitione patris, stare oportet contractum, nulla differentia introducenda, ob quam causam pecuniae creditae vel ubi consumptae sunt. in pluribus enim iuris articulis filii familias milites non absimiles videntur hominibus qui sui iuris sunt, et ex praesumptione omnis miles non credatur in aliud quicquam pecunias accipere et expendere nisi in causas castrenses. *D. xii*[17] *k. Aug. Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXVIIII.[18]

AD SENATUS CONSULTUM VELLEIANUM.

1 *Imp. Antoninus A. Lucillae.* Mulieribus, quae alienam obligationem suscipiunt aut in se transferunt, si id contrahentes non ignorant, senatus consulto subvenitur. sed si pro aliis, cum obligatae non essent, pecuniam exsolvunt, intercessione cessante repetitio nulla est. *PP. non. Dec. Carviti*[19] *duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Nepotianae.* Frustra senatus consulti exceptione, quod de intercessionibus feminarum factum est, uti temptasti, quoniam principaliter ipsa debitrix fuisti. eius enim senatus consulti exceptio tunc mulieri datur, cum principaliter ipsa nihil debet, sed pro alio debitore apud creditorem eius intercessit: sin autem pro creditore suo aliis se obligaverunt vel ab eo se vel debitorem suum delegari passae sunt, huiusmodi senatus consulti[20] auxilium non habent. *PP. III id. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Servato.* Si, cum ipse mutuam pecuniam acciperes, mater tua contra amplissimi ordinis consultum fidem suam interposuit, exceptione tueri potest. *PP. III id. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Imp. Alexander A. Alexandriae.* Senatus consultum locum habet, sive eam obligationem, quae in alterius persona constitit, mulier in se transtulerit vel participaverit sive, cum alius pecuniam acciperet, ipsa se constituit ab initio ream, quod et in rerum earum pro aliis obligationibus admissum est.
1 Sed si praedia tua annis maior viginti quinque vendidisti et pro marito pecuniam solvisti, deficit auxilium senatus consulti. *PP. VI k. Ian. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Idem A. Popiliae.* Si sine voluntate tua res tuae a marito tuo pignori datae sunt, non tenentur. quod si consensisti obligationi sciente creditrice, auxilio senatus consulti uti potes. quod si patientiam praestitisti, ut quasi suas res maritus obligaret, decipere voluisti mutuam pecuniam dantem et ideo tibi non succurretur senatus consulto, quo infirmi-

(1) *sic R cum BΣ* (κ. π.), pignoris *pC* (2) quaro non ... non etiam *confirmat BΣ* (κ. π.) (3) d. k. Nov. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr.* (4) *B* 18, 4, 21 *seqq.* — *Cf. Dig.* 14, 6 (5) Primus *videtur legisse BΣ* (κ. π.) (6) publico *dett. male:* publicum *intellege* fiscum (7) vel contractum pater ratum habuit *addunt B, ex interpretatione videlicet* (8) idem *p contra BΣ* (κ. π.) (9) ordine *p contra BΣ* (κ. π.)

(10) = *Greg.* 3, 8, 1 (11) septimiae *Greg., om. libri* (12) et *Greg. cum BΣ* (κ. π.), sed *libri cum B* (13) mart. *Greg.*, mai. *Hal. P* (14) 5, 16, 25 (15) retrorsus *scr.* (16) *sic C*[a]*R*, quae ab initio *PC*[b] (17) XII *fortasse delendum est, cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178 (18) *B* 26, 7, 65 *seqq.* — *Cf. Dig.* 16, 1 (19) *sic P*, carunti *L*, Carnuti *Mommsen* (20) senatus consulti *del.*

tati, non calliditati mulierum consultum est. *D. xv k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Torquato.* Si mater, cum filiorum suorum gereret patrimonium, tutoribus eorum securitatem promiserit et fideiussorem praestiterit vel pignora dederit, quoniam quodammodo suum negotium gessisse videtur, senatus consulti auxilio neque ipsa neque fideiussor ab ea praestitus neque res eius 1 pigneratae adiuvantur. Sin autem tutore se excusare volente ipsa se interposuit indemnitatem ei repromittens, auxilio senatus consulti uti minime 2 prohibetur. Sin vero tutores petiit et sponte periculum suscepit[1], quominus teneatur, auctoritate iuris tuetur. *PP. vi id. Oct. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

7 *Imp. Gordianus A. Viviano.* Si sciens creditor a marito propter proprium debitum fundum mulieris, licet ea consentiente, pignori accepit, propter senatus consulti auxilium vendendo eum dominium mulieri auferre nequivit, nec tibi necesse est praestito pretio emptori vindicare, si matri heres extitisti. *PP. xii k. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

8 *Idem A. Tryphoni.* Si paternam obligationem non tantum masculini sexus, verum etiam filiae emancipatae in se receperunt, quamvis filiae virilibus obligationibus eximantur propter exceptionem, quae ex senatus consulto Velleiano descendit, tamen filios in id quod se obligaverunt teneri filiarumque subducta persona patrem in id conveniri posse, in quo conveniretur, si filiae non intercessissent, du-1 bium non est. Pignora tamen patris, etsi in posteriorem obligationem accepta sunt, sine dubio tenentur: sed et si in priore fuerunt, quatenus ad patrem per restitutoriam actionem redit, hactenus tenebuntur. *PP. non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

9 *Idem A. Proculo.* Quamvis pro alio solvere possit mulier, tamen si praecedente obligatione, quam senatus consultum de intercessionibus efficacem esse non sinit, solutionem fecerit eius senatus consulti beneficio munitam se ignorans, locum habet repetitio. *PP. non. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

10 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Tryphaenae.* Si adversarius tuus non cum marito tuo, sed tecum negotium gessit, reliqua conductionis, quae dicis esse contracta, obtentu eiusmodi obligationum non potes recusare. enimvero si, cum eosdem fundos non tibi, sed marito tuo locaret, personam tuam ut idoneam secutus est, beneficio amplissimi ordinis, quod est factum de intercessionibus feminarum, te tueri potes. *PP. xviii k. Sept. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

11 *Idem A. Theodorae.* Etiam constante matrimonio ius hypothecarum seu pignorum marito remitti posse explorati iuris est. *PP. viii k. Oct. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

12 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Sepiducae.* Si dotare filiam volens genero res tuas obligasti, pertinere ad te beneficium senatus consulti falso putas: hanc enim causam ab eo beneficio esse removendam prudentes viri putaverunt. *PP viiii k. Mart. Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

13 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Condianae.* Si fenebris pecunia iuxta fidem veri a creditore tibi data est, sive tota quantitas fenoris sive pars eius in usum mariti processisse proponatur, decreto patrum non adiuvaris, licet creditor causam contractus non ignoraverit. *D. iii k. Sept. ipsis iiii et iii AA. conss.* [*a.* 290]

14 *Idem AA. et CC. Basilissae.* Mulierem contra senatus consulti Velleiani auctoritatem non posse intercedere eademque exceptione fideiussorem eius uti posse iuris auctoritas probat. unde si mater tua marito quondam suo heres non extitit, satis idoneae exceptionis remedio tuta est. *PP. viii k. April. Byzantii CC. conss.*[2] [*a.* 294]

15 *Idem AA. et CC. Agrippino.* Si uxor pro marito contra senatus consultum intercessura te rogavit mandatorio nomine pro ea tuam fidem adstringere, initio[3] contractus per exceptionis auxilium obligationi tuae cohaesit securitas, qua conventus defendi potes. *PP. xviii k. Iun. Sirmi CC.*[4] *conss.* [*a.* 294]

16 *Idem AA. et CC. Rufino.* Si mulier alienam suscepit obligationem, cum ei per exceptionem Velleiani senatus consulti succurratur, creditori contra priores debitores rescissoria actio datur. *PP. xvii k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Si, cum pater vester a Callistrato mutuam sumpsisset pecuniam, velut hanc eius uxor accepisset, instrumentum conscriptum est, nec ad exceptionis tractatum ex senatus consulto venientem pervenire necesse est, cum eam veritatis substantia, constituta potior quam simulata gesta, tueatur. *iii id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Zotico.* Feminis alienas novas vel veteres obligationes aliqua ratione suscipientibus subvenitur, nisi creditor aliqua ratione per mulierem deceptus sit: nam tunc replicatione doli senatus consulti exceptionem removeri constitutum est. *S. vi id. Nov. Antiochiae*[5] *CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Faustinae.* Cum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris persona calliditate creditoris sumpserunt primordium, decretum patrum, quod de intercessione feminarum factum est, pertinere edicto perpetuo declaratur, si tamen creditor, qui contrahere cum alio proposuerat, mulieris personam elegit, exceptione contra petitores secundum ea quae adseveras defendi potes. *D. xviii k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Theodotiano.* Heredes quoque mulieris adversus creditores eadem exceptione, quae ex senatus consulto introducta est, uti posse non dubium est. *D. viiii k. Ian. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Imp. Anastasius A. Celeri magistro officiorum.* Iubemus licere mulieribus et pro uno contractu vel certis contractibus, seu pro una vel certis personis seu rebus iuri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renuntiare, quodque ita gestum sit, hac auctoritate nostra firmum illibatumque custodiri: ita tamen, ut[6], si generaliter tali renuntiatione pro uno ut dictum est contractu seu certis contractibus vel ad unam vel certas res seu personas consensum proprium accommodantes usae sunt vel fuerint, eadem renuntiatio ad illos contractus et illas res seu personas quibus consensum proprium accommodaverunt vel accommodaverint[7] coartetur, nec aliis quibusdam contractibus, quibus minime mulieres consenserunt vel consenserint, praetendentibus eam opponendi licentia praebeatur: his scilicet omnibus, quae in praesenti per hanc consultissimam legem statuimus, ad praeteritos nihilo minus contractus pro negotiis et controversiis necdum transactionibus vel definitivis sententiis seu alio legitimo modo sopitis locum habituris. *D. k. April. Anastasio et Agapito conss.* [*a.* 517]

22 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si mulier perfectae aetatis post intercessionem vel cautionem conscripserit vel pignus aut intercessorem praestiterit, sancimus, antiqua legum varietate cessante, si quidem intra biennale iuge tempus post priorem cautionem numerandum pro eadem causa fecerit cautionem vel pignus aut intercessorem dederit, nihil sibi praeiudicare, quod adhuc ex consequentia suae 1 fragilitatis in secundam iacturam inciderit. Sin autem post biennium haec fecerit, sibi imputet, si, quod saepius cogitare poterat et evitare, non fecit, sed ultro firmavit: videtur etenim ex huiusmodi temporis prolixitate non pro aliena obligatione se illi-

(1) *sic dett.*, suscepisset *CR* (2) pp. viii id. Apr. Byzantii AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (3) *sic R*, ab initio *C* (4) Ian. Sirmi AA. (*a.* 293) *Mommsen* (5) *sic P*, dat. v id. nov. antiochiae *Hal.*, s. iii id. Nov. Pantichi *Mommsen* (6) ut *R*, ut et *C* (7) vel accommodaverint *R*, *om.* *C*

gare, sed pro sua causa aliquid agere et tam ex secunda cautione sese obnoxiam facere, in quantum hoc fecit, quam pignus aut intercessorem utiliter dare. *D. xv k. April. Lampadio et Oreste conss.* [a. 530]

23 *Idem A. Iuliano pp.* Antiquae iurisdictionis retia et difficillimos nodos resolventes et supervacuas distinctiones exsulare cupientes sancimus mulierem, si intercesserit, sive ab initio sive postea aliquid accipiens, ut sese interponat, omnimodo teneri et non posse senatus consulti Velleiani uti auxilio, sive sine scriptis sive per scripturam sese
1 interposuerit. Sed si quidem in ipso instrumento intercessionis dixerit sese aliquid accepisse et sic ad intercessionem venisse et hoc instrumentum publice confectum inveniatur et a tribus testibus consignatum, omnimodo esse credendum eam pecuniam vel res accepisse et non esse ei ad senatus consulti
1a Velleiani auxilium regressum. Sin autem sine scriptis intercesserit vel instrumento non sic confecto, tunc, si possit stipulator ostendere eam accepisse pecunias vel res et sic subisse obligationem[1],
1b repelli eam a senatus consulti iuvamine. Sin vero hoc minime fuerit ab eo approbatum, tunc mulieri superesse auxilium et antiquam actionem adversus eum servari, pro quo mulier intercessit, vel
1c (1) ei actionem parari[2]. Sed si minus idoneae mulieri constitutae aliquis pecunias vel res dedit, ut pro eo se obligaret, mulieri quidem, quae re vera haec accepit, nullus pateat aditus ad senatus consulti auctoritatem, creditori autem liceat adversus eam venire et quod potest ab ea exigere et in reliquum debitorem antiquum adgredi, vel in partem, si aliquid a muliere possit accipere, vel in totum, si
2 ea penitus inopia fatigatur. Ne autem mulieres perperam sese pro aliis interponant, sancimus non aliter eas in tali contractu posse se pro aliis obligare, nisi instrumento publice confecto et a tribus testibus subsignato accipiant homines a muliere pro aliis confessionem: tunc etenim tantummodo eas obligari et sic omnia tractari, quae de intercessionibus feminarum vel veteribus legibus cauta vel ab
3 imperiali auctoritate introducta sunt. Sin autem extra eandem observationem mulieres susceperint intercedentes, pro nihilo habeatur huiusmodi scriptura vel sine scriptis obligatio tamquam nec confecta nec penitus scripta, nec[3] senatus consulti auxilium imploretur, sed sit libera et absoluta, quasi penitus nullo in eadem causa subsecuto.[4] [a. 530]

24 *Idem A. Iuliano pp.* Veterum ambiguitatem decidentes sancimus, si quis, ut servo suo manumissionem imponat, mulierem acceperit obnoxiam sese pro certa quantitate facientem, si in libertatem servum perduxerit[5], sive principaliter mulier sese obligavit sive pro servo hoc fecit, teneri eam, recte omnimodo senatus consultum Velleianum in hoc
1 casu tacere imperantes. Satis etenim acerbum est et pietatis rationi contrarium dominum servi, qui credidit mulieri sive soli sive post servi promissionem, et libertatem servo imponere et suum famulum perdere et ea minime accipere, quibus fretus ad huiusmodi venit liberalitatem. *D. k. Aug. Lampadio et Oreste conss.* [a. 530]

25 [6]*Idem A. ad populum urbis Constantinopolitanae et universos provinciales.* Generaliter sancimus, ut, si quis maior viginti quinque annis sive masculus sive femina dotem vel pollicitus sit vel spoponderit pro qualibet muliere, cum qua matrimonium licitum est, omnimodo compellatur suam
1 confessionem adimplere. Neque enim ferendum est quasi casu fortuito interveniente mulierem fieri indotatam et sic a viro forsitan repelli et distrahi matrimonium. cum enim scimus favore dotium et antiquos iuris conditores severitatem legis saepius mollire, merito et nos ad huiusmodi venimus sanctio-
2 nem. Nam si spontanea voluntate ab initio liberalitatem suam ostendit, necesse est eum vel eam suis promissionibus satisfacere, ut, quod ab initio sponte scriptum aut in pollicitationem deductum est, hoc et ab invitis postea compleatur, omni auctoritate Velleiani senatus consulti in hac causa cessante. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis.* [a. 531]

XXX.[7]

DE NON NUMERATA PECUNIA.

1 [8]*Impp. Severus et Antoninus AA. Hilaro.* Si pecuniam tibi non esse numeratam atque ideo frustra cautionem emissam adseris[9] et pignus datum probaturus es, in rem experiri potes: nam intentio dati pignoris neque numeratae[10] pecuniae non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. eademque ratione veritas servetur, si te possidente pignus adversarius tuus agere coeperit. *PP. k. Sept. Laterano et Rufino conss.* [a. 197]

2 *Imp. Antoninus A. Maturio.* Minorem pecuniam te accepisse et maioris[11] cautionem interposuisse si apud eum qui super ea re cogniturus est constiterit, nihil ultra quam accepisti cum usuris in stipulatum deductis restituere te iubebit. *D. id. April. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

3 *Idem A. Demetriae.* Si ex cautione tua, licet hypotheca data, conveniri coeperis, exceptione opposita[12] seu doli seu non numeratae pecuniae compelletur petitor probare pecuniam tibi esse numeratam: quo non impleto absolutio sequetur. *D. III k. Iul. Laeto et Cereale conss.* [a. 215]

4 *Idem A. Basso.* Cum fidem cautionis agnoscens etiam solutionem portionis debiti vel usurarum feceris, intellegis de non numerata pecunia nimium tarde querellam te deferre.

5 *Imp. Alexander A. Augustiano.* Adversus petitiones adversarii si quid iuris habes, uti eo potes. ignorare autem non debes non numeratae pecuniae exceptionem ibi locum habere, ubi quasi credita pecunia petitur, cum autem ex praecedenti causa debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiri[13], an tunc cum cavebatur numerata sit, sed an iusta causa debiti praecesserit[14].

6 *Idem A. Iustino.* Frustra opinaris exceptione non numeratae pecuniae te esse munitum, quando, ut fateris, in eius vicem qui erat obligatus substitueris te debitorem. *PP.*

7 *Idem A. Iuliano et Ammoniano.* Si quasi accepturi mutuam pecuniam adversario cavistis, quae numerata non est, per condictionem obligationem repetere, etsi actor non petat, vel exceptione non numeratae pecuniae adversus agentem uti potestis. *PP. non. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

8 *Idem A. Materno.* Si intra legibus definitum tempus qui cautionem exposuit nulla querimonia usus defunctus est, residuum tempus eius heres habebit tam adversus creditorem quam adversus here-
1 des eius. Sin autem questus est, exceptio non numeratae pecuniae heredi et adversus heredes per-
2 petuo competit. Sin vero legitimum tempus excessit in querimoniam creditore minime deducto, omnimodo heres eius, et si pupillus sit, debitum solvere compelletur. *PP. XII k. April. Modesto et Probo conss.* [a. 228]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Zoilo.* [15]Cum ultra hoc quod accepit re obligari

(1) *sic P*, obligationi *CR* (2) *sic R^b*, pa*rit P^aC^a?, pari $P^bC^bR^a$ (3) nec *PC*, ut nec *R* (4) *data est aut XV k. April. aut VI k. April. aut k. Aug. a.* 530 (5) produxerit *libri* (6) *iungenda videtur* 5, 13, 1 (7) *B* 23, 1, 63 *seqq.* (8) = 8, 32, 1 (9) adseris *om. l. gem.* (10) redditae *l. gem. recte* (11) *sic PR*, maiorem *C*

(12) *sic R^b*, posita PCR^a (13) *sic C^aR^b*, requiritur C^bR^a (14) *sic dett.*, processerit *CR* (15) *initium constitutionis olim de eo locutum esse, qui sortem usurasque iam debitas cautione ita complexus esset, quasi tota summa sortis nomine deberetur, idque a compilatoribus propter* 4, 32, 28 *mutatum esse refert Thalelaeus* (*BΣ*)

neminem posse constet et stipulatione interposita placita creditor non dederit, in factum dandam exceptionem convenit: si necdum tempus, intra quod huius rei querella deferri debet, transiit vel intra hoc in testando iuri paritum sit, nihil ultra hoc quod accepisti sortis a te nomine praeses provinciae exigi patietur. *D. III id. Dec. ipsis* ....[1] *conss.*[2] [*a.* 293?]

10 *Idem AA. et CC. Mucazano.* Adseveratio debitum solutum contendentis temporis diuturnitate non excluditur. nec huic obloquitur, quod exceptio non numeratae pecuniae certa die non delata querella prius evanescat, cum inter eum, qui factum adseverans onus subiit probationis, et negantem numerationem, cuius naturali ratione probatio nulla est, et ob hoc ad petitorem eius rei necessitatem transferentem magna sit differentia[3].

11 *Idem AA. et CC. Eutychiano.* Si transactionis causa dare Palladio pecuniam stipulanti spopondisti, exceptione non numeratae pecuniae defendi non potes. *D. IIII id. April.*

12 [4]*Idem AA. et CC. Severiano.* Tam mandatori quam fideiussori non numeratae pecuniae exceptio exemplo rei principalis competit.

13 *Imp. Iustinus A. Theodoto*[5] *pu.* Generaliter sancimus, ut, si quid scriptis cautum fuerit pro quibuscumque pecuniis ex antecedente causa descendentibus eamque causam specialiter promissor edixerit, non iam ei licentia sit causae probationes stipulatorem exigere, cum suis adquiescere deceat, nisi certe ipse e contrario per apertissima rerum argumenta scriptis inserta religionem iudicis possit instruere, quod in alium quemquam modum et non in eum quem cautio perhibet negotium subsecutum sit. nimis enim indignum esse iudicamus, ut, quod sua quisque voce dilucide protestatus est, id in eundem casum infirmare testimonioque proprio resistere.

14 [6]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* In contractibus, in quibus pecuniae vel aliae res numeratae vel datae esse conscribuntur, non intra quinquennium, quod antea constitutum erat, non numeratae pecuniae exceptionem obicere possit, qui accepisse pecunias vel alias res scriptus sit, vel successor eius, sed intra solum biennium continuum, ut eo lapso nullo modo querella non numeratae pecuniae introduci possit: his scilicet, qui propter aliquas causas specialiter legibus expressas etiam lapso quinquennio in praeteritis temporibus adiuvabantur, etiam in posterum, licet biennium pro quinquennio statutum
1 est, eodem auxilio potituris. Sed quoniam securitatibus et instrumentis depositarum rerum vel pecuniarum talem exceptionem opponere litigatores conantur, iustum esse prospicimus huiusmodi potestatem in certis quidem casibus prorsus amputare, in aliis vero brevi tempore concludere. ideoque sancimus instrumento quidem depositionis certarum rerum vel certae pecuniae[7] securitatibusque publicarum functionum, sive in solidum sive ex parte solutae esse conscribantur, illis etiam securitatibus, quae post confectionem dotalium intrumentorum de soluta dote ex parte vel in solidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratae pecuniae peni-
2 tus opponi. Super ceteris vero securitatibus, quae super privatis debitis a creditore conscribuntur partem debiti sortis vel usurarum nomine solutam esse significantes, vel adhuc feneraticia cautione apud creditorem manente, solidi tamen debiti solutionem factam esse demonstrantes, vel etiam futuram esse redhibitionem instrumenti feneraticii promittentes, vel si qua alterius cuiuscumque contractus gratia, in qua numeratio pecuniarum vel datio certarum specierum scripta est, securitas similiter data sit depensas esse pecunias vel alias res vel partem earum significans, intra triginta tantummodo dies post huiusmodi securitatis expositionem connumerandos exceptionem non numeratae pecuniae posse obici, ut, si hi transacti fuerint, eadem securitas ab iudicantibus omnibus modis admittatur, nec liceat ei qui securitatem exposuit post excessum memoratorum dierum non esse sibi solutas vel pecunias vel
3 alias res dicere. Illo videlicet observando, ut, in quibus non permittitur exceptionem non numeratae pecuniae opponere vel ab initio vel post taxatum tempus elapsum, in his nec iusiurandum offerri liceat.
4 In omni vero tempore, quod memoratae exceptioni taxatum est, licebit ei, cui talis exceptio competit, vel denuntiationibus scripto missis querellam non numeratae pecuniae manifestare ei, qui numerasse eam vel alias res dedisse instrumento scriptus[8] est, vel, si abesse eum his locis in quibus contractus factus est contigerit, in hac quidem alma urbe apud quemlibet ordinarium iudicem, in provinciis vero apud viros clarissimos rectores earum vel defensores locorum eandem querellam manifestare eoque modo
5 perpetuam sibi exceptionem efficere. [9]Sed si praesens quidem sit, qui pecunias numerasse vel alias res dedisse scriptus est, aliquam vero administrationem vel in hac alma urbe vel[10] in provinciis gerat, ut difficile esse videatur denuntiationem ei mittere[11], licentiam damus ei, qui memorata exceptione uti velit, alios iudices adire vel in hac alma urbe vel in provinciis et per eos ei manifestare, cui exceptionem huiusmodi obicit, factam a se super
6 non numerata pecunia querellam esse. Quod si in provinciis vel[12] non sit alius administrator civilis vel militaris, vel per aliquam causam difficile sit ei qui memoratam querellam opponit adire eum et ea quae dicta sunt facere, licentiam ei damus per virum reverentissimum episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare et ita tempus statutum interrumpere. quae[13] etiam in exceptione non numeratae dotis locum habere certum est. *D. k. Iul.*[14] *Constantinopoli ipso A. II cons.* [*a.* 528]

15 [15]*Idem A. Menae pp.* Si cui non numeratae pecuniae competere possit exceptio, etiam eo supersedente tali auxilio uti, vel praesente vel absente, creditores eius possint (sive ipsi conveniantur utpote res eius detinentes, ab his qui debita eius exigunt, cui competit huiusmodi exceptio vel dotis vel alterius causae nomine, sive contra alios possidentes aliquam actionem ipsi moveant) possint in[16] examinando negotio suis adversariis eandem non numeratae pecuniae exceptionem opponere nec eo prohibeantur, quod principalis debitor ea numquam usus est: ita tamen, ut neque principali debitori neque fideiussori eius aliquid praeiudicium generetur, si is qui eam exceptionem opposuit victus fuit, sed possint illi postea, si conveniantur, intra statuta scilicet tempora eadem se exceptione tueri. [*a.* 528—529]

16 *Idem A. Iohanni pp.* Indubitati iuris est non numeratae pecuniae exceptionem locum habere et in talibus nominibus vel feneraticiis vel aliis cautionibus, quae etiam sacramenti habent mentionem. quae enim differentia est in huiusmodi exceptione, sive iusiurandum positum est sive non, tam in feneraticiis cautionibus quam in aliis instrumentis, quae talem exceptionem recipiunt? [*a.* 531—532]

XXXI.[17]

DE COMPENSATIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Dianensi.* Et senatus censuit et saepe rescriptum est compensationi in causa

(1) ipsis AA. *Herrmann* (2) *subscriptio aut huc pertinet aut ad c.* 10 (3) *cf. not.* 2 (4) *cf.* 6, 44, 5 (5) *sic* 2, 7, 26, theodoro *libri* (6) *iungenda est* 5, 13, 3, *fortasse etiam c.* 15 *h. t.* (7) securitatibus ... opponi *iterantur in* 10, 22, 4 (8) *sic* R^b, scriptum R^a, inscriptus *C* (9) § 5. 6 *iterantur in* 1, 4, 21 (10) vel in h. a. u. vel *om. l. gem.* (11) denuntiationem eidem non numeratae pecuniae mittere *l. gem.* (12) in provinciis vel *om. l. gem.* (13) quod *l. gem.* (14) Iun. *scr. cum* 5, 15, 3. 10, 22, 4 (15) *cf. not.* 6 (16) possint in R^b, possint CR^a, pro se in *Mommsen* (17) *B* 24, 10, 25 *seqq.* — *Cf. Dig.* 16, 2

fiscali ita demum locum esse, si eadem statio quid debeat quae petit. hoc iuris propter confusionem diversorum officiorum tenaciter servandum est. si quid autem tibi ex ea statione cuius mentionem fecisti deberi constiterit, quam primum recipies.

2 *Idem A. Claudio et*[1] *Asclepiadi.* Ex[2] causa quidem iudicati solutum repeti non potest, eapropter nec compensatio eius admitti potest. eum vero, qui iudicati convenitur, compensationem pecuniae sibi debitae implorare posse nemini dubium est.

3 *Imp. Alexander A. Aetrio Capitoni.* In ea, quae rei publicae te debere fateris, compensari ea, quae ab eadem tibi debentur, is cuius de ea re notio est iubebit, si neque ex kalendario neque ex vectigalibus neque ex frumenti vel olei publici pecunia neque tributorum neque alimentorum neque eius, quae statutis sumptibus servit, neque fideicommissi civitatis debitor sis. *PP. k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Flavio et*[1] *Luciano.* Si constat pecuniam invicem deberi, ipso iure pro soluto compensationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab utraque parte debetur, utique quoad concurrent quantitates, eiusque solius, quod amplius apud alterum est, usurae debentur, si modo petitio earum subsistit. *D. XVII k. Oct. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

5 *Idem A. Honoratae.* Etiam si fideicommissum tibi ex eius bonis deberi constat, cui debuisse te minorem quantitatem dicis, aequitas compensationis usurarum excludit computationem, petitio autem eius, quod amplius tibi deberi probaveris, sola relinquitur. *PP.* [*a.* 229]

6 [3]*Idem A. Polydeucae.* Neque scriptura, qua cautum est accepta quae negas tradita, obligare te contra fidem veritatis potuit et compensationis aequitatem iure postulas. non enim prius exsolvi, quod debere te constiterit, aequum est, quam petitioni mutuae responsum fuerit, eo magis, quod ea te persequi dicis, quae a muliere[4] divortii causa amota quereris. *PP. XVI k. Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

7 *Idem A. Flavio Ausonio.* Si ex venditione pretium venditori debetur, compensationis ratio opponitur. adversus fiscum enim solum emptores petitioni pretii compensationem obicere prohibentur.

8 *Imp. Gordianus A. Aurelio Emerito militi.* Si propter fructus ex possessione tua perceptos vitricus tuus debitor tibi constitutus est, cum id, quod a matre tua legatum est, a te petere coeperit, mutuo debitae quantitatis apud eum qui super ea re iudicaturus est compensationem non immerito obicies.

9 *Idem A. Liciniae Euctemonidi.* Eius, quod non ei debetur qui convenitur, sed alii, compensatio fieri non potest. *PP. id. Ian.*

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Iulio Nicandro.* Quoniam liberum fundum distractum proponis, post vero, veluti praecedente emptionem[5] obligatione, certum quid solvisse, si debitum a te apud praesidem provinciae petatur, compensationem eius quod indebite solvisti potes opponere.

11 *Idem AA. et CC. Claudio*[6] *Iulio et Paulo.* Si tutores pupillis officio magistratus urguente nominastis ac pro his propter onus primipili pecuniam solvistis, superstitiosam geritis sollicitudinem, ne ab ipsis conventi hanc eis imputare minime possitis vel a vobis quicquam amplius exigatur, si tantum, quantum eis tutores debuerunt, vel vos nomine ipsorum maiorem quantitatem[7] dedisse probetur.

12 *Idem AA. et CC. Lucio Corneliano.* Invicem debiti compensatione habita, si quid amplius debeas, solvens vel accipere creditore nolente offerens et consignatum deponens de pignoribus agere potes. *PP. XVII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Aurelio Basso.* Si velut in id debitum, quod sollemnium publicarum pensitationum debueras nomine, compensaturo tibi nihil petiturum postea Muciano scripsisti, redditis quae venerant in compensationem non indebiti soluti repetitio, sed ante debiti competit exactio.

14 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Compensationes ex omnibus actionibus ipso iure fieri sancimus nulla differentia in rem vel personalibus actio-
1 nibus inter se observanda. Ita tamen compensationes obici iubemus, si causa ex qua compensatur liquida sit et non multis ambagibus innodata, sed possit iudici facilem exitum sui praestare. satis enim miserabile est post multa forte variaque certamina, cum res iam fuerit approbata, tunc ex altera parte, quae iam paene convicta est, opponi compensationem iam certo et indubitato debito et moratoriis ambagibus spem condemnationis excludi[8]. hoc itaque iudices observent et non procliviores in admittendas compensationes existant nec molli animo eas suscipiant, sed iure stricto utentes, si invenerint eas maiorem et ampliorem exposcere indaginem, eas quidem alii iudicio reservent, litem autem pristinam iam paene expeditam sententia terminali componant: excepta actione depositi secundum nostram sanctionem, in qua nec compensationi locum esse
2 disposuimus[9]. Possessionem autem alienam perperam occupantibus compensatio non datur. *D. k. Nov. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXXII.[10]

DE USURIS.

1 *Imp. Pius A. Aurelio evocato.* Si interrogatione praecedente promissio usurarum recte facta probetur, licet instrumento conscripta non sit, tamen[11] iure optimo debentur. *Sine die et consulibus.*

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Lucio.* Usuras emptor, cui possessio rei tradita est, si pretium venditori non obtulerit, quamvis pecuniam obsignatam in depositi causa habuerit, aequitatis ratione praestare cogitur.

3 *Idem AA. Iuliano Serpio.* Quamvis usurae fenebris pecuniae citra vinculum stipulationis peti non possunt, tamen ex pacti conventione solutae neque ut indebitae repetuntur neque in sortem[12] accepto ferendae sunt. *PP. V k. Oct. Severo A. II et Victorino conss.*[13] [*a.* 200]

4 *Idem AA. Aproniae Honoratae.* Per retentionem pignoris usuras servari posse, de quibus praestandis convenit, licet stipulatio interposita non sit, merito constitutum est et rationem habet, cum pignora condicione pacti etiam usuris obstricta sint.
1 Sed enim in causa de qua agis haec ratio cessat, si quidem tempore contractus de minoribus usuris petendis convenit, postea autem, cum se[14] debitor praestaturum maiores repromisit, non potest videri rata retentio pignoris, quando eo tempore, quo instrumenta emittebantur, non convenerit, ut pignus etiam ad hanc adiectionem[15] teneatur.

5 *Idem AA. Ultumio Sabino et aliis.* Adversus creditorem usuras maiores ex stipulatu petentem, si probetur per certos annos minores postea consecutus, utilis est pacti exceptio. secundum quod tueri causam potestis etiam adversus defensores civitatis maiores petentes ex cautione, si probaveritis semper

(1) et *del. Mommsen* (2) ex R^b *cum* BΣ (κ. π.), si ex CR^a (3) = 5, 21, 1 (4) a muliere *om. l. gem.* (5) *sic* C^b *cum* BΣ (κ. π.), emptionis C^aR (6) Claudiis *Mommsen* (7) maiorem quantitatem vos nomine ipsorum *scr.* (8) et ... excludi (excludit C^a) *C*, ut ... excludat *P* (9) 4, 34, 11 (10) *B* 23, 3, 50 *seqq.* — *Cf. Dig.* 22, 2 (11) tamen *P*, *om. CR* (12) in sorte *libri*, *sic* κεφάλαιον *BΣ* (κ. π.) (13) *consules restitui ex P, ubi est* severo aa. II: *possis etiam ita supplere* Severo III et Antonino AA. conss. (= *a.* 202) (14) si quidem, cum tempore ... postea autem se *Mommsen* (15) adiectionem *dett. cum B*, actionem *CR*

quincunces amitam pupillorum vestrorum, quae maiores caverat, rependisse. *D. non. Iul. Geta cons.* [*a.* 205]

6 *Imp. Antoninus A. Antigono militi.* Si creditrici, quae ex causa pignoris obligatam sibi rem tenet, pecuniam debitam cum usuris testibus praesentibus obtulisti eaque non accipiente obsignatam eam deposuisti, usuras ex eo tempore quo obtulisti praestare non cogeris. absente vero creditrice praesidem super hoc interpellare debueras. *PP. III id. Febr. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

7 *Idem A. Domitio Aristaeo.* Creditor instrumentis suis probare debet quae intendit et usuras se stipulatum, si potest. nec enim, si aliquando ex consensu praestitae sunt, obligationem constituunt. *PP. IIII non. Oct. Romae Laeto et Cereale conss.*[1] [*a.* 215]

8 *Idem A. Claudio Doryphoro.* Quamvis Bassa, cum pecuniam mutuam acciperet, minores usuras Menophano[2] spoponderit et, nisi intra certum tempus eas solvisset, ampliores (licitas tamen) promiserit, si post tempus cautioni praefinitum creditor easdem accepit nec maiores dari sibi postulavit ac per hoc non recessisse a minorum praestatione eum probari potest[3], eas usuras computari oportet, quarum in exactione creditor perseveravit.

9 *Idem A. Canio Probo.* Si per te non stetit[4] quominus intra tempora praefinita pecuniam minorum usurarum solveres, sed per tutores filiorum creditoris, qui eam accipere noluerunt, idque apud iudicem datum probaveris, eius temporis, quo per te non stetisse apparuerit, usurae maiores non exigentur. quod si etiam sortem deposuisti, exinde, ex quo id factum apparuerit, in usuras non convenieris.

10 *Idem A. Crato et*[5] *Donato militi.* Usurae per tempora solutae non proficiunt ad dupli computationem. tunc enim ultra sortis summam usurae non exiguntur, quotiens tempore solutionis summa usurarum excedit eam computationem[6].

11 (12) *Imp. Alexander A. Aurelio Tyranno.* Frumenti vel hordei mutuo dati accessio etiam ex nudo pacto praestanda est. *PP. k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

12 (11) *Idem A. Popilio.* Ex praedio pignori obligato creditor post oblatam iure sibi pecuniam, quam non suscepit, si fructum accepit, exonerari sortis debitum certum est.

13 *Idem A. Eustathiae et aliis.* In bonae fidei iudiciis, quale est etiam negotiorum gestorum, usurarum rationem haberi certum est. sed si finitum est iudicium sententia, quamvis minoris condemnatio facta est non adiectis usuris, nec provocatio secuta est, finita retractanda non sunt: nec eius temporis, quod post rem iudicatam fluxit, usurae ullo iure postulantur nisi ex causa iudicati.

14 *Idem A. Aurelio Arcasiani.* Si ea pactione uxor tua mutuam pecuniam dedit, ut vice usurarum inhabitaret, pactoque ita ut convenit usa est, non etiam locando domum pensionem redegit, referri quaestionem, quasi plus domus redigeret[7], si locaretur, quam usurarum legitimarum ratio colligit, minime oportet. licet enim uberiore sorte potuerit contrahi locatio, non ideo tamen illicitum fenus esse contractum, sed vilius conducta habitatio videtur. *D. XI k. Mai. Maximo et Urbano conss.* [*a.* 234]

15 *Imp. Gordianus A. Claudio Portorio.* Cum adleges uxorem tuam ea condicione mille aureorum numero quantitatem sumpsisse, ut, si intra diem certum debito satis non fecisset, cum poena quadrupli redderet quod accepit, iuris forma non patitur legem contractus istius ultra[8] poenam legitimarum usurarum posse procedere. *D. non. M. Attico et Praetextato conss.*[9] [*a.* 242]

16 *Idem A. Flavio Sulpicio.* Cum non frumentum, sed pecuniam fenori te accepisse adleges, ut certa modiatio tritici praestaretur, ac, nisi is modus sua die fuisset oblatus, mensurarum additamentis in fraudem usurarum legitimarum gravatum te esse contendis, potes adversus improbam petitionem competente uti defensione. *PP.*[10]

17 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Euxeno.* Si ea lege possessionem mater tua apud creditorem tuum[11] obligavit, ut fructus in vicem usurarum consequeretur, obtentu maioris percepti emolumenti propter incertum fructuum eventum rescindi placita non possunt.

18 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio Castori.* Indebitas usuras, etiam si ante sortem solutae non fuerint ac propterea minuere eam non potuerint[12], licet post sortem redditam creditori fuerint datae, exclusa iuris varietate repeti posse pensa[13] ratione firmatum est.

19 *Idem AA. et CC. Aureliae Irenaeae.* Acceptam mutuo sortem cum usuris licitis creditori post testationem offer ac[14], si non suscipiat, consignatam in publico depone, ut cursus usurarum legiti-
1 marum inhibeatur. In hoc autem casu publicum intellegi oportet vel sacratissimas aedes vel ubi competens iudex super ea re aditus deponi eas dispo-
2 suerit. Quo subsecuto etiam periculo debitor liberabitur et ius pignorum tollitur, cum Serviana etiam actio manifeste declarat pignoris inhiberi persecutionem vel solutis pecuniis vel si per creditorem
3 steterit, quominus solvatur. Quod etiam in tra-
4 iecticiis servari oportet. Creditori scilicet actione utili[15] ad exactionem earum non adversus debitorem, nisi forte eas receperit, sed vel contra depositarium vel ipsas competente pecunias.

20 *Idem AA. et CC. Aelio Nicopolitano.* Constitutionibus sacris, quae ultra certum modum usuras fenebris exigi pecuniae prohibent, mandatoribus etiam vel fideiussoribus subventum est: quibus quasi mandator vel fideiussor conventus uti potes. *Sub die...*

21 *Idem AA. et CC. Chresimoni.* Si usuras praestari pignore[16] dato convenerat et in continenti, numeratione facta, postea vel ante, propter quod debitum solutionem feceras, non designasti, habuit creditor in usuras tibi accepto ferendae solutae quantitatis facultatem.

22 *Idem AA. et CC. Cominio Carino.* Pignoribus quidem intervenientibus usurae, quae sine stipulatione peti non poterant, pacto retineri possunt. verum hoc iure constituto, cum huiusmodi[17] nullo interposito pacto tantum certae summae poenam praestari convenisse proponas, nec peti nec retineri quicquam amplius et ad pignoris solutionem urgueri te disciplina iuris perspicis. *PP. id. Iul. ipsis .... conss.*

23 *Idem AA. et CC. Iasoni.* Oleo quidem vel quibuscumque fructibus mutuo datis incerti pretii ratio additamenta usurarum eiusdem materiae suasit admitti. *D. III k. Oct. Viminaci CC. conss.*[18] [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Culciae*[19]. Si mater tua maior annis constituta negotia quae ad te pertinent gesserit, cum omnem diligentiam praestare debeat, usuras pecuniae tuae, quam administrasse fuerit comprobata, praestare compelli potest. *D. XIIII k. Dec. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

(1) *subscriptio ad c.* 10 *pertinere potest* (2) Menophanto *Mommsen* (3) *sic dett.*, probare potest C^aR^a, probare potes C^bR^b (4) per te non stetit R^a, constat per te non stetisse CR^b (5) et *del. Mommsen* (6) *cf. not.* 1 (7) *sic R*, redigit *C* (8) ultra *CR*, vel ultra *P* (9) *subscriptio aut huc aut ad c.* 16 *pertinet* (10) *cf. not.* 9 (11) tuum *om.* *BΣ* (*κ. π.*), *tuetur tamen adnotatio Thalelaei* (*BΣ*) (12) etiam ... potuerint *confirmant Graeci, videntur tamen deberi explanationi interpretis.* (13) *sic R*, perpessa C^a, perpensa C^b (14) offer ac R^b, offer at *PC*, offert ac R^a (15) in factum *BΣ* (*κ. π.*) (16) *sic R cum BΣ* (*κ. π.*), pignori *PC* (17) *sic* M^a *cum BΣ* (*κ. π.*). iure *ins.* CRM^b (18) cc. conss. *ex loco supplevit Mommsen* (19) *sic C*, liciae *PR*, glusie *M*

25 [1]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Pro auro et argento et veste facto chirographo licitas solvi vel promitti usuras iussimus.

26 [2]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.*[3] Eos, qui principali actione per exceptionem triginta vel quadraginta annorum, sive personali sive hypothecaria, ceciderunt, non posse super usuris vel fructibus praeteriti temporis aliquam movere quaestionem dicendo ex his temporibus eas velle sibi persolvi, quae non ad triginta vel quadraginta praeteritos annos referuntur, et adserendo singulis annis earum actiones nasci: principali enim actione non subsistente satis supervacuum est super usuris vel fructibus
1 adhuc iudicem cognoscere. Super usurarum vero quantitate etiam generalem sanctionem facere necessarium esse duximus, veterem duram et gravissimam
2 earum molem ad mediocritatem deducentes. Ideoque iubemus illustribus quidem personis sive eas praecedentibus minime licere ultra tertiam partem centesimae usurarum in quocumque contractu vili vel maximo stipulari: illos vero, qui ergasteriis praesunt vel aliquam licitam negotiationem gerunt, usque ad bessem centesimae suam stipulationem moderari: in traiecticiis autem contractibus vel specierum fenori dationibus usque ad centesimam tantummodo licere stipulari nec eam excedere, licet veteribus legibus hoc erat concessum: ceteros autem omnes[4] homines dimidiam tantummodo centesimae usurarum posse stipulari et eam quantitatem usurarum etiam in aliis omnibus casibus nullo modo ampliari, in qui-
3 bus citra stipulationem usurae exigi solent. Nec liceat iudici memoratam augere taxationem occasione
4 consuetudinis in regione obtinentis. Si quis autem aliquid contra modum huius fecerit constitutionis, nullam penitus de superfluo habeat actionem, sed et si acceperit, in sortem hoc imputare compellatur, interdicta licentia creditoribus ex pecuniis fenori dandis aliquid detrahere vel retinere siliquarum vel sportularum vel alterius cuiuscumque causae gratia. nam si quid huiusmodi factum fuerit, principale debitum ab initio ea quantitate minuetur, ut tam ipsa minuenda pars quam usurae eius exigi
5 prohibeantur. Machinationes etiam creditorum, qui ex hac lege prohibiti[5] maiores usuras stipulari alios medios subiciunt, quibus hoc non ita interdictum est, resecantes iubemus, si quid tale fuerit attemptatum, ita computari usuras, ut necesse esset[6], si ipse qui alium interposuit fuisset stipulatus: in quo casu sacramenti etiam illationem locum habere sancimus. *D. id.*[7] *Dec. Constantinopoli Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]

27 *Idem A. Menae pp.* De usuris, quarum modum iam statuimus, pravam quorundam interpretationem penitus removentes iubemus etiam eos, qui ante eandem sanctionem ampliores quam statutae sunt usuras stipulati sunt, ad modum eadem sanctione taxatum ex tempore lationis eius suas moderari actiones, illius scilicet temporis, quod ante eandem fluxit legem, pro tenore stipulationis usuras
1 exacturos. Cursum insuper usurarum ultra duplum minime procedere concedimus, nec si pignora quaedam pro debito creditori data sint, quorum occasione quaedam veteres leges et ultra duplum usuras
2 exigi permittebant. Quod et in bonae fidei iudiciis ceterisque omnibus in quibus usurae exiguntur servari censemus. *D. k. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

28 *Idem A. Demostheni pp.* Ut nullo modo usurae usurarum a debitoribus exigantur, et[8] veteribus quidem legibus constitutum fuerat, sed non perfectissime cautum. si enim usuras in sortem redigere fuerat concessum et totius summae usuras stipulari, quae differentia erat debitoribus, qui re vera usurarum usuras exigebantur? hoc certe erat non rebus
1 sed verbis tantummodo leges ponere. Quapropter hac apertissima lege definimus nullo modo licere cuidam usuras praeteriti vel futuri temporis in sortem redigere et earum iterum usuras stipulari, sed, si[9] hoc fuerit subsecutum, usuras quidem semper usuras manere et nullum aliarum usurarum incrementum sentire, sorti autem antiquae tantummodo incrementum usurarum accedere. *PP. k.*[10] *Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXXIII.[11]
DE NAUTICO FENORE.

1 [12]. . . . .

2 (1) *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Scribonio Honorato.* Traiecticiam pecuniam, quae periculo creditoris datur, tamdiu liberam esse ab observatione communium usurarum, quamdiu navis ad portum appulerit, manifestum est. *PP. IIII id. Mart. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 (2) *Idem AA. Aureliae Cosmianae.* Cum dicas pecuniam te ea lege dedisse, ut in sacra urbe tibi restitueretur, nec incertum periculum, quod ex navigatione maris metui solet, ad te pertinuisse profitearis, non dubium est pecuniae creditae ultra licitum te usuras exigere non posse. *PP. prid. id. Mart. Maximo II et Aquilino conss.*[13] [*a.* 286]

4 (3) *Idem AA. Aureliae Iulianae.* Cum proponas te nauticum fenus ea condicione dedisse, ut post navigium, quod in Africam[14] dirigi debitor adseverabat, in Salonitanorum portum nave delata fenebris pecunia tibi redderetur, ita ut navigii dumtaxat quod in Africam[14] destinabatur periculum susceperis, perque vitium debitoris, nec loco quidem navigii servato, illicitis comparatis mercibus quae navis continebat fiscum occupasse: amissarum mercium detrimentum, quod non ex marinae tempestatis discrimine, sed ex praecipiti avaritia et incivili debitoris audacia accidisse adseveratur, adscribi tibi iuris publici ratio non permittit[15].

5 (4) *Idem AA. et CC. Pullio Iuliano Eucharisto.* Traiecticiae quidem pecuniae, quae periculo creditoris mutuo datur, casus, antequam ad destinatum locum navis perveniat, ad debitorem non pertinet, sine huiusmodi vero conventione[16] infortunio naufragii non liberabitur. *D. VIII id. Oct. Retiariae CC. conss.*[17] [*a.* 294]

XXXIIII.[18]
DEPOSITI.

1 [19]*Imp. Alexander A. Mestrio militi.* Si incursu latronum vel alio fortuito casu[20] ornamenta deposita apud interfectum[21] perierunt, detrimentum ad heredem eius qui depositum accepit, qui dolum solum[22] et latam culpam, si non aliud specialiter convenit, praestare debuit, non pertinet. quod si praetextu latrocinii commissi vel alterius fortuiti casus[23] res, quae in potestate heredis sunt vel quas dolo desiit possidere[24], non restituuntur, tam depositi quam ad

(1) *I. Gothofredus iungit* 2, 27, 2. 5, 37, 22. 5, 72, 4, *quibus subscribitur* d. id. Mart. Sirmi Constantino A. VII et Constantio C. conss. (= *a.* 326) (2) *iunge* 7, 39, 8 (3) II *ins.* 7, 39, 8 (4) omnes *PR cum B, om. SC* (5) *sic R,* sunt *ins. PC* (6) ut nec. esset *R*, nec. est ut *P*, nec. esset *C* (7) d. III id. *cum* 7, 39, 8 *scr.* (8) et *CR cum BΣ* (κ. π.), *om. P* (9) si *C cum BΣ* (κ. π.), etsi *P*[b]*R* (10) d. XV k. *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 175 (11) *B* 53, 5. — *Cf. Dig.* 22, 2 (12) *excidisse Graecam constitutionem libri cum S testantur* (13) *haec subscriptio, quae extat in P, verisimilius ad c.* 4 *pertinet* (14) africa *libri* (15) *cf. not.* 13 (16) *sic PR,* condicione *C* (17) *sic Mommsen,* revariae (*om.* cc. conss.) *P* (18) *B* 13, 2, 35 *seqq.* — *Cf. Dig.* 16, 3 (19) = *Collatio* 10, 8 (20) vel a. f. casu *om. Collatio* (21) ab eis *ins. Coll.* (22) dolum tantum (*omissis* et ... convenit) *Coll.* (23) vel ... casus *om. Coll.* (24) vel quas ... possidere *om. Coll.*

exhibendum actio, sed etiam in rem vindicatio competit. *PP. IIII id.*[1] *Iul. Maximo II et Urbano conss.* [*a.* 234]

2 *Imp. Gordianus A. Celsino militi.* Usurae in depositi actione sicut in ceteris bonae fidei iudiciis ex mora venire solent. *D. k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 [2]*Idem A. Austronio militi.* Si depositi experiris, non immerito etiam[3] usuras tibi restitui flagitabis, cum tibi debeat gratulari, quod furti eum actione non facias obnoxium, si quidem qui rem depositam invito domino sciens prudensque in usus suos converterit, etiam furti delicto succedit. *D. id.*[4] *Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

4 *Idem A. Timocrati militi.* Si deposita pecunia is qui eam suscepit usus est, non dubium est etiam usuras debere praestare. sed si, cum depositi actione expertus es, tantummodo sortis facta condemnatio est, ultra non potes[5] propter usuras experiri: non enim duae sunt actiones alia sortis alia usurarum, sed una, ex qua condemnatione facta iterata actio rei iudicatae exceptione repellitur.

5 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Claudio.* Propter instrumenta quidem, quae te deposuisse cum adversario tuo dicis, ut residua pecunia quae ex conductione debebatur dissoluta ea reciperes, si id quod placuerat implesti, sequestrem potes convenire. quamvis autem haec reddita non fuerint, tamen adversus eum a quo fundum conduxeras, si omne quod ex hoc contractu debebatur reddidisti, ipsis solutionibus tutus es. *D. id. Iul. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Antonio Alexandro et*[6] *Ulpiano Antipatri.* Is, penes quem utrasque partes transactiones vel alia instrumenta commendasse dicis, legem qua haec suscepit servare necesse habet.[7] [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Antiocho Attico Calpurniano Democrati.* Desiderium tuum cum rationibus iuris non congruit. nam si custodiam pecuniae suscepisti, quam aliis a te datam instrumentum, quo[8] hanc tibi reddi conscriptum profiteris, arguit, solutionem eius competentem improbe recusas.

8 *Idem AA. et CC. Aurelio Alexandro.* Si is, qui depositam a te pecuniam accepit, eam suo nomine vel cuiuslibet alterius mutuo dedit, tam ipsum de implenda suscepta fide quam eius successores teneri tibi certissimum est. adversus eum autem qui accepit nulla actio tibi competit, nisi nummi extant: tunc enim contra possidentem uti vindicatione potes. *D. IIII k. Mart. Sirmi AA.*[9] *conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Aurelio Menophilo et ceteris.* Cum hereditas personam dominae sustineat, ab hereditario servo, priusquam patri vestro successeritis, res commendatas secundum bonam fidem ab eius qui susceperat successoribus apud rectorem provinciae petere potestis. *PP. VII id. Nov. Sirmi AA.*[9] *conss.* [*a.* 293]

10 [10]*Idem AA. et CC. Septimiae Quadratillae*[11]. Qui[12] depositum non restituit, suo nomine conventus et condemnatus[13] ad eius restitutionem cum infamiae periculo urguetur. *Subscripta pridie idus Decembres Nicomedia CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si quis vel pecunias vel res quasdam per depositionis accepit titulum, eas volenti ei qui deposuerit reddere ilico modis omnibus compellatur nullamque compensationem vel deductionem vel doli exceptionem opponat, quasi et ipse quasdam contra eum qui deposuit actiones personales vel in rem vel hypothecarias praetendens, cum non sub hoc modo depositum accepit, ut non concessa ei retentio generetur, et contractus qui ex bona fide oritur ad perfidiam
1 retrahatur. Sed et si ex utraque parte aliquid fuerit depositum, nec in hoc casu compensationis praepeditio oriatur, sed depositae quidem res vel pecuniae ab utraque parte quam celerrime sine aliquo obstaculo restituantur, ei videlicet primum, qui primus hoc voluerit, et postea legitimae actiones
2 integrae ei reserventur. Quod obtinere sicut iam dictum est oportet et si ex una parte depositio celebrata est, ex altera autem compensatio fuerit opposita, ut integra omni legitima ratione servata depositae res vel pecuniae prima fronte restituantur.
3 Quod si in scriptis attestatio non per dolum vel fraudem fuerit ei qui depositum suscepit ab alio transmissa, ut minime depositum restituat, hocque per iusiurandum adfirmaverit, liceat ei qui deposuit sub defensionis cautela idonea praestita res depositas quantocius recuperare. *Recitata septimo miliario in novo consistorio palatii Iustiniani. d. III k. Nov. Decio cons.* [*a.* 529]

12 *Idem A. Iohanni pp.* Supervacuam veterem differentiam e medio tollentes, si quis certum pondus auri vel confecti vel in massa constituti deposuerit et plures scripsit heredes et unus ex his contingentem sibi portionem a depositario accepit, alter supersederit vel alias[14] fortuito casu impeditus hoc facere non potuerit, et postea depositarius in adversam inciderit fortunam vel sine dolo depositum perdiderit, sancimus non esse coheredi eius licentiam venire contra coheredem suum et ex eius parte avellere, quod ipse ex sua parte consequi minime potuerit, quasi eo quod coheres accepit communi constituto, cum, ubi certae pecuniae depositae fuerant et suam partem unus ex heredibus accepit, nemini veniret in dubium bene eum accepisse partem suam et non debere aliam partem attingere. nobis etenim non videtur esse homo obnoxius neque in massa neque in specie neque in pecunia numerata qui suam partem suscepit, ne industria poenam desidiae solvat. si enim et alius heres tempore opportuna quemadmodum coheres eius observasset, et suum uterque recipiebat et sequentibus altercationibus minime locus relinquebatur. [*a.* 531—532]

XXXV.[15]

MANDATI.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Leonidae.* Adversus eum, cuius negotia gesta sunt, de pecunia, quam de propriis opibus vel ab aliis mutuo acceptam erogasti, mandati actione pro sorte et usuris potes experiri: de salario quod promisit a praeside provinciae cognitio praebebitur.

2 *Imp. Antoninus A. Statio Marcellino.* Cum ex causa fideiussionis pecuniam patrem tuum exsolvisse proponas, habes mandati actionem, qua non solum pecuniam, sed etiam pignora in obligationem eam deducta potes consequi. *PP. VIII.*

3 *Idem A. Germano.* Si pater tuus tibi sui[16] iuris constituto actionem adversus debitores suos mandavit, potuit ipse praesens adversus eos re integra experiri. si quid itaque ab eo apud iudicem actum est, rescindi nulla ratio patitur. *PP. VI k. Nov. Sabino II et Anullino conss.* [*a.* 216]

4 *Imp. Alexander A. Aurelio Vulnerato.* Etiamsi contrariam sententiam reportaverunt, qui te ad exercendas causas appellationis procuratorem constituerunt, si tamen nihil culpa tua factum est, sumptus, quos in lite probabili ratione feceras, contraria mandati actione petere potes. *S. VIII id. Ian.*

(1) IIII id. *P*, VI k. *Collatio* (2) *iunge* 3, 32, 6 (3) etiam *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (4) pp. v id. 3, 32, 6 (5) expertus es ... potes *dett. cum BΣ* (*κ. π.*), expertus est ... potest *PCR* (6) et *del. aut paullo inferius scr.* dicitis (7) *subscriptio, quam P c.* 6 *subiunxit, c.* 8 *restituta est* (8) *sic M[b]*, quod *CRM[a]* (9) aa. *Mommsen*, *om. libri: cf. not.* 7 (10) = *Collatio* 10, 6 (11) quadratillae *Collatio*, *om. libri* (12) dolo malo *ins. Collatio* (13) et condemnatus *om. Coll.* (14) alias *C cum B* (*κ. π.*), alio *R* (15) *B* 14, 1, 63 *seqq.* — *Cf. Dig.* 17, 1 *Inst.* 3, 26 (16) *ne muta*, *cf. Dig.* 46, 2, 20 *pr.*

5 *Idem A. Iuliano.* Si maritus sororis tuae tibi procurans petere bonorum possessionem noluit, cum ipso tibi congrediendum est. quam querellam ita cum effectu habes, si mandasse te, ut peteretur bonorum possessio, eumque neglexisse arguas.

6 *Imp. Gordianus A. Aelio Sosibio militi.* Si fideiussor pro reo patiente fidem suam adstrinxit, mandati cum eo post exsolutam pecuniam vel factam condemnationem potest exercere actionem. *PP. III*[1] *non. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

7 *Idem A. Aureliano militi.* Si litteras eius secutus, qui pecuniae[2] auctor fuerat, ei qui tibi litteras tradidit pecunias credidisti, tam adversus eum, qui a te mutuam sumpsit[3], quam adversus eum, cuius mandatum secutus es, mandati[4] actio tibi competit.

8 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nob. C. Aurelio Lucio.* Si tibi pupillorum pater, ut pecuniam in rem suam servis eius crederes, mandavit et in hanc rem aeque ipso praecipiente pignora sunt obligata, et mandati actione pupillos post mortem patris convenire et exsequi ius obligationis pignorum poteris, si in solutione cessabitur. *D. IIII k. Ian. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

9 [5]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcello.* Cum per procuratorem causam tuam laesam esse dicas, mandati actio adversus eum tibi competit[6].

10 *Idem AA. et CC. Aurelio Papio.* Si pro ea contra quam supplicas fideiussor seu mandator intercessisti et neque condemnatus es neque bona eam dilapidare postea coepisse comprobare possis, ut iustam metuendi causam praebeat, neque ab initio ita te obligationem suscepisse, ut eam possis et ante solutionem convenire, nulla iuris ratione, antequam satis creditori pro ea feceris, eam ad solutionem urgueri certum est. fideiussorem vero seu mandatorem exceptione munitum et iniuria iudicis damnatum et appellatione contra bonam fidem minime usum non posse mandati agere manifestum est. [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Aurelio Gaio.* Procuratorem non tantum pro his quae gessit, sed etiam pro his quae gerenda suscepit, et tam propter exactam ex mandato pecuniam quam non exactam, tam dolum quam culpam, sumptuum ratione bona fide habita, praestare necesse est. *D. . . . k.*[7] *Iun.*[8] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Firmo.* Cum mandati negotii contractum certam accepisse legem adseveres, eam integram secundum bonam fidem custodiri convenit. unde si contra mandati tenorem procurator tuus ad te pertinentem fundum vendidit nec venditionem postea ratam habuisti, dominium tibi auferre non potuit. *PP. XVII k. Iun.*[9] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Zosimo.*[10] A procuratore dolum et omnem culpam, non etiam improvisum casum praestandum esse iuris auctoritate manifeste declaratur. *D. k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC.*[11] *Hermiano.* Si secundum mandatum Tryphonis ac Felicis equos tua pecunia comparatos vel in solutum a proprio debitore tibi traditos uni de his utriusque voluntate dedisti, ad parendum placitis eos mandati iudicio conventos bona fides urguet. *D. VI k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

15 *Idem AA. et CC. Aurelio Precario Athenaeo.* Mandatum re integra domini morte finitur. *D. XVII k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

16 *Idem AA. et CC. Uzando.* Ad comparandas merces data pecunia, qui mandatum suscepit, fide rupta quanti interest mandatoris tenetur. *III k. Oct.*[12] [*a.* 294?]

17 *Idem AA. et CC. Aurelio Gorgonio.* Salarium incertae pollicitationis peti non potest[13]. [*a.* 294?]

18 *Idem AA. et CC. Tusciano.* Post solutionem a se factam, qui dari mutuo mandavit, ab eo, pro quo intercessit, vel successoribus eius quod solutum est etiam cum usuris post moram recte reddi postulat. *D. VII k. Oct. Sirmi . . . conss.*[13] [*a.* 294?]

19 *Idem AA. et CC. Aurelio Eugenio.* Pretii rerum distractarum, quas venales mandato praecedente acceperas, ultra licitum usuras ex stipulatione vel mora praestare, licet pignora data probentur, compelli non potes. *S. XIIII k. Nov. Sirmi . . . . conss.*[13] [*a.* 294?]

20 *Idem AA. et CC. Aurelio Epagatho.* Si contra licitum litis incertum redemisti, interdictae conven-
1 tionis tibi fidem impleri frustra petis. Quod si gratuitum mandatum suscepisti, secundum bonam fidem sumptus recte postulas.

21 *Imp. Constantinus A. Volusiano pp.*[14] In re mandata non pecuniae solum, cuius est certissimum mandati iudicium, verum etiam existimationis periculum est. nam suae quidem quisque rei moderator atque arbiter non omnia negotia[15], sed pleraque ex proprio animo facit: aliena vero negotia exacto officio geruntur nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa vacuum est [*a.* 313—315?]

22 *Imp. Anastasius A. Eustathio pp.* Per diversas interpellationes ad nos factas comperimus quosdam alienis rebus fortunisque inhiantes cessiones aliis competentium actionum in semet exponi properare[16] hocque modo diversas personas litigiorum[17] vexationibus adficere, cum certum sit pro indubitatis obligationibus eos magis, quibus antea suppetebant, sua vindicare quam ad alios ea transferre velle.
1 Per hanc itaque legem iubemus in posterum huiusmodi conamen inhiberi (nec enim dubium est redemptores litium alienarum videri eos esse, qui tales cessiones in se confici cupiunt), ita tamen, ut, si quis datis pecuniis huiusmodi subierit cessionem, usque ad ipsam tantummodo solutarum pecuniarum quantitatem et usurarum eius actiones[18] exercere permittatur, licet instrumento cessionis venditionis
2 nomen insertum sit: Exceptis scilicet cessionibus, quas inter coheredes pro actionibus hereditariis fieri contingit, et his, quascumque vel creditor vel is qui res aliquas possidet pro debito seu rerum apud se constitutarum munimine ac tuitione acceperit, nec non his, quas in legatarios seu fideicommissarios, quibus debita vel actiones seu res aliae relictae sunt, pro his fieri necesse sit: nulla etenim tali ratione intercedente redemptor, sicuti superius declaratum est, magis existit, qui alienas pecuniis praestitis subiit
3 actiones. Sin autem per donationem cessio facta est, sciant omnes huiusmodi legi locum non esse, sed antiqua iura esse servanda, ut cessiones tam pro exceptis et specialiter enumeratis quam aliis causis factae seu faciendae secundum actionum, quaecumque cessae[19] sunt vel fuerint, tenorem sine quadam

(1) III *vel* IIII *traditur* (2) pecuniae *del. Mommsen* (3) *sic PR*, pecuniam *ins. C* (4) mandati *del.* (5) *fortasse iungenda est* 4, 27, 1 (6) D. k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss. (= *a.* 290) 4, 27, 1 (7) d. nn. k. traditur (8) Ian. *scr.* (9) Ian. *Mommsen, Zeitfolge p.* 375 (10) aurelio hermoniano *pro* Zosimo *S: cum* hermoniano *ex c.* 14 *aberraverit, huic an c.* 14 *restituendum sit* aurelio, *non liquet* (11) *cf. not.* 10 (12) *subscriptio c.* 16 *ad hanc an ad sequentes constitutiones pertineat, dubium est. quod ad consules huius constitutionis et c.* 18 *et* 19 *attinet, ex ordine temporis conicias eas omnes incidere in a.* 294 (*CC. conss.*), *ut aut dies subscriptionis in c.* 16 *mutandus aut subscriptio ad c.* 18 *referenda sit. cui tamen non convenit quod legitur* Sirmi *in c.* 18. 19, *cum Diocletianus inde ab extremo mense Augusto anni* 294 *Sirmium non redierit: exeunte Septembre egit Viminacii, a d. XIIII k. Nov. inter Transmariscam et Dorostolum. subscriptio c.* 19 *fortasse pertinet ad* 37, 2, *ut scribendum sit* AA. conss. (13) *cf. not.* 12 (14) pu. *scr.* (15) omnia ex re *secundum Graecos scr.* (16) praeparare *dett. cum B* (*κ. π.*) (17) *sic C cum B* (*κ. π.*), litigatorum *R* (18) *sic R cum B* (*κ. π.*), actionem *C* (19) cessae *CR*[b], necesse *R*[a], vel cessae *BΣ* (*κ. π.*)

immiuutione obtineant. *D. x k. Aug. Areovinda et Messala conss.* [*a.* 506]

23 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Anastasio divae memoriae principi[1] iustissima constitutio conscripta est tam humanitatis quam benivolentiae plena, ut ne quis alienum subeat debitum cessione in eum facta et amplius consequatur a debitore his, quae praestavit cessionis auctori, exceptis quibusdam casibus, qui specialiter illi sanctioni continentur. sed cum hi, qui circa lites morantur, eandem piam dispositionem in sua natura remanere minime concesserunt, invenientes machinationem, ut partem quidem debiti venditionis titulo transferant in alium creditores[2], reliquam autem partem per coloratam cedant donationem, generaliter Anastasianae constitutioni subvenientes sancimus nulli licere partem quidem debiti cedere pecuniis acceptis et[3] venditione actionum habita, partem autem donationis titulo videri transferre, sed, si voluerit, pure totum debitum donare et per donationem actiones[4] transferre, [5]non occulte nec per artes clandestinas pecunias suscipere, publice autem simulatam donationem celebrare, sed undique puram et non dissimulatam facere donationem: huiusmodi enim cessionibus non
1 adversamur. Si quis autem occulte aliud quidem agere conatur et pecunias pro parte accepit et vendidit particulatim actiones, partem autem donare simulat vel ipsi, qui emptionem actionis subiit, vel forsitan alii per suppositam personam (quia et hoc saepius perpetratum esse didicimus), huiusmodi machinationem penitus amputamus, ut nihil amplius accipiat, quam ipse[6] vero contractu re ipsa persolvit: sed omne, quod superfluum est et per figuratam donationem translatum, inutile esse ex utraque parte censemus, ut neque ei qui cedit actiones neque ei qui eas suscipere curavit aliquid lucri vel fieri vel remanere vel aliquam contra debitorem vel res ad
2 eum pertinentes esse utrique eorum actionem. Sed et si quis donationem quidem omnis debiti facere adsimulaverit, ut videatur esse tota donatio, aliquid autem occulte susceperit, et in hoc casu hoc tantummodo exactionem sortiri, quod datum esse comprobetur, et si hoc a debitore persolvatur, nulla contra eum vel substantiam eius ex dissimulata do-
3 natione oriatur molestia. Et iustum quidem fuerat hoc remedium debitoribus ab Anastasianis temporibus impertiri, ex quibus etiam lex lata[7] est, quam homines astute lacerandam esse existimaverunt. sed ne videamur in tanta temporum nostrorum benivolentia aliquid acerbius admittere, in futuris post praesentem legem casibus haec observari censemus, ut[8] omne, quod contra legem Anastasianam excogitatum est, hoc in posterum nostro perfruatur remedio. [*a.* 531—532]

24 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*]

[9]*Ἡ παροῦσα διάταξις μέμνηται μὲν τῆς Ἀναστασίου τοῦ τῆς θείας λήξεως διατάξεως τῆς γενομένης περὶ τῶν ἐκχωρήσεων, ἥτις βούλεται τὸν χρήματα δεδωκότα καὶ ἀγωγὰς ἐκχωρηθῆναι*[10] *μηδὲν πλέον ἀπαιτεῖν ἐκ τῶν ἐκχωρηθεισῶν ἀγωγῶν, εἰ μὴ μόνον ἅπερ δέδωκεν ὑπὲρ αὐτῶν· εὑροῦσα δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ διατάξει πρόσωπά τινα ὑπεξῃρημένα κελεύει καὶ ἐπὶ τούτων τῶν προσώπων τὸ αὐτὸ νόμιμον κρατεῖν καὶ μηκέτι φυλάττεσθαι τὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ διατάξει γενομένην ὑπεξαίρεσιν, ἀλλὰ τὸν δεδωκότα χρήματα μόνον αὐτὰ λαμβάνειν μετὰ τῶν τόκων καὶ πλέον οὐδέν. εἰ δὲ δωρεά τις καθαρὰ γένοιτο ἀγωγῶν, τὴν ἐπὶ ταῖς δωρεαῖς ἐκχώρησιν ἰσχύειν βούλεται, εἰ μὴ ἄρα κατὰ περιγραφὴν ἐγένετο.* [*a.* 531—534]

XXXVI.
SI SERVUS SE EMI MANDAVERIT.

1 [11]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aureliae Dionysiae.* Si extero servus se mandaverit emendum, quamvis nec ex persona servi (quia hoc[12] liber mandare non potest) nec ex domini (quoniam qui mandat, ut a se res comparetur, inutiliter mandat) consistere credebatur actio, tamen optima ratione, quia non id agitur, ut ex ipso mandato, sed propter mandatum ex alio contractu nascatur actio,
1 domino quaeri placuit obligationem. Si itaque domino ignorante emi te mandasti ac te nummos subministrante peculiares soluti sunt, emptori minime liberatio per huiusmodi factum potuit pervenire. nec tamen si tradita nec manumissa es, etiam mandati de ancilla et empti de pretio consequendo tam contrarias actiones ei exercere concedi placuit.
2 Sane in illius arbitrio relictum est, utrumne mancipium an pretium consequi velit, cum ex peculio quod eius fuit solutio celebrata obligationis vinculo emptorem liberare non potuit. *Subdita k. Oct. Sirmi ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

XXXVII.[13]
PRO SOCIO.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio.* Societatem uno pecuniam conferente alio operam posse contrahi magis obtinuit. *D. III non. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et CC. Pannonio.* Cum proponas te praedium coniuncto dominio cum patruo tuo comparasse in possessionemque tam te quam ipsum inductum, iuris ratio efficit, ut dominium fundi ad utrumque pertineat. sane quia pretium a te solo numeratum[14] et sollemnibus pensitationibus cessante socio satisfactum esse dicis, iudicio societatis id quod eo nomine praestari oportuerit consequeris[15].

3 *Idem AA. et CC. Aurelio Victorino militi.* Cum in societatis contractibus fides exuberet conveniatque aequitatis rationibus etiam compendia aequaliter inter socios dividi[16], praeses provinciae, si patrem tuum salinarum societatem participasse et non recepta communis compendii portione rebus humanis exemptum esse reppererit, commodum societatis, quod deberi iuxta fidem veri constiterit, restitui tibi praecipiet. *PP. VI k. Sept. . . . . conss.*[17]

4 *Idem AA. et CC. Aurelio Celeri.* Si societatis iure vel transactioni[18] stipulatione subdita bonorum omnium aequis partibus inter te et Fabiam divisio-

(1) *scripsi ad BΣ (κ. π.)*, anastasio d. m. principe *R*, anastasii d. m. principis *C* (2) *sic M cum BΣ (κ. π.)*, creditorem *CR* (3) et] pro *BΣ (κ. π.)* (4) *sic R cum BΣ (κ. π.)*, donationis *C* (5) *sic C cum BΣ (κ. π.)*, hoc *ins. R* (6) ipse *om. BΣ (κ. π.)* (7) lata *C cum BΣ (κ. π.)*, data *R* (8) haec o. c. ut *edd. cum BΣ (κ. π.)*, hoc o. c. et *CR* (9) = *B* 14, 1, 86 (10) *ἐκχωρηθέντα Heimbach* (11) *B* 14, 1, 87 (12) hoc *confirmat BΣ (κ. π.)*: *fuerit* nisi (13) *B* 12, 1, 83 *seqq.* — *Cf. Dig.* 17, 2 *Inst.* 3, 25 (14) *sic R cum BΣ (κ. π.)*, est *ins. C* (15) *de subscriptione cf. p.* 175 *not.* 12 (16) exuberet conveniatque ... dividi *C*, exhiberi conveniat quae ... dividit *PR* (17) *subscriptio fortasse ad c.* 4 *pertinet* (18) *sic BΣ (κ. π.)*, transactionis *libri*

XXXV, 24 *Haec constitutio meminit constitutionis Anastasii de cessionibus latae, quae eum, cui data pecunia actiones cessae sunt, per cessas actiones amplius quam quod pro eis dederit exigere vetat: cumque ea constitutione quasdam personas exceptas invenerit, iubet etiam in his personis idem ius valere neque iam exceptionem illa constitutione factam observari, sed eum qui pecuniam dederit eam solam cum usuris consequi nec quicquam amplius. quod si mera donatio actionum facta fuerit, cessionem donationis causa factam valere iubet, nisi forte in fraudem [legis] facta sit..*

nem recte fieri placuit, quo minus haec rata serventur, nihil interest, utrumne testatus, qui fuerit obligatus, an intestatus rebus sit humanis exemptus[1].

5 *Idem AA. et CC. Aurelio Theodoro.* Tamdiu societas durat, quamdiu consensus partium integer perseverat. proinde si iam tibi pro socio nata est actio, eam inferre apud eum, cuius super ea re notio est[2], non prohiberis. *D. XII k. Ian. Nicomediae CC conss.* [*a.* 294]

6 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* De societate apud veteres dubitatum est, si sub condicione contrahi potest: puta 'si ille consul fuerit' societatem esse contractam. sed ne simili modo apud[3] posteritatem sicut apud[4] antiquitatem huiusmodi causa ventiletur, sancimus societatem contrahi posse non solum pure, sed etiam sub condicione: voluntates etenim legitime contrahentium omnimodo conservandae sunt. *D. prid.*[5] [*a.* 531]

7 *Idem A. Iohanni pp.* Sancimus veterum[6] dubitatione semota licentiam habere furiosi curatorem dissolvere, si maluerit, societatem furiosi, et sociis licere ei renuntiare. et quemadmodum in omnibus aliis contractibus legitimam auctoritatem ei dedimus, ita et in hac parte eum permittimus competenter commodis furiosi providere. *D. . . . . . . Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis* [*a.* 531]

XXXVIII.[7]
DE CONTRAHENDA EMPTIONE.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aurelio Paulo.* Venditiones, etsi in alio loco quam in quo possessiones constitutae sunt fiant, non ideo irritae esse creduntur. *D. XII k. Mai.*

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Arito.* Emptionem et venditionem consensum desiderare nec furiosi ullum esse consensum manifestum est. intermissionis autem tempore furiosos maiores viginti quinque annis venditiones[8] et alios quoslibet contractus posse facere non ambigitur. *D. VIII id. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 *Idem AA. et CC. Valeriae Viacrae.* Si donationis causa venditionis simulatus contractus est, emptio sui deficit substantia. sane si in possessionem rei sub specie venditionis causa donationis[9], ut te aleret, induxisti, sicut donatio perfecta facile rescindi non potest, ita legi, quam tuis rebus donans dixisti, parere[10] convenit.

4 [11]*Idem AA. et CC. Aurelio Luciano.* Cum res tibi donatas ab herede donatricis distractas esse[12] proponas, intellegere debueras duplicari tibi titulum possessionis non potuisse, sed ex donatione et traditione[13] dominum factum frustra emisse, cum rei propriae emptio non possit consistere, ac tunc demum tibi profuit, si ex donatione te non fuisse dominum demonstretur. sane quoniam omnia bona tibi ab ea donata et tradita dicis[14], ad hoc a filio facta venditio rerum maternarum adferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, ne vel exemplo inofficiosi testamenti possit haec avocare[15]. *PP. IIII k. Iun. AA*[16] *conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Umbiquae Gratiae.* Cum ipse tutor nihil ex bonis pupilli quae distrahi possunt comparare palam et bona fide prohibetur, multo magis uxor eius hoc facere potest. *D. VIII k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Aurelio Lucretio.* Si Gaudentius in matrem tuam titulo venditionis sine quadam fraude dominium mancipii transtulit, non idcirco, quod post inter eos matrimonium et divortium secutum dicitur, iuri eius quicquam derogatum est: quod vindicare, te matri tuae successisse probans, minime prohiberis.

7 *Idem AA. et CC. Aurelio Isioni.* Si ancillam ex emptione sibi quaesitam mater tua donatione a secundo marito postea se simulavit accepisse, tituli falsi figmentum dominium ei duplicare vel auferre non potuit. *S. non. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Herodi et*[17] *Diogeni.* Si non donationis causa, sed vere vineas distraxisti nec pretium numeratum est, actio tibi pretii, non eorum quae dedisti repetitio competit. *D. XVII k. April. CC. conss.* [*a.* 294]

9 [18]*Idem AA. et CC. Severo militi.* Empti fides ac venditi sine quantitate nulla est. placito autem pretio non numerato, sed solum tradita possessione istiusmodi contractus non habetur irritus, nec idcirco is qui comparavit minus recte possidet, quod soluta summa quam dari convenerat negatur. sed et[19] donationis gratia praedii facta venditione si traditio sequatur, actione pretii nulla competente perficitur donatio. *D. VIII k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Aureliae Gordianae.* Si mater tua velut ex bonis patris praedium suum comparavit, cum rei propriae non consistat emptio et hanc simulatam proponas, huiusmodi placitum mutare substantiam veritatis et ei nocere non potuit. *D. VII id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Aurelio Paterno.* Invitum comparare vel distrahere postulantis causam iustam non continet desiderium. *PP. III non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Aurelio Paciano.* Non idcirco minus emptio perfecta est, quod emptor fideiussorem non accepit vel instrumentum testationis vacuae possessionis omissum est: nam secundum consensum auctoris in possessionem ingressus recte
1 possidet. Pretium sane, si eo nomine satisfactum non probetur, peti potest: nec enim licet in continenti facta paenitentiae contestatio consensu finita rescindit.

13 *Idem AA. et CC. Aurelio Decio Lolliano.* In vendentis vel ementis voluntatem collata condicione comparandi, quia non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est. idcirco[20] dominus invitus ex huiusmodi conventione rem propriam vel quilibet alius distrahere non compellitur.

14 [21]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius*[22] *AAA. Flaviano pp. Illyrici*[23]. Dudum proximis consortibusque concessum erat, ut extraneos ab emptione removerent neque homines suo arbitratu vendenda distraherent. sed quia gravis haec videtur iniuria, quae inani honestatis colore velatur, ut homines de rebus suis facere aliquid cogantur inviti, superiore lege cassata unusquisque suo arbitratu quaerere vel probare possit emptorem, nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit. *D. VI k. Iun. Vincentiae Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

15 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Super rebus venumdandis, si quis ita rem comparavit, ut res vendita esset, quanti Titius aestimaverit, magna du-

---

(1) *cf. p.* 176 *not.* 18 (2) erit $B\Sigma$ (*κ. π.*) (3) apud *CR*, ad *p* (4) apud *dett.*, ad *pCR* (5) d. prid. k. Mai. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr.* (6) *sic R*, veteri *C* (7) *B* 19, 5, 11 *seqq.* — *Cf. Dig.* 18, 1 *Inst.* 3, 23 (8) *sic P*, venditionem *CR* (9) donationis *PR*^b, *om. CR*^a (10) *sic L*, pareri *PCR* (11) = *Vat.* 293 (12) esse *dett. cum Vat.*, *om. CR* (13) quod autem res tibi ab herede don. distr. esse pro[ponis, duplicari] tibi t. p. n. potuisse constat, sed ex perfecta venditione *Vat.*, *ubi praecedunt alia* (14) vobis ab ea d. et tr. dicitis *Vat.* (15) quibus omnibus praeses provinciae notionem praebebit *addunt Vat.* (16) aa. *scripsi ex more Iustinianorum*, diocl. et maximiano v et IIII *Vat.*, *unde subscriptio suppleta est* (17) et *del.* (18) *fortasse iungenda est* 7, 26, 8 (19) et *R cum B*, *om. PC* (20) *sic M*^a, et idcirco *C*, idcircoque *R* (21) = *Th.* 3, 1, 6: *iunge* 1, 18, 12 (22) *sic libri cum Th.*, imppp. Valent. Theod. et Arc. 1, 18, 12 *rectius* (23) et Italiae *addit Th.*

bitatio exorta est multis antiquae prudentiae culto-
1 ribus. Quam decidentes censemus, cum huiusmodi conventio super venditione procedat 'quanti ille aestimaverit', sub hac condicione stare venditionem, ut[1], si quidem ipse qui nominatus est pretium definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et pretia persolvi et venditionem ad effectum pervenire, sive in scriptis sive sine scriptis contractus celebretur, scilicet si huiusmodi pactum, cum in scriptis fuerit redactum, secundum nostrae legis[2] definitionem per omnia completum et absolutum sit.
2 Sin autem ille vel noluerit vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo esse venditionem quasi nullo pretio statuto: nulla coniectura, immo magis divinatione in posterum servanda, utrum in personam certam an in viri boni arbitrium respicientes contrahentes ad haec pacta venerunt, quia hoc penitus impossibile esse credentes per huiusmodi sanc-
3 tionem expellimus. Quod et in huiusmodi locatione locum habere censemus. *D. k. Aug. Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

XXXVIIII.[3]

DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Geminio.* Aes alienum hereditate nomine fisci vendita ad onus emptoris bonorum pertinere nec fiscum creditoribus hereditariis respondere certum et absolutum est. *D. III non. Nov.*[4]

2 *Imp. Antoninus A. Titio Floriano.* Ratio iuris postulat, ut creditoribus hereditariis et legatariis seu fideicommissariis te convenire volentibus tu respondeas et cum eo, cui hereditatem venumdedisti, tu experiaris suo ordine. nam ut satis tibi detur, sero desideras, quoniam eo tempore, quo venumdabatur hereditas, hoc non est comprehensum. quamvis enim ea lege emerit, ut creditoribus hereditariis satisfaciat, excipere actiones hereditarias invitus[5] cogi non potest[6].

3 [7]*Imp. Alexander A. Quintiano et Timotheo.* Nominis venditio et ignorante vel invito eo, adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. *D. VIII*[8] *id. Febr. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Aurelio Diogeni militi.* Qui nondum certus de quantitate hereditatis, persuadente emptore quasi exiguam quantitatem, eam vendidit, bonae fidei iudicio conveniri[9], ut res tradat vel actiones mandet, non compellitur suoque[10] iure eorum persecutionem habet. *D. XVII k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Idem A. Nonario Onesimo.* Emptor hereditatis actionibus mandatis eo iure uti debet, quo is[11] cuius persona fungitur, quamvis utiles etiam adversus debitores hereditarios actiones emptori tribui placuerit. *PP. k. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 [12]*Idem A. Pomponio*[13] *militi.* Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseveravit et ideo vendendo eas aliis dominium transferre potuit. sed quoniam contractus fidem fregit, ex empto actione conventus quod tua interest praestare cogitur. *PP. VIII k. Iul.*[14] *Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Manaseae*[15]. Postquam eo decursum est, ut cautiones quoque debitorum pignori darentur, ordinarium visum est, ut[16] post nominis venditionem utiles emptori, sic (ut responsum est) vel ipsi creditori postulanti dandas actiones.

8 *Idem AA. et CC. Vigiliano.* Ex nominis emptione dominium rerum obligatarum ad emptorem non transit, sed vel in rem suam procuratori facto vel utilis secundum ea, quae pridem constituta sunt, exemplo creditoris persecutio tribuitur. *S. XV.*

9 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Certi et indubitati iuris est ad similitudinem eius, qui personalem redemerit actionem et utiliter eam movere suo nomine conceditur, et eum, qui in rem actionem comparaverit, eadem uti posse facultate. cum enim actionis nomen generale est omnium sive in rem siue in personam actionum et apud omnes veteres iuris conditores hoc nomen in omnibus pateat, nihil est tale, quod differentiam in huiusmodi utilibus actionibus possit introducere. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXX.[17]

QUAE RES VENIRE NON POSSUNT ET QUI VENDERE VEL EMERE VETANTUR.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Fausto comiti sacrarum largitionum.* Fucandae atque distrahendae purpurae vel in serico vel in lana, quae blatta vel oxyblatta atque hyacinthina dicitur, facultatem nullus possit habere privatus. sin autem aliquis supra dicti muricis vellus vendiderit, fortunarum se suarum et capitis sciat subiturum esse discrimen.

2 *Idem AAA. Cariobaudi duci Mesopotamiae.* Comparandi serici a barbaris facultatem omnibus, sicut iam praeceptum est, praeter comitem commerciorum etiamnunc iubemus auferri.

3 [18]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad senatum et populum.* Quia nonnunquam in diversis litoribus distrahi publici canonis frumenta dicuntur, vendentes et ementes sciant capitali poenae se esse subdendos et in fraudem publicam commercia contracta damnari. *D. XVII k. Mart.*[19] *Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

4 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Faustino pp.* Ne frumentum, quod devotissimo exercitui mittitur, in praedam lucrumque vertatur, hac sanctione decernimus, ut, quicumque hoc fuerint forte mercati, honestiores quidem stilum proscriptionis incurrant, inferiores autem vilioresque personae capitali supplicio subiaceant. [*a.* 410 *vel* 413?[20]]

XXXXI.[21]

QUAE RES EXPORTARI NON DEBEANT.

1 *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Theodotum*[22] *magistrum militum.* Ad barbaricum transferendi vini et olei et liquaminis nullam quisquam habeat facultatem ne gustus quidem causa aut usus commerciorum. [*a.* 370—375]

2 *Imp. Marcianus A. Constantino pp.* Nemo alienigenis barbaris cuiuscumque gentis ad hanc urbem sacratissimam sub legationis specie vel sub quocumque alio colore venientibus aut in diversis aliis civitatibus vel locis loricas et[23] scuta et arcus sagittas et spathas et gladios vel alterius cuiuscumque generis arma audeat venumdare, nulla prorsus isdem tela, nihil penitus ferri vel facti iam vel adhuc in-

(1) ut R^b, et *C*, et ut R^a (2) 4, 21, 17 (3) *B* 19, 4, 25 *seqq.* — *Cf. Dig.* 18, 4 (4) *subscriptio aut huc pertinet aut ad c.* 2 (5) *sic dett.*, tamen *ins. CR* (6) *cf. not.* 4 (7) = 8, 41, 1 (8) *sic L*, d. VIIII *P*, pp. V *l. gem.* (9) conventus *scr.* (10) suoque *P*, suo quoque *CR* (11) *sic PR*, utitur *ins. C* (12) = 7, 10, 3 (13) Pompeio *l. gem.* (14) pp. VI k. Aug. *l. gem.* (15) Mnaseae *scr.*, *cf.* 4, 5, 6 (16) ut *PC*, *om. R* (17) *B* 19, 1, 80 *seqq.* (18) *iunge* 11, 23, 2 *et Th.* 6, 2, 12. 13. 6, 4, 31. 12, 6, 24. 13, 5, 27. 13, 9, 5 (19) Mai. Mediolani *cum legibus iungendis scr.* (20) *praefectura Faustini incidit in annos* 410 (11, 2, 6) *et* 413 (12, 19, 3): *incertior est coniectura Gothofredi hanc legem cum* 11, 2, 6 *iungendam esse* (21) *B* 19, 1, 83. 84 (22) Theodosium *Gothofredus* (23) et *R*, *om. C*

fecti ab aliquo distrahatur. perniciosum namque Romano imperio et proditioni proximum est barbaros, quos indigere convenit, telis eos[1], ut validiores
1 reddantur, instruere. Si quis autem aliquid armorum genus quarumcumque nationum barbaris alienigenis contra pietatis nostrae interdicta ubicumque vendiderit, bona eius universa proscribi protinus ac fisco[2] addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus. [*a.* 455—457[3]]

XXXXII.

DE EUNUCHIS.

1 *Imp. Constantinus A. Ursino duci Mesopotamiae.* Si quis post hanc sanctionem in orbe Romano eunuchos fecerit, capite puniatur: mancipio tali nec non etiam loco, ubi hoc commissum fuerit domino sciente et dissimulante, confiscando. *D. VI k. Mart.*

2 [4]*Imp. Leo A. Viviano pp.* Romanae gentis homines sive in barbaro sive in Romano solo eunuchos factos nullatenus quolibet modo ad dominium cuiusdam transferri iubemus: poena gravissima statuenda[5] adversus eos, qui hoc perpetrare ausi fuerint, tabellione videlicet, qui huiusmodi emptionis sive cuiuslibet alterius alienationis instrumenta conscripserit, et eo, qui octavam vel aliquod vectigalis causa pro his susceperit, eidem poenae subiciendo.
1 Barbarae autem gentis eunuchos extra loca nostro imperio subiecta factos cunctis negotiatoribus vel quibuscumque aliis emendi in commerciis et vendendi ubi voluerint tribuimus facultatem. [*a.* 457—465[6]]

XXXXIII.[7]

DE PATRIBUS QUI FILIOS DISTRAXERUNT.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aureliae[8] Papinianae.* Liberos a parentibus neque venditionis neque donationis titulo neque pignoris iure aut quolibet alio modo, nec sub praetextu ignorantiae accipientis[9] in alium transferri posse manifesti iuris est. *D. XVI k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

2 [10]*Imp. Constantinus A. provincialibus suis*[11]. Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamve sanguinolentos[12] vendiderit, venditione in hoc tantummodo casu valente emptor obtinendi eius servitii habeat facultatem.
1 Liceat autem ipsi qui vendidit vel qui alienatus est aut cuilibet alii ad ingenuitatem propriam eum repetere, modo si aut pretium offerat quod potest valere, aut mancipium pro huiusmodi[13] praestet. *D. XV k. Sept. Serdicae Constantino A. VIII et Constantio C. IIII conss.* [*a.* 329]

XXXXIIII.[14]

DE RESCINDENDA VENDITIONE.

1 *Imp. Alexander A. Aurelio Maroni[15] militi.* Si pater tuus per vim coactus domum vendidit, ratum non habebitur, quod non bona fide gestum est: mala fide enim emptio irrita est. aditus itaque nomine tuo praeses provinciae auctoritatem suam interponet, maxime cum paratum te proponas id quod pretii nomine illatum est emptori refundere. *D. XI k. Mart. Antonino et Alexandro conss.* [*a.* 222]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Lupo.* Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies[16]. minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit[17]. *PP. V k. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.*[18] [*a.* 285]

3 *Idem AA. et CC. Titiae et Marcianae.* De contractu venditionis et emptionis iure perfecto alterutro invito nullo recedi tempore bona fides patitur, nec ex rescripto nostro. quo iure fiscum nostrum uti saepe constitutum est. *D. VIII id. Febr. AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Sempronio Eudoxio.* Ad rescindendam venditionem et malae fidei probationem hoc solum non sufficit, quod magno pretio fundum comparatum minoris distractum esse commemoras. *D. non. April. Byzantio AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Claudio Rufo.* Si dolo adversarii deceptum venditionem praedii te fecisse praeses provinciae aditus animadverterit, sciens contrarium esse dolum bonae fidei, quae in huiusmodi maxime contractibus exigitur, rescindi venditionem
1 iubebit. Quod si iure perfecta venditio est a maiore viginti quinque annis, intellegere debes consensu mutuo perfectam venditionem resolvi non posse. *D. XV k. Nov. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Novisio Gaiano veterano*[19]. Non est probabilis causa, propter quam rescindi consensu factam venditionem desideras. quamvis enim duplum offeras pretium emptori, tamen invitus ad rescindendam venditionem urgueri non debet. [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Mucatraulo militi.* Ratas manere semper perfectas iure venditiones vestra etiam interest. nam si oblato pretio rescindere venditionem facile permittatur, eveniet, ut et si quid vos laboribus vestris a fisco nostro vel a privato comparaveritis, eadem lege conveniamini, quam vobis tribui postulatis. [*a.* 293]

8 [20]*Idem AA. et CC. Aureliae[21] Euodiae[22].* Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venumdedit, dolus ex calliditate atque insidiis emptoris argui debet vel metus mortis vel cruciatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio. hoc enim solum, quod paulo minori pretio fundum venumdatum significas, ad rescindendam emptionem invalidum est. quod[23] videlicet si contractus emptionis atque venditionis cogitasses substantiam et quod emptor viliori comparandi, venditor cariori distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium, profecto perspiceres[24] neque bonam fidem, quae emptionis atque venditionis conventionem tuetur, pati neque ullam rationem concedere rescindi propter hoc consensu finitum contractum vel statim vel post pretii quantitatis disceptationem: nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum est, electione iam emptori praestita servanda. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

---

(1) quos ind. conv. telis, eis *Mommsen* (2) ac fisco *M*, ad fiscum *CR* (3) *de annis* 455—457 *constat, quia in codice Iustiniano Valentiniani nomen non omittitur. reliquae ad Constantinum pp. datae constitutiones* (1, 3, 25. 1, 4, 13. 10, 22, 3) *pertinent ad a.* 456 (4) *B* 19, 1, 85 (5) *sic AR*, poenas gravissimas statuentes *C* (6) *constitutiones ad Vivianum pp. datae, quarum dies extat, sunt annorum* 459 *et* 460 (7) *B* 19, 1, 86. 87 (8) aurelio *S*, *om. libri* (9) *sic C cum B*, accipientes *PR* (10) = *Th.* 5, 8, 1 (11) Italis suis *Th.* (12) *sic* R^{r}*Th.*, sanguinolentus *APC*R^{1} (13) pro eo eiusmodi *dett.*, ὑπὲρ αὐτοῦ *B*, eiusdem modi alium (*scil.* servum) *Th.*: pro hoc eiusmodi *Mommsen* (14) *B* 19, 10, 65 *seqq.* — *Cf. Dig.* 18, 5 (15) *sic CR*, matroni *S*, maxoni *P* (16) recipias *edd.* (17) veri pr. sol. sit *A*, fuerit pr. sol. $P^{a}R^{a}$, fuerit veri pr. sol. $P^{b}C$ (18) Diocletiano ... conss. *restituit Beck ex P, ubi est* pn. et aris. co. (19) veterano *scripsi*, et vet. *S*, *om. libri* (20) *iunge* 2, 19, 9. 2, 20, 6. 2, 31, 2 (21) aurelio *S*, *om. libri* (22) Hymnodae *loci iungendi* (23) quod *del. Mommsen* (24) respiceres *C*, prospiceres *R*

9 *Idem AA. et CC. Domitio Civalensi.* Pretii causa non pecunia numerata, sed pro eo pecoribus in solutum consentienti datis contractus non constituitur irritus. *D. XV k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Aemilio Severo.* Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii aestimatur. quem si fuerit intercessisse probatum, non adversus eum, in quem emptor dominium transtulit, rei vindicatio venditori, sed contra illum cum quo contraxerat in integrum restitutio competit.

11 *Idem AA. et CC. Aureliae Magnae.* Venditor factum emptoris, quod eum tempore contractus latuit, post arguendo, non qui eo tempore scierit, quo id ageretur, et consensit, de dolo queri potest.
1 Igitur cum patrem tuum, ut maius comprehenderetur instrumento pretium, quam rei quae distrahebatur esse convenerat, consensisse profitearis, propter hoc solum de circumscriptione frustra queritur.
2 Sane si placitum pretium non probetur solutum vel in quantitatem debiti per errorem facti compensari cautum fuit, hoc reddi recte postulatur.

12 *Idem AA. et CC. Antiocho.* Non idcirco minus venditio fundi, quod hunc ad munus sumptibus necessariis urguentibus non vilioris pretii vel urguente debito te distraxisse contendis, rata manere debet. illicitis itaque petitionibus abstinendo ac pretium, si non integrum solutum est, petendo facies consultius.

13 *Idem AA. et CC. Aurelio Nicae Decaria.* Si maior annis viginti quinque fundum distraxisti, propter hoc solum, quod ementi, ne compararet, socer tuus denuntiavit, emptionem a te rescindi bona fides non patitur.

14 *Idem AA. et CC. Aurelio Basilidae militi.* Ea condicione distractis praediis, ut quod rei publicae debebatur qui comparavit restitueret, venditor a se celebrata solutione quanti interest experiri potest, non ex eo, quod emptor non satis conventioni fecit, contractus irritus constituitur. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

15 [1]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hypatium pp.* Quisquis maior aetate[2] praedia etiam procul posita distraxerit, paulo vilioris pretii nomine repetitionis rei venditae[3] copiam minime consequatur. neque inanibus immorari sinatur obiectis, ut vires sibimet locorum causetur incognitas, qui familiaris rei scire vires vel merita atque emolumenta debuerat. *D. VI non. Mai. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

16 [4]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Magnillum vicarium Africae.* Si quos debitorum mole depressos necessitas publicae rationis adstringat proprias distrahere facultates, rei qualitas et redituum quantitas aestimetur nec[5] sub nomine subhastationis publicae locus fraudibus relinquatur et[6] possessionibus viliore distractis plus exactor ex gratia quam debitor ex pretio consequatur.
1 Hi postremo sub empti titulo perpetuo dominii[7] iure potiantur, qui tantum adnumeraverint fisco, quantum exegerit utilitas privatorum. etenim periniquum est, ut alienis bonis sub gratiosa auctione distractis parum accedat publico nomini, cum totum pereat debitori. *D. XIII k. Iul. Aquileiae. acc. id. Ian. Hadrumeti post consulatum Tatiani et Symmachi vv. cc.* [*a.* 392]

17 [8]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Hi, qui imposita munera civitatum fuga[9] destituunt et ineundos furtim existimant esse contractus, intellegant sibi nihil haec profutura esse commenta et pretio emptorem fugae conscium[10] multandum esse. quod dederit. *D. XII k. Sept. Theodoro cons.* [*a.* 399]

18 *Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Nestorio comiti rerum privatarum.* Vestium et argenti seu mancipiorum coemendorum, si quando a privatis nostris ea contigerit venumdari, palatini sciant sibi copiam denegatam: poena in eos amissionis pretii exercenda. *D. III k. Ian. R. Arcadio . . . . .*[11] [*a.* 402 *vel* 406]

XXXXV.[12]

QUANDO LICEAT AB EMPTIONE DISCEDERE.

1 *Imp. Gordianus A. Licinio Rufino.* Re quidem integra ab emptione et venditione utriusque partis consensu recedi potest: etenim quod consensu contractum est, contrariae voluntatis adminiculo dissolvitur. at[13] enim post traditionem interpositam nuda voluntas non resolvit emptionem, si non actus quoque priori similis retro agens venditionem intercesserit.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio Felici.* Perfectam emptionem atque venditionem re integra tantum pacto et consensu posse
1 dissolvi constat. Ergo si quidem arrae nomine aurum datum sit, potes hoc solum[14] secundum fidem
2 pacti recuperare[15]. Si vero partem pretii persolvisti, ad ea, quae venditorem oportet ex venditione praestare, magis actionem quam ad pretii quantitatem, quam te dedisse significas, habes. *D. non. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

XXXXVI.[16]

SI PROPTER PUBLICAS PENSITATIONES VENDITIO FUERIT CELEBRATA.

1 *Imp. Antoninus A. Geminio Materno.* Venditionem ob tributorum cessationem factam revocari non oportet neque priore domino pretium offerente neque creditore eius iure hypothecae sive pignoris. potior est enim causa tributorum, quibus priore loco omnia cessantis obligata sunt.

2 [17]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Atiniae Plotianae.* Si deserta praedia ob cessationem collationum vel reliqua tributorum ex permissu praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide iusto pretio sollemniter comparasti, venditio ob sollemnes praestationes
1 necessitate facta convelli non debet. Sin autem venditio nulla iusta auctoritate praesidis praecedente facta est, hanc ratam haberi iura non concedunt. idque[18] quod frustra gestum est revocari oportet, ita ut indemnitati tributorum omnibus modis consulatur.
2 Quae omnia tractari convenit praesente eo, quem emptorem extitisse proponis.

3 [19]*Imp. Constantinus A. ad Egnatium Faustinum praesidem Baeticae.* Si quis fundum vel mancipia aliamve rem ob cessationem tributorum vel etiam ob vestium auri argentique debitum, quae annua exactione solvuntur, occupata convento debitore et apud iudicem interpellatione celebrata, cum solutio cessaverit, sub hasta distracta comparaverit, perpetuam emptionis accipiat firmitatem. sin autem minoris forte persona fuerit inserta, necesse sit legitimae defensionis adesse venditioni personam, nihil-

(1) = *Th.* 3, 1, 4 (2) atque administrandis familiarum suarum curis idoneus comprobatus *secundum Th. et B ins.* (3) paulo . . . venditae] etiamsi praedii forte totius quolibet casu minime facta distractio est, repetitionis in reliquum pretii nomine vilioris *Th.* (4) = *Th.* 10, 17, 3 (5) nec *Th. B*, ne *libri* (6) et *Th. B*, ut *libri* (7) *sic dett. cum Th.*, dominio *CR* (8) = *Th.* 3, 1, 8: *iunge* 1, 54, 6. 9, 41, 17. 10, 32, 51 (9) fuga munera civitatis *Th.* (10) fugae conscium *om. Th.*

(11) *supplendum est aut* Ravennae Arcadio et Honorio AA. V conss. (402) *aut* Romae Arcadio A. VI et Probo conss. (406). *Nestorius comes rei privatae occurrit anno* 401 *in* 11, 73, 1, *a.* 405 *in* 12, 23, 9 (12) *B* 19, 5, 22. 23 (13) at *dett.*, et *PCR* (14) *firmant B: fuisse sit solum.* potes hoc *conicit Mommsen* (15) *sic M cum B*, potest . . . recuperari *PCR* (16) *B* 19, 13 (17) *pr.* = *Vat.* 22 (18) idque *C*, id itaque *R* (19) = *Th.* 11, 9, 2

que intersit, utrumne officium summae rei procuratoris an certe rectoris[1] provinciae id quod debitum fuerit proposuerit. *D. prid. id. Dec. Feliciano et Titiano conss.* [*a.* 337]

XXXXVII.[2]

SINE CENSU VEL RELIQUIS FUNDUM COMPARARI NON POSSE.

1 [3]*Imp. Alexander A. Capitoni.* Ex conventione quidem, qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret, ut tributa ipsa agnosceret[4], actio tibi adversus eam competere non potest, et si pactum in stipulationem deductum probetur. sed et[5] si fundus aestimatus ita, ut pars instrumenti significat, in dotem datus est, ex vendito actio, ut placitis stetur, non[6] competit. *PP. non. Dec. ipso A. III et Dione II conss.* [*a.* 229]

2 [7]*Imp. Constantinus A. ad Antonium Marcellinum praesidem*[8]. Rei annonariae emolumenta tractantes cognovimus hanc esse causam maxime reliquorum, quod nonnulli captantes aliquorum momentarias necessitates sub hac condicione fundos comparant, ut nec reliqua eorum fisco inferant et
1 immunes eos possideant. Ideoque placuit, ut, si quem constiterit huiusmodi habuisse contractum atque hac lege possessionem esse mercatum, tam pro solidis censibus fundi comparati quam pro reliquis universis eiusdem possessionis obnoxius teneatur, cum necesse sit eum qui comparat censum rei comparatae agnoscere, [9]nec licere cuidam rem sine censu comparare vel vendere. *D. k. Iul. Agrippinae Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

3 [10]*Imp. Iulianus A. ad Secundum pp.* Omnes pro his agris quos possident publicas pensitationes agnoscant nec pactionibus contrariis adiuventur, si venditor aut donator apud se collationis sarcinam pactione illicita voluerit retinere, etsi necdum translata sit professio censualis, sed apud priorem fundi dominum forte permaneat, dissimulantibus ipsis, ut non possidentes pro possidentibus exigantur. *D. XIIII k. Mart. Antiochiae Iuliano A. IIII et Sallustio conss.* [*a.* 363]

XXXXVIII.[11]

DE PERICULO ET COMMODO REI VENDITAE.

1 *Imp. Alexander A. Iuliae Secundinae.* Post perfectam venditionem omne commodum et incommodum, quod rei venditae contingit, ad emptorem pertinet. auctor enim ex his tantum causis suo ordine tenetur, quae ex praecedente tempore causam evictionis parant[12], et ita, si ei denuntiatum est, ut causae agendae adesset, et non absente emptore contra eum pronuntiatum est. *D. k. Sept.*[13] *Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Gargilio Iuliano.* Cum convenit, ut singulae amphorae vini certo pretio veneant, antequam tradantur, imperfecta etiam tunc venditione periculum vini mutati emptoris, qui moram mensu-
1 rae faciendae non interposuit, non fuit. Cum autem universum quod in horreis erat postea[14] venisse[15] sine mensura et claves emptoribus traditas adlegas, perfecta venditione quod vino mutato dam-
2 num accidit, ad emptorem pertinet. Haec omnia locum habent non solum si vinum, sed etiam si oleum vel frumentum vel his similia venierint et ea aut deteriora aut penitus corrupta fuerint. *PP. V k. April. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 [16]*Idem A. Daphenae.* Dolum auctoris bona fide emptori non nocere certi iuris est. *PP. IIII k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Imp. Gordianus A. Silvestro militi.* Cum inter emptorem et venditorem contractu sine scriptis inito[17] de pretio convenit moraque venditoris in traditione non intercessit, periculo emptoris rem distractam esse in dubium non venit. *PP. XV*[18] *k. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 [19]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Leontio.* Cum speciem venditam per violentiam ignis absumptam dicas, si venditionem nulla condicio suspenderat, amissae rei periculum te non adstringit[20]. *PP. III non. Nov. Atubino Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

6 [21]*Idem AA. et CC. Aurelio Cyrillo.* Mortis casus ancillae distractae etiam ante traditionem sine mora venditoris dilatam non ad venditorem, sed ad emptorem pertinet, et hac non ex praeterito vitio rebus humanis exempta solutionem emptor pretii non recte recusat. *S. XV*[22] *k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXVIIII.[23]

DE ACTIONIBUS EMPTI ET VENDITI.

1 *Imp. Antoninus A. Aelianae.* Adversus eum, cui agrum vendidisti, venditi iudicio consiste: nec enim tibi in rem actio cum emptore, qui personaliter tibi sit obligatus, competit. *PP. IIII id. Iun. Laeto iterum et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Flavio Domitiano.* Venditi actionem ad recipiendum residuum pretium intendere adversario
1 tuo poteris. Nec quod in compensationem venerit, quasi et tu invicem deberes, id obesse tibi poterit, si in bonae fidei contractu, in quo maiores etiam viginti quinque annis officio iudicis in iis quae dolo commissa sunt adiuvantur, iusto errore te ductum vel fraude adversarii captum, quasi debitum id esset, quod re vera non debebatur, pepigisse monstrave-
2 ris. Fructus quoque perceptos ante venditionem contractam, quos, cum venditioni non accessissent, eundem emptorem invasisse proponis, eodem iudicio reposces. *PP. id. Mart. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Serapodoro.* Ex arrali pacto personalis dumtaxat paciscentibus actio praeparatur. *PP. IIII id. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

4 *Idem AA. Muciano.* Si traditio rei venditae iuxta emptionis contractum procacia venditoris non fiat, quanti interesse compleri emptionem fuerit arbitratus[24] praeses provinciae, tantum in condemnationis taxationem deducere curabit. *PP. VIII id. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 [25]*Idem AA. et CC. Decimo Caplusio.* Curabit praeses provinciae compellere emptorem, qui nactus possessionem fructus percepit, partem pretii quam penes se habet cum usuris restituere, quas et per-

(1) rector *Th.* (2) *B* 19, 14 (3) = 2, 3, 11 (4) ut et tributa ipsa agnosceret et creditoribus, quibus fuerant praedia obligata, usuras solveret *l. gem.* (5) et *om. l. gem.* (6) non CR^a?, *om.* R^b? *cum loco gemino, et ita videtur scripsisse imperator: negatio autem et copula* et *post* sed (*not.* 5) *insertaene sint a compilatoribus an debeantur Thalelaeo* (*cf. BΣ* 29, 5, 26 *Enantiophanis et scholia recentiora ad B* 11, 1, 72), *non liquet.* (7) = *Th.* 11, 3, 1 (8) provinciae Lugdunensis primae *addit Th.* (9) nec ... vendere *ex Th.* 3, 1, 2 *addita sunt* (10) = *Th.* 11, 3, 3 (11) *B* 19, 6. — *Cf. Dig.* 18, 6 (12) *sic* CR^v, causae evictiones pariant *P*, causam evictionis sperant R^t (13) Febr. *scr.* (14) postea $P^s CR$, positum postea P^v, positum *dett.* (15) *sic CR*, venisset *P* (16) *iunge* 8, 56, 1 (17) contractu s. s. inito *CR*, ** contractu s. s. initio *V*, contractus s. s. initio *P* (18) pp. XV *V*, d. XIIII *P* (19) = *Vat.* 23 (20) *sic CR*, constringit *V*?, astringat *P*, adstringet *Vat.* (21) *iungenda videtur* 4, 49, 16 (22) XV *P*, XV *vel* XVI *V*, XIII *vel* VIII *libri ad* 4, 49, 16 (23) *B* 19, 8, 56 *seqq.* — *Cf. Dig.* 19, 1 (24) *sic PCR*, arbitratum *V* (25) *iunge* 2, 40, 3

ceptorum fructuum ratio et minoris aetatis favor, licet nulla mora intercesserit, generavit. *PP. XII k. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. et CC. Neratio*[1]. Venditi actio, si non ab initio aliud convenit, non facile ad rescindendam perfectam venditionem, sed ad pretium exigendum competit. *S. VI id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Diodoro.* Si servos distraxisti ac pretium de peculio eorum, quod ad te pertinebat, nesciens unde solveretur accepisti, consequens est integram te pretii[2] actionem habere, cum proprii venditoris nummi soluti non praestant emptori liberationem. *S. XVII k. Mai. Melanthiade AA. conss.* [*a.* 293]

8 [3]*Idem AA. et CC. Aurelio Eusebio.* Si pater tuus venum portionem suam dedit nec induxit in vacuam possessionem praedii, ius omne penes se eum retinuisse certum est. neque enim velut traditionis factae vectigal exsolutum, si simulatum factum inter-
1 cessit, veritatem mutare potuit. Quapropter aditus praeses provinciae, si animadverterit in vacuam possessionem neque patrem tuum neque successores eius emptorem vel heredes ipsius quocumque loco factos induxisse, non dubitabit nihil esse translatum pronuntiare. et si te ex empto ad inducendum in vacuam possessionem perspexerit conveniri, aestimabit, an pretium sit exsolutum: ac si reppererit non esse satis pretio factum, hoc restitui tibi providebit. *S. V k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Aureliae Zaniae Antipatrae.* Si minor a venditore sive sciente sive ignorante dicebatur capitatio praedii venditi et maior inventa sit, in tantum convenitur, quanto[4], si scisset emptor ab initio, minus daret pretii. sin vero huiusmodi onus et gravamen functionis cognovisset, nullam adversus venditorem habet actionem. *S. XV k. Iun.*[5] *Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Titio Attalo.* Cum venditorem carnis fide conventionis rupta tempore placito hanc non exhibuisse proponas, empti actione eum quanti interest tua tunc tibi praestitam fuisse[6] apud praesidem provinciae convenire potes. *S. XVII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Flaviae Eucarpiae.* Si ancillam tibi ex causa venditionis traditam venditor manumisit, libertatem alienae factae praestare non potuit. quod si post venditionem ante traditionem manumisit, pleno iure dominus constitutus civem Romanam facere non prohibebatur[7]: tibi personali propter ruptam fidem contra venditorem actione competente. *S. X k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

12 [8]*Idem AA. et CC. Egi Crispino.* Sicut periculum vini mutati, quod certum fuerat comparatum, ad emptorem, ita commodum aucti pretii pertinet. utque hoc verum est, sic[9] certae qualitatis ac mensurae distracto vino fidem placitis servandam convenit: quo non restituto non pretii quantitatis, sed quanti interest empti competit actio. *S. prid. non. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Flavio Alexandro.* Fructus post perfectum iure contractum emptoris spectare personam convenit, ad quem et functionum gravamen pertinet: venditorque[10] pretium tantum ac, si moram intercessisse probetur, usuras officio iudicis exigere potest. *S. IIII non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC. Aurelio Rusoni.* Emptor servorum recte de his[11] tradendis et de eorum fuga itemque sanitate erronesque non esse aut noxa solutos repromitti sibi recte[12] postulat. *S. V k.*[13] *Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

15 *Idem AA. et CC. Aurelio Antonino Aeliano.* Ultra modum tritici distracti citra pactum in solutione[14] mora non facta nihil emptor exigere potest. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

16 [15]*Idem AA. et CC. Aurelio Cyrillo*[16]. Post perfectam venditionem fetus quidem pecorum emptori, venditori vero sumptus, si quos bona fide fecerit, restitui debere notissimum est. *S. VIII k.*[17] *Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Hermiano et Hermippo.* Expulsos vos de fundo per violentiam a Nerone, quem habere ius in eo negatis, profitentes nullam vobis adversus eum, ex cuius venditione fundum possidetis, actionem competere probatis. igitur ad instar interdicti seu actionis promissae experiendum esse perspicitis[18].

L.[19]

SI QUIS ALTERI VEL SIBI SUB ALTERIUS NOMINE VEL ALIENA PECUNIA EMERIT.

1 *Imp. Antoninus A. Mercatori Secundo.* Si pecunia patris fundus mancipiaque comparata sunt, tamen cum emptiones matris tuae nomine factas esse proponis, ignorare non debes traditione matrem tuam dominam fuisse constitutam. plane si pecuniae petitionem competere tibi propter numerationem pretii existimas, civiliter consiste. *PP. III k. Aug. Antonino A. IIII*[20] *et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Septimiae.* Si emancipatis vobis fundos, quos nomine vestro, cum in potestate ageretis, pater emerat, tradidit vel in possessione eorum voluntate patris fuistis, dominium adquisistis. *D. XIII k. April. Antonino et Alexandro conss.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Fabio Paterno.* Mancipia quorum meministi si, ut proponis, nomine tuo itemque fratris tui cui successisti empta vobis tradita sunt, licet instrumento emptionis matrem tuam pecuniam numerasse contineatur, persequi ea more iudiciorum non prohiberis. *D. XV k. Iul. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

4 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Aurelio Cyrillo.* Quamvis instrumento emptionis socrus nomen inscripseris, tamen si possessionem tenes[21], dominus effectus es. ob eam rem frustra calumniam mulieris, quamvis ipsa contractus tabulas habeat, formidas. *D. III non. Mai.*

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vero*[22]. Cum propria pecunia tua te comparante possessionem[23] quondam uxoris tuae nomen tantummodo accommodasse dicas eandemque occasione custodiae suae commissorum instrumentorum contra bonam fidem proprietatem eiusdem fundi usurpasse, rector provinciae, pro sua exercitatione cognitum habens donationem a non domina uxore tua in filiam suam collatam nullum praeiudicium dominio tuo attulisse, docenti tibi veritatem precibus tuis adsistere restituere eandem possessionem habita etiam fructuum taxatione curabit. *D. prid. id. Sept. ipsis IIII et III AA.*[24] *conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. et CC. Aurelio Dionysio.* Multum interest, utrumne uxore tua comparante pecuniam numerasti eique possessio tradita est, an contractu

(1) neratio *libri*, aurelio *S:* Aurelio Neratio *scr.* (2) pretii *om. V contra B* (3) *fortasse iungenda est* 4, 52, 3 (4) *sic V*, quantum *CR* (5) Iul. *Mommsen* (6) tunc ... fuisse *V*, si tunc ... fuisset *CR* (7) *sic* PR^{a}, prohibebitur *V*, prohibetur CR^{b} (8) *iunge* 4, 2, 10 (9) sic $V^{b}R$, si $V^{a}PC$ (10) *sic* VR^{b}, venditor quoque PCR^{a} (11) de his recte *scr.* (12) recte *VR*, *om. C* (13) id. *Mommsen* (14) *sic C*, solutionem *VPR* (15) *iungenda videtur* 4, 48, 6 (16) *sic* 4, 48, 6, aurelio hermiano cyrillo *S*, cyrillo *libri:* hermiano *ex c.* 17, *quam S omittit, adiectum videtur* (17) VIII *V*, XV 4, 48, 6. *cf. not.* 18 (18) *in P c.* 16 *subscribitur* d. XIII k. nic. cc., *quae aut ad c.* 16 *aut ad h. c. pertinent* (19) *B* 19, 15 (20) a. IIII *om. libri* (21) *sic PC*, tenens *R* (22) vero *SPR*, vocato *C*, *quod nescio an ortum sit ex* evocato, *ut scribendum sit* Vero evocato (23) te comparante possessionem *edd.*, comparante possessionem P^{a}, comparate (—rante P^{b}) possessioni P^{b}, te comparante possessioni *C*, te comparante (—rate R^{b}) possessiones R^{i}, te comparate possessioni R^{a} (24) IIII et III aa. *suppleri*

emptionis a te nomine tuo habito tantum uxoris
1 nomen post instrumentis scribi feceris. Nam si quidem uxor tua nomine suo emit eique res traditae sunt nec in te quicquam de his processit, non nisi de pretio adversus eam, in quantum tu pauperior et
2 illa locupletior facta est, habes actionem. Quod si emisti quidem tu et tibi tradita possessio est, tantum autem nomen instrumento uxoris quondam tuae scriptum est, res gesta potior quam scriptura
3 habetur. Sin vero ab initio negotium uxoris gerens comparasti nomine ipsius, empti actionem nec illi nec tibi adquisisti, dum tibi non vis nec illi potes: quare in dominii quaestione ille potior habetur, cui possessio[1] tradita est. *D. XIIII k. Sept. Viminacio AA. conss.*[2] [*a.* 293]

7 [3]*Idem AA. et CC. Aurelio Gerontio.* Cum per eos qui negotia tua gerebant olei materiam te comparasse contractusque fidem pretio suscepto rupisse venditorem proponas, si quidem ex empto his qui iuri tuo subiecti fuerint contrahentibus tibi quaesita est actio, per te vel cui mandaveris, si vero sui iuris constituti secundum mandatum tuum hunc contractum habuerunt ac sibi empti quaesierunt actionem, per eos vel quibus illi dederint mandatum adi competentem iudicem, qui[4] secundum bonam fidem, quae in huiusmodi contractibus observari solet, satisfieri providebit. *S. XIIII k. Sept. AA. conss.*[5] [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Maximae Valentinae.* Qui aliena pecunia comparat, non ei cuius nummi fuerunt, sed sibi[6] tam actionem empti quam dominium, si tamen[7] ei fuerit tradita possessio, quaerit. cum itaque de rebus communibus fratrem patruelem tuum quaedam comparasse contendas, de tua pecunia hunc conveniendo facies consultius: nam in rem de rebus ab eo comparatis tibi contra eum petitio non competit. *D. prid. non. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Eminio Rufiniano.* Nihil prohibet altero pecuniam numerante in alium vel utriusque contrahentis consensu vel certe venditore tantummodo volente dominium transferri: eo etiam manifeste constituto, ut inter absentes per mediam personam vel[8] per nuntium vel per epistulam talis contractus perfici possit. *D. V non. .... Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

LI.[9]

DE REBUS ALIENIS NON ALIENANDIS ET DE PROHIBITA RERUM ALIENATIONE VEL HYPOTHECA.

1 *Imp. Alexander A. Cattiano militi.* Si praesidi provinciae probatum fuerit Iulianum nullo iure munitum servos tuos scientibus vendidisse, restituere tibi emptores servos iubebit. quod si ignoraverint et eorum facti sunt, pretium horum tibi solvere Iulianum iubebit. *D. VIIII*[10] *id. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 *Imp. Gordianus A. Grattiae Aeliae.* Distrahente marito rem iuris tui, si consensum non accommodasti[11], licet sigillo tuo venditionis instrumentum fraude conquisita signaveris, eiusmodi tamen commentum[12] emptori usucapione non subsecuta vel longi temporis praescriptione non munito nullam praestitisse potest securitatem.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio*[13] *Valeriano.* Venditrici succedenti hereditario iure perfectam recte venditionem rescindere ac dominium revocare non licet: sed et si hoc ex persona sua vindicet, vel exceptione te doli mali, si hanc viam elegeris, tueri vel evicta re, etsi defensione monstrata nolueris uti, quanti tua interest poteris experiri. *S. XVI k. Nov. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

4 [14]*Idem AA. et CC. Domitio Aphobio.* Mancipia patris, qui fundum a Philippo conduxerat, successione tibi quaesita domino fundi pro debitis in solutum mater tua dando nihil tibi auferre potuit. et ideo si tu maior viginti quinque annis effectus ab ea negotium gestum non fecisti ratum, oblato debito, si non haec locator iure pignoris obligata sibi vendidit, petere poteris. *D. III id. Febr.*[15] *CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Aurelio Aegro.* Si fundum tuum pater post emancipationem te non consentiente venumdedit neque ei successisti neque possidens longi temporis praescriptione munitus est, eum tibi agenti rector provinciae reddi efficiet. *VIII id. M. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Aurelio Rufo.* Nemo res ad te pertinentes non obligatas sibi nec ex officio vendendi potestatem habens distrahendo quicquam tibi nocere potuit. *D. k. Nov.*

7 [16]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Sancimus, sive lex alienationem inhibuerit sive testator hoc fecerit sive pactio contrahentium hoc admiserit, non solum dominii alienationem vel mancipiorum manumissionem esse prohibendam, sed etiam usus fructus dationem vel hypothecam vel pignoris nexum penitus prohiberi: similique modo et servitutes minime imponi nec emphyteuseos contractum, nisi in his tantummodo casibus, in quibus constitutionum auctoritas vel testatoris voluntas vel pactionum tenor qui alienationem interdixit aliquid tale fieri permiserit. *D. k.*[17] *Nov. Constantinopoli*[18].

LII.[19]

DE COMMUNIUM RERUM ALIENATIONE.

1 *Imp. Gordianus A. Apollodoro evocato.* Si nulla usucapionis praerogativa vel diuturni silentii praescriptio emptorem possessionis, quam a coheredibus patrui tui distractam suggeris, pro portione tua munit, in rem actio incolumis perseverat: aut si receptum ius securitatem emptori praestitit, est arbitrium tibi liberum conveniendi eos, qui pro portione satis illicitam venditionem celebraverunt.

2 *Idem A. Herenniano militi.* Multum interest, utrum coheredes tui possessionem communem distraxerunt, an vero fiscus, cum partis dominus esset, soliditatem iuxta proprium privilegium vendidit. etenim si a fisco facta est venditio, fidem eius infringi minime rationis est. Si vero coheredes soliditatem vendiderunt, licet emptor ab his delegatus partem pretii fisco solverit alteramque in cautionem deduxit, tamen portioni tuae ea venditio non potest obsistere.

3 [20]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio Eusebio.* Falso tibi persuasum est communis praedii portionem pro indiviso, antequam communi dividundo iudicium dictetur, tantum socio, non etiam extraneo posse distrahi. *PP. id. Febr. ..... conss.*[21]

4 *Idem AA. et CC. Ulpiano militi.* Portionem quidem tuam militantis alienare frater[22] tuus non

---

(1) *sic CR cum Graecis*, a domino *ins. P* (2) *subscriptio fortasse ad c. 7 pertinet* (3) *iunge* 3, 21, 1. 7, 72, 9 (4) qui *R*, videlicet *C* (5) AA. conss. 3, 21, 1, *cf. not.* 2: Diocletiano VII et Maximiano VI AA. conss. (= *a.* 299) 7, 72, 9 (6) ei (eius *C*) cuius nummi fuerunt (fuerunt nummi R^b) sed sibi $P^b CR^b$, eius nomine cuius fuerint sed sue sibi P^a, eius nomine cuius fuerant nummi sed suo non ei cuius nummi fuerunt sed sibi R^a (7) tamen PR^b, *om.* CR^a (8) vel $P^b CR$ *cum B*, veluti P^a (9) *B* 19, 8, 71 *seqq.* (10) VIII *scr.* (11) *sic* CR^b, non ei (ei *om.* R^a) commodasti PR^a (12) *sic* $P^b R^b$, commento P^a?CR^a (13) aurelio et *S*, *om. libri* (14) *iunge* 2, 25, 1. 8, 42, 18 (15) Aug. 2, 25, 1 (16) *fortasse iungenda est* 4, 54, 9 (17) d. XV k. *cum* 4, 54, 9 *scr.* (18) post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. (= *a.* 531) *suppl.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 155 (19) *B* 19, 8, 76 *seqq.* (20) *fortasse iungenda est* 4, 49, 8 (21) S. V k. Mai. AA. conss. 4, 49, 8: *subscriptio supra posita, quam habet P, potius ad c.* 4 *pertinere videtur* (22) frater R^b, pater CR^a?, *ὁ κοινωνός B*

potuit. eius autem partem pretio soluto tibi restitui postulare nec militari gravitati convenit[1].

5 *Idem AA. et CC. Olympiano.* Si maior annis viginti quinque velut propria nesciens[2] communia cum fratribus tuis praedia distraxisti, licet nullum instrumentum intercesserit nec quicquam specialiter convenit, alienae portionis evictione secuta quanti interest emptoris[3] solves.

LIII.[4]

REM ALIENAM GERENTIBUS NON INTERDICI RERUM SUARUM ALIENATIONE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Publiciae Capriolae.* Non est interdictum tutoribus vel curatoribus, etsi ex eo titulo iudicati debitores sunt constituti, cum sua causa res suas alienare. potuit ergo curator tuus fundum suum cum suo onere obligare fisco nostro: nam et privato potuisset. *D. non. Iun. Antonino et Geta conss.* [*a.* 205]

LIIII.[5]

DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS.

1 *Imp. Antoninus A. Claudiae Diotimae.* Si ea lege praedium vendidisti, ut, nisi intra certum tempus pretium fuisset exsolutum, emptrix arras perderet et dominium ad te pertineret, fides contractus servanda est. *D. v id. . . .*[6] *Sabino II et Anullino conss.* [*a.* 216]

2 *Imp. Alexander A. Charisio militi.* Si fundum parentes tui ea lege vendiderunt, ut, sive ipsi sive heredes eorum emptori pretium quandoque vel intra certa tempora obtulissent, restitueretur, teque parato satisfacere condicioni dictae heres emptoris non paret[7], ut contractus fides servetur, actio praescriptis verbis vel ex vendito tibi dabitur, habita ratione eorum, quae post oblatam ex pacto quantitatem ex eo fundo ad adversarium pervenerunt. *D. k. Sept. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Felici militi.* Qui ea lege praedium vendidit, ut, nisi reliquum pretium intra certum tempus restitutum esset, ad se reverteretur, si non precariam[8] possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex vendito. *D. III id. Iul.*[9]

4 *Idem A. Claudio Iuliano et Proculiano.* Commissoriae venditionis legem exercere non potest, qui post praestitutum pretii solvendi diem non vindicationem rei eligere, sed usurarum pretii petitionem sequi maluit.

5 *Imp. Gordianus A. Aurelio Longino evocato.* Initio venditionis si pactus es, ut is cui vendidisti possessionem pretii tardius exsoluti tibi usuras pensitaret, non immerito existimas etiam eas tibi adito praeside ab emptore praestari debere. nam si initio contractus non es pactus, si coeperis experiri, ex mora dumtaxat usuras tam ab ipso debitore quam ab eo, qui in omnem causam empti suam fidem adstrinxit, de iure postulabis.

6 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Olybrio*[10] *Romulo.* Cum te fundum tuum certae rei contemplatione inter vos habita exiguo pretio in alium transtulisse commemoras, poterit ea res tibi non esse fraudi, quando non impleta promissi fide dominii tui ius in suam causam reverti conveniat. et ideo aditus competens iudex fundum cuius mentionem facis restitui tibi cum fructibus suis sine ulla ludificatione sua auctoritate perficiet[11], praecipue cum diversa pars receptis nummis suis nullam passa videri possit iniuriam.

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Fabiano Musco.* Si a te comparavit is cuius meministi et convenit, ut[12], si intra certum tempus soluta fuerit data quantitas, sit res inempta, remitti hanc conventionem rescripto nostro non iure petis. sed, si se subtrahat, ut iure dominii eandem rem retineat, denuntiationis et obsignationis depositionisque remedio contra fraudem potes iuri tuo consulere[13].

8 *Idem AA. et CC. Auxanoni.* Tempore contractus inter emptorem et venditorem habitam conventionem integram servari, si ab ea posteriore non recedatur pacto, certum est.

9 [14]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si quis ita paciscatur in venditionis vel alienationis contractu, ut novo domino nullo modo liceat in loco vendito vel alio modo sibi concesso monumentum extruere vel alio modo humani iuris eum eximere, sancimus, licet hoc apud veteres dubitabatur, tale pactum ex nostra lege esse fovendum et immutilatum perma-
1 nere. Forsitan enim multum eius intererat, ne ei vicinus non solum quem nollet adgregetur, sed et pro quo specialiter interdictum est. cum etenim venditor vel aliter[15] alienator non alia lege suum ius transferre passus est nisi tali fretus conventione, quomodo ferendum est aliquam captionem ex varia pati eum interpretatione? *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

LV.[16]

SI SERVUS EXPORTANDUS VENEAT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Petroniae Flavillae.* Lege venditionis exportata mancipia sub denuntiatione manus iniciendae libertatem ab emptore, vel qui successit in locum eius, antequam fides rum-
1 patur, accipere possunt. Quae tamen fisco post manumissionem vindicantur et in perpetuam servitutem eadem lege veneunt, cum in his civitatibus
2 conversantur, quas contrahentes exceperant. Ante manumissionem iniciendae manus facultas non denegatur atque ideo non petuntur in publicum. *PP. XV k. Oct. Severo A. II et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Idem AA. Sexo Nedymo.* Si, ut manus iniectionem haberes, cavisti tibi, iure tuo uti potes. quod si hoc omisisti et poenam stipulatus es, homo quidem fisco commissus est, tu vero nactus ex stipulatu actionem. in omnibus tamen quaeritur, an domini voluntate in locum prohibitum venerit. *PP. VII*[17] *k. Nov. Severo A. II et Victorino conss.* [*a.* 200]

3 *Imp. Alexander A. Novio liberto.* Ancilla, quae exportanda venit nec exportata est, sed[18] ab emptore in eadem civitate morante empta et[19] manumissa est, adversus legem venditionis libera fieri non potuit: et ideo aditus a te procurator meus partibus suis fungetur. *PP. IIII id. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Aurelio Papiae.* Moveor, quod te a servis tuis dominum eorum venisse adfirmas sub ea lege, ne in patria moreris, et ab eo, cui te prior
1 emptor vendiderat, manumissum esse dicis. Quare competens iudex adversus eum, quem praesentem esse dicis, cognitionem suam praebebit et, si veritas accusationi aderit, exsecrabile delictum in exemplum
2 capitali poena vindicabit. Sed quoad usque pro-

(1) PP. id. Febr. CC. conss. (= *a.* 294) *fortasse suppl.*, *cf. p.* 183 *not.* 21 (2) *sic* P^a, nescienti $P^b R$, nescienti alteri *C* (3) *sic P*, emptori *CR* (4) *B* 19, 16 (5) *B* 19, 1, 88 *seqq.* (6) id. cc. *P: oc. aut ex Langobardica litterae a forma corruptum est, ut supplendum sit* Aug., *aut ex* oc. = Oct. (7) *sic dett.*, pareret *PCR* (8) *sic* $P^v CR$, praecipuam P^t (9) *subscriptio fortasse ad c.* 7 *pertinet* (10) solubrio *S*, *om. libri* (11) *sic M*, et *ins. CR* (12) ut R^b, *om.* CR^a (13) *de subscriptione v. not.* 9 (14) *iungenda videtur* 4, 51, 7 (15) *sic dett. cum BΣ* (κ.π.), alter *CR* (16) *B* 19, 7. — *Cf. Dig.* 18, 7 (17) VII *V*, VIII *P* (18) est sed *CR*, esset *V* (19) empta et *V*, in qua empta et *CR*: empta et *del. Mommsen*

baveris quae intendis, status tuus esse videtur, qui in te post manumissionem deprehenditur. *PP. XI k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

5 *Idem A. Sextiano Serapioni.* Qui exportandus a domino de civitate sua venit, nec in urbe Roma morari debet: qui autem de provincia certa, nec in Italia. si itaque contra legem constitutam[1] factum probare potes, utere iure, quod propterea tibi competit. *PP. VII*[2] *k. Febr. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

LVI.[3]

SI MANCIPIUM ITA VENIERIT, NE PROSTITUATUR.

1 *Imp. Alexander A. Socrati.* Praefectus urbis amicus noster eam, quae ita venit, ut, si prostituta fuisset, abducendi potestas esset ei, cui secundum constitutionem divi Hadriani id competit, abducendi faciet facultatem: quod si eum patientiam accommodasse contra legem quam ipse dixerat, ut in turpi quaestu mulier haberetur, animadverterit, libertate competente secundum interpretationem eiusdem principis perduci eam ad praetorem, cuius de liberali causa iurisdictio est, ut lis ordinetur, iubebit. nec enim tenor legis, quam semel comprehendit, intermittitur, quod dominium per plures emptorum personas ad primum qui prostituit sine lege simili pervenit. *PP. III k. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Severo*[4]. Mulierem, quam ita venisse adlegas, ne prostitueretur aut, si prostituta fuerit, libera esset, per officium militare exhiberi apud tribunale[5] oportet, ut, si controversia referatur pacto (quod tamen si verum est, libertas mulieri existente condicione competit), agatur causa apud eum cuius de ea re notio est. haec autem lex et nisi in tabulas venditionis inserta sit, quamvis epistula vel sine scriptis facta ostenditur, valet. *PP. k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Idem A. Aurelio Aelio*[6]. Eam, quae ita venit, ne corpore quaestum faceret, nec in caupona sub specie ministrandi prostitui, ne fraus legi dictae fiat, oportet. *PP. id. Ian. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

LVII.[7]

SI MANCIPIUM ITA FUERIT ALIENATUM, UT MANUMITTATUR VEL CONTRA.

1 *Imp. Alexander A. Patricensi.* Si[8] Patroclius, posteaquam te Hermiae donationis causa dedit lege dicta, ut, si quindecim annis continuis servisses, ad libertatem perducereris ita, ut civis Romanus esses, tempore peracto, si modo Patroclius non contrariae voluntatis fuerit aut si iam[9] decesserit, ad libertatem pervenisti, quoniam placuit non solum ad venditos, sed etiam ad donatos eam legem, ut manumitterentur, pertinere, nec te potuit semel translato dominio in Hermiam postea alii Patroclius vendere: et ideo non de praestanda tibi libertate, quam ex constitutione iam fueras adeptus, litigare debuisti, sed libertatem quam obtinueras defendere. *PP. VI id. Nov. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Idem A. Eutychiano*[10]. Si ea lege Chreste[11] servum, sed naturalem filium venumdedit, ut emptor eum manumitteret, quamvis non est manumissus, ex constitutione divorum Marci et Commodi ad Aufidium Victorinum liber est. *PP. non. Dec. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Fulcinio Maximo.* Si[12] Iusta Saturnino puellam nomine Firmam agentem tunc annos septem hac lege vendiderit, ut, cum haberet annos viginti quinque, libera esset, quamvis factum ab emptore praestandae libertatis pacto non sit insertum, sed ut libera esset expressum, tamen constitu-
1 tioni divorum Marci et Commodi[13] locus est. Ideoque impleto vicensimo quinto anno Firma libera facta est nec obest ei, quod vicensimo septimo anno manumissa est, quae iam ex constitutione libera erat: et is, quem post vicensimum quintum annum ex te conceptum enixa est, ingenuus est. *PP. X k. Febr. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

4 *Imp. Gordianus A. Corneliae Iucundae.* Si is, qui pretium pro te acceperat, ut statuto tempore te libertate donaret, moram repromissae libertati praestitit, ex eo te liberam esse factam manifestum est, ex quo, cum posset dari libertas, non est praestita. et ideo ex te natos ingenuos videri procreatos non est incertae opinionis. *PP. VI k. Mai. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

5 *Idem A. Aurelio Marino.* Ea quidem mancipia, quorum venditio eam legem accepit, ne ad libertatem perducantur, etiamsi manumittantur, nancisci libertatem non possunt. neque enim condicio, quae personae eius cohaesit, immutari facto eius qui ea
1 lege comparavit potest. Nec tamen, poenae exactio si qua addita est condicioni non servatae,
2 iustam exigendi tribuit causam. Qua igitur ratione te poterit vocare ad officium procuratoris, qui eam legem venditioni dedit, perspici[14] non potest, cum nec in privatorum contractibus fiscus se interponere debeat et litterae ad te missae personae factum, si non ipse manumiseris, non[15] contineant.[16] *PP. XVI k. Sept. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Helvidiae Rufinae.* Si puellam ea lege vendidisti, ut manumitteretur et, si manumissa non esset, centum aurei praestarentur, non servata fide nihilo minus eam raptam e vestigio servitutis ad libertatem, quae praestari potuit, constitit, nec pecunia quasi rupta fide suscepta recte petetur, cum non mutata venditoris voluntate condicionis potestate[17] post[18] manumittentis factum repraesentari optima ratione placuit. *S. XVI k. Iun. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

LVIII.[19]

DE AEDILICIIS ACTIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Decentio Veromilio.* Si non simpliciter, sed consilio fraudis servum tibi nescienti fugitivum vel alio modo vitiosum quis vendidit isque fugitivus abest, non solum in pretium servi venditorem conveniri, sed etiam damnum quod per eum tibi accidit competens iudex, ut iam pridem placuit, praestari iubebit. *PP. IIII k. Iun. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 *Imp. Gordianus A. Petilio Maximo.* Cum proponas servum, quem pridem comparasti, post anni tempus fugisse, qua ratione eo nomine cum venditore eiusdem congredi quaeras, non possum animadvertere: etenim redhibitoriam actionem sex mensum temporibus vel quanto minoris anno concludi manifesti iuris est. *PP. k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Muciano.* Si apud priorem dominum fugisse mancipium non doceatur, fuga post venditionem
1 interveniens ad damnum emptoris pertinet. Sin

(1) *sic* CR^b, constitutum VR^a (2) VII *vel III V* (3) *B* 19, 17 (4) severo *S*, severo praef. urb. *VR*, severo pp. *C* (5) *sic* M^a, tribunalem *VC*, tribunal *R* (6) helic *S*, *om. libri* (7) *B* 19, 7. — *Cf. Dig.* 18, 7 (8) si *del. Mommsen* (9) iam *CR*, etiam *V?* (10) *sic* SVR^b, liberto (—tus R^a) *addunt CR recte fortasse* (11) *sic C*, chrestes *V*, chertac *R* (12) si R^b, cum pro *C*, *om.* VR^a (13) in semestribus scriptae *addit R*, *ut videtur*, *ex Dig.* 18, 7, 10 (14) prospici *libri* (15) non V^b?, *om. V vel* V^aCR (16) continent *libri* (17) *sic VC cum B*, contra condicionis potestatem *R* (18) manumittendo moram factam *similiave videntur excidisse* (19) *B* 19, 10, 60 *seqq.* — *Cf. Dig.* 21, 1

autem venditor non vitiosum etiam in posterum fieri servum temere promiserit, quamvis hoc impossibile esse videtur, secundum fidem tamen antecedentis vel in continenti secuti pacti experiri posse non ambigitur: posteriores enim casus non venditoris,
2 sed emptoris periculum spectant. Verum cum servum quem comparaveras ad eum qui distraxerat redisse contendis, iudex competens perspectis[1] omnibus pro repertae rei qualitate proferre curabit sententiam. *PP. xv*[2] *k. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

4 *Idem AA.* Si praedium quis sub ea lege comparaverit, ut, si displicuerit, inemptum erit, id utpote sub condicione venditum resolvi et redhibitoriam adversus uenditorem competere palam est.
1 Idem observatur et si pestibilis fundus, id est pestibulas vel herbas letiferas[3] habens, ignorante emptore distractus sit: nam in hoc etiam casu per eandem actionem eum quoque redhibendum esse. . . *k. Mart.*

5 [4]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius*[5] *AAA. Nebridio pu.* Habito semel bonae fidei contractu mancipioque suscepto et pretio soluto ita demum repetendi pretii potestas est ei qui mancipium comparaverit largienda, si illud quod dixerit fugitivum, poterit exhibere. hoc enim non solum in barbaris, sed etiam in provincialibus servis iure praescriptum est. *D. III k. Iul. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

LVIIII.[6]

DE MONOPOLIIS ET DE CONVENTU NEGOTIATORUM ILLICITO VEL ARTIFICUM ERGOLABORUMQUE NEC NON BALNEATORUM PROHIBITIS ILLICITISQUE PACTIONIBUS.

1 [7][*Αὐτοκράτωρ Λέων Α.*] . . . .
. . . .
πωλίοις[8] *ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ ἢ πόλει οὖσιν μηδεμιᾶς ὕλης ἢ πράγματος κεχρήσθω, μηδ᾽ ἂν θεῖον πορίσηται τύπον, ὑπεξῃρημένων τῶν ἁλῶν, μήτε δεήσεις*
1 *ὑπαγορευέτω ἢ ἐπιδοῦναι τολμάτω. Ὅπως γὰρ πανταχόθεν βέβαια μένοι τὰ καλῶς οὕτως καὶ εὐσεβῶς βεβουλευμένα καὶ νομοθετηθέντα, οὐδὲ τὸν κατὰ καιρὸν μεγαλοπρεπέστατον κυαίστορα ἢ τοὺς ἄλλους ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας τοῦ θείου παλατίου ἢ τοὺς περιβλέπτους ἀντιγραφέας ἢ τὸν περίβλεπτον σεκουνδοκήριον ἢ τερτιοκήριον τῶν λαμπροτάτων τριβούνων ἢ τοὺς κατὰ καιρὸν περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους ἀπειράτους βασιλικῆς κινήσεως καταλείψομεν, εἰ τοῦ λοιποῦ τοιαύτας τινὰς προσδέξωνται δεήσεις ἢ τοιούτῳ τινὶ σπουδὴν συνεισενέγκοιεν ἢ ὑπαγορεύοντες ἢ ὑποσημαινόμενοι ἢ σουγγεστίοσιν κεχρημένοι ἢ ἄλλην τινὰ ῥοπὴν ἢ χρείαν συνεισφέροντες.*
2 *Οἱ δὲ τούτοις προσεδρεύοντες, εἴτε μεμοριάλιοι εἴτε παλατῖνοι εἴτε ἄλλης στρατείας εἶεν, οἱῳδήποτε τρόπῳ τοιοῦτο γράφοντες ἢ διδάσκοντες ἢ ἄλλως γίνεσθαι σπουδάζοντες ἀφαίρεσιν ζώνης καὶ οὐσίας δυστυχήσουσιν.*
3 *Ταῦτα τοίνυν εἰδὼς ἕκαστος τῶν ὑπηκόων ἐκ ταύτης ἡμῶν τῆς νομοθεσίας τὴν παρρησίαν ἔχων ἐπ᾽ ἀδείας κεχρήσθω τοῖς περὶ τούτων συναλλάγμασιν, ὧν οὐκέτι κώλυσίς ἐστιν. PP. III id. Febr. Leone A. V cons.* [*a.* 473]

2 (1) *Imp. Zenò A. Constantino pu.* Iubemus, ne quis cuiuscumque vestis aut piscis vel pectinum forte aut echini vel cuiuslibet alterius ad uictum uel ad quemcumque usum pertinentis speciei vel cuiuslibet materiae pro sua auctoritate, vel sacro iam elicito aut in posterum eliciendo rescripto aut pragmatica sanctione vel sacra nostrae pietatis adnotatione, monopolium audeat exercere, neve quis illicitis habitis conventionibus coniuraret aut pacisceretur[9], ut species diversorum corporum negotiationis non minoris, quam inter se statuerint, venumdentur.
1 Aedificiorum quoque artifices vel ergolabi aliorumque diversorum operum professores et balneatores penitus arceantur pacta inter se componere, ut ne quis quod alteri commissum sit opus impleat aut iniunctam alteri sollicitudinem alter intercapiat: data licentia unicuique ab altero inchoatum et derelictum opus per alterum sine aliquo timore dispendii implere omnique[10] huiusmodi facinora denuntiandi sine ulla formidine et sine iudiciariis sumpti-
2 bus. Si quis autem monopolium ausus fuerit exercere, bonis propriis spoliatus perpetuitate dam-
3 netur exilii. Ceterarum praeterea professionum primates si in posterum aut super taxandis rerum pretiis aut super quibuslibet illicitis placitis ausi fuerint convenientes huiusmodi sese pactis constringere, quinquaginta librarum auri solutione percelli decernimus: officio tuae sedis quadraginta librarum auri condemnatione multando, si in prohibitis monopoliis et interdictis corporum pactionibus commissas forte, si hoc evenerit, saluberrimae nostrae dispositionis condemnationes venalitate interdum aut dissimulatione vel quolibet vitio minus fuerit exsecutum. *D. XVII*[11] *k. Ian. post consulatum Trocondi.*[12] [*a.* 483]

LX.[13]

DE NUNDINIS.

1 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Probum pp.* Qui exercendorum mercatuum aut nundinarum licentiam vel veterum indulto vel nostra auctoritate meruerunt, ita beneficio rescripti potiantur, ut nullum in mercatibus[14] atque nundinis ex

(1) prospectis *libri* (2) xv *vel* xii *V* (3) *sic C*, pestibulas vel herbam letiferam *R*, pestiviles vel letiferas herbas *in V legit Bluhme vix recte: εἰ θανατοφόρους βοτάνας κέκτηται B:* pestiviles herbas vel letiferas *Russardus* (4) = *Th.* 3, 4, 1 (5) Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius *Th.* (6) *B* 19, 18 (7) *c.* 1 *in solo V extat: inscriptio et initium constitutionis evanuerunt. post inscriptionem, quam ex subscriptione restituimus, plus minus quinquaginta litteras desiderari ex V apparet: quibus de conventu negotiatorum illicito actum esse ex rubrica conicias, cum eius neque in parte c.* 1 *quae extat neque in c.* 2 *mentio fiat* (8) *μονοπωλίοις Bluhme* (9) *sic VM cum B*, coniurare aut pacisci *CR* (10) *sic V^aR^a cum B*, omniaque V^bR^b, omnibusque *C* (11) xvii *V*, viii *P* (12) post cons. trocondi *Herrmann*, aa. conss. troconde *V*, trac. *P* (13) *Cf. Dig.* 50, 11 (14) *sic R*, mercantibus *VPC*

LVIII 1 *Imp. Leo A. . . . . monopoliis, quae in quolibet loco vel civitate obtinent (?), nullius materiae vel rei utatur, nec si sacrum rescriptum consecutus fuerit, salibus exceptis, nec preces*
1 *suppeditet vel offerre conetur. Nam ut in omnibus tam bene et pie decreta constitutaque rata maneant, ne illustrem quidem pro tempore quaestorem vel reliquos gloriosissimos sacri palatii proceres vel spectabiles notarios vel spectabilem secundocerium vel tertiocerium splendidissimorum tribunorum vel spectabiles pro tempore referendarios imperialis motus expertes esse sinemus, si in posterum eiusmodi petitiones susceperint vel alicui eorum operas accommodaverint sive suppeditando sive subsignando sive suggestionibus utendo sive aliud grave necessa-*
2 *riumve conferendo. Qui autem eis adsident sive memoriales sive palatini sive alius militiae, si quoquo modo tale quid scribant vel suggerant aliove modo, ut fiat, operam dederint, cinguli patrimonii-*
3 *que amissione plectentur. Quorum memores omnes subditi, cum hac nostra legislatione eis liceat, pro lubitu his contractibus, qui non iam interdicti sunt, utantur.*

negotiatorum mercibus conveniant, vel in venaliciis aut locorum temporali quaestu et commodo privata exactione sectentur, vel sub praetextu privati debiti aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint[1] inferre.

LXI.[2]

DE VECTIGALIBUS ET COMMISSIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Victorino.* Si iure manumissus es ante quaestionem commissi motam, statum tuum vectigalis nomine convelli non est aequum.

2 *Idem AA. Iunio.* Neque commissum, quod ante quinquennium factum dicitur, si lis[3] anticipata non est, vindicari potest, neque pro re, quae in commissi causam cecidit, si ipsa non extat nec dolo supprimatur, pretium peti potest.

3 *Idem AA. Ingenuo militi.* Omnibus militibus nostris prospeximus, ne ob omissas professiones poena commissi tenerentur. proinde deposito hoc metu, si qua portoria debere te apparuerit, exsolve.

4 [4]*Imp. Constantinus A. ad Iunium Rufum*[5]. Penes illum vectigalia manere oportet, qui superior in licitatione extiterit, ita ut[6] non minus quam triennii fine locatio concludatur nec ullo modo interrumpatur tempus exigendis vectigalibus praestitutum[7]. quo peracto tempore licitationum iura conductionumque recreari oportet ac simili modo aliis collocari. *D. k. Iul. Crispo C. II et Constantino C. II conss.* [*a.* 321]

5 [8]*Idem A. Menandro.* Universi provinciales pro his rebus, quas ad usum proprium vel ad fiscum inferunt vel exercendi ruris gratia revehunt, nullum
1 vectigal a stationariis exigantur. Ea vero, quae extra praedictas causas vel negotiationis gratia portantur, solitae praestationi subiugamus: [9]capitali poena proposita stationariis et urbanis militibus et ceteris personis[10], quorum avaritia id temptari firmatur. *D. III id. Iul. Crispo II et Constantino II conss.* [*a.* 321]

6 [11]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Florentium*[12] *comitem sacrarum largitionum.* Omnium rerum ac personarum, quae privatam degunt vitam, in publicis functionibus aequa debet esse inspectio.
1 Hoc ideo dicimus, quia nonnulli privatorum elicitas[13] suffragio proferunt sanctiones, quibus vectigalia vel cetera eiusmodi, quae inferri fisco moris
2 est, sibi adserant esse concessa. Si quis ergo privatorum eiusmodi rescriptione nitatur, cassa eadem sit. vectigalium enim non parva functio est, quae debet ab omnibus, qui negotiationis seu transferendarum mercium habent curam, aequa ratione dependi: [14]exceptis naviculariis, cum sibi rem gerere probabuntur. *D. X k. Mart. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

7 [15]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Archelaum comitem Orientis.* Ex praestatione vectigalium nullius omnino nomine quicquam minuatur, quin octavas more solito constitutas omne hominum genus, quod commerciis voluerit interesse, dependat, nulla super hoc militarium personarum[16] exceptione facienda. *PP. Beryto IIII k. Febr. post consulatum Valentiniani et Valentis AA.* [*a.* 366?]

8 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus*[18] *et Theodosius AAA. Palladio comiti sacrarum largitionum.* A legatis gentium devotarum ex his tantum speciebus, quas de locis propriis, unde conveniunt, huc deportant, octavarii vectigal accipiant: quas vero ex Romano solo, quae sunt tamen lege concessae, ad propria deferunt, has habeant a praestatione immunes ac liberas. *D. prid. non. Iul. Constantinopoli. acc. XII k. Aug. Syagrio et Eucherio conss.* [*a.* 381]

9 [19]*Idem AAA. Palladio comiti sacrarum largitionum.* Usurpationem totius licentiae submovemus circa vectigal alabarchiae[20] per Aegyptum atque Augustamnicam constitutum, nihilque super transductione animalium, quae sine praebitione solita minime permittenda est, temeritate per licentiam vindicari concedimus.

10 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Anthemio pp.* Vectigalia, quaecumque quaelibet civitates sibi ac suis curiis ad angustiarum suarum solacia quaesierunt, sive illa functionibus curialium ordinum profutura sunt[21] seu quibuscumque aliis earundem civitatum usibus designantur[22], firma his atque ad habendum perpetua manere praecipimus neque ullam contrariam supplicantium super his molestiam formidari.

11 *Idem AA. Lampadio pp.*[23] Si quis sine persona mancipum, id est salinarum conductorum, sales emerit vendereve temptaverit, sive propria audacia sive nostro munitus oraculo, sales ipsi una cum eorum pretio mancipibus addicantur.

12 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Gaisoni comiti sacrarum largitionum*[24]. Quidquid contra vectigales largitionalium titulorum vel pragmaticis sacris vel adnotationibus fuerit elicitum, effectu et viribus carere censemus. *D. VIIII k. Oct. Ravennae.* [*a.* 408—412]

13 [25]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flaviano pp.* Exceptis his vectigalibus, quae ad sacrum patrimonium nostrum quocumque tempore pervenerunt, cetera[26] rei publicae civitatum atque ordinum aestimatis dispendiis, quae pro publicis necessitatibus tolerare non desinunt, reserventur, cum duas portiones aerario nostro conferri prisca institutio disposuerat: atque hanc tertiam iubemus adeo in dicione[27] urbium municipumque consistere, ut proprii compendii curam non in alieno potius quam in suo
1 arbitrio noverint constitutam. Designatae igitur consortium portionis eatenus iuri ordinum civitatumque obnoxium maneat, ut etiam locandi quanti sua interest licentiam sibi noverint contributam[28].

LXII.[29]

VECTIGALIA NOVA INSTITUI NON POSSE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Gavio Victorino.* Non quidem temere permittenda est novorum vectigalium exactio: sed si adeo tenuis est patria tua, ut extraordinario auxilio iuvari debeat, adlega praesidi provinciae quae in libellum contulisti: qui re diligenter inspecta utilitatem communem intuitus scribet nobis quae compererit, et an habenda sit ratio vestri et quatenus, aestimabimus. *PP. XII k. Aug.*

2 *Idem AA. Ventilio*[30] *Callistiano.* Vectigalia nova nec decreto civitatum institui possunt.

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aurelio Tusco et aliis.* Non solent nova vectigalia incon-

---

(1) *sic R*, possit *PC* (2) *B* 56, 4. — *Cf. Dig.* 39, 4 (3) lis *C*, vel *R*[a], lite *R*[b] (4) = *Th.* 4, 12, 1 (5) consularem Aemiliae *addit Th.* (6) ut *dett. cum Th.*, *om. CR* (7) *sic dett. cum Th.*, praestitum *CR* (8) = *Th.* 4, 12, 2 (9) *quae sequuntur, ex Th.* 4, 12, 3 *addita sunt* (10) ceteris personis] tertiis Augustan[is] *Th.* (11) = *Th.* 11, 12, 3 (12) *sic Th.*, florum *SCR*, *cf.* 10, 72, 4 (13) *sic Th.*, illicitas *R*, inlicita *C* (14) *verba extrema ex Th.* 13, 5, 24 *addita sunt* (15) = *Th.* 4, 12, 6 (16) personarum *om. Th.* (17) = *Th.* 4, 12, 8 (18) val. (valens *C*) grat. *libri* (19) = *Th.* 4, 12, 9 (20) *sic C*, arabarchiae *R*, *cf. Iustiniani edictum* 2 c. 2. 3 *Marquardt Staatsverwaltung* 1, 289 (21) sunt *PR*, *om. C* (22) *sic PR*, destinantur *C* (23) pu. *Cohn*, *cf. Orelli inscr.* 3, 7215*a* (24) *locum Gaisonis, qui secundum Th.* 9, 38, 11 *a.* 410 *com. s. larg. fuit, a.* 412 *tenuit Probus, cf. Th.* 8, 4, 24 (25) *fortasse iungenda est* 11, 75, 5 (26) *sic M*[b], ceterarum *CRM*[a] (27) in dicione *M*[b], in condicione *C*, indictione *R*, inductione *M*[a] (28) D. III k. Mai. Ravennae Basso et Antiocho conss. (*a.* 431) 11, 75, 5 (29) *B* 56, 4 (30) Ventidio *scr.*

sultis principibus institui. ergo et exigi aliquid, quod illicite poscatur, competens iudex vetabit et id quod exactum videtur, si contra rationem iuris extortum est, restitui iubebit.

4 *Imp. Constantinus A. ad Felicem pp.* Si provincialium nostrorum querella de conductorum aviditate extiterit et probatum fuerit ultra vetustam consuetudinem et nostrae terminos iussionis aliquid eos profligasse, rei tanti criminis perpetuo exilio puniantur. sub conspectibus autem tuis vel eorum, qui tuae gravitati succedunt, licitationis cura servetur. *PP. VII id. Mart. Carthagine.* [*a.* 333—336]

LXIII.[1]

DE COMMERCIIS ET MERCATORIBUS.

1 [2]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Iulianum comitem Orientis*[3]. Negotiatores, si qui ad domum nostram pertinent, potiorum quoque hominnes necessitatem debitam pensionum, ut honestas postulat, agnoscere moneantur, ut per cunctos, qui emolumenta negotiationibus captant, tolerabiles fiant agnoscendae devotionis effectus. *D. XV k. Mai. Constantinopoli divo Ioviano et Varroniano conss.*[4] [*a.* 364]

2 *Idem AA. et Gratianus A. Tatiano comiti sacrarum largitionum.* Non solum aurum barbaris minime praebeatur, sed etiam si apud eos inventum fuerit, subtili auferatur ingenio. si ulterius aurum pro mancipiis vel quibuscumque speciebus ad barbaricum fuerit translatum a mercatoribus, non iam damnis, sed suppliciis subiugentur[5], et si id iudex repertum non vindicat, tegere ut conscius criminosa festinat. [a. 374?]

3 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Theodoro pp.* Nobiliores natalibus et honorum luce conspicuos et patrimonio ditiores perniciosum urbibus mercimonium exercere prohibemus, ut inter plebeium et negotiatorem[6] facilius sit emendi vendendique commercium. *D.* [*a.* 408 *vel* 409]

4 *Idem AA. Anthemio pp.* Mercatores tam imperio nostro quam Persarum regi subiectos ultra ea loca, in quibus foederis tempore cum memorata natione nobis convenit, nundinas exercere minime oportet, ne alieni regni, quod non convenit, scruten-
1 tur arcana. Nullus igitur posthac imperio nostro subiectus ultra Nisibin Callinicum et Artaxata emendi sive vendendi species causa proficisci audeat nec praeter memoratas civitates cum Persa merces existimet commutandas: sciente utroque qui contrahit et species, quae praeter haec loca fuerint venumdatae vel comparatae, sacro aerario nostro vindicandas et praeter earum ac pretii amissionem, quod fuerit numeratum vel commutatum, exilii se poe-
2 nae sempiternae subdendum. Non defutura contra iudices eorumque apparitiones per singulos contractus, qui extra memorata loca fuerint agitati, triginta librarum auri condemnatione, per quorum limitem ad inhibita loca mercandi gratia Romanus
3 vel Persa commeaverit. Exceptis videlicet his, qui legatorum Persarum quolibet tempore ad nostram clementiam mittendorum iter comitati merces duxerint commutandas, quibus humanitatis et legationis intuitu extra praefinita etiam loca mercandi copiam non negamus, nisi sub specie legationis diutius in qualibet provincia residentes nec[7] legati reditum ad propria comitentur. hos enim mercaturae insistentes non immerito una cum his, cum quibus contraxerint, cum resederint, poena huius sanctionis persequetur. [*a.* 408 *vel* 409]

5 [8]*Idem AA. Aetio pu.* Cessante omni ambitione, omni licentia quingentorum sexaginta trium collegiatorum numerus maneat nullique his addendi mutandive[9] vel in defuncti locum substituendi pateat copia, ita ut[10] iudicio tuae sedis sub ipsorum praesentia corporatorum in eorum locum, quos humani subtraxerint casus, ex eodem quo illi fuerant corpore subrogentur: nulli alii corporatorum praeter praedictum numerum per patrocinia immunitate concessa. *D. XII k. Sept. Eudoxiopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

6 *Idem AA. Maximino comiti sacrarum largitionum.* Si qui inditas nominatim vetustis legibus civitates transgredientes ipsi vel peregrinos negotiatores sine comite commerciorum suscipientes fuerint deprehensi, nec proscriptionem bonorum nec
1 poenam perennis exilii ulterius evadent. Ergo omnes pariter, sive privati seu cuiuspiam dignitatis sive in militia constituti, sciant sibi aut ab huiusmodi temeritate penitus abstinendum aut supra dicta supplicia subeunda.

LXIIII.[11]

DE RERUM PERMUTATIONE ET DE PRAESCRIPTIS VERBIS ACTIONE.

1 *Imp. Gordianus A. Thraseae militi.* Si, cum patruus tuus venalem possessionem haberet, pater tuus pretii nomine, licet non taxata quantitate, aliam possessionem dedit, idque quod comparavit non iniuria iudicis nec patris tui culpa evictum est, ad exemplum ex empto actionis non immerito id quod tua interest, si in patris iura successisti, consequi desideras. at enim si, cum venalis possessio non esset, permutatio facta est idque, quod ab adversario praestitum est, evictum est, quod datum est (si hoc elegeris) cum ratione restitui postulabis. *D. VIII id. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Primitivae.* Permutationem re ipsa utpote bonae fidei constitutam, sicut commemoras, vicem emptionis obtinere non incogniti iuris est.

3 *Idem AA. et CC. Barcio Leontio.* Ex placito permutationis re nulla secuta constat nemini actionem competere, nisi stipulatio subiecta ex verborum obligatione quaesierit partibus actionem.

4 *Idem AA. et CC. Leontio.* Cum precibus tuis expresseris placitum inter te et alium permutationis intercessisse eumque fundum a te datum vendidisse, contra emptorem quidem te[12] nullam habere actionem perspicis[13], cum ab eo susceperit dominium, cui te tradidisse titulo permutationis non negasti.
1 Secundum fidem autem placiti, si[14] stipulatio subsecuta est, successores eius, cum quo contractum habuisti, convenire non prohiberis: si vero nulla stipulatio intercessit, praescriptis verbis actione, ut vel fides placiti servetur tibi vel, quod alterius accipiendi fundi gratia dedisti, causa non secuta restituatur.

5 *Idem AA. et CC. Theodolanae.* Quoniam adseris patrem tuum ei contra quem preces fundis ea condicione dedisse fundum, ut invicem domum cer-

(1) *B* 56, 1, 20 *seqq.* (2) = *Th.* 13, 1, 5: *iunge* 1, 4, 1 (3) Secundo pp. *Th. male: scribi debuit* imp. Iulianus A ad Iulianum cum Or., *cf. not.* 4 (4) *fuerit* Mamertino et Nevitta conss. (= *a.* 362): *nam ad hunc annum ducunt cum locus tum Iulianus com. Or., quem ineunte anno* 363 *obiisse constat: sane probabilius Secundum pp. errore librarii ex Th.* 13, 1, 4 *in sequentem constitutionem translatum quam et hic et ad* 1, 4, 1 *errore Iustinianorum Iulianum ei substitutum esse conicitur, consules autem anni* 364 *et imperatores mutasse compilatores Theodosiani Codicis eo veri simillimum fit, quod idem plane fecerunt in* 1, 40, 5 *et alias quoque huius temporis constitutiones haud paucas simili modo pessumdederunt* (5) *sic dett.*, subiungentur *CR* (6) *sic C cum B*, plebem et negotiatores *PR* (7) ad sua redeant nec *similiave exciderunt* (*Mommsen*) (8) = 1, 2, 4 (9) *sic* 1, 2, 4, ve *om. libri* (10) ita ut *dett.*, ut aut *C*, aut *R* (11) *B* 20, 3. — *Cf. Dig.* 19, 4. 5 (12) te *dett.*, *om. PCR* (13) prospicis *libri* (14) si *CR*[b], *om.* P^aR^a, *si ante* secundum *suppl.* P^b

tam acciperet, aditus praeses provinciae placitis eum parere vel, si causam, propter quam fundus datus est, sequi non perspexerit, condictionis ratione datum restituere, sicut postulas, iubebit.

6 *Idem AA. et CC. Protogeni.* Rebus certa lege traditis, si huic non pareatur, praescriptis verbis incertam civilem dandam actionem iuris auctoritas demonstrat.

7 *Idem AA. et CC. Timotheo.* Emptionem rebus fieri non posse pridem placuit. igitur cum frumenti certam modiationem Callimacho et Acamato te dedisse, ut tibi repraesentent olei designatum pondus adseveres, si placitis citra stipulationis sollemnitatem non exhibeant fidem, quantum dedisti, causa non secuta condicere pro desiderio tuo potes. *S. XIII k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [1]*Idem AA. et CC. Paulinae.* Ea lege rebus donatis[2] Candido, ut quod placuerat menstruum seu annuum tibi praestaret, cum huiusmodi conventio non nudi pacti nomine censeatur, sed rebus propriis dictae legis substantia muniatur, ad implendum placitum, sicut postulas, praescriptis verbis tibi competit actio. *S. non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

LXV.[3]

DE LOCATO ET CONDUCTO.

1 [4]*Imp. Antoninus A. Iulio Agrippino.* Dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturam[5] latronum conductori praestare non cogitur. his cessantibus si quid extrinsecus ex depositis rebus inlaesis horreis perierit, damnum depositarum rerum sarciri debet. *PP. prid. non. Ian.*[6] *Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Idem A. Epidio Epicteto.* Adversus eos, a quibus extruenda aedificia conduxisti, ex conducto actione consistens eo iudicio quod est bonae fidei debitum cum usuris solitis consequeris. *PP. k. Iul. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Flavio Callimorpho.* Diaetae, quam te conductam habere dicis, si pensionem domino insulae solvis[7], invitum te expelli non oportet, nisi propriis usibus dominus esse necessariam eam probaverit aut corrigere domum maluerit aut tu male in re locata versatus es. *PP. VIII id. Ian. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

4 *Imp. Alexander A. Arrio Sabino.* Et divi Pii et Antonini[8] litteris certa forma est, ut domini horreorum effractorum eiusmodi querellas deferentibus custodes exhibere necesse habeant nec ultra peri-
1 culo subiecti sint. Quod vos quoque adito praeside provinciae impetrabitis. qui si maiorem animadversionem exigere rem deprehenderit, ad Domitium Ulpianum praefectum praetorio et parentem meum
2 reos remittere curabit. Sed qui domini horreorum nominatim etiam custodiam repromiserunt, fidem[9] exhibere debent. *PP. k. Dec. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

5 *Idem A. Aurelio Petronio.* Certi iuris est ea, quae voluntate dominorum coloni in fundum conductum induxerint, pignoris iure dominis praediorum teneri. quando autem domus locatur, non est necessaria in rebus inductis vel illatis scientia domini: nam ea[10] quoque pignoris iure tenentur. *PP. k. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

6 *Idem A. Lucilio Victorino.* Nemo prohibetur rem quam conduxit fruendam alii locare, si nihil aliud convenit. *PP. V k. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

7 *Idem A. Septimio Terentiano militi.* Si, cum Hermes vectigal octavarum in quinquennium conduceret, fidem tuam obligasti posteaque spatio eius temporis expleto, cum idem Hermes in conductionem ut idoneus detineretur, non consensisti, sed cautionem tibi reddi postulasti, non oportere te posterioris temporis periculo adstringi competens iudex non ignorabit. *PP. V id. Ian. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

8 *Idem A. Sabiniano Hygino.* Licet certis annuis quantitatibus fundum conduxeris, si tamen expressum non est in locatione aut[11] mos regionis postulat, ut, si qua labe[12] tempestatis[13] vel alio caeli vitio damna accidissent, ad onus tuum pertinerent, et quae evenerunt sterilitates ubertate aliorum annorum repensatae non probabuntur, rationem tui iuxta bonam fidem haberi recte postulabis, eamque formam qui ex appellatione cognoscet sequetur. *PP. k. Aug. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

9 *Idem A. Aurelio Fusco militi.* Emptori quidem fundi necesse non est stare[14] colonum, cui prior dominus locavit, nisi ea lege emit. verum si probetur aliquo pacto consensisse, ut in eadem conductione maneat, quamvis sine scripto, bonae fidei iudicio ei quod placuit parere cogitur. *PP. VII*[15] *id. Sept. Maximo II et Urbano conss.* [*a.* 234]

10 *Imp. Gordianus A. Pomponio Sabino.* Viam veritatis ignoras in conductionibus non succedere heredes conductoris existimans, cum, sive perpetua conductio est, etiam ad heredes transmittatur, sive temporalis, intra tempora locationis heredi quoque onus contractus incumbat. *D. VIII k. Mart.*[16] *Gordiano et Aviola conss.* [*a.* 239]

11 *Imp. Philippus A. Aurelio Theodoro.* Invitos conductores seu heredes eorum post tempora locationis impleta non esse retinendos saepe rescriptum est. *PP. VI id. Aug. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

12 *Idem A. et Philippus C. Aurelio Nicae.* Damnum, quod per adgressuram latronum in possessionibus locatis rei tuae illatum esse proponis, a domina earundem possessionum, quam nullius criminis ream facere te dicis, sarciri nulla ratione desideras. *PP. IIII k. Nov. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

13 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Aurelio Heraclidae.* Si divisa conductio fuit et in[17] singulis pro partibus facta, alieno nomine conveniri vos non oportet. si autem omnes qui conducebant in solidum locatori sunt obligati, ius ei competens conveniendi quem velit non debeat
1 auferri. Habetis sane vos facultatem locatori offerendi debitum et, ut transferantur in vos ea, quae ob hanc conductionem ab his quorum nomine inquietamini obligata sunt, postulandi. *PP. VIII id. Mart. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

14 *Idem AA. et C. Aurelio Iulio.* Si hi, qui a vobis redemerant frumentum et hordeum annonae inferendum, accepta pecunia fidem fefellerunt, ex locato agere cum his potestis. *PP. VIII k. Ian.*[18] *Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

15 *Idem AA. et C. Aureliae Euphrosynae.* Si fundo a locatore expulsa es, agere ex conducto potes poenamque, quam praestari rupta conventionis fide placuit, exigere ac retinere potes. *PP. id. Aug. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

16 *Idem AA. et C. Aurelio Timotheo.* Legem quidem conductionis servari oportet nec pensionum nomine amplius quam convenit reposci. sin autem tempus, in quo locatus fundus fuerat, sit exactum et in eadem locatione conductor permanserit, tacito

(1) *cf. nota ad rubricam* 8, 39 (2) *sic* R^a *cum Graecis, a ins.* $VPCR^b$ (3) *B* 20, 1, 63 *seqq.* — *Cf. Dig.* 19, 2 *Inst.* 3, 25 (4) = *Collatio* 10, 8 (5) *sic VC cum BΣ* (κ. π.), ex fractura *PR*, effracturae *Collatio* (6) *sic V*, pp. IIII non. nov. *Collatio* (7) insulae solvis *VA*, in solido solvisti *PR* (8) *sic VC*, ex divi pii et antonini R^a, ex divi pii antonini R^b *recte* (9) *sic R*, idem *VC* (10) *firmant B:* sine pacto *suppl.* (11) aut *VC cum Graecis*, ut *PR* (12) labe *dett.*, albae *VC*, alvee *P*, lue *R*, *cf. Dig.* 19, 2, 15, 2 (13) *sic VCR*, tempestatum V^b, tempestatis *vel* tempestatus V^a*:* tempestateve *scr.* (14) sinere *suppl. Mommsen cum BΣ* (κ. π.) (15) VII *V?*, VIII *P* (16) *sic P*, pp. V k. ian. *V?* (17) in *om. V contra BΣ* (κ. π.) (18) Iun. *scr.*

consensu eandem locationem una cum vinculo pignoris renovare videtur. *PP. IIII k. Aug. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

17 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Hostilio Hectario.* Praeses provinciae ea quae ex locatione debentur exsolvi sine mora curabit, non ignarus ex locato et conducto actionem, cum sit bonae fidei, post moram usuras legitimas admittere. *PP. XV k. April. Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

18 *Idem AA. Annio Ursino.* Excepto tempore, quo edaci lucustarum pernicie sterilitatis vitium incessit, sequentis temporis fructus, quos tibi iuxta praeteritam consuetudinem deberi constiterit, reddi tibi praeses provinciae iubebit. *PP. XI k. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

19 *Idem AA. et CC. Iulio Valentino.* Circa locationes atque conductiones maxime fides contractus servanda est, si nihil specialiter exprimatur contra consuetudinem regionis. quod si alii remiserunt contra legem contractus atque regionis consuetudinem pensiones, hoc aliis praeiudicium non possit adferre. *S. V k. Mai. Heracleae AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Aurelio Carpophoro.* Qui rem propriam conduxit existimans alienam, dominium non transfert, sed inefficacem conductionis contractum facit. *S. III k. Mart.*[1] *Heracleae AA. conss.* [*a.* 293]

21 *Idem AA. et CC. Antoniae.* Si olei certa ponderatione fructus anni locasti, de contractu bonae fidei habito propter hoc solum, quod alter maiorem obtulit ponderationem, recedi non oportet. *D. VIII id. Oct. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Papiniano.* Si hi, contra quos supplicas, facta locatione temporis certi suas tibi locaverint operas, quatenus bona fides patitur, causa cognita competens iudex conventionem servari iubebit. [a. 293]

23 *Idem AA. et CC. Aurelio Prisco.* Ad probationem rei propriae sive defensionem non sufficit locatio ei facta, qui post de dominio coeperit contendere, cum nescientia dominii proprii et errantis nullum habeat consensum: sed ex eventu, si victus fuerit[2], contractus locationis non constitisse magis declaratur. nemo enim sibi iure possessionem mutare potest[3]. [a. 293]

24 *Idem AA. et CC. Aurelio Antonino.* Contractus locationis conductionisque non intervenientibus etiam instrumentis ratus habeatur: secundum quod heredes conductoris, etsi non intervenerint instrumenta, non uxorem convenire debes. sane de posteriore tempore, quo conductricem ipsam proponis fuisse, adesse fidem precibus tuis probans pensiones integras ab ea pete. *PP. VIII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

25 *Idem AA. et CC. Aurelio Epagatho.* Si quis conductionis titulo agrum uel aliam quamcumqne rem accepit; possessionem debet prius restituere et tunc de proprietate litigare[3]. *III k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

26 *Idem AA. et CC. Aurelio Opilioni et Hermio.* Si conductionis implestis fidem, eius rei gratia factum instrumentum evanuit. quod si quid vestrum in fundo fuit vel vi direptum est, hoc restitui vobis praeses provinciae iubebit. *D. III k. Mai. CC. conss.*[4] [*a.* 294]

27 *Idem AA. et CC. Maximiano Agopodi.* Si tibi quae pro colonis conducti praedii prorogasti dominus fundi stipulanti dare spopondit, competens iudex reddi tibi iubebit. nam si conventio placiti fine stetit, ex nudo pacto perspicis[5] actionem[6] iure nostro nasci non potuisse[6*]. [*a.* 294]

28 *Idem AA. et CC. Tusciano Neoni.* In iudicio tam locati quam conducti dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat. *D. XV k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

29 *Idem AA. et CC. Aurelio Iuliano.* Cum conductorem aedificia, quae suscepit integra, destruxisse proponas, haec heredes etiam eius praeses provinciae instaurare aedificiorum inter vos habita ratione iubebit.

30 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Curialis neque procurator neque conductor alienarum rerum nec fideiussor aut mandator conductoris existat. alioquin nullam obligationem neque locatori neque conductori ex huiusmodi contractu competere sancimus. *D. VII id. April. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

31 [8]*Imp. Leo A. Aspari magistro militum.* Milites nostros alienarum rerum conductores seu procuratores aut fideiussores vel mandatores conductorum fieri prohibemus, ne omisso armorum usu ad opus rurestre se conferant et vicinis graves praesumptione cinguli militaris existant. armis autem, non privatis negotiis occupentur, ut numeris et signis suis iugiter inhaerentes rem publicam, a qua aluntur, ab omni bellorum necessitate defendant. *D. prid. non. Iul. Constantinopoli Leone A. cons.* [*a.* 458]

32 *Imp. Zeno A. Adamantio pu.* Ne cui liceat, qui aliquam domum alienam vel locum aut ergasterium nomine conductionis accepit, alteri, qui post eum domini voluntate ad eandem conductionem accessit, litem inferre, quasi rem illicitam aut agenti damnosam temptaverit, sed patere facultatem dominis domos suas vel ergasteria vel loca cui voluerint locandi, ipsis nihilo minus qui conduxerint ab omni super hoc molestia liberis conservandis: nisi forte pacta per scripturam specialiter inita cum dominis vel cum his qui postea conduxerunt, legibus videlicet 1. cognita, agentis intentionibus suffragantur. Quod si quis huiusmodi controversiam sacris iussionibus interdictam crediderit commovendam, si privatus est, acriter caesus exilii subeat poenam, si militat, decem librarum auri dispendio feriatur.

33 [9]*Idem A. Sebastiano pp.* Conductores rerum alienarum seu alienam cuiuslibet rei possessionem precario detinentes seu heredes eorum, si non eam dominis recuperare volentibus restituerint, sed litem usque ad definitivam sententiam expectaverint, non solum rem locatam, sed etiam aestimationem eius victrici parti ad similitudinem invasoris alienae possessionis praebere compellantur. *D. V k. April. Constantinopoli Theoderico cons.* [*a.* 484]

34 [10]*Ἑκατέρῳ ἡ διάταξις ἐπιτρέπει καὶ τῷ μισθώσαντι καὶ τῷ μισθωσαμένῳ ἐξεῖναι ἐντὸς ἐνιαυτοῦ λύειν τὴν μίσθωσιν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ μὴ διδόναι πρόστιμον ὡς ἐκ παραβασίας, εἰ μὴ ἄρα ἐν ἀρχῇ τοῦ συναλλάγματος ἀπετάξαντο ἰδικῶς τῷ τοιούτῳ συμφώνῳ ἢ ἀγράφως ἀπεῖπον.*

35 *Imp. Iustinianus A. ad senatum.* Licet retro

(1) Mai. *Mommsen* (2) fueris *scr.* (3) *idem Graeci: finis c.* 23 nemo ... potest *pertinere videtur ad finem c.* 25 (4) *subscriptio ex P restituta est, possit tamen ad c.* 27 *pertinere* (5) prospicis *libri* (6) *sic R^b cum B,* quaestionem CR^a (6*) *cf. not.* 4 (7) = *Nov. Theod.* 9: *iunge* 1, 14, 5 (8) *iunge* 12, 35, 15 (9) = 8, 4, 10 (10) = *B* 20, 1, 95: *brevior index extat in Epit.* 7, 21: *ἐξεῖναι ἐντὸς ἐνιαυτοῦ λύειν τὴν μίσθωσιν ἐν πάσαις ταῖς ἐπαρχίαις καὶ μηδὲν διδόναι πρόστιμον ὡς ἐκ παραβασίας. εἰ μὴ ἄρα ἐν ἀρχῇ τοῦ συναλλάγματος ἀπετάξατο τούτῳ ἰδικῶς* (*id est* licere intra annum a conductione in omnibus provinciis recedere nec ullam poenam quasi contractu non observato solvere, nisi initio contractus huic specialiter renuntiaverit). *praeterea c.* 34 *citatur in dictato de consiliariis his verbis* non praetermittas illam pulcherrimam legem, qua cavetur licere intra annum sine poena a contractu in conductionibus recedere

34 *Utrique tam locatori quam conductori constitutio licentiam concedit et in Italia et in omnibus provinciis intra annum a conductione recedere nec poenam quasi contractu non observato solvere, nisi initio contractus hoc pactum specialiter remiserunt vel sine scriptis ei renuntiaverunt.*

principes multa de militibus, qui alienas possessio-
nes vel domus conductionis titulo procurandas sus-
cipiunt, sanxisse manifestum est, tamen quia res
sic est contempta, ut neque interminationis sacra-
tissimae constitutionis milites memores ad huius-
modi sordida audeant venire ministeria et relictis
studiis publicis signisque victricibus ad conductiones
alienarum rerum prosilire et armorum atrocitatem
non in hostes ostendere, sed contra vicinos et for-
sitan adversus ipsos miseros colonos, quos procu-
randos susceperunt, convertere, necessarium duxi-
mus ad hanc sacratissimam venire constitutionem
altius et plenius huiusmodi causam corrigentes.
1 Iubemus itaque omnes omnino, qui sub armis
militant, sive maiores sive minores (milites autem
appellamus eos, qui tam sub excelsis magistris mi-
litum tolerare noscuntur militiam quam in undecim
devotissimis scholis taxati sunt, nec non eos, qui
sub diversis optionibus foederatorum nomine sunt
decorati) saltem in posterum ab omni conductione
alienarum rerum temperare scituros, quod ex ipso
contractus initio sine aliquo facto vel aliqua sen-
tentia cadant militia et non sit regressus eis ad
pristinum gradum neque a beneficio imperiali ne-
que a consensu vel permissu iudicis, sub quo tole-
randam sortiti sunt militiam: ne, dum alienas res
conductionis titulo esse gubernandas existimant, suas
militias suamque opinionem amittant, ex militibus
pagani, ex decoratis infames constituti: et quod post
huiusmodi conductionem, quam penitus interdixi-
mus, a publico susceperint, et hoc sine aliqua mora
2 vel procrastinatione reddere compellantur. Sci-
turis et ipsis, qui suas facultates post hanc legem
eis ad conductionem permiserint nostra lege eorum
conamine violata, quod nulla eis exactio contra eos
concedatur, ut, qui alieni appetens constitutus mili-
tem procuratorem elegerit, et suis cadat reditibus.
3 Pateat autem omnibus huiusmodi copia apud
competentes iudices accusationis, ut, qui in hac causa
delator existat, laudandus magis quam vituperandus
intellegatur: poena, quam contra milites nostrorum
praeceptorum contemptores et ipsos, qui eis con-
ductionem rerum ad se pertinentium permiserint,
statuimus, in futuris causis obtinente [1].

LXVI.[2]

DE EMPHYTEUTICO IURE.

1 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Ius emphyteuti-
carium neque conductionis neque alienationis esse
titulis addicendum, sed hoc ius tertium sit constitu-
tum ab utriusque memoratorum contractuum socie-
tate seu similitudine separatum, conceptionem de-
finitionemque habere propriam et iustum esse va-
lidumque contractum, in quo cuncta, quae inter utras-
que contrahentium partes super omnibus vel etiam
fortuitis casibus pactionibus scriptura interveniente
habitis placuerint, firma illibataque perpetua stabi-
litate modis omnibus debeant custodiri: ita ut, si
interdum ea, quae [3] fortuitis casibus sicut [4] eveniunt,
pactorum non fuerint conventione concepta, si qui-
dem tanta emerserit clades, quae prorsus ipsius etiam
rei quae per emphyteusin data est facit interitum,
hoc non emphyteuticario, cui nihil reliquum mansit,
sed rei domino, qui, quod fatalitate ingruebat, etiam
nullo intercedente contractu habiturus fuerat, im-
putetur: sin vero particulare vel aliud leve damnum
contigerit, ex quo non ipsa rei penitus laedatur sub-
stantia, hoc emphyteuticarius suis partibus non du-
bitet adscribendum. [*a.* 476—484]

2 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* In em-
phyteuticariis contractibus sancimus, si quidem aliae
pactiones in emphyteuticis instrumentis fuerint con-
scriptae, easdem et in aliis omnibus capitulis obser-
vari et de reiectione eius, qui emphyteusin suscepit, si
solitam pensionem vel publicarum functionum apochas
1 non praestiterit. Sin autem nihil super hoc capi-
tulo fuerit pactum, sed per totum triennium neque
pecunias solverit neque apochas domino tributorum
reddiderit, volenti ei licere eum a praediis emphyteuti-
cariis repellere: nulla ei adlegatione nomine melio-
rationis vel eorum quae emponemata dicuntur vel
poenae [5] opponenda, sed omnimodo eo, si dominus
voluerit, repellendo neque praetendente, quod non
est super hac causa inquietatus, cum neminem oportet
conventionem vel admonitionem expectare, sed ultro
sese offerre et debitum spontanea voluntate persol-
vere, secundum quod et anteriore lege nostri numi-
2 nis generaliter cautum est [6]. Ne autem ex hac
causa dominis facultas oriatur emphyteutas suos re-
pellere et reditum minime velle suscipere, ut ex
huiusmodi machinatione triennio elapso suo iure is
qui emphyteusin suscepit cadat, licentiam ei con-
cedimus attestatione praemissa pecunias offerre his-
que obsignatis et secundum legem depositis minime
deiectionis timere periculum. *D. xv k. Oct. Chal-
cedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

3 *Idem A. Iuliano pp.* Cum dubitabatur, utrum
emphyteuta debeat cum domini voluntate suas me-
liorationes, quae Graeco vocabulo emponemata di-
cuntur, alienare vel ius emphyteuticum in alium
transferre, an eius [7] expectare consensum, sancimus,
si quidem emphyteuticum instrumentum super hoc
casu aliquas pactiones habeat, eas observari: sin
autem nullo modo huiusmodi pactio posita est vel
forte instrumentum emphyteuseos perditum est, mi-
nime licere emphyteutae sine consensu domini suas
meliorationes aliis vendere vel ius emphyteuticum
1 transferre. Sed ne hac occasione accepta [8] do-
mini minime concedant emphyteutas suos accipere
pretia meliorationum quae invenerint, sed eos delu-
dant et ex hoc commodum emphyteutae depereat,
disponimus attestationem domino transmitti et prae-
dicere, quantum pretium ab alio re vera accipit.
2 Et si quidem dominus hoc dare maluerit et tantam
praestare quantitatem, quantam ipsa veritate emphy-
teuta ab alio accipere potest, ipsum dominum omni-
3 modo haec comparare: Sin autem duorum men-
suum spatium fuerit emensum et dominus hoc facere
noluerit, licentia emphyteutae detur, ubi voluerit,
et sine consensu domini suas meliorationes vendere,
his tamen personis, quae non solent in emphyteuti-
cis contractibus vetari ad huiusmodi venire emptio-
nem: necessitatem autem habere dominos, si aliis
melioratio secundum praefatum modum vendita sit,
accipere emphyteutam vel, ius emphyteuticum ad
personas non prohibitas sed concessas et idoneas
ad solvendum emphyteuticum canonem transponere
si emphyteuta maluerit, non contradicere, sed no-
vum emphyteutam in possessionem suscipere, non
per conductorem nec per [9] procuratorem, sed ipsos
dominos per se vel per litteras suas vel, si hoc non
potuerint vel noluerint, per depositionem in hac qui-
dem civitate apud virum clarissimum magistrum cen-
suum vel praesentibus tabulariis per attestationem,
in provinciis autem per praesides vel defensores
4 celebrandam. Et ne avaritia tenti domini magnam
molem pecuniarum propter hoc efflagitent, quod us-
que ad praesens tempus perpetrari cognovimus, non
amplius eis liceat pro subscriptione vel depositione
nisi quinquagesimam partem pretii vel aestimationis
loci, qui ad aliam personam transfertur, accipere.
5 Sin autem novum emphyteutam vel emptorem
meliorationis suscipere minime dominus maluerit et
attestatione facta intra duos menses hoc facere su-
persederit, licere emphyteutae et non consentientibus
dominis ad alios ius suum vel emponemata trans-

(1) D. xı k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss. (= *a.* 530) *suppl. Buchholtz recte, cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 184 (2) = *B* 20, 2 (3) *sic R,* de *ins. C* (4) secus *scr.* (5) *sic C,* poena *PR* (6) 8, 37, 12 (7) non *ins. Mommsen* (8) adrepta *Mommsen* (9) nec per *P,* vel *CR*

6 ferre. Sin autem aliter fuerit versatus, quam nostra constitutio disposuit, iure emphyteutico cadat. *D. xv k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

4 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*]

[1] *Ἐὰν ἐπὶ τρεῖς ἐνιαυτοὺς ὁ μὲν ἐμφυτευτὴς προσφέρῃ τῷ δεσπότῃ τὸν τῆς ἐμφυτεύσεως κανόνα, ὁ δὲ δεσπότης ἀναβάλληται δέξασθαι αὐτὸν ἢ ἐν τῇ βασιλίδι πόλει διάγων ἢ ἐν ἐπαρχίαις, ἐξεῖναι τῷ ἐμφυτευτῇ προσάγειν αὐτῷ τὸ ἐμφύτευμα καὶ μελλούσης περαιοῦσθαι τῆς τριετίας, εἰ μὴ ἀνάσχοιτο λαβεῖν, σφραγίζειν αὐτὸ καὶ ἐπιμαρτύρεσθαι περὶ τούτου ἢ τὸν ἐνδοξότατον ἔπαρχον τῆς πόλεως ἢ τοὺς ἐνδοξοτάτους ἐπάρχους τῶν ἱερῶν πραιτωρίων ἢ τὸν πρόσφορον ἄρχοντα, ᾧτινι ὑπόκειται ὁ τοῦ χωρίου δεσπότης· ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἢ παρὰ τῷ ἄρχοντι ἢ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἄρχοντος παρὰ τῷ ἐκδίκῳ τῶν τόπων ἢ παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς πόλεως, καθ' ἣν ὁ δεσπότης τοῦ κτήματος διάγει, πράττειν περὶ τούτου, ὥστε καὶ τὴν ἐξ ἑνὸς τῶν εἰρημένων προσώπων προστεθῆναι τῷ πράγματι* 1 *μαρτυρίαν. Καὶ εἰ μηδὲ οὕτως ἕλοιτο λαβεῖν προσαγόμενον τὸ ἐμφύτευμα ὁ δεσπότης, κερδαινέτω μὲν αὐτὸ ὁ ἐμφυτευτής, μηδεμίαν ἀγωγὴν* 2 *ἔχοντος εἰς ἀπαίτησιν αὐτοῦ τοῦ δεσπότου. Μήτε δὲ ἡ ἐμφύτευσις λυέσθω παρατρεχούσης τῆς τριετίας μήτε τῶν ἐφεξῆς ἐνιαυτῶν ἀπαιτείτω τὸν εἰωθότα κανόνα ὁ δεσπότης, ἕως ἂν αὐτὸς ἄνωθεν ὀχλήσας τῷ ἐμφυτευτῇ καὶ διαμαρτυρίαν αὐτῷ στείλας ἄρξηται αἰτεῖν τὸν ἐμφυτευτικὸν κανόνα· τότε γὰρ οὐ μὴν τοῦ[2] προλαβόντος χρόνου παντὸς ἀπαιτείτω τὸν κανόνα ὁ δεσπότης, ὡς αὐτὸς αἴτιος τοῦ μὴ λαβεῖν αὐτὸν γεγονώς, τοῦ δὲ τρέχοντος χρόνου μετὰ τὴν διαμαρ-* 3 *τυρίαν αὐτοῦ ἀπαιτείτω τὸ ἐμφύτευμα. Ἐὰν δὲ ἐπὶ τριετίαν μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ δεσπότου μὴ καταβάλῃ ὁ ἐμφυτευτὴς εὐγνωμόνως τὸν κανόνα, ἀκολούθως ἐξωθείτω αὐτὸν ὁ δεσπότης τῆς ἐμφυτεύσεως κατὰ τὴν δευτέραν τούτου τοῦ τίτλου διάταξιν.* (*a.* 531—534)

LIBER QUINTUS.

I.[3]
DE SPONSALIBUS ET ARRIS SPONSALICIIS ET PROXENETICIS.

1 [4]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Bianori.* Alii desponsata[5] renuntiare condicioni ac nubere alii non prohibetur. *D. xviii*[6] *k. Mai.*[7] *AA. conss.* [*a.* 293]

2 [8]*Imp. Constantinus A. et Constantius C. ad Pacatianum pu.*[9] Si is, qui puellam suis nuptiis pactus est, intra biennium exsequi nuptias in eadem provincia degens[10] supersederit, eiusque spatii fine decurso in alterius postea coniunctionem puella pervenerit, nihil fraudis ei sit, quae nuptias maturando vota sua diutius ludi non passa est. *D. prid. id. April. Marcianopoli Pacatiano et Hilariano conss.* [*a.* 332]

3 [11]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Arris sponsaliorum nomine datis, si interea sponsus vel sponsa decesserit, quae data sunt iubemus restitui, nisi causam, ut nuptiae non celebrentur, defuncta persona iam praebuit. *D. xv k. Iul. Thessalonicae Gratiano v et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

4 [12]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad Marinianum pp.*[13] Si pater pactum de filiae nuptiis inierit et humana sorte consumptus ad vota non potuerit pervenire, id inter sponsos firmum ratumque permaneat, quod a patre docebitur definitum, nihilque permittatur habere momenti, quod cum defensore, ad quem minoris commoda pertinebunt, 1 docebitur fuisse transactum. Periniquum est enim, ut contra patriam voluntatem redempti forsitan tutoris aut curatoris admittatur arbitrium, cum plerumque etiam ipsius feminae adversus commoda propria inveniatur laborare consilium. *D. iiii*[14] *non. Nov. Ravennae Honorio xiii et Theodosio x AA. conss.* [*a.* 422]

5 [15]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Mulier iuris sui constituta arrarum sponsalium nomine usque ad duplum teneatur, id est in id quod accepit et aliud tantundem nec amplius, si post completum vicesimum quintum annum vel post impetratam veniam aetatis atque in competenti iudicio comprobatam huiusmodi arras suscepit: in simplum autem, id est tantummodo quod accepit, si minoris aetatis est, sive virgo sive vidua sit, sive per se sive per tutorem vel curatorem vel aliam personam[16] 1 easdem arras acceperit. Patrem vero vel matrem, legitimae videlicet aetatis constitutos, sive simul sive separatim arras pro filia susceperint, avum autem vel[17] proavum pro nepte seu pronepte in duplum 2 tantummodo convenit teneri. Quae ita custodiri censemus, si non propter personam vel condicionem aut aliam causam legibus vel generalibus constitutionibus interdictam futurum matrimonium constare prohibetur: tunc enim quasi nullo facto, utpote sine causa easdem arras praestitas tantummodo reddi 3 consequens esse praecipimus. [18]Hoc quoque his adicimus, ut etiam, si legibus prohibitae non sint speratae nuptiae, post arras autem sponsalicias sponsa coniugium sponsi propter turpem vel impudicam conversationem aut religionis vel sectae diversitatem recusaverit vel eo, quod quasi vir coitum, ex quo spes subolis oritur, facere non potuerit, vel ob aliam iustam excusationis causam, si quidem probatum fuerit ante datas easdem arras sponsalicias hoc idem mulierem vel parentes eius cognovisse, 4 sibi debeant imputare. Sin vero horum ignari sponsalicias arras susceperint vel post arras datas aliqua iusta causa paenitentiae intercesserit, isdem tantummodo redditis super alterius simpli poena

(1) = *B* 20, 2, 4. *gemina est* 1, 4, 32, *cui versionem subiecimus* (2) *τοῦ om. B* (3) *B* 28, 1, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 23, 1 (4) *iunge* 9, 12, 3 (5) *sic dett. cum B,* desponsatae *libri* (6) VIII *cum* 9, 12, 3 *scr.* (7) Heracliae *ins.* 9, 12, 3 (8) = *Th.* 3, 5, 4: *iunge Th.* 3, 5, 5 (9) pu. *Th.*, pp. *C, om. P* (10) in eadem prov. degens, *quod om. Th., additum videtur propter* 5, 17, 2 (11) = *Th.* 3, 5, 10: *iunge* 5, 2. 1. 6, 23, 16. 9, 49, 8. 12, 7, 1 *et Th.* 3, 5, 11. 4, 19, 1. 9, 27, 2. 9, 42, 9: *eiusdem constitutionis partes, quamquam ad diversos directae, videntur esse* 5, 7, 1. 8, 36, 3 *et Th.* 8, 15, 6: *cf. etiam* 5, 9, 1. 6, 56, 4 (12) = *Th.* 3, 5, 12: *iunge* 5, 9, 4. 5, 18, 11. 5, 19, 1. *Th.* 3, 5, 12 (13) *sic Th.*, marianum (*om.* pp.) *libri* (14) III *leges iungendae* (15) *iunge* 1, 18, 3. 5, 6, 8. 5, 30, 3 (16) *sic C,* alias personas *P* (17) autem vel *C,* aut *P* (18) § 3 . . . 5 *in.* = 1, 4, 16

5 liberi custodiantur. Quae omnia simili modo
etiam de sponsis super recipiendis nec ne arris
praestitis custodiri censemus: quadrupli videlicet
poena, quae anterioribus legibus[1] definita erat, in
qua et arrarum quantitas imputabatur, cessante,
nisi specialiter aliud ex communi consensu inter
contrahentes de eadem quadrupli ratione placuit.
6 Extra definitionem autem huius legis si cautio
poenam stipulationis continens fuerit interposita, ex
utraque parte nullas vires habebit, cum in contra-
hendis nuptiis libera potestas esse debet. *D. k. Iul. Constantinopoli Marciano cons.* [*a.* 472]

6 [2]*Ἡ διάταξις βούλεται τὸν προξενοῦντα γάμον
μάλιστα μὲν μηδὲν λαμβάνειν. εἰ δὲ ὅλως ἀνέχε-
ται λαβεῖν, εἰ μὲν μηδὲν συνεφώνησε περὶ τούτου,
μηδὲν ὅλως λαμβάνειν· εἰ δὲ συνεφώνησε, μὴ
ὑπὲρ τὴν εἰκοστὴν μοῖραν τῆς προικὸς καὶ τῆς
προγαμιαίας δωρεᾶς ἐπιζητεῖν, ἐὰν ἡ προῖξ ἄχρι
διακοσίων λιτρῶν ἐστι χρυσίου· ἔλαττον δὲ εἰ
1 βούλεται λαβεῖν, ἐπιτρέπει αὐτῷ. Εἰ δὲ καὶ
ὁσησδήποτε ποσότητός ἐστιν ἡ προῖξ, περαιτέρω
τῶν δέκα λιτρῶν τοῦ χρυσίου οὐκ ἐπιτρέπει τῷ
προξενητῇ λαμβάνειν, οὐδὲ εἰ τελεία ἐστὶν ἡ
2 προῖξ ἢ ἡ πρὸ γάμου δωρεά. Εἰ δὲ παρὰ ταῦτα
τις συμφωνήσει, μὴ ἀπαιτεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ
καταβληθὲν ἀναδιδόσθω, εἴτε χρήματα ἔλαβεν
εἴτε πράγματα ἢ ἀνεδόθη αὐτῷ ὁμολογία χρέους
ἢ ὅλως ἔλαβέ τι κινητὸν ἢ ἀκίνητον ἢ αὐτοκίνη-
τον, κινουμένων τῶν ἀγωγῶν οὐ μόνον κατὰ
τοῦ λαβόντος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν αὐτοῦ κληρο-
νόμων, καὶ οὐ μόνον παρὰ τοῦ δεδωκότος, ἀλλὰ
καὶ παρὰ τῶν αὐτοῦ κληρονόμων· ὡρισμένου
δέκα χρυσίου λιτρῶν ἐπιτιμίου τοῖς παρὰ ταῦτα
πράττειν ἐπιχειροῦσιν.*

II.

SI RECTOR PROVINCIAE VEL AD EUM PERTINENTES SPONSALIA DEDERINT.

1 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius
AAA. Eutropio pp.* Si quis in potestate publica
positus atque honore administrandarum provincia-
rum, qui parentibus aut tutoribus aut curatoribus
aut ipsis quae matrimonium contracturae sunt[4] pot-
est esse terribilis, arras sponcalicias[5] dederit, iube-
mus, ut deinceps, sive parentes sive eaedem muta-
verint voluntatem, non modo iuris laqueis liberentur
poenaeque statutae expertes sint[6], sed extrinsecus
data pignora lucrativa habeant, si ea non putent
1 esse reddenda. Quod ita late patere volumus,
ut non solum circa administrantes, sed et circa ad-
ministrantium filios nepotes ac[7] proprinquos, parti-
cipes (id est consiliarios)[8] domesticosque locum
habeat[9], quibus tamen administrator operam dederit.
2 Impleri autem id postea matrimonium non veta-
mus, quod tempore potestatis ob eas personas, de
quibus locuti sumus, arris fuerat obligatum, si spon-
sarum consensus accedat. *D. xv k. Iul. Thessalonicae Gratiano v et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

III.[10]

DE DONATIONIBUS ANTE NUPTIAS VEL[11] PROPTER NUPTIAS ET SPONSALICIIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Metrodoro.* Multum interest, si ea, quae donat vir futurus, tradiderit uxori et postea in dotem acceperit, an vero donandi animo dotem auxerit, ut videatur accepisse, quod non accepit. priore enim casu donatio non impeditur, et res, quae in ea causa sunt, dotis effectae iudicio de dote peti possunt: posteriore autem nihil actum est donatione et, quod in dotem datum non est, non potest repeti.

2 *Imp. Alexander A. Attalo.* Si praesidi provinciae probaveris, ut Eucliam uxorem duceres, munera te parentibus eius dedisse, nisi tibi Euclia nupserit, restitui tibi quod dedisti iubebit.

3 *Idem A. Marcellae.* Pollicitatione a fratre quondam tuo sponsalium causa facta, et[12] si in stipulationem deducta ideo praestanda non fuerit, quoniam in dote uxor maritum fefellit, exceptionem adversus actionem ex stipulatu recte obicies.

4 *Imp. Gordianus A. Marco.* Quod sponsae ea lege donatur, ut tunc dominium eius adipiscatur, cum nuptiae fuerint secutae, sine effectu est. *PP. VIII k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 [13]*Impp. Valerianus et Gallienus AA.*[14] *Theodorae.* Ea, quae tibi ut sponsae daturum se repromisit is, qui te ficto caelibatu, cum aliam matrem familias domi[15] reliquisset, sollicitavit ad nuptias, petere cum effectu non potes, cum tu sponsa uxore domi posita non fuisti. *Accepta XV id. Mai. Antiochiae Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

6 *Imp. Aurelianus A. Donatae.* Cum in te simplicem donationem dicas factam esse die nuptiarum et in ambiguo possit venire, utrum a sponso an marito donatum sit, sic distinguendum est, ut, si in tua domo donum acceptum est, ante nuptias videatur facta esse donatio, quod si penes se dedit sponsus, retrahi possit: uxor enim fuisti.

7 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Iuncianae.* Si, cum ante nuptias munera darentur, ita conventum est atque huiusmodi conscripta pactio est, ut, si qua fors[16] extitisset contra voluntatem eius et matrimonium distraxisset, tunc quae data erant apud eum qui dedisset heredemve eius remanerent, potest, qui eius hereditatem accepit, cui pacta puella munera supra dicta lege susceperat, eadem iure postulare. *PP. k. April.*

8 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Euphrosyno.* Si ante matrimonium maior quinque et viginti annis constitutus sponsae suae, licet ante sponsalia, fundum donavit eamque in vacuam induxit possessionem, postea nullo titulo superstitem[17] vel testamento eundem relinquentem alienare potuisse

(1) *cf.* 5, 2, 1 (*not.* 6) 5, 8, 1 (*p.* 200 *not.* 12) *Th.* 3, 5, 11 (2) = *B* 54, 15, 4 (3) = *Th.* 3, 6, 1 *B* 28, 1, 20: *iunge* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur* (4) sunt *Th.*, sint *libri* (5) arras sponsalicias] sponsalia *Th.* (6) poenaeque expertes sint quae quadruplum statuit *Th.*, *cf.* 5, 1, 5, 4 (7) ac *om. Th.* (8) id est consil. *om. Th.* (9) locum habeat] censeamus *Th.* (10) *B* 28, 3 (11) vel *C*, et *P* (12) *idem legerunt Graeci:* et *del. Mommsen* (13) = 9, 9, 18 (14) et C *ins. l. gem.* (15) in provincia *l. gem.* (16) fors *C*, sors *P* (17) *sic M*[a] *cum B*, superstite *PCM*[b]

I, 6 *Constitutio nuptiarum proxenetam potissi-
mum nihil accipere vult. quod si omnino accipere
audeat, si quidem nihil ea de re convenerit, nihil
omnino eum accipere: si vero convenerit, non supra
vicesimam partem dotis vel ante nuptias donationis
exigere, quando dos ducentas auri libras non ex-
cedit: minus autem si vult ei accipere permittit.
1 Cuiuscumque autem quantitatis dos sit, supra
decem auri libras proxenetae accipere non per-
mittit, etiamsi certa dos vel ante nuptias donatio
2 sit. Quod supra hoc aliquis pactus fuerit, non
exigi: sed et solutum reddat, sive pecunias sive
res acceperit, sive debiti cautio ei reddita fuerit vel
omnino quicquam mobile seu immobile seu se mo-
vens acceperit, actionibus non tantum in eum qui
acceperit, sed etiam in eius heredes instituendis,
nec tantum ab eo qui dederit, sed etiam ab here-
dibus eius: poena decem auri librarum adversus
eos constituta, qui adversus haec venire conati
fuerint.*

certi ac manifesti iuris est. *D. k. Mai. Tirallo AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Iuliano.* Cum te sponsae filii tui quaedam donasse confitearis, perfectam donationem[1] rescindi nec nostro oportet rescripto, quam tua voluntas iurisque auctoritas fecit ratam. *VIII k. Ian. AA. conss.*[2] [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Dionysio.* Si filiae tuae sponsus ei mancipium donavit ac tu in eum iumenta liberalitatis ratione contulisti nec nuptiis secutis contra iuris rationem quod dederat abstulit, non invicem datorum restitutio, sed eius quod illicite rapuit repetitio competit.

11 *Idem AA. et CC.*[3] *Neae.* Si tibi res proprias liberalitatis causa sponsus tuus tradidit, eo, quod ab hostibus postea interfectus est, irrita donatio fieri non potest.

12 *Idem AA. et CC. Timocleae et Cleotimae.* Si mater vestra filiae suae sponso vel marito praedia sine ulla repetendi lege donavit et eum in vacuam induxit possessionem, nuptiis divortio solutis perfecta non dissolvitur donatio. *S. VI id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Alexandro.* De rebus in sponsam donationis gratia collatis creditores mariti facti, si non prius obligatas sibi probent, eam convenire minime possunt.

14 *Idem AA. et CC. Aureliae.* Si consentiente matre sua sponsus filiae tuae mancipia donavit et his acceptis in dotem non aestimatis in matrimonio[4] post decessit, mater eademque heres eius pretium offerens restitutionem eorum improbe recusat.

15 [5]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.* Cum veterum sententia displiceat, quae donationes in sponsam nuptiis quoque non secutis decrevit valere, ea, quae largiendi animo inter sponsos et sponsas iure celebrantur, redigi ad huiusmodi condiciones iubemus, ut, sive adfinitatis coeundae causa sive non ita, vel in potestate patris degentes vel ullo modo proprii iuris constituti tamquam futuri causa matrimonii aliquid sibi ipsi vel consensu parentum mutuo largiantur, si quidem sponsus vel parens eius sortiri[6] noluerit uxorem, id quod ab eo donatum fuerit nec repetatur traditum et, si quid apud donatorem resedit, ad sponsam et heredes eius sub-
1 motis ambagibus transferatur. Quod si sponsa vel is in cuius agit potestate causam non contrahendi matrimonii praebuerit, tunc sponso eiusque heredibus sine aliqua deminutione per condictionem aut per utilem in rem actionem[7] redhibeantur.
2 Quae similiter observari oportet et si ex parte sponsae in sponsum donatio facta sit. *D. XVII k. Nov.*[8] *Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

16 [9]*Idem A. ad Tiberianum vicarium Hispaniarum.* Si ab sponso rebus sponsae donatis interveniente osculo ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti vel defunctae heredes, cuiuslibet gradus sint et quocumque iure successerint, ut donatio stare pro parte media et solvi pro parte media videatur: osculo vero non interveniente, sive sponsus sive sponsa obierit, totam infirmari donationem et donatori sponso
1 vel heredibus eius restitui. Quod si sponsa interveniente vel non interveniente osculo donationis[10] titulo (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita et ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata ad donatricem sponsam sive eius successores donatarum rerum dominium transferatur. *D. id. Iul. Constantinopoli*[11] *Nepotiano et Facundo conss.* [*a.* 336]

17 [12]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* Minoribus aetate feminis etiam actorum testificatione in ante nuptias donatione ad eas facta omissa, si patris auxilio destitutae sint, iuste consulitur, ut firma donatio sit. *D. X k. Mart. Constantinopoli Tauro et Felice conss.* [*a.* 428]

18 [13]*Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Si liberis ex priore matrimonio procreatis pater ad secundas migraverit nuptias vel non migraverit, nihil omnino filiis prioris coniugii ex donatione ante nuptias, quam ipse vel alius pro ipso uxori quondam eius matri communium liberorum donaverat, servare cogatur, quoniam et mater liberis ex priore matrimonio extantibus post secundas nuptias multoque amplius, si non fuerit alteri marito sociata, nihil isdem filiis ex dote, quam patri eorum ipsa vel alius pro ea obtulerit, servare compellitur. *D. k. Mai. Zenone A.*[14] *cons.* [*a.* 479]

19 *Imp. Iustinus A.*[15] *Archelao pp.* Si constante matrimonio consilium augendae dotis inierit vel uxor forte vel eius nomine quilibet alius, nihilo minus marito quoque liceat seu pro marito cuilibet alii tanto donationem ante nuptias additamento maiorem facere, quanto dotis augetur titulus, nec obsit in huiusmodi munificentiis interdictas esse liberalitates tempore nuptiarum: indulgendum est namque consensui communi partium, ne, cum negetur augendae potestas donationis, dotis etiam pigrius constituatur
1 augmentum. Idemque licere praecipimus etiam in his matrimoniis, in quibus interdum accidit ante nuptias quidem donationem nullam esse, solam vero dotem marito mulierem obtulisse, ut etiam tunc muliere dotem augente liceat marito quoque donationem in uxorem suam eiusdem quantitatis facere, quantum aucta dos continere dignoscitur: pactis videlicet de redhibitione vel retentione auctae dotis vel donationis, prout partes consenserint, pro iam statuto modo ineundis sive iniungendis veteribus pactis, quae initio nuptiarum de ante nuptias donatione et
2 dote principaliter constituenda inita sunt. Iura etiam hypothecarum, quae in augenda dote vel donatione fuerint, ex eo tempore initium accipiant, ex quo eaedem hypothecae contractae sunt, et non ad prioris dotis vel ante nuptias donationis tempora
3 referantur. Sed et si e contrario maritus et uxor ad deminuendam dotem et ante nuptias donationem consenserint, licere eis ad similitudinem deminutionis quae in dote fit etiam ante nuptias minuere donationem, ut pacta de amborum deminutionibus ineunda firma et legitima esse intellegantur: exceptis videlicet his casibus, in quibus aut maritus ex priore matrimonio liberos habens ad secundas migraverit nuptias, aut uxor similiter ex anteriore matrimonio liberis ei existentibus secundo marito se iunxerit. in hoc enim secundo matrimonio vel a parte mariti vel a parte mulieris vel ab utraque, si hoc etiam evenerit, interdictam esse deminutionem dotis et ante nuptias donationis, ne aliquid adversus filios prioris matrimonii machinari videatur, censemus. [*a.* 527?]

20 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum multae nobis interpellationes factae sunt adversus maritos, qui decipiendo suas uxores faciebant donationes, quas ante nuptias antiquitas nominavit, insinuare autem eas actis intervenientibus supersedebant, ut ineffectae maneant et ipsi quidem commoda dotis lucrentur, uxores autem sine nuptiali remedio relinquantur, sancimus nomine prius emendato ita rem corrigi et non ante nuptias donationem eam vocari,
1 sed propter nuptias donationem. Quare enim dotem quidem et constante matrimonio mulier ma-

(1) *sic L*, confitearis perfecta donatione *P*, perfecta donatione confitearis *C* (2) aa. conss. *supplevimus* (3) et CC. *om. libri* (4) matrimonium *libri* (5) = *Th.* 3, 5, 2 (6) *sic P Th.*, filium *ins. C cum BΣ* (κ. π.) (7) actionem *BΣ* (κ. π.) (8) pp. VI k. supra scriptas Romae *ins. Th.* (9) = *Th.* 3, 5, 6 (10) sponsaliorum *Th.* (11) accepta XIIII k. Mai. Hispali *ins. Th.* (12) = *Th.* 3, 5, 13: *iunge* 2, 57, 2. 5, 4, 22. 5, 11, 6. 6, 18, 1. 6, 24, 11. 6, 61, 2 (13) *iunge* 3, 28, 29 (14) ipso A. II 3, 28, 29 (15) Impp. Iustinus et Iustinianus AA. *scr.*, *cf. c.* 20 § 9 *h. t.*

rito dare conceditur, donationem autem marito nisi
ante nuptias facere non permittitur? et quae huius
rei differentia rationabilis potest inveniri, cum me-
lius erat mulieribus propter fragilitatem sexus quam
2 maribus[1] subveniri? Sicut enim dos propter
nuptias fit et sine nuptiis quidem nulla dos intelle-
gitur, sine dote autem nuptiae possunt celebrari,
ita et in donationibus, quas mariti faciunt vel pro
his alii, debet esse aperta licentia et constante matri-
monio talem donationem facere, quae quasi anti-
pherna possit[2] intellegi et non simplex donatio.
ideo enim et antiqui iuris conditores inter donatio-
3 nes etiam dotes connumerant. Si igitur et nomine
et substantia nihil distat a dote ante nuptias do-
natio, quare non etiam ea[3] simili modo et matri-
4 monio contracto dabitur? Sancimus itaque omnes
licentiam habere sive priusquam matrimonia con-
traxerint sive postea donationes mulieribus dare
propter dotis dationem[4], ut non simplices donationes
intellegantur, sed propter dotem et propter nuptias
factae. simplices etenim donationes non propter nup-
tias fiunt, sed propter nuptias vetitae sunt: et propter
alias causas et libidinem forsitan vel unius partis
egestatem, non propter ipsam nuptiarum adfectionem
5 efficiuntur. Si igitur dote iam praestita maritus
nulla ante nuptias facta donatione donare mulieri
res maluerit, ita tamen, ut dotis quantitatem non
excedant, et hoc ipsum significaverit, quod non sim-
plicem faciat donationem, sed propter dotem iam
conscriptam et ipse ad donationem venerit, licebit
ei hoc facere et supponatur pactis dotalibus huius-
modi donatio. et si quidem hoc fuerit specialiter
6 expressum, pacta conventa servari oportet. Sin
autem donatio quidem talis facta sit, utpote autem
dotali instrumento antecedente nulla pacta tali do-
nationi post nuptias inserantur, re ipsa videatur esse
hoc pactum, et secundum dotales conventiones in-
tellegantur et in tali donatione pacta fuisse conventa,
ut aequis passibus utraque ambulet tam dos quam
7 donatio. Ita tamen, ut Leoniana constitutio[5],
quae super exaequatione pactionum loquitur non in
quantitate, sed in partibus, maneat in his casibus
intacta, et non solum ea immutilata custodiatur, sed
etiam nostra[6], quam de interpretatione eius fecimus
ambiguitatem eius tollentes: disparibus etenim pactio-
nibus factis maiorem[7] lucri partem ad minorem de-
ducendam esse censemus, ut eodem modo uterque
8 (1) minorem partem lucretur. Similique modo
si facta quidem fuerit talis donatio, quae antea qui-
dem ante nuptias vocabatur, nunc autem propter
nuptias, non autem ante nuptias fuerit actis inter-
venientibus insinuata, licebit et constante matri-
monio eam insinuare, nullo obstaculo penitus ex
nuptiarum interventu faciendo: si enim fieri eas post
9 nuptias concedatur, multo magis insinuari. Si-
milique modo et ea constitutio[8], quam pro augendis
tam dotibus quam ante nuptias donationibus feci-
mus, intacta illabataque conservetur: omnibus vide-
licet, quae de simplicibus donationibus inter maritum
et uxorem constante matrimonio vel a veteribus
vel a nobis statuta sunt, in suo robore dura-
turis. [a. 531–532[9]]

IIII.[10]

DE NUPTIIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Potito.* Cum de nuptiis puellae quaeritur nec inter tutorem et matrem et propinquos de eligendo futuro marito convenit, arbitrium praesidis provinciae necessarium est. *D. non. Mai. Anullino et Frontone conss.* [*a.* 199]

2 *Idem AA. Trophimae.* Si nuptiis pater tuus consensit, nihil oberit, quod instrumento ad matrimonium pertinenti non subscripsit.

3 [11]*Idem AA. Valeriae.* Libertum, qui patronam seu patroni filiam vel coniugem vel neptem vel proneptem uxorem ducere ausus est, apud competentem iudicem accusare poteris moribus temporum meorum congruentem sententiam daturum, quae[12] huiusmodi coniunctiones odiosas esse merito duxerunt. *Id. Nov. Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]

4 *Imp. Alexander A. Perpetuo.* Liberi concubinas parentum suorum uxores ducere non possunt, quia minus religiosam et probabilem rem facere videntur. qui si contra hoc fecerint, crimen stupri committunt. *III id. April. Modesto et Probo*[13] *conss.* [*a.* 228]

5 *Idem A. Maximae.* Si, ut proponis, pater quondam mariti tui, in cuius fuit potestate, cognitis nuptiis vestris non contradixit, vereri non debes, nepotem suum ne non agnoscat.

6 *Imp. Gordianus A. Valeriae.* Etsi contra mandata principum contractum sit in provincia consentiente muliere matrimonium, tamen post depositum officium si in eadem voluntate perseveraverit[14], iustae nuptiae efficiuntur: et ideo postea liberos susceptos natosque ex iusto matrimonio legitimos esse responsum viri prudentissimi Pauli[15] declarat. *XII k. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

7 *Idem A. Apro.* Si, ut proponis, post querellam de marito a filia ad te delatam dissociatum est matrimonium nec te consentiente ad eundem regressa est, minus legitima coniunctio est cessante patris voluntate, in cuius est potestate: atque ideo non paenitente filia petitionem dotis[16] repetere non prohiberis. *PP. IIII k. Nov. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

8 *Idem A. Romano.* In copulandis nuptiis nec curatoris, qui solam rei familiaris sustinet administrationem, nec cognatorum vel adfinium ulla auctoritas potest intervenire, sed spectanda est eius voluntas, de cuius coniunctione tractatur. *D. V k. Mart. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

9 *Imp. Probus A. Fortunato.* Si vicinis vel aliis scientibus uxorem liberorum procreandorum causa domi habuisti et ex eo matrimonio filia suscepta est, quamvis neque nuptiales tabulae neque ad natam filiam pertinentes factae sunt, non ideo minus veritas matrimonii aut susceptae filiae suam[17] habet potestatem.

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Paulinae.* Cum te non ex senatore patre procreatam ob matrimonium cum senatore contractum clarissimae feminae nomen adeptam dicas, claritas, quae beneficio mariti tibi parata est, si secundi ordinis virum postea sortita es redacta ad prioris dignitatis statum, deposita est.

11 *Idem AA. Alexandro.* Si invita detinetur uxor tua a parentibus suis, interpellatus rector provinciae amicus noster exhibita muliere voluntatem eius secutus desiderio tuo medebitur.

12 [18]*Idem AA. Sabino.* Ne filium quidem familias invitum ad ducendam uxorem cogi legum disciplina permittit. igitur, sicut desideras, observatis iuris praeceptis sociare coniugio tuo quam volueris non impediris, ita tamen, ut in contrahendis nuptiis patris tui consensus accedat. *D. non. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

13 *Idem AA. et CC. Onesimo.* Neque sine nup-

(1) *sic C*, maritis *M* (2) quae q. a. possit *C*, quia q. a. possunt *M* (3) ea *M, om. C* (4) *sic N*, dationes *C* (5) 5, 14, 9 (6) 5, 14, 10 (7) *sic M*, maioris *C, cf.* 5, 14, 10 (8) *c.* 19 *h. t.* (9) *hanc constitutionem iam anno* 533 *emissam fuisse indicant Inst.* 2, 7, 3 (10) *B* 28, 4, 25 *seqq.* — *Cf. Dig.* 23, 2 *Inst.* 1, 10 (11) *c.* 3 *collocari debuit ante c.* 1 (12) quae *Pv*, quia *P¹C cum BΣ* (*x. π.*) (13) prisco *libri* (14) *sic dett. cum B*, perseveraverunt *PC, cf. Dig.* 23, 2, 65, 1 (15) *Dig.* 23, 2, 65, 1 (16) *sic p cum BΣ* (*x. π.*), non petente filia petitionem dotis *C*, non renitente filia petitioni dotis *Cuiacius* (17) suam *C*, suae *P* (18) *C inter c.* 11 *et* 12, *alii alio loco hanc constitutionem addunt:* Imp. Valerianus (val. *C*) A. Probo. Ubi iuris auctoritas desit, ibi nullum matrimonium videri contractum saepe rescriptum est. *quam huius Codicis non esse ex Graecis constat*

tiis instrumenta facta matrimonii ad probationem sunt idonea diversum veritate continente, neque non interpositis instrumentis iure contractum matrimonium irritum est, cum omissa[1] quoque scriptura cetera nuptiarum indicia non sunt irrita.

14 *Idem AA. et CC. Titio.* Neque ab initio matrimonium contrahere neque dissociatum reconciliare quisquam cogi potest. unde intellegis liberam facultatem contrahendi atque distrahendi matrimonii transferri ad necessitatem non oportere.

15 *Idem AA. et CC. Titiano.* Uxorem libertam suam manumissori, si non sit ex his personis, quae specialiter prohibentur, ducere non est interdictum, et ex eo matrimonio iustos patri filios nasci certissimum est.

16 *Idem AA. et CC. Rhodoni.* Patrem, qui filiam exposuit, at nunc adultam sumptibus et labore tuo factam matrimonio coniungi filio desiderantis favere voto convenit. qui si renitatur, alimentorum solutioni in hoc solummodo casu parere debet.

17 [2]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*[3] Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia nepte pronepte, itemque matre avia proavia et ex latere amita ac matertera, sorore sororis filia et ex ea nepte, praeterea fratris filia et ex ea nepte, itemque ex adfinibus privigna noverca nuru socru ceterisque, quae iure antiquo prohibentur: a quibus cunctos[4] volumus abstinere. *D. k. Mai. Damasco Tusco et Anullino conss.* [*a.* 295]

18 [5]*Impppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad senatum.* Viduae intra quintum et vicesimum annum degentes, etiam si emancipationis libertate gaudent, tamen in secundas nuptias sine patris
1 sententia non conveniant. Quod si in condicionis delectum mulieris voluntas[6] repugnat sententiae propinquorum, placet admodum, ut in virginum[7] coniunctionibus sanctum est, habendo examini auctoritatem quoque iudiciariae cognitionis adiungi, ut, si pares sunt genere ac moribus petitores, is potior aestimetur, quem sibi consulens mulier adprobaverit.
2 Sed ne forte ii, qui gradu proximo ad viduarum successiones vocantur, et honestas nuptias impediant, si huiusmodi[8] rei suspicio processerit, eorum volumus auctoritatem iudiciumque succedere, ad quos, etiamsi fatalis sors intercesserit, tamen hereditatis commodum pervenire non possit. *D. XVII k. Aug. Gratiano A. II et Probo conss.* [*a.* 371]

19 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia huius legis salubritate indulta est, ut revocata prisci iuris auctoritate restinctisque calumniarum fomentis matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus sive ex duabus sororibus sive ex fratre et sorore nati sunt, et ex eo matrimonio editi legitimi et suis patribus successores habeantur. *D. III id. Iun. Nicaeae Stilichone II et Anthemio conss.* [*a.* 405]

20 [9]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad Theodorum pp.* In coniunctione filiarum in sacris positarum patris[10] expectetur arbitrium: si sui iuris puella sit intra quintum et vicesimum annum constituta, ipsius quoque exploretur adsensus. si patris auxilio destituta, matris et propinquorum et
1 ipsius quoque requiratur adultae iudicium. Si vero utroque orbata parente sub curatoris defensione consistat et inter honestos competitores matrimonii oriatur forte certamen, ut[11] quaeratur, cui potissimum puella iungenda sit, si puella cultu verecundiae propriam noluerit depromere voluntatem, coram positis propinquis iudici[12] deliberare permissum sit, cui melius adulta societur[13]. [*a.* 408—409]

21 [14]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp.* A caligato milite usque ad protectoris personam et sine aliqua sollemnitate matrimoniorum liberam cum ingenuis dumtaxat mulieribus contrahendi coniugii permittimus facultatem[15]. [*a.* 426]

22 [16]*Idem AA. Hierio pp.* Si donationum ante nuptias vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam aliaque nuptiarum celebritas omittatur, nullus aestimet[17] ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem vel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri, inter pares honestate personas nulla lege impediente consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatur. *D. X k. Mart. Constantinopoli Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

23 *Imp. Iustinus*[18] *A. Demostheni pp.* Imperialis benevolentiae proprium hoc esse iudicantes, ut omni tempore subiectorum commoda tam investigare quam eis mederi procuremus, lapsus quoque mulierum, per quos indignam honore conversationem imbecillitate sexus elegerint, cum competenti moderatione sublevandos esse censemus minimeque eis spem melioris condicionis adimere, ut ad eam respicientes improvidam et minus honestam electionem facilius derelinquant nam ita credimus dei benevolentiam et circa genus humanum nimiam clementiam quantum nostrae naturae possibile est imitari, qui cottidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur et paenitentiam suscipere nostram et ad meliorem statum reducere: quod si circa nostro subiectos imperio nos etiam facere differamus, nulla venia digni
1 esse videbimur. Itaque cum iniustum sit servos quidem libertate donatos posse per divinam indulgentiam natalibus suis restitui postque huiusmodi principale beneficium ita degere, quasi numquam deservissent, sed ingenui nati essent, mulieres autem, quae scaenicis quidem sese ludis immiscuerunt, postea vero spreta mala condicione ad meliorem migravere sententiam et inhonestam professionem effugerunt, nullam spem principalis habere beneficii, quod eas ad illum statum reduceret, in quo, si nihil[20] peccatum esset, commorari potuerint: praesenti clementissima sanctione principale beneficium eis sub ea lege condonamus, ut, si derelicta mala et inhonesta conversatione commodiorem vitam amplexae fuerint et honestati sese dederint, liceat eis nostro supplicare numini, ut divinos adfatus sine dubio mereantur ad matrimonium eas venire permittentes legiti-
1a mum: His, qui eis coniungendi sunt, nullo timore tenendis, ne scitis praeteritarum legum infirmum esse videatur tale coniugium, sed ita validum huiusmodi permanere matrimonium confidentibus, quasi nulla praecedente inhonesta vita uxores eas duxerint, sive dignitate praediti sint sive alio modo scaenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnimodo instrumentis, non sine
1b scriptis tale probetur coniugium. Nam omni macula penitus direpta[21] et quasi suis natalibus huiusmodi mulieribus redditis neque vocabulum inhonestum eis inhaerere de cetero volumus neque differentiam aliquam eas habere cum his, quae nihil
2 simile peccaverunt: Sed et liberos ex tali matrimonio procreandos suos et legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat, ut bona eius tam ab intestato quam ex testamento isti quo-
3 que sine ullo impedimento percipere possint. Sed

(1) amissa *B* (2) = *Collatio* 6, 4, 5 (3) Exemplum edicti Diocletiani et Maximiani (AA. et *ins.*) nobilissimorum Caesarum *Coll.* (4) *sic dett. cum Coll.*, se *ins. C* (5) = *Th.* 3, 7, 1 (6) *sic Th. B*, patris *ins. P*, patri *ins. C* (7) pupillarum *Th.* (8) huius *Th.* (9) *iungenda videtur* 5, 8, 1 (10) patris *ins. Mommsen* (11) ut *P*[1], et *P*[r]*C* (12) *sic C*, iudicio *P* (13) D. k. Nov. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss. (*a.* 409) 5, 8, 1 (14) *fortasse iungendae sunt* 6, 7, 4 *et Th.* 4, 6, 7: *cf. Th.* 4, 6, 8 (15) D. III k. April. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss. 6, 7, 4 (16) = *Th.* 3, 7, 3: *iunge* 2, 57, 2. 5, 3, 17. 5, 11, 6. 6, 18, 1. 6, 24, 11. 6, 61, 2 *Th.* 4, 6, 8 (17) *sic libri cum Th.* (18) iustinianus *C contra c.* 29 § 8 *et Procopii hist. arc. c.* 9 (*ed. Dindorf p.* 66) (19) *sic C*, eam *ins. M* (20) *sic C*, inhonesti *ins. M* (21) *sic M*, direptam *C*, dirempta *Mommsen*

etsi tales mulieres post divinum rescriptum ad preces earum datum ad matrimonium venire distulerint, salvam eis nihilo minus existimationem servari praecipimus tam in aliis omnibus quam ad transmittendam quibus voluerint suam substantiam et suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam vel
4 ab intestato delatam hereditatem. Similes vero tale merentibus ab imperatore beneficium mulieribus illas etiam esse volumus, quae dignitatem aliquam, etsi non serenissimo principi supplicaverunt, ultronea tamen donatione ante matrimonium meruerint, ex qua dignitate[1] aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitime[2] coniungi mulieres
5 prohibentur, aboleri penitus oportet. His illud adiungimus, ut et filiae huiuscemodi mulierum, si quidem post expurgationem prioris vitae matris suae natae sint, non videantur scaenicarum esse filiae nec subiacere legibus, quae prohibuerunt filiam scae-
5a nicae certos homines in matrimonium ducere. Sin vero ante procreatae sint, liceat preces offerentibus invictissimo principi sacrum sine ullo obstaculo mereri rescriptum, per quod eis ita nubere permittatur, quasi non sint scaenicae matris filiae: nec iam prohibeantur illis copulari, quibus scaenicae filias vel dignitatis vel alterius causae gratia uxores ducere interdicitur, ut tamen omnimodo dotalia inter eos
6 etiam instrumenta conficiantur. Sed et si a scaenica matre procreata, quae usque ad mortem suam in eadem professione duravit, post eius obitum preces imperatoriae clementiae obtulerit et divinam indulgentiam meruerit liberationem maternae iniuriae et nubendi licentiam sibi condonantem, istam quoque posse sine metu priorum legum in matrimonio illis copulari, qui dudum scaenicae filiam uxorem
7 ducere prohibebantur[3]. Immo et illud removendum esse censuimus, quod etiam in priscis legibus, licet obscurius, constitutum est, ut matrimonia inter impares honestate contrahenda non aliter quidem valeant, nisi dotalia instrumenta confecta fuerint, his vero intercedentibus omnimodo firma sint sine aliqua distinctione personarum, si modo liberae sint et ingenuae mulieres, nullaque nefariarum vel in-
7a cestarum coniunctionum suberit[4] suspicio. Nam nefarios et incestos coitus omnibus modis amputamus, sicut et illos, qui praeteritarum legum sanctione specialiter vetiti sunt, exceptis videlicet his, quos praesenti lege permisimus legitimique matrimonii
8 iure muniri praecepimus[5]. His itaque per hanc generalem legem ita constitutis et[6] de cetero conservandis, praeteritas etiam huiusmodi coniunctiones ex subiecto tempore factas secundum praedictam dispositionem iudicari praecipimus, ut, si quis talem uxorem ab initio nostri imperii, prout dictum est, iam duxerit et liberos ab ea procreaverit, iustos eos et legitimos et tam ab intestato quam ex testamento pater successores habeat, et legitima in posterum nihilo minus ea uxore permanente procreandi quoque liberi legitimi sint. [*a.* 520—523]

24 *Imp. Iustinianus A. ad senatum.* Sancimus, si quis nuptiarum fecerit mentionem in qualicumque pacto, quod ad dandum vel faciendum vel non dandum vel non faciendum concipitur, et sive nuptiarum tempus dixerit sive nuptias nominaverit, non aliter intellegi esse condicionem adimplendam[7] vel extenuandam, nisi ipsa nuptiarum accedat festivitas, et non esse tempus inspiciendum, in quo nuptiarum aetas vel feminis post duodecimum annum accesserit vel maribus post quartum decimum annum completum, sed ex quo vota nuptiarum re ipsa processerint. sic etenim et antiqui iuris contentio dirimetur et immensa librorum volumina ad mediocrem modum tandem pervenient. *D. Constantinopoli XI k. Aug. Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

25 [8]*Idem A. Iuliano pp.* Si furiosi parentis liberi, in cuius potestate constituti sunt, nuptias pos-
1 sunt contrahere, apud veteres agitabatur. Et filiam quidem furiosi marito posse copulari omnes paene iuris antiqui conditores admiserunt: sufficere
2 enim putaverunt, si pater non contradicat. In filio autem familias dubitabatur. et Ulpianus quidem rettulit constitutionem imperatoris Marci, quae non de furioso loquitur, sed generaliter de filiis mente capti, sive masculi sive feminae sint qui nuptias contrahunt, ut hoc facere possint etiam non adito principe, et aliam dubitationem ex hoc emergere, si hoc, quod in demente constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum est, quasi exemplo mente capti
3 et furiosi filios adiuvante[9]. His itaque dubitatis tales ambiguitates decidentes sancimus hoc repleri, quod divi Marci constitutioni deesse videtur, ut non solum dementis, sed etiam furiosi liberi cuiuscumque sexus possint legitimas contrahere nuptias, tam dote quam ante nuptias donatione a curatore eorum
4 praestanda: Aestimatione tamen in hac quidem regia urbe excellentissimi praefecti urbis, in provinciis autem virorum clarissimorum earum praesidum vel locorum antistitum tam opinione personae quam moderatione dotis et ante nuptias donationis constituenda, praesentibus tam curatoribus dementis vel furiosi quam[10] his, qui ex genere eorum nobi-
5 liores sunt: Ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur vel in hac regia urbe vel in provinciis iactura substantiae furiosi vel mente capti, sed gratis omnia procedant, ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento praegravetur. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

26 *Idem A. Iuliano pp.* Si quis alumnam suam libertate donaverit et in matrimonio suo collocaverit, dubitabatur apud antiquos, utrumne huiusmodi nup-
1 tiae legitimae esse videantur, an non. Nos itaque vetustam ambiguitatem decidentes non esse vetitum matrimonium censemus. si enim ex adfectu omnes introducuntur nuptiae et nihil impium neque legibus contrarium in tali copulatione spectamus, quare praedictas nuptias inhibendas existimaverimus? nec enim homo sic impius inveniatur, ut, quam ab initio loco filiae habuit, eam postea in suo collocaverit matrimonio, sed ei credendum est, qui eam ab initio non ut filiam educavit et libertate donavit et dignam esse postea suo putavit matri-
2 monio. Ea videlicet persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis, sive alumna sit sive non, a sacrosancto suscepit baptismate, cum nihil aliud sic inducere potest paternam adfectionem et iustam nuptiarum prohibitionem, quam huiusmodi nexus, per quem deo mediante animae eorum copulatae sunt. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

27 *Idem A. Iohanni*[11] *pp.* Sancimus nuptias, quae inter masculos et feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis lege Iulia vel Papia prohibitae sunt, homines volentes contrahere et ex nullo modo vel ex nulla parte tales nuptias impediri. [*a.* 531 *vel* 532[12]]

28 *Idem A. Iohanni*[13] *pp.* Si libertam quis uxorem habeat, deinde inter senatores scribatur dignitate illustratus, an solvatur matrimonium, apud Ulpianum quaerebatur, quia lex Papia inter senatores et
1 libertas stare conubia non patitur. Nos igitur dei sequentes iudicium non patimur in uno eodemque conubio mariti felicitatem uxori fieri infortunium, ut, quantum vir in altum tollatur, tantum et coniux eius decrescat, immo magis penitus depereat.
2 Absit itaque a nostro tempore huiusmodi asperitas et firmum maneat matrimonium et uxor marito concrescat et sentiat eius fulgorem stabileque maneat

(1) *sic M^a*, et *ins. CM^b* (2) legitime *M*, *om. C* (3) *sic M^b*, prohibeantur *CM^a* (4) *sic M*, subierit *C* (5) praecipimus *libri* (6) et *dett.*, *om. CM* (7) *sic edd.*, ad complendam *CM* (8) § 3 . . . 5 = 1, 4, 28 (9) *sic M^a?* *dett.*, adiuvantes *C*, adiuvantem *M^b vel M* (10) dementis quam furiosi nec non *l. gem.* (11) *sic C*, iuliano *M* (12) *data est ante XV k. Nov.* 532, *cf.* 6, 58, 12 (13) *sic C*, iuliano *M*

matrimonium ex huiusmodi superventu minime de-
3 minutum. Simili modo si privati hominis filia ad
liberti veniat conubium et postea pater mulieris ad
senatoris dignitatem fuerit elatus, taceat Papiae legis
crudelissima sanctio et neque per hunc modum dis-
solvatur matrimonium inter facti senatoris filiam et
libertum, ne soceri prosperitas sine genero invenia-
4 tur. Melius est enim legis Papiae severitatem
in utroque casu compescere, quam eam sequendo
hominum matrimonia dispergere non ex vitio mulie-
ris et mariti, sed ex prospera alterutrius partis for-
tuna: cum enim ex una radice vitium nascitur, con-
sequens est, ut una lege tollatur. [*a.* 531 *vel* 532]

29 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*] ......[1] *Πάσης*[2] ....
[3]*[Μ]ηδεὶς τὴν μὴ βουλομένην ἑλκέτω εἰς σκηνὴν*
μηδὲ τὴν ἑκουσίως κατελθοῦσαν κωλυέτω ὕστε-
ρον βουλομένην ἡσυχάσαι μηδὲ προτροπὴν διδότω
καὶ λαμβανέτω αὐτῶν ἐγγύας περὶ τοῦ μηκέτι
1 *ἀφίστασθαι τῆς σκηνῆς. Πᾶς οὖν ἐν οἱαδήποτε*
τάξει ὢν βίου ἢ οἱανδήποτε ἀρχὴν ἄρχων εἰ
τοῦτο ποιήσειεν, ἐξέστω τῇ γυναικὶ καὶ τῷ ἄρ-
χοντι προσιέναι, εἰ μὴ αὐτός ἐστιν ὁ βιαζόμενος,
καὶ τῷ ἐπισκόπῳ, ἵνα ἐκεῖνοι ἀποστήσωσι τὸν
τὴν γυναῖκα βιαζόμενον, εἰδότα ὡς, ἐὰν ἀντι-
στῇ, τῆς πόλεως ἐκβάλλεται καὶ δημεύεται. ταῦτα
2 *μέν, εἴ τις ἑλκύσειέ τινα πρὸς τὴν σκηνήν. Εἰ*
δὲ τὴν ἑκουσίως κατελθοῦσαν κωλύει πάλιν
ἀποστῆναι, καὶ ἡ τῶν ἐγγυῶν δόσις λυέσθω καί,
εἴ τι ἀπῃτήθησαν δοῦναι οἱ ἐγγυηταί, διπλᾶ
3 *λαμβανέτωσαν. Ὁμοίως δέ, [εἰ] καὶ αὐταὶ αἱ*
γυναῖκες ἀπῃτήθησάν τι παρασχεῖν, εἰς διπλά-
σιον ἀπολαμβανέτωσαν, τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ
4 *ἐπισκόπου ταῦτα ἐκβιβαζόντων. Καὶ αὐτὸ*[4]
τὴν ἀρχὴν μηδὲ ἐγγύας ἐξέστω ἀπαιτεῖσθαι τὰς
εἰς σκηνὴν κατελθούσας περὶ τοῦ μηκέτι ἀφίστα-
5 *σθαι. Ἐξουσίαν ἔχοντος τοῦ ἐπισκόπου, ἐὰν ὁ*
τῆς ἐπαρχίας ἄρχων ἐστὶν ὁ βιαζόμενος, ἐναν-
τιοῦσθαι αὐτῷ καὶ ἀζημίους φυλάττειν τοὺς
ἐγγυητάς· εἰ δὲ μὴ ἐνδιδῶσιν ὁ ἄρχων, ἐξέστω
τῷ ἐπισκόπῳ μηνύειν, ὥστε τὸν ἄρχοντα ἀπο-
στῆναι τῆς ἀρχῆς καὶ δημευθῆναι καὶ διηνεκῶς
6 *ἐξορισθῆναι. Ἐξουσίας οὔσης ταῖς τοιαύταις*
γυναιξὶ καὶ προσομιλεῖν γάμοις καὶ ἄνευ θείας
7 *ἀντιγραφῆς*[5]. *Ἀλλὰ τ[αύτην τὴν] διάταξιν κρα-*
τεῖν τοῖς ἰδίοις χρόνοις, κωλ[υομένων] πάντων
τῶν ἐξ ἀρχῆς κωλυομένων γάμ[ων], πλὴν τούτου
τοῦ νῦν ἐπινοηθέντος τοῦ ποτε μὲν δεομένου
8 *θείας ἀντιγραφῆς, νῦν δὲ οὐκέτι*[6]. *Ταῦτα πάντα*
νομοθετήσασα ἡ διάταξις ἐπιφέρει τότε κρατεῖν,
ἡνίκα μείνωσι σωφρονοῦσαι· εἰ γὰρ μετὰ τὸ
γῆμαι πάλιν βουληθῶσι γενέσθαι σκηνικαί, οὐ
μόνον τῆς εὐγενείας ἧς εἶχον ἐκπίπτουσιν, ἀλλ'
οὐδὲ μετέχουσιν οὐδεμιᾶς βοηθείας οὔτε ἐκ ταύ-
της οὔτε ἐκ τῆς Ἰουστίνου τοῦ τῆς θείας λήξεως
διατάξεως[7]· *ὑπόκεινται γὰρ στούπρου ἐγκλήματι.*

V.[8]
DE INCESTIS ET INUTILIBUS NUPTIIS.

1 *Imp. Alexander A. Amphigeni.* Liberta eadem-
que uxor tua, si a te invito discessit, conubium cum
alio non habet, si modo uxorem eam habere velis.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sebastia-
nae.* Neminem, qui sub dicione[9] sit Romani nomi-
nis, binas uxores habere posse vulgo patet, cum et
in edicto praetoris huiusmodi viri infamia notati
sint. quam rem competens iudex inultam esse non
patietur. *PP. III id. Dec. Diocletiano A. II et
Aristobulo conss.* [*a.* 285]

3 [10]*Imp. Constantinus A. Patroclo.* Cum ancillis
non potest esse conubium: nam ex huiusmodi con-
1 tubernio servi nascuntur. Ideoque praecipimus, ne
decuriones in gremia potentissimarum domorum libi-

(1) *ad civiles magistratus constitutionem datam esse testatur* 1, 4, 33, 3 (2) *πάσης tradunt Paratitla ad Const.* 3 (3) = *Nomoc.* 13, 21: *praeterea argumentum huius constitutionis enarratur in* 1, 4, 33 (4) *αὐτό abundat, nisi forte scr. καὶ τὸ κατ' ἀρχήν* (5) *in* 1, 4, 33 *additur καὶ εἰ τυγχάνοιεν ταῖς σεμνοτάταις ἀξίαις οἱ ταύτας λαμβάνοντες κεκοσμημένοι* (6) *desiderantur quae refert* 1, 4, 33 *his verbis: γαμικῶν μέντοι συμβολαίων ἐκ τρόπου παντὸς μεταξὺ αὐτῶν γινομένων· τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν θυγατέρων τῶν σκηνικῶν διαταξάμενοι et in indice Vatic.* 1981: *αἱ δὲ τοιαῦται γυναῖκες εὐγενεῖς οὖσαι νομίμως γαμοῦνται ἀξιωματικοῖς καὶ χωρὶς βασιλικῆς ἀντιγραφῆς, μετὰ μέντοι προικῶν· τὰ αὐτὰ καὶ περὶ θυγατέρων σκηνικῶν* (*id est* eiusmodi mulieres ingenuae iure honoratis etiam sine imperiali rescripto nubunt, cum dotibus tamen: idem etiam de filiis scaenicarum) (7) *c.* 23 *h. t.* (8) *B* 28, 5, 35 *seqq.* — *huic titulo nonnulli libri quasi secundam vel tertiam constitutionem adscribunt epistulam Gordiani a Cuiacio primo editam in observationibus* 1, 11 *hanc:* Imp. Gord. A. rationalibus. Manifestum est nuptiis contra mandata contractis dotem, quae data illo tempore, cum traducta est, (mandata illo tempore contractis *omissis* dotem q. data *et* cum tr. est *libri mei*) fuerat iuxta sententiam divi Severi fieri caducam nec, si consensu postea coepisse videatur matrimonium, in praeteritum commisso vitio potuit mederi. D. k. April. Antiochiae Gordiano A. et Aviola conss. (*a.* 239) *Cuiacio epistulam ex libro patris sui suppeditaverat P. Pithoeus. qui liber num Codicis Iustiniani fuerit an fortasse legis Romanae Visigothorum, non liquet: Cuiacius enim postea* (*a.* 1586) *eam in appendicem Gregoriani codicis contulit et demum in notis ad Codicem Iustinianum scriptis* (*ed. Fabroti Appendix p.* 384) *post* 5, 5, 6 *inseri iussit, ipse vero Pithoeus eam in exemplo Gregoriani Codicis adscripsit* (*cf. Haenel ad Greg. Cod.* 5, 1). *Iustiniani autem Codicis eam non esse tam ex Graecis quam ex libris nostris apparet, qui eam ut spuriam aut notant aut omittunt* (9) *sic dett. cum* *ΒΣ* (*κ. π.*), condicione *APC* (10) = *Th.* 12, 1, 6

29 *Nemo invitam ad scaenam trahat neve eam,*
quae sponte venerit, postea autem recedere voluerit,
retineat neve adhortetur et fideiussiones ab eis de
1 *non deserenda scaena accipiat. Quisquis igitur*
cuiuslibet ordinis vel qualibet potestate praeditus id
fecerit, liceat mulieri et praesidem adire, nisi ipse
sit is qui vim facit, et episcopum, ut illi eum qui
mulieri vim facit ab incepto avertant non ignarum,
si restiterit, urbe se eici et patrimonio exui. et
haec quidem, si quis aliquam ad scaenam trahit.
2 *Sin autem eam quae sponte venerit, quominus*
rursus abscedat, impediat, et fideiussiones infirmen-
tur et, si quid a fideiussoribus exactum fuerit,
3 *duplum recipiant. Similiter etiam si ab ipsis*
mulieribus aliquid exactum fuerit, duplum reci-
4 *piant: praeside et episcopo ea exsecuturis. Ac*
ne ab initio quidem fideiussiones a mulieribus quae
scaenae se dedunt de non deserenda ea exigere
5 *liceto. Data licentia episcopo, si provinciae*
praeses vim inferat, ei resistere et fideiussores a
damno defendere. quod si praeses non cedat, liceat
episcopo hoc nuntiare, ut praeses et magistratu
cadat et bonis ademptis in perpetuum relegetur.
6 *Liceat eiusmodi mulieribus etiam nuptias sine*
7 *imperiali rescripto inire. Hanc autem constitu-*
tionem obtinere suis temporibus, ut omnia matri-
monia quae olim vetita sunt inhibeantur, nisi quod
iam excogitatum est sacro rescripto olim opus
8 *fuisse, hodie non amplius. Haec omnia quae*
sancivit constitutio tamdiu obtinere vult, quamdiu
in honesta vita permanent: nam si post nuptias
rursus scaenicas se fieri passae sunt, non solum
ingenuitate quam habuerunt cadunt, sed nec ullo
auxilio neque ex hac neque ex Iustini divae re-
cordationis constitutione potiantur: nam stupri cri-
men committunt.

dine servarum[1] ducente confugiant. si enim decurio
clam actoribus atque procuratoribus nescientibus
alienae fuerit servae coniunctus, et mulierem in me-
tallum trudi per sententiam iudicis iubemus et ipsum
decurionem in insulam deportari, omnibus bonis
eius[2] civitati, cuius curialis fuerat, mancipandis, si
patria potestate fuerit liberatus nullosque habeat
liberos vel parentes vel etiam propinquos, qui se-
cundum legum ordinem ad eius successionem vocan-
2 tur. Quod si actores vel procuratores loci, in
quo flagitium admissum est, fuerunt[3] conscii vel
compertum facinus promere[4] noluerunt, metallo eos
3 convenit implicari. Si vero dominus hoc fieri
permisit vel postea cognitum celavit, si quidem in
agro id factum est, fundus cum mancipiis et peco-
ribus ceterisque rebus. quae cultui rustico sustinen-
tur, fisci viribus vindicetur: si vero in civitate id
factum est, dimidiam bonorum omnium partem prae-
cipimus confiscari poenam augentes, quoniam intra
domesticos parietes scelus admissum est, quod no-
luit mox cognitum publicare. *D. k. Iul. Aquileiae
Constantino A. v et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

4 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius
AAA. ad Andromachum comitem rerum privatarum.*
Qui contra legum praecepta vel contra mandata
constitutionesque principum nuptias forte contraxe-
rit, nihil ex eodem matrimonio, sive ante nuptias
donatum sive deinceps quoquo modo datum fuerit,
consequatur, idque[5] totum, quod ab alterius libera-
litate in alterum processerit, ut indigno indignaeve
1 sublatum fisco vindicari sancimus: Exceptis tam
feminis quam viris, qui aut errore acrissimo, non
adfectato insimulatove, neque ex causa vili decepti
2 sunt aut aetatis lubrico lapsi. Quos tamen ita
demum legis nostrae laqueis eximi placuit, si aut
errore comperto, aut ubi ad legitimos pervenerint
annos, coniunctionem huiuscemodi sine ulla recrasti-
natione diremerint. *D. VII k. Mart.*

5 *Idem AAA. Cynegio pp.* Fratris uxorem du-
cendi vel duabus sororibus coniungendi penitus li-
centiam submovemus, nec dissoluto quocumque modo
coniugio. *D. . . . k.*[6] *Dec. Constantinopoli Theo-
dosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

6 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Euty-
chiano pp.* Si quis incesti vetitique coniugii sese
nuptiis funestavit, proprias quamdiu vixerit teneat
facultates, sed neque uxorem neque filios ex ea
1 editos habere credatur. Nihil prorsus praedictis
nec per interpositam quidem personam vel donet
2 superstes vel mortuus derelinquat. Dos si qua
forte sollemniter aut data aut promissa fuerit, iuxta
3 ius antiquum fisci nostri commodis cedat. Testa-
mento suo extraneis nihil relinquat, sed sive testato
sive intestato legibus ei et iure succedant, si qui
forte ex iusto et legitimo matrimonio editi fuerint,
hoc est de descendentibus filius filia nepos neptis pro-
nepos proneptis, de ascendentibus pater mater avus
4 avia, de latere frater soror patruus amita. Testandi
sane ita demum habeat facultatem, ut his tantum
personis pro iuris ac legum quod voluerit arbitrio
relinquat, quas succedere imperialis praecepti tenore
mandavimus: ita tamen, ut hereditate defuncti peni-
tus arceatur, si quis ex his quos memoravimus in
contrahendis incestis nuptiis[8] consilium inisse mon-
strabitur, successuro in locum illius, qui post eum
5 gradum proximus invenitur. Ea sane, quae de
viris cavimus, etiam de feminis, quae praedictorum
6 sese consortiis commaculaverint, custodiantur. Me-
moratis vero personis non extantibus fisco locus
pateat. *D. VI id. Dec. Constantinopoli Arcadio IIII
et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

7 [9]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Pal-
ladio pp.* Humilem vel abiectam feminam minime
eam iudicamus intellegi, quae, licet pauper, ab in-
1 genuis tamen parentibus nata sit. Unde[10] licere
statuimus senatoribus et quibuscumque amplissimis
dignitatibus praeditis, ex ingenuis natas quamvis
pauperes in matrimonium sibi adsciscere[11], nullam-
que inter ingenuas ex divitiis et opulentiore fortuna
2 esse distantiam. Humiles vero abiectasque perso-
nas eas tantummodo mulieres esse censemus: ancillam
ancillae filiam, libertam, libertae filiam, scaenicam vel
scaenicae filiam, tabernariam vel tabernarii vel leno-
nis aut harenarii filiam, aut eam quae mercimoniis
publice praefuit: ideoque huiusmodi inhibuisse nup-
tias senatoribus harum feminarum, quas nunc enu-
meravimus[12]. *D. prid. non. April. Constantinopoli
Aetio et Studio vv. cc. conss.* [*a.* 454]

8 *Imp. Zeno*[13] *A. Epinico pp.* Licet quidam
Aegyptiorum idcirco mortuorum fratrum sibi coniuges
matrimonio copulaverint, quod post illorum mortem
mansisse virgines dicebantur, arbitrati scilicet, quod
certis legum conditoribus placuit, cum corpore non
convenerint, nuptias re non videri contractas, et
huiusmodi conubia tunc temporis celebrata firmata
sunt, tamen praesenti lege sancimus, si quae huius-
modi nuptiae contractae fuerint, earumque contrac-
tores et ex his progenitos antiquarum legum tenori
subiacere nec ad exemplum Aegyptiorum, de quibus
superius dictum est, eas videri fuisse firmatas vel
esse firmandas. *D. k. Sept. Constantinopoli post
consulatum Leonis iunioris.* [*a.* 475]

9 *Idem A. Sebastiano pp.* Ab incestis nuptiis
universi qui nostro reguntur imperio noverint tem-
perandum. nam rescripta quoque omnia vel prag-
maticas formas aut constitutiones impias, quae qui-
busdam personis tyrannidis tempore permiserunt
scelesto contubernio matrimonii nomen imponere,
ut fratris filiam vel sororis et eam, quae cum fratre
quondam nuptiali iure habitaverat, uxorem legiti-
mam turpissimo consortio liceret amplecti, aut ut
alia huiusmodi committerentur, viribus carere de-
cernimus, ne dissimulatione culpabili nefanda licentia
roboretur. [*a.* 476—484]

VI.[14]

DE INTERDICTO MATRIMONIO INTER PUPILLAM ET TUTOREM SEU CURATOREM LIBEROSQUE EORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA.*[15] *Mario.* Se-
natus consulti auctoritatem, quo inter pupillam et
tutoris filium conubium saluberrime sublatum est,
circumveniri rusticitatis et imperitiae velamentis non
oportet. *PP. VII id. Febr. Laeto II et Cereale
conss.* [*a.* 215]

2 *Imp. Alexander A. Burrio.* Mater pupillae
cum tutore filiae suae vel filio tutoris nuptias con-
trahere non prohibetur. *PP. non. Nov. Maximo II
et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Imp. Gordianus A. Rogatiano.* Cum proponas
ei, quam matrimonio tuo iunctam suggeris, post li-
beros susceptos curatorem patrem tuum datum, quem
contendis nec te in potestate habuisse: cum rite
contractum matrimonium ex post facto vitiari non
potuerit, iusta interpretatione[16] metuere non debes,
ne liberi quos habetis non ex iusto matrimonio sus-

(1) servarum *om. Th.* (2) omnibus bonis eius] bonis eius mobilibus et urbanis mancipiis confiscandis, praediis vero et rusticis mancipiis *Th.* (3) fuerunt *Th.*, fuerint *libri* (4) prodere *Th.* (5) *sic M*, idemque *P*, ideoque *C* (6) d. ro. k. *P*, d. p. lx. *D* (7) = *Th.* 3, 12, 3 (8) participatum atque *ins. Th.* (9) = *Nov. Marciani* 4, 1, 2. 3: *iunge* 1, 14, 9 (10) sed *Nov.* (11) *sic Nov.*, ascire *dett.*, accipere *PC* (12) ideoque ... enumeravimus] quod quidem haud dubie credimus ipsum divae memoriae Constantinum in ea quam promulgavit sanctione sensisse ideoque h. i. nuptias, ne senatoribus ... enumeravimus non tam conubia quam vitia iungerentur *Nov.* (13) *Basilisci hanc constitutionem esse vidit Rossi Inscr. Chr. urb. Romae* 1 *p.* 383 (14) *B* 28, 5, 36 *seqq.* (15) *debuit esse* imp. Antoninus A. (16) *sic dett.*, iustam interpretationem *CM: scr. fortasse* istam interpretationem

1 cepti videantur. Ut autem omnis scrupulus auferatur, insistere pater tuus debet nec non et uxor tua, ut alius loco eius detur: habebit enim facultatem repetendae rationis negotiorum gestorum ab eo qui fuerit substitutus.

4 *Imp. Philippus A. Hygiae.* Libertinum, qui filio suo naturali, quem in servitute susceperat, postea manumisso pupillam suam eandemque patroni sui filiam in matrimonio collocavit, ad sententiam amplissimi ordinis, qui huiusmodi nuptiis interdicendum putavit, pertinere dubitari non oportet.

5 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Apuleio.* Curatorem adulto suo filiam suam nuptui collocare non posse falso tibi persuasum est. *PP. xv k. Sept. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Lucio.* Si patris tui pupillam nondum reddita tutelae ratione vel post redditam nondum exacto quinto et vicesimo nec non etiam utili anno uxorem duxisti, nec matrimonium cum ea habuisse nec filium ex huiusmodi
1 coniunctione procreasse videri potes. Sane si hoc pater puellae, cum decederet, postulavit, et nuptiae rite contractae et filius videtur iure susceptus. *PP. id. Mai. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Paregorio.* Si tutor vel curator pupillam vel adultam quondam suam sibi vel filio suo nullo divino impetrato beneficio in matrimonio collocaverit, manet infamia contra eum velut confessum de tutela, quia huiusmodi coniunctione fraudem administrationis tegere laboravit, et dos data per condictionem repeti potest.

8 [1]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Si quis tutoris vel curatoris nomine usurpato, id est pro tutore seu pro curatore vel negotiorum gestore res pupillae administraverit eamque sibi filiove suo copulaverit, tales nuptias stare et non ad exemplum tutorum infirmari, ne ex huiusmodi subtili vel maligno tractatu matrimonia seu proles ex his progenita vel dos super his data vel promissa aliquam laesionem vel calumniam patiantur. *D. k. Iul. Marciano cons.* [*a.* 469]

VII.

SI QUACUMQUE PRAEDITUS POTESTATE VEL AD EUM PERTINENTES AD SUPPOSITARUM IURISDICTIONI SUAE ADSPIRARE TEMPTAVERINT[2] NUPTIAS.

1 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Neoterio pp.* Si quis ordinaria vel qualibet praeditus potestate circa nuptias invitis ipsis vel parentibus contrahendas, sive pupillae sive apud patres virgines sive viduae erunt, sive et[4] iuris sui viduae, denique cuiuscumque sortis, occasione potestatis utatur et minacem favorem suum invitis his, quorum utilitas agitur, exhibere aut exhibuisse detegitur, hunc, licet prohibitas nuptias non peregerit, attamen pro tali conamine multae librarum auri decem obnoxium statuimus et, cum honore abierit, peractam dignitatem usurpare prohibemus, tali scilicet poena, ut, si circa honorem eum, quo male usus est, vindicandum statutis nostris[5] parere noluerit, eam provinciam, in qua sibi[6] usurpaverit,
1 habitare per iuge biennium non sinatur. Illo videlicet adiciendo, ut et in potestate adhuc constituto liceat personae, quam huiusmodi ambitu circumire temptaverit, confestim contestatione proposita cum sua suorumque domo iurisdictionem eius evitare, curaturis hoc uniuscuiusque civitatis defenso-
2 ribus[7] et eiusdem iudicis apparitoribus. Et quidem si haec pravitas ordinarii iudicis erit, universa eius domus ratio atque omnia vel civilia vel criminalia negotia, quamdiu idem in administratione fuerit,
3 vicario competant. Sin autem vicarius vel similis potestatis vim in huiusmodi contrahendo matrimonio molietur, vicissim ordinarius iudex intercessor
4 existat. Sin erunt uterque suspecti, ad illustrem praefecturam specialiter talium domorum, quamdiu idem administraverit, tuitio pertineat. *D. xv k. Iul. Thessalonicae Gratiano v et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

VIII.

SI NUPTIAE EX RESCRIPTO PETANTUR.

1 [8]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Theodoro pp.* Quidam vetusti iuris ordine praetermisso obreptione precum nuptias, quas se intellegunt non mereri, de nobis existimant postulandas, saepe[9] habere puellae consensum confingentes. quapropter tale sponsalium genus praesentis legis definitione prohibemus.
1 Si quis igitur contra hanc definitionem nuptias precum subreptione meruerit, amissionem bonorum et poenam deportationis subiturum se esse non ambigat et amisso iure matrimonii, quod prohibita usurpatione meruerit, filios se ex hac coniunctione susceptos iustos[10] non habiturum nec umquam postulatae indulgentiae adnotationisve[11] indulto efficacem se veniae effectum meruisse: exceptis his, qui parentum sponsionem de nuptiis filiarum impleri desiderant vel sponsalia, hoc est arrarum data nomine, reddi sibi praecepto legum cum statuta[12] poena deposcunt. *D. k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

2 *Imp. Zeno A. Basilio pp.* Nefandissimum scelus fratris sororisve filiae nuptiarum, quod sacratissimis constitutionibus sub gravissimae poenae interminatione damnatum est, iterato praesentis divinae sanc-
1 tionis tenore modis omnibus prohibemus. Precandi quoque in posterum super tali coniugio, immo potius contagio, cunctis licentiam denegamus, ut unusquisque cognoscat impetrationem quoque rei, cuius est denegata petitio, nec si per subreptionem post hunc diem obtinuerit, sibimet profuturam.

VIIII.

DE SECUNDIS NUPTIIS.

1 [13]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Si qua mulier nequaquam luctus[14] religionem priori viro nuptiarum festinatione praestiterit, ex iure quidem notissimo sit in-
1 famis. Praeterea secundo viro ultra tertiam partem bonorum in dotem ne det neque ei testamento plus
2 quam tertiam partem relinquat. Omnium praeterea hereditatum legatorum fideicommissorum suprema voluntate relictorum, mortis causa donationum sit expers. haec namque ab heredibus vel coheredibus[15] aut ab intestato succedentibus vindicari iubemus, ne in his, quibus correctionem morum induximus, fisci
3 videamur habere rationem. His etiam amittendis, quae prior maritus ei suprema reliquerit voluntate, quamquam haec, quae mulieri a priore viro relinquuntur[16] et per immaturum matrimonium vacuata esse coeperunt, primo a decem personis edicto praetoris enumeratis, id est adscendentibus et descendentibus et ex latere usque ad secundum gradum, scilicet gradibus servatis, deinde praesumi a fisco

(1) *iunge* 1, 4, 16. 1, 18, 13. 5, 1, 5. 5, 30, 3 (2) temptaverit *libri* (3) = *Th.* 3, 11, 1 *B* 28, 5, 39: *vide ad* 5, 1, 3 (4) et *Th. cum BΣ (κ. π.), om. libri* (5) statuti nostri sanctioni *Th. contra BΣ (κ. π.)* (6) *idem videntur legisse Graeci:* hoc *ins. Th.* (7) vindicibus *Th.* (8) = *Th.* 3, 10, 1 *B* 28, 5, 40: *iungenda videtur* 5, 4, 20

(9) saepe] se *Th.* (10) filios se iuste hac ratione susceptos *Th.* (11) principis *ins. Th.* (12) quadrupli *Th.* (13) *pr.* = 6, 56, 4: *fortasse iungendae sunt* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur, ut in subscriptione* Iul. *pro* Ian. *emendetur* (14) luctus *om. l. gem.* (15) suis *ins. C* (16) *sic dett.*, relinquantur *C*

4 iubemus. Eandem quoque mulierem infamem
redditam hereditates ab intestato, vel legitimas vel
honorarias, non ultra tertium gradum sinimus vindi-
care. *PP. xv k. Ian.*[1] *Gratiano v et Theodosio
AA. conss.* [a. 380]

2 [2]*Idem AAA. Eutropio pp.* Si qua ex feminis
perdito marito intra anni spatium alteri festinavit
innubere (parvum enim temporis post decem menses
servandum adicimus, tametsi id ipsum exiguum pu-
temus), probrosis inusta notis honestioris nobilisque
personae et decore et iure privetur atque omnia,
quae de prioris mariti bonis vel iure sponsalium vel
iudicio defuncti coniugis consecuta fuerat, amittat.
*D. III k. Iun. Constantinopoli Eucherio et Syagrio
conss.* [a. 381]

3 [3]*Idem AAA. Floro pp.* Feminae, quae susceptis
ex priore matrimonio filiis ad secundas post tempus
luctui statutum[4] transierint nuptias, quidquid ex
facultatibus priorum maritorum sponsalium iure,
quidquid etiam nuptiarum sollemnitate perceperint,
aut quidquid mortis causa donationibus factis aut
testamenti iure directo aut fideicommissi vel legati
titulo vel cuiuslibet munificae liberalitatis praemio
ex bonis, ut dictum est, priorum[5] maritorum fuerint
adsecutae, id totum, ita ut perceperint, integrum ad
filios, quos ex praecedente coniugio habuerint, trans-
mittant vel ad quemlibet ex filiis (dummodo ex his
tantum, quos tali successione dignissimos iudicamus),
in quem contemplatione meritorum liberalitatis suae
1 iudicium mater crediderit dirigendum. Nec quic-
quam eaedem feminae ex isdem facultatibus abalie-
nandi in quamlibet extraneam personam vel succes-
sionem ex alterius matrimonii coniunctione susceptam
praesumant atque habeant potestatem: possidendi
tantum ac fruendi[6] in diem vitae, non etiam abalie-
nandi facultate concessa. nam si quid ex isdem
rebus[7] in alium quemlibet fuerit ab ea translatum,
ex maternis redintegrabitur facultatibus[8], quo illi-
bata ad hos quos statuimus liberos[9] bona et in-
1a corrupta perveniant. Illud etiam addimus legi, ut,
si aliquis ex isdem filiis, quos ex priore matrimonio
susceptos esse constabit, forte decesserit, matre iam
secundis nuptiis funestata, aliis etiam ex eodem
matrimonio progenitis liberis superstitibus, id, quod
per eandem successionem ab intestato vel ex testa-
mento suae posteritatis mater videbitur consecuta,
in diem vitae pro sibi debita portione sola tantum
possessione delata, omne his qui supererunt ex priore
susceptis matrimonio filiis relinquat nec super istius-
modi facultatibus testandi in quamlibet aliam extra-
neam personam vel quicquam alienandi habeat po-
2 testatem. Quod si nullam ex priore matrimonio
habuerit successionem vel natus native decesserint,
omne, quod quoquo modo percepit, pleni proprietate
iuris obtineat atque ex his nanciscendi dominii et
testandi circa quem voluerit liberam habeat potesta-
tem. *D. xv k. Ian. Constantinopoli Antonio et
Syagrio conss.* [a. 382]

4 [10]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Mari-
niano pp.* Cum aliis sanctionibus iusserimus ma-
terna bona integra ad liberos pervenire, quod tamen
mulier mariti largitate perceperit, ex eo tantum li-
beri coniugio procreati sibi speciale tamquam pater-
1 num noverint[11] vindicandum. Itaque si habens
filios in secundas nuptias fortasse transierit, spon-
saliciam largitatem, quam vir secundus contulerit in
uxorem, tantummodo filii qui ex secundo matrimonio
suscepti sunt pro soliditate possideant, nec prosit
liberis ex priore susceptis marito, quod mulier in
2 tertia minime vota migraverit. Quod si posterior
vir sine liberis ex eodem matrimonio susceptis de-
cesserit, quidquid ab eo ex sponsalium largitate uxor
fuerit consecuta, id sibi iurique suo sciat esse colla-
tum, etiamsi ex priore matrimonio donator filios
3 reliquisse doceatur. Ad maternas sane veniens
vel ex hoc vel ex quolibet alio titulo facultates
omnis posteritas ex quocumque suscepta viro pro
debita sibi portione, ut a matre vel spontanea lar-
gitate vel per testamentum eius fuerit collata, possi-
4 deat. Nos enim hac lege id praecipue custo-
diendum esse decrevimus, ut ex quocumque coniugio
suscepti filii patrum suorum sponsalicias retineant
facultates. *D. III non. Nov. Ravennae Honorio XIII
et Theodosio x AA. conss.* [a. 422]

5 [12]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flo-
rentio pp.* Generaliter censemus, quoquo casu con-
stitutiones ante hanc legem mulierem liberis commu-
nibus, morte mariti matrimonio dissoluto, quae de
bonis mariti ad eam devoluta sunt servare sanxe-
runt, isdem casibus maritum quoque quae de bonis
mulieris ad eum devoluta sunt morte mulieris
matrimonio dissoluto communibus liberis servare,
nec interesse, si alter pro marito donationem ante
nuptias vel pro muliere dotem crediderit offeren-
1 dam. Haec observari praecipimus, licet res ante
nuptias donatae, ut adsolet fieri, in dotem a muliere
2 redigantur. Dominium autem rerum, quae liberis
vel huius legis vel praeteritarum constitutionum
auctoritate[13] servantur, ad liberos pertinere decer-
nimus. itaque defuncto eo, qui eas liberis reserva-
bat, extantes ab omni possessore liberi vindicabunt,
consumptas ab heredibus eius exigent, qui eas ser-
3 vare debuerat[14]. Alienandi sane vel obligandi
suo nomine eas res, quae liberis servari praeceptae
sunt, eis qui reservaturi sunt adempta licentia est.
4 Negotia vero liberorum patri utiliter administrare
5 concedimus. Dividendi quoque res inter eos ipsos
liberos parentibus pro suo arbitrio vel eligendi quem
6 (1) voluerint licentiam non negamus. In his autem
casibus, in quibus res ut paternas mater liberis
communibus servare praecepta est, hoc est ubi morte
mariti matrimonio dissoluto mulier ad alias nuptias
venit, vel ubi ut maternas patrem liberis communi-
bus servare censuimus, hoc est ubi morte mulieris
matrimonio dissoluto vir ad alias nuptias venit, si
hereditatem eius parentis qui prior mortuus est non
adierint liberi, licebit eis, tamquam eius tantum res
fuerint qui posterior moritur, eas sibimet vindicare,
scilicet si vel eius qui posterior moritur[15] heredi-
tatem crediderint adeundam, ne, quod favore libero-
rum inductum est, quibusdam casibus ad laesionem
7 (2) eorum videatur inventum. Illud etiam huma-
nis sensibus huic legi credidimus inserendum, ut eo
quoque casu, quo lucratur vel mulier res, quae ad
eam a marito perveniunt, vel maritus eas, quae ex
bonis mulieris ad eum transeunt (hoc est ubi primum
matrimonium alterius morte dissolvitur nec superstes
ad secundas nuptias venit), si res vel maritus vel uxor
(hoc est qui superstes est) non consumpserit vel
alienaverit (quod eis ad secundas nuptias non venien-
tibus quasi rerum dominis concessum esse non du-
bium est), liberis liceat res a patre profectas ut pa-
ternas, a matre ut maternas accipere. *D. VII id.
Sept. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo
conss.* [a. 439]

6 [16]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.*
Hac edictali lege in perpetuum valitura sancimus, si
ex priore matrimonio procreatis liberis pater vel
mater ad secunda vel tertia aut ulterius repetiti
matrimonii vota migraverit, non sit ei licitum nover-
cae seu vitrico testamento vel sine scriptura seu
codicillis, hereditatisve iure sive legati vel fideicom-

(1) *cf. p.* 200 *not.* 13 (2) = *Th.* 3, 8, 1 (3) = *Th.* 3, 8, 2 (4) post t. l. statutum *om. Th.* (5) ut d. e. priorum *om. Th.* (6) ac fruendi *om. Th.* (7) per fraudem scaevioris animi *ins. Th.* (8) fuerit a possidente translatum, maternarum redint. compensationibus facultatum *Th.* (9) liberos] heredes *Th.* (10) *iunge* 5, 1, 4. 5, 18, 11. 5, 19, 1. *Th.* 3, 5, 12 (11) *sic M*[b], noverit *CM*[a]? (12) = *Nov. Theod.* 14, 1: *iunge* 6, 61, 3 (13) vel huius ... auctoritate] *Nov.*, per huius (*vel* per huiusmodi) ... auctoritatem *libri* (14) debuerant *CM*[b] *cum multis libris Nov.* (15) qui posterior moritur *om. Nov.* (16) *iunge* 6, 20, 17. 6, 61, 4

missi titulo plus relinquere, nec dotis aut ante nup-
tias donationis nomine seu mortis causa habita
donatione conferre nec inter vivos conscribendis
donationibus (quae etsi constante matrimonio civili
iure interdictae sint, morte tamen donatoris ex certis
causis confirmari solent), quam filio vel filiae, si
1 unus vel una extiterit. Quod si plures liberi fue-
rint, singulis aequas partes habentibus minime plus,
quam ad unumquemque eorum perveneri, ad eorum
2 liceat vitricum novercamve transferri. Sin vero
non aequis portionibus ad eosdem liberos memora-
tae transierint facultates, tunc quoque non liceat
plus eorum novercae vel vitrico testantem relinquere
vel donare seu dotis vel ante nuptias donationis
titulo conferre, quam filius vel filia habet, cui minor
portio ultima voluntate derelicta vel data fuerit aut
donata, ita tamen, ut quarta pars, quae isdem libe-
ris debetur ex legibus, nullo modo minuatur nisi ex
his causis, quae de inofficioso excludunt querellas.
3 Quam observationem in personis etiam avi et
aviae, proavi et proaviae, nepotum vel neptum, item
pronepotum vel proneptum, sive in potestate sive
emancipati emancipataeve sint, ex paterna vel ma-
terna linea venientibus[1], custodiri censemus. sin
vero plus quam statutum est aliquid[2] novercae vel
vitrico relictum vel donatum aut datum fuerit, id,
quod plus relictum vel donatum aut datum fuerit,
tamquam non scriptum neque derelictum vel dona-
tum aut datum ad liberorum personas deferri et
inter eas dividi iubemus: omni circumscriptione, si
qua per interpositam personam vel alio quocumque
4 (1) modo fuerit excogitata, cessante. His illud
adiungimus, ut mulier in his casibus, in quibus ante
nuptias donationes, ceteras etiam res a marito ad
se devolutas secundum priorum legum statuta liberis
communibus ut paternas servare compellitur (hoc
est ubi morte mariti matrimonio dissoluto ad alias
nuptias venerit), immobilium rerum et mancipiorum
annonarumque[3] civilium usu fructu dumtaxat vitae
suae temporibus potiatur, alienatione earum penitus
5 interdicta: Mobilium vero[4] rerum, iustis pretiis
aestimatione habita per eos, quos utraque pars ele-
gerit, arbitros iudicaturos interposito sacramento,
simili modo usum fructum habeat, si idoneam fide-
iussionem praebuerit, quod easdem res mobiles vel
earum pretium filiis et filiabus ex eodem matrimonio
procreatis vel post mortem eorum nepotibus et nep-
tibus ex isdem liberis procreatis, sive[5] omnibus vel
uno unave superstite mori contigerit, secundum
6 legum modum restituat: Vel certe si fideiussio-
nes idoneas praestare distulerit aut nequiverit, prae-
dictae res mobiles necdum matri a liberis traditae
apud eosdem manebunt: solutae vero eidem matri
vel ab eadem detentae restituentur liberis, si tamen
ab his fideiussio idonea matri fuerit oblata, qua
caveri debet, quod eidem superstiti pro usu fructu
earundem rerum mobilium vel pretio, quo taxatae
sunt, usurarum nomine centesimae partem tertiam
annuis quibusque temporibus praestare non differant,
ita ut in eadem fideiussione hoc quoque caveatur,
quod a filiis filiabusque et ex his genitis liberis, si
ante eandem matrem omnes eos obire contigerit,
omnes res praedictae mobiles secundum legum mo-
derationem matri, ut ad eandem lucrum redeat luc-
7 tuosum, restituentur. Erit itaque licitum utrilibet
parti, quae fideiussionem praebuerit, si sibi commo-
dum esse perspexerit[6], his rebus mobilibus uti frui
easdemque dare mutuo vel[7] obligare vel vendere, ut
ex his maxime liberi adquirentes possint materno
8 adfectui sine suo incommodo servire. Sin autem
utraque pars praedictam fideiussionem dissimulaverit
aut forte offerre nequiverit, eaedem res apud mulie-
9 (2) rem usque in diem vitae suae manebunt. Omni-
bus videlicet isdem maritalibus facultatibus, his etiam,
quas habet habiturave est, tamquam si iure pignoris
vel hypothecae suppositae sint, super eadem ante
nuptias donatione vel rebus aliis ad eam ex mariti
substantia devolutis ex eo die, quo eaedem res ad
eam pervenerint, liberis obligatis, ut, si quis post
traditas matri vel detentas ab ea res (si ita conti-
gerit) contractum aliquem cum eadem muliere inierit,
quae se repetitis nuptiis copulaverit, in vindicandis
isdem suppositis rebus posterior habeatur, liberis,
qui ex eodem matrimonio procreati sunt, et nepoti-
bus neptibusve, qui ex his liberis geniti sunt, sine
10 dubio praeponendis. Sin vero liberorum suo-
rum adfectione servata pater materve ad alias nup-
tias migrare noluerit, neque vir his, quae de bonis
uxoris ad se transeunt, neque mulier rebus, quae ex
substantia mariti ad se pervenerint, pro suo arbitrio
uti vel eas vendere aut quocumque iure vel modo
eas alienare vel pignoris iure sive hypothecae (si
voluerint) obligare, utpote domini earum, prohibe-
11 buntur. Extantes autem praedictas res, si non
fuerint alienatae sive consumptae vel suppositae, lice-
bit liberis vindicare etiam non adeuntibus heredita-
tem parentum. *D. II k. Mart. Marciano cons.* [a. 472]

7 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* In quibus casi-
bus pater dotem, mater ante nuptias donationem
vel alias res ad se ex altera parte devolutas filiis
utriusque sexus servare praecepti sunt, si quem ex
filiis vel filiabus ante patris vel matris obitum mori
contigerit sive ante secundas nuptias sive postea,
filio vel filia vel nepte aut nepote vel pluribus patre
suo adhuc vivo vel matre superstite derelictis, por-
tionem, quae defuncto filio vel filiae debebatur vel
lucrum ex ea non ad fratres vel sorores mortui, sed
ad filios eius vel filias vel nepotes utriusque sexus
aut pronepotes avis vel proavis superstitibus perve-
nire decernimus: eligendi videlicet quos voluerint
ex liberis superstitibus non adempta licentia. *D. k.
Mart. Illo vc. cons.* [a. 478]

8 [9]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quis prio-
ris matrimonii filiorum ante secundas nuptias patris
vel matris mortuus fuerit filiis a se vel nepotibus
vel pronepotibus relictis, partem eius non ad fratres
vel, si nullus alius frater vel soror sit, ad patrem
vel matrem eius pervenire, sed ad filios vel nepotes
vel pronepotes eiusdem mortuae personae sancimus,
ut, sive unus sive plures sint, eam tantummodo par-
1 tem vindicare possint, quae mortuo competit. Illud
etiam certa sanctione definire censemus, ut, si quis
vel si qua ex aliquo matrimonio filiis procreatis
minime ad secundas venerit nuptias, ut eo modo
liceat quidem genitori res ex priore coniugio sibi
adquisitas quo modo voluerit alienare vel administrare,
si quae vero earum minime sint alienatae, possint
liberi etiam non adeuntes paternam vel maternam
hereditatem eas vindicare, certum esse sancimus[10],
(2) quod etiam illa de cetero videbitur earundem
fuisse rerum alienatio, quae in testamento genitoris
vel specialiter relinquendo vel generaliter heredem
2 (3) instituendo facta sit. Talem vero licentiam
filiis, ut etiam non adeuntes paternam vel maternam
hereditatem lucra vindicarent, quae parens eorum
ex matrimonio, quod secundo toro minime mutavit,
sibi adquisita non alienavit, nullo modo eis concedi-
mus, si paternam vel maternam hereditatem ab in-
testato ex parte (si forte alii etiam ex anteriore
matrimonio morienti parenti filii sint) sibi adquisie-
3 (4) rint. In illo etiam veterem sanctionem adim-
plentes praecipimus exemplo matris, cuius res post
secundas nuptias filiis ex priore matrimonio natis
suppositae sunt ad conservanda eis lucra, quae ex
priore marito ad eam pervenerunt, patris quoque
bona, quae habet habiturusque est, filiis ex priore

(1) ex pat. vel mat. l. venientibus *collocari debent supra post* proaviae (2) aliquid *C, om. P* (3) *sic C*, annonarum (ann. *om. M*[a]) quoque *M* (4) vero *dett., om. CM* (5) sive *M*, si eam *C* (6) prospexerit *libri* (7) mutuo vel *edd.*, vel mutuo *libri* (8) v *scr. cum* 6, 20, 17. 6, 61, 4 (9) *iunge* 5, 12, 29 (10) sancimus *del. Mommsen recte, nam quae antecedunt non sunt nisi repetitio c.* 6 § 10, *sequuntur ea, quae certa definitione sancire Iustinianus censuit*

matrimonio natis post secundas eius nuptias ad ea conservanda, quae ex eorum matre lucratus est, sup- 4 (5) posita esse. Illius etiam patris, qui in sua potestate talem[1] liberum vel liberos habens maternam eis substantiam vel ex materna linea ad eos devolutam servare compellitur, isdem liberis bona supposita esse ad conservandas easdem maternas res decernimus: ita tamen, ut occasione talium hypothecarum neque patris neque matris filii valeant administrationem perscrutari vel aliquam eis movere super hoc quaestionem, cum perspicui iuris sit, etiamsi alienata sint eorum bona, quae extra memorata lucra vel maternas res sunt, ius hypothecae integrum isdem manere filiis. *D. III id. Dec. dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

9 *Idem A. Menae pp.* Quoniam praeteritae leges omnia, quae liberis ex priore matrimonio procreatis mulier quidem secundo marito, vir autem uxori secundae dotis vel ante nuptias donationis nomine vel alio quocumque modo dederit vel reliquerit ampliora his, quae uni filio vel filiae ex anteriore matrimonio progenitis danda vel relinquenda sunt, revocata ad solos filios ex priore matrimonio natos pervenire constituerunt nullaque in hac parte filiorum ex secundo matrimonio natorum mentio facta est, hoc quoque corrigentes omnia quae memorato modo revocantur non solum ad filios prioris matrimonii, sed etiam ad eos qui ex secundis nuptiis nati fuerint pertinere et in capita inter omnes dividenda sanci- 1 mus. Ad haec lucra, quae marito vel uxori ex dote vel ante nuptias donatione occasione repudii accedunt, indistincte post secundas eorum nuptias liberis ex priore coniugio procreatis ad similitudinem matrimonii morte dissoluti servari nec de cetero repudii causam requiri vel aliam in ea re exquisitionem fieri. *D. id.*[2] *April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

10 *Idem A. Demostheni pp.* Cum apertissime legibus cavetur ingratos liberos a maiorum suorum hereditate merito esse repellendos, si hoc idem in suis elogiis conscripserint et re vera fuerit revelatum, reclamare videtur huiusmodi sanctioni divalis constitutio Leonis inclitae recordationis, quam super filiis ex priore matrimonio procreatis conscripsit[3].
1 Nam cum necessitas est patri vel matri, qui ad secunda vota migraverunt, tantum praestare per quamcumque causam secundo marito vel novercae quantum filio vel filiae ex anterioribus nuptiis progenitis qui partem minimam habiturus est reliquerit, maxima iniquitas ex hac sanctione contra genitores 2 efficiebatur. Liberi etenim scientes, quod omnimodo aliquid sibi a genitoribus suis et nolentibus relinquendum est, et tantum, quantum secundus maritus vel noverca acceperit, cum omni licentia et 3 lascivia suos genitores iniuriis adficiebant. Quapropter sancimus ingratos re vera liberos neque hoc beneficium, quod divalis constitutio Leonis augustae memoriae eis praestitit, in posterum posse sibi vindicare, sed quasi ingratos ab omni huiusmodi lucro 4 repelli. Quam observationem in personis etiam avi et aviae, proavi et proaviae, nepotum vel neptum, item pronepotum et proneptum, sive in potestate sive emancipati emancipataeve sint, ex paterna vel materna linea venientibus custodiri censemus.
5 Sed quemadmodum genitoribus providimus, ita et innocuam posteritatem nullis adfici iniuriis patimur, ut non genitores, qui sese secundis nuptiis devoverunt, inrationabile odium ad priores liberos forsitan habentes sine iusta ratione eos ingratos vocare 6 concedantur. Eos etenim liberos huiusmodi beneficio defraudari volumus, qui re ipsa ingrati circa suam antiquitatem ab heredibus genitorum liquidis et indubitatis probationibus convicti fuerint ex huiusmodi casibus, qui antea priscis legibus enumerati sunt. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

11—18[4]. . . . .

X.

SI SECUNDO NUPSERIT MULIER, CUI MARITUS USUM FRUCTUM RELIQUERIT.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Si usum fructum maritus rerum suarum decedens uxori reliquerit eaque in secundas nuptias consortiumque convenerit, usum fructum, quem ex priore marito consecuta fuerit, amittat atque eum filiis ex die quo nupserit mature restituat.
1 Quod si liberos ex priore matrimonio adhuc imbecillitas habebit infantiae nec muniet tutoris auxilium ac per huiusmodi occasionem mater quae relicta fuerant usurpaverit, omnia, cum[5] legitime repetantur, cum competentibus fructibus ad liquidum deducta 2 ratione restituet. Haec de usu fructu, quem vir extremam constituens voluntatem de rebus propriis uxori reliquerit. de usu fructu vero rerum ante nuptias donatarum ea servari quae anteriores constitutiones decreverunt sancimus. *D. id. Mart. Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

XI.[6]

DE DOTIS PROMISSIONE VEL NUDA POLLICITATIONE.

1 *Imp. Alexander A. Claudio.* Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi nec praestita sit, cum neque species ulla nec quantitas promissa sit, sed hactenus nuptiali instrumento adscriptum, quod ea quae nubebat dotem dare promiserit. *PP. k. Aug. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

2 *Imp. Gordianus A. Herodoto.* Si pro dote promissa usuras dare socer tuus spopondit, id quod deberi ostenderis competens iudex solvi tibi praecipiet. *PP. XII k. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Idem A. Claudio.* Si, cum ea quae tibi matrimonio copulata est nuberet, is cuius meministi dotem tibi non addita quantitate, sed quodcumque arbitratus fuisset pro ea daturum se rite promisit et interpositae stipulationis fidem non exhibet, competentibus actionibus usus ad repromissi emolumentum iure iudiciorum pervenies: videtur enim boni viri arbitrium stipulationi insertum esse[7]. *PP. k. Ian. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Rufo.* Si voluntate dotantis[8] in dotali instrumento plura tibi tradita scripsisti quam suscepisti, intelle-

(1) talem *CMᵃ*, *om. Mᵇ* (2) *aut* k. *aut* VIII id. *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 174. 182 (3) *c.* 6 *h. t.* (4) *in Novella* 2 *c.* 1. 2 *pr. Nov.* 22 *c.* 45 § 1 *Nov.* 68 *laudatur Iustiniani constitutio, qua mortuis liberis eorum, qui secundas nuptias inierint, lucra nuptialia prioris matrimonii etiam ad extraneos liberorum heredes deferuntur, nisi ea ex pacto in casum orbitatis facto ad parentem superstitem pertineant. quam constitutionem undecimam huius tituli fuisse colligitur ex Theodori Novellarum breviario, qui ad Nov.* 22 *c.* 45 *laudat c.* 3. 4. 5. 11 *h. t.* (*Zachariae Anecdota p.* 41 = *BΣ* 28, 14 *sch.* 31), *ad Nov.* 22 c. 47 § 2 *c.* 4. 11 *h. t.*, *et ex Epitoma* 25, 16, *ubi est:* ὁ δευτερογαμήσας τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου κέρδη τῶν αὐτοῦ παίδων προτελευτησάντων ἐχέτω καὶ ἐκδικείτω παρὰ τῶν ἐχόντων. ὡς νεα. ξϑ΄ (*scr.* ξη΄) βι. ε΄ τοῦ κώδ. τί. β΄ (*scr.* ϑ΄) διατ. ια΄ (*sic liber Vindobon.* 3 *cum Epitoma ad Prochiron mutata* 6, 23, ιδ΄ *liber Vaticanus* 2075 *teste Zachariaeo*). *male autem huic loco ab Augustino indicem Epitomae restitutum esse in maiore editione probatur. — Plures adhuc huius tituli constitutiones desiderari apparet ex BΣ* 28, 14 *sch.* 13, *ubi laudatur c.* 14, *et ex Theodoro ad Nov.* 22 *c.* 32 (= *BΣ* 28, 14 *sch.* 15), *ubi citantur c.* 13 *et* 18 (5) cum *C*, *om. P* (6) *B* 29, 1, 81 *seqq.* (7) *verba* videtur ... esse *secundum BΣ a compilatoribus addita sunt* (8) donantis *et infra* non petendis *legit Theodorus* (*BΣ*) *contra B*

gis de his quae desunt petendis [1] pactum esse consecutum [2]. *S. non. April.*[3] *AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Dasumianae.* Si pro te pater marito tuo stipulanti promisit dotem, non tibi, sed marito contra successores soceri competit actio. *D. VIII k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

6 [4]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* Ad exactionem dotis, quam semel praestari placuit, qualiacumque sufficere verba censemus, sive scripta fuerint sive non, etiamsi stipulatio [5] in pollicitatione rerum dotalium minime fuerit subsecuta. *D. X k. Mart. Constantinopoli Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

7 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si pater dotem pro filia simpliciter dederit vel pro filio ante nuptias donationem fecerit, habeat autem filius vel in potestate constitutus vel forte emancipatus res maternas vel ex alio modo tales, quae adquisitionem effugiunt, quarum usus fructus solus apud patrem remanet, vel quocumque modo poterat quasdam actiones contra patrem habere, dubitabatur apud veteres, utrumne videatur pater ex ipso debito dotis vel ante nuptias donationis fecisse promissionem vel dationem [6], ut sese ab huiusmodi nexu liberet, an debitum quidem remanet in sua natura, liberalitas autem paterna dotem vel ante nuptias dona-
1 tionem dare suggessit. Et in tali dubitatione multa pars legislatorum sese divisit, alio etiam incremento huiusmodi quaestioni addito, si forte dixerit in instrumento dotali ex rebus paternis et maternis dotem vel ante nuptias donationem dare, utrum pro dimidia parte videtur datio vel promissio facta esse,
2 an pro rata portione utriusque substantiae. Utramque igitur dubitationem certo fini tradentes sancimus, si quidem nihil addendum existimaverit, sed simpliciter dotem vel ante nuptias donationem dederit vel promiserit, ex sua liberalitate hoc fecisse intellegi, debito in sua figura remanente. neque enim leges incognitae sunt, quibus cautum est omnimodo paternum esse officium dotes vel ante nuptias
3 donationes pro sua dare progenie. Et liberalitas itaque talis maneat vera et inrevocabilis et puro nomine liberalitas, et debitum suam sequatur for-
4 tunam. Ubi autem ex rebus tam suis quam maternis vel aliis quae non adquiruntur vel ex suis debitis dixerit fecisse huiusmodi liberalitates, tunc si quidem penitus inopia tentus est, ex illis videri rebus dotem vel ante nuptias donationem esse da-
5 tam, quae ad filios vel filias pertinent. Si vero et ipse substantiam idoneam possidet, et in hoc casu de suo patrimonio dotem vel ante nuptias donationem dedisse intellegatur. poterat enim secundum suas vires dotem pro filia vel ante nuptias donationem pro filio dare et consentire filiis suis, quando voluerint partem vel forte totam suam substantiam quam habent paternae liberalitati pro dote et ante nuptias donatione adgregare, ut re vera appareat, quid ipse vult dare et quid de substantia filiorum proficiscitur, ne, dum effuso sermone sese iactet, in promptum incidat sui periculum. *D. k. Nov. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[7] [*a.* 531]

XII.[8]

DE IURE DOTIUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Nicephoro.* Evicta re, quae fuerat in dotem data, si pollicitatio vel promissio fuerit interposita, gener contra socerum vel mulierem seu heredes eorum condictione
1 vel ex stipulatione agere potest. Sin autem nulla pollicitatio vel promissio intercesserit, post evictionem eius, si quidem res aestimata fuerit, ex empto
2 competit actio. Sin vero hoc non factum est, si quidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio: dolo autem dantis interposito de dolo actio adversus eum locum habebit, nisi a muliere dolus interpositus sit: tunc enim, ne famosa actio adversus eam detur, in factum actio competit. *PP. k. Aug. Muciano et Fabiano conss.* [*a.* 201]

2 *Imp. Antoninus A. Alcibiadi.* Si stipulatio de restituenda portione dotis datae subiecta est condicioque eius extitit, habet ex ea [9] actionem, in cuius personam utiliter concepta commissaque est.
1 Secundum quod si Polla soror tua de restituenda sibi parte dotis habet actionem eo, quod mater vestra donandi animo passa est partem dimidiam dotis post obitum matris filiam stipulari, metuere non debet doli exceptionem, quod matri suae quae pactum interposuit heres ex minore quam dimidia portione extitit, nisi liquido probatum fuerit matrem eius mutasse dotis pacti voluntatem contentamque esse voluisse filiam suam pro portione hereditatis praelegationibus maritumque suum exactione liberari voluisse. *PP. d. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Imp. Alexander A. Euphemo.* Etsi dotis exactio defuncta in matrimonio filia potuisset ad patrem pertinere, dotalibus tamen servis maritus testamento directam et fideicommissariam [10] libertatem iure dedit et praestita revocari non debuit, cum et inter vivos manumittendi mancipia dotalia [11] constante matrimonio liberam maritus habet facultatem. *PP. VI id. Dec. Antonino et Alexandro conss.* [*a.* 222]

4 *Idem A. Valenti.* Nulla lege prohibitum est universa bona in dotem marito feminam dare. *PP. IIII id. Iul. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Idem A. Statiae.* Quotiens res aestimatae in dotem dantur, maritus dominium consecutus summae velut pretii debitor efficitur. si itaque non convenit, ut soluto matrimonio res restituerentur et iure aestimatae sunt, retinebit eas, si pecuniam tibi offerat. *D. III id. April. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

6 *Idem*[12] *A. Sulpicio.* Avia tua eorum, quae pro filia tua in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conventionis ad te, si heres extitisti, transmittere potuit. nec enim eadem causa est patris et matris paciscentium, quippe matris pactum actionem praescriptis verbis constituit, patris dotis actionem profecticiae nomine competentem conventione simplici minime creditur innovare. *D. III id. Febr. Maximino A. et Africano conss.* [*a.* 236]

7 *Imp. Gordianus A. Marco.* Cum a socero tuo pro uxore dos tibi daretur, si ea in stipulationem deducta non est sub tempore dationis, sed postea, socer tuus tecum paciscendo, si id non ex voluntate filiae suae fecit, condicionem eius laedere non potuit. quandoque enim sola de dote experiens id pactum non debere ad sui dispendium operari de iure defenditur. *PP. d. k. Octobribus Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

8 *Idem A. Agrippinae.* Etiamsi non dotem reddi sibi mater, sed ea, quae in dotem data sunt, ut eam sequerentur vel ad se pertineant in matrimonio defuncta filia, stipulata sit, durante matrimonio filia

(1) petendis *om. p^a^*, *cf. p.* 203 *not.* 8 (2) *sic M^b^*, consecuturum *p^t^*, concessum *p^v^ C, inc. M^a^* (3) *sic Hal.*, d. non. mai. *p*, s. v non. mai. *N: fortasse haec const. iungenda est cum* 2, 21, 5 (d. v k. Mai.) *vel cum* 5, 14, 6 (d. v non. Mai.) (4) = *Th.* 3, 13, 4: *iunge* 2, 57, 2. 5, 3, 17. 5, 4, 22. 6, 18, 1. 6, 24, 11. 6, 61, 2 (5) etiamsi dictio vel stipulatio (*omissis* sive scr. f. s. non) *Th.* (6) *sic N^b^*, donationem *C* (7) lampadio et oresta coss. *Hal: emendavi propter diem et praefecturam Iohannis, cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 169. 185 (8) *B* 29, 1, 88 *seqq.* — *Cf. Dig.* 23, 3 (9) ex ea *om. C contra BΣ* (κ. π.) (10) *sic dett.*, fideicommissam *CM* (11) mancipii dotalis *C: ad haec verba videtur pertinere quod adnotat Thalelaeus:* τὸ παλαιόν δοταλίους (δοτάλιον *Flor.*) εἶχε, *unde tamen, quid antiquitus scriptum fuerit, haud adsequaris* (12) *scribi debuit* Imp. Maximinus

decedente actionem ex stipulatu videri quaesitam aequissimum esse iudicamus. cui consequens est, ut etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur. *PP. k. Febr. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

9 *Imp. Decius A. et Decius C. Urbicanae.* Dotis tuae potiorem causam magis esse convenit quam rei publicae, cui postea idem maritus obnoxius factus est. *PP. VI id. Iun. Decio A. et Grato conss.* [*a.* 250]

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Ingenuo.* Cum dotem te aestimatam accepisse profitearis, apparet iure communi per pactum quod doti insertum est formato contractu ex empto actionem esse. quis enim dubitet aestimationem a te mulieri deberi, cum periculo tuo res deteriores fiant vel augmenta lucro tuo recipiantur? *PP. XII k. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

11 *Idem AA. et CC. Severae.* De his, quae in dotem data ac direpta commemoras, mariti tui esse actionem nulla est dubitatio. *D. X k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Rufinae.* Ex pecunia dotali fundus a marito tuo [1] comparatus non tibi quaeritur, cum neque maritus uxori actionem empti possit adquirere ac dotis tantum actio tibi competat. unde aditus praeses provinciae, si non te transegisse reppererit, sed ex maiore dote partem [2] consecutam, residuum restitui [3] providebit *D. VIII k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Catulae.* Si a matre vestra superstite aliquid ad vos pertinens in dotem scienti vitrico vestro datum est, intellegis nullam firmitatem iuris dationem habere [4], si neque pollicitatio neque stipulatio intercessit. *D. prid. k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Basilissae.* Mater pro filia dotem dare non cogitur nisi ex magna et probabili vel lege [5] specialiter expressa causa: pater autem de bonis uxoris suae invitae nullam dandi habet facultatem. *S. d. IIII* [6] *non. Nov.* [7] *Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Ulpianae.* Cum citra fidem etiam instrumentorum datam dotem aliunde probanti post divortium quondam uxoris secundum bonam fidem restitui debere constet, amissis etiam instrumentis sine dubio cetera probationum indicia iure prodita non habentur irrita. *D. VIII k. Aug.* [8] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Aemiliano.* Ante divisionem soror tua intestato patri etiam ipsa succedens pro indiviso portionem fundi communis in dotem dare non prohibetur. *D. non. Iul.* [9] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

17 [10] *Idem AA. et CC. Sabiniano.* Res, quarum usu fructu sibi deducto socrus in dotem dedit, venumdando auferre tibi nihil potest. *D. nonis Iul.* [11] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Menestrato.* Si socrus tua fundum deducto usu fructu uxori tuae donavit tibique in dotem uxor quidem proprietatem, socrus autem usum fructum dedit, uxore tua rebus humanis in matrimonio exempta fundum apud te remansisse secundum placiti inter vos fidem non ambigitur. nam si acceptura certum quid annuum filiae suae usum fructum locavit, mortua conductrice usus fructus extingui minime potuit. *D. XIIII* [12] *k. Ian.* [13] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Achilli.* Cum patrem pro filia dotem tibi dantem, si post suam mortem in matrimonio constituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Ammiae reddi pactum proponas, post vero testamento facto cum aliis etiam Ammiam heredem scripsisse nec Ammiam quicquam ex stipulatu petere velle sanxisse, si quidem hanc sibi reddi secundum fidem pacti stipulatam Ammiam non probetur, ex alieno pacto nec prorsus ei ulla
1 competit actio. Si vero ex verborum conceptione sibi quaesivit obligationem ac tibi testatorem prospexisse probetur, contra eam ex stipulatu post eventum condicionis petentem, quatenus accepit ex defuncti voluntate quae fuit stipulata, exceptione (salva Falcidia) uti potes. *D. XIII k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Tiberio.* Pro oneribus matrimonii mariti lucro fructus dotis totius esse, quos ipse cepit, vel, si uxori capere donationis causa permisit, eum in quantum locupletior facta est posse agere manifestissimi iuris est. *D. V k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. ad Geminum.* Si inter virum et uxorem pactum sit interpositum, ut, si matrimonium intra quinquennii forte tempora quoquo modo esset dissolutum, species aestimatae doti datae pretiis quibus aestimatae sunt redderentur, manifestum est non pretia specierum dari, sed ipsas species debere restitui, cum in placito specierum reddendarum idcirco pretiorum nomen videatur adnexum, ne, si species aliqua deminuta fuisset aut perdita, alio pretio quam quo taxata fuerat posceretur. *D. non. Aug. Agrippinae CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Polybianae.* Rem, quam pater in dotem genero pro filia dedit nec recepit, alienare non potest. *D. V k. Oct. isdem CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Diogeni.* Si praedium uxor tua dotale venumdedit, sponte nec ne contractum habuerit, nihil interest, cum rei tibi quaesitae dominium auferre nolenti minime potuerit. *D. V k. Oct. Viminaci CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Aurelio et Lysimacho.* Si dotem marito libertae vestrae dedistis nec eam reddi soluto matrimonio vobis in continenti pacto vel stipulatione prospexistis, hanc culpa uxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse constitit, licet eam ingratam circa vos fuisse ostenderitis. *D. VI k. Nov. Antiochiae CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Eutychiano.* Si mulier dotem a viro dari stipuletur, ut de ea testari possit, cum ordinationis testamenti cogitatio mortis [14] antecedens tempus significat nec condicionem, sed causam continet, intestata quoque muliere defuncta stipulationem committi proficiet. *D. III id. Nov. Antiochiae CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Demostheni.* Si genero dotem dando pro filia pater communis eam reddi tibi extraneo constituto stipulatus est, nec sibi cessante voluntate nec tibi prohibente iure quaerere potuit actionem. *D. VI k. Ian. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

27 *Idem AA. et CC. Pompeiano.* Licet dos iure penes maritum remanserit, pro rebus tamen hereditariis successores, non maritus quondam, sollemnibus pensitationibus parere debent. *S. VI k. Ian. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

28 [15] *Imp. Zeno A. Aeliano pp.* Mulier in minore aetate constituta dotem marito consentiente generali uel speciali curatore recte dare et exigi potest, licet ipse tempore creationis fideiussorem in minorem quam dos est quantitatem dicitur praesti-
1 tisse. Hoc idem observatur et si minor ante nuptias donationem consentiente, ut dictum est, curatore fecerit. *D.* [16] *k. Ian. Basilio cons.* [*a.* 480]

29 [17] *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Ubi adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus et mulier sibi prospicere velit resque sibi

---

(1) tuo *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (2) *sic* *BΣ* (*κ. π.*), dotem partem *C*, dotem parte *M* (3) tibi *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) (4) *sic* *BΣ* (*κ. π.*), donationem iuris habere *C*, dationem *om.* *P* (5) vel lege *BΣ* (*κ. π.*), vel legis *C*, et legis *PL*[a], et lege *L*[b], et legi *M*[a] (6) s. d. IIII *P*, dat. *Hal.* (7) Iul. *Mommsen, Zeitfolge p.* 380 (8) *vel* Ian. (*Mommsen l. c.*) *vel* Oct. *vel* Nov. *vel* Dec. *scr.* (9) Ian. *Mommsen l. c.* (10) *iunge* 3, 28, 20 (11) Ian. *Mommsen l. c. et* 3, 28, 20 (12) d. XIIII *Hal.*, s. d. XVIII *P* (13) Febr. *Mommsen l. c.* (14) morti *scr.* (15) *iunge* 2, 21, 9. 5, 75, 6 (16) V *ins.* 5, 75, 6 (17) *iunge* 5, 9, 8

suppositas pro dote et ante nuptias donatione rebus-
que extra dotem constitutis tenere, non tantum ma-
riti res ei tenenti et super his ad iudicium vocatae
exceptionis praesidium ad expellendum ab hypotheca
creditorem secundum praestamus, sed etiam si ipsa
contra detentatores rerum ad maritum suum perti-
nentium super isdem hypothecis aliquam[1] actionem
secundum legum distinctionem moveat, non obesse
ei matrimonium adhuc constitutum sancimus, sed
ita eam posse easdem res vindicare vel a creditori-
bus posterioribus vel ab aliis, qui non potiora iura
legibus habere noscuntur, ut potuisset, si matrimo-
nium eo modo esset dissolutum, quo dotis et ante
nuptias donationis exactio ei competere poterat:
ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam
eas res alienandi vivente marito et matrimonio inter
eos constituto, sed fructibus earum ad sustenta-
tionem tam sui quam mariti filiorumque, si quos
1 habeant, abutatur. Creditoribus scilicet mariti
contra eum eiusque res, si quas postea forte ad-
quisierit, integra sua iura habentibus: ipsis etiam
marito et uxore post matrimonii dissolutionem super
dote et ante nuptias donatione pro dotalium in-
strumentorum tenore integro suo iure potituris. *D. III
id. Dec. dn. Iustiniano A. II cons.* [a. 528]

30 *Idem A. Demostheni pp.* In rebus dotalibus
sive mobilibus sive immobilibus seu se moventibus,
si tamen extant, sive aestimatae sive inaestimatae
sint, mulierem in his vindicandis omnem habere
post dissolutum matrimonium praerogativam et ne-
minem creditorum mariti, qui anteriores sunt, sibi
potiorem causam in his per hypothecam vindicare,
cum eaedem res et ab initio uxoris fuerant et na-
turaliter in eius permanserunt dominio. non enim
quod legum subtilitate transitus earum in mariti
patrimonium videtur fieri, ideo rei veritas deleta
1 vel confusa est. Volumus itaque eam in rem
actionem quasi in huiusmodi rebus propriis habere
et hypothecariam omnibus anteriorem possidere, ut,
sive ex naturali iure eiusdem[2] mulieris res esse in-
tellegantur vel secundum legum subtilitatem ad ma-
riti substantiam pervenisse, per utramque viam sive
in rem sive hypothecariam ei plenissime consulatur.
2 Omnis autem temporalis exceptio, sive per usu-
capionem inducta sive per decem sive per viginti
annorum curricula seu per triginta vel quadraginta
annorum metas sive ex alio quocumque tempore
maiore vel minore introducta, ea mulieribus ex eo
opponatur, ex quo possint actiones movere, id est
opulentis quidem maritis constitutis post dissolutum
matrimonium, minus autem idoneis ex quo hoc eis
infortunium illatum esse claruerit, cum constante
etiam matrimonio posse mulieres contra maritorum
parum idoneorum bona hypothecas suas exercere
iam nostra lege[3] humanitatis intuitu definitum est:
ficti divortii falsa simulatione[4] in huiusmodi causa,
quam nostra lex amplexa est, stirpitus eruenda.
*Recitata septimo in novo consistorio palatii Iusti-
niani. D. III k. Nov. Decio vc. cons.* [a. 529]

31 *Idem A. Iuliano pp.* Cum quidam dotes pro
mulieribus dabant sive matres sive alii cognati vel
extranei, recte quidem eas mariti sine monumento-
rum observatione suscipiebant: cum autem mulier
redhibitionem casus stipulabatur et huiusmodi for-
tuitus casus evenisset, ipsa mulier utpote a se non
facta donatione propter hoc, quod monumenta de-
erant, necessitatem habebat actiones huiusmodi casus
ad eum qui dotem dedit per cessionem transferre
vel ipsas res reddere: et ita inveniebatur forsitan
post prolixa matrimonii annorum curricula et liberos
1 forte editos infelix mulier indotata. Sancimus
itaque in huiusmodi omnibus casibus nullis monu-
mentis rem indigere, sed in omni persona ratas esse
huiusmodi donationes et mulierem dotem suam ipsam
habere, cum fortuitus casus hoc lucrum ei addi-
derit, et firmiter hoc apud eam permanere, nisi ipse,
qui ab initio dotem dederit[5], sibi dari huiusmodi
casum stipulatus est: tunc etenim, cum neque ab
initio suspicio aliqua liberorum concurrit, sed sibi
omnem rem ille qui dotem dedit pepigerit, huius-
2 modi tractatus habere locum non potest. Atqui
in aliis omnibus casibus, in quibus ipse non stipu-
latus est, tristitiae suae mulier hoc proprium habeat
3 (1) solacium per actionem dotis. Similique modo
si quis extraneorum (id est qui eum pro quo dat
non in potestate habeat) pro alio ante nuptias do-
nationem nupturae dedit mulieri et necessaria mo-
numenta adhibuerit, cum excedat summam legitimam
donatio, vel non minor mater familias nuptura sit,
non solum ad eam, cui ante nuptias donatio datur,
monumenta suam habeant firmitatem, sed etiam ad
illum pro quo dedit, ut, si lucrum ei ex dotalibus
pactis accesserit, non hoc cedat donatori, sed in
suum lucrum hoc maritus convertat firmumque et
inrevocabile habeat, nisi donator et hic sibi reddi
huiusmodi casum fuerit stipulatus, ne et in praefato
4 casu simile anteriori vitium oriatur. Sin autem
minor quantitas sit vel ita res gesta sit, ut monu-
mentorum ex omni parte nulla sit utilitas, et tunc
donatio ad utramque personam valeat et maritus
casum lucretur, nisi et hic donator eum stipulatus
5 (2) sit. Praeterea sancimus, si quis in dotem vel
praedia[6] vel certum reditum vel aedes vel panes
civiles spopondit vel promisit, si ex tempore matri-
monii biennium transactum sit, ilico redituum vel
pensionum nec non panis civilis quaestum eum prae-
stare, etiamsi non fuerint adhuc res principales
traditae: et si tota dos in auro sit, itidem post
biennium usuras usque ad tertiam partem centesi-
6 mae praestari. Sin autem aliae res praeter im-
mobiles vel aurum fuerint in dote[7], sive in argento
sive in muliebribus ornamentis sive in veste sive in
aliis quibuscumque, si quidem aestimatae fuerint,
simili modo post biennium et earum usuras ex
tertia parte currere: aestimatione earum, quia et
hoc apertius declarare oportet, ea intellegenda, quae
pro singulis speciebus facta est vel pro unoquoque
genere dotalium specierum, id est pro argento vel
pro ornamentis vel pro veste aliisque speciebus, et
non esse expectandam post singulas aestimationes
unam coadunationem totius calculi, quod satis scru-
pulosum et per nimiam subtilitatem perniciosum est.
7 Sin autem minime res mobiles fuerint aestimatae,
ea post biennium observari, quae leges post litem
contestatam pro omnibus huiusmodi rebus definiunt.
8 Sin vero res permixtae fuerint et partim in auro
partim in aliis rebus mobilibus vel immobilibus, pro
iam facta divisione omnia procedere. licentia mi-
nime deneganda marito quando voluerit dotem pe-
tere, ne is qui debet putet sibi licentiam esse redi-
tus vel pensiones vel usuras vel alias accessiones
solventi dotis solutionem protelare: sed sive ante
biennium sive postea voluerit dotem pars mariti
petere, queat et secundum leges eam exigere. *D. XII[8]
k. April. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]

XIII.

DE REI UXORIAE ACTIONE IN EX STIPULATU ACTIONEM TRANSFUSA ET DE NATURA DOTIBUS PRAESTITA.

1 [9]*Imp. Iustinianus A. ad populum urbis Con-
stantinopolitanae et universos provinciales.* Rem
in praesenti non minimam adgredimur, sed in omni
paene corpore iuris effusam, tam super rei uxoriae

(1) aliquam *om. BΣ* (*κ. π.*) (2) eiusdem *om. BΣ* (*κ. π.*) (3) *c.* 29 *h. t.* (4) dissimulatione *CM* (5) dotem dederit, ab initio *scr.* (6) praedia *M cum BΣ* (*κ. π*), praedium *C* (7) dote *dett. cum BΣ* (*κ. π.*), dotem *M*, dotem datae *C* (8) XV *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 177 (9) *B* 29, 1, 119: *iungenda videtur* 4, 29, 25

actione quam ex stipulatu, earum communiones et
differentias resecantes et in unum tramitem ex sti-
pulatu actionis totum rei uxoriae ius, quod dignum
1 esse valere censemus, concludentes. Rei uxoriae
itaque actione sublata sancimus omnes dotes per
ex stipulatu actionem exigi, sive scripta fuerit sti-
pulatio sive non, ut intellegatur re ipsa stipulatio
1a esse subsecuta. Eodemque modo et si inutiliter
facta est stipulatio: adiuvari enim eam magis quam
evanescere oportet. si enim, cum una in[1] instru-
mento stipulatio valida inveniatur, et aliis inutilibus
suam noscitur praestare fortitudinem, quare non
ex nostra lege huiusmodi stipulationibus robur ac-
cedat legitimum? est enim consentaneum nobis, qui
censemus, et ubi supposita stipulatio non est, in-
tellegi eam fuisse adhibitam, multo magis etiam, si
1b (1) inutilis est, validam eam effici. Et ut ple-
nius dotibus subveniatur, quemadmodum in admini-
stratione pupillarium rerum et in aliis multis iuris
articulis tacitas hypothecas inesse accipimus, ita et
in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypo-
thecam, sive ex parte mariti pro restitutione dotis
sive ex parte mulieris pro ipsa dote praestanda vel
rebus dotalibus evictis, sive ipsae principales per-
sonae dotes dederint vel promiserint vel susceperint,
sive aliae pro his personae, et dos sive adventicia
sive profecticia sit secundum veteris iuris nomina-
1c tionem. Ita enim et imperitia hominum et rusti-
citas nihil eis possit adferre praeiudicium, cum nos
illis et ignorantibus et nescientibus in hoc casu
nostram induximus providentiam. si enim et stipu-
lationes et hypothecae inesse dotibus intelleguntur
et inutiles stipulationes emendantur, sic in poste-
rum causa inveniatur valida et perfecta, quasi om-
nibus dotalibus instrumentis a prudentissimis iuris[2]
1d confectis. Et nemo putet nos haec sancire in
his tantummodo dotibus, quae instrumentis receptae
sunt: nihil enim prohibet, etsi sine scriptis dos vel
detur vel promittatur vel suscipiatur, simili modo
intellegi factam stipulationem et hypothecam ex utra-
que parte, quasi fuerit scripta. et natura quidem
ex stipulatu actionis haec intellegatur, re uxoria in
2 posterum cessante. Sed etsi non ignoramus ex
stipulatu actionem stricto iure esse vallatam et non
ex bona fide descendere, tamen, quia novam natu-
ram de dote stipulatio sibi invenit, accommodetur
ei a natura rei uxoriae etiam bonae fidei beneficium.
2a Et omnes quidem eventus, quos dos ex stipu-
latu habet, maneat pro sui natura exercens: si quid
autem optimum ex rei uxoriae actione invenimus,
hoc in praesenti specialiter ei addimus, ut sit et
nova ista ex stipulatu quam composuimus et non
propria tantum, sed etiam veteris actionis pulchri-
3 tudine decorata. Primum itaque quid naturale
sit ex stipulatu actionis, exponatur, et ita, si quid ex
3a actione rei uxoriae supervenerit, addatur. Scien-
dum itaque est edictum praetoris, quod de alterutro
introductum est, in ex stipulatu actione cessare, ut
uxor et a marito relicta accipiat et dotem con-
sequatur, nisi specialiter pro dote ei maritus ea
dereliquit, cum manifestissimum est testatorem, qui
non hoc addidit, voluisse eam utrumque consequi.
4 Maneat ex stipulatu actionis ius ad successores
5 et sine mora transmissionis incorruptum. Taceat
in ea retentionum verbositas. quid enim opus est
inducere ob mores retentionem alio auxilio ex con-
5a stitutionibus introducto? Vel ex qua causa ob
res donatas retentio introducatur, cum sit donatori
facultas per actionem in rem directam vel per uti-
5b lem vel per condictionem suo iuri mederi? Sed
nec retentio ob res amotas necessaria est, cum pa-
teat omnibus maritis rerum amotarum iudicium.
5c Sileat ob liberos retentio, cum ipse naturalis
stimulus parentes ad liberorum suorum educationem
5d hortatur. Ne varium genus culpae mariti contra
uxores excogitent, ut possint eadem retentione contra
eas uti, cum iam etiam imperialibus constitutioni-
bus statutum sit, si culpa mulieris dissolutum fuerit
5e matrimonium, quid fieri oportet. Sed nec ob
impensas in res dotis factas retentio satis esse nobis
videtur idonea. cum enim necessariae quidem ex-
pensae dotis minuunt quantitates, utiles autem ex-
pensae non aliter in rei uxoriae actione detineban-
tur nisi ex voluntate mulieris, non ab re est, si
quidem voluntas mulieris intercedat, mandati actio-
nem a nostra auctoritate marito contra uxorem in-
dulgeri, quatenus possit per hanc hoc quod utiliter
impensum est observari: vel si non intercedat mu-
lieris voluntas, utiliter tamen res gesta est, nego-
5f tiorum gestorum adversus eam sufficit actio. Quod
si voluptariae sunt, licet voluntate eius expensae,
deductio operis quod fecit, sine laesione tamen
prioris speciei, marito relinquatur, ut sit omnium
retentionum expeditus tractatus et ex stipulatu actio
merito secundum sui naturam nullam accipiat reten-
6 tionem. Illo procul dubio in ex stipulatu actione
servando, ut, si decesserit mulier constante matri-
monio, dos non in lucrum mariti cedat nisi ex qui-
busdam pactionibus, sed ad heredes mulieris ex sti-
pulatu actio secundum sui naturam transmittatur,
sive expressa fuerit sive ex hac lege inesse intelle-
7 gatur. Cum autem in exactione dotis ex stipu-
latu quidem actio naturaliter restitutionem dotis a
parte mariti uxori ilico et in solidum fieri iubebat,
rei uxoriae autem annua bima trima die in his quae
pondere numero mensura consistunt exactionem pol-
licebatur, et non in solidum, sed quantum maritus
facere potest, si non dolo malo suam deminuit sub-
stantiam, in hac parte rudem figuram ex stipulatu
damus actioni, ut, si matrimonium fuerit dissolutum
nullo pacto adhibito, in tantum quidem maritus
condemnetur, in quantum facere potest, quia hoc
aequissimum est et reverentiae debitum maritali, si
non dolo malo versatus est: cautione videlicet ab
eo exponenda, quod, si ad meliorem fortunam per-
venerit, etiam quod minus persolvit, hoc restituere
7a procuret. Exactio autem dotis celebretur non
annua bima trima die, sed omnimodo intra annum
in rebus mobilibus vel se moventibus vel incorpo-
ralibus: ceteris videlicet rebus quae solo continen-
tur ilico restituendis, quod commune utriusque fuerat
7b actionis. Sin autem supersederit res mobiles
vel se moventes vel incorporales post annale tem-
pus restituere vel ceteras res statim post dissolutum
matrimonium, etiam usuras aestimationis omnium
rerum, quae extra immobiles sunt, usque ad ter-
tiam partem centesimae ex bona fide introducendas
maritus praestet: fructibus videlicet immobilium
rerum parti mulieris ex tempore dissoluti matri-
monii praestandis, similique modo pensionibus vel
vecturis navium sive iumentorum vel operis servo-
rum vel quaestu civilium annonarum et aliis quae
8 sunt eis similia parti mulieris restituendis. Igi-
tur et in sequenti capitulo sua ex stipulatu actio
utatur natura, ut, si mulier a marito fuerit heres
instituta et legis Falcidiae ratio emerserit, etiam
dotis debitum liceat ei sicuti alia debita ex substantia
mariti subtrahere et sic quartam partem deducere.
9 Cumque ex stipulatu actio in his casibus quos
enumeravimus propriam habeat naturam, necessa-
rium est in sequenti tractatu ea exponere, quae vel
communia sunt utriusque actionis, quae[3] in solam
ex stipulatu actionem colligi oportet, vel propria
quidem rei uxoriae actionis, exinde autem ex stipu-
9a latu actioni accommodanda. Itaque partus do-
talium ancillarum, id est quae aestimatae non sunt,
vel quae servi dotales ex quacumque causa nisi ex
re mariti vel operis suis adquisierint, ad mulierem
9b pertinere utraque actio similiter voluit. Fetus
autem iumentorum et omnia quae fructuum nomine

(1) una in *dett.*, unam in *C*, una *R*   (2) iuris *R cum BΣ (κ. π.)*, viris *C*   (3) quae *R cum BΣ (κ. π.)*, vel quae *C*

continentur ad lucrum mariti pertineant pro tempore matrimonii, sive aestimata sive non aestimata
9c sint. Sed et novissimi anni, in quo matrimonium solvitur, fructus pro rata temporis portione debere utrique parti adsignari commune utriusque actionis est, in rebus scilicet non aestimatis. aestimatarum enim rerum maritus quasi emptor et commodum sentiat et dispendium subeat et periculum expectet.
10 Cautione videlicet defensionis in specie, in qua dotem suae uxoris vel nurus in familiae herciscundae iudicio praecipuam filius defuncti detrahit, secundum propriam naturam ex stipulatu actionis coheredibus
11 suis praestanda. Videamus igitur, quali incremento ei de rei uxoriae actione accedente formare decet ex stipulatu actionem. cumque iuris certi et indubitati est, si parens per virilem sexum adscendens dote pro filia vel nepte praestita emancipaverit eam vel ipse decesserit, in rei uxoriae actione dotem omnimodo ad mulierem pertinere, etsi fuerit[1] exheredata (quod non erat in ex stipulatu actione: ibi etenim velut aliae actiones in omnes heredes actio dividebatur), aequissimum nobis visum est et in ex stipulatu actione mulierem dotem suam praecipuam accipere, etsi emancipata vel exheredata sit
12 vel cum aliis heredibus scripta. Quo a nobis recepto et aliae multae species promptum accipiunt exitum, cum dos possit et de inofficioso actionem excludere, maxime si sufficit ad quartam, et in collationem ferri, si intestatus pater familias decesserit, et testamento facto, quando hoc testator dixerit. quae omnia ex stipulatu actio a rei uxoriae actione
13 accipit. Accedit ei et alia species a rei uxoriae actione. si quando etenim extraneus dotem dabat nulla stipulatione vel pacto pro restitutione eius in suam personam facto, quisquis is fuerat, mulier habebat rei uxoriae actionem: quod antea in ex stipulatu actione non erat. stipulatione autem vel pacto interposito stipulator vel is qui paciscebatur habebat vel ex stipulatu vel praescriptis verbis civi-
13a lem actionem. In praesenti autem non sic esse volumus, sed si non specialiter extraneus dotem dando in suam personam dotem stipulatus est vel pactum fecerit, tunc praesumatur mulier ipsa stiputionem fecisse, ut ei dos ex huiusmodi casu accedat.
13b Neque enim in hac specie volumus videri extraneum tacitam stipulationem fecisse, ne, quod pro mulieribus introduximus, hoc adversus mulieres convertatur. immo magis in huiusmodi dotibus, quae ab extraneis dantur vel promittuntur, ipsa mulier videatur fecisse tacitam stipulationem, nisi expressim extraneus sibi dotem reddi pactus fuerit vel stipulatus, cum donasse magis mulieri quam sibi aliquid ius servasse extraneus non stipulando videtur.
13c Extraneum autem intellegimus omnem citra parentem per virilem sexum adscendentem et in potestate dotandam[2] personam habentem: parenti enim
14 tacitam ex stipulatu actionem donamus. Et hoc ex rei uxoriae actione simili modo ex stipulatu actioni accommodandum est. si quando etenim post solutum matrimonium dos a patre[3] petebatur, si quidem rei uxoriae fuerat actio, non poterat solus pater sine consensu filiae suae agere: et si necdum actione mota ab hac luce fuerat subtractus et si lis contestata esset[4], ad filiam quasi proprium patri-
14a monium dos revertebatur. Quod non erat in ex stipulatu actione: ibi enim et solus exactionem habebat consensu filiae non expectato et, si decedebat, ad suos heredes transmittebat. sed rei uxoriae ius et in ex stipulatu actionem transponere satis humanum, satis pium, satis utile matrimoniis
15 est. Et cum lex Iulia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri a marito non consentiente muliere, hypothecam autem nec si mulier consentiebat, interrogati sumus, si oportet huiusmodi sanctionem non super Italicis tantummodo fundis, sed pro
15a omnibus locum habere. Placet itaque nobis eandem observationem non tantum in Italicis fundis, sed etiam in provincialibus extendi. cum autem hypothecam etiam ex hac lege donavimus, sufficiens habet remedium mulier, et si maritus fundum alie-
15b nare voluerit. Sed ne ex consensu mulieris hypothecae eius minuantur, necessarium est et in hac parte mulieribus subvenire hoc tantummodo addito, ut fundum dotalem non solum hypothecae titulo dare nec consentiente muliere maritus possit, sed nec alienare, ne fragilitate naturae suae in re-
15c pentinam deducatur inopiam. Licet enim Anastasiana lex[5] de consentientibus mulieribus vel suo iuri renuntiantibus loquitur, tamen eam intellegi oportet in res mariti vel dotis quidem, aestimatas autem, in quibus dominium et periculum mariti est: in fundo autem inaestimato, qui et dotalis proprie nuncupatur, maneat ius intactum, ex lege quidem Iulia imperfectum, ex nostra autem auctoritate plenum atque in omnibus terris effusum et non tan-
16 tum Italicis et sola hypotheca conclusum. Illud etiam generaliter praesenti addere sanctioni necessarium esse duximus, ut, si qua pacta intercesserint vel pro restitutione dotis vel pro tempore vel pro usuris vel pro alia quacumque causa, quae nec contra leges nec contra constitutiones sunt, ea ob-
16a serventur. Sin autem repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia iura, quae ex Theodosiana[6] vel nostra[7] lege descendunt, immutilata custodian-
16b tur. Simili modo ea, quae Anastasianae legi[8] pro his quae bona gratia separantur enumerata
16c sunt, firma illibataque permaneant. Et generaliter quidquid sacratissimis constitutionibus vel libris prudentium cautum est, quod non contrarium huic legi inveniatur, et hoc in sua maneat firmitate et ex stipulatu actioni adgregetur, licet in re uxoria
16d tractatum est. Quae omnia in his tantummodo dotibus locum habere censemus, quae post hanc legem datae fuerint vel promissae vel etiam sine scriptis habitae: instrumenta enim iam confecta viribus suis carere non patimur, sed suum expectare eventum. *D. k. Nov. Lampadio et Oreste conss.*[9] [*a.* 530]

XIIII.[10]

DE PACTIS CONVENTIS TAM SUPER DOTE QUAM SUPER DONATIONE ANTE NUPTIAS ET PARAPHERNIS.

1 [11]*Impp. Severus et Antoninus AA.*[12] *Nicae.* Legem, quam dixisti, cum dotem pro alumna dares, servari oportet, nec obesse tibi debet, quod dici solet ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc dicimus, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur et aliquid de reddenda ea convenit, utilis est condictio. *PP. VII k. Febr. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

2 *Imp. Antoninus A. Theodotae.* Fructus praediorum in dotem datorum si secundum pactum sumptibus tuis tuorumque servierunt, repeti non posse ambigere non debes. *D. XI k. April. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Imp. Gordianus A. Torquatae.* Quamvis pater tuus, cum te nuptui collocaret, pactus sit, ut, si maritus tuus superstitibus filiis communibus in matrimonio decessisset, pars dotis liberorum nomine retineatur, eiusmodi tamen conventio, quominus actionem integrae dotis habeas, proficere non potest. *D. VI id. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

(1) fuerat *libri* (2) *sic libri*, προικιζόμενον *BΣ* (κ. π.) (3) *sic dett. cum BΣ* (κ. π.), eius *ins. CR* (4) etsi ... esset *BΣ* (κ. π.): *scribi debuit* et si ... erat (5) 4, 29, 21 (6) 5, 17, 8 (7) 5, 17, 10 (8) 5, 17, 9 (9) D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis *scr. cum* 4, 29, 25 (10) *B* 29, 5, 31 *seqq.* — *Cf. Dig.* 23, 4 (11) = 2, 3, 10 (12) *lex gemina adscribitur Alexandro cum subscriptione* pp. III k. Mart. Albino et Maximo conss. (*a.* 227), *cf. consules ad* 2, 4, 5. 9, 36, 4

4 *Idem A. Agatho.* Pactum dotale, quo matrem convenisse cum patre tuo proponis, ut, si in matrimonio decessisset, tibi et fratribus tuis dos restitueretur, si stipulatio ex persona vestra, cum in potestate patris constituti non essetis, legitima minus intercessit, defuncta ea in matrimonio actionem vobis quaerere non potuit. sed si obligatione verborum rite intercedente dotis petitionem habere potuisti, maxime si ad vinculum potestatis patriae non attigeris, petitionem exsequi [1] non prohiberis. *PP. v id. Iun. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Claudio.* Hereditas extraneis testamento datur. cum igitur adfirmes dotali instrumento pactum interpositum esse vice testamenti, ut post mortem mulieris bona eius ad te pertinerent, quae dotis titulo tibi non sunt obligata, intellegis te nulla actione posse convenire heredes seu successores eius, ut tibi restituantur, quae nullo modo debentur. *PP. non. Febr. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. et CC. Rufo.* Si convenit, ut in matrimonio uxore defuncta dos penes maritum remaneret, profecticiae dotis repetitionem huiusmodi pactum inhibuisse explorati iuris est, cum deteriorem causam dotis, in quem casum patri soli repetitio competit, pacto posse fieri auctoritate iuris saepissime sit responsum. *D. v non. Mai. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Phileto.* Pater, pro filia dotem datam genero ea prius in matrimonio defuncta nepotibus pactus restitui, licet his actionem quaerere non potuit, tamen utilis eis ex aequitate accommodabitur actio [2]. *D. XIIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hormisdae pp.* Hac lege decernimus, ut vir in his rebus, quas extra dotem mulier habet, quas Graeci parapherna dicunt, nullam uxore prohibente habeat communionem nec aliquam ei necessitatem imponat. quamvis enim bonum erat mulierem, quae se ipsam marito committit, res etiam eiusdem pati arbitrio gubernari, attamen quoniam conditores legum aequitatis convenit esse fautores, nullo modo, ut dictum est, muliere prohibente virum in paraphernis se volumus immiscere. *S. d. v id. Ian. post consulatum Protogenis et Asterii.* [*a.* 450]

9 *Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp.* Ex morte cuiuscumque personae sive mariti sive mulieris eandem partem, non pecuniae quantitatem, tam virum ex dote quam mulierem ex ante nuptias
1 donatione lucrari decernimus. Veluti si maritus mille solidorum ante nuptias donationem confecerit, licebit mulieri et minoris et amplioris quantitatis dotem offerre et marito similiter ante nuptias donationem: hoc tamen observandum est, ut quantam partem mulier stipuletur sibi lucro cedere ex ante nuptias donatione, si priorem maritum mori contigerit, tantam et maritus ex dote partem, non pecuniae quantitatem, stipuletur sibi, si constante matri-
2 monio prior mulier in fata collapsa fuerit. Et si pactum contra vetitum fuerit subsecutum, infirmum atque invalidum hoc esse, ut nulla ex eo pro-
3 cedere possit exactio, praecipimus. Eadem custodiri censemus, sive pater pro filio sive mater sive ipse ducturus uxorem sui iuris constitutus sive quilibet alius pro eo ante nuptias donationem nuptu-
4 rae dederit. Simili quoque modo, sive pater pro filia sive mater sive ipsa pro se, sui iuris videlicet constituta, sive quilibet alius pro ea uxorem ducturo dotem dederit seu promiserit, quoniam et alio pro ea offerente dotem ipsa eam pro se videtur offerre.
5 Quod adeo verum est, ut et ipsa ab alio pro se oblatam dotem in lucrum suum [3] reposcat, nisi forte is qui eam obtulit statim (id est tempore oblationis seu promissionis) stipulatus vel pactus sit, ut sibi dos praedicta reddatur. *D. XV k. Sept. Anthemio A. II cons.* [*a.* 468]

10 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Lege Leonis divae memoriae pacta lucrorum dotis et ante nuptias donationis paria esse sanciente nec adiciento, quid fieri oporteat, si hoc minime observatum sit, nos omnia clara esse cupientes praecipimus disparibus eis factis maiorem lucri partem ad minorem deduci, ut eo modo uterque minorem partem lucretur. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

11 *Idem A. Iohanni pp.* Si mulier marito suo nomina (id est feneraticias cautiones) quae extra dotem sunt dederit, ut loco paraphernarum apud maritum maneant, et hoc dotali instrumento fuerit adscriptum, utrumne habeat aliquas ex his actiones maritus sive directas sive utiles, an penes uxorem omnes remaneant, et in quem eventum dandae sint
1 marito actiones, quaerebatur. Sancimus itaque, si quid tale evenerit, actiones quidem omnimodo apud uxorem manere, licentiam autem marito dari easdem actiones movere apud competentes iudices nulla ratihabitione ab eo exigenda, et usuras quidem eorum circa se et uxorem expendere, pecunias autem sortis quas exegerit servare mulieri vel in
2 causas, ad quas ipsa voluerit, distribuere. Et si quidem in dotali instrumento hypothecae pro his nominatim a marito scriptae sunt, his esse mulierem ad cautelam suam contentam. sin autem minime hoc scriptum inveniatur, ex praesenti nostra lege habeat hypothecam contra res mariti, ex quo
3 pecunias ille exegit. Antea etenim habeat ipsa mulier facultatem, si voluerit, sive per maritum sive per alias personas easdem movere actiones et suas pecunias percipere et ipsas cautiones a marito re-
4 cipere, securitate ei competente facienda. Dum autem apud maritum remanent eaedem cautiones, et dolum et diligentiam maritus circa eas praestare debet, qualem circa suas res habere invenitur. ne ex eius malignitate vel desidia aliqua mulieri accedat iactura. quod si evenerit, ipse eandem de proprio resarcire compelletur. *D. k. Nov. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [4] [*a.* 530]

XV. [5]

DE DOTE CAUTA ET NON NUMERATA.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Dionysiae.* Dotem numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit: et ideo non ignoras ita demum ad petitionem dotis admitti te posse, si dotem a te re ipsa datam probatura es. *D. XIII* [6] *k. Aug. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

2 *Imp. Alexander A. Papinianae.* Quod de suo maritus constante matrimonio donandi animo in dotem adscripsit, si eandem donationem legitime confectam non revocavit, qui incrementum doti dedit, et durante matrimonio mortem obiit, ab heredibus mariti, quatenus [7] interposita liberalitas munita est, peti potest. *PP. non. Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

3 [8] *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* In dotibus, quas datas esse dotalibus instrumentis conscribi moris est, cum adhuc nulla datio, sed pollicitatio tantum subsecuta sit, liceat non numeratae pecuniae exceptionem opponere non solum marito contra uxorem vel heredes eius morte mulieris vel repudio dissoluto matrimonio, sed etiam heredibus mariti, cuius morte dissolutum est matrimonium, socero etiam vel eius heredibus, si cum filio suo dotem suscepisse

---

(1) sed obl. v. r. i. d. petitionem, maxime ... attigeris, exsequi *Mommsen* (2) tamen ... actio *contra ius antiquum compilatores addidisse testatur Thalelaeus* (*BΣ*) (3) suum *M*, sibi *C* (4) d. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr.* (5) *B* 29, 5, 41 *seqq.* (6) d. XIII *Hal.*, pp. XV *P* (7) *adiecto supra* legitime confectam *hoc loco* stipulatione *compilatores deleverint* (8) *iunge* 4, 30, 14

dotalibus instrumentis scriptum sit, omnique personae, quam dotem suscepisse una cum marito conscribitur, et eius similiter heredibus, ita tamen, ut intra annum tantum continuum a morte mariti vel mulieris vel missione repudii computandum ea licentia detur. *D. k. Iun. dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

XVI.[1]

DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM ET A PARENTIBUS IN LIBEROS FACTIS ET DE RATIHABITIONE.

1 *Imp. Antoninus A. Tryphaenae.* Bona quondam mariti tui fiscus si nemine ei successore exsistente ut vacantia occupavit, donationes ab eo factae, si usque ad finem vitae in eadem voluntate permansit, revocari non possunt. *PP. III id. Ian. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Marco militi.* Si ancillam nummis tuis comparatam esse praesidi provinciae probaveris donationisque causa focariae tuae nomine instrumentum emptionis esse conscriptum, eam tibi restitui iubebit. nam licet cessante iure matrimonii donatio perfici potuerit, milites tamen meos a focariis suis hac ratione fictisque adulationibus spoliari nolo. *PP. XII k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Epicteto.* Donatio mancipiorum aliarumque rerum, quas tibi ab uxore tua donatas dicis, si modo suae potestatis, cum donaret, fuit vel patris voluntate id fecit et in eadem voluntate donationis usque ad ultimum diem vitae perseveravit, ex[2] mea et divi Severi patris mei constitutione firmata est. 1 Sin autem post mortem filiae facta est donatio a quondam socero tuo, etiam inter vivos ea perfici potuit. *PP. IIII non. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Imp. Alexander A. Claudiano.* Nec inter eas quidem personas, quarum iuri subiecti sunt vir et uxor quive in eorum potestate sunt, donationes iure civili fieri possunt. *PP. XVII k. Oct.*

5 *Idem A. Quintillae.* Si, ut proponis, pater tuus, in cuius potestate fuisti, marito tuo genero suo instrumentum debitoris donationis causa dedit isque matrimonio durante vita functus est ac postea a marito divortisti, quod gestum est non valet. *PP. id.*[3] *Febr. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

6 *Idem A. Nepotiano.* Etiamsi uxoris tuae nomine res quae tui iuris fuerunt depositae sunt, causa proprietatis ea ratione mutari non potuit, etsi donasse te uxori res tuas ex hoc quis intellegat, cum donatio in matrimonio facta prius mortua ea quae 1 liberalitatem excepit irrita sit. Nec est ignotum, quod, cum probari non possit, unde uxor matrimonii tempore honeste quaesierit, de mariti bonis eam habuisse veteres[4] iuris auctores merito credidissent. *PP. non. Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

7 *Idem A. Theodotae.* Si ex voluntate patris tui filio tutoris nupta es, collata in maritum donatio ipso iure irrita est. sed si matrimonium iure non valuit, licet ipso iure donatio tenuerit, quia tamen indigna persona eius fuit, qui nec maritus potest dici, utiles actiones super revocandis his tibi competunt. *PP. k. Oct. Lupo et Maximo conss.* [*a.* 232]

8 *Idem A. Leoni.* Si fructus eorum praediorum, quae in dotem accepisse te dicis[5], matrimonii tempore uxorem tuam percipere passus es eosque uxor tua absumpsit, restitui tibi post divortium oportere nulla ratione contendis. sin autem ab his locupletior facta est, in tantum potest conveniri. *PP. V k. Oct. Maximo et Paterno conss.* [*a.* 233]

9 *Imp. Gordianus A. Origeni.* Etsi de tua pecunia mancipia uxori tuae comparata sunt, tamen, si ei sunt tradita, eorum dominium non ad te, sed ad eam pertinet, pecuniae autem tantummodo repetitionem habes, sive negotium eius gerens numerationem fecisti sive in eam donationem conferens quantitatem pretii largitus es: etenim vel in solidum vel quatenus locupletior facta est actione cum ea competenti poteris experiri. *PP. VII*[6] *k. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

10 *Idem A. Veriano.* Si maritus quondam uxoris tuae, cum sui iuris esset, in eam praedia vel cetera donationis titulo contulit et in ea voluntate usque ad mortem suam perseveravit, ex oratione divi Severi confirmata est donatio: ac[7] si eas res pater defuncti iniuriose abstulit, per praesidem provinciae eas restituere cogetur. nec enim, quasi maleficiis eius sit maritus extinctus, crimen intendens sub[8] praetextu accusationis quae donata sunt auferre debuit, cum causa liberalitatis a criminatione separata sit. *PP. III k. April. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

11 *Idem A. Maximo.* Sicut cessat petitio quantitatis, quam de suo maritus uxori in menses singulos vel annos singulos proprii usus eius gratia promittit[9], ita ex ea causa nummi[10] soluti erogatique non dari repetitionem manifestum est. *PP. V k. Iul. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

12 *Idem A. Secundinae.* Si maritus tuus creditores sortitus post factam in te donationem fundum, quem ex donatione iuri tuo vindicas, isdem specialiter obligavit, eandem obligationem defensionis tuae firmitatem inrumpere intellegere debes, cum sit manifestum non solum ex huiusmodi obligatione, sed etiam ex donatione vel venditione vel alio quolibet modo rebus alienatis revocatam esse a viro in mulierem factam donationem. *PP. VI k. Febr. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

13 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Rufinae.* Si quidem ante donationem possessionis in te iure, ut dicis, a marito collatam[11] praedium ab eodem creditori obligatum fuit, alienationem eius salvo iure debiti (si tamen iuris ratio actionem eius 1 non excludit) factam esse dubium non est. Quod si donatione iure celebrata eo, quod vel ante nuptias facta est vel in isdem casibus, in quibus etiam constante matrimonio donatio procedere potest, obligatio insecuta est, factum mariti, quem diem suum obisse memorasti, iuri tuo officere non posse certum est. *PP. XII k. Iul. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

14 [12]*Idem AA. Octavianae.* Ex verbis, quae in postremis iudiciis inseruntur, licet ad fideicommissum vel legatum utilia sunt, non omnimodo legati vel fideicommissi persecutio datur, sed ita demum, si relinquendi studio huiusmodi verba fuerint adscripta. unde te voluntatis, non iuris quaestionem in preces 1 tuas contulisse palam est. Cum igitur lecto testamento animadvertimus maritum tuum ex praecedente donatione dominium tibi conservasse securitatique tuae ad obtinendam proprietatem cavisse, inditorum verborum conceptio non fideicommissum relictum ostendit, sed ex senatus consulti auctoritate liberalitatem mariti tui, cui custodiendae etiam moriens prospexit, quatenus firmare potuit dominium, mortis tempore tibi esse addictam. *PP. III*[13] *non. Oct. ipsis AA. conss.* [*a.* 290]

15 *Idem AA. Iustiniano et aliis.* Si non verum contractum pater vester gessit, sed sub specie venditionis donationem possessionis in matrem vestram contulit, nec ex bonis, quae in persona patris vestri permansisse videbantur, ob primipilum indemnitati fiscali satisfieri potuit, licet in eadem donandi vo-

(1) *B* 30, 1, 64 *seqq.* — *Cf. Dig.* 24, 1 (2) ex *N*, et ex *PC* (3) id. *Hal.*, v id. *P* (4) *sic dett.*, veteris *CM* (5) accepisse te dicis *C*, accepisti *M* (6) VII *Hal.*, VIII *P* (7) ac *P*, at *C* (8) sub *P*[b], *om.* *P*[a]*C* (9) *sic M* cum *B*, permittit *PC* (10) nummi *glossam esse vidit Mommsen* (11) *sic M*, collatae *C* (12) *cf.* 8, 16, 5 (13) III *Hal.*, VI *P*

luntate perseverasse eum probari potest, ex eadem possessione ad supplendam pecuniam, quae ex bonis ab eo relictis colligi nequivit, conferendum est.
1 Quod si liberalitatis tenorem mutata voluntate pater tuus interrupit, in hereditate eius dominium resedisse nulla dubitatio est. *PP. IIII k. Febr. Tiberiano et Dione conss.* [a. 291]

16 *Idem AA. Theodoro.* Si filii tui emancipati matris hereditatem sibi adquisierunt, proba apud praesidem provinciae non donandi animo te nomine uxoris tuae praedia comparasse, sed nominis dumtaxat eius titulo usum per possessionem rerum a venditoribus tibi traditarum dominum esse effectum, ut comprehensa filiorum tuorum iniuria proprietatis ius incolume perseveret. nam si largiendi proposito id te fecisse constiterit, pecuniae tibi persecutio competit. *PP. VI*[1] *id. Mart. Tiberiano et Dione conss.* [a. 291]

17 [2]*Idem AA. et CC. Capitolinae.* De his, quae extra dotem in domum illata a marito erogata commemoras, si quidem te donante consumpta sunt, intellegis adversus heredes non nisi in quantum locupletior fuit[3] habere te actionem: si vero contra voluntatem tuam, omnia tibi restitui oportere. *Sub die VIII*[4] *k. Mai. Heracliae AA. conss.* [a. 293]

18 *Idem AA. et CC. Maternae.* A marito in uxorem donatione collata matrimonii tempore nec initio dominium transferri potest nec post, si divortium intercesserit vel prior persona quae liberalitatem accepit rebus humanis fuerit exempta vel ab eo qui donavit fuerit revocata, potest convalescere. *Sub die IIII k. Iul. Serdicae AA. conss.* [a. 293]

19 *Idem AA. et CC. Dionysiae.* Si constante matrimonio tibi mater domum tradidit, hanc in tuis fecit bonis. *D. id. Iul. Philippopoli CC. conss.*[5] [a. 294]

20 *Idem AA. et CC. Claudiae.* Creditor debito soluto de pignore liberato nihil ad uxorem debitoris quondam transferre potuit. sed nec consensus eiusdem debitoris per eum qui creditor fuit accedens imaginariae factae venditioni[6] ad dominium transferendum prodesse quicquam potuit, cum tam ea quae simulate aguntur, quam quae in uxorem a marito donationis causa tempore matrimonii procedunt, propter iuris civilis interdictum (cum proponas uxorem superstite marito rebus humanis exemptam) pro infectis habeantur. *D. V id. Aug. Viminaci CC. conss.*[7] [a. 294]

21 *Idem AA. et CC. Cacaliae.* Si propriis habitis contractibus quam acceperas mutuam pecuniam pro marito donationis causa erogasti, cum nec ad dignitatem profuerit[8] nec locupletior sit factus, intellegis nullam tibi contra eum competere actionem. *D. III id. Aug. Viminaci CC. conss.*[7] [a. 294]

22 *Idem AA. et CC. Arsinoae.* Maritus manumissionis causa servum mulieri constante matrimonio donare potest. *S. k. Aug. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

23 *Idem AA. et CC. Caecilianae.* Si te in vacuam possessionem praedii socrus tua titulo donationis ante matrimonium vel post induxit, ad rescindendam donationem paenitentia nihil proficit. *S. k. Nov. Brundusii*[9] *CC. conss.* [a. 294]

24 [10]*Imp. Constantinus A. Petronio Probiano*[11]. Res uxoris, quae vel successione qualibet vel emptione vel etiam largitione viri in eam ante reatum iure pervenerant, damnato ac mortuo ex poena marito vel in servilem condicionem ex poenae qualitate deducto[12], illibatas esse praecipio nec alieni criminis infortunio stringi uxorem, cum paternis maternisve ac propriis frui eam integro legum statu
1 religiosum sit. Et donatio maritalis ante tempus criminis ac reatus collata in uxorem, quia pudicitiae praemio cessit, observanda est, tamquam si
2 maritum eius[13] natura, non poena subduxerit. Sin autem aqua et igni ei interdictum erit vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsecuta, donationes a viro in uxorem collatae adhuc in pendenti maneant, quia nec matrimonium huiusmodi casibus dissolvitur, ita ut, si usque ad vitae suae tempus maritus eas non revocaverit, ex[14] morte eius confirmentur: fisco nostro ad easdem res nullam in posterum communionem habituro. *D. III k. Mart. Serdicae Crispo II et Constantino II CC. conss.* [a. 321]

25 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Donationes, quae parentes in liberos cuiuscumque sexus in potestate constitutos conferunt vel uxor in suum maritum vel maritus in suam uxorem vel alteruter eorum in aliam personam, cui constante matrimonio donare non licet, vel ipsae aliae personae in eam cui donare non poterant, ita firmas esse per silentium donatoris vel donatricis sancimus, si usque ad quantitatem legitimam vel eam excedentes actis fuerint intimatae. nam amplioris quantitatis donationem minime intimatam nec per silentium eius qui
1 donavit confirmari concedimus. Sin vero specialiter eas in suprema voluntate donator vel donatrix confirmaverit, sine ulla distinctione ratae habebuntur, ita tamen ut, si quidem ultra lege finitam quantitatem expositae minime actis intimatae fuerint, specialis earum confirmatio ex eo tempore vim habeat, ex quo eaedem donationes confirmatae sunt.
2 Sin vero vel non amplior sit donatio vel, cum amplior esset, in actis insinuata sit, tunc et silentium donatoris vel donatricis et specialis confirmatio ad illud tempus referatur, quo donatio conscripta sit: sicut et alias ratihabitiones negotiorum ad illa reduci tempora oportet, in quibus contracta sunt. nec in ceterum subtilem divisionem facti vel iuris introduci posse. *D. III id. Dec. dn. Iustiniano A. II cons.* [a. 528]

26 *Idem A. Menae pp.* Donationes, quas divinus imperator in piissimam reginam suam coniugem vel illa in serenissimum maritum contulerit, ilico valere sancimus et plenissimam habere firmitatem, utpote imperialibus contractibus legis vicem obtinentibus minimeque opitulatione quadam extrinsecus egentibus. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [a. 529]

27 *Idem A. Iohanni pp.* Si unus ex his, qui matrimonio fuerant copulati, in alium donatione facta ab hostibus captus est et in servitutem deductus et postea ibi morte peremptus, quaerebatur, an huiusmodi liberalitas, quam antea fecit, ex hoc roborari videtur an vacillare: et iterum si donator quidem in civitate Romana constitutus decesserit, mortis autem eius tempore is qui donationem accepit in captivitate degebat et postea reversus est, an videtur et
1 tunc donatio rata haberi. Cum itaque in utroque casu oportet augusto remedio causam dirimi, cum nihil aliud tam peculiare est imperiali maiestati quam humanitas, per quam solam dei servatur imitatio, in ambobus casibus donationem firmam esse censemus. *D. k. Dec. Lampadio et Oresta vv. cc. conss.*[15] [a. 530]

XVII.[16]

DE REPUDIIS ET IUDICIO DE MORIBUS SUBLATO.

1 *Imp. Alexander A. Avitianae.* Matrimonium quidem deportatione vel aqua et igni interdictione non solvitur, si casus, in quem maritus incidit, non mutet uxoris adfectionem. ideoque dotis actio ipso

(1) VI *Hal.*, V *P* (2) *iunge* 8, 42, 11 (3) *sic P*, locupletiores sunt *C* (4) V 8, 42, 11 (5) AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (6) *sic CM*[b], accedens *om. M*[a]: imaginariae factae venditioni accedens *scr.* (7) AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (8) *sic M*, marito tuo *ins. C* (9) Burtudizi *Mommsen* (10) *pr.* § 1 = *Th.* 9, 42, 1 (11) probiano *Th.*, *om. libri* (12) ac mortuo ... deducto] marito *Th.* (13) maritos eis *Th.* (14) ex *C*, *om. P* (15) D. V k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 p. 180 (16) *B* 28, 7 — *Cf. Dig.* 24, 2

iure non competit, sed indotatam esse eam, cuius
laudandum propositum est, nec ratio aequitatis nec
exempla permittunt. *PP. non. Nov. Alexandro A. III
et Dione conss.* [*a.* 229]
2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Paulinae.* Liberum est filiae tuae, si sponsum
suum post tres peregrinationis annos expectandum[1]
sibi ultra non putat, omissa spe huius coniunctionis
matrimonium facere, ne opportunum nubendi tempus amittat, cum posset nuntium remittere, si[2] praesente eo consilium mutare voluisset. *PP. VII*[3]
k. April. Aemiliano et Basso conss. [*a.* 259]
3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Tullio.*
Dubium non est omnia omnino, quae consilio recte
geruntur, iure meritoque effectu et firmitate niti.
1 Quare si tu dotem pro muliere dedisti et ex
morte eius repetitionem stipulatus es, circumscribendi autem tui causa ficto repudio matrimonium
brevi tempore rescissum est, res dotales, quas ante
nuptias obtulisti, praeses provinciae recipere te non
2 dubitabit. Certum est enim daturum operam
moderatorem provinciae, ut, quae contra fas gesta
sunt, fructum calliditatis obtinere non possint, cum
3 nobis huiusmodi commenta displiceant. Imaginarios enim nuntios (id est repudia)[4] nullius esse
momenti, sive nuptiis fingant se renuntiasse sive
sponsalibus, etiam veteribus iuris auctoribus placuit.
D. II k. Sept. Tiberiade ipsis AA. conss. [*a.* 290]
4 *Idem AA. et CC. Pisoni.* Filiae divortium in
potestate matris non est. *D. III k. Ian. Sirmi CC.
conss.*[5] [*a.* 294]
5 *Idem AA. et CC. Scyrioni.* Dissentientis patris,
qui initio consensit matrimonio, cum marito concordante uxore filia familias ratam non haberi voluntatem divus Marcus pater noster religiosissimus
imperator constituit, nisi magna et iusta causa inter-
1 veniente hoc pater fecerit. Invitam autem ad
maritum redire nulla iuris praecepit constitutio.
2 Emancipatae vero filiae pater divortium in arbitrio suo non habet. *D. V k. Sept.*[6] *Nicomediae CC.
conss.* [*a.* 294]
6 *Idem AA. et CC. Phoebo.* Licet repudii libellus non fuerit traditus vel cognitus marito, dissolvitur matrimonium. *D. XVIII k. Ian. Nicomediae CC.
conss.* [*a.* 294]
7 *Imp. Constantinus A. ad Delmatium.* Uxor,
quae in militiam profecto marito post interventum
annorum quattuor nullum sospitatis eius potuit habere indicium atque ideo de nuptiis alterius cogitavit nec tamen ante nupsit, quam libello ducem
super hoc suo voto convenit, non videtur nuptias
inisse furtivas nec dotis amissionem sustinere nec
capitali poenae esse obnoxia, quae post tam magni
temporis iugitatem non temere nec clanculo, sed
publice contestatione deposita nupsisse firmatur.
1 Ideoque observandum est, ut, si adulterii suspicio nulla sit nec coniunctio furtiva detegitur, nullum
periculum ab his quorum coniugio erant copulatae
vereantur, cum, si conscientia maritalis tori furtim
esset violata, disciplinae ratio poenam congruam
flagitaret. *D. . . . . . . Naisso Feliciano et Titiano
conss.* [*a.* 337]
8 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hormisdae pp.* Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio solvi praecipimus. solutionem etenim matrimonii difficiliorem
1 debere esse favor imperat liberorum. Causas
autem repudii hac saluberrima lege apertius designamus. sicut enim sine iusta causa dissolvi matrimonia iusto limite prohibemus, ita adversa necessitate pressum vel pressam, quamvis infausto, attamen
2 necessario auxilio cupimus liberari. Si qua igitur maritum suum adulterum aut homicidam vel
veneficum vel certe contra nostrum imperium aliquid molientem vel falsitatis crimine condemnatum
invenerit, si sepulchrorum[7] dissolutorem, si sacris
aedibus aliquid subtrahentem[8], si latronem vel latronum susceptorem vel abactorem aut plagiarium
vel ad contemptum sui domi suae ipsa inspiciente
cum impudicis mulieribus (quod maxime etiam castas
exasperat) coetum ineuntem, si suae vitae veneno
aut gladio vel alio simili modo insidiantem, si se
verberibus, quae ab ingenuis aliena sunt, adficientem probaverit, tunc repudii auxilio uti necessariam
ei permittimus libertatem et causas discidii legibus
3 comprobare. Vir quoque pari fine claudetur nec
licebit ei sine causis apertius designatis propriam
repudiare iugalem, nec ullo modo expellat nisi adulteram, nisi veneficam aut homicidam aut plagiariam
aut sepulchrorum[7] dissolutricem aut ex sacris aedibus aliquid subtrahentem aut latronum fautricem
aut extraneorum virorum se ignorante vel nolente
convivia appetentem aut ipso invito sine iusta et
probabili causa foris scilicet pernoctantem, nisi circensibus vel theatralibus ludis vel harenarum spectaculis in ipsis locis, in quibus haec adsolent celebrari, se prohibente gaudentem, nisi sui veneno vel
gladio aut alio simili modo insidiatricem, vel contra
nostrum imperium aliquid machinantibus consciam,
seu falsitatis se crimini immiscentem invenerit, aut
manus audaces sibi probaverit ingerentem: tunc
enim necessariam ei discedendi permittimus facul-
4 tatem et causas discidii legibus comprobare. Haec
nisi vir vel mulier observaverint, ultrici providentissimae legis poena plectentur. nam mulier si contempta lege repudium mittendum esse temptaverit,
suam dotem et ante nuptias donationem amittat nec
intra quinquennium nubendi habeat denuo potestatem: aequum est enim eam interim carere conubio,
4*a* quo se monstravit indignam. Quod si praeter
haec nupserit, erit ipsa quidem infamis, conubium
vero illud nolumus nuncupari: insuper etiam arguendi
4*b* hoc ipsum volenti concedimus libertatem. Si
vero causam probaverit intentatam, tunc eam et
dotem recuperare et ante nuptias donationem lucro
habere aut legibus vindicare censemus et nubendi
post annum ei, ne quis de prole dubitet, permitti-
5 mus facultatem. Virum etiam, si mulierem interdicta arguerit attemptantem, tam dotem quam ante
nuptias donationem sibi habere seu vindicare uxoremque, si velit, statim ducere hac iusta definitione
sancimus. sin autem aliter uxori suae renuntiare
voluerit, dotem redhibeat et ante nuptias donationem
6 amittat. Servis scilicet seu ancillis puberibus, si
crimen adulterii vel maiestatis ingeritur, tam viri quam
mulieris ad examinandam causam repudii, quo veritas
aut facilius eruatur aut liquidius detegatur, si tamen
alia documenta defecerint, quaestionibus subdendis.
super plagis etiam, prout dictum est, illatis ab alterultro commovendis easdem probationes (quoniam non
facile quae domi geruntur per alienos poterunt con-
7 fiteri) volumus observari. Si vero filio seu filiis, filia
seu filiabus extantibus repudium missum est, omne
quidquid ex nuptiis lucratum est filio seu filiis, filiae
seu filiabus post mortem accipientis servari, id est
si pater temere repudium miserit, donationem ante
nuptias a matre servari, si mater, dotem ipsam eidem
vel eisdem[9] filio seu filiae patre moriente dimitti
censemus: patri videlicet vel matri in scribendis
filiis heredibus, unum seu unam vel omnes si scribere vel uni ex his donare velit, electione servata.
7*a* Nec ullam alienandi seu supponendi memoratas
res permittimus facultatem: sed si aliquid ex isdem
rebus defuerit, ab heredibus seu earum detentatoribus, si tamen non ipsos heredes scripserit aut scripti
filii non adierint, praecipimus resarciri, ut etiam[10]
hoc modo inconsulti animi ad repudium mittendum
8 detrimento retrahantur. Pactiones sane, si quae

(1) spectandum *libri* (2) si *PR*, et si *C* (3) VII *Hal.*, V *P* (4) id est repudia *del.* (5) AA. conss. (*a.* 293) *Mommsen* (6) Deo. *Mommsen* (7) *sic dett.*, sepultorum *CR* (8) *sic M*, molientem *CR* (9) servari eidem vel eisdem, si mater, dotem ipsam *Mommsen* (10) etiam *M*, *om. CR*

dversus praesentia scita nostrae maiestatis fuerint ttemptandae, tamquam legum contrarias nullam abere volumus firmitatem. *D. v id. Ian. Proto- cne et Asterio conss.* [*a.* 449]

9 *Imp. Anastasius A. Theodoro.* Si constante iatrimonio communi consensu tam mariti quam iulieris repudium sit missum, quo nulla causa coninetur, quae consultissimae constitutioni divae meioriae Theodosii et Valentiniani[1] inserta est, liceit mulieri non quinquennium expectare, sed post nnum ad secundas nuptias convolare. *D. xv k. Mart. Anastasio A. II cons.* [*a.* 497]

10 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* In causis m dudum specialiter definitis, ex quibus recte iittuntur repudia, illam[2] addimus, ut, si maritus xori ab initio matrimonii usque ad duos continuos nnos computandos coire minime propter naturalem nbecillitatem valeat, possit mulier vel eius parentes ine periculo dotis amittendae repudium marito mitere, ita tamen, ut ante nuptias donatio eidem maito servetur. *D. III id. Dec. dn. Iustiniano A. pp. II ons.* [*a.* 528]

11 [3]*Idem A. Hermogeni magistro officiorum.* ubemus, ut, quicumque mulierem cum voluntate arentium aut, si parentes non habuerit, sua voluntate maritali adfectu in matrimonium acceperit, tiamsi dotalia instrumenta non intercesserint nec os data fuerit, tamquam si cum instrumentis dotaibus tale matrimonium processisset, firmum conugium eorum habeatur: non enim dotibus, sed adfectu matrimonia contrahuntur. Si quis autem am, quam sine dote uxorem acceperat, a coniugio no repellere voluerit, non alias ei hoc facere liceit, nisi talis culpa intercesserit, quae a nostris a legibus condemnatur. Si vero sine culpa eam eiecerit vel ipse talem culpam contra innocentem aulierem commiserit, compellatur ei quartam parem[4] propriae substantiae pro rata portione persolrere, ut[5], si quidem quadringentarum librarum auri rel amplius vir substantiam habeat, centum libras auri mulieri praestet et nihil amplius, etsi quantamcumque substantiam possideat: sin vero minus quadringentis libris auri puta[6] substantia eius fuerit, tunc quarta pars computatione facta purae substantiae eius usque ad minimam quantitatem mulieri

1b detur. Eodem modo servando et in mulieribus, quae indotatae constitutae sine culpa mariti constitutionibus cognita eos repudiaverint vel ipsae culpam innocenti marito praebuerint, ut ex utraque parte aequa lance et aequitas et poena servetur.

1c Hoc lucro quartae partis filiis quidem non extantibus ipsis viro et mulieri competenti et ab his quo modo voluerint disponendo, filiis autem et deinceps personis ex eodem matrimonio intervenientibus eis servando ad similitudinem dotis et propter nuptias donationis per omnia, quae super his statuta sunt.

2 Inter culpas autem uxoris constitutionibus enumeratas et has addimus, si forte uxor sua ope vel ex industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, ut commune lavacrum viris libidinis causa habere audeat, vel, dum est in matrimonio, alium maritum

2a fieri sibi conata fuerit. Et in his enim causis locum habere constitutiones sancimus, quae de culpa tam mariti quam uxoris loquuntur, ut, quemadmodum dos et donatio propter nuptias perit, ita et mulieres indotatae in quartam partem, quam et viris et mulieribus ex hac lege destinavimus, amissionis

2b periculum sustineant. Iudicio de moribus, quod antea quidem in antiquis legibus positum erat, non autem frequentabatur, penitus abolito: omnibus etenim causis requisitis et perlectis, quas antiquitas introducebat, nihil validum praeter eas, quas anteriores constitutiones et praesens dispositio introduxit, invenimus. *D. xv k. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III cons.* [*a.* 533]

12 [7]*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰωάννῃ ὑπάρχῳ πραιτωρίων. Ζητήσεως εἰς ἡμᾶς ἐλθούσης τοιαύτης τινὸς ἐκ τῆς Κωνσταντινίσων πόλεως, ἥπερ μία τῶν ἐπὶ τῆς Ὀσροηνῆς πόλεών*[8] *ἐστι, ἔγνωμεν, ὡς παῖδές τινες πονηροὶ τοῖς ἑαυτῶν ἐπιβουλεύοντες πατράσιν*

---

(1) *c.* 8 *h. t.* (2) illa *libri* (3) *iunge* 1, 3, 53. 9, 13, 1 (4) partem *VCR*, *om. P* (5) ut *VC*, et *PR* (6) pura *vr.* (*sic* R^a?) (7) *c.* 12 *in solo V extat, in quo quae Bluhmio mihique apparuerunt, exemplum eiusdem libri a me editum p.* 9. 10 *accurate repraesentat. supplementa probabiliora intra uncinos quadratos supra proponuntur: versus libri Veronensis, qui nisi ex parte legi non potuerunt, lineis ‖ distincti sunt: litterae evanidae, quorum de numero constat, stellulis numerantur, reliquos hiatus punctis explevimus. — index Thalelaei in ΒΣ et Β hic est: πολλάκις ὑπεξούσιοι παῖδες μετὰ τῶν ἰδίων γαμετῶν τὰ πρὸς βλάβην τῶν οἰκείων πατέρων μηχανώμενοι ῥεπούδιον ἔπεμπον αὐταῖς μηδεμίαν ἔχοντες εὔλογον αἰτίαν, ὥστε τοὺς πατέρας αὐτῶν ἀπαιτεῖσϑαι καὶ τὴν προῖκα ἣν ὑπεδέξαντο καὶ τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν ἣν ὑπὲρ αὐτῶν ἐποιήσαντο· ἔμενον δὲ αὐτοὶ καὶ λυϑέντος δῆϑεν τοῦ γάμου ταῖς οἰκείαις γαμεταῖς συνόντες λαϑραίως. ὅϑεν ἡ παροῦσα διάταξις βούλεται μήτε ὑπεξουσίους μήτε αὐτεξουσίους παῖδας, μήτε ἄρρενας μήτε ϑηλείας, δύνασϑαι διαλύειν τοὺς οἰκείους γάμους εἰς βλάβην τῶν οἰκείων πατέρων ἢ μητέρων τῶν τὰς προῖκας ἢ τὰς πρὸ γάμου δωρεὰς ἐπιδεδωκότων ἢ ὑποδεξαμένων. ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῇ συστάσει τοῦ γάμου περιμένομεν τὴν τῶν πατέρων συναίνεσιν, οὕτως μὴ διαλύεσϑαι τοὺς γάμους τῶν παίδων παρὰ γνώμην αὐτῶν. εἰ δὲ καὶ πεμφϑῇ παρὰ γνώμην τῶν γονέων διαζύγιον, μὴ ἁρμόζειν κατ' αὐτῶν τὴν τῆς προικὸς ἢ τῆς πρὸ γάμου δωρεᾶς ἀπαίτησιν, εἰ καὶ αὐτοὶ ἐπιδεδώκασι ταῦτα ἢ ὑπεδέξαντο· ἀλλ' αὐτὸν τὸν υἱὸν ἢ τὴν ϑυγατέρα τοὺς πέμψαντας ἀλόγως τὸ διαζύγιον ὑποκεῖσϑαι τῇ τοιαύτῃ μεϑοδείᾳ. ἄτοπον γάρ ἐστιν τὸν μὲν πατέρα παρὰ γνώμην τοῦ υἱοῦ μὴ δύνασϑαι λύειν τὸν γάμον αὐτοῦ, τοῖς δὲ παισὶν ἐπιτετράφϑαι, ἴσως καὶ ἐλάττοσι τῶν εἴκοσι πέντε ἐνιαυτῶν ὑπάρχουσι καὶ μὴ τὸ συμφέρον ἐπισταμένοις, ἢ κακίστῃ γνώμῃ περὶ τοὺς γονέας κεχρημένοις λύειν παρὰ γνώμην αὐτῶν τὸν ἴδιον γάμον* (*id est* saepe liberi in potestate constituti cum uxoribus suis in fraudem parentum suorum machinantes repudium eis mittebant, cum iustam causam nullam haberent, ut a patribus suis et dos quam acceperant et donatio ante nuptias quam pro ipsis fecerant exigerentur: ipsi autem etiam soluto exinde matrimonio cum uxoribus suis clam consuetudinem retinebant. unde haec constitutio neque in potestate constitutos neque emancipatos liberos neque masculos neque feminas matrimonia sua solvere posse permittit in fraudem patrum suorum vel matrum, qui dotes vel ante nuptias donationes dederint vel acceperint. sed quemadmodum in contrahendo matrimonio patrum consensum expectamus, ita nec solvi liberorum matrimonia contra eorum voluntatem. verum tamen si repudium contra parentum voluntatem missum fuerit, contra eos dotis vel donationis ante nuptias exactionem non competere, etsi ipsi haec dederint vel acceperint: sed ipsum filium vel filiam, qui quaeve sine causa repudium miserit, eiusmodi obligationi subici. absurdum etenim est patrem sine filii voluntate eius matrimonium solvere non posse, licere autem liberis, qui fortasse etiam minores XXV annis sint nec commodum suum intellegant vel pessimo animo in parentes suos motos matrimonium suum contra eorum voluntatem solvere). — *Cf. Nov.* 22 *c.* 19, *in qua haec constitutio repetitur* (8) *πολεως* V^a

---

12 *Idem A. Iohanni pp. Ex consultatione veniente ad nos super tali causa ex civitate Constantinorum, quae civitatum in Osroene sitarum est, comperimus quosdam liberos malignos patribus suis*

παρὰ τὴν τῶν πατέρων γνώμην διέλυσαν τὰ πρὸς τὰς γαμετὰς συνοικέσια ταῖς γαμεταῖς συνεργασάμενοι .... ‖ αὐταῖς την ......[1] τῆς πρὸ γάμου δωρεᾶς [ε]ἴσπρα[ξ]ι[ν] * ‖ ἐντεῦθεν ι ...... ‖ *οντας[2] προῖκας ἢ πρὸ γάμ[ο]υ δωρεὰς ἢ καὶ ὑποδεξα[μένους ὑποβάλ]|λοντες τοιαύταις ἀπαιτήσεσιν του‖***[3] ἀπόρους τελευτᾶν παν ... ‖ ***η*α******[4] δι' αἰσχύνην κατ .. ‖[5].... αἱ γαμεταὶ .... ‖ ἄποροι .... ‖ .... ‖ .... ‖ .... θ[εσπ]ίζομεν[6] .. ‖ .... ‖ .... ‖ .....[7] εἴτε ἄρρενες ε[ἴτε] ‖ θήλειαι, διαλ[ύε]ιν[8] τὰ πρὸς τοὺς [ὁ|μοζύγ]ους κατα[στάντα] συ[νοι]κέ[σια][9] εἰς βλάβην καὶ ζημίαν τῶν ‖ [τὰς προῖ]κ[α]ς [ἢ τὰς] πρ[ὸ] γάμου δωρεὰς ἐπιδεδωκότων ἢ ὑποδεξαμένων γονέων ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν· καὶ ὥσπερ[10] ὁ γάμος οὐκ ἂν **|*****[11] εἰ μὴ συναινέσει τῶν ἐχόντων [τοὺς] παῖδας ὑπε[ξ]ουσίους, [οὕ|τως οὐδὲ λύειν τοὺς γάμους παρὰ γνώμην] τῶν γονέων .. ‖ ....[11a] κἂν εἴ τι τοιοῦτο παρὰ τῶν παίδων [με]λετηθείη[12], μηδεμίαν εἶναι κατὰ τῶν γονέων εἴσπραξιν προικὸς ἢ προγαμιαίας δωρεᾶς, κἂν εἰ τύχοιεν αὐτοὶ ταύτας ἐπιδεδωκότες ἢ ὑποδεξάμενοι, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν τοῦτο πεπραχότα φέρεσθαι καὶ τὸν ἐντεῦθεν κίνδυνον· ταύτην γὰρ τῆς κακουργίας ἐπιτίθεμεν τὴν ποινὴν τοῖς οὕτως ἀσεβῶς τοῖς πράγμασι χρωμένοις, ὡς καὶ ἑαυτοῖς αἰσχύνην καὶ τοῖς γεγεννηκόσιν τὴν ἐντεῦθεν ἐνάγειν ἀπορίαν. καὶ γὰρ ἀνοήτων [οἰ]όμεθα κατάξιον[13] τοῖς μὲν πατράσιν ἀπηγορεῦσθαι, καθάπερ Μάρκῳ τῷ φιλοσοφωτάτῳ τῶν αὐτοκρατόρων ἐδόκει, δίχα τῆς τῶν παίδων συναινέσεως διαλύειν τὸν γάμον μεγάλης ἐκτὸς καὶ ἀπαραιτήτου προφάσεως, τοῖς δὲ παισὶν ἴσως καὶ νέοις οὖσιν καὶ οὐδὲ τὸ συμφέρον ἐπισταμένοις ἢ καὶ ἐξεπίτηδες, καθάπερ εἰπόντες ἔφθημεν, κακουργοῦσιν δοθῆναι παρρησίαν ἑαυτοὺς μὲν αἰσχύνειν, ζημιοῦν δὲ τοὺς γεγεννηκότας. *D. III id. Aug. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino vc. conss.* [a. 534]

XVIII.[14]

SOLUTO MATRIMONIO DOS QUEMADMODUM PETATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Geminae.* Dubium non est post aestimationem dotis pactione vel stipulatione interposita, ut ipsae res, si dissoluto matrimonio extarent, uxori reddantur, [15]ancillas cum partu ex stipulatu[16] iudicio restitui oportere. *PP. III id. April. Laterano et Rufino conss.* [a. 197]

2 *Idem AA. Aquiliae.* Secundum rationem iuris existimas restitui tibi debere dotem a fisco, qui bona damnati patris tui suscepit. licet enim viro quondam tuo pater tuus heres extiterit, attamen iuri tuo hoc derogari non potest, cum et ipse pater sine voluntate tua nec exigere nec accipere dotem poterat. *PP. prid. non. April. Apro et Maximo conss.* [a. 207]

3 *Imp. Antoninus A. Hostiliae.* Si ignorans statum Erotis ut liberum duxisti et dotem dedisti isque postea servus est iudicatus, dotem ex peculio recipies et si quid praeterea tibi debuisse eum apparuerit. filii autem tui, ut ex libera nati incerto tamen patre, spurii ingenui intelleguntur. *PP. VI*[17] *k. Sept. Laeto II et Cereale conss.* [a. 215]

4 *Idem*[18] *A. Apollonio.* Dos a patre profecta, si in matrimonio decesserit mulier filia familias, ad patrem redire debet. *PP. XVI*[19] *k. Sept. Fusco II et Dextro conss.* [a. 225]

5 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Tauro.* Si quidem vivit apud hostes uxor tua, nondum frater eius quasi heres dotem repetere potest. si vero diem functa est et hereditatem eius possit vindicare, dotis quoque repetitio ei iure competit, cum in stipulatum deducta sit. *PP. II non. Mai. Aemiliano et Basso conss.* [a. 259]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA.*[20] *Alexandriae et Neroni.* Si circumscripta matre vestra viliore

(1) *συνεργασάμενοι .... αὐταῖς την .....] γυναιρ (vel κ)ας (vel γυναιξιν) α*μεναισατε ατ (vel πο vel μ pro ατ) ραδιαν (vel ρασραν) αυταις την ...... legit Bluhme, *υναιξ*****ν****ναι****ν αυταις τη ...... ego: συνεργασάμενοι πρὸς τὸ ῥᾳδίαν αὐταῖς εἶναι τὴν τῆς προικὸς καὶ Zachariae* (2) *ισπρα*** (vel *ισπρα**) εντευθενι**********α(?)**ια*τ* (εντευθεντητουινδινοαπταστα Bluhme) *οντας V: sic explendum videtur: εἴσπραξιν καὶ ἐντεῦθεν τοὺς γονέας τοὺς ἐπιδόντας τάς (τάς exciderit in V)* (3) *μ*ν (μον Bluhme) V?: reiecto supplemento [ὑποβάλ]λοντες Zachariae post τοιαύταις temptat ἀπάταις, ὥστε τοὺς μέν* (4) ****η*α******] α**η (αλλη Bluhme) γαρεστιν V?* (5) *.... αἱ γαμεταὶ ....] αντι**καισιαιγαμεταιηοιτι ... Bluhme, α***ιαι***α*αιγαμειαιο ... plerisque dubiis ego: versum sequentem Bluhme ita legit αιτοροιψιοσοαρηκατιναιτηνκισιν, unde ἄποροι restitui. quae desiderantur, in Nov. 22 sic relata sunt: καὶ αὐτοὶ μὲν ἴσως λάθρα συνῴκουν ἀλλήλοις, ἀπῄεσαν δὲ οἱ γονεῖς ἐζημιωμένοι καὶ ταύτην τῆς περὶ τοὺς παῖδας φιλανθρωπίας ἔχοντες τὴν ἀμοιβήν, cf. ΒΣ* (6) *ο***ηξομεν V?* (7) *ante εἴτε ἄρρενες dubia haec legi ορων ρατοπ**σιν: in prioribus latere* emanci ‖ patoι *vidit Zachariae. requiritur fere μὴ δύνασθαι τοὺς παῖδας, εἴτε ὑπεξούσιοι εἴτε* emancipατοι *εἰσίν* (8) *ιιιχα***ν V?* (9) *sic Zachariae, ταπροστουμ*‖*****ουσκατα******συ*‖κε** V?* (10) *καιπρεπερ V?* (11) *post ‖ videntur apparere λυθη adiecto fortasse ι supra versum inter ε et η: antecedens versus in ἂν desinat an litterae circiter duae perierint, non constat: requiritur ἰσχύσειεν* (11a) *συγχωροῦμεν suppl. Zachariae: idem antecedentem hiatum sic explet οὕτως οὐδὲ λύσιν αὐτῶν προβαίνειν π. γν.* (12) **λετηθειιι V?, ἁμαρτηθείη Zachariae* (13) *ἀνοήτων οἰόμεθα κατάξιον Zachariae, ανοητων*‖ο*ετα***αιον V?: post ‖ Bluhme legit ωμ(vel σατ)ετα κατ αξιον* (14) *B 29, 8, 65 seqq. — Cf. Dig. 24, 3* (15) *sic VCR*, et ins. *dett. cum B* (16) ex stipulatu *CR cum ΒΣ* (κ. π.), stipulati *V* (17) VI *V*, III *Hal.* (18) *debuit esse* imp. Alexander (19) XVI *V*, XVIII *Hal.* (20) aa. et c. *S: si constitutio anni 293 est, scribendum est* AA. et CC.

insidiantes contra patrum voluntatem matrimonia solvisse uxores adiuvando, [ut] facilis eis [dotis et] ante nuptias donationis exactio [esset et] inde [parentes, qui dederant] dotes vel ante nuptias donationes vel etiam acceperant, eiusmodi exactionibus subicientes .... [non posse liberos sive in potestate constitutos sive emancipatos] sive masculos sive feminas matrimonia cum coniugibus solvere in fraudem damnumque parentum, qui dotes vel ante nuptias donationes dederint vel acceperint, tam masculorum quam feminarum: et quemadmodum matrimonium non [consistat] sine consensu eorum qui liberos in potestate habent, [sic nec solvi matrimonia adversus voluntatem] parentum ... et si tale quid a liberis factum sit, nullam adversus parentes dotis vel ante nuptias donationis exactionem esse, licet ipsi eas dederint vel acceperint, sed periculum inde exortum in ipsum qui hoc fecerit dirigi: hanc enim maleficii poenam imponimus eis, qui adeo impie versati sunt, ut et sibi ignominiam et parentibus inopiam inde pararent. nam stultis dignum putamus patribus interdici, quemadmodum Marco summo inter imperatores philosopho visum est, sine liberorum consensu matrimonium solvere nisi ex magna et inexorabili causa, liberis autem, qui fortasse et pueri sint et quid e re sua sit nesciant vel etiam de industria, ut supra diximus, malefaciant, licentiam dari sibi ignominiam, damnum parentibus parandi.

pretio dotales res aestimatae sunt, quid super huius-
modi contractuum vitio statutum sit, vulgo patet.
1 Proinde si dolosis artibus mariti circumventam
matrem vestram iniqua aestimatione circumscriptam
apud praesidem provinciae evidentibus probationibus
ostenderitis, quando possidentibus vobis ad obtinenda
praedia etiam doli mali exceptionis potestas opitu-
latur, sciet, quatenus religionem iudicationis suae
2 temperare debeat. Sin autem etiam maritus in
aestimatione gravatum se adleget, veritate examinata
non amplius quam pretium iustum restituere com-
3 pellatur. Haec tum locum habent, cum res in
natura sunt[1]. si tamen extinctae sint, pretium,
quod dotali instrumento inditum sit, id[2] considera-
bitur. *PP. VII k. Nov. ipsis AA. conss.* [*a.* 290 *vel* 293]

7 *Idem AA. et CC. Erotio.* Filiae pecuniam adimere, quam habes in potestate, minime prohiberis. nam si pro ea dotem dedisti, hanc constante matrimonio ne consentiente quidem ipsa, matrimonio autem dissoluto invita repetere non potes. *S. V id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Sallustiae.* Nec maritus, licet post divortium in quantum facere possit condemnandus est, post idoneus factus, qui non reddiderat integrum, residuam probabiliter solutionem recusat. at cum eius heredes in solidum conveniendos non ambigitur, ne cum his solvendo factis experiri non possis, superstitiosam geris sollicitudinem. *D. XIII*[3] *k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Marciae.* Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datum, convenire debes. ingrediendi enim in possessionem rerum dotalium, heredibus mariti non consentientibus, sine auctoritate competentis iudicis nullam habes facultatem. *S. d. VIII k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Epigono.* Si socero filiae tuae dotem dedisti, licet in eius positus potestate gener tuus rebus humanis exemptus sit, tamen non de peculio, sed in solidum a te consentiente filia conventum eum satis oportet facere. *S. VII id. Nov. Heracliae CC. conss.* [*a.* 294]

11 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Mariniano pp.* Si constante matrimonio maritus fatali fuerit sorte consumptus, dos, quae data dicitur vel promissa ex eius uxoris facultatibus, ad eam[5] revertatur, nihilque sibi ex hoc defuncti heres audeat vindicare, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis. *D. III non. Nov.*[6] *Ravennae Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

XVIIII.

SI DOS CONSTANTE MATRIMONIO SOLUTA FUERIT.

1 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Mariniano pp.* Si constante matrimonio a marito uxori dos sine causa legitima[8] refusa est, quod legibus stare non potest, quia donationis instar perspicitur obtinere, eadem uxore defuncta ab eius heredibus cum fructibus ex die refusae dotis marito restituatur, ita ut proprietas eiusdem liberis ex eadem susceptis alienari contra leges[9] a marito non possit. *D. III non. Nov. Ravennae Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

XX.[10]

NE FIDEIUSSORES VEL MANDATORES DOTIUM DENTUR.

1 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* Sive ex iure sive ex consuetudine lex proficiscitur, ut vir uxori fideiussorem servandae dotis exhibeat, eam iubemus aboleri. *D. VIII non. Sept. Eucherio et Syagrio conss.*[11] [*a.* 381]

2 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Generali definitione constitutionem pristinam ampliantes sancimus nullam esse satisdationem vel mandatum pro dote exigendum vel a marito vel a parte eius vel ab omnibus qui dotem suscipiunt. si enim credendam mulier se suamque dotem parti mariti existimavit, quare fideiussor vel alius intercessor exigitur, ut causa perfidiae in conubio eorum generetur? *D. X*[12] *k. Aug. Lampadio et Oresta conss.* [*a.* 530]

XXI.[13]

RERUM AMOTARUM.

1 [14]*Imp. Alexander A. Polydeucae.* Compensationis aequitatem iure postulas. non enim prius exsolvi quod debere te constiterit aequum est, quam petitioni mutuae responsum fuerit, eo magis, quod ea te persequi dicis, quae[15] divortii causa amota
1 quereris. Cum igitur apud competentem iudicem ex stipulatu conveniaris, apud eundem doce tui iuris res ablatas esse. *PP. XVI*[16] *k. Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sereno.* Divortii gratia rebus uxoris amotis a marito vel ab uxore mariti rerum amotarum edicto perpetuo permittitur actio. constante etenim matrimonio neutri eorum neque poenalis neque famosa actio competit, sed de damno in factum datur actio. *D. V k. Oct. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Quartioni.* De rebus, quas divortii causa quondam uxorem tuam abstulisse proponis, rerum amotarum actione contra successores eius non in solidum, sed quantum ad eos pervenit, quod si res extent, dominii vindicatione uti non prohiberis. *D. V*[17] *non. Dec. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

XXII.

NE PRO DOTE MULIERI BONA[18] MARITI ADDICANTUR.

1 [19]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*[20] *Apollinariae.* Ut uxori pro dote addicantur bona quondam mariti, iure prohibitum est. sane si nullo relicto successore non idoneus decessit, secundum iuris formam, quatenus successionis modus patitur, indemnitati tuae consulere non prohiberis. *D. V*[17] *non. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

XXIII.[21]

DE FUNDO DOTALI.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Didae.* Si aestimata praedia data essent in dotem et convenisset, ut electio mulieri servetur, nihilo minus lex Iulia locum habet. est autem alienatio omnis actus, per quem dominium transfertur. *PP. XII*[22] *k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

---

(1) sunt *dett.*, sint *CR* (2) id *del. edd.* (3) d. XIII *Hal.*, pp. XVII *P* (4) = *Th.* 3, 13, 3: *iunge* 5, 1, 4. 5, 9, 4. 5, 19, 1. *Th.* 3, 5, 12 (5) feminam *Th.* (6) d. non. dec. *Hal.* (7) = *Th.* 3, 13, 3 *B* 28, 9, 1: *iunge* 5, 1, 4. 5, 9, 4. 5, 18, 11 *Th.* 3, 5, 12 (8) sine causa legitima *om. Th.* (9) contra leges *om. Th.* (10) *B* 28, 9, 2. 3 (11) *sic Hal.: Gothofredus recte monuit consules non quadrare ad praefecturam Cynegii, quae ad annos* 384—389 *pertinet* (12) X *fortasse delendum, cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 178 (13) *B* 28, 11, 31 *seqq.* — *Cf. Dig.* 25, 2 (14) *pr.* = 4, 31, 6 (15) a muliere *inserit l. gem.* (16) *sic P*, pp. dat. V *Hal.* (17) II *scr.* (18) *sic SR*, quondam *ins. PC* (19) *B* 28, 11, 34 (20) et c. *S*, *om. PCR* (21) *B* 29, 6, 19. 20. — *Cf. Dig.* 23, 5 (22) XII *Hal.*, III *p*

2 *Imp. Gordianus A. Domitianae.* Mariti, qui fundum communem cum alio in dotem inaestimatum acceperunt, ad communi dividundo iudicium provocare non possunt, licet ipsi possint provocari. *PP. V non. Oct. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

XXIIII.

DIVORTIO FACTO APUD QUEM LIBERI MORARI VEL EDUCARI DEBENT.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Caelestinae.* Licet neque nostra neque divorum parentium nostrorum ulla constitutione caveatur, ut per sexum liberorum inter parentes divisio celebretur, competens tamen iudex aestimabit, utrum apud patrem an apud matrem matrimonio separato filii morari ac nutriri debent. *S. XVI*[1] *k. Iul. Beroae CC. conss.*[2] [*a.* 294]

XXV.[3]

DE ALENDIS LIBERIS AC PARENTIBUS.

1 *Imp. Pius A. Basso.* Parentum necessitatibus liberos succurrere iustum est. *Sine die et consule.*

2 *Divi fratres Celeri.* Competens iudex a filio te ali iubebit, si in ea facultate est, ut tibi alimenta praestare possit. *D. id. April. ipsis III et II AA.*[4] *conss.* [*a.* 161]

3 *Idem AA. Tatianae.* Si competenti iudici eum, quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium eius esse probaveris, alimenta ei pro modo facultatum praestari iubebit. idem, an apud eum educari debeat, aestimabit. *PP. XIII k. Mart. Romae Rustico et Aquilino conss.* [*a.* 162]

4 *Impp. Severus et Antoninus AA. Sabino.* Si patrem tuum officio debito promerueris, paternam pietatem tibi non denegabit. quod si sponte non fecerit, aditus competens iudex alimenta pro modo facultatium praestari tibi iubebit. quod si patrem se negabit, quaestionem istam in primis idem iudex examinabit. *PP. non. Febr. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

XXVI.[5]

DE CONCUBINIS.

1 *Imp. Constantinus A. ad populum.* Nemini licentia concedatur constante matrimonio concubinam penes se habere. *PP. XVIII k. Iul. Caesareae Constantino A. VII et C. conss.* [*a.* 326]

XXVII.

DE NATURALIBUS LIBERIS ET MATRIBUS EORUM ET EX QUIBUS CASIBUS IUSTI EFFICIUNTUR.

1 [6]*Imp. Constantinus A. ad Gregorium.* Senatores seu perfectissimos, vel quos in civitatibus duumviralitas vel sacerdotii, id est Phoenicarchiae vel Syriarchiae[7], ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiae et alienos[8] a Romanis legibus fieri, si ex ancilla vel ancillae filia vel liberta vel libertae filia[9] vel scaenica vel scaenicae filia vel ex tabernaria vel ex tabernarii filia vel humili vel abiecta vel lenonis aut harenarii filia vel quae mercimoniis publicis praefuit susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint aut proprio iudicio aut nostri praerogativa rescripti: ita ut, quidquid talibus liberis pater donaverit, sive illos legitimos seu naturales dixerit, totum retractum legitimae suboli reddatur aut fratri aut sorori aut patri aut
1 matri. Sed et[10] uxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit vel emptione collatum, etiam hoc retractum reddi praecipimus: ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, si quid quaeritur vel commendatum dicitur, quod his reddendum est quibus iussimus aut fisco nostro, tor-
2 mentis subici iubemus. Sive itaque per ipsum donatum est qui pater dicitur, vel per alium sive per interpositam[11] personam, sive ab eo emptum vel ab alio, sive ipsorum nomine comparatum, statim retractum reddatur quibus iussimus aut, si non
3 existunt, fisci viribus vindicetur. Quod si existentes et in praesentia rerum constituti agere noluerint pacto vel iureiurando exclusi, totum sine mora
4 fiscus invadat. Quibus tacentibus et dissimulantibus a defensione fiscali duum mensuum tempora limitentur, intra quae si non retraxerint vel propter retrahendum rectorem provinciae interpellaverint, quidquid talibus filiis vel uxoribus liberalitas impura contulerit, fiscus noster invadat, donatas vel commendatas res sub poena quadrupli severa quaestione perquirens. *Lecta XII k. Aug. Carthagine Nepotiano et Facundo conss.* [*a.* 336]

2 [12]*Impp. Arcadius et Honorius AA.*[13] *Anthemio pp.* Matre vel legitimis filiis vel nepotibus aut pronepotibus cuiuscumque sexus, uno pluribusve existentibus bonorum suorum unam tantum unciam pater naturalibus filiis seu filiabus eorumque genetrici vel, si sola sit concubina, semunciam largiendi vel relinquendi habeat potestatem. quidquid vero ultra modum concessum relictum sit, legitimis liberis vel matri vel ceteris successoribus iure reddetur[14]. *D. id. Nov. Constantinopoli Stilichone II et Anthemio conss.* [*a.* 40[?]]

3 [15]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Apollonium pp.* Si quis seu liber ipse seu curiae sit nexibus obligatus, et[16] tradendi filios naturales[17] vel omnes vel quos quemve maluerit, eius civitatis curiae, unde ipse oritur, et in solidum heredes scri-
1 bendi liberam ei concedimus facultatem. Quod si cui non ex urbe, sed vico vel possessione qualibet oriundo naturales liberi contigerunt, eosque velit sub definitione praedicta curiae splendore honestare et hereditatis opibus adiuvare, eius civitatis adscribendi sunt ordini, sub qua vicus ille vel pos-
2 sessio censeatur. Quod si alterutram regalium civitatum patriam sortiatur, sit ei liberum susceptam ex inaequali coniugio subolem cuiuscumque civitatis decurionibus immiscere, dummodo civitas quae eligitur totius provinciae teneat principatum: indignum est enim, ut, qui sacratissimae urbis ubere gloriatur, naturales suos non illustris ordine civita-
3 tis illuminet. Haec sive postrema definiat sive donationem cuiuslibet quantitatis[18] in liberos naturales pater conferat: et[19] quod de subeunda sorte curiali seu testamento seu actorum fide constitutum, ita ratum esse stabiliterque volumus observari, ut sive abstinendo hereditatibus sive abdicando donationes naturales liberi curialem voluerint evitare fortunam posteaque paternarum opum vel in solidum vel ex parte reperti fuerint possessores, licet eas alienaverint, omnimodo ad condicionem, in qua pater eos amplificatis opibus esse voluit, etiam in-
4 viti cogantur accedere. Et si filiam naturalem vel filias habuit et eam vel eas curiali vel curialibus

(1) XVI *V*, VIII *Hal.* (2) Iun. Beroae AA. conss. (= *a.* 293) *Mommsen* (3) *B* 31, 6, 10 *seqq.* — *Cf. Dig.* 25, 3 (4) ipsis IIII et III aa. *VP*, ipsis et *Hal.* (5) *Cf. Dig.* 25, 7 (6) = *Th.* 4, 6, 3 *cf. Nov. Marc.* 4, 1 (7) duumviralitas vel quinquennalitas vel flaminis vel sacerdotii provinciae (*om.* id est ... Syriarchiae) *Th.*, *cf. Nov.* 89 *c.* 15 (8) peregrinos *Th.* (9) sive Romana facta seu Latina *ins. Th.* (10) et] et si *Th.* (11) suppositam *Th.* (12) = *Th.* 4, 6, 6 (13) Idem (i. e. impp. Arcadius et Honorius) AA. et Theodosius A. *Th.* (14) quidquid ... reddetur *om. Th.* (15) *pr.* — § 3 = *Nov. Theod.* 22, 1, 5. 7—9 (16) et *dett. cum Nov.*, et *VP*, *om. CR* (17) naturales *om. Nov.* (18) habita ratione parentum *ins. Nov.* (19) et *VM*, ut *CR*, *om. Nov.*

civitatis, ex qua oriundus est vel sub qua vicus vel possessio unde oritur consistit, vel eius civitatis, quae principatum totius provinciae tenet, matrimonio collocavit, haec eadem et in persona eius vel earum ad exemplum marium obtinebunt. [1]Quid enim interest, utrum per filios an per generos commoditatibus civitatum consuletur, et utrum novos lex faciat curiales, an foveat quos invenit? *D. XVII k. Ian. Constantinopoli post consulatum Eudoxii et Dioscori*[2]. [*a.* 443]

4 *Impp. Leo et Anthemius AA. Armasio pp.* Quoniam desideria morientium ex arbitrio viventium non sine iusta ratione colligimus[3], et is, qui naturalem filium habens hortantibus legibus ultro ad instar legitimi filii municipalibus eum voluit adgregare muneribus et donare patriae principalem, manifestavit notumque fecit sine dubio professione certissima facultatum suarum omnium elegisse se adfectione debita successorem, cum certe huiusmodi personis adeo sacratissima constitutione[4] subventum sit, ut nec renuntiandi eis aut alienandi vel repudiandi paternas hereditates aut donationes in fraudem curiae concedatur facultas, sed muneribus patriae susceptis patrimonia subire cogantur, nullam e diverso calumniantium vocem penitus patiemur admitti, sed ipsum Philocalum et paternorum bonorum omnium ab intestato heredem et Bostrenae civitatis curiae principalem iniuncta vel iniungenda sibi munera subire ex eoque genitos vel nascendos filios similiter paternae condicioni subiacere praecipimus.
1 Et huiusmodi formam in omnibus causis, quae similiter in cuiuscumque civitatis ordine curiaque contigerint, in posterum decernimus observari. *D. k. Ian. Constantinopoli Iordane et Severo conss.* [*a.* 470]

5 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Divi Constantini, qui veneranda Christianorum fide Romanum munivit imperium, super ingenuis concubinis ducendis uxoribus, filiis quin etiam ex isdem vel ante matrimonium vel postea progenitis suis ac legitimis habendis, sacratissimam constitutionem[5] renovantes iubemus eos, qui ante hanc legem ingenuarum mulierum (nuptiis minime intercedentibus) electo contubernio cuiuslibet sexus filios procreaverunt, quibus nulla videlicet uxor est, nulla ex iusto matrimonio legitima proles[6] suscepta, si voluerint eas uxores ducere, quae antea fuerant concubinae, tam coniugium legitimum cum huiusmodi mulieribus ingenuis, ut dictum est, posse contrahere, quam filios utriusque sexus ex earundem mulierum priore contubernio procreatos, mox quam nuptiae cum matribus eorum fuerint celebratae, suos patri et in potestate fieri et cum his, qui postea ex eodem matrimonio suscepti fuerint, vel solos, si nullus alius deinde nascatur, tam ex testamento volentibus patribus etiam ex integro succedere quam ab intestato petere hereditatem paternam: pactis, quae matrimonii tempore super dotalibus vel ante nuptias donationis rebus subsecuta fuerint, etiam ad ipsorum personas pertinentibus, ut una cum fratribus suis postea ex isdem parentibus forte progenitis, aut soli, si nullus[7] alius sit procreatus, dotis et ante nuptias donationis pro tenore legum nec minus pactorum emolumenta
1 recipiant. Hi vero, qui tempore huius sacratissimae iussionis necdum prolem aliquam ex ingenuarum concubinarum consortio meruerunt, minime huius legis beneficio perfruantur, cum liceat easdem mulieres sibi prius iure matrimonii copulare non extantibus legitimis liberis aut uxoribus ac[8] legitimos filios utpote nuptiis procedentibus procreare, nec debeant, quos ex ingenua concubina dilato post hanc legem matrimonio nasci voluerint, ut iusti ac legitimi postea videantur, magnopere postulare. *D. X k. Mart. post consulatum Armati.* [*a.* 477]

6 *Imp. Anastasius A. Sergio pp.* Iubemus eos, quibus nullis legitimis existentibus liberis in praesenti aliquae mulieres uxoris loco habentur, ex his sibi progenitos seu procreandos suos et in potestate sua legitimosque habere propriasque substantias ad eos vel per ultimas voluntates vel per donationes seu alios legi cognitos titulos si voluerint transferre, ab intestato quoque eorum ad hereditatem vocandos, nec aliquam quaestionis seu altercationis exercendae sub qualibet astuta subtilique legum vel constitutionum occasione super his vel agnatis seu cognatis genitoris eorum vel quibusdam aliis superesse facultatem in posterum: nihilo minus, quisquis huiusmodi mulierem uxoris loco dotalibus instrumentis confectis habuerit, pro eius subole similem eandemque formam custodiri, ne adimatur ei licentia sibi quodammodo per liberos proprios[9] suum patrimo-
1 nium adquirendi. Filios insuper vel filias iam per divinos adfatus a patribus suis in adrogationem susceptos vel susceptas huius providentissimae nostrae legis beneficio et iuvamine potiri censemus. *D. k. April. Anastasio et Agapeto conss.* [*a.* 517]

7 *Imp. Iustinus A. Marino pp.* Legem Anastasii divinae recordationis, quae super naturalibus filiis emissa est, in his valere tantum casibus concedimus, qui nunc usque subsecuti sunt pro eiusdem legis tenore in matrimoniis tunc constantibus vel postea contractis, ita tamen, ut non aliunde progenitis subvenisse credatur quam non ex nefario nec
1 incesto coniugio. Naturalibus insuper filiis seu filiabus ex cuiuslibet mulieris cupidine non incesta non nefaria procreatis et in paterna per adrogationem seu per adoptionem sacra susceptis ex divinis iussionibus, sive antequam eadem lex inrepserit seu post eandem legem usque ad praesentem diem, non sine ratione duximus suffragandum, ut adoptio seu adrogatio firma permaneat, nullis prorsus improbanda quaestionibus, quasi quod impetrarunt lege quadam interdictum sit, quoniam, et si qua prius talis emergebat dubitatio, remittenda fuit movente misericordia, qua indigni non sunt qui alieno labo-
2 rant vitio. Sint itaque post eandem adrogationem seu adoptionem sui et in potestate patrum successionesque tam ex testamento quam ab intestato capiant, prout in adoptatis seu et in[10] adrogatis
3 constitutum est. In posterum vero sciant omnes legitimis matrimoniis legitimam sibi posteritatem quaerendam, ac si praedicta constitutio lata non esset. iniusta namque libidinum desideria nulla de cetero venia defendet, nullum sublevabit novum adminiculum praeter anteriorum dispositionum ordinem, non ante lata sanctio, quam ex hoc die resecandam pia suggesserit ratio, non adrogationum vel adoptionum praetextus, quae ulterius minime ferendae sunt, non astutiae sive divinis adfectandae litteris seu quibusdam illicitis ambiendae machinationibus, cum nimis indignum, nimis sit impium flagitiis praesidia quaerere, ut et petulantiae servire liceat et ius nomenque patris, quod eis denegatum est, id altero legis colore praesumant. *D. V id. Nov. Constantinopoli Iustino A. et Eutherico conss.* [*a.* 519]

8 [11]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Humanitatis intuitu naturalibus patribus hoc indulgemus, ut liceat eis nulla legitima subole vel matre subsistente naturalem vel naturales filios matremque eorum non tantum ex tribus unciis, quod praeteritae leges permittebant, sed etiam ex duplici portione, id est sex unciis, heredes scribere, ut, licet ab intestato nullam communionem ad patris naturalis successionem haberent, ex suprema tamen eius voluntate permittatur eis usque ad praedictas sex uncias (si hoc scilicet naturalis pater voluerit) hereditatem eius capere, ita tamen, ut memoratam sex unciarum quan-

(1) = *Nov. Theod.* 22, 2, 11 (2) post cons. e. et d. *Nov.*, eudoxio et dioscoro conss. *V Hal.* (3) *sic R*, collegimus *VC* (4) *c.* 3 § 4 *h. t.* (5) *indicari videtur constitutio, quae desideratur in Th. initio tituli* 6, 1 ll.

(6) *sic M*, prole *VCR* (7) nullius *V* (8) ac *VQ*, aut *CR* (9) *sic dett.*, proprio *V*, proprium *CR* (10) et in *V*, in *M*, *om. CR* (11) *iunge c.* 9 *h. t.* 10, 35, 3. 10, 44, 4

titatem in omnibus naturalibus filiis et matre eorum
1 minime testator excedat. Quam et in legatis et
fideicommissis eis relinquendis et dotibus et dona-
tionibus, tam aliis quam ante nuptias, usque ad
aestimationem sex unciarum liberam similiter natu-
2 ralibus eorum patribus damus potestatem. Haec
autem in futuris tantummodo testamentis vel ultimis
voluntatibus vel dotibus vel donationibus locum ha-
bebunt. *D. k. Ian.*[1] *Constantinopoli dn. Iustiniano
A. II cons.* [*a.* 528]

9 [2]*Idem A. Menae pp.* Communium rerum esse
utilitatem recte iudicantes lucidis et omni ambigui-
tate segregatis legibus uti nostro subiectos imperio,
ad praesentem sanctionem venimus, per quam omni
dubitatione amputata, quae usque adhuc obtinebat,
certissimum facimus, ut, quotiens naturales filii cu-
riali fortunae patriae sui genitoris adsignantur, vel
adhuc vivente patre vel post eius obitum pro dispo-
sitione testamenti ab eo conditi, et eo modo legi-
tima iura in paterna successione adipiscuntur (quod
recte fieri minime dubium est), licet illustrem digni-
tatem, ex qua curialis fortunae liberatio competere
non potest, naturales filii antea meruerunt, ne per-
mittatur eis contra substantiam ab eodem naturali
patre descendentium vel adscendentium vel ex latere
cognationis vel agnationis iure eidem patri coniunc-
torum, licet ipsi legitimi successores eidem naturali
patri per memoratam fortunam efficiantur, aliquod
1 ius sibi vindicare. Quod et in his locum habebit,
qui iam a naturali patre curiali condicioni traditi
adhuc superstites sunt, eodem scilicet modo nec illis
contra substantiam eiusdem naturalis filii vel ex eo
descendentium vel adscendentium vel ex latere con-
iunctorum aliquod sibi ius vindicare valentibus.
2 Sed si quidem iste naturalis filius sive post-
quam legitimus successor patri factus sit sive in
antecedenti tempore filios ex legitimo matrimonio
vel alios descendentes liberos habeat, eos modis
omnibus ad eius successionem sine testamento mo-
rientis vocari nec curiae locum esse, praeterquam
si quarta portio bonorum eius eidem curiae debea-
tur eo, quod nullus forte ex mortui liberis curialia
munera peragere cogitur: illo videlicet observando,
ut ii, quos iste naturalis filius, posteaquam fortu-
nae curiali datus est, procreaverit, decuriones sine
dubio sint et curialia peragere munera compellantur.
3 (1) Sin vero sine liberis cuiuscumque gradus in-
testatus decesserit, si quidem matre superstite, ter-
tiam quidem partem bonorum eius matrem habere,
duas vero alias partes curiam, cui a patre datus
4 est. Sin autem mater quidem defuncti non super-
esset, alii vero cognati ex materna linea descendentes
vel adscendentes vel ex latere venientes ad eius vocen-
tur successionem, tunc ea quidem, quae a patre natu-
rali ad eum pervenerunt, eidem curiae competere: si
quid vero filio posteaque legitimo successori effecto vel
a matre sua vel aliunde quocumque legitimo modo
adquisitum sit, hoc ad proximos maternos eius co-
5 gnatos pervenire. Illo videlicet observando, ut,
sive matre eius superstite sive ea ante filium mor-
tua aliquis ex eius genere eiusdem curiae fortunam
subire paratus sit, liceat ei se offerenti eidem curiae
bona mortui, quae de substantia patris ad eum per-
venerunt, capere muneraque peragere curialia, quo
accedente mater defuncti, si adhuc supersit, non
solum tertiam partem eorum, quae extra paternam
substantiam filius eius aliunde adquisivit, sed omnia
ea vel ipsa sola vel cum coheredibus suis capiet.
6 (2) Ea vero, quae de successione naturalis filii
post curialem condicionem morientis constituimus,
non tantum in his locum habere debent, qui postea
a patre suo naturali curiae dati fuerint, sed etiam
in illis, qui iam dati sunt, si tamen adhuc super-
7 sunt. Quod si ante praesentem sanctionem mortui
sunt, minime ad eorum successionem eandem nostram
8 (3) sanctionem extendimus. Et quoniam omni-
modo favendum est curiis civitatum, illud etiam in
hac parte addendum esse censemus, ut liceat patri-
bus naturales filios curiae patriae suae tradere non
solum nulla eis legitima subole existente, sed etiam
si[3] filios vel alios liberos ex legitimis matrimoniis
procreatos habeant, et eo modo naturales quoque
filios sibi legitimos successores efficere, ita tamen,
ut minime eisdem patribus liceat per donationem
vel ultimam voluntatem amplius eidem naturali filio
dare vel relinquere, quam uni filio ex matrimonio
legitimo procreato dederit vel reliquerit, cui minima
portio data vel relicta sit. *D. k. Iun. dn. Iusti-
niano A. II cons.* [*a.* 528]

10 [4]*Idem A. Demostheni pp.* Cum quis a mu-
liere libera et cuius matrimonium non est legibus
interdictum cuiusque consuetudine gaudebat aliquos
liberos habuerit, minime dotalibus instrumentis com-
positis, postea autem ex eadem adfectione etiam ad
nuptialia pervenerit instrumenta et alios iterum ex
eodem matrimonio liberos procreaverit, ne posterio-
res liberi, qui post dotem editi sunt, sibi omne pa-
ternum patrimonium vindicare audeant quasi iusti
et in potestate effecti, fratres suos, qui ante do-
tem fuerant nati, ab hereditate paterna repellentes,
huiusmodi iniquitatem non esse ferendam censemus.
1 Cum enim adfectio prioris subolis et ad dotalia
instrumenta efficienda et ad posteriorem filiorum
edendam[5] progeniem praestitit occasionem, quomodo
non est iniquissimum ipsam stirpem[6] secundae poste-
ritatis quasi iniustam excludere, cum gratias agere
fratribus suis posteriores debeant, quorum beneficio
ipsi sunt iusti filii et nomen et ordinem subsecuti.
2 Neque enim verisimile est eum, qui postea vel
donationem vel dotem conscripsit, et ab initio talem
adfectionem circa mulierem non habuisse, quae eam
3 dignam esse uxoris nomine faciebat. Quapropter
sancimus in huiusmodi casibus omnes liberos, sive
ante dotalia instrumenta editi sunt sive postea, una
eademque lance trutinari et omnes suos et in po-
testate suis existere genitoribus, ut nec prior nec
iunior ullo habeatur discrimine, sed ii, qui ex isdem
maioribus procreati sunt, et simili perfruantur for-
tuna. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

11 [7]*Idem A. Iuliano pp.* Nuper legem conscrip-
simus, per quam iussimus, si quis mulierem in suo
contubernio collocaverit[8] non ab initio adfectione
maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conu-
bium[9], et ex ea liberos sustulerit, postea vero ad-
fectione procedente etiam nuptialia instrumenta cum
ea fecerit filiosque vel filias habuerit, non solum
secundos[10] liberos qui post dotem editi sunt iustos
et in potestate esse patribus, sed etiam anteriores,
qui[11] et his qui postea nati sunt occasionem legi-
1 timi nominis praestiterunt. Quam legem quidam
putaverunt sic interpretari, ut sive non progeniti
fuerint post dotem conscriptam liberi sive etiam ab
hac luce subtracti, non anteriores filios iustos haberi
nisi in utroque tempore viventes et superstites li-
2 beri inveniantur. Quorum supervacuam subtili-
tatem penitus inhibendam censemus. sufficiat ete-
nim talem adfectionem habuisse, ut post liberorum
editionem et[12] dotalia efficiant instrumenta et spem
3 tollendae subolis habeant. Licet enim hoc quod
speratum est ad effectum non pervenit, nihil ante-
rioribus liberis fortuitus casus derogare concedatur:
et multo magis, si quis mulierem, quam in contu-
bernio suo habuerat, praegnantem fecerit, postea
autem adhuc gravida muliere constituta dotalia fe-
cerit instrumenta et puer vel puella editus vel edita
sit, iusta patri suboles nascatur et in potestate effi-

(1) Iun. *cum c.* 9 *h. t. scr.* (2) *iunge c.* 8 *h. t.* 10, 35, 3. 10, 44, 4 (3) si R^b, *om.* CR^a (4) *iunge* 6, 57, 5 (5) *sic* M^a, educendam CRM^b (6) *sic CR*, stirpe *M*

(7) *pr.* = *Inst.* 3, 1, 2: *iunge* 5, 29, 4. 5, 35, 3 (8) copulaverit *Inst.* (9) coniugium *Inst.* (10) eos *Inst.* (11) qui *VM Inst.*, quia *CR* (12) et *V*, etiam *CR*

ciatur et heres ei[1] existat morienti sive ab intestato sive ex testamento. satis enim absurdum est, si filii post dotem progeniti et anterioribus liberis adiutorium adferant, ipsum puerum vel puel-
4 lam sibi opitulari non posse. Et generaliter definimus et, quod super huiusmodi casibus variabatur, definitione certa concludimus, ut semper in huiusmodi quaestionibus, in quibus de statu liberorum est dubitatio, non conceptionis, sed partus tempus inspiciatur: et hoc favore facimus liberorum. et editionis tempus statuimus esse inspectandum exceptis his tantummodo casibus, in quibus conceptionem[2] magis approbari infantium condicionis utilitas expostulat. *D. xv k. April. Constantinopoli Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [a. 530]

12 *Idem A. Iohanni pp.* Cuidam, qui iustum filium habebat, nepos accessit naturalis: si nepotis nomen huiusmodi suboli legibus accommodandum est, quaerebatur. volebat enim tali naturali nepoti ex suo legitimo filio iam defuncto progenito totam suam substantiam relinquere, quasi sacris constitutionibus tantummodo in filiis naturalibus prohibentibus totum patrimonium sive quantam partem voluerit eis relinquere et certo fini[3] partes eorum
1 concludentibus. Huiusmodi autem dubitatio et in alia specie ventilata est. quid enim, si ex naturali filio nepotem habet avus legitimum patri suo
2 vel naturalem? In omnibus itaque talibus dubitationibus cum nulla legitima consequentia in huiusmodi personis custoditur, sed interventu subolis naturalis nihil ius legitimum subesse potest, ut necessitas relinquendi aliquid eis ex legibus immineat, liceat eis quantum voluerint suae substantiae in eos conferre, scilicet nulla legitima subole subsistente.
3 Filiis enim naturalibus relinqui constitutiones quantum voluerint ideo prohibuerunt[4], quia vitium paternum frenandum esse existimaverunt. in nepotibus autem non eadem observatio in praefatis speciebus custodienda est, ubi legitima minime suboles facit impedimentum. ea enim subsistente veterum constitutionum tenorem in naturalibus filiis statutum
4 et in nepotes extendimus. Sed haec in his tantummodo sancimus, in quibus voluntate aliquid consecuti sunt. iura etenim ab intestato in avi succes-
5 sionem nemini eorum penitus aperimus. Et haec non solum eis accedere censemus a substantia avi paterni naturalis, sed etiam proavi vel eius cognationis, si quid saltem huiusmodi vocabuli[5] in tam degeneres homines extendere maluerint[6]. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

XXVIII.[7]
DE TUTELA TESTAMENTARIA.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Speratae.* Quem dicis tibi tutorem testamento patronae datum, si administrationi se non miscuit, nulla actione tibi tenetur: neque enim iure datus tutor fuit. quod si administravit sponte res tuas, experiri adversus eum actione negotiorum gestorum potes. *PP. xvii k. Aug. Apro et Maximo conss.* [a. 207]

2 *Imp. Antoninus A. Sabiniano.* Etsi a patre tuo testamento iure tutor tibi datus eo tempore, quo heres extitisti, in rebus humanis fuit, tamen codicillis alius tutor recte datus est et uterque propter voluntatem testatoris tutor erit, nisi testamento datum pater alium codicillis dando reprobaverit: tunc enim posterior solus tutor erit. *PP. id. April. duobus Aspris conss.* [a. 212]

3 *Imp. Alexander A. Gorgiae.* Si tutores testamento vobis dati sunt, quamquam unus vestrum suae aetatis factus sit, id est pupillarem aetatem excesserit[8], tutela tamen vestra ad eum non pertinet. *PP. v k. Ian. Maximo ii et Aeliano conss.* [a. 223]

4 *Idem A. Feliciano.* Mater testamento filiis tutores dare non potest, nisi eos heredes instituerit. quando autem eos heredes non instituerit, solet ex voluntate defunctae datus tutor a praesidibus confirmari. nullo vero ex his interveniente si res pupillares qui dati sunt administraverint, protutelae actione tenentur. *PP. vii k. Iun. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

5 [9]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. Daphno.* Si pupillorum pater alienum servum, de quo postulas, et tutorem esse voluit et liberum, ante tamen[10] tutore[11] alio pupillis dato, redimi et manumitti hunc apud praesidem et curatorem adiungi oportet. *PP. iii k. Mart. Saeculare ii et Donato conss.* [a. 260]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Domnae.* Si tibi pater avunculum testamento recte tutorem dedit nec is excusatus est, eum tutelae iudicio tam administratis quam neglectis, cum administrari deberent, apud competentem iudicem conveni secundum bonam fidem tibi satisfacere iussurum. *S. non. April. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

7 *Idem AA. et CC. Tryphaenae.* Tutelae contra tutorem mota, quem testamento patris (si in eius[12] fuisti potestate) datum proponis, reddi tibi si quid debetur competens iudex aditus iubebit. curatorem enim inutiliter in testamento dari non ambigitur. *D. xvii k. Mai. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

8 [13]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Tutores etiam Graecis verbis licet in testamentis relinquere, ut ita tutores dari videantur, ac si legitimis verbis eos testator dedisset. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Theodosio A. xvii et Festo conss.* [a. 439]

XXVIIII.[14]
DE CONFIRMANDO TUTORE.

1 *Imp. Alexander A. Prisco.* Testamento matris tutores dati excusare necesse non habent, nisi decreto secundum voluntatem defunctae, et quidem[15] inquisitione habita, dati fuerint. *PP. iii non. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

2 *Idem A. Valerio.* Neque per epistulam neque ex imperfecto testamento tutorem recte dari indubitati iuris est. sed voluntas patris in constituendis tutoribus vel curatoribus in huiusmodi casibus a iudice, ad cuius officium haec res pertinet, servari solet. secundum quae vereri non debes, ne tempus, antequam confirmareris, cesserit. *PP. viii id. Aug. Alexandro A. ii et Marcello conss.* [a. 226]

3 *Idem A. Sosiano.* Si, ut proponis, pupillo cuius meministi pater inutiliter testamento tutores dedit et, priusquam ii confirmarentur, alii ab eo cuius interest dati sunt, id quidem, quod iure gestum est, revocari non potest: an autem qui iudicium patris habent curatores eidem pupillo constitui debeant, aditus competens iudex perspectis[16] utilitatibus eius aestimabit. *PP. iii id. April. Modesto et Probo conss.* [a. 228]

4 [17]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Naturalibus liberis providentes damus licentiam patribus eorum in his rebus, quas quocumque modo eis dederint vel dereliquerint, scilicet intra praefinitum nostris legibus modum, etiam tutorem eis relinquere, qui

(1) ei *V*, *om.* *CR* (2) *sic C*, conceptione *VR* (3) *sic C*, fine *R* (4) *sic R*, prohibuerint *V?C* (5) *sic V?*, vocabulo *CR* (6) *sic V*, maluerit *CR* (7) *B* 37, 2, 33 *seqq.* — *Cf. Dig.* 26, 2 *Inst.* 1, 14 (8) id est ... excesserit *del.* (9) *iunge* 7, 4, 10 (10) *sic VC*, manente tamen *M* (11) tutore *VQ*, *om.* *CR* (12) si in eius *VM*°, in cuius *CR* (13) = *Nov. Theod.* 16, 1, 8: *iunge* 6, 23, 21. 7, 2, 14 (14) *B* 37, 3. — *Cf. Dig.* 26, 3 (15) et quidem *M*, equidem *R*ᵃ, et quadam *CR*ᵇ (16) prospectis *libri* (17) *iunge* 5, 27, 11. 5, 35, 3

debet apud competentem iudicem se confirmare et ita res gerere pupillares. *D. xv k. April. Constantinopoli Lampadio et Oresta conss.* [*a.* 530]

XXX.[1]
DE LEGITIMA TUTELA.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Firminae.* Ad avunculos nec masculorum tutelae ex lege duodecim tabularum deferuntur, cum solum patruis, si non excusaverint, id ius tributum sit. *PP. VIII k. Iun. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

2 [2]*Idem AA. et CC. Asclepiodoto.* Ad agnatos pupilli iure legitimo sollicitudinem tutelae pertinere, nisi capitis deminutionem sustinuerunt, manifestissimum est. *S. III non. April.*[3] *AA. conss.* [*a.* 293]

3 [4]*Imp. Leo A. Erythrio pp.* Constitutione divae memoriae Constantini[4*] lege Claudia sublata, pro antiqui iuris auctoritate salvo manente agnationis iure tam consanguineus (id est frater[5]) quam patruus ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur. *D. k. Iul. Marciano cons.*[6] [*a.* 472]

4 *Imp. Anastasius A. Polycarpo pp.* Frater emancipatus[7], qui in germani sui vel sororis successionem omnes inferiores seu prolixiores gradus non tantum cognatorum, sed etiam agnatorum antecedere a nobis pro nostra dispositione[8] iussus est, etiam ad legitimam fratrum et sororum nec non liberorum fratrum tutelam, quasi minime patris potestate per ius emancipationis relaxatus, si non alia iuri cognita excusatione munitus sit, vocari nec sub praetextu capitis deminutionis alienum huiusmodi onere semet[9] contendere sancimus. *D. k. April. Iohanne et Paulino conss.* [*a.* 498]

5 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Nemo neque frater neque alius legitimus in tutelam sive ingenui sive liberti vocetur, antequam quintum et vicesimum annum suae aetatis impleat. immineat enim ei pro sua tantummodo administratione peri-
1 culum nec[10] alieno onere alius praegravetur. Sic etenim et pupillis et adultis competens gubernatio inducitur et naturalis ordo per omnia conservabitur. cui[11] enim ferendum est eundem esse tutorem et sub tutela constitui, et iterum eundem curatorem et sub cura agere? haec certe et nominum et rerum
2 foeda confusio est. Discretis itaque omnibus vel dativi vel legitimi fiant tutores vel curatores ii, qui talis aetatis sunt, cui suarum rerum administratio committitur, quorumque res possunt plenissimo iure
3 hypothecarum teneri. Omnibus, quae de successionibus tam ingenuorum quam libertorum prioribus legibus disposita sunt, in suo robore duraturis nec aliquam imminutionem ex praesentis legis sanctione accepturis maxime in libertorum successionibus ne videantur ex eo, quod[12] ad tutelae gravamen non veniunt, successionis emolumentum amittere. *Recitata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani. d. III k. Nov. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXXI.[13]
QUI PETANT TUTORES VEL CURATORES.

1 *Imp. Antoninus A. Chrysanthae.* Admone adulescentem, adversus quem consistere vis, ut curatores sibi dari postulet, cum quibus secundum iuris formam consistas. qui si in petendis his cessabit, potes tu competentem iudicem adire, ut in dandis curatoribus officio suo fungatur. *PP. II non. Febr. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 *Idem A. Epaphrodito.* Patroni tui filii si eius aetatis sunt, ut res eorum per tutores[14] administrari debeant, cura adire praetorem et nomina edere, ex quibus tutores constituantur, ne, si cessaveris, obsequii deserti periculum subeas. *PP. III non. Iul. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

3 *Idem A. Atalantae.* In locum tutoris defuncti vel in perpetuum relegati alium dari tutorem filiis tuis idoneum ex eadem provincia ab iudice competente postula, qui secundum officium suum utilitatibus eorum providebit. *PP. IIII id. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Idem A. Domnino.* Si filiis debitoris tui non sunt necessarii, qui tutores petant, potes ipse curare, ut accipiant, per quos legitime defendantur. *PP. III*[15] *id. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

5 *Imp. Alexander A. Fuscianae.* Amita tutores petere filiis fratris sui non prohibetur. *PP. V k. Iul. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

6 [16]*Idem A. Otaciliae.* Matris pietas instruere te potest, quos tutores filio tuo petere debes, sed et observare, ne quid secus quam oportet in re filii pupilli agatur. petendi autem filiis curatores necessitas matribus imposita non est, cum puberes minores anno vicesimo quinto ipsi sibi curatores, si res eorum exigit, petere debeant. *PP. X k. Oct. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

7 *Imp. Gordianus A. Dionysio.* Admone eam, quae quondam pupilla tua fuit, cum eam non tantum viri potentem, sed etiam nupsisse proponas, ut sibi petat curatorem. quod si ea petere neglexerit, quo maturius possis rationes reddere administrationis, adito eo cuius super ea re notio est petere curatorem non vetaris. *PP. VI id. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

8 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Musico.* Cum a matribus sedulum petendi tutoris officium exigatur, non fortuiti casus impedimentis adscribantur, proponasque procuratorem, qui ad petendum pupillo tutorem a matre fuerat constitutus, a latronibus interfectum petitionem[17] ex necessitate demoratam[18] esse, ab hereditatis successione matrem repelli, cuius nullum vitium intercessisse adseris, perquam[19] durum est. *PP. V id. Mart. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

9 [20]*Idem AA. et CC. Asclepiodoto.* Cum iure habenti tutorem tutor dari non possit, intellegis matrem non officium pietatis in petendo tutore deseruisse, sed iure munitam merito filio suo tutorem non postulare. *S. III non. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Prisco.* Nepotibus fratris tui, si eorum mater in petendis tutoribus debito non fungatur officio, petere tutores sollemniter potes. *S. prid. k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Zeno A. Dioscoro pp.* Matres naturalibus etiam filiis ad similitudinem eorum, qui ex iustis ac legitimis nuptiis sunt procreati, petendorum tutorum necessitati subiaceant, nulla eis ignorantia iuris ad evitanda legibus vel sacris constitutionibus definita, si petitionem tutorum minus curaverint, profutura. *D. k. Sept. Constantinopoli Zenone A. II cons.* [*a.* 479]

XXXII.[21]
UBI PETANTUR TUTORES VEL CURATORES.

1 *Imp. Antoninus A. Aristobulae.* Magistratus eius civitatis, unde filii tui originem per condicio-

(1) *B* 37, 4. — *Cf. Dig.* 26, 4 *Inst.* 1, 15. 17. 18 (2) *iunge* 5, 31, 9 (3) Byzantii *ins.* 5, 31, 9 (4) *iunge* 1, 4, 16. 1, 18, 13. 5, 1; 5. 5, 6, 8 (4*) *Th.* 3, 17, 2? (5) id est frater *del.* (6) *sic leges iungendae*, Marciano et Zenone coss. (= *a.* 469) *Hal.* (7) fratrem emancipatum *et infra* relaxatum *expectes* (8) *quae non extat, cf. ad* 6, 57, 15, 1 (9) semet R^b, se R^a, semel psum *C* (10) nec *R*, ne *C* (11) qui *Mommsen* (12) quod $C^b R^b$, qui $C^a R^a$ (13) *B* 37, 6. — *Cf. Dig.* 26, 6 (14) *sic PR*, vel curatores *ins. C* (15) III *Hal.*, IIII *P* (16) *iunge* 5, 35, 1 (17) *sic VP*, petitionemque *CR* (18) *sic PCR*, demoratum V^b, demoratur V^a (19) quam *V* (20) *iunge* 5, 30, 2 (21) *B* 37, 5, 28. — *Cf. Dig.* 26, 6

sem patris ducunt vel ubi eorum sunt facultates, tutores vel curatores his quam primum secundum formam perpetuam dare curabunt. quod si filii tui neque possident quicquam in provincia, ubi morantur, neque inde originem ducunt, restituti apud patriam suam et ubi patrimonium habent morabuntur, ut ibi[1] defensores legitimos sortiantur. *PP. k. Oct. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

XXXIII.

DE TUTORIBUS ET CURATORIBUS ILLUSTRIUM VEL CLARISSIMARUM PERSONARUM.

1 [2]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Proculo pu.*[3] Illustris praefectus urbis adhibitis decem viris e numero senatus amplissimi et praetore clarissimo viro, qui tutelaribus cognitionibus praesidet, tutores curatoresve ex quolibet ordine idoneos faciat retentari. et sane id libero iudicio
1 expertesque damni constituent iudicantes. Et si regendis pupillaribus substantiis[4] singuli creandorum pares esse non possunt, plures ad hoc secundum leges veteres conveniet advocari, ut, quem coetus ille administrandis negotiis pupillorum dignissimum iudicabit[5], sola sententia obtineat praefecturae, super cuius nomine, sollemnitate servata, postea per prae-
2 torem interponatur decretum[6]. Itaque hoc modo remoti a metu qui consilio adfuerint permanebunt et parvulis adultisque clarissimis[7] iusta defensio sub
3 (1) hac prudentium deliberatione perveniet[8]. Quod tamen circa eorum personas censuisse nos palam est, quibus neque testamentarii defensores neque legitimi vita aetate facultatibus suppetunt. nam ubi forte huiuscemodi homines offeruntur, si nihil ad defensionem suis privilegiis comparabunt, ut teneri
4 (2) possint, iure praescribimus. Ceterum alia, quae in causis minorum antiquis legibus cauta sunt, ma-
5 (3) nere intemerata decernimus. In provinciis autem curiales in nominandis tutoribus et curatoribus clarissimarum personarum exhibeant debitam cautionem, et discriminis sui memores cognoscant indemnitati minorum obnoxias etiam suas deinceps esse facultates[8*]. *D. III*[9] *k. Ian. Mediolani Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

2 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius*[10] *AAA. Aurelio pu.* Generali lege prospectum est, ne qui ad illustrium senatorum tutelam curialibus occupati necessitatibus vocarentur. *D. VIII k. Aug. Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

XXXIIII.[11]

QUI DARE TUTORES VEL CURATORES ET QUI DARI[12] POSSUNT.

1 *Imp. Alexander A. Ambibulo.* Cum tibi in ea aetate constituto, ut, si de statu constaret, per tutores sive curatores negotia tua administrari deberent, libertatis controversiam fieri adleges, non oportuit impediri, quo magis liberali causa ordinata, quia interim pro libero habebaris, curator tibi daretur, per quem defendi causa tua potest. *PP. k. Nov. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Idem A. Artemisiae.* Maritus etsi rebus uxoris suae debeat adfectionem, tamen curator ei creari non potest. *PP. k. Iul. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

3 *Imp. Philippus A. Dolenti.* Luminibus captum curatorem habere[13] falso tibi persuasum est. *PP. XIII k. Aug. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

4 *Idem A. Emerito militi.* Armatae militiae muneribus occupatus neque si legitimus sit neque si ex testamento datus fuerit nec alio modo, etsi voluerit, tutor aut curator fieri potest: sed si errore ductus res administraverit, negotiorum gestorum actione convenitur. *PP. X k. Aug. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aelianae.* Neque a praeside alterius provinciae neque a magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia civitate nec domicilium ubi nominatur habentem iure dari posse ab eo, cuius iurisdictioni subiectus non est, certissimi iuris est: neque cessatio iniuncti perperam officii ad periculum eius pertinet. *S. XII k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

6 [14]*Idem AA. et CC. Leontio.* Quod dicis matrem filiis tutores nolle petere, super hac re adi praesidem provinciae, cum, si eam[15] neglexisse perspexerit, etiam ipse magistratus dare tutores vel nomina mittere, ut ab ipso decreto tribui possint, iubere non prohibeatur. *PP. prid. k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Rufo.* In servili condicione constitutum tutorem vel curatorem a praeside dari non posse nullam habet iuris dubitationem. *S. prid. non. Iul. Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Euelpisto.* Creditorem debitoribus tutorem datum non tantum petitionem non amittere, sed etiam ipsum sibi posse solvere non ambigitur. *PP. V*[16] *non. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Maximiano.* Si sororis tuae filiis, tutore legitimo patruo constituto nec ullo excusato privilegio, tutor datus es, cum habenti tutorem alium dari prohibeant iura, necessitatem administrationis ad eum pertinere nec te datione teneri non ambigitur. *S. III k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Florentino.* Curatorem habenti neque adiungi nisi causa cognita nec in loco eius alium substitui non ante priore remoto ambigui iuris non est: teque adfuturum[17] damni, quod medio tempore negotiis pupillaribus contigit, esse succedaneum, cum actorem periculo tuo constituere debueris, nec iure magistratum in absentiam tuam alium creasse certum est. *PP. III k. April. CC. conss.* [*a.* 294]

11 [18]*Imp. Constantinus A. et Constantinus*[19] *C. ad Bassum pu.* In universis litibus placet non prius puberem iustam habere personam, nisi interposito decreto aut administrandi patrimonii gratia aut in[20] litem fuerit curator datus, ut iuxta praecedentia nostrae pietatis[21] statuta legitime initiatae litis agitata in iudiciis controversia finiatur[22]. *D. IIII*[23] *id. Oct. Aquileiae Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

12 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Curator adulescenti ordinatus post inchoatam litem non potest sub praetextu specialis curatoris a se nominati aut litem contestatam deserere aut ab administratione se subtrahere. *D. IIII k. Oct. Constantinopoli Eucherio et Syagrio conss.* [*a.* 381]

13 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pu.* Ne magistratuum ulterius procedat licentia, plenius designamus, ne patrimonialem colonum sive alium, qui privilegio ab hac nuncupatione defenditur, tutelae muneris adstringat officium. *D. . . . . Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.*[24] [*a.* 409]

(1) ut morabuntur, ibi *Mommsen* (2) = *Th.* 3, 17, 3 *B* 37, 5, 29 (3) pu. *Th.*, pp. *libri* (4) censibus *Th.* (5) *sic VCR*, iudicaverit *M*, iudicarit *Th.* (6) super ... decretum *om. Th.* (7) clarissimis *om. Th.* (8) proveniet *Th.* (8*) § 5 *om. Th.* (9) III *V Hal.*, VI *Th.* (10) *sic VM*, idem *SCR* (11) *B* 37, 5, 30. — *Cf. Dig.* 26, 5 (12) *sic* SL^{a}, non *ins.* $PL^{b}C$ (13) habere *V cum B*, haberi *R*, habere debere *P*, debere haberi *C* (14) *ad Leontium eodem die rescripta est* 5, 71, 12 (15) eam *PCR*, eam te *V* (16) II *Mommsen* (17) *sic* R^{b}, afuturum *VC*, futurum R^{a} (18) = *Th.* 3, 17, 1 (19) constantius *VCR*, constans *S* (20) ad *Th.* (21) provisionis *Th.* (22) *sic* CR^{b}, agitata in i. controversie finiatur R^{a}, agitatae in i. controversiae finiantur *Th.* (23) IIII *Th.*, III *Hal.* (24) *excidit fortasse constitutio gemina ei, quae extat in* 1, 4, 30

XXXV.

QUANDO MULIER TUTELAE OFFICIO FUNGI POTEST.

1 [1]*Imp. Alexander A. Otaciliae.* Tutelam administrare virile munus est, et ultra sexum femineae infirmitatis tale officium est. *PP. x k. Oct. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 [2]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Matres, quae amissis viris tutelam administrandorum negotiorum in liberos postulant, priusquam confirmatio officii talis in eas iure veniat[3], fateantur actis sacramento praestito[4] ad
1 alias se nuptias non venire. Sane in optione huiuscemodi nulla cogitur, sed libera in condiciones quas praestituimus voluntate descendat: nam si malunt alia optare matrimonia, tutelas filiorum ad-
2 ministrare non debent. Sed ne sit facilis in eas post tutelam iure susceptam inruptio, bona eius primitus, qui tutelam gerentis adfectaverit nuptias, in obligationem venire et teneri obnoxia rationibus parvulorum praecipimus, ne quid incuria[5], ne quid
3 fraude depereat. His illud adiungimus, ut mulier, si aetate maior est, tunc demum petendae tutelae ius habeat, cum tutor testamentarius vel[6] legitimus defuerit vel privilegio a tutela excusetur vel suspecti genere submoveatur vel ne suis quidem per animi aut corporis valetudinem administrandis
4 facultatibus idoneus inveniatur. Quod si feminae tutelas refugerint et praeoptaverint nuptias[7], tunc demum vir illustris praefectus urbis adscito praetore, qui impertiendis tutoribus praesidet, sive iudices, qui in provinciis iura restituunt, de alio ordine per inquisitionem dari minoribus defensores iubebunt. *D. XII k. Febr. Mediolano Valentiniano A. IIII et Neoterio conss.* [*a.* 390]

3 [8]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si pater secundum nostram constitutionem[9] naturalibus liberis in his rebus, quae ab eo in eos profectae sunt, tutorem non reliquerit, mater autem voluerit eorum, sive masculi sunt sive feminae, subire tutelam, ad exemplum legitimae subolis liceat ei hoc facere, quatenus actis sub competenti iudice intervenientibus iuramentum antea praestet, quod ad nuptias non perveniat, sed pudicitiam suam intactam conservet et renuntiet senatus consulti Velleiani praesidio omnique alio legitimo auxilio suamque sub-
1 stantiam supponat. Et ita filiorum suorum vel filiarum naturalium tutricem eam existere[10] sancimus: omnibus, quae pro matribus et liberis earum ex legitimo matrimonio progenitis divalibus constitutionibus cauta sunt, in huiusmodi matribus ob-
2 servandis. Si enim in filiis iustis, in quibus et testamentariae et legitimae sunt tutelae, tamen matribus (his deficientibus) ad providentiam filiorum suorum venire conceditur, multo magis in huiusmodi casibus, ubi legitima tutela evanescit, saltem alias eis dari humanissimum est. *D. XV k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXXVI.[10*]

IN QUIBUS CAUSIS TUTOREM HABENTI TUTOR VEL CURATOR DARI POTEST.

1 *Imp. Antoninus A. Tiberiano et Rufo.* Si in locum eius tutoris ad tempus dati estis, qui rei publicae causa aberat, isque iam finito munere quod ei iniunctum est abesse desiit, quin ad eius officium curamque pertineant negotia pupillae, ambigere non
1 debetis. Sed consultius feceritis, si praesidem provinciae virum clarissimum adieritis, ut is ad administrationem tutelae compellatur. *PP. VIII k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Valentino.* Potuit quidem et debuit competens iudex in locum excusati curatoris, licet pupillus alios quoscumque haberet tutores, dare[11]. quamvis autem curator cum aliis in locum eius substitutus sis, tamen periculo administrationis ultra pubertatis tempora non adstringeris. *PP. v id. Iun. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

3 [12]*Idem A. Hylae.* Propter late diffusum (id est in diversis locis constitutum)[13] patrimonium, vel quod solus administrationi non sufficias[14], an tibi tutelam administranti[15] adiungi aliquos curatores oporteat, praeses provinciae, si te non sufficientem deprehenderit, aestimabit. *PP. VIII id. Dec. Pompeiano et Pelignο conss.* [*a.* 231]

4 [16]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. Euploio.* Licet tutorem habenti tutor dari non potest, tamen certis ex causis alius idoneus substitui sententia competentis iudicis solet, id est in locum suspecti, qui convictus ac remotus est, et in locum excusati vel defuncti vel relegati tutoris. *PP. id. Mart.*[17] *Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Zenoni.* Cum ob augmentum facultatum curatores adiungi solent, non prius tutores dati administra-
1 tione eorum liberantur. Sane si is qui administravit tempore finitae tutelae fuit solvendo, secuti temporis periculum ad te pertinere non potuisse manifestum est. *D. III k. April. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVII.[18]

DE ADMINISTRATIONE TUTORUM ET CURATORUM ET DE PECUNIA PUPILLARI FENERANDA VEL DEPONENDA.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Modesto*[19]. Frustra times administrare res adulescentis, cuius curator es, ne ex hoc aliquis existimet commune periculum prioris temporis te recepisse: sed ea, quae agenda putas, age et, quod magis interest omnium partium, insta, ut iudex inter te et tutores datus quam primum partibus suis fungatur. *PP. XII k. Oct. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

2 *Idem AA. Timoni et Helpidophoro.* Adversus curatorem adulescentis, cui collegae dati estis, quamdiu administratio communis durat, exerceri iudicium non potest. *PP. II k. Mai. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

3 *Imp. Antoninus A. Eumuso.* Sumptus in pupillum tuum necessario et ex[20] honestis iustisque causis iudici, qui super ea re cogniturus est, si probabuntur facti, accepto ferentur, etiamsi praetoris decretum de dandis eis non sit interpositum. nam quod a tutoribus sive curatoribus bona fide erogatur, potius iustitia quam aliena auctoritate firmatur. *D. XIIII k. Sept. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

4 *Idem A. Proculae.* Nisi eam pecuniam, quam constiterit libertum paternum tutorem filiae tuae rationi eius debere, vel deposuerit vel in praediorum comparationem converterit, remittetur ad praefectum urbis, secundum ea quae constituta sunt

(1) *B* 38, 1, 46: *iunge* 5, 31, 6 (2) = *Th.* 3, 17, 4 (3) *sic Q Th.*, eveniat *CR* (4) sacr. praestito *om. Th.* (5) *sic M^b Th.*, incuriosae *CRM^a* (6) testamentarius vel *om. Th.* (7) neque quisquam legitimus ad pares possit causas vocari *ins. Th.* (8) *iunge* 5, 27, 11. 5, 29, 4 (9) 5, 29, 4 (10) *sic M*, esse *CR* (10*) *B* 38, 1, 47 *seqq.* (11) curatoris ... dare *confirmat* *BΣ* (*x. π.*) (12) = 5, 62, 11 (13) id est ... constitutum *om. l. gem.* (14) vel ... sufficias *om. l. gem.* (15) tut. admin. *om. l. gem.* (16) *iunge* 5, 42, 2 (17) Mai. 5, 42, 2 (18) *B* 38, 9, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 26, 7 (19) *sic SC*, et altino *addit R:* altino *ortum videtur ex* albino *subscriptionis, quod huc aberraverit. attamen propter hanc inscriptionem sequentia in CR ex parte mutata sunt (recte M) sic:* timetis (times *C*) ... curatores (curator *R^a*) estis ... vos recepisse ... putastis (putatis *R^b*) agite (age *R^a*) ... instate (instante *R^a*) ... inter vos (20) ex *C^b*, *om.* *C^aR*

arbitrio eius puniendus. *PP. XII k. Oct. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

5 *Idem A. Rufino.* Frustra tutores quondam adulescentium, quorum curam administras, iudicatum facere detractant, cum exacta pecunia possit auctoritate praesidis in depositi causam haberi. *PP. k. Iul.*[1] *Laeto II et Cereale conss.* [a. 215]

6 *Imp. Alexander A. Paconio.* Non est ignotum tutores vel curatores, si nomine pupillorum vel adultorum scientes calumniosas instituunt actiones, eo nomine condemnari oportere, ne sub praetextu nominis eorum propter suas simultates secure lites suas exercere posse existiment. *PP. VI id. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

7 *Idem A. Valerio.* Tutelam pupillorum tuorum sic administrare debes, ne aedificium, quod his relictum est, contra formam alienandi testamento datam vendas. *PP. VI id. Iul. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

8 *Idem A. Aprili.* Etsi scisses te curatorem datum nec administrasses, ceteris curatoribus et administrationem peragentibus et sufficientibus damno praestando contra te actio dari non potest. si autem nescisses curatorem[2] datum, etiamsi solvendo ceteri non sint, damni periculum ad te non redundabit. *PP. VI id.*[3] *Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [a. 229]

9 *Idem A. Melitiae.* Si curatores habes hique dotare te[4] bonis tuis cessant, adito praeside impetrabis, ut, quod moderatum est honestae personae, praestare cogantur. *PP. XVII k. Mai. Agricola et Clemente conss.* [a. 230]

10 *Idem A. Rufinae.* Si liberti eiusdemque curatoris culpa seu fraude ratio vestra laesa sit, sarciri damnum ab eo qui dedit praeses provinciae curabit, non dubitaturus etiam graviorem exsecutionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, ut puniendum in liberto crimen deprehendatur. *PP. XI k. Aug. Agricola et Clemente conss.* [a. 230]

11 *Imp. Gordianus A. Caecilio.* Si bonam causam ea cuius tutor es habuit et adversus latam sententiam non appellasti seu post appellationem provocationis sollemnia implere cessaveris, tutelae iudicio indemnitatem pupillae praestare debes. *PP. V*[5] *id. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

12 *Idem A. Octavianae.* De his, quae in fraudem administrationis a tutore gesta vel neglegenter acta a curatoribus eorum quibus successisti adlegas, agere debes, si modo annos legitimae aetatis implesti. neque enim ignoras non multum patrocinari fecunditatem liberorum feminis ad rerum suarum administrationem, si intra aetatem legitimam sunt constitutae. *PP. III non. Oct. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [a. 241]

13 *Idem A. Longino.* Tutores debita pupillaria seu deposita reposcentes ad satisdationem compelli non posse manifestum est. *PP. VIII k. Mai. Arriano et Papo conss.* [a. 243]

14 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Clementi.* Rationes curae administratae ante impletum vicesimum et quintum annum durante officio posci iure non posse manifestum est. *PP. prid. non. Aug. Philippo A. et Titiano conss.* [a. 245]

15 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Licinio.* Si non subscripsisti quasi fideiussor, frustra vereris, ne ex ea intercessione, qua signasti ut curator, olim liberatus (ut adfirmas) sententia praesidis, ex officio curatoris conveniri possis. *PP. prid. non. Mart. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [a. 287]

16 *Idem AA. et CC. Proculo.* Non omni titulo rerum[6] pupilli potestatem alienandi tutores habent, sed administrationis tantum causa distrahentes, quae venum eis dare licet, iustam causam possidendi comparantibus praestant. cum itaque donare nulla ratione res eorum quorum administrant negotia potestatem habent, vindicare dominium a possidentibus non prohiberis. *S. X k. Mai. Heracliae AA. conss.* [a. 293]

17 *Idem AA. et CC. Martiali.* De successione sua tutores frustra timent, cum his qui tutelam administraverunt testamenti factio non denegetur. nec de bonis suis donare aliquid prohibentur. *S. XVI k. Nov. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

18 *Idem AA. et CC. Sotericho.* Debitoribus pupillae pro officii ratione, tutorem te constitutum adseverans ad te nominum periculo pertinente, parere solutioni denuntia. qui si satis non fecerint, in venditione pignorum uti communi iure potes. *S. prid. k. Ian. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

19 *Idem AA. et CC. Vindiciano.* Tutor licet absens decreto datus, si sciens se sollemniter non excusaverit, administrationi constituitur obnoxius. *S. III id. Febr. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

20 [7]*Imp. Constantinus A.* Pro officio administrationis tutoris vel curatoris bona, si debitores existant, tamquam pignoris titulo obligata minores sibimet vindicare minime prohibentur. idem est et si tutor vel curator quis constitutus res minorum non administravit[8]. *D. VII k. April. Treviris Volusiano et Anniano conss.* [a. 314]

21 [9]*Idem A. ad Maximum pp.*[10] Pupillorum seu minorum defensores, si per eos donationum condicio neglecta est, rei amissae periculum praestent. *D.*[11] *III non.*[12] *Febr. Romae Sabino et Rufino conss.* [a. 316]

22 [13]*Idem A. ad populum.* Lex, quae tutores curatoresque necessitate adstrinxit, ut aurum argentum gemmas vestes ceteraque mobilia pretiosa, urbana etiam mancipia, domos balnea horrea atque omnia intra civitates[14] venderent omniaque ad nummos redigerent praeter praedia et mancipia rustica,
1 multum minorum utilitati adversa est. Praecipimus itaque, ut haec omnia nulli tutorum curatorumve liceat vendere, nisi hac forte necessitate et lege, qua rusticum praedium atque mancipium vendere vel pignorare vel in dotem dare in praeteritum[15] licebat, scilicet per inquisitionem iudicis, probationem causae, interpositionem decreti, ut fraudi locus non sit.
2 Ante omnia igitur urbana mancipia, quia totius suppellectilis notitiam gerunt, semper in hereditate et in domo retineant[16]: nam boni servi fraudem fieri prohibebunt, mali, si res exegerit, sub quaestione
2a positi poterunt prodere veritatem. Atque ita omnia observabunt, ut nec inventaria minuere nec mutare vel subtrahere aliquid tutor valeat: quod in veste margaritis gemmis et in vasculis ceteraque
2b suppellectili necessarium est. Et tolerabilius est, si ita contigerit, servos mori suis dominis, quam servire extraneis. quorum fuga potius tutori adscribitur, sive neglegentia dissolutam patiatur esse disciplinam, sive duritia vel inedia atque verberi-
2c bus eos adficiat. Nec enim dominos execrantur, sed magis diligunt, ita ut haec lex per[17] hoc quoque melior antiqua sit: tunc enim remota servorum custodia etiam vita minorum saepius prodebatur.
3 Nec vero domum vendere liceat, in qua defecit pater, minor crevit, in qua maiorum imagines aut videre fixas aut revulsas non videre satis est lugubre. ergo et domus et cetera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant, nullumque aedificii genus, quod integrum hereditas dabit, collapsum tuto-
3a ris fraude depereat. Sed et si parens vel

(1) iul. *V?*, iun. *Hal.* (2) te *ins. dett.* (3) VI id. *V*, VII k. *Hal.* (4) de *ins.* (5) V *V*, *om. Hal.* (6) *requiritur* res (*sic edd.*) (7) = *Th.* 3, 30, 1 (8) idem ... administravit *om. Th.* (9) = *Vat.* 249 *Th.* 3, 30, 2: *iunge* 8, 53, 25 *Consult.* 9, 13 (10) pu. *libri plerique Th. Consult.: cf. Mommsen ad Vat.* 249 *in edit. min.*

(11) pp. *Vat. rectius* (12) non *Th.*, k. *V Hal.* (13) = *Th.* 3, 30, 3 (*perierunt pr. ... § 6*): *iungenda est* 2, 27, 2, *fortasse etiam* 4, 32, 25 (14) intra civ. *VQ*, quae intra civ. sunt *PCR* (15) *sic VL*[b], praeterito *PL*[a]*CR* (16) *sic VPR*[b], retineantur *CR*[a], *φυλαττέσθωσαν B* (17) per *M*, pro *PCR*

cuiuscumque heres est minor reliquerit deformatum aedificium, tutor testificatione operis ipsius et multorum fide id reficere cogetur: ita enim annui reditus plus minoribus conferent quam per fraudes
4 pretia deminuta. Servi etiam, qui aliqua sunt arte praediti, operas suas commodo minoris inferent et reliqui, qui in usum minoris domini esse non poterunt quibusque ars nulla est, partim labore suo
5 partim alimoniarum taxatione pascantur. Lex enim non solum contra tutores, sed etiam contra feminas immoderatas atque intemperantes prospexit minoribus, quae plerumque novis maritis non solum
5a res [1] filiorum, sed etiam vitam addicunt [2]. Huic accedit, quod ipsius pecuniae, in qua robur omne patrimoniorum veteres posuerunt, fenerandi usus vix diuturnus, vix continuus et stabilis est: quo facto saepe intercidente pecunia ad nihilum minorum
6 patrimonia deducuntur. Iam ergo venditio tutoris nulla sit sine interpositione decreti, [3]exceptis his dumtaxat vestibus, quae detritae usu aut corruptae
7 servando servari non potuerint. [4]Animalia quoque supervacua minorum quin veneant, non vetamus. *D. id. Mart. Sirmi Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [a. 326]

23 [5]*Idem A. Felici.* Si tutoris vel curatoris culpa vel dolo, eo quod vectigal praedio emphyteutico impositum minime dependere voluissent, minori [6] fuerit amissum, damnum quod ei contigit ex substantia eorum resarciri [7] necesse est. *D. XIIII* [8] *k. Mai. Constantinopoli Dalmatio et Zenophilo conss.* [a. 333]

24 [9]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Tutores vel curatores, mox quam fuerint ordinati, sub praesentia publicarum personarum inventarium sollemniter rerum omnium et instru-
1 mentorum facere curabunt. Aurum argentumque et quidquid vetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutissima custodia collocent, ita tamen, ut ex mobilibus aut praedia idonea comparentur aut, si forte (ut adsolet) idonea non potuerint inveniri, iuxta antiqui iuris formam usurarum erescat accessio, quarum exactio ad periculum tutoris pertinet. *D. VI* [10] *k. Mart. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

25 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* [11] Sancimus creatione tutorum et curatorum cum omni procedente cautela licere debitoribus pupillorum vel adultorum ad eos solutionem facere, ita tamen, ut prius sententia iudicialis sine omni damno celebrata
1 hoc permiserit. Quo subsecuto, si et iudex pronuntiaverit et debitor persolverit, sequitur huiusmodi causam [12] plenissima securitas, ut nemo in posterum inquietetur: non enim debet, quod rite et secundum leges ab initio actum est, ex alio eventu
2 resuscitari. Non autem hanc legem extendimus etiam in his solutionibus, quae vel ex reditibus vel ex pensionibus vel aliis huiusmodi causis pupillo vel adulto accedunt: sed si extraneus debitor ex feneraticia forsitan cautione vel aliis similibus causis solutionem facere et se liberare desiderat: tunc enim eandem subtilitatem observari censemus. *D. X k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

26 *Idem A. Iohanni pp.* Cum quaedam mulier testamento condito filium suum praeterisset, idem autem filius, qui praeteritus erat, vel fratris vel extranei esset tutor vel curator, qui scriptus a matre tutoris fuerat heres, in praesenti specie manifestissimum erat stare tutorem vel curatorem in praecipiti
1 loco. Sive enim auctoritatem suam vel consensum ad adeundam hereditatem praestare pupillo vel adulto minime voluerit, ne ex hac causa sua iura aliquod patiantur praeiudicium, satis ei imminet periculum tutelae vel utilis negotiorum gestorum actionis, ne pupillus vel adultus utpote ex illius tarditate laesus litem ei ingerat: sive huiusmodi timore perterritus auctor fuerit pupillo vel adulto, aliud periculum emergebat: dum enim alii consentit, ipse [13] sua iura perdit: videbatur etenim confirmare matris suae iudicium, quod oppugnandum esse existimabat.
2 Et multae aliae insuper species oriuntur, ex quibus verendum est tutori vel curatori circa suas res praeiudicium, puta in hypothecis et aliis variis
3 casibus [14]. Invenimus autem generaliter definitum post officium depositum omnes actiones, quas tutor vel curator ex necessitate officii subierit, in quon-
4 dam pupillum vel adultum transferri. Quare tam optimo exemplo argumentati [15] non et in aliis omnibus casibus, in quibus veretur tutor vel curator, ne praeiudicium aliquid ei fiat, timorem eius remove-
5 mus? Damus igitur eis cum summa fiducia res pupillorum vel adultorum gubernare, scituris, quod lex nostra eis sua iura immutilata reservat nihil ex huiusmodi auctoritate vel consensu praeiudicii subituris. *D. X k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

27 *Idem A. Iohanni pp.* Constitutionem, quam nuper fecimus [16] disponentes, quemadmodum debent solutiones in contractibus minorum causa fieri sive ex reditibus sive ex pensionibus sive ex aliis similibus causis [17], etiam in usuras extendimus, quae tamen non summatim neque ex multis annis collectae iam debentur, biennales metas et centum solidorum quantitatem minime excedentes. *D. k.* [18] *Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

28 *Idem A. Iohanni pp.* Sancimus neminem tutorum vel curatorum pupilli vel adulti vel furiosi aliarumque personarum, quibus tam ex veteribus quam ex nostris constitutionibus curatores creantur, defensionem quam pro lite susceperunt recusare, sed ab initio litis modis omnibus memoratas personas defendere et litem praeparatam secundum leges instruere scientes, quod et [19] hoc munus necessarium
1 est tam tutelae quam curationi. Et [20] si hoc recusaverint vel subire distulerint, non solum utpote suspecti amoveantur amissa eorum existimatione, sed etiam ex substantia sua omne detrimentum, quod antelatae personae ex recusatione defensionis susti-
1a neant, resarcire cogantur. Sed et si quis ex quadam interpellatione admonitus propter litis instructionem [21] consuetam cautelam exposuerit, vel post litem contestatam, quam per se et non per procuratorem suscepit, vel demens vel furiosus factus fuerit, sancimus continuo curatorem ei in competenti iudicio ordinari cura et provisione tam iudicis, sub quo lis vertitur, quam cognatorum et propinquorum et actoris, si voluerit, ut non ab eo instituta lis diutius protrahatur: necessitatem habente creando curatore defensionem subire et cetera litis
2 adimplere. Personis etiam, quae periculo proprio vel suae substantiae tutores vel curatores petierunt, sive matres forte fuerint vel quidam alii, compellendis eos, quos ordinaverint tutores vel curatores,
2a praeparare talem subire defensionem. Vel si illi noluerint hoc facere et propter huiusmodi defensionis recusationem tutela vel curatione removeantur, sic [22] necessitatem imponimus memoratis personis

(1) res *CR*, alias res spem P^a, spem P^b (2) *idem B: § 5 collocata fuerit post § 2c* (3) exceptis ... potuerint = 5, 72, 4 (4) § 7 = *Th.* 3, 30, 3 (5) = *Th.* 3, 30, 5 (6) minori R^a, minoris CR^b: id *vel* ius *vel simile quid suppl.* (7) *sic* C^b, resarcire C^aR (8) XIIII *Th.*, XIII *Hal.* (9) = *Th.* 3, 30, 6 (10) VI *Th.*, VII *Hal.*, VIII *P* (11) *constitutionem suggerente Triboniano ad Caesarienses advocatos promulgatam esse referunt Inst.* 2, 8, 2, *ubi repetuntur verba* ut prius ... securitas (12) solutionem *Inst.* (13) ipse C^bR^b, ipsa C^aR^a? (14) casibus *C cum BΣ* (κ. π.), causis *M* (15) *sic* M^a, non *ins.* CM^b (16) *c.* 25 *h. t.* (17) *sic edd. cum c.* 25 § 2 *h. t.*, casibus *libri* (18) k. *M*, x k. *Hal.* (19) et *CR*, *om. P* (20) et *CR*, sed *P* (21) cum *ins. Mommsen* (22) *sic P*, *om. CR*

alios tutores vel curatores ordinare in ipsis gestis,
in quibus tutores vel curatores creantur, ex sua
confessione declarantes talem subire defensionem.
2b Ne autem tales personae sine provisione debita
relinquantur vel contra eos agentium iura diutius
protelentur, sancimus continuo, id est post recusa-
tionem defensionis, in casibus videlicet, in quibus
(sicut dictum est) hoc fieri possit, creationem alio-
rum tutorum vel curatorum celebrari: cognatis aliis-
que propinquis vel adfinibus vel creditoribus vel
aliis quorum interest adeuntibus vel admonentibus
eos, qui secundum leges ius habent tutores vel cu-
3 ratores constituere. Defensionem autem et no-
men eius in hoc casu apertius declarantes, ne forte
putaverint tutores vel curatores gravamen sibimet
imponi, illam decernimus defensionem eos subire,
quae non satisdatione pro eventu litis constituitur,
sed ut tantummodo litem secundum legum ordinem
pro pupillo vel adulto aliisque personis instruant,
licentiam ex hac nostra auctoritate habentes sine
decreto res quarum gubernationem gerunt pro cau-
4 tela litis subsignare. Omnem autem dubitatio-
nem pro defensione pupillorum et adultorum alia-
rumque personarum penitus amputantes sancimus
omnes tutores vel curatores[1] non alias creari, nisi
prius cum aliis sollemnibus verbis, quae pro guber-
natione rerum tam in gestis quam in cautionibus
ab his conscribuntur, et hoc specialiter expresserint,
quod omnimodo sine ulla dilatione defensionem pro
pupillis et adultis aliisque[2] supra memoratis perso-
5 nis subire eos necesse est. Hisque adicimus
nullam neque in hoc capitulo ambiguitatem relin-
quentes tutoribus et omnibus curatoribus licere
fructus, sive qui ex reditibus praediorum colligun-
tur sive ex substantia personarum quarum guber-
nationem habent inventi fuerint, id est vinum et
oleum et frumentum vel cuiuscumque speciei sunt,
sine decreto distrahere iusto pretio, quod in his
locis, in quibus venditio celebratur, tunc temporis
noscitur obtinere, et[3] quae ex venditione eorun-
dem fructuum colliguntur pecuniae, cum alia pu-
pillorum vel adultorum aliarumque personarum sub-
stantia administrentur. *D. xii k. Nov. Constan-
tinopoli post consulatum Lampadii et Orestis
vv. cc.*[4] [*a.* 531]

XXXVIII.[5]

DE PERICULO TUTORUM ET CURATORUM.

1 *Imp. Alexander A. Quinto.* Et qui notitiae causa liberti tutores dantur, quamvis soli administrandorum negotiorum pupillorum sive adultorum facultatem interdum non accipiant propter tenuitatem sui patrimonii, periculo tamen omnes sunt obligati, sive ea, quae scire deberent ex utilitate eorum, tutores sive curatores dissimulaverunt aut fraudem aliquam adhibuerunt vel cum aliis participaverunt aut, cum suspectos facere deberent, in officio muneris vel obsequio debito cessaverunt. *PP. viiii k. Febr. Alexandro A. ii et Marcello conss.* [*a.* 226]

2 *Idem A. Saturo.* Ad eos, qui in alia provincia tutelam administrant, periculum administrationis ex persona tutorum, qui in alia provincia res pupilli gerunt, non porrigitur. *PP. non. Iul. Alexandro A. ii et Marcello conss.* [*a.* 226]

3 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Gratiano.* Si res pupillares, quas horreo conditas habere aut etiam venumdare debuisti, in hospitio tuo, ut adseveras, vi ignis absumptae sunt, culpam seu segnitiam tuam non ad tuum damnum, sed ad pupilli tui spectare dispendium minus probabili ratione deposcis. *PP. iii k. April. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

4 *Idem A. et C. Floro.* Tutoribus seu curatoribus fortuitos casus, adversus quos caveri non potuit, imputari non oportere saepe rescriptum est. *PP. xii k. Sept. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Severo.* Si tutor petitus vel testamento datus tutorem te constitutum esse non ex remissioris neglegentiae vitio, sed iustae ignorationis ratione non didicisti idque liquidis probationibus ostenderis, periculo eius temporis, quod ignorante te transmissum est, non teneberis. *PP. iii id. Sept. ipsis iiii et iii AA. conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. et CC. Epicteto.* Temporis, quod insequitur post tutelae translationem, administrationis officio finito ad eos qui fuerunt tutores gerendae rei non pertinere periculum rationis est. *S. v k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVIIII.[6]

QUANDO EX FACTO TUTORIS VEL CURATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Septimo.* Iuliana, cuius tibi curatores condemnati sunt, si vicesimum quintum annum aetatis egressa est, actio iudicati utilis adversus ipsam bonaque eius exercenda est. nam tutores curatoresque finito officio non esse conveniendos ex administratione pupillorum adulescentiumque saepe decretum est. *PP. viii k. Iul. Romae Antonino A. iiii et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Sosandro.* Etsi tutores tui, cum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt, utilis actio tibi datur. *PP. xv k. Sept.*

3 *Imp. Gordianus A. Prudentiano.* Si in rem minoris pecunia profecta sit, quae curatori vel tutori eius nomine[7] mutuo data est, merito personalis in eundem minorem actio danda est. *PP. non. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Maximianae.* Si hi, qui te in pupillari aetate constituta fuerunt tutores, postea in administratione perseverantes vel curatores constituti tua praedia locaverunt, eos competenter conveni: sed ex eorum contractu utilis tibi quaeri potuit contra successores conductoris actio. *S. iii non. Mart. AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Onesimae.* Per tutorem pupillo actio nisi certis ex causis quaeri non potest. *D. id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXX.[8]

SI EX PLURIBUS TUTORIBUS VEL CURATORIBUS OMNES VEL UNUS AGERE PRO MINORE VEL CONVENIRI POSSUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Miltiadi.* Ab uno ex tutoribus vel curatoribus posse causam minoris defendi, cum alii tutores vel curatores eum defendere noluerint, ignorare non debes. *PP. non. Nov. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 [9]*Imp. Constantinus A. et Licinius C.*[10] *ad Symmachum.* Si divisum administrationis periculum per provincias sit, his tantum omnibus insinuari convenit et ab ipsis inferri litem, qui in ea provincia tutelae vel curae officium sustinent, ne de aliis pro-

(1) vel cur. *R^b cum B, om. PCR^a* (2) *sic PR*, simul *ins. C* (3) ut *Mommsen* (4) D. xv k. Nov. ... vv. cc. anno secundo *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 180 (5) *B* 37, 7, 60 *seqq.* — *Cf. Dig.* 26, 7

(6) *B* 37, 9, 8 *seqq.* — *Cf. Dig.* 26, 9 (7) *sic P*, minoris *ins. CR^b*, minoris eius *ins. R^a* (8) *B* 37, 7, 66. 67 (9) = *Th.* 2, 4, 1, 1 (10) et Licinius C. *om. Th. recte: adiectum videtur ex subscriptione*

vinciis defensores minorum ad iudicia producantur[1]. *D. prid. non. Febr.*[2] *Constantino A.* V *et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

XXXXI.

NE TUTOR VEL CURATOR VECTIGAL CONDUCAT.

1 [3]*Imp. Antoninus A. Sexto.* Competens iudex non ignorat non esse admittendos ad vectigalia conducenda eos, qui pupillorum vel adulescentium tutelam seu curam administrant vel eius administra-
1 tionis rationem nondum reddiderunt. Sed quamvis contra interdictum ad vectigale conducendum accesseris, tamen, quoniam ultro me adisti, si tam vectigali quam pupillis satisfeceris, falsi crimine
2 carebis. Cum autem fisco iam obstrictum postea tutorem esse dicas, periculo te[4] excusare poteris. *PP.* VIII *k. Aug. Romae Antonino A.* IIII *et Balbino conss.* [*a.* 213]

XXXXII.[5]

DE TUTORE VEL CURATORE QUI SATIS NON DEDIT.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Titio et Flaviano.* Si nondum vobis aetas legitima completa est, satisdationem ab his, quos minus idoneos curatores vobis ab adversario, cum magistratu fungeretur, datos dicitis, postulate. prohibentur enim ab administratione, nisi securitati vestrae satisdatione prospexerint. *PP. non. Iul. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

2 [6]*Idem AA. et Valerianus C. Euploio.* Et eum tutorem qui superest, si secundum praesidis praeceptum et iuris formam satis non dat, removeri a tutela (si inopia hoc faciat, sine infamia, si fraude, etiam cum nota) aditus provinciae rector iubebit: et in locum defunctorum alios idoneos substitui praecipiet, praesertim cum patrimonium pupilli nova
1 hereditate auctum esse proponas. Tutores autem dati ab heredibus eorum, quos decessisse dicis, rationem tutelae reposcent. *PP. id. Mai.*[7] *Saeculare et Donato conss.* [*a.* 260]

3 [8]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA.*[9] *Stratonicae.* In dubium non venit tutores, qui non testamento dati sunt, administrandi potestatem nisi satisdatione emissa salvam tutelam fore non habere.
1 Si igitur tutor, qui pro tutelari officio non caverat, iudicio expertus est, adversus[10] eum lata sententia iuri tuo officere non potuit, nec ea quae ab
2 eo gesta sunt ullam firmitatem obtinent. Frustra igitur in integrum restitutionis auxilium desideras, quando ea quae ab eo gesta sunt[11] ipso iure irrita sunt. *PP.*[12] XVIII *k. Ian. Nicomediae Diocletiano* III *et Maximiano AA. conss.*[13] [*a.* 287]

4 *Idem AA. et CC. Tertullo.* Non omnium tutorum par similisque causa est. quapropter exemplo testamentarii confirmatum a praeside vel datum ex inquisitione non onerari satisdatione rem salvam fore pupillorum manifestum est[14], pluribus autem datis ex inquisitione tutoribus illum, qui satis secundum formam edicti rem pupilli salvam fore dedit, in administratione praeferri iam dudum obtinuit. *S. id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Impp. Constantius et Maximianus AA. et Severus et Maximinus CC.* Tutor, qui satisdationem, cum dare debuit, minime interposuit, nihil omnino
1 ex bonis pupilli alienare potest. Posteaquam autem ad tutelae administrationem electus est, et bonorum possessionem pupilli nomine agnoscere eum potuisse et cetera eius, quae tempore artarentur, persequi debuisse aperte claret. *D.* XI *k. Ian. Constantio* V *et Maximiano* V *AA. conss.* [*a.* 305]

XXXXIII.[15]

DE SUSPECTIS.

1 *Imp. Antoninus A. Domitiae.* Libertum tuum et tutorem filii tui, si fraudulenter res eius administrare existimas, suspectum facere potes, modo si officium eius pubertate pupilli finitum non est. nam si eo iure tutor esse desiit, iudicio tutelae conveniendus est. *PP. id. Aug. Romae duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Longino.* Curatores quidem suo periculo, quanto tardius ad eos tutela transfertur, cessant. quod si id fraude[16] factum existimas, suspectos eos postula[17]: qui si submoveri meruerint, in locum eorum alios accipies. *PP. id. Ian. Laeto* II *et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Imp. Alexander A. Fortunatae.* Praeses provinciae tutores filiorum tuorum strictioribus remediis adhibitis omnimodo administrationis officium compellet agnoscere. quod si in eadem contumacia perseveraverint, suspectos postulare, ut alii in locum eorum petantur, non prohiberis. *PP. id. Ian. Alexandro A.* III *et Dione conss.* [*a.* 229]

4 *Idem A. Thalidae.* Etiam testamento patris tutorem datum suspectum postulare potes[18], si fraudem tutoris argueris. *PP.* V *id. Sept. Alexandro A.* III *et Dione conss.* [*a.* 229]

5 *Idem A. Asclepiadi.* In postulandis suspectis tutoribus seu curatoribus non vires patrimoniorum principaliter, sed an nihil segniter, nihil fraudulenter geratur, perpendi oportet. *PP.* VIII *k. Ian. Maximo* II *et Paterno conss.* [*a.* 233]

6 *Imp. Gordianus A. Felici.* Pietatis fungeris munere, qui fratris tui filios, ut necessitudo sangui-
1 nis suadet, protegere conaris. Si igitur tutores vel curatores eorum non recte administrant, suspectis eis postulatis atque ostensis, ut alii in loco eo-
2 rum constituantur, facile impetrabis. Quod si nihil in fraudem egerunt, verum ita egeni sunt, ut in eorum administratione fratris tui filiorum substantia periclitetur, an eis iniungendus sit curator, qui idoneis facultatibus sit, rector provinciae aesti-
3 mabit. Removendi autem licentia non solum parentibus utriusque sexus, sed etiam cognatis et extraneis et infamibus[19] et ipsi cuius res administrantur, si non impubes sit, arbitrio cognatorum bonae opinionis constitutorum conceditur. *PP.* V *id. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

7 *Idem A. Gorgoniae.* Eum, quem ut suspectum tutorem vel curatorem accusas, pendente causa cognitionis abstinere ab administratione rerum tuarum, donec causa finiatur, praeses provinciae iubebit. alius tamen interea in locum eius in administratione rerum ordinandus est. *PP.* VII *k. Mart. Sabino* II *et Venusto conss.* [*a.* 240]

8 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Proculo.* Si non suspectum contutorem tuum postulare ac removere ab administratione bonorum pupilli curaveris, admitti nequaquam potest ratio desiderii tui iam nunc postulantis tutelam tibi nomine eiusdem

(1) *sic R Th.*, perducantur *VC* (2) Sirmio. accepta VIII id. Mart. Corinthi *ins. Th.* (3) *B* 38, 13, 1 (4) postea tutorum te subiectum esse dicas periculo, te *Mommsen* (5) *B* 38, 8, 10 *seqq.* (6) *iunge* 5, 36, 4 (7) Mart. 5, 36, 4 (8) § 1. 2 = 2, 40, 4 (9) aa. et cc. *l. gem.* (10) contra *l. gem.* (11) qui legitimae administrationis personam sustinere non potuit *ins. l. gem.* (12) *s. l. gem.* (13) Nicomediae CC. conss. (= *a.* 294) *l. gem. recte, quamquam is annus hoc loco temporis ordini non convenit* (14) exemplo ... est *V*, cum exemplo ... sit *CR* (15) *B* 37, 10, 12 *seqq.* — *Cf. Dig.* 26, 10 *Inst.* 1, 26 (16) id fraude *V dett.*, in fraude *C*, fraude *R*, in fraudem *M* (17) postulas *V* (18) *sic VC*, poscis *P*, possis *R* (19) *ne muta: infamibus enim hoc casu pro aliis postulare permittitur:* affinibus, *quod habent dett., collocari non potuisset post* extraneis

pupilli restitui. *PP. XIII k. Nov. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Ammiano.* Suspectos tutores ex dolo, non etiam eos, qui ob neglegentiam remoti sunt, infames fieri manifestum est. *S. VIII k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXIIII.

DE IN LITEM DANDO TUTORE VEL CURATORE.

1 *Imp. Antoninus A. Miltiadi.* Si quas petitiones adversus pupillos tuos habes, dirigere eas potes, adsistentibus causamque defendentibus contutoribus tuis, cum et, si alios tutores non haberent, ad hoc genus litis defendendae curatores accipere deberent. *PP. XIII k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 [1]*Imp. Alexander A. Euaristo.* An tibi partis fundi paterni vindicatio competat, is cuius de ea re
1 notio est aestimabit. Respicere autem debes officium, in quo te esse tutorem dicis, ne ob eiusmodi petitionem evictione secuta ultra pretii quantitatem auctoris heredem pupillum tuum oneres, qui laudatus per te defendi debeat, cum aut compensationis rationem habere aut contrario tutelae iudicio ex-
2 periri possis. Sed ne tuum ius, si quod habes, impediatur, ad eam rem defendendam, quae adversus te vindicantem agenda erit, curatores pupillo petuntur. *PP. XII k. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 [2]*Imp. Gallienus A. Valerio.* Ad protegendam causam tutor sive curator datus conveniri non potest administrationis periculo, cum sola suscepti negotii tutela mandata est. si nihil igitur, ut adlegas, praeter negotium gessisti, frustra conveniris. *PP. k. April. Valeriano et Lucillo*[3] *conss.* [*a.* 265]

4 *Idem A. Irenaeo.* Ad litem datus tutor si quid bona fide erogasti, a contutoribus more solito exigere potes. *PP. k. Nov. Paterno et Arcesilao conss.* [*a.* 267]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Tigrani.* Sive ex testamento sive iure legitimo fratris tui filiorum tutelae onus ad te pertineat, vereri non debes de his quaestionibus, quas adversus fratrem quondam tibi fuisse dicis, cum, si qua emerserit lis, procuratore dato et illis curatore ad litem constituto et sollemnitati iuris, ubi tutor exigitur, et indemnitati utriusque prospici possit. *S. IIII k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXV.[4]

DE EO QUI PRO TUTORE NEGOTIA GESSIT.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Marcello.* Etiam mulieres, si res pupillares pro tutore administraverunt, ad praestandam rationem tenentur. *PP. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Marco.* Non utiliter nominatus tutor pupillorum agendo nomine, licet ex eorum persona iniunctam impleat intentionem, exceptione 'si tutor non[5] est' submovetur. *D. non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXVI.[5']

SI MATER INDEMNITATEM PROMISERIT.

1 *Imp. Alexander A. Bruttiae.* Suo potius periculo magistratus tutores quos petisti dederunt, quam tu contra sexus condicionem alicui ex ea obligatione obstricta es, quod tuo periculo tutores filiis tuis dari postulasti. *PP. III id. Mart. Maximo II et Urbano conss.* [*a.* 234]

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Asclepiadi et Menandro.* Quaedam pupillorum vestrorum a matre itemque avo paterno administrata eorumque nomine indemnitatem vobis promissam esse adseveratis. quae si ita sunt et idem pupilli legitimae aetatis effecti non adversus matrem suam itemque avum, sed contra vos congredi malunt, non immerito indemnitatem ab his praestari desiderabitis, quos et administrationem suo periculo pridem suscepisse proponitis. *PP. IIII id. Iul. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Gaiano.* Ob tutorem non idoneum a matre petitum frustra vobis eam teneri contenditis, cum non, nisi specialiter eius periculo dari decreto fuisset comprehensum, ex ea obligatione obstricta est. *S. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

XXXXVII.

SI CONTRA MATRIS VOLUNTATEM TUTOR DATUS SIT.

1 [6]*Impp. Severus et Antoninus AA. Tertio.* Si contra matris ultimam voluntatem Fuscinium filio communi tutorem datum probaveris, eum sine damno existimationis a tutela removendum praetor decernet. quae rescriptio, si in fraude[7] convictus fuerit, non suffragabitur. *PP. XIII k. Mart. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

XXXXVIII.

UT CAUSAE POST PUBERTATEM ADSIT TUTOR.

1 [8]*Imp. Philippus A. Dextro.* Tutores, qui necdum administrationis rationem[9] ad curatores transtulerunt, defensioni causarum pupillarium adsistere
1 oportere saepe rescriptum est. Et ideo, si (ut proponis) instrumenta, quibus adseri possunt causae provocationis, etiam nunc hi quorum meministi apud se detinent, aditus praeses provinciae periculi sui eos admoneri praecipiet. *PP. XII k. Nov. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

XXXXVIIII.[10]

UBI PUPILLI EDUCENTUR.

1 *Imp. Alexander A. Dionysodoro.* Educatio pupillorum tuorum nulli magis quam matri eorum, si non vitricum eis induxerit, committenda est.
1 Quando autem inter eam et cognatos et tutorem super hoc orta fuerit dubitatio, aditus praeses provinciae inspecta personarum et qualitate et coniunc-
2 tione perpendet, ubi puer educari debeat. Sin autem aestimaverit, apud quem educari debeat, is necessitatem habebit hoc facere, quod praeses iusserit. *PP. VII id. Febr. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Gratae.* Utrum nepos tuus ex filia apud te an patruum suum morari debeat, ex singulorum adfectione et qui magis ad suspicionem ex spe successionis propior[11] sit, aestimabitur. *S. XVIII k. Nov.*[12] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

(1) *BΣ* 38, 9, 39 (2) *B* 37, 6, 15 (3) luciano *Hal.* (4) *B* 38, 5, 6 — *Cf. Dig.* 27, 5 (5) non *om.* $C^a R^a$ (5') *B* 38, 8, 22. 23 (6) *B* 38, 8, 24 (7) fraudem *libri* (8) *B* 38, 9, 14 (9) administrationis rationem *C*, administrationem *R*, administraciones *M*: reddiderunt neque administrationem *ex B suppl. Mommsen* (10) *B* 38, 2 — *Cf. Dig.* 27, 2 (11) proprior *libri contra B* (12) Ian. *Mommsen*

L.[1]

DE ALIMENTIS PUPILLO PRAESTANDIS.

1 *Imp. Antoninus A. Faustino.* Pupillus, si ei alimenta a tutore suo non praestantur, praesidem provinciae adeat, qui, ne in alimentorum praesta-
1 tione mora fiat, partibus suis fungetur. Idem est et si de statu pupilli seu adulti et de bonis eius controversia pendeat. *PP. VI id. Iul. Romae Laeto II et Cereale conss.* [a. 215]

2 *Imp. Alexander A. Aufidio.* Quod plerumque postulatur, ut arbitrio praetoris alimenta pro modo facultatum pupillis vel iuvenibus constituantur, pro officio suo hi qui aliena negotia gerunt, ne apud
1 iudicem controversiam habeant, faciunt. Ceterum si bonus vir et innocens tutor arbitrio suo aluit pupillos (quod interdum etiam necesse est fieri, ne[2] secreta patrimonii et suspectum aes alienum, quod melius est interim taceri quam, cum de modo bonorum quaeritur, ultro proferri et apud acta ius dicentis contra utilitatem pupillorum signari), non dubio accepto ferre debebunt ea, quae vir bonus arbitrabitur merito ad exhibitionem educationis mi-
2 nisteria studiaque erogata esse. Nec ferendus est iuvenis, qui, cum praesens esset studiisque[3] eruditus atque alitus est, si ea per alium se consecutum[4] non probet, sumptusque[5] recuset, quasi vento vixerit aut nullo liberi hominis studio imbui meruerit. *PP. non. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

LI.[6]

ARBITRIUM TUTELAE.

1 *Imp. Antoninus A. Leoni.* Cum tutelae administratae ratio a te peti coeperit, neque veritati neque iustis probationibus officit, quod (ut dicis) testator modum patrimonii sui verbis testamenti ampliavit vel minuit. *PP. V k. Oct. Romae duobus Aspris conss.* [a. 212]

2 *Idem A. Praesentino.* Nomina paternorum debitorum si idonea fuerunt initio susceptae tutelae et per latam culpam tutorum minus idonea tempore tutelae esse coeperunt, iudex qui super ea re datus fuerit dispiciet: et si palam dolo tutoris vel manifesta neglegentia cessatur[7], tutelae iudicio damnum, quod ex cessatione accidisset, pupillo praestandum esse statuere curabit. *PP. non. Iul. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

3 *Idem A. Vitalio.* Curator, qui post decretum praesidis, sublata pecunia, quae ad comparationem possessionis fuerat deposita, praedium sibi comparavit, elige, utrum malis in emptione tibi negotium eum[8] gessisse, an, quia in usus suos conversae pecuniae sunt, legitimas usuras ab eo accipere: secundum quae iudex tutelae iudicio redditus partem religionis implebit. *PP. III k. Iul. Romae Laeto II et Cereale conss.* [a. 215]

4 *Imp. Alexander A. Aglao.* Eum, qui bonis paternis secundum edicti formam abstentus est, hereditariis actionibus conveniri nulla ratio suadet.
1 Nec ad rem facit, quod adversus curatores[9], si non consulte abstentus sit, actio competat: nihil quippe in ea quae ex officio gesta sunt vel geri debebunt[10] veniet[11], sed culpa solum quantique interfuit
2 eius non fuisse abstentum aestimatur. Cui consequens est, ut, si propter eam causam transegisti cum curatoribus[12], nulla adversus te creditoribus patris tui petitio competat. *PP. III k. Mai. Alexandro A. cons.* [a. 222]

5 *Imp. Gordianus A. Victorino.* Omnes tutores seu heredes eorum, qui administraverunt tutelam, ad eundem iudicem ire[13] debere iam pridem constitutum est. cum igitur patrem tuum cum alio tutelam administrasse adlegas, praeses provinciae eundem iudicem adversus te atque heredes contutorum patris tui dare debebit, quatenus quisque condemnari debeat, examinaturum. *PP. X k. Aug. Pio et Pontiano conss.* [a. 238]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Septimo et Cononi.* Cum interdictae venditionis vitium etiam pretii fraude tutor vester cumulasse proponatur, non dubitabit praeses provinciae, quando venditionem confirmare voluistis, residuum pretium cum usuris venditae a tutore possessionis celeriter vobis restitui
1 iubere. Quod autem petitis ab heredibus eius qui vendidit pretium vobis exsolvi, superfluo a nobis desideratis, quia nec praesidis experientiam possit latere, tutores qui gesserint sive heredes eorum ob ea negotia, quae per eos administrata sunt, principali loco conveniri debere, ceteris ob culpae rationem non servati detrimenti periculo substitutis, vel, si pariter administrasse doceantur, etiam adversus unum liberum experiundi arbitrium competere, ita ut actiones, quas adversus alios habetis[14], ad electum transferantur[15]. *PP. IIII k. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

7 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Quidquid tutoris dolo vel lata culpa vel levi culpa[16] sive curatoris minores amiserint vel, cum possent[17], non quaesierint, hoc etiam in tutelae sive negotiorum gestorum utile iudicium venire non est incerti iuris. *S. prid. id. April. AA. conss.* [a. 293]

8 *Idem AA. et CC. Dalmatio.* Tutores tutelae conveniri longi temporis praescriptio non prohibet. unde si his transactione vel novatione atque acceptilatione[18] liberationem non praestitisti, apud rectorem provinciae quaecumque tibi debentur repetere non prohiberis. *S. XVI k. Mai. AA. conss.* [a. 293]

9 *Idem AA. et CC. Iuliano.* Tutorem quondam, ut tam rationem quam si quid reliquorum nomine debet reddat, apud praetorem convenire potes. quamvis enim matrem tuam susceptis bonis vestris indemnitatem pro hac administratione tutori se praestituram promisisse proponatur, tamen adversus tutorem tibi tutelae, non adversus matris successores ex stipulatu competit actio. *S. prid. k. Ian. AA. conss.* [a. 293]

10 *Idem AA. et CC. Pomponio.* Si defunctus tutelam vestram administravit, non rerum eius dominium vindicare vel tenere potes, sed tutelae contra
1 eius successores tibi competit actio. Debitum autem aliis indiciis probari oportet. nam quod neque ipse neque uxor eius quicquam ante administrationem habuerunt, non idoneum huius continet indicium: nec enim pauperibus industria vel augmentum patrimonii, quod laboribus ac multis casibus quaeritur, interdicendum est. *S. XI k. Febr. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

11 *Idem AA. et CC. Chrysianae.* Tutor post puberem aetatem puellae si in administratione conexa perseveraverit, tutelae actione totius temporis rationem praestare cogitur. sin autem post finitam administrationem in isdem rebus minime se immiscuerit, temporis quod insequitur periculum ad eum non pertinet. *S. V[19] k. Dec.[20] Anchialo CC. conss.* [a. 294]

---

(1) *B* 38, 2 — *Cf. Dig.* 27, 2 (2) *pro* ne *requiritur* propter (3) qui pro censu studiis *proponit Mommsen* (4) consecutus *V* (5) que *del. Hal.* (6) *B* 38, 3, 26 *seqq.* — *Cf. Dig.* 27, 3 (7) *sic VC*, cessatum est *R* (8) curator ... negotium eum *confirmant B: fuerit fortasse* curatorem ... negotium (9) *sic V cum B*, vel tutores (curatores *R^a^*) *ins. PCR* (10) debuerunt *Hal.* (11) venient *scr.* (12) *sic BΣ* (κ. π.), curatoribus vel tutoribus *VCR*, tutoribus vel curatoribus *P* (13) ire *CR*, venire *V* (14) *sic R^b^*, habes *VCR^a^* (15) *sic VR^a^?*, transferas *C*, transferatis *R^b^* (16) vel levi culpa *VC*, vel levi *R*, *om. P: in versione κατὰ πόδας addi λέβεμ κούλπαν BΣ adnotant ad B, ubi est κατὰ δόλον τῶν ἐπιτρόπων: quamobrem verba* vel lata culpa *fortasse delenda sunt cum L^a^* (17) *sic dett.*, possint *V?PR* (18) atque acceptilatione *Vp^b^CR cum B*, *om. P^a^* (19) v *V?*, *om. Hal.* (20) Nov. *Mommsen*

12 *Idem AA. et CC. Quintillae.* Tutelae actio tam heredibus quam etiam[1] contra successores competit. *S. x*[2] *k. Dec. Sirmi*[3] *CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Veteris iuris dubitationem decidentes sancimus, si quidem tutor vel curator pro substantia pupilli vel adulti aliquid ubicumque dixerit ad maiorem quantitatem eam reducens, sive pro utilitate pupilli vel adulti sive per solam simplicitatem[4] sive per aliam quamcumque causam, nihil veritati praeiudicare, sed hoc obtinere, quod ipsius rei inducit natura et mensura
1 pupillaris vel adulti ostendit substantiae. Sin autem inventario publice facto res pupillares vel adulti conscripserit et ipse per huiusmodi scripturam confessus fuerit ampliorem quantitatem substantiae, non esse aliud inspiciendum nisi hoc quod scripsit, et secundum vires eiusdem scripturae patrimonium pupilli vel adulti exigi: neque enim sic homo simplex, immo magis stultus invenitur, ut et in publico inventario contra se scribi aliquid patia-
2 (1) tur. Illo procul dubio observando, ut non audeat tutor vel curator res pupillares vel adulti aliter attingere vel ullam sibi communionem ad eas vindicare, nisi prius inventario publice facto secundum morem solitum res eis tradantur: nisi testatores qui substantiam transmittunt specialiter in-
3 ventarium conscribi vetaverint. Scituris tutoribus et curatoribus, quod, si inventarium facere neglexerint, et quasi suspecti ab officio removeantur et poenis legitimis, quae contra eos interminatae sunt, subiacebunt et postea perpetua macula infamiae notabuntur, neque ab imperiali beneficio absolutione huiusmodi notae fruituri. *D. k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

LII.

DE DIVIDENDA TUTELA ET PRO QUA PARTE QUISQUE TUTORUM CONVENIATUR.

1 *Imp. Gordianus A. Optato.* Si post finitum administrationis officium collegae tui indemnitati praestandae idonei fuerunt posteaque, dum non conveniuntur, minus idonei effecti sunt, vitium alienae cessationis ad dispendium tuum pertinere iuris ratio non patitur. *PP. VI id. Mai. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

2 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA.*[5] *Primigenio.* Si divisio administrationis inter tutores sive curatores in eodem loco seu provincia constitutos necdum fuit, licentiam habet adulescens et unum eorum eligere et totum debitum exigere, cessione videlicet ab eo adversus ceteros tutores seu
1 curatores actionum ei competentium facienda. In divisionem autem administratione deducta sive a praeside sive a testatoris voluntate unumquemque pro sua administratione convenire potest, periculum invicem tutoribus seu curatoribus non sustinentibus, nisi per dolum aut culpam suspectum non removerunt vel tarde suspicionis rationem moverunt, cum alter eorum non solvendo effectus sit, vel suspicionis causam agendo sua sponte iura pupilli prodi-
2 derunt. Nec prodest eis dicentibus contutorem
3 suum non administrasse pupillares res. Sin vero ipsi[6] inter se res administrationis diviserunt, non prohibetur adulescens et unum ex his in solidum convenire, ita ut actiones, quas adversus alios habet, ad electum transferat. *PP. Hemesae XV*[7] *k. April. Carino II et Numeriano AA. conss.* [*a.* 284]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Zotico.* Licet tutorum conventione mutuum periculum minime finiatur, tamen eum qui administravit, si solvendo sit, in primo loco eiusque successores conveniendos esse non ambigitur. *S. IIII k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

LIII.[8]

DE IN LITEM IURANDO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Asclepiodoto.* Adversus heredem tutoris ad transferendam tutelam iudicem accipiens tempore litis ad puberem instrumenta pertinentia restitui desiderabis. quod si dolo non exhibeantur, in litem iurandi tibi facultas erit, modo si quondam pupillo debitam adfectionem ad vincula quoque religionis extendere volueris. *PP. k. Aug. Geta II cons.* [*a.* 205]

2 *Imp. Antoninus A. Severo.* Is, qui rationes tutelae seu curae reposcit, invitus in litem iurare compelli non potest. sed volens ita demum audiendus est, si heres per longam successionem tutoris instrumenta pupillaria dolo[9] circumveniendi pupilli
1 gratia exhibere non vult. Sin vero neque dolus neque lata culpa neque fraus heredis convincetur[10], omissa iurisiurandi facultate iudex de veritate cognoscet, quae etiam argumentis liquidis investigari potest. *PP. XI k. Oct. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

3 [11]*Idem A. Prisciano militi*[12]. Summa sententia comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam tuis[13] iudex secutus iurisiurandi a te prolati[14] religionem in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit. *PP. k.*[15] *Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Imp. Gordianus A. Muciano.* Alio iure est tutor, alio heres eius. tutor enim inventarium ceteraque instrumenta si non proferat, in litem iusiurandum adversus se potest admittere: at enim heres eius ita demum, si reperta in hereditate dolo malo
1 non exhibeat. Sed cum adversus ipsum tutorem litem contestatam esse dicatis, transferentibus[16] in heredes eius actionem praeses provinciae partes suas exhibebit non ignorans, nisi exhibeantur instrumenta, quatenus iuxta formam constitutionum partes suas debeat moderari. *PP. VII k. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Artemidoro.* Licet adversus heredes[17] ob non factum inventarium iusiurandum in actione tutelae praetermitti placuerit, iudicem tamen velut ex dolo tutoris aliis indiciis instructum adversus eos ferre sententiam convenit. *S. VIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

LIIII.[18]

DE HEREDIBUS TUTORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Fusciano.* Heredes tutoris ob neglegentiam, quae non latae culpae comparari possit, condemnari non oportet, si non contra tutorem lis inchoata est neque ex damno pupilli lucrum captatum aut gratiae praestitum sit. *PP. VI id. Mart. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Antoninus A. Valentiniano et Materno.* Pater vester tutor vel curator datus si se non excusavit, non ideo vos minus heredes eius tutelae vel utili iudicio conveniri potestis, quod eum[19] tutelam seu curam non administrasse dicitis: nam etiam
1 cessationis ratio reddenda est. Prius tamen propter actum suum eos conveniendos esse qui administraverint saepe rescriptum est. *PP. XI k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

---

(1) etiam *VC, om. P* (2) x *Hal., om. V* (3) Sirmi *del.* (4) *sic VP*[r]*C*, pro sua simplicitate *P*[t] (5) impp. Carinus et Numerianus AA. *scr.* (6) ipsis *V*[a] (7) xv *V*, xII *Hal.* (8) *B* 38, 15 — *Cf. Dig.* 12, 3 (9) dolo *del.* **Mommsen** (10) convincitur *dett. cum* *BΣ* (*κ. π.*) (11) = *Consultatio* 9, 8 (12) militi *Consult., om. libri* (13) tuis *R Consult.*, quis *VC* (14) perlati *Consult.* (15) k. *Consult. Hal.*, x k. *V* (16) *sic V*, vobis *ins. PCR* (17) heredes *dett.*, herede *vel* herede• (s *vel* m) *V*, heredem *CR* (18) *B* 38, 7 — *Cf. Dig.* 27, 7 (19) eum *dett.*, eam *VCR*

3 *Idem A. Avitae.* Adversus heredes quondam tutoris tui tutelae actione consiste[1]. in iudicium autem veniet etiam id, quod tibi tutor ex causa fideiussionis debuit. *PP. III*[2] *non. Iul. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Imp. Alexander A. Frontino.* Heredes eorum, qui tutelam vel curam administraverint, si quid ad eos ex re pupilli vel adulti pervenit, restituere coguntur: et in eo autem, quod tutor vel curator administrare debuit nec administravit, rationem reddere eos debere non est ambigendum. *PP. VIII k. Nov. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

LV.[3]

SI TUTOR NON GESSERIT.

1 [4]*Imp. Alexander A. Zotico.* Certum est non solum eos qui gesserunt, sed etiam qui gerere debuerunt tutelam teneri etiam in ea, quae a contutoribus servari non potuerunt, si modo, cum suspectos
1 facere deberent, id officium omiserunt. Tu autem, etsi contra patronum tuum famosam actionem instituere non potuisti, providere tamen, ne quid tutelae deesset, necessariis postulationibus apud eum, cuius de ea re iurisdictio fuit, potuisti. *PP. prid. id. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Iusto.* Qui se non immiscuerunt tutelae vel curae, ex persona eorum, qui gesserunt et idonei sunt, non onerantur. si qua vero sunt, quae, cum geri debuerunt, omissa sunt, latae culpae ratio omnes aequaliter tenet. *PP. VIII k. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

LVI.[5]

DE USURIS PUPILLARIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Praesentino.* Tutorem vel curatorem pecuniae, quam in usus suos convertit, legitimas usuras praestare debere olim placuit. *PP. non. Iun. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Ampliato.* Eius, quod ex causa tutelae debetur, usuras praestari oportere dubium non est, quamvis aliis pro participe muneris necessitas solutionis inrogetur, quia id non alias contingit, quam si cessatio contutoris in suspecto faciendo imputari possit. *PP. XIII k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Idem A. Vitalio.* Si pecuniam pupillarem neque idoneis hominibus credere neque in emptionem possessionum convertere potuisti, non ignorabit iudex usuras eius a te exigi non oportere. *PP. id. April. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aurelio.* Pupillus agere vobiscum actione tutelae
1 compelli non potest. Verum adversus futuram calumniam et ut, si quid ei debetis, cursus eius inhibeatur usurarum, denuntiationibus frequenter interpositis ad iudicium eum provocate ac, si rem dissimulatione proferat, actis apud praesidem provinciae factis voluntatis vestrae rationem declarate: quo facto tam vobis ipsis quam securitati filiorum vestro-
2 rum consulatis. Quod et in curatoribus locum habet. *PP. III id. Febr.*[6] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

LVII.[7]

DE FIDEIUSSORIBUS TUTORUM SEU CURATORUM.

1 *Imp. Alexander A. Felici.* Eligere debes, utrum cum[8] ipsis tutoribus vel curatoribus heredibusve eorum an cum his, qui pro eis se obligaverunt, agere debeas vel, si ita malis, dividere actionem. nam in solidum et cum reo et cum fideiussoribus agi iure non potest. *PP. X*[9] *k. Febr. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 [10]*Idem A. Prisco.* Non est ambigui iuris electo
1 reo et solvente fideiussorem liberari. Et ideo si simpliciter acceptus est fideiussor in id, quod tutor seu curator debiturus esset, cum proponas tutorem seu curatorem condemnatum solvisse, quid dubium
2 est liberatum esse fideiussorem? Plane si stipulatio rem salvam fore interposita est vel cautum est in id, quod a tutore seu curatore servari non potest, manet fideiussor obligatus ad supplendam tibi indemnitatem. *PP. VIII*[11] *k. Aug. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

LVIII.[12]

DE CONTRARIO IUDICIO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Stratoni.* Si pro iudicato contutore pecuniam solvisti, nullum iudicium tibi contra pupillum competit, ut delegetur tibi adversus liberatum actio. quod si nomen[13] emisti, in rem suam procurator datus heredes eius[14] iudicati poteris convenire. *PP. VII k. Mart. Fabiano et Muciano conss.* [*a.* 201]

2 *Imp. Antoninus A. Primitivo.* Si non ex propria culpa solus pupillae condemnatus es, sed absens et indefensus adquievisti, cum ex causa iudicati satisfacere coeperis, actionem[15] adversus contutores tuos mandari tibi a pupilla desiderabis vel utili actione uteris. *PP. prid. id. Oct. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

3 *Idem*[16] *AA. et CC. Thesidi.* Si pater tuus, quem et privigni sui tutelam administrasse proponis, testamento recte facto, pupillo etiam quondam suo herede instituto decessit, quoniam non nisi pro portione hereditaria tutelae petitionem confusione constet extingui, pro residua parte succedentem patri tutelae te convenit apud competentem iudicem red-
1 dere rationes. Qui secundum bonam fidem, eorum etiam, quae patrem tuum in re eius erogasse dicis, admissa compensatione, reliqui (si quid amplius de-
2 betur) faciet condemnationem. Quod si sciens amplius in rem suam erogatum agendum propterea tutelae non putaverit, eum contrario iudicio convenire potes. *S. XVIII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

LVIIII.[17]

DE AUCTORITATE PRAESTANDA.

1 [18]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Antoniano.* Neque tutoris neque curatoris absentis quicquam stipulationi pro pupillo habitae[19] nocet. *Sine die et conss.*[20]

2 *Idem AA. et CC. Serenae.* Nec actiones sine tutoris auctoritate in aetate pupillari constituta[21] remittendo quicquam amittere poteris. *S. XVII k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

3 [22]*Idem AA. et CC. Gaio.* Eum, qui a pupillo sine tutoris auctoritate distrahente comparavit, longi temporis spatium non[23] defendit. *S. VIII*[24] *id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Clarum posteritati facientes sancimus omnimodo debere et agentibus et pulsatis in criminalibus causis minoribus viginti quinque annis adesse curatores vel tutores,

(1) consistet *V* (2) III *V*, IV *Hal.* (3) *B* 38, 16 (4) — 6, 6, 1 (5) *B* 38, 17 (6) id. Febr. *V*, kal. sept. *Hal.* (7) *Cf. Dig.* 27, 7 (8) cum *om. V* (9) x *Hal.*, *om. V* (10) *B* 38, 7, 13 (11) VIII *V*, VII *Hal.* (12) *B* 38, 18 — *Cf. Dig.* 27, 4 (13) *sic CR cum B*, nomina *VQ* (14) eius *V*, *om. CR* (15) *sic VCR*, actiones *dett. cum B*Σ (κ. π.) (16) *scribi debuit* impp. Diocletianus et Maximianus (17) *B* 37, 8, 23 *seqq.* — *Cf. Dig.* 26, 7 *Inst.* 1, 21 (18) — 8, 37, 7 (19) pro pupillo habitae *om. l. gem.* (20) S. XVII k. Febr. CC. conss. (= *a.* 294) *l. gem.* (21) *sic PR*, constitutus *VC* (22) = 7, 26, 9 (23) longi t. sp. non] nullum spatium *l. gem.* (24) VIII *L*, IIII *magis quam* VII *vel* III *V*, III *Hal.*

in quibus casibus et pupillos leges accusari concedunt, cum cautius et melius est cum suasione perfectissima et responsa facere minores et litem inferre, ne ex sua imperitia vel iuvenali calore aliquid vel dicant vel taceant, quod, si fuisset prolatum vel non expressum, prodesse eis poterat et a deteriore calculo eos eripere. *D. x k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

5 *Idem A. Iohanni pp.* Veterem dubitationem
amputantes, per quam testamentarii quidem vel per
inquisitionem dati tutoris et unius auctoritas suffi-
ciebat, licet plures fuerant, non tamen diversis re-
gionibus destinati, legitimi autem vel simpliciter dati
omnes consentire compellebantur, sancimus, si plures
tutores fuerint ordinati, sive in testamento paterno
sive ex lege vocati sive a iudice vel ex inquisitione
vel simpliciter dati, et unius tutoris auctoritatem[1]
omnibus tutoribus sufficere, ubi non divisa est ad-
ministratio vel pro regionibus vel pro substantiae
partibus: ibi etenim necesse est singulis pro suis
partibus vel regionibus auctoritatem pupillo prae-
stare, quia in hoc casu non absimiles esse testa-
mentariis et per inquisitionem datis legitimos et
simpliciter datos iubemus eo, quod fideiussionis
onere praegravantur et subsidiariae actionis admini-
1 culum speratur. Sed haec omnia ita accipienda
sunt, si non res quae agitur solutionem faciat ipsius
tutelae, ut puta si pupillus in adrogationem se dare
desiderat. etenim absurdum est solvi tutelam nec
consentiente, sed forsitan et ignorante eo, qui tutor
2 fuerat ordinatus. Tunc etenim, sive testamen-
tarii sive per inquisitionem dati sive legitimi sive
simpliciter creati sunt, necesse est omnes suam aucto-
ritatem praestare, ut, quod omnes similiter tangit,
3 ab omnibus comprobetur. Quae omnia simili
modo et in curatoribus observari oportet. *D. k. Sept.
Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis
vv. cc.* [*a.* 531]

LX.[2]

QUANDO CURATORES VEL TUTORES ESSE DESINANT.

1 *Imp. Antoninus A. Hermillae.* Si curatores tutoribus adiuncti sunt, pubertate pupilli tam tutorum quam curatorum adiunctorum officium finiri ideoque alios propter aetatis infirmitatem curatores esse dandos manifestissimum est. *PP. IIII k. Aug. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Menippo*[3]. Tutoris officium ex sola voluntate pupilli non finiri certissimum est. *S. XIII k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

3 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Indecoram observationem in examinanda marum[4] pubertate resecantes iubemus: quemadmodum feminae post impletos duodecim annos omnimodo pubescere iudicantur, ita et mares post excessum quattuordecim annorum puberes existimentur, indagatione corporis inhonesta cessante. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LXI.

DE ACTORE A TUTORE SEU CURATORE DANDO.

1 *[5]*Imp. Alexander A. Sebastiano.* Neque tuto-
*res neque curatores ex sua persona in re pupilli
*vel adulescentis procuratorem facere possunt, sed
1 *actorem constituere debent. Pupillus autem vel
*pupilla vel adultus vel adulta tam ad agendum quam
*ad defendendum, tutore seu curatore interveniente,
2 *procuratorem ordinare possunt. Ipsi etiam tu-
*tores et curatores post litis contestationem a se
*factam ad exemplum procuratorum, qui litem con-
*testati sunt, dare procuratores non prohibentur.
**PP. prid. id. Mai. Alexandro A. III et Dione
*conss.** [*a.* 229]

2 (1) [7]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Alphocrationi*[6]. Si sui iuris constituti filii tui matri successerunt, licet te tutorem eorum esse probetur, tamen non per procuratorem, sed actorem decreto constitutum a te res eorum te absente peti convenit. *S. non. Ian. Sirmi CC. conss.* [*a.* 291]

LXII.[8]

DE EXCUSATIONIBUS ET TEMPORIBUS EARUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Aviolae.* Falsa suasione credis te propterea, quod spado sis, immunitatem a tutelis habere. *PP. k. Mai. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

2 *Idem AA. Aventiano et Cosconio.* Si curatores dati estis generaliter nec decreto significatum est Italicarum tantum rerum vobis munus adiunctum, adire debetis competentem iudicem, ut vos a provinciali administratione liberet. quod si factum fuerit, petent sibi in provincia curatores adulescentes. *PP. VIII k. Sept. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

3 *Idem AA. Crispino.* Excusationis quidem tuae, si ingenuus libertino tutor datus es, certa causa est. sed cum te praeses provinciae audiendum non putaverit propter praescriptionem, quasi tardius adires, nec a decreto provocaveris, intellegis parendum esse sententiae. *PP. id. Mart. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

4 *Imp. Antoninus A. Agathodaemoni.* Amplis-
simi ordinis consulto, qui pupillam suam uxorem
ducit, nuptias contrahere non intellegitur et tamen
1 infamis constituitur. Sed si tu Demetriae, cum
eam in matrimonio haberes, absens et ignorans cu-
rator constitutus es, potes esse securus, dum tamen
alius substituatur. non enim debet ignorantia ma-
ritorum amplissimi ordinis consulto fraus quaeri.
PP. XI k. Iul. Sabino et Anullino conss. [*a.* 216]

5 *Imp. Alexander A. Bassiae*[9]. Libertos a tutela vel cura liberorum patroni seu patronae nullam excusationem impetrare amplissimus ordo auctore divo Marco censuit. et ideo nec illud prodesse eis debet, quominus curatores etiam inviti patroni seu patronae liberis dentur, quod eorundem tutelam administraverunt.

6 *Idem A. Maximo.* Quinquaginta dies, qui prae-
finiti sunt ad professionem excusationis his qui tu-
tores seu curatores dati sunt, ex eo die cedere, ex
quo decretum praetoris aut testamentum parentis
notum factum erit ei qui ad munus vocatus fuerit,
1 ipsa constitutio quae hoc induxit sanxit. Sed si
quis in eius temporis computatione ab eo cuius de
ea re notio fuit iniuriam passus non provocavit,
adquiescere rebus iudicatis debet. *PP. III non. Mai.
Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

7 *Idem A. Antonino.* Neque a tutela neque a cura ideo quis excusatur, quod creditor sive debitor eius est, cui tutor sive curator datus est, sed participem in munere habere debet, ut (si res exegerit) is qui alieno auxilio eget defendatur. *PP. III*[10] *id. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

(1) in *ins.* (2) *B* 38, 19. — *Cf. Inst.* 1, 22 (3) menippo *C*, mene pp. *SL*, meni papae *R*: *quae nescio an se ducant, ut spurium sit hoc nomen et ex c.* 3 *suppletum sit, quemadmodum factum est ad* 5, 37, 20. 5, 56, 4 (4) examinanda marum *M*, examinanda *C*, examinandarum *R* (5) *c.* 1, *quam libri cum S et B omittunt, ex* 2, 12, 11 *restituta est auctore Thalelaeo* (*BΣ* 8, 2, 86), *qui c.* 11 *initio huius tituli repetitam esse testatur* (6) *sic R*, alfocratrioni *L*, alphogratione *C*, alphogratio *S*, harpocrationi *Mommsen* (7) *B* 37, 8, 28 (8) *B* 38, 1, 52 *seqq.* — *Cf. Dig.* 27, 1 *Inst.* 1, 25 (9) basiae *L*, bysiae *S*, besie *CR* (10) III *Hal.*, VI *L*

8 *Idem A. Maximo.* Coloni (id est conductores) praediorum ad fiscum pertinentium hoc nomine excusationem a muneribus civilibus non habent ideoque iniunctae tutelae munere fungi debent. *PP. IIII k. Febr. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

9 *Idem A. Romano.* Frater tuus non ideo a tutela vel cura excusari debet, quod oculum amisit. proinde intellegis munus susceptum cum deserere non posse. *PP. k. Febr. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

10 *Idem A. Crispino.* Exactores tributorum tanto tempore, quanto rationem tributariam tractaverunt, non solum ab oneribus[1], sed etiam a tutelis vacationem habere dubitare non debuisti. *D. id. Aug. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

11 [2]*Idem A. Hylae.* Testamento tutor datus, ut a bonis his excuseris, quae pupilli tui in alia provincia quam unde es ubique moraris possident, intra
1 quinquagesimum diem postulare debuisti. Quod si facere cessasti, excusatio quidem temporis praescriptione submovetur, sed propter late diffusum patrimonium an tibi adiungi aliquos curatores oporteat, praeses provinciae, si te insufficientem deprehenderit, aestimabit. *PP. VIII id. Dec. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

12 *Imp. Gordianus A. Valentino.* Voluntaria tutelae munera privilegiis nihil derogant. *PP. XI k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

13 *Idem A. Apollinari.* Nec senatorum quidem liberti, nedum ceterorum, propterea, quia patronorum negotia gerunt, a muneribus civilibus habent immunitatem. tantummodo etenim unus senatoris libertus, qui patroni negotia gerit, habet a tutela sive cura vacationem. *PP. X k. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

14 *Idem A. Heraclidae.* Severiter praeses provinciae exsequetur, si animadverterit avunculum tuum propterea nominari tutorem, ut metu eiusmodi
1 creationis a magistratibus iniuriam redimat. Quin etiam si aliqua ei excusatio competit et non alia causa nominatus est, quam ut lite fatigetur, quod in eam rem absumptum fuerit, is qui eum nominavit iuxta formam constitutionum ei reddere cogetur. *PP. id. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

15 *Idem A. Tauro.* Quamquam in tutela detentus eo, quod excusatio quam obiciebas non est admissa, provocationis auxilium flagitares et in medio tempore hi quorum meministi in adulta aetate agere coeperunt, tamen non eo minus causa interpositae provocationis propter periculum administrationis eius temporis iudiciorum more examinanda est. *PP. VIII k. Nov. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

16 *Imp. Philippus A. Theodoto.* Si, ut adlegas, his tutor datus es, cum quibus disceptationem hereditatis tibi esse proponis, et tempora antiquitus excusationibus praestituta etiam nunc opitulantur, adire praesidem provinciae potes, formae super ea re[3] statutorum principalium obtemperari pro sua gravitate iussurum. *PP. X k. Aug. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

17 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Epagatho.* Licet orationis sub divo Marco habitae verba deficiant, is tamen, qui post contractas nuptias nurui suae curator datur, excusare se debet, ne manifestam sententiam eius offendat et labem pudoris contrahat. *D. VI id. Ian. Valeriano II et Lucillo conss.* [*a.* 265]

18 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sabino.* Tutores nominatos appellationem interpo-
1 nere necesse non habere certissimi iuris est. Quapropter, licet non appellasti, si quam te excusationem habere confidis, intra tempus, quod divi Marci constitutione praescriptum est, hac apud praesidem
2 provinciae uti non prohiberis. Nam quod omnium bonorum patrem pupilli usum fructum reliquisse quondam uxori suae proponis, ad excusandos vos a tutela non est idoneum. *D. non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Dionysio.* Inusitatam rem desideras, de tutela filii te dimitti postulans, quod te posse contrario tutelae iudicio matrem eius convenire contendis. *Sine die et conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Charitino.* Curator adultis nominatus, quorum tutor antea fueris, invitus in administratione teneri non potes. proinde si dies excusationibus praefinitus nondum excessit, uti competenti defensione potes. *S. X k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Paramono*[4]. Quod[5] res cum uterinis fratribus tibi communes esse profitearis, ad excusationem tutelae non est idoneum, cum harum divisio curatore dato fieri possit. *S. XVIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Hermodoro.* Si tutor nominatus decreto praesidis habens excusationem absolutus es, ad te non pertinere periculum administrationis manifestum est. *D. XIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Neophyto.* Humanitatis ac religionis ratio non permittit, ut adversus sororem vel filios sororis actionum necessitates tutelae occasione suscipias, cum ipsius etiam pupilli, cui tutor datus es, aliud exigere videatur utilitas, scilicet ut eum tutorem potius habeat, qui ad defensionem eius
1 non inhibeatur adfectu. Iuxta formam igitur, quam consulti dedimus, praetorem adiri oportet, ut et iusto tuo desiderio et pupilli ipsius commodo consulatur. *S. VI k. Febr. Sirmi CC.*[6] *conss.* [*a.* 294]

24 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Flaviano pp.*[8] Excusationem naviculariis tutelae sive curae hactenus ipsis tribuimus, ut in huiusmodi officiis minoribus sui tantum corporis obligentur. *D. III non. Mart. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

25 *Imp. Anastasius A. Antiocho praeposito sacri cubiculi.* Viros clarissimos sacri nostri palatii silentiarios circa latus nostrum militantes de tutelis et curationibus excusari sancimus. *D. k. Ian. Iohanne cons.*[9] [*a.* 499]

LXIII.[10]

SI FALSIS ADLEGATIONIBUS EXCUSATUS SIT.

1 *Imp. Alexander A. Lysimacho et Diotimo.* Si absentibus necessariis personis vel his, qui sua sponte vos defendere volebant, non competentibus adlegationibus, qui vobis tutores aut curatores dati erant, liberati esse a munere visi[11] sunt, ne eis circumvenisse iudicis religionem prosit, praeses provinciae audiet vos et, si iniustum decretum extorsisse eos apparuerit, exinde ad eos periculum administrationis pertinere pronuntiabit, ex quo dati sunt. *PP. XII k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Auluzano.* Tutores, quos postea quam bona pupillorum administraverunt a praeside provinciae quasi re integra excusari se impetrasse adseveras, periculum administrationis evitare minime posse manifestum est. *PP. XIIII k. Iun. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

3 *Idem A. et C. Otani.* Si, ut proponis, pars diversa administratione tutelae seu curae tuae itemque fratris tui ambitione potius quam iuris ratione se excusavit, periculo iniuncti muneris minime liberatus est. *Sine die et consule.*

(1) *sic RM,* honoribus *C,* λειτουργιῶν (= muneribus) *B* (2) § 1 *fin.* = 5, 36, 3 (3) super ea re M^b, super ea *CR, om.* M^a (4) paramonio *S,* paramoni *L,* paramano *C,* ramoni *R* (5) quod *LC,* quoniam *R* (6) cc. *Hal., sed in addendis* tusco et anulino (= *a.* 295): *cf. Mommsen Zeitfolge p.* 443 (7) = *Th.* 3, 31, 1 (8) pu. *Th.* (9) *sic scripsi,* iohanne et asclepione coss. *Hal.* (10) *B* 38, 1, 76 *seqq.* (11) *sic* CR^b, iussi R^a

LXIIII.[1]
SI TUTOR REI PUBLICAE CAUSA ABERIT.

1 *Imp. Gordianus A. Guttio.* Qui tutores vel curatores dati rei publicae causa afuturi sunt, ad tempus se excusare debent a tutela, ne etiam medii
1 temporis periculo obstringantur. Quod quidem et tu si fecisti, eius intervalli quo afuisti periculum non debes pertimescere. quod si id praetermisisti, ut priore loco is conveniatur qui administravit, de iure postulabis. *PP. id. Mart. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

2 *Idem A. Reginio.* Certum est eos, qui rei publicae causa abesse desierunt, ab omni nova tutela anno vacare debere. *PP. v k. Mart. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

LXV.[2]
DE EXCUSATIONE VETERANORUM.

1 *Imp. Antoninus A. Saturnino.* Qui causaria missione sacramento post viginti stipendia solvuntur, et integram famam retinent et ad publica privilegia veteranis concessa pertinent. *PP. VII id. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Gordianus A. Celeri veterano.* Quod placuit veteranos tantummodo conveterani filiorum seu militum, et quidem unam tutelam seu curam eodem tempore administrare compelli, eo pertinet, ut, si aliis dati fuerint, intra sollemnia tempora causas excusationis apud competentem iudicem deferant. *PP. III k. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

LXVI.[3]
QUI NUMERO LIBERORUM SE EXCUSANT.

1 [4]*Impp. Severus et Antoninus AA. Claudio*[5] *Herodiano.* Qui ad tutelam vel curam vocantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, quorum etiam status non ambigitur, in Italia vero quattuor, in provinciis autem quinque habent excusationem. *PP. non. April. Geta et Plautiano conss.* [*a.* 203]

2 *Imp. Antoninus A. Marcello.* Neque filia amissa in numero prodest ad declinanda municipalia munera neque nepotes numerantur, quorum pater superest, cum suo nomine patri prosunt. *D. id. Iun. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

LXVII (LXVIII).
QUI AETATE.

1 [6]*Imp. Philippus A. et Philippus C. Severo.* Pater tuus si maior est annis septuaginta, ad tutelam seu curam devocatus excusare se sollemniter potest. *PP. XIII k. April. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

LXVIII (LXVII).
QUI MORBO.

1 [7]*Impp. Severus et Antoninus AA. Sabino.* Luminibus captus aut surdus aut mutus aut furiosus aut perpetua valitudine tentus tutelae seu curationis excusationem habent. *PP. v id. Sept. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

LXVIIII.
QUI NUMERO TUTELARUM.

1 [8]*Impp. Severus et Antoninus AA. Pompeiano.* Si tres tutelas vel curas eodem tempore non defunctorie susceptas administras, onere quartae tutelae vel curationis pupillorum seu adulescentium non
1 gravaberis. Finito autem officio pubertate pupillorum vel aetate adulescentium aliae substitui possunt, licet nondum ratio tutelae sive curae ad-
2 ministratae reddita sit. Sed imperfectae diversae species vacationis, licet permixtae, ad excusationem non proficiunt. scire igitur debes eum, qui duos filios habet et duas tutelas administrat, excusationem non mereri. *PP. IIII id. Oct. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

LXX.[9]
DE CURATORE FURIOSI VEL PRODIGI.

1 *Imp. Antoninus A. Marinianae.* Curatores impleta legitima aetate prodigis vel furiosis solent tribui. *PP. IIII k. Aug. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 *Imp. Gordianus A. Anicio.* Orationis divi Severi beneficium, quo possessiones rusticas sine decreto praesidis pupillorum seu adulescentium distrahi vel obligari prohibitum est, non iniuria etiam ad
1 agnatum furiosi porrigitur. Si igitur citra decretum praesidis fundus mente capti etiam ab agnato eius tibi pignori nexus est, vinculum pignoris in eo non consistit, utilem tamen adversus eum personalem actionem, si ob eius utilitatem pecunia mutua accepta est, poteris habere. *PP. k. Ian. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Idem A. Aureliano.* Si pater tuus mentis compos non est, pete ei curatores, per quos, si quid gestum est, quod revocari oporteat, possit causa cognita in pristinum statum restitui. *PP. VII id. April. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Asclepiodoto.* Cum repudiante furiosam sui iuris constitutam marito[10], qui solus repudiare potuit, quaedam matrem furiosae marito quondam eius instrumenta confecisse significas, intellegis nihil eam contra furiosam disponere potuisse, cum eius ad eam iure non pertinuerit defensio. *S. id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

5 [11]*Imp. Anastasius A. ad populum.* Ne lucrum quidem antea indebitae successionis emancipato vel emancipatis deputasse, nihil vero de oneribus tutelae prospexisse videamur, curatores nihilo minus eos pro duodecim tabularum lege furiosis fratribus et sororibus utpote legitimos existere hac legis sanctione decernimus.

6 [12]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Cum aliis quidem hominibus continuum furoris infortunium accidit, alios autem morbus non sine laxamento ingreditur, sed in quibusdam temporibus quaedam eis intermissio pervenit, et in hoc ipso multa est differentia, ut quibusdam breves indutiae, aliis maiores ab huiusmodi vitio inducantur, antiquitas disputabat, utrumne in mediis furoris intervallis permanet eis curatoris intercessio, an cum furore quiescente finita[13]
1 iterum morbo adveniente redintegratur. Nos itaque eius ambiguitatem decidentes sancimus, cum incertum est in huiusmodi furiosis hominibus, quando resipuerint, sive ex longo sive in propinquo spatio, et impossibile est et in confinio furoris et sanitatis eum saepius constitui et per longum tempus sub eadem esse varietate, ut quibusdam videatur etiam paene furor esse remotus, curatoris creationem non

(1) *B* 38, 1, 79. 80 (2) *B* 38, 1, 81. 82 (3) *B* 38, 1, 83. 84 (4) = *Vat.* 247 (5) Claudio *Vat.*, *om. libri* (6) *B* 38, 1, 85 (7) *B* 38, 1, 86 (8) *B* 38, 1, 87 (9) *B* 38, 10, 18 *seqq.* — *Cf. Dig.* 27, 10 *Inst.* 1, 23 (10) *sic dett. cum B*, furiosa s. i. constituta maritum (marito *C*[a]?) *CR* (11) *c.* 5 *pars fuit constitutionis de successione ab intestato emancipatorum latae, quam laudant* 5, 30, 4 (*k. Apr. a.* 498) *et Inst.* 3, 5, 1, *sustulit* 6, 58, 15, 1 (12) *iunge c.* 7 *h. t. et* 6, 22, 9 (13) finita *RM*[a]?, finitus et *C*, finit *M*[b]

esse finiendam, sed manere quidem eum, donec talis furiosus vivit, quia non est paene tempus in quo huiusmodi morbus desperatur: sed per intervalla, quae perfectissima sunt, nihil curatorem agere, sed ipsum posse furiosum, dum sapit, et hereditatem adire et omnia alia facere, quae sanis hominibus competunt: sin autem furor stimulis suis iterum eum accenderit, curatorem in contractus vocari[1], ut nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem, quotiens morbus redierit, ne crebra vel quasi ludibriosa fiat curatoris creatio et frequenter tam nascatur quam desinere videatur. *D. k. Sept. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

7 [2]*Idem A. Iuliano pp.* Cum furiosus, quem morbus detinet perpetuus, in sacris parentis sui constitutus est, indubitate curatorem habere non potest, quia sufficit ei ad gubernationem rerum, quae ex castrensi peculio vel aliter ad eum pervenerint et[3] vel ante furorem[4] adquisitae sunt vel in furore obveniunt, vel in his, quorum proprietas ei tantum-
1 modo competit, paterna verecundia. Quis enim talis adfectus extraneus inveniatur, ut vincat paternum? vel cui alii credendum est res liberorum
1*a* gubernandas parentibus derelictis? Licet Tertullianus iuris antiqui interpres libro singulari, quem de castrensi peculio condidit, tali tractatu proposito videatur obscure eandem attingere sententiam, tamen
1*b* nos hoc apertissime introduximus. Sin autem parentes ab hac luce decedere contigerit, nostra constitutio[5], quam promulgavimus de his quae in testamento furioso relinquenda sunt vel substitutione
2 eorum, in suo robore maneat. Sin autem perpetuus furiosus sui iuris sit, tunc in paterna quidem hereditate, quae quasi debita ad posteritatem suam devolvitur, nulla est iuris veterum dubitatio, cum ilico apparet et[6] suus heres suis extat paren-
3 tibus. Sin autem ex alia quacumque causa hereditas ad eum vel successio perveniat, tunc magna et inextricabilis vetustissimo iuri dubitatio exorta est, sive adire hereditatem vel bonorum possessionem petere furiosus possit, sive non, et si curator eius ad bonorum possessionem petendam admitti debeat. et iuris auctores ex utroque latere magnum
3*a* habuere certamen. Nos itaque utramque aciem auctorum certo foedere compescentes sancimus furiosum quidem nullo modo posse vel hereditatem adire vel bonorum possessionem agnoscere: curatori autem eius licentiam damus, immo magis necessitatem imponimus, si utilem esse successionem existimaverit, eam bonorum possessionem agnoscere, quae antea ex decreto dabatur, et ad similitudinem bonorum possessionis habere, cum petitio bonorum possessionis Constantiniana lege[7] sublata est et ab ea introducta observatio pro antiqua sufficit peti-
4 tione. Sed cum antiquitas in curatore[8] furiosi multas ambages constituit, quemadmodum ab eo cautio vel satisdatio detur, vel pro quibus rebus vel quibus personis, et si omnis curator talem praestabat cautelam, necessarium nobis visum est, ut humano generi consulentes omnem quidem obscuritatem et inextricabilem circuitum tollamus, compendioso autem et dilucido remedio totum complectamur. et prius de creatione curatoris, qui furiosis utriusque sexus datur, sancientes tunc et aliis certum finem
5 imponimus. Et si quidem parens[9] curatorem furioso vel furiosae in ultimo elogio heredibus institutis vel exheredatis dederit (ubi et fideiussionem cessare necesse est paterno testimonio[10] pro satisdatione sufficiente), ipse qui datus est ad curationem perveniat, ita tamen, ut in hac florentissima civitate apud urbicariam praefecturam deducatur, in provincia autem apud praesidem eius, praesente ei[11] tam viro religiosissimo locorum antistite quam tribus primatibus, et actis[12] intervenientibus tactis sacrosanctis scripturis edicat[13] omnia se recte et[14] cum utilitate furiosi gerere neque praetermittere ea[15], quae utilia furioso esse putaverit, neque admittere,
5*a* quae inutilia[16] existimaverit. Et inventario cum omni subtilitate publice conscripto res suscipiat et eas secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium ad similitudinem tuto-
6 rum et adulti curatorum. Sin autem testamentum quidem parens non confecerit[17], lex autem curatorem utpote agnatum vocaverit, vel eo cessante aut non idoneo forsitan existente ex iudiciali electione curatorem ei dare necesse fuerit, tunc secundum praefatam divisionem in hac quidem florentissima civitate apud gloriosissimam urbicariam praefecturam creatio procedat: sed si quidem nobilis sit furiosi persona, etiam florentissimo senatu convocando, ut ex inquisitione curator optimae atque integrae opinionis nominetur. sin vero non talis persona sit, etiam sole viro gloriosissimo praefecto urbis prae-
6*a* sidente hoc procedat. Et si quidem curator substantiam idoneam possidet et sufficientem ad fidem gubernationis, et sine aliqua satisdatione nominationem eius procedere: sin autem non talis eius census inveniatur, tunc et fideiussio in quantum
6*b* possibile est ab eo exploretur. Creatione quidem omnimodo sacris[18] scripturis propositis in omni causa celebranda, ipso autem curatore, cuiuscumque vel substantiae vel dignitatis est, praefatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis praestante et inventarium publice conscribente, quatenus possint
6*c* undique res furiosi utiliter gubernari. In provinciis vero his omnibus observandis, ut apud praesidem cuiuscumque provinciae et virum religiosissimum episcopum civitatis nec non tres primates memorata creatio procedat, eadem observatione et pro iureiurando et pro inventario et satisdatione et hypotheca rerum curatoris modis omnibus adhibenda.
7 Tali itaque ordinatione in curatore furiosi disposita, si quid postea ad furiosum pervenerit sive ex hereditate vel successione vel legato vel fideicommisso vel alio quocumque modo, hoc furioso accedat et hoc cum alia eius substantia manibus curatoris tradatur, inventario etiam super his rebus scilicet faciendo: et sub eius cura constituatur, quatenus, si quidem resipuerit furiosus et adquisitionem ad-
8 miserit, ipsi restituatur. Sin autem in furore diem suum obierit vel in suam sanitatem perveniens eam repudiaverit, si quidem successio est, ad eos referatur, volentes tamen, id est vel substitutum vel ab intestato heredes vel ad nostrum aerarium: eo scilicet observando, ut hi veniant ad successionem, qui mortis tempore furiosi propinquiores existant ei ad cuius bona vocabantur, si non in medio erat furiosus, omni satisdatione vel cautione, quam per inextricabilem circuitum veteris iuris auctores in-
9 duxerunt, radicitus excisa. Legatis autem procul dubio vel fideicommissis ceterisque adquisitionibus furioso adquirendis et substantiae eius adgregandis: sin autem ipse resipuerit et noluerit ea admittere et aperte haec respuerit vel heres eius hoc fecerit, a substantia eius ilico separandis, quasi nec fuerant ab initio ad eum devoluta, et legitimum tramitem ambulantibus, substantiam furiosi neque praegra-
10 vantibus neque adiuvantibus. Sin autem curator furiosi secundum nostram legem nominatus decesserit, sub eodem modo eademque observatione

(1) contractus vocari *C*, contractu suo vocari *R*, contractu suo coniungi (coniugi *M*[a]) *M* (2) § 5 ... 6[c] *repetuntur in* 1, 4, 27: *iunge c.* 6 *h.t. et* 6, 22, 9 (3) et *C*, *om. R* (4) *sic C*, ei *ins. R* (5) 6, 26, 9 (6) et] quod *Mommsen* (7) 6, 9, 9, *quae est Constantii, non Constantini* (*Κωνσταντίνου etiam B et BΣ*) (8) curatorem *libri* (9) pater *l. gem.* (10) *sic l. gem.*, testamento *libri* (11) ei *M*[a] *cum l. gem.* (*not.* 12), etiam *R cum B*, *om. C* (12) ita tamen, ut in provinciis apud praesides earum praesente eis tam ... primatibus, actis *l. gem.* (13) depromat. *l. gem.* (14) et *om. l. gem.* (15) ea *om. l. gem.* (16) quae non utilia esse *l. gem.* (17) non confecerit *M cum l. gem.*, non fecerit *C*, numquam fecerit *R* (18) sacrosanctis *l. gem.*

alius creabitur: quemadmodum et, si suspectus reperiatur, alter subrogatur. quod etiam veteribus
1 legibus placuit. Haec autem omnia, quae[1] de creationibus curatorum cum per novam definitionem introducta sunt, futuris casibus imponantur et neque antea facti curatores removeantur neque aliquid novum eis accedat, sed antiquo ordine statuti in antiquos quantum ad creationem permaneant terminos: cautione videlicet vel satisdatione, quae antiquitus fuerat introducta, super postea venientibus ad furiosos successionibus minime praestanda. *D. k. Sept. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

LXXI.[2]

DE PRAEDIIS VEL ALIIS REBUS MINORUM SINE DECRETO NON ALIENANDIS VEL OBLIGANDIS.

1 *Imp. Antoninus A. Muciano.* Venditio quidem praedii, quod iure pignoris vel in causa iudicati captum et distractum est, ad senatus consultum, quod de alienandis praediis pupillorum vel adulescentium auctore[3] praetore vel praeside provinciae
1 factum est, non pertinet. Sed si etiam nunc in ea aetate es, cui subveniri solet, aditus competens iudex, an te in integrum restituere debeat, praesente diversa parte causa cognita dispiciet. *PP. XIII k. Dec. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Imp. Gordianus A. Clearcho et Aphrodisio.* Non est vobis necessaria in integrum restitutio, si tutores vel curatores vestri possessionem, licet pignori
1 nexam, vendiderunt. Quod si creditores id fecerint, ita demum iuxta formam edicti beneficium tibi impertietur, si fraudulenta venditione, participante consilium emptore[4], damnum tibi inflictum esse doceatur. *PP. III k. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Theodosiano et aliis.* Cum emancipatis vobis praedium adquisitum foret, alienari a patre eodemque curatore sine praesidis auctoritate non potuit, maxime si, tamquam suum esset, non tamquam pupillare vendiderit, illibataque vobis persecutio eius manet. *PP. III non. Ian. Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

4 *Idem AA. Mithridati.* Non solum per venditionem rustica praedia vel suburbana pupilli vel adulescentes[5] alienare[6] prohibentur, sed neque transactionis ratione neque permutatione et multo magis donatione nec alio quoquo modo ea transferre e[7]
1 dominio suo possunt. Igitur et tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti, vindicare eum potes. sed si quid invicem ab eis ex eodem pacto consecutus es, id mutuo restituere debebis. *PP. XV k. Mai. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

5 *Idem AA. Sereno.* Etsi praeses decreverit alienandum vel obligandum pupilli suburbanum vel rusticum praedium, tamen actionem pupillo, si falsis adlegationibus circumventam religionem eius probare possit, senatus reservavit: quam exercere tu quoque non vetaris. *PP. III k. Mai. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

6 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Varo.* Minorum possessionis venditio, per procuratorem delato ad praetorem vel praesidem provinciae libello, fieri non potuit, cum ea res confici recte aliter non potest, nisi apud acta causis probatis, quae venditioni necessitatem inferant, decretum sollemniter interponatur. *PP. non. Mart. Caro et Carino AA. conss.* [*a.* 283]

7 *Idem AAA. Isidoro.* Si ad resolvendam donationem, quam in emancipatum te pater contulerit, minor annis cautionem emisisti[8], cum huiusmodi scriptura contra senatus consulti auctoritatem data sit, non oberit iuri tuo. *PP. VI id. Sept.*[9] *Hemesae Caro et Carino AA. conss.* [*a.* 283]

8 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Theodotae.* Praedia rustica, quae contra senatus consultum donata esse ante nuptias sponsaliorum nomine precum tuarum confessio ostendit, cum proprietas ad te propter iuris interdictum transire non potuerit, in dominio mariti permansisse palam est. *PP. III non. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

9 *Idem AA. Muciano.* Etsi is, quem praedium rusticum minoris distraxisse adfirmas, curatoris officio functus id fecit, venditio tamen contra divi Severi orationem facta praesidis sententia non immerito
1 rescissa est. Pignora sane, quae ob evictionis periculum idem curator ex rebus propriis tibi obligavit, non prohiberis persequi. *PP. non. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

10 *Idem AA. Grato.* Praediorum, quae sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequenti praeses opem feret. apud quem si illuxerit non universa pretia, quae curatori tuo data sunt, in patrimonium tuum processisse, pro ea dumtaxat pecuniae parte conveniri te permittit, quam in facultates tuas erogatam esse constiterit. *PP. V id. Aug. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

11 *Idem AA. Trophimo.* Si quidem sine decreto minor annis patronus tuus rusticum praedium venumdedit, supervacuum est de vili pretio tractare, cum senatus consulti auctoritas retento dominio alienandi
1 viam obstruxerit. Si vero iure interposito decreto venditionem vili pretio eius possessionis, cuius vires ignorabat, fecit, iuxta perpetui edicti auctoritatem in integrum restitutio causa cognita ei praebetur. *PP. XII k. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

12 [11]*Idem AA. et CC. Leontio.* Ob aes alienum tantum causa cognita praesidali decreto praedium rusticum minoris provinciale distrahi permittitur. *S. prid. k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Zenonillae.* Etiam vectigale vel patrimoniale sive emphyteuticum praedium sine decreto praesidis distrahi non licet. *S. VIII k. Sept.*[12] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Frontoni*[13]. Utere viri prudentissimi Papiniani responso ceterorumque, quorum precibus fecisti mentionem, sententiis ac doli mali exceptionem oppone, pretium ob eorum debitum solutum probans, si sortem cum usuris, quae fisco deberentur, pupilli non offerentes fundos provinciales citra decretum praesidis venumdatos cum fructibus petant. *S. XVIII*[14] *k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Sabinae.* Si minor viginti quinque annis praedium rusticum, cum aliud deberes, sine decreto in solutum dedisti, dominium a te discedere non permisit senatus consulti auctoritas. *S. VIII k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Eutychiae.* Si praedium rusticum vel suburbanum, quod ab urbanis non loco, sed qualitate secernitur, in pupillari aetate constituta tutore auctore vel adulta sine decreto praesidis provinciae in qua situm est venumdedisti, secundum sententiam senatus consulti dominium eius sive ius a te discedere non potuit, sed vindicationem eius et fructuum, vel his non existentibus condictio-
1 nem competere constitit. Emptor autem si probare potuerit ex ceteris facultatibus oboedire te muneribus sive honoribus non potuisse, ad utilitates praeterea tuas cessisse pecuniam, quam pretii nomine sumpseras, doli exceptionis auxilio pretium

(1) quae *del.* (2) *B* 38, 9, 42 *seqq.* — *Cf. Dig.* 27, 9 (3) de alienandis ... auctore] C^a, non (non *om.* R^a) alienandis ... nisi (sine C^b) auctore C^bR *cum B* (4) *sic C*, consilio emptoris *R* (5) adulescentis *VLCR ut videtur cum Thalelaeo, qui in B supplevit* tutores et curatores (6) *sic* VC^a *cum B*, alienari LC^bR (7) e *scripsi*, a LC^b, *om.* VC^aR (8) emisisti *LR*, ei misisti *V*, ei emisisti *C* (9) *sic V*, decembr. *Hal.* (10) *iunge* 2, 29, 1 (11) *ad Leontium eodem die data est* 5, 34, 6 (12) Oct. *Mommsen* (13) *sic S*, phrontonio *VCR* (14) s. XVIII *V*, d. VIIII *Hal.*

cum usuris, quas praestatura esses, et sumptus meliorati praedii servare tantummodo potest. *S. VI id. April. Anchialo*[1] *CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Philippo.* Inter omnes minores nec commune praedium sine decreto praesidis sententia senatus consulti distrahi patitur. nam ad divisionis causam provocante tantum maiore socio eius alienationem et sine decreto fieri iam pridem obtinuit. *S. VII id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

18 [2]*Imp. Constantinus A. et Constantius*[3] *C. ad Severum*[4]. Si[5] minores vel ex patris nomine vel ex suo, debitis dumtaxat fiscalibus ingruentibus, vel ex privatis contractibus reperiantur obnoxii, decreti interpositio a[6] Constantiniano praetore celebranda est, probatis examussim[7] causis, ut patefacta rerum fide firma venditio perseveret. *D. XV k. Ian. Serdicae Probiano et Iuliano conss.* [*a.* 322]

LXXII.[8]

QUANDO DECRETO OPUS NON EST.

1 *Imp. Antoninus A. Valenti militi.* Si probare potes patrem pupilli, cuius tutorem convenisti, consensisse, ut reddito tibi praedio pretium[9] reciperaret, id quod convenit servabitur. neque enim in ea re auctoritas praesidis necessaria est, ut tutorum sollicitudini consulatur, si voluntati defuncti pareant. *PP. IIII*[10] *k. Ian. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

2 *Imp. Aurelianus A. Pulchro.* Illud requirendum est, an adito principe Saturninus vir clarissimus specialiter ius venditionis acceperit. ad instar enim praesidalis decreti concessio principalis accedit. *PP. Byzantii id. Ian. sine conss.*

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Stratoniciano.* Praedium rusticum vel suburbanum a minore viginti quinque annis alienari sine decreto praesidis, nisi parentis voluntas seu testatoris, ex cuius bonis ad minorem pervenit, super alienando eo aliquid mandasse deprehendatur, nulla ratione potest. *PP XV k. April. Nicomediae Tusco et Anullino conss.*[11] [*a.* 295]

4 [12]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Et sine interpositione decreti tutores vel curatores quarumcumque personarum vestes detritas et supervacua animalia vendere permittimus. *D. id. Mart. Sirmi Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

LXXIII.[13]

SI QUIS IGNORANS REM MINORIS ESSE SINE DECRETO COMPARAVIT.

1 *Imp. Gordianus A. Felici.* Si ea, quae in iura tutoris hereditario[14] titulo successit, possessionem tuam vendidit, si ut pupillarem distraxit, emptor, qui sciens a tutoris herede mercatus est, cum officium morte finiatur, alienam rem comparando de temporis intervallo nullam potuit adquirere defensionem: si vero ut suam distraxit ignoransque rem alienam emptor comparavit, neque statim per traditionem possessionis dominus effectus est, sed tantummodo adversus te statuti temporis, cum te legitimae aetatis esse non diffitearis, potest uti praescriptione. *PP. V id. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 *Idem A. Crispinae.* Si contra amplissimi ordinis decretum possessiones tuae distractae sunt, conveni earum possessorem, ut, si ita probaveris gestum, et possessio retrahatur et fructus universi revocentur, si non bona fide emptorem fuisse qui emit constiterit. *PP. XVI k. Ian.*[15] *Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Agathae.* Possessiones rusticae vel suburbanae sine causae cognitione et interpositione decreti contra senatus consultum alienatae nec a secundo emptore recte tenentur, nisi statutum temporis spatium intercesserit. *PP. id. Febr.*[16] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Quoniam adversus emptorem, ad quem ex persona eius, cui contra senatus consultum donata res est, iusto titulo interveniente ea res de qua lis est transitum fecit, requirere oportebit, an praesente priore domino et maiore effecto sine controversia bonae fidei decennio vel absente viginti annis qui quaestionem patitur possessor fuisse monstretur. quod si apud gravitatem tuam manifeste constiterit, sine ulla cunctatione habita longi temporis praescriptione petitorem oportebit excludi. *D. VI id. Iun. Dorostolo Diocletiano VIII et Maximiano VII AA. conss.*[17] [*a.* 304]

LXXIIII.[18]

SI MAIOR FACTUS SINE DECRETO FACTAM ALIENATIONEM RATAM HABUERIT.

1 [19]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Liciniae.* Cum proponas curatorem[20] patris tui nos interposito praesidis decreto praedium rusticum heredi creditoris seu tutori eius destinasse venumdare eamque venditionem deceptum patrem tuum ratam habuisse, si minore pretio distractum praedium est et inconsulto errore lapsum patrem tuum perperam venditioni consensum dedisse constiterit, non ab re erit superfluum pretii in compensationem deduci: quod praesidis provisione fieri convenit, cuius sollertiae congruum est, si diversa pars bonam fidem non amplectatur, in arbitrio eius ponere, an velit possessionem cum fructibus restituere, ita ut feneбris pecunia cum competentibus usuris restituatur. *PP. non. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

2 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Si sine decreto praesidis praedia tua a tutore tuo alienata sunt nec speciali confirmatione vel, si bona fide possessor fuisset, statuti temporis excursu id, quod perperam est actum, fuerat stabilitum, praeses provinciae possessionem in ius tuum[21] retrahet. *D. k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

(1) Anchialo *Hal., om. VP recte, nisi forte scr.* s. v k. Nov. (2) = *Th.* 3, 32, 2: *iunge* 7, 62, 17 (3) Constantinus *edd.* (4) idem (= imp. constantinus) a. iuliano pu. 7, 62, 17, *quae et ipsa ex Th.* 3, 32, 2 *descripta est:* impp. *omissis reliquis Th. cum consonent inscriptio et subscriptio h. c. cum proxime praecedentibus in Th.* (*nam quod ibi in libro Taurinensi omittitur Caesaris mentio, vitium haud rarum est*), *aut lapsu suo Iustinianos eas huc transtulisse verisimile est aut, cum forte a libris eorum ut a Taurinensi inscriptio subscriptioque abessent, temere eas ex antecedenti constitutione supplevisse. ne iungendae quidem cum hac legis inscriptio veri speciem habet, cum quia Iulianus urbis Romae praefectus a.* 326—329 *non quadrat ad Constantinianum praetorem, qui pertinet ad Constantinopolim, tum quia inscriptio libri Taurinensis* impp. *indicat hanc constitutionem posteriorem esse Constantino Magno. praefectum urbi autem compilatores inscriptioni* 7, 62, 17 *inseruerunt eo, quod eam ita mutaverant, ut provocatio ad praefectum urbi fieret: id enim requirere videbatur, ut ipsa constitutio ad hunc magistratum data esset. nomen videntur sumpsisse ex subscriptione, quam eandem fuisse in c.* 17 *et in hac consentaneum est: neque ignorabant praeterea Iulianum circa haec tempora praefectum urbi fuisse* (5) etsi *Th.* (6) a *CR Th., om. VP* (7) *sic Th.,* examinatissimis *VQ*[a], examinatisque *PCR* (8) *B* 38, 9, 60 *seqq.* (9) praetio praedium *V* (10) IV *V*, V *P*, VI *Hal.* (11) tusco et aquilino *V*, aa (= *a.* 293) *Hal.* (12) = 5, 37, 22, 6: *iunge* 2, 27, 2. 4, 32, 25? (13) *B* 10, 4, 60 *seqq.* (14) *sic VC,* vel honorario *ins. PR* (15) ian. *V*, iul. *P* (16) Dec. *Mommsen* (17) *sic V*, CC. conss. (= *a.* 294) *Hal.* (18) *B* 10, 4, 64 *seqq.* (19) *iunge* 4, 10, 4 (20) procuratorem *V contra B* (21) in ius tuum *PCR*[b], iniustum *V*, in suus tuum *R*[a]

3 [1]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quando sine decreto minorum vel adhuc sub curatoribus constitutorum vel per veniam aetatis eorum curam excedentium res alienantur vel supponuntur, et ad perfectam aetatem idem minores provecti longo silentio querellam huiusmodi tradiderint, ut inutilis alienatio vel suppositio diuturno silentio roboretur, certum tempus ad talem confirmationem praefini-
1 tum esse censemus. Ideoque praecipimus, si per quinque continuos annos post impletam minorem[2] aetatem (id est viginti quinque annos) connumerandos nihil conquestus est super tali alienatione vel suppositione is qui eam fecit vel heres eius, minime retractari eam occasione praetermissionis decreti, sed sic tenere, quasi ab initio legitimo decreto fuisset
2 alienata res vel supposita. Cum autem donationes a minoribus nec cum decreto celebrari possunt, si minor vel post veniam aetatis rem immobilem donationis titulo in alium (excepta propter nuptias donatione) transscripserit, non aliter hoc firmitatem habebit, nisi post viginti quinque annos impletos inter praesentes quidem decennium, inter absentes autem vicennium donatore adquiescente effluxerit: ut tamen in heredis persona illud tantummodo tempus accederet, quod post eiusdem heredis minoris aetatem silentio transactum sit. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LXXV.[3]

DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS.

1 *Imp. Antoninus A. Muciano.* Si magistratus a tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederunt[4] seu nominaverunt[5], stipulati sunt se eo nomine indemnes futuros[6] inque eam rem fideiussores acceperunt extra rem salvam fore satisdationem, actio, quam adversus tutores seu curatores tuos instituisti, alienam obli-
1 gationem non resolvit. Sed adversus magistratus qui curatorem dederunt actio utilis ita demum competit, si universis bonis excussis revocatisque, quae eum in fraudem alienasse constiterit, indemnitati
2 tuae in solidum satisfieri non potuit. Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis actionibus adversus fideiussores quos acceperunt consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. *Accepta non. Ian. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Imp. Alexander A. Paterno.* In heredes magistratus, cuius non lata culpa idonee cautum pupillo non est, non solet actio dari. *PP. III non. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Imp. Gordianus A. Apr*o*niano.* Si tu et collega tuus, cum magistratu fungeremini, minus idoneum tutorem dedistis cautionemque idoneam non exegistis nec alias servari pupillo indemnitas potest et utrique solvendo estis, pro virili parte in vos actionem dari non iniuria postulabis. *D. VIII k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

4 *Idem A. Arruntiano.* Adversus nominatorem tutoris vel curatoris minus idonei non ante perveniri potest, quam si bonis nominati itemque fideiussoris eius nec non collegarum quoque, ad quorum periculum consortium administrationis spectat, excussis non sit indemnitati pupilli vel adulti satisfactum. *PP. id. Mart. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Eugeniae.* In magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint solvendo nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem utilem competere ex senatus consulto, quod auctore divo Traiano parente nostro factum est, constitit. *D. VII id. Dec. ipsis et*[7] *conss.* [*a.* 294?]

6 [8]*Imp. Zeno A. Aeliano pp.* Cum sit adiecta praetoris sententia generalem curatori administrationem mandantis et, quod eam pro more sequitur, decretum pariter sit compositum, manifestum est non curatoris dationem fuisse invalidam, sed in aestimanda adultae substantia scribae vitium, qui, tamquam non amplius ducentis libris auri patrimonium
1 valeret, fideiussorem acceperat, intercessisse. In quo casu non curatoris erit ratio[9] reprehendenda, si qua laesio rebus minoris illata fuisse adversus legum ordinem comprobetur, sed[10] super neglegentia vel dolo scribae, qui veram substantiae taxationem passus est occultari, legibus erit agendum. *D. V*[11] *k. Ian. Basilio vc. cons.* [*a.* 480]

LIBER SEXTUS.

I.[12]

DE FUGITIVIS SERVIS ET LIBERTIS MANCIPIISQUE CIVITATUM ARTIFICIBUS ET AD DIVERSA OPERA DEPUTATIS ET AD REM PRIVATAM VEL DOMINICAM PERTINENTIBUS.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aemiliae.* Servum fugitivum sui furtum facere et ideo non habere locum nec usucapionem nec longi temporis praescriptionem manifestum est, ne fuga servorum dominis suis ex quacumque causa fiat damnosa. *PP. V id. Dec. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

2 *Idem AA. et CC. Pompeiano.* Requirendi fugitivos potestatem fieri dominis praesidalis officii est. *PP. III k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

3 *Imp. Constantinus A. et Licinius C.*[13] *ad Probum.* Si fugitivi servi deprehendantur ad barbaricum transeuntes, aut pede amputato debilitentur aut metallo dentur aut qualibet alia poena adficiantur. *Sine die et consule.* [*a.* 317—323]

4 *Imp. Constantinus A. ad Valerianum.* Quicumque fugitivum servum in domum vel in agrum inscio domino eius susceperit, eum cum pari alio
1 vel viginti solidis reddat. Sin vero secundo vel tertio eum susceperit, praeter ipsum duos vel tres alios vel praedictam aestimationem pro unoquoque domino repraesentet: in minorum persona tutoribus
2 vel curatoribus poena simili imminente. Quod si ad praedictam poenam solvendam is qui susceperit minime sufficiat, aestimatione competentis iudicis
3 castigatio in eum procedat. Quod si servus in-

(1) *iunge* 2, 44, 3 (2) *sic PCR*, minorum *VL* (3) *B* 38, 8, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 27, 8 (4) *sic C*, dederint *VR* (5) *sic VC*, nominaverint *R* (6) *sic V cum B*, et si praestitissent repetituros *ins. CR* (7) ipsis CC. *scr.* (8) *iunge* 2, 21, 9. 5, 12, 28 (9) datio *Herrmann*

(10) sed *colloca ante* si qua laesio (11) v *om.* 2, 21, 9, 5, 12, 28 (12) *B* 60, 7. — *Cf. Dig.* 11, 4 (13) *sic S.* impp. const. et licin. aa. *LCR cum Th.* 4, 11, 1 (*a.* 414), *quae ad eundem Probum data videtur*

genuum se esse mentitus sub mercede apud aliquem
4 fuerit, nihil is qui eum habuit poterit incusari. Sane mancipium torqueri oportet, ut manifestetur, utrum propter lucrum capiendum callide a domino ad domum vel agrum eius qui suscepit immissus est,
5 an non. Quod si maligne factum esse ex servi interrogatione patuerit, servo etiam suo eum qui hoc fecerit privari oportet et ad fiscum pertinere mancipium. *D. v k. Iul. Thessalonicae Gallicano et Basso conss.* [*a.* 317]

5 [1]*Idem A. ad Ianuarium.* Mancipia diversis artibus praedita, quae ad rem publicam[2] pertinent, in isdem civitatibus placet permanere, ita ut, si quis tale mancipium sollicitaverit vel avocandum crediderit, cum servo altero sollicitatum restituat, duodecim solidorum summa inferenda rei publicae illius civitatis, cuius mancipium abduxit: libertis quoque artificibus, si sollicitati fuerint, cum eadem forma civitati reddendis: ita ut pro fugitivo servo, si sollicitudine defensoris non fuerit requisitus et revocatus, idem defensor duo vicaria mancipia exigatur, nec beneficio principali nec venditione in eius persona iam de cetero valituris. *D. XVI*[3] *k. Mart. Constantino A. v et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

6 *Idem A. ad Tiberianum comitem Hispaniarum.* Cum servum quispiam repetit fugitivum et alius vitandae legis gratia, quae in occultantes mancipia certam poenam statuit, proprietatem opponet, vel in vocem libertatis eum animaverit, ilico nequissimus verbero super quo ambigitur tormentis subiciatur,
1 ut aperta veritate diceptationi terminus fiat. Quod non solum utrisque iurgantibus proderit, sed etiam servorum animos a fuga poterit deterrere. *D. xv k. Sept.*[4] *Constantinopoli Pacatiano et Hilariano conss.* [*a.* 332]

7 *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Felicem consularem*[5]. Si quis servum fiscalem putaverit occultandum, non solum eum restituere, sed etiam duodecim libras argenti poenae nomine fisci viribus dependere compellatur. *D. II id. April. Gratiano A. II et Probo conss.* [*a.* 371]

8 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Albino pu. Romae.* Si qui publicorum servorum fabricis seu aliis operibus deputati tamquam propriae condicionis immemores domibus se alienis et privatarum ancillarum consortiis adiunxerint, tam ipsi quam uxores eorum et liberi confestim condicioni pristinae laborique restituantur. *D. VIII k. Aug. Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

II.[6]

DE FURTIS ET DE SERVO CORRUPTO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Theogeni.* Si pecunia tua mandantibus servis quidam praedia comparaverunt, eligere debes, utrum furti actionem et condictionem an mandati potius inferre debeas. neque enim aequitas patitur, ut et criminis causam persequaris et bonae fidei contractum impleri[7] postules. *D. XI k. Mai. Severo A. II et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Idem AA. negotiatoribus.* Incivilem rem desideratis, ut agnitas res furtivas non prius reddatis, quam pretium fuerit solutum a dominis. curate igitur cautius negotiari, ne non tantum in damna huiusmodi, sed etiam in criminis suspicionem incidatis. *PP. III k. Dec. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

3 *Imp. Antoninus A. Secundo.* Si nondum rem templo divino dedicatam vitricus tuus furto abstulit, habes adversus eum furti actionem. *PP. VI*[8] *id. Sept. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 [9]*Imp. Alexander A. Aurelio Herodi.* Adversus eum dumtaxat, quem servum tuum sollicitasse dicis, si eum deterioris animi fecit, servi corrupti agere potes. quod si sollicitatum occultavit, etiam furti cum eo[10] agere potes. quas actiones etiam per procuratorem exercere minime prohiberis. *PP. id. Sept. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

5 *Idem A. Cornelio.* Civile est, quod a te adversarius tuus exigit, ut rei, quam apud te fuisse fatearis, exhibeas venditorem. nam a transeunte etiam ignoto emisse dicere non convenit volenti evitare alienam boni viri suspicionem. *PP. III k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

6 *Idem A. Pythodoro.* Alienum servum sine voluntate domini qui sciens vendidit seu donavit vel alio modo alienavit, nihil domino diminuere potest: et si contractet vel apud se detinuerit, furtum facit. *PP. VI k. Ian. Maximo II et Aeliano conss.*[11] [*a.* 223]

7 *Idem A. Dato.* Si is, cui te pecuniam ad matrem tuam perferendam dedisse proponis, parva quantitate numerata reliquam in usus suos convertit, furtum fecit. *PP. prid.*[12] *id. Iun. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

8 *Idem A. Valenti.* Etiam furti actione tributorum exactor tenetur, si non cessante te in tributoria exactione sciens, quod nihil deberetur, ancillam tui iuris abduxit aut vendidit. quae res facit, ut nec emptor usucaperet vindicatioque tibi ipsius competat. *PP. x k. Mart. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Aedesio.* Subtracto furto vel vi abrepto mancipio, quamvis hoc rebus humanis non oblatum fuerit exemptum, tam ad raptorem quam ad furem periculum redundabit et uterque eorum poena legitima coercebitur. *S. VII id Febr. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

10 [13]*Idem AA. et CC. Valerio.* Si abducta mancipia furto vel plagio venumdata praeses provinciae perspexerit[14], cum nec ab emptore propter cohaerens vitium, antequam ad dominum possessio revertatur, usucapi possunt, et te ei cuius fuerunt successisse reppererit, restitui tibi providebit. *Sine die et conss.*[15] [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Demostheni.* De his, quae subtraxisse novercam pupilli tui precibus significas, rectorem adi provinciae, qui si eam, posteaquam dominus rerum is pro quo supplicas factus est, aliquid furatam cognoverit, non ignorat in quadruplum manifesti, nec manifesti vero dupli actione furti constituta condemnationem formare. *D. VII k. Sept. Viminacio AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Quintillae.* Ancillae subtractae partus apud furem editi, priusquam a domino possideantur, usucapi nequeunt: matris furem etiam
1 eorum causa furti teneri convenit actione. Quapropter furti actione et condictione vel adversus possidentem vindicatione de mancipiis uti non prohiberis, cum altera poenam continens alterius elec-
2 tione minime tolli possit. Nam extra poenam rei persecutionem esse nulla iuris quaestio est, cum etiam hi qui aliena mancipia comparaverunt, si hanc causam non ignorant, furti actione tenentur. *D. id. Oct. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Domno.* Post decisionem furti leges agi prohibent. quod si non transegisti, sed de sublatis partem tantum accepisti, residuam vindicare vel condicere et actione furti apud praesidem agere potes. *D. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Dionysio.* Eos, qui a servo

(1) *ad Ianuarinum similis argumenti data est* 11, 68, 2 *anni incerti* (2) *sic LR*, ad rei publicae *C* (3) XVI *Hal.*, XV *L* (4) *sic Hal.*, d. VI k. nov. *L* (5) comitem sacrarum largitionum *proponit Gothofredus: Felicem consularem Macedoniae vel Campaniae a.* 365 *nominat Consult.* 9, 7, *eodem anno Felicem vicarium Macedoniae laudat Th.* 2, 1, 5 (6) *B* 60, 6, 18 *seqq.* — *Cf. Dig.* 11, 3. 47, 2 *Inst.* 4, 1 (7) *sic R*, implere *PC* (8) VI *Hal.*, V *L* (9) *iunge* 4, 14, 3 (10) eo *P*, eodem *CR* (11) *sic P*, pp. k. mai. iuliano II et crispino coss. (= *a.* 224) *Hal.* (12) prid. *F*, *om. Hal.* (13) *fortasse iungenda est* 7, 32, 6 (14) prospexerit *libri* (15) d. id. April. Byzantii AA. conss. 7, 32, 6

furtim ablata scientes susceperint, non tantum de susceptis convenire, sed etiam poenali furti actione potes. *D. VIII*[1] *k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Socratiae.* Furti actione minime teneri successores ignorare non debueras. de instrumentis autem ablatis in rem actione tenentem convenire potes. *D. III k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Artemidoro et aliis.* Si servum vestrum nutriendum qui susceperat venumdedit, furtum commisit. *D. k. Oct. Viminacii CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Cononi.* Quamvis etiam hereditatis expilatae crimine promiscuus usus exemplo actionis furti ream uxorem fieri non patiatur, tamen heredes idemque filii super his, quae de patris bonis possidet, adversus eam in rem actione experiri non prohibentur. *D. id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Dionysodoro*[2]. In eum, qui ex naufragio vel incendio cepisse vel in his rebus damni quid dedisse dicitur, infra annum utilem ei cui res abest quadrupli, post in simplum actionem proditam praeter poenam olim statutam edicti forma perpetui declarat. *S. III k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Mnesitheo.* Falsus procurator depositum recipiendo vel aes alienum exigendo citra domini voluntatem furtum facit ac praeter rei restitutionem actione dupli furti nec manifesti convenitur. *Sine die et consule.*

20 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si quis servo alieno suaserit aliquam rem domini sui subripere et ad se deducere[3], servus autem hoc domino manifestaverit et domino concedente res eius ad iniquum huiusmodi suasionis auctorem pertulerit, et ipse inventus fuerit rem detinere, quali tenetur actione is qui res suscepit, utrumne pro occasione furti an pro servo, quia eum corrumpere voluit, ut non solum furti, sed etiam servi corrupti is obligetur,
1 veteres dubitaverunt. [4]Nobis itaque eorum altercationes decidentibus placuit non solum furti actionem, sed etiam servi corrupti contra eum dare. licet enim servus deterior minime factus est, tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est: et quemadmodum secundum iuris regulas furtum quidem non est commissum, quia is videtur furtum committere, qui contra domini voluntatem res eius contractat, ipse autem furti actione propter dolum suum tenetur, ita et servi corrupti contra eum actio propter suum vitium non ab re extendatur, ut sit ei poenalis actio imposita, tamquam re ipsa fuisset servus corruptus, ne ex huiusmodi impunitate et in alium servum, qui possit corrumpi, hoc facere pertemptet. *D. k. Aug. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

21 *Idem A. Iuliano pp.* Apud antiquos quaerebatur, si servus, quem aliquis bona fide possidebat, furtum commiserit alienarum rerum vel ipsius apud quem constitutus est, si ipse qui bona fide eum detinet noxalem furti actionem adversus verum dominum habet, vel ipse ab eo qui furtum passus est
1 praedicta convenitur actione. Cumque generalis regula ab antiqua prudentia exposita est huiusmodi hominis gratia, pro quo noxalem furti actionem suscipere aliquis compellitur, adversus alium furti actionem habere non concedens, quidam ita eam per coniecturam interpretati sunt, adversus bona fide quidem possessorem nullo modo furti actionem extendi, ipsi autem, si furtum fuerit passus, adversus verum dominum furti actionem noxalem recte decerni: tunc autem bona fide possessorem furti nomine, quod passus est, noxalem actionem contra dominum habere posse, quando servus sub domini sui fuerit constitutus possessione: et pro his rebus posse eum adversus dominum habere actionem, non solum quas servus subtraxerit iam apud eum constitutus, sed et pro his quas furatus est, quando fugit quidem a bona fide possessore, adhuc autem nondum sub domini sui manibus fuerit constitutus.
2 Quam interpretationem prisca quidem iura per coniecturam introducebant: nos autem altius et verius ad eam respicientes generalem regulam sic ab
3 initio esse prolatam accipimus. Cum igitur bona fide possessor domini cogitatione furem possidet, merito, donec apud eum constitutus est, et aliis tenetur noxali actione, si extranei furtum a servo fuerint passi, et ipse adversus verum dominum non habet actionem secundum regulam dicentem: qui habet adversus alium[5] furti actionem, ipse[6] ea teneri non potest. sin autem desinat in servi retentione et ille apud verum dominum fuerit inventus, tunc ipse quidem noxali furti actione minime potest teneri, adversus verum autem dominum habet ipse furti noxalem actionem, id est pro rebus, quas vel nunc furatus est, cum est apud verum dominum, vel antea, postquam bona fide possessoris retentionem excesserit necdum apud verum dominum factus.
4 Et sic iterum regulae generali casus evenit[7] consentaneus: qui enim habet tunc furti actionem adversus dominum, ipse aliis[8] teneri furti actione non potest. sic ex tempore omnibus discretis vetustissima dubitatio nostro foedere conquiescat et bona fide possessor in parte certa temporis et habeat actionem et non teneatur, et ipse dominus in alio tempore non teneatur actione et in alio sub
5 actione constituatur. De eo autem, qui liber constitutus ab alio bona fide tenetur, si furtum commiserit, recte et sine aliqua dubitatione dicitur posse eum, qui liber est cognitus, et ab ipso qui bona fide eum detinet pro furto conveniri, et bona fide possessorem, si ab extraneo furtum liber commiserit, non posse conveniri, sed ipsum pro suo furto respondere, quia generalis regula de servo prolata est, et pro eo, qui non servus, sed liber et suae potestatis est, noxalem moveri actionem impossibile nostrisque legibus incognitum est. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

22 *Idem A. Iuliano pp.* Manifestissimi quidem iuris est furto perpetrato ei competere furti actio-
1 nem, cuius interest, ne furtum committatur. Sed quaerebatur apud antiquos legum interpretes, si quis commodavit alii rem ad se pertinentem et ipsa res subtracta est, an furti actio adversus furem institui possit ab eo qui rem utendam accepit, idoneo scilicet constituto, quia et ipse commodati actione
1a a domino pro ea re conveniri potest. Et hoc quidem paene iam fuerat concessum, ut habeat ipse actionem, nisi inopia noscitur laborare: tunc enim
1b furti actionem domino competere dicebant. Sed ea satis increbuit dubitatio, si tempore quo furtum committebatur idoneus erat is qui rem commodandam[9] accepit, postea autem ad inopiam pervenit, antequam moveatur actio quae ei antea competebat, an debeat actio quae semel ei adquisita est firmiter apud eum manere vel ad dominum reverti, cum et hoc quaerebatur, an in hoc casu furti actio ambu-
1c latoria sit nec ne. Sed omnem talem tractatum alia sequitur subdivisio, si ex parte solvendo sit is qui rem utendam accepit, ut possit non in totum, sed particularem solutionem ei facere, an habeat
1d furti actionem vel non. Tales itaque ambiguitates veterum, immo magis, quod melius dicendum est, ambages nobis decidentibus in tanta rerum difficultate simplicior sententia placuit[10], ut in domini sit voluntate, sive commodati actionem adversus res accipientem movere desiderat sive furti adversus eum

---

(1) VIII *Hal.*, VII *P* (2) dionysiodoro *libri* (3) *sic C*, ut ... subriperet ... deduceret (duceret *R*) *RM* (4) § 1 *pro parte repetitur in Inst.* 4, 1, 8 (5) *sic R*, alios *C* (6) *sic R*, ab aliis *ins. C* (7) *sic M*ᵇ *cum B*, et *ins. CRM*ᵃ (8) aliis *M*, ab aliis *CR* (9) *sic VPC*, commodatam *R* (10) *sequentia usque ad* § 2 *extr. extan in Inst.* 4, 1, 16

qui rem subripuit, et alterutra earum electa dominum non posse ex paenitentia ad alteram venire.
1e Sed si quidem furem elegerit, illum qui rem utendam accepit penitus liberari: sin autem quasi commodator veniat adversus eum qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem, eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem, ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam adversus eum qui eam accepit
2 perveniat. Sin autem nescius et dubitans rem non esse apud eum commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem pervenire, tunc licentia ei concedatur et adversus furem venire, nullo obstaculo ei opponendo, quoniam[1] incertus constitutus movit adversus eum qui rem utendam accepit commodati actionem, (nisi domino ab eo satisfactum est: tunc etenim omnimodo furem a domino quidem furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit), cum manifestissimum est, etiam si ab initio dominus actionem instituit commodati ignarus rei subreptae, postea autem hoc ei cognito adversus furem transivit, omnimodo liberari eum qui rem commodatam suscepit, quemcumque causae exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in partem sive in solidum solvendo
3 sit is qui rem commodatam accepit. Sed cum in secunda dubitatione incidebat, quid statuendum sit, si quis rem commodatam habuerit, quam aliquis furto subtraxerat et lite pulsatus condemnationem passus fuerat non tantum in rem furtivam, sed etiam in poenam furti, et postea dominus rei venerit omnem condemnationem accipere desiderans utpote ex suae rei occasione ortam, alia dubitatio incidit veteribus, utrumne rem tantummodo suam vel eius aestimationem consequatur, an etiam summam poenalem.
3a Et licet ab antiquis variatum est et ab ipso Papiniano in contrarias declinante sententias, tamen nobis haec decidentibus Papinianus, licet variavit, eligendus est, non in prima, sed in secunda eius definitione, in qua lucrum statuit minime ad dominum rei pervenire: ubi enim periculum, ibi et lucrum collocetur, nec sit damno tantummodo deditus qui rem commodatam accepit, sed liceat ei etiam lucrum
4 sperare. Cum autem in confinio earum dubitationum tertia exorta est, quare non et eam[2] decidimus? cum enim apertissimi iuris est non posse maritum constante matrimonio furti actionem contra suam uxorem habere, quia lex ita atrocem actionem dare in personas ita sibi coniunctas erubuit, huius-
4a modi incidit veterum sensibus quaestio. Quidam etenim re sibi commodata huiusmodi rei furtum a sua muliere passus est: et dubitabatur, utrumne domino rei furti actio contra mulierem praestatur, an propter necessitatem causae et maritus eius utpote commodati actioni suppositus potest habere
4b furti actionem. Et auctores quidem iuris satis et in hac specie contra se iurgium exercuerunt: ex praesente autem lege et anterioribus nostris decisionibus, quae in ista positae sunt constitutione,
4c potest et haec species apertius dirimi. Si enim domino dedimus electionem ad quem voluit pervenire, sive ad eum qui rem commodatam accepit, sive contra eum qui furtum commisit, et in hac specie maritus quidem propter matrimonii pudorem non furti, sed rerum amotarum actionem habeat, si ipsum dominus elegerit, dominus autem omnem licentiam possideat sive adversus maritum commodati sive adversus mulierem furti actionem extendere: ita tamen ut, si ipse qui rem commodatam accepit solvendo sit, nullo modo adversus mulierem furti actio extendatur, ne ex huiusmodi occasione inter maritum et uxorem, qui non bene secum vivunt, aliqua machinatio oriatur, et forsitan marito volente[3] uxor eius et trahatur[4] et furti patiatur poenalem condemnationem. *D. xv k. Dec. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

III.[5]

DE OPERIS LIBERTORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Romano.* Si tempore manumissionis operae tibi impositae sunt, scis te eas praestare debere. solet autem inter patronos et libertos convenire[6], ut pro operis aliquid praestetur, licet pretium non possit, nisi quando propter inopiam pro alimentis id extra ordinem peti necessitas suaserit, cum, etsi operae non erant impositae, defectis tamen facultatibus patroni alere eum cogebaris. *PP. III k. Ian. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

2 *Idem AA. Eutycheti.* Manumissionis causa traditus neque in servitutem deduci a manumissore potest neque impositas operas praestare cogitur. *PP. VI*[7] *k. Mai. Geta II cons.* [*a.* 205]

3 *Idem AA. Quintiano.* Qui nummis acceptis ab extraneo servum suum manumisit et pro operis pecuniam ab eo accepit, sive fuerant operae impositae sive non fuerant, ut indebita soluta[8] reddere cogitur. *PP. k. Nov. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

4 *Imp. Antoninus A. Valeriano.* Si quam pecuniam tibi a liberto tuo ex venditione operarum deberi probaveris, restitui tibi a liberto tuo praeses iubebit (ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet), modo si non onerandae libertatis gratia emissam cautionem probabitur. *PP. XIIII k. Mai. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

5 *Idem A. Terentio.* Mater tua ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, operas impositas petere non potest, nisi eius tantummodo temporis, quo eum ante manumisit, quam dies fideicommissae libertatis existeret. sed nisi ei honorem patronis debitum exhibuerit, adeat competentem iudicem pro modo admissi vindicaturum. *PP. III id. Mai. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

6 *Imp. Alexander A. Caecilio.* Liberti libertaeque defunctorum operas neque extraneis heredibus patronorum debent neque maritis patronarum. *PP. k. Nov. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

7 *Idem A. Minicio.* Nec patronis pro operis mercedem accipere licet, quamvis, si indictae operae praestitae non sint, ad pecuniae exactionem obse-
1 quii non praestiti aestimatio convertatur. Qui autem duos filios in potestate vel diversis temporibus habuit, lege Iulia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur. *D. XII k. Iun. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

8 *Idem A. Augustino.* Si tuis nummis emptus es ab eo a quo manumissus es, nec operas ei debes neque puniri ab eo utpote ingratus potes: patronum tamen tuum esse negari non oportet. *D. III id. Sept. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

9 *Idem A. Laetorio.* Libertae tuae ducendo eam uxorem dignitatem auxisti, et ideo non est cogenda operas tibi praestare, cum possis legis beneficio contentus esse, quod invito te iuste non possit alii nubere. *D. X k. Mart. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

10 *Idem A. Herculiano.* Titius si, cum testamentum faceret, servo suo[9] libertatem cum condicione hac dedit: 'Gaium servum meum a die mortis 'meae annis tribus peractis manumitti volo, ita ut 'praestet heredibus meis, sicut me vivo praestabat', et cum idem servus testatori diurnum quiddam praestabat et post mortem eius usque ad diem prae-

(1) *sic R Inst.*, quod iam *VC* (2) non et eam *PR*, non etiam *V*, et eam non *C* (3) *sic* $V^a P^a$? $P^v C^b R$, nolente $V^b P^b C^a$ *cum B* (4) et trahatur VPC^a, extrahatur $C^b R$ (5) *B* 49, 3, 50 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 1

(6) *sic* $P^t C$, conveniri $VP^v R$ (7) VI *Hal.*, VIII L^b (8) *sic R cum B*, indebitas solutas *PC* (9) *sic P*, gaio *ins.* *CR*

standae libertatis etiam heredibus praestiterat, ma-
nifestum est, quod adeptus libertatem ad eandem
praestationem compelli non possit. *D. VII id. Aug.
Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]
11 *Imp. Gordianus A. Africano.* Quod ex liberta
1 muliere nascitur, ingenuum est. Is autem, qui
libertae suae nubenti [1] commodavit adsensum, quam-
vis operas ab ea exigere non possit, iura patrona-
tus non amittit. *PP. III non. Aug. Pio et Pon-
tiano conss.* [*a.* 238]
12 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et
CC.*[2] *Veneriae.* Qui manumittuntur, liberum ubi
voluerint commorandi arbitrium habent nec a patro-
norum filiis, quibus solam reverentiam debent, ad
serviendi necessitatem redigi possunt, nisi ingrati
probentur, cum neque cum patrono habitare liber-
tos iura compellunt. *S. VIIII k. Iun. ipsis AA.*[3]
conss. [*a.* 293]
13 [4]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus
AAA. ad Probum pp.* In redhibitione operarum
maneat poena eum, qui alienum libertum recipien-
dum esse duxerit. *D. III id. Iul. Gratiano A. II
et Probo conss.* [*a.* 371]

IIII.[5]
DE BONIS LIBERTORUM ET DE IURE PATRONATUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Secundae.*
Multum interest, utrum quis suis nummis emptus ac
manumissus sit ab emptore, an a domino suo data
pecunia mereatur libertatem. priore enim casu ad[6]
contra tabulas admitti patronum non placet, poste-
1 riore omnia iura patronatus retinet. Et ideo
cum Sabiniani patroni filii, qui plenum ius habuit,
ut hostis publici bona fisco vindicata sunt, secun-
dum ea, quae divo Pertinaci placuerunt et nos secuti
sumus, in iura libertorum eius fiscus noster successit.
PP. V non. Iul. Faustino et Rufino conss. [*a.* 210]
2 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Flo-
rianum comitem rerum privatarum.* Si liberti coni-
ventibus patronis consortium cum ancillis colonisve
nostris elegerint, sciant illi se deinceps commoda
patronatus amissuros. *D. III id. Oct. Treveris Lu-
picino et Iovino vv. cc. conss.* [*a.* 367]
3 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si quis
patronorum in posterum huiusmodi narrationem con-
ceperit vel in libertatibus, quae inter vivos actitan-
tur, vel in his, quae ex testamento vel codicillis
scriptis vel sine scriptis habitis proficiscuntur, ut
liberti eorum a iure patronatus liberentur, antiqua
interpretatione semota non dubitet etiam patronatus
ius ex sola tali verborum conceptione libertis esse
remittendum nec successionibus quae ab intestato
descendunt, quas veteres et post huiusmodi actus
servari in libertorum bonis decreverunt, a nobis
1 patronis integris reservandis. Sed quemadmodum
in natalium restitutione omne ius tollitur patrona-
tus, ita et in huiusmodi verbis eandem esse vim
2 observandam omnes non ignorent. Idemque iuris
est, si inter vivos manumissione imposita in ultimis
voluntatibus concessio data fuerit patronatus: ita
tamen, ut in omnibus natalium restitutiones, ex qui-
bus paene solis ingenuitas mera libertis competit,
tam obtineant quam in nostra re publica polleant,
cum nobis cordi est ingenuis magis hominibus quam
3 libertis eam frequentari. Reverentia tamen, quae
a libertis debetur, et iure, quod adversus ingratos
libertos patronis competit, integris reservandis, et
si per verborum conceptionem secundum a nobis
inductum modum ius patronatus fuerit amissum,
cum etiam haec ingenuitatis praemio tolluntur, quam
4 paene sola natalium restitutio inducit. His vide-
licet casibus, per quos poenalibus modis ius patro-
natus quasi ab indignis patronis eripitur, in suo
robore durantibus. *Recitata septimo miliario in novo
consistorio palatii Iustiniani. D. III k. Nov. Decio
vc. cons.* [*a.* 529]
4 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*][7]
[8]*Μέλλουσα διδόναι τύπον καινὸν ἐπὶ τοῖς πατρω-
νικοῖς δικαίοις ἡ διάταξις διηγεῖται πρότερον τὰ
ἀπὸ τοῦ δυοκαιδεκαδέλτου καὶ ἀπὸ τοῦ πραίτω-
ρος καὶ ἀπὸ τοῦ Παπίου νόμου κρατοῦντα τὸ
παλαιὸν πατρωνικὰ δίκαια καὶ οὕτως ἄρχεται
1 τῆς νομοθεσίας. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξαριθμεῖται
τοὺς μὴ ὑποκειμένους πατρωνικοῖς δικαίοις. ὅπερ
συμβαίνει, ἡνίκα ὁ ἐλευθερῶν ἐν ζωῇ ἢ ἐν
τελευταίᾳ βουλήσει εἴπῃ συγχωρεῖν τῷ ἀπελευ-
θέρῳ τὸ πατρωνικὸν δίκαιον· τότε γὰρ πρόδηλον,
ὡς οὔτε αὐτῷ τῷ πάτρωνι οὔτε τοῖς ἐκ τοῦ
γένους αὐτοῦ, πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐδὲ ἐξωτικοῖς
αὐτοῦ κληρονόμοις ἁρμόζει κατ' αὐτοῦ πατρω-
νικὸν δίκαιον. καὶ ὅτε δὲ*[9] *ὁ δεσπότης ὁρῶν τὸν
οἰκέτην αὐτοῦ στρατευσάμενον ἢ ἀξίας ἐπιτυγχά-
νοντα μὴ ἀντιλέγει, οὐ μόνον ἐλεύθερος γίνεται
διὰ τούτου ὁ οἰκέτης, ἀλλὰ καὶ ἀπήλλακται παν-
2 τὸς πατρωνικοῦ δικαίου. Εἰ δὲ καί τις τὴν ἑαυ-
τοῦ θεράπαιναν προστήσει ἐπὶ τὸ πορνεύεσθαι,
πάλιν καὶ αὐτὴ ἡ θεράπαινα ἐλευθεροῦται καὶ ἀπο-
στερεῖται παντὸς πατρωνικοῦ δικαίου ὁ δεσπότης·
ὥσπερ ὁ νοσοῦντα τὸν οἰκέτην περιορῶν καὶ
μήτε αὐτὸς ἐπιμελόμενος αὐτοῦ μήτε εἰς ξενῶνα
πέμπων αὐτὸν μήτε τὴν συνήθη χορηγῶν αὐτῷ
σίτησιν παντὸς ἀποστερεῖται δικαίου κατὰ τῆς
3 τούτου περιουσίας.* [10]*Εἰ δὲ καὶ προσπαθῶν τις
θεραπαίνῃ αὐτοῦ καὶ μὴ ἔχων νόμιμον γαμετὴν
παλλακὴν αὐτὴν σχοίη καὶ μείνῃ μέχρι τελευτῆς
ἐπὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως μηδὲν εἰπὼν περὶ
τῆς τύχης αὐτῆς, οὐ μόνον ἐλευθέρα γίνεται καὶ*

(1) *sic P cum B*, nubendi *CR* (2) et cc. *CR*, *om. P*, *cf. not.* 3 (3) aa. *scripsi*, aa. et *Hal.*: *possis etiam deletis in inscriptione* et cc. *constitutionem ad a.* 290 *referre* (4) = 11, 53, 1 (5) *B* 49, 1, 25 *seqq.* — *Cf. Dig.* 37, 14. 38, 2 *Inst.* 3, 7 (6) ad C^w, ad bona eius $C^b R$ (7) *inscriptionem restitui ex c.* 3: *sub edicti forma emanasse constitutionem et fortasse datam esse ad senatum et omnes populos* (*ut* 1, 17, 2) *vel ad populum urbis Constantinopolitanae et universos provinciales* (*ut* 5, 13, 1) *haud improbabiliter conicias ex Inst.* 3, 7, 3: sed nostra constitutio, quam pro omnium notione Graeca lingua compendioso tractatu habito composuimus: *cf.* pp. *in subscriptione* (8) = *B* 49, 1, 28 (9) *δέ del. Hercher* (10) *ad* § 3 *cf.* 7, 15, 3 (*k. Nov. a.* 531)

4 *Constitutio novam formam iuri patronatus da-
tura exposito prius iure patronatus, quod secun-
dum XII tabulas praetorem Papiamque legem ob-
1 tinebat, legislationem sic incipit. Ac primum
eos enumerat qui iuri patronatus subiecti non sunt.
quod accidit, cum manumissor inter vivos vel in
ultima voluntate pronuntiavit se liberto ius patro-
natus remittere: tum enim manifestum est neque
ipsi patrono neque iis, qui ab eo descendunt,
multo magis autem nec extraneis eius heredibus
ius patronatus adversus eum competere. item cum
dominus servum suum militare vel dignitatem adep-
tum esse videt nec contradicit, non solum ex hoc
servus liber fit, sed etiam ab omni patronatus iure
2 solvitur. Item si quis ancillam suam ut cor-
pore quaestum faciat prostituet, rursus et serva
ipsa libera fit et dominus omni patronatus iure
privatur: quemadmodum is, qui servum aegrotan-
tem neglexerit, ut neque ipse eum curaret neque
in xenonem eum mitteret neque victum solitum ei
praeberet, omni iure in eius substantia privatur.
3 Item si quis amore erga ancillam suam adfectus
non extante uxore legitima eam concubinam suam
fecerit et usque ad mortem in eadem voluntate per-
manserit, nihil autem de eius condicione dixerit,
non solum et ipsa libera fit et liberi quos ex do-*

αὐτὴ καὶ οἱ παῖδες, οὓς ἔτεκεν ἐκ τοῦ δεσπότου,
ἀλλὰ καὶ εἰς εὐγένειαν ἀφαρπάζονται[1]*, κερδαί-*
νοντες καὶ τὸ ἴδιον πεκούλιον[2]*· καὶ εἰκότως οὐ-*
δὲν πατρωνικὸν δίκαιον ἔχουσιν ἐπὶ αὐτοῖς[3] *οἱ*
τοῦ δεσπότου κληρονόμοι, εἴτε παῖδές εἰσιν εἴτε
4 *ἐξωτικοί*[4]*. Εἰ δὲ καί τις ὑπέρ τινος τὴν περὶ*
ἐλευθερίας δίκην ἀγωνισάμενος ἡττηθῇ τῷ δε-
σπότῃ καὶ τὸ τίμημα ὑπὲρ τῆς τοῦ δούλου διατι-
μήσεως καταβάλῃ, ἐλευθεροῦται μὲν ὁ οἰκέτης,
ὑπὲρ οὗ τὸ τίμημα δέδοται τῷ δεσπότῃ, οὐκ
ἔχει δὲ ἐπ᾽ αὐτῷ πατρωνικὸν δίκαιον ὁ δεσπό-
της, ὥσπερ οὐδὲ ἐπὶ ἐκείνῳ τῷ κατὰ τοὺς πα-
λαιοὺς νόμους ἰδίοις ἀργυρίοις ἀγορασθέντι· κατὰ
τούτου γὰρ καὶ οἱ παλαιοὶ τὰ ἀπὸ τοῦ πραίτω-
ρος πατρωνικὰ δίκαια ἠρνοῦντρ τῷ ἐλευθερώ-
5 *σαντι. Εἰ δὲ καὶ ἀργύρια ἀντὶ τῶν ὑπηρεσιῶν*
ἐπερωτήσει ὁ πάτρων τὸν ἀπελεύθερον ἢ τὴν
ἀπελευθέραν ἢ ὁρκώσει αὐτοὺς μὴ γῆμαι μηδὲ
παιδοποιήσασθαι, καὶ οὗτος[5] *πάντων ἐκπίπτει*
τῶν πατρωνικῶν, ἐπειδὴ καὶ τὸ παλαιὸν καὶ
τῶν ἀπὸ τοῦ δυοκαιδεκαδέλτου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ
6 *πραίτωρος πατρωνικῶν δικαίων ἐξέπιπτεν. Εἰ*
δὲ καὶ ἀναφωνήσαντος ἀπελευθέρου πρὸς εὐγέ-
νειαν συμπαιγνίᾳ χρησάμενος ὁ πάτρων συγχω-
ρήσῃ αὐτὸν εὐγενῆ ἀποφανθῆναι, ἐλεγχόμενος
τῆς πρὸς τὸν ἀπελεύθερον συμπαιγνίας πάντων
ἐκπίπτει τῶν πατρωνικῶν δικαίων καὶ οὗτος ὁ
7 *πάτρων.* [6]*Εἰ δὲ καὶ ὁ τιμηθεὶς* fideicommissa*ρίᾳ*
ἐλευθερίᾳ, ἀγνωμόνως[7] *πειρασθεὶς τοῦ ὀφείλον-*
τος ἐπιθεῖναι αὐτῷ τὴν ἐλευθερίαν, προσελθὼν
τῷ ἄρχοντι τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἢ τὸ λανθάνειν
αὐτὸν διελέγξει, καὶ ἁρπάζεται ἀπὸ δογμάτων
συγκλήτου εἰς ἐλευθερίαν καὶ οὐδενὶ πατρωνικῷ
8 *δικαίῳ ὑπόκειται. Εἰ δὲ καὶ υἱὸς πάτρωνος ἢ*
κεφαλικὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ πατρῴου ἀπελευ-
θέρου ἐνστήσηται ἢ πρὸς δουλείαν ἑλκύσαι πειρα-
θείη, ἀπαλλάττεται καὶ οὗτος ὁ ἀπελεύθερος
παντὸς πατρωνικοῦ δικαίου, ἐπειδὴ καὶ τὸ πα-
λαιὸν τῶν ἐκ τοῦ πραίτωρος πατρωνικῶν δικαίων
9 *ἀπηλλάττετο.* [8]*Τούτων τοίνυν ἁπάντων τοῖ*

(1) *ἀφαρπάζονται vel ἀφ᾽ οὗ ἁρπάζονται traditur: fortasse οὗτοι ἀφαρπάζονται scr.* (2) usque ad legitimum modum *supple ex Nomoc.* 13, 5 (3) *alias αὐτῷ* (4) *in Nomoc.* 13, 5 *excluduntur praeterea cognati patroni* (5) *οὕτως traditur* (6) *ad* § 7 *cf.* 7, 4, 15 (*k. Oct. a.* 530) (7) *ἀγνώμονος proponit Reitz, παρέλκοντος ins. Mommsen* (8) *epitomen Latinam* §§ 9...27 *edidit Cuiacius observv.* 20, 34 *eandemque repperit Savigny in libro Gottingensi Institutionum ad marginem Inst.* 3, 7, 3 *adscriptam, cuius verba sunt:* Imp. Iustinianus A. Iuliano pp. Veteris iuris altercationes, quas super successionibus libertorum antiquitas introduxit, nec non et inextricabiles circuitus legis Papiae et numerosam summam centum milium sestertiorum, quam praedicta lex in bonis libertorum requirebat, a nostra re publica penitus amputantes hac edictali lege in perpetuum valitura sancimus, ut, si libertus vel liberta minus centum aureis in bonis habuit (sic enim praefatae legis summam interpretamur, pro mille sestertiis unum aureum computantes) et intestatus nec liberos habens decesserit, in solidum ad eius successionem patronus vocetur (= § 9). Si vero plus centum aureis habens intestatus decesserit, relictis liberis cuiuscumque sexus vel gradus, ad eos integram successionem deducimus, patrono scilicet similiter repellendo (= § 10), sive liberos habens testamentum fecerit, in quo ipsos scripserit heredes, sive iniuste eos exheredaverit: tunc enim et ipsi tantum ad hereditatem vocabuntur (= § 12. 13). Sane si iuste fuerint exheredati, patronum ad liberti successionem admittimus et eius parentelam usque ad quintum gradum (= § 14). Si autem filium non habens extraneum scripserit heredem, tertiam partem bonorum patronus liberti consequatur (= § 15), vel quod deest ei repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta ei reliquerit, sine onere penitus legatorum et fideicommissorum, quod onus ad heredes redundabit (= § 16). Sed si patronus plus quam in tertiam vel in assem fuerit heres institutus, quatenus heres scriptus est, respondebit legatariis et fideicommissariis (= § 18). Hoc quoque decernimus observandum, ut, si eiusdem patroni vel patronae duorum seu duarum pluriumve sint liberi, proximior gradus ad successionem admittatur, hereditate in capita non in stirpes dividenda (= § 19), ita ut, si quispiam patronorum ab hereditate liberti vel libertae fuerit exclusus, eius portio ad ulteriores transmittatur, eodem observando et si gradus aliqua de causa excludatur, ut sequens vocetur ad successionem (= § 20): adoptivis filiis sive patronorum sive libertorum a nostra constitutione penitus excludendis: hos enim, etsi filii familias sint, extraneos reputamus, extraneos vero heredes patronorum a libertorum successione prorsus removemus (= § 22). Hoc autem nostrae serenitatis beneficium ob honorem patronalis reverentiae patronis et eorum liberis indulgemus, ut non solum ad bona libertorum admittantur, sed etiam filiorum ipsorum, si fuerint in libertate nati et intestati sine cognatione decesserint (= § 23). Si vero filius patroni a parente suo iuste fuerit exheredatus, nullam habet impugnandi testamentum liberti potestatem. Plane decedente liberto ab intestato sine liberis tam ipse exheredatus quam emancipatus succedunt cum his qui sunt in potestate (= § 24). Sed et is, qui filium emancipavit liberto ab intestato sine liberis decedente vel extraneo herede instituto in assem vel in trientem vocetur (= § 25). Et hoc de his, qui vere patroni sunt. Ceterum si iureiurando praestito vel ex alia simili causa patronus habeatur, hunc quidem, etsi ei reverentia patronalis a liberto debeatur, ad eius successionem minime revocamus (= § 26). *quae si cum B et cum fragmento Veronensi* (§ 23 *seqq.*) *contuleris, non dubitabis, quin temere a viris doctissimis pro vera Iustiniani constitutione habita sint: quod iam ex vocabulo* parentelam (§ 14) *minime Iustiniano intellegi potuit. videtur autem versio Graeci cuiusdam indicis esse, quales deprehenduntur in* 3, 10, 2 *et* 3, 43, 1. 2: *nec minus quam in his inscriptio supposita est, cum Iuliano Iohannes initio a.* 531 *successerit. argumentum* §§ 9...16. 19 *refertur in Inst.* 3, 7, 3

mino concepit, sed hi etiam in ingenuitatem eri-
piuntur et insuper peculia sua lucrantur: nec vide-
licet ullum patronatus ius in eos heredes domini
4 *habent, sive liberi sunt sive extranei. Item si*
quis in libertatis iudicio a domino victus pretium
pro servo aestimato solverit, liber fit servus, pro
quo pretium solutum est domino, neque tamen ius
patronatus in eum domino est, ut nec in eum, qui
secundum veteres leges suis nummis emptus est:
adversus hunc enim etiam veteres leges patronatus
iura quae edicto praetoris continentur manumissori
5 *denegabant. Item si pro operis pecuniam pa-*
tronus a liberto vel liberta stipulatus erit vel iure-
iurando eos obstrinxerit, ne matrimonium ineant
vel liberos procreent, etiam hic omnia iura patroni
amittit, cum olim quoque ea patroni iura quae ex
duodecim tabulis et praetoris edicto competebant
6 *amitteret. Item si liberto ad ingenuitatem pro-*
clamante patronus ex collusione eum ingenuum pro-
nuntiari passus sit, probata collusione cum liberto
facta hic quoque patronus omni patronatus iure
7 *cadit. Item si quis fideicommissaria libertate*
honoratus contra bonos mores moram passus erit
ab eo qui libertatem ei imponere debet, adito
praeside abesse eum vel latitare probabit et ex se-
natus consultis in libertatem eripitur neque ullo
8 *iure patronatus tenetur. Item si filius patroni*
vel capitalem accusationem adversus libertum pa-
ternum instituerit vel in servitutem eum trahere
temptaverit, hic quoque libertus ab omni patrona-
tus iure liberatur, cum olim quoque a iuribus pa-
troni quae ex praetoris edicto competebant libera-
9 *retur. Cum igitur hi omnes a patronatus iure*
immunes sint, sancit deinceps his exceptis, qualis

*πατρωνικοῦ δικαίου ἀτέλειαν ἐχόντων νομοθετεῖ
λοιπὸν μετὰ τὴν τούτων ὑπεξαίρεσιν, ποῖα βού-
λεται εἶναι πατρωνικὰ δίκαια κατὰ τῶν ἄλλων
9a ἀπελευθέρων. Καὶ εἰ μὲν ἐλάττονα τῶν ἑκατὸν
νομισμάτων σχοίη περιουσίαν ἀπελεύθερος ἢ ἀπε-
λευθέρα, οὐ περιεργάζεται ταύτην τὴν ποσότητα
ἡ διάταξις, ἀλλὰ ἐπιτρέπει αὐτοῖς διατίθεσθαι,
καθάπερ ἂν βουληθείησαν· ἀδιαθέτων δὲ καὶ
ἀπαίδων τελευτώντων τῶν ἐχόντων τὴν ἐλάτ-
τονα τῶν ἑκατὸν νομισμάτων περιουσίαν δίδωσι
10 τοῖς πάτρωσι τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχήν. Τῶν
δὲ ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν χρυσίνους καταλιμπανόντων
οὐσίαν εἰ μὲν εἴησαν παῖδες ἢ ἔγγονοι ἢ προ-
έγγονοι ἢ ἀπέγγονοι, ἄρρενες ἢ θήλειαι, δι' ἀρ-
ρένων ἢ διὰ θήλεων προσώπων κατιόντες ὁσοι-
δήποτε, εἴτε προελευθερωθέντες τῶν γονέων
εἴτε συνελευθερωθέντες αὐτοῖς εἴτε καὶ μετ'
αὐτοὺς ἐλευθερωθέντες ἢ καὶ μετὰ τὴν ἐλευθε-
ρίαν τεχθέντες*[1]*, αὐτοὺς καλεῖ πρὸς τὴν τῶν
ἀπελευθέρων διαδοχήν, ἐπειδὴ καὶ τῇ φύσει δί-
καιόν ἐστι τοὺς παῖδας τὰ τῶν γονέων διαδέχε-
10a σθαι. Καὶ ὁ δυοκαιδεκάδελτος γὰρ ὑπεξουσίους
εὑρὼν τοῦ ἀπελευθέρου παῖδας οὐδὲν παρεῖχε
τοῖς πάτρωσιν. ὁ μέντοι πραίτωρ καὶ ὑπεξου-
σίων καὶ αὐτεξουσίων ὑπόντων τῷ ἀπελευθέρῳ
παίδων οὐκ ἐκάλει τὸν πάτρωνα πρὸς τὴν ἐναν-
10b τίωσιν τῆς διαθήκης. Τούτοις τοίνυν ἀκολου-
θήσασα καὶ ἡ προκειμένη διάταξις, ὅταν εὕρῃ
παῖδας τοῦ ἀπελευθέρου ἢ τῆς ἀπελευθέρας, οὐδὲ
ἓν δίκαιον τοῖς πάτρωσιν ἢ τοῖς παισὶν αὐτῶν
ἐκ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου δικαίων χαρίζεται, ἀλλὰ
καλεῖ τοὺς τῶν ἀπελευθέρων παῖδας εἰς τὴν
αὐτῶν διαδοχήν, εἰ καὶ ἐν δουλείᾳ τεχθέντες
11 συνελευθερώθησαν.* [2]*Καὶ τὸ μεῖζον οὐ τότε
μόνον αὐτοὺς καλεῖ, ὅτε μόνοι ὕπεισιν οἱ ἐν δου-
λείᾳ τεχθέντες καὶ τῷ πατρὶ ἢ καὶ τῇ μητρὶ
συνελευθερωθέντες, ἀλλ' εἰ καὶ ἑτέρους ἔχοι παῖ-
δας ὁ ἀπελεύθερος ἢ ἡ ἀπελευθέρα μετὰ τὴν
ἐλευθερίαν τεχθέντας ἢ ἐκ τῶν αὐτῶν γάμων
11a ἢ ἐξ ἑτέρων, κοινῶς ἅπαντας καλεῖ. Καὶ τὸ
ἔτι τούτου παραδοξότερον καὶ αὐτοὺς τοὺς παῖ-
δας εἰς τὴν ἀλλήλων κληρονομίαν καλεῖσθαι βού-
λεται ἡ διάταξις, χαρίζεται δὲ καὶ τῷ ἀπελευ-
θέρῳ καὶ τῇ ἀπελευθέρᾳ τὴν τῶν ἰδίων παίδων
διαδοχήν, ὥσπερ ἐπὶ τῶν εὐγενῶν οἱ πατέρες
καὶ αἱ μητέρες καλοῦνται πρὸς τὴν τῶν παίδων
κληρονομίαν, καὶ βούλεται ἐπὶ τούτων τῶν θε-
μάτων τὸ πατρωνικὸν δίκαιον ἀργεῖν, ὥστε καὶ
ἀπελευθέρους καὶ ἀπελευθέρας ὑπὸ τῶν παίδων
κληρονομεῖσθαι καὶ αὐτοὺς τοὺς παῖδας ὑπ'
ἀλλήλων καὶ ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν, καὶ μηδα-
μοῦ χώραν εἶναι τῇ πατρωνικῇ διαδοχῇ τῶν
12 τοιούτων προσώπων ὑπόντων*[3]*. Ταῦτα περὶ
τῶν τελευτώντων ἐξ ἀδιαθέτου νομοθετήσασα
μεταβαίνει καὶ πρὸς τοὺς διατιθεμένους ἀπελευ-
θέρους καὶ παρακελεύεται, εἰ τοὺς ἰδίους παῖδας
γράψοιεν κληρονόμους οἱ ἀπελεύθεροι ἢ αἱ ἀπε-
λεύθεραι, πάντως ἀργεῖν τὴν πατρωνικὴν κλῆσιν.
13 Εἰ δὲ ἀποκληρονόμους ποιήσαιεν τοὺς παῖδας, εἰ
μὲν ἀδίκως, ὥστε καὶ ἀνατραπῆναι τὴν διαθή-
κην διὰ τῆς μέμψεως (δίδωσι γὰρ καὶ ταύτην
τοῖς οἱοισδήποτε τῶν ἀπελευθέρων παισὶν ἡ
διάταξις), πάλιν ἀργεῖν βούλεται τὴν πατρωνικὴν
διαδοχήν, ὡς ἀδιαθέτου τελευτῶντος τοῦ ἀπελευ-
θέρου καὶ ὑπὸ τῶν παίδων ἐξ ἀδιαθέτου κληρο-
14 νομουμένου. Εἰ δὲ εὐλόγως τοὺς παῖδας ἀποκλήρους
ἐποίησαν τοὺς ἰδίους οἱ ἀπελεύθεροι, καλείσθωσαν
οἱ πάτρωνες, ὡς αὐτῶν μὴ ἐσχηκότων παῖδας.
14a Ἐπειδὴ δὲ δοκοῦσι συγγενεῖς εἶναι τῶν ἐλευθερου-
μένων οἱ ἐλευθεροῦντες αὐτούς, διὰ τοῦτο καὶ
καλοῦνται ἐκ τῆς νομίμου διακατοχῆς*[4]*, ὥσπερ
ἐπὶ τῶν εὐγενῶν οἱ κατὰ βαθμὸν ἐγγύτεροι κα-
14b λοῦνται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀπελευθέρων. Ὅθεν
εἰ μὲν παῖδας ἔχουσιν οἱ ἀπελεύθεροι καὶ κληρο-
14c νομοῦσιν αὐτούς, ἀποκλείουσι τὸν πάτρωνα. Εἰ
δὲ μὴ ὄντων παίδων ἢ ἀποκληρονόμων γενο-
μένων οἱ πάτρωνες ἔλθωσι, κατὰ βαθμὸν καλεί-
σθωσαν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ἀπελευθέρων τῶν
κεκτημένων οὐσίαν ὑπερβαίνουσαν τὴν ποσότητα
τῶν ἑκατὸν νομισμάτων, ἵνα πρῶτοι αὐτοὶ οἱ*

(1) *omissi videntur ii, qui ex libera matre nati in servitutem abierunt, secundum Inst.* 3, 6, 10 (2) *ad* § 11 *et* 11a *cf. Inst.* 3, 6, 10 (3) *ex Inst.* 3, 7, 3 *supplendum videtur:* sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus (4) *διαδοχῆς Reitz*

*patronorum iura adversus reliquos libertos esse
9a velit. Atque si quidem libertus libertave mino-
rem C aureorum substantiam habet, huius quanti-
tatis rationem constitutio non habet, sed permittit
eis testari, quemadmodum voluerint: quod si intestati
et sine liberis decesserint ii qui minorem centum
aureorum substantiam habent, patronis ab intestato
10 successionem tribuit. Si vero eorum, qui maio-
rem C aureorum substantiam relinquunt, liberi ex-
tant sive nepotes sive pronepotes sive abnepotes,
masculi feminaeve, per masculini aut feminini sexus
personas descendentes, quotcumque sunt, sive ante
parentes manumissi sive una cum eis sive etiam
post eos manumissi sive etiam post manumissionem
nati, eos ad libertorum successionem vocat, quia et
natura aequum est liberos in bona parentum suc-
10a cedere. Etenim lex XII tabularum cum liberos
in potestate liberti invenit, patronis nihil praestitit,
praetor autem extantibus liberis liberti sive potes-
tati subiectis sive emancipatis patronum ad impu-
10b gnandum testamentum non vocat. Hos igitur
secuta etiam praesens constitutio, quando invenerit
liberos liberti libertaeve, nullum ius patronis libe-
risve eorum ex iure ab intestato successionis prae-
stat, sed liberos libertorum ad eorum successionem
vocat, etsi in servitute nati cum ipsis manumissi
11 sint. Quin etiam non tum solum eos vocat,
cum extant tantummodo ii, qui in servitute nati
una cum patre vel etiam matre manumissi sunt,
sed etiam si alios liberos habet libertus libertave, qui
post manumissionem vel ex eodem vel ex alio matri-
11a monio nati sunt, simul omnes vocat. Et quod
mirabilius est, etiam ipsos liberos ad mutuam suc-
cessionem vocari constitutio vult, indulget autem
etiam liberto libertaeve liberorum suorum successio-
nem, quemadmodum ingenuorum patres matresque
ad liberorum hereditatem vocantur, et in his casi-
bus ius patroni cessare vult, ut et libertis libertabus-
que liberi heredes existant, et ipsi liberi sibi in-
vicem et liberis parentes, nec umquam patronorum
successioni locus sit, si tales personae extant.
12 His de iis qui intestati moriuntur constitutis
transit etiam ad libertos, qui testamentum fecerint,
et iubet, si liberos suos liberti libertaeve heredes
scripserint, patronorum successionem omnino ces-
13 sare. Si vero liberos exheredaverint, si quidem
iniuste, ut etiam testamentum per querellam rescin-
datur (nam hanc quoque constitutio quibuscumque
liberis libertorum tribuit), rursus patronorum suc-
cessionem cessare vult, quasi ab intestato libertus
14 decesserit et liberi ab intestato ei succedant. Sin
iustam ob causam liberos suos liberti exheredave-
rint, vocentur patroni, quasi sine liberis decesserint.
14a Cum autem libertorum cognati esse videan-
tur ii qui eos manumittunt, ideo et ex legitima
successione, quemadmodum in ingenuis gradu pro-
piores vocantur, ita etiam in libertis vocantur.
14b Quare si liberti liberos habent iique eis suc-
14c cedunt, patronum excludunt. Si vero liberis
non extantibus vel exheredatis patroni veniunt,
secundum gradum vocentur ad bona libertorum,
quorum substantia C aureorum quantitatem ex-
cedit, ut primo loco ipsi patroni patronaeque vo-
centur, deinde post eos liberi eorum, et si liberi*

*πάτρωνες καὶ αἱ πατρώνισσαι καλῶνται, εἶτα
μετ' αὐτοὺς οἱ παῖδες αὐτῶν, καὶ ἐὰν μὴ ὕπεισι
παῖδες αὐτῶν, οἱ ἔγγονοι αὐτῶν οἱ κατιόντες ἐξ
14d ἀρρένων ἢ ἀπὸ θηλειῶν. Τοῦτο γὰρ εἴρηται καὶ
ἐπὶ τῶν εὐγενῶν, ὥστε κατὰ βαθμὸν καλεῖσθαι
πάντας τοὺς συγγενεῖς πρὸς τὴν κληρονομίαν, καὶ
τῶν πρώτων ἀτονούντων τότε τοὺς μετὰ ταῦτα
14e ἔρχεσθαι καὶ κληρονομεῖν. Εἰ δὲ μηδένας ἔχει
κατιόντας ὁ πάτρων ἤτοι ἡ πατρώνισσα, τότε
καὶ τοὺς ἐκ πλαγίου αὐτῶν καλοῦμεν κατὰ βαθ-
μόν, ἵνα οἱ ἐγγύτεροι συγγενεῖς προτιμῶνται
14f τῶν ὄντων ἐν μακροτέρῳ βαθμῷ. Ἕως δὲ
πέμπτου βαθμοῦ οἱ ἐκ πλαγίου συγγενεῖς τοῦ
πάτρωνος καὶ οἱ κατιόντες αὐτοῦ κληρονομείτω-
15 σαν τὸν ἀπελεύθερον. Ταῦτα μὲν πάντα εἴρη-
ται, ἐὰν οἱ ἀπελεύθεροι παῖδας ἔχωσιν. ἐὰν δὲ
παντελῶς οὐκ ἔχωσι παῖδας, ἀλλὰ ποιήσωσι δια-
θήκην καὶ γράψωσιν ἐξωτικοὺς κληρονόμους, οὐδὲ
κατὰ τὸν δυοκαιδεκάδελτον λέγομεν, ἐπειδὴ γέ-
γονε διαθήκη, τοὺς πάτρωνας ἀποκλείεσθαι παν-
τελῶς, οὐδὲ κατὰ τὸν Πάπιον δεχόμεθα αὐτούς,
ἵνα καὶ ἑνὸς παιδὸς γραφέντος κληρονόμου τὸ
ἥμισυ λάβωσιν ἢ δύο παίδων γραφέντων κληρο-
νόμων τὸ τρίτον λάβωσιν, ἀλλὰ καλοῦμεν αὐτούς,
ἵνα μόνον τὸ τρίτον τῆς τοῦ ἀπελευθέρου κλη-
ρονομίας δυνηθῶσι λαβεῖν, οὐ πάντες οἱ καλού-
μενοι πρὸς τὴν πατρωνικὴν κληρονομίαν, ἀλλὰ
πάτρων καὶ πατρώνισσα καὶ παῖδες αὐτῶν καὶ
ἔγγονοι καὶ ἀπέγγονοι, τουτέστιν οἱ ἕως πέμπτου
15a βαθμοῦ κατιόντες τῶν πατρώνων καὶ μόνοι. Οἱ
οὖν περαιτέρω αὐτῶν κατιόντες ἢ ἐκ πλαγίου
οὐκ ἔχουσι τὴν ἐναντίωσιν τῆς διαθήκης ἐξωτι-
κῶν γραφομένων κληρονόμων ἐπὶ τὸ λαβεῖν τὸ
16 τρίτον τῆς οὐσίας. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν εὐγενῶν
τριούγκιον ἐν τοῖς χρόνοις τούτου τοῦ κώδικος
ὡρισμένον ἦν τοῖς δυναμένοις κινῆσαι τὴν κατὰ
τῆς διαθήκης μέμψιν, οὕτως, ἐὰν ἀπελεύθερος
τελευτήσῃ τετραούγκιον καθαρὸν καὶ ἀπηλλαγ-
μένον ληγάτων καὶ* fideicommiss*ων τῷ πάτρωνι
16a καταλείψας, ἀποκλείει αὐτόν. Κἂν γὰρ παισὶν
ἰδίοις κατέλειψεν ὁ ἀπελεύθερος ἀπὸ τοῦ πάτρω-
νος λήγατον, οὐκ ἔχει καθαρὸν τὸ τρίτον. ὥσπερ
γὰρ ἐπὶ τῆς μέμψεως ζητοῦμεν, ἵνα καθαρόν ἐστι
πάντων τῶν ληγάτων τὸ τριούγκιον, οὕτως καὶ
ἐνταῦθα ἀπαιτοῦμεν, ἵνα καθαρόν ἐστι πάν-
των τῶν ληγάτων τὸ πατρωνικὸν τετραούγ-
16b κιον. Ἐλευθερίαις δὲ ὑπόκειται καὶ τὸ τετρα-
ούγκιον τοῦ πάτρωνος. τὸ γὰρ παλαιὸν παῖδες
μὲν κινοῦντες τὴν κατὰ τῆς διαθήκης μέμψιν
ἐδίδουν τὰς ἐλευθερίας, πάτρωνες δὲ κινοῦντες
εἰς ἥμισυ τὴν ἐναντίωσιν τῆς διαθήκης κατὰ τῆς
τοῦ ἀπελευθέρου διαθήκης οὐκ ἐπεγίνωσκον τὰς
16c ἐλευθερίας. Πάντα δὲ τὰ λήγατα, ὧν ὁ πάτρων
ἀπήλλακται, διδότωσαν οἱ κληρονόμοι τοῦ ἀπε-
λευθέρου, δηλονότι πρότερον παρακατέχοντες
ἑαυτοῖς ἐκ τῆς οὐσίας τὸν Φαλκίδιον τῶν περι-
λιμπανομένων αὐτοῖς ὀκταουγκίων, ἵνα μηκέτι
τριούγκιον, ἀλλὰ μόνον διούγκιον παρακατάσχω-
17 σιν. Εἴτε οὖν ὁ πάτρων παντελῶς μηδὲν ἔχει,
λαμβάνει τὸ τετραούγκιον, εἴτε ἐγράφη κληρονό-
μος εἰς ἧττον τοῦ τετραουγκίου, ἀναπληροῦται
καθαρὸν τὸ τετραούγκιον πάσης αἱρέσεως καὶ
πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένον, τουτέστιν ἵνα,
κἂν γράψῃ αὐτὸν ὁ ἀπελεύθερος κληρονόμον ὑπὸ
αἵρεσιν, περιέλωμεν τὴν μνήμην τῆς αἱρέσεως.
17a Εἰ δὲ καὶ ἡ αἵρεσις τῶν πάντως ἐξερχομένων
ἐστίν, ὑπέρθεσιν δὲ ἔχει, τυχὸν 'ἐὰν φθάσῃ ὁ
τῶν καλανδῶν καιρός', καὶ ταύτην τὴν αἵρεσιν
περιαιροῦμεν, φυλάττοντες αὐτοῖς τὸ τετραούγκιον,
18 εἴτε εἷς ἐστιν εἴτε πλείονες. Εἰ δὲ γραφῶσι
κληρονόμοι ὑπὲρ τὸ τετραούγκιον καὶ βαρηθῶσι
ληγάτοις, ἐὰν αὐτοὶ μόνοι ὦσι κληρονόμοι, παρά-
σχωσι τὰ ληγάτα καὶ τὰ* fideicommissa, *δηλονότι
μὴ βλαπτομένου τοῦ τετραουγκίου αὐτῶν· ὁ
γὰρ Φαλκίδιος ἐπὶ αὐτοῦ[1] τετραουγκίου ἐστίν.
18a Ἐὰν δὲ μὴ εἰς ὁλόκληρον, εἰς πλέον μέντοι τοῦ
τετραουγκίου, τυχὸν εἰς ἓξ ἢ εἰς ὀκτὼ οὐγκίας
ἐγράφησαν κληρονόμοι καὶ ἐβαρήθησαν ληγάτοις,
τότε τὸ περισσὸν ὑπὲρ τὸ τετραούγκιον διδότω-
σαν τοῖς ληγαταρίοις καὶ* fideicommiss*αρίοις, τὸ
δὲ λοιπὸν παρεχέτωσαν οἱ κληρονόμοι, φυλάτ-
τοντες ἑαυτοῖς ἐκ τῆς ἰδίας ἐνστάσεως τὸν Φαλ-*

(1) *alias αὐτῶν*

*eorum non extant, eorum nepotes qui ex masculis
14d feminisve descendunt. Hoc enim etiam de in-
genuis dictum est omnes cognatos secundum gra-
dum ad hereditatem vocari et primis deficientibus
14e reliquos venire et heredes fieri. Quod si descen-
dentes patronus patronave non habent, tum etiam
cognatos eius ex latere venientes secundum gra-
dum vocamus, ut propiores iis qui remotioris gra-
14f dus sunt praeferantur. Usque ad quintum
autem gradum et ex latere venientes cognati patroni
15 et descendentes eius liberto succedant. Haec
omnia dicta sunt in eum casum, quo liberti liberos
habent. si autem liberos omnino non habent,
sed testamento facto extraneos heredes scripserint,
neque secundum XII tabulas ideo, quod testamen-
tum factum sit, patronos omnino excludi dicimus
neque secundum legem Papiam eos admittimus, ut
etiam uno filio herede scripto dimidiam partem ac-
cipiant, vel duobus filiis heredibus scriptis tertiam
partem accipiant, sed ita eos vocamus, ut supra
tertiam partem hereditatis liberti accipere non pos-
sint, neque tamen omnes, qui ad ius hereditarium
patroni vocantur, sed solos patronum patronam
liberosque eorum et nepotes abnepotesque, id est
eos solos qui a patronis usque ad quintum gradum
15a descendunt. Ulteriores itaque eorum descen-
dentes vel ex latere venientes non habent querellam
testamenti extraneis heredibus scriptis, ut tertiam
16 substantiae partem accipiant. Ut enim in in-
genuis tempore huius Codicis quadrans iis statutus
erat, qui inofficiosi testamenti querellam movere
poterant, ita si libertus mortuus fuerit trientem pu-
rum liberumque a legatis et fideicommissis reliquerit,
16a eum excludit. Etsi enim libertus liberis suis
a patrono legatum reliquerit, non habet purum qua-
drantem. quemadmodum enim in querella requiri-
mus ut quadrans purus sit ab omni legato, ita et
hic postulamus, ut purus ab omni legato triens pa-
16b troni sit. Libertatibus autem subicitur etiam
patroni triens: olim enim liberi quidem de in-
officioso querella instituta praestabant libertates.
patroni autem in semissem bonorum possessione
contra tabulas liberti petita non agnoscebant li-
16c bertates. Omnia autem legata, a quibus pa-
tronus liberatus est, praestanto heredes liberti, ut
videlicet antea ex bonis Falcidiam bessis sibi relicti
sibi retineant, neque amplius quadrantem sed sex-
17 tantem tantummodo retineant. Sive igitur pa-
tronus nihil omnino habet, accipit trientem, sive
scriptus est heres in quantitatem triente minorem.
repletur purus triens ab omni condicione et dila-
tione liber, id est ut, licet libertus eum heredem
scripserit sub condicione, mentionem condicionis
17a tollamus. Verum etiam si condicio ex illis
est, quae omnino eventurae sunt, sed dilationem
habet, veluti 'si venerit Kalendarum tempus', hanc
quoque condicionem tollimus servantes iis trientem,
18 sive unus sit sive plures. Quod si heredes
scripti ultra trientem et legatis onerati erunt, si
ipsi soli heredes sunt, praestent legata et fideicom-
missa, salvo scilicet eorum triente: nam Falcidia in
18a ipso triente inest. Si vero non in assem qui-
dem, attamen in plus quam trientem, forte in sex
vel octo uncias heredes scripti et legatis onerati
erunt, tum quod trientem excedit legatariis et fidei-
commissariis praestent, reliquum heredes solvant,*

19 κίδιον. Ὅσοι δὲ ἂν[1] εἴησαν πάτρωνες, κἂν ἐξ
ἀνίσων μερῶν ἦσαν δεσπόται τοῦ οἰκέτου, μεθ'
ὃ γένωνται πάτρωνες, ἐξ ἴσου κληρονομοῦσιν.
19a Ἐὰν δὲ τελευτήσωσιν οἱ πάτρωνες, καὶ ὁ μὲν
ἔχει παῖδας, ὁ δὲ ἐγγόνους, οἱ ἐγγύτεροι περὶ τὸν
βαθμόν, τουτέστιν οἱ παῖδες τοῦ ἑνὸς πάτρωνος,
ἀποκλείσουσι τοὺς ἐγγόνους τοῦ ἄλλου πάτρωνος.
19b Καὶ γινέσθω ἡ κλῆσις οὐχὶ κατὰ σειράν, ἀλλὰ
προσωπικῶς, τουτέστιν ἵνα πρὸς τὸν ἀριθμὸν
τῶν παίδων τοῦ πάτρωνος τὸ μέρος διαιρῆται.
καὶ τυχὸν ἐὰν δύο πάτρωνες τελευτήσωσιν ἐπὶ
παισίν, ὁ μὲν ἐπὶ δύο, ὁ δὲ ἐπὶ τέτρασι, εἰς ἓξ
μέρη γίνεται ἡ κληρονομία, οὐκέτι εἰς δύο, ἐπειδὴ
19c καὶ δύο πατρώνων παῖδές εἰσιν. Ἐὰν δὲ εἷς
τῶν δύο[2] πατρώνων τὸ μέρος τὸ ἴδιον παραι-
τήσηται, τότε τὸ μέρος αὐτοῦ οἱ λοιποὶ πάτρωνες
20 λαμβανέτωσαν. Εἰ δὲ καὶ ὁ προλαμβάνων βαθ-
μὸς παραιτήσηται, τότε πάλιν ὁ μετὰ ταῦτα
βαθμὸς καλείσθω· δεχόμεθα γὰρ τὰς κατὰ συγ-
γένειαν διαδοχὰς ἐπὶ τῶν ἀπελευθέρων, τουτέστιν
ἵνα τοῦ πρώτου παραιτουμένου ὁ μετὰ ταῦτα
20a βαθμὸς ὑπεισέρχηται. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν
εὐγενῶν κρατεῖ[3], ἐπειδὴ καὶ τὸ παλαιόν, ὅτε ἐπὶ
κληρονομίας οὐκ ἦν ὑπεισέλευσις τῶν μετὰ ταῦτα,
ἐπὶ τῆς ἐπιτροπῆς ἐφυλάττετο, καὶ τοῦ πρώτου
τυχὸν καλουμένου ἐξκουσατεύοντος ἑαυτὸν ὁ μετὰ
21 ταῦτα ἐκαλεῖτο. Καλείσθωσαν δὲ μὴ μόνον οἱ
ἐν φύσει κατιόντες τῶν πατρώνων, ἀλλὰ καὶ οἱ
κυοφορούμενοι αὐτῶν καὶ οἱ εἰς θέσιν παρ' αὐ-
τῶν δεδομένοι. ἡ οὖν παλαιὰ ὑπόκρισις καὶ
παρατήρησις, ὅτε ἐπλαττόμεθα τὴν θυγατέρα
τοῦ πάτρωνος υἱὸν πάτρωνος εἶναι, ἀνῃρείσθω[4]·
σήμερον γὰρ καὶ αὕτη καλεῖται πρὸς τὴν κληρο-
21a νομίαν. Καὶ καλείσθωσαν μὴ μόνον διακατοχὴν
αἰτοῦντες, ἀλλὰ καὶ ὡς νόμιμοι κληρονομοῦντες,
καὶ κληρονόμοι δὲ γραφόμενοι ὡμολογημένως ἐχέ-
τωσαν τὴν ἐκ τῆς διαθήκης βοήθειαν· αἱ δὲ
λοιπαὶ πατρωνικαὶ διακατοχαὶ ἡσυχαζέτωσαν.
22 Ἐὰν δὲ θετοὺς παῖδας ἔχωσιν οἱ ἐλευθερωθέντες
ἢ οἱ πάτρωνες, τούτους, εἰ καὶ ὑπεξουσίους ἔχω-
σιν, οὐ δεχόμεθα ἐν τάξει υἱῶν, ἀλλὰ ἐν τάξει
ἐξωτικῶν. εἰ δὲ καὶ τελευτήσωσιν οἱ πάτρωνες
ἐπὶ ἐξωτικοῖς κληρονόμοις, οὐ καλοῦνται πρὸς
τὴν τοῦ ἀπελευθέρου κληρονομίαν· συγγενικῷ
γὰρ δικαίῳ κληρονομοῦνται οἱ ἀπελεύθεροι.
23 Ἐπειδὴ δὲ ἡ παλαιὰ διακατοχὴ ἥρμοζε καὶ ὅτε
ἐτελεύτησεν υἱὸς ἀπελευθέρου γεννηθεὶς μετὰ
τὴν ἐλευθερίαν διαθήκης καὶ συγγενείας χωρίς,
καὶ ἐκάλει τὸν ἐλευθερώσαντα τὸν πατέρα καὶ
τοὺς ἐξ ἀρρενογονίας αὐτοῦ συγγενεῖς, εἴτε ἔμει-
ναν συγγενεῖς εἴτε ἔπαθον καταστάσεως ἐναλλα-
γήν, ἐκέλευσε δέ, ἵνα, ἐὰν ὁ πάτρων τούτου τοῦ ἀπε-
λευθέρου καὶ αὐτὸς ἀπελεύθερος ἦν ἑτέρου τινός,
καὶ ὁ τοῦ πάτρωνος πάτρων καὶ ἡ συγγένεια
αὐτοῦ καλῆται, κελεύει ἡ διάταξις, ἵνα, ἐὰν μετὰ
τὴν ἐλευθερίαν γεννηθέντες τοῦ ἀπελευθέρου παῖ-
δες τελευτήσωσιν ἀδιάθετοι καὶ μηδένα παντε-
λῶς ἔχοντες συγγενῆ, καλῶνται ὁ πάτρων καὶ ἡ
πατρώνισσα μόνοι. ἔστιν οὖν τοῦτο τὸ δίκαιον
ἐπὶ μόνων υἱῶν τοῦ ἀπελευθέρου ἢ θυγατέρων,
πάτρωνος ἢ πατρωνίσσης περιόντων, ἵνα δόξωσι
μηκέτι κληρονομεῖν ἀπελεύθερον, (πῶς γάρ ἐστιν
ἀπελεύθερος ὁ τεχθεὶς μετὰ τὴν ἐλευθερίαν;)
ἀλλ' ἔχειν[5] τὸ κέρδος ἀπὸ τούτου τοῦ νόμου.
. . . . [6]χωρὶς συγγενείας ἁπάσης τελευτώντων
μόνους τὸν πάτρωνα καὶ τὴν πατρώνισσαν τούς τε
αὐτῶν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καλεῖσθαι, καὶ μέχρι τού-
του ταύτην ἵστασθαι τὴν διαδοχήν, οὐκ ἀπελευθερι-
κῆς τῆς κλήσεως αὐτοῖς, ἀλλ' ἐκ τῆς παρούσης ἡμῶν
24 διατάξεως διδομένης. Κἀκεῖνο δὲ τῷ νόμῳ προσ-
θεῖναι καλόν τε καὶ ἀναγκαῖον ᾠήθημεν, ὡς, εἰ συμ-
βαίη[7] τοὺς ἐλευθερωτὰς ἀπὸ κληρονόμων ποιήσασθαι
τοὺς ἑαυτῶν παῖδας καὶ μηδὲν αὐτοῖς τῆς ἑαυτῶν
περιουσίας καταλιπεῖν, μὴ δυνηθῆναι δὲ[8] αὐτοὺς[9] μά-
την ὑβρισμένους ἀποδεῖξαι μηδὲ[10] τούτους ἔξειν κατὰ
τῶν διαθηκῶν τῶν ἀπελευθέρων πατρωνικὰ δίκαια.
ἀδιαθέτων μέντοι καὶ ἀπαίδων τελευτώντων τῶν
ἀπελευθέρων κἀκείνους, ἴσως μὲν οὐκ ἀξίως, διὰ

(1) ἂν Reitz, ἐάν traditur (2) δύο abundat (3) cf. Inst. 3, 2, 7 (4) ἀντηρήσθω vel ἀναιρείσθω Reitz (5) ἔχειν Herrmann, ἔχει traditur (6) quae sequuntur, extant in V (7) συμβαίη Zachariae, ****(φ?)αιη ex emendatione V (8) δέ scripsi, τε V^a, *ε V^b (9) αὐτούς Herrmann, εαυτους V (10) μητε V

t sibi ex sua institutione Falcidiam retineant.
9 Quotcumque autem patroni fuerint, licet ex
naequalibus partibus domini servi fuerint, post-
uam patroni facti sunt, ex aequis partibus suc-
9a cedunt. Quod si patroni obierint, et alter
uidem liberos habeat, alter nepotes, gradu pro-
iores, id est liberi alterius patroni, excludent ne-
9b potes alterius patroni. Atque procedat vocatio
on in stirpes, sed in capita, hoc est ut pro numero
iberorum patroni portio dividatur. et si forte duo
atroni decesserint liberis relictis, alter duobus alter
uattuor, in sex partes hereditas dividitur, non in
9c duas, quod duorum patronorum liberi sunt. Si
ero unus ex [duobus] patronis suam partem repudia-
0 verit, tum partem eius reliqui patroni capiant. Sed
t si praecedens gradus repudiaverit, tum sequens
radus vocetur: admittimus enim successiones cogna-
orum in libertinis, id est ut primo repudiante
0a sequens gradus succedat. Hoc enim et in
ngenuis obtinet, quoniam et antiquitus, cum in
ereditate non erat, successio posteriorum, in tutela
amen observabatur, ut eo qui primus forte voca-
1 tus erat se excusante sequens vocaretur. Vo-
entur autem non solum descendentes patronorum
am nati, sed et postumi eorum et in adoptionem
b eis dati. antiqua igitur simulatio et observatio,
ua fingebamus patroni filiam esse filium patroni,
ublata sit: hodie enim haec quoque ad hereditatem
1a vocatur. Et vocentur non solum bonorum
ossessionem petentes, sed etiam ut legitimi here-
les, et cum heredes scripti sunt, habeant sane bo-
orum possessionem secundum tabulas: ceterae
autem bonorum possessiones quae patronis daban-

22 tur conquiescant. Quod si adoptivos liberos habent manumissi aut patroni, hos, licet filii familias sint, non filiorum loco habemus, sed extraneorum. sed et si patroni decesserint extraneis heredibus relictis, hi non vocantur ad liberti hereditatem:
23 cognationis enim iure succeditur libertis. Quoniam vero vetus bonorum possessio tum quoque competebat, cum filius liberti post manumissionem natus sine testamento et cognatione decessisset, vocabatque patris manumissorem et cognatos eius per virilem sexum, sive mansissent agnati sive status mutationem passi essent, statuebat autem, ut, si huius liberti patronus ipse libertus alius cuiusquam esset, patroni quoque patronus eiusque cognatio vocaretur, sancit constitutio, ut, si liberti liberi post manumissionem nati moriantur intestati et nullum omnino cognatum habentes, soli patronus et patrona vocentur. competit igitur hoc ius in solis filiis et filiabus liberti patrono vel patronae superstitibus, ut non amplius videantur succedere liberto (quomodo enim libertus est natus post manumissionem?), sed lucrum ex hac ipsa lege habere.
. . . sine ulla cognatione mortuis patronum patronam eorumque filios filiasque vocari et hucusque successionem consistere, ut non ex iure quod in libertis obtinet, sed ex hac nostra constitutione
24 vocentur. Illud quoque legi addere pulchrum necessariumque duximus, si contigerit, ut manumissores liberos suos exheredes fecerint nihilque eis ex facultatibus suis reliquerint, neque probari possit temere iniuriam eis factam esse, ne his quidem contra libertorum testamenta patronorum iura competere. quod si liberti intestati et sine liberis de-

φιλανθρωπίαν δὲ ὅμως καλοῦμεν, καὶ μάλιστα ἐπεὶ παρὰ πάντα[1] τὸν ἡμέτερον νόμον πρὸς τὴν φύσιν
25 *ἡρμόσαμεν. Σώζεσθαί γε μὴν καὶ τῷ τὸν ὑπεξούσιον[2] ἢ τὴν ὑπεξουσίαν ἔχοντι καὶ τοῦτον ἢ ταύτην ἠλευθερωκότι τὸ πατρωνικὸν δίκαιον, ὅπερ καὶ πρόσθεν εἶχεν, θεσπίζομεν, ὅπως, εἰ ἀδιάθετος καὶ ἄπαις ὁ ἐλευθερωθεὶς τελευτήσειεν ἢ γράψας ἐξωτικοὺς κληρονόμους, ἢ εἰς τὸ πᾶν ἐξ ἀδιαθέτου ἢ πρὸς τὸ τετραούγκιον κατὰ τῆς διαθήκης ὁ ἐλευθερώσας κληθείη, ὡσανεὶ δοκούσης* contracta fiducia *τῆς* emancipationis
26 *γεγενῆσθαι. Ταῦτα μέντοι κρατεῖν ἐπὶ τῶν τὴν ἐλευθερίαν ἐπιθέντων θεσπίζομεν, οὓς δὴ καὶ μόνους χρῆσθαι τῇ τοῦ πάτρωνος προσηγορίᾳ συγχωροῦμεν. τοὺς γὰρ δὴ κατά τινα περίνοιαν νομισθέντας ἐν τοῖς παλαιοῖς βιβλίοις πάτρωνας εἶναι, καίτοι γε οὐκ ἐλευθερώσαντας, ὁποῖον δὴ τὸν ἐλέγξαντα τὴν συμπαιγνίαν τοῦ ἀπελευθέρου, τὸν οὐκ ὄντα μετά τε[3] ἀληθείας πάτρωνα, ἐξ ὧν δὲ ὤμοσεν ψευδῶς, πειρώμενον ἑαυτῷ πατρωνικὰ περιτιθέναι δίκαια, εἰ καί[4] τις ὅλως ἕτερος τοιοῦτος ἐν τοῖς βιβλίοις ἐστίν, τοῦτον παντελῶς παντὸς κέρδους ἐκ πατρωνικοῦ δικαίου χωρίζομεν, μόνην[5] αὐτῷ τὴν ῥεβερεντίαν φυλάττεσθαι παρὰ τῶν τοιούτων δῆθεν ἀπελευθέρων συγχωροῦντες, ἐκείνους εἶναι μόνους πάτρωνας ταῖς ἀληθείαις κρίνοντες, ὅσοι ταῖς ἀληθείαις τὴν*
27 *ἐλευθερίαν ἐπιτιθέασιν. Τὰ αὐτὰ δὲ δίκαια δίδομεν καὶ τοῖς κατιοῦσιν καὶ τῇ λοιπῇ φαμιλίᾳ τῶν ἐν διαθήκαις ἢ τελευταίαις ὅλως βουλήσεσιν ἐλευθερωσάντων τινὰς κατὰ τῶν καλουμένων ὀρκίνων ἀπελευθέρων, ὡσανεὶ παρ' αὐτῶν τούτων ἐλευθερωμένων.* *PP. k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

V.[6]

SI IN FRAUDEM PATRONI[7] ALIENATIO FACTA EST.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Claudio.* Si in fraudem patroni libertus aliquid alienaverit, quatenus legitima pars deminuta est, revocandi tributam convenit esse potestatem. *S. XVI*[8] *k. Nov. Sirmi CC.*[9] *conss.* [*a.* 294]

2 *Idem AA. et CC. Iuliae.* Defuncto quidem liberto patronus intestato succedens per actionem Calvisianam in eius fraudem alienata revocare potest.
1 Verum cum patronum post liberti sui mortem ab eo fundi[10] collatam donationem habuisse ratam adseveras, manumissoris factum infirmare successores eius minime possunt. *S. VIII k. Ian. Sirmi CC.*[9] *conss.* [*a.* 294]

VI.[11]

DE OBSEQUIIS PATRONIS PRAESTANDIS.

1 [11*] *Imp. Alexander A. Zotico.* Contra patronum tuum famosam actionem instituere non potes. *PP. prid. id. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Leontogono.* Libertae, quae voluntate patroni aut iure nuptae sunt, non coguntur officium patronis suis praestare. *PP. XVII*[12] *k. Aug. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Idem A. Xantho.* Etiam qui pactione[13] data a[14] dominis manumittuntur, mero iure omne obsequium patronis debent. *PP. k. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Victorino.* Si manumissori tuo[15] vim et audaciam obiecisti ei, qui te beneficio suo ex servitute liberando, ut adversarium haberet, fecit, praeses provinciae, quatenus coercere eiusmodi temerariam licentiam debeat, aestimabit.
1 Nam si qua tibi pecunia debebatur[16] sive de rebus adversus patronum disceptatio fuerat, non protinus ad litigandum currere debueras: maxime autem si hoc facere auderes, sine atrocitate certe verborum aequitatem petitionis tuae commendare iudici potuisti, omni honore patrono debito reservato. *PP. prid. k. Oct. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

5 *Imp. Gordianus A. Sulpiciae.* Etiam liberis damnatorum consuetum obsequium libertos paternos praestare debere in dubium non venit. proinde si non agnoscunt reverentiae debitae munus, non immerito videntur ipsi[17] adversus se provocare severitatem. *PP. III non. Sept. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

6 *Idem A. Cornelio.* Libertos sive libertas, maxime quibus impositae operae non sunt, consuetum potius obsequium quam servile ministerium manumissoribus exhibere debere neque[18] vincula perpeti non est opinionis incertae. *PP. III k. April. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Metrodoro.* Neque libertis novercae inferendae iniuriae privignis eius libera facultas esse debet: paternos etiam libertos, sicuti dicis, iniuriosos tibi fuisse
1 ferendum non est. Praeses igitur provinciae vindictam tibi personarum condicioni congruentem impertiri non dubitabit. *PP. V id. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

8 *Idem AA. Hermiae.* Nec patronae tuae obsequiis refragari te fas est. *PP. XII k. Febr. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

(1) *ἐπείπερ ἅπαντα Zachariae* (2) *το των υπεξουσιων V*[a] (3) *τόν τε οὐκ ὄντα μετά scr., cf. BΣ* 28, 4, 21 (4) *καὶ εἰ Mommsen* (5) *μονην V*[b]?, *ην V vel V*[a] (6) *B* 49, 6, 14. 15. — *Cf. Dig.* 38, 5 (7) *sic V*, a libertis *ins. PCR*, aut liberti *ins. S* (8) XVI *V*, XV *P*, *om. Hal.* (9) AA. (= *a.* 293) *Mommsen* (10) fundo *V*

(11) *B* 29, 2, 10 *seqq.* — *Cf. Dig.* 37, 15 (11*) = 5, 55, 1 (12) XVII *V*, XIIII *Hal.*, VII *P* (13) pecunia *pro* pactione *interpolaverunt B* (14) a *om. V* (15) *idem B* (*κ. π.*): manumissori tuo *del. Mommsen* (16) *sic L*[b], *cum B* (*κ. π.*), debeatur *VPL*[a]*CR* (17) ipso *V contra B* (18) neque debere *Mommsen*

cesserint, pari modo indignos tamen humanitatis gratia vocamus, cum praesertim totam legem nostram
25 *ad naturam accommodaverimus. Praeterea ei quoque, qui emancipaverit eum eamve, quem quamve in potestate habet, patronatus ius, quod antea quoque habebat, servari praecipimus, ut, si emancipatus ab intestato et sine liberis decesserit vel extraneos heredes scripserit, aut in totum ab intestato aut in trientem contra testamentum manumissor vocetur, quasi emancipatio contracta fiducia videatur facta*
26 *esse. Haec autem in iis valere sancimus, qui libertatem imposuerint, quos etiam solos patroni denominatione uti permittimus. nam qui in veteribus libris subtilius patronis adnumerantur, etsi non manumiserint, velut qui collusionem liberti probavit, item qui re vera patronus non est, ex eo autem, quod falso iuravit, patronatus iura sibi vindicare conatus est, et si quis alius eiusmodi veteribus libris continetur, eum ab omni omnino lucro quod patronatus iure obvenit removemus, nisi quod reverentiam ei ab eiusmodi libertis observari permittimus, quoniam eos re vera patronos esse censemus, qui re vera libertatem imposuerint.*
27 *Eadem iura et descendentibus et reliquae familiae eorum, qui in testamentis vel quibuscumque ultimis voluntatibus aliquos manumiserint, adversus libertos qui vocantur orcinos tribuimus, tamquam si ab his ipsis manumissi essent.*

VII.[1]

DE LIBERTIS ET EORUM LIBERIS.

1 *Imp. Antoninus A. Daphno*[2]. Non est ignotum, quod ea, quae ex causa fideicommissi manumisit, ut ingratum libertum accusare non potest, cum id iudicium extra ordinem praebeatur ei, qui voluntate servo suo libertatem gratuitam praestitit, non qui debitam restituit. *PP. v k. Mai. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 *Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.* Si manumissus ingratus circa patronum suum extiterit et [3]quadam iactantia vel contumacia cervices[4] adversus eum erexerit aut levis offensae contraxerit culpam, a patronis rursus sub imperia dicionemque[5] mittatur, si in iudicio vel apud pedaneos iudices patroni querella exserta ingratum eum ostendat: filiis etiam qui postea nati fuerint servituris, quoniam illis delicta parentium non nocent, quos tunc ortos esse constiterit, dum libertate illi potirentur.
1 Sane si is, qui in nostro consilio vindicta liberatus est, post coercitionem ex paenitentia dignum se praestiterit, ut ei civitas Romana reddatur, non prius fruetur beneficio libertatis, quam si hoc patronus eius oblatis precibus impetraverit. *PP. id. April. Romae Constantino A. VII et Constantio C. conss.*[6] [*a.* 326]

3 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad senatum*[8]. Liberti non modo adversus patronos non audientur, verum etiam eandem quam patronis ipsis reverentiam praestent heredibus patronorum, quibus ingrati[9] actio sicut ipsis manumissoribus deferetur, si illi datae sibi libertatis immemores nequitiam receperint servilis ingenii. *D. VIII id. Aug. Ravennae Mariniano et Asclepiodoto conss.* [*a.* 423]

4 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp.* Libertinae condicionis homines vel eorum filii[11] si militantes docebuntur ingrati, ad servitutis nexum procul dubio reducentur[12]. *D. III k. April. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA.*[13] *conss.* [*a.* 426]

VIII.[14]

DE IURE AUREORUM ANULORUM ET DE NATALIBUS RESTITUENDIS.

1 [15]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Philadelpho.* Natales antiquos et ius ingenuitatis non ordo praestare decurionum, sed a nobis peti potuit. *D. XV k. April. Ravennae ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et CC. Eumeni.* Aureorum usus anulorum beneficio principali tributus libertinitatis[16] quoad vivunt imaginem non statum ingenuitatis praestat, natalibus autem antiquis restituti liberti ingenui nostro beneficio constituuntur. *D. XIII k. .... Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

VIIII.[17]

QUI ADMITTI AD BONORUM POSSESSIONEM POSSUNT ET INTRA QUOD TEMPUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Macrinae.* Bonorum possessio filio familias delata cum ignorante quoque patre possit peti, emolumentum et patri adlatura, si[18] ratam petitionem pater habuerit[19], amittitur transacto tempore. *Sine die et conss.*

2 [20]*Idem AA. Crispino.* Si bonorum possessio dumtaxat tibi competit proximitatis nomine, habuisti spatium centum dierum utilium, ex quo eum defunctum scisti, ad bonorum possessionem amplectendam. *PP. III non. Nov. Geta II cons.*[21] [*a.* 205]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Crescentino.* Infantis nomine agnitam bonorum possessionem et antequam loqueretur diem functi recte competere nulla dubitatio est. *PP. V*[22] *k. Ian. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

4 *Idem AA. et CC. Marcello.* Emancipata si non agnovit intra annum unde liberi bonorum possessionem, nullam ad heredes vindicationem successionis transmittere potuit. *D. XIIII*[23] *k. Mai. Heracliae CC.*[24] *conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Maximo.* Quamdiu per facti quaestionem incertum est, utrumne secundum tabulas an ab intestato, et ex quo capite possessio sit delata, ne tibi tempus agnoscendae bonorum possessionis praefinitum cedat, superstitiosam geris sollicitudinem. [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Frontinae.* Iuris ignorantiam nec mulieribus prodesse in edicti perpetui cursum de agnoscenda bonorum possessione manifestum est. *D. III k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Pars epistulae Constantii et Maximiani AA. et Severi et Maximini nobilissimorum CC.* Bonorum quidem possessionem pupilli nomine agnoscere
1 tutorem potuisse aperte declaratur. Ipse autem pupillus bonorum possessionem sine tutoris auctoritate amplecti non potest, nisi etiam impuberi sine tutoris auctoritate hoc postulanti sciens hoc competens iudex dedit bonorum possessionem: tunc enim emolumentum successionis videtur praetorio iure quaesitum esse. *VI id. Sept. Constantio et Maximiano conss.* [*a.* 305]

8 [25]*Imp. Constantinus*[26] *A. ad Dionysium.* Quicumque res ex parentum vel proximorum successione iure sibi competere confidit, sciat sibi non obesse, si per rusticitatem vel ignorantiam facti vel absentiam[27] vel quamcumque aliam rationem intra praefinitum tempus bonorum possessionem minime petisse noscatur, quoniam haec sanctio huiusmodi consuetudinis necessitatem mutavit. *PP.*[28] *prid. id. Mart. Heliopoli Constantino A. et Constant. C. conss.*[29] [320 *vel* 326]

---

(1) *B* 49, 2, 18 *seqq.* (2) dapho *VS*, daphidapono *p*, dasidapono *CR* (3) *verba* quadam ... mittatur *fortasse sumpta sunt ex Th.* 4, 10, 1: Imp. Constantinus A. ad concilium Byzacenorum. Libertis ingratis in tantum iura adversa sunt, ut si quadam iactantia u. e. cervices erexerint aut l. o. contraxerint culpam, a patronis rursus sub imperia dicionemque mittantur. D. VI k. Aug. Coloniae Agrippinae Pacatiano et Hilariano conss. (*a.* 322) (4) cervicem *V contra Th.* (*not.* 3) (5) *sic Th.*, imperio ditionemque *V*, imperio ditioneque *PCR* (6) const. a. VII et const. co. conss. *V*, constantio a. v et constante caes. coss. *Hal.*: Constantino A. VI et Constantino C. conss. (= *a.* 320) *recte emendavit Gothofredus* (7) = *Th.* 4, 10, 2: *iunge* 4, 20, 12 *et quae ibi laudantur* (8) consulibus praetoribus tribunis plebis senatui suo salutem dicunt *Th. cum locis iungendis plerisque* (9) *sic Th.*, ingratis *VR*, ingratitudinis *C* (10) = *Th.* 4, 10, 3: *iungendae videntur* 5, 4, 21 *et Th.* 4, 6, 7 (11) vel eorum filii *om. Th.* (12) *sic Th. cum B*, producentur *libri* (13) a. XII et val. a. II *Th.*, XI et val. aa. (= *a.* 425) *Hal.* (14) *Cf. Dig.* 40, 10. 11 (15) *iunge* 7, 9, 3 (16) libertinis *Cuiacius* (17) *B* 40, 1, 17 *seqq.* (18) *pro* emolumentum et p. all. si *secundum* *BΣ olim ita fere scriptum erat:* ut in pendenti sit, dum, *cf. Dig.* 37, 1, 3, 7 (19) *sic C*, habuit *PR* (20) *iunge* 6, 55, 1 (21) Geta cos. *Hal.*, Antonino A. II et Geta II conss. 6, 55, 1 (22) pp. v *P*, s. *Hal.* (23) XIIII *P*, III *Hal.* (24) AA. (*a.* 293) *Mommsen* (25) *iunge Th.* 8, 18, 4 (26) *debuit esse* Constantius, *cf. Th.* 8, 18, 4 (27) facti vel absentiam *del. cum B* (κ. π.) (28) pp. *Th.* 8, 18, 4, d. *Hal.* (29) constantio a. et constant. caes. coss. *Hal.*, constantio a. II et constante A. conss. (= *a.* 339) *recte Th.: attamen compilatores aut mutilam subscriptionem male explevisse, aut integram sed compendiis* (const.) *scriptam pariter atque inscriptionem non recte explicasse videntur, ut de anno* 320 (Constantino A. VI et Constantino C. conss.) *vel* 326 (Constantino A. VII et Constantio C. conss.) *cogitaverint: quam ob causam h. c., quae sequi debuit c.* 9, *priore loco collocaverunt*

9 [1]*Idem A.*[2] *ad populum.* Ut verborum inanium excludimus captiones, ita haec observari decernimus, ut apud quemlibet iudicem vel etiam apud duumviros qualiscumque testatio amplectendae hereditatis ostendatur, statutis prisco iure temporibus coartanda, eo addito, ut, etiamsi intra alienam vicem, id est prioris gradus, properantius exseratur, nihilo minus tamen efficaciam parem, quasi suis sita[3] curriculis, consequatur. *D. k. Febr. Laodiceae Constantio A. II et Constante A. conss.*[4] [*a.* 339]

X.

QUANDO NON PETENTIUM PARTES PETENTIBUS ADCRESCUNT.

1 [5]*Imp. Gordianus A. Marcianae.* Quotiens pluribus liberis cessante legitima successione bonorum possessio defertur, beneficium edicti perpetui quibusdam omittentibus his solis qui[6] bonorum possessionem agnoverunt portionem non petentium adcrescere in dubium non venit. *D. id. Ian. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

XI.[7]

DE BONORUM POSSESSIONE SECUNDUM TABULAS.

1 [8]*Imp. Alexander A. Vitali*[9]. Pendente appellatione a sententia, qua falsum testamentum pronuntiatum est, incerto adhuc, an defunctus intestatus decesserit, proximitatis nomine bonorum possessioni locus non est. *D. III*[10] *k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Gordianus A. Cornelio.* Bonorum quidem possessionem ex edicto praetoris non nisi secundum eas tabulas, quae septem testium signis signatae
1 sunt, peti posse in dubium non venit. Verum si eundem numerum adfuisse sine scriptis testamento condito doceri potest, iure civili testamentum factum videri ac secundum nuncupationem bonorum possessionem deferri explorati iuris est. *PP. XII k. Mart. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

XII.[11]

DE BONORUM POSSESSIONE CONTRA TABULAS QUAM PRAETOR LIBERIS POLLICETUR.

1 *Imp. Alexander A. Rufo.* Liberi contra tabulas parentium bonorum possessione admissa solis parentibus et liberis legata praestare debent secundum edictum. *PP. IIII id. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Hilarae.* Postumo nato, qui neque heres institutus a patre neque nominatim exheredatus est, testamentum rumpitur: et si contra tabulas bonorum possessio infanti[12] a tutore petita est, secundum tabulas possessio locum habere non potest. *D. k. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

XIII.[13]

DE BONORUM POSSESSIONE CONTRA TABULAS LIBERTI, QUAE PATRONIS VEL[14] LIBERIS EORUM DATUR.

1 *Imp. Gordianus A. Herculiano.* Licet ex causa fideicommissi manumissus sit, quem ex voluntate patris cum sorore te manumisisse proponis, tamen, si extraneos scripsit heredes, partis legitimae contra tabulas eius bonorum possessionem petendo, vel contra nuncupationem, si testamentum sine scriptis conditum est, intra tempora edicto praestituta eam partem poteris obtinere. *PP. VI k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

2 [15]*Imp. Theodosius A. Asclepiodoto pp.* Patronus liberti muneribus electis et operis contra[16] tabulas bonorum possessione repellitur. *D. XIII*[17] *k. Mart. Constantinopoli Victore cons.* [*a.* 424]

XIIII.[18]

UNDE LIBERI.

1 [19]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sarpedoni.* Si avus tuus relictis tribus emancipatis filiis decessit hique bonorum possessionem unde liberi acceperunt, pro[20] portione heredes eos extitisse palam est. *PP. IIII non. Mart. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

2 *Idem AA. et CC. Zosimo.* Ex testamento vel ab intestato existente filio vel nepote suo herede nemo potest intestato heres existere. *D. VII id. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

3 [21]*Imp. Constantius A. ad Leontium comitem Orientis.* Qui se patris post avum intestatum defuncti[22] negat heredem, mortui[23] avi paterni[24] suscipere facultates non potest, maxime emancipatus, nisi per bonorum possessionem ad huiusmodi beneficium pervenerit. *D. VIII id. April. Limenio et Catulino conss.* [*a.* 349]

XV.[25]

UNDE LEGITIMI ET UNDE COGNATI.

1 *Imp. Alexander A. Ulpio.* Consobrinorum tuorum intestatorum bona, si ad prioris necessitudinis neminem iure pertinuerunt, tuque eorum possessionem agnovisti, persequi non prohiberis. *D. IIII id. Ian. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sozioni.* Cum propiorem[26] sobrinum[27], id est natum a consobrina, rebus humanis intestatum defunctum proponas, intellegis sine auxilio bonorum possessionis eius te successionem vindicare non posse. *D. VII k. Iun. Laodiceae*[28] *AA. conss.* [*a.* 290]

3 *Idem AA. et CC. Felici.* Nepotibus avi materni pro virili portione etiam iure honorario successio defertur. *D. id. Oct. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Syriscae.* Non hoc, an tenuerit quis res hereditarias nec ne, sine voluntate adquirendae sibi hereditatis, quaerendum est, sed an admisit hereditatem vel bonorum possessionem. *D. XI k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Platoni.* Certum est quidem cognationis iure citra admissionem bonorum possessionis neminem[29] posse succedere: defuncti vero cognati succedere nolentes petere bonorum possessionem non urguentur. *D. XII k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

(1) *iunge* 6, 23, 15. 6, 37, 21 (2) idem a. *confirmat* 5, 70, 7, 3, *cum hanc constitutionem Constantino adscribat* (3) sita *Mommsen*, scitam *RM*ᵃ?, sitam a *CM*ᵇ, sit usa *edd.*: *καὶ μὴ ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις γενομένη B, εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις ἐχρήσαντο τῇ διαμαρτυρίᾳ BΣ* (4) constantio … conss. *supplevi ex* 6, 23, 15. 6, 37, 21 (5) *B* 40, 7, 1 (6) solis qui *P*, qui soli *CR* (7) *B* 40, 7 — *Cf. Dig.* 37, 11 (8) *iunge* 6, 24, 3 (9) militi *addit* 6, 24, 3 (10) VI 6, 24, 3 (11) *Cf. Dig.* 37, 4 (12) infanti *P*ᵃ*C*, infantis nomine *P*ᵇ (13) *B* 40, 7, 4. 5 — *Cf. Dig.* 37, 14 (14) vel *SCR*, et *P* (15) = *Th.* 4, 4, 7: *iunge* 6, 36, 8 *Th.* 2, 19, 7 (16) contra *V*ᵇ*CR Th.*, a contra *V*ᵃ*P* (17) XIII *V Hal.*, III *L*ᵇ, X *Th.* 4, 4, 7, VII *Th.* 2, 19, 7 (18) *Cf. Dig.* 38, 6 (19) *B* 40, 3, 19 (20) pro *V*, pro rata *CR* (21) = *Th.* 8, 18, 5: *iunge* 6, 30, 15 (22) post a. i. defuncti *om. Th.* (23) defuncti *Th.* (24) paterni *om. Th.* (25) *B* 40, 8 — *Cf. Dig.* 38, 7. 8 (26) *sic C*, propriorem *R* (27) sobrino *scr.*, *cf. Dig.* 38, 10, 1, 7 *Festus v.* Propius (28) ipsis IIII et III *ins. Mommsen* (29) sic *V*?*C*ᵇ, nemini *C*ᵃ

XVI.[1]

DE EDICTO SUCCESSORIO.

1 [2]*Imp. Alexander A. Iulio.* Si mater tua propter furorem suum patrui sui bonorum possessionem non accepit, tu filius eius ad eorundem bonorum patrui magni possessionem ex edicto, quo prioribus non petentibus sequentibus permittitur, admissus es. *PP. IIII id. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Firmo.* Si aviae frater eorum, de quorum successione agitur, velut ex testamento adiit hereditatem, quos intestatos decessisse ac falsum testamentum prolatum contendis, et ab intestato non petita bonorum possessione vita functus est, ac tu licet quinto gradu constitutus ex successorio capite petisti bonorum possessionem vel necdum exclusus petas, eorum successionem potes vindicare. nam si is, quem quarto gradu constitutum non ambigitur, ex edicto petiit nec hoc te latuit, frustra nobis supplicasti. *S. VI id. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

XVII.[3]

DE CARBONIANO EDICTO.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Florae.* Si tibi ac filio tuo status ab his contra quos supplicas movetur quaestio, perspicis praemature rerum, quas velut de patris successione filius tuus vindicat, restitutionem postulari, cum, si in pupillari permaneat aetate, secundum formam edicti Carboniani data bonorum possessione satisdatione impleta tunc demum in possessionem eum constitui conveniat vel hac non oblata portionem ab omnibus quam vindicat possideri, servitutis vero quaestionem in tempus differri pubertatis. *S. XII k. Nov. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

2 [4]*Impp. Valentinianus Theodosius et Arcadius*[5] *AAA. ad Rufinum pp.* Carbonianum edictum sub personis legitimis indubitato matrimonio, custodito partu et probata legitima successione defertur, scilicet ut in possessione novus heres constitutus[6] usque ad pubertatis annos sine inquietudine rebus utatur interdum alienis. *D. IIII k. Oct. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

XVIII.[7]

UNDE VIR ET UXOR.

1 [8]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* Maritus et uxor ab intestato invicem sibi in solidum pro antiquo iure succedant, quotiens deficit omnis parentium liberorum seu propinquorum legitima vel naturalis successio, fisco excluso. *D. X k. Mart. Constantinopoli Felice et Tauro*[9] *conss.* [*a.* 428]

XVIIII.[10]

DE REPUDIANDA BONORUM POSSESSIONE.

1 [11]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Theodotiano.* Emancipatus repudiata bonorum possessione absentiae patroni causae velamento rursum ad eandem redire quaestionem frustra conatur. *Sine die et conss.*[12] [*a.* 294]

2 [13]*Idem AA. et CC. Theodoro.* Filio delatam bonorum possessionem patri ad fraudem filii repudiare non licet. *S. VI k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XX.[14]

DE COLLATIONIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Deuteriae.* Emancipatos liberos testamento heredes scriptos et ex eo successionem obtinentes a patre donata fratri conferre non oportere, si pater, ut hoc fiat, supremis iudiciis non cavit, manifesti iuris est. *PP. III id. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 *Idem A. Primo.* Si pater intestato[15] decessit relictis duobus filiis et filia, cuius nomine dotem promiserat, portiones hereditatis aequae sunt et dos nihilo minus ita conferenda est, ut pro portionibus fratres eius a necessitate praestandae eius liberentur. *PP. IIII id. Sept. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Idem A. Alexandro.* Pactum dotali[16] instrumento comprehensum, ut contenta dote quae in matrimonio collocabatur nullum ad bona paterna regressum haberet, iuris auctoritate improbatur nec intestato patri succedere filia ea ratione prohibetur. dotem sane quam accepit fratribus qui in potestate manserunt conferre debet. *D. XIIII*[17] *k. Iul. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

4 *Imp. Gordianus A. Marino.* Filiae dotem in medium ita demum conferre coguntur, si vel ab intestato succedant vel contra tabulas petant: nec dubium est profecticiam seu adventiciam dotem a patre datam vel constitutam fratribus qui in potestate fuerunt conferendam esse. his etenim, qui in familia defuncti non sunt, profecticiam tantummodo dotem post varias prudentium opiniones conferri placuit. *PP. IIII id. Mart.*[18] *Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Idem A. Alexandrae.* Dotis quidem petitio perseverante matrimonio tibi non competebat: quamvis enim eam intestato patre defuncto fratri conferre debueras, non tamen eo nomine adversus maritum tibi actio potuit esse, cum eo minus in partem tibi delatae successionis patris auferre potueris. *D. non. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

6 *Idem A. Claudio.* Ea demum ab emancipatis fratribus his qui manserunt in potestate conferri consueverunt, quae in bonis eorum fuerunt eo tempore, quo pater fati munus implevit, exceptis videlicet quae ab ipsis aliis debentur. *D. VII k. Mai. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

7 *Imp. Philippus A. Tyranniae.* Filiam testamento patris institutam heredem fratribus isdemque coheredibus dotem conferre non oportere, nisi pater hoc ipsum specialiter designavit, explorati iuris est. *PP. VI k. Mai. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

8 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Callippo.* Si soror tua in paternorum bonorum divisione te fefellit nec dotem, quam acceperat a patre vestro intestato diem functo, contulit, praeses provinciae examinatis partium adlegationibus cum bonis dotem confundi iubebit et, quod deducta ratione plus apud eam esse animadverterit, restitui tibi iubebit. idem est et si arbitro[19] dato divisio celebrata est. *S. VI id. Iul. ipsis AA. conss.* [*a.* 290]

(1) *Cf. Dig.* 38, 9 (2) *B* 40, 2, 3 (3) *B* 40, 5, 17. 18. — *Cf. Dig.* 37, 10 (4) = *Th.* 4, 3, 1: *iunge Th.* 2, 12, 5. 4, 8, 9. 11, 30, 52 (5) *sic etiam Th.* 11, 30, 52, imppp. Theodosius Arcadius et Honorius *Th.* 2, 12, 5. 4, 8, 9 (6) locatus *Th.* (7) *Cf. Dig.* 38, 11 (8) = *Th.* 5, 1, 9 *B* 45, 5, 2: *iunge* 2, 57, 2. 5, 3, 17. 5, 4, 22. 5, 11, 6. 6, 24, 11. 6, 61, 2 (9) felice et tauro *Th.*, hierio et tauro *V*, hierio et ardaburio (= *a.* 427) *Hal.: propter argumentum et diem dubitari nequit, quin h. c.* II. *sumpta sit ex Th.* 5, 1, 9: *Egnatianus igitur habuit ut V*) Ardaburio *emendavit Haloander* (10) *B* 40, 8 (11) = 2, 6, 4: *iunge* 2, 4, 38. 6, 31, 3 (12) s. VIII (IIII 2, 6, 4, k. Ian. Nicomediae CC. conss. 2, 4, 38. 2, 6, 4, sine die CC. conss. 6, 31, 3 (13) *cf.* 2, 18, 23 (14) *B* 41, 7, 19 *seqq.* — *Cf. Dig.* 37, 6 (15) *sic V*, intestatus *CR cum B* (16) *sic CR cum B*, dotale *V* (17) XIIII *Hal.*, III *V* (18) *sic Hal.*, VI id. mai. *P* (19) *sic C*, arbitrio *R*

9 *Idem AA. et CC. Onesimo.* Si emancipati utrique fuistis a patre, collatio cessat. si autem frater tuus in potestate mortis tempore fuerat nec ullum testamentum relictum vel novissimum iudicium communis patris teque emancipatum probatum fuerit, ab intestato te ad successionem paternam venientem ad collationem forma edicti perpetui certo iure provocat. *S. vi k. Mai. Heracliae AA.*[1] *conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Irenaeae.* A patre verbis precariis in codicillis relictum extero iure capiens filia ad collationem dotis urgueri non potest. *S. vi k. Dec. Sirmi AA.*[1] *conss.* [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Artemiae.* Postumo praeterito[2] patris testamentum rumpenti atque intestato succedenti emancipatum petita bonorum possessione conferre debere bona sua perpetuo edicto cavetur, cum his etiam, qui sui futuri essent, si vivo patre nati fuissent, conferri manifeste significatur, et emancipatis, si legi datae collationi[3] non pareatur, denegandas actiones non est ambigui iuris. *PP. v k. Ian. ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Nilanthiae.* Filiae, licet maneat in sacris, si dotem non conferat, quam mortis tempore communis patris habuit, fratribus in eadem familia constitutis, actiones hereditarias negari non
1 ambigitur. Unde consulte ac pro iuris ratione collationem fratribus tuis, quos in patris communis mortis tempore fuisse potestate proponis, offers[4].
2 Quin autem fratres tui durantes in familia patris peculium, si hoc neque castrense neque relictum eis doceatur, praecipuum habere non possint[5], sed in divisione paternae veniat hereditatis, nec quicquam mutet, penes quem res ex hoc proficiscentes et in eadem causa durantes constitutae reperiantur, absoluti manifestique iuris est. *D. xi k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Antistiae.* Si donatione tibi post mortem patris quaesisti fundum, soror tua portionem eius vindicare non potest. nam si is filiae familias constitutae tibi a patre donatus est, cum sorore patri communi succedens eum praecipuum habere contra iura postulas. *D. vi id. Febr. Sirmi isdemque*[6] *CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC. Stratonicae.* Si maritus quondam tuus ab intestato patri suo heres extitit et ei postumus editus successit, actionem hereditariam amitae filii vestri, quam habuit patris sui mortis tempore, dotem non conferenti denegare praeses non dubitabit. *PP. vii k. Mart. Trimontii Tusco et Anullino conss.*[7] [*a.* 295]

15 *Idem AA. et CC. Philippo.* Nec emancipati post mortem communis patris quaesita conferre coguntur, sed haec retinentes eius bona pro hereditaria dividunt portione. *D. id. Dec. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

16 [8]*Idem AA. et CC. Socrati.* Filiam cum fratribus suis heredibus intestato patri succedentem ultra relictum codicillis non conferentem dotem iudicio familiae erciscundae nihil posse consequi summa cum ratione placuit. *D. v k. Ian. ipsis CC. conss.* [*a.* 294]

17 [9]*Imp. Leo A. Erythrio pp.* Ut liberis tam masculini quam feminini sexus, iuris sui vel in potestate constitutis, quocumque iure intestatae successionis, id est aut testamento penitus non condito vel, si factum fuerit, contra tabulas bonorum possessione petita vel inofficiosi querella mota rescisso, aequa lance parique modo prospici possit, hoc etiam aequitatis studio praesenti legi credidimus inserendum, ut in dividendis rebus ab intestato defunctorum parentium tam dos quam ante nuptias donatio conferatur, quam pater vel mater, avus vel avia, proavus proavia paternus vel maternus dederit vel promiserit pro filio vel filia, nepote vel nepte aut pronepote sive pronepte, nulla discretione intercedente, utrum in ipsas[10] sponsas pro liberis suis memorati parentes donationem contulerint, an in ipsos sponsos earum, ut per eos eadem in sponsas donatio celebretur: ut in dividendis rebus ab intestato parentis, cuius de hereditate agitur, eadem dos vel ante nuptias donatio ex substantia eius profecta conferatur: emancipatis videlicet liberis utriusque sexus pro tenore praecedentium legum, quae in ipsa emancipatione a parentibus suis (ut adsolet fieri) consequuntur vel post emancipationem ab isdem adquisierint, collaturis. *D. v k. Mart. Marciano cons.* [*a.* 472]

18 [11]*Imp. Anastasius A. Constantino pp.* Liberos, qui nostrae legis[12] auctoritate per oblationem precum et imperiale rescriptum sui iuris effecti fuerint, ad similitudinem ceterorum, qui emancipati ex antiquo iure sunt, collationes facere iubemus compelli secundum ea, quae super ceteris emancipatis statuta sunt. *D. xii k. Aug. Constantinopoli Probo et Avieno iuniore conss.* [*a.* 502]

19 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Illam merito dubitationem amputare duximus, quae super collatione dotis vel ante nuptias donationis inter certas
1 personas satis iam ventilata est. Nam si intestatus[13] quis defunctus esset filio vel filiis vel filia vel filiabus relictis et ex mortua filia cuiuscumque sexus aut numeri nepotibus, vel si qua intestata defuncta esset filio quidem vel filiis similiter relictis, ex mortuo vero filio vel filia itidem nepotibus cuiuscumque sexus, de modo quidem successionis minime dubitabatur, sed palam erat, quod huiusmodi nepotes duas partes maternae vel paternae portionis tantummodo haberent, tertiam partem patruis suis vel avunculis vel amitis vel materteris pro iam po-
2 sita constitutione[14] concedentes. De collatione vero dotis vel ante nuptias donationis, quam defuncta persona pro filio vel filia superstitibus et pro mortuo vel mortua filio vel filia dedisset, multa dubitatio orta est, superstitibus quidem filiis defunctae personae non debere se dotem et ante nuptias donationem pro se datam a suo patre vel matre conferre filiis mortui fratris sui vel mortuae sororis suae contendentibus eo, quod nulla constitutio super huiuscemodi collatione posita est, nepotibus vero mortuae personae non tantum huic resistentibus, sed etiam illud adserentibus, quod onus collationis constitutione[15] Arcadii et Honorii divae memoriae sibi impositum in personis tantummodo suorum avunculorum, non etiam patruorum vel amitarum vel ma-
3 terterarum locum habere potest. Talem igitur subtilem dubitationem amputantes praecipimus tam filios vel filias defunctae personae dotem vel ante nuptias donationem a parentibus suis sibi datam conferre nepotibus vel neptibus mortuae personae, quam eosdem nepotes vel neptes patruis suis aut avunculis, amitis etiam et materteris dotem et ante nuptias donationem patris sui vel matris, quam pro eo vel ea mortua persona dedit, similiter conferre, ut commixtis huiusmodi collationibus cum bonis mortuae personae duas quidem partes nepotes vel neptes habeant illius portionis, quae patri vel matri eorum, si superesset, deferebatur, tertiam vero eiusdem portionis partem una cum sibi competentibus portionibus filii vel filiae defunctae personae, cuius de hereditate agitur, capiant. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. ii cons.* [*a.* 528]

20 *Idem A. Menae pp.* Illud sine ratione a quibusdam in dubietatem deductum plana sanctione revelamus, ut omnia, quae in quarta portione ab

(1) aa. *scripsi*, cc. *Hal.* (2) et *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) (3) *sic PCR*[b], collationis *R*[a]: *τῇ ἀπὸ τοῦ νόμου δοθείσῃ συνεισφορᾷ* *BΣ* (*κ. π.*), *quasi esset* lege: *Mommseno* collationi *ex glossa adiectum videtur* (4) *sic PC*[b]*R*[a], offer *R*[b], offer *vel* offer. *C*[a] (5) possunt *libri* (6) ipsis *scr.*

(7) Trimontii ... conss. *Hal.*, CC. conss. (*a.* 294) *Mommsen Zeitfolge p.* 443 (8) *iunge* 3, 36, 24 (9) *iunge* 5, 9, 6. 6, 61, 4 (10) ipsas *cum B delet Mommsen* (11) *iunge* 6, 58, 11. 8, 48. 5 (12) 8, 48, 5 (13) *sic C*, intestato *R* (14) 6, 55, 9 (15) *Th.* 5, 1, 5

intestato successionis computantur his, qui ad actio-
nem de inofficioso testamento vocantur, etiam si
intestatus is decesserit, ad cuius hereditatem veniunt,
1 omnimodo coheredibus suis conferant. Quod
tam in aliis quam in his, quae occasione militiae
uni heredum ex defuncti pecuniis adquisitae lucra-
tur is qui militiam meruit, locum habebit, ut lucrum,
quod tempore mortis defuncti ad eum pervenire pot-
erat, non solum testamento condito quartae parti
ab intestato successionis computetur, sed etiam ab
2 intestato conferatur. Haec autem regula, ut
omnia quae portioni quartae computantur etiam ab
intestato conferantur, minime e contrario tenebit,
ut possit quis dicere etiam illa quae conferuntur
omnimodo in quartam partem his computari, qui
ad de inofficioso querellam vocantur: ea enim tan-
tummodo ex his quae conferuntur memoratae por-
tioni computabuntur, pro quibus specialiter legibus,
3 (1) ut hoc fieret, expressum est. Ad haec, cum
ante nuptias donatio vel dos a patre data vel matre
vel aliis parentibus pro filio vel filia, nepote vel
nepte ceterisque descendentibus conferatur, si unus
quidem vel una liberorum ante nuptias tantummodo
donationem vel dotem, non etiam simplicem dona-
tionem accepit vel acceperit, alter vero vel altera
neque dotem neque donationem ante nuptias a pa-
rente suo suscepit vel susceperit, sed simplicem tan-
tummodo donationem, ne ex eo iniustum aliquid
oriatur, ea quidem persona, quae ante nuptias do-
nationem vel dotem suscepit, conferre eam cogenda,
illa vero, quae simplicem tantummodo donationem
meruit, ad collationem eius minime coartanda: si
quid huiusmodi accidit vel acciderit, iubemus ad
similitudinem eius, qui ante nuptias donationem vel
dotem conferre cogitur, etiam illam personam, quae
nulla dote vel ante nuptias donatione data solam
simplicem donationem a parentibus suis accepit,
conferre eam nec recusare collationem eo, quod
simplex donatio non aliter confertur, nisi huiusmodi
legem donator tempore donationis suae indulgen-
tiae imposuerit. *D. VIII id. Aug.*[1] *Constantinopoli
Decio vc. cons.* [*a.* 529]

21 *Idem A. Iohanni pp.* Ut nemini super colla-
tione de cetero dubietas oriatur, necessarium duxi-
mus constitutioni, quam iam favore liberorum feci-
mus[2], hoc addere, ut res, quas parentibus adquirendas
esse prohibuimus, nec collationi post obitum eorum
1 inter liberos subiaceant. Ut enim castrense
peculium in communi[3] conferre in hereditate divi-
denda ex[4] prisci iuris auctoritate minime cogeban-
tur, ita et alias res, quae minime parentibus adqui-
runtur, proprias liberis manere censemus. *D. XV
k. Nov. Lampadio et Oreste vv. cc. conss. anno
secundo.*[5] [*a.* 532]

XXI.[6]
DE TESTAMENTO MILITIS.

1 *Imp. Antoninus A. Floro militi.* Frater tuus
miles si te specialiter bonis quae in paganico habe-
bat heredem fecit, bona quae in castris reliquit pe-
tere non potes, etiamsi is qui eorum heres institutus
est adire ea noluerit: sed ab intestato succedentes
veniunt, modo si in eius loco substitutus non est[7]
et liquido probatur fratrem tuum castrensia bona
ad te pertinere noluisse[8]. nam voluntas militis ex-
peditione occupati pro iure servatur. *Accepta V
id. Sept. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Septimo militi.* Miles si castrensium
tantummodo bonorum commilitonem suum instituit
heredem, cetera bona eius ut intestati defuncti mater
eius iure possedit. quod si extraneum scripsit here-
dem isque adiit hereditatem, bona eius in te trans-
ferri non iure desideras. *PP. XI k. Mart. Anto-
nino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Vindiciano.* Quamquam militum testa-
menta iuris vinculis non subiciantur, cum propter
simplicitatem militarem quomodo velint et quomodo
possint ea facere his concedatur, tamen in Valeriani
quondam centurionis testamento institutio etiam iure
1 communi accepit auctoritatem. Nam cum pater
familias filiam ex duabus unciis, uxorem ex uncia
heredem scripserit nec de residuis portionibus quic-
quam significaverit, in tres partes divisisse eum ap-
paret hereditatem, ut duas habeat quae sextantem
accepit, tertiam quae ex uncia est heres instituta. *PP.
k. Nov. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Imp. Alexander A. Iunio.* Si Rufinus vir cla-
rissimus tribunus laticlavius[9] maior annis lege de-
finitis faciens testamentum te manumisit, iustam tibi
1 libertatem competisse scire debes. Quod si mi-
nor ex lege constitutis fuerit, cum faceret testamen-
tum, lege impediente nullam libertatem adeptus es,
2 quae in hac parte nec militibus remissa est. Quod si
idem testator causam manumittendi te habuit, quae
probabilis vivo manumittente consilio futura esset,
quia per fideicommissum data libertas a quolibet
minore annis ei, cuius causa probari potuit, prae-
stari debet[10], et ex testamento militis eiusmodi
servis iustam libertatem competere consequens est.
PP. XVI k. Dec. Alexandro A. cons. [*a.* 222]

5 *Idem A. Sozomeno.* Ex testamento militis, sive
adhuc in militia sive intra annum missus honeste
decessit, hereditas et legata omnibus quibus relicta
sunt debentur, quia inter cetera, quae militibus con-
cessa sunt, liberum arbitrium quibus velint relin-
quendi supremis suis concessum est, nisi lex spe-
cialiter eos prohibuerit. *PP. XVII k. Febr. Iuliano
et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Valenti.* In testamento quidem eius,
qui non miles fuit, si duobus heredibus institutis,
altero, cui potuit usque ad tempus pubertatis pa-
rens facere testamentum, altero, cui posteaquam
heres extitit substituere non potuit, invicem substi-
tutio eisdem verbis facta esset, in eum solum ca-
sum eam locum habere et sententiis prudentium
virorum et constitutionibus divorum parentium meo-
rum placet, quo utrique pari ratione potuit substi-
1 tui. Sed cum ex testamento militis controver-
siam esse proponas, defuncta parvula eius filia,
posteaquam heres extitit patri, cum qua simul
aequis partibus heres institutus eras substitutione
invicem facta, et mater quidem intestatae filiae sibi
successionem defendat, tu[11] autem ex substitutione
ad te pertinere contendas, iuris quidem ratio mani-
festa est licere militibus proprio privilegio etiam
heredibus extraneis, posteaquam heredes extiterint,
2 mortuis substituere. Sed tibi probandum est,
an ita frater tuus senserit. *PP. XII k. Mai. Fusco
et Dextro conss.* [*a.* 225]

7 *Idem A. Fortunato.* Ex his verbis: 'Fortunato
liberto meo do lego' vindicare tibi libertatem non
1 potes, si pagani testamentum proponatur. At
enim cum testatorem militem fuisse proponas, si
non errore ductus libertum te credidit, sed dandae
libertatis animum habuit, libertatem, et quidem
directam, competere tibi, sed et legati vindicationem
habere praerogativa militaris privilegii praestat. *PP.
XII k. Iul.*[12] *Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

8 *Imp. Gordianus A. Aeternio militi.* Certi iuris
est militem ad tempus etiam heredem instituere posse.
PP. III k. Oct. Pio et Pontiano conss. [*a.* 238]

9 *Idem A. Valerio.* Sicut certi iuris est militem,
qui scit se filium habere aliosque scripsit heredes,
tacite eum exheredare intellegi, ita si ignorans se

(1) April. *scr.* (2) 6, 61, 6 (3) communi *confirmant Graeci* (4) ex *C cum Graecis*, et ex *PR* (5) Nov. post cons. Lampadii et Orestis vv. cc. *Beck* (6) *B* 35, 21, 11 *seqq.* — *Cf. Dig.* 29, 1 *Inst.* 2, 11 (7) es $C^b R^b$ (8) voluisse $C^b R^b$ *contra B* (9) *sic edd.*, latis clavis *C*, datis clavis *R*, laticlaius *W* (10) *sic* R^b, deberet *VC*, debere R^a (11) tu *CR*, ut *V* (12) iul. *V*, ianuar. *Hal.*

filium habere alios scribat heredes, non esse filio ademptam hereditatem, sed minime valente testamento, si sit in potestate, eum ad successionem venire in dubiis non habetur. *PP. v non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

10 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Iustino militi.* Si, cum vel in utero haberetur filia inscio patre milite, ab eo praeterita sit, vel cum in rebus humanis eam non esse falso rumore prolato pater putavit, nullam eius testamento fecit mentionem, silentium huiusmodi exheredationis notam nequaquam
1 infligit. Is autem miles, qui testamento filiam appellavit eique legatum dedit, non instituendo eam heredem exheredavit. *PP. xii k. Iun. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

11 *Idem A. et C. Aemilio militi.* Captatorias institutiones et in militis testamento nullius esse momenti manifestum est. *PP. vii k. Iul. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

12 *Idem A. et C. Domitiae.* In testamento militis legem Falcidiam et in legatis et in fideicommissis cessare explorati iuris est. sane si quid ultra vires patrimonii postulatur, competenti defensione tueri te potes. *PP. vi non. Iul. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

13 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Claudiae.* Et militibus nostris, centurionibus quoque ob flagitium militare damnatis non aliarum quam castrensium rerum testamenta facere permittitur et intestatis iure proprio succeditur a fisco. *PP. non. Aug. Valeriano et Gallieno AA.*[1] *conss.* [*a.* 254]

14 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. heredibus Maximae.* Si a fratre suo militante mater vestra scripta heres successionem eius sibi quaesiit, quamvis testamenti scriptura non continet iuris observationem, hanc hereditatem fratrem testatoris vel eius filios ab intestato evincere non potuisse iure constitit. *S. v non. Mai. Auris CC. conss.* [*a.* 294]

15 *Imp. Constantinus A. ad populum.* Milites in expeditione degentes, si uxores aut filios aut amicos aut commilitones suos, postremo cuiuslibet generis homines amplecti voluerint supremae voluntatis adfectu, quomodo possint ac velint testentur, nec uxorum aut filiorum eorum, cum voluntatem patris reportaverunt, meritum aut libertas dignitas-
1 que quaeratur. Proinde sicut iuris rationibus licuit ac semper licebit, si quid in vagina aut in clipeo litteris sanguine suo rutilantibus adnotaverint, aut in pulvere inscripserint gladio sub ipso tempore, quo in proelio vitae sortem derelinquunt, huiusmodi voluntatem stabilem esse oportet. *D. iii id. Aug. Nicomediae Optato et Paulino conss.*[2] [*a.* 334]

16 *Imp. Anastasius A. Hierio pp.* Scriniarios vel apparitores, qui virorum magnificorum magistrorum militum iussionibus vel actibus obtemperant, etsi nomina eorum matriculis militaribus referri videantur, nullatenus in ultimis a se conficiendis voluntatibus iuris militaris habere facultatem decernimus. *D. id. Febr. Constantinopoli Paulo vc. cons.* [*a.* 496]

17 [3]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Ne quidam putarent in omni tempore licere militibus testamenta quomodo voluerint componere, sancimus his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, memoratum indulgeri circa ultimas voluntates conficiendas beneficium. *D. iiii id.*[4] *April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

18 *Idem A. Iohanni pp.* Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, si tribunatum numeri mereantur, ultimum elogium conficere posse, attamen indignum nostris temporibus esse videtur eum, qui stabilem mentem nondum adeptus est, propter privilegia militum sapientium hominum iura pertractare et in tenera aetate ex tali licentia parentibus forte suis vel aliis propinquis nocere propriam substantiam extraneis relinquentem. ideoque hoc fieri nullo modo concedimus. *D. xii*[5] *k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno ii.* [*a.* 532]

XXII.[6]

QUI FACERE TESTAMENTUM POSSUNT VEL NON POSSUNT.

1 *Imp. Gordianus A. Petronio militi.* Quamquam omnium bonorum socer tuus itemque frater eius socii fuerunt, tamen non eo minus idem frater eius, cum fati munus impleret, testamento suo potuit sibi
1 heredem instituere quem vellet. Item non idcirco minus is testamenti factionem habet, quod indivisam successionem cum sorore sua dicatur habuisse. *PP. xii k. Aug. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*[7] *Viatori et Pontiae.* Si is, qui tecum uxorem tuam heredem scripsit, quando testamentum ordinavit, sanae mentis fuerit nec postea alicuius sceleris conscientia obstrictus, sed aut impatiens doloris aut aliqua furoris rabie constrictus se praecipitem dedit, eiusque innocentia liquidis probationibus commendari potest a te, adscitae mortis obtentu postremum
1 eius iudicium convelli non debet. Quod si futurae poenae metu voluntaria morte supplicium antevenit[8], ratam voluntatem eius conservari leges vetant. *PP. k. Dec. ipsis iiii et iii AA. conss.* [*a.* 290]

3 *Idem AA. et CC. Licinio.* Senium quidem aetatis vel aegritudinem corporis sinceritatem mentis tenentibus testamenti factionem certum est non au-
1 ferre. Filiam autem, quae[9] in potestate est, testamentum facere non posse indubitati iuris est. *S. iiii non. April. Sirmi CC.*[10] *conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Rhodoni.* Si frater patruelis tuus ante quartum decimum aetatis annum suae decessit, cum facere non potuit testamentum, nihil
1 ex eius postremo recte postulatur iudicio. Nam si hanc aetatem egressus, licet vigoris necdum emersissent vestigia, suum ordinavit sollemniter iudicium, hoc convellere[11] frustra conaris. *S. iii id. Nov. Pantichi CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Imp. Constantius A. ad Rufinum pp.* Eunuchis liceat facere testamentum, componere postremas exemplo omnium voluntates, conscribere codicillos salva testamentorum observantia. *D. v k. Mart. Sirmi Constantio A. v et Constantio C. conss.* [*a.* 352]

6 *Idem A. ad Volusianum pu.*[12] Si quis imperatorem forte heredem instituerit, habeat mutandi iudicii facultatem, et quemcumque voluerit secundum leges in testamento suo heredem scribendi. *D. xii k. Mart. Mediolani Arbitione et Lolliano conss.* [*a.* 355]

7 *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Maximum.* Cum heredes instituuntur imperator seu Augusta, ius commune cum ceteris habeant: quod et in codicillis vel fideicommissariis epistulis iure scriptis observandum erit. et sicuti priscis legibus cautum est, imperatori quoque vel Augustae testamentum facere liceat et mutare. *D. vii id. Aug. Contionaci*[13] *Gratiano A. ii et Probo conss.* [*a.* 371]

8 *Imp. Iustinus A. Demostheni pp.* Hac consultissima lege sancimus, ut carentes oculis seu morbo vel ita nati per nuncupationem suae condant moderamina voluntatis, praesentibus septem testibus, quos

(1) aa. *V*, aa. iii et ii (= *a.* 255) *Hal.* (2) *sic V? Hal.*, Paulino et Iuliano conss. (= *a.* 325) *I. Gothofredus* (3) *iunge* 2, 50, 8. 7, 35, 8 (4) vi id. 2, 50, 8, k. 7, 35, 8: *scr.* viii id. (5) xii *V*, *om. Hal.*: xv *scr.* (6) *B* 35, 3 — *Cf. Dig.* 28, 1 *Inst.* 2, 12 (7) et CC. *recte om. dett.* (8) *sic CR*, antevertit *V?* (9) *sic V*, filium autem qui *PCR* (10) cc. *Hal.*, aa. *V* (11) *sic A*, evellere *VPR* (12) pu. *VR*[b], pp. *SC*, praefectum *R*[c]: pp. *confirmant* 7, 62, 22. *Th.* 11, 36, 12, *inprimis Th.* 11, 34, 2, vic. urbis *est in Th.* 3, 12, 2 (13) *sic Herrmann cum Th.* 2, 4, 3. 4, 6, 4. 9, 3, 5. 11, 1, 17, cornionaci *V*

aliis quoque testamentis interesse iuris est, tabulario etiam: ut cunctis ibidem collectis primum ad se convocatos omnes, ut sine scriptis testentur[1], edoceat, deinde exprimat nomina specialiter heredum et dignitates singulorum et indicia, ne sola nominum commemoratio quicquam ambiguitatis pariat, et ex quanta parte vel ex quotis[2] unciis in successionem admitti debeant et quod unumquemque legatarium seu fideicommissarium adsequi velit: omnia denique palam edicat, quae ultimarum capit dispositionum
1 series lege concessa. Quibus omnibus ex ordine peroratis uno eodemque loco et tempore, sed et tabularii manu conscriptis sub obtentu septem (ut dictum est) testium et eorundem testium manu subscriptis, dehinc consignatis tam ab isdem testibus quam a tabulario, plenum obtinebit robur testantis
1a arbitrium. Quae in eundem modum erunt observanda, quamvis non heredes instituere, sed legata solum vel fideicommissa et in summa quae codicillis
1b (1) habentur congrua duxerit ordinanda. At cum humana fragilitas mortis praecipue cogitatione turbata minus memoria possit res plures consequi, patebit eis licentia voluntatem suam sive in testamenti vel in codicilli tenore compositam cui velint scribendam credere, ut in eodem postea collocatis testibus et tabulario, re etiam (ut dictum est) patefacta, cuius causa convocati sunt, et chartula prometur, quam susceptam testatori recitabit tabularius simul et testibus, ut, ubi tenor eorum[3] cunctis innotuerit, elogium ipse suum profiteatur agnoscere et ex animi sui quae lecta sunt disposuisse sententia, et in fine subscriptio sequatur testium nec non omnium signacula tam testium (prout dictum est)
2 quam tabularii. Sed quia tabulariorum copia non in omnibus locis datur quaerentibus, iubemus, ubi tabularius reperiri non possit, octavum adhiberi testem, ut, quod tabulario pro supra dicto modo commisimus, id per octavum testem effectum capiat: libera potestate concedenda suas voluntates in praedictum modum ordinantibus chartulam ita subscriptam, ita denique consignatam, ut antelatae formae declarant, cui velint ex testibus[4] custodiendam mandare. sic fieri namque confidimus, ut non recipiat se tantum in caecis testandi licentia, sed ne locum quidem ullum relinquat insidiis tot oculis spectata, tot insinuata sensibus, tot insuper in tuto locata manibus. *D. k. Iun. Constantinopoli Iustiniano et Valerio conss.* [*a.* 521]

9 [5]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Furiosum in suis indutiis ultimum condere elogium posse, licet ab antiquis dubitabatur, tamen et retro principibus et nobis placuit: nunc autem hoc decidendum est, quod simili modo antiquos animos movit, si coepto
1 testamento furor eum invasit. Sancimus itaque tale testamentum hominis, qui in ipso actu testamenti adversa valetudine tentus est, pro nihilo esse. sin vero voluerit in dilucidis intervallis aliquod[6] condere testamentum vel ultimam voluntatem et hoc sana mente et inceperit facere et consummaverit nullo tali morbo interveniente, stare testamentum sive quamcumque ultimam voluntatem censemus, si et alia omnia accesserint, quae in huiusmodi actibus legitima observatio sequitur. *D. k. Sept. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

10 *Idem A. Iuliano pp.* Discretis surdo et muto, quia non semper huiusmodi vitia sibi concurrunt, sancimus, si quis utroque morbo simul laborat, id est ut neque audire neque loqui possit, et hoc ex ipsa natura habeat, neque testamentum facere neque codicillos neque fideicommissum relinquere neque mortis causa donationem celebrare concedatur nec libertatem sive vindicta sive alio modo imponere: eidem legi tam masculos quam feminas oboedire
1 imperantes. Ubi autem et in huiusmodi vitiis non naturalis sive masculo sive feminae accedit calamitas, sed morbus postea superveniens et vocem abstulit et aures conclusit, si ponamus huiusmodi personam litteras scientem, omnia, quae priori interdiximus, haec ei sua manu scribenti permittimus.
2 (1) Sin autem infortunium discretum est, quod[7] ita raro contingit, et surdis, licet naturaliter huiusmodi sensus variatus est, tamen omnia facere et in testamentis et in codicillis et in mortis causa donationibus et in libertatibus et in aliis
3 omnibus permittimus. Si enim vox articulata ei a natura concessa est, nihil prohibet eum omnia quae voluit facere, quia scimus quosdam iuris peritos et hoc subtilius cogitasse et nullum esse exposuisse, qui penitus non exaudit, si quis supra cerebrum illius loquatur, secundum quod Iuventio
4 Celso placuit. In eo autem, cui morbus superveniens[8] auditum tantummodo abstulit, nec dubitari potest, quin possit omnia sine aliquo obstaculo fa-
5 cere. Sin vero aures quidem apertae sint et vocem recipientes, lingua autem penitus praepedita, licet a veteribus auctoribus saepius de hoc variatum est, attamen si et hunc peritum litterarum esse proponamus, nihil prohibet et eum scribentem omnia facere, sive naturaliter sive per interventum morbi
6 huiusmodi infortunium ei accessit. Nullo discrimine neque in masculis neque in feminis in omni ista constitutione servando. *D. x k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

11 *Idem A. Iohanni pp.* Nemo ex lege[9], quam nuper promulgavimus, in rebus, quae parentibus adquiri non possunt, existimet aliquid esse innovandum, et permissum fuisse filiis familias cuiuscumque gradus vel sexus testamenta facere, sive sine patris consensu bona possideant secundum nostrae legis distinctionem, sive cum eorum volun-
1 tate. Nullo etenim modo hoc eis permittimus, sed antiqua lex per omnia conservetur, quae filiis familias nisi in casibus certis testamenta facere nullo concedit modo, et in his personis, quae huiusmodi facultatem habere iam concessae sunt. *D. IIII k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

12 [10]*Idem A. Iohanni pp.* Omnes omnino, quibus quasi castrensia peculia habere ex legibus concessum est, habeant licentiam in ea tantummodo ultimas voluntates condere secundum nostrae constitutionis tenorem[11], quae talibus testamentis de inofficiosi querella immunitatem praestavit. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXIII.[12]

DE TESTAMENTIS: QUEMADMODUM TESTAMENTA ORDINANTUR.

1 *Imp. Hadrianus A. Catonio Vero*[13]. Testes servi an liberi fuerunt, non oportet in hac causa tractari, cum eo tempore, quo testamentum signabatur, omnium consensu liberorum loco habiti sunt nec quisquam eis usque adhuc status controversiam moverit. *Sine die et conss.*

2 *Imp. Alexander A. Expedito.* Publicati semel testamenti fides, quamvis ipsa materia, in qua primum a testatore scriptum relictum fuit, casu qui probatur intercidit, nihilo minus valet. *PP. k. Iun. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

3 *Idem A. Antigono.* Ex imperfecto testamento nec imperatorem hereditatem vindicare saepe con-

(1) testetur P^a *cum B: sed testari hoc loco est testimonium ferre* (2) quotis *V*, quot *PCR* (3) coram *Mommsen* (4) ex testibus *C*, in testibus V^a, testibus V^bP, testium *R* (5) *iunge* 1, 4, 27. 5, 70, 6. 7 (6) *sic* C^bR, aliquid VC^a (7) non *ins. Mommsen* (8) superveniens *edd.*, perveniens *VP*, postea perveniens M^a, postea superveniens CRM^b (9) 6, 61, 6 (10) *c.* 12 *est epitome* 3, 28, 37, 6—8: *iunge* 1, 3, 49. 1, 5, 22 (11) 3, 28, 37 (12) *B* 35, 2 — *Cf. Dig.* 28, 1 *Inst.* 2, 10 (13) vero R^b *Inst.* 2, 10, 7, *om.* $SVCR^a$

stitutum est. licet enim lex imperii sollemnibus iuris imperatorem solverit, nihil tamen tam proprium imperii est, ut legibus vivere. *PP. XI k. Ian. Lupo et Maximo conss.* [a. 232]

4 *Imp. Gordianus A. Rufino.* Si in nomine praenomine seu cognomine testator erravit nec tamen de quo senserit incertum sit, error huiusmodi nihil officit veritati. *PP. XII k. Aug.*[1] *Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

5 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Lucillo.* Neque professio neque adseveratio nuncupantium filios, qui non sunt, veritati praeiudicant: et quae ut filiis testamento relinquuntur, iuxta ea quae a principibus statuta sunt non deberi certi iuris est. *Accepta IIII non. Iul. Valeriano II et Gallieno AA.*[2] *conss.* [a. 254]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Terentiae.* Verba testamenti, quibus mater vestra decedens nihil se cuiquam donasse significavit, si res se aliter habet, fidem veri non perfringunt. *PP. III non. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [a. 285]

7 *Idem AA. Rufinae.* Errore scribentis testamentum iuris sollemnitas mutilari nequaquam potest, quando minus scriptum, plus nuncupatum videtur. et ideo recte testamento facto, quamquam desit 'heres esto', consequens est existente herede legata sive fideicommissa iuxta voluntatem testatoris oportere dari. *PP. XVII k. Febr. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

8 *Idem AA. Marcellino.* Casus maioris ac novi contingentis ratione adversus timorem contagionis, quae testes deterret, aliquid de iure laxatum est: non tamen prorsus reliqua etiam testamentorum sol-
1 lemnitas perempta est. Testes enim huiusmodi morbo oppresso[3] eo tempore iungi atque sociari remissum est, non etiam conveniendi numeri eorum observatio sublata. *S.*[4] *k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

9 *Idem AA. Patrocliae.* Si non speciali privilegio patriae tuae iuris observatio relaxata est et testes non in conspectu testatoris testimoniorum officio functi sunt, nullo iure testamentum valet. *PP. k.*[5] *Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

10 *Idem AA. et CC. Menophiliano.* Si testamentum iure factum sit et heres sit capax, auctoritate rescripti nostri rescindi non oportet. *S. XV k. . . . . AA. conss.*[6] [a. 293]

11 *Idem AA. et CC. Zetho.* Non idcirco minus iure factum testamentum suas obtinet vires, quod post mortem testatoris subtractum probatur. *S. prid. non. Iul.*[7] *AA. conss.* [a. 293]

12 *Idem AA. et CC. Matroniae.* Si unus de septem testibus defuerit vel coram testatore omnes eodem loco testes suo vel alieno anulo non signa-
1 verint, iure deficiat[8] testamentum. De his autem, quae interleta[9] sive supra scripta dicis, non ad iuris sollemnitatem, sed ad fidei pertinet[10] quaestionem, ut appareat, utrum testatoris voluntate emendationem meruerunt, vel ab altero inconsulte deleta sunt, an ab aliquo falso haec fuerint commissa. *S. prid. non. Iul. Philippopoli AA. conss.* [a. 293]

13 *Idem AA. et CC. Euripidi.* Testandi causa de pecunia sua legibus certis facultas, non iurisdictionis mutare formam vel iuri publico derogare cuiquam permissum est. *S. VI k. Dec. CC. conss.* [a. 294]

14 [11]*Idem AA. et CC. Achilleo.* Non codicillum, sed testamentum aviam vestram facere voluisse institutio et exheredatio facta probant evidenter. *S.*[12] *id. Dec. CC. conss.* [a. 294]

15 [13]*Imp. Constantinus*[14] *A. ad populum.* Quoniam indignum est ob inanem observationem irritas fieri tabulas et iudicia mortuorum, placuit ademptis his, quorum imaginarius usus est, institutioni heredis verborum non esse necessariam observantiam, utrum imperativis et directis verbis fiat an inflexa.
1 Nec enim interest, si dicatur 'heredem facio' vel 'instituo' vel 'volo' vel 'mando' vel 'cupio' vel 'esto' vel 'erit', sed quibuslibet confecta sententiis, quolibet loquendi genere formata institutio valeat, si modo per eam liquebit voluntatis intentio, nec necessaria sint momenta verborum, quae forte semi-
2 necis et balbutiens lingua profudit. Et in postremis ergo iudiciis ordinandis amota erit sollemnium sermonum necessitas, ut, qui facultates proprias cupiunt ordinare, in quacumque instrumenti materia conscribere et[15] quibuscumque verbis uti liberam habeant facultatem. *S. d. k. Febr. Laodiceae*[16] *Constantio A. II et Constante A. conss.* [a. 339]

16 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Non dubium nec incertum est, sicut imperatoribus, ita qualibet dignitate vel potestate decoratis viris tam hereditatem quam
1 legatum seu fideicommissum relinqui posse. Illud adiciendum est, ut, qui ex testamento vel ab intestato heres extiterit, etsi voluntas defuncti circa legata seu fideicommissa seu libertates legibus non sit subnixa, tamen, si sua sponte agnoverit, implendi eam necessitatem habeat. *S. d.*[18] *k. Iul. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [a. 380]

17 [19]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Aeternali proconsuli Asiae.* Testamentum non ideo infirmari debebit, quod diversis hoc deficiens nominibus appellavit, cum superflua non noceant. namque necessaria praetermissa imminuunt contractus et testatoris officiunt voluntati, non abundans cautela[20]. *D. XII k. April. Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

18 [21]*Idem AA. Africano pu.* Testamenta omnia[22] ceteraque, quae apud officium censuale publicari solent, in eodem reserventur[23] nec usquam permittatur fieri ulla translatio. mos namque retinendus est fidelissimae vetustatis, quem si quis in hac urbe voluerit immutare, irritam mortuorum videri faciet voluntatem. *D. VI*[24] *k. Oct. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [a. 397]

19 [25]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni pp.* Omnium testamentorum sollemnitatem superare videatur, quod insertum mera fide precibus inter tot nobiles probatasque personas etiam conscientiam
1 principis tenet. Sicut igitur securus erit, qui actis cuiuscumque iudicis aut municipum aut auribus privatorum mentis suae postremum publicavit iudicium, ita nec de eius umquam successione tractabitur, qui nobis mediis et toto iure, quod nostris
2 est scriniis constitutum, teste succedit. Nec sane illud heredibus nocere permittimus, si rescripta nostra nihil de eadem voluntate responderint. voluntates etenim hominum audire volumus, non iubere, ne post sententiam nostram inhibitum videatur commutationis arbitrium, cum hoc ipsum, quod per supplicationem nostris auribus intimatur, ita demum firmum sit, si ultimum comprobatur nec contra iudi-
3 cium suum defunctus postea venisse detegitur. Ne quid sane praetermisisse credamur huiusmodi insti-

(1) aug. *V*, ian. *Hal.* (2) *sic V*, acc. VI non. iul. valeriano et gallieno aa. III et II (= *a.* 255) *Hal.* (3) *sic V cum B*, oppressos *CR* (4) s. *V*, d. XVI *Hal.* (5) k. *V*, X k. *Hal.* (6) k. aug. conss. *V*, k. aug. aa. coss. *Hal.* (7) *sic V*, s. prid. id. nov. *Hal.* (8) *sic VC*[c], deficit *C*[b]*R* (9) *sic CR*, deleta *V* (10) *sic V*, pertinent *CR* (11) *fortasse iungenda est* 2, 4, 36 (12) VI *ins.* 2, 4, 36 (13) *iunge* 6, 9, 9. 6, 37, 21 (14) Constantinus *scripsisse Iustinianos probari videtur* 6, 9, 9 *collata cum* 5, 70, 7, 3a*: Constantio recte h. l. vindicavit I. Gothofredus* (15) et *C*, *om. R* (16) laodiceae 6, 9, 9, serdicae *Hal.*, *om.* 6, 37, 21 (17) *iunge* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur* (18) s. XV *leges iungendae* (19) = *Th.* 4, 4, 3: *iunge* 3, 31, 11 (20) praetermissa namque necessaria, non abundans cautela vel contractus imminuit vel testatoris officit voluntati *Th.* (21) = *Th.* 4, 4, 4 (22) omnium *Th.* (23) reserventur *M*[b] *cum libris quibusdam Th. et Graecis*, reserentur *CRM*[a] *cum S et aliis libris Th.* (24) VI *Th.*, XII *Hal.* (25) *iunge Th.* 1, 2, 12. 2, 19, 6. 8, 17, 4

tutionis successoribus designatis, omnia quae scriptis heredibus competunt iubemus eos habere nec super bonorum possessionis petitione ullam controversiam nasci, cum pro herede agere cuncta sufficiat et ius
4 omne ipsa complere aditio videatur. Omnibus etenim praestandum esse censemus, ut libero arbitrio, cui testandi facultas suppetit, successorem suum oblatis possit precibus declarare et stabile sciat esse quod fecerit, nec institutus heres pertimescat, cum oblatas preces secundum voluntatem defuncti idoneis possit testibus approbare, si ei alia nocere non possunt. *D. XII k. Mart. Ravennae post consulatum Honorii VIIII et Theodosii V AA.* [*a.* 413]

20 [1]*Idem AA. edictum ad populum urbis Constantinopolitanae*[2] *et ad omnes provinciales.* Nolumus convelli deficientium scriptas iure ac sollemniter voluntates, dum quoddam morientis supremum et non adscriptum processisse confirmatur arbitrium, tamquam patrimonium suum ad nos deficiens ma-
1 luerit pertinere. Omnibus enim privatis et militantibus interdicimus, ut huiusmodi perhibeant testimonia, et falsi criminis reos teneri praecipimus, si, cum scriptae iure ac sollemniter deficientium extiterint voluntates, non scriptum aliquid sub nostrorum nominum mentione falso adstruere moliantur.
2 Nemo itaque relictus heres[3] vel legibus ad successionem vocatus nostrum vel potentium nomen horrescat: nemo ferre testimonia in hunc modum vel suscipere gestis huiusmodi voces audeat nostro[4] vel etiam privatorum potentium nomine. *D. IIII*[5] *id. Mart. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

21 [6]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Hac consultissima lege sancimus licere per scripturam conficientibus testamentum, si nullum scire volunt quae in eo scripta sunt, signatam vel ligatam vel tantum clausam involutamque[7] proferre scripturam vel ipsius testatoris vel cuiuslibet alterius manu conscriptam, eamque rogatis testibus septem numero civibus Romanis puberibus omnibus simul offerre signandam et subscribendam, dum tamen testibus praesentibus testator suum esse testamentum dixerit quod offertur eique ipse coram testibus sua manu in reliqua parte testamenti subscripserit: quo facto et testibus uno eodemque die ac tempore subscribentibus et consignantibus[8] valere testamentum nec ideo infirmari, quod testes nesciant
1 quae in eo scripta sunt testamento. Quod si litteras testator ignoret vel subscribere nequeat, octavo subscriptore pro eo adhibito eadem servari
2 decernimus. In omnibus autem testamentis, quae praesentibus vel absentibus testibus dictantur, superfluum est uno eodemque tempore exigere testatorem et testes adhibere et dictare suum arbitrium et finire testamentum. sed licet alio tempore dictatum scriptumve proferatur testamentum, sufficiet uno eodemque die nullo actu interveniente testes omnes, videlicet simul nec diversis temporibus, subscribere
2a signareque testamentum. Finem autem testamenti subscriptiones et signacula testium esse decernimus. non subscriptum namque a testibus ac signatum testamentum pro imperfecto haberi con-
3 venit. Ex imperfecto autem testamento voluntatem tenere defuncti, nisi inter solos liberos a parentibus utriusque sexus[9] habeatur, non volumus.
3a [10]Si vero in huiusmodi voluntate[11] liberis alia sit extranea[12] mixta persona, certum est eam voluntatem, quantum ad illam dumtaxat permixtam personam pro nullo haberi, sed liberis adcrescere[13].
4 Per nuncupationem quoque, hoc est sine scriptura, testamenta non alias valere sancimus, nisi septem testes, ut supra dictum est, simul uno eodemque tempore collecti testatoris voluntatem ut
5 testamentum sine scriptura facientis audierint. Si quis autem testamento iure perfecto postea ad aliud pervenerit testamentum, non alias quod ante factum est infirmari decernimus, quam id, quod secundum facere testator instituit, iure fuerit consummatum, nisi forte in priore testamento scriptis his, qui ab intestato ad testatoris hereditatem successionemve venire non poterant, in secunda voluntate testator eos scribere instituit, qui ab intestato ad eius hereditatem vocantur. eo enim casu, licet imperfecta videatur scriptura posterior, infirmato priore testamento secundam eius voluntatem non quasi testamentum, sed quasi voluntatem intestati valere sancimus.
5a In qua voluntate quinque testium iuratorum depositiones sufficient: quo non facto valebit primum testamentum, licet in eo scripti videantur extranei.
6 Illud etiam huic legi perspeximus inserendum, ut etiam Graece omnibus liceat testari. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

22 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Dictantibus testamenta vel aliam quamlibet ultimam voluntatem legatum vel fideicommissum vel quodcumque aliud quolibet legitimo titulo testatorem posse relinquere minime dubitandum est. testibus etiam ad efficiendam voluntatem adhibitis pro suo libitu quod voluerit testator relinquere non prohibetur. *D. k. Mai. Constantinopoli Basilio iuniore vc. cons.* [*a.* 480]

23 *Imp. Iustinus A. Archelao pp.* Consulta divalia, quibus considerate prospectum est, ne voluntates ultimae deficientium in hac regia urbe confectae apud alium aperiri possint quam virum clarissimum pro tempore census magistrum, monumentis intervenientibus pro iuris ordine, neve in hereditate, cuius summa centum aureorum pretium non excedit, mercedis quicquam aut sumptuum censum administrantes aut censualis apparitio super intimandis isdem elogiis audeant adsequi, firma nunc quoque edicimus ac [14]repetita promulgatione non solum iudices quorumlibet tribunalium[15], verum etiam defensores ecclesiarum[16], quos turpissimum intimationis[17] genus inrepserat, praemonendos censemus, ne rem attingant, quae nemini prorsus omnium secundum constitutionum praecepta quam census magistro competit. absurdum est namque, si promiscuis actibus rerum turbentur officia et alii creditum alius subtrahat, ac praecipue clericis, quibus opprobrium est, si peritos se uelint disceptationum esse forensium: poena etiam feriendis temeratoribus praesentis sanctionis quinquaginta librarum auri. nec enim concedendum est, ut suprema vota deficientium eversionis quicquam ex incongrua insinuatione contrahant, dum res ab incongruis usurpatur audacter. *D. XIII k. Dec.*[18] *Constantinopoli Iustino A. II et Opilione conss.* [*a.* 524]

24 [19]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Ambiguitates, quae vel imperitia vel desidia testamenta conscribentium oriuntur, resecandas esse censemus et, sive institutio heredum post legatorum dationes scripta sit vel alia praetermissa sit observatio non ex mente testatoris, sed vitio tabellionis vel alterius qui testamentum scribit, nulli licentiam concedimus per eam occasionem testatoris voluntatem subvertere vel minuere. *D. k. Ian.*[20] *dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

25 [21]*Idem A. Menae pp.* Praeposteri reprehensionem, quam novella constitutio[22] in dotalibus in-

(1) = *Th.* 4, 4, 5 (2) urbis Const. *Th.*, *om. libri* (3) heres *om. Th.* (4) nostrorum *Th.* (5) IIII *Th.*, VII *Hal. P* (6) = *Nov. Theod.* 16, 1, 2—5: *iunge* 5, 28, 8. 7, 2, 14 (7) involutamve *Nov.* (8) signantibus *Nov.* (9) a parent. utr. sexus *om. Nov.* (10) § 3a *ex* 3, 36, 26, 1 (*a.* 321) *addita est* (11) designatis *ins. l. gem.* (12) extranea *om. l. gem.* (13) sed liberis adcrescere *om. l. gem., habent Graeci* (14) repetita ... librarum auri *iterantur in* 1, 3, 40 (15) *sic dett. cum l. gem.*, protribunalium *CR* (16) huius almae urbis *ins. l. gem.* (17) intimationis] insinuandi ultimas deficientium voluntates *l. gem.* (18) *sic Hal.*, d. XIIII k. iul. *alias* (19) *iunge* 3, 28, 30. 6, 41, 1 (20) Iun. *cum* 3, 28, 30 *scr.* (21) *iunge* 8, 37, 11 (22) divi Leonis *ins. dett. fortasse ex Inst.* 3, 19, 14

strumentis sustulisse noscitur, in aliis quoque omni-
bus tam contractibus quam testamentis tollimus, ut
tali exceptione cessante et stipulatio et alii contrac-
tus et testatoris voluntas indubitate valeat, exactione
videlicet post condicionem vel diem competente. *S.
d. VII*[1] *id. Dec. dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]
26 [2]*Idem A. Menae pp.* In testamentis sine scriptis
faciendis omnem formalem observationem penitus
amputamus, ut, postquam septem testes convenerint,
satis sit voluntatem testatoris vel testatricis simul
omnibus manifestari significantis, ad quos substan-
tiam suam pervenire vellet vel quibus legata vel
fideicommissa vel libertates disponeret, etiamsi non
ante huiusmodi dispositionem praedixerit testator
vel testatrix illa formalia verba: ideo eosdem testes
convenisse, quod sine scriptis suam voluntatem vel
testamentum componere censuit. *S. d. IIII*[3] *id. Dec.
Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]
27 [4]*Idem A. Iuliano pp.* Sancimus, si quis legi-
timo modo condidit testamentum et post eius con-
fectionem decennium profluxit, si quidem nulla in-
novatio vel contraria voluntas testatoris apparuit,
hoc esse firmum. quod enim non mutatur, quare
stare prohibetur? quemadmodum enim, qui testa-
mentum fecit et nihil voluit contrarium, intestatus
1 efficitur? Sin autem in medio tempore contra-
ria voluntas ostenditur, si quidem perfectissima est
secundi testamenti confectio, ipso iure prius tollitur
2 testamentum. Sin autem testator tantummodo
dixerit non voluisse prius stare testamentum, vel
aliis verbis utendo contrariam aperuit voluntatem,
et hoc vel per testes idoneos non minus tribus vel
inter acta manifestaverit et decennium fiat emen-
sum, tunc irritum esse testamentum tam ex contra-
3 ria voluntate quam ex cursu temporali. Aliter
etenim testamenta mortuorum per decennii trans-
cursionem evanescere nullo patimur modo, prioribus
constitutionibus[5], quae super huiusmodi testamentis
vacuandis latae fuerant, penitus antiquandis. *D. XV
k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc.
conss.* [*a.* 530]
28 *Idem A. Iuliano pp.* Cum antiquitas testa-
menta fieri voluit nullo actu interveniente et huius-
modi verborum compositio non rite interpretata paene
in perniciem et testantium et testamentorum proce-
deret, sancimus in tempore, quo testamentum con-
ditur vel codicillus nascitur vel ultima quaedam
dispositio secundum pristinam celebratur observa-
tionem (nihil enim ex ea penitus immutandum esse
censemus), ea quidem, quae minime necessaria sunt,
nullo procedere modo, quippe causa subtilissima pro-
posita ea quae superflua sunt minime debent inter-
1 cedere. Si quid autem necessarium advenerit
et in ipsum corpus laborantis respiciens contigerit,
id est vel victus necessarii vel potionis oblatio vel
medicaminis datio vel impositio, quibus relictis ipsa
sanitas testatoris periclitatur, vel si quis necessa-
rius naturae usus ad depositionem superflui ponde-
ris immineat vel testatori vel testibus, non esse ex
hac causa testamentum subvertendum, licet morbus
comitialis, quod et factum esse comperimus, uni[6]
ex testibus contigerit, sed eo quod urguet et immi-
net repleto vel deposito iterum solita per testamenti
2 factionem adimpleri. Et si quidem a testatore
aliquid fiat testibus paulisper separatis, cum coram
his facere aliquid naturale[7] testator erubescat, ite-
rum introductis testibus consequentiam factionis
3 testamenti procedere. Si tamen in quendam vel
quosdam testium aliquid tale contingat, si quidem
ex brevi temporis intervallo necessitas potest transire,
iterum eorundem testium reversum expectari et sol-
4 lemnia peragi. Sin autem longiore spatio re-
fectio fortuiti casus indigeat, et maxime si salus
testatoris periclitantis immineat, tunc illo vel illis
testibus, circa quos aliquid tale eveniet, separatis
alios subrogari et ab eo vel ab eis tam testatorem
quam alios testes sciscitari, si ea, quae eorum prae-
sentiam antecedunt, omnia coram eis processissent.
5 Et si hoc fuerit undique manifestum, tunc eos
vel eum una cum aliis testibus ea quae oportet fa-
cere, etsi in medio subscriptiones testium iam fue-
rant subsecutae. sic etenim et naturae medemur et
mortuorum elogia in suo statu facimus permanere.
6 (1) Cum autem constitutione, quae de testamen-
tis ordinandis processit[8], cavetur, quatenus septem
testium praesentia in testamentis requiratur et sub-
scriptio a testatore fiat vel alio pro eo, et consti-
tutio sic edixit: 'octavo subscriptore adhibito', et
quidam testamentum suum omne manu propria con-
scripsit et post eius litteras testes adhibiti suas sub-
scriptiones supposuerunt aliaque omnia sollemniter
in testamento peracta sunt et testamentum ex hoc,
de quo dubitatur, irritum factum est, eandem con-
stitutionem corrigentes sancimus, si quis sua manu
totum testamentum vel codicillum conscripserit et
hoc specialiter in scriptura reposuerit, quod sua
manu hoc confecit, sufficiat ei totius testamenti
scriptura et non alia subscriptio requiratur neque
ab eo neque pro eo ab alio, sed sequantur huius-
modi scripturam et litterae testium et omnis quae
expectatur observatio, et sit testamentum validum,
et codicillus, si quinque testium litterae testatoris
scripturae coadunentur, in sua firmitate remaneat,
et nemo callidus machinator huiusmodi iniquitatis
in posterum inveniatur. *D. VI k. April. Constanti-
nopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]
29 *Idem A. Iuliano pp.* Iubemus omnimodo testa-
torem, si vires ad scribendum[9] habeat, nomen here-
dis vel heredum in sua subscriptione vel in qua-
cumque parte testamenti ponere, ut sit manifestum
secundum illius voluntatem hereditatem esse trans-
1 missam. Sin autem forsitan ex morbi acerbitate
vel litterarum imperitia hoc facere minime poterit,
testibus testamenti praesentibus nomen vel nomina
heredis vel heredum ab eo nuncupari, ut omnimodo
sciant testes, si non ipse subscribere potest, qui
sunt scripti heredes, et ita certo heredis nomine
2 successio procedat. Si enim talis est testator,
qui neque scribere neque articulate loqui potest,
mortuo similis est et falsitas in elogiis committitur,
quam, ut exul fiat a re publica nostra, maxime in
testamentorum confectione cupientes hanc edictalem
3 legem in orbem terrarum ponimus. Quod si non
fuerit observatum et nomen heredis vel heredum
non fuerit manu testatoris scriptum vel voce coram
testibus nuncupatum, hoc testamentum stare minime
patimur vel in totum, si tota heredum nomina fue-
rint praetermissa, vel in eius heredis institutionem,
cuius nomen neque lingua neque manus testatoris
4 significavit. Sed ne aliqua forsitan oblivio testium
animis incumbat pluribus interdum nominibus here-
dum expressis, ipsi testes in suis subscriptionibus,
cum testator non haec scripserit, sed nuncupaverit,
eorum nomina scribere non differant ad aeternam
5 rei memoriam. Sin vero ipse testator in qualicumque
parte testamenti nomina heredum (sicut dictum est)
scripserit, supervacuum est testes in sua subscrip-
tione hoc exprimere, cum forsitan nescire eos testa-
tor suos heredes voluit et semel causa ex ipsius
6 testatoris scriptura appareat. Oportet enim omni-
modo vel ex litteris testatoris vel ex voce quidem
testatoris, litteris autem testium, qui ad elogium
conficiendum fuerint convocati, nomina manifestari
heredum. quemadmodum enim in elogio, quod sine
scriptura conficitur, necesse est testatorem voce ex-
primere nomen vel nomina heredum, ita oportet et
in testamentis per scripturam conficiendis, cum ipse
testator manu sua scribere heredes vel noluerit vel

(1) D. III *cum* 8, 37, 11 *scr.* (2) *iunge* 3, 28, 31 (3) d. III (*om.* s.) *recte* 3, 28, 31 (4) *iunge* 6, 33, 3 (5) *Th.* 4, 4, 6 (6) uni *edd. cum Graecis*, utri *libri* (7) naturale *R*, tale *C* (8) *c.* 21 *h. t.* (9) *sic R*, subscribendum *C*

minime potuerit, voce tamen eius eos manifestari.
7 Quae in posterum tantummodo observari censemus, ut, quae testamenta post hanc novellam nostri numinis legem conficiuntur[1], haec cum tali observatione procedant: quid enim antiquitas peccavit, quae praesentis legis inscia pristinam secuta est observationem? scituris et tabellionibus et his qui conficienda testamenta procurant, quod, si aliter facere ausi fuerint, poenam falsitatis non evitabunt, quasi dolose in tam necessaria causa versati. *D.*[2] *k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

30 *Idem A. Iohanni pp.* Nostram provisionem, maxime circa ultima elogia defunctorum, nunc etiam extendi[3] properamus. unde cum invenimus quasdam controversias veteribus iuris interpretatoribus exortas propter testamentum, quod legitimo modo conditum est septemque testium signa habens, postea fortuito casu vel per ipsius testatoris operam lino toto vel plurima eius parte incisa in ambiguitatem inciderit, solitum ei praebemus remedium sancientes, si quidem testator linum vel signacula inciderit vel abstulerit, utpote voluntate eius mutata testamentum non valere: sin autem ex alia quacumque causa hoc contigerit, durante testamento scriptos ad hereditatem vocari, maxime cum nostra constitutio, quam super tuitione testamentorum promulgavimus[4], testatorem disposuit vel sua manu nomen heredis scribere vel, si imperitia litterarum vel adversa valitudine seu alio modo hoc facere non potest, testes ipsos audito nomine heredis sub praesentia ipsius testatoris nomen heredis suis subscriptionibus declarare. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

31 *Idem A. Iohanni pp.* Et ab antiquis legibus et a diversis retro principibus semper rusticitati consultum est et in multis legum subtilitatibus stricta observatio eis[5] remissa est, quod ex ipsis rerum invenimus documentis. cum enim testamentorum ordinatio sub certa definitione legum instituta est, homines rustici et quibus non est litterarum peritia quomodo possunt tantam legum subtilitatem custodire in ultimis suis voluntatibus? ideo ad dei humanitatem respicientes necessarium duximus per
1 hanc legem eorum simplicitati subvenire[6]. Sancimus itaque in omnibus quidem civitatibus et in castris orbis Romani, ubi et leges nostrae manifestae sunt et litterarum viget scientia, omnia, quae etiam[7] libris nostrorum digestorum seu institutionum et imperialibus sanctionibus nostrisque dispositionibus in condendis testamentis cauta sunt, observari nul-
2 lamque ex praesenti lege fieri innovationem. In illis vero locis, in quibus raro inveniuntur homines litterati, per praesentem legem rusticanis concedimus antiquam eorum consuetudinem legis vicem obtinere, ita tamen, ut, ubi scientes litteras inventi fuerint, septem testes, quos ad testimonium vocari necesse est, adhibeantur et unusquisque pro sua persona subscribat: ubi autem non inveniuntur litterati, septem testes et sine scriptura testimonium
3 adhibentes admitti. Si autem in illo loco minime inventi fuerint septem testes, usque ad quinque modis omnibus testes adhiberi iubemus: minus autem
4 nullo modo concedimus. Si vero unus aut duo vel plures scierint litteras, liceat his pro ignorantibus litteras, praesentibus tamen, subscriptionem suam imponere, sic tamen, ut ipsi testes cognoscant testatoris voluntatem et maxime quem vel quos heredes sibi relinquere voluerit, et hoc post mortem testa-
5 toris iurati deponant.. Quod igitur quisque rusticorum, sicut praedictum est, pro suis rebus disposuerit, hoc omnimodo legum subtilitate remissa firmum validumque consistat. *D. III non. Iul. Constantinopoli dn. Iustiniano A. IIII et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

32 [8]. . . . .

XXIIII.[9]

DE HEREDIBUS INSTITUENDIS ET QUAE PERSONAE HEREDES INSTITUI NON POSSUNT.

1 *Imp. Titus Aelius Antoninus A. Antestiano.* Qui deportantur, si heredes scribantur, tamquam peregrini capere non possunt, sed hereditas in ea causa est, in qua esset, si scripti non fuissent. *Sine die et consule.*

2 *Imp. Antoninus A. Caecilio.* Pater tuus si ex residua parte heres institutus est, quam alter heres scriptus capere non posset, isque ad nullam partem hereditatis propter condicionem suam admitti potuit, ex asse heres extitit: nam residui commemoratio etiam totum admittit. *PP. xv k. Iul. Romae duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

3 [10]*Imp. Alexander A. Vitali militi.* Cum proponas Alexandrum equitem testamento primo loco Iulianum ut libertum suum heredem instituisse eique substituisse his verbis: 'quod si ex aliqua causa 'primus hereditatem meam adire noluerit vel non 'potuerit, tunc in locum secundum heredem substi'tuo Vitalem', post mortem autem testatoris Iulianum servum communem fuisse defuncti militis et Zoili fratris eius apparuerit, an tu ex substitutione
1 admittereris, voluntatis est quaestio. Nam si credens eum proprium et suum libertum heredem instituit nec per eum ad alium quemquam hereditatem pertinere voluit, extitit condicio substitutionis
2 tibique delata hereditas est. Quod si verba substitutionis subscriptae ad ius rettulit, ut, si nec per semet ipsum alium fecisset heredem (potuit enim quamvis iubente domino nolle adire), ita demum substitutus vocaretur, si tamen paruit domino et adiit, substitutioni locus non est. *PP. VI*[11] *k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Imp. Gordianus A. Ulpio.* Si pater tuus eum quasi filium[12] heredem instituit, quem falsa opinione ductus suum esse credebat, non instituturus, si alienum nosset, isque postea subditicius[13] esse ostensus est, auferendam ei successionem divi[14] Severi et Antonini placitis continetur. *PP. prid. non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

5 *Idem A. Cassiano.* Non ideo minus uxor[15] iure heres videtur instituta, quod non uxor, sed adfinis testamento nominata est. *PP. v k. Oct. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

6 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Antonio.* Si compensandi debiti gratia uxor maritum fecit heredem, desiderio tuo praeter portionem hereditatis debitum quoque restitui postulantis non tantum iuris severitas, verum etiam defunctae voluntas refragatur. *PP. XII k. Mart. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Zizoni.* Nec apud peregrinos fratrem sibi quisquam per adoptionem facere poterat. cum igitur, quod patrem tuum voluisse facere dicis, irritum sit, portionem hereditatis, quam is adversus quem supplicas velut adoptatus frater heres institutus tenet, restitui tibi curae habebit praeses provinciae. *PP. III non. Dec. Diocletiano II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

8 [16]*Idem AA. Hadriano.* Collegium, si nullo speciali privilegio subnixum sit, hereditatem capere non posse dubium non est. *PP. x k. Iun. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

9 *Idem AA. et CC. Iuliae.* Extraneum etiam cum

(1) *sic dett.*, efficiuntur *CR*[a] (2) x *ins.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178 (3) *sic dett.*, ostendi *CR* (4) c. 29 *h. t.* (5) eis *PR*[b], ei *R*[a], *om. C* (6) *sic P*, subveniri *CR* (7) etiam *PL*, ex *CRM*[b], *om. M*[a] *recte* (8) *libri Graecam constitutionem excidisse testantur* (9) *B* 35, 13, 12 *seqq.* — *Cf. Dig.* 28, 5 *Inst.* 2, 14 (10) *iunge* 6, 11, 1 (11) III 6, 11, 1 (12) filium *C*, filium suum *R* (13) *sic M*[b] *cum B*, subditus *CRM*[a] (14) divorum *edd.* (15) uxor *C*, uxor tua *R* (16) *iunge* 6, 26, 5

morietur[1] heredem[2] scribi placuit. *PP. XVI k. Nov. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Asclepiadae.* Neque per se heredes institutos, quibus hoc concessum non est, neque per servos proprios hereditatem posse quaerere dictat iuris ratio. *S. XVI k. Sept. Sirmii CC. conss.* [*a.* 294]

11 [3]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* Extraneum etiam penitus ignotum heredem quis instituere potest. *D. X k. Mart. Constantinopoli Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

12 [4]*Imp. Leo A. Erythrio pp.* Hereditatis vel legati seu fideicommissi aut donationis titulo domus aut annonae civiles aut quaelibet aedificia vel mancipia ad ius inclitae urbis vel alterius cuiuslibet civitatis pervenire possunt. *D. V k. Mart. Marciano et Zenone conss.*[5] [*a.* 469]

13 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Quotiens certi quidem ex certa re scripti sunt heredes vel certis rebus pro sua institutione contenti esse iussi sunt, quos legatariorum loco haberi certum est, alii vero ex certa parte vel sine parte, qui pro veterum legum tenore ad certam unciarum institutionem referuntur, eos tantummodo omnibus hereditariis actionibus uti vel conveniri decernimus, qui ex certa parte vel sine parte scripti fuerint, nec aliquam deminutionem earundem actionum occasione heredum ex certa re scriptorum fieri. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

14 *Idem A. Iohanni pp.* Cum in libris Ulpiani, quos ad Massurium Sabinum scripsit, talis species relata est, hanc apertius expedire nobis visum est.
1 Quidam testamentum faciens ita instituit: 'Sempronius Plotii heres esto'. veteres quidem existimabant errorem nominis esse et sic institutionem valere, quasi testator Plotius nominaretur et Sem-
2 pronium sibi scripsisset heredem. Sed huiusmodi sententiam crassiorem esse existimamus: neque enim sic homo supinus, immo magis stultus invenitur, ut suum nomen ignoret. sed si quidem ipse testator Plotio cuidam heres extitit, manifestissimum esse sibi Sempronium heredem instituisse, ut per mediam ipsius personam Plotii heres efficiatur: et hoc argumentamur ex antiqua regula, quae voluit heredem
3 heredis testatoris esse heredem. Sin autem nihil tale factum est, supervacuam esse et inanem huiusmodi institutionem, nisi prius herede Plotio sibi instituto sic adiecit: 'Sempronius Plotii heres esto'. tunc etenim existimandum est eum dixisse, si non Plotius heres sibi fuerit, tunc Sempronium in locum partemve Plotii ex substitutione vocari, ut ita ex consequentia verborum Plotius quidem institutus,
4 Sempronius autem substitutus inveniatur. Sin autem neque ipse testator Plotio heres extitit neque Plotium heredem antea scripsit et sic Sempronium Plotio heredem voluit esse, nullius esse momenti talem institutionem, cum non est verisimile in suum nomen quendam errasse. *D. III*[6] *k. Aug. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXV.[7]

DE INSTITUTIONIBUS VEL SUBSTITUTIONIBUS SEU RESTITUTIONIBUS SUB CONDICIONE FACTIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Alexandro.* Cum avum maternum ea condicione filiam tuam heredem instituisse proponas, si Anthylli filio nupsisset, non prius eam heredem existere, quam condicioni paruerit aut Anthylli filio recusante matrimonium impeditum fuerit, manifestum est. *PP. k. Oct. Anullino et Frontone conss.* [*a.* 199]

2 *Imp. Antoninus A. Cassiae.* Condicioni, sub qua testamento matris tuae heres instituta es, si non paruisti, substitutio locum habet. nec enim videri potest sub specie turpium nuptiarum viduitatem tibi indixisse, cum te filio sororis suae consobrino tuo probabili consilio matrimonio iungere
1 voluerit. Nec extraordinario auxilio indiges, cum ex his quae libello complexa es declaretur non per eum stetisse, quominus supremae voluntati matris tuae testatricis satisfieret. *PP. VIII id. Mart. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Maxentio et aliis.* Si mater vos sub condicione emancipationis heredes instituit et, priusquam voluntati defunctae pareretur, sententiam pater meruit vel aliter defunctus est, morte eius vel alio modo patria potestate liberati ius adeundae hereditatis cum sua causa quaesistis. *S. prid. k. Mai. Sabino et Anullino conss.* [*a.* 216]

4 *Imp. Alexander A. Aemilio.* Si pater filium quem in potestate habebat sub condicione, quae in ipsius potestate non erat, heredem scripsit nec in defectum eius exheredavit, iure testatus non[8] vide-
1 tur. Cum autem trans mare et longe te agentem sub hac condicione heredem scriptum esse dicas, si in patriam, quae in provincia Mauritaniae erat, regressus fuisses, nec exheredatum te adleges, si in eum locum non redisses, manifestum est multis casibus non voluntariis sed fortuitis evenire potuisse, ut eam implere non posses: et ideo adire non prohiberis hereditatem. *PP. VI k. April. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

5 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Maximae*[9]. Reprehendenda tu magis es quam mater tua. illa enim si[10] heredem te sibi esse vellet, id quod est inutile, matrimonium te dirimere cum viro non iuberet.
1 Tu porro voluntatem eius divortio comprobasti: oportuerat autem, etsi condicio huiusmodi admitteretur, praeferre lucro concordiam maritalem. enimvero cum boni mores haec observari vetent, sine
2 ullo damno coniunctionem retinere potuisti. Redi igitur ad maritum sciens hereditatem matris, etiamsi redieris, retenturam, quippe quam retineres, licet prorsus ab eo non recessisses. *PP. XII k. Dec. Valeriano IIII et Gallieno III AA. conss.* [*a.* 257]

6 [*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α.*]
[11]*Ἡ γραφεῖσα ὑπὸ αἵρεσιν τοῦ παιδοποιῆσαι ἐκ τοῦ νῦν ὄντος ἀνδρὸς, [εἰ καὶ]*[12] *ἐξ ἐκείνου μὲν μὴ παιδοποιήσῃ, ἑτέρῳ δὲ γαμηθεῖσα παῖδας σχοίη, μηδὲν ἧττον τὸ καταλελειμμένον ἐχέτω, κἂν ἰδικῶς ὁ πατὴρ τῶν τηνικαῦτα γάμων ἐμνήσθη*[13].

7 (6) [14]*Idem A. ad senatum.* Generaliter sancimus, si quis ita verba sua composuerit, ut edicat: [15]'si filius vel filia intestatus vel intestata' vel etiam

(1) *sic dett. cum B,* moretur *C*ᵃ, moreretur *C*ᵇ*R* (2) sibi *ins. C* (3) = *Th.* 5, 1, 9: *iunge* 2, 57, 2. 5, 3, 17. 5, 4, 22. 5, 11, 6. 6, 18, 1. 6, 61, 2 (4) = 11, 32, 3 (5) Marciano cons. (= *a.* 472) *scr.* (6) IIII *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 179 (7) *B* 35, 12, 29 *seqq.* — *Cf. Dig.* 28, 7 (8) non *M*ᵇ *cum B, om. CR* (9) *sic dett.,* maximo *SR,* maximiano *C* (10) nisi *Mommsen* (11) = *B* 35, 12, 34 (*Tipucitus*) (12) *ἡ ... ἀνδρὸς εἰ καί scripsi, καὶ ὅτι ἡ ... ἀνδρὸς, ἡ δέ Tipucitus* (13) *id est* Quae sub condicione liberorum ex marito qui nunc est procreandorum instituta est, etsi ex illo liberos non procreaverit, alii vero nupta liberos habeat, nihilo minus quod ei relictum est habeto, licet pater specialiter de eo matrimonio quod tum fuit locutus sit (14) *iunge* 2, 44, 4. 3, 38, 12. 5, 20, 2. 5, 4, 24 (15) *haec vulgo ita intelleguntur, quasi tres simul condiciones in eadem dispositione coniunctae fuerint, minus recte, opinor, cum neque eorum quemquam, qui substituere voluerint in eum casum, quo institutus ab intestato liberis non extantibus decesserit, eiusmodi non minus verbosam quam ineptam formulam excogitasse neque, si quando id factum fuerit, legi ferendae ansam dedisse verisimile sit. immo agi videtur de casu, in quo sicut in sequenti minus scriptum quam actum intellegitur*

'sine liberis' aut 'sine nuptiis decesserit', et ipse vel ipsa vel liberos sustulerit vel nuptias contraxerit sive testamentum fecerit, firmiter res possideri et non esse locum substitutioni [1] vel restitutioni: si enim nihil ex his fuerit subsecutum, tunc valere condicionem et res secundum verba testamenti restitui, ut incertus successionis morientis exitus videatur certo substitutionis vel restitutionis fine concludi. cui enim ferendus est intellectus, si forsitan testamentum quidem non fecerit, posteritatem autem habuerit, propter huiusmodi verborum angustias liberos eius [2] omni paene fructu paterno defraudari? viam itaque impiam obstruentes, ut ne quis et alius deviaverit, huiusmodi facimus sanctionem et hanc legem in perpetuum valituram inducimus tam patribus quam liberis gratam: quo exemplo etiam aliis personis, licet extraneae sunt, de quibus
1 huiusmodi aliquod scriptum fuerit, medemur. Cum autem invenimus excelsi ingenii Papinianum in huiusmodi casu, in quo pater filio suo substituit nulla liberorum ex his procreandorum adiectione habita, ex optimo intellectu disposuisse [3] evanescere substitutionem, si is qui substitutione praegravatus est pater efficiatur et liberos sustulerit [4], intellegentem non esse verisimile patrem, si de nepotibus cogitaverit, talem fecisse substitutionem: humanitatis intuitu hoc et latius et pinguius interpretandum esse
2 credidimus. Et si quis naturales habuerit filios et partem eis reliquerit vel dederit usque ad modum, quem nos statuimus, et substitutioni eos [5] subiungaverit nulla liberorum eorum mentione facta, et hic intellegi evanescere substitutionem, liberis eam excludentibus et intellectu optimo his qui ad substitutionem vocantur obsistente et non concedente ad eos eam partem venire, sed ad filios vel filias, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes morientis transmittente, et non aliter substitutione locum accipiente, nisi ipsi liberi sine iusta subole decesserint: ut, quod inter iustos liberos sanctum est,
3 hoc et in naturales filios extendatur. Quae omnia et in legatis vel fideicommissis specialibus locum habere sancimus. *D. XI k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

8 (7) [6]*Idem A. Iohanni pp.* Si quis heredem scripserit sub tali condicione: 'si ille consul fuerit 'factus' vel 'praetor', vel ita filiam suam heredem instituerit: 'si nupta erit', vivo autem testatore vel ille consul processerit vel praetor fuerit factus vel filia eius nupta fuerit et adhuc vivo testatore consulatum quidem uel praeturam illi deposuerint, filia autem eius diverterit, omni dubitatione veterum explosa sancimus, quandocumque impleta fuerit condicio, sive vivo eo sive mortis tempore sive post
1 mortem, condicionem videri esse completam. Quod et in legatis et in fideicommissis et in libertatibus obtinendum esse censemus, ne, dum nimia utimur circa huiusmodi sensus subtilitate, iudicia testantium defraudentur. *D. VIIII [7] k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

9 (8) [6]*Idem A. Iohanni pp.* Si testamentum ita scriptum inveniatur: 'ille heres esto secundum con'diciones infra scriptas', si quidem nihil est adiectum neque aliqua condicio in testamento posita est, supervacuam esse condicionum pollicitationem sancimus et testamentum puram habere institutionem.
1 Et argumento utimur, quod Papinianus [7*] respondit vicos rei publicae relictos, qui proprios fines habebant, non ideo ex fideicommisso minus deberi, quod testator fines eorum et certaminis formam, quam celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit ac postea morte praeventus non
2 fecit. Sin autem condiciones quasdam in quavis parte testamenti posuit, tum videri ab initio condicionalem esse institutionem et sic omnia compleri, tamquam si testator ipsas institutiones eisdem condicionibus copulasset, quae infra scriptae sunt. *D. VI [7] k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

10 (9) [6]*Idem A. Iohanni pp.* Cum quidam praegnantem habens coniugem scripsit heredem ipsam quidem uxorem suam ex parte, ventrem vero ex alia parte, et adiecit, si non postumus natus fuerit, alium sibi esse heredem, postumus autem natus impubes decessit, dubitabatur, quid iuris sit, tam Ulpiano quam Papiniano viris disertissimis voluntatis esse quaestionem scribentibus, cum opinabatur Papinianus ideo testatorem voluisse postumo nato et impubere defuncto [8] matrem magis ad eius venire successionem quam substitutum. si enim et suae substantiae partem uxori dereliquit, multo magis et luctuosam hereditatem ad matrem venire curavit.
1 Nos itaque in hac specie Papiniani dubitationem resecantes substitutionem quidem in huiusmodi casu, ubi postumus natus adhuc impubes viva matre decesserit, respuendam esse censemus. tunc autem tantummodo substitutionem admittimus, cum postumus minime editus fuerit vel post eius partum mater prior decesserit. *D. III [7] k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXVI.[9]

DE IMPUBERUM ET DE ALIIS SUBSTITUTIONIBUS.

1 [10]*Imp. Titus Aelius Antoninus A. Secundo.* Cum heredes ex disparibus partibus instituti et invicem substituti sunt nec in substitutione facta est ullarum partium mentio, verum est non alias partes testatorem substitutioni tacite inseruisse, quam quae manifeste in [11] institutione expressae sunt. *D. Claro II et Severo conss.* [*a.* 146]

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Phronimae.* Hereditatem quidem intestati filii delatam tibi dubitari non oportet. substitutio enim testamento patris facta ad pubertatis tempora porrigi non potest, quia ipso et aliis non eiusdem condicionis heredibus institutis et invicem substitutis propter eorum personam, quibus in unum casum dumtaxat substitui potest, etiam in filio idem debere servari et ratio suadet et divus Marcus pater constituit. *PP. VI k. Aug. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

3 *Imp. Alexander A. Achillae.* Heres instituta matris testamento si successionem ex testamento omisisti et ab intestato bonorum possessionis ius habere voluisti, substituto locum quin feceris, in du-
1 bium non venit. Proinde si substitutus hereditatem amplexus est, actionibus quae adversus matrem competebant ipsum convenire, non successionem ab intestato potes vindicare. *PP. XI k. Sept. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Firmiano.* Quamvis placuerat substitutionem impuberis, qui in potestate testatoris fuerit, a parente factam ita: 'si heres non erit' porrigi ad eum casum, quo, posteaquam heres extitit, impubes decessit, si modo non contrariam defuncti voluntatem extitisse probetur: cum tamen proponas ita substitutionem factam esse: 'si mihi Firmianus 'filius et Aelia uxor mea (quod abominor) heredes 'non erunt [12], in locum eorum Publius Firmianus 'heres esto', manifestum est in eum casum factam substitutionem, quo utrique heredum substitui potuit. *PP. IIII k. Iul. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

5 [13]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Hadriano.* Post aditam hereditatem directae substitu-

(1) *sic dett.*, eorum *ins. CR* (2) eius *C*, eos *R* (3) *cf.* 6, 42, 30 *et Dig.* 35, 1, 102 (4) *sic edd.*, et *ins. libri* (5) eos *R*, *om. C* (6) *iunge c.* 8. 9. 10 *h. t.* 6, 26, 10. 11 (7) IIII *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178

(7*) *Dig.* 31, 77, 33 (8) *sic* $P^{v}C$, derelicto $P^{t}R$ (9) *B* 35, 13, 25 *seqq.* — *Cf. Dig.* 28, 6 *Inst.* 2, 15. 16 (10) *cf. Inst.* 2, 15, 2 (11) in C^{b}, *om.* $C^{a}R$ (12) *sic edd. cum B*, heres non erit *CR* (13) *iunge* 6, 54, 8

tiones non impuberibus filiis factae expirare solent. *PP. x k. Iun. ipsis IIII et AA. conss.* [*a.* 290]

6 [1]*Idem AA. et CC. Quintiano.* Testamento iure facto multis institutis heredibus et invicem substitutis, adeuntibus suam portionem coheredum etiam invitis repudiantium adcrescit portio. *Sine die et consule*[2].

7 *Idem AA. et CC. Feliciano.* Si testamento facto intra pupillarem aetatem et in sua potestate constitutae filiae, si intra pubertatem decesserit, directis verbis pater substituit, heredem te factum ex testamento post eventum condicionis intestati successionem exclusisse constitit. *S. k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Petroniae.* Precibus tuis manifestius exprimere debueras, maritus quondam tuus miles defunctus, quem testamento facto heredem communem vestrum filium instituisse proponis et secundum heredem scripsisse, utrumne in primum casum an filio suo, quem habuit in potestate mortis tempore, si intra quartum decimum aetatis suae 1 annum an postea decesserit. Nam non est incerti iuris, quod, si quidem in patris militis positus potestate primo casu tantum habuit substitutum et patri heres extitit, eo defuncto ad te omnimodo eius 2 pertineat successio. Si vero substitutio in[3] secundum casum vel expressa vel compendio non usque ad certam aetatem facta reperiatur, si quidem infra pubertatem decessit, eos habeat heredes, quos pater ei constituit et adierunt hereditatem: si vero post pubertatem, te eius successionem obtinente velut ex causa fideicommissi bona, quae cum moreretur patris eius fuerunt, a te possunt petere. *S. v id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Humanitatis intuitu parentibus indulgemus, ut, si filium vel nepotem vel pronepotem cuiuscumque sexus habeant nec alia proles descendentium eis sit, iste tamen filius vel filia vel nepos vel neptis vel pronepos vel proneptis mente captus vel mente capta perpetuo sit, vel si duo vel plures isti fuerint, nullus vero eorum saperet, liceat isdem parentibus legitima portione ei vel eis relicta quos voluerint his substituere, ut occasione huiusmodi substitutionis ad exemplum pupillaris nulla querella contra testamentum eorum oriatur, ita tamen, ut, si postea resipuerit vel resipuerint, talis substitutio cesset, vel si filii aut alii descendentes ex huiusmodi mente capta persona sapientes sint, non liceat parenti qui vel quae testatur alios quam ex eo descendentes unum vel certos 1 vel omnes substituere. Sin vero etiam alii liberi testatori vel testatrici sint sapientes, ex his vero personis quae mente captae sunt nullus descendat, ad fratres eorum unum vel certos vel omnes eandem fieri substitutionem oportet. *D. III id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

10 [4]*Idem A. Iohanni pp.* Cum quidam duobus impuberibus filiis suis heredibus institutis adiecit, si uterque impubes decesserit, illum sibi esse heredem, et dubitabatur apud antiquos legum auctores, utrumne tunc voluit substitutum admitti, cum uterque filius eius in prima aetate decesserit, an alterutro decedente ilico substitutus in eius partem succedat, placuit Sabino substitutionem tunc locum habere, cum uterque decesserit: cogitasse enim patrem primo decedente fratrem suum in eius por- 1 tionem succedere. Nos eiusdem Sabini veriorem sententiam existimantes non aliter substitutionem admittendam esse censemus, nisi uterque eorum in prima aetate decesserit. *D. VI*[5] *k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

11 [6]*Idem A. Iohanni pp.* Si quis duobus heredibus institutis filio suo impuberi eos una cum alio tertio substituit et verba testamenti ita composuerit: 'quisquis mihi heres erit, et Titius filio meo heres 'esto', secundum quod apud Ulpianum invenimus, mortuo impubere filio quaerebatur, quomodo ad substitutionem vocentur tres substituti: utrumne duo priores, qui et patri heredes fuerant scripti, in dimidiam vocantur et Titius in reliquam dimidiam, an tres substituti unusquisque ex triente ad substitutionem vocantur? alia applicata dubitatione, si quis ita heredem scripserit: 'Titius una cum filiis suis et Sempronius heredes mihi sunto'. et in praesente etenim specie quaerebatur secundum Ulpianum voluntas testantis: utrumne Titium una cum suis filiis in dimidiam vocat et Sempronium in aliam dimi- 1 diam, an omnes in virilem portionem? Nobis autem in prima quidem specie videtur tres substitutos unumquemque in trientem vocari, in secunda autem specie, cum et natura pater et filius eadem[7] persona paene intelleguntur, dimidiam quidem partem Titio cum filiis, alteram autem partem Sempronio adsignari. *D. IIII k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXVII.[8]

DE NECESSARIIS ET SERVIS[9] HEREDIBUS INSTITUENDIS VEL SUBSTITUENDIS.

1 (2) [10]*Imp. Pertinax A. Lucretio.* Is, qui solvendo non est, heredem necessarium etiam in fraudem creditorum relinquere potest. sed si pignori datus fuisti et in eadem causa permansisti, nec ab eo quidem[11] debitore qui solvendo non fuit liber et heres necessarius existere potuisti. *PP. XI*[12] *k. April. Falcone et Claro conss.* [*a.* 193]

2 (1) *Imp. Antoninus A. Aufidio.* Cum vos servi constituti sub appellatione libertorum heredes scripti essetis, ea scriptura benigna interpretatione perinde habenda est, ac si liberi et heredes instituti fuissetis. quod in legato locum non habet. *Accepta VII k. Mart. Prisco et Apollinari conss.* [*a.* 169]

3 *Idem*[13] *AA. et CC. Felici.* Si tutor ancillam tuam contubernio suo coniunxit ac post heredem instituit, neque dominium ex huiusmodi facto tibi auferri potuit et, ut eius aditione iussu tuo tibi per hanc successio quaeratur, iure concessam habes facultatem. *S. XVI k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Cum quidam suum pupillum heredem instituit et servo directis verbis libertatem reliquit et in secundo gradu, in quo pupillarem substitutionem faciebat, ipsum servum sine libertate pupillo suo substituit, quaerebatur inter prudentes, si ex huiusmodi substitutione heres 1 necessarius pupillo existat. Causa etenim altercationis ex vetere regula orta est, quia omnibus placuerat hunc servum necessarium heredem domino fieri, cui in eodem gradu et hereditas et libertas relinquebatur, in[14] praesenti autem non in unum tam libertas quam substitutio congregata est, sed 2 in alium et alium gradum. Nobis itaque eandem altercationem decidentibus mirabile visum est, si quis putet ex huiusmodi scrupulositate impediri testatoris voluntatem, et maxime domini, et existimet non fieri servum heredem necessarium, sed ei licentiam praestet et libertatem consequi et hereditatem respuere et domini voluntati reclamare: qui

(1) *iunge* 6, 49, 4 (2) *s.* VI id. Iul. Philippopoli AA. conss. (= *a.* 293) 6, 49, 4 (3) in *C*, et in R^b, *deficit* R^a (4) *iunge c.* 11 *h. t. et* 6, 25, 8...10 (5) IIII *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 179 (6) *iunge* c. 10 *h. t. et* 6, 25, 8...10 (7) filius eadem *edd.*, filius haec eadem CR^b, filiis haec deesse R^a, filius hec eadem esse *M* (8) *B* 35, 13, 36 *seqq.* (9) et servis *Mommseno videntur addidisse Iustiniani* (10) *ordinem c.* 1 *et* 2, *quem e libris restitui, tuentur etiam B* (*Heimbach tacite indices transposuit*): *temporis autem ordo ideo turbatus videtur, quod compilatores Antoninum imperatorem putaverint esse vel Caracallam vel Elagabalum* (11) quidem *R*, *om. C* (12) XI *Hal.*, *om. R* (13) *scribi debuit* impp. Diocletianus et Maximianus (14) in *R*, et in *C*

si hoc differre[1] temptaverit, etiam puniendus est.
sit itaque et vivo pupillo liber, quia testator hoc
voluit, et mortuo pupillo necessarius heres, quia et
hoc testator voluit. *D. xv k. Dec. Constantinopoli
Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

5 [2]*Idem A. Iohanni pp.* Quidam, cum testa-
mentum conderet, duobus heredibus scriptis unum
quidem ex parte instituit, servum autem suum, cuius
et nomen addidit, ex reliqua parte sine libertate
scripsit heredem et postea eundem servum alii lega-
vit, vel post institutionem heredis servum per lega-
tum alii adsignavit et tunc heredem eum sine liber-
tate instituit: et dubitabatur, si huiusmodi legatum
vel institutio aliquas vires potest habere et cui ad-
1 quiritur legatum vel institutio. Dubitationis autem
materia erat, quod adhuc servum suum constitutum
heredem sine libertate scripserat, et tanta inter ve-
teres exorta est contentio, ut vix possibile sit videri
1a eandem decidere. Sed antiquitatem quidem haec
altercantem relinquendum est. nobis autem alius
modus huiusmodi decisionis inventus est, quia sem-
1b per vestigia voluntatis sequimur testatorum. Cum
igitur invenimus a nostro iure[3] hoc esse inductum,
ut, si quis servum suum tutorem filiis suis reliquerit
sine libertate, ex ipsa tutelae datione praesumatur
etiam libertatem ei favore pupillorum imposuisse,
quare non hoc et in hereditate et humanius et fa-
vore libertatis inducimus, ut, si quis servum suum
scripserit heredem sine libertate, omnimodo civis
1c Romanus efficiatur? Quo inducto neque ad-
quisitio neque tam effusus veterum atque inextrica-
bilis tractatus locum habeat. neque enim ferendum
est supponere quosdam ita esse supinos, ut eundem
servum et heredem instituant sine libertate et item alii
1d [1] per legatum eundem servum adsignent. Sed
cum veteres et aliam proposuerunt ambiguitatem
dicentes, si quis servum suum in testamento quidem
heredem ex parte sine libertate scripsisset, in codi-
cillis autem libertatem ei reliquisset, si possit insti-
tutio valere et ille tam heres quam liber fieri, ne
videatur per codicillos hereditas confirmari, in qui-
bus hereditas dari secundum veterem regulam non
potest: nos in tali dispositione, licet in codicillis
fuerit scripta, et libertatem et hereditatem simul
servis per nostram liberalitatem et benignam inter-
pretationem indulgemus, ut gratulentur, cum non
servi remaneant, sed et[4] liberti et heredes effician-
tur, cum tanta in eos nostri numinis benivolentia
effusa est, ut, etsi libertas eis neque testamento ne-
que codicillis data est, tamen hereditate servis re-
licta quasi iniunctam et[5] libertatem esse videri.
2 Illo videlicet observando, ut, si legatum vel fidei-
commissum eis sine libertate relinquatur, maneant
2a in servitute. Non tamen ita impii heredes exis-
tant, ut liberalitatem testatoris servilis laboris[6] de-
bita remuneratione defraudare conentur et non de-
relictum, licet adhuc servis constitutis, donent.
3 Quae iuris nostri definitio etiam ad aliam spe-
ciem dubitatam benigne extendatur. si quis etenim
in principali testamento servum suum cuidam lega-
verit, in pupillari autem substitutione eundem ser-
vum filio suo sine libertate substituerit, quaerebatur,
sive utilis esset talis substitutio et per servum lega-
tum substitutio post mortem pupilli legatario adquiri-
tur, sive inutilis est huiusmodi substitutio, quia sine
3a libertate in servum proprium facta est. Melius
itaque nobis videtur legatario eum non statim ad-
quiri sancire, sed expectandum esse substitutionis
eventum. et si quidem pupillo mortuo locus fuerit
substitutioni, et liber et heres efficiatur: sin autem
substitutio minime locum habuerit, forsitan pupillo
iam in pubertatem perveniente, tunc ad legatarii
3b dominium transeat. Quemadmodum enim veteres,
si cum libertate substitutio fuisset, hoc inducebant
quatenus in suspenso fiat libertas et statuliber in-
tellegatur, ita et ex nostra interpretatione et sine
adiectione libertatis in substitutione et liber et heres
pupillo existat. *D. II k. Mai. Constantinopoli post
consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

6 *Idem A. Iohanni pp.* Decisione nostra[7], quam fecimus sancientes eum, qui a domino suo sine libertate heres instituitur, videri libertatem accepisse, in propria firmitate durante, si quis servum suum pure quidem heredem instituit, libertatem autem sub condicione ei donavit, si quidem condicio talis sit, quae in potestate servi posita est: ille autem eam neglexerit minimeque compleverit, et libertate eum et hereditate sua culpa defraudari. sin autem casualis est condicio et ex fortunae insidiis defecerit, tunc humanitatis intuitu libertatem quidem ei omnimodo competere, hereditatem autem, si quidem solvendo sit, ad alios venire, quos leges vocabant, si non aliquis fuisset substitutus. sin autem solvendo non sit, ut necessarius heres constitutus simul et libertatem et hereditatem obtineat. tunc enim secundum definitionem tam veteris quam nostrae decisionis et liber et heres existat necessarius. *D. II[8] k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXVIII.[9]

DE LIBERIS PRAETERITIS VEL EXHEREDATIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA.*[10] *Fabio.* Cum
post omnes heredum gradus exheredatio scribatur,
si adiciat testator ab omnibus se gradibus exhere-
dare, non dubitatur iuri satisfactum. et ideo, etiamsi
id non adiciatur, appareat tamen eum cum eo con-
silio scripsisse, ut ab omnibus exheredaret, recte
1 factum testamentum videtur. Proinde cum pater
familias filiis institutis et invicem substitutis filiam
exheredaverit, intellegendus est exheredationem ab
utroque gradu fecisse. nam cum idem heredes in-
stituti sunt, nulla ratio reddi potest, quare videatur
in posteriore tantum casu exheredare voluisse. *PP. VI
k. Iul. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

2 *Imp. Alexander A. Heraclidae.* Si avus tuus, qui patrem tuum et novercam aequis portionibus heredes instituit, cum te quoque haberet in potestate, testamento nominatim non exheredavit, mortuo patre tuo vivo avo sine impedimento legis Vellaeae succedendo in patris tui locum rupisti avi testamentum et ad te hereditas eius tota pertinuit. *PP. VI id. April. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

3 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Si quis filium proprium ita exheredaverit: 'ille filius meus alienus meae substantiae fiat', talis filius ab huiusmodi verborum conceptione non praeteritus, sed exheredatus intellegatur. cum enim manifestissimus est sensus testatoris, verborum interpretatio nusquam tantum valeat, ut melior sensu existat. *D. X k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

4 [11]*Idem A. Iohanni pp.* Maximum vitium anti-
quae subtilitatis praesenti lege corrigimus, quae pu-
tavit alia esse iura observanda in successione paren-
tum, si ex testamento veniant, in masculis et in
feminis, cum ab intestato simile ius utrique sexui
servaverunt, et aliis verbis exheredari debere filium
sanxerunt, aliis filiam, et inter nepotes exheredandos
1 alia iura civilia, alia praetoris introduxerunt. Et
si praeteritus fuerat filius, vel ipso iure testamen-
tum evertebat vel contra tabulas bonorum posses-
sionem in totum accipiebat, filia autem praeterita
ius adcrescendi ex iure vetere accipiebat, ut eodem
momento et testamentum patris quodammodo ex

(1) inferre *Mommsen* (2) *iunge* 6, 46, 6 (3) *cf.* 7, 4, 9 et *Dig.* 26, 2, 10 § 4. 32 § 2 (4) etiam *libri* (5) et R^a, om. CR^b (6) servilis laboris CR^b, serviles labores R^a, et serviles labores *M* (7) *c.* 5 § 1*b h. t.* (8) IIII *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 179 (9) *B* 35, 8, 30 *seqq.* — *Cf. Dig.* 28, 2 *Inst.* 2, 13 (10) *sic R*, imp. antoninus a. *SC* (11) *iunge* 3, 28, 35. 36

parte iure adcrescendi evertat et ipsa quasi scripta legatis supponeretur, ex praetore autem habebat contra tabulas bonorum possessionem in totum, constitutio autem Magni Antonini[1] eam in tantum coartabat, in quantum ius adcrescendi competebat. qui enim tales differentias inducunt, quasi naturae accusatores existunt, cur non totos[2] masculos genera-
2 vit, ut, unde generentur, non fiant. Nam haec corrigentes et maiorum nostrorum sequimur vestigia, qui eandem observationem colere manifestissimi sunt. scimus etenim antea simili modo et filium et alios omnes inter ceteros exheredatos scribere esse concessum, cum etiam centumviri aliam differentiam
3 introduxerunt. Et ex hac iniquitate vitium emersit, quale ex libris Ulpiani, quos ad edictum fecit praetoris, inventum a Triboniano viro gloriosissimo nostro quaestore ceterisque viris facundissimis compositoribus iuris enucleati ad nostras aures relatum
4 est. Nam cum ultimum adiutorium de[3] inofficiosi querella positum est et nemo ex alio ortus praesidio ad hanc decurrere possit, inventa fuerat filia praeterita minus habens quam filia exheredata. cum enim per contra tabulas bonorum possessionem vel ius adcrescendi semissem substantiae filia praeterita accipiebat et omnibus legata praestare compellebatur, scilicet usque ad dodrantem suae portionis, remanebat ei sescuncia tantummodo in sua succes-
5 sione. Quod si fuisset exheredata, quarta pars omnimodo totius substantiae ei relinqui debebat, et quam iniuria dignam pater existimabat, amplius habebat ea, quam taciturnitate in institutione praeteriit: et si secundum nostrae constitutionis definitionem, quam de supplemento quadrantis posuimus[4], repletio fuerat introducta, simili modo exheredatae in quarta repletio accedebat et ita vitium permansit, ut nec ex nostra constitutione emendationem
6 (1) aliquam sentiret. Sancimus itaque, quemadmodum in successionibus parentium, quae ab intestato deferuntur, aequa lance et mares et feminae vocantur, ita et in scriptura testamentorum eas honorari et similibus verbis exheredationes nominatim procedere et contra tabulas possessionem talem habere, qualem filius suus vel emancipatus, ut et ipsa, si fuerit praeterita, ad instar filii emancipati vel sui vel testamentum ipso iure evertat vel per contra tabulas bonorum possessionem stare hoc non patia-
7 tur. Et haec non solum in filiabus obtinere, sed etiam in nepotibus et in neptibus et deinceps observari censemus, si tamen ex masculis progeniti
8 (2) sunt. Sed quia et aliud vitium fuerat sub obtentu differentiae introductum et alia iura exheredationis in postumis, alia in iam natis observabantur, cum necesse fuerat postumam inter ceteros exheredatam etiam legato honorari, filiam autem iam progenitam et sine datione, et hoc brevissimo incremento verborum ad plenissimam definitionem deduximus sancientes eadem iura obtinere et in postumis exheredandis, sive masculini sive feminini sexus sint, quae in filiis et filiabus iam statuimus, ut etiam ipsi vel ipsae nominatim exheredentur, id est postumi vel postumae facta mentione. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXVIIII.[5]

DE POSTUMIS HEREDIBUS INSTITUENDIS VEL EXHEREDANDIS VEL PRAETERITIS.

1 *Imp. Antoninus A. Brittiano.* Si post testamentum factum, quo postumorum suorum nullam mentionem testator fecit, filiam suscepit, intestato vita functus est, cum agnatione postumae cuius non meminit testamentum ruptum sit: ex rupto autem testamento nihil deberi neque peti posse explorati iuris est. *D. et pp. IIII k.*[6] *Iul. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sotericho.* Uxoris abortu testamentum mariti non solvi, postumo vero praeterito, quamvis natus ilico decesserit, non restitui ruptum iuris evidentissimi est. *S. XII k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

3 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Quod certatum est apud veteres, nos decidimus. cum igitur is qui in ventre portabatur praeteritus fuerat, qui, si ad lucem fuisset redactus, suus heres patri existeret, si non alius eum antecederet et nascendo ruptum testamentum faciebat, si postumus in hunc quidem orbem devolutus est, voce autem non emissa ab hac luce subtractus est, dubitabatur, si is postu-
1 mus ruptum facere testamentum potest. Veteres animi turbati sunt, quid de paterno elogio statuendum sit. cumque Sabiniani existimabant, si vivus natus est, etsi vocem non emisit, ruptum testamentum, apparet[7], quod, etsi mutus fuerat, hoc ipsum faciebat, eorum etiam nos laudamus sententiam et sancimus, si vivus perfecte natus est, licet ilico postquam in terram cecidit vel in manibus obstetricis decessit, nihilo minus testamentum corrumpi, hoc tantummodo requirendo, si vivus ad orbem totus processit ad nullum declinans monstrum vel prodigium. *D. XV k. Dec. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

4 *Idem A. Iuliano pp.* Quidam, cum testamentum faciebat, his verbis usus est: 'si filius vel filia 'intra decem mensuum spatium post mortem meam 'fuerint editi, heredes sunto' vel ita dixit: 'filius 'vel filia, qui intra decem menses proximos mortis 'meae nascentur[8], heredes sunto'. iurgium antiquis interpretatoribus legum exortum est, an videantur[9] non contineri testamento et hoc ruptum facere.
1 Nobis itaque eorum sententias decidentibus, cum frequentissimas leges posuimus testatorum voluntates adiuvantes, ex neutra huiusmodi verborum positione ruptum fieri testamentum videtur, sed sive vivo testatore sive post mortem eius intra decem menses a morte testatoris numerandos filius vel filia fuerint progeniti, maneat testatoris voluntas immutilata, ne poenam patiatur praeteritionis, qui suos filios non praeteriit. *D. XII*[10] *k. Dec. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXX.[11]

DE IURE DELIBERANDI ET DE ADEUNDA VEL ADQUIRENDA HEREDITATE.

1 *Imp. Antoninus A. Titiae.* Si a patre emancipata eo defuncto bonorum possessionem non agnovisti, frustra vereris, ne hereditati paternae sis obligata, quod servum eius nullo iure manumisisti resque et mancipia quaedam propter funeris impensas distraxisti. *PP. k. Iul. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 [12]*Imp. Alexander A. Florentino militi.* Cum debitum paternum te exsolvisse adlegas, pro portione hereditaria agnovisse te hereditatem defuncti non ambigitur. *PP. VI*[13] *id. Febr. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Imp. Gordianus A. Florentino militi.* Si fratris tui filius mortis tempore in patris sui fuit potestate, sive ex asse heres institutus est, etiam clausis tabulis heres potuit existere, sive ex parte, nihilo minus statim suus heres ei extitit nec eapropter, quod intra paucos dies mortis patris sui concessit

(1) *id est Caracallae, errore scilicet Iustinianorum, cf. Gai.* 2, 126 (2) *sic R*, tantos *C* (3) de *del.* (4) 3, 28, 30 (5) *B* 35, 8, 33 *seqq.* — *Cf. Dig.* 28, 2 (6) d. et pp. IIII k. *Hal.*, pp. VI id. *PL* (7) apparet *del. Mommsen* (8) *sic dett.*, nascerentur *CR* (9) qui vivo testatore nascuntur *ins.* (*similiter Contius*) (10) XV *scr.* (11) *B* 35, 14, 91 *seqq.* — *Cf. Dig.* 28, 8. 29, 2 (12) *iunge* 3, 28, 8 (13) VII 3, 28, 8

in fatum, tu ad eiusdem fratris tui potes accedere 1 successionem. Quod si, cum sui iuris esset, ante aditam hereditatem decessit tuque fratri tuo legitimus heres extitisti seu intra tempora edicto praefinita bonorum possessionem agnovisti: quae facultatum sunt vel quae ab alio iniuria detinentur, praesidis diligentia tibi restituentur. *PP. XV k. Sept. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

4 *Imp. Decius A. Athenaidi.* Filio familias delata hereditate si pater pro herede voluntate filii gessit, sollemnitati iuris satisfactum videri saepe rescriptum est. *PP. X k. Mart. Decio A. et Grato conss.* [*a.* 250]

5 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Paulo.* Potuit pupillus pro herede tutore auctore gerendo consequi successionem, sed ipsius actus et voluntas fuit necessaria. nam si quid nesciente eo tutor egit, illi hereditatem non potuit adquirere. *PP. XVI k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 257]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Philippae.* Si avia tua patrem tuum ex duabus unciis scripsit heredem, et[1] sola animi destinatione pater tuus heres fieri poterat. igitur si testamento suo easdem uncias ad te pertinere decrevit, apud rectorem provinciae duarum unciarum ius persequi poteris. *PP. XVI k. Aug. Sirmi*[2] *ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

7 [3]*Idem AA. et CC. Eusebio.* Quoniam sororem tuam prius defunctam esse proponis, quam cognosceret, an a fratre sibi aliquid hereditatis fuisset relictum, manifestum atque evidens[4] est, antequam[5] pro herede gereret vel bonorum possessionem admitteret[6], defunctam successionem eam non potuisse ad heredes suos transmittere. *PP. k. Mai. Thiralli AA. conss.*[7] [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Claudio.* Licet in continenti sui heredes se paternis non miscuerint bonis, tamen ignorantes delatam sibi esse hereditatem longi temporis praescriptione, quominus hanc recte vindicent, excludi non possunt. *S. XVII*[8] *k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Platoni.* Si curatoris tui quondam testamento iure facto vel ab intestato legitima delata successio est, hoc casu ei qui non repudiavit hereditatem eam licet adire. rector igitur aditus provinciae, si hereditati necdum sunt obligati, eos an heredes sint interrogare debebit ac, si tempus ad deliberandum petierint, moderatum statuet. *S. XVI k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Sabinae.* Si te bonis paternis maior quinque et viginti annis miscuisti, neque inopia patris te excusat neque vis fratris portionem tuam vel testamentum eripientis arcere te[9] exactione creditorum, qui iure civili pro hereditaria te portione conveniunt, potest. *S. XVI k. Ian. Sirmi CC.*[10] *conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Philumenae.* Renitente te pater tuus, in cuius fuisti potestate, neque spem delatae tibi legitimae quaerendae successionis[11] absumere neque hereditarios manumittendo servos his praestare libertatem potuit. *S. VI id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Antonio.* Puberem agnoscentem bonorum possessionem, posteaquam ei fuit hereditas delata, pro herede gerere non ambigitur. *S. III k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Archepolidi.* Suum heredem omissa bonorum possessione paternam successionem obtinere potuisse certi iuris est. *S. III id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC. Flaviae.* Si sorori suae frater tuus civili vel honorario successit iure, licet res ex eius descendentes bonis non probetur tenuisse, heres tamen effectus contra possidentes experiri potest. *S. d. XVIIII*[12] *k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

15 [13]*Imp. Constantius A. ad Leontium comitem Orientis.* Non est dubium, si, priusquam filius iussu patris adierit hereditatem, propriae potestatis effectus est, arbitrio suo eundem hanc sibi potuisse quaerere. *D. VIII id. April. Limenio et Catulino conss.* [*a.* 349]

16 [14]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Ennodio*[15]. Nec emere nec donatum adsequi nec damnosam quisque hereditatem adire compellitur. *D. VII k. Ian. Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

17 [16]*Idem AA. et Theodosius A. Anthemio pp.* Cretionum scrupulosam sollemnitatem hac lege penitus amputari[17] decernimus. *D. XVI*[18] *k. April. Constantinopoli Honorio VII et Theodosio II AA. conss.* [*a.* 407]

18 [19]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum.* Si infanti, id est minori septem annis, in potestate patris vel avi vel proavi constituto vel constitutae hereditas sit derelicta vel ab intestato delata a matre vel linea ex qua mater descendit vel aliis quibuscumque personis, licebit parentibus eius sub quorum potestate est adire eius nomine 1 hereditatem vel bonorum possessionem petere. Sed si hoc parens neglexerit et in memorata aetate infans decesserit, tunc parentem quidem superstitem omnia ex quacumque successione ad eundem infantem devoluta iure patrio quasi iam infanti quaesita 2 capere. Parente vero non subsistente, si quidem post eius obitum tutor infanti sit vel datus fuerit, posse eum etiam adhuc infante pupillo constituto nomine eius adire hereditatem sive vivo parente sive post mortem eius ad eum devolutam vel bonorum possessionem petere et eo modo eidem infanti here-3 ditatem quaerere. Sin vero vel non sit tutor vel, cum sit, ea facere neglexerit, tunc eodem infante in ea aetate defuncto omnes hereditates ad eum devolutas et non agnitas ita intellegi, quasi ab initio non essent ad eum delatae, et eo modo ad illas personas perveniant, quae vocabantur, si minime[20] hereditas infanti fuisset delata. ea vero, quae de infante in potestate parentium constituto statuimus, locum habebunt et si quacumque causa 4 sui iuris idem infans inveniatur. Sin autem septem annos aetatis pupillus excesserit et priore parente mortuo in pupillari aetate fati munus impleverit, ea obtinere praecipimus, quae veteribus legibus continentur, nulla dubietate relicta, quin pupillus post impletos septem annos suae aetatis ipse adire hereditatem vel possessionem bonorum petere consentiente parente, si sub eius potestate sit, vel cum tutoris auctoritate, si sui iuris sit, poterit vel, si non habeat tutorem, adire praetorem et eius decreto hoc ius consequi. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

19 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Cum antiquioribus legibus et praecipue in quaestionibus Iulii Pauli invenimus filios familias paternam hereditatem deliberantes posse et in suam posteritatem hanc transmittere, et aliis quibusdam adiectis, quae in huiusmodi persona praecipua sunt: eam deliberationem et in omnes successores sive cognatos sive 1 extraneos duximus esse protelandam. Ideoque sancimus: si quis vel ex testamento vel ab intestato vocatus deliberationem meruerit vel hoc quidem non fecerit, non tamen successioni renuntiaverit, ut ex

(1) et C^a, et ex $C^b R$ (2) *in loco errorem inesse monuit Mommsen* (3) = *Consultatio* 6, 19: *iunge* 2, 3, 21. 6, 53, 6 (4) manifesti atque evidentis iuris *Consult.* (5) cerneret vel *ins. Consult.* (6) peteret *Consult.* (7) *sic Hal. cum legibus iungendis: in Consult. est* pp. x k. mart. isdem aa. conss. (8) s. XVII *Hal.*, VIIII *P* (9) te *edd.*, de *libri* (10) AA. (= *a.* 293) *Mommsen*

(11) successionis quaerendae *scr.* (12) s. d. XVIIII *P*, s. XII *Hal.* (13) = *Th.* 8, 18, 5: *iunge* 6, 14, 3 (14) = *Th.* 12, 1, 149: *iunge Th.* 11, 1, 24. 13, 5, 25 (15) suo salutem *addit Th.* (16) = *Th.* 8, 18, 8, 1: *iunge* 12, 57, 10 (17) emendari penitus amputarique *Th.* (18) XVI *Th.*, V *Hal.* (19) *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (20) *sic CR*, minus *P*

hac causa deliberare videatur, sed nec aliquid ges-
serit, quod aditionem vel pro herede gestionem in-
ducit, praedictum arbitrium in successionem suam
transmittat, ita tamen, ut unius anni spatiis ea-
2 dem transmissio fuerit conclusa. Et si quidem
is, qui sciens hereditatem sibi esse vel ab inte-
stato vel ex testamento delatam deliberatione mi-
nime petita[1] intra annale tempus decesserit, hoc
ius ad suam successionem intra annale tempus ex-
3 tendat. Si enim ipse, postquam testamentum
fuerit insinuatum, vel ab intestato vel ex testamento
vel aliter ei cognitum sit[2] heredem eum[3] vocatum
fuisse, annali tempore translapso nihil fecerit, ex
quo vel adeundam vel renuntiandam hereditatem
manifestaverit, is cum successione sua ab huiusmodi
4 beneficio excludatur. Sin autem instante annali
tempore decesserit, reliquum tempus pro adeunda
hereditate suis successoribus sine aliqua dubietate
relinquat, quo completo nec heredibus eius alius re-
gressus in hereditatem habendam servabitur. *Reci-
tata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani.
d. III k. Nov. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

20 *Idem A. Iohanni pp.* Quidam elogio condito
heredem scripsit in certas uncias et post certa verba
testamenti eundem in alias uncias vel tantas vel
quantascumque et tertio vel in[4] aliam partem here-
ditatis vel quendam unciarum modum, ille autem
unam institutionem vel duas admittens unam vel
duas vel quantascumque respuendas esse censuit:
quaerebatur apud veteres, si hoc ei facere permitti-
1 tur. Similique modo dubitabatur, si impuberem
quis filium suum heredem ex parte instituit et quen-
dam extraneum in aliam partem, quem pupillariter
substituit, et postquam testator decessit, pupillus
quidem patri heres extitit, extraneus autem heredi-
tatem adiit, et postea adhuc in prima aetate pupillus
constitutus ab hac luce subtractus est[5] et pupillaris
substitutio locum sibi vindicavit: cumque substitutus
eandem partem admittere noluit, quaesitum est, si
potest iam heres ex principali testamento factus
2 pupillarem substitutionem repudiare. Utramque
igitur dubitationem simul decidendam esse cense-
mus: placuit etenim nobis sive in institutionibus
sive in pupillari substitutione, ut vel omnia admit-
tantur vel omnia repudientur et necessitas impona-
tur heredi particulari facto vel aliam aut alias partes
hereditatis admittere vel etiam substitutionem pupil-
larem. *D. prid. k. Mai. Constantinopoli post con-
sulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

21 *Idem A. Iohanni pp.* Cum aliquis scripsit
heredem eum, qui de sua condicione ei qui domi-
nium eius vindicabat in iudicio adversabatur, is
autem qui dominum sese dicebat adire eum heredi-
tatem imperabat, ut adquisitio hereditatis per eum
celebretur, indignatus est quasi domino ei parere.
dubitatio veteribus exorta est, si qua poena ei im-
1 ponitur huiusmodi insolentiae. Veteres in multas
retrahuntur sententias, sed nos eorum discordiam
sic esse decidendam censemus, ut distinctio subtilis
2 causae imponatur. Et[6] si quidem ita scripta est
institutio: 'illum servum illius heredem instituo',
quia apertissimum est intuitu domini esse institutio-
nem conscriptam, necesse est omnimodo per com-
petentem iudicem eum compelli adire quidem here-
ditatem et eam adquirere, nulli autem ex postfacto
subici gravamini, si liber pronuntietur, sed omne
sive lucrum sive damnum ad eum redundare qui in
servitutem eum trahebat et denegari ei et[7] adversus
eum omnes hereditarias actiones, nullo ex hoc ei
3 praeiudicio generando. Sin autem quasi liber in-
stitutus est nulla domini vel servi mentione in in-
stitutione habita, tunc nullo compelli modo eum
adire hereditatem nec denegari ei liberale iudicium,
sed et hereditatem per suum ius decurrere et libe-
rale iudicium suam expectare sententiam sive agente
eo sive pulsato, ut, si quidem servus pronuntietur,
tunc domino suo hereditatem adquirat, sin autem
liber, eam adipiscatur, si adire maluerit. *D. II k. Mai.
Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis
vv. cc.* [*a.* 531]

22 *Idem A. ad senatum.* Scimus iam duas esse
promulgatas a nostra clementia constitutiones, unam
quidem de his, qui deliberandum pro hereditate sibi
delata existimaverunt[8], aliam autem de improvisis
debitis et incerto exitu per diversas species eis im-
posito[9]. sed etiam veterem constitutionem non igno-
ramus, quam divus Gordianus ad Platonem scripsit
de militibus, qui per ignorantiam hereditatem adie-
rint, quatenus pro his tantummodo rebus convenian-
tur, quas in hereditate defuncti invenerint, ipsorum
autem bona a creditoribus hereditariis non inquie-
tentur: cuius sensus ad unam praefatarum consti-
tutionum a nobis redactus est. arma etenim magis
quam iura scire milites sacratissimus legislator ex-
1 timavit. Ex omnibus itaque istis unam legem
colligere nobis apparuit esse humanum et non solum
milites adiuvare huiusmodi beneficio, sed etiam ad
omnes hoc extendere, non tantum si improvisum
emerserit debitum, sed etiam si onerosam quis in-
veniat esse quam adierit hereditatem. ita enim nec
satis necessarium deliberationis erit auxilium, nisi
hominibus formidolosis, qui et ea timent, quae nulla
1*a* digna sunt suspicione. Cum igitur hereditas
ad quendam sive ex testamento sive ab intestato
fuerit delata, sive ex asse sive ex parte, si quidem
recta via adire maluerit hereditatem et spe certis-
sima hoc fecerit vel sese immiscuerit, ut non postea
eam repudiet, nullo indiget inventario, cum omnibus
creditoribus suppositus est, utpote hereditate ei et
1*b* sua voluntate infixa. Similique modo, si pas
titubante animo respuendam vel abstinendam esse
crediderit hereditatem, ei[10] apertissime intra trium
mensuum spatium, ex quo ei cognitum fuerit scrip-
tum se esse vel vocatum heredem, renuntiet nullo
nec inventario faciendo nec alio circuitu expectando,
et sit alienus huiusmodi hereditate, sive onerosa
2 sive lucrosa sit. Sin autem dubius est, utrumne
admittenda sit nec ne defuncti hereditas, non putet
sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat he-
reditatem vel sese immisceat, omni tamen modo in-
ventarium ab ipso conficiatur, ut intra triginta dies
post apertas tabulas vel postquam nota ei fuerit
apertura tabularum vel delatam sibi ab intestato
hereditatem cognoverit numerandos, exordium capiat
inventarium super his rebus, quas defunctus mortis
2*a* tempore habebat. Et hoc inventarium intra
alios sexaginta dies modis omnibus impleatur sub
praesentia tabulariorum ceterorumque, qui ad huius-
2*b* modi confectionem necessarii sunt. Subscriptio-
nem tamen supponere heredem necesse est, signi-
ficantem et quantitatem rerum et quod nulla maligni-
tate circa eas ab eo facta vel facienda res apud
eum remanent[11], vel si ignarus sit litterarum vel
scribere praepeditur, speciali tabulario ad hoc solum
adhibendo, ut pro eo litteras supponat, venerabili
signo antea manu heredis praeposito, testibus vide-
licet adsumendis, qui heredem cognoscunt et iubenti
3 ei tabularium pro se subscribere interfuerint. Sin
autem locis, in quibus res hereditariae vel maxima
pars earum posita est, heredes abesse contigerit,
tunc eis unius anni spatium a morte testatoris nu-
merandum damus ad huiusmodi inventarii consum-
mationem: sufficit enim praefatum tempus, etsi lon-
gissimo spatio distant, tamen dare eis facultatem
inventarii conscribendi vel per se vel per instructos
procuratores in locis ubi res positae sunt mittendos.

(1) *sic* CR^{b}, deliberationem petita R^{a}: deliberationem minime petiit *scr.* (2) vel aliter ei cognitum sit vel ab intestato vel ex testamento *scr.* (3) eum *del. Hal.* (4) in C^{b}, *om.* $C^{a}R$ (5) est R^{b}, *om.* CR^{a} (6) et *C*, ut *R* (7) ei et *R*, *om.* *C* (8) *c.* 19 *h. t.* (9) *non extat: cf. Zachariae Geschichte des griechisch-röm. Rechts p.* 164 (10) ei *R*, *om.* *C* (11) *sic* M^{b} *cum B*, remanet CRM^{a}

4 Et si praefatam observationem inventarii faciendi
solidaverint, et hereditatem sine periculo habeant et
legis Falcidiae adversus legatarios utantur beneficio,
ut[1] in tantum hereditariis creditoribus teneantur,
in quantum res substantiae ad eos devolutae valeant.
4a Et eis satisfaciant, qui primi veniant creditores, et,
si nihil reliquum est, posteriores venientes repellan-
tur et nihil ex sua substantia penitus heredes amit-
tant, ne, dum lucrum facere sperant, in damnum
incidant. sed si legatarii interea venerint, et eis
satisfaciant ex hereditate defuncti vel ex ipsis rebus
5 vel ex earum forsitan venditione. Sin vero cre-
ditores, qui et post emensum patrimonium necdum
completi sunt, superveniant, neque ipsum heredem
inquietare concedantur neque eos qui ab eo com-
paraverunt res, quarum pretia in legata vel fidei-
commissa vel alios creditores processerunt: licentia
creditoribus non deneganda adversus legatarios ve-
nire et vel hypothecis vel indebiti condictione uti
et haec quae acceperint recuperare, cum satis ab-
surdum est creditoribus quidem suum ius perse-
quentibus legitimum auxilium denegari, legatariis
vero, qui pro lucro certant, suas partes legem ac-
6 commodare. Sin vero heredes res hereditarias
creditoribus hereditariis pro debito dederint in solu-
tum[2] vel per dationem pecuniarum satis eis fece-
rint, liceat aliis creditoribus, qui ex anterioribus
veniunt[3] hypothecis, adversus eos venire et a poste-
rioribus creditoribus secundum leges eas abstrahere
vel per hypothecariam actionem vel per condictio-
nem ex lege, nisi voluerint debitum eis offerre.
7 Contra ipsum tamen heredem, secundum quod
saepius dictum est, qui quantitatem rerum heredita-
8 riarum expenderit, nulla actio extendatur. Sed
nec adversus emptores rerum hereditariarum, quas
ipse vendidit pro solvendis debitis vel legatis, venire
alii concedatur, cum satis anterioribus creditoribus
a nobis provisum est vel ad posteriores creditores
vel ad legatarios pervenientibus et suum ius perse-
9 quentibus. In computatione autem patrimonii
damus ei excipere et retinere, quidquid in funus
expendit vel in testamenti insinuationem vel inven-
tarii confectionem vel in alias necessarias causas
hereditatis approbaverit sese persolvisse. sin vero
et ipse aliquas contra defunctum habebat actiones,
non eae confundantur, sed similem aliis creditori-
bus per omnia habeat fortunam, temporum tamen
10 praerogativa inter creditores servanda. Licentia
danda creditoribus seu legatariis vel fideicommis-
sariis, si maiorem putaverint esse substantiam a de-
functo derelictam, quam heres in inventario scripsit,
quibus voluerint legitimis modis quod superfluum
est approbare, vel per tormenta forsitan servorum
hereditariorum secundum anteriorem nostram legem,
quae de quaestione servorum loquitur[4], vel per
sacramentum illius, si aliae probationes defecerint,
ut undique veritate exquisita neque lucrum neque
damnum aliquod heres ex huiusmodi sentiat heredi-
tate: illo videlicet observando, ut, si ex hereditate
aliquid heredes subripuerint vel celaverint vel amo-
vendum curaverint, postquam fuerint convicti, in
duplum hoc restituere vel hereditatis quantitati com-
11 putare compellantur. Donec tamen inventarium
conscribitur, vel si res praesto sint, intra tres men-
ses, vel si afuerint, intra annale spatium secundum
anteriorem distinctionem, nulla erit licentia neque
creditoribus neque legatariis vel fideicommissariis
eos inquietare vel ad iudicium vocare vel res here-
ditarias quasi ex hypothecarum auctoritate vindi-
care, sed sit hoc spatium ipso iure pro delibera-
tione heredibus concessum, nullo scilicet ex hoc
intervallo creditoribus hereditariis circa temporalem
12 praescriptionem praeiudicio generando. Sin vero,
postquam adierint vel sese immiscuerint, praesentes
vel absentes inventarium facere distulerint, et datum
iam a nobis tempus ad inventarii confectionem
effluxerit, tunc ex eo ipso, quod inventarium secun-
dum formam praesentis constitutionis non fecerunt,
et heredes esse omnimodo intellegantur et debitis
hereditariis in solidum teneantur nec legis nostrae
beneficio perfruantur, quam contemnendam esse cen-
13 suerunt. Et haec quidem de his sancimus, qui
deliberationem nullam petendam curaverint, quam
putamus quidem penitus post hanc legem esse super-
vacuam et debere ei derogari: cum enim liceat et
adire hereditatem et sine damno ab ea discedere ex
praesentis legis auctoritate, quis locus deliberationi
13a relinquitur? Sed quia quidam vel vana formi-
dine vel callida machinatione pro deliberando nobis
supplicandum esse necessarium existimant, quatenus
eis liceat annale tempus tergiversari et hereditatem
inspicere et alias contra eam machinationes excogi-
tare et eandem deliberationem flebilibus adsertioni-
bus repetita prece saepius accipere: ne quis nos
putaverit antiquitatis penitus esse contemptores, in-
dulgemus quidem eis petere deliberationem vel a
nobis vel a nostris iudicibus, non tamen amplius
ab imperiali quidem culmine uno anno, a nostris
vero iudicibus novem mensibus, ut neque ex im-
periali largitate aliud tempus eis indulgeatur, sed
et, si fuerit datum, pro nihilo habeatur: semel enim
14 et non saepius eam peti concedimus. Sin autem
hoc aliquis fecerit et inventarium conscripserit (ne-
cesse enim est omnimodo deliberantes inventarium
cum omni subtilitate facere), non liceat ei post tem-
pus praestitutum[5], si non recusaverit hereditatem,
sed adire maluerit, nostrae legis uti beneficio, sed
in solidum secundum antiqua iura omnibus credito-
14a ribus teneatur. Cum enim gemini tramites
inventi sunt, unus quidem ex anterioribus, qui de-
liberationem dederunt, alter autem rudis et novus
a nostro numine repertus, per quem et adeuntes
sine damno conservantur, electionem ei damus vel
nostram constitutionem eligere et beneficium eius
sentire vel, si eam aspernandam existimaverit et ad
deliberationis auxilium convolaverit, eius effectum
habere: et si non intra datum tempus recusaverit
hereditatem, omnibus in solidum debitis hereditariis
teneatur et non secundum modum patrimonii, sed
etsi exiguus sit census hereditatis, tamen quasi he-
redem eum in totum obligari, et sibi imputet, qui
14b pro novo beneficio vetus elegit gravamen. Et
ideo et in ipsam deliberationis dationem et divinum
rescriptum super hoc promulgandum hoc adici volu-
mus, ut sciant omnes, quod omnimodo post petitam
deliberationem, si adierint vel pro herede gesserint
vel non recusaverint hereditatem, omnibus in soli-
14c dum hereditariis oneribus teneantur. Si quis
autem temerario proposito deliberationem quidem
petierit, inventarium autem minime conscripserit et
vel adierit hereditatem vel minime eam repudiaverit,
non solum creditoribus in solidum teneatur, sed etiam
14d legis Falcidiae beneficio minime utatur. Quod
si post deliberandum recusaverit inventario minime
conscripto, tunc res hereditatis creditoribus vel his
qui ad hereditatem vocantur legibus reddere com-
pelletur, quantitate earum sacramento res accipien-
tium manifestanda, cum taxatione tamen ab iudice
15 statuenda. Notissimum autem est ex hac con-
stitutione, quae omnes casus continet, nostris con-
stitutionibus iam pro eisdem capitulis promulgatis
esse derogatum, quarum alteri et Gordianae consti-
16 tutionis sensus continebatur. Cum enim am-
pliore tractatu habito melior exitus inventus est et
tribus constitutionibus in unum congregatis unus
apparet et in milites et in alios omnes iuris proba-
bilis articulus, quapropter ex anterioribus inquie-
tari nostro subiectos imperio[6] patimur? scilicet ut
milites, etsi propter simplicitatem praesentis legis
subtilitatem non observaverint, in tantum tamen

(1) ut *C*, et *R* (2) *sic R*^b^, solidum *CR*^a^ *cum Graecis* (3) qui *et* veniunt *om. versio Graeca* κ. π. (*B vol. V* p. 918) (4) 2, 58, 1 (5) praestitum *libri* (6) *sic M*^a^, non *ins. CRM*^b^

teneantur, quantum in hereditate[1] invenerint. quam patres conscripti, in huiusmodi casibus in posterum obtinere sancimus. *D. v k. Dec. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXI.[2]

DE REPUDIANDA VEL ABSTINENDA HEREDITATE.

1 *Imp. Antoninus A. Muciano.* Si paterna hereditate te[2*] abstinuisse constiterit et non ut heredem in domo, sed ut inquilinum vel custodem vel ex alia iusta ratione habitasse liquido fuerit probatum, ex persona patris conveniri te procurator meus prohibebit. *PP. id.*[3] *Iul. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

2 *Idem A. Severo.* Si paterna hereditate abstinuisti, non ideo, quod a creditoribus fundos comparasti, si modo id bona fide fecisti, a posterioribus, qui sub isdem obligationibus pecuniam patri crediderint, iure conveniris. *PP. v*[4] *k. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 [5]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Theodotiano.* Suus heres exceptione pacti[6], qui testamentum iniustum adseverans postea nihil se de paterna successione petiturum non ex causa donationis, sed transigendi animo in iure professus est, cum respuere quaesitam nequiret hereditatem et transactio nullo dato vel retento seu promisso minime procedat, submoveri non potest. *Sine die CC. conss.*[7] [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Modestino militi.* Sicut maior quinque et viginti annis, antequam adeat, delatam repudians successionem post quaerere non potest, ita quaesitam renuntiando nihil agit, sed ius quod habuit retinet nec, quod confessos pro iudicatis haberi placuit, ad vocem repudiantis hereditatem, sed ad certam quantitatem deberi confitentem pertinet. *S. v k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

5 [8]*Idem AA. et CC. Claudianae.* Pupillorum repudiatio delatae hereditatis sine tutore auctore facta nihil eis nocet. *S. prid. k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si quis suus recusaverit paternam hereditatem, deinde maluerit eam adire, cum fuerat indistincte ei permissum, donec res paternae in eodem statu manent, hoc facere et post multum tempus licebat ei ad eandem hereditatem redire, hoc corrigentes sancimus, si quidem res iam venumdatae sint, ut nullus aditus ei ad hereditatem reservetur: quod et antiquitas obser-
1 vabat. Sin autem res alienatae non sint, si quidem maior annis constitutus est et tempora restitutionis nulla ei supersint, intra trium annorum spatium tantummodo huiusmodi ei detur licentia.
2 Sin autem vel minor est vel in utili tempore constitutus, tunc post completum quadriennium, quod spatium pro utili anno qui restitutionibus dabatur praestitum est, aliud triennium ei indulgeri, intra quod potest rebus in suo statu manentibus adire hereditatem et suam abdicationem revocare.
3 Quo tempore transacto nullus aditus penitus ad paternam hereditatem ei reservetur, nisi forte adhuc in minore aetate eo constituto res venditae sunt. tunc etenim per in integrum restitutionem non denegatur ei adire hereditatem et res recuperare et creditoribus paternis satisfacere. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

XXXII.[9]

QUEMADMODUM APERIANTUR TESTAMENTA ET INSPICIANTUR ET DESCRIBANTUR.

1 *Imp. Alexander A. Proculae.* Ut testamentum, quod dicis factum, proferatur et publice recitetur, competens iudex iubebit. *PP. II k. April. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Alexandro.* Testamenti tabulas ad hoc tibi a patre datas, ut in patria[10] proferantur, adfirmans potes illic proferre, ut secundum leges moresque locorum insinuentur, ita scilicet, ut testibus non praesentibus adire prius vel pro tribunali vel per libellum rectorem provinciae procures ac permittente eo honestos viros adesse facias, quibus praesentibus aperiantur et ab his rursum obsignentur. *PP. XII k. Ian. Maximo II et Glabrione conss.* [*a.* 256]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.*[11] *Aristoteli.* Eius, quod ad causam novissimi patris vestri iudicii pertinet, de calumnia tibi iuranti praeter partem, quam aperiri defunctus vetuit vel ad ignominiam alicuius pertinere dicitur, inspiciendi ac describendi praeter diem et consulem tibi rector provinciae facultatem fieri iubebit. *D. VI k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

4 [12]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hesperium pp.* Codicillos seu scripturam quolibet tenore formatam ea oportebit observatione in publicum proferri, qua testamenta panduntur. *D. III k. Aug.*[13] *Mediolano Ausonio et Olybrio conss.* [*a.* 379]

XXXIII.[14]

DE EDICTO DIVI HADRIANI TOLLENDO ET QUEMADMODUM SCRIPTUS HERES IN POSSESSIONEM MITTATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Lucillo.* Cum inter institutum et substitutum controversia moveatur, eum, qui primo loco institutus est, induci in possessionem oportet. *PP. XII k. Dec. Dextro et Prisco conss.* [*a.* 196]

2 *Imp. Alexander A. Eutacto.* Quamvis quis se filium defuncti praeteritum esse adleget aut falsum vel inofficiosum testamentum seu alio[15] vitio subiectum vel servus defunctus esse dicatur, tamen scriptus heres in possessionem mitti solet. *PP. VI k. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 [16]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Edicto divi Hadriani, quod sub occasione vicesimae hereditatum introductum est, cum multis ambagibus et difficultatibus et indiscretis narrationibus penitus quiescente, quia et vicesima hereditatis a nostra recessit re publica, antiquatis nihilo minus et aliis omnibus, quae circa repletionem vel interpretationem eiusdem edicti promulgata sunt, sancimus, ut, si quis[17] ex asse vel ex parte competenti iudici testamentum ostenderit non cancellatum neque abolitum neque ex quacumque suae formae parte vitiatum, sed quod prima figura sine omni vituperatione appareat et depositionibus testium legitimi numeri vallatum sit, mittatur quidem in possessionem earum rerum, quae testatoris mortis tempore fuerunt, non autem legitimo modo ab alio detinentur, et eam cum testifica-
1 tione publicarum personarum accipiat. Sin autem aliquis contradictor extiterit, tunc in iudicio competenti causae in possessionem missionis et subsecutae contradictionis ventilentur et ei possessio adquiratur, qui potiora ex legitimis modis iura osten-

(1) hereditatem *libri* (2) *B* 35, 14, 111 *seqq.* — *Cf. Dig.* 29, 2 (2*) te *om. libri* (3) id. *Hal.*, III k. *P* (4) V *Hal.*, III *P* (5) *iunge* 2, 6, 4. 6, 19, 1: *finis iteratur in* 2, 4, 38 (6) exceptione pacti *del. Mommsen* (7) S. VIII k. Ian. Nicomediae CC. conss. *l. gem.* (8) *iunge* 6, 58, 6 (9) *B* 35, 6, 12 *seqq.* — *Cf. Dig.* 29, 3 (10) *sic B*, patriam *CR* (11) et cc. *om. libri* (12) *fortasse iungenda est Th.* 8, 18, 6 (13) d. prid. k. Aug. *acc.* III k. Sept. *Th.* 8, 18, 6 (14) *B* 35, 19 (15) *sic PC*, alii *R* (16) *iunge* 6, 23, 27 (17) heres scriptus *vel simile quid desideratur*

derit, sive qui missus est sive qui antea detinens
2 contradicendum putavit. Nullis angustiis temporum huiusmodi missione coartanda, sed sive tardius sive praemature aliquis missus est, legis tantummodo arbitrium requiratur et causa, unde vel missio
3 vel contradictio exoritur. Sive enim post annale tempus sive post maioris aeui curricula aliquis fuerit missus, si tantum ex legitime formato testamento missio procedat, nullum ei temporis obiciatur obstaculum, nisi tantum temporis effluxerit, quod possit vel possessori plenissime securitatem et super dominio praestare, vel ipsi qui missus est omnem in-
4 tentionem excludere. Si enim vel ex una parte vel ex utroque latere temporis prolixitas occurrit, manifestissimum est non solum missionem, sed etiam ipsam principalem causam esse sopitam. *D. XII k. April. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[1] [*a.* 531]

4 [2]. . . . .

XXXIIII.[3]

SI QUIS ALIQUEM TESTARI PROHIBUERIT VEL COEGERIT.

1 [4]*Imp. Alexander A. Severae.* Civili disceptationi crimen adiungitur, si testator non sua sponte testamentum fecit, sed compulsus ab eo qui heres est institutus, vel quoslibet alios[5] quos noluerit scripserit. *S. XV k. Ian. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Nicagorae.* Eos, qui, ne testamentum ordinetur, impedimento fuisse monstrantur, velut indignas personas
1 successionis compendio removeri celeberrimi iuris est. *PP. k. Ian. Diocletiano II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

3 *Idem AA. et CC. Eutychidi.* Iudicium uxoris postremum in se provocare maritali[6] sermone non est criminosum. *D. V k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

4 [*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*][7] . . . .
[8]*Ἐάν τις κωλύσῃ τινὰ διαθέσθαι ἢ ἀρξάμενον αὐτὸν διατίθεσθαι κωλύσῃ πληρῶσαι τὴν διαθήκην, κατέχεται μὲν καὶ τῷ ζημιωθέντι προφάσει τῆς κωλύσεως, καὶ εἴ τι δὲ ἄλλο περισσεύσει, δημόσιον ἔσται καὶ αὐτὸς ἐν ἐξορίᾳ τὸν λοιπὸν βίον διατελέσει*[9].
D. III k. Iun. Constantinopoli Zenone A. cons. [*a.* 479]

XXXV.[10]

DE HIS QUIBUS UT INDIGNIS AUFERUNTUR ET AD SENATUS CONSULTUM SILANIANUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Celeri.* Heredes, quos necem testatoris inultam omisisse constitit, fructus integros cogantur[11] reddere. neque enim bonae fidei possessores ante controversiam illatam videntur fuisse, qui debitum officium pietatis scientes
1 omiserint. Ex hereditate autem rerum distractarum vel a debitoribus acceptae pecuniae post motam
2 litem bonorum usuras inferant. Quod in fructibus quoque locum habere, quos in praediis hereditariis inventos aut exinde perceptos vendiderint,
3 procul dubio est. Usuras autem semisses dependere satis est. *D. XV k. April. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

2 *Idem AA. Vero.* Polla quidem liberam habuit administrandi patrimonii sui potestatem nec idcirco, quod pupillus illi heres extitit, ea quae ab ipsa finita
1 sunt revocari in disceptationem oportet. Sed si pupilli nomine falsum dicere vis testamentum, de quo per Pollam transactum est, potes experiri, dum memineris, si in causa non obtinueris, et portionem, quam ex eo testamento pupillus habet, te ei salvam facturum, quam adimi pupillo necesse erit secundum iuris formam, et de calumnia tua praesidem deliberaturum, quamvis pupilli nomine agere videaris, cum retractas ea quae finita sunt per coheredem. *PP. VII k. Mai. Antonino A. III et Geta III*[12] *conss.* [*a.* 208]

3 *Imp. Alexander A. Antiochiano.* Si ea quaestio infertur filiis eius, quam consobrinam tuam dicis, quod tabulae testamenti patris eorum, qui a familia interfectus dicebatur, priusquam quaestio de servis haberetur, apertae et recitatae sunt, propter amplissimi ordinis consultum hereditas a fisco vindicatur et ideo agi causa apud procuratorem meum debet, quia non eo tempore pupilli fuerunt. *PP. II non. April. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

4 *Idem A. Philomuso.* Hereditas in testamento data per epistulam vel codicillos adimi non potuit. quia tamen testatrix voluntatem suam non mereri unum ex heredibus declaraverat, merito eius portio non iure ad alium translata fisco vindicata est. libertates autem in eadem epistula datae peti poterunt. *PP. II k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Idem A. Tyranno.* Non oportet ut indignis heredibus successiones auferri praetextu, quod in sepultura supremis defunctorum obtemperatum non fuisset. *PP. VII id. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Venusto et Clementino.* Minoribus quinque et viginti annis heredibus non obesse crimen
1 inultae mortis placuit. Cum autem vos etiam accusationem pertulisse et quosdam ex reis punitos proponatis, licet is qui mandasse caedem dicitur provocaverit, vereri non debetis, ne quam hereditatis paternae a fisco meo quaestionem patiamini. convenit enim pietati vestrae respondere[13] causam
2 appellationis reddenti. Quod si maioris aetatis fuissetis, etiam ex necessitate provocationis certamen implere deberetis[14], ut possitis adire hereditatem. *PP. XV*[15] *k. Iul. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

7 *Idem A. Vitaliae*[16]. Si ideo ultio necis testatoris non est desiderata, quia caedis auctores reperiri non potuerunt, obesse heredibus, in quo nulla eorum culpa detegitur, non oportet. *PP. id. Mart. Lupo et Maximo conss.* [*a.* 232]

8 *Imp. Gordianus A. Tatiae.* Alia causa est eius, qui falsi instituta accusatione ad finem usque quod insimulabat perduxit et contrariam sententiam meruit, alia eius, qui inchoatam accusationem non pertulit, cum in illius quidem partem succedat fiscus, hic autem, qui contrariam iudicis sententiam non sustinuit, suae partis non perdat persecutionem. *PP. XV k. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aelianae.* Cum fratrem tuum veneno peremptum esse adseveras, ut effectus successionis eius tibi non auferatur, mortem eius ulcisci te necesse est. licet enim hereditatem eorum, qui clandestinis insidiis perimuntur, hi qui iure vocantur adire non vetantur, tamen, si interitum non fuerint ulti, successionem obtinere non possunt. *PP. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

10 *Idem AA. et CC. Silvanae.* Sororem fratris necem iure licito vindicantem evincere ab uxore

(1) D. XV k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss. *cum* 6, 23, 27 *scr.* (2) *desideratur Graeca constitutio* (3) *B* 35, 4. — *Cf. Dig.* 29, 6 (4) *iunge* 7, 45, 4 (5) *sic CR cum B*, vel a quolibet alio P^b, vel quolibet P^a, vel quolibet alio *recte* M^b (6) *sic* P^b*CR*, maritum P^t (7) *inscriptionem ex subscriptione restitui* (8) = *B* 35, 4, 7 (9) *id est:* Si quis aliquem testari prohibuerit vel, cum testari coepisset, testamentum perficere eum prohibuerit, et laeso ex causa prohibitionis tenetur et, si quid supererit, in publicum cedet et ipse in exsilio reliquam vitam peraget (10) *B* 35, 16, 26 *seqq.* — *Cf. Dig.* 29, 5. 34, 9 (11) *sic CR*, coguntur *P* (12) Geta C. II *scr.* (13) *sic P*, et *ins. CR* (14) *sic R*, debetis *PC* (15) XV *Hal.*, XII *P* (16) *sic SCR*, vitalianae *P*

1 scripta recte successionem non convenit. Secundum quae, si fiduciam innocentiae geris et neque dolo malo tuo maritum necatum neque alias indignam te successione posse probari confidis, adversus omnem calumniam maximam habes securitatem. *D. XII k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum Silanianum senatus consultum et a nobis tam laudandum quam corroborandum est nec non divi Marci oratio, quae circa id facta est, invenimus autem in ea nullam mentionem libertatis factam et veteres movit quaedam de libertatibus relictis in testamento necati testatoris quaestio, necessarium nobis visum
1 est etiam haec dirimere. Ii enim, qui libertate fuerant in hoc testamento donati et[1] si eam accepissent, lucrum, quod eis in medio accidit, poterant sibi adquirere, interea autem procrastinatione propter necis vindictam habita hoc minime ad eos pervenit
2 et postea in libertatem deducti periclitabantur. Ne medium tempus fuerit eis damnosum, et maxime si ancillae in medio pepererint et postea hereditas adita sit, bellissimum nobis videtur divi Marci prudentissimi principis orationem et in libertatibus producere, ne princeps philosophiae plenus aliquid videatur imperfectum sanxisse: sed ita in hereditatibus et in legatis et in fideicommissis et maxime in libertatibus, quas semper philosophia amplectitur[2], extendatur eius oratio, ut et lucrum quod in medio accidit eis post libertatem acceptam restituatur et partus liber et ingenuus esse intellegatur nullaque machinatione huiusmodi praepeditio damnum aliquod inrogare concedatur et libera eorum posteritas, si in medio fuerint ab hac luce subtracti, suorum geni-
3 torum commodum consequatur. Merito enim nobis sanctissimi Marci per omnia constitutionem replere placuit: nihil etenim actum esse credimus, dum aliquid addendum superest. *D. II k. Mai. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

12 *Idem A. Iohanni pp.* Talis de antiquo iure dubietas nostrae serenitati suggesta est propter senatus consultum Silanianum et servos, qui supplicio adficiuntur sub eodem tecto commorantes et non suum auxilium domino per insidias occiso praebentes. veteres enim certum non faciunt, qui intellectus de verbis 'sub eodem tecto' significatur, sive in eodem cubiculo sive in triclinio vel porticu vel in aula haec appellatio accipi debeat, adicientes, si dominus in via vel in agro fuerit interfectus, eos servos puniri, qui praesto erant et non auxilium ad prohibendum periculum praebuerunt, nulla distinctione
1 super qualitate praesentiae utentes. Nos igitur omnem eis occasionem ad declinanda supplicia super neglegentia salutis domini sui amputantes sancimus omnes servos, ex quocumque loco sive in domo sive in via sive in agro possint clamorem exaudire vel insidias sentire et non auxilium tulerint, supplicio senatus consulti subiacere. oportet enim eos, ubicumque senserint dominum periclitantem, ad prohibendas insidias concurrere. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

XXXVI.[3]
DE CODICILLIS.

1 *Imp. Alexander A. Mocimo et aliis.* Rupto quidem testamento postumi agnatione codicillos quoque ad testamentum pertinentes non valere in du-
1 bium non venit. Sed cum post ruptum testamentum patrem pupillorum vestrorum litteras emisisse proponatis, quibus praecedens iudicium confirmavit, praetor nihil contra ius fecit, si novissimam eius voluntatem secutus relictum testamento rei publicae fideicommissum ut ex codicillis relictum praestandum esse pronuntiavit. *PP. III k. Iul. Maximo et Paterno conss.* [*a.* 233]

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Asclepiodotae.* Hereditatem quidem neque dari neque adimi codicillis posse manifestum est: verbis tamen precariis per huiuscemodi etiam novissimi iudicii ordi-
1 nationem iura non faciunt irritas voluntates. Unde inefficaciter te codicillis rogatam esse, ut quibusdam rebus contenta portionem quam testamento fueras consecuta aliis restitueres, falso tibi persuasum est. *PP. id. Oct. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Hyacintho et aliis.* Cum proponatis pupillorum vestrorum matrem diversis temporibus ac dissonis voluntatibus duos codicillos ordinasse, in dubium non venit id, quod priori codicillo inscripserat[4], per eum, in quem postea secreta voluntatis suae contulerat, si a prioris tenore discrepat et contrariam voluntatem continet, revocatum esse. *PP. VI id. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 29[illegible]]

4 *Idem AA. et CC. Stratonico.* Non idcirco minus, quod intestato te absente codicillos mater tua fecit, ii, quibus precariis verbis adscripta sunt, relicta capiunt. *Sine die et consule.*

5 *Idem AA. et CC. Flaviae.* Nec codicillos quidem furentem posse facere certissimi iuris est. si igitur scriptura velut codicillorum patris tui fuit prolata, ut aliquid ex hac peti possit, adseverationi tuae mentis eum compotem fuisse negantis fidem adesse probari convenit. *D. VI k. Dec. Divelli*[5] *CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Demostheni.* Sive initio quae fuerat codicillis relicturus generaliter, sive novissime relicta servari mandaverit, confirmatione munitus nullam iustam gerere sollicitudinem potes. *D. III id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 2[illegible]]

7 *Imp. Constantinus A. ad Maximum pp.* Si idem codicilli quod testamenta possent, cur diversum his instrumentis vocabulum mandaretur, quae vis ac potestas una sociasset? igitur specialiter codicillis instituendi ac substituendi potestas iuris auctoritate data non est. *D. III . . . Iun. Pacatiano et Hilariano conss.* [*a.* 33[illegible]]

8 [6]*Imp. Theodosius A. Asclepiodoto pp.* Si quis agere ex testamento quolibet modo sive scripto sive sine scriptura confecto de hereditate voluerit, ad fideicommissi persecutionem adspirare cupiens, mi-
1 nime permittatur. Tantum enim abest, ut aditum cuiquam pro suo migrandi desiderio concedamus, ut etiam illud sanciamus, ut[7], si testator faciens testamentum in eodem pro codicillis etiam id valere complexus sit, qui hereditatem petit, ab ipsis intentionis exordiis utrum velit eligendi habeat potestatem, sciens se unius electione alterius sibi aditum praeclusisse: ita ut, sive bonorum possessionem secundum tabulas aut secundum nuncupationem ceterasque similes postulaverit, aut certe mitti se ad[8] possessionem ex more petierit, statim inter ipsa huius iuris auspicia propositum suae intentionis explanet.
1*a* Illud quoque pari ratione servandum est, ut testator, qui decreverit facere testamentum, si id implere nequiverit, intestatus videatur esse defunctus nec traducere liceat ad fideicommissi interpretationem velut ex codicillis ultimam voluntatem, nisi id ille complexus sit, ut vim etiam codicillorum scriptura debeat obtinere: illo iure electionis videlicet perdurante, ut, qui ex testamento agere voluerit, ad
2 fideicommissum migrare non possit. Si quis vero ex parentibus utriusque sexus ac liberis usque ad gradum quartum agnationis vinculis adligatus vel cognationis[9] nexu constrictus ad tertium[10] scriptus

(1) et *aut del. aut cum edd. ante* lucrum *collocandum* (2) *sic R*, et *ins. C* (3) *B* 36, 1, 20 *seqq.* — *Cf. Dig.* 29, 7 *Inst.* 2, 25 (4) *sic C*, conscripserat *R* (5) d. III k. Nov. Develti *Mommsen* (6) *pr.* — § 2 = *Th.* 4, 4, 7: *iunge* 6, 13, 2 (7) ut *Th.*, *om. libri* (8) ad *R*[a]*Th.*, in *CR*[b] (9) *sic dett. cum Th.*, vero *ins. CR* (10) usque *ins. Th.*

heres fuerit vel nuncupatus, in eo videlicet testamento, quod testator vicem quoque codicillorum voluit obtinere, licebit ei, si de hereditate ex testamento secundum mortui voluntatem agens fuerit forte superatus vel certe ipse sponte voluerit, ad fideicommissi subsidium convolare. non enim par eademque ratio videtur amittere debita et lucra non
3 capere. In omni autem ultima voluntate excepto testamento quinque testes vel rogati vel qui fortuitu venerint in uno eodemque tempore debent adhiberi, sive in scriptis sive sine scriptis voluntas conficiatur: testibus videlicet, quando scriptura voluntas componitur, subnotationem suam accommodantibus. *D. x k. Mart. Constantinopoli Victore vc. cons.* [*a.* 424]

XXXVII.[1]
DE LEGATIS.

1 [2]*Imp. Antoninus A. Pius libertis Sextiae Basiliae.* Quamvis verbis his[3]: 'ut quoad cum Claudio Iusto morati essetis', alimenta vobis[4] et vestiarium legatum sit[5], tamen hanc fuisse defuncti[6] cogitationem interpretor, ut et post mortem Iusti eadem vobis praestari voluerit. *Sine die et consule.*

2 *Impp. Severus et Antoninus AA. Sabiniano.* Quamvis heres institutus hereditatem vendiderit, tamen legata et fideicommissa ab eo peti possunt et[7], quod eo nomine datum fuerit, venditor ab emptore vel fideiussoribus eius petere poterit. *PP. x k. Sept. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

3 [8]*Idem AA. Victorino.* Qui post testamentum factum praedia quae legavit pignori vel hypothecae dedit, mutasse voluntatem circa legatariorum personam non videtur: et ideo, etiam si in personam actio electa est, recte placuit ab herede praedia liberari. *PP. vi k. Mai. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

4 *Imp. Antoninus A. Sulpicio.* Servis testamento dominorum non data libertate legatum seu fideicommissum relictum non valet nec convalescere potest, licet post mortem testatoris libertatem aliqua ratione consecuti sunt. *PP. v k. Iul. Antonino A. iiii et Balbino conss.* [*a.* 213]

5 *Idem A. Donato.* Non est dubium denegari actionem legatorum ei pro portione competenti in his rebus, quas subtraxisse eum de hereditate apparuerit. *PP. v id. Sept. Antonino A. iiii et Balbino conss.* [*a.* 213]

6 *Idem A. Iulio.* Si legata relicta primus legatarius agnovit, substitutio eorum in personam Pontianae facta evanuit. *PP. viii k. Mai. Romae Laeto ii et Cereale conss.* [*a.* 215]

7 *Idem A. Fausto.* Si Fortidianum fundum primo pater tuus fratribus per praeceptionem ac mox tibi legavit, concursu dominium eius tibi quoque quae-
1 ritur. Error autem nominum in scriptura factus, si modo de mancipiis vel de possessionibus legatis non ambigitur, ius legati dati non minuit. *PP. v id. Iul. Laeto ii et Cereale conss.* [*a.* 215]

8 *Idem A. Demetrio.* Ab administratione tutelae religio sacramenti Marcellum, quem vobis a patre tutorem datum testamento proponitis, eripit. quae res, quominus legatum consequatur, non impedit: nec enim iuste ab ea petitione repellitur, cum, etiam si vellet, tutelam administrare prohibeatur. *PP. viii id. Mart. Romae Sabino ii et Anullino conss.* [*a.* 216]

9 *Imp. Alexander A. Antiocho.* Si in fraudem eorum quae testamento relicta sunt admissus est accusator, qui testamentum falsum diceret, praeses provinciae secundum iurisdictionis formam solvi legata iubebit, interposita cautione, si evicta fuerit hereditas, ea restituturum[9], quamvis alias cautioni tunc locus sit, cum sine controversia legata solvantur. *PP. vii id. Febr. Maximo ii et Aeliano conss.* [*a.* 223]

10 *Idem A. Ingenuae.* Cum alienam rem quis reliquerit, si quidem sciens, tam ex legato quam ex fideicommisso ab eo qui legatum seu fideicommissum meruit peti potest. quod si suam esse putavit, non aliter valet relictum, nisi proximae personae vel uxori vel alii tali personae datum sit, cui legaturus esset, et si scisset rem alienam esse. *PP. v k. Febr. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

11 *Idem A. Albiniano.* Filia legatorum non habet actionem, si ea, quae ei testamento reliquit, pater vivus postea in dotem dedit. *PP. v non. Mart. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

12 *Idem*[10] *A. Muciano.* Cum responso viri prudentissimi Papiniani, quod precibus insertum est, praeceptionis legatum et omissa parte hereditatis vindicari posse declaratur, intellegis desiderio tuo
1 iuxta iuris formam esse consultum. Verba vero responsi haec sunt: Filiae mater praedium ita legavit: 'praecipito sumito extra partem' hereditatis': cum hereditati matris filia renuntiasset, nihilo minus eam recte legatum vindicare visum est. *PP. constitutio v id. Iul. Sabino ii et Venusto conss.* [*a.* 240]

13 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Severae.* Proprias tuas res legari vel fideicommitti tibi non potuisse manifestum est. *PP. xv k. Mai. Maximo ii et Aquilino conss.* [*a.* 286]

14 *Idem AA. Tatiano.* Monumenta quidem legari non posse manifestum est, ius autem mortuum inferendi legare nemo prohibetur. *PP. ii k. Sept. Maximo ii et Aquilino conss.* [*a.* 286]

15 *Idem AA. Terentio.* Si universae facultates, quas pater vester reliquit, debito fiscali aut privato absumuntur, nihil ex his, quae testamento eius ad-
1 scripta sunt, valere potest. Quod si deducto debito in relictis bonis superfluum est, libertates impediri iuris ratio non permittit, quando etiam legata nec non[11] fideicommissa salva lege Falcidia praestanda sunt. *PP. iii k. Oct. ipsis iiii et iii AA. conss.* [*a.* 290]

16 *Idem AA. et CC. Scyllae.* Creditor, si a debitore suo rem, quam pignoris nomine susceperat, legatam sibi contendit, etiam debito ab heredibus eius oblato, quominus restituat, defendi potest. *S. xviii k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Eutychiano.* Datum legatum adimi tam pure quam sub condicione, non libertis tantum, sed etiam ingenuis placuit. *D. iii non. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Iustino.* Ex legato nominis, actionibus ab his qui successerunt non mandatis, directas quidem actiones legatarius habere non potest, utilibus autem suo nomine experietur. *D. vi id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Niconi.* Non tantum duum mensuum, sed etiam minoris temporis maritus uxori testamento scriptus succedit, nec legata vel fideicommissa seu donationes temporis huius angustia capi prohibet. *D. v id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Eutychiano.* Uxor patrui tui si testata decesserit, res tuas tantum usum fructum earum habens legare non potuit. *D. vii k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

21 [12]*Imp. Constantinus*[13] *A. ad populum.* In legatis vel fideicommissis verborum necessaria non sit observantia, ita ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exceperit aut quis loquendi usus effuderit. *D. k. Febr.*[14] *Constantio ii et Constante conss.* [*a.* 339]

(1) B 44, 4, 26 *seqq.* — *Cf. Dig.* 30—32 *Inst.* 2, 20 (2) = *Dig.* 34, 1, 13, 1 (3) quamvis verba testamenti ita se habeant *Dig.* (4) vobis *om. Dig.* (5) legata sint *Dig.* (6) defunctae *Dig.* (7) et *R*, *om. PC* (8) *cf. Inst.* 2, 20, 12 (9) *sic CR*, restituiri *dett.*: restitutum iri *scr.* (10) *scribi debuit* imp. Gordianus (*sic Hal.*) (11) nec non *CR*, vel *P* (12) *iunge* 6, 9, 9. 6, 23, 15 (13) *scribi debuit* Constantius, *cf. ad* 6, 23, 15 (14) Laodiceae *ins.* 6, 9, 9

22 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* In annalibus
legatis vel fideicommissis, quae testator non solum
certae personae, sed etiam eius heredibus praestari
voluit, eorum exactionem omnibus heredibus et[1]
heredum heredibus conservari pro voluntate testa-
toris praecipimus. *D. III id. Dec. Constantinopoli
dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]
23 *Idem A. Iuliano pp.* Cum quaestio talis de
significatione verborum animos veterum[2] movit, si
quis cuidam agrum puta Cornelianum vel alium
quendam in solidum legaverit, deinde alii partem
eius dimidiam, quantam portionem primus, quantam
secundus legatarius consequitur (simili dubitatione
et in hereditate et in fideicommissis habita), cum-
que computationes multae introducebantur et multis
ratiocinatoribus dignae: nos huiusmodi computatio-
nes quasi superfluas et contrarias voluntati testa-
1 torum omnes esse sopiendas censemus. Cum
enim manifestissimum est eum, qui ab initio duo-
decim uncias rei cuidam reliquit, alii autem postea
sex, recessisse quidem a priore voluntate, voluisse
autem minui eam sex unciis, cum alii eas obtulit,
et[3] praesens casus exitum apertissimum inveniet.
1*a* Si quis itaque vel agrum vel hereditatem reli-
querit, primo quidem in totum, secundo autem in
partem dimidiam, utrumque in sex uncias esse vel
1*b* dominum rei legatae vel heredem[4]. Et si primo
re tota relicta tertiam partem secundo reliquerit,
secundum praedictum modum octo quidem uncias
vel agri vel hereditatis apud primum remanere, ter-
tiam autem partem vel quattuor uncias ad secun-
1*c* dum migrare. Et sic in omnibus statuendum
est, id est in hereditatibus vel legatis vel fideicom-
missis: vestigia enim voluntatis testatoris non aliter
1*d* (1) nisi per huiusmodi viam aestimanda sunt. Sed
et aliam disceptationem iuris antiqui non absimilem
constitutam decidere nobis humanum esse apparuit.
agitabatur enim, si quis agrum Cornelianum vel forte
alium vel quandam rem cuidam legaverit et postea
iterum vel saepius ei eandem rem per legatum vel
fideicommissum dederit, post talia autem verba testa-
menti Sempronio eundem agrum vel aliam rem lega-
verit, ut saepius quidem Titii fuisset mentio, semel
autem Sempronii, quid statuendum est, et quid iuris
sit, si coniunctim an[5] separatim eis relinquatur, sive
2*a* in legato hoc consistat sive in hereditate? Huius-
modi igitur decidentes antiquam controversiam san-
cimus, cuicumque fuerit vel hereditas vel ager in
memoratis casibus sive coniunctim sive soli sive
saepius eidem relictus, aequa lance et hereditatem
et agrum et aliam quamcumque rem dividi et ad
dimidiam partem unumquemque vocari, nisi specia-
liter expresserit et dixerit testator tantas quidem
partes velle unum, tantas autem alterum habere.
in omnibus etenim testatoris voluntatem, quae legi-
tima est, dominari censemus. *D. XV k. Dec. Lam-
padio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]
24 [6]*Idem A. Iohanni pp.* Cum quidam suum
filium familias impuberem exheredatum fecit aliis
heredibus scriptis, eidem autem pupillo alium sub-
stitutum reliquit, maximam scilicet ostendens ad
filium suum adfectionem, cui nihil quidem emolu-
menti reliquit, sed post exheredationis iniuriam
etiam substitutionem ei addidit et a substituto lega-
tum reliquit, quaerebatur, si huiusmodi legatum vel
1 fideicommissum potest valere. Sed et si legatum
eidem exheredato filio pater reliquerit et substituerit
ei exheredato facto aliquem extraneum, iterum cer-
tabatur, si saltem per eundem modum fideicommis-
2 sum potest relinquere. Cum igitur antiquitas
quidem haec diverse tractare maluit, nobis autem
huiusmodi iurgia supervacua esse videntur, sanci-
mus nullo legato nullo fideicommisso huiusmodi
substitutum qui exheredato pupillo datus est prae-
gravari, nec si ipsam rem quam pupillo legavit a
substituto eius vel legare vel fideicommittere voluit.
*D. II k. Mai. Constantinopoli post consulatum Lam-
padii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]
25 *Idem A. Iohanni pp.* Si legatarius celaverit
testamentum et postea hoc in lucem emerserit, an pos-
sit legatum sibi derelictum is qui celaverit ex eo testa-
1 mento vindicare, dubitabatur. Quod omnimodo in-
hibendum esse censemus, ut non accipiat fructum suae
calliditatis, qui heredem voluit[7] hereditate defrau-
dare: sed huiusmodi legatum illi quidem auferatur,
maneat autem quasi pro non scripto apud heredem,
ut, qui alii nocendum esse existimavit, ipse suam
sentiat iacturam, quemadmodum, si legatarius, cui
propter tutelam gerendam aliquid derelictum sit,
non subierit tutelam, ei quidem legatum aufertur,
pupillo autem adsignatur, cui ille utilis esse noluit.
*D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lam-
padii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]
26 *Idem A. Iohanni pp.* Illud, quod de legatis
vel fideicommissis temporalibus utpote irritis a legum
conditoribus definitum est, emendare prospeximus
sancientes et talem legatorum vel fideicommissorum
1 speciem valere et firmitatem habere. Cum enim
iam constitutum est fieri posse temporales donatio-
nes et contractus, consequens est etiam legata vel
fideicommissa, quae ad tempus relicta sunt, ad ean-
dem similitudinem confirmari: post completum vide-
licet tempus ad heredem isdem legatis vel fideicom-
missis remeantibus, necessitatem habente legatario
vel fideicommissario cautionem in personam heredis
exponere, ut post transactum tempus res non culpa
eius deterior facta restituatur. *D. XV k. Nov. Con-
stantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis
vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

XXXVIII.[8]

DE VERBORUM ET RERUM SIGNIFICATIONE.

1 *Imp. Antoninus A. Antipatrae.* Praediis in-
structis legatis, quamvis ex fructibus oleum et vinum
in eodem fundo habuerit, tamen si id venale fuit,
item ea, quae ad tempus propter incursionem latro-
num tutelae causa in praedium translata sunt, legato
1 non cedere iuris auctoribus placuit. Vinum vero,
quod in apothecis fuit, si ideo illic habuit, ut, cum
in praedium venisset mater familias, eo uteretur,
legato cedere ignorare non debes. *PP. VI id. Aug.
Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]
2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.
Rufino.* Fundo 'sicut instructus est' legato sive
per fideicommissum relicto vilicum hominesque et
omnia, quae vel, ut ipse pater familias, cum ibi
ageret, vel fundus esset instructus, non temporis
causa habuit in eo, relicta esse iuris auctoritate de-
finitum est: ea etiam, quae tam fructuum colligen-
1 dorum quam servandorum. Item pecora sterco-
randi vel pascendi causa ibi constituta, ut fructus
de his capiantur vel ut fundus sit instructior, fidei-
commisso cedere certi iuris est. *D. non. Oct. Sirmi
AA. conss.* [*a.* 293]
3 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Sancimus
cautionis nomine vel ἀσφαλείας non esse fideiussoris
dationem interpretandam, nisi hoc specialiter vel in
Graecis vel in Latinis verbis scriptum fuerit: nisi
enim vel generaliter de satisdatione vel de fideiussione
specialiter sit nominatum, cautione vel cautela vel
ἀσφαλείᾳ minime fideiussionem, sed nudam promis-
sionem significari. *D.*[9] *k. Mart. Constantinopoli post
consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]
4 *Idem A. Iohanni pp.* Cum quidam sic vel in-
stitutionem vel legatum vel fideicommissum vel liber-
tatem vel tutelam scripsisset: 'ille vel ille heres

(1) et *C*, et eorum *R* (2) *sic C*, veteres *R* (3) et *del. Mommsen* (4) *sic R*, dominium r. l. vel hereditates *C* (5) an *C*, ac *R* (6) *iunge* 6, 42, 31 (7) *sic C*, ex *ins. PR* (8) *B* 44, 3, 99 *seqq.* — *Cf. Dig.* 50, 16 (9) x *ins.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178

'mihi esto' vel 'illi aut illi do lego' vel 'dari volo',
vel 'illum aut illum liberum' vel 'tutorem esse volo'
vel 'iubeo', dubitabatur, utrumne inutilis sit huius-
modi institutio et legatum et fideicommissum et liber-
tas et tutoris datio, an occupantis melior condicio
sit, an ambo in huiusmodi lucra vel munia vocentur
et an secundum aliquem ordinem admittantur, an
uterque omnimodo, cum alii primum in[1] institutio-
nibus quasi institutum admitti, secundum quasi sub-
stitutum, alii in fideicommissis posteriorem solum
accepturum fideicommissum existimaverunt, quasi
1 recentiore voluntate testatoris utentem. Et si
quis eorum altercationes singillatim exponere malue-
rit, nihil prohibet non leve libri volumen extendere,
ut sic explicari possit tanta auctorum varietas, cum
non solum iuris auctores, sed etiam ipsae princi-
pales constitutiones, quas ipsi auctores rettulerunt,
1a inter se variasse videntur. Melius itaque nobis
visum est omni huiusmodi verbositate explosa con-
iunctionem 'aut' pro 'et' accipi, ut videatur copu-
lativo modo esse prolata et magis sit παραδιάζευξις,
ut et primam personam inducat et secundam non
1b repellat. Quemadmodum enim verbi gratia in
interdicto quod vi aut clam 'aut' coniunctio pro
'et' apertissime posita est, ita et in omnibus huius-
modi casibus sive institutionum sive legatorum sive
fideicommissorum vel libertatum seu tutelarum hoc
esse intellegendum, et ambo veniant aequa lance ad
hereditatem, ambo legata similiter accipiant, fidei-
commissum in utrumque dividatur, libertas utrum-
1c que capiat, tutoris ambo fungantur officio. Sic
nemo defraudetur a commodo testatoris, sic maior
providentia pupillis inferatur, ne[2], dum dubitatur,
apud quem debet esse tutela, in medio res pupillo-
rum depereant. sed haec quidem sancimus, cum in
2 personas huiusmodi proferatur scriptura. Sin
autem una quidem est persona, res autem ita de-
relictae: 'illam aut illam rem illi do lego', vel 'per
'fideicommissum relinquo', tunc secundum veteres
regulas et antiquas definitiones vetustatis iura ma-
neant incorrupta, nulla innovatione eis ex hac con-
3 stitutione introducenda. Quod etiam in contracti-
bus locum habere censemus. *D. prid. k. Mai. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

5 *Idem A. Iohanni pp.* Suggestioni Illyricianae
advocationis respondentes decernimus familiae nomen
talem habere vigorem: parentes et liberos omnesque
propinquos et substantiam, libertos etiam et patro-
nos nec non servos per hanc appellationem signi-
1 ficari. Et si quis per suum elogium fideicom-
missum familiae suae reliquerit, nulla speciali ad-
iectione super quibusdam certis personis facta, non
solum propinquos, sed etiam his deficientibus gene-
rum et nurum. et hos[3] enim nobis humanum esse
videtur ad fideicommissum vocari, ita videlicet, si
matrimonium morte filii vel filiae fuerit dissolutum.
nullo etenim modo possint[4] gener vel nurus filiis
viventibus ad tale fideicommissum vocari, cum hi
procul dubio eos antecedant: et hoc videlicet gra-
2 datim fieri, ut post eos liberti veniant. Hoc eo-
dem valente, et si quis rem immobilem cuidam lega-
verit vel fideicommiserit eamque alienari prohibuerit
adiciens, ut, si hoc fideicommissarius praeterierit,
3 familiae suae res adquiratur. In aliis autem ca-
sibus nomen familiae pro substantia oportet intellegi,
quia et servi et aliae res in patrimonio uniuscuius-
que esse putantur. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [a. 532]

XXXVIIII.[5]

SI OMISSA SIT CAUSA TESTAMENTI.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Ianuariae.* Si in fraudem legatorum transmissam hereditatem ad substitutum probatura es, utilis actio adversus eum, cum quo fraudis consilium participatum est, competit. plane si pecunia accepta omisit aditionem, legata et fideicommissa praestare cogitur. *Accepta k. Oct. Dextro II et Prisco[6] conss.* [a. 196]

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Victoriae.* Eum, qui, cum testamento posset[7] obtinere heredi-
tatem, ab intestato ius successionis voluit amplecti,
libertatibus eodem testamento datis obesse non posse
1 iam pridem placuit. Quod si, cum neque adiri
ex testamento hereditas neque bonorum possessio
peti possit, iudicium defuncti non usurpabitur[8], sed
ad irritum iuris ratione vocatum est, petitio relicto-
2 rum nullo iure procedit. Sin vero iure facto
testamento cessante herede scripto alter ab intestato
adiit hereditatem, neque libertates neque legata ex
testamento posse praestari manifestum est. *PP. k. Ian. Philippo A. et Titiano conss.* [a. 245]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Apro et Piae.* Si Proculina patri vestro, cuius estis heredes, testamento quid reliquit et scripti iure secundum eius iudicium vel omissa causa testamenti successerunt ab intestato, aditus competens iudex, quatenus legis Falcidiae modus patitur, vobis relicta restitui iubebit. *D. xv k. Ian. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

XXXX.[9]

DE INDICTA VIDUITATE ET DE LEGE IULIA MISCELLA TOLLENDA.

1 *Imp. Gordianus A. Bono.* Legatum alii[10] sub condicione sic relictum, si uxor nuptui se post mortem mariti non collocaverit, contractis nuptiis condicione deficit ideoque peti legatum nequaquam potest. *PP. XIII k. Aug. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [a. 241]

2 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Ambiguitates legis Iuliae miscellae generali lege tollentes nullum
concedimus fieri iuramentum secundum praedictam
legem, sed penitus ea cum[11] Muciana cautione super
hac causa quiescente licere mulieribus, etiam mari-
torum suorum interminatione spreta, quae viduitatem
eis indicit, et non dato sacramento procreandae
subolis gratia, tamen ad secundas migrare nuptias,
poena huiusmodi cessante, sive habeat liberos, sive
non, et percipere ea, quae maritus dereliquit (quo-
rum omnium manifestissimum est dominium minime
eas liberis existentibus habere usu fructu tantum-
modo apud eas manente et ad liberos prioris tori[12]
proprietate eorum deferenda secundum ea, quae de
secundis nuptiis lucrisque[13] ex his mulieribus statuta
sunt), ne ex necessitate legis et sacramento colorato
1 periurium committatur. Cum enim mulieres ad
hoc natura progenuit, ut partus ederent, et maxima
eis cupiditas in hoc constituta est, quare scientes
2 prudentesque periurium committi patimur? Tale
igitur iuramentum conquiescat et lex Iulia miscella
cedat cum Muciana cautione super hoc introducta,
a re publica separata. augeri etenim magis nostram
rem publicam et multis hominibus[14] progenitis fre-
quentari quam impiis periuriis adfici volumus, cum
satis esse inhumanum videtur per leges, quae per-
iuria puniunt, viam periuriis aperiri. *D. x k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

(1) in *dett.*, *om.* *CR* (2) *sic R*, inferetur nec *C* (3) hos *PR*, hoc *C cum B* (4) *sic C cum B*, possit *PR* (5) *B* 44, 26. — *Cf. Dig.* 29, 4 (6) *sic Hermann*, fusco et dextro (= *a.* 225) *Hal.* (7) *sic dett.*, possit *CR* (8) non insuper habitum *Cuiacius* (9) *B* 44, 9, 116. 117 (10) alii *dett. cum B*, aliis *CR* (11) ea cum R^a, evacuamus *C*, ea una cum R^b (12) tori *C*, mariti *R* (13) lucrisque *scripsi*, et lucris quae *libri* (14) *sic C*, legitimis *ins.* *R*

3 *Idem A. Iohanni pp.* Legem Iuliam miscellam quemadmodum in feminis sustulimus, ita et in masculis esse sublatam pertinere quidem ad sensum nostrae legis, quam super hoc promulgavimus, non
1 est incertum. Ne tamen quaedam ambiguitas simplices animos moveat, etiam expressim sancimus legem Iuliam miscellam et senatus consulta, quae circa eam facta sunt, nec non Mucianam cautionem, quae super talibus nuptiis introducta est, non solum
2 in feminis, sed etiam in masculis cessare. Sed quia apud Ulpianum in libris Sabinianis invenimus quaedam verba, quae effugiunt legis miscellae observationem, ne quis et ea sublata esse putaverit, sancimus, cum huiusmodi verbis mulieribus aliquid relinquatur: 'si vidua erit' vel 'cum vidua erit' vel 'quotiens vidua erit', vel e contrario maribus: 'si amiserint uxores' vel 'quando ad caelibatum pervenerint', non vetari ea vindicare vel legitimo modo sumere, quae eis derelicta sunt. neque enim ut permaneant vel feminae in viduitate vel masculi in caelibatu relictum esse videtur, ut locum vel ante nostram legem habeat lex Iulia miscella, quae iam perempta est: sed cum primum hoc evenerit, ilico competat talibus personis eius quod relictum est persecutio, quia sub condicione relictum esse videtur, sive semel sive in annos singulos haec liberalitas fuerit conscripta, quasi pro solacio suae tristitiae. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXXI.[1]

DE HIS QUAE POENAE NOMINE IN TESTAMENTO VEL CODICILLIS RELINQUUNTUR.

1 [2]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Supervacuam observationem veterum legum, per quam voluntates testatorum ad effectum duci impediebantur, amputamus praecipientes nullum valere, dicendo poenae nomine quaedam esse relicta vel adempta in supremis testantium voluntatibus, ea infirmare, sed licere testanti pro implenda sua voluntate vel pecunias dari praecipere vel aliam pecuniariam poenam inferre quibus voluerit, tam in adimendis hereditatibus vel legatis vel fideicommissis vel libertatibus, quam in praecipiendo ad alias personas ea transferri ab eo, cui relicta ab initio sunt, vel aliquid aliis ab eo dari, si minus dispositionibus suis heres
1 vel legatarius vel libertate donatus paruerit. Quod si aliquid facere vel legibus interdictum vel alias probrosum vel etiam impossibile iussus aliquis eorum fuerit, tunc sine ullo damno etiam neglecto testatoris praecepto servabitur. *D. k. Ian.*[3] *Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

XXXXII.[4]

DE FIDEICOMMISSIS.

1 *Imp. Antoninus A. Demetrio.* Si probaveris Demetrium petisse de matre heredeque sua, ut tibi alimenta menstrua et vestiarium annuum praestaret, eamque secutam voluntatem filii sui per multum temporis, id est non minus in tali causa triennio, ea praestitisse: ut in futurum quoque ea praestentur et, si qua in praeteritum praestita non sunt, exsolvantur, impetrabis. *PP. XVII k. Sept. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Eupatrio.* Etsi inutiliter fideicommissum relictum est, tamen si heredes comperta voluntate defuncti praedia ex causa fideicommissi avo tuo praestiterunt, frustra ab heredibus[5] de ea re quaestio tibi movetur, cum non ex ea[6] sola scriptura, sed ex conscientia relicti fideicommissi satis defuncti voluntati factum esse videatur. *PP. VI k. Aug. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Idem A. Rufino.* Cum secundum voluntatem defunctae Chrysidem puellam ab heredibus manumissam eamque, priusquam ei restitueretur hereditas, intestatam vita functam proponas, ad manumissores eius successio pertinet. qui si adierint eius hereditatem, confusis actionibus fideicommisso sunt liberati. *PP. V id. Dec. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Imp. Alexander A. Victorino.* Voluntas patris prohibentis liberos fundos extra familiam vendere vel pignori dare fratrem sorori donare prohibuisse non videtur. *PP. V*[7] *k. Iul. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Idem A. Reginae.* Si frater tuus, posteaquam patri heres extitit, pubes iam sine liberis decessit, ex pupillari substitutione tibi hereditas eius delata non est. sed si verbis fideicommissi aliqua parte testamenti confirmata est, fideicommissum ab heredibus petere non prohiberis. *PP. XV k. Febr. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Nilo.* Praedia obligata per legatum vel fideicommissum relicta heres luere debet, maxime cum testator condicionem eorum non ignoravit aut, si scisset, legaturus tibi aliud, quod non minus esset,
1 fuisset. Sin vero a creditore distracta sunt, pretium heres exsolvere cogetur, nisi contraria defuncti voluntas ab herede ostendatur. *PP. XVI k. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

7 *Idem A. Septimo.* Voluntatis defuncti quaestio in aestimatione iudicis est. *PP. XV k. Mart. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

8 *Idem A. Mascello.* Qui fideicommissariam libertatem meruit, legata seu fideicommissa a defuncto sibi data suo iure persequitur. *PP. XV k. Ian.*[8] *Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

9 *Imp. Gordianus A. Paulinae.* Ab eo, qui neque legatum neque fideicommissum neque hereditatem vel mortis causa donationem accepit, nihil per fideicommissum relinqui potest. *PP. XVII k. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

10 *Idem A. Firmo.* Verbum 'volo' licet desit, tamen quia additum perfectum sensum facit, pro adiecto habendum est. *PP. III id. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

11 *Idem A. Papiniano*[9]. Quotiens ab omnibus, qui alienatione facta ad fideicommissi petitionem adspirare possint, venditio celebratur aut quibusdam vendentibus alii consenserint, auctoritas contractus convelli nequaquam potest. *PP. II k. Ian. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

12 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Rufino.* Post mortem suam rogatam restituere hereditatem defuncti iudicio et antequam fati munus impleat[10] posse satisfacere (id est restituere hereditatem) quarta[11] parte vel retenta vel omissa, si voluerit, explorati iuris est. *PP. id. Oct. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

13 *Idem A. et C. Sempronio.* Quotiens principali loco heres institutus testatori succedit, legata seu fideicommissa a substituto data posci iure non possunt. *PP. VIII k. Mart. Praesente et Albino conss.* [*a.* 246]

14 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Falconi.* Ea, quam frater tuus instituerat, sive quaesita sive non quaesita hereditate decesserit, cum tamen simpliciter, antequam duodecimum annum aetatis implesset, verbis precativis testamento facto nonnullos ei voluerit substitutos, nihil prohibet fideicommissum peti vel ab ipsius heredibus[12], qui bona intestati
1 tenent. Tunc enim locum habet, quod regula-

(1) *Cf. Dig.* 34, 6 (2) *B* 44, 19, 38: *iunge* 3, 28, 30. 6, 23, 24 (3) Iun. *cum* 3, 28, 30 *scr.* (4) *B* 44, 1, 122 *seqq.* — *Cf. Dig.* 30—32 *Inst.* 2, 23. 24 (5) *sic R*, eius *ins. C* (6) ea *R*, ipsa *C* (7) v *Hal.*, *om. P*

(8) *sic Hal.*, XVII k. iul. *P* (9) *sic CR*, appiano *S* (10) *sic dett.*, immineat *CR* (11) quarta *C*, etiam quarta *R* (12) vel ab his *ins. dett. male*, cum ipsius *pertineat ad fratrem Falconis*

riter traditur ea quae in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur hereditas, non valere, cum verbis relicta directis adiri potuit hereditas, non cum illa ipsa sic data est, ut esset etiam[1] ab
2 intestato[2] successoribus postulanda. Quod rescripsimus sequentes adseverationem tuam, quasi scripta heres non fuerit iure adoptata. alioquin si in familia relicta[3] heres facta decessit, et consequenter ipsius heredes petitioni fideicommissi respondere coguntur. *PP. XIIII k. Sept. Valeriano III et Gallieno II AA. conss.* [*a.* 255]

15 *Idem AA. Philocrati.* Quamvis simpliciter te ac fratrem tuum[4] aliquis instituerit heredes eiusque hereditatis commodum pater ex tua fratrisque persona pro portionibus vestris potestatis ratione quaesierit, tamen quia inferioribus verbis testamenti vos sui iuris facere testator curavit, intellegi potest restituendi hereditatis commodi fideicommisso[5] patrem obstrictum esse. *PP. VI id. Oct. Romae Maximo II et Glabrione conss.* [*a.* 256]

16 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Isidorae.* Cum virum prudentissimum Papinianum respondisse non ignoramus[6] etiam legata huiusmodi fideicommisso contineri, id est ubi heres rogatus fuerat, quidquid ex hereditate pervenerit, post mortem restituere, animadvertis etiam praeceptionis compendium testatoris verbis comprehensum esse.
1 Sane quoniam in fideicommissis voluntas magis quam verba plerumque intuenda sunt, si quas pro rei veritate praeterea probationes habes ad commendandam hanc patris voluntatem, quam fuisse adseveras, apud praesidem experiri non vetaris. *PP. prid. id. Nov. Caro et Carino AA. conss.* [*a.* 283]

17 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Fortunato.* Si creditoris voluntas iure subnixa liberari te debito volentis doceri potest, et antequam sollemniter tibi liberatio a successore praestetur, exceptionem tibi ex voluntate descendentem competere manifestum est. *PP. XII k. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

18 *Idem AA. Apolausto.* Cum necessitatem reddendae rationis defunctus remittendam tibi esse petierit, manifesti iuris est voluntatem defuncti immotam[7] esse debere. *PP. id. Mart. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

19 *Idem AA. Ampliato.* Clari et aperti iuris est in fideicommissis posteriores voluntates esse firmiores. *PP. VIII*[8] *id. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

20 *Idem AA. Iuliano.* Etiam a pupillorum tutoribus velut ab ipsis[9] relicta fideicommissa debentur. *PP. III non. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

21 *Idem AA. et CC.*[10] *Tiberio.* Si in persona patris tui, cui te successisse proponis, fideicommissi dies utiliter cessit, licet tempore quo fuerat datum necdum te natum probetur, uxorem patrui, quem contendis patri tuo rogatum, si sine liberis decesserit, ab avo relicta restituere, si ei successit, de fideicommisso convenire debes. nam si patrui etiam hereditas tibi quaesita est, non de fideicommisso quaerendum, sed hereditas ab ea vindicanda est. *D. VI id. Febr. AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC.*[10] *Planciano.* Et in epistula vel brevi libello vel sine scriptura, immo etiam nutu fideicommissum relinqui posse adhibitis testibus nulla dubitatio est. *D. id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

23 *Idem AA. et CC. Stratonico.* Si veritas vel sollemnitas iuris deest nec amplexus parentis voluntatem relicta dedisti vel transactionis causa stipulantibus promisisti negotiumque integrum est, ad solutionem urgueri non potes. *D. V k. Febr.*[11] *AA. conss.* [*a.* 293]

24 *Idem AA. et CC. Menestrato.* Instrumenta praediorum per fideicommissum relictorum, quae ad probationem originis eorum pertinent, heredes praestare necesse non habent: tamen cautionem praestare debent, quod, si opus fuerit legatario seu fideicommissario, ipsa, si habent, proferant. *D. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

25 *Idem AA. et CC. Iulianae.* Heredum etiam res proprias per fideicommissum relinqui posse non ambigitur. *D. II k. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Gaiano.* Ex repudiatione fideicommissi doli mali exceptio iusta causa intercedente tunc opponitur, quando ipse, cui fideicommissum relictum est, repudiatione usus fuerit. unde cum hoc non te, sed patrem fecisse adseveras, qui tibi nocere non potuit, nihil tibi obesse potest. *D. II id. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

27 [12]*Idem AA. et CC. Olympiadi.* Fideicommissum eius qui reliquerat paenitentia probata successores numquam praestare compelluntur. *D. V k. Oct. Viminacii CC. conss.* [*a.* 294]

28 *Idem AA. et CC. Gaio.* Ex fideicommisso sub condicione sine libertate servis propriis inutiliter dato libertas peti non potest. *D. XV k. Nov. trans mare*[13] *CC. conss.* [*a.* 294]

29 *Idem AA. et CC. Achilleo.* Ex testamento, quod iure non valet, nec fideicommissum quidem, si non intestato quoque succedentes rogati probentur, peti potest. *D. VIII id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

30 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Cum acutissimi ingenii vir et merito ante alios excellens Papinianus in suis statuit responsis[14], si quis filium suum heredem instituit et restitutionis post mortem oneri subegit, non aliter hoc videri disposuisse, nisi cum filius eius sine subole vitam reliquerit: nos huiusmodi sensum merito mirati plenissimum ei donamus eventum, ut, si quis haec disposuerit, non tantum filium heredem instituens, sed etiam filiam, vel ab initio nepotem vel neptem, pronepotem vel proneptem vel aliam deinceps posteritatem, et eam restitutionis post obitum gravamini subiugaverit, non aliter hoc sensisse videatur, nisi hi qui restitutione onerati sunt sine filiis vel filiabus vel nepotibus vel pronepotibus fuerint defuncti, ne videatur testator alienas successiones propriis anteponere. *Recitata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani. d. III k. Nov. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

31 [15]*Idem A. Iohanni pp.* Quidam filium suum a sacris paternis remisit et postea testamento condito eum praeteriit nullo ei penitus relicto, aliis heredibus derelictis, ipsum autem, quem neque heredem neque exheredatum fecit, fideicommisso praegravavit. quaerebatur, si utile est huiusmodi fidei-
1 commissum. Tota igitur antiqua dubietate super hoc explosa nobis in hoc casu placuit, ut emancipatus utpote iniuria a patre adflictus non compellatur fideicommissum a sua persona relictum praestare.
2 Quod etiam in aliis personis, quas exheredari necesse est, locum habere censemus. *D. prid. k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

32 *Idem A. Iohanni pp.* Quaestionem ex facto emergentem resecantes et voluntati defunctorum prospicientes sancimus, si sine scriptura et praesentia testium fideicommisso derelicto fideicommissarius elegerit iuramentum heredis vel forsitan legatarii vel fideicommissarii, quotiens ab eo relictum est fideicommissum, sive universitatis sive speciale, necesse habere heredem vel legatarium vel fideicommissarium prius iureiurando de calumnia praestito vel sacramentum subire et omni inquietudine sese relaxare vel, si recusandum existimaverit sacramentum aut

(1) etiam *R*, *om.* *C* (2) ab intestati *scr.* (3) est *ins.* *Mommsen* (4) *sic* R^b, fratres tuos *C*, frater tuus R^a (5) *sic edd.*, restituende h. commodi fideicommisso *C*, restituende h. commo** fideicommissum R^a, restituendi h. commodum fideicommisso R^b (6) ignoras *scr.* (7) immotam *Mommsen*, immutam M^a, immutatam CM^b, immutandam *R* (8) VIII *Hal.*, III *P* (9) pupillis *ins.* *l. gem.* (10) et cc. *om. libri* (11) Sept. *scr.* (12) *iunge* 8, 53, 23 (13) Transmarisca *Mommsen* (14) *cf.* 6, 25, 7, 1 *Dig.* 35, 1, 102 (15) *iunge* 6, 37, 24

certam quantitatem manifestare fideicommissario derelictam noluerit, si forsitan maiorem fideicommissarius expetat, omnimodo exactioni fideicommissi subiacere et eum ad satisfactionem compelli, cum ipse sibi iudex et testis invenitur, cuius religio et fides a fideicommissario electa est, nullis testibus nullisque aliis adventiciis probationibus requisitis, sed sive quinque sint testes vel minores vel nemo, causam per illius sacramentum vel dandum vel recusandum suam habere tam firmitatem quam exactionem, sive pater sit, qui fideicommissum dederit, sive extraneus, ut aequitatis ratio communiter in
1 omnes procedat. Cum enim res per testium sollemnitatem ostenditur, tunc et numerus testium et nimia subtilitas requirenda est. lex etenim, ne quid falsitatis incurrat per duos forte testes compositum [1], maiorem numerum testium expostulat, ut per amplio-
2 res homines perfectissima veritas reveletur. Cum autem is, qui quid [2] ex voluntate defuncti lucratur, et maxime ipse heres, cui summa auctoritas totius causae commissa est, dicere compellitur veritatem per sacramenti religionem, qualis locus testibus relinquatur vel quemadmodum ad extraneam fidem decurratur, [3]propria et [4] indubitata relicta? cum et in leges respeximus, quae iustis dispositionibus testatorum omnimodo heredes oboedire compellunt et sic strictius causam exigunt, ut etiam amittere lucrum hereditatis sanciant eos, qui testatoribus suis minime paruerunt. *D. v*[5] *k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[6] [*a.* 531]

XXXXIII.[7]

COMMUNIA DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS ET DE IN REM MISSIONE TOLLENDA.

1 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Cum ii, qui legatis vel fideicommissis honorati sunt, personalem plerumque actionem habere noscuntur, quis vel vindicationis vel sinendi modo aliorumque generum legatorum subtilitatem prono animo admittet, quam posteritas optimis rationibus usa nec facile suscepit nec inextricabiles circuitus laudavit? quis in rem missionis scrupulosis utatur ambagibus?
1 Rectius igitur esse censemus in rem quidem missionem penitus aboleri, omnibus vero tam legatariis quam fideicommissariis unam naturam imponere et non solum personalem actionem praestare, sed etiam in rem, quatenus eis liceat easdem res, vel per quodcumque genus legati vel per fideicommissum fuerint derelictae, vindicare in rem actione instituenda, et insuper utilem Servianam (id est hypothecariam) super his quae fuerint derelicta in res mortui prae-
2 stare. Cum enim hoc iam iure nostro increbuit licere testatori hypothecam rerum suarum in testamento quibus voluerit dare, et iterum novellae constitutiones in multis casibus et tacitas hypothecas induxerunt, non ab re est etiam nos in praesenti casu [8] hypothecariam donare, quae et nullo verbo
3 praecedente possit ab ipsa lege induci. Si enim testator ideo legata vel fideicommissa dereliquit [9], ut [10] omnimodo personae ab eo honoratae ea percipiant, apparet ex eius voluntate etiam praefatas actiones contra res testatoris esse instituendas, ut omnibus modis voluntati eius satisfiat, et praecipue cum talia sint legata vel fideicommissa, quae piis actibus sunt
4 deputata. Et haec disponimus, non tantum si ab herede fuerit legatum derelictum vel fideicommissum, sed et si a legatario vel fideicommissario vel alia persona, quam gravare fideicommisso possumus, fideicommissum cuidam relinquatur. cum enim non aliter valeat, nisi aliquid lucri offerat ei a quo derelictum est, nihil est grave etiam adversus eum non tantum personalem, sed etiam in rem et hypothecariam extendere actionem in rebus, quas a testatore consecutus est. In omnibus autem huiusmodi casibus in tantum et hypothecaria unumquemque conveniri volumus, in quantum personalis actio adversus eum competit, et hypothecam esse non ipsius heredis vel alterius personae quae gravata est fideicommisso rerum, sed tantummodo earum, quae a testatore ad eum pervenerint. *D. xv k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

2 *Idem A. Iuliano pp.* Omne verbum significans testatoris legitimum sensum legare vel fideicommittere volentis utile atque validum est, sive directis verbis, quale est 'iubeo' forte, sive precariis utetur testator, quale est 'rogo' 'volo' 'mando' 'fideicommitto', sive iuramentum posuerit, cum et hoc nobis audientibus ventilatum est, testatore quidem dicente '*ἐνορκῶ*' [11], partibus autem huiusmodi verbum huc
1 atque illuc lacerantibus. Sit igitur secundum quod diximus ex omni parte verborum non inefficax voluntas secundum verba legantis vel fideicommittentis et omnia, quae naturaliter insunt legatis, et fideicommissis inhaerere intellegantur et e contrario, quidquid fideicommittitur, hoc [12] intellegatur esse legatum, et si quid tale est, quod non habet natura [13] legatorum, hoc ei ex fideicommissis accommodetur, et sit omnibus perfectus eventus, ex omnibus nascantur in rem actiones, ex omnibus hypo-
2 thecariae, ex omnibus personales. Ubi autem aliquid contrarium in legatis et fideicommissis eveniat, hoc fideicommisso quasi humaniori adgregetur
3 et secundum eius dirimatur naturam. Et nemo moriens putet suam legitimam voluntatem reprobari, sed nostro semper utetur adiutorio, et quemadmodum viventibus providimus, ita et morientibus prospicitur: et si specialiter legati tantummodo faciat testator mentionem, hoc et legatum et fideicommissum intellegatur, et si fidei heredis vel legatarii aliquid committatur, hoc et legatum esse videatur. nos enim non verbis, sed ipsis rebus leges imponimus. *D. x k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

3 *Idem A. Iohanni pp.* Si duobus vel tribus hominibus vel pluribus forte optio servi vel alterius rei relicta fuerit, vel si uni quidem legatario optio servi vel alterius rei relicta est, ipse autem moriens plures sibi reliquerit heredes, dubitabatur inter veteres [14], si inter legatarios vel heredes legatarii fuerit certatum et alter alterum servum vel aliam rem
1 eligere velit, quid sit statuendum. Sancimus itaque in omnibus huiusmodi casibus rei iudicem fortunam esse, sortem etenim [15] inter altercantes adhibendam, ut, quem sors praetulerit, is quidem habeat potestatem eligendi, ceteris autem aestimationem praestet contingentium eis partium: id est in servis quidem et ancillis maioribus decem annis, si sine arte sint, viginti solidis aestimandis, minoribus videlicet decem annis non amplius quam decem solidis computandis: sin autem artifices sunt, usque ad triginta solidos aestimatione eorum procedente, sive masculi sive feminae sunt, exceptis notariis et medicis utriusque sexus, cum notarios quinquaginta solidis aestimari volumus, medicos autem et obstetrices sexaginta: eunuchis minoribus quidem decem annis usque ad triginta solidos valentibus [16], maioribus vero usque ad quinquaginta. sin autem artifices
1a sint, usque ad septuaginta. Sed et si quis optionem servi vel alterius rei reliquerit non ipsi legatario, sed quem Titius forte elegerit, Titius autem vel noluerit eligere vel morte fuerit praeventus, et in hac specie dubitabatur apud veteres, quid statuen-

(1) *sic* L^b*CR*, est *ins. P*, est testamentum *ins.* L^a (2) qui quid C^b, quicquid *P*C^a, qui aliquid R^a (3) *sic C*R^a, ut *ins. P*R^b (4) ei *Mommsen* (5) v *P*, xv *L* (6) constant ... cc. *scripsi*, cp. lampadi (lamp. *L*) et or. conss. *PL* (7) *B* 44, 27. — *Cf. Dig.* 30—32 (8) casu *M*, causa *CR*

(9) *sic R*, derelinquat *C* (10) ut *C*, et R^b, *om.* R^a (11) *sic CR*, *νενορκω P* (12) hoc *PR*, in hoc *C* (13) *sic LC*, naturam *PR* (14) inter veteres *AC*R^a, *om. P*R^b (15) sortem (sorte *C*) etenim *AC*, et sortem *P*R^b, et sortem enim R^a (16) *sic A*, manentibus *PCR*

dum sit, utrumne legatum expirat, an aliquid inducitur ei adiutorium, ut viri boni arbitratu proce-
1b dat electio. Censemus itaque, si intra annale tempus ille qui eligere iussus est hoc facere supersederit vel minime potuerit vel quandocumque decesserit, ipsi legatario videri esse datam electionem, ita tamen, ut non optimum ex servis vel aliis rebus quicquam eligat, sed mediae aestimationis, ne, dum legatarium satis esse fovendum existimamus, heredis
2 commoda defraudentur. Sed quia nostra maiestas per multos casus legatariis et fideicommissariis prospexit et actiones tam personales quam in rem et hypothecarias dedimus et in rem missionis tenebrosissimus error abolitus est, et ad hanc legem per-
2a venimus. Nemo itaque ea, quae per legatum vel pure vel sub certo die relicta sunt vel quae restitui aliis disposita sunt vel substitutione posita, secundum veterem dispositionem putet esse in posterum alienanda vel pignoris vel hypothecae titulo adsignanda vel mancipia manumittenda, sed sciat, quod hoc quod[1] alienum est non ei liceat utpote sui patrimonii existens alieno iuri applicare, quia satis absurdum est et inrationabile rem, quam in suis bonis pure non possidet, eam ad alios posse transferre vel hypothecae pignorisve nomine obligare vel manumittere et alienam spem[2] decipere.
3 Sin autem sub condicione vel sub incerta die fuerit relictum legatum vel fideicommissum universitatis vel speciale vel substitutione vel restitutione, melius quidem faciat, et si in his casibus caveat ab omni venditione vel hypotheca, ne se gravioribus
3a oneribus evictionis nomine supponat[3]. Sin autem avaritiae cupidine[4] propter spem condicionis minime implendae ad venditionem vel hypothecam prosiluerit, sciat, quod condicione impleta ab initio causa in irritum devocetur et sic intellegenda est, quasi nec scripta nec penitus fuerat celebrata, ut nec usucapio nec longi temporis praescriptio contra
3b legatarium vel fideicommissarium procedat. Quod similiter censemus in huiusmodi legatis, quae sive pure sive sub die certo sive sub condicione sive sub incerta die[5] relicta sint: sed in his omnibus casibus legatario quidem vel fideicommissario omnis licentia pateat rem vindicare et sibi adsignare, nullo
4 obstaculo ei a detentatoribus[6] opponendo. Emptor autem sciens[7] rei gravamen adversus venditorem actionem habeat tantummodo ad restitutionem pretii, neque dupli stipulatione neque melioratione locum habente, cum sufficiat ei saltem pro pretio, quod sciens dedit pro aliena re, sibi satisfieri: creditori nihilo minus pigneraticia contraria actione adversus debitorem competente, ut ex omni parte omnique studio id, quod semper properamus, ad effectum perducatur, ut ultima elogia defunctorum legitimum finem sortiantur: bonae fidei procul dubio emptoribus integra iura et nullo modo ex hac constitutione deminuta contra venditores habentibus. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

XXXXIIII.[8]

DE FALSA CAUSA ADIECTA LEGATO VEL FIDEICOMMISSO.

1 *Imp. Antoninus A. Septimio.* Verba testamenti, quae inseruisti, aut solutam pecuniam debitam testatori declarant aut voluntatem eius liberare volentis debitorem manifeste ostendunt. et ideo aut peti quod solutum est non potest aut ex causa fideicommissi, ut debitor liberaretur, agendum est, nisi liquido probari possit eum non liberari debitorem voluisse, sed errore lapsum solutam sibi pecuniam existimasse. *PP. VII k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

2 *Imp. Alexander A. Faustinae.* Etiam si veritas debiti non subest, falsa demonstratio non perimit legatum et ex testamento eius quoque nomine competit actio. *PP. VII id. Nov. Alexandro A. cons.* [a. 222]

3 *Idem A. Verinae.* Si non designata certa quantitate dotem tibi legavit maritus, sed quodcumque ad eum dotis nomine pervenisset perventurumve esset, et id ex testamento petis, necessaria probatio
1 est numeratae pecuniae. Quod si quantitatem expressit, debetur et si in dotem datum non est, quasi aliud legatum, non eo iure, quo dos fungitur. *PP. non. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

4 *Imp. Gordianus A. Alexandro.* Si dotem, ut proponis, defuncta in matrimonio uxore tua patri eius reddidisti, vel etiam ea non reddita testamenti verbis, ut adseveras, munitus es, quibus recepisse dotem universam quondam socer tuus significavit, ne hoc nomine conveniaris, sollicite agere non debes, cum aut soluta dote nulla supersit actio aut non reddita adversus petentem iuxta defuncti voluntatem parata sit exceptio. *PP. XV k. Iun. Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

5 [9]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Severae.* Refert largiter, dotem reddi maritus tibi, an quae instrumento dotali conscripta sunt, legati seu precariis verbis statuit, quippe superiore quidem casu datum probanti repeti tantum, posteriore vero nihil nocente falsa demonstratione significatum instrumento postulari possit. *S. XIIII k. Dec. CC. conss.* [a. 294]

XXXXV.[10]

DE HIS QUAE SUB MODO LEGATA VEL FIDEICOMMISSA RELINQUUNTUR.

1 *Imp. Antoninus A. Saturninae.* In legatis quidem et fideicommissis etiam modus adscriptus pro condicione observatur. sed si per te non stat, quominus voluntati testatoris pareas, sed per eum, cui nubere iussa es, quominus id quod tibi relictum est retineas, non oberit. *PP. V k. Ian. Gentiano et Basso conss.* [a. 211]

2 *Imp. Gordianus A. Ammonio.* Ex his verbis: 'Titio decem millia vel insulam relinquo, ita ut quin'que millia ex his vel eandem insulam Mevio resti'tuat', licet antea neque legati neque fideicommissi petitio nascebatur, tamen in libertate a divo Severo
1 hoc admissum est. Sed in pecuniariis causis voluntatis tuendae gratia non immerito recipiendum est, ut etiam ex huiusmodi verbis, sive ad condicionem sive ad modum respiciunt, sive ad dandum vel faciendum aliquid, fideicommissi actio omnifariam nascatur, videlicet in condicionibus post exitum
2 earum. Sin vero legato aut fideicommisso relicto testator legatarium seu fideicommissarium prohibuerit heredem suum vel alium quendam debitum exigere, habet debitor adversus legatarium seu fideicommissarium agentem usque ad quantitatem relicti fideicommissi sive legati exceptionem. *PP. VI id. Aug. Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

XXXXVI.[11]

DE CONDICIONIBUS INSERTIS TAM LEGATIS QUAM FIDEICOMMISSIS ET LIBERTATIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Claudiae.* Cum testatorem fideicommissum Trallianis[12] ab eo, quem

(1) quod hoc quod *dett.*, quod hoc *PR*, quia hoc quod *C* (2) *sic CR*, alienas spes (species P^a) *P* (3) *sic CR* cum *B*, faciunt ... caveant ... supponant *P* (4) *sic* CR^b, cupidus *P*, *inc.* R^a (5) *sic CR*, seu pure seu sub cond. seu sub die certo *P* (6) *sic CR*, ab emptoribus *P* (7) sciens *dett.*, si sciens *PCR* (8) *B* 44, 16, 31 *seqq.* — *Cf. Dig.* 35, 1 (9) *cf.* 4, 30, 12 (10) *B* 44, 28 — *Cf. Dig.* 35, 1 (11) *B* 44, 29 — *Cf. Dig.* 35, 1 (12) *sic C*, tralliano *R*

pro parte heredem instituerat, ita reliquisse proponas, si sine liberis institutus diem obisset, isque nepotem, quem ex filia susceperat, heredem instituerat, condicionem adscriptam fideicommisso defecisse manifestum est, nisi alia defuncti voluntas evidenter probabitur. *PP. non. Dec. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Idem AA. Gallicano.* Cum patrem familias [1] fideicommissi nomine, quod in diem certam [2] reliquit, ita cavere praecepisse proponas, si a marito non divertisset, iurisdictionis originem perinde [3] servari aequum est, ac si nihil super ea re scriptum fuisset.
1 Nec exemplum legati vel hereditatis, in quibus condicio divortii nonnumquam remitti solet, huic rei comparandum est, cum absurdum sit ideo perpetui edicti neglegi formam, quia patris sui voluntati non obtemperatur. *PP. Antiochiae XI k. Aug. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

3 *Imp. Antoninus A. Aurelio militi.* Si [4] ea condicione Auluzanus legata testamento praestari voluit, si cum focaria sua matreque eius moraretur, et per eum stetit, quominus voluntati testatoris pareret, cum sponte scripturae testamenti non obtemperaverit, ad petitionem non admittitur. *PP. VI id. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Imp. Alexander A. Liciniae.* Legatum sive fideicommissum a patruo tuo relictum tibi sub condicione, si filio eius nupsisses, cum mortuo filio, priusquam matrimonium cum eo contraheres, condicio defecerit, nulla ratione tibi deberi existimas. *PP. k. Dec. Alexandro A. et Marcello conss.* [*a.* 226]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Faustino.* Si uxorem tuam tempore nuptiarum in patria potestate fuisse monstretur, fideicommissi commodum ei relicti, cum nupserit, nullo alio diem eius cedere prohibente patri quaesitum non ambigitur.
1 Quod si a patre ante nuptias emancipata fuerit ac postea decesserit, superstite patre et marito ac liberis actionem fideicommissi sibi competentem ad heredes suos transmisit. *S. VI k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

6 (7) [5] *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum quidam testamento condito libertatem suo servo dereliquit sub condicione, si suo heredi certum numerum solidorum praestet vel aliam quandam speciem vel vicarium servum [6], ille autem servus non in eodem loco constitutus, ubi etiam heres fuerat, herili testamento cognito properabat ad heredem cum ipso, quod iussus erat dare heredi, sed in medio latronum vel hostium incursione peremptum est quod portabat: quaerebatur inter antiquos, si praepeditur libertas, quia hoc dare servus non potest propter memo-
1 ratum fortuitum casum. Itaque veterum dubietate quiescente nobis placuit, ut et libertas omnimodo competat et commodum, quod heredi vel extraneo
2 relinquitur, non abstrahatur. Ex quacumque igitur causa impediatur, sive per heredem sive per eum, cui dare aliquid iussus est, sive per fortuitos casus, in libertatem quidem ipse omnimodo perveniat, nisi ipse servus noluit adimplere condicionem: obnoxius tamen constituatur post libertatem heredi vel ei cui dare iussus est, nisi et ipse oblatas pecunias non suscepit (quod enim semel repudiatum est ab eo, redintegrari minime concedimus), quatenus hoc quod dare iussus est omnimodo adimplere compellatur vel in ipso mancipio, si extat, vel in aestimatione eius non amplius quam in quindecim solidos imputanda, vel in alia re, si et ipsa appareat, vel si non existat, vera eius aestimatione praestanda. *D. prid. k. Mai. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo* [7]. [*a.* 532]

7 (6) *Idem A. Iohanni pp.* Si plures personae unam condicionem implere fuerint iussae, apud Ulpianum dubitabatur, utrumne omnes simul eandem facere debent, an singuli quasi soli implere eam
1 compelluntur. Videtur autem nobis unumquemque necessitatem habere condicionem implere et pro portione sibi contingente accipere, quidquid ex hoc commodum est, ut hi quidem, qui compleverint iussa, ad lucrum vocentur, qui autem neglexerint, sibi imputent, si ab huiusmodi commodo repellantur. *D. III* [8] *k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

8 [9]. . . . .

XXXXVII.[10]

DE USURIS ET FRUCTIBUS LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Maximo.* Legatorum seu fideicommissorum usuras ex eo tempore, quo [11] lis contestata est, exigi posse manifestum est. sed et fructus rerum et mercedes servorum, qui ex testamento debentur, similiter praestari solent. *Proposita prid. k. Aug. Anullino et Frontone conss.* [*a.* 199]

2 *Imp. Antoninus A. libertis Cassiani.* Adversus eos, qui sub obtentu legis Falcidiae legata morantur,
1 notissimum est iuris auxilium. Si igitur proposita stipulatione cavere cum satisdatione potestis vos restituturos, quanto amplius quam per eam legem licet acceperitis [12], iudex qui fideicommissis ius dicit
2 solida vobis legata praestari iubebit. Quod si satisdationem implere non poteritis, arbitro dato diem vobis praefiniet, intra quem altera parte cessante partibus suis fungetur. et si constiterit legi Falcidiae locum non esse, et usuras et fructus post litem contestatam percipietis. *PP. XVI k. Iun. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

3 *Imp. Alexander A. Paterno.* Si homines certi per fideicommissum tibi relicti fuerunt, post moram periculo debitoris fideicommissi fuerunt. *Proposita XII k. April. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

4 *Imp. Gordianus A. Dionysio.* In legatis et fideicommissis fructus post litis contestationem, non ex die mortis sequuntur, sive in rem sive in personam agatur. *PP. non. Sept. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

---

(1) filiam *scr.* (2) die certa *libri* (3) proinde *libri* (4) cui *ins. Mommsen* (5) *iunge* 6, 27, 5: *ordinem c.* 6 *et* 7 *quamvis invertant CR cum B* (*si quidem silentio Heimbachii fides habenda est*), *ordinem nostrum, quem tuentur S aliique libri, verum esse ex subscriptionibus colligitur: verba enim* anno secundo *additamentum esse Haloandri eo probatur, quod reliquae constitutiones prid. id. Mai. ad Iohannem datae omnes ad a.* 531 *pertinent* (6) *sic* R^b, servi PCR^a (7) anno secundo *del.* (*cf. not.* 5) (8) IIII *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 179 (9) *secundum libros excidit Graeca constitutio* (10) *B* 44, 2, 86 *seqq.* (11) eo temp. quo *CR*, quo tempore *P* (12) *sic dett.*, acciperetis R^b, accipere***s R^a, accipere is *C*

XXXXVIII.
DE INCERTIS PERSONIS.

1 [Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α.][1] ..... Incertus[2] .....

1 [3]Καὶ ὅτι καλῶς γράφει ὁ θέλων οἱονδήποτε
πόστουμον κληρονόμον[4]· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ληγάτον καὶ φιδικόμμισσον αὐτῷ καταλιμπάνει, ἐὰν
δηλονότι[5] οὐκ ἐκωλύετο αὐτοῦ κληρονομεῖν ἢ εἰ
2 ἦν ἐν φύσει. Καὶ ὅτι οὐ συγχωρεῖ κληρονόμους
γράφεσθαι ἀφανεῖς, εἰ μὴ ἄρα κυοφορούμενος εἴη·
ἐπὶ γὰρ τούτου τὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ χρείαν
ἀναπληροῖ ἡ γαστὴρ ἡ τοῦτον φέρουσα καὶ ὁ
3 πατήρ. Καὶ περὶ τῶν πρὸς ἅπαξ τοῖς συγγενέσι
καταλιμπανομένων καθ' ὁμάδα φιδικομμίσσων
ἢ ληγάτων, εἰ μὴ ἐν ἑκατέρῳ καιρῷ (τυχὸν τῆς
τελευτῆς[6]) εὑρεθείη τις συγγενής, ἀλλὰ ἐν μόνῳ
τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς ἐπιτεχθῇ ἢ ἐγκυμονῆται.
4 Ἢ ἐὰν τοῖς ἐν καιρῷ διαθήκης συγγενέσι καταλείψῃ, ἐπιτεχθῶσι δὲ ἕτεροι, περὶ ὧν ἐν τῷ
5 διατίθεσθαι οὐκ ἐνεθυμήθη. Καὶ εἰ ὁ διαθέμενος πᾶσι τοῖς συγγενέσιν αὐτοῦ καταλείψει,
πῶς οὐ κατὰ βαθμὸν οὐδὲ κατὰ τάξιν δεῖ καλεῖ-
6 σθαι τοὺς συγγενεῖς, ἀλλὰ πάντας. Καὶ εἰ εἴποι
τοῖς ἐξ ἀδιαθέτου καλουμένοις συγγενέσι δοθῆ-
7 ναι, τίνες καλοῦνται. Καὶ περὶ τοῦ, ἐάν τις
τοῖς ἰδίοις ἀπελευθέροις ληγατεύσῃ, τίνες τὰ
8 ληγάτα λαμβάνουσι. Καὶ εἰ γενικῶς ληγατεύσας
πᾶσι τοῖς ἀπελευθέροις ἐν τῇ διαθήκῃ ἰδικὸν
ἕτερόν τι καταλείψῃ πρεσβεῖον τοῖς ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ἐλευθερωθεῖσιν ἢ ἐν κωδικέλλοις ἢ
9 καὶ ἀγράφως, τί γίνεται. Καὶ περὶ τοῦ, εἰ τῇ
φαμιλίᾳ καταλειφθῇ πρεσβεῖον, μὴ ὑπόντων συγγενῶν ἢ γαμβροῦ ἢ νύμφης, πῶς καλοῦνται οἱ
ἀπελεύθεροι.
10 [7]Ἐάν τις ἢ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ ἢ βουλευτηρίῳ
πόλεως ἢ τάξει ὑπηρετουμένῃ ταῖς μεγάλαις ἀρχαῖς
ἢ ταῖς ἐν ἐπαρχίαις ἢ τῷ τῶν ἰατρῶν ἢ διδασκάλων ἢ συνηγόρων σωματείῳ ἢ τοῖς στρατιώταις ἢ
ὁμοτέχνοις[8] ἢ τοῖς κληρικοῖς ἢ ἁπλῶς οἱῳδήποτε μὴ
ἀπηγορευμένῳ σωματείῳ καταλείψῃ τι, ἔρρωται τὸ
καταλειφθέν· καὶ εἰ μὲν ἁπλῶς τοῦ συστήματος ἢ
τάγματος μνημονεύσει, πάντες ἀπαιτοῦσιν οἱ ἐν τῷ
καιρῷ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ εὑρισκόμενοι ἐν τῷ συλλόγῳ καὶ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν προσώπων αὐτὸ
διαιροῦνται, εἰ μὴ ἄρα ὁ διαθέμενος ἕκαστον αὐτῶν
ῥητόν τι λαβεῖν διετάξατο. μηδενὸς περιεργαζομένου
κατὰ τὴν παλαιὰν διάταξιν, εἰ ἀπὸ κέρτας ἀδμινιστρατίονος ἦν τὸ πρόσωπον ἢ μή.
11 [9]Καὶ περὶ διαθεμένου κελεύσαντος ἐκ προτελευτῆς τοῦ τιμηθέντος τοῖς παισὶν αὐτοῦ ἢ ἐγγόνοις
ἢ προεγγόνοις ἢ καὶ συγγενέσι δοθῆναι τὸ κατα-
12 λειφθέν. Καὶ εἰ μόνων υἱῶν μνημονεύσειε, πῶς
αἱ θυγατέρες οὐδὲν ὠφελοῦνται. καὶ περὶ τοῦ,
εἰ γενικῶς ὁ διατιθέμενος εἴποι προτελευτῶντος
αὐτοῦ τοὺς ἐξ αὐτοῦ λαμβάνειν τὸ καταλειφθέν,
πῶς τότε καὶ υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἐγγόνους,
καὶ ἐγγόνας καὶ προεγγόνους καὶ προεγγόνας κα-
13 λεῖσθαι. Καὶ εἰ ῥητῶς ἐπαγάγῃ τοὺς ἐξ αὐτοῦ
προελθόντας καὶ τοὺς ἐφεξῆς λαμβάνειν, τίνες
14 ἀπαιτεῖν δύνανται τὸ καταλειφθέν. Τὸ αὐτὸ
καὶ περὶ συγγενῶν. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν
πρὸς ἅπαξ καταλιμπανομένων.
15 [10]Ἐὰν δὲ ἐνιαυσιαῖα ἢ κατὰ μῆνα ἢ καθ' ἡμέραν
καταλείψῃ τοῖς ἰδίοις συγγενέσιν ὁ διαθέμενος, εἰ μὲν
μηδὲν πλέον εἴπῃ, μόνοις τοῖς ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ συγγενέσιν ἕως ὅτε περίεισι δίδοσθαι τὸ
καταλελειμμένον, ὥσπερ εἰ καὶ μὴ συγγενέσιν, ἀλλὰ
τοῖς ἔκ τινος συστήματος ἢ τάγματος ἢ σωματείου
κατέλειψε ταῦτα τὰ ἐνιαυσιαῖα ἢ μηνιαῖα ἢ ἡμερήσια
ληγάτα· καὶ τότε γὰρ οἱ περιόντες μόνοι κατὰ τὸν
καιρὸν τῆς[11] τελευτῆς αὐτοῦ καλοῦνται καὶ ἐξ ἰσό-
16 τητος διαιροῦνται τὸ καταλελειμμένον. Εἰ δὲ
συγγενέσι τις καταλιμπάνων ἐνιαυσιαῖα ἢ μηνιαῖα ἢ

(1) Cuiacius in libro quodam hanc adnotationem invenit: iste titulus unam constitutionem habet iustiniani totam graecam, quae tenet folia octo, id est quaternionem unum. praeterea unam solam constitutionem hoc titulo contineri testatur Nomoc. 2, 1, eamque Iustiniani esse significant Inst. 2, 20, 27: sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione derelicta, cum in nostro codice constitutio posita est, per quam et huic parti medevimus, unde etiam colligitur h. c. anteriorem esse constitutione Summa (p. 2: data VII id. April. a. 529) (2) sic Parat. ad Const. 2, certus Parat. ad Const. 3 (3) = B 44, 18, 29 (4) cf. Inst. 2, 20, 28. 3, 9 pr. (5) sic Heimbach, δῆλον B (6) τυχὸν τῆς τελευτῆς del. (7) § 10 = Nomoc. 2, 1, ubi dicitur esse θεμα ιβ' (8) ἢ ὁμοτέχνοις om. libri, supplevi ex indice, qui extat in Nomoc. (Pitra p. 495) (9) § 11—14 = B (10) § 15. 16 extant in Nomoc. 2, 1, ubi dicuntur esse θέμα κς' : praemittitur autem τῶν βασιλικῶν, cum ante § 10 scribatur τοῦ κώδικος, ut incertum sit, num vera constitutionis verba an Thalelaei indicem contineant (11) τῆς om. libri

1 *Imp. Iustinianus. Recte quemlibet postumum qui vult heredem scribit: neque non et legatum et fideicommissum ei relinquit, nisi scilicet heres fieri*
2 *prohibitus erat vel si in rerum natura erat. Heredes incertos scribi constitutio vetat, nisi in utero est. in hoc enim nomen eius quod desideratur*
3 *supplet venter qui eum gestat et pater. Et de fideicommissis et legatis semel cognatis per universitatem relictis, si non utroque tempore (mortis forte) cognatus extet, sed tantum mortis tempore natus vel*
4 *in utero sit. Vel si iis, qui testamenti tempore cognati sunt, reliquerit, deinde alii nascantur, de quibus*
5 *in testando non cogitavit. Et si testator omnibus cognatis suis reliquerit, non secundum gradum neque secundum ordinem cognatos vocari oportet, sed*
6 *omnes. Et si cognatis qui ab intestato vocantur*
7 *dari iusserit, quinam vocentur. Et si quis libertis*
8 *suis legaverit, quinam legata capiant. Et si generaliter omnibus libertis suis in testamento legaverit, deinde specialiter aliud quid legatum iis, qui in testamento suo manumissi fuerint, vel in codi-*
9 *cillis vel sine scriptura reliquerit, quid fiat. Et si familiae legatum relictum fuerit, cognatis genero*
10 *nuruve non extantibus libertos vocari. Si quis sacro senatui vel curiae civitatis vel officio, quod magnis potestatibus vel iis quae in provinciis sunt ministerium praebet, vel medicorum professorumve vel advocatorum corpori vel militibus vel eiusdem artis opificibus vel clericis vel uno verbo si cuicumque non illicito corpori quid reliquerit, valet relictum. et si quidem simpliciter collegii vel legionis mentionem fecerit, omnes, qui mortis tempore in eo numero sunt, petunt et secundum personarum numerum id dividunt, nisi testator unumquemque certum aliquid capere iusserit: neve quis secundum veterem constitutionem curet, certae administrationis*
11 *persona fuerit nec ne. Et si testator ante defuncto eo qui honoratus est liberis eius vel nepotibus vel pronepotibus vel etiam cognatis dari ius-*
12 *serit, quod relictum est. Et si filiorum tantum mentionem fecerit, filiabus hoc nihil prodesse. et si generaliter testator ante defuncto eo progeniem eius accipere quod relictum est iusserit, tum et filios et filias et nepotes et neptes et pronepotes et proneptes*
13 *vocari. Et si specialiter adiecerit liberos eius et qui deinceps sequuntur accipere, quinam quod relic-*
14 *tum est petere possint. Idem et de cognatis. et*
15 *haec quidem de iis quae semel relicta sunt. Quod si annua vel in menses singulos vel in dies cognatis suis testator reliquerit, si quidem nihil amplius dixerit, iis solis, qui mortis tempore ei cognati sunt, dum vivunt quod relictum est dari, quemadmodum etiam, si non cognatis, sed iis, qui alicuius collegii vel legionis vel corporis sunt, haec annua vel menstrua vel diurna legata reliquisset: nam tum quoque soli ii qui mortis eius tempore extant vocantur et ex aequis partibus quod relictum est dividunt.*
16 *Si quis autem, quae cognatis annua vel menstrua*

ἡμερήσια ληγάτα ἐπάγει καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ταῦτα δίδοσθαι, εἰ προσθείη εἰς τὸ διηνεκές, διηνεκῆ τὴν δόσιν εἶναι καὶ μηδέποτε παύεσθαι.
17 [1]*Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ συνηγόροις κρατεῖ καὶ διδασκά-*
18 *λοις καὶ στρατιώταις. Καὶ εἰ μηδαμοῦ τὸ διη-*
νεκῶς εἴπῃ, ἀλλὰ τοῖς ἐξ αὐτῶν βουληθείη δίδο-
19 *σθαι. Καὶ πότε μέχρι τρίτης διαδοχῆς τὸ γένος*
ἢ τάγμα καλεῖται πρὸς τὴν τοῦ καταλειφθέντος
20 *ἀπαίτησιν. Καὶ εἰ ἀπελευθέροις ληγατεύσει, μὴ*
προσθήσει δὲ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἢ προσθήσει.
21 *Καὶ περὶ τοῦ, εἰ τελευτήσει ἐπὶ πάντων τῶν*
22 *θεμάτων εἷς ἐξ αὐτῶν, τί γίνεται. Κἂν διορί-*
σηται, τί χρὴ λαμβάνειν ἕκαστον, ἢ μή, ἀλλὰ
πᾶσιν ἅμα μίαν ποσότητα καταλείψῃ κελεύσας
23 *διηνεκῶς δίδοσθαι τὸ καταλειφθέν. Καὶ εἰ μὴ*
24 *προσθήσει τὸ διηνεκῶς δίδοσθαι. Καὶ ὅτι ἀπε-*
λεύθερος ἀπελευθέρου οὐδέποτε πρὸς τὸ τοιοῦτον
καλεῖται ληγάτον, εἰ μὴ ῥητῶς ὁ διαθέμενος
25 *τοῦτο παρεκελεύσατο. Καὶ εἰ ἑκάστῳ τῶν πολι-*
τῶν ῥητὴν ποσότητα κελεύσει διανέμεσθαι, τί
26 *γίνεται καὶ πῶς ῥυθμίζεται.* [2]*Καὶ περὶ τῶν διη-*
νεκῶς ἀπαιτουμένων, καταλιμπανομένων δὲ ἐκ-
κλησίαις, ξενῶσι ἢ πτωχείοις[3] *ἢ εὐαγέσιν οἴκοις*
ἢ τῷ κοινῷ τοῦ κλήρου παντὸς ἢ εἰς αἰχμαλώτων
27 *λύσιν ἢ αὐτοῖς τοῖς πτωχοῖς ἢ αἰχμαλώτοις. Καὶ*
περὶ τοῦ, ἐάν τις εἴπῃ κληρονόμον αὐτοῦ γενέσθαι τὸν πρῶτον γινόμενον ὕπατον μετὰ τελευτὴν αὐτοῦ ἢ τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν τάφον αὐτοῦ ἢ τὸν ἐκδιδόντα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ ἰδίῳ υἱῷ ἢ τὸν ἐπιγαμβρεύοντα αὐτῷ ἢ ἕτερόν τι τούτοις παραπλήσιον, πῶς ἀνυπόστατός ἐστι πανταχόθεν ἡ τοιαύτη ἔνστασις διὰ τὸ μὴ φέρεσθαι κύριον ὄνομα τοῦ κληρονόμου· ἀλλ' οὐδὲ ληγάτον τοιούτοις προσώποις καταλιμπανόμενον ἰσχύει.
28 [4]*Καὶ ὅτι ἐπίτροπος ἀφανέσιν οὐ δύναται δοθῆναι.*
29 *Καὶ ὅτι τὸ τοῖς πτωχοῖς καταλιμπανόμενον μὴ*
νομιζέσθω ἄδηλον. [*a.* 528—529]

XXXXVIIII.[5]

AD SENATUS CONSULTUM TREBELLIANUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Probo.* Si ex senatus consulto partem quartam hereditatis retinuisti et dodrantem fideicommissi restituisti, quod creditoribus hereditariis pro novem unciis praestiteris, a fideicommissario petere potes. *PP. xv k. April. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Iuliano.* Ad eum, cui ex Trebelliano senatus consulto pars hereditatis restituitur, successionis onera seu legatorum praestationem pro competenti portione spectare indubitati iuris est. *PP. xviii*[6] *k. Nov. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

3 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Zotico.* Si per fideicommissum hereditas rei publicae relicta est, ex Trebelliano senatus consulto, quod ab intestato quoque locum habet, quartae partis et fructus eius vobis restitutio competit. *Sine die et consule.*

4 [7]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Quintiano.* Non iustam te gerere sollicitudinem per fideicommissum relictae portionis hereditatis perspicimus verentem, ne fructum amittas relicti fideicommissi, quoniam avia testatoris ex parte scripta heres et tibi rogata restituere calliditate ac[8] fraude repudiavit, ut ad alium nepotem eundemque coheredem devolvatur portio, a quo tibi nominatim non fuerat fideicommissum relictum, et coacta suspectam hereditatem adire, priusquam pro herede gereret, rebus sit humanis exempta: cum divo Antonino parenti nostro deberi etiam a substitutis fideicommissum contemplatione iudicii testatoris quasi tacite ab his repetitum iam dudum placuerit. neque enim[9] quartae retentionem, quam illa, quae repudiaverit hereditatem, adire coacta suspectam retinere non potuit, timere debes. *S. vi id. Iul. Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Verissimo.* Et sine scriptura per
1 fideicommissum hereditas recte relinquitur. Igitur si te uxor tua et privignum suum in discrimine mortis constituta designavit velle successionem obtinere, usque ad dodrantem eius voluntatem ratam servari convenit, cum intestato ei succedentes de restituendo fideicommisso conventos ultra quartam (aere alieno deducto), quam[10] penes eos sententia senatus consulti relinqui praecepit, tantum obtinere posse praestiterit. *S. v k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Imp. Zeno A. Dioscoro pp.* Iubemus, quotiens pater vel mater, filio seu filiis, filia seu filiabus ex aequis partibus vel inaequis heredibus institutis, invicem seu simpliciter quosdam ex his aut quendam rogaverit, qui prior sine liberis decesserit, portionem hereditatis suae superstiti seu superstitibus restituere, ut modis omnibus retenta quarta pro auctoritate Trebelliani senatus consulti, non per impu-

(1) § 17—29 = *B* (2) *ad* § 26 *pertinet Nomoc.* 2, 1: *καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς αὐτῆς διατάξεως· ὅτι ἐὰν πρὸς ἅπαξ ἢ ἐτήσιον καταλειφθῇ εὐσεβῶς ἢ ἐκκλησίαις ἢ ξενῶσιν ἢ πτωχείοις ἢ εὐαγέσιν οἴκοις ἢ κοινῷ κλήρου ἢ εἰς αἰχμαλώτων λύσιν ἢ αὐτοῖς τοῖς πτωχοῖς ἢ τοῖς αἰχμαλώτοις, κρατεῖ ἡ τοῦ τελευτήσαντος βούλησις* (*id est* et in fine eiusdem constitutionis: si semel vel annuum pie relictum fuerit vel ecclesiis vel xenonibus vel ptochiis vel venerabilibus domibus vel universitati cleri vel ad redemptionem captivorum vel ipsis pauperibus vel captivis, valet defuncti voluntas) (3) *πτωχείοις Heimbach cum Nomoc.* (*not.* 2), *πτώχοις B* (4) *ad* § 28 *pertinent Inst.* 2, 20, 27: tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debeat, quia certo iudicio debet quis pro tutela suae posteritati cavere: *unde apparet pro ἀφανέσιν scribendum esse ἀφανής* (5) *B* 41, 3 — *Cf. Dig.* 36, 1 (6) xviii *Hal.*, xiii *P* (7) *iunge* 6, 26, 6 (8) *ἢ ΒΣ* (*κ. π.*) (9) enim *tuetur ΒΣ* (*κ. π.*), *delet Mommsen* (10) ultra quartam a. a. deducto quam] quantum a. a. deducto *Mommsen*

vel diurna relinquit, ea his quoque qui ex ipsis nati erunt dari iniungit, si adiecerit in perpetuum, datio-
17 *nem perpetuam esse neque umquam cessare. Idem*
etiam in advocatis optinet et professoribus et medi-
18 *cis. Et si minime perpetuum dixerit, sed eis*
19 *qui ex ipsis nati erunt dari voluerit. Et quando*
usque ad tertiam successionem familia vel legio ad
20 *petitionem eius quod relictum est vocatur. Et*
si libertis legaverit, sed non addiderit 'et qui ex
21 *his nati erunt' vel addiderit. Et si in omni-*
bus his casibus unus eorum mortuus fuerit, quid
22 *fiat. Et si disposuerit, quid unusquisque acci-*
pere debeat, vel non, sed cunctis simul unam quantitatem reliquerit et perpetuo id quod relictum est
23 *praestari iusserit. Et si non adiecerit per-*
24 *petuo dari. Et libertum liberti numquam ad*
huiusmodi legatum vocari, nisi specialiter testator
25 *hoc iusserit. Et si singulis civibus certam*
summam distribui iusserit, quid fiat et quemad-
26 *modum dividatur. Et de iis quae perpetuo*
petuntur relicta ecclesiis xenonibus vel ptochiis vel venerabilibus domibus vel universitati totius cleri vel ad redemptionem captivorum vel ipsis pauperi-
27 *bus vel captivis. Et si quis dixerit heredem*
sibi eum fore, qui primus post mortem suam consul factus fuerit vel ad sepulchrum suum venerit vel qui filiam suam ipsius filio in matrimonium collocaverit vel ipsi gener factus fuerit vel aliud quid his simile, quomodo talis institutio ex omni parte nullius momenti sit ideo, quia proprium heredis nomen non habeat: verum ne legatum quidem
28 *eiusmodi personis relictum valet. Et non posse*
29 *tutorem incertis dari. Et quod pauperibus re-*
lictum est non videri incertum esse.

tationem redituum, licet hoc testator rogaverit vel
iusserit, sed in ipsis rebus hereditariis, dodrans resti-
1 tuatur. Idemque in retinenda legis Falcidiae
portione obtinere iubemus, et si pater vel mater filio
seu filia institutis (sicut supra dictum est) heredibus
rogaverit eos easve nepotibus vel neptibus, pronepo-
tibus vel proneptibus suis ac deinceps restituere
1a hereditatem. In supra dictis autem casibus fidei-
commissorum servandorum satisdationem cessare
iubemus, si non specialiter eandem satisdationem
testator exigi disposuerit et cum pater vel mater
secundis existimant nuptiis non abstinendum: in his
etenim duobus casibus, id est cum testator specia-
liter satisdari [1] voluerit vel cum secundis se pater
vel mater matrimoniis iunxerint, necesse est, ut ea-
2 dem satisdatio pro legum ordine praebeatur. Sin
autem is, qui fideicommissaria restitutione gravatus
est, uno filio superstite vel nepote ex filio seu ex
filia nato vel pronepote vel postumo relicto deces-
serit, non videtur extitisse condicio et ideo deficit
3 fideicommissi petitio. Illud etiam admonemus ea,
quae de Falcidiae portione non per reditus, sed per
ipsas res hereditarias retinenda et de satisdatione
fideicommissorum (sicut supra dictum est) conce-
denda diximus, non ulterius quam in his personis et
casibus, quorum superius mentio facta est, oportere
produci. *PP. k. Sept. Constantinopoli Eusebio
cons.*[2] [*a.* 489]
7 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Sancimus
licentiam esse etiam soli tutori recte fieri fideicom-
missi nomine universitatis restitutionem, quod pupillo
relictum est, et [3] sine onere fideiussionis, ubi tamen
pupillus fari non possit vel abesse noscitur, ne, dum
nimia subtilitate circa res utimur pupillares, ipsa
1 subtilitas ad perniciem eorum revertatur. Idem-
que iuris esse oportet, et si furioso fideicommissaria
debeatur hereditas, ut restitutio curatori eius soli,
nomine scilicet furiosi, celebretur. quis enim sensus,
quae vox certa furioso esse intellegitur, cum in
utroque casu restituentes plenissimam consequan-
1a tur [4] ex nostra lege securitatem? Hoc eodem
observando, et si ipsi pupilli vel furiosi restitutione
1b gravati sunt. Cum autem aliquis hereditatem
restituere iussus est et dolo malo vel post litem con-
testatam vel antea sese contumaciter celaverit, vel
si suppositus fideicommissariae restitutioni, ante-
quam restitueret hereditatem, ab hac luce subtractus
est nullo herede vel successore existente, vel si fidei-
commissarius, cui restituta est ex Trebelliano here-
ditas, alii per fideicommissum restituere iussus fuerit
res hereditarias: quemadmodum actionum translatio
celebretur in tribus istis casibus, apud veteres dubi-
tabatur: et Domitius Ulpianus constituendum esse
1c super his putavit. Sancimus itaque, ut, sive
per contumaciam afuerit is, cui restitutio imposita
est, sive morte praeventus nullo relicto successore
fuerit, sive a primo fideicommissario in secundum
translatio celebrari iussa est, ipso iure utiles actio-
nes transferantur. *D. x k. Nov. Constantinopoli
Lampadio et Oreste vv. cc. conss.*[5] [*a.* 530]
8 *Idem A. Iohanni pp.* Quidam testamento con-
dito iussit heredem [6] omnem hereditatem quam ei
dereliquit alii restituere, speciale autem fideicommis-
sum alteri adscripsit. et quaerebatur, specialis fidei-
commissarius id quod ei derelictum est a quo con-
sequi debeat, utrumne ab herede, ut post retentionem
eius alias res universitatis fideicommissarius accipiat,
an una cum aliis rebus oporteat et hoc generali
fideicommissario adgregari, ut ipse speciali fideicom-
missario hoc [7] tradat, sive in rebus sive in pecuniis
1 sit fideicommissum. Sancimus itaque totam qui-
dem substantiam secundum senatus consulti Trebel-
liani auctoritatem restitui generali fideicommissario,
illum autem speciali fideicommissario id quod ei
derelictum est dependere. *D. xv k. Nov. Constan-
tinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.
anno secundo.* [*a.* 532]

L.[8]

AD LEGEM FALCIDIAM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Prisco.* Scire
debes omissa Falcidia, quo [9] pleniorem fidem por-
tionis restituendae exhiberes, non videri plus debito
solutum esse. *PP. III*[10] *id. Mai. Laterano et Rufino
conss.* [*a.* 197]
2 *Idem AA. Sanctiano.* Falcidiae rationem ad-
versus omnes pro modo legatorum et fideicommis-
sorum locum habere certi et explorati iuris est. *PP.
k. Iul. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]
3 *Imp. Alexander A. Hermagorae.* Etiamsi taci-
tum fideicommissum heredem administrasse appa-
ruerit, legata tamen seu fideicommissa, quae testa-
mento relicta sunt, praestanda esse ambigi non
oportet, ad eum videlicet modum, quem lex Falcidia
patitur, cum quartam, quae aufertur heredi, qui
contra legem fidem suam obtulit, legatariis proficere
non placuit. *PP. id. Oct. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]
4 *Idem A. Philetiano.* Et in legatis principi
datis legem Falcidiam locum habere merito divo
Hadriano placuit. *PP. v*[11] *k. Ian. Alexandro A.
cons.* [*a.* 222]
5 *Idem A. Samosatae.* Si mortis causa immodi-
cas donationes in sororem tuam matrem contulisse
probare potes, legis Falcidiae ratione secundum con-
stitutionem divi Severi avi mei [12] uti potes. *PP. xv
k. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]
6 *Idem A. Secundinae.* In ponenda ratione legis
Falcidiae omne aes alienum deducitur, etiam quod
ipsi heredi mortis tempore debitum fuerit, quamvis
1 aditione hereditatis confusae [13] sint actiones. Omnia
autem legata, quamvis in operibus publicis con-
ficiendis statuisque ponendis data sint, ad contri-
butionem dodrantis pro rata suae cuiusque quanti-
2 tatis revocantur. Nec si quid ultro [14] solidum
heres praestiterit aut perfecerit, legitimae computa-
tioni praeiudicatur. *S. v k. Ian. Maximo II et
Aeliano conss.* [*a.* 223]
7 *Idem A. Pomponio.* In testamento quidem mi-
litis ius legis Falcidiae cessat. sed ea, quae ad vos
pertinentia defunctus tenuit, bonorum eius videri
minime possunt et ideo recte rationem eorum ut aeris
alieni haberi desiderabitis. *PP. k. Mai. Alexandro
II et Marcello conss.* [*a.* 226]
8 *Idem A. Aurelio.* Irritum quidem propterea
testamentum fratris tui esse non potest, quod ex
causa fideicommissi obligatus fuit, ut, si sine liberis
prior decederet, paternam tibi hereditatem redderet.
1 Sed licet te heredem scripserit, in ponenda ta-
men legatorum ratione, quibus te oneratum esse
suggeris, fideicommissum debitum aeris alieni loco
deduci oportet insuperque in residuo legis Falcidiae
beneficium vindicabis. *PP. id. Sept. Maximo II et
Paterno conss.* [*a.* 233]
9 *Imp. Gordianus A. Mestriano.* Error facti
quartae ex causa fideicommissi non retentae repeti-
tionem non impedit. is autem, qui sciens se posse
retinere universum restituit, condictionem non habet:
quin etiam, si ius ignoraverit, cessat repetitio. *PP. xv
k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]
10 *Idem A. Diogenio.* Quamquam pater tuus
fratrem tuum rogaverit, ut, si sine liberis diem suum
fungeretur, portionem hereditatis tibi restitueret, ta-

(1) satisdare *libri* (2) *sic scripsi,* probino et eusebio conss. *Hal.* (3) et *om. B* (*x. π.*) (4) *sic edd. cum B,* sequantur *libri* (5) D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. (*vel* vv. cc. anno secundo) *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 178

(6) suum *ins. BΣ* (*x. π.*) (7) hoc *om. BΣ* (*x. π.*) (8) *B* 41, 1, 95 *seqq.* — *Cf. Dig.* 35, 2 *Inst.* 2, 22 (9) quo P^{b}*CR*, cum P^{a} (10) pp. III *Hal.*, d. *L* (11) v *Hal.*, *om. P* (12) avi mei *CR*, *om. P* (13) *sic CR*, consubtae *P* (14) *sic CR*, ultra *P*

men intestato eodem[1] diem suum functo id, quod beneficio legis Falcidiae habere potuit, ad successorem intestati pertinere ideoque non immerito sororem tuam, quae simul tecum ab intestato ei successit, emolumenti quod retineri potuit portionem sibi vindicare manifestum est. *PP. v id. Nov. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

11 *Idem A. Maximae.* Si, ut adlegas, pater tuus eam portionem, ex qua te fecit heredem, fratribus tuis restituere iussit certisque speciebus pro Falcidia praecepit esse contentam, auxilium legis Falcidiae, quod imploras, apud suum iudicem non prohiberis flagitare. *PP. VII k. Nov. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

12 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iustino.* In donationibus inter virum et uxorem factis legem Falcidiam habere locum, quando fideicommissi partibus funguntur, nonnullis iuris placitis comprehensum est. *PP. XVI k. Iul. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

13 *Idem AA. et CC. Zetho.* Si ea, cuius filium
tuum servum significas, ex iudicio defuncti, quem
dicis fideicommissariam libertatem ei reliquisse, ali-
quid consecuta est, ad restituendam fideicommissa-
riam libertatem non immerito obnoxia constituta
1 debet urgueri. Nam fideicommissum ei relictum
usque ad eum modum potest petere, quod[2] deducto
pretio servorum, quos fuerat rogata manumittere,
relictorum substantia patitur. *S. v k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Faustinae.* Licet adieris patris hereditatem et confusione pro parte qua eidem successeris extinguatur actio, quam tibi competere eo, quod ex administratione tutelae multa eum debuisse contendis[3], pro residuis tamen partibus coheredes convenire non prohiberis et fundum a te relictum eatenus, quod[4] deducta quarta residui substantia patitur, praestare necesse habes. *D. VI k. Oct.*[5] *Viminacii AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Pomponio.* Si praediorum dotis apud te iure remanentis instrumenta verbis precariis vel testamento vel codicillis uxor tibi dari mandavit, eius iudicium successores implere compellentur, cum instrumentis praediorum domino relictis Falcidiae nulla potest intervenire quaestio. *Supposita*[6] *XVI k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

16 *Idem AA. et CC. Diomedi.* Successores legata vel fideicommissa, si aes alienum hereditarium defuncti substantiae fines occupaverit, Falcidiae legis iussio peti, item Trebelliani senatus consulti praeceptum exigi non concedit. *S. XVI k. Febr. Sirmi CC.*[7] *conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Gaio.* A coheredibus relicta legata, quatenus modus lege Falcidia praestitutus patitur, posse petere[8] certissimi iuris est. *Supposita*[6] *v k. Nov. Anchiali CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si quis qua-
dringentorum forte solidorum habens substantiam
iusserit heredem non aliter adire hereditatem, nisi
prius trecentos octuaginta solidos cuidam persolvat
vel aliam quantitatem, quae diminuere Falcidiae ra-
tionem potest, sancimus heredem, si adierit, legis
Falcidiae beneficio sustentatum repleri quidem quod
ad Falcidiam deest, et prius eo dato vel retento
(sive una datio est[9], quae celebrari disposita fuerit,
sive in multas dividitur personas) praefatae legis
1 immutilatum habere beneficium. Si enim, cum
mortis causa donatio procedat et haec modum legis
Falcidiae excedat, heres post aditionem repetit eam
pecuniam, quae ultra modum Falcidiae corporaliter
quidem data est, lege autem in patrimonio testatoris permansit, quare non in praesenti casu et viventibus et morientibus providemus, et eorum ultima elogia conservantes et commodum hereditarium non minuentes? *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

19 *Idem A. Iohanni pp.* Cum certum sit heredem, qui plenam fidem testatori exhibet, in solidum legata dependentem non posse postea rationem legis praetendentem Falcidiae repetitione uti, quia videtur voluntatem testatoris sequi, iubemus hoc simili modo firmum haberi, et si cautionem super integra legatorum solutione fecerit: quod veteribus legibus in ambiguitatem deductum[10] est. in utroque etenim casu, id est sive solverit sive super hoc cautionem fecerit, aequitatis ratio similia suadere videtur. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

LI.

DE CADUCIS TOLLENDIS.

1 [11]*Imp. Iustinianus A. senatui urbis Constantinopolitanae et urbis Romae*[12]. Et nomen et materiam caducorum ex bellis ortam et auctam civilibus, quae in se populus Romanus movebat, necessarium duximus, patres conscripti, in pacificis nostri imperii temporibus ab orbe Romano recludere, ut, quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret.
1 Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia
ab anterioribus principibus emendata fuit et per
desuetudinem abolita, ita et a nobis circa caducorum
observationem invidiosum suum amittat vigorem, qui
et ipsis prudentissimis viris displicuit, multas inve-
1a nientibus vias, per quas caducum ne fieret. Sed
et ipsis testamentorum conditoribus sic gravissima
caducorum observatio visa est, ut et substitutiones
introducerent, ne fiant caduca et, si facta sint, apud
certas personas recurrere disponerent, vias recludentes, quas lex Papia posuit in caducis: quod et
1b nos fieri concedimus. Et cum lex Papia[13] ius
antiquum, quod ante eam in omnibus simpliciter
versabatur, suis machinationibus et angustiis circum-
cludens solis[14] parentibus et liberis testatoris usque
ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, suum
imponere iugum erubuit ius antiquum intactum eis
conservans, nos omnibus nostris subiectis sine diffe-
1c (1) rentia personarum concedimus. Cum igitur
materiam et exordium caducorum lex Papia ab adi-
tionibus, quae circa defunctorum hereditates proce-
debant, sumpsit et ideo non a morte testatoris, sed
ab apertura tabularum dies cedere legatorum sena-
tus consulta, quae circa legem Papiam introducta
sunt, concesserunt, ut, quod in medio deficiat, hoc
caducum fiat, primum hoc corrigentes et antiquum
statum renovantes sancimus omnes habere licentiam
a morte testatoris adire hereditates similique modo
legatorum vel fideicommissorum pure vel in diem
2 relictorum diem a morte testatoris cedere. Et
cum triplici modo ea, quae in ultimis elogiis relin-
quuntur, contingebat deficere, consentaneum est et
tempora eorum et nomina manifeste exponere, ut,
quod vel tollitur vel reformatur, non sit incognitum.
2a Ea enim vel his relinquebantur, qui in rerum
natura tunc temporis, cum condebantur extrema
elogia, non fuerant, forte hoc ignorantibus testatoribus, et ea pro non scripto esse leges existimabant: vel vivo testatore is, qui aliquid ex testamento habuit, post testamentum ab hac luce subtrahebatur, vel ipsum relictum expirabat, forte quadam condicione, sub qua relictum erat, deficiente, quod vete-

(1) eo *dett. cum B Σ (κ. π.)* (2) quod *CR*[a], quem *R*[b], quod *vel* quem *Graeci:* quo *scr.* (3) quam ... contendis *confirmat B Σ (κ. π.)* (4) quod *libri, εἰς ὅσον B Σ (κ. π.): scr.* quoad (5) Sept. *Mommsen* (6) s. *scr.* (7) cc. *scripsi,* aa. *Hal.* (8) *sic C cum B Σ (κ. π.),* peti *PR* (9) est *om. B (κ. π.)* (10) *sic edd.,* ambiguitate ductum *CR* (11) *B* 44, 30, 1 (12) et urbis romae *S, om. CR* (13) quas (et quas *R*[b]) lex papia (papias *M*[a]) ... concedimus et cum lex papia ius *R*[b]*M,* et cum lex ... concedimus et ius *C,* et quas lex ... quod nos fieri concedimus secundum ius *R*[a] (14) solis *R,* suis *C*

res appellabant in causa caduci: vel mortuo iam testatore hoc quod relictum est deficiebat, quod
3 aperta voce caducum nuncupabatur. In primo itaque ordine, ubi pro non scriptis efficiebantur ea, quae personis iam ante testamentum mortuis testator donasset, statutum fuerat, ut ea omnia maneant apud eos, a[1] quibus fuerant derelicta, nisi vacuatis vel substitutus suppositus vel coniunctus fuerat adgregatus: tunc enim non deficiebant, sed ad illos perveniebant, nullo gravamine nisi perraro in hoc
3a pro non scripto superveniente. Quod et nostra maiestas quasi antiquae benevolentiae consentaneum et naturali ratione subnixum intactum atque illibatum praecipit custodiri in omne aevum valiturum.
4 Pro secundo vero ordine, in quo ea vertuntur, quae in causa caduci fieri contingebat, vetus ius corrigentes sancimus ea, quae ita evenerint, simili quidem modo manere apud eos, a quibus sunt derelicta, heredes forte vel legatarios vel alios, qui fideicommisso gravari possunt, nisi et in hunc casum vel substitutus vel coniunctus eos antecedat: sed omnes personas, quibus lucrum per hunc ordinem defertur, eas etiam gravamen quod ab initio fuerat complexum omnimodo sentire, sive in dando sit constitutum sive in quibusdam faciendis vel in modo vel condicionis implendae gratia vel alia quacumque via excogitatum. neque enim ferendus est is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei adnexum
5 contemnit. In novissimo autem articulo, ubi proprie caduca fiebant, secundum quod praediximus, et clausis tabulis tam existere heredes quam posse adire, sive ex parte sint sive ex asse instituti, censemus et dies legatorum et fideicommissorum secundum quod praediximus a morte defuncti cedere: hereditatem etenim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant nec nos patimur, exceptis videlicet liberorum personis, de quibus Theodosiana lex[2] super huiusmodi causis inducta loquitur: his nihilo minus, quae super his, qui deliberantes ab hac luce migrant[3], a nobis constituta sunt[4], in suo robore
6 mansuris. Libertatibus procul dubio et post praesentem sanctionem propter sui naturam, quae aditionem heredis expectat, ab adita hereditate una cum aliis, quae servis in testamento manumissis vel
6a aliis legatis relicta sunt, competentibus. Excepto etiam usu fructu, qui sui natura ad heredes legatarii transmitti non patitur et neque a morte testatoris neque ab adita hereditate, quantum ad
6b transmissionem, dies eius cedit. Sed haec quidem omnia in his observari sancimus secundum praefatam dispositionem, quae pure vel in diem certum
7 relicta fuerint. Sin autem aliquid sub condicione relinquatur vel casuali vel potestativa vel mixta, quarum eventus ex fortuna vel ex honoratae personae voluntate vel ex utroque pendeat, vel sub incerta die, expectare oportet condicionis eventum, sub qua fuerit derelictum, vel diem, ut tunc cedat, cum vel[5] condicio impleatur vel dies incertus extiterit. quod si in medio is, qui ex testamento lucrum sortitus est, decedat vel eo superstite condicio defecerit, hoc, quod ideo non praevaluit, manere disponimus simili modo apud eos, a quibus relictum est, nisi et hic uel substitutus relictum accipiat vel coniunctus sive heres sive legatarius hoc sibi adquirat, cum certi iuris sit et in institutionibus et legatis et fideicommissis et mortis causa donationibus posse
8 substitui. Sed ut manifestetur, pro qua parte manere oportet hoc, quod fuerit defectum, apud eos, ex quibus sit derelictum, sancimus, si quidem ad heredes lucrum perveniat, pro parte hereditaria fieri eius distributionem, cum et ab ipsis simili modo, si valuisset, praestaretur, nisi nominatim ab uno vel ex certis heredibus fuerat relictum: tunc enim, quemadmodum solus vel soli praestabant, ita et lucrum
8a sentiant. Sin autem legatarii vel fideicommissarii sint vel mortis causa donatione honorati vel alia forte persona, quae fideicommisso praegravari potest, et hoc evanescat, manere hoc apud enumeratas personas sancimus pro virili omnimodo por-
9 tione, id est pro numero personarum. Ne autem hoc, quod non ineleganter summi ingenii vir Ulpianus in hac parte cum omni subtilitate disposuit, praetereatur, nostra sanctione hoc apertius induci-
9a mus. Cum enim iam statuimus haec cum suis oneribus ad eum qui lucretur pervenire, sancimus, si quidem condicio vel aliud gravamen in dando sit constitutum, hoc omnimodo lucrantes pro modo lucri
9b agnoscere. Sin autem in faciendo aliquid impositum est, si quidem hoc et per alium impleri possit, simili modo et a lucrante agnosci, puta si honorata persona iubeatur insulam vel monumentum vel aliud tale suis sumptibus facere vel heredi vel legatario vel alii forte, quem testator voluerit, vel rem ab herede[6] testatoris emere vel locationem vel fideiussionem subire, et si quid huiusmodi facti simile sit: nihil etenim refert, sive per eum, de quo testator locutus est, sive per alium eiusdem lucri
9c successorem adimpleatur. Sin vero talis est verborum conceptio et facti natura, ut quod relictum est ab alio adimpleri non possit, tunc, etsi lucrum ad aliquem pervenerit, non tamen et gravamen sequi, quia hoc neque ipsa natura concedit neque testator voluerit. quid enim, si iusserit eum in locum certum abire vel liberalibus studiis imbui vel domum suis manibus extruere vel pingere vel uxorem ducere? quae omnia testatoris voluntas in ipsius solius persona intellegitur conclusisse, cui et
9d suam munificentiam relinquebat. In omnibus videlicet hoc obtinente, ut pro simili parte et lucrum sentiant et gravamen, ubi hoc possit procedere, sub-
9e eant. Et hoc locum habere omni quidem modo in his, quae in causa caduci vel caduca secundum quod supra dictum est fiebant: in pro non scriptis autem non omnibus, sed quibusdam, quia eorum quaedam, etsi talia sunt, tamen cum suo onere veniebant, quae et nos in novi iuris compositione specialiter enumerari iussimus, ne quis veteris iuris prolixitatem quasi rebus necessariam vel pro eorum
10 revolvat scientia. His ita definitis, cum in superiore parte nostrae sanctionis in plurimis locis coniuncti fecimus mentionem, necessarium esse duximus omnem inspectionem huiusmodi articuli latius et cum subtiliore tractatu dirimere, ut sit omnibus
10a et hoc apertissime constitutum. Non enim tantum coniunctivo modo quaedam relinquuntur, sed etiam disiunctivo. in his itaque, si quidem coheredes sunt omnes coniunctim vel omnes disiunctim et vel instituti vel substituti, hoc, quod fuerit quoquo[7] modo vacuatum, si in parte hereditatis vel partibus consistat, aliis coheredibus cum suo gravamine pro hereditaria parte, etiamsi iam defuncti sunt, adqui-
10b ratur. Et hoc et[8] nolentibus ipso iure adcrescat, si suas portiones iam agnoverint, cum sit absurdum eiusdem hereditatis partem quidem agnoscere, partem vero respuere, secundum quod et in divinis nostri numinis decisionibus statutum est.
10c Sin vero quidam ex heredibus institutis vel substitutis permixti sunt et alii coniunctim alii disiunctim nuncupati sunt[9], si quidem ex coniunctis aliquis deficiat, hoc omnimodo ad solos coniunctos cum suo veniat onere, id est pro parte hereditatis,
10d quae ad eos pervenit. Sin autem ex his, qui disiunctim scripti sunt, aliquis[10] evanescat, hoc non ad solos disiunctos, sed ad omnes tam coniunctos quam disiunctos similiter cum suo onere
10e pro portione hereditatis perveniat. Haec ita tam varie, quia coniuncti quidem propter unitatem sermonis quasi in unum corpus redacti sunt et

(1) a *R*, *om.* *C* (2) 6, 52, 1 (3) *sic* R^b, migrantur *C*, migrantes R^a (4) 6, 30, 19 (5) *sic dett.*, cedant vel *C*, cedant vel cum *R* (6) ab heredem *C*, ad heredem *R* (7) *sic* R^b, quoque *C*, quodque R^a? (8) et *C*, *om.* *R* (9) sunt *C*, sunt tunc *R* (10) *sic* *M*, aliquid *CR*

partem coniunctorum sibi heredum quasi suam praeoccupant, disiuncti[1] vero ab ipso testatoris sermone apertissime sunt discreti et suum quidem habent, alienum autem non soli appetunt, sed cum omnibus suis coheredibus accipiunt. et haec in heredibus
11 tantummodo statuenda sunt. Ubi autem legatarii vel fideicommissarii duo forte[2] vel plures sunt, quibus aliquid relictum sit, si quidem coniunctim hoc relinquatur et omnes veniant ad legatum, pro
11*a* sua portione quisque hoc habeat. Sin vero pars quaedam ex his deficiat, eam omnibus, si habere maluerint, pro virili portione cum omni suo onere adcrescere vel, si omnes noluerint, tunc apud eos remanere, a quibus derelictum est: cum vero quidam voluerint, quidam noluerint, volentibus so-
11*b* lummodo id totum accedere. Sin autem disiunctim fuerit relictum, si quidem omnes hoc accipere et potuerint et maluerint, suam quisque partem pro virili portione accipiat[3] et non sibi blandiantur, ut unus quidem rem, alii autem singuli solidam eius rei aestimationem accipere desiderent, cum huiusmodi legatariorum avaritiam antiquitas varia mente suscepit, in uno tantummodo genere legati eam accipiens, in aliis respuendam esse existimans, nos autem omnimodo repellimus, unam omnibus naturam legatis et fideicommissis imponentes et antiquam dissonantiam in unam trahentes concordiam.
11*c* Haec autem ita fieri sancimus, nisi testator apertissime et expressim disposuerit, ut uni quidem res[4] solida, aliis autem aestimatio rei singulis in
11*d* solidum praestetur. Sin vero non omnes legatarii, quibus separatim res relicta sit, in eius adquisitionem concurrant, sed unus forte eam accipiat, haec solida eius sit, quia sermo testatoris omnibus prima facie solidum adsignare videtur, aliis supervenientibus partem a priore abstrahentibus, ut ex aliorum quidem concursu prioris legatum minuatur, sin vero nemo alius veniat vel venire potuerit, tunc non vacuatur pars quae defecit nec alii adcrescit, ut eius qui primus accepit legatum augere videatur, sed apud ipsum qui habet solida res maneat nullius
11*e* concursu deminuta. Et ideo si onus fuerit in personam eius, apud quem remanet legatum, adscriptum, hoc omnimodo adimpleat, ut voluntati
11*f* testatoris pareatur. Sin autem ad deficientis personam onus fuerit collatum, hoc non sentiat is, qui non alienum, sed suum legatum imminutum
11*g* habet. Et[5] varietatis non in occulto sit ratio, cum ideo videtur testator disiunctim haec reliquisse, ut unusquisque suum onus, non alienum agnoscat. nam si contrarium volebat, nulla erat difficultas
12 coniunctim ea disponere. Quae autem antiquis legibus dicta sunt de his quae ut indignis auferuntur, et nos simili modo intacta servamus, sive in nostrum fiscum sive in alias personas perveniant.
13 Cum autem in superiore parte legis[6] non aditam hereditatem minime quibusdam personis[7] ad heredes transmitti disposuimus, necesse est, si quis solidam hereditatem non adierit, hanc, si quidem habeat substitutum, ad eum, si voluerit et potuerit, pervenire. quod si hoc non sit, vel ab intestato successores eam accipiant vel, si nulli sint vel accipere nolunt vel aliquo modo non capiant, tunc ad
14 nostrum aerarium devolvatur. Haec autem omnia locum habere censemus tam in testamentis sive scriptis sive sine scriptis habitis quam in codicillis et omni ultimo elogio vel si quid ab[8] intestato fuerit derelictum nec non in mortis causa donatio-
14*a* nibus. Tantum etenim nobis superest clementiae, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum ad caducorum vindicationem vocari, tamen nec illi pepercimus nec Augustum privilegium exercemus, sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei privatae nostrae utilitati praeferendum esse censemus, nostrum esse proprium subiectorum commodum im-
15 perialiter existimantes. Locum autem huic legi constituimus in his defunctorum elogiis, quae posthac composita fuerint: anteriores etenim casus suo
16 Marte discurrere concedimus. Haec omnia ad vos, patres conscripti, duximus esse sancienda, ut nemini maneat incognitus nostrae benivolentiae labor, sed edictis ex sollemnitate a nostris magistratibus propositis omnibus innotescat. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A.* IIII *et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

LII.

DE HIS QUI ANTE APERTAS TABULAS HEREDITATES TRANSMITTUNT.

1 [9]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hormisdae pp.* Per hanc iubemus sanctionem in posterum filios seu filias, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes a patre vel a matre, avo vel avia, proavo vel proavia scriptos heredes, licet non sint invicem substituti, seu cum extraneis seu soli sint instituti et ante apertas tabulas defuncti, sive se noverint scriptos heredes sive ignoraverint, in liberos suos, cuiuscumque sint sexus vel gradus, derelictam sibi hereditariam portionem posse transmittere memoratasque personas, si tamen hereditatem non recusant, nulla huiusmodi praescriptione obstante sibi tamquam debitam vindicare: quod scilicet etiam super legatis seu fideicommissis a patre vel matre, avo vel avia, proavo vel proavia derelictis locum habet: si quidem perindignum est fortuitas ob causas vel casus humanos nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes avita vel proavita successione fraudari aliosque adversus avitum vel proavitum desiderium vel institutum insperato legati commodo vel hereditatis gaudere. habeant vero solacium tristitiae suae, quibus est merito consulendum. *D.* III *non. April. post consulatum Protogenis et Asterii.* [*a.* 450]

LIII.[10]

QUANDO DIES LEGATI VEL FIDEICOMMISSI CEDIT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Agrippae.* Si competenti iudici annua legata vel fideicommissa tibi relicta probaveris, ab initio cuiusque[11] anni exigendi ea habebis facultatem. *Supposita*[12] III *k. Iun. Saturnino et Gallo conss.* [*a.* 198]

2 *Idem AA. Prisco.* Agrum pluribus relictum nominatim animadvertimus et cautum, ut ad eum qui supervixisset res pertineret. quicumque igitur is fuit, ad heredem suum dominium transmisit nec tali[13] fideicommisso adstringitur. *PP.* XV *k. Aug. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

3 *Idem AA. Aeliae.* Si Pontianilla pervenit ad eam aetatem, cui legatum aut fideicommissum delatum erat, petitionem ad heredes transmisit, licet ante decesserit, quam consequeretur legatum vel fideicommissum. *PP.* V *k. Aug. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

4 *Idem AA. Ammiae.* Cum uxori usus fructus fundi legatur et eius proprietas, cum liberos habuerit, nato filio statim proprietatis legati dies cedit nec quicquam obest, si is decedat. *PP. k. Aug. Antonino A.* III *et Geta item* III *conss.* [*a.* 205]

5 *Imp. Alexander A. Maximo.* Ex his verbis: 'do lego Aeliae Severinae filiae et Secundae[14] decem, 'quae legata accipere debebit, cum ad legitimum 'statum pervenerit', non condicio fideicommisso vel

(1) *sic M*, disiunctis *CR* (2) forte R^b, fere CR^a (3) *sic M*, accipiant *CR* (4) res R^b, per CR^a (5) et *C*, sed R^a, sed ut R^b (6) § 5 (7) exceptis *suppl.* (8) ab *C*, vel ab *R* (9) *B* 35, 14, 117 (10) *B* 44, 19, 110 *seqq.* — *Cf. Dig.* 36, 2 (11) cuiuscumque *libr* (12) *s. scr.* (13) alii R^b (14) *idem Graeci: fuisse* filiae e Secunda *Mommsen conicit.*

legato inserta, sed petitio in tempus legitimae aeta-
1 tis dilata videtur. Et ideo si Aelia Severina filia testatoris, cui legatum relictum est, die legati cedente vita functa est, ad heredem suum actionem transmisit, scilicet ut eo tempore solutio fiat, quo Severina, si rebus humanis subtracta non fuisset,
2 vicesimum quintum annum aetatis impleret. Non coeptum enim annum, sed impletum, si de emolumento relicti fideicommissi tractetur, expectandum esse prudentibus placuit. *PP. XIII k. Ian. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

6 [1]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Eusebio.* Si fideicommissum ab intestato fuerit sorori tuae relictum codicillis et, posteaquam dies fideicommissi cessit, ignorans[2] fideicommissum decessit, actionem huiusmodi adquiri[3] potuisse dissimulare non potueris, salva scilicet ab intestato succedenti quarta portione. *Supposita*[4] *k. Mai. Trallis*[5] *AA. conss.* [*a.* 293]

LIIII.[6]

UT IN POSSESSIONEM[7] LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA MITTATUR ET QUANDO SATISDARI[8] DEBET.

1 *Divus Pius Salvio.* Quoniam nihil actor amplius postulat, quam ut fideicommissi nomine satisdetur, non debet is qui iuri dicendo praeest subtiliter cognoscere, debetur nec ne fideicommissum, sed tantum decernere, ut satisdetur. *Sine die et consule.*

2 *Divus Marcus Stratonicae.* Ipsis rerum experimentis cognovimus ad publicam utilitatem pertinere, ut satisdationes, quae voluntatis defunctorum tuendae gratia in legatis, item fideicommissis inductae sunt, eorundem voluntate[9] remitti possint. quocumque enim indicio voluntatis cautio legati seu fideicommissi remitti potest. *Sine die et consule.*

3 *Impp. Severus et Antoninus AA. Symphoro.* Si postquam servandi legati seu fideicommissi gratia in possessionem inductus es, pignoris obligatio aut venditio ab herede intervenit, praecedere causam tuam, quam iure praetorio velut pignus habuisti, manifestum est. *PP. XI k. Dec. Dextro et Prisco conss.* [*a.* 196]

4 *Idem AA.*[10] *Protagorae.* Cum Artemidoram patri pupillorum tuorum heredem extitisse proponas, quamvis, ut fideicommissam hereditatem his cum moreretur restitueret, petita sit, nullam tamen adversus debitores hereditarios habent pupilli tui actio-
1 nem. Plane ut satis fideicommissorum Artemidora det, si modo testator id fieri non prohibuerit, apud suum iudicem conveni[11]. *PP. III k. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

5 *Imp. Alexander A. Paulinae.* Qui legati sive fideicommissi causa in possessionem mittuntur, non proprietatem nanciscuntur, sed ius pignoris. ut autem et post acceptum pignus satisfiat defuncti voluntati, competens iudex te adeunte providebit. *PP. III id. Aug. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Donato.* Certa est forma iurisdictionis, qua fideicommissi servandi causa in possessionem rerum, quae in causa hereditaria sunt aut dolo malo esse desierint, is, cui legati vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur vel in proprias res heredis, si fideicommisso satis non fit post sex menses, quam peti coeperit, secundum divi Antonini patris mei constitutionem[12]. *PP. VI id. Ian. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

7 *Idem A. Proculiano.* Scire debetis fideicommissi quidem et legati satisdationem remitti posse divum Marcum[13] et divum Commodum constituisse: ut autem boni viri arbitratu is, cui usus fructus relictus est, utatur fruatur, minime satisdationem remitti testamento posse. *PP. X k. Mart. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

8 [14]*Idem*[15] *AA. et CC. Iulio et*[16] *Zenodoro.* Contra eos sive successores eorum[17], qui rem publicam administrantes per officii necessitatem civitati sub condicione relicti fideicommissi satis accipere debuerunt, quanti rei publicae interest satis acceptum non esse, dirigendam certum est actionem[18]. *Supposita VII k. Mart.*[19] *CC. conss.* [*a.* 294]

LV.[20]

DE SUIS ET LEGITIMIS LIBERIS[21] ET EX FILIA NEPOTIBUS AB INTESTATO VENIENTIBUS.

1 [22]*Impp. Severus et Antoninus AA. Crispinae.* Si fratri tuo legitima heres esse potes, centum dierum praefinitione non excluderis ad adquirendam hereditatem. *PP. III non. Nov. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aviae.* Nepotes ex diversis filiis varii numeri avo succedentes ab intestato non virilibus portionibus, sed ex[23] stirpibus succedunt. *S. III k. Mart. Hadrianopoli ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

3 *Idem AA. et CC. Frontoni.* Ut intestato defuncto filius ac nepos ex alio, qui mortis eius tempore in[24] rebus humanis non invenitur, manentes in sacris pariter succedant, evidenter lege duodecim tabularum cavetur. quod et honorarii iuris observatio sequitur. *S. XV k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Marcellae.* Intestato defuncto postumum suum heredem quam sororem licet consanguineam haberi potiorem ordo successionum lege duodecim tabularum factus nimis evidenter demonstrat. *S. VI id. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Appiano.* Si te parens, in cuius fuisti potestate, sollemniter in adoptionem dedit, cum filiis naturalibus adoptivi patris ante vel post quaesitis defuncto intestato succedere potes. *D. VI k. Ian.*[25] *Sirmi AA.*[26] *conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Posidonio.* Ex libera conceptus et servo velut spurius habetur nec ut decurionis filius, quamvis pater eius naturalis manumissus et natalibus suis restitutus hunc fuit adeptus honorem, defendi potest. *Supposita VI*[27] *id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

7 [28]*Idem AA. et CC. Aemilianae.* Filium habere suum libertus in potestate non prohibetur, cum ob praeteritum statum ex legitimis nuptiis ingenuorum exemplo filios habere liberto non sit interdictum. *S. XVI k. Mart.*[29] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Catoniae.* Apud hostes patre defuncto filia communis vobis, quo casu scientia mortis non postulatur, heres extitit sua et ad te transmisit successionem. *S. XII k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

9 [30]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Constantiano pp. Galliarum.* Si defunctus cuiuscumque sexus aut numeri reliquerit filios et ex filia diem functa cuiuscumque sexus aut

(1) *iunge* 2, 3, 21. 6, 30, 7 (2) ignorans *R*, rebus licet ign. *C*, rebus humanis licet ign. *dett.* (3) *sic R*, adquirere *C* (4) pp. 2, 3, 21. 6, 30, 7 (5) Thirallo 2, 3, 21, Thiralli 6, 30, 7 (6) *B* 44, 31 — *Cf. Dig.* 36, 3. 4 (7) possessione *libri* (8) satisdare *libri* (9) voluntatem *libri* (10) *scribi debuit* imp. Antoninus A. (11) *sic dett.*, convenit *CR* (12) *Dig.* 36, 4, 5, 16 (13) *c.* 2 *h. t.* (14) = 11, 31, 2 (15) impp. Diocletianus et Maximianus *l. gem.* (16) iulio et *l. gem.*, *om. libri* (17) sive successores eorum *om. l. gem.* (18) dirigendam actionem perspicitis *l. gem.* (19) pp. VII k. Dec. *l. gem.* (20) *B* 45, 2, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 16 (21) liberis *S*, et liberis *C*, *om. R* (22) *iunge* 6, 9, 2 (23) ex *PR*, *om. C* (24) in *dett. cum BΣ* (κ.π.), *om. CR* (25) ian. *Mommsen*, mart. *Hal.*, *om. P* (26) aa. *P*, cc. *Hal.* (27) supp. VI *Hal.*, d. IIII *P* (28) = 8, 46, 8 (29) Mai. *l. gem.* (30) = *Th.* 5, 1, 4

partem coniunctorum sibi heredum quasi suam prae-
occupant, disiuncti[1] vero ab ipso testatoris sermone
apertissime sunt discreti et suum quidem habent,
alienum autem non soli appetunt, sed cum omnibus
suis coheredibus accipiunt. et haec in heredibus
11 tantummodo statuenda sunt. Ubi autem lega-
tarii vel fideicommissarii duo forte[2] vel plures sunt,
quibus aliquid relictum sit, si quidem coniunctim
hoc relinquatur et omnes veniant ad legatum, pro
11a sua portione quisque hoc habeat. Sin vero
pars quaedam ex his deficiat, eam omnibus, si ha-
bere maluerint, pro virili portione cum omni suo
onere adcrescere vel, si omnes noluerint, tunc apud
eos remanere, a quibus derelictum est: cum vero
quidam voluerint, quidam noluerint, volentibus so-
11b lummodo id totum accedere. Sin autem dis-
iunctim fuerit relictum, si quidem omnes hoc accipere
et potuerint et maluerint, suam quisque partem pro
virili portione accipiat[3] et non sibi blandiantur, ut
unus quidem rem, alii autem singuli solidam eius
rei aestimationem accipere desiderent, cum huius-
modi legatariorum avaritiam antiquitas varia mente
suscepit, in uno tantummodo genere legati eam ac-
cipiens, in aliis respuendam esse existimans, nos
autem omnimodo repellimus, unam omnibus natu-
ram legatis et fideicommissis imponentes et anti-
quam dissonantiam in unam trahentes concordiam.
11c Haec autem ita fieri sancimus, nisi testator
apertissime et expressim disposuerit, ut uni quidem
res[4] solida, aliis autem aestimatio rei singulis in
11d solidum praestetur. Sin vero non omnes lega-
tarii, quibus separatim res relicta sit, in eius adqui-
sitionem concurrant, sed unus forte eam accipiat,
haec solida eius sit, quia sermo testatoris omnibus
prima facie solidum adsignare videtur, aliis super-
venientibus partem a priore abstrahentibus, ut ex
aliorum quidem concursu prioris legatum minuatur,
sin vero nemo alius veniat vel venire potuerit, tunc
non vacuatur pars quae defecit nec alii adcrescit,
ut eius qui primus accepit legatum augere videatur,
sed apud ipsum qui habet solida res maneat nullius
11e concursu deminuta. Et ideo si onus fuerit in
personam eius, apud quem remanet legatum, ad-
scriptum, hoc omnimodo adimpleat, ut voluntati
11f testatoris pareatur. Sin autem ad deficientis
personam onus fuerit collatum, hoc non sentiat is,
qui non alienum, sed suum legatum imminutum
11g habet. Et[5] varietatis non in occulto sit ratio,
cum ideo videtur testator disiunctim haec reliquisse,
ut unusquisque suum onus, non alienum agnoscat.
nam si contrarium volebat, nulla erat difficultas
12 coniunctim ea disponere. Quae autem antiquis
legibus dicta sunt de his quae ut indignis auferun-
tur, et nos simili modo intacta servamus, sive in
nostrum fiscum sive in alias personas perveniant.
13 Cum autem in superiore parte legis[6] non adi-
tam hereditatem minime quibusdam personis[7] ad
heredes transmitti disposuimus, necesse est, si quis
solidam hereditatem non adierit, hanc, si quidem
habeat substitutum, ad eum, si voluerit et potuerit,
pervenire. quod si hoc non sit, vel ab intestato
successores eam accipiant vel, si nulli sint vel ac-
cipere nolunt vel aliquo modo non capiant, tunc ad
14 nostrum aerarium devolvatur. Haec autem
omnia locum habere censemus tam in testamentis
sive scriptis sive sine scriptis habitis quam in codi-
cillis et omni ultimo elogio vel si quid ab[8] intestato
fuerit derelictum nec non in mortis causa donatio-
14a nibus. Tantum etenim nobis superest clemen-
tiae, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum
ad caducorum vindicationem vocari, tamen nec illi
pepercimus nec Augustum privilegium exercemus,
sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei pri-
vatae nostrae utilitati praeferend[…]
nostrum esse proprium subiect[…]
15 perialiter existimantes. Loc[…]
constituimus in his defunctorum […]
hac composita fuerint: anterior[…]
16 Marte discurrere concedim[…]
vos, patres conscripti, duximu[…]
nemini maneat incognitus nostra[…]
sed edictis ex sollemnitate a [...]
propositis omnibus innotescat. […]
tinopoli dn. Iustiniano pp. A. […]
conss.

LII.

DE HIS QUI ANTE APERTA[S …] DITATES TRANSMI[TTUNT]

1 [9]*Impp. Theodosius et Val[…]]misdae pp.* Per hanc iubemus […]rum filios seu filias, nepotes au[t …] aut proneptes a patre vel a m[…] proavo vel proavia scriptos hered[…] invicem substituti, seu cum e[…] instituti et ante apertas tabul[…] noverint scriptos heredes sive i[…]ros suos, cuiuscumque sint se[…] relictam sibi hereditariam porti[…]mittere memoratasque personas, […] non recusant, nulla huiusmodi pr[…] sibi tamquam debitam vindicare […] super legatis seu fideicommissis […] avo vel avia, proavo vel proav[…] habet: si quidem perindignum […]sas vel casus humanos nepotes au[t …] aut proneptes avita vel proavita […] aliosque adversus avitum vel p[…] vel institutum insperato legati […]tatis gaudere. habeant vero sol[…] quibus est merito consulendum. […] *post consulatum Protogenis et* […]

LIII.[10]

QUANDO DIES LEGATI VEL […] CEDIT.

1 *Impp. Severus et Anton[…]* Si competenti iudici annua lega[…] tibi relicta probaveris, ab initi[…] exigendi ea habebis facultatem […] *k. Iun. Saturnino et Gallo con[ss.]*

2 *Idem AA. Prisco.* Agrum […] nominatim animadvertimus et […] qui supervixisset res pertineret […] is fuit, ad heredem suum dom[…] tali[13] fideicommisso adstringitur […] *Cilone et Libone conss.*

3 *Idem AA. Aeliae.* Si Pon[…] eam aetatem, cui legatum aut f[…] tum erat, petitionem ad heredes tr[…] decesserit, quam consequeretur […] commissum. *PP. v k. Aug.* […] *conss.*

4 *Idem AA. Ammiae.* Cum […] fundi legatur et eius proprietas, […]rit, nato filio statim proprietatis […] quicquam obest, si is decedat. […] *nino A. III et Geta item III co[nss.]*

5 *Imp. Alexander A. Maxim[…]* 'do lego Aeliae Severinae filiae e[t …] 'quae legata accipere debebit, […] 'statum pervenerit', non condi[…]

(1) *sic M*, disiunctis *CR* (2) forte R^b, fere CR^a (3) *sic M*, accipiant *CR* (4) res R^b, per CR^a (5) et *C*, sed R^a, sed ut R^b (6) § 5 (7) exceptis *suppl.* (8) ab *C*, vel ab *R* (9) *B* 35, 14, 117 (10) *B* 44, 19, 110 *seqq.* — *Cf. Dig.* 36, 2 […] (12) s. *scr.* (13) alii R^b (14) […] filiae e Secunda *Mommsen conicit.*

...itur, filiis ex his ... successio neque ...ncedatur intesta- ... *k. Mart. Medio-* ...*nss.* [*a.* 383]

...*eni pp.* Si qua ...ptiis procreaverit ...ater incertus sit, perveniant, sive ... ad spurios, du- ... neque ex testa- liberalitate inter ...ius aliquid peni- ...urios perveniat, ...stribus, quibus ...itum est, et no- ...tis acerbum et ...dicamus et hanc ...colendam cense- ...autem concubina ...m vel filiam ex ...rum habita pro- ...beris ad materna ... et in suo patri- *D. xv k. Oct.* [*a.* 529]

...m ancillae suae ...uit, eo autem, a ...n libertate prae- esse quidem in- post moram nati ...onsentiunt, dubi- ...i morienti potest dubitationem eo- ...dere non patimur, ...niem heredem ab ... iure legitimo ex ...ani proli servando ... Tertulliano quam ...ito invicem ad suas ...*Oct. Constantinopoli* ...*s.* [*a.* 530]

...[13]

...EREDIBUS[16].

...*ssio et Hermionae.* In ...initatis vel in bonorum ...tatis nomine competit, tam ... iure esse, licet non eadem ... certum est. nec huic dero- ...stras ab avo vestro dotatas ...*P. non. Mai. Maximo II et* [*a.* 223]

...*anae et aliis.* Si eius, quae vos ...patri non quaesistis hereditatem ...patre ac repudiata eius hereditate ...ionem agnovistis, ea, quae bono- ...ctae, ab his separari, quae patris praeses provinciae non ignorabit. ...*l. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

...*cius A. Asclepiodotae.* Consanguini- feminas ad intestatorum successionem ...posse explorati iuris est. Proinde cum

---

...*em libri sexti* L^b *inter alia supplevit haec:* de legitimis heredibus. Idem a. et cc. Inter ...licita vel incerta procreatione nati sunt, ... vel hereditatis petitio, nisi ab eisdem ...ssum aliquo modo inter se doceatur. ...*sse alii libri dicunt: haustam autem* ...i (*Lombarda* 2, 9, 6) *vidit Merkel apud* ...*es Röm. Rechts* 4, 575: *inscriptio* ...4—9 *h. t., ad quas in margine* (17) *scribi debuit* imp. Gordianus

numeri nepotes, eius partis, quam defuncta[1] filia superstes patri inter fratres suos fuisset habitura, duas partes consequantur nepotes ex eadem filia, tertia pars fratribus sororibusve eius quae defuncta est, id est filiis filiabusque eius, de cuius bonis agitur, avunculis scilicet sive materteris eorum, quorum
1 commodo legem sancimus, adcrescat. Haec eadem, quae de avi materni bonis constituimus, de aviae maternae sive etiam paternae simili aequitate sancimus: nisi forte avi ad elogia[2] inurenda impiis nepotibus iusta se motos[3] ratione dixerint[4] et hoc
2 fuerit legibus approbatum[5]. Non solum autem si intestatus avus aviave defecerit, haec nepotibus quae sancimus iura servamus, sed et si avus vel avia, quibus huiusmodi nepotes erunt[6], testati obierint et praeterierint nepotes aut exheredaverint, easdem[7] et de iniusto avorum testamento et si quae filiae poterant vel de re vel de lite competere[8] actiones nepotibus deferimus secundum iustum nostrae legis modum, quae de parentum inofficiosis testamentis competunt filiis. *D. v k. Mart. Mediolani Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

10 [9]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Maximo pp.*[10] Ubi aviarum successio morte[11] interveniente discutitur, capitis deminutio materna quaerenda non est. tunc enim in huiusmodi hereditatibus filiorum status aut persona spectatur, quotiens de eius bonis, qui potestatem familiae potuit habere, tractatur. *D. v k. Oct. Ravennae Theodosio A. VIIII et Constantio III conss.* [*a.* 420]

11 [12]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum urbis Romae.* Si matre superstite filius vel filia, qui moritur, filios dereliquerit[13], omnimodo patri suo matrive ipso iure succedant. quod sine dubio et de pronepotibus observandum esse censemus. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

12 [14]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Quotiens aliquis vel aliqua intestatus vel intestata mortuus vel mortua fuerit nepotibus vel pronepotibus cuiuscumque sexus vel deinceps aliis descendentibus derelictis, quibus unde liberi bonorum possessio minime competit, et insuper ex latere quibuscumque agnatis, minime possint idem agnati quartam partem hereditatis mortuae personae sibi vindicare, sed soli descendentes ad mortui successionem vocentur. quod tantum in futuris, non etiam praeteritis negotiis servari decernimus. *D. k. Iul.*[15] *Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

LVI.[16]

AD SENATUS CONSULTUM TERTULLIANUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Viviane.* Licet liberi matribus ab intestato ita demum per se heredes existant, si fari possint, tamen matres liberis, etiamsi infantes naturae[17] concesserint, posse succedere nulla dubitatio est. *PP. x k. April. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

2 [18]*Idem AA. et CC. Rhesae.* In successionem filii vel filiae communis sine liberis et fratribus vel sororibus morientis pater manumissor, quia ei sit vetus ius servatum, matri praefertur. *S. VI id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

3 *Imp. Constantinus A. Catulino proconsuli*[19] *Africae.* Matres, quae puberes amiserunt filios, licet impuberibus eis tutores non petierunt, praescriptione non petiti tutoris ad excludendam eorum successionem minime debere praescribi certum est. *D. VI k. Aug. Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.*[20] [*a.* 315]

4 [21]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Si qua mulier nequaquam religionem priori viro, ex quo filios seu filias non habet, nuptiarum festinatione praestiterit, ex iure quidem notissimo sit infamis, nisi huiusmodi maca-
1 lam imperiale beneficium ei remittat. Sin autem ei filii erunt seu filiae et impetraverit indulgentiam, infamiae abolitionem permittimus et ceterarum poenarum antiquationem, si facultatum omnium, quae fuerint tempore nuptiarum, medietatem filio filiaeve, filiis[22] seu filiabus donaverit, quos habebat ex viro priore susceptos, pure scilicet et omni donationis sollemnitate completa nec retento quidem usu fructu.
2 Quem quidem semissem si duobus filiis seu filiabus pluribusve donaverit et sorte fatali unus vel una, seu alius vel alia ex isdem intestatus vel intestata obierit, semper ad superstites fratres vel so-
3 rores volumus pertinere. Sin autem universae vel universi intestati diem obierint durae fortunae ad matrem solacia ex integro revertantur, ita scilicet, ut hunc semissem, quem filiis seu filiabus donaverat, intestato diem filiis seu filiabus obeuntibus rursus ipsa separatim ab ultimi filii vel filiae hereditate praesumat. *PP. XV k. Ian.*[23] *Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

5 [24]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum urbis Romae.*[25] Mater, quae defuncto filio filiave sine liberis[26] ex testamento vel ab intestato succedit, si matrimonium secundum post mortem filii vel filiae non contraxerit, omnia filii morte de-
1 lata[27] pleno iure conquirat. Sin vero alterius elegerit coniugium mariti, extrinsecus quidem quaesita filio filiaeve simili firmitate possideat, rerum vero paternarum defuncti solo usu fructu humanitatis contemplatione potiatur, proprietatem sorori et[28] fratribus transmissura defuncti. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

6 [29]*Idem AA. Florentio pp.* Omnem matri sive ab intestato sive iure substitutionis, si filius impubes moritur, denegandam volumus successionem, si ea legitima liberorum tutela suscepta ad secundas contra sacramentum praestitum adspiraverit nuptias, antequam ei tutorem alium fecerit ordinari eique quod debetur ex ratione tutelae gestae persolverit. *D. VI id. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

7 [30]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quis vel si qua matre superstite et fratre vel legitimo vel sola cognationis iura habente intestatus vel intestata decesserit, non excludi a filii successione matrem, sed una cum fratre mortui vel mortuae, si superstes

(1) defuncti *Th.* (2) avi ad elogia *Mommsen*, avia delogia C^a *cum libris Th.*, avia elogia C^b (3) se motos *scripsi*, semotos CR^a, semotis R^b, semotos *vel* semotus *libri Th.* (4) monstraverint *Th.* (5) et hoc f. l. appr. *om. Th.* (6) erant *Th.* (7) easdem C^a, eosdem *Th.*, eadem C^bR (8) et si … competere *firmat Th., delet Mommsen* (9) = *Th.* 5, 1, 6 (10) pu. *Th.* (11) occasu *Th.* (12) = *Th.* 5, 1, 8: *iungendae sunt* 6, 30, 18. 6, 56, 5. 6, 60, 3. 6, 61, 1. 8, 55, 9. *Th.* 4, 1, 1. 8, 18, 10, *fortasse etiam* 1, 14, 2. 3. 1, 19. 7. 1, 22, 5. *Th.* 1, 4, 3 (13) si vero filius, qui moritur, filium vel filiam derelinquit *Th.* (14) *iunge* 6, 56, 7. 8, 58, 2 (15) Iun. *cum* 6, 56, 7. 8, 58, 2 *scr.* (16) *B* 45, 1, 36 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 17 *Inst.* 3, 3 (17) *sic* R^b, natura CR^a (18) *fortasse iungenda est* 8, 44, 29 (19) *sic edd.*, praefecto *SP*, pp. *CR* (20) IIII et lic. IIII conss. *scripsi*, VII et constante coss. (= *a.* 354) *Hal.*, *om. PL: Catulinus proc. Afr. fuit a.* 315—318 (21) *pr.* = 5, 9, 1 *fortasse iungendae sunt* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur, ut in subscriptione* Iul. *pro* Ian. *ponatur* (22) filiaeve filiis *dett. cum B* (κ. π.), filiae filiisve *C*, filiaeve *R* (23) *cf. not.* 21 (24) = *Th.* 5, 1, 8: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (25) urbis romae *Th.*, *om. libri* (26) *sic* P^a *cum B*Σ (κ. π.), filiaeve sine lib. P^bCR, sine lib. filiave *Th.* (27) filii m. delata *Th. cum B*Σ (κ. π.), filii seu filiae m. delata vel derelicta *libri* (28) sorori et *tuentur Graeci*, *om. Th.* (29) = *Nov. Theod.* 11: *iunge* 6, 58, 10 (30) *iunge* 6, 55, 12. 8, 58, 2

vel filius vel privignus ipsius sit, ad eam pervenire ad similitudinem sororum mortui vel mortuae: ita tamen, ut, si quidem solae sorores agnatae vel cognatae et mater defuncti vel defunctae supersint[1], pro veterum legum tenore dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant: sin vero matre superstite et fratre vel fratribus solis vel etiam cum sororibus intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur eius hereditas nec liceat matri occasione sororum mortui vel mortuae ampliorem partem sibi vindicare, quam rata portio capitum exigit: patruo scilicet mortui vel mortuae eius[2] filio vel nepote nullum ius ad eius hereditatem matre herede existente habentibus nec ex veteribus legibus vel ex constitutionibus partem matris minui.
1 Sin autem defuncta persona non solum matrem et fratres et sorores superstites habeat, sed etiam patrem, si quidem sui iuris decessit, quia patris persona interveniens matris iura superare videtur, omnibus pio animo providentes sancimus fratres quidem et sorores mortuae personae ad successionem proprietatis solos pro virili parte vocari, patri autem et matri usus fructus totius successionis bessem[3] competere aequa lance inter patrem et matrem dividendum, reliqua parte usus fructus apud fratres et
2 sorores remanente. Sin vero defuncta persona in sacris patris constituta decesserit, pater quidem usum fructum, quem et vivente filio habebat, detineat donec vivat incorruptum, mater autem, quia hunc usum fructum habere vivente patre non potest totum apud patrem constitutum, una cum fratribus defunctae personae ad proprietatem vocetur, scilicet cum sororibus sola in dimidiam, cum fratribus vel promiscui generis secundum supra scriptam distri-
3 butionem in virilem portionem. Omnibus videlicet, quae de mulieribus ad secundas nuptias migrantibus sancita sunt, in[4] suo statu durantibus. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [a. 528]

LVII.[5]

AD SENATUS CONSULTUM ORFITIANUM.

1 *Imp. Alexander A. Euangelo.* Si intestatae mulieris consanguinei existant et[6] mater et filia, ad solam filiam ex senatus consulto Orfitiano hereditas pertinet. *PP. XV k. Febr. Fusco II et Dextro conss.* [a. 225]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Metrodorae.* Non pro numero superstitum mortis matris tempore, sed succedentium materna scinditur
1 hereditas. Quapropter si mater vestra te et uno fratre emancipatis, duobus autem aliis in patria positis potestate superstitibus diem functa est et hi, qui in potestate patris fuerant, priusquam maternam hereditatem sibi quaererent, rebus humanis exempti sunt, inter duos tantum viriles non ambigitur factas portiones. *S. VII k. April. Sirmi AA. conss.*[7] [a. 293]

3 *Idem AA. et CC. Iulianae.* Matri intestatae defunctae secundum Orfitianum senatus consultum citra bonorum possessionem filia pro herede gerendo succedere non prohibetur. *S. XII k. Nov. AA. conss.*[7] [a. 293]

4 [8]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hilarianum pp.* Quotiens de emancipati filii filiaeve successione tractatur, filiis ex his genitis[9] deferatur intacta pro solido successio neque ulla defunctae[10] patri matrique concedatur intestatae successionis hereditas. *D. XI*[11] *k. Mart. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [a. 383]

5 [12]*Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si qua illustris mulier filium ex iustis nuptiis procreaverit et alterum spurium habuerit, cui pater incertus sit, quemadmodum res maternae ad eos perveniant, sive tantummodo ad liberos iustos sive et ad spurios, du-
1 bitabatur. Sancimus itaque, ut neque ex testamento neque ab intestato neque a liberalitate inter vivos habita iustis liberis existentibus aliquid penitus ab illustribus matribus ad spurios perveniat, cum in mulieribus ingenuis et illustribus, quibus castitatis observatio praecipuum debitum est, et nominari spurios satis iniuriosum, satis acerbum et nostris temporibus indignum esse iudicamus et hanc legem ipsi pudicitiae, quam semper colendam cense-
2 mus, merito dedicamus. Sin autem concubina liberae condicionis constituta filium vel filiam ex licita consuetudine ad hominem liberum habita procreaverit, eos etiam cum legitimis liberis ad materna venire bona, quae ea[13] iure legitimo et in suo patrimonio possidet, nulla invidia est. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [a. 529]

6 [14]*Idem A. Iuliano pp.* Quidam ancillae suae per fideicommissum libertatem reliquit, eo autem, a quo libertas relicta est, moram in libertate praestanda faciente peperit ancilla. et esse quidem ingenuum puerum vel puellam, qui post moram nati sunt, omnes veteris iuris auctores consentiunt, dubitabatur autem inter eos, si matri morienti potest
1 succedere. Huiusmodi itaque dubitationem eorum decidentes ulterius eam procedere non patimur, sed sancimus eandem matris progeniem heredem ab intestato posse ei existere, salvo iure legitimo ex auctoritate senatus consulti Orfitiani proli servando et tam matre ex senatus consulto Tertulliano quam prole ex Orfitiano senatus consulto invicem ad suas hereditates venientibus. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]

LVIII.[15]

DE LEGITIMIS HEREDIBUS[16].

1 *Imp. Alexander A. Cassio et Hermionae.* In successione titulo consanguinitatis vel in bonorum possessione, quae proximitatis nomine competit, tam fratres quam sorores pari iure esse, licet non eadem matre susceptae sunt, ius certum est. nec huic derogatur, quod amitas vestras ab avo vestro dotatas fuisse proponitis. *PP. non. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

2 *Idem*[17] *A. Tatianae et aliis.* Si eius, quae vos heredes instituit, patri non quaesistis hereditatem posteaque mortuo patre ac repudiata eius hereditate defunctae successionem agnovistis, ea, quae bonorum sunt defunctae, ab his separari, quae patris vestri fuerunt, praeses provinciae non ignorabit. *PP. VI id. April. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

3 *Imp. Decius A. Asclepiodotae.* Consanguinitatis iure et feminas ad intestatorum successionem
1 admitti posse explorati iuris est. Proinde cum

(1) *sic dett.*, subessent *CR* (2) eiusve *scr.* (3) *sic dett.*, posse *CR*[a], pro besse *R*[b] (4) in *dett.*, *om. CR* (5) *B* 45, 1, 40 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 17 *Inst.* 3, 4 (6) et *M*[a] *cum* *BΣ* (*κ. π.*), *om. CRM*[b] (7) CC. conss. (*a.* 294) *Mommsen* (8) = *Th.* 5, 1, 3 (9) quotiens de emancipatae filiae succ. tr., filiis ex ea genitis *cum Th. scr.* (10) *sic C cum Th.*, defuncti *P*, defuncti vel defunctae *R* (11) XI *Th.*, XV *Hal.*, *om. P* (12) *iunge* 5, 27, 10 (13) ea *P*[b] *cum' B* (*κ. π.*), ex *C*, *om. P*[a]*R* (14) *iunge* 7, 4, 15. 16 (15) *B* 45, 1, 45—48 — *Cf. Dig.* 38, 16

(16) *ad finem libri sexti L*[b] *inter alia supplevit haec:* lib. VI tit. de legitimis heredibus. Idem a. et cc. Inter eos, qui de inlicita vel incerta procreatione nati sunt, nulla est successio vel hereditatis petitio, nisi ab eisdem relictum vel concessum aliquo modo inter se doceatur. *Galgosianam legem esse alii libri dicunt: haustam autem esse ex lege Liutprandi* (*Lombarda* 2, 8, 6) *vidit Merkel apud Savigny Geschichte des Röm. Rechts* 4, 575: *inscriptio suppleta videtur ex c.* 4—9 *h. t.*, *ad quas in margine olim adscripta fuerit* (17) *scribi debuit* imp. Gordianus

fratris tui intestato[1] mortui ad te consanguinitatis iure hereditas pertineat, nulla ratione alterius fratris tui filii ad eandem successionem adspirare desiderant: nam et cessante iure agnationis in persona omnium praetorii[2] iuris beneficio ad te potius, quae secundum gradum obtines, hereditas pertinet quam ad fratris tui filios, qui tertio gradu constituti sunt. *PP. II non. Dec. Decio A. et Grato conss.* [a. 250]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Caecilio.* Si aut nullum testamentum nepos patrui tui ordinavit aut intra quattuordecim annos constitutus fecit et agnationis iure successio eius tibi delata est, etiam citra bonorum possessionis subsidium legitimo iure subnixus es. *PP. id. Iul. ipsis AA. IIII et III conss.* [a. 290]

5 *Idem AA. et CC. Cyrillae.* Ad intestati successionem agnationis iure quam proximitatis venientes haberi potiores certum est. *Supposita*[3] *XVI k. Iul.*[4] *Sirmi AA. conss.* [a. 293]

6 [5]*Idem AA. et CC. Claudianae.* Defuncto, suis extantibus heredibus et abstinentibus vel repudiantibus hereditatem, frater iure consanguinitatis succedere potest. *S. prid. k. Ian. AA. conss.* [a. 293]

7 *Idem AA. et CC. Ammiano.* Patruo ac materterae[6] tertio constitutis gradu non pariter intestati successio defertur, sed patris frater agnationis iure sorori[7] matris anteponitur. *S. XVII*[8] *k. Mart. Sirmi CC. conss.* [a. 294]

8 *Idem AA. et CC. Silano.* Si his, de quorum successione agitur, apud hostes defunctis secundum legis Corneliae beneficium iure agnationis adita hereditate vel petita bonorum possessione successisti, substantiam eorum vindicare non prohiberis. *S. non. Iul. Sirmi AA.*[9] *conss.* [a. 293]

9 *Idem AA. et CC. Damagorae.* In successione intestatae sororem quam avum maternum haberi potiorem non ambigitur. *S. VI k. Iul. Nicomediae CC. conss.* [a. 294]

10 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Sciant, qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto eius patre tutorem ei secundum leges non petierint intra annum, omnem eis sive ab intestato sive iure substitutionis successionem eius, si impubes moritur, denegandam. *D. VI id. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [a. 439]

11 [11]*Imp. Anastasius A. Constantino pp.* Si ab eo, qui ex sacro rescripto secundum nostram constitutionem[12] fieri postulaverit emancipationem liberorum, petitum sit, quatenus ei, qui emancipandus emancipandave est, minime legitima iura per emancipationem extinguantur, eadem iura tam emancipato vel emancipatae contra personas alias hoc modo sibi coniunctas quam aliis itidem contra eum vel eam in hereditatibus vel successionibus et tutelis nec non ceteris serventur intacta[13]. *D. XV k. Aug. Constantinopoli Probo et Avieno iuniore conss.* [a. 502]

12 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si maior quinquagenaria partum ediderit, si debet huiusmodi suboles suo patri sua constitui et hereditatem eius nancisci, a Caesariana advocatione interrogati sumus.
1 Et[14] sancimus, licet mirabilis huiusmodi partus invenitur et raro contingit, nihil tamen eorum, quae probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui, sed omne ius, quod ex quacumque lege liberis praestitum est, hoc merum atque immutilatum huiusmodi filiis vel filiabus servari in omnibus successio-
2 nibus sive ex testamento sive ab intestato. Et summatim non absimiles aliis fiant, quos similes natura effecit[15], maxime cum et anteriore nostra lege[16] huiusmodi nuptias permisimus, impares eas videri minime concedentes. *D. IIX*[17] *k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo*[18]. [a. 532]

13 [19]*Idem A. Iohanni pp.* De emancipatis filiis, qui sacro rescripto patribus impertito hoc a suis genitoribus meruerunt, dubitatum est. cum enim Anastasiana lex[20] iura fratribus legitima noscitur servare, si quis ex his sine testamento et liberis decesserit, utrumne ad fratrem vel sororem eius successio devolvatur an ad superstitem patrem, dubi-
1 tabatur. Huiusmodi dubitationem compendioso responso duximus esse finiendam ideoque sancimus ad similitudinem maternarum rerum aliarumque, de[21] quibus a nobis iam lex posita est[22], et[23] huiusmodi hereditatem iure quidem dominii ad fratres vel sorores pervenire in totum, usum fructum autem eius patri totum[24], sive torum priorem servaverit sive ad secundas migraverit nuptias, adquiri, sive per sacrum oraculum emancipatio procedat sive alio legitimo
2 modo a sacris paternis fuerint absoluti. Cum enim et pater utitur usu fructu et votum eius est ad alios filios suas res pervenire, quapropter, cum ex lege Anastasiana in alium articulum fratribus prospectum est, non[25] a nobis in hac specie plenius eis subvenitur, ut pater habeat usum fructum, fratres autem vel sorores dominium rerum relictarum?
3 Exceptis maternis rebus, in quibus, si ex[26] eadem matre fratres vel sorores sunt, eos solos vocari oportet: sin autem non supersint, tunc ad similitudinem aliarum rerum in totam fraternitatem dominium earum cedere, ut sit apertissimus in omnibus tractatus et non per differentiam personarum vel rerum vacillare noscatur. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[27] [a. 531]

14 *Idem A. Iohanni pp.* Lege duodecim tabularum bene Romano generi prospectum est, quae unam consonantiam tam in maribus quam in feminis legitimis et in eorum successionibus nec non libertis observandam esse existimavit, nullo discrimine in successionibus habito, cum natura utrumque corpus edidit, ut maneat suis vicibus[28] immortale et alterum alterius auxilio egeat, ut uno semoto
1 et alterum corrumpatur. Sed posteritas, dum nimia utitur subtilitate, non piam induxit differentiam, sicut Iulius Paulus in ipso principio libri singularis, quem ad senatus consultum Tertullianum
2 fecit, apertissime docuit. Qui[29] enim ferendum est ab intestato successionibus suas quidem filias ad similitudinem masculae subolis in parentis vocari successionem et iterum germanas iure consanguinitatis eandem sibi vindicare praerogativam, deinceps autem legitimas feminarum personas, si iura consanguinitatis non possident, a successione legitima repelli, cum maribus eadem successio pateat?
3 Quare enim patris soror non ad successionem filii fratris sui una cum masculis vocatur, sed aliud ius in amita, aliud in patruis observatur? vel qua ratione fratris filius ad successionem patrui vocatur, germana autem eius ab eadem successione recludi-
4 tur? Huiusmodi itaque legis antiquae reverentiam et nos anteponi novitati legis censemus et sancimus omnes legitimas personas, id est per virilem sexum descendentes, sive masculini sive feminini

(1) *sic R*, intestati *C* (2) *sic dett.*, praetoris *CR* (3) *s. scr.* (4) Ian. *Mommsen* (5) *iunge* 6, 31, 5 (6) *sic edd.*, de *ins. libri* (7) *sic dett.*, sororis *CR* (8) XVI *Mommsen* (9) CC. *Mommsen* (10) = *Nov. Theod.* 11: *iunge* 6, 56, 6. 8, 14, 6 (11) *iunge* 6, 20, 18. 8, 48, 5 (12) 8, 48, 5 (13) *post* intacta *edd. addunt* collationibus tamen ab his secundum ea quae super emancipatis statuta sunt, quotiens talis casus emerserit, utpote peracta emancipatione faciendis, *inserta videlicet ex* 6, 20, 18 *contra libros et BΣ (κ. π.), praeterea contraria legis sententiae, ut docet adnotatio Thalelaei* (BΣ) (14) sumus et *om. BΣ (κ. π.)* (15) *sic dett. cum BΣ (κ. π.)*, similis natura efficit *CR* (16) 5, 4, 27 (17) XV *scr.* (18) anno secundo *del.* (19) *iunge* 8, 47, 11. 8, 48, 6 (20) *cf. ad* 5, 70, 5 (21) de *CR*, de his *P* (22) 6, 59, 11 (23) et *C*, *om. PR* (24) ad totum *PCR*[a], in totum *R*[b] (25) non *P*[t]*R*[a], nunc *P*[v]*CR*[b] (26) ex *P*[b], *om. P*[a]*CR*[a], de *R*[b] (27) *sic P*, anno secundo *addit Hal.* (28) *sic R*[b], civibus *CR*[a] (29) qui *Mommsen*, cui *libri*

generis sint, simili modo ad iura successionis legi-
timae ad successionem intestatorum[1] vocari secun-
dum gradus sui praerogativam non ideo excluden-
das, quia consanguinitatis iura secundum germanae
5 observationem non habent. Cum enim unius
sanguinis iura remanent per virilem sexum incor-
rupta, quare naturae offendimus et legitimo iuri de-
rogamus? cum et aliam maximam iniuriam res in
se continet plerisque quasi vulnus intestinum in-
cognitum. cum enim ad earum mulierum successio-
nem masculi iure agnationis vocantur, quis patiatur
earum quidem hereditatem ad eos legitimo iure de-
ferri, ipsas vero neque invicem sibi neque masculis
posse eodem iure succedere, sed propter hoc solum
puniri, quod feminae natae sunt, et paterno vitio
(si hoc vitium est) prolem innocentem gravari?
6 (1) In his igitur casibus legem duodecim tabularum
sequentes et novum ius novissimo iure corrigentes
etiam unum gradum pietatis intuitu transferri ab
iure cognationis in legitimam volumus successionem,
ut non solum fratris filius et filia secundum quod
iam definivimus ad successionem patrui sui vocen-
tur, sed etiam germanae consanguineae vel sororis
uterinae filius et filia soli et non deinceps personae
una cum his ad iura avunculi sui perveniant, et
mortuo eo, qui patruus quidem est fratris sui filiis,
avunculus autem sororis suae suboli, simili modo ab
utroque latere succedatur, tamquam si omnes legi-
timo iure veniant[2], scilicet ubi frater et soror super-
stites non sunt. his etenim personis praecedentibus
et hereditatem admittentibus ceteri gradus remanent
7 penitus semoti. Illo procul dubio observando,
ut successio non ad stirpes, sed in capita dividatur
et is gradus in ordinem legitimum transferatur: ce-
teris omnibus successionibus secundum ius usque
ad praesens tempus observatum in suo statu manenti-
8 bus. Si qui autem casus iam evenerunt, secun-
dum quod pristina iura volebant, eorum fiat distri-
butio. *D. v k. Dec. post consulatum Lampadii et
Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

15 *Idem A. Iohanni pp.* Meminimus antea divi-
nam promulgasse constitutionem[3], per quam ad
vestigia legis duodecim tabularum totam progeniem
ex legitima subole descendentem sive masculinam
sive femininam legitimo iure hereditatem adipisci
sanximus, ut, quemadmodum ipsis a legitimis suc-
ceditur, ita et ipsae legitimarum personarum am-
1 plectantur successionem. In qua constitutione
unum gradum ex cognatis in ius legitimum reduxi-
mus, id est germanae filios et filias et sororis uteri-
nae filios ac filias: quam constitutionem in suo
robore permanere censemus, cum et in nostris insti-
1a tutionibus[4] tenor eius a nobis relatus est. Sed
subtiliore tractatu habito necessarium duximus, et
si quid ex praetoria iurisdictione frugi inventum
est, et hoc cum perfectissima definitione posito
1b (1) nostras leges ampliari. Cum igitur praetor
filium emancipatum, licet subtili iure capite fuerat
deminutus, attamen in patris successione sine ulla
deminutione vocare manifestissimus est, non eodem
autem iure ad fratrum suorum successionem ab eo
vocabatur, sed nec filii eius iure legitimo suis pa-
truis succedebant, necessarium duximus hoc primum
corrigere et legem Anastasianam[5] iusto incremento
perfectam ostendere, ut emancipatus filius et filia
non solum in[6] paternis bonis ad suorum similitudi-
nem succedant, sed etiam in fratrum vel sororum
suarum successione, sive omnes emancipati sint sive
permixti sui cum emancipatis[7], aequo iure invicem
sibi succedant et non secundum legem Anastasia-
nam parte aliqua deminuta. et haec quidem de
filiis emancipatis sancire bellissimum nobis visum
2 est. Sed nec fratrem vel sororem uterinos con-
cedimus in cognationis loco relinqui. cum enim
tam proximo gradu sunt, merito eos sine ulla diffe-
rentia, tamquam si consanguinei fuerant, cum legi-
timis fratribus et sororibus vocandos esse sancimus,
ut secundo gradu constituti et legitima successione
digni reperti aliis omnibus, qui sunt ulterioris gra-
dus, licet legitimi sint, praecellant. et haec quidem
de secundi gradus successione satis abundeque nobis
3 cum summa utilitate disposita sunt. Cum autem
tertio gradui ex transversa linea fuerit locus, ubi
patruis et filiis fratrum et sororum locum antiqui-
tas dedicavit, una cum illis tam emancipati fratris
quam emancipatae sororis filium tantummodo et
filiam, sive emancipatos sive suos patribus consti-
tutos, et neminem alium ulterius, nec non fratris
uterini et sororis germanae vel uterinae filium et
filiam tantummodo ex legitima linea invicem vocari
censemus, sicut iam sanximus[8], ut omnes, qui vel
ab antiquo iure vel a nostra liberalitate in legiti-
morum quidem positi sunt praerogativa, eodem autem
3a tertio gradu sunt, simili iure vocentur. Suc-
cessionis videlicet iure et in hac parte servando, ut,
si qui ex secundo gradu vocati renuntiaverint here-
ditati et noluerint eam adire nullusque alius sit in
secundo gradu, qui succedere et potest et vult, tunc
hi, quos praesenti lege enumeravimus ex tertio gradu,
3b in locum recusantium succedant. Illo etiam ob-
servando, ut successio non ad stirpes, sed in capita
dividatur: ceteris omnibus successionibus secundum
ius usque ad praesens tempus observatum proce-
dentibus et nullo ex cognatis supra memoratos gradus
ad iuris agnaticii formam redigendo, sed suum ordi-
nem suamque proximitatem tenente incorruptam.
4 Quas autem personas ex iure cognationis in legi-
timas successiones transveximus, eas et tutelae gra-
vamini vicissim supponimus, scilicet si et masculi
sint et perfectae aetatis secundum nostrae consti-
tutionis tenorem, ut non solum lucrum sentiant, sed
5 etiam gravamini subiugentur. Si qui autem casus
iam evenerunt et per iudicialem sententiam vel ami-
calem transactionem sopiti sunt, nullam sentiant ex
hac lege retractationem. *D. id. Oct. Constanti-
nopoli dn. Iustiniano A. pp.* IIII *et Paulino vc.
conss.* [*a.* 534]

LVIIII.[9]
COMMUNIA DE SUCCESSIONIBUS.

1 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.
Varianae.* Scire debuisti fratre emancipato potio-
rem eam quae in familia mansit in alterius emanci-
pati bonis non haberi, sed eos pariter, si sollemniter
petierint bonorum possessionem, succedere. *S.* XV
k. Iun. Sirmi CC. conss. [*a.* 294]

2 *Idem AA. et CC. Apollinario.* Si pater tuus
propiori[11] sobrino tuo agnato constituto et intestato
defuncto iure civili adita hereditate, vel hoc ab
initio non interveniente sive capitis deminutione per-
empto sollemniter bonorum possessione admissa suc-
cessit ac tibi patris tui quaesita hereditas est, adire
praesidem provinciae debes ac tutorem eius de
tutela convenire. *D.* XIIII *k. Iun. Veronae*[12] *AA.
conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Ulpianae.* Vitrico privigni
successionem intestati civili vel honorario iure non
deberi certissimum est. *S.* XV *k. Mart. Sirmi CC.
conss.* [*a.* 294]

4 [13]*Idem AA. et CC. Aurelio*[14] *Asterio.* Servus

(1) ad successionem intestatorum *del.* (2) *sic* R^b, veniebant *C*, veniebat R^a (3) *c.* 14 *h. t.* (4) *Inst.* 3, 2, 4 (5) *cf. ad* 5, 70, 5 (6) in *om. libri* (7) sive omnes emancipati sint sive permixti sui cum emancipatis *M*, sive omnes sui sive omnes emancipati sint *C*, sive omnes emancipati sint R^a, sive omnes sui sive omnes emancipati sive permixtim sint R^b (8) *c.* 14 § 6 *h. t.*

(9) *B* 45, 1, 50 *seqq.* (10) *c.* 1 *collocari debuit post c.* 5, *nisi potius Iustiniani legerint* s. XV k. Iun. Sirmi AA. conss., *olim autem fuerit* Ian. *pro* Iun. (11) *sic dett. cum B*, proprio C^a, propriori C^bR (12) Beroeae *Mommsen* (13) *iunge* 3, 31, 8. 7, 16, 27 *Consultatio* 6, 18 (14) aurelio *Consultatio, om. libri*

successores habere non potest. *D. non.*[1] *April.*[2] *CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Iustinae.* Amitae, cui successisse filios suos proponis, hereditatem tuo nomine
1 non recte petis. Sed quoniam hos etiam intestatos diem functos adseveras, si quidem hi, quos privignos eiusdem amitae dicis, eorum consanguinei fuerint fratres, tam agnationis quam cognationis iure secundo gradu constitutos tibi praeferri non ambigitur. nam si amitini tui alio etiam patre nati[3] numquam[4] eorum matri privigni sunt, admisisse te bonorum possessionem probans eorum vindica successionem. *S. XII k. Mart.*[5] *CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Publiciano.* Avunculo priori, qui est in tertio gradu, quam consobrino, qui sequentem occupat, deferri successionem intestati certi iuris est. *Suppos.*[6] *k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Nicolao.* Adfinitatis iure nulla successio promittitur. *D. prid. non. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Iustae.* Antequam scriptus cuiuscumque portionis capax repudiet hereditatem vel alia ratione quaerendae facultatem amittat, ei qui testamentum reliquit intestato nemo succedit. igitur perspicis, quod testamentariae successionis spe durante intestati bona defuncti non recte vindicentur. *S. VI id. Mart.*[7] *Retiariae CC. conss.* [*a.* 294]

9 [8]*Idem AA. et CC. Sopatro.* Ancillae dominus liberi hominis, cum quo contubernium haec habuit, per hanc commixtionem successionem vindicare non potest. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Danuvio.* Nutritoribus hoc nomine nec civili nec honorario iure defertur hereditas. *S. VI k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Sancimus, quemadmodum de his rebus, quae liberis in sacris constitutis ex occasione maritali adquisitae sunt, certus ordo destinatus est, ut, si quis ex his ab hac luce fuerit subtractus, pars eius, quam lucratus est, ad eius liberos vel nepotes vel pronepotes concedat, quibus non extantibus ad fratres suos ex eodem matrimonio progenitos vel, si etiam[9] non supersint, ad fratres ex aliis nuptiis procreatos, cumque nemo eorum fuerit relictus, tunc ad patrem perveniat[10]: ita et de his, quae materna linea per quascumque occasiones[11] vel inter vivos vel per ultimas dispositiones vel ab intestato descendunt, similis ordo servetur, primo in filii vel filiae successione posteritate eius vocanda eaque non inventa fraterno consortio eiusdem vel alieni matrimonii secundum praedictum ordinem arcessito, tunc ad ultimum locum pater a legibus conclametur et sui filii non gratam hereditatem relictam, sed triste lu-
1 crum sibi lugeat adquisitum. In omnibus videlicet casibus, in superstite subole liberorum et fratribus adhuc viventibus, qui ad hereditatem defuncti patrem antecedunt, usu fructu rerum, quarum dominium ad eos pervenit, apud parentes remansuro. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LX.[12]

DE BONIS MATERNIS ET MATERNI GENERIS.

1 [13]*Imp. Constantinus A. consulibus praetoribus tribunis plebis senatui salutem*[14]. Res, quae ex matris successione[15] fuerint ad filios devolutae, ita sint in parentum potestate, ut fruendi dumtaxat habeant facultatem, dominio videlicet earum ad liberos
1 pertinente. Parentes autem, penes quos maternarum rerum utendi fruendique tantum[16] potestas est, omnem debent tuendae rei diligentiam adhibere et quod iure filiis debetur in examine per se vel per procuratorem[17] poscere et sumptus ex fructibus impigre facere et litem inferentibus resistere atque ita omnia agere, tamquam solidum perfectumque dominium et personam gerant legitimam, ita ut, si quando rem alienare voluerint, emptor vel is cui res donatur observet, ne quam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat vel
2 ignorans. Docere enim pater debet proprii iuris eam rem esse, quam donat aut distrahit: et emptori, si velit, fideiussorem licebit accipere, quia nullam poterit praescriptionem opponere filiis quandoque rem suam vindicantibus. *D. XV k. Aug. Aquileia recitata apud Vettium Rufinum pu. in senatu non. Sept. Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

2 [18]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Florentino pu.*[19] Quidquid avus avia, proavus proavia ex materna linea venientes[20] nepoti nepti pronepoti pronepti testamento fideicommisso legato donatione vel alio quolibet titulo largitionis vel etiam intestati successione contulerint, pater filio filiaeve integra illibataque custodiat, ut vendere donare relinquere alteri obligare, sicut nec materna bona[21], non possit usu fructu dumtaxat ad eum pertinente, ita[22] ut, quemadmodum ipse super his licentiam totius potestatis amittit, [23]defuncto eo filio filiaeve praecipua computentur nec ab illis[24], qui ex patre sunt coheredes[25], vindicentur. *D. id. Oct. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

3 [26]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum urbis Romae.* Si viva matre emancipati sunt filii et postea mater decesserit, quoniam[27] omni commodo destituitur pater nec retinet usum fructum, viriles ei inter filios, sive unus seu plures sunt, usus
1 fructus tribuimus portiones[28]. Si vero mulier moriens alios ex filiis emancipatos a patre, alios in patria potestate dimiserit, in[29] casu dispari utitur maritus defunctae beneficio, quod casui[30] utrique praescripsimus[31], id est circa eorum quidem portionem, quos adhuc in sacris retinet, usum fructum ex legum auctoritate retinebit et praemium delatae, cum volet, emancipationis accipiet, in eorum vero parte, quos exisse de potestate viva matre constiterit, usum fructum virilis inter eos portionis secundum prae-
2 scripta percipiet. In nepotibus etiam vel neptibus hoc observandum esse censemus, ut maritus, qui uxore mortua, non extantibus filiis, cum solis nepotibus vel neptibus ex hac lege ad emolumentum vocandus est, si unus vel una pluresve nepotes ex filio uno vel pluribus, qui in potestate defecerunt, procreati sunt, hoc iure utatur, quod de filiis con-
2a stitutum est. Nam licet hoc novum praesens lex constituat in nepotes, non est tamen ab re, ut in hoc casu deteriores esse nepotibus filii non si-
2b nantur. Habeat igitur avus veniens cum nepotibus in potestate durantibus usum fructum bonorum omnium, quae ex defunctae aviae successione
2c delata sunt. Cum vero his quoque libertatem emancipatione largitur, similiter et ab ipsis, sicut de

(1) d. III k. *leges iungendae* (2) Sirmio *ins. Consult.* (3) *sic C*, amiti tui etiam alio p. nati *R*^a^, amitinis tuis etiam alio p. natis *R*^b^ (4) numquam] neque hi *Mommsen* (*hi scilicet, quos qui supplicavit privignos eiusdem amitae dixit*) (5) Mai. *Mommsen* (6) s. *scr.* (7) Oct. *Mommsen* (8) *iunge* 3, 32, 28 (9) hi *ins.* (10) *sic dett.*, pervenit *CR* (11) *sic scripsi:* per quacumque occasione sunt *CR*, per quamcumque occasionem sunt (sunt *del. M*^b^) *M* (12) *B* 45, 4 (13) = *Th.* 8, 18, 1 (14) dicit *addit Th.* (15) *sic Th. cum B*, sive ex testamento sive ab intestato (sive ab int. *om. R*^a^) *ins. PCR* (16) tantum *om. Th.* (17) per se vel per proc. *om. Th.*, *habent B* (18) = *Th.* 8, 18, 7 (19) pu. *Th.*, pp. *libri* (20) ex mat. l. venientes *om. Th.*, *habent B* (21) sicut n. m. bona *om. Th.*, *habent B* (22) ita *om. Th.*, *firmant B* (23) ita *ins. Th. cum B* (24) illis *PR Th.*, ullis *C cum B* (κ. π.) (25) *sic PR cum B* (κ. π.), coheredibus *C*, consortibus *Th.* (26) = *Th.* 8, 18, 9: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (27) sin vero viva m. em. s. filii, tum demum quia *Th.* (28) *sic P*^b^*R*^b^ *Th.*, porcionem *P*^a^, portionis *CR*^a^: *olim fuisse* virilis ... usum fructum tr. portionis *conicit Mommsen* (29) in *C Th.*, in hoc *PR* (30) *sic Th.*, quo casu *libri* (31) praescribimus *Th.*

filiis constitutum est, praemium[1] manumissionis accipiat, vel si ex pluribus alteros manumittit alteros retinet, ex parte manumissorum legitimum praemium[2], ex parte vero in potestate manentium reti-
3 neat usum fructum. Quod si nepotes sint neptesve aut ex emancipato filio aut ex filia procreati aut ab ipso avia vivente sacris dimissi, idem avus virilis cum ipsis portionis habeat usum fructum. si vero ex nepotibus neptibusve tempore, quo in aviae successionem vocantur, alii in avi sunt potestate, id est mariti defunctae, alii sui iuris sint, circa personam quidem eorum, qui in potestate consistunt, et in usu fructu consequendo et in emancipationis praemio[3] conquirendo ratio supra dicta servetur: in his vero, qui sui iuris sunt, facultas capiendi usus
4 fructus virilis inter eos portionis habeatur. Eadem autem et de pronepotibus sexus utriusque sancimus, manente definitione, quae de singulis sancita est, si filii sint pariter ac nepotes. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

4 *Imp. Leo A. Callicrati pp. per Illyricum.* Omnem ambiguitatis confusionem amputantes hac liquida et compendiosa lege sancimus circa usum fructum maternarum rerum nullam esse differentiam, sive in priore matrimonio pater, ex quo filios habuit, permanere voluerit sive novercam filiis superduxerit: legibus, quae de maternis bonis latae sunt, suam
1 habentibus firmitatem. Patres igitur usum fructum maternarum rerum, etiamsi ad secundas migraverint nuptias, sine dubio habere debebunt[4]: nec ullam filiis vel quibuslibet ex persona eorum contra patres improbam vocem accusationemque posse competere. *D. k. Sept. Anthemio A. II cons.* [*a.* 468]

LXI.[5]

DE BONIS, QUAE LIBERIS IN POTESTATE CONSTITUTIS EX MATRIMONIO VEL ALITER ADQUIRUNTUR, ET EORUM ADMINISTRATIONE.

1 [6]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum.* Cum venerandae leges vetuerint patribus iure potestatis adquiri, quidquid eorum filiis avus avia proavus proavia a linea materna venientes quocumque titulo contulissent, hoc quoque convenit observari, ut, quidquid vel uxor marito non emancipato vel maritus uxori in potestate positae quocumque titulo vel iure contulerit seu transmiserit, hoc patri nullatenus adquiratur: atque ideo in eius tantum, cui delatum est, iure durabit. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

2 [7]*Idem AA. Hierio pp.* Constitutionis novae capitulum clariore interpretatione sancimus, ut, quae per filios nepotes pronepotes itemque filias neptes proneptes, quamvis in potestate sint, minime adquiri decrevimus a marito vel uxore quocumque titulo collata sive ultima voluntate transmissa, nullus ad id quoque[8] pertinere existimet, quod ab ipso parente datum vel ante nuptias[9] donationis causa pro una ex memoratis personis praestitum fuerat, ut minime ad eum, si casus tulerit, revertatur (prospiciendum est enim, ne hac iniecta formidine parentum circa liberos munificentia retardetur): sed ut his potestatis iure ad parentes reversis cetera, quae ex substantia speciali coniugis ad superstitem devenerunt, quamvis idem in sacris sit, fructu tamen[10] solo atque usu parentibus deputato, dominium ei qui a coniuge vel quae meruit reservetur, parente pro emancipationis etiam beneficio, si voluerit, sicut in maternis rebus vel quae per eandem lineam veniunt, praemium habituro. *D. X k. Mart.*[11] *Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

3 [12]*Idem AA. Florentio pp.* Quod scitis prioribus continetur nec a filia quae in potestate est donationem ante nuptias patri nec a filio dotem adquiri, eo addito confirmamus, ut, defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum easdem res iure hereditatis, non ad patres iure peculii transmittantur nec
1 per nepotes avo videlicet adquirendae. Sin autem idem nepos superstitibus tam patre quam avo paterno diem suum sine liberis obierit, eorum dominium, quae ad ipsum ex matre vel ab eius linea pervenerunt, non ad avum, sed ad patrem eius perveniat: usu fructu videlicet et in[13] huiusmodi casibus avo, dum supererit, servando. *D. VII id. Sept. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

4 [14]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Quaecumque res ad filium vel filiam, nepotes sive pronepotes utriusque sexus in potestate constitutos ex priore vel secundo aut tertio seu coniugio numerosiore pervenerint ex dote vel quacumque donatione seu hereditate legato[15] vel fideicommisso, earum usque in diem vitae suae pater vel avus vel[16] proavus usum fructum habeant: easdem res quocumque modo alienandi vel pignoris seu hypothecae iure obligandi facultate eis penitus interdicta, dominio videlicet earum ad filios et nepotes sive pronepotes utriusque sexus permanente[17], etiamsi ex eodem matrimonio procreati non sint, ex quo eaedem res ad parentes eorum, qui quaeve in potestate sunt, fue-
1 rint devolutae. Eo videlicet observando, ut morientium fratrum sororumve portiones, qui quaeve ex eodem matrimonio progeniti vel progenitae sunt, primo quidem ad liberos eorum, ut dictum est, si tamen fuerint, deinde his non extantibus ad superstites tantummodo fratres vel sorores eorum perveniant aut ad superstitem, si ex isdem fratribus
2 sive sororibus unus unave remanserit. Omnibus autem, qui ex eodem coniugio fuerint procreati, defunctis tunc demum ad eos, qui ex alio matrimonio sunt editi, easdem res pro virili parte venire statuimus: nullo autem ex memoratis personis existente
3 parentes eorum eas percipere. Parentibus vero, quorum sub potestate sunt, usum fructum dumtaxat habituris memoratas res iure potestatis alienandi vel obligandi licentiam denegamus, non prohibendis isdem liberis, quandoque sui iuris fuerint, nulla temporali praescriptione obsistente easdem res omnibus modis vindicare, nisi forte, postquam potestate parentium eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua et inconcussa tenentis possessione eorum excludatur intentio. *D. V k. Mart. Marciano cons.* [*a.* 472]

5 *Idem AA. Nepoti magistro militum Dalmatiae.* Non sine ratione de negotio, quod inter matrem familias, cuius vestra suggestio meminit, et germanum eius vertitur, magnitudo tua diversis legibus ex utraque parte prolatis nostram credidit consulendam esse clementiam, cum mulier diversis iuris lectionibus idem[18] intellegi maritum et sponsum niteretur probare, germanus mariti nomen illi soli, qui nuptias contraxerit, recitatione constitutionis divorum retro principum Theodosii et Valentiniani[19], qua cavetur, quidquid maritus vel uxor in potestate constituti invicem sibi reliquerint, non patri adquiri, sed ad

(1) trientem pro praemio *Th.* (2) legit. praemium] trientem *Th.* (3) in triente *Th.* (4) debebunt *tuentur B* (κ. π.), *delet Mommsen* (5) *B* 45, 4, 5 *seqq.* (6) = *Th.* 8, 19, 1: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (7) *iunge* 2, 57, 2. 5, 3, 17. 5, 4, 22. 5, 11, 6. 6, 18, 1. 6, 24, 11 (8) quoque *om. BΣ* (κ. π.) (9) datum ante nuptias vel *BΣ* (κ. π.) (10) tamen *om. BΣ* (κ.π.), *delet Mommsen* (11) Constantinopoli *ins. leges iungendae* (12) *pr.* = *Nov. Theod.* 14, 1, 8: *iunge* 5, 9, 5 (13) et in *dett. cum BΣ* (κ. π.), ex *PR*, ut in *C* (14) *iunge* 5, 9, 6. 6, 20, 17 (15) legatove *Mommsen* (16) vel *dett., om. PCR* (17) *sic P*, pertinente *R*, *om. C*, *cf. c.* 6 § 3 *h. t.* (18) eundem *BΣ* (κ. π.) (19) *c.* 1 *h. t.*

partem coniunctorum sibi heredum quasi suam prae-
occupant, disiuncti[1] vero ab ipso testatoris sermone
apertissime sunt discreti et suum quidem habent,
alienum autem non soli appetunt, sed cum omnibus
suis coheredibus accipiunt. et haec in heredibus
11 tantummodo statuenda sunt. Ubi autem lega-
tarii vel fideicommissarii duo forte[2] vel plures sunt,
quibus aliquid relictum sit, si quidem coniunctim
hoc relinquatur et omnes veniant ad legatum, pro
11a sua portione quisque hoc habeat. Sin vero
pars quaedam ex his deficiat, eam omnibus, si ha-
bere maluerint, pro virili portione cum omni suo
onere adcrescere vel, si omnes noluerint, tunc apud
eos remanere, a quibus derelictum est: cum vero
quidam voluerint, quidam noluerint, volentibus so-
11b lummodo id totum accedere. Sin autem dis-
iunctim fuerit relictum, si quidem omnes hoc accipere
et potuerint et maluerint, suam quisque partem pro
virili portione accipiat[3] et non sibi blandiantur, ut
unus quidem rem, alii autem singuli solidam eius
rei aestimationem accipere desiderent, cum huius-
modi legatariorum avaritiam antiquitas varia mente
suscepit, in uno tantummodo genere legati eam ac-
cipiens, in aliis respuendam esse existimans, nos
autem omnimodo repellimus, unam omnibus natu-
ram legatis et fideicommissis imponentes et anti-
quam dissonantiam in unam trahentes concordiam.
11c Haec autem ita fieri sancimus, nisi testator
apertissime et expressim disposuerit, ut uni quidem
res[4] solida, aliis autem aestimatio rei singulis in
11d solidum praestetur. Sin vero non omnes lega-
tarii, quibus separatim res relicta sit, in eius adqui-
sitionem concurrant, sed unus forte eam accipiat,
haec solida eius sit, quia sermo testatoris omnibus
prima facie solidum adsignare videtur, aliis super-
venientibus partem a priore abstrahentibus, ut ex
aliorum quidem concursu prioris legatum minuatur,
sin vero nemo alius veniat vel venire potuerit, tunc
non vacuatur pars quae defecit nec alii adcrescit,
ut eius qui primus accepit legatum augere videatur,
sed apud ipsum qui habet solida res maneat nullius
11e concursu deminuta. Et ideo si onus fuerit in
personam eius, apud quem remanet legatum, ad-
scriptum, hoc omnimodo adimpleat, ut voluntati
11f testatoris pareatur. Sin autem ad deficientis
personam onus fuerit collatum, hoc non sentiat is,
qui non alienum, sed suum legatum imminutum
11g habet. Et[5] varietatis non in occulto sit ratio,
cum ideo videtur testator disiunctim haec reliquisse,
ut unusquisque suum onus, non alienum agnoscat.
nam si contrarium volebat, nulla erat difficultas
12 coniunctim ea disponere. Quae autem antiquis
legibus dicta sunt de his quae ut indignis auferun-
tur, et nos simili modo intacta servamus, sive in
nostrum fiscum sive in alias personas perveniant.
13 Cum autem in superiore parte legis[6] non adi-
tam hereditatem minime quibusdam personis[7] ad
heredes transmitti disposuimus, necesse est, si quis
solidam hereditatem non adierit, hanc, si quidem
habeat substitutum, ad eum, si voluerit et potuerit,
pervenire. quod si hoc non sit, vel ab intestato
successores eam accipiant vel, si nulli sint vel ac-
cipere nolunt vel aliquo modo non capiant, tunc ad
14 nostrum aerarium devolvatur. Haec autem
omnia locum habere censemus tam in testamentis
sive scriptis sive sine scriptis habitis quam in codi-
cillis et omni ultimo elogio vel si quid ab[8] intestato
fuerit derelictum nec non in mortis causa donatio-
14a nibus. Tantum etenim nobis superest clemen-
tiae, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum
ad caducorum vindicationem vocari, tamen nec illi
pepercimus nec Augustum privilegium exercemus,
sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei pri-
vatae nostrae utilitati praeferendum esse censemus,
nostrum esse proprium subiectorum commodum im-
15 perialiter existimantes. Locum autem huic legi
constituimus in his defunctorum elogiis, quae post-
hac composita fuerint: anteriores etenim casus suo
16 Marte discurrere concedimus. Haec omnia ad
vos, patres conscripti, duximus esse sancienda, ut
nemini maneat incognitus nostrae benivolentiae labor,
sed edictis ex sollemnitate a nostris magistratibus
propositis omnibus innotescat. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. IIII et Paulino vc. conss.* [a. 534]

LII.

DE HIS QUI ANTE APERTAS TABULAS HEREDITATES TRANSMITTUNT.

1 [9]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hormisdae pp.* Per hanc iubemus sanctionem in posterum filios seu filias, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes a patre vel a matre, avo vel avia, proavo vel proavia scriptos heredes, licet non sint invicem substituti, seu cum extraneis seu soli sint instituti et ante apertas tabulas defuncti, sive se noverint scriptos heredes sive ignoraverint, in liberos suos, cuiuscumque sint sexus vel gradus, derelictam sibi hereditariam portionem posse transmittere memoratasque personas, si tamen hereditatem non recusant, nulla huiusmodi praescriptione obstante sibi tamquam debitam vindicare: quod scilicet etiam super legatis seu fideicommissis a patre vel matre, avo vel avia, proavo vel proavia derelictis locum habet: si quidem perindignum est fortuitas ob causas vel casus humanos nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes avita vel proavita successione fraudari aliosque adversus avitum vel proavitum desiderium vel institutum insperato legati commodo vel hereditatis gaudere. habeant vero solacium tristitiae suae, quibus est merito consulendum. *D. III non. April. post consulatum Protogenis et Asterii.* [a. 450]

LIII.[10]

QUANDO DIES LEGATI VEL FIDEICOMMISSI CEDIT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Agrippae.* Si competenti iudici annua legata vel fideicommissa tibi relicta probaveris, ab initio cuiusque[11] anni exigendi ea habebis facultatem. *Supposita*[12] *III k. Iun. Saturnino et Gallo conss.* [a. 198]

2 *Idem AA. Prisco.* Agrum pluribus relictum nominatim animadvertimus et cautum, ut ad eum qui supervixisset res pertineret. quicumque igitur is fuit, ad heredem suum dominium transmisit nec tali[13] fideicommisso adstringitur. *PP. XV k. Aug. Cilone et Libone conss.* [a. 204]

3 *Idem AA. Aeliae.* Si Pontianilla pervenit ad eam aetatem, cui legatum aut fideicommissum delatum erat, petitionem ad heredes transmisit, licet ante decesserit, quam consequeretur legatum vel fideicommissum. *PP. V k. Aug. Cilone et Libone conss.* [a. 204]

4 *Idem AA. Ammiae.* Cum uxori usus fructus fundi legatur et eius proprietas, cum liberos habuerit, nato filio statim proprietatis legati dies cedit nec quicquam obest, si is decedat. *PP. k. Aug. Antonino A. III et Geta item III conss.* [a. 208]

5 *Imp. Alexander A. Maximo.* Ex his verbis: 'do lego Aeliae Severinae filiae et Secundae[14] decem, 'quae legata accipere debebit, cum ad legitimum 'statum pervenerit', non condicio fideicommisso vel

(1) *sic M*, disiunctis *CR* (2) forte R^b, fere CR^a (3) *sic M*, accipiant *CR* (4) res R^b, per CR^a (5) et *C*, sed R^a, sed ut R^b (6) § 5 (7) exceptis *suppl.* (8) ab *C*, vel ab *R* (9) *B* 35, 14, 117 (10) *B* 44, 19, 110 *seqq.* — *Cf. Dig.* 36, 2 (11) cuiuscumque *libr* (12) s. *scr.* (13) alii R^b (14) *idem Graeci: fuisse* filiae e Secunda *Mommsen conicit.*

legato inserta, sed petitio in tempus legitimae aeta-
1 tis dilata videtur. Et ideo si Aelia Severina filia testatoris, cui legatum relictum est, die legati cedente vita functa est, ad heredem suum actionem transmisit, scilicet ut eo tempore solutio fiat, quo Severina, si rebus humanis subtracta non fuisset,
2 vicesimum quintum annum aetatis impleret. Non coeptum enim annum, sed impletum, si de emolumento relicti fideicommissi tractetur, expectandum esse prudentibus placuit. *PP. XIII k. Ian. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

6 [1]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Eusebio.* Si fideicommissum ab intestato fuerit sorori tuae relictum codicillis et, posteaquam dies fideicommissi cessit, ignorans [2] fideicommissum decessit, actionem huiusmodi adquiri [3] potuisse dissimulare non potueris, salva scilicet ab intestato succedenti quarta portione. *Supposita* [4] *k. Mai. Trallis* [5] *AA. conss.* [*a.* 293]

LIIII.[6]

UT IN POSSESSIONEM [7] LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA MITTATUR ET QUANDO SATISDARI [8] DEBET.

1 *Divus Pius Salvio.* Quoniam nihil actor amplius postulat, quam ut fideicommissi nomine satisdetur, non debet is qui iuri dicendo praeest subtiliter cognoscere, debetur nec ne fideicommissum, sed tantum decernere, ut satisdetur. *Sine die et consule.*

2 *Divus Marcus Stratonicae.* Ipsis rerum experimentis cognovimus ad publicam utilitatem pertinere, ut satisdationes, quae voluntatis defunctorum tuendae gratia in legatis, item fideicommissis inductae sunt, eorundem voluntate [9] remitti possint. quocumque enim indicio voluntatis cautio legati seu fideicommissi remitti potest. *Sine die et consule.*

3 *Impp. Severus et Antoninus AA. Symphoro.* Si postquam servandi legati seu fideicommissi gratia in possessionem inductus es, pignoris obligatio aut venditio ab herede intervenit, praecedere causam tuam, quam iure praetorio velut pignus habuisti, manifestum est. *PP. XI k. Dec. Dextro et Prisco conss.* [*a.* 196]

4 *Idem AA.* [10] *Protagorae.* Cum Artemidoram patri pupillorum tuorum heredem extitisse proponas, quamvis, ut fideicommissam hereditatem his cum moreretur restitueret, petita sit, nullam tamen adversus debitores hereditarios habent pupilli tui actio-
1 nem. Plane ut satis fideicommissorum Artemidora det, si modo testator id fieri non prohibuerit, apud suum iudicem conveni [11]. *PP. III k. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

5 *Imp. Alexander A. Paulinae.* Qui legati sive fideicommissi causa in possessionem mittuntur, non proprietatem nanciscuntur, sed ius pignoris. ut autem et post acceptum pignus satisfiat defuncti voluntati, competens iudex te adeunte providebit. *PP. III id. Aug. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Idem A. Donato.* Certa est forma iurisdictionis, qua fideicommissi servandi causa in possessionem rerum, quae in causa hereditaria sunt aut dolo malo esse desierint, is, cui legati vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur vel in proprias res heredis, si fideicommisso satis non fit post sex menses, quam peti coeperit, secundum divi Antonini patris mei constitutionem [12]. *PP. VI id. Ian. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

7 *Idem A. Proculiano.* Scire debetis fideicommissi quidem et legati satisdationem remitti posse divum Marcum [13] et divum Commodum constituisse: ut autem boni viri arbitratu is, cui usus fructus relictus est, utatur fruatur, minime satisdationem remitti testamento posse. *PP. X k. Mart. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

8 [14]*Idem* [15] *AA. et CC. Iulio et* [16] *Zenodoro.* Contra eos sive successores eorum [17], qui rem publicam administrantes per officii necessitatem civitati sub condicione relicti fideicommissi satis accipere debuerunt, quanti rei publicae interest satis acceptum non esse, dirigendam certum est actionem [18]. *Supposita VII k. Mart.* [19] *CC. conss.* [*a.* 294]

LV.[20]

DE SUIS ET LEGITIMIS LIBERIS [21] ET EX FILIA NEPOTIBUS AB INTESTATO VENIENTIBUS.

1 [22]*Impp. Severus et Antoninus AA. Crispinae.* Si fratri tuo legitima heres esse potes, centum dierum praefinitione non excluderis ad adquirendam hereditatem. *PP. III non. Nov. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aviae.* Nepotes ex diversis filiis varii numeri avo succedentes ab intestato non virilibus portionibus, sed ex [23] stirpibus succedunt. *S. III k. Mart. Hadrianopoli ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

3 *Idem AA. et CC. Frontoni.* Ut intestato defuncto filius ac nepos ex alio, qui mortis eius tempore in [24] rebus humanis non invenitur, manentes in sacris pariter succedant, evidenter lege duodecim tabularum cavetur. quod et honorarii iuris observatio sequitur. *S. XV k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Marcellae.* Intestato defuncto postumum suum heredem quam sororem licet consanguineam haberi potiorem ordo successionum lege duodecim tabularum factus nimis evidenter demonstrat. *S. VI id. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Appiano.* Si te parens, in cuius fuisti potestate, sollemniter in adoptionem dedit, cum filiis naturalibus adoptivi patris ante vel post quaesitis defuncto intestato succedere potes. *D. VI k. Ian.* [25] *Sirmi AA.* [26] *conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Posidonio.* Ex libera conceptus et servo velut spurius habetur nec ut decurionis filius, quamvis pater eius naturalis manumissus et natalibus suis restitutus hunc fuit adeptus honorem, defendi potest. *Supposita VI* [27] *id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

7 [28]*Idem AA. et CC. Aemilianae.* Filium habere suum libertus in potestate non prohibetur, cum ob praeteritum statum ex legitimis nuptiis ingenuorum exemplo filios habere liberto non sit interdictum. *S. XVI k. Mart.* [29] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Catoniae.* Apud hostes patre defuncto filia communis vobis, quo casu scientia mortis non postulatur, heres extitit sua et ad te transmisit successionem. *S. XII k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

9 [30]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Constantiano pp. Galliarum.* Si defunctus cuiuscumque sexus aut numeri reliquerit filios et ex filia diem functa cuiuscumque sexus aut

(1) *iunge* 2, 3, 21. 6, 30, 7 (2) ignorans *R*, rebus licet ign. *C*, rebus humanis licet ign. *dett.* (3) *sic R*, adquirere *C* (4) pp. 2, 3, 21. 6, 30, 7 (5) Thirallo 2, 3, 21, Thiralli 6, 30, 7 (6) *B* 44, 31 — *Cf. Dig.* 36, 3. 4 (7) possessione *libri* (8) satisdare *libri* (9) voluntatem *libri* (10) *scribi debuit* imp. Antoninus A. (11) *sic dett.*, convenit *CR* (12) *Dig.* 36, 4, 5, 16 (13) *c.* 2 *h. t.* (14) = 11, 31, 2 (15) impp. Diocletianus et Maximianus *l. gem.* (16) iulio et *l. gem.*, *om. libri* (17) sive successores eorum *om. l. gem.* (18) dirigendam actionem perspicitis *l. gem.* (19) pp. VII k. Dec. *l. gem.* (20) *B* 45, 2, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 16 (21) liberis *S*, et liberis *C*, *om. R* (22) *iunge* 6, 9, 2 (23) ex *PR*, *om. C* (24) in *dett. cum BΣ* (κ.π.), *om. CR* (25) ian. *Mommsen*, mart. *Hal.*, *om. P* (26) aa. *P*, cc. *Hal.* (27) supp. VI *Hal.*, d. IIII *P* (28) = 8, 46, 8 (29) Mai. *l. gem.* (30) = *Th.* 5, 1, 4

numeri nepotes, eius partis, quam defuncta[1] filia
superstes patri inter fratres suos fuisset habitura,
duas partes consequantur nepotes ex eadem filia,
tertia pars fratribus sororibusve eius quae defuncta
est, id est filiis filiabusque eius, de cuius bonis agi-
tur, avunculis scilicet sive materteris eorum, quorum
1 commodo legem sancimus, adcrescat. Haec ea-
dem, quae de avi materni bonis constituimus, de
aviae maternae sive etiam paternae simili aequitate
sancimus: nisi forte avi ad elogia[2] inurenda impiis
nepotibus iusta se motos[3] ratione dixerint[4] et hoc
2 fuerit legibus approbatum[5]. Non solum autem si
intestatus avus aviave defecerit, haec nepotibus quae
sancimus iura servamus, sed et si avus vel avia,
quibus huiusmodi nepotes erunt[6], testati obierint et
praeterierint nepotes aut exheredaverint, easdem[7] et
de iniusto avorum testamento et si quae filiae pote-
rant vel de re vel de lite competere[8] actiones ne-
potibus deferimus secundum iustum nostrae legis
modum, quae de parentum inofficiosis testamentis
competunt filiis. *D. v k. Mart. Mediolani Timasio
et Promoto conss.* [*a.* 389]

10 [9]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Maximo
pp.*[10] Ubi aviarum successio morte[11] interveniente
discutitur, capitis deminutio materna quaerenda non
est. tunc enim in huiusmodi hereditatibus filiorum
status aut persona spectatur, quotiens de eius bonis,
qui potestatem familiae potuit habere, tractatur.
*D. v k. Oct. Ravennae Theodosio A. VIIII et Con-
stantio III conss.* [*a.* 420]

11 [12]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad
senatum urbis Romae.* Si matre superstite filius
vel filia, qui moritur, filios dereliquerit[13], omnimodo
patri suo matrive ipso iure succedant. quod sine
dubio et de pronepotibus observandum esse cense-
mus. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et
Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

12 [14]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Quotiens
aliquis vel aliqua intestatus vel intestata mortuus
vel mortua fuerit nepotibus vel pronepotibus cuius-
cumque sexus vel deinceps aliis descendentibus de-
relictis, quibus unde liberi bonorum possessio minime
competit, et insuper ex latere quibuscumque agna-
tis, minime possint idem agnati quartam partem
hereditatis mortuae personae sibi vindicare, sed soli
descendentes ad mortui successionem vocentur. quod
tantum in futuris, non etiam praeteritis negotiis ser-
vari decernimus. *D. k. Iul.*[15] *Constantinopoli dn.
Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

LVI.[16]

AD SENATUS CONSULTUM TERTULLIANUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vivia-
nae.* Licet liberi matribus ab intestato ita demum
per se heredes existant, si fari possint, tamen matres
liberis, etiamsi infantes naturae[17] concesserint, posse
succedere nulla dubitatio est. *PP. x k. April. Ti-
beriano et Dione conss.* [*a.* 291]

2 [18]*Idem AA. et CC. Rhesae.* In successionem
filii vel filiae communis sine liberis et fratribus vel
sororibus morientis pater manumissor, quia ei sit
vetus ius servatum, matri praefertur. *S. VI id. Dec.
CC. conss.* [*a.* 294]

3 *Imp. Constantinus A. Catulino proconsuli*[19]
Africae. Matres, quae puberes amiserunt filios,
licet impuberibus eis tutores non petierunt, prae-
scriptione non petiti tutoris ad excludendam eorum
successionem minime debere praescribi certum est.
*D. VI k. Aug. Constantino A. IIII et Licinio IIII
conss.*[20] [*a.* 315]

4 [21]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius
AAA. Eutropio pp.* Si qua mulier nequaquam re-
ligionem priori viro, ex quo filios seu filias non
habet, nuptiarum festinatione praestiterit, ex iure
quidem notissimo sit infamis, nisi huiusmodi macu-
1 lam imperiale beneficium ei remittat. Sin autem
ei filii erunt seu filiae et impetraverit indulgentiam,
infamiae abolitionem permittimus et ceterarum poe-
narum antiquationem, si facultatum omnium, quae
fuerint tempore nuptiarum, medietatem filio filiaeve,
filiis[22] seu filiabus donaverit, quos habebat ex viro
priore susceptos, pure scilicet et omni donationis
sollemnitate completa nec retento quidem usu fructu.
2 Quem quidem semissem si duobus filiis seu filia-
bus pluribusve donaverit et sorte fatali unus vel
una, seu alius vel alia ex isdem intestatus vel in-
testata obierit, semper ad superstites fratres vel so-
3 rores volumus pertinere. Sin autem universae
vel universi intestati diem obierint durae fortunae
ad matrem solacia ex integro revertantur, ita scili-
cet, ut hunc semissem, quem filiis seu filiabus do-
naverat, intestato diem filiis seu filiabus obeuntibus
rursus ipsa separatim ab ultimi filii vel filiae here-
ditate praesumat. *PP. XV k. Ian.*[23] *Gratiano V et
Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

5 [24]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad
senatum urbis Romae.*[25] Mater, quae defuncto filio
filiave sine liberis[26] ex testamento vel ab intestato
succedit, si matrimonium secundum post mortem
filii vel filiae non contraxerit, omnia filii morte de-
1 lata[27] pleno iure conquirat. Sin vero alterius
elegerit coniugium mariti, extrinsecus quidem quae-
sita filio filiaeve simili firmitate possideat, rerum
vero paternarum defuncti solo usu fructu humani-
tatis contemplatione potiatur, proprietatem sorori
et[28] fratribus transmissura defuncti. *D. VIII id.
Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II
AA. conss.* [*a.* 426]

6 [29]*Idem AA. Florentio pp.* Omnem matri sive
ab intestato sive iure substitutionis, si filius impubes
moritur, denegandam volumus successionem, si ea
legitima liberorum tutela suscepta ad secundas contra
sacramentum praestitum adspiraverit nuptias, ante-
quam ei tutorem alium fecerit ordinari eique quod
debetur ex ratione tutelae gestae persolverit. *D. VI
id. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo
conss.* [*a.* 439]

7 [30]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quis vel
si qua matre superstite et fratre vel legitimo vel
sola cognationis iura habente intestatus vel intestata
decesserit, non excludi a filii successione matrem,
sed una cum fratre mortui vel mortuae, si superstes

---

(1) defuncti *Th.* (2) avi ad elogia *Mommsen*, avia de-logia C^a *cum libris Th.*, avia elogia C^b (3) se motos *scripsi*, semotos CR^a, semotis R^b, semotos *vel* semotus *libri Th.* (4) monstraverint *Th.* (5) et hoc f. l. appr. *om. Th.* (6) erant *Th.* (7) easdem C^a, eos-dem *Th.*, eadem C^bR (8) et si ... competere *firmat Th.*, *delet Mommsen* (9) = *Th.* 5, 1, 6 (10) pu. *Th.* (11) occasu *Th.* (12) = *Th.* 5, 1, 8: *iungendae sunt* 6, 30, 18. 6, 56, 5. 6, 60, 3. 6, 61, 1. 8, 55, 9. *Th.* 4, 1, 1. 8, 18, 10, *fortasse etiam* 1, 14, 2. 3. 1, 19. 7. 1, 22, 5. *Th.* 1, 4, 3 (13) si vero filius, qui moritur, filium vel filiam derelinquit *Th.* (14) *iunge* 6, 56, 7. 8, 58, 2 (15) Iun. *cum* 6, 56, 7. 8, 58, 2 *scr.* (16) *B* 45, 1, 36 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 17 *Inst.* 3, 3 (17) *sic* R^b, na-tura CR^a (18) *fortasse iungenda est* 8, 44, 29 (19) *sic edd.*, praefecto *SP*, pp. *CR* (20) IIII et lic. IIII conss. *scripsi*, VII et constante coss. (= *a.* 354) *Hal.*, *om. PL: Catulinus proc. Afr. fuit a.* 315—318 (21) *pr.* = 5, 9, 1 *fortasse iungendae sunt* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur*, *ut in subscriptione* Iul. *pro* Ian. *ponatur* (22) filiaeve filiis *dett. cum B* (κ. π.), filiae filiisve *C*, filiaeve *R* (23) *cf. not.* 21 (24) = *Th.* 5, 1, 8: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (25) urbis romae *Th.*, *om. libri* (26) *sic* P^a *cum* *BΣ* (κ. π.), filiaeve sine lib. P^bCR, sine lib. filiave *Th.* (27) filii m. delata *Th. cum BΣ* (κ. π.), filii seu filiae m. delata vel derelicta *libri* (28) so-rori et *tuentur Graeci*, *om. Th.* (29) = *Nov. Theod.* 11: *iunge* 6, 58, 10 (30) *iunge* 6, 55, 12. 8, 58, 2

vel filius vel privignus ipsius sit, ad eam pervenire ad similitudinem sororum mortui vel mortuae: ita tamen, ut, si quidem solae sorores agnatae vel cognatae et mater defuncti vel defunctae supersint[1], pro veterum legum tenore dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant: sin vero matre superstite et fratre vel fratribus solis vel etiam cum sororibus intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur eius hereditas nec liceat matri occasione sororum mortui vel mortuae ampliorem partem sibi vindicare, quam rata portio capitum exigit: patruo scilicet mortui vel mortuae eius[2] filio vel nepote nullum ius ad eius hereditatem matre herede existente habentibus nec ex veteribus legibus vel ex constitutionibus partem matris minui.
1 Sin autem defuncta persona non solum matrem et fratres et sorores superstites habeat, sed etiam patrem, si quidem sui iuris decessit, quia patris persona interveniens matris iura superare videtur, omnibus pio animo providentes sancimus fratres quidem et sorores mortuae personae ad successionem proprietatis solos pro virili parte vocari, patri autem et matri usus fructus totius successionis bessem[3] competere aequa lance inter patrem et matrem dividendum, reliqua parte usus fructus apud fratres et
2 sorores remanente. Sin vero defuncta persona in sacris patris constituta decesserit, pater quidem usum fructum, quem et vivente filio habebat, detineat donec vivat incorruptum, mater autem, quia hunc usum fructum habere vivente patre non potest totum apud patrem constitutum, una cum fratribus defunctae personae ad proprietatem vocetur, scilicet cum sororibus sola in dimidiam, cum fratribus vel promiscui generis secundum supra scriptam distri-
3 butionem in virilem portionem. Omnibus videlicet, quae de mulieribus ad secundas nuptias migrantibus sancita sunt, in[4] suo statu durantibus. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

LVII.[5]

AD SENATUS CONSULTUM ORFITIANUM.

1 *Imp. Alexander A. Euangelo.* Si intestatae mulieris consanguinei existant et[6] mater et filia, ad solam filiam ex senatus consulto Orfitiano hereditas pertinet. *PP. XV k. Febr. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Metrodorae.* Non pro numero superstitum mortis matris tempore, sed succedentium materna scinditur
1 hereditas. Quapropter si mater vestra te et uno fratre emancipatis, duobus autem aliis in patria positis potestate superstitibus diem functa est et hi, qui in potestate patris fuerant, priusquam maternam hereditatem sibi quaererent, rebus humanis exempti sunt, inter duos tantum viriles non ambigitur factas portiones. *S. VII k. April. Sirmi AA. conss.*[7] [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Iulianae.* Matri intestatae defunctae secundum Orfitianum senatus consultum citra bonorum possessionem filia pro herede gerendo succedere non prohibetur. *S. XII k. Nov. AA. conss.*[7] [*a.* 293]

4 [8]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hilarianum pp.* Quotiens de emancipati filii filiaeve successione tractatur, filiis ex his genitis[9] deferatur intacta pro solido successio neque ulla defunctae[10] patri matrique concedatur intestatae successionis hereditas. *D. XI*[11] *k. Mart. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

5 [12]*Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Si qua illustris mulier filium ex iustis nuptiis procreaverit et alterum spurium habuerit, cui pater incertus sit, quemadmodum res maternae ad eos perveniant, sive tantummodo ad liberos iustos sive et ad spurios, du-
1 bitabatur. Sancimus itaque, ut neque ex testamento neque ab intestato neque a liberalitate inter vivos habita iustis liberis existentibus aliquid penitus ab illustribus matribus ad spurios perveniat, cum in mulieribus ingenuis et illustribus, quibus castitatis observatio praecipuum debitum est, et nominari spurios satis iniuriosum, satis acerbum et nostris temporibus indignum esse iudicamus et hanc legem ipsi pudicitiae, quam semper colendam cense-
2 mus, merito dedicamus. Sin autem concubina liberae condicionis constituta filium vel filiam ex licita consuetudine ad hominem liberum habita procreaverit, eos etiam cum legitimis liberis ad materna venire bona, quae ea[13] iure legitimo et in suo patrimonio possidet, nulla invidia est. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

6 [14]*Idem A. Iuliano pp.* Quidam ancillae suae per fideicommissum libertatem reliquit, eo autem, a quo libertas relicta est, moram in libertate praestanda faciente peperit ancilla. et esse quidem ingenuum puerum vel puellam, qui post moram nati sunt, omnes veteris iuris auctores consentiunt, dubitabatur autem inter eos, si matri morienti potest
1 succedere. Huiusmodi itaque dubitationem eorum decidentes ulterius eam procedere non patimur, sed sancimus eandem matris progeniem heredem ab intestato posse ei existere, salvo iure legitimo ex auctoritate senatus consulti Orfitiani proli servando et tam matre ex senatus consulto Tertulliano quam prole ex Orfitiano senatus consulto invicem ad suas hereditates venientibus. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

LVIII.[15]

DE LEGITIMIS HEREDIBUS[16].

1 *Imp. Alexander A. Cassio et Hermionae.* In successione titulo consanguinitatis vel in bonorum possessione, quae proximitatis nomine competit, tam fratres quam sorores pari iure esse, licet non eadem matre susceptae sunt, ius certum est. nec huic derogatur, quod amitas vestras ab avo vestro dotatas fuisse proponitis. *PP. non. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem*[17] *A. Tatianae et aliis.* Si eius, quae vos heredes instituit, patri non quaesistis hereditatem posteaque mortuo patre ac repudiata eius hereditate defunctae successionem agnovistis, ea, quae bonorum sunt defunctae, ab his separari, quae patris vestri fuerunt, praeses provinciae non ignorabit. *PP. VI id. April. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Imp. Decius A. Asclepiodotae.* Consanguinitatis iure et feminas ad intestatorum successionem
1 admitti posse explorati iuris est. Proinde cum

(1) *sic dett.*, subessent *CR* (2) eiusve *scr.* (3) *sic dett.*, posse *CR^a*, pro besse *R^b* (4) in *dett.*, *om. CR* (5) *B* 45, 1, 40 *seqq.* — *Cf. Dig.* 38, 17 *Inst.* 3, 4 (6) et *M^a cum B Σ* (*x. π.*), *om. CRM^b* (7) CC. conss. (*a.* 294) *Mommsen* (8) = *Th.* 5, 1, 3 (9) quotiens de emancipatae filiae succ. tr., filiis ex ea genitis *cum Th. scr.* (10) *sic C cum Th.*, defuncti *P*, defuncti vel defunctae *R* (11) XI *Th.*, XV *Hal.*, *om. P* (12) *iunge* 5, 27, 10 (13) ea *P^b cum' B* (*x. π.*), ex *C*, *om. P^aR* (14) *iunge* 7, 4, 15. 16 (15) *B* 45, 1, 45—48 — *Cf. Dig.* 38, 16

(16) *ad finem libri sexti L^b inter alia supplevit haec:* lib. VI tit. de legitimis heredibus. Idem a. et cc. Inter eos, qui de inlicita vel incerta procreatione nati sunt, nulla est successio vel hereditatis petitio, nisi ab eisdem relictum vel concessum aliquo modo inter se doceatur. *Galgosianam legem esse alii libri dicunt: haustam autem esse ex lege Liutprandi* (*Lombarda* 2, 8, 6) *vidit Merkel apud Savigny Geschichte des Röm. Rechts* 4, 575: *inscriptio suppleta videtur ex c.* 4—9 *h. t.*, *ad quas in margine olim adscripta fuerit* (17) *scribi debuit* imp. Gordianus

fratris tui intestato[1] mortui ad te consanguinitatis iure hereditas pertineat, nulla ratione alterius fratris tui filii ad eandem successionem adspirare desiderant: nam et cessante iure agnationis in persona omnium praetorii[2] iuris beneficio ad te potius, quae secundum gradum obtines, hereditas pertinet quam ad fratris tui filios, qui tertio gradu constituti sunt. *PP. II non. Dec. Decio A. et Grato conss.* [*a.* 250]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Caecilio.* Si aut nullum testamentum nepos patrui tui ordinavit aut intra quattuordecim annos constitutus fecit et agnationis iure successio eius tibi delata est, etiam citra bonorum possessionis subsidium legitimo iure subnixus es. *PP. id. Iul. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

5 *Idem AA. et CC. Cyrillae.* Ad intestati successionem agnationis iure quam proximitatis venientes haberi potiores certum est. *Supposita*[3] *XVI k. Iul.*[4] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

6 [5]*Idem AA. et CC. Claudianae.* Defuncto, suis extantibus heredibus et abstinentibus vel repudiantibus hereditatem, frater iure consanguinitatis succedere potest. *S. prid. k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Ammiano.* Patruo ac materterae[6] tertio constitutis gradu non pariter intestati successio defertur, sed patris frater agnationis iure sorori[7] matris anteponitur. *S. XVII*[8] *k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Silano.* Si his, de quorum successione agitur, apud hostes defunctis secundum legis Corneliae beneficium iure agnationis adita hereditate vel petita bonorum possessione successisti, substantiam eorum vindicare non prohiberis. *S. non. Iul. Sirmi AA.*[9] *conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Damagorae.* In successione intestatae sororem quam avum maternum haberi potiorem non ambigitur. *S. VI k. Iul. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Sciant, qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto eius patre tutorem ei secundum leges non petierint intra annum, omnem eis sive ab intestato sive iure substitutionis successionem eius, si impubes moritur, denegandam. *D. VI id. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

11 [11]*Imp. Anastasius A. Constantino pp.* Si ab eo, qui ex sacro rescripto secundum nostram constitutionem[12] fieri postulaverit emancipationem liberorum, petitum sit, quatenus ei, qui emancipandus emancipandave est, minime legitima iura per emancipationem extinguantur, eadem iura tam emancipato vel emancipatae contra personas alias hoc modo sibi coniunctas quam aliis itidem contra eum vel eam in hereditatibus vel successionibus et tutelis nec non ceteris serventur intacta[13]. *D. XV k. Aug. Constantinopoli Probo et Avieno iuniore conss.* [*a.* 502]

12 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Si maior quinquagenaria partum ediderit, si debet huiusmodi suboles suo patri sua constitui et hereditatem eius nancisci, a Caesariana advocatione interrogati sumus.
1 Et[14] sancimus, licet mirabilis huiusmodi partus invenitur et raro contingit, nihil tamen eorum, quae probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui, sed omne ius, quod ex quacumque lege liberis praestitum est, hoc merum atque immutilatum huiusmodi filiis vel filiabus servari in omnibus successio-
2 nibus sive ex testamento sive ab intestato. Et summatim non absimiles aliis fiant, quos similes natura effecit[15], maxime cum et anteriore nostra lege[16] huiusmodi nuptias permisimus, impares eas videri minime concedentes. *D. IIX*[17] *k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo*[18]. [*a.* 532]

13 [19]*Idem A. Iohanni pp.* De emancipatis filiis, qui sacro rescripto patribus impertito hoc a suis genitoribus meruerunt, dubitatum est. cum enim Anastasiana lex[20] iura fratribus legitima noscitur servare, si quis ex his sine testamento et liberis decesserit, utrumne ad fratrem vel sororem eius successio devolvatur an ad superstitem patrem, dubi-
1 tabatur. Huiusmodi dubitationem compendioso responso duximus esse finiendam ideoque sancimus ad similitudinem maternarum rerum aliarumque, de[21] quibus a nobis iam lex posita est[22], et[23] huiusmodi hereditatem iure quidem dominii ad fratres vel sorores pervenire in totum, usum fructum autem eius patri totum[24], sive torum priorem servaverit sive ad secundas migraverit nuptias, adquiri, sive per sacrum oraculum emancipatio procedat sive alio legitimo
2 modo a sacris paternis fuerint absoluti. Cum enim et pater utitur usu fructu et votum eius est ad alios filios suas res pervenire, quapropter, cum ex lege Anastasiana in alium articulum fratribus prospectum est, non[25] a nobis in hac specie plenius eis subvenitur, ut pater habeat usum fructum, fratres autem vel sorores dominium rerum relictarum?
3 Exceptis maternis rebus, in quibus, si ex[26] eadem matre fratres vel sorores sunt, eos solos vocari oportet: sin autem non supersint, tunc ad similitudinem aliarum rerum in totam fraternitatem dominium earum cedere, ut sit apertissimus in omnibus tractatus et non per differentiam personarum vel rerum vacillare noscatur. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[27] [*a.* 531]

14 *Idem A. Iohanni pp.* Lege duodecim tabularum bene Romano generi prospectum est, quae unam consonantiam tam in maribus quam in feminis legitimis et in eorum successionibus nec non libertis observandam esse existimavit, nullo discrimine in successionibus habito, cum natura utrumque corpus edidit, ut maneat suis vicibus[28] immortale et alterum alterius auxilio egeat, ut uno semoto
1 et alterum corrumpatur. Sed posteritas, dum nimia utitur subtilitate, non piam induxit differentiam, sicut Iulius Paulus in ipso principio libri singularis, quem ad senatus consultum Tertullianum
2 fecit, apertissime docuit. Qui[29] enim ferendum est ab intestato successionibus suas quidem filias ad similitudinem masculae subolis in parentis vocari successionem et iterum germanas iure consanguinitatis eandem sibi vindicare praerogativam, deinceps autem legitimas feminarum personas, si iura consanguinitatis non possident, a successione legitima repelli, cum maribus eadem successio pateat?
3 Quare enim patris soror non ad successionem filii fratris sui una cum masculis vocatur, sed aliud ius in amita, aliud in patruis observatur? vel qua ratione fratris filius ad successionem patrui vocatur, germana autem eius ab eadem successione recludi-
4 tur? Huiusmodi itaque legis antiquae reverentiam et nos anteponi novitati legis censemus et sancimus omnes legitimas personas, id est per virilem sexum descendentes, sive masculini sive feminini

(1) *sic R*, intestati *C* (2) *sic dett.*, praetoris *CR* (3) *s. scr.* (4) Ian. *Mommsen* (5) *iunge* 6, 31, 5 (6) *sic edd.*, de *ins. libri* (7) *sic dett.*, sororis *CR* (8) XVI *Mommsen* (9) CC. *Mommsen* (10) = *Nov. Theod.* 11: *iunge* 6, 56, 6. 8, 14, 6 (11) *iunge* 6, 20, 18. 8, 48, 5 (12) 8, 48, 5 (13) *post* intacta *edd. addunt* collationibus tamen ab his secundum ea quae super emancipatis statuta sunt, quotiens talis casus emerserit, utpote peracta emancipatione faciendis, *inserta videlicet ex* 6, 20, 18 *contra libros et BΣ (κ. π.), praeterea contraria legis sententiae, ut docet adnotatio Thalelaei (BΣ)* (14) sumus et *om. BΣ (κ. π.)* (15) *sic dett.* cum *BΣ (κ. π.)*, similis natura efficit *CR* (16) 5, 4, 27 (17) XV *scr.* (18) anno secundo *del.* (19) *iunge* 8, 47, 11. 8, 48, 6 (20) *cf. ad* 5, 70, 5 (21) de *CR*, de his *P* (22) 6, 59, 11 (23) et *C*, *om. PR* (24) ad totum *PCR*^{a}, in totum *R*^{b} (25) non *P*^{t}*R*^{a}, nunc *P*^{v}*CR*^{b} (26) ex *P*^{b}, *om. P*^{a}*CR*^{a}, de *R*^{b} (27) *sic P*, anno secundo *addit Hal.* (28) *sic R*^{b}, civibus *CR*^{a} (29) qui *Mommsen*, cui *libri*

generis sint, simili modo ad iura successionis legitimae ad successionem intestatorum[1] vocari secundum gradus sui praerogativam non ideo excludendas, quia consanguinitatis iura secundum germanae
5 observationem non habent. Cum enim unius sanguinis iura remanent per virilem sexum incorrupta, quare naturae offendimus et legitimo iuri derogamus? cum et aliam maximam iniuriam res in se continet plerisque quasi vulnus intestinum incognitum. cum enim ad earum mulierum successionem masculi iure agnationis vocantur, quis patiatur earum quidem hereditatem ad eos legitimo iure deferri, ipsas vero neque invicem sibi neque masculis posse eodem iure succedere, sed propter hoc solum puniri, quod feminae natae sunt, et paterno vitio (si hoc vitium est) prolem innocentem gravari?
6 (1) In his igitur casibus legem duodecim tabularum sequentes et novum ius novissimo iure corrigentes etiam unum gradum pietatis intuitu transferri ab iure cognationis in legitimam volumus successionem, ut non solum fratris filius et filia secundum quod iam definivimus ad successionem patrui sui vocentur, sed etiam germanae consanguineae vel sororis uterinae filius et filia soli et non deinceps personae una cum his ad iura avunculi sui perveniant, et mortuo eo, qui patruus quidem est fratris sui filiis, avunculus autem sororis suae suboli, simili modo ab utroque latere succedatur, tamquam si omnes legitimo iure veniant[2], scilicet ubi frater et soror superstites non sunt. his etenim personis praecedentibus et hereditatem admittentibus ceteri gradus remanent
7 penitus semoti. Illo procul dubio observando, ut successio non ad stirpes, sed in capita dividatur et is gradus in ordinem legitimum transferatur: ceteris omnibus successionibus secundum ius usque ad praesens tempus observatum in suo statu manenti-
8 bus. Si qui autem casus iam evenerunt, secundum quod pristina iura volebant, eorum fiat distributio. *D. v k. Dec. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

15 *Idem A. Iohanni pp.* Meminimus antea divinam promulgasse constitutionem[3], per quam ad vestigia legis duodecim tabularum totam progeniem ex legitima subole descendentem sive masculinam sive femininam legitimo iure hereditatem adipisci sanximus, ut, quemadmodum ipsis a legitimis succeditur, ita et ipsae legitimarum personarum am-
1 plectantur successionem. In qua constitutione unum gradum ex cognatis in ius legitimum reduximus, id est germanae filios et filias et sororis uterinae filios ac filias: quam constitutionem in suo robore permanere censemus, cum et in nostris insti-
1a tutionibus[4] tenor eius a nobis relatus est. Sed subtiliore tractatu habito necessarium duximus, et si quid ex praetoria iurisdictione frugi inventum est, et hoc cum perfectissima definitione posito
1b (1) nostras leges ampliari. Cum igitur praetor filium emancipatum, licet subtili iure capite fuerat deminutus, attamen in patris successione sine ulla deminutione vocare manifestissimus est, non eodem autem iure ad fratrum suorum successionem ab eo vocabatur, sed nec filii eius iure legitimo suis patruis succedebant, necessarium duximus hoc primum corrigere et legem Anastasianam[5] iusto incremento perfectam ostendere, ut emancipatus filius et filia non solum in[6] paternis bonis ad suorum similitudinem succedant, sed etiam in fratrum vel sororum suarum successione, sive omnes emancipati sint sive permixti sui cum emancipatis[7], aequo iure invicem sibi succedant et non secundum legem Anastasianam parte aliqua deminuta. et haec quidem de filiis emancipatis sancire bellissimum nobis visum
2 est. Sed nec fratrem vel sororem uterinos concedimus in cognationis loco relinqui. cum enim tam proximo gradu sunt, merito eos sine ulla differentia, tamquam si consanguinei fuerant, cum legitimis fratribus et sororibus vocandos esse sancimus, ut secundo gradu constituti et legitima successione digni reperti aliis omnibus, qui sunt ulterioris gradus, licet legitimi sint, praecellant. et haec quidem de secundi gradus successione satis abundeque nobis
3 cum summa utilitate disposita sunt. Cum autem tertio gradui ex transversa linea fuerit locus, ubi patruis et filiis fratrum et sororum locum antiquitas dedicavit, una cum illis tam emancipati fratris quam emancipatae sororis filium tantummodo et filiam, sive emancipatos sive suos patribus constitutos, et neminem alium ulterius, nec non fratris uterini et sororis germanae vel uterinae filium et filiam tantummodo ex legitima linea invicem vocari censemus, sicut iam sanximus[8], ut omnes, qui vel ab antiquo iure vel a nostra liberalitate in legitimorum quidem positi sunt praerogativa, eodem autem
3a tertio gradu sunt, simili iure vocentur. Successionis videlicet iure et in hac parte servando, ut, si qui ex secundo gradu vocati renuntiaverint hereditati et noluerint eam adire nullusque alius sit in secundo gradu, qui succedere et potest et vult, tunc hi, quos praesenti lege enumeravimus ex tertio gradu,
3b in locum recusantium succedant. Illo etiam observando, ut successio non ad stirpes, sed in capita dividatur: ceteris omnibus successionibus secundum ius usque ad praesens tempus observatum procedentibus et nullo ex cognatis supra memoratos gradus ad iuris agnaticii formam redigendo, sed suum ordinem suamque proximitatem tenente incorruptam.
4 Quas autem personas ex iure cognationis in legitimas successiones transveximus, eas et tutelae gravamini vicissim supponimus, scilicet si et masculi sint et perfectae aetatis secundum nostrae constitutionis tenorem, ut non solum lucrum sentiant, sed
5 etiam gravamini subiugentur. Si qui autem casus iam evenerunt et per iudicialem sententiam vel amicalem transactionem sopiti sunt, nullam sentiant ex hac lege retractationem. *D. id. Oct. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. IIII et Paulino vc. conss.* [*a.* 534]

LVIIII.[9]

COMMUNIA DE SUCCESSIONIBUS.

1 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Varianae.* Scire debuisti fratre emancipato potiorem eam quae in familia mansit in alterius emancipati bonis non haberi, sed eos pariter, si sollemniter petierint bonorum possessionem, succedere. *S. xv k. Iun. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

2 *Idem AA. et CC. Apollinario.* Si pater tuus propiori[11] sobrino tuo agnato constituto et intestato defuncto iure civili adita hereditate, vel hoc ab initio non interveniente sive capitis deminutione perempto sollemniter bonorum possessione admissa successit ac tibi patris tui quaesita hereditas est, adire praesidem provinciae debes ac tutorem eius de tutela convenire. *D. XIIII k. Iun. Veronae*[12] *AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Ulpianae.* Vitrico privigni successionem intestati civili vel honorario iure non deberi certissimum est. *S. xv k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

4 [13]*Idem AA. et CC. Aurelio*[14] *Asterio.* Servus

(1) ad successionem intestatorum *del.* (2) *sic* R^b, veniebant *C*, veniebat R^a (3) *c.* 14 *h. t.* (4) *Inst.* 3, 2, 4 (5) *cf. ad* 5, 70, 5 (6) in *om. libri* (7) sive omnes emancipati sint sive permixti sui cum emancipatis *M*, sive omnes sui sive omnes emancipati sint *C*, sive omnes emancipati sint R^a, sive omnes sui sive omnes emancipati sive permixtim sint R^b (8) *c.* 14 § 6 *h. t.*

(9) *B* 45, 1, 50 *seqq.* (10) *c.* 1 *collocari debuit post c.* 5, *nisi potius Iustiniani legerint* s. xv k. Iun. Sirmi AA. conss., *olim autem fuerit* Ian. *pro* Iun. (11) *sic dett. cum B*, proprio C^a, propriori C^bR (12) Beroeae *Mommsen* (13) *iunge* 3, 31, 8. 7, 16, 27 *Consultatio* 6, 18 (14) aurelio *Consultatio, om. libri*

successores habere non potest. *D. non.*[1] *April.*[2] *CC. conss.* [*a.* 294]

5 *Idem AA. et CC. Iustinae.* Amitae, cui successisse filios suos proponis, hereditatem tuo nomine
1 non recte petis. Sed quoniam hos etiam intestatos diem functos adseveras, si quidem hi, quos privignos eiusdem amitae dicis, eorum consanguinei fuerint fratres, tam agnationis quam cognationis iure secundo gradu constitutos tibi praeferri non ambigitur. nam si amitini tui alio etiam patre nati[3] numquam[4] eorum matri privigni sunt, admisisse te bonorum possessionem probans eorum vindica successionem. *S. XII k. Mart.*[5] *CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Publiciano.* Avunculo priori, qui est in tertio gradu, quam consobrino, qui sequentem occupat, deferri successionem intestati certi iuris est. *Suppos.*[6] *k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Nicolao.* Adfinitatis iure nulla successio promittitur. *D. prid. non. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Iustae.* Antequam scriptus cuiuscumque portionis capax repudiet hereditatem vel alia ratione quaerendae facultatem amittat, ei qui testamentum reliquit intestato nemo succedit. igitur perspicis, quod testamentariae successionis spe durante intestati bona defuncti non recte vindicentur. *S. VI id. Mart.*[7] *Retiariae CC. conss.* [*a.* 294]

9 [8]*Idem AA. et CC. Sopatro.* Ancillae dominus liberi hominis, cum quo contubernium haec habuit, per hanc commixtionem successionem vindicare non potest. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Danuvio.* Nutritoribus hoc nomine nec civili nec honorario iure defertur hereditas. *S. VI k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Sancimus, quemadmodum de his rebus, quae liberis in sacris constitutis ex occasione maritali adquisitae sunt, certus ordo destinatus est, ut, si quis ex his ab hac luce fuerit subtractus, pars eius, quam lucratus est, ad eius liberos vel nepotes vel pronepotes concedat, quibus non extantibus ad fratres suos ex eodem matrimonio progenitos vel, si etiam[9] non supersint, ad fratres ex aliis nuptiis procreatos, cumque nemo eorum fuerit relictus, tunc ad patrem perveniat[10]: ita et de his, quae materna linea per quascumque occasiones[11] vel inter vivos vel per ultimas dispositiones vel ab intestato descendunt, similis ordo servetur, primo in filii vel filiae successione posteritate eius vocanda eaque non inventa fraterno consortio eiusdem vel alieni matrimonii secundum praedictum ordinem arcessito, tunc ad ultimum locum pater a legibus conclametur et sui filii non gratam hereditatem relictam, sed triste lu-
1 crum sibi lugeat adquisitum. In omnibus videlicet casibus, in superstite subole liberorum et fratribus adhuc viventibus, qui ad hereditatem defuncti patrem antecedunt, usu fructu rerum, quarum dominium ad eos pervenit, apud parentes remansuro. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LX.[12]

DE BONIS MATERNIS ET MATERNI GENERIS.

1 [13]*Imp. Constantinus A. consulibus praetoribus tribunis plebis senatui salutem*[14]. Res, quae ex matris successione[15] fuerint ad filios devolutae, ita sint in parentum potestate, ut fruendi dumtaxat habeant facultatem, dominio videlicet earum ad liberos
1 pertinente. Parentes autem, penes quos maternarum rerum utendi fruendique tantum[16] potestas est, omnem debent tuendae rei diligentiam adhibere et quod iure filiis debetur in examine per se vel per procuratorem[17] poscere et sumptus ex fructibus impigre facere et litem inferentibus resistere atque ita omnia agere, tamquam solidum perfectumque dominium et personam gerant legitimam, ita ut, si quando rem alienare voluerint, emptor vel is cui res donatur observet, ne quam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat vel
2 ignorans. Docere enim pater debet proprii iuris eam rem esse, quam donat aut distrahit: et emptori, si velit, fideiussorem licebit accipere, quia nullam poterit praescriptionem opponere filiis quandoque rem suam vindicantibus. *D. XV k. Aug. Aquileia recitata apud Vettium Rufinum pu. in senatu non. Sept. Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

2 [18]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Florentino pu.*[19] Quidquid avus avia, proavus proavia ex materna linea venientes[20] nepoti nepti pronepoti pronepti testamento fideicommisso legato donatione vel alio quolibet titulo largitionis vel etiam intestati successione contulerint, pater filio filiaeve integra illibataque custodiat, ut vendere donare relinquere alteri obligare, sicut nec materna bona[21], non possit usu fructu dumtaxat ad eum pertinente, ita[22] ut, quemadmodum ipse super his licentiam totius potestatis amittit, [23]defuncto eo filio filiaeve praecipua computentur nec ab illis[24], qui ex patre sunt coheredes[25], vindicentur. *D. id. Oct. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

3 [26]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum urbis Romae.* Si viva matre emancipati sunt filii et postea mater decesserit, quoniam[27] omni commodo destituitur pater nec retinet usum fructum, viriles ei inter filios, sive unus seu plures sunt, usus
1 fructus tribuimus portiones[28]. Si vero mulier moriens alios ex filiis emancipatos a patre, alios in patria potestate dimiserit, in[29] casu dispari utitur maritus defunctae beneficio, quod casui[30] utrique praescripsimus[31], id est circa eorum quidem portionem, quos adhuc in sacris retinet, usum fructum ex legum auctoritate retinebit et praemium delatae, cum volet, emancipationis accipiet, in eorum vero parte, quos exisse de potestate viva matre constiterit, usum fructum virilis inter eos portionis secundum prae-
2 scripta percipiet. In nepotibus etiam vel neptibus hoc observandum esse censemus, ut maritus, qui uxore mortua, non extantibus filiis, cum solis nepotibus vel neptibus ex hac lege ad emolumentum vocandus est, si unus vel una pluresve nepotes ex filio uno vel pluribus, qui in potestate defecerunt, procreati sunt, hoc iure utatur, quod de filiis con-
2a stitutum est. Nam licet hoc novum praesens lex constituat in nepotes, non est tamen ab re, ut in hoc casu deteriores esse nepotibus filii non si-
2b nantur. Habeat igitur avus veniens cum nepotibus in potestate durantibus usum fructum bonorum omnium, quae ex defunctae aviae successione
2c delata sunt. Cum vero his quoque libertatem emancipatione largitur, similiter et ab ipsis, sicut de

(1) d. III k. *leges iungendae* (2) Sirmio *ins. Consult.* (3) *sic C*, amiti tui etiam alio p. nati *R^a*, amitinis tuis etiam alio p. natis *R^b* (4) numquam] neque hi *Mommsen* (*hi scilicet, quos qui supplicavit privignos eiusdem amitae dixit*) (5) Mai. *Mommsen* (6) s. *scr.* (7) Oct. *Mommsen* (8) *iunge* 3, 32, 28 (9) hi *ins.* (10) *sic dett.*, pervenit *CR* (11) *sic scripsi:* per quacumque occasione sunt *CR*, per quamcumque occasionem sunt (sunt *del.* *M^b*) *M* (12) *B* 45, 4 (13) = *Th.* 8, 18, 1 (14) dicit *addit Th.* (15) *sic Th. cum B*, sive ex testamento sive ab intestato (sive ab int. *om.* *R^a*) *ins. PCR* (16) tantum *om. Th.* (17) per se vel per proc. *om. Th.*, *habent B* (18) = *Th.* 8, 18, 7 (19) pu. *Th.*, pp. *libri* (20) ex mat. l. venientes *om. Th.*, *habent B* (21) sicut n. m. bona *om. Th.*, *habent B* (22) ita *om. Th.*, *firmant B* (23) ita *ins. Th. cum B* (24) illis *PR Th.*, ullis *C cum B* (κ. π.) (25) *sic PR cum B* (κ. π.), coheredibus *C*, consortibus *Th.* (26) = *Th.* 8, 18, 9: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (27) sin vero viva m. em. s. filii, tum demum quia *Th.* (28) *sic* *P^bR^b* *Th.*, porcionem *P^a*, portionis *CR^a*: *olim fuisse* virilis ... usum fructum tr. portionis *conicit Mommsen* (29) in *C Th.*, in hoc *PR* (30) *sic Th.*, quo casu *libri* (31) praescribimus *Th.*

filiis constitutum est, praemium[1] manumissionis accipiat, vel si ex pluribus alteros manumittit alteros retinet, ex parte manumissorum legitimum praemium[2], ex parte vero in potestate manentium reti-
3 neat usum fructum. Quod si nepotes sint neptesve aut ex emancipato filio aut ex filia procreati aut ab ipso avia vivente sacris dimissi, idem avus virilis cum ipsis portionis habeat usum fructum. si vero ex nepotibus neptibusve tempore, quo in aviae successionem vocantur, alii in avi sunt potestate, id est mariti defunctae, alii sui iuris sint, circa personam quidem eorum, qui in potestate consistunt, et in usu fructu consequendo et in emancipationis praemio[3] conquirendo ratio supra dicta servetur: in his vero, qui sui iuris sunt, facultas capiendi usus
4 fructus virilis inter eos portionis habeatur. Eadem autem et de pronepotibus sexus utriusque sancimus, manente definitione, quae de singulis sancita est, si filii sint pariter ac nepotes. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [a. 426]

4 *Imp. Leo A. Callicrati pp. per Illyricum.* Omnem ambiguitatis confusionem amputantes hac liquida et compendiosa lege sancimus circa usum fructum maternarum rerum nullam esse differentiam, sive in priore matrimonio pater, ex quo filios habuit, permanere voluerit sive novercam filiis superduxerit: legibus, quae de maternis bonis latae sunt, suam
1 habentibus firmitatem. Patres igitur usum fructum maternarum rerum, etiamsi ad secundas migraverint nuptias, sine dubio habere debebunt[4]: nec ullam filiis vel quibuslibet ex persona eorum contra patres improbam vocem accusationemque posse competere. *D. k. Sept. Anthemio A. II cons.* [a. 468]

LXI.[5]

DE BONIS, QUAE LIBERIS IN POTESTATE CONSTITUTIS EX MATRIMONIO VEL ALITER ADQUIRUNTUR, ET EORUM ADMINISTRATIONE.

1 [6]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum.* Cum venerandae leges vetuerint patribus iure potestatis adquiri, quidquid eorum filiis avus avia proavus proavia a linea materna venientes quocumque titulo contulissent, hoc quoque convenit observari, ut, quidquid vel uxor marito non emancipato vel maritus uxori in potestate positae quocumque titulo vel iure contulerit seu transmiserit, hoc patri nullatenus adquiratur: atque ideo in eius tantum, cui delatum est, iure durabit. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [a. 426]

2 [7]*Idem AA. Hierio pp.* Constitutionis novae capitulum clariore interpretatione sancimus, ut, quae per filios nepotes pronepotes itemque filias neptes proneptes, quamvis in potestate sint, minime adquiri decrevimus a marito vel uxore quocumque titulo collata sive ultima voluntate transmissa, nullus ad id quoque[8] pertinere existimet, quod ab ipso parente datum vel ante nuptias[9] donationis causa pro una ex memoratis personis praestitum fuerat, ut minime ad eum, si casus tulerit, revertatur (prospiciendum est enim, ne hac iniecta formidine parentum circa liberos munificentia retardetur): sed ut his potestatis iure ad parentes reversis cetera, quae ex substantia speciali coniugis ad superstitem devenerunt, quamvis idem in sacris sit, fructu tamen[10] solo atque usu parentibus deputato, dominium ei qui a coniuge vel quae meruit reservetur, parente pro emancipationis etiam beneficio, si voluerit, sicut in maternis rebus vel quae per eandem lineam veniunt, praemium habituro. *D. X k. Mart.*[11] *Felice et Tauro conss.* [a. 428]

3 [12]*Idem AA. Florentio pp.* Quod scitis prioribus continetur nec a filia quae in potestate est donationem ante nuptias patri nec a filio dotem adquiri, eo addito confirmamus, ut, defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum eaedem res iure hereditatis, non ad patres iure peculii transmittantur nec
1 per nepotes avo videlicet adquirendae. Sin autem idem nepos superstitibus tam patre quam avo paterno diem suum sine liberis obierit, eorum dominium, quae ad ipsum ex matre vel ab eius linea pervenerunt, non ad avum, sed ad patrem eius perveniat: usu fructu videlicet et in[13] huiusmodi casibus avo, dum supererit, servando. *D. VII id. Sept. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [a. 439]

4 [14]*Impp. Leo et Anthemius AA. Erythrio pp.* Quaecumque res ad filium vel filiam, nepotes sive pronepotes utriusque sexus in potestate constitutos ex priore vel secundo aut tertio seu coniugio numerosiore pervenerint ex dote vel quacumque donatione seu hereditate legato[15] vel fideicommisso, earum usque in diem vitae suae pater vel avus vel[16] proavus usum fructum habeant: easdem res quocumque modo alienandi vel pignoris seu hypothecae iure obligandi facultate eis penitus interdicta, dominio videlicet earum ad filios et nepotes sive pronepotes utriusque sexus permanente[17], etiamsi ex eodem matrimonio procreati non sint, ex quo eaedem res ad parentes eorum, qui quaeve in potestate sunt, fue-
1 rint devolutae. Eo videlicet observando, ut morientium fratrum sororumve portiones, qui quaeve ex eodem matrimonio progeniti vel progenitae sunt, primo quidem ad liberos eorum, ut dictum est, si tamen fuerint, deinde his non extantibus ad superstites tantummodo fratres vel sorores eorum perveniant aut ad superstitem, si ex isdem fratribus
2 sive sororibus unus unave remanserit. Omnibus autem, qui ex eodem coniugio fuerint procreati, defunctis tunc demum ad eos, qui ex alio matrimonio sunt editi, easdem res pro virili parte venire statuimus: nullo autem ex memoratis personis existente
3 parentes eorum eas percipere. Parentibus vero, quorum sub potestate sunt, usum fructum dumtaxat habituris memoratas res iure potestatis alienandi vel obligandi licentiam denegamus, non prohibendis isdem liberis, quandoque sui iuris fuerint, nulla temporali praescriptione obsistente easdem res omnibus modis vindicare, nisi forte, postquam potestate parentium eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua et inconcussa tenentis possessione eorum excludatur intentio. *D. V k. Mart. Marciano cons.* [a. 472]

5 *Idem AA. Nepoti magistro militum Dalmatiae.* Non sine ratione de negotio, quod inter matrem familias, cuius vestra suggestio meminit, et germanum eius vertitur, magnitudo tua diversis legibus ex utraque parte prolatis nostram credidit consulendam esse clementiam, cum mulier diversis iuris lectionibus idem[18] intellegi maritum et sponsum niteretur probare, germanus mariti nomen illi soli, qui nuptias contraxerit, recitatione constitutionis divorum retro principum Theodosii et Valentiniani[19], qua cavetur, quidquid maritus vel uxor in potestate constituti invicem sibi reliquerint, non patri adquiri, sed ad

(1) trientem pro praemio *Th.* (2) legit. praemium] trientem *Th.* (3) in triente *Th.* (4) debebunt *tuentur B* (κ. π.), *delet Mommsen* (5) *B* 45, 4, 5 *seqq.* (6) = *Th.* 8, 19, 1: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (7) *iunge* 2, 57, 2. 5, 3, 17. 5, 4, 22. 5, 11, 6. 6, 18, 1. 6, 24, 11 (8) quoque *om. BΣ* (κ. π.) (9) datum ante nuptias vel *BΣ* (κ. π.) (10) tamen *om. BΣ* (κ.π.), *delet Mommsen* (11) Constantinopoli *ins. leges iungendae* (12) *pr.* = *Nov. Theod.* 14, 1, 8: *iunge* 5, 9, 5 (13) et in *dett. cum BΣ* (κ. π.), ex *PR*, ut in *C* (14) *iunge* 5, 9, 6. 6, 20, 17 (15) legatove *Mommsen* (16) vel *dett., om. PCR* (17) *sic P*, pertinente *R*, *om. C*, *cf.* c. 6 § 3 *h. t.* (18) eundem *BΣ* (κ. π.) (19) c. 1 *h. t.*

1 eorum ius pertinere, imponere[1]. Quamvis ergo significatione nominis maritus vel uxor post coeptum matrimonium intellegatur, ex quo videlicet inducta est dubietas, attamen, quia consequens est ambiguas atque legum diversis interpretationibus titubantes causas benigne atque naturalis iuris moderamine temperare, non piget nos in praesenti quoque negotio, de quo sublimitas tua suggessit, aequitati convenientem Iuliani tantae existimationis viri atque disertissimi iuris periti opinionem sequi. qui cum[2] de dotali praedio tractatu proposito idem ius tam de uxore quam de sponsa observare arbitratus sit, licet lex Iulia de uxore tantum loquatur: qua ratione tam sponsaliciam donationem quam hereditatem, quam memoratus sponsus suam sponsam lucrari voluit, non adquiri patri, sed ad eam pervenire benignum esse perspeximus[3]. *D. k. Iun. Leone A. v cons.* [a. 473]

6 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Cum oportet similem providentiam tam patribus quam liberis deferri, invenimus autem in veteris iuris observatione multas esse res, quae extrinsecus ad filios familias veniunt et minime patribus adquiruntur, quemadmodum in maternis bonis vel quae ex maritali lucro ad eos perveniunt, ita et in his, quae ex aliis causis filiis familias adquiruntur, certam introducimus de-
1 finitionem. Si quis itaque filius familias vel patris sui vel avi vel proavi[4] in potestate constitutus aliquid sibi adquisierit non ex eius substantia, cuius in potestate sit, sed ab aliis quibuscumque causis, quae ex liberalitate fortunae vel laboribus suis ad eum perveniant, ea suis parentibus non in plenum, sicut antea erat sancitum, sed usque ad solum usum fructum adquirat, et eorum usus fructus quidem apud patrem vel avum vel proavum[5], quorum in sacris sit constitutus, permaneat, dominium autem filiis familias inhaereat ad exemplum tam maternarum quam ex nuptialibus causis filiis familias ad-
1a quisitarum rerum. Sic etenim et parenti nihil derogabitur usum fructum rerum possidenti et filii non lugebunt, quae ex suis laboribus sibi possessa sunt, ad alios transferenda adspicientes vel[6] extraneos vel ad fratres suos, quod etiam gravius multis
1b esse videtur. Exceptis castrensibus peculiis, quorum nec usum fructum patrem vel avum vel proavum habere veteres leges[7] concedunt: in his enim nihil novamus, sed vetera iura intacta servamus. eodem observando etiam in his peculiis, quae quasi castrensia peculia ad instar castrensis peculii acces-
1c (1) serunt. Sub hac tamen definitione hunc legis articulum inducimus, ut in successione quidem earum rerum, quae extrinsecus filiis familias adquiruntur, iura eadem observentur, quae in maternis
2 et nuptialibus rebus statuta sunt. Non autem hypothecam filii familias adversus res patris viventis adhuc seu iam mortui sperare audeant nec ratiocinia eis super administratione inferre, sed tantummodo alienatione vel hypotheca suo nomine patribus denegata rerum, habeat parens plenissimam potestatem uti fruique his rebus, quae per filios familias
2a secundum praedictum modum adquiruntur. Et gubernatio earum sit penitus impunita et nullo modo audeat filius familias vel filia vel deinceps personae vetare eum, cuius in potestate sunt, easdem res tenere aut quomodo voluerit gubernare, vel si hoc fecerint, patria potestas in eos exercenda est: sed habeat pater vel aliae personae, quae superius enumeratae sunt, plenissimam potestatem uti frui guber-
2b nareque res praedicto modo adquisitas Et si quid ex usu earum[8] pater avus vel proavus collegerit, habeat licentiam quemadmodum cupit hoc disponere et in alios heredes transmittere, vel si ex earum rerum fructibus res mobiles vel immobiles vel se moventes comparaverit, eas etiam quomodo voluerit habeat et transmittat et in alios transferat sive extraneos sive liberos suos seu quamlibet per-
2c sonam. Sin autem res sibi memorato modo adquisitas parens noluerit tenere, sed apud filium vel filiam vel deinceps personas reliquerit, nullam post obitum eius licentiam habeant heredes alii patris avi vel proavi eundem usum vel quod ex hoc ad filios familias pervenit utpote patri debitum sibi vindicare, sed quasi diurna donatione in filium celebranda, qui usum fructum detinuit, quem patrem habere oportuerat, ita causa intellegatur et eundem usum fructum post obitum patris ipse lucretur, parente ius exactionis quasi sibi debitae a filio, qui usum fructum consensu eius possidebat, suae posteritati vel successioni[9] minime transmittente, quatenus in omni pace inter se successio eius permaneat nec altercationis cuiusdam maxime inter fratres oria-
3 tur occasio. Cum autem Constantiniana lege[10] cautum erat, si filii familias ab his, qui eos in potestate habent, nexu paterno per emancipationem liberentur, debere patrem tertiam partem bonorum, quae adquiri non solent, quasi remunerationis gratia a filio accipere vel retinere, et ex hac causa iterum pars non minima substantiae liberorum adimebatur, sancimus huiusmodi casu interveniente et emancipatione liberis imposita non tertiam partem dominii rerum minime[11] adquisitarum, sed dimidiam usus fructus apud maiores qui emancipationem donant residere: exceptis et in hoc casu castrensibus et quasi castrensibus tantummodo peculiis, quibus nihil nec ex hac causa diminuitur. sic enim nec liberis cuiuscumque sexus aliquid dominii auferetur et patribus amplioris patrimonii usus fructus adsignabi-
3a tur. Hoc obtinente et si in emancipatione sibi parentes hoc minime servaverint: sed nisi specialiter vel in emancipatione huic praemio renuntiaverint vel donatione facta sese et ab huiusmodi beneficio alienaverint et in liberos hoc transtulerint, manere ad[12] eos etiam tacentes ius et beneficium usus fructus retinendi, ut post obitum eorum et usus fructus in omnibus memoratis causis ad eos perveniat, quorum dominium est, scilicet, secundum quod iam diximus, in successionibus eorum omnibus servandis, quae de maternis et nuptialibus bonis consultissimis legibus
4 definita sunt. Sed cum tacitas hypothecas tam veteres leges in quibusdam certis casibus introduxerunt quam nos[13] in maternis ceterisque, quas servare necesse est, et dubitabatur, ex quo hypothecas competere oportet, utrumne ab initio an ex eo tempore, ex quo male aliquid gestum est, compendiosa narratione interpretamur initium gerendae vel deserendae administrationis vel observationis esse spectandum et non tempus, ex quo male aliquid fuerit gestum. *Recitata septimo miliario in novo consistorio palatii dn. Iustiniani. d. III k. Nov. Decio vc. cons.* [a. 529]

7 *Idem A. Iuliano pp.* Cum multa privilegia imperialibus donationibus iam praestita sunt, dignum incrementum et his offerre nostra dignata est cle-
1 mentia. Si quis igitur a serenissimo principe vel a piissima Augusta sive masculus sive femina donationem[14] sit consecutus vel consecuta sive mobilium sive immobilium seu se moventium rerum, in filiis familias tamen constitutus vel constituta, habeat huiusmodi res omni adquisitione absolutas et nemini eas[15] adquirat neque earum[16] usum fructum pater vel avus vel proavus sibi vindicet, sed ad similitudinem castrensis peculii omnem facultatem in eas filii

(1) *sic R*, imponeret *C*, opponeret *videtur emendasse Graecus interpres in BΣ (κ. π.)*: imponi opponeret *vel simile quid requiritur* (2) *idem BΣ (κ. π.)*: *fuisse* sequi, cum (*omisso* qui) *vidit Mommsen* (3) *sic dett. cum BΣ (κ. π.)*, perspicimus *CR* (4) vel proavi *om. B (κ. π.)* (5) vel proavum *om. B (κ. π.)* (6) vel ad *B (κ. π.)* (7) leges *om. B* (8) *sic dett.*, eorum *CR* (9) posteritati ad successionem *vertunt B (κ. π.)* (10) 6, 60, 1 (11) *sic R cum B (κ. π.)*, sibi *ins. C* (12) ad *C*, apud *R*, *cf. c.* 4 *pr. h. t.* (13) 5, 9, 8 § 3. 4 (14) *sic B (κ. π.)*, donatione *C*, ad donationes (*vel* —nis) R^a, donatio R^b (15) eas *om. B (κ. π.)* (16) eorum *libri*

2 vel filiae familias habeant. Ut enim imperialis
fortuna omnes supereminet alias, ita oportet et
principales liberalitates culmen habere praecipuum.
D. proposit. XII[1] *k. April. Constantinopoli Lam-
padio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]
8 *Idem A. Iohanni pp.* Cum non solum in ma-
ternis rebus, quae filiis familias deferuntur, sed
etiam de aliis omnibus, quae adquisitionem effugiunt,
et maxime post novellam nostri numinis legem[2],
quae omnia, quae extrinsecus ad filios familias per-
veniunt et[3] non ex paterna substantia, non esse
adquirenda patribus statuit nisi tantummodo ad usum
fructum, variae altercationes exortae sunt et varios
eventus variosque continent tractatus et semper in
iudiciis versantur, necesse est utiliter et apertissime
1 omnia dirimere. Sancimus itaque in omnibus
rebus, quae fugiunt quidem dominii adquisitionem,
sed usus fructus[4] tantummodo patri offertur vel aliis
parentibus a filio familias cuiuscumque gradus vel
sexus, sive pater adire filium familias integrae aeta-
tis compellit et ille reclamandum existimat, sive filius
familias adire cupit et pater in contrarium inclinat,
liberam habere licentiam et patrem ipsum sibi[5] adire
hereditatem recusante filio et omne sive damnum
sive lucrum in suam habere fortunam, nullo ex hoc
praeiudicio filio generando: sive e contrario patre
recusante filius adire hereditatem voluerit, nullam
adquisitionem nec usum fructum patri offerri, sed
ipsum filium sibi imputare, si quid ex hoc contigerit:
nulla actione neque contra patrem danda, ubi ad-
versus eius voluntatem filius hereditatem vel lega-
tum vel fideicommissum vel aliud quidquid ex quo-
cumque titulo sive donationis sive contractus sibi
adquirere maluerit, neque adversus filium simili modo
actione extendenda, ubi recusante eo pater sua
auctoritate haec sibi vindicet, huiusmodi aditionis
1*a* tramite ex praesenti lege patri competente. Sed
habeat et pater omnem licentiam et actiones movere
et ab aliis pulsari, ubi ad eum totum commodum
pervenit, et filius simili modo in agendo et pulsando
solus habeat et detrimentum et commodum, necessi-
tate per officium patri imponenda tantummodo filio
consentire vel agenti vel fugienti, ne iudicium sine
patria voluntate videatur consistere. et haec qui-
dem, si plenae aetatis filius est, qui paternam vo-
1*b* luntatem sequi non patitur. Sin autem in se-
cunda aetate adhuc filius est et hereditate ei delata
pater consentire adeunti hereditatem noluerit vel
patre volente ipse reclamaverit, si quidem recusa-
verit filius, licentiam damus patri simili modo here-
ditatem adire et eam pleno iure habere, his omnibus
1*c* quae superius diximus locum habentibus. Sin
autem patre recusante filius adire maluerit, damus
quidem licentiam ei hoc facere, patre autem nolente
res filii gubernare propter causae necessitatem ha-
beat facultatem filius adire competentem iudicem et
ex eo petere curatorem hereditati dari, per quem
gubernatio rerum in eum delatarum procedat: in
utroque casu in integrum restitutionis auxilio minime
2 ei denegando. Similique modo et in milite filio
familias, qui recusaverit aditionem hereditatis, quae
ei ex castrensibus occasionibus perveniat, patri danda
licentia adire hereditatem, ut ad ipsum perveniat
pleno iure tam per usum fructum quam per domi-
nium eandem hereditatem possessurum, quasi ipse
pater ab initio fuisset heres institutus: eo videlicet
subiacente omnibus oneribus hereditariis et omnia
commoda habituro et[6] ad filium nullo periculo re-
dundante, et haec quidem in his casibus observanda
sunt, quibus discordia inter patrem et filium verti-
3 tur. Ubi autem in unum voluntas eorum con-
currit, et pater usum fructum et filius habeat pro-
prietatem, et in agentibus et in fugientibus pater
quidem suscipiat actiones et moveat, cuiuscumque
aetatis filius inveniatur, adhibeatur autem etiam filio-
rum consensus, nisi adhuc in prima sunt aetate
constituti vel longe absunt, sumptibus videlicet a
patre propter rerum incrementa faciendis. cum enim
nuda proprietas apud filium invenitur, ex qua sub-
stantia possibile est eum sumptus litis dependere?
4 Sin autem aes alienum ex defuncti persona de-
scendit, cum etiam apud veteres haec esse[7] sub-
stantia intellegitur, quae post detractum aes alienum
supersederit[8], habeat pater licentiam ex rebus here-
ditariis primum quidem mobilibus, sin autem non
sufficiunt, et immobilibus sufficientem partem filii
nomine venumdare, ut ilico reddatur aes alienum
4*a* et non usurarum onere praegravetur. Quod si
pater hoc facere supersederit, ipse usuras vel ex
reditibus vel ex sua substantia omnimodo dare com-
4*b* pelletur. Sin autem legata vel fideicommissa
sive annalia sive semel relicta imminent huiusmodi
personis, si quidem tales reditus sunt, qui sufficiunt
ad annalia legata, pater ex huiusmodi reditibus haec
4*c* dependere compelletur. Sin autem non habet
substantia sufficientem reditum ad legatorum vel
fideicommissorum praestationem vel minime reditus
vel alias accessiones contineat, sint tamen res mo-
biles vel immobiles, steriles quidem, non tamen in-
utiles, veluti domus in provinciis pretiosae vel ubi-
cumque posita suburbana, ex quibus huiusmodi
legata possunt explicari, licentia dabitur patri suf-
ficientem partem eorum similiter filii nomine ven-
4*d* dere et satisfacere legatis. Hoc procul dubio
observando, ut et mancipia ipse usufructuarius aleret
et omnia circa usum fructum faceret, quae nullo
modo proprietatem possint deteriorem facere, pa-
terna reverentia eum excusante et a ratiociniis et
a cautionibus et ab aliis omnibus, quae usufructuarii
extranei a legibus exiguntur, secundum nostrae con-
stitutionis tenorem, quam iam super huiusmodi casi-
bus tulimus[9]. Ipsum autem filium vel filios vel
filias et deinceps alere patri necesse est non propter
hereditates, sed propter ipsam naturam et leges,
quae et parentibus alendos esse liberos imperaverunt
et ipsis liberis parentes, si inopia ex utraque parte
5 vertitur. Sed pater quidem in praedictis tan-
tummodo causis habeat licentiam recte res filiorum
familias vendere filii nomine vel, si emptorem non
invenerit, supponere, nullo modo licentia concedenda
filiis easdem venditiones vel hypothecas retractare:
non item licentia parentibus danda extra memoratas
causas res, quarum dominium apud eorum posteri-
tatem est, alienare vel pignori vel hypothecae titulo
dare, sed si hoc fecerint, scituris, quod necesse est
eos in legum laqueos incidere, quibus huiusmodi
venditiones vel hypothecae sunt interdictae, exceptis
videlicet rebus mobilibus vel immobilibus illis, quae
onerosae hereditati sunt vel quocumque modo dam-
nosae, quas sine periculo vendere patri cum paterna
pietate licet, ut pretium earum vel in res et causas
5*a* hereditarias procedat vel filio servetur. Filiis
autem familias in his dumtaxat casibus, in quibus
usus fructus apud parentes constitutus est, donec
parentes vivunt, nec testari de isdem rebus permitti-
mus, nec citra voluntatem eorum, quorum in potes-
tate sunt, ulla licentia concedenda dominium rei ad
eos pertinentis alienare vel hypothecae titulo dare
vel pignori adsignare. melius enim est coartare
iuveniles calores, ne cupidini dediti tristem exitum
sentiant, qui eos post dispersum expectat patrimo-
nium. cum enim, sicut dictum est, parentes alere
eos secundum leges compelluntur, quare ad vendi-
6 tionem rerum suarum prosilire desiderant? Ubi
autem puerilis aetas patri licentiam praestat etiam
sine consensu filii hereditatem nomine eius adire, si

(1) d. XV (*deleto* prop.) *scr.* (2) *c.* 6 *h. t.* (3) et *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (4) earum *ins.* *BΣ* (*κ. π*) (5) sibi *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (6) et *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (7) esse *om.* *BΣ* (*κ. π.*) (8) supererit *Mommsen cum Graecis* (9) *c.* 6 § 2 *h. t.*

hoc fecerit, damus quidem filio in integrum restitutionem, postquam patria fuerit potestate liberatus vel adoleverit, patrem autem oneribus hereditariis, licet nomine filii adiit, modis omnibus illigamus: quare enim talem hereditatem adiit, qualem nec ipse
6a nunc nec filius idoneam sibi esse existimat? Non autem filio damus licentiam, si in integrum restitutionem petat respuendam esse credens hereditatem, adhuc minoribus curriculis instantibus iterum per aliam restitutionem adire praefatam hereditatem, ne ludibrio leges ei fiant saepius eandem et amplecti et respuere[1] cupienti. si enim quod pater fecit ratum non habuit et propter hoc restitutus est, quomodo ferendus videatur iterum iudicium amplectens, quod et post patris voluntatem contraria adfectione
6b aspernandum esse existimavit? Sin vero pater quidem hereditatem repudiaverit infante filio constituto, ipse autem filius postea vel adhuc in sacris constitutus vel patria potestate liberatus adeundam esse crediderit eandem hereditatem, licentiam damus ei vel, si sui iuris efficiatur, tutoribus vel curatoribus eius[2] hereditatem adire, nullo praeiudicio ex recusatione paterna ei generando: simili modo et in hac parte nulla ei vel tutoribus eius vel curatoribus licentia concedenda contra priorem suam voluntatem
6c in integrum restitutionem petere. Quae et in legatis et fideicommissis tam specialibus quam per universitatem relictis et in aliis causis, quas supra enumeravimus, similibusque eis observanda sunt.
7 In servis autem, qui filiis familias donantur, sive in constante matrimonio sive ab extraneis sub ea condicione, ut statim eos in libertatem producant, nullum impedimentum paterna faciat auctoritas. qualis enim usus fructus potest ei[3] adquiri, qui momentarius esse ostenditur? si enim in ipso momento necesse habet eum et possidere et libertate donare, in talem hominem qualis usus fructus patri potest adquiri? *D. IIII k. Aug. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

LXII.

DE HEREDITATIBUS DECURIONUM NAVICULARIORUM COHORTALIUM MILITUM ET FABRICENSIUM.

1 *Imp. Constantinus A. Mastichiano praefecto annonae.* Si quis navicularius sine testamento et liberis vel successoribus defunctus sit, hereditatem eius non ad fiscum, sed ad corpus naviculariorum, ex quo fatali sorte subtractus est, deferri praecipimus. *PP. XV k. . . . . Lastronae*[4] *Constantino A. VII et Constantio C. conss.*[5] [*a.* 326]

2 [6]*Imp. Constantius A. Bonoso magistro equitum.* Universis tam legionibus quam vexillationibus comitatensibus seu cuneis insinuare debebis, ut cognoscant, cum aliquis fuerit rebus humanis exemptus atque intestatus sine legitimo herede decesserit, ad vexillationem, in qua militaverit, res eiusdem necessario pervenire. *D. V id. Mai. Hierapoli Rufino et Eusebio conss.* [*a.* 347]

3 [7]*Idem A. Rufino pp.* Si quis cohortali condicione gravatus sine testamento vel quolibet successore ultimum diem obierit, successionem eius non ad fiscum, sed ad ceteros cohortales eiusdem provinciae pertinere iubemus. *D. V k. Ian. Limenio et Catulino conss.* [*a.* 349]

4 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Intestatorum curialium bona, si sine herede moriantur, ordinibus patriae eorum adipisci[8] praecipimus. *D. V id. Mart. Florentio et Dionysio conss.* [*a.* 429]

5 [9]*Idem AA. Aureliano comiti rerum privatarum.* Si quis fabricensis sine liberis vel legitimo herede decesserit non condito testamento, eius bona, cuiuscumque summae sint, ad eos pertinere[10], qui velut creatores decedentium attinentur, qui fisco pro inter-
1 cepto respondere coguntur. Hoc enim facto[11] contingit, ut et[12] rei publicae ratio salva permaneat et fabricenses collegarum suorum solaciis perfruantur, qui damnis ac detrimentis tenentur obnoxii. *D. prid. non. Nov. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.*[13] [*a.* 439]

LIBER SEPTIMUS.

I.[14]

DE VINDICTA LIBERTATE ET APUD CONSILIUM MANUMISSIONE.

1 *Imp. Antoninus A. Tertio.* Eorum, qui apud consilium manumittuntur, post causam ab iudicibus probatam et manumissionem secutam non solet status in dubium vocari, si dicantur falsa demonstratione liberati. *PP. non. Oct. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sallustio.* Nihil civitati Romanae semel praestitae vel addere vel detrahere secundam manumissionem potuisse certissimum est. *D. prid. k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA et CC. Attiae.* Nec mulierem per maritum nec alium per procuratorem vindicta manumittere posse non est ambigui iuris.

4 *Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.*[15] Apud consilium nostrum vel apud consules praetores praesides magistratusve earum civitatum, quibus huiusmodi ius est, adipisci potest patronorum iudicio sedula servitus libertatem. [*a.* 319–323]

II.[16]

DE TESTAMENTARIA MANUMISSIONE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Primo.* Si codicillos maior viginti annis fecisset, confirmationis

(1) eandem et ampl. et resp. *scripsi cum* BΣ (*κ. π.*), eandem et ampl. et resp. hereditatem *CR*, et ampl. et resp. eandem hereditatem *P* (2) eam *vel* eandem *ins.* BΣ (*κ. π.*) (3) ei *om.* BΣ (*κ. π.*) (4) k. Iulias Veronae *Mommsen* (5) *sic Gothofredus*, constantio a. VII et constante ol. caes. coss. (= *a.* 354) *Hal.* (6) = *Th.* 5, 4, 1 *B* 45, 1, 12 (7) *B* 45, 1, 56 (8) addici *vel* adici *dett.*: adipisci *passive usurpatum videtur* (9) = *Nov. Theod.* 6 *B* 45, 1, 57: *iunge* 11, 11, 5 (10) nutu nostrae mansuetudinis *ins. Th.* (11) pacto *Th. contra B* (12) et *Nov. cum B, om. libri* (13) *sic libri cum* 11, 11, 5: XVI et Fausto vc. conss. (= *a.* 438) *Nov.* (14) *B* 48, 2, 23. 24 (15) pu. *R*, pp. *SC: Maximus a k. Sept. a.* 319 *ad id. Sept. a.* 323 *pu. fuit* (16) *B* 48, 2, 42 *seqq.* — *Cf. Dig.* 40, 4

tempus libertati non nocere certum est: nec enim potestas iuris, sed iudicii consideratur. *Proposita.*

2 *Idem AA. Phileto.* Ex testamento defuncti libertates praestari non possunt hereditate non adita, vel si rei memoria propter crimen quod morte non intercidit damnata est.

3 *Idem AA. Euphrosynae.* Libertas testamento data adita hereditate contingit, et si[1] heres scriptus per in integrum restitutionem abstinuerit hereditate, nihil ea res libertati obest. *S. XVII k. Mai. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

4 *Idem AA*[2] *Anchilao*[3]. Cum testamento directam libertatem pater tuus sit consecutus, quamvis ei heres extiteris, frustra tamen, rationes quas tempore servitutis gessit ut reddas, compelleris, cum non ea
1 condicione acceperit libertatem. Is autem, cui libertas sive fideicommissaria sive directa, si rationes reddidisset, relicta est, ante reliqua illata et ea, quae malo consilio amota sunt, ad libertatem non potest pervenire: sin autem non debitor ex rationibus fuerit repertus, post aditam hereditatem quasi puram libertatem consequitur. *Proposita VII k. Dec. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

5 *Imp. Alexander A. Quintiano.* In fraudem creditorum testamento datae libertates, quamvis debitori heres qui solvendo est extiterit, per legem Aeliam Sentiam non valent.

6 *Imp. Gordianus A. Pisistrato.* Si hereditas eius, a quo testamento dicis te esse manumissum, ob aes alienum spernitur ab heredibus, conservandae libertatis gratia[4] non iniusta ratione creditoribus hereditariis satis offerens iudicium testatoris servari tibi[5] postulabis, maxime cum id etiam a divo Marco consultissimo principe sit constitutum[6]: quod in extranea quoque persona observari oportet.

7 *Idem A. Iustae.* Contra voluntatem matris tuae libertatem in eum conferre, quem illa liberum fieri prohibuit, non debes, ne videaris iura pietatis violare. *PP. X k. Febr. Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

8 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Gemello.* Cum testator libertatem tempore nuptiarum filii sui vel filiae servo dari iussit, non tempus praestandae libertati praestituit[7], sed potius condicioni locum fecit, ut non insecutis nuptiis libertas iure[8] posci non possit.

9 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Mauro.* Servo tuo defunctus, licet te heredem scripsisse proponatur, tamen directam libertatem dare non potuit: iure enim directo libertatem servis alienis dare nemo potest. *PP. VI id. Nov. Caro et Carino conss.* [*a.* 283]

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Germano.* Directis verbis iure data libertate non sola impositione pilei, sed adita hereditate, si nulla iuris impediat constitutio, liberti constituuntur[9]. [*a.* 293]

11 [10]*Idem AA. et CC. Laurinae.* Si iure non substitit testamentum, in hoc nec libertates (cum non fuisse additum, ut pro codicillis scriptum valeret, proponas) recte datas constabit. *PP. sub die XVI k. April. Sirmi AA. conss.*[11] [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Rhizo.* Si heredes iure facto testamento sollemniter adierint hereditatem, ex testamento tibi libertas quaesita post colludentibus tam scriptis heredibus quam ab intestato vindicantibus
1 successionem adimi non potuit. Quod si sponte repudiaverunt sibi delatam successionem, omnia quae[12]
2 testamento fuerant scripta defecisse convenit. Si vero, ut vos fraudarent libertate, collusisse eos praeses animadverterit, secundum haec quae divus Pius Antoninus constituit libertatibus consuli providebit. *S. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Martiali.* Statuliberis datam libertatem adimi ab herede non posse certum est: nec alienatio nec usucapio statulibero, quominus existente condicione libertatem consequatur, nocere potest.

14 [13]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Directas libertates Graecis verbis liceat in testamentis relinquere, ut ita libertates directae datae videantur, ac si legitimis verbis eas testator dari iussisset. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

15 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum constitutio divi Marci[14] declarat, si quis testamento condito vel sine testamento moriens, ut locus fiat ab intestato successioni, libertates reliquerit, nemo autem adire vult defuncti hereditatem eo, quod suspecta esse videtur, et si fuerint libertates forsitan et sine scriptis fideicommissariae relictae, licere vel cuilibet extraneo vel uni ex servis, qui et ipse libertate donatus est et pro sua periclitatur condicione, adire hereditatem sub hac condicione et satisdatione, quod et creditoribus omnibus satisfaciat et libertates imponat his, quibus voluerit testator, variae
1 dubitationes ex hac constitutione emerserunt. Nam si res hereditariae herede minime invento venierint, an et post venditionem earundem rerum possibile est vel servum vel quemlibet alium adire et recuperare quidem ab emptoribus res, satisfacere autem
1*a* creditoribus et libertatibus, quaerebatur. Et licet divus Severus semel rebus venditis hoc non admisit, nobis tamen Ulpiani sententia admonente[15] placuit maxime propter libertates, ne depereant, et post venditionem rerum annale remedium dare divi Marci constitutioni, intra quod et creditoribus omnibus satisfiat et emptores nihil novi patiantur, qui annalem saepe sentiebant rescissionem, et licere servo, qui libertate donatus est, vel alii cuidam extraneo vel ante venditionem rerum vel post venditionem, intra annale tamen[16] tempus, adire hereditatem et res recuperare, prius satisdatione danda, ut tam cre-
1*b* (1) ditoribus quam libertatibus satisfaciat. Sin autem libertatibus quidem omnibus satisfacere quis polliceatur, creditoribus autem non in solidum, sed in partem solvere creditum, illi autem huiusmodi pactionem admiserint, sancimus et in huiusmodi casu consultissimi principis locum habere constitutionem et eum modis omnibus admittendum censemus, maxime cum ex voluntate creditorum hoc interponitur: nolentibus etenim creditoribus admitti talem
2 petitionem nullo concedimus modo. Si vero quidam ex servis libertatem amplexi fuerint, alii autem censuerint esse respuendam, et in hunc casum extendenda est divi Marci oratio et procul dubio et in hac specie audiendus est petitor hereditatis et maneat liberum arbitrium servorum, sive ad libertatem venire volunt sive in servitutem remanere.
2*a* Licet enim Romanam civitatem recusare nemini servorum licet, tamen in hoc casu, ne propter quorundam indevotionem alii maneant in servitute, volentibus quidem omnibus servis licere in libertatem pervenire, nolentibus autem quibusdam vel recusantibus spontaneam servitutem imminere oportet et, quem patronum habere noluerint, dominum suum,
3 forsitan et acerbum, sentiant. Sin vero non omnes libertates adimplere pollicitus fuerit, sed certum numerum servorum ex his, qui ad libertatem venire iussi sunt, melius est, si quidem res hereditariae sufficiunt ad implendos creditores, etiam omnibus servis dare libertatem, etsi hoc non pollicitus est. si autem deest in exsolvendis creditoribus, humanius est, ut saltim pauci veniant ad libertatem.

---

(1) si *PR*, licet *C* (2) *debuit esse* imp. Antoninus A. (3) Anchialo *scr.* (4) conserv. libert. gratia *del. cum* *BΣ* (*x. π.*) (5) tibi *om. BΣ* (*x. π.*) (6) *Inst.* 3, 11, 1 (7) *sic edd.*, praestitit *libri* (8) iure *om. BΣ* (*x. π.*) (9) *sic Utinensis*, orcini *addunt CR* (10) *iunge* 2, 32, 2 (11) CC. conss. (= *a.* 294) 2, 32, 2 *rectius, cum Diocletianus iam kalendis Aprilibus a.* 293 *commoraretur Heracleae, quae DCLIII milibus a Sirmio abest* (12) in *ins. BΣ* (*x. π.*) (13) = *Nov. Theod.* 16, 1, 8: *iunge* 5, 28, 8. 6, 23, 21 (14) *Inst.* 3, 11, 1 (15) *sic C*, admodum *R*, admonentis *BΣ* (*x. π.*) (16) tamen *om. dett. cum BΣ* (*x. π.*)

4 Sed hoc quidem antiquis dubitationibus remedium invenimus. bellissimam autem repletionem praefatae constitutioni donantes sancimus: si non unus veniat hereditatis petitor, sed plures, si quidem uno momento uterque[1] vel ampliores, omnibus detur licentia communiter hereditatem adire, prius satisdatione ab omnibus danda, ut creditoribus et libertatibus satis-
4a faciant. Sin autem per intervalla temporum hoc fiat, qui primus veniat habeat praerogativam, si etiam satisdationem praestare potest: illo enim[2] cessante hoc facere alii gradatim secundum tempora petitionis succedant. et hoc intra annale tempus
5 observetur. Sin autem uno pollicente quosdam liberos facere, non autem totos, alius emerserit satisdationem paratus idoneam praestare, quod omnibus creditoribus et omnibus libertatibus satisfaciat, aequissimum est eum admitti, ut omnes libertates indistincte celebrentur. quod privilegium damus non solum servo, qui libertate donatus est, sed etiam ei, cui nulla libertas relicta est. ut aliquid venustum eveniat, ut per eum, cui libertas relicta non est,
6 aliis libertas imponatur. Sed si quidem, antequam prior hereditarias res et libertatem accipiat, hoc eveniat, secundo petitori vel tertio vel deinceps ampliores libertates pollicentibus fieri locum cense-
7 mus. Sin autem iam rebus servo, qui primus petiit hereditatem, datis et libertatibus ab eo quibusdam servis hereditariis impositis quidam alius servus hereditarius vel liber extraneus hoc facere maluerit, licebit quidem ei hoc impetrare et sub maioribus pollicitationibus et satisdationibus hereditatem accipere: sed prior in libertate petitor maneat, licet res ab eo abstrahantur. his omnibus intra annum secundum quod dictum est celebrandis, ex quo prior petitor iudicem adierit. [*a.* 531—532]

III.[3]

DE LEGE FUFIA CANINIA TOLLENDA.

1 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Servorum libertates in testamento relictas tam directas quam fideicommissarias ad exemplum inter vivos libertatum indistincte valere censemus, lege Fufia Caninia de cetero cessante nec impediente testantium pro suis servis clementes dispositiones effectui mancipari. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons.*[4] [*a.* 528]

IIII.[5]

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA.* Cum proponas hereditatem eius aditam non esse, a quo tibi fideicommissariam libertatem relictam dicis, et ab intestato alium quam qui scriptus erat hereditatem possedisse, si non a legitimo quoque herede fideicommissaria libertas repetita est, nullo iure praestari eam ab eo qui rogatus non est desideras.
1 Plane si pecunia accepta heredem institutum omisisse hereditatem docueris, libertatem tibi praestare cogetur. *PP. XIII k. Mart. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Antoninus A. Valerio.* Quamvis codicilli, quibus avunculo defunctae legatus esse videaris, falsi pronuntiati sunt, tamen si ante motam criminis quaestionem iustam libertatem es a legatario consecutus, posterior eventus non infirmat ita datam libertatem. plane secundum divi Hadriani constitutionem datur heredi viginti aureorum repetitio. *D. XVIII k. Aug. eodem Antonino A. . . . . conss.*[6]

3 *Imp. Alexander A. Lucio.* Cum libertatem mulieribus sub condicione datam proponas, quid dubium est eos, qui ex his ante impletam eam eduntur, servos nasci et pertinere ad heredes iure dominii? his enim demum[7] succursum est, qui post moram praestandae libertatis progeniti sunt, ut liberi et ingenui viderentur[8]. [*a.* 222?]

4 *Idem A. Arriano.* Si voluntate domini in libertate morata est, cui fideicommissaria libertas debita fuerit, secundum senatus consultum et constitutiones ad id pertinentes civis Romana facta ingenuos peperit. sed si numquam ab ea libertas petita est, sibimet imputare debet, cum interea ex ea progeniti servi sint. [*a.* 222?]

5 [9]*Idem A. Dionysio.* Minor annis lege definitis nec per fideicommissum libertatem supremis suis relinquere potest nisi his, quorum causam probare potest. [*a.* 222?]

6 *Idem A. Maximo.* Deberi etiam alienae ancillae fideicommissariam libertatem placuit: nec deficit hoc debitum, si interim domina, si modo nihil ex iudicio eius, qui quaeve reliquit libertatem, percepit, noluit vendere, quia possit tempore procedente, ubicumque occasio redimendae ancillae fuerit, praestari libertas.

7 *Idem A. Nicomedi.* Hi, quibus per fideicommissum libertas supremis iudiciis relinquitur, eorum liberti efficiuntur, a quibus manumittuntur. *PP. k. April. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

8 *Idem A. Eutycheti.* Cum proponas fideicommissariam libertatem ita tibi datam, si uxori testatoris placuisset, licet non adeunte[10] hereditatem ad filium solida hereditas pertinere coepit, non refragante tamen uxore testatoris potes petere libertatem. *PP. XV k. Sept. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

9 (10) *Idem A. Mercuriali.* Fideicommissaria quidem libertas ita tibi relicta, cum testatoris filius ad annum vigensimum quintum pervenisset, non intercidit, licet heredem intra praestitutam aetatem decessisse proponas: tempore quippe, quo, si viveret, praefinitam aetatem impleturus foret, spem libertatis non intercidere vetus placitum est. *PP. k. April. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

10 (9) [11]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. Daphno.* Etsi non adscripta libertate testator servum suum tutorem filiis suis dederit, receptum est et libertatis et pupillorum favore, ut per fideicommissum manu-
1 misisse eum videatur. Et si non suum proprium, sed alienum servum condicionem eius sciens tutorem adscripserit, aeque fideicommissariam libertatem datam, nisi aliud evidenter defunctum sensisse appareat, prudentibus placuit. *PP. III k. Mart. Saeculare et Donato conss.* [*a.* 260]

11 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Flaviano.* Si servus fuisti ac tibi per fideicommissum libertas relicta fuerit, pervides sine manumissione[12] te ad libertatem pervenire non potuisse.
1 Quapropter si verbis precariis constitutus servus libertatem accepisti, adiri praeses provinciae oportet, ut causa cognita, si tibi deberi libertatem perspexerit, ad manumittendum eum qui debet urgueat vel, si latitet, contra latitantem interposito decreto tibi prospiciat. *Sine die et conss.*

(1) veniat *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) (2) autem *dett. cum* *BΣ* (*κ. π.*) (3) *Cf. Inst.* 1, 7 (4) *subscriptionem restituimus ex P, ubi est* d. k. iun. pp. a. conss. (5) *B* 48, 13 — *Cf. Dig.* 40, 5 (6) Antonino A. IIII et Balbino conss. (= *a.* 213) *scribendum videtur: possis tamen etiam de annis* 205 *vel* 208 *cogitare* (7) demum *om. dett. cum* *BΣ* (*κ. π.*) (8) *in Vercellensi* 127 *subscribitur* pp. III k. mai. lamp. et horest. vv. cc. ss., *quod ducit ad annum* 531 (*prid. k. Mai.*), *ut fortasse post* c. 17 *Graeca constitutio exciderit: cum autem* pp. *fere non legatur in Iustinianis constitutionibus, nescio an consules soli ex* c. 15 *h. t., quae praecedit in Vercell., huc aberraverint, dies autem re vera pertineat ad c.* 3, *ut suppleatur propter c.* 5 alexandro a. cons. (9) *iungenda videtur* 2, 3, 8, *inscripta* Aurelio Dionysio, *subscripta* pp. prid. id. Sept. Alexandro A. cons. (= *a.* 222) (10) ea *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) (11) *iunge* 5, 28, 5 (12) sine facto *BΣ* (*κ. π.*)

12 *Idem AA. et CC. Irenaeo.* Ex verbo 'com- 'mendo' testamento vel codicillis non videri fideicommissariam libertatem relictam auctoritate iuris declaratur. *S. XVII k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Pythagoridae.* Si te, donatam ante matrimonium uxori suae, post ei legato relicto manumitti testamento seu codicillis verbis precariis a successoribus voluit, tam hos ad redemptionem et manumissionem quam eam, quae in capiendis relictis defuncti consensit iudicio, teneri tibique fideicommissariam debere[1] libertatem non ambigitur. *S. VII id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

14 [2]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Cum inter veteres dubitabatur, si fideicommissariam libertatem possibile esset relinqui servo, qui adhuc in ventre portaretur et homo fieri speraretur, nos vetus iurgium decidentes libertatis favore censemus et fideicommissariam nec non directam libertatem suam firmitatem habere sive in masculo sive in femina, quae adhuc in ventre vehatur[3] materno, ut cum libertate solem respiciat, etsi mater sua adhuc in servi-
1 tute constans eum vel eam ediderit. Sin autem plures creati vel creatae sint, sive unius fecit mentionem sive pluraliter nuncupavit, nihilo minus omnes ad libertatem ad prima veniant cunabula[4], cum in ambiguis sensibus melius est, et maxime in libertate, favore eius humaniorem amplecti sententiam. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

15 [5]*Idem A. Iuliano pp.* Ancillam seu servum, cum[6] fideicommissaria libertas eis relicta sit, sancimus, si mora a debitore libertatis[7] facta fuerit, sententia praesidis eripi ad libertatem et nullo facto aut voluntate ab herede expectanda, sed[8] talem habere eos libertatem, quasi ab ipso testatore directis verbis fuerint libertatem consecuti, cum satis impium atque absurdum est heredes testatoris differre voluntates, maxime cum[9] ad libertatem respiciant. *D. k. Oct. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

16 [10]*Idem A. Iuliano pp.* Si quis in suo testamento rogaverit suum heredem ex liberis ancillae suae quam nominaverit unum quem elegerit ad libertatem perducere et, cum ancilla unum vel plures enixa est, heres neque dum superest in libertatem aliquem adduxerit vel, cum deliberat, quis ad libertatem producendus est, ab hac luce fuerit subtractus: dubitabatur ab antiquis, utrumne omnes an quidam aut nemo ex his ad libertatem perveniant. sed veteris quidem iuris altercatio multa sibi super huius-
1 modi casibus resonavit. Nos autem heredis malignitatem coercentes, si non voluntatem testatoris adimpleverit et mox, cum potuerit, non elegerit unum ex liberis ancillae et eum libertate donaverit, sancimus compelli non solum eum, sed etiam heredes vel successores eius omnes ancillae liberos in liber-
2 tatem producere. Neque enim hoc contrarium est sententiae testatoris: cum enim omnimodo quendam ex his liberum esse disposuit et non ad certum corpus, sed ad omnes respexit, si non paretur eius voluntati, sine dubio ex sententia testatoris omnes
3 ad libertatem perveniunt. Similemque esse definitionem censemus, et si non ab herede, sed a legatario vel fideicommissario testator rogaverit liber-
4 tatem imponi. Sic etenim iusto timore heredes vel legatarii vel fideicommissarii perterriti et voluntatem testatoris adimplere procurent et sibi non ex omnium libertate quandam adferri patiantur iacturam. quod si reclamaverint, sibi tale dispendium imputent, non ex nostra lege, sed ex sua lugentes instantia. *D. XV k. Dec. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

17 [11]*Idem A. Iuliano pp.* Cum quidam servum suum ita legavit, ut legatarius libertatem ei imponat, et heres ad huiusmodi legatum improbe versatus servum dare legatario dedignatus est, ut etiam lite pulsetur, et iudex non in[12] ipsum servum, sed in aestimationem litis condemnationem proferat: veteris iuris interpretes dubitabant, ne quid obstaculum libertati ex hac causa procedat et, si placuerit eandem deberi libertatem, a quo danda est utrumne ab herede an a legatario, et si heres imponat libertatem, an legatarius, quod ex pecuniaria condemnatione accepit, firmiter detinet sive totum sive ex parte sive
1 etiam nihil. Talem itaque altercationem resecantes miramur, quare iudex, qui praepositus est in praedicta causa, non omnimodo condemnationem in servum, sed in aestimationem eius fecerat, cum ipsius vitium etiam huiusmodi altercationi praebuit
2 occasionem. Unde si talis quaestio emerserit, nullum quidem iudicem ita esse stultum putamus, ut huiusmodi proferat condemnationem, sed si legatarius immineat, quatenus ei servus restituatur, et post litem contestatam duorum mensum spatium effluxerit, censemus ilico ad libertatem eripi servum, et illum quidem liberum esse, heredem autem pro sua indevotione omnes expensas, quas legatarius in litem fecit, in quadruplum ei condemnari, iure patronatus integro legatario servando. *D. Constantinopoli XV k. Dec. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

V.

DE DEDITICIA LIBERTATE TOLLENDA.

1 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Dediticia condicio nullo modo in posterum nostram rem publicam molestare concedatur, sed sit penitus deleta, quia nec in usu esse reperimus, sed vanum nomen huiusmodi libertatis circumducitur. nos enim, qui veritatem colimus, ea tantummodo volumus in nostris esse legibus, quae re ipsa obtinent. *D.* . . . . *Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

VI.

DE LATINA LIBERTATE TOLLENDA ET PER CERTOS MODOS IN CIVITATEM ROMANAM TRANSFUSA.

1 [13]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum dediticii liberti iam sublati sunt, quapropter imperfecta Latinorum libertas incertis vestigiis titubans[14] et quasi per saturam inducta adhuc remanet et non inutilis quidem pars eius deminuitur, quod autem ex ipsa rationabile est, hoc in ius perfectum dedu-
1 citur? Cum enim Latini liberti ad similitudinem antiquae Latinitatis, quae in coloniis[15] missa est, videntur esse introducti, ex qua nihil aliud rei publicae nisi bellum accessit civile, satis absurdum est ipsa origine rei sublata imaginem eius derelinqui.
1a Cum igitur multis modis et paene innumerabilibus Latinorum introducta est condicio et leges diversae et senatus consulta introducta sunt et ex his difficultates maximae emergebant tam ex lege Iunia quam ex Largiano senatus consulto nec non ex edicto divi Traiani, quorum plenae quidem fuerant nostrae leges, non autem in rebus fuerat eorum experimentum: studiosissimum nobis visum est haec

(1) debere *C cum BΣ* (*x. π.*), deberi *VR:* debere *intellege eatenus, ut non recuset redemptionem* (2) *iunge* 6, 57, 6 *et c.* 15 *h. t.* (3) vehatur *V?*, vehitur *C*, habeatur *PR*, habetur *L*, *βαστάζεται BΣ* (*x. π.*) (4) *sic VC cum BΣ* (*x. π.*), a primis veniant cunabulis *PR* (5) *iunge* 6, 57, 6 *et c.* 14 *h. t.* (6) si *V contra BΣ* (*x. π.*) (7) libertatis *om. BΣ* (*x. π.*) (8) sed *confirmat BΣ* (*x. π.*), *melius tamen abesse monuit Mommsen* (9) et *ins. BΣ* (*x. π.*) (10) *iunge c.* 17 *h. t. et* 7, 7, 2 (11) *iunge c.* 16 *h. t. et* 7, 7, 2 (12) in *V^b cum BΣ* (*x. π.*), *om. V^a CR* (13) *B* 48, 14, 1 (14) titubans *Mommsen cum BΣ* (*x. π.*), titubat *C*, titubata *PR* (15) *εἰς τὰς* colonias *BΣ* (*x. π.*)

quidem omnia et Latinam libertatem resecare, certos autem modos eligere, ex quibus antea quidem Latina competebat libertas, in praesenti autem Romana defertur condicio, ut his praesenti lege enumeratis et cives Romanos[1] nascentibus[2] ceteri omnes modi, per quos Latinorum nomen inducebatur, penitus conquiescant et non Latinos pariant, sed ut pro
1b nullis habeantur. Quis enim patiatur talem esse libertatem, ex qua in ipso tempore mortis in eandem personam simul et libertas et servitium concurrunt et, qui quasi liber moratus est[3], eripitur non tantum in mortem, sed etiam in servitutem?
1c (1) Sancimus itaque, si quis per epistulam servum suum in libertatem producere maluerit, licere[4] ei hoc facere quinque testibus adhibitis, qui post eius litteras sive in subscriptione positas sive per totum textum effusas suas litteras supponentes fidem perpetuam possint chartulae praebere. et si hoc feccrit, sive per se scribendo sive per tabularium, libertas servo competat quasi ex imitatione codicilli delata, ita tamen, ut et ipso patrono vivente et
2 libertatem et civitatem habeat Romanam. Sed et si quis inter amicos libertatem dare suo servo maluerit, licebit ei quinque similiter testibus adhibitis suam explanare voluntatem et quod liberum eum esse voluit dicere: et hoc sive inter acta fuerit testificatus sive testium voces attestationem sunt amplexae et litteras tam publicarum personarum quam testium habeant, simili modo servi ad civitatem producantur Romanam quasi ex codicillis similiter liber-
3 tatem adipiscentes. Sed scimus etiam hoc esse in antiqua Latinitate ex edicto divi Claudii introductum, quod, si quis servum suum aegritudine periclitantem sua domo publice eiecerit neque ipse eum procurans neque alii eum commendans, cum erat ei libera facultas, si non ipse ad eius curam sufficeret, in xenonem eum mittere vel quo poterat modo eum adiuvare, huiusmodi servus in libertate Latina antea morabatur et, quem ille moriendum dereliquit, eius bona iterum, cum moreretur, acci-
3a piebat. Talis itaque servus libertate necessaria[5] a domino et nolente re ipsa donatus fiat ilico civis Romanus nec aditus in iura patronatus quondam domino reservetur. quem enim a sua domo suaque familia publice reppulit neque ipse eum procurans neque alii commendans neque in venerabilem xenonem eum mittens neque consueta ei praebens salaria, maneat ab eo eiusque substantia undique segregatus tam in omni tempore vitae liberti quam cum moriatur nec non postquam iam fuerit in fata sua
4 concessus[6]. Similique modo si quis ancillam suam sub hac condicione alienaverit, ne prostituatur, novus autem dominus impia mercatione eam prostituendam esse temptaverit, vel si pristinus dominus manus iniectionem in tali alienatione sibi servaverit et, cum ad eum fuerit reversa, ipse ancillam prostituerit, ilico in libertatem Romanam eripiatur et, qui eam prostituerit, ab omni patronatus iure repellatur. qui enim ita degener et impius constitutus est, ut talem exerceret mercationem, quomodo dignus est vel ancillam vel libertam eam ha-
5 bere? Sed et qui domini funus pileati antecedunt vel in ipso lectulo stantes cadaver ventilare videntur, si hoc ex voluntate fiat vel testatoris vel heredis, fiant ilico cives Romani. et[7] ne quis vana liberalitate iactare se concedatur, ut populus quidem eum quasi humanum respiciat multos pileatos in funus procedentes adspiciens, omnibus autem deceptis maneant illi in pristina servitute publico testimonio defraudati: fiant itaque et hi[8] cives Romani, iure tamen patronatus patronis integro servando.
6 Illo procul dubio observando, ut, si quis sive in testamento sive vindicta quendam manumiserit, licet hoc dixerit vel scripserit, quod voluerit esse Latinum, supervacua adiectio Latinitatis aboleatur et fiat civis Romanus, ne modi, qui ab antiqua observatione in civitatem Romanam homines producebant,
7 per privatorum voluntates deminui videantur. Sed et si sub condicione quidam libertatem suo servo reliquerit et adhuc pendente condicione extraneus heres libertatem ei imposuerit, non ut antea Latinus, sed civis fiat Romanus. et si quidem condicio defecerit, ipsius heredis, qui libertatem imposuit, maneat libertus. sin autem fuerit adimpleta, ne eripiatur forsitan liberis et cognatis ius patronatus, orcinus libertus videatur et ad eum iura patronatus
8 perveniant, cui leges concedunt. Illud etiam satis acerbum nobis visum est, quod putabat antiquitas, si in liberali iudicio superatus fuerat servus a domino, deinde servi pretium ab aliquo ei solutum est, in Latinitate eum remorari. quemadmodum enim rationabile est et pretio eum perfrui et mortis liberti tempore denuo eum in servitutem deducere, cum non sint ambo casus sibi consentanei? et in praesenti igitur casu libertas Romana ei accedat iure patronatus minime subnixa[9], quia ipse quodam-
9 modo sibi libertus invenitur. Sed et si quis homini libero suam ancillam in matrimonio collocaverit et dotem pro ea conscripserit, quod solitum est in liberis personis solis procedere, ancilla non Latina, sed civis efficiatur Romana. si enim hoc, quod frequentissime in cives Romanas et maxime in nobiles personas fieri solet, id est dotalis instrumenti conscriptio, et in hac persona adhibita est, necessarium est consentaneum effectum huiusmodi
10 scripturae observari. Similique modo si dominus inter acta quendam servum filium suum nominaverit, voci eius quantum ad liberam condicionem credendum est. si enim ipse tali adfectione fuerat accensus, ut etiam filium servum suum nominare non indignetur, et hoc non secreto neque inter solos amicos, sed etiam actis intervenientibus et quasi in iudicii figura nominaverit, quomodo potest eum servum iterum saltem morientem habere? sed producatur et ipse in civitatem Romanam, vera liberalitate et non falso sermone domini sui sustentatus.
11 Ille etiam novissimus antiquae Latinitatis modus in civitatem Romanam translatus eligendus est, si quis instrumenta, ex quibus servus ostendebatur,
11a vel dederit servo vel corruperit. Sed ne furandi occasio servis forsitan detur et sua malignitate in libertatem perveniant, talis modus certa et indubitata probatione manifestetur, ut testibus praesentibus non minus quinque dominus instrumenta vel det famulo suo vel deleat aut alio modo corrumpat. et ex eo igitur modo civitatem Romanam ei competere censemus, salvo iure patronatus tam in hac specie quam in ceteris, nisi ubi specialiter
12 hoc patronis denegavimus. His tantummodo casibus ex omni iure antiquae Latinitatis electis ceteri omnes, qui in libris prudentium vel constitutionibus enumerati sunt, penitus conquiescant nec Latini ab eis procedant, sed maneant, ut dictum est, servi in sua condicione nec tali remedio abuti
12a concedantur. Et ne in posterum aliquod ius Latinae libertatis nostris legibus incurrat, lex Iunia taceat Largiano senatus consulto cessante, sileat edictum divi Traiani, quod ea sequebatur, et si qua alia lex vel senatus consultum vel etiam constitutio loquitur de Latinis, ea inefficax quantum in eam partem remaneat et triplex antea via libertatis, quae multiplices introducebat ambages, uno directo tramite discat ambulare. quod si aliqua lex vel constitutio libertatis faciet mentionem, non autem Lati-

(1) cives (**** M^a) romanos M^a *cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*): *καὶ πολίτας Ῥωμαίους τικτόντων*, civibus (in c. R^b) romanis CR^bM^b, cive** (*vel* cive*) omanis R^a (2) *requitur* parientibus (3) qui quasi lib. mor. est *dett. cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*), quasi mor. P^t, est *om.* P^vCR (4) *sic R cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*), liceret *PC* (5) necessario *Mommsen cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*) *ἐξ ἀνάγκης* (6) *sic PCR*, conlapsus *A* (7) et P^vCR *cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*), *om.* P^t (8) hic $B\Sigma$ (*κ. π.*) (9) subnixa *C cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*), ei subnixa P^a, ei subnixo P^bR

nitatis, ea pro civitate Romana loqui intellegatur.
13 Sed si quidem liberti iam mortui sunt, et bona
eorum quasi Latinorum his quorum intererat adgregata sunt, vel adhuc vivunt, nihil ex hac lege innovetur, sed maneant apud eos iure antiquo firmiter detenta et vindicanda. in futuris autem libertis praesens constitutio locum sibi vindicet. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

VII.

DE SERVO COMMUNI MANUMISSO.

1 [1]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* In communes servos eorumque libertatem et quando cuidam domino pars libertatem imponentis adcrescit nec ne, et maxime inter milites, qui huiusmodi imponunt libertatem, multa ambiguitas exorta est apud veteres
1 iuris auctores. Et inventa est constitutio apud Marcianum in institutionibus divi Severi, per quam idem imperator disposuit necessitatem imponi heredi militis comparare partem[2] socii et servum libertate
1*a* donare. Sed et alia constitutio Severi et Antonini principum reperta est[3], ex qua generaliter necessitas imponebatur socio partem suam[4] socio vendere, quatenus libertas servo imponatur, licet nihil lucri ex substantia socii morientis alii socio accedat, pretio videlicet arbitrio praetoris constituendo, secundum ea, quae et Ulpianus libro sexto fideicommissorum et Paulus libro tertio fideicommissorum refert, ubi et hoc relatum est, quod Sextus Caecilius iuris antiqui conditor definivit socium per praetorem compelli suam partem vendere, quatenus liber servus efficiatur: quod et Marcellus apud Iulianum in eius digestis notat[5]: hocque et[6] Marcellum,
1*b* (1) cum Iulianum notaret, rettulisse palam est. His itaque apud veteres iuris[7] auctores inventis decidentes tales altercationes generaliter sancimus, ut nulla inducatur differentia militis seu privati in servis communibus, sed in omnibus communibus famulis, sive inter vivos sive in ultima dispositione libertatem quis legitimam imponere communi servo voluerit, hoc faciat, necessitatem habente socio vendere partem suam, quantam in servo[8] possidet, sive dimidiam sive tertiam sive quantamcunque, et si plures sint socii, uno ex his libertatem imponere cupiente alios omnes necessitatem habere partes suas, quas in servo possident, vendere ipsi, qui libertatem servo imponere desiderat, vel heredi eius (licet ipse communis servus institutus sit), si[9] hoc moriturus dixerit, ita tamen, ut omnimodo ipse qui partes alias compara-
2 vit vel heredes eius libertatem imponant. Sin autem socius vel socii recusaverint pretium accipere, licentiam ei damus offerre hoc per publicas personas et sigillo impresso in aedem sacram deponere et sic habere facultatem servum libertate donare et eum habere plenissimam libertatem et civitate Romana perfrui et nullum timere ex sociis. sibi etenim imputent, si, cum liceret lucrari pretium,
3 hoc accipere differunt. Sed ne circa peculium servi aliqua fuerit dubitatio, peculium eius in omnes socios pertinere iubemus ex partibus, pro quibus quisque et dominium servi possidet: licentia concedenda ei, qui libertatem moriens imponit, etiam eius peculium quod ei attingit liberto concedere. iura autem patronatus procul dubio pro[10] suo ordine
4 ad eum venire qui libertatem donavit. Sin autem servus ratiociniis suppositus sit, ne ratiocinia pereant vel libertas impediatur, praesidem provinciae vel competentem iudicem tempus statuere, intra quod debet ratiociniis ante factis[11] et debitis, quae ex his apparuerint, redditis ita ad libertatem venire.
5 Ne autem quantitas servilis pretii sit incerta, sed manifesta, sancimus servi pretium sive ancillae, si nulla arte sunt imbuti, viginti solidis taxari, his videlicet, qui usque ad decimum annum suae venerunt aetatis, in decem tantummodo solidis ponendis: sin autem aliqua arte praediti sunt exceptis notariis et medicis, usque ad triginta solidos pretium eorum
5*a* redigi sive in masculis sive in feminis. Sin autem notarius sit vel medicus sive masculus sive femina, notarius quidem usque ad quinquaginta, medicus
5*b* autem usque ad sexaginta taxetur. Sin vero eunuchi sint servi communes maiores decem annis, si quidem sine arte sint, in quinquaginta solidos computentur, sin autem artifices, usque ad septuaginta: minores etenim decem annis eunuchos non
5*c* amplius triginta solidis aestimari volumus. Et eorum partem competentem socii accipientes libertatem eis per competentes iudices imponere compel-
6 lentur. Sin autem, uno ex sociis libertatem sive imponere sive relinquere servo cupiente et pretium dante alter vel alteri ex his ipsi velle dixerint libertatem imponere et pretium dare, melior quidem causa erit eius, qui primus ad hanc rationem pie-
6*a* tatis pervenit. Si tamen sub obtentu libertatis et ipsi ad haec prosiluerint, tunc iudicem competentem omnes compellere sine pretio ei libertatem imponere: peculio quidem in omnes secundum partem dominii distribuendo, iura autem patronatus secundum sui naturam omnibus qui libertatem im-
7 posuerunt aequaliter habentibus. Ius enim adcrescendi, quod antiqua iura in communibus servis manumittendis introducebant, nullius esse momenti nec in posterum frequentari penitus concedimus. *D. k. Aug. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]
2 [12]*Idem A. Iuliano pp.* Cum apud omnes iuris peritos hoc placitum est, ut servus communis apud unumquemque dominum partim sit proprius partim alienus, ut ex hac causa possit et ipse legato hono-
1 rari et ipse legari, huiusmodi incidit quaestio. Duo vel plures domini communem servum habebant, sed unus ex his ipsi servo suam partem quam in eo habebat legavit. et semel accepta dubitationis occasione hoc vetustas in magnum extollit certamen.
2 Cum igitur nos sensum huiusmodi legati crebra indagatione adgredientes duplicem esse eum opinamur: aut enim putavit testator liberum fieri posse ex[13] parte servum, qui huiusmodi legatum ei reliquit, aut, si hoc minime cogitavit, adfectu socii fecit, ut ei adquiratur, heredes autem suos eundem servum possidere minime voluit, ut sit manifestum a suo patrimonio penitus esse eum alienatum: in tali itaque comparatione nos, qui fautores libertatis sumus, sic ambiguam testatoris interpretamur voluntatem, tamquam si voluit eum libertate in suam partem[14]
3 donare. Et cum iam de communibus servis manumittendis statuimus, quid in huiusmodi casibus fieri oportet, ex illius sanctionis tenore et huiusmodi species sit definita. fiat itaque liber, ex parte quidem testatoris secundum eius voluntatem, ex altera autem parte ex nostra definitione, pretio secundum praedictae[15] constitutionis tenorem vel sociis ab herede praestando vel, si accipere noluerint, tam offerendo quam signando et periculo eorum deponendo, cum sat abundeque imperiale est humaniorem sententiam pro durioribus sequi. *D. Constantinopoli xv k. Dec. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

(1) *B* 48, 14, 4: *iunge* 7, 15, 2 (2) *sic dett. cum* *B*Σ, partes *Utinensis PCR* (3) *sic P*[b], est reperta *R*, est *om. Utinensis P*[a]*C* (4) *sic P*, suo *ins. Utinensis CR* (5) quod et ... notat *del.* (6) hocque et *Utinensis C*, hocque *PR*[b], hoc quoque *R*[a] (7) *sic C*, veteris iuris *PR*, veteriores *Utinensis* (8) *sic P*, servum *Utinensis CR* (9) si *C*, et *P*, et si *R*, *om. Utinensis* (10) pro *Utinensis C*, *om. PR* (11) *sic CR*, fatis *Utinensis P* (12) *B* 48, 14, 5: *iunge* 7, 4, 16. 17 (13) hac *ins. B* (κ. π.) (14) *sic M cum B* (κ. π.), in sua parte *CR* (15) nostrae *dett. cum B* (κ. π.)

VIII.[1]

DE SERVO PIGNORI DATO MANUMISSO.

1 [2]*Impp. Severus et Antoninus AA. Proculo.* Licet dotale mancipium vir qui solvendo est possit manumittere, tamen si te pignori quoque datum mulieri apparuerit, invita ea non posse libertatem adsequi non ambigitur. *PP. XII k. Mai. Antonino A II et Geta II conss.* [a. 205]

2 *Idem AA. Abascanto.* Libertas a debitore fisci servo data, qui pignori non est ex conventione speciali, sed tantum privilegio fisci obligatus, non aliter infirmatur, quam si hoc fraudis consilio effectum detegatur.

3 *Idem AA. Antonio.* Ab eo, qui bona sua pignori obligavit, quae habet quaeque habiturus esset, posse servis libertatem dari certum est. non idem iuris est in his servis, qui pignoris iure specialiter traditi vel obligati sunt. *PP. III k. Ian. Pompeiano et Avito conss.* [a. 209]

4 *Imp. Alexander A. Sabiniano.* Si, ut proponis, consentiente creditore, cui pignoris iure cum aliis mancipiis obligatus fuisti, a debitore manumissus es, potuisti ad libertatem pervenire. *PP. VI id. Mai. Alexandro A. cons.* [a. 222]

5 *Idem A. Extricatiano.* Si creditoribus satisfactum fuerit, ancillae, quae pignori obligatae a debitore manumissae erant, liberae fiunt. nam ipse manumissor si fraudem se fecisse creditoribus, ut revocet libertates, audeat dicere, audiri non debet nec heredes eius. *PP. III k. Iun. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

6 *Idem A. Auctori.* Si tutor tuus de pecunia tua servos emptos manumisit, quoniam huiusmodi servi sicut ceterae res pupillaribus pecuniis emptae iure pignoris ex constitutione divorum parentium meorum obligati sunt favore pupillorum, liberi facti non sunt.

7 *Imp. Gordianus A. Iulianae.* Sive cum nupsisses mancipia in dotem dedisti, sive post datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quaedam comparavit, iuris rationibus dominia eorum ad eum pervenerunt. ideoque frustra quaestionem super statu manumissorum conaris inferre, qui eius facti, qui comparavit vel in dotem accepit, ab eo iure potuerunt manumitti.

VIIII.[3]

DE SERVIS REI PUBLICAE MANUMITTENDIS.

1 *Imp. Gordianus A. Epigono.* Si ita, ut lege municipali constitutionibusque principum comprehenditur, cum servus publicus esses, ab ordine consentiente etiam praeside provinciae manumissus es, non ex eo, quod is quem dederas vicarium in fugam se convertit, iugo servitutis, quod manumissione evasisti, iterato cogeris succedere.

2 *Idem A. Hadrianae.* Si decretum ordinis auctoritas rectoris provinciae comprobavit, quo is libertatem acceperat, cui postea fueras[4], ut proponis, matrimonio copulata, natam ex huiusmodi matrimonio et civem Romanam esse et in patris potestate non est incertae opinionis.

3 [5]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Philadelpho.* Titulo non praecedente, quibus dominia servorum quaeri solent, municipum libertus
1 servus non efficitur. Si itaque secundum legem vetti libici[6], cuius potestatem senatus consulto Iuventio Celso iterum et Neratio Marcello consulibus[7] facto ad provincias porrectam constitit, manumissus civitatem Romanam consecutus es, post vero ut libertus tabularium administrando libertatem quam fueras consecutus non amisisti, nec actus tuus filio ex liberis ingenuo suscepto, quominus decurio esse possit, obfuit. *D. XV k. April. Ravennae*[8] *AA. conss.*[9] [a. 293]

X.[10]

DE HIS QUI A NON DOMINO MANUMISSI SUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Corneliano.* Eum, qui servos alienos ac si suos manumittit, ut pretium eorum dominis, si hoc elegerint, dependat, quanti sua interest, saepe rescriptum est. *PP. k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

2 *Imp. Alexander A. Mercuriali.* Felicissima, quam mandante te servos[11] emisse dicis, si dominium servi quem manumisit nondum ad te transtulerat, frustra petis, ut denegata libertate eius quem manumissum dicis possessio tibi tradatur.

3 [12]*Idem A. Pompeio militi*[13]. Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseveravit et ideo manumittendo libertatem servo hereditario praestitit. *PP. VI k. Aug.*[14] *Agricola et Clemente conss.* [a. 230]

4 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Zoilo.* Si non proprietatem donaveras, sed ministerium ancillae dederas, libertatem mancipio dando ea, quae precarium usum haberet, dominio tuo nihil praeiudicavit. nemo enim alienum servum, quamvis ut proprium manumittat, ad libertatem producere potest. *PP. X k. Aug. Saeculare et Donato conss.* [a. 260]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcellinae.* Si tradita sunt ex donatione mancipia, ius manumittendi donatrix non habuit. *PP. V k. Mai. Maximo et Aquilino conss.* [a. 286]

6 *Idem AA. et CC. Mido.* Si pater servum vestrum, licet vobis minoribus viginti annis consentientibus, manumisit, ei libertatem praestare non potuit. *S. non. Mart. CC. conss.* [a. 294]

7 [15]*Imp. Constantinus A. ad Bassum.* Si non a dominis libertas detur mancipio alieno, si quidem ab his iudicibus impetrabitur, quibus dandi ius est, sine ulla trepidatione poenae facilis dissolutio est.
1 Si vero iubentibus nobis quicquam lege actum esse doceatur et non dominus, ut alienum mancipium manumitteretur, petisse probetur[16], tunc eodem, qui in conspectu nostro libertatem monstrabitur consecutus, ei protinus ad cuius proprietatem pertinet restituto is, qui mancipium alienum fallendo principis conscientiam manumisit, mancipia duo cogatur domino eius dare, cuiusmodi sexus aetatis atque artis constiterit esse manumissum, et alia tria
2 fisco eadem[17] ratione similia. Quae multa non semper imponitur, sed potius conquiescit[18], si forte manumissus inferentem sibi quaestionem status obiecta legitima praescriptione potuerit excludere, cum sibi amissi mancipii damna debeat imputare, qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmaverit. *PP. id. Iul. Constantino A. V et Licinio C. conss.* [a. 319]

(1) *B* 48, 15 (2) *iunge* 8, 25, 1 (3) *Cf. Dig.* 40, 3 (4) *sic* R^b, fuerat CR^a (5) *iungendam esse* 6, 8, 1 *vidit Cuiacius* (6) vetti libici R^bM^a, vetiti lybici *C*, vetti *l*ci (velici *vel* blici?) R^a, vetti bilici M^b: *in genetivo hoc qui viri nomen (velut* Vettii Libyci) *quaerunt legis de qua agitur latoris, usum Romanum parum perspexisse Mommsen monuit: immo requiri vocabulum aut legis argumentum significans, e. g.* veteris publici (*poteruntque sane leges societatis vicesimae libertatis de hoc manumissionis genere cavere*), *aut, quod probabilius sit,* veteris rei publicae (7) *a.* 129 *p. Chr.* (8) *in loco mendum latet* (9) *subscriptio ex* 6, 8, 1 *restituta est* (10) *B* 48, 16 (11) servum *BΣ* (*κ. π.*) (12) = 4, 39, 6 (13) Pomponio militi *l. gem.*, militi *om. libri* (14) PP. VIII k. Iul. *l. gem.* (15) = *Th.* 4, 9, 1 (16) probetur *om. Th.*, *tuetur BΣ* (*κ. π.*) (17) eademque *Th.* (18) *sic* R^a *cum Th.*, conquiescat *Utinensis* PCR^b, conquiescet *BΣ* (*κ. π.*)

XI.[1]

QUI MANUMITTERE NON POSSUNT ET NE IN FRAUDEM CREDITORUM MANUMITTATUR.

1 *Imp. Alexander A. Antiocho.* Certum ius est non alias directas libertates per legem Aeliam Sentiam, quae sunt[1*] in fraudem creditorum manumissorum, revocari, nisi et consilium fraudis hoc animo manumittentis et eventus damni suum recipere volentium sequatur. inter creditores autem etiam eos numerandos esse, quibus fideicommissum debetur, olim placuit. *PP. III id. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Nataliano.* Servos meos nec per interpositam personam ad libertatem producere homines peculii sui posse mandatis comprehenditur.

3 *Idem A. Iustinae.* Divo Marco auctore amplissimus ordo censuit, ne quis spectaculo, quod edatur, actorem suum alienumve servum manumitteret et, si factum esset, pro infecto haberetur.

4 *Idem A. Felicissimo.* Si minor annis viginti ad libertatem praestandam homines tradidisti, senatus consulto[2] quod gestum est irritum constituitur. *PP. III id. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

5 *Idem A. Prisco.* Si in fraudem eorum quae fisco debebantur probari potest libertas data, non valet. sed si pecuniam is, quem patrem tuum appellas, emptori dederit et ab eo redemptus ad libertatem productus est, nihil videtur bonis defuisse eius, qui fisci debitor dicitur.

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Olympio.* Nec[2] fideicommissariam libertatem a pupilla sua servis debitam tutorem posse praestare certi iuris est. unde si hos, quos tu rogata manumittere fueras[3] certo aetatis tuae tempore, ad libertatem non produxisti, sed tutor manumisit, remanserunt in servitute.

7 *Idem AA. et CC. Zotico.* Si debitor ex administratione curae dominus tuus non solvendo constitutus fideicommissariam tibi reliquit libertatem, cum in fideicommissariis libertatibus eventum inspici tantum obtinuerit, nihil eius voluntas tibi prodesse potest.

XII.[4]

QUI NON POSSUNT AD LIBERTATEM PERVENIRE.

1 *Impp. Severus et Antoninus*[5] *AA. Torquato.* Cum divus pater meus constituerit a praesidibus provinciarum vel qui coercendorum maleficiorum potestatem habent in perpetua vincula damnatos ad libertatem produci non posse, hi, qui intra tempora poenae liberi et heredes esse iussi sunt aut legatum fideicommissumve acceperunt, neque libertatem adipisci nec quicquam eorum quae his data sunt
1 capere possunt. Quod si poenae tempus compleverint, iam omni vinculo exsoluti et quasi ad pristinam vel simplicem servitutis condicionem redacti et libertatem et si qua testamentis dominorum illo tempore defunctorum acceperunt, sine ulla quaestione praeteritae poenae[6] consequantur.

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Theodoro.* Is quidem, qui testamento vetitus est manumitti, ad
1 libertatem non potest pervenire. Sed in proposito interest, utrumne eos, quos cum filio educatos esse testator expresserit, propter familiare ministerium et usum filiorum necessarium et venire et manumitti[7] noluerit, an quasi male meritis poenam inro-
2 gaverit. Nam priore casu, morte eius cui consulebatur obsequii necessitate finita, libertas potest pervenire, posteriore id, quod poenae causa in servos statutum est, necesse est vires suas obtinere, quando divis parentibus meis placuerit eiusmodi testamentorum leges perpetuam servitutem male meritis servis inrogare, ut nec per suppositum emptorem ad libertatem produci possint.

XIII.[8]

PRO QUIBUS CAUSIS SERVI PRAEMIUM ACCIPIUNT LIBERTATEM.

1 [9]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Firmino*[10]. Quoniam religiosa sollicitudo ad augendam provocandamque fidei observationem iuris praemio adfici debet, si ad ulciscendam caedem domini incorruptis probationibus ac strenuo nisu constiteris, libertatem, quam his qui dominorum caedem vindicant iam pridem senatus consulto et statutis principum praestari sancitum est, etiam tu pro tam ingentibus meritis non ex ipso facto, sed aditione et sententia praesidis reportabis. *PP. VII id. Dec.*[11] *Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

2 [12]*Imp. Constantinus A. ad Ianuarinum.* Servi, qui monetarios adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercentes detulerint, civitate Romana donantur[13], ut eorum domini pretium a fisco percipiant. *D.*[14] *XII k. Dec. Romae Crispo et Constantino CC. II conss.* [*a.* 321]

3 [15]*Idem A. ad populum.* Si quis servus raptus virginis[16] facinus dissimulatione praeteritum aut pactione transmissum detulerit in publicum, libertate[17] donetur. *D. prid. k. April. Aquileia Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

4 [18]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Syagrium pp.* Si desertorem servus prodiderit, libertate donetur. *PP. id. Iul. Romae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

XIIII.[19]

DE INGENUIS MANUMISSIS.

1 *Imp. Alexander A. Phileto.* Si ingenuum te et testamento manumissum esse dicas, apud suos iudices causam agere debes, si tamen iustum contradictorem habes, id est eum, qui se patronum tuum esse dicit, memor senatum censuisse, ut, qui post manumissionem originem repetierint, ea quae de domo manumissoris habent ibi relinquant. in qua causa etiam legata ut liberto data esse iuris prudentibus placuit.

2 *Imp. Gordianus A. Pompeiae.* Ingenuam natam neque nutrimentorum sumptus neque servitutis obsequium faciunt ancillam neque manumissio libertinam. *PP. V id. Mai. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

3 *Imp. Philippus A. Felicissimo.* Si aviam tuam[20] manumissam postea ingenuam sollemniter constitit statumque eius iustae sententiae tuetur auctoritas, filios eius quamvis ante sententiam susceptos ingenuam libertatem non immerito flagitare, si cum peritioribus tractatum habuisses, facile cognosceres.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Agrippae.* Cum cognatum tuum ingenuum, factum Palmyrenae factionis dominatione velut captivum, distractum esse dicas, praeses provinciae ingenuitati

(1) *B* 48, 7, 33 *seqq.* — *Cf. Dig.* 40, 9 (1*) quae sunt tuetur *BΣ* (*κ. π.*) (2) contra senatus consultum *C contra BΣ* (*κ. π.*) (3) manumittere fueras *scripsi ad BΣ* (*κ. π.*), fueras *CRM*, fueras manumittere *dett.* (4) *B* 48, 17 — *Cf. Dig.* 40, 9 (5) Impp. Antoninus et Verus *Cuiacius propter Dig.* 48, 19, 33 *haud recte, cum sequatur* pater meus (6) praeteritae poenae *R*, praeterita *C*, praeteritae *om. BΣ* (*κ. π.*) (7) et veniri et man. *R*, nec non venire et man. *C*, veniri *omissis reliquis BΣ* (*κ. π.*) (8) *B* 48, 18 — *Cf. Dig.* 40, 8 (9) *Cuiacius recte iungit* 1, 19, 1 (10) Firminae 1, 19, 1 (11) PP. VIII id. Oct. 1, 19, 1 (12) = *Th.* 9, 21, 2: *iunge* 9, 24, 1 (13) *sic AC*, donentur *PR cum BΣ* (*κ. π.*), donamus *Th.* (14) pp. *scr.* (15) = *Th.* 9, 22, 4 (16) virginis *om. Th.* (17) Latinitate *Th.* (18) = *Th.* 7, 18, 4, 1: *iunge* 12, 45, 1 (19) *B* 48, 10, 7 *seqq.* — *Cf. Dig.* 40, 14 (20) *sic R*, ancillam *ins. C*

suae reddi eum efficiet. *S. IIII id. Ian.*[1] *AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Crescenti.* Defamari statum ingenuorum seu errore seu malignitate quorundam periniquum est, praesertim cum adfirmes diu praesidem unum atque alterum interpellatum a te vocitasse diversam partem, ut contradictionem faceret,
1 si defensionibus suis confideret. Unde constat merito rectorem provinciae commotum adlegationibus tuis sententiam dedisse, ne de cetero inquietu-
2 dinem sustineres. Si igitur adhuc diversa pars perseverat in eadem obstinatione, aditus praeses provinciae ab iniuria temperari praecipiet. *D. prid. non. April. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Dionysio.* Scientis condicionem liberum non posse fieri servum evidentissimi iuris est. cum igitur proponas patrem pupillorum, quorum precibus fecisti mentionem, velut liberum te penes se habuisse, ministerium, licet in actu longi temporis, non praecedente vero titulo, quibus dominia quaeri solent, mutare tuam condicionem minime potuit. *S. VII k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Matronae.* Si te ac filios tuos[2] ingenuos esse constat, natalium veritas vos tuetur. nam qui servitutis moverat quaestionem, apud acta causae renuntiando ad ingenuitatis probationem nec nocere quicquam nec prodesse potest. *S. XV k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Callimorpho.* Ingenui nascuntur, libertini manumissione tantum constituuntur: pactum autem nec servis nec libertinis ingenuitatem adsignat nec his, qui transactioni non consenserunt, quicquam praeiudicare potest. *S. IIII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Potamoni*[3]. Libertina matre procreatam ingenuis nasci natalibus evidentis ac
1 manifesti iuris est. Cum igitur te matre libertina editam, dehinc ab hostibus captam postliminio reversam proponas et nunc tibi servitutis moveri quaestionem, consequens est adiri praesidem provinciae, qui de causa liberali cognoscet iure laturus sententiam, sciens neque huiusmodi matris condicionem neque captivitatem reversis de statu pristino quicquam posse detrahere.

10 *Idem AA. et CC. Athenodorae.* Ad recognoscendos singulos nomina comparata publico consensu, ob celandos natales ingenuis si mutentur, minime nocet, natosque, licet in ministerio servitutis, liberae condicionis non servos possessio, sed status ingenuos edi perficit.

11 *Idem AA. et CC. Maximae.* Si vestram possessionem nullus praecessit titulus, sed ingenui constituti operas mercede placita locastis, nec statui quicquam vestro derogatum est nec ad conventionis implendam fidem sollemniter agere prohibemini. *S. non. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Quietae.* Ad mutandum liberae statum commissum plagii nihil promovet[4], sed abductam natales, quibus nata est, post hunc etiam casum obtinere convenit. *S. III k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Menandro.* Ingenuum se contendendo nec probando non amittit libertinitatem. *S. VII id. Dec. CC. conss.* [*a* 294]

14 *Idem AA. et CC. Aristoteli.* Status ingenuae ex eo solo, quod velut ancilla sponsaliorum nomine data proponitur, praeiudicari nulla ratione potest. *S. VII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

XV.[5]

COMMUNIA DE MANUMISSIONIBUS.

1 [6]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Sancimus, si proprietarius servo, cuius usus fructus ad alium pertinebat, libertatem imposuit, non secundum antiquam observationem et libertatem cadere et eum sine domino intellegi esse, sed[7] nec inveniri personam, cui res ad se venientes adquirat: sed si tam proprietarius quam usufructuarius libertatem ei consentientes imposuerant, pleno iure liberum eum effici et, si quid postea sibi adquisierit, hoc in bonis suis
1 habere. Sin autem proprietarius solus[8] libertatem imposuerit usufructuario minime consentiente, sit quidem ille, qui libertatem a proprietario accepit, inter libertos proprietarii connumeratus et, si quid in medio possedit, hoc sibi adquirat, sibi habeat, suae posteritati relinquat, salvo patronatus iure per omnia custodiendo, nisi et hoc ei legibus
1a fuerit remissum. Ipse tamen libertus quasi servus apud usufructuarium permaneat, donec usufructuarius vivit vel usus fructus non legitimo modo peremptus est. etenim si finem usus fructus quocumque modo accipiat, tunc facultas ei tribuitur quo maluerit degere modo. si vero adhuc superstite usufructuario ab hac luce fuerit libertus exemptus, hereditas eius legitimum tramitem sequatur.
2 Sin autem usufructuarius tantummodo libertatem imposuerit, si quidem hoc modo, ut cedat usu fructu[9] proprietario, plenissimum ius habeat in servo proprietarius et omnia ei servus adquirat secundum ea, quae generaliter in servos et dominos constituta
2a sunt. Sin vero gratias agendo usufructuarius eum ab usu fructu liberaverit et libertate donaverit, tunc maneat quidem servus proprietario suo adnexus, sed non necessitas ei imponatur, donec vivit usufructuarius vel usus fructus constare potest, observare proprietarium et quaedam ministeria ei adimplere, sed iudices nostri eum in quiete tueantur post usufructuarii autem mortem vel usus fructus quocumque modo interemptionem tunc serviat quidem domino et omnia, quae in medio ad eum per-
2b veniant, haec suo domino adquirat. Et sit ex nostra constitutione haec separatio inter servos et liberos et non secundum ius antiquum idem servus
3 remaneat et nullum respiciat dominum. Illud quoque huic legi adicimus, ut explosa antiqua personarum differentia liceat parentibus tam feminis quam masculis filiis filiabus sive in sacris constitutis sive emancipatis cuiuscumque gradus mandatum imponere, quatenus servos in libertatem producant sive apud iudicem sive in sacris ecclesiis sive secundum alium quem mandator voluerit legitimum modum. cum enim et in successionibus et in aliis paene omnibus nulla est inter liberos discretio, oportet hoc observari et in praesenti casu maxime pro libertate, quam et fovere et tueri Romanis legibus et praecipue nostro numini peculiare est. *D. XV k. April. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

2 *Idem A. Iuliano pp.* Si quis servo suo libertatem imponat sive in ecclesia sive ad qualecumque tribunal vel apud eum, qui libertatem imponere legibus habet licentiam, sive in testamento vel alio ultimo elogio directam vel fideicommissariam, nullo coartetur modo eorum qui ad libertatem veniunt aetatem requirere. neque enim eum tantummodo civitatem Romanam adipisci volumus, qui maior triginta annis extitit, sed quemadmodum in ecclesiasticis libertatibus non est huiusmodi aetatis differentia, ita in omnibus libertatibus, quae a dominis imponuntur sive in extremis dispositionibus sive per iudices vel alio legitimo modo, hoc observari sancimus, ut sint omnes cives Romani constituti: ampliandam enim magis civitatem nostram quam minuendam esse censemus. *D. k. Aug. Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

3 *Idem A. Iohanni pp.* Si quis sine uxore constitutus ancillam suam nomine habeat concubinae

(1) id. ian. *scripsi*, k. ian. id. *traditur* (2) tuos *om. BΣ* (*κ. π.*) (3) *requiritur nomen mulieris* (4) *sic C*, commovet PR^b, praemovit R^a?, ἀντίκειται *BΣ* (*κ. π.*) (5) *B* 48, 19 — *Cf. Dig.* 40, 1 (6) *iunge* 7, 7, 1 (7) sed *om. BΣ* (*κ. π.*) (8) solus *om. BΣ* (*κ. π.*) (9) *sic* M^a *cum BΣ* (*κ. π.*), usu fructum *C*, usus fructus RM^b

et in eadem usque ad mortem consuetudine permanserit et forsitan[1] liberos ex ea sustulerit, sancimus omnimodo non concedi heredibus defuncti eandem vel liberos eius, si etiam liberos habuerit, in servitutem deducere, sed post mortem domini sub certo modo eripiatur in libertatem una cum subole sua, 1 si etiam eam forsitan habuerit. Ipsi etenim domino, dum superest, damus licentiam quomodo voluerit uti tam ancilla sua quam etiam ex ea progenita subole et in suo ultimo elogio quidquid voluerit contra eos[2] disponere, id est sive quasi servos eos aliis legare sive in servitute heredum nominatim relinquere. sin autem taciturnitate eos praeterierit, tunc post mortem eius ad libertatem eripiantur, ut sit do- 2 mini mors libertatis eorum exordium. Omnibus[3] etenim uxores habentibus concubinas vel liberas vel ancillas habere nec antiqua iura nec nostra concedunt. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

XVI.[4]

DE LIBERALI CAUSA.

1 *Imp. Antoninus A. Saturninae.* Rem quidem illicitam et inhonestam admisisse confiteris, quia proponis filios ingenuos a te venumdatos. sed quia factum tuum filiis obesse non debet, adi competentem iudicem, si vis, ut causa agatur secundum ordinem iuris. *PP. v id. Febr.*

2 *Idem A. Vereniano.* Si hi, quos servos tuos esse dicis, liberi esse a diversa parte dicuntur, de statu eorum more solito quaeri oportet: nec enim res iudicata, qua de proprietate eorum pronuntiatum est, opponi causae liberali potest. *D. non. Febr. Romae Messala et Sabino conss.* [a. 214]

3 *Imp. Alexander A. Quirino.* Si liber homo alienae ancillae contubernium sequatur, licet ei fuerit denuntiatum, ut se abstineret, servus domini mulieris non fit. *PP. non. Febr. Fusco et Dextro conss.* [a. 225]

4 *Idem A. Iucundo.* Si is, quem in servitutem petebas, liber quamvis absente te causa cognita pronuntiatus est, secunda in servitutem petitio eius dari tibi non debet. sed si, posteaquam cognovisti de sententia iudicis, appellasti, an iure lata sit, in auditorio quaeretur.

5 *Idem A. Sabino.* Non ideo minus in libertatem proclamare potest ea, quam ancillam tuam esse dicis, 1 quia eam vendente fisco comparasti. Sed nec hoc ad praescriptionem operatur, quod venditionis tempore maior viginti annis fuit, cum aetatis adlegatio non alias possit praescriptionem adversus civem Romanum accommodare, quam si participandi pretii 2 gratia consensum servituti dedisse probetur. Probationis sane onus, cum ex servitute in libertatem adseritur, ad se[5] recipit. qui[6] si adfirmationem suam non impleat, inconcussum possessionis ius obtinebis.

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nobilissimus Caesar Vausumetio.* Nec si volens scripsisses servum te esse, non liberum, praeiudicium iuri tuo aliquid comparasses: quanto nunc magis, cum eam scripturam dare compulsum te esse testaris? *P.*

7 *Imp. Aurelianus A. Secundo.* Si ab eo cuius servus fuisti manumissus es, frustra libertatis controversiam sustines, maxime ab herede eius qui manumisit, cum, etsi iure libertas non processit, respectu tamen aditae hereditatis voluntatem defuncti suo consensu firmare debuit.

8 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Veneriae.* Cum adfirmes placuisse quondam domino tuo, ut pro te et filia tua dato nummo certae quantitatis vos manumitteret, et te tantummodo liberavit, aditus rector provinciae hortabitur eum salva reverentia, quam patrono[7] liberti solent exhibere, placito suo stare. *PP. prid. . . . Sept. Maximo II et Aquilino conss.* [a. 286]

9 *Idem AA. et CC. Proculo.* Cum precum tuarum conceptio, licet eum contra quem supplicas ex ancilla natum esse expresserit, tamen nomini cognomen, quo liberi dumtaxat nuncupantur, addiderit et non servum esse, sed servili macula adspersum comprehenderit, contra eum qui servus non est supplicasse te intellegitur. [a. 293]

10 *Idem AA. et CC. Stratio.* Liberos privatis pactis vel actus quacumque administrati ratione[8] non posse mutata condicione servos fieri certi iuris est. *D. IIII non.* [a. 293]

11 *Idem AA. et CC. Faustino.* Non mutant servi[9] statum, si ad civiles honores illicite atque improbe adspiraverint. unde si status moveatur quaestio, intellegere vobis licet nihil prodesse posse, quod pater vester honores civiles gessit. sollemnibus itaque ordinatis apud praesidem provinciae de statu vestro cognoscetur. [a. 293]

12 *Idem AA. et CC. Secundo.* Si liberum te natum aliquis comparavit, statum retines, quem antea habuisti. si vero ex ancilla editum naturalis pater idemque dominus distraxit ac post emptori pretium solvisti, non idcirco libertatem consecutus es. *PP. XVIII k. Mart. AA. conss.*[10] [a. 293]

13 *Idem AA. et CC. Antistiae.* Principaliter de statu defuncti agi non potest. si vero ex peculio quondam eius, quem tibi[11] bona reliquisse commemoras, res vindicentur vel eius filiis moveatur status quaestio, haec omnia sollemniter praesidali notione decidi debent. *D. V k. Mai. AA. conss.* [a. 293]

14 *Idem AA. et CC. Quintianae.* Lite ordinata in possessione libertatis is, de cuius libertate quaeritur, constituitur et interim pro libero habetur. *D. IIII k. Mai. Heracleae AA. conss.* [a. 293]

15 *Idem AA. et CC. Palladio.* Nec omissa professio probationem generis excludit nec falsa simulata veritatem minuit. cum itaque ad examinationem veri omnis iure prodita debeat admitti probatio, aditus praeses provinciae sollemnibus ordinatis, prout iuris ratio patitur, causam liberalem inter vos decidi providebit. [a. 293]

16 *Idem AA. et CC. Diogeniae.* Si ministerium quasi libera exhibuisti ac te nesciente quasi ancilla in dotem data conscriptum instrumentum est, nihil haec libertati tuae nocere potuerunt, maxime cum te minorem aetate fuisse commemores et placuerit minores viginti annis nulla ratione mutare statum ac pro liberis servos fieri, ne ante libertatem inconsulte amittant[12], quam aliis propter aetatis rationem sine consilio praestare non[13] possunt. *PP. VI id. Mai. Hadrianopoli AA. conss.* [a. 293]

17 *Idem AA. et CC. Regino.* Multis rationibus, natalibus ingenuis fratribus natis, post delictis vel casibus intervenientibus singulorum causae status 1 separantur. Nihil itaque prohibet eundem et tibi non movere quaestionem et eos, quos fratres tuos adseveras, in servitutem vindicare sive retinere. 2 Igitur ad demonstrandam fratrum tuorum libertatem aliae sunt probationes necessariae: nam quod

(1) et *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) (2) contra eos] ex ea *vertit BΣ* (*κ. π.*) (3) *sic BΣ* (*κ. π.*), hominibus *libri* (4) *B* 48, 20 — *Cf. Dig.* 40, 12 (5) *idem Graeci: pro* ad se *fuerit* adsertor in se, *adsertorem expulerint Iustiniani propter* 7, 17, 1 (6) *sic C cum BΣ* (*κ. π.*), quae *R* (7) patronis *BΣ* (*κ. π.*) (8) actus quacumque administrati ratione *scripsi ad BΣ* (*κ. π.*) τῆς πράξεως ἥντινα ἐδιοίκησαν λογισμῷ *et BΣ* (*Thal.*) οὕτως σύνταξον· vel ratione actus καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μέσου, actus (actis *C*) quacumque administratione *CM*, actu quocumque (quac. *P*ᵃ?) administrationis *PR* (9) servi] honores servi *BΣ Latine, sed contra BΣ* (*κ. π.*), *quamquam in hoc quoque* servi *pro genetivo explicatur* (10) aa. conss. *supplevi* (11) tibi *BΣ* (*κ. π.*), tu *CR* (12) ne … amittant *dett. cum BΣ* (*κ. π.*), nec … amittunt *PCR* (13) non *tuetur BΣ* (*κ. π.*), *delet Mommsen*

tibi non movetur quaestio libertatis, eorum[1] non idoneam constat habere probationem. *S. x k. Iun. AA. conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA. et CC. Zotico.* Ad probationem ingenuitatis ab eo, contra cuius successores postulas, facta tibi locatio non sufficit, nec tamen hoc solum ad servitutis vinculum argumentum est idoneum. *S. id. Iul. Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Paulo.* Principaliter causam eius de quo supplicas esse quam tuam perspicimus. nam cum te eum ad libertatem produxisse profitearis, illius interest magis sollemniter suum tueri statum et consequenter tua etiam agetur causa: nam si ab eo, contra quem fundis preces, servus dicatur eique libertas ex manumissione tua vindicetur, probatio servitutis originis et beneficium[2] manumissionis libertatem illi adsignans tuum etiam ius patronatus tuetur. si vero consentiat servituti, tunc iure concesso adito praeside provinciae eum invitum etiam defendere poteris. [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Aeternali.* Sicut semel praestitam libertatem revocari non licet, sic per ea, quae non manumittendi causa domini cum servis propriis[3] agunt, nihil sibi detrahunt. *S. vi k. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

21 *Idem AA. et CC. Thallusae.* Eam, quae in possessione libertatis non sine dolo malo reperitur, in servitutem constitutae simile habere praeiudicium edicto perpetuo[4] 'si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem' sui conceptione manifeste probatur, nec quicquam ancillae dolus proprii iuris dominis aufert. *S. non. Oct. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Pardaleae.* Parentes natales, non confessio adsignat. quapropter si ex ancilla nata post ad libertatem manumissa pervenisti, te velut ex altera natam ancilla servam professa quaesitam[5] manumissione libertatem huiusmodi simulatione vel errore amittere minime potuisti, cum servi nascantur ratione certa, non confessione constituantur. *D. v k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

23 *Idem AA. et CC. Musciae.* Si tibi testamento directa libertas a domino relicta est et ex eo successerunt scriptae filiae[6], non idcirco, quod secundum eius voluntatem vel contra de filiis uni praestas obsequium, ceterae filiae tuam rescindere possunt libertatem. [*a.* 293]

24 [7]*Idem AA. et CC. Sebastiano.* Interrogatam et professam apud acta se esse ancillam huiusmodi factum defensionem[8] libertatis non excludit. *S. iiii k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

25 *Idem AA. et CC. Licentiano.* Sicut praetermissa instrumenta manumissionis recte factae nullum adferunt praestitae libertati vitium, ita si servum ad libertatem produxisti, instrumentorum amissio nihil ei nocere potest. *S. v id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Molento.* Sicut datam libertatem manumissis adimere patronus non potest, ita manumissionis instrumentum praestare cogitur. *S. vii id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

27 [9]*Idem AA. et CC. Aurelio*[10] *Asterio.* Arrianus si mota quaestione a Leonide liber fuit pronuntiatus, in servitutem a victo iterum non recte peti-
1 tus est. Coheres etiam tibi ab Arriano datus colludens cum eo sive heredibus ipsius, qui statum moverat quaestionem, nihil tibi obfuit, nec quae in confessionem inter eos venerunt, statum veritatis vel nomen substantiae defuncti mutare potuerunt. *D. iii k.*[11] *April. Sirmio CC. conss.* [*a.* 294]

28 *Idem AA. et CC. Eurymedonti.* Avi paterni magistratu functi dignitas ad libertatis probationem nihil nepoti prodest, si quidem in liberali causa matris, non patris inspiciatur condicio. sed nec materni avi sola sufficit, cum, licet avia quoque libera probari possit, multis tamen ex causis status mutari consueverit. *Sirmi*[12] *iiii id. April. AA. conss.* [*a.* 294]

29 *Idem AA. et CC. Troilae.* De ancilla matre natam et ab eo redemptam, in cuius fuit contubernio, si non manumittitur, in servitute permanere non ambigitur. [*a.* 294]

30 *Idem AA. et CC. Eutychio.* Solo obsequii non praestiti velamento data libertas rescindi non potest. [*a.* 294]

31 *Idem AA. et CC. Corsianae.* Si tibi servitutis improbe moveatur quaestio, sollemnibus ordinatis de calumnia vel iniuria, prout vindictae viam elegeris, habita contestatione, posteaquam servus non esse fueris pronuntiatus, adversus eam sententiam postulare potes, tunc demum de his etiam quae direpta probaveris restitutionem, cum pro libertate fuerit pronuntiatum, petiturus. *S. v id. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

32 *Idem AA. et CC. Athenaidi.* Subscriptio filii domini manumittentis nec addere secuta nec omissa detrahere libertati quicquam potest. *D. non. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

33 *Idem AA. et CC. Melitianae.* Licet accepta pecunia dominus te manumisit, tamen tributa libertas rescindi non potuit. *S. iiii id. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

34 *Idem AA. et CC. Hermionae.* Libera concubinatus ratione non constituitur ancilla. *D. id. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

35 *Idem AA. et CC. Atellio.* Non idcirco minus, quod pupilli res velut tutor administrasse dicitur, ex eius persona servitutis pati quaestionem potest. *Sirmi*[13] *non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

36 *Idem AA. et CC. Theodorae.* Post certi temporis ministerium ancillae liberam eam esse cum ea paciscendo conventionis obtemperandi legi domina nullam habet necessitatem utque hoc verum est, ita e contrario si filios suos constituta cum his libera in ministerium tibi tradere promisisse probetur, parere placitis non compellitur. [*a.* 294]

37 *Idem AA. et CC. Olympio.* Si filium tuum liberum genero vendidisti, qui tam proxima necessitudine coniunctus condicionis ignorantiam simulare non potest, utrisque sociis criminis accusator deest. [*a.* 294]

38 *Idem AA. et CC. Philoserapi.* Non idcirco minus, quod te limenarcha creato nemo contradixit, rei publicae nomine moveri tibi status quaestio potest[14]. *D. xvi k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

39 *Idem AA. et CC. Eutychio.* Liberos velut servos profitentes statum eorum mutare non posse constat. *S. vii k. Ian. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

40 *Exemplum sacrarum litterarum ad Verinum.* Iuxta edicti nostri continentiam in liberalibus quoque negotiis, sive de libertinitate sive de ingenuitate moventur, absente nihilo minus una parte causam discuti et pro iustitiae ratione sententiam proferri nihil prohibet.

41 *Impp. Constantinus et Licinius AA. ad Titianum*[15] *praesidem Cappadociae.* Iubemus omnes epistulas actricis, quas ad Aelium tamquam principalem fecerat, inanes et vacuas esse atque in irritum devocari ac de ingenuitate eiusdem Aelii requiri nec mulieri id obesse, quod ad eum tamquam decurionem ac principalem scripserit, vel id, quod idem se finxerit decurionem vel principalem, maxime cum non solum testium professione et cognationis eius, quae iugum servile agnoscit[16], verum etiam voce propria eiusdem Aelii apud aliud iudicium patuerat, quod condicionis servilis videretur.

(1) eorum *om.* *BΣ* (*x.* *π.*) (2) *idem* *BΣ* (*x.* *π.*): probatio originis et (*deletis* servitutis *et* beneficium) *Mommsen* (3) propriis *C cum BΣ* (*x.* *π.*) *om.* *PR* (4) perpetuo *P*[a] *cum BΣ* (*x.* *π.*), perp. cavetur *P*[b]*CR* (5) *sic R*[b] *cum BΣ* (*x.* *π.*), quaesita *PCR*[a]*?* (6) filiae *BΣ* (*x.* *π.*), *om. libri* (7) *iunge Consult.* 4, 9 (8) defensione *scr.* (9) *iunge* 3, 31, 8. 6, 59, 4 *Consult.* 6, 18 (10) aurelio *Consultatio*, *om. libri* (11) d. non. 6, 59, 4 (12) sirmi *fortasse natum est ex* s., *cf.* 7, 56, 4 (13) s. *scr.*, *cf. not.* 12 (14) potest *R cum BΣ* (*x.* *π.*), *om.* *SC* (15) *cf.* 12, 50, 1 (16) eius quae i. s. agnoscit *scripsi cum BΣ* (*x.* *π.*): eiusque (que *om.* *R*) i. s. cognoscitur *CR*

42 [1]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.* Placuit eos qui nascuntur matrum condicionibus[2] uti, quarum mox visceribus exponuntur. ante litem vero nati suo omnes nomine in quaestionem vocentur, quoniam hos solos, qui in lite nati erunt, omnem fortunam matrum complecti oportet et aut iustis tradi dominis aut libertate cum lucis auctoribus frui. *D. prid. id. Iun. Sirmio Probiano et Iuliano conss.* [*a.* 322]

XVII.[3]

DE ADSERTIONE TOLLENDA.

1 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Lites super servili condicione movendas ad clementiorem tam examinationem quam terminum transferimus iubentes, si quis vel adhuc serviens liberum se esse dixerit vel in libertate commorans ad servitutem vocatus fuerit, adsertoris difficultatem in utroque casu cessare ipsumque per se ad intentiones[4] eius qui dominum sese adserit respondere et, si ex possessione libertatis ad servitutem ducitur, etiam procuratorem dare minime prohiberi, quod his, qui ex servitute ad libertatem prosiluerint, penitus interdicimus: illis legibus, quae dudum et secunda et tertia vice adsertorias lites examinari praecipiebant, in posterum conquiescentibus, cum sit iustum primam definitionem in suis manere viribus, cum provocatio nulla oblata fuerit: qua porrecta, ad similitudinem aliorum negotiorum iudex, ad quem res ex provocatione ducitur, eam examinabit, cuius et ipsius iudicium ad secundam exquisitionem minime deducetur occasione legum, quae super adsertoriis litibus positae
1 sunt. Super peculio etiam eorum vel aliis rebus aut causis veterem defensoris[5] observationem tollimus, praecipientes illorum tantummodo peculia, qui ex possessione servitutis super libera condicione litigant, aliasque res quae vindicantur in tuto pro dis-
2 positione iudicis collocari. Omnes vero, qui pro libertate periclitantur, si quidem possint fideiussorem dare, eum exigi: sin vero re vera datio eius impossibilis eis sit hocque iudici manifeste ostendatur, iuratoriae cautioni committi: scientes quod, si post huiusmodi expositionem afuerint et edictis citati in absentia nihilo minus per unum annum duraverint, omnimodo servituti obnoxii erunt et eius dominio, qui litem eis intulit, sine ulla dubitatione adsigna-
3 buntur. Scire vero eos volumus, qui aliquem ad servitutem vocant, quod, si post primam accusationem in quocumque iudicio vel ex divali iussione factam et admonitionem ei oblatam, qui servus esse dicitur, in alio iudicio eum accusaverint (praeterquam si eius occasionem ipse qui servus esse dicitur praestiterit), etsi domini sint, suo iure privabuntur. *D. III id. Dec. dn. Iustiniano pp. A. II cons.*[6] [*a.* 528]

2 *Idem A. Iohanni pp.* Expeditam antea quaestionem, in praesenti autem ex nostra lege, quam de adsertione tollenda posuimus, in quandam difficultatem incidere periclitantem, compendioso remedio
1 fulciendam esse censemus. Cum enim per adsertores super libertate iudicium agitabatur, si in medio adsertore litem agente adsertus ab hac luce fuerit subtractus, necessitas imponebatur nihilo minus adsertori litem implere, ut emptor, si victus erat et pro libertate fuerat pronuntiatum, habeat regressum adversus venditorem, ut ei quasi liberae personae venditor reddat id, quod emptionali instrumento con-
2 tinebatur vel natura contractus exigebat. In praesenti autem, quia adsertorum vana nomina reiecta sunt, si persona, pro cuius condicione lis agitur, mortua fuerit, quemadmodum iudicium potest adimpleri una tantummodo persona in iudicium ve-
3 niente? Sancimus itaque in praesenti casu licentiam esse emptori adversus suum auctorem venire, quatenus vel ostendat venditor servum se vendidisse vel, si non potuerit, quasi libera persona vendita evictionis periculum ad eum revertatur. *D. k. Sept.*[7] [*a.* 531]

XVIII.[8]

QUIBUS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET ET DE REBUS EORUM, QUI AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON PROHIBENTUR.

1 *Imp. Gordianus A. Proculo.* Dispar causa est eius, qui dissimulata condicione sua distrahi se passus est, et eius, qui pretium participatus est. nam superiori quidem non denegatur libertatis defensio, posteriori autem, et si civis Romanus sit et partici-
1 patus est pretia[9], libertas denegatur. Eandemque et in eo distinctionem adhibendam, cui fideicommissaria libertas debetur, meritissimo[10] iuris auctores responderunt. *PP. k. Mai. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Melanae.* De latronum familia descendentibus ex largitione principali vel auctoritate fiscali servis factis retro principes libertatem denegari decreverunt.

3 [11]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.*[12] Si quis in libertatem proclamaverit, id, quod apud se esse eius qui se dominum dicit profitebitur, quoniam de eo non dubitatur, reddi ac referri iudex
1 protinus pronuntiabit. Quod vero petitur, si fuerit negatione dubium[13], per cautionem conservabitur ac petitio differetur, ut, si fuerit approbata[14] libertas, (quoniam et ipsis, qui his rem commiserunt, medendum est) gestarum rerum ab eodem ratio atque omne quod debebitur reposcatur, ut servitute depulsa qui pro domino quondam fuerat habeat, quod ut servo dominii iure largitus est et quae ex earum rerum quaestu ac fructibus conciliata sunt et quae de furtivis compendiis obscure capta ac parata sunt, cum liberum[15] esse non oporteat, quod apud servum dominus peculii nomine collocaverat.
2 Ea vero, quae testamento vel donatione quaesita sunt aut quae ex earum rerum emolumentis empta confectaque sunt, eidem ingenuo deputentur. quae tamen universa exacto libertatis iudicio, quae[16] a supra dictis rebus discernantur[17], in sequestro esse oportet, ut his ab utroque deductis atque in medio iure collocatis ad eorum proprietatem uterque contendat. *D. XV k. Iun.*[18] *Thessalonica Severo et Rufino conss.* [*a.* 323]

XVIIII.[19]

DE ORDINE COGNITIONUM.

1 *Imp. Alexander A. Vitalio.* Cum et ipse confessus es status controversiam pati, qua ratione postulas, priusquam de condicione constaret tua, accusandi tibi tribui potestatem contra eum, qui te servum esse contendit? cum igitur, sicut adlegas, statu[20] generis fretus es, iuxta ius ordinarium praesidem pete, qui cognita prius liberali causa ex eventu

(1) = *Th.* 4, 8, 4 (2) et iure *ins. Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (3) *B* 48, 21 (4) *sic P^v C cum BΣ* (*κ. π.*), intentionem *P^t R* (5) *sic PR*, veterem defensionis *C*, veteris defensoris *BΣ* (*κ. π.*) (6) iustiniano ... conss. *supplevimus* (7) Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *suppl. Buchholtz* (8) *B* 48, 9 — *Cf. Dig.* 40, 43 (9) *idem BΣ* (*κ. π.*): et participatus est pretia *del. Mommsen* (10) *sic C*, meritissimi *PR*, ἀξίως *BΣ* (*κ. π.*) (11) = *Th.* 4, 8, 6: *iunge* 8, 46, 10 (12) pu. *Th.*, pp. *SCR* (13) negotiatione controversum *Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (14) propria *ins. Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (15) *idem Th.*: liberi *Mommsen* (16) quo *Th.*, *sed ἅπερ BΣ* (*κ. π.*) (17) *sic CR^a?*, discernuntur *R^b Th. BΣ* (*κ. π.*) (18) iun. 8, 46, 10, ian. (*alias* mart.) *Th.*: *Maximus idibus Sept. a.* 323 *praefectura abiit* (19) *B* 48, 22 (20) *sic C cum BΣ* (*κ. π.*), tui *ins. PR*

iudicii, quid de crimine statuere debeat, non dubitabit. *PP. v id. M . . . Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Galliae.* Si de hereditate et libertate controversia est, prius agi causa libertatis debet. sed si de hereditate agetur, ordinanda quidem est causa libertatis, sed sufficit ei, qui libertate utitur, ad victoriam de hereditate secundum se pronuntiatum[1]. *PP. v id. Aug. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Idem A. Valeriano.* Si crimen aliquod inferatur ei, quam ingenuam esse dicis, ante liberalis causa suo ordine agi debet, cognitionem suam praeside praebente, quoniam necesse est ante sciri, si delictum probatum fuerit, ut in liberam et ingenuam an ut in ancillam constitui oportet. *PP. VI k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Imp. Gordianus A. Menedemo.* Si status controversiam pateris, lite prius liberali terminata, si pro te fuerit pronuntiatum, agere etiam adversus eum, qui se dominum tuum esse contendit, non pro-
1 hiberis. Quod si ideo te ab accusatione elidet, quasi servum non proprium sed alienum, liberale quidem iudicium cessat, causae autem examinatio apud eum qui iudicat ostendet[2], utrumne accusatio induci debeat propter statum personae, an evanescat. *D. x k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Alpheo.* Cum status quaestionem tibi moveri et te debita velle petere commemores, ordinarium est prius sollemnibus interpositis, si hoc iuris admiserit ratio, causam liberalem apud praesidem provinciae decidi, ut, si liber fueris vel servus non esse pronuntiatus, tunc tibi iure debita restitui iubeat, cum hoc incerto, utrumne tibi libero constituto an domino tuo, si servum te sententia declaraverit, debeatur, ad solutionem debitorem tuum urgueri non oporteat. *S. prid. k. Mai. Beraci*[3] *AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Alexandriae.* Si res tuas raptas[4] vel amotas esse dicis ab his, quos servos tuos esse contendis, hique in libertatem proclamaverunt, causa liberalis prius adversus eos et tunc damni dati rerumque amotarum lis apud praesidem provinciae contestanda est, ut, si quidem liberi vel servi non esse pronuntientur, tunc demum damni dati et amotarum rerum procedere possit adhibita probatione condemnatio, si vero secus, quaestio rerum amotarum evanescat. *D. III k.*[5] *Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Imp. Constantinus A. ad Bassum.* Si quando negotium status fuerit exortum, si ab eius parte qui dicitur servus aliquid dicatur dominus abripuisse, prius considerari placet, utrum de possessione servitutis in libertatem reclamandum putet an vero ex
1 possessione libertatis in servitutem vocatur. Ac[6] si eum de obsequiis servilibus libertatem constiterit flagitare, ante decidi status convenit causam atque ita praeberi direptorum negotiorum, si res exegerit,
2 audientiam. Quod si ei qui ad servitutem vocatur quicquam direptum esse memoretur, universa quae constiterit ablata ita demum reddi convenit ei, qui servus esse contenditur, si modo salvam rem futu-
3 ram per idoneos fideiussores promiserit. Nam si tales non potuerit dare, tunc ea convenit, de quibus in iudicio tractabitur, sequestrari in eum diem, in quo controversia sopietur, ita ut ex isdem, si alia[7] facultas esse non poterit, tantum litis sumptibus et alimoniae hominis subministretur[8], quantum mode-
4 (1) rato iudicis arbitrio fuerit aestimatum. Cum autem necdum lite de statu mota res ab aliquo direptae sint et sententia de restituenda possessione rerum lata ille, ne sententiae satisfieret, de statu controversiam movit, necessitatem habebit et sine satisdatione easdem res reddere et tunc causam liberalem secundum iuris ordinem exercere. [*a.* 317—319?]

XX.[9]
DE COLLUSIONE DETEGENDA.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Theodorae.* Cum servum matris tuae et stupro violasse dominam suam et turpis coniunctionis maculam excogitandae ingenuitatis collusione ac falsae captivitatis velamento apud competentem iudicem obtegere voluisse proponas nec libertatem ei matrem tuam dedisse, sed in solam ingenuitatem eum nudae voluntatis mendacio producere enisam adseveres, servum esse palam est, quando etiam divi Pii rescriptum super captivitate emissum, quam non intercessisse significas, ingenuum fecisse non videatur, nec adseveratio consensus tui ingenuitatis ius tribuere potuit. *PP. XIIII k. Iul. Diocletiano IIII et Maximiano III AA. conss.* [*a.* 290]

2 *Idem AA. et CC. Milesio.* Libertinae condicionis constitutis privatis pactis mutare statum non licere Ninniano senatus consulto contra collusorem poena statuta praemioque detegenti promisso manifeste declaratur. *D. v k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXI.[10]
NE DE STATU DEFUNCTORUM POST QUINQUENNIUM QUAERATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Niconi.* Aditus competens iudex causam praescriptionis examinabit et, si Domitiae patronum, qui civis Romanus in diem mortis vixit, ante quinque annos, quam lis bonorum mulieris inchoaretur, vita decessisse constiterit, libertae status ex persona[11] manumissoris non retractabitur.

2 *Idem AA. Maximo.* Si is, qui te heredem fecit, propter matris condicionem servus dicitur et mater ante quinque annos litis motae vita decessit, praescriptioni locus erit, cum quaeri de statu non possit, nisi de condicione matris retractaretur. haec ita, si, quamdiu vixit, sine interpellatione ut civis Romana egit. *PP. id. Sept. Antonino A. II et Geta C. II conss.* [*a.* 205]

3 *Imp. Alexander A. Olympiadi.* Quamvis defunctus sit maritus quondam tuus, cui status quaestio inferebatur, causa tamen etiam post obitum eius propter emolumentum successionis durat eamque apud eum, qui de hereditate vel de singulis rebus iudicaturus est, decidi oportet.

4 *Idem A. Marciano.* Si is, quem servum tuum fuisse et a fratre tuo manumissum atque heredem scriptum proponis, ut civis Romanus vixit nec intra quinquennium post mortem eius status quaestionem movere coepisti, intellegis neque heredibus ab eo scriptis neque his, quos liberos[12] esse voluit, controversiam te contra formam senatus consulti facere
1 posse. Quod si prius, quam id spatium temporis excederet, agere coepisti, et peculium eius more iudiciorum persequi et cum manumissis ordinata lite secundum formam edicti experiri non prohiberis. *PP. v id. Iun. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

5 *Imp. Gordianus A. Severo.* Quod est constitutum post quinquennium de statu defunctorum quaestionem incipere non posse, ad speciem emancipationis, iure nec ne perfecta sit, minime pertinet.

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Pollae.* Si mater tua quasi ingenua communi opinione vixit et

(1) sec. se pronuntiatum *C*, sec. pronuntiatam (—tum *P*[v]) *P*, sec. eum pronuntiatum *R*[b], sec. cum pronuntiatum esse *R*[a] (2) ostendit *PCR*[a] (3) Heracleae *Mommsen* (4) ruptas *Cuiacius, sed* ἁρπαγέντα *BΣ* (*κ. π.*) (5) k. *Mommsen*, id. *P* (6) ac *M*[a] *cum BΣ* (*κ. π.*), at *CRM*[b] (7) alia *BΣ* (*κ. π.*), aliqua *libri* (8) *sic BΣ* (*κ. π.*), subministrentur *libri* (9) *B* 48, 23 — *Cf. Dig.* 40, 16 (10) *B* 48, 11 — *Cf. Dig.* 40, 15 (11) huius *ins. BΣ* (*κ. π.*) (12) *sic CR*[b] *cum BΣ* (*κ. π.*), libertos *PR*[a]

quinquennium a die mortis eius excessit, potes rem publicam et pupillos, si tibi status quaestionem movere temptaverint, nota praescriptione repellere. 1 An autem pro ingenua in diem mortis egerit, in iudicio requiretur. quod si varietas interveniat, posteriora tempora spectari convenit. *PP. VI id. Iun. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Heliodoro.* Si pater tuus veluti ingenuus vixit nec status controversiam, quasi fisci servus esset, apud praesidem provinciae, qui super huiusmodi quaestionibus iudicare solet, sed apud curatorem rei publicae non competentem iudicem passus est, postque mortem eius quinquennium fluxit, status tuus ex praescriptione, quae ex senatus consulto emanat, protectus est.

8 *Idem AA. et CC. Theodoro.* Repetitio peculii rerum servi tui, si nullo iusto titulo intercedente[1] corpora ab aliquo possideantur, nulla temporis praescriptione mutilabitur. nec enim senatus consultum, quo super non retractandis defunctorum statibus sancitum est, intervenit, si defunctus in fuga[2] conversatus atque latitans decessit. *D. X k. Dec. Mel.*[2*] *Diocletiano et Maximiano AA. conss.* [*a.* 299?]

XXII.[3]

DE LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONE, QUAE PRO LIBERTATE ET NON ADVERSUS LIBERTATEM OPPONITUR.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Muciano.* Mala fide morato in libertate diu prodesse non potest temporis praescriptio. unde cum confitearis fuga te ab eo cuius meministi recessisse, intellegis ex hoc solo sine dolo malo in possessione te libertatis non esse. *D. X k. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et CC. Carterio.* Praestat firmam defensionem libertatis[4] ex iusto initio longo tempore obtenta possessio. favor enim libertatibus debitus et salubris iam pridem ratio suasit, ut his, qui bona fide in possessione libertatis per viginti annorum spatium sine interpellatione morati essent, praescriptio adversus inquietudinem status eorum prodesse deberet, ut et liberi et cives fiant Romani. *D. VII k. Iul. Antiochiae Constantio III et Maximiano III CC. conss.* [*a.* 300]

3 [5]*Exemplum sacrarum litterarum Constantini et Licinii AA. ad Dionysium vice praefectorum*[6] *agentem.* Solam temporis longinquitatem, etiamsi sexaginta annorum curricula excesserunt, libertatis iura minime mutilare oportere congruit aequitati. *D. III k.*[7] *Mai. Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

XXIII.

DE PECULIO EIUS QUI LIBERTATEM MERUIT.

1 [8]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Rufino.* Longe diversam causam eorum, qui a superstitibus manumittuntur, item illorum, quibus testamento libertas relinquitur, esse dissimulare non debueras, cum superiore quidem casu concessum tacite peculium, si non adimatur, posteriore vero, nisi specialiter fuerit datum, penes successorem remanere sit iuris evidentis. *S. V non. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

XXIIII.

DE SENATUS CONSULTO CLAUDIANO TOLLENDO.

1 [9]*Imp. Iustinianus A. Hermogeni magistro officiorum.* Cum in nostris temporibus, in quibus multos labores pro libertate subiectorum sustinuimus, satis esse impium credidimus quasdam mulieres libertate sua fraudari et, quod ab hostium ferocitate contra naturalem libertatem inductum est, hoc a libidine nequissimorum hominum inferri, Claudianum senatus consultum et omnem eius observationem circa denuntiationes et iudicum sententias conquiescere in posterum volumus, ne, quae libera constituta est, vel semel decepta vel infelici cupidine capta vel alio quocumque modo contra natalium suorum ingenuitatem deducatur in servitutem et sit pessimum dedecus cognationis suae fulgori, ut, quae forsitan decoratos dignitatibus habeat cognatos, haec in alienum cadat dominium et dominum pertimescat forsitan cognatis suis inferiorem. quod et in libertis observari oportet: semel etenim libertate potitam per tale dedecus in servitutem reduci religio temporum meorum nullo patitur modo. 1 [10]Sed ne servi vel adscripticii putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maxime in adscripticios[11] verendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis paulatim huiusmodi hominum condicio decrescat, sancimus, si quid tale fuerit vel a servo vel adscripticio perpetratum, liberam habere potestatem dominum eius sive per se sive per praesidem provinciae talem servum vel adscripticium castigatione competenti corrigere et abstrahere a tali muliere. quod si neglexerit, sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reversuram. [*a.* 531—534]

XXV.

DE NUDO EX IURE QUIRITIUM TOLLENDO.

1 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Antiquae subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes nullam esse differentiam patimur inter dominos, apud quos vel nudum ex iure Quiritum vel tantummodo in bonis reperitur, quia nec huiusmodi esse volumus distinctionem nec ex iure Quiritum nomen, quod nihil aenigmate discrepat nec umquam videtur neque in rebus apparet, sed est vacuum et superfluum verbum, per quod animi iuvenum, qui ad primam veniunt legum audientiam, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquae dispositiones accipiunt. sed sit plenissimus et legitimus quisque dominus sive servi sui sive aliarum rerum ad se pertinentium. [*a.* 530—531]

XXVI.[12]

DE USUCAPIONE PRO EMPTORE VEL TRANSACTIONE.

1 *Imp. Antoninus A. Flaviano.* Mancipia tua si ab eis distracta sunt, qui ius vendendi non habuerunt, vindicare ea potes. nec enim usucapi ab emptoribus potuerunt, cum illicita venditione furtum contractum sit. *PP. id. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Marcellino.* Si contra defuncti voluntatem servos, quos propter perfectae artis peritiam heredibus suis defunctus servari testamento praecepit, tutores vendiderunt, usucapi non potuerunt. *D. V non. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Idem A. Nepotillae.* Si matrem eius, cuius nomine quaestionem pati dicis, bona fide emptam possidere coepisti, etiamsi ipsa in causam furtivam incidit, tamen postea conceptum apud te partum usucapere potuisti.

(1) praecedente *dett. cum BΣ (κ. π.)* (2) fuga *scripsi cum BΣ (κ. π.)*, fugam *P^b CR*, fugem *P^a* (2*) *sic libri* (3) *B* 48, 24 (4) *sic P^v C cum BΣ (κ. π.)*, libertati *P^t R* (5) *iunge* 3, 1, 8 (6) praefectorum *recte se habere probavit Mommsen Memorie dell' instituto* 2 *p.* 315 (7) d. id. 3, 1, 8 (8) *B* 48, 24, 4 (9) *B* 48, 25, 1 (10) § 1 = 11, 48, 24 (11) in adscripticiorum coniugiis *Mommsen ad B (κ. π.)*: in adscripticios *om. l. gem.* (12) *B* 50, 4, 14 *seqq.* — *Cf. Dig.* 41, 4

4 *Idem A. Achilleo.* Venditioni ancillae consensum dedisse diversam partem si probaveris, retractando contractum, quem ipsa ratum habuit, non audietur. sed et hac probatione cessante si bona fide emptam ancillam venditore bona fide distrahente temporis spatio usuceperis, intentio proprietatem vindicantis tenere[1] non potest. *PP. III id. April.*

5 *Imp. Gordianus A. Marino.* Si partem possessionis mala fide possessor venumdedit, id quidem, quod ab ipso tenetur, omnimodo cum fructibus recipi potest, portio autem, quae distracta est, ita demum recte petitur a possidente, si sciens alienam comparavit vel bona fide emptor nondum complevit
1 usucapionem. Violenter autem possessione amissa, priusquam in domini potestatem perveniat, usucapio emptori, etsi bona fide mercatus est, non competit. *PP. XII k. April. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

6 *Imp. Philippus A. cum consilio collocutus dixit:* Cum sit probatum rem pignori fuisse obligatam et postea a debitore distractam, palam est non potuisse eam quasi furtivam usucapi. *Sine die et consule.*

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Pecudi.* Sciens servum alienum citra domini voluntatem[2] venumdans furtum committit. quod rei vitium, priusquam ad dominum eius revertatur possessio, non permittit usucapionem fieri, licet bona fide possideatur. *D. V id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [3]*Idem AA. et CC. Severo*[4]. Ex causa transactionis habentes iustam causam possessionis usucapere possunt[5]. [*a.* 294]

9 [6]*Idem AA. et CC. Gaio.* Eum, qui a pupillo sine tutoris auctoritate distrahente comparavit, nullum temporis spatium[7] defendit. sed si locupletior factus emptoris pecunia post pubertatem occasionem iuris ad iniquum trahat compendium, doli mali submovebitur exceptione. *S. VIII id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXVII.[8]

DE USUCAPIONE PRO DONATO.

1 *Imp. Alexander A. Macedonio.* Sive fuit dominus, qui tibi loca de quibus supplicasti donavit, sive a non domino bona fide donata suscepisti eaque usucepisti, auferri tibi quod iure quaesitum est non potest. *PP. V id. Mart.*

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Capitoni.* Donantem ancillam alienam nihil domino deminuere non est ambigui iuris: furtum etiam contrahere citra voluntatem domini contractantem, ut eius rei nec usucapio possit procedere. *S. V id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Rhodano.* Irritam facere donationem perfectam nemini licet. utque hoc verum est, sic error falsae causae ratione fidei bonae non defenditur. quod et in dominio pro[9] usucapione quaerendo servatur.

XXVIII.[10]

DE USUCAPIONE PRO DOTE.

1 [11]*Imp. Alexander A. Taurino.* Res mobiles in dotem datae, quamvis alienae, si sine vitio tamen fuerunt, a bona fide accipiente pro dote usucapiuntur.

XXVIIII.[12]

DE USUCAPIONE PRO HEREDE.

1 *Imp. Antoninus A. Zoilo.* Cum pro herede usucapio locum non habeat, intellegis neque matrem tuam, cui heres extitisti, neque te usu mancipia ex ea causa capere posse. *PP. VII k. Iul. Romae Laeto et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Marinae.* Nihil pro herede posse usucapi suis existentibus heredibus obtinuit[13]. *PP. V k. Febr. AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Diocletiano.* Opinione falsa mortis pro herede possessio rerum absentis procedere non potest.

4 *Idem AA. et CC. Serapioni.* Usucapio non praecedente vero titulo procedere non potest nec prodesse neque tenenti neque heredi eius potest, nec obtentu velut ex hereditate, quod alienum fuit, domini[14] intentio ullo longi temporis spatio absumitur. *D. VII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

XXX.[15]

COMMUNIA DE USUCAPIONIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Sabino.* Qui ex conducto possidet, quamvis corporaliter teneat, non tamen sibi, sed domino rei creditur possidere. neque enim colono vel conductori praediorum longae possessionis praescriptio quaeritur. *PP. VII k. April. Alexandro A. II et Marcello conss.* [*a.* 226]

2 *Idem A. Onesimae.* Iam pridem quidem mancipium, de quo supplicas, comparasse te dicis: sed si cogitaveris fisci mei rem usucapi non posse, respondere te actionibus fisci mei intellegis nec alias posse proprietatem obtinere, quam si non ex ancilla fiscali natum fuisse constiterit. *PP. non. Mart. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

3 *Idem A. Pantherio.* Si mala fide servum tuum sciens Antiochus tenuit, intentionem tuam contra successorem eius, licet bona fide possidet, propter initii vitium usucapio non absumpsit[16].

XXXI.[17]

DE USUCAPIONE TRANSFORMANDA ET DE SUBLATA DIFFERENTIA RERUM MANCIPI ET NEC MANCIPI.

1 [18]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum nostri animi vigilantia ex iure Quiritum nomen et substantiam sustulerit[19] et[20] communes exceptiones in omni loco valeant[21], id est decem vel viginti vel triginta annorum vel si[22] quae sunt aliae maioris aevi continentes prolixitatem, satis inutile est usucapionem in Italicis quidem solis[23] rebus admittere, in provincialibus autem recludere. sed et si quis res alienas, Italicas tamen, bona fide possidebat per biennium, miseri rerum domini excludebantur et nullus eis ad eas reservabatur regressus[24]. quae et nescientibus dominis procedebant: quo nihil inhumanius erat, si homo absens et nesciens tam angusto tem-
1 pore suis cadebat possessionibus. Ideo per praesentem legem et in Italicis solis[25] rebus, quae immobiles sunt vel esse intelleguntur, sicut annalem exceptionem, ita et usucapionem transformandam esse censemus, ut tantummodo et hic decem vel viginti annorum vel triginta et aliarum exceptionum tempora currant, huiusmodi angustiis penitus semotis.
2 Cum autem antiqui et in rebus mobilibus vel se moventibus, quae fuerant alienatae vel quocumque modo, bona fide tamen, detentae, usucapionem extendebant, non in Italico solo nexu, sed in omnem orbem terrarum; et hanc annali tempore conclude-

(1) *sic* *CR*^{b}, teneri *PR*^{a} (2) mandatum *C contra B* (3) *fortasse iungenda est* 4, 38, 9 (4) militi *addit* 4, 38, 9 (5) D. VIII k. April. Sirmi CC. conss. 4, 38, 9 (6) = 5, 59, 3 (7) longi temporis spatium non *l. gem.* (8) *B* 50, 6 — *Cf. Dig.* 41, 6 (9) donato *ins. Russardus* (10) *Cf. Dig.* 41, 9 (11) *B* 50, 7, 3 (12) *B* 50, 5 — *Cf. Dig.* 41, 5 (13) *sic C*, optinebit *PR* (14) domini *P*^{b}*R*^{a}, dominii *CR*^{b}, dominium *P*^{a}? (15) *B* 50, 10 — *Cf. Dig.* 41, 3 *Inst.* 2, 6 (16) *sic C*, absumit *PR* (17) *B* 50, 10 (18) *iunge* 3, 34, 13 (19) 7, 25, 1 (20) sustulit et *R*, sustulit ut *C* (21) 7, 40, 1 *pr.* (22) si *R*, *om. C* (23) *sic R*^{a}, soli *CR*^{b} (24) *sic R*, eas res regressus servabatur *C* (25) solis *R*^{a}?*M*^{a}, soli *CR*^{b}*M*^{b}

bant, et eam duximus esse corrigendam, ut, si quis
alienam rem mobilem seu se moventem in quacum-
que terra sive Italica sive provinciali bona fide per
continuum triennium detinuerit, is firmo iure eam
possideat, quasi per usucapionem ei adquisitam.
3 Hoc tantummodo observando, ut in his omnibus
casibus ab initio bona fide eam capiat, secundum
quod exigit longi temporis praescriptio, et ut con-
tinuetur ei possessio etiam anterioris iusti posses-
soris et connumeretur in decennium vel viginti an-
3a norum spatium vel triennium[1]. Quod et in rebus
mobilibus observandum esse censemus, ut in omni-
bus iusto titulo possessionis[2] antecessoris iusta de-
tentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex
posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo
4 lucrativo ea coepta est. Ita etenim ampliatur qui-
dem longi temporis[3] materia, quae ei subdita est,
minuitur[4] autem usucapionum compendiosa dominis
5 iactura et eius iura nocentia. Cum etiam res di-
vidi mancipi et nec mancipi sane antiquum est et
merito antiquari oportet, sit et[5] rebus et locis omni-
bus similis ordo, inutilibus ambiguitatibus et diffe-
rentiis sublatis. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXII.[6]
DE ADQUIRENDA ET RETINENDA POSSESSIONE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Attico.* Per liberam personam ignoranti quoque adquiri possessionem et, postquam scientia intervenerit, usucapionis condicionem inchoari posse tam ratione utilitatis quam iuris pridem[7] receptum est. *PP. VI k. Dec. Dextro II et Prisco conss.* [*a.* 196]

2 *Imp. Alexander A. Gauro.* Minus instructus est, qui te sollicitum reddidit, quasi in vacuam possessionem eius, quod per procuratorem emisti, non sis inductus, cum ipse proponas diu te in possessione fuisse omniaque ut dominum gessisse. licet enim instrumento non sit comprehensum, quod tibi tradita sit possessio, ipsa tamen rei veritate id consecutus es, si sciente venditore in possessione fuisti.

3 *Imp. Decius A. Rufo.* Donatarum rerum a quacumque persona infanti vacua possessio tradita corpore quaeritur. quamvis enim sint auctorum sententiae dissentientes, tamen consultius videtur interim, licet animi plenus non fuisset adfectus[8], possessionem per traditionem esse quaesitam: alioquin, sicuti viri consultissimi Papiniani responso continetur, ne quidem per tutorem possessio infanti poterit adquiri. *PP. V k. April. Decio A. II et Grato conss.* [*a.* 250]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Nepotianae.* Licet possessio nudo animo adquiri non possit, tamen solo animo retineri potest. si igitur desertam praediorum possessionem non derelinquendi adfectione transacto tempore non coluisti, sed ex metus necessitate culturam eorum distulisti, praeiudicium tibi ex transmissi temporis iniuria generari non potest. *PP. k. Aug. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 *Idem AA.*[9] *Mennoni.* Cum nemo causam sibi possessionis mutare possit proponasque colonum nulla extrinsecus accedente causa ex colendi occasione ad iniquae venditionis vitium esse prolapsum, praeses provinciae inquisita fide veri dominii tui ius convelli non sinet.

6 [10]*Idem AA. et CC. Valerio.* Si nulla iusta ex causa ingressum agrum sive vineas eum cuius meministi praeses reppererit nec ulla praescriptione vestra interpellatur petitio, restituere te possessioni cum omni causa non dubitabit. *S. id. April. AA. conss.*[11] [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Asyncrito.* Improba possessio firmum titulum possidendi nullum praestare potest. unde ingredientem in vacuam possessionem alieni fundi non consentiente domino vel actore, qui eius rei concedendi potestatem habuit, causam iustam possessionis adipisci non potuisse certum est. *PP. V id. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Cyrillo.* Per procuratorem utilitatis causa possessionem et, si proprietas ab hac separari non possit, dominium etiam quaeri placuit. *PP. XVIII*[12] *k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Sergio.* Nec ex vera venditione possessionem, quam non fuerat emptor adeptus, improbe retinere potest: ac multo minus is, qui adseveratione falsa velut emptor, cum sine obligatione pignoris pecuniam mutuo dedisset, fundum inrumpens alienum retinendi iustam habet causam. *PP. III non. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Imp. Constantinus A. ad Maternum.* Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem, aliam quae iure consistit, aliam quae corpore, utramque autem ita demum esse legitimam, cum omnium adversariorum silentio ac taciturnitate firmetur: interpellatione vero et controversia progressa non posse eum intellegi possessorem, qui, licet corpore teneat, tamen ex interposita contestatione et causa in iudicium deducta super iure possessionis vacillet ac dubitet. *PP. XI k. Febr. Triveris Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

11 [13]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Petronio vicario Hispaniarum.* Vitia possessionum a maioribus contracta perdurant et successorem auctoris sui culpa comitatur. *D. XV k. Ian. Mediolano Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

12 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Ex libris
Sabinianis quaestionem in divinas nostri numinis
aures relatam tollentes definimus, ut, sive servus sive
procurator vel colonus vel inquilinus vel quispiam
alius, per quem licentia est nobis possidere, corpo-
raliter nactam possessionem cuiuscumque rei eam[14]
dereliquerit vel alii prodiderit, desidia forte vel dolo,
ut locus aperiatur alii eandem possessionem deti-
nere, nihil penitus domino praeiudicium generetur,
ne ex aliena malignitate alienum damnum emergat,
sed et ipse, si liberae condicionis est, competenti-
bus actionibus subiugetur, omni iactura ab eo re-
stituenda domino rei vel ei, circa quem neglegenter
1 vel dolose versatus est. Sin autem necdum sub
manibus procuratoris vel coloni vel inquilini vel servi
possessio facta est, sed ipse eam accipere desidia
vel dolo supersedit, tunc ipse qui eum transmisit ex
mala sua electione praeiudicium circa possessionem
patiatur, ex memoratarum personarum vel machina-
2 tione vel neglegentia accedens. Hoc etenim tan-
tummodo sancimus, ut dominus nullo modo aliquod
discrimen sustineat ab his quos transmiserit, non ut
etiam lucrum sibi per eos adquirat, cum et antiqua
regula, quae definivit deteriorem condicionem per
servum domini nullo fieri modo, tunc locum habet,
cum de damno dominus periclitetur, non cum sibi
lucrum per servum adquiri desiderat: salva videlicet
et in hoc casu domino rei vel ei, qui ad eam deti-
nendam praefatas transmiserit personas, adversus
eas omni actione, si qua ex legibus ei competit
servata. [*a.* 531—532]

(1) tricennium *edd.* (2) possessis *Mommsen* (3) praescriptio et *ins. Mommsen* (4) *sic* R^b, minuatur CR^a (5) sit et *CR*, et sit *M* (6) *B* 50, 2, 52 *seqq.* — *Cf. Dig.* 41, 2 (7) *sic* CR^b, prudentia PR^a (8) *sic* C^b, effectus PC^aR (9) *sic PCR*, a. et c. *S*, aa. et cc. *dett.* (10) *fortasse iungenda est* 6, 2, 10 (11) sine die et conss. 6, 2, 10 (12) XVI *Mommsen* (13) = *Th.* 4, 22, 5: *iunge* 8, 5, 2 (14) eam *del. edd.*

XXXIII.[1]

DE PRAESCRIPTIONE LONGI TEMPORIS DECEM VEL VIGINTI ANNORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Iuliano pp.*[2] Cum post motam et omissam quaestionem res ad nova dominia bona fide transierint et exinde novi viginti anni intercesserint sine interpellatione, non est inquietanda quae nunc possidet persona, quae sicut accessione prioris domini non utitur, qui[3] est inquietatus, ita nec impedienda est, quod ei mota
1 controversia sit. Quod si prior possessor inquietatus est, etsi postea per longum tempus sine aliqua interpellatione in possessione remansit, tamen
2 non potest uti longi temporis praescriptione. Quod etiam in re publica servari oportet. *D. III et Antonino AA. conss.*[4]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA* Longi temporis praescriptio his, qui bona fide coeptam possessionem continuatam nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, solet patrocinari. *PP. V k. Dec. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 *Idem AA. et CC. Antonio.* Si vineae, quas mater tua vitrico tuo in dotem dedit, tuae proprietatis sunt nec ulla praescriptio ex transacti temporis prolixitate adolevit, praeses provinciae restitui tibi eas efficiet. [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Hermo.* Diutina possessio iure tantum successionis sine iusto titulo obtenta prodesse ad praescriptionem hac sola ratione non potest. *PP.*[5] *IIII id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Stoericho.* Nec petentem dominium ab eo, cui petentis solus error causam possessionis sine vero titulo praestitit, silentii longi praescriptione depelli iuris evidentissimi est. *S. Sirmi*[6] *XI k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Pars epistulae Diocletani et Maximiani AA. et CC. ad Primosum praesidem Syriae.* Si fraude et dolo, licet inter maiores annis, facta venditio est, hanc confirmare non potuit consequens tempus, cum longi temporis praescriptio in malae fidei contractibus locum non habeat. *Accepta.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Antheae.* Longi temporis praescriptione[7] munitis instrumentorum amissio nihil iuris aufert nec diuturnitate possessionis partam[8] securitatem maleficium alterius turbare potest. *D. prid. k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Celso.* Si is contra quem supplicas matris tuae quondam mancipia quasi filius ex causa tantum adoptionis defendit, adfectio destinatae illicitae adoptionis ad horum dominium ei
1 quaerendum sola non sufficit. Quapropter mancipia petere non prohiberis nullam timens temporis praescriptionem, si hoc tantum initio procedente is contra quem supplicas horum possessionem adeptus est. [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Demostheni.* Emptor bona fide contra praesentem decennii praescriptione, cuius initio contestationem haberi sufficit, posteaquam suam impleverit intentionem petitor, adhibita probatione iustae possessionis defensus[9] absolvi recte postulat. [*a.* 294]

10 [10]*Idem AA. et CC. Regino.* Nec bona fide possessionem adeptis longi temporis praescriptio post moram litis contestatae completa proficit, cum post motam controversiam in praeteritum aestimetur. *PP. V*[11] *id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Super longi temporis praescriptione, quae ex decem vel viginti annis introducitur, perspicuo iure sancimus, ut, sive ex donatione sive ex alia lucrativa causa bona fide quis per decem vel viginti annos rem detinuisse probetur, adiecto scilicet etiam tempore prioris[12] possessoris, memorata longi temporis exceptio sine dubio ei competat nec occasione lucrativae causae repellatur. *D. k. Iun. dn. Iustiniano pp. A. II cons.* [*a.* 528]

12 *Idem A. Iohanni pp.* Cum in longi temporis praescriptione tres emergebant veteribus ambiguitates, prima propter res, ubi positae sunt, secunda propter personas, sive utriusque sive alterutrius praesentiam exigimus, et tertia, si in eadem provincia vel si in eadem civitate debent esse personae tam petentis quam possidentis et res, pro quibus certatur: omnes praesentis legis amplectimur defini-
1 tione, ut nihil citra[13] eam relinquatur. Sancimus itaque debere in huiusmodi specie utriusque personae tam petentis quam possidentis spectari domicilium, ut tam is qui dominii vel hypothecae quaestionem inducit quam is qui res possidet domicilium in uno habeant loco, id est in una provincia. hoc etenim nobis magis eligendum videtur, ut non civitate concludatur domicilium, sed magis provincia, et si uterque domicilium in eadem habet provincia, causam inter praesentes esse videri et decennio agen-
2 tem excludi. De rebus autem, de quibus dubitatio est, nulla erit differentia, sive in eadem provincia sint sive in vicina vel trans mare positae et
3 longo spatio separatae. Sin autem non in eadem provincia uterque domicilium habeat, sed alter in alia, alius in altera, tunc ut[14] inter absentes causam disceptari et locum esse viginti annorum exceptioni. nihil enim prohibet, sive in eadem provincia res constitutae sint sive in alia, super his controversiam in iudicio provinciali moveri et multo
3a magis in hac florentissima civitate. Quid enim prodest in ipsa provincia esse possessionem an in alia, cum ius vindicationis incorporale est et, ubicumque res positae sunt, et dominium earum et vinculum ad dominum vel creditorem possit reverti? ideo enim nostri maiores subtilissimo animo et divino quodam motu ad actiones et earum iura pervenerunt, ut incorporales constitutae possint ubicumque ius suum et effectum corporalem extendere.
3b Sit igitur secundum hanc definitionem causa perfectissime composita et nemo posthac dubitet, neque inter praesentes neque inter absentes quid statuendum sit, ut bono initio et possessione tenentis et utriusque partis domicilio requisito sit expedita quaestio pro rebus ubicumque positis, nulla scientia vel ignorantia expectanda, ne altera dubita-
4 tionis inextricabilis oriatur occasio. Eodem observando et si res non soli sint, sed incorporales, quae in iure consistunt, veluti usus fructus et ceterae servitutes. *D. V k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.*[15] [*a.* 531]

XXXIIII.[16]

IN QUIBUS CAUSIS CESSAT LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcellinae.* Si is, cui colendum fundum dedisti, post instrumenta, quibus dominium ad te pertinere probari posset, per novercam tuam subtraxit, hoc solo praescriptione temporis defendi non potest.

2 [17]*Idem AA. et CC. Dionysio.* In servorum proprietatis negotio cum usucapio locum habeat, ad quaestionem longi temporis praescriptionis superfluo pervenitur.

---

(1) *B* 50, 11 (2) pp. *del.* (3) qui *CR*, quia *A* (4) d. . . . . [Severo] III et Antonino AA. conss. (= *a.* 202) *scr.* (5) pp. *scripsi*, pp. sirmii *Russardus*, *om. P* (6) Sirmi *del.* (*cf. ad* 7, 56, 4) (7) praescriptione PR^b *cum B*, possessione CR^a (8) *sic* CR^b, paratam *P*, partem R^a (9) defensus *ante* posteaquam *collocat Mommsen* (10) *cf.* 3, 33, 26 (11) pp. V *scripsi*, p. uu L^b, d. *Contius* (12) prioris C^bR, pro pC^a (13) *sic* R^b, contra ACR^a (14) ut *C*, ** R^a, *om.* AR^b (15) *sic scripsi*, d. V k. dec. cap. cap. lamp. et orestis vv. co oc. ss. *A* (16) *B* 50, 12 (17) *cf.* 7, 14, 6 (s. VII k. Mai. AA. conss.)

3 *Idem AA. et CC. Apollinario.* Unus individuum commune pro solido possidens intervallo temporis, quominus socius portionem vindicare vel eum communi dividundo iudicio provocare possit, non defenditur, cum neque familiae erciscundae iudicium neque communi dividundo actio excluditur longi temporis praescriptione. *III k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Liviae.* Hereditatem quidem petentibus longi temporis praescriptio nocere non potest. verum his [1], qui nec pro herede nec pro possessore, sed pro emptore [2] vel donato seu alio titulo res quae hereditariae sunt vel fuerunt possident, cum ab his successio vindicari non possit, nihil haec iuris definitio noceat. *III id. Sept.*

5 *Idem AA. et CC. Zosimo.* Si puerum non pro derelicto habitum, sed ab hostibus vulneratum sumptibus tuis, sicut adseveras, liberum existimans curasti longi temporis praescriptione, quominus dominus eius offerens erogata recte vindicet, defendi non potes.

XXXV.[3]

QUIBUS NON OBICIATUR LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO.

1 *Imp. Alexander A. Venuleio veterano.* Tempus expeditionis adversus petitiones, si quae competisse iuste probari possunt, praescriptionem non parit. *PP. VI non. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio archiatro.* Cum per absentiam tuam eos, de quibus quereris, in res iuris tui inruisse adseveres teque ob medendi curam comitatu nostro discedere non posse palam sit, praefectus praetorio nostro accitis [4] his quos causa contingit inter vos cognoscet. Non necessario autem petis ex longi temporis diuturnitate praescriptionem tibi non opponi, quando iustae absentiae ratio et necessitatis publicae obsequium ab huiusmodi praeiudicio te defendat. *PP. XII k. Mart. Nicomediae Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 *Idem AA. Numidio correctori Italiae.* Non est incognitum id temporis, quod in minore aetate transmissum est [5], in longi temporis praescriptione [6] non computari. ea enim tunc currere incipit, quando ad maiorem aetatem dominus rei pervenerit. *PP. III id. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

4 *Idem AA. et CC.* [7] *Crispino.* Si possessio inconcussa sine controversia perseveraverit [8], firmitatem suam teneat obiecta praescriptio: quam contra absentes vel rei publicae causa vel maxime fortuito casu nequaquam valere decernimus. *PP. IIII k. Mart. Hannibaliano et Asclepiodoto conss.* [*a.* 292]

5 *Idem AA. et CC. Ianuario.* Neque mutui neque commodati aut depositi seu legati vel fideicommissi vel tutelae seu alii cuilibet personali actioni longi temporis praescriptionem obici posse certi iuris est. *S. k. Febr. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Doleo.* Ab hostibus captus ac postliminio reversus actione in rem directa vel qualibet alia dominium vindicando [9] temporis adversarii possessionem frustra times, cum adversus eos, qui restitutionis auxilio quacumque ratione iuvantur, huiusmodi factum non opituletur. *VI* [10] *id. Nov. Heracleae CC. conss.* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Cassandro.* Praescriptione bona fide possidentes adversus praesentem annorum decem, absentem autem viginti muniuntur. quod tempus, si ex alicuius persona de petitorum parte restitutionis praetendatur auxilium, deducto eo, quo, si quid fuerit gestum, succurri solet, residuum computari rationis est.

8 [11] *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Sancimus his solis militibus [12], qui [13] expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quae in eadem expeditione percurrunt, in exceptionibus declinandis opitulari: illis temporibus, per quae citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel in suis aedibus [14] degunt, minime eos ad vindicandum hoc privilegium adiuvantibus. *D. k.* [15] *April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXXVI.[16]

ADVERSUS CREDITOREM.

1 *Imp. Gordianus A. Veneriae.* Diuturnum silentium longi temporis praescriptione corroboratum creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem constituit, praeterquam si debitores vel qui in iura eorum successerunt obligatae rei possessioni incumbant. ubi autem creditori a possessore longi temporis praescriptio obicitur, personalis actio adversus debitorem salva ei competit.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.* [17] *Marcellae.* Si debitori heres non extitisti, sed iusta viginti annorum possessione collata in te donatio roborata est, neque personali actione, quia debitori non successisti, conveniri te iuris ratio permittit nec data pignori praedia post intervallum longi temporis tibi auferenda sunt, quando etiam praesentibus creditoribus decem annorum praescriptionem opponi posse tam rescriptis nostris quam priorum principum statutis probatum sit.

XXXVII.[18]

DE QUADRIENNII PRAESCRIPTIONE.

1 *Imp. Constantinus A. ad Orfitum* [19]. Notum est a fisco quaestionem post quadriennium continuum super bonis vacantibus inchoandam non esse. additum etiam est et eos, qui nostra largitate nituntur, nulla inquietudine lacessendos nec his a fisco nostro controversiam commovendam, qui quoquo modo aut titulo easdem res possederint.

2 *Imp. Zeno A. Aeneae comiti rerum privatarum.* Omnes, qui quascumque res mobiles vel immobiles seu se moventes vel in actionibus aut quocumque iure constitutas a sacratissimo aerario comparaverint, eos quin etiam, quibus quaecumque [20] res mobiles seu immobiles seu se moventes aut in actionibus vel quocumque iure constitutae munificentiae principalis nomine datae fuerint, omnibus pariter privilegiis, quae ex divinis sanctionibus inclitae recordationis Leonis et nostrae pietatis super certis patrimoniis antea emptores consecuti sunt, perpotiri et ita cunctos huiusmodi beneficiis seu privilegiis perfrui, tamquam si super singulis substantiis seu patrimoniis etiam nunc vel postea data fuisset huiusmodi dispositio: nec posse contra emptores praedictarum rerum factos iam vel futuros, vel contra eos, quibus super huiusmodi rebus largitas nostra delata est vel fuerit, aliquas actiones in rem dominii vel hypothecae gratia vel in personam, civiles seu praetorias, vel ex legibus aut sacratissimis constitutionibus descendentes vel quaslibet alias, licet nominatim praesenti sanctione non sint comprehensae, moveri: data volentibus licentia intra quadriennium contra sacratissimum aerarium, si quas sibi competere actiones existimant, exercere, ita tamen, ut post elapsum quadriennium nec sacratissimum fiscum licere sibimet quibuslibet actionibus pulsare cognos-

(1) his *C*, cum his *P*, hi *R* (2) *sic PC*, empto *R* (3) *B* 50, 12 (4) *sic AC*[a], accersitis *PC*[b]*R* (5) est *om. A* (6) in l. t. praescriptione *A cum B*, l. t. praescriptione (—ni *L*[v]) *PLCR* (7) et CC. *del.* (8) *sic AC*, perseveravit *PR* (9) longi *ins. A cum B* (10) VI *Mommsen*, V *A* (11) *iunge* 6, 21, 17 (12) militibus *om. l. gem.* (13) in *ins. l. gem.* (14) sedibus *C*[a] *contra l. gem.* (15) d. VIII id. *scr.* (16) *B* 50, 14 (17) et cc. *R*, et o. *S*, *om. C* (18) *B* 50, 13 (19) pu. *addunt dett.: Orfitus pu. sub Constantio a.* 354—359 *occurrit, res tamen qua de agitur non pertinet ad officium pu.* (20) quibus quaecumque *R*[a] *cum B*, quibuscumque *CR*[b]

1 cant. Ad haec fiscalium rerum emptoribus cum ratione iustitiae consulentes iubemus, quotiens competens scrinium gestis intervenientibus distractarum rerum pretia sese deposuerit suscepisse, minime post huiusmodi solutae pecuniae depositionem emptores quasi non numeratis pecuniis molestari vel necessitatem isdem emptoribus imponi, licet non sollemnem consecuti fuerint securitatem, soluta fuisse pretia probare. sed cum sit in arbitrio pretia suscipientis minime deponere sese quod non accepit suscepisse, ita convenit nec emptores plenissimam ex huiusmodi depositione super pretii solutione securitatem consecutos ullum (sicut dictum est) ulterius probatione gravamen penitus formidare.

3 *Imp. Iustinianus A. Floro comiti rerum privatarum et curatori dominicae domus et Petro viro illustri curatori divinae domus serenissimae Augustae et Macedonio viro illustri curatori et ipsi dominicae domus.* Bene a Zenone divae memoriae fiscalibus alienationibus prospectum est, ne homines, qui ex nostro aerario donationis vel emptionis vel cuiuslibet alienationis titulo quicquam accipiunt, si quid circa contractum contrarium emerserit vel evictionis vel alterius inquietudinis gratia ad dominium vel hypothecam respiciens, aliquid sustineant detrimentum: sed adversus emptores quidem vel donationem accipientes vel per alios titulos alienationis quicquam detinentes minime quaecumque actiones moveantur, sed tantummodo contra aerarium usque ad quadriennium tantum, quo translapso neque adver-
1 sus fiscum remaneat aliqua actio. Sed scimus hoc quidem in fiscalibus alienationibus naviter observari, sed non simili modo rem fuisse observatam circa eas res, quae a sacratissimis imperatoribus non a fiscalibus rebus, sed ex privata eorum sub-
1*a* stantia procedunt. Quod satis inrationabile est. quae enim differentia introducitur, cum omnia principis esse intellegantur, sive a sua substantia sive ex fiscali fuerit aliquid alienatum? eodemque modo et si a serenissima Augusta aliquid alienetur, quare non eadem utatur praerogativa? sed curatores nostri, per quos solemus substantiam nostram gubernare, necesse habeant[1] in venditionibus rerum et evictionem et alia quae sunt privatae utilitatis pacta emptionalibus instrumentis addere vel quasdam tales obligationes in alienationum instrumentis agnoscere vel in permutationibus vel in transactionibus, si et hoc
1*b* fuerit celebratum? Hoc enim est eorum, qui nec maiestatem imperialem agnoscunt et quantum inter privatam fortunam et regale culmen medium est, et nostros curatores, per quos res divinarum domuum aguntur, aliquibus iniuriis vel damnis ad-
1*c* (1) ficere conantur. Quae omnia resecantes per hanc generalem et in perpetuum valituram legem sancimus omnes alienationes de aula procedentes, sive a nostra clementia sive a serenissima Augusta coniuge nostra sive ab his, qui postea digni fuerint nomine imperiali, sive iam alienatum quid est sive postea fuerit, sine omni inquietudine permanere, sive res eis per nosmet ipsos sive[2] procuratores, ex
1*d* epistalmate tamen nostro, fuerint adsignatae. Et nemo audeat eos, qui res accipiunt per quemcumque titulum alienationis sive mobiles sive immobiles seu se moventes vel iura incorporalia vel panes civiles, iudiciis adficere vel sperare aliquam contra eos esse sibi viam apertam, sed omnis aditus excludatur, omnis motus et spes huiusmodi petulantiae.
2 Sed adversus domos nostras habeant, intra quadriennium tamen, secundum imitationem fisci, quas existimant posse sibi competere actiones in rem vel hypothecariam, ut ex nostra iussione causa moveatur et competentem mereatur effectum. quod si quadriennium fuerit emensum, nec adversus nostram
3 domum habeat quis quamcumque actionem. Quia igitur multa scimus tam nosmet ipsos quam serenissimam Augustam coniugem nostram variis personis iam donasse et vendidisse et[3] per alios titulos adsignasse, et maxime sacrosanctis ecclesiis et xenonibus et ptochotrophiis et episcopis et monachis et aliis innumerabilibus personis, et eandem liberalitatem ex nostra substantia sive serenissimae coniugis nostrae esse confectam, sancimus etiam eos firmo iure habere quod consecuti sunt, ita ut contra illos quidem nulla moveatur actio, intra quadriennium autem ex praesenti die numerandum pateat omnibus aditus contra nostras divinas domos suas actiones super isdem rebus movere, scituris, quod praefato quadriennio finito neque adversus nostras domos ali-
4 quis eis reservetur regressus. Cum enim multa privilegia Augusta fortuna meruit et in donationibus sine insinuatione gestorum omnem firmitatem habentibus[4] et super rebus, quas pro tempore serenissimus princeps divinae Augustae constante matrimonio donaverit vel ipse a serenissima Augusta per donationis titulum consequatur, ut maneat ilico donatio plena, nullo alio adfirmationis tempore expectando[5], ita et hoc videatur imperiale esse privilegium. qui enim suis consiliis suisque laboribus pro toto orbe terrarum die noctuque laborant, quare non habeant
5 dignam sua praerogativam fortuna? Quae igitur pro Augusto honore et cautela res accipientium nostra statuit aeternitas, haec tam sublimitas tua quam ceteri omnes iudices nostri observare festinent, ex eo tempore valitura, ex quo nutu divino imperiales suscepimus infulas. *D. v k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

XXXVIII.[6]

NE REI DOMINICAE VEL TEMPLORUM VINDICATIO TEMPORIS EXCEPTIONE SUBMOVEATUR

1 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Probum pp. Galliarum.* Saepenumero praeceptum est, ut servi atque liberti, colonique praeterea rei nostrae nec non etiam eorum suboles ac nepotes, quicumque de nostris possessionibus recessissent ac se ad diversa militiae genera contulissent, cingulo, in quo[7] obrepserant fraudulenter, exuti, si ad aliquas fortasse transcenderint dignitates, omni temporis definitione submota nostro patrimonio redderentur[8].

2 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Dextro comiti rerum privatarum.* Universas terras, quae a colonis dominicis iuris rei publicae vel iuris templorum[9] in qualibet provincia venditae vel ullo alio pacto alienatae sunt, ab his, qui perperam atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis praescriptione officiente iubemus restitui, ita ut nec pretium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat. *D. v non. Iul. Constantinopoli Valentiniano A. III et Eutropio conss.* [a. 387]

3 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad Paulum comitem domorum.* Si qua usquam loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupavit, secundum veteris census fidem in sua iura retrahen-
1 tur. Rescripta igitur obreptionibus impetrata cum praescriptione longi temporis et novi census praeiudicio submovebit auctoritas tua, atque ita omnia suo corpori quae sunt avulsa restituet. neque enim[11] incubatio diuturna aut novella professio

(1) *sic R,* habeat *C,* habent *M cum B* (*κ. π.*) (2) per *ins. C*[a]*R*[b] *contra B* (*κ. π.*) (3) et *R,* et eis *C* (4) *cf.* 8, 53, 34, 1*a* (5) *cf.* 5, 16, 26 (6) *B* 50, 13 (7) quod *Mommsen* (8) *subscriptionem fortasse servavit A, ubi post h. t. rubricam sequitur edictum Theoderici* 15. 16 (*cf. ad* 9, 16, 3) *cum hac clausula* dat. viiii. kl. octb. iust. opimo (*vel* iustopimo) (9) templorum *C,* t. dei *Utinensis,* sacrorum t. *P,* t. sacrorum *R,* [illegible] *ναϊκοῦ B* (*κ. π.*) (10) = 11, 67, 2 *Th.* 10, 1, 15 (11) aut precatio colorata aut *ins. Th. cum l. gem., om. B* (*κ. π.*)

proprietatis nostrae privilegium abolere poterit[1]. *D. v k. April. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

XXXVIIII.[2]
DE PRAESCRIPTIONE XXX VEL XL ANNORUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Arrianae.* Cum adseveras te absente eos, qui oculos praediis tuis imposuerant, operam dedisse, ut annonariae collationis praetextu vili pretio ab officio praesidali praedia tua distraherentur, si legitimi temporis spatium ex venditionis die fluxit, qui provinciam regit inter vos cognoscet et, quod publico
1 iure[3] praescriptum est, statuet. Si autem nondum ex die publicae venditionis legitimum tempus transmissum sit, iudex examinatis adlegationibus tuis quod rei qualitas dictaverit sequetur, non ignarus, si iniustam esse emptionem perspexerit, pretium, quod pro vitioso contractu datum est, secundum principalium statutorum tenorem mala fide emptoribus restitui non oportere.

2 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Volusianum pu.* Male agitur cum[4] dominis praediorum, si tanta precario possidentibus praerogativa defertur, ut eos post quadraginta annorum spatia qualibet ratione decursa inquietare non liceat, cum lex Constantiniana[5] iubeat ab his possessionis initium non requiri, qui sibi potius quam alteri possederunt, eos autem possessores non convenit appellari, qui ita tenent, ut ob hoc ipsum solitam debeant prae-
1 stare mercedem. Nemo igitur, qui ad possessionem conductor accedit, diu alienas res tenendo ius sibi proprietatis usurpet, ne cogantur domini aut amittere quod locaverunt aut conductores utiles sibi fortassis excludere aut annis omnibus super dominio suo publice protestari. *D. VIIII k. Aug. Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

3 [6]*Impp. Honorius et Theodosius AA.*[7] *Asclepiodoto pp.* Sicut in rem speciales, ita de universitate ac personales actiones ultra triginta annorum spatium minime protendantur. sed si qua res vel ius aliquod postuletur vel persona qualicumque actione vel persecutione pulsetur, nihilo minus erit agenti triginta annorum praescriptio metuenda: eodem etiam in eius valente persona, qui pignus vel hypothecam non a suo debitore, sed ab alio per longum tem-
1 pus[8] possidente nititur vindicare. Quae ergo ante non motae sunt actiones, triginta annorum iugi silentio, ex quo competere iure coeperunt, vivendi ulterius non habeant facultatem. nec sufficiat precibus oblatis speciale quoddam, licet per adnotationem, promeruisse responsum, vel etiam iudiciis adlegasse, nisi adlegato sacro rescripto aut in iudicio postulatione deposita fuerit subsecuta per exsecutorem[9] conventio. Non sexus fragilitate, non absentia, non militia contra hanc legem defendenda, sed pupillari aetate dumtaxat, quamvis[10] sub tutoris defensione consistit[11], huic eximenda sanctioni. nam cum ad eos annos pervenerit, qui ad sollicitudinem pertinent curatoris, necessario eis[12] similiter ut aliis annorum triginta intervalla servanda
2 sunt. Hae autem actiones annis triginta continuis extinguantur, quae perpetuae videbantur, non
3 illae, quae antiquitus[13] temporibus limitantur. Post hanc vero temporis definitionem nulli movendi ulterius facultatem patere censemus, etiamsi se legis ignorantia excusare temptaverit. *D. XVIII*[14] *k. Dec. Constantinopoli Victore cons.* [*a.* 424]

4 [15]*Imp. Anastasius A. Matroniano pp.* Omnes nocendi quibuslibet modis artes omnibus amputantes cunctas quidem temporales exceptiones, quae ex vetere iure vel principalibus decretis descendunt, tamquam si per hanc legem specialiter ac nominatim fuissent enumeratae, cum suo robore durare et suum cunctis, quibus competunt vel in posterum competere valuerint, pro suo videlicet tenore prae-
1 sidium in perpetuum deferre decernimus. Quidquid autem praeteritarum praescriptionum vel verbis vel sensibus minus continetur, implentes per hanc in perpetuum valituram legem sancimus, ut, si quis contractus, si qua actio, quae, cum non esset expressim[16] saepe dictis temporalibus praescriptionibus concepta, quorundam tamen vel[17] fortuita vel excogitata interpretatione saepe dictarum exceptionum laqueos evadere posse videatur, huic saluberrimae nostrae sanctioni succumbat et quadraginta curriculis annorum procul dubio sopiatur, nullumque ius privatum vel publicum in quacumque causa in quacumque persona, quod praedictorum quadraginta annorum extinctum est iugi silentio, moveatur.
2 Sed quicumque super quolibet iure, quod per memoratum tempus inconcussum et[18] sine ulla re ipsa illata iudiciaria conventione possedit, superque sua condicione, qua per idem tempus absque ulla iudiciali sententia simili munitione potitus est, sit liber et praesentis saluberrimae legis plenissima munitione securus. *D. IIII*[19] *k. Aug. Constantinopoli Olybrio cons.* [*a.* 491]

5 [20]*Idem A. ad Thomam pp. per Illyricum.* Praescriptionem quadraginta annorum ab his, qui ad curialem condicionem vocantur, opponi non patimur, sed genitalem statum semper eos agnoscere compelli sancimus. sacra etenim nostrae pietatis lex[21] de aliis loquitur condicionibus nec anterioribus constitutionibus per eandem novellam legem derogatur, quae manifestissime curiales et liberos eorum explosis temporalibus praescriptionibus patriis suis reddi praecipiunt[22].

6 *Idem A. Leontio pp.* Comperit nostra serenitas quosdam sacratissimam[23] nostrae pietatis constitutionem, quae de annorum quadraginta loquitur praescriptione, ad praeiudicium etiam publicarum functionum solutionis trahere conari et, si quid[24] per tanti vel amplioris temporis lapsum minime vel minus quam oportuerat tributorum nomine solutum est, non posse requiri seu profligari contendere, cum huiusmodi conamen manifestissime sensui propositoque nostrae legis obviare noscatur. Ideoque
1 iubemus eos, qui rem aliquam per continuum annorum quadraginta curriculum sine quadam legitima interpellatione possederunt, de possessione quidem rei seu dominio nequaquam removeri, functiones autem seu civilem canonem vel aliam quandam publicam collationem impositam ei[25] dependere compelli nec huic parti cuiuscumque temporis praescriptionem oppositam admitti.

7 *Imp. Iustinus A. Archelao pp.* Cum notissimi iuris sit actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositae rei detentores annorum triginta finiri spatiis, si non interruptum erit silentium, ut lege cautum est, id est etiam per solam conventionem, aut si aetas impubes excipienda monstretur, in ipsos

(1) potuerunt *Th. cum l. gem.*, ἠδυνήθη *B* (κ. π.) (2) *B* 50, 14 (3) iure *R*, iuri *C* (4) cum *C*, *om. PR* (5) *particulae huius constitutionis videntur extare in* 3, 1, 6. 7, 22, 3, *nisi eae cum Gothofredo ad Th.* 13, 10, 2 *potius Licinio adscribendae sint* (6) = *Th.* 4, 14, 1: *iunge Th.* 2, 12, 7 (7) Imp. Theodosius A. *recte Th.* (8) per l. tempus *om. Th.*, *tuentur B* (κ. π.) (9) per exsecutorem *om. Th. contra B* (κ. π.) (10) quamdiu *Th. contra B* (κ. π.) (11) *sic P Th. B* (κ. π.), constitit *CR* (12) ei *Th.*, αὐτοῖς *B* (κ.π.) (13) antiquitus *C*, antiquis *PR cum B*, antiquitus fixis *cum Th. scr.* (14) XVIII *Th.*, VIIII *P* (15) *iunge* 10, 27, 1. 11, 62, 14 (16) *sic CR*, expressa *P* (17) vel *C*, vel a *PR* (18) et $P^a C$, est P^b, est et *R* (19) III 10, 27, 1. 11, 62, 14 (20) *iunge* 2, 4, 43. 2, 7, 21 (21) *c.* 4 § 2 *h. t.* (22) D. XV (XII 2, 7, 21) k. Dec. Patricio et Hypatio conss. (= *a.* 500) *leges iungendas* (23) *sic dett. cum B* (κ. π.), sacratissimae *CR* (24) quidem *dett. cum B* (κ. π.) (25) ei *C cum B* (κ. π.), eis *R*

vero debitores aut heredes eorum primos vel ulte-
riores[1] nullis expirare lustrorum cursibus: nostrae
provisionis esse perspeximus hoc quoque emendare,
ne possessores eiusmodi prope immortali timore te-
1 neantur. Quamobrem iubemus hypothecarum per-
secutionem, quae rerum movetur gratia vel apud
debitores consistentium vel apud debitorum heredes,
non ultra quadraginta annos, ex quo competere
coepit, prorogari, nisi conventio aut aetas, sicut
dictum est, intercesserit, ut diversitas utriusque rerum
persecutionis, quae in debitorem aut heredes eius
quaeque movetur in extraneos, in solo sit annorum
numero, verum in aliis omnibus ambo similes sint:
in actione scilicet personali his custodiendis, quae
2 prisca constitutionum sanxit iustitia. Sed cum
illud etiam in forensibus controversiis ventilabatur,
an creditor anteriora iura praetendens potest poste-
riorem creditorem hypothecam tenentem et ultra
triginta annos inquietare utpote imaginem debitoris
obtinentem eique possidentem, necessarium duximus
2*a* et hoc dirimere. Et sancimus, donec commu-
nis debitor vivit, non posse creditori anteriori tri-
ginta annorum exceptionem opponi, sed locum esse
quadraginta annorum praescriptioni, quia, dum ille
vivit, merito anterior creditor confidit, utpote apud
debitorem eius possessione per posteriorem credi-
2*b* torem constituta. Ex quo autem in fata sua
debitor decesserit, ex eo quasi suo nomine possi-
dentem posteriorem creditorem merito posse triginta
annorum opponere praescriptionem. et secundum
hanc distinctionem computationem temporum adhi-
bendam[2], ut ex persona quidem sua posterior cre-
ditor triginta annos, quos ipse post mortem debi-
toris possedit, opponat: sin autem coniungere voluerit
suae possessioni quam post mortem debitoris habuit,
etiam tempus, quo vivente debitore vel ipse credi-
tor vel communis debitor detinuit, tunc quadraginta
annorum exceptionis iura tractari et, quantum deest
ad quadraginta annorum possessionem, per quam et
ipse debitor creditorem repellere potuerat[3] hoc se
3 possedisse ostendat. Eodem iure pro temporum
computatione observando et si posterior creditor
anteriori creditori offerre debitum paratus est et is
creditor longaevam possessionis praescriptionem ei
4 opponere conatur. Illud autem plus quam mani-
festum est, quod in omnibus contractibus, in quibus
sub aliqua condicione vel sub die certa vel incerta
stipulationes et promissiones vel pacta ponuntur,
post condicionis exitum vel post institutae diei cer-
tae vel incertae lapsum praescriptiones triginta aut
quadraginta annorum, quae personalibus vel hypo-
thecariis actionibus opponuntur, initium accipiunt.
4*a* Unde evenit, ut in matrimoniis, in quibus redhi-
bitio dotis vel ante nuptias donationis in diem incer-
tam mortis vel repudii differri adsolet, post coniugii
dissolutionem earundem curricula praescriptionum
personalibus itidem actionibus vel hypothecariis op-
5 ponendarum incipiant. Immo et illud procul
dubio est, quod, si quis eorum, quibus aliquid debe-
tur, res sibi suppositas sine violentia tenuerit, per
hanc detentionem interruptio fit praeteriti temporis,
si minus effluxit triginta vel quadraginta annis, et
multo magis, quam si esset interruptio per conven-
tionem introducta, cum litis contestationem imitatur[4]
5*a* ea detentio. Sed et si quis debitorum ad agnos-
cendum suum debitum secundam cautionem in cre-
ditorem exposuerit, tempora memoratarum praescrip-
tionum interrupta esse videbuntur, quantum ad priorem
cautionem pertinet, quae scilicet innovata permansit,
tam in personalibus quam in hypothecariis actioni-
bus. namque improbum est debitorem[5] contradicere,
qui, ne sub accusatione creditoris[6] fiat, secundam
6 in eum super eo debito cautionem exposuit. In
his etiam promissionibus vel legatis vel aliis obliga-
tionibus, quae dationem per singulos annos vel men-
ses aut aliquod singulare tempus continent, tempora
memoratarum praescriptionum non ab exordio talis
obligationis, sed ab initio cuiusque anni vel mensis
vel alterius singularis temporis computari manifestum
7 est. Nulla scilicet danda licentia vel ei, qui iure
emphyteutico rem aliquam per quadraginta vel quos-
cumque alios annos detinuerit, dicendi ex transacto
tempore dominium sibi in isdem rebus quaesitum
esse, cum in eodem statu semper manere datas iure
emphyteutico res oporteat, vel conductori seu pro-
curatori rerum alienarum dicendi ex quocumque
temporum curriculo non debere se domino volenti
post completa conductionis tempora possessionem
recipere eam reddere. *D. k. Dec. Constantinopoli Philoxeno et Probo conss.* [a. 525]

8 [7]*Imp. Iustinianus A. Menae pp. II.* Si quis
emptionis vel donationis vel alterius cuiuscumque
contractus titulo rem aliquam bona fide per decem
vel viginti annos possederit et longi temporis excep-
tionem contra dominos eius vel creditores hypothe-
cam eius praetendentes sibi adquisierit posteaque
fortuito casu possessionem eius rei perdiderit, posse
eum etiam actionem ad vindicandam eandem rem
habere sancimus. hoc enim et veteres leges, si quis
1 eas recte inspexerit, sanciebant. Quod si quis
eam rem desierit possidere, cuius dominus vel is qui
suppositam eam habebat exceptione triginta vel qua-
draginta annorum expulsus est, praedictum auxilium
non indiscrete, sed cum moderata divisione ei prae-
stare censemus[8], ut, si quidem bona fide ab initio
eam rem tenuit, simili possit uti[9] praesidio, sin vero
mala fide eam adeptus est, indignus eo videatur, ita
tamen, ut novus possessor, si quidem ipse rei domi-
nus ab initio fuit vel suppositam eam habebat et
memoratae exceptionis necessitate expulsus est, com-
1*a* modum detentionis sibi adquirat. Sin vero nul-
lum ius in eadem re quocumque tempore habuit,
tunc licentia sit priori domino vel creditori, qui
nomine hypothecae rem obligatam habuit, et heredi-
bus eorum ab iniusto detentore eam vindicare, non
obsistente ei, quod prior possessor triginta vel qua-
draginta annorum exceptione eum removerat, nisi
ipse iniustus possessor triginta vel quadraginta an-
norum ex eo tempore computandorum, ex quo prior
possessor, qui et vicit, ea[10] possessione cecidit, ex-
2 ceptione munitus sit. Sed haec super illis deten-
toribus censemus, qui sine violentia eandem rem
nancti sunt. nam si quis violenter eam abstulit,
omnimodo licebit priori possessori sine ulla distinc-
3 tione eam vindicare. Sed et si quis non per vim,
sed sententia iudicis eam detinuit, ea tamen occa-
sione, quod absens prior possessor et[11] ad litem
vocatus minime respondit, licebit ei ad similitudinem
ceterorum, qui rei dominium habent, intra annum
se offerenti cautionemque suscipiendae litis danti
eandem rem recipere superque ea cognitionalia subire
4 certamina. Exceptionem etiam triginta vel qua-
draginta annorum in illis contractibus, in quibus
usurae promissae sunt, ex illo tempore initium ca-
pere sancimus, ex quo debitor usuras minime per-
solvit. *D. III id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [a. 528]

9 *Idem A. Demostheni pp.* Saepe quidam suos
obnoxios in iudicium vocantes et iudiciariis certa-
minibus ventilatis non ad certum finem lites produ-
cebant[12], sed taciturnitate in medio tempore adhi-
bita, propter potentiam forte fugientium vel suam
imbecillitatem vel alios quoscumque casus (cum sortis
humanae multa sunt, quae[13] nec dici nec enumerari

---

(1) *sic CR*, eorum *ins. P* (2) *sic C*, computatione temp. adhibenda *PR* (3) *sic C*, poterit P^tR, poterat P^v (4) *sic* P^vC, contestationem (—ne P^bR^a) introducatur P^tR (5) *sic* P^a, hunc *ins.* P^bCR (6) creditoris P^aC^a, morae creditoris C^bR^a, debitoris P^b, morae debitoris R^b

(7) *iunge* 4, 32, 26 (8) *sic CR cum B* (*x. π.*), censuimus *P* (9) tueri P^t *contra B* (*x. π.*) (10) ea C^a *cum B* (*x. π.*), eam *PR*, a C^b (11) et *C cum B* (*x. π.*), *om. PR* (12) producunt *B* (*x. π.*) (13) multi sunt qui *B* (*x. π.*)

possint), deinde iure suo lapsi esse videbantur eo,
quod post cognitionem novissimam triginta annorum
spatium effluxerit, et huiusmodi exceptione oppo-
sita suas fortunas ad alios translatas videntes me-
1 rito quidem, sine remedio autem lugebant. Quod
nos corrigentes eandem exceptionem, quae ex tri-
ginta annis oritur, in huiusmodi casu opponi minime
patimur, sed licet personalis actio ab initio fuerit
instituta, tamen eam in quadragesimum annum ex-
tendimus, cum non sit similis, qui penitus ab initio
tacuit, ei, qui et postulationem deposuit et in iudi-
cium venit et subiit certamina, litem autem implere
2 per quosdam casus praepeditus est. Sed licet
ipse actor defecerit, suae posteritati huiusmodi causae
cursum eum relinquere posse definimus, ut eius he-
redibus vel successoribus liceat eam adimplere, nullo
3 modo triginta annorum exceptione sublatam. Quod
tempus, id est quadraginta annorum spatium, ex eo
numerari decernimus, ex quo novissima processit
cognitio, postquam utraque pars cessavit. [*a* 529]

XXXX.[1]

DE ANNALI EXCEPTIONE ITALICI CONTRACTUS TOLLENDA ET DE DIVERSIS TEMPORIBUS ET EXCEPTIONIBUS ET PRAESCRIPTIONIBUS ET INTERRUPTIONIBUS EARUM.

1 [2]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Super annali
exceptione, quae ex Italicis contractibus oritur, tan-
tae moles altercationum in omnibus iudiciis exortae
sunt, quantas et enumerari difficile et explanari im-
1 possibile est. Primum etenim naturae eius ob-
servatio[3] cum omni scrupulositate et difficultate
composita est, cum multa concurrere debent, ut ea
1a nascatur. Deinde illud spatium annale alii qui-
dem ita effuse interpretabantur, ut possit usque ad
decennium extendi, alii iudicantes usque ad quin-
quennium standum esse putaverunt. et in nostris
temporibus saepius super huiusmodi calculo a iudi-
cibus variatum est, unde nec facile suum effectum in
1b litigiis ostendere huiusmodi exceptio valuit. Cum
itaque nobis aliae temporales exceptiones vel prae-
scriptiones sufficiant, huiusmodi difficultatibus illi-
gari nostro subiectos imperio minime patimur. ideo-
que memorata annali exceptione penitus quiescente
aliae omnes legitimae exceptiones vel praescriptio-
nes in iudiciis suum vigorem ostendant[4], sive quae
super decennio vel viginti vel triginta vel quadraginta
annis introductae sunt, sive quae minoribus spatiis
1c (1) concluduntur. Ad haec cum nihil prohibet
etiam ea, quae aliquam dubitationem acceperunt,
clarioribus et compendiosis sanctionibus renovare,
iubemus omnes personales actiones, quas verbosa
quorundam interpretatio iactare extra metas triginta
annorum conabatur, triginta annorum spatiis con-
cludi, nisi legitimus modus, qui et veteribus et
nostris legibus enumeratus est, interruptionem tem-
poris introduxerit: sola hypothecaria actione qua-
1d draginta annorum utente curriculis. Nemo ita-
que audeat neque actionis[5] familiae erciscundae
neque communi dividundo neque finium regundorum
neque pro socio neque furti neque vi bonorum rap-
torum neque alterius cuiuscumque personalis actio-
nis vitam longiorem esse triginta annis interpretari:
sed ex quo ab initio competit et semel nata est et
non iteratis fabulis saepe recreata, quemadmodum
in[6] furti dicebatur, post memoratum tempus finiri.
1e Exceptis omnibus actionibus, licet personales
sint, quae in iudicium deductae sunt et cognitionalia
acceperunt certamina et postea silentio traditae sunt,
in quibus non triginta, sed quadraginta annos esse
expectandos, ex quo novissimum litigatores tacue-
2 runt, nostra lex[7] antea promulgavit. Ne autem
imperfecta sanctio videatur, cum in maternis quidem
rebus filiis familias tempora exceptionum currere
dispositum erat, ex quo sacris paternis absoluti sunt,
in aliis autem, quae minime adquiri possunt, hoc
non fuerat specialiter constitutum, apertissima de-
finitione sancimus filiis familias omnibus in his ca-
sibus, in quibus habent res minime patribus suis
adquisitas, nullam temporalem exceptionem opponi,
nisi ex quo actionem movere potuerint[7a], id est post-
quam manu paterna vel eius in cuius potestate erant
constituti fuerint liberati. quis enim incusare eos
poterit, si hoc non fecerint, quod et si maluerint,
minime adimplere lege obviante valebant? *D. xv
k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc.
conss.* [*a.* 530]

2 *Idem A. Iohanni pp.* Ut perfectius omnibus
consulamus et nemini absentia vel potentia vel in-
fantia penitus adversarii sui noceat, sed sit aliqua
inter desides et vigilantes differentia, [8]sancimus: si
quando afuerit is, qui res alienas vel creditori ob-
noxias detinet, et desiderat dominus rei vel credi-
tor suam intentionem proponere et non ei licentia
sit, absente suo adversario qui rem detinet, vel in-
fantia vel furore laborante et neminem tutorem vel
curatorem habente, vel in magna[9] potestate consti-
tuto[10], licentia ei detur adire praesidem vel libel-
lum ei porrigere et hoc in querimoniam deducere
intra constituta tempora et interruptionem temporis
facere: et sufficere hoc ad plenissimam interruptio-
1 nem[11]. Sin autem nullo poterit[12] modo prae-
sidem adire, saltem ad episcopum locorum eat vel
defensorem civitatis[13] et suam manifestare volunta-
tem in[14] scriptis deproperet. sin autem afuerit vel
praeses[15] vel episcopus vel defensor, liceat ei et
proponere publice, ubi domicilium habet possessor,
seu cum tabulariorum subscriptione vel, si civitas
tabularios non habeat, cum trium testium subscrip-
tione: et hoc sufficere ad omnem temporalem inter-
ruptionem sive triennii sive longi temporis sive tri-
2 ginta vel quadraginta annorum sit. Omnibus
aliis, quae de longi temporis praescriptione vel tri-
ginta vel quadraginta annorum curriculis constituta
sunt sive ab antiquis legum conditoribus sive a nostra
maiestate, in suo robore duraturis. *D. xv k. Nov.
Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis
vv. cc.*[16] [*a.* 531]

3 *Idem A. Iohanni pp.* Si ex multis causis quen-
dam obnoxium habens, et maxime ex similibus quan-
titatibus, in unius quidem causae summam libellum
conventionis composuerit, causam tamen non ex-
presserit, apud veteres agitabatur, an videatur om-
nes causas in iudicium deduxisse aut vetustissimam
earum aut nihil fecisse, cum eius sensus incertus
1 esse apparebat. Sed et in iudiciis in multis casi-

(1) *B* 50, 15 — *Cf. Dig.* 44, 3 (2) *iunge* 1, 2, 23 (3) *sic AC*, natura eius observationis *PR* (4) *sic AC*, extendant *PR* (5) *sic A*, actiones *PCR* (6) in AC^a, *om.* PC^bR (7) 7, 39, 9 (7a) poterint *libri* (8) sancimus ... deproperet = 1, 4, 31 (9) summa *l. gem.* (10) *sic* $VACR^b$ *cum l. gem.*, sua auctoritate eas res usurpare sed *ins.* PR^a (11) et sufficere ... interruptionem *om. l. gem.* (12) potuerit *V* (13) vel def. civitatis *om. l. gem.* (14) in *om. l. gem.* (15) provinciae *ins. V* (16) *subscriptionem restitui ex Russardo, qui in contextu quidem habet* d. constantinopoli k. oct. post cons. lamp. et or. vv. cc., *in margine autem adnotat: 'in uno ms. legitur* xv k. nov. *ita autem restitui hanc subscr. ex l. ult. de* ll. *ep. aud. et libro veteri manuscripto'. quae verba nescio an ita intellegenda sint, ut veteri libro cum Haloandrina legis geminae subscriptione nisi in consulibus non convenerit: k. Oct. non eo solo refutantur, quod eo die aliae constitutiones nullae datae sunt (cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 172), *sed etiam V aliud habere videtur, in quo Mayer legit* pp. x k. iun. (*vix* ian.), *mihi praeter diei numerum* x, *quem* v *sequi videtur, certi nihil apparuit. quamobrem Hal. ad geminam legem errore diem antecedentis constitutionis* (1, 4, 28 *omissis Graecis*) *transtulisse consulatumque more suo* (*cf. Zeitschr. l. c. p.* 176) *emendasse crediderim*

bus[1] tales altercationes ventilatas invenimus, et maxime propter longi temporis interruptionem. si enim personalis forte fuerat mota actio, hypothecariae autem actionis nulla mentio procedebat, quidam putabant personalem quidem esse temporis interruptione perpetuatam, hypothecariam autem evanescere 2 taciturnitate sopitam. Et si quis generaliter dixerat obnoxium sibi aliquem constitutum, aliae dubitationes emergebant, si omnes ei[2] competentes actiones huiusmodi narratione contineri credantur, an vero quasi silentio circa eas habito tempore expirare, nullo ex incerta libelli confectione admini-3 (1) culo eis[3] adquisito. Sancimus itaque nullam in iudiciis in posterum locum habere talem confusionem, sed qui obnoxium suum in iudicium clamaverit et libellum conventionis ei transmiserit, licet generaliter nullius causae mentionem habentem vel unius quidem specialiter, tantummodo autem personales actiones vel hypothecarias continentem, nihilo minus videri ius suum omne eum in iudicium deduxisse et esse interrupta temporum curricula, cum contra desides homines et sui iuris contemptores odiosae exceptiones oppositae sunt. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

XXXXI.[4]

DE ADLUVIONIBUS ET PALUDIBUS ET DE PASCUIS AD ALIUM STATUM TRANSLATIS.

1 *Imp. Gordianus A. Marco.* Quamvis fluminis naturalem cursum opere manu facto alio non liceat avertere, tamen ripam suam adversus rapidi amnis impetum munire prohibitum non est. et cum fluvius priore alveo derelicto alium sibi facit, ager quem circumivit prioris domini[5] manet. quod si paulatim ita auferat aliique[6] parti applicet, id adluvionis iure ei quaeritur, cuius fundus crescit. *PP. III k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

2 *Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Caesario pp.* Hi, quos inundatio Nili fluminis reddidit ditiores, pro terris quas possident tributorum praestationem agnoscant. et qui suum deplorant patrimonium imminutum, alieno saltem functionis onere liberentur et nostrae serenitatis largitate defensi, locorum etiam possessione contenti, pro agitandi census examine respondeant devotioni. *D. III id. Iun. Theodosio A. et Rumorido conss.* [a. 403]

3 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.*[8] Ea, quae per adluvionem sive in Aegypto per Nilum sive in aliis provinciis[9] per diversa flumina possessoribus adquiruntur, neque ab aerario vendi neque a quolibet peti nec separatim censeri vel functiones exigi hac perpetuo lege valitura sancimus, ne vel adluvionum ignorare vitia vel rem noxiam possessori-1 bus videamur indicere. Similiter ne ea quidem, quae paludibus antea vel pascuis videbantur adscripta, si sumptibus[10] possessorum nunc ad frugum fertilitatem translata sunt, vel vendi vel peti vel quasi fertilia separatim censeri vel functiones exigi concedimus, ne doleant diligentes operam suam agri dedisse culturae nec diligentiam suam sibi damno-2 sam intellegant. Cuius[11] legis temeratores quinquaginta librarum auri condemnatione coerceri decernimus: inter quos habendum est officium quoque tuae sedis excelsae, si aliquid eiusmodi suggesserit disponendum vel si preces instruxerit petitoris. *D. XI k. Oct. Constantinopoli Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [a. 440]

XXXXII.

DE SENTENTIIS PRAEFECTORUM PRAETORIO.

1 [12]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Thalassio pp. Illyrici.* Litigantibus in amplissimo praetorianae praefecturae iudicio, si contra ius se laesos adfirment, non provocandi, sed[13] supplicandi licentiam ministramus, licet pro curia vel[14] qualibet publica utilitate seu alia causa[15] dicatur prolata sententia (nec enim publice[16] prodest singulis legum adminicula denegari): ita videlicet, ut intra biennium tantum nostro numini contra cognitionales sedis praetorianae praefecturae[17] sententias, post successionem iudicis numerandum, supplicandi eis tribuatur facultas. *D. III id. Aug. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [a. 439]

XXXXIII.[18]

QUOMODO ET QUANDO IUDEX SENTENTIAM PROFERRE DEBET PRAESENTIBUS PARTIBUS VEL UNA ABSENTE.

1 *Imp. Titus Aelius Antoninus Publicio.* Non semper compelleris, ut adversus absentem pronunties, propter subscriptionem patris mei, qua significavit etiam contra absentes sententiam dari solere. id enim eo pertinet, ut absentem damnare possis, non ut[19] omnimodo necesse habeas. *Sine die et conss.*

2 *Imp. Gordianus A. Severo.* Cessante quoque causa peremptorii edicti adversus eos, qui admoniti iudicio adesse noluerunt, sententiam ab iudice posse ferri certum est. *S. IIII k. Aug. Pio et Pontiano conss.* [a. 238]

3 *Idem A. Antistio.* Ab eo iudicato recedi non potest, quod vobis absentibus et ignorantibus atque indefensis dicitis esse prolatum, si, ubi primum cognovistis, non ilico de statutis querellam detulistis. ita enim firmitatem sententia, quae ita prolata est, non habebit, si ei non sit commodatus adsensus. *PP. IIII id. Iun. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

4 *Imp. Philippus A. Domitio.* Si, ut proponis, pars diversa die feriato absente et ignorante te ab iudice dato sententiam pro partibus suis, quasi contumaciter deesses, impetravit, non immerito praeses denuo negotium alterius iudicis notioni terminandum commisit. *PP. V id. Oct. Peregrino et Aemiliano conss.* [a. 244]

5 *Idem A. et Philippus C. Longino.* Si, ut proponis, praeses provinciae, cum certum locum causae cognoscendae dedisset, alibi per obreptionem aditus sententiam adversus te absentem protulit, quod ita gestum est, ad effectum iuris spectare minime oportet.

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Domitio.* Si praeses quasi desertam ab adultis tuis causam appellationis, quae ab adiutore suo facta fuerat, circumduxit eo tempore, quo adulti curatores non habebant, repetitus notionem suam exhibebit. neque enim debet adultis nocere, quidquid eo tempore statutum est, quo defensione iusta et curatoris auxilio fuerant destituti.

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marino.* Ea, quae statuuntur adversus absentes non per contumaciam, scilicet denuntiationibus nequaquam ex more conventos, iudicatae rei firmitatem non obtinere certum est. *PP. III k. April. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

8 *Idem AA. Claudiae.* Consentaneum iuri[20] fuit temporibus ad praesentiam partis adversae prae-

---

(1) *sic V*, causis *CR* (2) ei $C^b R$, eis *V vel* $V^a C^a$ (3) eis *V?* C^a, ei C^b, *om. R* (4) *B* 50, 16 (5) *sic CR cum B*, dominii *V* (6) aliique *V*, ut utrique C^a, ut alteri C^b, ut alicui *R* (7) = *Nov. Theod.* 20 (8) et consuli designato *addit Nov.* (9) *sic Nov.*, alias provincias *libri* (10) ac laboribus *ins. Nov.* (11) huius *Nov.* (12) = *Nov. Theod.* 13 *B* 9, 1, 55 (13) non prov. sed *om. Nov.* (14) alia *ins. Nov.* (15) seu alia causa *om. Nov.* (16) publice *Nov.*, publicum *V*, publico CR^b, publica R^a (17) sedis tuae *Nov.* (18) *B* 9, 1, 56 *seqq.* (19) ut *V*, ut etiam *PCR* (20) iuri *dett.*, iure *PCR*

scriptis praesidem provinciae impleta iuris sollemnitate et adversario tuo trinis litteris vel uno pro omnibus peremptorio edicto[1], ut praesentiam sui faceret, commonefacto, si in eadem contumacia perseveravit, praesentis adlegationes audire. quod vel successor eius facere curabit. a quo ter citatus si contumaciter praesentiam sui facere neglexerit, non abs re erit vel ad cogendum eum, ut se repraesentaret, possessionem bonorum cui incumbit ad te transferre et adversarium petitorem constituere, vel auditis defensionibus tuis id quod iuris ratio exegerit iudicare. *PP. III k. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

9 *Idem AA. Leontio.* Tres denuntiationes ad peremptorii edicti vicem adversus contumaces convalescere salubriter statutum est. *PP. XI k. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

10 *Idem AA. Blaesio.* Cum non voluntatis tuae arbitrio, sed necessitate profectus sis, quidquid contra absentem statutum fuerit, quando absentiae necessaria causa sit, officere tibi iuris ratio non permittit. *PP. III id. Mai. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

11 *Idem AA. et CC. Valerio.* Cum praesentibus partibus litem inchoatam proponas, si, posteaquam contra te licet absentem pronuntiatum est, intra praefinitum diem non appellasti, latam sententiam rescindi postulanti multae sacrae constitutiones refragantur.

XXXXIIII.[2]

DE SENTENTIIS EX PERICULO RECITANDIS.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Quinto.* Arbitri nulla sententia est, quam scriptam edidit litigatoribus, non ipse recitavit. si igitur nihil fallis, omissa provocationis mora ex integro iudicari impetrabis a rectore provinciae.

2 *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Hac lege perpetua credimus[3] ordinandum, ut iudices, quos cognoscendi et pronuntiandi necessitas teneret, non subitas, sed deliberatione habita post negotium sententias ponderatas sibi ante formarent et emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferrent scriptasque ex libello partibus legerent, sed[4] ne sit eis posthac copia cor-
1 rigendi vel mutandi. Exceptis tam viris eminentissimis praefectis praetorio quam aliis illustrem administrationem gerentibus ceterisque illustribus iudicibus, quibus licentia conceditur etiam per officium suum et eos, qui ministerium suum eis accommodant, sententias definitivas recitare. *D. XII k. Febr. Gratiano A. II et Probo conss.* [*a.* 371]

3 [5]*Idem AAA. ad Probum pp.* Statutis generalibus iussimus[6], ut universi iudices, quibus reddendi iuris in provinciis permisimus[7] facultatem, cognitis causis ultimas definitiones de scripti recitatione pro-
1 ferant. Huic adicimus sanctioni, ut sententia, quae dicta fuerit, cum scripta non esset, nec nomen quidem sententiae habere mereatur nec ad rescissionem perperam decretorum appellationis sollemnitas requiratur. *D. III non. Dec. Triveris Gratiano A. III et Equitio conss.* [*a.* 374]

XXXXV.[8]

DE SENTENTIIS ET INTERLOCUTIONIBUS OMNIUM IUDICUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Quintiliano.* Non videtur nobis rationem habere sententia decessoris tui, qui cum cognovisset inter petitorem et procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnavit, cuius persona in iudicio non fuit. potes igitur ut re integra de causa cognoscere. *D. IIII k. Iun. Antonino A. III et Geta conss.* [*a.* 208]

2 *Imp. Antoninus A. Sextilio.* Si arbiter datus a magistratibus, cum sententiam dixit, in libertate morabatur, quamvis postea in servitutem depulsus sit, sententia ab eo dicta habet rei iudicatae auctoritatem.

3 *Imp. Alexander A. Vettio.* Praeses provinciae non ignorat definitivam sententiam, quae condemnationem vel absolutionem non continet, pro iusta non haberi. *PP. k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 [9]*Idem A. Severae.* Prolatam a praeside sententiam contra solitum iudiciorum ordinem auctoritatem rei iudicatae non obtinere certum est. *PP. XV k. Ian. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

5 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Montano.* Cum eorum, qui principaliter fisco tenebantur, bona ea lege fideiussoribus procurator tradi iusserit, ut ipsi indemnitatem fisco praestarent, nec a sententia eius intercesserit provocatio, consequens est datae formae obtemperari.

6 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Zoilo.* Cum sententiam praesidis irritam esse dicis, quod non publice, sed in secreto loco officio eius non praesente sententiam suam dixit, nullum tibi ex his quae ab eo decreta sunt praeiudicium generandum esse constat. *PP. V. k. Dec. Caro et Carino conss.* [*a.* 283]

7 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Isidorae.* Ex stipulatione parta actione pacisci proximis personis suadendo praeses provinciae verborum obligationem, quam certo iure tolli tantum licet, extinguere non potest, nec vox omnis iudicis iudicati continet auctoritatem, cum potestatem sententiae certis finibus concludi saepe sit constitutum.
1 Quapropter si nihil causa cognita secundum iuris rationem pronuntiatum est, vox pacisci suadentis praesidis actionem tuam perimere, si quam habuisti, minime potuit.

8 *Idem AA. et CC. Licinio.* Libera quidem Theodota, quam ex emptionis causa vel in solutum creditori traditam proponis, pronuntiata citra provoca-
1 tionis auxilium sententia rescindi non potest. Verum si mota quaestione, praemissa denuntiatione ei, qui auctor huius mulieris fuit, iudicatum processit, quanti tua interest, empti, si emisti, vel ob debitum reddendum, si in solutum data est, repetere non prohiberis.

9 *Idem AA. et CC. Domno.* Post sententiam, quae finibus certis concluditur, ab eo qui pronuntiaverat vel eius successore de quaestione, quae iam decisa est, statuta rei iudicatae non obtinent auctoritatem: nam[11] nec de possessione pronuntiata proprietati ullum praeiudicium adferunt nec interlocutiones ullam causam plerumque perimunt. *S. III non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Menodoro.* Nulli, qui statuendi non habet facultatem, interdicere patriae cuiquam permittitur.

11 *Idem AA. et CC. Titiano.* Cum iudex in definitiva sententia iusiurandum solummodo praestari praecipiat, non tamen addat, quid ex recusatione vel praestatione sacramenti fieri oportet, huiusmodi sententiam nullam vim obtinere palam est.

12 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Iuliano proconsuli Africae.* Iudices tam Latina quam Graeca lingua sententias proferre possunt. *D. V id. Ian. Mediolani Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

13 [12]*Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Nemo iudex vel arbiter existimet neque consultationes, quas non rite iudicatas esse putaverit, sequendum, et

(1) *sic* CR^b, accersito *ins.* PR^a (2) *B* 9, 1, 64 *seqq.* (3) credimus *C cum B* (x. π.), credidimus PR^b, credi R^a (4) sed *tuentur B Fabroti*, *om. B Coisl. recte* (5) = *Th.* 4, 17, 1 (6) iusseramus *Th.* (7) permittimus *Th.*

(8) *B* 9, 1, 67 *seqq.* (9) *iunge* 6, 34, 1 (10) *cf.* 8, 37, 5 (s. v k. Dec. AA. conss.) (11) nam P^bC *cum B* (x. π.), *om.* P^aR (12) c. 13 *et* 14 *iungendae videntur*

multo magis sententias eminentissimorum praefectorum vel aliorum procerum (non enim, si quid non bene dirimatur, hoc et in aliorum iudicum vitium extendi oportet, cum non exemplis, sed legibus iudicandum‘ est), nec si cognitionales sint amplissimae praefecturae vel alicuius maximi magistratus prolatae sententiae: sed omnes iudices nostros veritatem et legum et iustitiae sequi vestigia sancimus. *D. III k. Nov.*[1] [*a.* 529]

14 [2]*Idem A. Demostheni pp.* Cum Papinianus summi ingenii vir in quaestionibus suis rite disposuit non solum iudicem de absolutione rei iudicare, sed ipsum actorem, si e contrario obnoxius fuerit inventus, condemnare, huiusmodi sententiam non solum roborandam, sed etiam augendam esse sancimus, ut liceat iudici vel contra actorem ferre sententiam et aliquid eum daturum vel facturum pronuntiare, nulla ei opponenda exceptione, quod non competens iudex agentis esse cognoscitur. cuius enim in agendo observavit arbitrium, eum habere et contra se iudicem in eodem negotio non dedignetur[3].

15 [4][*Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.*][5]

[6]*Ἡ διάταξις κελεύει πολλῶν ὄντων ἐν τῇ δίκῃ κεφαλαίων δύνασθαι τὸν δικαστὴν ἐπί τισιν αὐτῶν ἐξαγαγεῖν ἀπόφασιν τελείαν καὶ τότε πάλιν ζητῆσαι περὶ τῶν ἄλλων καὶ πάλιν ἐξενεγκεῖν τὴν δοκοῦσαν αὐτῷ ἀπόφασιν καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι μίαν ἀπόφασιν περὶ πάντων ἅμα λέγειν τῶν κεφαλαίων*[7].

16 *Idem A. Iuliano pp.* Cum solitum est in sententiis iudicum sic interlocutionem proferri, ut non liceat partibus ante definitivam sententiam ad appellationis vel recusationis venire auxilium, quidam putabant non licere ante litem contestatam nec iudicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare. cum enim simul utrumque vocabulum ponitur tam appellationis quam recusationis, provocatio autem ante litem contestatam non potest porrigi, putabant, quod nec recusare quidem iudicem cuidam conceditur ante litem contestatam. quod minime vetitum est. caveant itaque iudices huiusmodi sermonem simul et sine certa distinctione proferre. *D. XV k. Dec. Lampadio et Oresta vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXXXVI.[8]

DE SENTENTIA, QUAE SINE CERTA QUANTITATE PROLATA EST.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Aelianae.* Cum iudicem, quoad pecunia condemnationis soluta fuisset, pendendis[9] usuris legem dixisse profitearis, non contra iuris formam sententiam datam palam est.

2 *Imp. Alexander A. Marcellino.* Quamquam pecuniae quantitas sententia curatoris rei publicae non continetur, sententia tamen eius rata est, quoniam indemnitatem rei publicae praestari iussit.

3 *Imp. Gordianus A. Aemilio.* Haec sententia: ‘omnem debiti quantitatem cum usuris competenti‘bus solve’ iudicati actionem parere non potest, cum apud iudices ita demum sine certa quantitate facta condemnatio auctoritate rei iudicatae censeatur, si parte aliqua actorum certa sit quantitas comprehensa.

4 *Idem A. Saturninae.* Haec sententia: ‘quae ‘bona fide accepisti[10], solve’, cum incertum esset, quid accepisset quantumque ab eo peteretur, praesertim cum ipse qui extra ordinem iudicabat interlocutus sit dotem datam quae repeteretur non liquidam esse, iudicati auctoritate non nititur. cum igitur is qui postea iudicabat contra te certam sententiam protulit neque ab statutis provocaveris, ipsa tuo facto confirmasti iudicatum.

XXXXVII.

DE SENTENTIIS, QUAE PRO EO QUOD INTEREST PROFERUNTUR.

1 [11]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum pro eo quod interest dubitationes antiquae in infinitum productae sunt, melius nobis visum est huiusmodi prolixitatem prout possibile est in angustum coar-
1 tare. Sancimus itaque in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem vel naturam, veluti in venditionibus et locationibus et omnibus contractibus, hoc quod interest dupli quantitatem minime excedere: in aliis autem casibus, qui incerti esse videntur, iudices, qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirere, ut, quod[12] re vera inducitur damnum, hoc reddatur et non ex quibusdam machinationibus et immodicis perversionibus in circuitus inextricabiles redigatur, ne, dum in infinitum computatio reducitur, pro sua impossibilitate cadat, cum scimus esse naturae congruum eas tantummodo poenas exigi, quae cum competenti moderatione proferuntur vel a legibus certo fine conclusae
2 statuuntur. Et hoc non solum in damno, sed etiam in lucro nostra amplectitur constitutio, quia et ex eo veteres quod interest statuerunt: et sit omnibus, secundum quod dictum est, finis antiquae prolixitatis huius constitutionis recitatio. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestae vv. cc.* [*a.* 531]

XXXXVIII.[13]

SI NON A COMPETENTI IUDICE IUDICATUM ESSE DICATUR.

1 *Imp. Alexander A. Sabiniano.* Iudex ad certam rem datus, si de aliis pronuntiavit, quam quod ad eam speciem[14] pertinet, nihil egit. *III non. Ian. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Gordianus A. Liciniae.* Si militaris iudex super ea causa, de qua civilibus actionibus disceptandum fuit, non datus, a quo dari poterat, cognovit, etiam remota appellatione id quod ab eo statutum est firmitatem non habet iudicati.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Philetae.* Si de proprietate datus iudex adversus te nihil super hac statuit, rector aditus provinciae causam hanc cognoscere suaque decidere sententia cu-

(1) Recitata septimo miliario in novo consistorio palatii Iustiniani. d. III k. Nov. Decio vc. cons. *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 183 (2) *c.* 13 *et* 14 *iungendae videntur* (3) *quam subscriptionem addit P* d. xu k. dec. lampadio et horesta vv. cc. conss. (= *a.* 530), *eam huc non pertinere ex praefectura Demosthenis constat: immo cum post d. III k. Nov. a.* 529 *ad Demosthenem constitutiones nullae emanasse videantur, hic ipse dies propter c.* 13 *supplendus est, tradita autem subscriptio revocanda est ad c.* 16 (4) *iungendae fortasse sunt* 3, 2, 5 *et quae ibi laudantur* (5) *inscriptionem restitui ex legibus iungendis: inscriptio, quam S exhibet hanc:* impr. iustinianus a. iuliano pp., *fortasse ex c.* 16 *repetita est* (6) = *B* 9, 1, 81: *cf. Epitome* 14, 55 (7) D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste conss. (*a.* 530) *leges iungendae* (8) *B* 9, 1, 83 *seqq.* (9) *sic M cum B*, petendis *CR* (10) accepisti bona fide *B* (11) *B* 9, 1, 87 (12) quod *B* (*κ. π.*), hoc quod *libri* (13) *B* 9, 1, 88 *seqq.* (14) *sic P[c]R*, eas res *C*, eam rem *P[v]*

XXXXV 15 *Idem A. Iuliano pp. Constitutio iubet, si litis multa capita sint, iudicem de quibusdam sententiam definitivam proferre posse ac deinde rursus de reliquis quaerere et rursus sententiam quae ei placuerit proferre, nec cogi unam simul de omnibus capitibus sententiam pronuntiare.*

rabit, cum et, si quid de possessione pronuntiatum probetur, hoc causae proprietatis minime noceat. *S. non. Nov. Heracleae CC.*[1] *conss.* [*a.* 294]

4 [2]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Potitum vicarium.* Et in privatorum causis huiusmodi forma servetur. ne quemquam litigatorum sententia non a suo iudice dicta constringat. *D. x k. Oct. Romae Ausonio et Olybrio conss.* [*a.* 379]

XXXXVIIII.

DE POENA IUDICIS, QUI MALE IUDICAVIT, VEL EIUS, QUI IUDICEM VEL ADVERSARIUM CORRUMPERE CURAVIT.

1 [3]*Imp. Antoninus A. ad Gaudium*[4]. Constitit in quacumque causa sive privata sive publica sive fiscali, ut, cuicumque[5] data fuerit pecunia, vel iudici vel adversario, amittat actionem is, qui diffidentia iustae sententiae in pecuniae corruptela[6] spem negotii reposuerit. *D. XIIII k. Ian. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 [7]*Imp. Constantinus A. ad Felicem praesidem Corsicae*[8]. De eo, qui pretio depravatus aut gratia perperam iudicaverit, ei vindicta quem laeserit non solum existimationis dispendiis[9], sed etiam litis discrimine praebeatur. *D. VIII k. Nov. Sirmi Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

L.[10]

SENTENTIAM RESCINDI NON POSSE.

1 *Imp. Gordianus A. Secundo.* Neque suam neque decessoris sui sententiam quemquam posse revocare in dubium non venit: nec necesse esse ab eiusmodi decreto interponere provocationem explorati iuris est. *PP. k. Mart.*

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Alexandrae.* Peremptorias exceptiones omissas initio, antequam sententia feratur, opponi posse per-
1 petuum edictum manifeste declarat. Quod si aliter actum fuerit, in integrum restitutio permittitur. nam iudicatum contra maiores annis viginti quinque non oppositae praescriptionis velamento citra remedium appellationis rescindi non potest. *VII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

3 [11]*Imp. Constantinus A. ad Proculum.* Impetrata rescripta non placet admitti, si decisae semel causae fuerint iudiciali sententia, quam provocatio nulla suspendit: sed eos, qui tale rescriptum meruerint, etiam limine iudiciorum expelli. *D. VI k. Ian. Constantino A. V et Licinio conss.* [*a.* 319]

LI.[12]

DE FRUCTIBUS ET LITIS EXPENSIS.

1 [13]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Actae.* Hoc fructuum nomine continetur, quod iustis sumptibus deductis superest. *III non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

2 [14]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Olybrio pu.* Litigator victus, qui post conventionem rei incubarit[15] alienae, non in sola rei redhibitione teneatur nec tantum[16] fructuum praestationem aut eorum quos ipse percepit agnoscat, sed[17] eos, quos percipi oportuisse[18], non quos eum redegisse constabit, exsolvat ex eo, ex quo re in iudicium deducta scientiam malae possessionis accepit. heredis quoque succedentis in vitium par habenda fortuna est. *D. VII k. Mart. Treviris Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

3 [19]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Asclepiodoto pp.* Terminato transactoque negotio posthac nulli actio neque ex rescripto super sumptuum repetitione praestetur, nisi iudex[20], qui de principali negotio sententiam promulgavit, cominus partibus constitutis iuridica pronuntiatione signaverit victori causae restitui debere expensas aut super his querellam iure competere. post absolutum enim dimissumque iudicium nefas est litem alteram consurgere ex litis primae materia. *D. III k. April. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

4 [21]*Impp. Valentiniani et Marciani AA. edictum ad populum.* Non ignoret is, cuius ex interpellatione aliquis secundum datam formam in longinqua fuerit protractus examina, quod, si culpa sui fuerit dilata cognitio vel minime actioni suae adfuerit vel delata probaverit, pro calumnia quidem poenam luat legibus constitutam, pro vero pecuniaria causa post dispendia, post sumptus considerata quantitate postulatorum vel medii itineris intervallo condemnationem pro aestimatione iudicis sustinebit. *D. V id. Oct. Constantinopoli Valentiniano A. VII et Avieno conss.* [*a.* 450]

5 [22][*Αὐτοκράτωρ Ζήνων Α.*][23]
[24]*Ἡ διάταξις κελεύει, ὥστε πάντα δικαστὴν ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ κελεύειν τὸν ἡττηθέντα διδόναι τὰ δαπανήματα πάντα τὰ ἐν τῷ δικαστηρίῳ γενόμενα· ἔχοντος ἐξουσίαν αὐτοῦ τοῦ δικαστοῦ καὶ ὑπερβαίνειν τὴν δαπάνην ἕως τῆς δεκάτης μοίρας τῶν δαπανηθέντων, ἐὰν αὐτὸν ἡ ἀναισχυντία τοῦ ἡττηθέντος μέρους πρὸς τοῦτο παρακινήσῃ, ὥστε τὸ ὑπὲρ τὰ δαπανήματα τῷ δημοσίῳ λόγῳ διαφέρειν, εἰ μή τι ἄρα ὁ δικαστὴς τὴν τριβὴν τοῦ νενικηκότος μέρους βουληθεὶς θεραπεῦσαι μέρος τί ποτε ἐκ τούτων αὐτῷ ἀφο-*
1 *ρίσει. Καταδικαζομένου μὴ μόνον τοῦ ἐνάγοντος καὶ τοῦ ἐναγομένου, ὅτε πρόσφορος ἑκατέρῳ ἐστὶν ὁ δικαστής, ἀλλὰ κἂν τοῦ ἐνάγοντος ἀπρόσφορός ἐστιν, ἡττηθῇ δὲ ἐξ ἀντεναγωγῆς, μὴ δυνάμενος ἐκεῖνον τὸν δικαστὴν παραιτήσασθαι, εἴτε ἄρ-*

(1) *sic Herrmann*, nov. herc. et caes. *traditur* (2) = *Th.* 4, 16, 2 (3) *Cf. Dig.* 3, 6, 1, 3 (4) ad Cassium Sabinum *Dig.* (5) *sic PR^b*, quaecumque *AC*, qouicumque *R^a* (6) *sic A*, corruptelas *PR*, corruptelam *C* (7) = *Th.* 1, 16, 3: *iunge Th.* 2, 6, 2 (8) praes. Cors. *Th.*, *om. libri* (9) *sic Th.*, dispendii *PR*, dispendio *AC* (10) *B* 9, 1, 92 *seqq.* (11) = *Th.* 4, 16, 1 (12) *B* 9, 3, 65 *seqq.* (13) *iunge Th.* 1, 12, 2 (14) = *Th.* 4, 18, 1 (15) *sic Th.*, incumberit *C*, incumbat *PR* (16) simplorum *ins. Th.*, *om. B: male igitur compilatores sequens* aut *retinuerunt* (17) duplos fructus et *ins. Th.* (18) *sic C^a Th.*, potuisset *P*, potuisse *C^bR cum B* (19) = *Th.* 4, 18, 2: *iunge* 7, 62, 31. *Th.* 11, 31, 9 (20) cognitor *Th.* (21) = *Nov. Marc.* 1, 1, 7 (22) *iungendae videntur* 1, 51, 13 (d. VI k. Iul. post consulatum Longini) 2, 7, 18. 19 (d. VI k. Ian. Constantinopoli Longino cons. 3, 3, 6. 3, 10, 1 (23) *inscriptionem supplevimus ex subscriptione et Nov.* 82 *c.* 10 (24) = *B* 9, 3, 69

LI 5 *Constitutio sancit, ut unusquisque iudex in sententia sua victum omnes sumptus in litem erogatos praestare iubeat, data licentia iudici sumptus etiam excedere usque ad decimam eorum quae erogata sunt partem, quotiens victi impudentia eum ad hoc commoverit, ut quae sumptus excedant ad publicas rationes pertineant, nisi forte iudex morae reparandae gratia, quam victrix pars passa est, ei ali-*
1 *quam partem ex his attribuerit. Ac non tum solum actor et reus condemnetur, cum in utrumque iudex iudicandi potestatem habet, sed etiam cum in actorem eam non habet, is autem ex contraria actione victus fuerit, quoniam illum iudicem recusare non potest, sive praesides sive sacri iudices*

χοντες εἴησαν δικασταὶ εἴτε θεῖοι διαιτηταί· ἔχουσι γὰρ καὶ οὗτοι ἐκβιβαστὰς καὶ ἐπείκτας.
2 *Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσει ὁ δικαστής, αὐτὸς τὴν ζημίαν ταύτην ἀναγκάζεται θεραπεῦσαι τῷ νενι-*
3 (1) *κηκότι μέρει. Ἐὰν δέ τις ἐναγόμενος εὐγνωμόνως ἀποδώσει ἢ ἐνάγων ἀποστῇ τῆς δίκης ἢ καὶ ὁ δικαστὴς εὕρῃ αὐτὸν τῇ ἀληθείᾳ οὐχὶ συκοφάντην, ἀλλὰ ἐπὶ ἀμφιβόλῳ πράγματι δικαζόμενον, ὁ τοιοῦτος ἐκφεύγει τὴν τῶν δαπανημάτων*
4 (2) *καταδίκην. Δῆλον δέ, ὅτι ἐπὶ τῶν χαμαιδικαστῶν ὁ ἄρχων ἐστὶν ὁ ὀφείλων αὐτοῖς ἀφορίσαι ταξεώτην τὸν ταῦτα μεθοδεύοντα.*

D. VII k. April. post consulatum Longini. [*a.* 487]

6 *Imp. Anastasius A. Stephano magistro militum.* Cum quidam per leges sacrasque constitutiones, alii per speciales largitates sibi praestituta privilegia praetendunt tam super sportulis pro conventionibus usque ad certam quantitatem praebendis quam super expensis litium vel minuendis vel penitus non agnoscendis, per hanc legem decernimus, ut, quicumque huiusmodi privilegio munitus est vel postea talem praerogativam quolibet modo meruerit, sciat, et si quos ipse utpote obnoxios sibi pro quacumque criminali vel civili causa constitutos in accusationem deduxerit, hos nihilo minus isdem privilegiis potituros, quoniam non est ferendum eos, qui praefatas praerogativas, ut ante latum est, praetendunt, aliquid plus ab adversariis suis quaerere concedi, quam ipsi ab aliis pulsati facere patiantur: ita scilicet, ut haec forma modis omnibus observetur super privilegiis per liberalitates vel generaliter quibusdam officiis aut scholis seu dignitatibus vel specialiter certis personis praestitis vel postea praebendis, sive hoc ipsum expressim principalibus dispositionibus vel adfatibus insertum sive praetermissum sit vel fuerit.

LII.[1]

DE RE IUDICATA.

1 *Imp. Antoninus A. Stellatori.* Rebus quidem iudicatis standum est. sed si probare poteris eum cui condemnatus es id quod furto amisisse videbatur recepisse, adversus iudicati agentem doli exceptione opposita tueri te poteris. *XII k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Idem A. Pacatiano.* Res iudicatae si sub praetextu computationis instaurentur, nullus erit litium finis. *PP. prid. non. . . . . Romae Laeto et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Idem A. Demetrio.* Si pecuniam, quam mala ratione intercepisse vos apparuit, iussi sitis inferre cum poena et comperto praecepto praesidis non provocaveritis, universam quantitatem debetis inferre.

4 *Imp. Gordianus A. Antonino.* Sub specie novorum instrumentorum postea repertorum res iudicatas restaurari exemplo grave est. *D. VII id. Mart.*

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Valentino.* Ad solutionem dilationem petentem adquievisse sententiae manifeste probatur, sicut eum, qui quolibet modo sententiae adquieverit. nec enim instaurari finita rerum iudicatarum patitur auctoritas. *S. prid. id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

6 [2]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africae.* Gesta, quae sunt translata[3] in publica monumenta, habere volumus perpetuam firmitatem. neque enim morte cognitoris perire debet publica fides. *D. III k. Sept. Romae*[4] *Constantio et Constante conss.* [*a.* 414]

LIII.[5]

DE EXSECUTIONE REI IUDICATAE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Iustino.* Nimis propere[6] iudex pignora Marcellae capi ac distrahi iussit, ante rem iudicatam. prius est ergo, ut servato ordine actionem adversus eam dirigas et causa cognita sententiam accipias. *PP. III k. Febr. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 206]

2 *Imp. Antoninus A. Maximo.* Si causam iudicati non novasti, rem iudicatam praeses provinciae etiam pignoribus captis ac distractis ad emolumentum perduci iubebit. quod si novata causa est, ex stipulatu tibi actio competit et iudice accepto secundum iuris formam experire.

3 *Idem A. Agrippae.* Ordo rei gestae et mora solutionis, quae intercessit, constantius desiderat remedium. si itaque praesidem provinciae, qui rem iudicatam exsequi debet, adieris et adlegaveris res soli, quae pignori datae[7] sunt, diu subhastatas ex compacto sive ambitione diversae partis emptorem non invenire, in possessionem earum te mittet, ut vel hoc remedio res tam diu tracta ad effectum perducatur. *D. XI k. Iul. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

4 *Idem A. Marcello militi.* Stipendia retineri propterea, quod condemnatus es[8], non patietur praeses provinciae, cum rem iudicatam possit aliis rationibus exsequi. *PP. III non. Iun. Sabino II et Anullino conss.* [*a.* 216]

5 *Imp. Gordianus A. Amando.* Etiam nomen debitoris in causa iudicati capi posse ignotum non est. *PP. III id. Oct. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

6 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Titiano.* Si, ut proponis, rerum iudicatarum exsecutor datus partes sibi iudicis vindicavit et contra ea, quae pridem pro partibus tuis fuerunt statuta, aliquid pronuntiandum putavit, sententia ab eo dicta vim rei iudicatae obtinere nequaquam potest.

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Theodoro.* Si longis apertisque frustrationibus partis adversae restitutio remorata[9] est, etiam servis rebus humanis exemptis a frustratore aestimatio eorum restituenda est. animalia quoque cum fetubus[10] tibi intercessu praesidis repraesentabuntur.

8 [11]*Idem AA. et CC.*[12] Exsecutorem eum solum esse manifestum sit, qui post sententiam, inter partes audita omni et discussa lite, prolatam iudicatae rei vigorem ad effectum videtur adducere. *Sine die et consule*[13].

9 [14]*Idem AA. et CC. Glyconi.* Eos, quos debitores tuos esse contendis, apud rectorem conveni provinciae, qui sive confessi debitum sive negantes et convicti fuerint condemnati nec intra statutum spatium solutioni satisfecerint, cum latae sententiae pignoribus etiam captis ac distractis secundum ea

(1) *B* 9, 3, 71 *seqq.* — *Cf. Dig.* 42, 1 (2) = *Th.* 16, 5, 55 (3) gesta q. s. translata] notione et sollicitudine Marcellini spectabilis memoriae viri contra Donatistas gesta sunt ea, quae translata (*scr.* gesta quae sunt translata) *Th.* (4) Ravennae *Gothofredus* (5) *B* 9, 3, 77 *seqq.* — *Cf. Dig.* 42, 1 (6) *sic C*, perperam *PR* (7) *sic PR*, captae *C* (8) es *PR*, est *pC* (9) *sic* CR^b, remota PR^a (10) *sic* P^a, fetu P^bCR (11) *fortasse iungendae sunt* 3, 3, 2. 3, 11, 1. 7, 62, 6: *cf. etiam* 2, 56, 1 (12) dicunt *addunt* 3, 3, 2. 3, 11, 1. 7, 62, 6 (13) d. xv k. April. (Aug. 3, 3, 2) 3, 3, 2. 3, 11, 1 (14) *Cuiacio iungenda videtur* 4, 10, 9, *cui subscribitur* d. id. Febr. CC. conss.

iudicaverint: nam et his apparitores exsecutores-
2 *que praesto sunt. Quod si iudex hoc non faciet,*
3 *ipse parti victrici hoc damnum sarcire cogitur. Sin autem reus aliquis fidem solvendo praestabit aut actor lite desistet aut iudex eum perspiciet re vera calumniatorem non esse, sed in ancipiti causa condemnatum, is condemnationem in sumptus facien-*
4 *dam evitat. Consentaneum autem est in pedaneis iudicibus ad magistratus officium pertinere, ut apparitorem qui haec exsequatur eis attribuat.*

quae saepe constituta sunt meruerunt exsecutionem, iuris formam tibi custodiet. *S. non. Nov. CC. conss.* [*a.* 291]

LIIII.[1]
DE USURIS REI IUDICATAE.

1 *Imp. Antoninus A. procuratoribus hereditatium.* Fiscus[2], qui bona secundum se dicta sententia[3] persequitur, eas quoque rationes habiturus est, ut, qui post legitimum tempus placitis non obtemperavit, usuram centesimam temporis quod postea fluxerit solvat.

2 [4]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Eos, qui condemnati solutionem pecuniarum, quas dependere iussi sunt, ultra quattuor menses a die condemnationis vel, si provocatio fuerit oblata, a die confirmationis sententiae connumerandos distulerint, centesimas usuras exigi praecipimus: nec priscis legibus, quae duas centesimas eis inferebant, nec nostra sanctione[5], quae dimidiam centesimae statuit, locum in eorum personam habentibus. *D. VII[6] id. April. Constantinopoli Decio cons.* [*a.* 529]

3 *Idem A. Iohanni pp.* Sancimus, ut si quis condemnatus fuerit, post datas a nobis quadrimenstres indutias centesimas quidem usuras secundum naturam iudicati eum compelli solvere, sed tantummodo sortis et non usurarum, quae ex pristino contractu in condemnationem deductae sunt. cum enim iam constituimus[7] usurarum usuras penitus esse delendas, nullum casum relinquimus, ex quo huiusmodi
1 machinatio possit induci. Si enim sine emendatione relinquatur, aliquid absurdum atque inelegans necesse est evenire, cum utiliter ex contractibus descendentes plerumque minores centesimae[8] ex nostra lege[5] factae sunt et necesse est minoribus usuris graviores supponi. si enim ex iudicati actione centesimae omnimodo currunt usurae, ex contractibus autem hoc raro contingit in capitulis lege nostra tantummodo exceptis, huiusmodi iniquitatem ipsa
2 necessitas rerum introducebat. Et ideo pio remedio causam corrigentes sancimus sortis tantummodo usuras usque ad centesimam currentes ex iudicati actione profligari, non autem usurarum quantascumque usuras. si enim novatur iudicati actione prior contractus, necesse est usurarum quidem, quae anterioris contractus sunt, cursum post sententias inhiberi, alias autem usuras ex iudicati actione tantummodo sortis procedere, et non ideo, quod forsitan consummata est quantitas sortis et usurarum, totius summae usuras postea colligi, sed sortis tan-
3 (1) tummodo. Et cum antiquitas pessimo exemplo reis quidem condemnatis laxamentum duorum mensum praestabat, fideiussores autem eorum eodem uti beneficio non concedebat, ut liceret victoribus relictis propter legem condemnatis personis a fideiussoribus eorum vel mandatoribus statim pecunias vel res in condemnatione positas exigere, huiusmodi acerbitatem resecantes sancimus quadrimenstres indutias, quas dedimus condemnatis, etiam ad fideiussores eorum et mandatores extendi, ne legi fiat derogatum. cum enim interventor solvere compellatur et ipse reum coerceat[9] ad invitam solutionem, nullum condemnatus habebat nostrae sensum humanitatis, quia per medium fideiussorem statim pecunias persolvere compellebatur. *D. v k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

LV.[10]
SI PLURES UNA SENTENTIA CONDEMNATI SUNT.

1 *Imp. Alexander A. Victori.* Si non singuli in solidum, sed generaliter tu et collega tuus una et certa quantitate condemnati estis nec additum, ut[11], quod ab altero servari non possit, alter suppleret, effectus sententiae virilibus portionibus discretus est. ideoque parens pro tua portione sententiae ob cessationem alterius ex causa iudicati conveniri non potes. *PP. k. Iul. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

2 *Imp. Gordianus A. Anniano.* Quotiens a tutoribus singulis procuratoribus datis insequitur in omnium persona condemnatio, periculum sententiae videri esse divisum. ideoque quod ab uno servari non potuerit, a ceteris exigi non posse explorati iuris est. *PP. XV k.*[12] *April. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

LVI.[13]
QUIBUS RES IUDICATA NON NOCET.

1 *Imp. Alexander A. Masculino.* Si neque mandasti fratri tuo defensionem rei tuae neque quod gestum est ratum habuisti, praescriptio rei iudicatae tibi non oberit. et ideo non prohiberis causam tuam agere sine praeiudicio rerum iudicatarum. *PP. non. Mai. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Imp. Gordianus A. Athenio.* Res inter alios iudicatae neque emolumentum adferre his, qui iudicio non interfuerunt, neque praeiudicium solent inrogare. ideoque nepti tuae praeiudicare[14] non potest, quod adversus coheredem eius iudicatum est, si nihil adversus ipsam statutum est. *PP. V id. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 [15]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Honorato.* Iuris manifestissimi est et in accusationibus his, qui congressi iudicio non sunt, officere non posse, si quid forte praeiudicii videatur oblatum. *PP. XIIII k. Sept. Basso et Quintiano*[16] *conss.* [*a.* 289]

4 *Idem AA. et CC. Soteriano.* Nec in simili negotio res inter alios actas absenti praeiudicare saepe constitutum est. *S. III k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

LVII.[17]
COMMINATIONES EPISTULAS PROGRAMMATA SUBSCRIPTIONES AUCTORITATEM REI IUDICATAE NON HABERE.

1 *Imp. Antoninus A. Rogatiano.* Nec vim stipulationis obtinere potest comminatio iudicis, qui certas usuras praestaturos eos dixit, qui intra certum diem debitum non exsolvissent. *PP. prid. id. Ian. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Maximiano.* Rei iudicatae effectum non habet, quod per epistulam rector provinciae solvere vos pecuniam rei publicae iussit. *PP. IIII id. Mart. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Idem A. Zotico.* Ea, quae causa cognita statuuntur, subscriptionibus revocari non posse saepe rescriptum est. *PP. VI id. Sept. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

4 *Imp. Gordianus A. Asclepiadi.* Interlocutio praesidis apud acta signata: 'nisi solutioni debiti 'is qui convenitur obsequium praestitisset, duplum 'seu quadruplum inferat' voluntas potius comminantis quam sententia iudicantis est, cum, placitum

(1) *B* 9, 3, 86 *seqq.* (2) fiscus C^a *cum B*, fisci. ***s R^a, fisci. is $C^b R^b$, *at procurator hereditatium fisci non est in usu* (3) se dicta sententia *C*, dicta sententiam R^a, dictam sententiam R^b (4) *iunge* 10, 8, 3 (5) 4, 32, 26, 2 (6) VIII *cum* 10, 8, 3 *scr.* (7) 4, 32, 28 (8) centesima *edd. rectius, nisi forte genetivus Graecorum more usurpatus est* (9) *sic B* (κ. π.), coercebat *libri* (10) *B* 9, 3, 89. 90 (11) ut *C*, sit (sit?) *V*, est ut *R* (12) k. *scripsi*, id. *V* (13) *B* 9, 3, 91 *seqq.* (14) *sic R*, praeiudicari *V?PC* (15) *iunge* 9, 2, 9 (16) *sic P*, aemiliano (= *a.* 259) *V* (17) *B* 9, 3, 95 *seqq.*

eiusmodi ne rei iudicatae auctoritatem obtineat, iuris ratio declaret. *PP. III id. Dec.*[1] *Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Idem A. Iucundo.* Iudex, qui disceptationi locum dederat, partium adlegationes audire et examinare debuit. nam subscriptionem ad libellum datam talem, quae diversam partem in possessionem fundi mitteret, vicem rei iudicatae non obtinere non ambigitur. *PP. XII k. Febr. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

6 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Cassiano.* Programma, si quod a praeside propositum est, vim rei iudicatae nequaquam potest obtinere. nec comminationem vim rei iudicatae continere manifestum est. *PP. X k. April. . . . . conss.*[2]

7 *Imp. Constantinus A. ad Bassum pp.* Quod magno conflictu sententia decerni solet, id paucis litteris temere adscriptis definiri fas non est. *D. XV k. April. Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

LVIII.[3]

SI EX FALSIS INSTRUMENTIS VEL TESTIMONIIS IUDICATUM ERIT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Vipsaniae.* Si tabulas testamenti, quas secutus proconsul vir clarissimus sententiam dixit, falsas dicere vis, praebebit notionem suam non obstante praescriptione rei iudicatae, quia nondum de falso quaesitum est. *PP. V . . . . conss.*

2 *Imp. Alexander A. Optato.* Et qui non provocaverunt, si instrumentis falsis se victos esse probare possunt, cum de crimine docuerint, ex integro de causa audiuntur. *PP. XVI k. Oct. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Idem A. Clementi.* Falsam quidem testationem, qua diversa pars in iudicio adversus te usa est, ut proponis, solito more arguere non prohiberis. sed causa iudicati in irritum non devocatur, nisi si probare poteris eum qui iudicaverat secutum eius instrumenti fidem, quod falsum esse constiterit, adversus te pronuntiasse. *PP. VII k. Sept.*

4 *Imp. Gordianus A. Herennio.* Iudicati exsecutio solet suspendi et soluti dari repetitio, si falsis instrumentis circumventam esse religionem iudicantis crimine postea falsi illato manifestis probationibus fuerit ostensum. *PP. V id. Sept.*

LVIIII.[4]

DE CONFESSIS.

1 [5]*Imp. Antoninus A. Iuliano.* Confessos in iure pro iudicatis haberi placet. quare sine causa desideras recedi a confessione tua, cum et solvere cogeris. *Accepta prid. k. Oct. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

LX.[6]

INTER ALIOS ACTA VEL IUDICATA ALIIS NON NOCERE.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Epagatho.* Inter alios res gestas aliis non posse facere praeiudicium saepe constitutum est. unde licet quosdam de heredibus eius, quem debitorem tuum fuisse significas, solvisse commemores, tamen ceteri non alias ad solutionem urguentur, nisi debitum fuerit probatum. *V k.*[7] *April. Byzantio AA. conss.* [*a.* 293]

2 *Idem AA. et CC. Severae.* Inter alios factam transactionem absenti non posse facere praeiudicium notissimi iuris est. quapropter adito praeside provinciae aviam tuam mancipium tibi donasse proba ac, si hoc iure ad te pertinere perspexerit, restitui tibi providebit. neque enim, si te absente divisionem eius fecerint, aliquid iuri tuo derogari poterit[8]. *S. id. April. Byzantio AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Fortunatae.* Si cum fratre tuo matri successisti, frater pro portione tua cum debitoribus hereditariis paciscendo vel agendo, non ex tua voluntate, pro hereditaria parte tibi quaesitam obligationem extinguere non potuit. *V*[9] *id. Oct. Retiariae CC. conss.* [*a.* 294]

LXI.[10]

DE RELATIONIBUS.

1 [11]*Imp. Constantinus A. Profuturo praefecto annonae.* Si quis iudicum duxerit esse referendum, nihil inter partes[12] pronuntiet, sed magis super quo haesitandum putaverit, nostram consulat scientiam aut, si tulerit sententiam, minime postea, ne a se provocetur, relatione promissa terreat litigantes, sciens, quod, si hoc fecerit, nihilo minus iure appel-
1 lationum res agitabitur. Sed nec ad nos mittatur
2 aliquid, quod plena instructione indigeat. [13]Quotiens autem ad nostram scientiam iudex se pollicetur relaturum, consultationis exemplum litigatoribus ilico edi apud acta iubeat, ut, si cui forte relatio minus plena vel contraria videatur, is refutatorias preces similiter apud acta sine aliqua frustratoria dilatione offerat. *D. IIII id. Febr. Sirmio Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

2 [14]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Viventium pp.* Super delictis provincialium numquam rectores provinciarum ad scientiam principum putent esse referendum, nisi ediderint prius consultationis exemplum. quippe tunc demum relationibus plena maturitas est, cum vel adlegationibus refelluntur[15] vel probantur adsensu. *D. III k. Ian. Treviris Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 368]

3 [16]*Idem AA.*[17] *ad Apodemium.* Si quando ratio aut necessitas est in negotiis nostra iudicia requirendi expectandique responsa, omnem omnino causam relationis series comprehendat, ut recitata consultatione, quae ita est dirigenda, propemodum actorum recensione non opus sit: actis etiam necessario sociandis. *D. VI id. Mai. Treviris Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

LXII.[18]

DE APPELLATIONIBUS ET CONSULTATIONIBUS.

1 *Sententia divi Severi data in persona Marci Prisci idibus Ian. Pompeiano et Avito conss. Severus A. dixit:* Prius de possessione pronuntiare et ita crimen violentiae excutere praeses provinciae debuit. quod cum non fecerit, iuste provocatum est. [*a.* 209]

2 *Imp. Alexander A. Plariano.* Novum quod postulas non est, quod, etsi rescripti mei auctoritas intercesserit, provocandi tamen facultas tibi non denegetur.

3 *Imp. Gordianus A. Victori.* Appellatione interposita, licet ab iudice repudiata sit, in praeiudicium deliberationis nihil fieri debere et in eo statu omnia

(1) dec. *vel* oct. *V* (2) apr. **a*** et dione conss. *V?*: *fortasse legendum* praes. et albino conss. (= *a.* 246) (3) *B* 9, 3, 102 *seqq.* (4) *Cf. Dig.* 42, 2 (5) = *Greg.* 10, 2, 1 *B* 9, 4, 9 (6) *B* 9, 3, 62 *seqq.* (7) id. *Mommsen* (8) fecerint aliqui, id iuri tuo derogare poterit *Mommsen* (9) VI *Mommsen* (10) *Cf. Dig.* 49, 1

(11) *pr.* = *Th.* 11, 29, 2 (12) inter partes *om. Th.* (13) § 2 = *Th.* 11, 30, 1 (14) = *Th.* 11, 29, 3 (15) *sic Th.*, fefelluntur *C*[a], repelluntur *C*[b]*R* (16) = *Th.* 11, 29, 4 (17) et Gratianus A. *ins. Th.* (18) *B* 9, 1, 95 *seqq.* — *Cf. Dig.* 49, 1

esse, quo tempore pronuntiationis fuerint, saepissime constitutum est. *PP. IIII*

4 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Probo.* Si ad scribatum nominatus non provocasti, convelli statuta non possunt.

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Valerio.* Praeses provinciae, ad quem appellasti, si non vitio neglegentiae vestrae tempus, quod ad reddendos apostolos praescriptum est, exemptum esse animadverterit, sed ex fatalis casus necessitate, diem functo eo qui eos perferebat, id accidisse cognoverit, iuxta perpetui iuris formam desiderio vestro medebitur.

6 [1]*Idem AA. et CC. dicunt:* Eos, qui de appellationibus cognoscent ac iudicabunt, ita iudicium suum praebere conveniet, ut intellegant, quod, cum appellatio post decisam per sententiam litem interposita fuerit, non ex occasione aliqua remittere negotium ad iudicem suum fas sit, sed omnem causam propria sententia determinare conveniat, cum salubritas legis constitutae ad id spectare videatur, ut post sententiam ab eo qui de appellatione cognoscit recursus fieri non possit ad iudicem, a quo fuerit provocatum. quapropter remittendi litigatores ad provincias remotam occasionem atque exclusam penitus intellegant, cum super omni causa interpositam provocationem vel iniustam tantum liceat pronuntiare vel
1 iustam. Si quid autem in agendo negotio minus se adlegasse litigator crediderit, quod in iudicio acto fuerit omissum, apud eum qui de appellatione cognoscit persequatur, cum votum gerentibus nobis aliud nihil in iudiciis quam iustitiam locum habere debere necessaria res forte transmissa non exclu-
2 denda videatur. Si quis autem post interpositam appellationem necessarias sibi putaverit esse poscendas personas, quo apud iudicem qui super appellatione cognoscet veritatem possit ostendere, quam existimabit occultam, hocque iudex fieri prospexerit, sumptus isdem ad[2] faciendi itineris expeditionem praebere debebit, cum id iustitia ipsa persuadeat ab eo haec recognosci, qui evocandi[3] personas sua inter-
3 esse crediderit. Super his vero, qui in capitalibus causis constituti appellaverint (quos tamen et ipsos vel qui pro his provocabunt non nisi audita omni causa atque discussa post sententiam dictam appellare conveniet), id observandum esse sancimus, ut inopia idonei fideiussoris retentis in custodia reis opiniones suas iudices exemplo appellatoribus edito[4] ac refutatorios[5] eorum ad scrinia quorum interest transmittant, quibus gestarum rerum fides manifesta relatione pandatur, ut meritis eorum consideratis
4 pro fortuna singulorum sententia proferatur. Ne temere autem ac passim provocandi omnibus facultas praeberetur, arbitramur eum, qui malam litem fuerit persecutus, mediocriter poenam a competenti
5 iudice sustinere. Sin autem in iudicio propriam causam quis fuerit persecutus atque superatus voluerit provocare, eodem die vel altero libellos appellatorios offerre debebit. is vero, qui negotium tuetur alienum, supra dicta condicione etiam tertio die
6 provocabit. Apostolos post interpositam provocationem etiam non petente appellatore sine aliqua dilatione iudicem dare oportet, cautione videlicet de exercenda provocatione in posterum minime praebenda. *Sine die et consule*[6].

7 *Idem AA. et CC. Neoni.* Qui ad civilia munera vel decurionatum vel honores devocantur, licet vacationem a principibus acceperint, si appellationis auxilio non utantur, consensu suo nominationem confirmant. cum igitur ad munus vocatus appellaveris a praeside[7] provinciae, iuste te appellasse ostende.

8 *Idem AA. et CC. Oppiano.* Si contra maiorem quinque et viginti annis sententia lata provocationis secutae tempore praefinito causas non esse repraesentatas nec appellatione pendente transactione finitum negotium rector animadverterit, res iudicatas exsequi curabit.

9 *Idem AA. et CC. have Heraclida carissime nobis.* Dominus litis causam appellationis, quam procurator suus litigando interposuit, etiam absente procuratore exsequi potest.

10 *Idem AA. et CC. Titiano.* Si actor a curatore ordinatus deteriorem calculum reportaverit, tam ipse quam curator ad provocationis auxilium possunt pervenire, curator vero solus provocationis litem
1 exercebit. Sin autem interim adulescens veniam aetatis impetraverit vel ad legitimam aetatem pervenerit, potest suo nomine appellationem exercere. *S. prid. k. Oct. Viminacii CC. conss.* [*a.* 294]

11 [8]*Idem AA. et CC. Aurelio.* Cives et incolae, manifestas etiam excusationes habentes, si sub iusta nominatione non appellaverint, ad probationem earum non admittuntur. *XVII k. Ian.*

12 [9]*Imp. Constantinus A. ad Catulinum.* Minime fas est, ut in civili negotio libellis appellatoriis oblatis aut carceris cruciatus aut cuiuslibet iniuriae genus seu tormenta vel etiam contumelias perferat appellator, absque his criminalibus causis, in quibus, etiamsi possunt provocare, eum tamen statum debent obtinere, ut post provocationem in custodia, si fideiussoris idonei copiam non habeant[10], perseverent. *D. III non. Nov. Treviris. acc. XV k. Mai. Hadrumeto Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

13 [11]*Idem A. Petronio Probiano suo salutem*[12]. Ex illo tempore, quo in civilibus causis, quae inter privatos moventur, consultaturum[13] vel relaturum te esse promiseris vel appellationis a te interpositae sollemnia completa fuerint, nihil posthac tibi quodlibet speciale ac requisitum vel quibuscumque modis favoris gratiam praeferens audiendum est, sed observandum, ut iuxta priora statuta sollemnitatis more expleto gesta ad comitatum omnia dirigantur. *D. id. Aug. Arelato. pp. id. Oct. Theveste Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

14 [14]*Idem A. ad Bassum pu.*[15] Litigatoribus copia est etiam non conscriptis libellis ilico appellare voce, cum res poposcerit iudicata, tam in civilibus quam in criminalibus causis[16]. *D. VIII id. Iun. Sirmio Gallicano et Basso conss.* [*a.* 317]

15 [17]*Idem A. ad Severum vicarium*[18]. Ne causas, quae in nostram venerint scientiam, rursus transferri ad iudicia necesse sit, instructiones necessarias plene actis inseri praecipimus. nam cogimur a proferenda sententia temperare[19], quoniam verendum est, ne lis incognito negotio dirimatur, adempta copia conquerendi[20]. quare perennibus inuretur iudex notis, si cuncta, quae litigatores instructionis probationisque causa recitaverint, indita actis vel subiecta non potuerint inveniri. *D. X k. Iul. Aquileiae Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

16 [21]*Idem A. ad Maximum.* Etiam eos, qui imaginem principalis disceptationis accipiunt, appellationum adminicula necesse est accipere. *D. prid. id. Ian. Sirmio Crispo II et Constantino II CC. conss.* [*a.* 321]

17 [22]*Idem A. ad Iulianum pu.*[23] Si apud utrum-

---

(1) *iungendae videntur* 3, 3, 2. 3, 11, 1. 7, 53, 8 (2) ad *dett.*, et *CR* (3) evocari *Mommsen* (4) *sic* C^a, exempla app. edita C^b, exempla app. edicto R^a. et exempla app. edita R^b (5) *sic* C^a?, refutatorias C^b, refutatoria *R* (6) D. XV k. April. (Aug. 3, 3, 2) CC. conss. (= *a.* 294) 3, 3, 2. 3, 11, 1 (7) a praeside C^a, apud praesidem C^bR (8) *Herrmann iungit* 10, 40, 7 (9) = *Th.* 11, 30, 2: *iunge* 9, 47, 16. *Th.* 11, 36, 1 (10) si ... habeant *om. Th.* (11) = *Th.* 11, 30, 5: *iunge* 1, 21, 2 (12) probiano suo sal. *Th.*, *om. libri*, *cf.* 1, 21, 2 (13) consulturum *Th.* (14) = *Th.* 11, 30, 7 (15) pu. *Th.*, *om. libri* (16) tam ... causis *om. Th.* (17) = *Th.* 11, 30, 9 (18) ricarium *Th.*, *om. libri* (19) qui sanximus retractari rescripta nostra ad opiniones vel etiam relationes iudicum data non oportere *ins. Th.* (20) *cf. not. praeced.* (21) = *Th.* 11, 30, 11: *iunge* 3, 1, 9 (22) = *Th* 3, 32, 2: *iunge* 5, 71, 18 (23) *de inscriptione et subscriptione vide ad* 5, 71, 18

que praetorem, dum quaestio ventilatur, ab aliqua parte auxilium provocationis fuerit obiectum, praefecturae urbis iudicium sacrum appellator observet[1].

18 [2]*Idem A. Victori rationali urbis Romae*[3]. Quoniam nonnulli fisci debitores, cum iussi fuerint debitam summam exsolvere, interposito provocationis auxilio vim exsecutionis eludunt nec iam opinionis exemplum nec refutatorias preces curant petere vel offerre, placuit, ut, si intra dies[4] sollemnitatibus praestitutos ad facienda haec appellatoris cura defuerit, deserta ab eo provocatio aestimetur moxque debitum exigatur. *D. prid. k. Aug. Constantino et Maximo conss.* [*a.* 327]

19 [5]*Idem A. ad universos provinciales.* A proconsulibus et comitibus et his qui vice praefectorum cognoscunt, sive ex appellatione sive ex delegato sive ex ordine iudicaverint, provocari permittimus, ita ut appellanti iudex praebeat opinionis exemplum et acta cum refutatoriis partium suisque litteris ad nos dirigat. a praefectis autem praetorio provocare[6]
1 non sinimus. Quod si victus oblatam nec receptam ab iudice appellationem adfirmet, praefectos adeat, ut apud eos de integro litiget tamquam appellatione suscepta. superatus enim si iniuste appellare[7] videbitur, lite perdita notatus abscedet: aut si vicerit, contra eum iudicem, qui appellationem non receperit, ad nos referri[8] necesse est, ut digno supplicio puniatur. *D. k. Aug. pp. k. Sept. Constantinopoli Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

20 [9]*Imp. Constantius A.*[10] *Albino.* Et in maioribus et in minoribus negotiis appellandi facultas est. nec enim iudicem oportet iniuriam sibi fieri existimare eo, quod litigator ad provocationis auxilium convolavit. *D. VII id. April. Marcellino et Probino conss.* [*a.* 341]

21 [11]*Idem A. ad Lollianum pp.*[12] Quoniam iudices ordinarii provocationes aestimant respuendas, placet, ut, si quis appellationem suscipere recusaverit, quae non contra exsecutionem, sed adversus sententiam iurgium terminantem[13] fuerit interposita, triginta auri pondo cogatur largitionibus nostris[14] inferre: triginta alia[15] officio eius itidem soluturo, nisi ei pertinaciter restiterit atque actis contradixerit et, quid[16] iure sit constitutum, ostenderit[17]. *D. VIII k. Aug. Messadensi. pp. Capuae Arbitione et Lolliano conss.* [*a.* 355]

22 [18]*Idem A. ad Volusianum pp.* Lata sententia, quae pertinet ad bona vacantia[19] et ad ea, quae indignis legibus cogentibus auferuntur, si quis putaverit provocandum, vox eius debebit admitti. *D. III*[20] *k. Aug. Arbitione et Lolliano conss.* [*a.* 355]

23 [21]*Idem A. ad senatum.* Cum appellatio interposita fuerit per Bithyniam Paphlagoniam[22] Lydiam Hellespontum, insulas etiam ac Phrygiam salutarem, Europam ac Rhodopam et Haemimontum, praefecturae urbis iudicium sacrum appellator observet. *D. V non. Mai.*[23] *Tauro et Florentio conss.* [*a.* 361]

24 [24]*Impp. Valentinianus et Valens AA. salutem dicunt ordini civitatis Carthaginensium.* Iudicibus non solum appellationis suscipiendae necessitas videtur imposita, verum etiam triginta dierum spatia ex die sententiae definita sunt[25], intra quae gesta una cum relatione litigatoribus convenit praestari[26]: iudice et officio eius[27], si statuta fuerint aliqua parte mutilata, multae subiacentibus. *D. prid. non. Febr.*[28] *Mediolani divo Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 364]

25 [29]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Syagrium pp.* Et in multis ab iudicibus inferendis[30] appellationes iubemus admitti. *D. XIIII k. Iul. Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

26 [31]*Idem AAA. et Arcadius A. ad Pelagium comitem rerum privatarum.* Cum post sententiam discussoris vel rationalis fuerit provocatum, ad sinceritatem tuam negotium transferatur, ut, si mediocritas negotii aut longinquitas regionis ad iudicium tuum litigatores venire non patitur, iudicio rectoris[32] provinciae, quem ipse probaveris, negotium deleges. *D. XV k. Mart. Mediolano Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

27 [33]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Ennodio proconsuli Africae.* Nominationes libellis vel edictis factae citra consilium publicum non valent: de quibus nec appellare necesse est, si sollemnitas deest. *D. XVII k. Iun. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

28 [34]*Idem AA. Nebridio proconsuli Asiae.* Si quis libellos appellatorios ingesserit, sciat se habere licentiam arbitrium commutandi et suos libellos recuperandi[35], ne iustae paenitudinis humanitas amputetur. *D. XI k. Aug. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

29 [36]*Idem AA. ad Eutychianum pp.*[37] Addictos supplicio et pro criminum immanitate damnatos nulli clericorum vel monachorum, eorum etiam quos synoditas vocant[38], per vim atque usurpationem vindicare
1 liceat ac tenere. Quibus in causa criminali humanitatis consideratione, si tempora suffragantur, interponendae provocationis copiam non negamus, ut ibi diligentius examinetur, ubi contra hominis salutem per errorem[39] vel gratia cognitoris oppressa putatur esse iustitia: ea condicione, ut, si[40] proconsules vel[41] comes Orientis, Augustalis, vicarii fuerint cognitores, non tam ad clementiam nostram quam ad amplissimas potestates sciant esse referendum. eorum enim de his plenum volumus esse iudicium, qui, si ita res est et crimen exegerit, rectius possint punire damnatos. *D. VI k. Aug. Mnizo Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

30 [42]*Idem AA. Theodoro pp.* Si quis provocatione interposita suspecti iudicis velit prolatam[43] evitare sententiam, in hac voce liberam habeat potestatem nec timeat contumeliam iudiciorum, cum et ab ipsa iniuria possit facile provocare, maxime cum a solo tantum praefecto praetorio[44] non sine dispendio causae provocare permissum sit. sciant igitur cuncti sibi ab iniuriis et suspectis iudicibus et in capitali supplicio ac fortunarum dispendio provo-

(1) d. XV k. Ian. Serdicae Probiano et Iuliano conss. (*a.* 322) *ex* 5, 71, 8 *suppl.* (2) = *Th.* 11, 30, 14 (3) rationali urbis romae *Th.*, *om. libri* (4) complendis *ins. Th.* (5) = *Th.* 11, 30, 16: *iunge* 1, 21, 3 *et quae ibi laudantur* (6) provocari *Th.* (7) appellasse *Th.* (8) *sic Th.*, referre *libri* (9) *iunge Th.* 11, 36, 5 (10) Idem AA. (= impp. Constantius et Constans AA.) *Th.* 11, 36, 5 (11) = *Th.* 11, 30, 25: *iunge Th.* 11, 36, 11 (12) pp. *Th.*, *om. libri* (13) quae non ab exsecutione vel a praeiudicio, sed a sententia iurgium terminante *Th.* (14) cogatur fisco *Th.* (15) alia] alias libras auri *Th.* (16) et quid *C*, quod P^a, quid P^b, quidve *R* (17) nisi ei ... ostenderit *om. Th.* (18) = *Th.* 11, 30, 26: *iunge Th.* 11, 36, 12 (19) et caduca *ins. Th.* (20) IIII *Th.* 11, 36, 12 (21) = *Th.* 1, 6, 1: *iunge* 12, 1, 7 *Th.* 6, 4, 12. 13. 7, 8, 1. 11, 1, 7. 11, 15, 1. 11, 23, 1. 12, 1, 48. 13, 1, 3 (22) Paphlagoniam *om. Th.*, *agnoscunt B* (23) Gyfyrae *ins. leges iungendae* (24) = *Th.* 11, 30, 32: *iunge Th.* 11, 36, 15 (25) *sic C*, diffinita sunt ex die sent. *R*, ex die sent. *om. Th.* (26) gesta ... praestari] negotii merita ad mansuetudinis nostrae scrinia conveniat destinari *Th.* (27) eius *om. Th.* (28) Nov. *Gothofredus* (29) = *Th.* 11, 30, 38 (30) et ... inferendis] in condemnationibus *Th.* (31) = *Th.* 11, 30, 45: *iunge* 7, 65, 7 (32) iudicio rectoris *libri*, iudici *Th.*, ἄρχοντι *B* (33) = *Th.* 11, 30, 53: *iunge* 10, 32, 45 *Th.* 12, 1, 141...145 (34) = *Th.* 11, 30, 56 (35) et s. l. recuperandi *om. Th.* (36) = *Th.* 11, 30, 57: *initium repetitur in* 1, 4, 6: *iunge* 1, 3, 11. 12. 1, 4, 7. *Th.* 16, 2, 32 (37) ad eut. pp. *Th. cum lege gemina*, *om. libri* (38) clericorum ... vocant *C cum Th. et l. gem.*, *om. R cum B* (39) vel errore *Th.* (40) sive *Th.* (41) *sic C cum B*, proconsul vel *R*, proconsule *Th.* (42) = *Th.* 11, 30, 58 (43) prolatam *om. Th.* (44) a solis tantum praefectis *Th.*

cationem esse concessam. *D. VII id. Iun. Mediolani Theodoro cons.* [*a.* 399]

31 [1]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Asclepiodoto pp.* Si appellationem oblatam, in qua vel tuae amplitudinis vel urbanae praefecturae sacrum auditorium postulatur, iudex non [1] susceperit vel suscepta appellatione apostolorum copiam denegaverit, ad deponendam super hac iniquitate querimoniam nec non etiam conveniendum adversarium ex sententia prolata iuxta antiquum ius anni metas habeat litigator: vel si huiusmodi appellatio suscepta non fuerit, in qua inferiorum iudicum sacra desideratur auditio, ad haec eadem facienda sex menses
1 habeat litigator. Si vero arbiter appellationem suscipere aut relationem dare contempserit, quattuor mensum tempora observentur: ut his quae statuimus actitatis pareat appellator temporibus, quae de appellationibus definita noscuntur. *D. III k. April. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

32 [2]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Praecipimus ex appellationibus spectabilium iudicum, quae per consultationes nostri numinis disceptationem implorant, non nostram ulterius audientiam expectari, ne nostris occupationibus, quibus pro utilitate mundi a singulorum nonnumquam negotiis avocamur, aliena fraudari commoda videan-
1 tur. Sed si a proconsulibus vel Augustali vel comite Orientis vel vicariis fuerit appellatum, virum illustrem praefectum praetorio, qui in nostro est comitatu, virum etiam illustrem quaestorem nostri palatii sacris iudiciis praesidentes disceptationem iubemus adripere eo ordine, ea observatione, isdem temporibus, quibus ceterae quoque lites fatali die post appellationem in sacris auditoriis terminantur. et hoc, licet quidam praedictorum spectabilium iudicum iure concesso ut sacri iudices appellationes
1a (1) acceperint. Quod si a duce fuerit appellatum, si idem et praeses sit, praefectura necessario tantum iure ordinario in sacro auditorio iudicabit.
2 In his autem omnibus iudiciis, quae consultationum introduximus loco, vel apostolos vel ea quae apud eum gesta sunt, contra cuius sententiam dicitur appellatum, suscipere ab appellatoribus et cognitiones inducere apud viros illustres praedictos iudices et ea quae geruntur excipere scribere scriptaque litigatoribus edere nostros epistulares praecipimus: officiis videlicet eorum, cum quibus vir illustris
3 quaestor iudicat, exsequentibus iudicata. Haec, si appellatio fuerit oblata iudici, qui non ex delegatione cognoscit. eorum enim sententiis appellatione suspensis, qui ex delegatione cognoscunt, necesse est eos aestimare, iuste nec ne fuerit appel-
4 latum, qui causas delegaverint iudicandas. Huic saluberrimae legi illud etiam consultissime credidimus inserendum, ut, si privato, non illustri, uni pluribusve, ut adsolet, nostra serenitas adita delegaverit causam et eius eorumve definitio fuerit appellatione suspensa, vir quidem magnificus praefectus praetorio, qui in nostro est comitatu, cum viro
4a illustri quaestore temporali iudicet [3] die. Nostri vero libellenses quae apud arbitros gesta sunt suscipiant, cognitiones inducant et ea quae geruntur excipiant scribant scriptaque litigatoribus edant: qui etiam apud arbitros, licet illustres sint, ex delegatione nostra cognoscentes excipiunt, si in sacratissimo
5 nostri numinis comitatu causae dicantur. Sane si illustrium ac magnificorum iudicum sententiae fuerint appellatione suspensae, eorum videlicet, quorum sententias licet appellatione suspendi, per consultationem nostram volumus audientiam expectari, licet antea privato homini, id est non illustri, lite a nobis delegata is postea tempore definitionis illustri decoratus dignitate reperiatur: eodem observando et si alter ei coniunctus sit arbiter, qui non illustrem
6 meruit dignitatem. Quidquid autem hac lege specialiter non videtur expressum, id veterum legum constitutionumque regulis omnes relictum intellegant [4].

33 [5]*Idem AA. Cyro pp.* [6] Eo casu, quo apparitor magisteriae potestatis a curia vel officio cohortali de statu in provincia patiatur controversiam vel ut tributa vel functiones debens in provincia detinetur, si sententia [7] rectoris provinciae fuerit appellatione suspensa, cum tua sublimitate viro quoque magnifico magistro militum cognoscente causae iubemus merita ponderari, licet magister militum rectori provinciae causam delegaverit perorandam. *D. prid. non. Mart. Constantinopoli Cyro vc. cons.* [*a.* 441]

34 *Imp. Iustinus* [8] *A. Demostheni pp.* Iubemus, si qua suggestio maioris vel minoris iudicis ad nostram referatur clementiam de negotio, quod iudicandum ei tradidimus vel de quo pro sua iurisdictione iudicaverit, petentis a nostro numine finem eidem imponi negotio, quod ab eo disceptatum est, sive additum sit eidem suggestioni, quid referenti placeat (dum id partibus per sententiae recitationem manifestum non fecit) sive nihil huiusmodi adiectum sit, sed simpliciter nostri numinis responsum expectat, non prius eam discerni, quam per sacram pragmaticam nostri numinis iussionem duo magnifici viri vel patricii vel consulares vel praefectorii, quos pro tempore nos elegerimus, iubeantur adiungi viro illustri pro tempore quaestori nostri palatii et una cum eo in scriptis relationem discernere (sive praesentibus partibus, si hoc prospexerint, sive absentibus) et responsum relationi dandum sua sententia manifestare: ut tamen dispositio huiusmodi excellentissimorum iudicum omnimodo rata sit, nulli danda licentia provocationem contra eorum offerre sententiam vel aliam quamcumque dubitationem introducere.
1 Quam observationem non solum, si unus iudex suggestione vel relatione usus fuerit, tenere censemus, sed etiam si duobus vel amplioribus datis iudicibus in unam sententiam minime omnes convenerint, sed diversas suas sententias unusquisque nostrae mansuetudini rettulerit vel omnes nos consuluerint, quid decernendum [9] sit. [*a.* 520—524]

35 [10]*Ἤδη τῆς τριακοστῆς διατάξεως εἰπούσης ἐπὶ πάντων τῶν ἀρχόντων τῶν ἰλλουστρίων, ἀφ᾽ ὧν ἔστιν ἔκκλητος, τὸν βασιλέα τῆς ἐκκλήτου ἀκροᾶσθαι, ἡ παροῦσα διάταξις εὑροῦσα νόμιμον ἐγνωσμένον, ὅτι κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῶν ἐπάρχων ἔκκλητος μὲν οὐκ ἔστιν, ἀναψηλάφησις δὲ ἔστι, καὶ εἰ μὲν ἕτερός ἐστιν ἔπαρχος, πιθανόν ἐστιν* [11]*, ὅτι ἀνατρέπει τὰ παρ᾽ ἑτέρῳ κριθέντα,*

(1) = *Th.* 11, 30, 67: *iunge* 7, 51, 3 *Th.* 11, 31, 9 (2) *iunge* 3, 4, 1. 7, 63, 2 (3) temporali iudicet *M*, temporalium iudices *C*, temporali videlicet *R:* pro tempore fatali iudicat *cum B scr.* (4) d. XII (XIII, 3, 4, 1) k. Iun. Valentiniano A. V et Anatolio conss. (= *a.* 440) *leges iungendae* (5) = *Nov. Theod.* 7, 4, 6—8: *iunge* 12, 54, 3 (6) Areovindo magistro militum *Nov.*, *eadem scilicet ratione, qua aliud exemplum secundum subscriptionem Aspari mag. mil. transmittendum erat: ad praefectum praetorio constitutionem directam esse ex ipsius Novellae* § 6 (ex sententia tui culminis *i. e.* pp.) *patet* (7) vel interlocutio *ins. Nov.* (8) iustinus *M*[b], iustinianus *SCRM*[a]*: Iustini hanc legem esse ex c.* 37 *colligitur: nam Demosthenes sub Iustiniano Menae in praetoriana praetura successit* (9) *sic edd.*, discernendum *libri* (10) = *B* 9, 1, 126 (11) *alias* ἦν

35 *Cum iam tricesima secunda constitutio dicat in omnibus magistratibus illustribus, a quibus appellare licet, principem de appellatione cognoscere, haec constitutio invento iure manifesto, quod adversus sententiam praefectorum appellatio non admittitur sed retractatio, et quia probabile est, si alius praefectus sit, eum sententiam ab alio datam rescissurum, si vero idem rursus praefectus factus*

ἐὰν δὲ ὁ αὐτὸς γένηται ἔπαρχος πάλιν ὁ ἤδη ψηφισάμενος, οὗτινος κατὰ τῆς ψήφου καὶ αἱ δεήσεις προσηνέχθησαν, ἐπειδή[1] προείληπται ὑπὲρ τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ ἀποφάσεως λέγειν, κελεύει ἡ διάταξις, ὥστε τὸν κοιαίστωρα συνακροᾶσθαι αὐτῷ δεύτερον ἢ τρίτον γενομένῳ ἐπάρχῳ καὶ ἐξετάζοντι τὰς ἐπὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ ἀρχῆς γενομένας ἀποφάσεις, θεσπίζουσα, ὥστε μηδεμίαν εἶναι κατὰ τῶν τοιούτων ἀποφάσεων ἀναψηλάφησιν.

36 [2]*Χρὴ μετὰ πᾶσαν τὴν δίκην τότε τὴν ἔκκλητον ἐπιδοθῆναι (οὐδὲ γὰρ βλάπτεταί τις, ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο διαλαλιὰ ἀπαρνουμένη αὐτῷ δίκαιον ἁρμόζον αὐτῷ, τουτέστιν ἢ μαρτύρων παραγωγὴν ἢ ἀνάγνωσιν συμβολαίου· δύναται γὰρ ἐν τῇ ἐκκλήτῳ πάντα γυμνάσαι), ἵνα μὴ κατὰ τῆς μέσης διαλαλιᾶς ἐπιδεδομένης ἐκκλήτου μῆκος διδῶται ταῖς ὑπερθέσεσι, πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ὑποθέσει ἐπιδεδομένης ἐκκλήτου καὶ ἐξεταζομένης, πάλιν ἄλλου κεφαλαίου γυμναζομένου καὶ πάλιν καὶ κατ᾽ αὐτοῦ παρεχομένης ἐκκλήτου. Ἐὰν δὲ διαιτητής ἐστιν ὁ ἐν μέσῃ διαλαλιᾷ δίκαιόν τι αὐτοῖς ἀρνησάμενος, κελεύει ἐγγράφως τούτῳ ἐπισκήπτειν, ὥστε ἐν τῇ ἐκκλήτῳ φυλάττεσθαι αὐτοῖς τὴν περὶ τούτου δικαιολογίαν ἀπρόκριτον. εἰ δὲ παρὰ ταῦτα γένηται, μήτε δεχέσθω τὴν ἔκκλητον ὁ δικαστὴς καὶ αὐτὸς ὁ ἐκκαλεσάμενος ὑπὲρ τῆς παραβάσεως πεντήκοντα λίτρας ἀργύρου παρεχέτω.* [*a.* 527?]

37 [3]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* In offerendis provocationibus, ex quibus consultationum more negotium in nostrum sacrum palatium introduci solebat, hoc addendum esse censemus, ut, si quidem non excedat litis aestimatio decem librarum auri quantitatem, ex ipsa scilicet sententia iudicis discernenda, non duobus, sicut antea, magnificis iudicibus, sed uni tantummodo disceptatio negotii depu-
1 tetur. Sin vero memoratam excedens quantitatem viginti libris auri terminetur, duobus tradatur magnificis iudicibus, viris scilicet devotis epistularibus cognitionalia certamina excipientibus, ita tamen ut, si dissentirent, virum illustrem pro tempore quaestorem adhibeant, ut eo dubietatem dirimente finia-
2 tur negotium: His videlicet litibus, quarum aestimatio viginti librarum auri quantitatem excedit, in commune auditorium florentissimorum sacri nostri
3 palatii procerum introducendis: Ut tamen secundum iam statuta liceat quidem non solum victo, sed etiam victori consultationem ad unum vel duos iudices mittendam intra biennii tempus ei vel eis intimare: post excessum enim memorati temporis huius-
4 modi licentiam amputamus. Quae vero fuerint ab eo vel eis decreta, nulla provocatione suspendantur. Novas etiam adsertiones a partibus apud eundem vel eosdem iudices addi ad exemplum consultationis ad sacrum nostrum palatium introducendae permittimus. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio cons.* [*a.* 529]

38 *Idem A. Demostheni pp.* Si quando duciano iudicio appellatio fuerit oblata, sive ab ipsa qualitate iudicis sive ex divina delegatione viro spectabili duci destinata, sive inter spectabiles idem dux connumeraretur sive illustri dignitate decoratur sive etiam maiore, cum etiam magisteriae potestatis homines nec non consulares saepe utilitate publica poscente ad huiusmodi curam perveniunt, nullo discrimine habito non dignitatem, sed ducatus magistratum spectari et appellationem ex quocumque duce venientem non ut antea erat dispositum, sed apud virum sublimissimum magistrum officiorum nec non virum excellentissimum nostri palatii quaestorem communi audientia praeposita in sacro auditorio more consultationem, viris devotis epistularibus excipientibus, ventilari: nulla veteris legis in hac causa observatione custodienda, sed apud eosdem tantummodo excellentissimos iudices causa trutinanda. [*a.* 529]

39 *Idem A. Iuliano pp.* Ampliorem providentiam subiectis conferentes, quam forsitan ipsi vigilantes non[4] inveniunt, antiquam observationem emendamus, cum in appellationum auditoriis is solus post sententiam iudicis emendationem meruerat, qui ad provocationis convolasset auxilium, altera parte, quae hoc non fecisset, sententiam sequi, qualiscumque
1 fuisset, compellenda. Sancimus itaque, si appellator semel in iudicium venerit et causas appellationis suae proposuerit, habere licentiam et adversarium eius, si quid iudicatis opponere maluerit, si praesto fuerit, hoc facere et iudiciale mereri praesidium: sin autem absens fuerit, nihilo minus iudicem
1*a* (1) per suum vigorem eius partes adimplere. In refutatoriis autem libellis, qui solent maxime in sacro auditorio prudentissimorum nostrorum procerum recitari, caveant tam litigatores quam libellorum dictatores verbosis uti adsertionibus et ea quae iam perorata sunt iterum resuscitare, sed haec sola eis inscribere, quae compendiosa narratione causas provocationis possunt explanare vel aliquid novi continent[5] vel addere quod derelictum est: sciturі, quod si hoc fuerit praetermissum, non deerit adversus libellorum conditores amplissimi iudicii competens indignatio, quod sufficiant gestorum volumina introducta et virorum spectabilium magistrorum scrinio-
2 rum breves omnia apertissime ostendere. Sed cum scimus legem nostram[6] esse promulgatam, per quam more consultationum in causis quidem, quae usque ad decem libras auri extenduntur, unum iudicem sanximus superponi, viginti autem duos sublimissimos iudices, sed cum prima quidem facie lis[7] videbatur non tantam summam excedere, in definitiva autem sententia apparebat iudici vel iudicibus etiam maiorem quantitatem debere imponere, non erat eis possibile formam qua erant conclusi exce-
2*a* dere. Sed nos definimus et omnem eis damus facultatem, si hoc ita fuerit subsecutum, licere eis et ampliorem summam praefata quantitate in qua dati sunt iudices excedere, et non ad modum suae rationis, sed ad veritatis indaginem ferre sententiam,

(1) *ἐπειδή del.* (2) = *B* 9, 1, 126: *hanc legem a.* 527 *simul imperantibus Iustino et Iustiniano datam esse eo probabile est, quod in* 3, 1, 16 *suam esse Iustinianus adserit, nec tamen c.* 37 *inscribitur* idem A.: *iungenda videtur* 3, 1, 12, *cf.* 3, 1, 16 (3) *iunge* 7, 64, 10 (4) non *C*, *om. R* (5) vel aliquid novi continent *del. Mommsen* (6) *c.* 37 *h. t.* (7) facie lis *Mommsen*, facilis *CR*[a], facili *vel* facili. *V*, facie *R*[b]

sit qui antea pronuntiavit et adversus cuius sententiam supplicationes oblatae sunt, eum priore sententia sua staturum praesumitur, iubet constitutio quaestorem simul cum eo cognoscere, qui iterum vel tertium praefectus factus erit et sententias in priore magistratu suo latas examinabit, hoc addito, ut nulla adversus eiusmodi sententias retractatio sit.

36 *Tota lite finita appellationem interponere oportet (neque enim damno aliquis afficitur, si interim interlocutio facta est, qua ei ius competens abiudicatur, id est vel testium productio vel instrumenti recitatio: potest enim in appellatione omnia persequi), ne interposita adversus interlocutionem appellatione dilationes extendantur, dum saepe in eadem causa appellatio interponitur et examinatur, deinde alio capite tractato rursus ad-*
1 *versus hoc appellatio porrigitur. Quod si arbiter interlocutione eis ius aliquod abiudicaverit, iubet in scriptis ei contradicere, ut sibi in appellatione eius rei defensionem a praeiudicio liberam tueantur. si vero adversus ea factum fuerit, neque appellationem iudex recipito et appellator ipse pro commisso quinquaginta argenti libras solvito.*

ne tanti iudices quasi vinculis praepediti non possint legum veritati et iudiciali vigori[1] per omnia satisfacere. *D. VI k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

LXIII.[2]
DE TEMPORIBUS ET REPARATIONIBUS APPELLATIONUM SEU CONSULTATIONUM.

1 [3]*Imp. Constantinus A. ad Crispinum.* Si quis per absentiam nominatus vel ad duumviratus aliorumque honorum infulas vel munus aliquod evocatus[4] ad provocationis auxilium cucurrerit, ex eo die interponendae appellationis duorum mensum tempora ei computanda sunt, ex quo contra se celebratam nominationem didicisse monstraverit. nam praesenti, qui factam nominationem cognovit et appellare voluerit, statim debet duorum mensum spatium computari. *D. VIII id. Iul. Constantino A. VI et Constantio C. conss.* [*a.* 320]

2 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Tempora fatalium dierum pro saeculi nostri beatitudine credidimus emendanda ubique dilationum materias amputantes. et primi quidem fatalis diei tempora post appellationem, sive a viro clarissimo rectore provinciae sive a spectabili iudice fuerit
1 appellatum, sex mensuum esse iubemus. Quod si primo fatali die lapsus est appellator, tricesimum primum diem alterum volumus esse fatalem. quod si eo quoque appellator exciderit, tertium similiter totidem diebus intermissis fatalem observari decernimus. quod si tertius quoque lapsus fuerit temporalis, quartum etiam fatalem post tricesimum pri-
2 mum diem similiter observari decernimus. Quod si ita contigerit, ut quattuor fatalibus diebus qui appellavit exciderit, tunc intra trium alium mensum spatium a nostro numine reparationem peti praecipimus: qua petita nec adversarium decernimus admoneri nec temporalem diem a petitione reparationis numerari, sed trium mensum spatio ex quarto fatali numerando causam induci praecipimus, licet ante unum diem reparatio fuerit impetrata, licet adlegata in iudicio virorum illustrium praefectorum non fuerit.
3 Nec hoc parti nocebit adversae, cum non dubius, sed notus omnibus dies fatalis appareat. haec, si adversus viri clarissimi rectoris provinciae vel spectabilium iudicum sententias fuerit appellatum.
4 (1) Quod si arbitro in provincia ex delegatione sacra disceptante appellatio subsequatur, post priorem fatalem lapsum tres alii tantum fatales dies similiter ut supra dictum est servabuntur, nulla reparatione a nostro numine postulanda, ita ut nonaginta tribus diebus elapsis iudicata congruae ex-
5 secutioni mandentur. Sin autem ex sententia praetorianae praefecturae vel magistri officiorum vel alio[6] illustri dignitate decorato arbiter in hac sacratissima civitate fuerit delegatus et appellatio contra definitionem vel sententiam eius subsecuta fuerit, primus quidem fatalis dies duorum mensum, alii vero tres ad similitudinem supra dictorum fatalium
6 numerentur. Qui vero[7] delegatum vel a spectabili iudice seu praeside provinciae arbitrum appellaverit, primum quidem fatalem diem duorum mensum, tres vero alios ad similitudinem praedictorum
7 (2) fatalium dierum habeat. Illud etiam circa observationem fatalium dierum custodiri decernimus, ut, si forte temporales in feriatos quoquo modo inciderint, praecedentes eos dies ut temporales a litigantibus observentur. quod si quis secus, ac iura praecipiunt, lapsus die fuerit temporali et hoc primo loco vel a praesente adversario vel etiam a[8] iudice, si solus litigat, appellatori fuerit oppositum probatumque, pro eo habebitur appellator, ac si sententiam quoquo modo non coactus susceperit. *D. XII*[9] *k. Iun. Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [*a.* 440]

3 *Imp. Iustinus A. Apioni pp.* Nemo arbitretur in posterum licentiam futuram consultationibus ultra statuti temporis vivendi spatia neque per oblationem precum neque per sacrum rescriptum super reparatione temporum indulgendum neque sub praetextu quodam altero: sed omnibus incumbendum esse vigilanti diligentia, quo provocationes eorum intra statutum tempus introducantur, ita ut etiam gesta in iudicio, contra quod provocatum est, non prope finem temporis tradantur scrinio sacrarum epistularum, ne praepediatur per astutias fatalis rei terminus, sed aut statim, postquam appellatum sit, aut non minus quam ante dimidiam partem temporis praebeantur scrinio, ne, quod per angustias contingit temporum, tardus appellationis fautor suo dispendio refutetur. *D. k. Dec. Constantinopoli Magno cons.* [*a.* 518]

4 *Idem A. Tatiano magistro officiorum.* Per hanc divinam sanctionem decernimus, ut licentia quidem pateat in exercendis consultationibus tam appellatori quam adversae parti novis etiam adsertionibus utendi vel exceptionibus, quae non ad novum capitulum pertinent, sed ex illis oriuntur et illis coniunctae sunt, quae apud anteriorem iudicem
1 noscuntur propositae. Sed et si qua dicta quidem adlegatio monstrabitur vel instrumentum prolatum aliquod, probationes tamen illo quidem defuerunt tempore, verum apud sacros cognitores sine procrastinatione praeberi poterunt, id quoque eos admittere, quo exercitatis iam negotiis pleniore subveniatur veritatis lumine. *D. V k. Iun. Constantinopoli Rusticio cons.* [*a.* 520]

5 *Imp. Iustinianus A. Triboniano quaestori sacri palatii.* Cum anterioribus legibus ex omni provincia ad hunc[10] nostrum sacratissimum comitatum similis cursus ad appellationes exercendas impertitus est, necessarium nobis visum est huiusmodi spatiis
1 iustum imponere libramentum. Sancimus itaque, si quidem ab Aegyptiaco vel Libyco limite vel Orientali tractu usque ad utrasque Cilicias numerando vel Armeniis et[11] gentibus et omni Illyrico causa fuerit more appellationum transmissa, primum semestre spatium in antiqua definitione permanere et
1*a* nihil penitus neque deminui neque adcrescere. Sin autem ex aliis nostri imperii partibus sive Asianae sive Ponticae sive Thraciae dioeceseos lis provocatione suspensa in hanc regiam urbem perveniat, pro semestri spatio trium tantummodo mensum spatium eis indulgeri: aliis trium mensum spatiis, id est nonaginta tribus diebus simili modo sequentibus sive semestre tempus sive tres priores menses secundum
1*b* locorum definitionem, quam designavimus. Sed et aliis tribus mensibus, qui ex reparatione ab aula concedi solent, in suo robore duraturis et prioribus accedentibus, ut partim annale numeretur, partim
1*c* (1) novem mensum spatium consequatur. Et cum antea in fine cuiusque temporis unus fatalis dies ex antiquis legibus constitutus est et saepe eveniebat (cum multae sunt occasiones mortales appellationum) vel aegritudine vel spatii prolixitate vel per alias causas, quas nec dici nec enumerari facile sit, eundem diem fatalem non observari et lites expirare et huiusmodi luctuosis infelicitatibus patrimonia hominum titubare: propter hoc fortunae relevantes insidias sancimus non in unum diem fatalem standum esse in posterum, sed sive ante quartum diem fatalis luminis et ipsum fatalem sive post quinque dies, ex quo ortus fatalis effluxerit, appellator venerit et litem instituendam curaverit et eam in competens iudicium deduxerit, legi videri satisfactum,

(1) vigore *V vel* V^aC (2) *B* 9, 1, 129 *seqq.* — *Cf. Dig.* 49, 4 (3) = *Th.* 11, 30, 19 (4) vel ad ... evocatus *inserta sunt ex Th.* 11, 30, 19 (5) *iunge* 3, 4, 1. 7, 62, 32 (6) ab alio *Mommsen cum B* (7) *idem B:* contra *suppl. Mommsen* (8) a *C*, ab *L*, *om. VR* (9) XIII *vel* XVI 3, 4, 1 (10) hunc R^b, hoc VCR^a (11) et *V*, vel *R*, *om. C: cf.* 1, 29, 5

ne ingemiscat mortuae causae dispendium, sed nostro
gaudeat beneficio, cum nobis cognitum sit etiam ex
errore calculi dierum quem officium habuit saepe
esse causas periclitatas: quod in posterum non fieri
1d ex remedio legis praesentis sperandum est. Eo-
dem beneficio et in aliis omnibus fatalibus qui vel
a pedaneis iudicibus vel ab aliis, quos leges suis
sanctionibus enumeraverunt, custodiendo seu[1] obser-
vando, ut decem fatales pro uno ubique instituan-
2 tur. In his autem casibus, in quibus biennium
constitutum est, quatenus more consultationum in
regia urbe sub communi audientia florentissimorum
nostri palatii procerum ventilentur, biennii metas
unius anni terminis coartamus, ut intra eum et gesta
colligere et ea viris devotis epistularibus tradere et
refutatorios libellos, si voluerint, offerre et litem in
sacrum nostrum consistorium introducere cogantur:
nulli licentia deneganda victrici[2] parti, si voluerit,
secundum quod iam constitutum est[3], et praemature
3 causam inducere neque annali spatio expectato. Si
tamen in sacro nostro consistorio lis exordium ce-
perit, etsi non fuerit in eodem die completa, tamen
perpetuari eam concedimus, cum iniquum sit propter
occupationes florentissimi ordinis, quas circa nostrae
pietatis ministeria habere noscitur, causas hominum
4 deperire. Illud etiam merito[4] addendum huic
legi censemus, ut si qui fatali die apud appellationis
iudicem introductus, sive ex una parte sive cogni-
tionaliter causae appellationis imponat exordium,
deinde relicta ea discedat et in desidia reliquum
tempus permaneat et annale tempus post inchoatam
litem praeterierit, victore neque sententiam ad effec-
tum perducere valente propter litem iam inchoatam
neque iam[5] terminum accipere inveniente, cum ap-
pellatoris absentia eam[6] finiri non facile concedit,
huiusmodi iniquitatem amputantes (cum adversarius
potest et minime praesente appellatore litem exer-
cere, quia hoc speciale privilegium eius est, qui
appellationi examinandae praesidet, posse ex[7] una
parte causam dirimere[8]) iubemus eundem appellato-
rem, nisi observaverit iudicium et causam usque ad
finem peregerit, sed per eum steterit, quominus
omnia litis certamina impleantur, appellatione de-
fraudari et sententiam contra eum latam in suo
robore durare et ad effectum perduci, tamquam si ab
initio minime fuerit provocatum: nisi ipse appellator
evidentissime probationibus possit ostendere se qui-
dem summa ope nisum voluisse litem exercere, per
iudicem autem stetisse vel aliam inexorabilem causam
subsecutam, propter quam hoc facere minime valuit.
tunc etenim aliud ei annale tempus indulgemus, quo
effluente et lite minime finem accipiente cadere eum
de appellatorio iuvamine disponimus, cum sit ei
apertissima facultas et nostram adire maiestatem et
tarditatem iudicis in querellam deducere et nostro
5 beneficio perpotiri. Cui consentaneum est, ut et
in sententiis omnium amplissimorum praefectorum
praetorio ex divino oraculo retractandis eadem ob-
servatio, quae supra dicta est, post ingressum unius
vel utriusque partis tam propter absentiam perso-
6 narum quam propter statuta tempora teneat. Sin
autem partes inter se scriptura interveniente pacis-
cendum esse crediderint nemini parti licere ad pro-
vocationis auxilium pervenire vel ullum fatalem[9]
observare, eorum pactionem firmam esse censemus.
legum etenim austeritatem in hoc casu volumus
pactis litigantium mitigari. *D. xv k. Dec.*[10] *Chalce-
done Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LXIIII.[11]

QUANDO PROVOCARE NECESSE NON EST.

1 *Imp. Alexander A. Apollinario et aliis.* Datam sententiam dicitis, quam ideo vires non habere contenditis, quod contra res prius iudicatas, a quibus provocatum non est, lata sit. cuius rei probationem si promptam habetis[12], et citra provocationis adminiculum quod ita pronuntiatum est sententiae auctoritatem non obtinebit. *PP. VIII k. April. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Idem A. Capitoni.* Si, cum inter te et aviam defuncti quaestio de successione esset, iudex datus a praeside provinciae pronuntiavit potuisse defunctum et minorem quattuordecim annis testamentum facere ac per hoc aviam potiorem esse, sententiam eius contra tam manifesti iuris formam datam nullas habere vires palam est et ideo in hac specie nec
1 provocationis auxilium necessarium fuit. Quod si, cum de aetate quaereretur, implesse defunctum quartum decimum annum ac per hoc iure factum testamentum pronuntiavit, nec provocasti aut post appellationem impletam causa[13] destitisti, rem iudicatam retractare non debes.

3 *Imp. Gordianus A. Ingenuo.* Si, ut proponis, suspensa apud amplissimos iudices cognitione provocationis, quam te ob id interposuisse dicis, quod decurio nominatus esses, ad duumviratum vocatus es, manifestum est praeiudicium futurae notioni memoratorum iudicum fieri non potuisse.

4 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nob. C. Iuliano.* Cum magistratus datos iudices et unum ex his pronuntiasse proponas, non videtur appellandi necessitas fuisse, cum sententia iure non teneat.

5 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Domitiano.* Certa ratione et fine multare praesides possunt. quod si aliter et contra legis statutum modum provinciae praeses multam vobis inrogaverit, dubium non est id, quod contra ius gestum videtur, firmitatem non tenere et sine appellatione posse rescindi. *PP. id. Ian. Caro et Carino conss.* [*a.* 283]

6 *Idem AAA. Germano.* Cum non eo die, quo praeses provinciae praecepit, iudex ab eodem datus pronuntiaverit, sed ductis diebus alieniore tempore sententiam dedisse proponatur, ne ambages frustra interpositae provocationis ulterius negotium protrahant, praeses provinciae superstitiosa appellatione submota ex integro inter vos cognoscet.

7 [14]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Nicagorae.* Venales sententias, quae in mercedem a corruptis iudicibus proferuntur, et citra interpositae provocationis auxilium iam pridem a divis principibus infirmas esse decretum est. *PP. k. Ian.*[15] *Diocletiano A. et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

8 *Idem AA. Constantio.* Si pater tuus, cum decurio creareris, non consensit et quindecim annos aetatis agis, aditus praeses provinciae, si inhabilem te ad obeundum decurionatus honorem esse perspexerit, quando huiusmodi aetati etiam praetermissa appellatione subveniatur, iniquam nominationem removebit.

9 *Idem AA. et CC. Rufino.* Veteranis, qui in legione vel vexillatione militantes post vicesima stipendia honestam vel causariam missionem consecuti sunt, onerum et munerum personalium vacationem concessimus. huius autem indulgentiae nostrae tenore remunerantes fidam devotionem militum nostrorum etiam provocandi necessitatem remisimus.

10 [16]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Omnem honorem salvum iudicibus reservantes, si quando una pars quasi laesa per definitivam eorum sententiam

---

(1) custodiendi sunt *scr.* (2) *sic R^b cum B*, victrice R^a, litigatrici *C* (3) *cf.* 7, 62, 37, 2. 7, 64, 10, 1 (4) merito *C*, *om. R* (5) iam *R*, *om. C* (6) eam *C*, ea *R* (7) ex *C*, et ex *R* (8) quia hoc ... dirimere *ante* 7 huiusmodi *collocat Mommsen* (9) *sic C*, fatale *R*

(10) Oct. (*Buchholtz*)? (11) *B* 9, 1, 134 *seqq.* — *Dig.* 49, 8 (12) haberetis *libri* (13) *sic C*, appellationis impl. causam *R* (14) *iungenda videtur* 6, 34, 2 (15) k. ian.] 6, 34, 2, **** *p* (16) *iunge* 7, 62, 37

provocatione usa fuerit, interdicimus alteri parti quae vicit pro hoc tantummodo, quod nihil capere pro sumptibus litis et[1] detrimentis vel minus quam oportuerat iussa est, provocationem offerre, cum ipsam[2] decisionem litis recte factam esse confiteatur: iudicibus scilicet sive florentissimis proceribus sacri nostri palatii sive his, quibus pro minore litium aestimatione consultationes delegantur, si perspexerint adiuvandum esse victorem sumptuum perceptione, etiam sine provocatione eius hoc statuentibus et iustam eorundem sumptuum quantitatem
1 definientibus. Sed nec occasione consultationis introducendae victori provocare concedimus, cum et priscis legibus liceat ei et sine provocationis auxilio eandem consultationem differente suo adversario introducere et nos ei nihilo minus hoc permittimus, iniuriam ex supervacua provocatione iudicibus fieri prohibentes. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LXV.[3]

QUORUM APPELLATIONES NON RECIPIANTUR.

1 *Imp. Antoninus A. Sabino.* Eius, qui per contumaciam absens, cum ad agendam causam vocatus esset, condemnatus est negotio prius summatim perscrutato, appellatio recipi non potest. *PP. non. Iul. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 [4]*Imp. Constantius A.*[5] *ad Hieroclem*[6]. Observare curabis, ne quis homicidarum veneficorum maleficorum adulterorum itemque eorum, qui manifestam violentiam commiserunt, argumentis convictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelus-
1 que confessus audiatur appellans. Sicut enim haec ita[7] observari disposuimus, ita aequum est testibus productis, instrumentis prolatis aliisque argumentis praestitis, si sententia contra eum lata sit et ipse, qui condemnatus est aut minime voce sua confessus sit aut formidine tormentorum tentus contra se aliquid dixerit, provocandi licentiam ei non denegari[8]. *D. V id. Dec. Leontio et Sallustio conss.* [*a.* 344]

3 [9]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Modestum pp.* Nulli officialium a sententia proprii iudicis provocatio tribuatur nisi in eo tantum negotio, quod ratione civili, super patrimonio forte, apud proprium iudicem inchoarit, scilicet ut in eo tantum negotio a sententia eius, cui paret iudici, quisquis velit officialis appellet, quod per procuratorem persequi iure tribuitur. *D. IIII id. Iun. Cyzico Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

4 [10]*Idem et Gratianus AAA. ad Olybrium pu.* Abstinendum prorsus appellatione sancimus, quotiens fiscalis calculi satisfactio postulatur aut tributariae functionis sollemne munus exposcitur aut publici vel etiam privati, dummodo evidentis atque convicti redhibitio debiti flagitatur, ut necessario in contumacem vigor iudiciarius excitetur. *PP. Romae XV k. Sept. Valentiniano et Valente II AA. conss.* [*a.* 368]

4a [11]**Idem AAA. ad Claudium pu.* Si clericus *ante definitivam sententiam frustratoriae dilationis *causa ad appellationis auxilium convolaverit, mul*tam quinquaginta librarum argenti, quam contra *huiusmodi appellatores sanctio generalis imponit, *cogatur expendere. hoc autem non fisco nostro *volumus accedere, sed pauperibus fideliter ero*gari. *D. VIII id. Iul. Valentiniano np. et Victore *conss.** [*a.* 369]

5 [12]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Thalassium proconsulem Africae.* Ab exsecutione appellari non posse satis et iure et constitutionibus cautum est[13], nisi forte exsecutor sen-
1 tentiae modum iudicationis excedat. A quo si fuerit appellatum, exsecutione suspensa decernendum putamus, ut, si res mobilis est, ad quam restituendam exsecutoris opera fuerit indulta, appellatione suscepta possessori res eadem detrahatur et idoneo collocetur reddenda ei parti, pro qua sacer
2 cognitor iudicaverit. Quod si de possessione vel de fundis exsecutio concessa erit[14] et eam suspenderit provocatio, fructus omnes, qui tempore interpositae provocationis capti vel postea nati erunt, in deposito collocentur, iure fundi penes eum qui
3 appellaverit constituto. Sciant autem se provocatores vel ab exsecutione appellantes vel ab articulo, si eos perperam intentionem cognitoris suspendisse claruerit, quinquaginta librarum argenti animadversione multandos. *D. III k. Febr. Treviris Valente VI et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 378]

6 [15]*Impppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hypatium pu.*[16] Quisquis, ne voluntas diem functi testamento scripta reseretur, vel ne hi, quos scriptos patuerit heredes, in possessionem mittantur[17], ausus fuerit provocare interpositamque appellationem is cuius de ea re notio erit recipiendam esse crediderit, viginti librarum argenti[18] multa et litigatorem, qui tam importune appellaverit, et iudicem, qui tam ignave coniventiam adhibuerit, involvat. *D. non. April. Triveris Ausonio et Olybrio conss.* [*a.* 379]

7 [19]*Idem AA. et Arcadius A. ad Pelagium comitem rerum privatarum.* Ante[20] sententiae tempus et ordinem eventus nec a discussore nec a rationali appellare[21] liceat. *D. XV k. Mart. Mediolani Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

8 [22]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Apollodoro comiti rerum privatarum.* Et publicarum necessitatum et privati aerarii deposcit utilitas, ne commoda, quae domui nostrae debentur, callidis debitorum artibus differantur. quamobrem eorum appellatione reiecta, qui aperte manifesteque convicti sunt, hoc observari praecepti huius auctoritate censemus, ut ei, quem constiterit esse publicum debitorem, appellationis beneficium denegetur. *D. IIII id. Aug. Mediolani Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

---

(1) et *C*, vel *PR* (2) ipsam *C*, ipse *P*, et ipse *R* (3) *B* 9, 1, 142 *seqq.* — *Cf. Dig.* 49, 5 (4) = *Th.* 11, 36, 7 (5) idem AA. (= impp. Constantius et Constans AA.) *Th.* (6) consularem Syriae Coeles *addit Th.* (7) ita *CR*, *om. P* (8) *sic C*, denegamus *PR* (9) = *Th.* 11, 36, 17 (10) = *Th.* 11, 36, 19: *iunge* 2, 6, 6 (11) c. 4a *ex* 1, 4, 2 *restituta est auctoritate Paratitlorum ad Const.* 3, *quae habent: β. ζ' τ. ξέ διάτ. δ', ἧς ἡ ἀρχὴ* abstinendum. *οἱ κληρικοὶ πρὸ ἀποφάσεως ἐκκαλούμενοι προστιμῶνται παρὰ τοῦ ἄρχοντος ν' λίτρας ἀργυρίου. ταῦτα δὲ λήψεται οὐχ ὁ φίσκος, ἀλλὰ τοῖς πένησι καὶ τοῖς δεομένοις πιστῶς ταῦτα ῥογευθήσεται* (*id est:* lib. VII t. 65 const. 4, quae incipit 'abstinendum'. Clerici, qui ante sententiam appellant, a praeside L libris argenti multantur: eas autem non accipit fiscus sed in pauperes et egenos fideliter erogantur): *qui index cum non quadret nisi ad locum geminum, interpretem Graecum errore numerum atque initium antecedentis constitutionis exscripsisse Bienerus recte iudicavit* (12) = *Th.* 11, 36, 25: *iunge Th.* 11, 30, 37. 11, 36, 23. 24 (13) ita ut appellantem etiam nostris sanctionibus statuta multa compescat *ins. Th. cum B* (*κ. π.*) (14) concessa erit *Th. cum B*, cesserit L^a, cessaverit L^b*CR* (15) = *Th.* 11, 36, 26 (16) pu. *Th.*, pp. *SCR*, cp. *P* (17) in poss. mitt.] edicti per divum Hadrianum conditi beneficium consequantur *Th.* (18) auri *Th.*, *ἀργυρίου B* (19) = *Th.* 11, 36, 29: *iunge* 7, 62, 26 (20) certum *ins. Th.* (21) appellari *libri contra B et Th.*, *ubi est:* eventus vel a discussore vel a rationali appellare non (22) = *Th.* 11, 36 32

LXVI.[1]

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

1 *Imp. Alexander A. Iuliano.* Etiam post mortem eius qui appellavit necesse est heredibus eius vel reddi[2] causas provocationis vel statutis adquiescere. *PP. VI k. Nov. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Idem A. Marcellinae.* Eius, qui requirendus adnotatus appellaverat et ante actam causam mortuus est, bona ad successorem pertinere parentibus meis placuit. *PP. III non. Dec. Alexandro cons.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Ulpio.* Si is, qui ademptis bonis in exilium datus appellaverit ac[3] pendente provocatione defunctus est, quamvis crimen in persona eius evanuerit, tamen causam bonorum agi oportet. nam multum interest, utrum capitalis poena inrogata bona quoque rei adimat, quo casu morte eius extincto crimine nulla quaestio superesse potest, an vero non ex damnatione capitis, sed speciali praesidis sententia bona auferantur: tunc enim subducto reo sola capitis causa perimitur[4] bonorum remanente quaestione. *PP. V id. Mart. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

4 *Imp. Gordianus A. Alexandro.* Si pater tuus ad decurionatum devocatus appellationem interposuit eaque pendente concessit in fatum, honoris eius quaestio morte finita est. *PP. prid. non. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

5 *Idem A. Felici.* Quamvis ancilla, de cuius dominio disceptabatur et a rectore provinciae contra te iudicatum[5] fuerat, in fatum concesserit, tamen cum appellationem super ea interpositam fuisse et in numero cognitionum pendere proponas, ea provocatio suo ordine propter peculium ancillae audiri debet. *PP. VII k. Dec. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

6 [6]*Imp. Constantinus A. ad Bassum pu.* Si unus ex litigatoribus adhuc pendente appellatione defunctus sit, non residuum tantum temporis heredes eius habent, sed etiam alios quattuor menses. sin autem ad deliberationem hereditatis certum tempus indulgetur, post elapsum eius idem tempus quattuor mensum numerabitur, ne ignorantes negotium vel etiam super adeunda hereditate dubitantes, priusquam aliquod commodum sentiant, damnis adfici compellantur. *D. XIII k. Iun. Sirmi Crispo II et Constantino II CC. conss.* [*a.* 321]

LXVII.

DE HIS QUI PER METUM IUDICIS NON APPELLAVERUNT.

1 [7]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Diophani.* Si contra te iure pronuntiatum est nec appellationis imploratum auxilium, intellegis adquiescere te statutis oportere. in sacro enim comitatu nostro timere nihil potuisti. *S. XV k. Iul. Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

2 [8]*Imp. Iulianus A. Germaniano pp.* His, qui tempore competenti non appellant, redintegrandae audientiae facultas denegetur. omnes igitur, qui contra praefectos urbi, magistros officiorum, magistros militum[9] seu proconsules seu comites Orientis seu vicarios seu praefectos Augustales vel alium iudicem[10] sub specie formidinis provocationem non arbitrantur interponendam, a revocanda[11] lite pel-
1 lantur. Qui vero vim sustinuerunt[12] contestatione publice proposita, intra dies videlicet legitimos, quibus appellare licet, causas appellationis evidenti adfirmatione distinguant, ut hoc facto tamquam interposita appellatione isdem aequitatis adminicula tribuantur. *Emissa XV k. Iul.*[13] *Mamertino et Nevitta conss.* [*a.* 362]

LXVIII.[14]

SI UNUS EX PLURIBUS APPELLAVERIT.

1 *Imp. Alexander A. Licinio.* Si iudici probatum fuerit unam eandemque condemnationem eorum quoque, quorum appellatio iusta pronuntiata est, fuisse nec diversitate factorum separationem accipere, emolumentum victoriae secundum ea quae constituta sunt ad te quoque pertinere non ignorabit. *PP. XIII k. Sept. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Sereno.* Si in una eademque causa unus appellaverit eiusque iusta appellatio pronuntiata est, ei quoque prodest qui non appellaverit. quod si aetatis auxilio unus contra sententiam restitutionem impetravit, maiori, qui suo iure non appellaverit, hoc rescriptum non prodest. *S. III id. Sept. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

LXVIIII.

SI DE MOMENTARIA POSSESSIONE FUERIT APPELLATUM.

1 [15]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Eusignium pp.* Cum de possessione et eius[16] momento causa dicatur, etsi appellatio interposita fuerit, tamen lata sententia sortiatur effectum[17]. ita tamen possessionis reformationem fieri oportet, ut integra omnis proprietatis causa servetur. *D. XIIII k. Dec. Mediolano Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

LXX.

NE LICEAT IN UNA EADEMQUE CAUSA TERTIO PROVOCARE VEL POST DUAS SENTENTIAS IUDICUM, QUAS DEFINITIO PRAEFECTORVM ROBORAVERIT, EAS RETRACTARE.

1 [18]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quis in quacumque lite iterum provocaverit, non licebit ei tertio in eadem lite super isdem capitulis provocatione uti vel sententias excellentissimorum praefectorum praetorio retractare: licentia danda litigatoribus arbitro dato ipsius audientiam qui eum dedit ante litis contestationem invocare et huiusmodi petitione minime provocationis vim obtinente. *D. k. Iul.*[19] *Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

LXXI.[20]

QUI BONIS CEDERE POSSUNT.

1 *Imp. Alexander A. Irenaeo.* Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sint[21] liberati. in eo enim tantum hoc beneficium eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem. *PP. X k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Abascanto.* Si quantitatem, quam (licet rei publicae) condemnatus debebas, inferre paratus es, frustra vereris, ne verbum bonorum cessionis temere a te prolatum privare te necdum distractis facultatibus iuris ratio-

(1) *B* 9, 1, 149 *seqq.* — *Cf. Dig.* 49, 13 (2) reddere C^b (3) ac *del.* (4) *sic* PC^bR, permittitur VC^a (5) iudicatum *V*, ius (uis *R*) dictatum *CR* (6) = *Th.* 11, 35, 1: *iunge Th.* 2, 6, 3 (7) *B* 9, 1, 154 (8) = *Th.* 11, 30, 30 *B* 9, 1, 155 (9) *sic VPC*, magistrum *R cum B* (κ. π.): mag. off. mag. mil. *om. Th.* (10) seu praef. Aug. vel al. iud. *om. Th.* (11) renovanda *Th.* contra *B* (κ. π.) (12) *sic VPC cum B* (κ. π.), sustinuerint *R Th.* (13) Ian. *Th.* (14) *B* 9, 1, 156. 157 (15) = *Th.* 11, 37, 1 *B* 9, 1, 158 (16) eius *om. Th.* (17) atque ita demum ad nostram scientiam referatur *ins. Th.*, *cf.* 7, 62, 32 (18) *B* 9, 1, 159 (19) Iun. *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 172 (20) *B* 9, 5 — *Cf. Dig.* 42, 3 (21) *sic VPCR*, sunt dett.

nibus possit. *PP. XVI k. Febr. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus nobilissimus C. Lenillae.* Si pater tuus bonis cessit propter onera civilia, ipsius facultates oportet inquiri, non patrimonium, quod tibi emancipatae quaesitum dicis, inquietari. quod ut fiat, implorare aequitatem praesidis debes. *PP. XIII k. Dec. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Chiloni.* Legis Iuliae de bonis cedendis beneficium constitutionibus divorum nostrorum parentium ad provincias porrectum esse, ut cessio bonorum admittatur, notum est: non tamen creditoribus sua auctoritate dividere haec bona et iure dominii tenere [1], sed venditionis remedio, quatenus substantia patitur,
1 indemnitati suae consulere permissum est. Cum itaque contra iuris rationem res iure dominii teneas eius qui bonis cessit creditorem te [2] dicens, longi temporis praescriptione petitorem submoveri non posse manifestum est. quod si non bonis eum cessisse, sed res suas in solutum tibi dedisse monstretur, praeses provinciae poterit de proprietate tibi accommodare notionem.

5 *Idem AA. et CC. Myroni.* Propter honorem municipalem vel munus bonis cedentium invidiosam admitti cessionem minime convenit, sed his obnoxios pro modo substantiae fungi.

6 [3]*Apud acta imp. Theodosius A. dixit:* In omni cessione bonorum ex qualibet causa facienda scrupulositate priorum legum explosa [4] professio sola quaerenda est. *Idem dixit:* In omni cessione sufficit voluntatis sola professio. *D. k. Mai. Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

7 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Cum et filii familias possint habere substantias, quae patribus adquiri vetitae sunt, nec non peculium vel castrense vel quod patre volente possident, quare cessio bonorum eis deneganda sit? cum, etsi nihil in [5] suo censu hi qui in potestate sunt parentum habeant, tamen, ne patiantur iniuriam, debet bonorum cessio admitti. si enim et pater familias admittendus est propter iniuriarum timorem ad cessionis flebile veniens adiutorium, quare filiis familias utriusque sexus hoc ius denegamus? cum apertissimi iuris est et inter patres familias et alieno iuri subiectos, si quid postea eis pinguius accesserit, hoc iterum usque ad modum debiti posse a creditoribus legitimo modo avelli. *D. X k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

8 *Idem A. Iohanni pp.* Cum solito more a nostra maiestate petitur, ut ad miserabilis cessionis bonorum homines veniant auxilium et electio detur creditoribus vel quinquennale spatium eis indulgere vel bonorum accipere cessionem, salva eorum videlicet existimatione et omni corporali cruciatu semoto: quotidie dubitabatur, si quidam ex creditoribus voluerint quinquennales dare indutias, alii autem iam nunc cessionem accipere velint, qui audiendi sunt.
1 In tali itaque dubitatione minime putamus esse ambiguum, quod sentimus et quod humaniorem sententiam pro duriore elegimus. et sancimus, ut vel ex cumulo debiti vel ex numero creditorum causa
2 iudicetur. Et si quidem unus creditor aliis omnibus gravior in summa debiti inveniatur, ut omnibus in unum coadunatis et debitis eorum computatis ipse alios antecellat, ipsius sententia obtineat, sive indulgere tempus sive cessionem accipere desiderat.
3 Si vero plures quidem sint creditores, ex diversis autem quantitatibus, et nunc amplior debiti cumulus minori summae praeferatur, sive par sive discrepans numerus est creditorum, cum non ex frequentissimo ordine feneratorum, sed ex quantitate debiti causa
4 trutinatur. Pari autem quantitate debiti invenienda, dispari vero creditorum numero, tunc amplior pars creditorum obtineat, ut, quod pluribus placeat,
5 hoc statueretur. Sin vero undique aequalitas emergat tam debiti quam numeri creditorum, tunc eos anteponi, qui ad humaniorem declinant senten-
6 tiam non cessionem exigentes, sed indutias. Nulla quidem differentia inter hypothecarios et alios creditores quantum ad hanc electionem observanda: in rebus autem officio iudicis partiendis suam vim singulis creditoribus habentibus, quam eis legum prae-
7 stabit regula. Nullo praeiudicio creditorum cuidam ex quinquennii dilatione circa temporalem praescriptionem generando. [*a.* 531—532]

LXXII.[6]

DE BONIS AUCTORITATE IUDICIS POSSIDENDIS SEU VENUMDANDIS ET DE SEPARATIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Atticae.* In bonis mortui potiorem esse causam legatariorum, qui eum utpote heredem convenire potuerunt, quam eorum, quibus ipse legavit, manifestum est, cum prius legatum quasi aes alienum exigitur, legatum autem a mortuo relictum post debiti detractionem inducitur.

2 *Imp. Gordianus A. Aristoni.* Est iurisdictionis tenor promptissimus indemnitatisque remedium edicto praetoris creditoribus hereditariis demonstratum, ut, quotiens separationem bonorum postulant, causa cognita impetrent. praeoptabis [7] igitur convenientem desiderii tui fructum, si te non heredum fidem secutum, sed ex necessitate ad iudicium eos provocare demonstraveris.

3 *Idem A. Claudianae.* Ex contractu, qui cessionem rerum antecessit, debitorem contra iuris rationem convenies, cum eum aequitas auxilio exceptionis muniat ac tunc demum iteratam possis desiderare conventionem, cum tantum postea quaesiit, quod praesidem ad eius rei licentiam debeat promovere.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Clearchianae.* Incivile est, quod postulas, ut unus ex chirographariis creditoribus debitoris bona compellatur suscipere, satis ceteris eius creditoribus facturus. [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Abydonio.* Si bona debitoris tui vacare constet et haec [8] a fisco non agnoscantur, in possessionem eorum mitti te a competenti iudice recte postulabis. *XVII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Agathemero.* Pro debito creditores addici sibi bona debitoris non iure postulant. unde si quidem debitoris tui ceteri creditores pignori res acceperunt, potiores eos quam te chiro-
1 grapharium creditorem haberi non ambigitur. Quod si specialiter vel generaliter nemini probentur obligatae ac sine successore communis debitor vel heres eius decessit, non dominii rerum vindicatione, sed possessione bonorum itemque venditione aequali portione pro rata debiti quantitate omnibus creditoribus consuli potest.

7 [9]*Idem AA. et CC. Domno.* Si uxor tua pro triente patruo suo heres extitit nec ab eo quicquam exigere prohibita est, debitum a coheredibus pro besse petere non prohibetur, cum ultra eam portionem qua successit actio [10] non confundatur. sin autem coheredes solvendo non sint, separatio postulata nullum ei damnum fieri patiatur. *D. k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Aelidae.* In possessionem rei servandae uxor defuncti vel alii creditores missi dominium ex hac causa tenentes adipisci minime possunt. *Sub die VI* [11] *k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

9 [12]*Idem AA. et CC. Aurelio* [13] *Gerontio.* Cum

---

(1) *sic V,* detinere *CR* (2) te $C^b R$, *om.* VC^a? (3) = *Th.* 4, 20, 3 (4) scrupulositate p. l. explosa *om. Th.* (5) in *C,* vel in *R* (6) *B* 9, 7, 50 *seqq.* — *Cf. Dig.* 42, 5. 6 (7) reportabis *Russardus* (8) haec *C,* hoc *R, om. P* (9) = 4, 16, 6 (10) petitio *l. gem.* (11) sub die VI *S,* XVII *P* (12) *iunge* 3, 21, 1. 4, 50, 7 (13) aurelio 4, 50, 7, *om. libri*

proponas eum contra quem supplicas ex administratione tibi negotiorum obligatum, hunc secundum iuris rationem adito rectore provinciae potes convenire. nam si ad circumscriptionem tui iuris latitat[1] nec defendatur et eum tuum esse debitorem constat, ad exemplum edicti bonorum eius possessionem poteris impetrare: tempore autem transacto etiam venditionem eorum a competenti iudice postulare non prohiberis. *D. XIIII k. Sept. Diocletiano VII et Maximiano VI*[2] *AA. conss.* [*a.* 299]

10 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum apud veteres quaestionem ortam[3] invenimus super pecuniis debitis, pro quibus hypothecae non sunt constitutae, propter res ad debitorem pertinentes, dum is severiores creditores formidans sese celaverit, et illi de rebus ad eum pertinentibus competentia ingrediantur iudicia postulentque in possessionem rerum sese transmitti, si etiam alii creditores, quibus obnoxius esse videtur, possint quandam habere communionem in rerum possessione: huiusmodi dubitationem amputantes censemus per praesentem generalem divinam constitutionem, ut, si non omnes huiusmodi debita praetendentes, sed ex his certi ab iudiciali sententia in possessionem rerum mittantur, non solum hi, sed etiam alii omnes talia debita praetendentes eadem commoditate potiantur et possint cum prioribus rerum detentatoribus communionem habere in rebus, de quibus (sicut superius declaratur) prolata fuit sententia. quid enim iustius est, quam omnes, qui ad res debitoris mitti debent,
1 esse participes huiusmodi commoditatis? Ut autem non in perpetuum aliorum neglegentia illi, qui pro suis debitis alacriores creditoribus aliis ostenduntur fuisse, praegraventur, rectum[4] nobis esse videtur tunc communionem habere in possessionem rerum alios creditores, qui non hoc peregisse noscuntur, cum praesentes quidem in una eademque degentes provincia, in qua et possessores rerum commorantur, intra duorum annorum spatia, absentes autem intra quadriennium creditoribus possessionem antelato modo detinentibus suum debitum certum faciant et expensas secundum quantitatem debitorum persolvant eis, qui sententias consecuti sunt, per sacramentum manifestandas eorum, qui eas adipiscendae gratia possessionis rerum sustinuerunt, quia et secundum debita satis eis fieri explorati iuris est.
1a Post completum autem memoratum tempus nullam eis esse licentiam eos qui possessionem adepti sunt molestare vel quibusdam damnis adficere: actiones autem, quas ex legibus sibi competere putave-
2 rint, contra suos exercere debitores. Sin autem hi qui detinent possessiones vel ex sententia iudicis res vendiderint vel alio quocumque legitimo modo omne ius, quod in isdem rebus habere noscuntur, in alias personas post definitum a nobis[5] tempus transtulerint et certas pecunias acceperint, quidquid superfluum inventum fuerit vel amplius quam eis debetur, hoc modis omnibus necesse est eos praesentibus tabulariis signare et in cimeliarchio sanctae ecclesiae illius civitatis, in qua huiusmodi contractus celebratur, deponere: attestatione videlicet prius per memoratos tabularios conscribenda, praesente etiam eo qui res vendiderit vel in alias personas transtulerit, ut per eam manifestetur tam quantitas pecuniarum, quae pro venditione rerum vel translatione praestitae sunt, quam earum, quae superfluae post dissolutum debitum inveniantur, ut, si quis postea creditor apparuerit et debiti cautionem ostenderit, possit ex his satis sibi facere, prius scilicet rectore provinciae sine aliquo damno causae faciente examinationem et non concedente nec viros reverentissimos oeconomos vel cimeliarcham sanctae ecclesiae, in qua pecuniae deponuntur, aliquod detrimentum vel dispendium sustinere, per suam autem interlocutionem creditorem praecipiente secundum modum debiti ex depositis pecuniis suum accipere debitum.
3 Ut autem non liceat creditori in venditione vel translatione rerum dolum vel aliquam machinationem vel circumscriptionem facere, iubemus attestatione super hoc celebranda[6] apud defensorem locorum gestis intervenientibus insinuari, sive tantum ex pretio, quantum debetur, sive plus sive minus colligitur, et praesentibus non tantum, sicut dictum est, tabulariis, sed etiam viro reverentissimo cimeliarcha, apud quem, si ita contigerit, superfluae pecuniae signatae deponendae sunt, iusiurandum sacrosanctis evangeliis propositis venditorem vel translatorem rerum praestare, quod neque per gratiam emptoris vel eius, ad quem res iure cessionis transferuntur, nec dolo aliquo interveniente minorem iusto rerum pretio quantitatem acceperit, sed eam[7], quam re vera cum omni studio potuerit[8] invenire. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

LXXIII.[9]
DE PRIVILEGIO FISCI.

1 *Imp. Antoninus A. Eutropiae.* Bona mariti tui si ob reliqua administrationis primipili[10] a fisco occupata sunt, res, quas tuas esse liquido probaveris, ab aliis separatae tibi restituuntur.

2 *Idem A. Valerianae.* Quamvis ex causa dotis vir quondam tuus tibi sit condemnatus, tamen si prius, quam res eius tibi obligarentur, cum fisco contraxit, ius fisci causam tuam praevenit. quod si post bonorum eius obligationem rationibus meis coepit esse obligatus, in eius bona cessat privilegium fisci. *PP. XIIII k. Nov. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Iulianae.* Si, cum pecuniam pro marito solveres, neque ius fisci in te transferri impetrasti neque pignoris causa domum vel aliud quid ab eo accepisti, habes personalem actionem nec potes praeferri fisci rationibus, a quo dicis ei vectigal denuo locatum esse, cum eo pacto universa, quae habet habuitve eo tempore, quo ad conductionem accessit, pignoris iure fisco teneantur. salva igitur indemnitate fisci debitorem tuum pro pecunia, quam pro eo fisco solvisti, more solito convenire non prohiberis. *PP. III k. Ian. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Idem A. Quinto*[11]. Si debitor, cuius fundum fuisse et ipse confiteris, prius eum distraxit, quam fisco aliquid debuit, inquietandum te non esse procurator meus cognoscet. nam etsi postea debitor extitit, non ideo tamen ea, quae de dominio eius excesserunt, pignoris iure fisco potuerunt[12] obligari. *PP. III k. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

5 *Imp. Alexander A. Magnae.* Pecunia[13], quam creditor a debitore suo recepit, si postea ex iusta causa fisco restituenda erit, sine usuris debetur, quia non fenus contractum, sed suum recuperatum extraordinario iure aufertur. *PP. XV k. Iun. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

6 *Imp. Gordianus A. Severianae.* Cum patrem tuum fisci debitorem fuisse demonstres eumque nubenti tibi possessionem dedisse adleges, procuratorem ius fisci exsequentem eam iure pignoris revocare potuisse intellegis. *PP. non. Iul. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

7 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Diodoro.* Si in te ius fisci, cum reliqua de-

(1) *sic PR*, lateat *C* (2) Diocletiano ... VI *om. leges iungendae* (3) *sic PR*, motam *C* (4) *sic P*, recte *C* (5) a nobis *cum veteribus quibusdam libris omittunt Alciatus Dispunct.* 1, 19 *et Cuiacius Recitationes ad h. l.: cf. tamen Bethmann-Hollweg Civilprocess* 3 *p.* 321 (6) *sic C*, attestationem s. h. celebrandam *PR* (7) eam *dett.*, etiam *PCR* (8) poterit *libri* (9) *B* 9, 9 (10) *sic C cum B*, primipilariae *M* (11) *sic R*, cohinto *SC*, *recte fortasse* (*cf. Graecum* Κόϊντος) (12) *sic* M^b, poterunt CM^a (13) *sic* M^b, pecuniam CM^a

bitoris, pro quo satisfaciebas, tibi competens iudex adscripsit et [1] transtulit, ab his creditoribus, quibus fiscus potior habetur, res quas eo nomine tenes non possunt inquietari. *PP. xv k. Iun. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

LXXIIII.
DE PRIVILEGIO DOTIS.

1 [2]*Impp. Severus et Antoninus AA. Firmo.* Scire debes privilegium dotis, quo mulieres utuntur in actione de dote, ad heredes non transire. *PP. k. Mai. Pompeiano et Avito conss.* [*a.* 209]

LXXV.[3]
DE REVOCANDIS HIS QUAE PER FRAUDEM ALIENATA SUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Caesiae.* Si heres post aditam hereditatem ad eum cui cessit corpora hereditaria transtulit, creditoribus permansit obligatus. si igitur in fraudem tuam id fecit, bonis eius excussis usitatis actionibus, si tibi negotium fuerit [4] gestum, ea quae in fraudem alienata probabuntur revocabis. *PP. II id. Oct. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Symphorianae.* Si successione patris abstenta [5] fuisti, ob ea quae in dotem data sunt convenire te creditores nequeunt, quibus pignerata in dotem data non docentur, nisi bonis defuncti non sufficientibus in fraudem creditorum dotem constitutam probabitur. *PP. x k. Iul. Probo* [6] *et Maximo conss.* [*a.* 232?]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Acyndino.* Si paterna hereditate abstinuisti nec quicquam in fraudem creditorum ex bonis eius in te donationis iure transscriptum est, a privatis creditoribus praeses provinciae conveniri te non patietur. *PP. x k. Iul. ipsis IIII et III AAA. conss.* [*a.* 290]

4 *Idem AA. et CC. Epagatho.* Filios debitoris ei succedentes velut in creditorum fraudem alienatorum facultatem revocandi non habere notissimi iuris est. *Subscripta x k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Crescentino.* Ignoti iuris non est adversus eum, qui sententia condemnatus intra statutum tempus satis non fecit nec defenditur, bonis possessis itemque distractis per actionem in factum contra emptorem, qui sciens fraudem comparavit, et eum, qui ex lucrativo titulo possidet, scientiae mentione detracta creditoribus [7] esse consultum. *S. x k. Nov. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Menandrae.* Si actu sollemni praecedentem obligationem peremisti, perspicis adversus fraudatorem intra annum in quantum facere potest vel dolo malo fecit, quo [8] minus possit, edicto perpetuo tantum actionem permitti.

LIBER OCTAVUS.

I.[9]
DE INTERDICTIS.

1 [10]*Imp. Alexander A. Apro evocato* [11]. Cum proponas radicibus arborum in vicina Agathangeli area positis crescentibus fundamentis domus tuae periculum adferri, praeses ad exemplum interdictorum, quae in albo proposita habet: 'si arbor in 'alienas aedes impendebit', item: 'si arbor in alie'num agrum impendebit', quibus ostenditur ne per arboris quidem occasionem vicino nocere oportere, rem ad suam aequitatem rediget. *PP. VII* [12] *k. April. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 [13]*Impp. Valerianus et Gallienus AA. Messiae.* Praeses provinciae in eum, qui eiusdem provinciae non est, nec ex interdicto potest cognoscere. *PP. VII k. Mai. Saeculare et Donato conss.* [*a.* 260]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Pompeiano.* Incerti iuris non est orta proprietatis et possessionis lite prius possessionis decidi oportere quaestionem competentibus actionibus, ut ex hoc ordine facto de dominii disceptatione probationes ab eo qui de possessione victus est exigantur. interdicta autem licet in extraordinariis iudiciis proprie locum non habent, tamen ad exemplum eorum res agitur. *Subscripta v k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

4 [14]*Impp. Arcadius et Honorius AA.* [15] *Aemiliano pu.* Si quis quodlibet interdictum efflagitet, ruptis veteribus [16] ambagibus inter ipsa cognitionum auspicia rationem exprimere ac suas adlegationes iubeatur proponere. *D. XIII k. Aug. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

II.[17]
QUORUM BONORUM.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Iusto.* Hereditatem eius, quem patrem tuum fuisse dicis, petiturus iudicibus qui super ea re cognituri erunt de fide intentionis adlega. quamvis enim bonorum possessionem ut praeteritus agnovisti, tamen interdicto quorum bonorum non aliter possessor constitui poteris, quam si te defuncti filium esse et ad hereditatem vel bonorum possessionem admissum probaveris. *PP. VIII k. Ian. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Marco.* Si ex edicto sororis patruelis intestato sine liberis defunctae recte petita bonorum possessione quaesisti successionem ac negotium integrum est, quae cum moreretur eius fuerunt, secundum edicti [18] quorum bonorum tenorem ab his, qui pro herede vel pro possessore possident dolove malo fecerint, quo magis desierint possidere, tibi rector provinciae restitui efficiet. *S. VI k. April. CC. conss.* [*a.* 294]

3 [19]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Petronio vicario* [20]. Constat virum a bonis intestatae uxo-

(1) et *del.* (2) *B* 9, 9, 8 (3) *B* 9, 8, 26 *seqq.* — *Cf. Dig.* 42, 8 (4) offuerit *scr.* (5) *sic* $C^b M^a$, contenta C^a ? M^b (6) Lupo *Beck* (7) *sic M*, suis *ins. C* (8) quo C^b, id quo *R*, quod C^a (9) *B* 58, 10 — *Cf. Dig.* 43, 1 (10) *iunge* 8, 10, 3. 8, 52, 1 (11) apro evocato *scripsi*, apro 8, 52, 1, evocato *libri tam hoc loco quam ad* 8, 10, 3 (12) *sic leges iungendae*, VI *Hal.*, V *V* (13) *iunge* 3, 20, 1 (14) = *Th.* 2, 4, 6 (15) imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. *Th.* (16) veteribus] denuntiationum *Th.* (17) *B* 40, 9 — *Cf. Dig.* 43, 2 (18) *sic* $VC^a R$, interdicti C^b (19) = *Th.* 4, 21, 1 (20) Hispaniarum *addit Th.*

ris superstitibus consanguineis esse extraneum, cum prudentium omnium[1] responsa et[2] lex ipsa natu-
1 rae successores eos faciat. Ergo iubemus, ut omnibus frustrationibus amputatis per interdictum quorum bonorum in petitorem corpora transferantur, secundaria[3] actione proprietatis non exclusa. *D. VI k. Aug. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

III.[4]

QUOD LEGATORUM.

1 [5]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Latinae.* Heredi scripto satis idonee lege Falcidia, si exhausta legatis successio probetur, per quartae
1 retentionem prospectum est. Unde si legatarius vel fideicommissarius non consentiente patre tuo, quem adseveras testatori successisse et bonorum possessionem accepisse, relicta sibi legata vel fideicommissa detinuit, secundum sententiam interdicti, quod adversus legatarios scriptis heredibus propositum est, oblata satisdatione, quam praestari oportet, in possessione constitui, ut ita retentione competenti utaris, experiri potes. *D. XVI k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

IIII.[6]

UNDE VI.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Theodoro.* Recte possidenti ad defendendam possessionem, quam sine vitio tenebat, inculpatae tutelae moderatione illatam vim propulsare licet. *PP. XV k. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

2 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Vi pulsos restituendos esse interdicti exemplo, si necdum annus excessit, certissimi iuris est, et heredes teneri in tantum, quantum ad eos pervenit. *S. AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Ulpiae et Proclinae.* Auctoritatem vobis rescripti nostri tenendae possessionis, quam vos per violentiam adeptas[7] profitemini, commodari[8] nimis improbe postulatis. *S. VIII id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

4 *Idem AA. et CC. Hygino.* Si de possessione vi deiectus es, eum[9] et legis Iuliae vis privatae reum postulare et ad instar interdicti unde vi convenire potes, quo reum[10] causam omnem praestare, in qua fructus etiam, quos vetus possessor percipere potuit, non quos praedo percepit, venire non ambigitur. *S. IIII id. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

5 [11]*Imp. Constantinus A. ad Tertullianum*[12]. Invasor locorum poena teneatur legitima[13], si tamen vi[14] loca eundem invasisse constiterit. nam si per errorem aut incuriam domini loca[15] ab aliis possessa sunt, sine poena possessio restitui debet[16]. *D. VI k. Mart.*[17] *Gallicano et Symmacho conss.* [*a.* 330]

6 [18]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Pancratio pu.* Meminerint cuncti, sive vulgato rescripto mansuetudinis nostrae sive sententia cuiuslibet iudicis utantur in causis, conveniendos dominos locorum esse aut, si forte defuerint, actores eorum ad insinuandas sententias procuratoresque quaerendos, ne inde iniuriarum nascatur occasio, unde iura nascuntur. quod si praecepta nostra implere neglexerint, omni negotio, de quo iurgare
1 coeperant, privabuntur[19]. Sin autem habito plerumque colludio curatores vel tutores minorum his rem debitam ea occasione pervadant, ut pupillis vel adultis iurgandi copia et fructus adimatur, his eatenus subvenimus, ut eosdem non atterat damno culpa temeritatis alienae, sed ilico quidem possessio ei a quo est ablata reddatur, curatores autem vel tutores aeterna deportatione punitos bonorum quoque publicatio persequatur. *D. prid. non. April. Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

7 [20]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Messianum comitem rerum privatarum.* Si quis in tantam furoris pervenit audaciam, ut possessionem rerum apud fiscum vel apud homines quoslibet constitutarum ante eventum iudicialis arbitrii violenter invaserit, dominus quidem constitutus possessionem quam abstulit restituat possessori et dominium eiusdem rei amittat: sin vero alienarum rerum possessionem invasit, non solum eam possidentibus reddat, verum etiam aestimationem earundem rerum restituere compellatur. *D. XVII k. Iul. Treviris*[21] *Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

8 [22]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Pasiphilo*[23]. Momentariae possessionis interdictum, quod non semper ad vim publicam pertinet vel privatam, mox audiri, interdum etiam sine inscriptione, meretur. *D. VIII k. Ian.*[24] *Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

9 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Si quando vis iudicio fuerit patefacta, dein super rebus abreptis vel invasis vel damno tempore impetus quaestio proponatur, si non potuerit qui vim sustinuit quae perdidit singula comprobare, taxatione ab iudice facta pro personarum atque negotii qualitate, sacramento aestimationem rerum quas perdidit manifestet nec ei liceat ultra taxationem ab iudice factam iurare: et quod huiusmodi iureiurando dato fuerit declaratum, iudicem condemnare oportet. *D. id. Dec. Constantinopoli post consulatum Armati vc.* [*a.* 477]

10 [25]*Idem A. Sebastiano pp.* Non ab re est, quemadmodum possessionis alienae invasores tam vetus quam praesens sacra constitutio censuit puniendos, nec conductoribus et possessionis alienae detentoribus impune procedere, si locatoribus forte vel possessionem rerum suarum, quam apud alios precario modo esse concesserant, recuperare secundum leges volentibus, cum nulla sibimet cognita legibus adlegatio competeret, duxerint resistendum, et non protinus, id est non expectato iudiciorum ordine, alienam possessionem recte eam recuperantibus ce-
1 dere patiantur. Eos namque iubemus pro tanta suae iniquitatis impudentia, si cognitionis iudiciariae eventu fuerint condemnati, rei, cuius possessionem sponte restituere usque ad definitivam sententiam minime passi sunt, aestimationem victrici parti una cum ipsa re praebere compelli. *D. V k. April. Constantinopoli Theodorico cons.* [*a.* 484]

11 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum quaerebatur inter Illyricianam advocationem, quid fieri oporteret propter eos, qui vacuam possessionem absentium sine iudiciali sententia detinuerunt, quia veteres leges nec unde vi interdictum nec quod vi aut clam vel aliam quandam actionem ad recipiendam talem possessionem definiebant, violentia in ablatam possessionem minime praecedente, nisi domino tantummodo in rem actionem exercere permittentes: nos non concedentes aliquem alienas res vel possessiones per suam auctoritatem usurpare sancimus

(1) *sic C Th.*, omnia *VPR* (2) et $V^b PCR$, tum *Th.*, *om.* V^a (3) secundaria C^b *Th.*, secundum V^a secundam *vel* secunda V^b, secunda $PC^a R$ (4) *Cf. Dig.* 43, 3 (5) *B* 41, 2, 10 (6) *B* 50, 3, 48 *seqq.* — *Cf. Dig.* 43, 16 (7) *sic* $P^a R$, adeptam VC^a, ademptam $P^b C^b$: *τὴν βιαίως ληφθεῖσαν νομὴν B* (8) *sic V*, commodare *PCR* (9) eum $VP^a C$, cum $P^b R^b$, *cum R^a: eum quo se rettulit, compilatores videntur recidisse* (10) quo reum C^b, *** reum *V*, cum reum $P^t R^a$, cogendum eum $P^v R^b$, quo C^a (11) = *Th.* 2, 26, 1: *iunge* 3, 39, 2 (12) v. p. comitem dioeceseos Asianae *addit Th.* (13) legitima] edicti *Th.* (14) ea *ins. Th.* (15) data *ins. Th.* (16) sine ... debet] ipsis solis cedere debent (*vel* debet) *Th.* (17) mart. *Th. cum* 3, 39, 3, mai. *V Hal. P*: Bessi (Veronae *Hal.*) *ins.* 3, 39, 3 (18) *cum legis principio iunge* 2, 12, 24 (19) § 1 = *Th.* 4, 22, 2 (20) = *Th.* 4, 22, 3 (21) Iul. accepta ... Treviris *fortasse scr.* (22) = *Th.* 2, 1, 8: *iunge* 9, 2, 16. 9, 37, 1 (23) suo salutem *addit Th.* (24) VIII k. ian *Th. cum* 9, 37, 1, VI id. iun. *Hal.*, VIII id. ian. *libri ad* 9, 2, 16 (25) = 4, 65, 33

talem possessorem ut praedonem intellegi et generali iurisdictione ea teneri, quae pro restituenda possessione contra huiusmodi personas veteribus declarata est[1] legibus. ridiculum etenim est dicere vel audire, quod per ignorantiam alienam rem aliquis
1 quasi propriam occupaverit. Omnes autem scire debent, quod non suum est, hoc ad alios modis omnibus pertinere, cum talis dispositio in furti actione iam dudum veteribus legibus definita est dicentibus: si quis alienam rem adversus domini voluntatem
2 attigerit, furti actione tenetur. His videlicet, quae super recipienda possessione a nobis disposita sunt, locum habentibus, si non ex die, ex quo possessio detenta est, triginta annorum excesserunt curricula. *D. xv[2] k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

V.

SI PER VIM VEL ALIO MODO ABSENTIS PERTURBATA SIT POSSESSIO.

1 [3]*Imp. Constantinus A. Severo.* Iudices absentium, qui cuiuslibet rei possessione privati sunt, suscipiant in iure personam et auctoritatis suae formidabile ministerium obiciant atque ita tueantur absentes, ut id[4] solum diligenter inquirant, an eius, qui quolibet modo[5] peregrinatur, possessio ablata est, quam propinquus vel parens vel proximus[6] vel amicus vel colonus vel libertus[7] seu servus[8] quolibet titulo retinebat, nec eos, qui deiecti sunt absentium nomine possidentes, quia minime ipsis dictio causae mandata sit, ab experiunda re secludant, nec, si servi sint, eorum reiciant in iure personas, quia huiusmodi condicionis hominibus causas orare fas non sit: sed post elapsa quoque spatia recuperandae possessionis legibus praestituta litigium eis inferentibus largiri convenit, ut eos momentariae perinde possessioni sine ulla cunctatione[9] restituant,
1 ac si reversus dominus litigasset. Cui tamen quolibet tempore reverso actionem recuperandae possessionis indulgemus[10], quia fieri potest, ut restitutio propter servulos infideles vel neglegentes propinquos vel parentes vel proximos[11] vel amicos et colonos vel libertos[12] interea differatur. absentibus enim officere non debet tempus emensum, quod recuperandae possessioni legibus praestitutum est, sed reformato statu, qui per iniuriam sublatus est, omnia quae supererunt ad disceptationem litigii immutilata permaneant: iudicio servato iustis legitimisque personis, cum valde sufficiat possessionem tenentibus absentium nomine contra praesentium violentiam subveniri. *D. x k. Nov. Mediolani Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

2 [13]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Petronio vicario Hispaniarum.* Nec imperiale responsum, quod supplicatio litigatoris obtinuit[14], nec interlocutio cognitoris ex quacumque parte innovare[15] possessionis statum eo qui rem tenet absente permittitur, quia negotiorum merita partium adsertione panduntur. *D. xv k. Ian. Mediolano Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

VI.[16]

UTI POSSIDETIS.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Cyrillo.* Uti possidetis fundum de quo agitur, cum ab altero nec vi nec clam nec precario possidetis, rector provinciae vim fieri prohibebit ac satisdationis vel transferendae possessionis edicti perpetui forma servata de proprietate cognoscet. *Subscripta III id. Oct.*[17] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

VII.[18]

DE TABULIS EXHIBENDIS.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Germano.* Si in potestate patris fuerunt impuberes filii et vos eis estis substituti atque ita ad vos intra pubertatem illis decedentibus coepit hereditas pertinere, de exhibendis testamenti tabulis interdicto uti potestis. *PP. VII k. Mai. Saeculari et Donato conss.* [*a.* 260]

VIII.[19]

DE LIBERIS EXHIBENDIS SEU DE DUCENDIS ET DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

1 *Imp. Antoninus A. Iustino.* Si, ut proponis, cum tuae[20] potestatis esses, super rebus matris obtinuisti, potes eos qui tibi condemnati sunt convenire. quod si extitit, qui te filium et in sua potestate esse contendit, interdicto in eam rem proposito de fide intentionis eius quaeretur. *PP. VI id. April. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Cyrillae.* Adi praesidem provinciae ac postula filios tuos exhiberi. *Subscripta V id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Euodiae*[21]. Si ad instar interdicti de exhibenda filia Philippi eum conveniendum putaveris, rector aditus provinciae suam vobis accommodabit notionem. *S. XII k. Dec. Nicomediae AA. conss.*[22] [*a.* 293]

VIIII.[23]

DE PRECARIO ET DE SALVIANO INTERDICTO.

1 *Imp. Gordianus A. Aristoni.* Si te non remittente pignus debitor tuus ea quae tibi obnoxia sunt venumdedit, integrum tibi ius est ea persequi, non interdicto Salviano (id enim tantummodo adversus conductorem debitoremve competit), sed Serviana actione vel quae ad exemplum eius instituitur utilis adversus emptorem exercenda. *PP. VI id. Sept.*[24] *Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Fabricio.* Habitantis precario heredes ad restituendum habitaculum teneri contra eos interdicto proposito manifeste declaratur. *S. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

X.[25]

DE AEDIFICIIS PRIVATIS.

1 *Impp. Antoninus et Verus*[26] *AA. Tauro.* Et balneum, ut desideras, instruere et aedificium ei

(1) est *C*, sunt *PR* (2) xv *scripsi*, XIII *Hal.*, xui *P*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgesch.* 11 *p.* 181 (3) = *Th.* 4, 22, 1 *B* 50, 3, 60 (4) absentes, ut id] absentes. hos tamen iudices, quos absentium iussimus subire personam, intra hos terminos ministerii retinemus, ut illibatis atque omnibus integris causae principalis externis id *Th.* (5) pacto *Th.* (6) vel parens vel proximus *cum Th. et Graecis del.* (7) vel libertus *cum Th. et Graecis del.* (8) vel servulus *Th.* (9) sine ulla cunct. *om. Th.* (10) indulsimus *Th.* (11) vel parentes vel proximos *del. cum Th.* (12) vel lib. *om. Th.* (13) = *Th.* 4, 22, 5 *B* 50, 3, 61: *iunge* 7, 32, 11 (14) *sic* M^a *Th.*, obtinebit *PCRM*^{b} (15) ex q. p. innovare] interpellare *Th.* (16) *B* 50, 3, 62. 60, 17, 30 — *Cf. Dig.* 43, 17 (17) Dec. *Mommsen* (18) *Cf. Dig.* 43, 5 (19) *Cf. Dig.* 43, 29. 30 (20) tuae *R*, suae *C* (21) euodiae *P*, euvodie *S*, euodio *CR*: *cf. Schmidt Interdictenverfahren p.* 325 (22) CC. conss. (a. 294) *Mommsen* (23) *B* 25, 2, 36. 37 — *Cf. Dig.* 43, 26. 33 (24) sept. *Hal.*, nov. *P* (25) *B* 58, 11 (26) severus *libri*

superponere potes, observata tamen forma, qua ceteri super balnea aedificare permittuntur[1], id est ut concamaratis superinstruas et ipsa concameres nec modum usitatum altitudinis excedas. *PP. sine die et consule.*

2 *Imp. Alexander A. Diogeni.* Negotiandi causa aedificia demoliri et marmora detrahere edicto divi Vespasiani et senatus consulto vetitum est. ceterum de alia domo in aliam transferre quaedam licere exceptum est: sed nec dominis ita transferre licet, ut integris aedificiis depositis publicus deformetur adspectus. *PP. XI k. Ian. Alexandro A. cons.* [a. 222]

3 [2]*Idem A. Apro evocato*[3]. An in totum ex ruina domus licuerit non eandem faciem in civitate restituere. sed in hortum convertere, et an hoc consensu tunc magistratuum non prohibentium, item vicinorum factum sit, praeses, probatis his quae in oppido frequenter in eodem genere controversiarum servata sunt, causa cognita statuet. *PP. VII k. April. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

4 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Victori.* Si, ut proponis, socius aedificii ad refectionem eius sumptus conferre detractat, non necessarie extra ordinem tibi subveniri desideras. etenim si solus aedificaveris nec intra quattuor mensuum tempora cum centesimis nummus pro portione socii erogatus restitutus fuerit vel, quominus id fieret, per socium id[4] stetisse constiterit, ius dominii pro solido vindicare vel obtinere iuxta placitum antiquitus poteris. *PP. IIII k. April. Philippo A. et Titiano conss.* [a. 245]

5 [5]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Octavio.* Si is, contra quem precem fundis, sciens prudensque soli partem ad te pertinere, non quasi socius vel collega communis operis sollicitudine solidam balneorum extructionem ea mente, ut sumptus pro portione tua reciperet, adgressus est, sed totius loci dominium usurpare et collapsum balneum refabricare enisus est, cum aedificia quae alieno loco imponuntur solo cedant nec impensae his qui improbe id fecerint restitui debeant, antiquato divi Hadriani edicto praeses provinciae memor iuris publici in dirimenda disceptatione legum placita custodiet. *PP. VI non. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

6 *Imp. Constantinus A. Helpidio agenti vicem pp.* Si quis post hanc legem civitate spoliata ornatum, hoc est marmora vel columnas, ad rura transtulerit,
1 privetur ea possessione, quam ita ornaverit. Si quis autem ex alia in aliam civitatem labentium parietum marmora vel columnas de propriis domibus in proprias transferre voluerit, quoniam utrobique haec[6] esse publicum decus est, licenter hoc faciat: data similiter facultate etiam de possessione ornatum huiusmodi ad possessionem aliam transferendi, quamvis per muros vel etiam per mediam civitatem ea transferri necesse sit, ita ut ea solummodo quae illata fuerint civitatibus exportentur. *D. VI k. Iun. Viminacii Crispo II et Constantino II conss.* [a. 321]

7 [7]*Imp. Iulianus A. ad Avitianum*[8] *vicarium Africae.* Nemini columnas vel statuas cuiuscumque materiae ex alia eademque provincia vel auferre liceat vel movere. *D. VI k. Nov.*[9] *Iuliano A. IIII et Sallustio conss.* [a. 362. 363]

8 *Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Modestum pp.* Singularum urbium curiales etiam inviti vel reparare intra civitates quas olim[10] habuerint domus vel ex novo aedificare cogantur, illic semper muniis inservituri et aucturi propriarum fre-
1 quentiam civitatum. Possessores vero, qui non erunt curiales, in urbibus, in quibus domus possident, easdem domos dirutas neglectasque reparent, iudiciaria ad conservandum hoc praeceptum auctoritate retinendi[11]. *D. XIII k. Nov. Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [a. 377]

9 [12]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Aemiliano pu.* Si cui loci proprietas aedificandi iuxta publicas aedes animum[13] dederit, quindecim pedum spatio interiecto inter publica ac privata aedificia ita sibi noverit fabricandum, ut tali intervallo et publicae aedes a periculo vindicentur et privatus aedificator velut perperam fabricato loco[14] destructionis quandoque futurae non timeat detrimentum. *D. XI k. Nov. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [a. 406]

10 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Per provincias Mesopotamiam Osroenam[15] Euphratensem Syriam secundam Phoenicen Libanensem Ciliciam secundam utramque Armeniam utramque Cappadociam Pontum Polemoniacum atque Hellenopontum, ubi magis hoc desideratur, ceterasque provincias cunctis volentibus permittatur murali ambitu fundos proprios seu loca sui dominii constituta vallare. *D. III non. Mai. Constantinopoli Theodosio A. VIIII et Constantio III conss.* [a. 420]

11 *Idem AA. Severino pp.*[16] Maeniana, quae Graece ἐξώστας appellant, sive olim constructa sive in posterum in provinciis construenda, nisi spatium inter se per decem pedes liberi aeris habuerint, modis
1 omnibus detruncentur. In his vero locis, in quibus aedificia privatorum horreis publicis videntur obiecta, obstructione maenianorum quindecim pedum
2 intervalla serventur. Quem intercapedinis modum aedificaturis quoque proponimus, ita ut, si quis intra definitum spatium, id est decem pedum mensuram, aedificare vel intra quindecim pedum maenianum possidere temptaverit, sciat non solum fabricam demoliendam, sed etiam ipsam domum fisco nostro adscribendam. *D. III k. Oct. Asclepiodoto et Mariniano conss.* [a. 423]

12 [17]*Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Ζήνων εὐσεβὴς νικητὴς τροπαιοῦχος ἀεὶ μέγιστος ἀεὶ σεβαστὸς*[18] *Αὔγουστος Ἀδαμαντίῳ ἐπάρχῳ πόλεως. Καὶ δικῶν εἰρήνης ἀπολαύειν*[19] *καὶ τῶν ἔξωθεν πολέμων ἀπαλλάττεσθαι τοὺς ὑπηκόους βουλόμενοι νουθετεῖν ἑκάστοτε προθυμούμεθα. διὸ καὶ τὸν παρόντα φέρομεν νόμον ἱκανῶς ἀποδεικνύντα, ὡς καὶ ἡ σὴ μεγαλοπρέπεια δικαίως ἐδίδαξεν καὶ ἡμεῖς προνοητικῶς τὰ τὴν δυσ-*

(1) *sic C,* ceteris ... permittitur *R* (2) *extrema verba iterantur in* 8, 52, 1: *iunge* 8, 1, 1 (3) apro evocato *scripsi,* apro 8, 52, 1, evocato *libri et hoc loco et ad* 8, 1, 1 (4) id *del. Hal.* (5) *cf.* 5, 16, 14 (6) haec *dett.*, hanc *PCR* (7) *iunge Th.* 8, 5, 15. 11, 28, 1. 15, 3, 2 (8) *sic leges iungendae,* vitianum *libri* (9) Antiochiae. acc. xv k. April. Karthagine *ins. Th.* 11, 28, 1 (Antiochiae *extat etiam in Th.* 8, 5, 15) (10) quas olim *M cum Graecis,* qua solum *C,* quas soli *R* (11) *sic M,* retinendum C^a, retinendo R^a, retinenda $C^b R^b$ (12) = *Th.* 15, 1, 46: *iunge Th.* 15, 1, 45 (13) si qui aedificandi i. p. a. animos *Th.* (14) fabricati loci *Th.* (15) ostroenam *libri* (16) pu. *Gothofredus* (17) c. 12 *suppeditaverunt libri iuris Graeco-Romani, e quibus adhibui Laurentianum pl. IX c.* 8 *saec. XI, Marcianum* 179 *saec. XIII, Paris. Graecum* 1385 *A saec. XV. ex inscriptionis forma conicias eam non ex Iustiniano Codice descriptam esse, sed talem exhiberi, qualis ab ipso Zenone emissa fuerit. recte tamen integram constitutionem huic loco restitutam esse colligitur tam ex indicibus Graecis, qui omnia Zenonianae constitutionis capita in hunc Codicem transisse probant, quam ex ambitu eorum quae in V desiderantur* (18) *Καῖσαρ et εὐσεβὴς ... σεβαστός omiserint Iustiniani* (19) *ἀπολαύειν scripsi, ἀπολαύοντι Laur. Marc., ἀπολάβον sequentibus omissis Par., ἀπολαύοντας Augustinus*

12 *Imp. Caesar Zeno pius victor triumphator semper maximus semper venerandus Augustus Adamantio pu. Et litium pace frui et ab externis bellis liberari subditos cupientes praemonere eos semper in animo habemus. quapropter et praesentem ferimus legem, quae satis docet, quomodo et tua*

1 χέρειαν λύοντα διορίζομεν. Καὶ μικρὸν ἀποστάντες τῶν πρεπωδεστέρων τῇ πολιτείᾳ |ῥημάτων τοῖς τῷ πλήθει γνωριμωτέροις χρησόμεθα, ὅπως ἂν ἕκαστος αὐτῶν ἐντυγχάνων τῷ νόμῳ μὴ δέοιτο ἑτέ-
1a ρου βοηθοῦ πρὸς τὴν οἰκείαν χρείαν. Ἔγνωμεν τοίνυν ἐκ τῶν ἐνεχθέντων παρὰ τοῦ σοῦ μεγέθους, ὡς ὁ θεῖος νόμος τοῦ τῆς ἀθανάτου μνήμης πατρὸς ἡμετέρου Λέοντος, ὃν ἔθετο περὶ τῶν ἐν τῇδε τῇ ἐνδόξῳ πόλει κτίζειν βουλομένων, ἀμφίβολος εἶναι κατά τινα μέρη δοκεῖ διὰ τὰς τῶν φαύλως ἑρμη-
(1) νευόντων ἐπινοίας. [1]προστάττομεν τοὺς τὰς ἰδίας οἰκίας ἀνανεοῦντας τὸ ἀρχαῖον σχῆμα μηδαμῶς παρεξιέναι, ὥστε μὴ τοὺς οἰκοδομοῦντας ἀφαιρεῖσθαι φῶτα ἢ ἄποψιν τῶν γειτόνων παρὰ τὸ πάλαι καθεστηκός. οὐ μὴν προσθήσω, ὅ τι[2] δήποτε δέοι κρατεῖν, οἷον[3] ὁ τῇ[4] οἰκοδομίᾳ χρώμενος δίκαιον ἔχοι προσῆκον[5] αὐτῷ ἐκ συμφώνου ἢ ἐπερωτήσεως, ἐπιτρέπον ἀμείβειν, εἰ βουληθείη, τὸ παλαιὸν σχῆμα.
1b Διὸ[6] θεσπίζομεν, εἰ σύμφωνον ἢ ἐπερώτησις βοηθοῖ τῷ κτίζοντι, ἐξεῖναι αὐτῷ κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ συμφώνου ἢ τῆς ἐπερωτήσεως οἰκοδομεῖν, εἰ καὶ τοὺς γείτονας, οἷς ἐναντιοῦται τὸ σύμφωνον, ἐντεῦ-
2 θεν βλάπτειν δοκοίη. Τῆς δέ μου τῆς[7] διατάξεως εἰπούσης καὶ δώδεκα ποδῶν χρῆναι καταλιμπάνειν μέσον τῆς τε ἰδίας καὶ τῆς τοῦ γείτονος οἰκίας τὸν οἰκοδομεῖν μέλλοντα καὶ τὸ πλέον ἢ ἔλαττον προσθείσης[8], ὃ μεγίστην ἀσφάλειαν[9] εἰκότως ποιεῖ (τὸ γὰρ ἐνδοιάζον οὐκ ἐπιτήδειον εἰς ἀμφιβολίας ἀναίρεσιν), περιφανῶς κελεύομεν δυοκαίδεκα πόδας εἶναι μέσους ἑκατέρας οἰκίας, ἀρχομένους μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου τοῖς θεμελίοις οἰκοδομήματος, παραφυλαττομένους δὲ μέχρι πέρατος τοῦ ὕψους. καὶ τῷ τοῦτο τοῦ λοιποῦ παραφυλάττοντι ἐξεῖναι τὴν οἰκίαν ἐγείρειν ἐφ᾽ ὅσον θελήσειεν ὕψος καὶ θυρίδας κατασκευάζειν τὰς καλουμένας παρακυπτικὰς καὶ φωταγωγοὺς κατὰ τὴν θείαν νομοθεσίαν, εἴτε νέαν οἰκίαν βούλοιτο κτίζειν εἴτε παλαιὰν ἀνανεοῦν εἴτε διαφθαρεῖσαν ἐκ πυρὸς
2a οἰκοδομεῖν. Μηδαμῶς[10] ἐκ τούτου τοῦ διαστήματος συγχωρεῖσθαι ἀφαιρεῖν τοῦ γείτονος ἄποψιν θαλάσσης εὐθεῖαν καὶ οὐ βεβιασμένην ἐξ οἱουδήποτε πλευροῦ τῆς οἰκίας, ἣν ὁ γείτων ἑστὼς ἔνδον ἐν τοῖς ἰδίοις ἢ καὶ καθήμενος ἔχει, μὴ παρατρέπων ἑαυτὸν ἐν τῷ παρακύπτειν εἰς τὸ πλάγιον καὶ βιαζόμενος,
2b ὥσπερ[11] ἰδεῖν θάλασσαν. Τὸ γὰρ τῶν κήπων τε καὶ τῶν δένδρων οὔτε περιείληπται τῇ προτέρᾳ νομοθεσίᾳ οὔτε τῇ παρούσῃ προστεθήσεται. οὔτε
3 γὰρ προσήκει τοιαύτην δουλείαν κρατεῖν[12]. Μηδενὶ δὲ ἐξέστω κτίζοντι οἰκίαν, ἐν μέσῳ ὄντος στενωποῦ ἢ πλατείας ὑπὲρ τοὺς δεκαδύο πόδας, διὰ τοῦτο παραιρεῖσθαι μέρος τῆς πλατείας ἢ τοῦ στενωποῦ καὶ τῷ οἰκείῳ προσνέμειν οἰκοδομήματι. οὐ γὰρ τὰ τῷ δημοσίῳ προσήκοντα βλάπτειν βουλόμενοι καὶ τοῖς κτίζουσιν ἀπονέμειν δεκαδύο ποδῶν εἶναι διάστημα ἐν μέσῳ τῶν οἰκιῶν διωρίσαμεν, ἀλλ᾽ ὥστε μὴ στενότερα εἶναι τὰ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν διαστήματα, καὶ τὸ πλέον περιόν τι ἐῶντες ἔχειν ὡς ἔχει καὶ τοῦτο μειοῦσθαι μὴ συγχωροῦντες, ἵνα τῇ πόλει τὰ οἰκεῖα
3a περισώζηται δίκαια. Εἰ δὲ τὸ παλαιὸν οἰκοδόμημα καὶ[13] τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοιοῦτον ἦν, ὥστε ἔλαττον εἶναι τῶν δεκαδύο ποδῶν μεταξὺ ἑκατέρας οἰκίας διάστημα, μὴ ἐξέστω παρὰ τὸ παλαιὸν σχῆμα ἢ ὑψοῦν τὸ οἰκοδόμημα ἢ θυρίδας ποιεῖν· εἰ μὴ δέκα πόδες εἶεν ἐν μέσῳ· τηνικαῦτα γὰρ παρακυπτικὰς μὲν ὁ κτίζων οὐ δυνήσεται ποιεῖν οὐκ οὔσας πάλαι, ὡς εἴρηται, φωταγωγοὺς δὲ ποιήσει ἀπὸ ἓξ ποδῶν τοῦ πάτου εἰς ὕψος, μηδαμῶς τὸ καλούμενον ψευδόπατον ποιεῖν ἐν τῷ ἑαυτοῦ οἰκήματι τολμῶντος[14], φωταγωγοῦ θυρίδος κατασκευασθείσης[15] κατὰ τὸ εἰρημένον τῶν ἓξ ποδῶν ὕψος, καὶ σοφίζεσθαι τὸν νό-
3b μον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐξείη, πάλιν αἱ φωταγωγοὶ διὰ τοῦ ψευδοπάτου παρακυπτικῶν πληρώσουσι χρείαν καὶ τὸν γείτονα βλάψουσιν. ὅπερ γίνεσθαι κωλύο-

(1) καὶ ἡμεῖς *ins. Marc. Par., cf. not.* 4 (2) ὅτε *Laur. Par.* (3) οἷον *om. Laur.* (4) ἐπινοίας, προστάττων μὲν τοὺς ... καθεστηκός, οὐ μὴν προσθείς, τί δήποτε δέοι κρατεῖν, εἰ ὁ τῇ *scr.* (5) ἔχοι προσῆκον *scripsi:* ἔχων προσῆκον *Laur.*, ἔχοι διαπροσήκων *Marc.*, ἔχον διὰ τὸ προσῆκον *Par.* (6) διό] τότε γάρ *Marc.* (7) τῆς δὲ αὐτῆς *scr.* (8) προσθήσεις *vel* προσθήσει *libri* (9) ἀσάφειαν *H. Iordan* (10) δέ *ins. Hotomanus* (11) ὥστε *scr.* (12) τοιαύτην δουλείαν κρατεῖν *om. Marc. Par.* (13) κατά *Scrimgerus* (14) τολμῶν *scr.* (15) *sic Marc.*, φωταγωγοὺς θυρίδας κατασκευάζειν *Laur., deficit Par.*

magnificentia iuste suggesserit et nos prudenter de-
1 *finiamus ea quae solvunt difficultatem. Et aliquantum recedentes ab usitatioribus in regenda re publica verbis utemur iis, quae vulgo notiora sunt, ut quicumque in legem inciderit, alio interprete ad*
1a *usum suum non indigeat. Cognovimus igitur ex iis, quae a magnificentia tua ad nos relata sunt, divinam legem immortalis memoriae patris nostri Leonis, quam posuit de iis, qui in hac incluta urbe aedificare vellent, ambiguam esse videri in nonnullis partibus propter male interpretantium commenta, cum praecipiat, ut qui aedes suas renovant nequaquam veterem formam excedant, ne aedificantes lumina vel prospectum vicinorum contra priorem statum auferant, nec tamen addiderit, quid debeat obtinere, si aedificator ius habeat competens ipsi ex pacto vel stipulatione, quo antiquam formam,*
1b *si velit, mutare permittatur. Quamobrem sancimus, si pactum vel stipulatio aedificantem iuvet, licere ei secundum pacti vel stipulationis vim aedificare, etiamsi vicinos, quibus adversatur pactum,*
2 *inde laedere videatur. Cum vero mea (eadem?) constitutio dicat eum qui aedificet inter suam et vicini domum etiam duodecim pedum spatium relinquere debere, et 'plus minusve' addat, quod summam sane obscuritatem inducit (ambiguum enim non est idoneum ad tollendam dubietatem), perspicue iubemus inter utramque domum intermedios esse duodecim pedes, qui incipiant a solo aedificii et pertineant usque ad summam altitudinem. eique, qui hoc in posterum observat, licere domum in quamcumque velit altitudinem tollere et fenestras aperire tam prospectivas quas dicunt quam luciferas secundum sacram legislationem, sive novam domum aedificare velit sive veterem reno-*
2a *vare sive igne consumptam extruere. Neque tamen licere ex hoc spatio auferre vicini in mare prospectum directum nec impeditum ex quacumque aedium parte, quam vicinus habet stans intus in suis aedibus vel etiam sedens, non se detorquens, ut in obliquum despiciat et invito corpore*
2b *in mare prospiciat. De hortis enim et arboribus neque in priore legislatione aliquid comprehensum est nec in praesente addetur: haud enim*
3 *convenit eiusmodi servitutem locum habere. Nemini autem qui domum aedificat, interiacente angiportu vel platea latiore duodecim pedibus, ea de causa liceat partem plateae vel angiporti occupare suoque aedificio attribuere. non enim ut ea quae rei publicae sunt laedantur et aedificantibus adsignentur, duodecim pedum spatium inter domos esse definivimus, sed ut ne sint angustiora inter domos spatia, et sicubi sit spatium quod statutum modum excedat, id servantes neque angustius fieri permitten-*
3a *tes, ut civitati sua iura conserventur. Si vero vetus aedificium ex antiqua forma tale erat, ut duodecim pedibus angustius sit inter utrasque aedes spatium, non liceat praeter veterem formam vel extollere aedificium vel fenestras facere, nisi decem pedes in medio sint: tunc enim prospectivas quidem aedificator facere non poterit, quae antea non fuerint, ut dictum est, luciferas autem faciet sex pedibus altiores a solo, neque vero audeat falsum solum quod vocant in aedibus suis facere lucifera fenestra ad dictam sex pedum altitudinem aperta, et*
3b *legem circumvenire. Hoc enim si liceat, rursum luciferae propter falsum solum prospectivarum vice fungentur et vicinum laedent. quod fieri*

μεν, οὐδαμοῦ τὴν ἐκ τῶν συμφώνων ἤτοι ἐπερω-
τημάτων ἁρμόζουσαν βοήθειαν, εἴπερ ὅλως ὑπάρχει
4 τοιαύτη τις, ἀναιροῦντες. Ἔτι δὲ τοῦ προτέρου
νόμου κελεύοντος ἑκατὸν πόδας ἐξεῖναι τὰς οἰκίας εἰς
ὕψος αἴρειν τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς πρώην διαφθαρείσας,
εἰ καὶ περὶ θαλάσσης ἄποψιν ἕτερος βλάπτοιτο, καὶ
ταύτην ἀναιροῦντες τὴν ἀμφιβολίαν θεσπίζομεν τοῦτο
αὐτὸ κρατεῖν ἐπί τε τῶν ἐμπρησθεισῶν οἰκιῶν εἴτε[1]
τῶν ἀνανεουμένων καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ οὐσῶν μὲν πρό-
τερον, κτιζομένων δὲ νῦν, μετὰ τούτων καὶ ἐπὶ τῶν
πυρὸς μὲν βλάβην μὴ δεξαμένων, διὰ παλαιότητα δὲ
ἢ καί τινα οὖν ἄλλην αἰτίαν σαθρῶν γενομένων,
ἵνα ἐπὶ πάσης οἰκίας οἰκοδομουμένης[2] ἑκατὸν ποδῶν
εἴη διάστημα ἐν μέσῳ τῶν ἀμφιβαλλομένων τόπων,
κωλύματος χωρὶς γένηται οἰκοδόμημα, εἰ[3] καὶ τῆς
ἄλλῳ διαφερούσης οἰκίας τὴν ἐπὶ θάλασσαν ἄποψιν
4a λυμαίνηται. Τὰς δὲ ἀπὸ μόνων μαγειρείων ἢ
τῶν καλουμένων ἀποπάτων ἢ ἀφεδρώνων ἢ κλιμά-
κων ἢ διαβάσεων πρὸς πάροδον μόνην χρησίμων ἢ
καὶ τούτων[4], ἃ καλοῦσιν οἱ πολλοὶ βαστέρνια, ἀπό-
ψεις εἰς θάλασσαν βλάπτειν ἐξέστω, κἂν ἐντὸς ἑκα-
τὸν ποδῶν βούλοιτό τις οἰκοδομεῖν, δώδεκα μέντοι
4b πόδες ἐν μέσῳ τυγχάνοιεν ὄντες. Ταῦτα δὲ πα-
ραφυλαχθῆναι θεσπίζομεν, ὅτε μὴ ὑπάρχει τινὶ σύμ-
φωνον ἐπιτρέπον οἰκοδομεῖν[5]· τηνικαῦτα γὰρ καὶ μὴ
παραφυλαχθέντος διαστήματος κατὰ τὸ σύμφωνον
ἐπιτρέπομεν ἐγείρεσθαι τὰς οἰκοδομάς, εἰ καὶ βλά-
πτοιεν περὶ θαλάσσης ἄποψιν τοὺς συμφωνήσαντας
ἢ τοὺς τὰς ἐκείνων οἰκίας διαδεξαμένους, ἐπειδὴ τὰ
ἤδη τισὶν ὑπάρχοντα ἐκ συμφώνων δίκαια οὐ προσ-
5 ήκει διὰ τῶν γενικῶν ἀναιρεῖσθαι νόμων. Ἔτι
δὲ θεσπίζομεν τὰ καλούμενα σωλάρια μετὰ τὸν παρ-
όντα[6] νόμον μὴ ἐκ μόνων ξύλων τε καὶ σανίδων
γίνεσθαι, ἀλλὰ τῷ τῶν λεγομένων ῥωμανισίων οἰκο-
δομεῖσθαι σχήματι, δέκα δὲ ποδῶν εἶναι διάστημα
5a μεταξὺ δύο σωλαρίων ἀντικρὺ ὄντων ἀλλήλων. Εἰ
δὲ τοῦτο μὴ δυνατὸν εἴη διὰ στενοχωρίαν τοῦ τόπου,
5b ἐκ παραλλαγῆς γίνεσθαι τὰ σωλάρια. Εἰ δὲ αὐ-
τὸς ὁ στενωπὸς μὴ περαιτέρω δέκα ποδῶν εἴη, μηδ'
ἐπιχειρεῖν ἐκ μηδετέρου μέρους σωλάρια ἤτοι ἐξώ-
5c στας κατασκευάζειν. Καὶ τὰ γενόμενα δὲ ὃν
εἴρηται τρόπον κελεύομεν ἀφεστάναι τοῦ ἐδάφους εἰς
ὕψος ποδῶν δεκαπέντε διάστημα, καὶ μηδαμῶς κατὰ
κάθετον αὐτῶν κίονας λιθίνους ἢ ξυλίνους ἐπὶ τῷ
ἐδάφει ἵστασθαι ἢ τοίχους κατασκευάζεσθαι, ὥστε
μήτε τὸν ἀέρα τὸν ὑπὸ τοῖς ἐν τῷ ὕψει γινομένοις,
ὡς εἴρηται, σωλαρίοις ἀποφράττεσθαι, μήτε ἐντεῦ-
θεν στενότερον γίνεσθαι τὸν στενωπὸν καὶ τὴν δη-
5d μοσίαν πάροδον. Κωλύομεν δὲ καὶ κλίμακας
ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀρχομένας τοῦ στενωποῦ γίνε-
σθαι, ἀναγούσας ἐπὶ τὰ σωλάρια, ὥστε ἔκ τε τῆς
ἀσφαλεστέρας κατασκευῆς καὶ ἐκ τοῦ μὴ σφόδρα πλη-
σιάζειν ἀλλήλοις τὰ σωλάρια κουφοτέρους καὶ σπανιω-
τέρους συμβαίνειν (ὃ μὴ συμβαίη ποτέ) καὶ εὐκολώ-
τερον παύεσθαι τοὺς ἐκ τοῦ πυρὸς κινδύνους τῇ
5e πόλει καὶ τοῖς ἔχουσι τὰς οἰκίας. Εἰ δὲ καὶ παρὰ
τὸν ἡμέτερον νόμον γένηται σωλάριον ἢ κλίμαξ, οὐ
τὰ γενόμενα ἐκκοπήσεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς οἰ-
κίας κύριος δέκα χρυσίου λιτρῶν ζημίαν ὑπομενεῖ,
καὶ ὁ διατυπώσας ἀρχιτέκτων ἢ ἐργόλαβος ἑτέρας
δέκα λίτρας καταθήσει, καὶ ὁ ἐργασάμενος τεχνίτης
οὐχ οἷός τε ὢν διὰ πενίαν ζημιοῦσθαι τὸ σῶμα αἰ-
6 κισθεὶς τῆς πόλεως ἐξελαθήσεται. Πρὸς τούτοις
παρακελευόμεθα μηδενὶ ἐξεῖναι πολλοὺς ἐφεξῆς κίονας
ἐν ταῖς δημοσίαις στοαῖς ταῖς ἀπὸ τοῦ καλουμένου
Μιλίου ἄχρι τοῦ Καπετωλίου ἀποφράττειν οἰκήμασιν
ἐκ σανίδων μόνων ἢ καὶ ἄλλως ἐν μέσῳ τῶν κιό-
6a νων κατασκευαζομένοις. Ἀλλὰ μὴν τὰ τοιαῦτα
οἰκήματα μὴ ὑπερβαίνειν πλάτους μὲν ποδῶν ἓξ σὺν
τοῖς τοίχοις ἐπὶ τὴν πλατεῖαν, ὕψους δὲ ποδῶν ἑπτά,
ἐκ παντὸς δὲ τρόπου διὰ τεσσάρων κιόνων τὰς παρ-
όδους ἐλευθέρας καταλιμπάνεσθαι τὰς ἀπὸ τῶν
6b στοῶν ἐπὶ τὰς πλατείας. Καλλωπίζεσθαι δὲ τὰ
τοιαῦτα οἰκήματα ἤτοι ἐργαστήρια μαρμάροις ἔξωθεν,
ὥστε κάλλος μὲν διδόναι τῇ πόλει, ψυχαγωγίαν δὲ
6c τοῖς βαδίζουσι. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσι τῆς

(1) ἐπί τε scr. (2) εἰ ins. (3) ἢ libri (4) τού-
των edd., τοῦτο Par. Marc., ταῦτα Laur. (5) τοὺς
δὲ κτίζοντας ἀπὸ συμφώνου τοῦ γείτονος ἐμμένειν
τοῖς στοιχηθεῖσι ins. Par. Marc. contra Prochiron
(6) παρόντα om. Laur. Par.

*prohibemus, nullo tamen modo auxilium, quod ex
pactis vel stipulationibus competit, si quod eius-
4 modi omnino competat, auferentes. Praeterea
cum prior lex sanciat, ut liceat centum pedes in
altum extollere domos igne antea consumptas, etiamsi
circa maris prospectum alter laedatur, hanc quoque
tollentes ambiguitatem iubemus hoc ipsum valere tam
in combustis aedibus quam in iis quae reficiuntur
et quae antea quidem non fuerunt, nunc autem
extruuntur, nec non in iis, quae ab igne quidem
nihil damni passae per vetustatem vel aliam causam
ruinam traxerunt, ut in omni domo extruenda, [si]
centum pedum sit intervallum a circumiacentibus
locis, sine prohibitione aedificium fiat, quamvis ad
alium pertinentis domus prospectus in mare cor-
4a rumpatur. Cum vero e culinis solis prospici-
tur aut ex latrinis quae vocantur aut secessibus
aut scalis aut meatibus ad transeundum solummodo
utilibus aut ex iis, quae vulgo basternia vocant,
liceat in mare prospectui officere, etiamsi intra
centum pedes quis velit aedificare, dummodo duo-
4b decim pedes intermedii sint. Sancimus autem
haec observari, quando nullum pactum intervenit,
quod aedificare permittit: tunc enim et non obser-
vato intervallo iuxta pactum permittimus extollere
aedificia, licet ii, qui contraxerunt vel in horum
domos successerunt, circa maris prospectum lae-
dantur, quandoquidem iura, quae ex pactis com-
5 petunt, per generales leges tolli non convenit. Item
sancimus, ut solaria quae dicuntur post praesen-
tem legem non ex solis lignis et asseribus fiant,
sed romanensium quae vocantur specie aedificentur,
decem autem pedum intervallum sit inter duo sola-
5a ria invicem sibi opposita. Quod si propter loci
angustiam fieri non possit, alterne solaria struan-
5b tur. Si vero ipse angiportus non latior decem
pedibus sit, ex neutra parte solaria sive maeniana
5c facere praesumant. Et ea, quae secundum
dictum modum facta sunt, iubemus quindecim
pedum spatio a solo in altum distare et nullo
pacto ad perpendiculum eorum columnas lapideas
vel ligneas in solo poni vel muros substrui, ne aer
sub solariis in altitudine ut dictum est positis ob-
struatur neve inde angustior fiat angiportus et
5d publica via. Prohibemus etiam scalas fieri,
quae a solo angiportus incipiant et ad solaria
ducant, ut et ex firmiore structura et ex eo,
quod solaria non adeo propinqua sibi sunt, le-
viora rarioraque accidant (quae numquam evenire
contingat) faciliusque finiantur pericula, quae et
urbi et domorum dominis ex incendiis imminent.
5e Sin autem adversus legem nostram solarium
fiat vel scala, non solum quod factum est exscinde-
tur, verum etiam aedium dominus decem librarum
auri multam sustinebit et architectus aut ergola-
bus qui opus instituit alias decem libras auri de-
pendet, et si opifex qui fabricavit ob paupertatem
multari nequeat, verberibus caesus ex urbe expel-
6 letur. Ad haec iubemus nemini licere plures
deinceps columnas in publicis porticibus inde a
Milio quod vocatur usque ad Capitolium occludere
domibus ex asseribus solum constructis aliove modo
6a inter medias columnas constitutis. Sed eius-
modi domus non excedere latitudinem sex pedum
cum parietibus versus plateam, altitudinem vero
pedum septem: omnimodo autem per quattuor co-
lumnas liberum aditum a porticibus ad plateam re-
6b linqui. Exornari etiam eiusmodi aedificia sive
tabernas marmoribus extrinsecus, ut et decori sint
6c urbi et oblectamento praetereuntibus. Quae*

πόλεως ἐν τοῖς μέσοις τῶν κιόνων τόποις κατασκευαζό-
μενα ἐργαστήρια, καθάπερ ἂν δοκιμάσειε τῇ πόλει
συμφέρειν ἡ σὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τοῦ μέτρου ἕνεκα
καὶ τοῦ τρόπου, κατασκευάζεσθαι θεσπίζομεν· τῆς
ἰσότητος δηλαδὴ πᾶσι φυλαττομένης, ὥστε μὴ ἐπί
τινων γειτόνων ἐπιτραπὲν ἐφ' ἑτέρων κωλύεσθαι.
7 Κἀκεῖνο δὲ νομοθετοῦμεν, ὥστε μὴ τὰς τῶν συ-
κοφαντῶν κακοτεχνίας τοῖς ἐπιεικέσι λυμαίνεσθαι.
πολλοὶ γὰρ φθόνῳ δίκας οὐκ ἀδικήματός τινος τοῖς
οἰκοδομεῖν βουλομένοις ὑφαίνοντες ἀναβολῶν αἴτιοι
αὐτοῖς γίνονται, ὥστε τὸν οἰκοδομεῖν ἀρξάμενον, εἶτα
κωλυθέντα καὶ τὸ ἔργον ἀτελὲς καταλιπεῖν ἠναγκασ-
μένον καὶ πρὸς τὸ δικαστήριον ἀφελκόμενον τὸ χρῆμα,
ἐξ οὗ τὴν οἰκίαν ἐγείρειν ἤλπισεν, ἀναλίσκειν περὶ
τὴν δίκην, καὶ τὸ πάντων ἀτοπώτατον, μετὰ τὸ
ψήφου νικώσης ἐπιτυχεῖν ἔτι καθάπερ ἀλύτοις τισὶ
συμπεπλέχθαι δεσμοῖς, τοῦ κωλύσαντος τὸ ἔργον
προσχήματι μὲν ἐφέσεως τὰς κυρίας ἀναμένοντος, τῷ
δὲ ἐμποδὼν γένεσθαι τῇ οἰκοδομίᾳ ἐπὶ ταῖς τοῦ γεί-
7a τονος συμφοραῖς εὐφραινομένου. Προστάττομεν
τοίνυν, ἐπὶ τῶν τοιούτων ὑποθέσεων εἰ ἔφεσις ἐπι-
δοθείη κατὰ τῶν τυπωθέντων παρὰ τοῦ διαγνώ-
μονος, ἅμα τῷ δοθῆναι παρὰ τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀνα-
φορὰν ἤτοι τύπον ἔγγραφον καὶ μὴ παραφυλαχθείσης
κυρίας ἐξεῖναι τῷ νενικηκότι καὶ τῷ ἡττηθέντι ἅμα
ἢ καταμόνας εἰς τὸ δικαστήριον τῆς σῆς εἰσιέναι με-
γαλοπρεπείας, καὶ τοῦ ἀντιδίκου κληθέντος κατὰ τὸ
συνηθές, εἰ ἄπεστι, τὸν ὅρον τοῦ διαιτητοῦ φανερὸν
ποιεῖν, ἵνα πάσης ἀναβολῆς ἐκκοπείσης νόμιμον ἐπι-
τεθείη πέρας τῇ ὑποθέσει, καὶ μὴ χειμῶνος, εἰ τύχοι,
παρόντος ἢ πλησιάζοντος, ἕως περιμένουσι τοὺς μα-
κροὺς τῶν ἐμπροθέσμων χρόνους, τὸν οἰκοδομεῖν
βουληθέντα καὶ μὴ δικαίως κωλυθέντα ζημίας ἀφο-
7b ρήτους ὑπομένειν. Παραπλήσιον δέ, εἰ καί τις
ὑποθέσει τοιαύτῃ ἐφεῖναι βουληθείη μεμφόμενος τοῖς
παρὰ τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας ἐψηφισμένοις, παρα-
χρῆμα τὴν καλουμένην consultationa γίνεσθαι καὶ
δίδοσθαι καὶ αὐτῷ καὶ τῷ νενικηκότι σκοπεῖσθαι
κατὰ τὸ εἰωθὸς τὴν ψῆφον ἐν τῷ θείῳ ἡμῶν παλα-
7c τίῳ, μηδεμιᾶς ἀναβολῆς γινομένης. Γινωσκέτω-
σαν δὲ πάντες, ὅσοι κωλύειν ἐπιχειροῦσι τοὺς οἰκο-
δομοῦντας, ὡς ἡττηθέντες καὶ τὰς ζημίας αὐτοῖς
πάσας τὰς συμβάσας καταθήσουσι καὶ τὴν τῶν ὑλῶν
τιμήν, ἃς εἰκὸς διαφθαρῆναι ἢ χείρους γίνεσθαι ἐν
τῷ τῆς δίκης χρόνῳ· καὶ τῶν οὐ δικαίως ἐπιχειρη-
σάντων οἰκοδομεῖν, εἰ ἡττηθεῖεν, καὶ τὰς ζημίας τῷ
κεκωλυκότι τὸ οἰκοδόμημα καὶ δίκην εἰπεῖν περὶ τού-
8 των ἠναγκασμένῳ κατατιθέντων. Πᾶσαν μέντοι
τοιαύτην δίκην ἐξ ἀποφάσεως μόνου τοῦ δικαστηρίου
τοῦ σοῦ μεγέθους κρίνεσθαι κελεύομεν, καὶ μήτε ἄλ-
λον τινὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων ἀκροάσασθαι τοι-
αύτης ὑποθέσεως μήτε τινὰς τῶν ἀγωνιζομένων τοι-
αύτην ὑπόθεσιν στρατείας ἢ φόρου χρῆσθαι παρα-
γραφῇ ἕνεκα τοῦ μὴ δικάσασθαι ἢ μὴ καταθεῖναι
τὰς ζημίας, ὅσας δοῦναι τῇ ψήφῳ τοῦ ἐνδοξοτάτου
ἐπάρχου τῆς πόλεως ἢ τοῦ παρ' αὐτοῦ δοθέντος διαι-
τητοῦ προσταχθείη, ἀλλὰ τὴν ἀπαίτησιν ὑπομένειν
τὸν ἡττηθέντα διὰ τῆς τάξεως τῆς σῆς μεγαλοπρε-
πείας, μηδενὸς ἐπὶ τούτῳ χρωμένου φόρου παραγραφῇ.
9 Προνοείτω δὲ ἡ σὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ μή τινας
τῶν ἐργολάβων ἢ τεχνιτῶν ἀρξαμένους ἔργου τοῦτο
καταλιμπάνειν ἀτελές, ἀλλ' αὐτὸν μὲν τὸν ἀρξάμενον
λαμβάνοντα τὸν μισθὸν ἀναγκαζέτω πληροῦν τὸ
ἔργον ἢ διδόναι τὴν ἐντεῦθεν συμβαίνουσαν ζημίαν
τῷ οἰκοδομοῦντι καὶ πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ μὴ τὸ ἔργον[1]
γινομένην βλάβην, εἰ δὲ πένης τε[2] εἴη τυχὸν ὁ τοῦτο
ἁμαρτών, πληγάς τε λαμβανέτω καὶ ἐκβαλλέσθω τῆς
9a πόλεως. Μὴ κωλυέσθω δὲ ἕτερος τῆς αὐτῆς
τέχνης τὸ παρ' ἑτέρου ἀρχθὲν ἐκπληροῦν, ὅπερ ἔγνω-
μεν τολμᾶσθαι κατὰ τῶν οἰκοδομούντων οἰκίας παρὰ
τῶν ἐργολάβων ἢ[3] τεχνιτῶν, οὔτε αὐτῶν τὸ τέλειον
ἐπιτιθέντων οἷς ἤρξαντο ἐργάζεσθαι, οὐδὲ ἑτέρους
τὰ αὐτὰ ἔργα ἀναπληροῦν συγχωρούντων, ἀλλὰ ἐνεγ-
κεῖν ἀφόρητον ζημίαν ἐντεῦθεν τοῖς τὰς οἰκίας κατα-
9b σκευάζουσι μηχανωμένων. Ὁ δὲ παραιτούμενος
τὸ παρ' ἑτέρου ἀρχθὲν ἐκπληρῶσαι δι' αὐτὸ τοῦτο,
ὅτι ἕτερος ἤρξατο, καὶ αὐτὸς παραπλησίαν τῷ κατα-
λιπόντι τὸ ἔργον ὑπεχέτω δίκην.

(1) *τελεσθῆναι ins. Augustinus* (2) *τε del. Hercher* (3) *ἢ om. libri, suppl. Herrmann*

*vero in aliis urbis partibus inter columnas tabernae
constituuntur, quemadmodum urbi conducere iudi-
caverit tua magnificentia quoad mensuram et modum,
extrui sancimus: aequalitate videlicet omnibus ser-
vata, ne, quod aliis vicinis permittitur, aliis dene-*
7 *getur. Illud etiam lege complectimur, ne probi
homines calumniatorum fraudibus laedantur. multi
enim invidia lites nulla iniuria accepta aedificare
volentibus struentes morae ipsis auctores fiunt, ita
ut, qui coeperat aedificare, deinde prohibitus opus-
que imperfectum relinquere coactus et in iudicium
protractus pecuniam, pro qua extruere domum spe-
rabat, in litem consumat, quodque omnium absur-
dissimum est, sententia victrice obtenta velut indis-
solubilibus vinculis irretiatur, dum is qui prohibuit
opus obtentu appellationis fatales dies expectat et
se impedimento operi fuisse cum vicini calamitate*
7a *gaudet. Constituimus itaque, ut, si in huius-
modi causis appellatio adversus decreta cognito-
ris interposita sit, simulatque relatio sive forma
scripta a iudice data fuerit, nec observato fatali
liceat victori et victo una cum adversario vel soli
in magnificentiae tuae tribunal ingredi et adver-
sario solito more vocato, si absit, iudicis sen-
tentiam manifestam facere, ut omni dilatione prae-
cisa legitimus finis causae imponatur neque, si hiems
forte adsit vel appropinquet, dum ampla expectant
fatalium tempora, is, qui aedificare voluit et contra
ius prohibitus est, intolerabilia damna sustineat.*
7b *Simili modo, si quis in tali controversia provo-
care voluerit incusans ea, quae a tua magnificentia
decreta sunt, confestim consultatio quae vocatur
fiat, et tam ipsi quam victori more solito sen-
tentiam in sacro nostro palatio examinare liceat*
7c *omni dilatione cessante. Noverint autem omnes,
qui prohibere aedificantes praesumunt, victos se
omnia quae obvenerint damna illis restituturos nec
non materiarum pretium, quae intra litis tempora
corruptae aut deteriores factae esse videbuntur:
ii quoque, qui contra ius aedificare praesumpserint,
si victi fuerint, damna resarcient ei, qui aedificare
prohibuit et litem ea de re instituere coactus est.*
8 *Omnem vero huiusmodi litem solius iudicii tuae
magnitudinis sententia diiudicari praecipimus, et
neque alium quempiam magistratuum illustrium ta-
lem causam audire neque aliquos eorum, qui de
eiusmodi causa certant, militiae aut fori praescrip-
tione uti, quo evitent iudicium aut non refundant
damna, quae per sententiam gloriosissimi praefecti
urbi vel dati ab eo iudicis praestare iussi fuerint:
sed victum exactionem sustinere per officium tuae
magnificentiae, nemine in hac re fori praescriptione*
9 *utente. Provideat autem magnificentia tua, ne
qui ergolaborum vel artificum opere inchoato imper-
fectum hoc relinquant, sed eum qui opus inchoa-
verit accepta mercede cogat opus perficere aut prae-
stare damnum, quod inde aedificatori eveniat, et
omnem noxam ex opere non perfecto oriundam:
quod si pauper forte sit qui id deliquit, verberibus*
9a *caedatur et urbe eiciatur. Nec vero alius eiusdem
artis quod ab alio coeptum est perficere prohibea-
tur, quod contra aedificatores ausos fuisse ergola-
bos [uel] artifices cognovimus, cum neque ipsi finem
imponerent eis quae fabricari coeperant neque ab
aliis eadem opera consummari sinerent, sed intole-
rabile inde damnum iis inferre conarentur, qui*
9b *domos extruere parant. Qui autem ab alio
coeptum opus ideo absolvere recusat, quod alius in-
choaverit et ipse simile cum illo qui opus dereli-
quit iudicium subeat.*

13 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum dubitabatur, utrum constitutio Zenonis divae memoriae ad Adamantium praefectum urbis scripta[1], quae de servitutibus loquitur, localis est et huic florentissimae urbi dedicata et debent illius[2] quidem iura in hac observari, antiqua vero, quae contraria sunt, locum habere[3] in provinciis: indignum esse nostro tempore putantes aliud ius in hac regia civitate de huiusmodi observari, aliud apud nostros esse provinciales, sancimus eandem constitutionem in omnibus urbibus Romani imperii obtinere et secundum eius definitionem omnia procedere et, si quid ius ex ea lege innovatum est a vetere dispositione, et hoc in provinciis a praesidibus earum observari: ceteris videlicet omnibus, quae non per Zenonianam legem innovata sunt, sed veteribus legibus comprehensa, in sua firmitate in omni loco manentibus. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

14 (XI, 1) [4]*Idem A. Iohanni pp.* De operis novi nuntiatione quandam antiquis ortam fuisse dubitationem nostra cognovit tranquillitas, dicentibus, si quis denuntiationem ad inhibendum opus miserit, non posse eum post annum elapsum, ex quo denuntiatio missa est, iterum aedificationem prohibere. 1 Quod dupliciter iniquum nobis esse videtur. sive etenim non recte opus prohibuerit, decet non per totum annum hoc impediri, sive recte denuntiationem emiserit, etiam post annum licentiam habere aedificationem prohibere. 2 Talem igitur iniquitatem inhibentes sancimus, si quis denuntiationem emiserit, in hac quidem regia urbe praefectum urbi festinare, in provincia vero rectorem eius, intra trium mensum spatium causam dirimere: sin vero aliquid fuerit quocumque modo ad decisionem ambiguitatis impedimentum, licentiam habere eum, qui aedificationem deproperat, opus de quo agitur efficere, prius fideiussore ab eo dato officio urbicariae praefecturae vel provinciali. ut, si non recte aedificaverit, omne opus, quod post denuntiationem fecerit, suis sumptibus destruet[5]. sic enim et opera non per inanes denuntiationes prohibebuntur et recte denuntiantibus consuletur. *D. XII[6] k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [a. 532]

XI (XII).[6*]

DE OPERIBUS PUBLICIS.

1 [7]*Impp. Constantinus et Constans AA. ad Catullinum*[8]. Plurimi immunitates operum publicorum concessione iudicum adepti sunt: et ideo iubemus in posterum illicitas[9] immunitates nullius esse momenti. *D. VI k. Aug. Sirmi Urso et Polemio conss.* [a. 338]

2 [10]*Idem AA. ad Marcellinum comitem Orientis.* Quae operibus publicis impensa constiterit, accepto ferri oportere cognoscas[11]. *D. V non. Oct. Constantinopoli Limenio et Catullino conss.* [a. 349]

3 [12][*Αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς Α.*]
[13]*Καὶ περὶ τοῦ εἰς τόπον τῆς πόλεως κτίσαντος οἰκείοις δαπανήμασιν, ἐν ᾧ μὴ βλάπτει τὴν πόλιν, πῶς ἴδιον ὀφείλει ἔχειν τὸ κτισθέν*[14]. [a. 362]

4 [15]*Idem A. Ecdicio praefecto Aegypti.* Praetoria iudicum et domos publicas oportet publico iuri atque usui semper vindicari[16]. *PP. IIII non. Dec. Antiochiae Mamertino et Nevitta conss.* [a. 362]

5 [17]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Symmachum pu.* Intra urbem Romam veterem et novam[18] nullus iudicum novum opus informet, quotiens serenitatis nostrae arbitria cessabunt, nisi ex suis pecuniis huiusmodi opus construere voluerit[19]. 1 Ea tamen instaurandi, quae iam deformibus ruinis intercidisse dicuntur, universis licentiam damus. *D. VIII k. Iun. Philippis divo Ioviano et Varroniano conss.* [a. 364]

6 [20]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Proculum*[21]. Praescriptio temporis iuri publico non debet obsistere, sed nec[22] rescripta quidem. atque ideo diruenda sunt omnia, quae per diversas urbes vel in foro vel in quocumque publico loco contra ornatum et commodum ac decoram faciem[23] civitatis extructa noscuntur. *D. III id. Iun. Constantinopoli Merobaude II et Saturnino conss.* [a. 383]

7 [24]*Idem AAA. Cynegio pp.* Ad portus et aquae ductus et murorum instaurationem sive extructionem[25] omnes certatim facta operarum collatione instare debent neque aliquis ab huiusmodi consortio dignitatis privilegiis excusari. *D. XV k. Febr. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [a. 384]

8 [26]*Idem AAA. et Arcadius A. Cynegio pp.* Omnes, quibus vel cura mandata fuerit operum publicorum vel pecunia ad extructionem solito more credita[27], usque ad annos quindecim ab opere perfecto cum suis heredibus teneantur obnoxii, ita ut, si quid vitii in aedificatione intra praestitutum tempus provenerit[28], de eorum patrimonio (exceptis tamen his casibus, qui sunt fortuiti) reformetur. *D. III non. Febr. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [a. 385]

9 [29]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Aureliano pu.* Si quando concessa a nobis licentia fuerit extruendi, id sublimis magnificentia tua sciat esse servandum, ut nulla domus inchoandae publicae fabricae gratia diruatur, nisi usque ad quinquaginta libras argenti pretii aestimatione taxabitur. 1 De aedificiis vero maioris pretii[30] ad nostram scientiam referatur, ut, ubi amplior poscitur quantitas, imperialis extet auctoritas. *D. III k. Mart. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [a. 393]

10 [31]*Idem AAA. Rufino pp.* Si qui iudices perfecto publicis pecuniis operi[32] suum nomen sine nostri numinis mentione scripserint[33], maiestatis te-

(1) *c.* 12 *h. t.* (2) debent illius *dett.*, debentibus *CR* (3) *sic dett.*, haberi *CR* (4) *ante c.* 14 *rubricam* de operis novi nuntiatione *ins. dett. contra S et inscriptionem c.* 14 (idem a.): *refutantur praeterea numeris titulorum sequentium, quae extant in VP et passim apud Graecos* (5) destruat *scr.* (6) XV *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 181 (6*) *B* 58, 12 (7) = *Th.* 15, 1, 5: *iungenda videtur* 10, 48, 7 (8) ad Catullinum] have Catulline karissime nobis *Th.* (9) adversus fas elicitas *Th.* (10) = *Th.* 15, 1, 6: *iunge* 10, 37, 1 (11) *sic Th.*, cognoscat *libri* (12) *inscriptionem annumque restituimus ex c.* 4 (*cf. not.* 13). *ceterum eandem constitutionem ante Th.* 15, 1, 8 *restituendam esse ex inscriptione c.* 8 *colligitur* (13) = *B*, *quae ita consentiunt cum Th.* 15, 1, 9 (not. 15), *ut probabiliter coniciatur eandem constitutionem et Graece et Latine emissam fuisse, utroque autem exemplo in Th. recepto (ut factum est ad Th.* 9, 45, 4) *Iustinianos Graeci partem, partem Latini, quae iam in Th. ab altera parte Latina* (15, 1, 9) *divisa erat, elegisse* (*cf.* 1, 12, 3) (14) *id est:* et de eo, qui in publico civitatis loco suis sumptibus aedificaverit, quo civitati damnum non infert, quemadmodum aedificium ut proprium tenere debeat (15) = *Th.* 15, 1, 8: *iunge Th.* 15, 1, 9: Idem A. Ecdicio praef. Aegypti. Post alia. Comperimus super ergasteria publica, quae ad ius pertinent civitatis, plerosque sibi domos extruxisse. praecipimus ergo eos inconcusso iure quae aedificaverunt possidere. PP. IIII non. Dec. Antiochiae Mamertino et Nevitta conss. (16) Oportuit praetoria iud. et domos iudiciarias publico iuri atque usui vindicari *Th.* (17) = *Th.* 15, 1, 11: *iunge Th.* 8, 5, 19 (18) veterem et novam] aeternam *Th.* (19) nisi ... voluerit *om. Th.* (20) = *Th.* 15, 1, 22 (21) ad Proculum] have Procule k. nobis *Th.* (22) ne *Th.* (23) contra ... faciem *om. Th.* (24) = *Th.* 15, 1, 23: *iunge* 10, 76, 1 (25) et murorum ... extr.] instaurationem *Th.* (26) = *Th.* 15, 1, 24 (27) *idem B:* decreta *Th.* (28) *sic Th.*, pervenerit *libri* (29) = *Th.* 15, 1, 30: *iunge Th.* 1, 1, 3. 1, 28, 4. 6, 3, 1. 6, 4, 26. 12, 1, 130. 131. 15, 1, 29 (30) meriti *Th.* (31) = *Th.* 15, 1, 31 (32) *sic Th.*, operum *C*, opere *R* (33) si qui i. perfecto operi suum potius nomen quam nostrae perennitatis scripserint *Th.*

neantur obnoxii. *D. III non. Iul. Constantinopoli Arcadio III et Honorio II AA. conss.* [*a.* 394]

11 [1]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eusebio comiti sacrarum largitionum.* Ne splendidissimae urbes vel oppida vetustate labantur, de reditibus fundorum iuris rei publicae tertiam partem reparationi publicorum moenium et thermarum subustioni deputamus. *D. XI k. Iul. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

12 [2]*Idem AA. Caesario pp.* Omnes provinciarum rectores litteris moneantur, ut sciant ordines atque incolas urbium singularum muros vel novos debere facere vel veteres firmius renovare: scilicet hoc pacto impendiis ordinandis, ut adscriptio currat pro viribus singulorum, deinde adscribantur pro aestimatione futuri operis territoria civium, ne plus poscatur aliquid, quam necessitas imperaverit, neve minus, ne instans impediatur effectus: oportet namque per singula non sterilia[3] iuga certa quaeque distribui, ut par cunctis praebendorum sumptuum necessitas imponatur: nemini excusatione vel alia praesumptione ab huiusmodi immunitate praebenda[4]. *D. VIIII k. April. Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

13 [5]*Idem AA. Theodoro pp.* Nemo iudicum in
id temeritatis erumpat, ut inconsulta pietate nostra
novi aliquid operis existimet inchoandum, vel ex diversis operibus ornamenta[6] aut marmora vel quamlibet speciem, quae fuisse in usu vel[7] ornatu probabitur civitatis, eripere vel alio transferre sine iussu
tuae sublimitatis audeat. etenim si quis contra fe-
1 cerit, sex[8] libris auri multabitur. Similis etiam
condemnatio ordines civitatum manebit, nisi ornamentum genitalis patriae decreti huius auctoritate
2 defenderint. Horreorum autem vel stabulorum
fabricas arbitratu proprio provinciarum iudices studio
laudandae devotionis adripiant. *D. k.*[9] *Ian. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

14 [10]*Idem AA. Severo pu.* Aedificia, quae vulgo[11] parapessia[12] nuncupantur, vel si qua alia opera moenibus vel publicis operibus[13] sociata cohaerent, ut ex his incendium vel insidias vicinitas reformidet aut angustentur spatia platearum vel minuatur porticibus latitudo, dirui ac prosterni praecipimus. *D. V id. Oct. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

15 [14]*Idem AA. Eutychiano pp.* Si aliquando homines emergant, qui a nostra clementia opus publicum sibi praeberi postulaverint, non nisi diruta penitusque destructa et quae parum sunt in usu[15] civitatium percipiant: intimandis huiusmodi rescriptis iudicio amplissimae tuae sedis[16]. *D. id. Dec. Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

16 [17]*Idem AA. et Theodosius A. Aemiliano pu.*[18] Si quando usus exegerit vel porticus vel quaslibet aedes aetatis senio seu fortuitis concussas casibus reparari, liceat etiam inconsulta clementia nostra cum reverentia sui imaginem deponere vel nostram vel retro principum, reportatamque post refecta aedificia loco proprio denuo collocare. *D. V k. Iul. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

17 [19]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pu.*[20] Quicumque locus in palatio huius urbis privatis aedificiis incommode occupatus est, is quam primum subrutis omnibus quae in eo sunt aedificiis palatio reformetur, quod privatorum non est parietibus coartandum (nam imperio magna ab universis secreta debentur), ut hi tantum locum habeant habitandi, quos legitimus maiestatis nostrae usus et rei publicae disciplina delegit: in futurum etiam universis ab huiusmodi usurpatione prohibendis. *D. VIIII k. Mart. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

18 [21]*Idem AA. Anthemio pp.* Turres novi muri,
qui ad munitionem splendidissimae urbis extructus
est, completo opere praecipimus eorum usui deputari, per quorum terras idem murus studio ac provisione tuae magnitudinis ex nostrae serenitatis arbi-
1 trio celebratur. Eadem lege in perpetuum et
condicione servanda, ut annis singulis hi vel ad
quorum iura terrulae demigraverint, proprio sumptu
eorum instaurationem sibimet intellegant procurandam, eorumque usu publico beneficio potientes curam reparationis ac sollicitudinem ad se non ambi-
2 gant pertinere. Ita enim et splendor operis et
civitatis munitio cum privatorum usu et utilitate servabitur. *D. prid. non. April. Lucio vc. cons.* [*a.* 413]

19 [22]*Imp. Theodosius A. Severino pu.*[23] Quia plurimae domus cum officinis suis in porticibus Zeuxippi esse memorantur, reditus memoratorum locorum pro quantitate, quae placuit, ad praebenda luminaria et aedificia ac tecta reparanda regiae[24] huius urbis lavacro sine aliqua iubemus excusatione conferri. *D. V id. Ian. Victore vc. cons.* [*a.* 424]

20 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pu.* Qui sine auctoritate divini rescripti ad iudicium tuae celsitudinis destinandi angiportus integros vel partes suis domibus incluserint seu porticus usurparint, procul dubio iura pristina sacratissimae reddere civitati iubemus: multa auri quinquaginta librarum non defutura, si quis posthac in similem audaciam prodire temptaverit. *D. k. Nov. Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

21 *Idem AA. Cyro pu.*[25] Basilicam inauratam et
marmoribus decoratam liberam in perpetuum manere
neque alicuius imaginis pictarum cuiuslibet honoris
tabularum adumbratione fuscari iubemus, neque in
aliqua parte eiusdem basilicae tabulato quicquam[26]
1 opere stationes ergasteriave constitui sancimus. Illud quoque decernimus, ne in eam equos liceat intromitti vel nuptias celebrari. *D. XI k. Febr. Constantinopoli Valentiniano A. V et Anatolio conss.* [*a.* 440]

22 *Imp. Leo A. Erythrio pp.* Nemini iudicum liceat in hac inclita urbe vel in provinciis nova opera inchoare, priusquam ea, quae coepta invenerit a decessore vel praedecessoribus suis, vetustate diruta aut desidia derelicta diligenti studio instantiaque compleverit, cum ex hoc plurimum laudis adquirat, si ea culta[27] et perfecta reddiderit, quae vetusta sunt et instaurationem requirunt quaeque ab aliis initiata et imperfecta resederant. *D. II k. Mart. Constantinopoli Marciano cons.*[28] [*a.* 472]

23 [29]. . . . .

(1) = *Th.* 15, 1, 32 (2) = *Th.* 15, 1, 34 (3) non sterilia *om. Th.* (4) nemini . . . praebenda, *quae omittit Th., propter Nov. Valentiniani* 5, 1, 3 *addita esse Gothofredus putat* (5) = *Th.* 15, 1, 37: *iunge* 1, 24, 1 (6) aeramen *Th.* (7) vel *Th., om. libri* (8) tribus *Th.,* ς' *B* (9) k. *Th.,* III kal. *Hal.,* XII k. 1, 24, 1: *cf. dies c.* 14. 15 *h. t. et Th.* 15, 1, 38 (10) = *Th.* 15, 1, 39 (11) vulgi more *Th.* (12) pararessia *CR,* parapesia *dett.,* parapetasia *Th.,* *παραπίσσια B: cf. Ducange Lexicon inf. Graec. s. v. πινσοί* (13) moenibus v. p. operibus] publicis moenibus vel privatis *Th.,* *ἢ τείχεσιν ἢ οἴκοις ἰδιωτικοῖς B,* iuxta moenia publica domos vel porticas (*sic*) non sint *S* (14) = *Th.* 15, 1, 40 (15) in usu] usui *Th.* (16) intimandis . . . sedis *addiderunt Iustiniani* (17) = *Th.* 15, 1, 44 (18) pu. *Th.,* pp. *libri* (19) = *Th.* 15, 1, 47 (20) pu. *Th.,* pp. *libri* (21) = *Th.* 15, 1, 51 (22) = *Th.* 15, 1, 52 (23) pu. *Th.,* pp. *libri* (24) reparanda regiae *R,* reparandae regiae *C,* reparandae gratia *Th.,* reparanda egregiae *proponit Gothofredus* (25) pu. *dett.,* pp. *SCR* (26) cuiquam *Mommsen* (27) culta *dett.,* culpa *C,* sculpta *R* (28) marciano cons. *scripsi,* marciano et zenone conss. (*a.* 469) *Hal.* (29) *Graecam constitutionem excidisse libri testantur: initium* 1, 4, 26 *hoc loco repetitum fuisse haud improbabiliter coniecit Contius*

XII (XIII).
DE RATIOCINIIS OPERUM PUBLICORUM ET DE PATRIBUS[1] CIVITATUM.

1 [2]*Imp. Zeno A. Arcadio pp.* Iubemus provinciarum quidem rectores et singulae dioeceseos viros spectabiles iudices, id est praefectum Augustalem et comitem Orientis et utrosque proconsules et vicarios una cum suis apparitoribus pro tenore generalium magnificae tuae sedis dispositionum discutiendis publicis operibus vel aquae ductibus, qui ex civilibus reditibus vel a quolibet spontanea munificentia facti sunt vel fuerint, modis omnibus abstinere, nec aliquid quolibet modo quolibet tempore in discutiendo civiles reditus vel facta opera vel quae fieri adsolent, unam siliquam sibi ex singulis erogandis solidis vindicando aut quodcumque lucrum captando, cum huiusmodi rebus habere commune, utpote pa-
1 tribus civitatium et curae[3] eorum deputatis. Qui vero opus aliquod pro sua liberalitate se facturos promiserint, licet certum sit eos ex sola pollicitatione ad implendum suae munificentiae opus necessitate iuris teneri, nullam tamen eos vel heredes eorum super facto opere ratiocinium vel discussionem aut aliquam (utpote non in integrum promissa quantitate in id opus erogata[4] vel inutiliter facto opere, aut alia qua[5] ratione) quocumque modo quocumque
2 tempore inquietudinem sustinere concedimus. Quod si vir clarissimus provinciae moderator vel eius officium reditus publicos vel opera publica contra vetitum discutiendo vel unam siliquam aut quodlibet[6] ex isdem reditibus vel operibus vindicando sacratissimae nostrae legis praecepta transierint, quinque quidem officii primates exilio damnati perpetuo bona sua civitati quam laeserint non dubitent vindicanda, rector vero provinciae quinquaginta librarum auri ferietur dispendio: hac[7] eadem poena spectabilibus quoque iudicibus, licet illustri dignitate fuerint decorati, et eorum officiis, sicut superius distinctum est, imminenda. *D.* . . . . [*a.* 485—486?]

XIII (XIIII).[8]
DE PIGNORIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Timotheo.* Debitor, qui pignoribus profitetur se creditoribus cedere, nihilo magis liberabitur. *PP. V k. Mart. Severo A. II et Albino conss.* [*a.* 194]

2 *Idem AA. Lucio.* Quamvis constet specialiter quaedam et universa bona generaliter adversarium tuum pignori accepisse et aequale ius in omnibus
1 habere, iurisdictio tamen temperanda est. Ideoque si certum est posse eum ex his, quae nominatim ei pignori obligata sunt, universum redigere debitum, ea, quae postea ex isdem bonis pignori accepisti, interim non auferri praeses iubebit. *PP. II k. Iun. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

3 *Idem AA. Maximo.* Creditores, qui non reddita sibi pecunia conventionis legem ingressi possessionem exercent, vim quidem facere non videntur, attamen auctoritate praesidis possessionem adipisci debent. *PP. k. Mai. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

4 *Idem AA. Bellio.* Cum te pecuniam accepisse et agros tuos obligasse fateris, non habet rationem, quod quereris vi te coactum pignori dare. si igitur recipere vis rem tuam, solve creditori pecuniam debitam. *D. III k. Iun. Antonino A. III et Geta III conss.* [*a.* 208]

5 *Imp. Antoninus A. Domitio.* Praeses provinciae vir clarissimus ius pignoris tui exsequentem te audiet. nec tibi oberit sententia adversus debitorem tuum dicta, si eum collusisse cum adversario suo[9] aut, ut dicis, non causa cognita, sed praescriptione superatum esse constiterit. *PP. id. Mai. Romae duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

6 *Idem A. Quinto.* In summa debiti computabitur etiam id, quod propter possessiones pignori datas ad collationem viarum muniendarum vel quod aliud necessarium obsequium praestitisse creditorem constiterit. *PP. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

7 *Imp. Gordianus A. Marciano.* Usucapio pignoris conventionem non extinguit. *PP. non. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

8 *Idem A. Festo.* Quamvis personali actione expertus adversus reum vel fideiussores seu mandatores eius[10] feceris condemnationem, pignoris tamen adhuc[11] habes persecutionem. *PP. id. Mart. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

9 *Idem A. Attico.* Si dominium eius possessionis, quae cum[12] pignori data esset, a debitrice donatu[13] ad te translatum est, eamque postea creditor vel eius heredes detinere coeperunt, vindica eam[14], praeside provinciae curante, ut, fructuum deducta ratione[15] residuoque a te oblato si fuerit satisfactum, ea possessio tibi reddatur. *PP. III k. Oct. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Alexandro.* Debitores praesentes prius denuntiationibus conveniendi sunt. igitur si conventi debito satis non fecerint, persequenti[16] tibi pignora seu hypothecas, quas instrumento specialiter comprehensas esse dicis, competentibus actionibus rector provinciae auctoritatis suae auxilium impertire non dubitabit. *D. XVIII k. Febr. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

11 *Idem AA. et CC. Euphrosyno.* Nominatori pignori capere sine praesidis auctoritate res nominati non licet. *S. III k. Mart. AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Eusebio.* Si uxor tua pro pecunia quam accepit mutuo res proprias obligavit pignori eique tu successisti, licet in instrumentum eius facti testimonium collatum non sit, soluto debito creditorem de his tibi reddendis sollemni iure conveni. *S. V k. April. AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Matronae.* Cum dominam non minorem viginti et quinque annis ea quae obligaverat tibi iure dominii possidere permisisse et in solutum dedisse precibus significes, dominae contractus et voluntas ad firmitatem tibi sufficit. *S. III k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Appiano.* Distractis a debitore pignoribus creditores in potestate habere, utrumne personali obligatos sibi, an pignora possidentes in rem actione convenire velint, non est incerti iuris. *S. k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Basilidae.* Debitorem neque vendentem neque donantem neque legantem vel per fideicommissum relinquentem posse deteriorem facere creditoris condicionem certissimum est. unde si tibi obligatam rem probare posse confidis, pignora persequi debes. *S. V non. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

(1) *sic dett.*, patria *SM*, pateria *C* (2) *B* 58, 12 *not. n* (3) *sic dett.*, purae *CR* (4) promissa quantitate in id opus erogata *dett.*, promissa quantitate in id ***** (tempus?) erogatam M^a, promissam quantitatem in id tempus posse errogatam *R*, promissam quantitatem in id opus erogatam M^b (5) aliquam . . . aut alia qua *scripsi*, aliquam . . . aut aliqua *M*, aliqua *omissis reliquis C*, aliquam . . . aut alia (ali R^b) quacumque *R* (6) quodlibet R^b, quolibet R^a, quolibet modo *C* (7) hac *dett.*, haec *CR*

(8) *B* 25, 2, 38 *seqq.* — *Cf. Dig.* 20, 1 (9) suo CR^b, tuo R^a, suo *vel* tuo *V* (10) vel fid. seu mand. eius *om. l. gem.*, *tuentur B* (11) adhuc *om. l. gem.*, *habent B* (12) cum *pC*, tum *R*, *om. M*: cui *Mommsen* (13) donatu *Mommsen ad B*, dona tua *V?*, donata est C^a, donata C^b, domina *R* (14) *sic dett.*, vindicta eam *V?*, vindicare eam (potes *addit* R^b) *pCR* (15) *sic* VR^b, de *ins.* pCR^a (16) *sic* P^aR, persequendi P^bC, persequenda *V*

16 *Idem AA. et CC. Heraidi.* Etsi frater tuus non suam, sed ad te pertinentem pecuniam mutuam suo nomine dedit ac pignus accepit, tamen tibi pignoris obligationem quaerere non potuit. *S. IIII id. Mai. Hadrianopoli AA. conss.* [*a.* 293]

17 *Idem AA. et CC. Pontiae.* Quamvis ea pecunia, quam a te mutuo frater tuus accepit, comparavit praedium, tamen nisi specialiter vel generaliter hoc obligavit, tuae pecuniae numeratio in causam pignoris non deduxit. sane personali actione debitum apud praesidem petere non prohiberis. *S. XV k. Iun. AA. conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA. et CC. Euodio.* Pignoris vel hypothecae persecutio in rem est. *S. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Maximo.* Sicut vim maiorem pignorum creditor praestare necesse non habet, ita dolum et culpam, sed[1] et custodiam exhibere cogitur. *S. XVII k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Creditor ad petitionem urgueri iure minime potest. quapropter eo, quod vos heredibus Euodiani debere confiditis, oblato et, si nolint accipere, consignato atque deposito de reddendo pignore hos praesidali notione convenite. *PP. XVIII k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Vito.* Res obligatas exterus[2] debito soluto liberando datum petere, non earum[3] dominium adipisci potest. *S. III k. Nov.*[4] *Retiariae CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Antiochiano.* Secundus creditor offerendo priori debitum confirmat sibi pignus et a debitore sortem eiusque tantum usuras, quae fuissent praestandae, non etiam usurarum usuras accipit. *S. III id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Macedonio.* Maior annis viginti quinque pignoris conventione remissa, cum hoc[5] solum pactum vel iurisdictio secundum ipsius voluntatem tueatur, persequi non potest. *S. XVII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Marco.* Persecutione pignoris omissa debitores actione personali convenire creditor urgueri non potest. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Dracontio.* Servo, qui fuerat pignori obligatus, defuncto debiti permanet integra petitio. *S. VII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Mauricio.* Si tibi notarium pignoris titulo debitor tuus obligavit, eum, a quo mancipium abreptum proponis, apud rectorem provinciae conveni. *S. VI k. Ian. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

27 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Super hypothecis, quas argenti distractores vel metaxarii vel alii quarumcumque specierum negotiatores pecunias sibi credentibus dare solent, hoc specialiter super amputanda omni machinatione sancimus, ut, si post huiusmodi contractum liberis suis vel alio modo cognatis quamcumque militiam idem negotiatores adquisierint, ea tamen[6] vendi vel ad heredes sub certa definitione transmitti potest, liceat creditoribus eorum, etiam non probantibus ex pecuniis eorundem negotiatorum liberos eorum vel cognatos militasse (dum tamen contrarium non probetur alios e suo patrimonio dedisse pecunias), creditum ab his qui militarunt exigere vel tantum eos efflagitare, quanti
1 vendi eadem militia possit. Quod ita obtinere sancimus, et si extraneis quibusdam idem negotiatores de suis pecuniis huiusmodi militiam adquisisse probentur, ut, quod generaliter in ipsis debitoribus militantibus talem militiam, quae vendi vel ad heredes transmitti potest, permissum est, ut liceat creditoribus et adhuc viventium debitorum iure hypothecae vindicare militias, nisi satis sibi fiat, et post mortem eorum exigere, quod pro isdem militiis pro tenore communis militantium placiti vel divinae sanctionis tale praestantis beneficium dari solet, hoc in negotiatorum personis, licet ipsi militantes minime debito obnoxii sint, integrum creditoribus eo-
2 rum servetur. Quod scilicet in futuris militiis, non etiam in his, quas liberi vel cognati eorundem negotiatorum vel extranei pecuniis eorum meruerunt, tenere sancimus. *D. k. Iun. dn. Iustiniano A. pp. II cons.* [*a.* 528]

XIIII (XV).[7]

IN QUIBUS CAUSIS PIGNUS TACITE CONTRAHITUR.

1 *Imp. Antoninus A. Sperato.* Universa bona eorum qui censentur vice pignorum tributis obligata sunt. *PP. k. Iun. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Idem A. Proculo.* Certum est eius qui cum fisco contrahit bona veluti pignoris titulo obligari, quamvis specialiter id non exprimitur. *D. VI k. Mart. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

3 *Pars ex rescripto imp. Alexandri A.* Quamvis fructus pignori datorum praediorum, etsi id aperte non sit expressum, et ipsi pignori credantur tacita pactione esse, praedia tamen, quae emuntur ex fructuum pretio, ad eandem causam venire nulli prudentium placuit. *PP. id. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA.* Satis notum est et idem constitutum bona earum in dotem data, quae nuptae sunt his qui primipili sarcinam subeunt, obnoxia necessitati ei[8] teneri: verum certo ordine, ut scilicet tunc demum ad hoc mulieris patrimonium periculum respiciat, si universis viri ac nominatorum facultatibus exhaustis nihil residuum inveniatur. *D. V id. Aug. Caro et Carino AA. conss.* [*a.* 283]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Corinthiae.* Si non in inductis et illatis[9] in fundum, quae pignoris teneri causa placuerat, mancipia fuissent nec haec specialiter obligata monstrentur, rector provinciae ea restitui iubebit. nec enim praetextu debiti pensionum restitutionem horum morari potest, cum, si quid sibi deberi domina fundi ex pensionibus vel quacumque ratione probare possit, huius solutionem sollemniter fieri conveniat. *Subscr. XII k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

6 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Florentium pp.* Si mater legitima liberorum tutela suscepta ad secundas contra sacramentum praestitum adspiraverit nuptias, antequam ei tutorem alium fecerit ordinari eique[11] quod debetur ex ratione tutelae gestae persolverit, [12]mariti quoque eius praeteritae tutelae ratiociniis bona iure pignoris tenebuntur obnoxia. *D. VI id. Iul. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

7 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Sancimus de invectis a conductore rebus et illatis, quae domino pro pensionibus tacite obligantur, non solum in utraque Roma et territorio earum hoc ius locum habere, sed etiam in nostris provinciis. tali enim iusta praesumptione etiam omnes nostros provinciales perpotiri desideramus. *D. XV k. Nov. post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

---

(1) sed *VC, om. PR cum B* (2) *sic* C^b*R cum B,* exteru V^a, exteris V^b, exterius C^a (3) *sic R,* eorum *VC* (4) s. VI id. Oct. *Mommsen* (5) remissa hoc, cum *Mommsen* (6) ea tamen VR^a, eam (ea R^b) tamen quae CR^b *fere cum B* (7) *B* 52, 2, 65 *seqq.* — *Cf. Dig.* 20, 2 (8) necessitati ei (eius M^b) *M,* necessitate *R,* necessitate ei *C* (9) in inductis et illatis *scripsi cum B,* inductis et inlatis *R,* inducta et illata *C* (10) = 6, 56, 6 *Nov. Theod.* 11, 1, 2: *iunge* 6, 58, 10 (11) ei ... eique *l. gem. cum Nov., ubi agitur de mortui filii successione,* eis ... eique *R,* eis ... eisque *C, cf. B* (12) mariti .. obnoxia *Iustinianorum sunt*

XV (XVI).[1]

SI ALIENA RES PIGNORI DATA SIT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Carpo.* Procurator citra domini voluntatem domum pignori frustra dedit. si tamen pecuniam creditoris in rem domini versam constabit[2], non inutilis erit exceptio dumtaxat quod numeratum est exsolvi desideranti. *PP. xi k. Nov. Severo A. ii et Albino conss.* [*a.* 194]

2 *Idem AA. Latinae.* Si probaveris praesidi[3] hortos de quibus agebatur tuos esse, intellegis obligari eos creditori ab alio non potuisse, si non sciens hoc agi in fraudem creditoris ignorantis dissimulasti. *PP. prid. id. Oct. Antonino A. ii et Geta ii conss.* [*a.* 205]

3 *Imp. Antoninus A. Marciae.* Curator adulti vel tutor pupilli propriam rem mobilem eius, cuius negotia tuetur, pignoris iure obligare non potest, nisi in rem eius pecuniam mutuam accipiat. *PP. vi k. Febr. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

4 *Imp. Alexander A. Secundo.* Nec si maior annis viginti quinque fuisset filius tuus, qui in potestate tua erat, te invito rem tuam obligare potuit. *PP. v k. Nov. Maximo ii et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Eutycho.* Cum res, quae necdum in bonis debitoris est, pignori data ab eo postea in bonis eius esse incipiat, ordinariam quidem actionem super pignore non competere manifestum est, sed tamen aequitatem facere, ut facile utilis persecutio exemplo pignoraticiae daretur. *PP. xiii k. Iun. Maximo ii et Aquilino conss.* [*a.* 286]

6 *Idem AA. et CC. Zosimo.* Quae praedium in filios a se titulo donationis translatum creditori suo dat pignori, se magis contrario[4] pigneraticio obligavit iudicio, quam quicquam dominis nocet, cum Serviana etiam actio declarat evidenter iure pignoris teneri non posse, nisi quae obligantis in bonis fuerint, et per alium alienam rem invito domino pignori obligari non posse certissimum est. *S. v id. Iul. Philippopoli AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Corneliae.* Si in rem suam accepta pecunia mutua tutor mancipium tuum pignori dedit nec huic post perfectam aetatem consensum accommodasti, pignori res obligari non potuit. *S. vi k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

8 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni pp.* Nexum non facit praediorum nisi persona, quae iure potuit obligare. [6]per servum aut[7] procuratorem colonum vel actorem seu conductorem praeiudicium possessioni invito vel inscio domino imponi non posse et iure[8] et legum auctoritatibus decantatur. *D.[9] id. Iul. Ravennae Honorio xiii et Theodosio x AA. conss.* [*a.* 422]

XVI (XVII).[10]

QUAE RES PIGNORI OBLIGARI POSSUNT VEL NON ET QUALITER PIGNUS CONTRAHATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Optato.* Alumnos tuos et ceteras res, quas neminem credibile est pignori specialiter daturum fuisse, generali pacti conventione, quae de bonis tuis facta est, in causam pignoris non fuisse[11] rationis est. *PP. xii k. April. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Idem AA. Rogato.* Cum constet pignus consensu contrahi, non dubitamus eum, qui emptiones agrorum suorum pignori posuit, de ipsis agris obligandis cogitasse. *PP. v k. Iul. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

3 *Imp. Antoninus A. Restituto.* Si monumento corpus filiae tuae intulisti, religiosum id fecisti: quo facto obligari a quoquam prohibente iuris religione non posse in dubium non venit. *PP. iii k. April. Laeto ii Cereale conss.* [*a.* 215]

4 *Imp. Alexander A. . . . . . evocato.* Nomen quoque debitoris pignerari[12] et generaliter et specialiter posse pridem placuit. quare si debitor is satis non facit, cui tu credidisti, ille, cuius nomen tibi pignori datum est, nisi ei cui debuit solvit nondum certior a te de obligatione tua factus, utilibus actionibus satis tibi facere usque ad id, quod tibi deberi a creditore eius probaveris, compelletur, quatenus tamen ipse debet. *PP. prid. k. Mart. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

5 [13]*Idem A. Septimio.* Spem eorum praemiorum, quae pro coronis athletis pensitanda sunt, privata pactione pignerare minime admittendum est: et ideo nec si generale pactum de omnibus bonis pignori obligandis intervenerit, tenet. *PP. iii k. Mai. Maximo ii et Paterno conss.* [*a.* 233]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Rufo.* Qui filios vestros vel liberos homines pro pecunia quam vobis credebat pignoris titulo accepit, dissimulatione iuris se circumvenit, cum sit manifestum obligationem pignoris non consistere nisi in his, quae quis de bonis suis facit obnoxia. *S. k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

7 [14]*Imp. Constantinus A. ad universos provinciales.* Exsecutores a quocumque iudice dati[15] ad exigenda debita ea, quae civiliter poscuntur, servos aratores aut boves aratorios aut instrumentum aratorium[16] pignoris causa de possessionibus abstra-
1 hunt, ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur intercessor aut creditor vel praefectus pagi vel vici[17] vel decurio in hac re fuerit detectus, aestimando a iudice supplicio[18] subiugetur. *D. iii non. Iun. Sirmi Constantino A. iiii et Licinio iiii conss.* [*a.* 315]

8 [19]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Probo comiti sacrarum largitionum.* Pignorum gratia aliquid quod ad culturam agri pertinet auferri non convenit. *D. iii[20] id. Iun.[21] Constante et Constantio conss.* [*a.* 414]

9 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quis in cuiuscumque contractus instrumento ea verba posuerit: 'fide et periculo rerum ad me pertinentium' vel 'per earum exactionem satisfieri tibi permitto', sufficere ea verba ad rerum tam earum quas in praesenti debitor habet quam futurarum hypothecam, nec ex prioribus sanctionibus minus habere speciali hypothecae memoria[22] videri, cum sit iustam voluntates contrahentium magis quam verborum con-
1 ceptionem inspicere. Super qua generali hypotheca illud quoque ad conservandam contrahentium voluntatem sancimus, ut et[23], si 'res suas' supponere debitor dixerit, non adiecto 'tam praesentes quam futuras', ius tamen generalis hypothecae etiam ad futuras res producatur. *D. iii id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. ii cons.* [*a.* 528]

---

(1) *B* 25, 4 (2) constabit *C*, constituit *P*, constiterit *R* (3) praesidi *C*, praedia *PR^a*, praedia vel *R^b* (4) contrario *C*, e contr. *PR^b*, se contr. *R^a* (5) = *Th.* 2, 30, 2: *iunge* 2, 13, 2. 4, 4, 1. 4, 26, 13. 12, 60, 4 (6) *sequentia repetuntur in* 11, 48, 17 (7) aut *Th.*, autem *libri* (8) iuris *Th.* (9) v *ins. leges iungendae* (10) *B* 25, 5, 20 *seqq.* — *Cf. Dig.* 20, 3 (11) ivisse *scr.* (12) pignerare *libri* (13) *iunge* 8, 17, 5 (14) = *Th.* 2, 30, 1 (15) intercessores a rectoribus provinciarum dati *Th.* (16) aut instr. arat. *om. Th.* (17) pagi vel vici] pacis *Th. cum B* εἰρήναρχος (18) aestimando a i. supplicio] a rectoribus provinciarum capitali sententiae *Th.* (19) *Herrmann recte iungit* 11, 48, 15. 11, 59, 13 (20) iii 11, 59, 13, iii *vel* iv *V*, vi *Hal.*, *om. P* (21) Constantinopoli *ins.* 11, 59, 13 (22) *sic V*, specialis hyp. memoriam *CR: generalem, non ut antea specialem hypothecam his verbis constitui indicant B* (23) et *CR cum B*, *om. V*

XVII (XVIII).[1]
QUI POTIORES IN PIGNORE HABEANTUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Secundo.* Qui pignus secundo loco accepit, ita ius suum confirmare potest, si priori creditori debitam pecuniam solverit aut, cum obtulisset isque accipere noluisset, eam obsignavit et deposuit nec in usus suos convertit. *PP. k. Febr. Laterano et Rufino conss.* [*a.* 197]

2 *Imp. Antoninus A. Chresto.* Si decreto praetoris, qui de fideicommisso ius dixit, in possessionem fundi hereditarii fideicommissi condicionalis servandi gratia prius inducti estis, quam adversarius vester in causa iudicati eiusdem fundi pignus occupavit iussu eius, qui iure sententiam exsequebatur, tempore potiores estis. nam cum de pignore utraque pars contendat, praevalet iure, qui praevenit tempore. *PP. v id. Mai. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

3 (4) [2]*Idem A. Varo.* Si fundum pignori accepisti, antequam rei publicae obligaretur, sicut prior es tempore, ita potior iure. *PP. v id. Oct. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 (3) [3]*Idem A. Silvano.* Cum rem publicam Heliopolitanorum propter emolumentum sententiae in rerum tam heredis quam hereditariarum possessionem missam esse proponas, intellegis, quamvis pater tuus cum Sossiano contraxerit, tamen, si personali actione eum habuit obligatum, praeponi rem publicam iure pignoris, quae ex auctoritate eius qui iubere potuit servandi iudicati causa occupavit. *PP. v id. Dec. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

5 [3]*Imp. Alexander A. Septimio.* Prior quidem creditor compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre: sed si tu ei omne quod debetur solveris, pignoris tui causa firmabitur. *PP. III k. Mai. Maximo II et Paterno conss.* [*a.* 233]

6 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Philoxeno.* Si generaliter bona sint obligata et postea res alii specialiter pignori dentur, quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor qui ante contraxit, si ab illo tu[4] comparasti, non oportet te ab eo qui postea credidit inquietari. *PP. prid. id. Mai. Saeculare II et Donato conss.* [*a.* 260]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Iuliano.* Licet isdem pignoribus multis creditoribus diversis temporibus datis priores habeantur potiores, tamen eum, cuius pecunia praedium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter statim convenit, omnibus anteferri iuris auctoritate declaratur. *Subscripta XVII k. Febr. AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Fabricio.* Diversis temporibus eadem re duobus iure pignoris[5] obligata eum, qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potiorem haberi[6] certi ac manifesti iuris est, nec alias secundum distrahendi potestatem huius pignoris consequi, nisi superiori creditori debita fuerit soluta quantitas. *S. prid. k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

9 *Idem AA. et CC. Asclepiodoto.* Eos qui acceperunt pignora, cum in rem habeant actionem, privilegiis omnibus, quae personalibus actionibus competunt, praeferri constitit. *S. IIII non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Polydeucae.* Cum tibi pro dote quam acceperat res maritus obligavit, eo mortuo hi, quibus easdem pignori dederat, non offerentes debitum nulla possunt persequi ratione. nam chirographarios[7] creditores nec in rem nec in personam eos, qui debitori non probantur successisse, ulla ratione convenire posse manifestum est. *PP. non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

11 [8]*Imp. Leo A. Erythrio pp.* Scripturas, quae saepe adsolent a quibusdam secrete fieri, intervenientibus amicis nec ne, transigendi vel paciscendi seu fenerandi vel societatis coeundae gratia seu de aliis quibuscumque causis vel contractibus conficiuntur, quae idiochira Graece appellantur, sive tota series eorum manu contrahentium vel notarii aut alterius cuiuslibet scripta fuerit, ipsorum tamen habeant subscriptiones, sive testibus adhibitis sive non[9], licet condicionales sint, quos vulgo tabularios appellant, sive non, quasi publice scriptas[10], si personalis actio
1 exerceatur, suum robur habere decernimus. Sin autem ius pignoris vel hypothecae ex huiusmodi instrumentis vindicare quis sibi contenderit, eum qui instrumentis publice confectis nititur praeponi, etiamsi posterior dies his contineatur, nisi forte probatae atque integrae opinionis trium vel amplius virorum subscriptiones isdem idiochiris contineantur: tunc enim quasi publice confecta accipiuntur. *D. k. Iul. Constantinopoli Marciano cons.* [*a.* 472]

12 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Adsiduis aditionibus mulierum inquietati sumus, per quas suas dotes deperditas esse lugebant et ab anterioribus
1 creditoribus substantias maritorum detentas. Nos itaque ad antiquas leges perspeximus[11] in personalibus actionibus rei uxoriae actioni, quam in praesenti sustulimus[12], magnam praerogativam praestantes, ut contra omnes paene personales actiones habeat privilegia et creditores alios antecedat, licet fuerant
2 anteriores. Et haec cum in personalibus statuerant actionibus, si hypothecam respiciebant, ilico iustitiae vigorem relaxabant et senioribus hypothecis novas mulieris hypothecas, si habebat[13] actiones, expellebant, nec ad fragilitatem muliebrem respicientes nec quod et corpore et substantia et omni vita sua marito fungitur, cum paene mulieribus tota
3 substantia in dote constituta est. Oportebat enim disponi maritos creditoribus suis ex sua substantia satisfacere, non dote muliebri, quam ad suos victus suasque alimonias mulier possidet, vel a semet
4 (1) ipsa data[14] vel pro ea ab alio. Ad haec omnia respicientes et reminiscentes, quod et alias duas constitutiones[15] fecimus pro dotibus mulieribus subvenientes, et omnia in unum colligentes sancimus ex stipulatu actionem, quam mulieribus iam pro dote instituendam dedimus[16] cuique etiam tacitam donavimus inesse hypothecam, potiora iura contra omnes habere mariti creditores, licet anter oris sint
5 temporis privilegio vallati. Cum enim in personalibus actionibus secundum quod diximus tali privilegio utebatur res uxoria, quapropter non et in hypothecam hoc mulieri et nunc[17] indulgemus beneficium, licet res dotales vel ex his aliae comparatae non extent, sed quocumque modo vel dissipatae vel consumptae sunt, si tamen re ipsa fuerint parti mariti datae? quis enim eas non miseretur propter obsequia, quae maritis praestant, propter partus periculum et ipsam liberorum creationem, pro qua multa
6 nostris legibus inventa sunt privilegia? Ideo quod antiquitas quidem dare incepit, ad effectum autem non pertulit, nos pleno legis articulo consummavimus et, sive liberos habet mulier sive ab initio non habuit sive progenitos amisit, hoc ei privilegium
7 indulgemus. Exceptis videlicet contra novercas anterioris matrimonii filiis, quibus pro dote matris suae iam quidem[18] dedimus[19] hypothecas contra paternas res vel eius creditores, in praesenti autem similem praerogativam servamus, ne, quod posteriori datum est uxori, hoc anteriori denegetur, sed sic maneat eis ius incorruptum, quasi adhuc vivente

(1) *B* 25, 5, 29 *seqq.* — *Cf. Dig.* 20, 4 (2) *ordinem c.* 3 *et* 4, *quem ex S et subscriptionibus restituimus, invertunt VCR* (3) *iunge* 8, 16, 5 (4) tu VC^b, tempore PC^aR (5) *sic PCR*, pignori *V* (6) habere *V* (7) *sic* C^b, cyrogrofarios *R*, chirographarii VC^a (8) *iunge* 2, 4, 42 (9) sive non *del. Mommsen*, *cf. B*: εἴτε γράψῃ ἰδιοχείρως ὅλον τὸ ὕφος εἴτε διὰ νοταρίου ἢ ἄλλου τινὸς καὶ αὐτὸς ὑπογράψῃ, εἴτ' οὖν ταβουλλάριος (10) publices scriptas *V*, publice scripta *C*, publice subscriptas *R* (11) respeximus *Mommsen*, *cf.* § 4 respicientes (12) 5, 13, 1 (13) hyp. si hab. *C*, si hab. hyp. *R* (14) data *C*, datam *R* (15) 5, 12, 30. 31 (16) 5, 13 (17) et nunc M^a, et hunc C^a, et C^b, *om.* RM^b (18) quidem *dett.*, que C^a, quam *R*, *om.* C^b (19) 5, 9, 8, 4

matre eorum: duabus enim dotibus ab eadem substantia debitis ex tempore praerogativam manere
8 (2) volumus. Haec autem tantum ad dotem sancimus, non ad ante nuptias donationem, quam suo tempori servire disponimus et habere inter creditores sui temporis ordinem. non enim pro lucro fovemus mulieres, sed ne damnum patiantur suisque
9 (3) rebus defraudentur curamus. Quam legem ex praesenti tempore locum habere sancimus et non retrorsus referimus. *D. v k. Dec. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XVIII (XVIIII).[1]

DE HIS QUI IN PRIORUM CREDITORUM LOCUM SUCCEDUNT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Marcellinae.* Non omnimodo succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit. hoc enim tunc observatur, cum is, qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, ut idem pignus
1 ei obligetur et in locum eius succedat. Quod cum in tua persona factum non sit (iudicatum est enim te pignora non accepisse), frustra putas tibi auxilio opus esse constitutionis nostrae ad eam rem pertinentis. *PP. id. Iul. Pompeiano et Avito conss.* [*a.* 209]

2 *Imp. Antoninus A. Felici.* Cum pro patre, in cuius potestate non eras, pecuniam fisco intuleris, et iure privilegio eius successisti et[2] eius locum cui pecuniam numerasti consecutus es, nec hi creditores patris tui, qui personalem habuerunt actionem vel cum eo postea sub pignoribus contraxerunt, pignora tua te ignorante distrahendo iuri tuo aliquid dero-
1 gaverunt. Unde intellegis, si quid tuo nomine te absente ab actoribus tuis solutum est, ut indebitum numeratum restitui pignoraque tibi nexa persequi te posse. *PP. k. Oct. Romae Sabino II et Anullino conss.* [*a.* 216]

3 *Imp. Alexander A. Valenti.* Si potiores creditores pecunia tua dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio, quam emisse te dicis, ita ut pretium perveniret ad eosdem priores creditores, in ius eorum successisti et contra eos, qui infirmiores illis fuerunt, iusta defensione[3] te tueri potes. *PP. k. Febr. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Carpophoro.* Si prior res publica contraxit fundusque ei est obligatus, tibi secundo creditori offerendi[4] pecuniam potestas est, ut succedas etiam in ius rei publicae. *PP. XV k. Iun. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

XVIIII (XX).[5]

SI ANTIQUIOR CREDITOR PIGNUS VENDIDERIT.

1 *Imp. Alexander A. Athenioni.* Si vendidit is[6] qui ante pignus accepit, persecutio tibi hypothecaria
1 superesse non potest. Cum autem debitor ipsi[7] priori creditori eadem pignora in solutum dederit vel vendiderit, non magis tibi persecutio adempta est, quam si aliis easdem res debitor venumdedisset: sed ita persequens res obligatas audieris, si, quod eidem possessori propter praecedentis contractus auctoritatem debitum est, obtuleris. *PP. v id. Mai. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Endemiae.* Obligata pignoris iure creditore recte distrahente post debitor emptori pretium offerens vel creditori quod[8] debuit evincere non potest. *S. XVI k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Theophilo.* Quominus creditor, qui ante pignus accepit, distrahat, non offerendo secundus priori debitum interpellare non potest. *D. VI k. April. CC. conss.* [*a.* 294]

XX (XXI).

SI COMMUNIS RES PIGNORATA SIT.

1 [9]*Imp. Antoninus A. Venusto.* Frater tuus, sicut vobis invitis portionem vobis[10] competentem obligare non potuit, ita suam dando obligationem creditori quaesiit. unde intellegis nullum praeiudicium dominio vestro contractum eius facere potuisse. *Accepta XIIII k. Dec. Messalla et Sabino conss.* [*a.* 214]

XXI (XXII).[11]

DE PRAETORIO PIGNORE ET UT IN ACTIONIBUS ETIAM DEBITORUM MISSIO PRAETORII PIGNORIS PROCEDAT.

1 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si praetorium pignus quicumque iudices dandum alicui perspexerint, non solum super rebus mobilibus et immobilibus et se moventibus, sed etiam super actionibus quae debitori competunt praecipimus hoc eis licere decernere. *D. k. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

2 *Idem A. Iuliano pp.* Veteris iuris dubitationem decidentes ad duplum genus hypothecarum respeximus, unum quidem, quod ex conventionibus et pactis hominum nascitur, aliud, quod a iudicibus datur et
1 praetorium nuncupatur. Et cum invenimus in conventionalibus pignoribus vel hypothecis non solum tenentem creditorem adiuvari, sed etiam si ab eo[12] cadat, sive sua culpa sive non sive fortuito casu, humanius esse perspeximus et in praetorio pignore dare recuperationem creditori, quocumque modo possessionem amittat, sive culpa sua sive non sive for-
2 tuito casu. Licet enim debuerat incumbere suo pignori, ne aliquam patiatur iacturam, tamen, ne quid amarum in creditoribus consequatur, benignius causam interpretamur et ei recuperationem donamus. *D. k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

XXII (XXIII).[13]

SI IN CAUSA IUDICATI PIGNUS CAPTUM SIT.

1 *Imp. Antoninus A. Gabinio.* Res ob causam iudicati eius iussu, cui ius iubendi fuit, pignoris iure teneri ac distrahi posse saepe rescriptum est. nam in vicem iustae obligationis succedit ex causa contractus auctoritas iubentis. *PP. v k. Aug. Romae Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Valeriano.* Cum in causa iudicati aliqua res pignori capitur, per officium eius qui ita decrevit venumdari solet, non per eum, qui
1 iudicatum fieri postulavit. Et si alio emptore non existente, vel existente quidem, sed non dignum pretium offerente is cui iudicatus satis non fecit ad licitationem secundum constituta fuerit admissus, cuiuslibet alterius vice ex officio emere debet. *PP. VI k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Imp. Gordianus A. Antigono.* In causa iudicati pignora ex auctoritate praesidis capta potius distrahi quam iure dominii possideri consuerunt. si tamen per calliditatem condemnati emptor inveniri non potest, tunc auctoritate principis dominium creditori addici solet. *PP. id. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

(1) *B* 25, 4, 13 *seqq.* (2) et *R*, *om. C* (3) *sic C*, ratione *R* (4) *sic C*, offerenti *R* (5) *B* 25, 4, 17 *seqq.* (6) vendidit is *C*, vendidisset *pR* (7) ipse *vertunt B* (8) quod *R*[b] *cum B*, pretium quod *PCR*[a]

(9) *B* 25, 4, 20 (10) vobis *edd. cum B*, *om. libri* (11) *B* 25, 7, 14. 15 (12) eo *M*, ea *CR*[a], ea possessione *R*[b]: εἰ ἐκπέσῃ ὁ δανειστής *B* (13) *B* 25, 7, 16 *seqq.*

XXIII (XXIIII).[1]

SI PIGNUS PIGNORI DATUM SIT.

1 *Imp. Gordianus A. Lamponi.* Etiam id quod
pignori obligatum est a creditore pignori obstringi
posse iam dudum placuit, scilicet ut sequenti cre-
ditori utilis actio detur tamdiuque eum is qui ius
repraesentat[2] tueatur, quamdiu in causa pignoris
1 manet eius qui dedit. Sed si vos usum fructum
possessionis tantummodo pignori dedistis, isque[3]
qui accepit alii eam possessionem, cuius usum fruc-
tum nexum habebat, sine vestra voluntate pignera-
vit, creditor eius in id, quo[4] pignoris vinculum non
constitit, distrahens dominio vos privare nequivit.
2 Quod si non fuit vestro creditori usus fructus,
sed ipsa possessio pignerata, et ante exsolutam a
domino pecuniam creditor secundus pignus acceptum
vendidit, non posse venditionem post soluta pecunia
rescindi divorum principum placitis continetur. *PP.
id. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Gemello.*
Si creditor possessionem, quae a parentibus tuis
pignoris iure fuerat obligata, non vendidit, sed alii
creditori pignori dedit, examinata fide veri poteris
eam soluto eo, quod ex hac[5] causa creditori debe-
tur, intercessu praesidis provinciae recuperare. *PP.
XIII k. Ian. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

XXIIII (XXV).[6]

DE PARTU PIGNORIS ET OMNI CAUSA.

1 *Imp. Alexander A. Mestriano.* Partus pigneratae
ancillae in pari causa qua mater esse[7] olim placuit.
PP. id. Mai. Agricola et Clemente conss. [*a.* 230]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC.
Nonnoso et Antonino.* Cum pignoris titulo manci-
pia vos obligasse pro mutua quam accepistis pecu-
nia proponatis, horum mancipiorum operis, quas
creditor accepit vel quas[8] percipere potuit, in usu-
ras computatis et post in sortem, extenuato debito
residuum offerentibus vel, si non accipiat, consigna-
tum deponentibus mancipia vobis praeses provinciae
restitui iubebit. *S. V k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

XXV (XXVI).[9]

DE REMISSIONE PIGNORIS.

1 [10]*Impp. Severus et Antoninus AA. Proculo.*
Si te manumissum et in libertate moratum sciente
ea, cui pignoris nomine obligatus diceris, praesidi
probaveris, ex consensu creditricis remissam pigno-
ris obligationem apparebit, et per hoc iure te manu-
missum nec ab herede debitricis[11] in servitutem peti
posse certum est. *PP. XII k. Mai. Antonino A. II
et Geta II conss.* [*a.* 205]

2 *Imp. Antoninus A. Materno.* Si probaveris te
fundum mercatum possessionemque eius tibi tradi-
tam sciente et consentiente ea, quae sibi eum a ven-
ditore obligatum dicit, eam[12] exceptione removebis.
nam obligatio pignoris consensu et contrahitur et
dissolvitur. *PP. II id. Febr. Antonino A. III et
Geta III conss.* [*a.* 208]

3 *Imp. Alexander A. Tauro.* Si ignorante vel
invito te debitor tuus, qui universa bona sua ob[13]
pecuniam debitam tibi obligaverat, etsi cum re pu-
blica, postea contraxit, ius tuum non laesit. *PP. III
id. April. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

4 *Imp. Gordianus A. Aquilino.* Cum te a debi-
tore mercatum proponas eam rem, quae alii pigne-
rata erat, si sciente eo ac pignus suum remittente
eam mercatus es, cum eius consensu nexus pignoris
evanuerit, si non nova voluntas intercessit, quae
denuo obligationem pignoris constitueret, ea[14] res
veluti obstricta non potest vindicari. *PP. XI k.
Mai. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Idem A. Asclepiadi.* Debitum, cuius meministi,
quod per pacti conventionem inutiliter factam remi-
sisti, etiam nunc petere non vetaris et usitato more
pignora vindicare. *PP. VI id. Sept. Gordiano A. II
et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Argio.*
Si eo tempore, quo praedium distrahebatur, program-
mate admoniti creditores, cum praesentes essent, ius
suum exsecuti non sunt, possunt videri obligationem
pignoris amisisse[15]. *PP. III id. Febr. Maximo II
et Aquilino conss.* [*a.* 286]

7 *Idem AA. Paulo.* Creditricem patrui tui sub obli-
gatione fundi, qui per chirographum nexus pignori fue-
rat, iubentem eandem cautionem reddi pignoris etiam
ius remisisse videri manifestum est. *PP. V id. Sept.
Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

8 *Idem AA. Apollonio.* Si hypothecas fisco dis-
trahente creditores silentio tradiderunt negotium,
palam est actionem suam amisisse eos, quam in
rem habebant. nam fiscalis hastae fides facile con-
velli non debet. *PP. XIII k. Sept. ipsis IIII et III
AA. conss.* [*a.* 290]

9 *Idem AA. Hermiano.* Cum ex causa mandati
pro socero tuo te fenebrem pecuniam exsolvisse pro-
ponas, curabit praeses provinciae in restituenda pe-
cunia, quam pro eo exsolvisti, nec non etiam usuris
1 eius indemnitati tuae prospicere. Nam si recepta
a creditore mancipia, quae pignori fuerant data, hac
mente socero tuo tradidisti, ut pignoris vinculum[16]
dissolvatur, obligatio semel extincta instaurari non
potest. *PP. X k. Oct. ipsis IIII et III AA.
conss.* [*a.* 290]

10 *Idem AA. et CC. Quintillae.* Res pignoris hypo-
thecaeve iure creditoribus obnoxias citra consensum
eorum debitores alienantes praecedentem non dis-
solvunt obligationem. *D. k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

11 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Solita pro-
videntia utimur etiam de pignoribus vel hypothecis
rerum, quae quibusdam creditoribus suppositae postea
a debitoribus venduntur vel alio modo transferun-
tur creditore suum consensum contractui praebente
et quodam legitimo postea modo ad priorem domi-
1 num revertuntur. In hoc etenim casu diversae
sententiae legum prudentibus habitae sunt, quibus-
dam dicentibus ius pignoris creditori renovari propter
verbum 'futurarum rerum', quod in generalibus hypo-
2 thecis poni solitum est, aliis penitus extingui. Nobis
autem visum est eum, qui semel consensit aliena-
tioni hypothecae et hoc modo suum ius respuit, in-
dignum esse eandem rem utpote ab initio ei suppo-
sitam vindicare vel tenentem inquietare. *D. XV k.
Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et
Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

XXVI (XXVII).

ETIAM OB CHIROGRAPHARIAM PECUNIAM PIGNUS TENERI.

1 [17]*Imp. Gordianus A. Festo.* Pignus intercidit,
si novatione facta in alium ius obligationis trans-
tulisti nec, ut ea res pignoris nomine teneretur, cau-
1 tum est. Quod si pactum inter te eumque, qui
postea dominus fundi constitutus novam obligatio-

(1) *B* 25, 7, 19. 20 (2) *sic CR*[b], ius rei (re *a R*[a]) praestat *PR*[a] (3) isque *C*, is *PR* (4) in id quo *quidam dett.*, id in quo *alii*, in id quod *PCR* (5) hac *P*, *om. CR* (6) *B* 25, 7, 21. 22 (7) qua m. esse *P*, qua m. est *R*, quas m. esse est *C*[a], esse qua m. est *C*[b] (8) quas *dett.*, eas quas *PCR* (9) *B* 25, 3, 11 *seqq.* (10) *iunge* 7, 8, 1 (11) *sic CR*, creditricis *dett. cum B*, *cf. tamen BΣ: οὔτε γὰρ δανειστὴς οὔτε ὁ κληρονόμος αὐτοῦ ἐκδικεῖ αὐτὸν ὡς ὑποθήκην οὔτε ὁ χρεώστης ἢ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ δύναται ἕλκειν αὐτὸν εἰς δουλείαν* (12) eam *dett.*, *om. PCR* (13) ob *P*[b], ad *P*[a]*CR* (14) ea *C*[b], et eas *P*, et ea *C*[a] (15) *ἀπολύειν vertunt B, quasi esset* remisisse, *nisi forte scribendum est ἀπολλύναι* (16) *sic R*, tuum *ins. C* (17) *B* 56, 8, 16

nem susceperat, intercessit, ut idem fundus tibi
pignoris nomine teneatur, [1]quamvis personali actione
expertus[2] feceris condemnationem, pignoris tamen[3]
2 habes persecutionem. Ac si in possessione fueris constitutus, nisi ea quoque pecunia tibi a debitore reddatur vel offeratur, quae sine pignore debetur, eam restituere propter exceptionem doli mali non cogeris. iure enim contendis debitores eam solam pecuniam, cuius nomine pignora obligaverunt, offerentes audiri non oportere, nisi pro illa etiam satisfecerint, quam mutuam simpliciter acceperint.
3 Quod in secundo creditore locum non habet: nec enim necessitas ei imponitur chirographarium etiam debitum priori creditori offerre. *PP. id. Mart. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

XXVII (XXVIII).[4]
DE DISTRACTIONE PIGNORUM.

1 *Imp. Alexander A. Pacatae.* Fundum pignori obligatum, si creditor ex fructibus debitum persecutus est, cum ipso iure pignus obligatione liberatum sit, distrahere minime potest. *PP. id. Ian. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Maximo.* Creditor, qui hypothecae seu pignori rem sibi nexam vendiderit, rem litigiosam non videtur vendere, quia precario debitor possidet. *PP. XII k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 *Idem A. Luciano.* Hypothecis vel pignoribus a creditore venumdatis in id quod deest adversus reum vel fideiussorem actio competit. *PP. III non. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Crescenti.* Creditor hypothecas sive pignus cum proscribit, notum debitori facere, si bona fide rem gerit[5], et quando licet testato dicere debet. si quid itaque per fraudem in pignore villae venditae commissum probare potes, ut inferatur actio, quae eo nomine competit, adi eum cuius de ea re notio est. *PP. k. Iun. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

5 *Idem A. Sossiano.* Si residuum debiti paratus es solvere, praeses provinciae dabit arbitrum[6], apud quem, quantum sit quod superest ex debito, examinabitur: et sive ad iudicem venire diversa pars cessaverit[7] sive oblato superfluo ad venditionem prosiluerit, improba alienatio proprietatis tuae ius non auferet. *PP. XII k. Aug. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

6 *Imp. Gordianus A. Rogato.* Quamdiu non est integra pecunia creditori numerata, etiamsi pro parte maiore eam consecutus sit, distrahendi rem obligatam non amittit facultatem. *PP. XIII k. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

7 *Idem A. Caro.* Si cessante solutione creditor non reluctante lege contractus ea quae pignori sibi nexa erant distraxit, revocari[8] venditionem iniquum est, cum, si quid in ea re fraudulenter fecerit, non emptor a te, sed creditor conveniendus sit. *PP. V k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

8 *Idem A. Maximo.* Si prius, quam distraheretur pignorata possessio, pecuniam creditori obtulisti, eoque non accipiente contestatione facta eam deposuisti et hodieque[9] in eadem causa permanet, pignoris distractio non valet. quod si prius, quam offerres, legem venditionis exercuit, quod iure subsistit revocari non debet[10]. *PP. III non. April. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Cyrillo.* Quae specialiter vobis obligata sunt, debitoribus detractantibus solutionem bona fide debetis et sollemniter vendere: ita enim parebit, an ex pretio pignoris debito satisfieri potest. quod si quid deerit, non prohibemini etiam cetera bona iure conventionis consequi. *PP. XIII k. Iun. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

10 *Idem AA. Rufino.* Et qui sub imagine alterius personae, quam supposuerat, iugiter tenet, cum sibi negotium gerat, alienasse non videtur. iure enim pignoris obligatum praedium neque si per subiectam personam creditor comparaverit neque si sibi addixerit, debitori adfert praeiudicium, sed in eadem causa permanet, in qua fuit ante huiusmodi collu-
1 sionem. Sane si debitore distrahente comparaverit, consensu emptionem perfectam, si neque dolus adversarii neque metus causa gesta arguentur, revo-
2 cari exemplo grave est. Si igitur poteris evidentibus probationibus monstrare creditorem per suppositam imaginarii emptoris personam semper possessionem tenuisse nec vendita bona fide praedia postea sinceriter comparasse, potes oblata pecunia cum usuris ad restitutionem creditorem compellere. *PP. III non. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

11 *Idem AA. et CC. Rufinae.* Mulier licet res specialiter pignori dederit pro alio, creditor eas distrahendi non habet facultatem, nisi dissimulatione, marito obligante velut proprias, creditoris ignorantiam circumscripserit. *PP. V k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Zotico.* Si debitor rem tibi iure pignoris obligatam te non consentiente distraxit, dominium cum sua causa transtulit ad emptorem. *S. prid. k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Theodotae.* Qui praedium obligatum a creditore comparavit, si in vacuam possessionem inductus non est, nullam in rem actionem habet. [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Modesto.* Si in hoc quod iure debetur tibi satisfactum non fuit, et debitoribus res obligatas tenentibus aditus praeses provinciae tibi distrahendi iubebit fieri facultatem. *PP. XVI k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Avianae.* Obligatis pignori mancipiis a creditore dis tractis ac traditis si post debitor quondam haec sollicitaverit, non venditori[11], sed emptori contra possidentem in rem competit actio. *D. k. Mart. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

16 *Idem AA. et CC. Silvano.* Unus ex multis debitoris qui pignora tradiderat heredibus, quod ab eo personali actione peti potuit, solvendo res obligatas distrahendi creditori facultatem non ademit. *S. III non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Agapae.* Rei creditor obligatae generali sive speciali conventione per creditorem alium, cui non fuerat nexa, venumdatae non amittit persecutionem. *D. prid. non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Gaiano.* Qui a creditore pignori obligatum iure emit, de proprietate vinci non potest. *Subscripta VI k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Liviae.* Si maritus tuus mutuam, licet tuam, dedit pecuniam, eorum, quae pignoris titulo accepit, si ei non successisti, distrahendi nomine tuo nullam habes facultatem. *S. VI id. Nov. Heracliae CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Sabino.* Secundum placiti fidem, si nihil convenit specialiter, pignoribus a creditore maiore quam ei debebatur pretio distractis, licet ex eo fundus comparatus sit, non super hoc in rem, sed in personam, id est pigneraticia, de superfluo[12] competit actio. *S. IIII id. Nov. Byzantio CC. conss.* [*a.* 294]

---

(1) quamvis ... persecutionem *iterantur in* 8, 13, 8 (2) adversus reum vel fideiussores seu mandatores eius *ins. l. gem.* (3) adhuc *ins. l. gem.* (4) *B* 25, 7, 23 *seqq.* – *Cf. Dig.* 20, 5 (5) si ... gerit *C*, ** ... geret M^a?, et sibi ... gerere *R*, et ... gerere M^b (6) *sic* $C^b R^b$, arbitrium $P C^a R^a$ (7) *sic PR*, dissimulaverit *C* (8) *sic* $C^b R$, vendicari *P*, *****cari C^a (9) et hodieque] P^a, et hodie $P^b R$, hodieque *C* (10) *sic C*, revocare non debes *PR* (11) *sic* $P^a C^b$ *cum B*, debitori $P^b C^a R$ (12) de superfluo R^b, de superfluum R^a, superfluo *P*, superflui C^b, superfilii C^a?: *ἐνάγεται ἐπὶ τῷ περιττῷ B*

XXVIII (XXVIIII).[1]

DEBITOREM VENDITIONEM PIGNORUM IMPEDIRE NON POSSE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Marcello.* Si sunt, qui emere praedia tibi obligata velint, non impediuntur scriptura testamenti, qua[2] complexus est debitor nulla a se praedia venumdari et poenam addidit, ut fisci fierent. nec enim potuisse eum huiusmodi lege ius creditoris facere deterius manifestum est. *D. VI k. Mai. Apro et Maximo conss.* [a. 207]

2 *Imp. Gordianus A. Nepoti.* Debitoris denuntiatio, qui creditori suo, ne sibi rem pignori obligatam distrahat, vel his qui ab eo volunt comparare denuntiat, ita demum efficax est, si universum tam sortis quam usurarum offerat debitum creditori eoque non accipiente idonea fide probationis ita ut
1 oportet depositum ostendat. Nam si vel modicum de sorte vel usuris in debito perseveret, [3]distractio rei obligatae non potest impediri, neque ea ratione emptor, tametsi sciat interpositam a debitore creditori denuntiationem, mala fide fit possessor. *PP. III non. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

XXVIIII (XXX).[4]

SI VENDITO PIGNORE AGATUR.

1 *Imp. Alexander A. Agrippae.* Praeses provinciae aditus, si probatum fuerit tuum creditorem, cui ius distrahendi pignora fuit, dolo malo fundum vendidisse, quanti tua interest restituere tibi eundem
1 creditorem iubebit. Quod si de bonis creditoris condemnati solvi pecunia non potuerit et probatum fuerit emptorem mala fide emisse, offerenti[5] pecuniam cum usuris, quanti fundus veniit, restituere tibi fundum cum fructibus malae fidei emptorem iubebit. *PP. k. Sept. Alexandro A. cons.* [a. 222]

2 *Idem A. Aemilio.* Servos, quos nullo iure a creditore venisse dicis, pater tuus vel tu, si hereditas eius ad te pertinet, a possessoribus petere potes. quod si usucapti sunt, petat pater tuus pretium eorum a creditore, qui non iure eos servos vendidit. *PP. III k. Ian. Alexandro A. cons.* [a. 222]

3 *Idem A. Claudio.* Si uxor tua praesidi probaverit, cum aureos triginta deberet, servos suos amplioris pretii per gratiam aureis viginti creditorem venumdedisse eumque solvendo non fuisse, iubebit emptores recepto pretio restituere servos. *PP. XVI k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

4 *Imp. Gordianus A. Eudemo.* Cum contra bonam fidem venditionem obligatae possessionis a creditore factam adleges, non observatis, quae in distrahendis pignoribus celebrari consueverunt, adito praeside provinciae experire actione competenti non tantum adversus creditorem, verum etiam adversus possessorem, si fraudem eum participasse cum creditore potueris docere, ut revocatis, quae mala fide gesta constiterit, et fructuum ratio et damni quod inrogatum apparuerit haberi possit. *PP. k. April. Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Nonnae.* Si creditore pignus priusquam ei satisfieret distrahente non per collusionem emptor comparavit, successor eius de superfluo, non emptoris heres, qui rem possidet, conveniendus est. *S. XVI k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [a. 294]

XXX (XXXI).[6]

DE LUITIONE PIGNORIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Antiochiae.* Qui pro parte heres extitit, nisi totum debitum exsolvat, suam portionem ex pignoribus recipere non potest. *PP. III k. April. Albino et Aemiliano conss.* [a. 206]

2 *Imp. Gordianus A. Domitio.* Intellegere debes vincula pignoris durare personali actione submota. *PP. XII k. Iun. Sabino II et Venusto conss.* [a. 240]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Floro.* Si reddita debita quantitate vel rebus in solutum datis sive distractis[7] compensato pretio satis ei contra quem supplicas factum adito praeside probaveris, vel si quod residuum debetur obtuleris ac, si non acceperit, deposueris consignatum, restitui tibi res pacto pignoris obligatas providebit, cum etiam edicto perpetuo, actione proposita pecunia soluta creditori vel si per eum factum sit, quominus solveretur, ad reddenda quae pignoris acceperat iure eum satis evidenter urgueri manifestum sit. *S. VI id. Oct. AA. conss.* [a. 293]

XXXI (XXXII).[8]

SI UNUS EX PLURIBUS HEREDIBUS CREDITORIS VEL DEBITORIS PARTEM SUAM DEBITI SOLVERIT VEL ACCEPERIT.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Tauro.* Manifesti et indubitati iuris est defuncto creditore multis relictis heredibus actionem quidem personalem inter eos ex lege duodecim tabularum dividi, pignus vero in solidum unicuique teneri. *D. XV k. Mai. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 257]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Claudiae.* Actio quidem personalis inter heredes pro singulis portionibus quaesita scinditur, pignoris autem iure multis obligatis rebus, quas diversi[9] possident, cum eius vindicatio non personam obliget, sed rem sequitur qui possident, tenentes non pro modo singularum[10] substantiae conveniuntur, sed in solidum, ut vel totum debitum reddant vel eo quod detinent cedant. *S. V k. Nov. Anchiali*[11] *CC. conss.* [a. 294]

XXXII (XXXIII).

SI PIGNORIS CONVENTIONEM NUMERATIO SECUTA NON SIT.

1 [12]*Impp. Severus et Antoninus AA. Hilaro.* Si pecuniam tibi non esse numeratam atque ideo frustra cautionem emissam[13] et pignus datum probaturus es, in rem experiri potes: nam intentio dati pignoris neque redditae[14] pecuniae non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. eademque ratione veritas servetur, si te possidente pignus adversarius tuus agere coeperit. *PP. k. Sept. Laterano et Rufino conss.* [a. 197]

2 [15]*Imp. Alexander A. Peregrino.* Si, ut nunc adseveras, nihil creditor numeravit uxori tuae quae pignus dedit, sed inanem extorsit cautionem, mendaci[16] scriptura contra fidem veritatis obligari eius res non potest. *S. sine die et conss.*

XXXIII (XXXIIII).[17]

DE IURE DOMINII IMPETRANDO.

1 *Imp. Alexander A. Nicolaae.* Dominii iure pignora possidere desiderans nomina debitorum, quos

(1) B 25, 7, 43. 44 (2) qua CR^{b}, quo *p*, quia R^{a} (3) *sic CR*, et *ins. P* (4) B 25, 7, 45 *seqq.* (5) *sic R*, offerente *PC* (6) B 25, 7, 50 *seqq*, — *Cf. Dig.* 20, 6 (7) *sic PR*, et *ins. C* (8) B 25, 7, 53. 54 (9) *sic* $V^{b}PR$, de diversis V^{a}, divisi *C* (10) *sic VPC*, rerum *ins. R* (11) *sic Mommsen*, antiochae *VP* (12) = 4, 30, 1 B 25, 7, 55 (13) adseris *ins. dett. cum l. gem.* (14) *sic libri cum B*, numeratae *l. gem. male* (15) B 25, 7, 56 (16) *sic* $P^{b}R^{a}$, mendacis *V*, mendacii CR^{b}, mdti P^{a} (17) B 25, 7, 57 *seqq.*

in solutione cessare dicis, exprimere et, an sollemnia peregisti[1], significare debuisti, dummodo scias omnia bona debitoris, qui[2] pignori dedit, ut universa dominio tuo generaliter addicantur, impetrare te non posse. *PP. XIII k. Dec. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

2 *Imp. Gordianus A. Iustae.* Si creditor pignus iure dominii a nostra serenitate possidere petiit et post formam praescripti[3] alio anno usuras a vobis accepit, a beneficio impetrato recessisse videtur. *PP. prid. non. Dec. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Vetustissimam observationem, quae nullatenus in ipsis rerum claruit documentis, penitus esse duximus amputandam, immo magis clarioribus remediis corrigendam. igitur in pignoribus, quae iure dominii possidere aliquis cupiebat, proscriptio publica et annus luitionis antiquus[4] introducti sunt, pignus autem publice proscriptum neque vidimus neque nisi tantummodo ex
1 librorum recitatione audivimus. Sancimus itaque, si quis rem creditori suo pigneraverit, si quidem in pactione cautum est, quemadmodum debet pignus distrahi, sive in tempore sive in aliis conventionibus ea observari, pro quibus inter creditorem et debitorem conventum est. sin autem nulla pactio intercesserit, licentia dabitur feneratori ex denuntiatione vel ex sententia iudiciali post biennium, ex quo attestatio missa est vel sententia prolata est, nume-
2 randum eam vendere. Sin vero nemo est, qui comparare eam maluerit, ut[5] necessarium fiat creditori saltem sibi eam iure dominii possidere, in huiusmodi casibus causam esse observandam censemus, ut, sive praesens sit debitor, denuntiatio ei scilicet post biennium mittatur, sive afuerit, provinciale tribunale creditor petat et iudicem certiorare festinet, quatenus ille eum requisierit, certo tempore super hoc ab eo statuendo, ut fiat debitori manifestum per apparitionem iudicis, quod a creditore petitum est, et certum tempus statuatur, intra quod et, si fuerit inventus, debet qui pecunias creditas
3 accepit debitum offerre et pignus recuperare. Sin autem nullatenus fuerit inventus, iudex certum tempus definiat, intra quod licentia ei dabitur sese manifestare et offerre[6] pecunias et pignus ab oppigne-
3a ratione liberare. Sin autem in tempore statuto vel minime fuerit inventus vel creditam pecuniam totam offerre noluerit, tunc creditor adeat culmen principale et precibus porrectis iure dominii habere eandem rem expetat habeatque ex divino oraculo
3b eam in suo dominio. Et postquam hoc fuerit subsecutum, pietatis intuitu habeat debitor intra biennii[7] tempus in suam rem humanum reversum ex die sacri oraculi numerandum, et liceat ei, creditori qui iam dominus factus est offerre debitum cum usuris et damnis vitio eius creditori illatis, quorum quantitatem creditor debet suo iuramento
3c manifestare, et suum pignus recuperare. Sin autem biennium fuerit elapsum, plenissime habeat rem creditor idemque dominus iam inrevocabilem
4 factam. Sed si quidem minus in pignore, plus in debito inveniatur, in hoc, quod noscitur abun-
4a dare, sit creditori omnis ratio integra. Sin autem ex utraque parte quantitas aequa inveniatur, sine omni dubitatione totam rem antea pigneratam
4b retineat. Sin autem minus quidem in debito, amplius autem in pignore fiat, tunc in hoc quod debitum excedit debitori omnia iura integra lege nostra servabuntur, creditoribus quidem feneratoris non suppositum, aliis autem debitoris creditoribus
4c vel ipsi debitori servatum. Et ne ex communicatione fiat aliqua difficultas, licentia dabitur creditori seu domino aestimationem superflui debitori vel creditori debitoris cum competenti cautela in eum
5 exponenda offerre. Sin vero creditor, postquam iure dominii hoc possideat, vendere hoc maluerit, liceat quidem ei hoc facere, si quid autem super-
5a fluum sit, debitori servare. Sin autem dubitatio exorta fuerit pro venditione utpote viliore pretio facta, sacramenti religionem creditor praestare compellatur, quod nulla machinatione vel circumscriptione usus est, sed tanti vendidit rem, quanti[8] potuerit venire[9]: et hoc tantummodo reddi, quod ex iuramento superfluum fuerit visum. Sin autem ex iureiurando etiam minus habuisse creditor invenia-
6 tur, in residuo habeat integram actionem. Aestimationem autem pignoris, donec apud creditorem eundemque dominum permaneat, sive amplioris sive minoris quantum ad debitum quantitatis est, iudicialis esse volumus disceptationis, ut, quod iudex super hoc statuerit, hoc in aestimatione pignoris obtineat. *D. XV k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.*[10] [*a.* 530]

XXXIIII (XXXV).[11]

DE PACTIS PIGNORUM ET DE COMMISSORIA LEGE IN PIGNORIBUS RESCINDENDA.

1 *Imp. Alexander A. Victorino.* Qui pactus est, nisi intra certum tempus pecuniam quam mutuam accepit solveret, cessurum creditoribus, hypothecae venditionem non contraxit, sed id comprehendit, quod iure suo creditor in adipiscendo pignore habiturus erat. communi itaque iure creditor hypothecam vendere debet. *PP. id. Oct. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Dionysio.* Si fundi nomine, quem vendideras, emptori ab alio mota proprietatis quaestione alterum fundum pro eius evictione pignoris hypothecaeve titulo emptionis instrumentis ea lege dedisti, ut, quem secundo tradideras, si is quem vendideras evictus non fuerit, obtineas, de hoc contra eum qui moverat quaestionem lata sententia emptori parata securitate, circa eum quem obligaveras restituendum[12] conventionis fidem impleri, si negotium integrum est, praeses iubebit. *S. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

3 [13]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Quoniam inter alias captiones praecipue commissoriae pignorum[14] legis crescit asperitas, placet infirmari eam
1 et in posterum omnem eius memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac sanctione respiret, quae cum praeteritis praesentia quoque depellit et futura prohibet. creditores enim re amissa iubemus recuperare quod dederunt. *D. II*[15] *k. Febr. Serdicae*[16] *Constantino A. VII et Constantio C. conss.*[17] [*a.* 326]

XXXV (XXXVI).[18]

DE EXCEPTIONIBUS SIVE PRAESCRIPTIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Claudio.* Debitores quidem hereditarii unicuique heredum pro portione hereditaria antiqua lege obligati sunt. sed si eis[19] heredibus omnem pecuniam exsolvisti, quibus nomen

(1) peregistis *V* (2) qui V^b, quia V^a, quae *CR*, qui ea *Mommsen* (3) *sic VP*, rescripti CR^b, scripti R^a (4) *sic* VP^tC^a, antiqui *R*, antiquitus P^vC^b (5) ut *V*, et *PCR* (6) et offerre *om. V* (7) triennii *V contra B* (8) quantum *V* (9) *sic* VP^bR^b, invenire P^aCR^a? (10) *aut subscriptio pertinet ad constitutionem, quae in fine tituli exciderit, aut in inscriptione* Demostheni *in* Iuliano *mutandum est, cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 170 (11) *B* 25, 7, 60 *seqq.* — *Cf. Dig.* 20, 1 (12) *sic* P^vC, circa ea quae obl. restituenda (—dum R^b) P^tR (13) = *Th.* 3, 2, 1: *iunge* 8, 57, 1. 10, 19. 2 *Th.* 4, 11, 3 (14) pignorum *om. Th.* (15) VI *Th.* 4, 11, 3, *om.* 10, 19, 2 (16) pp. k. April. Romae *ins.* 8, 57, 1 (17) VII et constantio c. *Th.* (*Paris.* 4404) *Hal.*, VI et theod. *libri legis Romanae Visigoth.*, VI et constantio c. 8, 57, 1. 10, 19, 2: *ad a.* 320 (Constantino A. VI et Constantino C. conss.) *has leges retraxit Gothofredus recte: nam a.* 326 *III non. Febr. Heracleae Constantinum moratum esse testantur* 9, 4, 2. 9, 9, 29 (18) *B* 51, 4, 18 *seqq.* — *Cf. Dig.* 44, 1 *Inst.* 4, 13 (19) eis PR^b, eius CR^a

patris tui testator in divisione adscripserat, doli mali exceptione adversus alios agentes tueri te potes. *PP. xv k. Aug. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem A. Iulio.* Pro portione tua, qua domum ad te pertinere dicis, si iudicatum non est, actiones dirigere potes. nam exceptio rei iudicatae ei demum obstat vel successoribus eius, inter quos cognitum super ea re et pronuntiatum est. *PP. xv k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Idem A. Vitali.* Adversus fratrem tuum quondam tutorem legitimum tutelae iudicio si expertus non es, proposita actione consiste. nec timueris exceptionem pacti, si in eo[1] fraudem dolumque admissum probare potes: nam replicatio doli opposita bonae fidei iudicium facit et commentum fraudis repellit.

4 *Imp. Alexander A. Iunio et aliis.* Cum nondum finitam sententia causam, sed dilatam adlegetis, non est dubium omnes integras defensiones vobis[2] esse. *PP. II non. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Basilio.* Licet unde vi interdictum intra[3] annum locum habet, tamen exceptione perpetua ei succurri, qui per vim expulsus post retinuit possessionem, auctoritate iuris manifestatur. *S. k. Mai. Trallis AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Helenae.* Si pactum intercessit, in exceptione sine temporis praefinitione de dolo replicari potest. *S. k. Sept. Viminacii AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Menandrae.* Si ex maiore debiti quantitate minor tibi soluta est nec liberationem debitori tuo praestitisti, petere quod non probatur redditum, contra exceptionem pacti replicatione tuam adiuvans intentionem, minime prohiberis. *S. II k. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Aurelio.* Praescriptionem peremptoriam, quam ante contestari sufficit, vel[4] omissam, priusquam sententia feratur, obicere quandoque licet. *S. xv k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Muciano.* Si quidem intentionem actoris probatione deficere confidis, nulla tibi defensio necessaria est. si vero de hac confitendo exceptione te munitum adseveres, de hac tantum agi convenit. nam si etiam de intentione dubitas, habita de[5] exceptione contestatione tunc demum, cum intentionem secundum adseverationem suam petitor probaverit, huic esse locum monstrari convenit. *S. III non. Nov. Burtudizi CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Aquilinae.* Non exceptionibus actores, quibus reis auxilium tribuitur certis ex causis, sed replicationibus suam intentionem, si quam habent, muniunt. *S. k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Neoni.* Defensiones sive exceptiones ad intercessores extendi, quibus reus principalis integro manente statu munitus est, constat. *Sub die xv k. Ian.*

12 *Imp. Iulianus A. ad Iulianum comitem Orientis.* Si quis advocatus inter exordia litis praetermissam dilatoriam praescriptionem[6] postea voluerit exercere et ab huiusmodi opitulatione submotus nihilo minus perseveret atque praeposterae defensioni institerit, unius librae auri condemnatione multetur. *D. VII id. Mart. Antiochiae Iuliano A. IIII et Sallustio conss.* [*a.* 363]

13 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Symmacho proconsuli Africae.* Praescriptiones fori in principio a litigatoribus opponendas esse legum decrevit auctoritas. *D. v k. Sept. Ravennae Honorio x et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

XXXVI (XXXVII).[8]

DE LITIGIOSIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Paulinae.* Cum creditor pignus vendit, non potest videri litigiosae rei emptio contrahi, etsi debitor interdicat, ne venditio perficiatur[9]. *PP. k. Mai. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

2 [10]*Imp. Constantinus A. ad provinciales.* Lite pendente actiones, quae in iudicium deductae sunt, vel res, pro quibus actor a reo detentis intendit[11], in coniunctam personam vel extraneam donationibus vel emptionibus vel quibuslibet aliis contractibus minime transferri ab eodem actore liceat[12], tamquam si[13] nihil factum sit, lite nihilo minus peragenda. *D. k. Aug.*[14] *Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

3 [15]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Tatiano pp.* Quicumque rem litigiosam vel ambiguum chirographum, quodlibet denique mobile vel immobile fisco nostro vel potentiori seu aliis personis in testamento sive codicillo legaverit fideive commiserit aut per hereditatem reliquerit, nullam fiscus noster vel alia persona licentiam habeat iurgiorum, nec iudicium subeat, sed aestimatio eius litis ineatur praestanda his, quibus actiones vel res liti-
1 giosae relictae sunt. Eandem litem ipsi heredes peragant, suarum actionum periculo ea quae liti-
2 giosa relicta fuerant vindicantes. Quod et de chirographis placet, ut heredes relictorum fisco vel aliis personis praesentem pecuniam numerent et iudicio eos, quos obnoxios existimant, persequantur. *D. xv k. Iul. Thessalonicae Gratiano v et Theodosio AA. conss.*[16] [*a.* 380]

4 [17]. . . . . *XIII*[18] *k. Ian. Constantinopoli Pompeio et Avieno conss.* [*a.* 501]

5 (4) *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Censemus, ut, si quis lite pendente vel actiones vel res quas possidet ad alium quendam transtulerit sive scientem sive ignorantem, vitio litigiosi contractus subiacere: distinctione quadam inter contrahentes observanda, ut, si quis sciens vel ad venditiones vel donationes seu ad alios contractus accesserit, cognoscat se compellendum non tantum rem redhibere, sed etiam pretio eius privari, non ut lucro cedat ei qui rem alienavit, sed ut etiam alia tanta quantitas
1 ab eo fisci viribus inferatur. Sin autem ignorans rem litigiosam emerit vel per aliam speciem contractus eam acceperit, tunc irrita rei alienatione facta pretium cum alia tertia parte recipiat. iustum est etenim propter dolosam mentem et absconditam machinationem, cum non emptori manifestaverit rem in iudicium deductam fuisse, tertia parte pretii, sicut
2 iam disposuimus, eum puniri. Tali videlicet poena non solum in aliis contractibus, verum etiam in donationibus porrigenda[19], ut vera aestimatione facta,

---

(1) eo pC^b, ea C^aR (2) vobis *p*, *om. CR* (3) intra *dett.*, infra *PCR* (4) sufficit vel *SC cum B*, sufficiebat PR^a, sufficit R^b (5) de *Mommsen*, *om. libri* (6) *sic* P^bC^bR, praemissam dilatoriam praescriptionem P^a, praetermissa dilatoria praescriptione C^a (7) = *Th.* 11, 30, 65 (8) *B* 27, 1 — *Cf. Dig.* 44, 6 (9) *sic dett.*, profitiatur P^bCR, pro·hiteatur, P^a, proibeatur P^v (10) = *Th.* 4, 5, 1: *iunge* 1, 21, 3 *et quae ibi laudantur* (11) Lite pendente illud quod in controversiam devocatur *Th.* (12) ab e. a. liceat] oportet *Th.* (13) si *om. Th.* (14) *sic Th.*, mart. *Hal. P:* pp. k. Sept. Constantinopoli *ins. leges iungendae* (15) *de legibus iungendis vide ad* 5, 1, 3 (16) gratiano ... conss. *scripsi*, grat. vi. k. ian. cp. pompeiano et avieno css. *P*, item rursus constantinop. XIII kal. ianuar. gratiano v theodosio aa. coss. *Hal.*, *cf. ad c.* 4 (17) *excidisse Anastasii constitutionem colligitur ex subscriptione in P c.* 3 *adiecta, quocum convenit, quod sequens constitutio Theodoro ad Nov.* 112 *c.* 2 *quinta est* (18) XIII, *quod om. P, supplevi ex iis, quae Hal. consulibus c.* 3 *praemittit: verba* item rursus, *quae ibidem leguntur, aut emendationi aut supplemento Haloandri deberi videntur* (19) *sic* C^b, corrigenda PC^aR

cum pretii datio non est, rem ad alium transferens multetur: omnibus instrumentis, quae super hoc
3 constituuntur, nullam vim obtinentibus. Exceptis videlicet huius sanctionis dispositione his, qui vel dotis nomine vel ante nuptias donationis vel transactionis[1] aut divisionis rerum hereditariarum factae vel per legati vel fideicommissi causam tales res vel actiones dederint vel acceperint. *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

XXXVII (XXXVIII).[2]
DE CONTRAHENDA ET COMMITTENDA STIPULATIONE.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Secundo.* Licet epistulae, quam libello inseruisti, additum non sit stipulatum esse eum cui cavebatur, tamen si res inter praesentes gesta est, credendum est praecedente stipulatione[3] vocem spondentis secutam. *Accepta xvii k. Mai. Severo iii et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Idem AA. Diocleti.* Si filiae tuae, quam in potestate habebas, pecuniam dari stipulatus es, paratam obligationem exercere non prohiberis. *PP. prid. non. Nov. Faustino et Rufino conss.* [*a.* 210]

3 [4]*Imp. Antoninus A. Hadriano*[5]. Si, cum tuam pecuniam crederes accommodato nomine Iuliani, stipulatio in personam eius absentis directa est, cum nihil sit actum ea verborum conceptione, intellegis
1 superfuisse tibi rei contractae obligationem. Ac propterea si pecuniam a debitore tuo Iulianus exegit eamque solutionem ratam habuisti, habes adversus eum negotiorum gestorum actionem. *PP. vi k. Mart. Praesente et Extricato conss.* [*a.* 217]

4 *Imp. Alexander A. Sabinae.* Secundum responsum Domitii Ulpiani praefecti annonae iuris consulti amici mei ea, quae stipulata est, cum moreretur, partem dimidiam dotis cui velit relinquere, reddi sibi, cum moreretur, eam partem dotis stipulata videtur. *PP. ii k. April. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Isidorae.* Nuda pollicitatione secundum ea, quae saepe constituta sunt, ad praestanda quae promiserat urgueri quemquam non semper iura permittunt.
1 Verum quoniam praeterea, si contra pactum fecerit, quanti ea res est, tibi dari stipulanti adversarium tuum promisisse proponas, huius etiam obligationis post motam litem extitisse condicionem et eius summae, quae in hac quoque stipulatione continetur, petitioni locum factum convenit. *S. v k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

6 *Idem AA. et CC. Erotio.* Scire debuisti, quae sub transactione dari placita sunt, certi vel incerti stipulatione subsecuta peti posse. *S. xvi k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

7 [6]*Idem AA. et CC. Antonino.* Neque tutoris neque curatoris absentia quicquam stipulationi[7] nocet, cum et feminam minorem viginti quinque annis absente curatore stipulari posse non ambigitur. *S. xvii k. Febr. CC. conss.*[8] [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Posidonio.* Non moriturum praestari servum impossibilis promissio est. post mortem autem eius stipulatus recte solutionem postulat. *S. xii k. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Capitoni.* Si quidem Zenoni stipulanti mortis vel cruciatus corporis territus timore spopondisti, adversus experientem exceptione
1 proposita defendi potes. Si vero nihil tale probetur, accusationis institutae vel futurae praetextu non ob turpem, sed probabilem causam habita sti-
2 pulatione promissio non infirmatur. Sin autem ob non instituendam accusationem criminis pecunia promissa sit, cum de huiusmodi causis pacisci non liceat, petitio negatur. *S. iii id. Oct. Varianae*[9] *CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Imp. Leo A. Erythrio pp.* Omnes stipulationes, etiamsi non sollemnibus vel directis, sed quibuscumque verbis pro[10] consensu contrahentium compositae sint, legibus cognitae suam habeant firmitatem. *D. k. Ian. Constantinopoli Marciano cons.* [*a.* 472]

11 [11]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Scrupulosam inquisitionem, utrum post mortem an cum morietur vel pridie quam morietur stipulatus sit aliquis vel in testamento legati vel fideicommissi nomine aliquid dereliquerit, penitus amputantes omnia, quae vel in quocumque contractu stipulati vel pacti sunt contrahentes, vel testator in suo testamento disposuit, etiamsi post mortem vel pridie quam morietur scripta esse noscuntur, nihilo minus pro tenore contractus vel testamenti valere praecipimus. *D. iii id. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. ii cons.* [*a.* 528]

12 *Idem A. Menae pp.* Magnam legum veterum obscuritatem, quae protrahendarum litium maximam occasionem usque adhuc praebebat, amputantes sancimus, ut, si quis certo tempore facturum se aliquid vel daturum se stipuletur vel quae[12] stipulator voluit promiserit et addiderit, quod, si statuto tempore minime haec perfecta fuerint, certam poenam dabit, sciat minime posse ad evitandam poenam adicere[13], quod nullus eum admonuit: sed etiam citra ullam admonitionem eidem poenae pro tenore stipulationis fiet obnoxius, cum ea quae promisit ipse in memoria sua servare, non ab aliis sibi manifestari poscere debeat. *D. viiii*[14] *id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

13 *Idem A. Iuliano pp.* Veteris iuris altercationes decidentes generaliter sancimus omnem stipulationem, sive in dando sive in faciendo sive mixta ex dando et faciendo inveniatur, et ad heredes et contra heredes transmitti, sive specialis heredum fiat mentio sive non: cur enim, quod in principalibus personis iustum est, non ad heredes et adver-
1 sus eos transmittatur? Et sic existimentur huiusmodi stipulationes, quasi tantummodo in dandum fuerant conceptae, cum nihilo minus et heredes factum possint adimplere: illa subtili et supervacua scrupulositate explosa, per quam putabant non esse possibile factum ab alio compleri, quod alii imposi-
2 tum est. Et quare, cum paene similis omnium natura est, non et facta omnes vel plus vel paulo minus adimplere possint, ne ex huiusmodi subtilitate cadant hominum voluntates? *D. k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

14 *Idem A. Iohanni pp.*[15] Optimam quaestionem et frequenter in iudiciis versatam satis humanum est saltem in praesenti dirimere, ne diutius nostram rem publicam molestare concedatur. in multis etenim contractibus et maxime in feneraticiis cautionibus solitum est adscribi, stipulationes per certos servos celebrari. sed quidam indevotione tenti ex hoc materiam altercationis acceperunt: et alii quidem non esse servum adhibitum contendebant, alii vero non eius esse servum[16], ad quem pertinere scriptura protestabatur: et si non per servum, sed inter praesentes celebratam esse rem fuerit scriptum, et hoc iterum dubitabatur, debere ostendi partes esse prae-
1 sentes. Cum itaque satis utile est in contractibus et servos adhiberi et praesentes esse personas

(1) *sic dett. cum B*, vel (vel *om. PR*) transactionum *PCR* (2) *B* 43, 5 — *Cf. Dig.* 45, 1 (3) *sic C*, praecedentem stipulationem *R* (4) *verba extrema repetuntur in* 2, 18, 9 (5) Sallustio *ex lege gemina suppl.* (6) = 5, 59, 1 (7) pro pupillo habitae *ins. l. gem.* (8) sine die et conss. *l. gem.* (9) *sic Mommsen*, s. vi id. oct. varroniae *P*, s. v id. oct. varvariae *Hal.* (10) pro *C*, *om. PR* (11) *iunge* 6, 23, 25 (12) stipuletur vel quae *CR*, aliquid stipuletur vel quae *M*, stipulatori aliive quem *dett. contra B:* stipuletur vel *delet Mommsen* (13) obicere *Mommsen* (14) viii *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtgeschichte* 11 *p.* 174 (15) *ad Caesarienses advocatos scriptam esse testantur Inst.* 3, 19, 12, *cf.* 5, 37, 25 (16) adhibitum ... servum *R*, *om. C*

adscribi, forte propter personas dignitate excelsas
vel mulieres, quas naturalis pudor non omnibus per-
peram sese manifestare concedit, sancimus tales
scripturas omnifariam esse credendas et, sive ad-
scriptus fuerit servus et ad quandam personam di-
citur pertinere, credi omnimodo et servum adesse
et fecisse stipulationem et eam esse scripto domino
adquisitam et non dubitari, si servus ipse praesto
fuerit vel eius domini fuit is [1], pro quo scriptus est
2 fecisse stipulationem: Et si inter praesentes par-
tes res acta esse dicitur, et hoc esse credendum,
si tamen in eadem civitate utraque persona in eo
die commanet, in quo huiusmodi instrumentum scrip-
tum est [2], nisi is, qui dicit sese vel adversarium ab-
esse, liquidis ac manifestissimis probationibus et
melius quidem, si per scripturam, sed saltem [3] per
testes undique idoneos et omni exceptione maiores
ostenderit sese vel adversarium suum eo die civi-
tate afuisse: sed [4] huiusmodi scripturas propter uti-
litatem contrahentium esse credendas. *D. k. Nov.
post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]
15 *Idem A. Iohanni pp.* Si quis spoponderat
insulam, cum moriebatur, aedificare stipulatori, im-
possibilis veteribus videbatur huiusmodi stipulatio.
sed nobis sensum contrahentium discutientibus veri
simile esse videtur hoc inter eos actum, ut incipiat
quidem contra morientem obligatio, immineat autem
heredibus eius, donec ad effectum perducatur. nemo
enim ita stultus invenitur, ut tali animo faceret sti-
pulationem, ut putaret posse tantum aedificium in
uno momento horae extollere, vel eum qui moritur
talem habere sensum, quod ipse sufficiet ad huius-
1 modi operis completionem. Sancimus itaque, si
quid tale evenerit, heredes teneri, ut factum, quod
mortis tempore facere promisit, hoc heredes eius
adimpleant quasi speciali [5] heredis mentione habita,
licet hoc minime fuerit expressum. quemadmodum
enim, si in dando fuerit stipulatio, et contra heredes
transmittebatur, ita et si in faciendo est, licet in
mortis tempus colligatur, attamen ad similitudinem
in dando conceptae stipulationis [6] et heredes obli-
gari, ut non discrepet factum a datione, sed sit lex
2 nostra per omnia sibi consentanea. Quod et in
legatis simili modo relictis observari censemus. *D. xv
k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii
et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

XXXVIII (XXXVIIII).[7]

DE INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Paulino.* Ex stipulatione,
in qua impubes sine tutore auctore spopondisti, non
es obligatus. *PP. k. Iul. Romae Laeto II et Ce-
reale conss.* [*a.* 215]
2 *Imp. Alexander A. Menophilo.* Libera matri-
monia esse antiquitus placuit. ideoque pacta, ne
liceret divertere, non valere et stipulationes, quibus
poenae inrogarentur ei [8] qui divortium fecisset, ratas
non haberi constat. *PP. III non. Febr. Maximo II
et Aeliano conss.* [*a.* 223]
3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Isi-
doro.* Ut inter absentes verborum obligatio con-
trahi non potest, ita alteri, cuius iuri subiectus
non est, aliquid dari vel restitui, nisi sua intersit,
1 nemo stipulari potest. Cum igitur, defuncta in
matrimonio filia tua, superstitis filii nomine partem
dimidiam dotis [9] a marito detineri, alteram vero par-
tem nepoti tuo vel, si is in rebus humanis non esset,
Iuliano restitui per pactum convenisse proponas,
praeventoque morte nepote etiam stipulationem ad
Iulianum factam ob absentiam eius non valuisse
significes, ac propterea ex persona ac stipulatione
tua, qua restitui cuncta iuxta pactorum tenorem
provideras, reddi tibi desideres: super stipulatu tuo
adi praesidem provinciae, ut examinatis partium ad-
legationibus, quantum constituerit interesse tua,
iuxta placiti fidem dotis portionem Iuliano restitu-
tam fuisse, ob incertae actionis effectum concludat
condemnationem taxatae quantitatis. *PP. id. Dec.
ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]
4 *Idem AA. et CC. Domnae.* Ex eo instrumento
nullam vos habere actionem, quia contra bonos mo-
res de successione futura interposita fuit stipulatio,
manifestum est, cum omnia, quae contra bonos mo-
res vel in pacto vel in stipulatione deducuntur, nullius
momenti sint. *PP. III k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]
5 *Idem AA. et CC. Aquilinae.* Dolo vel metu
adhibito actio quidem nascitur, si subdita stipulatio
sit, per doli tamen vel metus exceptionem submo-
veri petitio debet. *S. XIII k. Oct. AA. conss.* [*a.* 293]
6 *Idem AA. et CC. Septimio et Eustolio.* Si avia
vestra sibi et Eustolio, quam mutuam dederat pe-
cuniam, dari fuit stipulata, nihil ei, cuius subiecta
iuri non fuerit, quaerere potuit. sane si ipse quod
ei solvi placuerat in stipulatione suo nomine de-
duxit, obligationem in eius etiam personam consti-
tisse non ambigitur. *S. V k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXVIIII (XXXX).[10]

DE DUOBUS REIS STIPULANDI ET DUOBUS REIS PROMITTENDI.

[11] 1 (2) *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Dio-
geni.* Creditor prohiberi non potest exigere debi-
tum, cum sint duo rei promittendi eiusdem pecu-
1 niae, a quo velit. Et ideo, si probaveris te con-
ventum in solidum exsolvisse, rector provinciae
iuvare te adversus eum, cum quo communiter mu-
tuam pecuniam accepisti, non cunctabitur. *PP.
V k. Mart. Diocletiano III et Maximiano AA.
conss.* [*a.* 287]
2 (3) *Idem AA. et CC. Fabricio.* Exprimere de-
bueras tuis precibus, utrumne in partem an in soli-
dum singuli vos obligaveritis ac duo rei promittendi
extiteritis, cum, si quidem ab initio unusquisque pro
parte sit obligatus, egredi [12] contractus fidem non

(1) fuit is *C*, fuerit is R^a, fuit (*omisso* is) R^b *recte* (2) et hoc ... scriptum est *delet Mommsen* (3) saltem CR^b, *om.* R^a (4) sed *delet Mommsen* (5) *sic C*, specialis *R* (6) fuerit (concepta *ins. M*, *item post* stipulatio R^c) stipulatio ... conceptae stipulationis (—nes M^a?) R^bM, fuerit stipulationis R^a, concepta fuerit ... concepta est stipulatio (conceptae stipulationis C^b) *C* (7) *B* 43, 6 — *Cf. Inst.* 3, 19 (8) ei CR^b, et P^a, et ei P^b, *om.* R^a (9) dotis *om.* CR^a (10) *B* 26, 3 — *Cf. Dig.* 45, 2 *Inst.* 3, 16 (11) *inde ab Haloandro initio huius tituli restituta est constitutio Diocletiani, quam ut Accursius aliique glossatores eiecerunt, ita re vera Iustiniani Codicis non esse consensus librorum optimorum cum S et Graecis (B et Theodoro ad Nov.* 136, 7) *probat. extat autem in aliis ad marginem huius tituli adscripta, in aliis ultimam huius tituli constitutionem efficit, in aliis tertiam, in aliis denique ultimam antecedentis tituli. verba constitutionis haec sunt:* Impp. Diocletianus et Maximianus (idem *alii*) AA. (et cc. *ins. alii*) Paulinae (*sic Hal.*, iulio *alii*, *om. alii*). Si duo pluresve rei cuiusdam traditionem communiter in solidum acceperint (traditionem communem in sol. acceperint *alii*, traditione conventionem in sol. inierint *Hal.*), cuicumque eorum, quamdiu res in eadem causa permanserit, si casus obtulerit, actio in solidum (unicuique *ins. alii*) competit. PP. III non. Dec. Maximo II et Aquilino conss. (= *a.* 286). *constitutio addita videtur ex Gregoriano Codice: fortasse iungenda est cum* 4, 64, 8, *ut in inscriptione scribatur* AA. et CC., *in subscriptione restituatur* CC. conss.: *fieri enim potest, ut Hal. in Egnatiano non invenerit nisi diem subscriptionis, consules autem a.* 286 *propter diem sequentis constitutionis (i. e. c.* 1 *h. t.) restituerit* (12) credi V^a, creditor egredi *Mommsen*

possit, si vero in solidum, electio rescripto adimi non debeat. *S. id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

3 (4) *Idem AA. et CC. Andronico.* Propter mutuam uni datam pecuniam aliis reis promittendi factis, ob non numeratam sibi pecuniam obligationem remitti desiderio postulantium iura refragantur. *S. v id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

4 (5) *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum quidam rei stipulandi certos habebant reos promittendi, vel unus forte creditor duos vel plures debitores habebat, vel contrario multi creditores unum debitorem, et alii ex reis promittendi ad certos creditores debitum agnoverint vel per solutionem vel per alios modos, quos in anterioribus sanctionibus interruptionibus et[1] invenimus positos et nos ampliavimus[2], vel forte ad unum creditorem quidam ex debitoribus devotionem suam ostenderunt, vel cum plures essent creditores, debitor qui solus existeret ad unum ex his vel quosdam debitum agnovit, et quaerebatur, si eis vel ei datur licentia adversus alios indevotionem suam exercere et quasi tempore emenso exactionem recusare, vel quibusdam ex debitoribus debitum agnoscentibus vel in iudicio pulsatis debent et alii ab omni contradictione repelli:
1 Nobis pietate suggerente videtur esse humanum semel in uno eodemque contractu qualicumque interruptione vel agnitione adhibita omnes simul compelli ad debitum persolvendum, sive plures sint rei sive unus, sive plures creditores vel non amplius
2 quam unus. Sancimus in omnibus casibus, quos noster sermo complexus est, aliorum devotionem vel agnitionem vel ex libello admonitionem aliis debitoribus praeiudicare et aliis prodesse creditoribus.
3 Sit itaque generalis devotio et nemini liceat alienam indevotionem sequi, cum ex una stirpe unoque fonte unus effluxit contractus vel debiti causa ex eadem actione apparuit. *D. k. Sept. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXX (XXXXI).[3]

DE FIDEIUSSORIBUS ET MANDATORIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Lysiae.* Si Lysias adempta parte bonorum exulare iussus est, non nisi pro parte quam retinuerit creditoribus obligatus est. verum qui pro eo fidem suam adstrinxerint, iure pristino conveniri possunt. *PP. id. Oct. Severo A. III et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Idem AA. Plotio.* Creditori, qui pro eodem debito et pignora et fideiussorem accepit, licet, si malit[4], fideiussorem convenire in eam pecuniam, in qua se obligaverit. quod cum facit, debet ius pigno-
1 rum in eum transferre. Sed cum in alia quoque causa eadem pignora vel hypothecas habet obligatas, non prius compellendus est transferre pignora, quam omne debitum exsolvatur. *D. v k. Febr. Apro et Maximo conss.* [*a.* 207]

3 *Idem AA. Maximo.* Non recte procuratores nostri, si adlegationi tuae fides adesset, audire te noluerunt ex bonis fideiussoris quae ad fiscum pervenerunt pecuniam repetentem, sed reum principalem convenire iusserunt, cum electionis potestas
1 permittatur creditori. Sed cum tu duos fideiussores accepisse te proponas, si et[5] alter idoneus est, intellegis te divisa quantitate partem competentem a procuratore petere debere et adversus alium
2 fideiussorem experiri. Nam licet significes adiectum in obligatione, ut singuli in solidum tenerentur, tamen nihil haec res mutat condicionem iuris et constitutionem. nam et cum hoc non adiciatur, singuli tamen in solidum tenentur: sed ubi sunt omnes idonei, in portionem obligatio dividitur. *PP. XVII k. Sept. Antonino A. III et Geta III conss.* [*a.* 208]

4 *Imp. Antoninus A. Rufae.* Novatione legitime perfecta debiti in alium translati prioris contractus fideiussores vel mandatores liberatos non ambigitur, si modo in sequenti se non obligaverunt. *PP. XV k. Oct. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

5 *Idem A. Potamoni.* Iure nostro est potestas creditori relicto reo eligendi fideiussores, nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur. *PP. VI non. Mai. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

6 *Idem A. Pollae.* Si pater tuus pro Cornelio, cum pecuniam mutuam acciperet, se non obligavit, frustra ex eo, quod tabulas obligationis ut testis adsignavit, conveniris. *PP. XI k. Iul. Messala et Sabino conss.* [*a.* 214]

7 *Idem A. Eroti.* Si creditor condicioni mandato adscriptae, cum pecuniam mutuam daret, in accipiendis hypothecis non paruit, frustra te iudicio mandati convenit, quando non alias te obligasse intellegaris, quam si pignoribus contraheretur obligatio. *PP. k. Iul. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

8 *Imp. Alexander A. Longo.* Filius familias, qui pro patre, quamvis in venditione fundi, fideiussit, tenetur. *PP. II id. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

9 *Idem A. Aristocrati.* Etiamsi de iure obligationis pignorum actum fuerit, fideiussoribus liberatio non contingit. *PP. V k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

10 *Idem A. Vitali.* Fideiussor seu mandator si in usuras quoque obligatus est, iustam causam re-
1 cusandi solvere eas non habet. Ut autem is, qui cum altero fideiussit, non solus conveniatur, sed dividatur actio inter eos qui solvendo sunt, ante condemnationem ex ordine postulari solet. *PP.*

11 *Idem A. Sallustio.* Cum alter ex fideiussoribus in solidum debito satisfaciat, actio ei adversus
1 eum qui una fideiussit non competit. Potuisti sane, cum fisco solveres, desiderare, ut ius pignoris quod fiscus habuit in te transferretur, et si hoc ita factum est, cessis actionibus uti poteris. quod et in privatis debitis observandum est. *PP. VII k. Nov. Alexandro A. III et Dione conss.* [*a.* 229]

12 *Idem A. Theodoto.* Blanditus tibi est, qui non teneri te persuasit, quod, cum pro alio intervenires, *ἐγγυῶμαι*[6] dixisti, cum et his verbis obligationem verborum contrahi pridem receptum est. *PP. VI k. Sept. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

13 *Pars ex epistula Gordiani A.* Si Barsagoram latronem Lysanias decurio inventurum se spopondisset, aut exhibere compellendus est aut transmittendus ad praefectum praetorio vel ad praesidem provinciae.

14 *Idem A. Salvio.* Mandati actio personalis est. quae si nomine fideiussoris vel adversus debitorem seu heredes eius competit, praeses provinciae
1 quae deberi compererit reddi iubebit. Pignora etenim, quae reo stipulandi nexa fuerunt, ita demum ad vos transeunt, si facta nominis redemptione solutio celebrata est vobisque mandatae sunt actiones.
2 Quod si factum est, ea quoque vobis persequentibus adversus possessores extraordinariam iurisdictionem idem vir clarissimus impertiet. *PP. III non. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

15 *Idem A. Claudiano.* Si indebitam pecuniam quasi ex causa fideiussionis obstrictus in cautionem per errorem deduxisti, tam doli mali exceptione uti quam condicere, ut obligatio tibi accepto feratur,
1 potes. Non est autem dubium fideiussorem, rei promittendi bonis ad fiscum devolutis si idem fiscus ob debitum restituendum fuerit conventus et solverit, liberari. *PP. V k. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

16 *Idem A. Maximo.* Fuit liberum[7], antequam adversus omnes fideiussores lis contestaretur, unum

(1) interruptionibus et V^a, interruptioni V^b, interruptionis et *R*, interruptionis *C* (2) *sic* $C^a R$, ampliavimus *vel* ampliamus V^b, applica V^a, applicavimus C^a

(3) *B* 26, 1, 74 *seqq.* — *Cf. Dig.* 46, 1 *Inst.* 3, 20 (4) malit L^a, malet P^a, mallet $P^b L^b C R$ (5) et *C*, om. *R* (6) *ἐγγυῶμαι τόνδε B* (7) liberum $P C^b R$, integrum C^a

eorum eligere creditori, si modo ceteros minus idoneos existimaret. at nunc post litis contestationem petitionem divisam redintegrari[1] iuris ratio non patitur. *PP. II id. Iun. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

17 *Idem A. Brasidae.* Omissis quoque pignoribus fideiussorem a creditoribus utiliter conveniri, nisi in id quod ex his refici non potuerit acceptus sit, explorati iuris est. *PP. VI id. Mart. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

18 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Smyrnae.* Si, ut proponis, fundum ob debitum obligatum non iusto pretio vendidisti, residuam quantitatem, quam ex pretio eiusdem servare potuisses, refundi tibi a fideiussore non iure poscis[2]. *PP. V k. Aug. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

19 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Sabiniano.* Si alienam reo principaliter constituto obligationem suscepisti vel fideiussorio sive mandatorio vel quocumque alieno nomine pro debitore intercessisti, non posse urgueri[3] creditorem, eum qui mutuam accepit pecuniam quam te convenire, scire debueras, cum, si hoc in initio contractus specialiter non placuit, habeat liberam electionem. *S. II k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Aurelio.* Sententia bonorum omnium ademptionem continente rei damnati principalis intercessores eligendi creditori potestas non adimitur. [*a.* 293]

21 *Idem AA. et CC. Iuliano.* Sicut eligendi fideiussores creditor habet potestatem, ita intercessorem postulantem cedi sibi hypothecae sive pignori obligata iure non prius ad solutionem, nisi mandata super hac re fuerit persecutio, convenit urgueri. *S. XI k. Nov. AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Hermiano.* Si ultra hoc, quod accepit ea, pro qua te mandatorio nomine intercessisse commemoras, daturum te scripsisti[4], praeses provinciae ex hoc, quod ultra mandatum tuum numeratum est, a te nihil exigi patietur. *S. XII k. Mai. CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Antipatro.* Reos principales vel mandatores simpliciter acceptos eligere vel pro parte convenire vel, satis non faciente contra quem egeras primo, post ad alium[5] reverti, cum nullus de his electione liberetur, licet. *S. non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Pergamio.* Fideiussoris quidem heres exemplo rei principalis tenetur. sed si idem utrisque succedat, intercessionis obligatione finita velut principalis tantum debitoris heres conveniri potest. *S. XI*[6] *k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Philippo.* Pignoribus datis a reo principali distractis nec post longi temporis intervallum[7] residuum a fideiussore creditor petere prohibetur. *S. VI k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Sancimus, si quis pro alio spoponderit, quatenus eum intra certum tempus tradat vel certam quantitatem pecuniarum pro eo inferat, et tempore statuto iam effluente non poterit eum repraesentare, non statim pecunias pro eo stipulatas inferre, sed competere quidem post temporis lapsum omnimodo poenalem actionem, non autem statim summam, pro qua fideiussor admissus
1 est, profligari. Sed si quidem usque ad sex mensuum spatium tempus statutum sit, aliud tantum ei[8] indulgeri, intra quod si possit personam exhibere
2 et eam tradere, poena sit liberatus. Sin autem amplius quam sex mensuum tempus ab initio constitutum est, tunc, quanticumque[9] temporis curricula data sunt, tamen post lapsum eorum semenstres tantum habere eum indutias, intra quas sit ei licen-
3 tia personam et non pecunias reddere. Sin autem et secunda adiectio temporis excedat, tunc omni-
4 modo poenam pecuniariam persolvat. Sed si quidem post statutum ab initio tempus completum maluerit reum pro quo convenitur defendere, licere ei hoc facere, nisi pacti tenor ad[10] hoc reclamaverit, si forsitan sine defensione facienda pro eo fideiussit: sed si defensionem subierit, eam usque ad finem adimplere, nulla ei licentia concedenda in medio personam tradere et pecuniarum dationem effugere.
5 Sin autem et secundum tempus effluxerit, nullo modo ei licentia concedatur nec ad defensionis venire praesidium, sed omnimodo poenam conferat[11], nisi intra primum tempus quod statutum est reus principalis ab hac luce fuerit subtractus: tunc enim penitus ab exactione poenae liberum eum custodiri
6 oportet. Quod si secundo tempore instante mortuus fuerit, nihilo minus poena iam commissa a
7 fideiussore exigatur. Omnibus, quae in fideiussores, quando tali[12] poenae fuerint illigati, statuimus, et in heredes pro utilitate eorum obtinentibus. *D. VI k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [*a.* 530]

27 *Idem A. Iuliano pp.* Si fideiussor nullam quidem cautionem faciat ostendens se fideiussorem extitisse, praesentibus autem tabulariis hoc confessus est, quod in fide sua eum suscepit, [13]dubitabatur a Palaestina advocatione, utrumne post duos menses liberatur quasi sine scriptis fideiussione facta, secundum generalia edicta[14] sublimissimae praetorianae sedis, an utpote scriptura interveniente teneatur: et divisio alia introducebatur, si id[15] iuris esse debet tam in publicis causis quam in pri-
1 vatis. Sancimus itaque, nisi confessio litteris exposita fuerit a fideiussoribus ex repraesentatione personarum, licet attestatio super hoc praecesserit, attamen adhuc sine scriptis esse fideiussionem, videlicet in causis privatis, existimari et[16] duobus mensibus effluentibus ab huiusmodi nexu fideiussores liberari, nisi in tempus certum data est fideiussio: tunc enim in tantum eam extendi, in quantum etiam
2 attestatio fuerit expressa. Sin autem publica causa interveniat, tunc omnimodo attestationem pro scriptura haberi. multis etenim privilegiis propter publicas necessitates publico iuri praestitis non ab re est et nos huiusmodi praerogativam ei condonare. *D. X k. Mart. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

28 *Idem A. Iohanni*[17] *pp.* Generaliter sancimus, quemadmodum in mandatoribus statutum est, ut contestatione contra unum ex his facta alter non libe-
1 retur, ita et in fideiussoribus observari. Invenimus enim et[18] in fideiussorum cautionibus plerumque ex pacto huiusmodi causae esse prospectum, et ideo generali lege sancimus nullo modo electione unius ex fideiussoribus vel ipsius rei alterum liberari, vel ipsum reum fideiussoribus vel uno ex his electo liberationem mereri, nisi satisfiat[19] creditori, sed manere ius integrum, donec in solidum ei pecuniae
2 persolvantur vel alio modo satis ei fiat. Idemque in duobus reis promittendi constituimus, ex unius rei electione praeiudicium creditori adversus alium fieri non concedentes, sed remanere et ipsi creditori actiones integras et personales et hypothe-
3 carias, donec per omnia ei satisfiat. Si enim pactis conventis hoc fieri conceditur et in usu cotidiano semper hoc versari adspicimus, quare non ipsa legis auctoritate hoc permittatur, ut nec simpli-

(1) *sic C*, redintegrare *PR* (2) posces L^a, reposces *PR*, reposcis $L^b C$ (3) *sic C*, urguere *R* (4) *idem B:* quod daturum te scripsisti, accepit ... commemoras *Mommsen* (5) alium $C^b R^a$, illum $C^a R^b$ (6) XI *Hal.*, VI *P* (7) *sic C*, nec longo temp. intervallo *PR* (8) ei *PR*, *om. C* (9) *sic C*, quantacumque *PR* (10) ad *CR*, *om. P* (11) sed ... conferat *PR*, *om. C* (12) tali $P^v C^b R$, tam $P^t C^a$ (13) *sic CR*, cum *ins. P* (14 *sic PR*, generale edictum *C* (15) idem *dett.* (16) et *dett.*, *om. PCR* (17) iohanni *S Hal.*, iuliano (iuliono *P*) *PCR recte fortasse, ut subscriptio Haloandri pertineat ad c.* 29, *haec autem constitutio eiusdem diei sit, cuius est c.* 27 (18) enim et *CR*, et *P*, enim *M* (19) satisfiat *scripsi*, satisfactum fiat *PCR*

citas suscipientium contractus ex quacumque parte[1] possit ius creditoris mutilare? *D. xv k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

29 [2]*Ἐάν τις ἐγγυήσηται ἐπὶ τόκοις, μὴ μόνον εἰς διετίαν κατέχεσθαι, ἀλλὰ τοσοῦτον χρόνον, ὅσον σύνθηται. ὅσον οὖν θέλει χρόνον ὁριζέτω, μόνον εἰ μὴ ὑπὲρ τὸ διπλοῦν συνάγεται ἐν αὐτῷ.*

XXXXI (XXXXII).[3]

DE NOVATIONIBUS ET DELEGATIONIBUS.

1 [4]*Imp. Alexander A. Quintiano et*[5] *Timotheo.* Delegatio debiti nisi consentiente et stipulanti promittente debitore iure perfici non potest: nominis autem venditio et ignorante vel invito eo, adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. *PP. v id. Febr. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Gordianus A. Firmino.* Ex contractu pecuniae creditae actio inefficax dirigitur, si delegatione personae rite facta iure novationis vetustior contractus evanuit. *PP. k. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Idem A. Muciano.* Si delegatio non est interposita debitoris tui ac propterea actiones apud te remanserunt, quamvis creditori tuo adversus eum solutionis causa[6] mandaveris actiones, tamen, antequam lis[7] contestetur vel aliquid ex debito accipiat vel debitori tuo denuntiaverit, exigere a debitore tuo debitam quantitatem non vetaris et eo modo tui
1 creditoris exactionem contra eum inhibere. Quod si delegatione facta iure novationis tu liberatus es, frustra vereris, ne eo, quod quasi a cliente suo non faciat exactionem, ad te periculum redundet, cum per verborum obligationem voluntate novationis interposita[8] debito liberatus sis. *PP. v id. Iun. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

4 *Idem A. Stratonico.* Non abstulit tibi procurator tuus actionem, si, cum ei mandasses exactionem pecuniae, quam hi tibi debebant, contra quos supplicas, parte accepta de reliquo eos liberavit, cum neque contra voluntatem tuam novationem facere neque in eo quod non solvebatur eos liberare potuerit. *PP. id. Nov. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Septimiae.* Si pater tuus, cui te successisse proponis, creditori pro Alexandro suscepto nomine certam pecuniam stipulanti spopondit, licet per improbitatem Alexander ei satis non fecit, tamen summae repromissae nimis improbe solutio negatur. *S. II id. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

6 [9]*Idem AA. et CC. Ziparo.* Nec creditoris creditori quisquam invitus delegari potest. *S. XII k. Nov. Dorostolo CC. conss,* [*a.* 294]

7 *Idem AA. et CC. Zoilo.* Si solvere tibi pecuniam delegatus Eucarpus dare spopondit vel debitum constituit, suo nomine conveniri potest. alioquin adversus eum experiri pro chirographario debitore tuo frustra conaris. *S. XVII k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Imp. Iustinianus A. ad senatum.* Novationum nocentia corrigentes volumina et veteris iuris ambiguitates resecantes sancimus, si quis vel aliam personam adhibuerit vel mutaverit vel pignus acceperit vel quantitatem augendam vel minuendam esse crediderit vel condicionem seu tempus addiderit vel detraxerit vel cautionem iuniorem acceperit vel aliquid fecerit, ex quo veteris iuris conditores introducebant novationes, nihil penitus priori cautelae innovari, sed anteriora stare et posteriora incrementum illis accedere, nisi ipsi specialiter remiserint quidem priorem obligationem et hoc expresserint, quod[10] secundam magis pro anterioribus elegerint.
1 Et generaliter definimus voluntate solum esse, non lege novandum, etsi non verbis exprimatur, ut sine novatione, quod solito vocabulo ἀνοβατεύτως dicunt, causa procedat: hoc enim naturalibus inesse rebus volumus et non verbis extrinsecus supervenire. *D. XI k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste conss.* [*a.* 530]

XXXXII (XXXXIII).[11]

DE SOLUTIONIBUS ET LIBERATIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Aristaenetae.* In potestate eius est, qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore solutionis exprimere, in quam causam reddat. quod si debitor id non fecit, convertitur electio ad eum qui accepit. si neuter voluntatem suam expressit, prius in usuras id quod solvitur, deinde in sortem accepto feretur. *PP. prid. non. Iun. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Imp. Alexander A. Bassae.* Liberari fideiussores, quotiens fiscus tam creditori quam debitori, licet diversis stationibus, succedit, ius certum est. quod et in tua persona procuratores mei custodient. *S. k. Iun. Lupo et Maximo conss.* [*a.* 232]

3 *Imp. Gordianus A. Apollonio.* Si, cum servus liberam peculii administrationem haberet, mutuam pecuniam ab eo accepisti, eique ante ademptum peculium vel priusquam ademptum cognosceres eam exsolvisti, ea solutione liberatus es. *PP. v k. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 239]

4 *Idem A. Rufinae.* Nihil interest, utrum creditori pecuniam mutuam solveris, an ex eius voluntate servo numeraveris. nec enim ex eo, quod creditor in fatum concessit, priusquam instrumenta redderet, evacuatae obligationis vires reparari queunt. *PP. prid. id. Oct. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

5 *Idem A. Celso.* Nulla tibi adversus creditorem alienum actio superest eo, quod debitam ei quantitatem offerens ius obligationis in te transferri desideras, cum ab eo te nomen comparasse non suggeras, licet solutione ab alio facta nomine debitoris evanescere soleat obligatio. *PP. VII k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

6 *Idem A. Alexandro.* Si inter patrem tuum eosque, quos debitores esse dicebas, non de dubia lite transactio facta est, sed parte tantummodo recuperata universum se recepisse cavit nec de superfluo eos qui verbis obligati erant per acceptilationem liberavit nec donationis causa id factum est, exuberantis debiti integra ei repetitio competit. *PP. III id. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

7 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Antiocho.* Eius quantitatis, cuius petitionem ratio compensationis excludit, usuram non posse reposci manifestum est. *PP. VI k. Aug. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

8 *Idem A. et C. Rufo.* Usuras, quae quotannis in urbe numerandae sunt, promittere alio loco dependi nisi ex iusta causa exempli ratio minime sinit. *PP. v id. Mai. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Cassio.* Obsignatione totius debitae pecuniae sollemniter facta liberationem contingere manifestum est. sed ita demum oblatio debiti liberationem parit, si eo loco,

(1) parte *CR*ᵃ, causa *PR*ᵇ (2) = *B* 26, 1, 93 (3) *B* 26, 4, 35 *seqq.* — *Cf. Dig.* 46, 2 (4) = 4, 39, 3 (5) quintiniano et *l. gem., om. libri* (6) causa *C*ᵇ*R*ᵇ, causam *C*ᵃ, modo causa *R*ᵃ (7) lis *C*ᵇ*RM*ᵇ, li*e *C*ᵃ, litem *M*ᵃ (8) interpositam *Mommsen* (9) *iunge* 4, 5, 8 (10) quod *V*ᵇ?*C*ᵇ, et *P*ᵇ*R*, *om. V (vel V*ᵃ*) P*ᵃ*C*ᵃ (11) *B* 26, 5, 109 *seqq.* — *Cf. Dig.* 46, 3

XL 29 *Si quis pro usuris fideiusserit, non in biennium solum tenetur, sed in tantum tempus, in quantum pactus est. quantum igitur vult tempus constituat, dum ne in eo supra duplum colligatur.*

quo debetur solutio, fuerit celebrata. *PP. v id. Mai. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

10 *Idem AA. et CC. Ambrosio.* Successores eius, qui maior quinque et viginti annis in solutum pro debito iure mancipia dedit, haec revocare non posse constat. *S. v id. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

11 [1]*Idem AA. et CC. Capitolinae.* Cum maritum tuum a debitoribus tuis minoris viginti et quinque annis constitutae velut ex causa tibi debiti aliquas accepisse quantitates nec tamen te consensum commodasse significes, nullum tibi potuit praeiudicium fieri, nisi factam solutionem post maiorem aetatem ratam feceris. *S. v*[2] *k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Eutycho.* Invito vel ignorante creditore qui solvit alii, non se liberat obligatione. quod si hoc vel mandante vel ratum habente eo fecerit, non minus liberationem consequitur, quam si eidem creditori solvisset. *S. III id. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Philotimo.* Si obligatum ex causa mandati non per stipulationem facta novatione, post acceptilatione[3] liberasti, sed tantum receptam ex eadem causa debitam quantitatem falso scripsisti, figmento veritatis extingui non potuit obligatio. *S. VII k. Iun. AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Cutae.* Pecuniae solutae professio collata instrumento maiorem gestae rei probationem continet, quam si chirographum acceptae mutuae pecuniae fuisset redditum. *S. v id. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Quartioni.* Quod debitori tuo chirographum redditum contra voluntatem tuam adseveres, nihil de iure tuo deminutum est. quibuscumque itaque argumentis iure proditis hanc obligationem tibi probanti eum per huiusmodi factum liberationem minime consecutum iudex ad solutionem iure debiti compellet. *S. v k. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Charidemo.* Eum, a quo mutuam sumpsisti pecuniam, in solutum nolentem suscipere nomen debitoris tui compelli iuris ratio non permittit. *S. XV k. Nov. AA. conss.* [*a.* 293]

17 *Idem AA. et CC. Cassio.* Manifesti iuris est tam alio pro debitore solvente quam rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis tolli comparatam obligationem. *S. k. Dec. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

18 [4]*Idem AA. et CC. Domitio Aphobio*[5]. Inquisitio veritatis tolli non potuit, quod chirographa, quae fecerat procurator tuus, recepta tibique restituta ab ipsius herede proponas cum subscriptione procuratoris significante, quod nihil creditoribus debeatur, cum nihil prohibeat et creditoribus satisfactum et non vestrae pecuniae, sed ipsius, cui negotium gerendum mandaveras, processisse solutionem. *S.*[6] *id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Diogeni.* Si, actore[7] tam mutuis pecuniis dandis quam debitis recipiendis praeposito, in hoc quod susceperas eius dominae[8] per ipsum fecisti satis, instrumentum[9] inane solutione celebrata nihil tibi nocere potest[10]. aliter enim solventes servo de actione domini liberare se minime possunt. *S. v id. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Eucratidi.* Si operas certi servi pecunia sumpta creditorem sibi in debitum compensare placuit, his secundum conventionis fidem praestitis de mancipio restituendo pacti tenor servari debet. *S. v*[11] *k. Nov. Hadrianopoli CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Rufo.* Interest multum, utrumne spe futurae numerationis suscepisse te quod instrumento continetur scripsisti, an accepta minore quantitate tantum quantum lectio probat in scriptura[12] conferri placuit. nam superiori quidem casu residui petitio debiti manet integra, posteriori vero consensu transactionis finitis stare convenit. *S. III non. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Grato.* Inductum (id est cancellatum[13]) nec ne sit chirographum, vestrum[14] solutionem semel debiti factam ei, qui exigendi potestatem habuit, probantium nihil interest. *S. v id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

23 *Idem AA. et CC. Vatio.* Si litterarum Auxanonis contemplatione, quas ad Aristonem de numeranda tibi pecunia dederat, recepisse scripsisti debitum ab Aristone, mandato non impleto, cum petitio debiti manet integra, nihil legitimam exactionem impedire potest. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Rufino.* Cum pro pecunia quam acceperas secundum placitum Euandro te fundum dedisse profitearis, eius industriam vel eventum meliorem tibi, non ipsi prodesse, contrarium non postulaturus, si minoris distraxisset, non iusta[15] petis. *S. VII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Antelliano.* Solutionem adseveranti probationis onus incumbit: quo facto chirographum condicere potest. *S. III k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXIII (XXXXIIII)[16].

DE ACCEPTILATIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Apronio.* Iam tibi rescripsi posse apud iudicem quaeri, an sollemnibus verbis tutoris auctoritate interveniente soror tua acceptilatione debitorem suum liberaverit. quare si in repetenda pecunia, quam exsolvit, diversa pars perseveraverit, uteris defensionibus competentibus. *PP. III id. Febr. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 [17]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Claro.* Si donationis gratia novatione facta per acceptilationem praestiteris liberationem, omnis agendi via perempta est. *S. VI k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

3 *Idem AA. et CC. Demetriae.* Per Aquilianam stipulationem pacto subditam obligatione praecedente sublata et acceptilatione, quae fuerit inducta, perempta ei, qui ex nulla causa restitui potest, omnis agendi via praecluditur. *S. v k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXIIII (XXXXV).[18]

DE EVICTIONIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Munatio.* Emptor hereditatis rem a possessoribus sumptu ac periculo suo persequi debet. evictio quoque non praestatur in singulis, cum hereditatem iure venisse constet, nisi aliud nominatim inter contrahentes convenit. *PP. VI k. Mart. Severo II et Victorino conss.* [*a.* 200]

2 *Idem AA. Quartae.* Quoniam avus tuus, cum praedia tibi donaret, de evictione eorum cavit, potes adversus coheredes tuos ex causa stipulationis consistere ob evictionem praediorum, pro portione scilicet hereditaria. nudo autem pacto interveniente minime donatorem hac actione teneri certum est. *PP. II k. Mart. Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

3 *Idem AA. Aureliano.* Qui rem emit et[19] possidet, quamdiu evicta non est, auctorem suum prop-

(1) *iunge* 5, 16, 17 (2) VIII 5, 16, 17 (3) *sic M*, acceptilationem *VCR* (4) *iunge* 2, 25, 1. 4, 51, 4 (5) aphobio 4, 51, 4, *om. libri* (6) III *ins.* 2, 25, 1. 4, 51, 4 (7) actore $P^aC^bR^a$, actori $P^bC^aR^b$ (8) dominae P^aCR, domini et P^a, domini P^b (9) *sic* C^bR, instrumentis PC^a (10) potes P^a (11) II *Mommsen*

(12) scripturam *Mommsen* (13) id est cancellatum *del. cum dett.* (14) *sic C*, vestram *R* (15) iusta C^a, iuste C^b, iniusta R^a, iusta ratione R^b (16) *B* 26, 6, 24 *seqq.* — *Cf. Dig.* 46, 4 (17) *fortasse iungenda est* 3, 32, 18 (18) *B* 19, 19 — *Cf. Dig.* 21, 2 (19) et R^a, et post PLR^b, *om. C*

terea, quod aliena[1] vel obligata res dicatur, convenire non potest. *PP. VIII k. Aug. Faustino et Rufino conss.* [*a.* 210]

4 *Imp. Antoninus A. Georgio.* Si praedium tibi pro soluto datum aliis creditoribus fuerat obligatum, causa pignoris mutata non est. igitur si hoc iure fuerit evictum, utilis tibi actio contra debitorem competit. nam eiusmodi contractus vicem venditionis obtinet. *PP. XI k. Aug. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

5 *Idem A. Patroinae.* Ex praediis, quae mercata es, si aliqua a venditore obligata et necdum tibi tradita sunt, ex empto actione consequeris, ut ea a creditrice liberentur: id enim[2] fiet, si adversus venditorem ex vendito actione pretium petentem doli exceptionem opposueris. *PP. XV k. Oct. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

6 *Imp. Alexander A. Octavio.* Non dubitatur, etsi specialiter venditor evictionem non promiserit, re evicta ex empto competere actionem. *PP. VIII id. Mart. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

7 *Idem A. Hilariano.* Auctore laudato si evicta res est, fideiussorem, etiamsi agi causam ignoraverit, conveniri evictionis nomine posse non ambigitur. *PP. III non. April. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

8 *Idem A. Clementio.* Emptor fundi, nisi auctori aut heredi eius denuntiaverit, evicto praedio neque ex stipulatu[3] neque ex dupla neque ex empto actionem contra venditorem vel fideiussores eius habet. sed et si iudicio emptor non adfuit aut praesens per iniuriam iudicis victus est absente auctore vel fideiussore, regressum adversus eum non habet. *PP. VIII id. Dec. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

9 *Idem A. Terentio.* Si controversia tibi possessionis, quam bona fide te emisse adlegas, ab aliquo movetur, auctori heredive eius denuntia. et si quidem obtinueris, habebis quod emisti. sin autem evictum erit, a venditrice successoreve eius consequeris, quanti tua interest: in quo continetur etiam eorum persecutio, quae in rem emptam a te, ut melior fieret, erogata sunt. *PP. XI k. Ian. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

10 *Idem A. Largo.* Si fines agri venditor demonstravit et legem dixit intra eos neminem ingressurum, si quid inde evincatur, periculo fit[4] auctoris. quod si finibus suis quos[5] demonstravit agrum vendidit, lis finalis ad venditorem non pertinet. *PP. VII k. Dec. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

11 *Idem A. Clementi.* Exceptione doli recte eum submovebis, quem ab auctore tuo fideiussorem accepisti, si eius nomine controversiam refert, quasi per uxorem suam, antequam tu emeres, comparaverit, qui vendenti adeo consensum dedit, ut se etiam pro evictione obligaverit. *PP. non. Febr. Pompeiano et Peligno conss.* [*a.* 231]

12 *Imp. Gordianus A. Philippo.* Sive in libertatem evictus est servus quem mercatus es, sive cum comparares convenit, si qua quaestio eius nomine relata esset, etsi necdum evictus esset, ut pretium recuperares, praeses provinciae, quod tibi praestandum animadverterit, restitui iubebit. *PP. VII id. Mart. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

13 *Idem A. Zoilo.* Si ob causam iudicati pignora capta sunt ex eius auctoritate, cui praecipiendi ius fuit, ea de quibus complecteris, eaque tu[6] mercatus es, frustra ab ea quae condemnata est vel quae in eius locum successit eorum refertur quaestio, quandoquidem, etsi evictio eorum ab alio subsecuta fuisset, adversus eos debuisse dari actionem, quibus pretii solutio proficit, meritissime rescriptum est. *PP. XVI k. Iun. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

14 *Idem A. Secundino.* Sive possessio venditoris fuit, filius eiusdemque[7] patris heres frustra quaestionem movet, sive non patris, sed filii[8] eius possessio fuit, de qua iure hereditario auctor laudari potest, controversiam movere non potest. *PP. XIIII k. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

15 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Menandro.* Si non iniuria iudicantis, sed iuris ratione superatus es, pignus ob evictionem acceptum sollemniter persequi potes. *PP. k. Aug. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

16 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Alexandro et Diogeni.* Super empti agri quaestione disceptabit praeses provinciae et, si portionem diversae partis esse cognoverit, impensas, quas ad meliorandam rem vos[9] erogasse constiterit, habita fructuum ratione restitui vobis iubebit. nam super pretio evictae portionis non eum qui dominium evicerit, sed auctricem conveniri consequens est. *PP. X k. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

17 *Idem AA. Muciano.* Si, cum quaestio tibi super eo quem[10] comparaveras commoveretur, auctorem tuum certum fecisti nec citra iudicis disceptationem eum quem[11] emeras tradidisti, praeses provinciae in damnis, quae te tolerasse meministi, medelam iuris adhibebit. *PP. V id. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

18 *Idem AA. et CC. Eutychio.* Si status super homine tibi venumdato mota quaestio est, sollemnibus, quae iuris admittit ratio, interpositis si secundum libertatem fuerit lata sententia, poteris de evictione, si nesciens condicionem eius comparasti, sine aliqua dubitatione auctorem vel eius fideiussores heredesve eorum convenire. quod si fuisse servum sententia declaraverit, intellegis ad venditorem te reverti non posse. [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Theodoro.* Si obligata praedia venumdedisti et longi temporis praescriptione solita emptores se[12] tueri possunt, evictionis periculum timere non potes. *S. II k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

20 *Idem AA. et CC. Solido et aliis.* Si parentes vestri mancipia venumdederunt quaestioque dominii mota est, emptoribus adesse ac defendere causam
1 non prohibemini. Quod si eis haec iam[13] evicta sunt, instauratio litis ex persona vestra, si appellationem non interposuistis, contra ius desideratur. 2 Empti sane iudicio pro evictione si conveniri coeperitis, nec vobis, ut defendatis, negotium denuntiatum probetur, intellegitis, quatenus vosmet ipsos tueri debeatis. *S. VI k. Iul. AA. conss.* [*a.* 293]

21 *Idem AA. et CC. Heliodoro.* Empti actio longi temporis praescriptione non submovetur, licet post multa spatia rem evictam emptori fuerit com-
1 probatum. Si itaque is, quem te comparasse commemoras, nunc in libertatem proclamet, interpellare venditorem sive successores eius debes, ut
2 tibi adsistant causamque instruant. Quem si liberum esse vel servum[14] non esse fuerit pronuntiatum, nec te conventione remisisse periculum evictionis fuerit comprobatum, praeses provinciae, si res integra est, quanti tua interest restitui tibi providebit[15]. *S. XI[16] k. Iul.[17] Serdicae AA. conss.* [*a.* 293]

22 *Idem AA. et CC. Iulio.* Cum tibi liberum venumdatum fundum ab auctore proponas, si ex antecedente obligatione quod debebatur iure solvisti, stipulationem, quam subiectam emptioni de indemnitate proponis, ipsius conceptio commissam manifeste declarat. *S. VII k. Sept. Viminacii AA. conss.* [*a.* 293]

23 *Idem AA. et CC. Eustochiae.* Cum successores etiam venditoris pro evictione teneri possint, si velut obligata sibi res publica Thessalonicensium pignoris instituat iure persequi quae comparasti,

(1) *sic R cum B*, alienata *PC* (2) id enim] idem *scr.* (3) ex stipulatu *CR*, stipulatione *P* (4) fit *C*, sit *PR* (5) non *ins.* (6) ea de q. c. eaque tu M^b, eadem q. c. ea quae tu CR^a, eaque de q. c. tu R^bM^b (7) *sic* P^bR^b, eiusdem P^a, eius eiusdemque R^b: eius idemque *scr.*

(8) *sic R cum B*, filiis *PC* (9) vos *R*, vobis *C* (10) quem *PR*, quod *C* (11) eum quem PR^b, eum quae R^a, hoc quod *C* (12) se *M*, *om. PCR* (13) haec iam R^b, etiam R^a, haec omnia *C* (14) tuum *ins.* (15) *sic CR*, iubebit *P* (16) VI *scr.* (17) iul. *P*, aug. *Hal.*

auctoris heredibus quocumque gradu constitutis adsistere negotio denuntia. quod[1] sive praesentibus his fundus quem emisti fuerit evictus sive absentibus, postea quanti tua interest rem evictam non esse teneri, non quantum[2] pretii nomine dedisti, si aliud non placuit, publice notum est. *S. II k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

24 *Idem AA. et CC. Eutychio.* Si post perfectam venditionem ante pretium numeratum rei venumdatae mota fuerit quaestio vel mancipia venumdata proclament in libertatem, cum in ipso limine contractus immineat evictio, emptorem, si satis ei non offeratur, ad totius vel residui pretii solutionem non com-
1 pelli iuris auctoritate monstratur. Unde cum parte pretii numerata, domus quam emisti tibi[3] velut pignoris iure obligatae ne ad emptionem accederes, denuntiatum ab aliquo proponas, iudex tibi quae ex emptione veniunt praestari providebit. *S. VI k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

25 *Idem AA. et CC. Saturninae.* Si tibi liberam Saturninus condicionem eius ignorans distraxit ac nunc eam defendit in libertatem, hac libera pronuntiata venditorem vel ex stipulatione duplae[4], quantum in hanc deductum est, vel empti actione quanti tua interest convenire potes. *S. id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

26 *Idem AA. et CC. Neoni.* Si quis tibi servum vendidit, postquam is rebus humanis exemptus est, cum evictionis periculum finitum sit, a te conveniri non potest. *S. II k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

27 *Idem AA. et CC. Theophilo.* Si fundum sciens alienum vel obligatum comparavit Athenocles nec quicquam de evictione convenit, quod eo nomine dedit, contra iuris poscit rationem. nam si ignorans, desiderio tuo iuris forma negantis[5] hoc reddi refragatur[6]. *S. XVII k. Oct. CC. conss.* [*a.* 294]

28 *Idem AA. et CC. Maximiano.* Emptori etiam venditoris iura prodesse non ambigitur. si igitur vobis propter rei proprietatem mota fuerit quaestio, tam propriis quam venditoris defensionibus uti poteritis. *S. III non. Oct. Scuppis CC. conss.* [*a.* 294]

29 [7]*Idem AA. et CC. Rheso.* Si permutationis gratia praedia curatoribus quondam fratris tui mater tua dedit, his, quae in eorum vicem accepit, posteaquam ad defensionem fuerit denuntiatum, vel cum eorum non haberet facultatem, evictis quanti interest eos conveniri posse rationis est. *S. VII id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

30 *Idem AA. et CC. Hastio.* Non ex eo, quod duplam qui a matre tua mancipium comparavit evictionis nomine stipulatus est, alienae rei scientia convincitur, nec opinio eius ex hoc laeditur, ut malae fidei emptor existimetur. aliis itaque hoc indiciis, si vis[8], probare debes. *S. id. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

31 *Idem AA. et CC. Agatho.* Heredem fideiussoris rerum, pro quibus defunctus apud emptorem intercesserat pro venditore, factum eius cui successit ex sua persona dominium vindicare non impedit, scilicet evictionis causa durante actione. *S. XVIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

XXXXV (XXXXVI).[9]

CREDITOREM EVICTIONEM NON DEBERE.

1 *Imp. Alexander A. Publicio.* Cum iure creditoris propter fisci debita praedium obligatum procurator meus vendidit, evictio non debetur, quia et privatus creditor eodem iure utitur, nisi nominatim
1 hoc repromissum a privato fuerit. Si tamen fiscus in ius alterius creditoris successit, emptori non iusta fisci nomine movetur controversia, sive quia potior fuerat, quando vendebat, sive quia infirmior, quoniam hoc utique praestare debet, qui pignoris iure vendat, potiorem se ceteris esse creditoribus. *PP. XV k. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Gordianus A. Sabino.* Si a creditrice iure pignoris fundos pater tuus comparaverit, evictis praediis ita demum petitionem adversus creditricem habere iure potes, si[10], cum vendiderit, de evictione rei promisit vel etiam dolo malo, cum sciret prudensque esset rem sine vitio non esse, eam patri tuo, cui successisti, venumdedit. nam sicut genus eiusmodi contractus inscium creditorem vinculo evictionis non adstringit, ita eum, qui fraudem admisit vel decepit, non excusat. *PP. VIII id. April. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

XXXXVI (XXXXVII).[11]

DE PATRIA POTESTATE.

1 *Impp. Antoninus et Verus AA.*[12] *Titio.* Si filium tuum in potestate tua dicis esse, praeses provinciae aestimabit, an audire te debeat, cum diu passus sis[13] ut patris familias rem eius agi per eos, qui testamento matris tutores nominati fuerunt. *PP. sine die et conss.*

2 *Imp. Antoninus A. Maroniae.* Eius, quod in potestate patris agens habuisti, dominium ad patrem tuum pertinuit extra ea, quae non adquiruntur. *PP. XIII k. Mart. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Imp. Alexander A. Artemidoro.* Si filius tuus in potestate tua est, res[14] adquisitas tibi alienare non potuit: quem, si pietatem patri debitam non agnoscit, castigare iure patriae potestatis non prohiberis, artiore remedio usurus, si in pari contumacia perseveraverit, eumque praesidi provinciae oblaturus dicturo sententiam, quam tu quoque[15] dici volueris. *PP. V id. Dec. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

4 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Gallae.* Congruentius quidem videtur intra domum, inter te ac filios tuos si quae controversiae
1 oriuntur, terminari. Sed si ita res fuit, ut[16] iniuriis eorum et ad ius experiundum et ad vindictam processeris, aditus praeses provinciae super disceptationibus quidem pecuniariis consuetum exerceri iubebit ordinem iuris: reverentiam autem debitam exhibere matri filios coget et, si provectam ad inclementiores iniurias improbitatem deprehenderit, laesam pietatem severius vindicabit. *PP. XVI k. Iun. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Donatio.* Filia tua non solum reverentiam, sed et subsidium vitae ut exhibeat tibi, rectoris provinciae auctoritate compelletur. *PP. k. Mart. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

6 *Idem AA. Hermogeni.* Abdicatio, quae Graeco more ad alienandos liberos usurpabatur et apoceryxis dicebatur, Romanis legibus non comprobatur. *PP. XVII k. Dec. Maximiano A. II et Ianuario conss.*[17] [*a.* 288]

7 *Idem AA. et CC. Duplianae.* Si maritus tuus, licet militans, in patria potestate constitutus filium legitimis suscepit nuptiis, eum in potestate avi perseverasse non ambigitur. *S. prid. non. April. CC. conss.* [*a.* 294]

8 [18]*Idem AA. et CC. Aemilianae.* Libertos exemplo ingenuorum filios suos post libertatem ex legitimis

(1) quo *Mommsen* (2) *sic* M^a, quanti *PCR*M^b (3) tibi, domus quam emisti *scr.* (4) duplae M^b, dupla P^a, dupli $P^b R$, duplae actione *C*, dupl. M^a (5) *sic* $P^a R^b$, negan.(d?)is *V*, neganti P^b, negantes *C*, negandi R^a (6) refragatum *V* (7) *fortasse iungenda est* 6, 56, 2 (8) si vis *R*, sivi *V*, suis *C* (9) *B* 25, 7, 63. 64 (10) si *V*, sive *PCR* (11) *B* 31, 2, 4 *seqq.* — *Cf. Dig.* 1, 6 *Inst.* 1, 9 (12) ant. et seu. aa. *V*, ant. a. et verus a. *CR*, severus et ant. aa. *S* (13) sis $V^b R^b$, sic $V^a C$, sit R^a (14) res *om. V* (15) quoque] que *V vel* V^a (16) in *ins. Mommsen* (17) a. II et ian. coss. *Hal.*, aa. conss. *V: cum alia constitutio a.* 288 *non extet, consulatum ab Hal. interpolatum et ad V consules a.* 287 (Diocletiano III et Maximiano AA. conss.) *restituendos esse recte coniecit Mommsen* (18) = 6, 55, 7

nuptiis natos in potestate habere non est prohibitum. *S. XVI k. Mai.*[1] *Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Nicagorae.* Nec filium negare cuiquam esse liberum senatus consulta de partu agnoscendo ac denuntiata poena, item praeiudicium edicto perpetuo propositum et remedium alimentorum apud praesidem maiori trimo petenti[2] monstratum iure manifesto declarant. *S. V k. Mai. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

10 [3]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.* Libertati a maioribus tantum impensum est, ut patribus, quibus ius vitae in liberos necisque potestas olim erat permissa[4], eripere libertatem non liceret. *D. XV k. Iun. Thessalonicae Severo et Rufino conss.* [*a.* 323]

XXXXVII (XXXXVIII).[5]

DE ADOPTIONIBUS.

1 *Imp. Gordianus A. Marciae.* Hi, qui in aliena sunt potestate, iuxta ius civile non nisi apud eum, apud quem plena legis actio est, adoptari possunt. *PP. k. Iun. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Timotheo.* Impuberem, quem ad vicem naturalis subolis adrogare desideras, si hi, qui sanguinis necessitudine iunguntur, id ei expedire apud praesidem provinciae confirmaverint, filium habebis, ita ut bonorum tuorum quarta pars tam[6] in postremo iudicio tuo, quam si a te emancipatus fuerit, ei praebeatur et super patrimonio eius idoneis fideiussoribus datis servo publico caveatur, ne sub copulandae adoptionis obtentu in facultates eius, quae ei diligenti provisione
1 servandae sunt, inruas. Adrogatio etenim ex indulgentia principali facta proinde valet apud praetorem vel praesidem intimata, ac si per populum iure antiquo facta esset. *PP. V id. Mart. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 *Idem AA. Marciano.* Cum eum, quem adrogare vis, libertum tuum esse profitearis nec ullam idoneam causam precibus indideris, id est quod non liberos habes, intellegis iuris auctoritatem desiderio tuo refragari. *PP. XVI k. Iul. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

4 *Idem AA. Proculiano.* Adoptio non tabulis, licet per tabellionem conficiendis, sed sollemni iuris ordine apud praesidem solet copulari. *PP. k. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 *Idem AA. et CC. Syrae.* A muliere quidem, quae nec suos filios habet in potestate, adrogari non posse certum est. verum quoniam in solacium amissorum tuorum filiorum privignum tuum cupis in vicem legitimae subolis obtinere, adnuimus votis tuis secundum ea, quae adnotavimus, et eum proinde atque ex te progenitum ad fidem naturalis legitimique filii habere permittimus. *S. prid. non. Dec. Triballis Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

6 *Idem AA. et CC. Melitoni.* Adrogationes eorum, qui sui iuris sunt, nec in regia urbe nec in provinciis nisi ex rescripto principali fieri possunt. *S. IIII non. April. Byzantii AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Attico.* In adoptionem quidem alienae civitatis civi recte dato additur, non mutatur patria, ac propterea ius originis in honorum ac munerum obsequio per adoptionem non minui perspicis. *S. XI k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

8 *Idem AA. et CC. Isioni.* In adoptionem patre, in cuius est potestate, libertae filiam dante, matris patronus adoptare non prohibetur. nam sui iuris adrogatio feminae nisi ex nostro rescripto numquam procedit. *S. V id. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Marciano.* Adoptatum, licet ex beneficio nostro, emancipatione sollemni separare familia sua pater adoptivus minime prohibetur. *V k. Nov. Anchiali CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum in adoptivis filiis, qui filii familias constituti a patribus naturalibus aliis dantur, antiquae sapientiae incidit quaedam dubitatio, si oportet talem filium, si praeteritus a naturali patre fuerat, habere contra eius testamentum de inofficioso actionem (quam Papinianus quidem negat, Paulus autem sine effectu derelinquit, Marcianus vero distinguit, ne ex hac causa utriusque patris[7] perderet successionem, naturalis quidem voluntate eius circumventus, adoptivi propter egestatem, quam forte habebat), et iterum aliud vitium erat exortum: si enim post patris naturalis obitum pater adoptivus per emancipationis modum iura adoptionis dissolvisset, nulla spes ei remanebat neque contra patris naturalis voluntatem, quia mortis eius tempore in aliena fuerat familia constitutus, neque contra adoptivum patrem, quia per emancipationem eius familia exemptus est: ideo talem dubitationem et tale vitium corrigentes sancimus per adoptionem quidem ad extraneam personam factam iura naturalis patris minime dissolvi, sed ita eum permanere, quasi non fuisset in alienam familiam translatus. cum enim tanta fragilitas est adoptionis, ut possit in ipso die et filius fieri et extraneus per emancipationem inveniri, quis patiatur iura patris naturalis[8] nexu divino copulata ludibrio defraudari, cum in hoc casu et contradicendi filio ex iure vetere datur licentia et invitus transire ad
1 aliam familiam non cogitur? Omnia igitur, secundum quod iam disposuimus, cum ad extraneum patrem filius per adoptionem transfertur, maneant integra iura[9] sive ad de[10] inofficiosi querellam sive ad alias omnes successiones sive ab intestato sive ex testamento, quae liberis deferuntur, ut et ipse possit prodesse patri naturali et ab eo naturalia
1a debita percipere. [11]Si vero pater naturalis avo materno filii sui vel, si ipse fuerit emancipatus, etiam paterno, vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem, in hoc casu, quia in unam personam concurrunt et naturalia et adoptiva iura, maneat stabile ius patris adoptivi et naturali vinculo copulatum et legitimo adoptionis modo constrictum: et ad eum solum respiciat filius, cui eum et natura adgregavit et lex per adoptionem adsignavit, et Papiniani sententia in hac specie procedat, et ad eum tantummodo filius adoptivus spes totas extendat et non patris naturalis successionem molestare concedatur, sed avita et proavita tantummodo reverentia protegetur, eique adquirat quae possunt adquiri et prodesse, et is ei solus pater intellegatur, quem lex fecit et natura non dereliquit.
1b Neque enim Marciani distinctioni locum esse in hoc casu invenimus, ubi nullius circumventionis suspicio potest aliquam sibi vindicare licentiam, avita
1c et proavita adfectione haec omnia resecante. Sed haec manere integra, nisi avus et proavus emancipatum fecerint filium adoptivum: tunc etenim necesse est iterum ad patrem naturalem eum reverti, cum emancipationis interventu adoptio in quamcumque
1d (1) personam facta dissolvitur. Sed ne articulum adoptionis et in extraneam personam factae sine lege relinquamus, licentiam damus tali adoptivo patri, id est extraneo, si voluerit, nihil ei testamento suo relinquere, sed quidquid ei reliquerit, hoc libertatis sit, non legitimo vinculo adstrictum: cum enim per omnia naturae suae filium adgregavimus, manifestissimum est, quod et adquisitiones omnium rerum, quae ad filium familias pervenerint, secundum leges nostras non adoptivo extraneo patri, sed

(1) Mart. *l. gem.* (2) *sic CR*[b], petendi *V*, pete *R*[a] (3) == *Th.* 4, 8, 6: *iunge* 7, 18, 3 (4) potestas permissa est (*om.* olim) *Th.* (5) *B* 33, 1, 41 *seqq.* — *Cf. Dig.* 1, 7 *Inst.* 1, 11 (6) tuorum q. p. tam *CR*, tuorum tam******** *V*, quanta pars *S* (7) *sic CR*, partis *V* (8) naturalis *CR*, *om.* *V* (9) *sic R*, maneat integrae iura *V*, maneant integra ei iura *C* (10) ad de *V*, ad *C*, in ad *R* (11) § 1[a] *usque ad* constrictum *isdem fere verbis repetitur in Inst.* 1, 11, 2

naturali usque ad modum usus fructus perveniunt,
et remaneat in sacris patris naturalis, quasi imagi-
naria quadam[1] et nova adfectione ei adquisita, non
1e pristinae cognationis deminutione introducta. Sed
si quidem remaneat in tali adoptione nulla inter-
veniente emancipatione. in hoc tantummodo prodesse
ei volumus adoptionem, ut non successione ab in-
testato patris extranei adoptivi defraudetur, sed ha-
beat accessionem fortunae ex patris naturalis sibi
1f voluntate adquisitam. Neque enim ex vetere
iure cognationis nexus naturalis patris per adoptio-
nem filio dissolvebatur, sed accedebant iura adop-
tiva certis reliquiis ex iure naturali remanentibus,
et qui legitimus erat familiae adoptivae, is naturalis
fuerat cognatus. quis enim materna iura possit
abolere, cum videbatur et antiquo iure patrem qui-
dem habere adoptivum, matrem autem eam, quam
1g natura cognoscit? Et ideo sancimus, etsi habet
huiusmodi filius iura integra naturae, tamen, si in-
testatus pater extraneus adoptivus decesserit, habere
eum etiam sui heredis ius ad eius tantummodo suc-
cessionem, ut non etiam legitima iura ad familiam
extranei patris adoptivi habeat, nec ipsa ad eum
communionem aliquam habeat, sed quasi extraneus
2 ita ad illam[2] familiam inveniatur. Sin autem per
emancipationem iura adoptiva fuerint dissoluta, tunc
nullus ei penitus regressus ad adoptivum[3] extraneum
patrem, etsi moriatur intestatus, relinquatur, sed
maneat tantummodo patrem naturalem cognoscens,
tamquam non fuisset ab initio in adoptionem trans-
3 latus. Quae autem de aliis adoptivis diximus,
haec sancimus etiam de his, qui ex Afiniano[4] sena-
tus consulto ex tribus maribus fuerant ab extraneo
adoptati, nulla penitus differentia inter alios adopti-
4 vos et eos introducenda. Quae in filio diximus
in adoptionem a patre dato, haec et in filia et in
nepote et in nepte[5] et deinceps personis utriusque
sexus in sacris constitutis extendimus, si tamen tem-
pore mortis avi sui parentes eos vel eas non ante-
cedant. si enim patres eos antecedant (ubi nec
imponitur necessitas avo aliquid nepoti vel nepti re-
linquere), maneant omnia iura adoptiva ei intacta.
haec enim omnis sanctio de filio et filia et nepote
et nepte et deinceps personis in sacris constitutis
introducta est, ubi dubitabatur, quid statuendum est,
quasi duobus patribus ei, uno ex natura, altero ex
5 lege positis. Ubi autem homo sui iuris consti-
tutus per adrogationem ex Augusta liberalitate sese
dederit in adoptionem, tunc omnia iura patris adop-
tivi habeat intacta. cum enim nullum inter patres
inducitur discrimen, sit suus heres adoptivus patri
adrogatori et familiae eius adgregetur, et omnia,
quae ad filium adrogatum veteres legum latores in-
duxerunt, intacta illibataque in eorum personis re-
serventur. *D. k. Sept. Constantinopoli Lampadio
et Oreste vv. cc. conss.*[6] [*a.* 530]

11 [7]*Idem A. Iohanni pp.* Veteres circuitus in adoptionibus, quae per tres emancipationes et duas manumissiones in filio[8] aut per unam emancipationem[9] in ceteris liberis fieri solebant, corrigentes sive tollentes censemus licere parenti, qui liberos in potestate sua constitutos in adoptionem dare desiderat, sine vetere observatione emancipationum[10] et manumissionum [11]hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem iudicem manifestare, praesente et[12] eo qui adoptatur et non contradicente, nec non eo qui eum[13] adoptat. *D. v k. Nov. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.*[14] [*a.* 530]

XXXXVIII (XXXXVIIII).[15]

DE EMANCIPATIONIBUS LIBERORUM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Herennio.* Si lex municipii, in quo te pater emancipavit, potestatem duumviris dedit; ut etiam alienigenae liberos suos emancipare possint, id quod a patre factum est suam obtinet firmitatem. *PP. III non. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

2 *Idem AA. Gennadiae.* In emancipationibus liberorum nec non donationibus non tam scriptura quam veritas considerari solet. *PP. V id. Mart. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

3 *Idem AA. et CC. Heliodoro.* Non nudo consensu patria liberi potestate, sed actu sollemni vel casu liberantur, nec causae, quibus motus pater emancipavit filium, sed actus sollemnitas quaeritur. *S. XV k. Oct. Sirmi*[16] *AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Coloniae.* Nec avus neptem suam liberare potestate cogitur nec in cuiusquam iniuriam beneficia tribuere moris est nostri. *D. id. Oct.*

5 [17]*Imp. Anastasius A. Constantino pp.* Iubemus licere parentibus, id est patri avo paterno seu proavo ceterisque ulterius per masculini sexus personas continua generis serie coniunctis, si liberos, quos habent in potestate propria, id est filium filiam, nepotem seu neptem ex filio, pronepotem seu proneptem ceterosque itidem per masculini sexus personas continua generis linea sibi coniunctos, per emancipationem vel absentes et peregre degentes vel in isdem locis seu regionibus et civitatibus commorantes, in iudicio vero non praesentes, iuris sui constituere maluerint, supplicationibus porrectis mereri super hoc divinum oraculum hocque apud competentem iudicem, ad cuius iurisdictionem actus emancipationis pertinet, insinuare superque precibus a semet oblatis apud eum deponere, ut hoc subsecuto et auctoritate praecedente principali plenissimum robur emancipatio sortiatur, et personae, in quas talis liberalitas collata sit, de aliena potestate quasi a parentibus ex emancipatione manumissae liberentur: si tamen ipsae nihilo minus sub gestorum testificatione[18] vel apud eundem iudicem vel apud alium quemlibet proposito parentum suam etiam voluntatem consonare vel ante preces oblatas et sacros apices promulgatos[19] vel postea deposuerint, nisi infantes sint, qui et sine consensu etiam hoc modo sui iuris efficiuntur. *D. XI*[20] *k. Aug. Constantinopoli Probo et Avieno iuniore conss.* [*a.* 502]

6 [21]*Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum inspeximus in emancipationibus vanam observationem custodiri et venditiones in liberas personas figuratas et circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapismata, quorum nullus rationabilis invenitur exitus, iubemus huiusmodi circuitu in posterum quiescente licentiam esse ei, qui emancipare vult, vel ex lege Anastasiana hoc facere vel sine sacro rescripto intrare competentis iudicis tribunal vel eos adire magistratus, quibus hoc facere vel legibus vel ex longa consuetudine permissum est, et filios suos vel filias, nepotes vel neptes vel deinceps progeniem in potestate sua constitutam a sua manu dimittere et legitima iura omnimodo habere, etsi non specialiter haec sibi servaverit, et peculium donare vel alias res liberalitatis titulo in eos transferre, et eas res, quae adquiri indignantur, per usum fructum secundum nostrae constitutionis[22] modum detinere et omnia

(1) *sic R^b*, quaedam *VC*, quandam *R^a* (2) *sic CR*, aliam *V* (3) ad adoptivum *V^b*, ad optivum *V^a CR* (4) afiniano *C cum Inst.* 3, 1, 14, ...niano *R^a*, sabiniano *R^b* (5) et in nepte *dett.*, *om. CR* (6) post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr.*, *cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 169 (7) *iunge* 6, 58, 13. 8, 48, 6 (8) filios *libri* (9) *sic R*, mancipationem *C* (10) *sic R*, mancipationum *C* (11) *seqq. iterantur in Inst.* 1, 12, 8 (12) et *CR*, *om. M Inst.*

(13) eum *om. Inst.* (14) D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *cum* 6, 58, 13. 8, 48, 6 *scr.* (15) *B* 31, 3 — *Cf. Dig.* 1, 7 *Inst.* 1, 12 (16) sirmi *scripsi*, s. *P* (17) *iunge* 6, 20, 18. 6, 58, 11 (18) testificationem *R*, significatione *C* (19) sacros apices (a.pices *M^a*) promulgatos *M*, sacro apici promulgatas *C*, sacros apices promulgatas *R* (20) XII 6, 20, 18, XV 6, 58, 11 (21) *iunge* 6, 58, 13. 8, 47, 11 (22) 6, 61, 6, 3

facere, vana tantummodo secundum quod dictum est observatione sublata. *D. k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

XXXXVIIII (L).
DE INGRATIS LIBERIS.

1 [1]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Praetextatum pu.* Filios et filias ceterosque liberos[2] contumaces, qui parentes[3] vel acerbitate convicii vel cuiuscumque atrocis iniuriae dolore pulsassent, leges emancipatione rescissa damno libertatis immeritae multare voluerunt. *D. xv k. Sept. Ambianis Lupicinio et Iovino conss.* [*a.* 367]

L (LI).[4]
DE POSTLIMINIO ET DE REDEMPTIS AB HOSTIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Ovinio*[5]. Ex duobus captivis Sarmatia nata patris originem ita secuta videtur, si ambo parentes in civitatem nostram redissent. quamquam enim iure proprio postliminium habere non possit quae capta non est, tamen
1 parentum restitutio reddet patri filiam. Qui cum ab hostibus interemptus[6] sit, matris dumtaxat condicionem, quae secum filiam duxit, videtur necessario secuta. nam fictio legis Corneliae, quae legitimos apud hostes defuncto constituit heredes, ad eam quae illic suscepta est non pertinet, cum eo tempore quo captus est diem suum pater obisse existimetur. *PP. sine die et consule.*

2 *Imp. Gordianus A. Publiciano.* Ab hostibus redempti, quoad exsolvatur pretium, in causam pignoris constituti quam in servilem condicionem videntur esse detrusi: et ideo si nummi eo nomine expensi donatio intercedat, pristinae condicioni eos
1 reddi manifestum est. Proinde si ab hostibus redemptam post dissolutum veluti naturalis pignoris vinculum in matrimonio habere coepisti, nihil est, quod de statu eius seu liberorum communium debeas pertimescere. *PP. II id. Iun. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Varo.* Cum cognatos tuos nondum postliminio regressos adfirmes, sed adhuc in rebus esse humanis, et bona eorum fraudibus diversae partis dissipari, interpellatus rector provinciae providebit eum sub observatione constituere, qui stipulante servo publico satis idonee dederit. *PP. v k. Sept. Diocletiano III et Maximiano conss.* [*a.* 287]

4 *Idem AA. Hermogeni.* Nec nos praeteriit hereditatem eius, quam incognitum erat ab hostibus interfecta[7] an capta esset[8], a filio adiri non potuisse (quando eorum bona, qui in hostium potestatem rediguntur, eo demum tempore successionis iure adquiri possunt, cum captos apud hostes mortuos esse cognoscitur), nec super facultatibus eius, cuius incerta vita ac fortuna fuit, transigi vel iudicari po-
1 tuit. Unde posteaquam apud hostes materteram vestram fati munus implesse innotuit, tunc vobis licentia permittitur agnoscendae per bonorum possessionem successionis: non officientibus enim, quae perperam gesta sunt, si priorem gradum obtinetis, successionis compendium ad vos pertinet. *PP. v k. Iun. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

5 *Idem AA. Ursae.* Cum non redemptum ab hostibus filium tuum, sed sine ullo contractu traditum a barbaris praefecto legionis dicas, postliminii ius locum habuit et ilico ingenuitati suae reddi eum praeses provinciae iubebit. *PP. XVI k. Iun.*[9] *ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

6 *Idem AA. Iusto.* Cum et postliminii ius et communis utilitatis ratio exigat, ut, si qui captos ab hostibus redemerint, accepto pretio redemptos suae ingenuitati restituant, proponasque redemptorem noluisse oblatum pretium a te vel ab alio recipere, praeses provinciae efficaci instantia compellet eum legibus obtemperare et recepto eo quod pretii nomine dependitur status securitatem non inquietare. *PP. k. Febr. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

7 *Idem AA. Claudio.* Foedissimae mulieris nequitia permovemur. cum igitur filiam tuam[10] captam ac prostitutam ab ea quae eam redemerat ob retinendae pudicitiae cultum ac servandam natalium honestatem ad te confugisse proponas, praeses provinciae, si filiae tuae supra dictam iniuriam ab ea, quae sciebat ingenuam esse, inflictam cognoverit, cum huiusmodi persona indigna sit pretium recipere propter odium detestabilis quaestus, etiamsi pretium compensatum non est ex necessitate miserabili, custodita ingenuitate natae tuae adversus flagitiosae mulieris turpitudinem tutam eam defensamque praestabit. *PP. III non. Febr. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

8 *Idem AA. Matronae.* Praeses provinciae, ne ulterius in servitutis iugo detinearis, curae habebit: qui pro sollertia tua[11] parum ignorat magis[12] filiorum tuorum statum tueri, quos, posteaquam redempta es, enixam te esse significas, cum eos, qui post redemptionem nascuntur, ne pignoris quidem vinculo ob pretium, quod pro his datum non est, teneri nullis auctoribus visum est. *PP. v id. Febr. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

9 *Idem AA. et CC. Gregorio.* Captum ab hostibus filium, patre mortuo medio tempore, lex Cornelia reversum, si in potestate patris tempore quo
1 capiebatur fuit, suum facit heredem. Unde si ex testamento ad te sive intestato successionem patris tui pertinere apud praesidem provinciae probaveris, restitui tibi res hereditarias iubebit, si non tantum postquam reversus es tempus effluxit, quantum intentionem tuam temporis prolixitate conquiescere facit. *PP. v id. April. AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Apollodorae.* Sicut liberis captis ab hostibus ac postliminio reversis status pristinus restituitur, sic servi domino. unde si haec, cuius meministi, ancilla patris tui fuit nec commercio redempta est, reversa dominum vel eius successorem sequitur, qui per captivitatem hanc amiserat. *S. III k.*[13] *Mai. Hadrianopoli AA. conss.* [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Eutychio.* Si liberum captum te ab hostibus commercio redemit Sabinus et eum vinculum pignoris superstitem remisisse tibi probetur, non libertus effectus, sed ingenuitati quam amiseras restitutus nullum filiis eius obsequium debes. *S. XV k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Quintianae.* Ab hostibus capti et non commercio redempti, sed virtute militum nostrorum liberati ilico statum, quem captivitatis casu amiserant, recipiunt: servi autem dominis suis restituentur: receptos enim eos, non captos iudicare debemus, et militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum. *S. v k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC.*[14] Si is, qui te ab hostibus ingenuam captam commercio[15] redemit, sibi matrimonio coniunxit, dignitate nuptiarum et voto futurae iustae subolis vinculo pignoris tibi remisso redditos[16] natales pristinos rationis est. *S. v id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

---

(1) — *Th.* 8, 14, 1 *B* 31, 3, 7 (2) et filias c. liberos *om. Th.* (3) patres *Th.* (4) *B* 34, 2 — *Cf. Dig.* 49, 15 (5) Ovinio Tertullo praesidi provinciae Mysiae inferioris *Dig.* 38, 17, 1, 3. 49, 15, 9 (6) *sic C*, interfectus *R* (7) interfectam *libri* (8) capta esset C^a, capta esse C^b, captam esse *R* (9) Iul. *Mommsen* (10) *sic C*, ab hostibus *ins. R* (11) sua *dett.*, tuo *Mommsen* (12) magis *C*, *om. R* (13) id. *Mommsen* (14) cc. *CR*, c. aurelio *S*, cc. coloniae *M*, cc. brinae *dett.*, cc. quartinae *Hal.* (15) commercio *C*, *om. R* (16) tibi remisso redditos *C*, tibi redditos R^a, remisso tibi redditos R^b

14 *Idem AA. et CC. Severae.* Ius postliminii filiam rebus humanis exempta matre, dum in servitutis ipsa necessitate per captivitatis causam fuit, eventu purgato[1] vigore ad eius legitimam invitat hereditatem, nec tibi medii temporis fortuna, quominus res maternas successione quaesitas persequi possis, iniuriam fieri patimur. *S. XVI k. April CC. conss.* [*a.* 294]

15 *Idem AA. et CC. Mucatraulo.* Is, qui liber constitutus captus ab hostibus commercio redimitur, et antequam restituatur pro eo data pecunia, successionis iura sibi vindicare favore ingenuitatis potest, ut ex ea possit pretium pro se datum exsolvere. [*a.* 294]

16 *Idem AA. et CC. Basilinae.* Commercio redemptae filios, licet ex servo medio susceptos tempore, origini ingenuitatis matris iuxta ea quae benigne placuerunt reddi convenit. *S. V k. Sept. Viminacii AA conss.*[2] [*a.* 293]

17 *Idem AA. et CC. Diogeniae.* Liber captus ab hostibus et commercio redemptus tunc demum cum pretium solverit vel hoc ei qualicumque remittatur
1 indicio, statum pristinum recipit. Quo genere matre filium redimente, cum huiusmodi contractus non de mercede, sed de tristitia repudianda cogitatur, voti recipiendi filium cogitatio cum optabili condicione filium ilico matri restituit, ita ut et civilium obsequio munerum propter casum praeteritum non
2 excusetur. Pro pietatis[3] itaque ratione ab hostibus redempto filio facti te paenitere ac de pretio quicquam tractare non convenit: dotem tamen ab eo debitam iure concesso reddi postulas. *S. III k. Nov. Develto*[4] *CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Tryphoniano.* Ab hostibus captis ac postliminio reversis pro huiusmodi casu amissa, quae in eadem causa quidem durant, omnimodo directa, quae vero per usucapionem vel liberationem ex bonis subtracta vel non utendo finita esse videntur, intra[5] annum utilem experientibus actione rescissoria restituuntur. *PP. XII k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

19 [6]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Severianum ducem.* Si quos forte necessitas captivitatis abduxit, sciant, si non transierunt, sed hostilis inruptionis necessitate transducti sunt, ad proprias terras festinare debere, recepturos iure postliminii ea, quae in agris vel mancipiis seu aliis rebus[7] ante tenuerunt, etsi a fisco nostro possi-
1 deantur[8]. Nec timeat quisquam alicuius contradictionis moram, cum hoc solum requirendum sit, utrum aliquis cum barbaris voluntate fuerit an coactus. *D. V k. Iul. Remis Gratiano A. et Dagalaifo conss.* [*a.* 366]

20 [9]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Theodoro pp.* Diversarum homines provinciarum cuiuslibet sexus condicionis aetatis, quos barbarica feritas captiva necessitate transvexerat, invitos nemo retineat, sed ad propria redire cupientibus libera
1 sit facultas. Quibus si quicquam in usum vestium vel alimoniae impensum est, humanitati sit praestitum nec maneat victualis sumptus repetitio: exceptis his, quos barbaris vendentibus emptos esse docebitur, a quibus status sui pretium propter utilitatem
2 publicam emptoribus aequum est redhiberi. Ne quando enim damni consideratio in tali necessitate positis negari faciat emptionem, decet redemptos aut datum pro se pretium emptoribus restituere aut laboris[10] obsequio vel opere quinquennii vicem referre beneficii, habituros incolumem, si in ea nati sunt,
3 libertatem. Reddantur igitur sedibus[11] propriis sub moderatione qua iussimus, quibus iure postliminii etiam veterum responsis incolumia cuncta ser-
4 (1) vanda[12] sunt. Si quis itaque huic praecepto fuerit conatus obsistere actor conductor procuratorque, dari se metallis cum poena deportationis non ambiget[13]: si vero possessionis dominus, rem suam
5 fisco noverit vindicandam seque deportandum. Et ut facilis exsecutio proveniat[14], Christianos proximorum locorum volumus huius rei sollicitudinem gerere: curiales quoque proximarum civitatum placuit admoneri, ut emergentibus talibus causis sciant legis nostrae auxilium deferendum: ita ut noverint rectores universi decem libras auri a se et tantundem a suis apparitoribus exigendum, si praeceptum neglexerint. *D. III id. Dec. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.*[15] [*a.* 409]

LI (LII).[16]

DE INFANTIBUS EXPOSITIS LIBERIS ET SERVIS ET DE HIS QUI SANGUINOLENTOS EMPTOS VEL NUTRIENDOS ACCEPERUNT.

1 *Imp. Alexander A. Claudio.* Si invito vel ignorante te partus ancillae vel adscripticiae tuae expositus est, repetere eum non prohiberis. sed restitutio eius, si non a fure vindicaveris, ita fiet, ut, si qua in alendo eo vel forte ad discendum artificium iuste consumpta fuerint, restitueris[17]. *PP. III k. Iun. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 [18]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Unusquisque subolem suam nutriat. quod si exponendam putaverit, animadver-
1 sioni quae constituta est subiacebit. Sed nec dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus, si ab ipsis[19] expositos quodammodo ad mortem voluntas misericordiae amica collegerit: nec enim dicere suum poterit, quem pereuntem contempsit. *D. III non. Mart. Gratiano A. III et Equitio conss.* [*a.* 374]

3 [20]*Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Sancimus nemini licere[21], sive ab ingenuis genitoribus puer parvulus procreatus sive a libertina progenie sive servili condicione maculatus expositus sit, eum puerum in suum dominium vindicare sive nomine dominii sive adscripticiae sive colonariae condicionis: sed neque his, qui eos nutriendos sustulerunt, licentiam concedi penitus (cum quadam distinctione) eos tollere et educationem eorum procurare, sive masculi sint sive feminae, ut eos vel loco libertorum vel loco servorum[22] aut colonorum aut adscripticio-
1 rum habeant. Sed nullo discrimine habito hi, qui ab huiusmodi hominibus educati sunt, liberi et ingenui appareant et sibi adquirant et in posteritatem suam vel extraneos heredes omnia quae habuerint, quomodo voluerint, transmittant, nulla macula vel servitutis vel adscripticiae aut colonariae condicionis imbuti: nec quasi patronatus iura in rebus eorum his qui eos susceperunt vel susceperint praetendere concedi[23], sed in omnem terram, quae Romanae
2 dicioni supposita est, haec obtinere. Neque enim oportet eos, qui ab initio infantes abegerunt et mortis forte spem circa eos habuerunt, incertos constitutos[24],

---

(1) vitio suo *ins. Mommsen* (2) s. v k. Oct. Viminacii CC. conss. *cum Mommseno Zeitfolge p.* 405 *scr., nisi forte haec constitutio loco non suo a compilatoribus inserta est* (3) pro pietatis *dett.*, proprietatis *CR* (4) devellio *Hal.* (5) intra *M*, infra *CR* (6) = *Th.* 5, 5, 1 (7) seu aliis rebus *om. Th.* (8) sive a fisco n. poss. sive in aliquem principali liberalitate transfusa sunt *Th.* (9) = *Th.* 5, 5, 2 *Sirmond.* 16: *iunge* 1, 4, 11 (10) labore *Th. Sirm.* (11) *sic Th. Sirmond.*, aedibus *libri* (12) servata *Th. Sirm.* (13) ambigat *Th. Sirmond.* (14) *sic Th. Sirmond.*, perveniat *libri* (15) *sic* n. *Th. Hal.*, d. III non. dec. ravennae basso et philippo vv. cc. conss. accepta XVI k. ian. (= *a.* 408) *Sirmond.* (16) *B* 33, 2 (17) *sic* CR^a, restitueres $L R^b$ (18) *cf.* 9, 16, 7: § 1 = *Th.* 5, 7, 2 (19) ab ipsis *om. Th.* (20) = 1, 4, 24 (21) nemini licere volumus *l. gem.* (22) libertorum (liberorum *CR*) vel loco servorum CR^b, servorum liberorum vel ingenuorum vel loco serv. L^a, liberorum vel loco (loco *om.* L^b) ingenuorum vel loco serv. (vel loco ingenuorum *addit* R^a) $L^b R^a$ (23) concedi *scripsi*, concedendi *R*, concedendis *LC* (24) *sic LR*, incerto constituto *C*

si qui eos susceperunt, hos iterum ad se revocare conari et servili necessitati subiugare: neque hi, qui eos pietatis ratione suadente sustulerunt, ferendi sunt denuo suam mutantes sententiam et in servitutem eos retrahentes, licet ab initio huiusmodi cogitationem habentes ad hoc prosiluerint, ne videantur quasi mercimonio contracto ita pietatis officium ge-
3 rere. Haec conservantibus tam viris clarissimis praesidibus provinciarum quam viris religiosissimis episcopis nec non officiis praesidalibus et patribus et defensoribus civitatum et omni civili auxilio. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

LII (LIII).[1]

QUAE SIT LONGA CONSUETUDO.

1 [2]*Imp. Alexander A. Apro evocato*[3]. Praeses provinciae probatis his, quae in oppido frequenter in eodem genere controversiarum servata sunt, causa cognita statuet. nam et consuetudo praecedens et ratio quae consuetudinem suasit custodienda est, et ne quid contra longam consuetudinem fiat[4], ad sollicitudinem suam revocabit praeses provinciae. *PP. VI k. April. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

2 *Imp. Constantinus A. ad Proculum.* Consuetudinis ususque longaevi non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem. *D. VIII k. Mai. Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

3 [5]*Impp. Leo et Anthemius AA. Alexandro*[6]. Leges quoque ipsas antiquitus probata et servata tenaciter consuetudo imitatur et retinet[7]: et quod officiis curiis civitatibus principiis vel collegiis praestitum fuisse cognoscitur, perpetuae legis vicem obtinere statuimus. *D. VII*[8] *id. Sept. Zenone cons.*[9] [*a.* 469]

LIII (LIIII).[10]

DE DONATIONIBUS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Lucio.* Emptionum mancipiorum instrumentis donatis et traditis et ipsorum mancipiorum[11] traditionem factam intellegis: et ideo potes adversus donatorem in rem actionem exercere. *PP. V k. Iul. Faustino et Rufino conss.* [*a.* 210]

2 *Imp. Gordianus A. Leonidi.* Si nominis persecutionem in te emancipatam pater tuus titulo donationis transtulit, frustra practendit, qui debitori tuo heres extitit, consensum fuisse debitoris necessarium, cum satis fuerit actiones eo nomine tibi mandatas fuisse. *PP. II id. Mart. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

3 *Imp. Decius A. Marcellino.* Spem futurae actionis plena intercedente donatoris voluntate posse transferri non immerito placuit. *PP. non. Mart. Decio A. II et Grato conss.* [*a.* 250]

4 [12]*Imp. Probus A. Massiciae*[13]. Si functiones per eum, cui donata res non erat, vel ab actoribus ipsius nomine celebratae sunt, tibi obesse non potest. *PP. V k. Ian. Messala et Grato conss.* [*a.* 280]

5 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA.*[14] *Falconillae.* Si donatio per epistulam facta non paret, verba tamen testamenti, quibus liberalitas testatricis confirmata est, fideicommissum contineri non ambigitur. *PP. VI k. Febr. Romae Carino II et Numeriano AA. conss.* [*a.* 284]

6 [15]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Calpurniae Aristaenetae*[16]. Nec ambigi oportet donationes etiam inter absentes, maxime[17] si ex voluntate donantium possessionem ii quibus donatum est nanciscantur, validas esse. *PP. IIII id. Febr. Mediolani Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

7 *Idem AA. Iulio.* Censualis quidem professio domino praeiudicare non solet. sed si in censum velut sua mancipia deferenti privigno tuo consensisti, donationem in eum contulisse videris. *PP. id. Iul. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

8 *Idem AA. Florae.* Si praeses provinciae non donandi voluntate filiorum tuorum nomine praedia in censum detulisse te manifestis probationibus cognoverit, quod fides veri suggesserit, statuet. *PP. VIII id. Sept. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

9 *Idem AA. et CC. Augustinae.* Legem, quam rebus tuis donando dixisti, sive stipulatione tibi prospexisti, ex stipulatu, sive non, incerto iudicio (id est praescriptis verbis) apud praesidem provinciae debes agere, ut hanc impleri provideat. *PP. XVI k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Hermionae.* Nec ignorans nec invitus quisque donat. unde si de hoc fundo non cogitasti, cuius velut donationi consensisse continetur instrumento, maiores veritate rei quam scriptura vires obtinente intellegis, de quo non cogitasti nec specialiter subscripsisti, nihil te perdidisse. *S. V k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

11 [18]*Idem AA. et CC. Septimio*[19] *Sabiniano.* Cum de bonis tuis partem quidem[20] penes te retinuisse, partem vero[20] in eum quem in potestate habes[21] donationis titulo contulisse commemores, non est incerti iuris in eum[22], qui in sacris familiae tuae remanet, destinationem magis paternae voluntatis factam, quam perfectam donationem[23] pervenisse.
1 Delegationes autem nominum in emancipatum collatae perfectam donationem efficiunt[24]. *S. prid. k. Mai. Heraclea AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Aurelio.* Portionem propriam rebus necdum divisis nemo prohibetur titulo donationis in alium transferre. *D. XVII k. Iun. AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Uraniae.* Si aliquid per epistulam donatum tibi probetur, brevitas chartulae donationi, si haec recte facta probetur[25], nihil quicquam derogat. *D. XV k. Iun.*[26] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Idaeae.* Si filius tuus res ad te pertinentes sponsae suae te non consentiente donavit, ad eam quod non habuit transferre non potuit. *S. XV k. Oct. AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Severae.* Aeris alieni, quod ex hereditaria causa venit, non eius, qui donationis titulo possidet, sed totius iuris successoris onus est.
1 Si itaque nemini obligata praedia pro donatione consecuta es, supervacuam geris sollicitudinem, ne vel heredes donatricis vel eius creditores te iure possint convenire. *S. XV k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

16 *Idem AA. et CC. Theodoro.* Senectus ad donationem faciendam sola non est impedimento. *D.*[27] *V k. Dec. AA. conss.* [*a.* 293]

---

(1) *B* 2, 1, 50—52 — *Cf. Dig.* 1, 3 (2) = 8, 10, 3: *iunge* 8, 1, 1 (3) evocato *l. gem. cum* 8, 1, 1, *om. libri* (4) est et ne quid ... fiat (fiet L^b) L^bCR, est et quidquid ... fit *A*, ***** quicquid ... fiet L^a (5) *iungenda videtur* 1, 57, 1 (6) duci et praefecto Augustali *addit* 1, 57, 1, *cf.* 2, 7, 13 (7) retinet ACR^b, optinet *L*, retinere *vel* retinent R^a (8) VII *A Hal.*, IIII *L*, *om.* 1, 57, 1 (9) zenone conss. *AL*, marciano et zenone coss *Hal.*, zenone et marciano conss. 1, 57, 1 (10) *B* 47, 1, 35 *seqq.* — *Cf. Dig.* 39, 5 *Inst.* 2, 7 (11) donationem et *ins. C contra B* (12) = *Vat.* 288 (13) massiciae *Vat.*, marsciae *C*, marciae *SR* (14) *scribi debuit* impp. Carinus et Numerianus AA. (15) = *Vat.* 282: *iunge* 3, 29, 4 (16) calpurniae aristaenetae *Vat.*, aristianae *LCR*, arestiano *S* (17) maxime *om. Vat.* (18) = *Consultatio* 6, 10 (19) septimio *Consult.*, *om. libri* (20) tertiam *ins. Consult.* (21) ac tertiam in emancipatum *ins. Consult.* (22) quidem *ins. Consult.* (23) perfectam donationem *dett. cum BΣ τέλειαν ἐνταῦθα ποιεῖ δωρεάν*, perfectam donationem (—num L^b) accionem (actione *C*) *LC*, perfecta donatione actionem *R*, perpetuam donationem *Consult.* (24) § 1 *om. Consult.* (25) *sic edd. cum B*, donationis si (si *om. C*) haec (haee L^b) recte facta probetur L^bC, donationis *** rectae factae probat** L^a, donationis in te recte factae probatori *R* (26) Oct. *Mommsen* (27) d. v *Hal.*, s. *L*

17 *Idem AA. et CC. Hermiae.* Sive emancipatis filiis res donasti sive in potestate constitutis et sui iuris effectis ac tenentibus non ademisti, blandiri tibi non debes, velut res donatas ex paenitentia li-
1 ceat auferre. Sane si ea, quae in tua positis potestate donaveras, post emancipationem contra tuam tenuerunt voluntatem, horum penes te dominium remansit, si quidem nec tempore quo voluisti propter vinculum potestatis sibi quicquam quaerere, nec post invito te[1] de rebus tuis potuerunt. *S. VI k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

18 *Idem AA. et CC. Audiano.* Si donationis causa furti actio tibi remissa probetur, supervacuam geris sollicitudinem. *S. V k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

19 *Idem AA. et CC. Alexandriae.* Si avia vestra proprias res quacumque ratione factas titulo liberalitatis in eum contra quem preces funditis contulit, quominus haec rata maneant, quod ex origine patris vel avi vestri descendunt, nihil prodest. *S. XVI k. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Helvio.* Vice donatricis alio voluntate eius subscribente iure facta donatio non habebitur irrita. *S. VII k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

21 *Idem AA. et CC. Antoniae.* Constante matrimonio dotem penes maritum suum constitutam avia tua donare tibi non potuit. *S. V id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

22 *Idem AA. et CC. Diomedi.* Cum res filio emancipato ea condicione, ut creditoribus tuis solveret, te donasse proponas, si stipulatione vel in continenti habito pacto huic rei prospexisti, creditoribus quidem non contra eum ex placito vestro,
1 sed adversus te competit actio[2]. Eum autem, cui certa lege praedia donasti, incerta civili actione ad placitorum obsequium urgueri secundum legem donationibus dictam convenit. *S. VII k. April. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

23 [3]*Idem AA. et CC. Olympiadi.* Si ea quae donaveras posteriori placito qui acceperat donum tibi reddidit, donationis antecedens instrumentum actis sequentibus nihil obesse potest. *S. V k. Oct.*[4] *CC. conss.* [*a.* 294]

24 *Idem AA. et CC. Macario.* Si patri tuo heres non extitisti, ex facta ab eo liberalitate titulo donationis non posse iura tua laedi manifestissimi iuris est. *PP. non. Febr. Antiochiae Diocletiano VII et Maximiano VI*[5] *AA. conss.* [*a.* 299]

25 [6]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.*[7] Donatio, sive directa sit sive mortis causa instituta, sive condicionibus[8] faciendi ac non faciendi suspensa sive ex aliquo notato tempore promissa, sive animo dantium accipientiumve sententiis quantum ius sinit cognominata, sub hac fieri debet observatione, ut quas leges indulgent actiones condiciones pactionesque contineat, hisque penitus cognitis vel recipiantur, si complacitae sunt, vel reiciantur[9], si
1 sunt molestae. In conscribendis autem donationibus nomen donatoris, ius ac rem notari oportet, neque id occulte[10] aut privatim, sed ut tabulae aut quodcumque aliud materiae tempus dabit[11] vel ab ipso vel ab eo quem sors[12] ministraverit[13] perscribatur[14]: actis etiam adnectendis, quae apud iudicem vel magistratus conficienda sunt, ubi hoc leges expostulant[15]. *D.*[16] *III non. Febr. Romae Sabino et Rufino conss.*[17] [*a.* 316]

26 [18]*Idem A. Aconio*[19] *Catullino proconsuli Africae.* Si quis in emancipatum minorem, priusquam fari possit aut habere rei quae sibi donatur adfectum, [20]fundum crediderit conferendum, omne ius
1 compleat instrumentis ante praemissis[21]. Quod per eum servum, quem idoneum esse constiterit, transigi placuit, ut per eum infanti adquiratur. *D. XII k. Mai. Serdicae Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

27 [22]*Idem A. ad Severum comitem Hispaniarum.* Data iam pridem lege[23] statuimus, ut donationes interveniente actorum testificatione conficiantur. quod vel maxime inter necessarias coniunctissimasque personas convenit custodiri, si quidem clandestinis ac domesticis fraudibus facile quidvis pro negotii opportunitate confingi potest, vel id quod vere gestum
1 est aboleri. Cum igitur ne liberos quidem ac parentes lex nostra ab actorum confectione secernat, id, quod necessario super donationibus apud acta conficiendis iam pridem statuimus, universos
2 teneat. [24]Gesta autem confici super rebus etiam alibi collocatis ubicumque sufficit. *D. IIII non. Mai. Constantinopoli Dalmatio et Zenophilo conss.* [*a.* 333]

28 [25]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Quisquis rem aliquam donando vel in dotem dando vel vendendo[26] usum fructum eius retinuerit, etiamsi stipulatus non fuerit[27], eam continuo tradidisse credatur, ne quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio, sed omnimodo idem sit in his causis usum fructum retinere, quod tradere. *D. prid. id. Mart. Constantinopoli Honorio A. XI et Constantio II conss.* [*a.* 417]

29 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* In extraneos et saepe ignotos donationem collatam valere receptum est: et si sine scripto donatum quod fuerit, adhibitis aliis idoneis documentis hoc quod geritur comprobetur. *D. XI k. Mai. Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

30 *Imp. Leo A. Constantino pp.* In hac sacratissima urbe conscriptae donationes ubicumque positarum rerum apud magistrum census insinuentur.
1 In aliis vero civitatibus, sive absens sive praesens rector provinciae sit, sive eadem civitas habeat magistratus sive non habeat et defensor tantummodo sit, donator habeat liberam facultatem donationes rerum suarum ubicumque positarum sive apud moderatorem cuiuslibet provinciae sive apud magistratus sive apud defensorem cuiuscumque civitatis prout maluerit publicare: atque ut ipsa donatio sita est in voluntate donantis, ita ei liceat donationem suam apud quemcumque ex memoratis voluerit intimare.
2 Et hae donationes, quae in diversis provinciis et civitatibus apud quemlibet ex praedictis fuerint publicatae, obtineant inconcussam ac perpetuam fir-

(1) te *M, om. LCR* (2) tibi autem adversus filium ex stipulatu competit actio *similiave desiderantur, cf. B* (*σὺ δὲ κατὰ τοῦ υἱοῦ ἢ τὴν περὶ μελλούσης ζημίας ἀγωγήν, ἐὰν ἐπερώτησας* [*ἐὰν μὴ ἐπερωτήσῃς scr.*], *ἢ τὴν ἐξ ἐπερωτήσεως καὶ συμφώνου ἀποκρίσεως ἀγωγήν, ἵνα πληρωθῇ τὰ δόξαντα*) *et BΣ* (*κινεῖ δὲ τὴν* praescriptis verbis *κατὰ τοῦ υἱοῦ, εἴγε τὸν ὅρον παραχρῆμα ἐνέθηκεν, ἐπὶ τῷ πληρωθῆναι τὰ συμφωνηθέντα, ἢ τὴν* ex stipulatu, *εἰ ἔτυχε καὶ ἐπερωτήσας ἀβιτουτεν* [*corruptum ex πάκτου ἀβίτου ἐν κοντινέντι?*] *γενομένης*): *Graeci vix aliter legerunt atque nos, hiatum autem ex cognatis locis velut ex* c. 9 *h. t. expleverunt* (3) *iunge* 6, 42, 27 (4) Viminacii *ins.* 6, 42, 27 (5) VII et m. VI *Mommsen*, VI et m. V *V*, IX et m. VIII *Hal.* (6) = *Th.* 8, 12, 1 *Vat.* 249: *iunge* 5, 37, 21 *Consultatio* 9, 13 (7) pu. *VLR Th. Vat.*, pp. *C recte C* (8) *sic Th. Vat.*, condicionis *VC*, conditioni *R*[a], conditione *LR*[b] *cum B* (9) *sic LR Th. Vat.*, recipiatur ... reiciatur *VC* (10) aut per imperitos *ins. Th. Vat.* (11) scientibus plurimis *ins. Th. Vat.: cf. c.* 31 *h. t.* (12) fors *Vat.* (13) subministraverit *Th. Vat.* (14) et corporalis traditio subsequatur ad excludendam vim atque inreptionem, advocata vicinitate omnibusque arbitris adhibitis, quorum postea fide probabitur donatam rem, si est mobilis, ex voluntate traditam donatoris vel, si immobilis abscessu donantis novo domino patefactam *ins. Th., cf. p.* 364 *not.* 12 (15) ubi h. l. expostulant *om. Th. Vat.* (16) pp. *Vat. recte* (17) in foro divi ... *addunt Vat.* (18) = *Th.* 8, 12, 2 (19) aconio *Th., om. libri* (20) Italicum sive stipendiarium *ins. Th.* (21) et inductione corporaliter impleta *ins. Th.* (22) = *Th.* 8, 12, 5: *iunge* 4, 21, 14 (23) *c.* 25 *h. t.* (24) § 2 = *Th.* 8, 12, 8 (25) = *Th.* 8, 12, 9 (26) vel vendendo *om. Th.* (27) fuerit *dett. cum Th.*, fuit *VLCR*

mitatem. *D. v non. Mart. Constantinopoli Patricio*
cons.[1] [*a.* 459]
31 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* In donationi-
bus, quae actis insinuantur, non esse necessarium
iudicamus vicinos vel alios testes adhibere: nam
superfluum est privatum testimonium, cum publica
1 monumenta sufficiant. Verum et alias[2] dona-
tiones, quas gestis non est necessarium adlegari, si
forte per tabellionem vel alium scribantur, et sine
testium subnotatione valere praecipimus, ita tamen,
si ipse donator vel alius voluntate[3] eius secundum
solitam observationem subscripserit: donationibus,
quae sine scriptis conficiuntur, suam firmitatem ha-
bentibus secundum constitutionem Theodosii et Va-
lentiniani ad Hierium praefectum praetorio promul-
gatam[4]. *D. k. Mart. Constantinopoli Illo vc.*
cons. [*a.* 478]
32 *Imp. Anastasius A. Euphemio pp.* Secundum
divi Leonis constitutionem[5] donationes apud virum
clarissimum magistrum census tantummodo insinuari
praecipimus, huiusmodi forma in illis instrumentis
observanda, quae in hac regia urbe confecta seu
celebrata fuerint: nec concedi quemquam vel apud
defensores seu magistratus aliarum civitatum vel in
aliis quibuslibet locis praeter memoratum iudicium
insinuare: scientibus tam his qui ad huiuscemodi
insinuationem pervenerint quam his qui eam susce-
perint nec non tabellionibus, quicumque testimonium
suum non in competenti (ut dictum est) loco vel
iudicio praebuerint, vicenarum librarum auri multa
et alia gravissima indignatione se feriendos. *D. prid.*
k. Mai. Paulo vc. cons. [*a.* 496]
33 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Illam subti-
lem observationem amputamus, per quam donationis
titulo cessiones[6] actionum accipientes non aliter eas
suis transmittere heredibus poterant, nisi litem ex
his contestati essent vel ius contestationis divino
rescripto meruissent. nam sicut venditionis titulo
cessas actiones etiam ante litis contestationem ad
heredes transmitti permittitur, simili modo et dona-
tas ad eos transferri volumus, licet nulla contestatio
1 vel facta vel petita sit. Quod et in procuratore
constituendo ad movendas easdem[7] cessas actiones
similiter observandum erit, ut minime quis impedia-
tur procuratorem cessarum sibi per donationem actio-
num dare, licet nulla litis contestatio facta vel pe-
2 tita sit. Quae in his tantum personis locum
habere censemus, quae susceptis per donationem
cessionibus adhuc superesse noscuntur: nam iam
mortuis huiusmodi personis vetera iura super his-
dem cessionibus posita servari concedimus. *D. k.*
Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano A. pp. II
cons. [*a.* 528]
34 *Idem A. Demostheni pp.* Sancimus omnem
donationem sive communem sive ante nuptias factam
usque ad trecentos solidos cumulatam non indigere
monumentis, sed communem fortunam habere, ut
non usque ad ducentorum solidorum summam te-
neat, sed in huiusmodi observatione similes sint tam
1 communes quam ante nuptias donationes. Si quid
autem supra legitimam definitionem fuerit donatum,
hoc quod superfluum est tantummodo non valere,
reliquam vero quantitatem quae intra legis terminos
constituta est in suo robore perdurare, quasi nullo
penitus alio adiecto, sed hoc pro non scripto vel
1a intellecto esse credatur. Exceptis donationibus
tam imperialibus quam his, quae in causas piissimas
procedunt: quarum imperiales quidem donationes
merito indignari sub observatione monumentorum
fieri tam a retro principibus quam a nobis[8] sanci-
tum est, sed firmam habere propriam maiestatem:
alias vero, quae ad pietatem respiciunt, usque ad
quingentorum summam et sine monumentis esse va-
1b lidas censemus[8]. His insuper ante nuptias do-
nationibus, quae in adultas minores sui iuris con-
stitutas cuiuscumque summae procedunt, secundum
veterum legum scita[9], et nisi actis intervenientibus
corroboratae sunt, suam retinentibus firmitatem.
1c (1) Sin autem non in auro res donationis fue-
rint datae, sed per res mobiles vel immobiles vel se
moventes, quantitatem earum aestimari et, si qui-
dem usque ad legitimam solidorum summam eriga-
tur, validam eam et sine monumentis conservari:
sin autem amplioris summae inveniatur et minime
actis comprobata est, superfluum tantum vacuari.
2 Ne autem communione inducta donatori et qui
liberalitatem suscepit aliqua oriatur contentio, elec-
tionem damus ei, qui ampliorem summam in re do-
nata habuerit, reliquae aestimationis quantitatem[10]
offerre ei, qui minorem causam habuit, et totum pos-
2a sidere. Sin autem hoc minime facere maluerit,
tunc omnimodo res dividi secundum quantitatem utri-
que parti competentem, si res dividi sine suo peri-
2b culo possibilis est. Sin autem[11] huiusmodi casi-
bus, in quibus partitio utiliter celebrari minime
potest, amplioris summae dominus noluerit aestima-
tionem offerre, tunc licebit etiam ei, qui minoris
summae habet potestatem, offerre pretium et totum
3 sibi vindicare[12]. Si quis autem[13] per diversa
tempora in eandem personam multas faciat libera-
litates, quarum singulae quidem legitimam quantita-
tem non excedunt, in unum autem compositae et
praedicto modo exaggeratae redundare videntur et
maioris esse quantitatis, non videatur eas oportere
in unum coadunare et introducere modos, per quos
non convaleant et in irritum devocentur[14], sed e
contrario et plures intellegantur et singulae secun-
dum sui naturam obtineant et monumentorum ob-
3a servatione non indigeant. Cum enim a veteri-
bus super hac re variatum est, aliis multas aliis
unam eas definientibus, nobis causa placuit huma-
nior, ut et multae intellegantur et omnes validae, et
hi qui liberalitates accipiunt sciant veros non falsos
4 suos[15] esse donatores. Si quis autem talem re-
ceperit[16] donationem, in qua stipulatus fuerit[17] an-
nuam cuidam praestare quantitatem tantae summae,
quae non excedit legitimum donationis modum, va-
riabatur, utrum eum ex particulari donatione mul-
tas fecisse donationes existimandum est et eas actis
non indigere, an ex totius stipulationis fundamento
et fonte eius, ex quo annuae donationes profluxe-
runt, et unam esse eam donationem putandam et

(1) patricio conss. *V?*, patricio et ricomere coss. *Hal.: dubium movet, quod secundum* 10, 32, 61. 62 *Constantinus in praefectura Orientis secutus est Viventium, quem tamen inter XV k. Oct.* 459 *et k. Febr.* 460 *pp. Orientis fuisse ex* 1, 3, 26. 2, 7, 11 *constat* (2) alias *V*, illas *CR* (3) voluntatem *VC contra B et BΣ* (4) *c.* 29 *h. t.* (5) *c.* 30 *h. t.* (6) *sic* R^b, successiones *V* successionis *C*, cessionis R^a (7) *sic CR*, eas *V* (8) 1, 2, 19 (9) 5, 3, 17 (10) *sic VC*, reliquam aestimationis quantitatem *R*, reliquae aestimationem quantitatis *B* (11) in *ins. dett.* (12) *desiderantur quae indicat Isidorus* (*BΣ*) *his verbis: πάντων τῶν περὶ τραδιτίονος εἰρημένων ἐπὶ τῆς οἰκείας μενόντων ἰσχύος καὶ μηδεμίαν ἐκ τοῦ παρόντος νόμου μείωσιν ὑπομενόντων. ὡς ἂν δὲ ἐκ παντὸς μέρους ἡ τῆς τοιαύτης διαιρέσεως περιαιρεθῇ ἀμφισβήτησις, καὶ τοῦτο τῷ παρόντι νόμῳ περιλαμβάνομεν* (*id est:* omnibus, quae de traditione dicta sunt, in suo vigore manentibus neque ullam imminutionem ex praesenti lege sustinentibus. ut autem ex omni parte eiusmodi divisionis contentio excludatur, etiam hoc praesenti lege complectimur). *prius autem comma in Codice repetitae praelectionis quo se referat non habet, cum ea, quae de traditione interponenda in Th.* 8, 12, 1 (*cf. p.* 363 *not.* 14) 2 (*cf. p.* 363 *not.* 21) 3. 7. 8 *cauta fuerunt, propter c.* 35 § 5 *h. t. ab Iustinianis omissa sint* (13) autem *om. BΣ* (*Isid.*), *cf. not.* 12 (14) revocentur *potius quam* devocentur *V* (15) suos *om. V?* (16) fecerit *cum Graecis scr.* (17) *verba* stipulatus fuerit *passive usurpata esse eadem sententia qua Graece dicitur ἐπηρωτήθη, ex sequentibus* praestare *et* eum ... fecisse *constat*

procul dubio monumentorum observatione vallandam.
4a Quod veteres quidem sat abundeque variaverant, nos autem certa divisione concludimus, ut, si huiusmodi quidem fuerit donatio, ut intra vitam personarum stetur vel dantis vel accipientis, multae intellegantur donationes et liberae monumentorum observatione. incertus etenim fortunae exitus hoc nobis suggessit, ut possibile sit unius anni tantummodo vel brevioris vel etiam amplioris temporis metas supervivere vel donatorem vel eum qui donationem accepit, et ex hoc inveniri totam summam donationis non excedere legitimam quantitatem.
4b Sin autem etiam heredum ex utraque parte fuerit mentio, vel [1] adiciatur tempus vitae vel donatoris vel qui donationem accipiet, tunc, quasi perpetuata donatione et continuatione eius magnam et opulentiorem eam efficiente, et una intellegatur et quasi densioribus donationibus [2] cumulata excedere legitimum modum et omnimodo acta reposcere et aliter minime convalere. *Recitata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani. d. III k. Nov. Decio vc. cons.* [a. 529]

35 [3]*Idem A. Iuliano pp.* Si quis argentum donaverit certumque pondus nominaverit, non autem vasa vel generaliter vel specialiter expresserit, necessitatem ei imponi omnimodo praefatum pondus argenti dare, sive in vasis quibus voluerit, non tamen peioribus aestimatione massae, sive in ipsa aestimatione, quae pro massa rudi in illis locis fre-
1 quentata est. Si vero reditum certum ex possessionibus donaverit, non tamen nomina possessionum edixerit, necesse habere de sua substantia fundos tradere tantum reditum inferre valentes, quantum in donatione posuerit, in talibus tamen agris, qui nec omnibus quos habet in possessione anteponuntur nec deteriores omnibus sunt, sed status mediocris [4] in-
2 veniuntur. Similique modo, si quis certum numerum servorum donaverit, non tamen et is nominatim servos inscripserit, et hic mediocris figurae servos tradere et neque tales, quos non habere magis quam habere prodest, nec iterum eos, qui omnem [5] servorum familiam donatoris antecellunt: sed et hic
3 mediocritas spectetur. Sin autem donator neque argentum neque servos habens vel non tantum quantum donavit fecerit eorum donationem, aestimationem in his celebrari pro eo quod deest, ita tamen, ut argenti quidem secundum quod praediximus aestimatio detur, in servis autem non amplius nec minus quindecim solidis quantitas pro singulis reddetur, in reditibus autem in quindecim annos aestimatio-
3a nem praestet. Sed in his omnibus, si quidem intra legitimam summam donatio fiat, nulla monumenta requirantur: sin autem amplioris summae, tunc ad acta publica decurratur, ita ut in his, quae amplioris sunt aestimationis, secundum nostram legem [6] non totum, sed solum superfluum evanescat.
4 Sed et si quis universitatis faciat donationem, sive bessis sive dimidiae partis suae substantiae sive tertiae sive quartae sive quantaecumque vel etiam totius, si non de inofficiosis donationibus ratio ad hoc reclamaverit, coartari donatorem legis nostrae auctoritate tantum quantum donavit praestare: observatione et hic monumentorum secundum quod
5 iam sanximus omnimodo requirenda. [7]Sed si quidem in omnibus supra dictis casibus usus fructus fuerit a donatore retentus, et traditionem iure in-
5a tellegi fieri. Sin autem hoc minime donator expresserit, si quidem stipulatio donationi inserta sit,
5b ex [8] eius auctoritate traditionem compelli fieri. Sin vero et hoc praetermissum sit et usum fructum minime detinuerit, nihilo minus ex lege nostra necessitatem ei imponi etiam tradere hoc quod donare existimavit, ut non ex hoc inutilis sit donatio, quod res non traditae sunt, nec confirmetur ex traditione donatio, sed liberalitatem plenam et secundum legem nostram perfectissimam constitutam necessarius traditionis effectus sequatur, et necessitatem habeat donator omnimodo res vel partem substantiae quam
5c nominaverit vel totam substantiam tradere. Cum enim in arbitrio cuiuscumque sit hoc facere quod instituit, oportet eum vel minime ad hoc prosilire vel, cum ad hoc venire properavit, non quibusdam excogitatis artibus suum propositum defraudare tantamque indevotionem quibusdam quasi legitimis ve-
5d lamentis protegere. Tantoque magis haec firma esse, si piis actibus vel religiosis personis donatio deputata sit (monumentorum observatione in his modis secundum quod specialiter a nobis in huiusmodi casibus praedictum est [9] observanda), ne in praefatis causis ex quibusdam machinationibus non solum indevotus, sed etiam impius donator intellegatur poenasque non solum legitimas, sed etiam caelestes
5e expectet. Resque [10] donatas in omnibus supra dictis casibus non solum eos, dum supersunt, sed etiam eorum successores reddere compelli, non tantum his, in quos donatio facta est, sed etiam eorum heredibus. *D. XV k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]

36 *Idem A. Iohanni pp.* Si quis pro redemptione captivorum pecunias dederit sive per cautionem dare promiserit cuiuscumque quantitatis, cognoscat se neque repetitionem habere neque exactionem cautionis posse declinare, utpote gestis sicut in donationibus non subsecutis super insinuatione eiusdem quantitatis: eo videlicet, qui pecunias accepit vel prima vice vel post cautionem, necessitatem habente piissimam administrationem adimplere, nulla ei molestia vel inquietudine inferenda vel ab eo qui pecunias praebuit vel ab aliis ex legum auctoritate permissis hoc requirere, sed tantummodo sacramentum praestare, quod re vera omnem quantitatem sine dolo vel aliqua deminutione ad redemptionem
1 dederit captivorum. Simili etiam modo gestorum absolvimus ordinatione donationes rerum mobilium vel sese moventium, quas viri gloriosissimi magistri militum fortissimis praestant militibus tam ex sua substantia quam ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione sive in quibuscumque locis
2 degere noscuntur. Eandem liberalitatem nostrae legis indulgemus etiam his, quorum incendio vel ruina domus corruptae sunt, quibusdam forte pecunias cuiuscumque quantitatis praebentibus vel cautionem conficientibus, ut et ipsi nec repetitionem timeant, verum etiam exactionem pecuniarum confessioni insertarum facere possint, licet non gesta fuerint subsecuta: nulla eis licentia danda pecunias ad alias causas nisi ad refectionem [11] domorum erogare. quod si aliqua dubitatio orta fuerit, utrum tota quantitas an pars eius in aedificiis expensa est,
3 hoc domini domus sacramento dirimetur. Ceteris etiam donationibus, quae gestis intervenientibus minime sunt insinuatae, sine aliqua distinctione quingentos usque ad [12] solidos valituris. hoc etenim tantummodo ad augendas huiusmodi donationes addendum esse ex praesenti lege decernimus: anteriore tempore nostra lege praecedente [13] moderando, qua usque trecentos solidos factae donationes et sine insinuatione firmitatem obtinere iussae sunt. *D. XV k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [a. 531]

37 *Idem A. Iohanni pp.* Verba superflua, quae in donationibus poni solebant, id est sestertii [14] nummi

---

(1) *idem B:* non *ins. Cuiacius cum BΣ* (2) dationibus *Mommsen cum BΣ* (3) *iunge* 8, 55, 10 (4) status mediocris R^b *cum BΣ*, statim mediocres *VC*, statim meliorem R^a (5) omnem *C*, omnes *V*, omne *R: τοὺς πάντων βελτίους BΣ* (6) *c.* 34 § 1 *h. t.* (7) *excidisse videntur, quae Isidorus (BΣ) sic indicat: τὰ δὲ περὶ τῆς τραδιτίονος οὕτω σκοπείσθω· εἰ γάρ (id est* quod autem ad traditionem pertinet, sic observetur. nam si) (8) ex *M*, et *CR* (9) 1, 2, 19 (10) resque *R*, res quoque *C* (11) *sic dett. cum BΣ*, perfectionem *CR* (12) ad *del.* (13) *c.* 34 *h. t.* (14) *sic R cum Graecis*, sestertiis *C*

unius assium quattuor, penitus esse reicienda censemus. quid enim verbis opus est, quae rerum effectus nullus sequitur? sancimus itaque nullo modo eorum mentionem vel in[1] imperialibus donationibus vel in aliis omnibus de cetero fieri, sed et si quisquam per verbositatem aliquid tale inscripserit sive remiserit, nulla differentia sit[2].

LIIII (LV).[3]

DE DONATIONIBUS QUAE SUB MODO VEL CONDICIONE VEL EX CERTO TEMPORE CONFICIUNTUR.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Gamicae.*
Si doceas, ut adfirmas, nepti tuae ea lege a te esse
donatum, ut certa tibi alimenta praeberet, vindica-
tionem etiam hoc casu utilem eo, quod legi illa ob-
temperare noluerit, impetrare potes, id est actionem,
1 qua dominium pristinum restituatur tibi. Nam
condictio quidem hoc casu (id est in personam actio[4])
iure procedit: verum vindicationem quoque divi prin-
cipes in hoc casu dandam esse sanxerunt. *PP. VI k. Dec. Tusco et Basso conss.* [a. 258]

2 [5]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio*[6] *Zenoni.* Si praediorum[7] proprietatem dono dedisti ita, ut post mortem eius qui accepit ad te rediret, donatio valet, cum etiam ad tempus certum vel incertum ea fieri potest, lege scilicet quae ei imposita est conservanda[8]. *PP. V id. Mart. Maximo II et Aquilino conss.* [a. 286]

3 [9]*Idem AA. Iuliae*[10] *Marcellae.* Quotiens do-
natio ita conficitur, ut post tempus id quod dona-
tum est alii restituatur, veteris iuris auctoritate re-
scriptum est, si is in quem liberalitatis compendium
conferebatur stipulatus non sit, placiti fide non im-
pleta[11], ei qui liberalitatis auctor fuit[12] vel heredi-
bus eius condicticiae actionis persecutionem com-
1 petere. Sed cum postea benigna[13] iuris inter-
pretatione divi principes ei qui stipulatus non sit
utilem actionem iuxta donatoris voluntatem compe-
tere[14] admiserint, actio, quae sorori tuae, si in rebus
humanis ageret, competebat[15], tibi accommodabitur.
PP. Sirmi XI k. Oct. ipsis IIII et III AA. conss. [a. 290]

4 *Idem AA.* Perfecta donatio condiciones postea non capit. quare si pater tuus donatione facta quasdam post aliquantum temporis fecisse condiciones videtur, officere hoc nepotibus eius fratris tui[16] filiis minime posse non dubium est. *D. k. Oct. Tiberiano et Dione conss.* [a. 291]

5 *Idem AA. et CC. Dexippo.* Si quid mater filiae suae in potestate patris constitutae sub hac condicione, si fuerit intra biennium emancipata, donavit, licet hoc matris voluntate sui iuris effecta non tenuit, tamen prius marito defuncto[17] sui iuris quocumque modo effecta ad similitudinem legati ita relicti rem donatam firmiter habere vel vindicare potest. *S. id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [a. 294]

LV (LVI).[18]

DE REVOCANDIS DONATIONIBUS.

1 [19]*Imp. Philippus A. Agilio*[20] *Cosmiano.* Etsi[21]
perfectis donationibus in possessionem inductus liber-
tus quantolibet tempore ea quae sibi donata sunt
pleno iure ut dominus possederit, tamen, si ingratus
sit[22], omnis donatio mutata patronorum voluntate
1 revocanda sit. Quod observabitur et circa ea,
quae libertorum nomine, pecunia tamen patronorum
2 et beneficio comparata sunt. Nam qui obsequiis
suis liberalitatem patronorum provocaverunt, non
sunt digni, qui[23] eam[24] retineant, cum coeperint
obsequia neglegere, cum magis in[25] eos collata libe-
ralitas ad obsequium inclinare debet[26] quam ad in-
3 solentiam erigere. Hoc tamen ius stabit intra
ipsos tantum, qui liberalitatem[27] dederunt[28]. cete-
rum neque filii eorum neque successores ad hoc
beneficium pertinebunt[29]: neque enim fas est ullo[30]
modo inquietari donationes, quas is qui donaverat
in diem vitae suae non retractavit[31]. *D. XV k. Iul. Aemiliano et Aquilino conss.* [a. 249]

2 *Imp. Probus A. Felici.* Si apud provinciae praesidem aviam filiae tuae quasi paenitentia ductam subtracta instrumenta donationum igni exussisse constiterit, vereri te non oportet, ne id, quod iure vires acceperat, ex post facto possit in dubium revocari. *PP. III non. Mai. Sirmi Probo A. et Paulino conss.* [a. 277]

3 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Ianuario et Felici.* Possessionem, quam in vos emancipatos per donationem mater contulit, ex paenitentia sola alienare non potuit. *PP. II id. Ian. Carino II et Numeriano AA. conss.* [a. 284]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Proculae.* Confiteri[32] in fraudem te alterius donasse professionem inhonestam continere intellegas. itaque si donationem perfecisti, eam revocare non potes ex memorata adlegatione sub obtentu paenitentiae. *PP. k. April. Heracliae AA. conss.* [a. 293]

5 *Idem AA. et CC. Epagatho.* Si donationem rite fecisti, hanc auctoritate rescripti nostri rescindi non oportet. *S. V k. Mai. Heracliae AA. conss.* [a. 293]

6 *Idem AA. et CC. Herenniae.* Velles nec ne filio tuo praedia itemque mancipia donare, fuit initio tibi liberum. desine itaque postulare, ut donatio quam perfeceras revocetur sub praetextu mariti ac liberorum absentiae, cum huius firmitas ipsorum praesentia non indigeret. *S. V k. Oct. Viminacii CC. conss.* [a. 294]

7 [33]*Impp. Constantius et Constans AA. ad Phi-*
lippum pp. His solis matribus, quae non in se-
cundi matrimonii foedus nupserint, sed unius tan-
tum matrimonii sunt, revocandarum donationum
quas in filios fecerint ita decernimus facultatem, si
1 eos ingratos circa se esse ostenderint. Quidquid
igitur is qui a matre impietatis arguitur ex[34] titulo
donationis tenet eo die, quo controversiae qualecum-
que principium iussu iudicantis datur, matri coga-
2 tur reddere. Ceterum quae ante adhuc matre
pacifica iure perfecta sunt et ante inchoatum coep-
tumque iurgium vendita donata mutata in dotem
data ceterisque causis legitime alienata, minime re-
3 vocamus. Actionem vero matris ita personalem
esse volumus, ut vindicationis tantum habeat effec-
tum nec in heredem detur nec tribuatur heredi.
4 De ceteris autem, quae portentuosae vilitatis
abiectaeque pudicitiae sunt[35], satis etiam tacite cau-
tum putamus. quis est enim, qui his aliquid arbi-

(1) in *dett., om. CR* (2) sit R^b *cum B, om. C, inc.* R^a (3) *B* 47, 1, 70 *seqq.* (4) id est in pers. actio *del. Hal.* (5) = *Vat.* 283 (6) aurelio *Vat., om. libri* (7) si [praediorum] stipendiariorum *Vat.* (8) donatio inrita est, cum ad tempus (ad te *cod.*) proprietas transferri nequiverit *Vat.* (9) = *Vat.* 286 (10) Iuliae *Vat., om. libri* (11) servata *Vat.* (12) fuit *edd.*, interfuit *libri* (13) *sic edd.*, benigni *libri* (14) decernendam esse *Vat.* (15) potuit decerni *Vat.* (16) *sic* R^b, fratri tuo *C*, fratribus tuis R^a? (17) prius marito defuncto *colloca supra post* licet (18) *B* 47, 2 (19) = *Vat.* 272 (20) agilio *Vat., om. libri* (21) Cominio suo salutem. Inter patronos et libertos de iure donationum tractari non oportet, cum etsi *Vat.* (22) si ingratus sit *om. Vat., habent Graeci* (23) qui *edd.*, quo *libri, cf. not. seq.* (24) prov., sunt digni, quin (qui *scr.*) eam non *Vat.* (25) in *om. Vat.* (26) debeat *Vat.* (27) *sic M*, libertatem *LCR, fortasse cum Graecis, qui patronum solum revocare posse dicunt: cf. not. seq.* (28) intra ipsorum tantum liberalitatem qui donaverunt *Vat.* (29) pervenient *Vat.* (30) omni *Vat.* (31) revocavit *Vat.*, ἀνεκαλέσατο *BΣ* (32) confiteri *C*, confiteris R^a, *cum* confitearis LR^b (33) = *Th.* 8, 13, 1: *iunge Th.* 3, 13, 1. 8, 13, 2 (34) ex *om. Th.* (35) de ceteris ... sunt] quare de ceteris vel alterius status vel port. v. v. a. pudicitiae *Th.*

tretur tribuendum esse, cum etiam illis, quae iure, secundas tamen contraxerunt nuptias, nihil ex his privilegiis tributum esse vellemus? *D. XII k. Oct. Limenio et Catullino conss.* [a. 349]

8 [1]*Idem AA. ad Orfitum pu.* Si umquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus et postea susceperit liberos, totum quidquid largitus fuerit revertatur in eiusdem donatoris arbitrio ac dicione mansurum. *D. V k. April. Arbitione et Lolliano conss.* [a. 355]

9 [2]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad senatum.* Donationes circa filium filiamve, nepotem neptemve, pronepotem proneptemve emancipatos[3] celebratas pater seu avus vel proavus revocare non poterit nisi edoctis manifestissimis causis, quibus eam personam in quam collata donatio est contra ipsam venire pietatem et ex causis quae legibus continentur fuisse constabit ingratam. *D. VIII id. Nov. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [a. 426]

10 [4]*Imp. Iustinianus A. Iuliano pp.* Generaliter sancimus omnes donationes lege confectas firmas illibatasque manere, si non donationis acceptor ingratus circa donatorem inveniatur, ita ut iniurias atroces in eum effundat vel manus impias inferat vel iacturae molem ex insidiis suis ingerat, quae non levem sensum substantiae donatoris imponit vel vitae periculum aliquid ei intulerit vel quasdam conventiones sive in scriptis donationi impositas sive sine scriptis habitas, quas donationis acceptor spo-
1 pondit, minime implere voluerit. Ex his enim tantummodo causis, si fuerint in iudicio[5] dilucidis argumentis cognitionaliter adprobatae, etiam donationes in eos factas everti concedimus, ne sit cuidam licentia et alienas res capere et fragilitatem ridere donatoris, et iterum ipsum donatorem suasque res perdere et praefatis malis ab ingrato dona-
2 tionis acceptore adfici. Haec tamen usque ad primas personas tantummodo stare censemus, nulla licentia concedenda donatoris successoribus huiusmodi querimoniarum primordium instituere. etenim si ipse qui haec passus est tacuit, silentium eius maneat semper et non a posteritate eius suscitari concedatur vel adversus ipsum qui ingratus esse dicitur vel adversus eius successionem. *D. XV k. April. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.* [a. 530]

LVI (LVII).[6]

DE MORTIS CAUSA DONATIONIBUS.

1 [7]*Imp. Alexander A. Daphenae.* Si donationi contineatur, ut altero defuncto ad alterum portio eorum quae donabantur pertineret, existente condicione, si mortis causa donatio perficiebatur, fideicommissi actio competit. *PP. IIII k. Oct. Maximo II et Aeliano conss.* [a. 223]

2 *Imp. Gordianus A. Zoilo.* Intestata mortua quondam nuru tua neptis tua, quae ex ea filio tuo quaesita est, quandoque potest ad eius venire suc-
1 cessionem. Nec tamen ea post mortem filii tui, ex quo quaesierat filiam, alii nuptui se collocando dotem dans prohibebatur quam vellet condicionem
2 eidem doti dicere. Sed si mortis causa donationem in fratrem suum conferens in casum mortis suae eam dotem eundem fratrem suum stipulari passa est, cum divi Severi constitutione etiam in mortis causa donationibus, si de cetero patrimonio quantum Falcidia iubet heres non habet, provisum sit, is qui nurui tuae heres extiterit eius constitutionis beneficium non prohibebitur postulare. *PP. X k. Febr. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Heredi.* Nec fratris sui mortis causa recte factam donationem sorori rescindere licet. *S. III k. Ian. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

4 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Cum de mortis causa donatione dubitabatur et alii quidem inter ultimas voluntates eam posuerunt et legatis adgregandam esse censuerunt, alii autem inter donationes quae inter vivos consistunt eam posuerunt, dubietate eorum explosa sancimus omnes mortis causa donationes, sive iuxta mortem facientis fuerint celebratae sive longiore cogitatione mortis subsecutae sunt, actis minime indigere neque expectare publicarum personarum praesentiam et ea quae super huiusmodi monumentis solent adhiberi. sed ita res procedat, ut, si quinque testibus praesentibus vel in scriptis vel sine litterarum suppositione aliquis voluerit mortis causa donationem facere, et sine monumentorum accessione res gesta maneat firmitate vallata et nullam calumniam accipiat neque propter hoc, quod gesta ei non accesserunt, inefficax esse atque inutilis videatur et omnes effectus sortiatur, quos ultimae habent liberalitates, nec ex quacumque parte absimiles esse intellegantur. *D. k. Sept. Constantinopoli Lampadio et Oreste vv. cc. conss.*[8] [a. 530]

LVII (LVIII).

DE INFIRMANDIS POENIS CAELIBATUS ET ORBITATIS ET DECIMARIIS SUBLATIS.

1 [9]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Qui iure veteri caelibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur atque ita vivant, ac si numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur, sitque omnibus aequa condicio capessendi quod quisque mereatur. nec vero quisquam orbus habeatur: propo-
1 sita huic nomini damna non noceant. Quam rem et circa feminas aestimamus earumque cervicibus imposita iuris imperia velut quaedam iuga solvimus promiscue omnibus. [10]*PP. k. April. Romae Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [a. 320]

2 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Isidoro pu.* Inter virum et uxorem rationem cessare ex lege Papia decimarum et, quamvis non interveniant liberi, ex suis quoque eos solidum capere testamentis, nisi forte lex alia minuerit derelicta, decernimus. tantum igitur post haec maritus vel uxor sibi invicem derelinquant, quantum superstes[12] amor exegerit. *D. prid. non. Sept. Varane cons.* [a. 410]

LVIII (LVIIII)

DE IURE LIBERORUM.

1 [13]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Isidoro pu.* Nemo post haec a nobis ius liberorum petat, quod simul hac lege omnibus concedimus[14]. *D. prid. non. Sept. Varane cons.* [a. 410]

---

(1) = *Th.* 8, 13, 3 (2) = *Th.* 8, 13, 6: *iunge* 6, 55, 11 *et quae ibi laudantur* (3) emancipationis tempore *Th.* (4) *iunge* 8, 53, 35 (5) *sic dett. cum BΣ*, iudicium *LCR* (6) *B* 47, 3, 45 *seqq.* — *Cf. Dig.* 39, 6 (7) *iunge* 4, 48, 3 (8) post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. *scr.* (9) = *Th.* 8, 16, 1: *iunge* 8, 34, 8. 10, 19, 2

(10) D. prid. k. Febr. Serdicae *praemittit Th., cf. leges iungendas* (11) = *Th.* 8, 17, 2: *iunge* 1, 19, 6. 8, 58, 1 (12) *sic Th.*, superstis *C*, superstitis *R* (13) *Th.* 8, 17, 3: *iunge* 1, 19, 6. 8, 57, 2 (14) omnibus concedimus] detulimus *Th.*

2 [1]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Illam iniuriam, quae contra matrem defuncti vel defunctae praeteritis fiebat temporibus, pro iustitiae ratione amputamus et legitima iura, quae ex Tertulliano senatus consulto ei praestantur, omnimodo eam habere sancimus, licet tres liberos ingenua vel libertina quattuor minime pepererit. *D. k. Iun. Constantinopoli ipso A. ii cons.*[2] [a. 528]

LIBER NONUS.

I.[3]

QUI ACCUSARE NON POSSUNT.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Silvano.* Prius est, ut criminibus, quae tibi ut graviora ab adversario tuo obiciuntur, caedis atque vulnerum[4] respondeas, et tunc ex eventu causae iudex aestimabit, an tibi permittendum sit eundem accusare, tametsi prior inscriptionem deposuisti. *PP. v id. Mart. Tertullo et Clemente conss.* [a. 195]

2 *Imp. Antoninus A. Ingenuo.* Si cautiones, quibus Secundinus solutam Ingenuo pecuniam probare se dicit, tutores vel curatores tui suspectas ut falsas habent, proprio nomine, cum non liceat alieno, non 1 prohibentur in crimine falsi subscribere. Nec enim facile tutores vel curatores, qui officio et periculo suo[5] res pupillorum vel adulescentium administrant, sententia notantur, nisi evidens eorum calumnia iudicanti apparebit. *PP. xii k. Oct. Antonino A. et Geta conss.* [a. 205]

3 *Imp. Alexander A. Rufo.* Qui crimen publicum instituere properant, non aliter ad hoc admittantur, nisi prius inscriptionum pagina processerit 1 et fideiussor de exercenda lite adhibitus fuerit. Sin vero post satisdationem praesentes non fuerint, edicto admonendi sunt, ut veniant ad causam agendam, et si non adfuerint, non solum extra ordinem puniendi sunt, sed etiam sumptus, quos in eam rem et circa ipsum iter ad litem vocati fecerunt, dependere cogentur. *PP. iii non. Febr. Alexandro A. cons.* [a. 222]

4 *Idem A. Dionysio.* Uxor tua, si consobrini sui necem vindicandam existimat, adeat praesidem provinciae. *PP. xvi k. Iul. Alexandro A. cons.* [a. 222]

5 *Idem A. Marcellinae.* Senatus consulto permissum non est mulieri legis Corneliae crimine reum facere, nisi res ad eam pertineat. cum igitur filii tui tutores et curatores habent, ipsi deliberare debent, an instrumenta, ex quibus adversarium filiorum tuorum obtinuisse dicis, falsa esse accusare debeant. *PP. k. Oct. Alexandro A. cons.* [a. 222]

6 *Idem A. Probo.* Accusationem, a qua discedere te professus es, repetere non debes. *PP. v non. Mai. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

7 *Idem A. Felici.* Si ea quae crimen intendit cognitionem moratur, certa perferendae accusationi tempora iudex competens praestet, intra quae si agere supersederit, renuntiasse causae intellegitur. *PP. xv k. Sept. Agricola et Clemente conss.* [a. 230]

8 *Imp. Gordianus A. Gaio militi.* Non prohibentur milites actiones quae iudicii publici instar obtineant[6] intendere, si suas suorumque iniurias exsequantur. ideoque consobrini tui necem defendere tibi permittimus. *PP. xvii k. Aug. Pio et Pontiano conss.* [a. 238]

9 *Idem A. Severiano.* Non ignorat competens iudex eam, quae ultionem et mortem filii persequi adlegat, non temere ad accusationem esse admittendam, nisi prius matrem se esse probaverit. *PP. vi non. Mart. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

10 *Idem A. Mucatraulo militi.* Si crimen ad tuam tuorumque iniuriam pertinens exsequeris, sollemnibus te inscriptionibus adstringe, ut praesidem provinciae habere iudicem possis. *PP. k. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

11 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Saturnino.* Data opera partis adversae res vestras incendio exarsas esse adseverantes crimen Corneliae de sicariis exsequi potestis. *PP. xiii k. Iul. Peregrino et Aemiliano conss.* [a. 244]

12 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Corinthiae.* De crimine quod publicorum fuerit iudiciorum mulieri accusare non permittitur nisi certis ex causis, id est si suam suorumque iniuriam persequatur[7], secundum antiquitus[8] statuta tantum de quibus specialiter eis concessum est non exacta 1 subscriptione. Unde aditus praeses provinciae in primis examinabit, an tale sit crimen, cuius accusationem mulier subire non prohibetur. *S. v k. Mai. AA. conss.* [a. 293]

13 *Idem AA. et CC. ad Asclepium.* Si magnum et capitale crimen ac non leve frater contra fratrem suum instituerit, non solum audiendus non est, sed etiam exilii poena plectendus. *D. x k. Febr. CC. conss.* [a. 294]

14 *Idem AA. et CC. Aeliae.* Propter insidias, quas tuae vitae paratas contendis, accusationem apud praesidem provinciae contra filium tuum, si pietas et ratio naturalis animi tui non revocat intentionem, instituere[9] potes. *S. xvi k. Mart. CC. conss.* [a. 294]

15 *Idem AA. et CC. Lupioni.* Criminis accusationem instituere cum periculo calumniae, si tibi existimatio integra est, minime prohiberis. *S. iii k. Mart. CC. conss.* [a. 294]

16 *Idem AA. et CC. Callitycho.* Cum rationibus iuris congruit desiderium tuum postulantis accusationem tertiam ei qui duos reos delatos habet non permitti contra legis praescripta, nisi suas suorum-

(1) *iunge* 6, 55, 12. 6, 56, 7 (2) *in quibusdam libris c.* 2 *continuatur rescriptum Gordiani, idemque in aliis c.* 2 *expulit, ut haec in margine demum suppleta sit, in aliis inter c.* 1 *et* 2 *collocatur. eius verba haec sunt:* Imp. Gordianus A. Rufino. Actione competenti agere debueras. causis enim privatorum privata, commoda vero fisci nostri vel publica crimina plerumque persequentibus actio publica datur. *quod huic titulo non convenire palam est ex argumento, quod fere ad* 3, 1 *vel* 10, 1 *quadrat: attamen in his titulis non extitisse Graeci testes sunt. immo alienum ab hoc Codice esse libri ipsi indicant, cum addito vocabulo* vacat *deletum vel etiam adnotatum sit* haec lex valgose, *cf. Odofredum apud Savigny Geschichte des Röm. Rechts* 4 *p.* 370 *et Merkel ibidem p.* 575. *quare veri simili fit eam constitutionem ut alias e Gregoriano Codice additam esse: num autem cum* 9, 6, 5 *iungenda sit, ut proponit Hermann, non satis apparet* (3) *B* 60, 34, 23 *seqq.* (4) *sic CR,* vulneris *L* (5) suo *edd., om. libri* (6) *sic BΣ* (κ. π.), actiones ... optineat *C*, accusationes ... obtineant *R* (7) *sic LR*, suas s. persequ. iniurias *C* (8) *sic C,* antiqui iuris *LR* (9) *sic BΣ* (κ. π.), constituere *libri*

que iniurias quis persequatur. *S. xii k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Pars sententiae eorundem AA. et CC. datae v id. Ian. Diocletiano vii et Maximiano vi AA. conss.* Iniquum et longe a beatitudine saeculi nostri esse credidimus, ut Thaumastus accusandi eius haberet facultatem, in cuius domo eum, licet ingenuum, a prima tamen aetate fuisse constabit[1]. quare ex nomine Thaumasti mentio super conflictu criminali Symmacho conquiescat. si quam sane civilem petitionem idem Thaumastus sibi competere confidit, iudicio praesidali poterit experiri. [*a.* 299]

18 *Idem AA. et CC. Iuliano*[2]. Si sororem tuam leviorum commissorum ream facis, accusationem non prohiberis exercere in iudicio praesidali, quo temerarie commissa congrua ultione plectantur. *D. iii k. Mart. Diocletiano viiii et Maximiano viii AA. conss.* [*a.* 304]

19 [3]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. Laodicio praesidi Sardiniae.* Neganda est accusatis, qui non suas suorumque iniurias exsequantur[4], licentia criminandi in pari vel minori crimine[5], priusquam se crimine quo premuntur exuerint, secundum scita veterum iuris conditorum, ita tamen, ut et ipsi inscriptiones contra eos etiam pendente accusatione deponere possint[6]. *D. prid. id. Aug. Carnunti Gratiano A. iii et Equitio conss.*[7] [*a.* 374]

20 [8]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Si quis ex familiaribus vel ex servis cuiuslibet domus cuiuscumque criminis delator atque accusator emerserit, eius existimationem caput atque fortunas petiturus, cuius familiaritati vel dominio inhaeserit, ante exhibitionem testium, ante examinationem iudicii, in ipsa expositione criminum atque accusationis exordio ultore gladio feriatur. vocem enim funestam intercidi oportet potius quam audiri. maiestatis autem[9] crimen excipimus. *D. vi id. Nov. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

21 [10]*Impp. Honorius et Theodosius AA. consulibus praetoribus tribunis plebi senatui*[11] *salutem dicunt.* Liberti si accusatores manumissorum heredumve esse praesumpserint, eodem quo servi supplicio tenebuntur, luituri poenas ante prohibitae[12] delationis exordium. *D. viii id. Aug. Ravennae Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

II.[13]

DE ACCUSATIONIBUS ET INSCRIPTIONIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Marciano.* Eos qui terminos effoderunt extraordinaria animadversione coerceri debere praeses provinciae non ignorabit. *PP. iii k. Aug. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

2 [14]*Idem A. Syro.* Si cuiusdam criminis obnoxius servus postulatur, dominus eum defendere potest et in iudicio sistere accusatoris intentionibus respon-
1 surum. Post probationes autem criminis non ipse dominus, sed servus pro suo delicto condemnationem sustineat[15]. ideo enim servum suum domino defendere permissum est, ut pro eo possit competentes adlegationes offerre. *PP. xi k. Dec. Alexandro A. cons.* [*a.* 222]

3 *Idem A. Stephanidi.* Reos capitalium criminum absentes etiam per procuratorem defendi leges publicorum iudiciorum permittunt. *PP. iiii non. Nov. Maximo ii et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Imp. Gordianus A. Archelao.* Si accusatoribus absentibus et non per contumaciam adesse iudicio cessantibus ex una[16] postulatione aditus praeses provinciae non causa cognita sententiam dixit, qua eum de quo querimoniam detulisti[17] liberandum existimavit, criminatione etiam nunc perseverante, quae contumacia vel cessatione accusatorum non interveniente auferri non potuit, causa intentati criminis apud eundem vel successorem eius more iudiciorum tractabitur. *PP. non. Mart. Gordiano A. ii et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

5 *Idem A. Paulino.* Non ideo minus crimine seu atrociorum iniuriarum iudicio tenetur is qui in istam accusationem incidit, quod dicat alium se huius facti mandatorem habuisse. namque hoc casu praeter principalem reum mandatorem quoque ex sua persona conveniri posse ignotum non est. *PP. iii id. Sept. Gordiano A. ii et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

6 *Idem A. Avidiano.* Absentem capitali crimine accusari non posse, sed requirendum tantummodo
1 adnotari solere, si desit, vetus ius est. Et ideo cum absentem te et ignorantem, cui numquam ullum crimen denuntiatum esset, per iniuriam a praeside provinciae in metallum datum dicas, quo magis in[18] praesenti te agente, ut adseveras, iam nunc fides veri possit illuminari, praefectos praetorio adire cura, qui, quidquid novo more et contra formam constitutionum gestum deprehenderint, pro sua iustitia reformabunt. *PP. iiii non. April. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

7 *Idem A. Proculo.* Ea quidem, quae per officium praesidibus nuntiantur, et citra sollemnia accusationum posse perpendi incognitum non est. verum falsis nec ne notoriis insimulatus[19] sit, perpenso iudicio dispici debet. *PP. viii id. Ian. Peregrino et Aemiliano conss.* [*a.* 244]

8 *Exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA.* Si quis se iniuriam ab aliquo passum putaverit et querellam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed praesidalem adeat potestatem aut libellos offerens aut querellas suas apud acta deponens. *PP. sine die et consule.*

9 [20]*Idem AA. Honorato.* Qui de crimine publico in accusationem deductus est, ab alio super eodem
1 crimine deferri non potest. Si tamen ex eodem facto plurima crimina nascuntur et de uno crimine in accusationem fuerit deductus, de altero non pro-
2 hibetur ab alio deferri. Iudex autem super utroque crimine audientiam accommodabit: nec enim licebit ei separatim de uno crimine sententiam proferre, priusquam plenissima examinatio super altero quoque crimine fiet. *PP. xiiii k. Sept. Basso et Quintiano conss.* [*a.* 289]

10 *Idem AA. Ursae.* Qui explicandi negotii spem, cuius finis in iudicis potestate ac motu situs est, pollicetur, non minus ob illicitam sponsionem crimen contrahit, quam qui ad huiusmodi promissionis commercium contra disciplinam publicam adspirat. *PP. iii k. Nov. ipsis iiii et iii AA. conss.* [*a.* 290]

11 *Idem AA. have Crispine carissime nobis.* Si quis homicidii crimen existimat persequendum, secundum iuris publici formam debebit eum, qui in primordio homicidii postulaverat reum neque probaverat ideoque reus absolutus est, praevaricationis arguere: id enim salubriter statutis principum parentum nostrorum iurisque forma praescriptum est: vel si id non putaverit agendum, ad sequens crimen, id est pastorum latronumve, descendere eum coges atque id exsequi iudicio tuo, cum, si quidem id ab incusato appareat esse commissum, ob ultionem publicam obnoxius legibus fiat. *D. viii id. April. Hannibaliano et Asclepiodoto conss.* [*a.* 292]

---

(1) constat *cum* $B\Sigma$ (*κ. π.*) *scr.* (2) pp. *addunt libri* (3) = *Th.* 9, 1, 12 (4) qui ... exsequantur *om. Th.* (5) in ... crimine *om. Th.* (6) ita ... possint *om. Th.* (7) post consulatum Gratiani A. III et Equitii *propter Ammianum* 30, 5, 11 *emendat Gothofredus* (8) = *Th.* 9, 6, 3 (9) autem *om. Th.* (10) = *Th.* 4, 10, 2: *iunge* 4, 20, 12 *et quae ibi laudantur* (11) suo *ins. Th.* (12) adhibitae *Th. contra* $B\Sigma$ (*κ. π.*) (13) *B* 60, 33, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 2 (14) *iunge* 3, 42, 2. 9, 35, 1 (15) *sic* LR^b, sustinet *C*, sustinet at R^a (16) parte *ins. Mommsen* (17) *sic C*, detulistis *R* (18) in *R*, in re *C* (19) *sic dett.*, id est accusatus *ins. CR* (20) *iunge* 7, 56, 3

12 *Idem AA. et CC. Aurelio.* Factum sponte se praecipitantis innocenti[1] criminis periculum adferre non potest. *S. XIIII k. Iun.*[2] *Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

13 [3]*Impp p. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Mariniano vicario Hispaniae.* Si quis servos crediderit accusandos, non prius ad corporum[4] tormenta veniatur, quam se[5] vinculo subscriptionis adstrinxerit. *D. VI k. Iun. Patavi Merobaude iterum et Saturnino conss.* [*a.* 383]

14 [6]*Idem AAA. et Arcadius A. Cynegio pp.* Singuli universique iudices cognoscant in publicis criminibus non oportere emendicatis suffragiis decretorum aut relationibus a publicis personis destinandis credere, sed rei veritatem requirere. *D. prid. k. Mai. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

15 [7]*Idem AAAA. Tatiano pp.* Tunc convenit potentiores viros adesse iudiciis, cum eorum praesentiam in criminibus publicis[8] per inscriptionem causa deposcat, licet in pecuniariis causis per procuratores lites sustineant[9]. *D. XV k. Mart. Mediolani Valentiniano A. IIII et Neoterio conss.* [*a.* 390]

16 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Pasiphilo*[11]. In causis criminalibus dignum est, ut in-
scriptiones proponantur, quae magnitudinem videlicet
criminis tempusque designant, ut alterutram partem
1 digna legum tenere possit auctoritas. Quod sta-
tutum si fuerit forte contemptum, hi qui ex officio
ingrediuntur secretarium quinque librarum auri con-
demnatione ferientur. *D. VIII k. Ian. Mediolani Oly-
brio et Probino conss.* [*a.* 395]

17 [12]*Impp. Honorius et Theodosius AA. consulibus praetoribus tribunis plebis senatui*[13] *salutem dicunt.* Accusationibus ordinem iam dudum legibus institutum servari iubemus, ut, quicumque in discrimen capitis accersitur, non statim reus qui accusari potuit aestimetur, ne subiectam innocentiam faciamus. sed quisquis ille est qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis adripiat, custodiae similitudinem habita tamen dignitatis aestimatione patiatur nec impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii[14].
1 Nemo tamen sibi blandiatur obiectu cuiuslibet criminis de se in quaestione confessus, veniam sperans propter flagitia adiuncti, vel communione criminis consortium personae superioris optans, aut inimici supplicio in ipsa supremorum suorum sorte sociandus, aut eripi se posse confidens aut studio aut privilegio nominati, cum veteris iuris auctoritas de se confessos ne interrogari quidem de aliorum conscientia sinat. nemo igitur de proprio crimine confitentem super conscientia scrutetur aliena. *D. VIII id. Aug. Ravennae Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

III.[15]

DE EXHIBENDIS VEL TRANSMITTENDIS REIS.

1 [16]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Valentino consulari Piceni.* Si miles in provincia repertus crimen publicum commiserit, eum rector provinciae sub custodia constituat atque ita vel causae meritum vel personae qualitatem ad magistrum militum referat. *D. XI k. Febr. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

2 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodo-
sius AAA. Eutropio pp.* Nullus in carcerem prius
1 quam convincatur omnino vinciatur. Ex longin-
quo si quis est acciendus, non prius insimulanti[18]
accommodetur adsensus, quam sollemni lege se vinxe-
2 rit[19]. Eique qui deducendus[20] erit ad disponendas
res suas componendosque maestos penates spatium
coram loci iudice aut etiam magistratibus sufficien-
tium dierum, non minus tamen[21] triginta tribuatur,
nulla remanente apud eum qui ad exhibendum mis-
3 sus est copia nundinandi. Qui posteaquam ad
iudicem venerit, adhibita advocatione ius debebit
explorare quaesitum ac tamdiu pari cum accusatore
fortuna retineri, donec reppererit cognitio celebrata
discrimen. *D. III k. Ian. Constantinopoli Gratiano V
et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

3 [22]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Drepanio proconsuli Africae.* Neminem iudicio exhibendum esse praecipimus, nisi de cuius exhibitione iudex pronuntiaverit. *D. prid. non. Febr. Mediolani Valentiniano A. IIII et Neoterio conss.* [*a.* 390]

IIII.[23]

DE CUSTODIA REORUM.

1 [24]*Imp. Constantinus A. ad Florentium rationa-
lem.* In quacumque causa reo exhibito, sive accu-
sator existat sive eum publicae sollicitudinis cura
produxerit, statim debet quaestio fieri, ut noxius pu-
1 niatur, innocens absolvatur. Quod si accusator
aberit ad tempus aut sociorum praesentia necessaria
videatur, id quidem debet quam celerrime[25] procu-
2 rari. Interea vero[26] exhibito non ferreas mani-
cas et inhaerentes ossibus mitti oportet, sed pro-
lixiores catenas, si criminis qualitas etiam catenarum
acerbitatem postulaverit[27], ut et cruciatio desit et
3 permaneat fida custodia. Nec vero sedis intimae
tenebras pati debebit inclusus, sed usurpata luce
vegetari[28] et, ubi nox geminaverit custodiam, vesti-
bulis carcerum et salubribus locis recipi ac rever-
tente iterum die ad primum solis ortum ilico ad
publicum lumen educi, ne poenis carceris perimatur,
quod innocentibus miserum, noxiis non satis seve-
4 (1) rum esse dignoscitur. Illud etiam observa-
bitur, ut neque his qui stratorum funguntur officio
neque ministris eorum liceat crudelitatem suam ac-
cusatoribus vendere et innocentes intra carcerum
saepta leto dare aut subtractos audientiae longa tabe
5 consumere. Non enim existimationis tantum, sed
etiam periculi metus iudici imminebit, si aliquem
ultra debitum tempus inedia aut quocumque modo
aliquis stratorum exhauserit, et non statim eum pe-
nes quem officium custodiae est atque eius ministros
capitali poena subiecerit. *D. prid. k. Iul. Serdicae
Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

2 [29]*Idem A. ad Euagrium.* Si quis in ea culpa
vel crimine fuerit deprehensus, quod dignum claustris
carceris et custodiae squalore videtur, auditus apud
acta, cum de admisso constiterit, poenam carceris
sustineat atque ita postmodum eductus apud acta
1 audiatur. Ita enim quasi sub publico testimonio
commemoratio admissi criminis fiet, ut iudicibus im-
modice saevientibus freni quidam ac temperies ad-
hibita videatur. *D. III non. Febr. Heracleae Con-
stantino A. VII et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

3 [30]*Idem*[31] *A. Acindyno pp.* Quoniam unum car-

(1) innocentis *LC*ᵘ*R*ᵃ *contra B* (2) Ian. *Mommsen* (3) = *Th.* 9, 1, 14 (4) miserorum *Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (5) accusator *ins. Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (6) = *Th.* 9, 1, 15 (7) = *Th.* 9, 1, 17 (8) in crim. publ. *libri cum BΣ* (*κ. π.*), criminalis *Th.* (9) licet … sustineant *om. Th., habent BΣ* (*κ. π.*) (10) = *Th.* 2, 1, 8: *iunge* 8, 4, 8. 9, 37, 1 (11) suo salutem *addit Th.* (12) = *Th.* 9, 1, 19: *iunge* 4, 20, 12 *et quae ibi laudantur* (13) suo *ins. Th.* (14) nec impunitam … supplicii *iterantur in* 9, 46, 10 (15) *B* 6, 35, 15 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 3 (16) = *Th.* 9, 2, 2 (17) = *Th.* 9, 2, 3: *iunge* 9, 4, 5 (18) acsimulanti *Th.* (*sic*), insim. id est (vel *C*) accusatori *libri* (19) et in poenam reciproci stilo trepidante recaverit *ins. Th.* (20) *sic Th.*, reducendus *libri* (21) sufficientium … tamen] dierum *Th.* (22) = *Th.* 9, 2, 4 (23) *B* 60, 35, 18 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 3 (24) = *Th.* 9, 3, 1 (25) *sic dett. cum Th.*, celeberrime *LCR* (26) viro *Th.* (27) si … postulaverit *om. Th.* (28) *sic dett. cum Th.*, id est sublevari *ins. LCR* (29) = *Th.* 9, 3, 2 (30) = *Th.* 9, 3, 3 (31) Imp. Constantius *Th. recte*

ceris conclave permixtos secum criminosos includit,
hac lege sancimus, ut, etiamsi poenae qualitas per-
mixtione iungenda[1] est, sexum tamen disparem[2]
diversa claustrorum habere tutamina iubeatur. *D.
non. April. Acindyno et Proculo conss.* [*a.* 340]
4 [3]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus
AAA. ad Probum pp.* Ad commentariensem recep-
tarum personarum custodia observatioque pertineat,
nec putet hominem abiectum atque vilem obicien-
dum esse iudici, si reus modo aliquo[4] fuerit elapsus.
nam ipsum volumus eiusmodi poena consumi, cui
1 obnoxius docebitur fuisse qui fugerit. Si vero
commentariensis necessitate aliqua procul ab offi-
cio egerit, adiutorem eius pari iubemus invigilare
cura et eadem statuimus legis severitate constringi.
*D. III k. Iul. Contionaci Gratiano A. II et Probo
conss.* [*a.* 371]
5 [5]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodo-
sius AAA. Eutropio pp.* De his quos tenet carcer
id aperta definitione sancimus, ut aut convictum
velox poena subducat aut liberandum custodia diu-
1 turna non maceret. Iubemus autem, ut[6] intra
tricesimum diem semper commentariensis ingesserit
numerum personarum, varietatem delictorum, clau-
sorum ordinem aetatemque vinctorum. officium[7] vi-
ginti libras auri aerario nostro iubemus inferre, iudi-
cem desidem ac resupina cervice tantum titulum
gerentem extorrem impetrata fortuna decem libras
auri multandum esse censemus. *D. III k. Ian. Constan-
tinopoli Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]
6 [8]*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. Μηνᾷ ἐπάρχῳ
πραιτωρίων.* Οὐδένα ἐμβάλλεσθαι ἐν φυλακῇ δίχα
προστάξεως τῶν κατὰ τὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν
ἢ ἐν ἐπαρχίᾳ ἐνδόξων ἢ περιβλέπτων ἢ λαμπροτά-
των ἀρχόντων ἢ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκδίκων βου-
1 λόμεθα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐμβληθέντων ἢ ἐμβαλλο-
μένων τοὺς θεοφιλεστάτους τῶν τόπων ἐπισκόπους
μίαν ἑκάστης ἑβδομάδος ἡμέραν τὴν τετράδα ἢ τὴν
παρασκευὴν τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς διερευνᾶσθαι καὶ
σὺν ἀκριβείᾳ μανθάνειν τὰς τῆς αὐτῶν κατοχῆς αἰ-
τίας καὶ εἴτε οἰκέται τυγχάνοιεν ὄντες εἴτε ἐλεύθεροι,
εἴτε ἐπὶ χρήμασιν εἴτε ἐπὶ ἄλλοις ἐγκλήμασιν εἴτε ἐπὶ
φόνοις ἐμβεβλημένοι.
2 [9]Καὶ εἰ μὲν δοῦλοί εἰσιν, εἴσω εἴκοσιν ἡμερῶν ἐκ-
βάλλεσθαι αὐτοὺς ἢ σωφρονιζομένους ἢ τοῖς δε-
σπόταις παραδιδομένους. ἢ ἐὰν μὴ φαίνωνται
οἱ δεσπόται, ἀπολύεσθαι αὐτούς.
3 [10]Ὁ ἐν εἱρκτῇ βληθεὶς διὰ χρηματικὸν ἐλεύθερος
ἀπολυέσθω παρέχων ἐγγύας· εἰ δὲ ἀπορεῖ ἐγγυῶν,
τεμνέσθω εἴσω λʹ ἡμερῶν τὸ κατ᾽ αὐτὸν καὶ
ἀπολυέσθω. ἐὰν δὲ πλείονος χρόνου τὸ πρᾶγμα
δέηται[11], τότε ἐξωμοσίᾳ καταπιστευέσθω μέχρι
πέρατος τῆς δίκης· εἰ δὲ μετὰ τὴν ἐξωμοσίαν
ἀπολειφθῇ πρὸ περαιώσεως τοῦ ζητουμένου, ἐκ-
4 πιπτέτω τῶν οἰκείων πραγμάτων[12]. [13]Ἐὰν ἐλεύ-
θερος ἐγκλήματι κατεχόμενος βληθῇ εἰς φυλακήν,

(1) *sic Th.*, iniungenda *libri* (2) *sic Th.*, sexu t. dispare *C*, sexu (sexu *bis R*ᵃ) t. dispares *R* (3) = *Th.* 9, 3, 5 (4) modo aliquo *libri cum B* (κ. π.), condicione aliqua *Th.* (5) = *Th.* 9, 3, 6: *iunge* 9, 3, 2 (6) iubemus autem ut *libri cum BΣ* (κ. π.), temperari autem ab innoxiis austera praeceptione sancimus et praedandi omnem segetem de neglegentia iudicum provinciarum ministris feralibus amputamus. nam nisi *Th.* (7) officium *CR*ᵃ *Th.*, quod si hoc praetermiserit officium *LR*ᵇ, *similiterque Graeci sententiam interpolatione compilatorum mutilatam suppleverunt* (8) *pr.* § 1. 9 = 1, 4, 22, § 2. 6...8 = *B* 60, 35, 22, § 3...5 = *BΣ iunge* 1, 4. 23. 9, 5, 2. 9, 47, 26 (9) § 2 *in BΣ: sic indicatur: ὁ ἐν φυλακῇ ὢν δοῦλος εἴσω κʹ ἡμερῶν, εἰ μὲν ἀναίτιός ἐστιν, ἀπολυέσθω καὶ διδόσθω τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ· εἰ δὲ ὑπεύθυνος εὑρεθῇ, τιμωρείσθω* (*id est* servus qui in custodia est intra XX dies, si innocens est, liberetur et domino suo reddatur, si convictus erit, puniatur), *in* Ῥοπ. 10, 1 *sic: ὅτι ἐντὸς κʹ ἡμερῶν οἱ ἐπίσκοποι ὀφείλουσι παρασκευάζειν τοὺς ἄρχοντας καὶ ἐν πόλεσι καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκβάλλειν τοὺς ἐμβεβλημένους ἐν φυλακῇ οἰκέτας, εἰ δὲ μὴ φαίνονται, εἴσω κʹ ἡμερῶν ἀπολύονται* (*id est* episcopi curare debent, ut magistratus tam in civitatibus quam Constantinopoli in custodiam coniectos servos remittant aut, si [domini] non apparent, intra XX dies dimittant) (10) *index* § 3. 4 *in B hic est: εἰ δὲ ἐλεύθεροί εἰσιν ἐπὶ ἀταξίᾳ κατεχόμενοι, παραχρῆμα κρίνεσθαι αὐτούς, ἢ ἐὰν περὶ ἄλλης οἱασδήποτε αἰτίας, παρέχειν αὐτοὺς ἐγγύας. εἰ δὲ μὴ ἔχουσιν ἐγγυητάς, εἰ μὲν ἐπὶ ἐγκλήματι κατέχονται χωρὶς φόνου, ἐν τάχει αὐτοὺς κρίνεσθαι, εἰ δὲ κεφαλικόν ἐστι τὸ ἔγκλημα, εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν. ἐὰν δὲ ᾖ χρεία πλείονος ὑπερθέσεως μηδαμοῦ παρέχοντος αἰτίαν τοῦ ἐγκεκλεισμένου, δίδοσθαι αὐτὸν ἐπὶ ἐξωμοσίᾳ, ἵνα ἡ ψῆφος γένηται κατ᾽ αὐτοῦ, ἐὰν ἀπολειφθῇ* (*id est* si liberi propter tumultum detenti sunt, statim iudicentur, sin ex alia qua causa, fideiussores dent. si vero fideiussores non habent, si criminis accusantur praeter homicidium. brevi iudicentur, si capitale crimen est, intra dies XXX. sin autem ampliore dilatione opus sit nec inclusus causam praestiterit, iuratoriae cautioni committatur, ut sententia in eum feratur, si afuerit). *ad* § 3 *pertinent* Ῥοπ. 11, 5: *ἐπὶ τῶν χρηματικῶν αἰτιάσεων ὁ μὴ εὐπορῶν ἐγγυητὴν παρασχεῖν οὐκ ὀφείλει πλέον τῶν λʹ ἡμερῶν μεῖναι ἐν τῇ φυλακῇ. εἰ δὲ χρεία ἐστὶ πλείονος διαστήματος, ὀφείλει ἐξωμοσίᾳ καταπιστευθῆναι, ἀγνωμονοῦντος δὲ πέμπεται εἰς νομὴν αὐτοῦ ὁ ἀντίδικος* (*id est* in pecuniariis causis qui fideiussorem dare non potest, non debet ultra XXX dies in custodia detineri. quod si ampliore tempore opus fuerit, iuratoriae cautioni committendus est, cui si fidem non praestiterit, in possessionem eius adversarius mittitur). *ad* § 4. 7. 8 *pertinere videntur* Ῥοπ. 19, 15: *ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος παρασκευάζειν τὸν ἄρχοντα ἐντὸς ϛʹ μηνῶν ψῆφον ἐκφέρειν περὶ τῶν ἐν φυλακῇ ἀπόρων ἐγγύης,. χωρὶς φονέων* (*id est* episcopus curae habeat, ut magistratus intra VI menses sententiam ferat de retentis in custodia qui fideiussores non habent, exceptis homicidis). *quae in B de capitali crimine dicta sunt, rectius a Theodoro et* Ῥοπ. 11, 5 *ad pecuniarias causas trahuntur.* (11) *inserendum ex B* (*not.* 10) *μηδαμοῦ παρέχοντος αἰτίαν τοῦ ἐγκεκλεισμένου* (12) *haec de missione in possessionem intellegenda esse colligitur ex* Ῥοπ. 11, 5 (*not.* 10) (13) *ex B* (*not.* 10) *supplendum videtur statim iudicandum esse de iis, qui propter seditionem in custodiam coniecti sint*

IIII 6 *Imp. Iustinianus A. Menae pp. Neminem
in custodiam conici volumus iniussu illustrium vel
spectabilium vel clarissimorum huius almae urbis
provinciarumque magistratuum vel defensorum civi-
1 tatum. Eos autem qui inclusi sunt vel includen-
tur religiosissimi locorum episcopi una cuiusque
hebdomadis die quarta vel sexta explorent et dili-
genter causas detentionis eorum inquirant et servi
an liberi sint, utrum propter aes alienum an propter
alias accusationes an ob homicidium inclusi sint.
2 Et si servi sunt, intra XX dies propellantur
aut castigati aut dominis redditi aut, si domini non
3 apparent, dimittantur. Si liber homo propter
pecuniariam causam in carcerem coniectus fuerit,
fideiussoribus praestitis liberetur: si fideiussores
non habet, intra XXX dies causa decidatur et ipse
liberetur. sin autem ampliore tempore opus sit,
tunc iuratoriae cautioni committatur usque ad litis
exitum: qui si iuramento praestito ante litem de-
4 cisam afuerit, bonis suis excidat. Si liber homo
criminis accusatus in custodiam coniectus sit, fide-
iussoribus praestitis liberetur: si fideiussores non*

ἐγγύας διδότω καὶ ἀπολυέσθω. εἰ δὲ ἀπορεῖ ἐγγυῶν, μεινάτω ἕως ἓξ μηνῶν μόνων ἐν τῇ φυλακῇ, ὧν ἐντὸς τεμνέσθω τὸ κατ' αὐτόν, εἰ
5 μὴ ἄρα κεφαλικῶς ἐνάγεται. [1]Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐδὲ ἐγγύῃ καταπιστεύεται, ἐὰν μέντοιγε ὑπὸ τῶν δημοσιευόντων κατηγορηθῇ· ἀλλὰ ἐντὸς πάλιν τῶν ἓξ μηνῶν τὸ κατ' αὐτὸν ὀφείλει πέρας λαβεῖν[2]. εἰ δὲ οὐχ ὑπὸ τῶν δημοσιευόντων, ἀλλ' ὑπὸ ἰδικοῦ κατηγόρου ἐνήχθη[3], τότε καταθαρρεῖται ἡ ἐγγύη. ἐὰν δὲ οὐκ εὐπορῇ δοῦναι ἐγγύας, φυλάττεται ἐπὶ ἕνα μόνον ἐνιαυτόν[4], οὗ ἐντὸς τὸ κατ' αὐτὸν χρὴ πάντως τέμνεσθαι.
6 [5]Προλήψεως δὲ περὶ αὐτῶν γενομένης ὡς ὑπευθύνων, εἶναι αὐτοὺς ἐν τῇ φρουρᾷ, ἕως ὅτε πε-
7 ραιωθῇ ἡ δίκη. Εἰ δὲ ἤδη ψῆφος γέγονε παρὰ τῶν ἐγκεκλεισμένων, ἐκβιβάζεσθαι αὐτήν, εἴτε σωματική ἐστιν εἴτε χρηματική, ἐχόντων ἐξου-
8 σίαν ἐπὶ χρηματικῇ ἐκστῆναι. [6]Ὑπομιμνησκόντων τῶν ἐπισκόπων τοὺς ἄρχοντας εἰδότας, ὡς ὅτι καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν δέκα λίτρας παρέξουσιν.
9 [7]Ἀδείας διδομένης τοῖς κατὰ καιρὸν θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις, εἴ τινα ῥᾳθυμίαν ἴδοιεν γινομένην παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν ἐνδοξοτάτων καὶ μεγαλοπρεπεστάτων καὶ λαμπροτάτων ἀρχόντων ἢ παρὰ τῶν πειθομένων αὐτοῖς τάξεων, ταύτην μηνύειν, ὡς ἂν προσήκουσα κατὰ τῶν ῥᾳθυμούντων ἐνεχθείη κίνησις.
D. xv k. Febr. Constantinopoli Decio cons. [*a.* 529]

V.[8]

DE PRIVATIS CARCERIBUS INHIBENDIS.

1 *Imp. Zeno A. Basilio pp.* Iubemus nemini penitus licere per Alexandrinam splendidissimam civitatem vel Aegyptiacam dioecesin aut quibuslibet imperii nostri provinciis vel in agris suis aut ubicumque domi privati carceris exercere custodiam, viro spectabili pro tempore praefecto Augustali, et viris clarissimis omnium provinciarum rectoribus daturis operam semperque futuris in speculis, ut saepe dicta nefandissimorum hominum adrogantia modis
1 omnibus opprimatur. Nam[9] post hanc saluberrimam constitutionem et vir spectabilis pro tempore Augustalis et quicumque provinciae moderator maiestatis crimen procul dubio incursurus est, qui cognito huiusmodi scelere laesam non vindicaverit maiestatem: primatibus insuper officiorum eiusdem criminis laqueis constringendis, qui, simulatque noverint memoratum interdictum facinus in quocumque loco committi, proprios iudices de opprimendo nefandissimo scelere non protinus curaverint instruendos.
2 Nam illud perspicuum est eos qui hoc criminum genus commiserint pro veterum etiam legum et constitutionum tenore tamquam ipsius maiestatis violatores ultimo subiugandos esse supplicio. *D. k. Iul. Constantinopoli Longino vc. cons.* [*a.* 486]

2 [10]*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς A. Μηνᾷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.* Ἰδιωτικὰς φυλακὰς πᾶσι τρόποις ἐν πόλεσιν ἢ ἐν κώμαις ἀπαγορεύομεν καθίστασθαι ...
Ἡ διάταξις κελεύει μὴ γίνεσθαι ἰδιωτικὰς φυλακάς· τοὺς δὲ τοῦτο πράττοντας ὑποκεῖσθαι καὶ ἐπιτιμίῳ καὶ διάγειν ἐν τῇ δημοσίᾳ φρουρᾷ τοσαύτας ἡμέρας, ὅσας δήποτ' ἂν γέγονεν ὁ ἐγκλεισθεὶς ἐν τῇ γενομένῃ παρ' αὐτῶν φυλακῇ, ὁποίας ἂν εἴησαν τύχης ἢ ἀξίας, ἐκπίπτειν δὲ καὶ τῆς δίκης τῆς ἁρμοζούσης αὐτοῖς κατὰ τῶν ἐγκλεισθέντων, [11]προνοίᾳ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἄρχοντος. εἰ δὲ ῥᾳθυμήσει ὁ ἄρχων, ὑφίσταται κίνδυνον καὶ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ περὶ τὴν σωτηρίαν.
D. xv k. Febr. Constantinopoli Decio cons. [*a.* 529]

(1) § 5 *in B sic indicatur: εἰ δὲ φόνου ἐστίν, εἰ μὲν ἀπὸ ἀναφορᾶς δημοσιευόντων, εἴσω ἓξ μηνῶν κρίνεσθαι, εἰδότων τῶν δημοσιευόντων, ὅτι, ἐὰν ψεύσωνται, τῇ αὐτῇ ὑπόκεινται τιμωρίᾳ· εἰ δέ τις ἐγγραψάμενος αἴτιος ἐγένετο τῆς ἐνοχῆς, δίδοσθαι αὐτοὺς ὑπὸ ἐγγύας, ἢ ἐὰν μὴ εὐπορῶσιν ἐγγυητῶν, μένειν μὲν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τέμνεσθαι δὲ τὴν δίκην ἐντὸς ἐνιαυτοῦ* (*id est* sin homicidii crimen intenditur, si quidem ex delatione publicarum personarum, intra VI menses diiudicetur, ut sciant publici accusatores, si mentiti fuerint, eidem poenae se subiacere: si quis vero inscriptione data detentionis causam dederit, sub fideiussione constituantur vel, si fideiussores non habeant, in carcere maneant, causa autem intra annum decidatur). *eodem pertinent* Ῥοπ. 19, 11: *ἐὰν ἐξ ἀναφορᾶς δημοσίων προσώπων ἐπὶ φόνῳ κατεσχέθησάν τινες, οὐκ ὀφείλουσιν ἐγγυηταῖς καταπιστεύεσθαι, ἀλλὰ βληθῆναι εἰς φυλακήν, μέχρι μὲν οὖν ἓξ μηνῶν περαιουμένου τοῦ πράγματος· εἰ δὲ ὑπὸ ἰδιωτῶν κατηγορήθησαν νομίμως, ὀφείλουσιν ἐγγύας διδόναι ἢ μεῖναι ἐν φυλακῇ, ἕως ἐνιαυτοῦ τεμνομένου τοῦ πράγματος* (*id est* quando ex delatione publicarum personarum homicidii rei facti sunt, non fideiussionibus committendi, sed in custodiam coniciendi sunt, ut causa usque ad sex menses finiatur: quod si a privatis legitime accusati sunt, fideiussores dare debent aut in custodia remanere, ut causa intra annum decidatur). (2) *ex B* (*not.* 1) *supplendum: εἰδότων τῶν δημοσιευόντων, ὅτι, ἐὰν ψεύσωνται, τῇ αὐτῇ ὑπόκεινται τιμωρίᾳ, cf. BΣ in fine: καὶ ὅτι ἡ τάξις προσαγγείλασα καὶ μὴ ἀποδείξασα τὸ ἔγκλημα ὑπόκειται ταυταπαθείᾳ, κἂν ἔγγραφον μὴ δίδωσι* (*id est* officium, quod detulit nec probavit crimen, eidem poenae subicitur, licet inscriptionem non det). (3) *νομίμως addunt* Ῥοπ., *cf. B ἐγγραψάμενος* (4) *de biennio loquitur* 3, 1, 13 *pr.* (5) § 6—8 = *B* (6) § 8. 9 *iterantur in* 1, 4, 22, 2 (7) = 1, 4, 22, 2 (8) *B* 6, 55 (9) nam *LR*, iam *C* (10) *initium* = 1, 4, 23, *reliqua ex B* 60, 55, 2 *restituimus: iunge* 1, 4, 22. 9, 4, 6. 9, 47, 26 (11) *huc pertinent verba legis geminae αὐτῶν δηλαδὴ τῶν κατεχομένων προνοίᾳ τῶν κατὰ τόπον θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τῆς κατοχῆς ἀφιεμένων et Parat. ad Const.* 3. 4 *σημείωσαι, ὅτι ῥᾳθυμουμένου τοῦ πράγματος δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀναφέρειν τῷ κατὰ καιρὸν προεστῶτι τῶν θείων πριβάτων. τοῦτο γάρ, φησι,*

habet, usque ad sex tantummodo menses in custodia maneat, intra quos causa decidatur, nisi capitalis
5 criminis reus factus est. Talis enim nec fideiussoribus committitur, si a publicis personis accusatus est: sed rursus intra sex menses iudicium ad finem perducendum est. quod si non a publicis personis sed a privato accusatore conventus fuerit, admittitur fideiussio. si vero fideiussores dare non potest, per unum annum tantummodo in custodia teneatur,
6 intra quem omnimodo causam decidi oportet. Cum autem praesumptio extiterit eos obnoxios esse, in
7 custodia remaneant, donec causa terminetur. Sententia deinde adversus inclusos lata exsequatur, sive corporalis est sive pecuniaria: ut in pecuniaria
8 bonis cedere eis liceat. Episcopis admonentibus magistratus haud ignaros se ipsos et officia sua
9 decem libras illaturos. Licentia data religiosissimis pro tempore episcopis, si quid praetermitti viderint ab illustribus clarissimis spectabilibus pro tempore magistratibus vel ab officiis quae eis parent, hoc denuntiandi, ut congruens motus in neglegentes dirigatur.
V 2 Imp. Iustinianus A. Menae pp. Privatos carceres omnino in civitatibus vel in vicis constituere vetamus. — Constitutio iubet privatos carceres non constitui, eos autem qui hoc faciunt et poenae subiacere et in publico carcere tot dies peragere, quot in carcere ab ipsis constituto aliquis inclusus fuerit, cuiuscumque condicionis vel dignitatis sint, litem etiam eos perdere quae eis contra inclusos competat, cura episcopi et magistratus. quod si magistratus hoc neglegat, periculum tam bonorum quam salutis subit.

VI.[1]

SI REUS VEL ACCUSATOR MORTUUS FUERIT.

1 [2]*Τὸ τῆς λειποταξίας ἔγκλημα λύεται τῇ τελευτῇ τοῦ λειποταχτήσαντος στρατιώτου.*

2 *Imp. Antoninus A. Eutychiano.* Etsi Marcellus qui crimine falsi postulabatur vita functus est ac per hoc crimen in persona eius sit extinctum, accusatio tamen non est abolita, cum tam uxorem eius quam te eodem crimine postulatos proponas. *PP. VII k. Oct. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

3 *Idem A. Proculo.* Si is, quem homicidii seu cuiusvis criminis postulasti reum, vita functus est, frustra ob poenam desertae accusationis conveniris, cum morte eius crimen cum poena eius[3] sit extinctum ac per hoc tibi adempta est necessitas accusationis. *PP. IIII k. Oct. Romae Sabino et Anullino conss.* [*a.* 216]

4 *Imp. Alexander A. Veroniciano.* Si, ut proponis, causa pecuniaria ad emolumentum tuum spectat, licet Annianus, cui falsi crimen auctor[4] tuus intendebat, vita functus sit, non prohiberis, si quis[5] adversus te instrumento quod in dubium vocatur uti
1 coeperit, accusationem instituere. Quamvis enim in persona principalis rei morte subducti iam subsistere non possit, tamen si quis illo uti voluerit, intellegit se periculo criminis esse subiectum. *PP. VI k. Ian. Albino et Aemiliano conss.* [*a.* 227]

5 *Imp. Gordianus A. Rufo.* Defunctis reis publicorum criminum, sive ipsi per se ea commiserunt sive aliis mandaverunt, pendente accusatione, praeterquam si sibi mortem consciverint, bona successoribus eorum non denegari notissimi iuris est. *PP. VII k. Nov. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

6 *Idem A. Iuliano.* Si quis, cum capitali poena vel deportatione damnatus esset, appellatione interposita et in suspenso constituta fati diem functus
1 est, crimen morte finitum est. Idem[6] observatur et si accusator pendente appellationis tempore ulti-
2 mum diem obisset. Sin autem relegationis poenam sustinuit et in parte bonorum damnatus appellatione usus est, etiam post mortem eius nihilo minus appellationis ratio examinabitur, cum desideretur, utrum valeat nec ne particularis publicatio. *PP. VI k. Aug. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

VII.

SI QUIS IMPERATORI MALEDIXERIT.

1 [7]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Si quis modestiae nescius et pudoris ignarus improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda ac temulentia turbulentus obtrectator temporum fuerit, eum poenae nolumus subiugari neque durum aliquid nec asperum sustinere, quoniam, si id ex levitate processit, contemnendum est, si ex insania, miseratione dignissimum, si ab
1 iniuria, remittendum. Unde integris omnibus ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus et, utrum praetermitti an exsequi rite[8] debeat, censeamus. *D. V id. Aug. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

VIII.[9]

AD LEGEM IULIAM MAIESTATIS.

1 *Imp. Alexander A. Paulino.* Etiam ex aliis causis maiestatis crimina cessant meo saeculo, nedum etiam admittam te paratum accusare iudicem propterea crimine maiestatis, quod contra constitutionem eum[10] dicis pronuntiasse. *PP. III id. April. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Faustiniano.* Alienam sectae meae sollicitudinem concepisti, quasi crimen maiestatis sustineres, etsi servo tuo iratus esse non perseveres, quod semper te facturum inconsultius[11] iuraveris. *PP. III non. Febr. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 [12]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.* Si quis alicui maiestatis crimen intenderit, cum in huiuscemodi re convictus minime quisquam privilegio dignitatis alicuius a strictiore inquisitione defendatur[13], sciat se quoque tormentis esse subdendum, si aliis manifestis indiciis [14]accusationem suam non potuerit
1 comprobare. Cum eo, qui huius esse temeritatis deprehenditur, illum quoque tormentis subdi oportet[15], cuius consilio atque instinctu ad accusationem accessisse videbatur[16], ut ab omnibus[17] commissi conscii statuta[18] vindicta possit reportari. *PP. k. Ian. Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

4 [19]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Olybrium pu.* Nullus omnino, cui inconsultis ac nescientibus nobis fidicularum tormenta offerentur, militiae vel generis aut dignitatis defensione uti prohibeatur, excepta tamen maiestatis causa, in qua sola omnibus aequa condicio est. *D. VIII id. Iul. Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

5 [20]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Quisquis cum militibus vel privatis, barbaris etiam scelestam inierit factionem aut factionis ipsius susceperit sacramenta vel dederit, de nece etiam virorum illustrium qui consiliis et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam (nam et ipsi pars corporis nostri sunt), cuiuslibet postremo qui nobis militat cogitarit (eadem enim severitate voluntatem sceleris qua effectum puniri iura voluerunt), ipse quidem utpote maiestatis reus gladio feriatur, bonis
1 eius omnibus fisco nostro addictis: Filii vero eius, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarii, criminis exempla metuentur), a materna vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egentes et pauperes, infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos umquam honores, nulla prorsus sacramenta perveniant, sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solacio
2 et vita supplicio. Denique iubemus etiam eos notabiles esse sine venia, qui pro talibus umquam
3 apud nos intervenire temptaverint. Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata sive intestata defecerit, volumus pervenire, ut habeant mediocrem[21] potius filiae alimoniam quam integrum emolumentum ac nomen heredis. mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras

μὴ ποιήσαντες οὐ τὸν περὶ μόνην τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τὴν σωτηρίαν αὐτὴν ὑποστήσονται κίνδυνον (*id est* nota quod, si ea res neglegatur, episcopum ad comitem pro tempore rerum privatarum deferre oportet. qui enim, inquit [constitutio], hoc non faciunt, non de patrimonio tantum sed etiam de salute periclitabuntur) (1) *B* 60, 56 *et* 60, 41, 34. 35 (2) = *BΣ* 60, 56, 1 (3) eius *LC*, *om.* *R* (4) actor *dett. cum BΣ* (*κ. π.*) (5) quis *C*, *om.* *LR*, *post* coeperit *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) (6) idem *LR*, id *C* (7) = *Th.* 9, 4, 1 *B* 60, 36, 13: *iunge* 10, 32, 44 (8) exsequi rite *Th.*, exequerit et *C*, exquiri recte *R*, *τιμωρηθῆναι Graeci* (9) *B* 60, 36, 14 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 4 (10) eum *LC*, meam *R* (11) inconsultius *Mommsen*, inconsulti ius *C*, inconsulte *R* (12) = *Th.* 9, 5, 1: *plenior extat in Corpore Inscriptionum Latinarum Berol. V p.* 269 (13) [cum in huiu]smodi obiectus minime quemquam privilegium (privilegio *traditur*) d. al. a strictiori [inquisiti]one tueatur *C. I. L.* (14) [iam a]ut argumentis *ins.* *C. I. L.* (15) conprovare cum in eo qui ... depraehendetur illud q. t. erui oporteat *C. I. L.* (16) videatur *C. I. L.* (17) tanti *ins.* *C. I. L.* (18) statuta *om.* *C. I. L.* (19) = *Th.* 9, 35, 1 (20) = *Th.* 9, 14, 3 (21) mediocrem] ingratae *Th.*

VI 1 *Desertionis crimen solvitur morte militis qui desertionem commisit.*

4 esse confidimus. Emancipatio, quae a praedictis
sive in filios, post legem dumtaxat latam, sive in
filias fuerit collata, non valeat. dotes donationes,
quarumlibet postremo rerum alienationes, quas ex
eo tempore qualibet fraude vel iure factas esse con-
stiterit, quo primum memorati de ineunda factione
ac societate cogitaverint, nullius statuimus esse mo-
5 menti. Uxores sane praedictorum[1] recuperatas
dotes, si in ea condicione fuerint, ut, quae a viris
titulo donationis acceperunt, filiis debeant reservare,
tempore quo usus fructus absumitur omnia ea fisco
nostro se relicturas esse cognoscant, quae iuxta le-
gem filiis debebantur: Falcidia etiam ex his rebus
6 filiabus tantum, non etiam filiis deputata. Id,
quod de praedictis eorumque filiis cavimus, etiam
de satellitibus consciis ac ministris filiisque eorum
7 simili severitate censemus. Sane si quis ex his
in exordio initae factionis, studio verae laudis accen-
sus, ipse prodiderit factionem, et praemio a nobis
et honore donabitur. is vero, qui usus fuerit fac-
tione, si vel sero, tamen incognita adhuc consiliorum
arcana patefecerit, absolutione tantum ac venia dignus
habebitur. *D. prid. non. Sept. Ancyrae Caesario
et Attico conss.* [*a.* 397]

6 [2]. . . . .
Paulus de publicis iudiciis. Meminisse oportebit, si
quid contra maiestatem imperatoris commissum di-
catur, etiam post mortem rei id crimen instaurari
solere, posteaquam divus Marcus Depitiani[3] utpote
senatoris[4], qui Cassiani furoris socius fuerat, bona
post mortem fisco vindicari iussit et nostro tempore
1 multis heredibus ablata sunt. In hoc item cri-
mine, quod ad laesam maiestatem imperatoris per-
tinet, etiam in caput domini servos torqueri[5]. *Mar-
cianus libro primo de publicis iudiciis titulo ad
2 legem Iuliam maiestatis.* Post divi Marci constitu-
tionem hoc iure uti coepimus, ut etiam post mortem
nocentium hoc crimen inchoari possit, ut convicto
mortuo memoria eius damnetur et bona eius succes-
soribus eripiantur: nam ex quo sceleratissimum quis
consilium cepit, exinde quodammodo sua mente pu-
3 nitus est. Sic et divus Severus et Antoninus
constituerunt, ex quo quis tale crimen contraxit,
neque alienare neque manumittere eum posse: nec
ei solvere iure debitorem. Magnus Antoninus re-
4 scripsit. In hac causa in caput domini servi tor-
quentur, id est propter causam maiestatis. et si
decesserit quis, propter incertam personam succes-
soris bona observantur, si in causa maiestatis fuisse
mortuus arguatur, ut Severus et Antoninus litteris ad
rationales missis rescripserunt[2]. . . . .
D. III non. Mart.

VIIII.[6]

AD LEGEM IVLIAM DE ADULTERIIS ET DE STUPRO.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Cassiae.* Publico
iudicio non habere mulieres adulterii accusationem,
quamvis de matrimonio suo violato queri velint, lex
Iulia declarat, quae, cum masculis iure mariti facul-
tatem accusandi detulisset, non idem feminis privi-
legium detulit. *PP. XIII k. Aug. Laterano et Ru-
fino conss.* [*a.* 197]

2 *Idem AA. Cyro.* Crimen lenocinii contrahunt,
qui deprehensam in adulterio uxorem in matrimonio
detinuerunt, non qui suspectam adulteram habuerunt.
PP. k. Iul. Anullino et Frontone conss. [*a.* 199]

3 *Imp. Antoninus A. Iuliano.* Verba legis Iuliae
de adulteriis coercendis, sed etiam sententia per
quaestionem quoque servorum sive ancillarum crimen
admissum probari volentis ad earum tantum perso-
narum servos ei rei exhibendos pertinet, de quibus
specialiter comprehendit[7], id est mulieris et patris
eius, non naturalis, sed iusti dumtaxat, quos intra
sexagesimum diem ex dissolutione matrimonii nume-
randum manumitti vel distrahi prohibet et quorum
dominis caveri praecipit, si defuncti fuerint in quae-
stione vel facti deteriores, secuta absolutione. *PP.
XV k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

4 *Imp. Alexander A. Iuliano proconsuli Narbo-
nensis*[8]. Gracchus, quem Numerius in adulterio
noctu deprehensum interfecerit, si eius condicionis
fuit, ut per legem Iuliam impune occidi potuerit,
quod legitime factum est, nullam poenam meretur:
idemque filiis eius qui patri paruerunt praestandum
1 est. Sed si legis auctoritate cessante inconsulto
dolore adulterum interemit, quamvis homicidium per-
petratum sit, tamen quia et nox et dolor iustus fac-
tum eius relevat, potest in exilium dari. *PP. sine
die et consule.*

5 *Idem A. Vadanti.* Adulter post quinquennium,
quam commissum adulterium dicitur, quod conti-
nuum numeratur, accusari non potest: easque prae-
scriptiones legibus reis datas auferri non oportet.
PP. id. Iun. Maximo II et Aeliano conss. [*a.* 223]

6 *Idem A. Sebastiano.* Iure mariti adulterii ac-
cusare volenti sexaginta dies utiles computantur,
quibus in publico eius facultas fuerit, apud quem
reus vel rea postulari[9] potest. et cum praeterierint
dies isti utiles, maritus quoque iure extranei agere
1 potest. Et qui confidit accusationi, calumniae
notam timere non debet: nam ad probationem sce-
leris divi parentes mei quaestionem de mancipiis
eodem modo haberi permiserunt, quo si[10] iure ma-
riti ageretur. *PP. II id. Aug. Maximo II et Ae-
liano conss.* [*a.* 223]

7 *Idem A. Herculano.* Propter violatam virginem
adultam qui postea maritus esse coepit accusator[11]
iustus non est et ideo iure mariti crimen exercere
non potest, nisi puella violata sponsa eius fuerit.
1 Sed si ipsa iniurias suas adsistentibus[12] curato-
ribus, per quos etiam negotia eius gerenda sunt,
persequatur, praeses provinciae pro debita tanto
delicto, si probetur, severitate examinabit. *PP. XII
k. Ian. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

8 *Idem A. Domnae.* Reos adulterii duos simul
marem et feminam ex eadem causa fieri lex Iulia de
pudicitia vetat: sed ordine peragi utrosque licet.
PP. id. Ian. Iuliano et Crispino conss. [*a.* 224]

9 *Idem A. Proculo.* Castitati temporum meorum
convenit lege Iulia de pudicitia damnatam in poenis
legitimis perseverare. qui autem adulterii damnatam, si
quocumque modo poenam capitalem evaserit, sciens
duxit uxorem vel reduxit, eadem lege ex causa leno-
cinii punietur. *PP. VII k. Febr. Iuliano et Crispino
conss.* [*a.* 224]

10 *Idem A. Demetriano.* De crimine adulterii
pacisci non licet et par delictum accusatoris prae-
varicatoris et refugientis[13] veritatis inquisitionem
est. qui autem pretium pro comperto stupro acce-
pit, poena legis Iuliae de adulteriis tenetur. *PP. V
non. Mai. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

11 *Idem A. Norbano.* Crimen adulterii maritum
retenta in matrimonio uxore inferre non posse ne-
mini dubium est. *PP. k. Sept. Alexandro II et
Marcello conss.* [*a.* 226]

(1) *sic libri cum Th.:* post *ins. Gothofredus* (2) *perie-
runt Graeca, de quibus Vindobonensis* 2267 *sic adnotat:*
magna constitutio ponitur hic, que incipit in greco et
in medio istud tantillum ponitur latinum, quod est me-
minisse oportet et cetera, in fine vero in greco desinit
(3) depiciani *R*, depitiniani *L*, detaptiani *C*, driantiani
alii: Druentianum Cassii generum (vita Marci c. 26 *vita
Cassii c.* 9) *intellegi Mommsen putat* (4) senatoris ut-
pote *Mommsen* (5) *sic L[1]*, servi torquentur *L[v]C*, servi
torquerentur *R* (6) *B* 60, 37, 46 *seqq.* — *Cf. Dig.*
48, 5 (7) *sic dett.*, deprehendit *pCR* (8) narbo-
nensium *libri* (9) *sic CR*, accusari *L*, κατηγορεῖσθαι *B*
(10) quo si *C*, quasi *LR* (11) virginem, adulta quae
postea esse coepit, accusator *videntur legisse Graeci*
(12) *sic L[v]*, obsistentibus *R*, subsistentibus *L[1]C* (13) *sic
LR cum B*, refugienti *C:* rei fugientis *Cuiacius*

12 (14) *Imp. Gordianus A. Aquilae.* Si, dum in tuo matrimonio uxor tua esset, se adulterio polluit, in ea provincia in qua id factum est adulterium more solito persequi debes nec enim ab ea quae iam nupta est adulterium passa exordium accusationis sumi potest, si denuntiatio criminis nuptias non praecessit. *PP. non. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

13 (12) *Idem A. Basso.* Etsi crimine adulterii damnatus restitutus non esset, ut proponis, si tamen soror tua, cum qua adulterium commissum dicebatur, non est accusata, nec poenae nec infamiae subici potuit, et multo magis, cum et accusatorem vita esse functum proponas. *PP. k. Iun. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

14 (13) *Idem A. Silvano.* Adulteram[1], si postea quam crimen contra eam inchoatum est provincia excessit, etiam absentem inter reos recipi posse exploratí iuris est. *PP. non. Mart. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

15 *Idem A. Hilariano militi.* Si quondam uxor tua, antequam crimine adulterii peteretur[2], provincia excessit, neque absens accusari potest neque in eam provinciam in qua stipendium facis transmitti 1 iure deposcitur. Sane cum per occupationes militares[3] licuerit, accusare eam sollemniter poteris: nec enim tempus, quo muneribus militaribus occuparis, vindictam tibi, quam maritali dolore percussus reposcis, debet auferre. *PP. IIII id. Mart. Attico et Praetextato conss.* [*a.* 242]

16 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Arcesilao.* Abolitionem adulterii criminis postulans praesidem in cuius officio accusatio fuerit 1 instituta adire debes. Ceterum erras tu marite existimans, etiam si simpliciter, id est sine abolitione, destitisses, senatus consulto in persona tua futurum locum non fuisse: diversum enim divi prin-2 cipes saepe sanxerunt. Quin hoc amplius scias nullam fuisse tibi ulterius potestatem instituendae huiusmodi accusationis, quia et decreto patrum et lege Petronia ei, qui iure viri delatum adulterium non peregit, numquam postea id crimen deferre permittitur. *PP. XV k. Iun. Maximo et Glabrione conss.* [*a.* 256]

17 *Idem AA. et C. Victorino.* Sine metu legis Iuliae de adulteriis coercendis revocare uxorem in matrimonium potes, cum nihil amplius quam libellos accusationis obtulisti, quia postea comperisse te adfirmas, quod vana indignatione ad accusationem incitatus fueris. Is enim committit in poenam, quam lex certo capite denuntiat, qui vel publice adulterio damnatam habet vel adulteram sciens, ut ignorationem simulare non possit, retinet uxorem. *PP. VI k. Aug. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 257]

18 [4]*Idem AA. et C. Theod.* Eum qui duas simul habuit uxores sine dubitatione comitatur infamia. ea namque re non iuris effectus, quo cives nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur. Verumtamen ei, qui te ficto caelibatu, cum aliam matrem familias in provincia reliquisset, sollicitavit ad nuptias, crimen etiam stupri, quo tu remota es, quod uxorem te esse credebas, ab accusatore legitimo sollemniter inferetur. Certe res tuas omnes, quas ab eo interceptas matrimonii simulatione deploras, restitui tibi omni exactionis instantia impetrabis a rectore provinciae: nam ea quidem, quae se tibi ut sponsae daturum promisit, quomodo repetere cum effectu potes quasi sponsa? *Accepta*[5] *id. Mai. Antiochiae Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

19 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. ad Pompeianum.* Quamvis indubitati iuris sit, quotiens adulterii crimen intenditur, praesentiam accusatoris procedere oportere, tamen quoniam ex litteris tuis cognovimus Materiam praepositi Viatoris uxorem habitis quaestionibus cum Iuliano quondam adulterium commisisse detectam sub ipsa prolatione sententiae Viatoris ipsius praesentiam postulasse, non putavimus confecto paene in iudicio facinore et iam agitata quaestione convicto praepositum ab excubiis limitis revocandum. *D. s.*[6] *non. Dec. AA. conss.* [*a.* 287]

20 *Idem AA. Didymo.* Foedissimam earum nequitiam, quae pudorem suum alienis libidinibus prosternunt, non etiam earum, quae per vim stupro comprehensae sunt, inreprehensam voluntatem leges ulciscuntur, quando etiam inviolatae existimationis esse nec nuptiis earum aliis interdici merito placuit. *PP. III non. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

21 *Idem AA. Silano.* Ob commissa adulteria atque accusandas uxores certa tempora, quae utiliter 1 computari solent, praescripta sunt. Si igitur per occupationes publicas accusationem[7] instituere non potuisti nec ante creditum tibi munus praescripta tempora transacta sunt, post depositam sollicitudinem qua detineris integram accusandi potestatem 2 habebis. Ad quam, cum vacare coeperis, properare debebis, ne effrenata licentia ad terrendam adversariam futurae accusationis speciem praetendas. *PP. XIIII k. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

22 *Idem AA. Obrimo.* Si ea quae tibi stupro cognita est passim venalem formam exhibuit ac prostituta meretricio more vulgo se praebuit, adulterii crimen in ea cessat. *PP. XII k. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

23 *Idem AA. Proculo.* Servi ob violatum con-1 tubernium adulterii accusare non possunt. Is autem, qui post dissociatum matrimonium uxorem licito iure duxerit obque intentatae accusationis ac potentis patrocinii metum ei qui accusationem instituerat aurum et argentum dedit, ad recipiendum id ulciscendamque turpis lucri cupiditatem adire praesidem potest, qui examinatis partium adlegationibus et inquisita fide veri, si quid[8] ab eo qui innocens est ob illati criminis timorem datum esse cognoverit, quemadmodum sententiam formare debeat, evidenti-2 bus iuris placitis instruetur. Sin vero constiterit corrupti matrimonii velut mercedem ad captandam impunitatem[9] solutam esse, eum, qui etiam adversus senatus consulti censuram cum foedissimo flagitio accepit, puniri iubebit. *PP. k. Nov. ipsis IIII et III AA. conss.*[10] [*a.* 290]

24 (25) *Idem AA. Sossiano.* Etsi libidine intemperatae cupiditatis ex actorum lectione exarsisse te cognitum est, tamen cum ancillam comprehendisse et non liberam[11] stuprasse detectum sit, ex huiusmodi sententia gravatam potius opinionem tuam quam infamia adflictam esse manifestum est. *PP. V id. Mart. Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

25 (26) *Idem AA. et CC. Crispino*[12]. Quoniam Alexandrum, qui in crimen vocatur, etiam praescriptionem esse pollicitum eo nomine, quod accusator uxorem post comprehensum adulterium penes se habuisse videatur, et de statu suo agere nunc velle perspeximus, ita ordo quaestionis dirimendus videtueri potes. *cum numeri constitutionum, quae ex hoc titulo apud Graecos (v. g. B* 60, 37 *passim) citantur, conveniant cum hac editione, dubium non videtur, quin rescriptum illud ex alio fonte velut Gregoriano vel Hermogeniano Codice additum sit: ut enim verba rescripti verae constitutionis speciem prae se ferunt, ita Arcadii nomen in inscriptione non maiorem auctoritatem habet quam inscriptiones additamentorum ad* 2, 58. 3, 12. 4, 21. 4, 35

(1) *sic dett. cum B,* adultera *LCR* (2) *sic C,* accu-retur *R* (3) *sic C,* non *ips. R* (4) = 5, 3, 5 (5) XV *ins. l. gem.* (6) s. d. *scr.* (7) *sic dett. cum Σ* (*x. π.*), accusationes *LR,* accusatione *C* (8) quid *scripsi,* quidem *M^a*, quidem id quod *CR^aM^b*, quidem *R^b* (9) *sic R,* ei *ins. C* (10) *libri nonnulli aut hoc loco aut ante c.* 22 *aut post c.* 24 *hanc constitutionem inserunt:* Imp. Arcadius (imp. oro *alii*) A. Dionae. Si is, a quo nunc adulterii rea postularis, contra iuris formam contubernio haesisti, innumeris te auctoritatibus tueri potes. (11) *sic R^b cum BΣ* (*x. π.*), ancillas ... liberas *C,* ancillis ... liberas *R^a* (12) *cf.* 1, 23, 3

tur, ut in primis quidem de statu Alexandri quaeratur, ita ut, si eum liberum esse adhibita audientia deprehenderis, praescriptionis ei obiciendae facias potestatem: sin vero eundem servum esse cognoveris, remotis praescriptionis impedimentis in adulterium[1] crimen[2] protinus debebis inquirere ac, si eum detectum in eo flagitio esse perspexeris, poenam decernere, quam in adulterii crimen legum sanctio statuit. *D. v k. Sept. AA. conss.* [*a.* 293]

26 (27) *Idem AA. et CC. Phoebo.* Commissum ante adulterium cum eo, cui se postea nuptiis sociavit, velamento matrimonii non extinguitur. *PP. xviii k. Ian. CC. conss.* [*a.* 294]

27 (28) *Idem AA. et CC. Concordio praesidi Numidiae.* Ita nobis pudor cordi est, ut removeamus[3] prisci iuris ambages et constituamus in adulterii quaestione abolitis de medio ceteris praescriptionibus praeter quinquennii temporis et lenocinii quod marito obicitur exceptionem, illam etiam, quae post solutum prius matrimonium ante denuntiationem nuptae competit, fidem criminis nosci. indignum est enim, ut ultionem pudoris praestigiae versuti iuris excludant. *PP. k. Iun. Tusco et Anullino conss.* [*a.* 295]

28 (29) [4]*Imp. Constantinus A. Africano*[5]. Quae adulterium commisit, utrum domina cauponae an ministra fuerit, requiri debebit, et ita obsequio famulata servili, ut plerumque ipsa intemperantiae vina praebuerit: ut, si domina tabernae fuerit, non sit a vinculis iuris excepta, si vero potantibus ministerium praebuit, pro vilitate eius quae in reatum deducitur accusatione exclusa liberi qui accusantur abscedant, cum ab his feminis pudicitiae ratio requiratur, quae iuris nexibus detinentur et matris familias nomen obtinent[6], hae autem immunes ab iudiciaria severitate[7] praestentur, quas vilitas vitae dignas legum observatione non credidit. *D. iii non. Febr. Heracleae Constantino A. vii et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

29 (30) [8]*Idem A. ad Euagrium.* Quamvis adulterii crimen inter publica referatur, quorum delatio in commune omnibus sine aliqua legis interpretatione conceditur, tamen ne volentibus temere liceat foedare conubia, proximis necessariisque personis solummodo placet deferri copiam accusandi, hoc est patri fratri nec non patruo et avunculo[9], quos ve-
1 rus dolor ad accusationem impellit. Sed et his personis legem imponimus, ut crimen abolitione, si
2 voluerint[10], compescant. In primis maritum genialis[11] tori vindicem esse oportet, cui quidem ex suspicione[12] ream coniugem facere licet, vel eam, si tantum suspicatur, penes se detinere non prohibetur[13]: nec inscriptionis vinculo contineri, cum iure mariti accusaret[14], veteres retro principes ad-
3 nuerunt. Extraneos autem procul arceri ab accusatione censemus: nam etsi omne genus accusationis necessitas inscriptionis adstringat, nonnulli tamen proterve id faciunt et falsis contumeliis matri-
4 monia deformant. [15]Sacrilegos autem nuptiarum gladio puniri oportet. *PP. Nicomediae vii k. Mai. Constantino A. vii et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

30 (31) [16]*Impp. Constantius et Constans AA. ad populum.* Cum vir nubit in feminam, femina[17] viros proiectura[18] quid cupiat? ubi sexus perdidit locum, ubi scelus est id quod non proficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi Amor quaeritur nec videtur: iubemus insurgere leges, armari iura gladio ultore, ut exquisitis poenis subdantur infames, qui sunt vel qui futuri sunt rei. [19]*PP. Romae xvii k. Ian. Constantio iii et Constante ii*[20] *AA. conss.* [*a.* 342]

31 (32) [21]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* In adulterii quaestione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris, quae tamen tunc temporis domi fuerit, quo adulterium dicatur admissum, quaerendum est sine defensione cuiusquam. *D. iii id. Dec. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

32 (33) [22]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Adulterii accusatione proposita praescriptiones civiles, quibus aut dos repeti fingitur aut ex ratione aliqua debitum flagitatur, quae occurrere atque perstrepere examini consuerunt, iussimus sequestrari nec earum obice aliquid negotio tarditatis adferri: sed accusatione fundata, hoc est cum constiterit, quo iure (id est mariti vel extranei[23]) quove tempore actio fuerit intromissa, discutiatur crimen, facti qualitas publicetur, cum et iurgia quae magnitudine superant[24] praeponantur et civilis actio criminali iure postponatur, idem tamen, cum competere coeperit, habitura momenti, dummodo non obsit examini. *D. vii id. Dec. Constantinopoli Arcadio A. ii et Rufino conss.* [*a.* 392]

33 (34) [25]*Idem AAA. Rufino pp.* Si qui adulterii fuerint accusati et obtentu proximitatis intentata depulerint, per commemorationem necessitudinis fidem crimini derogando, dum existimatur non debere credi quod adlegatur, non potuisse committi, hi si postmodum in nuptias suas consortiumque convenerint, facinus illud, in quo fuerint accusati, manifesta fide atque indiciis evidentibus publicabunt.
1 Unde si qui eiusmodi reperti fuerint, iussimus in eosdem severissime vindicari et veluti convictum facinus confessumque puniri. *D. prid. non. Dec. Constantinopoli Theodosio A. iii et Abundantio conss.* [*a.* 393]

34 (35) [26]*Impp. Honorius et Theodosius AA.*[27] *Palladio pp.* Si mulier repudii oblatione sine ulla legitima causa a se dati discesserit, ne viduitatem stupri procacitate commaculet, accusationem repudiato marito iure deferimus. *D. vi id. Mart. Ravennae Eustathio et Agricola conss.* [*a.* 421]

35 (36) *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Libertatem servorum, qui ad dominium pertinent uxoris vel mariti vel parentium eorum, repudio misso propter suspicionem criminis adulterii, legum conditores intra duorum mensum spatium post missionem repudii numerandum suspendi definiunt propter tormentorum quaestionem, si opus exegerit, eis imponendam.
1 Sin vero uxor matrimonio sub praefato modo[28] dissoluto rebus humanis exempta fuerit, nihil de tempore, quousque servos eos propter memoratam cau-
2 sam permanere deceat, adiciunt. Nobis vero necessarium esse videtur certum tempus etiam in hoc casu statuere propter dotis quaestionem, utrum in lucrum marito cedat an heredibus mulieris restitua-
3 tur. Sancimus itaque duos etiam menses post

(1) *sic CR*[a], adulterum *R*[b] (2) crimen *del. Mommsen* (3) omnes *ins. BΣ* (*κ. π.*) (4) = *Th.* 9, 7, 1 (5) vo. *addit Th.* (6) et matris f. n. obtinent *om. Th.*, *habet BΣ* (*κ. π.*) (7) *sic dett. cum Th. BΣ* (*κ. π.*), et stupri et adulterii *ins. LCR* (8) = *Th.* 9, 7, 2 (9) fratri ... avunculo] vel consobrino et consanguineo maxime fratri *Th.* (10) si voluerint *om. Th.*, *habent B* (*κ. π.*) (11) *sic Th. cum B* (*κ. π.*), genitalis *libri* (12) etiam *ins. Th.* (13) vel eam ... prohibetur *om. Th.* (14) inscriptionis ... accusaret] intra certa tempora inscriptionis vinculo contineri *Th.* (15) § 4 = *Th.* 11, 36, 4 (16) = *Th.* 9, 7, 3 (17) feminam femina *L*, femina femina *Th.*, feminam *CR*: *ἐάν τις εἰς ἄρρενα ἁμάρτῃ, καὶ ὁ ἁμαρτήσας καὶ ὁ ἁμαρτηθεὶς ξίφει ἀποτεμνέσθωσαν Prochiron auctum* 39, 214 (18) viros proiectura *C Th.*, viris porrecturis (—ra *L*[b]) *L*, iuris porrecturam *R* (19) D. prid. non. Dec. Mediolani *praemittit Th.* (20) iii et c. ii *Hal.*, viiii et c. *Th.*: *posuis etiam de anno* 346 (iiii et c. iii) *cogitare: cui magis quam a.* 342 *locus, ubi data est constitutio, convenire videtur* (21) = 9, 16, 8 *Th.* 9, 7, 4 (22) = *Th.* 9, 7, 7 (23) id est m. vel extranei *om. Th.* (24) *sic Th.*, superantur *libri* (25) = *Th.* 9, 7, 8 (26) = *Th.* 3, 16, 2 (27) imppp. Honorius Theodosius et Constantius AAA. *Th.* (28) non *ins. BΣ* (*κ. π.*) *rectius quidem, ne temporis spatium viro propter mulieris mortem prorogatum videatur: tamen librorum lectionem confirmat BΣ* (*Thalelaei*)

mortem mulieris servari, ut intra eos ante dicti servi permaneant et facultatem maritus habeat probationes adulterii per eos praestare: transacto vero memorato tempore licêntiam habere heredem mulieris libertatem eis imponere, nisi per culpam eius maritus prohibitus fuerit causam adulterii, ipse videlicet imminens, exercere. *D. v*[1] *k. Nov. Constantinopoli post consulatum Lampadii et Orestis vv. cc. anno secundo.* [*a.* 532]

X.

SI QUIS EAM CUIUS TUTOR FUERIT CORRUPERIT.

1 [2]*Imp. Constantinus A. ad Bassum vicarium Italiae.* Si tutor pupillam quondam suam violata castitate stupraverit, deportatione subiugetur atque universae eius facultates fisci viribus vindicentur, quamvis eam poenam debuerit sustinere, quam raptori leges imponunt. *D. prid. non. April. Aquileiae Constantino A. VII et Constantio C. conss.*[3] [*a.* 326]

XI.

DE MULIERIBUS QUAE SERVIS PROPRIIS SE IUNXERUNT.

1 [4]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Si qua
cum servo suo occulte rem habere detegitur, capi-
tali sententia subiugetur, tradendo ignibus verberone.
1 Sitque omnibus facultas crimen publicum arguendi,
sit officio copia nuntiandi, sit etiam servo licentia
2 deferendi, cui probato crimine libertas dabitur. Filii
etiam, quos ex hac coniunctione habuit[5], exuti omni-
bus dignitatis insignibus in nuda maneant libertate,
neque per se neque per interpositam personam quo-
libet titulo voluntatis accepturi aliquid ex faculta-
3 tibus mulieris. Successio autem mulieris ab in-
testato vel filiis, si erunt legitimi, vel proximis
cognatisque deferatur vel ei, quem ratio iuris ad-
mittit: ita ut et quod ille qui quondam amatus est
et quod ex eo suscepti filii quolibet casu in sua
videantur habuisse substantia, mulieris dominio so-
ciatum a memoratis successoribus vindicetur. *D. IIII
k. Iun. Serdicae Constantino A. VII et Constantio
C. conss.*[3] [*a.* 326]

XII.[6]

AD LEGEM IULIAM DE VI PUBLICA SEU PRIVATA.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Peliae.* Ob debitum viri vel civile munus res uxoris qui pignori capiunt, vim contrahere videntur. *D. k. Iul. Romae Antonino A. II et Geta II conss.* [*a.* 205]

2 *Imp. Antoninus A. Vero.* Tutoris tui lege Iulia de vi privata damnati si tertia pars bonorum fisco vindicata est, tutelae actionem pro ea portione adversus fiscum dirige, modo si nulla praescriptio locum habeat. nam successio oneribus portionis suae respondet[7]. *PP. XV k. Mart. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 [8]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Bianori.* Si confidis sponsam filii tui raptam esse vel filium tuum inclusum, instituere sollemni more legis Iuliae de vi accusationem apud praesidem provinciae non prohiberis. *PP. VIII k. Mai. Veronae*[9] *AA. conss.* [*a.* 293]

4 *Idem AA. et CC. Liberatio.* Si criminis accu-
sationem propter res a servo raptas intentandam
putaveris, non contra dominum, sed contra eum
quem facinus commisisse proponis hanc instituere
1 debes. Sed quoniam a Fuscinillo etiam te ver-
beribus adflictum adseveras, si hominibus coactis
hoc fecit, de hoc etiam, si legis Iuliae de vi privata
reum deferendum putaveris, apud praesidem provin-
ciae age non ignarum, quemadmodum criminibus
probatis res vindicari debeat. *S. XVII k. Iul. Sirmi
AA.*[10] *conss.* [*a.* 293]

5 *Idem AA. et CC. Oploni.* In possessionem fundi licet creditor per vim ingrediatur, Iuliae legis vis privatae reus deferri potest. *S. VI id. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

6 [11]*Imp. Constantinus A. ad Catulinum proconsulem Africae*[12]. Quoniam multa facinora sub uno violentiae nomine continentur, cum aliis vim inferre certantibus[13], aliis cum indignatione resistentibus[14] verbera caedesque crebro deteguntur admissae, placuit, si forte quis vel ex possidentis parte vel eius qui possessionem temerare temptaverit interemptus sit, in eum supplicium exerceri[15], qui vim facere temptavit et alterutri parti causam malorum praebuit: et non iam relegatione aut deportatione insulae plectetur, sed supplicium capitale excipiat nec interposita provocatione sententiam quae in eum fuerit dicta suspendat. *D. XV k. Mai. Aquileiae*[16] *Gallicano et Basso conss.* [*a.* 317]

7 [17]*Idem A. ad Bassum pu.*[18] Si quis ad se fun-
dum vel quodcumque aliud adserit pertinere ac re-
stitutionem sibi competere possessionis putat, civi-
liter super possidendo agat aut impleta sollemnitate
iuris crimen violentiae opponat, non ignarus eam se
sententiam subiturum, si crimen obiectum non po-
1 tuerit comprobare, quam reus debet excipere. Quod
si omissa interpellatione vim possidenti intulerit, ante
omnia violentiae causam examinari praecipimus et
in ea requiri, quis ad quem venerit possidentem, ut
ei quem constiterit expulsum amissae possessionis
iura reparentur, eademque protinus restituta, si cri-
minalis quaestio agitetur[19], violentus poenae non
immerito destinatus in totius litis terminum differa-
tur, ut agitato negotio principali, si contra eum fue-
rit iudicatum, in insulam deportetur bonis omnibus ab-
rogatis. *PP. prid. non. Oct. Romae Constantino
A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

8 [20]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius
AAA. ad Albinum pu.*[21] Servos, qui fecisse violen-
tiam confessionibus testium aut propriis docebun-
tur, si id inscio domino commiserint, postremo sup-
1 plicio deditos luere perpetrata censemus. Quod
si illi metu atque exhortatione dominorum violen-
tiam admiserint, palam est secundum legem Iuliam
dominum infamem pronuntiatum[22] loci aut originis
propriae dignitate non uti, servos vero, quos furo-
ribus talium paruisse constiterit, metallis post[23] sen-
2 tentiam dedi. Viles autem infamesque personae
et hi, qui bis aut saepius violentiam perpetrasse
convincentur, constitutionum divalium poena tenean-
3 (1) tur. Iudicem vero nosse oportet, quod gravi
infamia sit notandus, si violentiae crimen apud se
probatum distulerit omiserit vel impunitate donave-
rit aut molliorem puam praestituimus poenam pro-
tulerit[24]. *D. prid. non. Mart. Mediolani Valenti-
niano A. IIII et Neoterio conss.* [*a.* 390]

9 [25]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Aureliano pp.*[26] Crimen non dissimile est rapere et ei qui rapuerit rapta scientem delictum[27] servare. *D. III non. Mart. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

(1) XV *scr., cf. Zeitschrift für Rechtsgeschichte* 11 *p.* 191 (2) *Th.* 9, 8, 1 *B* 60, 57, 1 (3) Constantino A. VI et Constantino C. conss. (= *a.* 320) *Gothofredus* (4) = *Th.* 9, 9, 1 *B* 60, 37, 73 (5) habuerit *Th.* (6) *B* 60, 18, 20 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 6. 7 (7) *sic dett.*, respondit *CR* (8) *iunge* 5, 1, 1 (9) Heracleae *Mommsen* (10) CC. *Mommsen* (11) = *Th.* 9, 10, 1 (12) proc. afr. *Th.*, *om. libri* (13) temptantibus *cum Th. scr.* (14) repugnantibus *Th.* (15) exseri *Th.* (16) Serdicae *Th.* (17) = *Th.* 9, 10, 3 (18) pu. *Th.*, *om. libri* (19) si cr. q. agitetur *om. Th.*, *habent B* (*κ. π.*) (20) = *Th.* 9, 10, 4 (21) ad alb. pu. *Th.*, *om. libri* (22) *firmat BΣ* (*κ. π.*) *ἀποφανθέντα:* pronuntiandum *Th.* (23) per *Th.*, *μετά BΣ* (*κ. π.*) (24) molliore q. p. poena perculerit *Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (25) = *Th.* 9, 28, 2 (26) II *addit Th.* (27) scientem delictum *om. Th.*, *habet BΣ* (*κ. π.*)

10 *Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp.*
Omnibus per civitates et agros habendi bucellarios
vel Isauros armatosque servos licentiam volumus esse
1 praeclusam. Quod si quis praeter haec, quae
nostra mansuetudo salubriter ordinavit, armata man-
cipia seu bucellarios aut Isauros in suis praediis
aut iuxta se habere temptaverit, post exactam cen-
tum librarum auri condemnationem vindictam in eos
2 severissimam proferri sancimus. Viri quoque cla-
rissimi provinciarum rectores in speculis esse debe-
bunt, ne quis audeat statuta nostrae mansuetudinis
in aliquo violare, scientes, quod ex dissimulatione
dignitatis et administrationis cingulo privabuntur et
post centum librarum auri multam salutis vitaeque
suae periculum sustinebunt: primatibus videlicet
apparitionis suae personis praeter amissionem fortu-
narum suarum capitali quoque supplicio feriendis.
D. v k. Sept. Anthemio A. II cons. [*a.* 468]

XIII.
DE RAPTU VIRGINUM SEU VIDUARUM NEC NON SANCTIMONIALIUM.

1 [1]*Imp. Iustinianus A. Hermogeni magistro offi-
ciorum.* Raptores virginum honestarum vel inge-
nuarum, sive iam desponsatae fuerint sive non, vel
quarumlibet viduarum feminarum, licet libertinae vel
servae alienae sint, pessima criminum peccantes ca-
pitis supplicio plectendos decernimus, et maxime si
deo fuerint virgines vel viduae dedicatae (quod non
solum ad iniuriam hominum, sed ad ipsius omni-
potentis dei inreverentiam committitur, maxime cum
virginitas vel castitas corrupta restitui non potest):
et merito mortis damnantur supplicio, cum nec ab
homicidii crimine huiusmodi raptores sint vacui.
1 Ne igitur sine vindicta talis crescat insania, san-
cimus per hanc generalem constitutionem, ut hi, qui
huiusmodi crimen commiserint et qui eis auxilium
tempore invasionis praebuerint, ubi inventi fuerint
in ipsa rapina et adhuc flagrante crimine compre-
hensi a parentibus virginum vel viduarum vel inge-
nuarum vel quarumlibet feminarum aut earum con-
sanguineis aut tutoribus vel curatoribus vel patronis
1*a* vel dominis, convicti interficiantur. Quae multo
magis contra eos obtinere sancimus, qui nuptas mu-
lieres ausi sunt rapere, quia duplici crimine tenen-
tur tam adulterii quam rapinae et oportet acerbius
1*b* adulterii crimen ex hac adiectione puniri. Qui-
bus connumeravimus etiam eum, qui saltem sponsam
1*c* suam[2] per vim rapere ausus fuerit. Sin autem
post commissum tam detestabile crimen aut poten-
tatu raptor se defendere aut fuga evadere potuerit,
in hac quidem regia urbe tam viri excelsi praefecti
praetorio quam vir gloriosissimus praefectus urbis,
in provinciis autem tam viri eminentissimi praefecti
praetorio per Illyricum et Africam[3] quam magistri
militum per diversas nostri orbis regiones nec non
viri spectabiles[4] praefectus Aegypti vel comes Orien-
tis[5] et vicarii et proconsules et nihilo minus omnes[6]
viri spectabiles duces et viri clarissimi rectores pro-
vinciarum nec non alii cuiuslibet ordinis iudices, qui
in locis inventi fuerint, simile studium cum magna
sollicitudine adhibeant, ut eos possint comprehen-
dere et comprehensos in tali crimine post legitimas
et iuri cognitas probationes sine fori praescriptione
durissimis poenis adficiant et mortis condemnent
1*d* supplicio. Quibus et, si appellare voluerint,
nullam damus licentiam secundum antiquae Con-
1*e* (1) stantinianae legis[7] definitionem. Et si qui-
dem ancillae vel libertinae sint quae rapinam passae
sunt, raptores tantummodo supra dicta poena plec-
tentur, substantiis eorum nullam deminutionem pas-
1*f* suris. Sin autem in ingenuam personam tale
facinus perpetretur, etiam omnes res mobiles seu
immobiles et se moventes tam raptorum quam etiam[8]
eorum, qui eis auxilium praebuerint, ad dominium
raptarum mulierum liberarum transferantur provi-
dentia iudicum et cura parentum earum vel mari-
1*g* torum vel tutorum seu curatorum. Et si non
nuptae mulieres alii cuilibet praeter raptorem legi-
time coniungentur, in dotem liberarum mulierum
easdem res vel quantas ex his voluerint procedere,
sive maritum nolentes accipere in sua pudicitia re-
manere voluerint, pleno dominio eis sancimus appli-
cari, nemine iudice vel alia quacumque persona haec
2 audente contemnere. Nec sit facultas raptae
virgini vel viduae vel cuilibet mulieri raptorem suum
sibi maritum exposcere, sed cui parentes voluerint
excepto raptore, eam legitimo copulent matrimonio,
quoniam nullo modo nullo tempore datur a nostra
serenitate licentia eis consentire, qui hostili more
in nostra re publica matrimonium student sibi con-
iungere. oportet etenim, ut, quicumque uxorem du-
cere voluerit sive ingenuam sive libertinam, secundum
nostras leges et antiquam consuetudinem parentes
vel alios quos decet petat et cum eorum voluntate
3 fiat legitimum coniugium. Poenas autem quas
praediximus, id est mortis et bonorum amissionis,
non tantum adversus raptores, sed etiam contra eos
qui hos comitati in ipsa invasione et rapina fuerint
3*a* constituimus. Ceteros autem omnes, qui conscii
et ministri huiusmodi criminis reperti et convicti
fuerint vel eos[9] susceperint vel quamcumque opem
eis intulerint, sive masculi sive feminae sunt, cuius-
cumque condicionis vel gradus vel dignitatis, poenae
tantummodo capitali subicimus, ut huic poenae
omnes subiaceant, sive volentibus sive nolentibus
virginibus seu aliis mulieribus tale facinus fuerit
3*b* perpetratum. Si enim ipsi raptores metu atro-
citatis poenae ab huiusmodi facinore temperaverint
se, nulli mulieri sive volenti sive nolenti peccandi
locus relinquetur, quia hoc ipsum velle mulieri ab
insidiis nequissimi hominis qui meditatur rapinam
inducitur. nisi etenim eam sollicitaverit, nisi odiosis
artibus circumvenerit, non facit eam velle in tantum
3*c* dedecus sese prodere. Parentibus, quorum maxime
vindicta intererat, si patientiam praebuerint ac do-
4 lorem remiserint, deportatione plectendis. Et si
quis inter haec ministeria servilis condicionis fuerit
deprehensus, citra sexus discretionem eum concre-
mari iubemus, cum hoc etiam Constantiniana lege[10]
5 recte fuerat prospectum. Omnibus legis Iuliae
capitulis, quae de raptu virginum vel viduarum seu
sanctimonialium sive antiquis legum libris sive in
sacris constitutionibus posita sunt, de cetero aboli-
tis, ut haec tantummodo lex in hoc capite pro om-
6 nibus sufficiat. Quae de sanctimonialibus etiam
virginibus et viduis locum habere sancimus. *D. XV
k. Dec. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. IIII
cons.* [*a.* 533]

XIIII.
DE EMENDATIONE SERVORUM.

1 [11]*Imp. Constantinus A. ad Bassum.* Si virgis
aut loris servum dominus adflixerit aut custodiae
causa in vincula coniecerit, dierum distinctione sive
interpretatione depulsa nullum criminis metum mor-
1 tuo servo sustineat. Nec vero immoderate suo
iure utatur, sed tunc reus homicidii sit, si voluntate
eum ictu fustis aut lapidis occiderit vel certe telo
usus letale vulnus inflixerit aut suspendi laqueo prae-
ceperit vel iussione taetra praecipitandum esse man-
daverit aut veneni virus infuderit vel dilaniaverit

(1) *B* 60, 58, 1: *maiore ex parte redit in* 1, 3, 53: *iunge* 5, 17, 11 (2) suam *del. Waechter* (3) et Africam *om. l. gem.* (4) *sic l. gem.*, vir spectabilis *libri* (5) vel comes Or. *om. l. gem.* (6) omnes *om. l. gem.* (7) *Th.* 9, 24, 1, 3 (8) *sic CR[b]*, sodalium vel sequentium vel comitum *ins. LR[a]* (9) eos *C l. gem.*, qui eos *L*, eos qui *R* (10) *Th.* 9, 24, 1, 5 (11) = *Th.* 9, 12, 1 *B* 60, 59, 1

poenis publicis corpus, ferarum unguibus[1] latera persecando vel exurendo oblatis[2] ignibus membra, aut tabescentes artus atro sanguine permixta sanie defluentes prope in ipsis adegerit cruciatibus vitam relinquere saevitia immanium barbarorum. *D.*[3] *v id. Mai. Romae Constantino A. v et Licinio conss.* [*a.* 319]

XV.

DE EMENDATIONE PROPINQUORUM.

1 [4]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad senatum.* In corrigendis minoribus pro qualitate delicti senioribus propinquis tribuimus potestatem, ut, quos ad vitae decora domesticae laudis exempla non pro-
1 vocant, saltem correctionis medicina compellat. Neque nos in puniendis morum vitiis potestatem in immensum extendi volumus, sed iure patrio auctoritas corrigat propinqui iuvenis erratum et privata
2 animadversione compescat. Quod si atrocitas facti ius domesticae emendationis excedit, placet enormis delicti reos dedi iudicum notioni. *D. prid. k. Dec. Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

XVI.[5]

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS.

1 [6]*Imp. Antoninus A. Aurelio*[7] *Herculiano et aliis militibus.* Frater vester rectius fecerit, si se praesidi provinciae[8] obtulerit: qui[9] si probaverit non occidendi animo Iustum a se percussum[10] esse, remissa homicidii poena secundum disciplinam mili-
1 tarem sententiam proferet. [11]Crimen enim contrahitur, si et voluntas nocendi intercedat. ceterum ea, quae ex improviso casu potius quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae imputantur. *PP. prid. k. Febr. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Imp. Gordianus A. Quintiano.* Is, qui adgressorem vel quemcunque alium[12] in dubio vitae discrimine constitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet. *PP. III non. April. Arriano et Papo conss.* [*a.* 243]

3 (4) [13]*Imp. Gallienus A. Munatio.* Si, ut adlegas, latrocinantem peremisti, dubium non est eum, qui inferendae caedis voluntate praecesserat, iure caesum videri. *PP. XIII k. Febr. Valeriano et Lucillo conss.* [*a.* 265]

4 (5) [14]*Exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA. Agathoni.* Eum, qui adseverat homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio praebita videatur, si hoc ita est neque super hoc ambigi poterit, omni metu ac suspicione, quam ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id quod adnotatione nostra comprehensum est volumus liberari. *D. prid. k. Dec. Sirmi ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

5 (6) *Idem AA. et CC. Agotio.* Si quis te reum Corneliae legis de sicariis fecerit, innocentia purgari crimen, non adulta aetate defendi convenit. *S. VI k. Nov. Romae*[15] *CC. conss.* [*a.* 294]

6 (7) *Idem AA. et CC. Philisco.* Is, qui cum telo ambulaverit hominis necandi causa, sicut is, qui hominem occiderit vel cuius dolo malo factum[16] erit commissum, legis Corneliae de sicariis poena coercetur. *S. VII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

7 (8) [17]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Si quis necandi infantis piaculum adgressus adgressave sit, sciat se capitali supplicio esse puniendum[18]. *PP. VII id. Febr. Romae Gratiano A. III et Equitio conss.* [*a.* 374]

8 (9) [19]*Imppppp. Gratianus Valentinianus Theodosius et Arcadius AAAA.*[20] *Cynegio pp.* Si forte mulier marito mortis parasse insidias vel quolibet alio genere voluntatem occidendi habuisse inveniatur, vel forte maritus eo modo insectetur uxorem, [21]in eadem quaestione ab omni familia non solum mariti, sed etiam uxoris, quae tamen tunc temporis domi fuerit[22], quaerendum est sine cuiusquam defensione. *D. III id. Dec. Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

XVII.[23]

DE HIS QUI PARENTES VEL LIBEROS OCCIDERUNT.

1 [24]*Imp. Constantinus A. ad Verinum vicarium Africae.* Si quis in[25] parentis aut filii aut omnino adfectionis eius quae nuncupatione parricidii continetur fata properaverit, sive clam sive palam id fuerit enisus, poena parricidii punietur[26] neque gladio neque ignibus neque ulla alia sollemni poena subiugetur, sed insutus culleo[27] et inter eius ferales angustias comprehensus serpentium contuberniis misceatur et, ut regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare vel in amnem proiciatur, ut omni elementorum usu vivus carere incipiat, ut ei[28] caelum superstiti, terra mortuo auferatur. *D. XVI k. Dec. Licinio V et Crispo C. conss. accepta prid. id. Mart. Carthagine Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 318—319]

XVIII.[29]

DE MALEFICIS ET MATHEMATICIS ET CETERIS SIMILIBUS.

1 *Imp. Antoninus A.* Plus est hominem veneno extinguere quam occidere gladio. *PP. sine die et consule.*

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Tiberio.* Artem geometriae discere atque exerceri publice intersit. ars autem mathematica damnabilis interdicta est. *S. XIII k. Sept. Sirmi. CC. conss.* [*a.* 294]

3 [30]*Imp. Constantinus A. ad Maximum.* Nullus haruspex, nullus sacerdos, nullus eorum, qui huic ritui adsolent ministrare[31], limen alterius accedat nec ob alteram causam, sed huiusmodi hominum amicitia quamvis vetus repellatur: concremando illo haruspice, qui ad domum alienam accesserit, et illo in insulam detrudendo post ademptionem bonorum,
1 qui eum evocaverit suasionibus uel praemiis. Accusatorem autem huius criminis non delatorem esse, sed dignum magis praemio arbitramur. *PP. k. Febr. Romae Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

(1) vestigiis *Th.* (2) admotis *Th.* (3) pp. *vel* acc. *scr.* (4) = *Th.* 9, 13, 1 *B* 60, 59, 2 (5) *B* 60, 39, 13 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 8 (6) *pr.* = *Collatio* 1, 8 (7) aurelio *Coll.*, *om. libri* (8) viro clarissimo *ins.* *BΣ* (*κ. π.*) *contra Coll.* (9) qui *libri cum BΣ* (*κ. π.*), cui *Coll. rectius* (10) *sic BΣ* (*κ. π.*), hominem a se percussum *libri*, iustam a se percussam *Coll.* (11) § 1 = *Collatio* 1, 9 (12) vel quemcumque alium *om. BΣ* (*κ. π.*) (13) *editiones cum libris quibusdam ante c.* 3 *ex edicto Theoderici* 15 *hoc caput inserunt:* Idem A. Si quis percussorem ad se venientem ferro (*alias* telo) repulerit, non teneatur homicida. PP. (14) = *Collatio* 1, 10 (15) *in loco erratum est* (16) *sic LC*, factum malo *R*, malo *om. BΣ* (*κ. π.*) (17) = *Th.* 9, 14, 1 *cf.* 8, 51, 2 (18) sciat ... puniendum] erit capitale istud malum *Th.* (19) = *Th.* 9, 7, 4 (20) *sic LR*, imppp. gr. val. et theod. aaa. *C cum* 9, 9, 31 *et Th.* (21) *seqq. iterantur in* 9, 9, 31 (22) quo adulterium dicatur admissum *ins. l. gem. cum Th.* (23) *Cf. Dig.* 48, 9 (24) = *Th.* 9, 15, 1 *Inst.* 4, 18, 6 (25) in *C Th.*, *om. LR Inst.* (26) poena parr. punietur *om. Th.*, *habent Inst.* (27) *sic LC Th.*, cum cane et vipera et gallo gallinacio et simia *ins. R cum Inst.* (28) ut ei *dett. cum Th. et libris quibusdam Inst.*, ut et *C*, et *LR cum aliis libris Inst.* (29) *B* 60, 39, 22 *seqq.* (30) = *Th.* 9, 16, 1 (31) nullus sacerdos . . ministrare *sumpta sunt ex Th.* 9, 16, 2

4 [1]*Idem A. et C. ad Bassum pp.* Eorum est scientia punienda et severissimis merito legibus vindicanda, qui magicis adcincti artibus aut contra salutem hominum moliti aut pudicos animos ad libi-
1 dinem deflexisse detegentur. Nullis vero criminationibus implicanda sunt remedia humanis quaesita corporibus aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres aut ruentis grandinis lapidatione quaterentur, quibus non cuiusque salus aut aestimatio laederetur, sed quorum proficerent actus, ne divina munera et labores hominum sternerentur. *D. x k. Iun. Aquileiae Crispo et Constantino CC. conss.* [*a.* 321]

5 [2]*Imp. Constantius A.*[3] *ad populum.* Nemo haruspicem consulat aut mathematicum, nemo hariolum. augurum et vatum prava confessio conticescat. Chaldaei ac magi et ceteri, quos maleficos ob facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. sileat omnibus perpetuo divinandi curiositas. etenim supplicium capitis feret gladio ultore prostratus, quicumque iussis obsequium denegaverit. *D. VIII k. Febr. Mediolani Constantio A. VIIII et Iuliano C. II conss.* [*a.* 357]

6 [4]*Idem A. et C. ad populum.* Multi magicis artibus usi elementa turbare, vitas insontium labefactare non dubitant et manibus accitis audent ventilare, ut quisque suos conficiat malis artibus inimicos. hos, quoniam naturae peregrini sunt, feralis pestis absumat. *D. prid. non. Dec. Mediolani Constantio A. VIIII et Iuliano C. conss.* [*a.* 357]

7 [5]*Idem A. et C. ad Taurum pp.* Etsi excepta tormentis sunt corpora honoribus praeditorum (praeter illa videlicet crimina, quae legibus demonstrantur), etsi homines[6] magi, in quacumque sint parte terrarum, humani generis inimici credendi sunt, tamen quoniam qui in comitatu nostro sunt ipsam pulsant propemodum maiestatem, si quis magus vel magicis contaminibus adsuetus, qui maleficus vulgi consuetudine nuncupatur, aut haruspex aut hariolus aut certe augur vel etiam mathematicus aut narrandis somniis occultans artem aliquam divinandi aut certe aliquid horum simile exercens in comitatu meo vel Caesaris fuerit deprehensus, praesidio dignitatis
1 cruciatus et tormenta non fugiat. Si convictus ad proprium facinus detegentibus repugnaverit pernegando, sit eculeo deditus ungulisque sulcantibus latera perferat poenas proprio dignas facinore. *D. III non. Iul. Arimini Datiano et Cereale conss.* [*a.* 358]

8 [7]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Modestum pp.* Culpa similis est[8] prohibita discere quam docere. *D. prid. id. Dec. Constantinopoli Valentiniano et Valente*[9] *AA. conss.* [*a.* 365]

9 [10]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Albino pu.*[11] Quicumque maleficiorum labe pollutum audierit deprehenderit occupaverit, ilico ad publicum protrahat et iudiciorum oculis commu-
1 nis hostem salutis ostendat. Quod si quisquam ex agitatoribus (id est aurigis[12]) seu ex quolibet alio genere hominum contra hoc interdictum venire temptaverit aut clandestinis suppliciis etiam manifestum reum maleficae artis oppresserit, ultimum supplicium non evadat geminae suspicionis obnoxius, quod aut publicum reum, ne facinoris socios publicaret, severitati legum et debitae subtraxerit quaestioni aut proprium fortassis inimicum sub huiusmodi vindictae nomine consilio atrociore confecerit. *D. XVII k. Sept. Romae Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

XVIIII.[13]

DE SEPULCHRO VIOLATO.

1 *Imp. Gordianus A. Zenoni.* Res religioni destinatas, quin immo religionis effectas, scientes qui contigerint et emere et distrahere non dubitaverint, tametsi iure venditio non subsistat, laesae tamen religionis in crimen inciderunt. *PP. III k. Mart. Sabino II et Venusto conss.* [*a.* 240]

2 [14]*Imp. Constantius A. ad Titianum pu.* Si servus[15] in demoliendis sepulchris fuerit apprehensus, si id sine domini scientia faciat, metallo addicetur[16], si vero domini auctoritate vel iussione urguetur, relegatione plectetur. et si forte detractum aliquid de sepulchris ad domum eius villamque provectum[17] reperietur, villa sive domus aut aedificium quodcumque erit fisci viribus vindicetur. *D. VII k. Iul. Mediolani Acyndino et Proculo conss.* [*a.* 340]

3 [18]*Idem A. ad Limenium pp.* Si quis sepulchrum laesurus attigerit, locorum iudices si hoc vindicare neglexerint, non minus nota[19] quam viginti librarum auri in sepulchrorum violatores statuta poena grassetur[20], ut eam largitionibus nostris inferre cogantur. *D. V k. April. Limenio et Catullino conss.* [*a.* 349]

4 [21]*Idem A. ad populum.* Qui sepulchra[22] violant, domus ut ita dixerim defunctorum, geminum videntur facinus perpetrare: nam et sepultos spo-
1 liant destruendo et vivos polluunt fabricando. Si quis igitur de sepulchro abstulerit saxa vel marmora vel columnas aliamve quamcumque materiam, fabricandi[23] gratia sive id fecerit venditurus, decem pondo auri cogatur fisco inferre, sive quis propria sepulchra defendens hanc in iudicium querellam detulerit sive quicumque alius accusaverit vel officium nuntiaverit.
2 Quae poena priscae severitati accedit: nihil enim derogatum est illi supplicio, quod sepulchra violan-
3 tibus videtur impositum. Huic autem poenae subiacebunt et qui corpora sepulta aut reliquias contrectaverint. *D. id. Iun. Mediolani Constantio A. VIIII et Iuliano C. II conss.* [*a.* 357]

5 [24]*Imp. Iulianus A. ad populum.* Pergit audacia ad busta diem functorum et aggeres consecratos, cum et lapidem hinc movere et terram sollicitare[25] et cespitem vellere proximum sacrilegio maiores semper habuerunt: sed et ornamenta quaedam tri-
1 cliniis aut porticibus auferri de sepulchris. Quibus primis[26] consulentes, ne in piaculum incidant contaminata religione bustorum[27], hoc fieri prohibemus poena sacrilegii[28] cohibentes. *D. prid. id. Febr. Antiochiae Iuliano A. IIII et Sallustio conss.* [*a.* 363]

6 *Imp. Iustinus A. Theodoto*[29] *pu.* Cum sit iniustum et nostris alienum temporibus iniuriam fieri reliquiis defunctorum ab his, qui debitorem sibi esse mortuum dicendo debitumque exigendo sepulturam eius impediunt, ne in posterum eadem iniuria procederet cogendis his ad quos funus mortui pertinet sua iura perdere, ea quidem, quae mortuo posito ante sepulturam eius facta fuerint vel exigendo quod debitum esse dicitur vel confessiones aliquas aut fideiussorem aut pignora capiendo, penitus amputari praecipimus: redditis vero pignoribus vel pecuniis quae solutae sunt vel absolutis fideiussoribus et generaliter omnibus sine ulla innovatione in pristinum statum reducendis principale negotium ex integro disceptari: eum vero, qui in huiusmodi deprehensus fuerit flagitio, quinquaginta libras auri de-

(1) = *Th.* 9, 16, 3 (2) = *Th.* 9, 16, 4 (3) et Iulianus C. *ins. Th.* (4) = *Th.* 9, 16, 5 (5) = *Th.* 9, 16, 6 (6) *idem BΣ* (κ. π.), omnes *Th.* (7) = *Th.* 9, 16, 8 (8) est *C cum Th.*, est tam *LR* (9) III *ins. Gothofredus* (= *a.* 370) (10) = *Th.* 9, 16, 11 (11) pu. *Th.*, pp. *libri* (12) id est aurigis *om. Th.*, *habet BΣ* (κ. π.) (13) *B* 60, 23, 12 *seqq.* — *Cf. Dig.* 47, 12 (14) = *Th.* 9, 17, 1 (15) si quis *Th. contra B* (16) addicetur *L*, adicitur *C*, adiciatur *R*, adiudicetur *Th.* (17) post hanc legem *ins. Th.* (18) = *Th.* 9, 17, 2, 2 (19) nota *dett. Th.*, *om. LCR* (20) *sic Th.*, crassentur *L*, multentur *CR* (21) = *Th.* 9, 17, 4 (22) aedificia manium *Th.* (23) fabricae *Th.* (24) = *Th.* 9, 17, 5: *cf. edictum Iuliani Graecum Hermes* 8 *p.* 167 *seq.* (25) *sic Th. cum BΣ* (κ. π.), evertere *libri* (26) *sic Th. cum BΣ* (κ. π.), primi *C*, primo *R* (27) *sic Th. cum BΣ* (κ. π.), incidat (incidant *C*) cont. religio (religione *M*[a]) defunctorum *CRM* (28) poena manium vindice *Th.*, τιμωρίᾳ ἱεροσυλίας *BΣ* (κ. π.) (29) *sic* 4, 30, 13 *Procopius hist. arc. p.* 64 *Dindorf*, theodoro *libri*

pendere vel, si minus idoneus sit ad persolvendum, suo corpore sub competenti iudice poenas luere. *D. k. Dec. Constantinopoli Olybrio vc. cons.* [*a.* 526]

XX.[1]

AD LEGEM FABIAM.

1 *Imp. Antoninus A. Placido.* Pater tuus adversus eum, a quo sollicitatam ancillam, plagio quoque facto exportatam queritur, apud suum iudicem civiliter in rem actione instituta consistat. si in causa tenuerit, etiam legis Fabiae crimen persequi poterit. quod si per violentiam mancipium abreptum est, accusationem vis non prohibetur intendere. *PP. XII k. April. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Idem A. Aurelio.* Si ab Aeliano servum tuum susceptum et aliquamdiu[2] occultatum moxque eo suadente fugae datum probare potes, legis Fabiae crimen per te vel actionem ad eam rem propositam, id est servi corrupti, per procuratorem tuum persequi potes. *PP. VII k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Imp. Alexander A. Cornelio.* Ut legis Fabiae poena debeatur, in crimen subscriptio et accusatio et sententia necessaria est. *PP. VIII k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

4 *Imp. Gordianus A. Paulinae.* Non valet procuratoris sententia, si vicem praesidis non tueatur, qui legi Fabiae locum esse pronuntiavit, cum eius legis disceptatio ad praesidis provinciae pertineat notionem. *PP. III non. Dec. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

5 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Iulianae.* Si fratrem tuum adversarius supprimit, legis eum Fabiae, adito praeside provinciae reum debes postulare. *PP. non. Mai. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcianae:* In fuga servum constitutum neque vendere neque donare licet. unde intellegis te in legem incidisse, quae super huiusmodi delictis certam poenam fisco inferendam statuit, exceptis coheredibus et sociis, quibus in divisione communium rerum licitationem de fugitivo servo invicem facere permissum est. ita vero liceat fugitivum vendere, ut tunc venditio valeat, quando ab emptore requisitus fuerit deprehensus[3]. *PP. III id. Mart. Diocletiano et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

7 *Idem AA. Maximo pu.* Quoniam servos a plagiariis alienari ex urbe significas atque ita interdum ingenuos homines eorum scelere asportari solere perscribis[4], horum[5] delictorum licentiae maiore 1 severitate occurrendum esse decernimus. Ac propterea si quem in huiusmodi facinore deprehenderis, capite eum plecti non dubitabis, ut poenae genere deterreri ceteri possint, quominus istiusmodi audacia vel servos vel liberos ab urbe abstrahere atque alienare audeant. *D. VI id. Dec. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

8 *Idem AA. Constant.* Praeses provinciae discreto prius iure dominii intellegat, audiendum sit plagii crimen nec ne. nam si proprietatis tuae mancipium esse constiterit, expirasse criminis intentionem emersa dominii luce manifestabit: si vero servum alienum esse constiterit, post disceptatam proprietatis quaestionem et criminis causam audiet. *PP. VIII k. Sept. ipsis AA. IIII et III conss.* [*a.* 290]

9 *Idem AA. et CC. Eugenio.* Eum, qui mancipium alienum celat, Fabiae legis crimine teneri non est incerti iuris. *S. id.*[6] *Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

10 *Idem AA. et CC. Dizae.* Comparantem ab eo, qui abduxit plagio mancipia, si delicti socius non probetur, nullo crimine teneri convenit. *S. non. Nov. Lucione AA. conss.* [*a.* 293]

11 *Idem AA. et CC. Ampliatae.* Abducti plagio facta venditio statum non mutat: liberae enim personae sollicitatione crimen committitur, non condicioni praeiudicatur. *S. non. Nov. Lucionae AA. conss.* [*a.* 293]

12 *Idem AA. et CC. Muciano.* Si quis servum fugitivum sciens cum rebus furtivis susceperit, cum horum nomine furti actione teneatur, haec tibi rector provinciae cum solita poena restitui efficiet. sed et si criminis plagii accusationem institueris, tibi audientiam praebere non dubitabit. *S. prid. id. Sept. Singiduni CC. conss.* [*a.* 294]

13 *Idem AA. et CC. Severino.* Plagii criminis accusatio publici sit iudicii. *S. V k. Dec. CC. conss.* [*a.* 294]

14 *Idem AA. et CC. Callistheni.* Plagii criminis accusatio cessat, si vos servos[7] vel liberos adseverent qui suppressisse dicuntur, non commissi velandi, sed ad hanc opinionem iusta ducti ratione. *S. prid. non. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

15 *Idem AA. et CC. Pomponio.* Liberum sciens condicionem eius invitum venumdando plagii criminis poena tenetur. *D. XIII k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

16 [8]*Imp. Constantinus A. ad Domitium*[9] *Celsum vicarium Africae.* Plagiarii, qui viventium filiorum miserandas infligunt parentibus orbitates, metalli poena cum ceteris ante cognitis suppliciis teneban-1 tur[10]. Si quis tamen eiusmodi reus fuerit oblatus, posteaquam super crimine patuerit, servus quidem vel libertate donatus bestiis obiciatur[11], ingenuus autem gladio consumatur[12]. *D. k. Aug. Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 315]

XXI.

AD LEGEM VISELLIAM.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Baccho.* Lex Visellia libertinae condicionis homines persequitur, si ea quae ingenuorum sunt circa honores et dignitates ausi fuerint attemptare vel decurionatum adripere, nisi iure aureorum anulorum impetrato a principe sustentantur. tunc enim quoad vivunt imaginem, non statum ingenuitatis obtinent et sine periculo ingenuorum etiam officia peragunt 1 publica. Qui autem libertinus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter quam etiam lege Visellia criminaliter poterit perurgueri: in curiam autem se immiscens damno quidem cum infamia adficitur: muneribus vero personalibus in patria patroni, quae congruunt huiusmodi hominibus, singulos pro viribus adstrictos esse non dubium est. *PP. II id. Febr. Antiochiae CC. conss.* [*a.* 300?]

XXII.[13]

AD LEGEM CORNELIAM DE FALSIS

1 *Imp. Antoninus A. Severino.* Si partus subiecti crimen diversae parti obicitis, causa capitalis in tempus pubertatis pueri differri non debuit, sicut iam pridem mihi et divo Severo patri meo placuit.

(1) *B* 60, 48 — *Cf. Dig.* 48, 15 (2) *sic Hal.*, aliquando *libri* (3) *sic LR*, quaesitus fuerit et deprehensus *C*, εὑρεθῇ ἢ καταληφθῇ *BΣ* (*κ. π.*) (4) *sic Hal.*, praescribis *libri* (5) *sic dett.*, te *ins. LCR* (6) k. *Mommsen* (7) vos servos *C cum BΣ* (*κ. π.*), suos servos *R*, servos suos *B:* vos servos suos *scr.* (8) = *Th.* 9, 18, 1 (9) domitium *Th.*, *om. libri* (10) *sic Th.*, teneantur *libri: cf. not.* 12 (11) *sic Th.*, subiciatur *libri* (12) bestiis primo quoque munere obiciatur, liber autem sub hac forma in ludum detur gladiatorium, ut, antequam aliquid faciat, gladio consumatur. eos autem, qui pro hoc crimine iam in metallum dati sunt, numquam revocari praecipimus *Th.* (13) *B* 60, 41, 36 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 10

neque enim verisimile est eam quae arguitur non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat. *PP. non. Mart. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Imp. Alexander A. Valerio.* Satis aperte divorum parentum meorum rescriptis declaratum est, cum morandae solutionis gratia a debitore falsi crimen obicitur, nihilo minus salva exsecutione criminis debitorem ad solutionem compelli oportere. *PP. III non. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

3 (4) [1]*Idem A. Maximo.* Maiorem severitatem exigit, ut merita eorum qui falsis rescriptionibus utuntur digna poena coerceantur. sed qui deceptus est per alium, si suam innocentiam probat et eum a quo accepit exhibet, se liberat. *PP. IIII*[2] *k. Ian. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

4 (3) *Idem A. Cassio.* Licet ex tabulis, quas sub nomine patris tui uxorem eius, id est novercam tuam, subrepto vero testamento falsas protulisse adlegas, cum crimen admissum ignores, legatum adscriptum tibi consecutus sis, tamen non impedieris accusationem contra eam impletis sollemnibus instituere. *PP. XI k. Ian. Albino et Maximo conss.* [*a.* 227]

5 *Idem A. Petronio.* Falsi quidem crimen vel aliud capitale movere vos matri vestrae secta mea non patitur. sed ea res pecuniarium compendium non aufert. si enim de fide scripturae, unde eadem mater vestra fideicommissum sibi vindicat, dubitatio est, inquiri fides veritatis etiam sine metu criminis potest. *PP. III k. Sept. Agricola et Clemente conss.* [*a.* 230]

6 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Ulpio.* Qui falsas tabulas dixerit nec tenuerit, ad defuncti iudicium adspirare non potest. *PP. XV k. April. Philippo A. et Titiano conss.* [*a.* 245]

7 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Heliodoro.* Ipse significas, cum primo adversarii instrumenta protulerunt, fidem eorum te[3] habuisse suspectam. facta igitur transactione difficile est, ut is qui provinciam regit velut falsum, cui semel adquievisti, tibi accusare permittat. *PP. III k. Iul. Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

8 *Idem AA. et C. Marino.* Si falsos codicillos ab his contra quos supplicas factos esse contendis, non ideo accusationem evadere possunt, quod se illis negent uti. nam illis prodest instrumenti usu abstinere, qui non ipsi machinatores falsi esse dicuntur et quos periculo solus usus adstrinxerit. qui autem compositis per scelus codicillis in severitatem legis Corneliae inciderunt, non possunt defensiones eius recusando crimen evitare. *PP. III k. Iul. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

9 *Impp. Carinus et Numerianus AA. Messio.* Si docueris apud praesidem provinciae ab intestato te heredem eius extitisse, qui codicillos scripserat, ordinarium est, ut in hereditatis possessione constitutus fideicommissa praebeas, quae iure relicta sunt, 1 nisi consilium est codicillos falsos arguere. Quod si criminaliter coeptum interventu indulgentiae sopitum est, habes tamen residuam indagationem, potest de fide scripturae civiliter quaeri. *PP. III k. April. Carino II et Numeriano AA. conss.* [*a.* 284]

10 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Legitimo.* Cum suppositi partus crimen patrui tui uxori moveas, apud rectorem provinciae instituta accusatione id proba. *PP. XI k. Oct. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

11 *Idem AA. Isidoro.* Si lis pecuniaria apud pedaneos iudices remissa est, etiam de fide instrumenti civiliter apud eos iuxta responsum viri prudentissimi Pauli requiretur. *PP. X k. Iul. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

12 *Idem AA. et CC. Primo.* Querella falsi temporalibus praescriptionibus non excluditur nisi viginti annorum exceptione, sicut cetera quoque fere crimina. *S. VI id. Aug. Viminacio AA. conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Marco.* Qui veluti praesentem scripsisse res recepisse suas, cum absens esset, conscripsit, non ignoranti quicquam aufert, sed se criminis obligat periculo. *PP. VI k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Gentianae.* Eum, qui celavit vel amovit testamentum, committere crimen falsi publice notum est. *S. III k. Ian. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

15 *Idem AA. et CC. Rufo.* Si creditor colludens cum debitore suo tibi praedium venumdedit, falsum commisit et[4] tibi nihil officit, sed se magis criminis accusationi fecit obnoxium. *S. XIII k. Febr. CC. conss.* [*a.* 294]

16 *Idem AA. et CC. Fortunato.* De fide testamenti querenti duplex via litigandi tributa est. quamvis itaque per procuratorem accusationem persequi non potes, disceptatione privata tamen de eius fide queri non prohiberis, cum reus ita conventus non tantum ab alio iuste, sed etiam eo[5] qui civiliter egit sollemniter accusari possit. *S. VIII id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

17 *Idem AA. et CC. Menelao.* Sicut falsi testamenti vel codicillorum scriptura temporis intervallo firmari non potest, ita uera quae iure subsistit non 1 evanescit. Si itaque de fide delicti[6] vel per accusationem vel per privatum iudicium quereris, rector provinciae tunc demum eos exhiberi de quibus interrogatio fieri potest iubebit, si prius ceteris indiciis fuerit commotus. *S. III id. Febr. Sirmi CC. conss.* [*a.* 294]

18 *Idem AA. et CC. Maximo.* Ex initio falsi commissi iusta possessio non paratur. unde contra eos, quos de dominio fundi tecum contendere proponis, accusationem instituere potes. *S. III non. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

19 *Idem AA. et CC. Cosmiae.* Etsi ad te negotium pertinuit, etiam atque etiam tecum deliberare debueras, ne improbam institueres accusationem, hoc instrumentum falsum in quo subscripseras arguere 1 contendens. At[7] cum mulieribus in aliena causa falsi non sit concessum accusare, tu autem haec eadem praedia te prius alii donasse proponas, fieri tibi facultatem accusandi contra iuris postulas formam. *S. VIII id. Mart. CC. conss.* [*a.* 294]

20 *Idem AA. et CC. Rufino.* Nec exemplum precum editionis aliter per errorem scriptum, cum non nisi dolo falsum committentes crimini subiugentur, cognitionem dati iudicis moratur. *S. XI k. Nov. Dorostoli CC. conss.* [*a.* 294]

21 [8]*Imp. Constantinus A. Maecilio*[9] *Hilariano correctori Lucaniae et Brittiorum.* Si quis decurio testamentum vel codicillos aut aliquam deficientis scripserit voluntatem vel conscribendis publicis privatisque instrumentis praebuerit officium, si falsi quaestio moveatur, decurionatus honore seposito 1 quaestioni, si ita poposcerit causa, subdatur. Sed non statim desinit esse decurio, qui in huiusmodi facto fuerit[10]: quantum enim ad municipales pertinet necessitates, decurio permanet: quantum ad rem gestam et veritatem reserandam[11] uti decurionatus 2 (1) honore non poterit. Nec vero is, qui ante fuerit tabellio, ad eludendam quaestionem super his quae ante conscripsit factus decurio defendi hac poterit dignitate, quoniam scripturae veritas, si res

(1) *ordinem c.* 3 *et* 4 *ad C et B restituimus: quibus non videtur obstare dies c.* 3, *cum veri haud absimile sit eum ab Haloandro emendatum esse ad diem c.* 4, *quae ut in R et edd. ita in Egnatiano c.* 3 *antecesserit* (2) *numerus ad diem c.* 4 *corrigendus est (cf. not.* 1) (3) te *LR*, tunc *C* (4) et *Q*[b] *cum BΣ*, ** *Q*[a], *om. LCR* (5) eo *LC*, ab eo *R* (6) *sic R*, delicta *L*, lecti *C*, deleti testamenti *dett.:* derelicti *fortasse scr.* (7) at *edd.*, ac *libri* (8) = *Th.* 9, 19, 1: *iunge* 10, 32, 1 (9) maecilio *Th.*, *om. libri* (10) deprehensus *ins. Th.* (11) *sic dett. cum libris legis Rom. Visig.*, reservandam *CR*, servandam *Th. liber Vaticanus*

poposcerit, per ipsum debet probari auctorem. *D. III k. Febr.*[1] *Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

22 [2]*Idem A. ad Maximum pu.* Ubi falsi examen inciderit, tunc[3] acerrima fiat indago argumentis testibus scripturarum collatione aliisque vestigiis 1 veritatis. Nec accusatori tantum quaestio incumbat nec probationis ei tota necessitas indicatur, sed inter utramque personam sit iudex medius nec ulla interlocutione divulget quae sentiat, sed tamquam ad imitationem relationis, quae solum audiendi mandat officium, praebeat notionem, postrema sen- 2 tentia quid sibi liqueat proditurus. Ultimum autem finem strepitus criminalis compendioso[4] spatio limitamus, quem litigantem disceptantemque fas non sit excedere, cuius exordium nascetur auspicio testatae actionis apud iudicem competentem: capitali post probationem supplicio, si id exigat magnitudo commissi, vel deportatione ei qui falsum commiserit imminente. *PP. VIII k. April. in foro Traiani Constantino A. VI et Constantino*[5] *C. conss.* [*a.* 320]

23 [6]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Maximinum*[7] *pp.* Damus licentiam litigantibus[8], si apud iudicem proferatur scriptura, de qua oritur aliqua disputatio[9], utrum de falso criminaliter statuat, qui dubitet de instrumenti fide, ex- 1 periri an civiliter[10]. Quod si expetens vindictam falsi crimen intenderit, tunc quaestione civili per sententiam terminata criminis fiat indago[11], ut, si quis[12] tabulas testamenti chirographa testationesque nec non etiam rationes privatas vel publicas, pacta et epistulas vel ultimas voluntates, donationes venditiones, vel si quid prolatum aliud instituere[13] co- 2 nabitur, habeat[14] accusandi facultatem[15]. Civilis autem inquisitionis inter utrasque partes confligentium lenior examinatio procedat, cum iudex[16], qui praeerit quaestioni, intentiones actoris[17] falsas et[18] convicta crimina reorum[19] ex legibus poenis competentibus possit ulcisci. *PP. XVI k. Mai. Romae Valente V et Valentiniano AA. conss.* [*a.* 376]

24 [20]*Impppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Proculo pu.* Praebemus licentiam, ut civiliter sive criminaliter, ut actor elegerit, super prolatis codicillis vel aliis instrumentis[21] requiratur et incumbat probatio fidei instrumenti[22] ei primitus, qui scripturam obtulerit, deinde ei, qui stricta instantia falsum arguere paratus est[23]. *D. Mediolani X k. Febr. Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

XXIII.[24]

DE HIS QUI SIBI ADSCRIBUNT IN TESTAMENTO.

1 *Imp. Antoninus*[25] *A. Vallatio.* Quamquam ita interpretentur iuris periti, ut contra legem Corneliam videatur se scribere heredem filius emancipatus patre dictante, tamen cum et, si testamentum non esset scriptum, iustus successor futurus esset accepta bonorum possessione filius patri, perinde habebitur, atque si sua manu pater tuus te heredem scripsisset functus dulci officio. *PP. non. Sept. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Idem*[25] *A. Atticio.* Si testator codicillis quos scripsisti legatum quoque seu fideicommissum reliquisse tibi sua manu adscripsit, non videris in poe- 1 nam senatus consulti incidisse. Quod si testamentum dictasse codicillis significavit, legato quidem vel fideicommisso abstinere debes, poena vero falsi tibi principali beneficio remittitur. *PP. id. Dec. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [*a.* 213]

3 *Imp. Alexander A. Martiali.* Senatus consulto et edicto divi Claudii prohibitum est eos, qui ad scribenda testamenta adhibentur, quamvis dictante testatore aliquid emolumentum[26] ipsis futurum scribere, et poena legis Corneliae facienti inrogata est: cuius veniam deprecantibus ob ignorantiam et profitentibus a relicto discedere raro amplissimus ordo vel divi principes[27] veniam dederunt. *PP. XVII k. April. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

4 *Idem A. Crescenti.* Quae in testamento uxoris maritus sua manu legata sibi adscripserit, pro non scriptis habentur, et legis Corneliae poena, si venia impetrata non est, locum habet. *PP. III non. Febr. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

5 *Idem A. Gallicano militi.* Quod adhibitus ad testamentum commilitonis scribendum iussu eius servum tibi adscripsisti, pro non scripto habetur et ideo id legatum petere non potes. sed secutus tenorem indulgentiae meae poenam legis Corneliae tibi remitto[28], in quam credo te magis errore quam malitia incidisse. *PP. XVII k. Iul. Fusco II et Dextro conss.* [*a.* 225]

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aufidio.* Si libertatem tibi manu tua imperante domino adscripsisti, cum proponas dominum non subscripsisse et suis litteris tuam libertatem expressim agnovisse, ad impetrandam libertatem senatus consulti auctoritas tibi obest. poena tamen falsi tibi remittitur, quoniam non potueras contra domini voluntatem venire. *PP. VI id. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

XXIIII.

DE FALSA MONETA.

1 [29]*Imp. Constantinus A. ad Ianuarinum.* Quoniam nonnulli monetarii adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercent, cuncti cognoscant necessitatem sibi incumbere huiusmodi homines inquirendi, ut investigati tradantur iudiciis, facti conscios per tormenta ilico proditури ac sic dignis suppliciis 1 addicendi[30]. Accusatoribus etiam eorum immunitatem permittimus, cuius modus, quoniam dispar patrimonium[31] est, a nobis per singulos statuetur. 2 Si quis autem militum huiusmodi personam susceptam de custodia exire fecerit, capite puniatur. 3 Appellandi etiam privato licentia denegetur: si vero miles aut promotus in gradu[32] huiusmodi crimen incurrerit, super eius nomine et gradu ad com- 4 petentes iudices[33] referatur. [34]Domus vero vel fun-

(1) acc. k. Aug. *ins. Th.* (2) = *Th.* 9, 19, 2 (3) ad morem pristinum quaestione civili per sententiam terminata *ins. Th., non habent BΣ* (*κ. π.*) (4) anni *Th.* (5) a. VII et constantio (= *a.* 326) *Th.* (6) = *Th.* 9, 19, 4 (7) *sic Th.*, maximum *CR* (8) damus copiam iurgantibus *Th. contra BΣ* (*κ. π.*) (9) spatium ut habeat qui perurgeat, profitendi *ins. Th.* (10) statuat ... civiliter] an de scripturae fide statuat civiliter experiri *Th.* (11) *pro commate* tunc ... indago (*cf. not.* 3) *longiorem expositionem ins. Th.* (12) deinceps *ins. Th.* (13) insimulare *Th.* (14) praetermissis sollemnibus *ins. Th.* (15) pro iudicis motu sententiam relaturus *ins. Th.* (16) civiles a. inquisitiones inter u. confl. partes aequali motu ingruit et recurrit humanitas, cum is *Th.* (17) actoris *om. Th.* (18) aut *Th.* (19) reorum *om. Th.* (20) = *Th.* 4, 4, 2 (21) super prolata epistula *Th.* (22) fidei instrumenti *om. Th.* (23) deinde ... est *om. Th.* (24) *B* 60, 41, 60 *seqq.* - *Cf. Dig.* 48, 10 (25) idem *ad c.* 1 *et* imp. antoninus *ad c.* 2 *libri: inscriptiones licet eo ducant, ut ordinem c.* 1. 2 *cum dett. et B invertas, tamen temporis ordo retinendus est, quem tuentur CRT cum Theodoro* (*BΣ* 60, 41, 61): *fieri enim potuit, ut libris epitomatis Codicis primum c.* 2 *cum inscriptione* imp. antoninus *adderetur, deinde post c.* 2 *inscriptione itidem mutata suppleretur c.* 1 *ac tum demum verus ordo inscriptionibus non emendatis restitueretur* (26) *sic* LR^b, emolumento CR^a (27) fratres *BΣ* (*κ. π.*) (28) *sic Hal. cum BΣ* (*κ. π.*), poena ... remitti (remittitur R^b) *CR* (29) = *Th.* 9, 21, 2 *B* 60, 60, 1: *iunge* 7, 13, 2 (30) *sic Th.*, adiciendi *libri* (31) census *Th.* (32) in gradu *om. Th.* (33) ad nos *Th.* (34) § 4. 5 *contaminatae sunt ex Th.* 9, 21, 2 § 4. 5 *et Th.* 9, 21, 4 *pr.*

dus, in quo haec perpetrata sunt, si dominus in proximo constitutus sit, cuius incuria vel neglegentia punienda est, etsi ignoret, fisco vindicetur, nisi dominus, ante ignorans, ut primum reppererit, scelus prodiderit perpetratum: tunc enim possessio vel domus ipsius proscriptionis iniuriae minime subiacebit.
5 Sin vero longissime ab ea domo vel possessione afuerit, nullum sustineat detrimentum: actore videlicet fundi vel servis vel incolis vel colonis, qui hoc ministerium praebuerunt, cum eo qui fecit supplicio
6 capitali plectendis. [1]Viduas autem ac pupillos speciali dignos indulgentia credidimus, ut viduae nec in proximo constitutae domo sua vel possessione careant, si nulla apud ipsas tam gravis conscientiae noxa resideat, impuberes[2] vero, etiamsi conscii fuerint, nullum sustineant detrimentum, quia aetas eo-
7 rum[3] quid videat ignorat. Tutores tamen eorum, si in proximo sint, quoniam ignorare eos, quid in re pupilli geritur, non oportet, haec poena expectabit, ut de[4] rebus eorum, si idonei fuerint, tantum fisco inferatur, quantum a pupillo fuerat inferendum[5]. *D.*[6] *XII k. Dec. Romae Crispo II et Constantino II CC. conss.* [*a.* 321]

2 [7]*Idem A. ad Tertullianum*[8] *proconsulem Africae*[9]. Si quis nummum falsa fusione formaverit, universas eius facultates fisco nostro[10] addici praecipimus: in monetis etenim tantum nostris cudendae pecuniae studium frequentari volumus. cuius obnoxii maiestatis crimen committunt[11], et praemio accusatoribus proposito, quicumque solidorum adulter poterit reperiri vel a quoquam fuerit publicatus, ilico omni dilatione submota flammarum exustionibus mancipetur. *D. prid. non. Iul. Mediolani Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

3 [12]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Rufino pp.* Si quis super cudendo aere vel rescripto aliquo vel etiam adnotatione nostra sibi eripuerit facultatem, non solum fructum propriae petitionis amittat, verum etiam poenam quam meretur excipiat. *D. IIII id. Iul. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

XXV.

DE MUTATIONE NOMINIS.

1 [13]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Iuliano.* Sicut initio nominis cognominis praenominis recognoscendi singulos impositio privatim libera est, ita horum mutatio innocentibus periculosa non est. mutare itaque nomen sive praenomen[14] sine aliqua fraude licito iure, si liber es, secundum ea quae saepe statuta sunt minime prohiberis, nulli ex hoc praeiudicio futuro. *S. XV k. Ian. AA. conss.* [*a.* 293]

XXVI.[15]

AD LEGEM IULIAM DE AMBITU.

1 [16]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Pompeiano proconsuli Africae*[17]. Nullus omnino principatum vel numeratum seu commentariensis gradum[18] vel cetera officia repetere audeat, cum publicae discipli-
1 nae semel gesta sufficiant. Ac si quispiam promotorum denuo ad munus etiam per sacras litteras[19] inrepserit, quod ante docebitur gessisse, [20]cassatis quae hoc modo sunt impetrata, ad solutionem debiti primitus artetur[21], et qui contra fecerint poenam deportationis ad instar legis Iuliae ambitus[22] excipiant. *D. prid. k. Iun.*[23] *Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

XXVII.[24]

AD LEGEM IULIAM REPETUNDARUM.

1 [25]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Matroniano duci et praesidi Isauriae*[26]. Ut unius poena metus possit esse multorum, ducem qui male egit ad provinciam quam nudaverat cum custodia competenti[27] ire praecipimus, ut non solum, quod eius non dicam domesticus, sed manipularius et minister accepit, verum etiam quod ipse a provincialibus nostris rapuit aut sustulit, in quadruplum invitus exsolvat. *D. prid. id. Iun. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

2 [28]*Idem AAA. Floro pp.* Sciant iudices super admissis propriis aut a se aut ab heredibus suis poenam esse repetendam. *D. X k. Sept. Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

3 [29]*Idem AAA. Marcellino* Omnes cognitores et iudices a pecuniis atque patrimoniis manus abstineant neque alienum iurgium putent suam praedam. etenim privatarum quoque litium cognitor idemque mercator statutam legibus[30] cogetur subire iacturam. *D. prid. non. April. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

4 [31]*Idem AAA. et Arcadius A. edictum ad provinciales*[32]. Iubemus hortamur, ut, si quis forte honoratorum decurionum possessorum, postremo etiam colonorum aut cuiuslibet ordinis a iudice fuerit aliqua ratione concussus, si quis scit venalem de iure fuisse sententiam, si quis poenam vel pretio remissam vel vitio cupiditatis ingestam, si quis postremo quacumque de causa improbum iudicem potuerit approbare, is vel administrante eo vel post administrationem depositam in publicum prodeat, crimen deferat, delatum approbet, cum probaverit, et victoriam reportaturus et gloriam. *D. X k. Iul. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

5 [33]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Severino comiti rerum privatarum*[34]. Unusquisque procurator, praepositus gynaecei, tabularius susceptor colonus vel quicumque se a comite domorum meminerit esse concussum, cum ipse cui pecuniam numeraverit administratione decesserit, intra anni spatia ad iudicium spectabilitatis tuae quidquid dederit repetiturus occurrat[35], ut prosit pensionibus,
1 quidquid ille reddiderit. Sin vero ex tempore depositae administrationis praestituti temporis curricula transfluxerint, nulla vox advocationis emergat, sed ipsos procuratores praepositos colonos tabularios susceptores obnoxios ad solutionem volumus[36] artari. *D. prid. non. Iun. Mediolani Valentiniano A. IIII et Neoterio conss.* [*a.* 390]

(1) § 6. 7 = *Th.* 9, 21, 4 (2) pupilli *Th.* (3) si tamen fuerint impuberes *ins. Th.* (4) ex *Th.* (5) quantum pupillo fuerat auferendum *Th.* (6) pp. *scr.* (7) *c.* 2 *composita est ex Th,* 9, 21, 3. 5 (8) Tertullum *Th.* (9) proc. afr. *Th.*, pp. *libri* (10) nostro *om. Th.* (11) praecipimus ... committunt] atque ipsum severitate legitima coerceri, ut in monetis tantum n. c. p. studium frequentetur *Th.: verba* cuius ... committunt *ex Th.* 9, 21, 9 *interpolata sunt* (12) = *Th.* 9, 21, 10 *B* 60, 60, 2 (13) *B* 60, 60, 3 (14) pronomen *libri* (15) *Cf. Dig.* 48, 14 (16) = *Th.* 9, 26, 2 *B* 60, 43, 10: *iunge* 10, 72, 12. 12, 61, 3 *Th.* 1, 12, 8. 11, 1, 28 (17) proc. afr. *Th.*, *om. libri* (18) vel ... gradum *om. Th.*, *habet BΣ* (κ. π.) (19) etiam per sacras litteras *videntur ex Th.* 9, 26, 3 *addita esse* (20) *seqq.* = *Th.* 9, 26, 3 (21) artetur *scripsi cum Th.*, arguetur *libri*, *ἐνεχέσθω BΣ* (κ. π.) (22) deportationis ... ambitus] in futurum deportationis *Th.* (23) ian. *cum legibus iungendis scr.* (24) *B* 60, 43, 11 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 11 (25) = *Th.* 9, 27, 3 (26) Sardiniae *Th.* (27) ducem ... competenti] Natalem quondam ducem sub custodia protectorum ad provinciam quam nudaverat *Th.* (28) = *Th.* 9, 27, 4 (29) = *Th.* 9, 27, 5 (30) statutam legibus] parem capitis ac vitae, quae peculatus reos consuevit involvere *Th.* (31) = *Th.* 9, 27, 6 (32) edictum ad pr. *Th.*, *om. libri* (33) = *Th.* 9, 27, 7 (34) com. r. p. *Th.* *cum B*, pp. *libri* (35) adcurrat *Th.* (36) iubemus *Th.*

6 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Sancimus eiusmodi viros ad provincias regendas accedere, qui honoris insignia non ambitione vel pretio, sed probatae vitae et amplitudinis tuae solent testimonio promoveri [1], ita sane ut, quibus hi honores per sedis tuae vel nostram fuerint electionem commissi, iurati inter gesta depromant se pro administrationibus sortiendis neque dedisse quippiam neque daturos umquam postmodum fore, sive per se sive per interpositam in fraudem legis sacramentique personam, aut donationis venditionisve titulo aut alio velamento cuiuscumque contractus, et ob hoc exceptis salariis nihil penitus tam in administratione positos quam post depositum officium pro aliquo praestito beneficio tempore administrationis, 1 quam gratuito meruerint, accepturos. Et licet neminem divini timoris contemnendo iureiurando arbitramur immemorem, ut saluti propriae ullum commodum anteponat, tamen, ut ad salutis timorem et necessitas [2] periculi subiungatur [3], tunc si quis ausus fuerit praebita sacramenta neglegere, non modo adversus accipientem, sed etiam adversus dantem accusandi cunctis tamquam crimen publicum concedimus facultatem, quadrupli poena eo [4] qui convictus fuerit modis omnibus feriendo. *D. VI k. Dec. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [a. 439]

XXVIII.[5]

DE CRIMINE PECULATUS.

1 [6]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Iudices, qui tempore administrationis publicas pecunias subtraxerunt, lege Iulia peculatus obnoxii sunt et capitali animadversioni eos subdi iubemus: his nihilo minus, qui ministerium eis ad hoc adhibuerunt vel qui subtracta ab his scientes [7] susceperunt, eadem poena percellendis. *D. III non. Mart. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [a. 415]

XXVIIII.[8]

DE CRIMINE SACRILEGII.

1 [9]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA.*[10] Qui divinae legis sanctitatem aut nesciendo confundunt [11] aut neglegendo violant et offendunt, sacrilegium committunt. *D. III k. Mart. Thessalonicae Gratiano A. V et Theodosio A. conss.*[12] [a. 380]

2 (3) [13]*Idem*[14] *AAA. ad Symmachum pu.* Disputari de principali iudicio non oportet: sacrilegii enim instar est dubitare, an is dignus sit, quem elegerit imperator. *D. V k. Ian. Mediolani Ricomere et Clearcho conss.*[15] [a. 384]

3 (4) *Idem AAA. et Arcadius A. Eutropio pp.* Ne quis sine sacrilegii crimine desiderandum intellegat gerendae ac suscipiendae administrationis officium intra eam provinciam, in qua provincialis et civis habetur, nisi hoc cuidam ultronea liberalitate per divinos adfatus imperator indulgeat. *D. XVI k. Aug. Arcadio A. et Bautone conss.* [a. 385]

XXX.[16]

DE SEDITIOSIS ET HIS QUI PLEBEM AUDENT CONTRA PUBLICAM QUIETEM COLLIGERE.

1 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Florentio praefecto Augustali.* Si quis contra evidentissimam iussionem suscipere plebem et adversus publicam disciplinam defendere fortasse temptaverit, multam gravissimam sustinebunt [18]. *D. XIII k. Ian. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [a. 384]

2 [19]*Imp. Leo A. Erythrio pp.* In nullis locis aut civitatibus tumultuosis clamoribus cuiusquam interpellatio contumeliosa procedat nec ad solam cuiusquam invidiam petulantia verba iactentur: scituris his, qui huiusmodi voces emiserint moverintque tumultus, se quidem fructum ex his quae postulant nullatenus habituros, subdendos autem poenis his, quas de seditionum et tumultus auctoribus vetustissima decreta sanxerunt. *D. II non. Mart. Constantinopoli Leone A. III cons.* [a. 466]

XXXI.

QUANDO CIVILIS ACTIO CRIMINALI PRAEIUDICET ET AN UTRAQUE AB EODEM EXERCERI POTEST.

1 *Imppp.*[20] *Valens Gratianus et Valentinianus AAA. Antonio pp.* A plerisque prudentium generaliter definitum est, quotiens de re familiari et civilis et criminalis competit actio, utraque licere experiri, sive prius criminalis sive civilis actio moveatur [21], nec si civiliter fuerit actum, criminalem 1 posse consumi, et similiter e contrario [22]. Sic denique et per vim possessione deiectus, si de ea recuperanda interdicto unde vi erit usus, non prohibetur tamen etiam lege Iulia de vi publico iudicio instituere accusationem: et suppresso testamento cum ex interdicto de tabulis exhibendis fuerit actum, nihilo minus ex lege Cornelia testamentaria poterit crimen inferri [23]: et cum libertus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter quam etiam lege Visellia 2 criminaliter poterit perurgueri. Quo in genere habetur furti actio et legis Fabiae constitutum, et plurima [24] alia sunt, quae enumerari non possunt, ut, cum altera prius actio intentata sit, per alteram 3 quae supererit iudicatum liceat retractari. Qua iuris definitione non ambigitur etiam falsi crimen, de quo civiliter iam actum est, criminaliter esse repetendum. *D. prid. id. Ian. Treviris Valente VI et Valentiniano II AA. conss.* [a. 378]

XXXII.[25]

DE CRIMINE EXPILATAE HEREDITATIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Euphratae.* Expilatae quidem hereditatis crimen intentare non potes, quando communis arcae rebus inspectis claves traditas coheredi profitearis. sed cum de his exhibendis apud iudicem quaereretur, rationem compensationis induci non oportuit. exhibitis enim quae desiderantur suis iudicibus directa quaestio derelin-

(1) promereri *Mommsen* (2) *sic LC*, necessitatem *R* (3) *sic L*, subiungantur *CR* (4) poena eo *dett.*, poene *LR*, penae cogi *C* (5) *Cf. Dig.* 48, 13 (6) *haec constitutio ex Th.* 9, 29, 1. 2 *ita composita est, ut inscriptio sumpta sit ex c.* 1, *subscriptio ex c.* 2, *utriusque contextus ne minima quidem pars non mutata sit: cf. Inst.* 4, 18, 9 *B* 60, 45, 16: *iunge* 9, 12, 9 (7) scientes *LR Inst.*, *om. CB* (8) *B* 60, 45, 17 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 13 (9) = *Th.* 16, 2, 25: *iunge* 1, 1, 1 (10) [edictum] ad populum urbis Constantinopolitanae *addit* 1, 1, 1 (11) *sic Th. B* (κ. π.), committunt *libri* (12) *edd. errore inter c.* 1 *et* 2 *inserunt B* 60, 45, 18, *quae hausta sunt ex Prochiro* 39, 7 (13) = *Th.* 1, 6, 9 (14) imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius *Th.* (15) d. v k. Ian. Mediolani [accepta .....] post consulatum Ricomeris et Clearchi (post cons. ric. et cl. *confirmat Th.*) *scr.* (16) *B* 60, 61 (17) = *Th.* 9, 33, 1: *iunge Th.* 11, 39, 9: *cf. ad* 1, 41, 1 (18) *sic L Th.*, sustinebit *CR* (19) *iunge* 1, 3, 27. 1, 12, 6 (20) = *Th.* 9, 20, 1 *B* 60, 62, 1: *iunge* 4, 19, 24 contr. (21) sive prius ... moveatur *om. Th.* (22) et e sim. *om. Th.* (23) *sic dett. cum Th.*, inferre *LCR* (24) et plurima] et cum una excepta sit causa de moribus, sescenta *Th.* (25) *B* 60, 29, 7 *seqq.* — *Cf. Dig.* 47, 19

quenda est. *PP. XII k. Mai. Antonino A. II et Geta II conss.* [a. 205]

2 *Imp. Antoninus A. Primo.* Expilatae hereditatis crimen adversus vitricum adito praeside provinciae persequi non prohiberis. *PP. VII k. Mart. Laeto II et Cereale conss.* [a. 215]

3 *Idem A. Helenae.* Si avi tui hereditatem adisti, expilatae hereditatis crimine adversus novercam quondam tuam experiri non prohiberis. *PP. III non. Ian. Sabino et Anullino conss.* [a. 216]

4 *Imp. Gordianus A. Basso.* Adversus uxorem, quae socia rei humanae atque divinae[1] domus[2] suscipitur, mariti diem suum functi successores expila-
1 tae hereditatis crimen intendere non possunt. Et ideo res, quas per eandem abesse quereris, competenti in rem actione vel, si dolo malo fecerit, quo minus res mobiles possideret, ad exhibendum per-
2 sequere. Fructus autem rerum quas mala fide tenuit, licet expilatae hereditatis non teneatur crimine, suos non facit, sed extantes quidem vindicari, absumptos vero condici posse procul dubio est. *PP. VI k. Mart. Attico et Praetextato conss.* [a. 242]

5 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Sulpicio.* Obtentu expilatae hereditatis emolumentum legatorum, maxime suspensa cognitione, legatariis isdemque libertis defuncti auferri non oportet. *PP. XV k. Febr. Philippo A. et Titiano conss.* [a. 245]

6 *Idem A. et C. Basiliae.* Expilatae hereditatis crimen loco deficientis actionis intendi consuevisse non est iuris ambigui. *PP. X k. Mart. Aemiliano et Aquilino conss.* [a. 249]

XXXIII.[3]

VI[4] BONORUM RAPTORUM.

1 *Imp. Gordianus A. Valerio.* Vi bonorum raptorum actionem, quae cum poena sua retrahit ablata, potius ad mobilia moventiaque quam ad fundos per iniuriam occupatos spectare explorati iuris est. *PP. k. Mart. Attico et Praetextato conss.* [a. 242]

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Longino.* Si res mobiles, quarum in te fuerat dominium perfecta donatione translatum, violenter heres donatricis abripuit, vi bonorum raptorum actionem intra annum quidem, quo experiundi potestas fuit, in quadruplum, post annum in simplum[5] intendere non vetaris. *PP. VII k. Mai. Saeculare et Donato conss.* [a. 260]

3 [6]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Euelpisto.* Res obligatas sibi creditorem vi rapientem non rem licitam facere, sed crimen committere convenit, eumque etiam vi bonorum raptorum infra annum utilem in quadruplum, post simpli actione conveniri posse non ambigitur. *S. VII id. Ian. Sirmi AA. conss.* [a. 293]

4 *Idem AA. et CC. Attalo.* De his, quae servum alienum nesciente domino vi rapuisse dicis, infra annum in quadruplum vi bonorum raptorum et post in simplum dominus eius noxali actione apud competentem iudicem conveniri potest. *S. II. k. Mai. Heracleae AA. conss.* [a. 293]

5 *Idem AA. et CC. Dominae.* Sive negotiorum gestorum contra novercam tuam sive actione vi bonorum raptorum, quae in quadruplum intra annum utilem ac post in simplum constituta est, putaveris agendum, notione praesidali poteris experiri. *S. VI non. Iul. Philippopoli AA. conss.* [a. 293]

XXXIIII.[7]

DE CRIMINE STELLIONATUS.

1 *Imp. Alexander A. Alexandro.* Improbum quidem et criminosum fateris easdem res pluribus pignorasse, dissimulato in posteriore obligatione, quod eaedem aliis pignori tenentur. verum securitati tuae consules, si oblato omnibus debito criminis instituendi causam peremeris. *PP. V id. Febr. Pompeiano et Peligno conss.* [a. 231]

2 *Imp. Gordianus A. Valenti.* Si pater tuus in te donationem contulit et, cum emancipatus esses, traditionibus dominium corporum in te transtulit posteaque creditorem sortitus quasdam earum rerum sine tua voluntate velut proprias suas obstrinxit, ius tuum non laesit. nec tamen iniuria stellionatus crimine petetur, cum sciens alienam rem te non consentiente velut propriam suo nexuit creditori. *PP. II k. Ian. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

3 *Idem A. Hadriano.* Stellionatus accusatio inter crimina publica non habetur. *PP. id. April. Attico et Praetextato conss.* [a. 242]

4 *Imp. Philippus A. Euprepeti.* Ignorantia creditoris, cui res pridem apud alios obligatae pignoris seu hypothecae iure obligantur, non sine periculo capi consuevit. etenim eiusmodi fraudes ad extraordinariam criminis exsecutionem spectare ac stellionatus commissum severissime esse vindicandum saepe
1 rescriptum est. Proinde sive ignorantiam tuam debitor circumvenire temptaverit, seu obligatione rite perfecta[8] participato fraudis consilio per subiectam quasi anteriorem[9] personam dispendium tuum ad occultum compendium suum pertemptat, adire suum iudicem potes congruentem iuri ac debitae religioni sententiam relaturum. *PP. VI id. Mai. Peregrino et Aemiliano conss.* [a. 244]

XXXV.[10]

DE INIURIIS.

1 [11]*Imp. Alexander A. Syro.* Nec servis quidem alienis licet facere iniuriam. *PP. XI k. Dec. Alexandro A. cons.* [a. 222]

2 *Idem A. Davo.* Iniuriarum actio tibi duplici ex causa competit, cum et maritus in uxoris pudore et pater in existimatione filiorum propriam iniuriam pati intelleguntur. *PP. prid. idus Maias Agricola et Clemente conss.* [a. 230]

3 *Imp. Gordianus A. Donato.* Si non es nuntiator, vereri non debes, ne eapropter, quod iniuriae faciendae gratia quidam te veluti delatorem esse dixerunt, opinio tua maculata sit. quin immo adversus eos, quos minuendae opinionis tuae causa aliquid confecisse[12] comperietur, more solito iniuriarum iudicio experiri potes. *PP. II id. Iul. Gordiano A. et Aviola conss.* [a. 239]

4 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Vindi.* Atrocem sine dubio iniuriam esse factam manifestum est, si tibi illata est, cum esses in sacerdotio et dignitatis habitum et ornamenta proferres: et ideo vindictam potes eo nomine exsequi. *PP. II . . . . Aemiliano et Basso conss.* [a. 259]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Victorino.* Si non convicii consilio te aliquid iniuriosum dixisse probare potes, fides veri a calumnia te defendit. si in rixa inconsulto calore prolapsus homicidii convicium obiecisti et ex eo die annus excessit, cum iniuriarum actio annuo tempore praescripta sit, ob iniuriae admissum conveniri non potes. *PP. VI id. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

6 *Idem AA. Flaviano.* Cum nec patronos iniuriam facere libertis iuris aequitas permittat, proponasque patronae heredes eum, qui libertatem a defuncta acceperat, iniuriis adficere, curabit praeses provinciae contumeliam heredum compescere. *PP. id. Iul. ipsis IIII et III AA. conss.* [a. 290]

(1) divinae *LR, om. C* (2) domum *Cuiacius* (3) *B* 60, 17, 31 *seqq.* — *Cf. Dig.* 47, 8 *Inst.* 4, 2 (4) de vi *libri*. (5) post a. in simplum *om.* *BΣ* (κ. π.), *tuentur B* (6) *iunge* 4, 10, 7 (7) *B* 60, 30 — *Cf. Dig.* 47, 20 (8) *sic R*, obligatione r. perfectam *C*, obligationem r. perfectam *BΣ* (κ. π.) (9) quasi ant. *om.* *BΣ* (κ. π.) (10) *B* 60, 21, 44 *seqq.* — *Cf. Dig.* 47, 10 *Inst.* 4, 4 (11) *iunge* 3, 42, 2. 9, 2, 2 (12) confinxisse *scr.*

7 *Idem AA. et CC. Paenentiano.* Iniuriarum causa non publici iudicii, sed privati continet querellam. *S. id. Febr. Sirmi AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Marciano.* Dominum pro atroci iniuria, quam servus eius passus est, edicti perpetui actione proposita, qua damni etiam haberi rationem verbis evidenter exprimitur, agere posse convenit. *S. XV k. Nov. CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Nonnae.* Qui liberos infamandi gratia dixerunt servos, iniuriarum conveniri posse non ambigitur. *S. VI k. Dec. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Paulo.* Si quidem aviam tuam ancillam infamandi causa rei publicae civitatis Comanensium dixit Zenodorus ac recessit, iniuriarum actione statim conveniri potest. nam si perseveret in causa facultatem habens agendi, super hac deferri querellam ac tunc demum, si non esse serva fuerit pronuntiata, postulari convenit. *S. XV k. Ian. Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

11 *Imp. Zeno A. Alexandro viro illustri.* Si quando iniuriarum actio, quam inter privata delicta veteris iuris auctores connumerant, a quibuslibet illustribus viris, militantibus seu sine cingulo constitutis, vel uxoribus eorum vel liberis masculini sexus vel filiabus, superstitibus videlicet patribus aut maritis illustribus, vel si adversus aliquam huiusmodi personam criminaliter forte movetur, ipsos quidem, qui super iniuria queruntur, inscribere aliaque omnia, quae in huiusmodi causis de more procedunt, sollemniter observare decernimus: licere autem illustri accusatori vel reo, uxori vel liberis masculini sexus seu filiae itidem illustris superstitis causam iniuriarum in quocumque iudicio competenti per procuratorem criminaliter suscipere vel movere, sententiam iudice contra eum qui procuratorem dederit, etsi ipse non adesset [1] iudiciis nec causam per procuratorem diceret, legibus prolaturo: ita tamen, ut nullus alius idem sibi audeat vindicare vel a nostro numine postulare: sed in ceteris mos iudiciorum qui hactenus obtinuit et in posterum servetur intactus. *D. V non. Nov. Constantinopoli Illo vc. cons.* [*a.* 478]

XXXVI.

DE FAMOSIS LIBELLIS.

1 [2]*Πᾶς ὁ εὑρίσκων φλυαρίαν ἢ ἐσφραγισμένην ἢ ἀσφράγιστον καὶ μὴ παραχρῆμα καίων ἀλλ' ἀναγινώσκων ὑποκείσθω τῇ τιμωρίᾳ, ἥτινι ὑπόκειται καὶ ὁ συντεθεικὼς τὴν φλυαρίαν* [3].

2 (1) [4]*Impp. Valentinianus et Valens AA. edictum.* Si quis famosum libellum sive domi sive in publico vel quocumque loco ignarus repppererit [5], aut corrumpat [6], priusquam alter inveniat, aut nulli confitea-
1 tur inventum. Sin vero non statim easdem chartulas vel corruperit vel igni consumpserit, sed vim earum manifestaverit, sciat se quasi auctorem huius-
2 modi delicti [7] capitali sententia subiugandum. Sane si quis devotionis suae ac salutis publicae custodiam gerit, nomen suum profiteatur et ea, quae per famosum persequenda putavit, ore proprio edicat, ita ut absque ulla trepidatione accedat, sciens, quod si adsertionibus veri fides fuerit opitulata, laudem maximam ac praemium a nostra clementia conseque-
3 tur. [8]Sin vero minime haec vera ostenderit, capitali poena plectetur. huiusmodi autem libellus alterius opinionem non laedat. *D. XIIII k. Mart. Constantinopoli Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

XXXVII.[9]

DE ABIGEIS.

1 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Pasiphilo.* Abacti animalis accusatio non solum cum inscriptionibus, sed etiam sine ea observatione proponitur. *D. VIII k. Ian. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

XXXVIII.

DE NILI AGGERIBUS NON RUMPENDIS.

1 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Si quis posthac per Aegyptum intra duodecimum cubitum fluminis Nili ulla [12] fluenta de propriis ac vetustis usibus praeter fas praeterque morem antiquitatis usurpaverit, flammis eo loco consumatur, in quo vetustatis reverentiam et propemodum ipsius imperii appetierit securitatem: consciis et consortibus eius deportatione [13] constringendis, ita ut numquam supplicandi eis vel recipiendi civitatem vel dignitatem vel substantiam licentia tribuatur. *D. X k. Oct. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

XXXVIIII.[14]

DE HIS QUI LATRONES VEL IN ALIIS CRIMINIBUS REOS OCCULTAVERINT.

1 [15]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. Simplicio vicario* [16]. Eos, qui se cum alieni criminis reo [17] occultando eum [18] sociarunt, par ipsos
1 et reos [19] poena expectet. [20]Et latrones quisquis sciens susceperit vel offerre iudiciis supersederit, supplicio corporali aut dispendio facultatum pro qualitate personae et iudicis aestimatione plectatur [21]. *PP. Romae X k. April. Gratiano A. III et Equitio conss.* [*a.* 374]

2 *Imp. Marcianus A. Palladio pp.* Si qui latrones seu aliis criminibus obnoxii in possessione degunt seu latitant, dominus possessionis, si praesto est, aut procuratores, si dominus abest, seu primates possessionis ultro eos offerant aut, si scientes hoc sponte non fecerint, conveniantur a civili officio, ut tradant provinciali iudicio eos qui requiruntur, prout iuris est sub examine iudicis arguendos et poenas post documenta congruas subituros. si vero exhibere eos domini vel procuratores aut primates possessionis distulerint, tunc ad detinendos eos a rectore provinciae omnia civilia dirigantur auxilia.
1 Si autem propter multitudinem forte eorum, qui in praedio sunt, civile adminiculum sufficere non posse constiterit et memorati audaces exsecutoribus obiecerint manus vel alias parere distulerint, tunc iudex provinciae memor periculi sui a viro devoto tribuno seu primatibus militum qui in locis sunt auxilium postulet, ut per militarem manum correpti accusati sine damno atque laesione cuiuslibet legibus offerantur et convicti poenas subeant competentes: non ignaro iudice, quod, si adversus innocentes vel ob aliam causam praeter latronum vel

(1) ac si ipse adesset *dett.* (2) = *B* 60, 63, 1 (3) *id est* quisquis famosum libellum invenerit signatum vel non signatum nec statim eum comburat, sed legat, poenae subiaceat cui ipse qui libellum composuit subiacet (4) = *Th.* 9, 34, 7 (*principio addito ex Th.* 9, 34, 9) *B* 60, 63, 2 (5) offenderit *Th.* (6) discerpat *Th.* (7) sin vero ... delicti] famosorum infame nomen est libellorum, ac si quis vel colligendos vel legendos putaverit ac non statim chartas igni consumpserit, sciat se *Th.* (8) § 3 *om. Th.* (9) *Cf. Dig.* 47, 14 (10) = *Th.* 2, 1, 8, 1 *B* 60, 25, 5: *iunge* 8, 4, 8. 9, 2, 16 (11) = *Th.* 9, 32, 1 *B* 60, 25, 6 (12) ulla *Th.*, valla *libri* (13) Oasenae deportationi *Th.* (14) *B* 60, 27 — *Cf. Dig.* 47, 16 (15) = *Th.* 9, 29, 1 (16) vicario *Th.*, *om. libri* (17) *sic C BΣ* (*κ. π.*), reos *LR Th.* (*not.* 19) (18) eum *C cum BΣ* (*κ. π.*), eum eamve *LR*, *om. Th.* (*not.* 19) (19) qui secum a. cr. reos occulendo sociarunt, par atque ipsos reos *Th.* (20) § 1 = *Th.* 9, 29, 2 (21) *sic Th. cum BΣ* (*κ. π.*), plectetur *libri*

aliorum nocentium investigationem militare auxilium postulaverit aut dispendiis adfici provinciales concesserit, commotione severissima, prout tua celsitudo
1a iudicaverit, ferietur. Tribuni etiam seu primates numerorum, qui in locis sunt, admoniti per litteras iudicis si adminiculum militare praebere noluerint, aut si ab ipsis militibus damna provincialibus inflicta fuerint, et damna et laesiones restituent et acerrima condemnatione pro arbitrio virorum illu-
2 strium magistrorum militum ferientur. Domini etiam praediorum seu procuratores vel primates possessionum impunes non manebunt, si praesentes et scientes ultro non obtulerint nocentes vel admoniti eos exhibere distulerint: nam dominus quidem possessionis dominio privabitur, procurator[1] vero seu primates perpetuo exilio subiacebunt. ipsi quoque procuratori vel domino vel primatibus possessionis, si se ad comprimendam multitudinem rusticanorum sufficere non posse firmaverint et id provinciali iudicio palam fecerint, militare auxilium rector provinciae a tribuno vel primatibus numeri faciet dari, si
3 civilia sufficere non posse perspexerit. Si vero post exhibitionem eorum qui accusantur innocentes eos esse et nihil criminis admisisse patuerit, accusatores poenam quae in calumniatores exercenda est subire cogantur. exemplo autem grave est sic latronem requirere, ut innocentibus periculum fiat. *D. XII k. Ian. Constantinopoli Marciano A. cons.* [*a.* 451]

XXXX.[2]

DE REQUIRENDIS.

1 *Imp. Antoninus A. Rustico.* Cum absenti reo gravia crimina intentantur, sententia festinari non solet, sed adnotari, ut requiratur, non utique ad poenam, sed ut potestas ei sit purgandi se, si po-
1 tuerit. Postquam vero requirendus factus intra annum redierit, si se crimine purgaverit, res arbitrio iudicis signatas recipiat: sin vero intra id tempus reversus post intimationem suam fuerit defunctus, etsi necdum se purgaverit, ad heredes proprios res transmittit. *D. Gentiano et Basso conss.* [*a.* 211]

2 [3]*Imp. Constantinus A. ad Ianuarium*[4]. Quicumque ex eo die, quo reus fuerit in iudicio petitus, intra anni spatium noluerit adesse iudicio, res eius fisco vindicentur, et si postea repertus nocens fuerit deprehensus, saeviori sententiae subiugetur. sed et si argumentis evidentibus et probatione dilucida innocentiam suam purgare suffecerit, nihilo minus facultates eius penes fiscum remaneant. *D. id. Ian. acc. V k. Aug. Corintho Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

3 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA.*[6] *Palladio pp.* In pecuniariis causis edictum contra latentem propositum existimationem eius non laedit. criminalis vero programmatis tenor hanc tantum ferat de iure censuram, ut inter reos adnotati non iam[7] patrimonium debeat transferre, sed famae existimationem laedere[8]. *D. VIII id. Iul. Ravennae Eustathio et Agricola conss.* [*a.* 421]

XXXXI.[9]

DE QUAESTIONIBUS.

1 [10]*Impp. Severus et Antoninus AA. Spicio Antigono*[11]. Quaestionem de servis contra dominos haberi non oportet, exceptis adulterii criminibus, item fraudati census accusationibus et crimine maiesta-
1 tis, quod ad salutem principis pertinet. In ceteris autem, quamquam ea, quae servus contra dominum dixit, iudicaturi sententiam formare non debeant, tamen si aliis quoque probationibus fides veritatis
2 investigetur, praescriptionis invidia evanescit. In pecuniariis vero causis nec inopia probationum servos contra dominum interrogari posse manifestum est. *PP. k. Ian. Dextro et Prisco conss.* [*a.* 196]

2 *Idem AA. Catulo.* Insolitum est et grave exemplo audiri servos adversus tutores vel matrem dominorum suorum, nisi tutelae agatur. *PP. III id. Sept. Cilone et Libone conss.* [*a.* 204]

3 *Imp. Antoninus A. cum cognitionaliter audisset, dixit:* Primum servi alieni interrogabuntur. si praestita fuerint ex tanto scelere argumenta, ut videantur accedere ad verisimilia causae crimina, ipsa quoque mulier torquebitur: neque enim aegre feret, si torqueatur, quae venenis viscera hominis extinxit. *PP. VII k. April. Sabino et Anullino conss.* [*a.* 216]

4 *Pars ex rescripto imp. Antonini A.* Sicuti convictis confessisque ad societatem scelerum vocantibus eos, a quibus apprehensi custoditive sunt, facile credi non oportet, ita, si evidentibus rationibus post commissum communiter facinus ad evitandam de se sententiam id fecisse fuerint probati, publicae vindictae non sunt subtrahendi. *PP. V k. April. Sabino et Anullino conss.* [*a.* 216]

5 *Imp. Alexander A. Respecto.* Nec si mors testatoris vindicanda est, quaestioni indiscrete subiciuntur hi, qui libertatem supremo iudicio acceperunt. *PP. VI id. Mart. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

6 *Imp. Gordianus A. Herodiano.* Pridem placuit domestica servorum seu libertorum propriorum vel maternorum interrogatione in causis ad dominos vel patronos pertinentibus abstinendum esse, ut neque pro his neque adversus eos in capitalibus vel pecuniariis quaestionibus veritatis vim obtinere possit, quod in confessionem ab eis fuerit deductum. *PP VII id. Mai. Sabino et Venusto conss.* [*a.* 240]

7 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Urbanae.* Servos, qui proprii indubitate iuris tui probabuntur, ad interrogationem nec offerente te produci sineremus: tantum abest, ut et invita te contra dominam vocem rumpere cogantur. *PP. k. Nov. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

8 *Idem AA. ad Sallustianum praesidem.* Milites neque tormentis neque plebeiorum poenis in causis criminum subiungi concedimus, etiamsi non emeritis stipendiis videantur esse dimissi, exceptis scilicet his, qui ignominiose sunt soluti. quod et in filiis
1 militum et veteranorum servabitur. Oportet autem iudices nec in his criminibus, quae publicorum iudiciorum sunt, in investigatione veritatis a tormentis initium sumere, sed argumentis primum verisimilibus
2 probabilibusque uti. Et si his veluti certis indiciis ducti investigandae veritatis gratia ad tormenta putaverint esse veniendum, tunc id demum facere debebunt, si personarum condicio pateretur. hac enim ratione etiam universi provinciales nostri fructum ingenitae nobis benevolentiae consequentur. *PP. sine die et consule.*

9 *Idem AA. ad Charisium praesidem Syriae.* Super statu ingenuitatis per omnia interrogationum et quaestionum vestigia decurrendum est, ne alieni forte sordidae stirpis splendidis et[12] ingenuis natalibus audeant subrogari, vel propria ac debita per compositam quaestionem quibus competit successio denegetur. *D. VI id. Mai. Hemesa ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

(1) procuratores *B* (*κ. π.*) (2) *B* 60, 49 — *Cf. Dig.* 48, 17 (3) = *Th.* 9, 1, 2 (4) Ianuarinum *Haenel* (5) = *Th.* 10, 10, 29: *iunge* 10, 1, 10. 10, 10, 4 *Th.* 4, 15, 1 (6) Idem AA. et Constantius A. *Th.* (7) iam *C*, tantum *LR*, tam *Th.* (8) adnotato non tam censum debeat transferre, sed famam *Th.* (9) *B* 60, 50, 23 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 18 (10) Item Severus Spicio Antigono ita rescripsit: Cum quaestio de servis contra dominos neque haberi debeat neque, si facta sit, dicturi sententiam consilium instruat: multo minus indicia servorum contra dominos admittenda sunt *Dig.* 48, 18, 1, 16 (11) spicio antigono *Dig.*, antigonae *libri* (12) *et R cum B*, seu *L*, se *C*

10 *Idem AA. Ptolemaeo.* Cum testamentum falsum esse proponas, ad illuminandam veritatem servos hereditarios, etsi libertas eis ab eo qui se heredem esse adfirmat praestita est, etiam per tormenta interrogari constitutionibus principum est permissum. *PP. VI k. Sept. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

11 *Idem AA. Boetho.* Divo Marco placuit eminentissimorum quidem nec non etiam perfectissimorum virorum usque ad pronepotes liberos plebeiorum poenis vel quaestionibus non subici, si tamen propioris[1] gradus liberos, per quos id privilegium ad ulteriorem gradum transgreditur, nulla violati pudo-
1 ris macula adspergit. In decurionibus autem et filiis eorum hoc observari vir prudentissimus Domitius Ulpianus in publicarum disputationum libris[2] ad perennem scientiae memoriam refert. *PP. V k. Dec. ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

12 *Idem AA. Aspro.* Quotiens de dominio mancipiorum tractatur, si aliis probationibus veritas illuminari non possit, de se ipsa esse cum tormentis interroganda iuris auctores probant. *PP. III id. Mai. Sirmi Tiberiano et Dione conss.* [*a.* 291]

13 *Idem AA. et CC. Philippae.* Hoc, quod placet, si de hereditate quaeratur, hereditarios servos interrogari, tibi opitulari non potest. ibi enim, dum de dominio incertum est, ad quem ex hereditate pertineat, merito per interrogationem hereditarii servi ad veritatis indaginem perveniatur. tu autem adseverando servum communem esse non dubitas portionem ad eum pertinere, contra quem interrogari eum cupis: quae res quaestionem ab eo haberi non permittit, cum nec communis servus adversus dominum, qui non occidisse socium suum dicatur, interrogari possit. *S. III k. Mai. Heracliae AA. conss.* [*a.* 293]

14 *Idem AA. et CC. Constantio.* Servos non solum pro dominis, sub quorum dominio sunt constituti, sed nec pro his quorum antea fuerunt interrogari posse constat. *S. VIII id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

15 *Idem AA. et CC. Maximo.* Interrogari servos de facto suo non solum in criminali causa, sed etiam in pecuniaria (veluti quando per eum depositi vel commodati nomine vel in aliis causis legibus cognitis res aliis praestitae sunt) posse non ambigitur. *S. V id. April. CC. conss.* [*a.* 294]

16 [3]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Antonium pp. Galliarum.* Decuriones sive ob alienum sive ob suum debitum exsortes omnino earum volumus esse poenarum, quas fidiculae et tormenta constituunt. quod quidem capitale iudici[3*] erit, si in contumeliam ordinis exitiumque temptetur.
1 Maiestatis tantummodo reos et quae nefanda dictu sunt conscios aut molientes ex ordine municipali maneat tam cruenta condicio. *D. XV k. Oct. Treviris Valente V et Valentiniano AA. conss.* [*a.* 376]

17 [4]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Nihil sibi deflectens a iustitia indignatio cognitorum, nihil venalis exigentium terror in eas, quae aut innocentia[5] securae aut principalis[6] sunt honore munitae, intellegat licere personas ad inferendas iniurias corporales. habeat hanc mercedem laboris multorum
1 munerum testimoniis commendata devotio. Idem est et si munia decurionatus quis deposuit: nam et ipse propter pristinam dignitatem quaestionem non patitur. *D. XII k. Sept. Theodoro cons.* [*a.* 399]

18 [7]*Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* De tormentis hereditariorum servorum sancimus, nullo discrimine secundum anteriores leges et constitutiones interposito, sive de iure hereditatis aliqua moveatur inter heredes quaestio sive de corporibus tantum hereditariis sive de utroque eorum, servos de corporibus tantum hereditariis interrogari: et licere servos eos tantummodo, qui res regendas detinent, sive in servitute relicti sunt sive libertatem[8] adipisci per ultimam testatoris voluntatem praecepti sunt, in quaestionem rerum hereditariarum deduci et ex his ea quae occultata sunt revelari: prius sacramento super his a nobis statuto[9] praestando. *D. XV k. Oct. Chalcedone Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXXXII.[10]
DE ABOLITIONIBUS.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Paternae.* Praeses provinciae si perspexerit abolitionem ad omnia crimina quae mota sunt pertinentem a se impetratam, ne semel finita instaurentur, intercessione auctoritatis suae prospiciet. supplicatione vero porrecta nutui principali praefata abolitione sopitum crimen ab eadem persona renovari potest. *PP. XV k. Dec. Diocletiano III et Maximiano AA. conss.* [*a.* 287]

2 [11]*Imp. Constantinus A. ad Ianuarinum pu.* Abolitio praesentibus partibus causa cognita non a principe, sed a competenti iudice postulari debet, id est si per errorem seu temeritatem seu calorem ad accusationem prosiluerit: hoc enim accusator
1 explanans abolitioni locum faciet. Sin autem per depectionem[12] vel pecuniis a reo corruptus ad postulandam abolitionem venit, redemptae miserationis vox minime admittatur, sed adversus nocentem reum
2 inquisitione facta poena competens exseratur. Hi autem, qui suas suorumque iniurias defendunt et qui cognatos suos in accusationem deduxerunt, omnimodo abolitionem petere non prohibentur. *D. VI k. Dec. Serdicae Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

3 [13]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Fallaciter incusantibus accu-
1 sationis abolitio non dabitur. Sin autem sincera mente accusationem instituerit et reus aliquid iniuriae inscriptionis[14] illatae toleraverit[15], id est si vel carcerem sustinuerit vel tormenta vel verbera vel catenas, abolitio non petetur, nisi forte ille qui haec passus est suum consensum ad petendam abo-
2 litionem accommodavit. Quando autem reus nihil tale passus est, postquam fuerit officii custodiae traditus, intra dies triginta accusatori petenti, etiam invito reo, dari permittitur. post hoc vero[16] tempus, nisi reus consentiat, censemus non esse tri-
3 buendam. Quod si ingenuorum, licet plebeiorum, qui conscii vel participes criminum non erant, testimonii gratia corpora fuerint lacessita[17] verberibus tormentisque vexata, abolitionem etiam duarum partium consensu petitam iubemus vigore iudicis denegari et crimen propositum, cuius examen tormentis
4 iam coeperat, agitari. Sin autem testibus tormenta minime sunt illata, et sic abolitio non dabitur in illis criminibus, ut in violata maiestate aut patria oppugnata vel prodita aut peculatus admisso aut sacramentis desertis, omniaque[18] quae iuri veteri continentur: in quibus iudex non minus accusatorem ad docenda quae detulit, quam reum ad purganda quae negat debet urguere. *D. prid. id. Oct. Treviris Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

---

(1) proprioris *libri* (2) *cf. Dig.* 50, 2, 2, 2 (3) = *Th.* 9, 35, 2 (3*) *sic Th.*, iudicio CR^a, iudicium R^b (4) *pr.* = *Th.* 9, 35, 6: *iunge* 1, 54, 6. 4, 44, 17. 10, 32, 51 (5) innocentiae auctoritate *Th.* (6) *sic Cuiacius*, principali *libri*, principalitatis *Th.* (7) *iunge* 2, 58, 1 (8) libertatem *R*, libertatem talem *L*, in libertate tale *C* (9) 2, 58, 1, 1 (10) *B* 60, 64 — *Cf. Dig.* 48, 16 (11) *pr.* § 1 = *Th.* 9, 37, 1 (12) *sic Th. cum B*, deceptionem *libri* (13) *pr.* = *Th.* 9, 37, 3: § 1. 4 = *Th.* 9, 37, 2: § 2. 3 = *Th.* 9, 37, 4 (14) *sic LR*, inscriptionibus *C*, *cf. not. seq.* (15) postquam aliquid iniuriae merito inscriptionis illatae tolerarit inscriptus *Th.* (16) vero *om. Th.* (17) lacessita L^tC, lacerata L^vR, laesa *Th.* (18) sin autem ... omniaque] prius tamen, quam aliquis de quaestione liberetur, sequitur illud, ut plerisque criminibus ne consentientibus quidem partibus praestetur abolitio: ut sunt illa, in quibus aut violata maiestas aut p. o. u. p. aut peculatus admissus aut sacramenta deserta sunt, omniaque ea *Th.*, *unde apparet* omniaque *Iustinianorum vitio retentum esse, cum requiratur* omnibusque

XXXXIII.[1]

DE GENERALI ABOLITIONE.

1 *Imp. Antoninus A. Rutiliano consulari Lyciae.* Qui potentatus et vis aliorumque criminum reum fecit, si post abolitionem ex forma solita reorum factam et edicta proposita intra diem statutum repetere supersederit, persequi crimina volens non est audiendus. *PP. VIII k. Mai. Laeto II et Cereale conss.* [*a.* 215]

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Paulino.* Cum eo tempore, quo indulgentia nostra crimina extinxit, accusatio a te instituta non fuerit, publicae abolitionis praescriptio cessat. *PP. VI id. Febr. Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

3 [2]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad senatum.* Indulgentia, patres conscripti, quos liberat notat nec infamiam criminis tollit, sed poenae gratiam facit. *D. XIIII k. Iun. Treviris Gratiano A. II et Probo conss.* [*a.* 371]

XXXXIIII.[3]

UT INTRA CERTUM TEMPUS CRIMINALIS QUAESTIO TERMINETUR.

1 [4]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Desiderio vicario.* Quisquis accusator reum in iudicium sub inscriptione detulerit, si intra certum[5] tempus accusationem coeptam persequi supersederit vel, quod est contumacius, ultimo[6] die adesse neglexerit, quarta bonorum omnium parte multatus aculeos consultissimae legis incurrat, scilicet manente infamia, quam veteres iusserant sanctiones. *D. IIII id. Iul. Treviris Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

2 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Caeciliano pp.* Noverint iudices cuilibet culmini honorive praesidentes, necessariis utrique parti, si petantur, dilationibus non negatis praecedentibus scilicet inscriptionibus, intra certum tempus[8] criminales causas limitandas: quo emenso subeat accusator, quia destitit, poenam legibus constitutam, et si persona vilior fuerit, cui damnum famae non sit iniuria, poenam patiatur exilii, nisi forte intra statuti[9] temporis metas consensus partium abolitionem poposcerit.
1 In iudicum autem debet esse diligentia, ut, si nulla rationabilis a reo vel accusatore dilatio postuletur, urgueant talium causarum notionem non expectatis[10] moris. *D. XII k. Febr. Ravennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

3 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Criminales causas omnimodo intra duos annos a contestatione litis connumerandos finiri censemus nec ulla occasione ad ampliora produci tempora, sed post biennii excessum minime ulterius lite durante accusatum absolvi, scientibus iudicibus eorumque officiis, quod, si litigatoribus admonentibus ipsi litis introductionem vel examinationem distulerint, poena vicenarum librarum auri ferientur. *D. k. April. Decio vc. cons.* [*a.* 529]

XXXXV.[11]

AD SENATUS CONSULTUM TURPILLIANUM.

1 *Imp. Antoninus A. Anniano.* Is demum in senatus consultum incidisse videtur, qui crimen publici iudicii detulit et causa ordinata, id est inscriptionibus depositis et fideiussore de exercenda lite praestito eoque qui accusatur sub custodia officii facto, non impetrata abolitione ab exsecutione criminis destitit.

2 *Imp. Gordianus A. Appio.* Si pro eo, qui in crimen subscripsit, fidem tuam adstrinxisti isque destitit et commissa stipulatio est, non ultra quantitatem quam spopondisti obligatus es: eo qui destitit infamia nihilo minus notando et extra ordinem secundum iudicialem motum puniendo. *PP. VI id. Iun. Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Arcadio.* Quamvis eum ordinem scriptura contineat, ut primo abolitio criminis posceretur, tunc de omnibus placitis obtemperaretur, non observantibus tamen adversariis pactorum fidem instaurare accusationem minime potes, a qua ipse destitisti. *PP. prid. non. Iul. Tusco et Basso conss.* [*a.* 258]

4 *Idem AA. Patrophilo.* Si is, de quo supplicas, contra parentes vestros desertam, ut dicis, accusationem coeperit persequi, praescriptio illi in iudicio praesidis destitutae rei poterit opponi. *PP. prid. non. Mai. Saeculare et Donato conss.* [*a.* 260]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Matronae.* Si femina suam suorumque iniuriam exsequatur, cum ipsa pacto contra vetitum destitisse profiteatur, in senatus consulti Turpilliani poenam eam incidisse certi iuris est. *S. VI*[12] *non. April. Pisi*[13] *CC. conss.* [*a.* 294]

6 *Idem AA. et CC. Luciliano.* In exsecutionibus criminum obtinuisse videtur illos destitisse, qui animum accusationis implendae prorsus deseruerunt. cum igitur aliis ex causis vel simplicitatis ratione necdum te ad finem vindictae pervenisse preces tuae testentur, poteris postposita formidine impedimenti super aliquantulo silentio institutam accusationem secundum leges perferens quam probabis tibi debitam vindictam reportare. *PP. III k. Iul. Diocletiano VI et Maximiano AA. conss.*[14]

XXXXVI.[15]

DE CALUMNIATORIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Sabino.* Calumnia eo tempore coerceri solet, quo de causa praesente accusatore iudicatur. ideoque posteaquam de causa iudicatum est, contra consuetudinem calumniam accusatoris puniri desideras.

2 *Idem A. Apolloniae.* Mater inter eas personas est, quae sine calumniae timore necem filii sui vindicare possunt: idque beneficium senatus consulti et in aliis publicis iudiciis servatum est. Sed et[16]
1 extraneus heres, qui suspicionem, quam de morte sua habuisse defunctus cavit, exsequitur, hoc nomine a calumnia excusatus est, cum inter voluntariam accusationem et officii necessitatem heredis multum intersit. *PP. VI k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Idem A. Eumeliano.* Qui non probasse crimen quod intendit pronuntiatur, si calumniae non damnetur, detrimentum existimationis non patitur. non enim, si reus absolutus est, ex eo solo etiam accusator, qui potest iustam habuisse veniendi ad crimen rationem, calumniator credendus est.

4 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Archelao.* Calumniae poena in paternae mortis accusatione cessat. *PP. XI k. Dec. Caro et Carino AA. conss.* [*a.* 283]

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Cassio.* Qui calumniatores pronuntiantur, in publicorum dumtaxat iudiciorum quaestionibus, non etiam in liberalibus causis, quae privatas disceptationes continent, periclitari solent. *PP.*

(1) *B* 60, 64 (2) = *Th.* 9, 38, 5: *iunge Th.* 9, 16, 9 (3) *B* 60, 65 (4) = *Th.* 9, 36, 1 (5) certum *C*, statutum *LR*, anni *Th.*, *cf. c.* 2 (6) anni *ins. Th.* (7) = *Th.* 9, 36, 2: *iunge* 1, 4, 9. 1, 55, 7—9. 4, 20, 11 *Th.* 9, 2, 6. 9, 31, 1. 9, 37, 4 (8) praecedentibus ... tempus] a die inscriptionis intra anni curricula *Th.* (9) *sic R*, statutas *C*, anni *Th.* (10) anni *ins. Th.* (11) *B* 60, 66 — *Cf. Dig.* 48, 16 (12) III *Mommsen* (13) Sirmi *Mommsen* (14) *restituendus est consulatus aut a.* 299 (Diocl. VII et Max. VI) *aut a.* 303 (Diocl. VIII et Max. VII) *aut a.* 304 (Diocl. VIIII et Max. VIII) (15) *B* 60, 1, 28 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 16 (16) et *dett.*, *om. LCR*

6 *Idem AA. et CC. Domitio.* Dominis servorum per accusatoris calumniam tortorum adversus eum poena dupli lege Iulia providetur. *S. XVI k. Sept. ipsis AA. conss.* [a. 293]

7 [1]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Valerianum.* Non prius quemquam sinceritas tua ad tuae sedis examen iubebit adduci, quam sollemnibus satisfecerit, qui nititur fidem doloris adserere, cum iuxta formam iuris antiqui ei qui coeperit arguere[2] aut vindicta proposita sit, si vera detulerit, aut supplicium, si fefellerit. *D. VII k. Dec. Remis Gratiano np. et Dagalaifo conss.* [a. 366]

8 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Menandro vicario Asiae.* Nostris et parentum nostrorum constitutionibus comprehensum est eos, qui accusationem alienis nominibus praesumpsissent, delatorum numero esse ducendos. Atque ideo calumniosissimum caput et personam iudicio irritae delationis infamem[4] supplicium[5] sequatur, quo posthac singuli universique cognoscant non licere in eo quod non possit ostendi iudicum[6] animos commovere. *D. VIII id. Mai. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [a. 385]

9 [7]*Idem AAA. Floro pp.* Fallaciter incusantibus, maxime post exhibitionem accusati, nullius iuris color velut derivata accusatione proficiat: non publica abolitio, non privata talibus prospiciat subveniatque personis: non specialis indulgentia, ne beneficium quidem eos generale subducat. *D. XV k. Iun. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [a. 382]

10 [8]*Impp. Honorius et Theodosius AA. consulibus praetoribus tribunis plebis senatui salutem dicunt.* Quisquis crimen intendit, non impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. *D. VIII id. Aug. Ravennae Asclepiodoto et Mariniano conss.* [a. 423]

XXXXVII.[8*]
DE POENIS.

1 *Imp. Titus Aelius Antoninus A.* Etiam in[9] opus perpetuum damnati non dissimilis condicionis sunt ab his qui deportantur in insulam. *PP. sine die et consule.*

2 *Imp. Antoninus A. Valerio.* Procurator meus, qui vice praesidis non fungebatur, exilii poenam tibi non potuit inrogare, ac propterea frustra vereris sententiam, quae nulla iuris ratione subnixa est. *PP. VI k. Iul. duobus Aspris conss.* [a. 212]

3 *Idem A. Geminio.* Decurionem in opus publicum dari non oportere manifestum est.

4 *Idem A. Marinae.* Si ante conceptus est puer, de quo libellos dedisti, quam mater eius in metallum daretur, natus condicionis eius est, cuius ante condemnationem mater eius fuit.

5 *Idem A. Senecioni.* Honor veteranis etiam in eo habitus est, ut liberi eorum usque ad primum dumtaxat gradum poena metalli vel operis publici non adficiantur, sed in insulam relegentur.

6 *Idem A. Apioni.* Incredibile est, quod adlegas liberum hominem, ut vinculis perpetuis contineretur, esse damnatum: hoc enim vix in sola servili condicione procedere potest. *PP. III id. Febr. Messala et Sabino conss.* [a. 214]

7 *Imp. Alexander A. Isidoro.* Impunitas delictis propter aetatem non datur, si modo in ea quis sit, in quam[10] crimen quod intenditur cadere potest.

8 *Idem A. Victorino.* Deportatorum in insulam ab eo, cui id faciendi ius erat, bona fisco vindicantur, relegatorum autem non nisi sententia specialiter adempta fuerint.

9 *Idem A. Demetriano.* Si matrem tuam decurionis filiam fuisse probatum fuerit, apparebit eam non oportuisse in ministerium metallicorum nec in opus metalli dari.

10 *Idem A. Catulino.* Servus sub poena vinculorum sine temporis praefinitione domino reddi iussus sententia praesidis provinciae perpetuo vinctus esse debet. *PP. VIIII k. Sept. Iuliano et Crispino conss.* [a. 224]

11 *Imp. Gordianus A. Attiano.* Metalli supplicium tam ad personas liberas quam etiam ad serviles pertinet condiciones[11].

12 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. in consistorio dixerunt*[12]: Decurionum filii non debent bestiis subici. *Cumque a populo exclamatum est, iterum dixerunt*[13]: Vanae voces populi non sunt audiendae: nec enim vocibus eorum credi oportet, quando aut obnoxium crimine absolvi aut innocentem condemnari desideraverint. *Sine die et consule.*

13 *Idem AA. Ursiano.* Servo ex sententia damnato si quoquo modo ex sententia proprietatis ius amputatum non sit, domino suo obsequi eum par est.

14 *Idem AA. et CC. Vitali.* Si operis publici temporalis poenae sententia praefinitus necdum excessit dies, hunc expectari convenit, cum non remitti poenam facile publice intersit, ne ad maleficia temere quisquam prosiliat.

15 *Idem AA. et CC. Agathemero.* Poenam sua dictam sententia praesidi provinciae revocare non licet.

16 [14]*Imp. Constantinus A. ad Catulinum.* Qui sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat, ut non prius capitalem in quempiam promat severamque sententiam, quam in adulterii vel homicidii vel maleficii crimen aut sua confessione aut certe omnium, qui tormentis vel interrogationibus fuerint dediti, in unum conspirantem concordantemque rei finem convictus sit et sic in obiecto flagitio deprehensus, ut vix etiam ipse ea quae commiserit negare sufficiat. *D. III non. Nov. Treviris. accepta XV k. Mai. Hadrumeti Volusiano et Anniano conss.* [a. 314]

17 [15]*Idem A. Eumelio.* Si quis in metallum fuerit[16] pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in eius facie scribatur, cum et in manibus et in suris possit poena damnationis una scriptione comprehendi, quo facies, quae ad similitudinem pulchritudinis caelestis est figurata, minime maculetur. *D. XII k. April. Cabilluno*[17] *Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [a. 315]

18 [18]*Imp. Constantius A. Theodoro praesidi Arabiae.* Dum reis manifesta probatione convictis spatium ante sententiam temporis datur, facultas supplicandi vel quibusdam malignis artibus tam praesidum quam officiorum poenas evitandi[19] criminosissimis patet, cum in homicidii crimine et in aliis detectis gravioribus causis ultio differenda non sit. Igitur de cetero[20] iuxta criminis qualitatem legem oportet servari et in scelerosos et in noxios proferri iuris sententiam. *D. id. Oct. Constantio A. IIII et Constante C.*[21] *conss.* [a. 346]

19 [22]*Impp. Gratianus et Valentinianus AA.*[23]

(1) = *Th.* 9, 1, 9 (2) *sic dett.*, urguere *CR* (3) = *Th.* 9, 39, 2: *temporis ordinem in collocandis c.* 8. 9 *non a librariis, sed a compilatoribus turbatum esse probant cum inscriptiones tum B et BΣ* 60, 1, 32 (4) infamem *Th.*, infame *L*, infamiae *CR*: *καὶ ἀτιμοῦσθαι καὶ περιορίζεσθαι B* (5) deportatio *Th.*, *eodemque modo* supplicium *interpretantur B* (*not.* 4) (6) principum *Th.* (7) = *Th.* 9, 37, 3: *iunge* 4, 19, 25 (8) = 9, 2, 17 (8*) *B* 60, 51, 40 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 19 (9) etiam in *CR*[a]?, etiano in *Q*, attiano (luciano *R*[b]) etiam in *LR*[b]: *fortasse* Attiano. In *scr.* (10) quam *dett.*, qua *LCR* (11) servilis p. condicionis *scr.* (12) imp. Diocletianus A. in cons. dixit *scr.* (13) dixit *scr.* (14) = *Th.* 9, 40, 1: *iunge* 7, 62, 12 *Th.* 11, 36, 1 (15) = *Th.* 9, 40, 2 (16) si quis in ludum fuerit vel in metallum *Th.* (17) Cibalis *Tillemont* (18) = *Th.* 9, 40, 4 (19) vel quibusdam ... evitandi *om. Th.* (20) de cetero] quidem qui iam impetraverunt, ad veniam pertineant, de cetero vero *Th.* (21) Constante A. III *scr.* (22) = *Th.* 9, 40, 9: *iungenda est Th.* 14, 3, 9, *fortasse etiam Th.* 14, 5, 1 (23) *aut* impp. Valentinianus et Valens AA. *cum Th. aut* imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. *scr.*

Olybrio pu. Ne quis pro coercitione delicti vel pisto-
ribus vel cuicumque alteri corpori, cum alterius sit
corporis, addicatur: sed unusquisque pro crimine,
in quo fuerit deprehensus, motum congruae severi-
tatis excipiat. *D. III id. April.*[1] *Valentiniano et
Valente AA.*[2] *conss.* [*a.* 365]
20 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theo-
dosius AAA. Flaviano pp. Illyrici*[4]. Si vindicari
in aliquos severius contra nostram consuetudinem
pro causae intuitu iusserimus, nolumus statim eos
aut subire poenam aut excipere sententiam: sed per
dies triginta super statu eorum sors et fortuna sus-
1 pensa sit. Reos sane accipiat vinciatque custo-
dia et excubiis sollertibus vigilanter observet. *D. XV
k. Sept. Veronae Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]
21 [5]*Idem AAA. et Arcadius A.*[6] *ad Principium pp.*
Ne diu apparitorum prava admodum venalisque per-
fidia in publica impune commoda desaeviret, cense-
mus[7] etiam in absentes eos[8] pro competenti ultione
debere consurgi. *D. k. Iun. Arcadio A. et Bautone
conss.* [*a.* 385]
22 [9]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Euty-
chiano pp.* Sancimus ibi esse poenam, ubi et noxa
1 est. Propinquos notos familiares procul a ca-
lumnia submovemus, quos reos sceleris societas non
facit: nec enim adfinitas vel amicitia nefarium cri-
2 men admittunt. Peccata igitur suos teneant aucto-
res nec ulterius progrediatur metus, quam reperie-
3 tur delictum. Hoc singulis quibusque iudicibus
intimetur. *D. VIII k. Aug. Constantinopoli Theo-
doro vc. cons.* [*a.* 399]
23 [10]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad An-
themium pp.* Omnes, quos damnationis condicio
diversis exiliis destinatos metas temporis praestituti
in carceris implesse custodia deprehendit, solutos
poena vinculisque laxatos custodia liberari praecipi-
1 mus nec formidare miserias ullas exilii[11]. Sit
satis immensorum cruciatuum semel luisse supplicia,
ne, qui diu privati sunt aurae communis haustu et
lucis adspectu non intra breve spatium catenarum
ponderibus praegravati, etiam exilii poenam susti-
nere iterum compellantur. *D. XIIII k. Mai. Con-
stantio et Constante conss.* [*a.* 414]
24 [12]*Idem AA. Monaxio pp.* Rectores provin-
ciarum conveniri praecipimus, ut hi, qui pro suo
crimine poenam exilii sub certo temporis spatio subire
decreti sunt, exacto praefinito tempore nec claustris
carceralibus nec in locis quibus exules versati sunt
teneantur. *D. III k. Sept. Eudoxiopoli Theodosio
A. VII et Palladio vc. conss.* [*a.* 416]

25 [13]*Idem AA. Monaxio pp.* His, qui conficiendi
naves incognitam ante peritiam barbaris tradiderunt,
capitale supplicium proponi decernimus. *D. VIII k.
Oct. Constantinopoli Monaxio et Plinta conss.* [*a.* 419]
26 [14][*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. Μηνᾷ ἐπάρχῳ
πραιτωρίων.*] *Θεσπίζομεν* . . . .
[15]*Ἡ διάταξις κελεύει τοὺς πεμπομένους ἐν ἐξορίᾳ
μὴ διάγειν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν τόπων, εἰς οὓς
ἐπέμφθησαν, ἀλλὰ μηδὲ ἐξορίζεσθαί τινα εἰς τὸ
1 φρούριον τῆς Γύψου ἢ εἰς ἑτέρας φυλακάς. Ἀλλ'
εἰ μὲν τὸ ἁμάρτημα ἄξιόν ἐστι θανάτου, ὑποκεῖ-
σθαι τῇ τοιαύτῃ κολάσει, εἰ δὲ ἐξορίας ἢ διηνεκοῦς
ἢ προσκαίρου, τότε ἐξορίζεσθαι αὐτοὺς μὴ κελευο-
μένους ἐν ταῖς φυλακαῖς τῶν τόπων ἐν οἷς πέμ-
πονται ἀποτίθεσθαι, ἀλλὰ πέμπεσθαι εἰς ἐπαρ-
χίαν, εἰς ἣν ἂν ὁ δικάζων ὁρίζῃ, χωρὶς τῶν
υπεξῃρημένων κατωτέρω ἐπαρχιῶν τε καὶ πό-
λεων, ἔχοντας αὐτοὺς ἐξουσίαν ἐν πάσῃ τῇ ἐπαρ-
χίᾳ εἰς ἣν ἐπέμφθησαν διατρίβειν, μὴ δυνα-
μένους ἐξιέναι τῆς ἐπαρχίας ἢ μένοντας ἐν τῇ
2 ἐπαρχίᾳ ἄτακτόν τι ποιῆσαι. Ἐὰν δέ τις ἢ τῆς
ἐπαρχίας ἐξέλθῃ ἢ μένων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἄτακτόν
τι ποιήσῃ, ἔστω ὑπὸ τὸν ἔσχατον κίνδυνον τιμω-
ρούμενος ἢ παρὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς ἐπαρχίας ἢ
παρὰ τοῦ ἄρχοντος ἐκείνων τῶν τόπων, εἰς οὓς
3 (1) ἔφυγε. Καὶ οἱ βαλλόμενοι δὲ ἐν δεσμωτηρίῳ
ἐν τῇ βασιλίδι πόλει μὴ μενέτωσαν ὑπὲρ τὸν
χρόνον τὸν ὁρισθέντα ἤδη ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τίτλῳ*[16]
4 *περὶ τῶν φυλαττομένων. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ταῖς
ἐπαρχίαις συντομωτέραν γίνεσθαι τὴν ἐξέτασιν
τῶν ἐγκλημάτων· καὶ ἐὰν φανῇ τις ἄξιος ἐξορίας,
ἐξορίζεσθαι αὐτὸν μὴ εἰς φυλακήν, ἀλλ' εἰς ἐπαρ-
χίαν χωρὶς τῶν ἀπηγορευμένων, ἐπὶ τῷ πάλιν
ὑποκεῖσθαι αὐτοὺς τῇ ἐσχάτῃ τιμωρίᾳ, ἢ ἐὰν
ἐξέλθωσι τῆς ἐπαρχίας ἢ ἐκεῖσε διάγοντες ἄτακ-
5 (2) τόν τι ποιήσωσι. Τοὺς δὲ ἄρχοντας Ἀλεξαν-
δρείας καὶ Θηβαΐδος κελεύει μόνους εἰς Γύψον
καὶ εἰς Ὄασιν ἐκπέμπειν αὐτοὺς ἢ ἕως ἓξ μηνῶν
6 ἢ τὸ μήκιστον ἕως ἐνιαυτοῦ. Εἰ δὲ διηνεκής
ἐστιν ἡ ἐξορία, μήτε εἰς Γύψον πεμπέτωσαν μήτε
εἰς Ὄασιν μήτε εἰς φυλακὴν ἑτέρας ἐπαρχίας, ἀλλ',
ὡς εἴρηται εἰς τελείαν ἐπαρχίαν, ἐπὶ τῷ, εἴ τι
πταίσουσιν ἢ παρεξέλθωσι τὰς κελεύσεις τῶν
πεμψάντων αὐτοὺς ἀρχόντων, εἰς ἔσχατον τιμω-
7 (3) ρηθῆναι. Κελεύει δὲ τοὺς ταξεώτας τοὺς ἐν
ἑκάστῳ δικαστηρίῳ ὑπομιμνήσκειν τοὺς ἄρχοντας
περὶ τούτου τοῦ νόμου, καὶ μηδὲ κατέχεσθαί τινα
ὑπὲρ τὸν χρόνον τῆς ἐξορίας ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρα-
χρῆμα ἀφίεσθαι ἀζημίως καὶ ἀδιαστρόφως, τὸν
δὲ ἐπιχειρήσοντά τι λαβεῖν τὸ τετραπλάσιον*

(1) Treviris *addunt Th.* 14, 3, 3. 14, 5, 1 (2) *constitutio aut ad a.* 368 (AA. II) *aut ad a.* 370 (AA. III) *pertinet* (3) = *Th.* 9, 40, 13 (4) et Italiae *addit Th.* (5) = *Th.* 9, 40, 14 (6) impp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. *Th.* (7) censuimus *Th.*, *θεσπίζομεν B* (*κ. π.*) (8) eos *om. Th.*, *habent B* (*κ. π.*) (9) = *Th.* 9, 40, 18 (10) = *Th.* 9, 40, 22 (11) nec ullas exilii postmodum miserias formidare *Th.* (12) = *Th.* 9, 40, 23 (13) = *Th.* 9, 40, 24 (14) *iungendas esse* 1, 4, 22. 23. 9, 4, 6. 9, 5, 2 *ex argumento, inprimis ex* § 3 *colligitur. restituimus igitur inscriptionem subscriptionemque ex* 1, 4, 22. 23: *initium θεσπίζομεν traditur Paratitlis ad Const.* 3 (15) = *B* 60, 51, 63 (16) 9, 4, 6

XLVII 26 *Imp. Iustinianus A. Menae pp. Constitutio vetat in exilium missos in custodia loco-
rum in quos missi sunt degere vel quemquam in
1 Gypsi castellum vel in alia praesidia relegari. Sed
si crimen morte dignum sit, huic poenae subiacere,
si exilio vel perpetuo vel temporali, tum in exilium
mitti, ut non iubeantur in custodia locorum in quos
mittuntur degere, sed mitti in provinciam, quam
iudex definierit, praeter provincias urbesque infra
exceptas, ut liceat eis in tota provincia in quam
missi sunt versari, non tamen exire e provincia
possint vel remanentes in ipsa provincia turbulen-
2 ter se gerant. Quod si quis vel provincia egres-
sus erit vel remanens in provincia turbulenter se
gesserit, ultimo supplicio subiciatur puniendus vel
a provinciae praeside vel a praeside eorum loco-
3 rum in quos confugit. Et qui in hac regia
urbe in carcerem coniecti sunt, non supra tempus
in superiore titulo iam de custodiendis definitum
4 remaneant. Similiter etiam in provinciis inqui-
sitio criminum breviori conficiatur: et si quis exilio
dignus videbitur, non in carcerem, sed in provin-
ciam relegetur praeter eas quae exceptae sunt, ut
rursus ultimo supplicio subiaceant, si vel provincia
egressi fuerint vel ibi degentes turbulenter se ges-
5 serint. Praesidibus Alexandriae et Thebaidis
solis permittit in Gypsum vel Oasin eos relegare
6 vel in sex menses vel ad summum in annum. Si
vero perpetuum exilium est, neque in Gypsum ne-
que in Oasin neque in custodiam alius provinciae
mittantur, sed ut dictum est in integram provin-
ciam, ut si quid deliquerint vel iussiones praesidum
qui eos relegaverunt non observaverint, ultimum
7 supplicium subeant. Iubet officiales uniuscuius-
que iudicii huius legis praesides commonefacere
neque quemquam ultra tempus exilii sui retineri,
sed statim eum sine damno et mora dimitti, eum
autem, qui aliquid accipere ausus fuerit, quadru-*

8 (4) *ἀποδιδόναι. Κεκώλυνται δὲ οἱ ἄρχοντες ἐξορίζειν εἰς τὰς ὑποτεταγμένας τῇ διατάξει ἐπαρχίας τε καὶ πόλεις.*

9 [1]*Οἱ κατὰ τόπον ἐπίσκοποι φροντιζέτωσαν παραφυλαχθῆναι ἐν τοῖς ἐξοριζομένοις διηνεκῶς ἢ ἐπί τινα χρόνον ῥητὸν τὰ προστεταγμένα τῇ διατάξει.*

D. XV k. Febr. Constantinopoli Decio cons. [*a.* 529]

XXXXVIII.

NE SINE IUSSU PRINCIPIS CERTIS IUDICIBUS LICEAT CONFISCARE.

1 [2]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C.*[3] *ad Hierium pp.* Nulli iudicum liceat, exceptis his, qui in summa administrationis sunt positi potestate, proscriptionis tempestate totius substantiae aliquem percellere, nisi ad nostras aures hoc ipsum referatur. *D. X k. Febr. Constantinopoli Theodosio A. XI et Valentiniano C. conss.*[3] [*a.* 425]

XXXXVIIII.[4]

DE BONIS PROSCRIPTORUM SEU DAMNATORUM.

1 *Imp. Antoninus A. Marcello.* Servorum capitis crimine damnatorum peculia dominis non auferri notum est, sed quod servum dominus habuisse probaverit, recipiet pretiumque rerum, si quae ex eo[5]
1 distractae sunt. Ipsius quoque praesentiae potestas ei dabitur, quoad rationes per eum administratae reddantur ac dispunguntur[6]. sed meminisse dominum oportebit instare, ut id velocius fiat, ut poenae suae reddi possit. *PP. III k. Aug. Antonino A. et Balbino conss.* [*a.* 213]

2 *Imp. Alexander A. Frontoni.* Deportati nec earum quidem rerum, quas post poenam inrogatam habuerint, heredem habere possunt, sed[7] hae publicantur. *PP. non. Febr.*

3 *Idem A. Iuliano.* Si filius tuus, cum esset in tua potestate, in insulam deportari meruit, peculium eius nec quod in castris adquisivit vel quod ei militaturo donasti[8] auferri tibi debet. *PP. IIII id. Sept. Alexandro II et Marcello conss.* [*a.* 226]

4 *Imp. Gordianus A. Callimorpho.* In metallum damnatus poenae servus efficitur et ideo eiusmodi sententiam passi bona vindicantur rationibus fisci. quare si quid rerum habuit is, quem postea indulgentia liberatum esse proponis, ad ius fisci potius quam ad ipsius dominium pertinet. *PP. X k. Nov.*

5 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Arruntiano.* Si, ut proponis, bona eius, qui tutelam tuam administravit, sententiam passi ad fiscum sunt devoluta, procuratorem nostrum adire cura, qui, si quid iure posci animadverterit, non negabit.

6 [9]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Gaudentio.* De bonis matris deportatae filiis nihil deberi iuris absolutissimi est. *S. XIII.*

7 [10]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Si quis intra provinciam pro qualitate delicti stilum proscriptionis incurrerit, per ordinarii officii sollicitudinem bonorum eius indago diligentissime celebretur, ne quid rei privatae commodis per gratiam atque colludium furto subduca-
1 tur. Et plena descriptio comprehendat, quod spatium et quod sit ruris ingenium, quid aut cultum sit aut colatur, quid in vineis olivis aratoriis pascuis silvis fuerit inventum, quae etiam gratia et quae amoenitas sit locorum, quis aedificiis ac possessionibus ornatus, quotve mancipia in praediis occupatis vel urbana vel rustica vel quarum artium generibus imbuta teneantur, quot sint casarii vel coloni, quot boum exercitiis terrarum atque vomeribus instruentium[11], quot pecorum et armentorum greges et in qua diversitate numerati sint, quantum auri et argenti, vestium ac monilium vel in specie vel in pondere et in quibus speciebus, quidve in enthecis sit
2 repertum. Tum demum omnia ea, quae velle nos perspicis, inquisitione constricta rationalis rei privatae tradantur officio aut palatinis super hac causa
3 missis[12] nostro nectenda patrimonio. Mox vero ad nos sub litteris publicis iudicis singillatim de omnibus nominatimque referatur, procul dubio ne-
4 glegentia multanda. Nam si quid post factam a praedicto officio investigationem rationalis rei privatae, cui inquisitio secunda mandata est, amplius fortassis invenerit, officium fraudulentum ea condemnatione ferietur, ut aliud tantum quantum fuerat subtractum ex propriis facultatibus inferat[12*]. *D. III non. Mai. Treviris Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

8 [13]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Si deportatus suos et emancipatos filios habuerit, pars, quae ex bonis eius liberis concessa est, ad eos tantum qui in potestate erant transferatur, si emancipati ea, quae consecuti erant emancipationis tempore, damnose[14] existimant
1 conferenda. Sin autem confusionem bonorum et donationis elegerint, omnia ea, quae fiscus liberis damnati[15] concedit, aequae divisionis partibus sor-
2 tiantur. Quae regula etiam in dote filiae vel neptis ex filio deportati[16] conferenda custodienda erit. *D. XV k. Iul. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

9 [17]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Caesario pp.* Si quis posthac stilum, quod absit, proscriptionis exceperit, uxor res proprias ex quocumque titulo sibi quaesitas veluti manu iniecta mox vindicet aut certe quoquo modo occupatas statim recipiat. dos etiam, non quae aliquotiens inaniter dotalium instrumentorum tenore conscribitur, sed quam se corporaliter tradidisse docuerit, repraesentetur. ea etiam[18], quae ab innoxio adhuc marito, ante nuptias titulo donationis acceperit, vel durante matrimonio largitione viri ad eam ante proscriptionem pervenerint,
1 apud eam firmiter permaneant. Si quid etiam in emancipatos liberos ante tempus criminis ac reatus patrem contulisse claruerit, integrum isdem citra inquietudinem reservetur. quod vero nec uxor nec emancipati liberi potuerint vindicare, captum a publicis personis[19] ita ad me referri specialiter censeo, ut illud quoque addatur, utrum filios habeat, qui damnatus est, simulque adiciatur, utrum idem apud

(1) § 9, *quae* § 7 *continuaverit, supplevimus ex Paratitlis ad Const.* 1, 3 (2) = *Th.* 9, 41, 1 *B* 60, 67, 1: *iunge* 9, 49, 10 (3) impp. Theod. et Val. AA. *et in subscriptione* Theod. XII et Val. II AA. conss. (= *a.* 426) 9, 49, 19 *rectius: nam k. Febr. a.* 425 *adhuc Asclepiodotum pp. Orientis fuisse probat Th.* 15, 5, 5 (4) *B* 60, 52, 12 *seqq.* — *Cf. Dig.* 48, 20 (5) ex eo (peculio *scilicet*) *LCR*, ab eo *dett. cum B* (6) *sic C*, disponantur *LR* (7) sed *tuentur B* (κ. π.): *fuerit* sed et (*Hal.*) (8) *sic C*, donatum proponas *L*, donatum (est *addit R*[b]) *R?* (9) *cf.* 3, 44, 11 (10) = *Th.* 9, 42, 7 (11) *idem Th.: fuerit* inservientium (*Mommsen*) (12) aut pal. s. h. c. missis *om. Th.* (12*) *sic Th.*, inferatur *libri* (13) = *Th.* 9, 42, 8: *iunge* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur* (14) *sic C Th.*[a], damnosa *R Th*[b], dampno *L* (15) liberis damnati *om. Th.* (16) deportati *om. Th.* (17) *pr.* = *Th.* 9, 42, 15: § 1—3 = *Th.* 9, 42, 1: *iunge Th.* 9, 1, 18 (18) si forte cum proscripti bonis mixta sunt *ins. Th.* (19) a publ. pers.] et incorporatum *Th.*

8 *plum reddere. Prohibentur autem praesides in provincias urbesque constitutioni subiectas relegare.*
9 *Episcopi locorum curae habeant, ut in iis qui in perpetuum vel in certum tempus relegati sunt ea quae constituta sunt observentur.*

2 se ex causa donationis aliquid vindicaverint. Sed
in his, qui fiscalibus actibus nexi sunt et pro ratio-
ciniis proscribuntur et condemnantur, placuit, si
quid proprium uxor habuit vel a marito datum[1]
ante initum actum[2], ex quo origo fraudis ac vitii
in iudicium deducta est, si quid deinde in emanci-
patos filios donatione collatum est, antequam crimen
oriatur[3], intemeratum apud accipientium iura per-
sistere: nec quicquam fisco in qualibet causa tenea-
tur obnoxium, nisi quod in dominio proprio cum
obligari ortus est habuit vel quod agens tam suo
quam uxoris vel filiorum vel cuiuscumque praeterea
3 nomine comparavit. Exceptis dumtaxat Caesa-
rianis, id est catholicianis[4], qui ab omni iuris be-
neficio excluduntur, nisi probata a me purgataque
ratiocinia fuerint, ut, quod innoxie habuerint, trans-
mittendi copiam habeant. *D. III non. Aug. Con-
stantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA.
conss.* [*a.* 396]

10 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hie-
rio pp.* Quando quis quolibet crimine damnatus
capitalem poenam vel deportationem sustineat, si
quidem sine liberis mortuus sit, bona eius ad fiscum
perveniant: si vero filii vel nepotes ex defunctis
filiis relicti erunt, dimidia parte aerario vindicata
alia eis reservetur. idem est et si postumos dereli-
1 querit. Decurioni vero, qui hoc incurrerit, si
liberos non habeat, succedat curia bonaque universa
detineat aut ipsa per se aut suo ordinatura peri-
2 culo munera subiturum. Sin autem erit suboles
curiali, etsi ea necdum procreata est[6], integris pa-
3 tris[7] fortunis fulciatur. Si filia vel filiae fuerint,
pars dimidia ad eas deveniat facultatum, pars ad
4 curiam[8]. Sin mares curiales fuerint intermixti,
dimidia pars eis curiae nomine deferatur, et aliam,
quam in commune omnibus tribuit indulgentia prin-
5 cipalis, pro virili dividant portione. [9]Excepta
sola maiestatis quaestione: quam si quis sacrilego
animo adsumpserit, iuste poenam ad suos etiam
posteros mittit. *D. X k. Febr. Constantinopoli Theo-
dosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

11 [10]*Ἐάν τις ὡς ἐπὶ τυραννίδι ἐλεγχθεὶς δήμευσιν ὑπομείνῃ, οἱ μὲν ἔχοντες αὐτοῦ πράγματα καὶ διάγοντες ἐν τῇ βασιλίδι πόλει εἴσω δύο μηνῶν ὀφείλουσιν αὐτὰ προσαγγεῖλαι, οἱ δὲ μὴ διάγοντες ἐν τῇ βασιλίδι πόλει εἴσω ὀκτὼ μηνῶν. εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσουσι, μετὰ τῶν πραγμάτων τὸ τετραπλάσιον παρέχουσι.*[11]

L.[12]

DE BONIS MORTEM SIBI CONSCISCENTIUM.

1 *Imp. Antoninus A. Aquilae.* Eorum demum
bona fisco vindicantur, qui conscientia delati admissi-
que criminis metuque futurae sententiae manus sibi
1 intulerint. [13]Eapropter fratrem vel patrem tuum
si nullo delato crimine, dolore aliquo corporis aut
taedio vitae aut furore aut insania aut aliquo casu
suspendio vitam finisse constiterit, bona eorum tam
ex testamento quam ab intestato ad successores perti-
nebunt. *PP. XII k. Ian. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 *Imp. Alexander A. Rustico.* Eorum, qui in reatu diem suum functi sunt, si non perduellionis causam sustinuerunt nec ob metum criminis mortem sibi consciverunt, bona ad successores transmittuntur. *D. id. Mai. Alexandro A. iterum et Marcello conss.* [*a.* 226]

LI.[14]

DE SENTENTIAM PASSIS ET RESTITUTIS.

1 *Imp. Antoninus A. cum salutatus*[15] *ab Oclatinio Advento et Opellio Macrino praefectis praetorio clarissimis viris, item amicis et principalibus officiorum et utriusque ordinis viris et processisset, oblatus est*[16] *ei Iulianus Licinianus ab Aelio Ulpiano tunc legato in insulam deportatus, Antoninus Augustus dixit:* Restituo te in integrum provinciae tuae. *Et adiecit:* Ut autem scias, quid sit in integrum: honoribus et ordini tuo et omnibus ceteris.

2 *Idem A. Quieto.* Cum patrem tuum in metallum damnatum fuisse proponas eiusque bona merito a fisco occupata sunt, non ideo, quod ex indulgentia mea poena tantummodo metalli liberatus esset, etiam bonorum restitutionem impetravit, nisi speciale beneficium super hoc fuerit impetratum.

3 *Imp. Alexander A. Stratoniciano.* Si debitor
poenam sententiae passus est, quam bonorum ademptio
secuta est, quamvis postea civitati Romanae resti-
tutus non totam substantiam, sed aliquid ex indul-
gentia principis ut haberet impetravit, aeris tamen
alieni ex praecedente tempore poena liberatus est.
1 Sin vero partem bonorum accepit, pro rata por-
tione eius tenetur. quod si ob pecuniam debitam
fisco bona eius occupata sunt, mansit una cum fide-
iussoribus propriis creditoribus obligatus.

4 *Idem A. Valentinae.* Tutor filiorum, quorum te bonorum possessionem accepisse dicis, in metallum damnatus et postea ex indulgentia generali regressus, quamquam locupletior sit, actione tutelae administratae tibi non tenetur, si non gratia sententiae facta specialiter statum pristinum cum bonis recuperaverit.

5 *Idem A. Iuliano.* Si ademptis bonis in insulam datus sis, quamvis ex indulgentia communi redisti, actiones tamen, quascumque habuisti, remanent in causa bonorum publicatorum, nec ex ordine est quod petis, ut contra heredes tutorum actiones tibi praestentur.

6 *Imp. Gordianus A. Fabiano.* In insulam filio deportato hacque ratione vinculo paternae potestatis exempto, si postea ex indulgentia divi Alexandri, ut proponis, reditus in patrium solum praecedensque dignitas restituta sit, potestas tamen patria repetita non videtur.

7 *Impp. Philippus A. et Philippus C. Cassio.* Generalis indulgentia nostra reditum exsulibus seu deportatis tribuit, non etiam loca militiae pridem adempta concessit neque integram atque illibatam existimationem reservavit[17].

---

(1) in quantum capere poterat *ins. Th.* (2) initum actum *Gothofredus*, initium actum *LC Th.*, initium actus *R* (3) crimen oriatur] orto nexu suffugium potius quam munificentia frausque temptetur *Th.* (4) id est catholicianis *om. Th.*, *tuentur B* (5) = *Th.* 9, 42, 24: *iunge* 9, 48, 1 (6) etsi ... est] quam municipales sibi vindicent functiones *Th.* (7) patris *om. Th.* (8) pars (altera dimidia *R*) ad curiam *om. Th.* (9) § 5 = *Th.* 9, 42, 6 (10) = *B* 60, 52, 17: *cf.* Ῥοπ. 14, 11: *οἱ ἔχοντες τὰ πράγματα τοῦ κατακριθέντος ἐπὶ τυραννίδι ἐν τῇ βασιλίδι πόλει εἴσω δύο ἢ τριῶν μηνῶν ἢ εἴσω ὀκτὼ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὀφείλουσι καταμηνύσαι, ἐπείτοιγε τετραπλασιόνα παρέχουσιν* (*id est* qui bona perduellionis condemnati detinent, in regia urba intra duos vel tres menses, vel intra menses octo in provinciis deferre debent, alioquin quadruplum praestant), *et* Ῥοπ. 21, 1: *οἱ ἔχοντες τὰ πράγματα ἐν ἐπαρχίᾳ τοῦ διὰ τυραννίδα δημευθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰ μὴ εἴσω ὀκτὼ μηνῶν προσάγωσι, τετραπλασιόνα αὐτὰ καταβάλλουσιν* (*id est* in provincia qui detinent bona perduellionis Constantinopoli condemnati, nisi intra menses octo detulerint, in quadruplum ea praestant) (11) *id est* si quis perduellionis convictus publicationem bonorum meruerit, ii qui bona eius tenent et in regia urbe commorantur intra duos menses ea deferre debent, si non in regia urbe commorantur, intra octo menses. quod si non fecerint, cum bonis quadruplum praestant (12) *B* 60, 53 — *Cf. Dig* 48, 21 (13) *Cf. Dig.* 48, 21, 3. 4 (14) *B* 60, 68 — *Cf. Dig.* 48, 23 (15) *sic C*, esset *ins. LR*, *cf. not. seq.* (16) viris processisset et oblatus esset *scr.* (17) reseravit *Mommsen*

8 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Seleuco.* Frustra adhuc servum esse tui iuris existimas, qui in metallum datus poena eius postea liberatus est. per huiusmodi enim indulgentiae occasionem integrari dominium prius non placuit. verum idcirco tamen impune tibi eum praeses provinciae iniuriosum esse non patietur. quod si quid rerum tuarum tenet, procurator vobis iudex erit: fisci enim coepit esse mancipium.

9 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Restitutae et aliis.* Si pater vester in insulam deportatus generali indulgentia restitutus est nec, ut liberos in potestatem[1] reciperet, specialiter impetravit, in dubium non venit hereditatis commodum per vos ei adquiri, quos sententia contra eum prolata patres familias effecit, nequaquam potuisse[2].

10 *Idem AA. Demetrio.* Cum indulgentia nostra interveniente sis reversus ad lares tuos, frustra vereris, ne ex adnotatione praesidis quae iam abolita est calumniam patiaris.

11 *Idem AA. et CC. Philippo.* Casus eius, qui fundi moverat quaestionem, et ex benignitate nostra facta cum[3] bonis restitutio statum pristinum causae non immutavit.

12 *Idem AA. et CC. Tryphoni.* Si deportationis sententiae veniam[4] indulgentia nostra consecuta recepit substantiam, se protegere sceleris poena contra creditores, quo minus iure debitum solvat, improbe conatur.

13 [5]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pu.* In quaestione testamenti, quod deportati filius remeante patre fecisset, remotis Ulpiani atque Pauli notis Papiniani placet valere sententiam, ut in patris sit filius
1 potestate, cui dignitas ac bona restituta sunt. Ita
tamen, ut gesta per filium, cuius consilia legitima
aetas firmaverat, rata sint eodem in potestate patria
redeunte, ne eorum rescissio efficiat, quod est maxime
absurdum, eodem tempore nec in patris nec in sua
2 quemquam fuisse potestate. Minores enim aetate
iure quicquam agere prohibentur. quibus si damnato
patre tutor datus est, necesse est, ut ab officio suo[6]
recedat regresso eo, quem non solum nomine redire,
sed etiam officium suum nulla pravitate corruptum
liberis praebere oportet, ut eorum bona tueatur et
2a augeat. Nam si patria potestate ad corrum-
pendi atque effundendi patrimonii licentiam abute-
tur, ut furioso ac dementi, item prodigo, libidinum
omnium vitiorumque servo non est eorum pecunia
2b committenda. Ab administratione fugiat neque
tutor esse desinat omniaque minoris dispendia suis
2c ipse damnis praestet. Sententia vero deporta-
tionis nullo patrem praeiudicio deminuat. quem si
comperta integritas ut natura, ita officio liberis re-
stituerit, ei gubernacula rerum tradenda sunt, cuius
ad imitationem publici iuris provisa custodia est.
quae nisi bonis patribus detur, luctuosior erit redi-
3 tus quam discessus. Ideoque tantum ad restitu-
tionem indulgentia valeat, quantum ad correctionem
sententia valuit, utque deportationis ipsum per se
nomen rerum omnium spoliatio est, ita indulgentiae
restitutio[7] bonorum ac dignitatis uno nomine amis-
sorum omnium sit recuperatio. et filii emancipatio-
nem a patribus officiis petant, ut libertatem non
damnationis, sed lenitatis paternae testem habeant.
D. XVIII k. Oct. Sirmi Crispo II et Constantino II CC. conss. [a. 321]

LIBER DECIMUS.

I.[8]

DE IURE FISCI.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Attico et Severo.* Si prius, quam fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam praediorum donationem fecisse fuerit probatus, quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur.

2 *Imp. Gordianus A. Sereno.* Instar obtinere minime potest rei iudicatae computatio a tabulariis facta, nisi sententia procuratoris fuerit comprobata.

3 *Idem A. Atticae.* Si minori pretio, quam res est, aperta fraude emptoris vel gratia quae obligata sunt a[9] fisco venierunt, aditus procurator meus debitam quantitatem inferenti restitui ea praedia iubebit.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Mucatraulo.* Certa forma super metoecis data est, qui
iussu principis in aliam civitatem translati sunt.
nam praedia eorum, quae antequam demigrarent
habuerint, si ab his distracta non essent, fisci ratio-
nibus vindicari iam pridem decretum est, nisi aliud
1 speciali praecepto augusta maiestas decreverit. Ut
igitur a principibus salubriter statutum est, ita sal-
vis his, quae utiliter placuerunt, parentibus heredes
eos exsistere minime oportere nulla legis sanctione
statutum est.

5 *Exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA. ad Flaccum.* Prohibitum est cuius-
cumque bona, qui fisco locum fecisse existimabitur
1 capi prius, quam a nobis forma fuerit data. Et
ut omni provisionis genere occursum sit Caesarianis,
sancimus licere universis quorum interest obicere
manus his, qui ad capienda bona alicuius venerint,
qui succubuerit[10] legibus, ut, etiamsi officiales ausi
fuerint a tenore datae legis desistere, ipsis privatis
2 resistentibus a facienda iniuria arceantur. Tunc
enim is, cuius interest bona alicuius non interpel-
lari, officialibus volentibus ea capere debet adquie-
scere, cum litteris nostris cognoverit non ex arbitrio
suo Caesarianos[11] ad capiendas easdem venisse fa-
cultates, sed iustitiae vigorem id fieri statuisse.

6 [12]*Imp. Constantinus A. ad provinciales.* Iustas etiam et quae locum habent fisci actiones praecipimus concremari ob hoc solum, quod suis temporibus prolatae non sunt. iam calumniae privatorum eo saltem arceantur exemplo, quo iustas fisci lites silere praecipimus. *D. III k. Iun. Constantino A. V et Licinio C. conss.* [a. 319]

7 [13]*Idem A.* Defensionis facultas danda est his,
quibus aliquam inquietudinem fiscus infert, cum
facultates eorundem adhuc controversia pendente
1 inquietari describique fas non sit. Ubi ergo con-
troversia extiterit fisco alicuius patrimonium vindi-

(1) potestate *libri* (2) *sic Q*, effici n. potuisset *L*, efficit n. potuisse *CR* (3) cum *C*, in eum cum *Q* (4) veniam *L*, venia *C* (5) = *Th.* 9, 43, 1: *iunge Th.* 1, 4, 1 (6) suo *om. Th.* (7) reditus *Th.* (8) *B* 56, 2 — *Cf. Dig.* 49, 14 (9) a *O cum B*, *si K*, *om. dett.* (10) succubuerint *KO** (11) id est officiales *ins. libri* (12) = *Th.* 10, 1, 3 (13) = *Th.* 10, 1, 5

cante, apud eum omnibus facultatibus constitutis cognitio ventiletur, ut, cum rei exitus debere eas vindicari probaverit, tum demum res persequi liceat et super modo facultatum ac rerum interrogationem haberi, quae per condicionales servos investiganda est, ut, si quid subtractum fuerit, exigatur et extrinsecus tantum aliud multae nomine, quantum fue-
2 (1) rat per fraudem ablatum. Sane in huiuscemodi quaestione si Caesariani nomen inciderit, ad usurpationem constitutionis istius non debebit accedere, si quidem consuetudo fraudium, quibus praedicti omnia temerare consueverunt, exceptionem eorundem meruerit[1]. *D. prid. k. Ian. Sirmio Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [a. 326]

8 [2]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Dracontium vicarium Africae.* Qui in contractibus scelestis ac fisco perniciosis interversorum maculosis se fraudibus implicuerunt, in quadrupli redhibitionem[3] teneantur. *D.*[4] *XV k. Dec. Hadrumeto Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

9 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Patricio comiti rerum privatarum.* Super creandis susceptoribus periculo procuratorum rei dominicae dispositionem tuae sublimitatis firmam esse praecipimus, ita ut, omni ambitione cessante, quae statuta sunt quaeque antiqua consuetudine commendantur, in pabulis vel sumptu familiae ministrando intemerata permaneant: super irenarcho et optione omni antiqua consuetudine observanda. *D. III k. Ian. Constantinopoli Theodosio A. VIIII et Constantio III conss.* [a. 420]

10 [6]*Idem AA.*[7] *Palladio pp.* Eorum patrimonia mortuorum, qui vitae suae tempore diversis conscientiam suam dicuntur polluisse criminibus, fisci rationibus nequaquam competere vel ab eo alienari censemus, nisi post publicam accusationem eos constiterit fuisse convictos. *D. VIII id. Iul. Ravennae Eustathio et Agricola conss.* [a. 421]

11 [8]*Πᾶσα δημοσία δίκη ἐντὸς ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν προκάταρξιν μετρουμένων πληρούσθω, εἰ μὴ ἄρα συμβῇ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἢ πρόσωπα ἢ δικαιώματά τινα ἕτερα ἐξ ἐπαρχιῶν ἀχθῆναι κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν, ἢ αὐτοὶ οἱ ἐναγόμενοι τὴν αἰτίαν ὑπερθέσεως παράσχωσιν ὡς ἀπαράσκευοι.*[9]

II.

DE CONVENIENDIS FISCI DEBITORIBUS.

1 *Imp. Gordianus A. Saturnino et aliis.* Non iniusta ratione desideratis repromissa fisco indemnitate eos principali loco conveniri, qui reliqua contraxerunt, mox ad vos perveniri, qui ab his quaedam mercati estis.

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Patrophilo.* Fisco quidem contra te manet actio, quod argentum, quod inferre debebas, rationibus fuit relatum, si cautioni, quae tibi super eo exposita est, tabularius non subnotavit. aequum est tamen, ut prius de bonis eius qui exactor fuit, si solvendo est et conveniendi eius facultas datur, indemnitati fisci satisfiat, tunc a te, si servari hic modus non possit, reposcatur.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Ianuario.* Quoniam Augurio ac filio eius ad exigenda reliqua consortes vos atque sociatos esse dicatis eisque certorum dumtaxat nominum exactionem mandatam nec inter eum et ceteros, qui exactores fuerant nominati, confusae exactionis mutuum periculum constitutum, sed separato muneris obsequio discretam sollicitudinis rationem fuisse adseveratis, a iure non discrepat, ut prius ex bonis exactorum, qui principali loco ad exactionem fuerant destinati, indemnitati fiscali satisfiat, postque eos, si solidum debitum
1 exsolutum non sit, nominatores conveniri. Rationalis igitur noster iuris ordinem sequetur, excussisque exactorum facultatibus nec non etiam nominatorum, si fiscus in universi debiti quantitate securitatem indemnitatis consecutus non fuerit, etiam vos ad restituenda fiscalia debita adstringet.

4 [10]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Archelaum comitem Orientis*[11]. Hi, qui fisco nostrae mansuetudinis obnoxii sunt, omissa frustratione teneantur, ut, quod suis nominibus debent, de suis facultatibus cogantur exsolvere, servatis, cum compleverint, adlegationibus propriis, si quas adversus quoscumque ex suis contractibus debitores competere sibi ex iure crediderint, ita ut adversus eos, quos sibi obnoxios adseverant, legibus et iudiciis experiendum esse cognoscant. *D. III non. Iul. Novioduno*[12] *Valentiniano np. et Victore conss.* [a. 369]

5 [13]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. Fortunatiano comiti rerum privatarum.* Inter chartulas confiscati[14] brevis quidam adseveratur inventus, qui nomina continebat debitorum seu[15] con-
1 tractorum. Cum tamen neque testibus credita pecunia probaretur neque cautionibus ea quae brevi inserta sunt ostendantur, iniquum esse[16] perspeximus, ut sub propriae adnotationis manu unusquis-
2 que faciat debitorem. Occasionis igitur huius calumniam praesenti volumus iussione cohiberi, ut brevis vanitate reiecta nullus ad redhibitionem de his, quorum nomina conscripta sunt, urgeatur.
3 Quod et in aliis similibus causis observandum esse censemus[17]. *D. prid. non. Iul. Hierapoli Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [a. 377]

III.[18]

DE FIDE ET IURE HASTAE FISCALIS ET DE ADIECTIONIBUS.

1 *Imp. Antoninus A. Agortiae.* Quod in libellum contulisti, procuratori meo, ad cuius officium desiderium tuum pertinet, adlega. cui si probaveris non auctore procuratore vel eo, cui vendendi fuit facultas, neque habitis hastis[19] nec omni ordine peracto venditas res esse, et id quod ex causa iudicati debes exsolveris, rescissa venditione mala fide facta easdem res recipies cum fructibus, quos ad emptorem mala fide pervenisse vel pervenire debere constiterit. *PP. non. Ian. Antonino A. IIII et Balbino conss.* [a. 213]

2 *Imp. Gordianus A. Heracleoni.* Duplex ratio desiderium tuum iuvat, et quod praetermissa hastarum sollemnitate possessiones tuas ex officio distractas suggeris, et quod pretii vilitate ob exiguum debitum gratiosam emptionem in fraudem tuam utilitatemque[20] rationum mearum adversarium commentum fuisse dicis. quapropter illicita ista redargue, tam indemnitati fisci consulturus quam tuae securi-

(1) *sic* O^b $Th.^a$, meruerint *K* $Th.^b$, meruer***t O^a (2) = *Th.* 10, 1, 10 (3) in q. redhibitionem *Th.*, q. redhibitionem K^a, q redhibitione K^bO (4) accepta *scr., nisi forte dies, quo accepta est, post* Dec. *excidit* (5) = *Th.* 10, 1, 17 (6) = *Th.* 10, 10, 30: *iunge* 9, 40, 3. 10, 10, 4 *Th.* 4, 15, 1. 10, 10, 29 (7) et Constantius A. *ins. Th.* (8) = *B* 56, 2, 55 (9) *id est* omnis causa fiscalis intra sex menses post litis contestationem numerandos finiatur, nisi forte contingat, ut necesse sit vel personas vel instrumenta aliqua adhuc ex provinciis ad regiam urbem adferre, vel si ipsi qui conveniuntur dilationis causam dederint, cum non sint instructi (10) = *Th.* 10, 16, 2 *B* 56, 5, 4: *iunge* 11, 9, 1 (11) com. sacrarum largitionum 11, 9, 1 (12) acc. IV k. Aug. Marcianopoli *ins.* 11, 9, 1 (13) = *Th.* 10, 16, 3 *B* 56, 5, 5 (14) deportati *Th.* (15) seu *libri cum Th.: Mommseno ex* secum *corruptum videtur* (16) neque cautionibus quae inserta sunt doceantur, facile esse *Th.* (17) § 3 *addiderunt Iustiniani* (18) *B* 56, 6 (19) hastis K^b, proscripcionibus O^a, *om.* K^aO^b (20) inutilitatemque *dett.*

ati opem laturus. *PP. v k. . . . Gordiano A. et* *Aviola conss.* [*a.* 239]

3 *Idem A. Crispo.* Etsi instrumenta emptionis on extent, quibuscumque tamen probationibus uxor ua ostenderit ad se eam domum pertinere, quam fisco eius nomine dicis comparatam, pretiumque b ea exsolutum et in eam dominium translatum, rustra fiscum ex persona matris eius referre quaestionem procurator meus non sinet. *PP. v k. Nov.* *Gordiano A. et Aviola conss.* [*a.* 239]

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcellinae.* Si tempora, quae in fiscalibus hastis statuta sunt, patiuntur, cum etiam augmentum te facturam esse profitearis, adi rationalem nostrum, ut iuxta ius[1] pretii uberioris oblationem admittat. *PP. III id. Ian. Sirmi ipsis IIII et III AA. conss.* [*a.* 290]

5 [2]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Viventium pp. Galliarum.* Quaecumque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisve fiscalibus debitis in quibuscumque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco auctore vendantur, ut perpetuo penes eos sint iure dominii, quibus res huiusmodi sub hastae sollemnis arbitrio fiscus ad-
1 dixerit. Et si quid umquam, ut a fisco facta venditio possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum, nullus obtemperet, cum etiam minoribus, si quando aliquid ex rebus eorum pro fiscalibus debitis adiudicatur emptoribus, repetitionis facultas in omnem intercipiatur aetatem. *D. III id. Nov. Treviris Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

6 [3]*Idem AAA. ad Felicem comitem sacrarum largitionum.* Si qui proscribente ac distrahente fisco debitorum fiscalium emerint facultates, pro earum rerum tantum pretio obnoxii sint, quas eos patuerit decursis hastis et proscriptione habita comparasse. nam ita eos munimus, ut nullius conventioni reliquorum fiscalium nomine[4] patiamur extrinsecus subiacere. *D. VII id. Mart. Marcianopoli Valentiniano et Valente AA.*[5] *conss.* [*a.* 370]

7 *Αὐτοκράτωρ Ζήνων τῷ*[6] *Δομνίνῳ.*[7]

[8]*Ἐὰν δημευθέντος τινὸς ἡ οὐσία πιπράσκηται, ἔξεστι καὶ τῷ κόμιτι τῶν ἰδιοκτήτων τοῦ βασιλέως καὶ τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων καὶ τῷ τοῦ δημοσίου συνηγόρῳ ἀγοράζειν τινὰ πράγματα ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας, μηδενὸς διαβάλλοντος τὸ συνάλλαγμα.*[9]

PP. III k. Aug. post consulatum.

IIII.

DE VENDITIONE RERUM FISCALIUM CUM PRIVATIS COMMUNIUM.

1 *Imp. Alexander A. Victorio.* Forma est, quotiens ad fiscum vel minima portio rei pertineat, ut universa a procuratoribus meis distrahantur, sed pretium partis tantum in fiscum redigatur, reliquum
1 dominis partium restituatur. Emptorem igitur praediorum, de quibus libellum dedisti, apud suum iudicem conveni usurum defensionibus, si quae sibi competunt. *PP. VII k. Oct. Fusco et Dextro conss.* [*a.* 225]

V.[10]

NE FISCUS REM QUAM VENDIDIT EVINCAT.

1 *Pars epistulae imp. Alexandri A. ad rationales.* Gravissimum verecundia mea duxit, ut, cuius rei pretium, cum bona fide esset addicta, semel fiscus
1 acceperit, eius controversiam referat. Non solum ergo emptorem ab eadem statione, sed ne ab alia quidem quaestionem pati debere aequum est, cum et in his venditionibus emptore non inquietato officia inter se possint experiri. *D. XV k. Mai. Modesto et Probo conss.* [*a.* 228]

2 *Imp. Marcianus A. Palladio pp. Orientis.* Retractare fiscum, quod semel vendidit, aequitatis honestatisque ratio non patitur. *D. V k. Ian. Constantinopoli Marciano A. cons.* [*a.* 451]

VI.[11]

DE HIS QUI EX PUBLICIS RATIONIBUS MUTUAM PECUNIAM ACCEPERUNT.

1 [12]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Probum pp.* Si quis ab exactoribus tabulariis arcariis officiisve rationum[13] fenebrem pecuniam sumpserit, detectus in eodem ad quadrupli poenam ex hac auctoritate teneatur. *D. IIII id. Mart. Treviris Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 368 *vel* 370]

2 [14]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Palladio comiti sacrarum largitionum.* Sciant omnes[15] accipiendi mutuo ex largitionibus
1 sacris auri non[16] patere cuiquam facultatem. Quod si quis aurum ex nostro aerario privatis commodis profuturum occulte aut cautionis aut sponsionis fide ut debitor redditurus sine nostra auctoritate[17] acceperit, ablatis bonis omnibus perpetuae deporta-
2 tionis subdetur exilio. Is etiam, qui ex memoratis thesauris sub specie publici creditoris aurum cuiquam commodarit ac dederit, capitali sententia subiugetur. *D. XII k. Aug. Heracleae Eucherio et Syagrio conss.* [*a.* 381]

VII.

POENIS FISCALIBUS CREDITORES PRAEFERRI.

1 [18]*Imp. Alexander A. Marcello.* Rem suam persequentibus poenae exactio postponitur. sicut itaque in sortis quantitate fisci persecutio potior est, ita in triplo quod poenae nomine adiectum est propria forma ferenda est. *PP. k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

VIII.

DE FISCALIBUS USURIS.

1 *Imp. Antoninus A. Antiocho.* Eius summae, quam tibi poenae nomine inflictam probaturus es, usurae non exigentur: nec enim multam tibi procurator meus inrogavit ultra quam placitum est, sed poenam te iussit inferre. *PP. XV k. Dec. Sabino et Anullino conss.* [*a.* 216]

2 *Imp. Alexander A. Victorino.* Si sub pignore creditum fuit, etiam fiscum, qui successit in locum debitoris, usuras praestare oportet, si eas dependi saltem pacto placuit. *PP. III non. Sept. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 [19]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Fiscum etiam nostrum parere sanctioni nostri numinis[20] iubemus, per quam usque ad dimidiam centesimae usuras stipulari creditoribus exceptis certis personis permisimus, ut ipse etiam fiscus ultra dimidiam centesimae partem a debitoribus suis minime exigat, sive principaliter ei promiserunt sive a prioribus suis creditoribus actiones ad eum quocumque modo devolutae sunt. *D. VIII id. April. Constantinopoli Decio vc. cons.* [*a.* 529]

---

(1) iuxta ius O^b, iustam $K^b O^a$, *inc.* K^a (2) = *Th.* 10, 17, 1 *Vat.* 37 (3) = *Th.* 10, 17, 2 (4) reliquorum f. nomine *om. Th.* (5) AA. III *scribi debuit* (6) *Ζήνων* A. *scr.* (7) *sic Contius, δομνήνῳ Cui.* (8) = *B* 56, 6, 7 (9) *id est* Imp. Zeno A. Dominico. Cum bona proscripti veneunt, licet tam comiti rerum privatarum imperatoris quam scholae palatinorum et fisci advocato aliquas res ex his bonis emere nemine contractum calumniante. (10) *B* 56, 6, 9. 10 (11) *B* 56, 6, 11. 12 (12) = *Th.* 10, 24, 1 (13) vel alio, cui fiscalium thesaurorum tutela mandetur *ins. Th.* (14) = *Th.* 10, 24, 2 (15) neque dandi neque *ins. Th.* (16) non *om. Th.* (17) sine nostra auct. *om. Th.* (18) *B* 56, 6, 13 (19) *iunge* 7, 54, 2 (20) 4, 32, 26

VIIII.
DE SENTENTIIS ADVERSUS FISCUM LATIS RETRACTANDIS.

1 *Imp. Antoninus A. Aristaeo.* Causas, in quibus contra fiscum iudicatum est, intra triennium retractari posse, et post id tempus, si praevaricatio arguatur vel manifesta fraus probetur, notum est. *PP. non. Iul. duobus Aspris conss.* [*a.* 212]

2 [1]. . . . .

X.[2]
DE BONIS VACANTIBUS ET DE INCORPORATIONE.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Scyrioni rationali.* Scire debet gravitas tua intestatorum res, qui sine legitimo herede decesserint, fisci nostri rationibus vindicandas nec civitates audiendas, quae sibi earum vindicandarum ius veluti ex permissu vindicare nituntur: et deinceps quaecumque intestatorum bona a[3] civitatibus obtentu privilegiorum suorum occupata esse compereris, ad officium nostrum eadem revocare non dubites. *D. prid. id. April. Hannibaliano et Asclepiodoto conss.* [*a.* 292]

2 [4]*Imp. Constantinus A. ad Aemilium rationalem.* Si quando adnotationes nostrae contineant possessionem sive domum, quam donaverimus, 'integro 'statu' donatam, hoc verbo ea vis continebitur, quam ante scribebamus 'cum adiacentibus et mancipiis et 'pecoribus et fructibus et omni iure suo': ut ea, quae ad instructum possessionis vel domus pertinent, tradenda sint. *D. VI id. Mart. Mediolani Constantino A. III et Licinio conss.* [*a.* 313]

3 [5]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Florianum comitem rerum privatarum.* Si quando aut alicuius publicatione aut ratione iuris aliquid rei nostrae addendum est, rite atque sollemniter per comitem rerum privatarum, deinde rationales in singulis quibusque provinciis commorantes incorporatio impleatur et diligens stilus singillatim
1 omnia adscribat. Tituli vero, quorum adiectione praedia nostris sunt consecranda substantiis[6], non nisi publica testificatione ponantur: gravissimis statim subdendis suppliciis, qui huiusmodi aliquid propria usurpatione temptaverint. *D. IIII k. April. Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

4 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Palladio pp.* Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum iubemus transferri[8], si nullum ex qualibet sanguinis linea vel iuris titulo legitimum reliquerit intestatus heredem. *D. VIII id. Iul. Ravennae Eustathio et Agricola conss.* [*a.* 421]

5 [9]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hermocrati comiti rerum privatarum.* Si vacantia vel alio modo[10] bona delata legibus ad aerarium[11] perhibeantur, certi palatini electi et iureiurando obstricti mittantur, ut eorum instantia praeses provinciae[12] praesente fisci patrono diligenter inquirat, cuius vacans cadensque[13] fuerit patrimonium, quan-
1 tumque vel quale videatur. Et cum data reclamandi copia nullum id iure possidere vel vindicare constiterit locumque aerario factum esse tam ipsius relatione quam publicorum monumentorum fide constiterit, rerum nobis notitia intimetur, ut iussu nostro vacantia vel aliae res[14] nomine occupentur aerarii.
2 Quae forma etiam in parte bonorum vel in una alterave re seu actione una vel etiam pluribus servetur. nam si quid per fraudem in dispendium aerarii fuerit admissum, missi quidem exsecutores non evitant indignationem, praeses autem facultatum parte dimidia multabitur[15], fisci vero patronus detrimentum quod vitio eius fisco ingeritur resarcire urguebitur. *D. VII id. Oct. Constantinopoli Theodosio XV et Valentiniano IIII AA. conss.* [*a.* 435]

XI.[16]
DE DELATORIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Basso.* Si ei qui capere potest tacitum fideicommissum relictum est, cessat delatio. his enim prohibetur tacite relinqui, qui palam relictum capere non possunt. *PP. XIII k. Mai. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Imp. Gordianus A. Eutychemo.* Monente officii sollicitudine, quin immo iussu procuratoris, ut causam ab alio delatam convenienti diligentia instrueres, non ipsum voluntarium delationis munus suscepisse te actorum lectio, quae precibus intexta sunt,
1 manifeste declarat. Eapropter ne quid in persona tua quod est sectae temporum meorum alienum attemptetur, praeses provinciae vir clarissimus ad sollicitudinem suam revocabit. *PP. VIII id. Sept. Pio et Pontiano conss.* [*a.* 238]

3 *Idem A. Caecilio.* Nulla macula vel crimine delatoris adspergitur is, qui, cum ab officialibus fundum seu domum fisci possidere contenderetur, non se sed alium eius rei possessorem esse monstravit. *PP. prid. k. Iul. Gordiano A. II et Pompeiano conss.* [*a.* 241]

4 *Impp. Carinus et Numerianus AA. Candido.* Ex varia statutorum diversitate ad id decursum est, ut hi, qui rei publicae causas defendunt, delatorum criminibus non teneantur, cum omnibus notissimum est eos solos exsecrabiles nuntiatores esse, qui fisco deferunt. *PP. III k. Sept. Carino et Numeriano AA. conss.* [*a.* 284]

5 [17]*Imp. Constantinus A. ad provinciales.* Omnes iudices invigilare praecipimus delatores sine fisci advocato denuntiantes[18] poenis adficere. apertissimi enim iuris est, ut, quod ex cuiuscumque patrimonio ceciderit in casum, et legibus et retro iuris ordine
1 fisci advocatis agentibus vindicetur. Sed quia nonnulli praecipites secundum ius possessa patrimonia deferre non cessant, damus omnibus qui se laesos existimant contra delatores severitatem iudicum implorare ferro destrictam. *D. XI k. April. Constantinopoli Constantio et Albino conss.* [*a.* 335]

6 [19]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Panhellenio consulari Lydiae.* Servum domini delatorem iubemus in exemplum omnium proditorum severissimae sententiae subiugari, etiamsi obiecta probaverit, excepto crimine maiestatis[20]. *D. VII k. Nov. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

7 [21]*Οὔτε οἰκέτῃ οὔτε ἐλευθέρῳ ἔξεστι καταμηνύειν, ὅθεν μηδεὶς εὐλαβείσθω μήτε θάνατον μήτε οὐσίας ἀφαίρεσιν. εἰ δέ τις ἢ ἄλλως πως καταμηνύσει τινὰ ἢ ὡς εὑρόντα θησαυρὸν διαβαλεῖ,*

(1) c. 2 *citat Theodorus ad Nov.* 128, 14 (2) *B* 56, 6, 18 *seqq.* (3) a O^b, *om.* KO^a (4) = *Th.* 10, 8, 1 (5) = *Th.* 10, 9, 1 (6) nominibus *Th.* (7) = *Th.* 10, 10, 30: *iunge* 9, 40, 3. 10, 1, 10 *Th.* 4, 15, 1. 10, 10, 29 (8) Caduca mortuorum bona tunc ad competitores iubemus ex nostra largitate transferri *Th.* (9) = *Th.* 10, 8, 5 (10) vel caduca *Th.* (11) in Achaia *ins. Th.* (12) instantia v. s. proconsul *Th.* (13) caducumque *Th.* (14) vel caduca *Th.* (15) exsecutores non vitante indignationem proconsule parte facultatum dimidia multabuntur *Th. et sic proconsule in praesidem mutato scripserint Iustiniani* (16) *B* 56, 7 (17) = *Th.* 10, 10, 3 (18) sine f. a. denunt. *om. Th.* (19) = *Th.* 10, 10, 17 (20) exc. cr. maiest. *om. Th.* (21) = *B* 56, 7, 7

XI 7 *Neque servo neque libero homini deferre liceat, unde neque mortem neque bonorum amissionem quisquam pertimescat. quod si quis vel alia quavis ratione quem deferat vel quod thesaurum invenerit denuntiet,*

*οἰκέτης μὲν ὢν παραχρῆμα διδόσθω πυρί, καὶ
μάλιστα εἰ τοῦ δεσπότου κατηγορεῖ, ἐλεύθερος
δὲ ὑπάρχων καὶ τῆς οὐσίας ἐκπίπτων καὶ τῆς
πολιτείας ἔξω τῶν ὅρων τῆς Ῥωμαϊκῆς γινέσθω
βασιλείας.*
8 [1]*Μὴ ἐξέστω τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις λέγειν,
ὡς περιηχήθησάν τινα κατέχειν δημόσια καὶ
διὰ ταύτης τῆς ἀφανοῦς κατηγορίας ἐπιβουλεύειν
ἑτέροις, ἀλλὰ καὶ ὁ καταμηνυτὴς παρέστω καὶ ἡ*
1 *ποιότης αὐτοῦ σκοπείσθω. Καὶ μηδὲ υἱὸς πα-
τέρα ἢ μητέρα ἢ ἀπελεύθερος πάτρωνα ἐπὶ δη-
μοσίοις καταμηνυέτω, μηδὲ ὁ ἐξορίαν ὑπομεί-
νας ἢ ἐπὶ συκοφαντίᾳ κατακριθεὶς ἢ πληγὰς παρὰ
τοῦ ἄρχοντος δεξάμενος μηδὲ ἕτερον πρόσωπον*
2 *ἀπὸ νόμου εἰργόμενον ἀκουέσθω. Οἰκέτης δὲ ἢ
ἐπὶ δημοσίᾳ αἰτίᾳ ἢ ἐπὶ ἄλλῃ τινὶ τοῦ δεσπότου
κατηγορῶν ἐν αὐτῷ τῷ φθέγγεσθαι τὴν κατη-
γορίαν ἀποτεμνέσθω, εἰ καὶ ἀληθεύει κατὰ τοῦ*
3 *δεσπότου. Καὶ ἡ σχολὴ δὲ τῶν παλατίνων ἐὰν
καταμηνύσῃ τινός (μόνη γὰρ αὕτη καὶ δύναται
καταμηνύειν καὶ ἀναγκάζεται), ἢ καὶ ἕτερος ὁ
ἐκ τοῦ νόμου συγχωρούμενος, μνημονευέτω τοῦ*
4 *καταμηνύοντος ὁ τοῦ δημοσίου προεστώς. Καὶ
εἰ μὲν ἐπὶ τῆς βασιλίδος πόλεώς ἐστιν ὁ κατα-
μηνυθείς, ἐκ διαλαλιᾶς τοῦ κόμητος τῶν ἰδικῶν
ὑπομιμνησκέσθω καὶ μηδὲν πλέον πάσῃ τῇ τῶν
παλατίνων σχολῇ καὶ τῷ κατὰ καιρὸν πριμικη-
ρίῳ καὶ τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις διδότω
τῶν τεσσάρων νομισμάτων μήτε ὑπὲρ τῆς ὑπο-
μνήσεως μήτε ὑπὲρ προβολῆς τοῦ ἐντολέως.*
4a *Καθ' ἑκάστην δὲ διάγνωσιν τὰ νενομισμένα
δαπανήματα ἐν τῷ εἰρημένῳ δικαστηρίῳ παρε-
χέτω καὶ ὑπὲρ τῆς διαγνώσεως αὐτῆς καὶ ὑπὲρ*
4b *τῆς τῶν πεπραγμένων ἐκλήψεως. Καὶ ἀνεύ-
θυνος μὲν ὢν ἀπαλλαττέσθω τῆς δίκης. εἰ δὲ
ὑπεύθυνος φανείη, μὴ αὐτὰ μόνα ἅπερ ἔχων εὑ-
ρίσκεται πράγματα ἢ τὸ χρέος ὅπερ ἐχρεώστει
ἀποδιδότω, ἀλλὰ καὶ τὰ συμβάντα τῷ ταμείῳ
δαπανήματα ἐκ διπλασίων διδότω, ὑπὲρ ᾧ*[2]
5 *μάτην ἐδικάσατο. Ἐὰν δὲ πράγματα μόνα κατα-
μηνύηται ὡς διαφέροντα τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ,
ἀγνοεῖται δὲ ὁ ταῦτα διακρατῶν, καὶ ἐν τῇ βα-
σιλίδι πόλει τὰ πράγματα ἢ ὑπὸ τὴν αὐτῆς ἐνο-
ρίαν ᾖ, ἀκινήτοις μὲν οὖσιν αὐτοῖς μὴ ἐπιβαλλέτω
τίτλους ἡ σχολὴ τῶν παλατίνων μηδὲ ἐπιβαινέτω
αὐτοῖς, ἀλλὰ προγράμματα προτιθέτω ὁ κόμης
τῶν ἰδιοκτήτων τοῦ βασιλέως ἐν τοῖς περιφανέσι
τόποις τῆς βασιλίδος καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα
διάκειται, ἐπιτρέπων ἑκάστῳ ἀντιποιουμένῳ τού-
των τῶν πραγμάτων εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν
καταλαμβάνειν τὸ αὐτοῦ δικαστήριον καὶ συνίστα-
σθαι τοῖς ἑαυτοῦ δικαίοις ἐπὶ ταῖς εἰρημέναις δαπά-
ναις, εἴτε αὐτὸς ὁ κατέχων τὰ πράγματα βούλεται
ἀπαντῆσαι εἴτε φίλος αὐτοῦ εἴτε οἰκέτης εἴτε
ἀπελεύθερος, ὅταν ἄπεστιν ὁ τῇ ἀληθείᾳ ταῦτα
κατέχων, πληρουμένων καὶ ἐπὶ αὐτῷ πάντων,
ὅσα περὶ τοῦ φύλακος τῆς νομῆς νενομοθέτηται.*
5a *Ἐὰν δὲ μήτε αὐτὸς ὁ τῆς ὑποθέσεως κύριος μήτε
ἐντολεὺς αὐτοῦ νεμόμενος μήτε φύλαξ τῆς νομῆς
φανείη εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν καὶ τοῦτο αὐτὸ
γένηται δῆλον ἐν ὑπομνήμασι, γινέσθω μὲν ἐπὶ
νομῆς τῶν πραγμάτων τὸ ταμεῖον, μηδενὸς προ-
κρίματος ἐπαγομένου τῷ κυρίῳ τῶν πραγμάτων
ἐν ταῖς ἁρμοζούσαις αὐτῷ περὶ τούτων δικαιο-*
5b *λογίαις. Εἰ δὲ κινητὰ ἢ αὐτοκίνητα εἴη τὰ
καταγγελθέντα πράγματα, μηδὲ ταῦτα κατεχέτω
τις προπετῶς, ἀλλ' ἀναζητείσθω ὁ ταῦτα νεμό-
μενος καὶ ὑπομνησθεὶς ἀγωνιζέσθω τὴν δίκην*
5c *ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις δαπανήμασι καὶ ὅροις. Διὰ
δὲ πάντων τῶν ἐννόμων τρόπων καὶ ἀπο-
δείξεων ἐγγράφων ἢ καὶ ἀγράφων ἀνερευνάσθω
τὰ πράγματα, καὶ διὰ τῶν δυναμένων εἰδέναι
τὸ ἀληθὲς προσώπων· εἰδότος τοῦ ἐναγομένου,
ὡς, ἐὰν ἡττηθῇ, οὐ μόνον τὰ περὶ τὴν δίκην
γινόμενα δαπανήματα ἀπαιτηθήσεται, ἀλλὰ καὶ
αὐτὰ τὰ πράγματα παρ' αὐτῷ φανέντα καὶ τὴν*
6 *τούτων διατίμησιν*[3]*. Ταῦτα καθόλου περὶ τῶν
δημοσίων πραγμάτων ἡ διάταξις νομοθετήσασα
ἐπιφέρει λοιπὸν ἰδικὴν νομοθεσίαν περὶ τῶν διὰ
τυραννίδα δημευομένων, λέγουσα τὸν ἐπὶ τού-*

(1) = *B* 56, 7, 8 (2) *οὗ Heimbach* (3) *post δια-
τίμησιν in versione Latina Cuiacii, qui indicem B re-
stituit, additur* id est duplum, *quasi in Graeco exciderit
τουτέστι διπλάσιον*

*servus quidem statim igni tradatur, praesertim si do-
minum deferat, liber autem homo et bonis ademptis
et civitate amissa extra fines Romani imperii abeat.*
8 *Ne liceat fisci advocatis dicere relatum sibi
esse detinere aliquem bona fiscalia et propter oc-
cultam eiusmodi accusationem insidias aliis struere:*
1 *sed adsit delator eiusque qualitas spectetur. Et
neque filius patrem vel matrem aut libertus patro-
num ex causa bonorum publicandorum denun-
tiet, neque exsilium passus aut calumniae damna-
tus aut fustibus a magistratu caesus aut alius quis*
2 *lege prohibitus audiatur. Servus autem sive de
publico crimine sive de alia qualibet causa domi-
num accusans in ipso actu accusationem enuntiandi
occidatur, etiamsi vera contra dominum deferat.*
3 *Schola vero palatinorum si quem detulerit (haec
enim sola et potest deferre et debet) vel etiam alius
cui id lege conceditur, delatoris memor sit fisci*
4 *patronus. Et si quidem in regia urbe est is qui
delatus est, ex decreto comitis rerum privatarum
conveniatur neque amplius quattuor nummis toti
palatinorum scholae et pro tempore primicerio et
fisci advocatis solvat tam pro conventione quam pro*
4a *constituendo procuratore. In singulis autem
cognitionibus sumptus dicto iudicio lege constitutos
praebeat tam pro ipsa cognitione quam pro actis*
4b *excipiendis. Ac si obnoxius non est, a cri-
mine absolvatur: sin obnoxium eum esse apparue-
rit, non solum ipsas res tradat quas habere nosci-
tur aut debito quod debet satisfaciat, sed etiam
sumptus in duplo reddat, qui fisco inde obvenerunt,*
5 *quod ille temere litigavit. Si vero hoc tantum-
modo defertur res ad fiscum pertinere, incertum
autem est, quis eas possideat, si in regia urbe vel in
eius territorio res sunt, immobilibus schola palatino-
rum titulos ne imponat neve eas occupet, sed comes
rerum privatarum imperatoris in conspicuis regiae
urbis locis et illic ubi res sitae sunt edicta proponat,
quibus iubeat omnes qui de his rebus controversiam
facere velint intra XXX dies ipsius iudicium adire
et de iure suo sub praedictis sumptibus contendere,
sive ipse qui res possidet defensionem suscipere velit
sive amicus eius vel servus vel libertus, cum verus
earum possessor afuerit, ut in hoc quoque ea omnia
observentur, quae de possessionis custode constituta*
5a *sunt. Si vero neque ipse qui controversiam
faciat neque procurator eius possidens neque custos
possessionis intra XXX dies apparuerit idque in
actis manifestum factum fuerit, in possessionem
rerum fiscus eat, ut tamen nullum praeiudicium do-
mino rerum fiat circa allegationes quae ei de his*
5b *competunt. Quod si res delatae vel mobiles vel
se moventes sunt, ne has quidem temere quis occu-
pet, sed possessor earum investigetur et conventus
litem sub sumptibus et condicionibus praedictis agat.*
5c *Per omnes autem legitimos modos et probatio-
nes scriptas sive non scriptas quaestio de rebus
fiat, per testes etiam, qui veritatem scire poterunt:
non ignaro eo qui convenitur, si victus fuerit, non
solum sumptus in litem factos ab eo exactum iri,
sed etiam ipsas res apud eum inventas et eorum*
6 *aestimationem. His generaliter de rebus publi-
cis definitis constitutio specialem legem de iis quae
propter perduellionem publicata sunt subicit dicens
eum qui de his detulerit delatorem non appellari,
sed libenter recipi et, si qui detulerint calumniati*

τοις καταμηνύοντα μηδὲ μηνυτὴν καλεῖσθαι, ἀλλὰ
ἑτοίμως προσδέχεσθαι, καὶ εἰ μὲν συκοφαντή-
σωσιν οἱ προσαγγείλαντες, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις
μηνυταῖς αὐτοὺς τιμωρεῖσθαι, ἐὰν δὲ διελέγξωσι
τὰ μηνυθέντα, μὴ μόνον ἀπαλλάττεσθαι τῆς
τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ ὀγδόην μοῖραν τῶν προσ-
7 αγγελθέντων πραγμάτων αὐτοὺς κομιεῖσθαι. Τοὺς
δὲ καταγγελθέντας, ἐὰν μὲν τὰ παρ' αὐτῶν κατε-
χόμενα πράγματα ἤτοι ἡ οὐσία πᾶσα ἐλάττων
εἴη τῶν πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν, πρὸς
τὴν διατίμησιν αὐτῶν τὰς ἐγγύας διδόναι. εἰ
δὲ ὑπερβαίνει τὰς πεντήκοντα λίτρας, ἄχρι μὲν
τῶν πεντήκοντα παρέχειν καὶ αὐτοὺς τὰς ἐγγύας,
ἐπὶ δὲ τῇ λοιπῇ ποσότητι διόμνυσθαι, προστι-
θέντας ἐν τῇ ἐξωμοσίᾳ, ὡς προσεδρεύσουσι τῷ
δικαστηρίῳ αὐτοὶ ἢ οἱ τούτων ἐντολεῖς καὶ οὐκ
ἀπολειφθήσονται τοῦ δικαστηρίου τῶν θείων
7a ἰδικῶν τοῦ βασιλέως. Ἐὰν δὲ μετὰ τὴν ἐξω-
μοσίαν ἀπολειφθέντες τρίτον κληθεῖεν ἑκάστης
κλήσεως ὑπὲρ δέκα ἡμέρας γενομένης, γένηται δὲ
καὶ τρία κατ' αὐτῶν κηρύγματα, καὶ μηδὲ οὕτως
φανεῖεν αὐτοὶ ἢ οἱ ἐντολεῖς αὐτῶν ἢ διεκδικηταί,
ἐπιβαινέτω μὲν τοῖς πράγμασι τὸ ἱερώτατον
ταμιεῖον, φυλάττεσθαι[1] δὲ τὸ ἀπόκριτον τοῖς
8 ἀπολιμπανομένοις. Εἰ δὲ τὰ προσαγγελθέντα
πράγματα ἐν ἐπαρχίᾳ διάκεινται, καὶ ἢ ἀφ' ἑαυ-
τοῦ κινούμενος ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων ἢ ἐκ προσ-
τάξεως τοῦ κόμητος τῶν ἰδικῶν τοῦ βασιλέως
ἐξετάζει τὴν ὑπόθεσιν, μηδὲν ταραχῶδες μηδὲ
βίαιον γινέσθω, ἀλλὰ τὰ μὲν δαπανήματα τῆς
δίκης εἰς τὸ τρίτον μέρος τῶν ἐν τῇ βασιλίδι
9 πόλει γινομένων παρεχέσθω, ἕκαστος δὲ προσ-
αγγέλλων ἢ τῷ κόμητι τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ
βασιλέως ἢ τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων ἢ τοῖς
λαμπροτάτοις τοῦ δημοσίου συνηγόροις ἢ τοῖς
λαμπροτάτοις ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν γινωσκέτω,
ὡς, εἴτε ἐπιμείνας τῇ δίκῃ φανείη συκοφάντης
εἴτε ἀποστῇ τῆς κατηγορίας καὶ ἀφανὴς γένοιτο,
σύμμετρον μὲν ἔχων περιουσίαν καὶ μὴ δεδιὼς
τὴν ἐν αὐτῇ τιμωρίαν καὶ πληγὰς βαρυτάτας
ὑπομένει καὶ διηνεκῶς ἐξορίζεται· ἐὰν δὲ στρα-
τείαν ἔχῃ ἢ σεμνὸν ἐπιτήδευμα ἢ περιουσίαν
ἀρκοῦσαν, ἐκπίπτει καὶ τῆς στρατείας καὶ τῆς
οὐσίας καὶ οὐδὲ τὴν βασιλίδα πόλιν οὐδὲ τὴν
10 ἐπαρχίαν οἰκῆσαι συγχωρεῖται. Παραφυλαττόν-
των τὸν νόμον τοῦ τε κόμητος τῶν ἰδικῶν τοῦ
βασιλέως καὶ τῆς πειθομένης αὐτῷ σχολῆς, καὶ
τοῦ παραβαίνοντος αὐτὸν ἐφ' ἑκάστῳ κεφαλαίῳ
πεντήκοντα χρυσίου λίτρας πρόστιμον ἀπαιτου-
11 μένου. Εἰ δὲ ἐν ἐπαρχίᾳ παραβαθείη τι τούτων,
ἐφ' ἑκάστῃ αἰτίᾳ ἀνὰ τριάκοντα χρυσίου λιτρῶν[2]
καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες καὶ αἱ πειθόμεναι
12 τάξεις αὐτοῖς ἀπαιτείσθωσαν. Ἵνα δὲ τὰ τῶν
προστίμων τούτων μὴ λανθάνῃ, ἔξεστι καὶ αὐτοῖς
τοῖς ἠδικημένοις καταμηνύειν τὸν παραβάντα τὸν
νόμον καὶ προσαγγέλλειν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασι-
λεῖ ἢ τῷ ἐνδοξοτάτῳ μαγίστρῳ ἀζημίως, ἵνα
ταῦτα δι' αὐτοῦ μανθάνων ὁ βασιλεὺς αὐτῷ
τῷ μαγίστρῳ τὴν τῶν προστίμων εἴσπραξιν ἐπι-
τρέψῃ.

XII.

DE PETITIONIBUS BONORUM SUBLATIS.

1 [3]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Quisquis in crimine maiestatis
deprehensus fuerit et punitus bonaque eius, sicut
plectendi consuetudo criminis habet, fiscus invase-
rit, nullus eadem sub spe munificentiae principalis
audeat proprio iuri poscere. qui contra legem id
ausus fuerit sperare, quod non licet, reus violatae
1 legis habeatur. Sed quoniam plerumque ita a
nonnullis inverecunda petentium inhiatione constrin-
gimur, ut etiam non concedenda tribuamus, nec re-
scripto quidem nostro adversus formam latae legis
2 loci aliquid relinquatur. Si quid autem ex bonis
talibus nostro iudicio, nullo tamen desiderante atque
poscente, concedi cuiquam voluerimus, huiusmodi
tantum valeat liberalitas. *D. XVI k. Dec. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [a. 380]

2 [4]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Zoilo pp.*
Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus
eruere cupientes nulli deinceps volumus petitionis
rerum esse licentiam, etsi intestatus quisquam quaeve
ac nullis e numero propinquorum extantibus vel
uxore vel marito fati munus impleverit et cuiuscum-
que sit condicionis aut sectae, seu quolibet titulo
1 res fuerit fiscalis[5]. Nemo audeat ad petitionem
rerum defuncti defunctaeve, cuiuscumque fortunae
aut sectae sit, etsi[6] fisco nostro locus pateat, ad-
spirare, cum nec illis quidem, quorum actu atque
officio petitionum procedebat effectus, impune liceat
1a nostris sanctionibus adversari. Sed vir illustris
quidem cuiuscumque temporis quaestor, si oblatae
petitioni subscripserit vel etiam responsum dederit,
virque illustris comes rerum privatarum, si vel in-
strui permiserit vel petitionem, si qua insinuatur,
admiserit, indignationem nostri numinis sustinebunt,

(1) *φυλαττέσθω Heimbach* (2) *λίτρας Heimbach*
(3) = *Th.* 10, 10, 15 *B* 56, 7, 9 (4) = *Nov. Theod.* 17, 2 (5) fuerit fiscalis] caduca fuerit vel fiscalis vel in causam caduci ceciderit *Th.* (6) etsi *Nov.*, si libri

fuerint, perinde atque alios delatores eos puniri, si
quae delata sunt probaverint, non solum poena libe-
ros esse, sed etiam octavam rerum delatarum partem
7 *eis cessuram. Denuntiatos autem, si res ab eis*
possessae vel universa substantia minor sit quin-
quaginta auri libris, secundum aestimationem earum
fideiussores dare: sin autem excedat quinquaginta
libras, usque ad quinquaginta libras etiam eos
fideiussores dare, de reliqua autem quantitate iuri-
iurando committi, ut adiciant in iuratoria cautione
se iudicio adfuturos vel procuratores suos nec iu-
dicium sacrarum rerum privatarum principis de-
7a *serturos. Quod si post iuratoriam cautionem*
absentes ter vocati fuerint, denis diebus inter singu-
las citationes interiectis, et tria adversus eos edicta
proposita fuerint, et ne sic quidem vel ipsi procu-
ratores eorum vel defensores apparuerint, bona
sacratissimum aerarium occupet, servata tamen ab-
8 *sentibus defensione. Si vero res delatae in pro-*
vincia constitutae sunt, et praeses provinciae sive
sponte sive ex iussione comitis rerum privatarum
principis in causam inquirat, nihil turbide, nihil
violenter fiat, sed sumptus litis e tertia parte eo-
rum qui in regia urbe praestandi sunt solvantur,
9 *quisquis autem defert vel comiti rerum priva-*
tarum principis vel scholae palatinorum vel claris-
simis fisci advocatis vel clarissimis provinciarum
praesidibus, noverit se, sive in lite perseverans
calumniator probatus fuerit, sive ab accusatione
destiterit et latitaverit, si propter exiguas facul-
tates poenam pecuniariam contemnat, gravissimis
verberibus subiectum et perpetuo relegatum iri: si
vero militiam vel honestam professionem vel ido-
neas facultates habeat, et militiam et facultates
amittet et tam in regia urbe quam in provincia
10 *habitare vetabitur. Hanc legem observent et*
comes privatarum principis et schola quae ei ob-
sequitur: et ab eo qui eam violat in singula de-
11 *licta L librarum auri multa exigetur. Quod*
si in provincia horum aliquid neglectum fuerit,
in singulos casus XXX auri librae tam a praesi-
dibus provinciarum quam ab officiis quae eis ob-
12 *secundant exigentur. Ne quis vero eam multam*
effugiat, ipsis etiam iniuria adfectis licet deferre
eos qui legem violaverint et impune denuntiare
sacratissimo imperatori vel gloriosissimo magistro,
ut ab eo edoctus imperator ipsi magistro multarum
exactionem committat.

ceterisque fient vindictae[1] temeritatis exemplum.
1b Memoriales vero, qui excipienda eiusmodi re-
scripta vel implenda curaverint, et palatinos, qui
instruxerint vel gesta admissae petitionis ediderint,
2 bonorum proscriptione puniri decernimus. Pari
forma res etiam civiles et ad ius publicum perti-
nentes ab omni petitione muniendas esse censemus,
scilicet nec pragmatica iussione vel sacra adnota-
tione vel quolibet oraculo divino seu mandatis, si
qua contra hanc sanctionem nostram fuerint impe-
trata, quodcumque roboris habere valituris. *D. x
k. Mai. Constantinopoli Theodosio A. xviii et Al-
bino conss.* [*a.* 444]

XIII.

DE HIS QUI SE DEFERUNT.

1 [2]*Imp. Constantinus A. rationalibus Hispania-
rum.* Is, cuius tacitae fidei commissa fuerit here-
ditas, statim officio gravitatis tuae nuntiet et gesta
prodat et continuo quod actum fuerit renuntiet, et
post hanc fidem tertiam ab omnibus defuncti bonis
1 percipiat portionem. Quod si ab uxore defuncti
istud officio devotionis tuae fuerit revelatum, ipsa
etiam, quam defunctus esse uoluit heredem, si gesta
aperuerit, tali praemio mancipetur, ut ex omni patri-
monio medium consequatur et cum[3] fisco nostro
celebret divisionem, id etiam habitura privilegium,
ut prior eligat portionem: et tunc occultator ille
gestorum, fisci et mulieris pariter inimicus, exu-
tus omni patrimonio suo ac fisco vindicato in in-
sulam deportetur. *D. id. Mart. Gallicano et Basso
conss.* [*a.* 317]

XIIII.

SI LIBERALITATIS IMPERIALIS SOCIUS[4] SINE HEREDE DEFECERIT.

1 [5]*Imp. Constantius A.*[6] *Orioni comiti rerum pri-
vatarum.* Iubemus, ut, si quis forte ex his, quibus
communiter a nobis aliquid donatum sit[7], nullo he-
rede relicto decesserit, ad consortem potius sola-
cium quam ad personam aliam pars perveniat de-
cedentis. *D. xv k. Iul. Mediolani Philippo et Salia
conss.* [*a.* 348]

XV.

DE THESAURIS.

1 [8]*Impp. Leo et Zeno AA. Epinico consulari*[9].
Nemo in posterum super requirendo in suo vel alieno
loco thesauro vel super invento ab alio vel a se
effusis precibus pietatis nostrae benignas aures au-
1 deat molestare. Nam in suis quidem locis uni-
cuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacri-
ficiis aut alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurum
(id est condita ab ignotis dominis tempore vetus-
tiore mobilia) quaerere et invento uti liberam tribui-
mus facultatem, ne ulterius dei beneficium invidiosa
calumnia persequatur, ut superfluum sit hoc preci-
bus postulare, quod iam lege permissum est, et[10]
imperatoriae magnanimitatis videatur praevenire li-
2 beralitas[11] postulanda. In alienis vero terrulis
nemo audeat invitis, immo nec volentibus vel igno-
rantibus dominis opes abditas suo nomine perscru-
3 tari. Quod si nobis super hoc aliquis crediderit
supplicandum aut praeter huius legis tenorem in
alieno loco thesaurum scrutatus invenerit, totum hoc
locorum domino cedere compellatur et velut teme-
4 rator legis saluberrimae puniatur. Quod si forte
vel arando vel alias terram alienam colendo vel
quocumque casu, non studio perscrutandi, in alienis
locis thesaurum invenerit, id quod repertum fuerit
dimidia retenta altera data cum locorum domino
partiatur. ita enim eveniet, ut unusquisque suis
fruatur et non inhiet[12] alienis. *D. vi id. Oct. Leone
iuniore A. cons.* [*a.* 474]

XVI.[13]

DE ANNONA ET TRIBUTIS.

1 [14]*Αἱ σχολάζουσαι τὸ λοιπὸν ἀννόναι καὶ αἱ κεφα-
λιτιόναι τῷ δημοσίῳ διεκδικείσθωσαν καὶ μὴ
διαιρείσθωσαν παρὰ τῶν ἀρχόντων ἑτέροις ἢ
εἰς δημόσια ἔργα δίχα θείου τύπου καὶ τὴν δόσιν
καὶ τὸν τρόπον τοῦ δαπανήματος διορίζοντος.
ἀλλὰ μηδὲ ἐκ τοῦ δημοσίου κανόνος εἰς ἰδιωτι-
κὸν ἢ δημόσιον ἔργον ὕλαι μεταφερέσθωσαν ἢ
εἰς ἀγορασίαν ὑλῶν χρήματα διδόσθωσαν ἄνευ
θείου τύπου. τοῦ παραβαίνοντος οἴκοθεν τὸ
δημόσιον πληροῦντος, καὶ τοῦ προσφόρου σκρι-
νίου βαρυτάτοις ἐπιτιμίοις ὑποκειμένου.*

2 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Vale-
rianus C. Antiocho.* Aes quidem alienum pro por-
tionibus, ex qua[15] quisque defuncto heres extitit,
praestare oportet, annonas autem is solvere debet,
qui possessiones tenet et fructus percipit. *PP. . . .
Saeculare et Donato conss.* [*a.* 260]

3 *Imp. Decius A. Citicio.* Indictiones non per-
sonis, sed rebus indici solent: et ideo, ne ultra mo-
dum earundem possessionum quas possides conve-
niaris, praeses provinciae prospiciet. *PP. xvii k.
Nov. Aemiliano et Aquilino conss.* [*a.* 249]

4 [16]*Imp. Constantinus A. ad Proclianum.* Omnes
pensitare debebunt, quae manus nostrae[17] delega-
tionibus adscribuntur, nihil amplius exigendi. nam
si quis vicarius aut rector provinciae aliquid iam
cuiquam crediderit remittendum, quod aliis remiserit,
de propriis dare facultatibus compelletur. *D. xv k.
Iul. Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 315]

5 [18]*Imp. Constantius A. ad Uranium.* Omnes
omnino ad oblationem functionum publicarum[19]
oportet urgueri. lege enim nostra signatum est nec
esse extraordinaria nec vocari, quae sollemniter[20] a
provincialibus devotissimis conferenda sunt. *D. III non.
Febr. Constantio A. II et Constante conss.* [*a.* 339]

6 [21]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Dra-
contium vicarium Africae.* Pro locis ac proximitate
possessionum annonam ad limitem transvehi prae-
cipimus[22]. *D. xv k. Iul.*[23] *Mediolani Valentiniano
et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

7 [24]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodo-
sius AAA. ad Principium pp.* In fraudem anno-

(1) *sic Nov.*, et *ins. libri* (2) = *Th.* 10, 11, 1 (3) eam *Th.* (4) si petitionis socius *Th.* 10, 14, *cf.* 10, 12 (5) = *Th.* 10, 14, 2 *B* 56, 7, 12 (6) *aut* imp. Constans A. *aut* impp. Constantius et Constans AA. *scribi debuit* (7) si qui forsitan ex his qui communiter aliquid impetraverint *Th.* (8) B 56, 7, 43 (9) comiti sacrarum largitionum *scr.* (10) et *K*, ut *O* (11) *sic dett.* liberalitatibus *KO* (12) inhiet *Hal.*, inmineat $K^a O$, iniat K^b, inhibet *dett.* (13) *B* 56, 8 (14) = *B* 56, 8, 1 (15) qua $K^a O$, quibus K^b (16) = *Th.* 11, 1, 1 (17) manu nostra *Th.* (18) = *Th.* 11, 1, 5 (19) oblationes pecuniarum *Th.* (20) specialiter *Th.* (21) = *Th.* 11, 1, 11: *iunge Th.* 11, 1, 10 (22) annona ad l. transvehatur *Th.* (23) d. XVI k. Iun. *Th.* 11, 1, 10 (24) = *Th.* 1, 2, 9. 11, 1, 20

XVI 1 *Vacantes annonae et capiti deinceps publico vindicentur neque a praesidibus in alios distribuantur vel in opera publica sine sacra forma, quae et dationem et modum erogationis definit. sed neque ex publico canone in privatum vel publicum opus materiae transferantur vel in emendas materias pecuniae dentur sine sacra forma. qui id neglegет, de suo publico restituet, et scrinium competens gravissimis poenis subicietur.*

nariae rei ac devotionis publicae elicitum damnabili subreptione rescriptum manifestum est vires non posse[1] sortiri. circa omnes igitur par atque aequalis illationis forma teneat[2]. *D. VIII k. Oct. Aquileia Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

8 [3]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Nemo possessorum ad instruendas mansiones vel conferendas species[4] longius delegetur, sed omnis[4*] itineris ac necessitatis habita ratione delegentur[5]. *D. X k. Ian. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

9 [6]*Idem AAA. Cynegio pp.* Mediterraneae civitates antea maritimis et maritimae mediterraneis onerabantur expensis, ut plus haberet dispendii translatio quam devotionis illatio. hoc non solum in praesens, verum etiam in posterum prohibemus ea lege, ut se ultimo noverint supplicio puniendos, qui ista commiserint. *D. III non. Sept. Valentiae Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

10 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Minervio comiti rerum privatarum.* Obsistere commodis publicis et statutis necessitatibus non possunt privilegia dignitatum. unde ut quisque praedii emolumenta consequitur, si non is[8] evoluto anni spatio intra sex menses omnem cui esse constrictus dicitur reliquorum intulerit cumulum, ad ipsos qui sunt domini praedii exactionem volumus pertinere. *PP.*[9] *Romae Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

11 [10]*Idem AA. Hadriano pp.* Iudices, quos circa profliganda aerarii nostri compendia neglegentes ac desides fuisse constiterit, omnia quae in administratione positi perceperunt emolumenta reddere compellantur. *D. III k. Mart. Mediolani Vincentio et Fravito conss.* [*a.* 401]

12 [11]*Imp. Theodosius A. Isidoro pp. Illyrici.* Id ab unaquaque provincia censuimus expetendum, quod ab isdem nuper esse promissum tua sublimitas
1 indicavit. Ut nullus vero de cetero ad possessiones eorum (quod maxime formidant) inspector accedat, Macedonum reliqui exemplum secuti mediae quantitatis, ut obtulisse noscuntur, tributa sucipiant.
2 Sed Achivi[12], qui protestati sunt nihil a se ultra tertiam partem posse conferri, illud exsolvant, ad
3 quod se indubitanter fore idoneos pollicentur. Quae dispositio in perpetuum observabitur:[13] sacrosancta Thessalonicensis ecclesia civitatis excepta, ita tamen, ut aperte sciat propriae tantummodo capitationis modum beneficio mei numinis sublevandum, nec externorum gravamine tributorum rem publicam ecclesiastici nominis abusione laedendam. *D. VI id. Oct. Constantinopoli Victore vc. cons.* [*a.* 424]

13 [14]*Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α. Ἀνθεμίῳ*[15] *ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων.*

[16]*Ἐὰν μὲν αἰτήσῃ ἐπαρχία ἢ πόλις κουφισμὸν λαβεῖν τυχικῆς*[17] *συντελείας ἢ ἐπόπτην ἢ ἐξισωτὴν πεμφθῆναι, ἀναφερέσθω μὲν ἡ δέησις αὐτῶν εἰς βασιλέα, καὶ ἐξ ἐπιλογῆς αὐτοῦ ὁ ἐπιτήδειος πρὸς τοῦτο πεμπέσθω ὅρκον πρότερον διδούς. καὶ ἐάν τι μηνύσῃ οὗτος τοῖς ἐπάρχοις, μηδεὶς τύπος διδόσθω ἐπὶ τὴν μήνυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ αὐτοὶ οἱ ἔπαρχοι ἀναδιδάξωσι βασιλέα πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ ἀναδιδαχθέντα καὶ ζητηθέντα, καὶ οὕτως θεῖος ἐκφωνηθείη τύπος ὀφείλων πᾶσι τρόποις παραφυλάττεσθαι. ὁ δὲ καθεὶς ἄνθρωπος δεήσεις περὶ τοιούτων ἐννοιῶν μὴ ἐπιδιδότω· μήτε δὲ κουφισμὸς ἢ μείωσις διηνεκῶς ἢ προσκαίρως μήτε ἐποψία μήτε ἐξίσωσις γινέσθω χωρὶς*
1 *βασιλικῆς ἐγγράφου κελεύσεως. Ἀλλὰ μήτε ἐκταγὰς ποιείτωσαν οἱ ἔπαρχοι ὑπὲρ χρόνων προλαμβανόντων τὴν αὐτὴν*[18] *ἀρχήν, μήτε σιτηρέσιά τισιν ἀφοριζέτωσαν ἢ ἄλλως πως χρήματα ἢ [...] παρεχόμενα τὴν ἀρχήν, ἢ παρεχόμενα μέν, [...] δὲ τὴν ἔλληψιν τῶν ταῦτα κομιζομένων σωμάτων ἀργήσαντα ἢ διὰ τὸ πανθῆναι*[19] *τὴν αἰτίαν σχολάσαι, δι' ἣν παρείχοντο τὴν ἀρχήν· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκ βασιλικῆς μόνης αὐθεντίας γινέσθω κατὰ τὸν θεῖον ἔγγραφον τύπον. οἱ δὲ μὴ τοῦτο παραφυλάττοντες καὶ τὸ διδόμενον οἴκοθεν ἀποδιδότωσαν καὶ πᾶσαν ἄλλην ζημίαν,*
2 *ἣν ἂν ὑποστῇ τὸ δημόσιον. Μήτε δὲ ὑπερθέσεις ἢ προθεσμίας ἐπὶ τούτοις ὀφειλομένοις δημοσίοις ἐνδιδότω τις ἢ τὰς νενομισμένας προθεσμίας χωρὶς ἐγγράφου θείας κελεύσεως. ὁ δὲ τοῦτο κατὰ αὐθεντίαν οἰκείαν ποιῶν οἴκοθεν καταβαλλέτω τὰ κεχρεωστημένα τῷ δημοσίῳ.*
3 *Μήτε δὲ τὰ πολιτικὰ χρήματα, ὅσα ἢ τῷ δημοσίῳ εἰσφέρεται ἢ τοῖς πόλεσιν ἀφώρισται, [...] ἑτέρας μεταφερέσθω χρείας ἢ προσώποις τισὶν*
4 *ἀφοριζέσθω χωρὶς θείας κελεύσεως. Καὶ ἡ τάξις δὲ τῶν ἐπάρχων, εἰ μὴ πάντα τὰ περιεχόμενα τῇ διατάξει ταῦτα*[20] *παραφυλάξει καὶ διδάξει τοὺς ἐπάρχους, καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν καὶ αἱ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς καὶ οἱ λοιποὶ δημοσιεύοντες, εἰ*[21] *ταῖς τοιαύταις κελεύσεσιν ὑπουργήσαιεν, οἴκοθεν διδότωσαν τὴν συμβαίνουσαν τῷ δημοσίῳ βλάβην καὶ ὡς τοῦ νόμου καταφρο-*

(1) vires non posse $K^a O^a$ *Th.* 11, 1, 20, iure vires non p. O^b, vires iure n. p. K^b, iure n. p. vires *Th.* 1, 2, 9 (2) teneatur *Th.* (3) = *Th.* 11, 1, 21 (4) excepta limitaneorum annona *ins. Th.* (4*) *sic dett. Th.*, omnes *KO* (5) delegentur *om. Th. recte* (6) = *Th.* 11, 1, 22 (7) = *Th.* 11, 1, 25 (8) is *om. Th.* (9) in programmate Vari viri clarissimi vicarii urbis *ins. Th.* (10) *iunge Th.* 1, 10, 6 (11) = *Th.* 11, 1, 33 (12) achivi *liber Contii Th.*, hi *O*, hii *K* (13) in perp. observanda initio indictionis octavae congruum sumere debebit exordium *Th.* (14) *iungenda videtur* 10, 19, 9 (15) *Εὐφημίῳ scr.* (16) = *B* 56, 8, 13 (17) *ψυχικῆς* (*id est* capiti) *Cuiacius* (18) *αὐτῶν Herrmann* (19) *πανθῆναι del. Heimbach* (20) *ταύτῃ Mommsen* (21) *μή ins. Cuiacius*

XVI 13 *Imp. Anastasius A. Anthemio pp. Si provincia vel civitas relevationem animalis functionis petierit vel inspectorem aut peraequatorem mitti, petitio ad principem referatur atque ex eius electione idoneus ad eam rem mittatur iureiurando prius praestito. qui si quid rettulerit ad praefectos, nulla forma ad eius relationem detur, nisi ipsi praefecti omnia quae ab eo didicerunt et quaesiverunt, principem edocuerint atque ita sacra forma modis omnibus observanda proferatur. singuli homines super eiusmodi rebus preces non offerant: neque relevatio vel deminutio perpetua sive temporalis neque inspectio neque peraequatio sine scripta prin-*
1 *cipis iussione fiat. Sed neque delegationes praefecti faciant pro temporibus quae suum magistratum antecesserunt, neque annonas ullis applicent aliove quo modo pecunias, quae aut ab initio praestitae non sunt aut praestitae quidem, sed vacant propter corporum defectum quibus competebant vel eo, quod causa cessavit ob quam olim praestabantur: verum haec omnia ex sola principis auctoritate secundum sacram formam in scriptis datam fiant. qui hoc non observaverint, et quod datum erit ex propriis restituant et omnia alia damna*
2 *quae fisco inde eveniant. Ac ne prorogationes quidem vel dilationes in his quae fisco debentur quisquam praebeat vel eas quae legibus definitae sunt, nisi divina iussione in scriptis intercedente. qui autem sua auctoritate id fecerit, de suo debita*
3 *fisco exsolvat. Sed nec pecunias civiles, quaecumque vel fisco inferuntur vel civitatibus attributae sunt, in alios usus transferat vel quibusdam*
4 *personis attribuat sine sacra iussione. Officium autem praefectorum, nisi omnia quae hac constitutione comprehensa sunt observaverit et praefectos instruxerit, item praesides provinciarum et subdita eis officia et ceterae personae publicae, nisi his iussionibus paruerint, ex propriis damnum fisco*

νήσαντες πεντήκοντα χρυσίου λίτρας προστιμά-
5 *σθωσαν. Τριμερῶς δὲ πάντα τὰ δημόσια εἰσ-*
φερέσθω, τά τε ἄλλα καὶ τὰ λεγόμενα Ἀρμενιακά,
τουτέστι καλάνδαις Ἰανουαρίαις καὶ καλάνδαις
Μαΐαις καὶ πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπινεμήσεως, ἐξ
ἴσων τριῶν μερῶν διαιρουμένων τῶν δημοσίων,
καὶ μηδεμιᾶς καινοτομίας ἐν τῷ μέσῳ γινομένης
6 *κατὰ τῶν συντελῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Ἀρμενιακὰ*
τελέσματα ἐν δύο καταβολαῖς συνετελεῖτο, ἔξεστι
τοῖς ταῦτα συντελοῦσιν, εἰ βούλονται, τὴν προ-
τέραν συνήθειαν προτιμᾶν καὶ ἐν δύο καταβο-
λαῖς ἀνὰ ἥμισυ καταβάλλειν[1], *καὶ τὸ ἕτερον*
ἥμισυ ἐν τῷ Σεπτεμβρίῳ τῆς μελλούσης ἐπινε-
7 *μήσεως καταβάλλειν. Εἰ δὲ καὶ τριμερῶς βού-*
λονται τὰ Ἀρμενιακὰ δημόσια καταβάλλειν, ἐχέ-
τωσαν τὸν Σεπτέμβριον μῆνα τῆς μελλούσης
ἐπινεμήσεως πρὸς ὑπέρθεσιν αὐτοῖς δεδομένον.
8 *Τὸ δὲ προαπεσταλμένον κατὰ σύνθεσιν*[2] *εἰσφε-*
ρέσθω ἐν τῷ προνομίῳ[3] *ἑκάστης ἐπινεμήσεως,*
ἐπειδὴ τοῦτο δηλοῖ καὶ ἡ προσηγορία αὐτοῦ.
D. k. April. Paulo vc. cons. [a. 496]

XVII.
DE INDICTIONIBUS.

1 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Palladio pp.* Omnes omnino quocumque titulo possidentes, quod delegatio superindicti nomine videtur amplexa, velut canonem cogantur inferre: et[5] ne qua sit dubietas, hac aperta definitione decernimus, ut id potius ca-
1 nonis vocabulo postuletur. Nulla igitur domus vel sacri patrimonii vel emphyteutici iuris vel hominum privatorum, etiamsi privilegium aliquod habere doceantur, ab hac necessitate seiuncta sit, quae iam non extraordinarium, ut hactenus, sed ipsis facientibus canonicum nomen accepit. *D. VII id. Ian. Ravennae Theodosio A. VII et Palladio conss.* [a. 416]

2 [6]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Dario pp.* Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium singulis transmissa provinciis, collationis modum a possessoribus multo ante prospectum devotionis[7] solitae, non subitis calumniis, tua sublimitas faciat imputari, ut et provincialibus subeundi dispendii[8] necessitas auferatur et officiis ingerendi damna licentia denegetur. *D. V k. Sept. Apameae Isidoro et Senatore conss.* [a. 436]

XVIII.
DE SUPERINDICTO.

1 [9]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad proconsules vicarios omnesque rectores.* Nihil superindictorum nomine ad solas praefecturae litteras quisquam provincialis exsolvat, neque ullius omnino indictionis titulus etiam sollemnis immineat, nisi eum nostro confirmata iudicio et imperialibus nexa praeceptis sedis amplissimae deposcat indictio et cogat exactio. *D. VII k. Iun. Mediolani Antonio et Syagrio conss.* [a. 382]

XVIIII.
DE EXACTIONIBUS TRIBUTORUM.

1 [10]*Imp. Constantinus A. ad Aelianum proconsulem Africae.* Ducenarii et centenarii sive sexagenarii non prius debent aliquem ex debitoribus convenire, quam a tabulario civitatis nominatim breves accipiant debitorum. quam quidem exactionem sine omni fieri concussione oportet. *D. k.*[11] *Nov. Treviris*[12] *Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [a. 315]

2 [13]*Idem A. ad populum.* Nemo carcerem plumbatarumque verbera aut pondera aliaque ab insolentia iudicum reperta supplicia in debitorum solutionibus vel a perversis vel ab iratis iudicibus expavescat. carcer poenalium, carcer hominum noxiorum est: officialium et cum denotatione[14] eorum iudicum, quorum de officio coercitiores[15] esse debe-
1 bunt, qui contra hanc legem admiserint. Securi iuxta praesidem[16] transeant solutores: vel certe, si quis tam alienus ab humano sensu est, ut hac indulgentia ad contumaciam abutatur, contineatur aperta et libera et in usum hominum instituta[17] custodia
2 militari. Si[18] in obdurata nequitia permanebit, ad res eius omnemque substantiam eius exactor accedat[19] solutionis obsequio cum substantiae proprietate suscepto. qua facultate praebita omnes fore credimus proniores ad solvenda ea, quae ad nostri usus exercitus pro communi salute poscuntur. *D. k. Febr. Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [a. 320]

3 [20]*Imp. Constantius A. Nemesiano comiti largitionum.* Quotiens quis et privati debitor invenitur et fisci, et[21] abreptus ab uno officio teneatur, ad universi debiti solutionem qui eum abstulit coartetur ac totius summae exactionem in se suscipiat, qui eundem avellendum subtrahendumque crediderit. *D. IIII id. Mai. Nizibi Amantio et Albino conss.* [a. 345]

4 [22]*Idem A. ad Eustathium pp.* Actores ceterique rei privatae nostrae ad solutionem specierum sollemnium debiti vigoris auctoritate cogantur, ne provinciales rei privatae nostrae fatiget immunitas. *D. VIII id. Mart. pp. Romae Limenio et Catullino conss.* [a. 349]

5 [23]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Apparitores, quicumque in collatione auri praecepti fuerint officii sui adhibere servitium, titulorum debita et collationum summas relationis suae fide et adnotatione praescribant[24], sitque ex officialis[25] instructione officium conscium, quid exactum quidve perlatum[26] esse videatur, ne

(1) *Cuiacius indicavit desiderari ea, quae ad priorem partem solvendam pertinent* (2) *κατὰ τὸ συνηθές Augustinus* (3) *προοιμίῳ Augustinus* (4) = *Th.* 11, 5, 2 (5) et *Th.*, ut *KO*, et ut *dett.* (6) = *Th.* 11, 5, 4: *iunge Th.* 11, 1, 37 (7) devotionis *KO Th.*, devotioni *dett. cum B recte* (8) dispendia *Th.* (9) = *Th.* 11, 6, 1 (10) = *Th.* 11, 7, 1: *iunge* 2, 8, 3. 12, 61, 1 *Th.* 1, 12, 1. 11, 1, 2 (11) d. VI id. *leges iungendae* (12) accepta XV k. Mart. Karthagine *ins.* 12, 61, 1 (13) = *Th.* 11, 7, 3 *B* 56, 8, 17: *iunge* 8, 34, 3. 8, 57, 1 *Th.* 4, 11, 3 (14) *idem Th.*: cum denotatione et *Mommsen* (15) coercitiores *Mommsen*, vel certiores cohertionis *K*[a], coherciones *O*[1], certiores *K*[b]*O*[a], coerciti citatiores *Th.*, *quod ita ex nostra lectione ortum videtur, ut haec prius pessumdata sit in* coercitiocitiores (16) iuxta eam *Th.* (17) constituta *Th.* (18) si *dett. Th.*, si qui *O*, si quis *K* (19) eius exactor accedat] cives eius accedant *Th.* (20) = *Th.* 11, 7, 5 (21) et *edd. Th.*, *om. KO* (22) = *Th.* 11, 7, 6: *iunge Th.* 2, 1, 1 (23) = *Th.* 11, 7, 14: *iunge* 10, 32, 43 (24) perscribant *dett.* (25) *sic Th.*, officiali *libri* (26) perlatum *K*[b] *Th.*, praelatum *K*[a]*O*, prolatum *dett. cum B*

---

allatum praestent et tamquam legis contemptores
5 *L auri libris multentur. Tripertite autem omnia*
fiscalia inferantur tam alia quam quae Armeniaca
vocantur, scilicet kalendis Ianuariis et kalendis
Maiis et ad finem indictionis, in tres partes aequa-
les fiscalibus divisis, ut nulla in medio innovatio
6 *collatoribus fiat. Sed quoniam Armeniaca tri-*
buta duabus pensionibus solvi solebant, liceat col-
latoribus, si velint, veterem consuetudinem praeferre
*et duabus pensionibus aequalibus solvere * et alte-*
rum dimidium mense Septembri futurae indictionis.
7 *Quod si Armeniaca tributa tripertite solvere ma-*
lunt, habeant ad dilationem sibi concessum mensem
8 *Septembrem futurae indictionis. Praedestinatum*
autem ut solet initio uniuscuiusque indictionis in-
feratur, cum hoc ipsa eius denominatio indicet.

longinqui itineris diversitate susceptor abductus et curiae suae desit et rei familiaris detrimenta sustineat. *D. prid. id. April. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

6 [1]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Theodoro pp.* In fiscalibus debitis, hoc est annonariis ceterisque titulis, qui ad arcam eminentissimae pertinent praefecturae, nec non in iis debitis, quae rationalis usurpat officium, rectores provinciarum constringantur et eos necessitas maneat exigendi, a quibus expectatur auctoritas. *D. VIII*[2] *k. Iun. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

7 [3]*Idem AA. Hadriano pp.* Missi opinatores[4] cum delegatoriis iudicibus eorumque officiis insistant, ut intra anni metas id quod debetur accipiant: nihil his sit cum possessore commune, cui non militem, sed exactorem, si sit obnoxius, convenit imminere.
1 Iudices itaque, qui provinciales passi fuerint opinatoribus delegari, eiusdem quantitatis duplex poena retinebit: et apparitores ex quolibet officio sententiam deportationis excipient, si per semet exigendos voluerint delegare militibus: et curiales temporale manebit exilium, si eos quos sollemniter exigere consuerunt opinatoribus putaverint esse tradendos, cum iudicem oporteat inquirere debitores, tabularios fideliter providere[5] nomina debitorum[6], apparitores sive curiales consuetudine servata regionum convictis debitoribus imminere: ut perceptis congruis emolumentis opinatores impleto anno ad
2 proprios numeros valeant remeare. Qui si ultra annum protracti fuerint, iudices et[7] officia absque ulla mora de proprio cogantur exsolvere militibus quod debetur, ipsis adversus obnoxios repetitione
3 servata. Quod si ad nos aliqua de retentis opinatoribus querella pervenerit, in duplum ab his protinus exigetur, ut partem debitam miles, reliquum[8]
4 fiscus accipiat. Iudicibus quoque eorumque officiis eatenus subvenimus, ut in contumaces debitores cuiuslibet dignitatis auctoritatem suam exserant ac, si impudenter solutio differatur, actores procuratores eorumque praedia persequantur, de eorum quoque nominibus ad nostram scientiam relaturi. *D. III id. Iul. Mediolani Vincentio et Fravito conss.* [*a.* 401]

8 [9]*Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp.* Si divina domus aut quilibet cuiuscumque dignitatis atque fortunae re vera fundos extra metrocomias non patrocinii gratia, sed emptionis iure vel quolibet alio titulo legitimo possederit et non impositas rei publicae functiones agnoverit, quemadmodum prior dominus dependebat, omnibus modis possessiones eorum publico vindicentur et curiae eiusdem civitatis sub qua vici siti sunt adsignentur, ut publicis commoditatibus circa tributarias functiones undique nostra provisione videatur esse consultum. *D. k. Sept. Anthemio A. II cons.* [*a.* 468]

9 [10]*Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α. Ἀνθεμίῳ*[11] *ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων.*

[12]*Ἵνα μὴ πολλῶν ἀπαιτούντων τὰ δημόσια καὶ οἱ συντελεῖς βλάπτωνται καὶ αὐτὸς ὁ δημόσιος λόγος, εἷς μόνος κανονικάριος εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐκ τοῦ προσφόρου πεμπέσθω σκρινίου, ὀφείλων κατεπείγειν τὴν ἐξάνυσιν τῶν κεχρεωστη-*
1 *μένων τίτλων τῷ ἰδίῳ σκρινίῳ. Ἐξπελευστὴς μέντοι μὴ πεμπέσθω, εἰ μὴ μετὰ παραδρομὴν τῆς ὡρισμένης προθεσμίας καὶ ἑτέρου μηνός. τούτου δὲ τοῦ χρόνου διατρέχοντος πεμπέσθω ὁ ἐξπελευστής, προστιμωμένου καὶ τοῦ ἄρχοντος καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ καὶ τοῦ κανονικαρίου πρὸς τὸν οἶκον*[13] *τῶν μὴ ἀπαιτηθέντων χρημάτων καὶ πρὸς τὴν τῆς ῥᾳθυμίας ποσότητα, ὥστε τὸν αὐτὸν ἐξπελευστὴν καὶ τὰ λοιπαζόμενα δημόσια*
2 *καὶ τὸ πρόστιμον μεθοδεύειν. Μόνῳ δὲ τῷ ἄρχοντι καὶ τῇ τάξει καὶ τῷ κανονικαρίῳ ὁ ἐξπελευστὴς ἐπικείσθω, ἀφοριζομένης αὐτῷ παραμυθίας καὶ πρὸς τὴν ἐπαρχίαν τὴν χρεωστοῦσαν καὶ πρὸς τὰ διαστήματα. τὴν δὲ παραμυθίαν ταύτην ὁ ἄρχων ἐπιγινωσκέτω καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ καὶ ὁ κανονικάριος ὡς αἴτιοι γενόμενοι τοῦ πεμ-*
3 *φθῆναι τὸν ἐξπελευστήν. Ἐξπελευστὴς δὲ ἕτερος μηδέποτε πεμπέσθω μηδὲ ἄλλος τις μετὰ τὸν ἐξπελευστήν. ἐὰν δὲ νομίσωσιν οἱ ἔπαρχοι χρειῶδες εἶναι τὸ καὶ ἕτερον ἐκπέμψαι μετὰ τὸν ἐξπελευστήν, τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τούτῳ κρατείτω, καὶ τὴν ὁριζομένην αὐτῷ παραμυθίαν ὁ αἴτιος τοῦ πεμφθῆναι αὐτὸν παρεχέτω, τουτέστιν ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ καὶ ὁ κανονικάριος καὶ*
4 *ὁ ἐξπελευστής. Ἡ γὰρ ἀφορισθεῖσα τῷ κανονικαρίῳ παραμυθία πᾶσι τοῖς μετ' αὐτὸν πεμπομένοις ἀπαιτηταῖς ἀρκεῖ, καὶ μηδὲν περαιτέρω μήτε τὰ συστήματα τῶν πόλεων μήτε οἱ συντελεῖς ἀναπείσθωσαν, εἰ καὶ πλείονες πρὸς ἀπαίτησιν ἐκπεμφθείησαν, προστιμωμένων ἑκάστου πάντων τῶν ἐκπεμπομένων καὶ μὴ ἀνυόντων τὰ*
5 *δημόσια. Καὶ ὅσαι δὲ γίνονται ἐκταγαί, τῷ κανονικαρίῳ πεμπέσθωσαν, ὥστε δι' αὐτοῦ καὶ ταύτας ἀνύεσθαι, μὴ αὐξάνεσθαι δὲ διὰ τοῦτο*

(1) *iunge Th.* 2, 1, 11: *cf. etiam* 11, 74, 1 *Th.* 1, 11, 2 (2) VIIII *leges laudatae* (3) = *Th.* 11, 7, 16 (4) opinatores *Cui. Th.*, op. id est exactores militaris annonae *libri mei* (5) *sic* K^b, praevidere $K^a O$, prodere *Th.* (6) dominorum *Th.* (7) et *edd. Th.*, *om. libri* (8) *sic Th.*, reliquam *libri* (9) *B* 56, 8, 23: *iunge* 11, 54, 1. 11, 56, 1 (10) desunt hic duae const. graecae I. Anastas. ad Anthemium pp. d. prid. kal. ap. iohanne et paulino coss. II. dat. XII. kal. aug. paulo cons. *Contius: Cuiacius inscriptionem subscriptionemque quas supra dedimus restituit: unde collatis Contianis conicias aut sequentem constitutionem ad eundem magistratum datam esse aut, quod probabilius est, Contium eumve quem secutus est librorium consules harum constitutionum permutasse, ut c.* 9 *restituenda sit subscriptio* d. prid. k. April. Paulo v. c. cons. *eaque iungenda sit cum* 10, 16, 13 (d. k. April., *cf. Nov.* 128), c. 10 *subscribatur* d. XII k. Aug. Iohanne et Paulino conss. (11) *Εὐφημίῳ scr.* (12) = *B* 56, 8, 24 (13) *ὄγκον Mommsen*

XVIIII 9 *Imp. Anastasius A. Anthemio pp. Ne multitudo eorum qui tributa exigunt tam collatores quam fiscum damno afficiat, unus tantum canonicarius in singulas provincias ex competenti scrinio mittatur, qui instare debeat solutioni titulorum qui*
1 *scrinio suo debiti sunt. Compulsor vero non ante mittatur, quam dies praestitutus et insuper mensis elapsus erit: quo tempore elapso compulsor mittatur, multato tam praeside quam officio et canonicario secundum cumulum summae non exactae et ad neglegentiae modum, ut idem compulsor et*
2 *tributa quae reliqua sunt et multam exigat. Soli autem praesidi et officio et canonicario compulsor instet et solacium accipiat conveniens et provinciae quae debet et longinquitati. hoc solacium autem incumbat praesidi et officio et canonicario, cum*
3 *ipsi causae fuerint, ut compulsor mitteretur. Alter vero compulsor nequaquam mittatur neque alius quis post compulsorem. quod si praefecti putaverint opus esse, ut alter adhuc post compulsorem mittatur, in hoc quoque eadem valeant et solacium ei deputatum is qui causam dederit ut mitteretur solvat, scilicet praeses provinciae et officium eius*
4 *et canonicarius et compulsor. Solacium enim canonicario deputatum omnibus qui post eum mittuntur exactoribus sufficit, nec amplius quicquam vel a corporibus civitatum vel a collatoribus exigatur, etiamsi plures ad exactionem emissi fuerint, ut omnes qui missi sint nec tributa expediverint sin-*
5 *gulatim multentur. Quaecumque autem delegationes fiunt, canonicario mittendae sunt, ut per eum et hae expediantur neve ex eo solacium ei deputa-*

6 τὴν ἀφωρισμένην αὐτῷ παραμυθίαν. Ἐνδοματικὰ δὲ μηδεὶς λαμβανέτω, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ
7 ὄνομα παντελῶς ἀπαλειφέσθω. Εἰ δὲ κατά τι παραβαθείη τὰ νομοθετηθέντα, πεντήκοντα χρυσίου λιτραὶ ἐπιτίμιον ἔστω καὶ κατὰ τῆς τάξεως τῶν ἐπάρχων καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν τάξεων αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν τῶν δημοσιευόντων προσώπων.

D. XII k. Aug.[1] *Paulo vc. cons.* . [*a.* 496]

10 [2][*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*] . . . . *Θεσπίζομεν* . . . . Περὶ τῶν προσφευγόντων ταξεωτῶν ἢ πολιτευομένων, ὅπως δεῖ αὐτοὺς ἀπαιτεῖσθαι τὰς δημοσίους εἰσφοράς, φησὶν ἡ διάταξις παρακελευσαμένη μηδένα καταβάλλειν ἐπ' αὐτοὺς τὰς συντελείας, εἰ μὴ δημοσιεύσωσιν. ἐπὶ γὰρ τοὺς προσφεύγοντας ἢ ἄλλως κρύπτοντας ἑαυτοὺς οὐδεμίαν βούλεται γίνεσθαι παρὰ τῶν συντελεστῶν ἐπ' αὐτοὺς καταβολήν.

D. prid. k. April.[1] *Iohanne et Paulino conss.* [*a.* 498]

XX.
DE SUPEREXACTIONIBUS.

1 [3]Impp. *Arcadius et Honorius AA. Apollodoro proconsuli Africae.* Quidquid ultra debitum elicitum fuerit a curialibus vel cohortalibus vel aliis exactoribus, in duplum[4] eruatur, quod provinciali-
1 bus restitui protinus oportebit. [5]Si quis autem exactorum in[6] superexactionis crimen fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amovenda atque prohibenda est, si in isdem sceleribus perseveret. *D. prid. id. Mart. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

XXI.
DE CAPIENDIS ET DISTRAHENDIS PIGNORIBUS TRIBUTORUM CAUSA.

1 [7]*Imp. Constantinus A. ad Afros.* Res eorum, qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, distrahantur: comparatoribus data firmitate perpetua possidendi. *D. XV k. Iun. Serdicae Constantio et Maximo conss.* [*a.* 327]

2 [7*]*Idem A. Restituto*[8] *praesidi Sardiniae.* Satis sit debitorem annonarum ad solvendi necessitatem capione pignorum conveniri. *D. VIII id. Dec. Thessalonicae Constantio VI et Constante III AA. conss.*[9]

XXII.
DE APOCHIS PUBLICIS ET DESCRIPTIONIBUS CURIALIUM.

1 [10]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Ad inferiorum curialium relevandas fortunas et impressionem potentium itidem curialium[11] cohibendam placuit, ut[12] descriptiones, si quae per singulos ordines cogentibus diversis negotiis agitantur, non sumant ante principium, quam apud acta provinciarum rectoribus intimentur et ex eorum
1 fuerint receptae sententiis[13]. Sed et aurum, quod ex huiusmodi contributione redigitur, ita debet susceptori aurario consignari, ut securitatibus nomen inferentis, dies consul mensis causa et summa comprehendatur, quo et descriptionis aequitas illustretur et descriptus documentis evidentibus fulciatur.
2 Hoc etiam observando, ut in[14] quadrimenstruis quoque brevibus, qui ad excellentiae tuae officium[15] sollemniter diriguntur, celebratae descriptionis dispunctio societur, ut omnes[16] vestrae potestatis scientiam formidantes nihil ad relevationem locupletum at-
3 que inopum perniciem audeant pertemptare. Quod et tunc optimum est custodiri, cum lucrativae facultates ex bonis curialium curiae obvenerint, ut et inopes et locupletes[17] fructu provisionis simillimae
4 potiantur. Quam dispositionem si quis iudicum numerariorum vel curialium mutilandam esse crediderit, interminationi quam vestra sedes statuerit subiacebit. *D. VII k. Sept. Constantinopoli Varane cons.* [*a.* 410]

2 [18]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Celeri proconsuli Africae.* Semel securitatem de refusione munerum emissam ab alio iudice[19] non liceat refricari. et ideo spectabilitas tua saluberrimae ac iustissimae praeceptionis formam secuta prohibebit in posterum eos ad discussionem transacti muneris constringi, quos claruit accepta[20] securitatis prosperitate laetari. *D. V k. Mai. Ravennae post consulatum Felicis et Tauri.* [*a.* 429]

3 *Imp. Marcianus A. Constantino pp.* Quicumque de provincialibus et collatoribus decurso posthac quantolibet annorum numero, cum probatio aliqua ab eo tributariae solutionis exposcitur, trium[21] cohaerentium sibi annorum apochas securitatesque protulerit, superiorum temporum apochas non cogatur ostendere, neque de praeterito ad illationem functionis tributariae coartetur, nisi forte aut curialis aut quicumque apparitor vel optio vel actuarius vel quilibet publici debiti exactor sive compulsor possessorum vel collatorum habuerit cautionem, aut id quod deposcit deberi sibi manifesta gestorum adsertione patefecerit. *D. XV k. Aug. Varane et Iohanne conss.* [*a.* 456]

4 [22]Ὁ μὴ προσθέμενος ταῖς ἀποχαῖς τὸ τῶν ἰουγῶν ποσὸν κ' λίτρας χρυσίου προστιμᾶται[23].

5 (4) [24]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Securitatibus, quae publicarum functionum gratia sive in solidum sive ex parte solutae esse conscribuntur, nullam exceptionem non numeratae pecuniae penitus opponi concedimus. *D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano A. II cons.* [*a.* 528]

(1) *cf. pag.* 404 *not.* 10 (2) *inscriptionem ex subscriptione restituimus, indicem ex Paratitlis ad Const.* 1, 12, *quae etiam initium* θεσπίζομεν *tradunt: cf. ad* 10, 9, 10 (3) = *Th.* 11, 8, 2 *B* 56, 8, 25 (4) a curialibus ... duplum *om. Th.* (5) § 1 = *Th.* 11, 8, 1 (6) in *om. Th.* (7) = *Th.* 11, 7, 4 *B* 56, 8, 26 (7*) = *Th.* 11 7, 7 (8) Impp. Constantius et Constans AA. Bibulenio Restituto *Th.* (9) *consulatum mendosum Gothofredus non recte ad a.* 346 *rettulit, cum Constans, cui suberat Sardinia, Thessalonicae non egerit: sed ne Constantium quidem ibi commoratum esse verisimile est, ut de consulatibus Constantii A. et Constantii C. annorum* 352...354 *cogitare possis. immo videamus, ne Iustinianorum error casu verum legis auctorem restituerit eaque adscribenda sit anno* 320 (10) = *Th.* 12, 1, 173 (11) itidem curialium *om. Th.* (12) ab instanti octava indictione *ins. Th.* (13) fuerint auctoritate firmatae *Th.* (14) in *om. Th.* (15) qui ab exc. tuae officio *Th.* (16) omnes *om. Th.* (17) quod et circa hos optimum e. c., quibus lucr. f. ex b. curialium obvenerunt, (ut *ins.*) et ipsi *Th.* (18) = *Th.* 12, 1, 185: *iunge* 11, 59, 26 *Th.* 11, 1, 34. 11, 30, 68 (19) proconsule *Th.* (20) acceptae *Th.* (21) trium I^a, si trium KOI^b (22) *index c.* 4 *ex Theodori Novellis* 17, 13 *restitutus est* (23) *id est* qui apochis quantitatem iugorum non adscripserit, viginti auri libris multatur (24) = 4, 30, 14, 1: *iunge* 1, 4, 21. 4, 2, 17. 4, 20, 18. 4, 21, 17. 4 30, 15? 5, 15, 3

6 *tum crescat. Endomatica quae vocantur nemo*
7 *accipiat, sed nomen ipsum penitus aboleatur. Quod si ex aliqua parte ea quae constituta sunt neglegentur, L librarum auri poena esto tam contra officium praefectorum quam contra praesides provinciarum et eorum officia et contra ceteras publicas personas.*

10 *Idem A. Sancimus . . . Constitutio loquitur de cohortalibus et officialibus qui in fuga sunt, quemadmodum ab eis publica tributa exigenda sint, et vetat collationes eis inferri, nisi cum vice publicarum personarum fungentur. nullam enim eis qui in fuga sunt aliove modo latitant a collatoribus solutionem fieri vult.*

XXIII.

DE CANONE LARGITIONALIUM TITULORUM.

1 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Lolliano.* Omnem summam auri vel argenti reliquarumque specierum, quae sacris largitionibus ex more penduntur, statim ut exactio fuerit celebrata, ad thesauros uniuscuiusque provinciae vel ad proximos referri sub obsignatione tabularii ceterorumque, quos sollicitos esse debere praecedentia iussa decreverant, et thesaurorum praepositis consignari praecipimus, ut exinde ad sacrum comitatum[1] integer omnium titulorum numerus dirigatur. *D. XII k. Aug. Merobaude II et Saturnino conss.* [a. 383]

2 [2]*Impp. Honorius et Theodosius AA. ad Anthemium pp.* [3]Neque sacrarum privatarum vel largitionum palatina officia ex quacumque causa ex quocumque titulo fiscalis debiti, cum ad provinciam mittuntur, possessores per se audeant convenire, sive id ex praeterito reliquum trahatur seu praesentis temporis tributo solvi conveniat: sed rectores provinciarum frequenter adeundo commoneant eorum-
1 que officiis incumbant. Quod si rector provinciae imminentem sibi memoratorum declinare molestiam quaerens vel qualibet alia ratione isdem propria auctoritate publicae exactionis permiserit curam, tam ipse quam officium eius vicena auri pondo fisco dependent. *D. VII id. Dec. Constantinopoli Basso et Philippo conss.* [a. 408]

3 *Impp. Leo et Anthemius AA. Heliodoro comiti sacrarum largitionum.* Praecepit nostra serenitas neque veloci cursui neque alii praeter veterem consuetudinem gravamini subiacere chartularios, qui de cohortalibus officiis uniuscuiusque provinciae largitionales titulos retractare constituuntur, cum et idem amplissima praefectura disposuisse perhibeatur, ut his necessitatibus liberati fideliter largitionales titu-
1 los valeant retractare. Quod si aliquo tempore nostra iussio temerario ausu ex aliqua parte fuerit violata, tam rector provinciae quam apparitio eius triginta librarum auri condemnatione plectentur.
2 Insuper virum spectabilem Orientis comitem eiusque officium licentiam habere conatus nefarios inhibendi tam moderatorum quam cohortalis officii, cum de hac re admoniti fuerint a palatinis et eandem poenam formidantibus, si non omnibus modis pietatis nostrae decreta congruum mereantur effec-
3 (1) tum. Illud etiam generali forma sancimus, ut in omnibus provinciis tam nominatio specialium susceptorum largitionalium titulorum quam defensio tractatorum non tantum per viros clarissimos moderatores provinciarum, sed etiam per viros spectabiles proconsules et praefectum Augustalem ac laudabiles vicarios una cum eorum officiis, admonentibus semper nec non imminentibus palatinis procuretur providentibus[4], ut post nominationem etiam specialium susceptorum largitionalium titulorum nulla minuendae exactionis ad sacrum pertinentis aerarium aut transferendi ad arcarios aut quoslibet alios extraneos titulos rectoribus provinciarum aut eorum officiis, sed etiam curialibus licentia permittatur: quadrimenstruis brevibus per idoneum tractatorem eorundem titulorum super commendandis ratiociniis publicis periculo rectorum provinciarum ad sacratissimam
4 urbem transmittendis. Nam quacumque ex parte, quam iussit nostra tranquillitas, si minus fuerit procuratum[5], poena superius designata tam ipsi iudices quam eorum officia se noverint esse plectendos. *D. VIII k. Aug.*[6] *Constantinopoli Anthemio A. II cons.* [a. 468]

4 *Idem AA. Heliodoro comiti sacrarum largitionum.* Praecipimus, ut, si forte delegatio, quae ab amplissima praefectura in diversas provincias ex more quotannis emittitur, minus contineat omnes largitionales titulos aut quo modo exactio eorum debet procedere, nihilo minus competentem[7] a viris spectabilibus tam proconsulibus quam vicariis et viro spectabili comite Orientis et praefecto Augustali nec non rectoribus provinciarum eorumque officiis et curialibus omnium largitionalium titulorum exactionem[8] procurari: vicenarum librarum auri condemnationem prae oculis habentibus, si quid minus exactum vel illatum sacro fuerit aerario, quam prisca et inveterata consuetudo sacris largitionibus inferri constituit. *D. k. Iul. Constantinopoli Anthemio A. II cons.* [a. 468]

XXIIII.

NE OPERAE A COLLATORIBUS EXIGANTUR.

1 [9]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Viventium pp.* Operarum praebitionem, quae illicite a provincialibus hactenus expetita est, sinceritas tua cessare praecipiat. *D. X k. Mart. Treveris Valentiniano np. et Victore conss.* [a. 369]

XXV.

DE IMMUNITATE NEMINI CONCEDENDA.

1 [10]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad populum.* His nostrae serenitatis edictis civitatum tabulariis erit flamma supplicium, si cuiusquam fraude ambitu potestate iniusta cuiuspiam[11] profiteretur[12] immunitas, ac non secundum praecedentem definitionem[13] omnes omnino aboliti specialium immunitatum gratia necessitas tributariae functionis firmata censitorum peraequatorum provincialium iudicum peraequatione constrinxerit. *D. III non. Mart. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [a. 383]

2 [14]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Per Bithyniam ceterasque provincias possessores et reparationi publici aggeris et ceteris eiusmodi muneribus pro iugorum[15] numero vel capitum, quae possidere noscuntur, adstringi cogantur. *D. VII k. Nov. Constantinopoli Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [a. 412]

XXVI.

DE CONDITIS IN PUBLICIS HORREIS.

1 [16]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Volusianum pu.* Omnia[17] quae in horreis habentur expendi volumus, ita ut non prius ad frumentum tendatur expensio, quod sub praefectura tua urbis horreis infertur, quam vetera condita fuerint ero-
1 gata. Et si forte vetustate species ita corrupta est, ut per semet erogari sine querella non possit, eidem ex nova portione misceatur, cuius adiectione
2 corruptio velata damnum fisco non faciat. Ad istud autem negotium arbitratu ac iudicio tuo nobilis prudens fidelis optime sibi conscius pro integritatis meritis adponatur custos ac mensor, qui vel frumenta modio metiatur vel iustis aestimationibus[18] colligat, quanta habeantur in condito. *D. VI id. April. divo Ioviano et Varroniano conss.* [a. 364]

2 *Idem AA. Arthemio praesidi*[19]. Cum ad quamlibet urbem mansionemve accesseris, protinus horrea

(1) ad urbem regiam *B* (2) = *Th.* 11, 7, 17 (3) neque agentes in rebus *praemittit Th.* (4) provid. *O*, *om. K* (5) *sic edd.*, procuratio *libri* (6) April. *scr.* (7) competentem *scripsi*, comp. (competere *I*) exactionem eorum *KI*, comp. iudicen (*sic*) *O* (8) exactionem *dett.*, exactione KOI^t, *om.* I^v (9) = *Th.* 11, 10, 1 (10) = *Th.* 13, 10, 8, 1: *iunge* 11, 48, 9 (11) cui uspiam *Mommsen* (12) *idem Th.:* provideretur *scr.* (13) *cf. Th.* 13, 10, 8 pr. (= 11, 48, 9) (14) = *Th.* 15, 3, 5 (15) *sic Th.*, iugerum *libri* (16) = *Th.* 11, 14, 1 (17) ante omnia autem *praemissis aliis Th.* (18) adlegationibus *Th.* (19) *secundum Th.* 8, 8, 1 *Arthemius corrector Lucaniae et Brittiorum erat*

inspicere te volumus, ut devotissimis militibus efflo-
1 ratae[1] et incorruptae species praebeantur. Nam
si per incuriam officii gravitatis tuae sartorum tec-
torum neglecta procuratione aliqua pluviis infecta
perierint, iam ad damnum tuum referentur. *D. VIII
k. Sept. Arelate[2] divo Ioviano et Varroniano
conss.* [*a.* 364]

3 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Anatolio pp.
per Illyricum.* Nulli posthac horreaticas species
1 contingendi copia praebeatur. Sin vero quisquam
temerator horreorum extiterit, qui sibi ex praedictis
aliquid audeat usurpare, hanc poenam sciat nostro
arbitrio definitam, ut deportationis poenae subiectus
totius substantiae cogatur subire iacturam. *D. VII id.
Iul. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

XXVII.

UT NEMINI LICEAT IN COEMPTIONE SPECIERUM SE EXCUSARE ET DE MUNERE SITONIAE.

1 [4]*Imp. Anastasius A. Matroniano pp.* Quotiens
urguente necessitate comparationes frumenti vel hor-
dei[5] aliarumque specierum quibuslibet provinciis in-
dicentur, nulli penitus possidentium sese sub cuius-
cumque privilegii occasione excusandi tribui facul-
tatem censemus, omnique, cuicumque possidentium
quocumque modo quocumque tempore per sacros
apices vel etiam pragmaticam sanctionem aut iudi-
cialem forte dispositionem huiusmodi excusatio data
est vel postea data fuerit, licentia minime umquam
contra tenorem nostrae legis saluberrimae valitura.
1 Adeo namque huiusmodi onera cunctis, pro qua
singulos portione contingit, volumus inrogari, ut ab
isdem comparationibus nec sacratissimam nostrae
pietatis nec serenissimae nostrae coniugis domum
pateremur subtrahere *D. III k. Aug. Constantino-
poli Olybrio vc. cons.* [*a.* 491]

2 [6]*Οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες ἢ ἐν αὐταῖς κεκτημένοι
μὴ ἀναγκαζέσθωσαν εἰς ἑτέραν πόλιν ἢ εἰς τὴν
1 μητρόπολιν εἴδη χορηγεῖν. Εἰ δὲ καί τις ἀπαρ-
αίτητος αἰτία καταναγκάσει τοῦτο γενέσθαι,
τοῖς δικαίοις τιμήμασι τοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει
κρατοῦσιν, ἐξ ὧν[7] τὰ εἴδη παρέχεται, πιπρα-
σκέτωσαν, ἐκείνων ταῦτα μετακομιζόντων τῶν
2 δεομένων τῶν εἰδῶν. Ὑπολογιζέσθω δὲ τοῖς
πιπράσκουσι τὰ τιμήματα τῶν εἰδῶν εἰς τὰ συν-
τελούμενα παρ᾽ αὐτῶν ἐν χρυσῷ δημόσια. οὐδὲ
γὰρ δίκαιον νῦν μὲν ἀπαιτεῖσθαί τινα παρέχειν
εἴδη, μετὰ χρόνον δὲ αὐτῷ τὰ τιμήματα λογί-
3 ζεσθαι, οὕτως εὐθηνίας[8] γενομένης. Τοῦ λαμπρο-
τάτου ἄρχοντος ἑκάστης ἐπαρχίας ἐγκινδυνεύοντος
εἰς τὸ καταλογίζεσθαι[9] τὰ τῶν εἰδῶν τιμήματα[10]
κατὰ τὰς ὡρισμένας προθεσμίας ὑπὲρ αὐτῶν
4 ἐκπέμπεσθαι. Μηδεὶς δὲ ἀναγκαζέσθω πιπρά-
σκειν πᾶσαν χρείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐκπεριττεύοντα
εἴδη· ἀσεβὲς γάρ ἐστιν ἀποστερεῖσθαί τινα τῶν
οἰκείων καὶ ἑτέροις ταῦτα χορηγεῖν· ρ΄ χρυσίου
λίτρας ὑφισταμένου ζημίαν καὶ κινδυνεύοντος εἰς
τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ζώνην αὐτοῦ τοῦ παραβαί-
νοντος τὸν νόμον ἢ συγχωροῦντος αὐτὸν παρα-
5 (1) βαθῆναι. Μηδεὶς ποτε χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης
ἐπιταττέσθω τοῖς κτήτορσιν συνωνήν, καὶ ὅτε
δὲ γίνεται, κατὰ θείαν μόνον κέλευσιν γινέσθω,
ἐφ᾽ ᾧ τε τὸ τῆς συνωνῆς χρυσίον ἐκ τῆς συντε-
λουμένης παρὰ τῶν κτητόρων ἐν χρυσῷ συντε-
λείας παρακατέχεσθαι, ἐὰν ὅλως τὰ τῆς οἰκείας
6 αὐτῶν συντελείας ἀρκῇ πρὸς τὴν συνωνήν. Ἐὰν
δὲ μὴ χρεωστῶσι δημόσια οἱ τὴν συνωνὴν ἐπιτα-
γέντες ἢ μέρος χρεωστῶσιν, ἐν νομίσμασιν εὐστάθ-
μοις πρότερον τὸ χρυσίον λαμβανέτωσαν καὶ οὕ-
τως τὸ εἶδος ἀπαιτείσθωσαν, μηδενὸς τολμῶντος
ἢ παράσταθμα δοῦναι τὰ νομίσματα ἢ ἐλλιπῶς
ταῦτα καταβαλεῖν ἢ ἄλλως πως ζημιῶσαι τοὺς
ὑποτελεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ τετραπλάσιον παντὸς
τοῦ παραλλήλου καὶ τῆς ζημίας ἀπαιτουμένου καὶ
7 τοῦ ἐλλιπῶς καταβάλλοντος. Εἰ δὲ καί τις συνω-
νὴν ἐπιτάξας[11] τολμήσει ἢ τὴν ἐπιταγεῖσαν παρα-
νόμως ἐκβιβάσει, πεντήκοντα χρυσίου λίτρας προσ-
τιμάσθω καὶ τῆς στρατείας καὶ ἀξίας ἐκπιπτέτω,
8 (2) ὑποκείμενος καὶ μείζονι κινήσει. Καὶ ὅτε δὲ
κατὰ θείαν κέλευσιν γένηται ἐπιταγὴ συνωνῆς,
ἕκαστος τῶν κτητόρων πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν
ζευγῶν ἤτοι ζευγοκεφαλῶν ὑποκείσθω τῇ συν-
9 ωνῇ, μηδενὸς αὐτῆς ἐξαιρουμένου. Ὁ δὲ ὑπὲρ
ταύτην τὴν ἀναλογίαν ἀπαιτῶν τινὰ τῶν συντε-
λειῶν[12] προφάσει τῆς συνωνῆς καὶ ζημίᾳ τῶν
πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν ὑποκείσθω καὶ
ζώνης καὶ ἀξίας ἐκπιπτέτω καὶ ἑτέραν μείζονα
10 (3) προσδοκάτω κίνησιν. Ἀλλὰ ταῦτα χωρὶς τῆς
Θρᾳκικῆς διοικήσεως νενομοθέτηται. ἐν Θρᾴκῃ
γάρ, ἐπειδὴ οὐκ εἰς ὁλόκληρον εἰσφέρεται τὰ δη-
μόσια, διὰ τὸ προφάσει τῶν βαρβαρικῶν ἐφόδων
ἐλαττωθῆναι τοὺς γεωργοὺς καὶ μὴ ἀρκεῖν τὴν*

(1) sic *O cum B*, deflorate *K* (2) Arelapae *Gothofredus* (3) = *Th.* 11, 14, 3 (4) *B* 56, 9, 4: *iunge* 7, 39, 4. 11, 62, 14 (5) olei *Cuiacius propter* 11, 23, 2 (6) = *B* 56, 9, 5. *de ordine c.* 2 *et* 3 *cf. p.* 408 *not.* 2: *quam si recte restituimus, constitutio ab Anastasio ante XIII k. Mai.* 505 (*cf.* 1, 4, 19) *data est* (7) *requiritur* ῃς (*Leunclavius*) (8) *sic Leunclavius*, εὐθυνίας *B* (9) τοῖς πιπράσκουσι *ins. Synopsis Σ* 11, 2 (10) καί *ins.* (11) *expectes* παρανόμως ἐπιτάττειν (12) συντελεστῶν *Heimbach*

XXVII 2 *Incolae civitatum vel ii qui in eis pos-
sessiones habent non cogantur in aliam civitatem
1 vel metropolim species conferre. Sed et si in-
evitabilis causa id fieri cogat, vendant iustis pre-
tiis, quae in ea civitate obtinent, ex qua species
praestantur, asportent autem species ii quibus his
2 opus est. Venditoribus autem pretia specierum
imputentur in aurariam collationem, quam ipsi
publico inferre debent. non enim iustum est nunc
specierum collationem ab aliquo posci, post tem-
pus vero ei pretia constitui abundante annonae
3 copia. Suo periculo clarissimus uniuscuiusque
provinciae praeses curabit, ut pretia specierum
aestimentur et temporibus quae de eis constituta
4 sunt emittantur. Nemo autem cogatur copiam
suam totam vendere, sed solas superfluas species:
impium enim est suis aliquem privari et aliis ea
suppeditare: C auri librarum poenam subibit et de
dignitate et cingulo suo periclitabitur, qui legem
5 violarit aut violari permiserit. Nemo umquam
possessoribus praeter magnam necessitatem coemptio-
nem imponat, et quando fiet, id nisi ex sacra ius-
sione non procedat, ut aurum pro coemptione de-
bitum ex aurea collatione a possessoribus inferenda
retineatur, dum propriae collationis summa ad co-
6 emptionem sufficiat. Quod si publica tributa
non debent ii quibus coemptio imposita est vel par-
tem debent, in nummis probis prius aurum acci-
piant et sic species ab eis exigantur, neve quis
audeat vel improbos nummos dare vel ex parte
tantummodo summam solvere aliove quo modo sub-
ditos damno afficere, sed etiam quadruplum inter-
pondii et damni et eius quod tardius solverit prae-
7 stabit. Si quis vero coemptionem indicere ausus
fuerit vel indictam praeter legem exegerit, L auri
libris puniatur et militia dignitateque cadat graviori
8 praeterea poenae obnoxius. Cum autem ex sacra
iussione coemptionis indictio facta erit, singuli pos-
sessores ad modum iugerum vel capitum coemptioni
9 subiciantur, neve quis ea excipiatur. Qui autem
supra hunc modum aliquid coemptionis nomine a
collatoribus exigit, et damnum L auri librarum
subeat et cingulo militiaque cadat et maiorem ani-
10 madversionem expectet. Sed haec Thracica dioe-
cesi excepta sancita sunt. nam cum in Thracia
non in solidum tributa inferantur, quia propter*

ἐν εἴδεσι συντέλειαν τοῖς κατ' αὐτὴν ἱδρυμένοις
στρατιώταις, καὶ πάντων μᾶλλον ἀποτρέφεσθαι
εἰς αὐτὴν στρατιωτικὰ τάγματα ἀνάγκη ἐστὶ
συνεχὴς πάνυ γίνεσθαι[1], ἐπειδὴ μὴ ἐνδέχεται
δίχα συνωνῆς ἀποτρέφεσθαι τοὺς ἐν αὐτῇ στρα-
τιώτας· ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τῇ διοικήσει ἡ μέχρι
σήμερον κρατείτω συνήθεια, ὑποκειμένων καὶ
τῶν ἐμπόρων τῇ συνηθείᾳ, πρότερον μέντοι καὶ
τοῖς συντελεσταῖς καὶ τοῖς ἐμπόροις καταβαλλο-
μένου τοῦ τῆς συνωνῆς χρυσίου ἐν εὐστάθμοις
νομίσμασι καὶ ὀβρύζοις, καὶ οὕτως αὐτῶν ἀπαι-
τουμένων ἀδιαστρόφως καὶ ἀζημίως τὸ εἶδος εἰσ-
φέρειν, τοῦ δὲ ταῦτα παραβαίνοντος τοῖς αὐτοῖς
11 ἐπιτιμίοις ὑποκειμένου. Βέλτιον γὰρ ἀντὶ τῆς
ἰδιωτικῆς ἐμπορείας μᾶλλον τοῖς στρατιώταις καὶ
τοὺς ἐμπόρους χορηγεῖν τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν
12 (4) ἀποτροφάς. Ἐὰν δέ ποτε διά τινας πόλεις μὴ
ἐχούσας σιτωνικὰ χρήματα μήτε ἑτέρωθεν εὐπο-
ρούσας ἀνάγκη γέγονε συνωνὴν ποιήσασθαι, ἐξέστω
μὲν τοῖς ἄρχουσι ταύτην ποιεῖν, ἐν μόνῃ δὲ τῇ
ἐνορίᾳ τῆς πόλεως τῆς τοῦ σίτου δεομένης καὶ
ἐν τοῖς αὐτῆς ὁρίοις, καὶ κατὰ τὰ ἐν τοῖς τόποις
κρατοῦντα κατὰ καιρὸν τιμήματα. τοῦτο δὲ παρα-
φυλαττέτωσαν καὶ οἱ πατέρες τῶν πόλεων καὶ
13 (5) πᾶς ἕτερος τῆς συνωνῆς προνοούμενος. Εἰ δὲ
καὶ ἀνάγκη γίνεται πολιτικὴν γενέσθαι συνωνήν,
ὡς ἐπιζητουμένων εἰδῶν ἐν τῇ βασιλίδι πόλει,
καὶ ἐν ταύτῃ κατὰ θείαν μόνην κέλευσιν προβαι-
νέτω, τοῦ χρυσίου πρότερον κατὰ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς
ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις ὤνια παρεχομένου ἀδια-
στρόφως καὶ ἀζημίως, μετὰ τοῦ καὶ τὰ ναῦλα ἐκ
τοῦ δημοσίου παρέχεσθαι, ὥστε τὸν συντελεστὴν
πιπράσκειν μόνον τὸ ἐπιζητούμενον εἶδος καὶ πλη-
14 (6) ρωθῆναι τοῖς δεομένοις τὴν χρείαν. Μηδὲν δὲ
ἐκ ταύτης τῆς διατάξεως καινιζέσθω τὰ ἐπὶ τῇ
συνωνῇ τῆς Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως διατετυ-
πωμένα, ἀλλὰ κρατείτω καὶ ὁ θεῖος τύπος ὁ δια-
τυπώσας τὰ περὶ τῶν ἐπεισάκτων στρατιωτῶν
15 (7) ἀποτροφῆς. Ὑποκείσθω δὲ τῷ προστίμῳ τῶν
πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν καὶ τὸν εἰς ζώ-
νην καὶ ἀξίαν ὑπομενέτω κίνδυνον ἥτε μεγίστη
τάξις τῶν ἐνδοξοτάτων ἐπάρχων καὶ οἱ λαμπρό-
τατοι τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες μετὰ τῶν πειθο-
μένων αὐτοῖς τάξεων καὶ οἱ κατὰ τόπον ἔκδικοι
καὶ ἄλλοι οἱ δημοσιεύοντες παραβαίνοντες αὐτὸν
τὸν νόμον ἢ παραβαθῆναι συγχωροῦντες ἢ μὴ
μηνύοντες ἀνυπερθέτως καὶ ἀληθῶς κατὰ τῶν
παραβαινόντων αὐτόν.

3 [2][Ὁ αὐτὸς βασιλεύς] . . . . . Θεσπίζομεν σιτώ-
νην . . . . .
[3]Ὅταν ἔν τινι πόλει σιτώνου γένηται χρεία, κατὰ
δοκιμασίαν καὶ ἐπιλογὴν καθ' ἑκάστην πόλιν
ἐπισκόπου καὶ τῶν ἐν τοῖς κτήτορσι πρωτευόν-
των γινέσθω ἡ ἐπὶ αὐτῷ προβολή, οὐ κατὰ τὸ
δοκοῦν τοῖς προβαλλομένοις, οὐδὲ ἐφ' οἷς ἂν βου-
ληθείησαν προσώποις, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐπὶ τῆς
χώρας ἐκείνης ταξεωτῶν τῶν στρατευομένων καὶ
τῶν ἀποθεμένων τὴν τάξιν, διὰ τῶν εἰρημένων
προσώπων πρὸς τὴν σιτωνείαν προβαλλομένων,
ἐπειδὴ εὐχερέστερον οὗτοι ταῖς δημοσίαις χρείαις
ἐντετριμμένοι ἐκ μακρῶν χρόνων τὸ τῆς σιτω-
1 νείας διανύουσι βάρος. Πάσης δὲ ζημίας ἀπαλ-
λαττέσθωσαν οἱ σιτωνοῦντες καὶ πληροῦντες τὴν
εἰρημένην χρείαν κατὰ τὸ δίκαιον λογοθετείσθω-
σαν· οὐ γὰρ δίκαιον αὐτοὺς ἀντὶ τοσούτων κό-
πων καὶ ζημιοῦσθαι. χορηγείτωσαν δὲ τὸν σῖτον
κατὰ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια καὶ μηδὲν περαιτέρω.
2 Ὁ δὲ παραβαίνων ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν
τὸν νόμον λ' χρυσίου λίτρας ἐπιτίμιον καταβαλ-
λέτω. [a. 491—505]

4 [4]. . . . . Ἦλθεν . . . . .
Προνοίᾳ ἐπισκόπου οἱ κατὰ χώραν ταξεῶται τὴν
σιτωνίαν μετέρχονται.

(1) expectes fere μᾶλλον εἰς τὸ ἀποτρέφεσθαι τὰ στρατ. τάγμ. ἀνάγκη ἐστὶ συνωνὴν συνεχὲς πάνυ γίνεσθαι. (Mommsen) (2) = 1, 4, 17 inscriptionem ex c. 1 et lege gemina restituimus. verba θεσπίζομεν σιτώνην tradunt Paratitla ad Const. 1, 3 addito hoc indice: δοκιμασίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου τῆς πόλεως ἐπισκόπου καὶ τῶν ἐν τοῖς κτήτορσι πρωτευόντων ἐκ τῆς κατὰ χώραν τάξεως ὁ σιτώνης προχειρίζεται, ἤγουν μέλλων ἐν τῇ τάξει καταλέγεσθαι ἢ πληρῶν ἢ πληρώσας, secundum Paratitla est secunda h. t. constitutio: unde Witte ordinem c. 2 et 3 invertendum esse conicit, recte fortasse: nos secuti sumus B (3) = B 56, 9, 6 (4) initium c. 4 et indicem tradunt Paratitla ad Const.

barbarorum incursus colonorum numerus deminu-
tus est nec specierum collatio militibus ibi consti-
tutis sufficit et prae omnibus ad alendos militum
legiones sane perpetuo necesse est coemptionem fa-
cere, quoniam specierum collatio militibus ibi con-
stitutis non sufficit: in illa igitur dioecesi maneat
quae hucusque obtinuit consuetudo, cui et negotia-
tores subiecti sunt, ut tamen prius et collatoribus
et negotiatoribus aurum pro coemptione in probis
putis nummis solvatur et sic ab eis specierum col-
latio sine refragatione et sine damno exigatur: is
autem qui haec violaverit isdem poenis subiaceat.
11 Melius enim est pro privata negotiatione etiam
negotiatores necessaria alimonia militibus suppedi-
12 tare. Quandocumque autem per civitates quae
neque annonarias facultates habent neque alia in
re locupletes sunt coemptionem fieri necesse est,
liceat praesidibus eam facere, sed in solo terri-
torio urbis quae annona caret et intra fines eius
et secundum pretia quae pro tempore illic ob-
tinebunt. hoc observent etiam patres civitatum et
13 reliqui omnes qui coemptioni provident. Cum
vero publicam coemptionem ideo fieri necesse est,
quia in regia urbe annona deficit, in hac quo-
que nisi ex sacra iussione non procedat, ut prius
aurum sine mora et damno secundum pretia quae
in foro eorum locorum obtinent solvatur, vectura
quoque e publico praestetur, ut collator vendat
tantum species quae exiguntur et indigentibus an-
14 nona subministretur. Minime autem ex hac
constitione innoventur ea quae de coemptione in
magna Alexandrinorum urbe facienda definita sunt,
sed obtineat etiam sacra forma quae annonam
15 militum evocatorum definivit. Poenae autem L
auri librarum subiaceant et cinguli dignitatisque
periculum expectent tam summum officium illustrium
praefectorum quam defensores in locis constituti
et aliae publicae personae, quae legem violant aut
violari permittunt aut non statim et secundum veri-
tatem denuntiant eos qui eam violarint.

3 Idem A. Si quando in urbe aliqua opus erit
sitona, arbitratu et electione episcopi uniuscuiusque
civitatis et eorum qui inter possessores antecellunt
eius creatio procedat, non ut libuerit eis qui creant,
neque quas velint personas, sed ut tantum officiales
eius loci qui militant aut militia abscesserunt per
supra dictas personas ad sitoniam promoveantur,
quoniam facilius hi qui in publicis negotiis ex longo
1 tempore versati sunt onere sitoniae funguntur. Ab
omni autem damno liberi sint qui sitoniam exer-
cent et dicta necessitate impleta ex aequo discu-
tiantur: neque enim iustum est eos pro tantis la-
boribus etiam damno afficii. frumentum secundum
pretia quae in foro obtinent praestent nec ultra
2 aliquid. Qui legem violat aut violari permittit,
XXX auri librarum poenam solvito.

4 Cura episcopi officiales eius loci sitonia fun-
gantur.

XXVIII.
DE COLLATIONE DONATORUM VEL RELEVATORUM AUT TRANSLATORUM SEU ADAERATORUM.

1 [1]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hermocrati pp.*[2] Dispositionem amplissimae recordationis Antiochi[3], quae certam quantitatem ante se relevatis possessionibus nomine canonis indixit, non imminui decernimus: id enim, quoniam[4] in canonem cecidit et anniversaria[5] debet pensitatione[6] persolvi, nec in praeteritum nec in posterum pati-
1 mur esse concessum. Indulgentiam vero memoratae descriptionis et in anteactum et in posterum tempus non solum in relevatis, verum etiam in donatis adaeratis translatisque, seu quodlibet aliud nomen novae descriptionis excogitatum est, volumus observari nullamque super his umquam exactionis molestiam formidari, quibus non tantum reliqua praeteriti temporis relaxamus, sed nec in posterum quicquam innovationis aut oneris adiciendum esse censemus, nullique licere deinceps contra divalia
2 statuta relevare suas possessiones. Noverit tamen amplissimae tuae sedis officium, quod si aliquando nobis[7] suggestio huic nostrae sanctioni contraria porrigatur, vel si sacris[8] mandatis (si qua forte citra suggestionem his piis dispositionibus adversa manaverint) obsequatur et aliquos tamquam debitores ex huiusmodi titulo crediderit exponendos, ducentarum librarum auri se condemnatione multandum. *D. XII k. Dec. Constantinopoli Theodosio A. XVIII et Albino conss.*[9] [a. 444]

XXVIIII.
DE COLLATIONE AERIS.

1 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Hilario.* Aeris pretia, quae a provincialibus postulantur, ita exigi volumus, ut pro viginti[11] libris aeris solidus a possessore reddatur. *D. V k. Ian.*[12] *Mediolani Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

XXX.
DE DISCUSSORIBUS.

1 [13]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Arthemium vicarium Hispaniarum.* Quotiens in disceptatione constiterit inique discussionem fuisse confectam et fidem facti non poterit approbare discussor, ipse in eodem titulo et in eodem modo ad solvendum protinus urgeatur, in quo alterum perperam fecerit debitorem. *D. prid. id. Mai. Valentiniano np. et Victore conss.* [a. 369]

2 [14]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Ne casu amissa securitate publica quaedam praeda nascatur collatoribus, decernimus, ut, quando securitates a discussoribus seu apparitoribus expositae ratiociniis publicis continentur, rursus per iniuriam non petantur. *D. V k. Dec. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [a. 400]

3 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Apollonio pp.* Per singulas provincias vel civitates honoratis usque ad comitivam consistorianam nec non etiam militantibus et suis obsequiis non adhaerentibus, advocatis quin etiam fori provincialis mandari discussionis iugorum sollicitudinem decernimus. *D. V k. Ian. Eudoxio et Dioscoro conss.* [a. 442]

4 [15][*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων.*]
[16]*Μηδεὶς γινέσθω λογοθέτης χωρὶς βασιλικῆς κελεύσεως ἰδικῶς μεμνημένης τῆς αὐτοῦ τοῦ λογοθέτου προσηγορίας· μήτε κατὰ κέλευσιν τῶν ἐπάρχων μήτε ἐκ προστάξεως ἄλλου οἱουδήποτε δικαστηρίου γινέσθω τις λογοθέτης ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἢ πολιτικῶν ἔργων ἢ σιτωνικῶν χρημάτων ἢ λιμενητικῶν ἢ τῶν περὶ τοὺς δημοσίους ὁλκοὺς τῶν πόλεων δαπανωμένων ἢ περὶ τειχοποιίαν ἢ περὶ ὁδοστρωσίαν ἢ γεφυρῶν ἢ μώλων κατασκευήν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν λουτρωνικῶν χρημάτων ἢ ἄλλως ὁπωσοῦν εἰς πολιτικὴν ζήτησιν ἀναφε-*
1 *ρομένων, χωρὶς βασιλικοῦ τύπου.* [17]*Αὐτὸς γὰρ ὁ βασιλεύς, εἴτε ἐκ δημοσίου χρήματα ἐκπέμψῃ πρὸς τειχοποιίαν ἢ ἑτέρου παντὸς ἔργου κατασκευήν, εἴτε εὕρῃ παρ' ἑτέρου καταλελειμμένα χρήματα πόλεσι πρὸς ἅπαξ ἢ καὶ διηνεκῶς, ὅτε ἂν αὐτῷ παρασταίη, πέμπει τὸν λογοθέτην καὶ τὸ ἔργον ὀφείλοντα μετρῆσαι καὶ ἀκριβεῖς λογισμοὺς ποιήσασθαι καὶ εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ κράτος ἀναγαγεῖν, ἐφ' ᾧ τε γενομένης ὀρθῶς τῆς δαπάνης θείαν γενέσθαι παρ' αὐτοῦ τοῖς δεδαπανηκόσιν ἀμεριμνίαν καὶ μηκέτι δευτέραν ζήτησιν αὐτοὺς ὑπο-*
2 *μένειν ἢ κληρονόμους αὐτῶν ἢ διαδόχους.* [18]*Εἰ δὲ καὶ ὁ λογοθέτης πεμπόμενος ἐπιτραπείη ποιῆσαι ἀμεριμνίαν τοῖς ὀρθῶς δεδαπανηκόσιν τὰ χρήματα καὶ μετὰ τῆς τῶν λόγων ἐρεύνης ἐκθῆται αὐτῶν ἀμεριμνίαν τοῖς ὀρθῶς δεδαπανηκόσιν, ἔστω καὶ αὕτη κυρία, ὡς μήτε θείας ἀμεριμνίας δεῖσθαι τὸ λοιπὸν μήτε ἑτέρας ἀσφαλείας τὸν δαπανήσαντα ἢ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ ἢ διαδόχους, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ τοῦ λογοθέτου ἀσφα-*
3 (1) *λείᾳ. Ἐπαγγέλλεται*[19] *δὲ καὶ δαπάνας διδόναι τοῖς λογοθέταις ἡ διάταξις, ἐφ' ᾧ τε ἀζημίως*
4 (2) *αὐτοὺς ποιεῖσθαι τὴν λογοθεσίαν. Ὁ δὲ οἴκοθεν*

(1) = *Nov. Theod.* 26: *iunge* 11, 59, 17 (2) Orientis *addit Nov.* (3) *Th.* 11, 20, 6 (4) quod iam *Nov.* (5) *sic Nov.*, anniversarie *libri* (6) *sic dett. cum Nov.*, pensitationi *I*, presentationi *K*, presentacione *O* (7) vel *ins. Nov.* (8) si legi sacrisve *Nov.* (9) eodem exemplo Theodoro v. i. pp. Illyrici *add. Nov.* (10) = *Th.* 11, 21, 2: *iunge Th.* 7, 4, 22 (11) quinque *ins. Th.* (12) d. III k. Iun. *Th.* 7, 4, 22 (13) = *Th.* 11, 26, 1 *B* 56, 10, 2 (14) = *Th.* 11, 26, 2 (15) *inscriptionem restituimus ex* 1, 4, 26, *quae multis h. c. capitibus gemina est, pleraque tamen adeo contraxit, ut praestet indicem B restituere: iunge* 3, 2, 4. 12, 63, 2 (16) = *B* 56, 10, 5 (17) § 1. 2 = 1, 4, 26 *pr.* § 1 (18) *quae* § 2 *continentur, ea ampliora redeunt in* § 9 (19) *sic Fabrotus,* ἐπαγγελέτω *B*

XXX 4 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp. Nemo discussor fiat nisi iussu principali, qui specialiter discussoris appellatione utatur: neque iussu praefectorum vel dispositione alius cuiuslibet iudicii in provinciis discussor fiat vel operum publicorum vel pecuniarum ad sitoniam vel portus pertinentium vel earum quae in aquaeductus publicos civitatum vel in muros aedificandos vias sternendas pontes aggeresque extruendos expenduntur, ne in eas quidem quae ad balnea aliove quo modo ad publicam curam pertinent, nisi principalis iussus*
1 *intercedat. Nam ipse imperator, sive ex publico pecunias ad muros extruendos vel ad aliud quodlibet opus miserit sive ab alio pecunias civitatibus seu semel seu perpetua pensione relictas invenerit, quandocumque ei videbitur, discussorem mittet, quem et opus metiri et exactas rationes conficere et ad eius celsitudinem referre oportet, ut ab hac recte factis depensis sacra securitas eis qui impenderint praebeatur neque ipsi vel heredes eorum vel succes-*
2 *sores alteram disquisitionem subeant. Si vero ipse discussor qui mittitur eis qui pecunias recte dependerint securitatem facere iussus erit et rationibus examinatis earum securitatem recte depensis praestiterit, haec quoque valeat, ut neque sacra insuper iussione neque alia cautione ei qui impenderit vel heredibus eius vel successoribus opus sit, sed*
3 *discussoris cautio sufficiat. Etiam sumptus discussoribus constitutio pollicetur, ut sine damno dis-*
4 *cussionem conficiant. Qui autem ex propriis*

δαπανῶν ἢ περὶ ἔργα τῆς πόλεως ἢ περὶ ἄλλην
κοινωφελῆ χρείαν μηδενὶ ὑποκείσθω λογοθεσίῳ
μήτε αὐτὸς μήτε κληρονόμος μήτε διάδοχος αὐ-
τοῦ, μηδὲ ἐπιζητήσει δημοσίων λογισμῶν, οἷον
ἐπὶ κερδῶν ἢ τῶν λεγομένων ἀγωγικῶν ἤτοι
παραπομπικῶν ἢ τῶν δαπανωμένων περὶ τοὺς
δημοσίους ὄνους ἢ ὀνηλάτας ἢ τῶν διωγμητικῶν
καὶ τῶν ἄλλων, ἃ γενικῷ ὀνόματι καλεῖται sol-
5 (3) lemnia. [1]Μηδεὶς δὲ τῶν ἀρχόντων πεμπέτω
λογοθέτην, ἀλλὰ ἀναφερέτω πρὸς βασιλέα, ἐφ'
ᾧ τε παρ' αὐτοῦ πέμπεσθαι τὸν ἐπὶ τούτοις
λογοθέτην, μηδὲ ἄχρις ἑνὸς ὀβολοῦ ὀφείλοντα
κερδᾶναι, ἀλλὰ τῷ τε δημοσίῳ λόγῳ καὶ τοῖς
6 (4) ὑποτελέσι φυλάττειν τὸ δίκαιον. Ἐὰν οὖν εὑρὼν
παρά τισι χρήματα δημόσια ὁ λογοθέτης ἀνύσῃ
αὐτὰ καὶ εἰς τὸ θεῖον ornamentum εἰσκομίσῃ,
ἔξεστιν αὐτῷ καθ' ἑκάστην λίτραν ἓξ νομίσματα
7 ὑπὲρ θεραπείας παρακατασχεῖν. Εἰ δὲ παρὰ τῶν
ὄντων ἐν ἐπαρχίαις ἢ ἑκόντων ἢ ἀκόντων ἄχρις
ἑνὸς ὀβολοῦ λάβῃ, αὐτὸς μὲν τὸ λαμβανόμενον
ἀποδιδότω, τετραπλάσιον ὀφείλων εἰσκομισθῆναι
τοῖς δημοσίοις, καὶ ποινῆς βασιλικῆς πειράσθω
ὡς τὸ δημόσιον προδεδωκὼς ἢ τοὺς συντελεστὰς
ἀδικήσας· ὁ δὲ ἀνασχόμενος παρασχεῖν ὡς διὰ
τοῦτο καθομολογῶν ὑπεύθυνον αὐτὸν εἶναι τοῖς
δημοσίοις ἀπαιτηθήσεται πάλιν τὰ περὶ ὅσων
ὑπέμεινε ζήτησιν ὀφείλοντα εἰσκομισθῆναι τῷ
8 (5) δημοσίῳ λόγῳ. Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ τῶν sollem-
nium ζητήσει ὁ βασιλεὺς μανθάνων τὸ γενόμε-
νον λογοθέσιον θείαν ἀμεριμνίαν ἐκτίθεται τοῖς
λογοθετήσασι, μηκέτι δεύτερον εὐλαβουμένοις λο-
γοθέσιον, αὐτῷ τῷ λογοθετοῦντι ἐπιτρέπων τοῖς
λογοθετουμένοις ποιεῖν ἀμεριμνίαν, ἐφ' ᾧ τε
τοὺς ταύτην λαμβάνοντας μηκέτι δευτέραν μένειν
9 (6) λογοθεσίαν. Μήτε δὲ ὑπὲρ τῆς γενομένης ἀμε-
ριμνίας λαμβανέτω τι παντελῶς ὁ λογοθέτης,
ἀλλ' ἐὰν ὅλως ἐπιχειρήσῃ τι λαβεῖν, ἄδειαν ἐχέ-
τωσαν οἱ κτήτορες καὶ πολῖται καὶ ἀπωθεῖσθαι
τὸν ἐκβιβασμὸν αὐτοῦ καὶ δεήσεις ἐπιδιδόναι τῷ
κατὰ καιρὸν βασιλεῖ, ὥστε πεμφθῆναί τινα κατὰ
χώραν τὸν ὀφείλοντα ποινὴν εἰσπρᾶξαι τὸν ἐπ-
10 (6) χειροῦντά τι ἀπαιτῆσαι. Εἰ δὲ καί τις ἄρχων
μετὰ τὸν παρόντα νόμον χωρὶς θείας ἐγγράφου
κελεύσεως πρὸς αὐτὸν πεμπομένης ἀποστείλῃ λο-
γοθέτην ἐπὶ οἱονδήποτε τῶν εἰρημένων, ἔτι αὐ-
τὸς μὲν ὁ ἄρχων εἴκοσι χρυσίου λίτρας πρόστι-
μον ὑποστήσεται, ἡ δὲ τάξις αὐτοῦ πέντε καὶ
11 (7) δέκα. [2]Μήτε προφάσει ἀνακαθάρσεως ὀχετῶν
ἢ τῶν πρὸς τοῖς τείχεσιν οἰκοδομημάτων καὶ τῆς
αὐτῶν καταλύσεως, ἢ τῶν ἐν ταῖς δημοσίαις
στοαῖς γενομένων τῶν καλουμένων προδουλείων
καὶ ἐρειπίων, ἢ τῶν ἐν ταῖς μεσοστύλοις τῆς πό-
λεως οἰκοδομουμένων, ὡς ὀφειλόντων ἀνατραπῆ-
ναι, ἢ περὶ εἰκόνων ἢ τοιουτοτρόπων ὅλως ἐπι-
νοιῶν ἢ πολιτικῶν ζητήσεων ποιείσθω τινὰς
12 προστάξεις. Εἰ δὲ καὶ ποιήσει, ἄδειαν ἐχέτωσαν
οἱ ἐν ταῖς πόλεσι τὸν ἐντεῦθεν ἐκβιβασμὸν ἀπω-
θεῖσθαι καὶ μηδεμίαν ἀπόκρισιν ποιεῖν ἐν ταῖς
τοιαύταις πράξεσι[3], μετὰ τοῦ καὶ τοὺς ἄρχοντας
τῶν ἐπαρχιῶν, εἰ τοῦτο τὸ γινόμενον σιωπήσωσι,
καὶ πᾶσαν πολιτικὴν καὶ δημοσίαν βοήθειαν τοῖς
αὐτοῖς ὑποκεῖσθαι ἐπιτιμίοις, ἐξουσίαν ἐχόντων
τῶν βουλομένων δεήσεις ἐπιδιδόναι βασιλεῖ καὶ
δι' αὐτῶν διδάσκειν τὰ γινόμενα, ὡς ἂν ἐκ βα-
σιλικῆς ἀγανακτήσεως ἐπακολουθήσῃ διόρθωσις·
πρὸς τὸ καὶ τοὺς προστάξαντας ἄρχοντας γίνε-
σθαι τι τοιοῦτο εἴκοσι χρυσίου λίτρας προστι-
μᾶσθαι καὶ μείζονα προσδοκᾶν βασιλικὴν ἀγα-
νάκτησιν, τὰς δὲ πειθομένας αὐτοῖς τάξεις μετὰ
τοῦ προστίμου τῶν πέντε καὶ δέκα τοῦ χρυσίου
λιτρῶν καὶ τὴν ἐν σώματι τιμωρίαν ὑπομένειν.
13 Μόνον γὰρ ἔξεστι τῷ βασιλεῖ καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς
τοιούτοις ἐποψίαν ἐπιτρέπειν ἀνδρὶ καθαρῷ καὶ
σὺν ἀληθείᾳ καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πόλεων τὰ
τοιαῦτα ζητοῦντι καὶ μηδὲν παντελῶς ὑπὲρ αὐ-
14 (8) τῶν κομιζομένῳ. [4]Προνοείτωσαν δὲ οἱ τῶν
πόλεων πατέρες καὶ οἱ τῶν κτητόρων εὐυπόλη-
πτοι[5], ὥστε μηδένα πολιτικὸν τόπον ἢ δημόσιον

(1) § 5 in. = 1, 4, 26, 4 (2) § 11. 12 in. = 1, 4, 26, 8 (3) εἰσπράξεσι Cuiacius, cf. l. gem. (4) § 14 excepto ultimo commate integra extare videtur in 1, 4, 26, 9 (5) ἐν ὑπολήψει l. gem.

facultatibus vel in opera civitatis vel in aliam publi-
cam utilitatem impendit, neque ipse neque heres vel
successor eius discussioni ulli subiectus sit neque
publicarum rationum examini velut de lucris vel iis
quae agogica vel parapompica vocantur vel de
sumptibus in publicos mulos vel muliones factis vel
prosecutionum nomine vel de reliquis quae generali
5 denominatione sollemnia vocantur. Nullus prae-
sidum discussorem mittito, sed referto ad impera-
torem, ut ab hoc discussor earum rerum mittatur,
quem ne unum quidem obolum lucrari, sed et publi-
6 cae rationi et collatoribus ius servare oportet. Si
igitur discussor pecunias publicas, quas apud ali-
quem invenit, publico ornamento intulerit, licet ei
in libras singulas sex solidos pro ministerio reti-
7 nere. Quod si ab eis qui in provincia sunt sive
sponte sive ab invitis vel unum obolum accipiat,
ipse quidem quod acceperit reddat et quadruplum
fisco inferre debet et poenam ab imperatore impo-
nendam experiatur, quod fiscum prodiderit et col-
latores iniuria affecerit: ab eo autem qui dederit,
quasi hoc ipso confesso se fisco obnoxium esse, ea
quae publicis rationibus inferri oportet et de quibus
8 inquisitionem subiit iterum exigantur. Atque de
hac sollemnium disquisitione imperator, postquam
certior factus est discussionem confectam esse,
sacram securitatem praebet eis qui discussionem in-
stituerunt, ut alteram discussionem non vereantur,
mandans ipsi discussori, ut eis qui discussionem
subierunt securitatem praestet, quo qui eam acce-
9 perunt alteram discussionem non expectent. Non
autem pro praestita securitate discussor omnino
quicquam accipiat, sed si quid accipere ausus erit,
possessoribus et civibus liceat eius exsecutionem re-
pellere et preces pro tempore imperatori offerre, ut
in eam regionem mittatur qui poenam exigat ab eo
10 qui aliquid poscere ausus sit. Sed si quis
praeses adversus hanc legem sine sacra iussione in
scriptis ad eum missa discussorem ad quodcumque
eorum quae dicta sunt emittat, adhuc ipse praeses
XX auri librarum multam subibit et officium eius XV.
11 Non autem praetextu cloacarum purgandarum
vel aedificiorum quae muris adposita sunt eorum-
que demolitionis vel eorum nomine, quae in publi-
cis porticibus facta sunt et produlia vocantur, vel
ruinarum vel eorum quae in intercolumniis civita-
tum extructa sunt, ut demoliantur, vel propter
imagines vel omnino huiusmodi commenta vel publi-
12 cas quaestiones ulla praecepta faciat. Quae
si faciet, liceat eis qui in civitatibus sunt exe-
cutionem eorum repellere et minime eiusmodi ex-
actionibus respondere, et praeterea tam rectores
provinciarum, si ubi hoc factum fuerit silentio id
praeterierint, quam omnis civilis et publica appa-
ritio isdem poenis subiacebunt: licentia data ei qui
voluerit preces imperatori porrigere et in eis quae
facta sunt patefacere, ut ex imperatoria indigna-
tione correctio intercedat: praeterea praesides, qui
tale aliquid fieri iusserint, XX auri libris multentur
et maiorem indignationem imperatoris expectent,
officia autem quae eis subsunt praeter poenam XV
auri librarum etiam corporalem castigationem sub-
13 eant. Nam imperatori soli licet etiam propter
has causas inspectionem viro integro mandare, qui
fideliter et ad utilitatem civitatum talia perquirat
14 nec tamen pro ea re quicquam accipiat. Cu-
rent autem patres civitatum et possessores bonae
opinionis, ne quis locus publicus sive civitatis vel

ἢ πρὸς τὰ τείχη ἢ ἐν ταῖς δημοσίαις στοαῖς ἢ πλατείαις[1] ἢ ὁπουδήποτε κείμενον ὑπό τινων ἀλόγως κατέχεσθαι, καὶ μὴ ἐκδίδοσθαι τόπον πολιτικὸν χωρὶς θείου τύπου. τὰ γὰρ παρ' αὐτῶν μὴ ὀρθῶς ἐκδιδόμενα ἀνατρέπεται καὶ ζημιοῦνται
15 οἱ ἐξειληφότες. [2]Προνοείτωσαν δὲ οἱ αὐτοί, ὥστε τοὺς ἐκ τύπου θείου ἔχοντας νομὴν ὕδατος μὴ πλεονεκτεῖν τοὺς ἑτέρους καὶ τὸν μὲν πλέον
16 (9) τὸν δὲ ἔλασσον λαμβάνειν. Ἔργον δὲ ἔστω τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κόμητος τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῷ παλατινῶν διερευνᾶν ταῦτα καὶ προσαγγέλλειν καὶ τὴν τῶν ἐπικειμένων προστίμων εἴσπραξιν ποιεῖσθαι, ἢ ἐὰν ῥαθυμήσειεν, εἴκοσι χρυσίου λίτρας προστιμᾶσθαι, τὴν δὲ τάξιν αὐτοῦ πέντε καὶ δέκα.

D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste vv. cc. conss. [*a.* 530]

XXXI.

[3]. . . . .

XXXII (XXXI).[4]

DE DECURIONIBUS ET FILIIS EORUM ET QUI DECURIONES HABENTUR QUIBUS MODIS A FORTUNA CURIAE LIBERENTUR.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Caesoni.* Si, cum te pater decurionem esse voluisset[5], illo in rebus humanis agente honor tibi iste delatus est, tenentur quidem etiam heredes eius rei publicae (nam in hac parte vice fideiussoris pater accipitur), sed non ante nisi tuis rebus excussis. *PP. V k. Dec. Aemiliano et Basso conss.* [*a.* 259]

2 *Exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA.* Observare magistratus oportebit, ut decurionibus sollemniter in curiam convocatis nominationem ad certa munera faciant eamque statim in notitiam eius qui fuerit nominatus per officialem publicum perferre curent, habituro[6] appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud praesidem causam suam iure consueto: quem si constiterit nominari minime debuisse, sumptus litis eidem a nominatore restitui oportebit. *Sine die et consule.*

3 *Idem AA. Iulio.* Cum decurionatus honorem sponte susceperis, albo eximi, licet annosum te esse dicis, non potes. *PP. id. Nov. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

4 *Idem AA. Cassiano.* Cum adoptivum filium ex adoptantis dignitate decurionis filium effici nulla dubitatio est, pro atrocibus iniuriis eum, quem ad vicem naturalis pignoris tibi adscribebas, a praeside provinciae illicitis corporis cruciatibus adfici non oportuit hocque congruenti poena coercebitur. *PP. XII k. Dec. Diocletiano A. II et Aristobulo conss.* [*a.* 285]

5 *Idem AA. Alexandro.* Filios in potestate patris positos ad munera seu honores non posse devocari falso tibi persuasum est. sane si ad nominationem filii consensum non accommodaveris, ob administrationem ipsius minime conveniri poteris. *PP. VI id. ... Maximo II et Aquilino conss.* [*a.* 286]

6 *Idem AA. et CC. Leontio.* Expertes litterarum decurionis munera peragere non prohibent iura. *D. VIII k. Mai. AA. conss.* [*a.* 293]

7 *Idem AA. et CC. Diogeniano.* Licet indivisa bona fratres habent, nihilo minus tamen singuli suo nomine civilibus tenentur muneribus. *PP. IIII id. Mai. Paulino*[7] *ipsis AA. conss.* [*a.* 293]

8 *Idem AA. et CC. Platoniano.* Infamia, quae tibi abominanda est, non etiam amissionis oculorum casus quaesitum adimit honorem. *D. XVI k. Febr.*[8] *Nicomediae CC. conss.* [*a.* 294]

9 *Idem AA. et CC. Aurelio.* In albo decurionum perscriptis[9] patrem non habenti filios anteferri constitit. [*a.* 294]

10 *Idem AA. et CC. Aurelio.* Si ultra septuagesimum annum aetatis patrem tuum esse praeses provinciae perspexerit, eum personalium munerum vacatione perfrui providebit. [*a.* 294]

11 *Idem AA. et CC. Maximo.* Uxorem pro marito decurione conveniri non posse procul dubio est. [*a.* 294]

12 *Idem AA. et CC. Zotico.* Nec infames immunitatem habere, cum hoc privilegii, non notae sit, convenit. *D. V k. Dec. AA.*[10] *conss.* [*a.* 293]

13 *Idem AA. et CC. Proto.* A muneribus decurionatus nec sententia praesidis in perpetuum nec anni quinquaginta nec podagrae valitudo praestat excusationem.

14 [11]*Imp. Constantinus A. ad Euagrium.* Nemo iudex[12] aliquem suo arbitrio de curia liberet. nam si quis fuerit eiusmodi infortunio depravatus, ut debeat sublevari, de eius nomine ad nostram scientiam referri oportet, ut certo temporis spatio civilium munerum ei vacatio porrigatur. *PP. id. Mart. Constantino A. III et Licinio III conss.* [*a.* 313]

15 [13]*Idem A.* [14]*Hilariano correctori Lucaniae et Brittiorum.* Universos decuriones volumus a tabellionum officiis temperare. *D. III k. Febr.*[15] *Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

16 [16]*Idem A. ad Hilarian n proconsulem Africae.* Si quis decurio vel propriae rei causa vel rei publicae cogatur nostrum adire comitatum, is non ante discedat, quam insinuato iudici desiderio proficiscendi licentiam consequatur. quod si pro sua audacia parvi aliquis hanc fecerit iussionem, indignationem competentem[17] sortiatur. *PP. VII id. Iul. Carthagine Crispo III et Constantino III conss.* [*a.* 324]

17 [18]*Idem A. ad Euagrium pp.* Qui derelicta curia militaverit, revocetur ad curiam. *D. XVI k. Iun. Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

18 [19]*Idem A.* Si ad magistratum nominati aufugerint, requirantur et, si pertinaci animo latere potuerint, his ipsorum bona permittantur, qui praesenti tempore in locum eorum ad duumviratus munera vocabuntur, ita ut, si postea reperti fuerint, biennio integro onera duumviratus cogantur agnoscere. 1 Omnes enim, qui obsequia publicorum munerum declinare temptaverint, simili condicione teneri oportet. *D. III k. Oct. Serdicae Constantino A. VIII et Constantio IIII conss.* [*a.* 329]

(1) πλατείαις *l. gem.* (2) § 15 = 1, 4, 26, 10 (3) *integrum titulum excidisse ex numeris titulorum apud Graecos citatis constat.* (4) *Cf. Dig.* 50, 2 (5) *sic edd., et ins. libri* (6) *sic I*, habitura *O*, illo habituro *K* (7) Hadrianopoli *Mommsen* (8) Dec. *scr.* (9) *sic O^a*, prescriptis *K*, proscriptis *O^b*: perscribendo *scr.* (proscribendo *Cuiacius ad Dig.* 50, 2, 10) (10) CC. *Mommsen* (11) = *Th.* 12, 1, 1 (12) civilium munerum vacationem cuiquam praestare curiali conetur vel *ins. Th.* (13) = *Th.* 12, 1, 3: *iunge* 9, 22, 21 (14) Maecilio *ins. Th.* (15) acc. k. Aug. *ins.* 9, 22, 21 (16) = *Th.* 12, 1, 9 (17) indignationem competentem] deportationis exitum *Th.* (18) = *Th.* 12, 1, 13 (19) = *Th.* 12, 1, 16

prope muros vel in publicis porticibus vel plateis vel ubiubi situs a quoquam iniuria teneatur, neve locus publicus sine sacra forma elocetur. quae enim ab eis minus recte elocata sunt, revocantur
15 *et conductores damno afficiuntur. Idem prospiciant, ne qui ex sacra forma in aquae possessione sunt, invicem se fraudentur et alius plus alius*
16 *minus accipiat. Curae autem sit magnifico comiti rerum privatarum principis et palatinis ei apparentibus haec perquirere et deferre et competentium poenarum exsecutionem instituere· vel si neglexerit, XX auri libris ipse, officium eius XV multetur.*

19 [1]*Idem A. ad Lucretium Paternum.* Vacuatis rescriptis, per quae munerum civilium nonnullis est vacatio praestita[2], omnes civilibus necessitatibus adgregentur, ita ut nec consensu civium vel curiae praestita cuiquam immunitas valeat, sed omnes ad munerum societatem conveniantur. *D. VIII k. Nov. Heracleae Constantino A. VIII et Constantio IIII conss.* [a. 329]

20 [3]*Impp. Constantius et Constans AA. ordini civitatis Constantinae Cirtensium.* Magistratus desertores ad eam gravitas tua faciat necessitatem condicionis urgeri, ut, quascumque pro his expensas civitas prorogavit, refundere protinus ac repraesentare cogantur. *D. XIIII k. Febr. Naisso Acindyno et Proculo conss.* [a. 340]

21 [4]*Idem AA. Nemesiano comiti.* Curiales omnium civitatum nullam pro re privata nostra debent inquietudinem sustinere nec huiusmodi oneribus velut extraordinariis occupari, quoniam satis est, si civitatum munera per eos congrue compleantur. *D. prid. id. Aug. Bessae Acindyno et Proculo conss.* [a. 340]

22 [5]*Imp. Iulianus A. Iuliano comiti Orientis.* Eos indulserunt veteres principes ex materno genere curialibus Antiochenis adscribi, quos patris condicio[6] nullius vindicaret iuri civitatis. *D. V k. Sept. Antiochiae Mamertino et Nevitta conss.* [a. 362]

23 [7]*Idem A. Iuliano comiti Orientis.* Providendum est eorum novitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne praeteritis debitis susceptorum onerentur: sed conventis propter haec debita, qui ea praecedentibus delegationibus contraxerunt, nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienae sustinere patiaris. *PP. Beryto k. Nov. Mamertino et Nevitta conss.* [a. 362]

24 [8]*Idem A. Leontio consulari Palaestinae.* Si quis decurio pater sit tredecim liberorum, honoratissimae munerum quieti[9] donetur. *D. k. Mart. Antiochiae Iuliano A. IIII et Sallustio conss.* [a. 363]

25 [10]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Byzacenos.* Curiales ultra terminos propriae civitatis non iubeantur a moderatoribus provinciarum sui exhibere praesentiam, nisi publica necessitas exegerit. *D. prid. id. Sept. Aquileiae divo Ioviano et Varroniano conss.* [a. 364]

26 [11]*Idem AA. ad Modestum pp.* Quidam ignaviae sectatores desertis civitatum muneribus captant solitudines ac secreta et specie religionis cum coe-
1 tibus monazonton congregantur. Hos igitur atque huiusmodi deprehensos erui latebris consulta praeceptione mandamus[12] atque ad munia[13] patriarum subeunda revocari, aut pro tenore nostrae sanctionis familiarium rerum carere illecebris, quas per eos censuimus vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionum. *PP. Beryto k. Ian. Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 370 *vel* 373]

27 [14]*Idem AA. Mauris Sitifensibus.* Privilegio militiae paternae se non vindicet, quem avitus[15] curiae nexus adstringit. quod si militari avo et patre decurione nascetur, paternae erit succedaneus functioni. *D. VIIII k. Mai. Treviris Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 368 *vel* 370]

28 [16]*Idem AA. ad Volusianum pu.* Nullus[17] qualibet praerogativa fultus a debitis muneribus habeatur immunis. *D. IIII k. Iul. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

29 *Idem AA. Germaniano pp. Galliarum.* Nati ex inquilinarum nostrae domus matrimonio et patre decurione non patrum suorum, verum matrum condicionem sequantur. *D. III id. Oct. Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

30 *Idem AA. ad Modestum pp.* Procuratores rei publicae actionibus publicis debere uti non venit in dubium. [a. 370—371]

31 [18]*Idem AA. et Gratianus A. ad Modestum pp.* Ex omnibus domibus producti, qui origine sunt curiali, ad subeundam publicorum munerum functionem protrahantur, quippe cum occultatoribus talium praeter iacturam existimationis etiam rerum discrimen incumbat, si ulterius progressi utilitatem publicam privatis studiis[19] et patrociniis postponant. *D. III id. Iul. Ancyrae Gratiano A. II et Probo conss.* [a. 371]

32 [20]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Neoterium pp.* Fabricenses ordinibus restituantur, qui originem curialem et propriae munera declinaverint civitatis: reliqui ne levi quidem inquietudine pulsentur. *D. XVI k. April. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [a. 380]

33 [21]*Idem AAA. Eutropio pp.* Omnes iudices provinciarumque rectores a consuctudine temerariae usurpationis abstineant sciantque neminem omnino principalium aut decurionum sub qualibet culpae aut
1 erroris offensa cruciatibus esse subdendum. Quod si quis forte iudicum in hanc pertinaciam illiciti furoris eruperit, quod audeat principalem ac decurionem et suae, si sic dici oportet, curiae senatorem tormentis[22] subdere, viginti librarum auri illatione multatus et perpetua infamia inustus nec speciali quidem rescripto notam eluere mereatur: et officium quinquaginta librarum auri multam fisco nostro cogetur inferre, quoniam, ut pertinaciae iudicis sui[23] resistat, liberam eidem contradicendi permittimus facultatem. *D. XII k. Aug. Heracleae Eucherio et Syagrio conss.* [a. 381]

34 [24]*Idem AAA. Floro pp.* Si quis procurationem facultatum suarum curiali crediderit esse mandandam, totius dignitatis exceptione depulsa gravis-
1 sima poena plectetur[25]. Ille vero, qui immemor libertatis et generis infamissimam suscipiens vilitatem existimationem suam servili obsecundatione damnaverit, tradatur exsilio[26]. *D. X k. Nov. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [a. 382]

35 [27]*Idem AAA. Postumiano pp.* In filiis decurionum[28] retinendis priorum praeceptorum decreta
1 sublimitas tua custodiat. Eos quoque, qui advocationis obtentu curialia onera declinant, agere universa compellat, quae et si necessitas non exigit,
2 tamen patria non remittit. Ipsos quin etiam filios magistrorum, qui ex curiali stirpe descendunt, simili modo obnoxios esse decernat. *D. VIII id. April. Constantinopoli Merobaude II et Saturnino conss.* [a. 383]

36 [29]*Idem AAA. ad Basilium comitem s. l.* Exemplo senatorii ordinis patris originem[30] unusquisque sequatur, nec valeant specialiter delata rescripta, si quis se matris origine defendens[31] a maiore curia ad minorem transferri fortasse promeruerit: neque ulla pro more provinciae referri sinatur exceptio. *D. XVI k. Iul. Romae*[32] *Merobaude II et Saturnino conss.* [a. 383]

37 [33]*Idem AAA. Postumiano pp.* Quotienscumque se ex rescriptis nostris aliquid impetrasse contendent ii, quos obnoxios curiae vel origo fecerit

(1) = *Th.* 12, 1, 17 (2) praestituta *Th.* (3) = *Th.* 12, 1, 29 (4) = *Th.* 12, 1, 30 (5) = *Th.* 12, 1, 51 (6) dignitas *Th.* (7) = *Th.* 12, 1, 54 (8) = *Th.* 12, 1, 55 (9) honoratissima m. quiete *Th.* (10) = *Th.* 12, 1, 60 (11) = *Th.* 12, 1, 63 (12) atque huiusmodi intra Aegyptum deprehensos erui e latebris c. p. mandavimus *Th.* (13) *sic dett. cum Th.*, municipia *KO* (14) = *Th.* 12, 1, 64: *iunge Th.* 7, 1, 6 (15) *sic Th.*, habitus *dett.*, adsuetus *KO* (16) = *Th.* 12, 1, 67: *iunge Th.* 6, 4, 18 (17) exceptis palatinis *ins. Th.* (18) = *Th.* 12, 1, 76 (19) *sic dett. cum Th.*, custodiis *KO* (20) = *Th.* 12, 1, 81: *iunge Th.* 12, 1, 82 (21) = *Th.* 12, 1, 85: *iunge Th.* 12, 1, 86 (22) plumbatarum ictibus *Th.* (23) sui *om. Th.* (24) = *Th.* 12, 1, 92 (25) grav. poena plectetur] patrimonium eius, quod crediderat curiali, proscriptio fiscalis inundat *Th.* (26) deportationis incommodo subiugetur *Th.* (27) = *Th.* 12, 1, 98: *iunge Th.* 9, 42, 10 (28) decurionum *om. Th.* (29) = *Th.* 12, 1, 101 (30) municeps *ins. Th.* (31) *sic dett. cum Th.*, defensa *KO* (32) Veronae *Gothofredus*, *cf.* 1, 18, 1 (33) = *Th.* 12, 1, 102: *iunge Th.* 7, 2, 1

vel latum inter partes iudicium designaverit, nullam prorsus spem curias declinandi ex colore sacrae iussionis accipiant. *D. XIIII k. Aug. Constantinopoli Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

38 [1]*Idem AAA. ad Cynegium pp.* Ne quis officialium poenae specie atque aestimatione curiae dedatur, nisi si quis forte curiam diffugiens ob hoc coeperit militare, ne ingenitis fungatur officiis.
1 Omnes itaque omnino iudices tuae censurae subditos admonebis, ne quis eorum [2] aestimet curiae loco supplicii quemquam deputandum, cum utique unumquemque criminosum non dignitas debeat, sed poena comitari. *D. VIII id. Nov. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

39 [3]*Idem et Arcadius AAAA.*[4] *ad Eusignium pp.* Curiales, qui sese privilegio domus nostrae defendi posse crediderint, ad curiam retrahantur et propriis functionibus mancipentur et publica damna sarciant. *D. VIII k. Ian. Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

40 [5]*Idem AAA. Cynegio pp.* Quilibet principalium vel decurionum vel decoctor pecuniae publicae vel fraudulentus in adscriptionibus illicitis vel immoderatus in exactione fuerit inventus, iuxta pristinam consuetudinem non solum a vobis, quibus propter loci dignitatem rerum summa commissa est, verum a iudicibus ordinariis plumbatarum ictibus subiciatur. *D. die k.*[6] *April. Constantinopoli Valentiniano A. III et Eutropio conss.* [*a.* 387]

41 [7]*Idem AAA. Cynegio pp.* Decurio fortunam quam nascendo meruit suffragiis atque ambitione non mutet: et si vacare per senectutem potuerit, propter ordinationem, quae per plurimus cito definiri solet, curiam non relinquat. *D. prid. non. Iul. Constantinopoli Valentiniano A. III et Eutropio conss.* [*a.* 387]

42 [8]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Abundantio comiti et magistro utriusque militiae.* Militaribus viris nihil sit commune cum curiis: nihil sibi licitum sciant, quod suae non subiectum est potestati: nullum iniuria, nullum verbere, nullum gravi pulsatione tribunus, dux ille an comes sit,
1 curialem principalemve contingat. Si quis posthac temerario et inconsiderato ausu ullum ex principalibus viris usurpata attrectaverit iniuria, sciat se decem auri libris esse multandum. *D. prid. k. Aug. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

43 [9]*Idem AAA. Rufino pp.* Omnes, qui curiali obstricti sanguine diversis se officiorum privilegiis et actuum praeiudiciis adgregarunt, reddendos muniis esse non ambiges. [10]sed nec rescripta aut adnotationes ad munerum fugam prodesse permittimus. *D. prid. id. April. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

44 [11]*Idem AAA. Rufino pp.* Nullus solius [12] materni sanguinis vinculis illigetur, quia mulierum infirmitas numquam huiusmodi functionibus reddit obnoxios, a quibus ipsa habetur immunis. *D. V id. Aug. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

45 [13]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Ennodio proconsuli Africae.* Nominationum forma vacillare non debet, si omnes qui albo curiae detinentur [14] adesse non possunt, ne paucorum absentia sive necessaria sive fortuita debilitet, quod a maiore parte ordinis salubriter fuerit constitutum, cum duae partes ordinis in urbe positae totius curiae instar exhibeant. *D. XVII k. Iun. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

46 [15]*Idem AA. Theodoro pp.* Ad subeunda patriae munera dignissimi et meritis et facultatibus curiales [16] eligantur, ne tales forte [17] nominentur, qui functiones publicas [18] implere non possint. *D. IIII k. Oct. Mediolani Olybrio et Probino conss.*[19] [*a.* 395]

47 [20]*Idem AA. Caesario pp.* Curiales, qui honorariam adepti sunt comitivam, formidare debent eos, quorum sunt moderationi commissi, nec se existimare ideo meruisse dignitatem, ut iudicum prae-
1 cepta despiciant. Quod si in eadem culpa perseverent, quinque librarum auri multae obnoxius subiugetur, honore quoque quem prodidit spoliandus. *D. IIII k. Ian. Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

48 [21]*Idem AA. Florentino pu.* In successione curialium decernimus, ut, etiam si patres decesserint [22], teneatur agnatio. *D. XII k. Ian. Mediolani Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

49 [23]*Idem AA. Theodoro pp.* Omnes, qui quolibet curiae iure debentur, cuiuscumque superstitionis sint, ad implenda munia teneantur. *D. id. Febr. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

50 [24]*Idem AA. Eutychiano pp.* Omnes omnino curiales in originalibus ac debitis perpetuo curiis perseverent, et qui ex his ad provinciarum regimen atque administrationem qualibet fraude atque ambitione pervenerint, sciant se non solum in sua curia remansuros, sed etiam cunctis rursus ab exordio muneribus servituros [25]. *D. VIII k. Nov. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

51 [26]*Idem AA. Messalae pp.* Quamvis provisum fuerat congruae emendationis occursu, quemadmodum curiales militiae nomine et honore suspenso officiis redderentur, tamen quia hoc callido consilio reppererunt, ut evitatis provinciae suae finibus, tamquam his eorum tantum interdictus fuisset accessus, peregrinos expeterent commeatus, ne diutius in perniciem curiarum latitandi spes et solacium eos impunitatis exacuat, horum cupiditatibus obviamus, ut ex eorum bonis, qui se vel prosecutioni [27] vel muniis civitatum interdictae dudum ambitione militiae vel qualibet fraude subtrahere conati fuerint [28], curiis
1 quas deseruerant consulatur. Itaque si vocati edictis intra anni metas (ii tamen, qui manifestis curiae nexibus illigantur) latere potius quam redire maluerint [29], sciant post emensum annum [30] interpellatis provinciarum moderatoribus ex facultatibus suis curiis quas destituerunt consulendum. neque enim de immaturo praeiudicio temporis possunt brevitatem causari. *D. XVII*[31] *k. Sept. Theodoro vc. cons.* [*a.* 399]

52 [32]*Idem AA. Probino proconsuli Africae.* Quis tam inveniri iniquus arbiter rerum potest, qui in urbibus magnifico statu praeditis ac votiva curialium numerositate locupletibus ad iterationem quem-

(1) = *Th.* 12, 1, 108 (2) eorum *om. Th.* (3) = *Th.* 12, 1, 114 (4) *scribi debuit* imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA., *cf.* 11, 59, 7. 11, 62, 7. 12, 21, 1 (5) = *Th.* 12, 1, 117: *iunge Th.* 12, 1, 118 (6) d. VI k. *Th.* 12, 1, 116 (7) = *Th.* 12, 1, 118 (8) = *Th.* 12, 1, 128 (9) = *Th.* 12, 1, 134: *iunge* 10, 19, 5 (10) sed ... permittimus *ex Th.* 12, 1, 137 *addita sunt* (11) = *Th.* 12, 1, 137: *iunge* 9, 7, 1 (12) solis *Th.* (13) = *Th.* 12, 1, 142: *iunge* 7, 62, 27 (14) continentur *Th.* (15) *c.* 46 *quamvis magis ad Th.* 12, 1, 140 *accedat, tamen et hanc et c.* 148 *exscripsisse Iustinianos ex ordine constitutionum colligitur* (16) curiales *om. Th. utroque loco* (17) ne tales forte *libri cum Th.* 12, 1, 140, nec huiusmodi *Th.* 12, 1, 148 (18) debitas *Th.* 12, 1, 148 (19) *subscriptionem cum Cui. ex Th.* 12, 1, 148 *propter temporis ordinem restituimus* (20) = *Th.* 12, 1, 150 (21) = *Th.* 8, 7, 19: *iunge* 3, 23, 1 *Th.* 6, 2, 15. 12, 1, 153...155 (22) patres haec fugerint *Th.* (23) = *Th.* 12, 1, 157: *iunge Th.* 12, 1, 158 (24) = *Th.* 12, 1, 159 (25) sciant se eo quem meruerant honore privandos et non solum ad curiam velut manu mox iniecta revocandos et cunctis rursus ab ex. mun. servituros, verum etiam media patrimonii parte multandos *Th.* (26) = *Th.* 12, 1, 161: *iunge* 1, 54, 6. 4, 44, 17. 9, 41, 17. 10, 32, 51 (27) *sic Th.*, persecutioni *libri* (28) subtraxerint *Th.* (29) nec suffecerint, qui ad vicem eorum munera patriae post emensum annum, ut ordinis ratio postularit, exsolvant *ins. Th.* (30) post em. annum *om. Th.*, *cf. not.* 29 (31) XII *leges iungendae* (32) = *Th.* 12, 5, 3: *c.* 52 *collocari debuit ante c.* 47

piam transacti oneris compellat, ut, cum alii necdum paene initiati curiae sacris fuerint, alios continuatio et repetitae saepe functiones adficiant? *D. XVI k. April. Mediolani Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

53 [1]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Euchario proconsuli Africae.* Duumvirum impune non liceat extollere potestatem fascium extra metas territorii[2] propriae civitatis. *D. VI id. Mart. Ravennae Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

54 [3]*Idem AA. Palladio pp.* Generali lege sancimus, ut, si quis suum decurionem curiae[4] vindicare maluerit, si praesidis[5] desit copia, eundem manus iniectione concessa sciat ad examen cognitoris resultantem esse deducendum, ita ut moderator provinciae, si quaestio fortasse fiducia defensionis ulla generatur, nisi intra tres menses causam originis competenti disceptatione cognoverit atque convictum cum poena restituerit debitis muneribus vel liberum ab inquietudine pronuntiaverit[6], decem librarum auri multam cogatur exsolvere, eius etiam officium pari damni inrogatione teneatur. *D. V non. Mai. Ravennae Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

55 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro pp.* Si quis decurio aut subiectus curiae ausus fuerit ullam adfectare militiam, nulla praescriptione temporis muniatur, sed ad condicionem propriam retrahatur, ne ipse vel eius liberi post talem ipsius statum procreati quod patriae debetur valeant declinare. *D. III non. April. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

56 [8]*Idem AA. Isidoro pp.* Alexandrinis principalibus, etsi advocatione fungantur, nihilo minus peregrinationi[9] incumbat, nec cura publica nisi in sua
1 tantum civitate committatur. Et primus curiae, cum muneribus universis expletis ad summum pervenerit gradum, comitivae primi ordinis fruatur post biennium[10] dignitate praestita[11], in curialibus[12] tamen permaneat. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

57 [13]*Idem AA. Isidoro pp.* Quinque summates[14] ordinis Alexandrini corporalibus iniuriis immunes esse censemus, ut voce libera commoditates patriae defendant, cum possint, si quid egerint criminose, pecuniariis coerceri dispendiis. aestimabuntur autem praesente curia viri spectabilis Augustalis iudicio. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

58 [15]*Idem AA. Isidoro pp.* Eum, qui triginta annos in Alexandrina civitate civilibus inhaeserit muneribus, corporalibus muniis, non pecuniariis excusari convenit: habita consideratione videlicet meritorum, ut hoc bene cogniti privilegium consequantur nec eo passim fruantur indigni. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

59 [16]*Idem AA. Isidoro pp.* Si quos spontaneos hypomnematographi munificos suis exhortationibus ad publicas nominaverint functiones, iubemus non expectandum esse consensum pro tempore viri spectabilis Augustalis[17], qui fit[18] plerumque venalis, sed utriusque partis sufficere voluntatem, ut incipiat functio, quam nullus incusat: tunc ad memoratum iudicem tam nominati quam etiam creatores consona
1 relatione currente[19]. Quam si suscipere vel confirmare distulerit, sciat se viginti quinque auri librarum condemnatione plectendum. *D. prid. non. Aug.*[20] *Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

60 [21]*Idem AA. Thomae pp.* Nullus, qui nexu generis curiae tenetur obnoxius, per substitutam quamcumque personam curiales impleat functiones, sed ipse per se debitum patriae munus exsolvat, etsi spectabili dignitate decoratus sit, nisi hoc ei speciali
1 beneficio sit concessum. Ii vero, qui honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per substitutos periculo suarum facultatum curiae muneribus satisfacere non vetentur. *D. V k. Mart. Constantinopoli Eudoxio et Dioscoro conss.* [*a.* 442]

61 *Imp. Leo A. Viviano pp.* Neque Dorotheum virum illustrem et totam eius substantiam neque Irenaeum virum spectabilem tribunum et notarium, etsi ante paternas illustres dignitates natus est, ullam inquietudinem pro curiali genere et condicione sustinere decernimus: liberos quoque eorum, vel qui iam sunt vel futuri, eorumque posteros, quotienscumque continuata temporum et successionum perpetuitate nascentur, a curiali condicione et functione esse liberos: lege divae memoriae Iuliani[22], quae de materno curialium Antiochenae civitatis genere promulgata est, nihil in persona viri illustris Dorothei vel viri spectabilis Irenaei vel adversus facultates eorum vel adversus liberos eorundem, qui iam vel nati sunt vel postmodum quoquo tempore nascentur, vel adversus substantias eorum roboris habitura.
1 Circa alias sane universas personas de materno genere ad memoratae Antiochenae civitatis tantummodo curiam pertinentes eandem legem praecipimus obtinere propriam firmitatem. [*a.* 457—465]

62 *Idem A. Constantino pp.* Si ille, qui ex filia decurionis Antiochenae splendidissimae civitatis et patre, qui nullius alterius civitatis muniis debeatur, procreatus est, sub examine provincialis iudicis vel sponte confessus vel certe convictus fuerit, quod ex filia sit curialis progenitus et albo decurionum adscriptus fuerit, nullam sibi superesse facultatem negandae vel evitandae condicionis existimet et curialem[23] non adspernari fortunam avi materni sui pertemptet nec dubitet se muniis curialibus sub-
1 iacere. Quod si quem curia, de qua praesens sanctio loquitur, natum ex filia curialis minime secundum praestitutam[24] ordinationem sibi sociandum curaverit, prolem eius pulsare nullo modo penitus poterit: nec enim patimur conventionem eiusmodi praetermisso filio, quem filia curialis ediderat, a nepote vel pronepote vel ulterius incipere. [*a.* 457—465]

63 *Idem A. ad senatum.* Docticii viri clarissimi iuvenis fortuna super curiali condicione nullo modo inquietanda[25] nec facultatibus eius, sed eo, qui huiusmodi conamen inierit, sacrilegii poenam luituro omnes, qui post peractam illustrem administrationem vel adhuc in ea posito patri suo gignuntur, a curialium intentione defendantur una cum paternis sine dubio substantiis, quas cum persona patris a curiali nexu liberas esse nemo dissimulet.

64 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Neminem ex his, qui obnoxii curiae constituti ab initio felicissimi nostrae pietatis imperii comitum privatarum nostrae vel Augustae partis, seu comitis[26] largitionum vel comitis[27] domesticorum, quaestoris[28] vel magistri officiorum ad actum administrationis gerendum provecti sunt vel in posterum provehentur, ob hoc curialium munerum laqueos volumus evitare: sed obligatos cum liberis suis quandocumque progenitis et facultatibus suis post administrationem depositam curiae commoditatibus inservire, nisi forte aliis pri-

(1) = *Th.* 12, 1, 174 (2) territorii *om. Th.* (3) = *Th.* 12, 1, 181 (4) curiae *om. Th.* (5) iudicis *Th.* (6) vindicaverit *Th.* (7) = *Th.* 12, 1, 188: *iunge* 12, 57, 12 *Th.* 12, 1, 187 (8) = *Th.* 12, 1, 189: *iunge c.* 57...59 *h. t.* 11, 28, 2. 11, 29, 1 *Th.* 11, 5, 3 (9) *sic dett. cum Th.*, peregrinationis *KO: fuerit* peregrinatione (*Mommsen*) (10) frui per quinquennium *Th.* (11) nec senatoriis minime functionibus obstringatur *ins. Th.* (12) curia *Th.* (13) = *Th.* 12, 1, 190: *cf. not.* 8 (14) *sic KO*, summates primi *dett.*, primates *libri Russardi cum Th.*

(15) = *Th.* 12, 1, 191: *cf. not.* 8 (16) = *Th.* 12, 1, 192: *cf. not.* 8 (17) Augustalis iubemus non expectandum esse consensum *Th.* (18) fit *dett. cum Th.*, sit *KO* (19) *idem Th.: fuerit* current (*Gothofredus*) (20) Iun. *leges iungendae* (21) § 1 = 1, 3, 21: *cf. Th.* 12, 1, 187 (22) *c.* 22 *h. t.* (23) *sic K*, curialis *O* (24) *sic O*, praestitam *K* (25) iuvenis fortuna ... inquietanda *dett.*, iuvenis iubemus fortunam ... inquietandam *K*, iubemus fortunam ... inquietandam *O* (26) *sic dett.*, comitum *KO*, comites *alii* (27) comitum *K*, comites *O* (28) quaestores *K*°*O*

vilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. nam
alia universa legitima vel ex constitutionibus data
1 privilegia integra volumus illibataque observari. Ne
tamen indulti honoris [1] inane nomen retinere videan-
tur, [2] dignitatum titulis potiantur, per substitutos
suarum periculo facultatum curialibus muneribus
respondentes, habeant integra illibataque privilegia
2 dignitatis. Eos vero, qui vel [3] praefatas digni-
tates ante initium nostri imperii consecuti sunt, cum
facultatibus suis et post eam dignitatem progenitis
filiis a curialibus nexibus vel onere [4] decernimus
3 liberari. Hos autem, qui quocumque tempore
patricii vel consules aut consulares facti sunt aut
in posterum fuerint, aut magistri militum vel prae-
fecti praetorio Orientis vel Illyrici vel urbis admi-
nistrationem in actu positi quandoque gesserunt aut
postea gesserint, omnimodo cum facultatibus suis et
post eam dignitatem progenitis filiis a curiarum
nexibus vel onere decernimus liberari.

65 [5] [Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.] . . . .

66 (65) *Imp. Anastasius A. Polycarpo pp.* Divae
memoriae Zenonis sacratissimam constitutionem [6], quae
de curialibus post certas excelsas administrationes
seu dignitates condicionis nexu liberandis lata est,
in hac tantummodo parte duximus corrigendam, qua
cavetur eos etiam, qui ante eandem constitutionem,
ab initio tamen eiusdem divae recordationis Zeno-
nis imperii, comitis privatarum nostrae vel piissimae
Augustae partis, seu comitis largitionum vel comitis
domesticorum, quaestoris aut magistri officiorum licet
ad actum administrationis gerendum provecti sunt,
minime curialium munerum laqueos ob hoc evitare,
sed obligatos cum liberis suis quandocumque pro-
genitis et facultatibus suis post administrationem de-
positam curiae commoditatibus inservire, nisi forte
aliis privilegiis super hoc legibus cognitis muniantur.
1 His etenim, qui memoratas administrationes vel
unam ex his peregerunt, nec non liberis et rebus
eorum beneficium, quod ante per illustrem admi-
nistrationem peractam eis adquisitum est, intactum
illibatumque iubemus servari, ut relaxatione condi-
cionis et munerum curialium per anteriores princi-
pales dispositiones sibi concessa tam ipsi quam
liberi eorum post huiusmodi administrationem adep-
tam procreati una cum propriis substantiis potian-
tur, etsi contigit eos post divae memoriae Zenonis
constitutionem sive per se sive per substitutos suos
curiae competentia munera subisse: eadem videlicet
constitutione divae memoriae Zenonis ex die quo
promulgata est suas vires obtinente, cum conveniat
leges futuris regulas imponere, non praeteritis ca-
lumnias excitare. [a. 497—499]

67 (66) *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Cu-
rialibus consortiis consulentes censemus, ut nemo
sibi blandiatur et non certis modis sese liberum esse
existimet, sed pro nostra forma tantummodo sciat
posse libertatem sibi curialis competere condicionis:
omnibus anterioribus modis, quos non comprehendit
1 praesens sanctio, ex praesenti die antiquandis. Si
quis igitur vel summum patriciatus honorem fuerit
consecutus, sive infulis consulatus honorarii aut or-
dinarii fuerit ampliatus, ut vel consul vel consularis
efficiatur, seu praefectorum praetorio infulas sus-
ceperit gubernandas, vel urbicariam (in ipso tamen
actu) meruerit [7] praefecturam, nec non magistri mi-
litum officium gerendum susceperit, is gaudeat se
huiusmodi condicionis esse exsortem et liberum cum
suis facultatibus suaque posteritate, quam postquam
meruit dignitatem vel actum gessit [8] ediderit, ante-
rioribus filiis in condicione pristina remansuris.
2 Tam praefecturae quaestoris quam viri eloquen-
tissimi fisci patroni [9] tam praefecturae, quae Orien-
talibus et Illyricianis praesidet sedibus, quam urbi-
cariae nexibus curiae liberantur, cum ad fisci patro-
natum pervenerint, una cum substantiis et liberis
suis, quos vel ante habuerint vel postquam ad eun-
3 dem gradum provecti sunt. Viri etiam clarissimi
principes agentium in rebus curiae libertatem ex
antiquis legibus consecuti sunt, et viri spectabiles
proximi sacri scrinii memoriae et sacrarum epistu-
larum nec non sacri scrinii libellorum sacrarumque
cognitionum et dispositionum cum substantiis suis
et liberis, quos post emensa stipendia susceperant.
4 Hoc etiam nos corroborantes intuitu laborum,
quos multos longo prolixoque tempore pertulerunt,
intactum illibatumque conservamus, ut ii omnes for-
tuna curiali liberentur cum sua substantia suaque
5 subole secundum ea quae praediximus. Ex aevo
autem sequente progenitos antea nullius futuri fisci
patroni liberos concedimus liberandos, ut ne, quod
summis apicibus dignitatum non est concessum, hoc
alii sibi audeant vindicare: sed progeniti filii ante,
quam ad fisci patronatum pervenerint, in condicione
6 (2) pristina remaneant. Aliis autem modis, quam
his, quos singillatim enumeravimus, sive legibus
antiquis comprehensi sunt (qualis erat is, quem ex
tribus maribus concessum ante fuerat patri maximo
senatui sociare [10]) sive comprehensi anterioribus sci-
tis non fuerant, liberationem competere cuidam cu-
rialis fortunae nullo patimur modo: sed sive prag-
matica sanctio super hoc processit sive sententia
eminentissimae praefecturae, sive alius quicumque
modus excogitatus est, omnia ea penitus vacuari et
pro infectis haberi, et curialia corpora suis reddi
civitatibus et substantias eorum subiacere nulla ex-
cusatione eis penitus competente. [a. 529]

68 [11] [Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.] . . . .

XXXIII (XXXII).
SI LIBERTUS AUT SERVUS AD DECURIONATUM ADSPIRAVERIT.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Saturnino.* Si libertus vel ius aureorum anulorum adeptus non est vel natalibus suis non restitutus, praeses provinciae non tantum curiae participare non permittet, sed iuxta legis severitatem congruenti poena ulciscetur.

2 *Idem AA. Orcinae.* Praeses provinciae, si eum qui aedilitate fungitur servum tuum esse cognoverit, si quidem non ignarum condicionis suae ad aedilitatem adspirasse perspexerit, ob violatam servili macula curiae dignitatem congruenti poena adficiet: si vero, cum opinione publica mater eius pro libera haberetur, ex decurione procreatus ad capessendum honorem errore lapsus processit, dominio tuo eum subiugabit.

XXXIIII (XXXIII).
DE PRAEDIIS CURIALIUM SINE DECRETO NON ALIENANDIS.

1 [12] *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Si quis decurionum vel rustica praedia vel urbana [13] venditor necessitate coactus addicit, interpellet iudicem competentem omnesque

(1) honores *libri* (2) et *ins. Hal. male, cum voc.* potiantur *pendeat a* ne: tantum *post* dignitatem *supplet Mommsen* (3) vel *del. Cuiacius* (4) honore *K^a 1 O* (5) *secundum libros excidit Graeca constitutio* (6) *c.* 64 *h. t.* (7) meruit *libri* (8) gesserit *libri* (9) sed et viri eloquentissimi fori patroni (*deletis* tam praefecturae quaestoris quam) *proponit Cuiacius: sed desideratur etiam anteriorum legum quae hoc introduxerunt mentio* (*cf.* § 3 ex antiquis legibus *et* § 4 hoc etiam nos corroborantes ... conservamus): *quarum legum non videtur extare nisi Nov. Theod.* 10, 1 *pr., cf. supra* 2, 7, 8 (10) *Th.* 12, 1, 132 (11) *secundum libros excidit Graeca constitutio: fortasse* 1, 3, 52, 1 *repetita erat* (12) = *Th.* 12, 3, 1: *iunge* 10, 72, 9 (13) vel quaelibet mancipia *ins. Th.*

causas singillatim quibus strangulatur exponat et
ita demum distrahendae possessionis facultatem ac-
cipiat, si alienationis necessitatem probaverit. infirma
enim erit venditio, si haec fuerit forma neglecta[1].
1 Ita enim fiet, ut nec immoderatus venditor nec
emptor, cuiuscumque sit condicionis[2], inveniatur in-
iustus. denique nihil erit postmodum, quo venditor
vel circumventum se insidiis vel oppressum potentia
comparatoris queri debeat, quandoquidem sub fide
actorum et de necessitate distrahentis et de volun-
2 tate patuerit comparantis. Quod si quis contra
vetitum occultis molitionibus per suppositas fraude
personas cuiuslibet loci, quem tamen decurio distra-
hat, comparator extiterit, sciat se pretio quod dedit
esse privandum et locum quem comparavit cum fruc-
tibus esse restituendum[3]. *D. VIII*[4] *k. Dec. Con-
stantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

2 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flo-
rentio pp.* Nec venditio rei hereditariae curiae ad-
quisitae aut debitoris hereditarii qui solverit libe-
ratio aliter admittenda est, nisi apud acta totius
vel maioris partis ordinis intercedente decreto in-
eundi contractus vel dissolvendae obligationis causa
1 probetur. Ita enim id[6] quod ex ea redigitur ad
praediorum iubemus comparationem expendi, quo-
rum reditus omnes, sicut dictum est, eiusdem cu-
riae publicis muneribus, quae solacio egere con-
stiterit, iustissime servabuntur: ex consensu omnium
et maxime ditiorum, vel idonea fideiussione oblata
conductoribus eligendis. *D. V id. Iun. Constantino-
poli Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

3 *Imp. Zeno A. Sebastiano pp.* Curiales vendere
quidem res immobiles vel mancipia rustica prohibe-
mus sine interpositione decreti: donationes vero vel
permutationes vel quoslibet alios etiam sine decreto
permittimus celebrare contractus, quoniam et sacrae
constitutiones, quae super hoc a retro principibus
latae sunt, in plurimis suis partibus de pretio non
redhibendo locutae sunt, ut ex hoc apertissime detur
intellegi solum emptionis decurionibus sine decreto
1 interdictum fuisse contractum. Cum tamen ven-
ditione intercedente, ut dictum est, decretum agitur,
nihil eos vel qui ab his comparant dispendium, cuius-
cumque personae vel causae vel theatralis liberali-
tatis nomine, quod frequenter fieri dicitur, sustinere
decernimus, nec ex tabella decretum recitari, sed
curialium vel maioris partis curiae relatione currente
sine ulla malignitate referentium vel damno contra-
hentium ad confirmandam emptionem competentis
iudicis proferri sententiam.

4 [7][Ἀυτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α.] . . . .

5 [7][Ὁ αὐτὸς βασιλεύς] . . . .

XXXV (XXXIIII).

QUANDO ET QUIBUS DEBETUR QUARTA PARS EX BONIS DECURIONUM ET DE MODO DISTRIBUTIONIS EORUM.

1 [8]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flo-
rentio pp.* Si decurionum consortio sit alienus qui
curiali successit, competentis eidem iuris (sive ex
asse sive ex parte heres sit bonorumve possessor)
partem quartam iure optimo a curia peti decerni-
mus. *D. V id. Iun. Constantinopoli Felice et Tauro
conss.* [*a.* 428]

2 [9]*Idem AA. Apollonio pp.* Meminimus nuper
emissa lege divali portionem quartam de facultati-
bus curialium fati munus implentium, ex qualibet
novissima voluntate vel ab intestato etiam ad quem-
cumque praeterquam si ad filios curiales[10] deferan-
tur, curiarum deputasse corporibus. sed multi tam-
quam corrumpendi totius patrimonii occasione captata
uniuscuiusque rei sibi particulam vindicando adeo
totas dilacerant facultates, ut, dum participibus re-
lictarum opum nocere cupiant, sua quoque iura prae-
1 cipitent. Quorum nimiam licentiam provida dis-
positione frenantes ipsis quidem curialibus occupandi
sua auctoritate res mortui copiam denegamus: heres
autem, ad quem ab intestato vel ex postrema vo-
luntate directis vel fideicommissariis verbis decurrit
hereditas, omne patrimonium quod relictum est in
partes quattuor dividi procuret, ut[11] rebus totis in
sortitum casumque deductis vel curiae quadrantis
vel heredi vel fideicommissario per universitatem do-
1*a* drantis electio ex sortis felicitate[12] contingat. Ita
scilicet et praefati successores et curia promiscui
rerum dominii liberabuntur incommodo. naturale
quippe vitium est neglegi, quod communiter possi-
detur, utque se nihil habere, qui non totum habeat,
arbitretur, denique suam quoque partem corrumpi
2 patiatur, dum invidet alienae. Sed ubi quarta
pars bonorum mortui curiae debet offerri, immobiles
quidem res, quae nec latere facile possunt nec quic-
quam[13] si divulgentur officiunt, sub adspectu etiam
curialium aestimari dividique concedimus: mobiles
autem res vel se moventes vel instrumenta, vel si
quid etiam in huiusmodi iure consistat, in medium
proferri divulgarique non patimur, sed iuratis suc-
cessoribus, cum apud se diligenter aestimaverint,
quae quantique sint pretii facultates, credi oportere
decernimus. quid enim tam durum tamque inhuma-
num est, quam publicatione pompaque rerum fami-
liarium et paupertatis detegi vilitatem et invidiae
3 patere divitias? In exigendis vero debitis, si pre-
tium, quod pro quarta parte actionum curiae com-
petit, successores praestare noluerint, cautionibus
iurata fide prolatis in medium unusquisque a debi-
toribus convenientem sibi exigat portionem: eque
diverso aes alienum, si cui defunctus fuerat obliga-
tus, tam idem successores quam curia pro sua sorte
4 restituere compellentur. Quod si saepe dicti suc-
cessores sacramentum sibi crediderint excusandum,
tum vero ad similitudinem rerum immobilium dili-
gentior curialibus omnium rerum indago praebebitur,
scilicet ut universis mortui facultatibus in aperto
propositis vel aestimatio rerum vel divisio[14] sub prae-
5 sentia curialium celebretur. In omnibus autem
casibus, ubi quarta pars curiae competit, transactio-
nes interpositas firmas illibatasque manere decerni-
6 mus. Ad filiorum vero curialium vel nepotum
ac pronepotum, scilicet decurionum, similitudinem,
ad quos integras opes pervenire censuimus[15], filiam
quin etiam neptem proneptemve principali eiusdem

(1) et (ut *Th.*) ita demum . . . neglecta *ex Th.* 12, 3, 2 *adiecta sunt* (2) cuiusc. sit cond. *veniunt ex Th.* 12, 3, 2 (3) *sic Iustiniani secundum Th.* 12, 3, 2: se pretio quod dederit et loco quem comparaverit esse privandum *Th.* 12, 3, 1 (4) IIII 10, 72, 9 (5) *iunge* 10, 35, 1 (6) ita enim id *K*, id enim et *O* (7) *Graeca quae hoc loco excidisse libri testantur, in Novellis Novellarumque scholiis citantur. et ad c. 4 quidem pertinere, quod in Nov.* 38 *pr.* § 2 *et* 87 *c.* 1 *Iustinianus se tulisse dicit, ne curiales donare possent exceptis donatione ante nuptias pro ipsis vel liberis suis facienda vel dote pro filiabus intra fines praestitutos danda, apparet ex indice Novellae Athanasiano* (*Heimbach Anecdota I p.* 93). *idem tamen ad c.* 5 *refert BΣ* 29, 1, 65 (*sch.* 10): *quocum convenit, quod in Nov.* 38 *pr.* § 2 *ordo c.* 4. 5 *inverti videtur: sed Athanasii numerum confirmat Theodorus Nov.* 87, 3. *argumentum c.* 5 *Athanasius l. c. sic indicat:* *δύναται δὲ* [*ὁ βουλευτὴς*] *καὶ ἐκποιήσεις ἀκινήτων ποιεῖσθαι κατὰ τὴν διάστιξιν τῆς ε΄ διατάξεως τοῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ τίτλου* (*id est* decurio immobilia alienare potest secundum distinctionem quintae constitutionis eiusdem libri et tituli) (8) *iunge* 10, 34, 2 (9) = *Nov. Theod.* 22, 2: *iunge* 10, 36, 1 (10) curiales *om. Nov.* (11) denegamus: optionem vero damus heredi, ad quem vel ab intestato vel . . . hereditas, utrum aestimationem quartae partis curiae velit offerre, an omne patrimonium q. r. e. in p. quattuor pro sua voluntate dividere, ut *Nov.* (12) condicione *Nov.* (13) quicquam *Nov.*, cuiquam *libri* (14) prout successores elegerint *ins. Nov.* (15) § 6 *in. ad c.* 3 § 2 *h. t. mutaverunt compilatores*

civitatis, unde pater avus vel proavus oritur, nuptam
rerum vel ab intestato vel ex dispositione ultimae
voluntatis quaesitarum integrum nullaque parte minu-
7 tum dominium habere sancimus. Quod si post
parentum obitum inveniantur innuptae vel viduae, in
impuberibus quidem post transactam pubertatem, in
aliis vero, quae pubertatem excesserint, vel etiam in
viduis post mortem parentis triennium dumtaxat vo-
lumus expectari, ut interim quarta portio suspensa
aut apud eam, si in matrimonio curialis eiusdem ci-
vitatis fuerit collocata, perpetuo iure permaneat vel,
si intra id temporis alienum eadem curia sortiatur
maritum penitusve nupta non fuerit, memorata pars
totius substantiae[1] curiae cum triennii tam urbano-
rum quam rusticorum praediorum dumtaxat fructibus
addicatur: ita tamen, ut[2] sacramenti tam de quanti-
tate quam de aestimatione rerum mobilium deque
actionibus inferendis excipiendisve, sicut in extraneis
8 personis dictum est, ratio conservetur[3]. Sed et
si mater mortui vel avia tempore, quo filius neposve
moritur, in coniugio eiusdem civitatis[4] curialis in-
venta fuerit, ne ipsas quidem patimur quartae por-
9 tionis subire iacturam. Extraneum quin etiam
heredem propinquitatis quidem iure discretum, curiae
tamen eiusdem civitatis obnoxium supra dictae por-
tionis dispendio liberamus. *D. VIII id. Mart. Con-
stantinopoli post consulatum Dioscori et Eudoxii
vv. cc.* [a. 443]
3 [5]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Si quis curia-
libus muniis obnoxius, uno forte vel pluribus filiis
vel filiabus derelictis, filio quidem vel filiis suae sub-
stantiae partem minimam dereliquerit, eam tamen,
quae excludere eos de inofficiosi querella potest, aliis
autem suam substantiam dereliquit, ut ex hac patri-
monii distributione ad filium quidem vel filios curia-
les minima pars substantiae remaneat, totum autem
curiale munus masculis immineat, sive filii sive ne-
potes sint vel pronepotes, curiali tamen condicioni
obnoxii: sancimus huiusmodi iniquitatem resecari et
non minus quarta portione in masculos posse testa-
torem transmittere, sive unus est filius sive plures,
nulla deminutione ex permixtione sororum eis fa-
cienda, ut non solum corporibus, sed etiam substan-
tiis laborantes possint curiales[6] habere consortium.
1 Ad hoc[7] sancimus, si quis curialis filiabus pluri-
bus derelictis ab hac luce fuerit subtractus, quarum
una curiali eiusdem nupserit civitatis, aliis filiabus,
quae ad huiusmodi vota non migraverint, vel extra-
neis in reliquam partem heredibus derelictis, non vi-
deri curiae ex sententia legis Theodosianae ad Apol-
lonium scriptae[8] satisfieri: sed omnino[9] quartam
partem patrimonii curia consequatur, sive uni filiae,
quae curialibus nuptiis copulata sit, deputanda sive
ex aliis heredibus colligenda[10], filia procul dubio quae
curiali nupsit immuni ab huiusmodi quartae datione
servanda, cum per maritum eius quantum ad ipsius
personam curiae sit satisfactum: et hoc observari
non solum si ultimo elogio condito testator curialis
decesserit, sed etiam si intestato diem suum obierit.
2 Sed[11] si quid minus fuerit vel minime derelictum,
hoc modis omnibus filio curiali vel filiae, quae nupta
est eiusdem civitatis decurioni, ex substantia patris
curialis[12] vel deputari vel adimpleri: nullo obstaculo
curiae opponendo, si secundum praedictam legem
filius nepos pronepos pater avus proavus curiali mo-
rienti fuerint derelicti, qui nexibus curialibus ex qua-
cumque vel dignitate vel occasione fuerint absoluti:
in hoc etenim Theodosianae legi apertissime volumus
3 esse derogatum. Et generaliter definimus ex omni
causa neque masculos liberos neque filias copulatas
matrimonio curialis minus quarta parentis substan-
tiae habere, vel non extantibus filiis vel filiabus, sed
aliis heredibus ipsam curiam secundum anteriores le-
ges quartae curialis morientis habere solacium. *D. k.
Iun. Constantinopoli Iustiniano A. II cons.* [a. 528]
4 [13][Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.] . . . . [a. 528—531]
5 [13][Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.] . . . .

XXXVI (XXXV).

DE IMPONENDA LUCRATIVIS DESCRIPTIONE.

1 [14]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Apol-
lonio pp.* Descriptionis onere[15] siliquarum quattuor,
quas ex[16] lucrativis iugationibus tantum, non huma-
nis vel animalium censibus neque mobilibus rebus
iubemus indici, etsi curiales non sint, maiores ac
posteros liberamus, ut, si pater avus vel proavus filio
nepoti pronepotive[17] vel filiae nepti proneptive (nec
interest, nuptae sint curialibus nec ne) postrema vo-
luntate vel inter vivos etiam donatione quicquam de
suis opibus largiatur, memoratae descriptionis cesset
indictio: eque[18] diverso ut, si posteriores[19] ad maio-
res praedicta sibi consanguinitate devinctos praefatis
titulis suas conferant facultates, nullius accessione
gravaminis huiusmodi liberalitas oneretur: ita enim
necessariis sibi coniunctisque personis sub liberalitatis
1 appellatione debitum naturale persolvitur. Cuius
auctoritatem iuris pariter valere sancimus, et si ab
intestato succedant praefiniti[20] sibi generis ordine so-
ciati: ex his enim successionibus maxime debiti po-
tius solutio quam muneris oblatio comprobatur, quae
non largientibus etiam dominis ipsa propinquitatis
2 serie deferuntur. Ceteri vero, licet quadam inter
se cognatione iungantur, numquam tamen curiale
praedium sine praedicto onere lucrabuntur, nisi is
forte, cui lucro res cesserit, eiusdem civitatis ordini
sit obstrictus, qui, licet inter extraneos numeretur,
vacuum tamen ea functione quod datum est conse-
quatur: nam cum personae condicio non mutetur,
3 (1) nec rei quidem statum convenit immutari. Lu-
crativas vero res eas tantum volumus appellari at-
que praedictae descriptionis gravamen excipere, quae
hereditatis legati fideicommissi iure mortis causa do-
natione vel cuiuslibet postremae voluntatis arbitrio
4 ad quempiam delabuntur. Inter vivos etiam do-
natio simplici liberalitate confecta lucrativae mere-
bitur et nomen et sarcinam. si vero vel socer futurus
filii nepotis vel pronepotis sponsae adfinitatis coeun-
dae causa donaverit, vel parens etiam filiam neptem
vel proneptem curiali seu extraneo nubentem dota-
verit, licet casus eventu res eius cui data est ver-
tatur ad lucrum, nec inter lucrativas numerabitur
nec descriptionis oneri subiacebit. nec enim iuris
optimi est matrimonium, cum tot tantisque suis diffi-
cultatibus opprimatur, adventiciis etiam cumulare
5 (2) ponderibus. Res vero, quae memoratis causis
lucrativae semel nomen exordiumque sortita est, licet
ab eo qui susceperit ad alterum emptionis vel cuius-
cumque contractus iure migraverit, cum praedicto

(1) totius substantiae *om. Nov.* (2) et optionis condicio in offerendis rebus quartae partis sive eius pretio et *ins. Nov.* (3) ceteris videlicet, quae super hac re prolata constitutio continet, firmiter duraturis *ins. Nov.* (4) eiusdem civitatis *om. Nov.* (5) *iunge* 5, 27, 8. 9. 10, 44, 47 (6) *sic* $K^a O$, curiale K^b (7) adhuc *libri* (8) c. 2 § 7 *h. t.* (9) *sic K*, omnimodo *O* (10) deputandam sive … colligendam *scr.* (11) sed *O*, sed et *K* (12) *sic* I^b, modis omnibus *ins. KO*, *deficit* I^a (13) *secundum libros Graeca exciderunt. c. 4 citatur in Theodori Nov.* 38, 2. 89, 11, *c. 4 vel 5 in eiusdem Nov.* 87, 4, *c. 5 in eiusdem Nov.* 89, 11. 101, 4. 6. *ex argumento Nov.* 101, 4. 6 *colligitur c. 5 agere de filia curialis defuncti, quae nupta curiali sine liberis decesserit. eodem referas constitutionem, quam commemorat Iustinianus in Nov.* 38 *pr.* § 3. *c. 4 autem nescio an ea sit constitutio, quam Iustinianus in* 1, 3, 52, 1 *brevi ante de quarta patrimonii parte curiae atque fisco debita se tulisse dicit, cf. Nov.* 38 *pr.* § 2 *i. f.* (14) = *Nov. Theod.* 22, 2: *iunge* 10, 35, 2 (15) *sic Nov.*, honore *libri* (16) ex *om. Nov.* (17) pronepotive *Nov.*, pronepoti *KO*, uel pronepoti *I* (18) eque *Nov.*, equae e *K*, et de O^a, et e O^b (19) posteri *Nov.* (20) praefati *Nov.*

descriptionis gravamine procul dubio transferetur, ut vel sciens sibi imputet, qui accepit oneratam, vel, si ignoraverit, quod interest consequatur: contraque si cuiuslibet contractus exordio lucrativae nomen evaserit, etsi postea lucri titulo in dominatum alicuius ciciderit, sarcinam memoratae descriptionis
6 effugiet. Nulla enim in huiuscemodi causis confusionis intercedit occasio, si ad primordium tituli posterior quoque formetur eventus, nisi forte res decurionis, quae ad eum cuiuslibet mercimonii iure pervenerit, ad alterum fuerit postrema eius voluntate vel ab intestato vel inter vivos donatione translata: tunc enim, quia semel in personam cecidit principalis, veterum titulorum nequaquam ratione perspecta condicionem et onus merebitur lucrativae. *D. VII id. Mart. Constantinopoli post consulatum Dioscori et Eudoxii vv. cc.* [*a.* 442]

XXXVII (XXXVI).

DE PRAEBENDO SALARIO.

1 [1]*Imp. Constantinus A.*[2] *ad Marcellinum comitem Orientis.* Nulli salarium tribuatur ex viribus rei publicae nisi ei, qui iubentibus nobis specialiter fuerit consecutus. *D. V non. Oct. Constantinopoli Limenio et Catullino conss.* [*a.* 349]

XXXVIII (XXXVII).

SI CURIALIS RELICTA CIVITATE RUS HABITARE MALUERIT.

1 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Curiales omnes iubemus interminatione moneri, ne civitates fugiant aut deserant rus habitandi causa, fundum, quem civitati praetulerint, scientes fisco esse sociandum eoque rure esse carituros, cuius causa impios se patriam vitando demonstraverint. *D. XVIII k. Ian. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

XXXVIIII (XXXVIII)[4].

DE MUNICIPIBUS ET ORIGINARIIS.

1 *Imp. Antoninus A. Silvano.* Cum te Byblium origine, incolam autem apud Berytios esse proponis, merito apud utrasque civitates muneribus fungi compelleris.

2 *Imp. Gordianus A. Frontoni.* Si, ut proponis, ea, quae ex causa fideicommissi te manumisit, ab ea libertatem iustam fuerit consecuta, quae originem ex provincia Aquitania ducebat, tu quoque eius condicionis eiusque civitatis ius obtines, unde quae te manumisit fuit. eorum enim condicionem sequi ex causa fideicommissi manumissos pridem placuit, qui libertatem praestiterunt, non qui rogaverunt.

3 *Imp. Philippus A. Patroclo.* Filios apud originem patris, non in materna civitate, etsi ibi nati sunt, si modo non domiciliis retineantur, ad honores seu munera posse compelli explorati iuris est.

4 *Impp. Diocletianus et Maximinanus AA. Secundo.* Origine propria neminem posse voluntate sua eximi manifestum est.

5 [5]*Imp. Constantinus A. ad Maximum vicarium Orientis.* Si quis vel ex maiore vel ex minore civitate originem ducit, si eandem evitare studens[6] ad alienam se civitatem incolatus occasione contulerit et super hoc vel preces dare temptaverit vel qualibet fraude niti, ut originem propriae civitatis eludat, duarum civitatum decurionatus onera sustineat, in una voluntatis, in una originis gratia. *PP. VIII k. Ian. Paulino et Iuliano conss.* [*a.* 325]

XXXX (XXXVIIII).[7]

DE INCOLIS ET UBI QUIS DOMICILIUM HABERE VIDETUR ET DE HIS QUI STUDIORUM CAUSA IN ALIA CIVITATE DEGUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Paulino.* Non tibi obest, si, cum incola esses, aliquod munus suscepisti, modo si ante, quam ad alios honores vocareris, domicilium transtulisti.

2 *Imp. Alexander A. Crispo.* Nec ipsi, qui studiorum causa aliquo loci morantur, domicilium ibi habere creduntur, nisi decem annis transactis eo loci sedes sibi constituerunt, secundum epistulam divi Hadriani, nec pater, qui propter filium studentem
1 frequentius ad eum commeat. Sed si aliis rationibus domicilium in splendidissima civitate Laodicenorum habere probatus fueris, mendacium, quo minus muneribus fungaris, non proderit.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Alexandro.* Est verum eos, qui in territorio alicuius civitatis commorantur, velut incolas ad subeunda munera vel capiendos honores non adstringi.

4 *Idem AA. Alexandro.* Cum neque originales neque incolas vos esse memoratis, ob solam domus sive possessionis, licet ex substantia decurionis adquisita sit, causam[8] publici iuris auctoritas[9] muneribus subiugari vos non sinet.

5 *Idem AA. Maximo.* Si in patria uxoris tuae vel in qualibet alia domicilium defixisti, incolatus iure ultro te eiusdem civitatis muneribus obligasti.

6 *Idem AA. et CC. Marcello.* Privilegio speciali civitatis non interveniente tantum originis ratione ac domicilii voluntate ad munera civilia quemque[10] vocari certissimum est.

7 [11]*Idem AA. et CC. Aurelio.* Cives quidem origo manumissio adlectio adoptio, incolas vero, sicut et divus Hadrianus edicto suo manifestissime declaravit,
1 domicilium facit. Et in eodem[12] loco singulos habere domicilium non ambigitur, ubi quis larem rerumque ac fortunarum suarum summam constituit, unde rursus non sit discessurus, si nihil avocet, unde cum profectus est, peregrinari videtur, quo si rediit, peregrinari iam destitit.

8 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. . . . . . .*[13] *praefecto Augustali.* Senatores in sacratissima urbe domicilium dignitatis habere videntur. *D. k. Mart. Valentiniano A. et Neoterio conss.* [*a.* 390]

9 [14]*Idem AAA. Martiniano comiti Orientis.* Mulieres honore maritorum erigimus et[15] genere nobilitamus et[16] forum ex eorum persona statuimus et
1 domicilia mutamus[17]. Sin autem minoris ordinis virum postea sortitae fuerint, priore dignitate privatae posterioris mariti sequantur condicionem. *D. IIII id. Nov. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

---

(1) = *Th.* 12, 2, 1: *iunge* 8, 11, 2 (2) *idem Th.*: impp. Constantius et Constans AA. 8, 11, 2 *recte* (3) = *Th.* 12, 18, 2 (4) *Cf. Dig.* 50, 1 (5) = *Th.* 12, 1, 12 (6) studens *Th.*, studet et *K*, studet *O* (7) *B* 54, 2 — *Cf. Dig.* 50, 1 (8) *sic dett.*, ob solam domum sive possessionem … causa *K*, ob solas domos vel possessiones … etiam causa *O* (9) auctoritate *K*ª?*O* (10) quemque *edd.*, quemquam *K*, quamquam *O* (11) *Hermann iungit* 7, 62, 11 (12) eo demum *Cuiacius* (13) aaa. eiusque *O*, aaa. eius *vel* aa. cicepio *alii: ad Alexandrum praef. Aug. XII k. Mart. a.* 390 *data est Th.* 13, 5, 18 (14) = 12, 1, 13, *pr.* = *Th.* 2, 1, 7: *iunge Th.* 3, 15, 1 (15) et *om. edd. cum Th.* (16) et] iisdem *Th.* (17) et dom. mutamus *l. gem. Th.*, *om. K*, *post* 12 condicionem *collocat O: in I*ᵇ *supplentur quidem hoc loco, sed expulerunt quae antecedunt et forum … statuimus*

XXXXI (XXXX).

DE HONORIBUS ET MUNERIBUS NON CONTINUANDIS INTER PATREM ET FILIUM ET DE INTERVALLIS.

1 [1]*Impp. Severus et Antoninus AA. Septimio*[2] *Zenoni.* Sicut honores et munera, cum pater et filius decuriones sunt, in eadem domo continuari non oportet, ita vacationum concessa tempora non aliis prodesse possunt, quam qui ad eosdem vel alios honores
1 eademque vel alia munera denuo vocantur. [3]Pro infante vero[4] filio, quem decurionem esse voluisti, quamquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamen[5] onera sustinere non cogeris, cum ad ea quae mandari possunt voluntatem dedisse videaris.

2 [6]*Imp. Gordianus A. Cyrillo.* Ab honoribus ad eosdem honores quinquennii datur vacatio, triennii vero ad alios. legatione autem perfunctis biennii vacatio concessa est.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Niciae.* Intervalla temporum, quae in unius persona locum habent, fratribus, licet communia possideant bona, minime prodesse frequenter constitutum est.
1 Sane his missis, qui necdum functi muneribus ad haec idonei constituti vocari debent, vos, si ad obsequium civilium munerum reppererit paruisse, ne iterum interpellemini, praeses provinciae providebit.

XXXXII (XXXXI).[7]

DE MUNERIBUS PATRIMONIORUM.

1 *Imp. Antoninus A. Philocyrio.* Civilia munera per ordinem pro modo fortunarum sustinenda sunt.

2 *Idem A. Materno.* Munera, quae patrimoniis publicae utilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt.

3 *Imp. Alexander A. Atilio.* Qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent. in quibus causis et hospites recipiendi sunt.

4 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Neroni.* Non videtur abhorrere ratione sententia, qua praeses provinciae equos curules[8] alere non personarum, sed patrimonii esse decrevit. et tamen si iniqua esset, omisso a te appellationis auxilio necessario permanet.

5 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Antepisto.* Neque tempore aetatis neque numero liberorum a muneribus quae patrimoniorum sunt excusationem quis habere potest.

6 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Polymnesto.* Professio et desiderium tuum inter se discrepant. nam cum philosophum te esse proponas, vinceris avaritiae caecitate et onera quae patrimonio tuo iniunguntur solus recusare conaris. quod frustra te facere ceterorum exemplo poteris edoceri.

7 *Idem AA. Alexandro.* Etiam minores aetate patrimoniorum muneribus subiugari solent. unde intellegis te frustra plenam immunitatem desiderare, cum munera quae impensas exigunt subire te necesse sit.

8 *Idem AA. et CC. Longino.* Nec protostasiae vel sacerdotii vel decaprotiae munera corporalia sunt, sed tantum patrimonii esse non ambigitur.

9 *Idem AA. et CC. Marciae.* Patrimoniorum munera mulieres etiam sustinere debent.

10 *Exemplum sacrarum litterarum eorundem AA. et CC. ad praefectos.* Quantum ad extraordinarias indictiones pertinet, praesidibus significamus, ut omnes possessores ceterosque sciant conveniri debere, quandoquidem ea patrimonii munera esse constet meritoque ab omnibus agnosci debeant, quo facilius obsequiis publicis pareatur.

XXXXIII (XXXXII).

QUEMADMODUM CIVILIA MUNERA INDICUNTUR.

1 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Feliciano.* Cum te curatorem ad cogendas angarias creatum appellationem interposuisse proponas, praeses provinciae, si alterius curiae te esse animadverterit, ad alieni corporis munera vocari non sinet, quia eius partis[9] oneribus respondere debes, cui te attributum esse commemoras.

2 [10]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Dionysio.* Maioribus honoribus functos ad minores devocari non oportere rationis est.

3 *Idem AA. Eutychiano.* Cum te omnibus muneribus functum esse adseveras, ad eadem munera, si aliorum civium copia est, qui obsequiis civilibus fungi possunt, praeses provinciae devocari te non permittet.

4 [11]*Idem AA. et CC. Regino.* Ultra modum sumptuum te muneribus civilibus gravari levatis aliis praeses provinciae non patietur, sed aequalitatem tam iuris quam censurae memor circa ordinem custodiet.

XXXXIIII (XXXXIII).

DE HIS QUI SPONTE MUNERA SUSCEPERUNT.

1 *Imp. Alexander A. Feliciano.* Veterani, qui, cum possent se tueri immunitate his concessa, decuriones se fieri in patria sua maluerunt, redire ad excusationem quam reliquerunt non possunt, nisi certa lege et pacto servandae immunitatis vel partem eius oneris agnoverunt.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Valerio.* Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem excepto decurionatu sponte susceperit, ob id, quod patriae suae utilitatibus cesserit vel gloriae cupiditate paulisper ius publicum relaxaverit, competens privilegium non amittit.

3 [12]*Imp. Leo A. Pusaeo pp.* Qui condicioni non obnoxius curiali quemlibet honorem vel munus voluntate propria in quacumque gesserit civitate, nullum praeiudicium circa fortunam suam statumque sustineat: sed tam ipse quam liberi eius et qui ex his in posterum procreandi sunt ab omni huiusmodi nexu cum suis facultatibus liberi alienique permaneant, ita tamen ut, si aliqua functio volentibus eis fuerit iniuncta, ex qua necesse sit aliquid eos accipere, quod ex data sibi pecunia in reliquis apud eos mansisse constiterit, solventes sine ulla molestia vel con-
1 dicionis suae formidine discedant. Si quis vero ex his omnia decurionum munera vel functiones vel honores nulla imminente necessitate, sed sua sponte peregerit, eum pro sua liberalitate patrem civitatis, in qua voluntarius municeps apparebit, si hoc ei libuerit, fieri constituique hac lege decernimus. *D. v id. Nov. Constantinopoli Basilisco et Herminerico conss.*[13] [*a.* 465]

4 [14]*Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Eos, qui liberi fortuna curiali constituti postea se curiae cuiuscumque civitatis obtulerint, confidere volumus, quod posteritas eorum non solum iam procreata, sed etiam post talem deditionem procreanda huiusmodi fortuna libera manebit, sive specialiter sub hac lege curiae se obtulerint, ut ab his descendentes tali fortuna liberi maneant[15], sive nullam huiusmodi fecerint mentionem, nullo audente dicere, quod nati vel concepti post talem deditionem sequi paternam condicionem

(1) *B* 54, 7, 39 (2) septimio *Dig.* 50, 1, 21, 6, *om. libri* (3) § 1 = *Dig.* 50, 1, 21, 6 (4) vero *om. Dig.* (5) interim *ins. Dig.* (6) *B* 54, 3, 1 (7) *B* 54, 5 (8) *sic Cuiacius collatis* 11, 41, 5. 12, 49, 7 *Th.* 15, 10: rulescuriales *P*ᵃ, curiales *KOI*ᵇ (9) patriae *dett.* (10) *B* 54, 3, 2 (11) *cf.* 10, 51, 4 (12) *cf. ad* 1, 36, 1 (13) *subscriptionem restituit Contius, fortasse ex* 1, 36, 1: *cf. ad* 12, 5, 4 (14) *iungendae videntur* 5, 27, 8. 9. 10, 35, 3 (*v. i.* § 2) (15) liberi maneant *K*, liberetur *O*, liberentur *dett.*

debeant: hoc enim speciali beneficio alacriores omnes ad conferendam civitatibus huiusmodi opitulationem constituere properavimus: ita tamen, ut nec occasione quartae portionis bonorum huiusmodi decurionis quicumque successores eius aliquam inquietudinem patiantur, utpote libera eius substantia omni curiali
1 gravamine conservanda. Et si quid defunctus vel ex administratione curialium munerum vel ex quarta portione ad eandem curiam semel vel saepius devoluta vel ex alia quacumque causa eidem curiae debuisse probetur, hoc idem successores curialibus red-
2 dere minime dubitent. Illis scilicet, quae super naturalibus filiis, quos naturalis pater sub hac lege curiae dedit vel postea dederit, ut legitimos tam ex testamento quam ab intestato successores habeat, non solum veteribus legibus, sed etiam nostris sanctionibus [1] disposita sunt, praesenti lege excipiendis, ut non ipsi tantum filii naturales, sed etiam ex his procreandi mares paternam sequantur fortunam, vel maribus liberis minime subsistentibus pars quarta substantiae mortui curiae deputetur [2].

XXXXV (XXXXIIII).

DE HIS QUI A PRINCIPE VACATIONEM ACCEPERUNT.

1 [3]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Nullus vacationem temporariam curialis accipiat, nisi id forte veris ac probatis causis adnotatio nostra concesserit. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

XXXXVI (XXXXV).[4]

DE VACATIONE MUNERIS.

1 *Imp. Gordianus A. Ianuario.* Muneris publici vacationem ea continere, quae non lege, non senatus consulto, non constitutionibus principum iniunguntur, merito responsum est. ad quam formam iuris pertinens si coeperis ad munera extraordinaria a magistratibus devocari, appellatione interposita poteris apud praesidem iuris rationibus protegi.

XXXXVII (XXXXVI).

DE DECRETIS DECURIONUM[5] SUPER IMMUNITATE QUIBUSDAM CONCEDENDA.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Ursino.* Exceptis qui liberalium studiorum antistites sunt et qui medendi cura funguntur, decreto decurionum immunitas nemini tribui potest.

2 *Idem AA. et CC. Cassio.* Ordinis ambitiosa decreta sacris constitutionibus reprobantur.

XXXXVIII (XXXXVII).[6]

DE EXCUSATIONIBUS MUNERUM.

1 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Demetrio.* Etiam ii, qui nostra procurasse monstrantur, muneribus civilibus quae dignitati eorum congruunt fungi debent.

2 *Pars actorum Diocletiani et Maximiani AA. id. Febr. . . . . Inductis Firmino et Apollinario et ceteris principalibus Antiochensium adstantibus Sabinus dixit: . . . .*[7] *Diocletianus:* Certis dignitatibus data a nobis indulgentia est munerum civilium et personalium, id est his, qui aut ex protectoribus sunt aut ex praepositis. ii ergo ad munera personalia aut civilia non vocabuntur.

3 *Idem AA. Marino.* Tutelae sollicitudo a muneribus civilibus non excusat, utpote[8] nec tres simul iniunctae diversarum domuum eiusmodi beneficium praestent.

4 *Idem AA. Attalo.* Hydraulae munerum civilium immunitatem sibi iure concessam probare minime possunt.

5 *Idem AA. et CC. Marcellino.* Procuratores absentium rei publicae causa munerum civilium vacationem non habent.

6 *Idem AA. et CC. Gaio.* Venatoribus immunitas ob hanc professionem solam nullo iure concessa probari potest.

7 [9]*Imp. Constantius A. ad. Catulinum vicarium.* Negotiantes vestiarios linteones [10] purpurarios et parthicarios, qui devotioni nostrae deserviunt, visum est secundum veterem consuetudinem ab omni munere immunes esse.

8 [11]*Idem A. ad Taurum pp.* Placet nullum omnino iudicem de cetero provincialibus inferendum aliquid indicere, ut ea tantum sedulo cunctorum studio pensitentur, quae canonis instituti forma complectitur vel nostra clementia decernit inferenda vel delegatione sollemniter sanciente vel epistulis praecedentibus.
1 Sed si quid urguere forsitan coeperit, referri ad celsitudinem tuam statuimus et auctore te fieri et eo persoluto referri ad scientiam nostram, ut nobis
2 iubentibus roboretur. [12]Si quis autem usurpatoria temeritate amplius aliquid fuerit conatus exigere, ob-
3 noxius quadrupli repetitione teneatur. Quae severitas iussionis ad ordinariorum iudicum officiorumque terrorem debebit excurrere, ut, si eorum vel gratiosa conniventia vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis [13] poena castiget. *D. k. April. Mediolani Constantio A. VIIII et Iuliano C. II conss.* [*a.* 357]

9 [14]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Claudium proconsulem Africae.* Illud convenit praecaveri, ne quis hanc, quae personalis est functio [15], pretio putet esse taxandam. *D. k. Dec. Triveris Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 368 *vel* 370]

10 [16]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hypatium pp.* Privatae rei nostrae privilegiis permanentibus nihil extra ordinem praedia iure perpetuo consignata sustineant, neque adiectis saepius ac praeter primum delegationis canonem postulatis adficiantur impendiis, quandoquidem neque aurario canoni sub privilegiis aestimato aliquid ex ea iubentibus nobis praebitionum diversitate decutitur, et pari cum ceteris aestimari sorte non convenit, quos praeter annonarias functiones aestimata perpetuo pensitationum praerogativa nexuerint. *PP. Karthagine id. April. post consulatum Syagrii et Eucherii.* [*a.* 382]

11 [17]*Idem AAA. ad Syagrium pp.* Eos, qui cum honore comitum nomine magistrorum memoriae praefuerint vel epistulis vel libellis, item eos, qui ibidem peragendis signandisque responsis nostrae mansuetudini [18] obsecundant, omnium civilium munerum [19]
1 fieri iubemus exsortes. Igitur qui ex eo gradu
[20]palatio nostro abscesserint, adesse sibi competentia privilegia glorientur: qui vero superioribus dignitatibus creverint, nihilo minus huius loci privilegia praesto sibi fuisse laetentur. *Lecta III k. Sept. Capuae Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

(1) 10, 35, 3 (2) D. k. Iun. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. II cons. (*a.* 528) *leges iungendae* (3) = *Th.* 12, 1, 135 (4) *Cf. Dig.* 50, 5 (5) *sic dett.*, et *ins. KO* (6) *Cf. Dig.* 50, 5 (7) *vestigia Graeca quae in libris extant adeo corrupta sunt, ut intellegi nequeant* (8) *expectes* ut (9) *Herrmann iungit* 8, 11, 1 (d. VI k. Aug. Sirmi Urso et Polemio conss. *a.* 338), *quae Constantis est*

(10) lintearios *libri Cuiacii cum B* (11) *pr.* § 1 = *Th.* 11, 16, 8 (12) § 2. 3 = *Th.* 11, 16, 11 (13) similis *Th.* (14) = *Th.* 14, 3, 12 (15) functionem *Th.* (16) = *Th.* 11, 16, 13 (17) = *Th.* 11, 16, 14 (18) *sic Th.*, mansuetudinis *libri* (19) vilium munerum *Th.*, *ubi additur alia* (20) e *ins. Th.*

12 [1]*Idem AAA. ad Hypatium pp.* Maximarum culmina dignitatum, consistoriani quoque comites, notarii etiam nostri et cubicularii omnes atque ex cubiculariis ab omnibus sordidis muneribus vindicen-
1 tur. Ceteros autem, palatina vel militari intra palatium praerogativa munitos ita demum privilegium simile contineat[2], si prioribus statutis se ad eiusmodi exceptionem docuerint pertinere, ut non singulis indulta personis, sed in commune dignitati vel corpori huiusmodi beneficia doceantur fuisse concessa: circa[3] rhetores atque grammaticos eruditionis
2 utriusque vetusto more durante. Sordidorum vero munerum talis exceptio sit, ut patrimoniis dignitatum superius digestarum nec conficiendi pollinis cura mandetur aut panis excoctio aut obsequium pistrini, nec paraveredorum huiusmodi viris aut parangariarum praebitio mandetur, exceptis his, quibus ex more Raeticus limes includitur[4], vel expeditionis Illyricae pro necessitate vel tempore utilitas adiu-
3 vatur. Operarum atque artificum diversorum, excoquendae etiam calcis obsequia nulla de talibus adiumenta poscantur: materiam lignorum[5] atque tabulata exceptorum virorum patrimonia non praebeant: carbonis[6] quoque nisi eum[7], quem moneta sollemniter vel fabricatio secundum veterem morem poscit armorum, ab huiusmodi viris praebitio desistat: publicis vel sacris aedibus construendis atque reparandis[8], capituli[9] atque temonis necessitas nulla mandetur: legatis atque adlectis sumptus possessio
4 huiusmodi privilegiis munita non conferat. Hoc tamen his patrimoniis prosit, quae dignitatem proprio
5 videntur nomine possidere. Etiam eos, qui simili honore functi sunt, generali praerogativa a praebitione sordidorum munerum vindicamus. *D. v id. Dec. Antonio et Syagrio conss.* [a. 382]

13 [10]*Idem AAA. et Arcadius A.*[11] *ad Neoterium pp.* Sordidorum munerum excusatio delata personis ad heredem successoremve transire non potest. neque enim potest esse perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis atque militiae indulsisse nos constat. *D. XVIII k. Mai. Mediolani Arcadio A. et Bautone conss.* [a. 385]

14 [12]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.*[13] Eam legem[14], quam de extraordinariis sordidisque muneribus expressis vocabulis functionum et insignibus dignitatum sine ulla ambage praescripsimus, ita circa eos, in quos nostra munera redundarunt, servandam esse praecipimus, ut isdem beneficiis non quamdiu militaverint, sed quamdiu vixerint perfruantur. *D. XI k. April. Mediolani Tatiano et Symmacho conss.* [a. 391]

15 [15]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad Messianum comitem rerum privatarum.* Evidenter atque absolute iubemus, ne fundi ad patrimonium nostrum pertinentes, seu conductionis titulo seu perpetuo iure teneantur, aliquid praeter ordinem superindicti vel pretii petiti[16] nomine vel de sordidis quibuscumque muneribus agnoscant. nam hoc et a divis principibus impetratum est et a nostra serenitate repara-
1 tum. Quisquis igitur iudicum contra fecerit, quinque pondo auri de facultatibus, alia de officiis suis, totidem et de curialibus, qui exsequi male iussa destinant, noverit eruenda. *D. XVII k. Iul. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [a. 395]

16 [17]*Idem AA. et Theodosius A.*[18] *Melitio pp.* Ab illustribus personis sordida munera et extraordinariae neccessitatis damna removemus. *D. XV k. Mart. Ravennae Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.*[19] [a. 412]

XXXXVIIII (XXXXVIII).
DE QUIBUS MUNERIBUS VEL PRAESTATIONIBUS NEMINI LICEAT SE EXCUSARE.

1 [20]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Herculio pp.*[21] [22]Comparationi transvectionique specierum universi sine ullo privilegio coartentur ad necessitates Illyricianas: nam in his dumtaxat titulis nullum sub
1 quodam cessare privilegii velamento censemus. Sed sub hac condicione, cum tempus exegerit, huiusmodi collationi succumbant[23], ut non tantum requiratur idoneus, verum universi pro portione suae possessionis iugationisque ad haec munia coartentur, et a summis sarcina ad infimos usque decurrat. *D. III id. April. Constantinopoli Basso et Philippo conss.*[24] [a. 408]

2 [25]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Taurum pp.* Cum ad felicissimam expeditionem numinis nostri omnium provincialium per loca, qua iter adripimus, debeant nobis[26] ministeria exhiberi, neminem ab angariis vel parangariis vel plaustris vel quolibet munere penitus[27] excusari praecipimus, sed omnes, sive ad divinam nostram domum sive ad venerabilis Augustae vel ad sacrosanctas ecclesias vel quaslibet illustres domos pertinent, nec lege pragmatica nec divina adnotatione sacrove oraculo excusatos indictionibus magnificae tuae sedis tempore nostrae expeditionis oboedire decernimus. *D. XIII k. Mart. Constantinopoli Valentiniano A. VI et Nomo conss.* [a. 445]

3 [28]*Imp. Leo A. Dioscoro pp.* Hac providentissima lege statuimus omni excusatione cessante nullaque persona vel dignitate penitus excepta, in quibuscumque locis administrationi sublimitatis tuae commissis opus exegerit[29], murorum constructionem seu comparationem frumenti aliarumque specierum sine ullo impedimento, prout commodum atque necessarium magnitudo tua perspexerit, fieri. [a. 472?]

L (XXXXVIIII).
QUI AETATE SE EXCUSANT.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Severino et ceteris scholasticis Arabiis.* Cum vos adfirmetis liberalibus studiis operam dare, maxime circa professionem iuris, consistendo in civitate Berytorum provinciae Phoenices, providendum utilitati publicae et spei vestrae decernimus, ut singuli usque ad vicesimum quintum annum aetatis suae studiis non avocentur.

2 *Idem AA. Theodoro.* Cum filios tuos patria potestate liberatos adhuc minores legitima aetate esse dicas, merito postulas, ut liberalibus studiis non avocentur. et ideo muneribus personalibus quae ad patrimonium non pertinent non adstringentur, si civium non est inopia.

(1) = *Th.* 11, 16, 15 *B* 54, 6, 19 (2) contingat *Th.* (3) ecclesias *ins. Th., om. B* (4) *idem Th.: expectes* instruitur (*Gothofredus*) (5) lignum *Th. recte, cf. Th.* 11, 16, 18 (6) *sic dett. Th.,* carbones *KO* (7) *idem Th.:* eum *del. Gothofredus* (8) hospitalium domorum minime cura[e] subiaceant: viarum et pontium tales sollicitudo non oneret *ins. Th.* (9) capituli *Th.,* capitulis O^a, capitalis K^bO^b, *inc.* K^a*: κεφαλικὰς συντελείας B* (10) = *Th.* 11, 16, 16 (11) imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. *Th. recte* (12) = *Th.* 11, 16, 19 (13) Orientis *addit Th.* (14) *Th.* 11, 16, 18 (15) = *Th.* 11, 16, 20 (16) pretii petiti *Th.,* pretii *libri,* petiti *Graeci* (17) = *Th.* 11, 16, 23: *iunge Th.* 11, 18, 1 (18) impp. Honorius et Theodosius AA. *Th.* 11, 18, 1 *recte* (19) Honorio VIII et Theodosio III AA. conss. (= *a.* 409) *Th.* 11, 18, 1 (20) = *Th.* 11, 17, 4: *iunge Th.* 15, 1, 49 (*fere geminam*) (21) Illyrici *addit Th.* 15, 1, 49 (22) constructioni murorum et *praemittit Th.* (23) *sic edd. cum Th.,* succumbat *libri* (24) d. v id. April. Constantinopoli dd. nn. Honorio VIIII et Theodosio v AA. conss. (= *a.* 412) *Th.* 15, 1, 49 (25) = 1, 2, 11 (26) nobis *dett. cum l. gem.,* solita nobis *K*, nobis solita *O* (27) penitus *om. l. gem.* (28) *B* 54, 7, 3 (29) *sic KO,* exerit *dett.:* erit *scr.*

3 *Idem AA. Protelao*[1]. Manifesti iuris est maiores quinquaginta quinque[2] annis invitos ad munera per-
1 sonalia vocari non posse. Cum itaque septuagenario maiorem te esse profitearis, si nominatione facta appellationis auxilium interposuisti, tueri te notione praesidis provinciae potes iure concesso.

LI (L).

QUI MORBO.

1 *Imp. Gordianus A. Cassiano.* Si ea caecitate pater tuus oppressus est, ut utriusque oculi aciem prorsus amiserit, levamentum personalium munerum sentiet.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iuliano.* Cum articulari morbo debilitatum te esse dicas, iuxta iuris publici auctoritatem a personalibus muneribus vacationem habebis.

3 *Idem AA. et CC. Celeri.* Podagrae quidem valitudo nec personalium munerum prodest ad excusationem: verum cum ita te valitudine pedum adflictum dicas, ut rebus propriis intercessum commodare non possis, adi rectorem provinciae, qui si adlegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad corporalia munera vocari te non patietur.

4 [3]*Idem AA. et CC. Regino.* Casus patris corporis munerum personalium filio iure non praestat excusationem.

LII (LI).

DE HIS QUI NUMERO LIBERORUM VEL PAUPERTATE EXCUSATIONEM MERUERUNT.

1 *Imp. Alexander A. Verecundo.* Numerus liberorum ab honoribus non excusat.

2 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Severino.* Filium ab hostibus captum ac necdum reversum ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse magis placuit.

3 *Idem A. et C. Nonno.* Nepotes in locum parentum succedentes vice eorum prodesse consueverunt.
1 Et ideo si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur, a muneribus personalibus is, quem patrem tuum esse dicis, iuxta constituta excusatur.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Domno.* Cum facultates tuas in filium tuum contulisse te nec quicquam habere proponas, respectu eius patrimonii quod tuum esse desiit muneribus civilibus non adstringeris.

5 *Idem AA. et CC. Marciae.* De personalibus muneribus, quae feminis pro sexus condicione[4] indicuntur, exemplo marium quinque superstitum numero liberorum eas excusari divi parentes nostri constituerunt.

6 [5]*Imp. Constantinus A. Dalmatio.* Eos qui cuiuscumque sexus liberos quinque habeant, impetrata semel vacatione potiri convenit, ita ut, si in hoc numero filius legitimae aetatis inveniatur, obeundis statim pro suo patre muneribus applicetur, patribus, qui filios vel filias quinque habuerint, promissa legi-
1 bus immunitate servanda. Quod si quis propter censum tenuiorem[6] vacationem meruerit atque hoc probaverit, beneficio potiatur, si propter rerum angustias ad personalia vocatur obsequia. *D. XIIII k. Febr. Sirmio Crispo III et Constantino II*[7] *conss.*

LIII (LII).

DE PROFESSORIBUS ET MEDICIS.

1 *Imp. Antoninus A. Numisio.* Cum te medicum legionis secundae adiutricis esse dicas, munera civilia, quamdiu rei publicae causa afueris, suscipere non cogeris: cum autem abesse desieris, post finitam eo iure vacationem, si in eorum numero eris, qui ad beneficia medicis concessa pertinent, ea immunitate uteris.

2 *Imp. Gordianus A. Heracliano.* Grammaticos seu oratores decreto ordinis probatos, si non se utiles studentibus praebeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse incognitum non est.

3 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Ulpiano.* Poetae nulla immunitatis praerogativa iuvantur.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Malcho.* Oratione divi Pii liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur.

5 *Idem AA. et CC. Concedemoni*[8]. Nec intra numerum praestitutum ordine invito medicos immunitatem habere saepe constitutum est, cum oportet eis decreto decurionum immunitatem tribui.

6 [9]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Medicos et maxime archiatros vel ex archiatris, grammaticos et professores alios litterarum[10] una cum uxoribus et filiis nec non etiam rebus, quas in civitatibus suis possident, ab omni functione et ab omnibus muneribus civilibus vel[11] publicis immunes esse praecipimus neque in provinciis hospites recipere nec ullo fungi munere nec ad iudicium deduci vel exhiberi vel iniuriam pati, ut[12], si quis eos vexaverit, poena arbi-
1 trio iudicis plectetur[13]. Mercedes etiam eorum et salaria reddi iubemus, quo facilius liberalibus studiis et memoratis artibus multos instituant. *PP. V k. Oct. Constantinopoli Dalmatio et Zenophilo conss.* [a. 333]

7 [14]*Imp. Iulianus A.* Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde
1 facundia. Sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum, iubeo, quisquis docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus decretum curialium mereatur optimorum conspirante consensu. *D. XV k. Iun. acc. IIII k. Aug. Spoletio Mamertino et Nevitta conss.* [a. 362]

8 [15]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Reddatur unusquisque patriae suae, qui habitum philosophiae indebite et insolenter usurpare cognoscitur, exceptis his, qui a probatissimis approbati ab hac debent colluvione[16] secerni. turpe enim est, ut patriae functiones ferre non possit, qui etiam fortunae vim se ferre profitetur. *D. XIIII k. Febr. Sirmio*[17] *Valentiniano np. et Victore conss.* [a. 369]

9 [18]*Idem AAA. ad Praetextatum pu.* Archiatri scientes annonaria sibi commoda a populi commodis ministrari honeste obsequi tenuioribus malint quam
1 turpiter servire divitibus. Quos etiam ea patimur accipere, quae sani offerunt pro obsequiis, non ea, quae periclitantes pro salute promittunt. *D. III k. Febr. Triveris Valentiniano et Valente III*[19] *AA. conss.* [a. 370]

10 [20]*Idem AAA. ad Olybrium pu.* Si quis in archiatri defuncti est locum promotionis meritis adgregandus, non ante eorum particeps fiat, quam primis qui in ordine reperientur septem vel eo amplius iudicantibus idoneus approbetur: ita tamen ut, quicumque fuerit admissus, non in priorum numerum statim veniat, sed eum ordinem consequatur, qui

(1) Protesilao *scr.* (2) quinquaginta quinque *confirmant* '*Ρωπ.* (*ν' Zachariae, νε' Cui.*), *requiri tamen* septuaginta *propter Digesta* (*e. g.* 50, 2, 2, 8. 50, 6, 4) *et infra* septuagenario maiorem *recte monuit Cuiacius* (3) *cf.* 10, 43, 4 (4) *sic O,* per sexus conditionem *K* (5) = *Th.* 12, 17, 1 (6) tenuem *Th.* (7) *aut* Crispo II et Constantino II (= *a.* 321, *cf. Th.* 6, 22, 1) *aut* Crispo III et Constantino III (= *a.* 324) *scr.* (8) *corruptum fortasse ex Κηδεμόνι, si hoc nomen proprium est* (9) *c.* 6 *ex Th.* 13, 3, 1. 2. 3 *composita est* (10) et doctores legum *ins. libri contra R et Th.* 13, 3, 1. 3 (11) ciuilibus vel *non agnoscit Th.* (12) ut *dett. cum Th.*, aut *O, om. K* (13) plectetur *cum Iustinianorum sit, non videtur mutandum* (14) = *Th.* 13, 3, 5 (15) = *Th.* 13, 3, 7 (16) *sic Th.*, collusione *K*, confusione *O* (17) Febr. acc. ... Sirmi *scr.* (18) = *Th.* 13, 3, 8 (19) II (= *a.* 368) *Gothofredus* (20) = *Th.* 13, 3, 9

ceteris ad priora subvectis ultimus poterit inveniri. *D. VI id Mart. Valentiniano et Valente III AA. conss.* [a. 370]

11 [1]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Grammaticos, oratores atque philosophiae praeceptores nec non etiam medicos praeter haec, quae
retro latarum sanctionum auctoritate consecuti sunt
privilegia immunitatesque, frui hac praerogativa praecipimus, ut universi, qui in sacro palatio inter archiatros militarunt, cum comitivam primi ordinis vel
secundi adepti fuerint aut maioris gradum dignitatis
adscenderint [2], nulla municipali, nulla curialium conventione [3] vexentur, seu indepta administratione seu
accepta testimoniali meruerint missionem: sint ab
omni functione omnibusque muneribus publicis immunes, nec eorum domus ubicumque positae militem
1 seu iudicem suscipiant hospitandum. Quae omnia
filiis etiam eorum et coniugibus illibata praecipimus
2 custodiri [4]. Haec autem et professoribus memoratis eorumque liberis deferenda mandamus. *D. prid. k. Dec. Constantinopoli Constantio et Constante conss.* [a. 414]

LIIII (LIII).

DE ATHLETIS.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Hermogeni.* Athletis ita demum, si per omnem aetatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri, in quibus vel semel Romae seu antiquae Graeciae, merito coronati non aemulis corruptis ac redemptis probentur, civilium munerum tribui solet vacatio.

LV (LIIII).

DE HIS QUI NON IMPLETIS STIPENDIIS SACRAMENTO SOLUTI SUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Verino.* Ignominiae causa sacramento liberati honoribus abstinere debent, a muneribus autem civilibus excusati [5] non sunt.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Caro veterano.* Cum ob provectae aetatis senium sis
dimissus, honestam missionem consecutum te esse
1 ambigi non potest. Habebis itaque a civilibus
muneribus nec non etiam honoribus vacationem: non
tamen ea privilegia, quae his competunt qui pleno stipendiorum numero funguntur, usurpare te ius permittit, quando non perfecto statuto militiae tempore nec omnibus stipendiis decursis sacramento solutum te esse etiam ipse confitearis.

3 *Idem AA. Philopatori.* Veteranis ita demum honorum et munerum personalium vacatio iure conceditur, si post vicesimum annum militiae, quam in legione vel vexillatione militaverunt, honestam vel causariam missionem consecuti esse ostendantur.
Unde cum te in cohorte militasse commemoras, intellegis supervacuo vacationem tibi velle flagitare.

LVI (LV).

QUIBUS MUNERIBUS EXCUSANTUR II, QUI POST IMPLETAM MILITIAM VEL ADVOCATIONEM PER PROVINCIAS SUIS COMMODIS VACANTES COMMORANTUR ET DE PRIVILEGIIS EORUM.

1 [6]*Οἱ πληρώσαντες στρατείαν ἢ συνηγορίαν πρὸς
τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῖς προνομίοις μήτε σιτωνίαν
ἢ ἐλαιωνίαν ἢ ἐποψίαν ἔργων ἢ λογοθέσιον ἢ
ἐκδικίαν ἢ πατερίαν ἢ λογιστίαν ἢ ἀγορανομίαν
1 ποιείτωσαν. Ἀλλ' ἔνθα ἂν οἰκῆσαι βουληθῶσι,
μήτε ὑπαντᾶν ἀναγκαζέσθωσαν τοῖς ἄρχουσι περαιτέρω πυλῶν μήτε [7] εἰς συλλόγους ἄκοντες [8] καλείσθωσαν μήτε ὀνομαζέσθωσαν ἢ ὀνομαζέτωσαν
μήτε διαγραφὰς παρεχέτωσαν προφάσει συνηθειῶν
2 ἢ θεωρητικῶν. Ἐχέτωσαν δὲ καὶ μίαν οἰκίαν ἐλευθέραν μητάτων τῶν ἐπιδημούντων στρατιωτῶν
καὶ τῶν ἐν τοῖς τόποις διατριβόντων, δηλονότι
τῶν ἐχόντων ἀξίας τινὰς τὴν ἰδίαν ἀτέλειαν
κεκτημένων· ἡ γὰρ διάταξις αὕτη προστίθησι
ταῖς προτέραις εὐεργεσίαις καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται ἐξ
3 αὐτῶν. Παρεχέτωσαν δὲ τὰ δημόσια καὶ τιμάτωσαν τοὺς ἄρχοντας καὶ τιμάσθωσαν παρ' αὐ-
4 τῶν. Ὁ δέ τι τῶν ἐν τῇ διατάξει παραβαίνων
ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν πεντήκοντα λίτρας
χρυσοῦ προστιμηθήσεται.*

LVII (LVI).

DE CONDUCTORIBUS VECTIGALIUM FISCI.

(LV 2) *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Punico.* Non alios a muneribus et honoribus vacationem habere, quam qui mancipatum suo nomine vectigal a fisco conducunt, certum est. quare eos, qui ab his quaedam exercenda accipiunt, nullis privilegiis esse munitos haud dubii iuris est.

LVIII (LVI).

DE LIBERTINIS.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Lucillo.* Condicio libertinitatis de muneribus civilibus tribuere non potest excusationem nec in ea quidem civitate, ubi domicilium libertinus habet.

LVIIII (LVII).

DE INFAMIBUS.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Charitoni.* Infames personae, licet nullis honoribus, qui integrae dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt [9], curialium tamen vel civilium munerum vacationem non habent: sed et sollemnibus indictionibus ob tutelam publicam eos satisfacere necesse est.

---

(1) = *Th.* 13, 3, 16 (2) cum ... adscenderint] cum comitiva primi ordinis vel secundi *Th.* (3) collatione *Th.*, *qui addit* nulla senatoria vel glebali descriptione (4) ita ut nec ad militiam liberi memoratorum trahantur inviti *addit Th.* (5) *sic K*, excludendi *O* (6) = *B* 54, 7, 33 (7) *μηδέ B* (8) *sic Cuiacius*, *ἀπόντες B* (9) *verba* nullis honoribus ... possunt *sumpta videntur ex* 12, 35, 2

LVI 1 *Qui militiam vel advocationem impleverint, praeter privilegia quae eis iam competunt neque frumenti vel olei comparationem vel operum inspectionem vel ratiocinium vel defensionem vel munus patris civitatis curatorisve vel annonae curam suscipiant. Sed ubicumque habitare voluerint, nec praesidibus ultra portas obviam ire cogantur neque ad comitia inviti vocentur neque nominentur vel nominent neque descriptiones nomine consuetudinum vel spectaculorum praestent. Praeterea unam domum liberam habeant ab hospitandis militibus qui transeunt vel ibi constituti sunt, iis videlicet qui dignitatem nacti sunt propriam immunitatem obtinentibus: nam haec constitutio anteriora
3 beneficia auget, non restringit. Publica autem tributa praestent et honorem tribuant praesidibus
4 et ab eis recipiant. Qui autem aliquid eorum quae hac constitutione continentur violarit aut violari permiserit, L auri libris multabitur.*

LX (LVIII).

DE REIS POSTULATIS.

1 *Imp. Alexander A. Niciae*[1]. Reos criminis postulatos novos honores appetere non debere, antequam purgarent innocentiam suam, et a divis parentibus nostris et a me saepe rescriptum est[2].

LXI (LVIIII).

DE HIS QUI IN EXSILIUM DATI VEL ORDINE MOTI SUNT.

1 [3]*Pars edicti imperatoris Antonini A. propositi Romae v id. Iul. duobus Aspris conss.* Quibus posthac ordine suo vel advocationibus ad tempus interdicetur, post impletum temporis spatium non prorogabitur infamia. [a. 212]

2 *Imp. Gordianus A. Ulpio.* Ad tempus exsulare decurio iussus et impleto tempore regressus pristinam quidem dignitatem recipit, ad novos vero honores non admittitur, nisi tanto tempore his abstinuerit quanto per fugam afuit.

LXII (LX).

DE FILIIS FAMILIAS ET QUEMADMODUM PATER PRO HIS TENEATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Eutycho.* Patrem emancipato filio consentientem ad decurionatum non teneri dubii iuris non est: tunc enim consentiendo pater ad decurionatum obligatur, si filium in potestate habeat. consentire autem etiam is videtur, qui non testificatur dissentire nominationi.

2 *Imp. Aurelianus A. Aspasio.* Cum appellasse te dicas, ostendis causam ad te pertinere: potueras enim nominato filio tantum contestari et non consentire honori ei delato.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Crispino.* Si ii, qui cum patre ad protostasiae munus vocati sunt, etiam nunc[4] in patria potestate constituti sunt, ab huiusmodi necessitatibus liberentur, cum ex eadem familia ac domo duos ad ista obsequia desti-
1 nari periniquum videatur. Sane eos, quos emancipatos esse atque ex familia exisse manifestum est, sine cunctatione retinere debebis.

4 *Idem AA. et CC. Alexandro.* Sine periculo tuo magistratus filium tuum curatorem constituit nec
1 appellandi tibi necessitas incumbebat. Sane nominator, qui filium in potestate positum non consentiente patre ad munus devocavit, si tamen ex voluntate tua antea filius decurio factus non erat, detrimento muneris obligabitur.

LXIII (LXI).

DE PERICULO SUCCESSORUM PARENTIS.

1 *Imp. Alexander A. Claudiano.* Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromisit ideoque etiam sacerdotem te creari impetravit, onus erogationis commune omnium heredum eius esse praeses provinciae non ignorabit.

LXIIII (LXII).

DE MULIERIBUS IN QUO LOCO MUNERA SEXUI CONGRUENTIA ET HONORES AGNOSCANT.

1 *Imp. Philippus A. Claudio.* Malchaeam, quae aliunde oriunda alibi nupta est, si non in urbe Roma maritus eius consistat, non apud originem suam, sed apud incolatum mariti ad honores seu munera, quae personis cohaerent quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse saepe rescriptum est. patrimonii vero munera necesse est mulieres in his locis in quibus possident sustinere.

LXV (LXIII).[5]

DE LEGATIONIBUS.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Achillino.* Pater trium incolumium liberorum legationibus publicis liberatur.

2 *Idem AA. et Valerianus C. Marco.* Cum vos proprio nomine sumptus ob defensionem publicam susceperitis, id, quod ad proprias erogationes collega vester acceperat, non vobis reddere heredes eius, sed si in ea causa est, ut restitui omnino opor-
1 teat, rei publicae debent potius inferre. Sane si honorariis advocatorum erat ea quantitas destinata, restitui illud vobis, qui haec praestaturi estis, non
2 iniuria postulatis. Eum autem collegam vestrum, quem defensione patriae destitisse dicitis, apud provinciae praesidem desertae adlegationis[6] arguere potestis.

3 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marciano.* Transmarina legatione apud nos perfunctos constitutum est biennii vacationem munerum civilium et honorum habere, non eos, qui de proximo obsequium rei publicae videntur exhibuisse.

4 [7]*Imp. Constantius A. ad Titianum.* Universi omnino ex comitibus vel ex praesidibus, qui suffragio perceperint dignitates, civilibus oneribus muneribusque teneantur adstricti[8], ne commoda publica cum umbratili suffragiorum pactione lacerentur.
1 Eos tamen a praedictis oneribus excipi oportebit, qui[9] in legationibus publicis versati sunt. *D. prid. k. Iul. Triveris Placido et Romulo conss.* [a. 343]

5 [10]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Apodemio pp. Illyrici.* Si quod extraordinarium concilium postulatur, cum vel ad nos est mittenda legatio vel vestrae sedi aliquid intimandum, id, quod inter omnes communi consilio tractatuque convenerit, minime in examen cognitoris ordinarii referatur[11].
1 Provincialium enim desideria, quibus necessaria saepe fortuitis remedia deposcuntur, vobis[12] agnoscere atque explorare permittimus, [13]ut sit examinis tui, quae[14] ex his auxilio tuo protinus implenda sunt, et[15] quae clementiae nostrae auribus intimanda vide-
2 antur. In loco autem publico de communi utilitate provincialium sententia proferatur, atque id, quod maioris partis probaverit adsensus, sollemnis firmet auctoritas. *D. v k. Aug. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [a. 392]

6 [16]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp.* Quotiens ab Alexandrina civitate[17] legatio destinatur, universos curiales praecipimus, qui intra urbem consistunt, si non aegritudine vel alia inexcusabili necessitate impediuntur, in locum curiae convenire et decreta sua propria subscriptione fir-

(1) nicee *libri* (2) *Cf.* 2, 12, 6: Idem (*i. e.* Alexander) A. Marciano. Reum criminis constitutum defensionem causae suscipere non posse, antequam purgarit innocentiam suam, incognitum non est. D. VI k. Mart. Maximo II et Aeliano conss.: *quam non esse geminam iam inscriptio docet, cum nomina Nicias et Marcianus eiusdem viri fuisse non possint: etiam BΣ* 8, 2, 79 *c.* 6 *non de petendis, sed de gerendis honoribus olim egisse tradit* (3) *Cf. Dig.* 50, 2, 3, 1 (4) etiam nunc *K*, et adhuc *O* (5) *Cf. Dig.* 50, 7 (6) legationis *dett.* (7) = *Th.* 12, 1, 36 (8) plebeiam quoque sustineant capitationem *ins. Th.* (9) vel in administratione vel *ins. Th.* (10) = *Th.* 12, 12, 12 (11) perferatur *Th.* (12) solis *ins. Th.* (13) ut sit … videantur *ex Th.* 12, 12, 4 *inserta sunt* (14) quaenam *Th.* (15) implenda protinus (*om.* sunt et) *Th.* (16) = *Th.* 12, 12, 15 (17) ab Alex. ciu. *om. Th.*

mata viro spectabili praefecto Augustali insinuare, ut eius relatione comitati tuis virtutibus suas petitiones intiment et sub examine tuo perpensa legatione res ordinetur[1]. *D. III non. Oct. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio vc. conss.* [*a.* 416]

LXVI (LXIIII).

DE EXCUSATIONIBUS ARTIFICUM.

1 [2]*Imp. Constantinus A. ad Maximum pp.* Artifices artium brevi subdito comprehensarum per singulas civitates morantes ab universis muneribus vacare praecipimus, si quidem ediscendis artibus otium sit accommodandum, quo magis cupiant et ipsi peritiores fieri et suos filios erudire. *D. IIII non. Aug. Feliciano et Titiano conss.* [*a.* 337]

Et est notitia ista[3]*:* [4]architecti medici mulomedici pictores statuarii marmorarii lectarii seu[5] laccarii[6] clavicarii[7] quadrigarii quadratarii[8] (quos Graeco vocabulo λιθοδήκτας appellant) structores (id est aedificatores) sculptores ligni musarii deauratores albini (quos Graeci κονιάτας appellant) argentarii barbaricarii diatretarii aerarii fusores signarii fabri bracarii aquae libratores figuli (qui Graece κεραμεῖς dicuntur) aurifices vitrearii plumarii[9] specularii eborarii pelliones fullones carpentarii[10] sculptores dealbatores cusores linarii[11] tignarii[12] blattearii (id est πεταλουργοί)[13].

2 [14]*Idem*[15] *AA. ad Leontium pp.* Mechanicos et geometras et architectos, qui divisiones partium omnium incisionesque servant mensurisque et institutis operam fabricationibus[16] stringunt, et eos, qui aquarum inventos ductus et modos docili libratione ostendunt, in par studium docendi atque discendi nostro sermone compellimus[17]. itaque immunitatibus gaudeant et suscipiant docendos, qui docere sufficiunt. *D. prid. non. Iul. Leontio et Sallustio conss.* [*a.* 344]

LXVII (LXV).

DE POTIORIBUS AD MUNERA NOMINANDIS.

1 *Imp. Antoninus A. Basilidae.* Si ipse vocatus ad munera civilia potiorem alium nominandum putaveris, age causam tuam.

LXVIII (LXVI).

SI PROPTER INIMICITIAS CREATIO FACTA SIT.

1 *Imp. Alexander A. Aniceto.* Si propter inimicitias ad munera civilia creatus es, hanc tibi nominationem non nocere praesidis aequitas faciet, cum et publicae utilitatis intersit non ex inimicitia creationes fieri debere, sed existimatione vera et commodo rei publicae.

LXVIIII (LXVII).

DE SUMPTUUM RECUPERATIONE.

1 *Imp. Gordianus A. Dionysio.* Muneribus civilibus non fungeris, quae personis mandantur, si quinque filios incolumes habeas. at si contra id privilegium ad munus fatigandi tui causa quidam te devocaverint tuque appellatione interposita securitatem reportaveris, a nominatoribus sumptus quos in litem feceris recuperabis.

LXX (LXVIII).

SI POST CREATIONEM QUIS DECESSERIT.

1 *Imp. Gordianus A. Asiatico.* Si ante diem subeundi honoris atque muneris pater tuus defunctus est, conveniri eo nomine heredes eius non oportere praeses provinciae minime ambigit.

LXXI (LXVIIII).

DE TABULARIIS SCRIBIS LOGOGRAPHIS ET CENSUALIBUS.

1 [18]*Imp. Constantius A.*[19] *ad Catullinum pp.* Nullus omnino ex tabulariis vel scribis vel logographis[20] eorumque filiis in quocumque officio militet, sed ex omnibus officiis, nec non et si intra nostrum palatium militant, necdum impleto quinquennio reperti et retracti protinus officiis[21] municipalibus reddantur. *D. VIII k. Iul. Lauriaco Marcellino et Probino conss.* [*a.* 341]

2 [22]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA.* Quicumque decurionum sponte se censuali ministerio manciparit, condicionem habeat, quam ipse delegit, depositurus sui ordinis penitus dignitatem, si eum necessitas quaestioni subdendum invenerit. *D. XV k. Oct. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

3 [23]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Hadriano pp.* Generali lege sancimus, ut, sive solidis provinciis sive singulis civitatibus necessarii fuerint tabularii, liberi homines ordinentur neque ulli deinceps ad hoc officium patescat aditus, qui sit obnoxius servituti. 1 Sed et si quis dominorum servum suum sive colonum chartas publicas agere permiserit (consensum enim, non ignorantiam volumus obligari), ipsum quidem, in quantum interfuerit publicae utilitati, pro ratiociniis, quae servo sive colono agente tractata sunt, obnoxium attineri, servum autem competentibus adfectum verberibus fisco addici. dominorum enim interfuit ab initio providere, ne publicis actibus privata servitia immiscerentur. *D. VIII k. April. Mediolani Vincentio et Fravito conss.* [*a.* 401]

4 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Boëthos logistarum demogrammateos logographos diastoleos, quae vocabula publicis dicuntur subiacere necessitatibus, sive quolibet alio nomine nuncupentur, non honore aut alicuius privilegii colore subnixos pro definitione legum inexorabilium suam fortunam subire compelli, quatenus nec publicis quicquam noceatur aut minuatur utilitatibus, et suis corporibus illi reddantur, quos vel patris vel maiorum obligatio vel sua constringit. [*a.* 440—441]

(1) ut eius relatione tuis virtutibus intimata et sub examine tuo perpensa, venire necne legati debeant, ordinetur *Th.* (2) = *Th.* 13, 4, 2 (3) ista *libri*, sic *Cui. cum B:* et est not. ista *om. Th.* (4) *in Th. hic ordo est:* architecti laquearii albarii tignarii medici lapidarii argentarii structores mulomedici quadratarii barbaricarii scasores pictores sculptores diatritarii intestinarii statuarii musivarii aerarii ferrarii marmorarii deauratores fusores blattiarii tessellarii aurifices specularii carpentarii aquae libratores vitriarii eborarii fullones figuli plumbarii pelliones (5) lectarii seu *del.* (6) *sic libri cum B:* laquearii *Th.?*, *cf. not.* 3 (7) *sic vel* clavicularii *dett.*, clavidarii *K*, clavigarii *O*, καρδαράριοι *B*, lapidarii *Th.?* (8) quadrigarii quadratarii *O*, quadrigarii *K*, quadratarii *Th. recte* (9) *sic dett. cum Graecis*, plumbarii *KO cum Th.: plumbarios fusoribus contineri indicant Graeci fusores sic interpretati:* οἷον μολυβδουργοὶ καὶ ὅσοι τοιοῦτοι (10) tergarii *ins. dett.*, *in quo fortasse latet* ferrarii, *quod est in Th.* (11) linarii *tuentur B*, *om. Th. recte* (12) tignarii *Th. B?*, trigarii *libri* (13) *ex iis quos Th. enumerat desiderantur* intestinarii *et* tessellarii (14) = *Th.* 13, 4, 3 (15) impp. Constantius et Constans *Th.* (16) fabricationi *Th.* (17) perpendimus *Th.* (18) = *Th.* 8, 2, 1. 12, 1, 31 *B* 54, 8, 1 (19) *idem Th.* 8, 2, 1, impp. Constantius et Constans AA. *rectius Th.* 12, 1, 31 (20) decurionibus *Th.* (21) curiis officiisque *Th.* (22) = *Th.* 8, 2, 4 (23) = *Th.* 8, 2, 5

LXXII (LXX).

DE SUSCEPTORIBUS PRAEPOSITIS ET ARCARIIS.

1 [1]*Imp. Constantinus A. ad Euphrasium rationalem trium provinciarum.* Susceptores publicos absque omni mora aurum suscipere censemus, ne quis per hanc occasionem sumptus facere compella-
1 tur[2]. Nam si solvere volens a suscipiente fuerit contemptus, testibus adhibitis contestationem debebit proponere, ut hoc probato et ipse securitatem debitam commissi nexu liberatus cum emolumentis accipiat et, qui suscipere neglexerit, eius ponderis quod debebatur in[3] duplum fisci rationibus per
2 vigorem officii praesidis[4] inferre cogatur. Quod autem susceptores iudice cuius interest neglegente violaverint, ex ipsius iudicis facultatibus sarcietur. *D.*[5] *XIIII k. Aug. Paulino et Iuliano conss.* [a. 325]

2 [6]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Secundum pp.* Iuxta inveteratas leges[7] nominatores susceptorum et eorum, qui ad praeposituram horreorum et pagorum creantur, teneantur obnoxii, si minus idonei sint, qui ab isdem fuerint nominati, nec quicquam ex eorum substantia celebrata per interpositam personam emptione mercentur. *D. III k.*[8] *Aug. Constantinopoli Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

3 [9]*Idem AA. ad Mamertinum pp.* Susceptores novi non modo praesentis anni debita, verum etiam species, quas ex reliquis inferunt[10], quia novae sunt ac recentes[11], suscipiant. *D. prid. k. Nov. Romae*[12] *Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

4 [13]*Idem AA. ad Florentium comitem sacrarum largitionum.* Neminem susceptionis munere functum ad idem munus adstringi, nisi prius se vinculo sollicitudinis superioris absolverit. nam neque eos qui placuerint gravare iusti[14] est, neque illos qui displi-
1 cuerint tenere prudentis. Integro igitur singuli anniversario anno transcurso cogantur exponere, quibus titulis suscepta disperserint, ut facilius, si quis in furto fuerit deprehensus, recentem queat redin-
2 tegrare iacturam. [15]Non perpetui autem exactores teneantur in continuata vexandorum provincialium potestate, veluti concussionum dominatione, sed per annos singulos iudiciaria sedulitate mutentur, nisi aut consuetudo civitatis aut raritas[16] ordinis eos per biennium esse compellat. *D. XV k. Oct. Mantebri Gratiano nob. puero et Dagalaifo conss.* [a. 366]

5 [17]*Idem AA. ad Germanianum comitem sacrarum largitionum.* Quotienscumque certa summa solidorum pro tituli qualitate debetur et[18] auri massa transmittitur, in septuaginta duos solidos libra feratur accepta[19]. *D. VI id. Ian. Romae*[20] *Lupicino et Iovino conss.* [a. 367]

6 [21]*Idem AA. et Gratianus A. ad Chilonem.* Frumenta, quae[22] horreis inferuntur, pro illationis modo ilico apocharum cautionibus adnotentur. non autem oportet in horreis fiscalibus nisi fiscalia frumenta constitui. *D. V id. April. Treviris post consulatum Gratiani A. III et Equitii vc.* [a. 375]

7 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. have Hypati carissime nobis.* Minime diu penes ipsos susceptores maneat facta collatio, sed statim quodcumque a provincialibus fuerit exsolutum sacris thesauris inferatur. *D. III k. Mai. Constantinopoli post consulatum Antonii et Syagrii.* [a. 383]

8 [23]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Exactores vel susceptores in celeberrimo coetu curiae consensu et iudicio omnium sub actorum testificatione firmentur, provinciarumque rectoribus eorum nomina, qui ad publici munus[24] officii editi atque obligati fuerint, innotescant. et animadvertant, quicumque nominaverint, ad discrimen suum universa quae illi gesserint redundare. *D. VI k. Nov. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [a. 386]

9 [25]*Idem AAA. Cynegio pp.* Modios aeneos atque[26] lapideos cum sextariis atque ponderibus per mansiones singulasque civitates iussimus collocari, ut unusquisque tributarius sub oculis constitutis rerum omnium modis sciat, quid debeat susceptoribus dare: ita ut, si quis susceptorum conditorum modiorum sextariorumque vel ponderum normam putaverit excedendam, poenam se sciat competentem
1 esse subiturum. Et submotis, quae contra utilitatem populorum omnium hactenus gesta sunt, frumenti quinquagesimas, hordei quadragesimas, vini et laridi vicesimas susceptoribus dari praecipimus.
2 Humanitatis autem necessitate commoti[27] in Armeniae susceptionibus longinquitatis causa frumenti et hordei quadragesimas, vini et laridi quintas decimas dari praecipimus. *D. IIII*[28] *k. Dec. Constantinopoli Honorio np. et Euodio vc. conss.* [a. 386]

10 [29]*Idem AAA. Cynegio pp.* Susceptores praesentibus defensoribus et modum iugationis possessorum et species singulas vel earum[30] numerum quantitatemque perscribant[31]. *D. IIII k. Dec. Constantinopoli Timasio et Promoto conss.* [a. 389]

11 [32]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Benigno vicario urbis Romae.* Securitates semel publicatas et gestis lectas vini[33] susceptoribus imputari et coeptam arcae discussionem volumus in apertum quaesita ratione deduci et omnes publicas securitates quae gestis tenentur a susceptoribus accepto ferri. *D. VI id. Iun. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [a. 400]

12 [34]*Idem AA. Pompeiano suo salutem.* Si aliquid a susceptore vel tabulario fraudis admissum esse possessor deprehendat, nemo eorum semel in[35] interversione convictus id rursus officium gerat, in quo ante decoxit, etsi rescriptum nostrum elicitum clandestina supplicatione tulerit[36]. *D. prid. k. Ian. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [a. 400]

13 *Idem AA.*[37] *Lucio comiti sacrarum largitionum.* Duos tabularios seu numerarios[38] et susceptores totidem per universas provincias oportere constitui cle-
1 mentia nostra praecepit. Scire autem volumus praetorianam amplissimam praefecturam eos, qui aurum largitionale susceperunt, nihil cum arcae ratiociniis habere commune, iudices autem provinciarum quinque libris auri multandos et primates officiorum capitali poena plectendos, si hoc non fuerit custoditum. *D. VI k. Febr. Basso et Philippo conss.* [a. 408]

14 [39]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Euchario suo salutem*[40]. Humilioribus[41] officiis aut extraordinariis oneribus occupari curiales non patimur, ne
1 publica vacillet utilitas. Susceptionem itaque vestium aequius est ab officio proconsulari vel ab

(1) = *Th.* 12, 6, 2: *iunge* 10, 73, 1 (2) ne quis in aliena civitate sumptus faciat *Th.* (3) in *om. Th.* (4) officii tui *Th.* (5) pp. 10, 73, 1 (6) = *Th.* 12, 6, 8 (7) *Th.* 12, 6, 1 (8) id. *scr., cf. Th.* 12, 6, 7 (9) = *Th.* 12, 6, 10 (10) quae ex reliquis inferuntur *Th.* (11) ac recentes *Th.*, acrescentes *libri* (12) Nov. accepta ... Romae *scr., ut data sit a.* 364: *Rufinus enim iam ante XI k. Iul. a.* 365 *successerat Mamertino, cf. Th.* 9, 30, 3. 12, 1, 66 (13) *pr.* § 1 = *Th.* 12, 6, 11 (14) iusti *Th.*, iusticia *KO*, iustum *dett.* (15) § 2 = *Th.* 12, 6, 22 (16) raritas *Th. cum B*, auctoritas *libri* (17) = *Th.* 12, 6, 13, 1: *iunge* 11, 7, 2. 11, 11, 1? (18) et *Th.*, aut *libri* (19) accepto *Th.* (20) *aut* Remis *aut* [accepta ...] Romae *scr.*

(21) = *Th.* 12, 6, 16 (22) *sic Th.*, de *ins. libri* (23) = *Th.* 12, 6, 20 (24) publici munus *Th.*, publicum honus *O*, publicum munus *K* (25) = *Th.* 12, 6, 21 *B* 56, 11, 7: *iunge* 10, 34, 1 (26) seu *Th.*, *καί B* (27) commoniti *Th.* (28) VIII 10, 34, 1 (29) = *Th.* 12, 6, 23 (30) earum *Th.*, eorum *libri* (31) *sic Th.*, praescribant *libri* (32) = *Th.* 12, 6, 26 (33) binis *Th. ex emendatione* (34) = *Th.* 12, 6, 27 *B* 56, 11, 9: *iunge* 9, 26, 1. 12, 61, 3 *Th.* 1, 12, 5. 11, 1, 28 (35) in *Th.*, *om. libri* (36) detulerit *Th.* (37) et Theodosius A. *secundum Th.* 12, 6, 29 *suppl.* (38) seu numerarios *om. Th.* (39) = *Th.* 12, 6, 31: *iunge Th.* 6, 29, 9. 8, 4, 23. 11, 1, 32. 11, 7, 19...21 (40) Euchario proconsuli Africae *leges iungendae* (41) humilibus *Th.*

his qui in eodem meruerunt sollemniter procurari. horum namque interest huiusmodi explorare rationem et quaerere qualitatem eorum, quorum ad contuendum [1] cura commodior est. neque enim aequum est, ut ad officium lucra [2], ad curialem susceptionis tan-
2 tum damna pertineant. Hanc igitur ab ordinibus iniuriam submovemus, exceptis his, si qui curialium in officio memorato aut militasse aut militare fuerit deprehensus. *D. prid. k. Mart. Ravennae Honorio* VIIII *et Theodosio* V *AA. conss.* [*a.* 412]

15 [3]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volusiano pp.* Aurum sive argentum quodcumque a possessore confertur, arcarius vel susceptor accipiat, ita ut provinciae moderator eiusque officium ad crimen suum noverit pertinere, si possessoribus ullum fuerit ex aliqua ponderum iniquitate illatum dispen-
1 dium. [4]Et quidquid ex provinciis ad nostrum dirigetur aerarium, id ad illustres viros aerarii nostri comites relatione deferatur [5]. *D.* III *k. Mart. Ravennae post consulatum Felicis et Tauri vv. cc.* [*a.* 429]

LXXIII (LXXI).

DE PONDERATORIBUS ET AURI ILLATIONE.

1 [6]*Imp. Constantinus A. ad Euphrasium rationalem trium provinciarum.* Aurum, quod infertur a collatoribus, si quis vel solidos voluerit vel materiam appendere, aequa lance et libramentis paribus suscipiatur. *PP.*[7] XIIII *k. Aug. Paulino et Iuliano conss.* [*a.* 325]

2 [8]*Imp. Iulianus A. ad Mamertinum pp.* Quotiens de qualitate solidorum orta fuerit dubitatio, placet quem sermo Graecus appellat per singulas civitates constitutum zygostaten, qui pro sua fide atque industria neque fallat neque fallatur, contentionem dirimere. *D.* VIIII *k. Mai. Salonae*[9] *Iuliano A.* IIII *et Sallustio conss.* [*a.* 363]

LXXIIII (LXXII).

DE AURI PUBLICI PROSECUTORIBUS [10].

1 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Auri prosecutores [10] partim nulla praemissa, ut adsolet, prosecutoria [10] aurum praesumunt, partim diutius retentant, quod statim fuerat adsignandum.
1 Ideoque censemus, ne quis absque praecepto viri illustris comitis sacrarum largitionum vel coquendum aurum sumat vel capiat deinceps retinendum. *D.* XIIII *k. Aug. Honorio* VIII *et Theodosio* III *AA. conss.* [*a.* 409]

LXXV (LXXIII).

DE HIS QUAE EX PUBLICA COLLATIONE ILLATA SUNT NON USURPANDIS.

1 [12]*Imp. Constantinus A.* Nullus iudicum id, quod a re publica ex collatione susceperit, mutui interventione opposita vel invadat vel conetur invadere. *D. prid. non. Mart. Treviris*[13] *Paulino et Iuliano conss.* [*a.* 325]

2 [14]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Palladio.* Nullus penitus ex eo, quod refertur in conditis vel in arca continetur, ad quemlibet titulum usurpet, nisi forte praesumendi facultatem sublimium potestatum iussione perceperit. *D.* III *id. April. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

3 [15]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Sciant iudices nihil sibi ex privatae rei canone vel ex eo, quod ex isdem titulis exegerint [16], ad necessitates alias transferre licere [17], nisi malint gravissima severitate suam [18] licentiam coerceri. *D.* XVI *k. Iun. Mediolani Theodoro cons.* [*a.* 399]

LXXVI (LXXIIII).

DE AURO CORONARIO.

1 [19]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* Ad collationem auri coronarii placuit neminem absque consuetudine esse cogendum. *D.* XV *k. Febr. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

LXXVII (LXXV).

DE IRENARCHIS.

1 [20]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Irenarchae, qui ad provinciarum tutelam quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus iudicio praesidum provinciarum idonei nominentur [21]. *D.* VIII *k. Ian. Constantinopoli Honorio* VIII *et Theodosio* III *AA. conss.* [*a.* 409]

LXXVIII (LXXVI).

DE ARGENTI PRETIO QUOD THESAURIS INFERTUR.

1 [22]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Iubemus, ut pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem, ita ut pro singulis libris argenti quinos solidos inferat. *D.* XI *k. Mart. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

(1) *sic Th.*, constituendum *I*, constituendum eum *K*, custodiendum *O* (2) lucella *Th.* (3) = *Th.* 12, 6, 32: *iunge* 12, 60, 6 *Th.* 11, 1, 35 (4) possessori sane securitatem sub designatione titulorum arcarius vel susceptor emittat *ins. Th.* (5) id non solum ad illustres ... comites, sed etiam ad eminentiam tuam pari relatione deferatur *Th.* (6) = *Th.* 12, 7, 1 *B* 56, 5, 15: *iunge* 10, 72, 1 (7) d. 10, 72, 1 (8) = *Th.* 12, 7, 2 (9) Pirisaborae *Kiessling ex Ammiano* 24, 2, 9 (10) *sic Th.*, persecut. *libri* (11) = *Th.* 12, 8, 1. *iunge* 1, 45, 2. 11, 2, 5 (12) = *Th.* 12, 9, 1 (13) [accepta . . .] Treviris *scr.* (14) = *Th.* 12, 9, 2 (15) = 11, 65, 5 *Th.* 12, 9, 3 (16) contigerit *l. gem.* (17) transferendum *l. gem.* (18) eorum *l. gem.* (19) = *Th.* 12, 13, 5: *iunge* 8, 11, 7 (20) = *Th.* 12, 14, 1 (21) Irenarcharum vocabula, quae adsimulata provincialium tutela quietis ac pacis per singula territoria haud sinunt stare concordiam, radicitus amputanda sunt *Th.* (22) = *Th.* 13, 2, 1

LIBER UNDECIMUS.

I.

DE TOLLENDA LUSTRALIS AURI COLLATIONE.

1 [*Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α.*[1]]
[2] *Συγχωρεῖ πᾶσιν εἰς τέλειον τὴν συντέλειαν τὴν
τοῦ χρυσαργύρου, ἐξῃρημένων τῶν πόλεων ἢ κω-
μῶν τῶν λαβουσῶν τι κατὰ τελευταίαν βούλησιν
ὑπὲρ τοῦ συντελεῖν τοῦτο, ἤγουν ἐὰν ἀπὸ τοῦ δη-
1 μοσίου δίδοταί τι ὑπὲρ τοῦ συντελεῖν τοῦτο. Οἱ δὲ
τὸ τέλος τοῦτο παρέχοντες ἄδειαν ἐχέτωσαν εἴτε ἐν
Κωνσταντινουπόλει εἴτε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καταβαλεῖν
αὐτὸ εἴτε τὸν*[3] *τέταρτον κατ' ἐνιαυτὸν εἴτε ὑπὲρ
τετραετίαν, δίχα μέντοι ζημίας καὶ διαστροφῆς.
2 Εἰ δέ τι ἐκ περιττοῦ ᾖ μετὰ τὸ τοιοῦτο τέλος,
ἀναλισκέσθω εἰς ἀναγκαίας χρείας τῆς πόλεως,
οἷον ἔργα ἢ σιτωνείαν ἢ φῶτα ἢ τὰ ὅμοια.
3 Ἑκατὸν δὲ λίτρας ὁρίζει πρόστιμον τῇ σχολῇ
τῶν παλατινῶν καὶ τοῖς ἄρχουσι καὶ τῇ τάξει
καὶ τοῖς πολίταις, εἰ ταῦτα παραβαθεῖέν ποτε.
2* [4] *Μηδεὶς διαγραφέσθω εἰς θεωρητικὰ ἢ ἄλλα τινὰ
προφάσει τοῦ κουφισθῆναι τὴν συντέλειαν τοῦ
χρυσαργύρου, ἐπεὶ ἡ προειρημένη ποινὴ ἐπικεί-
σεται.*

II (I).

DE NAVICULARIIS SEU NAUCLERIS PUBLICAS SPECIES TRANSPORTANTIBUS.

1 (I, 3) [5]*Imp. Constantius A. et Iulianus C. Olybrio pu.* Nullam vim oportet navicularios sustinere delegatas species annonarias transferentes nec concussiones perpeti nec aliquod genus incommodi, sed venientes ac remeantes omni securitate potiri: decem auri librarum multa proponenda his, qui eos inquietare temptaverint. *D. k. Iun. Romae Constantio VIIII et Iuliano C. II conss.* [a. 357]

2 (4) [6]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eusebio pp.* Comperimus naucleros susceptas species in negotiationis emolumenta convertere. ideoque decernimus, ut intra annum quas susceperint inferant species et securitates reportent, quae etiam diem illationis edoceant, ut intra alterum annum eis reddantur, a quibus species praestitae sunt[7]. *D. X k. Ian. Mediolani Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

3 (5) [8]*Idem AA. Flaviano pu.* Ab his, qui in naucleros praedas egerunt, volumus eorum commodis satisfieri. et ideo ne crescat in posterum eorum audacia, sancimus, ut, quicumque in rapinis fuerit deprehensus, poena quadrupli teneatur. *PP. Romae in foro Aproniani VIIII k. Febr. Stilichone et Aureliano conss.* [a. 400]

4 (6) [9]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Cum nauarchorum coetus circiter provinciae Orientis inopia navium titubaret et investigandae classis obtentu insularum secessus obiret et navigandi opportunitate transacta iudiciorum indignatio siue transvectionis expectaretur effectu, merito celsitudo tua praefecto Augustali et insularum praeside conventis Alexandrinae et Carpathiae classis summates et nonnullos alios naucleros eo professionis adduxit, ut onus frumentarii commeatus, qui per Orientales nauarchos ex Alexandrinae civitatis conditis consueverat ad sacratissimam urbem transferri, in suam fidem susceptum ad eadem augustissimae urbis horrea comportarent, solaciis pro mercedula praestitis ex tributariae pensitationis immunitate vel ex eo, quod vocatur *φιλικόν*, nec non etiam aliis, quae tuae[10] cognitionis limavit examen. *D. XIIII k. Febr. Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.*[11] [a. 409]

5 (7) [12]*Idem AA. Anthemio pp.* Qui fiscales species suscepit deportandas, si recta navigatione contempta litora devia sectatus eas avertendo distraxerit, capitali poena plectetur. *D. XIIII k. Aug. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [a. 409]

6 (8) [13]*Idem AA. Faustino pp.* Iudices, qui in portibus[14] dioeceseos suae onusta navigia, cum prosperior flatus invitat, sub praetextu hiemis immorari permiserint, una cum municipibus et corporatis eiusdem loci fortunarum propriarum feriantur dispen-
1 diis. Naucleri praeterea poenam deportationis excipiant, si aliquid fraudis eos admisisse fuerit revelatum. *D. XVIII k. Sept. Ravennae Varane vc. cons.* [a. 410]

III (II).

DE PRAEDIIS NAVICULARIORUM.

1 [15]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Aureliano praefecto annonae.* Domum etiam mansuetudinis nostrae in his, quae navicularo nomine obnoxia sunt, agnoscere praecipimus debitam functionem. *D. III k. Oct. Lupicino et Iovino conss.* [a. 367]

2 [16]*Idem AA. et Gratianus A. Chiloni proconsuli Africae.* In his, quae navicularii vendunt, quoniam intercipere contractum emendi vendendique fas prohibet, emptor navicularii functionem pro modo portionis comparatae subeat: res enim oneri addicta
1 est, non persona mercatoris[17]. Neque navicularium[18] iubemus fieri eum, qui aliquid comparavit, sed eam partem quae empta est pro suo modo ac ratione esse munificam: nec enim totum patrimonium ad functionem naviculariam[19] occupandum erit, quod habuerit qui rei exiguae mercator accessit, sed illa portio, quae ab initio navicularii fuit, ad pensionem huiusmodi[20] functionis sola tenenda est, residuo patrimonio, quod ab hoc vinculo liberum est, otioso

(1) *ab Anastasio lustralem auri collationem initio imperii sui sublatam esse testantur Zonaras* 14, 3, 2 *Euagrius Schol. hist. eccl.* 3, 39—41 *alii* (2) = *B* 56, 12, 1 (3) *τό Augustinus* (4) = *B* 56, 12, 2: *hanc quoque constitutionem Anastasii esse non improbabiliter conicit Cuiacius* (5) = *Th.* 13, 5, 9 (6) = *Th.* 13, 5, 26 (7) ut ... sunt *om. Th.* (8) = *Th.* 13, 5, 29 (9) = *Th.* 13, 5, 32: *iunge* 11, 6, 6. 11, 28, 1? (10) tuae *Th., om. libri* (11) d. v k. Febr. Constantinopoli Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss. (= *a.* 412) 11, 28, 1 (12) = *Th.* 13, 5, 33: *iunge* 1, 45, 2. 10, 74, 1 (13) = *Th.* 13, 5, 34: 4, 40, 4 *iungit Gothofredus* (14) *sic Th.*, partibus *libri* (15) = *Th.* 13, 6, 5 (16) = *Th.* 13, 6, 7 (17) mercantis *Th.* (18) ilico *ins. Th.* (19) navicularii *Th.* (20) huius *Th.*

I 1 *Remittit omnibus penitus auri et argenti collationem, exceptis civitatibus et vicis, qui aliquid ex ultima voluntate ad ea conferenda accipiunt, vel si quid e publico huius collationis gratia datur.
1 Qui autem hoc tributum praestant, eis liceat vel Constantinopoli vel in provincia id solvere et aut pro quarta parte in singulos annos aut quadriennio
2 elapso sine damno et dispendio. Quod si quid supersit ex eo tributo, in necessarios sumptus civitatis expendatur, velut in opera aut annonam aut
3 lumina similiave. Centum librarum multam statuit scholae palatinorum et praesidi et civibus, si haec violata fuerint.*

2 *Nemo describatur in spectacula vel quaevis alia ideo, quod collatio auri et argenti remissa est: nam poena supra dicta imminebit.*

2 et immuni servando. Domus vero, quarum cultu decus urbium potius quam fructus adquiritur, ubi a naviculariis veneunt, pro tanto modo ad hanc pensionem obligari placet, quantum habebant emolu-
3 mentum, cum pecunia mutuarentur[1]. Ubi vero spatia loci et exiguitas[2] nullam habuit pensionem aut extructio, cuius est ardua difficilisque molitio, aut decus sumptuosum, aut, ut est plerumque liberale institutum, habitationem quis suam ornamento urbis adiecit, nolumus munificentiam quae postea addita est improbam licitationem aestimationis excipere: sed vetusta potius loci species et pensio cogitetur quam cultus hodiernus, qui per industriam hominis animosi accessit. *D. III non. Aug. post consulatum Gratiani A. III et Equitii vc.* [*a.* 375]

3 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Hi, qui fundos naviculariae functioni adscriptos a naviculariis acceperunt quolibet ad se titulo transeuntes, secundum agri opinionem, quae antiquitus habetur adscripta, naviculariam functionem suscipere cogantur neque eas condiciones sibi aestiment profuturas, quas venditor minus idoneus in se recipit impositas ementis arbitrio: hac tamen ratione servata, ut, si ad minus idoneum fuerit translata possessio, etiam auctores transscripti praedii teneantur obnoxii, sitque hoc in promptu, ut damnis fiscalibus primitus ab idoneis consulatur. *D. XIIII k. Mart. Mediolani Theodoro vc. cons.* [*a.* 399]

IIII (III).

DE NAVIBUS NON EXCUSANDIS.

1 [4]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Longiniano pp.* Multi naves suas diversorum nominibus et titulis tuentur. cui fraudi obviantes praecipimus, ut, si quis ad evitationem publicae necessitatis titulum crediderit apponendum, sciat navem esse fisco socian-
1 dam. Nam ut privatos quoque non prohibemus habere navigia, ita fraudi locum esse non sinimus, cum omnes in commune, si necessitas exegerit, conveniat utilitatibus publicis oboedire et subvectionem sine dignitatis privilegio celebrare. *D. III id. Ian. Ravennae Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

2 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Iubemus nullam navem ultra duorum milium modiorum capacem[6] ante felicem embolam vel publicarum specierum transvectionem aut privilegio dignitatis aut religionis intuitu aut praerogativa personae publicis utilitatibus excusari posse subtractam: nec si caeleste contra proferatur oraculum, sive adnotatio sit sive divina pragmatica, providen-
1 tissimae legis regulas oppugnare debebit. Quod etiam in omnibus causis cupimus observari, ut generaliter, si quid huiusmodi contra ius vel utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat. quidquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit attemptatum, id navigii quod excusatur publicatione corrigimus. *D. VII id. April. Constantinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [*a.* 439]

V (IIII).

NE QUID ONERI PUBLICO IMPONATUR.

1 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Rufino pp.* Oneri publico sarcinam privatam ne quis imponat nec audeat portitores frumenti ad suscipiendum onus aliqua necessitate compellere. hoc enim facto atque commisso non in dispendium solum atque naufragii damnum tenebitur obligatus, verum etiam publicae coercitionis experietur vigorem. *D. V id. Ian.*[8] *Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

VI (V).

DE NAUFRAGIIS.

1 *Imp. Antoninus A. Maximo.* Si quando naufragio navis expulsa fuerit ad litus vel si quando reliquam terram attigerit[9], ad dominos pertineat: fiscus meus sese non interponat. quod enim ius habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?

2 [10]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Modestum pp.* Si quis navicularius naufragium sustinuisse adfirmat, provinciae iudicem, eius videlicet, in qua res agitur, adire festinet ac probet apud eum testibus eventum, relatioque ad sublimissimam referatur praefecturam, ita ut intra anni spatium veritate revelata competens dispositio procedat[11]. quod si per neglegentiam praefinitum anni spatium fortasse claudatur, supervacuas serasque interpellationes emenso anno placuit non admitti. *D. pp. Bersti*[12] *non. Iun. Modesto et Arintheo conss.* [*a.* 372]

3 [13]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. naviculariis Afris salutem.* Quotiens obruta vel submersa fluctibus navi examen adhibetur competentis iudicis[14], duorum vel trium nautarum quaestione habita ceteri ab huiusmodi nexu liberentur[15]. quid est enim, quod non abunde intra praefinitum
1 numerum sollers quaesitor inveniat? Circa magistros navium, quibus est scientia plenior, immoretur: qui si fatali sorte defuerint, in alios inquisitio
2 transferatur. Sane si universos violentia tempestatis obruerit, ne veritas lateat, a liberis nautarum sive magistrorum[16] intra iudicia constitutis super eorum quaeratur interitu, quos navicularius
3 naufragio perisse contendit. Susceptionis autem necessitas ex kalendis Aprilibus in diem kalendarum Octobrium mansura servabitur. *D. VIII id. Febr. Triveris Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

4 [17]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Pro his, quae semel a collatoribus illata naufragiis perierunt, nolumus nobis aliquam cum possessoribus, sive senatores sive privati sint, esse communionem vel aliquid periculi ad eos redundare. *D. XV k. Aug. Constantinopoli Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

5 [18]*Impp. Honorius et Theodosius AA. naviculariis per Africam.* De submersis navibus decernimus, ut levato velo istae causae cognoscantur. et si quisquam de talibus negotiis aliquid accepisse detegitur, iudex, apud quem constiterit, his conquerentibus qui nudantur pro qualitatibus personarum multandi removendi proscribendi habeat potestatem.
1 Si vero causarum talium cognitores, libelli datione vel planaria interpellatione commoniti intra biennium[19] has causas audire neglexerint, et hoc[20] fuerit tempus elapsum, praeiudicium noceat eatenus cognitori, ut naviculario propter vitium iudicis absoluto mediam oneris eius partem, propter cuius probandam amissionem legitimo dumtaxat tempore cognitio petebatur, iudex cogatur inferre, residuam vero offi-

(1) *sic Th.*, mutuaretur *K*, mutaretur *O*, mutarentur *dett.* (2) *idem Th.: fuitne* spatioli exiguitas? (3) = *Th.* 13, 6, 8: *iunge Th.* 13, 5, 28 (4) = *Th.* 13, 7, 2 (5) = 1, 2, 10 *Nov. Theod.* 8, 1 (6) capacitatem *Nov.* (7) = *Th.* 13, 8, 1 (8) Iun. *Gothofredus: Theodosius obiit XVI k. Febr.* (9) reliqua terram attigerint *Salmasius* (10) = *Th.* 13, 9, 1 (11) veritate relata remedium ex indulgentia consequatur *Th.* (12) D. et pp. Beryti *Gothofredus* (13) = *Th.* 13, 9, 3: *iunge Th.* 13, 5, 16 (14) praefecti annonae *Th.* (15) duorum vel trium quaestione destrictum, purgandi in alios nautas licentia offeratur *Th.* (16) a liberis ... magistrorum] sequimur Constantinianae legis providam sanctionem, ut adfectionibus naviculariorum *Th.* (17) = *Th.* 13, 9, 4 (18) = *Th.* 13, 9, 6: *iunge Th.* 13, 5, 36. 37 (19) intra biennium] intra metas temporis constituti, hoc est intra biennium causis talibus praescriptum *Th.* (20) legitimum *Th.*

cium eius exsolvat. *D. XVI k. April. Ravennae Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

6 [1]*Idem AA. Anthemio pp.* Super naufragiorum quae contigerint casibus usitato more habita quaestione si quis calculus modiationis dicatur tempestate maris deperisse, sub tuae sedis auditione nequaquam feratur acceptus, sed haec dispendii iactura [2] in omne naviculariorum concilium, pro rata scilicet contingentis muneris, deferatur. *D. XIIII k. Febr. Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [3] [*a.* 409]

VII (VI).

DE METALLARIIS ET METALLIS ET PROCURATORIBUS METALLORUM.

1 [4]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Cresconium comitem metallorum.* Perpensa deliberatione
duximus sanciendum, ut, quicumque exercitium me-
tallorum vellet adfluere, is labore proprio et sibi et
1 rei publicae commoda compararet. Itaque si qui
sponte confluxerint, eos laudabilitas tua octonos
scripulos in balluca, quae Graece χρύσαμμος appel-
2 latur [5], cogat exsolvere. Quidquid autem amplius
colligere potuerint, fisco potissimum distrahant, a
quo competentia ex largitionibus nostris pretia sus-
cipiant. *D. IIII id. Dec. Parisiis Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

2 [6]*Idem AA. ad Germanianum comitem sacrarum largitionum.* Ob metallicum canonem, in quo propria consuetudo retinenda est, quattuordecim uncias ballucae pro singulis libris constat inferri. *D. VI id. Ian. Romae* [7] *Lupicino et Iovino conss.* [*a.* 367]

3 [8]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Cuncti, qui per privatorum loca saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco, decimas etiam domino repraesentent, cetero modo suis desideriis vindicando. *D. IIII k. Sept. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

4 [9]*Idem AAA. Eusignio pp.* Cum procuratores metallorum intra Macedoniam Daciam mediterraneam Moesiam seu Dardaniam soliti ex curialibus ordinari, per quos sollemnis profligatur exactio, simulato hostili metu huic se necessitati subtraxerint, ad implendum munus retrahantur, et nulli deinceps licentia laxetur prius indebitas expetere dignitates, quam subeundam procurationem fideli sollertique exactione compleverint. *D. IIII k. Aug. Mediolani Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

5 [10]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Romulo comiti sacrarum largitionum.* Per annos singulos septeni [11] per hominem scripuli largitionibus inferantur ab aurilegulis, non solum in Pontica dioecesi, verum etiam in Asiana. *D. XI k. Mart. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

6 [12]*Idem AAA. Paterno.* Quosdam operta humo esse saxa dicentes id agere cognovimus, ut defossis in altum cuniculis alienarum aedium fundamenta labefactent. qua de re, si quando huiusmodi marmora sub aedificiis latere dicantur, perquirendi eadem copia denegetur. *D. XVII k. April. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

7 [13]*Imp. Theodosius A. Maximino comiti sacrarum largitionum.* Metallarii sive metallariae, qui quaeve ea regione deserta, ex qua videntur oriundi vel oriundae, ad externa migraverint, indubitanter sine ulla temporis praescriptione ad propriae originis stirpem laremque una cum sua subole revocentur, et quos domus nostrae [14] secreta retineant [15]. sciant autem nullum exinde praeiudicium fisco esse generandum, etiamsi is [16], quem metallicum esse constiterit [17], privatis censibus suum nomen indiderit. *D. V id. Iul. Constantinopoli Victore vc. cons.* [*a.* 424]

VIII (VII).

DE MURILEGULIS ET GYNAECIARIIS [18] ET PROCURATORIBUS GYNAECII [18] ET DE MONETARIIS ET BASTAGARIIS.

1 [19]*Imp. Constantinus A. ad Bithynos.* Monetarios in sua semper durare condicione oportet nec dignitatis cuiuscumque privilegio ab huiusmodi condicione liberari. *D. XII k. Aug. Gallicano et Basso conss.* [*a.* 317]

2 [20]*Idem A. ad Felicem.* Procuratores rei privatae baphii et gynaecii, per quos et privata nostra substantia tenuatur et species in [21] gynaeciis confectae corrumpuntur, in baphiis etiam admixta temeratis naevum adducit inquinatae adluvionis, suffragiis abstineant, per quae memoratas administrationes adipiscuntur, vel, si contra hoc fecerint, [22]gladio feriantur. *D. . . . k. Nov. Aquil.* [23] *Dalmatio et Zenophilo conss.* [*a.* 333]

3 [24]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germanum consularem* [25]. Ingenuae mulieres, quae se gynaeciariis sociaverint, si conventae denuntiatione sollemni splendorem generis contuberniorum vilitati praeferre noluerint, suorum maritorum condicione teneantur. *D. IIII k. Iul. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

4 [26]*Idem AA. ad Ausonium pp.* Quod ad praesens remedium pertinet, quintum animal bastagariis pro reparatione praebeatur. *D. id. Dec. Marcianopoli Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

5 [27]*Idem AA. et Gratianus A. ad Philematium comitem sacrarum largitionum.* Qui aliquem ex familiis gynaecii in latebris habere comperti sunt, quinque librarum auri damno subicientur [28]. *D. XII k. Sept. Ciliciae* [29] *Modesto et Arintheo conss.* [*a.* 372]

6 [30]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Eucherium.* Qui textrini nostri mancipia occultatione celaverit, ternis libris auri pro singulorum hominum suppressione plectetur. *PP. Karthagine III k. Mart. post consulatum Ausonii et Olybrii.* [*a.* 380]

7 [31]*Idem AAA. ad Hesperium pp.* Edicimus, ne
qua mulier splendidioris gradus monetarii adhaerens
consortio decus nativae libertatis amittat. quod si
quam ab hac praeceptione statutum nostrae peren-
nitatis abduxerit, ea [32] vel legitima admonita conven-
tione discedat vel, si complexui monetarii putaverit
inhaerendum, non ambigat se [33] et liberis praeiudica-
1 turam et eius condicioni esse nectendam. Si qua
vero originaria seu colonaria possessionis alienae
ignaro domino seu sciente monetario adsociabitur,
ii conventi mox iuri agrorum debitas personas retra-
here festinent vel de cetero sciant repetendi facul-
2 tatem silentii sui coniventia perdidisse. Sed ut
monetario nullam extraneam [34] necti volumus, ita et [35]

(1) = *Th.* 13, 5, 32: *iunge* 11, 2, 4. 11, 28, 1? (2) lacuna *Th.* (3) d. v k. Febr. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio V AA. conss. (*a.* 412) 11, 28, 1 (4) = *Th.* 10, 19, 3 (5) quae … appellatur *om. Th.* (6) = *Th.* 10, 19, 4: *iunge* 10, 72, 5. 11, 11, 1? (7) *cf. ad* 10, 72, 5 (8) = *Th.* 10, 19, 10 (9) = *Th.* 1, 32, 5 (10) = *Th.* 10, 19, 12 (11) *sic Th.*, septem *libri* (12) = *Th.* 10, 19, 14 (13) = *Th.* 10, 19, 15 (14) *sic Th.*, et *ins. libri* (15) et quos … retineant *ex Th.* 10, 19, 5 *addita sunt* (16) is *Th.*, ex his *I*, quis ex his *KO* (17) constabit *Th.* (18) gynaecearii *et* gynaeceum *Th. constanter* (19) = *Th.* 10, 20, 1 (20) = *Th.* 1, 32, 1 (21) in *Th.*, *om. libri* (22) numero civium Romanorum exempti *ins. Th.* (23) Aquis Vesme *ex* 1, 22, 4 (24) = *Th.* 10, 20, 3 (25) Germanianum comitem sacrarum largitionum *Gothofredus* (26) = *Th.* 10, 20, 4 (27) = *Th.* 10, 20, 7 (28) *sic Th.*, subiugentur *K*, subiunguntur *O* (29) Seleuciae *Gothofredus* (30) = *Th.* 10, 20, 9 *B* 54, 16, 6 (31) = *Th.* 10, 20, 10 (32) secundum auctoritatem senatus consulti Claudiani *ins. Th.* (33) se *Th.*, sibi *O*, se sibi *K* (34) extraneam *om. Th.* (35) et *Th.*, ex *O*, ut ex *K*ᵃ, et ex *K*ᵇ

monetario patre susceptas prohibemus extraneis copulari. *D. prid. id. Mart. Aquileiae post consulatum Ausonii et Olybrii*[1]. [*a.* 380]

8 [2]*Idem AAA. Trifolio comiti sacrarum largitionum.* Aeternam fiximus legem, ne umquam bastagariis militiam vel suam deserere liceat vel aliam, antequam eam impleverint[3], subreptiva impetratione temptare. *D. VIIII k. Aug. Heracleae Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

9 [4]*Idem AAA. et Arcadius A. ad Principium pp.* Si quis naviculam functioni muricis et legendis conchyliis deputatam ausus fuerit usurpare, duarum librarum auri illatione teneatur. *D. VI k. Oct. Aquileiae Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

10 [5]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Philometori comiti sacrarum largitionum.* Lotas in posterum sericoblattae et metaxae huiusmodi species inferri praecipimus: viginti librarum auri condemnatione proposita his, qui scrinium canonum tractant, prioribus etiam cuiuscumque[6] officii, si statuta caelestia a quodam passi fuerint temerari. *D. V k. Iul. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo conss.* [*a.* 406]

11 [7]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Maximino comiti sacrarum largitionum.* Murileguli, qui relicto atque despecto propriae condicionis officio vetitis se infulis dignitatum et cingulis penitus denegatis munisse dicuntur, ad propriae artis et origi-
1 nis vincula revocentur. Ab illis autem, qui rebus eorum videntur inhiasse, quos in sua origine permanere et sollemnibus ministeriis inservire manifestum est, omnia quaecumque constiterit ex quocumque titulo possessa antiquis possessoribus restituantur.
2 Quod si alienigenae detentatores oneribus condicionis externae maluerint subiacere quam restituere facultates, et futura deinceps agnoscant munia sibi esse subeunda et de praeterito, si qua ipsis possidentibus reliqua colliguntur, a semet ipsis sciant sine aliqua excusatione solvenda. *D. XVII k. Nov.*[8] *Constantinopoli Victore cons.* [*a.* 424]

12 [9]*Idem A. et C. Maximino comiti sacrarum largitionum.* Ii, qui ex filiabus murilegulorum et alienae originis patribus sunt vel fuerint procreati, iura maternae condicionis agnoscant. *D. VIIII k. Iun. Theodosio A. XI et Valentiniano C. conss.* [*a.* 425]

13 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Acacio comiti sacrarum largitionum.* Si quis ex corpore gynaeciariorum vel lintheariorum vel linyphariorum monetariorumve aut murilegulorum vel aliorum similium ad divinas largitiones nexu sanguinis pertinentium voluerit posthac de suo collegio liberari, non quoscumque nec facile in locum proprium, freti dextrae triumphalis absolutione, substituant, sed eos, quos omnibus idoneos modis sub ipsis quodammodo amplissimae tuae sedis obtutibus approbaverint: ita tamen, ut is, qui ab huiusmodi condicione iuxta formam caelitus datam beneficio principali fuerit absolutus, universi[11] generis sui prosapiam in functione memorati corporis permanentem cum omnibus eius qui absolvitur rebus obnoxiam largitionibus sacris futuram esse non dubitet. *D. VII k. Mart. Constantinopoli Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

14 [12]*Idem AA. Acacio comiti sacrarum largitionum.* Privatae vel linteae vestis magistri, thesaurorum praepositi vel baphiorum ac textrinorum procuratores ceterique, quibus huiusmodi sollicitudo committitur, non ante ad rem sacri aerarii procurandam permittantur accedere, quam satisdationibus dignis eorum administratio roboretur: sciturі nec prosecutorias quidem sacras posthac sibimet postulandas. [*a.* 426]

15 [13]*Idem AA. Valerio comiti sacrarum largitionum.* Qui aut patre conchyliolegulo geniti probabuntur aut matre, memoratae adscriptioni obnoxios se esse non ambigant. *D. X k. April. Constantinopoli Hierio et Ardabure conss.* [*a.* 427]

16 [14]*Μηδείς, ὡς ἔτυχεν, τοῖς δημοσίοις σωματείοις ἐγγραφέσθω, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἐκ γένους ὢν τοιούτου καὶ ἡλικίας καὶ τέχνης ἐστὶν ἐπιτήδειος, πράξεως γινομένης ἐπὶ τούτῳ παρὰ τῷ ἄρχοντι τῆς ἐπαρχίας καὶ κατατιθεμένου τοῦ σωματείου, ὅτι ἐπιτήδειός ἐστι· καὶ τὰ πραττόμενα εἰς ἡμᾶς ἀναφερέσθω, ὥστε ἡμᾶς πάλιν ἐπικυρῶσαι διὰ θείων συλλαβῶν τάξιν προβατο-*
1 *ρίας λαμβανουσῶν. Εἰ δὲ παραβαίη ταῦτά τις, οὔτε τὰς παραμυθίας λήψεται τὰς ἐντεῦθεν οὔτε κοινωνήσει τῷ σωματείῳ, ἀλλὰ βασανισθεὶς ἐξορισθήσεται διηνεκῶς ἐκ τῆς ἐπαρχίας, καὶ πᾶς δὲ συνεργήσας τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσεται, καὶ μάλιστα ὁ πραιπόσιτος.*

VIIII (VIII).

DE VESTIBUS HOLOVERIS ET AURATIS ET DE INTINCTIONE SACRI MURICIS.

1 [15]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. Archelao comiti sacrarum largitionum.* Auratas ac sericas paragaudas auro intextas viriles[16] privatis usibus contexere conficereque prohibemus et a gynaeciariis[17] tantum nostris fieri praecipimus. *D. V non. Iul. Nebiodumi*[18]. *acc. XV k. Aug. Marcianopoli Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

2 [19]*Impppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Nemo vir[20] auratas habeat aut in tunicis aut in lineis paragaudas, nisi ii tantummodo, quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est[21]. non enim levi animadversione plectetur, quisquis vetito se et indebito non abdicaverit indumento. *D. III k. April. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

3 *Impppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA.* Vellera adulterino colore fucata in speciem sacri muricis tingere non sinimus nec tinctum cum rhodino prius sericum alio postea colore fucari, cum de albo omnium colorum tingendi copia non negetur: nam capitalem poenam illicita temptantes suscipient.

(1) *Synopsis Γ* 10, 2 *ex B* 54, 16, 8 *hanc legem citat ὅτι ὁ ὑπονοθεύων γυναῖκα ἀφορισθεῖσαν τῷ γυναικείῳ δύο λίτρας δίδωσιν* (*id est* qui mulierem gynaecio addictam corrumpit, duas libras solvit), *numero opinor falso, cum libri nostri consentiant cum Th. et B ad c.* 11 *nec Cuiacius quicquam de ea lege ex B adnotet* (2) = *Th.* 10, 20, 11 (3) antequam eam impleverint *om. Th.* (4) = *Th.* 10, 20, 12 (5) = *Th.* 10, 20, 13 (6) eius *Th.* (7) = *Th.* 10, 20, 14: *Gothofredus iungit* 11, 9, 4 (8) Febr. 11, 9, 4 (9) = *Th.* 10, 20, 15 (10) = *Th.* 10, 20, 16 (11) universam *Th.* (12) *iunge Th.* 8, 7, 23, *cui subscribitur:* d. k. Iul. Nicomediae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss. (13) = *Th.* 10, 20, 17 (14) = *B* 54, 16, 16 (15) = *Th.* 10, 21, 1: *iunge* 10, 2, 4 (16) tam viriles quam muliebres *Th.* (17) sed gynaeceis *Th.* (18) d. III non. Iul. Novioduno 10, 2, 4 (19) = *Th.* 10, 21, 2 *B* 6, 25, 7 (20) vir *om. Th.* (21) nisi ... est *om. Th.*

VIII 16 *Nemo, ut factum est, publicis corporibus adscribatur, nisi urguens causa sit et ipse talis originis sit et tam aetate quam arte idoneus: qua de re gesta fiant apud praesidem provinciae et a corpore eum idoneum esse deponatur: eaque gesta ad nos mittantur, ut nos sacris litteris quae pro-*
1 *batoriarum vice erunt ea confirmemus. Si quis haec violaverit, neque solacia quae inde competunt accipiet neque corpori sociabitur, sed verberatus in perpetuum ex provincia relegabitur: et quisquis eis opem tulerit, isdem poenis subiacebit, imprimis praepositus.*

4 [1]*Imp. Theodosius A. Maximino comiti sacra-
rum largitionum.* Temperent universi, cuiuscumque
sint sexus dignitatis artis professionis et generis, ab
huiusmodi speciei possessione, quae soli principi
1 eiusque domui dedicatur. Nec pallia tunicasque
domi quis sericas contexat aut faciat, quae tincta
conchylio nullius alterius permixtione subtexta sunt.
2 Proferantur ex aedibus tradanturque tunicae et
pallia ex omni parte texturae cruore infecta con-
chylii. nulla stamina subtexantur tincta conchylio,
nec eiusdem infectionis arguto pectine solidanda fila
decurrant. reddenda aerario holovera vestimenta
3 virilia [2] protinus offerantur. Nec est, ut quis-
quam de abiurato pretio conqueratur, quia sufficit
4 calcatae legis impunitas [3]. Ne quis vero nunc
huiusmodi suppressione in laqueos novae constitu-
tionis incurrat: alioquin ad similitudinem laesae
maiestatis periculum sustinebit. *D. XVII k. Febr.
Constantinopoli Victore vc. cons.* [a. 424]
5 [4]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Apol-
lonio comiti sacrarum largitionum.* Purpurae nun-
dinas, licet innumeris sint constitutionibus prohibi-
tae, recenti quoque interminatione vetamus. et ideo
septimum de scrinio exceptorum, sextum de scrinio
canonum, quintum de scrinio tabulariorum ad baphia
Phoenices per certum tempus mitti praecipimus, ut
fraus omnis eorum prohibeatur sollertia timentium,
ne quaesitis longo [5] sudore stipendiis careant: etiam
viginti librarum auri condemnatione proposita. *D.
VIII id. Mart. Constantinopoli Isidoro et Senatore
conss.* [a. 436]

X (VIIII).

DE FABRICENSIBUS.

1 [6]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius
AAA. Tatiano pp.* Omnibus fabricis non pecunias
pro speciebus, sed ipsas species sine dilatione in-
ferri [7] praecipimus, ut venae nobilis et quae facile
deducatur ignibus seu liquescat ferri materies prae-
beatur, quo promptius adempta fraudibus facultate
commodo publico consulatur. *D. XV k. Nov. Theo-
dosio A. II et Cynegio conss.* [a. 388]
2 [8]*Idem AAA. Rufino magistro officiorum.* Pri-
micerium fabricae post biennium non solum vaca-
tione, verum etiam honore donari praecipimus, ita
ut inter protectores eiusdem fabricae per biennium [9]
adoraturus aeternitatem nostram suo quisque tem-
pore dirigatur. *D. VIII id. Mart. Mediolani Valen-
tiniano A. IIII et Neoterio conss.* [a. 390]
3 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Osio magistro
officiorum.* Stigmata, hoc est nota publica fabri-
censium brachiis ad imitationem tironum infligatur,
ut hoc modo saltem possint latitantes agnosci (his,
qui eos susceperint vel eorum liberos, sine dubio
fabricae vindicandis) et qui subreptione quadam de-
clinandi operis ad publicae cuiuslibet sacramenta
militiae transierunt. *D. XVIII k. Ian. Constantino-
poli Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]
4 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio
pp.* Si quis consortium fabricensium crediderit eli-
gendum, in ea urbe, qua natus est vel in qua domi-
cilium collocavit, his quorum interest convocatis
primitus acta conficiat, sese doceat non avo non
patre curiali progenitum, nihil ordini civitatis debere,
nulli se civico muneri obnoxium, atque ita demum
gestis confectis vel apud moderatorem provinciae vel
si is absit apud defensorem civitatis, ad militiam
1 quam optaverit suscipiatur. Quod si absque hac
cautione quispiam ad fabricensium consortium ob-
repserit, sciat se ad ordinis cui debetur patriaeque
suae munera esse reducendum [12], ita ut nulla eum
nec temporis nec stipendiorum praerogativa defen-
dat. *D. XV k. Iun. Constantinopoli Honorio VIIII
et Theodosio V AA. conss.* [a. 412]
5 [13]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Aure-
liano comiti rerum privatarum.* Iure provisum est
fabricenses artibus propriis inservire, ut exhaustis
laboribus immorentur [14] cum subole professioni, cui
1 nati sunt. Denique quod ab uno committitur,
totius delinquitur periculo numeri, ut constricti no-
minationibus suis sociorum actibus quandam specu-
lam gerant, et unius damnum ad omnium transit
2 dispendium. Universi itaque, velut in corpore
unius formae [15], unius decoctionis, si ita res tulerit,
respondere cogentur. *D. prid. non. Nov. Constan-
tinopoli Theodosio A. XVII et Festo conss.* [a. 439]
6 *Impp. Leo et Anthemius AA. Euphemio ma-
gistro officiorum.* Eos, qui inter fabricenses sacrae
fabricae sociati sunt, vel eorum uxores aut filios,
qui itidem inter fabricenses militare dicuntur, non
alibi pulsare volentibus respondere praecipimus, nisi
in iudicio tuae sublimitatis, ad cuius iurisdictionem
potestatemque pertinent: nec eos post stipendiorum
finem militiae super civilibus vel curialibus munera-
bus, quibus nullo modo subiacere monstrantur, a
viris clarissimis rectoribus provinciarum vel eorum
officiis praeter licitum inquietari.
7 *Idem AA. Euphemio magistro officiorum.* Nul-
lus fabricensium conductioni vel administrationi vel
agriculturae alienarum rerum se posthac immiscere
conetur: dominis quidem, si qui contra haec statuta
meae pietatis venire ausi fuerint, res vel praedia,
quae scientes quod fabricenses sunt isdem fabricen-
sibus ministranda commiserint, amissuris, fabricensi-
bus vero gravissime coercitis post facultatum suarum
amissionem perpetua exilii poena et animadversione
1 retinendis. Quotiens sane in translatione armo-
rum angariae necessariae fuerint, sublimitas tua
litteras ad eminentissimam iubeat dirigi praefecturam
et numerum ei armorum et ex quo loco transferenda
sunt indicare, ut continuo super praebendis angariis
pro numero eorum quae transferuntur armorum prae-
ceptione sua viros clarissimos provinciae moderatores
conveniat, ut secundum missam a sublimitate tua
notitiam naves vel angariae confestim de publico
2 praebeantur. Quod si aliqua tarditas vel neglegen-
tia post datas a sublimitate tua ad eminentissimam
praefecturam litteras in destinandis auctoritatibus
amplissimae sedis intercesserit et ex hoc armorum
transvectio fuerit impedita, quinquaginta libris auri
tam numerarium pro tempore officii eiusdem amplis-
simae sedis quam alios quorum interest condemnari
praecipimus eamque auri quantitatem protinus exac-
tam fisci viribus adgregari: multa praeterea triginta
librarum auri proposita tam uiris clarissimis qui pro-
vincias regunt quam eorum apparitionibus, si coni-
ventibus his armorum subvectio tarditate aliqua fue-
rit praepedita.

XI (X).[16]

DE VETERIS NUMISMATIS POTESTATE.

1 [17]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Ger-
mano pp.*[18] Solidos veterum principum veneratione
formatos ita tradi ac suscipi ab ementibus et distra-
hentibus iubemus, ut nihil omnino refragationis ori-
tur, modo ut debiti ponderis sint et speciei probae:

(1) = *Th.* 10, 21, 3 (2) virilia *om. Th.* (3) nec vacet illi curare de quaestu, cui sua salus esse non debet in pretio *ins. Th.* (4) = *Th.* 10, 20, 18 (5) multo *Th.* (6) = *Th.* 10, 22, 2 (7) in perpetuum servanda hac forma *ins. Th.* (8) = *Th.* 10, 22, 3 (9) eiusdem fabricae per biennium *om. Th.* (10) = *Th.* 10, 22, 4 (11) = *Th.* 10, 22, 6: *Gothofredus iungit Th.* 12, 1, 175 (12) revocandum *Th.* (13) = *Nov. Theod.* 6 *B* 54, 17, 5: *iunge* 6, 62, 5 (14) exhausti lab. immoriantur *Nov.* (15) uniformi *Nov.* (16) *B* 54, 18 (17) *Gothofredus iungit* 10, 72, 5. 11, 7, 2 (d. VI id. Ian. Romae Lupicino et Iovino conss., *id est a.* 367) (18) Germaniano comiti sacrarum largitionum *Gothofredus*

scituris universis, qui aliter fecerint, haud leviter in se vindicandum.

2 *Idem AA. et Gratianus A. ad Iulianum pp.*[1] Pro imminutione, quae in aestimatione solidi forte tractatur, omnium quoque specierum pretia decrescere oportet.

3 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Arintheo pp.* Universos auctoritas tua proposito edicto commoneat obryziacorum omnium solidorum uniforme pretium postulare, scilicet capitali supplicio puniendo, qui vel iussa nostrae maiestatis avaritiae caecitate contempserit, vel aeternales vultus, dum fraudibus studet, duxerit viliores.

XII (XI).

NULLI LICERE IN FRENIS ET EQUESTRIBUS SELLIS ET IN BALTEIS MARGARITAS ET SMARAGDOS ET HYACINTHOS APTARE ET DE ARTIFICIBUS PALATINIS.

1 *Imp. Leo A. Leontico.* Nulli prorsus liceat in frenis et equestribus sellis vel in balteis suis margaritas et smaragdos et hyacinthos aptare posthac vel inserere. aliis autem gemmis frena et equestres sellas et balteos suos privatos exornare permittimus. de curcumis vero omnem prorsus qualiumcumque gemmarum habitum praecipimus submoveri. fibulis quoque in chlamydibus his utantur, quae solo auro et arte pretiosae sunt. si quis autem contra interdictum pietatis meae fecerit, sciat se continuo quin-
1 quaginta libris auri esse multandum. Nulli praeterea privatorum liceat (exceptis scilicet ornamentis matronalibus et tam muliebrium quam virilium anulorum habitu) aliquid ex auro et gemmis quod ad cultum et ornatum imperatorium pertinet facere neque illud sub hoc colore et praetextu praeparare, quod velit clementiae principali velut aliquod munus offerre: pietas enim mea huiusmodi dona non expetit neque regium sibi offerri a privatis cultum requi-
2 rit. Sane si quis posthac aliquid contra vetitum huiusmodi sanctionis effecerit et offerenda clementiae meae ornamenta, quae usibus regiis deputata sunt, gemmis auroque decorata ausus fuerit praeparare, centum librarum auri condemnatione sciat se esse feriendum, capitali quoque subdendum esse supplicio: ornamenta enim regia intra aulam meam fieri a palatinis artificibus debent, non passim in privatis do-
3 mibus vel officiis parari. Unde summa severitate sancimus, ut quod in cultu ornatuque nostro sacrum et adoptabile[2] est, id facere temeritas privata non
4 audeat. Si quis sane contra vetitum tranquillitatis meae aliquid fecerit, definitam superius multam ab his per officia palatinorum exigi et sacris largitionibus nostris iubemus inferri.

XIII (XII).

DE CLASSICIS.

1 [3]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Ausonio pp.* Classem Seleucenam aliasque universas ad officium, quod magnitudini tuae obsequitur, volumus pertinere, ut classicorum numerus ex incensitis vel adcrescentibus compleatur et Seleucena ad auxilium purgandi Orontis aliasque necessitates Orientis comiti deputetur. *Data indictione XII* [*a.* 369]

XIIII (XIII).

DE DECURIIS[4] URBIS ROMAE.

1 [5]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Trifolium pp.* Si quis decurialem de auferendis privilegiis putaverit lite pulsandum, intellegat se decuriae interpellare debere iudicem. *D. XIIII k. Febr. Mediolani Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

2 [6]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Exsuperantio Iulio et ceteris decurialibus.* Leges tam a superioribus principibus quam a divo parente
1 nostro conditas nostra auctoritate firmamus. Singulos itaque iudices scire volumus, ne quis huic collegio iniuriis corporalibus temptet notam atterere neque ab his commodis, quae rationibus approbantur, audeat separare. huic enim collegio volumus antiquam privilegiorum praerogativam servari. *D. VIII id. Iul. Romae Honorio A. VI et Aristaeneto conss.* [*a.* 404]

XV (XIIII)

DE PRIVILEGIIS CORPORATORUM URBIS ROMAE.

1 [7]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Alypium pu.* Nulli sit liberum, nulli permissum, ut novum aliquid urbis incolae in urbe sustineant, sed in honorem aeternae urbis corporatis
1 indulta suffragia valere praecipimus. Cura autem rectorum provinciarum corporati urbis Romae, qui in peregrina transgressi sunt, redire cogantur, ut servire possint functionibus, quas imposuit antiqua sollemnitas. *D. prid. id. Iul. Aquileiae Tatiano et Symmacho conss.* [*a.* 391]

XVI (XV).

DE PISTORIBUS.

1 *Imp. Leo A. Viviano pp.* Quicumque ex mancipibus comitis horreorum dignitatem et officium vel ambitione vel gratia vel pecunia seu quolibet alio modo posthac fuerit adsecutus, exutus dignitate, quam contra interdictum nostrae serenitatis adeptus est, multatus etiam viginti libris auri ad mancipum
1 denuo consortium collegiumque revocetur. Omne etiam speciale beneficium, quocumque modo contra hanc sanctionem fuerit impetratum, penitus conquiescat. [*a.* 457—465]

XVII (XVI).

DE SUARIIS[8] ET SUSCEPTORIBUS VINI ET CETERIS CORPORATIS.

1 [9]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Albinum pu.* Porcinarii urbis aeternae cum pervigilem laborem populi Romani commodis exhibeant, sordidis semper muneribus liberentur. *D. VIII k. Sept. Romae Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

2 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Florentino pu.*[10] Quicumque ex corporibus suariorum sive excipiendae necessitate litis adstrictus seu inferendae voluntate spontanea provocatus iudicium voluerit experiri, fori urbani auditorium praestoletur.[11] [*a.* 395—397]

---

(1) ad Iulianum pf. annonae *emendat Gothofredus et iungit* 11, 23, 1 *a.* 366, *vix recte, cum et Gratianus utroque loco male additus foret, nec c.* 1 *h. t. cum legibus a.* 367 *iungi posset: fortasse* ad Aurelianum pf. ann. (*a.* 367, *cf.* 11, 3, 1) *scr.* (2) adorabile *Mommsen* (3) = *Th.* 10, 23, 1 (4) *sic Th.*, de curialibus *KO* (5) = *Th.* 14, 1, 3 (6) = *Th.* 14, 1, 4 (7) *composita est ex Th.* 14, 2, 2. 3. 4 (8) pecuariis *ins. Th.* 14, 4, *om. B* 54, 20 (9) = *Th.* 14, 4, 6 (10) florentino pu. *scripsi ad Th.* 14, 4, 7, florentio pp. *traditur* (11) *cum in c.* 1. 2 *non agatur nisi de suariis, Graeca in extremo titulo excidisse Hugolinus aliique suspicati sunt: sane dici vix potest Iustinianos ex Th. susceptores vini celerosque corporatos temere retinuisse, cum pecuarios omiserint* (*not.* 8)

XVIII (XVII).

DE COLLEGIATIS ET CHARTOPRATIS ET NUMMULARIIS.

1 [1]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pu.* Qui sub praetextu decanorum seu collegiatorum, cum id munus non impleant, aliis se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credidimus obviandum, ne quis sub specie muneris, quod minus exsequitur, alterius muneris oneribus relevetur, ne argentariorum vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui dici tantum collegiati vel decani fes-
1 tinant. Ideoque si quis eorum sub nudae appellationis velamine collegiatum se seu decanum appellat, sciat pro se alium subrogandum, qui praedicto muneri sufficiens approbatur, subrogatione[2] videlicet memoratorum vel eorum qui moriuntur primatum eius
2 qui subrogatur admisso iudicio. Quod autem supra numerum, qui encautis[3] brevibus continetur[4], nemo se quolibet patrocinio vel cuiuslibet adsumpta potentia debeat excusare, hoc nostrae est serenitatis censere, tuae sublimitatis tuique officii cautius obser-
3 vare. Hoc inter omnes aequa lance servari praecipimus, nullo divinae domus patrocinio, nullo sacrosanctarum ecclesiarum reverentia, nullo qualibet
4 vel cuiuslibet se potentia excusante. Sed ne tantum circa munera relevanda supplicibus consuluisse noscamur, illud etiam dicendum[5] observandumque esse censemus, ut chartae venditio, quae de provinciis ad corporatos supplicum per innovationem translata est, primae constitutionis terminis concludatur, hoc est, quod initio dispositionis constitutum est, id in posterum nulla addita novatione servetur. *D. x k. April. Theodosio xvii et Festo conss.*[6] [*a.* 439]

XVIIII (XVIII).

DE STUDIIS LIBERALIBUS URBIS ROMAE ET CONSTANTINOPOLITANAE.

1 [7]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Constantio pu.* Universos, qui usurpantes sibi nomina magistrorum in publicis magistrationibus cellulisque collectos undecumque discipulos circumferre consuerunt, ab ostentatione vulgari praecipimus amoveri, ita ut, si qui eorum post emissos divinae sanctionis adfatus quae prohibemus atque damnamus iterum forte temptaverit, non solum eius quam meretur infamiae notam subeat, verum etiam pellendum se ex
1 ipsa ubi versatur illicite urbe cognoscat. Illos vero, qui intra plurimorum domus eadem exercere privatim studia consueverunt, si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent, nulla huiusmodi interminatione prohibemus: sin autem ex eorum numero fuerint, qui videntur intra Capitolii auditorium constituti, ii omnibus modis privatarum aedium studia sibi interdicta esse cognoscant, scituri, quod, si adversus caelestia statuta facientes fuerint deprehensi, nihil penitus ex illis privilegiis consequantur, quae his, qui in Capitolio tantum docere praecepti sunt, merito deferun-
2(1) tur. Habeat igitur auditorium specialiter nostrum in his primum, quos Romanae eloquentiae doctrina commendat, oratores quidem tres numero, decem vero grammaticos: in his etiam, qui facundia Graecitatis pollere noscuntur, quinque numero sint
3 sophistae et grammatici aeque decem. Et quoniam non his artibus tantum adulescentiam gloriosam optamus institui, profundioris quoque scientiae atque doctrinae memoratis magistris sociamus auctores.
4 Unum igitur adiungi ceteris volumus, qui philosophiae arcana rimetur, duo quoque, qui iuris ac legum voluntates[8] pandant, ita ut unicuique loca specialiter deputata adsignari faciat tua sublimitas, ne discipuli sibi invicem possint obstrepere vel magistri, neve linguarum confusio permixta vel vocum aures quorundam aut mentes a studio litterarum avertat. *D. III k. Mart. Constantinopoli Theodosio A. XI et Valentiniano conss.* [*a.* 425]

XX (XVIIII).

DE HONORATORUM VEHICULIS.

1 [9]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Nebridio pu.* Omnes honorati seu civilium seu militarium[10] vehiculis dignitatis suae, id est carrucis[11], intra urbem sacratissimi nominis semper utantur. *D. III k. Febr. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

XXI (XX).

DE PRIVILEGIIS URBIS CONSTANTINOPOLITANAE.

1 [12]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Philippo pp. Illyrici.* Urbs Constantinopolitana non solum iuris Italici, sed etiam ipsius Romae veteris praerogativa laetetur. *D. prid. id. Iul. Eustathio et Agricola conss.* [*a.* 421]

XXII (XXI).

DE METROPOLI BERYTO.

1 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hormisdae pp.* Propter multas iustasque causas metropolitano nomine ac dignitate Berytum decernimus exornandam iam suis virtutibus coronatam. igitur haec quoque metropolitanam habeat dignitatem. Tyro nihil de iure suo derogatur. sit illa mater provinciae maiorum nostrorum beneficio, haec nostro, et utraque dignitate simili perfruatur. [*a.* 448—450]

XXIII (XXII)[13].

DE CANONE FRUMENTARIO URBIS ROMAE.

1 [14]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Iulianum praefectum annonae.* Nautici apud praesidum[15] vel magistratuum acta confiteantur incorruptas species[16] suscepisse, eorumque, apud quos deponitur ista testatio, praesens adspectus probet nihil in his esse vitii. quod eo tempore, quo ad sacrae urbis portum pervenit, praefecturam iugiter observare praeceptum est. *D. XVIII k. Iul. Remis Gratiano A. et Dagalaifo conss.* [*a.* 366]

2 [17]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad senatum et populum.* Si quid frumenti vel olei urbicarii canonis remissione indultum est speciali beneficio, contra commodum publicum elicita non valeant. *D. XVII k. Mai. Mediolani Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

3 [18]*Idem AA. Messalae pp.* Neminem patimur in mutando canone urbis Romae nostrae clementiae beneficium postulare: sed etiam ea rescripta, quae quoquo modo potuerint impetrari, suscipi non sinimus. eos vero, qui contra haec fecerint, in duplum

(1) *pr.* § 1 = 1, 2, 9 (2) subrogationi *Mommsen* (3) encautis *dett.* incautis *K*, incaptis *O* (4) *sic* K^b, continentur K^aO (5) edicendum *Cuiacius* (6) *hoc loco excidisse videtur Anastasii constitutio, qua decanorum Constantinopolitanorum numerum centum quinquaginta auctum esse refert Nov.* 59 *pr.* (*cf. ad* 1, 2, 18): *quamquam enim Theodorus ad hanc novellam non laudat nisi* 1, 2, 18, *ab hac constitutione illam Anastasianae legis partem alienam esse probat Const.* (7) = *Th.* 14, 9, 3: *iunge Th.* 15, 1, 53 (8) formulas *Th.* (9) = *Th.* 14, 12, 1 (10) dignitatum *ins. Th.* (11) biiugis *ins. Th.* (12) = 1, 2, 6 *B* 54, 23, 1 (13) *B* 54, 24 (14) = *Th.* 14, 15, 1 (15) curatorum *Th.* (16) species *libri*, *se respicies Th.* (17) = *Th.* 14, 15, 3: *iunge* 4, 40, 3 *et quae ibi laudantur* (18) *pr.* = *Th.* 14, 15, 5

1 retinendos esse decernimus. [1] Vicarios quin etiam ceterosque iudices, nisi deinceps ab usurpatione urbicarii canonis abstineant, deportationis poena detineri, primates officiorum capitali supplicio subiugari perpetua auctoritate sancimus. *D. prid. non. Sept. Altino Theodoro vc. cons.* [*a.* 399]

XXIIII (XXIII)[2].
DE FRUMENTO URBIS CONSTANTINOPOLITANAE.

1 [3] *Impp. Honorius et Theodosius AA. Urso pu.* Nulli, ne divinae quidem domui nostrae frumentum de horreis publicis pro annona penitus praebeatur, sed integer canon mancipibus consignetur, annona in pane cocto domibus exhibenda. ita enim debet canon ab inclitae memoriae Constantino praestitus nec non a divo pietatis meae avo Theodosio[4] auctus[5] expendi, quoniam crescit inopia, si frumenta, quae pro annona tribuuntur, ad usus alios deputata[6] coguntur sibi de publico emere, quae aliis vendere potuissent. *D. x k. Aug. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

2 [7] *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Leontio pu.* Auri statuta quantitas[8] ad coemptionem frumentariam sit perpetuo dedicata, nec liceat cuiquam postea administratione urbicariae potestatis percepta aliquid ex eadem[9] summa minuere vel ad quoscumque alios usus convertere: sed sub gestorum testificatione certum fiat, et quod mancipibus mutui nomine datum est et quod ab isdem sit excepta omni
1 concussione solvendum. Eum autem, qui hanc formam ausus fuerit inquinare, quantitatem, in qua suam calliditatem exercuerit, in duplum redhibere iubemus, et quidquid ex praedicta ratione adcreverit, ad cumulum eiusdem[10] auri quantitatis et frumentarii tituli fomitem redundare, legisque huius tenorem aeneis tabulis incidi. *D. v k. Dec. Constantinopoli Areobindo et Aspare conss.* [*a.* 434]

XXV (XXIIII).
DE ANNONIS CIVILIBUS[11].

1 [12] *Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Proculo pu.* Annonas publicas[13] non tam titulis dignitatum quam singulorum viritim meritis attributas
1 divi Constantini liberalitate sat claruit. Ideoque nihil ex his scholarum nomine vindicetur, sed pro uniuscuiusque merito quae sunt concessa serventur, ut, quicumque perceptarum annonarum emolumenta vel in heredes proprios iure sanguinis transfuderunt vel in extraneos distractionis titulo transscripserunt, maneat, quod gestum est vel hereditatis merito vel alienationis arbitrio. *D. VII k. Iul. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

2 *Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA.*[14] *Tatiano pp.* Centum viginti quinque modios frumenti praeter solitum canonem per singulos dies de praesenti sexta indictione ex die kalendarum Ianuariarum nomine parapeteumatis[15] de horreis publicis huius almae urbis insita nostrae pietatis liberalitate tribuimus, datis sacris apicibus ad sublimissimam quoque per Orientem praefecturam, quibus possit et modum nostrae donationis agnoscere et incunctanter praebere quae iussimus. Quam modiationem iugiter et in perpetuum civibus nostris debere conferri valitura in aevum hac lege sancimus. [*a.* 392]

XXVI (XXV).
DE MENDICANTIBUS VALIDIS[16].

1 [17] *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Severum pu.* Cunctis adfatim, quos in publicum quaestum incerta[18] mendicitas vocabit[19], inspectis exploretur in singulis et integritas corporum et robur annorum, atque[20] inertibus et absque ulla debilitate miserandis necessitas inferatur, ut eorum quidem, quos tenet condicio servilis, proditor studiosus et diligens dominium consequatur, eorum vero, quos natalium sola libertas prosequatur, colonatu perpetuo fulciatur, quisquis huiusmodi lenitudinem prodiderit ac probaverit: salva dominis actione in eos, qui vel latebram forte fugitivis vel mendicitatis subeundae consilium praestiterunt. *D. XII k. Iul. Patavi Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

XXVII (XXVI).
DE NAUTIS TIBERINIS.

1 [21] *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Symmachum pu.* Qui navem Tiberinam habere fuerit ostensus, onus rei publicae necessarium agnoscat. quaecumque igitur navigia in alveo Tiberis inveniuntur, competentibus et solitis obsequiis mancipentur, ita ut nullius dignitas aut privilegium ab hoc officio vindicetur. *D. VIII id. Oct. Altino*[22] *divo Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 364]

XXVIII (XXVII).
DE FRUMENTO ALEXANDRINO.

1 [23] *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* In aestimatione frumenti, quod ad civitatem Alexandrinam convehitur, quidquid de crithologia et zygostasii munere et pro naucleriorum tuenda sub-
1 stantia eminentia tua disposuit, roboramus. Atque ut curialibus praedae auferatur occasio, iubemus eos ad huiusmodi sollicitudinem adfectandam numquam accedere, sed designata officia tuis provisionibus examinata sollicitudinem praedictam implere. *D. v k. Febr. Constantinopoli Honorio VIIII et Theodosio v AA. conss.* [*a.* 412]

2 [24] *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro pp.* Diurnos centum et decem modios alimoniis Alexandrinae civitatis addi decernimus, ut nemo privetur eo, quod nunc usque percepit, et perissochoregiae nomen penitus amputetur et tesserae designentur et nostrae pietatis nomine censeantur. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

XXVIIII (XXVIII).
DE ALEXANDRIAE[25] PRIMATIBUS.

1 [26] *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro pp.* Corporatos civitatis Alexandrinae repur-

1) § 1 = *Th.* 14, 15, 6 (2) *B* 54, 25 (3) = *Th.* 14, 16, 2 (4) Theodosio *om. Th.* (5) 11, 25, 2 (6) frumento, quod pro ann. tribuitur, ad u. a. deputato *Th.* (7) = *Th.* 14, 16, 3 (8) sescentarum undecim auri librarum quantitas *Th.* (9) memorata *Th.* (10) memoratae *Th.* (11) civicis *Th.* 14, 17 (12) = *Th.* 14, 17, 10 (13) civicas *Th.* (14) *sic Contius*, imp. arc. a. *libri mei: expectes* idem aaa. — *Theodosii hanc legem esse constat ex* 11, 24, 1 *et Th.* 14, 17, 14: *ad annum* 392 *ducunt indictio sexta* (*u.* 26), *quae hoc anno incepit, et Tatianus pp., cui initio indictionis successit Rufinus* (15) parapeteumatis *dett.*, parapeteaumatis *K*, parap**(ri?)-tamatici *O*ᵃ, parapetaumatici *O*ᵇ: peritteumatis *proposuit Gothofredus* (16) non invalidis *Th.* 14, 18 (17) = *Th.* 14, 18, 1 *B* 54, 27, 1 (18) incepta *Th.* (19) vocavit *libri cum Th.* (20) ea *ins. Th.* (21) = *Th.* 14, 21, 1: *iunge Th.* 11, 36, 16. 14, 3, 7 (22) acc. XVI k. Nov. *ins. Th.* 11, 36, 16 (23) = *Th.* 14, 26, 1: *Gothofredus iungit* 11, 2, 4. 11, 6, 6 (d. XIIII k. Febr. Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.) (24) = *Th.* 14, 26, 2: *iunge* 10, 32, 56...59 *et quae ibi laudantur* (25) *sic O*, alexandrine *K*, alexandrinae plebis *Th.* 14, 27 (26) = *Th.* 14, 27, 2: *iunge* 10, 32, 56..59 *et quae ibi laudantur*

gandi fluminis onere liberamus et pro tenore et dispositione tua quadringentos solidos ex dinummio vectigali memoratae civitatis praecommodari decernimus, ita ut ex titulo navium omnibus modis repensetur. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

XXX (XXVIIII).
DE IURE REI PUBLICAE.

1 *Imp. Antoninus A. Dionysio.* Si quid adversus rem publicam indefensam in ea specie, in qua neque defensores creati fuerint neque ut crearentur placuerit, statutum est, actionibus eius nihil est praeiudicatum.

2 *Idem A. Aphrodisio.* An res publica, in cuius locum vos successistis eo, quod satisfecisse debito proponitis, ius pignoris in eo fundo habeat, apud suum iudicem quaeritur. si enim neque beneficio sibi concesso id ius nacta est neque specialiter in obligatione pignoris sibi prospexit, causa eius non separatur a ceteris creditoribus, qui habent personalem actionem.

3 [1]*Imp. Alexander A. Saturnino.* Rem publicam ut pupillam extra ordinem iuvari moris est.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Urbano.* Si secundum legem civitatis res publica, cuius meministi, ruina collapsis aedificiis tuis distraxit aream, nihil contra huius legis tenorem rector provinciae fieri patietur.

XXXI (XXX).
DE ADMINISTRATIONE RERUM PUBLICARUM.

1 [2]*Imp. Philippus A. Crescentiae.* Fundum vectigalem, si suis quibusque temporibus debitae quantitates inferantur, invito possessore auferri non posse manifestum est.

2 [3]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Iulio et Zenodoro.* Contra eos[4], qui rem publicam administrantes per officii necessitatem[5] sub condicione relicti fideicommissi satis accipere debuerunt, quanti rei publicae interest satis non esse acceptum, dirigendam actionem perspicitis. *PP. VII k. Dec.*[6] *CC. conss.* [*a.* 294]

XXXII (XXXI).
DE VENDENDIS REBUS CIVITATIS.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA.*[7] *Herculiano.* Si sine ulla condicione praedia vendente re publica comparasti, perfecta venditione nulla ratione vereris, ne adiectione facta auferri tibi dominium possit. tempora enim adiectionibus praestituta ad causas fisci pertinent, nisi si qua civitas propriam legem habeat.[8]

2 *Imp. Antoninus A.* Quamvis incrementum conductioni factae publici praedii videtur offerri, non tamen additamenti specie oportet fidem locationis infringi, praesertim cum tantum iam temporis ex contractu decessisse[9] proponas.

3 [10]*Imp. Leo A. Erythrio pp.* Si qua hereditatis vel legati seu fideicommissi aut donationis titulo domus aut annonae civiles aut quaelibet aedificia vel mancipia ad ius inclitae urbis vel alterius cuiuslibet civitatis pervenerunt sive pervenerint, super his licebit civitatibus venditionis pro suo commodo inire contractum, ut summa pretii exinde collecta[11] ad renovanda sive restauranda publica moenia dispen-
1 sata proficiat. Indefessa vero cura prospicientes, ne quis adversus commoda civitatum quicquam moliri possit incommodum, sed sine ulla fraude seu nundinatione vel colludio seu coniventia huiusmodi venditiones procedant, hoc in posterum observandum esse censemus, ut, si quidem ad hanc inclitam urbem domum vel civiles annonas aut alia quaelibet aedificia aut mancipia pertinentia contigerit venumdari,
2 non aliter nisi imperiali auctoritate vendantur. In provinciis vero praesentibus omnibus seu plurima parte tam curialium quam honoratorum et possessorum civitatis, ad quam res pertinent praedictae, propositis sacrosanctis scripturis singillatim unumquemque eorum qui convenerint iubemus sententiam quam putent utilem patriae suae designare. ut ita demum decreti recitatione in provinciali iudicio interveniente emptor competentem possit habere cautelam.
3 Hos autem venditionum contractus, sive iam completi fuerunt seu postea incundi fuerint, stabiles esse censemus. *D. V k. Mart. Marciano et Zenone conss.*[12] [*a.* 469]

XXXIII (XXXII).
DE DEBITORIBUS CIVITATUM.

1 *Imp. Antoninus A. Diodoto.* Non prius debitorem rei publicae honorem in re publica subire, quam id quod debere constiterit conventus exsolverit, tam meis quam divorum principum constitutionibus declaratur.

2 [13]*Imp. Constantinus A.*[14] *Verino suo salutem.* Apud eos, quos superstites integris facultatibus esse pervideris vel quorum heredes incolumia retinent patrimonia, sortes rei publicae[15] perseverare debebunt, ita tamen, ut annuas usuras suis quibusque temporibus exsolvant, cum simul et rei publicae utile sit retinere idoneos debitores et ipsis commodum cu-
1 mulum debiti minime nutriri. Et quia nefas est obnoxiis corporibus alienatis circumscribi civitates, placuit, si qui debitor rei publicae civitatis quippiam ex eo patrimonio, quod habuit, cum pecuniam rei publicae sumeret, donaverit vel distraxerit vel qualibet in alium ratione contulerit, qualitate rei alienatae perspecta atque omnibus debitoris facultatibus consideratis, quas habuit, cum ei pecunia crederetur, pro rata ab eo, qui ex debitoris facultatibus aliquid
1*a* detinet, ex sorte atque usuris postulari. Itaque quotiens minus idoneum deprehenditur eius patrimonium, cuius nomen civitati alicui[16] invenitur obnoxium, iudex omni diligentiae[17] sollicitudine debebit inquirere, ad quos ex qualibet condicione transierint debitoris facultates, ut singuli aequa aestimatione habita pro rata rerum quas possident conveniantur, personalem actionem contra eum habituri debitorem,
1*b* qui ipsis solventibus liberatur. Ab eo autem, a quo constat fortunarum suarum partem maximam recessisse, etiam reliquam portionem quae apud eum
2 resederit transferri ad idoneum oportebit. Quod si quispiam debitor rei publicae civitatis fisco nostro locum fecerit, emptores, qui ex fisco nostro comparaverint, manifestum est secundum ius vetus et rescripta divorum constitutionesque nostras nullam
3 debere molestiam sustinere. Quod si quis debitor non comparaverit vel certe ita omnia sua consumpserit, ut nemo aliquam rem ex eius bonis possideat, id[18] debitum convenit ad dispendium rei publicae

(1) *B* 54, 28, 2 (2) *B* 54, 29 *not. p* (3) = 6, 54, 8 (4) sive successores eorum *ins. l. gem.* (5) civitati *ins. l. gem.* (6) supposita VII k. Mart. *l. gem.* (7) impp. sev. et ant aa. *scripsi ad Dig.* 50, 1, 21, 7 (*cf. inscr. c.* 2), imp. ant. a. *K*, imp. a. *I* (8) Idem respondit (rescripserunt *Cuiacius*), si civitas nullam propriam legem habet de adiectionibus admittendis, non posse recedi a locatione vel venditione praediorum publicorum iam perfecta: tempora enim adiectionibus praestituta ad causas fisci pertinent *Dig. l. c.* (9) *sic KI*, ex contractus die cessisse *dett.* (10) *pr.* = 6, 24, 12: *iunge* 8, 11, 22 (11) *sic* I^v, collata KI^l (12) Marciano cons. (= *a.* 472) *scr.* (13) = *Th.* 12, 11, 1 (14) Locrio *ins. Th.* (15) sortes kalendarii *Th.* (16) nomen kalendario civitatis alicuius *Th.* (17) diligentiae *Th.*, diligenti I^a, diligentia et *K* (18) quoque *ins. Th.*

pertinere. ideoque cura patris civitatis[1] apud idoneos vel dominos rusticorum praediorum pecunia collocanda est. *PP. III k. Febr. Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

XXXIIII (XXXIII).
DE PERICULO NOMINATORUM.

1 *Imp. Gordianus A. Severino.* Hi, qui a te collegaque tuo magistratus creati sunt, etiamsi maxime fideiussores non exegistis, tamen si per id temporis quo magistratus honor deponebatur solvendo fuerunt, periculo vos creationis non fecerunt obnoxios ex eo, quod casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit, cum cessationi suae id debeant imputare damnaque rei publicae, si qua ob culpam eorum passa est, sarcire, qui, cum nomine publico eos convenire potuissent, id facere supersederunt.

2 *Idem A. Rufino.* Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominavit, administrationis eius periculum ad personam tuam spectare nequaquam potest. etenim nominati successoris dumtaxat quisque periculum suscipere compellitur nec ad nominatoris nominatorem manus iure porrigi possunt.

XXXV (XXXIIII).
DE PERICULO EORUM QUI PRO MAGISTRATIBUS INTERVENERUNT.

1 *Imp. Antoninus A. Augustali.* Fideiussorem magistratuum in his quae ad rei publicae administrationem pertinent teneri, non in his quae ob culpam vel delictum eis[2] poenae nomine inrogentur, tam mihi quam divo Severo patri meo placuit.

XXXVI (XXXV).
QUO QUISQUE ORDINE CONVENIATUR.

1 [3]*Imp. Antoninus A. Luciano.* Etsi duobus simul cura pecuniae civitatis, non tamen separatis portionibus mandetur, singuli non pro virili portione, sed
1 in solidum rei publicae obligantur. Cum autem de indemnitate eius quaeritur, prius eius bona qui administravit ac mox, si satisfieri non potuerit, col-
2 legae conveniuntur. Vos tamen, qui heredes unius ex curatoribus extitistis, damnum[4] si quod post mortem eius dolo vel culpa collegarum accessit, onerari non est rationis.

2 *Imp. Gordianus A. Valenti.* Quotiens duobus non separatim, sed pro indiviso munus iniungitur, et ita, ut unusquisque eorum periculo soliditatis[5] videatur obstrictus, manus ad nominatorem, priusquam utrique qui id munus administraverunt sollemniter fuerint excussi, nulla ratione possunt porrigi.
1 Si vero separatis portionibus ad munus nominati sunt, prius pro portione conveniantur qui administraverint, item fideiussores eorum: si nec ab his quidem indemnitas fuerit servata, tunc demum creatorem ac, si nec is quidem sufficiat, novissime participem muneris conveniri debere praeses non ignoret.

3 *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Theodosio.* Si ita duumviri creati estis, ut mutuo periculo teneamini, in dubium non venit vicariis damnis vos esse obstrictos, cum in magistratibus prius nominatores conveniendos esse (hoc quod in persona vestra custodiri considerastis[6]) constitutum est.

4 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Dioni.* Cum te et collegam tuum magistratus vestri tempore publicum fenus collocasse proponas nec potuisse debitum a quibusdam rei publicae restitui, cum paratus sis pro te id quod[7] solus gessisti satis rei publicae facere, consequens est rem publicam, si separati actus vestri fuerint, contra[8] successores collegae tui vel rerum eius possessores prius ob personam eius progredi et, si solida indemnitas rei publicae servata non fuerit, nominatores eius interpellare ac postremo loco, si quid ex nomine collegae tui defuerit, ob culpae nexum te interpellare. priores nominatores enim veluti fideiussores placuit obstringi.

XXXVII (XXXVI).
NE QUIS LIBER INVITUS ACTUM REI PUBLICAE GERERE COGATUR.

1 *Imp. Alexander A. Urbico.* Si, ut proponis, decreto ordinis ad libertatem ductus es, non debere te invitum actum rei publicae administrare curator rei publicae non ignorat, praesertim cum servi eiusmodi officia administrare debeant.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Tiberio.* Si, cum ingenuus esses, ad actum gerendum a re publica compelleris, auxilium praesidis et iuris praesidia prout usus exigebat implorare potuisti.

XXXVIII (XXXVII).
INIUNCTI MUNERIS SUMPTUS AD OMNES COLLEGAS PERTINERE.

1 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Diodoro.* Cum ad munus exhibendarum angariarum cum aliis creatus a consortibus muneris sollicitudine deserta solum te functum esse proponas, sumptuum detrimenta, si qua acciderunt, collatione eorum, quos munus oportuit participare, provisione praesidis dividentur. qui[9] si etiam a te obsequium derelictum esse cognoverit, quid censurae publicae congruit, non ignoret.

XXXVIIII (XXXVIII).
DE HIS QUI EX OFFICIO QUOD ADMINISTRAVERUNT CONVENIUNTUR.

1 *Imp. Alexander A. Octavio.* Fenoris rei publicae, quod non tua culpa perditum esse apparuerit, sufficit sortis damnum, non etiam usurarum sustinere.

XXXX (XXXVIIII).
DE SOLUTIONIBUS ET LIBERATIONIBUS DEBITORUM CIVITATIS.

1 *Imp. Alexander A. quattuorviris et decurionibus Fabraternorum.* Cautiones servorum publicorum ita demum firmam securitatem debitoribus praestant, si curatorum adsignantium vel eorum quibus exigendi
1 ius est auctoritate subnixae sunt. Cum autem is qui exsolvisse dicitur solam scripturam actoris suscipientis pecuniam promet, ea tantum defensio consuevit admitti, si quod exsolutum est rationi rei pu-
2 blicae profecisse doceatur. Sane curator vester, si fraude servi constiterit effectum, ut interciperentur a curatore[10] illatae a debitoribus quantitates, de peculio eius quod eo modo deest restituet.

XXXXI (XXXX).[11]
DE SPECTACULIS ET SCAENICIS ET LENONIBUS.

1 [12]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Hesperium proconsulem Africae.* Non in-

(1) ideoque periculo curatoris kalendarii *Th.* (2) eis *edd.*, ei *libri* (3) *B* 54, 32 *not.* *s* (4) damno *edd.* (5) *sic KI*, solidatis *dett.*, sodalitatis *liber Cuiacii* (6) *sic K*, consideratis *I*, desideratis *dett.* (7) pro eo quod *Mommsen* (8) fuerint contra *Hal.*, contractus fuerint *libri* (9) qui K^bI^a, quod K^aI^b (10) a curatore *delet Mommsen* (11) *B* 54, 37 (12) = *Th.* 15, 7, 3

videmus, sed potius cohortamur amplectenda felicis populi studia, gymnici ut agonis spectacula reformentur. verumtamen cum primates viri populi studiis ac voluptatibus grati esse cupiant, promptius permittimus, ut integra sit voluptas[1], quae volentium celebretur impensis. *D. VI id. Mart. Triveris Valente V et Valentiniano AA. conss.* [*a.* 376]

2 (3) [2]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Valerianum pu.* Quisquis equos, quos vel serenitas nostra vel ordinarii consules tribuunt voluptatibus, ad commodum compendiumque privatum abduxerit, unius librae auri condemnatione multetur. *D. VIII k. Mai. Triveris*[3] *Eucherio et Syagrio conss.* [*a.* 381]

3 (2) [4]*Idem AAA. ad Valerianum pu.* Eos qui agitandi munus exercent illustris auctoritas tua nullis praeter circense certamen adfici noverit oportere suppliciis. *D. VIII id. Mai. Eucherio et Syagrio conss.* [*a.* 381]

4 [5]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Si qua in publicis porticibus vel in his civitatum locis, in quibus nostrae solent imagines consecrari, pictura pantomimum veste humili et rugosis sinibus agitatorem aut vilem offerat histrionem, ilico revellatur neque umquam posthac liceat in loco
1 honesto inhonestas adnotare personas. In aditu[6] vero circi vel in theatri proscaeniis ut collocentur, non vetamus. *D. III k. Iul. Heracleae Arcadio A. III et Honorio A. II conss.* [*a.* 394]

5 [7]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Nemo iudicum ex quacumque civitate in aliud oppidum vel ex provinciae solo equos curules aurigas bestias histriones[8] cives temptet traducere, ne, dum popularibus plausibus intemperanter serviunt, et publicarum rerum statum fatigent et festivitatem impediant in cunctis oppidis celebrandam: ita ut, si quis hanc violaverit iussionem, poena teneatur ea, quae legum violatores persequitur. *D. VIII id. Aug. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

6 [9]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Florentio pp.* Lenones patres et dominos, qui suis filiabus vel ancillis peccandi necessitatem imponunt, nec iure frui dominii nec tanti criminis patimur libertate gau-
1 dere. Igitur tali placet eos indignatione subduci, ne potestatis iure frui valeant neve quid eis ita possit adquiri. sed ancillis filiabusque, si velint, conductisve pro paupertate personis, quas sors damnavit humilior, episcoporum liceat, iudicum etiam defensorumque implorato suffragio omni miseriarum necessitate absolvi, ita ut, si insistendum eis lenones esse crediderint vel peccandi ingerant necessitatem invitis, non amittant solum eam quam habuerant potestatem, sed proscripti poenae mancipentur exilii metallis addicendi publicis: quae minor poena est, quam si praecepto lenonis cogatur quispiam coitionis sordes ferre, quas nolit. *D. XI k. Mai. Felice et Tauro conss.* [*a.* 428]

7 [10]*Αὐτοκράτωρ Λέων Α. τῷ δήμῳ* . . . .

[11]*Μηδεὶς πορνοβοσκείτω τοῦ λοιποῦ μηδὲ πόρος ἐντεῦθεν ταῖς λαργιτίοσιν εἰσαγέσθω. μήτε*[12] *οὖν δούλην ἢ ἐλευθέραν προϊστάτω τις, ἐπεὶ εὐτελὴς μὲν ὢν ὁ τοῦτο ποιῶν πρὸς τῷ τιμωρηθῆναι καὶ μεταλλίζεται ἢ ὑπερορίως ἐξορίζεται, στρατείαν δὲ ἔχων ἢ ἐπιτήδευμα σεμνὸν ἀπόλλυσι καὶ αὐτὴν σὺν τῇ οὐσίᾳ. ὡσαύτως καὶ οἱ θυμελικοὶ τούτων ἀπεχέσθωσαν. εἰ δὲ δοῦλον εἴη τὸ προσταθέν, παρὰ παντὸς ἐκδικείσθω προῖκα, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνὴ εἴτε κληρικὸς ἢ μοναχὸς τοῦτο ἐκδικεῖ. ταῦτα δὲ φυλαττέτωσαν οἱ ἄρχοντες οἱ μείζονες καὶ οἱ ἥττονες καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν, ποινὴν ὑφορώμεναι καὶ εἰς τὸ σῶμα καὶ εἴκοσι λιτρῶν.* [*a.* 457—467]

XXXXII (XXXXI).

DE EXPENSIS PUBLICORUM LUDORUM[13].

1 [14]*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Marcello.* Cum praesidem provinciae impensas, quae in certaminis editione erogabantur, ad refectionem murorum transtulisse dicas, et quod salubriter derivatum est non revocabitur et sollemne certaminis spectaculum post restitutam murorum fabricam iuxta
1 veteris consuetudinis legem celebrabitur. Ita enim et tutelae civitatis instructae murorum praesidio providebitur et instaurandi agonis voluptas, confirmatis his quae ad securitatis cautionem spectant, insecuti temporis circuitione repraesentabitur.

XXXXIII (XXXXII)[15].

DE AQUAEDUCTU.

1 [16]*Imp. Constantinus A. ad Maximilianum consularem aquarum*[17]. Possessores, per quorum fines formarum meatus transeunt, ab extraordinariis oneribus volumus esse immunes, ut eorum opera aquarum ductus sordibus oppleti mundentur, nec ad aliud superindictae rei onus isdem possessoribus attinendis, ne circa res alias occupati repurgium formarum fa-
1 cere non occurrant[18]. Quod si neglexerint, amissione possessionum multabuntur: nam fiscus eius praedium obtinebit, cuius neglegentia perniciem fer-
2 mae congesserit[19]. Praeterea scire eos oportet, per quorum praedia aquaeductus[20] commeat, ut dextra laevaque de ipsis formis quindecim pedibus intermissis arbores habeant: observante officio iudicis[21], ut, si quo tempore pullulaverint, excidantur, ne earum radices fabricam formae corrumpant. *D. XV k. Iun. Gallicano et Symmacho conss.* [*a.* 330]

2 [22]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA.*[23] *Pancratio pu.* Si quis de cetero vetiti furoris audacia florentissimae urbis commoda voluerit mutilare aquam ad suum fundum ex aquaeductu publico derivando, sciat eundem fundum fiscalis tituli proscriptione signatum privatis rebus nostris adgregandum. *D. VIII . . . . . Constantinopoli Timasio et Promoto conss.*[23] [*a.* 389]

3 [24]*Idem AAA. Albino pu. Romae.* Eos, qui aquae

(1) *sic Th.*, voluntas *libri* (2) = *Th.* 15, 7, 6: *iunge c.* 3 *h. t. Th.* 15, 7, 8. 15, 10, 2 (3) Aquileiae *Th.* 15, 7, 8. 15, 10, 2 (4) = *Th.* 15, 7, 7: *iunge c.* 2 *h. t. Th.* 15, 7, 8. 15, 10, 2. (5) *pr.* = *Th.* 15. 7, 12 (6) aditu *edd.*, aditus *K*, abditus *I*, *ἐν ταῖς εἰσόδοις B* (7) = *Th.* 15, 5, 3 (8) bestias histriones *om. Th.*, *tuentur B*: cives *ante* aurigas *ins. Mommsen* (9) = 1, 4, 12 *Th.* 15, 8, 2 *B* 60, 38, 1 (10) *ex parte gemina est* 1, 4, 14 (11) = *B* 60, 38, 1 (12) *μή Hercher* (13) publicorum ludorum *Hal.*, ludorum *libri*, lud. publ. *edd.*, *δημοσίων θεωριῶν B* (14) *B* 54, 38, 1 (15) *B* 58, 19 (16) = *Th.* 15, 2, 1 (17) aquarum *ad constitutionis verba trahunt libri, ad inscriptionem B* (18) occurrant *dett. cum Th.*, occurrent *I*[v], curent *KI*[b] (19) *sic Th.* concesserit *I*[b] *recte fortasse*, concusserit *KI*[a] (20) ductus *Th.* (21) tuo officio *Th.* (22) = *Th.* 15, 2, 4 (23) *idem Th.*: *in inscriptione* imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA., *in subscriptione consules anni* 381 *vel* 382 *reponendos esse propter Pancratii praefecturam recte monuit Tillemont* (24) = *Th.* 15, 2, 5. 6

XLI 7 *Nemo in posterum lenocinium exerceat neve vectigal inde largitionibus inferatur. ne quis ergo servam vel liberam prostituat; nam si humilis ille est qui hoc fecerit, praeter coercitionem etiam in metallum datur vel extra limites relegatur, si militiam vel honestam professionem habet, eam cum facultatibus amittit. similiter etiam thymelici his abstineant. si vero mancipium prostitutum erit, a quolibet gratis id vindicari licet, sive vir sive mulier sive clericus vel monachus vindicare velit. haec observent magistratus maiores et minores et officia eorum, poena tam corporali quam XX librarum imminente.*

copiam vel olim vel nunc per nostra indulta meruerunt, [1]usum aut ex castellis aut ex ipsis formis iubemus elicere[2] neque earum fistularum quas matrices vocant cursum ac soliditatem attemptare vel
1 ab ipso aquaeductu trahere. Quod si quis aliter fecerit, non solum id quod prius iure beneficii fuerat consecutus amittat, verum pro condicione quoque personae severissima poena plectetur. *D. v k. Sept. Romae Timasio et Promoto conss.* [*a.* 389]

4 [3]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Asterio comiti Orientis.* Usum aquae veterem longoque dòminio constitutum singulis civibus manere censemus nec ulla novatione turbari, ita tamen, ut quantitatem singuli, quam veteri licentia percipiunt, more usque in praesentem diem perdurante percipiant: mansura poena in eos, qui ad inrigationes agrorum vel hortorum delicias furtivis aquarum meatibus abutuntur. *D. k. Nov. Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

5 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Si quis per divinam liberalitatem meruerit ius aquae, non viris clarissimis rectoribus provinciarum, sed tuae praecellentissimae sedi caelestes apices intimare debebit: condemnatione contra illum qui preces moderatoribus insinuare conatur quinquaginta librarum auri et[4] contra universos administratores qui rescriptum per subreptionem elicitum suscipere moliuntur proponenda, apparitoribus nihilo minus eorundem virorum clarissimorum provinciae moderatorum animadversionibus pro vigore tui culminis subiugandis: et amplissima tua sede dispositura, quid in publicis thermis, quid in nymphaeis pro abundantia civium convenit deputari, quid his personis, quibus nostra perennitas indulsit, ex aqua superflua debeat impertiri. [*a.* 440—441]

6 *Idem AA. Cyro pp.* Omnis servitus aquarum aquaeductus Hadriani sive domorum sive possessionum sive suburbanorum sive balneorum vel per divinos adfatus intimatos in quolibet iudicio vel per usurpationem impertitos[5] penitus exprobretur[6]: maluimus etenim praedictum aquaeductum nostri palatii publicarum thermarum ac nymphaeorum commoditatibus inservire. et decernimus hanc dispositionem modis omnibus in posterum servari, nemini licentia tribuenda ab eodem aquaeductu precibus oblatis usum aquae petere vel eum audere perforare: scientibus his, qui qualibet ratione putaverint ad huiusmodi molimen accedere, vel officio, si ausum fuerit instruere vel minus instructis precibus parere, centena pondo auri multae nomine fiscalibus rationibus
1 se esse illaturos. Super his sancimus sulcum publicum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, sed ex utroque latere decempedale
2 spatium integrum illibatumque servari. Praeterea de plumbeis fistulis ducentibus ad thermas, quae Achillis nuncupantur, quas providentia tuae magnificentiae factas esse cognovimus, eandem formam
3 servari censemus. Etenim memoratas fistulas thermis tantum et nymphaeis, quibus eminentia tua deputaverit, volumus inservire: facultate praebenda tuae sublimitatis apparitoribus circumeundi sine formidine domus suburbana balnea ad requirendum, ne qua deceptio vel suppressio vel insidiae contra publicam utilitatem a quoquam penitus attemptetur. [*a.* 440?]

7 *Idem AA. Eutychiano pp.* Ad reparationem aquaeductus huius almae urbis omnia vectigalia, quae colligi possunt ex universis scalis[7] huius inclitae urbis et ex operariis qui Cyzicenii dicuntur, ad refectionem eiusdem aquaeductus procedere: illo videlicet observando, ut nemo eorum qui ius aquae possident quamcumque descriptionem sustineat: nam exsecrabile videtur domos huius almae urbis aquam habere venalem.

8 *Imp. Zeno A. Adamantio pu.* Hac lege sancimus, ut, si quis amplissimam praefecturam gubernans aurum aquaeductui deputatum ad alterum quodlibet opus non aquaeductibus vel aquae publicae competens extruendum vel curandum putaverit convertendum, de suis facultatibus eandem summam
1 aquaeductus titulo repensare cogatur. Separatus vero arcarius aurum aquaeductus suscipiat gloriosissimorum consulum liberalitate vel ex[8] aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum vel postea colligendum.

9 *Idem A. Sporacio.* Diligenter investigari decernimus, qui publici ab initio fontes vel, cum essent ab initio privati, postquam publice usum praebuerunt, ad privatorum usum conversi sunt, sive sacris apicibus per subreptionem impetratis, ac multo amplius si auctoritate illicita nec appetito colore sacri oraculi huiusmodi aliquid pertemptatum fuisse dignoscitur, ut ius suum regiae civitati restituatur et, quod publicum fuerit aliquando, minime sit privatum, sed ad communes usus recurrat: sacris oraculis vel pragmaticis sanctionibus adversus commoditatem urbis quibusdam impertitis iure cassandis nec longi temporis praescriptione ad circumscribenda civitatis iura profutura.

10 *Idem A. Spontio*[9]. Decernimus, ne quid a quacumque persona qualibet dignitate praedita contra munuscularios[10] aquaeductus vel fontes publicos
1 qui ad aquaeductus confluunt pertemptetur. Sed et si quis clam vel palam auctoritate confisus de isdem paragogiis[11] vel fontibus aquam transduxerit vel clandestinis insidiis forte subripuerit, publicis
2 aquaeductibus eam restituere compellatur. Hoc etiam praecipimus, ne in posterum a quolibet iuxta eosdem aquaeductus plantari qualescumque arbores possint, ne ex stirpibus labefactentur parietes aquaeductuum, quod antiquis etiam constitutionibus inter-
3 dictum esse dignoscitur. Scientibus universis, quod in posterum super huiusmodi commissis suburbanum vel praedium vel balneum vel aquae mola vel hortus, ad cuius usum aqua publica fuerit derivata, vel si quid ex his iuxta aquaeductum positum ad eum pertinet, qui plantavit arbores aquaeductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum vel hominem vel domum, proscriptionis titulo subiacebit et fisci viribus vindicabitur: nulli super huiusmodi poena nec per sacros
4 (1) apices venia tribuenda. Universos autem aquarios vel aquarum custodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquaeductuum huius regiae urbis custodiae deputati sunt, singulis manibus eorum felici nomine nostrae pietatis impresso signari decernimus, ut huiusmodi adnotatione manifesti sint omnibus nec a procuratoribus domorum vel quolibet alio ad usus alios avellantur vel angariarum vel operarum
5 nomine teneantur. Quod si quem ex isdem aquariis mori contigerit, eum nihilo minus qui in locum defuncti subrogatur signo eodem notari praecipimus, ut militiae quodammodo sociati excubiis aquae custodiendae incessanter inhaereant nec muneribus aliis occupentur.

11 *Imp. Anastasius A. Sergio pp.* Divinam dispositionem ab inclitae recordationis principe Theodosio super his, qui aquam sibi de publicis aquaeductibus seu fontibus praeberi desiderant, promulgatam[12] hac etiam lege in sua firmitate durare sancimus, quatenus nemo vel in hac sacratissima civitate vel in provinciis sine divinis apicibus de sacro epistularum scrinio more solito edendis et iudicio tuae celsitudinis vel aliis quorum interest intimatis vel intimandis aquam de publico aquaeductu seu fonte trahere permittatur: his, quicumque nostra iussa violaverint seu violari concesserint, denarum librarum auri condemnatione aliaque gravissima indignatione feriendis.

(1) eius *ins. Th.* (2) *sic Th.*, eligere *libri* (3) = *Th.* 15, 2, 7: *iunge Th.* 15, 1, 36 (4) et *dett.*, *om. KI* (5) impetrata *scr.* (6) exprobetur *libri* (7) scalis *Cui. ex libro et ad B: τὰ παρεχόμενα εἰς τὰς σκάλας*, calcullis *K*, scolis *I* (8) ex *K.*, *om. I* (9) Sporacio *scr.* (10) minuscularios *dett.* (11) *sic Alciatus*, parolociis *K*, paralitiis *I*[a], parolitiis *I*[b], paralogiis *dett.* (12) *c.* 5 *h. t.*

XXXXIIII (XXXXIII).
DE GLADIATORIBUS PENITUS TOLLENDIS.

1 [1]*Imp. Constantinus A. Maximo pp.* Cruenta spectacula in otio civili et domestica quiete non placent. quapropter omnino gladiatores esse prohibemus. *PP. Beryto k. Oct. Paulino et Iuliano conss.* [*a.* 325]

XXXXV (XXXXIIII).
DE VENATIONE FERARUM.

1 [2]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Mauriano comiti domesticorum et vices agenti magistri militum.* Occidendorum leonum cunctis facimus potestatem neque aliquam sinimus quemquam calumniam
1 formidare. [3]Bestias autem, quae ad comitatum
ab omnibus limitum ducibus transmittuntur, non plus quam septem diebus intra singulas civitates retineri praecipimus: violatoribus eorum quinas libras auri fisci viribus illaturis. *D. XIII k. Iun. Constantio et Constante vv. cc. conss.* [*a.* 414]

XXXXVI (XXXXV).
DE MAIUMA.

1 [4]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Caesario pp.* Clementiae nostrae placuit, ut maiumae provincialibus laetitia reddatur, ita tamen ut servetur honestas et verecundia castis moribus perseveret. *D. VII k. Mai. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

XXXXVII (XXXXVI).
UT ARMORUM USUS INSCIO PRINCIPE INTERDICTUS SIT.

1 [5]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Bulephorum consularem Campaniae.* Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur. *D. III non. Oct. Altino divo Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 364]

XXXXVIII (XXXXVII)[6].
DE AGRICOLIS CENSITIS VEL COLONIS.

1 [7]*Imp. Constantinus A. ad Aemilianum pp.* Numquam rationibus vel colligendis frugibus insistens agricola ad extraordinaria onera trahatur, cum providentiae sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. *Lecta VII id. Mai. Romae Ianuarino et Iusto conss.* [*a.* 328]

2 [8]*Imp. Constantius A. ad Dulcitium consularem
Aemiliae.* Si quis praedium vendere voluerit vel do-
nare, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos
1 privata pactione non possit. Qui enim colonos
utiles credunt, aut cum praediis eos tenere debent
aut profuturos aliis derelinquere, si ipsi sibi prae-
dium prodesse desperant. *D. III k. Mai. Mediolani
Constantio A. VIIII et Iuliano C. II conss.* [*a.* 357]

3 [9]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Faven-
tium vicarium Italiae.* Quisquis ex desertis agris
veluti vagos servos liberalitate nostra fuerit conse-
cutus, pro fiscalibus pensitationibus ad integram ter-
rae [10] professionem, ex qua videlicet servi manere
1 videntur, habeatur obnoxius. Id etiam circa eos
observari volumus, qui ex huiusmodi fundis servos ad
possessiones suas transire permiserint. *D. prid. k. Aug.
Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

4 [11]*Idem AA. ad Modestum pp.* Ii, penes quos
fundorum dominia sunt, pro his colonis originalibus,
quos in locis isdem censitos esse constabit, vel per
se vel per actores proprios recepta compulsionis
sollicitudine implenda munia functionis agnoscant.
1 Sane quibus terrarum erit quantulacumque pos-
sessio, qui in suis conscripti locis proprio nomine
libris censualibus detinentur, ab huius praecepti com-
munione discernimus: eos enim convenit propriae
commissos mediocritati annonarias functiones sub
solito exactore cognoscere. *D. k. Mai. Constantino-
poli Gratiano A. et Dagalaifo conss.* [12] [*a.* 366]

5 *Idem AA. ad Oricum praesidem Tripolitanae.* Domini praediorum id quod terra praestat accipiant, pecuniam non requirant, quam rustici optare non audent, nisi consuetudo praedii hoc exigat. [*a.* 366]

6 *Idem AA. ad Germanianum pp. Galliarum.* Omnes omnino fugitivos adscripticios colonos vel inquilinos sine ullo sexus muneris [13] condicionisque discrimine ad antiquos penates, ubi censiti atque educati natique sunt, provinciis praesidentes redire compellant. [*a.* 366]

7 *Idem AA. et Gratianus A. ad Maximum pp.*
Quemadmodum originarios absque terra, ita rusticos
1 censitosque servos vendi omnifariam non licet. Ne-
que vero commento fraudis id usurpet legis illusio,
quod in originariis saepe actitatum est, ut parva
portione terrae emptori tradita omnis integri fundi
2 cultura adimatur. Sed cum soliditas fundorum
vel certa portio ad unumquemque perveniat, tanti
quoque servi et originarii transeant, quanti apud
superiores dominos et possessores vel in soliditate
vel in parte manserunt: et emptor pretium quod de-
derit amissum existimet [14], nihilo minus venditori ad
repetendos servos cum agnatione eorum vindicatione
3 concessa. Et si aliqua denique ex causa dissi-
mulaverit legis usurpare beneficium atque iste sub
hac taciturnitate decesserit, et heredibus eius et con-
tra heredes emptoris vindicationem damus longi tem-
poris praescriptione submota: mala fide namque pos-
sessorem esse nullus ambiget, qui aliquid contra
legum interdicta mercatur [15].

8 *Idem AAA. ad Probum pp.* Omnes profugi in
alieno latebras collocantes cum emolumentis tribu-
tariis, salva tamen moderatione, revocentur, scilicet
ut si, apud quos homines reperiuntur, alienos esse
noverant fugitivos et profugis in lucrum suum usi
sunt, hoc est sive excoluerunt agros fructibus domi-
nis profuturos sive aliqua ab isdem sibi iniuncta
novaverunt [16] nec mercedem laboris debitam conse-
cuti sunt, ab illis tributa quae publicis perierunt
1 functionibus exigantur. Ceterum si occultato eo
profugi, quod alieni esse videntur, quasi sui arbitrii
ac liberi apud aliquem se collocaverunt aut exco-
lentes terras partem fructuum pro solo debitam do-
minis praestiterunt cetera proprio peculio reservan-
tes, vel quibuscumque operis impensis mercedem
placitam consecuti sunt, ab ipsis profugis quaecum-
que debentur exigantur: nam manifestum est priva-
2 tum iam esse contractum. Si qui vero inter
agricolas, ut solet, ex quibuscumque commerciis
huiusmodi hominibus inveniuntur esse debitores, co-
ram partibus constitutis iudex ab obnoxiis quod de-
betur exposcat.

9 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad populum.* Immunitates specialiter datae et iugatio et capitatio libris publicis et civitatum

(1) = *Th.* 15, 12, 1 (2) *pr.* = *Th.* 15, 11, 1 (3) § 1 = *Th.* 15, 11, 2: *Ῥοπαί 4, 1 eo ducere videntur, ut cum Th. a § 1 alteram legem incipiamus: citant enim secundum Cuiacium βι. [ι]α΄ τοῦ κώδ. τί. με΄ διάτ. β΄: sed liber a Zachariaeo adhibitus om. διάτ. β΄.* (4) = *Th.* 15, 6, 1 (5) = *Th.* 15, 15, 1: *iunge Th.* 9, 30, 2 (6) *B* 55, 1 (7) = *Th.* 11, 16, 4 (8) = *Th.* 13, 10, 3 (9) = *Th.* 11, 1, 12 (10) glebae *Th.* (11) = *Th.* 11, 1, 14 (12) Gratiano A. II et Probo conss. (= *a.* 371) *scr.* (13) muneris *edd.*, numeri *UK*, munerum *dett.* (14) *sic Contius*, et *ins. libri* (15) *sic K*, mercatur *U* (16) *sic UK^a*, noverunt *K^b*: navaverunt *scr.* (17) = *Th.* 13, 10, 8: *iunge* 10, 25, 1

ac provinciarum encautariis sine aliqua probatione factae penes fruentes ereptae in functionem pristinam redeant. *D. III non. Mart. Mediolani Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

10 [1]*Idem AAA. et Arcadius A. Cynegio pp.* Cum antea per singulos viros, per binas vero mulieres capitis norma sit censa, nunc binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis unius[2] pendendi capitis
1 attributum est. Quocirca sublimitas[3] tua huiusmodi census[4] per Comanensium et Ariarathensium Armeniae secundae, Amasenorum Helenoponti et Diocaesarensium Cappadociae secundae urbes salubris et temperatae peraequationis modum monumentis publicis iubebit adnecti. *D. VI k. April. Constantinopoli Honorio et Euodio conss.* [*a.* 386]

11 *Impp. Arcadius et Honorius AA. ad populum.* Originarios colonos nullis privilegiis, nulla dignitate, nulla census auctoritate excusari praecipimus, sed amputatis omnibus, quae aliquotiens per gratiam sunt elicita, domino vel fundo esse reddendos.

12 *Idem AA. Florentio* . . . Servos vel tributarios vel inquilinos apud dominos volumus remanere. nam cum metu damni deterritus unusquisque eum quem incognitum habuerit coeperit propulsare, voluntas fugiendi servis non erit: nemo enim dominum suum deserit sciens nusquam[5] sibi latendi locum
1 esse derelictum. Sed aut cognitum sibi ingenuum unusquisque suscipiet, aut eum qui se liberum esse simulaverit a se submovebit metuens his quae sta-
2 tuta sunt obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitivis apud quemlibet fuerit repertus, duodecim libras argenti fisco nostro inferat detentator, ipsi autem cuius fuit praeter eundem fugitivum alterum etiam eiusdem aestimationis inferre decernimus.

13 [6]*Idem AA. Vincentio pp. Galliarum.* Definimus, ut inter inquilinos colonosve, quorum quantum ad originem pertinet vindicandam indiscreta eademque paene videtur esse condicio, licet sit discrimen in nomine, suscepti liberi vel utroque vel neutro parente censito statum paternae condicionis agnoscant.
1 Illud etiam servandum est, ut, si quando utriusque fundi idem dominus de possessione referta cultoribus ad eam colonos quae laborabat[7] tenuitate transtulerit, idemque fundi ad diversorum iura dominorum qualibet sorte transierint, maneat quidem facta translatio, sed ita, ut praedii eius dominus, a quo coloni probantur fuisse transducti, translatorum agnationem restituat. *D. III id. Iul.*[8] *Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

14 [9]*Idem AA. Vincentio pp. Galliarum.* Si coloni, quos bona fide quisque possedit, ad alios fugae vitio transeuntes necessitatem condicionis propriae declinare temptaverint, bonae fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri, tunc causam originis et proprietatis agitari. *D. IIII id. Iul.*[10] *Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

15 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Probo*[12]. Colonos numquam fiscalium nomine debitorum ullius exactoris pulset intentio: quos ita glebis inhaerere praecipimus, ut ne puncto quidem temporis debeant amoveri.

16 [13]*Idem AA. Palladio pp.* Mulier, quae fuisse originaria docebitur, si cuiuscumque liberi hominis[14] secuta consortium in urbibus vel in quibuscumque locis victura constitit[15], eius omnem subolem[16] secundum vetera constituta conveniet revocari. *D. VI k. Iul. Ravennae Monaxio et Plinta conss.* [*a.* 419]

17 [17]*Idem AA. Iohanni pp.* Per colonum praeiudicium possessioni invito vel inscio domino imponi non posse et iure et legum auctoritatibus decantatur[18]. *D.*[19] *id. Iul. Ravennae Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

18 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp.* Colonos nulla ratione ad ullum quamvis humilioris militiae locum sinimus admitti: sed nec apparitores magisteriae potestatis censibus adscriptos probari concedimus[20], quia in hac parte et dominorum iuri et publicae consulimus honestati. [*a.* 426]

19 [*Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Α.*][21]
[22]*Τῶν γεωργῶν οἱ μὲν ἐναπόγραφοί εἰσιν καὶ τὰ τούτων πεκούλια τοῖς δεσπόταις ἀνήκει, οἱ δὲ χρόνῳ τῆς τριακονταετίας μισθωτοὶ γίνονται ἐλεύθεροι μένοντες μετὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν· καὶ οὗτοι δὲ ἀναγκάζονται καὶ τὴν γῆν γεωργεῖν καὶ τὸ τέλος παρέχειν. τοῦτο δὲ καὶ τῷ δεσπότῃ καὶ τοῖς γεωργοῖς λυσιτελές.*

20 *Imp. Iustinianus A. Demostheni pp.* Litibus imponentes celeritatem sancimus, si quando coloni cuiuscumque condicionis contra dominos terrae declamaverint super hoc ipso dubitantes, utrum is terrae dominus est nec ne (eos tamen dicimus, qui non ex longo prolixoque tempore vel longinqua et inveterata redituum susceptione sufficientem habent cautelam, in quibus casibus ne contradicendi quidem licentia colonis relinquitur, longi temporis praescriptione vel redituum frequentissima consequentia colonorum impetus excludente): talem esse super redituum vel publicarum functionum praestatione formam censemus, ut, si tales coloni, quales supra diximus, idoneum fideiussorem totius summae quae ab his dependitur praestiterint, quod omnes reditus sine ulla procrastinatione, si melior causa dominorum iudicetur, eis restituent, et talis fideiussor per triennium accipiatur eoque impleto iterum renovetur, coloni in medio nullo modo super reditibus a dominis inquie-
1 tentur. Sin autem hoc[23] coloni minime facere voluerint vel potuerint, tunc idem reditus per officium iudicis annui exigantur per solita tempora, in quae etiam dominis dependebantur, et deponantur in aede sacra, id est in cimeliarchio civitatis, sub qua possessio sita est[24], vel si localis ecclesia ad susceptionem pecuniarum idonea non sit, in metropolitana ecclesia, ut remaneant cum omni cautela et post plenissimam definitionem vel dominis dentur vel
2 colonis restituantur. Sin autem reditus non in auro, sed in speciebus inferuntur, vel in totum vel ex parte, interim per officium iudicis fructus vendantur et pretia eorum secundum praedictum modum
3 deponantur. Haec de reditibus definientes ad publicas transeamus functiones. et si quidem coloni more solito eas dependant, ipsi maneant in pristina consuetudine, nullo praeiudicio dominis generando, qui et quiescentibus colonis et non contradicentibus ad publicum tributarias functiones minime inferebant.
3a Sin autem moris erat dominos totam summam accipere et ex ea partem quidem in publicas vertere

(1) = *Th.* 13, 11, 2: *iunge* 11, 58, 3 (2) *idem Th.: fuerit* onus (3) sublimis auctoritas *Th.* (4) censibus *Th.* (5) nusquam *edd.*, nuquam *U*, numquam *K* (6) *iunge* c. 14 *et quae ibi laudantur* (7) *sic K*, laborat *U* (8) *cf. not.* 10 (9) = *Th.* 4, 23, 1: *iunge* c. 13 *h. t.* 11, 66, 6 *Th.* 12, 19, 1. 3 (10) d. III k. Iul. *leges iungendae* (11) *Herrmann iungit* 8, 16, 8. 11, 59, 13 (d. III id. Iun. Constantinopoli Constante et Constantio conss. [*a.* 414]) (12) Probo comiti sacrarum largitionum 8, 16, 8 (13) = *Th.* 5, 10, 1, 4 (14) ac sui iuris *ins. Th.* (15) si modo intra praefinitum tempus reposcitur *ins. Th.* (16) originem *Th.* (17) = 8, 15, 8 *Th.* 2, 30, 2; *iunge* 2, 13, 2. 4, 4, 1. 4, 26, 13. 12, 60, 4 (18) *sic l. gem. Th.*, declaratur *libri* (19) d. V *leges iungendae* (20) *comma* nec . . . concedimus *isdem fere verbis repetitur in* 12, 54, 3 (21) *inscriptio ex c.* 23 § 1 *h. t. restituta est* (22) = *B* 55, 1, 18 (23) hoc *I*, *om. UK* (24) sita est *I*[b], sit *UI*[a], sita sit *K*

19 *Imp. Anastasius A. Agricolarum alii adscripticii sunt, quorum peculia ad dominos pertinent, alii triginta annorum tempore coloni fiunt, liberi tamen cum rebus suis manent: atenim hi quoque et terram colere et tributum solvere coguntur. hoc autem tam domino quam agricolis expedit.*

functiones, partem autem in suos reditus habere, tunc,
si quidem fideiussor a colonis detur, eundem fideius-
sorem dominis sine praeiudicio litis tantam summam
inferre, quantam tributa publica faciunt, ut a domi-
nis publicis rationibus persolvatur: nullo ex hoc
colonis praeiudicio generando. super reditibus enim
4 domini fideiussore fiant contenti. Sin autem fide-
iussione cessante ad sequestrationem res veniat et
pecuniae deponantur, ex [1] earum summa tantam iu-
dices separare, quanta ad publicas sufficiat functio-
nes, et eam disponere dominum accipere, quatenus
ipse eam persolvens publicas accipiat securitates:
reliqua quantitate, quae in reditus puros remanet, in
5 tuto collocanda et litis terminum expectante [2]: Nullo
praeiudicio sive colonis sive dominis ex huiusmodi
fideiussione vel sequestratione vel publicarum func-
tionum solutione generando: sed omni causa in sus-
penso manente, donec iudicialis [3] sententia, quae de
toto negotio procedit, omnem rem aperiat et osten-
dat, quis dominus terrae constitutus est et ad quem
publicarum functionum securitas debet in posterum
fieri, seu reditus vel pervenire vel permanere. *Re-
citata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani.
d.* [4] *Decio vc. cons.* [*a.* 529]

21 *Idem A. ad senatum.* Ne diutius dubitetur, si
quis ex adscripticia et servo vel adscripticio et an-
cilla fuisset editus, cuius status sit, vel quae peior
fortuna sit, utrumne adscripticia an servilis, sanci-
mus ea quidem, quae in anterioribus legibus cauta
sunt pro tali progenie, quae ex mulieribus adscripti-
ciis et viris liberis progenita sit, in suo statu relin-
qui, et [5] sit adscripticia proles ex tali copulatione
1 procreata. Si quis autem vel ex servo et ad-
scripticia, vel ancilla et adscripticio fuerit editus,
matris suae ventrem sequatur et talis sit condicionis,
qualis et genetrix fuit, sive ancilla sive adscripticia:
quod hactenus in liberis tantum et servis observa-
batur. quae etenim differentia inter servos et ad-
scripticios intellegetur, cum uterque in domini sui
positus est potestate [6], et possit servum cum peculio
manumittere et adscripticium cum terra suo dominio
expellere? [7] [*a.* 530]

22 *Idem A. Iuliano pp.* Cum scimus nostro iure
nullum praeiudicium generari [8] cuidam circa condi-
cionem neque ex confessionibus neque ex scriptura,
nisi etiam ex aliis argumentis aliquid accesserit in-
crementum, sancimus solam conductionem [9] vel aliam
quamcumque scripturam ad hoc minime sufficere nec
adscripticiam condicionem cuidam inferre, sed debere
huiusmodi scripturae aliquid advenire adiutorium,
quatenus vel ex publici census adscriptione vel ex
1 aliis legitimis modis talis scriptura adiuvetur. Me-
lius etenim est in huiusmodi difficultatibus ex pluri-
bus capitulis condiciones ostendi et non solis con-
fessionibus neque scripturis homines forte liberos ad
2 deteriorem detrahi fortunam. Sin autem et scrip-
tura et post scripturam confessio seu depositio, sine
vi et necessitate tamen, intervenerit (quid enim, si
etiam conductionale [10] instrumentum vel aliam char-
tulam, in qua subscripsit, intimavit et inter acta de-
posuit sese colonum fuisse adscripticium?), tunc ex
utroque genere obligationis, id est tam scripturae
quam confessionis vel depositionis, talem eum esse
credendum, qualem et scripsit et inter acta deposuit.
3 (1) Illud quoque non ineleganter dubitabatur, si
coloni filius per triginta annorum curricula vel for-
sitan quadraginta seu ampliora, adhuc vivente patre
et agriculturam peragente, ipse in libera conversa-
tione morabatur, et dominus terrae, quia per patrem
ei satisfiebat, non etiam eius praesentiam exigebat,
an post obitum patris, vel postquam inutilis is forte
existat et ruri non idoneus, potest excusari filius,
longinqua libertate abutendo et quod per multos an-
nos neque agrum coluit neque aliquid colonarii ope-
ris celebravit, cum non possit dominus incusari prop-
ter suam desidiam, cui per patrem eius omne quod
4 voluerat accedebat. In omnibus itaque huius-
cemodi speciebus satis acerbum nobis videtur domino
praeiudicari colonorum absentia eorum [11], qui in rure
nati et postea absentes per suos vel patres vel fra-
tres vel cognatos agriculturam peragebant. cum enim
pars quodammodo corporis eius per cognationem in
fundo remanebat, non videtur neque [12] peregrinari
5 neque in libertate morari. Maneat itaque domino
ius inconcussum, et donec eius vel antiquitas vel
posteritas vel cognatio in agrum remanet, ipse videa-
tur ibi resedisse. *D. x k. ...* [13] *Constantinopoli post
consulatum Lampadii et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]

23 *Idem A. Iohanni pp.* Cum satis inhumanum
est terram quae ab initio adscripticios habebat suis
quodammodo membris defraudari et colonos in aliis
terris demorantes dominos terrae maximis damnis
adficere, censemus, quemadmodum in curialium con-
dicione nemo ex temporali cursu liberatur, ita nec
adscripticiae condicioni suppositus ex annalibus cur-
riculis, quantacumque emanaverint, vel quacumque
prolixa negotiatione aliquis sibi vindicet libertatem:
sed remaneat adscripticius et inhaereat terrae. et si
se celaverit vel separare conatus fuerit, secundum
exemplum servi fugitivi sese diutinis insidiis furari
intellegatur et sit suppositus una cum subole sua,
etsi in alia terra eam fecerit, huiusmodi fortunae et
capitali illationi, nulla liberatione ei penitus compe-
1 tente. Cum autem Anastasiana lex [14] homines qui
per triginta annos colonaria detenti sunt condicione
voluit liberos quidem permanere, non autem habere
facultatem terra derelicta in alia loca migrare, et ex
hoc quaerebatur, si etiam liberi eorum cuiuscumque
sexus, licet non triginta annos fecerint in fundis vel
vicis, deberent colonariae esse condicionis an tan-
tummodo genitor eorum, qui per triginta annos huius-
modi condicioni illigatus est: sancimus liberos colo-
norum esse quidem in perpetuum secundum praefatam
legem liberos et nulla deteriore condicione praegra-
vari, non autem habere licentiam relicto suo rure in
aliud migrare, sed semper terrae inhaereant, quam
2 semel colendam [15] patres eorum susceperunt. Ca-
veant autem possessionum domini, in quibus tales
coloni constituti sunt, aliquam innovationem vel vio-
lentiam eis inferre. si enim hoc approbatum fuerit
et per iudicem pronuntiatum, ipse provinciae mode-
rator, in qua aliquid tale fuerit perpetratum, omni-
modo provideat et laesionem, si qua subsecuta est,
eis resarcire et veterem consuetudinem in reditibus
praestandis eis observare: nulla nec tunc licentia
concedenda colonis fundum ubi commorantur relin-
3 quere. Et hoc tam in ipsis colonis quam in su-
bole eorum qualiscumque sexus vel aetatis sancimus,
ut et ipsa semel in fundo nata remaneat in posses-
sione sub isdem modis isdemque condicionibus, sub
quibus etiam genitores eius manere in alienis fundis
4 (2) definivimus. Nemini autem liceat vel adscrip-
ticium vel colonum alienum scienti prudentique in
5 suum ius [16] suscipere. Sed et si bona fide eum
susceperit, postea autem reppererit eum alienum esse
constitutum, admonente domino vel ipsius adscripti-
cii vel terrae et hoc faciente per se vel per procu-
ratorem suum hunc restituere cum omni peculio et
subole sua: et si hoc facere supersederit, omnis qui-
dem temporis, quo apud eum remoratus est, publicas
functiones sive terrenas sive animales pro eo inferre
compelletur cura et provisione tam eminentissimae

(1) ex *K*, et ex *U* (2) *sic* K^{b}, expectantes UK^{a} (3) *sic dett.*, iudiciali *UK* (4) III k. Nov. *ins.* (5) ut *scr.* (6) *sic K*, voluntate *U* (7) D. XI k. Aug. Constantinopoli Lampadio et Oreste uu. cc. conss. *suppl.* (8) nostro iure nullum pr. generari *dett.*, nostro iuri nullo pr. negari *U*, nostra iura nullum pr. generare *K* (9) *sic dett. cum B*, conditionem *UK* (10) conditionale *UK contra B* (11) eorum *U*, *om. K* (12) neque *U*, abesse neque *K*, neque abesse neque *I* (13) *Mart. supplendum videtur* (14) *c.* 19 *h. t.* (15) colendam *edd.*, colendam esse *libri* (16) ius *K*, rus *dett.*

praefecturae quam praesidis provinciae: coartetur autem et sic ad restitutionem eius secundum veteres constitutiones et poenas eis insertas. [a. 531—534]

24 [1]*Idem A. Hermogeni magistro officiorum.* Si qui adscripticiae condicionis constituti mulieres liberas quacumque mente aut quacumque machinatione sive scientibus dominis sive ignorantibus sibi uxores coniunxerunt vel postea coniunxerint, in sua libertate permanere tam eas quam prolem quae ex eis cognoscitur procreata sancimus: illo procul dubio observando, ut, si ex libero marito et adscripticia uxore partus fuerit editus, is maternae condicionis macu-
1 lam, non paternam sequatur libertatem. Sed ne adscripticii putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maxime verendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis paulatim huiusmodi hominum condicio decrescat, sancimus, si quid tale fuerit ab adscripticio perpetratum, liberam habere potestatem dominum eius sive per se sive per praesidem provinciae talem hominem castigatione moderata[2] corrigere et abstrahere a tali muliere. quod si neglexerit, sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reversuram.

XXXXVIIII (XXXXVIII).

DE CAPITATIONE CIVIUM CENSIBUS EXIMENDA.

1 [3]*Imp. Constantinus A. ad Eusebium virum perfectissimum praesidem Lyciae et Pamphyliae.* Plebs urbana, sicut in Orientalibus quoque provinciis observatur, minime in censibus pro capitatione sua conveniatur, sed iuxta hanc iussionem nostram immunis habeatur. *D. k. Iun. Constantino A. III et Licinio III conss.* [a. 313]

L (XXXXVIIII).

IN QUIBUS CAUSIS COLONI CENSITI DOMINOS ACCUSARE POSSUNT.

1 *Imp. Constantinus A. ad Maximum vicarium Orientis.* Quisquis colonus plus a domino exigitur, quam ante[4] consueverat et quam in anterioribus temporibus exactus est, adeat iudicem, cuius primum poterit habere praesentiam, et facinus comprobet, ut ille, qui convincitur amplius postulare, quam accipere consueverat, hoc facere in posterum prohibeatur, prius reddito quod superexactione perpetrata noscitur extorsisse. *PP. id.*

2 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Nebridio comiti[5] Asiae.* Coloni censibus dumtaxat adscripti, sicuti ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt, ita his, quibus annuis functionibus et debito condicionis obnoxii sunt, paene est ut
1 quadam servitute dediti videantur. Quo minus est ferendum, ut eos audeant lite pulsare, a quibus ipsos utpote a dominis una cum possessionibus dis-
2 trahi posse dubium non est. Quam de cetero licentiam submovemus, ne quis audeat domini in iudicio nomen lacessere, et cuius ipsi sunt, eiusdem
3 omnia sua esse cognoscant. Cum enim saepissime decretum sit, ne quid de peculio suo cuiquam colonorum ignorante domino praedii aut vendere aut alio modo alienare liceret, quemadmodum contra eius personam aequo poterit consistere iure, quem nec propria quidem leges sui iuris habere voluerunt et adquirendi tantum, non etiam transferendi potestate permissa, domino et adquirere et habere voluerunt?
4 Sed ut in causis civilibus huiusmodi hominum generi adversus dominos vel patronos et aditum intercludimus et vocem negamus exceptis superexactionibus, in quibus retro principes facultatem eis super hoc interpellandi praebuerunt, ita in criminum accusatione quae publica est non adimitur eis propter suam suorumque iniuriam experiendi licentia.

LI (L).

DE COLONIS PALAESTINIS.

1 [6]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Cum per alias provincias, quae subiacent nostrae serenitatis imperio, lex a maioribus constituta colonos quodam aeternitatis iure detineat, ita ut illis non liceat ex his locis quorum fructu relevantur abscedere nec ea deserere quae semel colenda susceperunt, neque id Palaestinae provinciae possessoribus suffragetur, sancimus, ut etiam per Palaestinas nullus omnino colonorum suo iure velut vagus ac liber exsultet, sed exemplo aliarum provinciarum ita domino fundi teneatur, ut sine poena suscipientis non possit abscedere: addito eo, ut possessionis domino revocandi eius plena tribuatur auctoritas.

LII (LI).

DE COLONIS THRACENSIBUS.

1 *Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Per universam dioecesim Thraciarum sublato in perpetuum humanae capitationis censu
1 iugatio tantum terrena solvatur. Et ne forte colonis tributariae sortis nexibus absolutis vagandi et quo libuerit recedendi facultas permissa videatur, ipsi quidem originario iure teneantur, et licet condicione videantur ingenui, servi tamen terrae ipsius cui nati sunt aestimentur nec recedendi quo velint aut permutandi loca habeant facultatem, sed possessor eorum iure utatur et patroni sollicitudine et do-
2 mini potestate. Si quis vero alienum colonum suscipiendum retinendumve crediderit, duas auri libras ie cogatur exsolvere, cuius agros transfuga cultore vacuaverit, ita ut eundem cum omni peculio suo et agnatione restituat.

LIII (LII).

DE COLONIS ILLYRICIANIS.

1 [7]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum pp.* Colonos inquilinosque per Illyricum vicinasque regiones abeundi rure, in quo eos originis agnationisque merito certum est immorari, licentiam
1 habere non posse censemus. Inserviant terris non tributario nexu, sed nomine et titulo colonorum, ita ut, si abscesserint ad aliumve transierint, revocati vinculis poenisque subdantur[8], maneatque eos poena, qui alienum et incognitum recipiendum esse duxerint, tam in redhibitione operarum et damni, quod locis quae deseruerant factum est, quam multae, cuius modum in auctoritate iudicis collocamus: ita ut etiam dominus fundi, in quo alienus fuisse monstrabitur, pro qualitate peccati coercitionem subire cogatur nec sit ignorantiae locus, cum ad criminis rationem so-
2 lum illud sufficiat, quod incognitum sibi tenuit. Servum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata quadrupli poena teneatur, operarum praeterea compendiis damnisque
3 praestitis. In libertis etiam, quos pari usurpatione susceperit, is modus sit, quem circa liberos duximus colonos retinendum. *D. III id. Iul. Gratiano A. II et Probo conss.* [a. 371]

---

(1) § 1 = 7, 24, 1: *iungendae videntur* 1, 3, 53. 5, 17, 11. 9, 13, 1 (d. XV k. Deo. Constantinopoli dn. Iustiniano pp. A. III cons. = a. 533) (2) competenti *l. gem.* (3) = *Th.* 13, 10, 2 (4) dare *vel simile aliquid desideratur* (5) com. *libri*, vicar. *lex Romana Burgundionum* 14, procons. *Th.* 11, 30, 56 (6) *iungendae videntur* 11, 59, 7 *et quae ibi laudantur* (7) § 1 *med.* = 6, 3, 13 (8) subdentur *libri*

LIIII (LIII).

UT NEMO AD SUUM PATROCINIUM SUSCIPIAT VICOS VEL RUSTICANOS[1] EORUM.

1 [2]*Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp. Orientis.* Si quis post hanc nostri numinis sanctionem in fraudem circumscriptionemque publicae functionis ad patrocinium cuiuscumque confugerit, id, quod huius rei gratia geritur sub praetextu donationis vel venditionis seu conductionis aut cuiuslibet alterius contractus, nullam habeat firmitatem: tabellionibus, qui talia instrumenta perficere ausi fuerint, bonorum proscriptione plectendis, qui tamen scientes ausi fuerint huiusmodi instrumenta conscribere: vicis etiam vel possessionibus ad patrocinia confugientium[3] pu-
1 blico vindicandis. Eae autem personae, quae contra publicam commoditatem in clientelam suam suscepisse collatores detectae fuerint, nobiliores quidem centum librarum auri condemnationem subire cogentur, mediocris vero fortunae facultatum suarum amissione plectentur: eadem poena multandis etiam his, qui intercedentes ministerium suum huiusmodi
2 nefariis actibus improba mente praebuerint. Quam formam ex eo quidem tempore, quod sacra constitutio a divae memoriae Marciano promulgata[4] continet, id est in Thracica quidem dioecesi abhinc annis triginta[5], hoc est a consulatu Aetii iterum et Sigisbuldi[6], in Orientali vero et Aegyptiaca et Pontica et Asiana dioecesi viginti octo, hoc est a consulatu Cyri[7] valere atque exsecutioni mandari praecipimus. *D. k. Sept. Anthemio A. II cons.*[8] [468]

2 [9]*Μηδεὶς κωμήταις προστασίαν ὑπισχνείσθω μηδὲ δεχέσθω γεωργοὺς ἐπὶ τούτῳ ὑπόσχεσιν προσόδων ἢ ἕτερον κέρδος λαμβάνων. εἰ δέ τις παραβαίη ταῦτα, καὶ τοῖς προειρημένοις ἐπιτιμίοις ὑποπεσεῖται καὶ ἑτέρᾳ μείζονι πειρασθήσεται κι-*
1 *νήσει. Πρὸς τούτοις καὶ οἱ κωμῆται, εἰ μὲν δοῦλοι εἶεν, τοῖς δεσπόταις ἀποδοθήσονται σωφρονισθέντες, εἰ δὲ ἐλεύθεροι, κʹ λίτρας προστιμῶνται καὶ τύπτονται μετὰ δέκα τῶν πρωτευόντων τῆς κώμης καὶ διηνεκῶς ἐξορίζονται, ἐν ᾧ γνώμῃ πάντων ἐστασίασαν.*

LV (LIIII).

UT RUSTICANI AD NULLUM OBSEQUIUM DEVOCENTUR.

1 *Exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA. ad Charisium*[10]. Ne quis ex rusticana plebe, quae extra muros posita capitationem suam detulit et annonam congruam praestat, ad ullum aliud obsequium devocetur neque a rationali nostro mularum fiscalium vel equorum ministerium subire cogatur. *Sine die et consule.*

2 [11]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Probum pp. Illyrici.* Si qui eorum, qui provinciarum rectoribus obsequuntur quique in diversis agunt officiis principatus et qui sub quocumque praetextu muneris publici possunt esse terribiles, rusticano cuipiam necessitatem obsequii quasi mancipio sui iuris imponant aut servum eius vel forte bovem in usus proprios necessitatesque converterint, ablatis omnibus facultatibus perpetuo subiugentur exilio[12], et nihilo minus rusticanum, qui se in eiusdem operas sponte propria detulisse responderit, par poenae severitudo constringat. *D. prid. k. Oct. Agrippinae Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 368]

LVI (LV).

NON LICERE METROCOMIAE HABITATORIBUS LOCA SUA AD EXTRANEUM TRANSFERRE.

1 [13]*Impp. Leo et Anthemius AA. Nicostrato pp.* In illis, quae metrocomiae communi vocabulo nuncupantur, hoc adiciendum necessario nostra putavit humanitas, ut nulli extraneo illic quoquo modo possidendi licentia tribuatur: sed si quis ex isdem vicanis loca sui iuris alienare voluerit, non licere ei nisi ad habitatorem adscriptum eidem metrocomiae per qualemcumque contractum terrarum suarum dominium possessionemque transferre: sciente persona extranea, quod, si contra vetitum se huic negotio immiscere vel illic possidere temptaverit, quicumque contractus initus fuerit, carebit effectu et contractu soluto, si quid praestitum est, hoc tantum reddetur. *D. k. Sept. Anthemio A. II cons.* [a. 468]

LVII (LVI).

UT NULLUS EX VICANIS PRO ALIENIS DEBITIS VICANORUM TENEATUR.

1 *Imp. Zeno A.* ..... Grave est et[14] non solum legibus, verum etiam aequitati naturali contrarium, pro alienis debitis alios molestari. idcirco huiusmodi iniquitates contra omnes vicanos perpetrari modis omnibus prohibemus.

LVIII (LVII.)[15]

DE CENSIBUS ET CENSITORIBUS ET PERAEQUATORIBUS ET INSPECTORIBUS.

1 [16]*Imp. Constantinus A. ad populum.* Quoniam tabularii civitatum per collusionem potentiorum sarcinam ad inferiores transferunt, iubemus, ut, quisquis se gravatum probaverit, suam tantum pristinam professionem agnoscat. *PP. XV k. Febr. Romae Constantino A. III et Licinio III conss.* [a. 313]

2 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Quisquis vitem[18] succiderit aut feracium ramorum fetus hebetaverit[19], quo de-

(1) vicos vel rusticanos eorum *I*, colonos vel rusticos *K*, *τοὺς ἐν κώμῃ οἰκοῦντας ἢ τοὺς ἀγροίκους αὐτῶν B* 56, 13 (2) *B* 56, 13, 1: *iunge* 10, 19, 8. 11, 56, 1 (3) *sic I*, confugientibus *K*, *cf. B*: *τῆς κώμης τῆς τοῦτο ποιούσης δημευομένης* (4) *non extat* (5) duobus *ins.* (6) *a.* 437 (7) *a.* 441 (8) *in* K^b *et aliis sequitur haec constitutio:* Imp. Iustinianus A. Si cuiuslibet tributarius iunxerit sibi tributariam uxorem, vel e contrario si cuiuslibet ancilla servo se iunxerit alieno, tam tributarii quam servi filios matrum sequi condicionem earumque more genitricum suarum dominis subditos esse censemus. *Hugolinus, cui ea constitutio prima huius tituli est, adnotat eam in Martini libro non extare: omittitur etiam in glossa Accursii et in plerisque libris quos adii, et probabiliter non huius Codicis est, sed aliunde addita, inscriptione ut in aliis huiusmodi additamentis conficta: argumentum sane non huic sed titulo* 48 *convenit. quod Hermannus suspicatus est eam epitomen esse Novellae* 54, *id Hugolinum Novellarum epitomatorem fugere potuisse verisimile non est* (9) = *B* 56, 13, 2 (10) *de Charisio cf.* 9, 41, 3 (11) = *Th.* 11, 11, 1 (12) ultimo subiug. exitio *Th.* (13) *B* 55, 5, 1: *iunge* 10, 19, 8. 11, 54, 1 (14) et *K*, *om. I* (15) *B* 56, 14 (16) = *Th.* 13, 10, 1: *iunge Th.* 10, 10, 1 (17) = *Th.* 13, 11, 1 (18) si quis sacrilega vitem falce *Th.* (19) *sic Th.*, vetaverit *libri*, *ἐκκόπτῃ B*

LIIII 2 *Nequis vicanis patrocinium polliceatur neve agricolas suscipiat redituum promissionem vel aliud lucrum pro eo accipiens. quod si quis haec violaverit, tam poenis supra dictis subiacebit quam*
1 *aliam maiorem animadversionem experietur. Praeterea agricolae quoque, si servi sunt, dominis castigati reddentur, si liberi, viginti libris multantur et verberantur cum decem primis vici et perpetuo relegantur, dummodo omnibus scientibus abscesserint.*

linet fidem censuum et mentiatur callide paupertatis ingenium, mox detectus competenti indignationi
1 subiciatur[1]. Illo videlicet evitante calumniam, qui forte detegitur laborasse pro copia ac reparandis agrorum fetibus, non sterilitatem aut inopiam procurasse. *D. prid. non. Iun. Constantinopoli Eucherio et Syagrio conss.* [a. 381]

3 [2]*Idem AAA. Cynegio pp.* Si peraequatore misso aliquis aut procuratorem suum retraxerit aut colonum per contumaciam retractationis fugaverit[3], ad eum censuum modum, quem vel eo vel procuratore illius absente peraequator apposuerit, nostrae sanctionis auctoritate tenebitur. *D. VI k. April. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [a. 386]

4 [4]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Omne territorium censeatur, quotiens defectorum levamen exposcitur, ut sterilia atque ieiuna his quae culta vel opima sunt compensentur[5]. *D. III non. April. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [a. 393]

5 [6]*Idem AAA. Rufino pp.* Qui gravatos se[7] a peraequatoribus conqueruntur[8] et iniusto oneri impares esse proclamant, competitionis habeant facultatem, ut, quid remissum gratia, quid interceptum fuerit fraude, convincant et ex eo levamen accipiant, quod per deformia et criminosa commercia sibi im-
1 positum esse deplorant, ut aliis demeretur. Quod intra annum post codicum oblationem[9] cui[10] videbitur de iniusto onere conqueratur, iniquitatem peraequatoris accuset ac praestitam gratiam habita competitione convincat, ut, quod ei fuerat superfusum, ille cognoscat, quem debitae functioni[11] fraus
2 clandestina subtraxerat. Emenso autem eo tempore actio denegabitur, exceptis[12] minoribus qui fuerint indefensi, his etiam qui aberunt rei publicae causa: qui tamen ex eo tempore quae sunt statuta custodient, ex quo ad agendum habuerunt[13] facultatem. *D. III k. Dec. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio vc. conss.* [a. 393]

6 [14]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eusebio pp.* Peraequatores ac discussores[15], si incurrerint culpam neglegentiae vel gratiae, non solum honorum iacturam, verum etiam annonarum in quadruplum multam subire debebunt: ea vero, quae in damnum provincialium fuerint accepisse convicti, in quadruplum cogentur exsolvere. *D. IIII k. April. Mediolani Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

7 [16]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Sebastio comiti primi ordinis.* [17]Apud eum possessio firma permaneat, cui a peraequatore semel eam traditam
1 fuisse constiterit. Reliqua vero temporis anteacti a novo domino fiscum postulare non patimur, ne
2 alterius culpa alter incipiat subiacere dispendio. Si quis vero privatus aut obligatam sibi possessionem, quae deserta huc[18] usque permansit, aut ex aliquo titulo deberi sibi iure confirmat, adlegationes suas sine mora vel per se vel per aliam personam legibus ordinatam manifestare[19] debebit, ita ut, si aequitatis ratione suadente ad petitorem fuerit translata possessio, is, qui eam a peraequatore susceperit, rei
3 melioratae receptis sublevetur expensis. Verum ne sub specie litis dominationes[20] semel constitutae turbentur, sex[21] mensum spatium censemus debere servari, intra quod is, qui putat sibi rem probabili
4 ratione competere, debitas exserat actiones. Quod si tempus adscriptum silentio fuerit interveniente transactum, nullum penitus repetendi volumus esse
5 principium. Quod si quis eo tempore, quo peraequator praedium alicui addicit, de suo iure vel per se vel per homines suos non crediderit actitandum, sex[21] mensum curriculis evolutis in perpetuum conquiescat. *D. prid. id. Mart. Ravennae Honorio A. XI et Constantio II conss.* [a. 417]

LVIIII (LVIII).
DE OMNI AGRO DESERTO ET QUANDO STERILES FERTILIBUS IMPONUNTUR.

1 *Imp. Constantinus A. Capestrino.* Cum divus Aurelianus parens noster civitatum ordines pro desertis possessionibus iusserit conveniri et pro his fundis, qui invenire dominos non potuerunt quos praeceperamus, earundem possessionum triennii immunitate percepta de[22] sollemnibus satisfacere, servato hoc tenore praecipimus, ut, si constiterit ad suscipiendas easdem possessiones ordines minus idoneos esse, eorundem agrorum onera possessionibus et territoriis dividantur. *Accepta . . . . . .*

2 [23]*Idem A.*[24] Si quis ab emphyteuticario seu patrimoniali possessore privati iuris quippiam comparaverit, cuius substantia alias possessiones sustentare consueverat, et succisis quasi quarundam virium nervis reliqua labuntur, earum possessionum onera subiturus est, quae penes distractores inutiles permanebunt. *D. VIII id. Dec. Thessalonicae Feliciano et Titiano conss.* [a. 337]

3 [25]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Mamertinum pp.* Quicumque deserta praedia meruerint sub certa immunitate, ad possessionem impetratorum non prius sinantur accedere, quam vel fideiussoribus idoneis periculo curialium datis vel fundis patrimonii sui maxime utilibus obligatis idonea cautione firmaverunt susceptam a se possessionem nullo detrimento publico relinquendam[26]. *D. VII k. Iun.*[27] *divo Ioviano et Varroniano conss.* [a. 364]

4 [28]*Idem AA. et Gratianus A. ad Crescentem vicarium Africae.* Heredes scripti etiam pro minus idoneis fundis fiscale onus cogantur agnoscere, vel si renuntiandum hereditati putent, cedant his omnibus rebus, quas ex isdem bonis quocumque titulo et iure perceperint. *D. IIII id. Iul. Contionaci Gratiano A. II et Probo conss.* [a. 371]

5 *Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Antonium pp.* Qui utilia rei publicae loca possident, permixtione facta etiam deserta suscipiant, ut, si earum partium graventur accessu, quas antea per fastidium reliquerunt, cedant aliis curialibus, qui utraque hac condicione retineant, ut praestatione salva cum desertis et culta possideant sublata a paucis, quos iniquum est electa retinere, cum municipes gravatura sit pars relicta.

6 [29]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Nebridio comiti rerum privatarum.* Ut quisque conductor fuerit inventus possessor fundi, qui ex publico vel templorum iure descendit, huic[30] ager

(1) capitale subibit exitium *Th.* (2) = *Th.* 13, 11, 3: *iunge* 11, 48, 10 (3) ad contumaciam retr. armaverit *Th.* (4) = *Th.* 13, 11, 4 (5) ut squalida atque ieiuna inculta atque opima compensent *Th.* (6) = *Th.* 13, 11, 5 (7) se *Th.*, esse *KI* (8) conquesti sunt *Th.* (9) quod ... oblationem] sed in eo tempus placuit definiri, ne plures frustra litibus promerentur, si nullis intercepta metis actio tolleretur. quare cum fuerint traditi codices, intra annum *Th.* (10) cui *Th.* quid *dett.*, quod *KI*[a], quo *I*[b] (11) functioni *Th.*, functionis *libri* (12) sequestratis *Th.* (13) habere potuerint *Th.* (14) = *Th.* 13, 11, 8 (15) quorum nobis data sunt nomina *ins. Th.* (16) = *Th.* 13, 11, 16: *iunge* 11, 59, 15 *Th.* 13, 6, 9. 13, 11, 15. 17 (17) competitionis obreptione seclusa *praemittit Th.* (18) huc *Th.*, *om. libri* (19) apud spectabilitatem tuam publicare *Th.* (20) *sic dett.*, donationes *KI*[b], donationis *I*[a], dominationis *Th.* (21) duorum *Th.* (22) dein *Mommsen* (23) = *Th.* 11, 1, 4: *fortasse iungenda est* 4, 46, 3 (24) imp. Constantius A. *Th.* (25) = *Th.* 5, 13, 4 (*mutila*): *iunge Th.* 12, 12, 3 (26) *in Th. haec extant:* [fund]orum obligatione securitatis publicae firmaverunt cautionem, susceptos scilicet semel fundos post emensa inmunita[ti]s spatia inconvulsa a se vectigalium pensione retinendos (27) d. III k. Iun. Serdicae *Th.* 12, 12, 3 (28) = *Th.* 11, 1, 17 (29) = *Th.* 10, 3, 4: *fortasse iungenda est* 11, 71, 2 (30) cum augmento oblato *ins. Th.*

1 iungatur inutilior. Quod si contra id reluctandum existimaverit, alius possessor sub eadem praestatione quaeratur, vel si voluntarius qui sit conductor non invenietur, tunc ad possessores antiquos, id est decuriones vel quoslibet alios, loca iuris praedicti adiunctis inutilibus revertantur[1], idoneis fideiussoribus praestitis. *D. xv k. Febr. Constantinopoli Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

7 [2]*Idem AAA. et Arcadius A. Cynegio pp.* Quicumque defectum fundum patrimonialem exercuerit[3], fertilem idoneumque praestiterit, salvo patrimoniali canone perpetuo ac privato iure defendat[4] velut domesticum et avita[5] successione quaesitum, sibi habeat, suis relinquat, neque eum aut promulgatione rescripti aut reverentia sacrae adnotationis quisquam
1 a fructu impensi operis excludat. Ceterum eos, qui opimas ac fertiles possident[6] terras aut etiam nunc sibi aestimant eligendas, pro defecta scilicet portione summam debiti praesentis iubemus implere: illos etiam, qui emphyteuticario nomine nec ad plenum idoneas nec omnibus modis vacuas detinent, sic ex illis quoque quae praesidio indigent iustam ac debitam quantitatem debere suscipere, ut indulto temporis spatio post biennium decretum canonem
2 solvendum esse meminerint. Nemo tamen qualibet meriti et potestatis obiectione submoveatur, quominus ad diacatochiae vicem defectas possessiones patrimonialis iuris accipiat, earum tributa et canonem soluturus: illud speciali observatione procurans, ut primum vicinas et in eodem territorio sortiatur, dehinc si neque finitimas neque in isdem locis reppererit constitutas, tunc demum etiam longius positas, sed in quantum fieri valet pro interiecto spatio sibimet cohaerentes pro modo et aequitate suscipiat, ut id[7] consensu omnium fiat, quod omnibus profuturum est. *D. VIII k. Nov. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

8 [8]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp. Orientis.* Qui agros domino cessante desertos vel longe positos vel in finitimis ad privatum pariter publicumque compendium excolere festinat, voluntati suae nostrum noverit adesse responsum: ita tamen, ut, si vacanti ac destituto solo novus cultor insederit, ac vetus dominus intra biennium eadem ad suum ius voluerit revocare, restitutis primitus quae expensa constiterit facultatem loci proprii consequatur. nam si biennii fuerit tempus emensum, omni possessionis et dominii carebit iure qui siluit. [*a.* 388—392]

9 [9]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp. Orientis.* Qui fundos patrimoniales iure privato salvo canone susceperunt, hanc omnes sine ullius exceptione personae propositam intellegant optionem, ut aut ea loca, quibus minor est soli fecunditas, cum his, ex quibus fructus uberes capiunt, suscipere et tenere non abnuant, aut si eorum refugiunt sterilitatem, opimioribus cedant. *D. VIII id. Nov. Tyro*[10] *Arcadio III et Honorio II AA. conss.* [*a.* 394]

10 [11]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano pp.* Qui per potentiam fundos opimos ac fertiles occuparunt, cum quaestuosis uberibusque pro rata portione suscipiant infecundos ex eadem substantia[12]. *D. non. Mart. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

11 *Idem AA. Hadriano pp.* Locorum domini intra sex menses edictis vocati revertantur. qui si adfuerint, et propria teneant et ea quae ex prae-
1 terito contraxerint debita redhibere cogantur. Sin vero impares esse earum rerum tributis propria confitentur absentia nec adesse voluerint, penes eos, qui haec susceperint et certum quem tributorum canonem promittunt, proprietas possessionis intemerata permaneat, ut, postquam ea exsolverint, sciant sibi inquietudinem submovendam nec subreptione cuiusquam competitionis loca quae tenuerunt auferenda.
2 Quibus etiam illud indulsimus, ut ex eo tempore, ex quo primum loca de quibus agitur coeperint possidere, tributa poscantur. *D. VI k. Sept. Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

12 [13]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Seleuco pp.* Hac definitione sancimus nullum possessorem neque munificum praedium pro alienis debitis vel destitutione esse retinendum[14] neque eorum praediorum depectione[15] praegravari, quae ex isdem bonis quae retinentur[16] nequaquam esse monstrantur, ne ullis praestigiis atque commentis exactio mutiletur. *D. prid. k. Febr. Ravennae Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss.* [*a.* 412]

13 [17]*Idem AA. ad Probum*[18]. Omnium praediorum actores ac domini requirantur. quorum si vitio probantur debita fuisse contracta, in absoluto est, ut debeat dominium commutari. *D. III id. Iun. Constantinopoli Constante et Constantio conss.* [*a.* 414]

14 [19]*Idem AA. Aureliano pp.* Rura[20] et possessiones, quas curiales quolibet pacto publicatis apud acta provincialia desideriis suis vel reliquerunt vel possidere alios permiserunt, penes eos, qui eas excoluerunt et functiones publicas recognoscunt, firmiter perdurabunt, nullam habentibus curialibus copiam repetendi. *D. III non. Dec. Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

15 [21]*Idem AA. Sebastio comiti primi ordinis.* Si quis deserta praedia, quae navalem sustinent functionem et in desertis nunc[22] usque remanent[23], sub peraequationis iure perceperit, meliore condicione in omnibus titulis convenit ea relevari, ut gravis sors navalis esse non possit pro ea quae resederit porticuncula, cum aliis fuerit dispendiis liberata. *D. prid. id. Mart. Ravennae Honorio A. XI et Constantio II conss.* [*a.* 417]

16 (17) [24]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Celeri proconsuli Africae.* Iubemus neminem curialem pro alieni territorii debitis attineri, sed tantum municipem pro gleba propria conveniri. *D. V k. Mai. Ravennae post cons. Felicis et Tauri vv. cc.* [*a.* 429]

17 (16) [25]*Idem AA. Hermocrati pp. Orientis.* Si quis auctoritate nostri numinis[26] de fundis patrimonialibus steriles sub certi canonis pollicitatione susceperit, firmiter eum volumus possidere sub eiusdem tantum canonis solutione, quem nostrae maiestatis auctoritas[27] per annos singulos solvendum esse praescripserit, nullamque eos descriptionem aut adiectionem aut innovationem in posterum sustinere, quoniam nimis absurdum est eos, qui nobis hortantibus[28] fundos inopes atque egenos[29] magno labore impenso aut exhausto patrimonio vix forte meliorare potuerint, utpote deceptos inopinatum onus suscipere illudque velut quadam circumventione deposci, quod si se daturos praescissent, fundos minime suscipere aut etiam colere paterentur. *D. XII k. Dec. Constantinopoli Theodosio A. XVIII et Albino conss.*[30] [*a.* 444]

---

(1) sine adiectione tertia *ins. Th.* (2) = *Th.* 5, 13, 30: *iunge* 11, 51, 1? 11, 63, 4? 11, 64, 1? 11, 64, 2. 11, 68, 5 (3) instruxerit *ins. Th.* (4) defendat *Th.*, defendat et *Hal.*, defendatur *I*, defendatur *K* (5) avita *dett.*, habita *KITh.* (6) retinent *Th.* (7) id *om. Th.* (8) = *Th.* 5, 15, 2 (9) = *Th.* 5, 13, 34 (10) metropoli *ins. Th.* (11) = *Th.* 13, 11, 9 (12) ex eadem substantia *om. Th.* (13) = *Th.* 11, 1, 31 (14) detinendum *Th.* (15) *sic* K^b*Th.*, despeccione *O*, de petitione K^a: defectione *emendat Cuiacius* (16) retinent *Th.* (17) *iunge* 8, 16, 8. 11, 48, 15? (18) comitem sacrarum largitionum *addit* 8, 16, 8 (19) = *Th.* 11, 24, 6, 5 (20) arurae *Th.* (21) = *Th.* 6, 2, 19: *iunge* 11, 58, 7 *Th.* 13, 6, 9. 13, 11, 15. 17 (22) huc *Th.* (23) iacuerunt *Th.*? (24) = *Th.* 12, 1, 186: *iunge* 10, 22, 2 (25) = *Nov. Theod.* 26, 1, 4: *iunge* 10, 28, 1 (26) vel praeceptis amplissimae praefecturae *ins. Nov.* (27) aut praeceptum magnificae tuae sedis *ins. Nov.* (28) aut magnifica praefectura *ins. Nov.* (29) ieiunos *Nov.* (30) eodem exemplo Theodoro v. i. pp. Illyrici *addit Nov.*

LX (LVIIII).

DE FUNDIS LIMITOTROPHIS ET TERRIS ET PALUDIBUS ET PASCUIS LIMITANEIS VEL CASTELLORUM.

1 *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus*[1] *AAA. ad Licinium pp.*[2] Tiberianus ad possibilitatem singulorum quorumque locorum intuens statuit certas possessiones, quae ad limitem frumenta con-
1 veherent. Quocirca generali lege sancimus Tiberiani dispositionem oportere servari, amoventes, quidquid vel potentia uniuscuiusque elicuit vel furtiva deprecatio, addentesque nihilo minus in futurum nulli licere adversus utilem vetustatem et praesentem legem nostram importuna et respuenda reposcere. *D. XVIII k. Oct. Aquileiae Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

2 [3]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Asclepiodoto pp. et consuli ordinario.* Quicumque castellorum loca quocumque titulo possident, cedant ac deserant, quia ab his tantum fas est possideri castellorum territoria, quibus adscripta sunt et de quibus
1 iudicavit antiquitas. Quod si ulterius vel privatae condicionis quispiam in his locis vel non castellanus miles fuerit detentator inventus, capitali sententia cum bonorum publicatione plectatur. *D. non. Mart. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

3 [4]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Nomo magistro officiorum.* Agros limitaneos universos cum paludibus omnique iure, quos ex prisca dispositione limitanei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro suo compendio atque arare consueverant, et si in praesenti coluntur, ab his firmiter ac sine ullo concussionis gravamine detineri, et si ab aliis possidentur, cuiuslibet spatii temporis praescriptione cessante ab universis detentatoribus vindicatos isdem militibus sine ullo prorsus, sicut antiquitus statutum est, collationis onere volumus adsignari: in his etiam contra eos, qui praeceptionibus nostris obviam venire temptaverint, proscriptionis poena[5] valitura.
1 Nam si quis forte, quod minime audere debuerat, emptionis titulo memorati iuris possidet praedia, competens ei actio contra[6] venditorem intacta servabitur. *D. prid. id. Sept. Constantinopoli Maximo II et Paterio conss.* [*a.* 443]

LXI (LX).[7]

DE PASCUIS PUBLICIS VEL PRIVATIS.

1 [8]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Rufinum pp.* Cum nulla ratio sit, cur in pascuis saltibus rei privatae pensio debeat ampliari, nequaquam
1 pro libidine ordinum augmenta facienda sunt. Etenim idcirco graviorem pensionem imponi ab ordinibus accipimus, ut animalia ex rebus privatis nostris a locorum pastibus arceantur: quod fieri non oportere divae memoriae Iulianus prorogata iussione con-
2 stituit. Quare excellens auctoritas tua conventis rectoribus provinciarum non eam licitationis necessitatem patiatur inferri, quam repentinam faciunt civitates, sed eam manere decernat[9], quam statuit antiquitas. *D. VIIII k. Oct. Luceriae Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

2 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Simplicio comiti et magistro utriusque militiae.* Insignis auctoritas tua hac condicione a publicis pratis Apamenis animalia militum prohiberi praecipiat, ut universi cognoscant de emolumentis eorum tuique officii facultatibus duodecim libras auri fisci commodis exigendas, si quisquam posthac memorata prata mutilare temptaverit: non minore decernenda poena, si etiam prata privatorum Antiochenorum fuerint devastata: ita tamen, ut sine laesione provincialium provideant curiales, quo pacto animalium militarium pastui consulatur. *D. V id. Mart. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano vc. conss.* [*a.* 398]

3 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. comitibus et magistris militum.* Prata provincialium nostrorum et praecipue rei privatae nostrae[12] perniciosum est militum molestia fatigari, ideoque lege ad amplissimam praefecturam promulgata[13] censuimus[14], ne hoc
1 deinceps usurpetur. Super qua re universos quorum interest convenire tua magnificentia non moretur, ne permittant possessores vel colonos pratorum gratia qualibet importunitate vexari. *D. non. Sept. Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [a. 415]

LXII (LXI).

DE FUNDIS PATRIMONIALIBUS ET SALTUENSIBUS ET EMPHYTEUTICIS ET EORUM CONDUCTORIBUS.

1 *Imp. Constantinus A. Cupito.* Si quis fundos emphyteutici iuris salva lege fisci citra iudicis auctoritatem donaverit, donationes firmae sint, dummodo suis quibusque temporibus ea quae fisco pensitanda sunt repraesentare cogantur. *PP. XVII k. Iul. Treviris Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 315]

2 [15]*Idem A. ad Dracontium.* Patrimonialis fundi pensitationem aurariam seu frumentariam intra tempus omissam minorum dominio non nocere praecipimus nec ad fraudem iuris eorum evadere, si, quod sollemniter debetur, paulo serius inferatur: ita tamen, ut permanente substantia parvulorum iudex tutorem vel curatorem, per quem differtur illatio, neglegentiae suae et deserti officii poenas exigat et damna deplorare compellat.

3 [16]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germanianum comitem sacrarum largitionum.* Quicumque possessiones ex emphyteutico iure susceperint, ea ad refundendum uti occasione non possunt, qua adserant desertas esse coepisse, tametsi rescripta per
1 obreptionem meruerint. Sed nec avelli eas ab his posse, nec si licitatio ab alio fuerit promissa, sed eas in perpetuum apud eos qui eas susceperint et eorum posteritatem remanere, nec si super hoc rescriptum fuerit adversus eos impetratum. *D. VIII k. Oct. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

4 [17]*Idem AA. ad Florianum comitem rerum privatarum.* Fundi patrimoniales et qui ex emphyteutico iure ad domum nostram diversis generibus devoluti sunt, sic eis qui eos poposcerint cedunt, ut commissi metus esse non possit. neque enim magis commodamus nostra, quam tradimus ea iure dominii: ita tamen, ut ea, quae in nostra possessione positi praesiterint, et in posterum dissolvant. *D. id. Mart. Treveris Valentiniano II et Valente II AA. conss.*[18] [*a.* 368]

5 *Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Modestum pp.* Si qui a prioribus colonis vel emphyteuticariis destitutum patrimonialem fundum a peraequatore vel censitore susceperint, perpetuo eundem atque inconcusso iure possideant, nec quisquam secundus petitor accedat. *D. IIII non. Nov. Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [*a.* 377]

6 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Nebridio comiti rerum privatarum.* Hi, qui-

(1) Valentinianus Theodosius et Arcadius *requiritur* (2) licinium pp. *Cuiacius*, licinium *vel* latinum *libri*. — *de Licinio pp. nihil notum est: Gothofredus proponit* Principium pp. *et iungit* 10, 16, 7 (d. VIII k. Oct.) (3) = *Th.* 7, 15, 2 (4) = *Nov. Theod.* 24, 1, 4: *iunge* 1, 31, 4. 1, 46, 4 (5) proscriptionis poena] eadem poenarum acerbitate, quae adversus ducum aviditatem prolata est *Nov.* (6) adversus *Nov.* (7) *B* 55, 7 (8) = *Th.* 7, 7, 2 (9) *sic dett.*, decernet *KOP*[b], decernent *I*[a], decernant *Th.* (10) = *Th.* 7, 7, 3 (11) = *Th.* 7, 7, 5 (12) et praecipue ... nostrae *om. Th.*, (13) *Th.* 7, 7 4 (14) *sic Cuiacius Th.*, censemus *libri* (15) *Gothofredus iungit Th.* 11, 19, 1 (*a.* 321) (16) *B* 56, 14, 19 (17) *iunge* 11, 66, 2? *Th.* 5, 13, 18 (18) d. IIII k. Mart. Triv. Val. et Val. AA. conss. *Th.* 5, 13, 18

bus patrimoniales possessiones per Asianam ac Pon-
ticam dioecesin vel a nobis vel a divis[1] parentibus
nostris sacra largitate donatae sunt, inconcusse pos-
1 sideant atque ad suos posteros mittant. Quod
quidem non solum in heredibus, sed et in contracto-
ribus omni genere volumus custodiri. *D. III k. April.*
Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss. [a. 384]
7 *Idem et Arcadius AAAA. Cynegio pp.* Qui-
cumque ad emphyteusin fundorum patrimonialium
vel rei publicae iussu nostri numinis venerit, is si
redundantia fortunarum idoneus fuerit ad restituenda,
quae desertis forte possessionibus requirentur, patri-
1 monium suum publicis implicet nexibus. Si vero
minor facultatibus probabitur, datis fideiussoribus
idoneis ad emphyteusin accedat: scientibus his, quos
talium rerum cura sollicitat, in se neglegentiae damna,
si huiusmodi cautio defuerit, esse vertenda. *D. VI*
k. Mart. Constantinopoli Honorio nob. puero et
Euodio conss. [a. 386]
8 *Idem AAAA. Clearcho pp.* Omnes fundi patri-
moniales per Mesopotamiam et Osrhoenam provin-
cias, quos constat divorum retro principum sanctio-
nibus limiti deputatos, ad ius pristinum sine ullius
adsertionis revocentur obstaculo praebituri omnia,
quae antea impendenda necessitatibus limitis prae-
bere consueverant, ita ut nulli penitus audiantur,
qui aut rescripto aut adnotatione dominium vel em-
phyteusin vel conductionem quolibet genere largita-
tis de nostra liberalitate meruerint. *D. prid. k. Mai.*
Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss. [a. 386]
9 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano*
pp. Universi cognoscant nihil privato iure salvo ca-
none fundis emptis cum patrimonialibus esse com-
mune, ita ut ad eos numquam patrimonialium fun-
dorum peraequator accedat: gravi multa feriendo eo,
qui statuta nostrae clementiae ausus fuerit temerare.
D. prid. non. Iul. Nicomediae Honorio A. IIII et
Eutychiano conss. [a. 398]
10 *Idem AA. Eutychiano pp.* Fundos patrimo-
niales eos dumtaxat, qui salvo canone iure privato
nostra liberalitate concessi sunt, cum his patrimonia-
libus, qui in condicione propria constituti sunt, illu-
stris auctoritas tua iubebit exaequari, ita ut relevato,
quod imminet fatigatis, translatio[2] in eos, qui inte-
gris viribus florent, adscriptio tributorum aequa lance
dividatur. *D. IIII id. April. Constantinopoli Theo-*
doro cons. [a. 399]
11 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Probo*
comiti sacrarum largitionum. Ius emphyteutici prae-
dii, quod sine obligationis vinculo retentatum est,
nostro iudicio immutabile perdurare praecipimus:
possessionem autem, quae sine obligatione speciali
fuerit vitiosa, vetustate temporis volumus adiuvari.
D. id. April. Ravennae Honorio VIIII et Theodosio
V AA. conss. [a. 412]
12 [3]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Tauro*
pp. et patricio. Possessores vel emphyteuticarii
patrimoniales, qui fundos minime nunc usque com-
pararunt, eodem largitatis modo nequaquam ad eorum
comparationem urgueantur, sed tamquam pretiis de-
pensis, sic eis nostri numinis beneficio potiantur, ut,
quod iuris alter inferendo pretium consecutus est,
hoc nostra liberalitate praedictus emphyteuticarius
1 habeat. Illud quoque ius, in quibus coluit prae-
diis, quod aut ex successione aut ex comparatione
privata aut nostri numinis liberalitate aut quocum-
que modo possedit, sciat inlibatum intemeratumque
servari: licentia eis concedenda etiam libertates[4]
mancipiis ex fundis patrimonialibus atque emphyteu-
ticariis, cum fundorum sunt domini, praestare. *D.*
XIIII k. Iul. Constantinopoli Ariobindo et Aspare
conss. [a. 434]
13 [5]*Idem AA. ad Florentium pp.* Nulli iam in
posterum licere praecipimus patrimoniales seu limi-
totrophos vel saltuenses fundos, qui per tractum
Orientis positi sunt, ad ius transferre privatum, sive
dempto sive salvo canone iuris fundorum immutatio
postuletur: legis temeratores quinquaginta librarum
auri poena coercentes tam videlicet petitorem quam
officium, quod petitionem concedit admitti, licet ad-
notatio nostra, licet divina pragmatica contra vetitum
proferatur. *D. VI id. Iun. Constantinopoli Theodo-*
sio A. XVII et Festo conss. [a. 439]
14 [6]*Imp. Anastasius A. Matroniano pp.* Iubemus
omnes, qui in quacumque dioecesi in quacumque
provincia vel quolibet saltu fundos patrimoniales vel
templorum aut agonothetici seu relevatorum iugorum
vel cuiuscumque iuris per quadraginta iugiter annos
(possessione scilicet non solum eorum qui nunc de-
tinent, verum etiam eorum quoque qui antea posse-
derant computanda) ex quocumque titulo vel etiam
sine titulo hactenus possederunt vel postea per me-
moratum quadraginta annorum spatium possederint,
nullam penitus super dominio memoratorum omnium
fundorum vel locorum vel domorum a publico actio-
nem vel molestiam aut quamlibet inquietudinem for-
1 midare. Sed impositum canonem pro qualitate
iuris, cuius praedia sunt vel loca, per singulos an-
nos solventes pro certo habeant suum esse quod pos-
sident vel postea possederint, ita ut omnibus ad ex-
cludendam omnem quolibet modo e publico movendam
quaestionem nudae[7] et ex quocumque titulo vel etiam
sine titulo corporalis quadraginta annorum iugis pos-
2 sessionis exceptio possit sufficere. Hoc etiam
adiciendo, ut illi quoque, qui dempto canone huius-
modi fundos ab initio principali iussione datos sibi
fuisse confirmant, si per quadragesimos annos adem-
pti canonis beneficium iugiter possederunt, nec ca-
nonem, cuius ademptionem quadraginta, sicut dictum
est, annorum possessio testatur, possint penitus pro-
fligari, eo quod nostrae pietati placuit in utroque
casu, id est tam salvo quam dempto canone, posses-
sorum iura nostrorum in eo statu, in quo per qua-
dragesimos, sicut dictum est, iugiter annos manserunt,
absque ulla innovatione durare. *D. III k. Aug. Con-*
stantinopoli Olybrio vc. cons. [a. 491]

LXIII (LXII).

DE MANCIPIIS ET COLONIS PATRIMONIALIUM ET SALTUENSIUM ET EMPHYTEUTICARIORUM FUNDORUM.

1 *Imp. Constantinus A.* Emphyteuticarios gravant
coloni agros praeter consuetudinem usurpantes, quos
nullis culturis erudierunt, cum sollemnitas id eos
attractare permittat, quod eorum labore vel olivetis
est obsitum vel vinetis. sed et inriguas fontium
aquas usurpare conantur, quarum fructus solis em-
1 phyteuticariis debentur. Ideoque placuit, ut de-
inceps aquarum ius potestatesque penes emphyteu-
ticarios permaneant, tantumque ex eis[8] colonis imper-
tiatur, quantum culturis eorum agrorum sufficere
2 manifestum est, quos ipsi colunt. Pro modo autem
superfluae inrigationis, quam ultra culturas suas
usurpaverint, emphyteuticariis possessoribus pensio-
nes accessionesque praebeant. *PP. VII id. Mart.*
Carthagine Constantino A. V et Licinio C. conss. [a. 319]
2 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germa-*
nianum comitem sacrarum largitionum. Libertates,
quas mancipiis ex fundis patrimonialibus atque em-
phyteuticis qui fundorum non sunt domini praesti-
terunt, rationales huiusmodi praecepti auctoritate
rescindant. *PP. XIII k. Mai. Lupicino et Iovino*
conss. [a. 367]
3 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius*
AAA. Postumiano pp. Cognovimus a nonnullis, qui
patrimoniales fundos meruerunt, colonos antiquissimos

---

(1) *sic O*, divinis *VK* (2) et translato *Cuiacius* (3) = *Th.* 5, 13, 39 (*praeter verba extrema*) *B* 56, 14, 28: *iunge Th.* 11, 28, 15 (4) *sic I*, liberalitates *VKO* (5) = *Nov. Theod.* 5, 2, 1 (6) *B* 56, 14, 31: *iunge* 7, 39, 4. 10, 27, 1 (7) nudae *K*, nudam *V*, nuda *O* (8) eis *dett.*, *om. KO*

proturbari[1] atque in eorum locum vel servos proprios vel alios[2] colonos subrogari. edicti itaque huius auctoritate sancimus eos, qui deinceps huiusmodi aliquid crediderint attemptandum, isdem possessionibus esse privandos. [*a.* 383?]

4 [3]*Idem AAA. et Arcadius A. Cynegio pp.* Super patrimonialium refectione fundorum dudum nostris est legibus constitutum, ut ii, qui eos colentes solum eorum verterant, nunc alia[4] loca deligentes[5], nunc ad militiam convolantes, ad avitas condiciones et
1 propria iura revocentur. Ceterum eos, qui castrensibus stipendiis otia quieta meruerunt veterani constituti, nequaquam placet tela in usum vomeris ligonisque convertere. [*a.* 384—389]

LXIIII (LXIII).

DE FUGITIVIS COLONIS PATRIMONIALIBUS ET EMPHYTEUTICIS ET SALTUENSIBUS.

1 [6]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* Quicumque parvuli ex municipibus vel colonis patrimonialibus aut saltuensibus, quorum tamen avi ac patres implicati huiusmodi functionibus fuerint, coniventia militaris officii ad stipendium castrense vel officia diversa transierint, ad munera patriae vel agrorum cultus conventis ducibus tribunis ac praepositis revocentur neque his prosint stipendia.

2 [7]*Idem AAA. ad Cynegium pp.* Quisquis colonum patrimonialem[8] aut sollicitatione susceperit aut occultatione celaverit, non solum ipsum restituere, sed etiam libram auri poenae nomine[9] cogatur inferre. *D. VIII k. Nov. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

3 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Cuiuscumque adnotationis vel oraculi dudum impetrati vel postea eliciendi auctoritate submota omnes, quos patrimonialium agrorum vinculis fortuna tenet adstrictos[10], sub quibuslibet gradibus militantes ad provinciae moderatoris iudicium ilico sub idonea intercessione mittentur. [*a.* 408—415]

LXV (LXIIII).

DE COLLATIONE FUNDORUM PATRIMONIALIUM ET EMPHYTEUTICORUM.

1 [11]*Imp. Constantinus A. ad Proculum proconsulem Africae.* Emphyteuticarii possessores, qui mansuetudinis nostrae beneficio ad extraordinaria minime devocantur munera[12], sicut ceteri provinciales obsequium suum muniendis itineribus impendant. nulla enim ratione debent ab hoc, quod in commune omnibus profuturum est, seiungi[13]. *PP. non. Mai. Karthagine Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

2 [14]*Idem A. ad Catullinum proconsulem Africae.* Patrimoniales fundos extraordinariis oneribus vel mediae aut tertiae portionis obsequiis fatigari non convenit, cum eosdem et auri speciem et frumenti plurimum modum constet persolvere: ita ut, qui violare statuta temptaverit, puniatur. *PP. VI k. Sept. Carthagini Constantino A. V et Licinio conss.* [*a.* 319]

3 [15]*Imp. Iulianus A.* Omnes, qui patrimoniales fundos sive communiter sive ex asse[16] retinent, pro his conveniendi sunt ad universorum munerum ad eosdem fundos pertinentium pro rata portione vel in solidum[17] functiones, sicut unumquemque privatorum necessitas publicae pensitationis adstringit. *D. V k. April. Mamertino et Nevitta conss.* [*a.* 362]

4 [18]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Germanianum comitem sacrarum largitionum.* Placuit, ut emphyteuticorum fundorum patrimonialiumque possessores, quo voluerint tempore et quantum habuerint pensionis paratum (dummodo non amplius quam in tribus per singulos annos vicibus) officio rationalis adsignent ac de suscepto ab eodem securitatem eodem die pro more percipiant, modo ut intra Ianuariarum iduum diem omnis summa ratiociniis publicis inferatur: gravissimae poenae subdendo officio, si cuiquam quolibet anni tempore (dummodo nequaquam numerum trinae illationis excedat) solutionem facere gestienti negaverit susceptionis officium, vel si moram
1 fecerit in chirographo securitatis edendo. Super quo possessores apud curatores[19] vel magistratus aut quicumque in locis fuerint, qui conficiendorum actorum habeant potestatem, conveniet contestari, ut et de officii insolentia constet, in quod exercenda vindicta est, et his possit esse consultum. *D. XIIII k. Iun. Remis Gratiano np. et Dagalaifo conss.* [*a.* 366]

5 [20]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Per omnes provincias patrimonialium fundorum ab ordinariis iudicibus canon exigatur, et quidquid ex-
1 actum fuerit, dirigatur. Sciant vero memorati iudices nihil sibi ex privatae rei canone vel ex eo[21], quod ex isdem titulis contigerit[22], ad necessitates alias transferendum[23], nisi malint gravissima severitate eorum[24] licentiam coerceri. *D. XVI k. Iun. Mediolani Theodoro cons.* [*a.* 399]

LXVI (LXV).

DE FUNDIS REI PRIVATAE ET SALTIBUS DIVINAE DOMUS.

1 [25]*Impp. Constantius et Constans AA. edictum ad Heliopolitanos*[26]. Universi cognoscant has possessiones quas de fisco nostro comparaverunt seu comparant[27], nullo a nobis iure retrahi, sed propria firmitate possessas etiam ad posteros suos dominii perpetui durabilitate dimitti. *D. prid. id. Febr. Antiochiae Marcellino et Probino conss.* [*a.* 341]

2 [28]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Florianum comitem rerum privatarum.* Ii, quos commoditas privatae rei[29] praediorum ad ea postulanda sollicitat, adeant tuae dicationis officium et modum suae deliberationis indicent per libellos certumque habeant pro unaquaque[30] villa, cum eo onere[31] vel forma cui nunc habetur obnoxia ad novi domini iura migraverit, ut, si quid adiecerit sumptus cura sollertia, quidquid mancipiorum vel pecoris adcreverit, capitationis aut canonis augmenta non patiatur, sed solis dominis heredibusque dominorum sit cessura
1 felicitas. Si quis autem in annis singulis non solverit debitum, ex re ipsius[32], quod in reliquis remansisse claruerit, sine aliquibus dependere cogetur
2 indutiis. Sane si quem postea minus idoneum factum esse constabit nec ita ut expedit rationem reddere pensionis, res, quas ex nostris rebus acceperat, ad alium idoneum iure quo sanximus transferentur: nec tamen decoctoris cuiusque reliquis qui novus accedit onerari.

(1) perturbari *libri* (2) alios *K*, alienos *O* (3) *cf. ad* 11, 59, 7 (4) alia K^a, ad alia K^bO (5) deligentes *Mommsen*, diligentes *dett.*, dirigentes *KO* (6) *cf. ad* 11, 59, 7 (7) = *Th.* 5, 9, 2: *iunge* 11, 59, 7 *et quae ibi laudantur* (8) patrimonialem] alieni iuris *Th.* (9) non ... nomine] pro eo qui privatus erit sex auri uncias, pro eo qui patrimonialis libram auri *Th.* (10) *sic dett.*, adscriptos *KO* (11) = *Th.* 15, 3, 1 (12) munera *om. Th.* (13) est esse seiuncti *Th.* (14) = *Th.* 11, 16, 1 (15) = *Th.* 11, 19, 2 (16) sive comm. s. ex asse *om. Th.* (17) ad eosdem ... solidum *om. Th.* (18) = *Th.* 5, 13, 20 (19) apud curatores *Th.*, aut procuratores *libri* (20) § 1 = 10, 75, 3 (21) canone vel ex eo *l. gem.*, vel ex eo canone *libri* (22) exegerint *l. gem.* (23) transferre licere *l. gem.* (24) suam *l. gem.* (25) = *Th.* 5, 14, 1 (26) *sic I*, constantinopolitanos *O*, *deficit Th.* (27) nostro comparasse noscuntur *Th.* (28) = *Th.* 5, 14, 4: *fortasse iungendae sunt* 11, 62, 4 *Th.* 5, 13, 18 (29) privatae rei *om. Th.* (30) pro unaquaque OI^b, quod unaquaeque *K*, quod unaquaque I^a, —— quaque (*septem fere litteris recisis*) *Th.* (31) cum ea dote *Th.* (32) cetera *ins. Th.*

3 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Hesperium proconsulem Africae*[1]. Quicumque possessionem rei privatae nostrae acceptam suo nomine vel iure perpetuo vel titulo conductionis ei crediderit esse tradendam, qui pensare utilitatem patrimonii nostri solvendo non valeat, is pro eo quem succedaneum subrogavit perpetuae solutioni statuatur obnoxius. [*a.* 376?]

4 *Idem AAA. ad Nebridium comitem rerum privatarum.* Universi fundi templorum ad rationalium rei privatae sollicitudinem curamque pertineant atque ab his anniversariis solutionibus postulatis peculiari, ut semper fuit, studio defendantur. [*a.* 382—384]

5 *Idem et Arcadius AAAA. ad Nebridium comitem rerum privatarum.* Usus aquae, quae fundorum nostrorum utilitatibus serviebat, plurimorum dicitur usurpatione sublatus, idque procuratorum coniventia vel dissimulatione perfectum, ut agrorum fertilitas
1 destituta nullos fructus cultoribus praestet. Quia igitur satis iniustum est statum florentis ante patrimonii aridae sitis molestia fatigari, ad meatus pristinos universum aquae modum temporis praescriptione submota praecipimus revocari. [*a.* 383—384]

6 [2]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Vincentio pp. Galliarum.* Eum, qui curiae vel collegio vel burgis ceterisque corporibus[3] per triginta annos sine interpellatione servierit, res dominica vel intentio privata non inquietabit[4], si colonatus vel inquilinatus quaestionem movere temptaverit: [5]sed in curia vel in corpore, in quo servierit, remaneat. *D. III k.*[6] *Iul. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

7 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad Eudoxium comitem rerum privatarum.* Nemo dempto canone ad comparationem dominicae possessionis ac-
1 cedat. Quod si quis in posterum[8] ad interdictum contractum accesserit, eum volumus pretia perdere fundos reddere fructus redhibere perpetuo nec expensarum vel melioratae rei fructuum exactioni compensationem opponere nec temporis sibimet contra nostra commoda praescriptione, excepto vetustatis
2 auxilio[9], blandiri. Palatinum etiam officium, si quoquo modo contractus eiusmodi fuerit celebratus vel si talem petitionem instruxerit, quinquaginta pondo auri poenae nomine inferre privato nostrae mansue-
3 tudinis[10] aerario. Nulla liberalitate nostrae clementiae, nulla sanctione contra tanta rei privatae commoda valitura, licet adnotatio vel divina pragmatica sit, quae contra vetita canonem vendere concedit vel poenam palatino remittit officio. *D. XIII k. Iun. Constantinopoli Anatolio vc. cons.* [*a.* 440]

LXVII (LXVI).

DE FUNDIS ET SALTIBUS REI DOMINICAE.

1 *Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Drepanio comiti rerum privatarum.* Si quis ovium vel equarum greges in saltus rei dominicae alienus immiserit, fisco ilico vindicentur. quod si venalis procuratorum coniventia, ut id deinceps temptetur, admiserit, gravissimo eos iubemus supplicio subiacere.

2 [11]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA.*[12] *ad Paulum comitem domorum.* Si qua[13] loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupavit, secundum veteris census fidem in sua iura retrahantur: rescriptis per obreptionem impetratis et praescriptione longi temporis et novi census praeiu-
1 dicio in hac causa submovendis. Neque enim aut precatio colorata aut incubatio diuturna aut novella professio proprietatis nostrae privilegium abolere potuerunt. *D. V k. April. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

LXVIII (LXVII).

DE AGRICOLIS ET MANCIPIIS DOMINICIS VEL FISCALIBUS SIVE REI PRIVATAE.

1 [14]*Imp. Constantinus A. ad Constantium pp.* Nullus omnino originalis colonus rei privatae nostrae ad aliquos honores vel quaelibet alia civitatis munera devocetur. nec enim civitatum ordinibus et ceteris, ex quibus pro multitudine fieri nominationes oportet, per omnia florentibus ad haec suprema praesidia iniuriosa nominatione descendendum est.

2 *Idem A. Ianuario comiti Orientis.* Colonos nostros, qui sunt privati vel ad ratiocinia gerenda vel ad colendos agros idonei, retrahi iubemus ac tantum colendis nostris rebus addici, quin etiam in posterum observari, ne quis eorum rem privatam cuiusquam gerendam aut aliquid ministrandum suscipiat.

3 *Idem*[15] *AA. ad Equitium magistrum equitum et peditum.* Servi atque coloni, etiam eorum filii vel nepotes, vel quicumque de fundis ac possessionibus nostris clanculo ad officia convolaverint diversa, reddantur, etiamsi armatae habuerint sacramenta militiae. nos enim etiam eos discingi iubemus ac reddi, qui protectorum fuerint nomen adepti.

4 [16]*Idem AA. et Gratianus A. ad Florianum comitem rerum privatarum.* Ex ingenuo et colonis ancillisque nostris natos natasve origini, ex qua matres eorum sunt, facies deputari.

5 [17]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Dominicos colonos neque ad descriptionem patimur devocari neque extraordinarias pati functiones, maxime cum adversus consuetudinem memoratis onera dicantur inferri.

6 [18]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Valerio comiti rerum privatarum.* Quotiens alicui colonorum agrum privati patrimonii nostri placuerit venumdari, non unus tantum, qui forte consortibus suis gravis ac molestus existat, sed alii quoque duo vel plures ex simili origine ac iure venientes in supra dicta emptione socientur. *D. id. Dec. Constantinopoli Theodosio A. XI et Valentiniano C. conss.* [*a.* 425]

LXVIIII (LXVIII).

DE PRAEDIIS TAMIACIS ET DE HIS QUI EX COLONIS DOMINICIS ALIISQUE LIBERAE CONDICIONIS PROCREANTUR.

1 *Imp. Zeno A. Chryseroti praeposito sacri cubiculi.* Si liber colonus vel colona libera tamiaco vel tamiacae matrimonii iure copuletur, filii vel filiae ex huiusmodi contubernio procreati vel procreatae colo-
1 nis dominicis adnectentur. Sin autem adscripticius vel servus alienus colonam vel ancillam dominicam ducat uxorem vel adscripticia vel ancilla colono vel servo nubat dominico et ex huiusmodi coniunctionibus nati sunt liberi, legum veterum ius tenere sancimus.

2 *Idem A. Sebastiano pp.* Meminimus pragmatica sanctione iussisse fundos tamiaci iuris in provinciis positos nec non etiam possessiones Gonatici saltus sub certa forma (salvo scilicet canone et tributariis collationibus isdem praediis impositis) volentibus dis-

(1) *Hesperius proc. Africae fuit a.* 376, *a.* 377 *pp. factus est nec quadrat ad imperatorum nomina* (2) = *Th.* 12, 19, 2: *iunge* 11, 48, 13. 14 *Th.* 12, 19, 1. 3 (3) intra eandem provinciam *ins. Th.* (4) neque res dominica neque actio privata continget *Th.* (5) sed ... remaneat *om. Th.* (6) IIII id. 11, 48, 14, III id. 11, 48, 13 (7) = *Nov. Theod.* 19 (8) quis post hanc legem *Nov.* (9) excepto vet. aux. *om. Nov.*, *cf.* 11, 62, 14 (10) maiestatis *Nov.* (11) = 6, 38, 3 *Th.* 10, 1, 15 (12) impp. Arc. et Hon. AA. *l. gem. cum Th. rectius* (13) usquam *ins. l. gem. Th.* (14) *cf. Th.* 12, 1, 11 (*a.* 325) (15) *requiritur* impp. Valentinianus et Valens, *cf. c.* 4 *h. t. Th.* 7, 1, 8 (*a.* 368?) *Ammian.* 26, 5, 3. 29, 6, 3 (16) *B* 55, 11, 4: *Herrmann iungit* 6, 4, 2 (*a.* 367) (17) *cf. ad* 11, 59, 7 (18) = *Th.* 5, 14, 9

trahi, quatenus, quidquid ex pretiis memoratorum
1 fundorum possit restitui[1], publico inferatur. Sed licet per eandem sanctionem huiusmodi venditionum contractibus plenissima delata sit cautio, attamen perpetuae emptionis securitati consulentes huius etiam perpetuae constitutionis auctoritate muniri eosdem emptores praecipimus.

LXX (LXVIIII).[2]
DE DIVERSIS PRAEDIIS URBANIS ET RUSTICIS TEMPLORUM ET CIVITATUM ET OMNI REDITU CIVILI.

1 *Imp. Iulianus A. Atarbino.* Pro aedibus, quas nonnulli in solo rei publicae extruxerunt, placitam praestare pensionem cogantur.

2 [3]*Idem A. Secundo pp.* Pamphyliae etiam civitates et quaecumque aliae quidquid sibi adquirant, id firmiter habeant[4].

3 [5]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Hadriano comiti sacrarum largitionum.* Restaurationi moenium publicorum tertiam portionem eius canonis, qui ex locis fundisve rei publicae annua praestatione confertur, certum est satis posse sufficere. *D. VIII id. Aug. Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

4 *Idem AA. Caesario pp.* Eos, qui auctione prima fundorum iuris patrimonialis sive templorum possessores effecti sunt vel fuerint, firmum dominium tenere decernimus, ne ulterius vacillet uniuscuiusque possessio, sed teneat quisque ius proprium, quod dato pretio roboratum est vel fuerit.

5 [6]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. ad Palladium pp. Orientis.* Si qui ex titulo donationis vel ex emptione sive ex alio quolibet titulo possessiones vel domus vel ergasteria iuris dumtaxat civilis, quae huius iuris esse vere probantur[7], cuiuslibet civitatis et praecipue huius aeternae urbis, cui maiorem debemus favorem, tam civilis, ut dictum est, iuris quam etiam agonotheticas possessiones a consulatu Ausonii et Olybrii[8] dempto civili canone acceperunt, eos impositum eis[9] canonem iuxta fidem publicorum monumentorum civitatis, ad quam eaedem res[10] perti-
1 nuerunt, praebere iubemus[11]. Nam si privatis viris debita non patimur denegari, multo magis praebenda sunt civitatibus quae iure debentur, cum sufficiat possessoribus, quod apud eos dominium in per-
2 petuum ex nostra liberalitate permaneat. Si quae tamen possessiones iuris civilis canonem privatis largitionibus in praesenti praebent vel numquam ademptum vel postea impositum, ad hanc[12] iussionem non pertinebunt, sed privato aerario canonem quem nunc agnoscunt inferre ex more debebunt, dominio firmiter apud eos successoresque eorum et detentatores pari modo permanente. *D. XV k. Febr. Constantinopoli Marciano A. cons.* [*a.* 451]

6 *Imp. Zeno A. Aeliano pp.* Hac in perpetuum valitura lege sancimus et Nicaeensium civitati seu habitatoribus eius tam ius exactionis quadringentorum solidorum annui canonis civilis reditus ad suam patriam pertinentis ex[13] possessionibus, id est Calamo et Heliobomo[14] nec non emptorio[15] Variario[16] cum emptio[17] eorum sub territorio Apamenae civitatis constitutis, ex nuper lapsa tertia indictione[18] cum ipsa[19] restitui, quam si quid, ex quo sanctio Marciani divae memoriae lata est, ad eiusdem civitatis praeiudicium gestum est, infirmari et, quod ex eadem provisione civitatibus delatum interea qualibet occasione imminutum est, ex[20] auctoritate constitutionis nostrae serenitatis isdem civitatibus redhiberi, ita ut neque iudiciaria auctoritas nec imperiale rescriptum, quacumque videlicet adiectione munitum, saepe dictae generalis legis vires possit refringere. quod si quis aliter fecerit, poena gravi plectetur. [*a.* 480?]

LXXI (LXX).
DE LOCATIONE PRAEDIORUM CIVILIUM VEL FISCALIUM SIVE TEMPLORUM SIVE REI PRIVATAE VEL DOMINICAE.

1 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad. Florum pp.* Divi patris nostri aperta praeceptio est[21] fundos ex re privata nostra ita tradi perpetuariis, ut periculo collocantium[22] officiorum-
1 que tradantur. Neque enim quicquam potest ex devotionis plenitudine vacillare, si apparitione iudiciaria et fundi idoneis attributi sunt et sit fiscalis
2 indemnitas idonea fideiussione munita[23]. Quorum si alterum vel utrumque neglectum est, quae ex hoc titulo pensitatio canonica desiderat, ex officiorum facultatibus seruentur[24]. [*a.* 380—383]

2 [25]*Idem AAA. Nebridio comiti rerum privatarum.* Fundi rei publicae ab his, qui nec titulo conductionis eos detinent quique meliores cultu patrocinante reddiderunt, ne nostrarum quidem sanctionum (si forte quispiam per subreptionem meruerit) nutibus auferantur, iuxta legem veterem semel tantum licentia faciendae[26] adiectionis indulta. [*a.* 382—384]

3 [27]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Hadriano pp.* Loca omnia fundive rei publicae propositis prius licenter edictis dehinc, ubi in eum canonis modum contendentium augmenta succreverint, ut extendi ultra aut superari alterius oblatione non possint, perpetuariis conductoribus locentur. [*a.* 400—405]

4 *Idem AA. Minervio comiti sacrarum largitionum.* Congruit aequitati, ut veteres possessores fundorum publicorum novis conductoribus praeferantur, si facta per alios augmenta suscipiant.

5 [28]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volusiano pp.* Praedia domus nostrae, si semel iure perpetuo vel nostra praeceptione vel auctoritate illustris viri comitis aerarii privati apud aliquem fuerint vel iam dudum sunt collocata, ad alium transferri per-
1 petuarium non oportet. Aperte enim definimus hoc edicto, ut a perpetuario numquam possessio transferatur, etiamsi alteri eam imperator vel exoratus vel sponte donaverit sive adnotatione sive pragmatica.
2 Cui si forte contra perpetuarium vir illustris comes privatarum, dum adlegabitur, adquiescet, et ipse de proprio centum libras auri et alias centum fisci
3 viribus palatinum inferre cogatur officium. Nec tamen post adlegationem habebit huiusmodi iussio firmitatem, sed nec locabitur alteri, licet ingenti supe-
4 rare videatur augmento, possessio. Iure igitur perpetuo publici contractus firmitate perpetuarius securus sit et intellegat neque a se neque a posteris suis vel his, ad quos ea res vel successione vel donatione sive venditione vel quolibet titulo pervenit
5 sive aliquando pervenerit, esse retrahendam. Sane quia non ex omni parte excludenda est largitas principalis, rem divinae domus suae imperator, si velit,

(1) redigi *Mommsen* (2) *B* 55, 13 (3) *iunge Th.* 10, 3, 1. 11, 16, 10. 11, 23, 2? 12, 1, 50. 12, 13, 1? (4) pp. III (d. III *Th.* 11, 23, 2. 12, 13, 1, pp. *Th.* 10, 3, 1) id. Mart. Constantinopoli Mamertino et Nevitta conss. (*a.* 362) *leges iungendae* (5) = *Th.* 5, 13, 35 (6) = *Nov. Marc.* 3 (7) vel domus ... probantur] iuris civilis tantummodo et *Nov.* (8) *a.* 379 (9) praediis *Nov.* (10) eaedem res] praedia *Nov.* (11) iubeantur *Nov.* (12) pragmaticam *ins. Nov.* (13) ex *Cuiacius*, et *libri* (14) *sic dett.*, heliobionio *K*, h'(= her?)iobimo *O*, eliobunno *I^b*, heliobimo *alii*, *deficit I^a* (15) emporio *fortasse scr.* (16) variario *K*, veratorio *OI*, varatorio *vel* naratteno *vel* variateno *alii libri*, varateno *Cuiacius* (17) *sic KO^bI*, empciori *O^a*, pretio *vel* epetitio *dett.:* equitio *vel* entechio *proposuit Cuiacius* (18) *a.* 479. 480 (19) ipsis *Mommsen* (20) ex *O*, ex hac *KI* (21) *sic I*, praeceptione *KO* (22) locantium *Mommsen* (23) sit fisc. ... fidei. mun. *K*, idem fisc. ... fidei. est (est *om. I*) mun. *OI* (24) eruentur *Cuiacius* (25) *fortasse iungenda est* 11, 59, 6 (*a.* 383) (26) *sic dett.*, facienda *KO*, faciende et *I* (27) *Gothofredus iungit Th.* 11, 20, 3 (*a.* 400) (28) *Herrmann iungit* 1, 14, 4 (*a.* 429)

donabit ei, qui eam possidet iure perpetuo, sive ipse iam[1] meruit sive cuiuslibet tituli iure successit. videtur enim suam concedere pensionem, non alteri nocere liberalitas, quae possidentem iure perpetuo do-
6 minum vult vocari. Sane si quis non perpetuo iure, sed ad tempus locatam ab illustri viro comite rerum privatarum possessionem videtur adeptus, non erit obstaculo principali largitati, si voluerit in alterum donatione[2] transferre, quod ad definitum tem-
7 pus alter forte conduxit. Si vero pro tali praedio ab altero conductore offeratur augmentum, sit in arbitrio conductoris prioris, cui res ad tempus locata est, ut, si ipse quod alter adiecit obtulerit, maneat
8 penes eum temporalis illa conductio. Si vero idem hanc ipsam rem aliquando meruerit iure perpetuo possidere, habebit et ipse superius expressam perpetuam firmitatem.

LXXII (LXXI).

DE CONDUCTORIBUS ET PROCURATORIBUS SIVE ACTORIBUS PRAEDIORUM FISCALIUM ET DOMUS AUGUSTAE

1 [3]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp.* Conductores hominesve augustissimae domus nostrae, quotiens de causa ad domum regiam pertinente aliquid quaestionis emerserit, non aliter quam ex legum ordine, quibus similiter omne hominum genus tenetur, vel excipiant vel inferant actiones: nec aliorum litigatorum negotio intercedant nec sententiam iudicantium aut illicito patrocinii sui fomite iura conturbent, nullive exsecutionis suae turbulentum ministerium audeant commodare: non privatis se negotiis, non publicis misceant: nec quiescentem domum delatio ulla sollicitet, ne eos inconsultae pertinaciae sero paeniteat. [4]gravior enim poena constituenda est in hos, qui nostri iuris sunt et nostra debent custodire mandata. *D. prid. non. Mart. Ravennae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [a. 426]

LXXIII (LXXII).

QUIBUS AD CONDUCTIONEM PRAEDIORUM FISCALIUM ACCEDERE NON LICET.

1 [5]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Nestorio comiti rerum privatarum.* Nullus palatinorum, qui in officio rei privatae nostrae militat, conductoris nomine vel per se vel per quamlibet personam possessionum huiusmodi conducendarum habeat facultatem, cum neque militi neque curiali hoc faciendum permittimus[6]. *D. VI k. Aug. Vincentio et Fravitta conss.* [a. 401]

LXXIIII (LXXIII).

DE COLLATIONE FUNDORUM FISCALIUM VEL REI PRIVATAE VEL DOMINICAE VEL CIVITATUM VEL TEMPLORUM.

1 [7]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Firmino comiti sacrarum largitionum.* Ordinariorum iudicum officiis nec non ipsis rectoribus provinciarum actores seu conductores dominicos conveniendi licentiam damus, ita tamen, ut rationalibus privatae rei ad exigenda fiscalia debita immineant. *D. VIIII k. Iul.*[8] *Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]

2 [9]*Idem AA. Messalae pp.* Palatinos, qui a viro illustri comite rerum privatarum cum publicis litteris destinantur ad commonitionem iudicis, quo facilius ex praediis rei nostrae conferantur debitae pensio-
1 nes, cum summa degere praecipimus disciplina. De quorum nominibus, si temere versati fuerint, ad sublimitatem tuam referri per ordinarios iudices oportebit, ut in eos severissime vindicetur. *D. k. Dec. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [a. 400]

3 *Idem et Theodosius AAA. Petronio pp.* Omnia praedia, tam ea, quae in re privata olim tenentur, quam illa, quae ex proscriptorum bonis ad fiscum sunt devoluta, eatenus ab huiusmodi privilegiis et excusationibus submoveantur, ut omnes species annonarias, cursitationes etiam debitas atque integram opinionem sciant esse solvendam.

LXXV (LXXIIII).

DE PRIVILEGIIS DOMUS AUGUSTAE VEL REI PRIVATAE ET QUARUM COLLATIONUM EXCUSATIONEM HABENT.

1 [10]*Imp. Constantius A.*[11] *ad Italicum.* Privatas possessiones[12] nostras ab universis muneribus sordidis placet esse immunes, neque earum conductores nec colonos vel ad[13] extraordinaria munera vel superindictiones aliquas conveniri. *D. VIII k. Febr. Bononiae Placido et Romulo conss.* [a. 343]

2 *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Claudium*[14]. Rem privatam nostram levandorum provincialium causa canonicas necessitates ea con-
1 dicione, qua cunctos, volumus sustinere. Sed excessit occasio iussionem, quandoquidem non locis solitis frumenta quae ex diversis sunt saltibus convehenda trahantur[15], sed eo usque portentur, quo
2 grave atque damnosum est provehere. Proinde spectata sinceritas tua rem eandem[16] in isdem locis implere faciat proprias functiones, quibus antea frumenta praebebat[17]. [a. 368—370]

3 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Minervio comiti rerum privatarum.* Pro tironibus in corporibus postulatis pretia conferri ex fundis perpetuariis nostrae rei privatae praecipimus. [a. 397—398]

4 [18]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Asclepiodoto pp.* Absit, ut nos instructionem viae publicae et pontium stratarumque opera titulis magnorum principum dedicata inter sordida munera numeremus.
1 Igitur ad instructiones reparationesque itinerum pontiumque nullum genus hominum nulliusque digni-
2 tatis ac venerationis meritis cessare oportet. [19]Domos etiam divinas tam laudabili titulo libenter adscribimus. *D. XV*[20] *k. Mart. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss* [a. 423]

5 [21]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flaviano pp.* Excepto patrimonio pietatis nostrae, cuius quidem reditus necessitatibus publicis frequentissime deputamus, universos possessores functiones in superindicticiis titulis absque ullius beneficii exceptione agnoscere oportere censemus. *D. III k. Mai. Ravennae Basso et Antiocho conss.* [a. 431]

LXXVI (LXXV).

DE GREGE DOMINICO.

1 [22]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Caesario pp.* Propositis edictis sublimis magnificentiae tuae minimi maximique moneantur, ut sciant singulas auri libras ex propriis facultatibus eruendas pro singulis equis vel equabus sive Hermogenianis sive Palmatis, nisi eos sponte obtulerint: in his vero, quos ex aliis gre-

(1) eam *Mommsen* (2) *sic dett.*, donationem *KO* (3) = *Th.* 10, 26, 1 (4) *seqq. ex Th.* 10, 4, 1 *addita sunt* (5) = *Th.* 10, 3, 6 (6) cum ... permittimus *om. Th.* (7) = *Th.* 1, 11, 2: *iunge Th.* 11, 19, 4: *cf. etiam* 10, 19, 6. *Th.* 2, 1, 11 (8) Iun. *leges laudatae* (9) = *Th.* 1, 5, 13 (10) = *Th.* 11, 16, 5 *B* 56, 15, 18: *iunge* 3, 26, 6 (11) *aut* imp. Constans. A. *aut* impp. Constantius et Constans AA. *scribi debuit* (12) res *Th.* (13) vel ad] ad sordida vel *Th. contra B* (14) *Claudius procons. Africae fuit a.* 368—370 (15) tradantur *Mommsen* (16) rem eandem *Cuiacius*, remeantem *libri* (17) *sic Cuiacius*, praebebant *libri* (18) = *Th.* 15, 3, 6 *B* 56, 15, 21: *iunge* 12, 37, 15 (19) § 2 = 1, 2, 7 (20) XVI 12, 37, 15 (21) = *Th.* 11, 1, 36: *fortasse iungenda est* 4, 61, 13, *cf. etiam ad* 2, 15, 1 (22) = *Th.* 10, 6, 1

gibus occupatos esse constiterit, sex auri uncias fisci viribus inferendas. *D. prid. k. Dec. Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

LXXVII (LXXVI).

DE PALATIIS ET DOMIBUS DOMINICIS.

1 [1]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Iohanni comiti rerum privatarum.* Consecratas nobis aedes, id est inclita palatia, ab omni privatorum usu et communi habitatione excipimus.

LXXVIII (LXXVII).

DE CUPRESSIS EX LUCO DAPHNENSI VEL PERSEIS PER AEGYPTUM NON EXCIDENDIS VEL VENDENDIS.

1 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Silvano comiti rerum privatarum.* Si quis Daphnensis luci in Syria vel Persei in Aegypto arborem comparaverit, quinque libris auri noverit se esse multandum: non minore dispendio et illo feriendo, qui vendere arbores ausus fuerit, quas non licet emptoribus comparare.

2 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Eudoxio comiti sacrarum largitionum.* Omnes iudices cuiuscumque dignitatis sciant posthac absque permissu magnitudinis tuae arborem ex Daphnensi luco Antiochenae civitatis praecidendi vel quolibet modo lapsas
1 transferendi licentiam sibimet denegandam. Sed nec alytarcha unam cupressum aliis plantatis excidere sibi licere contendat. ac ne solacio antiquitus ei concesso[2] privari per omnia videatur, pro eo, quod ei cupressum excidere denegatur, unam auri libram eum de privatis nostris largitionibus accipere decernimus: quinque librarum auri condemnatione huius legis temeratore plectendo.

LIBER DUODECIMUS.

I.[3]

DE DIGNITATIBUS.

1 *Imp. Alexander A. Severianae.* Si, ut proponitis, et avum consularem et patrem praetorium virum habuistis, et non privatae condicionis hominibus, sed clarissimis nupseritis, claritatem generis retinetis. *Sine die et consulibus.*

2 *Imp. Constantinus A. Volusiano pp.*[4] Neque famosis et notatis et quos scelus aut vitae turpitudo inquinat et quos infamia ab honestorum coetu segregat, dignitatis portae patebunt. [*a.* 313—315]

3 [5]*Idem A. ad Rufinum pp.* Maior dignitas nulli debet circa prioris dignitatis seu militiae privilegia praeiudicium facere. *D. v k. Mai. Sirmio Constantino A. v et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

4 *Impp. Constantius et Constans AA. Philippo pp.* Senatorum substantias, quas in diversis locis et provinciis possident, et homines eorum tam a temonariis oneribus conferendis quam a ceteris praestationibus, quas iudices describunt, nec non etiam ab omnibus sordidis extraordinariisque et vilioribus muneribus liberos esse praecipimus nullaque sorte constringi functionis indignae. [*a.* 346—349]

5 [6]*Imp. Constantius A. ad Clearchum pu.* Nemo praefectus urbis citra praeceptionem vel scientiam nostram ulli muneri subiuget senatorem: nemo curiam
1 nostram immani pulset iniuria. Si quid enim senatoria praeditis dignitate fuerit forte mandandum, nostro est iudicio reservandum: sit[6*] namque dignitas, si nobis[7] iubentibus sustinetur.

6 *Idem A. ad Orfitum.* Ne quis ex ultimis negotiatoribus vel monetariis abiectisque officiis vel deformis ministerii stationariis omnique officiorum faece diversisque pastis turpibus lucris aliqua frui dignitate pertemptet. sed et si quis meruerit, repellatur: repulsos autem etiam propriis reddi consortiis oportebit. [*a.* 357—360]

7 [8]*Idem A. ad senatum.* Quoniam diversi iudices nonnulla opera in quibusdam aestimant urbibus extruenda, ad huiusmodi necessitatem senatorum substantia non vocetur. *D. v non. Mai. Tauro et Florentio conss.* [*a.* 361]

8 [9]*Imp. Iulianus A. Sallustio pp.* Ius senatorum et auctoritatem eius ordinis, in quo nos quoque ipsos numeramus, necesse est ab omni iniuria defendere. *D. non. Febr. Constantinopoli Mamertino et Nevitta conss.* [*a.* 362]

9 *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Symmachum pu.* Libertorum filios adipisci clarissimam dignitatem non prohibemus. [*a.* 364—365]

10 [10]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Gracchum pu.* Severam indagationem per tormenta quaerendi a clarissimo[11] nomine submovemus. *D. prid. non. Ian. Treviris Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [*a.* 377]

11 [12]*Idem AAA. ad Procopium.* Senator vel alius clarissimus privatos habeat filios, editos quippe, antequam susciperet dignitatem: quod non solum circa masculos[13] dignoscitur constitutum, verum etiam circa
1 filias simili condicione servandum. Cum autem paternos honores invidere filiis non oportet, a senatore vel solo[14] clarissimo susceptum in clarissimatus sciendum est dignitate mansurum. *D. XVIII k. . . . Hierapoli Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [*a.* 377]

12 [15]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Neoterio pp.* Iudices, qui se furtis et sceleribus fuerint maculasse convicti, ablatis codicillorum insignibus et honore exuti inter pessimos quosque et plebeios habeantur, nec sibi posthac de eo honore blandiantur, quo se ipsi indignos iudicaverunt. *D. XVIII k. Febr. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

13 [16]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Marciano*[17] *comiti Orientis.* Mulieres honore maritorum erigimus, genere nobilitamus et forum ex eorum persona statuimus et domicilia mutamus. sin autem minoris ordinis virum postea sortitae sunt[18], priore dignitate privatae posterioris mariti sequantur condicionem. *D. IIII id. Nov. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

---

(1) *iunge Th.* 5, 14, 10 (*immo* 25) *cuius extant haec:* Praedia quae ad ius privatum div[inae do]mus pertinent venundari . . . censemus exceptis palatiis atque his possessionib (2) *Th.* 10, 1, 12 (3) *B* 6, 1, 18 *seqq.* (4) pu. *Gothofredus* (5) = *Th.* 6, 35, 3; *iunge* 12, 28, 9 (6) *Valenti vel Theodosio hanc legem propter praefecturam Clearchi tribuit Gothofredus* (6*) fit *dett.* (7) sic namque dignitas nobis *fortasse scr.* (8) = *Th.* 15, 1, 7: *iunge* 7, 62, 23 *et quae ibi laudantur* (9) = *Th.* 9, 2, 1 (10) = *Th.* 9, 35, 3 (11) senatorio *Th.*, ἐπὶ τοῖς συγκλητικοῖς *B* (12) *pr.* = *Th.* 6, 2, 7 (13) viros *Th.* (14) solo *K*, ab alio *O* (15) = *Th.* 9, 27, 1 (16) = 10, 40, 9 *Th.* 2, 1, 7 (17) Martiniano *cum l. gem. scr.* (18) fuerint *l. gem.*

14 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp.* Praecipimus, ut senatori in qualibet provincia constituto nullam habeant iudices iniungendi aliquid forte publici muneris potestatem. [*a.* 426]

15 *Idem AA. ad Neuthium pu.*[1] Clarissimis vel spectabilibus universis ad genitale solum vel quolibet alio et sine commeatu proficiscendi et ubi voluerint commorandi habitandive permittimus facultatem.

16 *Idem AA. Apollonio pp.* Si gravius ullum facinus admittatur, nocente persona extra carceralem custodiam substitutione[2] habita, super illustribus quidem nobis suggeri iubemus, super ceteris vero quadam minore dignitate decoratis ad tui referri culminis notionem, ut ita demum, quid de admisso crimine constitui oporteat, iudicetur. [*a.* 442—443]

17 [3]*Imp. Zeno A. Arcadio pp.* Quotiens ex pri-
vata cuiuslibet interpellatione civili vel criminali viri
illustres conveniendi sunt, nulla dandae fideiussionis
concussione vexentur, sed per speciale privilegium
suae committi fidei consequantur, iuratoria ab his cau-
1 tione tantummodo exponenda. Quam si neglexe-
rint et contra insertum cautioni sacramentum ipsi
vel eorum procuratores afuerint, in pecuniariis qui-
dem causis super possessione rerum ad eos perti-
nentium iudex competens, quod et iuris auctoritas
et rei qualitas suggerit, ordinabit: in criminalibus
vero negotiis dignitate quoque, qua se per suum vide-
licet periurium indignos esse probaverint, spolientur,
ut in eos utpote illustri dignitate per suum facinus
privatos inconsulta etiam nostra pietate iudicibus
2 legum severitatem liceat exercere. Quibus illu-
strium dignitatum privilegiis hoc etiam adiciendum
statuimus, ut huiusmodi personae nullam ex cuius-
libet iudicis sine scriptis habita sententia conven-
tionem neque in civili neque in criminali causa sus-
tineant. [*a.* 485—486?]

18 *Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officiorum.* Iubemus salvo honore, qui per evocationem sacrae revocatoriae defertur, durante licere cunctis tam maiores quam minores potestates gerentibus nec non etiam honorariis illustribus sive ex hac urbe regia, principali videlicet praecedente consensu, profecti fuerint, sive in provinciis habitantes sacratissimum, suis scilicet poscentibus negotiis, petere maluerint comitatum, sine sacra quoque revocatoria ad hanc regiam urbem pervenire.

II.

DE PRAETORIBUS ET HONORE PRAETURAE ET GLEBA ET FOLLI ET SEPTEM SOLIDORUM FUNCTIONE SUBLATA.

1 [4]*Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Tatiano pu.* Nemo ex clarissimis et spectabilibus qui in provinciis degunt ad praeturam postea devocetur: maneat unusquisque domi suae tutus atque securus et sua dignitate laetetur. *D. xv k. Ian. Constantinopoli Valentiniano A. vii et Avieno conss.* [*a.* 450]

2 *Idem AA. ad senatum.* Glebam vel follem sive septem solidorum functionem sive quamlibet eiusmodi collationem tam circa personas quam circa res ac praedia funditus iubemus aboleri, ut omnis huiusmodi sopita perpetuo conquiescat exactio.

III.

DE CONSULIBUS ET NON SPARGENDIS AB HIS PECUNIIS ET DE PRAEFECTIS ET MAGISTRIS MILITUM ET PATRICIIS.

1 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. ad se-
natum urbis*[5] .... Antiquitus statutum est consu-
laribus viris ceteros quidem honoratos ipsius trabeae
summitate, pares vero infulis consideratione tantum
1 temporis anteire. Quis enim in uno eodemque
genere dignitatis prior esse debuerat, nisi qui prior
meruit dignitatem? cum posterior, et si eiusdem ho-
noris praetendat auspicia, cedere tamen illius tem-
2 poris consuli debeat, quo ipse non fuerit. Hoc
observando et si iterata vice fastigia consulatus ali-
quis adscenderit: repetiti etenim fasces virtutes saepe
meriti comprobant, non augent, quia nihil est altius
3 dignitate[6]. Quod si quis prior consul posteriori
consuli eidemque patricio posthabitus patriciatum
postea consequatur, vinci eum oportet qui prior me-
ruit patriciatum, postquam iste honore patriciae di-
gnitatis decoratus est.

2 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA. Sporacio
comiti domesticorum et consuli.* Ordinem consula-
tus ad antiquam reduximus sanctionem, ut sellas
nostram honoris merito, non rapiendi studio populo-
rum agmina sectarentur ac lucrandi cupiditate de-
posita venerabilem parentum habitum et felicissima
1 antiquitatis ornamenta conspicerent. Hoc ergo
exemplo etiam ceteros procedere consules volumus
2 nec expendere eos sine effectu patimur. Cessante
ergo ista spargendi vilitate amplissimi consules pro-
cedentes deinceps abstineant hoc errore perdendi,
optimoque consilio operi necessario proficiat, quod
3 erat incompetenter proiciendum. Ad instauratio-
nem itaque aquaeductuum huius amplissimae urbis
centena pondo auri praestentur per singulos consu-
latus, ut et[7] consul patriae se dedisse noverit et data
notum sit mansura esse perpetuo[8]. [*a.* 452]

3 *Imp. Zeno A.* Nemini ad sublimem patriciatus
honorem, qui ceteris omnibus anteponitur, adscen-
dere liceat, nisi prius aut consulatus honore potiatur
aut praefecturae praetorio[9] vel Illyrici vel urbis ad-
ministrationem aut magistri militum aut magistri offi-
ciorum, in actu videlicet positus, gessisse noscatur,
ut huiusmodi tantum personis sive adhuc admini-
strationem gerendo seu postea liceat (quando hoc
nostrae sederit maiestati) patriciam consequi digni-
1 tatem. Quoniam vero gloriosissimae huic urbi,
quae caput orbis terrarum est, omnifariam credimus
consulendum, universos, qui posthac honorarii con-
sulatus insignibus principali munificentia decorantur,
centum auri libras ad reficiendum aquaeductum pu-
blicum ministrare censemus ad similitudinem eorum,
qui per annale tempus consularium editione munerum
gloriantur. nam ipsis quoque expedit, ut florentissima
civitas centum auri librarum munificentia sustentata
honorarium quoque sentiat consulatum.

4 *Idem A. Sebastiano pp.* Sancimus viris excel-
lentissimis consularibus omnibus, qui iam facti sunt
vel postea fuerint, procedendi quoque et re ipsa per
annum gerendi consulatus, impetrato videlicet prin-
cipali iudicio, legitimam tribui facultatem, ita ut acta
quam meruerint processione non novum aliquid vel
quod nondum habeant adipisci, sed consulatus ius,
quod semel eis consularitas detulerat, processionis
iterasse beneficio videantur et in adoranda nostra
purpura vel in consequendis cunctis consulum hono-
ribus et privilegiis ex anteriore tempore provectionis
1 ordinem sibimet noverint vindicandum. Hoc etiam
observando, ut huiusmodi consul nec centum libras
auri aquaeductibus huius inclitae civitatis pro tenore
sacrae constitutionis praebendas, quas cum esset con-
sularis praestiterat, consul postea creatus persolvere
denuo compellatur.

5 *Imp. Iustinianus A. Iohanni pp.* Sancimus viros excelsos patricios, quos in huiusmodi dignitatis apicem augusta maiestas rettulerit, ilico ab imperia-

(1) ad neuthium pu. *I*, devēcium pp. *O*, acuncium pp. *alii libri*, ad eustathium pu. (*alias* cuspium) *Russardus: probabilem nominis emendationem proponere nequeo: e praefectis urbi qui in hoc tempus incidunt ad librorum lectionem proxime accedit Leontius pu. Constantinop. a.* 434. 435 (2) sub tuitione *Cuiacius* (3) *iunge* 3, 24, 3

(4) *B* 6, 7, 5: *iunge* 1, 39, 2 (5) urbis *I*, urexs *O* (6) augent, quia n. e. altius, dignitatem *Mommsen* (7) et *edd.*, etiam *libri* (8) *subscriptionem* dat. asporatio et herculano coss. *ex inscriptione supplevisse videtur Cuiacius* (9) Orientis *suppl. Hal.*

libus codicillis praestitis patres familias effici ac
potestate liberari paterna, ne videantur, qui a nobis
loco patris honorantur, alieno iuri esse subiecti.
1 [1]Quis enim patiatur patrem quidem posse per
emancipationis modum suis [2] nexibus filium relaxare,
imperatoriam autem celsitudinem non valere eum
quem sibi patrem elegit ab aliena eximere potestate?
ne, si contrarium approbetur, per quamcumque machi-
2 nationem imperialis maiestas minui videatur. Et
hoc quidem raro contingere satis certum est: nemo
enim facile respexit filium familias in patriciatus ho-
norem provectum, quemadmodum in consulibus haec
3 res usitata est. Sed ne quid in parte temporis
tale eveniat et sine legibus inveniatur, ideo haec
nobis visa sunt sancienda. [*a.* 531—533]

IIII.

DE PRAEFECTIS PRAETORIO SIVE URBIS ET MAGISTRIS MILITUM IN DIGNITATIBUS EXAEQUANDIS.

1 [3]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Ampelium pu.*[4] Praefectum urbis praefectum praetorio magistros equitum ac peditum indiscretae ducimus dignitatis, usque adeo videlicet, ut, cum ad privatam secesserint vitam, eum loco velimus esse potiorem, qui alios promotionis tempore et codicillorum adeptione praecesserit. *D. III non. Iul. Nasonaci. acc. III non. Sept. Modesto et Arintheo conss.* [*a.* 372]

2 [5]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Restituto pu.* Quisquis magisterium equitum
peditumque susceperit et gesserit ante captam a quo-
quam praefecturam, is, cum privatus erit et hono-
rem[6] deposuerit, ex praefectis qui[7] provecti fuerint
1 praeferatur. Sit igitur sedes prior ante provectis,
locus conspectior, decernendi loquendique facultas
antiquior, cui est splendor adepti magistratus vetustior. *D. VIII k. Iul. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

V.[8]

DE PRAEPOSITIS SACRI CUBICULI ET DE OMNIBUS CUBICULARIIS ET PRIVILEGIIS EORUM.

1 [9]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Florentio pu.*[4] Sacri cubiculi praepositi ea dignitate fungantur, qua sunt praediti, qui eminentissimam praetorianam vel urbanam meruerint praefecturam aut certe militarem magisteriam potestatem, ita ut sit inter eos post depositas administrationes nulla discretio, sive nostrae serenitatis adoraturi admittuntur imperium sive pro suo arbitrio sollemnes festivitates et coetus vel salutationes vel quaelibet alia officia frequentent, ut in sedibus et in consessu is eis[10] ordo servetur, quem ordo provectionis ostenderit, sub habitu ipsis videlicet consueto, cum manifeste decretum sit eum esse qui praecesserit potiorem, vel illum subsequi, quem recentius probavit examen. *D. VIII id. Nov. Constantinopoli Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

2 [11]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Proculo pu.*[4] Hac nostrae mansuetudinis aeterna lege
sancimus, ut omnes cubicularii, qui de nostro cubi-
culo exeunt, antequam primum locum obtineant, ex-
cepto castrensi et comite domorum his privilegiis
perfruantur, id est ut nec possessiones eorum anga-
rias sive parangarias vel etiam paraveredos in posterum
dispositione tui culminis vel alicuius calumnia dare
cogantur, ne sordidis adstricti muneribus decus minis-
terii, quod militando videbantur adepti, otii tempore
1 et quietis amittant. [12]Domos quoque eorum vel
in hac sacratissima urbe vel in qualibet alia positas
civitate ab omni hospitum cuiuslibet dignitatis in-
2 quietudine vindicamus. Provinciarum rectoribus
eorumque apparitionibus denarum librarum auri dis-
pendio feriendis, si mansuetudinis nostrae statuta dissi-
mulare et ex aliqua parte violare temptaverint. [*a.* 428]

3 [13]*Impp. Leo et Anthemius AA. Iohanni comiti et magistro officiorum.* Cubicularios tam sacri cubiculi mei quam venerabilis Augustae, quos utrosque certum est obsequiis occupatos et aulae penetralibus inhaerentes diversa iudicia obire non posse, ab observatione aliorum tribunalium liberamus, ut in sublimitatis solummodo tuae iudicio propositas adversus se excipiant actiones.

4 [14]*Imp. Leo A. Pusaeo pp.* Iubemus omnes, qui
vel iam in sacrum cubiculum cuiuspiam liberalitate
donati aliove titulo dati vel dandi principalibus ob-
sequiis inhaerere vel ante meruerunt vel postea me-
ruerint, licet nulla interveniente scriptura, nulla
confectione gestorum, postquam devotissimis cubi-
culariis fuerint sociati, ad condicionem libertatis in-
1 genuitatisque rapiantur raptique videantur. Hoc
non solum circa superstites, sed etiam circa mor-
tuos volumus custodiri. nam cum hoc privilegium
videatur principalis esse proprium maiestatis, ut non
famulorum, sicut privatae condicionis homines, sed
liberorum honestis utantur obsequiis, periniquum est
eos dumtaxat pati fortunae deterioris incommoda.
2 Sed testamenta quidem ad similitudinem aliorum,
qui ingenuitatis infulis decorantur, pro sua liceat eis
condere voluntate. intestatorum vero nemo dubitet
facultates utpote sine legitimis successoribus defunc-
3 torum fisci viribus vindicari. Haec omnia tunc
diligenti observatione volumus custodiri, cum sponte
suaque voluntate quis dederit eunuchum sacri cubi-
4(1) culi ministeriis adhaesurum. Si vero cuidam
fuerit violenter extortus, aut invito domino vel ignaro
intra sacrum ausus sit militare cubiculum, liceat
domino destinatum sacra ex lege cubiculariis inter-
pellare iudicium et eum, quem probaverit nolente se
vel inscio sacrum penetrasse cubiculum, ut[15] suum
5 famulum cum peculio consequatur. Sed sicut laesis
implorandi praesidii facultatem denegari non convenit,
ita nec calumniandi viam patimur diutius esse pate-
factam. ideoque tempus quinquennii praefinimus,
intra quod contra eum suas debeant exercere quae-
stiones, ut, si medio tempore movere distulerint, ulte-
rius eis tamquam in[16] suum famulum vindicandi vel
eius ut servi peculium vel bona quasi liberti copia
6(2) denegetur. Haec omnia, quae super devotis-
simis cubiculariis sancimus, etiam ad cubicularias,
quae a dominis in sacrum cubiculum datae vel dan-
dae sunt, superstites atque mortuas extendi propa-
garique decernimus.

5 *Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officiorum.* Iubemus duobus viris illustribus praepositis utriusque sacri cubiculi tam nostrae pietatis quam nostrae serenissimae coniugis, post finitam militiam si[17] senatorio fuerint consortio sociati, licere, quotiens ad adspiciendos agros suos vel ob aliam causam proficisci voluerint, cingulo uti, cum hoc ad implendum eorum desiderium et ad nullius laesionem respicere videatur.

(1) § 1 = *Inst.* 1, 12, 4 (2) suis] suae potestatis *Inst.* (3) = *Th.* 6, 7, 1 *B* 6, 4, 17: *iunge* 12, 12, 1 *Th.* 6, 9, 1. 6, 11, 1. 6, 22, 4 (4) pp. *libri* (5) = *Th.* 6, 7, 2 *B* 6, 4, 18: *iunge* 12, 6, 1 (6) erit honoremve *Th.* (7) post *ins. Th. Taurinensis, om. libri cum Th. Parisiensi* (8) *B* 6, 25 (9) = *Th.* 6, 8, 1 (10) is eis *Th. Parisiensis*, eius *KO*, is *Th. Taurinensis* (11) *Herrmann iungit Th.* 6, 2, 21. 6, 27, 22 (d. prid. k. Febr. Constantinopoli Felice et Tauro conss.) (12) *ad* § 1. 2 *cf.* 12, 16, 3, 2. 3 (13) *iunge* 12, 25, 3. 12, 59, 8 (14) *secundum ordinem c.* 3. 4, *quem tuentur B, c.* 4 *pertineret ad a.* 472 *vel* 473, *et cum a.* 472 *Erythrius et Dioscorus pp. Orientis essent, a.* 473 *adscribenda esset: attamen secundum* 1, 36, 1. 10, 44, 3 *Pusaeus pp. Or. fuit a.* 465: *quare aut ordo c.* 3. 4 *invertendus est aut consules a Cuiacio ad* 1, 36, 1 *restituti interpolati sunt* (15) ut *O*, ut et *K* (16) in *melius abesset* (17) si *K cum B, ut videtur, om. O: expectes* cum

VI.

DE QUAESTORIBUS MAGISTRIS OFFICIORUM COMITIBUS SACRARUM LARGITIONUM ET REI PRIVATAE.

1 [1]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Restituto pu.* Qui ex quaesturae honore aut efficaci magisterio aut comitiva utriusque aerarii nostri attonito splendore viguerunt, acclamatione excipiantur solita nec praetereantur ut incogniti. *D. VIII k. Iun. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

VII.

DE PRIMICERIO ET SECUNDOCERIO ET NOTARIIS.

1 [2]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Praecipua est nostrae pietatis intentio circa notariorum nomen: atque ideo, si umquam huius ordinis viri laborem quiete mutaverint vel senectute posuerint seu cum alia dignitate post hanc qualibet usi sunt, non omittant prioris vocabulum militiae, sed compendium sequentis honoris adsumant.
1 Et si quis ex officio vel praecipue sublimitatis tuae temerarius ad census[3] discussiones peraequationes, aliam denique ullam rem inquietator extiterit, officium suum noverit vel levis culpae offensione detecta gravis multae discrimine fatigandum et numerariorum corpus extincto iniuriae auctore minuendum. *D. XVII*[4] *k. Iul. Thessalonicae Gratiano V et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

2 [5]*Imp. Zeno A. Hilariano magistro officiorum.* Praeclaram nobilemque militiam spectabilium tribunorum notariorum, qui gloriosis obsequiis nonnihil rei publicae commoditatis adferunt et decoris, diversis beneficiorum titulis muniendam credidimus et
1 augendam. Nam biennales metas viro spectabili pro tempore primicerio agendis numeris duximus
2 statuendas. Hos autem tribunos, qui suis negotiis occupati minime sacrum palatium curaverint frequentandum, nisi intra annale spatium revertantur, quamvis commeatus iura praetendunt, pro absentia quidem unius anni unius gradus, si vero duobus annis afuerint, duorum, si tribus, trium, si quattuor, similiter quattuor graduum subire iacturam his qui
3 inferiores eis fuerint postponendos. Qui vero per quinquennium integrum se repraesentare cessaverint, exemptos matricula tantum nomine tribunorum, nec vero ordine perpotiri, his in hunc modum dispositis vacationem census discussionis peraequationis et cuius-
4 (3) libet alterius rei habituros. Illud praecipue provisionem nostram flagitare perspeximus, ne per ambitionem aut gratiam aut cuiuslibet occasionis obtentu vel laborum seu sollicitudinum specie publicorum cuiquam liceat aliquando graduum seriem conturbare et temporum ratione calcata dudum militantibus anteferri et, quae longis prolixisque stipendiis defensa iam pollicetur senectus, gratiosa festi-
5 natione subripere. Hoc etiam adiciendo, ut primicerius post depositam publicam numerorum sollicitudinem, ac si ipsam gessisset administrationem, cuius consequitur dignitatem, magistri officiorum pro antiqua consuetudine infulas sortiatur, omnibus vacantibus quamvis tempore praecedentibus praeponendus.

VIII.

UT DIGNITATUM ORDO SERVETUR.

1 [6]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Praetextatum pp.* Si quis indebitum sibi locum usurpaverit, nulla se ignoratione defendat sitque plane sacrilegii reus, qui divina praecepta neglexerit. *D. XII k. Iun. Mediolani Ricomere et Clearcho vv. cc. conss.* [*a.* 384]

2 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Omnes privilegia dignitatum hoc ordine servanda cognoscant, ut primo loco habeantur ii, qui in actu positi illustres peregerint administrationes: secundo venient vacantes, qui praesentes in comitatu illustris dignitatis cingulum meruerint: tertium ordinem eorum prospicimus, quibus absentibus cingulum illustris mittitur dignitatis: quartum honorariorum, qui praesentes a nostro numine sine cingulo codicillos tantum honorariae dignitatis adepti sunt: quintum eorum, quibus absentibus similiter sine cingulo mittuntur
1 illustris insignia dignitatis. Sed administratores quidem, etiam comites rei privatae, omnibus vacan-
2 tibus omnibus honorariis anteponi censemus. Vacantes autem post administratores venientes non omnes iam omnibus honorariis credidimus praeponendos, sed eos vacantes illis honorariis, qui similem adepti sunt dignitatem, ut praefectorius praefectorio[8], non quaestorius praefectorio praeponatur, parique modo quaestorius quaestorio, non vacans comes thesaurorum vel comes rei privatae honorario quaestorio vel ex magistro officiorum praeferatur.
3 Inter administratores illos etiam numerari decernimus, quibus illustribus in sacro nostro consistorio cinctis[9] aliquid ordinariae dignitatis vel antea commisimus vel postea committemus peragendum, verbi gratia si vacanti[10] magistro militum belli cura com-
4 mittatur. Cur enim aut vir magnificus Germanus[11] magister militum vacans appellatur, cui bellum contra hostes mandavimus? aut cur excellentissimus Pentadius non egisse dicitur praefecturam, cuius illustribus cincti[12] dispositionibus vice praetorianae praefecturae miles in expeditione copia commeatuum abundavit[13]. [*a.* 440—441]

3 [14]. . . . .

VIIII.

DE MAGISTRIS SCRINIORUM.

1 [15]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Zoilo pp. Orientis.* Viris spectabilibus magistris omnium sacrorum scriniorum nostrae benivolentiae liberalitas tribuenda est, qui nostrae quodammodo adsidere maies-
1 tati videntur. Ideoque post depositum etiam officium ab omni indictionis onere seu civilium seu militarium iudicum prorsus immunes esse praecipimus, ut nec ab amplissima quidem sede tui culminis eis ulla molestia super suscipiendo quolibet gravamine
2 privato vel publico[16] penitus iniungatur. Hoc beneficium ad proximos etiam sacrorum scriniorum
3 et ex proximis volumus propagari. Quinquaginta librarum auri officio tui culminis damnatione multando, si quid adversus statuta clementiae nostrae innovari concesserit. *D. V k. Mart. Theodosio A. XVIII et Albino conss.* [*a.* 444]

(1) = *Th.* 6, 9, 2 *B* 6, 6, 2: *iunge* 12, 4, 2 (2) = *Th.* 6, 10, 1 *B* 6, 25, 8: *iunge* 5, 1, 3 *et quae ibi laudantur* (3) ad census *Th. Parisiensis*, ad sensus I^t, accessus K^bO, accensus I^v *cum Th. Taurinensi*, *inc.* K^a (4) XV *leges iungendae* (5) *B* 6, 25, 9: *iunge* 12, 40, 11 (6) = *Th.* 6, 5, 2 *B* 6, 1, 55 (7) *B* 6, 1, 56 (8) praefectorius praefectorio *scripsi*, praefectus praetorio *KO*, praefectus quaestorio I^b, *deficit* I^a: *τυχὸν τὸν ἀπὸ ἐπάρχων τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμενον τοῦ ἐν ξένῃ γενομένου ἀπὸ ἐπάρχων B* (9) cinctis *Cuiacius ad B*, cunctis *libri* (10) vacanti *edd.*, vacantium *libri* (11) *cf. Prosper chron. ad a.* 441 (12) cincti O^a, cuncti O^b, cunctis *K* (13) habundabit I^a (14) *libri Graecam constitutionem excidisse indicant* (15) *B* 6, 6, 15: § 1. 3 *iterantur in* 1, 51, 11 (16) privato vel publico *om. L gem.*

X.
DE COMITIBUS CONSISTORIANIS.

1 [1]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Severino pu.* Eos, qui tranquillitatis nostrae consistorii dici comites meruerunt, spectabilibus proconsulibus[2] aequari generaliter decernimus. *D. VII k. Oct. Constantinopoli Theodoro vc. cons.* [*a.* 399]

2 *Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officiorum.* Viros spectabiles comites consistorianos et coniuges et liberos, servos quin etiam atque colonos eorum isdem privilegiis tam intentiones ab aliis proponendas excipiendo quam suas contra alios exercendo perfrui, quibus viri clarissimi principes scholae agentium in rebus per sacram pragmaticam sanctionem divae memoriae Zenonis[3] utuntur.

XI.
DE COMITIBUS ET TRIBUNIS SCHOLARUM.

1 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Prisciano pu.* Praepositos ac tribunos scholarum, qui et divinis[5] epulis adhibentur et adorandi principis facultatem antiquitus meruerunt, inter quos comites[6] etiam sacri stabuli et cura palatii numerantur, si primi ordinis comitivam cum praepositura meruerunt et casu ad altiora non pervenerint, deposito sacramento inter eos, qui comites Aegypti vel Ponticae dioeceseos fuerint, quorum par dignitas est, haberi prae-
1 cepimus. Sin absque[7] honore comitivae[8] regimen fuerint nacti, absolutos militia inter eos qui duces fuerint provinciarum numerari iubemus. *D. XII k. April. Constantinopoli Lucio vc. cons.* [*a.* 413]

XII.
DE COMITIBUS REI MILITARIS.

1 [9]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. Ampelio pu.* Qui contemplatione meritorum, ducto intra provincias transmarinas strenuissimo milite, primi ordinis comitivam fuerint consecuti, ea reverentia altissimarum dignitatum viris subiungantur, ut his locum praestent, qui proconsulatus insignibus adornantur. *D. III non. Iul. Nasonaci Modesto et Arintheo conss.* [*a.* 372]

2 [10]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Prisciano pu.* Eos, qui sub comitivae primi ordinis dignitate peculiariter ad quamlibet provinciam vel provincias defendendas milite credito auctoritate nostri numinis destinantur, et eos, qui vicem illustrium virorum magistrorum militum susceperint peragendam, ducibus, qui praeter Aegyptum et Ponticam in aliis provinciis administraverint, adaequamus. *D. XII k. April. Constantinopoli Lucio vc. cons.* [*a.* 413]

XIII.
DE COMITIBUS ET ARCHIATRIS SACRI PALATII.

1 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Prisciano pu.* Archiatros intra palatium militantes si comitivae primi ordinis nobilitaverit[12] gradus, inter vicarios taxari praecipimus, sive iam pridem deposuerunt militiam sive postea deposuerint, ita ut inter vicarios et duces qui administraverint et hos qui comitivam primi ordinis meruerint nihil intersit nisi tempus, quo[13] quis administraverit vel comitivae indeptus est insignia. *D. XII k. April. Constantinopoli Lucio vc. cons.* [*a.* 413]

XIIII.
DE COMITIBUS QUI PROVINCIAS REGUNT.

1 [14]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Prisciano pu.* Hos, qui in administratione civili ac provinciae gubernaculis sub iurisdictionis licentia comites quoque primi ordinis esse meruerint, vicariae dignitatis post depositam administrationem privilegiis frui oportet. *D. XII k. April. Constantinopoli Lucio vc. cons.* [*a.* 413]

XV.
DE PROFESSORIBUS QUI IN URBE CONSTANTINOPOLITANA DOCENTES EX LEGE MERUERINT COMITIVAM.

1 [15]*Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Theophilo pu.* Grammaticos tam Graecos quam Latinos, sophistas et iuris peritos in hac regia urbe professionem suam exercentes et inter statutos connumeratos, si laudabilem in se probis moribus vitam esse monstraverint, si docendi peritiam facundiamque dicendi interpretandi[16] subtilitatem copiam disserendi se habere patefecerint, et coetu amplissimo iudicante digni fuerint aestimati[17], cum ad viginti annos observatione iugi ac sedulo docendi labore pervenerint, placuit honorari et his qui sunt ex vicaria dignitate connumerari[18]. *D. id. Mart. Constantinopoli Theodosio A. XI et Valentiniano C. conss.* [*a.* 425]

XVI.[19]
DE DECURIONIBUS ET SILENTIARIIS.

1 [20]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Urso pu. et Aureliano pp. Orientis et Strategio pp. per Illyricum.* Decuriones nostri palatii post emensum fideliter obsequium postque deposita sacramenta militiae electionem habeant, sive ex magistro officiorum velut agentes dignitatem consequi a nostra maiestate maluerint, sive inter viros illustres comites domesticorum, videlicet inter agentes, taxari, ut tam in adoranda nostra serenitate quam in salutandis administratoribus et reliquis praedicti honoris privilegiis nec non in nostro consistorio his honor omnifariam observetur. *D. prid. k. Nov. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

2 [21]*Idem AA. Venantio pp.* Unusquisque decurio vel silentiarius a tironum et equorum praestatione habeatur immunis: nullam collationem, quae plerumque poscitur, solvat: nihil his ulla potestas iniungat aut necessitas imponat[22]. *D. VII id. Mart. Ravennae Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

3 [23]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Flaviano pp.* Decurionibus et silentiariis, etiam si[24] ad superiorem gradum successu meliore transcendunt, omnia privilegia, quae iam dudum divorum principum iudicio meruerunt, legis istius praeceptione noveris esse firmata, non praeiudicatura quacumque genera-
1 litate pragmatica. Nec angarias vel parangarias

---

(1) = *Th.* 6, 12, 1 (2) spectab. proconsulibus] proconsularibus *Th.* (3) 12, 21, 8 (4) = *Th.* 6, 13, 1: *iunge* 12, 12, 2. 12, 13, 1. 12, 14, 1 *Th.* 6, 15, 1. 6, 20, 1 (5) qui et divinis *Th.*, quietudinis *libri* (6) tribunos *Th.* (7) sin absque *Th.*, in aliisque *KO*, in aliis quoque *I* (8) cuiuslibet scholae *ins. Th.* (9) = *Th.* 6, 14, 1: *iunge* 12, 4, 1 *et quae ibi laudantur* (10) = *Th.* 6, 14, 3: *iunge* 12, 11, 1 *et quae ibi laudantur* (11) = *Th.* 6, 16, 1 *B* 6, 26, 1: *iunge* 12, 11, 1 *et quae ibi laudantur* (12) *sic Th.*, nobilitaverint *libri* (13) quo *KO.* quod *ITh.* (14) = *Th.* 6. 17, 1 *B* 6, 26, 2 : *iunge* 12, 11, 1 *et quae ibi laudantur* (15) = *Th.* 6, 21, 1 *B* 6, 26, 3: *cf.* 11, 19, 1 (16) *sic Th.*, interpretandique *libri* (17) qui in memorato auditorio professorum fungantur officio *ins. Th.* (18) placuit... connumerari] isdem quibus praedicti viri dignitatibus perfruantur *Th.* (19) *B* 6, 26 (20) = *Th.* 6, 23, 1 (21) = *Th.* 6, 23, 2 (22) *sic edd. cum Th.*, imponatur *libri* (23) *pr.* § 1 *in.* § 2 *fin. ex Th.* 6, 23, 3, *reliqua ex Th.* 6, 23, 4 *sumpta sunt* (24) etiam si] vel his, qui post hanc militiam honoratae quietis otio perfruuntur vel *Th.*

sive paraveredos ulla eis amplissimae praeceptionis
imponat auctoritas. sordidis quoque muneribus, ex-
coctione calcis et superindicti gravamine eos libera-
2 mus. [1]Domus quoque eorum non tantum in hac
sacratissima urbe, sed in qualibet alia positas civi-
tate immunes ab omni hospitum cuiuslibet dignitatis
inquietudine vindicamus: permissa eis veniendi ad
comitatum licentia praeter evocatoriae[2] securitatem.
multa decem librarum auri iudicibus provinciarum
eorumque officiis infligenda, si statuta numinis nostri
3 crediderint esse contemnenda. His addimus, ut,
cum optatam quietem acceperint et inter viros illu-
stres[3] senatores coeperint numerari, honore curiae
sine aliqua functione laetentur, immunitatisque gau-
dio plena dignitatis laetitia potiantur[4], ut dignitatem
solam habeant ex senatu: sub hac videlicet defini-
tione, ut triginta tantummodo numero ea privilegia
4 consequantur, decuriones quoque tres[5]. Sed eos
tunc demum perpotiri decernimus beneficiis supra
scriptis, cum per continuos tredecim annos inculpa-
tas excubias peregerint. *D. VIIII k. April. Ravennae
Aetio et Valerio conss.* [a. 432]

4 *Imp. Zeno A. Cosmae praeposito sacri cubiculi.*
Ne ad diversa tracti viri devoti silentiarii iudicia
sacris abstrahi videantur obsequiis, iubemus eos, qui
quemlibet devotissimorum silentiariorum scholae vel
eius uxorem civiliter vel etiam criminaliter pulsare
maluerint, minime eum ex cuiuslibet alterius iudicio
nisi ex iudicio tantummodo viri excellentissimi magi-
stri officiorum conveniri.

5 *Imp. Anastasius A. Polycarpo pp.* Iubemus
clarissimorum silentiariorum militia praeditos, etsi
genitorum suorum in potestate sint constituti, quae-
cumque solaciorum sive emolumentorum vel dona-
tionum seu hereditatum nomine per militiam vel quam-
libet eius causam his adquisita sunt vel fuerint, iure
castrensis peculii possidere, nec ea posse vel paren-
tes superstites sibimet vindicare vel auferre, vel etiam
post eorum obitum fratres vel alios heredes eorum
quasi ad defunctorum dominium pertinentia in divi-
sionem deducere: nec enim oportet labores eorum
1 aliis fructum vel lucrum adferre. Hac namque
ratione simul et contemplatione nec ipsam militiam
vel suffragium, quodcumque pro ea vel ab isdem viris
devotis silentiariis vel a parentibus eorum vel quo-
libet alio datum est vel fuerit, ab his patimur in
successionem defunctorum parentum conferri seu no-
mine collationis in medium easdem offerri pecunias
2 (1) vel his imputari. Ad haec de tutelis et cura-
tionibus eos excusari sancimus, ne alienarum rerum
administrationem subire compellantur, qui propter
nostra ministeria nec suis curam seu provisionem
3 diligenter deferre possunt. Liberos insuper eorum,
qui dignitate virorum spectabilium comitum seu tri-
bunorum decorati sunt vel fuerint, nullatenus nolen-
tes administrationem praeturae suscipere seu pera-
4 gere. Omnibus videlicet antelatis privilegiis in
persona non tantum in praesenti militantium, sed
etiam postea eidem consortio inserendorum tam tem-
pore militiae quam post eam depositam observan-
dis. [a. 497—499]

XVII.[6]

DE DOMESTICIS ET PROTECTORIBUS.

1 [7]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius
AAA. ad Eusignium pp.* Domestici ac protectores os-
culandi, cum salutaverint, vicarios tui culminis habe-
ant potestatem. poena enim sacrilegii similis erit,
si his honorificentia non deferatur, qui contingere
nostram purpuram digni sunt aestimati. *D. prid.
non. Mart. Mediolani Valentiniano A. III et Eutropio
conss.* [a. 387]

2 [8]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Helio-
doro pu.* Primicerius quidem domesticorum et pro-
tectorum utriusque scholae post acceptum tribunatum
inter eos spectabili[9] dignitate potiatur, qui ducatum
1 agere meruerint. Alii vero, qui decursis stipen-
diis ab eodem decem usque numero subsequuntur,
consulari, id est clarissimatus dignitate, perfruantur
cum ipsa loci decem primorum accessione. *D. III
id. Iun. Constantinopoli Aetio et Valerio vv. cc.
conss.* [a. 432]

3 *Idem AA. Sporacio comiti domesticorum pedi-
tum.* Si quis domesticorum nulla negotii publici abs-
trahente sollicitudine nec ei per commeatum sol-
lemniter, ut abesset, facultate concessa biennium
obsequiis serenitatis nostrae defuerit, is retrorsum
in ordinem tractus inferiorem quinque sequentibus
1 postponatur. Si vero triennium eius absentia
continuasse monstretur, usque ad decimum locum
procul dubio regradetur. quod si quadriennio tenus
afuerit, novissimus collocetur. quinquennio autem si
fuerit devagatus, ipso iam cingulo spoliandus est.
indignum quippe est desides ac propriis tam diu
muniis aberrantes, quos esse convenit adsiduos, nu-
merari.

4 *Imp. Iustinianus A. Vigilantio comiti domesti-
corum consulari ac patricio.* Lege pragmatica sine
fine victura praefiniendum ac constituendum credi-
dimus, ut, si quis virorum fortium praesentalium do-
mesticorum in equitum schola secundocerii locum
indeptus diem interea supremum clauserit, heredes
eius non reliqui tantum temporis, quod eidem gradui
superesse monstratur, verum etiam insequentis anni,
hoc est primiceratus, solaciis ac emolumentis fruan-
tur omnibus, ut, quod ad quaestum et compendium
militiaeque fructum prolixe pertinet, similis habea-
tur, ac si superstes permanserit ad finem usque
supremum.

5 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*]
[10]*Ἡ διάταξις τὸ προνόμιον τὸ δεδομένον τῷ σε-
κουνδοκερίῳ τῶν ἱππέων χαρίζεται καὶ τῷ σεκουν-
δοκερίῳ τῶν πεζῶν*[11].

XVIII.

DE PRAEPOSITIS LABARUM.

1 [12]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio
pp.* Qui praepositi labarum nostro iudicio promo-
ventur, clarissimi[13] sint inter adlectos[14], ita ut ex
consularibus habeantur. nam[15] et immunitate digni
sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat. *D. III
id. Nov. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palla-
dio conss.* [a. 416]

XVIIII.[16]

DE PROXIMIS SACRORUM SCRINIORUM CETERIS-QUE QUI IN SACRIS SCRINIIS MILITANT.

1 [17]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius
AAA. Cynegio pp.* Proximos memoriae, epistularum
ac libellorum atque dispositionum[18] ita vicariorum
honore cumulamus, ut inter eos merito dignitatis
habeantur, qui pro praefectis[19] dioeceses sibi credi-

(1) *ad* § 2 *cf.* 12, 5, 2 (2) *sic Th. cum B*, revocatoriae *libri* (3) viros illustres *om. Th.* (4) nec glebali onere praegravandi, sed *ins. Th.* (5) quos numero plures fieri inveterata consuetudo permisit *ins. Th.* (6) *B* 6, 27 (7) = *Th.* 6, 24, 4 (8) = *Th.* 6, 24, 11 *fine adiecto ex Th.* 6, 24, 9 (9) spectabili *om. Th.* (10) = *B* 6, 27, 5 (11) *id est* constitutio privilegium quod secundocerio equitum datum est, etiam peditum secundocerio concedit (12) = *Th.* 6, 25, 1 *B* 6, 25, 6 (13) qui ex devotissimis domesticorum scholis praepositi labarum nostro iudicio et stipendiorum sudoribus promoventur, ad similitudinem decem primorum domesticorum clarissimi *Th.* (14) adlectos *Th.*, electos *libri* (15) et senatorio nomine *ins. Th.* (16) *B* 6, 28 (17) = *Th.* 6, 26, 4: *inde* 12, 21, 1 (18) atque dispos. *ex Th*, 6, 26, 10 *additum est* (19) pro praefectis *Th.*, profectis *OI*, profecti *K*[a], prefecti *K*[b]

tas temperarunt, ex eo tempore, ex quo eos splendor indepti proximatus ostendat, insequentibus praeponendi, qui vicarias postea administraverint. [1]et nullam iniuriam descriptionis[2] perhorrescant. *D. prid. k. Mai.*[3] *Constantinopoli Honorio nobilissimo puero et Euodio conss.* [*a.* 386]

2 [4]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Constantio*[5] *pp.* In sacris scriniis nostris militantes in provinciis[6] ordinarii vel spectabiles[7] iudices a salutatione non arceant, etiam inviti in consessum accipiant: [8]scituris vel principe vel corniculario vel capitibus officii, ternas libras auri ex suis facultatibus eruendas, si consistorium nostrum saepe ingredientibus secretarii iudicum non patuerit ingressus, aut reverentia non fuerit in salutatione delata aut sedendi cum iudice societas denegata. *D. VI id. Nov. Triveris*[9] *Timasio et Promoto vv. cc. conss.* [*a.* 389]

3 [10]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Claudio pu.* In scriniis palatii militantes, id est memoriae epistularum libellorumque ac dispositionum[11], post viginti annos transactae militiae si discedendum sibi esse decreverint, consulari honore fulti inter adlectos habeantur huncque honorem dignitatis[12] teneant, qui ex consularibus deferri consueverit. nec eos quisquam iniungendo aliquid vel iubendo possit ab impertito otio separare. *D. XV k. Mart. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

4 [13]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Epiphanio pu.* Iubemus, ut primum omnium sit eorum, qui in sacris scriniis nostris, id est memoriae, epistularum libellorum et dispositionum, referuntur, secura[14] possessio ab omnibus sordidis muneribus excusata: superindictum non timeant, venalicium non petantur solumque canonicae indictionis praestent tributum: [15]labore dignitas conquisita extraordinarium munus ignoret nec ullam temonis patiatur iniuriam: equorum tironumque praestationem nullus agnoscat, qui vel adhuc in scriniis militat vel[16] honorem proximi et comitivam primi dispositionum longi temporis sudore quaesivit. et haec quidem
1 patrimoniis censuimus deferenda. Quod autem omnibus constat deferri, adiectu alterius dignitatis perire non patimur, ut, etiamsi prosperioris fortunae iudicio ad honoris ornamenta processerint, vetera tamen eis scrinii[17] labore privilegia quaesita serventur. *D. id. Oct. Ravennae Honorio VII et Theodosio II AA. conss.* [*a.* 407]

5 [18]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Faustino pp.* Peculiari praeceptionis nostrae favore praestamus, ut in scriniis memoriae, epistularum libellorumque ab exceptoribus usque ad melloproximos digni-
1 tatem clarissimorum honoremque percipiant. Et sicuti reliqui, qui in isdem scriniis militant, liberum cum ordinariis iudicibus ingressum in[19] secretarium consessumque habere legibus meruerunt, ii quoque, in quos hanc stipendiorum meritis clarissimatus conferimus dignitatem, cum spectabilibus etiam sese habere reverentiam recognoscant, ut consedendi ingrediendique secretarium sciant a nobis licentiam contributam. *D. VIII id. Iun. Ravennae Lucio vc. cons.* [*a.* 413]

6 [20]*Idem AA. Eustathio*[21] *quaestori et Helioni*[21] *magistro officiorum.* Pro biennio annum solum agere deinceps decernimus eos, qui in tribus scriniis memoriae epistularum libellorumque ordine ac merito stipendiorum ad gradum pervenerint proximorum. *D. VIII id. Febr. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

7 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Nomo magistro officiorum.* Unicuique, qui in sacris scriniis militat[22], sui loci merita servari oportere constituimus, et universos, qui ultra numerum statutorum in isdem scriniis militant, sui gradus respectu per ordinem quem sortiti sunt in deficientium statutorum locum, ut tamen ultimis socientur, subire decernimus: scilicet ut nemini penitus liceat, cum sit posterior tempore, in locum praecedentis ambire, nisi forte adeo qui tempore vincitur laborum comparatione superat, ut[23] quindecim primatum eiusdem scrinii testimonio cum sacramenti religione subnixus
1 praecedentibus dignior iudicetur. Hanc quoque observationem extra filios proximorum volumus custodiri. etenim cuique proximo unum de suis filiis, qui temporis dumtaxat suffragio nititur, licet parum observasse militiam cognoscatur, insequentibus tempore, qui laborum meritis muniuntur, anteferre posse
2 (1) decernimus. Illum tamen, qui locum statuti meretur, proximo quidem ducentos quinquaginta solidos, melloproximo vero vel adiutori pro consuetudine uniuscuiusque scrinii viginti aut quindecim soli-
3 dos offerre praecipimus. Quod si quis de supernumerariis, qui in statuti locum subire debuerat, ne pecuniam offerat, statuti etiam gradum recusare voluerit, sequenti tam offerendae quantitatis praedictae quam subrogandi licentia permittatur, ita videlicet, ut si secundus etiam vel tertius vel cuiuslibet numeri in eadem excusationis voluntate duraverit, accedenti semper eadem copia quam praecedens excusaverat
4 tribuatur. Hos autem, qui ad statutorum ordinem progredi noluerint, nec de suo gradu volumus removeri et, cum vacaverit statuti locus, condicionem quam antea repudiaverant, id est offerendae pecuniae et adipiscendi statuti locum liberam habere praecipimus facultatem. [*a.* 443—444?]

8 [24]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Proximos sacrorum scriniorum, quos fides ac diuturnae observationis industria litterataque militia, comitem quin etiam dispositionum, quem probitas ac strenuitas merito commendat, completo tempore suae militiae comitivae sacri nostri consistorii cingulo in diem vitae potiri, manentibus videlicet iam dudum
1 praestitis salvis privilegiis, decernimus. Quibus enim arcana pietatis nostrae merito committuntur, his pietas nostra vitam cingulo supra dictae comitivae ornandam decorandamque decrevit. [*a.* 443—444?]

9 *Imp. Leo A. Patricio magistro officiorum.* In sacris nostris scriniis militantes per commeatum non continuatim praestitum ante conventionem profecti intra indultum temporis spatium erunt cum suis coniugibus et liberis a conventione securi: ab indictionibus etiam publicorum et civilium munerum et post completam militiam excusatione potiantur: super domibus quoque, quas in provinciis possident, metatorum molestia liberentur.

10 [25]*Idem A. Hilariano comiti et magistro officiorum ac patricio.* Statutos memoriales praecipimus esse in scrinio quidem memoriae sexaginta duos, epistularum vero triginta quattuor, libellorum quoque triginta quattuor: antiquarios vero, qui habentur in scrinio memoriae, numquam minus esse quam quat-
1 tuor. Supra scripti autem memoriales nullo modo

(1) *seqq. ex Th.* 6, 26, 12 *addita sunt* (2) scriptionis *Th.* (3) Mart. 12, 21, 1 (4) = *Th.* 6, 26, 5 (5) Constantiano *cum* 6, 55, 9 *Th.* 15, 14, 8 *scr.* (6) in provinciis *om. Th.* (7) vel spectabiles *om. Th.* (8) *seqq. iterantur in* 1, 48, 3 (9) Nov. [accepta ....] Triveris *scr.* (10) = *Th.* 6, 26, 8, *cf. Th.* 6, 26, 7 (11) id est ... dispositionum *om. Th.* (12) in senatu *ins. Th.* (13) = *Th.* 6, 26, 14: *Gothofredus iungit Th.* 6, 18, 1 (Honorio VIIII et Theodosio V AA. conss. = *a.* 412) (14) Quamvis innumeris legibus scriniorum gloria decoretur, iubemus tamen, ut primo omnium sit eorum secura *Th.* (15) glebalis auri solutionem nesciat *ins. Th.* (16) vel adhuc ... vel *om. Th.* (17) scrinii *KO*, scriniis *I Th.* (18) = *Th.* 6, 26, 16 (19) in *om. libri, fortasse etiam Th.* (20) = *Th.* 6, 26, 17 (21) viro illustri *ins. Th.* (22) *sic dett.*, militant *KO* (23) superat ut *scripsi*, superatus ut *K*, superati *O*, superatur I^a, superatur ut I^b (24) *iunge* 12, 21, 6, *in qua principii verba extrema repetuntur* (25) *fortasse iungendae sunt* 1, 23, 6 (d. VI k. April. Iordane et Severo conss.) 12, 59, 9

duplici fungantur officio nec geminis chartis inrep-
serint, ut non occupentur[1] plura in unum se com-
moda collaturi nihilque reliquis relicturi.
11 *Imp. Anastasius A. Eusebio magistro officio-
rum.* Si quis in sacris nostris scriniis, id est me-
moriae dispositionum epistularum et libellorum, sta-
tutis iam connumeratus ab hac luce fuerit subtractus,
ab eo, quicumque utpote vacante loco de substitutis
in statutorum consortio fuerit ultimus subrogatus,
pro solacio vel suffragio proximi definitam sacraeque
constitutioni divae memoriae Theodosii et Valenti-
niani principum[2] insertam quantitatem defuncti he-
redes vel successores vel liberi eius seu creditores,
qui fenus cum mortuo pro statuti loco ei adquirendo
contraxerint, consequantur: ita scilicet ut, si heredi-
tas vel successio diem functi minime fuerit suscepta
vel adita, tales personae, id est creditores quidem
contra ceteros praerogativa sibi servata, liberi autem
vel agnati seu cognati non hereditatis sed privilegii
nomine simili modo huiusmodi summam percipiant
sibique petere ac vindicare permittantur: nullius
machinatione huiusmodi nostra dispositione retrac-
tanda seu violanda, maxime cum viros etiam pro
tempore spectabiles eorundem proximos scriniorum,
si quis eorum ante completum proximatus actum
morte praeventus sit, ad heredes successoresque suos
residui temporis proximatus solacia sine quadam im-
minutione transmittere non dubitetur.
12 [3]*Idem A. Celeri magistro officiorum.* In sacris
scriniis militantes et parentes atque uxores eorum
nec non liberos ex sententia tantummodo tuae celsi-
tudinis criminales et civiles intentiones agentium ex-
cipere iubemus, insuper etiam colonos seu adscripti-
cios et servos eorum in hac regia urbe degentes
eodem beneficio potiri, fidei pro tempore adiutoris
viri spectabilis proximi vel unius ex statutis commit-
tendos: ita[4] ut, si in provincia quicumque memoria-
lis repertus fuerit, iuratoriae cautioni committatur,
etsi non possideat immobilem substantiam, servi ni-
hilo minus et coloni ad eum pertinentes fidei eius
1 tradantur. Modum insuper sportularum ad medio-
crem deduci quantitatem et exsecutoribus de schola
agentium in rebus attribuendis unum solidum singu-
los usque ad finem negotii proque ingressu in iudi-
cio tuae magnitudinis quolibet modo faciendo duos
solidos et pro editione gestorum exceptoribus dimi-
diam solidi partem et, si apud arbitrum negotium
ventilari contigerit, ipsi quidem arbitro unum solidum
et nihil amplius, exceptoribus autem eum observan-
tibus tam pro ipso quod implere videntur ministerio
quam pro editione gestorum seu relationis vel defini-
tionis tertiam partem solidi praebere sancimus: nec
pro tempore virum spectabilem fisci patronum vel
exsecutores, quibus imminendi litibus sollicitudo in-
iuncta est, quicquam ab his exigere seu profligare
concedi: dimidia scilicet expensarum, quas in iudicio
tui culminis a memoratis personis praeberi statui-
mus, portione in iudiciis provincialibus ab his agnos-
cenda: ita ut, si de civilibus annonis vel tutela seu
curatione vel novi operis nuntiatione litem eos subire
contigerit, in maiore quidem iudicio ad similitudinem
sumptuum, quos in iudicio eminentiae tuae depen-
dere praecepti sunt, apud virum autem clarissimum
praefectum annonae seu fisci patronum urbicariae
magnificae praefecturae vel architectos pro modo
eorum, quae super arbitris et litibus apud eos exer-
cendis superius statuta sunt, solventes expensas nihil
2 amplius agnoscere seu dependere cogantur. Quae
omnia custodiri iubemus, sive per se sive per pro-
curatores aut defensores lites exercere maluerint.
3 haec, si prolata scriptis sententia moniti sunt. Si
vero ex depositione seu aliter quis eorum conventus
fuerit, nihil eum vel scrinio viri clarissimi adiutoris
vel cuilibet alii nomine sportularum offerre compelli.
3*a* Omnibus ante latis privilegiis postea, quibus per
anteriores divorum principum sanctiones defendun-
tur, in persona tam eorum, qui adhuc militant et
qui postea eandem militiam sortiti sunt, quam eorum,
qui praedictam militiam gradu vocante[5] iam depo-
suerunt vel postea deposuerint, servandis, ut eorum
commodo ipsi quoque una cum uxoribus et liberis,
4 colonis praeterea et servis propriis perfruantur. Et
quoniam in controversiis, quas in iudiciis moveri
contigerit, aequalitatem litigatoribus volumus servari,
et adversariis eorum pro sumptibus et expensis simi-
lem ante latorum beneficiorum praerogativam custo-
5 diri[6]. Propter hanc etenim causam et viros de-
votos memoriales non tantum agendo in quolibet
iudicio, sed etiam actiones ab aliis ingerendas ex-
cipiendo privilegiis a nobis indultis potiri decernimus.
6 His videlicet, qui militiam virorum devotissimorum
memorialium gradu soluto deposuerunt seu deposue-
rint, et si quietis amore per provincias domicilium
fovere maluerint, omnibus nihilo minus privilegiis,
quae huiusmodi personis per sacratissimam legem
nuper promulgatam[7] a nostra serenitate praestita
sunt, muniendis et eorum commodis atque auxilio
potituris.
13 *Imp. Iustinus A. Proculo quaestori sacri pa-
latii.* Comperimus divinitus quidem[8] fuisse dispo-
situm viros devotos adiutores tuae magnitudinis certo
esse in numero nec ad huiusmodi nomen vel operam
plures licitum esse adspirare, quam in scrinio qui-
dem sacrae memoriae duodecim tantum, septenos
vero in duobus reliquis scriniis, id est sacrarum epis-
tularum sacrorumque libellorum, sed posterioris li-
centiam temporis supra modum indulgendo ambitio-
nibus disturbasse rei merita ac in multitudinem di-
vulgasse, ut inter memorialium et adiutorum numerum
1 non longum paene intersit. Sancimus itaque re-
duci ac renovari statutum ordinis terminum, non ut
eximantur adiutoribus ii, qui praeter praedictam dis-
positionem in praesenti exuberant, sed ut interea
omnibus aliis interdicatur ab adfectando hoc nomen,
donec exeuntibus singulis ac recedentibus decrescere
possit vetita conglomeratio legitimusque iam resideat
numerus: non prohibendis viris devotis adiutoribus
desistentibus eodem officio, cum vel ad laterculensis
gradum in scrinio sacrae memoriae provecti fuerint vel
secundum locum obtinuerint in duobus aliis scriniis,
post quem[9] proximi creabuntur, licet nondum redacta
sit quantitas pristina, tamen alios pro se quos ele-
gerint subrogandos adiutores petere, qui posteriores
2 erunt ceteris. Illud etiam disponendum duximus
utpote nonnullis anterioribus exemplis subnixum nec
non iustitiae congruum, ut ab his, quibus concessum
est adiutorum agmini pro se sociare, libellus offera-
tur viro illustri pro tempore quaestori petendaque
eius subscriptio tempus atque hominem nec non rem
ipsam continens, id est quod inter adiutores ei quem
pro se subrogat[10] merere permissum est: ordinandis
videlicet isdem adiutoribus pro ratione temporum,
quibus libelli porrecti sunt, ut, etiamsi memorialium
matricula inferiore loco sit, qui prior in adiutoribus
meruit, adiutor quidem habeatur superior, memoria-
lis vero posterior pro utriusque ordinis modo vel
discrimine: quod etiam in aliis quoque paene omni-
bus officiis observari dignoscitur.
14 *Idem A. Tatiano magistro officiorum.* Hac
lege sancimus, si quando adiutores viri magnifici pro
tempore quaestoris sacri nostri palatii in accusatio-
nem civilis causae vel criminalis deducti fuerint,
strictum iuris et integritati congruum ordinem con-
servari, ut, si sine[11] scriptis conveniendi sint, nomen
eius praecipientis ore designatum esse sufficiat: sin
autem scriptis in querimoniam unus adiutorum aut
plures forte ferendi sint, monumenta sententiarum in
persona tantummodo conveniendi adiutoris praece-

(1) *sic KO*I^b*, quod videntur tueri B* (*καταληφθῶσι*), auoupentur I^a (2) *c.* 7 *h. t.* (3) *iungenda videtur* 12, 20, 6 (4) ita *K*, sed ita *O* (5) vacante *dett.*

(6) praecipimus *vel simile quid desideratur* (7) *non extat* (8) quidem O^a, pridem KO^b (9) post quem *K*, postquam *O* (10) subrogant *Mommsen* (11) sine *K*, non *O*

dentium aequum et iustum initium futuro praestent[1]
1 certamini. Et quoniam probatioribus exemplis quam indecorae consuetudini deceat indulgeri, quod in universo scrinio devotissimorum libellensium evicisse monstratur, id in adiutores sacrae memoriae, sacrarum etiam epistularum transferendum censemus, ut, qui liberam proficiscendi licentiam pronuntiatione commeatus indepti fuerint, sine qualibet stipendiorum aut emolumentorum deductione peregre degant, etenim[2] pro tempore viris clarissimis proximis et melloproximis aut eorum adiutoribus absentiae causa vel offerre de suo proprio aut ex annonis aut stipendiis quicquam relinquere cogendi, quamvis Ianuarias kalendas indultum excedat spatium et intra se festum
2 diem[3] contineat. Ad haec illud observandum sancimus, ne alius adiutor propter[4] quamcumque ambitionem his, qui in praesenti sunt, vel post eorum deminutionem addatur, licet in veterem numerum redacti fuerint.

15 [5]*Impp. Iustinus et Iustinianus AA. Tatiano magistro officiorum.* Certae quidem sunt dispositiones nostri numinis, quas super adiutoribus viri illustris pro tempore quaestoris nostri palatii, quorum
1 obsequio res agitur quaestoria, dedimus[6]. Quarum prima quidem ad supplicationem eorundem adiutorum emissa numero[7] eorum, qui erant illo tempore, quo preces nobis obtulerunt, neque aliquem eximi neque aliquem addi praecepit, praeterquam si quis eorum vel ad laterculensis gradum in scrinio sacrae memoriae vel ad secundum locum in duobus aliis scriniis, id est sacrarum epistularum sacrorumque libellorum et cognitionum, provectus fuerit: nam his licere desistentibus ab adiutoris officio alios pro se quos voluerint adiutores subrogare ultimum locum in isdem adiutoribus obtenturos, licet superiorem in me-
2 morialibus habeant. Altera[8] vero per sacram pragmaticam facta est, per quam excelsae memoriae Proculo viro[9] suggerente praecepimus illos etiam adiutores posse in suum locum[10] alios inducere, qui per aliquem fortuitum casum minus implere suum officium valeant, veluti senium vel morbum vel aliam necessariam causam: quod ex ipsorum adiutorum petitione idem magnificae memoriae Proculus ad nos
3 rettulit. Sed in praesenti, ab aliis memorialibus tam in scrinio sacrae memoriae quam in ceteris duobus sacrarum epistularum sacrorumque libellorum et cognitionum relatis aditi comperimus deminutionem eorundem adiutorum impediri per memoratam pragmaticam sanctionem et insuper venditionis quodammodo memorati officii locum introductum esse.
4 (1) Quod ne de cetero fiat, praesentem sanctionem ad tuam magnitudinem mittimus, per quam iubemus illis tantummodo permissum esse secundum prius nostrae serenitatis rescriptum alios in suum locum subrogare, qui vel laterculensis gradum in scrinio memoriae vel secundum locum in aliis duobus scriniis adepti fuerint, secunda nostra sanctione super hoc capitulo de cetero cessante: nulli danda licentia eorundem adiutorum, praeterquam si ad memoratos gradus adscenderit, alium pro se isdem adiutoribus ex quocumque fortuito casu connumerare, ut eo modo ad veterem numerum idem adiutores redeant et duodecim quidem in scrinio sacrae memoriae, septeni vero in aliis duobus sint, id est sacrarum epistularum sacrorumque libellorum et cognitionum.
5 (2) Illo videlicet observando, ne alius adiutor per quamcumque ambitionem his qui in praesenti sunt vel post eorum deminutionem, licet in veterem numerum redacti fuerint, addatur: nam si permutationem, licet fortuito casus inciderint, prohiberi disponimus, multo magis prioribus manentibus alios introduci vetamus: ceteris scilicet anterioris sanctionis capitulis in suo robore permansuris. [a. 527]

XX.[11]

DE AGENTIBUS IN REBUS.

1 [12]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Anthemio magistro officiorum.* Nullus de schola agentium in rebus de cetero locum mortui conetur invadere, sed is, qui ordine stipendiorum et laborum merito ad gradum militiae sequebatur, statim atque illum fata subduxerint in eius praemia percipienda succedat omni obreptione cessante. *D. prid. k. Iul. Constantinopoli Honorio A. VI et Aristaeneto conss.* [a. 404]

2 [13]*Idem AAA.*[14] *Helioni magistro officiorum.* Nulli posthac sine nostrae maiestatis auctoritate discingendi agentem in rebus, nulli eximendi pateat copia: nam probata schola et animadversionem vereri iudicis et nullam debet timere contumeliam vilitatis. *D. III id. Nov. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [a. 415]

3 *Imp. Leo A. Patricio magistro officiorum.* Matriculam agentum in rebus a tua celsitudine confectam admittentes iubemus, ne ducenarii plus quam quadraginta octo in cingulis habeantur in posterum: et numerum centenariorum ducenti viri, quos vocante tempore gradus competentes admiserint, parique modo biarchorum nomen meritumque ducenti quinquaginta viri dumtaxat, praeterea circitorum trecenti et equi-
1 tum quadringenti quinquaginta impleant. Sit in aeternum illa quoque fixa stabilisque tuae sublimitatis dispositio, ut, si quis de numero ducenariorum, quos quadraginta octo quotannis esse censuimus, forsitan de luce migraverit, laborum eius fructum successores ab intestato vel ex testamento venientes luctui[15] dispensent, et ita omnibus inter ceteros superstites potiantur solaciis, tamquam si vivus, qui haec eadem diu speraverat, sibimet vindicasset: qua de causa locum etiam eius successorum intuitu va-
2 care conveniet. Nemo autem sine divali probatoria, quam codices in sacro nostro scrinio memoriae positi debeant inserendam accipere, militaribus eiusdem devotissimae scholae stipendiis vel privilegiis potiatur.

4 *Idem A. Patricio magistro officiorum.* Ex eo, quo primum ducenae vel centenariorum gradum in schola agentum in rebus militantes meruerint, desinant in sacratissima videlicet civitate constituti alterius iudicis cuiuslibet auctoritate pulsari, vel in alio quolibet examine praeterquam viri magnifici magistri officiorum et cui forsitan ipse concesserit actionibus sui quisque adversarii respondere. quod multo magis in criminalibus causis observari decernimus: absurdum est enim, ut in eius salutem vel existimationem valeat quisquam proferre sententiam, cuius de nulla
1 re possit pecuniaria iudicare. Huius autem beneficii praerogativam subadiuvis[16] etiam, qui singulis inveniuntur temporibus, deferri iubemus, licet hanc in eorum persona more quoque vetere servari cognoverimus: ut tamen post depositum officium memoratum, si non inter centenarios numerentur, communi
2 iam lege respondere non ambigant. Praedictas autem omnes centenariorum personas in provincia repertas concessa nunc speciali fori praerogativa, nisi publicae exsecutionis sollicitudo his iniuncta[17] sit, uti prohibemus eosque ordinariorum etiam iudicum pro vetere iure sententiis oboedire praecipimus.

5 (XXI, 1) [18]*Idem A. Patricio magistro officiorum.* Agentes in rebus, qui per ordinem consequi

(1) praestet *O*, ..stet *K*ᵃ, est et *K*ᵇ (2) *expectes* minime (3) *expectes* nec intra festum diem se (4) propter *K*, praeter *O* (5) *cf.* 1, 31, 5 (6) *c.* 13 *pr.* § 1 *h. t.* (7) numero *edd.*, numerum *K*, munerum *O* (8) *c.* 13 § 2 *h. t.* (9) viro *dett.*, verbo *O*, verbum *K* (10) locum *O*, offitium *K* (11) *B* 6, 29 (12) = *Th.* 6, 27, 14

(13) = *Th.* 6, 27, 17 (14) *requiritur* impp. Honorius et Theodosius AA. (*cf. Th.*) (15) luctui *Cuiacius*, luctu *I*, luctum *K*ᵃ, lucrum *K*ᵇ (16) subadiuvis *edd.*, sub aliis *KI*ᵇ, subau..mus *I*ᵃ, subaudimus *vel* subadultis *dett.* (17) *sic dett.*, iuncta *KI* (18) *rubricam* de praepositis agentium in rebus *male inserunt edd.*

solent principatus insignia, in unoquoque scrinio fabricarum et barbarorum quaternos subadiuvarum sollicitudinem per annum dumtaxat integrum procedentes gradatim subire hac in aeternum valitura lege decernimus: exceptis videlicet universis negotiatoribus quodlibet mercimonium per se gerentibus interpositasve personas, cum eis ante sacratissimis constitutionibus interdictum sit militare: exceptis nihilo minus his, qui possessionum alienarum sollicitudinem procurationemve susceperint. eos enim ad haec officia volumus adspirare, quorum labores scholae agentum in
1 rebus testimonio comprobantur. Illi quoque sunt ab hac liberalitate nostrae mansuetudinis excludendi, qui, cum scholae eidem socientur, in sacris scriniis, quibus vir spectabilis primicerius et tertiocerius praesunt, adiuvantes eos[1] publicarum chartarum tractatibus occupantur et duobus officiis operam suam adhibere non possunt: nam praeter emolumenta, quae de praedictis scriniis consequuntur, principatus etiam
2 solacio debent esse contenti. Quod si morbo vel aetatis senio capti vel imperiti huiusmodi rerum vel quocumque alio vitio praepediti per se memorati officii curam subire nequiverint, consideratis praecedentibus eorum laboribus per substitutum chartularium eiusdem scrinii, cui praefuturus est ipse, idoneum et tam moribus optimis praeditum quam scientiam peritiamque rerum habentem electione sua suarumque periculo facultatum praefatum munus eos implere praecipimus.

6 (2) [2]*Imp. Anastasius A. Celeri magistro officiorum.* Hac saluberrima sanctione decernimus agentes in rebus pro conventionibus et modo sportularum exsecutoribus praebendarum pro[3] quantitate sumptuum, quae circa litigia sibimet ab[4] aliis inferenda vel a se contra alios per semet ipsos seu per ordinandos a se procuratores exercenda convenit ab his agnosci, beneficiis, quae in sacro nostro militantibus ministerio iam pridem per divinas sanctiones indulta sunt, perpotiri, fideiussorem idoneum de eadem schola,
1 non autem extraneum offerre compelli: Ita tamen, ut privilegia, quaecumque centenariis seu ducenariis vel chartulariis seu viris clarissimis principibus post depositam quoque militiam iam per dispositiones principales impertita et nunc usque observata esse noscuntur, intacta inviolataque custodiantur, cum perabsurdum perque temerarium sit hanc nostrae pietatis liberalitatem quemquam astuta interpretatione non ad augmentum anteriorum privilegiorum, sed immi-
2 nutionem convertere concedi: Simili videlicet forma pro matribus et uxoribus eorum nec non etiam liberis sub eorum potestate constitutis nec aliam sortitis vel sortituris militiam nec non etiam servis ad eos
3 pertinentibus servanda: Ita ut in provinciis quoque supra dictae personae degentes simili beneficio perfruantur, sportulas tamen et litium expensas pro
4 tertia superius enarratae quantitatis soluturae: Denarum librarum auri condemnatione aliaque gravissima indignatione his feriendis, quicumque nostra iussa quolibet modo seu tempore violaverint seu violari[5] concesserint.

XXI (XXII)[6].

DE PRINCIPIBUS AGENTUM IN REBUS.

1 [7]*Impppp. Gratianus Valentinianus Theodosius et Arcadius AAAA. Cynegio pp.* Agentes in rebus post palmam laboris emeriti principatus honore remuneramus. atque ideo officiales tam ad necessitates publicas quam privatas non nisi principe mittantur auctore, nullarumque sine ipso cuiquam mandetur exhibitio personarum, etiamsi intercessio in locis de-
1 gentis officii fuerit impertita. [8]Causarum etiam patronos volumus esse conventos, ne ignorante principe ullam postulationem introducant, neve sub unius persona suscepti fraude quadam aliena negotia in-
2 serenda esse pertemptent. Quod si fuerit definitio contempta, decem libras auri fisco nostro ab officio tuo iubemus inferri. *D. prid. k. Mart. Constantinopoli Honorio np. et Euodio conss.* [a. 386]

2 [9]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Theodoto pu.* Omnia citatoria, omnium scilicet causarum atque personarum, licet sint senatoriae dignitatis, ad principes specialiter revocari praecipimus, actus vero ceteros, qui in[10] sacratissimo coetu senatus tractari consueverunt, censualium sollicitudine celebrari, nec aliquid praeiudicium[11] ex subreptivo rescripto supplicibus inferri. *D. XII k. Iun. Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [a. 395]

3 [12]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Palladio proconsuli Africae.* Proconsularis apicis dignitatis adiectione principes agentum[13] in rebus praecipimus decorari. *D. VII k. Oct. Ravennae Varane vc. cons.* [a. 410]

4 [14]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Valerio magistro officiorum.* Ex agentibus in rebus principibus domesticos in suis actibus habere liceat eos, quorum fidem industriamque probatam sibi aestimant, etsi saepe eodem officio fuerint ante perfuncti.
1 Et si quis agens in rebus post viginti quinque annorum curricula ob adversam corporis valitudinem militiae finem minime valuerit expectare, sed ad honorariam ex principe dignitatem testimonio scholae prosilierit, isdem eum privilegiis muniri censemus, quibus ii qui ad principatus actum progressi sunt poti-
2 untur. Sed in salutationibus iudicum consessibusque priores eos, qui per longae militiae metas ad principatus actum pervenerint, etsi actus tempore
3 posteriores sint, esse praecipimus. Nihil censualibus vel apparitoribus adversus privilegia eorum excogitantibus, tamquam in actu principatus fuerint versati, vicenarum librarum auri condemnatione contra eos[15] proposita. *D. IIII k. Febr. Constantinopoli Theodosio A. XV et qui fuerit nuntiatus*[16]. [a. 436]

5 *Idem AA. Cyro pp.* Eos, qui ordine transcursa militia post ducenam ad desideratum principis pervenerint gradum aut adiutores viri illustris magistri officiorum extiterint, cum inter honoratos coeperint numerari, vicarianae dignitatis titulis decorari censemus. [a. 440. 441]

6 [17]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Principes agentum in rebus, quos saepe saeva pericula vitaeque interdum renuntiatio ad memoratum gradum adduxit, completo tempore suae militiae comitivae primi ordinis cingulo in diem vitae potiri, manentibus videlicet dudum praestitis salvis privilegiis, decernimus. [a. 443. 444?]

7 *Imp. Leo A. Nicostrato pp.* Quicumque ex corpore cohortalium militans in schola agentum in rebus filium procreaverit, antequam ad metas militiae suae perveniat[18], principatus honore decoretur, licet ipse post finitam militiam utpote liber nulla debeat huiusmodi conventione pulsari, filium tamen
1 cohortali condicioni relinquat obnoxium. Si vero, postquam adeptus fuerit principatum, ediderit filium, is qui natus est, etiamsi in schola devotissimorum agentum in rebus militiam sortitus non fuerit, ita sit liber ac securus nec ullis cohortalis officii nexibus obligetur, quasi iam ex patre libero et ab hac condicione penitus alieno progenitus. [a. 468]

(1) eos *I*, *om. K* (2) *iungenda videtur* 12, 19, 12 (3) pro *I*[a], et pro *K*, proque *I*[b] (4) ab *dett.*, vel ab *KI* (5) violare *libri* (6) *B* 6, 29, 6 (7) *pr.* = *Th.* 6, 28, 3: *iunge* 12, 19, 1 (8) § 1 = *Th.* 6, 28, 4 (9) = *Th.* 6, 28, 5 (10) in *Th.*, a *dett.*, *om. KI* (11) praeiudicii *Th.* (12) = *Th.* 6, 28, 7 (13) agentes *Th.* (14) = *Th.* 6, 28, 8 (15) contra eos *om. Th.* (16) *Iustiniani scripserint* Theodosio XV et Valentiniano IIII AA. conss.: *in Th. additur* Eodem exemplo Isidoro ppo., Regino ppo. Ill., Leontio pu., Theodoto com. Aegypti, Abthartio com. Orientis, Cleopatro praef. Aug., Hesychio proc. Achaiae, Eustathio vic. Asiae, Nectario vic. Ponticae (17) *verba extrema iterantur in* 12, 19, 8 (18) *aut* et *cum Cuiacio ins. aut infra* decoretur *cum Mommseno del.*

8 *Imp. Zeno A. Iohanni magistro officiorum.*
Multis devotissimae scholae agentum in rebus adi-
tionibus permoti viros clarissimos eiusdem scholae
principes, qui finitis militiae stipendiis exeunt, quo-
tiens ex maioris iudicis sententiis ipsi vel eorum
coniuges aut liberi vel servi aut coloni sive per se
sive per procuratores conveniantur, non amplius quam
unum solidum exsecutoribus sportularum nomine prae-
bere compelli, apparitoribus vicarianis seu praesida-
lis iudicii non nisi tertia parte solidi tantum prae-
1 standa: Nullasque eisdem concussiones aut vexa-
tiones in praebendis fideiussoribus ingeri, sed eos
fideiussores quos locorum defensor existimaverit dare,
ita videlicet, ut pro tenore generalium edictorum ii,
qui vel in sacratissima urbe vel in provinciis immo-
biles possident facultates, iuratoriae[1] cautioni et sub-
2 stantiae suae credantur. Hoc etiam adiciendo,
ut[2] numquam nisi ex sententia in scriptis prolata
3 penitus moneantur. Ad similitudinem insuper
aliorum officiorum, quotiens civiles vel criminales
contra eosdem cognitiones moventur, exsecutorem
quidem negotii usque ad finem litis civilis seu crimi-
4 nalis unius esse solidi praestatione contentum. Et
pro insinuandis nostrae serenitatis apicibus vel sim-
plici contra obnoxios eorum postulatione deponenda
binos solidos ab his vel coniugibus eorum praeberi.
5 Et quotiens exemplaria postulantur, ii quorum
interest accepto solido quod petitur praebere [non
6 differant. Pro implendis vero monumentis, unde
conveniendi tribuitur exsecutoribus facultas, non ultra
quam tres solidos quibus competit impertiri praeci-
7 pimus. Arbitro vero non amplius quam solidum
et fisci patronis dimidiam solidi partem, notariis vero
tertiam usque ad finem, sicut dictum est, causae
praestare: super editione quoque chartularum solidi
8 partem dimidiam praebere. Quod si non apud
arbitrum, sed in competentibus iudiciis maioribus
cognitio celebretur, inducendi quidem negotii gratia
non nisi quattuor solidos eosdem[3] viros clarissimos
erogare, gestorum vero excipiendorum causa duos
tantummodo solidos dare et nullius ultra supra scrip-
tas quantitates cuilibet alteri praestandi sumptus ex-
9 actione vexari. His omnibus locum habentibus,
sive ipsi aliis litem ingerunt sive ab aliis pulsantur.
D. k. Sept. Theodorico cons. [*a.* 484]

XXII (XXIII).[4]
DE CURIOSIS.

1 [5]*Imp. Constantius A. ad Lollianum pp.* Curiosi
et stationarii, vel quicumque funguntur hoc munere,
crimina iudicibus nuntianda meminerint et sibi ne-
cessitatem probationis incumbere, non citra pericu-
culum sui, si insontibus eos calumnias nexuisse con-
stiterit. cesset ergo prava consuetudo, per quam
carceri aliquos immittebant. *D. xi k. Aug. Mediolani.
acc. xii k. Sept. Arbitione et Lolliano conss.* [*a.* 355]
2 [6]*Idem A. et Iulianus C. ad Taurum pp.* Agentes
in rebus in curiis agendis et evectionibus publici
cursus inspiciendis nostrorum memores praeceptorum
credimus in omnibus velle profutura rei publicae:
ideoque solos agentes in rebus in hoc genere iussi-
mus obsequium adhibere, et non ab alio penitus offi-
1 cio[7]. Hi vero pervigili diligentia providebunt, ne
quis contra[8] evectionis auctoritatem moveat cursum
vel amplius postulet, quam concessit evectio. quis-
quis igitur aliquid tale perpetrare temptaverit, im-
2 probi coepti privetur effectu. Demonstretur etiam
iudicibus vel curiosis evectio, etiamsi quis nobis iuben-
tibus festinare memoret in obsequium necessarium,
3 nec praevaleat contumacia vel dignitas. [9]Ergo
nummum vetamus exposci pro animalibus in cursu
minime constitutis. quod si forte aliquis aestimaverit
perpetrandum, eius quadruplum quod accepit inferre
cogatur. *D. xv k. Mai. Mediolani Constantio A.
viiii et Iuliano C. ii conss.* [*a.* 357]
3 [10]*Idem A. ad agentes in rebus.* Per id tempus,
quo cursus tuendi sollicitudinem sustinetis, condem-
nationes praefectorum praetorio[11] circa[12] eos solos
irritae sunt futurae, qui servaverint honestatem. erga
eos vero, qui inhoneste et contra decus saeculi vel
honorem militiae versabuntur, non solum condemna-
tio mansura est, verum etiam gravior poena statuenda[13].
PP. prid. k. Dec. Eusebio et Hypatio conss. [*a.* 359]
4 [14]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Marcello ma-
gistro officiorum.* Agentes in rebus singulos per
singulas provincias mittendos esse censemus, quibus
tamen inspiciendarum evectionum tantum debeat cura
mandari, ut nihil prorsus commune aut cum iudi-
1 cibus aut cum provincialibus habeant. Nec naves
debebunt illicita concussione vexare nec libellos aut
attestationes litis gratia[15] suscipere aut in carcerem
quemquam trudere[16], sed cursui solum vacare. *D. k.
Iun. Constantinopoli Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

XXIII (XXIIII).[17]
DE PALATINIS SACRARUM LARGITIONUM ET RERUM PRIVATARUM.

1 [18]*Impp. Constantius et Constans AA. ad Veroni-
cianum vicarium Asiae.* Palatini[19] pro capitibus
seu iugis suis tantum pensitationem atque obsequia
recognoscant, extraordinariis et sordidis muneribus
et susceptionibus et[20] temonariis oneribus liberati.
*D. non. Mai. Constantinopoli Constantio iiii et Con-
stante iii AA. conss.* [*a.* 346]
2 [21]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA.
Titiano comiti sacrarum largitionum.* Nullus the-
saurensis vel officialis comitis thesaurorum semel
deprehensus eversor quocumque pacto aut repetat
militiam suam aut aliam sibi requirat per ambitum
dignitatem vel sese transferat ad aliam quamcumque
militiam. *D. viii k. Febr. Antiochiae Gratiano A.
iiii et Merobaude conss.* [*a.* 377]
3 [22]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius
AAA. Pancratio comiti rerum privatarum.* Prisco
iam nunc ordine revocato de palatino potius officio
ad gerendum principatum officii comitis domorum
per Cappadociam mittantur, quales comes etiam do-
morum, si inhonestum aliquid gesserit[23], vereatur.
1 Idoneos itaque singulis annis e numero mittenda-
riorum ad hoc eligere debebis et mittere. *D. prid.
non. Iul. Scupis Ausonio et Olybrio conss.* [*a.* 379]
1 [24]*Idem AAA. ad Hesperium pp.* Nihil omnino
ullis iudicibus cum palatinis nostrae clementiae, qui-
cumque a[25] comitibus diriguntur, sit commune atque
coniunctum, sed excepta reverentia, quae non solum
ab inferioribus, sed etiam a maioribus et in provin-
cia degentibus[26] rectoribus provinciarum[27] debetur
atque defertur, suis quisque necessitatibus obsecun-
det. *D. viii id. Dec. Sirmio Ausonio et Olybrio
conss.* [*a.* 379]

(1) iuratoriae *dett.*, iutorie *K*, adiuratorie *I* (2) ut *dett.*, quod *KI* (3) eosdem *dett.*, eos *KI* (4) *B* 6, 30 (5) = *Th.* 6, 29, 1 (6) = *Th.* 6, 29, 2 (7) et non ... officio *addiderunt Iustiniani*, *cf. Th.* (8) citra *Th.* (9) contin[git] etiam in cursu clabulari, ut forte quis pro animalib[us] minime praebitis pecunias pendere cogatur lucro eius qui cursui praesederit improbe vindicandas *ins. Th.* (10) = *Th.* 6, 29, 3: *iunge* 1, 31, 1 *Th.* 6, 29, 4. 5 (11) praetorio *Th. cum B*, *om. libri* (12) erga *Th.* (13) verum etiam, si ad nostrae serenitatis notitiam culpabilia gesta pervenerint, in eos erit acrius vindicandum *Th.* (14) = *Th.* 6, 29, 8 (15) litis gratia *om. Th.* (16) trudere *I*, detrudere *K*, tradere *Th.* (17) *B* 6, 31 (18) = *Th.* 11, 16, 6 (19) et Constantinopolitani cives *ins. Th.* (20) sordidis ... et *om. Th.*, *tuentur B* (21) = *Th.* 8, 7, 14 (22) = *Th.* 6, 30, 2 (23) si secus se gesserit *Th.* (24) = *Th.* 6, 30, 4 (25) consistorianis *ins. Th.* (26) in prov. deg., *quae omittit Th.*, *fortasse delenda sunt* (27) rectori provinciae *Th.*

5 [1]*Idem AAA. Nebridio comiti rerum privatarum.* Quidam post impletum ordinem militiae palatinae quam gesserant honoremque transactum ad exceptorum scrinia transire nituntur. hac igitur lege sancimus, ut nulli prorsus dehinc ista audendi relinquatur occasio: sed unusquisque eius scrinii, quod primum militando elegit, ordinem persequatur nec in alterius loco finem militiae requirat, qui iam proprii ordinis transegerit principatum. *D. v id. Oct. Constantinopoli Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

6 [2]*Idem AAA. ad Probum pp.* Ab officiis palatinorum excellentia tua sciat ita penitus recedendum, ut neque ipsa postmodum licitum sibi credat isdem aliquid iniungere et praeterea provinciarum rectores prohibeat quicquam ulterius tale conari. *D. VII k. Nov. Mediolani post*[3] *cons. Merobaudis II et Saturnini.* [*a.* 384]

7 [4]*Idem AAA. Trifolio comiti sacrarum largitionum.* Scriniis omnibus largitionum comitatensium infra scriptas decernimus dignitates, ut his contenti ambiendi sibi aditum interclusum esse cognoscant, etiamsi speciale beneficium emendicato suffragio quisquam valuerit impetrare. annonas etiam iuxta definitum dignitatum modum volumus postulari nec amplius quicquam praesumi.

1 Brevis, quas dignitates per singula scrinia officiorum sacrarum largitionum habere statuimus, hic est:

2 [5]Scrinii exceptorum: perfectissimus ordinis secundi numero unus, id est primicerius omnis scholae. perfectissimus id est primicerius exceptorum numero unus[6]. ducenarii duo, id est tertiocerius et quartocerius. centenarius unus, id est primicerius instrumentorum. epistulares numero duo. formae primae numero triginta sex. formae secundae numero quattuor. formae tertiae numero tres.

3 Scrinii numerorum: perfectissimus ordinis tertii numero unus. ducenarius numero unus. centenarii numero duo. epistulares numero duo[7]. formae primae numero tres. formae secundae numero unus. formae tertiae numero duo.

4 Sacri scrinii tabulariorum: perfectissimus ordinis tertii numero unus. ducenarius numero unus. centenarius numero unus. epistularis numero unus. formae primae numero tres. formae secundae numero quinque[8].

5 Scrinii canonum: perfectissimus ordinis tertii numero unus. ducenarius numero unus. centenarius numero unus. epistulares numero duo. formae primae numero quattuor. formae secundae numero quattuor.

6 Scrinii mittendariorum: ducenarius numero unus. centenarii numero quinque. epistulares numero novem. formae primae numero septem. formae secundae numero triginta tres[9].

7 Scrinii auri[10] massae: perfectissimus ordinis tertii numero unus. id est primicerius sacrae massae. perfectissimus[11] numero unus, id est secundocerius. ducenarii numero duo, id est tertiocerius et quartocerius. centenarii numero quattuor. epistulares numero quattuor.

8 Aurifices specierum: perfectissimus[11] numero unus. ducenarii numero tres. centenarii numero sex. epistulares numero octo. formae primae numero decem et octo. formae secundae numero quattuor.

9 Aurifices solidorum: ducenarius numero unus. centenarii numero septem. epistulares numero sex. formae primae numero novem. formae secundae numero triginta.

10 Sculptores et ceteri aurifices[12]: centenarius numero unus. epistulares numero quinque. formae primae numero sex. formae secundae numero decem et octo.

11 Scrinii auri[13] ad responsum: perfectissimus ordinis primi numero unus. perfectissimi ordinis secundi numero duo. ducenarii numero tres. centenarii numero duo. epistulares numero tres. formae primae numero tres. formae secundae numero duo. formae tertiae numero unus.

12 Scrinii a miliarensibus[14]: perfectissimus ordinis primi numero unus. ducenarius numero unus. formae primae numero unus. formae secundae numero duo. formae tertiae numero tres.

13 Scrinii[15] vestis: perfectissimus primi ordinis numero unus. perfectissimus secundi ordinis numero unus. ducenarius numero unus. centenarius numero unus. epistulares numero duo. formae primae numero septem. formae secundae numero decem. formae tertiae numero quattuor.

14 Officialium sacrarum vestium: ducenarii numero duo. centenarii numero duo. epistulares numero duo. formae primae numero septem. formae secundae numero decem. formae tertiae numero novem.

15 Deputati sacrae vestis: perfectissimi secundi ordinis numero duo. ducenarii numero duo. centenarii numero duo. epistulares numero duo. formae primae numero tres.

16 Scrinii ab argento: perfectissimus ordinis secundi numero unus. centenarius numero unus. epistularis numero unus. formae primae numero quattuor. formae secundae numero tres. formae tertiae numero unus.

17 Ad pecunias[16]: perfectissimus ordinis secundi numero unus. formae primae numero duo. formae secundae numero duo. formae tertiae numero quinque.

18 Argentarii comitatenses: ducenarius numero unus. centenarii numero duo. epistulares numero duo. formae primae numero octo. formae secundae numero viginti quinque.

19 Barbaricarii: centenarius numero unus. epistulares numero duo. formae primae numero octo. formae secundae numero unus.[17] . . . .

D. IIII id. Iun. Heracliae Ricomere et Clearcho conss. [*a.* 384]

8 [18]*Idem AAA. et Arcadius A. Trifolio comiti sacrarum largitionum.* Placuit iusta et omnibus mittendariis palatini officii profutura suggestio, qua[19] insinuasti, ut ex isdem annui singuli ex ducenariis, terni ex centenariis habito provisionis intuitu cingulo liberentur. *D. IIII id. Mart. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone vc. conss.* [*a.* 385]

9 [20]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Nestorio comiti rerum privatarum.* Non aliter qui-

(1) = *Th.* 6, 30, 5 (2) = *Th.* 6, 30, 6 (3) post] acc.... post *scr.* (4) = *Th.* 6, 30, 7 (5) *in Th. Parisiensi huius brevis* § 2...6 *mutilae servatae sunt, ordine tamen adeo perturbato, ut ad emendandos libros nostros certi nihil adferant: reliqua inde a* § 7 *omissa sunt* (6) primicerius omnis scholae. perfectissimus [ordinis tertii] numero unus, id est primicerius exceptorum *scr., cf. Notitia dign. Or.* 13, 32 *ed. Seeck* (7) *sic K,* centenarius num.unus epistularis num.unus *dett.* (8) quinque *dett.,* duo *K* (9) XLII *Th.?* (10) aureae *Notitia dign. Or.* 13, 26 (11) ordinis tertii *ins.* (12) *sic dett.,* artifices *KI* (13) scrinii auri *Cuiacius cum Notitia dign.,* scriniarii *Hal.,* scrinii *libri* (14) a miliarensibus *Notitia dign.,* ad militem *libri* (15) scrinii *edd.,* scriniarii *libri* (16) scrinii a pecuniis *Notitia dign.* (17) *in O additur haec:* perfcē numero ii secundo certus centenarium numerum quattuor: *accedunt igitur perfectissimi duo secundocerius et centenarii quattuor. attamen scrinia omnia quae in Not. dign. laudantur in superioribus extant: nam qui illic ad finem collocati sunt tertiocerius et quartocerius (Or.* 33.34*), ii ni fallor cum secundocerio* (32) *scrinio exceptorum* (§ 2) *huius brevis continentur* (18) = *Th* 6, 30, 8 *iune Th.* 6, 30, 9 (19) qua *Th.,* quam *KO* (20) = *Th* 6, 30, 18

libet in officio sacrarum largitionum vel[1] privatarum cingulum militiae sibi sumendum existimet, nisi nostrae mansuetudinis adnotationem meruerit. *D. prid. id. Aug. Ancyrae Stilichone II et Anthemio conss.* [*a.* 405]

10 [2]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni pp.* Palatinos, qui sacrarum remunerationum rationem tractantes inculpanter ad calcem terminumque militiae pervenerint[3], adiutorem et primicerios diversorum officiorum praecepimus habere privilegia[4], quae nuper agentum in rebus scholae a nostra sunt mansuetudine contributa[5], scilicet ut a tironum praebitione memorati reddantur exsortes ceteraque onera non agnoscant. *D. VII id. Iun. Ravennae post cons. Honorii VIIII et Theodosii V AA.* [*a.* 413]

11 [6]*Idem AA. Anysio comiti sacrarum largitionum et Tauro comiti rerum privatarum.* Ad similitudinem sanctionis[7], quam[8] de proximis sacrorum promulgavimus scriniorum, etiam in officio sacrarum largitionum atque privatarum· pro biennio annum sub perpetua observatione praecipimus custodiri, ita ut et privilegia, quae huiusmodi officiis vel primiceriis sacris legibus deferuntur, integra illibataque serventur. *D. III k. Iul. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]

12 *Imp. Theodosius A. et Valentinianus C. Maximino comiti sacrarum largitionum.* Viros devotos palatinos non oportere in hac regia urbe apud virum illustrem praefectum urbis litigare compelli, nisi de aedificatione domorum et servitutibus et annonis orta videatur causa: in aliis vero causis tam pecuniariis quam criminalibus apud viros illustres tantummodo
1 comites suos respondere. Rectoribus autem provinciarum intra administrationis suae fines inter praesentes palatinos nec causis publicis occupatos cognoscere tam pro civili quam pro criminali causa permittimus, sic tamen, ut non aliter criminalis sententia adversus eos proferatur, nisi ex suggestione provincialis iudicii vir illustris comes sub quo militat certioratus hoc ei permiserit.

13 *Idem AA.*[9] *Eudoxio comiti sacrarum largitionum.* Inter alias praerogativas, quas ante meruerant scholae societatis sacrarum largitionum, primicerius et tres primicerii scriniorum tribuni praetoriani militaris dignitate fruantur, nulla eis ex cuiuslibet iudicis praeceptione iniungenda publica vel privata necessitate.

14 *Idem AA. Florentio pp.* Iubemus viros devotos palatinos rei nostri numinis privatae isdem privilegiis decorari, quibus etiam palatini qui in sacris largitionibus deferuntur. cum enim par similisque militia sit, iustum et competens videtur isdem
1 utrumque officium privilegiis gloriari. Primicerios itaque officii tresque primates scriniorum rerum privatarum finito tempore militiae inter tribunos militares praetorianos, salvis isdem praestitis privilegiis sacris constitutionibus, nostram clementiam adorare decernimus, ita tamen, ut nullam iniunctionem nullam sollicitudinem privati vel publici negotii quolibet iudiciario praecepto sustinere possint, sed excepta omni necessitate omnique fatigatione indeptae dignitatis honore potiantur.

XXIIII (XXV).
DE STRATORIBUS.

1 [10]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Zosimum praesidem novae Epiri.* Per omnes provincias edictum generale misimus, ut ab[11] stratoribus unus tantum solidus probae[12] nomine posceretur, et in offerendis equis certam formam staturam aetatem provinciales
1 nostri custodiendam esse cognoscant. Quos etiam fisco certo solidorum modo obnoxios fecimus, si, quod stratores petere interdictum est[13], illi dare stra-
2 toribus non timerent. Officium quoque gravitatis tuae centum argenti libris multabitur, si sciens praedictam rem gestam fuisse non ilico eam severitati iudiciariae prodidisset. *D. XIII k. Iul. Apolloniae Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 373]

XXV (XXVI).[14]
DE CASTRENSIANIS ET MINISTERIANIS.

1 [15]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Narsi comiti et castrensi sacri palatii.* In officio spectabilitatis tuae secundum formam divalium responsorum post completum tempus praefinitum, id est biennium, prioribus decedentibus insequentes ad locum pro merito laborum stipendiorumque succedant, nec ulla licentia tribuatur his, qui impletum deposuerint officium, denuo ad eandem militiam vel sollicitudinem remeandi. *D. VI id. Febr. Constantinopoli Theodosio A. VII et qui fuerit nuntiatus*[16]. [*a.* 416]

2 *Idem AA. Scholastico*[17] *comiti et castrensi sacri palatii.* Si quis primae vel secundae vel tertiae formae specialiter inter statutos gradum caelitus valuerit impetrare, supernumerarius ultimus formae tertiae in matriculis habeatur. *D. prid. id. Ian. Constantinopoli Honorio XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]

3 [18]*Impp. Leo et Anthemius AA. Iohanni comiti et magistro officiorum.* Ii, qui in schola vestis sacrae militant, vel matres eorum vel uxores criminalem vel civilem litem contra se commovendam in nullo alio nisi in sublimitatis tuae suscipiant examine.

4 *Impp. Leo et Zeno AA. Hilariano comiti et magistro officiorum.* Ante omnia[19] nullius penitus alterius iudicis minoris vel maioris sacro ministerio nostro deputatos, quorum officia singillatim brevis subter adnexus continet, nisi a tuae dumtaxat magnitudinis sententiis conveniri, ut in nullo penitus alterius iudicis foro pulsantium[20] nisi in tuae tantummodo amplitudinis examine praebeant aliquando re-
1 sponsum. Sed ne in hoc ipso iudicio enormibus molestentur dispendiis, vel ex nudis conveniantur facile cuiuscumque mandatis, ipsis quoque sportulis et fideiussionibus modum constituimus observandum, ante omnia decernentes, ne quando sine scriptura vel interpellatione deposita ac sententia prorogata tuae magnitudinis eademque non edita conveniri posse, conventos vero non alium fideiussorem nisi actuarium vel unum e primatibus suae scholae exsecutoribus pro suae personae responsione sine scripto praestare, sive per se ipsi sive procuratore dato in iudicio responsuri sunt, et sive in causis civilibus appetantur
2 sive in criminalibus incusentur. Nec ultra conventionis nomine sportularum quam unum aureum exsecutoribus usque ad finem litis praestent, quemcumque contigerit conveniri. inducendorum sane nomine et cognitionum exercendarum standaeque personae gratia ex simplici postulatione contra eos habita, sive ex appellatione subsecuta vel quolibet alio modo in iudicio deponatur, tribus tantummodo solidis usque ad terminum negotii eos qui accepturi sunt praecipimus semper esse contentos. in cognitionalibus vero gestis edendis duos tantummodo praestari

(1) largitionum vel *om. Th.* (2) = *Th.* 6, 30, 20 (3) pervenerint *Th.*, pervenientes nec non etiam *libri: ὅσα τοῖς ἀπὸ πριγκίπων μαγιστριανοῖς δέδοται προνόμια, ταῦτα καὶ τῷ βοηθῷ τῆς τάξεως τοῦ κόμητος τῶν λαργιτιώνων καὶ τοῖς τὸν λόγον τρακταΐσασιν ἀμέμπτως ἁρμοζέτω B: unde apparet adiutorem et primicerios esse eos qui ad militiae terminum pervenerint* (4) praecepimus ea habere priv. adiutorem et primicerios div. off. *Th.* (5) *Th.* 6, 27, 13 (6) = *Th.* 6, 30, 21

(7) 12, 19, 6 (8) quam· *Th.* que *KO* (9) impp. Theodosius et Valentinianus AA. *scribi debuit* (10) = *Th.* 6, 31, 1 *B* 6, 32, 1 (11) ab *Th.*, *om. libri* (12) probae *Th. cum B*, proprie *O*, proprio *K* (13) petere numquam timent *Th.* (14) *B* 6, 32 (15) = *Th.* 6, 32, 1 (16) *sic Th.*, et Palladio conss. *scripserint Iustiniani* (17) = *Th.* 6, 32, 2 (18) *iunge* 12, 5, 3. 12, 59, 8 (19) a *ins. Mommsen* (20) *expectes* pulsantibus

3 solidos. Haec autem privilegia non in eorum tantummodo, sed in matrum quoque et uxorum personis valere et ad integrum permanere: filiis quoque et maritis easdem fideiussionis nomine, si necessitas interpellationis exegerit, tradi nec alios vades exigi: ipsosque, dum militant, et post emensam militiam cum his, qui ex tempore prioris praestitae sibi pragmaticae sanctionis eiusdem militiae stipendia implesse noscuntur, omnibus privilegiis perfrui (cunctis nihilo minus capitulis sacris adfatibus divae recordationis Marciani, quos se meruisse adserunt, valituris, excepto hoc, quod in diversis iudiciis tunc respondere
4 praecepti sunt) hac sanctione decernimus. Advocato quoque fisci, exceptoribus etiam, qui apud arbitros hoc utuntur officio, ab exordio incipiendo usque ad terminum finemque negotii tertiam dumtaxat partem solidi praebituros: in huiusmodi autem arbitrorum gestis edendis non ultra praestare quam dimidiam solidi partem: et cum per provincias constitutus fideiussore conventus caruerit, adiuratoriae tantummodo cautioni committi nec ullo tempore nisi ex tuae dumtaxat magnitudinis sententia conveniri (exceptis tributariis et munerum functionibus et criminibus, quae in locis inquiri flagitari[1] et vindicari generalia legum praecepta constituunt), praesenti sanctione decernimus: viro clarissimo adiutore sublimitatis tuae in speculis constituto, ne quid ex his quae statuimus aliqua subreptione violetur. [*a.* 474]

[2]. . . . .

XXVI (XXVII).[3]

DE DECANIS.

1 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Helioni comiti et magistro officiorum.* Quattuor, qui ex corpore decanorum ad primum militiae gradum pervenerint, biennii spatio primiceratus gerant officium, neque ulterius cuiquam hoc loco liceat immorari, ut omni gratia et ambitione cessante post duorum annorum curricula succedant prioribus subsequentes. *D. prid. non. Nov. Constantinopoli Theodosio A. VII et Palladio vc. conss.* [*a.* 416]

2 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Nomo magistro officiorum.* Nostrae pietatis famulationibus adhaerentes decanos non oportet pro desiderio pulsantium ad alia protrahi iudicia, sed viri illustris
1 tantum magistri officiorum observare examen. Hoc namque modo neque mansuetudinis nostrae obsequia decipiuntur et agentibus adversus eos iure adhibetur
2 responsum. Ad exemplum itaque devotissimorum scholarium nulli licere memoratos ad aliud iudicium trahere et pulsatos priorum fidei scholae permitti praecipimus. [*a.* 443—444?]

XXVII (XXVIII).

DE MENSORIBUS.

1 [5]*Impp. Honorius et Theodosius AA.*[6] *Aemiliano magistro officiorum.* Primicerius mensorum[7] biennio expleto agentis in rebus ultimi militiam sortiatur. *D. X k. Aug. Ancyrae Stilichone II et Anthemio conss.* [*a.* 405]

XXVIII (XXVIIII).[8]

DE PRIVILEGIIS EORUM QUI IN SACRO PALATIO MILITANT.

1 [9]*Imp. Constantinus A. palatinis bene meritis*[10] *salutem.* A palatinis tam his, qui obsequiis nostris inculpata officia praebuerunt, quam illis, qui in scriniis nostris, id est memoriae epistularum libellorumque, versati sunt, procul universas calumnias sive nominationes iubemus esse submotas, idque beneficium ad filios eorum atque nepotes ipso ordine sanguinis pervenire, atque immunes eos a cunctis muneribus sordidis et personalibus permanere cum universis mobilibus et mancipiis urbanis, neque iniurias eis ab aliquibus inferri: ita ut, qui haec contempserit, indiscreta dignitate poenas debitas exigatur. *D. IIII k. Nov. Triveris Volusiano et Anniano conss.* [*a.* 314]

2 [11]*Idem A. Rufino pp.* De cubiculis nostris vacatione donatos vel diversis obsequiis palatinis, memoriales etiam, qui in scriniis memoriae epistularum libellorum sacrarumque dispositionum referuntur, nec non et si qui in utroque officio palatinorum comitatensium singularumve urbium et officio admissionum et castrensis sacri palatii militant, privilegia volumus habere, ut nec ipsi nec filii nec nepotes eorum ad[12]
1 honores vel munera municipalia devocentur. Quibus omnibus condonamus, ne exactorum vel turmariorum, quos capitularios vocant, curam subeant vel obsequium temonariorum vel pentaprotiae[13] aut etiam
2 tironis praestationem agnoscant[14]. Nam beneficiis nostris ita digni sunt, ut etiam censualibus vel personalibus vel corporalibus muneribus liberentur et habeant castrense peculium, sive adhuc palatium ob-
3 servant sive optata quiete donati sunt. Quibus omnibus privilegiis coniungimus agentes in rebus, licet[15] militaribus videantur esse subnixi. *D. V k. Mai. Sirmio Constantino A. V et Licinio C. conss.* [*a.* 319]

3 [16]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Ex aula nostra decedentes viri ab omnibus iniunctis habeantur immunes: numerariorum fastus vel rapaces quaestus tamquam experientes et idonei non patiantur. *D. III non. Febr. Constantinopoli Eucherio et Syagrio vv. cc. conss.* [*a.* 381]

4 [17]*Idem et Arcadius AAAA.*[18] *ad Pinianum pu.* Omnes, qui in palatio militando diversis actibus paruerunt, [19]in tantum eius dignitatis, cuius meruerint missionem, obtinere noverint insignia, ut his omnibus praeferantur in ordine atque consessu, qui posteriore tempore regendas provincias dignitatesque susceperint
1 palatinas. Si quis autem temeraria usurpatione violare statuta temptaverit, sacrilegii poenam sustineat[20]. *D. prid. non. Iul. Mediolani. acc. IIII k. Sept. Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

XXVIIII (XXX).

DE PRIVILEGIIS SCHOLARUM.

1 [21]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Phlegetio comiti et magistro officiorum.* Viris spectabilibus comitibus scholarum verberandi regradandive senatores ac ducenarios licentiam denegamus. ea namque, quae tali commotione digna sunt, ad tuae
1 sublimitatis volumus referri notitiam. Insuper etiam domesticos eorum non senatores vel ducenarios centenariosve fieri decernimus: poena quinque librarum auri plectendo, quisquis hanc divinam iussionem

(1) flagitii *Mommsen* (2) *secundum c. 4 pr. et B excidit brevis officiorum, quae ad sacra ministeria deputata sunt: libri errore Graecam constitutionem desiderari adnotant* (3) *B* 6, 33 (4) = *Th.* 6, 33, 1 (5) = *Th.* 6, 34, 1 *B* 6, 33, 3: *iunge Th.* 1, 9, 3 (6) imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. *Th.* (7) ad instar scriniorum *ins. Th.* (8) *B* 6, 33 (9) = *Th.* 6, 35, 1 (10) suis *ins. Th.* (11) = *Th.* 6, 35, 3: *iunge* 12, 1, 3 (12) curiam vel *ins. Th. contra B* (13) prototypiae *Th. contra B* (14) aut etiam ... agnoscant *om. Th. et B* (15) meritis *ins. Th.* (16) = *Th.* 6, 35, 11 (17) = *Th.* 6, 35, 13 (18) imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. *Th.* (19) secundum legem domini germani nostri *ins. Th.* (20) hoc autem generale decretum si quisquam temeraria usurpatione violare temptaverit, sacrilegii reus legibus censeatur *Th.* (21) = *Nov. Theod.* 21: *pr.* = 1, 31, 3

excesserit, scrinio vero barbarorum, si tale quid vel attemptari passum fuerit vel attemptatum contra leges non suggesserit, decem librarum auri condem-
2 natione percellendo. Illud etiam observari non sine ratione conveniet, ne is, cui domestici officium per militiae gradum vel quinquennii tempus interdici censuimus, familiaritate comitis simulata rem prohibitam alio nomine valeat usurpare. *D. xv k. Mai.*[1] *Constantinopoli Cyro vc. cons.* [*a.* 441]

2 *Impp. Leo et Zeno AA.*[2] *Eusebio magistro officiorum.* Hac lege decernimus, 'ut, qui in singulis scholis militant quique post emensa stipendiorum curricula ad primiceriorum gradum pervenerint et adorata nostrae divinitatis purpura virorum clarissimorum comitum meruerint dignitatem, tam cingulo quam privilegiis omnibus sibimet competentibus perfruantur ac deinceps usque ad finem vitae foro tuae celsitudinis tantummodo subiaceant nec ex alterius cuiuslibet sententia civile subire litigium compellan-
1 tur. In criminalibus sane controversiis et in publicis tributis et adversus tales viros provincias moderantium congruam iurisdictionem volumus observari, ne sub praetextu concessi privilegii vel flagitiorum crescat auctoritas vel publica vacillet utilitas. [*a.* 474]

3 *Imp. Zeno A. Longino magistro officiorum.* Quotiens super causa civili vel etiam criminali, ex sententia videlicet iudicii tui culminis, scholares vel eorum coniuges, sive adhuc vivent[3] mariti sive post mortem eorum in viduitate constitutae sunt, matresve eorum in viduitate permanentes aut liberi, qui non specialiter alterius iudicis iurisdictioni subiectam condicionem sortiti sunt, et servi ad eos pertinentes conveniuntur, minime eos easve extranei fideiussoris[4] exactione vexari, sed pro consuetudine vetustissima et iugiter observata numerarium suae scholae fide-
1 iussorem praebere iubemus. Hoc videlicet observando, ut in criminalibus causis quinque alios primates ex triginta viris, a primicerio usque ad tricesimum retro numerandis una cum numerario, volentes scilicet et non recusantes, praebeant fideiussores, aut recusantibus quinque sicut dictum est viris extraneus[5] in criminibus tantummodo publicis fideiussor una cum numerario praebeatur: ita ut exsecutoribus non amplius ab his quam unus solidus, sive per se sive per procuratorem respondere maluerint, praebeatur.
1a (1) In subeundis autem cognitionalibus certaminibus, quotiens causa fuerit arbitro delegata, pro contestatione litis unum solidum et pro definitione ab arbitro recitanda alterum unum et nihil amplius
2 dari decernimus. Quod si causa in iudicio tui culminis ab ipsa contestatione litis vel relatione iudicis aut appellatione interposita ventilatur, pro inducenda cognitione non amplius quam tres solidos, et chartarum vel recitandorum in cognitionibus instrumentorum nomine, editionis quin etiam gestorum
3 duos tantummodo solidos dabunt. Quotiens sane apud viros clarissimos provinciarum moderatores, ex delegatione scilicet sententiae tuae magnitudinis, contra viros fortissimos scholares vel eorum coniuges vel liberos vel servos cognitio celebretur, non amplius quam dimidiam partem consuetorum sumptuum prae-
3a beri decernimus. Hoc etiam adiciendo, ut, qui acceptis commeatibus ad provincias profecti fuerint, usque ad quinque mensium spatium, intra quod ipsis erit remeandi licentia, nullam penitus actionem, super civili videlicet negotio (exceptis criminibus[6] et
3b tributariis functionibus) sustineant. Ne tamen ibi quoque, post quinque scilicet commeatus menses, ex sententia iudicii tuae magnitudinis conventi in exigendis fideiussoribus aliquod sentiant detrimentum,
4 iuratoriae eos cautioni iubemus committi. Quotiens autem ex verbis et sine ulla scriptis prolata sententia idem fortissimi scholares vel eorum matres seu coniuges, ut dictum est, aut liberi vel servi moneantur, nihil[7] ipsa executione sportularum nomine penitus eos vel eorum matres seu coniuges aut liberos secundum superius datam distinctionem vel servos
5 praebere decernimus. Sed si talis sit negotii vilitas[8], ut etiam sine scriptis, consentientibus videlicet partibus, super ea possit cognosci, expectato sine scriptis, sicut dictum est, habendae cognitionis eventu, si deteriorem calculum reportaverint, sportularum nomine unum tantummodo solidum exsecutori prae-
6 stabunt. Sin vero causae qualitas in scriptis habendam cognitionem flagitaverit, in hoc necesse est casu interlocutione in scriptis proferenda ea, quae superius de quantitate sportularum decidendarumque cognitionum disposita sunt, observari.

XXX (XXXI).

DE CASTRENSI OMNIUM PALATINORUM PECULIO.

1 [9]*Imp. Constantinus A. ad Severum pu.* Omnes palatinos, quos edicti nostri iam dudum certa privilegia superfundunt, rem, si quam, dum in palatio nostro morantur, vel si[10] parsimonia propria quaesierint vel donis nostris fuerint consecuti, ut castrense peculium habere praecipimus. quid enim tam ex castris est, quam quod nobis consciis ac prope sub
1 conspectibus nostris adquiritur? Sed nec alieni sunt a pulvere et labore castrorum, qui signa nostra comitantur, qui praesto sunt semper actibus, quos intentos eruditis studiis itinerum prolixitas et expe-
2 ditionum difficultas exercet. Ideoque palatini nostri, qui privilegiis edicti uti potuerunt, peculia sua praecipua retineant, quae, dum in palatio constituti sunt, aut labore, ut dictum est, proprio aut dignatione nostra quaesierint. *PP. x k. Iun. Constantino A. VII*[11] *et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

XXXI (XXXII).

DE EQUESTRI DIGNITATE.

1 [12]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Mamertinum pp.* Equites Romanos secundum gradum post clarissimatus dignitatem obtinere iubemus. *D. prid. k. Nov.*[13] *Philippopoli divo Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 364]

XXXII (XXXIII).

DE PERFECTISSIMATUS DIGNITATE.

1 [14]*Imp. Constantinus A. ad Paternum Valerianum.*[15] Codicillis perfectissimatus fruantur, qui impetraverint, si abhorreant a condicione servili vel fisco aut curiae obnoxii non sint vel si pistores non fuerint vel non in aliquo negotio constiterint nec sibi honorem venali suffragio emerint nec rem alicuius administraverint.

XXXIII (XXXIIII).[16]

QUI MILITARE POSSUNT VEL NON ET DE SERVIS AD MILITIAM VEL DIGNITATEM ADSPIRANTIBUS ET UT NEMO DUPLICI MILITIA VEL DIGNITATE ET MILITIA SIMUL UTATUR.

1 *Impp. Severus et Antoninus AA. Antonio suo salutem.* Si militiae nomen dare vultis, offerte[17] vos his qui probandi ius habent. non autem ignoratis

(1) *sic Nov.*, XVI k. Apr. *Cuiacius* (2) *sic Cuiacius*, imp. zen. aa. O, imp. leo *K*: *Cuiacius fortasse imperatores ex diversorum librorum lectione composuit, nam a.* 474 *secundum* 12, 25, 4 *Hilarianus mag. off. fuit* (3) viverent *libri* (4) *sic K*, fideiussionis *O* (5) *sic O*, extraneis *K* (6) *sic O*, criminalibus *K* (7) pro *ins. Cuiacius* (8) *sic dett.*, utilitas *K*, levitas *O* (9) = *Th.* 6, 35, 15 (36, 1) *B* 57, 2, 21 (10) si *KTh.*, *om. O rectius* (11) VII *Gothofredus*, VI *Th.* (12) = *Th.* 6, 36, 1 *B* 6, 34, 1 (13) d. VIII k. Iun. *scr.* (14) = *Th.* 6, 37, 1 *B* 6, 34, 2 (15) Valerianum *Th.*, *om. libri* (16) *B* 57, 1, 36 *seqq.* (17) offerte *dett.*, offerre *KO*

eos, qui litis causa militiam appetierunt, postulanti-
bus adversariis solvi sacramento solere.
2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Valerio
militi.* Non tantum decurionum filiis, sed omnibus
in fraudem civilium munerum nomina armatae mili-
tiae dantibus fraudem prodesse displicuit.
3 *Impp. Arcadius et Honorius AA. Pulchro ma-
gistro utriusque militiae.* Cura pervigili observare
debebit sublimitas tua, ne coloni vel saltuenses aut
ultro se offerentes ad militiam suscipiantur armatam
aut cogantur inviti.
4 *Imp. Leo A. Dioscoro pp.* Omnes omnino cu-
rialis vel cohortalis condicionis constituti nullam
armatam militiam in posterum adripiant. [*a.* 472?]
5 *Imp. Iustinus A. Licinio magistro officiorum.*
Eis quidem, quibus indultum hactenus demonstratur,
quo binis aut ternis pluribusve mereantur cingulis
non coniunctis e prisca consuetudine, sed absectis
atque discrepantibus, detur electio, quem retinendum
sibi potius censeant, quem deserendum cognoscant,
ut in eo quod optaverint firmiter maneant, eo quod
1 despexerint sine dubitatione repellantur. In pos-
terum vero nemini prorsus facultas pateat eodem
tempore plus quam unius ordinis nomen adfectare,
interdicendis in commune cunctis ut dictum est binis
pluribusve militiis, nec dignitatem coniungere cuilibet
alii cingulo concedendis, ut et qui supplicandum de
re vetita nobis existimaverint, poena decem librarum
auri pro temeritate quamvis infructuosa plectantur [1],
et qui susceperint iussionem augustam per subreptio-
nem elicitam, quod nonnumquam contingit, decem
librarum auri multa feriantur: scriniis etiam nec
non officiis, quorum haec intersit, si non restiterint
et hanc pragmaticam legem obiecerint, decem libra-
1*a* rum auri dispendio puniendis. Si quid autem
contra haec perpetretur, sciant omnes, quod extra
concessum admissum est [2] aut actum fuerit vel notis
conscriptum [3] publicis, simile habeatur, ac si nec im-
petratum nec [4] pronuntiatum omnino nec insertum
2 esset ullis matriculis. Scituris etiam omnibus,
qui merentes in ordinibus armatis sive civilibus ad-
ministrandas provincias seu regendos quoslibet nu-
meros vel iam sunt seu de cetero fuerint iussione
nostra [5] sortiti et, ut servetur eis gradus, augusta
promeriti [6] sanctione, parem indulgendam sibi licen-
tiam, postquam deposuerint sollicitudinem, aut in
priore cingulo protinus persistendi, nullo vindicando
titulo dignitatis, quem sollicitudo media praestiterit,
aut retinendi splendorem, quem adquisierint admini-
strationis obtentu, verum priore cingulo desistendi.
3 Monente tamen innata nobis clementia liberum
esse cunctis prospeximus, si militia, qua [7] decedendum
est, inter eas habetur, quas volentibus licet distra-
here, et in alios eam conferendi et pretia conse-
quendi, prout in isdem agminibus consuevit hactenus.
4 Excipiendis videlicet nec deducendis in hanc per-
petuo conservandam legem pragmaticam eis, qui
binas militias simul compositas et sociali nexas con-
sortio fuerint adsecuti, ut in viris dicatissimis scho-
laribus atque candidatis fieri moris est nec non in
viris devotis laterculensibus et pragmaticariis vel a
secretis contigit, quos memorialium etiam aut agen-
tum in rebus adornat cingulus, et si qui simili sti-
pendiorum iunguntur copula. *D. VIII k. Ian. Constan-
tinopoli Iustino A. iterum et Opilione conss.* [*a.* 524]
6 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Super servis,
qui postea ad quandam militiam adspirare tempta-
verint vel scientibus vel ignorantibus dominis, prae-
cipimus, si quidem ignorantibus his eam meruerint,
licere dominis adire competentem iudicem et suam
ignorantiam eo, quod contrarium minime probatur,
ostendere eoque modo spoliatos eos militia in suum
dominium trahere: sin vero scientibus his servi mili-
taverint, cadere quidem eos non tantum dominio
eorum, sed etiam omni patronatus iure, illos vero
ingenuos effectos, si quidem utiles ad militiam eis
datam visi fuerint, in ea durare, sin vero minime
1 idonei sint, ea privari. Super illis autem servis,
qui iam militarunt et adhuc in eadem militia perse-
verant, licentiam dominis damus intra triginta dierum
spatium ab eo tempore connumerandorum, quo prae-
sens sanctio divulgata fuerit, vel nostram adire cle-
mentiam vel competentes iudices et suam innocentiam
commendare eosque in suum recipere dominium.
2 Quo tempore transacto simili modo tam dominio
quam omni patronatus iure cadere eos necesse est.
D. VIII id. April. Constantinopoli Decio cons. [*a.* 529]
7 *Idem A. Iohanni pp.* Si quis servum suum
dignitatem habere, quemadmodum militiam, fuerit
passus, spolietur et dominio servi et iure, quod per-
1 venit [8] ad patronos. Cui enim ferendum est homi-
nes a nostra manu donationes accipientes adhuc
inter servos haberi et forte cum suis dominis nostram
2 purpuram adorantes? In his itaque casibus, in
quibus non militia, sed dignitas volentibus dominis
servis adquiritur, eadem iura reserventur, quae antea
posita sunt, ne videatur nostra sanctio aliquid habere
3 imperfectum. Sciant autem domini ad exemplum
praeteritae nostrae constitutionis, quae de huiusmodi
servis loquitur, quod, nisi hoc intra triginta dies,
ex quo hoc eis fuerit notum, manifestaverint et
competentem iudicem adierint et spoliare eos digni-
tatibus curaverint, dominium eorum et ius patrona-
tus amittant, nobis deliberantibus, postquam dominio
fuerint servi liberati et inter ingenuos connumerati,
si oportet eos habere dignitatem vel ea quasi indig-
nos spoliari. *D. k. Sept. post consulatum Lampadii
et Orestis vv. cc.* [*a.* 531]
8 [9] *Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Φ[λώρῳ κόμητι] ‖ τῶν [θε]ί[ω]ν
ἰ[δικῶν. Θεσπ]ί[ζ]ο‖μεν* [10]..... ‖ *παρα τ*...... ‖ ....
...... *αιιατο* ‖ *ἢ καὶ ιιμο****α**α** κατα* ‖ ... *ιρ*...*** ‖
.... ‖ .... ‖ ....*ν λαμ*‖*π[ροτατ** τριβουν**

(1) plectentur *libri* (2) est *del. Mommsen* (3) est *ins. K* (4) nec *K*, nec non *O* (5) *sic P[b]*, iussionem nostram *KOI[a]* (6) *sic edd.*, pro meritis *libri* (7) qua *I*, quae *VKO* (8) *sic V dett.*, pertinet *KO* (9) *c. 8 maiore ex parte mutila extat in V, quem supra exscripsimus: supplementa probabiliora intra uncinos quadratos recepimus, versus libri in partibus mutilis lineis ‖ distinximus, litterae evanidae, de quarum numero constare videtur, stellulis numeravimus, reliqua quae perierunt punctis explevimus. accuratius ea omnia in exemplo libri Veronensis p.* 78 *exprimere licuit. index B* 57, 1, 45 *ad pr.* § 1 *hic est: ἡ διάταξις Ἑλληνικὴ οὖσα βεβαιοῖ τὴν πρώτην (πέμπτην scr.) διάταξιν τούτου τοῦ τίτλου τὴν λέγουσαν μηδένα κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν δύο στρατείας ἔχειν, προστιθεῖσα, ὅτι οὐδεὶς ὀφείλει οὔτε στρατείας ἄλλας μετιέναι καὶ τοῖς τριβούνοις νοταρίοις ἐγκαταλέγεσθαι.* § 1 *Ἀπαιτεῖ δὲ ὑπομνημάτων πραττομένων ἕκαστον κατατίθεσθαι, τί μᾶλλον ἐπιλέγεται τῶν στρατειῶν ἢ τῶν ἀξιωμάτων, ὁρίζουσα χρόνον εἴσω τριῶν μηνῶν μετὰ τὸ γνῶναι ταύτην τὴν διάταξιν, ὥστε ἐντὸς τούτου προσιέναι τὸν βουλόμενον ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει τῷ κόμητι τῶν θείων ἰδικῶν, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τοῖς ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τὴν οἰκείαν φανεροῦν προαίρεσιν (id est:* constitutio Graeca confirmat quintam huius tituli constitutionem, quae neminem eodem tempore duas militias habere dicit eo addito, ne quis ad alias militias accedat et inter tribunos notarios recipiatur. § 1 Praecipit autem, ut gestis interpositis unusquisque deponat, quamnam militiarum vel dignitatum praeferat, trium mensum spatio praefinito, postquam de hac constitutione certiores facti sunt, ut intra hoc qui voluerit Constantinopoli comitem rerum privatarum, in provinciis praesides provinciarum adeat et propositum suum manifestet) (10) *Φλώρῳ ... θεσπίζομεν restituit Zachariae*

XXXIII 8 *Idem A. Floro comiti rerum privatarum. Sancimus*.......... *gestis in tuo iudicio conficiendis declarare, utrum dignitatem an qualem militiam praeferant, et si quidem ... clarissimi com-*

νοτα]ριο*[ο ...... τοῦ ‖ τριβούν[ο]υ .... νικα‖τον ....
... ‖ ν........ ‖ δι[κ]α****** πραιτ ... ‖ .... ‖ κατα
*σ*ω**ν ***ιων**[1] ‖ ἢ ποίαν [στρ]ατείαν ἡγοῖντο, καὶ
εἴπερ αἱρετον ***[2] τὴν τοῦ λαμπροτάτου κόμητος μᾶλ-
λον ἀξίαν κεκτῆσθαι καὶ τοῖς συμβόλοις τε περιβλέ-
πτου τριβούνου κεχρῆσθαι, τὴν ἄλλην ἢ[2*] ἄλλας τὰς
οὔσας αὐτοῖς στρατείας ἀποθέσθαι, μηκέτι τούτων ἢ
μιᾶς αὐτῶν ἀντιλαβέσθαι δυναμένων· ἤγουν εἴπερ
ἐπὶ τῆς οἰκείας θέλοι διαμένειν στρατείας, τῇ ἀξίᾳ ἧς
ἔτυχεν ἀπαγορεῦσαι καὶ [τοῖς][3] ὑπὲρ τοῦ λαμπροτά-
του τριβούνου νοταρίου πραιτοριαν[οῦ δεδομένοις][4]
1 αὐτῷ συμβόλο[ις]. Ταύτῃ [ο]ὖ[ν][5] ‖ τῇ εμτρεμ[6]********
θεσπίζομεν μηνῶν εἴσω τριῶν μετὰ | τὸ *αταμενιιτ
ν ****[7] θεῖον ‖ [ἡμῶ]ν πραγματικὸν[8] νόμον γε‖νέσθαι
κατὰ ταύτην μὲν τὴν βα‖[σιλίδ]α πόλιν παρὰ τῇ σῇ
ὑπερο‖[χῇ]***ου*οι*ιμενουστ**σαταυ ‖ ....ιη***κ*τ***εασ
*παρ ‖ κι***ι*ρι***σ**μ*ιρσι*τ*ι*υ* ‖ ....ν* πάντας τὴν
** ‖ ***νι****ην φανερὰν κατα‖*ιιιο*ιι**[9] εἴτε μίαν τις
τῶν ἐξ*ν των αὐτῷ στρατιῶν ἐπιλεξαν‖των *νυ**ον[10]
αὐτὸν ἀφίστασθαι πάντως, εἴτε τῆς περιγενομένης
ἀπὸ τοῦ λαμπροτάτου κόμητος ἢ καὶ τ[ῶ]ν [δ]ε[δο]-
μ[έ]ν[ω]ν αὐτ[ῷ] ‖ συμβόλων τοῦ λαμπροτάτου τρι-
βούνου ν[ο]ταρίο[υ] πρ[αιτο]ριανοῦ ‖ μασασ....γαννητα ‖
τραβα.....ατινιαν ‖ ἐπιταχουσ.....ν‖δα[11]...............
2 ‖....** αυπρει*[12] τ[οῖ]ς λ[α]μπροτάτοις τριβούνοις
νοταρίοις πραιτοριανοῖς σιωεινσυσ*** ‖ ** [τ]ὴν οἰκείαν
φα[νε]ροῦν μὲν γνώμην εναξιομηνπερ*** ‖ τῆς μὲν
στρατείας ἀφαιρεθῆναι, μένουσιν δὲ τοῖς λαμπροτά-
τοις τριβούνοις νοταρίοις ἡμῶν συναριθμούμενοι, ἤγουν
τῷ τὴν ἀξίαν τοῦ λαμπρατάτου κόμητος τοῦ θείου
*μενεξο*ειν κονοισ[13] ‖ τε****κταντων τῶν ἤδη πεπορισ-
μένων εἰσὶν τῶν θείων πραγμάτων *π***ειεν βα****
σ**** ‖ ναιτε*ε***ντω***τε*οι****α ‖ αετον καὶ τῶν κατὰ
ταυιον**κ* ‖ ****στρατείαν ἢ στρατείας... ‖ ...ἀξίας
ηνποθεν**ρ.. ‖ *** τριβούνου τὸν ἀριθμον *** ‖ ***σ***
βασ*ο.... ‖ ...ενεχ***********ναιιαι***** ‖ ....

[14] Εἰ δὲ συμβαίνοι παραδραμεῖν τὸν χρόνον τοῦτον,
κελεύει αὐτούς, εἰ μὲν στρατείας πολλὰς ἔχοιεν,
μίαν καὶ μόνην ἔχειν, εἰ δὲ στρατείαν καὶ ἐπι-
στολὰς τριβούνων νοταρίων, μένειν μόνον τρι-
βούνους, εἰ δὲ στρατείαν καὶ κόμητος ἀξίαν, τὴν
μὲν στρατείαν ἀπολλύειν, τὴν δὲ ἀξίαν τοῦ κόμη-
τος τοῦ ὑψηλοῦ βήματος ἔχειν, μηδενὸς πραγμα-
τικοῦ τύπου παρὰ τὰ διηγορευμένα μέλλοντος
3 ἰσχύειν. Ἐὰν δέ τις στρατείαν ἔχων ἄρχων
ἐπαρχίας γένηται καὶ λάβῃ θεῖον τύπον περὶ τοῦ
φυλαχθῆναι αὐτῷ τὸν ἴδιον τόπον, κελεύει ἡ διά-
ταξις τοῦτον τὸν τύπον ἰσχύειν, ἵνα ὁ μὲν στρα-
τείας φυλάττηται τόπος, μηκέτι δὲ κεχρῆσθαι καὶ
τῷ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὡς εἰκὸς προσγενομένῳ αὐτοῖς
4 ἀξιώματι. Εἰ δέ τι τοιοῦτο ἐπιχειρίσωσιν ἑκά-
τερόν τινες ποιεῖν καὶ δύο τυχὸν στρατείαις κε-
5 χρῆσθαι, ἑκατέρων ἐκπίπτουσιν. Ὁρίζει δὲ πρόσ-
τιμον εἴκοσι λιτρῶν κατὰ τῶν παραβαινόντων,
εἰ καὶ θεῖον τύπον ὡς εἰκὸς προσπορίζομένων
καὶ ταύτῃ τῇ θείᾳ διατάξει ἐναντιουμένων· ὁμοίως
δὲ καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν τὸν τοιοῦτον
θεῖον τύπον προσδεχομένων.

XXXIIII (XXXV).

NEGOTIATORES NE MILITENT.

1 *Imp. Iustinianus A. Menae pp.* Eos, qui vel
in hac alma urbe vel in provinciis cuidam ergaste-
rio praesunt, militare de cetero prohibemus, exceptis
argenti distractoribus, qui in hac alma urbe nego-
1 tiantur. Hos enim utpote omnium contractibus
utiles armata quidem militia penitus abstinere san-
cimus, aliam vero quamcumque sine metu praesentis
2 sanctionis posse sibi adquirere. Si qui vero nego-
tiatores, quos omni militia prohibuimus, iam milita-
runt, licentiam eis damus negotiationem quidem re-
linquere, militiam vero retinere, scientibus quod, si
postea negotiantes appareant, militia privabuntur.
3 Quod et in argenti distractoribus huius almae
urbis, si armatam militiam iam sortiti sunt, tenere
volumus, ut relicta negotiatione liceat eis in eadem
4 militia durare. Negotiantes etenim post hanc
sanctionem huiusmodi militia privabuntur: illis, qui
ad armorum structionem[15] suam professionem con-
tulerint, minime prohibendis ad competentem suae
professionis venire militiam et huiusmodi negotiatio-
nem nihilo minus retinere. [*a.* 528—529]

XXXV (XXXVI).[16]

DE RE MILITARI.

1 *Imp. Antoninus A. Annaeo militi.* Stipendia
et donativa temporis, quo apud hostes fuisse te dicis,
restitui tibi postliminio regresso restitutoque non
iure desideras.

(1) ἐν τῷ σῷ ‖ δικαστηρίῳ πραττομένων ‖ ὑπομνημάτων φανερῶς ‖ καταθέσθαι, εἴτε ἀξίαν *Zachariae* (2) αιρετον ειων *V?*, αἱρετώτερον *Hercher* (2*) τάς *ins. Hercher* (3) τοῖς *suppl. Zachariae* (4) πραιτοριανοῦ διδομένοις *restituit Zachariae* (5) συμβόλοις τ. οὖν *Zachariae*, συμβολοις (?) ταυτη *υ* *V* (6) εμτρεμ *vel* οντρεμ *V?* (7) μετὰ τὸ φανερὸν τοῦτον τόν *Zachariae* (8) θεῖον ... πραγματικόν *Zachariae*, σειον*** υπρατα***ιιτον *V?* (9) ..... κατὰ δὲ τὰς ἐπαρ‖χίας παρὰ τοῖς ἄρχουσιν τῶν αὐ‖τῶν ἐπαρχιῶν πάντας τὴν οἰκείαν γνώμην κατα‖στῆσαι καὶ *Zachariae* (10) ἐπιλέξαιτο, τῶν ἄλλων *Zachariae* (11) *duodecim versus evanuerunt* (12) *sic vel* αναει* *V* (13) *pro* τοῦ θείου (σειου *V?*) ... κονοισ *Bluhme legit* του δε του κημεν εξουσια κονσισ (14) = *B* 57, 1, 45 (15) extructionem *K*, instructionem *O* (16) *B* 57, 3 — *Cf. Dig.* 49, 16

*tis dignitatem possidere et insignibus viri spectabilis
tribuni uti malint, aliam vel alias militias quae eis
competunt deponi, ut eas unamve earum non am-
plius usurpare possint: vel si in militia sua rema-
nere malit, dignitati quam nactus est renuntiet
neque non insignibus ei pro clarissimo tribuno no-
1 tario praetoriano praestitis. Huic igitur....
sancimus, ut intra tres menses, postquam de hac
divina nostra pragmatica lege certiores facti erunt,
in hac regia urbe apud tuam excellentiam.... in
provinciis apud praesides earum provinciarum omnes
voluntatem suam deponant, et sive quis unam mili-
tiarum quae ei competunt eligat, reliquis omnimodo
cadat, sive retenta ex clarissimo comitatu vel ex tribu-
tis ei insignibus clarissimi tribuni notarii praetoriani
2 [dignitate?].... clarissimis tribunis notariis prae-
torianis... voluntatem suam declarare... militia pri-
vari, remanent autem in numero tribunorum nota-
riorum nostrorum, vel ei qui dignitatem clarissimi
comitis sacri.....*

*Si vero contingat, ut hoc tempus decurrat, prae-
cipit, ut, si plures militias habeant, unam tantum
retineant, si militiam et codicillos tribuni notarii,
tantum tribuni maneant, si militiam et comitis digni-
tatem, militiam amittant et dignitatem comitis primi
ordinis retineant: nulla forma pragmatica contra
3 haec statuta vim habitura. Si quis vero mili-
tia praeditus provinciae praeses fiat et sacram for-
mam de reservando sibi proprio gradu acceperit,
hanc formam obtinere constitutio iubet, ut militiae
gradu reservato non utatur etiam ea dignitate quae
4 ei fortasse ex provinciae regimine accesserit. Si
qui vero utrumque tale affectare et duplici forte
5 militia uti praesumpserint, utrumque amittunt. Con-
stituit autem multam xx librarum in legis violatores,
licet divina forma fortasse obtenta huic divinae
legi restiterint: similiter etiam in praesides qui
talem divinam formam susceperint.*

2 *Idem A. militibus cohortis primae.* Viginti stipendia si implestis, sordida munera militiae vobis non indicentur.

3 *Idem A. Iuliano.* Milites ignominia missi, cum infamia notantur, nullis honoribus, qui integrae dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt. habeant autem morandi ubi velint potestatem, praeterquam in eis locis, quibus specialiter arcentur.[1]

4 *Imp. Alexander A. Attico.* Defunctorum in desertione bona confiscari divus Marcus et Antoninus pater meus constituit.

5 *Imp. Gordianus A. Valentino et aliis militibus.* Cum adlegatis septem annos in desertione egisse maritum sororis vestrae et indulgentia nostra esse restitutum, non recte desideratis, ut id tempus, ac
1 si in castris fuerit, habeatur. Proinde excepto
eo tempore, quod ad desertores pertinet, restitutus nostra indulgentia residuo militare debebit: ideoque nec stipendia temporis, quo in desertione fuerit, exigere poterit.

6 *Idem A. Bruto militi.* Semel causaria[2] missis militibus instauratio non solet concedi obtentu recuperatae valitudinis melioris, quando non temere dimittantur, nisi quos constet medicis denuntiantibus et iudice competente diligenter etiam investigante vitium contraxisse.

7 *Idem A. Domno veterano.* Frustra vereris, ne nota, quae propter delictum militare intercessit, existimationem tuam iam veterani laesisse videatur, maxime cum nec ex eo delicto, quod et in paganorum potest cadere personam, notatos milites post missionem placuerit esse famosos.

8 *Imp. Philippus A. et Philippus C. Maccio.* Causaria missus nulla existimationis macula adspergitur.

9 [3]*Imp. Constantinus A. et C. Aelio pp.* Si quis barbaris scelerata factione facultatem depraedationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diviserit, vivus amburatur. *D. IIII k. Mai. Severo et Rufino conss.* [a. 323]

10 [4]*Imp. Constans A.*[5] *Titiano pp.* Quicumque militum ex nostra auctoritate familias suas ad se venire meruerint, non amplius quam coniugia liberos, servos etiam de peculio castrensi emptos neque adscriptos censibus ad eosdem excellentia tua dirigi faciat. *D. III k. Iun. Limenio et Catullino conss.* [a. 349]

11 [6]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Cynegio pp.* Tribuni vel milites nullam evagandi per possessiones habeant facultatem: cum signis propriis in mansionibus solitis ac publicis maneant: aut si quis tam necessaria scita contempserit, de eo ac tribuno eius ad nostram scientiam rectorum ac defensorum relationibus protinus referatur, quatenus severissime in eos animadvertatur[7]. *D. IIII id. April. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [a. 384]

12 [8]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Ricomeri comiti et magistro utriusque militiae.* Cum supra virentes fluminum ripas omnis legionum multitudo consistit, id[9] provida auctoritate decernimus, ut nullus omnino immundo fimo sordidatis fluentis commune poculum polluat, neve abluendo equorum sudore deproperus publicos oculos nudatus incestet[10], sed procul a cunctorum obtutibus in inferioribus partibus fluviorum hoc ipsum faciat. *D. VI k. Iun. Vincentiae Tatiano et Symmacho conss.* [a. 391]

13 [11]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Romuliano pu.* Nemo miles ex his, qui praesentes divino obsequio nostrae clementiae deputati sunt et qui in hac esse urbe praesente comitatu concessi sunt quive de aliis numeris vel legionibus sunt, vel sibi vacet vel aliena obsequia sine nutu principali peragere audeat. qui autem in huiusmodi facinore fuerint convicti, militia exuti poenas consentaneas luere compellantur: [12]ii autem, qui in privato obsequio militem retinere fuerint reperti, quinque libris auri multae
1 nomine feriantur. Sin vero quisquam missus a
numero vel a tribuno ad comitatum serenitatis nostrae pervenerit (aliter enim eos hoc facere vetamus[13]), ilico se viris illustribus comitibus, sub quorum regimine constituti sunt[14], offerre festinet et causas profectionis[15] exponat, ut et responsum caeleste merea-
2 tur et citam remeandi accipiat facultatem. [16]Si
quos autem milites per provincias relictis propriis numeris passim vagari praesides earum cognoverint, correptos faciant custodiri, donec de his clementiae nostrae auribus intimetur et, quid fieri oporteat, decernamus. *D. k. Febr. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]

14 [17]*Idem AA. Stilichoni magistro militum.* Contra publicam utilitatem nolumus a numeris ad alios numeros milites nostros transferri. sciant igitur comites vel duces, quibus regendae militiae cura commissa est, non solum de[18] comitatensibus ac palatinis numeris ad alios numeros milites[19] transferri non licere, sed ne ipsis quidem seu de comitatensibus[20] legionibus seu de[21] riparensibus castricianis[22] ceterisque cuiquam eorum transferendi militem copiam attributam, nisi hoc augusta maiestas publicae utilitatis gratia fieri iusserit[23]: quia honoris augmentum non ambitione, sed labore ad unumquemque conve-
1 nit devenire. Quod si qui contra fecerint, per
singulos milites singulas auri libras a se noverint exigendas. *D. XIIII k. April. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [a. 400]

15 *Imp. Leo A. Aspari magistro militum.* Milites, qui a re publica armantur et aluntur, solis debent publicis utilitatibus occupari nec agrorum cultui et custodiae animalium vel mercimoniorum quaestui,
1 sed propriae muniis insudare militiae. Nullam
praeterea ex militibus posthac praedictis obsequiis vacare magnitudo tua patiatur, sed frequentes esse in numero suo iubeat, ut armorum quotidiano exer-
2 citio ad bella se praeparent. Quod si quis ex
militaribus iudicibus ullos militum tam divinis quam regiis vel privatis domibus ac possessionibus diversisque aliis obsequiis contra interdictum serenitatis nostrae crediderit deputandos, sciat ab eo[24], qui contra vetitum fecerit, et ab eo, qui ausus accipere militem fuerit, per singulos milites singulas libras auri protinus exigendas. *D. prid. non. Iul. Constantinopoli Leone A. cons.* [a. 458]

16 *Idem A. Dioscoro pp.* Militares viros civiles curas adripere prohibemus, aut si aliquam huiusmodi sollicitudinem forte susceperint, et militia statim et privilegiis omnibus denudari decernimus: formidantibus his motum nostrae serenitatis, qui temeritate saluberrimis statutis obviam ire temptaverint.

17 *Imp. Zeno A. Marciano magistro militum.* Neminem in ullo numero equitum vel peditum vel in quolibet limite sine nostri numinis sacra probatoria in posterum sociari concedimus, consuetudine quae hactenus tenuit antiquata, quae magisteriae potestati vel ducibus probatorias militum facere vel militibus adiungere licentiam tribuebat, ut ii tantum in numeris vel in limitibus militent, qui a nostra divinitate
1 probatorias consequuntur. Viros autem eminen-

(1) *sic B*, argentur I^a, arguentur KOI^b (2) *sic I*, causarie *K*, cassaria *O* (3) = *Th.* 7, 1, 1: *iunge* 12, 42, 1 (4) = *Th.* 7, 1, 3 (5) imp. const. a. *libri*, idem (= Constantinus) A. *Th.*: *fortasse* impp. Constantius et Constans AA. *scr.* (6) = *Th.* 7, 1, 12: *iunge Th.* 8, 5, 45 (7) quatenus ... animadvertatur *om. Th.* (8) = *Th.* 7, 1, 13 (9) id *Th.*, idque *K*, idemque *O*, ideo *dett.* (10) atque ita turbido potum caeno misceat et confundat adspectum *ins. Th.* (11) = *Th.* 7, 1, 17 (12) ii ... feriantur *ex Th.* 7, 1, 15 *addita sunt* (13) aliter ... vetamus *om. Th.* (14) sub ... sunt *om. Th.* (15) *sic edd. cum. Th.*, professionis *libri mei* (16) § 2 = *Th.* 7, 1, 16 (17) = *Th.* 7, 1, 18 (18) de *Th.*, *om. libri* (19) militem *Th.* (20) *idem Th.*: *fuitne* de ipsis quidem pseudocomitatensibus (*Cuiacius*)? (21) de *Th.*, de castris *libri* (22) castricianis *Th.*, castrianis I^a, castrensianis KOI^b (23) nisi hoc ... iusserit *om. Th.* (24) ab eo *scripsi*, se ab eo *O*, a se *K*

tissimos pro tempore magistros militum nec non etiam viros spectabiles duces, si supplere numeros pro his qui fatalibus sortibus decrescent necessarium esse putaverint, veritate discussa per suggestionem suam nostrae mansuetudini declarare, qui et quanti et in quo numero vel limite debeant subrogari, ut ita demum, prout nostrae sederit maiestati, divina subnotatione subnixi militiam sortiantur; officio, quod tuae sublimitatis actibus obsecundat, centum librarum auri dispendio feriendo, si ex aliqua parte, quae statuit nostra serenitas, fuerint violata. [*a.* 472?]

18 *Imp. Anastasius A. Iohanni magistro militum praesentalium.* Tam collatores et provinciales quam fortissimos milites prout oportet gubernari minimeque laesionem aliquam seu dispendium perpeti properantes necessarium esse perspeximus[1] dicatissimos milites, qui de diversis praesentalibus numeris per Orientis partes noscuntur consistere, virorum spectabilium ducum iussionibus oboedire, ut, quidquid emerserit, quod pro communi securitate curandum est, hoc protinus utpote militari praesidio in proximis locis constituto competens possit mereri[2] remedium: ita videlicet, ut etiam agentibus causas tam criminaliter quam civiliter praefati milites iam non apud magnificam magisteriam per Orientem potestatem vel ex sententiis seu praeceptionibus eius, sed per interlocutiones seu dispositiones tam excelsae tuae sedis, sub cuius iurisdictione consistunt, quam
1 eorundem ducum respondeant. Eo scilicet observando, ut ad responsum, qui[3] de officio tuae sublimitatis huc usque ad praedictam magisteriam per Orientem potestatem moris erat destinari, viris spectabilibus ducibus inhaesurus mittatur tam per se quam per adiutores suos eosdem iudices observare et iussiones eorum implere curaturus: licentia ei non deneganda, etiam ad responsum, qui de officio alterius viri excelsi magistri militum praesentalis pro hac nostra dispositione destinatur, in locis, in quibus apparitionis tuae sublimitatis ad responsum non contigerit reperiri, suam sollicitudinem pro
1a emergentibus maxime causis peragere. Cuius etiam illi qui de altero officio mittendus est praebemus facultatem, ut non tantum per adiutores suos, id est ad responsum, sed etiam invicem se adiuvando nec publicis nec privatis causis vel exsecutionibus
1b abesse videantur. Ad singulos etenim duces ad responsum de apparitionibus vestris non prospeximus oportere destinari, ne per multitudinem eorum qualibet machinatione damna contra milites nostros
2 augeri contingat. Ut autem omnifariam tam publicae commoditati quam fortissimis prospiciatur militibus, sportularum nihilo minus exactionem merito censuimus moderandam. et iubemus nec ipsis ad responsum nec adiutoribus eorum pro criminalibus seu civilibus causis, etsi ex publicis causis descendere vel ad publicam causam pertinere dicantur, licere aliquid plus quam unum solidum a singulis vel nolentibus vel spontanea voluntate offerentibus suscipere militibus, ita ut, si universitas numeri seu principiorum monenda sit, duplicata quantitate tantummodo sportulas accipiant: in his etenim causis nec plures quam duos primates, quorum nomina semel ac primum gestis intervenientibus fuerint publicata, patimur conveniri, syndico videlicet, prout consuetudo deposcit legibusque cautum est, ordinando.
2a Hoc quoque adiecto, ut pro omnibus quibuslibet expensis ingressus in iudicio duciano faciendi unum tantum solidum nihilque amplius milites vel syndici litigantes dependere compellantur, ut huiusmodi solacium ad commodum ad responsum et eius adiutorum[4] et exceptorum proficiat: nihil sibi usurpare vel suo nomine poscere vel viris devotis principibus, qui ducianum observant iudicium, vel duciana apparitione de praefatis litibus concedendis: ita videlicet, ut super litis expensis in personis etiam eorum, quicumque milites pulsare maluerint, eadem forma ser-
3 vetur. Erit autem arbitrii atque aestimationis virorum spectabilium ducum pro qualitate negotiorum vel quantitate, quae devotissimis militibus ab adversariis eorum ingeritur, vel suam audientiam interponere litigiis vel eorum discussionem dicatissimis principiis seu arbitris in locis degentibus committere.
4 Quibus viris spectabilibus ducibus et eos observantibus ad responsum seu adiutoribus eorum curae sit, si quando ad eosdem duces milites fuerint arcessiti vel de locis in quibus constituti sunt movere praecepti, ne quolibet modo curiales seu collatores quibusdam adficiantur dispendiis, ita scilicet, ut pro militibus inspiciendis, quandocumque voluerint viri spectabiles duces etiam praesentales devotissimos milites adhibere, non immodicam multitudinem eorum
5 tempore pacis convocare procurent. Sin vero etiam necessitate poscente milites ad alia perveniant loca, laesionibus contra curiales seu collatores nihilo
5a minus modis omnibus abstineant. Et si tam eundo quam redeundo triginta tantum dies oportet eos proficisci, ipsi suas expensas sibi praebendas collatoribus seu curialibus minime praegravandis suscipere non cessent: sin autem ulteriore tempore in aliis locis necesse sit eos commorari, expensas eis ulterioris ut dictum est temporis, ad quae pervene-
6 rint loca, ministrari. Quoniam vero comperimus quosdam temerario atque iniquo proposito anteriore tempore certos e memoratis militibus tam in iudicio sublimitatis tuae quam apud excelsam magisteriam per Orientem potestatem in accusationem deduxisse et eos eodem tempore ad diversa quoque protraxisse iudicia diversasque super isdem personis isdemque causis et negotiis prolatas fuisse sententias, ne postea nihilo minus tantae contra milites nostros insidiae tantaque confusio querellis, quas eis ingeri contingit, generetur, nemini licere apud sedem magnitudinis tuae accusatione[5] contra militem seu milites praesentales deposita conventioneque oblata eundem vel eosdem milites criminaliter seu civiliter per iussionem virorum spectabilium ducum inquietare, antequam negotium ex priore actione prioreque conventione
6a finem legitimum sortiatur. Idemque versa vice observari, ut, si quidam miles seu milites praesentales iussione viri spectabilis ducis incusati ac moniti fuerint, licentia denegetur agenti postulationem seu accusationem in iudicio tuae sublimitatis contra eun-
6b dem militem vel eosdem milites deponere. Nec si eundem vel eosdem tam criminaliter quam civiliter obnoxios esse firmaverit, facultatem eidem agenti superesse separatis intentionibus suis pro criminalibus quidem iudicium tuae celsitudinis, pro civilibus autem
7 viri spectabilis ducis[6] seu versa vice occupare. Si quis vero ad huiusmodi tam audacissimum tamque aequitati contrarium conamen prosiluerit, eum pro pecuniariis quidem negotiis iactura litis et damnorum quae vitio eius contigerunt solutione percelli, pro criminalibus autem quasi calumniatorem convictum
8 legum aculeos sentire. Dispositiones autem ante latas non ad imminuendam potestatem magisteriae per Orientem administrationis, sed pro tuitione locorum ac securitate publica noscimur praestitisse, cum non dubium sit ipsos etiam duces, quibus fortissimi praesentales milites parere praecepti sunt, sub eadem excelsa potestate esse constitutos. *D. k. Ian. Constantinopoli Anastasio A. et Rufo conss.* [*a.* 492]

XXXVI (XXXVII).[7]

DE CASTRENSI PECULIO MILITUM ET PRAEFECTIANORUM.

1 *Imp. Alexander A. Prisciano.* Si in potestate tua filius tuus fuit eo tempore, quo quaedam nomine
1 eius emisti, ea tua esse non dubitatur. Peculio

(1) prospeximus *libri* (2) *sic O*, adhiberi *K* (3) qui *Cuiacius*, quod *libri* (4) adiutorium *libri* (5) accusationem *VKO* (6) ducis *V*, ducis sublimitatem *KO* (7) *B* 57, 2, 23 *sq.* — *Cf. Dig.* 49, 17

autem castrensi cedunt res mobiles, quae eunti in militiam a patre vel a matre aliisve propinquis vel amicis donatae[1] sunt, item quae in castris per oc-
2 casionem militiae quaeruntur. In quibus sunt etiam hereditates eorum, qui non alias noti esse potuerunt nisi per militiae occasionem, etiamsi res im-
3 mobiles in his erunt. Matris autem hereditas, quamvis in militia delata sit, ad peculium castrense
4 non pertinet. In castrensi vero peculio praedium donatum non esse constat, quamvis empta ex castrensi peculio praedia eius condicionis efficiantur. *PP. id. Nov. Maximo II et Aeliano conss.* [*a.* 223]

2 *Idem A. Felici.* Filius familias alienationem nullius rei sine voluntate patris habet, nisi si castrensi peculium habeat. *PP. VIII k. Iul. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

3 *Idem A. Feliciano militi.* Errat, qui tibi persuasit, quod nexu paternae potestatis iure sacramenti solutus es.[2] manent enim nihilo minus milites in potestate parentium, sed peculium castrense proprium habent nec in eo ius ullum patris est. *PP. III id. Oct. Iuliano et Crispino conss.* [*a.* 224]

4 *Imp. Gordianus A. Gallo militi.* Cum adlegas te a fratre tuo eodemque commilitone in isdem castris institutum heredem, successionem eius potius ex[3] castrensi peculio tuo quam patri cuius in potestate es
1 per te quaesitam videri rationis est. Etenim peregrinationis[4] labor sociatus commilitii eius et obeundorum munerum consortium adfectioni fraternae nonnihilum addidisse, quin immo vice mutua cariores invicem sibi reddidisse credendum est.

5 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Philostrato.* Intellegis filio qui militavit defuncto peculium eius penes patrem remansisse, non hereditatem patri quaesitam.

6 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Zoilo pp.* Ius castrensis peculii tam scriniarios quam exceptores ceterosque, qui in officio tui culminis merendi licentiam habere noscuntur, ac si in legione prima adiutrice nostra militent, inviolatum habere praecipimus.[6] [*a.* 444?]

XXXVII (XXXVIII).

DE EROGATIONE MILITARIS ANNONAE.

1 [7]*Imp. Constantius A. et Iulianus C. Helpidio pp.* Repetita consuetudo monstravit expeditionis tempore buccellatum ac panem, vinum quoque atque acetum, sed et lardum, carnem vervecinam etiam milites nostros ita solere percipere: biduo buccellatum. tertio die panem: uno die vinum, alio die acetum: uno die lardum, biduo carnem vervecinam. *D. XVI k. Iun. Hierapoli Constantio X et Iuliano C. III conss.* [*a.* 360]

2 [8]*Impp. Valentinianus et Valens AA.*[9] *Secundo pp.* E[10] vicesimo, non amplius, lapide milites sibi iubemus paleas convectare. *D. V k. Oct. Edessa*[11] *Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 363. 364]

3 [12]*Idem AA. ad Victorem magistrum militum.* Cenaticorum nomine milites et eorum superstantes[13] nihil penitus a provincialibus accipere audeant. sciant enim milites, quod oportet eos commoda sua, quae in annonarum perceptione adipiscuntur, accipientes extrinsecus detrimentis provinciales non adficere. *D. VI k. Ian.*[14] *Bonamansione divo Ioviano et Varroniano conss.* [*a.* 364]

4 *Idem AA. et Gratianus A.*[15] *ad Auxonium pp.* Sicut fieri per omnes limites salubri prospectione praecipimus, species annonarias vicinioribus limitibus a provincialibus ordinabis ad castra conferri. sed in veteranis[16] castris constituti milites duas alimoniarum partes ibidem[17] de conditis sumant nec amplius quam tertiam partem ipsi vehere cogantur. *D. V non. Mai. Marcianopoli Valentiniano np. et Victore conss.* [*a.* 369]

5 [18]*Idem AAA. ad Probum pp.* Actuarii nisi expleto triginta dierum spatio pittacia authentica confestim tradiderint, species, quas ex fiscalibus conditis dissimulaverint excludere vel numero cuius ratiocinia pertractant supersederint erogare, de propriis facultatibus vel militibus ipsis vel fiscalibus horreis adigantur[19] inferre. *D. VI id. April.*[20] *Sirmio Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 370 *aut* 373]

6 [21]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus*[22] *AAA. ad Modestum pp.* Fortissimi ac devotissimi milites[23] annonas et capita[24] singulis diebus aut certe competenti tempore, id est priusquam annus elabatur, de horreis consequantur: aut si perceptionem suam ac si debitam studio voluerint protelare, id, quod competenti tempore minime perceperint, fisci nostri commodis vindicetur. *D. prid. non. April. Antiochiae Gratiano A. IIII et Merobaude vc. conss.* [*a.* 377]

7 [25]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Rufino pp.* Nulli militarium pro his annonis, quae in provinciis delegantur, repudiata ad tempus specierum copia et inopiae occasione captata pretia liceat postulare: ita ut, si quis propter anni abundantiam suscipere oblata neglexerit ac postea impositis pro necessitate rerum pretiis repudiata taxaverit, neque id quod contra hanc legem expetit sinatur exigere, neque id quod accipere dissimulaverit consequatur. *D. III k. Aug. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio vc. conss.* [*a.* 393]

8 [26]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Hilario pp.* Provincialium commodis nos convenit subvenire. ad omnium itaque[27] numerorum sive vexillationum aut etiam scholarum tribunos vel[28] viros illustres comites sublimitas tua faciat pervenire, ut meminerint fenum militibus iustis[29] capitibus praestandum iuxta legem[30] divi Valentiniani[31] nec tamen ad oppidum deferendum. *D. XVI k. Iul. Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [*a.* 396]

9 [32]*Idem AA.* Excellentia tua erogationis per susceptores factae modum quantitate brevium conferri perficiat, ita ut, quo[33] die numeris datum sit, diligentius exploretur ac, si quid amplius actuarios vel optiones accepisse constiterit, quam brevium datorum scriniis nostris veritas continet, memorati in duplum reddere compellantur: susceptoribus ea summa imputanda, quam semel flagitantibus eisdem erogasse
1 monstraverint. Nam ad illustres quoque magistros utriusque militiae sacri apices cucurrerunt, quibus provida sanctione decrevimus, ut breves ante indictionis principium summa fide ac veritate confecti ad nostra scrinia dirigantur, secundum quos a susceptoribus erogatio celebretur. *D. VIII k. April. Con-*

---

(1) donata *libri* (2) es *dett.*, est *V*, esses *KO* (3) ex *V*, in *KO* (4) per peregrinationes *Mommsen* (5) *iunge* 12, 52, 3 (6) constitutio graeca *ad finem tituli adscripsit Hal., auctore, ut recte opinatur Herrmannus, Accursio, qui cum non intellegeret c. 6 ad praefectianos pertinere, Graeca quae de his agerent desiderari suspicatus est* (7) = *Th.* 7, 4, 6 (8) = *Th.* 7, 4, 9 (9) imp. Iovianus A. *Th. recte, cf. not.* 11 (10) e *Th.*, et *I*, a *O*, *om. K* (11) accepta ... *ins., ut data sit a.* 363 (12) = *Th.* 7, 4, 12 (13) superstantes *Mommsen*, super his stantes *libri* (14) Iun. *Gothofredus* (15) et Grat. A. *om. Th.* (16) in veteranis *KOP*[b], in veteranis *I*[a], invito oneris *Th.*, *βετωρινοῖς B apud Cui., qui proponit* in Vitoneris (17) *sic edd.*, itidem *K*, si quidem *O*, ibi idem *Th.* (18) = *Th.* 7, 4, 16 (19) *sic Th.* addicantur *libri* (20) *aut* directa VI id. April. (*ut Th.* 8, 5, 28, *a Probo scilicet ad provinciarum rectores*) *aut* d. VI id. April. [accepta ...] *scr.* (21) = *Th.* 7, 4, 17 (22) idem *Th.* (23) familiae quoque, sed et ceteri quibuscumque praediti dignitatibus *ins. Th.* (24) capitum *Th.* (25) = *Th.* 7, 4, 20: *fortasse iungenda est Th.* 5, 13, 33 (26) = *Th.* 7, 4, 23 (27) utique *Th.* (28) vel] per *Th.* (29) isdem *Th.* (30) *non extat* (31) de quinta decima indictione *ins. Th.* (32) = *Th.* 7, 4, 24 (33) ex quo *Th.*

stantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano vc. conss. [*a.* 398]

10 [1]*Idem AA. Eutychiano pp.* Iubemus per omnes provincias cunctis numeris ac militibus a Novembri mense de novello vino annonam dari, quoniam veteris dispendiosa videtur erogatio. *D. X k. Iun. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano vc. conss.* [*a.* 398]

11 [2]*Idem AA. provincialibus provinciae proconsularis.* Opinatoribus, id est exactoribus militaris annonae [3], nullum sit cum provinciali commercium, ita ut a iudicibus [4] vel officio provinciali omnis summa debiti postuletur intra anni spatium conferenda. *D. prid. k. April. Mediolani Vincentio et Fravito conss.* [*a.* 401]

12 [5]*Idem AA. et Theodosius A. Anthemio pp.* Septem dierum, per quas tribuni emolumenti gratia sollemniter stillaturae nomine consequuntur resistentes [6] species, non aliter adaerentur, nisi ut in foro rerum venalium distrahuntur. *D. V id. April. Constantinopoli Arcadio A. VI et Probo vc. conss.* [*a.* 406]

13 [7]*Idem AA.* [8] *Anthemio pp.* Lege repetita censemus, ut, si quis militum interclusam specierum exactionem refricare temptaverit vel adaerationes statutas ausus fuerit immutare, tam vir spectabilis dux centum librarum auri quam etiam eius officium pari condemnationis summa quatiatur, adiecta sacrilegii poena, quae divalium scitorum violatores palam insequitur. *D. X k. April. Constantinopoli Honorio VIII et Theodosio III AA. conss.* [*a.* 409]

14 [9]*Idem AA.* [10] *Constantio magistro militum.* His scholaribus, quibus laborum intuitu regendos numeros dederimus, de aerariis annonis singulos solidos per opinatores, caballationis quoque rationem pro administrato tempore debitam, quando militibus erogatur, sine mora praeberi oportet vel, si quis eorum antequam accipiat in fata concesserit, quod ex utraque causa ei debebatur, heredibus eius restitui. *D. XIII k. Dec. Constantio et Constante vv. cc. conss.* [*a.* 414]

15 [11]*Idem AA. Asclepiodoto pp.* Annonas omnes, quae universis officiis atque sacri palatii ministeriis et sacris scriniis ceterisque cunctarum adminiculis dignitatum adsolent delegari, quasque ii, qui ad earum exactionem mittuntur, pro cupiditate et libidine sua graviter ex provincialium visceribus eruebant, ad similitudinem militum, quibus aerariae praebentur annonae, adaerari praecipimus, ut omnibus superius designatis emolumenta debita in pretiis dispositio culminis tui pro publica utilitate [12] taxatis praecipiat erogari. *D. XVI k. Mart. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [*a.* 423]

16 *Imp. Anastasius A. Longino magistro equitum ac peditum.* Per hanc divinam dispositionem iubemus eos, quibus ex officio tuae sublimitatis militarium meritorum seu cuiuslibet praestationis committitur erogatio, in primis iurare pro iustitiae ratione in-
1 iunctam sibi sollicitudinem peracturos. Et secundum praesentem saluberrimae nostrae dispositionis observationem solacium, sicut dictum est, publicum erogator manu sua sine ullo dolo vel fraude singulis militibus numeret, quatenus unusquisque miles accepto per suam manum solacio ipse cum actuario de negotiatione actuariis permissa secundum ratio-
1 a nem agat iustitiae. Hoc videlicet observando, ut pro singulis solidis actuario, sive statim sive post unum duosve seu amplius annos restitutum fuerit debitum, minus quidem uno tremisse, pro temporis
1 b scilicet brevitate, pacisci liceat. Amplius autem quam unum tremissem nullus actuarius pro quoquo tempore seu annorum spatio pacisci penitus permittatur, nec ulla possit actuarius machinatione pro temporis prolixitate unius quantitatem tremissis ex-
1 c (1) cedere. Si qua tamen inter actuarium et militem super pactione seu negotiatione tempore erogationis emerserit dubitatio, iubemus eidem militi dandas pecunias ab erogatore principiis dari et non [13] secundum obtinentem hactenus consuetudinem easdem pecunias vel ab erogatore vel ab actuario retineri, quatenus causa apud devotissima principia propositis sacrosanctis scripturis inter actuarium et militem tractetur, ut ex omni parte miles nullum damnum sub quacumque occasione praeterquam id, quod eum ex iusta et permissa actuariis negotiatione
2 debere constiterit, patiatur. Super his vero, quos datis forte commeatibus abesse contigerit, haec volumus observari, ut pecuniae quae erogandae sunt usque ad triginta milites, quos tantummodo datis commeatibus dimitti sacra constitutio continet, apud devotissima principia sequestrentur, illorum scilicet tantummodo militum, quorum intra triginta commeatales viros constitutorum actuarius tempore erogationis pittacia utpote habita super pactione protulerit, quatenus, cum idem redierint milites, causa apud devotissima principia secundum praefatum modum tractata utriusque partis indemnitati similiter consuletur: non danda pro tempore tribuno licentia triginta viris amplius sub commeatus occasione di-
3 mittere. Sin vero saluberrimam constitutionem offendendo amplius quam triginta viros datis commeatibus tribunus dimittere ausus fuerit, pecunias quidem, quae post praefatorum triginta virorum numerum per commeatus dimissis militibus erogandae fuerant, publicae rationi erogator non dubitet repor-
4 tandas. Sciat vero tribunus praeter iam constitutas super huiusmodi facinore interminationes sese de [14] propriis facultatibus singulis militibus, quibus ultra numerum triginta virorum sub nomine commeatuum eos dimittendo causam [15] non consequendi publica solacia dederit, quidquid ob iniquam dimis-
4 a sionem amiserint, soluturum. Nec prius idem tribunus ab eodem discedat numero, nisi omnes huiusmodi milites, id est quos post permissam triginta virorum quantitatem commeatus nomine dimiserit, indemnes in hac parte atque illaesos reddiderit.
5 Hoc etiam adiciendo, ut sub gestorum testificatione tam decem ex devotissimis principiis, primates eorum videlicet, quam unusquisque caput scholae iuratus deponat, sub sua praesentia rem sicut superius dispositum est fuisse subsecutam, et sub obtutibus suis unumquemque militem solacium suum manu sua ab erogatoris dextera suscepisse: et huiusmodi gesta relatione a viro clarissimo tribuno vel devotissimis principiis intra tres menses mittenda, ex quo profectus fuerit, numerandos ad nostram referat
6 pietatem. Hoc videlicet ante omnia curando, ut pro tempore erogator, postquam datae fuerint ex publico pecuniae, intra duos vel tres menses seu quattuor, pro qualitate scilicet spatiorum, commissam sibi sollicitudinem erogationis non dubitet faciendam: vel si ulterius apud se pecunias publicas differendo erogationem ausus fuerit retinere, sciat se modis omnibus damnum, quod ex negotiatione miles sustinue-
7 rit, ex propriis facultatibus militi soluturum. Scientibus his, qui praefatae dispositionis observantiam sive in differenda ultra sigillatim definitum temporis spatium erogatione sive in qualibet alia parte fuerint egressi, non solum sese militiae cinguli amissionem, verum etiam facultatum quoque suarum publicationem pro tanto subituros flagitio: et insuper erogationum quoque sollicitudinem ab officio tuae celsitudinis, si imperatoria violata fuerit dispositio, ad

(1) = *Th.* 7, 4, 25 (2) = *Th.* 7, 4, 26: *iunge Th.* 8, 5, 63. 11, 1, 29, *cf. Th.* 11, 5, 1 (3) id est ... annonae *om. Th.* (4) a iudicibus *Th.*, a ducibus *K*, eductibus *O* (5) = *Th.* 7, 4, 28 (6) resistentes *ante* tribuni *collocat Th.* (7) = *Th.* 7, 4, 30 (8) aa. *Th.* (*ubi praecedit* impp. honorius et theod.), aaa. *O*, a. *K* (9) = *Th.* 7, 4, 34 (10) aaa. *O*, *cf. not.* 8 (11) = *Th.* 7, 4, 35: *iunge* 11, 75, 4 (12) auctoritate *Th.* (13) non *om. libri*, *suppl. Cuiacius ex B:* καὶ μὴ κατὰ τὴν μέχρι νῦν συνήθειαν (14) de *om. libri* (15) causam *I*[b], causa *KOI*[a]

alios transferendam, si non idem officium, simulac huiusmodi fuerit a quolibet facinus perpetratum, ad notitiam nostrae mansuetudinis vel certe ad scientiam illustrissimae magisteriae referre[1] curaverit potestatis, ut eiusdem apparitionis periculo tale flagitium principales minime possit[2] aures latere, quatenus ex omni parte eodem delicto revelato, quicumque saluberrimas nostrae pietatis ordinationes ausus fuerit violare, interminatas minime possit poenas evadere: ita ut in singulis militibus, qui non observato in eorum persona tenore datae dispositionis laesi fuerint, liceat sacratissimum nostrum, per unum forte vel etiam binos milites pro omnibus verba facturos, petere comitatum et porrectis precibus quod contra nostram dispositionem passi sunt approbare, eoque facto statutis violator imperatoriae dispositionis sup-
8 pliciis percellatur. Illud praeterea modis omnibus observari decernimus, ut erogator omnes pecunias, quae mortuis militibus usque ad diem mortis eorum debitae fuerant, secundum datam iam divalem dispositionem uxoribus vel liberis eorum non dubitet ministrandas.

17 *Idem A. Arcadio pp.* **Cum saepe contingit propter quasdam maximas et inexcusabiles rationes quibusdam ad custodiam vel aliam huiusmodi causam milites deputari vel etiam deputatos esse, et non convenit hoc modo publicum aliquod damnum seu dispendium sustinere, iubemus, si qui fortissimi milites ex quocumque numero curiis vel quibusdam corporibus vel sacrosanctis ecclesiis vel aliis personis pro custodia, ut dictum est, vel tali alia causa a nostro numine deputati sunt vel fuerint, ne per eorum translationes circa annonarum vel capitum eis praebendorum erogationem publicis rationibus quaedam laesio ingeratur, eadem de proprio personam seu personas, cui et quibus deputati sunt vel fuerint, modis omnibus agnoscere: hoc tantummodo de publico pro isdem annonis et capitu praebendo et imputando, quod in locis, ex quibus praefati milites perveniunt seu pervenerunt, imputabatur, vel si antelatam praestationem supradictae personae recusaverint, eosdem milites de suis locis non recedere, vel eos qui recesserint ad**
1 ea sine quadam mora redire. Hoc omnifariam custodiendo, ut nemo devotissimorum militum cuicumque personae seu corpori sine speciali nostrae serenitatis iussione scriptis proferenda deputetur.
2 Officio tuae celsitudinis, si hanc nostrae mansuetudinis formam, quotiens super militibus quibusdam deputandis aliquid statutum fuerit, gestis insinuare et, quid eos, quibus dati sunt, prout nobis placuit, agnoscere oportet, itidem publicare minime curaverit, tam dispendium, quodcumque publicum hac ex causa sustinuerit, ei de[3] proprio resarcire, quam triginta librarum auri multam propter suam desidiam, immo
3 magis coniventiam dependere cogendo. Rectoribus nihilo minus provinciarum et apparitionibus eorum, si statuta nostra violaverint seu violari concesserint, eiusdem condemnationis solutione percellendis.

18 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς.*[4]]

[5]Ἡ διάταξις κελεύει πρότερον ἐπὶ χώρας παρακρατεῖσθαι τὰ εἰς στρατιώτας δαπανώμενα καὶ τηνικαῦτα τὰς λοιπὰς αἰτίας τοῦ δημοσίου προβῆναι. οὐδὲ γὰρ χρὴ μόνας τὰς ἐκπομπὰς κατεπείγεσθαι, ῥαθυμεῖσθαι δὲ τὰ στρατιωτικὰ δαπανήματα. τοὺς δὲ ἄρχοντας καὶ τὰς πόλεις καὶ πάντα τὸν ἕτερον δημοσιεύοντα, εἴ τι παραβαθῇ τῶν θεσπισθέντων, καὶ τὰ χρήματα παρέχειν οἴκοθεν τοῖς στρατιώταις καὶ πρόστιμον ἑκατὸν λιτρῶν χρυσίου θεσπίζομεν. [a. 491—505]

19 [*Ὁ αὐτὸς βασιλεύς*] . . . . . *Θεσπίζομεν*[6]

[7]Ἡ διάταξις κελεύει, ἵνα, ἐὰν στρατιῶται ὑποστῶντες μὴ ὦσιν ἐν ταῖς οἰκείαις ἀγγαρείαις, ἀλλ' ἢ εἰς βοήθειαν ἠφορίσθησαν προσώποις τισὶν ἢ κατὰ ἄφεσιν ἀπελύθησαν, μὴ λαμβάνειν τὰς ἀννόνας αὐτῶν τὸν ὑπομνηματοφύλακα ἐν εἴδει διὰ τὸ μὴ φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐν χρυσῷ διατιμωμένου τοῦ εἴδους κατὰ τὴν τράπεζαν, ὅρκου παρεχομένου παρά τε τῶν τριβούνων καὶ τῶν βικαρίων καὶ τῶν δομεστίκων καὶ ὑπομνηματοφυλάκων καὶ ὀπτιώνων, οὐδὲν ἧττον καὶ μετὰ τὸν ὅρκον λογοθετουμένων καί, εἴτε[8] ἂν εὑρεθείησαν ψευσάμε-
1 *νοι, ἐν διπλῷ καταβαλλόντων. Εἰ δὲ καὶ στρατιώτης ἐξαργυρίσαι βουληθείη τὰς παρεχομένας αὐτῷ ἀννόνας, λήψεται τὰ χρήματα κατὰ τὴν τράπεζαν. [9]εἰ δὲ τὸ εἶδος λαμβάνει, λήψεται τὸ ἐν τῇ χώρᾳ χορηγούμενον κατὰ δοκιμασίαν τοῦ θεοφιλεστάτου τῶν τόπων ἐπισκόπου καὶ τοῦ*
1a *λαμπροτάτου ἐκδίκου τῆς πόλεως. Εἰ δὲ καὶ ὁ ὑπομνηματοφύλαξ ἀγοράσῃ παρὰ στρατιώτου τὰς ἀννόνας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς[10] λαμβάνει αὐτὰς παρὰ τοῦ συντελεστοῦ ὡς ἐκχωρηθείσας αὐτῷ, πάλιν κατὰ τὴν τράπεζαν λαμβάνειν αὐτόν, εἰ μὴ παρὰ τὸ εἶδος βούλεται ὁ συντελεστὴς προσαγαγεῖν.*
1b *Εἰ δὲ καὶ οἱ συντελεσταὶ βουληθείησαν ἑκουσίως πωλῆσαί τινα τοῖς στρατιώταις, οὐ κωλύομεν τοῦτο γίνεσθαι, εἰ καὶ μέλλουσιν ἐκ τούτου κερδαίνειν, ἥττονα ποσότητα εἰδῶν παρέχοντες αὐτοῖς παρὰ τὴν δημοσίαν τράπεζαν. μὴ ἐξέστω δὲ τοῖς πολίταις[11] ἐκ τούτου βλάπτειν τὸν συντελεστήν, ἵνα, ἐὰν αὐτοὶ κακῶς συμφωνήσωσιν, ἀναγκάζωσι τὸν συντελεστὴν καθὼς συνεφώνησε[12]*
2 *παρασχεῖν τὰ εἴδη. Εὑροῦσα δὲ ἡ διάταξις, ὅτι καί τινες τῶν χαρτουλαρίων τῶν γενναιοτάτων ἀριθμῶν ἤτοι φοιδεράτων συνωνοῦνται ἑαυτοῖς*

(1) referre P^b, ferre KOI^a (2) possint *libri* (3) ei de *edd.*, vel ei de *O*, vel eidem *K* (4) c. 18. 19 *Anastasii esse colligitur ex* 1, 4, 18, *quae gemina videtur* c. 19 § 1 (5) = *B* 57, 4, 18 (6) *θεσπίζομεν tradunt Paratitla ad Const.* 1, 3 (7) = *B* 57, 4, 19 (8) *εἴ τι Heimbach* (9) § 1 *fin.* = 1, 4, 18 (10) *αὐτός Cuiacius* 1584, *αὐτόν Cuiacius* 1562, *unde Herrmannus conicit hoc loco αὐτὸν λαμβάνειν scr. et infra λαμβάνειν αὐτόν del.* (11) *στρατιώταις requiritur* (12) *καθ' ὧν συνεφωνήθη scr.*

XXXVII 18 *Idem A. Constitutio iubet in locis inprimis ea retineri quae militibus eroganda sunt, et tunc demum reliquas fisci causas procedere. neque enim solas transmissiones urguere oportet, militares vero erogationes neglegere. magistratus autem et civitates omnesque alias publicas personas, si quid eorum quae constituta sunt violatum fuerit, et pecunias de suo militibus et multam C auri librarum dependere iubemus.*

19 *Idem A. Constitutio praecipit, ut si milites propriis ministeriis non incumbunt, sed vel auxilii gratia personis quibusdam deputati fuerint vel commeatu dimissi, annonas eorum actuarius non in speciebus accipiat, ne pereant, sed in auro aestimatis speciebus ad mensae rationem, iureiurando praestito et a tribunis et a vicariis et a domesticis et ab actuariis et ab optionibus, qui nihilo minus post iusiurandum rationes reddunt et, si qua in re*
1 *mendacii convicti fuerint, duplum solvunt. Quod si miles competentes sibi annonas adaerare vult, pecunias ad rationem mensae accipiet. si vero species mavult, eas quas regio parit accipiet arbitratu deo amantissimi episcopi et clarissimi defensoris civi-*
1a *tatis. Si vero actuarius a milite annonas eius emerit easque a collatore ut cessas sibi exposcit, rursus ad rationem mensae eas accipit, nisi collator*
1b *in speciebus eas inferre vult. Si vero collatores ultro cum militibus mercari volunt, hoc fieri non vetamus, licet ex eo lucrum facturi sint, quod minorem specierum quantitatem eis secundum mensae rationem inferunt. nec liceat civibus (militibus?) collatorem exinde damno adficere, quod, cum ipsi male pacti sunt, collatorem contra ea quae pacti*
2 *sunt species inferre cogant. Cum autem constitutio invenerit quosdam chartularios fortissimorum numerorum vel foederatorum frumentum sibi coe-*

σῖτον, ἵνα τὸ μὲν δημόσιον δίδωσιν αὐτοῖς κατὰ τὴν τράπεζαν τὰ τοῦ σίτου τιμήματα, αὐτοὶ δὲ ὡς προηγορακότες εἴδη κερδαίνουσι, κελεύει ἡ διάταξις μηδένα συντελεστὴν ἄκοντα ἀπαιτεῖσθαι
2a παρέχειν αὐτοῖς συνωνήν. Εἰ δὲ ἑκουσίως πωλῆσαι ζητήσῃ τις αὐτοῖς, μὴ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς τὰ τιμήματα τῆς τραπέζης εἰς τὴν ποσότητα τὴν μέλλουσαν λόγῳ ἀννόνων τοῖς στρατιώταις χορη-
2b γεῖσθαι. Εἰ γὰρ ἔξωθεν ἑτέραν ποσότητα βουληθῇ ἀγοράσαι, τότε κεκώλυται πραγματεύσασθαι,
2c ὡς καὶ πᾶς στρατιώτης. Ταῦτα δὲ πάντα δείκνυσι μέλλουσα γίνεσθαι ἀναψηλάφησις, ἀναγκάζουσα πάντα ἄνθρωπον τὸν ὁτεδήποτε ψευσάμενον σφετερισάμενον διπλάσιον καταθεῖναι, ἵνα τὸ μὲν ἁπλοῦν λάβῃ ὁ ἐκδικηθείς, τὸ δὲ ἕτερον ἁπλοῦν τὸ δη-
3 μόσιον. Πάντες δὲ οἱ στρατιῶται οἱ προσπαραμένοντες προσώποις τισὶν ἐν ἐξαργυρισμῷ λαμβανέτωσαν τὰς ἰδίας ἀννόνας κατὰ τὸν ἐξαργυρισμὸν τῆς τραπέζης, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς κεφαλιτίονας· καὶ μὴ ζητείτωσαν τὰ εἴδη, εἰ μὴ ἑκὼν ὁ συντε-
4 λεστὴς ταῦτα καταβάλοι. Τοῦ παραβῆναί τι ποτε τῶν προειρημένων τολμῶντος μέγιστον κίνδυνον ὑφορωμένου, εἴτε τριβοῦνος εἴτε βικάριός ἐστιν εἴτε δομέστικος εἴτε ὑπομνηματοφύλαξ εἴτε ὀπτίων εἴτε πρῶτος ἀριθμοῦ εἴτε ταξεώτης τοῦ στρατηλάτου, ἐὰν συμβῇ τί ποτε παρὰ τὸ ἀληθὲς γνωρισθῆναι ἢ ἐπιχειρισθῆναι, καὶ μὴ παραχρῆμα δηλωθῇ καὶ ἀνασταλῇ· ἡ γὰρ ἀναψηλάφησις πάντα τὰ παρὸ τὴν διάταξιν γινόμενα ἀπελέγξει.

XXXVIII (XXXVIIII).

DE EXCOCTIONE ET TRANSLATIONE MILITARIUM ANNONARUM.

1 [1]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Stilichoni comiti et magistro utriusque militiae.* Opinatores, quibus species in diversis provinciis delegantur[2], contra omnem consuetudinem nullis consistentibus
1 familiis excoctionem panis efflagitant. Illustris igitur auctoritas tua novam usurpationem congrua auctoritate repellat[3], ut, cum opinatores in provinciis delegantur, vetus consuetudo servetur. *D. id. Sept. Mediolani Theodoro vc. cons.* [a. 399]

2 [4]*Idem AA. et Theodosius A. Hadriano pp.* In excoctione buccellati, quod devotissimis militibus convenit praeparari, in translatione etiam annonae nullius excipiatur persona, videlicet ut ne nostra quidem
1 domus ab his habeatur immunis. Et si quisquam, quod non opinamur, implere quae sunt praecepta neglexerit, in procuratorem eius severissime vindicetur, ita ut, si huiusmodi contumaciae dominum conscium esse constiterit, quadruplum id, quod pro eius capitatione poscitur, posthabita dilatione solvatur. *D. VIIII k. April. Romae Honorio A. VI et Aristaeneto conss.* [a. 404]

XXXVIIII (XXXX).

DE MILITARI VESTE.

1 [5]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Auxonio pp.* Omnem canonem vestium ex kalendis Septembribus ad kalendas Apriles nostris largitionibus tradi praecipimus: proposita poena rectori provinciae vel eius officio condemnationis, quae tuae iustitiae videbitur. *D. XIIII k. Dec. Marcianopoli Valentiniano et Valente conss.* [a. 368]

2 [6]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. Modesto pp.* Provinciae Thraciarum per viginti iuga seu capita conferant vestem: Scythia et Mysia in triginta iugis seu capitibus interim annua solutione dependant: per Aegyptum et Orientis partes in triginta terrenis iugis, per Asianam vero et Ponticam dioecesim ad eundem numerum in capitibus seu iugis annuae[7] vestis collatio dependatur, ita ut per Orientem provinciae in titulo auri comparaticii, quod per iugationem redditur, compensationis gratia perfruantur, exceptis Osrhoena et Isauria: nam easdem constat aurum comparaticium minime redhibere. *D. V id. Aug. Hierapoli Gratiano A. IIII et Merobaude vc. conss.* [a. 377]

3 [8]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Martiniano comiti sacrarum largitionum.* Fortissimis militibus nostris per Illyricum non binos tremisses pro singulis chlamydibus, sed singulos solidos dari praecipimus[9]. *D. XVI[10] k. Febr. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

4 [11]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Asclepiodoto pp.* Militaris adaeratio vestis a collatoribus exigatur, sacratissimis videlicet largitionibus inferenda, ita ut quinque eius partes fortissimis militibus erogentur in pretio, sexta vero portio a gynaeciariis clementiae nostrae absque ulla vel ipsorum vel publica incommoditate pro eadem contextione suscepta iunioribus gregariisque militibus in ipsa, quam maxime eos desiderare constitit, specie praebeatur. *D. VII id. Mart. Constantinopoli Asclepiodoto et Mariniano conss.* [a. 423]

XXXX (XXXXI).[12]

DE METATIS ET EPIDEMETICIS.

1 [13]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Theodoto magistro officiorum.* Si quis mensorum nostrorum manum[14], qua deputatas singulis quibusque domus enotant et postibus hospitaturi nomen adscribunt, delere non dubitaverit, ad instar falsi reus ex hac auctoritate teneatur. *D. VI k. Nov. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio vc. conss.* [a. 393]

2 [15]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Hosio magistro officiorum.* In qualibet vel nos ipsi urbe fuerimus vel ii qui nobis militant commorentur, omni tam mensorum quam etiam hospitum iniquitate sub-

(1) = *Th.* 7, 5, 1 (2) ut pretium maiore taxatione deposcant *ins. Th.* (3) percellat *Th.* (4) = *Th.* 7, 5, 2 (5) = *Th.* 7, 6, 2 (6) = *Th.* 7, 6, 3 (7) annua (8) = *Th.* 7, 6, 4: *iunge Th.* 6, 30, 14, *cf. etiam Th.* 6, 26, 6. 6, 30, 13 (9) praecipias *Th.* (10) XV *Th.* 6, 30, 14 (11) = *Th.* 7, 6, 5 (12) *B* 57, 5 (13) = *Th.* 7, 8, 4 (14) manum *dett.*, manu *OTh.* (15) = *Th.* 7, 8, 5

mere, ut fiscus ipsis secundum mensae rationem frumenti pretia solvat, ipsi vero ex speciebus iam comparatis lucrum faciant, vetat constitutio colla-
2a torem invitum ad coemptionem adigere. Quod si quis ultro eis vendere velit, non excedant pretia mensae in ea quantitate quae postea annonarum
2b nomine militibus praestanda est. Nam si extrinsecus aliam quantitatem emere velit, negotiari
2c prohibetur quemadmodum omnes milites. Quae omnia ostendit futura retractatio, qua unusquisque qui quandocumque mentitus usurpaverit, duplum reddere cogitur, ut simplum vindex accipiat, alterum
3 tantum fisco cedat. Omnes autem milites qui certis personis deputati sunt, annonas suas adaeratas secundum mensae adaerationem accipiant similiterque capitum: neque species petant, nisi sponte
4 collator eas inferat. Qui supra dictorum aliquid praetermittere ausus fuerit, summum periculum subibit, sive tribunus sit sive vicarius sive domesticus sive actuarius sive optio sive princeps numeri sive officialis magistri militum, quando contigerit, ut aliquid contra veritatem [factum] innotescat vel attemptetur, neque id confestim manifestetur et denuntietur: nam retractatio omnia quae adversus constitutionem facta erunt evincet.

mota duas dominus propriae domus, tertia hospiti
deputata, eatenus intrepidus ac securus possideat
portiones, ut in tres domus divisae partes primam
eligendi dominus habeat facultatem, secundam hospes
quam voluerit exsequatur, tertia domino relinquenda.
plenum enim aequitate atque iustitia est, ut, qui aut
successione fruitur aut empto vel extructione gaudet,
electam praecipue iudicio suam rem[1] teneat et re-
1 lictam. Ergasteria vero, quae mercimoniis depu-
tantur, ad praedictam[2] divisionis iniuriam non vocen-
tur, sed quieta sint et libera et ab omni hospitum
iniuria defensata solis dominis conductoribusque de-
serviant. sane si stabulum, ut adsolet, militari viro
in tertia domus parte defuerit, ex ergasteriis, nisi
id dominus qualibet occasione providerit, pro ani-
malium numero vel domus qualitate deputabitur.
2 Illustribus sane viris non tertiam partem domus,
sed mediam hospitalitatis gratia deputari decernimus:
ea dumtaxat condicione servata, ut alter ex his qui-
libet, quive maluerit, divisionem arbitraria aequitate
3 faciat, alter eligendi habeat optionem. Et fir-
missimum perpetuo quod iussimus perseveret, ita ut
triginta libras auri qui illustri sunt praediti dignitate
fisco nostro se illaturos esse cognoscant, ceteri vero
militia sciant se esse privandos, si generale prae-
ceptum amplius usurpando quam iussimus repreben-
sibili temeritate violaverint. *D. viii id. Febr. Con-
stantinopoli Honorio iiii et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

3 [3]*Idem AA. Vincentio pp.* Cunctos iudices scire
volumus a praetoriis ordinariorum iudicum his prae-
sentibus abstinendum. *D. xvi k. Febr. Mediolani
Stilichone et Aureliano vv. cc. conss.* [*a.* 400]

4 [4]*Idem AA. Aemiliano magistro officiorum.* Fabri-
censium domibus ubique constitutis omnem molestiam
hospitum praecipimus amoveri, quo[5] et Antiochen-
sibus et ceterarum civitatum fabricis similis domo-
rum excusatio praebeatur, absente scilicet sacro
comitatu. *D. xi k. Febr. Constantinopoli Stilichone
et Aureliano conss.* [*a.* 400]

5 [6]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni
pp.* Devotum possessorem ab omni inquietudine
1 liberamus. Primo igitur omnium ad nullum prae-
dium[7] publicum vel privatum domus nostrae vel
cuiuscumque iuris nullus metator[8] accedat, si a quo-
1*a* quam fuerit destinatus. Licentiam enim domino
actori ipsique plebi serenitas nostra commisit, ut
eum, qui praeparandi gratia ad possessionem venerit,
[9]expellendi habeat facultatem nec crimen aliquod
pertimescat, cum sibi arbitrium ultionis suae sciat
esse concessum: recteque sacrilegium prior[10] arceat,
1*b* qui primus invenerit. Administrantem vero eius-
que officii proceres, quorum praecepto inhibitam per-
sonam ad agrum aliquem destinaverit, in tempore
2 proscribi debere censuimus[11]. Solam sane hospi-
talitatem sub hac observatione concedimus, ut nihil
ab hospite, quod vel hominum vel animalium pastui
necessarium creditur, postuletur, omniumque sit ac-
celeratum iter atque continuum nec ulli liceat resi-
dere, ne diuturnitas commanentium ulla ex parte
3 praedium vexet. Decem etiam librarum auri multa
ferietur, quisquis administrator togatus apparitor ul-
lus aut militans vel iter agens ullo in loco aliquid
4 ab hospite postulaverit. In tantum enim inhiberi
sceleratum morem iubemus, ut ipsis quoque praeben-
tibus impunitum esse non patiamur, si quid[12] sponte
contra praeceptum nostrum probati fuerint obtulisse.
*D. prid. id. Iun. Ravennae post consulatum Hono-
rii viiii et Theodosii v AA.* [*a.* 413]

6 [13]*Idem AA. Hadriano pp.* Africae[14] hoc pro-
spectum est, ut infausta hospitalitatis praebitio tol-
leretur nec balneum quisquam[15] a domino aedium
postulet. *D. v non. Mart. Ravennae Constantio et
Constante conss.* [*a.* 414]

7 [16]*Idem AA. Eustathio pp.* Devotissimos milites
ex procinctu redeuntes vel proficiscentes ad bella
muri novi sacratissimae urbis singulae turres in pede-
planis suis suscipiant. *D. v non. Mart. Constanti-
nopoli Honorio xiii et Theodosio x AA. conss.* [*a.* 422]

8 [17]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Helioni
magistro officiorum.* Archiatros nostri palatii nec
non urbis Romae et magistros litterarum pro neces-
sariis artibus et liberalibus disciplinis nec non pic-
turae professores, si modo ingenui sunt, hospitali
molestia quoad vivent liberari praecipimus. *D. xiiii
k. Sept. Hierio et Ardaburio conss.* [*a.* 427]

9 [18]*Idem AA. Nomo magistro officiorum.* Omnes,
qui metata in suis domibus praestant, sive hospitia
praebuerint metatoribus seu quolibet pacto satis eis
fecerint, nullam vel pensionis vel discussionis domus
1 gratia molestiam sustinere cogantur. Deinde ne-
minem volumus cuiuslibet loci vel ordinis in hac
florentissima urbe domum propriam excusantem me-
tatum sibi in alienis aedibus[19] privilegio militiae
vindicare. quod et in provinciis observari oportet.
2 Ceteris vero, quibus illustris dignitas sub[20] cin-
gulo vel citra cingulum pro solo honore delata est,
excusandarum aedium licentiam penitus denegamus.
3 Hoc iuris in his etiam praecipimus observari, quos
ipsa quidem administrationis condicio spectabiles
novit, honor tamen additus a nostra liberalitate red-
4 dit illustres. Scituris omnibus, quod si quis, cum
cingulo perfruatur et excusationem ita propriae do-
mus impetraverit, ut a pensione etiam portionis ter-
tiae sit immunis, et militiae causa metatum in alienis
domibus sibi crediderit vindicandum, si quidem honore
praeditus excusationis ius habeat, carebit legum privi-
legiis, quas fraudare conatus est: si vero inter eos
quibus nulla suffragatur dignitas numeretur, centum
librarum auri sacratissimis largitionibus pendendarum
illatione multabitur. *D. xvii k. Febr. Constantino-
poli Theodosio A. xviii cons.* [*a.* 444]

10 *Impp. Valentinianus et Marcianus AA.* ....[21]
magistro officiorum. Hac lege sancimus, ut, si quis
consularem et patriciam meruerit dignitatem, tres
domos proprias dum superest habeat hospitum im-
munitate securas, heredes vero eius filii aut pater
aut mater nepotes aut frater aut soror aut uxor dua-
1 rum domorum suarum excusatione potiantur. Si
quis vero consulatu tantummodo gloriatur, duas semis
domos suas immunes habeat: post fata vero eius
memorati heredes unam semis domum suam habeant
2 nullis hospitiis praegravatam. Pari privilegio per-
fruatur cum memoratis heredibus, qui solius patri-
ciae dignitatis sine consulatu decoratur insignibus.
3 Praefectorii vero nec non et magistri militum
duas domus suas habeant quoad vixerint hospitibus
liberatas: heredes vero eorum memorati unam de-
fendant domum suam simili excusatione munitam.
4 Magistri vero officiorum vel quaestores unam semis
domum suam quoad vixerint habeant hospitum onere
liberatam: heredes vero eorum praedicti unam ab
5 hospitibus iure defendant. Comites autem domes-
ticorum et protectorum et sacrarum largitionum et
privatarum et vir spectabilis primicerius notariorum
singulas domus suas ab hospitum gravamine dum
vivunt gaudeant esse securas: memorati vero here-
des eorum mediam partem unius domus suae sciant
excusatione muniri, residuae vero dimidiae partis
tertiam portionem hospitibus deputandam esse co-
6 gnoscant. Si qui illustres honorarias dignitates
quascumque sine actu caelitus impetrarunt, aequo
animo suas domus hospitibus post hanc legem pan-

(1) rem *Th.*, partem rem O^a, partem KO^b (2) prae-
dictae *Th.* (3) = *Th.* 7, 8, 6 (4) = *Th.* 7, 8, 4
(5) quo *Th.*, quod *libri* (6) = *Th.* 7, 8, 10 (7) per
Africam vel *ins. Th.* (8) mensor *Cuiacius Th.* (9) mul-
tandi *ins. Th.* (10) prior *om. Th.* (11) *sic K*, cen-
semus *Th.*, decernimus *O* (12) vel *ins. Th.* (13) = *Th.*
7, 8, 12: *iunge Th.* 6, 29, 11. 7, 4, 33 (14) africae *Th.*,
om. libri, quasi pars esset inscriptionis (15) nec priva-
tum quisque *Th.* (16) = *Th.* 7, 8, 13 (17) = *Th.*
13, 3, 18 (18) = *Nov. Theod.* 25 (19) domibus *Nov.*
(20) cum *Nov.* (21) aa. vingol o O^a, aa. vinel'o O^b

dant pro tertia quae legibus praefinita est portione: exceptis videlicet ergasteriis, quae in plateis vel an-
7 giportis esse noscuntur. Quod in omnibus domibus quae hospitales sunt observari iubemus: ita ut nemo vel ex sacro rescripto vel ex divina adnotatione seu pragmatica sanctione contra hanc legem
8 uti possit excusationis auxilio. His omnibus, quae per hanc legem constituimus, in hac aeterna urbe observandis.

11 [1]*Imp. Zeno A. Illyriciano magistro officiorum.* Decem post primicerium tribunos in domibus, quas in hac regia urbe possident, metatorum iussimus vacationem mereri.

12 [2][*Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Α. Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ πραιτορίων.*]

[3]*Μηδεὶς ἄρχων ἐν τῷ περινοστεῖν ζητείτω προφάσει ἐπιδημητικῶν ἢ προφάσει ἀφοπλισμοῦ χρυσίον. εἰ δὲ τοῦτο ποιήσει, καὶ ἐκβάλλεται τῆς ἀρχῆς καὶ δημεύεται καὶ ἐξορίᾳ διηνεκεῖ ὑποβάλλεται*[4].

[*D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste vv. cc. conss.*] [*a.* 530]

XXXXI (XXXXII).

DE SALGAMO HOSPITIBUS NON PRAEBENDO.

1 [5]*Impp. Constantius et Constans AA. Leontio pp.* Ne quis comitum vel tribunorum aut praepositorum aut militum nomine salgami gratia, id est[6] culcitas lignum oleum a suis extorqueat hospitibus: sed nec volentibus[7] hospitibus in praedictis speciebus aliquid auferant: sed provinciales sint nostri ab hac praebitione securi: comitibus tribunis vel certe praepositis militibusque gravi vexationi subiacentibus. *D. V id. Oct..... conss.*[8] [*a.* 340?]

XXXXII (XXXXIII).

DE COMMEATU.

1 [9]*Imp. Constantinus A. et C. Aeliano*[10]. Ne cui liceat praepositorum vel[11] tribunorum cohortium vel vicariorum et familiarium eorum tempore expeditionis[12] quocumque genere cuiquam de militibus a castris atque signis vel his etiam locis, in quibus
1 pertendant, discedendi commeatum dare. Si quis vero contra hanc[13] legem facere ausus fuerit et militem contra interdictum commeatu dimiserit eo tempore, in quo[14] barbarorum incursio extiterit, et tunc, cum praesentes in castris atque apud signa milites esse debeant, quisquam afuerit, capite vindicetur. *D. IIII k. Mai. Severo et Rufino conss.* [*a.* 323]

2 [15]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Syagrium magistrum officiorum.* Quicumque de scriniis aut agentibus in rebus vel etiam ex officiis palatinis, his videlicet, qui sacrarum et privatarum remunerationum comitibus obsecundant, sex mensium spatium supra diem commeatus aut iussionem evectionis afuerit, is in inferiorem locum quinque antelatis posterioribus devolvatur: is vero, qui anni vacationem arbitratu proprio iudiciarii praecepti oblitus adsumpserit, a decem post se militantibus transeatur: ac deinde cum iam aliquis desidia quadriennio officium proprium adire neglexerit, quadraginta de sequentibus postferatur: qui vero nec post quadriennii quidem tempus, militantum non immerito matriculis auferatur. *D. k. Oct. Ausonio et Olybrio conss.* [*a.* 379]

3 [16]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Gaisoni comiti et magistro militum.* Si qui[17] sine commeatu aliquo annum in penatibus propriis vel in quibuslibet locis desidiosa quiete transegerit, decem sequentibus postponatur: in quo vero biennium talis culpa deprehenditur, viginti sibi antepositos congemiscat: tertius autem annus triginta praelatos iure deflebit, ita ut quartus exempto matriculae nullam[18] veniam derelinquat. *D. prid. id. Iun. Ravennae post consulatum Honorii VIIII et Theodosii V AA.* [*a.* 413]

XXXXIII (XXXXIIII).

DE TIRONIBUS.

1 [19]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Modesto pp.* Nullus tiro vagus aut veteranus aut censibus obnoxius ad militiam accedat. *D. XIIII k. Oct. Hierapoli Valentiniano et Valente III*[20] *AA. conss.* [*a.* 370]

2 [21]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio pp.* Quisquis mancipium iuris alieni in tirocinio militiae scribi curaverit[22], convictus ac proditus auri libram aerario nostro cogatur inferre, mancipio scilicet domino, si factum ignoraverit, reddendo[23]. *D.*[24] *id. Mai. Tyro metropoli. pp. Beryto Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

3 [25]*Impp. Honorius et Theodosius AA..... comiti*[26] *sacrarum largitionum.* Tirones in scholis loco semper posteriore ponantur. nec enim patimur quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui et laborum adsiduitas et stipendiorum prolixitas suffragatur. *D. VII k. Dec. Ravenna Basso et Philippo conss.* [*a.* 408]

XXXXIIII (XXXXV).

DE LITORUM ET ITINERUM CUSTODIA.

1 [27]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Eustathio pp.* Saluberrima sanctione censemus[28], ne merces illicitae ad nationes barbaras deferantur. et quaecumque naves ex quolibet portu seu litore dimittuntur, nullam concussionem vel damna sustineant: ita tamen, ut earum naucleri deponant, in quam provinciam[29] ituri sunt, ut hoc manifestato nulla contra eos postea indignatio seu concussio procedat. *D. XIIII k. Oct. Constantinopoli Theodosio A. VIIII et qui fuerit nuntiatus*[30]. [*a.* 420]

XXXXV (XXXXVI).

DE DESERTORIBUS ET OCCULTATORIBUS EORUM.

1 [31]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Syagrium pp.* Si quis forte desertorem agro tectoque susceperit atque apud se diu passus fuerit delitescere, actor quidem vel procurator loci, qui hoc sciens prudensque commiserit, capitali sup-

(1) *iunge* 12, 7, 2 (2) *iunge* 1, 4, 26 (§ 16), *ex qua inscriptionem subscriptionemque restituimus* (3) = *B* 57, 5, 12 (4) *id est* nullus praeses in circumeundo provinciam aurum requirat hospitii obtentu vel armorum deponendorum gratia. si hoc fecerit et magistratu removetur et bonis publicatis perpetuo exilio subicitur (5) = *Th.* 7, 9, 2 (6) salg. gratia id est *om. Th.* (7) sed nec vol.] nec invitis (vitis *liber*) vel magistratibus vel *Th.* (8) oct. conss. su *Th.*, *extremis abscissis: fortasse* su[pra scriptis] *suppl.*, *pro quibus Iustiniani scripserint* Acyndino et Proculo conss. (9) = *Th.* 7, 12, 1: *iunge* 12, 35, 9 (10) Aelio pp. 12, 35, 9 (11) decurionum vel *ins. Th.* (12) vel vicariorum ... expeditionis *om. Th.* (13) hanc *om. Th.* (14) eo tempore in quo] atque id temporis nulla eruptio erit, tunc deportatione cum amissione bonorum adficiatur: sin vero aliqua *Th.* (15) = *Th.* 7, 12, 2 (16) = *Th.* 7, 18, 16 (17) si qui O^a, si quis KO^b, qui *Th.* (18) nulli *Th.* (19) = *Th.* 7, 13, 6: *iunge Th.* 16, 2, 19 (20) IIII (= *a.* 373) *Tillemont* (21) = *Th.* 7, 13, 11 (22) duxerit offerendum *Th.* (23) mancipio ... reddendo *om. Th.* (24) d.] accepta cum litteris pp. *similiave requiruntur: data videtur anno proximo, nam hoc anno Florus pp. Or. fuit* (25) = *Th.* 7, 13, 19 (26) comiti (*nomine omisso*) *Th.*, ad com. *O* (27) = *Th.* 7, 16, 3 (28) decrevimus *Th.* (29) in qua provincia *libri* (30) VIIII et Constantio III conss. *scripserint Iustiniani* (31) = *Th.* 7, 18, 4, *principio addito ex Th.* 7, 18, 5: *iunge* 7, 13, 4

plicio subiugetur, dominus vero, si huius rei conscius fuerit, praedii, in quo latuerit desertor, amissione
1 puniatur. Si quis autem desertorem prodiderit
2 mediocris[1] loci ingenuus, immunitate potiatur. Neque solum de his loquimur, qui proxime signis felicibus applicati militiae rudimenta timuerunt, verum etiam qui stipendiis militaribus degenerem latebram
3 praebuisse monstrantur. Desertor autem habebitur quisquis belli tempore aberit a signis. horum qui sponte processerit, peccati anterioris supplicium non timebit. sin vero flagitiosa ignavia delitescat, per eum, in cuius domo fuerit, invigilantibus extrinsecus[2] quoque officiis publicis, ubicumque correptus severitati iudicis offeratur, degeneri morte gladium
4 subiturus. Si autem rector provinciae propositam severitatem vel gratia vel dissimulatione distulerit, patrimonii atque existimationis damno subiciatur et in officii primores capitaliter vindicetur. *PP. id. Iul. Romae Gratiano v et Theodosio AA. conss.* [*a.* 380]

2 [3]*Imppp. Arcadius Honorius et Theodosius AAA. Hadriano pp.* Si desertores inventi resistendum atque armis obtinendum putaverint, tamquam rebelles in ipsis temeritatis suae conatibus opprimantur: ita tamen[4], ut provinciarum iudices sollicita cautione disquirant, ne sub falsarum tractoriarum nomine desertionis suae crimen defendere moliantur, nec[5] suppositis aut commentis epistulis evadendi habeant facultatem. *D. VI k. Mart. Ravennae Theodosio A. et Rumorido conss.* [*a.* 403]

3 [6]*Idem AAA. Longiano*[7] *pp.* Qui relictis militaribus castris se ad depraedationes vel latrocinium contulerint, severitatem iudicis[8] non evadant. *D. VIIII k. April. Ravennae Arcadio A. VI et Probo vc. conss.* [*a.* 406]

XXXXVI (XXXXVII).

DE VETERANIS.

1 *Imp. Constantinus A. cum introisset principia et salutatus esset a praefectis et tribunis et viris eminentissimis, acclamatum est:* Auguste Constantine, deus te nobis seruet[9]: vestra salus nostra salus:
1 vere dicimus, iurati dicimus. *Adunati veterani exclamaverunt:* Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habemus? *Constantinus A. dixit:* Magis magisque conveteranis meis
2 beatitudinem augere debeo quam minuere. *Victorinus veteranus dixit:* Muneribus et oneribus universis locis conveniri non sinamur. *Constantinus A. dixit:* Apertius indica: quae sunt maxime munera,
3 quae vos contumaciter gravant? *Universi veterani dixerunt:* Ipse perspicis scilicet. *Constantinus A. dixit:* Iam nunc magnificentia[10] mea omnibus veteranis id esse concessum perspicuum sit, ne quis eorum in nullo munere civili neque in operibus publicis conveniatur neque in nulla collatione neque a
4 magistratibus neque vectigalibus. In quibuscumque nundinis interfuerint, nulla ad venditionem[11]
5 proponenda dare debebunt. Publicani quoque, ut solent agentibus super compellere[12], ab isdem veteranis amoveantur. quiete post labores suos
6 (1) perenniter perfruantur. Fisco nostro quoque eadem epistula interdiximus, ut nullum omnino ex his inquietaret: sed liceat eis emere et vendere, optimis negotiis pecuniam tractare et mercimonia agitare[13], ut integra beneficia eorum sub saeculi nostri
7 otio et pace perfruantur[14]. Sed etiam nullo munere civili, id est corporali sive personali, vel de portorio onere eos[15] adfici concedimus[16]. *D. k. Mart. in civitate Velovocorum Constantino A. VI et Constantino C. conss.* [*a.* 320]

2 [17]*Idem A. Maximo pp.* Providendum est, ne veterani protectoria dignitate cumulati, aut qui[18] honores varios pro meritis suis consecuti sunt, incongruis pulsentur iniuriis, cum, si quis in hoc crimine fuerit deprehensus, rectores provinciarum pro iurisdictione sua examinantes factum pro sui qualitate eos coerceant[19]. *D. IIII k. Ian. Triveris*[20] *Ianuarino et Iusto conss* [*a.* 326]

3 [21]*Idem*[22] *A. ad Euagrium pp.* Veterani, qui ex neglegentia vitae neque rus colunt neque aliquid honestum peragunt, sed latrociniis sese dederunt, omnibus veteranorum privilegiis exuti poenis competentibus a provinciarum rectoribus subiciantur. *D. III id. Aug. Constantio A. VI et Constante II conss.* [*a.* 353]

4 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Eustathio pp.*[23] *et Nestorio pp. Illyrici.* Nullus eorum, qui sacramentis inhaerere desierit, vel volens permittatur vel invitus militare cogatur observare iudicum sententiis, quae non his observatis latae fuerint, nullam firmitatem habentibus, nisi forte reperiatur ibi tempore militiae coepta cognitio: tunc enim velut necdum cingulo deposito sub militari iudice rem tractari finirique praecipimus, nisi principali beneficio specialiter indulto quidam ex his sese defendant. [*a.* 421—422]

XXXXVII (XXXXVIII).

DE FILIIS OFFICIALIUM MILITARIUM QUI IN BELLO MORIUNTUR.

1 [24]*Imp. Constantinus A. ad Euagrium pp.* Ii, qui ex officialibus quorumcumque officiorum geniti sunt, sive eorundem parentes adhuc sacramento tenentur sive iam dimissi erunt, in parentum militiam vocentur[25]. *D. prid. non. Aug. Basso et Ablabio conss.* [*a.* 331]

2 *Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Neoterio*[26]. Filios primipilariorum paternam sequi condicionem oportet[27]. [*a.* 380?]

3 [28]Ἐάν τις ἐν πολέμῳ τελευτήσῃ ὁπωσδήποτε στρατευόμενος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἐὰν εἷς ἐστιν, ἢ πολλῶν παίδων ὁ μείζων παραχρῆμα εἰς τὸν τόπον τοῦ πατρὸς ὑπεισερχέσθω καὶ τὰς ἀννώνας τὰς αὐτὰς λαμβανέτω, εἰ μέχρι βιάρχου ἢ ὁ

(1) si desertorem servus prodiderit, libertate donetur, si mediocris *Th.* (2) forinsecus *Th.* (3) = *Th.* 7, 18, 11 (4) ita tamen *tuetur Th., ubi respiciunt ad initium constitutionis ab Iustinianis omissum* (5) ne *Th.* (6) = *Th.* 7, 18, 15 (7) Longiniano 11, 4, 1? *Th.* 13, 11, 11 (8) iudicis] publicam *Th.* (9) dii te nobis servent *Th.* (10) munificentia *Th.* (11) ad venditionem *dett.*, ad inventionem *OX*, advectionem *K*, *om. Th.* (12) super compellere *Th.*, superpellere *I*[b], super pellem *OI*[a], supplere *K* (13) optimis . . . agitare *om. Th.* (14) *expectes fere* serventur (15) onere eos *edd.*, oneri eos *K*, honeris *OI*[b], eos *I*[a] (16) § 7 *om. Th.* (17) = *Th.* 7, 20, 5: *iunge* 1, 40, 2 (18) qui *Th., om. libri* (19) rectores provinciarum conveniat ad tuum iudicium referre atque ad tuum officium praedictos dirigere, ut factum pro sui qualitate possit facillime coerceri *Th.* (20) Ian. [accepta . . .] Triveris? (21) = *Th.* 7, 20, 7 (22) imp. Constantius A. *scribi debuit, cf. Th.* 7, 20, 6 (23) Orientis *ins.* (24) = *Th.* 7, 22, 3: *iunge Th.* 12, 1, 19. 2? (25) in parentum locum procedant *Th.* (26) *cf. Th.* 7, 22, 11: have Neoteri kn.: *cuius tamen constitutionis argumentum adeo diversum est, ut c. 2 h. t. ad eam conformatam esse vix tibi persuadeas* (27) d. VI id. Sept. Sirmio Gratiano v et Theodosio I AA. conss. *Th.* 7, 22, 11 (28) = *B* 57, 7, 3

XXXXVII 3 *Si quis quocumque modo in bello mortuus fuerit, filius eius, si tantum unus extat, vel e pluribus maior natu statim in locum patris succedat et annonas eius accipiat, si pater non supe*

πατήρ. εἰ δὲ ἀνώτερος ἦν τοῦ βιάρχου[1], βίαρχον μόνον γίνεσθαι τὸν παῖδα. πρόδηλον γάρ, ὅτι ὁ μείζων ταύτην ἔχων τὴν παραμυθίαν φροντίζει καὶ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν.

XXXXVIII (XXXXVIIII).
DE OBLATIONE VOTORUM.

1 [2]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Basilio pu.* Quando votis communibus felix annus aperitur. in una libra auri et[3] solidis obryziacis[4] principibus offerendi devotionem animo libenti suscipimus statuentes, ut deinceps sequentibus annis uniuscuiusque sedulitas principibus suis talia ingerant semper et deferant. *D. III non. Mart. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

XXXXVIIII (L).[5]
DE NUMERARIIS ACTUARIIS ET CHARTULARIIS ET ADIUTORIBUS SCRINIARIIS ET EXCEPTORIBUS SEDIS EXCELSAE CETERORUMQUE IUDICUM TAM CIVILIUM QUAM MILITARIUM.

1 [6]*Imp. Constantinus A. Veroniciano vicario Asiae.* Vorax et fraudulentum numerariorum propositum, qui diversis obsequiis[7] rectoribus obsequuntur, ita inhibendum est, ut antea sanximus et nunc itidem sancimus condicioni eos subdi tormentorum et eculeis atque lacerationibus subiacere. *D. XIIII k. Iun. Optato et Paulino conss.* [*a.* 334]

2 [8]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Clearchum.* Qui numerarii appellari consueverant consularium ac praesidum dumtaxat, tabularii post hanc nostram sanctionem[9] vocabuntur, scientes se tormentis esse subiectos, nisi iudicibus vel his, qui provecti nostro iudicio ad provincias venerint, vel exactoribus[10] debitorum aut[11] reliquorum modum frequenter ingesserint sub actorum testificatione: quos scire oportet cum his qui debitores sunt sese ad solutionem esse retinendos, nisi omnia debita ipsis
1 fuerint indicantibus persoluta. Triennii tamen spatio tabulariorum decet tempus omne concludi. *D. XIIII k. Mart. Constantinopoli Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

3 [12]*Idem AA. Rufino pp.* Numerarios amplissimae tuae sedis cingulum habere et militiae ordinem tenere iubemus. *D. prid. id. Dec. Parisiis Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

4 [13]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. omnibus rectoribus provinciarum.* In provinciis singulis duo numerarii, qui et[14] tabularii, collocentur, quo ad unum fiscalis arcae ratiocinium, ad alterum largitionales pertinere tituli iubeantur: scituri, quod, si ex alienis quicquam actibus ad alteram partem illicita fuerit usurpatione translatum, is, qui iudicis culpam dissimulatione texerit, gravissimo sit supplicio subiugandus. *D. III k. April. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

5 [15]*Idem AAA. et Arcadius A. Principio pp.* Exceptores omnes iudicibus provincialibus[16] obsequentes, qui nec cohortalem militiam sustinere videntur[17] neque a fisco ullas consequuntur annonas, absque metu dare[18] coeptis operam, etiamsi decuriones sint, minime prohibemus, dummodo munia propriae civitatis agnoscant et peracto secundum morem exceptionis officio ad propriam sibi curiam redeundum esse non nesciant. *D. IIII id. Dec. Aquileiae Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

6 [19]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Severo pu.* Ne diutius ad cunctorum perniciem actuarii numerariorum consortiis adiuventur, illustris auctoritas tua cunctos ex numerariis actuariorum societate praecipiat abstinere atque ab eorum communione disce-
1 dere. Quod si haec moniti custodire neglexerint, isdem poenis se quibus actuarios non ambigant subiacere. *D. IIII k. Iul. Nicaeae Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

7 [20]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* Actuarios tam classium urbis Constantinopolitanae quam thymelae equorumque curulium civitatum diversarum non aliter nisi, ut consueverat, manus sanxerit principalis, sublimitas tua praecipiat
1 ordinari. [21]Quod si quis talis sub tua fuerit iudicatione convictus, profecto irritis his, quae vetita contrectavit, etiam congruam indignationem incurret. *D. X k. Iul. Nicomediae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

8 *Idem AA. Protogeni pp.* Scriniarios vel numerarios officii magnitudinis tuae iubemus nullatenus in posterum aut mutuam pecuniam sumere aut polliceri cuiquam pro publicis cogi expensis: quos nullam post depositam militiam inquietudinem sustinere volumus.

9 *Imp. Leo A. Dioscoro pp.* Nemini licere deinceps iubemus in quacumque militia connumerato sollicitudinem actuarii subire vel post depositam eandem curam ad militiam adspirare, quatenus inter privatos agens omnique militari privilegio denudatus nihil nundinationis vel fraudis circa commendanda ratiocinia quibus obnoxius est attemptare valeat. [*a.* 472?]

10 [22]*Imp. Zeno A. Arcadio pp.* Nulli scriniario liceat pro tempore numerarios plus quam quaternis vicibus, nec his tamen continuandis, adiuvare: idemque hoc super [23]chartulariis praebenda pro tempore numerariis opera observari decernimus, ita ut adiutorum quidem biennii, chartulariorum vero unius anni intervallo continuatio interrumpatur: nulla adiutoribus ad chartulariorum sollicitudinem, quam semel dedignati sunt, descendendi danda licentia: ita ut Orientalis quidem tractus pro tempore numerariis non nisi ab his scriniariis, qui intra triginta viros a numerario retro numerandos, Asianae vero dioeceseos numerariis non nisi ab his, qui intra quinquaginta a numerario similiter retro numerandos inveniuntur, Ponticae vero et Thracicae dioeceseos passim et pro suo libitu ex omni multitudine eligendorum adiuto-
1 rum tribuatur facultas. Omnia sane commonitoria vel praeceptiones aut evectiones seu quaelibet publica instrumenta non solum adiutori, verum etiam provinciae illius de qua disponitur tractatori inspiciendi itidemque subscribendi, aliorum quoque, qui una cum eo tractant, in eadem subscriptione men-
2 tione habenda, necessitatem incumbere. Si quid autem sine hac observatione ex Orientali vel Asiano

(1) *Cuiacius vertit:* quod si altiorem obtinuerit veluti ducenarii aut centenarii, *quasi in Graecis exciderit οἷον δουκηνάριος ἢ κεντηνάριος* (2) = *Th.* 7, 24, 1 (3) et *del., cf. not.* 4 (4) auri solidi septuaginta duo obryziaci (solidis LXXII obryziacis *Gothofredus*) *Th.* (5) *B* 6, 35 (6) = *Th.* 8, 1, 4: *iunge Th.* 8, 15, 2 (7) obsequiis *om. Th. contra B* (*κ.π.*): *ἐν διαφόροις ὑπηρεσίοις τοῖς ἄρχουσιν ὑπουργοῦσιν* (8) = *Th.* 8, 1, 9 (9) *idem B* (*κ.π.*): posthac nostra sanctione *Th.* (10) exactoribus] *idem B* (*κ.π.*): his qui ibidem diutius fuerint commorati *Th.* (11) ac *Th.*, *ἤτοι B* (*κ.π.*) (12) = *Th.* 8, 1, 11 (13) = *Th.* 8, 1, 12 (14) numerarii qui et *om. Th. B* (15) = *Th.* 8, 7, 17: *iunge Th.* 11, 16, 17 (16) provincialibus *om. Th.*, *tuentur B* (*κ.π.*) (17) *idem B* (*κ.π.*); qui nec militiam sustinent *Th.* (18) navare *Th.*, *διδόναι B* (*κ.π.*) (19) = *Th.* 8, 1, 14 (20) = *Th.* 8, 7, 21 (21) § 1 = 12, 59, 6 (22) *Herrmann iungit* 12, 60, 6 (23) a *ins. Mommsen*

biarchi gradum ascenderit. sin autem maiorem biarcho gradum habuerit, filium biarchum tantummodo fieri. manifestum enim est maiorem natu, qui hoc solacio fruitur, fratrum quoque suorum curam habiturum.

vel Thracico scrinio fuerit emissum, falsi suspicione non careat: exceptis publicis instrumentis, quae ex scrinio Ponticae dioeceseos emittuntur, quod in isdem instrumentis solum numerarium eiusdem dioeceseos eiusque adiutorem et chartularium subscribere magnitudo tua disposuit: ita ut, si quid huius legis fuerit violatum, numerarii quidem tam gradus sui quam sollemnitatum seu solaciorum universi anni iacturam, adiutores vero quinquaginta librarum auri et chartularii quindecim itidem librarum auri poenam subeant. [*a.* 485—486?]

11 *Idem A. Catoni magistro militum.* Officio magnitudinis tuae datis precibus postulante, ut numerariorum actus non in biennium, sed in unum annum statuatur, nostra pietas huiusmodi petitionibus adnuens dispositionem, quae promulgata fuerat super biennio, super uno tantummodo anno [1] revocavit. [*a.* 485—486?]

12 *Imp. Anastasius A. Spartiatio pp. Illyrici.* Per hanc divinam pragmaticam sanctionem decernimus, quod antea, dum tribuni praetoriani dignitas eis, qui in scriniis seu gradibus officii tuae celsitudinis deponunt militiam, praebeatur [2], custoditum fuisse dignoscitur, hoc super honore quoque comitivae dignitatis eis impertiri, ut sententia pro fine eorum militiae proferenda dignitatis etiam mentionem contineat, haec quoque [3] tantummodo et sine speciali codicillorum vel divinorum apicum sanctione ad eandem dignitatem adipiscendam et privilegia eam sequentia sufficiat: ita tamen [4], ut primi ordinis comitivam per interlocutionem eiusdem potestatis mereantur [5] cornicularius et primiscrinius et numerarius scrinii Macedoniae et scrinii Daciae et scrinii operum et scrinii
1 auri. Hoc eodem in his etiam, qui post novellam dispositionem divae memoriae Zenonis, quae de isdem personis loquitur, deposuerunt militiam, obtinente.

13 [6] *Ἡ διάταξις κελεύει τὰς παραμυθίας, ἃς ἐλάμβανεν ὁ ταβουλάριος ἐν τοῖς μεγάλοις τρισὶ σκρινίοις, τοῦτ᾽ ἔστι τῆς ἀνατολικῆς καὶ Ποντικῆς [7] διοικήσεως, δίδοσθαι τῷ πρώτῳ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ταβουλαρίῳ, οὐκ ἐξ ἴσου μέρους, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἡμίσεος τῷ πρώτῳ διαφέροντος, τοῦ δὲ τρίτου τῷ δευτέρῳ, τῷ δὲ τρίτῳ τοῦ ἕκτου, ὥστε καὶ τὸ δημόσιον ἔχειν τὸ ἀσφαλές, καὶ ἕκαστον αὐτῶν δι᾽ τῶν ἐνιαυτῶν λαμβάνειν ἐνιαυτοῦ τε-*
1 λείου ἀννόνας. Κελεύει δὲ τὸν τρακτεύοντα ἐπαρχίαν ἅμα τῷ γενέσθαι ταβουλάριον ἀφίστασθαι τοῖ τρακτάτου τῆς ἐπαρχίας, ἵνα μήτε περὶ πλείονα ἀπησχόληται καὶ βλάπτηται ἐκ τούτου τὸ δημόσιον, μηδὲ ἀμελῶν, ὡς εἰκός, τῶν ἐπαρχιῶν ἐγκαλῇ τοῖς ἅμα αὐτῷ νουμεραρίοις ὡς αἰτίοις γε-
2 *νομένοις. Αὐτοὶ δὲ οἱ τρεῖς ἐπιλεγέσθωσαν τοὺς ὀφείλοντας αὐτοῖς ὑπουργεῖν εἰς τὴν τῶν δημοσίων ἐξάνυσιν, ἵνα, ἐὰν οἱ τρακτευταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὑπέρθωνται καταβάλλειν ἐπὶ αὐτοὺς τὰ δη-*
3 *μόσια, τοῦ τρακτάτου ἐκπίπτωσιν. Οἱ μέντοιγε τῶν ὅπλων ταβουλάριοι ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι ἀκολουθείτωσαν τῇ τάξει χωρὶς τῶν ἰδίων ἀννῶνων· ταύτας γὰρ λήψονται κατὰ τὴν μέχρι νῦν κρατοῦσαν συνήθειαν τὴν βουλομένην εἰς πολλοὺς διαιρεῖσθαι τὰς τῷ πρώτῳ ἀνηκούσας συνηθείας.*

L (LI) [8].

DE CURSU PUBLICO ANGARIIS ET PARANGARIIS.

1 [9] *Imp. Constantinus A. ad Titianum.* Equos, qui publico cursui deputati sunt, non lignis vel fustibus, sed flagellis tantummodo agitari decernimus: poena non defutura contra eum, qui aliter fecerit. *D. prid. id. Mai. Sabino et Rufino conss.* [*a.* 316]

2 [10] *Idem A. ad Acyndinum pp.* Praesidibus et rationalibus ceterisque, quibus propterea res publica et annonas et alimenta pecoribus subministrat, usur-
1 pandi [11] paraveredi licentia derogetur. Sed nec alia via eundi quisquam habeat facultatem, nisi per quam [12] cursus publicus stare dignoscitur: excepta videlicet tua sublimissima sede, cui cursus publici et proficiscendi per eum licentia et [13] ubi ratio exegerit praesto est. *PP. XV k. Mart. Constantino A. VII et Constantio C. conss.* [*a.* 326]

3 [14] *Imp. Constantius A.* [15] *ad Taurum pp.* Evectiones ab omnibus postulentur, [16] et tam iudices quam custodes publici cursus minime transire patiantur,
1 antequam seriem evectionis adspexerint. Quod si quis putaverit resistendum et sine evectione iter facere detegitur, vel ultra tempus quod evectioni insertum est publico cursu uti conatus sit [17], ubi repertus fuerit, eundem iussimus detineri et, si quidem dignitate praeditus sit [18], de eius nomine ad prudentiam tuam et ad illustrem [19] virum comitem et magistrum officiorum referri. [16] adversus ceteros vero protinus indignatio [20] competens exercenda [21] est, quos sinceritas tua pro loco graduque militiae ibidem coerceri posse crediderit. *D. VIII k. Iul. Mediolani Constantio A. VIIII et Iuliano C. II conss.* [*a.* 357]

4 [22] *Imp. Iulianus A. ad Mamertinum pp.* Participum eum videri et habendum esse, si quis usurpata uno vel duobus veredis, quos solos evectio continebit,
1 alterum tertiumve extra ordinem commoveat. Nihil autem interesse debet nec ad crimen vocari, utrum agens in rebus suo anne mulionis itineris subiugando modo [23] evectionis datae formam et licentiam non excedat. *D. V id. Sept. Mamertino et Nevitta conss.* [*a.* 362]

5 [24] *Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Symmachum correctorem Lucaniae et Brittiorum.* Si quis per publicum cursum iter faciens cuiuscumque dignitatis vel militiae [25] ab itinere recto deverterit [26], poena in eum competens proferatur. *D. VIII k. April. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [*a.* 365]

(1) promulg. fuerat supra biennio supra uno t. anno *dett.*, super uno tantummodo anno (unum t. annum *K*) promulg. fuerat (*omissis* super biennio) *KO* (2) praebebatur *Hal.* (3) haec quoque *KO*, haecque *dett.* (4) tamen *del. Mommsen* (5) *sic dett.*, id est *ins. KO* (6) = *B* 6, 35, 13 (7) *excidit aut καὶ Ἀσιανῆς aut καὶ Θρακικῆς* (8) *B* 56, 17 (9) = *Th.* 8, 5, 2 (10) = *Th.* 8, 5, 3 (11) agminalis seu *ins. Th.* (12) quam *dett.*, hanc *KO* (13) et *O*, *om. K: cf. Th.* (14) = *Th.* 8, 5, 8 (15) et Iulianus C. *ins. Th.* (16) et ... adspexerint *et infra* adversus ... crediderit *ex Th.* 8, 5, 22 *addita sunt* (17) vel ultra ... sit *om. Th.* (18) et si ... sit] ac *Th.* (19) illustrem] Musonium clarissimum *Th.* (20) ultio *Th.* (21) exserenda *Th.* (22) = *Th.* 8, 5, 14 (23) *idem Th.: requiritur* itineri subveniat dummodo (24) = *Th.* 8, 5, 25 (25) vel militiae] fuerit militans *Th.* (26) quingentis passibus *ins. Th.*

XXXXVIIII 13 *Constitutio iubet solacia, quae tabularius in tribus magnis scriniis accepit, id est Orientalis et Ponticae dioeceseos, primo et secundo et tertio tabulario dari, non ex aequis partibus, sed ita ut dimidia primo competat, tertia secundo, tertio sexta, ut et fiscus securitatem habeat et unusquisque eorum per annos integri anni annonas ac-*
1 cipiat. Iubet autem provinciae tractatorem, simulatque tabularius fit, provinciae tractationem deponere, ne circa plura occupatus sit et inde fiscus damno adficiatur, neve neglecta ut fit provincia numerarios qui secum sunt accuset, quasi hi damni causam de-
2 derint. Hi tres autem ipsi eos eligant, qui sibi ad fiscalia exigenda opem ferre debeant, ut si provinciarum tractatores fiscalia eis solvere differant,
3 tractatione cadant. Sed armorum tabularii in omnibus aliis officio pareant praeter annonas: has enim accipient secundum consuetudinem quae huc usque obtinuit quaeque solacia primo competentia in plures dividi vult.

6 [1]*Idem AA. et Gratianus A. ad Ampelium pu.* Evectionum copiam senatui, cum proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est, ita tamen, ut cum[2] a nobis evocatur aut a clementiae 1 nostrae veneratione discedat. Si quis ergo posthac contra vetitum sibi cursum publicum illicita temeritate praesumpserit, motum in se nostrae mansuetudinis excitabit. *D. III*[3] *id. Dec. Triveris Gratiano A. II et Probo conss.* [*a.* 371]

7 [4]*Idem AAA. ad Hesperium pp.* In omnibus 1 provinciis veredorum pars quarta reparetur. Stabula autem ut impensis publicis extruantur, contra rationem est, cum provincialium sumptu, in quorum locis stabula constituta sunt[5], citius arbitremur apparanda [6]et utilius[7] tam publico quam his, quos stercus animalium pro suo solacio habere concedimus. *D. III k. Mart. Triveris Gratiano A. IIII et Merobaude conss.* [*a.* 377]

8 [8]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. ad Ausonium pp.* [9]Ut agendi itineris possit esse moderatio, deni[10] veredi[11] per dies singulos ex utraque parte[12] dimittantur: poena quinque librarum auri minime defutura contra eos, qui statuta nostra neglexerint. *D. XII k. Mai. Triveris Valente VI et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 378]

9 [13]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Iudicibus faciendae evectionis copiam denegamus, cum id tantum nostro numini et tuae sedi nec non viro illustri magistro officiorum sit[14] reservandum, cum neque praefecto urbis neque magistris militum neque ducibus neque vicariis nec cuiquam alii praeter memoratas duas potestates hoc a 1 nobis concessum sit[15]. His enim tantum ambulandi facultatem iudices ex suo arbitrio praebituri sunt, quos in transmissione publicarum functionum[16] prosecutores viderint constitutos: scituri, si definitionem nostram excesserint, se quidem viginti quinque auri libris, officia vero quinquaginta esse multandos. *D. X k. Aug. Constantinopoli Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

10 [17]*Idem AAA. Philagrio comiti Orientis.* Gravissimae poenae[18] acerbitate proposita evectionum contractus, animalium quoque publicorum[19] merces et ementis et distrahentis coercitione[20] prohibemus. *PP. Beryto. d. XII k. Oct. Antonio et Syagrio conss.* [*a.* 382]

11 [21]*Idem AAA. Cynegio pp.* Nullus evectione utatur privatus, tametsi valuerit impetrare. *D. VI non. Mart. Constantinopoli Ricomere et Clearcho conss.* [*a.* 384]

12 [22]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Cynegio pp.* Quoniam veredorum quoque cura pari ratione tractanda est, sexaginta libras sella cum frenis, sexaginta itidem[23] averta non transeat: ea condicione, ut, si quis praescripta moderaminis imperatorii libramenta transcenderit, eius sella in frusta caedatur, averta vero fisci viribus deputetur: [24]exceptis auri centenariis, quae necesse est ab hippocomis in solitis sacculis reportari. *D. XV k. Iul. Constantinopoli Arcadio A. et Bautone conss.* [*a.* 385]

13 [25]*Idem AAA. Floro pp.* Non patimur hippocomos per eos qui veredis uterentur indigna spoliatione vexari, si quidem nonnulli veredarii saga eorum 1 dicuntur auferre vel praecidere[26]. Quocirca per omnes iudices et curiosos miserabilis removeatur iniuria, scientibus cunctis, quod[27], si observata non fuerit nostra sanctio, non solum damna resarcire, verum etiam notam et multam qui neglexerit subire cogetur. *PP. XV k. Iul. Triveris Valentiniano A. IIII et Neoterio conss.* [*a.* 390]

14 [28]*Idem AAA. Potamio praefecto Augustali.* Publici cursus exhibitio secundum locorum consuetudinem vel curialibus vel cohortalibus debet committi vel his, qui suo periculo ab eminentissima praefectura sub competenti cautela excipiunt. *D. III k. Aug. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [*a.* 392]

15 [29]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Dextro pp.* Si quis vel per unam mutationem veredum[30] superducendum esse crediderit, in quadruplum superductorum animalium pretium fisci viribus inferat. *D. XV k. April. Mediolano Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

16 [31]*Idem AA. Remistheo duci Armeniae.* His tantummodo utendi cursus publici facultas concessa est, qui legati de diversis gentibus ad nostram clementiam properare festinant. *D. VI k. Mart. Constantinopoli Caesario et Attico conss.* [*a.* 397]

17 [32]*Idem AA. Vincentio pp.* Nemo mulionem mutationibus deputatum vel per sollicitationem vel per[33] receptionem[34] subtrahere audeat, decem libras argenti poenae nomine reformidans inferre. *D. XII k. Mart. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [*a.* 398]

18 [35]*Idem AA. Messalae pp.* Animalia publica, dum longe maiore ac periniquo pretio pabula aestimantur per mancipes atque apparitores, aperte vexantur. ne id contingat, sublimitas tua disponat, ut neque pabula mutationibus desint, neque provinciales ultra quam iustitiae sinit ratio praegraventur. *D. V k. Dec. Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

19 [36]*Idem AA. et Theodosius A. Septimino proconsuli Africae.* Comperimus provinciales et pabula et pecuniam pro equorum cursualium sollemni ratione conferre et extrinsecus etiam[37] paraveredorum onere 1 praegravari. Provinciarum igitur rectores procurent, ne umquam cursus publicus veniat in querellam et occasio deceptionis curiales vel provinciales[38] animalia indebita praestare compellat. *D. VII k. April. Ravennae Theodosio A. et Rumorido conss.* [*a.* 403]

20 [39]*Idem AAA. Anthemio pp.* Nemo ducum ingressus semel provinciam suam postmodum itineribus faciendis cursu atque angariis ipse sive suum utatur officium, sed expeditionem militarem iumentis pro-1 priis exsequantur. De cohortalinis etiam officiis eadem lege sancimus, ne quis ex his per provinciam suam discurrens veredo uti conetur in posterum, cum 2 sacra prohibitum sanctione cognoscant. Quod si quis ducum vel apparitorum vel cohortalium temerario animo ea quae decernimus contemnenda putaverit, per singula animalia quibus usus fuerit singularum librarum auri illatione multabitur. *D. IIII non. Aug. Constantinopoli Honorio VII et Theodosio II AA. conss.* [*a.* 407]

21 *Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.* Nullus penitus cuiuslibet ordinis seu dignitatis vel sacrosancta ecclesia vel domus regia tempore expeditionis excusationem angariarum seu parangariarum habeat. [*a.* 440—441]

22 *Imp. Leo A. Pusaeo pp.* Cursum clavularem[40] ab omni Orientali tractu nec non ab his civitatibus

(1) = *Th.* 8, 5, 32: *iunge Th.* 9, 16, 10 (2) ut cum] cum aut *Russardus* (3) VIII *Th.* 9, 16, 10 (4) = *Th.* 8, 5, 34 (5) in ... sunt *om. Th.* (6) *seqq. om. Th.* (7) *sic KO*, sit *ins. dett.* (8) = *Th.* 8, 5, 35 (9) ut ... dimittantur *ex Th.* 8, 5, 40 *sumpta sunt* (10) seni *Th.* (11) singulae etiam raedae *ins. Th.* (12) ex utraque parte *om. Th.* (13) = *Th.* 8, 5, 40 (14) tantum ... sit] nostro numini et vestris tantum sit potestatibus *Th.* (15) cum neque ... sit *om. Th.* (16) transmissione largitionalium titulorum *Th.* (17) = *Th.* 8, 5, 41 (18) Capitalis periculi *Th.* (19) animalium q. publ.] asinorumque *Th.* (20) poena *Th.* (21) = *Th.* 8, 5, 44 (22) = *Th.* 8, 5, 47 (23) *idem B:* triginta quinque vero *Th.* (24) *seqq. om. Th.* (25) = *Th.* 8, 5, 50 (26) vel praecidere *om. Th.* (27) quod *Th.*, ut *K*, *om. O* (28) = *Th.* 8, 5, 51 (29) = *Th.* 8, 5, 53 (30) mulamve aut bovem *ins. Th.* (31) = *Th.* 8, 5, 57 (32) = *Th.* 8, 5, 58 (33) per *I*, *om. KO* (34) vel sollicitatione vel receptione *Th.* (35) = *Th.* 8, 5, 60 (36) = *Th.* 8, 5, 64: *iunge Th.* 13, 1, 19 (37) etiam *om. Th.* (38) vel provinc. *om. Th.* (39) = *Th.* 8, 5, 66 (40) clabularem *dett.*, ambularem *O*, ambularentur *K*, *διὰ ὀχημάτων B: in Th.* 8, 5, 23 *dicitur* clabularius cursus

aliarum regionum, quarum instructio tui culminis meminit, tolli amputarique decernimus, ita tamen, ut in transitu fortissimorum militum (quando nostra serenitas disposuerit ex aliis ad alia eos loca deduci, evectionesque animalium secundum consuetudinem a nostra fuerint aeternitate consecuti) et in armorum tam confectione[1] quam translatione servata consuetudine, in profectione quin etiam legatorum[2] animalium dominis, qui ea solent accepta mercede locare, praebenda pensio arcae tui culminis imputetur.
1 Tractorias videlicet animalium super memoratis causis nulli alii iudici, cuiuscumque sit dignitatis, nisi tuo tantummodo culmini faciendi licentiam patere decernimus.

23 *Imp. Anastasius A. Armenio pp.* Iubemus nemini licere cuiuscumque scholae vel officii vel militiae seu condicionis per totius Orientalis tractus partes ob quamcumque causam proficiscenti seu redeunti supra unum veredum unumque paraveredum, cum evectione tamen iudiciali, movere, nisi specialis ei praestita sit nostrae serenitatis quantitatem anima-
1 lium continens evectio. Exceptis procul dubio his, qui pecunias publicas devehunt, cum in hac parte sine nostra quoque speciali auctoritate tanta convenit animalia moveri, quanta transvehendae pe-
2 cuniae summa et eius tuitio deposcit. Quinquaginta librarum auri condemnatione his feriendis, quicumque nostra iussa quolibet modo seu tempore violaverint seu violare concesserint.

LI (LII).

DE TRACTORIIS ET STATIVIS.

1 [3]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp.* Tractoriae cum stativis solitis bidui tan-
1 tummodo tempus accipiant. Nulli vero penitus cum necessariis sibi personis[4] praebeantur, nisi his tantummodo, qui animalia atque equos sacro usui necessarios prosequuntur: ita tamen, ut his dimissis in tractoriarum corpore[5] quinque dierum numerus adscribatur, ut nullus ultra hoc temporis spatium ad residendum in quo libitum fuerit loco copiam nanciscatur. *D. VII k. Sept. Constantinopoli Arcadio A. II et Rufino conss.* [a. 392]

LII (LIII).

DE APPARITORIBUS PRAEFECTORUM PRAETORIO ET PRIVILEGIIS EORUM.

1 [6]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Mamertinum pp.* Praefecturae cornicularios, qui annis singulis[7] exeunt, post transactos corniculos nostram adorare purpuram volumus: quo honore perfunctis, cum iam missionem tenuerint, liberum otium damus, ut ad susceptionem vel cuiuslibet necessitatis officium minime devocentur. *D. III k. Febr. Mediolani Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365]

2 [8]*Idem AA. ad Zosimum praesidem Epiri novae.* Praefectianos ad perniciem provincialium exactionibus in provinciis vel potius lucris et quaestibus suis sese immiscere vetamus: praeterea vel horreorum gerere custodiam vel curarum ius atque arbitrium
1 sibi praesumere his denegamus. Horum si quis praesentis legis temerator existat, volumus eum competenti motu et indignatione percelli[9]. *D. XIIII k. Dec. Mediolani Valentiniano et Valente IIII AA. conss.* [a. 373]

3 [10]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Zoilo pp.* Cornicularii et primiscrinii, numerarii insuper, qui in officio tuae sublimitatis per ordinem obsequiis militiae terminatis desideratam laborum requiem sortiuntur, pro multis erga rem publicam sudoribus ab omnibus indictionibus tam militarium quam civilium iudicum semper habeantur immunes, et civilium tantum iudicum, non etiam militarium iurisdictioni subia-
1 ceant. Huic sanctioni addendum esse censemus, ut, si quis praefectianus dum militat vel[11] post depositum cingulum sine testamento quod legibus comprobatur nullisque ab intestato successoribus derelictis fati munus impleverit, omnes eius patrimonii facultates provisione magnificae tuae sedis non fisci viribus, sed arcae tui culminis rationibus vindicen-
2 tur. Scriniariis autem exceptoribus ceterisque, qui in officio tui culminis merent, cum in legione prima adiutrice nostra militant, audientiam tantummodo in causis in quibus pulsantur tuae celsitudinis deputamus. in provinciis vero commorantes rectoribus earum eos respondere iubemus, nisi publicum officium aliquod eis iniunctum sit. [a. 444?]

LIII (LIIII).

DE APPARITORIBUS PRAEFECTI URBIS.

1 [12]*Impppp. Gratianus Valentinianus Theodosius et Arcadius AAAA. ad Principium pp.* Praeter eos, qui de officio eminentium potestatum numero stipendiorum et curriculis evolutis urbique praefecti[13] serenitatis nostrae annis singulis attingere purpuram venerarique praecepti sunt, nulli prorsus eorum[14], qui provincialia officia peregerunt, tranquillitatis nostrae muricem adorare sit liberum, omnium suffragiorum obreptione cessante. *D. XIIII k. Oct. Aquileiae Arcadio A. et Bautone vc. conss.* [a. 385]

2 [15]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Palladio pp.* Quicumque illustris urbanae sedis[16] apparitor clandestina fraude pistorem concusserit, accusatus atque convictus perpetuis paneficii nexibus addicatur. *D. VII k. Ian. Ravennae Honorio A. XI et Constantio II vc. conss.* [a. 417]

LIIII (LV).

DE APPARITORIBUS MAGISTRORUM MILITUM ET PRIVILEGIIS EORUM.

1 [17]*Impp. Valentinianus et Valens AA. ad Artemium correctorem.* Qui sese in officiis magistrorum equitum ac peditum[18] militare monstraverint, ab omni nominationis iniuria excusentur. *D. XIII k. Oct. Aquileiae. acc. XV k. Nov. Salerni divo Ioviano et Varroniano conss.* [a. 364]

2 [19]*Idem AA. ad Mamertinum pp.* Qui in officio magistrorum equitum ac peditum militiam sortiti sunt, ordinis sint militaris[20].

3 [21]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro pp.*[22] Probari apparitores magisteriae potestatis neque curiales neque cohortales neque censibus volumus adscriptos. *D. prid. non. Mart. Constantinopoli Cyro vc. cons.* [a. 441]

4 *Idem AA. Apollonio magistro militum praesentali et Anatolio magistro militum per Orientem.* Numerarios virorum illustrium magistrorum militum tam praesentalium quam Orientalium qui ordine stipendiis militiae fuerint decorati, exeuntes tribunis praetorianis partis militaris, sudoribus eorum beneficium

(1) *sic O*, evectione *K*, convectione *Hal.* (2) *sic O cum B*, ligatorum *K*, locatorum *dett.* (3) = *Th.* 8, 6, 2 *B* 56, 17 *not. d* (4) sibi personis *om. Th.* (5) praefinitus *ins. Th.* (6) = *Th.* 8, 7, 8: *iunge Th.* 12, 1, 70 (7) ex numero deputatorum *ins. Th.* (8) = *Th.* 12, 10, 1 (9) *sic dett.*, propelli *K*, perpelli *O* (10) *iunge* 12, 36, 6 (11) vel *dett.*, *om. KO* (12) = *Th.* 8, 7, 16 (13) *sic Th.*, prefectus *K*, prefecture *O*: vicariae etiam potestatis *ins. Th.* (14) eorum] vel ex eo numero vel illorum certo *Th.* (15) = *Th.* 14, 3, 22: *iunge Th.* 14, 4, 9 (16) vel annonariae potestatis *ins. Th.* (17) = *Th.* 8, 3, 1: *iunge Th.* 6, 35, 6 (18) militasse ac *ins. Th.* (19) = *Th.* 12, 6, 6? *B* 56, 17, 30 (20) D. xv k. Aug. Valentiniano et Valente AA. conss. (*a.* 365) *Th.* (21) = *Nov. Theod.* 7, 4, 2: *iunge* 7, 62, 23 (22) Areovindo magistro militum *Nov.*, *cf. ad* 7, 62, 33

deferentes, sociari praecipimus: ita videlicet, ut post completam militiam ab omnibus indictionibus tam militarium quam civilium iudicum semper habeantur
1 immunes. Principatus vero munere functos tribunis[1] vigilum militaribus volumus adgregari.

5 *Imp. Anastasius A. magistris militum.* Eos, qui in officiis vestris merentes statutorum tantummodo numero inserti sunt, fori praescriptione muniri, [2]ceteros vero, qui supra huiusmodi numerum militare noscuntur, quasi nec militantes et apud illustrissimas praefecturas et apud[3] clarissimos provinciarum rectores de quolibet pulsari et conveniri et sine cinguli praescriptione respondere negotio sancimus.

LV (LVI).

DE APPARITORIBUS PROCONSULIS ET LEGATI.

1 [4]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. ad Flavianum proconsulem Africae.* Officio, quod tuis meritis obsecundat, non curialem quemquam nec ex ceteris corporibus[5] volumus adgregari: ac si qui erunt inter apparitores huiusmodi, restitui eos debitis muniis mox iubemus. *D. non. Oct. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [a. 393]

2 [6]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Victorio proconsuli Africae et Dominatori vicario Africae.* Apparitioni tuae et legatorum quadringentos censuimus deputandos de his dumtaxat, quos sibi esse detractos rei publicae membra non queruntur. *D. XII k. Iun. Mediolani Honorio A. IIII et Eutychiano conss.* [a. 398]

3 [7]*Idem AA. Messalae pp.* In proconsulari provincia officium proconsulare postulet, quod exigere consuevit, nec alienis se partibus impudenter inserat. *D. III*[8] *k. Oct. Altino Theodoro vc. cons.* [a. 399]

LVI (LVII).

DE APPARITORIBUS COMITIS ORIENTIS.

1 [9]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Rufino pp. Orientis.* In officio comitis Orientis non amplius quam sescenti apparitores habeantur, quos quidem publicis necessitatibus novimus abunde suppetere. *D. III k. Ian.*[10] *Heracliae Arcadio III et Honorio II AA. conss.* [a. 394]

LVII (LVIII).

DE COHORTALIBUS PRINCIPIBUS CORNICULARIIS ET PRIMIPILARIBUS.

1 [11]*Imp. Constantinus A. edicto suo ad Afros.* Omnes stationarii neque superexactionem audeant neque carcerem habeant, neve quis personam licet pro manifesto crimine apud se habeat in custodia, sciens quod, si quid tale fuerit commissum, capite puniendus est. *PP. VI id. Mai. Karthagine Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [a. 315]

2 [12]*Impp. Constantius et Constans AA.*[13] *ad Taurum pp.* Nullus iudicum quemquam sine sacra pro-
1 batoria[14] probare audeat vel provehere. Excipimus tamen officia provincialia[15] cursus publici sollicitudinem sustinentia: nec enim tanto muneri adminiculum denegari publica permittit utilitas. *D. VI k. Iun. Mediolani. acc.*[16] *VIII id. Iul. Datiano et Cereale conss.* [a. 358]

3 [17]*Impp. Valentinianus et Valens AA. Festo consulari Syriae.* Solita cohortalibus Syriae privilegia, quae a divo Diocletiano porrecta sunt atque concessa, nos quoque porreximus ac iubemus eos non ad sollicitudinem bastagae, non ad functionem navicularium devocandos, non invitos curialibus coetibus adscribendos, verum peracto labore militiae, pastus primipili competenti sedulitate functione transacta praerogativam his recusationis offerimus. *D. VI non. Oct. Valentiniano et Valente AA. conss.* [a. 365?]

4 [18]*Idem AA. et Gratianus A. ad Probum pp.* Officia rectorum provinciarum tuae magnificentiae litteris volumus admoneri, ut susceptos in officio proprio vel probatos cohortium nomine legionumve privilegiis aestiment inserendos. *D. XVI k. Iun.*[19] *Modesto et Arintheo conss.* [a. 372]

5 [20]*Idem AAA. Modesto pp.* Quicumque per Osdroenam primipilarium maiore laetatur numero filiorum, unum loco suo veluti hereditario iure substituat, alterum pro amore patriae Edessenae curiae tradat obsequiis, ceteris quam voluerit militiam provisurus. sin autem duos tantum procreaverit, cohorti satisfacere cogatur et curiae. quod si unum procreaverit, eundem ordini patriae restituat, nullo con-
1 tra hanc formam beneficio valituro. Damus sane licentiam tam patribus eorum quam ipsis, qui huius legis auctoritate civitatum obsequio adgregantur, ut, si quos curiales patrocinio principalium invenerint excusari, in medium proferant, ut et ipsi similibus officiis deputati pareant impetratis[21]. *D. III non. Dec. Antiochiae post consulatum Gratiani A. III et Equitii vc.* [a. 375]

6 [22]*Impppp. Gratianus Valentinianus Theodosius et Arcadius AAAA. ad Neoterium pp.* Si apparitor diffugerit criminosus, edictum, quo revocari possit, adiecta condicione legibus subsequatur: cui nisi fuerit satisfactum, merito in latitantem a iudice pro-qua-
1 litate peccati sententia proferatur. Veniam enim talibus non permittimus nec indulgentiis crimina sublevamus. *D. prid. id. Iun. Mediolani Arcadio A. et Bautone conss.* [a. 385]

7 [23]*Imppp. Valentinianus Theodosius et Arcadius AAA. Tatiano pp.* Ordinariorum iudicum apparitores, qui vel speculatorum vel ordinariorum attigerint gradum, nullo annorum numero, nulla stipendiorum contemplatione laxentur, priusquam primipili
1 pastum digesta ratione compleverint. Quod si ante debitum locum, qui huic functioni habetur obnoxius, vel aegri corporis labem vel defessae senectutis extrema ad impetrandam quietem crediderit praetendenda, non prius otio condonetur, quam omne
2(1) quod primipilo debetur expenderit. Eos etiam, qui pro sceleribus suis soluto militiae cingulo addicuntur infamiae, ne integro peculio sub hac occasione laetentur, ita condignae ultioni volumus subiacere, ut functioni quoque, quae extrema[24] militiae debetur[25], nihil ex eorum facultatibus subtrahatur. *D. III non. Mai. Mediolani Timasio et Promoto conss.* [a. 389]

8 [26]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Euthymio vicario Asiae.* Speciebus[27] primipilaribus adaerandis eadem pretiorum taxatio servetur, quae in venalibus publicis poterit reperiri. *D. V k. Mart. Constantinopoli Arcadio IIII et Honorio III AA. conss.* [a. 396]

9 *Idem AA. Clearcho pp. Illyrici.* Per Illyricum, in quo plurima ac maxima necessitatum publicarum emolumenta officiis constat praesidalibus expediri, centeni numero singulis iudicibus obsecundent: nec

(1) *sic dett.*, functus tribunus *KO* (2) *ad seqq. cf. Nov. Theod.* 7, 4, 1 (3) viros *ins. Nov.* (4) = *Th.* 1, 12, 4 (5) ex ceteris corporibus] plebeia stirpe progenitum *Th.* (6) = *Th.* 1, 12, 6 (7) = *Th.* 1, 12, 7: *iunge* 12, 58, 2? *Th.* 11, 7, 15. 14, 15, 6 (8) IIII *Th.* 11, 7, 15. 14, 15, 6 (9) = *Th.* 1, 13, 1: *iunge Th.* 8, 4, 18. 12, 1, 139 (10) Iun. *leges iungendae* (11) = *Th.* 8, 4, 2 *B* 56, 17, 37 (12) = *Th.* 8, 7, 7 (13) *scribi debuit vel* imp. Constantius A. *vel* imp. Constantius A. et [Iulianus] C. (14) sine sacra probat. *om. Th.* (15) provincialia *om. Th.* (16) Iun. acc. Mediolani *Gothofredus* (17) = *Th.* 8, 4, 11 (18) = *Th.* 8, 4, 12: *iunge Th.* 12, 1, 78 (19) d. XVII k. Iun. Patavione *Th.* 12, 1, 78 (20) = *Th.* 12, 1, 79 (20) *idem Th.: fuitne* imperatis (*Mommsen*)? (22) = *Th.* 8, 4, 15 (23) = *Th.* 8, 4, 16 (24) *sic Cuiacius Th.*, extremae *KO* (25) debebatur *Th.* (26) = *Th.* 8, 4, 19 (27) in speciebus *Th.*

ultra hunc modum vel ad militiam ullus adspiret vel
1 coniventia iudicum perseveret. Adhibendi autem sunt ad huiusmodi ministeriorum obsequia non illi, qui vano militiae nomine immania[1] lucra sectentur, sed qui necessitatem[2] officii sollicitudinibus debitis exsequantur.

10 [3]*Idem AA. et Theodosius A. Anthemio pp.* Quicumque ad chartas vel tabulas vel quodcumque aliud ministerium cohortalis optaverit, non ante accedere permittatur, nisi eius nomen matriculis receptum primitus fuerit: poena proposita his, qui contra statuta caelestia crediderint suscipiendos aliquos aut quodlibet eis officium iniungendum. *D. XVI k. April. Constantinopoli Honorio VII et Theodosio iterum AA. conss.* [*a.* 407]

11 [4]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Anthemio pp.* Si quis ex grege cohortalinorum urguente criminis insectatione stipendiis fuerit exemptus, aut otio traditus quietis artibus immoretur, aut si ad pristina sacramenta precum miseratione maluerit repedare, indultum nostrae maiestatis oraculum amplissimae tuae sedi offerat adlegandum. *D. XIII k. Mart. Constantinopoli Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

12 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Isidoro pp.*[6] Si cohortalis apparitor aut obnoxius cohorti ad ullam[7] adspiraverit dignitatem, spoliatus omnibus impetrati honoris insignibus ad statum pristinum revocetur: liberis etiam in tali eius condicione
1 susceptis fortunae patriae mancipandis. Quod si[8] quis ex his ausus fuerit ullam adfectare militiam, nulla praescriptione temporis muniatur praeter eam scilicet, quae ex quadraginta annis colligitur[9]: sed ad condicionem propriam retrahatur, ne ipse vel eius liberi post talem ipsius statum procreati quod cohorti
2 debetur valeant declinare. [9*]Sed nec ad aliam cohortalinus vel cohortalini filius audeat[10] adspirare fortunam, cui maiorum suorum exempla praeiudicant.
3 Sed etiam cunctos, qui diversarum rerum negotiationibus detinentur, trapezitas scilicet vel gemmarum argentique vestiumve[11] venditores, apothecarios etiam ceterosque institores aliarum mercium quibuscumque ergasteriis adhaerentes iubemus a provincialibus officiis removeri, ut omnis honor atque militia contagione huiusmodi segregetur. *D. III non. April. Constantinopoli Isidoro et Senatore conss.* [*a.* 436]

13 *Idem AA. Thomae pp.* Nullum ex primipilaribus, nullum ex principe cohortalis officii vel ad aliam posse militiam adspirare vel ministeriis sibi contra publicam utilitatem blandiri vel ad quamlibet aliam dignitatem ad praeiudicium[12] praeteriti status
1 accedere concedimus. Quod si contra hanc tam saluberrimam formam vel responsa caelestia quaedam militia aut dignitas audacter eliciatur, pro ingestis haberi, etiamsi speciali adnotatione nostrae indulgentiae eam obtinuisse videatur, nec adsertionem ei quoquo modo patere, qui se memoratis artibus publicae studet commoditati subtrahere, sed statim civitatis unde oriundus est curiae tradi praecipimus. [*a.* 442?]

14 [13]*Imp. Leo A. Constantino pp.* Quisquis[14] cohortalibus adhuc obsequiis obligatus vel[15] regimen provinciae vel cingulum cuiuslibet militiae dignitatisve quoquo modo meruit, ante omnia[16] contra licitum usurpatis impetratisve careat, etiamsi ultronea nostra liberalitate ius gerendae provinciae vel militiae seu dignitatis[17] cuiuspiam sibi iactaverit fuisse
1 delatum. Dehinc universis solaciis condicionis quam spreverat defraudatus, ne quid eorum omnino per se vel interpositam personam possit adquirere, primipili tantum munus implere cogatur: mox curialibus civitatis, in qua natus est, in diem vitae suae functionibus inhaesurus, ita scilicet, ut etiam ii, qui post impletam talem militiam quodlibet militiae dignitatisve genus adfectaverint, curiae patriae suae restituantur. *D. VI k. Ian.*[18] *Constantinopoli Leone A. IIII et Probiano conss.* [*a.* 471]

LVIII (LVIIII).
DE APPARITORIBUS PRAEFECTI ANNONAE.

1 [19]*Imppp. Valens Gratianus et Valentinianus AAA. Rufino pu.* Apparitores urbanae praefecturae annonario officio se non inserant, sed apparitorum aemulatione secreta ministerio suo annonae praefectura fungatur. *D. III id. Iul. Valente A. V et Valentiniano iuniore conss.* [*a.* 376]

2 [20]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae pp.* Praefectus annonae canonem, qui ad officium suum pertinet, per compulsores suos exigat, et cum officio suo retineatur obnoxius, qui ad implendum canonem devotionis suae exactionem non ostenderit. [*a.* 399?]

LVIIII (LX).
DE DIVERSIS OFFICIIS ET APPARITORIBUS IUDICUM ET PROBATORIIS EORUM.

1 [21]*Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Severum magistrum militum.* Si quando praefectus praetorio vel vicarius aut rector provinciae significaverit eum, qui chartis ac ratiociniis publicis invenitur obnoxius, ad praeposituram castri ac militum transisse, retractus illi adsignetur officio, a quo ad necessitatem praestandi ratiocinii devocatur: in reiecti vero locum is potissimum destinetur, cui meritorum adstipulentur insignia. *D. X k. Ian. Gratiano A. II et Probo conss.* [*a.* 371]

2 [22]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Eusignium pp.* Nullus ex his, quos claruerit militia resolutos, indebita denuo sacramenta sine augustis adfatibus[23] suscipiat. si quis autem id per obreptionem forte meruerit, quinque librarum auri multetur incommodo. *D. prid. id. Iul. Mediolani Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

3 [24]*Idem AAA. ad Eusignium pp.* Nullus apparitor amplitudinis tuae vel de officiis palatinis ad eam provinciam, ex qua oriundus est vel in qua collocaverit larem, vel qui iam in huiusmodi officio fuerit commoratus[25], obtentu publicae necessitatis
1 vel exsecutor privati negotii dirigatur. Etenim officii celsitudinis tuae primiscrinius tres libras auri fisci utilitatibus sine dilatione persolvet, si statuta fuerint temerata: apparitor vero qui huic se muneri passus est deputari, militia spoliabitur[26].
2 Haec vero poena etiam ceteris inrogata est, ut, si domesticus aut protector, strator vel agens in rebus vel palatinus utriusque officii vel ad eandem[27] provinciam, in qua natus est, vel ad eam, in qua collocarit larem, cum huiusmodi usurpatione perrexerit, matriculis quidem exemptus ipse, qui se voluit mitti, auri libram unam fisci viribus inferre cogetur, adiutores vero officiorum palatinorum ac numerarii comitum illustrium virorum sive actuarii libram fisci viribus solvant, nisi statuta fuerint custo-

(1) *sic O*, inania *K* (2) necessitatem *edd.*, in necessitate *KO* (3) = *Th.* 8, 4, 20 (4) = *Th.* 8, 4, 26 (5) *pr.* § 1 = *Th.* 8, 4, 30: *iunge* 10, 32, 55 *Th.* 12, 1, 187 (6) eodem exemplo Eubulo pp. Illyrici *addit Th.* (7) posthac *ins. Th.* (8) post hanc vero legem si *Th.* (9) praeter . . . colligitur *om. Th.* (9*) § 2 = *Th.* 8, 4, 28 (10) neque curialis neque cohortalinus neque curialis aut cohortalini filius condicione deserta ad aliam audeat *Th.* (11) vestiumve *edd.*, vestium *libri* (12) ad praeiudicium *edd.*, apud iudicium *libri* (13) *pr.* = 1, 40, 14 (14) si quis *l. gem.* (15) vel *om. l. gem.* (16) ante omnia *om. l. gem.* (17) *sic dett.*, eum *ins. KO* (18) d. VII id. Aug. *l. gem.* (19) = *Th.* 1, 6, 7: *iunge* 1, 28, 3 (20) *iungendae videntur* 12, 55, 3 *Th.* 11, 7, 15. 14, 15, 6 (d. III [*vel* IIII] k. Oct. Altino Theodoro vc. cons.) (21) = *Th.* 8, 7, 11 (22) = *Th.* 8, 7, 18 (23) sine aug. adfat. *om. Th.* (24) = *Th.* 8, 8, 4 (25) vel qui iam ... commoratus *addiderunt Iustiniani ad* 1, 40, 8 (26) solutus militia mancipum corpori sociabitur *Th.* (27) eam *Th.*

dita. *D. III non. Dec. Mediolani Honorio np. et Euodio conss.* [*a.* 386]

4 [1]*Imppp. Theodosius Arcadius et Honorius AAA. Silvano duci et correctori limitis Tripolitani.* Qui vel exiguam[2] rei familiaris substantiam habent, militare in apparitorum numero non vetentur. *D. VI k. April. Constantinopoli Theodosio A. III et Abundantio conss.* [*a.* 393]

5 [3]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Graccho pu.* Quicumque apparitores ob culpam vel neglegentiam fuerint iudicato discincti, ad nullam militiam adspirandi habeant facultatem: nec ex rescripto his ullus aditus reseretur, quos congruit poenae gravissimae subiugari, si contra inhibita quoque sacratissimis constitutis adspirare contempserint[4]. *D. VIII k. Aug. Ravennae Honorio X et Theodosio VI AA. conss.* [*a.* 415]

6 [5]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Hierio pp.* In his officiis, id est virorum spectabilium proconsulis Asiae comitis Orientis praefecti Augustalis et vicariorum, quos etiam monuimus sub viginti interminatione librarum auri, nemo aliter admittatur, nisi eum emissa ex sacris scriniis probatoria consecrarit.
1 Quod si quis talis sub tua fuerit iudicatione convictus, profecto irritis his quae[6] vetita contrectavit etiam congruam indignationem incurret. *D. X k. Iul. Nicomediae Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss.* [*a.* 426]

7 *Idem AA. Anatolio magistro militum.* Ad splendidioris militiae privilegia, posteaquam priorem continuo labore compleverint, eos venientes admittimus, qui ea voto adipiscendi honoris crediderint expetenda, non eos, qui [7]studio exercendae cupiditatis ambierint, ut velut in meliore fortuna positi aut ea scelera quae prius commisisse doceantur occultent aut alia deinceps possint impune committere. [*a.* 438—443]

8 [8]*Imp. Leo A. Iohanni magistro officiorum.* Viros spectabiles duces eorumque apparitores nec non limitaneos castrorumque praepositos tantummodo ex sublimis tui iudicii sententia conveniri nec aliis subiacere iudicibus praecipimus: illustribus scilicet ac magnificis viris magistris militum consuetudine ac potestate, si qua ad limites aliquos Orientis Thraciarum et Illyrici ex longo tempore hactenus obtinuit, reservata.

9 [9]*Idem A. Hilariano magistro officiorum.* Probatorias memorialium et agentium in rebus, ceterorum nihilo minus apparitorum praetorianae per Orientem amplissimae praefecturae, eorum etiam, qui in diversorum iudicum officiis numerantur, ex sacris probatoriis solito more militiae sacramenta sortiri decernimus, non passim nec licenter solis auctoritatibus vel sacrarum litterarum exemplaribus: sed ex authenticis tantum sacris probatoriis manu nostra subscriptis et nostro arbitrio praestandis, ita ut nullus his dolus aut fraus possit adnecti, de his etiam, qui sunt verae
1 et catholicae fidei, iubemus admitti. Aliter vero militantes, nisi ex his sint, quos solis auctoritatibus apparitioni adgregari vetusta consuetudo perdocuit, detecta fraude cuiuscumque accusandi studio non solum mendaci carere militia, sed etiam proscriptionis stilum subire decernimus et bonorum omnium amissione multamus. [*a.* 470 ?]

10 *Idem A. Erythrio pp.* Hac sanctione decernimus, ut in posterum nemini licentia sit edendi exemplaria his, qui sociandi sunt cuicumque militiae, quam sine divinis probatoriis adipisci non possunt, sed periculo primatum uniuscuiusque officii ipsas authenticas sacras, quae divinam nostrae pietatis continent adnotationem, cum subscriptione administrantium, sub quorum iurisdictione consistunt, his qui militare volunt praestari: exemplaribus videlicet earum cum subscriptione eorundem iudicum apud singula quoque officia, prout convenit, reservandis.
1 Quamvis autem manifestum sit de huiusmodi probatoriarum observatione excepta esse certorum iudicum officia, tamen ne ullius[10] ignorantiae relinquatur occasio, omnium officiorum, quibus necesse est per sacras probatorias militiae sociari, notitiam in sacris
2 apicibus subdendam esse censuimus. Sub hac igitur observatione omnes, qui sive in hoc sacro palatio nostro sive in aliis quibuscumque officiis deinceps militare cupiunt, qui tamen, ut dictum est, non possunt pro tenore sacrarum constitutionum vel vetere consuetudine nisi praecedentibus sacris probatoriis militiae sociari, sicut subnexa notitia demonstrat, adipisci praecipimus: scientibus his, qui ex aliqua parte praesentis nostrae serenitatis legis formam conventia vel neglegentia quadam colludere temptaverint, non tantum amissione bonorum omnium, sed etiam capitis periculo utpote criminis falsitatis obnoxios semet esse plectendos.
3 (2) *Et est notitia. Scrinii memoriae* probatoriae agentium in rebus, palatinorum largitionum, palati-
4 norum rerum privatarum partis Augustae. *Item scrinii sacrarum epistularum sic:* in officiis virorum illustrium praefectorum praetorio Orientis et Illyrici et urbis, officii proconsulum[11] Asiae et Achaiae, officii[12] praefecti Augustalis, officii comitis Orientis, officii comitis divinarum domorum, officii vicariorum Thraciae Ponti Asiae et Macedoniae et thesauriensium[13]
5 classis. *Item scrinii sacrorum libellorum:* officii virorum illustrium[14] magistrorum militum utriusque militiae in praesenti[15], Orientis et Illyrici, invitatorum, admissionalium, memorialium omniumque paedagogorum, cellariorum[16], mensorum, lampadariorum eorum, qui sacris scriniis deputati sunt, decanorum partis Augustae, cursorum partis Augustae[17], officii virorum spectabilium ducum Palaestinae, Mesopotamiae, novi limitis Phoenices, Osrhoenae, Syriae et Augustae Euphratensis, Arabiae et Thebaidis, Libyae, Pentapoleos, utriusque Armeniae, utriusque Ponti, Scythiae, Mysiae primae, secundae, Daciae, Pannoniae, officii virorum spectabilium comitum Aegypti, Pamphyliae, Isauriae, Lycaoniae et Pisidiae.

LX (LXI).[18]

DE EXSECUTORIBUS ET EXACTORIBUS.

1 [19]*Impp. Arcadius et Honorius AA. ad provinciales et ad proconsules.* Ne per diversas provinciarum partes aut palatinus exactor accederet aut illustrium virorum apparitor vagaretur vel militaris terror inferret formidinem, hac lege sancimus, ut omnis memoratis intentio ad provinciae rectorem sit[20], cum eo agant, illo insistente disponente et agnoscente suo periculo rem peragant et[21] impleant universa. *D. XVII k. Iul. Mediolani Olybrio et Probino conss.* [*a.* 395]

2 [22]*Idem AA. Andromacho pp.* Quicumque e palatio nostro cuiuslibet tituli ad provincias[23] commeaverit compulsor exactor admonitor portitorve praecepti, agens in rebus vel palatinus vel apparitor illustrium potestatum, hoc tantum potestatis adripiat, quod mandatum curae suae specialiter approbatur, nec quod iniunctum alteri fuit collegii iure praesu-

(1) = *Th.* 12, 1, 133 (2) qui vero nullam *Th.* (3) = *Th.* 8, 7, 20 (4) praesumpserint *Th.* (5) *pr.* = *Th.* 8, 7, 21 (6) irritis his quae I^a, qui KI^b, is qui (*vel* quod) *O* (7) in *ins. libri* (8) *cf.* 12, 25, 3 (9) *iungendae videntur* 1, 23, 6 (d. VI k. April. Iordane et Severo conss.) 12, 19, 10 (10) ullius *O*, ulla ei *K* (11) proconsulis *libri* (12) officio *libri* (13) thesauriensium *K*, et esauriensium *O*, et thesaurensium *dett.* (14) illustrium *Cuiacius, om. libri mei* (15) militiae in praesenti *Cuiacius*, prefecti *K*, praefectis *O*, praesentis *dett.* (16) cellariorum *edd.*, cancellariorum *dett.*, *om. KO* (17) curs. p. augustae *dett.*, curs. p. augusti et partis auguste *O*, *om. K* (18) *B* 56, 17, 53 *seqq.* (19) = *Th.* 8, 8, 6 (20) omnis ... ad pr. rect. sit *Th.*, omnis (omnes I^a) memoratis intentissimi (intenti I^b?) ad pr. rectorum sit (sit *om.* I^a) *I*, omnes memorati intenti sint (sunt *O*) ad pr. rect. et *KO* (21) peragant et *KO*, peragendam *Cuiacius Th.* (22) = *Th.* 8, 8, 7: *iunge Th.* 2, 12, 6. 7, 12, 3 (23) provinciam *Th.*

mat, ne, dum hoc sibi invicem mutui officii licentia
partiuntur, agant cuncti, quod singulis credebatur.
D. prid. id. Iul.[1] *Mediolani Olybrio et Probino
conss.* [*a.* 395]
3 [2]*Impp. Honorius et Theodosius AA. Palladio pp.*
Sive ex praetoriano officio sive illustris comitivae
sedis largitionum nec non et rei privatae nostrae
vel ex quacumque apparitione ad quamcumque ne-
cessitatem profligandam quis fuerit destinatus, sciat
intra anni metas debere collectis ratiociniis ad pro-
prium iudicem remeare eique suam efficaciam osten-
dere, quid eius instantia exactum fuerit quidve in
debitis habetur vel penes quos resederit vel cuius
culpa aut causa in eadem provincia fuerit derelictum.
1 Quod si exacto spatio anni eius regionis visceri-
bus praedator insidens deprehensus fuerit remorari,
tunc absolutus cingulo militia abicietur, primoribus
eius militiae decem librarum auri multa proposita.
2 Si redire dissimulet, per vices officiorum[3] ligatus
ferreis nexibus cura provincialis officii[4] ad debitum
mittatur examen nec ei liberum sit, ut hoc se privi-
legio aut occasione defendat, quod sibi aliud nego-
tium vel aliam necessitatem post iniunctam esse cau-
setur, cum isdem licentiam auferamus in eadem
provincia continuare[5] exactionem. *D. x k. Oct. Ra-
vennae Theodosio A. VII et Palladio conss.* [*a.* 416]
4 [6]*Idem AA. Iohanni pp.* Nullam possessionem
alterius pro alienis debitis publicis sive privatis prae-
cipimus conveniri. *D. v id. Iul. Ravennae Honorio
XIII et Theodosio X AA. conss.* [*a.* 422]
5 [7]*Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volu-
siano pp.* Contra nostra praecepta[8] si quisquam
vetito ausu exsecutor[9] audebit, licebit provinciae
moderatori eundem correptum ad sublimitatis tuae
iudicium sub prosecutione dirigere, licebit provin-
ciali, etsi probatur obnoxius, exsecutoris[10] contra
vetitum exactionem sibi vindicantis temeritatem legi-
time repellere. *D. III k. Mart. Ravennae post cons.
Felicis et Tauri vv. cc.* [*a.* 429]
6 [11]*Imp. Zeno A. Arcadio pp.* Sancimus, ut eum,
cui ex iudicio tui culminis quocumque modo sive
studio numerariorum aut tractatorum vel ipsorum
iussu, qui pro tempore amplissimae tuae sedis ad-
ministrationem suscipiunt, exactio publicarum pecu-
niarum iniungatur, minime prius liceat aliam solli-
citudinem gerendam suscipere, antequam reversus
1 iniunctae sibi causae responsum praebuerit. Si
tamen ita sors tulerit, ut in ea provincia, ad quam
exsequendi causa publici negotii aliquis proficiscitur,
alia quoque causa sit exsequenda, non prohiberi
unum eundemque exsecutorem ab hac urbe regia
proficiscentem duorum simul, non plurium negotiorum
exsecutionem suscipere, dum ipsi quoque tertii nego-
tii non sit[12] iniungendi[13], antequam superioribus re-
2 sponsum portaverit. Exsecutoribus his, qui se-
cundam, si non simul duas, vel etiam tertiam causam
passi fuerint exsequendam suscipere, non solum cin-
guli et bonorum suorum amissionem, verum etiam
3 perpetui exsilii supplicium subituris. Eandemque
hanc poenam numerarium quoque et eius adiutores,
ad quorum curam quod violatum est pertinet, for-
midare. [*a.* 485—486?]
7 [14]*Πᾶς ἄνθρωπος εἴτε θείαν κέλευσιν εἴτε ἀρχι-
κὴν πρόσταξιν ἐκβιβάζων ὀφείλει πρότερον ἐμφα-
νίσαι τῷ ἄρχοντι, ἵνα ὁ ἄρχων ἐξετάσῃ, εἰ μη-
δεμία πλαστοῦ αἰτία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἢ κατὰ
1 συναρπαγὴν ἢ ἐναντιούμενον νόμοις. Ὁ δὲ ἐκβι-
βασμὸς καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως γίνεται, δηλον-
ότι τῶν θείων λογίων προκειμένων καὶ πάντων
τῶν κτητόρων*[15] *τῶν παρόντων ἅμα αὐτῷ τὴν
2 ἐξέτασιν ποιουμένων. Καὶ εἰ συνίδοι, παρέχει*[16]
*βοήθειαν· ἐὰν δὲ ἢ πλαστὸν εὕρῃ φανερῶς ἢ
νόμῳ ἐναντιούμενον φανερῶς, δεῖ αὐτὸν μὴ ἐκ-
βιβάζειν, ἀλλ' ἀναφέρειν εἰς βασιλέα διὰ τοῦ
μαγιστριανοῦ, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχήν, ἐξ ἧς τὸ
πρᾶγμα ἐγίνετο, τὸν δὲ ἐκβιβαστὴν ὑπὸ ἀσφάλειαν
ποιεῖν τὴν ἐγχωροῦσαν, καὶ τὰ πρόσωπα δὲ τὰ
αἰτιασθέντα ὑπὸ προσωπικὴν ἀσφάλειαν ἀζημίως·
ὁ γὰρ ἐγχειρίσας αὐτῷ το ἀζημίον περιποιήσει,
3 εἴπερ εὑρεθείη μάτην αὐτῷ ἐγχειρίσας. Εἰ γὰρ
μὴ τοῦτο γένηται, ὁ μὲν ἐκβιβαζόμενος ἀπωθεῖ-
ται τὸν ἐκβιβασμόν· ὁ δὲ ἄρχων, εἰ πρὸς αὐτὸν
ἡ κέλευσις γέγονεν, ἢ καί τις ἕτερος ἴσως πρός
τινα ἕτερον ἐγένετο, ὑπὸ ἀσφάλειαν ὀφείλει ποιῆ-
4 σαι τὸν ἐκβιβαστὴν τὴν ἐγχωροῦσαν. Εἰ δὲ καὶ
δυνηθείη τις ἀπωθήσασθαι τὸν ἐκβιβασμόν, ὀφεί-
λει μανθάνων ὁ ἄρχων ἀποστῆσαι τὸν ἐκβιβα-
στήν, ποιεῖν δὲ ὑπὸ ἀσφάλειαν προσωπικὴν τὸν
5 αἰτιασθέντα καὶ μηνύειν. Εἰ δὲ ῥαθυμήσῃ τού-
του ἢ ὁ ἄρχων ἢ ἡ τάξις αὐτοῦ ἢ πρὸς ὃν τὸ
γράμμα γέγονεν, οἴκοθεν τῷ ὑπομνησθέντι ποιή-
σει τὸ ἀζήμιον καὶ ἐν ὅσῳ ἄρχει καὶ μετὰ τὸ
6 παύσασθαι τῆς ἀρχῆς. Ὑπεξαιρεῖ δὲ ἡ διάταξις
7 τοὺς προφάσει δημοσίων ἐνεχομένους. Εἰ δὲ
λήμματος ἡττηθέντες οἱ ἄρχοντες μη ποιήσωνται
τὴν ἐξέτασιν προκειμένων τῶν ἁγίων λογίων, ἢ*[17]
*καὶ παρίδωσι, καὶ εἰς χρήματα ζημιοῦνται καὶ
ἐκβάλλονται τῆς ἀρχῆς καὶ εἰς σωτηρίαν κινδυ-
8 νεύουσι. Πᾶς δὲ νόμος ἐμφανιζόμενος ὀφείλει
πρότερον γίνεσθαι τοῖς ἐπάρχοις καταφανής, τὸν
δὲ διακομίζοντα αὐτὸν εἰς τὴν ἐπαρχίαν λαμβά-
νειν χρυσίνους ἕξ, τὸν δὲ ἄρχοντα σπουδάζειν διὰ
προστάξεων οἰκείων πάσαις ταῖς πόλεσι ταῖς ὑφ'
ἑαυτὸν φανεροὺς καθιστᾶν τοὺς νόμους, ἀζημίως*

(1) non. Iul. *Th.* 2, 12, 6, non. Iun. *Th.* 7, 12, 3 (2) = *Th.* 8, 8, 9 (3) per vices off. *om. Th.* (4) sub elogio *ins. Th.* (5) iterare *Th.* (6) = *Th.* 8, 8, 10: *iunge* 4, 4, 1 *et quae ibi laudantur* (7) = *Th.* 12, 6, 32, 2: *iunge* 10, 72, 15 *Th.* 11, 1, 35 (8) contra haec nostra *Th.* (9) palatinus *Th.* (10) palatini *Th.* (11) *fortasse iungenda est* 12, 49, 10 (12) sit *O*, sint *K* (13) licentia (*sic dett.*) *vel simile aliquid excidit* (14) = *B* 56, 17, 58 (15) *sic Cuiacius*, *ῥητόρων B* (16) *sic Heimbach*, *παρέχειν B* (17) *ἢ scripsi*, *εἰ B*

LX 7 *Quicumque divinam iussionem vel magistra-
tus praeceptum exsequitur, praesidi prius id insi-
nuare debet, ut praeses videat, ne quid falsi subsit
1 vel obreptio vel legibus contrarium. Exsecutio
autem et per scripturam et sine scriptura fit, divinis
videlicet scripturis propositis et omnibus possessoribus
qui adsunt una cum eo inquisitionem peragentibus.
2 Et si bene se habere invenerit, auxilium prae-
stat: sin vel aperte falsum esse vel legi aperte contra-
rium invenerit, non debet exsequi, sed ad imperatorem
referre per officialem vel ad ipsum magistratum,
a quo res processit, exsecutorem autem ad idoneam
securitatem personasque a quibus exigendum est ad
personalem cautionem sine impensis adigere. exse-
cutor enim indemnem eum praestabit, si temere eum
3 convenisse inventus fuerit. Quae si facta non
erunt, conventus exsecutionem repellet: praeses vero,
ad quem iussio directa erit, aut similiter alius quis
ad quem directa erit ad idoneam cautionem exsecu-
4 torem adigere debet. Sed licet quis exactionem
repellere potuerit, tamen praeses, cum rescierit, ex-
secutorem avocare debet eumque a quo exigitur per-
5 sonali cautioni subicere et referre. Quod si ne-
glexerit vel praeses vel officium eius vel is ad quem
iussio directa erit, de suo indemnitatem convento
praestabit tam durante quam deposito magistratu.
6 Constitutio excipit eos qui tributorum nomine
7 tenentur. Quod si praesides pretio corrupti in-
quisitionem sacrosanctis scripturis propositis non
fecerint vel etiam conniventiam praestiterint, et pecu-
niaria multa puniuntur et magistratu removentur et
8 de salute periclitantur. Omnis autem lex quae
insinuanda est prius praefectis ostendenda est, is
vero qui eam in provinciam portat, sex aureos ac-
cipit, praesidem autem festinare oportet, ut edictis
suis omnibus urbibus quae ipsi subiectae sunt leges*

παντελῶς μηδὲ τοῦ ἄρχοντος μηδὲ τῶν ἐκδίκων
9 μηδὲ τοῦ διακομίζοντος. Ὁ δὲ κερδάνας διπλάσιον δίδωσι καί, εἰ μὲν ἄρχων ἐστίν, ἐκπίπτει τῆς ἀρχῆς, εἰ δὲ ἑτέραν φροντίδα εἶχεν, ἐκβάλλεται τοῦ φροντίσματος.

LXI (LXII).

DE LUCRIS ADVOCATORUM ET CONCUSSIONIBUS OFFICIORUM SIVE APPARITORUM.

1 [1]*Imp. Constantinus A.*[2] *proconsuli Africae.* Si quis se a ducenariis vel centenariis vel[3] fisci advocatis laesum esse cognoscit, adire iudicia et probare iniuriam non moretur, ut in eum qui convictus fuerit competenti severitate vindicetur. *D. VI id. Nov. Triveris. acc. XV k. Mart. Karthagine Constantino A. IIII et Licinio IIII conss.* [*a.* 314. 315]

2 [4]*Imp. Constantius A. Eubulidae vicario Africae.* Praeter sollemnes et canonicas pensitationes multa a provincialibus[5] indignissime postulantur ab officialibus et scholasticis non modo in civitatibus singulis, sed et mansionibus, dum ipsis et animalibus
1 eorundem alimoniae sine pretio ministrantur. Provinciales itaque cuncti iudices tueantur nec iniurias inultas transire permittant. *D. III k. Iul. Leontio et Sallustio conss.* [*a.* 344]

3 [6]*Impp. Arcadius et Honorius AA. Pompeiano proconsuli Africae*[7]. Quotiens compulsor arguitur in depraedatione convictus, etiam non consulta clementia nostra poenam subeat legibus competentem. *D. prid. k. Ian. Mediolani Stilichone et Aureliano conss.* [*a.* 400]

4 *Impp. Honorius et Theodosius AA. Hadriano pp.* Curialibus et naviculariis omnibusque corporibus ita subveniri volumus, ut nihil apparitoribus universorum iudicum liceat, quod ad praedam provinciarum pertinet.

LXII (LXIII).[8]

DE PRIMIPILO.

1 *Impp. Valerianus et Gallienus AA. Domitio.* Commoda primipilatus post administrationem deberi incipiunt, et si is, qui ea percipere debuit, prius rebus humanis eximatur, heredibus petitio salva sit.

2 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Alexandro.* Obtentu nominis primipili civiles actiones ad alios iudices transferendae non sunt.

3 *Idem AA. Domnae.* Utilitas publica praeferenda est privatorum contractibus: et ideo si constiterit fisco satisfactum esse ob causam primipili, poteris obligatam tibi possessionem dotis titulo petere, ut satis doti fieri possit.

4 *Idem AA. Dionysio.* Cum ex sola primipili causa liberos, etiam si patribus heredes non existant, teneri divus Aurelianus[9] sanxerit, si neque successistis patri vestro nec quicquam ex bonis eius tenetis, consequens est a paternis creditoribus vos non conveniri.

LXIII (LXIIII).[10]

PUBLICAE LAETITIAE VEL CONSULUM NUNTIATORES VEL INSINUATORES CONSTITUTIONUM ET ALIARUM SACRARUM VEL IUDICIALIUM LITTERARUM EX DESCRIPTIONE VEL AB INVITIS NE QUID ACCIPIANT IMMODICUM.[11]

1 [12]*Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Floro pp.* Quidquid nostrorum umquam nuntiari coeperit prosperorum, bella[13] si desinent, si oriuntur victoriae, fastis si honor datus fuerit regalium[14] trabearum, compositae pacis si erit efferenda[15] tranquillitas, sacros vultus inhiantibus si forte populis inferimus[16], haec sine immodico[17] pretio nuntiari
1 excipique sancimus. Gerulum iubemus esse castissimum: indices nummarios esse prohibemus: iudices statuimus esse sollicitos, ne turpi colludio quae-
2 ratur ex miseris pretium gaudiorum. Quod si id sacrilega fuerit dissimulatione violatum, et accipientem pudoris fortunarumque manebit excidium et cogentem par poena multabit et officium triginta librarum auri vexatione quatiatur. *D. IIII non. Febr. Constantinopoli Merobaude II et Saturnino conss.* [*a.* 383]

2 [18]Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Αὔγουστος Ἰουλιανῷ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων. Θεσπίζομεν, εἴ τις ἐμφανίζει κατὰ χώραν ἢ ἀρχόντων οἱωνδήποτε ἢ ὑπάτων προαγωγὰς ἢ γενικοὺς τύπους τῶν ἐνδοξοτάτων ὑπάρχων ἢ καὶ ἑτέρου τινὸς τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων, ἢ καὶ διατάξεων ἢ θείων κομμωνιτωρίων ἢ γραμμάτων γενικῶν μέντοι ἐμφανίσεις ποιοῖτο ἢ καὶ ἀνδριάντων βασιλικῶν καθιδρύσεις, μὴ εἶναι τούτῳ παρρησίαν περαιτέρω ἓξ νομισμάτων ἐφ᾽ ἑκάστῃ μηνύσει ἢ ἐφ᾽ ἑκάστῳ τύπῳ ἢ ἑκάστῃ διατάξει ἢ θείῳ κομμωνιτωρίῳ ἢ γράμματι γενικῷ ἢ ἀνδριάντων καθιδρύσει κομίζεσθαι καθ᾽ ἑκάστην ἐπαρχίαν, εἰς ἣν ταῦτα παρέλαβεν, ὥστε, ὁπόσας ἂν ἔχοι πόλεις ἡ ἐπαρχία, μηδὲν αὐτῷ διαφέρειν, ἀλλὰ τοὺς ἓξ μόνους κομίζε-
1 σθαι χρυσοῦς. Εἰ δέ τι πλέον κομίζοιτο, τοῦτο τετραπλάσιον ἀποδοῦναι
[19]κωλυόντων τοῦ τε ἄρχοντος καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως καὶ πάσης πολιτικῆς
2 καὶ δημοσίας βοηθείας. Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος ὑπὸ ἀγανάκτησιν ἔσται βασιλικήν, ὁ δὲ ἄρχων καὶ ἐκπεσεῖται τῆς ἀρχῆς καὶ δημευθήσεται καὶ

(1) = *Th.* 8, 10, 1: *iunge* 10, 19, 1 *et quae ibi laudantur* (2) Aeliano *ins. leges iungendae* (3) vel] ac praecipue *Th.* (4) = *Th.* 8, 10, 2 (5) Afris *ins. Th.* (6) = *Th.* 8, 10, 3 *B* 56, 17, 60: *iunge* 9, 26, 1 *et quae ibi laudantur* (7) Pompeiano suo sal. 10, 72, 12 (8) *B* 56, 17, 64 *seqq.* (9) aurelianus O^a, traianus vel aurelianus *K*, tracianus O^b (10) *B* 56, 17, 65. 67 (11) ne quid publicae laet. nuntii ex descriptione vel ab invitis accipiant *Th.* 8, 11 (12) = *Th.* 8, 11, 4 (13) bella *Th.*, ad bella *K*, aut bella *O* (14) *sic Cuiacius Th.*, vel consulis *ins. KO* (15) *sic Th.*, offerenda *libri* (16) inferemus *Th.* (17) immodico *om. Th.* (18) *in O principium usque ad verba* τύπους τῶν *et subscriptio extant: unde collatis B apparet initio constitutionis repetitam esse* 1, 4, 26, 6. 7: *ex hac igitur pr. et* § 1 *initium restituimus: iunge* 3, 2, 4 *et quae ibi laudantur* (19) *seqq. ex B* 56, 17, 67 *restituta sunt*

publicet sine ullis impensis sive praesidi sive defen-
9 *soribus sive nuntio praestandis. Qui lucrum fecerit, duplum solvit et, si praeses est, magistratum amittit, si aliam administrationem habuit, ea removetur.*

LXIII 2 *Imp. Iustinianus A. Iuliano pp. Sancimus, si quis in provincia vel magistratuum quorumlibet vel consulum promotiones vel generales formas gloriosissimorum praefectorum vel alius ex nostris magistratibus renuntiat, vel etiam constitutionum vel sacrorum commonitoriorum vel generalium litterarum vel etiam erectionis imperialium statuarum insinuationem faciat, non licere ei ultra sex solidos pro unaquaque renuntiatione vel pro unaquaque forma vel unaquaque constitutione vel sacro commonitorio vel generalibus litteris vel statuarum erectione per singulas provincias ad quas ea pertulit exigere, ut, quotcumque provinciae civitates sint, nihil eius inter-*
1 *sit, sed sex tantummodo solidos exigat. Quod si plus exegerit, huius quadruplum reddat. hoc inhibebunt et praeses et episcopus et primates urbis et*
2 *omne officium publicum. Episcopus enim principis indignationem incurret, praeses et magistratu removebitur et bonis publicatis relegabitur, officium*

3 *ἐξορισθήσεται, καὶ ἡ τάξις δὲ κινδυνεύει.* [1]*Μήτε
διαγραφὴν γενέσθαι προφάσει τούτων τῶν αἰτιῶν
ὑπὲρ τοῦ μὴ ἓξ χρυσούς*[2]*, μήτε ὡς παρὰ ἑκόντων
μηδέν, ἀλλὰ τὸν λαβόντα διδόναι τὸ τετραπλοῦν.*
4 *Καὶ*[3] *ἡνίκα δὲ οἱ πολῖται βούλονται ἑαυτοὺς διαγράψαι
τυχὸν ἢ εἰς ἔργον δημόσιον ἢ εἰς σιτωνίαν,
ἢ αἰτοῦσι παρὰ βασιλέως τοῦτο ἐπιτραπῆναι,
οὐ χρὴ ζημιοῦν αὐτοὺς οὐδὲν ὑπὲρ τοῦτο,
ἵνα μὴ οἱ μὲν ἱερεῖς ἀγανακτῶνται, οἱ δὲ ἄρχοντες
καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπίπτωσι καὶ ἐξορίζωνται καὶ
δημεύωνται. ἡ δὲ τάξις εἰς σῶμα τιμωρεῖται, εἰ
μὴ μηνυθῇ βασιλεῖ τὰ παρὰ τὴν διάταξιν γινό-*
5 *μενα. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχουσιν οἱ διαγραφόμενοι
ἀντιλέγειν τοῖς διαγράφουσιν· εἰ δὲ μὴ δύνανται
τοῦτο ποιεῖν, ἐπικαλεῖσθαι τὸν ἄρχοντα καὶ βασι-*
6 *λεῖ μηνύειν. Οὐ χρὴ δὲ οὔτε τοὺς πατέρας οὔτε
τοὺς σιτῶνας ἢ ἐθνικοὺς ἀποδέκτας παρέχειν ἐκ
τῶν οὐσῶν ἐν χερσὶ προσόδων μηδὲ ποσότητα
φυλάττεσθαι τῇ ἀφωρισμένῃ χρείᾳ. εἰ δὲ παραβῇ
ὁ ἄρχων, οἴκοθεν ταῦτα καταβάλλει. χρὴ γὰρ
ἀμείωτα τά τε δημόσια καὶ τὰ πολιτικὰ φυλάττεσθαι.*

D. VIII k. Iul. Chalcedone Lampadio et Oreste vv. cc. conss. [a. 530]

(1) § 3. 4 = 1, 4, 26, 15 (2) *hiat oratio, cf. l. gem.* (3) *καὶ delet Hercher*

3 *quoque periclitatur. Neve descriptio sub harum causarum praetextu fiat ultra sex solidos neve a sponte solventibus quidem quicquam [accipiatur?],*
4 *sed qui acceperit, quadruplum reddat. Quando autem cives forte vel propter opus publicum vel propter frumenti coemptionem se ipsos describere volunt vel ab imperatore ut hoc sibi permittatur petunt, minime eos pro hoc damno adfici oportet, ut sacerdotes indignationem incurrant, praesides et magistratu removeantur et publicatis bonis relegentur: officium autem corporis poenam subit, nisi ea quae contra constitutionem facta sunt imperatori*
5 *nuntiata fuerint. Descriptis enim licebit describentibus se opponere: quod si facere non valeant,*
6 *appellare praesidem et imperatori nuntiare. Neque patres neque sitonas neque provinciales susceptores ex reditibus quos penes se habent quicquam praebere oportet, ut quantitas ad usum praefinitum non servetur. quod si praeses neglexerit, de suo ea restituit: imminuta enim et fiscalia et res publicae civitatum servari debent.*

APPENDICES

I

INDEX CONSTITUTIONUM AD TEMPORIS ORDINEM REDACTUS

Ordo quem restituimus sequitur dies quibus constitutiones datae sunt aut his non extantibus dies acceptae vel propositae constitutionis. in illis notae quae dies praecedunt (*d. s.* rel.) omissae sunt: in constitutionibus quae ad privatos datae sunt (desinunt autem hae in Diocletiano) suppressimus etiam notas *pp.* et *acc.*, cum has constitutiones eis diebus, quibus propositae aut acceptae dicuntur, re vera datas esse constet. ad subscriptiones inclinatis litteris adscripsimus eos ad quos directae sunt, privatorum nominibus exceptis. quod autem et imperatorum series et consulatuum designationes in his tabulis restitutae ab eis quas historiae scriptores tradunt non raro recedunt, id fere aut priorum Codicum mendis aut Iustinianorum erroribus deberi facile perspicies. vitia in singulis constitutionibus sive a compilatoribus sive a librariis commissa cum in editione indicata sint, hoc loco aut tacite correximus (in gravioribus emendationibus stellula * numeris constitutionis praeposita est) aut interrogationis signum adiecimus. geminas constitutiones et quae iungendae sunt lineola hac ⁀ coniunximus.

---

a. 117—138 *IMP. HADRIANUS A.*
sine conss. 6, 23, 1

a. 138—161 *IMP. TITUS AELIUS ANTONINUS A.*[1]
sine conss. 4, 32, 1. 5, 25, 1. 6, 24, 1. 6, 37, 1. 6, 54, 1. 7, 43, 1. 9, 47, 1

a. 146 CLARO II ET SEVERO CONSS.
sine die 6, 26, 1

a. 150 GALLICANO ET VETERE CONSS.
IIII id. Oct. 2, 12, 1

a. 155 SABINIANO II ET SEVERO CONSS.
IIII k. Oct. 2, 1, 1

a. 161—169 *IMPP. ANTONINUS ET VERUS AA.*[2]
sine conss. 8, 10, 1. 8, 46, 1

a. 161 IPSIS III ET II AA.[3] CONSS.
id. April. 5, 25, 2
XVI k. Iul. 7, 12, 1?
VIII k. Aug. 2, 12, 2

a. 162 RUSTICO ET AQUILINO CONSS.
XIII k. Mart. Romae 5, 25, 3

a. 169—192 *IMP. ANTONINUS A.*[4]
sine conss. 6, 54, 2. 9, 18, 1?

a. 169 PRISCO ET APOLLINARI CONSS.
VII k. Mart. 6, 27, 2

a. 170 CLARO ET CETHEGO CONSS.
VI k. Febr. *Augurino proc. Afr.* 3, 31, 1

IMP. PERTINAX A.

a. 193 FALCONE ET CLARO CONSS.
XI k. April. 6, 27, 1
X k. April. 4, 28, 1

a. 193—197 (196?) *IMP. SEVERUS A.*[5]
sine die et conss. 2, 47, 1

a. 193 FALCONE ET CLARO CONSS.
V k. Iul. 3, 28, 1

a. 194 SEVERO A. II ET ALBINO CONSS.
V k. Mart. 8, 13, 1?
non. Iul. 2, 1, 2
VI k. Oct. 2, 23, 1
XI k. Nov. 8, 15, 1
VII k. Dec. 2, 3, 1?

a. 195 TERTULLO ET CLEMENTE CONSS.
V id. Mart. 9, 1, 1

a. 196 DEXTRO II ET PRISCO CONSS.
k. Ian. 9, 41, 1
prid. k. Iul. 4, 19, 1
k. Oct. *6, 39, 1
IIII non. Oct. 3, 15, 1
III non. Oct. 2, 18, 1
VII id. Nov. 4, 26, 1
id. Nov. 5, 4, 3
XII k. Dec. 6, 33, 1
XI k. Dec. 6, 54, 3
VIII k. Dec. 4, 26, 2
VI k. Dec. 7, 32, 1
IIII k. Dec. 3, 28, 2. 4, 14, 1

a. 193—211 *IMPP. SEVERUS ET ANTONINUS AA.*[6]
sine conss. 2, 11, 1. 2, 31, 1. 4, 32, 2. 4. 4, 35, 1. 4, 39, 1. 4, 61, 1—3. 4, 62, 1. 2. 5, 3, 1. 5, 4, 2. 6, 9, 1. 7, 2, 1. 2. 7, 8, 2. 7, 12, 1? 7, 21, 1. 7, 46, 1. 7, 58, 1. 8, 50, 1 (*Ovinio*). 10, 1, 1. 10, 41, 1. 10, 62, 1. 11, 32, 1. 12, 33, 1

a. 197 LATERANO ET RUFINO CONSS.
V id. Ian. 2, 11, 2
XV k. Febr. 2, 18, 2
k. Febr. 8, 17, 1
non. Febr. 5, 25, 4
XIII k. Mart. 5, 47, 1. 7, 4, 1.
VI id. Mart. 5, 54, 1
XV k. April. 6, 49, 1
XII k. April. 8, 16, 1
III id. April. 5, 18, 1
VII id. Mai. 3, 26, 1
III id. Mai. 6, 50, 1
XI k. Iun. 4, 15, 1
VIII k. Iul. 3, 28, 3
II k. Iul. 2, 30, 1
k. Iul. 6, 50, 2
XIII k. Aug. 9, 9, 1
X k. Sept. 6, 37, 2
k. Sept. 4, 30, 1⁀8, 32, 1
VIII k. Oct. 3, 36, 1
k. Nov. 2, 50, 1
non. Dec. 6, 46, 1
X k. Ian. 2, 11, 3
VIII k. Ian. 8, 2, 1

a. 198 SATURNINO ET GALLO CONSS.
VI k. Mart. 2, 11, 4
V k. Mart. 4, 28, 2
V non. Mart. 2, 38, 1
id. Mart. 4, 28, 3
III k. Iun. 6, 53, 1
k. Iul. 2, 11, 5

a. 199 ANULLINO ET FRONTONE CONSS.
VIII k. Febr. 2, 18, 3
non. Mart. 5, 4, 1
k. Iul. 9, 9, 2
prid. k. Aug. 6, 47, 1
VI k. Oct. 3, 33, 1
k. Oct. 6, 25, 1

---

(1) *sic* 6, 24, 1. 6, 26, 1. 7, 43, 1 (*omisso* A.). 9, 47, 1, *cf.* 3, 31, 1 (*not.* 4): imp. Antoninus A. Pius 6, 37, 1: imp. Pius Antoninus A. 2, 1, 1: imp. Pius A. 4, 32, 1. 5, 25, 1: divus Pius 2, 12, 1. 6, 54, 1 (2) *sic* 8, 46, 1, *cf.* 7, 12, 1: divi fratres 2, 12, 2. 5, 25, 2 (3) AA. *om.* 2, 12, 2 (4) *sic* 6, 27, 2, *ubi Iustiniani eum cum Caracalla vel Elagabalo confuderunt:* imp. Titus Aelius Antoninus A. 3, 31, 1 *male:* divus Marcus 6, 54, 2 (5) *sic* 2, 47, 1. 4, 14, 1 (*a.* 196), *item* 2, 3, 1, *quae potius ad a.* 194 *quam ad a.* 200 *pertinet: reliquae omnes* impp. Severus et Antoninus AA. (6) imp. Antoninus A. *a.* 204 6, 28, 1?: *a.* 205 2, 11, 7. 8. 5, 72, 1. 9, 1, 2: *a.* 208 2, 11, 9. 10. 8, 25, 2: *cf. Mommsen Zeitschrift für Rechtsgeschichte IX p.* 101.

a. 200 SEVERO[1] ET VICTORINO CONSS.
VI k. Mart. 8, 44, 1
XII k. Mai. 8, 37, 1
XI k. Mai. 6, 2, 1
k. Iul. 3, 31, 2
XV k. Oct. 4, 55, 1
V k. Oct. 4, 32, 3?
id. Oct. 2, 34, 1⁀2, 36, 1. 8, 40, 1
VII k. Nov. 4, 55, 2
VII k. Dec. 2, 3, 1?

a. 201 FABIANO ET MUCIANO CONSS.
VII k. Mart. 5, 58, 1
XII k. Mai. 4, 28, 4
k. Aug. 5, 12, 1
III non. Dec. 2, 18, 4

a. 202 SEVERO III ET ANTONINO AA. CONSS.
prid. id. Febr. 2, 3, 2
VIII k. April. 2, 3, 3
III k. Sept. 2, 1, 3⁀3, 9, 1
V k. Oct. 4, 32, 3
sine die 7, 33, 1

a. 203 GETA ET PLAUTIANO CONSS.
non. April. 5, 66, 1
III id. Mai. 2, 20, 1
XIII k. Iul. 2, 18, 5
XIII k. Dec. 3, 8, 1
VII id. Dec. 2, 11, 6

a. 204 CILONE II ET LIBONE CONSS.
XV k. April. 6, 35, 1
k. Mai. 5, 62, 1
II k. Iun. 8, 13, 2
VI k. Iul. 6, 28, 1
k. Iul. 4, 2, 1
XV k. Aug. 6, 53, 2
XIII k. Aug. 5, 15, 1
VI k. Aug. 6, 26, 2
V k. Aug. 2, 43, 1. 6, 53, 3
X k. Sept. 2, 12, 3
VIII k. Sept. 3, 17, 1. 5, 62, 2
V id. Sept. 5, 69, 1
III id. Sept. 9, 41, 2
III k. Dec. 6, 2, 2
III k. Ian. 6, 3, 1

a. 205 ANTONINO A. II ET GETA II CONSS.
V id. Ian. 2, 11, 7
X k. Mart. 2, 11, 8
II k. Mart. 8, 44, 2
k. April. 3, 1, 1
VI (?) non. April. 3, 15, 2
V id. April. 1, 54, 1
XII k. Mai. 7, 8, 1⁀8, 25, 1. 9, 32, 1
VI k. Mai. 6, 3, 2
k. Mai. 8, 13, 3
VI id. Mai. 3, 33, 2
non. Iun. 4, 53, 1
k. Iul. 9, 12, 1
non. Iul. 4, 32, 5
Antiochiae XI k. Aug. 6, 42, 2
k. Aug. 5, 53, 1
V id. Aug. 3, 31, 3
id. Sept. 7, 21, 2
XII k. Oct. 9, 1, 2
IIII id. Oct. 5, 69, 1
prid. id. Oct. 8, 15, 2
III non. Nov. 6, 9, 2⁀6, 55, 1
IIII k. Ian. 5, 72, 1

a. 206 ALBINO ET AEMILIANO CONSS.
VII k. Febr. 5, 14, 1?
III k. Febr. 7, 53, 1
III id. Febr. 2, 3, 4
id. Mart. 5, 62, 3
III k. April. 8, 30, 1
XII k. Oct. 5, 37, 1
k. Nov. 6, 3, 3

a. 207 APRO ET MAXIMO CONSS.
prid. non. Ian. 2, 12, 4
V k. Febr. 8, 40, 2
prid. non. April. 5, 18, 2
XVII k. Mai. 7, 2, 3
VI k. Mai. 8, 28, 1
II k. Mai. 5, 37, 2
k. Mai. 8, 36, 1
V. k. Iul. 8, 16, 2
XVII k. Aug. 5, 28, 1
XII k. Oct. 3, 36, 2
id. Oct. 4, 24, 1
sine die 2, 18, 6

a. 208 ANTONINO A. III ET GETA III CONSS.
II id. Febr. 8, 25, 2
XII k. Mart. 2, 11, 9
VI id. Mart. 3, 28, 4
VII k. Mai. 6, 35, 2
IIII k. Iun. 7, 45, 1
III k. Iun. 8, 13, 4
IIII k. Aug. 2, 11, 10
k. Aug. 6, 53, 4
XVII k. Sept. 8, 40, 3

a. 209 POMPEIANO ET AVITO CONSS.
id. Ian. 7, 62, 1
k. Mai. 7, 74, 1
id. Iul. 8, 18, 1
III k. Ian. 7, 8, 3

a. 210 FAUSTINO ET RUFINO CONSS.
III non. Mai. 3, 32, 1
V k. Iul. 8, 53, 1
V non. Iul. 6, 4, 1
VIII k. Aug. 8, 44, 3
prid. non. Nov. 8, 37, 2
VI k. Ian. 3, 1, 2

a. 211 GENTIANO ET BASSO CONSS.
VI k. Mai. 6, 37, 3

a. (204)[2] 211—217 *IMP. ANTONINUS A.*[3]
sine conss.[4] 3, 36, 2. 3. 4, 7, 1. 4, 30, 4. 4, 31, 1. 2. 4, 32, 8—10. 4, 35, 2. 4, 39, 2. 4, 46, 1. 7, 16, 1. 7, 45, 2. 7, 52, 3. 7, 53, 2. 7, 54, 1 (*procuratoribus hereditatium*). 7, 72, 1. 7, 73, 1. 8, 35, 3. 8, 45, 1. 8, 47, 3—5. 9, 18, 1? 9, 45, 1. 9, 47, 3—5. 9, 51, 1. 2. 10, 39, 1. 10, 40, 1. 10, 42, 1. 2. 10, 53, 1. 10, 55, 1. 10, 67, 1. 11, 6, 1. 11, 30, 1. 2. 11, 32, 1. 11, 33, 1. 11, 35, 1. 11, 36, 1. 12, 35, 1. 2 (*militibus cohortis primae*). 3

a. 211 GENTIANO ET BASSO CONSS.
k. Mai. 2, 4, 1
prid. k. Oct. 7, 59, 1
II non. Oct. 3, 28, 5
non. Oct. 7, 1, 1
non. Nov. 2, 20, 2
III id. Nov. 3, 34, 1
VI k. Dec. 3, 38, 1
V k. Ian. 6, 45, 1
sine die 9, 40, 1

a. 212 DUOBUS ASPRIS CONSS.
non. Ian. 5, 75, 1
III id. Ian. 5, 16, 1
VI k. Febr. 8, 15, 3
III id. Febr. 4, 32, 6. 8, 43, 1
IIII k. Mart. 2, 12, 5
V non. Mart. 2, 53, 1
non. Mart. 9, 22, 1
V id. Mart. 2, 1, 4
VI id. April. 8, 8, 1
id. April. *5, 28, 2
XIIII k. Mai. 6, 3, 4
VII k. Mai. 1, 18, 1
V id. Mai. 8, 17, 2
III id. Mai. 6, 3, 5
id. Mai. 8, 13, 5
XVI k. Iun. 6, 47, 2
prid. non. Iun. 8, 42, 1
XV k. Iul. 6, 24, 2
VII k. Iul. Romae 3, 28, 6
VI k. Iul. 9, 47, 2
non. Iul. 10, 9, 1
pp. Romae V id. Iul. 10, 61, 1
XV k. Aug. 8, 35, 1
XI k. Aug. 8, 44, 4
id. Aug. 5, 43, 1
XVII k. Sept. 6, 42, 1
XIIII k. Sept. 5, 37, 3
VIII k. Sept. 4, 25, 1
non. Sept. 9, 23, 1
V id. Sept. 6, 21, 1
XV k. Oct. 8, 44, 5
XI k. Oct. 5, 53, 2
V k. Oct. Romae 5, 51, 1
prid. id. Oct. 5, 58, 2
XIII k. Dec. 5, 71, 1
non. Dec. *Carnuti 4, 29, 1
XIIII k. Ian. 7, 49, 1
XII k. Ian. 9, 50, 1

a. 213 ANTONINO A. IIII ET BALBINO CONSS.
prid. non. Ian. 4, 65, 1
non. Ian. 10, 3, 1
prid. id. Ian. 7, 57, 1
XV k. Mart. 8, 35, 2. 9, 12, 2
XII k. Mart. 5, 16, 2. 5, 23, 1. 7, 52, 1
XI k. Mart. 5, 54, 2. 6, 21, 2
VII k. Mart. 3, 31, 4. 6, 44, 1
k. Mart. Romae 3, 37, 1. 7, 10, 1
IIII non. Mart. 5, 16, 3
VIII id. Mart. Romae 6, 25, 2
XII k. April. 9, 20, 1
XI k. April. 5, 14, 2
id. April. 4, 30, 2
VI k. Iun. 3, 31, 5
k. Iun. 8, 14, 1
non. Iun. 5, 51, 2⁀5, 56, 1
id. Iun. 5, 66, 2
XV k. Iul. 4, 1, 1
VIII k. Iul. Romae 5, 39, 1
V k. Iul. 6, 37, 4
IIII k. Iul. 6, 29, 1
prid. k. Iul. 1, 9, 1
k. Iul. Romae 4, 65, 2
III non. Iul. 5, 54, 3
non. Iul. 7, 65, 1
XVIII k. Aug. 7, 4, 2?
XV k. Aug. 9, 9, 3
XIII k. Aug. 5, 44, 1
X k. Aug. 3, 8, 2
VIIII k. Aug. Romae 2, 55, 1
VIII k. Aug. Romae 2, 3, 5. 5, 41, 1
VIII k. Aug. 5, 36, 1
VII k. Aug. 9, 20, 2
V k. Aug. 2, 3, 6
V k. Aug. Romae 8, 22, 1
IIII k. Aug. Romae 5, 60, 1
III k. Aug. 2, 3, 7. 3, 33, 3. 4, 5, 1. 4, 50, 1. 5, 12, 2. 8, 13, 6
III k. Aug. *Marcello* 9, 49, 1
VII id. Aug. 5, 65, 1
VI id. Aug. 6, 38, 1
III id. Aug. 2, 4, 2. 4, 29, 2. 3
id. Aug. 7, 26, 1
V id. Sept. 4, 21, 1. 6, 37, 5
XV k. Oct. 8, 40, 4
XII k. Oct. 5, 37, 4
III k. Oct. 2, 7, 1
V id. Oct. 8, 17, 3
II id. Oct. 7, 75, 1
XIIII k. Nov. 7, 73, 2
XII k. Nov. 3, 32, 2
VIII k. Nov. 3, 44, 1
k. Nov. 6, 21, 3
id. Dec. 9, 23, 2
XIIII k. Ian. 4, 5, 2
XIII k. Ian. 2, 8, 1
III k. Ian. 7, 73, 3

a. 214 MESSALA ET SABINO CONSS.
II non. Ian. 5, 31, 1
VIII id. Ian. 4, 65, 3
II id. Ian. 3, 13, 1
II non. Febr. 5, 31, 1
non. Febr. Romae 7, 16, 2
III id. Febr. 9, 47, 6
VI k. Mart. 8, 14, 2
VII k. Mai. 4, 2, 2
V k. Mai. 6, 7, 1
VI non. Mai. 2, 37, 1. 8, 40, 5
IIII k. Iun. 4, 58, 1
XI k. Iul. 7, 53, 3. 8, 40, 6
k. Iul. 6, 30, 1
III non. Iul. 5, 31, 2
id. Iul. 6, 31, 1
IIII k. Aug. 5, 70, 1
non. Nov. 5, 40, 1
XIIII k. Dec. 8, 20, 1

(1) *vulgo* Severo A. II (2) *cf. p.* 489 *not.* 6 (3) impp. Severus et Antoninus AA. *a.* 213 3, 32, 2. 4, 5, 1. 2. 5, 23, 1, *a.* 214 3, 13, 1, *a.* 215. 5, 6, 1. 6, 54, 4. 7, 2, 4 (4) *in iis constitutionibus, a quibus tituli incipiunt, haud raro dubium est, utrum Caracallae an Pio vel Marco vel etiam Elagabalo tribuendae sint*

a. 215 LAETO II ET CEREALE CONSS.
id. Ian. 5, 43, 2
prid. k. Febr. 9, 16, 1
VII id. Febr. 5, 6, 1
XIII k. Mart. 8, 46, 2
VII k. Mart. 9, 32, 2
III k. April. 8, 16, 3
II non. April. 2, 24, 1
VIII k. Mai. Romae 6, 37, 6
VIII k. Mai. *Rutiliano cons. Lyciae* 9, 43, 1
IIII id. Iun. 4, 49, 1
VII k. Iul. Romae 7, 29, 1
VI k. Iul. Romae 3, 28, 7
V k. Iul. 6, 31, 2
III k. Iul. 4, 26, 3. 4, 30, 3. 6, 54, 4. 7, 73, 4
III k. Iul. Romae 5, 51, 3
k. Iul. 3, 34, 2. 5, 37, 5. 5, 53, 3. 8, 40, 7
k. Iul. Romae 8, 38, 1
VI id. Iul. Romae 5, 50, 1
VI id. Iul. 6, 46, 3
V id. Iul. 6, 37, 7
IIII id. Iul. 5, 31, 3
III id. Iul. 5, 31, 4
VI k. Aug. 4, 6, 1. 6, 42, 2
X k. Sept. 3, 26, 3
VI k. Sept. 5, 18, 3
III k. Sept. 4, 14, 2
VI id. Sept. 6, 2, 3
XIII k. Oct. 2, 53, 2
VII k. Oct. 9, 6, 2
k. Oct. 5, 32, 1
IIII non. Oct. Romae 4, 32, 7?
XV k. Dec. 4, 7, 2. 4, 19, 2
VII k. Dec. 7, 2, 4
VI k. Dec. 2, 46, 1
V id. Dec. 6, 42, 3. 8, 17, 4
prid. non.... Romae 7, 52, 2

a. 216 SABINO II ET ANULLINO CONSS.
III non. Ian. 9, 32, 3
VIII id. Mart. Romae 6, 37, 8
VI id. Mart. Romae 2, 18, 7
VII k. April. 9, 41, 3
V k. April. 9, 41, 4
prid. k. Mai. 6, 25, 3
k. Mai. 3, 44, 2
III non. Iun. 7, 53, 4
XI k. Iul. 5, 62, 4
III k. Aug. 2, 6, 1
V id. Aug. 4, 54, 1?
IIII k. Oct. Romae 9, 6, 3
k. Oct. Romae 8, 18, 2
V id. Oct. 4, 54, 1?
VI k. Nov. 4, 35, 3
XV k. Dec. 10, 8, 1
V k. Ian. 4, 26, 4

a. 217 PRAESENTE ET EXTRICATO CONSS.
VIII k. Mart. 2, 18, 9⁀8, 37, 3

IMP. ANTONINUS A.[1]

a. 218 ANTONINO A. ET ADVENTO CONSS.
VI k. Aug. 2, 18, 8

a. 222—235 *IMP. ALEXANDER A.*
sine conss. 2, 12, 9. 2, 24, 2. 2, 27, 1. 3, 36, 4. 5. 4, 30, 5. 6. 4, 31, 6. 4, 32, 12. 13. 4, 35, 4. 5. 4, 54, 3. 4. 5, 3, 2. 3. 5, 4, 5. 5, 5, 1. 5, 16, 4. 5, 39, 2. 5, 62, 5. 7, 2, 5. 7, 4, 6. 7, 8, 6. 7, 10, 2. 7, 11, 2. 3. 5. 7, 14, 1. 7, 16, 4. 5. 7, 21, 3. 7, 26, 3. 4. 7, 27, 1. 7, 28, 1. 7, 30, 3. 7, 32, 2. 7, 46, 2. 7, 58, 3. 7, 62, 2. 7, 64, 2. 8, 32, 2. 8, 40, 10. 9, 9, 4 (*Iuliano proc. Narbonensis*). 9, 46, 1. 3. 9, 47, 7—9. 9, 49, 2. 9, 51, 3—5. 10, 40, 2. 10, 42, 3. 10, 44, 1. 10, 52, 1. 10, 60, 1. 10, 63, 1. 10, 68, 1. 11, 30, 3. 11, 37, 1. 11, 39, 1. 11, 40, 1 (*quattuorviris et decurionibus Fabraternorum*). 12, 1, 1. 12, 35, 4

a. 222 ALEXANDRO A. CONS.[2]
III non. Febr. 9, 1, 3
XI k. Mart. 4, 44, 1
VIII id. Mart. 8, 44, 6
XIII k. April. 4, 50, 2
VIII k. April. 7, 64, 1
II k. April. 8, 37, 4
III non. April. 8, 44, 7
II non. April. 6, 35, 3
III k. Mai. 4, 25, 2. 5, 51, 4
k. Mai. 3, 42, 1
non. Mai. 7, 56, 1
VI id. Mai. 7, 8, 4
XVI k. Iul. 9, 1, 4
id. Iul. 1, 23, 1
III k. Aug. 9, 2, 1
k. Sept. 4, 54, 2. 8, 29, 1
sine die 7, 4, 3? 4?
prid. id. Sept. 2, 3, 8. 7, 4, 5?
id. Sept. 4, 14, 3⁀6, 2, 4
IIII k. Oct. 2, 3, 9
k. Oct. 4, 24, 2. 9, 1, 5
id. Oct. 6, 50, 3. 8, 34, 1
XIII k. Nov. 2, 50, 2
VI k. Nov. 7, 66, 1
III k. Nov. 3, 32, 3?
k. Nov. 4, 19, 4? 5, 34, 1. 6, 3, 6
VII id. Nov. 3, 35, 1. 6, 44, 2
VI id. Nov. 4, 57, 1
XVI k. Dec. 6, 21, 4
XII k. Dec. 2, 18, 10
XI k. Dec. *Syro* 3, 42, 2⁀9, 2, 2⁀9, 35, 1
k. Dec. 4, 65, 4
III non. Dec. 7, 66, 2
non. Dec. 4, 57, 2
VIII id. Dec. 8, 44, 8
VI id. Dec. 4, 24, 3. 5, 12, 3
XI k. Ian. 8, 10, 2. 8, 44, 9
V k. Ian. 6, 50, 4
III k. Ian. 8, 29, 2

a. 223 MAXIMO II ET AELIANO CONSS.
III non. Ian. 7, 48, 1
non. Ian. 2, 51, 3
id. Ian. 8, 27, 1
k. Febr. 4, 48, 1?
III non Febr. 8, 38, 2
VII id. Febr. 3, 28, 8⁀6, 30, 2. 5, 49, 1. 6, 37, 9
V id. Febr. *4, 39, 3⁀8, 41, 1
VI k. Mart. 2, 12, 6
k. Mart. 4, 65, 5
VIII id. Mart. 2, 12, 7
VII id. Mart. 2, 1, 5
V id. M. (*sic*) 7, 19, 1
IIII id. Mart. 4, 55, 3. 7, 57, 2
XVII k. April. 9, 23, 3
XII k. April. 2, 42, 1
VI k. April. 4, 1, 2
V k. April. 4, 48, 2
II k. April. 6, 32, 1
III id. April. 9, 8, 1
XIII k. Mai. 10, 11, 1
XII k. Mai. 4, 24, 4. 5, 63, 1
X k. Mai. 2, 11, 11. 4, 20, 2
VI k. Mai. 6, 11, 1⁀6, 24, 3. 8, 22, 2
III k. Mai. 6, 2, 5
k. Mai. 3, 34, 3. 4, 32, 12
III non. Mai. 9, 22, 2
non. Mai. 6, 44, 3. 6, 58, 1
VI id. Mai. 5, 37, 6
V id. M. (*sic*) 7, 19, 1
prid. id. Mai. 5, 55, 1⁀6, 6, 1
id. Mai. 3, 28, 9
III k. Iun. 7, 8, 5
id. Iun. 9, 9, 5
V k. Iul. 5, 31, 5. 6, 42, 4
V non. Iul. 3, 44, 3
VI id. Iul. 5, 37, 7
V id. Iul. 2, 21, 1
IIII id. Iul. 5, 12, 4
XVII k. Aug. 6, 6, 2
V id. Aug. 7, 19, 2
prid. id. Aug. 2, 4, 8. 3, 28, 10. 9, 9, 6
id. Aug. 3, 34, 4
XIII k. Sept. 7, 68, 1
XI k. Sept. 6, 26, 3
VIII k. Sept. 2, 12, 8
k. Sept. 3, 42, 3
prid. id. Sept. 2, 3, 8
XVII k. Oct. 4, 39, 4
XVI k. Oct. 8, 29, 3
XII k. Oct. 8, 27, 2
IIII k. Oct. 2, 3, 9. 4, 48, 3⁀8, 56, 1
III k. Oct. 4, 21, 2
k. Oct. 4, 31, 3. 7, 45, 3
II non. Oct. 8, 35, 4
IIII id. Oct. 6, 12, 1
II id. Oct. 8, 40, 8
id. Oct. 8, 14, 3
XV k. Nov. 6, 60, 5. 8, 45, 1
VI k. Nov. 6, 33, 2
V k. Nov. 8, 15, 4
III k. Nov. 4, 56, 1
k. Nov. 6, 6, 3
VI non. Nov. 3, 44, 4
IIII non. Nov. 9, 2, 3
III non. Nov. 8, 27, 3
non. Nov. 4, 30, 7. 5, 6, 2
III id. Nov. 7, 11, 1
id. Nov. 12, 36, 1
XVI k. Dec. 2, 1, 6
XIII k. Dec. 3, 41, 1
X k. Dec. 2, 19, 1. 7, 71, 1
VII k. Dec. 8, 44, 10
VI k. Dec. 7, 19, 3
V k. Dec. 8, 40, 9
II k. Dec. 6, 35, 4
k. Dec. 4, 56, 2
non. Dec. 5, 50, 2
VI id. Dec. 4, 26, 5
IIII id. Dec. 6, 16, 1
XII k. Ian. 9, 9, 7
VI k. Ian. 4, 29, 4. 5, 2, 6?
V k. Ian. 5, 28, 3. 6, 50, 6

a. 224 IULIANO II ET CRISPINO CONSS.
IIII id. Ian. 6, 15, 1
id. Ian. *9, 9, 8
XVII k. Febr. 6, 21, 5
XV k. Febr. 6, 42, 5
X k. Febr. 4, 57, 3. 5, 57, 1
VII k. Febr. 9, 9, 9
k. Febr. 8, 18, 3
III non. Febr. 9, 8, 2
VI id. Febr. 3, 1, 3
XVI k. Mart. 6, 42, 6
V k. Mart. 4, 65, 6
k. Mart. 4, 39, 5. 6, 12, 2
V non. Mart. 7, 26, 2
III non. Mart. 5, 29, 1
non. Mart. 2, 6, 2
VII id. Mart. 6, 35, 5
VI id. Mart. 9, 41, 5
XII k. April. 6, 47, 3
VII k. April. 8, 1, 1⁀8, 10, 3⁀8, 52, 1
VI k. April. 6, 25, 4
XIII k. Mai. 4, 24, 5
XII k. Mai. 5, 44, 2
VIII k. Mai. 3, 44, 5. 5, 55, 2
k. Mai. 6, 2, 6?
V non. Mai. 3, 37, 3. 9, 1, 6
III non. Mai. 5, 62, 6
III id. Mai. 7, 11, 4
XII k. Iun. 6, 3, 7
VII k. Iun. 5, 28, 4
III k. Iun. 8, 51, 1
XV k. Iul. 4, 29, 5
XIII k. Iul. 5, 56, 2
XI k. Iul. 4, 55, 4
X k. Iul. 3, 31, 6
VIII k. Iul. 3, 44, 6. 9, 20, 3. 12, 36, 2
VI k. Iul. 9, 46, 2
k. Iul. 2, 11, 12. 10, 7, 1
VI non. Iul. 7, 35, 1
III non. Iul. 5, 75, 2
VIII id. Iul. 4, 51, 1
III id. Iul. 5, 62, 7. 6, 20, 1
III id. Aug. 6, 54, 5
VIIII k. Sept. 9, 47, 10
III non. Sept. 10, 8, 2
IIII id. Sept. 6, 20, 2
III id. Sept. 6, 3, 7. 7, 68, 2
XVI k. Oct. 7, 58, 2
X k. Oct. 5, 31, 6⁀5, 35, 1
prid. k. Oct. 6, 6, 4
III id. Oct. 12, 36, 3
IIII k. Ian. 3, 28, 11

a. 225 FUSCO II ET DEXTRO CONSS.
VI id. Ian. 6, 54, 6
id. Ian. 4, 56, 3
XV k. Febr. 6, 57, 1
VII k. Febr. 4, 55, 5
IIII k. Febr. 5, 62, 8
III non. Febr. 9, 23, 4
non. Febr. 7, 16, 3
XV k. Mart. 6, 42, 7
X k. Mart. 2, 1, 7. 6, 3, 8. 6, 54, 7
prid. k. Mart. 8, 16, 4
VI id. Mart. 3, 18, 1
k. April. 7, 4, 7
VI id. April. 6, 28, 2
id. April. 4, 24, 6
XII k. Mai. 6, 21, 6

(1) *cf. p.* 490 *not.* 4 (2) *sic vulgo: alias* Antonino IIII et Alexandro conss. *vel* Antonino et Alexandro conss.

v non. Mai. 9,9,10
xv k. Iun. 6,42,8. 7,73,5
k. Iun. 6,23,2. 8,27,4
xvii k. Iul. 9,23,5
iiii k. Iul. 6,26,4
k. Iul. 5,34,2
viii k. Aug. 5,57,2
vii id. Aug. 6,3,10
xvi k. Sept. 5,18,4
xv k. Sept. 7,4,8
vii k. Oct. 10,4,1
k. Oct. 2,1,8

a. 226 ALEXANDRO A. II ET MARCELLO CONSS.
viiii k. Febr. 5,38,1
ii non. Mart. 2,4,4
vi id. Mart. 3,33,4
vii k. April. 7,30,1
k. April. 3,33,5
iii id. April. 5,12,5
k. Mai. 6,50,7
iii non. Mai. 4,21,3
id. Mai. 9,50,2
vi k. Iul. 2,19,2
non. Iul. 5,38,2
v k. Aug. 2,43,2
k. Aug. 2,36,2
viii id. Aug. 5,29,2
k. Sept. 9,9,11
iiii id. Sept. 9,49,3
k. Dec. 6,46,4
iii non. Dec. 2,51,1
xiii k. Ian. 6,53,5

a. 227 ALBINO ET MAXIMO [1] CONSS.
v id. Ian. 4,65,7
xii k. Febr. 2,18,11
v k. Febr. 6,37,10
id. Febr. 5,16,5
iii k. Mart. 2,3,10. 2,12,10
k. Mart. 2,4,5. 2,9,1
iii id. April. 8,25,3
vi id. Sept. 7,57,3
xiiii k. Dec. 4,6,2
v id. Dec. 8,47,3
xi k. Ian. 9,22,4
iiii k. Ian. 9,22,3
vi k. Ian. 9,6,4

a. 228 MODESTO ET PROBO CONSS.
k. Febr. 5,62,9
v id. Mart. 7,66,3
xii k. April. 4,30,8
iii id. April. 5,4,4. 5,29,3
id. April. 5,56,3
xv k. Mai. *ad rationales* 10,5,1
v id. Iun. 5,36,2. 7,21,4
prid. id. Iun. 6,2,7
xv k. Iul. 4,50,3
k. Aug. 3,1,4
xiii k. Sept. 1,54,2
vi id. Oct. 4,29,6

a. 229 ALEXANDRO A. III ET DIONE II CONSS.
id. Ian. 5,43,3
v id. Mai. 2,40,1
prid. id. Mai. 2,12,11⁀5,61,1
xv k. Iul. 6,35,6
xii k. Iul. 6,21,7
k. Iul. 7,55,1
id. Aug. 5,62,10
v id. Sept. 5,43,4
xvii k. Oct. 4,31,4
xiii k. Nov. 2,11,13
viii k. Nov. 5,54,4
vii k. Nov. 8,40,11
non. Nov. 5,17,1
sine die 4,31,5
xvi k. Dec. 3,38,2. 4,31,6⁀5,21,1
xiii k. Dec. 8,33,1
non. Dec. 2,3,11⁀4,47,1 3,28,12. 5,15,2. 5,16,6
vi id. Dec. 5,37,8
xv k. Ian. 6,34,1⁀7,45,4

a. 230 AGRICOLA ET CLEMENTE CONSS.
viii id. Ian. 2,4,6
iii k. Mart. 2,3,12⁀3,42,4
prid. k. Mart. 4,28,5
iiii k. April. 2,2,1
xvi k. Mai. 5,37,9
non. Mai. 4,25,3
v id. Mai. 8,19,1
prid. id. Mai. 9,35,2
id. Mai. 8,24,1
xiiii k. Iul. 6,20,3
viii k. Iul. 4,39,6⁀7,10,3
k. Iul. 3,33,6
xi k. Aug. 5,37,10
k. Aug. 2,18,12
xv k. Sept. 9,1,7
vi k. Sept. 8,40,12
iii k. Sept. 9,22,5
v k. Oct. 2,12,12
prid. k. Oct. 1,26,1
viii k. Nov. 2,18,13

a. 231 POMPEIANO ET PELIGNIANO CONSS.
v k. Febr. 2,26,1
non. Febr. 8,44,11
v id. Febr. 9,34,1
x k. Mart. 6,2,8
v non. Mart. 6,37,11
non. Mart. 7,30,2
k. April. 7,4,9
xii k. Aug. 8,27,5
k. Aug. 4,65,8. 5,11,1
xiii k. Sept. 3,22,1
xiii k. Oct. 2,48,1
viii id. Dec. 5,36,3⁀5,62,11
v k. Ian. 4,19,3

a. 232 LUPO ET MAXIMO CONSS.
k. Mart. 1,21,1
id. Mart. 6,35,7
k. Iun. 8,42,2
x k. Iul. *7,75,2
x k. Oct. 2,41,1
k. Oct. 5,16,7
xi k. Ian. 6,23,3

a. 233 MAXIMO II ET PATERNO CONSS.
iii k. Mai. 8,16,5⁀8,17,5
iii k. Iul. 6,36,1
vi id. Iul. 2,33,1.
id. Sept. 6,50,8
v k. Oct. 5,16,8
iiii id. Oct. 3,26,4
viii k. Ian. 5,43,5

a. 234 MAXIMO II ET URBANO CONSS.
x k. Mart. 2,18,14
iii id. Mart. 5,46,1
vi k. April. 1,40,1
xi k. Mai. 4,32,14
iiii id. Iul. 4,34,1
vii id. Sept. 4,65,9

a. 235 SEVERO ET QUINTIANO CONSS.
id. Aug. 1,26,2

IMP. MAXIMINUS A.

a. 236 MAXIMINO A. ET AFRICANO CONSS.
v id. Ian. 2,3,13
iii id. Febr. 5,12,6[2]

a. 238—244 *IMP. GORDIANUS A.*

sine conss. 3,36,6.9.10. 4,31,8.9. 4,32,16. 4,34,4. 4,35,7. 4,45,1. 4,51,2. 4,52,1.2. 4,54,5. 5,6,3. 7,2,6. 7,8,7. 7,9,1.2. 7,21,5. 7,36,1. 7,46,3.4. 7,48,2. 7,50,1. 7,52,4. 7,58,4. 7,62,3. 7,64,3. 7,72,2.3. 8,40,13. 9,47,11. 9,48,4. 9,51,6. 10,1,2.3. 10,2,1. 10,39,2. 10,41,2. 10,46,1. 10,51,1. 10,53,2. 10,61,2. 10,69,1. 10,70,1. 11,34,1.2. 11,36,2. 12,35,5—7. 12,36,4

a. 238 PIO ET PONTIANO CONSS.
k. Ian. 5,70,2[3]
xii k. April. 7,26,5[3]
x k. Iul. 2,9,2
xvii k. Aug. 9,1,8
x k. Aug. 5,51,5
iiii k. Aug. 7,43,2
iii non. Aug. 6,3,11
viii id. Aug. 2,21,2
vi id. Aug. 2,19,3
xiii k. Sept. 8,27,6
xii k. Sept. 5,11,2
vi k. Sept. 2,11,14
k. Sept. 8,41,2
iiii non. Sept. 3,1,5
iii non. Sept. 4,35,6
non. Sept. 8,13,7
viii id. Sept. 10,11,2
vi id. Sept. 8,9,1
v id. Sept. 5,73,1
id. Sept. 4,14,4. 8,23,1
xvii k. Oct. 6,42,9
xii k. Oct. 4,29,7
vii k. Oct. 5,16,9. 5,53,4
v k. Oct. 8,42,3
iii k. Oct. 6,21,8
k. Oct. 5,12,7
v non. Oct. 6,21,9
iii non. Oct. 2,22,1⁀4,13,1. 2,37,2. 2,52,1
prid. non. Oct. 6,24,4. 7,66,4
non. Oct. 4,29,8
prid. id. Oct. 8,42,4
id. Oct. 2,39,1
xv k. Nov. 6,50,9
xi k. Nov. 2,52,2. *2,52,3⁀3,32,4. 5,62,2
viii k. Nov. 5,75,3
vii k. Nov. 8,42,5. 9,6,5
v k. Nov. 8,27,7
k. Nov. 4,34,2
viii id. Nov. 4,64,1
v id. Nov. 5,43,6
xv k. Dec. 2,26,2
vii k. Dec. 7,66,5
prid. non. Dec. 8,33,2
x k. Ian. 2,4,7

a. 239 GORDIANO A. ET AVIOLA CONSS.
vi id. Ian. 5,14,3. 5,31,7
iii id. Ian. 2,12,13
xv k. Febr. 6,35,8
x k. Febr. 5,62,13. 8,56,2
iii k. Febr. 3,28,13. 5,71,2
iii id. Febr. 8,42,6
ii id. Febr. 3,32,5. 3,42,5. 4,21,4
viii k. Mart. 4,65,10
vi non. Mart. 9,1,9
vii id. Mart. 8,44,12
iiii id. Mart. 6,20,4
id. Mart. 5,64,1. 8,13,8⁀8,26,1
iii k. April. 5,16,10
iii non. April. 8,27,8
vii id. April. 5,70,3
vi id. April. 6,58,2
xi k. Mai. 8,25,4
k. Mai. 7,18,1
xvi k. Iun. 8,44,13
k. Iun. 8,47,1
iii non. Iun. 3,41,2
vi id. Iun. 9,45,2
v id. Iun. 8,41,3
iiii id. Iun. 7,43,3
xvii k. Iul. 2,11,15
xii k. Iul. 2,49,1
iii k. Iul. 5,65,2
iii non. Iul. 8,40,14
non. Iul. 4,29,9
vi id. Iul. 2,18,15
v id. Iul. 3,32,6⁀*4,34,3. 7,56,2
ii id. Iul. 9,35,3
xiiii k. Aug. 8,44,14
xii k. Aug. 6,23,4
vi k. Aug. 9,6,6
k. Aug. 9,1,10
iii non. Aug. 2,19,4. 8,28,2
v id. Aug. 5,37,11
id. Aug. 8,22,3
xv k. Sept. 3,1,6
xii k. Sept. 5,4,6
viii k. Sept. 4,2,3
k. Sept. 3,36,7?
non. Sept. 5,39,3. 6,20,5. 6,47,4
id. Sept. 1,54,3. 5,62,14
iii k. Oct. 8,13,9
v k. Nov. 10,3,3
viii id. Nov. 2,2,2. 3,35,2
id. Nov. 8,41,4
x k. Dec. 7,19,4
vii k. Dec. 5,3,4
vi k. Dec. 3,28,14. 6,13,1
v k. Dec. 8,40,15
iii k. Dec. 7,41,1
k. Dec. 4,58,2
iii non. Dec. 9,20,4

(1) Aemiliano (*videlicet* Maximo Aemilio Aemiliano) 2,4,5 9,6,4; *unde factum videtur, ut legum geminarum* 2,3,10. 5,14,1 *altera huic altera a.* 206 *adscriberetur, licet etiam in die dissentiant* (2) *adscribitur imp. Alexandro* (3) 5,70,2. 7,26,5 *re vera Maximini sunt*

non. Dec. 9, 9, 12
iii id. Dec. 6, 42, 10. 7, 57, 4
id. Dec. 3, 6, 1
xv k. Ian. 4, 48, 4
xiiii k. Ian. 2, 4, 8
xii k. Ian. 2, 50, 4
vi k. Ian. 2, 19, 5
ii k. Ian. 8, 40, 16? 9, 34, 2
v k. . . . 10, 3, 2

a. 240 SABINO II ET VENUSTO CONSS.

k. Ian. 5, 11, 3
x k. Febr. 7, 2, 7
vi k. Febr. 4, 15, 3
k. Febr. 5, 12, 8
vii k. Mart. 5, 43, 7
iii k. Mart. 9, 19, 1
k. April. 8, 29, 4
viii id. April. 8, 45, 2
vi k. Mai. 4, 57, 4
vii id. Mai. 9, 41, 6
vi id. Mai. 2, 50, 5
v id. Mai. 7, 14, 2
xv k. Iun. 6, 44, 4
xii k. Iun. 8, 30, 2
k. Iun. 9, 9, 13
v id. Iun. 2, 6, 3. 5, 14, 4
iii k. Iul. 4, 21, 5
non. Iul. 7, 73, 6
v id. Iul. 6, 37, 12
iii k. Aug. 2, 11, 16
vi id. Aug. 6, 45, 2
id. Aug. 2, 20, 3
xvi k. Sept. 4, 57, 5
iii non. Sept. 6, 6, 5
iiii k. Nov. 5, 4, 7
iii non. Nov. *Domitio pp.* 1, 50, 1

a. 241 GORDIANO A. II ET POMPEIANO CONSS.

viii id. Ian. 2, 17, 1
xii k. Febr. 7, 57, 5
iii non. Febr. 2, 38, 2
xi k. Mart. 4, 16, 1
v k. Mart. 5, 4, 8. 5, 64, 2
non. Mart. 9, 2, 4
vi id. Mart. 2, 30, 2
ii id. Mart. 8, 53, 2
v k. April. 3, 35, 3
k. April. 2, 3, 14
vi id. April. 2, 4, 9
vi id. Mai. 5, 52, 1
ii id. Iun. 8, 40, 16? 8, 50, 2
v k. Iul. 5, 16, 11
prid. k. Iul. 10, 11, 3
k. Iul. 2, 22, 2
xiii k. Aug. 4, 24, 7. 6, 40, 1
iii k. Aug. 3, 44, 7
vi non. Aug. 2, 17, 2
xv k. Sept. 6, 30, 3
k. Sept. 3, 36, 7?
vi id. Sept. 8, 25, 5
iii id. Sept. 9, 2, 5
v k. Oct. 6, 24, 5
v non. Oct. 5, 23, 2
iii non. Oct. 2, 12, 14. 5, 37, 12
v id. Nov. 6, 50, 10
xvi k. Ian. 5, 73, 2
ii k. Ian. 6, 42, 11

a. 242 ATTICO ET PRAETEXTATO CONSS.

k. Febr. 3, 3, 1
xii k. Mart. 6, 11, 2
vi k. Mart. 9, 32, 4
k. Mart. 9, 33, 1
non. M. (*sic*) 4, 32, 15?
non. Mart. 9, 9, 14
vi id. Mart. 8, 40, 17
iiii id. Mart. 9, 9, 15
●id. Mart. 5, 75, 4
xv k. April. 7, 55, 2
iii k. April. 6, 6, 6
id. April. 9, 34, 3
v k. Mai. 4, 10, 1
viii k. Oct 2, 11, 17
iii id. Oct. 7, 53, 5

a. 243 ARRIANO ET PAPO CONSS.

vi k. Febr. 5, 16, 12
k. Febr. 3, 33, 7
iiii non. April. 9, 2, 6
iii non. April. 9, 16, 2
viii k. Mai. 5, 37, 13
xii k. Aug. 6, 22, 1
xv k. Nov. 1, 18, 2
viii k. Nov. 5, 62, 15. 6, 50, 11
xvi k. Dec. 4, 14, 5
vi non. . . . 3, 36, 8

a. 244 PEREGRINO ET AEMILIANO CONSS.

viii id. Ian. 9, 2, 7
id. Ian. 6, 10, 1

a. 244—249 *IMP. PHILIPPUS A. ET PHILIPPUS C.*

sine conss. 3, 36, 11. 4, 32, 17. 5, 6, 4. 5, 63, 3. 7, 2, 8. 7, 14, 3. 7, 26, 6. 7, 43, 5. 7, 45, 5. 7, 53, 6. 7, 57, 6. 7, 62, 4. 9, 49, 5. 9, 51, 7. 10, 39, 3. 10, 52, 2. 3. 10, 53, 3. 10, 64, 1. 11, 31, 1. 12, 35, 8

a. 244 PEREGRINO ET AEMILIANO CONSS.

ii id. Mart. 3, 42, 6
prid. k. April. 2, 4, 10
vii k. Mai. 6, 20, 6[1]
vi id. Mai. 9, 34, 4
xvi k. Iul. 1, 18, 3. 3, 44, 9
xiii k. Iul. 9, 1, 11
ii k. Iul. 2, 43, 3
xiii k. Aug. 5, 34, 3
x k. Aug. 5, 34, 4. 5, 62, 16
vi k. Aug. 8, 42, 7
v k. Aug. 8, 40, 18
vi id. Aug. 4, 65, 11
xviii k. Sept. 4, 29, 10
viii k. Oct. 4, 29, 11
v id. Oct. 7, 43, 4
id. Oct. 6, 36, 2. 6, 42, 12
xviii k. Nov. 6, 49, 2
xiii k. Nov. 5, 43, 8

a. 245 PHILIPPO A. ET TITIANO CONSS.

k. Ian. 6, 39, 2
xvi k. Febr. 7, 71, 2
xv k. Febr. 9, 32, 5
vi non. Mart. 4, 28, 6
xv k. April. 9, 22, 6
iiii k. April. 8, 10, 4
iii k. April. 5, 38, 3
vii id. April. 4, 19, 5
v id. Mai. 8, 42, 8
id. Mai. 4, 19, 6
xiiii k. Iun. 5, 63, 2
v k. Aug. 3, 28, 15
k. Aug. 8, 44, 15
prid. non. Aug. 5, 37, 14
xv k. Sept. 5, 6, 5
xiiii k. Sept. 3, 29, 1
xii k. Sept. 5, 38, 4
xviii k. Nov. 2, 26, 3
xiiii k. Nov. 3, 32, 7
xii k. Nov. 5, 48, 1
iiii k. Nov. 4, 65, 12
vi k. Dec. 3, 44, 9

a. 246 PRAESENTE ET ALBINO CONSS.

k. Febr. 3, 34, 5
xv k. Mart. 4, 2, 4
xii k. Mart. 6, 24, 6
viii k. Mart. 4, 24, 8. 6, 42, 13
ii non. Mart. 3, 32, 8
xiii k. April. 5, 67, 1
x k. April. 7, 57, 6?
vi k. Mai. 6, 20, 7
xii k. Iun. 6, 21, 10
vii k. Iul. 6, 21, 11
vi non. Iul. 6, 21, 12
iiii id. Iul. 5, 46, 2

a. 249 AEMILIANO ET AQUILINO CONSS.

x k. Mart. 9, 32, 6
xv k. Iul. 8, 55, 1

a. 249—251 *IMP. DECIUS A.*

a. 249 AEMILIANO ET AQUILINO CONSS.

xvii k. Nov. 10, 16, 3
xiiii k. Nov. 4, 16, 2

a. 250 DECIO A. II ET GRATO CONSS.

x k. Mart. 6, 30, 4
non. Mart. 8, 53, 3
v k. April. 7, 32, 3

a. 250. 251 *IMP. DECIUS A. ET DECIUS ET QUINTUS CC.*

a. 250 DECIO A. II ET GRATO CONSS.

vi id. Iun. 5, 12, 9
k. Dec. 3, 22, 2
ii non. Dec. 6, 58, 3

a. 252. 253 *IMPP. GALLUS ET VOLUSIANUS AA.*

a. 252 GALLO II ET VOLUSIANO CONSS.

prid. id. Mart. 3, 36, 12
xi k. Mai. 2, 18, 16

a. 254—256 (260)[2] *IMPP. VALERIANUS ET GALLIENUS AA.*

sine conss. 4, 38, 1. 4, 62, 3. 7, 12, 2. 7, 43, 6. 7, 44, 1. 9, 51, 8. 10, 65, 1. 12, 62, 1

a. 254 VALERIANO II ET GALLIENO AA. CONSS.

vi k. Mart. 2, 8, 2
iiii non. April. 2, 50, 6
iiii non. Iul. 6, 23, 5
non. Aug. 6, 21, 13

a. 255 VALERIANO III ET GALLIENO II AA. CONSS.

xiiii k. Sept. 6, 42, 14
iii k. Sept. 4, 20, 3

a. 255—260 *IMPP. VALERIANUS ET GALLIENUS AA. ET VALERIANUS NOB. C.*[3]

sine conss. 4, 50, 4. 7, 16, 6. 7, 64, 4. 10, 2, 2. 10, 42, 4. 10, 65, 2. 11, 36, 3

a. 255 VALERIANO ET GALLIENO AA. UTRISQUE II CONSS.

xv k. Dec. 2, 4, 11

a. 256 MAXIMO II ET GLABRIONE CONSS.

xiiii k. Iun. 9, 9, 16
vi k. Aug. 3, 29, 2
vi id. Oct. Romae 6, 42, 15
xii k. Ian. 6, 32, 2

a. 257 VALERIANO IIII ET GALLIENO III AA. CONSS.

k. April. 4, 6, 3
xv k. Mai. 8, 31, 1
xvi k. Iul. 6, 30, 5
vi k. Aug. 9, 9, 17
x k. Nov. 3, 29, 3
xii k. Dec. 6, 25, 5

a. 258 TUSCO ET BASSO CONSS.

iii non. Ian. 5, 71, 3
viiii k. Mart. 4, 29, 12
xv id. Mai. Antiochiae 5, 3, 5⁀9, 9, 18
iii k. Iul. 9, 22, 7
prid. non. Iul. 9, 45, 3
ii id. Aug. 2, 40, 2⁀3, 28, 16
vi k. Dec. 8, 54, 1

a. 259 AEMILIANO ET BASSO CONSS.

xvi k. Mart. 2, 4, 12
x k. Mart. 2, 3, 15
viii id. Mart. 4, 65, 13
id. Mart. 4, 49, 2
vii k. April. 5, 17, 2
v k. Mai. 4, 6, 4
ii non. Mai. 5, 18, 5
non. Mai. 9, 20, 5
xvi k. Iun. 8, 46, 4
xv k. Iun. 7, 73, 7
viii k. Iun. 4, 65, 14?
iii k. Iun. 4, 22, 1
xii k. Iul. 4, 26, 6
iii k. Iul. 9, 22, 8
non. Iul. 5, 42, 1
id. Iul. 4, 34, 5
id. Aug. 4, 65, 15
xiii k. Dec. 7, 71, 3
v k. Dec. 10, 32, 1
iii k. Ian. 4, 35, 8
sine die 5, 45, 1. 9, 35, 4

(1) imp. Gordianus A. *inscribitur* (2) *cf. not. seq.* (3) et Val. nob. C. *a permultis constitutionibus abest partim incuria librariorum partim antiquiore vitio*, *cf.* 4, 7, 3. 4. 5, 42, 1. 2

a. 260 SAECULARE II ET DONATO CONSS.
XIIII k. Febr. 4, 10, 2
III k. Mart. 5, 28, 5⌒7, 4, 10
XV k. Mai. 5, 71, 4
VII k. Mai. 3, 20, 1⌒8, 1, 2. 8, 7, 1. 9, 33, 2
III k. Mai. 5, 71, 5
prid. non. Mai. 9, 45, 4
prid. id. Mai. 8, 17, 6
id. Mai. 5, 6, 6. 5, 36, 4⌒5, 42, 2
VI id. Iun. 7, 21, 6
X k. Aug. 7, 10, 4
IIII k. Aug. 4, 65, 16
VIII k. Oct. 2, 30, 3
XIIII k. Ian. 2, 11, 18
sine die 10, 16, 2

a. 260—268 *Imp. Gallienus A.*[1]

a. 262 GALLIENO A. V ET FAUSTINO CONSS.
prid. non. Sept. 4, 19, 7
non. . . . 3, 8, 3

a. 265 VALERIANO II ET LUCILLO CONSS.
VI id. Ian. 5, 62, 17
XIII k. Febr. 9, 16, 3
k. April. 5, 44, 3

a. 267 PATERNO ET ARCESILAO CONSS.
k. Nov. 5, 44, 4

a. 268—270 *Imp. Claudius A.*

a. 269 CLAUDIO A. ET PATERNO CONSS.
VII k. Mai. 3, 34, 6

a. 270—274 *Imp. Aurelianus A.*

sine conss. 5, 3, 6. 5, 72, 2. 7, 16, 7. 10, 62, 2

a. 270 ANTIOCHIANO ET ORFITO CONSS.
VII k. Nov. 1, 23, 2[2]

a. 274 AURELIANO A. ET CAPITOLINO CONSS.
k. Iul. 2, 44, 1

a. 276—282 *Imp. Probus A.*

sine conss. 5, 4, 9

a. 277 PROBO A. ET PAULINO CONSS.
III non. Mai. Sirmi 8, 55, 2

a. 278 PROBO A. II ET LUPO CONSS.
IIII k. Iul. 2, 16, 1

a. 280 MESSALA ET GRATO CONSS.
V k. Ian. 8, 53, 4

a. 283 (—284)[3] *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA.*

sine conss. 4, 54, 6. 5, 3, 7. 6, 49, 3. 7, 64, 6. 10, 42, 5. 10, 43, 1. 10, 48, 1. 11, 36, 3

a. 283 CARO ET CARINO AA. CONSS.
id. Ian. 7, 64, 5
III k. Mart. 3, 32, 9
non. Mart. 5, 71, 6
V id. Aug. 8, 14, 4
VI id. Sept. 5, 71, 7
VI id. Nov. 7, 2, 9
prid. id. Nov. 6, 42, 16
XI k. Dec. 9, 46, 4
V k. Dec. 7, 45, 6
VIII k. Ian. 2, 55, 2

a. 284 *Impp. Carinus et Numerianus AA.*[4]

a. 284 CARINO II ET NUMERIANO AA. CONSS.
II id. Ian. 8, 55, 3
XVII k. Febr. 2, 11, 19
VI k. Febr. Romae 8, 53, 5
prid. id. Febr. 3, 28, 17
Hemesae XV k. April. 5, 52, 2
III k. April. 9, 22, 9
III k. Sept. 10, 11, 4

a. 284—292 *Impp. Diocletianus et Maximianus AA.*

sine conss. 2, 16, 2. 2, 46, 2. 3, 36, 13—15. 4, 33, 4. 4, 35, 9. 4, 39, 7. 4, 46, 2. 4, 58, 4. 4, 64, 2. 7, 21, 7. 7, 32, 5. 7, 34, 1. 7, 39, 1. 7, 53, 7. 7, 62, 5. 7, 64, 8. 9, 2, 8. 9, 41, 8 (*ad Sallustianum praes.*). 9, 46, 5. 9, 47, 12. 13. 9, 51, 9. 10. 10, 1, 4. 5 (*ad Flaccum*). 10, 2, 3. 10, 32, 2. 10, 33, 1. 2. 10, 39, 4. 10, 40, 3—5. 10, 42, 6. 7. 10, 43, 2. 3. 10, 44, 2. 10, 47, 1. 10, 48, 2—4. 10, 50, 1—3. 10, 51, 2. 10, 52, 4. 10, 53, 4. 10, 55, 2. 3. 10, 57, 1. 10, 59, 1. 10, 62, 3 (*Crispino*). 10, 65, 3. 11, 30, 4. 11, 36, 4. 11, 42, 1. 11, 55, 1 (*ad Charisium*). 12, 33, 2. 12, 62, 2—4

a. 284 CARINO II ET NUMERIANO CONSS.
id. Oct. 3, 7, 1
VIII k. Dec. 4, 20, 4[5]

a. 285 DIOCLETIANO A. II ET ARISTOBULO CONSS.
k. Ian. 6, 34, 2⌒7, 64, 7?
non. Aug. 2, 53, 3
XI k. Oct. 9, 22, 10
V k. Nov. 4, 44, 2
III non. Nov. 2, 29, 1⌒5, 71, 8. 6, 23, 6
III non. Nov. Atubino 4, 48, 5
sine die 5, 4, 10. 11
non. Nov. 5, 4, 12. 5, 71, 9
II id. Nov. 2, 53, 4
id. Nov. 10, 32, 3
XII k. Dec. 10, 32, 4
III non. Dec. 6, 24, 10
III id. Dec. 5, 5, 2

a. 286 MAXIMO II ET AQUILINO CONSS.
XIII k. Febr. Nicomed. 4, 21, 6
VIII k. Febr. 4, 13, 2
VI id. Febr. 9, 43, 2
IIII id. Febr. 2, 3, 16
III id. Febr. *Nicomed. 3, 29, 4⌒8, 53, 6
III id. Febr. 8, 25, 6
XVI k. Mart. Nicomed. 3, 28, 18
XII k. Mart. Nicomed. 7, 35, 2
II k. Mart. 3, 29, 5
IIII non. Mart. 6, 14, 1
V id. Mart. 8, 47, 2. 8, 54, 2
IIII id. Mart. 4, 33, 2
prid. id. Mart. 4, 33, 3?
XVI k. Mai. 2, 26, 4
XV k. Mai. 4, 58, 3. 6, 37, 13
XII k. Mai. 5, 12, 10. 6, 42, 17
VI k. Mai. 3, 29, 6
V k. Mai. 4, 20, 5. 7, 10, 5
IIII k. Mai. 2, 24, 3
IIII non. Mai. 3, 34, 7
VIII id. Mai. 4, 38, 2
V id. Mai. 3, 29, 7. 6, 6, 7. 8, 42, 9
XVI k. Iun. 3, 42, 7
XV k. Iun. 4, 21, 7. 8, 18, 4
XIII k. Iun. 8, 15, 5
prid. k. Iun. Tiberiade *4, 10, 3
XVI k. Iul. 8, 47, 3
XII k. Iul. 5, 16, 13
VIIII k. Iul. 2, 3, 17
prid. id. Iul. Tiberiade 1, 51, 1
X k. Sept. 4, 1, 3
II k. Sept. 6, 37, 14
prid. . . Sept. 7, 16, 8
k. Nov. 9, 41, 7
V k. Dec. 7, 33, 2
III non. Dec. [8, 39 *p.* 371 *not.* 11?]
V id. Dec. 6, 1, 1
V k. Ian. 6, 9, 3
VI id. . . . 10, 32, 5⌒10, 62, 4

a. 287 DIOCLETIANO III ET MAXIMIANO AA. CONSS.
VII id. Ian. 2, 3, 18
XII k. Febr. 6, 6, 8
XV k. Mart. 4, 21, 8
V k. Mart. 8, 39, 1
k. Mart. 8, 46, 5
prid. non. Mart. 5, 37, 15
III id. Mart. 9, 20, 6
prid. id. April. 4, 12, 1
VI k. Mai. 2, 23, 2
XIII k. Iun. 8, 27, 9
X k. Iul. 9, 22, 11
V k. Sept. 8, 50, 3
III non. Sept. 4, 12, 2
V id. Sept. 8, 25, 7
VIII id. Nov. 2, 2, 3
XVII k. Dec. 8, 46, 6?
XV k. Dec. 9, 42, 1
II k. Dec. 2, 42, 2
non. Dec. *ad Pompeianum* 9, 9, 19
VIII id. Dec. 3, 44, 10
VI id. Dec. *Maximo pu.* 9, 20, 7

a. 288 MAXIMIANO A. II ET IANUARIO CONSS.
XVII k. Dec. 8, 46, 6?

a. 289 BASSO ET QUINTIANO CONSS.
XIIII k. Sept. *Honorato* 7, 56, 3⌒9, 2, 9
XIII k. Dec. 4, 19, 8

a. 290 DIOCLETIANO IIII ET MAXIMIANO III AA. CONSS.
vulgo IPSIS IIII ET III AA. CONSS.
III id. Ian. Sirmi 10, 3, 4
XVIII k. Febr. 8, 13, 10
XVII k. Febr. 6, 23, 7
non. Febr. 5, 14, 5
VIII id. Febr. 3, 32, 10
XVI k. Mart. *ad Honoratum* 2, 10, 1
XVI k. Mart. 2, 11, 20
III k. Mart. Hadrianop. 6, 55, 2
id. Mart. 6, 42, 18
III k. April. 7, 43, 7
k. April. 4, 65, 17
IIII non. April. Byz. 2, 4, 13
VIII id. April. 3, 44, 11
VI id. Mai. Hemesa *ad Charisium praes. Syriae* 9, 41, 9
X k. Iun. 6, 24, 8⌒6, 26, 5
VIII k. Iun. 5, 30, 1
VII k. Iun. Laodiceae 6, 15, 2?
V k. Iun. 8, 50, 4
XVII k. Iul. 3, 38, 3
XVI k. Iul. 6, 50, 12. *8, 50, 5
XIIII k. Iul. 7, 20, 1
X k. Iul. 7, 75, 3. 8, 44, 16
k. Iul. 4, 1, 4. 4, 27, 1. 6, 23, 8. 9
IIII non. Iul. 2, 4, 14
VIII id. Iul. 1, 18, 4
VI id. Iul. 6, 20, 8. 9, 35, 5
IIII id. Iul. 4, 49, 3
id. Iul. 6, 58, 4. 8, 53, 7. 9, 35, 6
XVI k. Aug. 6, 30, 6
XV k. Aug. 2, 4, 15
III k. Aug. 4, 7, 3
k. Aug. 7, 32, 4
V id. Aug. 5, 71, 10
XIII k. Sept. 8, 25, 8
VIII k. Sept. 9, 20, 8
VI k. Sept. 9, 41, 10

---

(1) impp. Valerianus et Gallienus AA. *a.* 262 3, 8, 3, *a.* 265 5, 62, 17 (2) *adscribitur Alexandro A.* (3) *cf. not. seq.* (4) *sic* 2, 11, 19. 3, 28, 17. 9, 22, 9. 10, 11, 4?: imppp. Carus Car. et Num. AAA. *reliquae* Num. AAA. *inscribitur* (5) imppp. Car. Car. et

V k. Sept. 2, 11, 21
IIII k. Sept. 5, 51, 6
III k. Sept. 4, 29, 13
II k. Sept. Tiberiade 5, 17, 3
k. Sept. 8, 47, 4
VIII id. Sept. 4, 49, 4. 6, 42, 19. 8, 53, 8
VI id. Sept. 6, 36, 3
III id. Sept. 5, 38, 5
III id. Sept. *Numidio correctori Italiae* 7, 35, 3
prid. id. Sept. 4, 50, 5
XII k. Oct. 2, 40, 3⁀4, 49, 5
XI k. Oct. 4, 65, 18
Sirmi XI k. Oct. 8, 54, 3
X k. Oct. 4, 6, 5. 8, 25, 9
III k. Oct. 3, 44, 12. 6, 37, 15. 7, 43, 8
VI non. Oct. 8, 10, 5
III non. Oct. 5, 16, 14. 8, 27, 10. 9, 9, 20
non. Oct. 4, 10, 4⁀5, 74, 1
VIII id. Oct. 1, 19, 1⁀7, 13, 1
XVI k. Nov. 3, 38, 4
XIIII k. Nov. 9, 9, 21
XII k. Nov. 9, 9, 22
XI Nov. 7, 43, 9
VII k. Nov. 5, 18, 6?
III k. Nov. 9, 2, 10
k. Nov. 9, 9, 23
V id. Nov. 8, 44, 17
XV k. Dec. 8, 4, 1
XIII k. Dec. Sirmi 2, 3, 19
XII k. Dec. 5, 71, 11
X k. Dec. Sirmi 2, 28, 1
V k. Dec. 9, 41, 11
prid. k. Dec. Sirmi *Agathoni* 9, 16, 5
k. Dec. 6, 22, 2?
III non. Dec. 4, 1, 5⁀6, 42, 20. 8, 48, 1
VI id. Dec. 9, 23, 6
id. Dec. 8, 38, 3
XV k. Ian. Sirmi 3, 28, 19
XIII k. Ian. 8, 23, 2

a. 291 TIBERIANO ET DIONE CONSS.

IIII k. Febr. 5, 16, 15
k. Febr. 8, 50, 6
III non. Febr. 8, 50, 7
V id. Febr. 4, 1, 6. 8, 50, 8
VI id. Mart. 5, 16, 16
V id. Mart. 5, 31, 8. 8, 48, 2. 9, 9, 24
X k. April. 6, 56, 1
III id. Mai. 7, 43, 10
III id. Mai. Sirmi 9, 41, 12
k. Oct. 8, 54, 4
prid. non. Dec. Triballis 8, 47, 5
sine die 6, 35, 9

a. 292 HANNIBALIANO ET ASCLEPIODOTO CONSS.

IIII k. Mart. *Crispino* 7, 35, 4
prid. k. April. *Crispino praes. prov. Phoenice* 1, 23, 3
VIII id. April. *have Crispine k. n.* 9, 2, 11
prid. id. April. *Scyrioni rationali* 10, 10, 1

a. 293—304 *IMPP. DIOCLETIANUS ET MAXIMIANUS AA. ET CC.*[1]

sine conss. 3, 38, 10. 4, 30, 10 (III id. Dec. ipsis conss.). 4, 30, 11. 4, 31, 10. 11. 4, 32, 18—22 (id. Iul. ipsis conss.) 4, 35, 20. 4, 37, 2—4. 4, 38, 6. 12. 13. 4, 39, 8. 4, 44, 10—13. 4, 51, 6. 4, 52, 5. 4, 54, 7. 8. 4, 64, 3—6. 5, 3, 10. 11. 13. 14. 5, 4, 13—16. 5, 6, 7. 6, 2, 19. 6, 9, 5. 6, 36, 4. 7, 1, 3. 7, 2, 13. 7, 4, 11? 7, 11, 6. 7. 7, 14, 9. 10. 7, 16, 40 (*ad Verinum*). 7, 18, 2. 7, 27, 3. 7, 29, 3. 7, 34, 2. 4. 5. 7, 35, 7. 7, 36, 2. 7, 43, 11. 7, 45, 7. 8. 10. 11. 7, 62, 7—9 (*have Heraclida k. n.*). 7, 62, 11⁀10, 40, 7. 7, 64, 9. 7, 71, 4. 5. 7, 72, 6. 7, 75, 6. 8, 35, 11. 8, 48, 4. 9, 47, 14. 15. 9, 49, 6. 9, 51, 11. 12. 10, 32, 13. 10, 40, 6. 10, 42, 8—10 (*ad praefectos*). 10, 43, 4. 10, 47, 2. 10, 48, 5. 6. 10, 51, 3. 4. 10, 52, 5. 10, 53, 5. 10, 54, 1. 10, 58, 1. 12, 36, 5

a. 293 DIOCLETIANO V ET MAXIMIANO IIII AA. CONSS. *vulgo* AA. CONSS.[2]

k. Ian. *1, 18, 5⁀2, 3, 20
k. Ian. Sirmi 3, 34, 8. 5, 74, 2. 6, 26, 7
VII id. Ian. Sirmi 4, 7, 4. 4, 10, 7⁀9, 33, 3
IIII id. Ian. 7, 14, 4
III id. Ian. 2, 55, 3?
XVII k. Febr. 8, 17, 7
V k. Febr. 7, 29, 2
k. Febr. 7, 35, 5
VIII id. Febr. 4, 44, 3
VII id. Febr. Sirmi 6, 2, 9
VI id. Febr. Sirmi 3, 38, 5?
VI id. Febr. 6, 42, 21
id. Febr. Sirmi 9, 35, 7
VI k. Mart. 2, 5, 1
XIII k. Mart. Sirmi 4, 9, 1?
sine die 4, 34, 6. 7
IIII k. Mart. Sirmi 3, 32, 11. 4, 34, 8
III k. Mart. 8, 13, 11
III non. Mart. 5, 39, 4
V id. Mart. 2, 4, 16
XV k. April. Ravennae (?) 6, 8, 1⁀7, 9, 3
V k. April. 8, 13, 12
k. April. Heracl. 8, 55, 4
sine die 7, 16, 9
IIII non. . . . 7, 16, 10
IIII non. April. Byzantii 8, 17, 6
III non. April. 2, 12, 15. 4, 9, 2
III non. April. Byz. 4, 5, 3. 5, 30, 2⁀5, 31, 9
prid. non. April. 7, 14, 5
non. April. Byz. 2, 12, 16. 4, 10, 5. 4, 26, 7. 4, 44, 4. 4, 45, 2
non. April. 5, 11, 4
VIII id. April. Byz. 4, 29, 14
VII id. April. Byz. *4, 19, 18
VI id. April. 3, 32, 12
VI id. April. Byz. 4, 26, 8. 4, 49, 6
V id. April. Byz. 4, 5, 4. 7, 60, 1. 8, 8, 2. 8, 42, 10
V id. April. 6, 26, 8. 7, 27, 2. 8, 50, 9
sine die 7, 33, 3
IIII id. April. 7, 33, 4
prid. id. April. Byz. 3, 22, 3. 4, 14, 6
prid. id. April. 5, 51, 7
id. April. 3, 19, 1. 3, 32, 13. 4, 19, 9. 6, 2, 10?⁀7, 32, 6
id. April. Byz. 5, 70, 4. 6, 42, 22. 7, 60, 2. 8, 39, 2
sine die 7, 16, 11
XVIII k. Mai. 4, 19, 10. 7, 16, 12
XVII k. Mai. Melantiae 4, 49, 7
XVI k. Mai. 5, 51, 8. 8, 53, 9
XV k. Mai. Heracleae 3, 35, 4
XIIII k. Mai. Heracl. 2, 21, 3. *6, 9, 4
XIIII k. Mai. 4, 5, 5. 4, 16, 3
XII k. Mai. 4, 15, 4. 5, 34, 5
XI k. Mai. 7, 33, 5
X k. Mai. Heracl. 5, 12, 11. 5, 37, 16
X k. Mai. 7, 75, 4
VIII k. Mai. 2, 45, 1. 10, 32, 6
VIII k. Mai. Heracl. 5, 1, 1⁀9, 12, 3. 5, 12, 12. 5, 16, 17
VII k. Mai. 7, 14, 6
VI k. Mai. 4, 20, 7
VI k. Mai. Heracl. *6, 20, 9
V k. Mai. Heracl. 2, 21, 4⁀2, 24, 4. 2, 21, 5. 3, 42, 8. 4, 19, 11. 4, 65, 19. 5, 16 17⁀8, 42, 11. 6, 50, 13. 8, 27, 11. 8, 55, 5
V k. Mai. 4, 49, 8⁀4, 52, 3? 7, 16, 13. *8, 53, 10. 9, 1, 12
IIII k. Mai. Heracl. 7, 16, 14
III k. Mai. Heracl. *2, 19, 6. *2, 20, 4. *4, 65, 20. 8, 13, 13. 9, 41, 13
III k. Mai. *4, 26, 9. 8, 38, 4
sine die 8, 44, 18
prid. k. Mai. Heracl. 5, 12, 13. 5, 71, 12. 7, 19, 5. 8, 17, 8. 8, 27, 12. 8, 53, 11. 9, 33, 4
prid. k. Mai. 5, 34, 6. 7, 1, 2. 8, 40, 19. 8, 44, 19
k. Mai. Heracl. 8, 13, 14. 8, 16, 6. *9, 20, 9
k. Mai. Trallis 2, 3, 21⁀6, 30, 7⁀6, 53, 6. 5, 3, 8. 8, 35, 5
VI non. Mai. Mediol. (?) 4, 24, 9
V non. Mai. 1, 22, 1. 4, 2, 5. 5, 14, 6?
V non. Mai. Heracl. 8, 13, 15
III non. Mai. 4, 37, 1
non. Mai. 4, 21, 10
VII id. Mai. 6, 14, 2
sine die 7, 16, 15
VI id. Mai. Hadrianop. 7, 16, 16
IIII id. Mai. Hadrianop. 8, 13, 16
IIII id. Mai. Paulino (?) 10, 32, 7
III id. Mai. 8, 42, 12
III id. Mai. Hadrianop. 8, 50, 10
II id. Mai. 4, 6, 6
XVII k. Iun. 8, 53, 12
XVI k. Iun. 4, 57, 6
XVI k. Iun. Beroeae *5, 24, 1
XV k. Iun. 8, 13, 17
XIIII k. Iun. Beroeae 6, 59, 2
X k. Iun. 7, 16, 17
VIIII k. Iun. 6, 3, 12
VIII k. Iun. Philippop. *2, 17, 3. *2, 52, 4
VII k. Iun. 8, 42, 13
VI k. Iun. 4, 23, 1
sine die 4, 38, 3
IIII k. Iun. 4, 38, 4
II non. Iun. 2, 19, 7
non. Iun. Philippop. 2, 12, 17
V id. Iun. 2, 4, 17
id. Iun. 2, 20, 5
XV k. . . . 6, 23, 10
XV k. Iul. Philippop. *4, 49, 9. 7, 67, 1
XV k. Iul. 6, 55, 3. 7, 14, 7
VI k. Iul. 3, 33, 8. 4, 21, 9. 8, 44, 20
VI k. Iul. Serdicae *8, 44, 21
IIII k. Iul. Serdicae 5, 16, 16
III k. Iul. 3, 32, 14
VI non. Iul. Philippop. 9, 33, 5
IIII non. Iul. Philippop. *5, 12, 14
prid. non. Iul. Philippop. 5, 34, 7. 6, 23, 12
prid. non. Iul. 6, 23, 11
VI id. Iul. Philippop. 6, 26, 6⁀6, 49, 4
V id. Iul. Philippop. 8, 15, 6
V id. Iul. 8, 42, 14
id. Iul. Philippop. *5, 16, 19. 7, 16, 18
XI k. Aug. 3, 31, 7?
VIII k. Aug. 2, 45, 1
VI id. Aug. 4, 5, 6
VI id. Aug. Viminacio 9, 22, 12
V id. Aug. Viminacii *5, 16, 20
III id. Aug. Viminacii *5, 16, 21
XVI k. Sept. 9, 46, 6?
XIIII k. Sept. Viminacio 4, 50, 6?
XI k. Sept. Viminacii 2, 20, 8
X k. Sept. 7, 22, 1
VIII k. Sept. 3, 36, 16
VII k. Sept. 4, 6, 7
VII k. Sept. Viminacio 6, 2, 11. 8, 44, 22
sine die 7, 16, 19
VI k. Sept. Viminacii *2, 9, 3. 6, 50, 14
VI k. Sept. 3, 13, 2. 7, 16, 20
sine die 8, 50, 15?
V k. Sept. 6, 42, 23? 8, 42, 15
V k. Sept. Viminacii 8, 50, 16?
V k. Sept. *Crispino* 9, 9, 25
III k. Sept. 2, 4, 18
k. Sept. Viminacii 8, 35, 6
V id. Sept. 4, 5, 7
IIII id. Sept. *Aristobulo sal.* *2, 13, 1
III id. Sept. Sirmi 4, 12, 3
XV k. Oct. 3, 32, 15. 8, 53, 14
XV k. Oct. Sirmi 8, 48, 3. 8, 53, 13

(1) et CC.] et Constantius et Maximianus nobilissimi CC. 1, 18, 5, et Const. et Max. CC. 1, 22, 2: et CC. *om. libri ad* 6, 42, 21. 22 (*a.* 293). 2, 26, 5 (*a.* 294) (2) *denominationem* AA. conss. *huius anni propriam esse probavit Mommsen Zeitfolge der Verordnungen Diocl. p.* 433

XIIII k. Oct. Sirmi 2, 4, 19
XIII k. Oct. *2,42,3. 8,38,5
VIII k. Oct. Sirmi *5,71,13
V k. Oct. 5, 21, 2
IIII k. Oct. 2, 4, 20
k. Oct. Sirmi 4, 36, 1
V non. Oct. 2,4,21. 4,19,12
V non. Oct. Sirmi 3, 41, 3. 4, 2, 7. *4, 26, 10
non. Oct. Sirmi 6, 38, 2. 7, 16, 21
VIII id. Oct. Sirmi 4,65,21
VI id. Oct. 8, 30, 3
id. Oct. Sirmi 6,2,12. 6,15,3
XVI k. Nov. Sirmi *2,39,2. *4, 25, 4. 4, 51, 3. 5,37,17. *6, 5, 1. 6, 24, 9
XV k. Nov. 3, 35, 5. 8, 42, 16
XV k. Nov. Sirmi 4, 44, 5
XII k. Nov. Sirmi 6, 17, 1
sine die 8, 40, 20
XI k. Nov. 8, 40, 21
X k. Nov. 7, 75, 5
prid. non. Nov. 4, 23, 2
non. Nov. Lucione 9, 20, 10. 11
VII id. Nov. Sirmi 4, 34, 9
III id. Nov. Sirmi *3,44,13
id. Nov. Sirmi 3, 32, 16
id. Nov. 4, 1, 7
XVIII k. Dec. Sirmi *2,3,22
XVIII k. Dec. 5, 71, 14
XVII k. Dec. Sirmi 2, 3, 23
sine die 8, 27, 13
XVI k. Dec. Sirmi 8, 27, 14
XV k. Dec. 4,2,6? 8,53,15
XII k. Dec. Sirmi 3, 32, 17
X k. Dec. Sirmi 4, 16, 4
VIII k. Dec. 2,51,2? 4,38,5. 5, 11, 5. 5, 71, 15
VII k. Dec. Sirmi 3, 36, 17
VI k. Dec. *6, 20, 10
V k. Dec. 7, 16, 22. 8,37,5. 8, 53, 16
sine die 4, 44, 6. 7
k. Dec. Sirmi *1, 22, 2. *6, 2, 13. 6,42,24. 7,2,12. 8, 9, 2. 8, 13, 18. 8, 34, 2. 8, 42, 17
k. Dec. 2,4,22. 2,19,9⌒*2, 20, 6⌒*2, 31, 2⌒4, 44, 8. 3,33,9. 4,19,13.14. 5,46,3. 8, 25, 10
II non. Dec. 5,21,3. 5,22,1

VI id. Dec. 2, 42, 4? 6, 55, 4
V id. Dec. 7, 32, 7
III id. Dec. 4, 30, 9
XVIII k. Ian. 3, 36, 18? 19. *4, 29, 15
XVIII k. Ian. Sirmi 3, 31, 4
sine die 4, 35, 10. 7, 72, 4
nn. k. Ian. Sirmi 4, 35, 11
XVII k. Ian. Sirmi *2, 3, 24. *4, 35, 12. 6, 30, 8
XVII k. Ian. 4, 2, 8. 4, 49, 10. 7, 72, 5. 8, 13, 19
XVI k. Ian. Sirmi *2, 17, 4. 6, 27, 3. 6,30,9. *10. 6,58,5. 8, 37, 6
XVI k. Ian. 8, 3, 1. 8, 19, 2
XV k. Ian. 4, 2, 9. 8, 50, 11. 9, 25, 1
XV k. Ian. Sirmi 4, 44, 9. 6, 39, 3
XIIII k. Ian. Sirmi 9, 2, 12
XIII k. Ian. Sirmi 2, 18, 17. 3, 33, 10
XI k. Ian. Sirmi 6, 15, 4
X k. Ian. 4, 49, 11
VIIII k. Ian. 2, 18, 18. 3, 32, 18⌒8, 43, 2?
VIIII k. Ian. Sirmi 4, 10, 6
sine die 4, 65, 22. 23
VIII k. Ian. 2, 29, 2. 4,65,24. 5, 3, 9
VIII k. Ian. Sirmi 3, 32, 19. 5, 12, 15? 6, 2, 14. *6, 5, 2
VI k. Ian. 3, 13, 3. 4, 19, 15. 8, 15, 7. 8, 53, 17
VI k. Ian. Sirmi 6, 55, 5. 9, 22, 13
V k. Ian. Sirmi 3, 34, 9. *4, 24, 11. 6, 31, 4. 8, 1, 3
V k. Ian. 6, 20, 11. 8, 24, 2. 8, 50, 12. 8, 53, 18
sine die 7, 16, 23
IIII k. Ian. 7, 14, 8. 7, 16, 24
III k. Ian. Sirmi 4, 10, 7⌒9, 33, 3. 4, 65, 25. *5, 17, 4. 6, 2, 15. *7, 19, 6. 8, 56, 3. 9, 22, 14
sine die *ad Primosum praes. Syriae* 7, 33, 6
prid. k. Ian. Sirmi 5, 37, 18. 6, 31, 5⌒6, 58, 6. 8, 44, 23
prid. k. Ian. 5, 51, 9. 7, 33, 7
sine die 8, 4, 2

a. 294 CC. CONSS.[1]

k. Ian. 4, 15, 5
V k. Ian. 5, 34, 8
non. Ian. Sirmi 3,28,20⌒5, 12, 17. *5, 12, 16. 5, 61, 2
XVIIII k. Febr. 3, 6, 2
XVIII k. Febr. Sirmi 6,37,16
XVIII k. Febr. 8, 13, 20
XVII k. Febr. Sirmi 4,29,16
XVII k. Febr. 5,59,1⌒8,37,7
XVI k. Febr. Sirmi 6,50,15. *16. 8, 53, 19
XIIII k. Febr. Sirmi *5,12,18
XIII k. Febr. Sirmi 4,10,8. 4, 26, 12. 5, 12, 19
XIII k. Febr. 5,60,2. 9,22,15
XII k. Febr. Sirmi 2, 12, 18
XII k. Febr. 8, 14, 5
XI k. Febr. Sirmi 3,34,10. 6, 20, 12. 8, 47, 7
XI k. Febr. 5, 51, 10
X k. Febr. 4, 19, 16

X k. Febr. *ad Asclepium* 9, 1, 13
VII k. Febr. 8, 53, 20
VI k. Febr. 2, 19, 10. 5,62,23. 6, 46, 5
VI k. Febr. Sirmi 8, 44, 24
III k. Febr. Sirmi 5, 34, 9
k. Febr. Sirmi 4, 35, 13
prid. non. Febr. Sirmi 3, 15, 2. 4, 2, 10⌒4, 49, 12. 4, 50, 8
non. Febr. 2, 50, 7
VIII id. Febr. 3, 37, 4
VIII id. Febr. Sirmi 9, 22, 16
VI id. Febr. 2, 32, 1⌒2, 45, 2. 3, 28, 21. 4, 9, 3. 6, 55, 6
VI id. Febr. Sirmi 5, 3, 12. 6, 20, 13. 6, 30, 11
V id. Febr. 4, 19, 17. 7, 16, 25. 7, 26, 7. 8, 47, 8
V id. Febr. Sirmi 5, 18, 7. 8, 39, 3

III . . . Febr. 3, 26, 20
III id. Febr. *2, 25, 1⌒4, 51, 4⌒8, 42, 18. *4, 6, 8
III id. Febr. Sirmi *4,6,9. 5, 37, 19. 5, 56, 4. 9, 22, 17
II id. Febr. Sirmi *4, 2, 11. 7, 52, 5
id. Febr. Sirmi 2, 18, 19. 2, 36, 3. 3, 28, 22
id. Febr. 4, 10, 9. 4, 52, 3? 8, 42, 18. 8, 44, 25
XVI k. Mart. Sirmi *4,13,3. 6, 58, 7. 7, 32, 8
XVI k. Mart. 9, 1, 14
XV k. Mart. Sirmi 6,59,3
XII k. Mart. Sirmi 4,13,4. 6, 15, 5. 6, 29, 2
XII k. Mart. 8, 37, 8
VII k. Mart. 6,20,14? 6,54, 8⌒11, 31, 2
VI k. Mart. 3, 32, 20
III k. Mart. 9, 1, 15
II k. Mart. 6,42,25. 8,35,7
k. Mart. Sirmi 8, 27, 15
V non. Mart. 2, 34, 2
III non. Mart. 6, 37, 17. 9, 22, 18
II non. Mart. Byzantio? 3, 22, 4
prid. non. Mart. Sirmi 4, 16, 5
non. Mart. Sirmi 4, 38, 7
non. Mart. 7, 10, 6. 7, 14, 11
VIII id. Mart. 2, 4, 23. 4, 29, 17. 9, 22, 19
VIII id. Mart. 2, 4, 23. 4, 29, 17. 9, 22, 19
VIII id. M (*sic*) Sirmi 4, 51, 5
VII id. Mart. 7, 16, 26
V id. Mart. 8,50,13. 8,53,21
prid. id. Mart. 2, 12, 19
XVII k. April. 4, 38, 8
XVI k. April. 8, 50, 14
XV k. April. Sirmi 2, 32, 2⌒*7, 2, 11
XV k. April. 3, 3, 2?⌒3, 11, 1⌒7, 53, 8?⌒7, 62, 6?
XIII k. April. Sirmi 5, 18, 8
VIII k. April. Sirmi 4, 38, 9⌒7, 26, 8?
VII k. April. Sirmi *6,57,2. 8, 53, 22
VI k. April. Sirmi 4, 35, 14
VI k. April. 8, 2, 2. 8, 19, 3
V k. April. Sirmi 3, 38, 6
V k. April 3, 41, 5
III k. April. Sirmio 3, 31, 8⌒*6, 59, 4⌒7, 16, 27. 7, 34, 3
III k. April. 5,34,10. 5,36,5
prid. k. April. Sirmi 8, 44, 26
IIII non. April. Sirmi 6, 22, 3
III non. April. 4, 10, 10. 7, 45, 9. 7, 51, 1. 8, 27, 16. 9, 45, 5
III non. April. Sirmi 7, 32, 9
II non. April. Sirmi *2, 4, 24
prid. non. April. 8, 27, 17. 8, 46, 7
non. April. Sirmi 5, 28, 6
non. April. 5, 62, 18
VIII id. April. 8, 4, 3. 9, 41, 14
VII id. April. 4, 38, 10
VI id. April. 5, 71, 16?
VI id. April. Sirmi 6, 16, 2
V id. April. 9, 41, 15

Sirmi? IIII id. April. 7, 18, 28
IIII id. April. Sirmi 5, 4, 4
III id. April. 4, 13, 5
III id. April. Sirmi 4, 22, 3
II id. April. 2, 4, 25
II id. April. Sirmi 6, 42, 26. 8, 41, 5
id. April. 2, 4, 26
XVII k. Mai. 4, 35, 15. 5, 58, 2
XVII k. Mai. Sirmi 5, 25, 7. 7, 4, 12
XVI k. Mai. 2, 20, 7. 2, 53, 5
XVI k. Mai. Sirmi 6, 55, 7⌒8, 46, 8
XIIII k. Mai. Sirmi 3, 1, 7
XIII k. Mai. Sirmi 2, 28, 2
XII k. Mai. 4, 1, 8. 6, 50, 3. 8, 40, 22
XII k. Mai. Sirmi 6, 33, 10
X k. Mai. 4, 22, 2
VIII k. Mai. Sirmi 2, 18, 9
VIII k. Mai. 5, 43, 9
VI k. Mai. 4, 8, 1. 6, 32, 2. 8, 27, 18
V k. Mai. 1, 18, 6. 4, 1, 9
V k. Mai. Sirmi 2, 21, 6. 4, 17, 1. 5, 12, 20. 6, 49, 5. 8, 46, 9
IIII k. Mai. Sirmi 2, 3, 25. 6, 9, 6
IIII k. Mai. 5, 44, 5
III k. Mai. 4, 65, 26. 6, 1, 2
prid. k. Mai. Sirmi 5, 31, 10
k. Mai. Sirmi 2, 35, 1. 4, 22, 3
k. Mai. 4, 8, 2
V non. Mai. Aurris 6, 21, 14
VIII id. M. (*sic*) Sirmi 4, 51, 5
VII id. Mai. 2, 4, 27
VI id. Mai. *4, 7, 5
XV k. Iun. 4, 7, 6
XV k. Iun. Sirmi 6, 59, 1
XVII k. Iul. Sirmi *9, 12, 1
VII k. Iul. Sirmi 4, 18, 1
VI non. Iul. 1, 18, 7
III non. Iul. 2, 4, 28
non. Iul. Sirmi *6, 58, 8
XV k. Aug. 3, 3, 2⌒3, 11, 1?⌒7, 53, 8?⌒7, 62, 6?
XI k. Aug. 2, 21, 7
VIII k. Aug. 4, 10, 11
k. Aug. Sirmi 5, 16, 22
V non. . . . 4, 50, 9
IIII non. Aug. *Diogeni praes. insularum* 3, 22, 5
non. Aug. Agrippinae *ad Geminum* 5, 12, 21
XVI k. Sept. Sirmi 6, 24, 10
XV k. Sept. 4, 2, 12
XIII k. . . . 6, 8, 2
XIII k. Sept. Sirmi 9, 18, 2
VIII k. Sept. 3, 37, 5. 3, 42, 9
V k. Sept. *1, 18, 8
VI id. Sept. Singiduni *4, 19, 21
V id. Sept. 3, 28, 23
III id. Sept. 3, 29, 8
prid. id. Sept. Singiduni 9, 20, 12
XVII k. Oct. 8, 44, 27
sine die 4, 65, 27
XV k. Oct. 4, 65, 28
X k. Oct. Demesso ad *Verinum praes. Syriae* 2, 12, 20
sine die 4, 35, 16? 17?
VII k. Oct. Sirmi? 4, 35, 18?
VI k. Oct. Viminacii 2, 18, 21. 2, 54, 1
sine die 8, 50, 15

(1) *cf. Mommsen Zeitfolge der Verordnungen Diocl. p.* 440

v k. Oct. 5, 12, 22. 8, 38, 6
v k. Oct. Viminacii 5, 12, 23. 6, 42, 27⁀8, 53, 23. 8, 55, 6. 8, 50, 16
IIII k. Oct. 2, 4, 29. 5, 52, 3
IIII k. Oct. Viminacii 3, 33, 11
III k. Oct. Viminacii 4, 32, 23
III k. Oct. 4, 35, 16?
prid. k. Oct. Viminacii 7, 62, 10
k. Oct. Viminacii 6, 2, 16
k. Oct. 6, 59, 6
v non. Oct. 7, 23, 1
III non. Oct. Scuppis 8, 44, 28
prid. non. Oct. 6, 59, 7
VIII id. Oct. Retiariae 4, 33, 5
VI id. Oct. 3, 32, 21
VI id. Oct. Retiariae 6, 59, 8. 7, 60, 3. 8, 13, 21
sine die 7, 16, 29. 30
v id. Oct. Crebri 2, 4, 30
v id. Oct. 7, 16, 31. 8, 42, 19
III id. Oct. Varianae 2, 3, 26. *8, 37, 9
XV k. Nov. 3, 35, 6. 8, 35, 8. *9, 35, 8
XV k. Nov. Transmarisca 6, 42, 28
XIIII k. Nov. Sirmi? 4, 35, 19?
XIII k. Nov. 4, 10, 12. 4, 64, 7
XII k. Nov. Dorostolo 4, 5 8⁀8, 41, 6
XII k. Nov. *6, 57, 3
XI k. Nov. Sirmi? 3, 34, 11
XI k. Nov. *4, 10, 13
XI k. Nov. Dorostoli 9, 22, 20
VIIII k. Nov. 2, 56, 1
VIII k. Nov. 2, 4, 32. 5, 18, 9
VIII k. Nov. Reginassi *4, 20, 8. 4, 21, 10
VI k. Nov. Romae? 9, 16, 5
VI k. Nov. Anchialo *5, 12, 24
v k. Nov. Anchialo *5, 51, 11. 6, 50, 17. 8, 31, 2. 8, 47, 9
IIII k. Nov. 4, 25, 5
III k. Nov. 3, 33, 22
III k. Nov. Develti *6, 36, 5. 8, 50, 17
II k. Nov. Hadrianop. 8, 42, 20
k. Nov. Burtudizi 5, 16, 23
III non. Nov. Burtudizi *2, 3, 28. 8, 35, 9
non. Nov. 7, 16, 32. 7, 53, 9
non. Nov. Heracleae 7, 48, 3
VII id. Nov. Heracl. 5, 18, 10
VI id. Nov. Heracl. 2, 3, 27. 7, 35, 6. *8, 27, 19
v id. Nov. Melantiade 2, 4, 33
v id. Nov. 2, 4, 34
IIII id. Nov. Byzantio *2, 4, 31. 8, 27, 20
IIII id. Nov. 7, 16, 33
III id. Nov. 4, 21, 11
III id. Nov. Pantichi 4, 29, 18. *5, 12, 25. 6, 22, 4
id. Nov. 7, 16, 34
XVII k. Dec. Nicomediae 4, 2, 13
XVI k. Dec. 3, 32, 23. 24
XVI k. Dec. Nicom. 3, 32, 25. 4, 19, 19. 4, 43, 1. *10, 32, 8
XIIII k. Dec. 4, 25, 6. 4, 32, 24. 6, 44, 5
X** k. Dec. 2, 18, 22
XII k. Dec. Nicom. 2, 18, 23. 4, 24, 12. 6, 55, 8. *8, 8, 3. 9, 1, 16
XII k. Dec. *4, 23, 4. 8, 50, 18
sine die 5, 62, 19
x k. Dec. Sirmi? 5, 51, 11
x k. Dec. Nicom. 5, 62, 20
VIIII k. Dec. Nicom. 2, 4, 35. 2, 26, 5?
VIII k. Dec. 4, 22, 4
VI k. Dec. 3, 36, 21. 6, 23, 13
VI k. Dec. Nicom. 6, 19, 2. 9, 35, 9
sine die 4, 2, 14. 10, 32, 9—11
v k. Dec. 4, 1, 10. 5, 38, 6. 7, 20, 2. 8, 43, 3. 9, 20, 13. 10, 32, 12
v k. Dec. Nicom. 4, 2, 15. 4, 7, 7. 4, 10, 14. 5, 17, 5
III k. Dec. Nicom. 3, 31, 9
III k. Dec. 6, 30, 12. 7, 14, 12. 7, 56, 4
k. Dec. 4, 16, 6⁀7, 12, 7
k. Dec. Nicom. 8, 35, 10
IIII non. Dec. Nicom. 4, 5, 9. 4, 19, 20. 4, 20, 6
IIII non. Dec. 4, 49, 13. 8, 17, 9
III non. Dec. Nicom. 3, 28, 24. 4, 6, 10
III non. Dec. 4, 38, 11. 8, 42, 21
II non. Dec. Nicom. 3, 38, 7. 9, 20, 14
non. Dec. 3, 38, 8. 5, 45, 2. 7, 16, 35. 8, 17, 10
non. Dec. Nicom. 4, 64, 8. 8, 40, 23
x? id. Dec. 3, 32, 26
VIII id. Dec. 2, 4, 36?⁀6, 23, 14⁀6, 42, 29. 5, 59, 3⁀7, 26, 9
VII id. Dec. 5, 71, 17. 5, 75, 5? *6, 56, 2⁀8, 44, 29. 7, 4, 13. 7, 15, 13
VI id. Dec. *1, 18, 9. 2, 4, 36. 2, 11, 22. 2, 24, 5. 2, 42, 4? 6, 37, 18
VI id. Dec. Nicom. 3, 38, 9. 4, 16, 7. 9, 12, 5
sine die 7, 34, 8. 9
v id. Dec. 4, 19, 14? 6, 37, 19. 7, 34, 10. 8, 42, 22
III id. Dec. Nicom. 6, 30, 13. 6, 36, 6. 8, 6, 1. 8, 13, 22
prid. id. Dec. Nicom. 4, 34, 10
id. Dec. Nicom. 3, 39, 1. *4, 21, 12. 5, 42, 4. *5, 73, 3. 8, 54, 5
id. Dec. 5, 39, 5. 6, 2, 17. 6, 20, 15. 8, 44, 30
XVIIII k. Ian. Nicom. 6, 30, 14
XVIIII k. Ian. Nicom. *2, 40, 4⁀5, 42, 3. 3, 32, 27. 4, 29, 19. 5, 17, 6. 5, 49, 2. 5, 62, 21. 8, 44, 31
XVIII k. Ian. 5, 58, 3. 9, 9, 26
XVII k. Ian. 4, 6, 11. 4, 9, 4. 8, 41, 7
XVII k. Ian. Nicom. 4, 31, 12. 8, 13, 23
sine die 7, 16, 36. 37
XVI k. Ian. Nicom. *4, 21, 13. 7, 16, 38. 8, 29, 5
XV k. Ian. Nicom. 3, 32, 28⁀6, 59, 9. 4, 44, 14. 4, 48, 6⁀4, 49, 16. 4, 49, 15. 8, 13, 24. 8, 42, 23. 9, 35, 10
XIIII k. Ian. Nicom. 5, 14, 7
XIII k. Ian. 3, 31, 10. 4, 22, 5
XIII k. Ian. Nicom. 5, 62, 22. 9, 20, 15
XII k. Ian. Nicom. 2, 4, 37. 4, 37, 5
XI k. Ian. 8, 40, 24
VIIII k. Ian. Nicom. 3, 39, 2
VIIII k. Ian. 4, 19, 22. 4, 29, 20
VIII k. Ian. Nicom. 2, 4, 38⁀*2, 6, 4⁀6, 19, 1⁀6, 31, 3. 5, 53, 5
VIII k. Ian. 4, 19, 23
VII k. Ian. 6, 37, 20. 7, 14, 14. 7, 29, 4
VII k. Ian. Sirmi? 7, 16, 39
VII k. Ian. Nicom. 7, 50, 2 8, 13, 25. 8, 42, 24. 9, 16, 6
VI k. Ian. 5, 12, 26. 6, 59, 10. 8, 40, 25
VI k. Ian. Sirmi? 5, 12, 27. 8, 13, 26
VI k. Ian. Nicom. 6, 58, 9. 7, 72, 8
sine die 3, 36, 22, 23
v k. Ian. 1, 18, 10. *3, 26, 24⁀6, 20, 16. 6, 34, 3
v k. Ian. Sirmi? 2, 4, 39
III k. Ian. Nicom. 3, 34, 12. 6, 2, 18. 8, 42, 25

a. 295 TUSCO ET ANULLINO CONSS.
VII k. Mart. Trimontii 6, 20, 14
XV k. April. Nicomediae 5, 72, 3
id. April. 3, 36, 25
k. Mai. Damasco 5, 4, 17
k. Iun. *Concordio praes. Numidiae* 9, 9, 27

a. 299 DIOCLETIANO VII ET MAXIMIANO VI AA. CONSS.
v id. Ian. 9, 1, 17
non. Febr. Antiochiae *8, 53, 24
III k. Iul. 9, 45, 6?
XIIII k. Sept. *3, 21, 1⁀*4, 50, 7⁀7, 72, 9
x k. Dec. Mel. (*sic*) 7, 22, 8?

a. 300 CONSTANTIO III ET MAXIMIANO III CC. CONSS.
II id. Febr. Antiochiae 9, 21, 1?
VIII k. April. Antiochiae *ad Serapionem* 3, 3, 3?
VII k. April. Antiochiae 7, 22, 2

a. 301 TITIANO ET NEPOTIANO CONSS.
IIII non. Iul. Antiochiae 3, 28, 25
x k. Sept. 4, 12, 4

a. 303 DIOCLETIANO VIII ET MAXIMIANO VII AA. CONSS.
VIII id. Ian. Nicom. 2, 30, 4
VI id. Iun. Dorostolo *Alexandro* 5, 73, 4
x k. Dec. Dechioppe 3, 3, 4

a. 304 DIOCLETIANO VIIII ET MAXIMIANO VIII AA. CONSS.
III k. Mart. 9, 1, 18
v k. Sept. Nicomediae *Serapioni suo sal.* 3, 28, 26

a. 305—307 *IMPP. CONSTANTIUS ET MAXIMIANUS AA. ET SEVERUS ET MAXIMINUS NOBILISSIMI CC.*

a. 305 CONSTANTIO V ET MAXIMIANO V AA. CONSS.
VI id. Sept. 6, 9, 7
XI k. Ian. 5, 42, 5
non. Apollonio superioris (*sic*) *Verino* 3, 12, 1

a. 307—337 *IMP. CONSTANTINUS A.*
sine conss. *Volusiano pp.* (*pu?*) 4, 35, 21. 12, 1, 2: *Ursino duci Mesopotamiae* 4, 42, 1: *ad Felicem pp.* 4, 62, 4: *ad Probum* 6, 1, 3: *ad Maximum pu.* 7, 1, 4: *ad Titianum praes. Cappadociae* 7, 16, 41: *ad Bassum* 7, 19, 7: *ad Orfitum* 7, 37, 1: *ad Maximum vic. Or.* 11, 50, 1: *Capestrino* (?) 11, 59, 1: *ad Dracontium* 11, 62, 2: *ad Constantium pp.* 11, 68, 1: *Ianuario com. Or.* 11, 68, 2: *ad Paternum Valerianum* 12, 32, 1

a. 313 CONSTANTINO A. III ET LICINIO III CONSS.
pp. XV k. Febr. Rom. *ad populum* 11, 58, 1
VI id. Mart. Med. *ad Aemilium rationalem* 10, 10, 2
pp. id. Mart. *ad Euagrium* 10, 32, 14
k. Iun. *ad Eusebium v. p. praes. Lyciae et Pamph.* 11, 49, 1
k. Oct. *ad Bassum pp.* 1, 22, 3
III non. Nov. Trev. acc. XV k. Mai. Hadrumeti Volusiano et Anniano conss. *ad Catullinum* 7, 62, 12⁀9, 47, 16

a. 314 VOLUSIANO ET ANNIANO CONSS.
pp. k. Ian. *ad Maximum pu.* 9, 8, 3
pp. XI k. Febr. Triv. *ad Maternum* 7, 32, 10
pp. III k. Febr. *Verino suo sal.* 11, 33, 2
II non. Mart. *ad Ursum vic.* 3, 11, 2
VII k. April. Trev. 5, 37, 20
III k. Mai. *ad Dionysium vice praef. ag.* 3, 1, 8⁀7, 22, 3
IIII k. Nov. Triv. *palatinis bene meritis sal.* 12, 28, 1
VI id. Nov. Trev. acc. XV k. Mart. Karthag. Constantino A. IIII et Licinio IIII conss. *Aeliano proc. Afr.* 2, 8, 3⁀10, 19, 1⁀12, 61, 1

a. 315 Constantino A. iiii et Licinio iiii conss.
non. Febr. *ad Ursum* 3, 26, 5
pp. iiii id. Mart. Hadrumeto *ad concilium prov. Afr.* 2, 12, 21
xii k. April. Cabilluno (Cibalis?) *Eumelio* 9, 47, 17
pp. vi id. Mai. Karthag. *edicto suo ad Afros* 12, 57, 1
iii non. Iun. Sirmi *ad universos provinciales* 8, 16, 7
pp. xvii k. Iul. Trev. *Cupito* 11, 62, 1
xv k. Iul. *ad Proclianum* 10, 16, 4
vi k. Aug. *Catullino proc. Afr.* 6 .56, 3
k. Aug. *ad Celsum vic. Afr.* 9, 20, 16
xv k. Nov. Murgillo *ad Euagrium pp.* 1, 9, 3

a. 316 Sabino et Rufino conss.
iii id. Ian. Trev. *ad Domitium Celsum vic.* 1, 48, 1
iii k. Febr. acc. k. Aug. *Hilariano correctori Lucaniae et Brittiorum* 9, 22, 21⌒10, 32, 15
pp. iii non. Febr. Rom. *ad Maximum pp.* 5, 37, 21⌒8, 53, 25
xii k. Mai. Serdicae *Catullino proc. Afr.* 8, 53, 26
prid. id. Mai. *ad Titianum* 12, 50, 1
vi id. Iun. *ad Protogenem episc.* 1, 13, 1
id. Aug. Arelato. pp. id. Oct. Theveste *Petronio Probiano suo sal.* 1, 21, 2⌒7, 62, 13
iii non. Dec. *Basso pu.* 1, 14, 1
prid. non. Dec. Serdicae. acc. non. Mart. Cordubae Gallicano et Basso conss. *ad Octavianum com. Hisp.* 3, 24, 1

a. 317 Gallicano et Basso conss.
id. Mart. *rationalibus Hisp.* 10, 13, 1
xv k. Mai. Aquileiae *ad Catullinum proc. Afr.* 9, 12, 6
viii id. Iun. Sirmio *ad Bassum pu.* 7, 62, 14
v k. Iul. Thessal. *ad Valerianum* 6, 1, 4
pp. Rom. xii k. Aug. *ad populum* 4, 21, 15
xii k. Aug. *ad Bithynos* 11, 8, 1

a. 318 Licinio v et Crispo C. conss.
vii id. Febr. Sirmi *Profuturo pf. ann.* 3, 11, 3
v id. Febr. Sirmi *ad Catullinum proc. Afr.* 3, 11, 4
xvi k. Dec. Licinio v et Crispo C. conss. acc. prid. id. Mart. Carthag. Constantio A. v et Licinio C. conss. *ad Verinum vic. Afr.* 9, 17, 1

a. 319 Constantino A. v et Licinio C. conss.
id. Ian. acc. v k. Aug. Corintho *ad Ianuarinum* 9, 40, 2
pp. k. Febr. Rom. *ad Maximum* 9, 18, 3
prid. non. Febr. Sirmio. acc. viii id. Mart. Corinthi *ad Symmachum* 5, 40, 2
iiii id. Febr. Sirmio *Profuturo pf. ann.* 7, 61, 1
xvi k. Mart. *ad Ianuarinum* 6, 1, 5
pp. vii id. Mart. Karthag. 11, 63, 1
id. April. Sirmi *ad Verinum* 3, 28, 27
viii k. Mai. *ad Proculum* 8, 52, 2
v k. Mai. Sirmio *ad Rufinum pp.* 12, 1, 3⌒12, 28, 2
pp. non. Mai. Karthag. *ad Proculum proc. Afr.* 11, 65, 1
d. (?) v id. Mai. Rom. *ad Bassum* 9, 14, 1
iii k. Iun. *ad provinciales* 10, 1, 6
xiii k. Iul. *ad Bassum pu.* 2, 12, 22
x k. Iul. Aquileiae *ad Severum vic.* 7, 62, 15
k. Iul. Agrippinae *ad Antonium Marcellinum praes. prov. Lugdun. primae* 4, 47, 2
k. Iul. Aquileiae *Patroclo* 5, 5, 3
pp. id. Iul. *ad Bassum* 7, 10, 7
xv k. Aug. Aquil. recitata apud Vettium Rufinum pu. in senatu non. Sept. *consulibus praetoribus trib. pl. senatui s.* 6, 60, 1
viii k. Aug. Naissi *ad Symmachum vic.* 2, 20, 8
vii k. Aug. Naisso. pp. non. Oct. Rom. *ad Bassum* 2, 52, 5?
pp. vi k. Sept. Carthag. *ad Catullinum proc. Afr.* 11, 65, 2
pp. prid. non. Oct. Rom. *ad Bassum pu.* 9, 12, 7
iiii id. Oct. Aquil. *ad Bassum pu.* 5, 34, 11
xvii k. Nov. pp. vi k. supra scriptas Rom. *ad Maximum pu.* 5, 3, 15
viii k. Nov. Sirmi *ad Felicem praes. Corsicae* 7, 49, 2
vi k. Dec. Serdicae *ad Ianuarinum pu.* (?) 9, 42, 2
vii k. Ian. *ad Proculum* 7, 50, 3

a. 320 Constantino A. vi et Constantino C. conss.
prid. k. Febr. Serdicae. pp. k. April. Rom. *ad populum* 8, 34, 3⌒8, 57, 1⌒10, 19, 2
k. Mart. in civitate Velovocorum 12, 46, 1
xv k. April. *ad Bassum pp.* 7, 57, 7
pp. viii k. April. in foro Traiani *ad Maximum pu.* 9, 22, 22
prid. k. April. Aquil. *ad populum* 7, 13, 3
prid. non. April. Aquil. *ad Bassum vic. Italiae* *9, 10, 1
pp. id. April. Rom. *ad Maximum pu.* *6, 7, 2
iiii k. Iun. Serdicae *ad populum* *9, 11, 1
prid. k. Iul. Serdicae *ad Florentium rationalem* 9, 4, 1
viii id. Iul. *ad Crispinum* 7, 63, 1
xv k. Sept. *ad Bassum pp.* 1, 51, 2
k. Oct. *Aeliano proc. Afr.* 1, 35, 1
viii id. Dec. Thessalonicae *Restituto praesidi Sardiniae* 10, 21, 2?

a. 321 Crispo ii et Constantino ii CC. conss.
prid. id. Ian. Sirmi *ad Maximum* 3, 1, 9⌒7, 62, 16
xiiii k. Febr. Sirmio *Dalmatio* 10, 52, 6?
viii id. Febr. Serdicae *ad Claudium praes. Daciae* 3, 28, 28
iii k. Mart. Serdicae *Petronio* 5, 16, 24
pp. v non. Mart. *Helpidio* 3, 12, 2
v id. April. Thessal. pp. iii k. Iun. Rom. *ad Verinum pu.* 2, 44, 2?
xiiii k. Mai. *Osio episc.* 1, 13, 2
xiii k. Iun. Sirmi *ad Bassum pu.* 7, 66, 6
x k. Iun. Aquil. *ad Bassum pp.* 9, 18, 4
vi k. Iun. Viminacio *Helpidio agenti vice pp.* 8, 10, 1
k. Iul. *ad Iunium Rufum cons. Aemiliae* 4, 61, 4
pp. v non. Iul. Rom. *ad populum* 1, 2, 1
iii id. Iul. *Menandro* 4, 61, 5
xviii k. Oct. Sirmio *ad Maximum pu.* 9, 51, 13
d. (pp.?) xii k. Dec. Rom. *ad Ianuarinum* 7, 13, 2⌒9, 24, 1
d. (pp.?) Romae k. . . . *ad Bassum* 3, 36, 26

a. 322 Probiano et Iuliano conss.
pp. Rom. viii k. April. *ad Maximum* 3, 11, 5
prid. id. Iun. Sirmio *ad Maximum pu.* 7, 16, 42
vii k. Aug. Savariae *ad Lusitanos* 1, 23, 4
d. xv k. Ian. Serdicae *ad Severum* 5, 71, 18?

a. 323 Severo et Rufino conss.
d. (pp.?) id. April. Cp. *ad Florentium pp.* 1, 56, 1
d. id. April. Sirmi *ad Severum* 3, 12, 3
iiii k. Mai. *Aelio pp.* 12, 35, 9⌒12, 42, 1
xv k. Iun. Thessal. *ad Maximum pu.* 7, 18, 3⌒8, 46, 10

a. 324 Crispo iii et Constantino iii conss.
xiiii k. Febr. Sirmio *Dalmatio* 10, 52, 6?
pp. vii id. Iul. Carthag. *ad Hilarianum proc. Afr.* 10, 32, 16

a. 325 Paulino et Iuliano conss.
prid. non. Mai. [acc. . . .] Trev. 10, 75, 1
iii k. April. *Helladio* 2, 6, 5
x k. Iun. Nicaeae *Severo pu.* 1, 19, 2
xiii k. Aug. *ad Euphrasium rationalem trium provinc.* 10, 72, 1⌒10, 73, 1
iii k. Aug. *ad Severum pu.* 3, 1, 10
pp. Beryto k. Oct. *Maximo pp.* 11, 44, 1
viii k. Ian. *ad Maximum vic. Or.* 10, 39, 5

a. 326 Constantino A. vii et Constantio C. conss.
iii non. Febr. Heracleae *ad Euagrium* 9, 4, 2: *Africano* 9, 9, 28
pp. xv k. Mart. *ad Acindynum pp.* 12, 50, 2
id. Mart. Sirmi *ad populum* 2, 27, 2⌒4, 32, 25⌒5, 37, 22⌒5, 72, 4
pp. Nicomed. vii k. Mai. *ad Euagrium* 9, 9, 29
xvi k. Iun. *ad Euagrium pp.* 10, 32, 17
pp. x k. Iun. *ad Severum pu.* 12, 30, 1
pp. xviii k. Iul. Caesareae *ad populum* 5, 26, 1
prid. non. Iul. Mediol. *ad Tertullum proc. Afr.* 9, 24, 3
vii k. Aug. Naisso. pp. Rom. non. Oct. *ad Bassum pp.* 2, 52, 5
pp. k. Sept. Gerasto *ad Dracilianum* 1, 5, 1
x k. Nov. Mediol. *Severo* 8, 5, 1
prid. k. Ian. Sirmio 10, 1, 7
pp. xv k. . . . Lastronae *Mastichiano pf. ann.* *6, 62, 1

a. 327 CONSTANTIO ET MAXIMO CONSS.
xv k. Iun. Serdicae *ad Afros* 10, 21, 1
xiiii k. Aug. pp. Romae ad senatum *ad Iulianum pu.* 2, 52, 6
prid. k. Aug. *Victori rationali urbis Rom.* 7, 62, 18

a. 328 IANUARINO ET IUSTO CONSS.
lecta vii id. Mai. Rom. *ad Aemilianum pp.* 11, 48, 1
iiii k. Ian. [acc. . . .] Trev. *ad Maximum pp.* 1, 40, 2 12, 46, 2

a. 329 CONSTANTINO A. viii ET CONSTANTIO C. iiii CONSS.
xv k. Sept. Serdicae *provincialibus suis* 4, 43, 2
pp. viii k. Oct. Rom. *ad populum* 1, 19, 3
iii k. Oct. Serdicae 10, 32, 18
viii k. Oct. Heracl. *ad Lucretium Paternum* 10, 32, 19

a. 330 GALLICANO ET SYMMACHO CONSS.
vi k. Mart. Bessi *ad Tertullianum* 3, 39, 3⌒8, 4, 5
iiii k. Mai. *Valeriano agenti vic. praef.* 1, 18, 11
xv k. Iun. *ad Maximilianum cons. aquarum* 11, 43, 1
lecta apud acta xii k. Iul. *ad Bassum pp.* 3, 39, 4

a. 331 BASSO ET ABLABIO CONSS.
k. Aug. pp. k. Sept. Cp. *ad universos provinciales* 1, 21, 3⌒*3, 13, 4⌒3, 19, 2⌒7, 62, 19⌒8, 36, 2
prid. non. Aug. *ad Euagrium pp.* 12, 47, 1
pp. k. Nov. Cp. *ad provinciales* 1, 40, 3

a. 332 PACATIANO ET HILARIANO CONSS.
prid. id. April. Marcianop. *ad Pacatianum pu.* 5, 1, 2
iii . . . Iun. *ad Maximum pp.* 6, 36, 7
xv k. Sept. Cp. *ad Tiberianum com. Hisp.* 6, 1, 6

a. 333 DALMATIO ET ZENOPHILO CONSS.
xiiii k. Mai. Cp. *Felici* 5, 37, 23
iiii non. Mai. Cp. *ad Severum com. Hisp.* 4, 21, 14⌒8, 53, 27
pp. v k. Oct. Cp. *ad populum* 10, 53, 6
** k. Nov. Aquis *ad Felicem* 11, 8, 2
iii id. Nov. Aquis *ad Pompeianum cons. Camp.* 1, 22, 4

a. 334 OPTATO ET PAULINO CONSS.
iii k. Mai. *Gerulo rationali trium prov.* 3, 38, 11
xiiii k. Iun. *Veroniciano vic. Asiae* 12, 49, 1
xv k. Iul. Cp. *ad Andronicum* 3, 14, 1
viii k. Sept. Naisso *ad Iulianum praes.* 4, 20, 9

a. 335 CONSTANTIO ET ALBINO CONSS.
xi k. April. Cp. *ad provinciales* 10, 11, 5
id. Iul. Cp. [acc. xiiii k. Mai. Hispali] Nepotiano et Facundo conss. *ad Tiberianum vic. Hisp.* 5, 3, 16
d. (?) x k. Nov. Nicopoli *ad Periclem praes.* 1, 40, 4

a. 336 NEPOTIANO ET FACUNDO CONSS.
id. Mart. *ad Calpurnianum* 3, 8, 4
lecta xii k. Aug. Cp. *ad Gregorium* 5, 27, 1

a. 337 FELICIANO ET TITIANO CONSS.
iiii non. Aug. *ad Maximum pp.* 10, 66, 1
sine die Naisso *ad Dalmatium* 5, 17, 3

a. 337—340 [*IMPPP. CONSTANTINUS CONSTANTIUS ET CONSTANS AAA.*[1]]

a. 337 FELICIANO ET TITIANO CONSS.
viii (prid.) id. Dec. Thessal. *imp. Constantinus A. ad Egnatium Faustinum praes. Baeticae* 4, 46, 3⌒11, 59, 2

a. 338 URSO ET POLEMIO CONSS.
vi k. Aug. Sirmio *impp. Constantius et Constans AA.* (*imp. Constantius A.* 10, 48, 7?) *ad Catullinum vic.* 8, 11, 1⌒10, 48, 7?

a. 339 CONSTANTIO A. ii ET CONSTANTE A. CONSS.
k. Febr. Laodiceae *imp.* **Constantius A. ad populum* 6, 9, 9⌒6, 23, 15⌒6, 37, 21
iii non. Febr. *imp. Constantius A. ad Uranium* 10, 16, 5
pp. prid. id. Mart. Heliopoli *imp. Constantius A. ad Dionysium* *6, 9, 8
id. Aug. Cp. *imp. Constantius A. ad Euagrium* 1, 10, 1

a. 340 ACINDYNO ET PROCULO CONSS.
xiiii k. Febr. Naisso *impp. Constantius et Constans AA. ordini civit. Constantinae Cirtensium* 10, 32, 20

a. 340—350 *IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA.*[2]
sine conss. *Philippo pp.* 12, 1, 4: *ad Clearchum pu.* 12, 1, 5?

a. 340 ACINDYNO ET PROCULO CONSS.
non. April. *Acindyno pp.* 9, 4, 3
v id. April. Aquileiae *ad Petronium vic. Afr.* 3, 11, 6
vii k. Iul. Mediol. *ad Titianum pu.* 9, 19, 2
prid. id. Aug. Bessae *Nemesiano com.* 10, 32, 21
v id. Oct. *Leontio pp.* 12, 41, 1?

a. 341 MARCELLINO ET PROBINO CONSS.
prid. id. Febr. Antiochiae *edictum ad Heliopolitanos* 11, 66, 1
vii id. April. *Albino* 7, 62, 20
viii k. Iul. Lauriaco *ad Catullinum pp.* 10, 71, 1

a. 342 CONSTANTIO iii ET CONSTANTE ii AA. CONSS.
x k. Febr. *Marcellino praes. Phoenice* 2, 57, 1
prid. non. Dec. Mediol. pp. Romae vii k. Ian. *ad populum* 9, 9, 30?

a. 343 PLACIDO ET ROMULO CONSS.
viii k. Febr. Bononiae *ad Italicum* 3, 26, 5?⌒11, 75, 1
prid. k. Iul. [acc. . . .] Triv. *ad Titianum* 10, 65, 4
vi k. Sept. *clericis sal. dicit* 1, 3, 1

a. 344 LEONTIO ET SALLUSTIO CONSS.
iii k. Iul. *Eubulidae vic. Afr.* 12, 61, 2
prid. non. Iul. *ad Leontium pp.* 10, 66, 2
v id. Dec. *ad Hieroclem cons. Syriae Coeles* 7, 65, 2

a. 345 AMANTIO ET ALBINO CONSS.
iiii id. Mai. Nizibi *Nemesiano com. larg.* 10, 19, 3

a. 346 CONSTANTIO iiii ET CONSTANTE iii AA. CONSS.
non. Mai. Cp. *ad Veronicianum vic. Asiae* 12, 23, 1
id. Oct. *Theodoro praes. Arabiae* 9, 47, 18?
prid. non. Dec. Mediol. pp. Rom. xvii k. Ian. *ad populum* 9, 9, 30?

a. 347 RUFINO ET EUSEBIO CONSS.
v id. Mart. Hierapoli *Bonoso mag. equitum* 6, 62, 2

a. 348 PHILIPPO ET SALIA CONSS.
xv k. Iul. Mediol. *Orioni c. r. p.* 10, 14, 1

a. 349 LIMENIO ET CATULLINO CONSS.
xvi k. Mart. *ad Bulephorum rationalem summae rei* 3, 26, 7
viii id. Mart. pp. Rom. *ad Eustathium pp.* 10, 19, 4
v k. April. *ad Limenium pp.* 9, 19, 3
viii id. April. *ad Leontium com. Or.* 6, 14, 3⌒6, 30, 15
iii k. Iun. *Titiano pp.* 12, 35, 10
xii k. Oct. *ad Philippum pp.* 8, 55, 7
v non. Oct. Cp. *ad Marcellinum com. Or.* 8, 11, 2⌒10, 37, 1
v k. Ian. *Rufino pp.* 6, 62, 3

a. 350—361 *IMP. CONSTANTIUS A.*
sine conss. *ad Orfitum pu.* 12, 1, 6

a. 352 CONSTANTIO A. v ET CONSTANTIO C. CONSS.
v k. Mart. Sirmi *ad Rufinum pp.* 6, 22, 5

a. 353 CONSTANTIO A. vi ET CONSTANTIO ii CONSS.
iii id. Aug. *ad Euagrium pp.* 12, 46, 3

a. 354 CONSTANTIO A. vii ET CONSTANTIO iii CONSS.
x k. Oct. Aquil. *ad Euagrium pp.* 2, 19, 11
k. Dec. *ad Taurum pp.* 1, 11, 1

a. 355 ARBITIONE ET LOLLIANO CONSS.
xii k. Mart. Mediol. *ad Volusianum pu.* (?) 6, 22, 6
v k. April. *ad Orfitum pu.* 8, 55, 8
xi k. Aug. Mediol. acc. xii k. Sept. *ad Lollianum pp.* 12, 22, 1
viii k. Aug. Messadensi. pp. Capuae *ad Lollianum pp.* 7, 62, 21
iii k. Aug. *ad Volusianum pp.* 7, 62, 22

(1) *inscriptiones huius temporis quod ad imperatorum nomina attinet partim propter compendia scripturae partim propter compilatorum errores incertae sunt: constat tamen trium imperatorum nomina simul non legi, Constantem vulgo iungi cum Constantino, Constantini paucas, Constantii plerasque auctoris nomen solum proferre* (2) *Constantii constitutiones pleraeque eum solum nominant*

a. 355—361 *Imp. Constantius A. et Iulianus C.*

a. 357 Constantio A. viiii et Iuliano C. ii conss.
viii k. Febr. Mediol. *ad populum* 9, 18, 5
k. April. Mediol. *ad Taurum pp.* 10, 49, 8
xv k. Mai. Mediol. *ad Taurum pp.* 12, 22, 2
iii k. Mai. Med. *ad Dulcitium cons. Aemiliae* 11, 48, 2
k. Iun. Rom. *Olybrio pu.* 11, 2, 1
id. Iun. Med. *ad populum* 9, 19, 4
viii k. Iul. Med. *ad Taurum pp.* 12, 50, 3
v non. Iul. Med. *ad Thalassium pp.* 1, 7, 1
prid. non. Dec. Med. *ad populum* 9, 18, 6
viii id. Dec. Med. lecta v k. Ian. apud acta *Felici episc.* 1, 3, 2

a. 358 Datiano et Cereale conss.
v non. Mart. Sirmi *ad Taurum pp.* 3, 26, 8
vi k. Iun. Med. acc. (acc. Med.?) viii id. Iul. *ad Taurum pp.* 12, 57, 2
d. (?) iii non. Iul. Arimini *ad Taurum pp.* 9, 18, 7
xiiii k. Ian. Sirmio *ad Maximum praes. Ciliciae* 3, 30, 1

a. 359 Eusebio et Hypatio conss.
d. (?) et pp. Rom. in foro Traiani k. Nov. (pp. prid. k. Dec. 12, 22, 3) *ad agentes in rebus* 1, 31, 1⌒12, 22, 3
iii k. Ian. *ad senatum* 1, 39, 1

a. 360 Constantio A. x et Iuliano C. iii conss.
xvi k. Iun. Hierapoli *Helpidio pp.* 12, 37, 1
d. epistula prid. k. Iul. Mediol. *ad Taurum pp.* 1, 3, 3

a. 361 Tauro et Florentio conss.
v non. Mai. *ad senatum* 7, 62, 23⌒12, 1, 7
xiiii k. Iun. *Olybrio* 3, 29, 9
iiii k. Sept. *ad Taurum pp.* 1, 3, 4

a. 361—363 *Imp. Iulianus A.*
sine die *Atarbino* 11, 70, 1

a. 362 Mamertino et Nevitta conss.
non. Febr. Cp. *Sallustio pp.* 12, 1, 8
v k. April. 11, 65, 3
xv k. Mai. Cp. *ad Iulianum com. Or.* *1, 4, 1⌒*4, 63, 1
v k. Iun. Ancyro *ad Apronianum pu.* *1, 40, 5
emissa xv k. Iul. *Germaniano pp.* 7, 67, 2
xv k. Iul. acc. iiii k. Aug. Spoletio 10, 53, 7
v k. Aug. Antiochiae *Secundo pp.* 3, 3, 5
v k. Sept. Antiochiae *Iuliano com. Or.* 10, 32, 22
iii non. Sept. Antiochiae *Secundo pp.* 3, 40, 1
v id. Sept. *ad Mamertinum pp.* 12, 50, 4
vii k. Nov. [Antiochiae acc. xv k. April. Carthag.] Iuliano A. iiii et Sallustio conss. *ad Avitianum vic. Afr.* 8, 10, 7
pp. Beryto k. Nov. *Iuliano com. Or.* 10, 32, 23
pp. iiii non. Dec. Antiochiae *Ecdicio pf. Aegypti* 8, 11, 3⌒4

a. 363 Iuliano A. iiii et Sallustio conss.
lecta apud acta prid. non. Febr. *Secundo pp.* 2, 12, 23
prid. id. Febr. Antiochiae *ad populum* 9, 19, 5
xiiii k. Mart. Antiochiae *ad Secundum pp.* 4, 47, 3
k. Mart. Antiochiae *Leontio cons. Palaest.* 10, 32, 24
vii id. Mart. Antiochiae *ad Iulianum com. Or.* 8, 35, 12
pp. iii id. Mart. Cp. *Secundo pp.* 11, 70, 2?
viiii k. Mai. Salonae (?) *ad Mamertinum pp.* 10, 73, 2

a. 363—364 *Imp. Iovianus A.*

a. 363
v k. Oct. Edessa [acc. . . .] Ioviano et Varroniano conss. *Secundo pp.* 12, 37, 2

a. 364 Ioviano A. et Varroniano conss.
d. xi k. Mart. Antiochiae *Secundo pp.* 1, 3, 5[1]

a. 364—367 (373) *Imp. Valentinianus et Valens AA.*[2]
sine conss. *ad Ampelium pu.* 1, 28, 2: *ad Probum pp.* 4, 60, 1: *ad Probum pp. Gall.* 7, 38, 1: *ad Modestum pp.* 10, 32, 30: *ad Equitium mag. eq. et ped.* 11, 68, 3: *ad Symmachum pu.* 12, 1, 9

a. 364 divo Ioviano et Varroniano conss.
vi id. April. *ad Volusianum pu.* 10, 26, 1
viii k. Iun. *Philippop. *ad Symmachum pu.* 8, 11, 1
vii k. Iun. *ad Mamertinum pp.* 11, 59, 3
vi k. *Iun. Bonamansione *ad Victorem mag. mil.* 12, 37, 3
viii k. Sept. Arelapae *Artemio praes.* 10, 26, 2
prid. id. Sept. Aquil. *ad Byzacenos* 10, 32, 25
xiii k. Oct. Aquil. acc. xv k. Nov. Salerni *ad Artemium correctorem* 12, 54, 1
iii non. Oct. Altino *ad Bulephorum cons. Campaniae* 11, 47, 1
viii id. Oct. Altino *ad Symmachum pu.* 11, 27, 1
prid. k. Nov. [acc. . . .] Rom. Val. et Val. AA. conss. *ad Mamertinum pp.* 10, 72, 3?
prid. k. Nov. Philippop. *ad Mamertinum pp.* 12, 31, 1?
prid. non. *Nov. Med. *sal. dicunt ordini civitatis Carthag.* 7, 62, 24
xv k. Dec. [acc. . . .] Hadrumeto Valentiniano et Valente AA. conss. *ad Dracontium vic. Afr.* 10, 1, 8?
vi id. Dec. [*Sallustio pp.?*] 3, 40, 2

a. 365 Valentiniano et Valente AA. conss.[3]
xi k. Febr. Med. *Valentino cons. Piceni* 9, 3, 1
iii k. Febr. Med. *ad Mamertinum pp.* 12, 52, 1
xiiii k. Mart. Cp. *edictum* 9, 36, 1: *ad Clearchum* 12, 49, 2
x k. Mart. Med. *ad Florentium c. s. l.* 4, 61, 6
viii k. April. Med. *ad Symmachum corr. Lucaniae et Brittiorum* 12, 50, 5
ii non. April. Med. *ad Volusianum pu.* *1, 28, 1
xv k. Iul. Med. *ad Dracontium vic. Afr.* 10, 16, 6
v k. Iul. Tyrici *Senecae defensori* 1, 55, 1?
iiii k. Iul. Med. *ad Volusianum pu.* 10, 32, 28: *ad Germanianum c. s. l.* 11, 9, 3
iii non. Iul. [Heracliae *ad Philippum vic.?*] 3, 26, 1
xv k. Aug. *ad Mamertinum pp.* 12, 54, 2?
viiii k. Aug. *ad Volusianum pu.* 7, 39, 2
prid. k. Aug. Med. *ad Faventium vic. Italiae* 11, 48, 3
iii id. Aug. Cp. *ad Secundum pp.* *10, 72, 2
xv k. Oct. [acc. . . .?] Rom. *ad Volusianum pu.* 1, 19, 5
viiii k. Oct. Luceriae *ad Rufinum pp.* 11, 61, 1
viii k. Oct. Med. *ad Germanianum c. s. l.* 11, 62, 3
vi non. Oct. *Festo cons. Syriae* 12, 57, 3
iii id. Oct. *ad Germanianum pp. Gall.* 10, 32, 29
acc. (?) xv k. Dec. Hadrumeto *ad Dracontium vic. Afr.* 10, 1, 8?
prid. k. Dec. *ad senatum* 9, 15, 1
iiii id. Dec. Parisiis *ad Cresconium com. metall.* 11, 7, 1
prid. id. Dec. Parisiis *Rufino pp.* 12, 49, 3

a. 366 Gratiano np.[4] et Dagalaifo conss.[5]
pp. Beryto iiii k. Febr. *ad Archelaum com. Or.* 4, 61, 7?
xiiii k. Iun. Remis *ad Germanianum c. s. l.* 11, 66, 4
viii k. Iun. *ad Festum proc. Afr.* 3, 16, 1
xviii k. Iul. Remis *ad Iulianum pf. ann.* 11, 23, 1
v k. Iul. Remis *ad Severianum ducem* 8, 50, 19
xv k. Oct. Mantebri *ad Florentium c. s. l.* 10, 72, 4
vii k. Dec. Remis *ad Valerianum* 9, 46, 7
xiii k. Ian. *ad Germanianum* 1, 56, 2
sine die *ad Oricum praes. Tripol.* 11, 48, 5: *ad Germanianum pp. Gall.* 11, 48, 6

a. 367 Lupicino et Iovino vv. cc. conss.
vi id. Ian. Rom. (?) *ad Germanianum c. s. l.* 10, 72, 5⌒11, 7, 2⌒11, 11, 1?
pp. xiii k. Mai. *ad Germanianum c. s. l.* 11, 63, 2

a. 367 (366)—375 (377) *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA.*[6]
sine conss. *ad Theodosium mag. mil.* 4, 41, 1: *ad Iulianum pp.* (*pf. ann.?*) 11, 11, 2: *ad Maximum pp.* 11, 48, 7: *ad Probum pp.* 11, 48, 8: *ad Claudium* 11, 75, 2

a. 367 Lupicino et Iovino vv. cc. conss.
xv k. Sept. Ambianis *ad Praetextatum pu.* 8, 49, 1

(1) *immo Iuliani lex est data a.* 363 (2) Gratianum *addunt a.* 366 4, 61, 7. 8, 50, 19, *cf.* 11, 23, 1 *et not.* 4 (3) *a compilatoribus et Iustiniani et Theodosiani Codicis anni* 365. 368. 370. 373 *passim confunduntur* (4) A. *pro* np. 8, 50, 19. 11, 23, 1 (5) post cons. Val. et Val. AA. 4, 61, 7 (6) *Gratianum om. non solum eae constitutiones a.* 368. 370. 373, *quae errore compilatorum ad a.* 365 *relatae sunt, sed aliae quoque a.* 367—372

III k. Oct. *Aureliano pf. ann.* 11, 3, 1
III id. Oct. Trev. *ad Florianum c. r. p.* 6, 4, 2⁀11, 68, 4?

a. 368 VALENTINIANO II ET VALENTE II AA. CONSS.[1]
III k. Febr. Triv. *ad Praetextatum pu.* *10, 53, 9
IIII id. Mart. Trev. *ad Probum pp.* 10, 6, 1?
id. Mart. Trev. *ad Florianum c. r. p.* 11, 62, 4⁀11, 66, 2?
VIIII k. Mai. Trev. *Mauris Sitifensibus* 10, 32, 27?
prid. non. Mai. Trev. *Remigio mag. off.* 1, 9, 4?
pp. Rom. XV k. Sept. *ad Olybrium pu.* 2, 6, 6⁀7, 65, 4
prid. k. Oct. Agrippinae *ad Probum pp. Illyr.* 11, 55, 2
III non. Nov. *ad Probum pp.* 1, 55, 2?
XIIII k. Dec. Marcianop. *Auxonio pp.* 12, 39, 1
k. Dec. Triv. *ad Claudium proc. Afr.* 10, 48, 9?
id. Dec. Marcianop. *ad Auxonium pp.* 11, 8, 4
VI k. Ian. *ad Honoratum cons. Byzacii* 1, 33, 1
III k. Ian. Trev. *ad Viventium pp.* 7, 61, 2

a. 369 VALENTINIANO NP. ET VICTORE CONSS.
XIIII k. Febr. [acc....] Sirmi *ad Probum pp.* 10, 53, 8
pp. Beryto IIII k. Febr. *ad Archelaum com. Or.* 4, 61, 7
X k. Mart. Trev. *ad Viventium pp.* 10, 24, 1
VII k. Mart. Trev. *Olybrio pu.* 7, 51, 2
IIII k. April. *ad Florianum c. r. p.* 10, 10, 3
V non. Mai. Marcianop. *ad Auxonium pp.* 12, 37, 4
IIII non. Mai. Trev. *ad Olybrium pu.* 3, 12, 4
III non. Mai. Trev. *ad Probum pp.* 9, 49, 7
VI id. Mai. Trev. *ad Apodemium* 7, 61, 3
prid. id. Mai. *ad Artemium vic. Hisp.* 10, 30, 1
V non. Iul. Novioduni. acc. XV k. Aug. Marcianop. *Archelao c. s. l.* 10, 2, 4⁀11, 9, 1
VIII id. Iul. *ad Olybrium pu.* 9, 8, 4: *ad Claudium pu.* 1, 4, 2⁀7, 65, 4 *b*
prid. id. Oct. Trev. *ad Probum pp.* 9, 42, 3
III id. Nov. Trev. *ad Viventium pp.* 10, 3, 5
indictione XII *Auxonio pp.* 11, 13, 1

a. 370 VALENTINIANO ET VALENTE III AA. CONSS.[1]
k. Mart. Trev. *ad Olybrium pu.* 2, 6, 7
VII id. Mart. Marcianop. *ad Felicem c. s. l.* 10, 3, 6
VI id. Mart. *ad Olybrium pu.* 10, 53, 10
d. (?) VI id. April. Sirmio *ad Probum pp.* 12, 37, 5
III id. April. *Olybrio pu.* 9, 47, 19
prid. id. Dec. Cp. *ad Modestum pp.* 9, 18, 8?

a. 371 GRATIANO A. II ET PROBO CONSS.
XII k. Febr. *ad Probum pp.* 7, 44, 2
II id. April. *ad Felicem cons.* (*c. s. l.*?) 6, 1, 7
k. Mai. Cp. *ad Modestum pp.* 11, 18, 4?
XIIII k. Iun. Trev. *ad senatum* 9, 43, 3
III k. Iul. Contionaci *ad Probum pp.* 9, 4, 4
IIII id. Iul. Contionaci *ad Crescentem vic. Afr.* 11, 59, 4
III id. Iul. *ad Probum pp.* 6, 3, 13. 11, 53, 1
III id. Iul. Ancyrae *ad Modestum pp.* 10, 32, 31
XVII k. Aug. *ad senatum* 5, 4, 18
VII id. Aug. Contionaci *ad Maximum* 6, 22, 7
III id. Dec. Triv. *ad Ampelium pu.* 12, 50, 6
X k. Ian. *Severo mag. mil.* 12, 59, 1

a. 372 MODESTO ET ARINTHEO CONSS.
XVI k. Iun. *ad Probum pp.* 12, 57, 4
d. pp. Bersti (?) non. Iun. *ad Modestum pp.* 11, 6, 2
III non. Iul. Nasonaci. acc. III non. Sept. *ad Ampelium pu.* 12, 4, 1⁀12, 12, 1
XII k. Sept. *Seleuciae *ad Philematium c. s. l.* 11, 8, 5

a. 373 VALENTINIANO ET VALENTE IIII AA. CONSS.[1]
pp. Beryto k. Ian. *ad Modestum pp.* 10, 32, 26
IIII id. Iun. Cyzico *ad Modestum pp.* 7, 65, 3
XIII k. Iul. Apolloniae *ad Zosimum praes. Epiri novae* 12, 24, 1
IIII id. Aug. Hierapoli *ad senatum* 1, 55, 3
XIIII k. Oct. Hierapoli *Modesto pp.* 12, 43, 1
XIIII k. Dec. Med. *ad Zosimum praes. Epiri novae* 12, 52, 2

a. 374 GRATIANO A. III ET EQUITIO CONSS.
pp. VII id. Febr. Rom. *ad Probum pp.* 9, 16, 7
III non. Mart. *ad Probum pp.* 8, 51, 2
pp. Rom. X k. April. *Simplicio vic.* 9, 39, 1
III non. Dec. Trev. *ad Probum pp.* 7, 44, 3
sine die *Tatiano c. s. l.* 4, 63, 2?

a. 375 POST CONS. GRATIANI A. III ET EQUITII VC.
V id. April. Trev. *ad Chilonem* 10, 72, 6
III non. Aug. *Chiloni proc. Afr.* 11, 3, 2
prid. id. Aug. Carnunti *Laodicio praes. Sard.* *9, 1, 19
III non. Dec. Antiochiae *Modesto pp.* 12, 57, 5

a. 376—378 *IMPPP. VALENS GRATIANUS ET VALENTINIANUS AAA.*[2]
sine conss. *ad Antonium pp.* 11, 59, 5

a. 376 VALENTE V ET VALENTINIANO AA. CONSS.
lecta in senatu III id. Febr. *ad senatum* 3, 24, 2?
VI id. Mart. Triv. *ad Hesperium proc. Afr.* 11, 41, 1
pp. XVI k. Mai. Romae *ad Maximinum pp.* 9, 22, 23
III id. Iul. *ad Rufinum pu.* 1, 28, 3⁀12, 58, 1
XV k. Oct. Trev. *ad Antonium pp. Gall.* 9, 41, 16
lecta k. Dec. *ad Gracchum pu.* 3, 5, 1⁀4, 20, 10

a. 377 GRATIANO A. IIII ET MEROBAUDE VC. CONSS.
prid. non. Ian. Trev. *ad Gracchum pu.* 12, 1, 10
VIII id. Ian. *Antonio pp.* 1, 38, 1
XII k. Febr. *ad Hesperium pp.* 1, 38, 2
VIII k. Febr. Antiochiae *Titiano c. s. l.* 12, 23, 2
III k. Mart. Triv. *ad Hesperium pp.* 12, 50, 7
III non. Mart. *ad Cataphronium* 1, 3, 6
prid. non. April. Antiochiae *ad Modestum pp.* 12, 37, 6
prid. non. Iul. Hierapoli *Fortunatiano c. r. p.* 10, 2, 5
V id. Aug. Hierapoli *Modesto pp.* 12, 39, 2
XVIII k. ... Hierapoli *ad Procopium* 12, 1, 11
XVI k. Nov. Cp. *ad Flavianum vic. Asiae* 1, 6, 1
XIII k. Nov. *ad Modestum pp.* 8, 10, 8
IIII non. Nov. *ad Modestum pp.* 11, 62. 5

a. 378 VALENTE VI ET VALENTINIANO II AA. CONSS.
prid. id. Ian. Trev. *ad Antonium pp.* 4, 19, 24⁀9, 31, 1
III k. Febr. Trev. *ad Thalassium proc. Afr.* 7, 65, 5
XII k. Mai. Triv. *ad Ausonium pp.* 12, 50, 8
XV k. Sept. Rav. *ad Antonium pp.* 2, 7, 2

a. 379—384 (386) *IMPPP. GRATIANUS VALENTINIANUS ET THEODOSIUS AAA.*
sine conss. *ad Eusignium pp.* 1, 29, 1: *Palladio c. s. l.* 4, 61, 9: *Arintheo pp.* (?) 11, 11, 3: *ad Hesperium proc. Afr.* 11, 66, 3: *ad Nebridium c. r. p.* 11, 66, 4: *ad Florum pp.* 11, 71, 1

a. 379 AUSONIO ET OLYBRIO CONSS.
non. April. Triv. *ad Hypatium pu.* 7, 65, 6
prid. non. Iul. Scupis *Pancratio c. r. p.* 12, 23, 3
III k. Aug. Med. *ad Hesperium pp.* 6, 32, 4
III non. Aug. Med. acc. XIII k. Sept. *ad Hesperium pp.* 1, 5, 2
X k. Oct. Rom. *ad Potitum vic.* 7, 48, 4
k. Oct. *ad Syagrium mag. off.* 12, 42, 2
VIII k. Nov. *ad Potitum vic.* 3, 2, 1
VIII id. Dec. Sirmio *ad Hesperium pp.* 12, 23, 4

a. 380 GRATIANO V ET THEODOSIO AA. CONSS.
VIII id. Ian. *Eutropio pp.* 1, 54, 4
XVIII k. Febr. Thessal. *Neoterio pp.* 12, 1, 12
VIII k. Febr. Triv. *naviculariis Afris sal.* 11, 6, 3
pp. Carthagine III k. Mart. post cons. Ausonii et Olybrii *ad Eucherium* 11, 8, 6
III k. Mart. Thessal. *ad populum urbis Cp.* 1, 1, 1⁀9, 29, 1
prid. id. Mart. Aquil. post cons. Ausonii et Olybrii *ad Hesperium pp.* 11, 8, 7
XVI k. April. Thessal. *ad Neoterium pp.* 10, 32, 32
VI k. April. Thessal. *Albuciano vic. Maced.* 3, 12, 5
XV k. Iul. Thessal. *Eutropio pp.* 5, 1, 3?⁀5, 2, 1⁀6, 23, 16⁀9, 49, 8⁀12, 7, 1: *Neoterio pp.* 5, 7, 1: *Tatiano pp.* 8, 36, 3
XIIII k. Iul. *ad Syagrium pp.* 7, 62, 25
VIII k. Iul. Thessal. *Restituto pu.* 12, 4, 2⁀12, 6, 1
pp. id. Iul. Rom. *ad Syagrium pp.* 7, 13, 4⁀12, 45, 1
VI id. Sept. Sirmio *Neoterio* 12, 47, 2?

---

(1) Valent. et Valente AA. conss. *pleraeque constitutiones, cf. p.* 500 *not.* 3 *a.* 376 9, 41, 16: *a.* 377 12, 23, 2. 12, 50, 7: *cf.* 3, 12, 5

(2) imppp. Valent. Val. et Grat. AAA.

xvi k. Dec. Thessal. *Eutropio pp.* 10, 12, 1
xv k. Ian. *Eutropio pp.* 5, 9, 1⁀6, 56, 4
iii k. Ian. Cp. *Eutropio pp.* 9, 3, 2⁀9, 4, 5

a. 381 EUCHERIO ET SYAGRIO VV. CC. CONSS.
iiii id. Ian. Cp. *Eutropio pp.* 1, 1, 2
iii non. Febr. Cp. *Eutropio pp.* 12, 28, 3
viii k. Mai. *Aquil. *ad Valerianum pu.* 11, 41, 2⁀3
iii k. Iun. Cp. *Eutropio pp.* 5, 9, 2
iii non. Iun. Cp. *Eutropio* 2, 4, 40
prid. non. Iun. Cp. *Eutropio pp.* 11, 58, 2
iiii k. Iul. Cp. 1, 3, 7
prid. non. Iul. Cp. acc. xii k. Aug. *Palladio c. s. l.* 4, 61, 8
xii k. Aug. Heracl. *Palladio c. s. l.* 10, 6, 2: *Eutropio pp.* 10, 32, 33
iii k. Aug. Heracl. *Pancratio pu.* 1, 2, 2
viii non. Sept. *Cynegio pp.* 5, 20, 1
iiii k. Oct. Cp. *Eutropio pp.* 5, 34, 12

a. 382 ANTONIO ET SYAGRIO CONSS.
viii k. Mart. Cp. *Floro pp.* 1, 19, 4
iii k. April. Cp. *Floro pp.* 11, 9, 2: *omnibus rectoribus prov.* 12, 49, 4
prid. non. April. *Pancratio pu.* 2, 12, 24⁀8, 4, 6
iii id. April. Cp. *have Lampadi k. n.* 10, 75, 2
pp. Carthag. id. April. post cons. Syagrii et Eucherii *ad Hypatium pp.* 10, 48, 10
d. (?) id. Mai. Tyro metropol. pp. Beryto *Eutropio pp.* 12, 43, 2?
xv k. Iun. Cp. *Floro pp.* 4, 19, 25⁀9, 46, 9
vii k. Iun. Med. *ad proconss. vicarios omnesque rectores* 10, 18, 1
prid. id. Iun. Cp. *Matroniano duci et praes. Sardiniae* 9, 27, 1
xii k. Iul. Patavi *ad Severum pu.* 11, 26, 1
x k. Aug. Cp. *Floro pp.* 12, 50, 9
xv k. Sept. Verona *Flaviano pp. Ill.* 9, 47, 20
x k. Sept. *Floro pp.* 9, 27, 2
iiii k. Sept. Cp. *Floro pp.* 11, 7, 3
lecta iii k. Sept. Capuae *ad Syagrium pp.* 10, 48, 11
pp. Beryto d. xii k. Oct. *Philagrio com. Or.* 12, 50, 10
x k. Nov. Cp. *Floro pp.* 10, 32, 34
vii k. Nov. Cp. *Panhellenio cons. Lydiae* 10, 11, 6
v id. Dec. *ad Hypatium pp.* 10, 48, 12
xv k. Ian. Cp. *Floro pp.* 5, 9, 3

a. 383 MEROBAUDE II ET SATURNINO CONSS.
xv k. Febr. Cp. *Nebridio c. r. p.* 11, 59, 6⁀11, 71, 2?
iiii non. Febr. Cp. *Floro pp.* 12, 63, 1
xi k. Mart. Med. *ad Hilarianum pp.* 6, 57, 4
iii non. Mart. Med. *ad populum* 10, 25, 1⁀11, 48, 9
prid. non. April. Med. *Marcellino* 9, 27, 3
viii id. April. Cp. *Postumiano pp.* 10, 32, 35
xiiii k. Mai. Med. *Hypatio pp.* 1, 9, 5
iii k. Mai. Cp. post cons. Antonii et Syagrii *have Hypati k. n.* 10, 72, 7
vi non. Mai. Med. *ad Hypatium pp.* 4, 44, 15
xv k. Iun. Patavii *ad Hypatium* 1, 7, 2
vi k. Iun. Patavi *Mariniano vic. Hisp.* 9, 2, 13
iii id. Iun. Cp. *ad Proculum* 8, 11, 6
xvi k. Iul. *Veronae *ad Basilium c. s. l.* 10, 32, 36
xvi k. Iul. Veronae. acc. prid. k. Aug. *ad Eusignium proc. Afr.* 1, 15, 1
xiiii k. Aug. Cp. *Postumiano pp.* 10, 32, 37
xii k. Aug. *Lolliano* 10, 23, 1
v id. Oct. Cp. *Nebridio c. r. p.* 12, 23, 5
vii k. Nov. Med. [acc. . . .] post. cons. Merob. ii et Saturnini *ad Probum pp.* 12, 23, 6
pp. xvii k. Ian. *ad Ammianum c. r. p.* 2, 9, 4
sine die *Postumiano pp.* 11, 63, 3

a. 384 RICOMERE ET CLEARCHO CONSS.
xv k. Febr. Cp. *Cynegio pp.* 8, 11, 7⁀10, 76, 1

a. 384—392 (393) *IMPPP. VALENTINIANUS THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA.*[1]
sine conss. 11, 9, 3: *Nebridio pu.* 1, 43, 1: *Fausto c. s. l.* 4, 40, 1: *Cariobaudi duci Mesopot.* 4, 40, 2: *ad Andromachum c. r. p.* 5, 5, 4: *Tatiano pp. Or.* 11, 2, 5: *ad Nebridium c. r. p.* 11, 66, 5: *Drepanio c. r. p.* 11, 67, 1

a. 384 RICOMERE ET CLEARCHO CONSS.
id. Febr. *ad Principium pu.* 1, 48, 2
vi non. Mart. Cp. *Cynegio pp.* 12, 50, 11
iii k. April. Cp. *Nebridio c. r. p.* 11, 62, 6
iiii id. April. Cp. *Cynegio pp.* 12, 35, 11
xii k. Iun. Med. *ad Praetextatum pp.* 12, 8, 1
iiii id. Iun. Heracl. *Trifolio c. s. l.* 12, 23, 7
viiii k. Aug. Heracl. *Trifolio c. s. l.* 11, 8, 8
vii k. Aug. Heracl. *ad senatum* 1, 16, 1
v id. Sept. Aquil. *ad Praetextatum pp.* 1, 54, 5
xv k. Oct. Cp. 10, 71, 2
viii id. Nov. Cp. *ad Cynegium pp.* 10, 32, 38
xiii k. Ian. Cp. *Florentio pf. Aug.* 9, 30, 1
v k. Ian. Med. [acc. . . .] post cons. Ricomeris et Clearchi *Symmacho pu.* 9, 29, 2?

a. 385 ARCADIO A. ET BAUTONE VC. CONSS.
xi (?) non. Ian. Cp. *Theodoro defens. civit.* 1, 55, 4
k. Febr. Med. *ad Nicetium pf. ann.* 1, 23, 5
iii non. Febr. Cp. *Cynegio pp.* 8, 11, 8
xv k. Mart. Med. *ad Pelagium c. r. p.* 7, 62, 26⁀7, 63, 5
v k. Mart. Med. *Neoterio pp.* 1, 4, 3
iiii id. Mart. Cp. *Trifolio c. s. l.* 12, 23, 8
xviii k. Mai. Med. *ad Neoterium pp.* 10, 48, 13
iii k. Mai. *ad Polemium pp.* 3, 26, 10
prid. k. Mai. Cp. *Cynegio pp.* 9, 2, 14
viii id. Mai. Cp. *Menandro vic. Asiae* 9, 46, 8
viii k. Iun. Cp. *Cynegio pp.* 1, 11, 2
k. Iun. *ad Principium pp.* 9, 47, 21
prid. id. Iun. Med. *ad Neoterium pp.* 12, 57, 6
xv k. Iul. Cp. *Cynegio pp.* 12, 50, 12
x k. Iul. Cp. 3, 19, 3
iiii id. Iul. Trev. (?) *Desiderio vic.* 9, 44, 1
xvi k. Aug. *Eutropio pp.* 9, 29, 3
viii k. Aug. *Paulino pf. Aug.* 1, 3, 8
pp. Alexandriae vii k. Aug. *Neoterio pp.* 3, 39, 5
xviii k. Oct. Aquil. *ad Licinium pp.* 11, 60, 1
xiiii k. Oct. Aquil. *ad Principium pp.* 12, 53, 1
viii k. Oct. Aquil. *ad Principium pp.* 10, 16, 7
vi k. Oct. Aquil. *ad Principium pp.* 11, 8, 9
v id. Dec. Cp. *Cynegio pp.* 1, 40, 6
iiii id. Dec. Aquil. *Principio pp.* 12, 49, 5
iii id. Dec. *Cynegio pp.* 9, 9, 31⁀9, 16, 8
x k. Ian. Cp. *Cynegio pp.* 10, 16, 8

a. 386 HONORIO NP. ET EUODIO CONSS.
iii k. Febr. Cp. *Nebridio pu.* 11, 20, 1
xiii k. Mart. Cp. *Florentio pf. Aug.* 1, 37, 1
vi k. Mart. Cp. *Cynegio pp.* 11, 62, 7
iiii k. Mart. Cp. *Cynegio pp.* 1, 2, 3⁀3, 44, 14
prid. k. Mart. Cp. *Cynegio pp.* 12, 19, 1⁀12, 21, 1
pp. *Hadrumeti* vii id. Mart. post cons. Arc. A. et Bautonis vc. *ad Principium mag. off.* 1, 31, 2
vi k. April. Cp. *Cynegio pp.* 11, 48, 10⁀11, 58, 3
prid. k. Mai. Cp. *Clearcho pp.* 11, 62, 8
k. Mai 7, 71, 6
vii k. Iun. Cp. *Cynegio pp.* 1, 40, 7
x k. Iul. Cp. *edictum ad provinciales* 9, 27, 4
iii k. Iul. Cp. *Nebridio pu.* 4, 58, 5
prid. non. Iul. Cp. *Cynegio pp.* 1, 25, 1
prid. non. Iul. Med. acc. iiii k. Sept. *ad Pinianum pu.* 12, 28, 4
prid. id. Iul. Med. *ad Eusignium pp.* 12, 59, 2
iiii k. Aug. Med. *Eusignio pp.* 11, 7, 4
non. Aug. Cp. *Cynegio pp.* 1, 40, 8
iii non. Sept. Valentiae *Cynegio pp.* 10, 16, 9
viii k. Nov. Cp. *Cynegio pp.* 11, 51, 1?⁀11, 59, 7⁀11, 63, 4⁀11, 64, 1?⁀11, 64, 2⁀11, 68, 5?
vi k. Nov. Cp. *Cynegio pp.* 10, 72, 8
xiiii k. Dec. Med. *ad Eusignium pp.* 7, 69, 1
viii k. Dec. Cp. *Cynegio pp.* 10, 34, 1⁀10, 72, 9
iii non. Dec. Med. *ad Eusignium pp.* 12, 59, 3
v id. Dec. Cp. *Cynegio pp.* 1, 40, 6
viii k. Ian. *ad Eusignium pp.* 10, 32, 39

(1) imppp. Grat. Val. et Th. AAA. *pleraeque constitutiones annorum* 384—386, *item* 4, 38, 14 *a.* 391: impppp. Grat. Val. Th. et Arc. AAAA. *multae constitutiones a.* 385. 386

a. 387 VALENTINIANO A. III ET EUTROPIO CONSS.
prid. non. Mart. Med. *ad Eusignium pp.* 12, 17, 1
k. April. Cp. *Cynegio pp.* 10, 32, 40
v non. Iul. Cp. *Dextro c. r. p.* 7, 38, 2
prid. non. Iul. Cp. *Cynegio pp.* 10, 32, 41

a. 388 THEODOSIO A. II ET CYNEGIO CONSS.
prid. id. Mart. Thessal. *Cynegio pp.* 1, 9, 6
xv k. Nov. *Tatiano pp.* 11, 10, 1

a. 389 TIMASIO ET PROMOTO CONSS.
Med. x k. Febr. *Proculo pu.* 9, 22, 24
IIII k. Febr. Med. *ad Trifolium pp.* 11, 14, 1
v k. Mart. Med. *Constantiano pp. Gall.* 6, 55, 9
VII non. Mai. Med. *Tatiano pp.* 1, 26, 3
III non. Mai. Med. *Tatiano pp.* 12, 57, 7
XVII k. Iul. [acc. . . .] Trev. *ad Messianum c. r. p.* 8, 4, 7
VIII k. Aug. *Albino pu. Rom.* 6, 1, 8
VII id. Aug. Rom. *Albino pu.* 3, 12, 6
XVII k. Sept. Rom. *Albino pu.* 9, 18, 9
VIII k. Sept. Rom. *ad Albinum pu.* 11, 17, 1
VIII . . . [acc. . . .] Cp. *Pancratio pu.* 11, 43, 2?
v k. Sept. Rom. *Albino pu. Rom.* 11, 43, 3
VI id. Nou. [acc. . . .] Triv. *Constantiano pp. Gall.* 1, 48, 3⁀12, 19, 2
IIII k. Dec. Cp. *Cynegio pp.* 10, 72, 10
x k. Ian. Med. [acc. . . .] post cons. Timasii et Promoti *Polemio pp. Ill.* 1, 40, 9
III k. Ian. Med. *Proculo pu.* 5, 33, 1

a. 390 VALENTINIANO A. IIII ET NEOTERIO CONSS.
XII k. Febr. Med. *Tatiano pp.* 5, 35, 2
prid. non. Febr. Med. *Drepanio proc. Afr.* 9, 3, 3
xv k. Mart. Med. *Tatiano pp.* 9, 2, 15
k. Mart. . . . *pf. Aug.* 10, 40, 8
prid. non. Mart. Med. *ad Albinum pu.* 9, 12, 8
VIII id. Mart. Med. *Rufino mag. off.* 11, 10, 2
prid. non. Iun. Med. *Seuerino c. r. p.* 9, 27, 5
pp. xv k. Iul. Triv. *Floro pp.* 12, 50, 3
XI k. Iul. Med. *Tatiano pp.* 1, 3, 9

a. 391 TATIANO ET SYMMACHO CONSS.
XI k. April. Med. *Tatiano pp. Or.* 10, 48, 14
XVII k. Mai. Med. *Severino c. s. l.* 1, 28, 4
id. Mai. Concordiae *Flaviano pp.* 1, 7, 3
VI k. Iun. Vicentiae *Flaviano pp. Ill. et It.* 1, 18, 12⁀4, 38, 14: *Ricomeri com. et mag. utr. mil.* 12, 35, 12
XIII k. Iul. Aquil. acc. id. Ian. Hadrumeti post cons. Tatiani et Symm. vv. cc. *ad Magnillum vic. Afr.* 4, 44, 16
k. Iul. *ad provinciales* 3, 27, 1
prid. id. Iul. Aquil. *ad Alypium pu.* 11, 15, 1
xv k. Aug. Cp. *Tatiano pp.* 11, 6, 4

a. 392 ARCADIO A. II ET RUFINO CONSS.
XI k. Mart. Cp. *Romulo c. s. l.* 11, 7, 5
III non. Mart. Cp. *Potamio pf. Aug.* 1, 55, 5
id. Mart. *Tatiano pp.* 5, 10, 1
v id. April. Cp. *Tatiano pp.* 1, 55, 6
VI k. Iun. Cp. *Tatiano pp.* 3, 12, 7

a. 392—395 *IMPPP. THEODOSIUS ARCADIUS ET HONORIUS AAA.*[1]
sine conss. 11, 9, 3: *Rufino pp.* 11, 52, 1

a. 392 ARCADIO A. II ET RUFINO CONSS.
VII k. Iul. Cp. *Proculo pu.* 11, 25, 1
v k. Aug. Cp. *Apodemio pp. Ill.* 10, 65, 5
III k. Aug. Cp. *Potamio pf. Aug.* 12, 50, 14
prid. k. Aug. Cp. *Abundantio com. et mag. utr. mil.* 10, 32, 42
VII k. Sept. Cp. *Rufino pp.* 12, 51, 1
XVIII k. Oct. *Tatiano pp.* 2, 12, 25
prid. non. Nov. Cp. *Rufino pp.* 3, 39, 6
IIII id. Nov. Cp. *Marciano com. Or.* 10, 40, 9⁀12, 1, 13
VII id. Dec. Cp. *Rufino pp.* 9, 9, 32
sine die *Tatiano pp.* 11, 25, 2

a. 393 THEODOSIO A. III ET ABUNDANTIO VC. CONSS.
prid. id. Ian. Cp. *Addeo com. et mag. utr. mil.* 1, 26, 4: *comitibus et mag. utr. mil.* 1, 46, 1
III k. Mart. Cp. *Aureliano pu.* 8, 11, 9
XVII k. April. Cp. *Paterno* 11, 7, 6
VI k. April. Cp. *Silvano duci et correctori limitis Tripol.* 12, 59, 4
III non. April. Cp. *Rufino pp.* 11, 58, 4
prid. id. April. Cp. *Rufino pp.* 10, 19, 5⁀10, 32, 43
prid. non. Iun. Cp. *Rufino pp.* 10, 45, 1
IIII id. Iul. Cp. *Rufino pp.* 9, 24, 3
VIII k. Aug. *Aureliano pu.* 5, 33, 2
III k. Aug. Cp. *Rufino pp.* 12, 37, 7
v id. Aug. Cp. *Rufino pp.* 9, 7, 1⁀10, 32, 44
IIII k. Oct. Cp. *ad Rufinum pp.* 6, 17, 2
III non. Oct. Cp. *ad Flavianum proc. Afr.* 12, 55, 1
VI k. Nov. Cp. *Theodoto mag. off.* 12, 40, 1
III k. Dec. Cp. *Rufino pp.* 11, 58, 5
. . k. Dec. *Cynegio pp.* 5, 5, 5?
prid. non. Dec. Cp. *Rufino pp.* 9, 9, 33
III k. Ian. Cp. *Infantio com. Or.* 1, 9, 7

a. 394 ARCADIO III ET HONORIO II AA. CONSS.
III non. Mart. Cp. *Rufino pp.* 4, 3, 1
III k. Iun. Heracl. *Rufino pp.* *12, 56, 1
III k. Iul. Heracl. *Rufino pp.* 1, 4, 4⁀11, 41, 4
III non. Iul. Cp. *Rufino pp.* 8, 11, 10
VIII id. Nov. Tyro *Rufino pp.* 11, 59, 9

a. 395—402 (406) *IMPP. ARCADIUS ET HONORIUS AA.*[2]
sine conss. *Limenio c. s. l.* 1, 40, 10: *Anthemio pp.* 4, 61, 10: *Lampadio pu.* 4, 61, 11: *Nebridio com. Asiae* 11, 50, 2: *Florentino pu.* 11, 17, 2: *ad populum* 11, 48, 11: *Florentio* 11, 48, 12: *Hadriano pp.* 11, 71, 3: *Minervio c. s. l.* 11, 71, 4: *Minervio c. r. p.* 11, 75, 3: *Silvano c. r. p.* 11, 78, 1: *Pulchro mag. utr. mil.* 12, 33, 3: *Clearcho pp. Ill.* 12, 57, 9

a. 395 OLYBRIO ET PROBINO CONSS.
III non. Mart. Med. *Basilio pu.* 12, 48, 1
xv k. April. Med. *Dextro pp.* 12, 50, 15
XVII k. Iun. Med. *Ennodio proc. Afr.* 7, 62, 27⁀10, 32, 45
XII k. Iun. Cp. *Theodoto pu.* 12, 21, 2
k. Iun. Cp. *Marcello mag. off.* 12, 22, 4
v id. Iun. Cp. *Rufino pp.* *11, 5, 1
XVII k. Iul. Med. *Messiano c. r. p.* 10, 48, 15: *ad provinciales et ad proconsules* 12, 60, 1
XI k. Iul. Med. *Eusebio c. s. l.* 8, 11, 11
prid. id. Iul. Med. *Andromacho pp.* 12, 60, 2
VI k. Aug. Med. *Petronio vic.* 8, 2, 3
VIII id. Aug. *Hadriano c. s. l.* 11, 70, 3
VIII . . . Cp. *Pancratio pu.* 11, 43, 2
v k. Sept. Rom. *Albino pu. Romae* 11, 43, 3
IIII k. Oct. Med. *Theodoro pp.* 10, 32, 46
v id. Oct. Cp. *Rufino pp.* 2, 4, 41
id. Oct. Med. *Florentino pu.* 6, 60, 2
prid. k. Dec. Cp. *Caesario pp.* 11, 76, 1
prid. non. Dec. Cp. *Rufino pp.* 1, 37, 2
VIII k. Ian. Med. *Pasiphilo* 8, 4, 8⁀9, 2, 16⁀9, 37, 1
VII k. Ian. *Ennodio* 6, 30, 16
IIII k. Ian. Cp. *Caesario pp.* 10, 32, 47

a. 396 ARCADIO IIII ET HONORIO III AA. CONSS.
XVI k. Febr. Cp. *Martiniano c. s. l.* 12, 39, 3
non. Febr. Cp. pp. Alexandriae Eutycheo *Gennadio pf. Aug.* 1, 4, 5
xv k. Mart. Cp. *Claudio pu.* 12, 19, 3
VI k. Mart. Cp. *Eutychiano pp.* 5, 37, 24
v k. Mart. Cp. *Euthymio vic. Asiae* 12, 57, 8
III k. Mart. Cp. *ad Iudaeos* 1, 9, 9
v non. Mart. Cp. *Clearcho pu.* 1, 5, 3
XII k. April. Cp. *Remigio pf. Aug.* 1, 20, 1
XII k. April. *Aeternali proc. Asiae* 3, 31, 11⁀6, 23, 17
VIIII k. April. *Caesario pp.* 8, 12, 12
VIII k. April. Cp. *Simplicio proc. Asiae* 1, 35, 2
v k. April. Cp. *ad Paulum com. domorum* 7, 38, 3⁀11, 67, 2
IIII k. April. Med. *Eusebio pp.* 11, 58, 6
VII k. Mai. Cp. *Caesario pp.* 11, 46, 1

(1) imppp. Val. Th. et Arc. AAA. *multae constitutiones a.* 392. 393 (2) imppp. Theod. Arc. et Hon. AAA. 1, 37, 2 (a. 395) 11, 43, 2. 3 (a. 395) 11, 67, 2 (a. 396)

v k. Iun. Med. *Hilario* *10, 29, 1
xvi k. Iul. *Hilario pp.* 12, 37, 8
xi k. Aug. Cp. *Nebridio proc. Asiae* 7, 62, 28
iii non. Aug. Cp. *ad Africanum pu.* 2, 7, 3: *Caesario pp.* 9, 49, 9
iiii id. Aug. Med. *Apollodoro c. r. p.* 7, 65, 8
vi id. Dec. Cp. *Eutychiano pp.* 5, 5, 6
xviii k. Ian. Cp. *Eutychiano pp.* 10, 38, 1
x k. Ian. Med. *Eusebio pp.* 11, 2, 2

a. 397 CAESARIO ET ATTICO CONSS.
v id. Ian. Med. *Iuliano proc. Afr.* 7, 45, 12
xi k. Mart. Cp. *Eutychiano pp.* 10, 78, 1
vi k. Mart. Cp. *Remistheo duci Armeniae* 12, 50, 16
xvi k. April. Med. *Probino proc. Afr.* 10, 32, 52
xvii k. Mai. Med. *ad senatum et populum* 4, 40, 3⁀11, 23, 2
xv k. Iul. Cp. *Archelao pf. Aug.* 1, 12, 1
vii id. Iul. Cp. *Anatolio pp. per Ill.* 10, 26, 3
prid. non. Sept. Ancyrae *Eutychiano pp.* 9, 8, 5
vi k. Oct. Cp. *Africano pu.* 6, 23, 18
k. Nov. *Asterio com. Or.* 11, 43, 4
vi id. Nov. Cp. *Eutychiano pp.* 9, 1, 20
xv k. Ian. Med. *Vincentio pp. Gall.* 3, 13, 5: *Petronio vic. Hisp.* 7, 32, 11⁀8, 5, 2
xii k. Ian. Med. *Florentio pu.* 3, 23, 1⁀10, 32, 48
x k. Ian. Med. *Minervio c. r. p.* 1, 33, 2

a. 398 HONORIO A. IIII ET EUTYCHIANO CONSS.
k. Febr. Cp. *Romuliano pu.* 12, 35, 13
iii non. Febr. Cp. *Eutychiano pp.* 1, 9, 8
viii id. Febr. Cp. *Osio mag. off.* 12, 40, 2
id. Febr. Med. *Theodoro pp.* 10, 32, 49
xii k. Mart. Med. *Vincentio pp.* 12, 50, 17
non. Mart. Cp. *Eutychiano pp.* 11, 59, 10
v id. Mart. Cp. *Simplicio com. et mag. utr. mil.* 11, 61, 2
viii k. April. Cp. 12, 37, 9
vi k. Mai. Med. *Theodoro pp.* 1, 3, 10
xii k. Iun. Med. *Victorio proc. Afr. et Dominatori vic. Afr.* 12, 55, 2
x k. Iun. Cp. *Eutychiano pp.* 12, 37, 10
viiii k. Iun. Med. *Firmino c. s. l.* 11, 74, 1
viii k. Iun. Med. *Theodoro pp.* 10, 19, 6
iiii k. Iul. Nicaeae *Severo pu.* 12, 49, 6
prid. non. Iul. Nicom. *Eutychiano pp.* 11, 62, 9
vi k. Aug. Mnizo *Eutychiano pp.* 1, 3, 11⁀12⁀1, 4, 6⁀7⁀7, 62, 29
v id. Oct. Cp. *Severo pu.* 8, 11, 14
viii k. Nov. Cp. *Eutychiano pp.* 10, 32, 50
id. Dec. *Eutychiano pp.* 8, 11, 15
xviii k. Ian. Cp. *Osio mag. off.* 11, 10, 3
xii k. Ian. Med. *Theodoro pp.* 1, 24, 1⁀8, 11, 13
pp. Rom. *Minervio c. r. p.* 10, 16, 10

a. 399 THEODORO CONS.
iiii k. Febr. Rav. *Macrobio [pp. Hisp.] et Procliano vic.* [*v prov.*] 1, 11, 3
xiiii k. Mart. Med. *Messalae pp.* 11, 3, 3
iiii id. April. Cp. *Eutychiano pp.* 11, 62, 10
xvi k. Iun. Med. *Messalae pp.* 10, 75, 3⁀11, 65, 5
vii id. Iun. Med. *Theodoro pp.* 7, 62, 30
vii k. Iul. Brixiae *Sapidiano vic. Afr.* 1, 3, 13
viii k. Aug. Cp. *Eutychiano pp.* 9, 47, 22
xiii k. Sept. *Patavii Apollodoro proc. Afr.* 1, 11, 4
xii k. Sept. *Messalae pp.* *1, 54, 6⁀4, 44, 17⁀9, 41, 17⁀10, 32, 51
prid. non. Sept. Altino *Messalae pp.* 11, 23, 3
id. Sept. Med. *Stilichoni com. et mag. utr. mil.* 12, 38, 1
vii k. Oct. Cp. *Severino pu.* 12, 10, 1
iii k. Oct. Altino *Messalae pp.* 12, 55, 3⁀12, 58, 2?
xii k. Dec. *Messalae pp.* 3, 11, 7
vi k. Ian. *Messalae pp.* 1, 51, 3
iii k. Ian. *Eutychiano pp.* 1, 9, 10

a. 400 STILICHONE ET AURELIANO CONSS.[1]
xvi k. Febr. Med. *Vincentio pp.* 12, 40, 3
xi k. Febr. Cp. *Aemiliano mag. off.* 12, 40, 4
pp. Rom. in foro Aproniano viiii k. Febr. *Flaviano pu.* 11, 2, 3
prid. non. Febr. Rav. *Hadriano pp.* 1, 3, 14
iii non. Mart. Med. *Flaviano pu.* 5, 62, 24
prid. id. Mart. Med. *Apollodoro proc. Afr.* 10, 28, 1
xiiii k. April. Med. *Stilichoni mag. mil.* 12, 35, 14
vi id. Iun. Med. *Benigno vic. urbis Rom.* 10, 72, 11
iii k. Iul. Med. *Vincentio pp. Gall.* 11, 48, 13⁀*14⁀11, 66, 6
vi k. Sept. *Hadriano pp.* 11, 59, 11
xv k. Dec. Med. *Messalae pp.* 2, 14, 1
v k. Dec. Med. *Messalae pp.* 10, 30, 2
v k. Dec. *Messalae pp.* 12, 50, 18
k. Dec. Med. *Messalae pp.* 11, 74, 2
prid. k. Ian. Med. *Pompeiano proc. Afr.* *9, 26, 1⁀10, 72, 12⁀12, 61, 3

a. 401 VINCENTIO ET FRAVITO CONSS.
iii k. Mart. Med. *Limenio c. s. l.* 1, 32, 1: *Hadriano pp.* 10, 16, 11
viii k. April. Med. *Hadriano pp.* 10, 71, 3
prid. k. April. Med. *provincialibus provinciae cons.* 12, 37, 11
iii id. Iul. Med. *Hadriano pp.* 10, 19, 7
vi k. Aug. *Nestorio c. r. p.* 11, 73, 1

a. 402—408 *IMPP. ARCADIUS HONORIUS ET THEODOSIUS AAA.*[2]
sine conss. *Petronio pp.* 11, 74, 3

a. 403 THEODOSIO A. ET RUMORIDO CONSS.
v k. Mart. Rav. *Hadriano pp.* 12, 45, 2
vii k. April. Rav. *Septimio proc. Afr.* 12, 58, 19
pp. iii id. Iun. *Caesario pp.* 7, 41, 2
v non. Oct. *Hadriano pp.* 3, 27, 2

a. 404 HONORIO A. VI ET ARISTAENETO CONSS.
viiii k. April. Rom. *Hadriano pp.* 12, 38, 2
vi id. April. *ad Caecilianum vic.* 1, 51, 4
prid. k. Iul. Cp. *Anthemio mag. off.* 12, 20, 1
viii id. Iul. Rom. *Exsuperantio Iulio et ceteris decurialibus* 11, 14, 2
iiii k. Sept. Cp. *Studio pu.* 1, 3, 15

a. 405 STILICHONE II ET ANTHEMIO CONSS.
iii id. Iun. Nicaeae *Eutychiano pp.* 5, 4, 19
x k. Aug. Ancyrae *Aemiliano mag. off.* 12, 27, 1
prid. id. Aug. Ancyrae *Nestorio c. r. p.* 12, 23, 9
id. Nov. Cp. *Anthemio pp.* 5, 27, 2
vii id. Dec. Cp. *Anthemio pp.* 1, 26, 5
prid. k. Ian. Med. [*Caeciliano pp.* 1, 55, 7?]

a. 406 ARCADIO A. VI ET PROBO CONSS.
iii id. Ian. Rav. *Longiniano pp.* 11, 4, 1
viiii k. April. Rav. *Longiano pp.* 12, 45, 3
v id. April. Cp. *Anthemio pp.* 12, 37, 12
v k. Iul. Cp. *Aemiliano pu.* 8, 11, 16: *Philometori c. s. l.* 11, 8, 10
xiii k. Aug. Cp. *Aemiliano pu.* 8, 1, 4
prid. id. Oct. Cp. *Anthemio pp.* 2, 12, 26
xi k. Nov. Cp. *Aemiliano pu.* 8, 10, 9
v k. Dec. Cp. *Anthemio pp.* 1, 47, 1
iii k. Ian. Rav. *Nestorio c. r. p.* 4, 44, 18?

a. 407 HONORIO VII ET THEODOSIO II AA. CONSS.
viii k. Mart. Rom. *Senatori pp.* 1, 5, 4
xvi k. April. Cp. *Anthemio pp.* 6, 30, 17. 12, 57, 10
iiii non. Aug. Cp. *Anthemio pp.* 12, 50, 20
id. Oct. Rav. *Epiphanio pu.* 12, 19, 4

a. 408 BASSO ET PHILIPPO CONSS.
vi k. Febr. *Lucio c. s. l.* 10, 72, 13
iii non. Febr. Rom. *Curtio pp.* 1, 45, 1

a. 408—423 (424) *IMPP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA.*[3]
sine conss. *Gaisoni c. s. l.* 4, 61, 12: *Theodoro pp.* 4, 63, 3: *Anthemio pp.* 4, 63, 4. 11, 64, 3: *Maximino c. s. l.* 4, 63, 6: *Minervio c. r. p.* 11, 75, 3: *Eustathio pp.* [*Or.*] *et Nestorio pp. Ill.* 12, 46, 4: *Hadriano pp.* 12, 61, 4

(1) Stilichone cons. 2, 14, 1 (2) imp. Arc. et Hon. AA. *a.* 404 1, 3, 15: *a.* 405 5, 4, 19. 5, 27, 2: *a.* 406 8, 1, 4. 11, 4, 1

(3) impp. Arc. Hon. et Th. AAA. 1, 4, 8 (*a.* 408): Constantius *in hoc Codice om.*, *cf.* 10, 10, 4

a. 408 BASSO ET PHILIPPO CONSS.
iii id. April. Cp. *Herculio pp.* 10, 49, 1
v k. Mai. Cp. *Anthemio pp.* 3, 12, 8
iiii k. Iun. Cp. *Anthemio pp.* 1, 9, 11
xvii k. Nov. *Theodoro pp.* 4, 2, 16
vii k. Dec. Rav. *Theodoro pp.* 1, 40, 11: .... *c. s. l.* 12, 43, 3
iii k. Dec. Rav. *Flaviano pp.* 2, 15, 1?
vii id. Dec. Cp. 10, 23, 17
id. Dec. *Theodoro pp.* 1, 4, 8

a. 409 HONORIO VIII ET THEODOSIO III AA. CONSS.
xiiii k. Febr. *Anthemio pp.* 11, 2, 4⌒11, 6, 6⌒11, 28, 1?
xii k. Febr. Rav. *Caeciliano pp.* *1, 4, 9⌒1, 55, *7⌒8⌒9⌒4, 20, 11⌒9, 44, 2
k. Febr. Rav. *Caeciliano pp.* 1, 4, 10: *Theodoro pp.* 5, 4, 20?⌒5, 8, 1
viiii k. Mart. Cp. *Monaxio pu.* 8, 11, 17
prid. k. Mart. *Anthemio pp.* 1, 3, 16
x k. April. Cp. *Anthemio pp.* 12, 37, 13
k. April. Rav. *Iovio pp.* 1, 9, 12⌒1, 12, 2
xiiii k. Aug. Cp. *Anthemio pp.* 1, 45, 2⌒10, 74, 1⌒11, 2, 5
viii id. Aug. Cp. *Anthemio pp.* 11, 41, 5
xii k. Sept. Eudoxiopoli *Aetio pu.* 1, 2, 4⌒4, 63, 5
x k. Oct. Cp. *Anthemio pp.* 9, 38, 1
[iii id. Dec. Rav. *Theodoro pp.* 1, 4, 11⌒8, 50, 20]
viii k. Ian. Cp. *Anthemio pp.* 10, 77, 1
sine die *Monaxio pu.* 5, 34, 13

a. 410 VARANE CONS.
xviii k. Sept. Rav. *Faustino pp.* 4, 40, 4?⌒11, 2, 6
vii k. Sept. Cp. *Anthemio pp.* 10, 22, 1
prid. non. Sept. Cp. *Isidoro pu.* 1, 19, 6⌒8, 57, 2⌒8, 58, 1
vii k. Oct. Rav. *Palladio proc. Afr.* 12, 21, 3

a. 412 HONORIO VIIII ET THEODOSIO V AA. CONSS.
v k. Febr. Cp. *Anthemio pp.* 11, 28, 1
prid. k. Febr. Rav. *Seleuco pp.* 11, 59, 12
xv k. Mart. Rav. *Melitio pp.* 10, 48, 16
prid. k. Mart. Rav. *Euchario suo sal.* 10, 72, 14
vi id. Mart. Rav. *Euchario proc. Afr.* 10, 32, 53
xvi k. April. Rav. *navicularii per Africam* 11, 6, 5
id. April. Rav. *Probo c. s. l.* 11, 62, 11
xv k. Iun. Cp. *Anthemio pp.* 11, 10, 4
viii k. Iun. Rav. *Melitio pp.* 1, 2, 5
vii k. Aug. Rav. *Iohanni pp.* 1, 9, 13
viii id. Aug. Cp. *Philippo pp.* 1, 9, 14
vii k. Nov. Cp. *Anthemio pp.* 10, 25, 2
vi k. Ian. *Monaxio pp.* 1, 40, 12

a. 413 LUCIO VC. CONS. *in Oriente:* POST CONS. HONORII VIIII ET THEODOSII V AA. *in Occidente.*
xii k. Mart. Rav. *Iohanni pp.* 6, 23, 19
xii k. April. Cp. *Anthemio pp.* 1, 6, 2: *Prisciano pu.* 12, 11, 1⌒2⌒12, 13, 1⌒12, 14, 1
prid. non. April. *Anthemio pp.* 8, 11, 18
v k. Mai. Cp. *Anthemio pp.* 3, 13, 6
viii id. Iun. Rav. *Faustino pp.* 12, 19, 5
vii id. Iun. Rav. *Iohanni pp.* 12, 23, 10
prid. id. Iun. Rav. *Iohanni pp.* 12, 40, 5: *Gaisoni com. et mag. mil.* 12, 42, 3

a. 414 CONSTANTIO ET CONSTANTE CONSS.
v non. Mart. Rav. *Hadriano pp.* 12, 40, 6
prid. non. Mart. Rav. *Iuliano proc. Afr.* 2, 21, 8⌒3, 6, 3
xiiii k. Mai. *ad Anthemium pp.* 9, 47, 23
xiii k. Iun. *Mauriano com. domest. et vices agenti mag. mil.* 11, 45, 1
iii id. Iun. Cp. *Probo c. s. l.* 8, 16, 8⌒11, 48, 15?⌒11, 59, 13
vi id. Aug. Rav. *Ursacio c. r. p.* 1, 33, 3
iii k. Sept. Rom. *Iuliano proc. Afr.* 7, 52, 6
xiii k. Dec. *Constantio mag. mil.* 12, 37, 14
prid. k. Dec. Cp. *Monaxio pp.* 10, 53, 11
id. Dec. Cp. *ad Hypatium mag. mil. per Or.* 1, 29, 2

a. 415 HONORIO X ET THEODOSIO VI AA. CONSS.
xiii k. Mart. Cp. *ad populum* 2, 19, 12: *Anthemio pp.* 12, 57, 11
iii non. Mart. Cp. *Aureliano pp.* 9, 12, 9⌒9, 28, 1
viii k. Aug. Rav. *Gracco pu.* 12, 59, 5
v k. Sept. Rav. *Symmacho proc. Afr.* 8, 35, 13
iii k. Sept. Rav. *populo Carthaginiensi* 1, 11, 5
non. Sept. *comitibus et mag. mil.* 11, 61, 3
xiii k. Nov. Cp. *Aureliano pp.* 1, 9, 15
prid. k. Nov. Cp. *Urso pu. et Aureliano pp. Or. et Strategio pp. per Ill.* 12, 16, 1
iii id. Nov. Cp. *Helioni mag. off.* 12, 20, 2
iii non. Dec. *Aureliano pp.* 11, 59, 14
iii id. Dec. *Seleuco pp.* 1, 51, 5

a. 416 THEODOSIO A. VII ET PALLADIO CONSS.
vii id. Ian. Rav. *Palladio pp.* 10, 17, 1
viii id. Febr. Cp. *Eustathio quaest. et Helioni mag. off.* 12, 19, 6
vi id. Febr. Cp. *Narsi com. et castrensi sacri palatii* 12, 25, 1
iiii id. Mart. Cp. *edictum ad populum urbis Cp. et omnes provinciales* 6, 23, 20
v non. Mai. Rav. *Palladio pp.* 10, 32, 54
iii k. Iul. Cp. *Anysio c. s. l. et Tauro c. r. p.* 12, 23, 11
x k. Aug. Cp. *Urso pu.* 12, 24, 1
iii k. Sept. Eudoxiopoli *Monaxio pp.* 9, 47, 24
k. Sept. Eudoxiopoli *Monaxio pp.* 1, 46, 2
x k. Oct. Rav. *Palladio pp.* 12, 60, 3
iii k. Oct. Cp. *Monaxio pp.* 1, 3, 17
iii non. Oct. Cp. *Monaxio pp.* 10, 65, 6
prid. non. Nov. Cp. *Helioni com. et mag. off.* 12, 26, 1
iii id. Nov. Cp. *Monaxio pp.* 12, 18, 1

a. 417 HONORIO A. XI ET CONSTANTIO II CONSS.
prid. id. Mart. Cp. *Monaxio pp.* 8, 53, 28
prid. id. Mart. Rav. *Sebastio com. primi ord.* 11, 58, 7⌒11, 59, 15
viiii k. Nov. Cp. *Vitaliano duci Libyae* 1, 51, 6
vii k. Ian. Rav. *Palladio pp.* 12, 53, 2

a. 418 HONORIO XII ET THEODOSIO VIII AA. CONSS.
iii non. Febr. Cp. *Monaxio pp.* 1, 3, 18

a. 419 MONAXIO ET PLINTA CONSS.
vi k. Iul. Rav. *Palladio pp.* 11, 48, 16
viii k. Oct. *Monaxio pp.* 9, 47, 25

a. 420 THEODOSIO A. VIIII ET CONSTANTIO III CONSS.
iii non. Mai. Cp. *Monaxio pp.* 8, 10, 10
viii id. Mai. Rav. *Palladio pp.* 1, 3, 19
xiiii k. Oct. Cp. *Eustathio pp.* 12, 44, 1
v k. Oct. Rav. *Maximo pu.* 6, 55, 10
iii k. Ian. Cp. *Patricio c. r. p.* 10, 1, 9

a. 421 EUSTATHIO ET AGRICOLA CONSS.
vi id. Mart. Rav. *Palladio pp.* 9, 9, 34
viii id. Iul. Rav. *Palladio pp.* 9, 40, 3⌒10, 1, 10⌒10, 10, 4
prid. id. Iul. *Philippo pp. Ill.* 1, 2, 6⌒11, 21, 1

a. 422 HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS.
prid. id. Ian. Cp. *Scholastico v. s. com. et castrensi s. p.* 12, 25, 2
v non. Mart. Cp. *Eustathio pp.* 12, 40, 7
x k. April. Cp. *Eustathio pp.* 1, 51, 7⌒2, 7, 4
v id. Iul. Rav. *Iohanni pp.* 2, 13, 2⌒4, 4, 1⌒4, 26, 13⌒8, 15, 8⌒11, 48, 17⌒12, 60, 4
iii non. Nov. Rav. *ad Marinianum pp.* 5, 1, 4⌒5, 9, 4⌒5, 18, 11⌒5, 19, 1
viii id. Nov. Cp. *Florentio pu.* 12, 5, 1

a. 423 ASCLEPIODOTO ET MARINIANO CONSS.
xvi k. Mart. Cp. *Asclepiodoto pp.* 1, 2, 7⌒11, 75, 4⌒12, 37, 15
non. Mart. Cp. *Asclepiodoto pp.* 11, 60, 2
vii id. Mart. Rav. *Venantio pp.* 12, 16, 2
vii id. Mart. Cp. *Asclepiodoto pp.* 12, 39, 4
iii k. April. Cp. *Asclepiodoto pp.* 7, 51, 3⌒7, 62, 31
v id. April. Cp. *Asclepiodoto pp.* 1, 9, 16
prid. k. Iun. Cp. *Asclepiodoto pp.* 1, 51, 8: *Macedonio mag. mil.* 3, 21, 2
vi id. Iun. Cp. *Asclepiodoto pp.* 1, 11, 6
viii id. Aug. Rav. *consulibus praet. trib. pl. senatui suo sal. dicunt* 4, 20, 12⌒6, 7, 3⌒9, 1, 21⌒9, 2, 17⌒9, 46, 10
iii k. Oct. *Severino pu.* 8, 10, 11

a. 423—424 *IMP. THEODOSIUS A.*

a. 424 VICTORE VC. CONS.
v id. Ian. *Severino pu.* 8, 11, 19
xvii k. Febr. Cp. *Maximino c. s. l.* 11, 9, 4

XIII k. Mart. Cp. *Asclepiodoto pp.* 6, 13, 2⁀6, 36, 8
VI k. Mai. Cp. *Sallustio quaestori* 1, 30, 1
III k. Mai. *Helioni com. et mag. off.* 1, 30, 2
V id. Iul. Cp. *Maximino c. s. l.* 11, 7, 7
VI id. Oct. Cp. *Isidoro pp. Ill.* 1, 2, 8⁀10, 16, 12

a. 424—425 *IMP. THEODOSIUS A. ET VALENTINIANUS C.*[1]
sine conss. *Maximino c. s. l.* 12, 23, 12

a. 424 VICTORE VC. CONS.
XVII k. Nov. Cp. *Maximino c. s. l.* 11, 8, 11
XVIII k. Dec. Cp. *Asclepiodoto pp.* 7, 39, 3
XIII k. Ian. Cp. *Constantio pu.* 1, 28, 5

a. 425 THEODOSIO A. XI ET VALENTINIANO C. CONSS.
III k. Mart. Cp. *Constantio pu.* 11, 19, 1
id. Mart. Cp. *Theophilo pu.* 12, 15, 1
III non. Mai. *Aetio pp.* 1, 24, 2
VIIII k. Iun. *Maximino c. s. l.* 11, 8, 12
id. Dec. Cp. *Valerio c. r. p.* 11, 68, 6

a. 425—450 *IMPP. THEODOSIUS ET VALENTINIANUS AA.*
sine conss. *Cyro pp.* 10, 71, 4. 11, 43, 5. 6. 12, 8, 2. 12, 21, 5. 12, 50, 21: *Hormisdae pp.* 11, 22, 1: *Eutychiano pp.* 11, 43, 7: *Iohanni c. r. p.* 11, 77, 1: *Eudoxio c. s. l.* 11, 78, 2. 12, 23, 13: *ad . . . pu.* 12, 1, 15: *Apollonio pp.* 12, 1, 16: *ad senatum* 12, 2, 2. 12, 3, 1: *Sporacio com. domest.* 12, 17, 3: *Nomo mag. off.* 12, 19, 7. 8⁀12, 21, 6. 12, 26, 2: *Florentio pp.* 12, 23, 14: *Protogeni pp.* 12, 49, 8: *Apollonio mag. mil. praes. et Anatolio mag. mil. per Or.* 12, 54, 4: *Thomae pp.* 12, 57, 13: *Anatolio mag. mil.* 12, 59, 7

a. 426 THEODOSIO XII ET VALENTINIANO II AA. CONSS.
X k. Febr. Cp. *Hierio pp.* 9, 48, 1⁀9, 49, 10
VII k. Mart. Cp. *Acacio c. s. l.* 11, 8, 13
prid. non. Mart. Rav. *Basso pp.* 11, 72, 1
III k. April. Rav. *Basso pp.* 5, 4, 21?⁀6, 7, 4
VII id. April. Rav. *Basso pp.* 1, 7, 4
X k. Iul. Nicom. *Hierio pp.* 12, 49, 7⁀12, 59, 6
k. Iul. Nicom. *Acacio c. s. l.* 11, 8, 14?
VIII id. Nov. Rav. *ad senatum* 1, 14, 2⁀3⁀1, 19, 7⁀1, 22, 5: *ad senatum urbis Rom.* 6, 30, 18⁀6, 55, 11⁀6, 56, 5⁀6, 60, 3⁀6, 61, 1⁀8, 55, 9
VII k. Ian. Cp. *Cyro pu.* 2, 7, 5
sine die *Basso pp.* 11, 48, 18. 12, 1, 14

a. 427 HIERIO ET ARDABURE CONSS.
X k. April. Cp. *Valerio c. s. l.* 11, 8, 15
XII k. Iun. *Eudoxio pp.* 1, 8, 1?
XIIII k. Sept. *Helioni mag. off.* 12, 40, 8
prid. id. Oct. Cp. *ad Antiochum pp.* 1, 50, 2

a. 428 FELICE ET TAURO CONSS.
prid. k. Febr. Cp. *Proculo pu.* 12, 5, 2?
X k. Mart. Cp. *Hierio pp.* 2, 57, 2⁀5, 3, 17⁀5, 4, 22⁀5, 11, 6⁀6, 18, 1⁀6, 24, 11⁀6, 61, 2
XI k. Mai. *Florentio pp.* 1, 4, 12⁀11, 41, 6: *Hierio pp.* 8, 53, 29
III k. Iun. Cp. *Florentio pp.* 1, 5, 5⁀1, 6, 3
V id. Iun. Cp. *Florentio pp.* 10, 34, 2⁀10, 35, 1

a. 429 FLORENTIO ET DIONYSIO CONSS.
III k. Mart. Rav. *Volusiano pp.* 10, 72, 15⁀12, 60, 5
V id. Mart. *Florentio pp.* 6, 62, 4
VI k. April. Cp. *Florentio pp.* 1, 19, 8
V k. Mai. Rav. *Celeri proc. Afr.* 10, 22, 2⁀11, 59, 16
III k. Iun. Cp. *Iohanni c. s. l.* 1, 9, 17
III id. Iun. Rav. *ad Volusianum pp.* 1, 14, 4⁀11, 71, 5?

a. 431 BASSO ET ANTIOCHO CONSS.
X k. April. Cp. *Antiocho pp.* 1, 12, 3
III k. Mai. Rav. *Flaviano pp.* 4, 61, 13?⁀11, 75, 5

a. 432 AETIO ET VALERIO CONSS.
VIIII k. April. Rav. *Flaviano pp.* 12, 16, 3
V k. April. Cp. *Hierio pp.* 1, 12, 4
III id. Iun. Cp. *Heliodoro pu.* 12, 17, 2

a. 433 THEODOSIO A. XIIII ET MAXIMO CONSS.
V non. Iul. Cp. *ad Taurum pp.* 1, 51, 9

a. 434 ARIOBINDO ET ASPARE CONSS.
XIIII k. Iul. Cp. *Tauro pp.* 11, 62, 12
V k. Dec. Cp. *Leontio pu.* 11, 24, 2
XVIII k. Ian. *ad Taurum pp.* 1, 3, 20

a. 435 THEODOSIO XV ET VALENTINIANO IIII AA. CONSS.
IIII k. Febr. Cp. *Valerio mag. off.* 12, 21, 4
III non. Aug. Cp. *Leontio pu.* 1, 5, 6
VII id. Oct. Cp. *Hermocrati c. r. p.* 10, 10, 5

a. 436 ISIDORO ET SENATORE CONSS.
VIII id. Mart. Cp. *Apollonio c. s. l.* 11, 9, 5
III non. April. Cp. *Isidoro pp.* 10, 32, 55⁀12, 57, 12
prid. non. Iun. Cp. *Isidoro pp.* 10, 32, 56—59⁀11, 28, 2⁀11, 29, 1
V k. Sept. Apameae *Dario pp.* 10, 17, 2

a. 438 THEODOSIO A. XVI ET FAUSTO CONSS.
prid. k. Febr. Cp. *Florentio pp.* 1, 5, 7⁀1, 7, 5⁀1, 8, 19
prid. non. Nov. Cp. *Aureliano c. r. p.* 6, 62, 5?⁀11, 10, 5?

a. 439 THEODOSIO A. XVII ET FESTO CONSS.
XIII k. Febr. Cp. *Florentio pp.* 1, 51, 10. 3, 25, 1
X k. April. *Cyro pu.* 1, 2, 9⁀11, 18, 1
III non. April. *Florentio pp.* 1, 24, 3
VIII id. April. Cp. *Florentio pp.* 1, 2, 10⁀11, 4, 2
VII id. April. Cp. *Florentio pp.* 1, 14, 5⁀4, 65, 30
XIII k. Mai. Cp. *ad Florentium pp.* 2, 7, 6
III k. Iun. Cp. *Florentio pp.* 1, 52, 1
VI id. Iun. Cp. *ad Florentium pp.* 11, 62, 13
XV k. Iul. Cp. *ad Florentium pp.* 2, 15, 2
VI id. Iul. Cp. *ad Florentium pp.* 6, 56, 6⁀6, 58, 10⁀8, 14, 6
k. Aug. *Florentio pp.* 1, 14, 6
III id. Aug. Cp. *Thalassio pp.* 7, 42, 1
VII id. Sept. Cp. *Thalassio pp. per Ill.* 2, 7, 7: *Florentio pp.* 5, 9, 5⁀6, 61, 3
prid. id. Sept. Cp. *Florentio pp.* 5, 28, 8⁀6, 23, 21⁀7, 2, 11
k. Nov. *Cyro pu.* 8, 11, 20
prid. non. Nov. Cp. *Aureliano c. r. p.* 6, 62, 5?⁀11, 10, 5?
VI k. Dec. Cp. *Florentio pp.* 9, 27, 6

a. 440 VALENTINIANO A. V ET ANATOLIO CONSS.
XI k. Febr. Cp. *Cyro pu.* 8, 11, 21
non. April. Cp. *Cyro pp. et cons. design.* 1, 14, 7
XIII k. Iun. Cp. *Eudoxio c. r. p.* 11, 66, 7
XII k. Iun. *Cyro pp.* 3, 4, 1⁀7, 62, 32⁀7, 63, 2
XI k. Oct. Cp. *Cyro pp.* 3, 23, 2. 7, 41, 3
III k. Ian. *Cyro pp. cons. design.* 2, 7, 8

a. 441 CYRO VC. CONS.
prid. non. Mart. Cp. *Cyro pp.* 7, 62, 33⁀12, 54, 3
XVI k. April. Cp. *Phlegetio com. et mag. off.* 1, 31, 3⁀12, 29, 1
XV k. Sept. Cp. *Cyro pp.* 1, 55, 10

a. 442 EUDOXIO ET DIOSCORO CONSS.
V k. Mart. Cp. *Thomae pp.* 1, 3, 21⁀10, 32, 60
V id. April. *Artaxi praepos. s. cub.* 3, 26, 11
XII k. Sept. Cp. *Apollonio pp.* 2, 7, 9
V k. Ian. *Apollonio pp.* 10, 30, 3

a. 443 MAXIMO II ET PATERIO CONSS.
V k. Febr. Cp. *Anatolio mag. mil.* 1, 46, 3
VIII id. Mart. Cp. *ad Apollonium pp.* 10, 35, 2⁀10, 36, 1
prid. id. Sept. Cp. *Nomo mag. off.* 1, 31, 4⁀1, 46, 4⁀11, 60, 3
XVII k. Ian. Cp. *ad Apollonium pp.* 5, 27, 3

a. 444 THEODOSIO A. XVIII ET ALBINO CONSS.
XVII k. Febr. Cp. *Nomo mag. off.* 12, 40, 9
V k. Mart. *Zoilo pp. Or.* 1, 51, 11⁀12, 9, 1
V k. April. *ad Nomum com. et mag. off.* 1, 24, 4
X k. Mai. Cp. *Zoilo pp.* 10, 12, 2
XII k. Dec. Cp. *Hermocrati pp.* 10, 28, 1⁀11, 59, 17
sine die *Zoilo pp.* 12, 36, 6⁀12, 52, 3

a. 445 VALENTINIANO A. VI ET NOMO CONSS.
III id. Febr. Cp. *Florentio pp.* 1, 3, 22
XIII k. Mart. Cp. *ad Taurum pp.* 1, 2, 11⁀10, 49, 2

a. 446 AETIO III ET SYMMACHO CONSS.
XVI k. Nov. *ad senatum* 1, 14, 8

a. 448 ZENONE ET POSTUMIANO CONSS.
XIIII k. Mart. Cp. *Ὁρμίσδᾳ ἐπ. πραιτ.* 1, 1, 3

(1) impp. Hon. et Th. AA. 7, 39, 3 (*a.* 421): et Val. C. *om.* 1, 28, 5

a. 449 PROTOGENE ET ASTERIO CONSS.
V id. Ian. *Hormisdae pp.* 5, 17, 8
a. 450 POST CONS. PROTOGENIS ET ASTERII.
V id. Ian. *Hormisdae pp.* 5, 14, 8
III non. April. *Hormisdae pp.* 6, 52, 1

a. 450—455 *IMPP. VALENTINIANUS ET MARCIANUS AA.*[1]
sine conss. *Vincl'o mag. off.* 12, 40, 10
a. 450 VALENTINIANO A. VII ET AVIENO CONSS.
V id. Oct. Cp. *edictum ad populum* 7, 51, 4
XV k. Ian. Cp. *Tatiano pu.* 1, 39, 2⁀12, 2, 1
sine die *Palladio pp.* 1, 51, 12?
a. 451 MARCIANO A. CONS.
XV k. Febr. Cp. *Palladio pp. Or.* 11, 70, 5
III id. Iul. Cp. *ad populum* 1, 12, 5
prid. id. Nov. Cp. *Palladio pp.* 1, 2, 12. 1, 11, 7
XII k. Ian. Cp. *Palladio pp.* 9, 39, 2
V k. Ian. Cp. *Palladio pp.* 10, 5, 2
a. 452 SPORACIO CONS.
VII id. Febr. Cp. *Palladio pp.* 1, 1, 4
IIII k. Iul. Cp. *Palladio pp.* 2, 7, 10
prid. non. Iul. Cp. *Palladio pp.* 1, 3, 23
sine die *Sporacio com. domest. et cons.* 12, 3, 2
a. 454 AETIO ET STUDIO VV. CC. CONSS.
prid. non. April. Cp. *ad Palladium pp.* 1, 14, 9⁀5, 5, 7
a. 455 VALENTINIANO A. VIII ET ANTHEMIO CONSS.
X k. Mai. Cp. *Palladio pp.* 1, 2, 13
VIII k. Mai. *Palladio pp.* 1, 3, 24
k. Aug. Cp. *Palladio pp.* 1, 5, 8⁀1, 7, 6
sine die *Palladio pp.* 1, 51, 12?

a. (451) 455—457 *IMP. MARCIANUS A.*
sine conss. *Constantino pp.* 4, 41, 2
a. 456 VARANE ET IOHANNE CONSS.
VIII . . . April. *Constantino pp.* 1, 3, 25?⁀1, 4, 13
XV k. Aug. *Constantino pp.* 10, 22, 3

a. 457—473 *IMP. LEO A.*
sine conss. *τῷ δήμῳ* 1, 4, 14⁀11, 41, 7: *Erythrio pp.* 1, 5, 10. 12, 59, 10: . . . . 1, 5, 11? *Viviano pp.* 4, 42, 2. 10, 32, 61. 11, 16, 1: *Constantino pp.* 10, 32, 62: *ad senatum* 10, 32, 63: *Leontico* 11, 2, 1: *Pusaeo pp.* 12, 5, 4. 12, 50, 22: *Hilariano mag. off.* 12, 7, 2⁀12, 40, 11: *Patricio mag. off.* 12, 19, 9. 12, 20, 3—5. 12, 50, 22
a. 457 CONSTANTINO ET RUFO CONSS.
id. Aug. Cp. 1, 5, 9
a. 458 LEONE A. CONS.
prid. non. Iul. Cp. *Aspari mag. mil.* 4, 65, 31?⁀12, 35, 15
a. 459 PATRICIO CONS.
V non. Mart. Cp. *Constantino pp.* 8, 53, 30
XV k. Oct. *Viviano pp.* 1, 3, 28
a. 460 MAGNO ET APOLLONIO CONSS.
k. Febr. Cp. *Viviano pp.* 2, 7, 11
a. 463 BASILIO ET VIVIANO CONSS.
X k. Mart. Cp. *Eusebio pp. Ill.* 2, 7, 12
a. 465 BASILISCO ET HERMINERICO CONSS.
V id. Nov. Cp. *Pusaeo pp.* 1, 36, 1⁀10, 44, 3?
a. 466 LEONE A. III CONS.
prid. k. (non.?) Mart. Cp. *Erythrio pp.* 1, 3, 27⁀1, 12, 6⁀9, 30, 2

a. 467—472 *IMPP. LEO ET ANTHEMIUS AA.*[2]
sine conss. *Euphemio mag. off.* 11, 10, 6. 7: *Iohanni com. et mag. off.* 12, 5, 3⁀12, 25, 3⁀12, 59, 8
a. 468 ANTHEMIO A. II CONS.
VI id. Febr. 1, 14, 10
VIII k. April. Cp. *Heliodoro c. s. l.* *10, 23, 3
prid. k. April. Cp. *Nicostrato pp.* 1, 4, 15⁀2, 6, 8
k. Iul. Cp. *Heliodoro c. s. l.* 10, 23, 4
XV k. Sept. Cp. *Nicostrato pp.* 1, 3, 28
XV k. Sept. *Nicostrato pp.* 5, 14, 9
XIII k. Sept. *Alexandro duci Aegyptiaci limitis et pf. Aug.* 2, 7, 13
V k. Sept. *Nicostrato pp.* 9, 12, 10
k. Sept. *Nicostrato pp.* 10, 19, 8⁀11, 54, 1⁀11, 56, 1: *Callicrati pp. per Ill.* 6, 60, 4
sine die *Nicostrato pp.* 12, 21, 7?
a. 469 ZENONE ET MARCIANO CONSS.
VIII id. Mart. Cp. *Armasio pp.* 1, 3, 30
V k. April. Cp. *Callicrati pp. Ill.* 2, 7, 14
VII id. Sept. Cp. *Alexandro duci et pf. Aug.* *1, 57, 1⁀8, 52, 3
V id. Dec. Cp. *Armasio pp.* 3, 12, 9
a. 470 IORDANE ET SEVERO CONSS.
k. Ian. Cp. *Armasio pp.* 5, 27, 4
VI k. April. *Hilariano com. et mag. off. ac patricio* 1, 23, 6⁀12, 19, 10?⁀12, 59, 9?
sine die Cp. *Armasio pp.* 1 2, 14
a. 471 LEONE A. IIII ET PROBIANO CONSS.
k. Iun. Cp. *Ζήνωνι στρατηγῷ* 1, 3, 29
VII k. Aug. Cp. *Constantino pp.* 1, 40, 14⁀*12, 57, 14
sine die *Constantino pp.* 1, 40, 15
a. 472 MARCIANO CONS.
k. Ian. Cp. *Erythrio pp.* 8, 37, 10
V k. Mart. *Erythrio pp.* 5, 9, 6⁀6, 20, 17⁀6, 61, 4
V k. Mart. Cp. *Erythrio pp.* *6, 24, 12⁀*8, 11, 22⁀*11, 32, 3
prid. non. April. Cp. *Erythrio pp.* 1, 3, 32⁀33
k. Iul. Cp. *Erythrio pp.* 1, 4, 16⁀1, 18, 13⁀5, 1, 5⁀5, 6, 8⁀*5, 30, 3. 2, 4, 42⁀8, 17, 11
XVII k. Ian. Cp. *Dioscoro pp.* *2, 7, 15
X k. Ian. Cp. *Dioscoro pp.* 1, 3, 34
. . k. Ian. Cp. *Dioscoro pp.* *1, 3, 31
sine die *Dioscoro pp.* 1, 11, 8? 10, 49, 3. 12, 33, 4. 12, 35, 16. 12, 49, 9

a. 473 *IMP. LEO A.*
a. 473 LEONE A. V CONS.
pp. III id. Febr. 4, 59, 1
k. Iun. *Nepoti mag. mil. Dalmatiae* 6, 61, 5

a. 474 *IMPP. LEO IUNIOR ET ZENO AA.*
a. 474 LEONE IUNIORE A. CONS.
XVII k. April. Cp. *Iustiniano pu.* 2. 7, 16
X k. Mai. 1, 14, 11
VI id. Oct. *Epinico cons. (c. s. l.?)* 10, 15, 1
sine die *Paulo pp. per Ill.* 2, 7, 17: *Hilariano com. et mag. off.* 12, 25, 4: *Eusebio mag. off.* 12, 29, 2?

a. 474—491 *IMP. ZENO A.*
sine conss. 1, 2, 15. 1, 3, 35. 11, 57, 1. 12, 3, 3: *Sebastiano pp.* 1, 29, 3. 4, 66, 1. 5, 5, 9. 10, 32, 64. 10, 34, 3. 11, 69, 2. 12, 3, 4: *Arcadio pp.* 3, 24, 3⁀12, 1, 17. 8, 12, 1. 12, 49, 10. 12, 60, 6: *Adamantio pu.* 4, 65, 32. 8, 10, 12. 11, 43, 8: *Basilio pp.* 5, 8, 2: *Aeneae c. r. p.* 7, 37, 2: *Δομνήνῳ* 10, 3, 7: *Sporacio* 11, 43, 9. *10: *Chryseroti praepos. s. cub.* 11, 69, 1: *Illyriciano mag. off.* 12, 7, 2⁀12, 40, 11: *Cosmae praepos. s. cub.* 12, 16, 4: *Longino mag. off.* 12, 29, 3: *Marciano mag. mil.* 12, 35, 17: *Catoni mag. mil.* 12, 49, 11
a. 475 POST CONS. LEONIS IUNIORIS.
k. Sept. Cp. *Epinico pp.* 5, 5, 8
a. 477 POST CONS. ARMATI VC.
X k. Mart. *Sebastiano pp.* 5, 27, 5
id. Dec. Cp. *Sebastiano pp.* 8, 4, 9
XVI k. Ian. *Sebastiano pp.* 1, 2, 16
X k. Ian. Cp. *Sebastiano pp.* 1, 23, 7
a. 478 ILLO VC. CONS.
k. Mart. Cp. *Sebastiano pp.* 5, 9, 7. 8, 53, 31
V non. Nov. Cp. *Alexandro v. i.* 9, 35, 11
a. 479 ZENONE A. II CONS.
k. Mai. *Sebastiano pp.* 3, 28, 29⁀5, 3, 18
III k. Iun. Cp. 6, 34, 4
k. Sept. Cp. *Dioscoro pp.* 5, 31, 11
V id. Oct. *Sebastiano pp.* 1, 49, 1

(1) imp. Marcianus A. *a.* 451 9, 39, 2. 10, 5, 2: *a.* 452 1, 1, 4 *a.* 470 1, 23, 6: *a.* 471 1, 40, 14. 15. 12, 57, 14: *a.* 472 2, 7, 15.
(2) imp. Leo A. *a.* 468 1, 3, 28. 6, 60, 4. 11, 54, 1? 11, 56, 1? 12, 21, 4: 5, 30, 3. 6, 20, 17. 6, 24, 12. 8, 11, 22. 8, 17, 11. 8, 37, 10. 11, 32, 3

a. 480 BASILIO IUNIORE CONS.
k. Mai. Cp. *Sebastiano pp.* 6, 23, 22
v k. Ian. *Aeliano pp.* *2, 21, 9⁀*5, 12, 28⁀5, 75, 6
sine die *Aeliano pp.* 11, 70, 6?

a. 483 POST CONS. TROCONDI.
XVII k. Ian. *Constantino pu.* 4, 59, 2

a. 484 THEODERICO CONS.
v k. April. Cp. *Sebastiano pp.* 1, 3, 36. 4, 65, 33⁀8, 4, 10
id. April. *Sebastiano pp.* 1, 3, 37
k. Sept. *Iohanni mag. off.* 12, 21, 8

a. 486 LONGINO VC. CONS.
XII k. Iun. Cp. *Arcadio pp.* 4, 20, 14
k. Iul. Cp. *Basilio pp.* 9, 5, 1

a. 487 POST CONS. LONGINI.
VI k. Iul. Cp. 1, 51, 13⁀2, 7, 18?⁀*2, 7, 19⁀2, 12, 27?⁀3, 3, 6?⁀*7, 51, 5

a. 489 EUSEBIO CONS.
pp. k. Sept. Cp. *Dioscoro pp.* 6, 49, 6

a. 491—518 *IMP. ANASTASIUS A.*
sine conss. 1, 2, 17. 18. 1, 4, 17⁀1, 4, 18⁀10, 27, 3⁀12, 37, 19. 1, 34, 1. 2. 1, 42, 1? 10, 27, 2? 11, 1, 1. 2? 11, 48, 19. 12, 37, 18. 19: *Iohanni mag. mil. per Ill.* 1, 29, 4: *ad populum* 5, 70, 5: *Leontio pp.* 7, 39, 6: *Stephano mag. mil.* 7, 51, 6: *Polycarpo pp.* 10, 32, 66. 12, 16, 5: *Sergio pp.* 11, 43, 11: *Eusebio mag. off.* 12, 1, 18. 12, 5, 5. 12, 10, 2. 12, 19, 11: *Polycarpo pp.* 12, 16, 5: *Celeri mag. off.* 12, 19, 12⁀12, 20, 6: *Longino mag. equ. ac ped.* 12, 37, 16: *Arcadio pp.* 12, 37, 17: *Spartiatio pp. Ill.* 12, 49, 12: *Armenio pp.* 12, 50, 23: *magistris mil.* 12, 54, 5

a. 491 OLYBRIO VC CONS.
k. Iul. Cp. *Matroniano pp.* 1, 22, 6?
III k. Aug. Cp. *Matroniano pp.* 7, 39, 4⁀10, 27, 1⁀11, 62, 14

a. 492 ANASTASIO A. ET RUFO CONSS.
k. Ian. Cp. *Iohanni mag. mil. praes.* 12, 35, 18
k. Mart. Cp. *Eusebio mag. off.* 1, 30, 3

a. 496 PAULO VC. CONS.
id. Febr. Cp. *Hierio pp.* 6, 21, 16
k. April. *Εὐφημίῳ ἐπ. τ. πραιτ.* 10, 16, 13
prid. k. Mai. *Euphemio pp.* 8, 53, 32
XII k. Aug. *Εὐφημίῳ ἐπ. τ. πρ.* 10, 19, 9

a. 497 ANASTASIO A. II CONS.
XV k. Mart. *Theodoro* 5, 17, 9
II k. Ian. Cp. *Eusebio mag. off.* 2, 7, 20

a. 498 IOHANNE ET PAULINO CONSS.
prid. k. April. 10, 19, 10?
k. April. *Polycarpo pp.* 5, 30, 4

a. 499 IOHANNE CONS.
k. Ian. *Antiocho praep. s. cub.* 5, 62, 25

a. 500 PATRICIO ET HYPATIO CONSS.
XV k. Dec. *Thomae pp. Ill.* 2, 4, 43⁀2, 7, 21⁀7, 39, 5

a. 501 POMPEIO ET AVIENO CONSS.
XIII k. Ian. Cp. 8, 36, 4

a. 502 PROBO ET AVIENO IUNIORE CONSS.
XV k. Mart. Cp. *Constantino pp.* 3, 13, 7
XII k. Aug. Cp. 6, 20, 18⁀6, 58, 11⁀8, 48, 5

a. 505 SABINIANO ET THEODORO CONSS.
k. *Ian. Cp. *Constantino pp.* 2, 7, 22
XIII k. Mai. *Eustathio pp.* 1, 4, 19⁀1, 55, 11

a. 506 AREOVINDA ET MESSALA CONSS.
X k. Aug. Cp. *Eustathio pp.* 4, 35, 22
XII k. Dec. Cp. *Eustathio pp.* 2, 7, 23

a. 510 BOETHIO VC. CONS.
V id. Aug. 1, 5, 11

a. 513 CLEMENTINO ET PROBO CONSS.
VI id. Febr. 1, 42, 2?

a. 517 ANASTASIO ET AGAPETO CONSS.
k. April. *Celeri mag. off.* 4, 29, 21: *Sergio pp.* 5, 27, 6
k. Dec. *Sergio pp.* 2, 7, 24

a. 518—527 *IMP. IUSTINUS A.*
sine conss. 2, 7, 27a: *Theodoto pu.* 4, 30, 13: *Demostheni pp.* 5, 4, 23. 7, 62, 34: *Proculi quaest. s. pal.* 12, 19, 13: *Tatiano mag. off.* 12, 19, 14

a. 518 MAGNO CONS.
k. Dec. Cp. *Appioni pp.* 7, 63, 3

a. 519 IUSTINO A. ET EUTHERICO CONSS.
V id. Nov. Cp. *Marino pp.* 5, 27, 7
k. Dec. Cp. *Marino pp.* 2, 7, 25

a. 520 RUSTICIO CONS.
V k. Iun. Cp. *Tatiano mag. off.* 7, 63, 4

a. 521 IUSTINIANO ET VALERIO CONSS.
k. Iun. Cp. *Demostheni pp.* 6, 22, 8

a. 524 IUSTINO A. II ET OPILIONE CONSS.
id. Febr. Cp. *Theodoto pu.* 2, 7, 26
XIII k. Dec. Cp. *Archelao pp.* *1, 3, 40⁀6, 23, 23
XII k. Dec. Cp. *Archelao pp.* 2, 7, 27
VIII k. Ian. Cp. *Licinio mag. off.* 12, 33, 5

a. 525 PHILOXENO ET PROBO CONSS.
k. Dec. Cp. *Archelao pp.* 7, 39, 7

a. 526 OLYBRIO VC. CONS.
k. Dec. Cp. *Theodoto pu.* 9, 19, 6

a. 527 *IMPP. IUSTINUS ET IUSTINIANUS AA.*

a. 527 MAVORTIO VC. CONS.
X k. Mai. Cp. *Tatiano mag. off.* 1, 31, 5
sine die 1, 5, 12. 1, 15, 2. 3, 1, 12?⁀7, 62, 36? 4, 20, 16?: *Archelao pp.* 5, 3, 19: *Tatiano mag. off.* 12, 19, 15

a. 527—534 *IMP. IUSTINIANUS A.*
sine conss. 1, 1, 5. 1, 2, 20. 1, 3, 54. 1, 4, 20. 32⁀4, 66, 1. 1, 5, 13—18. 1, 10, 2. 1, 11, 10. 1, 29, 6. 3, 43, 2. 4, 21, 22. 5, 9, 11. 6, 25, 6. 6, 46, 8. 6, 48, 1. 8, 40, 29. 10, 32, 66. 10, 34, 4. 5. 10, 35, 4. 5. 12, 17, 5: *Zetae v. i. mag. mil. per Armeniam et Pontum Polemoniacum* 1, 29, 5: *Iohanni pp.* 2, 7, 28. 4, 30, 16. 4, 34, 12. 4, 35, 23. 5, 3, 30. 5, 4, 27. 28. 7, 2, 15. 7, 32, 12. 7, 71, 8. 8, 53, 37. 11, 48, 23. 12, 3, 5: *δουκὶ Θηβαΐδος* 3, 2, 2: *Menae pp.* 3, 22, 6. 12, 34, 1: *Iuliano pp.* 7, 25, 1: *Vigilantio com. domest. consulari atque patricio* 12, 17, 4: *Φλώρῳ κόμητι τῶν πριβάτων* 12, 33, 8

a. 528 DN. IUSTINIANO PP. A. II CONS.
id. Febr. Cp. *ad senatum urbis Cp. c.* Haec
k. Mart. Cp. *Ἀταρβίῳ ἐπ. πραιτ.* 1, 3, 41: *Ἐπιφανίῳ ἀρχιεπισκ. Κωνσταντινουπ. καὶ πατριάρχῃ* 1, 3, 42
k. Iun. Cp. *Menae pp.* 1, 4, 21⁀4, 2, 17⁀4, 20, 18⁀4, 21, 17⁀4, 30, 14⁀15?⁀5, 15, 3⁀10, 22, 4. 3, 28, 30⁀6, 23, 24⁀6, 41, 1. 4, 20, 17. 5, 27, 8⁀9⁀10, 35, 3⁀10, 44, 4? 6, 20, 19. 6, 55, 12⁀6, 56, 7⁀8, 58, 2. 7, 3, 1. 7, 33, 11. 7, 70, 1. 8, 13, 27. 8, 53, 33
III id. Dec. Cp. *Menae pp.* 1, 53, 1. 3, 28, 31⁀6, 23, 26. 4, 32, 26⁀7, 39, 8. 5, 9, 8⁀5, 12, 29. 5, 16, 25. 5, 17, 10. 6, 23, 25⁀8, 37, 11. 6, 26, 9 6, 37, 22. 7, 17, 1. 8, 16, 9
sine die *Menae pp.* 1, 2, 19

a. 529 DECIO VC. CONS.
XV k. Febr. *Μηνᾷ ἐπ. πραιτ.* 1, 3, 43
XV k. Febr. Cp. *Μηνᾷ ἐπ. πραιτ.* 1, 4, 22⁀23⁀9, 4, 6⁀9, 5, 2⁀9, 47, 26
II k. April. Cp. *Menae pp.* 3, 28, 32
k. April. Cp. *Menae pp.* 1, 20, 2. 4, 32, 27. 5, 9, 9? 8, 21, 1. 9, 44, 3
VIII id. April. Cp. *Menae pp.* 2, 44, 3⁀5, 74, 3. *2, 58, 8⁀*6, 21, 37⁀*7, 35, 8. 4, 21, 18. 5, 9, 9? 5, 14, 10. 5, 16, 26. 5, 60, 3. 6, 20, 20. 6, 24, 13. *7, 54, 2⁀10, 8, 3. 7, 62, 37⁀7, 64, 10. 8, 37, 12. 12, 33, 6
VII id. April. Cp. *Menae v. i. pp. II ex praefecto huius almae urbis Cp. ac patricio c.* Summa
XV k. Oct. Chalcedone *Demostheni pp.* 1, 4, 24⁀8, 51, 3. *1, 51, 14. 2, 58, 1⁀9, 41, 18. 3, 28, 33⁀5, 9, 10. 4, 1, 11. *4, 21, 19. *4, 32, 28. 4, 66, 2. 5, 27, 10⁀6, 57, 5. 6, 43, 1. 6, 59, 11
X k. Oct. Cp. *Δημοσθένει ἐπ. πραιτ.* 1, 4, 25⁀3, 43, 1
recitata septimo milliario huius inclitae civitatis in novo consistorio palatii Iustiniani. d. III k. Nov. *Demostheni pp.* 1, 2, 22. 1, 14, 12. 2, 55, 4. 4, 1, 12. 4, 34, 11. 5, 12, 30. 5, 30, 5. 6, 4, 3. 6, 30, 19. 6, 42, 30. 6, 61, 6. 7, 45, 13⁀14? 8, 53, 34. 11, 48, 20

xv k. Dec. Chalcedone *Triboniano quaestori s. p.* 7, 63, 5

sine die *Demostheni pp.* 1, 2, 21. 1, 5, 19? 7, 39, 9. 7, 62, 38. 10, 32, 67

a. 530 LAMPADIO ET ORESTE VV. CC. CONSS.

xv k. April. Cp. *Iuliano pp.* *1, 2, 23⁀7, 40, 1. 4, 20, 19⁀*4, 21, 20. 4, 29, 22. 4, 66, 3. *5, 12, 31. 5, 27, 11⁀5, 29, 4⁀5, 35, 3. 6, 23, 27⁀*6, 33, 3. *6, 61, 7. 7, 15, 1. 8, 33, 3? 8, 53, 35⁀8, 55, 10

vi k. April. Cp. *Iuliano pp.* 2, 55, 5⁀4, 20, 20. 3, 1, 13. *14. *3, 2, 3. 6, 23, 28. 7, 62, 39. 8, 40, 26

viii k. Iul. Chalcedone *Ἰουλιανῷ ἐπ. πραιτ.* 1, 4, 26⁀3, 2, 4⁀5⁀3, 10, 2?⁀7, 45, 15?⁀10, 31, 4⁀12, 40, 12⁀12, 63, 2

xi k. Aug. Cp. *ad senatum* 2, 44, 4⁀3, 38, 12⁀5, 4, 24⁀6, 25, 7. 4, 65, 35? 8, 41, 8. 11, 48, 21?

k. Aug. Cp. *Iuliano pp.* 3, 33, 12. 4, 5, 10. 4, 28, 7? 4, 29, 23? 24. 4, 38, 15. 5, 20, 2. 5, 51, 13. 6, 2, 20. 7, 7, 1⁀7, 15, 2. 8, 21, 2. 8, 37, 13

k. Sept. Cp. *Iuliano pp.* 1, 4, 27⁀5, 70, 6⁀7⁀6, 22, 9

k. Oct. Cp. *Iuliano pp.* 1, 4, 28⁀5, 4, 25. 3, 33, *13. *14. *15. 16. 4, 5, 11. 5, 4, 26. 6, 2, 21. 6, 57, 6⁀7, 4, 14⁀15

xv k. Nov. Cp. *Ἰουλιανῷ ἐπ. πραιτ.* 1, 3, 44. 45. 1, 4, 29

sine die 1, 2, 24

xiii k. Nov. Cp. *Ἰουλιανῷ ἐπ. πραιτ.* 1, 2, 25

xv k. Dec. Cp. *Iuliano pp.* 1, 3, 46. 2, 18, 24. 4, 27, 2. 6, 2, 22. 6, 27, 4. 6, 29, 3. 4. 6, 37, 23. 7, 4, 16⁀17⁀7, 7, 2. 7, 45, 16

Cp. x k. Dec. ...*κόμητι τῶν πριβάτων* 1, 5, 20

xviii k. Ian. Cp. *Triboniano viro eminent. quaestori s. p.* 1, 17, 1

a. 531 POST CONS. LAMPADII ET ORESTAE VV. CC.

x k. Mart. Cp. *Iuliano pp.* 2, 58, 2⁀3, 1, 15⁀16. 4, 18, 2. 4, 21, 21. 5, 37, 25. 5, 59, 4. 6, 22, 10. *6, 23, 29. 6, 28, 3. *6, 38, 3. 6, 40, 2. 6, 43, 2. 7, 71, 7. 8, 40, 27. 28? 11, 48, 22?

prid. k. Mai. Cp. *Iohanni pp.* 4, 37, 6? 6, 27, 5⁀6, 46, 6. 6, 30, 20. 21. 6, 35, 11. 6, 37, 24⁀*6, 42, 31. 6, 38, 4

iiii k. Aug. Cp. *Iohanni pp.* 1, 3, 47. 1, 4, 30. *1, 5, 21. *3, 28, 34. 6, 22, 11. *6, 24, 14. 6, 25, *8⁀*9⁀*10⁀*6, 26, 10⁀11. *6, 27, 6. *6, 46, 7 6, 61, 8

x k. Sept. Cp. *Iohanni pp.* *1, 3, 48. 5, 37, 26

iii k. Sept. Cp. *Iohanni pp.* 2, 46, 3

k. Sept. Cp. *Iohanni pp.* 1, 3, 49⁀1, 5, 22⁀3, 28, 37⁀6, 22, 12. 1, 3, 50⁀2, 3, 29. 2, 41, 2. 2, 52, 7. 2, 55, 6. 3, 28, 35⁀36⁀6, 28, 4. *3, 31, 12. 5, 59, 5. 6, 43, 3. 7, 17, 2? 7, 47, 1. 8, 10, 13. 8, 39, 4. *8, 47, 10. 8, 56, 4. 12, 33, 7

xv k. Nov. Cp. *Iohanni pp.* 1, 4, 31?⁀7, 40, 2? 3, 33, 17. 3, 34, 13⁀7, 31, 1. 4, 1, 13. 4, 11, 1. 4, 51, 7?⁀4, 54, 9. 6, 23, 30. 6, 49, 7? 6, 58, 12. 7, 40, 3. 8, 40, 28 (*vel* 29). 8, 53, 36

k. Nov. Cp. *Iohanni pp.* 1, 3, 51. 2, 3, 30. 2, 40, 5. *3, 1, 17. *18. 4, 18, 3. 4, 27, 3. 4, 29, 25⁀5, 13, 1? 4, 31, 14. 4, 39, 9. *5, 11, 7. 5, 14, 11. 5, 27, 12. 5, 37, 27. 6, 37, 25. 6, 40, 3. 6, 50, 18. 6, 58, 13⁀8, 47, 11⁀8, 48, 6. 7, 6, 1. 7, 15, 3. 8, 37, 14

v k. Dec. Cp. *Iohanni pp.* 1, 3, 52. *5, 16, 27. *6, 42, 32. 6, 58, 14. 7, 33, 12. 7, 54, 3. 8, 17, 12: *ad senatum* 6, 30, 22: *Floro c. r. p. et curatori dominicae domus et Petro v. i. curatori divinae domus serenissimae Augustae et Macedonio v. i. curatori et ipsi dominicae domus* 7, 37, 3

pp. k. Dec. Cp. 6, 4, 4

sine die *Iohanni pp.* 4, 37, 7

a. 532 POST CONS. LAMPADII ET ORESTAE VV. CC. ANNO SECUNDO.

viii id. Mart. Cp. 1, 44, 2

xv k. Nov. Cp. *Iohanni pp.* *3, 10, 3. *3, 34, 14. *5, 37, 28. 6, 20, 21. 6, 21, 18. 6, 31, 6. 6, 35, 12. 6, 37, 26. 6, 38, 5. 6, 49, 7? 8. 6, 50, 19. 7, 72, 10. *8, 4, 11. *8, 10, 14. 8, 14, 7. 8, 25, 11. 8, 36, 5. 8, 37, 15. *9, 9, 35

a. 533 DN. IUSTINIANO PP. A. III CONS.

id. Mart. *Κωνσταντινουπολίταις* 1, 1, 6

vii k. April. Cp. *Ἐπιφανίῳ ... ἀρχιεπισκ.* 1, 1, 7

k. Iun. Cp. 3, 2, 6

viii id. Iun. Cp. *Iohanni archiepisc.* 1, 1, 8

xv k. Dec. Cp. *Hermogeni mag. off.* 1, 3, 35⁀5, 17, 11⁀7, 24, 1⁀9, 13, 1⁀11, 48, 24?

xvii k. Ian. Cp. *ad senatum et omnes populos* 1, 17, 2

a. 534 DN. IUSTINIANO PP. A. IIII ET PAULINO VC. CONSS.

viii k. April. Rom. *Iustiniano A. Iohannes episc. urbis Rom.* 1, 1, 8

id. April. Cp. *Archelao pp. Afr.* 1, 27, 1?: *Belisario mag. mil. per Or.* 1, 27, 2

k. Iun. Cp. *senatui urbis Cp. et urbis Romae* 6, 51, 1

iii non. Iul. Cp. *Iohanni pp.* 6, 23, 31

iii id. Aug. Cp. *Ἰωάννῃ ὑπ. πραιτ.* 5, 17, 12

prid. id. Sept. Cp. *Ἰωάννῃ ἐπ. πραιτ.* 1, 3, 55

id. Oct. Cp. *Iohanni pp.* 6, 58, 15

k. Nov. Cp. *τοῖς πανταχοῦ γῆς θεοφ. ἐπισκόποις* 1, 4, 33⁀5, 4, 29?

prid. non. Nov. Cp. *Ἐπιφανίῳ ἀρχιεπισκ.* 1, 4, 34

sine die 6, 23, 32

xvi k. Dec. Cp. *senatui urbis Cp. sal. c.* Cordi

II

AUTHENTICAE

Cum iuris periti hodie Iustinianas Novellas non ex summulis glossatorum quas Authenticas vocant, sed ex ipsis legum verbis cognoscere et soleant et debeant, inutile visum est Authenticas illas in hac editione repetere. ut tamen ii, qui veteres iuris commentarios adeunt, intellegere possint, quibus Novellarum capitibus Authenticae in illis citatae respondeant, tabulam subieci ita compositam, ut enotatis prius numeris constitutionum, quibus Authenticae in Codice Iustiniano supponebantur, adscriptis deinde verbis, a quibus Authenticae incipiunt, Novellarum capita indicarem. duas Authenticas integras dedi, alteram (ad Cod. 1, 2, 23), quae cum ius Novellarum male rettulisset in fori tamen usu obtinuit, alteram (ad Cod. 4, 29, 22), quae hodie quoque nescio qua ex causa in iureconsultorum ore versatur. his accedunt duae constitutiones Friderici I, item una Friderici II: illas loco solito inter Authenticas exhibui, hanc in partes secare nolui, sed laudatis in tabula paragraphis eius integram constitutionem ad finem adscripsi: primam tamen paragraphum in breve contractam (nam plenam Codicis libri non receperunt) etiam in tabulam (1, 2, 12) recepi.

1, 2, 12	Cassa et irrita esse nuntiari per totam Italiam precipit omnia statuta et consuetudines contra libertates ecclesie eiusque personas inductas adversus canonicas vel imperiales sanctiones, et ea de capitularibus penitus aboleri mandat nova constitutio et de cetero similia attemptata ipso iure nulla esse decernit. si contra fiat, pene que statute sunt imminebunt. sed et si per annum huius novelle constitutionis aliqui inventi fuerint contemptores, bona eorum per totum imperium nostrum impune ab omnibus occupentur.	[c. Frider. II § 1
1, 2, 13	Ingressi monasteria	Nov. 5 c. 5
	Si qua mulier	Nov. 123 c. 38
1, 2, 14	Hoc ius porrectum	Nov. 7 c. 1 Nov. 120 c. 6 § 3
	Sicut alienatio	Nov. 7 c. 12
	Multo magis	Nov. 7 c. 11 Nov. 120 c. 7
	Quibuscumque modis	Nov. 120 c. 5
	Qui res iam dictas	Nov. 7 c. 5 Nov. 120 c. 11
	Si quas ruinas	Nov. 120 c. 1 § 2
	Perpetua quoque	Nov. 7 c. 3 Nov. 120 c. 6
	Sed et permutare	Nov. 7 c. 2
	Item sibi invicem	Nov. 54 c. 2
	Item praedium	Nov. 120 c. 7
	Qui rem eiusmodi	Nov. 120 c. 8 Nov. 7 c. 3
	Haec usus praestatio	Nov. 120 c. 2
1, 2, 21	Praeterea si habeat	Nov. 120 c. 10
1, 2, 23	Quas actiones alias decennalis alias vicennalis alias tricennalis praescriptio secludit, si loco religioso competunt, quadraginta annis clauduntur, usucapione quadriennii praescriptione suum robur obtinentibus: sola Romana ecclesia spatio centum annorum gaudente [1].	[Nov. 131 c. 6
1, 3, 2	Item nulla communitas	c. Friderici II § 2
	Sed neque curialem	Nov. 123 c. 15
1, 3, 7	Sed iudex mittat	Nov. 123 c. 7
1, 3, 8	Presbyteri diaconi	Nov. 123 c. 20
1, 3, 9	Presbyterum minorem	Nov. 123 c. 13
	Diaconissam	Nov. 123 c. 13
1, 3, 10	Sed novo iure	Nov. 123 c. 31
1, 3, 13	Item quacumque	c. Frider. II § 3
1, 3, 14	Si quis episcopus	Nov. 123 c. 11
1, 3, 17	Interdicimus	Nov. 123 c. 10
1, 3, 19	Multo magis	Nov. 22 c. 42
	Episcopo secum nullam	Nov. 6 c. 6
1, 3, 20	Nunc autem	Nov. 5 c. 5
1, 3, 22	Nullus episcopus	Nov. 123 c. 8
1, 3, 25	Sed hodie nulla	Nov. 123 c. 28
	Generaliter autem	Nov. 112 c. 2
1, 3, 28	Licet testator	Nov. 131 c. 11
1, 3, 30	Quod pro hac causa	Nov. 123 c. 2
1, 3, 32	Causa quae fit	Nov. 79 c. 1. 3
	Clericus quoque	Nov. 83 pr. c. 1
	Statuimus ut nullus	c. Frider. II § 4
1, 3, 33	Licentiam habeat	Nov. 131 c. 13
	Sed dignitas	Nov. 81
	Presbyteros aut	Nov. 123 c. 19
1, 3, 36	Adscripticios	Nov. 123 c. 17
	Si servus	Nov. 123 c. 17
1, 3, 37	Episcopalis dignitas	Nov. 123 c. 2
	Verum et si legitimo	Nov. 5 c. 4
1, 3, 48	Si captivi	Nov. 115 c. 3
1, 3, 51	Presbyteros diacones	Nov. 123 c. 5
1, 4, 8	Si quis litigantium	Nov. 123 c. 21
1, 4, 19	Praesides gentium	Nov. 15 c. 1
	Statuimus hoc edicto	c. Frider. II § 6
1, 4, 28	Liberi furiosi	Nov. 115 c. 3
1, 5, 1	Item privilegium dotis	Nov. 109 c. 1
1, 5, 4	Si vero dominus	c. Frider. II § 7
	Credentes praeterea	c. Frider. II § 8
1, 5, 19	Idem est de Nestorianis	Nov. 115 c. 3 § 14
	Gazaros	c. Frider. II § 5
1, 19, 5	Quae supplicatio	Nov. 119 c. 5
1, 48, 1	Sed hodie	Nov. 134 c. 9
1, 49, 1	Si vero antequam	Nov. 8 c. 9
2, 1, 7	Si quis in aliquo	Nov. 119 c. 3
2, 12, 25	Quod ius stabit	Nov. 71 c. 1
2, 26, 1	Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis inviolabiliter custodiantur: per vim autem vel metum iustum sacramenta etiam a maioribus extorta, maxime ne querimoniam maleficiorum faciant, nullius esse momenti iubemus.	[c. Frider. I[2]
2, 38, 1	Si omnes creditores	Nov. 119 c. 6
2, 52, 5	Si minor de dote	Nov. 100 c. 2
2, 55, 4	Decet[3] nullum arbitrum	Nov. 82 c. 11
2, 58, 1	Hodie hoc sacramentum	Nov. 49 c. 3
2, 58, 2	In isto sacramento	Nov. 49 c. 3
	Principales personae	Nov. 124 c. 1
3, 1, 5	Ad haec si	Nov. 60 c. 2

(1) *comma* sola ... gaudente *additum ex Nov.* 9 *male intellecta om. libri veteres* (2) *cf. Monumenta Germaniae historica. Leges* 2 *p.* 112 (3) decernit ius novum *edd.*

3, 1, 9 Iubemus ut si — Nov. 115 c. 2
3, 1, 14 Hodie iuratur — Nov. 8 c. 3
3, 1, 15 Hodie post iusiurandum — Nov. 82 c. 10
Sed hodie si iudex — Nov. 82 c. 10
3, 1, 16 Si contigerit — Nov. 86 c. 2
3, 9, 1 Offeratur — Nov. 53 c. 3
Libellum vero — Nov. 96 c. 1
3, 11, 2 Quod fieri — Nov. 53 c. 1
3, 15, 2 Qua in provincia — Nov. 69 c. 1
3, 28, 6 Novissima lege — Nov. 18 c. 1
Unde et si parens — Nov. 92 c. 1
3, 28, 19 Sed si post XXV annos — Nov. 115 c. 3
3, 36, 26 Si modo subiciatur — Nov. 18 c. 7
4, 10, 12 Immo a debito — Nov. 134 c. 7
4, 10, 14 Sed hodie prius — Nov. 4 c. 2
4, 12, 4 Et omnino — Nov. 52 c. 1
4, 13, 5 Habita super hoc diligenti epis- [c. Frider. I[1]
coporum abbatum ducum comitum[2] iudicum
et aliorum procerum sacri nostri palatii exa-
minatione omnibus, qui causa studiorum pere-
grinantur, scolaribus et maxime divinarum
atque sacrarum legum professoribus hoc nostre
pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in
quibus litterarum exercentur studia, tam ipsi
quam eorum nuntii veniant et habitent in eis
2 secure. Dignum namque existimamus, ut cum
bona facientes nostram laudem et protectionem
omnes mereantur[3], quorum scientia mundus
illuminatur, ad obediendum deo et nobis eius
ministris vita subiectorum informatur, quate-
nus[4] speciali dilectione ab omni iniuria defen-
3 damus. Quis eorum non misereatur, cum
amore scientie facti exules de divitibus pau-
peres semet ipsos exinaniunt, vitam suam mul-
tis[5] periculis exponunt et a vilissimis sepe
hominibus, quod graviter ferendum est, corpo-
4 rales iniurias sine causa perferunt? Hac igi-
tur generali et in eternum valitura lege de-
cernimus[6], ut nullus de cetero tam audax
inveniatur qui aliquam scolaribus iniuriam
inferre presumat, nec ob alterius eiusdem
provincie delictum, quod aliquando ex per-
versa consuetudine factum audivimus, aliquod
damnum eis inferat: scituris his[7] sacre consti-
tutionis temeratoribus et illius temporis, si[8] hoc
vindicare neglexerint, locorum rectoribus, re-
stitutionem rerum ab omnibus exigendam in
quadruplum, notaque infamie ipso iure eis
irrogata dignitate sua careant in perpetuum.
5 Verumtamen si eis litem super aliquo negotio
quispiam movere voluerit[9], huius rei optione
data scolaribus eos coram domino aut magis-
tro suo vel ipsius civitatis episcopo, quibus
6 hanc iurisdictionem dedimus, conveniant. Qui
vero ad alium iudicem trahere temptaverit,
causa, etiamsi iustissima fuerit, pro tali cona-
7 mine cadat[10]. Hanc autem legem inter impe-
riales constitutiones sub titulo 'ne filius pro
patre' inseri iussimus. Datum apud Roncalias
anno domini MCLVIII mense Novembri[11].
4, 18, 1 Si quando quis — Nov. 115 c. 6
4, 19, 6 Quod obtinet — Nov. 48 c. 1
4, 19, 19 Qui semel aut bis — Nov. 90 c. 4
4, 20, 11 Si testis dicatur — Nov. 90 c. 6
4, 20, 18 Rogati ut in testamentis — Nov. 90 c. 2
4, 20, 19 Si quis ab aliquo — Nov. 90 c. 9
4, 21, 18 Apud eloquentissimum — Nov. 90 c. 5
4, 21, 20 Ad haec et ex his — Nov. 49 c. 2
At si contractus — Nov. 73 c. 8
4, 29, 21 Sive a me sive — Nov. 61 c. 1
4, 29, 22 Si qua mulier crediti instrumento [Nov. 134 c. 8
consentiat proprio viro aut scribat et propriam substantiam aut se ipsam obligatam faciat, iubemus huiusmodi nullatenus tenere aut valere, sive semel sive multotiens huiusmodi aliquid pro eadem re fiat, sive privatum sive publicum sit debitum, sed ita esse ac si neque scriptum esset: nisi manifeste probetur, quod pecuniae in propriam ipsius mulieris utilitatem expensae sint.
4, 30, 4 Contra qui propriam — Nov. 18 c. 8
4, 30, 14 Hanc autem querelam — Nov. 100 c. 1
4, 32, 16 Ad haec qui fructus — Nov. 34 c. 1
4, 34, 11 Sed iam cautum est — Nov. 88
4, 47, 2 Sed periculum — Nov. 17 c. 8
5, 3, 18 Pater donationem[12] — Nov. 22
5, 3, 19 Sed iam necesse est — Nov. 97 c. 2
5, 3, 20 Permissa est — Nov. 61 c. 1
Dos data — Nov. 91 c. 2
Eo decursum est — Nov. 119 c. 1 Nov. 127 c. 2
Nunc deminutio inhibetur — Nov. 97 c. 2
5, 4, 15 Sed novo iure — Nov. 78 c. 3
5, 4, 23 Quod eis permittitur — Nov. 51
Maximis decorati — Nov. 117 c. 4
5, 5, 6 Incestas nuptias — Nov. 12 c. 1
Ex complexu nefario — Nov. 89 c. 15
5, 9, 1 Eisdem poenis — Nov. 22 c. 40 Nov. 30 c. 2
5, 9, 3 In propter nuptias donatione — Nov. 22. c. 23
Lucrum hoc — Nov. 22 c. 25
Ex testamento — Nov. 2 c. 3 Nov. 22 c. 46
5, 9, 5 Hae res lucro — Nov. 22 c. 23. 26. 20
Uxore mortua — Nov. 98 c. 1
Si tamen mater — Nov. 127 c. 3
5, 9, 6 Sed si aurum — Nov. 2 c. 4 Nov. 22 c. 45
5, 9, 8 Nunc autem — Nov. 22 c. 10
5, 9, 9 Ad eos solos — Nov. 22 c. 27
5, 10, 1 Hoc locum habeat — Nov. 22 c. 32
5, 12, 29 Donationem quoque — Nov. 97 c. 6
5, 13, 1, 14 Sed quamvis dos — Nov. 97 c. 5
5, 14, 8 Aequalitas — Nov. 97 c. 1
Sed quae nihil — Nov. 2 c. 5
5, 15, 3 Quod locum habet — Nov. 100 c. 2
5, 16, 24 Sed hodie nemo — Nov. 22 c. 8
5, 17, 5 E contra si — Nov. 22 c. 19
5, 17, 7 Hodie quantiscumque — Nov. 117 c. 11
5, 17, 8 Sed novo iure — Nov. 117 c. 9
5, 17, 9 Quod hodie non — Nov. 117 c. 10
5, 17, 10 Sed hodie non — Nov. 22 c. 6
5, 24, 1 Si pater causam — Nov. 117 c. 7
5, 27, 1 Novo huiusmodi — Nov. 117 c. 4
5, 27, 2 Nunc liberi soli — Nov. 89 c. 12
5, 27, 8 Licet patri — Nov. 89 c. 12. 15
5, 27, 11 Quod ius locum — Nov. 12 c. 4
Constitutio nova — Nov. 18 c. 11
Et[13] hoc generaliter — Nov. 78 c. 3
Praeterea qui — Nov. 74 pr. c. 2
Item sine legitimis — Nov. 74 c. 2
Item si quis liberos — Nov. 117 c. 2
5, 30, 1 Sicut hereditas — Nov. 118 c. 5
5, 34, 8 Minoris debitor — Nov. 72 c. 2—5
5, 35, 2 Matri et aviae — Nov. 118 c. 5
Sacramentum quidem — Nov. 94 c. 2
Ad haec etsi — Nov. 94 c. 1
5, 37 Novissime cautum est — Nov. 72 c. 6—8
5, 70, 7, 5 Quod nunc generale — Nov. 72 c. 8
6, 1, 3 Sed novo iure — Nov. 134 c. 13
6, 2, 18 Navigia — c. Frider. II § 9
6, 8, 2 Sed hodie quia — Nov. 78 c. 1. 2
6, 18, 1 Praeterea si — Nov. 53 c. 6 Nov. 117 c. 5
6, 20, 1 Ex testamento — Nov. 18 c. 6
6, 20, 5 Quod locum habet — Nov. 97 c. 6
6, 20, 19 Quae tertiae portionis — Nov. 18 c. 4

(1) *cf. Monumenta l. c. p.* 114 (2) *sic Monum.*, omnium *libri mei* (3) existimamus, ut bona facientes nostra laude ac protectione tueantur *Monum.* (4) quadam eos *Monum.* (5) omnibus *Monum.* (6) edicimus lege *Monum.* (7) huius *Monum.* (8) ipsi *ins. Monum.* (9) praesumpserit *Monum.* (10) etsi iustissima causa fuerit pro tali conamine a debito cadat *Monum.* (11) *diem XXIII m. Nov. suppeditare calendarium archigymnasii Bononiensis testatur Sigonius* (12) *in edd. continuatur Authenticae* Eo decursum est (*ad.* 5, 3, 20) (13) nova alia constitutio *vulgo*

6, 23, 21, 3	Quod sine subscriptione	Nov. 107 c. 1
	Hoc inter liberos	Nov. 107 c. 2
6, 23, 29	Et non observato eo	Nov. 119 c. 9
6, 28, 4	Non licet parenti	Nov. 115 c. 3
6, 28, 4	Ex causa exheredationis	Nov. 115 c. 4 § 9
6, 40, 2	Cui relictum quid	Nov. 22 c. 43. 44
6, 42, 31	Amplius hoc qui	Nov. 1 c. 1
6, 43, 3	Res quae subiacent	Nov. 39 c. 1
6, 49, 5	Nisi rogati restituere	Nov. 123 c. 7. 8
	Contra cum rogatus	Nov. 108 c. 1
6, 50, 7	Sed cum testator	Nov. 1 c. 2. 3
	Sed in ea re	Nov. 119 c. 11
	Similiter Falcidia	Nov. 131 c. 12
6, 55, 12	In successione mortui	Nov. 118 c. 1
6, 56, 7	Et cum solis sororibus	Nov. 22 c. 47
	In testamento quoque	Nov. 115 c. 4
	Defuncto sine liberis	Nov. 118 c. 2
6, 58, 3	Cessante successione [1]	Nov. 118 c. 2. 3 Nov. 127 c. 1
	Post fratres fratrumque	Nov. 118 c. 3
6, 59, 10	Omnes peregrini	c. Frider. II § 10
6, 59, 11	Itaque mortuo patre	Nov. 84 c. 1
6, 60, 1	Nisi tempus tricennale	Nov. 22 c. 24
6, 61, 6	Excipitur quod	Nov. 117 c. 1
	Item hereditas	Nov. 118 c. 2
	Idem est et in his	Nov. 134 c. 11
7, 6, 1	Ad haec qui suam	Nov. 22 c. 10. 17
7, 11, 4	Sed ex quo	Nov. 119 c. 2
7, 33, 1	Malae fidei possessore	Nov. 119 c. 7
7, 33, 12, 1	Quod si quisbusdam	Nov. 119 c. 8
7, 43, 8	Qui semel actionem	Nov. 112 c. 3
7, 44, 3	Brevissimas lites	Nov. 17 c. 3 Nov. 83 pr.
7, 45, 14	Et consequenter	Nov. 96 c. 2
7, 49, 1	Novo iure qui dicit	Nov. 124 c. 2
7, 61, 1	Novo iure causa	Nov. 125 c. 1
7, 62, 6, 5	Hodie cuilibet	Nov. 23 c. 1
7, 63, 2	Ei qui appellat	Nov. 49 pr. c. 1
	Si tamen in medio	Nov. 93 c. 1
	Sed lis quae	Nov. 23 c. 2
	Item si appellatione	Nov. 119 c. 4
7, 72, 9	Et qui iurat	Nov. 53 c. 4
8, 13, 14	Hoc si debitor	Nov. 4 c. 2
8, 13, 27	Quod obtinet si	Nov. 53 c. 5 Nov. 97 c. 4
8, 16, 8	Agricultores	c. Frider. II § 11
8, 17, 7	Item possessor	Nov. 18 c. 10
8, 17, 11	Si quis vult	Nov. 73 c. 1. 2
8, 17, 12	Quo iure utitur	Nov. 97 c. 3. 4
	Si quid ex rebus	Nov. 91 c. 1
8, 36, 1	Litigiosa res est	Nov. 112 c. 1
8, 36, 3	Nunc si heres	Nov. 112 c. 1
8, 36, 4	Talis alienatio	Nov. 112 c. 1
8, 39, 2	Haec ita si pactum	Nov. 99 c. 1
8, 40, 3	Praesente tamen	Nov. 4 c. 1. 2
8, 42, 16	Nisi debitor	Nov. 4 c. 3
8, 51, 3	Antiqua lex erat	Nov. 54 pr. c. 1
8, 53, 34	Item et a privatis	Nov. 52 c. 2
8, 55, 7	Haec quoque revocantur [2]	Nov. 22 c. 35
9, 4, 3	Novo iure nullam	Nov. 134 c. 9
9, 9, 11	Sed novo iure potest	Nov. 117 c. 8
9, 9, 15	Si vero criminis	Nov. 134 c. 5
9, 9, 29	Sed hodie adultera	Nov. 134 c. 10
	Si quis ei	Nov. 117 c. 15
9, 19, 6	Item qui domum	Nov. 60 c. 1
	Sed nec ante	Nov. 115 c. 5
9, 49, 10	Bona damnatorum	Nov. 134 c. 13

[3]DE STATUTIS ET CONSUETUDINIBUS CONTRA LIBERTATEM ECCLESIE EDITIS, ET IMMUNITATE LOCORUM RELIGIOSORUM UBIQUE MORANTIUM ET FORI PRIVILEGIO, ET GAZARIS ET PATERENIS ET ALIIS HERETICIS EORUMQUE SUCCESSORIBUS, ET NAVIGIIS, PEREGRINIS ET ADVENIS QUOCUMQUE LOCORUM HOSPITANTIBUS EORUMQUE SUCCESSORIBUS, ET DE AGRICOLARUM SECURITATIBUS.

Fridericus dei gratia Romanorum imperator et semper Augustus ducibus marchionibus comitibus cunctisque populis, quos clementie nostre regit imperium, salutem et gratiam.

In die, qua de manu sacratissimi patris nostri summi pontificis recepimus imperii diadema, curavimus ad dei et ecclesie sue honorem edere quasdam leges, quas presenti paginae iussimus annotari per totum nostrum imperium publicandas, per imperialia vobis scripta precipiendo mandantes, quatenus eas quisque in suo districtu irrefragabiliter et inconcusse servetis. sunt autem hee leges:

Ad decus et honorem[4] imperii et laudem Romani principis nichil magis videtur accedere, quam ut expurgatis quibusdam[5] erroribus et iniquis quorundam statutis penitus destitutis de cetero ecclesia[6] plena quiete vigeat et secura gaudeat libertate. sane adeo infidelium quorundam et perversorum iniquitas habundavit, ut non dubitent contra apostolicam disciplinam et sacros canones sua statuta confingere adversus ecclesiasticas personas et ecclesie libertatem.

1 Cum ergo ecclesia, que nichil debet [*Auth.* 1, 2, 12 preter bonum appetere, dispositione divina faciente nichil velit quod nobis eodem cursu voluntatum non placeat, nos Fridericus Romanorum dei gratia imperator et semper Augustus hac edictali lege irritamus et precipimus irrita nuntiari omnia statuta et consuetudines, que civitates vel loca, potestates consules vel quecumque alie persone contra libertates ecclesie vel personas ecclesiasticas edere vel servare temptarunt adversus canonicas vel imperiales sanctiones, et ea de capitularibus suis mandamus infra duos menses post huiusmodi publicationem edicti penitus aboleri: et si de cetero similia attemptaverint, ipso iure decernimus esse nulla, et eos sua iurisdictione privatos superiori protinus applicanda[7], nec non locum, ubi deinceps talia presumpta fuerint, banno mille marcharum precipimus subiacere, potestates vero, consules rectores statutarii et scriptores dictorum statutorum nec non consiliarii locorum ipsorum, qui secundum statuta vel consuetudines memoratas iudicaverint, sint ex tunc ipso iure infames; quorum sententias et actus alias legitimos statuimus aliquatenus non tenere. qui si per annum huius nostre constitutionis inventi fuerint contemptores, bona eorum per totum nostrum imperium mandamus impune ab omnibus occupari, salvis nichilo minus aliis penis contra tales in generali concilio promulgatis.

2 Item nulla communitas vel persona [*Auth.* 1, 3, 2 publica vel privata collectas sive exactiones, angarias vel parangarias ecclesiis aliisque piis locis aut ecclesiasticis personis imponant aut invadere ecclesias-

(1) *edd. extremam huius Authenticae partem inde a verbis* post fratres ex utroque (= *Nov.* 118 *c.* 3) *separatim exhibent* (2) *vulgo incipit* Quod mater filio donat (3) *hanc constitutionem, quae legitur in libris collectionis iuris quam Volumen vocant, ex Regestis Honorii papae edidit Pertz in Monumentis Germaniae historicis Leg. II p.* 243: *data est a.* 1220 *d. XXII m. Nov.: pro rubrica supra data in Regestis haec praemittuntur:* constitutio in basilica beati Petri (4) decorem *Regesta* (5) quorundam *Regesta* (6) dei *ins. libri* (7) superiori prot. appl. *om. Regesta*

tica bona presumant; quod si fecerint et requisiti ab ecclesia vel imperio emendare contempserint, triplum refundant et nichilo minus banno imperiali subiaceant, quod absque satisfactione debita nullatenus remittatur.

3 Item quecumque communitas vel [*Auth.* 1, 3, 13 persona per annum in excommunicatione propter libertatem ecclesie facta perstiterit, ipso iure imperiali banno subiaceat, a quo nullatenus extrahatur, nisi prius ab ecclesia beneficio absolutionis obtento.

4 Statuimus autem, ut nullus eccle- [*Auth.* 1, 3, 32 siasticam personam in criminali questione vel civili trahere ad iudicium seculare presumat contra constitutiones imperiales et canonicas sanctiones. quod si fecerit, actor a iure suo cadat, iudicatum non teneat et iudex sit ex tunc iudicandi potestate privatus. sancimus etiam, ut, si qui clericis vel personis ecclesiasticis iustitiam denegare presumpserint, tertio requisiti suam iurisdictionem amittant.

5 Chataros Paterenos Leonistas Spe- [*Auth.* 1, 5, 19 ronistas Arnaldistas circumcisos et omnes hereticos utriusque sexus, quocumque nomine censeantur, perpetua dampnamus infamia, diffidamus atque bannimus, censentes, ut bona talium confiscentur nec ad eos ulterius revertantur, ita quod filii ad successionem eorum pervenire non possint, cum longe sit gravius eternam quam temporalem offendere maiestatem. qui autem inventi fuerint sola suspitione notabiles, nisi ad mandatum ecclesie iuxta considerationem suspitionis qualitatemque personae propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, tamquam infames et banniti ab omnibus habeantur, ita quod, si sic per annum permanserint, ex tunc eos sicut hereticos condempnamus.

6 Statuimus etiam[1] hoc edicto in [*Auth.* 1, 4, 19 perpetuum valituro, ut potestates vel consules seu rectores, quibuscumque fungantur officiis, pro defensione fidei prestent publice iuramentum, quod de terris sue iurisdictioni subiectis universos hereticos ab ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt, ita quod amodo, quandocumque quis fuerit in potestatem sive perpetuam vel temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum iuramento firmare; alioquin neque pro potestatibus neque pro consulibus[2] habeantur, eorumque sententias decernimus ex tunc irritas et inanes.

7 Si vero dominus temporalis requi- [*Auth.* 1, 5, 4 situs et amonitus ab ecclesia terram suam purgare neglexerit ab heretica pravitate, post annum a tempore monitionis elapsum terram ipsius exponimus catholicis occupandam, qui eam exterminatis hereticis absque ulla contradictione possideant, et in fidei puritate conservent, salvo iure domini principalis, dummodo super hoc nullum prestet obstaculum, nec aliquod impedimentum opponat[3]; eadem nichilo minus lege servata contra eos, qui non habent dominos principales.

8 Credentes praeterea receptatores, [*Auth.* 1, 5, 4 defensores et fautores hereticorum bannimus[4], firmiter statuentes, ut si, postquam quilibet talium fuerit excommunicatione notatus, satisfacere contempserit infra annum, ex tunc ipso iure sit factus infamis nec ad publica officia seu consilia vel ad eligendos[5] aliquos ad huiusmodi nec ad testimonium admittatur: sit etiam intestabilis, ut nec testandi liberam habeat factionem nec ad hereditatis successionem accedat. nullus preterea ei super quocumque negotio, set ipse aliis respondere cogatur. quod si forte iudex extiterit, eius sententia nullam obtineat firmitatem, nec causae alique ad eius audientiam perferantur: si fuerit advocatus, eius patrocinium nullatenus admittatur: si tabellio, instrumenta confecta per ipsum nullius penitus sint momenti.

9 Navigia quocumque locorum per- [*Auth.* 6, 2, 18 veniant, si quo casu contingente rupta fuerint vel alias ad terram perveniant, tam navigia ipsa quam navigantium bona illis integre reserventur, ad quos spectabant, antequam navigium huiusmodi periculum incurrisset, sublata penitus omni consuetudine locorum, que huic adversatur sanctioni, nisi talia sint navigia, que piraticam exerceant, aut sint nobis vel Christiano nomini inimica. transgressores autem huius nostre constitutionis bonorum publicatione multentur, et si res exegerit, eorum audacia iuxta mandatum nostrum modis omnibus[6] compescatur.

10 Omnes vero peregrini et advene [*Auth.* 6, 59, 10 libere hospitentur, ubi voluerint, et hospitati, si testari[7] voluerint, de rebus suis ordinandi liberam habeant facultatem; quorum ordinatio inconcussa servetur. si vero intestati decesserint, ad hospitem nichil perveniat, set bona ipsorum per manus episcopi loci tradantur si fieri potest heredibus vel in pias causas erogentur. hospes vero, si aliquid de bonis talium contra hanc nostram constitutionem habuerit, triplum episcopo restituat quibus visum fuerit adsignandum, non obstante statuto aliquo aut consuetudine seu etiam privilegio, que hactenus contrarium inducebant. si qui autem contra presumpserint, eis de rebus suis testandi interdicimus facultatem, ut in eo puniantur, in quo deliquerunt, alias prout culpe qualitas exegerit puniendi.

11 Agricultores et circa rem rusti- [*Auth.* 8, 16, 8 cam occupati, dum villis insident, dum agros colunt, securi sint quacumque parte terrarum, ita ut nullus inveniatur tam audax, ut personas[8] boves agrorum instrumenta aut si quid aliud sit, quod ad operam rusticalem pertineat, invadere capere aut violenter auferre presumat. si quis autem statutum huiusmodi ausu temerario violare presumpserit, in quadruplum ablata restituat, infamie notam ipso iure incurrat, imperiali animadversione nichilo minus puniendus.

12 [9]Nos vero Honorius episcopus servus servorum dei has leges a Friderico Romanorum imperatore filio nostro carissimo pro utilitate omnium Christianorum editas laudamus approbamus et confirmamus tamquam in eternum valituras, et si quis ausu temerario, inimico humani generis suadente, quocumque modo has infringere temptaverit, indignationem dei omnipotentis et beatorum Petri et Pauli apostolorum se noverit incursurum.

(1) etiam *om. Auth.* (2) neque pro rectoribus *ins. Auth.* (3) apponat *Auth.* (4) damnamus *Auth.* (5) eligendum *Auth.* (6) aliis *Regesta* (7) testare *Regesta* (8) personam *Regesta* (9) *confirmationem Honorii omittunt Regesta*

Typis J. B. Hirschfeldi, Lipsiae.